

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
BEYŞEHİR ALİ AKKANAT
MESLEK YÜKSEKOKULU

Beyşehir Selçuklu 1. Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Kongresi

27 - 29 Ekim 2023
Beyşehir

YÜZYÜZE ve ONLINE

Özetlerin gönderilebileceği son gün: 22 Ekim 2023

Kongre Oturumları: 27 - 29 Ekim 2023

Tam Metinlerin Gönderilebileceği Son Gün: 29 Ekim 2023

Özet Kitanının Yayınlanması : 27 Ekim 2023

Tam Metin Kitabının Yayınlanması: 30 Ekim 2023

selcuklukongresi@gmail.com

www.selcuklukongresi.org

ISBN : 978-625-6830-43-1
Academy Global Publishing House

**SELÇUK ÜNİVERSİTESİ BEYŞEHİR ALİ AKKANAT MESLEK YÜKSEKOKULU
ACADEMY GLOBAL CONFERENCES & JOURNALS**

BEYSEHIR SELCUKLU
1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES
OCTOBER 27 - 29, 2023
BEYSEHIR

CONFERENCE BOOK

ISBN: 978-625-6830-43-1

*All rights of this book belong to Academy Global Publishing House
Without permission can't be duplicate or copied.
Academy Global-2022 ©*

*Selçuk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından
23702016 numaralı proje ile desteklenmiştir.*

CONFERENCE ID

BEYSEHIR SELCUKLU
1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES

DATE – PLACE

OCTOBER 27 - 29, 2023

BEYSEHIR

EVALUATION PROCESS

All applications have undergone a double-blind peer review process.

PARTICIPATING COUNTRIES

Turkey – Azerbaijan – Greece – Canada – Thailand - Saudi Arabia – Bangladesh – Prague – Croatia - Iran - Romania – Norway – Manila – Pakistan – Malaysia – Finland – Republic of Korea – Croatia – Austria – Egypt – Slovakia – Slovakia – Poland – South Korea – Canada - Beijing – Finland – Latvia – Russia – Jordan – Prague – Indonesia -

ASSOCIATION & ACADEMIC INCENTIVES :

45% of presented paper in the conference were form Turkey and %55 from other
Countreies

Members of the organizing committees of the conference perform their duties with an
"official assignment letter"

LANGUAGES

Turkish, English, Russian, Persian, Arabic

ORGANIZING COMMITTEE

Congress Honorary President: Prof. Dr. Metin AKSOY

Head of Organizing Board: Doç. Dr. Ali ANTEPLİ

Organizing Committee Member: Prof. Dr. Fehmi KARASİOĞLU

Organizing Committee Member: Prof. Dr. Adnan ÇELİK

Organizing Committee Member: Prof. Dr. Yunus CERAN

Organizing Committee Member: Doç. Dr. Fatih Varol

Organizing Committee Member: Doç. Dr. Hüseyin KOÇARSLAN

Organizing Committee Member: Doç. Dr. Erhan KILINÇ

Organizing Committee Member: Doç. Dr. Alper GEİK

Organizing Committee Member: Doç. Dr. Arzu KAZAZ

Organizing Committee Member: Öğr. Gör. Dr. Metin ALLAHVERDİ

Organizing Committee Member: Öğr. Gör. Şükrü GÜVEN

Organizing Committee Member: Öğr. Gör. İbrahim AKDAĞ

Organizing Committee Member: Öğr. Gör. Memiş KARAER

Organizing Committee Member: Prof. Dr. Hajar Huseynova

Organizing Committee Member: Prof. Dr. Hülya Çiçek

Organizing Committee Member: Prof. Dr. Dwi Solisworo

Organizing Committee Member: Prof. ZAIN MUSA

Organizing Committee Member: Prof. Dr. Dody Hartando

Organizing Committee Member: Doç. Dr. Nazile Abdullazade

Organizing Committee Member: Doç. Dr. Ivaylo Staykov

Organizing Committee Member: Dr. Gültekin Gürçay

Organizing Committee Member: Assist. Prof. Ihwan Ghazali

Organizing Committee Member: Prof. Raihan Yusoph

Organizing Committee Member: Assist. Prof. K. R. Padma

Organizing Committee Member: Dr. Aynura Aliyeva

Organizing Committee Member: Amaneh Manafidizaji

SCIENTIFIC COMMITTEE

- Prof. Dr. Ali BİLGİLİ – Türkiye
Prof. Dr. Naile BİLGİLİ – Türkiye
Prof. Dr. Başak HANEDAN – Türkiye
Prof. Dr. Hülya Çiçek KANBUR – Türkiye
Prof. Dr. Emine KOCA – Türkiye
Prof. Dr. Fatma KOÇ – Türkiye
Prof. Dr. Bülent KURTIŞOĞLU – Türkiye
Prof. Dr. Hajar Huseynova – Azerbaijan
Prof. Dr. Dwi SULISWORO – Indonesia
Prof. Dr. Natalia LATYGINA – Ukraina
Prof. Dr. Yunir ABDRAHIMOV – Russia
Prof. Muntazir MEHDI – Pakistan
Prof. Dr. Raihan YUSOPH – Philippines
Prof. Dr. Akbar VALADBİGİ – Iran
Prof. Dr. F. Oben ÜRÜ – Türkiye
Prof. Dr. T.Venkat Narayana RAO – India
Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ – Türkiye
Prof. Dr. Mustafa BAYRAM – Türkiye
Prof. Dr. Saim Zeki BOSTAN – Türkiye
Prof. Dr. Hyeonjin Lee – China
Assoc. Prof. Dr. Abdulsemet AYDIN – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat BARAN - Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Dilorom HAMROEVA - Ozbekstan
Assoc. Prof. Dr. Abbas GHAFFARI – Iran
Assoc. Prof. Dr. Yeliz ÇAKIR SAHİLLİ - Türkiye
Assoc. Prof. Ivaylo STAYKOV - Bulgaria
Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti – Indonesia
Assoc. Prof. Dr. Ümit AYATA – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Okan SARIGÖZ – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Eda BOZKURT – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Ahmet TOPAL – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Kırbaş – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Mesut Bulut – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Fahriye Emgili – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Sandeep GUPTA – India
Assoc. Prof. Dr. Veysel PARLAK – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Mahmut İSLAMOĞLU – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade – Azerbaijan
Assist. Prof. Dr. Göksel ULAY – Türkiye
Assist. Prof. K. R. PADMA – India
Assist. Prof. Dr. Omid AFGHAN - Afghanistan
Assist. Prof. Dr. Maha Hamdan ALANAZİ - Saudi Arabia
Assist. Prof. Dr. Dzhakipbek Altaevich ALTAYEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Amina Salihi BAYERO – Nigeria
Assist. Prof. Dr. Baurcan BOTAKARAEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Ahmad Sharif FAKHEER - Jordania
Assist. Prof. Dr. Gültekin GÜRÇAY – Türkiye
Assist. Prof. Dr. Dody HARTANTO - Indonesia
Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini HEYDALOU – Iran

Assist. Prof. Dr. Bazarhan İMANGALIYEVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Keles Nurmaşılı JAYLIBAY - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Mamatkuli JURAYEV – Ozbekistan
Assist. Prof. Dr. Kalemkas KALIBAEVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Bouaraour KAMEL – Algeria
Assist. Prof. Dr. Alia R. MASALİMOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Amanbay MOLDIBAEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Ayslu B. SARSEKENOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Bhumika SHARMA - India
Assist. Prof. Dr. Gulşat ŞUGAYEVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. K.A. TLEUBERGENOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA – Kirgizia
Assist. Prof. Dr. Hoang Anh TUAN - Vietnam
Assist. Prof. Dr. Botagul TURGUNBAEVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Dinarakhan TURSUNALİEVA - Kirgizia
Assist. Prof. Dr. Yang ZİTONG – China
Assist. Prof. Dr. Gulmira ABDİRASULOVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Imran Latif Saifi – South Africa
Assist. Prof. Dr. Zohaib Hassan Sain – Pakistan
Assist. Prof. Dr. Murat GENÇ – Turkiye
Assist. Prof. Dr. Monisa Qadiri – India
Assist. Prof. Dr. Vaiva BALCIUNIENE – Lithuania
Assist. Prof. Dr. Meltem AVAN – Turkiye
Aynurə Əliyeva - Azerbaijan
Sonali MALHOTRA - India

BEYSEHIR SELCUKLU

1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES

SELCUK ART 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION

“DÖNÜŞÜM – TÜLLER SERISI III” HAVA KÜÇÜKÖNER PRIVATE EXHIBITION

OCTOBER 27 - 29, 2023 - BEYŞEHİR

CONFERENCE PROGRAM

Face to Face and Online Presentation

Join Zoom Meeting

<https://us02web.zoom.us/j/88193707664?pwd=MEZBL3M0S1ArNWV5MjV0YUJkR3lIQT09>

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID instead of “Meeting ID or Personal Link Name” and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on **at least %70** of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

exp. H-...NAME SURNAME

KONGRE PROGRAMI

09.00 – 10.00	Kongre Kayıt
10.00	Açılış Töreni
10.10 – 10.40	Açılış Konuşmaları
	Beyşehir Kaymakamı Mehmet Kemal AKPINAR
	ÖSYM Başkan Yardımcısı Prof. Dr. Aslan GÜLCÜ Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi
	Prof. Dr. Fehmi KARASİOĞLU Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi
10.40 – 11.00	Açılış Bildirileri
	Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade, Azerbaijan State Pedagogical University
	Prof. Sameer Jain, NICMAR University Pune, Digital Technologies and Smart Cities
11.00 – 11.10	Plaket Takdimi
11.00 – 11.30	Sergi Açılışı
11.30 – 13.30	Coffee Break
14.30 – 16.20	1. Oturum
16.20 – 16.50	Coffee Break
16.50 – 18.30	2. Oturum

27.10.2023

14: 30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

SULTAN ALPARSLAN SALONU

HALL:1 SESSION: 1

MODERATOR:

Doç. Dr. Alper GEDİK

Doç. Dr. Ali ANTEPLİ Yüksek Lisans Öğrencisi, Ömer AYDIN	Kamu Gözetimi Kurumu Tarafından Finansal Raporlama Standartlarına Uyumlu Hazırlanan Tek Düzen Hesap Planı Taslağının Değerlendirilmesi
Öğr. Gör. Memiş KARAER Doç. Dr. Ali Antepli	Effects Of Tax Amnesty On Tax Collection And Budget
Lecturer PhD, Metin ALLAHVERDİ	Regional Distribution Of Direct And Indirect Tax Revenues In Türkiye
Doç. Dr. Alper GEDİK	Examination Of Professional Burnout Levels Of Individuals Working In The Education Sector
Doç. Dr. Alper GEDİK	Evaluation Of The Importance Of Human Resources Management In Recruitment Methods In Inter-Business Competition

27.10.2023

14: 30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)
KILIÇASLAN SALONU

HALL:2 SESSION: 1

MODERATOR:

Prof. Mustafa KÜÇÜKÖNER

Dr. Öğr. Üyesi Zafer KORKMAZ

Zoldura (Lystra) Höyük Yüzey Araştırmasında Tespit edilen Demir Çağı Seramiği

Prof. Mustafa KÜÇÜKÖNER

Belgesel Türdeki Ahlat Gravürlerde Akuatinta Yöntemi ile Tonlama

Doç. Dr. Mustafa ARSLAN

Beyşehir Gölü Adalarının Sayısı ve Adları Üzerine Bazı Değerlendirmeler

Doç. Dr. Emine GÜZEL

Şakir Paşa Camii Haziresindeki Mezar Taşları

Dr. Hava KÜÇÜKÖNER

Ai Weiwei'nin Sanatında Göç Teması

27.10.2023

**14: 30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)
EŞREFOĞLU SALONU**

HALL:3 SESSION: 1

MODERATOR:

Assoc. Prof. Dr. Özlem SAYILIR

Assoc. Prof. Dr. Özlem SAYILIR
PhD Candidate. Muhammed Aslam CHELERY
KOMATH
PhD Candidate. Patrice Racine DIALLO

The Impact Of Audit Characteristics On Market Value: A Global Analysis

Ph.D. Candidate, Patrice Racine DIALLO
Assoc. Prof. Dr. Özlem SAYILIR
Assist. Prof. Dr. Rana Şen DOĞAN

Financial Satisfaction Through Responsible Financial Behavior

Öğr. Gör. Gökhan BİLİCİ
Doç. Dr. Sefa USTA

Investigation Of The Relationship Between The Use Of Information Technologies And Entrepreneurship With Turk Data

Doç. Dr. Sefa USTA
Öğr. Gör. Gökhan BİLİCİ

Good Governance Principles: A Review On Beyşehir Municipality Strategic Plans

Öğr. Gör. Seyfettin Caner KUZUCU

Türkiye’de Özel Bankaların Performansını Etkileyen Faktörler

27.10.2023

**16: 30 – 18:30 Time zone in Turkey (GMT+3)
SULTAN ALPARSLAN SALONU**

HALL:1 SESSION: 2

MODERATOR:

Doç. Dr. Hüseyin KOÇARSLAN

Yüksek lisans Öğrencisi Selma SOYLU Doç. Dr. Erhan KILINÇ	A CONCEPTUAL STUDY ON THE EFFECTS OF ETHNIC ORIGIN AND CULTURAL DIVERSITY ON EMPLOYEES IN INTERNATIONAL BUSINESSES
Yüksek lisans Öğrencisi Musa OCAK Doç. Dr. Erhan KILINÇ Doç. Dr. Ali ANTEPLİ	GREEN MARKETING AND A RESEARCH ON UNIVERSITY STUDENTS' PERCEPTION ON GREEN ADVERTISING
Doç. Dr. Hüseyin KOÇARSLAN	EFFECTS OF GREEN CONSUMPTION UNDERSTANDING ON CLIMATE CHANGE
Öğr. Gör. Emine ÖĞÜLDÜ	ARTIFICIAL INTELLIGENCE COMPONENTS AND THEIR RELATIONSHIPS WITH SECTORS
Öğr. Gör. Yasemin KILINÇ GÜVEN	ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND BUSINESS MANAGEMENT

27.10.2023

16: 30 – 18:30 Time zone in Turkey (GMT+3)
KILIÇASLAN SALONU

HALL:2 SESSION: 2

MODERATOR:

Dr. Öğr. Üyesi Alper Tunga ALKAN

Öğr. Gör. Dr. Abdulkaki PINAR
Doç. Dr. Savaş ERDOĞAN

Mint Ülkelerinin Makroekonomik Performanslarının Kritik Ve
Mabac Yöntemleri İle Ölçülmesi (2000 – 2022)

Dr. Öğr. Üyesi Alper Tunga ALKAN

The Effects of Digital Transformation on the Accounting Profession

Öğr. Gör. Serhat KURT
Öğr. Gör. Şükrü GÜVEN

The Effect Of Increasing The Corporate Tax Rate On The
Informal Economy

Sebahat Yağcıoğlu
Öğr. Gör., Şaban BAŞ

Kadın İşgücünün Tarihsel Süreçteki Konumu

Lec. Sukru GUVEN
Lec. Serhat KURT

An Assessment On Faith, Culture And Ethics In Social Media

27.10.2023

16: 30 – 18:30 Time zone in Turkey (GMT+3)
EŞREFOĞLU SALONU

HALL:3 SESSION: 2

MODERATOR:

Doç. Dr. Mehmet Ali TÜRKMEÑOĞLU

Doç. Dr. Mehmet Ali TÜRKMEÑOĞLU

TÜRKİYE'DE MODERN SPORLARIN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

Doç. Dr. Mehmet Ali TÜRKMEÑOĞLU

OSMANLI EĞİTİMİNDE ISLAHAT
(İlköğretimde Öğretmen Yetiştirme ve İstihdamı Uygulamaları Açısından
Bir Anlama Denemesi)

Dr. Öğretim Üyesi, Emine Pınar DOĞU
Dr. Öğretim Üyesi, Berrin YAPAR ÜNAL
Arş. Gör. Mehmet İŞCAN

BEYŞEHİR EŞREFOĞLU CAMİİ BEY VE KADINLAR MAHFİLİNDEKİ DÜĞÜMLÜ
BEZEMELERİN ÇİZİM ANALİZLERİ

Öğr. Gör. Şaban BAŞ

BEYŞEHİR GÖLÜ TIBBİ SÜLÜK TOPLAYICILIĞI VE YÖNETİMİ

Bilim Uzmanı, Mehmet Berk AYDIN
Doç. Dr., Birsen BULUT SOLAK

FARKLI ORANLARDA YEŞİL ÇAY KULLANIMI İLE FONKSİYEL ÖZELLİKTE SÜTLAÇ ÜRETİMİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Muhammed Fatih YILDIRIM
Gizem DAYAN
Fahriye ZİPİR
Doç. Dr. Birsen BULUT SOLAK

ZERO WASTE AND FOOD WASTE ON THE GLOBAL AXIS

Doç.Dr., Gülçin ALGAN ÖZKÖK
Umutcan YEŞİLYURT

GIDALARDA AĞIR METAL BULAŞI KAYNAKLARI VE SAĞLIK RİSKLERİ

Muhammed Furkan BİLGİN
Doç. Dr, Birsen BULUT SOLAK

GASTRONOMİDE VAKUM İLE PİŞİRME TEKNİĞİ

28.10.2023

10: 00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 881 9370 7664

Passcode: 123456

HALL:1 SESSION: 1

MODERATOR:

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet USLU

Doç. Dr. Yusuf ESMER Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin KARAGÖZ	DİJİTAL LİDERLİK VE DİJİTAL İNOVASYON: KAVRAMSAL BİR ARAŞTIRMA
Doç. Dr. Yusuf ESMER Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin KARAGÖZ	FROM BIOTECHNOLOGY TO ENTREPRENEURSHIP: BIOENTREPRENEURSHIP
Arş. Gör., ZEYNEP YANILMAZ Arş. Gör., HANDE EYÜBOĞLU	SÜRDÜRÜLEBİLİR BİR YAPI MALZEMESİ OLARAK ETFE'NİN MİMARİDE KULLANIM OLANAKLARI
Doç. Dr. Doğa Başar SARIİPEK Doç. Dr. Gökçe CEREV Ekrem BULUT	THE IMPORTANCE OF EDUCATION IN THE PREVENTION OF WORK ACCIDENTS AND OCCUPATIONAL DISEASES
Doç. Dr. Doğa Başar SARIİPEK Doç. Dr. Gökçe CEREV Ekrem BULUT	REVISITING STRATEGIES TO ALLEVIATE CHILD LABOUR AND CHILD POVERTY
Dr.Öğr.Üyesi, İsmet BOLAT Dr.Öğr.Üyesi, Gülferah ERTÜRKMEN	ŞİRKETLERİN SEKTÖREL BAZDA FİNANSAL ETKİNLİKLERİNİN ORAN ANALİZİYLE ÖLÇÜLMESİNE YÖNELİK BİR ÇALIŞMA: BİST 30 ŞİRKETLERİ
Dr.Öğr.Üyesi, Gülferah ERTÜRKMEN Dr.Öğr.Üyesi, İsmet BOLAT	EKONOMİDEKİ DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜN İŞGÜCÜ PİYASALARINA ETKİLERİ
Res. Assist. Rana TORUN Ahmet Yakup ERKİLİÇ Res. Assist. Abdullah ÇOLAK	ESNEK ÜRETİM SİSTEMLERİ VE PERFORMANS ÖLÇÜM KRİTERLERİNİN GELİŞİMİ
Dr., HABİB YOUSEFAZARI Doç. Dr., ALİ ANTEPLİ	THE EFFECTS OF CORPORATE GOVERNANCE ON THE INTERNET-BASED FİNANCIAL REPORTİNG: AN APPLİCATION ON COMPANİES TRADED ON BORSA İSTANBUL (BİST)
D. Öğr. Üyesi Ahmet USLU	ÖRGÜTSEL SESSİZLİĞE YOL AÇAN FAKÖRLER: KONA KLAMA İŞLETMELERİ ÇALIŞANLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
D. Öğr. Üyesi Ahmet USLU Rojda BOZDAĞ	ÖRGÜTSEL ADALETİN ÖRGÜTSEL SİNİZM ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: EĞİTİM ÖRGÜTLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

28.10.2023

10: 00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 881 9370 7664

Passcode: 123456

HALL:2 SESSION: 1

MODERATOR: Dr. Öğr. Üyesi Şerif DURMUŞ

Öğr. Gör. Dr. Elif ÖZDİL DEMİREL	SAĞLIK ÇALIŞANLARINDA İŞE TUTKUNLUK ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
Yüksek Lisans Öğrencisi, Nursel TOSUN	KORONAVİRÜS SALGINININ TEDARİK ZİNCİRİNDE YAŞATTIĞI ETKİLERİYLE BERABER SEKTÖRLERDE OLUŞAN DEĞİŞİMLER
Dr. Öğr. Üyesi Hafize Ufuk KORKMAZ	STEP BY STEP FROM SCIENTIFIC STUDY TOWARDS COMMERCIALIZATION: ACADEMIC ENTREPRENEURSHIP
Arş. Gör. Zeynep YILMAZ Dr. Öğr. Üyesi Cemal SEVİNDİ	BEEKEEPİNG POTENTIAL AND EVALUATION STATUS OF ERZURUM PROVINCE
Arş. Gör. Zeynep YILMAZ Dr. Öğr. Üyesi Cemal SEVİNDİ	CEREALS PRODUCTION IN TURKEY IN TERMS OF SELF-SUFFICIENCY AND FOREIGN DEPENDENCY
Dr. Öğr. Üyesi Şerif DURMUŞ	THE OTHER SIDE OF THE MEDALLION IN THE USE OF TECHNOLOGY IN ORGANIZATIONS: TECHNOSTRESS
Dr. Öğretim Üyesi, İlhan ÇAM Arş. Gör., Muhammet KOCAMAN	EXAMINING THE CONCEPT OF INTELLECTUAL CAPITAL IN THE TRANSITION INTO THE KNOWLEDGE ECONOMY
Dr. Öğretim Üyesi, İlhan ÇAM Arş. Gör., Muhammet KOCAMAN	A REVIEW OF THE IMPACT OF ZOMBIE FIRMS ON PRODUCTIVITY
Dr. Öğr. Üyesi Murat KIRKAĞAÇ Prof. Dr. Veynel YILMAZ Doç. Dr. Erkan ARI	EARTHQUAKE EFFECTS PERCEPTION SCALE: VALIDITY AND RELIABILITY
Melis TAŞ Prof. Dr. Eda YAŞA ÖZELTÜRKAY Assoc. Prof. Dr. Erdem AKKAN	A STUDY ON THE EXAMINATION OF SUSTAINABILITY ACTIVITIES OF UTİKAD MEMBER LOGISTICS COMPANIES

28.10.2023

10: 00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 881 9370 7664

Passcode: 123456

HALL: 3 SESSION: 1

MODERATOR: Dr. Öğr. Üyesi Aytaç ERDEM

Öğr. Gör. Dr. Esin CEYLAN ŞAŞMAZ	STRATEJİK İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ ÇALIŞMALARININ BİBLİYOMETRİK ANALİZ İLE İNCELENMESİ (2014-2023)
Öğr. Gör. Dr. Uğur ERDOĞAN	YEŞİL LOJİSTİK ALANINDA YAZILAN ULUSLARARASI MAKALELERİN WEB OF SCIENCE VERİ TABANINA DAYALI BİBLİYOMETRİK ANALİZİ
Doktora Öğrencisi, Zekiye DALBOY	YEŞİL GİRİŞİMCİLİK: KAVRAMSAL BİR BAKIŞ
Dr. Öğr. Üyesi Aytaç ERDEM	İÇERİK PAZARLAMASI KAVRAMININ BİBLİYOMETRİK ANALİZ İLE İNCELENMESİ
Dr. Öğr. Üyesi Berna Turak KAPLAN Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÖZYÜCEL Doç. Dr. Mehmet KAPLAN	The Basic Problems of Cooperative Enterprises: A Research on Women's Cooperatives
Dr. Öğretim Üyesi Mustafa ÖZYÜCEL Dr. Öğretim Üyesi Berna Turak KAPLAN Doç. Dr. Mehmet KAPLAN	EFFECTIVENESS OF MUNICIPALITIES IN RURAL DEVELOPMENT AND COOPERATIFICATION
Yüksek Lisans Öğrencisi, Abdulkadir KURTULAN	BİR DİJİTAL PAZARLAMA STRATEJİSİ OLARAK KÜYERELLEŞTİRME: SEÇİLMİŞ NETFLIX ÖRNEKLERİ
PhD Student, Melek Sermin EFE OGLU Prof. Dr. Adnan CELİK	BUSINESS DIMENSION OF CYBER MOBBING
Dr. Öğr. Üyesi Ayaz Yusuf Altın	EKONOMİK KRİZ DÖNEMLERİNDE ULUSLARARASILAŞMA STRATEJİLERİNİN FİRMALARIN REKABETÇİLİK GÜÇLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: İSTANBUL TEKSTİL SEKTÖRÜNDE BİR ARAŞTIRMA
Doç. Dr. Emine Vasfiye KORKMAZ	İŞ HAYATINDA MOBBING VE İNTİHAR
Prof. Dr. Muhammet BEZİRCİ 100/2000 Doktora Öğrencisi Gülnur UÇAR	Muhasebe Bilgi Sistemini Geleceğe Nasıl Hazırlamalı? SWOT Analizi İle Değerlendirilmesi
Dr. Gökçe KAFKAS Prof. Dr. Mustafa KIRLI	İŞLETME VERGİCİLİĞİ OLARAK MİKRO VERGİ PLANLAMASI: KURAMSAL BİR YAKLAŞIM VE ÖNERİLER
Dr. Gökçe KAFKAS Prof. Dr. Mustafa KIRLI	VERGİ OKURYAZARLIĞI VE ÖNEMİ: KURAMSAL BİR İNCELEME

28.10.2023

10: 00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 881 9370 7664

Passcode: 123456

HALL: 4 SESSION: 1

MODERATOR:

Doç. Dr., Ayşe Nur Buyruk AKBABA

Doç. Dr., Ayşe Nur Buyruk AKBABA	VALUATION OF ASSETS ACCORDING TO INTERNATIONAL VALUATION STANDARDS
Öğr. Gör. Halil İbrahim YAVUZ	A REVIEW ON POST-COVID 19 MONETARY POLICY IN TURKIYE
Öğr. Gör. Halil İbrahim YAVUZ Dr. Öğr. Üyesi Ayşe YAVUZ	TÜRKİYE'DE BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN İNSAN KAYNAKLARI VE ORGANİZASYON YAPISI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ
Dr. Meral ÇABAŞ Doç. Dr. Nazife Özge BEŞER	FOURIER EVIDENCE ON THE EFFECT OF OIL PRICES ON INFLATION IN TURKIYE
Doç. Dr. Nazife Özge BEŞER Dr. Meral ÇABAŞ	FOURIER KPSS UNIT ROOT TEST FOR UNEMPLOYMENT IN SELECTED OECD COUNTRIES
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ÇELİK	ANALYSIS OF THE FACTORS AFFECTING R&D INVESTMENTS WITH THE FISHER PANEL CAUSALITY APPROACH: EVIDENCE FROM SELECTED EU COUNTRIES AND TURKEY
Yüksek Lisans Öğrencisi, Betül Dilşah MEŞE	COMPARATIVE REVIEW OF DIGITAL MONEY STUDIES IN THE WORLD AND TURKIYE

28.10.2023

10: 00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 881 9370 7664

Passcode: 123456

HALL: 5 SESSION: 1 MODERATOR: . Doç. Dr. Sezin ÖZTOPRAK

Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül EKİN	VAKIF YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARINDA ÇALIŞAN ÖĞRETİM ÜYELERİNİN EŞİT ÜCRET SORUNU VE FESİH HAKLARI
Res. Asst. Erdoğan KESKİN	A LOOKING AT TURKISH GOVERNMENT SYSTEM IN THE CONTEXT OF FREEDOMS
Assoc. Prof. Dr. Özge YENİCE CEYLAN	ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND COPYRIGHT
Assoc. Prof. Dr. Özge YENİCE CEYLAN	MEDIATION AS A CONDITION OF LITIGATION IN RENTAL DISPUTES
Av. Elmas İrem MEŞE	ANAYASA MAHKEMESİNİN İPTAL KARARLARININ ÖZELLİKLERİ
Doç. Dr. Sezin ÖZTOPRAK	THE PLACE OF ANADOLU AGENCY IN ADMINISTRATIVE ORGANIZATION
Prof. Dr. Necla ÖZTÜRK Arş. Gör. Döndü KUŞCU	MİLLETLERARASI ÖZEL HUKUK BAĞLAMINDA KANUNA KARŞI HİLE
Prof. Dr. Necla ÖZTÜRK Arş. Gör. Döndü KUŞCU	ÇALINAN YA DA YASADIŞI ŞEKİLDE İHRAÇ EDİLEN KÜLTÜR VARLIKLARININ İADESİNİN 1995 UNIDROIT KONVANSİYONU BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

28.10.2023

10: 00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 881 9370 7664

Passcode: 123456

HALL: 6 SESSION: 1 MODERATOR: . Doç. Dr, Alpaslan ALKIŞ

Doktora Öğrencisi Erol AKYILDIRIM	PROTECTION OF FAMILY LIFE IN THE CONTEXT OF ARBITRATION OF THE EXISTENCE OF THE CREATOR
Assist. Prof. Dr. Fatma Kurttekin	MIDDLE SCHOOL TEACHERS' VIEWS AND ATTITUDES REGARDING TEACHING DEATH
Dr. Öğr. Üyesi Resul ERTUĞRUL	KUR'AN'DA İNSANA VERİLEN DEĞERİN BOYUTU
Doç. Dr, Alpaslan ALKIŞ	İSLAM'DA SAVAŞ HUKUKU
Doç. Dr, Alpaslan ALKIŞ	İSLAM HUKUKUNDA HADİS VE SÜNNET FARKLİLİĞİ
Associate Professor Alizada Aygun Ajdar	Gnosis in Zoroastrianism
Dr. Öğr. Üyesi Hanefi ŞOLA	ZEYDÎ MÜFESSİR A'KAM eL-ÂNİSÎ'NİN TEFSİRİNDE ŞİİRLE İSTİŞHAD
Öğretim Grv. Semra Tanır Şahin	Ürdün Çocuk Hikayesinde Filistin İşgali ve Direnişi Teması

28.10.2023

10: 00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 881 9370 7664

Passcode: 123456

HALL: 7

SESSION: 1

MODERATOR: Research Assistant Dr. Çağlar SÖKER

Seyed Hadi Borhani	UNVEILING PRO-PALESTINIAN SOLIDARITY: ASSESSING INTERNATIONAL POSITIONS AND CRITERIA FOR SUPPORT
Dr. Yasin Çağlar KAYA Dr. Ferhat Çağrı ARAS	İSRAİL'İN KUDÜS POLİTİKASININ BİRLEŞMİŞ MİLLETLER KARARLARI EKSENİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ
Dr. Yasin Çağlar KAYA Dr. Ferhat Çağrı ARAS	TÜRKİYE NATO'DAN ATILABİLİR Mİ? 1969 VİYANA ANTLAŞMALAR HUKUKU KAPSAMINDA BİR DEĞERLENDİRME
Ilaha BALAKISHIYEVA	ANALYSIS OF INTERNATIONAL GENDER EQUALITY AGREEMENTS RATIFIED BY AZERBAIJAN
Research Assistant Dr. Çağlar SÖKER	HUMAN NATURE IN INTERNATIONAL RELATIONS: AN UNENDING DEBATE
Doktora Öğrencisi, Büşra BEYHAN ÖZAN	ERMENİSTAN SİYASİ HAYATINA 1995 VE 1996 SEÇİMLERİNİN ETKİSİ

28.10.2023

10: 00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 881 9370 7664

Passcode: 123456

HALL: 8 SESSION: 1

MODERATOR: Dr. Öğr. Üyesi Erhan AKDAĞ

Prof. Dr. İsmail AKBAL Öğr. Gör. Talip Kurşuncu	LAICITY AND LAICYCLE APPLICATIONS IN THE REPUBLIC PERIOD AND THE RELATIONSHIP OF THESE WITH SECULARISM
Prof. Dr. İsmail Akbal Kübra Esen	THE ADVENTURE OF WOMEN ESTABLISHING A PLACE IN CIVIL SOCIETY FROM THE OTTOMAN EMPIRE TO THE REPUBLIC OF TURKEY
Dr. Büşra BAYSAL	A STUDY ON THE DEATH-THEMED WAİLS OF ANKARA POLATLI AND AFYONKARAHİSAR EMİRDAĞ
Dr. Gıyasettin YILDIZ	DEAD ENDS OF CULTURAL IDENTITIES: NOTES FROM FIELD EXPERIENCES ON THE IDENTITY OF MASCULINITY
İbrahim BAĞIROV	MOLLA SADRA VE RUH-BEDEN PROBLEMİ
Telli ƏLİYEVA	MAARİFÇİ REALİST NƏSRİN STRUKTURUNDA FOLKLOR ƏNƏNƏLƏRİ
Dr.Öğr.Üyesi, Feza SOLAK TUYGUN	TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ VE “DİJİTAL UÇURUM” GERÇEĞİ: BM 2030 HEDEFLERİ BAĞLAMINDA POLİTİKA EYLEMLERİ
Dr. Öğr. Üyesi Erhan AKDAĞ	AFYON'DA SÖYLENEN NİNNİLER'DE DUA VE BEDDUA
Deniz S. YORULMAZ Aleyna BOZKURT Seda Nur ORHAN Özge Nur YILDIZ	Bir İl Merkezinde Toplumun Aşırı Tereddütlerinin Belirlenmesi: Tanımlayıcı-Kesitsel Çalışma
Özlem YÜREKLİ Doç. Dr. İlknur ÇEVİK TEKİN	VERİ MADENCİLİĞİ İLE KALP HASTALIĞININ TESPİT EDİLMESİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

28.10.2023

10: 30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 881 9370 7664

Passcode: 123456

HALL:9 SESSION: 1

MODERATOR: Muntanavadee Maytapattana

Sujit K. Basak	A COMPARATIVE ANALYSIS OF ZOTERO AND MENDELEY REFERENCE MANAGEMENT SOFTWARE
Kyriaki G. Giota George Kleftaras	SOCIAL MEDIA AND COUNSELING: OPPORTUNITIES, RISKS AND ETHICAL CONSIDERATIONS
Martina Kanciruk Jac W. Andrews, Tyrone Donnon	MATERNAL SMOKING AND RISK OF CHILDHOOD OVERWEIGHT AND OBESITY: A META-ANALYSIS
Muntanavadee Maytapattana	THE EFFECTS OF THE PARENT TRAINING PROGRAM FOR OBESITY REDUCTION ON HEALTH BEHAVIORS OF SCHOOL-AGE CHILDREN
Astrid de Leeuw Pierre Valois	UNDERSTANDING PRIMARY SCHOOL STUDENTS' BELIEFS REGARDING THE ADOPTION OF PRO-ENVIRONMENTAL BEHAVIORS
Rana M. Zeina Laila AL-Ayadhi Shahid Bashir	ASSOCIATION OF SENSORY PROCESSING AND COGNITIVE DEFICITS IN CHILDREN WITH AUTISM SPECTRUM DISORDERS – PIONEER STUDY IN SAUDI ARABIA
Mai Al-Subaie	WHAT ARE THE FACTORS UNDERLYING THE DIFFERENCES BETWEEN YOUNG SAUDI WOMEN IN TRADITIONAL FAMILIES THAT CHOOSE TO CONFORM TO THE SOCIETY NORMS, AND YOUNG SAUDI WOMEN WHO DO NOT CONFORM?
AKM Rezaul Karim Tania Sharafat Abu Yusuf Mahmud	COGNITIVE EMOTION REGULATION IN CHILDREN IS ATTRIBUTABLE TO PARENTING STYLE, NOT TO FAMILY TYPE AND CHILD'S GENDER
Rachel C. F. Sun	TEACHERS' AND STUDENTS' CAUSAL EXPLANATIONS FOR CLASSROOM MISBEHAVIOR: SIMILARITIES AND DIFFERENCES
Toshitaka Higashino Naoki Wakamiya	VERIFICATION AND PROPOSAL OF INFORMATION PROCESSING MODEL USING EEG-BASED BRAIN ACTIVITY MONITORING

28.10.2023

10: 30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 881 9370 7664

Passcode: 123456

HALL:10 SESSION: 1

MODERATOR: George Yungchih Wang

George Yungchih Wang	A FRAMEWORK OF MONTE CARLO SIMULATION FOR EXAMINING THE UNCERTAINTY-INVESTMENT RELATIONSHIP
Trish O'Sullivan	THE EXCLUSION OF CONSUMER RIGHTS IN E-AUCTIONS – IS AN E-AUCTION REALLY AN AUCTION AT ALL?
Somayeh Farzin, Hossein Teimoori Nezhad	E-PROCUREMENT, THE GOLDEN KEY TO OPTIMIZING THE SUPPLY CHAINS SYSTEM
Petr Teply	THE KEY CHALLENGES OF THE NEW BANK REGULATIONS
Zeljko Panian	THE PATH TO WEB INTELLIGENCE MATURITY
Haroula N. Delopoulos	BARRIERS AND OPPORTUNITIES FOR THE ADOPTION OF E-GOVERNANCE SERVICES
Jasminka Radolović	OPTIMIZATION OF TRANSFER PRICING IN A RECESSION WITH REFLECTION ON CROATIAN SITUATION
Satjaporn Tungsong, Gun Srijuntongsiri	APPLICATIONS OF CONIC OPTIMIZATION AND QUADRATIC PROGRAMMING IN THE INVESTIGATION OF INDEX ARBITRAGE IN THE THAI DERIVATIVES AND EQUITY MARKETS
R. Sammoura	A SIMULATION MODEL FOR BID PRICE DECISION MAKING

28.10.2023

10: 30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 881 9370 7664

Passcode: 123456

HALL:11 SESSION:1

MODERATOR: Analiza Acuña-Villacorte

Geoffrey Sinha	CONNECTING LIVES INSIDE AND OUTSIDE THE CLASSROOM: WHY AND HOW TO IMPLEMENT TECHNOLOGY IN THE LANGUAGE LEARNING CLASSROOM
Jenny Hall, Alison Jaquet	ENHANCING LEARNING FOR RESEARCH HIGHER DEGREE STUDENTS
Analiza Acuña-Villacorte	MECHANISMS IN REGULATING LANGUAGE PRACTICES IN ELECTRONICS ENGINEERING: A PROGRAM PLAN FOR OUTCOMES-BASED EDUCATION
Mohammad Hassanzadeh	EXPERIMENTING THE INFLUENCE OF INPUT MODALITY ON INVOLVEMENT LOAD HYPOTHESIS
Salwa Aftab, Sehrish Riaz	IMPACT OF GRADE SENSITIVITY ON LEARNING MOTIVATION AND ACADEMIC PERFORMANCE
Ahmed Amin Mousa, M. Abd El Salam	PROPOSED PROGRAM FOR POSTGRADUATES IN EGYPT TO ACQUIRE THE SKILLS AND TECHNIQUES FOR PRODUCING CONCEPT CARTOONS FOR KINDERGARTEN CHILDREN
Sobhy Fathy A. Hashesh	THE EFFECT OF THE ANDALUS KNOWLEDGE PHASES AND TIMES MODEL OF LEARNING ON THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' ACADEMIC PERFORMANCE AND EMOTIONAL QUOTIENT
Lena Shulyakovskaya	MILLENNIAL TEACHERS OF CANADA: INNOVATION WITHIN THE BOXED-IN CONSTRAINTS OF TRADITION
Ahmed Amin Mousa, M. Abd El-Salam	EMPLOYING QR CODE AS AN EFFECTIVE EDUCATIONAL TOOL FOR QUICK ACCESS TO SOURCES OF KINDERGARTEN CONCEPTS
Irina-Ana Drobot	TEACHING ENGLISH TO ENGINEERS: BETWEEN ENGLISH LANGUAGE TEACHING AND PSYCHOLOGY

28.10.2023

10: 30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 881 9370 7664

Passcode: 123456

HALL:12 SESSION: 1

MODERATOR: Tamara Kelly

Sameer Kumar, Jariah Mohd. Jan	HUBS AS CATALYSTS FOR GEOSPATIAL COMMUNICATION IN KINSHIP NETWORKS
Zhanar Aldubasheva, Elnura Assyltayeva, Mukhtar Senggirbay, Gaziza Aldubashova	THE U.S. AND CENTRAL ASIA: RELIGION, POLITICS, IDEOLOGY
Jooyeon Yook, Wonjun Ko	ANALYSIS ON THE GAME-PLAYING TENDENCY OF SNGS (SOCIAL NETWORK GAMES) USERS BY GENDER
Sera Syarmila Sameon, Rohaini Ramli	E-VOTING: A TRUSTWORTHINESS IN DEMOCRATIC; A VIEW FROM TECHNOLOGY, POLITICAL AND SOCIAL ISSUE
Khawla Ben Abderrahim	DEFINITION OF FOOT SIZE MODEL USING KOHONEN NETWORK
Tamara Kelly	THE IMPACT OF FINANCIAL SYSTEM ON MIXED USE DEVELOPMENT – UNREST IN UK AND SENSE OF SAFETY IN MIXED USE DEVELOPMENT
Pratoom Rekklang	POLITICAL INFORMATION EXPOSURES, POLITICIANS- PERCEPTIONS, POLITICAL ATTITUDES AND POLITICAL PARTICIPATIONS AMONG PEOPLE IN BANGKOK METROPOLITAN AREA
Bakr Hashem Paumeay Ahmed Alashwal	URBAN TRANSFORMATIONS OF THE MEDITERRANEAN CITIES IN LIGHT OF DEVELOPMENTS IN THE MODERN ERA
Benedetto Manganelli, Beniamino Murgante	SPATIAL ANALYSIS AND STATISTICS FOR ZONING OF URBAN AREAS
Aynaz Lotfata	SOCIO-SPATIAL RESILIENCE STRATEGIC PLANNING THROUGH UNDERSTANDING STRATEGIC PERSPECTIVES ON TEHRAN AND BATH

28.10.2023

10: 30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 881 9370 7664

Passcode: 123456

HALL:13 SESSION: 1

MODERATOR: Kamila Tišlerová

Mohd Iskandar bin Illyas Tan, Iziati Saadah bt Ibrahim	SUPPLY CHAIN MANAGEMENT AND E-COMMERCE TECHNOLOGY ADOPTION AMONG LOGISTICS SERVICE PROVIDERS IN MALAYSIA
Taneli Eisto, Venlakaisa Hölttä	CUSTOMER-SUPPLIER COLLABORATION IN CASTING INDUSTRY: A REVIEW ON ORGANIZATIONAL AND HUMAN ASPECTS
Jasmine Yeap Ai Leen, T. Ramayah, Azizah Omar	THE IMPACT OF WEBSITE PERSONALITY ON CONSUMERS' INITIAL TRUST TOWARDS ONLINE RETAILING WEBSITES
Sharareh Mirsaedi Farahani , Gholamreza Chitsaz	CONTINUAL IMPROVEMENT WITH INTEGRATED MANAGEMENT SYSTEM
Kamila Tišlerová	THE INTRODUCTION OF COMPULSORY ELECTRONIC EXCHANGE OF DOCUMENTS IN THE CZECH REPUBLIC: COMPARING EXPECTATION AND REALITY
Saima Ayaz, Zakir Hussain, Maqbool Hussain Sial	ROLE OF CREDIT ON PRODUCTION EFFICIENCY OF FARMING SECTOR IN PAKISTAN(A DATA ENVELOPMENT ANALYSIS)
Martin Macion	SUSTAINABILITY STRATEGY AND FIRM PERFORMANCE IN RESIDENTIAL TRADE AND INDUSTRY: A CONCEPTUAL ANALYSIS
Muhammad Mazhar Manzoor, Muhammad Aqeel, Abdul Sattar	FACTORS PAVING THE WAY TOWARDS ISLAMIC BANKING IN PAKISTAN
Jesus Orbe, Vicente Nunez-Anton	DURATION ANALYSIS OF NEW FIRMS IN THE BANKING INDUSTRY
Milan Rippel, Petr Teplý	OPERATIONAL RISK – SCENARIO ANALYSIS

28.10.2023

10: 30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 881 9370 7664

Passcode: 123456

HALL:14 SESSION: 1

MODERATOR: Tanyatorn Panyasopon

Mohamed Afla, Mohamad Reza	SUSTAINABILITY OF URBAN CEMETERIES AND THE TRANSFORMATION OF MALAY BURIAL PRACTICES IN KUALA LUMPUR METROPOLITAN REGION
Mara Magda Maftai	THE CONTEXT-S INFLUENCE ON THE EVOLUTION OF CIORAN: THE OPTIONS OF AN ENGAGED PHILOSOPHER
Tanyatorn Panyasopon	THE CHARACTERISTICS OF THAI MOVIES AND FACTORS CONTRIBUTING TO BECOMING WIDELY KNOWN IN INTERNATIONAL MARKETS
D. Dosbatyrov	THE GENESIS OF THE ART OF THE KAZAKH SALS, SERIS AND PALUANS IN CHARACTERISTIC COMPARISON TO EUROPEAN HISTRIONES AND RUSSIAN SKOMORKHS
Farideh Alizadeh	BORIA IN MALAYSIA
Khajornjit Bunnag	FACTORS AFFECTING MEDIA LITERACY OF EARLY TEENAGERS
John Walton, Vishal Parikh	POWER DISTANCE AND KNOWLEDGE MANAGEMENT FROM A POST-TAYLORIST PERSPECTIVE
Zhamilya Boldykova, Assel Berdigulova	ORNAMENT AS A UNIVERSAL LANGUAGE OF PEACE (BASED ON COMPARATIVE ANALYSIS OF CULTURES OF PROTO-TURKIC PEOPLES AND INDIAN TRIBES OF NORTH AMERICA)
Bubpha Makesrithongkum	CAUSAL FACTORS AFFECTING ON TRUSTWORTHINESS AND SUCCESS OF THE NATIONAL PRESS COUNCIL OF THAILAND IN REGULATING PROFESSIONAL ETHICS IN VIEWS OF NEWSPAPER JOURNALISTS
Zhankuliyeva S. A.	FEATURES OF PARTY CONSTRUCTION IN THE COURSE OF POLITICAL MODERNIZATION OF KAZAKHSTAN

28.10.2023

10: 30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 881 9370 7664

Passcode: 123456

HALL:15 SESSION: 1

MODERATOR: Adriana Ávila Zúñiga Nordfeld

Mutshinye Manguvhewa Maria Florence Mansoo Yu	A BIO-ECOLOGICAL PERSPECTIVE ON RISK AWARENESS AND FACTORS ASSOCIATED WITH SUBSTANCE USE DURING PREGNANCY IN COMMUNITIES OF THE WESTERN CAPE PROVINCE, SOUTH AFRICA
Adriana Ávila Zúñiga Nordfeld	THE ASPECT OF THE HUMAN BIAS IN DECISION MAKING WITHIN QUALITY MANAGEMENT SYSTEMS & LEAN THEORY
J. Samuel Jesudoss	EFFICACY OF SELECTED MOBILITY EXERCISES AND PARTICIPATION IN SPECIAL GAMES ON PSYCHOMOTOR ABILITIES, FUNCTIONAL ABILITIES AND GAME PERFORMANCE AMONG INTELLECTUALLY DISABLED CHILDREN OF UNDER 14 AGE
Danielle Morin Jennifer D.E.Thomas Raafat G. Saade	DEEP LEARNING AND VIRTUAL ENVIRONMENT
Asmita Shukla Soma Parija	IMPACT OF PERSONALITY AND LONELINESS ON LIFE: ROLE OF ONLINE FLOW EXPERIENCES
Sheila Marie G. Hocson	CAREER COUNSELING PROGRAM FOR THE PSYCHOLOGICAL WELL-BEING OF FRESHMEN UNIVERSITY STUDENTS
Barbara Gawda	DIAGNOSIS OF HATE SCHEMAS IN PRISONERS WITH ANTISOCIAL PERSONALITY DISORDER (ASPD)
Waralak Vongdoiwang Siricharoen, Nattanun Siricharoen	MEDIA AND INFORMATION LITERACY (MIL) FOR THAI YOUTHS
Alireza Bolhari Ali Rezaeean Jafar Bolhari Fatemeh Zare	THE IMPACT OF OCCUPATIONAL STRESS ON QUALITY OF WORK LIFE AMONG THE STAFF OF E-WORKSPACE
Josephine S. Larkings Patricia M. Brown	MENTAL ILLNESS STIGMA AND CAUSAL BELIEFS: AMONG POTENTIAL MENTAL HEALTH PROFESSIONALS

28.10.2023

10: 30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 881 9370 7664

Passcode: 123456

HALL:16 SESSION: 1

MODERATOR: Siavash Asadi Ghajarloo

Nancy Ling Sze Leung	The Low-fertility problem in Hong Kong: Do Mainlanders- Births Help to Rejuvenate Low-fertility Problem?
Teodora Bakardjieva Galya Gercheva	Knowledge Management and e-Learning –An Agent-Based Approach
Muhammad Wajid Tahir Rubina Kauser Majid Ali Tahir	Brain Drain of Doctors; Causes and Consequences in Pakistan
Subramaniam Chandran	From Separatism to Coalition: Variants in Language Politics and Leadership Pattern in Dravidian Movement
Mahboubeh Molaei	Knowledge Management Model for Managing Knowledge among Related Organizations
Abbas Moshref Razavi, Rodina Ahmad	Users- Motivation and Satisfaction with IS
Jamalodin Alvani Fardin Boustani, Omid Tabiee, Masoud Hashemi	The Effects of Human Activity in Yasuj Area on the Health of Stream City
Siavash Asadi Ghajarloo	Mining Implicit Knowledge to Predict Political Risk by Providing Novel Framework with Using Bayesian Network
Nor'Aini Yusof, Ismael Younis Abu-Jarad	The Organizational Innovativeness of Public-Listed Housing Develo
Tingan Tang, Kimmo Karhu, Matti Hamalainen	Community Innovation in Sustainable Development: A Cross Case Study

28.10.2023

10: 30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 881 9370 7664

Passcode: 123456

HALL:17 SESSION: 1

MODERATOR: Subramaniam Chandran

Fariba Haghbin, Othman Bin Ibrahim, Mohammad Reza Attarzadeh Niaki	KNOWLEDGE RELATIONSHIP MODEL AMONG USER IN VIRTUAL COMMUNITY
Hasimah Sapiri Anton Abdulbasah Kamil, Razman Mat Tahar, Hanafi Tumin	DYNAMICS SIMULATION APPROACH IN ANALYZING PENSION EXPENDITURE
Norma Rodrigues Gomes	KNOWLEDGE MANAGEMENT APPLIED TO FORENSIC SCIENCES
Amir Hossein Davami, A< li Gholami, Ebrahim Panahpour	THE USED OF ENVIRONMENTAL ETHICS IN METHODS AND TECHNIQUES OF ENVIRONMENTAL MANAGEMENT
Asim Tanvir, Numera Razaqat	ADOPTABILITY ISSUES OF GPS IN PUBLIC SECTOR IN PAKISTAN
Marzieh Mokhtaripour	SYSTEMS AND SOFTWARE SAFETY AND SECURITY
Shoureshe Kanani, Hassan Zandi	A STUDY OF THE DAMAGES TO HISTORICAL MONUMENTS DUE TO CLIMATIC FACTORS AND AIR POLLUTION AND OFFERING SOLUTIONS
Subramaniam Chandran	HOW DO POLITICIANS RECOVER THEIR COSTS? THE POLITICAL ECONOMY OF REPRESENTATIVE DEMOCRACY IN INDIA
Claude Alavoine	ETHICS IN NEGOTIATIONS: THE CONFRONTATION BETWEEN REPRESENTATION AND PRACTICES
Timothy Yoonsuk Lee, Jinhwan Yu, Somi Nah	A CONFUCIANISM OBSERVED IN DISASTER FILMS OF EAST ASIA
Dragana Bjelić, Mirela Mezak Stastny	CONSTITUTIONAL COMPLAINT AS AN INSTRUMENT OF FULFILLING THE WORKER 'S RIGHTS IN CROATIAN LEGAL SYSTEM

28.10.2023

14: 00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 881 9370 7664

Passcode: 123456

HALL: 1   SESSION: 2   MODERATOR: Doç. Dr. Hakan YÜKSEL

Dr. Melih Burak ÖZDEMİR	ANALYSIS OF THE FILM THE STONING OF SORAYA FROM THE PERSPECTIVE OF FEMINIST THERAPY
Dr. Melih Burak ÖZDEMİR	AN EXISTENTIALIST ANALYSIS OF TA'M-E GILAS, ONE OF THE IMPORTANT WORKS OF IRANIAN CINEMA
Doç. Dr. Hakan YÜKSEL	OVER SPORTS THEMED MAGAZINE PUBLISHING IN TURKEY
Doç. Dr. Hakan YÜKSEL	TURKISH CINEMA AND SOCIAL DYNAMICS “UZUN HIKAYE MOVIE”
Prof. Dr. Yusuf YURDİGÜL Prof. Dr. Aslı YURDİGÜL	DÜNYA SİNEMASINDA CENGİZ AYTMATOV UYARLAMALARI
Prof. Dr. Yusuf YURDİGÜL Prof. Dr. Aslı YURDİGÜL	ULUSAL KİMLİĞİN DÖNÜŞÜMÜ YA DA “ULUS ÜSTÜ” DÜNYANIN OLUŞUMU BAĞLAMINDA KÜRESELLEŞME
Dr. Yeşim ARGİN	İRAN SİNEMASINDA GÖÇMEN TEMSİLLERİ ÇERÇEVESİNDE BARAN FİLMİNİN GÖSTERGEBİLİMSEL ÇÖZÜMLEMESİ
Phd.Tuncay SARIİPEK	SOCİAL MEDİA USE AND SPORT
Aslıhan ERTAN SEVİNÇ	INTRINSIC MOTIVATION SHOULD BE ENCOURAGED FOR A LIFELONG LEARNING
Dr. Öğr.Üyesi Enes BALOĞLU Dr. Öğr. Üyesi Yavuz DEMİR	The Role of Independent Journalists: Investigative Journalism on the Internet and Social Media Platforms

28.10.2023

14: 00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 881 9370 7664

Passcode: 123456

HALL: 2   SESSION: 2   MODERATOR: Doç. Dr. İsmet EŞMELİ

Araştırma Görevlisi, Hande EYÜBOĞLU Araştırma Görevlisi, Zeynep YANILMAZ	DOKUNMAK İLE GÖRMEK ARASINDA BİR DENEYİM MEKÂNI: MÜZELER
Ünal YILMAZ Prof. Dr. Figen BALO	BEYŞEHİR YÖRESİNDE DUVAR KAPLAMA MALZEMESİ OLARAK DİYABAZ TAŞI
Araştırma Görevlisi, Hazal BOYDAK DEMİR Profesör, Figen BALO	BEYŞEHİR İLÇESİNDE BÖLGESEL DOĞAL TAŞLARLA BIM DESTEKLİ YEŞİL BİNA TASARIMI
Doç. Dr. İsmet EŞMELİ	SANAT VE ESTETİĞİN DİNSEL YANSIMASI: AYASOFYA
Doç, Emine YALUR Öğrenci, Ali ALTINYUVA Öğrenci, Emre ARICI	PİCASSO ESERLERİNİN 3 BOYUTLU OLARAK SERGİLENMESİ
Uzm. Sanat Tarihiçi, Fikret ALKAN Prof. Dr., Ayşegül KOYUNCU OKCA	THE PLACE WHERE TRADITIONAL PROFESSIONS ARE LIVED IN BURSA IS TAHTAKALE BAZAAR AND A MASTER
Uzm. Sanat Tarihiçi, Fikret ALKAN Prof. Dr., Ayşegül KOYUNCU OKCA	THE IMPORTANCE OF MUSEUM ACTIVITIES IN DEVELOPING THE MUSEUM-SOCIETY RELATIONSHIP: BURSA METROPOLITAN MUNICIPALITY MUSEUMS
Dr. Öğr. Üy. Fatma BULAT	TEKSTİL /MODA TASARIM SÜRECİNİN OPTİMİZASYONU VE YAPAY ZEKA

28.10.2023

14: 00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 881 9370 7664

Passcode: 123456

HALL:3 SESSION: 2

MODERATOR: Doç.Dr.İsmail DURSUNOĞLU

Doç.Dr.İsmail DURSUNOĞLU	14 MAYIS 2023 SEÇİMLERİ'NİN ULUSAL MEDYAYA YANSIMALARI: YENİ ŞAFAK ve CUMHURİYET GAZETELERİNİN İNCELENMESİ
Doç.Dr.İsmail DURSUNOĞLU	ALTILI MASA'NIN SOSYAL POLİTİKALAR TASAVVURU: "ORTAK POLİTİKALAR MUTABAKAT METNİ" ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME
Öğr. Gör. Dr., Mert Mahir GÖZ	THE IMPACT OF THE 1962 CUBAN MISSILE CRISIS ON THE UNITED STATES SUPERPOWER IMAGE
Öğr. Hicret TOSUN Doç.Dr.Mustafa NAL	YALIN LİDERLİK BİBLİYOMETRİK ANALİZ
Öğretim Görevlisi, Fevzi YAHŞI	EDMUND BURKE'TE MÜLKİYET ANLAYIŞI
Öğretim Görevlisi, Fevzi YAHŞI	THOMAS HOBBS'TA DEVLET, SİYASET VE EGEMEN
Doç. Dr. Aynur Akpınar	KAMU GÖZETİMİ MUHASEBE VE DENETİM STANDARTLARI KURUMUNUN GÖZETİM FAALİYETLERİ

28.10.2023

14: 00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 881 9370 7664

Passcode: 123456

HALL: 4 SESSION: 2

MODERATOR: Prof. Dr. Huseynova Hajar Emin

Huseynova Hajar Emin	TURKISH WORDS IN LANGUAGES WITH DIFFERENT SYSTEMS
Assoc. Prof. Sevda ABBASOVA	The place of language analysis in Azerbaijani language textbooks
Насибова Айтген Магсуд гызы	Покровительство литературе в эпоху Сефевидов
Prof. Dr. Ertan Örgen	TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E KADAR TÜRK HATIRA KİTAPLARINDA BABANIN YERİ
Dr. Adilcan ERUYGUR	A LOOK AT CHINESE WOMEN'S PERCEPTION FROM THE PERSPECTIVE OF THE CHINESE WORD WOMAN
Govharkhanim Naghiyeva	IDIOMATIC PHRASES IN THE DIWAN OF QATRAN TABRIZI
Öğr. Gör. Dr., Gonca ARKON TEKİNEL	60'LI YILLARDA YAYIMLANAN BİR EDEBİYAT DERGİSİ: DÖNEM
Yüksek Lisans Öğrencisi, Nebahat Tuğçe TAN	LEV NİKOLAYEVİÇ TOLSTOY'UN TOPLUMDAKİ AHLAK ARAYIŞINDAN BİR İZDÜŞÜM: "BALODAN SONRA" ÖYKÜSÜ

28.10.2023

14: 00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 881 9370 7664

Passcode: 123456

HALL: 5 SESSION: 2

MODERATOR: Prof. Dr. Yılmaz TONBUL

Öğretmen, Osman KOZLUCA Doç. Dr. Emine ÖNDER Öğretmen, Yeliz GENÇ ALTUNDAĞ	MESLEK LİSESİ MÜDÜRLERİNİN SOSYAL ADALET LİDERLİĞİ DAVRANIŞLARININ ÖĞRENCİ GÖRÜŞLERİNE GÖRE İNCELENMESİ
Öğretmen, Yeliz GENÇ ALTUNDAĞ Doç. Dr. Emine ÖNDER	ÜCRETLİ ÖĞRETMENLİK UYGULAMASININ EĞİTİM SİSTEMİNE YANSIMALARI
MEB Öğretmeni, Şeyhmus ÇETİNKAYA Doç. Dr. Akif AKTO	Helenistik Çağ'da Felsefe Okulları
Prof. Dr., Ali Günay BALIM PhD Student Ece ALTAY	WATCH-THINK-DISCUS: A DIFFERENT LOOK AT SPACE POLLUTION
Ph.D. Vüqar MƏMMƏDOV	FARS DİLÇİLİYİNİN TƏŞƏKKÜL VƏ İLKİN İNKİŞAF DÖVRÜ AZƏRBAYCAN ŞƏRQŞÜNASLARININ TƏDQİQATLARINDA
Prof. Dr. Yılmaz TONBUL Ali EFE	ORTAOKUL YÖNETİCİLERİNİN YAPTIKLARI DERS DENETİMLERİNİN ÖĞRETMENLERİN MESLEKİ GELİŞİMİNE KATKISI
Prof. Dr. Yılmaz TONBUL Pınar Gökçe Çiçek	KAYNAŞTIRMA ÖĞRENCİLERİ BULUNAN SINIF ÖĞRETMENLERİNİN KARŞILAŞTIKLARI SINIF YÖNETİMİ SORUNLARI
Türkan KIRAN Prof. Dr. Mustafa Yunus ERYAMAN	İnternet Temelli Oyun Bağımlılığıyla İlgili Eğitim-Öğretim Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi

28.10.2023

14: 00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 881 9370 7664

Passcode: 123456

HALL: 6

SESSION: 2

MODERATOR : Prof. Dr. Okan YAŞAR

Prof. Dr. Ramazan ALTINAY Doktora Öğrencisi. Esra ÇEÇEN	THE CAPTIVITY OF THE TURKEY SELJUK MELİKS TO THE GREAT SELJUKS
Prof. Dr. Ramazan ALTINAY Doktora Öğrencisi. Esra ÇEÇEN	ARTUQİD-AYYUBİD ALLIANCES ESTABLISHED AGAINST OF THE TURKEY SELJUK STATE
Prof. Dr. Ramazan ALTINAY Dr. Habibe Ceren DAĞDEVİREN	TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ VE DOĞU ROMA İMPARATORLUĞU DİPLOMATİK İLİŞKİLERİNDE KADINLARIN ROLÜ
Prof. Dr. Rahmi DOĞANAY	BİR ZAMANLAR BEYŞEHİR (100 Yıl Önce Beyşehir Kazası'nın Sıhhi ve İçtimai Durumu)
Didem DAĞLI Prof. Dr. Okan YAŞAR	INVESTIGATION OF THE VIEWS ON THE CHANGING CONSERVATION STATUSES IN THE GALLİPOLİ HISTORICAL AREA OF THE ÇANAKKALE WARS FROM 1973 TO THE PRESENT IN TERMS OF VARIOUS VARIABLES
Dr. Melek GÖKSU ERDEĞER	KARAMANOĞLU GÜNERİ BEY'İN HAYATI ve FAALİYETLERİ

28.10.2023

14: 00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 881 9370 7664

Passcode: 123456

HALL: 7 SESSION: 2

MODERATOR: Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin YILMAZ

Doç. Dr. Zekavet KABASAKAL Psikolog, Deniz KABASAKAL Psikolog, Yağmur MUMCU	CHILDREN HAVING AN IMPRISONED PARENT IN DEVELOPMENT OF PSYCHOPATHOLOGIES
Doç. Dr. Zekavet KABASAKAL Psikolog, Yağmur MUMCU	GENÇLERDE İNTERNET BAĞIMLILIĞI VE ÖZNEL İYİ OLUŞ
Dr. Öğr. Üyesi Fatma BALCI ARVAS	DİN VE BOŞANMA: DİN PSİKOLOJİSİ BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME
Merve AKARSU Doç. Dr. Yaşar BARUT Arş. Gör. Emre DEMİRTAŞ	EVLİ ÇİFTLERİN SOSYAL MEDYA BAĞIMLILIĞI VE BOŞANMA EĞİLİMİ ARASINDAKİ İLİŞKİ
Sedef GEMİCİ	NEFESİN DUYGULARIN ÜZERİNE ETKİSİ
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet YILMAZ	GÜNÜMÜZDE SOSYAL SORUNLAR VE SOSYAL POLİTİKANIN TARAFLARINI YENİDEN TANIMLAMAK
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet YILMAZ	SOSYAL SORUN OLARAK ENGELLİLİK VE ENGELLİLERE YÖNELİK SOSYAL HİZMET UYGULAMALARI
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin YILMAZ	İşyerinde 'Hayır Diyememe'nin Dayanılmaz Ağırlığı

28.10.2023

14: 00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 881 9370 7664

Passcode: 123456

HALL: 8 SESSION: 2

MODERATOR: Asst. Prof. Fatih IŞIK

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Akif ÖZÇELEBİ Prof. Dr. Cevdet YILMAZ	BAFRA VE KAVAK ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİNİN KARŞILAŞTIRMALI COĞRAFİ ANALİZİ
Prof, Dr. Rasim AKPINAR	MANİSA DAĞ VE OVA KÖYLERİNDE TOPLUMSAL YAPI SAHA ÇALIŞMASI: BEHİCE BORAN'IN 77 YIL ÖNCEKİ İKİ KÖY TİPİNİN MUKAYESELİ ÇALIŞMASINI GÜNÜMÜZE TAŞIMAK
Prof, Dr. Rasim AKPINAR	TÜRKİYE'DE KENTLEŞME SORUNLARININ KARİKATÜRLER ÜZERİNDEN GÖSTERGEBİLİMSEL ANALİZİ: GIRGIR VE FIRT DERGİLERİ GÖSTERGEBİLİMSEL ANALİZİ
Asst. Prof. Fatih IŞIK Prof. Dr. Halil İbrahim ZEYBEK	A GEOGRAPHICAL AND ECOLOGICAL ASSESSMENT OF PALOVİT WATERFALL (ÇAMLIHEMŞİN-RİZE) AND ITS SURROUNDINGS
Asst. Prof. Fatih IŞIK Prof. Dr. Halil İbrahim ZEYBEK	THE ŞANLIURFA FLOOD OF MARCH 15, 2023, WITH ITS FORMATION AND CONSEQUENCES
Yüksek Lisans Öğrencisi, Revşan AKAY Doç. Dr., Fatih VAROL	INVESTIGATION OF WHOLE GRAIN PRODUCT QUINOA AS A GASTRONOMIC ELEMENT
Yüksek Lisans Öğrencisi, Revşan AKAY Öğretim Görevlisi, Uğurcan METİN Öğretim Görevlisi, Betül YAPICI NANE	TATLI PATATES'İN GASTRONOMİK BİR UNSUR OLARAK İNCELENMESİ

28.10.2023

14: 30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 881 9370 7664

Passcode: 123456

HALL:9 SESSION: 2

MODERATOR: Nidhi Gadura

Rudolf Egger	THE WIDER BENEFITS OF NEGOTIATIONS: AUSTRIAN PERSPECTIVE ON EDUCATIONAL LEADERSHIP AS A 'POWER GAME' FOR TRADE UNIONS
Heba Mustafa Abdullah	IMPROVING LISTENING COMPREHENSION FOR EFL PRE-INTERMEDIATE STUDENTS THROUGH A BLENDED LEARNING STRATEGY
Shima Nikanjam, Badiossadat Hassanpour, Adi Irfan Che Ani	EXPLORATION OF INFLUENTIAL FACTORS ON FIRST YEAR ARCHITECTURE STUDENTS' PRODUCTIVITY
Juha Kettunen	QUALITY AND QUANTITY IN THE STRATEGIC NETWORK OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS
Nidhi Gadura	DIFFERENT ROLES FOR MENTORS AND MENTEES IN AN E-LEARNING ENVIRONMENT
Eugene Allevalo	ACHIEVING SUSTAINABLE DEVELOPMENT THROUGH TRANSFORMATIVE PEDAGOGIES IN UNIVERSITIES
Juha Kettunen	THE STRATEGY OF THE INNOVATION ALLIANCE IN HIGHER EDUCATION
Tessa Berg, Emma Guion Akdag	USING COLLABORATIVE PICTURES TO UNDERSTAND STUDENT EXPERIENCE
Bibiana Hlebova	OTHERNESS OF ROMA IN INCLUSIVE EDUCATION OF ROMA PUPILS IN SLOVAKIA
Shahlan Surat, Saemah Rahman, Saadiyah Kummin	INQUIRY ON THE IMPROVEMENT TEACHING QUALITY IN THE CLASSROOM WITH META-TEACHING SKILLS

28.10.2023

14: 30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 881 9370 7664

Passcode: 123456

HALL:10 SESSION: 2

MODERATOR: Nicole S. McKinney

Izabela Pietras	CHARACTERISTICS OF COGNITIVE FUNCTIONS AMONG POLISH ADOLESCENCE WITH SPELLING DISORDERS
Yoojin Chung	THE FEMALE BEAUTY MYTH FOSTERED BY THE MASS MEDIA
Nicole S. McKinney	SELF-ESTEEM AND STRESS LEVEL AMONG TRAUMATIC BRAIN INJURED ADULTS WITH MILD, MODERATE AND SEVERE INJURIES ATTENDING A DAY PROGRAM REHABILITATION FACILITY
Ana Pauna Zbigniew Pleszewski	CLINICAL AND METHODOLOGICAL ISSUES IN THE RESEARCH ON THE RAPE MYTH
Yasmin Binti Othman Mydin Mohd. Fadzillah Abdul Razak	COGNITIVE BEHAVIOUR THERAPY TO TREAT SOCIAL ANXIETY DISORDER: A PSYCHOLOGY CASE
Ana Pauna	EXPERT WITNESS TESTIMONY IN THE BATTERED WOMAN SYNDROME
Aiping Liu Xiaoping Ying Jing Luo	THE FLASHBULB MEMORY OF THE POSITIVE AND NEGATIVE EVENTS: WENCHUAN EARTHQUAKE AND ACCEPTANCE TO COLLEGE
J. Maksimainen	COGNITIVE LANDSCAPE OF VALUES – UNDERSTANDING THE INFORMATION CONTENTS OF MENTAL REPRESENTATIONS
M. Bambulyaka	THE IMPLICIT METHODS FOR THE STUDY OF TOLERANCE
Elena Chernyshkova	DYNAMIC OF AGGRESSIVE BEHAVIOR AT THE CONTEXT OF REFLECTIVE PROCESS
Subramaniam Chandran	HOW DOES PSYCHOANALYSIS HELP IN RECONSTRUCTING POLITICAL THOUGHT? AN EXERCISE OF INTERPRETATION

28.10.2023

14: 30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 881 9370 7664

Passcode: 123456

HALL:11 SESSION: 2

MODERATOR: Eleftherios Giovanis

George Yungchih Wang	THE APPLICATION OF REAL OPTIONS TO CAPITAL BUDGETING
Paitoon Kraipornsak	IMPACT OF GOVERNMENT SPENDING ON PRIVATE CONSUMPTION AND ON THE ECONOMY: CASE OF THAILAND
Amilia Hasbullah, Wan Zahari Wan Yussof, Maziah Ismail	A PROPOSAL OF COMMUNITY BASED FACILITY MANAGEMENT PERFORMANCE (CBFM) IN THE EDUCATION SYSTEM OF BATUBARA DISTRICT IN INDONESIA
Tomáš Brabenec	CERTAIN IMPORTANT ASPECTS OF COST CONTRIBUTION ARRANGEMENTS IN FINANCIAL MANAGEMENT
Eleftherios Giovanis	APPLICATION OF ADAPTIVE NEURO-FUZZY INFERENCE SYSTEM IN THE PREDICTION OF ECONOMIC CRISIS PERIODS IN USA
Kazuhide Sugiyama, Hiroshi Osada	INTEGRATION PROCESS OF INDUSTRIAL DESIGN AND ENGINEERING DESIGN
Maarit Valo, Pertti Hurme	ATTRIBUTIONS BY TEAM MEMBERS FOR TEAM OUTCOMES IN FINNISH WORKING LIFE
Haksoon Kim	DOES CORPORATE GOVERNANCE OR TRANSPARENCY AFFECT FOREIGN DIRECT INVESTMENT?
Shahin Dezdar, Sulaiman Ainin	ERP IMPLEMENTATION SUCCESS IN IRAN: EXAMINING THE ROLE OF SYSTEM ENVIRONMENT FACTORS
Linda Sau-ling LAI	SOCIAL COMMERCE – E-COMMERCE IN SOCIAL MEDIA CONTEXT
Alireza Faed, David Forbes	IMPACT OF CUSTOMER MANAGEMENT SYSTEM IN IMPROVING CUSTOMER RETENTION: OPTIMIZATION OF NEGATIVE CUSTOMER FEEDBACK

28.10.2023

14: 30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 881 9370 7664

Passcode: 123456

HALL:12 SESSION: 2

MODERATOR: Oluwatosin A. Ijabadeniyi

Savita Ahlawat Dhian Kaur	FOOD SECURITY IN INDIA: A CASE STUDY OF KANDI REGION OF PUNJAB
Nouf Saad Alnassar, Susan Grant, Ray Holland	DESIGN MANAGEMENT APPLICATIONS TO IMPROVE WORK ENVIRONMENT FOR FEMALE ACADEMICS IN SAUDI ARABIA
Sam Moshaver	EXPANDING AFFORDABLE HOUSING THROUGH INCLUSIONARY ZONING IN THE CITY OF TORONTO
Oluwatosin A. Ijabadeniyi	FOOD SAFETY CULTURE PARAMOUNT THAN TRADITIONAL FOOD SAFETY SYSTEM AND FOOD SAFETY CULTURE IN SOUTH AFRICAN FOOD INDUSTRIES
Sedat Cereci	ROLE OF DIRECTOR'S PHILOSOPHICAL APPROACH IN CINEMATOGRAPHIC EXPRESSION
Yvonne T. Haigh	CONFLICT, CONFUSION, CHOICE: A PHENOMENOLOGICAL APPROACH TO ACTS OF CORRUPTION
Amruta Khairnar, Joy Sen	PLANNING FOR MINIMIZATION OF SOCIOECONOMIC INEQUALITIES WITHIN VIDARBHA REGION, MAHARASHTRA, INDIA
Nuraddin Sadykov, Altynai Zhussipova, Omirkhan Abdimanuly	KAZAKH LITERATURE IN EMIGRATION AND WORKS OF MAZHIT AITBAYEV
M. Nogaibayeva, Zh. Kumganbayev	FEATURES OF FOLLOWING THE CUSTOMS AND TRADITIONS IN TURKESTAN IN THE LATE XIXTH AND EARLY XXTH CENTURIES
Karen Armstrong	THE MASQUERADE OF LIFE, OUR MANY SELVES AND ISSUES OF PRIVACY

28.10.2023

14: 30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 881 9370 7664

Passcode: 123456

HALL:13 SESSION: 2

MODERATOR: Anne A. Christopher

Alzahrani.M.E, Goodwin.R.D	TOWARDS A UTAUT-BASED MODEL FOR THE STUDY OF EGOVERNMENT CITIZEN ACCEPTANCE IN SAUDI ARABIA
Dominykas Broga	CAN WE SECURE SECURITY?
Noor Sulastry Yurni Ahmad , Ki-Soo Eun	THE RISE OF NATIONALISM AMONG SOUTH KOREAN YOUTH AND DEMOCRACY: AN ANALYSIS
Vincent Fromentin	MIGRATION AND UNEMPLOYMENT DURATION: THE CASE OF THE OECD COUNTRIES
Anne A. Christopher	DEIXIS AND PERSONALIZATION IN AD SLOGANS
Noor Mohammad	NEED TO IMPLEMENT THE ENVIRONMENTAL ACCOUNTING EDUCATION FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT: AN OVERVIEW
Tariq Rahim Soomro, Muhammad Sarwar	GREEN COMPUTING: FROM CURRENT TO FUTURE TRENDS

28.10.2023

14: 30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 881 9370 7664

Passcode: 123456

HALL:14 SESSION: 2

MODERATOR: Paitoon Kraipornsak

A. Ramachandran	ECOLABELING AND GREEN CERTIFICATION FOR EFFECTIVE FISHERIES MANAGEMENT – AN ANALYSIS
Chummanond Natchaya, Rotchanakitumnuai Siriluck	DETERMINING THE ONLINE PURCHASING LOYALTY FOR THAI HERBAL PRODUCTS
E. Giovanis	APPLICATION OF FEED-FORWARD NEURAL NETWORKS AUTOREGRESSIVE MODELS IN GROSS DOMESTIC PRODUCT PREDICTION
Masood Uzzafer	A NEW DIMENSION IN SOFTWARE RISK MANAGMENT
E. Giovanis	PROPOSAL OF ADDITIONAL FUZZY MEMBERSHIP FUNCTIONS IN SMOOTHING TRANSITION AUTOREGRESSIVE MODELS
Rotchanakitumnuai, Siriluck	SUCCESS FACTORS OF LARGE SCALE ERP IMPLEMENTATION IN THAILAND
Asim Kumar Pal, Debabrata Nath, Sumit Chakraborty	A DISCRIMINATORY REWARDING MECHANISM FOR SYBIL DETECTION WITH APPLICATIONS TO TOR
Arazi Idrus, Christiono Utomo	FUNCTIONALITY OF NEGOTIATION AGENT ON VALUE-BASED DESIGN DECISION
Paitoon Kraipornsak	IMPACT OF GOVERNMENT SPENDING ON PRIVATE CONSUMPTION AND ON THE ECONOMY: THE CASE OF THAILAND
Habibollah Najafi, Amir Abbas Yazdani, Hosseinali Nahavandi	2 VALUE ENGINEERING AND ITS EFFECT IN REDUCTION OF INDUSTRIAL ORGANIZATION ENERGY EXPENSES
Haroon Altarawneh, Sattam Allahawiah	ELECTRONIC MARKETS HAS WEAKENED THE “TRADEOFF BETWEEN REACH AND RICHNESS“ IN THE INTERNET

28.10.2023

14: 30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 881 9370 7664

Passcode: 123456

HALL:15 SESSION: 2

MODERATOR: Sholpan Zhandossova,

Sun Mei, Nagata Katsuya, Onoda Hiroshi	CORPORATE SUSTAINABLE DEVELOPMENT ASSESSMENT BASE ON THE CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY
Madina Kenzhegaranova, Aibol Mukhsynov, Houman Sanandaji	STATE PROGRAMS ANALYSIS AND SOCIAL CRISIS MANAGEMENT IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN: A DESCRIPTIVE STUDY
Pavel Janak	APPLICATION OF MOTIVATIONAL FACTORS FOR UPLOADING FILMS TO WEBSITES ULOZTO.NET AND PIRATEBAY.ORG
Sholpan Zhandossova, Erden Ordabek, Yelbolsyn Nazarov	THE NATIONAL SECURITY ASSURANCE OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN
Roelien Goede	A CRITICAL SOCIAL RESEARCH PERSPECTIVE ON SELF-DIRECTED LEARNING AND INFORMATION TECHNOLOGY PRACTITIONERS
Inês Vieira	THE PORTUGUESE PRESS PORTRAIT OF “ENVIRONMENTAL REFUGEES“
James Moir	STUDENTS, KNOWLEDGE AND EMPLOYABILITY
Karen Armstrong	MANAGING YOUR ONLINE REPUTATION: ISSUES OF ETHICS, TRUST AND PRIVACY IN A WIRED, “NO PLACE TO HIDE“ WORLD
Sirous Panahi Jason Watson Helen Partridge	SOCIAL MEDIA AND TACIT KNOWLEDGE SHARING: DEVELOPING A CONCEPTUAL MODEL
Ahmad Saiful Azlin Puteh Salin, Norlela Kamaludin, Siti Khadijah Ab Manan, Mohd Shatari Abdul Ghafar	DIRECTORS- ISLAMIC CODE OF ETHICS

28.10.2023

14: 30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 881 9370 7664

Passcode: 123456

HALL:16 SESSION: 2

MODERATOR: Tamara Djurickovic MSc

Hastuti Saptorini	OCCUPANTS- BEHAVIOR AND SPATIAL IMPLICATIONS OF RIVERFRONT RESIDENTIAL IN YOGYAKARTA, INDONESIA
Charru Malhotra, Girija Krishnaswamy	CITIZENS- EXPECTATIONS FROM RURAL TELECENTRES: A CASE STUDY OF IMPLEMENTATION OF COMMON SERVICE CENTRES IN MUSHEDPUR VILLAGE, HARYANA, INDIA
Mirjana Radman-Funarić, Katarina Potnik Galić	RESEARCH OF POTENTIAL CLUSTER DEVELOPMENT IN PANNONIAN CROATIA
Suleiman Obeidat, Adnan Bashir, Wisam Abu Jadayil	THE IMPORTANCE OF CLASS ATTENDANCE AND CUMULATIVE GPA FOR ACADEMIC SUCCESS IN INDUSTRIAL ENGINEERING CLASSES
Suzana Basaruddin, Haryani Haron, Siti Arpah Noodin	DEVELOPING OMS IN IHL
Rachelle Bosua, Nina Evans	SOCIAL NETWORKS AND ABSORPTIVE CAPACITY
Tamara Djurickovic MSc	FROM E-GOVERNMENT TO E-DEMOCRACY CHALLENGES AND OPPORTUNITIES FOR DEVELOPMENT IN MONTENEGRO
Abdel-Samad M. Ali	SPATIAL THINKING ISSUES: TOWARDS RURAL SOCIOLOGICAL RESEARCH AGENDA IN THE THIRD MILLENNIUM
Mona Masood, Zakiah Zain	APPRECIATING, INTERPRETING AND UNDERSTANDING POSTERS VIA LEVELS OF VISUAL LITERACY
Anastasia Katsamaki, Nikolaos Bilalis, Vassilis Dedoussis	LEAN THINKING PROCESS IN THE DETERMINATION OF DESIGN SUGGESTIONS TO OPTIMIZE TREATMENT OF WEEE

28.10.2023

14: 30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 881 9370 7664

Passcode: 123456

HALL:17 SESSION: 2

MODERATOR: Ana Hol

Prakash Singh	LEARNERS' VIOLENT BEHAVIOUR AND DRUG ABUSE AS MAJOR CAUSES OF TOBEPHOBIA IN SCHOOLS
Juha Kettunen	CO-AUTHORSHIP NETWORKS OF SCIENTIFIC COLLABORATION
Valeda Dent	IMPACT OF FOUR READING AND LIBRARY FACTORS ON THE GRADE AVERAGE OF UGANDAN SECONDARY SCHOOL STUDENTS: A QUANTITATIVE STUDY
Mahmoud I. Syam, Osama K. El-Hafy	THE BEST METHODS OF MOTIVATING AND ENCOURAGING THE STUDENTS TO STUDY: A CASE STUDY
Eleni Ioanna Levantinou	THE EFFECT OF ICONIC AND BEAT GESTURES ON MEMORY RECALL IN GREEK'S FIRST AND SECOND LANGUAGE
Iva Košek Bartošová	DEVELOPMENT OF ELEMENTARY LITERACY IN THE CZECH REPUBLIC
Ana Hol	STUDENTS AS GLOBAL CITIZENS: LESSONS FROM THE INTERNATIONAL STUDY TOUR
Teresa Coffman, Mary Beth Klinger	PROSPECTIVE CLASS TEACHERS- COMPUTER EXPERIENCES AND COMPUTER ATTITUDES
Nancy Jennings, Chris Collins	VIRTUAL OR VIRTUALLY U: EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN SECOND LIFE
Glenda A. Gunter	THE EFFECTS OF THE IMPACT OF INSTRUCTIONAL IMMEDIACY ON COGNITION AND LEARNING IN ONLINE CLASSES

Selçuk ART 1st International Group Exhibition

Doç. Dr. Nermin ÖZCAN ÖZER	Gök Kumu
Doç. Dr. Nermin ÖZCAN ÖZER	Petrichor
Ahmet GEDİK	Şeyyebetnî Hûd (Hadis)
Arş. Gör. Bilge ŞENGÜL	Go with the flow
Doç. Emine Yalur	Kadın
KİŞİSEL SERGİ	
Hava KÜÇÜKÖNER	DÖNÜŞÜM - Tüller Serisi III
Açılış : 27 Ekim 2023 Saat 11.00	

Contents

DÜNYA VE TÜRKİYE'DEKİ DİJİTAL PARA ÇALIŞMALARININ KARŞILAŞTIRILMALI OLARAK İNCELENMESİ..	1
KAMU GÖZETİMİ KURUMU TARAFINDAN FİNANSAL RAPORLAMA STANDARTLARINA UYUMLU HAZIRLANAN TEK DÜZEN HESAP PLANI TASLAĞININ DEĞERLENDİRİLMESİ.....	13
VERGİ AFLARININ VERGİ TAHSİLATINA VE BÜTÇEYE ETKİLERİ	32
TÜRKİYE'DE DOLAYLI VE DOLAYSIZ VERGİ GELİRLERİNİN BÖLGESEL DAĞILIMI.....	48
EĞİTİM SEKTÖRÜNDE ÇALIŞAN BİREYLERİN MESLEKİ TÜKENMİŞLİK DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ.....	62
İŞLETMELER ARASI REKABETTE İŞE ALMA YÖNTEMLERİNDE İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNİN ÖNEMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	63
ZOLDURA (LYSTRA) HÖYÜK YÜZEY ARAŞTIRMASINDA TESPİT EDİLEN DEMİR ÇAĞI SERAMİĞİ.....	65
BELGESEL TÜRDEKİ AHLAT GRAVÜRLERDE AQUATINTA YÖNTEMİ İLE TONLAMA.....	66
BEYŞEHİR GÖLÜ ADALARININ SAYISI VE ADLARI ÜZERİNE BAZI DEĞERLENDİRMELER.....	76
ŞAKİR PAŞA CAMİİ HAZİRESİNDEKİ MEZAR TAŞLARI.....	77
AI WEIWEI'NİN SANATINDA GÖÇ TEMASI	93
THE IMPACT OF AUDIT CHARACTERISTICS ON MARKET VALUE:	106
A GLOBAL ANALYSIS.....	106
FINANCIAL SATISFACTION THROUGH RESPONSIBLE FINANCIAL BEHAVIOR	107
APPRECIATING, INTERPRETING AND UNDERSTANDING POSTERS VIA LEVELS OF VISUAL LITERACY ..	109
LEAN THINKING PROCESS IN THE DETERMINATION OF DESIGN SUGGESTIONS TO OPTIMIZE TREATMENT OF WEEE	110
CO-AUTHORSHIP NETWORKS OF SCIENTIFIC COLLABORATION.....	111
LEARNERS' VIOLENT BEHAVIOUR AND DRUG ABUSE AS MAJOR CAUSES OF TOBEPHOBIA IN SCHOOLS	112
ULUSLARARASI İŞLETMELERDE ÇALIŞANLARDA ETNİK KÖKEN VE KÜLTÜREL ÇEŞİTLİLİĞİN ETKİLERİ ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR İNCELEME	114
YEŞİL PAZARLAMA VE ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN YEŞİL REKLAM ALGISI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	124
STUDENTS, KNOWLEDGE AND EMPLOYABILITY	145
SUCCESS FACTORS OF LARGE SCALE ERP IMPLEMENTATION IN THAILAND.....	146
A DISCRIMINATORY REWARDING MECHANISM FOR SYBIL DETECTION WITH APPLICATIONS TO TOR147 DIRECTORS- ISLAMIC CODE OF ETHICS.....	148
DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜN MUHASEBE MESLEĞİNE ETKİLERİ.....	150
KURUMLAR VERGİSİ ORANININ ARTIRILMASININ KAYIT DIŞI EKONOMİYE ETKİSİ	152
BEYŞEHİR GÖLÜ TIBBİ SÜLÜK TOPLAYICILIĞI VE YÖNETİMİ.....	161
KÜRESEL EKSENDE SIFIR ATIK VE GIDA ATIĞI.....	171
MIGRATION AND UNEMPLOYMENT DURATION: THE CASE OF THE OECD COUNTRIES	186
Keywords: international migration, unemployment duration, OECD countries, panel data.....	186

OCCUPANTS- BEHAVİOR AND SPATİAL İMPLİCATIONS OF RİVERFRONT RESİDENTİAL İN YOGYAKARTA, İNDONESİA.....	187
CİTİZENS- EXPECTATIONS FROM RURAL TELECENTRES: A CASE STUDY OF İMPLEMENTATION OF COMMON SERVİCE CENTRES İN MUSHEDPUR VİLLAGE, HARYANA, İNDİA.....	188
DİJİTAL LİDERLİK VE DİJİTAL İNOVASYON: KAVRAMSAL BİR ARAŞTIRMA	189
THE PORTUGUESE PRESS PORTRAIT OF “ENVIRONMENTAL REFUGEES”	198
İŞ KAZASI VE MESLEK HASTALIKLARININ ÖNLENMESİNDE EĞİTİMİN ÖNEMİ	200
REVISİTING STRATEGİES TO ALLEVIATE CHILD LABOUR.....	210
AND CHILD POVERTY	210
ŞİRKETLERİN SEKTÖREL BAZDA FİNANSAL ETKİNLİKLERİNİN ORAN ANALİZİYLE ÖLÇÜLMESİNE YÖNELİK BİR ÇALIŞMA: BİST 30 ŞİRKETLERİ	220
SOCIAL MEDIA AND TACİT KNOWLEDGE SHARING: DEVELOPING A CONCEPTUAL MODEL	234
KURUMSAL YÖNETİMİN İNTERNET TABANLI FİNANSAL RAPORLAMAYA ETKİLERİ: BORSA İSTANBUL (BİST)	254
ÖRGÜTSEL SESSİZLİĞE YOL AÇAN FAKÖRLER: KONAKLAMA İŞLETMELERİ ÇALIŞANLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	256
MANAGING YOUR ONLINE REPUTATION: İSSUES OF ETHICS, TRUST AND PRIVACY İN A WIRED, “NO PLACE TO HİDE” WORLD.....	259
Keywords: online reputation, gossip, cyberbullying, privacySAĞLIK.....	259
KORONAVİRÜS SALGINININ TEDARİK ZİNCİRİNDE YAŞATTIĞI ETKİLERİYLE BERABER SEKTÖRLERDE OLUŞAN DEĞİŞİMLER.....	261
BİLİMSEL ÇALIŞMADAN TİCARİLEŞTİRMEYE DOĞRU ADIM ADIM: AKADEMİK GİRİŞİMCİLİK	275
ERZURUM İLİNİN ARICILIK POTANSİTELİ VE DEĞERLENDİRME DURUMU	278
KENDİ KENDİNE YETERLİLİK VE DİŞA BAĞİMLİLİK AÇISINDAN TÜRKİYE’DE TAHİL ÜRETİMİ	280
FUNCTIONALİTY OF NEGOTİATION AGENT ON VALUE-BASED DESIGN DECİSION.....	282
BİLGİ EKONOMİSİNE DÖNÜŞÜMDE ENTELEKTÜEL SERMAYE KAVRAMININ İNCELENMESİ	284
ZOMBİ FİRMALARIN VERİMLİLİK ÜZERİNDEKİ ETKİSİNE İLİŞKİN BİR İNCELEME.....	293
DEPREM ETKİLERİ ALGISI ÖLÇEĞİ: GEÇERLİLİK VE GÜVENİRLİK.....	303
KAZAKH LİTERATURE İN EMİGRATION AND WORKS OF MAZHİT AİTBAYEV	315
FEATURES OF FOLLOWİNG THE CUSTOMS AND TRADİTİONS İN TURKESTAN İN THE LATE XİXTH AND EARLY XXTH CENTURİES.....	316
THE MASQUERADE OF LIFE, OUR MANY SELVES AND İSSUES OF PRIVACY.....	317
CORPORATE SUSTAINABLE DEVELOPMENT ASSESSMENT BASE ON THE CORPORATE SOCIAL RESPONSİBİLİTY	318
YEŞİL LOJİSTİK ALANINDA YAZILAN ULUSLARARASI MAKALELERİN WEB OF SCİENCE VERİ TABANINA DAYALI BİBLİYOMETRİK ANALİZİ	319
YEŞİL GİRİŞİMCİLİK: KAVRAMSAL BİR BAKIŞ	320
İÇERİK PAZARLAMASI KAVRAMININ BİBLİYOMETRİK ANALİZ İLE İNCELENMESİ	321
KOOPERATİF İŞLETMELERİNİN TEMEL SORUNLARI: KADIN KOOPERATİFLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	322
KİRSAL KALKINMADA VE KOOPERATİFLEŞMEDE BELEDİYELERİN ETKİNLİLİĞİ	329

BİR DİJİTAL PAZARLAMA STRATEJİSİ OLARAK KÜYERELLEŞTİRME: SEÇİLMİŞ NETFLIX ÖRNEKLERİ.....	337
SİBER MOBBİNGİN İŞ ÖRGÜTLERİ BOYUTU	338
EKONOMİK KRİZ DÖNEMLERİNDE ULUSLARARASILAŞMA STRATEJİLERİNİN FİRMALARIN REKABETÇİLİK GÜÇLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: İSTANBUL TEKSTİL SEKTÖRÜNDE BİR ARAŞTIRMA	341
İŞ HAYATINDA MOBİNG VE İNTİHAR	343
MUHASEBE BİLGİ SİSTEMİNİ GELECEĞE NASIL HAZIRLAMALI? SWOT ANALİZİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ	352
İŞLETME VERGİCİLİĞİ OLARAK MİKRO VERGİ PLANLAMASI: KURAMSAL BİR YAKLAŞIM VE ÖNERİLER	354
VERGİ OKURYAZARLIĞI VE ÖNEMİ: KURAMSAL BİR İNCELEME	355
ULUSLARASI DEĞERLEME STANDARTLARINA GÖRE VARLIKLARIN DEĞERLEMESİ	356
THE NATIONAL SECURITY ASSURANCE OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN	368
A CRITICAL SOCIAL RESEARCH PERSPECTIVE ON SELF-DIRECTED LEARNING AND INFORMATION TECHNOLOGY PRACTITIONERS	369
TÜRKİYE’DE PETROL FİYATLARININ ENFLASYONA ETKİSİ ÜZERİNE FOURIER KANITLAR.....	371
SEÇİLMİŞ OECD ÜLKELERİNDE İŞSİZLİK HİSTERİSİNİN FOURIER KPSS BİRİM KÖK TESTİYLE SINANMASI	382
RESEARCH OF POTENTIAL CLUSTER DEVELOPMENT İN PANNONIAN CROATIA	397
THE IMPORTANCE OF CLASS ATTENDANCE AND CUMULATIVE GPA FOR ACADEMIC SUCCESS İN INDUSTRIAL ENGINEERING CLASSES	398
EXPANDING AFFORDABLE HOUSING THROUGH INCLUSIONARY ZONING IN THE CITY OF TORONTO	399
FOOD SAFETY CULTURE PARAMOUNT THAN TRADITIONAL FOOD SAFETY SYSTEM AND FOOD SAFETY CULTURE IN SOUTH AFRICAN FOOD INDUSTRIES.....	400
VAKIF YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARINDA ÇALIŞAN ÖĞRETİM ÜYELERİNİN EŞİT ÜCRET SORUNU VE FESİH HAKLARI	401
A LOOKING AT TURKISH GOVERNMENT SYSTEM IN THE CONTEXT OF FREEDOMS	408
YAPAY ZEKÂ VE TELİF	409
KİRA UYUŞMAZLIKLARINDA DAVA ŞARTI ARABULUCULUK	411
DEİXİS AND PERSONALİZATİON İN AD SLOGANS	413
THE PLACE OF ANADOLU AGENCY IN ADMINISTRATIVE ORGANIZATION	414
STUDENTS AS GLOBAL CITIZENS: LESSONS FROM THE INTERNATIONAL STUDY TOUR.....	415
UTILIZING VIRTUAL WORLDS IN EDUCATION: THE IMPLICATIONS FOR PRACTICE.....	416
YARATICININ VARLIĞININ TAHKİM EDİLMESİ BAĞLAMINDA AİLE HAYATININ KORUNMASI	417
ÖLÜM OLGUSUNUN ANLATILMASINA YÖNELİK ORTAOKUL ÖĞRETMENLERİNİN GÖRÜŞ VE TUTUMLARI*	419
KUR’AN’DA İNSANA VERİLEN DEĞERİN BOYUTU	421
İSLAM’DA SAVAŞ HUKUKU	423
İSLAM HUKUKUNDA HADİS VE SÜNNET FARKLILIĞI	430
GNOSIS IN ZOROASTRIANISM.....	438
ZEYDÎ MÜFESSİR A’KAM eL-ÂNİSÎ’NİN TEFSİRİNDE ŞİİRLE İSTİŞHAD	439

ÜRDÜN ÇOCUK HİKAYESİNDE FİLİSTİN İŞGALİ VE DİRENİŞİ TEMASI.....	440
UNVEILING PRO-PALESTINIAN SOLIDARITY: ASSESSING INTERNATIONAL POSITIONS AND CRITERIA FOR SUPPORT.....	442
İSRAİL'İN KUDÜS POLİTİKASININ BİRLEŞMİŞ MİLLETLER KARARLARI EKSENİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ	443
TÜRKİYE NATO'DAN ATILABİLİR Mİ? 1969 VİYANA ANTLAŞMALAR HUKUKU KAPSAMINDA BİR DEĞERLENDİRME.....	449
TOWARDS A UTAUT-BASED MODEL FOR THE STUDY OF EGOVERNMENT CITIZEN ACCEPTANCE IN SAUDI ARABIA.....	456
CAN WE SECURE SECURITY?.....	457
THE RİSE OF NATIONÄLİSM AMONG SOUTH KOREAN YOUTH AND DEMOCRACY: AN ANALYSIS	458
ERMENİSTAN SİYASİ HAYATINA 1995 VE 1996 SEÇİMLERİNİN ETKİSİ	459
CUMHURİYET DÖNEMİNDE LÂİKLİK VE LÂİKLİK UYGULAMALARI İLE BUNLARIN SEKÜLERİZMLE İLİŞKİSİ	468
OSMANLI DEVLETİ'NDEN TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NE KADINLARIN SİVİL TOPLUMDA YER EDİNME SERÜVENİ.....	471
ANKARA POLATLI VE AFYONKARAHİSAR EMİRDAĞ'A AİT ÖLÜM TEMALİ AĞITLARA DAİR BİR İNCELEME	473
DEVELOPING OMS İN IHL.....	490
SOCIAL NETWORKS AND ABSORPTIVE CAPACITY	491
MOLLA SADRA VE RUH-BEDEN PROBLEMİ.....	492
MAARİFÇİ REALİST NƏSRİN STRUKTURUNDA FOLKLOR ƏNƏNƏLƏRİ.....	493
TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ VE "DİJİTAL UÇURUM" GERÇEĞİ: BM 2030 HEDEFLERİ BAĞLAMINDA POLİTİKA EYLEMLERİ.....	501
AFYON'DA SÖYLENEN NİNNİLER'DE DUA VE BEDDUA	502
BİR İL MERKEZİNDE TOPLUMUN AŞI TEREDDÜTLERİNİN BELİRLENMESİ: TANIMLAYICI-KESİTSEL ÇALIŞMA	503
VERİ MADENCİLİĞİ İLE KALP HASTALIĞININ TESPİT EDİLMESİ ve DEĞERLENDİRİLMESİ	505
SOCIAL MEDIA AND COUNSELING: OPPORTUNITIES, RISKS AND ETHICAL CONSIDERATIONS	520
MATERNAL SMOKING AND RISK OF CHILDHOOD OVERWEIGHT AND OBESITY: A META-ANALYSIS ...	521
THE EFFECTS OF THE PARENT TRAINING PROGRAM FOR OBESITY REDUCTION ON HEALTH BEHAVIORS OF SCHOOL-AGE CHILDREN.....	522
UNDERSTANDING PRIMARY SCHOOL STUDENTS' BELIEFS REGARDING THE ADOPTION OF PRO-ENVIRONMENTAL BEHAVIORS.....	523
ASSOCIATION OF SENSORY PROCESSING AND COGNITIVE DEFICITS IN CHILDREN WITH AUTISM SPECTRUM DISORDERS – PIONEER STUDY IN SAUDI ARABIA	524
WHAT ARE THE FACTORS UNDERLYING THE DIFFERENCES BETWEEN YOUNG SAUDI WOMEN IN TRADITIONAL FAMILIES THAT CHOOSE TO CONFORM TO THE SOCIETY NORMS, AND YOUNG SAUDI WOMEN WHO DO NOT CONFORM?	525
COGNITIVE EMOTION REGULATION IN CHILDREN IS ATTRIBUTABLE TO PARENTING STYLE, NOT TO FAMILY TYPE AND CHILD'S GENDER	526

TEACHERS' AND STUDENTS' CAUSAL EXPLANATIONS FOR CLASSROOM MISBEHAVIOR: SIMILARITIES AND DIFFERENCES	527
A FRAMEWORK OF MONTE CARLO SIMULATION FOR EXAMINING THE UNCERTAINTY-INVESTMENT RELATIONSHIP.....	528
THE EXCLUSION OF CONSUMER RIGHTS IN E-AUCTIONS – IS AN E-AUCTION REALLY AN AUCTION AT ALL?	529
E-PROCUREMENT, THE GOLDEN KEY TO OPTIMIZING THE SUPPLY CHAINS SYSTEM.....	530
THE KEY CHALLENGES OF THE NEW BANK REGULATIONS	531
THE PATH TO WEB INTELLIGENCE MATURITY.....	532
BARRIERS AND OPPORTUNITIES FOR THE ADOPTION OF E-GOVERNANCE SERVICES	533
OPTIMIZATION OF TRANSFER PRICING IN A RECESSION WITH REFLECTION ON CROATIAN SITUATION	534
APPLICATIONS OF CONIC OPTIMIZATION AND QUADRATIC PROGRAMMING IN THE INVESTIGATION OF INDEX ARBITRAGE IN THE THAI DERIVATIVES AND EQUITY MARKETS.....	535
ENHANCING LEARNING FOR RESEARCH HIGHER DEGREE STUDENTS.....	536
MECHANISMS IN REGULATING LANGUAGE PRACTICES IN ELECTRONICS ENGINEERING: A PROGRAM PLAN FOR OUTCOMES-BASED EDUCATION.....	537
EXPERIMENTING THE INFLUENCE OF INPUT MODALITY ON INVOLVEMENT LOAD HYPOTHESIS	538
IMPACT OF GRADE SENSITIVITY ON LEARNING MOTIVATION AND ACADEMIC PERFORMANCE	539
A PROPOSED PROGRAM FOR POSTGRADUATES IN EGYPT TO ACQUIRE THE SKILLS AND TECHNIQUES FOR PRODUCING CONCEPT CARTOONS FOR KINDERGARTEN CHILDREN.....	540
THE EFFECT OF THE ANDALUS KNOWLEDGE PHASES AND TIMES MODEL OF LEARNING ON THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' ACADEMIC PERFORMANCE AND EMOTIONAL QUOTIENT	541
MILLENNIAL TEACHERS OF CANADA: INNOVATION WITHIN THE BOXED-IN CONSTRAINTS OF TRADITION.....	542
TEACHING ENGLISH TO ENGINEERS: BETWEEN ENGLISH LANGUAGE TEACHING AND PSYCHOLOGY	543
HUBS AS CATALYSTS FOR GEOSPATIAL COMMUNICATION IN KINSHIP NETWORKS	544
THE U.S. AND CENTRAL ASIA: RELIGION, POLITICS, IDEOLOGY.....	545
ANALYSIS ON THE GAME-PLAYING TENDENCY OF SNGS (SOCIAL NETWORK GAMES) USERS BY GENDER	546
E-VOTING: A TRUSTWORTHINESS IN DEMOCRATIC; A VIEW FROM TECHNOLOGY, POLITICAL AND SOCIAL ISSUE	547
SERA SYARMILA SAMEON, ROHAİNİ RAMLİ	547
DEFINITION OF FOOT SIZE MODEL USING KOHONEN NETWORK	548
THE IMPACT OF FINANCIAL SYSTEM ON MIXED USE DEVELOPMENT – UNREST IN UK AND SENSE OF SAFETY IN MIXED USE DEVELOPMENT	549
POLITICAL INFORMATION EXPOSURES, POLITICIANS- PERCEPTIONS, POLITICAL ATTITUDES AND POLITICAL PARTICIPATIONS AMONG PEOPLE IN BANGKOK METROPOLITAN AREA	550
URBAN TRANSFORMATIONS OF THE MEDITERRANEAN CITIES IN LIGHT OF DEVELOPMENTS IN THE MODERN ERA	551
SPATIAL ANALYSIS AND STATISTICS FOR ZONING OF URBAN AREAS	552

SOCIO-SPATIAL RESILIENCE STRATEGIC PLANNING THROUGH UNDERSTANDING STRATEGIC PERSPECTIVES ON TEHRAN AND BATH.....	553
SUSTAINABILITY OF URBAN CEMETERIES AND THE TRANSFORMATION OF MALAY BURIAL PRACTICES IN KUALA LUMPUR METROPOLITAN REGION.....	554
THE CONTEXT-S INFLUENCE ON THE EVOLUTION OF CIORAN: THE OPTIONS OF AN ENGAGED PHILOSOPHER.....	555
THE CHARACTERISTICS OF THAI MOVIES AND FACTORS CONTRIBUTING TO BECOMING WIDELY KNOWN IN INTERNATIONAL MARKETS	556
THE GENESIS OF THE ART OF THE KAZAKH SALS, SERIS AND PALUANS IN CHARACTERISTIC COMPARISON TO EUROPEAN HISTRIONES AND RUSSIAN SKOMORKHS.....	557
BORIA IN MALAYSIA.....	558
FACTORS AFFECTING MEDIA LITERACY OF EARLY TEENAGERS.....	559
POWER DISTANCE AND KNOWLEDGE MANAGEMENT FROM A POST-TAYLORIST PERSPECTIVE	560
ORNAMENT AS A UNIVERSAL LANGUAGE OF PEACE (BASED ON COMPARATIVE ANALYSIS OF CULTURES OF PROTO-TURKIC PEOPLES AND INDIAN TRIBES OF NORTH AMERICA).....	561
CAUSAL FACTORS AFFECTING ON TRUSTWORTHINESS AND SUCCESS OF THE NATIONAL PRESS COUNCIL OF THAILAND IN REGULATING PROFESSIONAL ETHICS IN VIEWS OF NEWSPAPER JOURNALISTS	562
Features of Party Construction in the Course of Political Modernization of Kazakhstan.....	563
A BIO-ECOLOGICAL PERSPECTIVE ON RISK AWARENESS AND FACTORS ASSOCIATED WITH SUBSTANCE USE DURING PREGNANCY IN COMMUNITIES OF THE WESTERN CAPE PROVINCE, SOUTH AFRICA ...	564
THE ASPECT OF THE HUMAN BIAS IN DECISION MAKING WITHIN QUALITY MANAGEMENT SYSTEMS & LEAN THEORY	565
EFFICACY OF SELECTED MOBILITY EXERCISES AND PARTICIPATION IN SPECIAL GAMES ON PSYCHOMOTOR ABILITIES, FUNCTIONAL ABILITIES AND GAME PERFORMANCE AMONG INTELLECTUALLY DISABLED CHILDREN OF UNDER 14 AGE.....	566
DEEP LEARNING AND VIRTUAL ENVIRONMENT	567
Impact of Personality and Loneliness on Life: Role of Online Flow Experiences	568
Career Counseling Program for the Psychological Well-Being of Freshmen University Students.....	569
Diagnosis of Hate Schemas in Prisoners with Antisocial Personality Disorder (ASPD).....	570
Media and Information Literacy (MIL) for Thai Youths.....	571
The Impact of Occupational Stress on Quality of Work Life among the Staff of e-Workspace.....	572
MENTAL ILLNESS STIGMA AND CAUSAL BELIEFS: AMONG POTENTIAL MENTAL HEALTH PROFESSIONALS.....	573
THE LOW-FERTILITY PROBLEM IN HONG KONG: DO MAINLANDERS- BIRTHS HELP TO REJUVENATE LOW-FERTILITY PROBLEM?	574
KNOWLEDGE MANAGEMENT AND E-LEARNING –AN AGENT-BASED APPROACH	575
Brain Drain of Doctors; Causes and Consequences in Pakistan.....	576
FROM SEPARATİSM TO COALİTION: VARIANTS İN LANGUAGE POLİTİCS AND LEADERSHIP PATTERN İN DRAVİDİAN MOVEMENT	577
KNOWLEDGE MANAGEMENT MODEL FOR MANAGING KNOWLEDGE AMONG RELATED ORGANIZATIONS.....	578

USERS- MOTIVATION AND SATISFACTION WITH IS.....	579
THE EFFECTS OF HUMAN ACTİVİTY İN YASUJ AREA ON THE HEALTH OF STREAM CİTY	580
Mining Implicit Knowledge to Predict Political Risk by Providing Novel Framework with Using Bayesian Network.....	581
The Organizational Innovativeness of Public Listed Housing Developers in Malaysia	582
Community Innovation in Sustainable Development: A Cross Case Study	583
DYNAMİCS SİMULATİON APPROACH İN ANALYZİNG PENSİON EXPENDİTURE.....	584
Knowledge Management Applied to Forensic Sciences.....	585
The Used of Environmental Ethics in Methods and Techniques of Environmental Management	586
Adoptability Issues of GPS in Public Sector in Pakistan.....	587
Systems and Software Safety and Security.....	588
A STUDY OF THE DAMAGES TO HISTORICAL MONUMENTS DUE TO CLIMATIC FACTORS AND AIR POLLUTION AND OFFERING SOLUTIONS	589
HOW DO POLITICIANS RECOVER THEIR COSTS? THE POLITICAL ECONOMY OF REPRESENTATIVE DEMOCRACY IN INDIA	590
ETHICS IN NEGOTIATIONS: THE CONFRONTATION BETWEEN REPRESENTATION AND PRACTICES	591
A CONFUCIANISM OBSERVED IN DISASTER FILMS OF EAST ASIA	592
CONSTITUTIONAL COMPLAINT AS AN INSTRUMENT OF FULFILLING THE WORKER 'S RIGHTS IN CROATIAN LEGAL SYSTEM	593
THE WIDER BENEFITS OF NEGOTIATIONS: AUSTRIAN PERSPECTIVE ON EDUCATIONAL LEADERSHIP AS A 'POWER GAME' FOR TRADE UNIONS	594
IMPROVING LISTENING COMPREHENSION FOR EFL PRE-INTERMEDIATE STUDENTS THROUGH A BLENDED LEARNING STRATEGY	595
EXPLORATION OF INFLUENTIAL FACTORS ON FIRST YEAR ARCHITECTURE STUDENTS' PRODUCTIVITY	596
QUALITY AND QUANTITY IN THE STRATEGIC NETWORK OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS	597
DIFFERENT ROLES FOR MENTORS AND MENTEES IN AN E-LEARNING ENVIRONMENT.....	598
ACHİEVİNG SUSTAINABLE DEVELOPMENT THROUGH TRANSFORMATİVE PEDAGOGİES İN UNİVERSİTES	599
THE STRATEGY OF THE INNOVATION ALLIANCE IN HIGHER EDUCATION	600
USING COLLABORATIVE PICTURES TO UNDERSTAND STUDENT EXPERIENCE	601
OTHERNESS OF ROMA IN INCLUSIVE EDUCATION OF ROMA PUPILS IN SLOVAKIA	602
İNQUIRY ON THE IMPROVEMENT TEACHING QUALITY IN THE CLASSROOM WITH META-TEACHING SKILLS.....	603
SORAYA'YI TAŞLAMAK (THE STONING OF SORAYA) FİLMİNİN FEMİNİST TERAPİ ÜZERİNDEN ANALİZİ	604
İRAN SİNEMASININ ÖNEMLİ YAPITLARINDAN TA'M-E GİLAS FİLMİNİN VAROLUŞÇULUK AÇISINDAN ANALİZİ	618
TÜRK SİNEMASI VE TOPLUMSAL DİNAMİKLER "UZUN HİKÂYE YAPIMI".....	634
TÜRKİYE'DE SPOR TEMALİ DERGİ YAYINCILIĞI ÜZERİNE.....	645
ULUSAL KİMLİĞİN DÖNÜŞÜMÜ YA DA "ULUS ÜSTÜ" DÜNYANIN OLUŞUMU BAĞLAMINDA KÜRESELLEŞME*	654

DÜNYA SİNEMASINDA CENGİZ AYTMATOV UYARLAMALARI	661
İRAN SİNEMASINDA GÖÇMEN TEMSİLLERİ ÇERÇEVESİNDE <i>BARAN</i> FİLMİNİN GÖSTERGEBİLİMSEL ÇÖZÜMLEMESİ.....	668
SOSYAL MEDYA KULLANIMI VE SPOR.....	669
INTRINSIC MOTIVATION SHOULD BE ENCOURAGED FOR A LIFELONG LEARNING	672
BAĞIMSIZ GAZETECİLERİN ROLÜ: İNTERNET VE SOSYAL MEDYA PLATFORMLARI ÜZERİNDE ARAŞTIRMACI GAZETECİLİK	678
NEED TO IMPLEMENT THE ENVIRONMENTAL ACCOUNTING EDUCATION FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT: AN OVERVIEW	682
GREEN COMPUTİNG: FROM CURRENT TO FUTURE TRENDS.....	683
CONFLICT, CONFUSION, CHOICE: A PHENOMENOLOGICAL APPROACH TO ACTS OF CORRUPTION... 684	
PLANNING FOR MINIMIZATION OF SOCIOECONOMIC INEQUALITIES WITHIN VIDARBHA REGION, MAHARASHTRA, INDIA.....	685
APPLICATION OF FEED-FORWARD NEURAL NETWORKS AUTOREGRESSIVE MODELS WITH GENETIC ALGORITHM IN GROSS DOMESTIC PRODUCT PREDICTION.....	685
ELECTRONIC MARKETS HAS WEAKENED THE “TRADEOFF BETWEEN REACH AND RICHNESS“ IN THE INTERNET	687
IMPACT OF GOVERNMENT SPENDING ON PRIVATE CONSUMPTION AND ON THE ECONOMY: THE CASE OF THAILAND.....	688
VALUE ENGINEERING AND ITS EFFECT IN REDUCTION OF INDUSTRIAL ORGANIZATION ENERGY EXPENSES.....	689
Keywords: Value Engineering (VE), Expense, Energy, Industrial	689
A NEW DIMENSION IN SOFTWARE RISK MANAGMENT	690
14 MAYIS 2023 SEÇİMLERİ’NİN ULUSAL MEDYAYA YANSIMALARI: YENİ ŞAFAK ve CUMHURİYET GAZETELERİNİN İNCELENMESİ	691
ALTILI MASA’NIN SOSYAL POLİTİKALAR TASAVVURU: “ORTAK POLİTİKALAR MUTABAKAT METNİ” ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME	692
YALIN LİDERLİK: BİBLİOMETRİK ANALİZ.....	695
VIRTUAL OR VIRTUALLY U: EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN SECOND LIFE	709
THE EFFECTS OF THE IMPACT OF INSTRUCTIONAL IMMEDIACY ON COGNITION AND LEARNING IN ONLINE CLASSES	710
KAMU GÖZETİMİ MUHASEBE VE DENETİM STANDARTLARI KURUMUNUN GÖZETİM FAALİYETLERİ . 711	
MÜXTƏLİFSİSTEMLİ DİLLƏRDƏ TÜRK SÖZLƏRİ.....	712
AZƏRBAYCAN DİLİ DƏRSLİKLƏRİNDƏ LİNGVİSTİK TƏHLİLİN YERİ.....	715
ПОКРОВИТЕЛЬНОСТЬ ЛИТЕРАТУРЕ В ЭПОХУ СЕФЕВИДОВ	718
TANZİMAT’TAN CUMHURİYET’E KADAR TÜRK HATİRA KİTAPLARINDA BABANIN YERİ.....	724
ÇİNCE KADIN KELİMESİ PERSPEKTİFİNDEN ÇİNLİLERİN KADIN ALGISINA BAKIŞ	734
IDIOMATIC PHRASES IN THE DIWAN OF QATRAN TABRIZI	748
60’LI YILLARDA YAYIMLANAN BİR EDEBİYAT DERGİSİ: <i>DÖNEM</i>	750
ЛЕВ НИКОЛАЕВИЧ ТОЛСТОЙ	751
РАЗМЫШЛЕНИЕ О ПОИСКАХ МОРАЛИ В ОБЩЕСТВЕ:	751

PACSKAZ "ПОСЛЕ БАЛА"	751
ECOLABELİNG AND GREEN CERTİFİCATION FOR EFFECTİVE FİSHERİES MANAGEMENT – AN ANALYSİS	753
DETERMINING THE ONLINE PURCHASING LOYALTY FOR THAI HERBAL PRODUCTS.....	754
İZLE-DÜŞÜN-TARTIŞ: UZAY KİRLİLİĞİNE FARKLI BİR BAKIŞ	755
FARS DİLÇİLİYİNİN TƏŞƏKKÜL VƏ İLKİN İNKİŞAF DÖVRÜ AZƏRBAYCAN ŞƏRQŞÜNASLARININ TƏDQIQATLARINDA	771
KAYNAŞTIRMA ÖĞRENCİLERİ BULUNAN SINIF ÖĞRETMENLERİNİN KARŞILAŞTIKLARI SINIF YÖNETİMİ SORUNLARI	782
ORTAOKUL YÖNETİCİLERİNİN YAPTIKLARI DERS DENETİMLERİNİN ÖĞRETMENLERİN MESLEKİ GELİŞİMİNE KATKISI	797
IMPACT OF FOUR READING AND LIBRARY FACTORS ON THE GRADE AVERAGE OF UGANDAN SECONDARY SCHOOL STUDENTS: A QUANTITATIVE STUDY	813
THE BEST METHODS OF MOTIVATING AND ENCOURAGING THE STUDENTS TO STUDY: A CASE STUDY	814
THE EFFECT OF ICONIC AND BEAT GESTURES ON MEMORY RECALL IN GREEK’S FIRST AND SECOND LANGUAGE.....	815
DEVELOPMENT OF ELEMENTARY LITERACY IN THE CZECH REPUBLIC.....	816
TAM TAHİL ÜRÜNLERİNDEN KİNOA’NIN GASTRONOMİK BİR UNSUR OLARAK İNCELENMESİ	818
1973 YILINDAN GÜNÜMÜZE ÇANAKKALE SAVAŞLARI GELİBOLU TARİHİ ALANI’NDA DEĞİŞEN KORUMA STATÜLERİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ	826
EBEVEYNİ HAPİSTE OLAN ÇOCUKLARDA PSİKOPATOLOJİ GELİŞİMİ	829
GENÇLERDE İNTERNET BAĞIMLILIĞI VE ÖZNEL İYİ OLUŞ	839
DİN VE BOŞANMA: DİN PSİKOLOJİSİ BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME	860
EVLİ ÇİFTLERİN SOSYAL MEDYA BAĞIMLILIĞI VE BOŞANMA EĞİLİMİ ARASINDAKİ İLİŞKİ	861
NEFESİN DUYGULARIN ÜZERİNE ETKİSİ	874
GÜNÜMÜZDE SOSYAL SORUNLAR VE SOSYAL POLİTİKANIN TARAFLARINI YENİDEN TANIMLAMAK .	875
SOSYAL SORUN OLARAK ENGELLİLİK VE ENGELLİLERE YÖNELİK SOSYAL HİZMET UYGULAMALARI	876
İşyerinde ‘Hayır Diyememe’nin Dayanılmaz Ağırlığı.....	877
BAFRA VE KAVAK ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİNİN KARŞILAŞTIRMALI COĞRAFİ ANALİZİ.....	878
BAFRA VE KAVAK ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİNİN KARŞILAŞTIRMALI COĞRAFİ ANALİZİ.....	879
MANİSA DAĞ VE OVA KÖYLERİNDE TOPLUMSAL YAPI SAHA ÇALIŞMASI: BEHİCE BORAN’IN 77 YIL ÖNCEKİ İKİ KÖY TİPİNİN MUKAYESELİ ÇALIŞMASINI GÜNÜMÜZE TAŞIMAK.....	880
TÜRKİYE’DE KENTLEŞME SORUNLARININ KARİKATÜRLER ÜZERİNDEN GÖSTERGEBİLİMSEL ANALİZİ: GIRGIR VE FIRT DERGİLERİ GÖSTERGEBİLİMSEL ANALİZİ	899
PALOVİT ŞEALLESİ (ÇAMLIHEMŞİN-RİZE) İLE ÇEVRESİNDE COĞRAFİ VE EKOLOJİK BAKIMDAN BİR DEĞERLENDİRME.....	926
OLUŞUMU VE SONUÇLARIYLA 15 MART 2023 ŞANLIURFA SELİ	928
USING KNOWLEDGE MANAGEMENT FOR CREATING KNOWLEDGE SOCIETY THROUGH E-GOVERNMENT SERVICES IN MONTENEGRO	930

SPATIAL THINKING ISSUES: TOWARDS RURAL SOCIOLOGICAL RESEARCH AGENDA IN THE THIRD MILLENNIUM	931
TATLI PATATES'İN GASTRONOMİK BİR UNSUR OLARAK İNCELENMESİ	932
THE WIDER BENEFITS OF NEGOTIATIONS: AUSTRIAN PERSPECTIVE ON EDUCATIONAL LEADERSHIP AS A 'POWER GAME' FOR TRADE UNIONS	934
IMPROVING LISTENING COMPREHENSION FOR EFL PRE-INTERMEDIATE STUDENTS THROUGH A BLENDED LEARNING STRATEGY	935
EXPLORATION OF INFLUENTIAL FACTORS ON FIRST YEAR ARCHITECTURE STUDENTS' PRODUCTIVITY	936
QUALITY AND QUANTITY IN THE STRATEGIC NETWORK OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS	937
DIFFERENT ROLES FOR MENTORS AND MENTEES IN AN E-LEARNING ENVIRONMENT	938
ACHIEVING SUSTAINABLE DEVELOPMENT THROUGH TRANSFORMATIVE PEDAGOGIES IN UNIVERSITIES	939
THE STRATEGY OF THE INNOVATION ALLIANCE IN HIGHER EDUCATION	940
USING COLLABORATIVE PICTURES TO UNDERSTAND STUDENT EXPERIENCE	941
OTHERNESS OF ROMA IN INCLUSIVE EDUCATION OF ROMA PUPILS IN SLOVAKIA	942
CHARACTERISTICS OF COGNITIVE FUNCTIONS AMONG POLISH ADOLESCENCE WITH SPELLING DISORDERS	943
THE FEMALE BEAUTY MYTH FOSTERED BY THE MASS MEDIA	944
SELF-ESTEEM AND STRESS LEVEL AMONG TRAUMATIC BRAIN INJURED ADULTS WITH MILD, MODERATE AND SEVERE INJURIES ATTENDING A DAY PROGRAM REHABILITATION FACILITY.....	945
CLINICAL AND METHODOLOGICAL ISSUES IN THE RESEARCH ON THE RAPE MYTH	946
COGNITIVE BEHAVIOUR THERAPY TO TREAT SOCIAL ANXIETY DISORDER: A PSYCHOLOGY CASE	947
EXPERT WITNESS TESTIMONY IN THE BATTERED WOMAN SYNDROME	948
THE FLASHBULB MEMORY OF THE POSITIVE AND NEGATIVE EVENTS: WENCHUAN EARTHQUAKE AND ACCEPTANCE TO COLLEGE	949
COGNITIVE LANDSCAPE OF VALUES – UNDERSTANDING THE INFORMATION CONTENTS OF MENTAL REPRESENTATIONS.....	950
THE IMPLICIT METHODS FOR THE STUDY OF TOLERANCE	951
DYNAMIC OF AGGRESSIVE BEHAVIOR AT THE CONTEXT OF REFLECTIVE PROCESS	952
HOW DOES PSYCHOANALYSIS HELP IN RECONSTRUCTING POLITICAL THOUGHT? AN EXERCISE OF INTERPRETATION	953
THE APPLICATION OF REAL OPTIONS TO CAPITAL BUDGETING	954
IMPACT OF GOVERNMENT SPENDING ON PRIVATE CONSUMPTION AND ON THE ECONOMY: THE CASE OF THAILAND.....	955
A PROPOSAL OF COMMUNITY BASED FACILITY MANAGEMENT PERFORMANCE (CBFM) IN THE EDUCATION SYSTEM OF BATUBARA DISTRICT IN INDONESIA	956
CERTAIN IMPORTANT ASPECTS OF COST CONTRIBUTION ARRANGEMENTS IN FINANCIAL MANAGEMENT	957
APPLICATION OF ADAPTIVE NEURO-FUZZY INFERENCE SYSTEM IN THE PREDICTION OF ECONOMIC CRISIS PERIODS IN USA.....	958
INTEGRATION PROCESS OF INDUSTRIAL DESIGN AND ENGINEERING DESIGN	959

ATTRIBUTIONS BY TEAM MEMBERS FOR TEAM OUTCOMES IN FINNISH WORKING LIFE	960
DOES CORPORATE GOVERNANCE OR TRANSPARENCY AFFECT FOREIGN DIRECT INVESTMENT?	961
ERP IMPLEMENTATION SUCCESS IN IRAN: EXAMINING THE ROLE OF SYSTEM ENVIRONMENT FACTORS	962
SOCIAL COMMERCE – E-COMMERCE IN SOCIAL MEDIA CONTEXT	963
IMPACT OF CUSTOMER MANAGEMENT SYSTEM IN IMPROVING CUSTOMER RETENTION: OPTIMIZATION OF NEGATIVE CUSTOMER FEEDBACK	964
FOOD SECURITY IN INDIA: A CASE STUDY OF KANDI REGION OF PUNJAB	965
DESIGN MANAGEMENT APPLICATIONS TO IMPROVE WORK ENVIRONMENT FOR FEMALE ACADEMICS IN SAUDI ARABIA	966
EDMUND BURKE’TE MÜLKİYET ANLAYIŞI	967
MİLLETLERARASI ÖZEL HUKUK BAĞLAMINDA KANUNA KARŞI HİLE	984
ÇALINAN YA DA YASADIŞI ŞEKİLDE İHRAÇ EDİLEN KÜLTÜR VARLIKLARININ İADESİNİN 1995 UNIDROIT KONVANSİYONU BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ	991
TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ’NE KARŞI KURULAN ARTUKLU-EYYÛBÎ İTTİFAKLARI.....	999
BİLGİ TEKNOLOJİLERİ KULLANIMI İLE GİRİŞİMCİLİK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN TÜİK VERİLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ.....	1026
İYİ YÖNETİŞİM İLKELERİ: BEYŞEHİR BELEDİYESİ STRATEJİK PLANLARI ÜZERİNDEN BİR İNCELEME....	1037
KÜLTÜREL KİMLİKLERİN ÇIKMAZ SOKAKLARI: ERKEKLİK KİMLİĞİ ÜZERİNE SAHA DENEYİMLERİNDEN NOTLAR.....	1047
ARGE HARCAMALARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN FISHER PANEL NEDENSELLİK YAKLAŞIMI İLE İNCELENMESİ: SEÇİLİ AB ÜLKELERİ VE TÜRKİYE’DEN BULGULAR	1061
GASTRONOMİDE VAKUM İLE PIŞIRMA TEKNİĞİ	1070
MINT ÜLKELERİNİN MAKROEKONOMİK PERFORMANSLARININ CRITIC VE MABAC YÖNTEMLERİ İLE ÖLÇÜLMESİ (2000 – 2022).....	1080
EKONOMİDEKİ DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜN İŞGÜCÜ PİYASALARINA ETKİLERİ.....	1094
FARKLI ORANLARDA YEŞİL ÇAY KULLANIMI İLE FONKSİYONEL ÖZELLİKTE SÜTLAÇ ÜRETİMİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	1100
YAPAY ZEKÂ BİLEŞENLERİ VE SEKTÖRLERLE İLİŞKİSİ	1110
TEKSTİL /MODA TASARIM SÜRECİNİN OPTİMİZASYONU VE YAPAY ZEKA	1121
DOKUNMAK İLE GÖRMEK ARASINDA BİR DENEYİM MEKÂNI: MÜZELER.....	1134
SÜRDÜRÜLEBİLİR BİR YAPI MALZEMESİ OLARAK ETFE’NİN MİMARİDE KULLANIM OLANAKLARI	1143
SANAT VE ESTETİĞİN DİNSEL YANSIMASI: AYASOFYA	1152
TÜRKİYE’DE BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN İNSAN KAYNAKLARI VE ORGANİZASYON YAPISI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	1160
TÜRKİYE’DE COVID 19 SONRASI PARA POLİTİKASINA BİR BAKIŞ	1169
1962 KÜBA FÜZE KRİZİ’NİN AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ’NİN SÜPER GÜÇ İMAJINA ETKİSİ.....	1183
BEYŞEHİR YÖRESİNDE DUVAR KAPLAMA MALZEMESİ OLARAK DİYABAZ TAŞI	1191
SOSYAL MEDYADA İNANÇ, KÜLTÜR VE AHLÂK ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME.....	1205
İNTERNET TEMELLİ OYUN BAĞIMLILIĞIYLA İLGİLİ EĞİTİM-ÖĞRETİM ALANINDA YAPILAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ.....	1213

ANAYASA MAHKEMESİNİN İPTAL KARARLARININ ÖZELLİKLERİ	1226
STRATEJİK İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ ÇALIŞMALARININ	1239
BİBLİYOMETRİK ANALİZ İLE İNCELENMESİ (2014-2023)	1239
ÖRGÜTLERDE TEKNOLOJİ KULLANIMINDA MADALYONUN ÖTEKİ YÜZÜ: TEKNOSTRES	1247
YAPAY ZEKÂ VE İŞLETME YÖNETİMİ	1260
KADIN İŞGÜCÜNÜN TARİHSEL SÜREÇTEKİ KONUMU	1265
ÖRGÜTSEL ADALETİN ÖRGÜTSEL SİNİZM ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: EĞİTİM ÖRGÜTLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	1275
HUMAN NATURE IN INTERNATIONAL RELATIONS: AN UNENDING DEBATE	1284
MÜZE-TOPLUM İLİŞKİSİNİN GELİŞTİRİLMESİNDE MÜZE ETKİNLİKLERİNİN ÖNEMİ: BURSA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ MÜZELERİ	1293
BURSA'DA GELENEKSEL MESLEKLERİN YAŞATILDIĞI MEKÂN TAHTAKALE ÇARŞISI VE BİR USTA	1308
ÜCRETLİ ÖĞRETMENLİK UYGULAMASININ EĞİTİM SİSTEMİNE YANSIMALARI	1319
MESLEK LİSESİ MÜDÜRLERİNİN SOSYAL ADALET LİDERLİĞİ DAVRANIŞLARININ ÖĞRENCİ GÖRÜŞLERİNE GÖRE İNCELENMESİ	1326
BEYŞEHİR İLÇESİNDE BÖLGESEL DOĞAL TAŞLARLA BIM DESTEKLİ YEŞİL BİNA TASARIMI	1333
SAĞLIK ÇALIŞANLARINDA İŞE TUTKUNLUK ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	1343
Öğr. Gör. Dr. Elif ÖZDİL DEMİREL	1343
TÜRKİYE'DE ÖZEL BANKALARIN PERFORMANSINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER	1356
GIDALARDA; SÜTTE AĞIR METAL BULAŞI KAYNAKLARI VE SAĞLIK RİSKLERİ	1360
ANALYSIS OF INTERNATIONAL GENDER EQUALITY AGREEMENTS RATIFIED BY AZERBAIJAN	1370
UTİKAD ÜYESİ LOJİSTİK İŞLETMELERİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK FAALİYETLERİNİN İNCELENMESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	1377
KARAMANOĞLU GÜNERİ BEY'İN HAYATI ve FAALİYETLERİ	1394
EXHIBITION OF PICASSO WORKS IN 3D DIGITAL ENVIRONMENT	1411
TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ VE DOĞU ROMA İMPARATORLUĞU DİPLOMATİK İLİŞKİLERİNDE KADINLARIN ROLÜ	1423

DÜNYA VE TÜRKİYE'DEKİ DİJİTAL PARA ÇALIŞMALARININ KARŞILAŞTIRILMALI OLARAK İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Betül Dilşah MEŞE

Selçuk Üniversitesi, dilsahmese.b@gmail.com-0000-0003-0850-5137

ÖZET

Para kavramı Lidyalılar tarafından hayatımıza dahil edildiği ilk günden itibaren binlerce yıldır her dönemin koşullarına göre değişim göstermiş; maksimum kullanım kolaylığı sağlayacak ve amacına en hızlı olarak hizmet edecek şekilde tasarlanmıştır. Günümüzde teknolojinin ilerlemesi ve dijitalleşme olgusunun hayatımızın her alanına yansması ile para piyasalarının da bu değişimden etkilenmesi kaçınılmaz olmuştur. Para kavramının en önemli işlevlerinden biri olan, kolay taklit edilememe özelliği; teknolojinin benzersiz özelliklerini para geliştirmede kullanmaya olanak tanımış ve blokzinciri teknolojisi kullanılarak yapılan çalışmalar sonucu dijital para kavramı doğmuştur. Dijital para kavramının güvenilir yapısı, üretim maliyetinin düşüklüğü ve dijitalleşme sürecinin hayatın her bir kullanım alanına yayılması ile ortaya çıkan ihtiyacı, ülkeleri kendi dijital paralarını üretmeye itmiştir. Bu çalışma boyunca, kendi dijital parasını üretmeye başlamış veyahut bu konuda girişimde bulunmuş olan bazı ülkeler ve Türkiye'nin merkez bankası dijital para çalışmaları karşılaştırılmalı olarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Para, Dijital Para, Blokzinciri, Dünya, Türkiye

COMPARATIVE REVIEW OF DIGITAL MONEY STUDIES IN THE WORLD AND TURKIYE

ABSTRACT

The concept of money has changed according to the conditions of each period for thousands of years since the first day it was included in our lives by the Lydians; It is designed to provide maximum ease of use and serve its purpose as quickly as possible. Nowadays, with the advancement of technology and the reflection of digitalization in every aspect of our lives, it has become inevitable for money markets to be affected by this change. One of the most important functions of the concept of money is that it cannot be easily imitated; It made it possible to use the unique features of technology in money development, and as a result of

studies using blockchain technology, the concept of digital money was born. The reliable structure of the concept of digital money, its low production cost, and the need that emerged as the digitalization process spread to every usage area of life, pushed countries to produce their own digital currencies. Throughout this study, some countries that have started to produce their own digital currencies or have taken initiatives in this regard and Türkiye's central bank's digital currency studies have been examined comparatively.

Key Words: Money, Digital Currency, Blockchain, World, Türkiye

1. GİRİŞ

M.Ö VII. Yüzyılda Anadolu'da Lidyalılar para kavramını icat etmeden çok önce, para kavramı; insanların sahip oldukları mal ile sahip olmak istedikleri malı kendi aralarında değiş-tokuş etmeleri şeklinde hayatımıza girmiştir. Mal para kavramının kullanımı ile ilgili Rossel Adasında kullanılan kabuk sistemi örnek gösterilebilmektedir. Bu sisteme göre; “Deniz hayvanlarının kabukları numaralanmış ve üç boya ayrılmışlardır. Kabuklar 1'den 10 numaraya kadar küçük; 11'den 17'ye kadar orta; 18'den 22'ye kadar büyük boy adını almıştır. Küçük kabuklar, kap kacak gibi ufak eşyalar için kullanılırken, numara büyüdükçe karşılığında alınan malın değeri de büyümüştür.” (Güvenç, 1999).

Ancak zamanla, malların karşılıklı değerlerine karar vermek zorlaşmış ve dönemin az bulunan malları kıymetli, daha kolay bulunan malları değersiz hale gelmiştir. Bu durumun yol açtığı adaletsizlik, insanların değiş tokuş için farklı araçlar aramasına ve para kavramının belli özellikler kazanmasına yol açmıştır.

Para kavramı ihtiyaç duyduğu taklit edilememe, homojen olma, eşit bölünebilme, arz sorunu olmaması gibi özellikleri ile yıllar geçtikçe şekillenmiş ve bu özelliklere uygun olarak kağıdın icadı sonrası Çinlilerde kağıt para; teknolojinin gelişimi sonrası elektronik para gibi farklı biçimlerde karşımıza çıkmıştır.

Paranın varoluş süreci incelendiğinde, fiziksel, dini veya kanuni hiçbir yapıya dayanmayan insanoğlunun zamanın ihtiyaçlarına göre şekillendirdiği ve bu ihtiyaçlara göre kabul gören bir icat olduğu söylenebilir (Şenbayram, 2019).

Çalışmanın amacı, tarih boyunca paranın dönemin ihtiyaçlarına sağladığı uyumu ve teknolojinin hayatın her evresine yayıldığı günümüz dünyasında, ülkelerin kendi dijital

paralarını üreterek dijitalleşen finans dünyasında kendi kurallarını uygulayarak adapte olma çabalarını incelemektir.

Çizelge 1. Paranın Tarihsel Süreci

MÖ 9000	İnsanlar objeleri değiş tokuş yaparak ihtiyaçlarını karşılamaya başladı.
MÖ 1200	Ender bulunan deniz kabukları ticari faaliyetlerde kullanılmaya başlandı.
MÖ 600	Lidyalılar ilk kez madeni para üretmeye başladı.
1260	Moğol Hükümdarı Kubilay ilk kağıt parayı bastı.
1609	İlk modern merkez bankası Amsterdam'da kuruldu.
1661	İsviçre'de kâğıt banknotların resmen basılması
1944	Bretton Woods Anlaşması, IMF ve Dünya Bankası'nın kurulması ve altın standardının getirilmesi
1973	SWIFT sisteminin kurulması
1985	İlk modern ATM cihazlarının kullanılmaya başlanması
1995	Debit kartların kullanıma sunulması
2008	İngiltere'de temassız kartların kullanıma sunulması
2009	Bitcoin Blockchain ağının çalışmaya başlaması

Kaynak: Usta, 2018.

2. EMTİA PARADAN DİJİTAL PARAYA GEÇİŞ

Tarih boyunca insanlar ihtiyaç türlerine göre farklı çözümler üretmişlerdir. İlk çağlar boyunca ihtiyaçları karşılayabilmek için takas ekonomisinin gelişimini sağlayarak, birilerinde olup, diğerlerinde olmayan objelerin değiş tokuşu esasıyla ihtiyaçlarının çoğunu karşılamışlardır. Takas ekonomisinin sağlıklı işleyişi için değiş tokuş amacıyla karşı karşıya gelen iki kişinin değişim oranı üzerinde de anlaşması gerekmiştir (Fidan ve diğ., 2019). Ancak, değer kavramının objeler üzerinden eşit bir şekilde sağlanamamasının yol açtığı adaletsizlik ve objelerin bölünememesi gibi birçok neden farklı ödeme yöntemleri geliştirmelerine sebep olmuştur (Macit, 2022).

İlk olarak objeler yerine dönemin “değerli taşları” para ikamesi olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu amaçla tercih edilen değerli taşlar, bugün dahi değerini koruyan altın ve gümüş olmuştur. Altın ve gümüşün para olarak kullanılmaya uygun görülmesinin en önemli

nedenleri; şekli ve boyutundan dolayı kolay taşınabilir oluşu, diğer madenlere göre daha az bulunabilmesi ve tercihe göre bölünebilmesidir (Gürsoy ve Kartal, 2020). Ancak yeraltından elde edilen bu madenlerin, sonsuza kadar para olarak kullanılamayacağı, bu madenlerin arzında ortaya çıkan problem ile anlaşılmıştır (Aren, 2018). Böylece, para olarak kullanabilecek bir madde ihtiyacının yeniden doğması ile para kavramını karşılayacak çözüm bulma çalışmaları başlamıştır.

Bugünkü anlamıyla paranın ilk kullanımına ilişkin yapılan araştırmalar sonucunda, ilk yazılı eserlere Herodot ve Ksenofanes’de rastlanmıştır. Her iki isimde parayı ilk bulanların antik uygarlık Lidya’lılar olduğundan bahsetmektedir. (Velde, 2012). Elektrum adı verilen bu madeni paralar; %75 altın, %25 gümüş karışımından elde edilmiştir ve bu madeni paranın icadı ile tüm dünyada yeni bir dönem başlamıştır.

Bu dönem ise zaman ilerledikçe yaşanan maden tedarik sıkıntısı, madeni paraya dönüştürme maliyetinin devamlı artması ve yaşanan koruma sorunlarından dolayı çalkantılara sahne olmuştur. Var olan sorunlar yeni bir çözüm arayışı getirmiş ve ilk olarak Çinliler tarafından kullanılmaya başlanan kâğıt para hayatımıza girmiştir (Alpago, 2018). Kağıt para kullanımının birçok avantajının olması çeşitlenerek bugün dahi hayatımızda kalmasını sağlamıştır. Örneğin; bankalar “banknot” adı verilen özel bir tür bastırmıştır ve bu banknotları borç alan müşterileri için kullanmıştır. Müşteriler, bu tür kağıt paraları istedikleri zaman bankaya giderek, değeri karşılığında dönemin değerli taşlarını almıştır.

Zaman ilerledikçe para piyasası sistematığı oturmuş, borç-alacak ve para akışı kontrollerinin başarılı şekilde takip edilebilmesi için önce para basma yetkisi özel bankalardan alınarak, merkez bankasına verilmiş sonrasında ise itibari para sistemine geçilmiştir. Ekonomide ki para arzı arzından bağımsız bir şekilde artınca bunun bir sonucu olarak, kâğıt paraların altına çevrilebilirliği kaldırılmıştır ve bu karşılıksız kâğıt paraların değeri itibari hale gelmiştir (Aren, 2018).

Yıllar içinde, paranın kullanım kolaylığı fonksiyonunun geliştirilmesi için somut durumdan soyut hale geçmesi bir ihtiyaç halini almıştır ve yapılan çalışmalar sonucu kaydi para kavramına ulaşılmıştır. Para transferi yoluyla gerçekleştirilen ödemelerde, alıcının hesap bakiyesi azalırken, satıcının hesap bakiyesinde artış olmaktadır. Bu şekilde meydana gelen para kaydi para olarak isimlendirilmektedir (Milliyet, 2023).

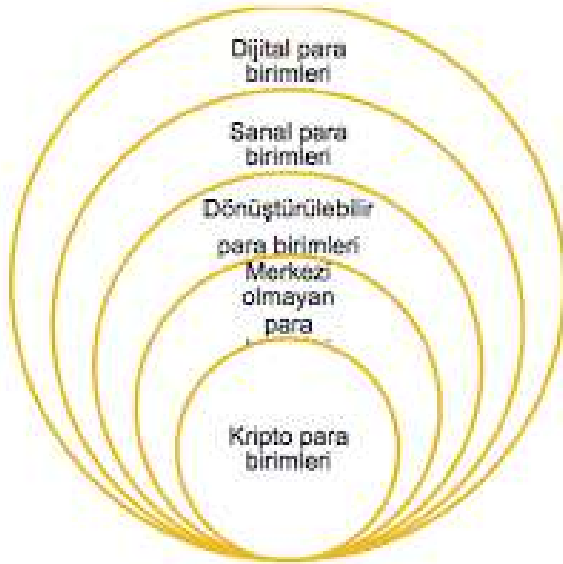
İlk keşfedildiğinde yalnızca mal ve hizmet değişimine aracılık etmesi planlanan para kavramı, yıllar içinde insan ihtiyaçlarının şekillenmesi ve teknolojinin öngörülemez biçimde gelişmesi sonucu birçok değişim geçirerek, kendisine yeni roller ve görevler bulmuştur.

3. DİJİTAL PARADAN ULUSAL DİJİTAL PARAYA GEÇİŞ

Endüstri 5.0 olarak adlandırdığımız, insana ihtiyaç duyulmayan yeni teknolojilerin, hayatımıza girdiği günümüz dünyasında; üretim, tedarik, pazarlama, satış, yönetim, muhasebe gibi birçok sektörün ulusal piyasalardan uluslararası piyasalara dönüşüm göstermesi, ticari işlemlerin internet ortamında gerçekleştirilmesi gibi nedenler bu sektör ve işlemlere aracılık eden para kavramının da uluslararası boyutta ve fiziksel ortamlardan bağımsız olması gerekliliğini doğurmuştur.

3.1.Kavram Olarak Dijital Para

Dijital para, fiziksel olmayan ortamlarda yer almakta olan ve bu dijital ortamlarda saklanabilen, transfer edilebilen, yüksek işlem hızı ile maksimum kolaylık sağlayan ve genellikle online ödeme platformlarında tercih edilen tabanı internet kaynaklı bir para birimidir (Dülger, 2021).

Görsel 1.Sanal Para Birimlerinin Sınıflandırılması, IMF, 2016

Endüstri 4.0'ı geride bıraktığımız bu yıllarda ekonomik sistemler, dijital para kavramı ile tanışmıştır. Bu para biriminin en önemli özelliği fiziki bir yapıda olmamasıdır. Fiziki bir yapıda olmadığı gibi herhangi bir devlet desteği veyahut devlet denetimine de tabi değildir.

Merkezi olmayan, anonim ve dağıtılmış ağ içeren Blokzinciri teknolojisi ile geliştirilmiş bu para birimleri şifreleme bilimiyle korunmaktadır ve bu teknolojinin, parayla ilişkili finans ve bankacılık işlemlerini genele yayma ve herkesin erişimine ulaştırabilme kapasitesine sahip ve nakitsiz bir topluma geçiş için önemli bir araç olacağını söylemek mümkündür (Usta ve Doğantekin, 2019).

Özellikle şifreleme biliminin kullanılıyor oluşu ve denetlenememesi gibi işlevleri barındıran spekülatif doğası onları karlı bir yatırım opsiyonu durumuna getirmiştir. Bu nedenle dijital ortamda yönetilen bu para birimleri son dönemlerde yatırımcıların uğrak noktası olmuş ve işlem hacimleri her geçen gün artan bir sürece girmiştir (Ceylan vd., 2018).

	Yasal Tedavül	Uygunluk	Doğrudan Ödeme	Anonimlik	Kullanılabilirlik	Güvenilirlik	Güvenli Liman/ Geri Dönüş	Somut/ Bütçeleme	Güvenli	Etkin	Uzaktan Ödeme	5.000 Euro dan Daha Yüksek Değerli Ödeme
Nakit	√	√	√	√	√	√	√	√	±	±	×	×
Kart	×	√	×	×	±	±	×	×	±	√	√	√
Banka Kartı	×	√	×	×	±	±	×	×	±	√	±	±
Kredi Kartı	×	√	×	×	±	±	×	×	±	±	√	√
Ön Ödemeli Kart	×	√	×	√	±	±	×	×	±	±	±	×
Kredi Transferi	×	√	×	×	±	√	×	×	±	√	√	√
Otomatik Ödeme	×	±	×	×	±	±	×	×	±	√	√	√
Çek	×	×	×	±	±	±	×	×	×	×	×	×
Mobil Ödeme	×	√	×	×	×	±	×	×	±	±	√	×
İnternet	×	√	×	×	×	√	×	×	±	±	√	√
Kripto Para Birimi	×	±	√	±	×	×	×	×	×	±	√	×
Anında Ödeme	×	√	√	×	×	√	×	×	±	±	√	√

Görsel 2. Ödemelerin Yöntemlerine Göre Ödeme Araçlarının Karakteristik Özellikleri, Ogachi vd., 2021.

Ancak piyasalar için fiyatların sürekli oynaklığı nedeniyle bir tehdit unsuru olarak da görülmektedir. Devletler için ise denetlenemiyor oluşu bir tehdit unsurudur. Suudi Arabistan, Vietnam, Katar, Makedonya gibi birçok devlet, bağımsız bir yapıda olmasına sebep olan özelliklerinden dolayı dijital parayı, para birimi olarak kabul etmemiş ve alım- satımlarda kullanımını yasaklamıştır. Bazı devletler ise, dijital paranın yasal olarak nasıl konumlandırılacağı konusunda fikir birliğine varılamamasından dolayı, yasaklamak yerine

konuyu detaylı olarak ele alacak komiteler kurmuştur. Sayılı birkaç ülke ise, yasal boşluklara hapsolmemek, teknolojinin getirdiği yararları kendi menfaatine kullanmak, ne olarak sınıflandırılacaklarını seçebilmek, muhasebeleştirebilmek, hukuki açıdan denetleyebilmek ve vergiye tabi tutabilmek gibi birçok neden sebebiyle kendi dijital paralarını üretme yoluna girmişlerdir.

	<i>IASB</i>	<i>ACCA</i>	<i>AICPA</i>	<i>AASB</i>	<i>ASBJ</i>	<i>E&Y</i>	<i>PWC</i>	<i>DELOITTE</i>	<i>KPMG</i>
Nakit ve Nakit Benzeri	X	X	X	√	X	√	X	X	X
Stok	X	X	X	√	X	√	√	X	X
Finansal Araç	X	X	X	√	X	√	X	X	X
Maddi Olmayan Duran Varlık	√	√	√	√	X	√	-	√	√
UMS 21 göre Parasal olmayan Kalem (Paragraf 16)	√	-	-	-	-	-	-	-	-
Dijital Varlık	-	-	-	-	X	-	-	-	-
Dijital Para	-	-	-	-	√	-	-	-	-

Görsel 3. Dijital Paraların Muhasebeleştirilmesi Hususunda Belli Otoritelerin Görüşleri. Aslan,2020

4. DÜNYA VE TÜRKİYE'DEKİ DİJİTAL PARA ÇALIŞMALARI

Oldukça karmaşık bir tasarıma sahip olan Bitcoinin 2008 yılında bir şok dalgası yaratarak hayatımıza girmesi sonrası ona benzer yapıda dağıtık dijital para modelleri ve birimlerinin ikameleri gittikçe artmıştır; günümüzde kriptografik yapıları kullanan 600'den fazla dijital para birimi bulunmaktadır. Bu modellerin bazıları tamamen dağıtık iken, bazılarında ise merkezi otoriteler bulunmaktadır, modeller farklı farklı algoritmalar kullanan tasarımlara sahip olmakta ve modellerin sağladığı güvenlik kullanıcı gizliliği, hız ve ölçeklenebilirlik farklı seviyelerde olabilmektedir (Khalilov vd., 2017).

4.1. Amerika Birleşik Devletleri

ABD’de dijital paralar, ticari varlık olarak belirlenmiştir ve bu nedenle gelir vergisi veyahut sermaye kazancı olmak üzere iki vergi türüne tabi tutulmaktadır. Ancak son araştırmalar, ABD’nin özellikle Çin gibi bazı ülkelerin Amerikan dolarının rezerv para olma özelliğini tehlikeye düşürecek girişimlerini engellemek amacıyla, dijital dolar çıkarma hedefi olduğunu göstermektedir.

Wall Street Journal gazetesinin haberine göre Demokrat Maxine Waters yeni merkez bankası dijital para birimleri (CBDC) ile ilgili çalışmalarını "dijital varlıklar alanında yeni bir uzay yarışı" olarak tanımlıyor. Aynı zamanda, Fed Başkan Yardımcısı Lael Brainard’ın konuyla ilgili yaptığı bir açıklamada, “doların dünya genelinde bir ödeme aracı olarak önemini göz önünde bulundurursak ABD’nin Merkez Bankası tarafından çıkarılacak bir dijital para etrafında oluşturulacak araştırma ve politika geliştirme konusunda öncü olması hayati önem taşıyor” ifadelerini kullanmıştır. Tüm bu açıklamalar dijital dolar çalışmalarının başladığının işareti olarak görülmektedir (Bloomberg, 2022).

4.2. Çin

2050 yılına kadar dijital para geçişin sağlanmasını hedefleyen Çin Merkez Bankası, “eYuan” adıyla çıkardığı yeni dijital parasını dört kentte test etmektedir. Çin’in uluslararası ticaretteki yeri nedeniyle, kendisine has bir dijital para birimini piyasaya sürmesi karşılıklı işlem yapılan ülkelerde de bu para biriminin kısa sürede yaygınlaşması mümkün kılabilir (Öztürk ve Acar, 2021).

4.3. Bahamalar

CBOB Başkanı John Rolle daha önce yaptığı açıklamalarından birinde, “*Nakit para kullanımı aynı zamanda işletmeler için de bir risk oluşturuyor ve elektronik POS işlemleri yüzünden dolandırıcılık ile ilgili kayıpların olasılığını artırıyor. Bu fiziksel güvenlikle alakalı olduğu için, yaygın bir şekilde kabul görmüş merkez bankası dijital parası kullanıcıların maruz kaldığı riski de azaltabilir ve nakit paranın zararlarını minimuma indirebilir.*” Açıklamasında bulunmuş ve ülke olarak kendi dijital para birimlerini üretmenin finansal özgürlük getirebileceğini ifade ederek dijital para çalışmalarına sıcak baktıklarını ifade etmiştir.

Bu açıklamalar sonrası Bahama Merkez Bankası, Sand Dollar ismini verdiği dijital para biriminin 2019 yılında testini bitirerek, 2020 yılında tümüyle piyasaya dahil etmiştir (Tansel, 2023).

4.4. Almanya

Almanya bu tür paralara “yer değiştirebilir özel varlık” statüsü vererek, bu statüye dâhil olan varlıkların satışının ancak bir yıl içerisinde gerçekleşirse vergilendirilebileceğine karar vermiştir. Almanya Maliye Bakanlığı ise dijital paraların vergilendirilmesinin “özel para” olarak nitelendirilerek yapılacağını açıklamıştır. Bu yaklaşımlar ile istenilen çıktı, kripto/dijital para sahiplerinin elde ettikleri kazançlarını kendi rızaları ile beyan etmeleri şeklindedir. (Marian, 2016, s.920).

4.5.Venezuela

Venezuela’da finansal özgürlüğü inşa etme yolunda, aynı anda birden fazla resmi para birimi oluşturmaya çalışmış ve bu amaç ile Venezuela Merkez Bankası, dijital bolivar adını verdiği dijital para birimini 1 Ekim 2021 tarihinde piyasaya sürmüştür. Dijital bolivar, merkeziyetsiz kripto dijital varlıklarının aksine, ülke merkez bankası tarafından çıkarılmış geleneksel para biriminin dijital dünyadaki bir temsilidir (Investing, 2021).

4.6.Türkiye

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası tarafından 16 Nisan 2021’de yayımlanan yönetmelik ile kripto varlıkların anonim yapıları nedeniyle yasadışı faaliyetlerde kullanılabilir olması, değerlerin piyasalarda aşırı oynaklık göstermesi, işlemlerin geri dönülemez özellikte olması gibi nedenlerle ilgili taraflar açısından önemli riskler barındırması ve bu varlıkların ödemelerde kullanılmasının bu risklerden dolayı işlemin tarafları açısından telafisi mümkün olmayan mağduriyetler yaratma ihtimali bulunduğu gerekçesi ile ödeme aracı olarak kullanılması yasaklanmıştır (TCBM, 2021).

Tüm bu nedenler ile Türkiye dijital para birimlerinin hızla yaygınlaştığının bilincinde ve var olan tüm tehditlerinin de farkında olan ülkelerden biri olarak; kendi merkez bankası dijital para birimi (CBDC) üretimi çalışmalarına başlamıştır.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası’nın 29 Aralık 2022 tarihinde yayınladığı basın duyurusunda; “Dijital Türk Lirası Projesi”nin birinci faz çalışmaları kapsamında, Dijital Türk Lirası Ağı üzerindeki ilk ödeme işlemleri başarılı bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Dijital Türk Lirası İş Birliği Platformu, 2023 yılında seçili bankalar ve finansal teknoloji firmalarının katılımlarıyla genişletilecek ve ileri fazlara geçilecektir. Bu kapsamda, dağıtık defter teknolojilerinin ödemeler ekosistemlerinde kullanımı ve anlık ödeme sistemleri ile

entegrasyonu gibi konularda tasarlanan özgün mimari kurgulara ait testlere devam edilecektir.” İfadelerine yer vermiştir (TCMB, 2022).

Son olarak, İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT)-Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi (İSEDAK) Merkez Bankaları Forumu'nun ikinci oturumunda, merkez bankası dijital para birimlerinin tasarımı ve kullanımında son gelişmeler değerlendirilmiştir ve Hafize Gaye Erkan, konuşmasında, MBDP konusunda " Dijital paranın nihai gücü, yalnızca dijital para olmasından değil, merkez bankasının ihraç ettiği bir parasal teknoloji olmasından gelmektedir. Birlikte çalışabilirlik ve yüksek performanslı ödeme işleme sistemleri olmadan hiçbir MBDP projesi, kapsayıcı, daha yeşil ticaret ve yatırım konuları açısından etkin ve etkili bir küresel aktarım sağlayamaz." ifadelerinde bulunarak, dijital paranın önemine vurgu yapmıştır (Bloomberg, 2023).

5. SONUÇ

İnsanoğlu tarih boyunca tüm icatlarını, var olan ihtiyaçlarına çözüm ararken bulmuştur. Birçok düşünürü göre en önemli icat olan para kavramı yine ihtiyaçları giderebilmek için yapılan çalışmalar sonucu; önce emtia para olarak ortaya çıkmış ve bu para birimi ile takas ekonomisi kavramı gelişmiştir. Yıllar içinde ihtiyaçların şekillenmesi, buluşların artması ve finans ekonomisi sistematığının oturmaya başlaması ile para kavramı da çeşitlenmiştir. Önce Lidyalılar ile madeni para; sonra Çinliler ile kağıt para; bankacılık sisteminin borçlu-alacaklı sıfatlarıyla hayatımızda yer buluşu ile kaydi para, sonrasında itibari para kavramı doğarken; teknoloji ve finans sistemlerinin para kavramından bağımsız ilerlemesi sebebiyle eldeki seçenekler yetersiz kalmıştır.

Dijitalleşme olgusunun hayatın her aşamasında yansımalarının gözlemlendiği Endüstri 5.0 çağında, sektörler birer birer dijital ortama taşınmıştır. Dijital ortamda gerçekleştirilen ticaret, e-ticaret adımı alırken, pazarlama, satış, yönetim ve muhasebe gibi birçok departmanda insana ihtiyacın kalmadığı bir noktaya ulaşılmıştır. Bu durum, tüm bu işlemlerin gerçekleştirilmesinde aracı olarak kullanılan para kavramının da dijitalleşmesi ve fiziksel ortamdaki soyutlanarak insansız teknolojiye uyum sağlaması, maksimum işlem hızı ve güvenilirlik gibi özellikler sunması gerekliliğini doğurmuştur. Tüm bu gereklilikler sektörü dijital para kavramına ulaştırmıştır.

Dijital para kavramı benzersiz avantajları ile göze çarpmaktadır. Ancak herhangi bir yasal düzenlemeye tabi olmamaları, anonim yapıda olup her türlü suç unsuruna konu edilebilecek olmaları, türleri konusunda tam bir fikir birliğine varılamamasından dolayı

vergilendirilememesi, şifreli yapısı gereği denetime tabi tutulamamaları fonksiyonları özellikle devletlerin kullanımı açısından önemli dezavantajlardır.

Bu dezavantajlardan etkilenmemek isteyen ancak günümüz çağının gerekliliklerinin farkında olan ve finans ekonomisinde geride kalmak istemeyen bazı ülkeler kendi merkez bankaları tarafından üretecekleri dijital paraları geliştirmeye başlamışlardır. Merkez Bankası Dijital Parası'nı üretmeyi seçmeyen ülkeler ise, dijital para kavramını hukuki ve finansal açıdan düzenlemelere tabi tutabilmek için komiteler kurmuş ve çalışmalara başlamıştır.

ürkiye ise, "Dijital Lira" adını verdiği değerini 1 Türk Lirasına eşit olarak belirlediği kendi Merkez Bankası Dijital Para üretimine başlamayı seçmiş ve geliştirme aşamasına gelmiştir. Son olarak test aşamasının tamamlandığı bilinen Dijital Liranın yakında piyasaya sürülmesi beklenmektedir.

Para kavramı, ihtiyaçlardan doğan bir çözüm aracıdır. İnsanoğlunun ihtiyaçlarının sınırsız olduğu ve teknolojinin ivme kazanarak gelişmeye devam edeceği göz önüne alındığında, paranın birkaç yıl içinde bugünkü haliyle dahi kalmayacağı aşikardır. Finans dünyasındaki alışverişten payını almak isteyen tüm ülkelerin bu konuda çalışmalarda bulunmaya devam edeceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Alpago, H. (2018). Bitcoin 'den Selfcoin'e Kripto para, Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi, 3(2), 411-428
- Alkuş, D. (2021). Ülke Yönetiminden Küresel Dijital Yönetime Doğru. Sosyal Bilimlerde Dil, Kültür, Toplum Ve Ekonomi.
- Aren, S. (2018). 100 Soruda Para ve Para Politikası. Ankara: İmge Yayınevi.
- Aslan, Ü. (2020). Kripto Para Muhasebesi Üzerine Yapılan Tartışmalar Ve Finansal Raporlama Üzerindeki Etkileri. *Tide Academia Research*
- Ceylan, F., Ekinci, R., Tüzün, O. ve Kahyaoğlu, H. (2018). Kripto Para Piyasasında Balonların Tespiti: Bitcoin ve Ethereum Örneği. *Business & Management Studies: An International Journal*
- Dülger, P. (2021). Dijital Çağda Dijital Ödeme Aracı: Bitcoin ve Dijital Para (Digital Payment Tool in the Digital Age: Bitcoin and Digital Money). *Hukuk ve Daha Fazlası*
- Elmas, B., & AYDIN, S. (2021). Geçmişten Günümüze Paranın Tarihi: Fiziki Paradan Kripto Paraya. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*
- Fidan, M., Dilek, S. ve Esev, A. (2019). Dünden Bugüne Paranın Tarihi ve Türkiye'de Kâğıt Para Kullanımı. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (18).
- Gürsoy, S. ve Kartal, K. (2020). Takas Ekonomisinden Altın Paraya, Kâğıt Paradan Dijital (Sanal) Paraya Dönüşüm: Kripto Paralar; Bitcoin ve Blockchain Sistemlerinin Araştırılması. Samet Gürsoy ve Derya Ağcadağ (Ed.), *İktisat ve İşletme Alanında Değişen Yaklaşımlar*, İksad Yayınevi, Ankara
- Güvenç, Bozkurt, (1999), "İnsan ve Kültür", (8.Baskı), Remzi Kitabevi, Ankara

- Khalilov, M. C. K., Gündebahar, M., & Kurtulmuşlar, İ. (2017). Bitcoin ile Dünya ve Türkiye'deki Dijital Para Çalışmaları Üzerine Bir İnceleme. In *Proceedings of* (Vol. 19).
- Macit, D. Paranın Evrimsel Dinamikleri: Dijital Çağda Nakitsiz Ekonominin Oluşumu. İşletme ve İktisadî Bilimler.
- Marian, Omri. "Is Cryptographic Currency an Outstanding Tax Heaven?". Sedef Pelin Gürlek Keleş (çev.). İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası. Vol.74, No.2, 2016.
- Ogachi, D., Mugambi, P., Bares, L., & Zeman, Z. (2021). Idiosyncrasies of Money: 21st Century Evolution of Money. *Economies*, 9 (1), 40.
- Öztürk, N., & Okan, A. C. A. R. (2021). Paranın Dönüşümünde Yeni Bir Evre: Merkez Bankası Dijital Parası. *Uluslararası Muhasebe Ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 85-104.
- Pirim, E. C. (2022). Kripto para ve kripto paranın muhasebeleştirilmesi: Kripto para birimleri ile ilgili düzenlemelerin Dünyada ve Türkiye'de incelenmesi (Master's thesis, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Şenbayram, E. A. (2019). Paranın Geldiği Uç Nokta: Bitcoin. *Econharran Harran Üniversitesi İİBF Dergisi*, 3 (4), 72-92.
- Velde, Francois R., (2012), "On the Origin of Specie", Federal Reserve Bank of Chicago, 1-36
- TCMB. (2021). Ödemelerde Kripto Varlıkların Kullanılmamasına Dair Yönetmelik
- Turan, Z. (2018). Kripto Paralar, Bitcoin, Blockchain, Petro Gold, Dijital Para Ve Kullanım Alanları. Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 11(3).
- Usta, A. (2018). Paranın Serüveni: Kripto Paraların Öncesi ve Sonrası. Bankalararası Kart Merkezi Genel Müdürlüğü (BKM), <https://www.bkm.com.tr/wpcontent/uploads/2018/06/PARANINSERÜVENİ-2.-BASKI.pdf>.
- Usta, A. & Doğantekin, S. (2019). Blockchain 101. [https://bkm.com.tr/ raporlar-ve-yayinlar/yayinlar/](https://bkm.com.tr/raporlar-ve-yayinlar/yayinlar/) (Erişim: 10.01.2022).
- <https://www.bloomberght.com/abd-nin-kripto-adimi-bitcoin-i-vurabilir-2301609> (Erişim Tarihi: 28.10.2023).
- <https://www.bloomberght.com/tcmb-den-merkez-bankasi-dijital-parasi-yorumu-kritik-noktadayiz-2339000> (Erişim Tarihi: 29.10.2023).
- <https://tr.investing.com/news/cryptocurrency-news/venezuela-ekim-aynda-dijital-bolivar-piyasaya-suruyor-2166976> (Erişim Tarihi: 29.10.2023).
- <https://www.milliyet.com.tr/ekonomi/kaydi-para-nedir-kisaca-kaydi-para-sistemi-nasil-isler-6514276> (Erişim Tarihi: 27.10.2023)
- <https://tansel.av.tr/tr/dunyada-merkez-bankalari-kripto-dijital-paralarinin-guncel-gorunumu/#:~:text=Bahama%20Merkez%20Bankas%C4%B1'n%C4%B1n%20Sand,Dollar%20ba%C5%9Far%C4%B1%C4%B1%20%C5%9Fekilde%20uygulamaya%20ge%C3%A7ti> (Erişim Tarihi: 29.10.2023).
- <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Duyurular/Basin/2022/DUY2022-55> (Erişim Tarihi: 26.10.2023).

KAMU GÖZETİMİ KURUMU TARAFINDAN FİNANSAL RAPORLAMA STANDARTLARINA UYUMLU HAZIRLANAN TEK DÜZEN HESAP PLANI TASLAĞININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Ömer AYDIN

Selçuk Üniversitesi, omer.aydin@lisansustu.selcuk.edu.tr- 0000-0001-9787-8298

Doç. Dr., Ali ANTEPLİ

Selçuk Üniversitesi, ali.antepli@selcuk.edu.tr- 0000-0001-9939-2443

Öğretim Görevlisi, Memiş KARAER

Selçuk Üniversitesi, mkaraer@selcuk.edu.tr- 0000-0001-5187-3790

ÖZET

Türkiye’de uygulanan mevcut muhasebe sisteminde tekdüzeni sağlayan Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği 1992 yılında yasalaşmış ve 1994 yılında uygulanmaya başlanmıştır. Bu tebliğ, Türkiye’de işletmelerin finansal raporlarını hazırlarken takip etmeleri gereken muhasebe standartlarını ve ilkelerini belirlemektedir. Muhasebe usul ve esaslarını içeren tebliğde, işletmeler muhasebe düzenlerini tekdüzen hesap çerçevesi ve hesap planına uygun bir şekilde kurmak zorundadır. Tekdüzen Hesap Planı, Türkiye’deki muhasebe uygulamalarının temel bir bileşenidir ve işletmelerin finansal yönetimi ve raporlama süreçlerinde önemli bir rol oynamaktadır.

Dünyada ekonomik anlamda yaşanan küreselleşme ve dijitalleşmeyle birlikte Türkiye’nin muhasebe sistemi ve tekdüzen hesap planında da uluslararası standartlara uygunluk çalışmaları yapması kaçınılmaz olmuştur. Bu bağlamda Türkiye’de muhasebe, denetim ve bağımsız denetim standartlarının geliştirilmesi, uygulanması ve denetlenmesi görevini üstlenen KGK (Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu) 2018’de finansal raporlama standartlarına uygun yeni bir taslak hesap planı metni hazırlayarak kamuoyuna sunmuştur. Çalışmada muhasebe ve finansal raporlama standartlarına değinilerek, KGK tarafından yayımlanan taslak planının mevcut hesap planı ile karşılaştırılarak değerlendirilmesi yapılmıştır. Genel olarak bakıldığında iki hesap planında farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Taslak hesap planında, mevcut hesap planına göre hesap sayısının arttığı, taslak hesap planında kullanılan hesap adlarında değişiklikler olduğu, hesap adlarının uzunluğu ve hesap açıklamalarının daha ayrıntılı olarak hazırlandığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Tek Düzen Hesap Planı, Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği, Tek Düzen Hesap Planı Taslağı, Kamu Gözetimi Kurumu, Finansal Raporlama Standartları.

ABSTRACT

The Accounting System Implementation General Communiqué, which provides uniformity in the current accounting system applied in Turkey, became law in 1992 and began to be implemented in 1994. This communiqué determines the accounting standards and principles that businesses in Turkey must follow when preparing their financial reports. In the communiqué containing accounting procedures and principles, businesses must establish their accounting systems in accordance with the uniform accounting framework and chart of accounts. Uniform Chart of Accounts is a fundamental component of accounting practices in Turkey and plays an important role in the financial management and reporting processes of businesses.

With the economic globalization and digitalization experienced in the world, it has become inevitable for Turkey to work on compliance with international standards in its accounting system and uniform chart of accounts. In this context, KGK (Public Oversight Accounting and Auditing Standards Authority), which undertakes the task of developing, implementing and auditing accounting, auditing and independent auditing standards in Turkey, prepared a new draft accounting plan text in accordance with financial reporting standards and presented it to the public in 2018. In the study, accounting and financial reporting standards were touched upon and the draft plan published by the KGK was evaluated by comparing it with the current chart of accounts. Generally speaking, it has been determined that there are differences in the two charts of accounts. In the draft chart of accounts, it was observed that the number of accounts increased compared to the current chart of accounts, there were changes in the account names used in the draft chart of accounts, the length of the account names and account descriptions were prepared in more detail.

Keywords: Uniform Chart of Accounts, General Communiqué on Accounting System Application, Draft Uniform Chart of Accounts, Public Oversight Authority, Financial Reporting Standards.

1. GİRİŞ

1972 senesinde Sydney'de tertip edilen 10. Uluslararası Muhasebe Konferansı, muhasebede ortak bir dil arayışı fikrinin başlangıcını temsil etmektedir. Bu fikir, uluslararası işletmelerin ve finansal piyasaların küreselleşmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Zaman içinde gelişen bu fikir önce muhasebe standartlarının daha sonra ise finansal raporlama standartlarının oluşturulmasına neden olmuştur (Öztürk & Babaoğlu, 2020, s. 437).

2001 yılı Nisan ayı başında Uluslararası Muhasebe Standartları Komitesi'nin (IASC) dönüşümü ile Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu (IASB) kurulmuştur. Yeni kurul IASC'nin daha önce yayımladığı muhasebe standartlarını kabul etmiştir. 2001 yılı Nisan ayı itibari ile yeni kurulca hazırlanan güncel standartlar uluslararası finansal raporlama standartları olarak kabul edilmiştir. IASC'nin önceki yayımladığı muhasebe standartlarının bazıları hala yürürlükte olsa da IASB bazılarını kaldırarak uluslararası finansal raporlama standartlarını getirmiştir. Günümüzde Türkiye dahil birçok ülkenin finansal raporlama

standartlarını IASB tarafından yayımlanan standartlar doğrultusunda hazırlamaktadır (Iasplus, 2023; Öztürk & Babaoğlu, 2020, s. 437).

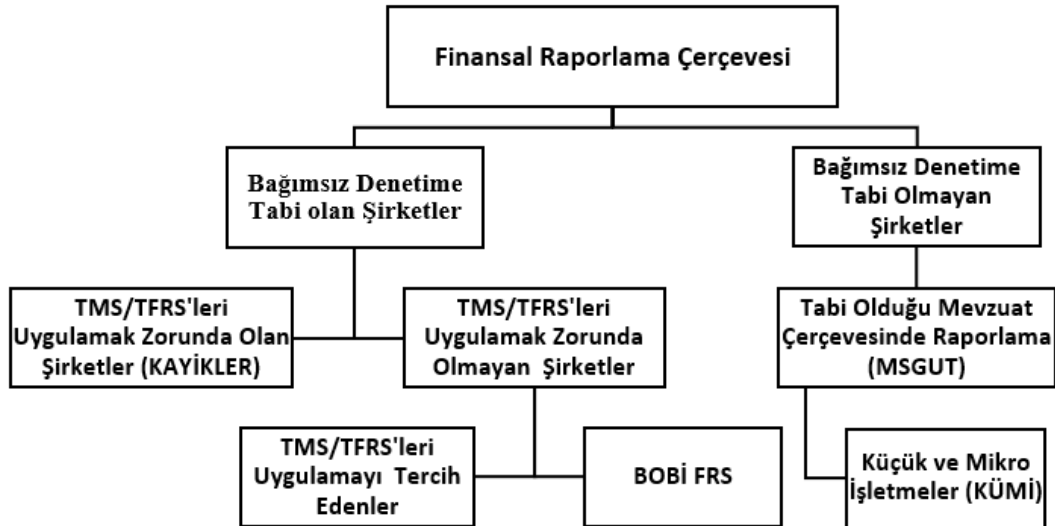
Türkiye’de faaliyet gösteren işletmeler muhasebe kayıtlarını MSUGT (Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği)’ne göre tutmaktadır. Raporlamada ise bağımsız denetim kapsamında olanlar TMS (Türkiye Muhasebe Standartları) / TFRS (Türkiye Finansal Raporlama Standartları) veya BOBİ (Büyük ve Orta Boy İşletmeler) için Finansal Raporlama Standartları’ndaki usul ve esasları kullanmaktadır. İşletmelerin farklı standartları kullanmaları kayıtların yetersiz kalmasına ve rapor bilgileriyle uyumsuzluğa sebep olabilmektedir. (Akdoğan, 2019, s. 746). Bu bağlamda muhasebe standartlarındaki gelişmeler, hesap planlarının güncellenmesi ihtiyacını doğurmuştur.

Bu çalışmada, muhasebe standartlarına kısaca değinilerek finansal raporlama standartları ile uyumlu KGK tarafından kamuoyuna sunulan yeni hesap planı taslağı, MSUGT hesap planıyla karşılaştırılmış ve değerlendirilmiştir.

2. MUHASEBE STANDARLARI’NA GENEL BAKIŞ

Muhasebe Standartları, işletmelerin finansal raporlarını ihtiyaca uygun ve güvenilir bir şekilde hazırlamalarını amaçlayan kurallar ve yönergelerdir. Bu standartlar, Türkiye dahil birçok ülkede finansal raporlama süreçlerini düzenlemek için kullanılmaktadır. Türkiye’de KGK tarafından uluslararası muhasebe standartları ile uyumlu yerel standartlar yayımlanmaktadır. Bu standartlar işletmelerin büyüklüğü ve faaliyet alanına göre değişiklik gösterebilmekte ve farklı işletme türlerine uygun raporlama yapılmasına olanak tanımaktadır (Cengiz, 2022, s. 1). Türkiye’deki işletmeler bağımsız denetim çerçevesinde, işletme koşullarına ve niteliklerine bağlı olarak çeşitli raporlama çerçevelerini uygulamaktadır (Görsel-1). Bu çerçeveler, işletmelerin büyüklüğü, sektörü, halka açıklık durumu ve diğer faktörler göz önüne alınarak belirlenmektedir (Akdoğan, 2019, s. 749).

Görsel- 1: Finansal Raporlama Çerçevesi

Kaynak: Akdoğan, 2019, s. 749.

Türkiye’de KGK, TMSK yetkilerini devralmıştır. KGK, Türkiye’de finansal raporlama standartlarını düzenlemektedir. Bu standartlar şunlardır (Cengiz, 2022, s. 4):

- TMS/TFRS: Uluslararası muhasebe standartlarına uygun hazırlanan genel finansal raporlama standartlarıdır.
- BOBİ FRS: Orta ve büyük ölçekli işletmelerin finansal raporlarını düzenlemek için kullanılan standartlardır.
- FFMS: Faizsiz finans kurumlarına özel olarak tasarlanmış finansal raporlama standartlarıdır.
- KÜMİ FRS: Küçük ve mikro işletmelere özel finansal raporlama ihtiyaçlarına uygun olarak geliştirilen standartların taslağıdır.

Bu standartlar Türkiye'deki işletmelerin farklı büyüklük ve faaliyet alanlarına göre finansal raporlarını düzenlemelerine rehberlik etmektedir.

2.1. Türkiye Muhasebe Standartları / Türkiye Finansal Raporlama Standartları

Genel amaçlı finansal raporlama, işletmelerin finansal durumlarını, performanslarını ve nakit akışlarını gerçeğe uygun bir şekilde yansıtan finansal tabloların hazırlanması ve sunulmasıdır. Bu raporlar, işletmelerin finansal performansını değerlendiren ve işletmeye yatırım yapma, borç verme veya kredi sağlama kararları almak isteyen halihazırda ve potansiyel yatırımcılar, borç verenler ve diğer finansal taraflar için gereken kritik finansal bilgileri sunmaktadır. Genel amaçlı finansal raporlamanın amacını aşağıdaki şekilde özetleyebiliriz (Büyük, 2019):

- › Raporlayan işletmenin finansal durum, performans ve nakit akışlarını gerçeğe uygun olarak yansıtmak ve bunlar hakkında karşılaştırılabilir bilgi sağlamak.
- › Raporlayan işletme hakkında karar verirken ilgili taraflara faydalı olacak finansal bilgi sağlamak.

Türkiye'de, genel amaçlı finansal raporlama için temel standartlar, KGK tarafından yayımlanan TMS ve TFRS'dir. TMS/TFRS'ler, işletmelerin finansal bilgilerini şeffaf ve güvenilir bir şekilde sunulmasını sağlamaktadır.

Finansal tabloların sunulması, unsurları ve tabloları kavramsal çerçevede altında verilmiştir. Kavramsal çerçeveden sonraki başlıklarda çeşitli konulara ilişkin standartlar TMS ve TFRS başlıkları şeklinde sıralanmıştır. Mavi Kitap olarak ifade edilen TFRS 2023 Setinde, 16 tanesi TFRS (Çizelge-1), 25 tanesi TMS (Çizelge-2) olmak üzere toplam 41 adet standart yer almaktadır. Ayrıca ifade etmek gerekir ki söz konusu standartlar IASB'nin yayımlamış olduğu standartların çevirisi niteliğinde olup, IAS/IFRS ile uyumludur (Cengiz, 2022, s. 5).

Çizelge- 1: TFRS 2023 Seti (Mavi Kitap)

Önsöz	
TFRS 2023 SETİNE (MAVİ KİTAP) İLİŞKİN ÖNSÖZ	
Finansal Raporlamaya İlişkin Kavramsal Çerçeve	
FİNANSAL RAPORLAMAYA İLİŞKİN KAVRAMSAL ÇERÇEVE (2018 SÜRÜMÜ)	
Türkiye Finansal Raporlama Standartları	
TFRS 1	TÜRKİYE FİNANSAL RAPORLAMA STANDARTLARININ İLK UYGULAMASI
TFRS 2	HİSSE BAZLI ÖDEMELER
TFRS 3	İŞLETME BİRLEŞMELERİ
TFRS 4	SİGORTA SÖZLEŞMELERİ
TFRS 5	SATIŞ AMAÇLI ELDE TUTULAN DURAN VARLIKLAR VE DURDURULAN FAALİYETLER
TFRS 6	MADEN KAYNAKLARININ ARAŞTIRILMASI VE DEĞERLENDİRİLMESİ
TFRS 7	FİNANSAL ARAÇLAR: AÇIKLAMALAR
TFRS 8	FAALİYET BÖLÜMLERİ
TFRS 9	FİNANSAL ARAÇLAR (2017 SÜRÜMÜ)
TFRS 10	KONSOLİDE FİNANSAL TABLOLAR
TFRS 11	MÜŞTEREK ANLAŞMALAR
TFRS 12	DİĞER İŞLETMELERDEKİ PAYLARA İLİŞKİN AÇIKLAMALAR
TFRS 13	GERÇEĞE UYGUN DEĞER ÖLÇÜMÜ
TFRS 14	DÜZENLEMeye DAYALI ERTELEME HESAPLARI
TFRS 15	MÜŞTERİ SÖZLEŞMELERİNDEN HASILAT
TFRS 16	KİRALAMALAR

Kaynak: KGK, 2023a.

Çizelge- 2: Türkiye Muhasebe Standartları

TMS 1	FİNANSAL TABLOLARIN SUNULUŞU
TMS 2	STOKLAR
TMS 7	NAKİT AKIŞ TABLOSU
TMS 8	MUHASEBE POLİTİKALARI, MUHASEBE TAHMİNLERİNDE DEĞİŞİKLİKLER VE HATALAR
TMS 10	RAPORLAMA DÖNEMİNDEN SONRAKİ OLAYLAR
TMS 12	GELİR VERGİLERİ
TMS 16	MADDİ DURAN VARLIKLAR
TMS 19	ÇALIŞANLARA SAĞLANAN FAYDALAR
TMS 20	DEVLET TEŞVİKLERİNİN MUHASEBELEŞTİRİLMESİ VE DEVLET YARDIMLARININ AÇIKLAMASI
TMS 21	KUR DEĞİŞİMİNİN ETKİLERİ
TMS 23	BORÇLANMA MALİYETLERİ
TMS 24	İLİŞKİLİ TARAF AÇIKLAMALARI
TMS 26	EMEKLİLİK FAYDA PLANLARINDA MUHASEBELEŞTİRME ve RAPORLAMA
TMS 27	BİREYSEL FİNANSAL TABLOLAR
TMS 28	İŞTİRAKLERDEKİ VE İŞ ORTAKLIKLARINDAKİ YATIRIMLAR
TMS 29	YÜKSEK ENFLASYONLU EKONOMİLERDE FİNANSAL RAPORLAMA
TMS 32	FİNANSAL ARAÇLAR: SUNUM
TMS 33	HİSSE BAŞINA KAZANÇ
TMS 34	ARA DÖNEM FİNANSAL RAPORLAMA
TMS 36	VARLIKLARDA DEĞER DÜŞÜKLÜĞÜ
TMS 37	KARŞILIKLAR, KOŞULLU BORÇLAR VE KOŞULLU VARLIKLAR
TMS 38	MADDİ OLMAYAN DURAN VARLIKLAR
TMS 39	FİNANSAL ARAÇLAR: MUHASEBELEŞTİRME VE ÖLÇME
TMS 40	YATIRIM AMAÇLI GAYRİMENKULLER
TMS 41	TARIMSAL FAALİYETLER

Kaynak: KGK, 2023a.

2.2. Büyük ve Orta Boy İşletmeler için Finansal Raporlama Standartları

BOBİ FRS, Türkiye'deki orta ve büyük ölçekli işletmeler için tasarlanmış finansal raporlamada kullanılan standarttır. Bu standart, TFRS kullanmayan işletmelerin gerçeğe

uygun finansal bilgi ihtiyacını karşılamak ve karşılaştırılabilir finansal tablolar hazırlamak amacıyla 29 Temmuz 2017 tarihinde yayımlanmış ve 1 Ocak 2018 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir. BOBİ FRS, bu işletmelerin bağımsız bir denetime tabi tutulmasını gerektirir ve finansal bilgilerin doğruluğunu ve güvenilirliğini artırmayı hedeflemektedir. BOBİ FRS 2017 Sürümü uygulaması sırasında gelen geri bildirimler ve incelemeler sonucunda iyileştirmeler yapılması gerektiği fark edilmiştir. Bu iyileştirmelerle standardın bölümleri arasındaki uyum artırılmış ve belirsizlikler giderilmiştir. 2020 yılında hazırlanan bir taslak metin, kamuoyundan gelen görüşlere açılmış, gelen görüşler dikkate alınarak BOBİ FRS 2021 Sürümü oluşturularak, 30 Mart 2021'de yayımlanmıştır. Yeni sürümdeki değişiklikler, paragraf numaralarının korunması ve kolay takip edilebilirlik amacıyla önceki numaralara harf eklenerek yapılmıştır. Öte yandan BOBİ FRS 2021'de büyük işletmelerin tanımlandığı kriterler çalışan sayısı, aktif toplam ve yıllık net satış hasılatı gibi ölçütlerin yeniden belirlendiği bir süreci de içermektedir. Bu bağlamda BOBİ kriterleri Çizelge-3'teki gibi yeniden belirlenmiştir (KGK, 2023b):

Çizelge- 3: BOBİ FRS Kriterleri

	Önceki Değerler	Yeni Değerler
Aktif toplamı	75 milyon TL ve üstü	200 milyon TL ve üstü
Yıllık net satış hasılatı	150 milyon TL ve üstü	400 milyon TL ve üstü
Ortalama çalışan sayısına ilişkin eşik değer ise 250 ve üstü olarak dikkate alınmıştır.		

Kaynak: KGK, 2023b.

BOBİ FRS, ticari kar hesaplanmasında işletmelere daha basit ve kolay kullanım sunan bir standarttır. Tam set finansal raporlama standartlarına kıyasla daha anlaşılır bir muhasebe yaklaşımı getirmektedir. Aynı zamanda tam set standartlarının daha iyi anlaşılmasına ve doğru bir şekilde uygulanmasına da katkı sağlamaktadır. Ayrıca bu yeni yaklaşım ülkemizde yerleşik vergi muhasebesinden bilgi odaklı muhasebeye geçişte önemli bir adım olarak görülmektedir. BOBİ FRS' in getirdiği bu sadeleştirilmiş muhasebe yaklaşımı, muhasebenin temel amacını yerine getirme konusunda önemli bir rol oynadığı görülmektedir. BOBİ FRS, Türkiye'deki işletmelerin finansal raporlama süreçlerini düzenleyen önemli bir standart olup, işletmelerin finansal bilgilerini daha iyi yönetmelerine ve raporlamalarına olanak tanımaktadır. Bu sayede hem işletmeler hem de dış paydaşlar için finansal bilgilere daha kolay erişim sağlanmış olmaktadır (Gücenme Gençoğlu, 2017, s. 22). BOBİ FRS modülleri Çizelge-4'de gösterilmiştir.

Çizelge- 4: BOBİ FRS'ye İlişkin Modüller

BOBİ FRS Modül 1- Kavramsal Çerçeve ve Finansal Tablolar
BOBİ FRS Modül 2- Nakit Akış Tablosu
BOBİ FRS Modül 3- Muhasebe Politikaları, Tahminler ve Yanlılıklar
BOBİ FRS Modül 4- Raporlama Döneminden Sonraki Olaylar
BOBİ FRS Modül 5- Hasılat
BOBİ FRS Modül 6- Stoklar
BOBİ FRS Modül 7- Tarımsal Faaliyetler
BOBİ FRS Modül 8- Maden Kaynaklarının Aranması ve Değerlendirilmesi
BOBİ FRS Modül 9- Finansal Araçlar ve Özkaynaklar
BOBİ FRS Modül 10- İştiraklerdeki Yatırımlar
BOBİ FRS Modül 11- Müşterek Girişimlerdeki Yatırımlar
BOBİ FRS Modül 12- Maddi Duran Varlıklar
BOBİ FRS Modül 13- Yatırım Amaçlı Gayrimenkuller
BOBİ FRS Modül 14- Maddi Olmayan Duran Varlıklar
BOBİ FRS Modül 15- Kiralamalar
BOBİ FRS Modül 16- Devlet Teşvikleri
BOBİ FRS Modül 17- Borçlanma Maliyetleri
BOBİ FRS Modül 18- Varlıklarda Değer Düşüklüğü
BOBİ FRS Modül 19- Karşılıklar, Şarta Bağlı Yükümlülükler ve Şarta Bağlı Varlıklar
BOBİ FRS Modül 20- Yabancı Para Çevrim İşlemleri
BOBİ FRS Modül 21- İş Birleşmeleri
BOBİ FRS Modül 22- Konsolide Finansal Tablolar
BOBİ FRS Modül 23- Gelir Üzerinden Alınan Vergiler
BOBİ FRS Modül 24- Ara Dönem Finansal Raporlama
BOBİ FRS Modül 25- Yüksek Enflasyonlu Ekonomilerde Finansal Raporlama

Kaynak: KGK, 2023c.

2.3. Faizsiz Finans Muhasebe Standartları (FFMS)

AAOIFI (İslami Finansal Kurumlar Muhasebe ve Denetleme Organizasyonu), 2003 yılında faizsiz finansın muhasebe standartlarını oluşturmuştur. Bu standartlar 2010 ve 2015 yıllarında bazı değişiklikler yapılarak güncellenmiştir. Bazı ülkelerde bu standartlar zorunlu iken Türkiye ve diğer bazı ülkelerde rehber niteliğinde kullanılmaktadır. Türkiye'de faizsiz finans standartlarının resmi olarak kabul edilmesi 2019 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı ile KGK'na verilmiştir. 2022 yılı itibarıyla, AAOIFI tarafından yayınlanmış ve yürürlükte olan tüm finansal muhasebe standartları Türkçeye çevrilip uyarlanmıştır. Bunun sonucunda, 21 standardın uygulanmasına 1 Ocak 2020'de başlamış, FAS (AAOIFI tarafından güncellenen/birleştirilen/değiştirilen standartlar) 35 standardının uygulanması ise 1 Ocak 2021'de uygulanmaya başlanmıştır. Türkiye'de Yayınlanmış Güncel FFMS'ler Çizelge-5'deki gibidir (KGK, 2023d; Can & Kostak, 2022, s. 29-30).

Çizelge- 5: Türkiye’de Yayınlanmış Güncel FFMS’ler

Kavramsal Çerçeve	
FAİZSİZ FİNANS KURULUŞLARININ FİNANSAL RAPORLAMASINA İLİŞKİN KAVRAMSAL ÇERÇEVE	
Faizsiz Finans Muhasebe Rehberi	
FAİZSİZ FİNANS MUHASEBE REHBERİ 1: FAİZSİZ FİNANS MUHASEBE STANDARTLARININ FAİZSİZ FİNANS KURULUŞLARI TARAFINDAN İLK KEZ UYGULANMASI	
Faizsiz Finans Muhasebe Standartları	
FFMS 1	FİNANSAL TABLOLARDA GENEL SUNUM VE AÇIKLAMA
FFMS 3	MUDÂREBE FİNANSMANI
FFMS 4	MÜŞÂREKE FİNANSMANI
FFMS 7	SELEM VE ALT SELEM
FFMS 8	İCÂRE VE İCÂRE MÜNTEHİYE BİTEMLİK
FFMS 9	ZEKÂT
FFMS 10	İSTİSNÂ VE ALT İSTİSNÂ
FFMS 14	YATIRIM FONLARI
FFMS 16	YABANCI PARA İŞLEMLERİ VE YURTDIŞINDAKİ İŞLETMELER
FFMS 18	GELENEKSEL FİNANS KURULUŞLARI TARAFINDAN SUNULAN FAİZSİZ FİNANS HİZMETLERİ
FFMS 21	VARLIKLARIN TRANSFERİNE İLİŞKİN AÇIKLAMALAR
FFMS 22	BÖLÜMLERE GÖRE RAPORLAMA
FFMS 23	KONSOLİDASYON
FFMS 24	İŞTİRAKLERDEKİ YATIRIMLAR
FFMS 26	GAYRİMENKUL YATIRIMLARI
FFMS 27	YATIRIM HESAPLARI
FFMS 28	MURÂBAHA VE DİĞER VADELİ SATIŞLAR
FFMS 30	DEĞER DÜŞÜKLÜĞÜ, KREDİ ZARARLARI VE EKONOMİK AÇIDAN DEZAVANTAJLI TAAHHÜTLER
FFMS 31	YATIRIM VEKÂLETİ (EI-VEKÂLE Bİ'L İSTİTHMAR)
FFMS 32	İCÂRE
FFMS 33	SUKUK, PAY VE BENZERİ ARAÇLARA YAPILAN YATIRIMLAR
FFMS 34	SUKUK SAHİPLERİ İÇİN FİNANSAL RAPORLAMA
FFMS 35	RİSK YEDEKLERİ
FFMS 36	FAİZSİZ FİNANS MUHASEBE STANDARTLARININ İLK KEZ UYGULANMASI
FFMS 38	VAAT, OPSİYON VE KORUNMA
FFMS T1	KATILIM ESASLI FAALİYET GÖSTEREN SİGORTA VE BİREYSEL EMEKLİLİK ŞİRKETLERİNİN FİNANSAL TABLOLARINDA GENEL SUNUM VE AÇIKLAMA

Kaynak: KGK, 2023d.

2.4. Küçük ve Mikro İşletmeler için Hazırlanan Finansal Raporlama Standardı

1994 yılında TİMDES ile başlayan, 1999'da TMSK olarak devam eden ve 2011 yılından itibaren KGK'na devredilen muhasebe ve finansal raporlama alanındaki uluslararası gelişmelere uyum sağlama çalışmaları, 2023 yılı ocak ayı itibariyle geniş kitlelere yayılmıştır (Cavlak & Ataman, 2023, s. 226).

KÜMİ FRS, bağımsız denetim kapsamına girmeyen ve ihtiyari olarak TFRS veya BOBİ FRS kullanmayan gerçek ve tüzel kişi işletmelerinin finansal tablolarında ihtiyaca ve gerçeğe uygun karşılaştırılabilir bilgi sunmayı hedefleyen bir finansal raporlama çerçevesidir. KÜMİ FRS'nin oluşturulma süreci, Avrupa Birliği direktifi diğer ülkelerin uygulamaları, Türkiye'nin ulusal mevzuatı ve çeşitli paydaşların katılımıyla 2018 yılında başlamıştır. Çalışma grupları ve komisyonlar tarafından taslak metin hazırlanmış ve kamuoyunun görüşüne sunulmuştur. KGK tarafından 2020 yılında yayımlanması planlanan KÜMİ FRS, ancak çeşitli etkenler, özellikle COVID-19 pandemisi ve pandemi kaynaklı belirsizlikler nedeniyle 2023 yılına kadar yayımlanamamıştır. Sonunda 16.01.2023 tarihinde Resmî Gazete 'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu standart, bağımsız denetim kapsamı dışında kalan küçük ve mikro işletmelerin finansal raporlama süreçlerini düzenlemeyi amaçlayan bir standarttır (Şentürk, 2019; Cavlak & Ataman, 2023, s. 228).

Gerçek ve tüzel kişi işletmeler, küçük veya mikro işletme olarak kabul edilebilmesi için aşağıdaki ölçütlerden en az ikisini sağlamalıdır (Uğurlugelen, 2023):

- Aktiflerini Toplamı: 3.5 milyon Türk Lirası ve üzeri.
- Yıllık Net Olarak Satış Hasılatları: 7 milyon Türk Lirası ve üzeri.
- Ortalama Çalışan Sayıları: 10 ve üzeri.

KÜMİ FRS, BOBİ FRS'ye göre sadeleştirilmiş bir versiyondur ve finansal tablolar açısından temel bir yenilik getirmektedir. KÜMİ FRS, küçük ve mikro işletmelerin sadece Kar veya Zarar Tablosu, Finansal Durum Tablosu ve Dipnotlar gibi bilgileri sunmayı gerektirirken, BOBİ FRS daha kapsamlı bir finansal tablo setini içermektedir. KÜMİ FRS, mikro işletmeler için küçük işletmelerden farklı olarak bazı muafiyetler de getirmektedir. Örneğin, mikro işletmeler vadesine bakılmaksızın satışlarda vade farkı ayırıştırması yapma zorunluluğuna sahip değildir. KÜMİ FRS'nin uygulanması, Türkiye'deki küçük ve mikro birçok işletmenin finansal tablolarının daha düzenli, gerçeğe uygun karşılaştırılabilir bir şekilde sunulmasını sağlamaktadır. Bu da finansal tabloların karar alıcılar için daha anlamlı ve etkili hale gelmesini sağlamaktadır. Yayınlanan KÜMİ FRS toplam 22 bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler aşağıdaki çizelgede (Çizelge-6) gösterilmiştir (Uyar, 2023).

Çizelge- 6: KÜMİ FRS Bölümler

Bölüm 1: Kavramlar ve Genel İlkeler
Bölüm 2: Finansal Tabloların Sunumu
Bölüm 3: Finansal Durum Tablosu
Bölüm 4: Kar veya Zarar Tablosu
Bölüm 5: Muhasebe Politikaları, Tahminler ve Hatalar
Bölüm 6: Raporlama Döneminden Sonraki Olaylar
Bölüm 7: Hasılat
Bölüm 8: Stoklar
Bölüm 9: Tarımsal Faaliyetler
Bölüm 10: Finansal Araçlar ve Özkaynaklar
Bölüm 11: Maddi Duran Varlıklar
Bölüm 12: Maddi Olmayan Duran Varlıklar
Bölüm 13: Kiralamalar
Bölüm 14: Devlet Teşvikleri
Bölüm 15: Borçlanma Maliyetleri
Bölüm 16: Varlıklarda Değer Düşüklüğü
Bölüm 17: Karşılıklar, Şarta Bağlı Yükümlülükler ve Şarta Bağlı Varlıklar
Bölüm 18: Yabancı Para Çevrim İşlemleri
Bölüm 19: İşletme Birleşmeleri
Bölüm 20: Gelir Üzerinden Alınan Vergiler
Bölüm 21: Dipnotlar
Bölüm 22: KÜMİ FRS'ye Geçiş

Kaynak: Uyar, 2023.

3. FİNANSAL RAPORLAMA STANDARTLARINA UYGUN HAZIRLANAN HESAP PLANI TASLAĞININ DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. Türkiye'de Hesap planı Çalışmaları

Türkiye'de ilk resmi hesap planı olan Sümerbank Hesap Planı, 1938 senesinde yürürlüğe girmiştir. Bu hesap planı o dönemdeki İktisadi Devlet Teşekkülleri (İDT) için finansal raporlamada kullanılmış ve bir standart hesap planı oluşturmuştur. Sümerbank Hesap Planı,

Türkiye'de muhasebe ve finansal raporlama standartlarının gelişimine katkı sağlamış ve temel bir referans noktası olmuştur. Bu hesap planı sonraki yıllarda revize edilmiş ve güncel muhasebe standartlarına uygun hale getirilmiştir (Koç, 1975, s. 76-77). Daha sonra Türkiye'de Tekdüzen Hesap Planı, Türkiye Bankalar Birliği'nce hazırlanmış ve Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın onayıyla 1 Ocak 1986 tarihinden itibaren tüm bankalarda kullanılmaya başlanmıştır. Ayrıca, 1992 yılında Sermaye Piyasası Kurulu'nca yayınlanan Aracı Kurum Hesap Planı 1995 senesinde ilave hesaplar eklenerek yürürlüğe girmiştir. Bu hesap planları, ilgili sektörlerde finansal raporlama ve muhasebe standartlarını düzenlemiştir (Ataman & Gökçen, 2021, s. 152-153).

Türkiye'de hesap planlarına ilişkin bir diğer önemli düzenleme, Maliye Bakanlığı tarafından 26 Aralık 1992'de 21447 sayılı Resmî Gazete 'de yayımlanan "Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği" (MSUGT) ile "Tekdüzen Hesap Planı" (TDHP) ile gerçekleşmiştir. Bu düzenleme, muhasebe sistemini ve hesap planını belirlemiştir. Ayrıca finansal raporlama süreçlerini düzenlemek için önemli bir basamak oluşturmuştur. Bu tarihlerdeki düzenlemeler, Türkiye'de muhasebe ve finansal raporlama standartlarının oluşturulmasında ve geliştirilmesinde kritik rol oynamıştır. Sonrasında 1999'da Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu (TMSK) kurulmuştur. Daha sonra finansal standartların uygulanması için çeşitli sektörlerde zorunlu hale getirilmiştir. Bu gelişmeler doğrultusunda standartlara uyumlu tekdüzen hesap planı konusunda görüş ayrılıkları yaşanmaya başlanmıştır. Ancak bu görüş ayrılığı yaşayanların muhasebe standartlarına uyumlu hesap planının oluşturulması gerekliliği üzerinde birleştikleri de görülmektedir (Özbek & Badem, 2020, s. 272-273).

Mevcut tekdüzen hesap planı, TMS/TFRS ve BOBİ FRS'ye uygun finansal tabloların hazırlanmasında yetersiz kaldığı görüşleri üzerine KGK, bu talebi karşılamak amacıyla Finansal Raporlama Standartlarına Uygun Örnek Hesap Planı Taslağını yayımlayarak resmî web sitesinde erişime açmıştır (Karacan & Albeni, 2022, s. 1).

3.2. MSUGT Tekdüzen Hesap Planı ile KGK Hesap Planı Taslağının Karşılaştırılması

Bu bölümde taslak hesap planı ile mevcut hesap planı karşılaştırılarak değerlendirmelere yer verilmiştir.

3.2.1. Ana Hesap Grup İsimleri Karşılaştırılması

Yeni hesap planı taslağı ve mevcut hesap planında ana hesap gruplarının numaralarının değişmediği bazı hesapların isimlerinin değiştiği bazılarının aynı kaldığı görülmektedir (Çizelge -7). Mevcut hesap planındaki 1 ve 2 numaralı ana hesap isimlerinde değişiklik olmazken, 3 ve 4 numaralı ana hesap isimlerinde taslak planda küçük değişikliklere gidilmiştir. 5 numaralı hesap iki hesap planında da aynı kalmıştır. Mevcut planda 6 numaralı hesap, taslakta "Kar veya Zarar Tablosu Hesapları" olarak, 8 numaralı hesap "Döneme İlişkin Diğer Kapsamlı Gelirler (Giderler) ve Serbest Hesaplar" olarak, 9 numaralı hesap ise "Finansal Tablo Dışı Bilgi Hesapları (Nazım Hesaplar)" şeklinde yer almıştır.

Çizelge- 7: Ana Hesap Grup İsimlerinin Karşılaştırılması Tablosu

Mevcut Tek Düzen Hesap Planı	Taslak Hesap Planı
1 DÖNEN VARLIKLAR	1 DÖNEN VARLIKLAR
2 DURAN VARLIKLAR	2 DURAN VARLIKLAR
3 KISA VADELİ YABANCI KAYNAKLAR	3 KISA VADELİ YÜKÜMLÜLÜKLER
4 UZUN VADELİ YABANCI KAYNAKLAR	4 UZUN VADELİ YÜKÜMLÜLÜKLER
5 ÖZKAYNAKLAR	5 ÖZKAYNAKLAR
6 GELİR TABLOSU HESAPLARI	6 KAR VEYA ZARAR TABLOSU HESAPLARI
7 MALİYET HESAPLARI	7 MALİYET HESAPLARI
8	8 DÖNEME İLİŞKİN DİĞER KAPSAMLI GELİRLER (GİDERLER) VE SERBEST HESAPLAR
9 NAZİM HESAPLAR	9 FİNANSAL TABLO DIŞI BİLGİ HESAPLARI (NAZİM HESAPLAR)

Kaynak: GİB, 2023; KGK, 2023e, s. 1-3.

3.2.2. Hesap Grup İsimleri Karşılaştırılması

Taslak hesap planında bazı hesap gruplarının ismi değişmiştir (Çizelge-8).

Çizelge- 8: Hesap Grup İsimlerinin Karşılaştırılması Tablosu

Mevcut Tek Düzen Hesap Planı Hesap Grubu Adı	Taslak Hesap Planı Grup Adı
10 HAZİR DEĞERLER	10 NAKİT VE NAKİT BENZERLERİ
11 MENKUL KIYMETLER	11 FİNANSAL YATIRIMLAR
17 YILLARA YAYGIN İNŞAAT VE ONARIM MALİYETLERİ	16 YILLARA YAYGIN İNŞAAT VE ONARIM MALİYETLERİ
18 GELECEK AYLARA AİT GİDERLER VE GELİR TAHAKKUKLARI	18 GELECEK AYLARA AİT GİDERLER VE GELİR TAHAKKUKLARI
28 GELECEK YILLARA AİT GİDERLER VE GELİR TAHAKKUKLARI	28 GELECEK YILLARA AİT GİDERLER VE GELİR TAHAKKUKLARI
23 MALİ DURAN VARLIKLAR	20 FİNANSAL YATIRIMLAR 21 ORTAKLIKLARDAKİ YATIRIMLAR (Bağlı ortaklıklar, İştirakler, iş ortaklıkları ve Müstereken kontrol edilen ortaklıklardaki yatırımlar)
30 MALİ BORÇLAR	30 FİNANSAL YÜKÜMLÜLÜKLER
40 MALİ BORÇLAR	40 FİNANSAL YÜKÜMLÜLÜKLER
37 BORÇ VE GİDER KARŞILIKLARI	37 - (370-371) DÖNEM KARI VERGİ VE DİĞER YASAL YÜKÜMLÜLÜK KARŞILIKLARI 37-(372-379) BORÇ VE GİDER KARŞILIKLARI
38 GELECEK AYLARA AİT GELİRLER VE GİDER TAHAKKUKLARI	38 ERTELENMİŞ (GELECEK AYLARA AİT) GELİRLER VE GİDER TAHAKKUKLARI
48 GELECEK YILLARA AİT GELİRLER VE GİDER TAHAKKUKLARI	48 ERTELENMİŞ (GELECEK YILLARA AİT) GELİRLER VE GİDER TAHAKKUKLARI
54 KAR YEDEKLERİ	54 KAR YEDEKLERİ VE FONLAR
6 GELİR TABLOSU HESAPLARI	6 KAR VEYA ZARAR TABLOSU HESAPLARI
60 BRÜT SATIŞLAR	60 BRÜT SATIŞ HASILATI
61 SATIŞ İNDİRİMLERİ	61 SATIŞ HASILATINDAN YAPILAN İNDİRİMLER
63 FAALİYET GİDERLERİ	63 ESAS FAALİYET DÖNEM GİDERLERİ
64 DİĞER FAALİYETLERDEN OLAĞAN GELİR VE KARLAR	64 (640-644) ESAS FAALİYETLERDEN DİĞER GELİR VE KAZANÇLAR 64-(645-649) DİĞER FAALİYETLERDEN GELİR VE KAZANÇLAR

Kaynak: Akdoğan, 2019, s. 756-757.

3.2.3. Taslak Hesap Planında Bilançoda Yeni Eklenen Hesaplar

Kamu Gözetimi Kurumu tarafından yayımlanan taslak hesap planında aktif ve pasifte yeni hesap grupları açılmıştır (Çizelge-9).

Çizelge- 9: Taslak Hesap Planında Bilançoda Yeni Eklenen Hesaplar

Aktifte Açılan Yeni Hesap Grupları	Pasifte Açılan Yeni Hesap Grupları
11-(119) TÜREV ARAÇLAR 20 (209) TÜREV ARAÇLAR 21 ORTAKLIKLARDAKİ YATIRIMLAR	30-309 TÜREV ARAÇLARDAN BORÇLAR 40-409 TÜREV ARAÇLARDAN BORÇLAR
14 (140-144) DEVAM EDEN İNŞA (TAAHHÜT) PROJE VEYA HİZMET SÖZLEŞMELERİNDEN VARLIKLAR İLE İMTİYAZLI HİZMET ANLAŞMALARINA İLİŞKİN FİNANSAL VARLIKLAR 24(240-244) DEVAM EDEN İNŞA (TAAHHÜT) PROJE VEYA HİZMET SÖZLEŞMELERİNDEN VARLIKLAR İLE İMTİYAZLI HİZMET ANLAŞMALARINA İLİŞKİN FİNANSAL VARLIKLAR	34(340-344) DEVAM EDEN İNŞA (TAAHHÜT) PROJE VEYA HİZMET SÖZLEŞMELERİNDEN YÜKÜMLÜLÜKLER 44(440-444) DEVAM EDEN İNŞA (TAAHHÜT) PROJE VEYA HİZMET SÖZLEŞMELERİNDEN YÜKÜMLÜLÜKLER
17 CANLI VARLIKLAR 27 CANLI VARLIKLAR	39 (396-399) SATIŞ AMAÇLI SINIFLANDIRILAN GRUPLARA İLİŞKİN YÜKÜMLÜLÜKLER
19-(196-199) SATIŞ AMAÇLI SINIFLANDIRILAN DURAN VARLIKLAR	46 ÖDENECEK VERGİ VE DİĞER YASAL YÜKÜMLÜLÜKLER
24(245-249) YATIRIM AMAÇLI GAYRİMENKULLER	48 – (489) ERTELENMİŞ VERGİ YÜKÜMLÜLÜĞÜ
28-(289)ERTELENMİŞ VERGİ VARLIĞI	51 -510 GERİ ALINAN PAYLAR 51-511-519 SERMAYE KATKILARI
55 KAR VEYA ZARARDA YENİDEN SINIFLANDIRILMAYACAK ÖZKAYNAKLARDA KAYDEDİLEN BİRİKMİŞ GELİRLER (GİDERLER)	
56 KAR VEYA ZARARDA YENİDEN SINIFLANDIRILACAK ÖZKAYNAKLARA KAYDEDİLEN BİRİKMİŞ GELİR VE (GİDERLER)	

Kaynak: Akdoğan, 2019, s. 759.

3.2.4. Taslak Hesap Planında Kar Zarar Tablosuna Yeni Eklenen Hesaplar

Kar/Zarar Tablosu incelendiğinde ana grubun adı "Kar ve Zarar Tablosu Hesapları" şeklinde değiştirilmiş ve mevcut TDHP'ndeki hesap sayısı 33'ten 78'e çıkmıştır. Ayrıca, mevcut hesap isimlerinde değişiklikler yapılmış ve taslak hesap planı 45 yeni hesap içermektedir. Bu değişikliklerle birlikte Kar/Zarar Tablosu hesap planı genişletilmiş ve güncellenmiştir (Çizelge-10).

Çizelge- 10: Kar Zarar Tablosuna Yeni Eklenen Hesaplar

Mevcut Hesap Planı	Hesap Planı Taslağı
6 Gelir Tablosu Hesapları	6 Kar veya Zarar Tablosu Hesapları
60 Brüt Satışlar	60 BRÜT SATIŞ HASILATI
600. Yurtiçi Satışlar 601. Yurtdışı Satışlar 602. Diğer Gelirler	600 Yurtiçi Satışlar 601 Yurtdışı Satışlar 602 İhraç Kaydıyla Satışlar 603 Özel Üretim Bölgelerden Satışlar 604 /605 /606/ 607/ 608 609 Diğer Satış Hasılatları
62 Satışların Maliyeti (-)	62 SATIŞLARIN MALİYETLERİ (-)

620. Satılan Mamuller Maliyeti (-) 621. Satılan Ticari Mallar Maliyeti (-) 622. Satılan Hizmet Maliyeti (-) 623. Diğer Satışların Maliyeti (-) 624. 625. 626. 627. 628. 629.	620 Satılan Mamuller Maliyeti (-) 621 Satılan Ticari Mallar Maliyeti (-) 622 Sunulan Hizmet Maliyeti (-) 623 Diğer Satışların Maliyeti (-) 624 Dağıtılmayan Sabit Genel Üretim Giderleri (-) 625 Stok Anormal Fire ve Kayıpları (-) 626 Stok Değer Düşüklüğü Karşılık Giderleri (-) 627 Stoklara İlişkin Konusu Kalmayan Karşılıklar (+) 628 629 Diğer Giderler (-)
63 Faaliyet Giderleri (-)	63 ESAS FAALİYET DÖNEM GİDERLERİ (-)
630. Araştırma ve Geliştirme Giderleri (-) 631. Pazarlama Satış ve Dağıtım Giderleri 632. Genel Yönetim Giderleri (-) 633.634.635.636.637.638.639.	630 Araştırma ve Geliştirme Giderleri (-) 631 Pazarlama, Satış ve Dağıtım Giderleri (-) 632 Genel Yönetim Giderleri (-) 633 /634 /635 /636 /637 /638 /639
64 Diğer Faaliyetlerden Olağan Gelir ve Kârlar	64 (640-644) ESAS FAALİYETLERDEN DİĞER GELİR VE KAZANÇLAR
640. İştiraklerden Temettü Gelirleri 641. Bağlı Ortaklıklardan Temettü Gelirleri 642. Faiz Gelirleri 643. Komisyon Gelirleri 644. Konusu Kalmayan Karşılıklar 645. 646. 647. 648. 649. Faaliyetle İlgili Diğer Gelir ve Kârlar	640 Esas Faaliyet Alacaklarına İlişkin Vade Farkı Gelirleri ve Esas Faaliyetlerle İlgili Kur Farkı Kazançları 641 Esas Faaliyet Alacaklarına İlişkin Konusu Kalmayan Karşılıklar 642 Esas Faaliyetlerle İlgili Komisyon Gelirleri 643 Tarımsal Faaliyetlerde Değerleme Artışları 644 Esas Faaliyetlerden Diğer Çeşitli Gelir ve Kazançlar 64 (645-649) DİĞER FAALİYETLERDEN GELİR VE KAZANÇLAR 645 Özkaynak Yöntemiyle Değerlenen Yatırımların Kârlarından Paylar 646 Ortaklıklardaki Yatırımlardan Sağlanan Gelir ve Kazançlar 647 Yatırım Amaçlı Gayrimenkullerden Elde Edilen Gelir ve Kazançlar 648 Maddi ve Maddi Olmayan Duran Varlıkların Satışından Ortaya Çıkan Kazançlar 649 Diğer Faaliyetlerden Çeşitli Gelir ve Kazançlar
65 Diğer Faaliyetlerden Olağan Gider ve Zararlar (-)	65 ESAS FAALİYETLERDEN DİĞER GİDER VE ZARARLAR İLE DİĞER FAALİYETLERDEN GİDER VE ZARARLAR (-)
650./651. 652. Reeskont Faiz Giderleri (-) (1) 653. Komisyon Giderleri (-) 654. Karşılık Giderleri (-) 655./656./657./658. 659. Diğer Gider ve Zararlar (-)	65 (650-654) ESAS FAALİYETLERDEN DİĞER GİDER VE ZARARLAR (-) 12 650 Ticari Borçlara İlişkin Vade Farkı Giderleri ve Esas Faaliyetlerle İlgili Kur Farkı Zararları (-) 651 Esas Faaliyet Alacaklarına İlişkin Değer Düşüklüğü Karşılık Giderleri (-) 652 Esas Faaliyetlerle İlgili Komisyon Giderleri (-) 653 Tarımsal Faaliyetlerde Değerleme Azalışları (-) 654 Esas Faaliyetlerden Diğer Çeşitli Gider ve Zararlar (-) 65 (655-659) DİĞER FAALİYETLERDEN GİDER VE ZARARLAR 655 Özkaynak Yöntemiyle Değerlenen Yatırımların Zararlarından Paylar (-) 656 Ortaklıklardaki Yatırımlardan Kaynaklanan Gider ve Zararlar (-) 657 Yatırım Amaçlı Gayrimenkullerden Kaynaklanan Gider ve Zararlar (-) 658 Maddi ve Maddi Olmayan Duran Varlıkların Satışından Ortaya Çıkan Zararlar (-) 659 Diğer Faaliyetlerden Çeşitli Gider ve Zararlar (-)

66 Finansman Giderleri (-)	66 FİNANSAL GELİRLER
660. Kısa Vadeli Borçlanma Giderleri (-) 661. Uzun Vadeli Borçlanma Giderleri (-)	660 Mevduat Faiz Gelirleri 661 Menkul Kıymet Yatırımlarından Faiz Gelirleri 662 Diğer Alacaklara İlişkin Vade Farkı Gelirleri 663 Diğer Faiz Gelirleri 664 Kur Farkı Kazançları 665 Nakit ve Nakit Benzeri Varlıklar ile Menkul Kıymet Yatırımlarına İlişkin Değer Artış Kazançları 666 Nakit ve Nakit Benzeri Varlıklar ile Menkul Kıymet Yatırımlarına İlişkin Diğer Gelir ve Kazançlar 667 Türev Araçlardan Sağlanan Kazançlar 668 Diğer Finansal Gelirler 669 Net Parasal Pozisyon Kazançları (Enflasyon Düzeltmesi Kârları)
67 Olağandışı Gelir ve Kârlar	67 FİNANSAL GİDERLER (-)
670. 671. Önceki Dönem Gelir ve Kârları 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. Diğer Olağandışı Gelir ve Kârlar	670 Kısa Vadeli Finansal Borçlanma Maliyetleri (-) 671 Uzun Vadeli Finansal Borçlanma Maliyetleri (-) 672 Diğer Borçlara İlişkin Vade Farkı Giderleri (-) 673 Diğer Faiz Giderleri (-) 674 Kur Farkı Zararları (-) 675 Nakit ve Nakit Benzeri Varlıklar ile Menkul Kıymet Yatırımlarına İlişkin Değer Azalış Zararları (-) 676 Nakit ve Nakit Benzeri Varlıklar ile Menkul Kıymet Yatırımlarına İlişkin Diğer Gider ve Zararlar (-) 677 Türev Araçlardan Kaynaklanan Zararlar (-) 678 Diğer Finansal Giderler (-) 679 Net Parasal Pozisyon Zararları (Enflasyon Düzeltme Zararları) (-)
68 Olağandışı Gider ve Zararlar (-)	68 DURDURULAN FAALİYETLER GELİR VE KARLARI İLE GİDER VE ZARARLARI
680. Çalışmayan Kısım Gider ve Zararları (-) 681. Önceki Dönem Gider ve Zararları (-) 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. Diğer Olağandışı Gider ve Zararlar (-)	680 Durdurulan Faaliyetler – Net Satış Hasılatı 681 Durdurulan Faaliyetler – Diğer Gelir ve Kazançlar 682 Durdurulan Faaliyetler – Gider ve Zararlar (-) 683 684 685 686 687 Durdurulan Faaliyetlere İlişkin Değer Artış ve Satış Kazançları 688 Durdurulan Faaliyetlere İlişkin Değer Azalış ve Satış Zararları (-) 689
69 Dönem Net Kârı (Zararı)	69 DÖNEM NET KARI VEYA ZARARI
690. Dönem Kârı veya Zararı 691. Dönem Kârı Vergi ve Diğer Yasal Yükümlülük Karşılıkları (-) 692. Dönem Net Kârı veya Zararı	690 Sürdürülen Faaliyetler Dönem Karı veya Zararı 691 Sürdürülen Faaliyetler Dönem Karı Yasal Vergi Gideri (-) 692 Sürdürülen Faaliyetler Ertelemiş Vergi Gelir – Gider Etkisi (±) 693 Sürdürülen Faaliyetler Dönem Net Karı veya Zararı 694 Durdurulan Faaliyetler Dönem Karı veya Zararı 695 Durdurulan Faaliyetler Dönem Karı Yasal Vergi Gideri (-) 696 Durdurulan Faaliyetler Ertelemiş Vergi Gelir – Gider Etkisi (±) 697 Durdurulan Faaliyetler Dönem Net Karı veya Zararı 698 699 Dönem Net Kar veya Zararı

Kaynak: KGK, 2023e, s. 10-12; GİB, 2023.

3.2.5. Taslak Hesap Planında Yeni Eklenen Maliyet Hesapları

Maliyet hesap gruplarında, ana grupların adı değişmemiş olup, mevcut hesap planında kullanılan hesap sayısı 40'tan 53'e çıkmıştır. Ayrıca, mevcut hesap isimlerinde değişiklikler yapılmış ve taslak hesap planında 7/A seçeneğine 13 yeni hesap eklenmiştir (Çizelge-11). Bu değişikliklerle birlikte maliyet hesap planı genişletilmiş ve güncellenmiştir. 7/B seçeneğindeki hesaplar incelendiğinde, taslak ile mevcut hesap planında hesap isim ve kodlarında bir değişikliğe gidilmemiştir. Yani, bu belirli grup için mevcut hesap planı aynı şekilde korunmuş ve taslakta herhangi bir değişiklik yapılmamıştır (Kablan, 2020, s. 124-126).

Çizelge- 11: Yeni Eklenen Maliyet Hesapları

703 Üretim (İmalat) Hesabı
704 Canlı Varlık Üretim Hesabı
705 Hizmet Üretim Hesabı
706 Yapılmakta Olan Maddi Duran Varlık Yatırım Maliyetleri Hesabı
707 Yapılmakta Olan Maddi Olmayan Duran Varlık Yatırım Maliyetleri Hesabı
708 Yapılmakta Olan Yatırım Amaçlı Gayrimenkul Yatırım Maliyetleri Hesabı
736 Değişken Genel Üretim Giderleri Hesabı
737 Değişken Genel Üretim Giderleri Yansıtma Hesabı
738 Sabit Genel Üretim Giderleri Hesabı
739 Sabit Genel Üretim Giderleri Yansıtma Hesabı
756 Maden Kaynaklarının Aranması ve Değerlendirilmesi Giderleri
757 Maden Kaynaklarının Aranması ve Değerlendirilmesi Giderleri Yansıtma Hesabı
758 Maden Kaynaklarının Aranması ve Değerlendirilmesi Giderleri Farkları

Kaynak: Kablan, 2020, s. 124-126.

3.2.6. Taslak Hesap Planında Yeni Eklenen Serbest Hesaplar

KGK tarafından yayımlanan taslak metinde “bu grup, kar veya zararda yeniden sınıflandırılmayacak döneme ilişkin diğer kapsamlı gelirler (giderler), kar veya zararda yeniden sınıflandırılacak döneme ilişkin diğer kapsamlı gelirler (giderler), kar veya zararda yeniden sınıflandırılacak diğer kapsamlı gelirlere (giderlere) ilişkin yeniden sınıflandırma düzeltmeleri ve serbest hesaplar şeklinde bölümlenir” şeklinde ifade edilmektedir (KGK, 2023d, s. 184). Taslak planda “8 Döneme İlişkin Diğer Kapsamlı Gelirler (Giderler) ve Serbest Hesaplar” olarak yer almış ve bu hesaba toplam 21 adet hesap eklenmiştir (Çizelge-12).

Çizelge- 12:Yeni Eklenen Serbest Grup Hesapları

80-83 DÖNEME İLİŞKİN DİĞER KAPSAMLI GELİRLER(GİDERLER)
80 KAR VEYA ZARARDA YENİDEN SINIFLANDIRILMAYACAK DÖNEME İLİŞKİN DİĞER KAPSAMLI GELİRLER (GİDERLER)
81 KAR VEYA ZARARDA YENİDEN SINIFLANDIRILACAK DÖNEME İLİŞKİN DİĞER KAPSAMLI GELİRLER (GİDERLER)
82 KAR VEYA ZARARDA YENİDEN SINIFLANDIRILACAK DİĞER KAPSAMLI GELİRLERE (GİDERLERE) İLİŞKİN YENİDEN SINIFLANDIRMA DÜZELTMELERİ
83 DİĞER KAPSAMLI GELİRLERE (GİDERLERE) İLİŞKİN DİĞER DÜZELTMELER
84-89 SERBEST HESAPLAR

Kaynak: Akdoğan, 2019, s. 759-760.

3.2.7. Hesap Planı Değişim Tablosu

KGK tarafından yayınlanan hesap planı taslağında, TDHP'nın genel yapısını korunmuş TDHP'da bulunmayan birçok yeni hesap grubu ve hesaplar yer almaktadır. Taslak, mevcut hesap grupları, hesap adları veya hesap kodlarında düzenlemeler içermektedir. Mevcut hesap planında 250 hesap bulunurken, taslak ile beraber bu sayı 476'ya yükselmiştir ve hesaplardaki artış oranı %90,4 olmuştur (Çizelge-13). Ayrıca, taslak hesap planında çoğu hesap ve grup isimleri muhasebe standartlarına uyumlu hale getirildiği görülmektedir. Bu değişiklikler finansal raporlamanın daha uyumlu ve standartlara uygun hale getirilmesine katkıda bulunacaktır.

Çizelge- 13:Taslak Plan ve Mevcut plan Hesap Sayılarındaki Değişim Tablosu

Hesap Grupları	Mevcut Hesap Sayısı (Adet)	Taslak Hesap Sayısı (Adet)	Hesaplardaki Artış (Adet)	Hesaplardaki Artış (Yüzde)
Dönen Varlıklar	43	80	37	86,05%
Duran Varlıklar	54	82	28	51,85%
Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar	37	61	24	64,86%
Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar	25	45	20	80,00%
Özkaynaklar	18	56	38	211,11%
Gelir Tablosu	33	78	45	136,36%
Maliyet Hesapları	40	53	13	32,50%
8. Grup	Serbest	21	21	100,00%
9 Grup- Finansal Tablo Dışı Bilgiler	Serbest- İhtiyaca Göre	-	-	
Toplamlar	250	476	226	90,40%

Kaynak: Akdoğan, 2019, s. 760.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Mevcut tekdüzen hesap planı, TMS/TFRS ve BOBİ FRS'ye uygun finansal tabloların hazırlanmasında yetersiz kaldığı görüşleri üzerine KGK, bu ihtiyacı karşılamak amacıyla Finansal Raporlama Standartlarına Uygun Örnek Hesap Planı Taslağı'nı yayımlamıştır. Yeni taslak hesap planı irdelendiğinde mevcut hesap planının çatısı korunmuş, boşta olan hesap kodları kullanılmış, bazı hesap grupları ve yeni hesaplar eklenmiştir. Ayrıca, bazı hesap adlarının muhasebe standartlarına uyumlu hale getirildiği görülmektedir. Yeni hesap planı taslağı, küçük/mikro işletmelerin, orta/büyük boy işletmelerin ve KAYİK'lerin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde tasarlanmıştır. Taslak hesap planı en büyük işletmelerin ihtiyaçlarına yönelik ayrıntılı bir hesap planı da içermektedir ve her işletme kendi özel gereksinimlerine göre bu hesap planını uyarlayarak kullanabilmelerinin önü açılmıştır. Yani, hesap planı her işletmenin ihtiyaçlarına ve büyüklüğüne uygun hale getirilebilir şekilde düşünülmüştür. Bu durum işletmelerin finansal raporlama ihtiyaçlarını daha iyi karşılayabilmesi için esneklik sunmaktadır.

KGK tarafından yayınlanan Finansal Raporlama Standartlarına uygun hesap planı taslağına, mevcut TDHP göre birçok yeni hesap grubu ve hesaplar eklenmiştir. Özellikle Kar/Zarar Tablosu, Özkaynaklar, Dönen Varlıklar ve Duran Varlıklar gruplarına büyük sayıda yeni hesap eklenmiştir. Ancak, maliyet hesapları grubunda büyük bir değişiklik gözlenmemiştir. Mevcut hesap sayısı 250 iken, taslak ile birlikte bu sayı 476'ya çıkmıştır (%90,4 artış).

Tek düzen hesap planı taslağının kullanılması, birçok avantajı beraberinde getirmektedir:

- **Karşılaştırılabilirlik:** Taslak hesap planı ile tüm işletmeler aynı hesap planını kullanacağından finansal raporları kolayca karşılaştırılabilir hale gelmektedir. Bu da finansal verilerin daha tutarlı ve karşılaştırılabilir olmasını sağlamaktadır. Böylece yatırımcılar, analistler ve diğer paydaşlar, farklı işletmelerin performansını daha iyi değerlendirebilir hale gelmiş olacaklardır.
- **Denetim Kolaylığı:** Taslak hesap planı, denetçilere işletmelerin finansal raporlarını inceleme ve doğrulama sürecini kolaylaştırmaktadır. Her işletme aynı hesapları kullanarak finansal verilerini düzenler, bu da denetim sürecinin daha etkili ve verimli olmasını sağlar. Ayrıca, denetçilerin işletmeler arasındaki tutarlılığı kontrol etmelerine de yardımcı olacağı açıktır.
- **Hesap Uyumu:** Taslak hesap planı, Türk Muhasebe Standartlarına ve vergi düzenlemelerine uygun olarak tasarlanmıştır. Bu da işletmelerin muhasebe işlemlerini yasal gereksinimlere uygun bir şekilde gerçekleştirmelerine yardımcı olmaktadır.
- **Eğitim ve Danışmanlık Kolaylığı:** Taslak hesap planı, muhasebe personelinin eğitimini ve danışmanlık hizmetlerini kolaylaştırır. Çünkü tüm işletmeler aynı temel hesapları kullanır, bu da muhasebe personelinin bilgi ve becerilerini geliştirmeyi daha basit hale getirir.

Böylece Türkiye'de tek düzen hesap planının kullanılması finansal karşılaştırılabilirlik, denetim kolaylığı ve muhasebe standartlarına uygunluk gibi önemli faydalar sağlayacak ve işletmelerin finansal raporlama süreçlerini iyileştirecektir.

Yeni taslak hesap planının uygulanmasıyla meslek mensupları, finansal tabloların standartlara uygunluğunu, standartlara çevrilmesinde tutarlılık sağlayacak ve finansal verilere daha kolay erişebilecektir. Ayrıca, taslak hesap planının hayata verilmesi ile KÜMİ FRS, BOBİ FRS, TMS/TFRS gibi güncel uygulamalar arasındaki uyumsuzluklarda giderilmiş olacaktır.

Bu taslak hesap planının zaman kaybedilmeden uygulamaya konulması, yüksek öğrenimde, meslek liselerinde eğitim müfredatlarına ve mesleki sınav müfredatlarına eklenmesinin gerektiği düşünülmektedir.

Son olarak, finansal raporların bu yeni tek düzen hesap planı uygulamasına göre hazırlanması ve sunulması, finansal raporlama standartlarının etkin bir şekilde uygulanması açısından son derece önemli ve faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, N. (2019). Finansal Raporlama Standartlarıyla Uyumlu Olması Amacıyla Tekdüzen Hesap Planının Güncellenmesine Yönelik Kçg Tarafından Yayımlanan Taslak Metnin Değerlendirilmesi. *Journal Of Accounting And Taxation Studies*, 12(3), s. 745-785. <https://doi.org/10.29067/Muvu.561333>
- Ataman, B., & Gökçen, G. (2021). Finansal Raporlama Standartlarına Uygun Hesap Planı (Frshp) ile Tekdüzen Hesap Planı (Tdhp) Bilanço Hesap Gruplarının Karşılaştırılması ve Değerlendirmesi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(1), s. 151-159. <https://doi.org/10.29106/fesa.868910>
- Büyük, M. (2019). TMS-TFRS Nedir? t&b Akademi: <https://www.tnbakademi.com/post/tms-tfrs-nedir> (Erişim tarihi: 27.09.2023)

- Can, A. V., & Kostak, N. (2022). İslami Finansal Kurumlar Üzerine Güncel Teorik ve Uygulamalı Çalışmalar, ed. İbrahim Çemberlitaş, bölüm: Türkiye’de Faizsiz Finans Muhasebe Standartlarının Oluşturulması ve Uygulanması. *İslami Finansal Kurumlar Üzerine Güncel Teorik ve Uygulamalı Çalışmalar*, s. 13-36.
- Cavlak, H., & Ataman, B. (2023). Türkiye’deki Finansal Raporlama Standartlarının Son Parçası KÜMİ FRS (Küçük ve Mikro İşletmeler için Finansal Raporlama Standardı): Genel Değerlendirme ve BOBİ FRS, TFRS ile Karşılaştırma. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1), s. 225-260. <https://doi.org/10.29106/fesa.1245084>
- Cengiz, H. (2022). Türkiye Muhasebe Standartları/ Türkiye Finansal Raporlama Standartları (TMS/TFRS) ile Büyük ve Orta Boy İşletmeler için Finansal Raporlama Standardının (BOBİ FRS) Karşılaştırılması. *İşletme Akademisi Dergisi*, 3(1), s. 1-15.
- GİB. (2023). *Tekdüzen Hesap Çerçevesi, Hesap Planı ve Hesap Planı Açıklamaları*. Ekim 02, 2023 tarihinde Gelir İdaresi Başkanlığı: <https://www.gib.gov.tr/fileadmin/mevzuatek/eski/muhsisteb1ekmuh5b.htm> (Erişim tarihi: 02.10.2023)
- Gücenme Gençoğlu, Ü. (2017). Temel Konularda BOBİ FRS ve TMS/TFRS Karşılaştırması. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*(76), s. 1-24.
- IasPlus. (2023). International Accounting Standards Committee (IASC). Plus, Ias: <https://www.iasplus.com/en/resources/ifrsf/history/resource25> (Erişim tarihi: 02.10.2023)
- Kablan, A. (2020). Hesap Planı Değişimi Üzerine Bir İnceleme: Tek Düzen Hesap Planı ve Finansal Raporlama Standartlarına Uygun Taslak Hesap Planı Karşılaştırması. *Ekonomi İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, 2(2), s. 103-129. <https://doi.org/10.38009/ekimad.731036>
- Karacan, S., & Albeni, N. (2022). Mevcut Tekdüzen Hesap Planı ve Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu Tarafından Yayımlanan Finansal Raporlama Standartlarına Uygun Örnek Hesap Planında Yer Alan Karşılık Hesaplarının Karşılaştırılması. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(43), s. 1-25. <https://doi.org/doi.org/10.35343/kosbed.993365>
- KGK. (2023a). *Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu*. TFRS 2023 Seti (Mavi Kitap): [https://www.kgk.gov.tr/DynamicContentDetail/10438/TFRS-2023-Seti-\(Mavi-Kitap\)](https://www.kgk.gov.tr/DynamicContentDetail/10438/TFRS-2023-Seti-(Mavi-Kitap)) (Erişim tarihi: 25.09.2023)
- KGK. (2023b). *Büyük ve Orta Boy İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı (BOBİ FRS) 2021 Sürümü*. Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu: [https://www.kgk.gov.tr/DynamicContentDetail/10265/Büyük-ve-Orta-Boy-İşletmeler-İçin-Finansal-Raporlama-Standardı-\(BOBİ-FRS\)-2021-Sürümü](https://www.kgk.gov.tr/DynamicContentDetail/10265/Büyük-ve-Orta-Boy-İşletmeler-İçin-Finansal-Raporlama-Standardı-(BOBİ-FRS)-2021-Sürümü) (Erişim tarihi: 29.09.2023)
- KGK. (2023c). *Büyük ve Orta Boy İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardına İlişkin Modüller*. Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu: <https://www.kgk.gov.tr/DynamicContentDetail/10266/Büyük-ve-Orta-Boy-İşletmeler-İçin-Finansal-Raporlama-Standardına-İlişkin-Modüller> (Erişim tarihi: 30.09.2023)
- KGK. (2023d). *Faizsiz Finans Muhasebe Standartları (FFMS)*. Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu:

[https://www.kgk.gov.tr/DynamicContentDetail/9201/Faizsiz-Finans-Muhasebe-Standartları-\(FFMS\)-Erişim-tarihi:01.10.2023](https://www.kgk.gov.tr/DynamicContentDetail/9201/Faizsiz-Finans-Muhasebe-Standartları-(FFMS)-Erişim-tarihi:01.10.2023)

- KGK. (2023e). *Finansal Raporlama Standartlarına Uygun Hesap Planı Taslağı*. Eylül 30, 2023 tarihinde https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/TFRS/EK2_Finansal%20Raporlama%20Standartlarına%20Uygun%20Hesap%20Planı%20Taslağı.pdf adresinden alındı
- Koç, Y. (1975). *Tekdüzen Muhasebe Sistemi ve Türkiye'deki Çalışmalar*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Özbek, C. Y., & Badem, C. A. (2020). Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği ile Finansal Raporlama Standartlarına Uygun Hesap Planı Taslağının Kâr veya Zarar Tablosu Hesapları Açısından Karşılaştırmalı Değerlendirilmesi. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, MODAV 16. Uluslararası Muhasebe Konferansı Özel Sayısı*, s. 271-291.
- Öztürk, E., & Babaoğlu, G. (2020). Finansal Raporlama Standartları İle Uyumlu Hesap Planından (Taslak) Sağlanacak Faydaların Tfrs ve Bobi Frs Setleri Açısından Değerlendirilmesi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(3), s. 436-450. <https://doi.org/10.29106/Fesa.765774>
- Uğurlugelen, K. (2023). *MuhasebeTR*. Küçük ve Mikro İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı (KÜMİ FRS): <http://www.muhasibetr.com/yazarlarimiz/kenanugurlugelen/011> Erişim tarihi:11.09.2023)
- Uyar, S. (2023). *TMS/TFRS ve BOBİ FRS 'den sonra KÜMİ FRS'miz de oldu!* MuhasebeTR: <http://www.muhasibetr.com/yazarlarimiz/suleyman/035> (Erişim tarihi:15.09.2023)

VERGİ AFLARININ VERGİ TAHSİLATINA VE BÜTÇEYE ETKİLERİ

Öğr.Gör. Memiş KARAER

Selçuk Üniversitesi, - ORCID ID:0000-0001-5187-3790

Doç.Dr. Ali Antepli

Selçuk Üniversitesi, - ORCID ID:0000-0001-9939-2443

ÖZET

Vergi afları dünyada bir çok ülkede uygulanmaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde vergi afları yapmaktadır. Her ülke için çıkarıldığı zamana göre farklı amaçlar oluştursa da, genel olarak vergi aflarının asıl amacı vergi tahsilatını artırmaktır. Ülkemizde de Cumhuriyet tarihi boyunca bir çok kez vergi affı çıkartılmıştır. Ülkemizde bütçe gelirlerinin neredeyse tamamına yakını vergi gelirleri oluşturmaktadır. Bu açıdan vergi gelirlerinin ve tahsilatının önemi de büyüktür. Mükelleflerin vergiye uyumunu ve vergiyi ödemeye olan alışkanlıklarını düzenli hale getirmek için de çıkarılmış olan bu aflar tam anlamıyla amacına ulaştığı söylenemez. Özellikle 2002 yılından sonra çıkarılan vergi aflarının vergi tahsilatına ve bütçe gelirleri üzerine etkileri bu araştırmamızda incelenmiştir. Yaptığımız çalışmada mükelleflerin çıkarılan vergi aflarından dolayı vergiye uyumları ve vergi kültürü pozitif anlamda artmadığı görülmektedir. Yaptığımız araştırmalarda edindiğimiz bilgilere göre, Ülkemiz de vergi afları daha çok siyasal nedenlerle çıkarılmıştır. Genellikle seçim öncelerinde siyasi rantlar için çıkarılan aflar gerçek amacına ulaşamamıştır. Aksine tekrardan af çıkacağı beklentisi, vergi tahsilatını ve bütçede ki vergi gelirlerinde azalmalara da neden olabilmektedir.

Anahtar Kelimeler : Vergi, Vergi Affı, Vergi Tahsilatı

EFFECTS OF TAX AMNESTY ON TAX COLLECTION AND BUDGET

ABSTRACT

Tax amnesties are implemented in many countries around the world. It provides tax amnesties in developed and developing countries. Although they have different purposes for each country depending on when they are issued, the main purpose of tax amnesties in general is to increase tax collection. In our country, tax amnesty has been granted many times throughout the history of the Republic. In our country, almost all of the budget revenues consist of tax revenues. In this respect, tax revenues and collection are of great importance. These amnesties, which were issued to regularize taxpayers' tax compliance and tax paying habits,

cannot be said to have fully achieved their purpose. Especially the effects of tax amnesty issued after 2002 on tax collection and budget revenues were examined in this research. In our study, it is seen that taxpayers' tax compliance and tax culture did not increase positively due to the tax amnesty. According to the information we obtained from our research, tax amnesties in our country were issued mostly for political reasons. Generally, amnesties issued for political gain before the elections have not achieved their real purpose. On the contrary, the expectation that an amnesty will be issued again may lead to decreases in tax collection and tax revenues in the budget.

Keywords : Tax, Tax Amnesty, Tax Collection

GİRİŞ

Devletlerin kamusal hizmetlerini sürekli ve kaliteli bir şekilde verebilmeleri açısından vergi gelirlerinin de sürekli ve artan oranda olması gerekmektedir. Bu yüzden vergiler kamu kesimi için hayati öneme sahiptir. Fakat vergi yükümlüsü mükellefler açısından bu olay çokta sıcak bakılan bir durum değildir. Bundan dolayı mükellefler vergileri ödemek için çok arzulu ve istekli olmamaktadırlar. Mükelleflerden alınan her bir verginin, onların gelirlerinde azalmaya neden olduğu için bu görevlerinden kaçınmaya sevk etmektedir. Devletlerin kamusal hizmetlerini sürekli sunabilmeleri için koymuş olduğu bu vergilere uyum sağlamakta ısrar eden mükellefler ile aralarında zaman zaman anlaşmazlıklar çıkabilmektedir. Çıkarılan bu vergi aflarıyla ilk başta bu anlaşmazlıkları ortadan kaldırmak

istenmektedir (Koç, 2019:160). Vergi mükelleflerine ödemedikleri borçlarını, bu borçlardan dolayı parasal veya cezai takiplerin tamamından veya belli bir oranından kurtularak ödeme kolaylığı sağlanacağı yönünde çağrı yapılmaktadır. Veri afları çoğu zaman kısa dönemde vergi gelirlerinde bir artışa neden olsa da uzun dönem de sanıldığı gibi önemli bir artışı da etki etmediği anlaşılmaktadır. Çıkarılma gayelerinde her ne kadar parasal ve cezai nedenlerde olsa, ikinci planda politik nedenler yer almaktadır. Siyasal nedenlerden dolayı da birçok yöneticinin sıklıkla kullandığı bir argüman olmuştur (Savaşan, 2006:42).

Ülkemizde de çıkarılan vergi aflarıyla genellikle vergi asıllarının sabit kalıp vergi cezalarının büyük bir oranının silinmesiyle gerçekleşmektedir. Çıkarılan vergi aflarıyla sadece mükelleflerin vergi borçlarının yeniden yapılandırılması yapılmamaktadır. Vergi aflarıyla birlikte çıkarılan varlık barışı uygulamaları da mükelleflerin kayıt dışı varlıklarını kayıt altına almalarına imkan sağlamaktadır. İşletmelerin bilançolarını gerçeğe uygun hale getirmelerine fırsat tanımaktadır. Varlık barışı ile tasarruf sahiplerinin kayıt dışı tasarrufları kayıt altına

alınmak istenmektedir. Yurt dışında ki kaynakların varlık barışıyla ekonomiye aktarılması gerçekleştirilmektedir (Şahin, 2017:32). Türkiye’de çıkarılan vergi afları bununla da sınırlı kalmamış sigorta prim alacaklarını, öğrenim kredisi alacaklarını ve elektrik, su ve atık su bedeli alacaklarını ve en son 2018 yılında çıkarılan afla imar barışı affi bile gerçekleştirilmiştir (Güler, 2020:256). Devlet bu aflarla alacaklarının tahsilatını hızlandırıp kısa zamanda yüklü gelir elde etmeyi hedeflemektedir.

Fakat Türkiye’de çok sık uygulanan bu vergi aflarının olumsuz tarafları da oluşmaktadır. Vergilerinin gününde ödeyen mükelleflerin morallerini ve vergiye olan uyumları olumsuz yönde etkilemektedir. Zamanında ödedikleri vergilerden dolayı neredeyse kendilerinin cezalandırıldıklarını bile düşünmektedirler. Ayrıca çıkarılan bu vergi afları vergilemede eşitlik ve adalet ilkelerini bozmakta ve işletmeler arasında rekabet eşitliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Dürüst vergi mükellefleri vergisel sistemin adil olmadığı kanısına varacaklardır. Onlarda gelecekte tekrardan vergi aflarının çıkacağı tahminiyle vergi uyumundan kaçınmaya başlayacaklardır. Dolayısıyla da birçok mükellefte vergi kaçırmanın yanlış olduğu düşüncesi ortadan kalkmaya başlayacaktır. Ülkemiz de her defasında son kez çıkarılıyor denilen vergi aflarının neredeyse her 2 yılda bir çıkarılması artık mükellefler için vergi sistemine ve vergi adaletine olan güvenlerini de ortadan kaldırmıştır (Çetin, 2007:175).

VERGİ AFFI KAVRAMI

Ülkelerde kamunun varlığının sonucu olarak üstlenmiş olduğu görevler vardır. Siyasi, sosyal, ekonomik ve mali nitelikte olaylar devletin idaresindedir. Devletin bu sorumluluklarını yerine getirebilmesi için gelire ihtiyacı vardır. Devletler için de vergi gelirleri bütçe gelirleri içerisinde önemli bir yere sahiptir. Devletlerin egemenlik güçlerini kullanarak elde etmiş oldukları en önemli kaynaklardan biriside vergi gelirleridir. Vergi, devletin tüzel ve gerçek kişilerden kanuna dayanarak, cebri, nihai ve karşılıksız olarak doğrudan doğruya istemiş olduğu yükümlülüklerdir. Devlet bu vergilerle, kamu harcamalarını finanse edecek, sosyal ve ekonomik hayata müdahale etmiş olacaktır (Keleş, 2019).

Vergi affi kavramı ise vergi kanunlarına göre hareket etmeyenlere uygulanan idari ve hukuki yaptırımların ortadan kaldırılması denilmektedir. Hukuki anlamda vergi affi, kamunun yetkilerini kullanarak alacak haklarından kısmi veya tamamen vazgeçmesi anlamına gelmektedir. Devlet çıkarmış olduğu vergi affıyla, vergi kanunlarına uymayan mükelleflerine uygulayacağı cezadan ve elde edeceği gelirden vazgeçmiş olmaktadır. Çıkarılan vergi aflarıyla genel olarak vergi aslı ve uygulanan cezalar kastedilmektedir. Bu açıdan vergi affi

kavramı, vergi hukukunda af sorununu bütün boyutlarıyla irdeleyen bir terim olarak kullanılmaktadır (Kargı, 2011:103).

Türkiye’de mali af çıkarma yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne (TBMM) aittir. Bu yetkinin dayanağı ise anayasadır. Yürürlükte olan 1982 Anayasası’nın 73. maddesinde, “Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre vergi ödemekle yükümlüdür. Vergi resim, harç ve benzeri mali yükümlülükler kanunla konur, değiştirilir veya kaldırılır.” hükmü yer almaktadır (Martin, 2013). Yine Anayasa’nın 87. maddesinde TBMM’nin yasa koymak, değiştirmek, kaldırmak, genel ve özel af ilanına karar vermek konusunda yetkili olduğu belirtilmektedir. Devlet, mali af düzenlemeleriyle ceza verme hakkını kullanma yerine “cezalandırma yetkisinden” çeşitli nedenlerle vazgeçmektedir.

Anayasa’nın 87.maddesine göre T.B.M.M’nin üye tam sayısının beşte üçü çoğunluğu ile karar vermek koşulu ile genel af ve özel af çıkarılabilir (Çetin, 2007:172).

Cumhuriyet tarihinden bu yana birçok vergi affı çıkarılmıştır. Türkiye’de ve dünyada meydana gelen ekonomik, siyasi ve sosyal olaylardan sonra bir gereklilik haline gelen vergi afları, gelişmiş ülkelere oranlar ülkemizde daha çok uygulanmıştır. Aşağıdaki Tablo 1’de ülkemizde çıkarılmış olan vergi aflarının tarihleri, kanun maddeleri ve kapsamaları yer almaktadır.

Tablo 1: Türkiye’de Çıkarılan Vergi Afları

Sıra No	Çıkarılma Tarihleri	Çıkarılan Af Konuna İlişkin Açıklamalar
1	17.05.1924	İlk Vergi Affı
2	05.08.1928	Elviyel Selased Vergilerinin Sureti Cibayetine Dair Yasa
3	15.03.1934	4530 sayılı Varlık Vergisinin Bakayasının Terkinine Dair Yasa
4	04.07.1934	2566 sayılı Vergi Bakayasının Tasfiyesine Dair Yasa
5	29.06.1938	3568 sayılı Arazi Vergisinin Mali Yıl Sonuna Kadar Olan Bakiyesinin Terkinine Dair Yasa
6	13.06.1946	Orman İşletmelerinin Bazı Vergilerden Muaf Tutulması Hakkındaki Yasa

7	21.01.1947	5050 sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Artıklarının Silinmesi Hakkında Yasa
8	26.10.1960	113 sayılı Af Yasası
9	28.12.1961	281 sayılı Vergi Cezaları Gecikme Zamlarının Tecil ve Tasfiyesine Dair Yasa
10	23.02.1963	218 sayılı Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Yasa
11	13.06.1963	252 sayılı Spor Kulüplerinin Vergi Borçlarının Bir Defaya Mahsus Olmak Üzere Affı Hakkında Yasa
12	05.09.1963	325 sayılı Yasa Kamu İktisadi Teşebbüslerinin 1960 ve Daha Önceki Yıllarına Ait Bir Kısım Vergi Borçlarının Tasfiyesi Hakkında Yasa
13	16.07.1965	691 sayılı Belediyelerin ve Belediyelere Bağlı Müessese ve İşletmelerin Bir Kısım Borçlarının Hazinece Terkin ve Tahkimi Hakkında Yasa
14	03.08.1966	780 sayılı Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Yasa
15	28.02.1970	1319 sayılı Emlak Vergisi Kanunuyla Getirilen Af
16	15.05.1974	1803 sayılı Cumhuriyet'in 50. Yılı Nedeniyle Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Yasa
17	20.03.1981	2431 sayılı Tahsilatın Hızlandırılması ve Beyan Dışı Kalmış Servet Unsurlarıyla Vesikasız Emtianın Beyanına İlişkin Yasa
18	02.03.1982	2431 sayılı Yasaya Ek
19	22.02.1983	2801 sayılı Bazı Kamu Alacaklarının Özel Uzlaşma Yolu ile Tahsili Hakkında Yasa
20	04.02.1985	Bazı Vergi Kanunlarında Değişiklik Yapılması Hakkında 3239 sayılı Kanunun Geçici 4. Maddesi
21	03.12.1988	3505 sayılı Yasa (Geçici Birinci Madde)
22	28.12.1988	3512 sayılı Yasa
23	15.12.1990	3689 sayılı Yasa (Geçici Birinci Madde)
24	21.02.1992	3787 sayılı Yasa

25	05.09.1997	400 sayılı Tahsilat Genel Tebliği
26	22.07.1998	4369 sayılı Yasa
27	06.02.2001	414 sayılı Tahsilat Genel Tebliği
28	07.03.2002	4746 sayılı Yasa İle Emlak Vergisi İle İlgili Af Düzenlemesi (Emlak Vergisi Yasasının Geçici Madde 21)
29	27.02.2003	4811 sayılı Vergi Barışı Kanunu
30	22.11.2008	5811 sayılı Bazı Varlıkların Milli Ekonomiye Kazandırılması Hakkında Kanun (Varlık Barışı)
31	25.02.2011	6111 sayılı Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması İle Sosyal Sigortalar Ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu Ve Diğer Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun
32	29.05.2013	6486 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (2. Varlık Barışı)
33	10.09.2014	6552 sayılı İş Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Ve Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılmasına Dair Kanun
34	19.08.2016	6736 sayılı Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılmasına İlişkin Kanun
35	27.05.2017	7020 sayılı Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılmasına İlişkin Kanun
36	18.05.2018	7143 sayılı Vergi ve Diğer Bazı Alacakların Yapılandırılmasına İlişkin Kanun
37	17.11.2020	7256 sayılı Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılmasına İlişkin Kanun
38	09.06.2021	7326 sayılı Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılmasına İlişkin Kanun
39	12.03.2023	7440 sayılı Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılmasına İlişkin Kanun

Kaynak: (www.gib.gov.tr)

Yukarıda tablodan anlaşılacağı üzere 12.03.2023 tarihinde çıkarılan 7440 sayılı Kanun ile beraber cumhuriyet tarihimiz boyunca 39 adet mali ve vergi affı çıkarılmıştır.

VERGİ AFFININ NEDENLERİ

Ülkemizde vergi afları genel itibariyle siyasi ve ekonomik nedenlerden çıkmaktadır. Vergiye uyumu azalmış, ekonomik sıkıntılar içerisindeki mükelleflere imkân sağlamak ve kamunun vergi gelirlerini artırmak için aflar çıkarılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında çıkarılan vergi afları ekonomiktir. Diğer en önemli çıkarılma nedeni olan siyasi nedenler de genellikle seçim zamanına yakın dönemlerde verilen sözlerden ortaya çıkmaktadır. Diğer bir açıdan bakıldığında ise vergi idaresi ve yargı üzerindeki biriken iş yüklerini hafifletmek için çıkarılmaktadır. Toplumsal olarak mali bir barış oluşturarak, vergi sisteminde oluşan aksaklıkları ve karmaşıkları ortadan kaldırarak, vergi sisteminde oluşturulacak yeni sisteme yardımcı olmaktadır(Çetin, 2007:9).

Siyasi Nedenler

Türkiye’de genel olarak çıkarılacak bütün aflara karar verme yetkisi ve çıkarma yetkisi siyasilerde ve TBMM’dedir. Vergi aflarının çıkarılma nedenlerinin en önemli olanlarından birisi siyasi nedenlerdir. Hükümetler afları çıkarırken ön planda belki ekonomik, sosyal birçok nedeni belirtmiş olsalar bile arka planda asıl neden siyasidir. Mükelleflerden takdir almak ve karşılığını siyasi olarak seçimlerde istemek. Hükümetler yaptıkları icraatların birçoğunda olduğu gibi vergi aflarında da asıl amaç daha çok oy elde etmektir. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, vergi afları sıklıkla görülmektedir. Bunun en belirgin nedeni de ekonomik nedenlerden çok siyasi nedenlerdir. Hükümetlerin daha çok takdir edilmek istemesi ve daha çok başta kalma istekleridir(Şanver, 2018:39).

Ekonomik Nedenler

Mali afların çıkarılma nedenlerinin başında, mükelleflerin vergiye olan uyumunu azaltmaları ve vergi ödemelerini aksatmalarından kaynaklanmaktadır. Ülkemizde ve dünyada meydana gelen ekonomik daralmalar neticesinde mükelleflerin vergi borçlarını ödeyememeleri neticesinde hükümetlerin çıkarmış oldukları aflardır. Bu gibi durumlarda fayda iki taraflı çalışmaktadır. Mükellefler vergi borçlarının asıl veya faizlerinin büyük bir kısmından kurtulmuş oluyor ve ödemesi kolaylaşıyor. Diğer taraftan kamu da biriken alacaklarının tahsilatını yapmış oluyor. Sonuçta iki taraf da bir şekilde fayda sağlamış oluyor. Kamu bir diğer açıdan vergi gelirlerini artırmak için mali aflar da çıkartıyor. Kayıt dışı kalan servet kalemlerinin ekonomiye yeniden kazandırılması yoluyla servet kalemlerini yatırıma dönüştürerek ekonomiyi güçlendirmektedir. Bu sayede kamu vergi gelirleri de artmış olmaktadır(Yelman, 2017:70).

Sosyal Nedenler

Vergi aflarına sosyal nedenler açısından baktığımızda, ekonomik problemlerden dolayı vergi tahakkuklarını ödeyemeyen mükelleflerin ödemeleri yaparak vergiye gönüllü uyumu sağlamış olmaktadır. Mükelleflerin birikmiş olan vergi borçlarından belli bir oranda kurtulması ve tekrardan vergilerini ödemeye başlamaları sosyal yapı açısından vergisel uyumun tekrardan canlanmasına neden olmaktadır. Fakat ülkemizde olduğu gibi kısa aralıklarda çok sık vergi afları çıkartmak da tam tersi bir etki yaratacaktır. Mükelleflerde tekrar af çıkabileceği düşüncesi vergiye uyumdan kaçmalarına neden olacaktır. Kamuya olan güvenleri zedelenen mükellefler vergiye gönüllü uyumdan kaçacaklar ve her iki taraf için olumsuzluklar ortaya çıkacaktır(Ekinci, Acar, Ekeryılmaz 2019:184).

Mali Nedenler

Mali afların en önemli nedenlerinden birisi de kamunun finansman ihtiyacını karşılamaktır. Kısa vadede ekstra vergiler getirerek vergi toplamak mümkün değildir. Fakat mali bir af çıkararak kısa dönemde vergi toplamak mümkündür. Bu seçeneği de iyi bilen hükümetler sık sık mali aflar çıkarmaktadırlar. Devletin kamusal ihtiyaçlarını karşılayan gelirlerinin en büyük payı olan vergiler bazen yeterli miktarda olmadığında, hükümetler vergi oranlarını yükselterek kamu gelirlerini artırmak isterler. Vergi oranlarını artırmak ve ekonomik kısıtlamalar gitmek hükümetler için belki, içinde buldukları konjonktür de uygun olmayabilir. Dünyada meydana gelen siyasi ve ekonomik olaylar neticesinde kamunun vergi gelirlerinde azalmalar meydana geliyor ve devlet kamusal görevlerini yapmakta zorlanıyorsa, mali afları geniş ve kapsamlı şekilde çıkartabilir. Kamu daha önce uyulmasını emrettiği kurallardan vazgeçmiş olmakta ve bir nevi belli bir süre kuralsızlığı görmezden gelmektedir. Bunun en son örneklerinden birisi 18.05.2018 tarihinde çıkartılan 7143 sayılı mali afta görülmektedir. Mali affın içerisinde yer alan imar barışı ile belli bir dönemde yasak olarak yapılan bütün yapılar yasalastırılmış olmaktadır. Mali nedenlerden dolayı kamu, geliri artırmak ve kısa vadede çok fazla para elde etmek için birçok kuralından vazgeçmekte ve affetmektedir(Martin, 2013:22).

İdari ve Teknik Nedenler

Mükelleflerin vergi borçlarının fazla olması, vergi uyumlarının azalması neticesinde büyük bir kısmında da yargısal sürece girilmiş olmaktadır. Bu nedenlerden vergi yargısında ve idaresinde iş yükleri çoğalmakta ve bazen içinden çıkılmaz hale gelmektedir. Bu vergi alacaklarının takip ve tahsilatları uzun zamanlar almakta ve bunlar teknik alt yapıyla takip

edilmektedir. Biriken vergi alacakları ve takipleri, mali sistemde teknik takibi zor ve karmaşık duruma sokmaktadır. Bu gibi sebeplerden dolayı mali afların çıkarılması hem idari işler açısından hem de teknik takip ve alt yapı açısından meydana gelen aksaklıkları ortadan kaldıracaktır. Geçmiş dönemlerin tasfiye edilmesiyle hafifleyen sistem yeni takiplerini daha kolay yapabilecektir(Çetin, 2007:173).

Psikolojik Nedenler

Mali afları çıkaran siyasi otorite, herhangi bir sorun yaşanmaması için mükelleflerin psikolojini de düşünmelidir. Vergi afların uygulanmasında ve aflardan sonraki dönemlerde vergi ile ilgili görevlerini yerine getirmeleri konusunda mükellef psikolojileri önemlidir. Mali aflardan sonra mükellefler üzerinde daha yakın takip yapılıyor algısı oluşturularak vergisel ödevlerinin zamanında yerine getirilmesi sağlanmaktadır. Bireysel olarak mükelleflerin afların tekrardan çıkabileceği beklentisine girmeleri, her mali aftan beklenen başarının elde edilememesine neden olacaktır(Keleş, 2019:23).

VERGİ AFLARININ VERGİ UYUMUNA ETKİSİ

Mükelleflerin kamuya düzenli olarak vermesi gereken beyannameleri, yasalara ve yönetmeliklere uygun olarak zamanında vermeleri ve de tahakkuk eden vergileri ödeme günlerinde ödemeleri, işlemleri yapmalarına vergi uyumu denilmektedir. Vergi aflarıyla, mükelleflerin bu noktadaki eksikliklerinin giderilmeye çalışılması ve böylece vergi uyumunun artırılması arzulanmaktadır. Vergi aflarının da önceden öngörülemez olması ve bir daha çıkmayacağı düşünülmemelidir. Aksi durumda mükelleflerde güvenler kaybolacak ve af beklentileri her zaman olacak ve de vergiye uyum istenildiği gibi artırılmış olmayacaktır (Eker, 2006).

Vergi afları bir ülkede sıklıkla çıkartılıyorsa, mükelleflerin kanunlara ve adalete güveni azalacak ve vergi uyumunu artırmayacağı gibi daha da azaltacaktır. Hangi alanda olursa olsun bir suçluyu yaptığı kuralsızlıktan dolayı sık sık affetmek o kişide artık yaptıklarından dolayı ceza görmeyeceği algısı oluşturmaktadır. Vergi afları da maalesef ülkemizde aynı bu formata uymuştur. Sürekli olarak ve sıklıkla vergi aflarının çıkarılması, vergiye uyumu kısa süreli artırsa bile uzun vadede azaltmaktadır. Çeşitli ülkelerde yapılan araştırmalara bakıldığında vergiye uyumu olmayan ve vergi yasası açısından suç işleyen kişiler hep aynı kişiler olmaktadır. Sürekli olarak vergisel görevlerini yerine getirmeyip çıkarılan aflardan yararlanmakta ve ilerleyen zamanda tekrar da aynı kuralsızlıkları yapmaktadırlar.

Çıkarılan vergi aflarıyla kamuoyuna sunulan bir diğer bilgide ülkede vergi kaçakçılığın ne kadar yaygın ve ne boyutta olduğu görülmektedir. Vergiye uyumu olan mükelleflerde değişen çok da bir şey olmamaktadır. Onlar vergisel yükümlülüklerini her zaman yerine getirmeye çalışmaktadırlar(Polat, 2018:40).

VERGİ AFLARININ VERGİ TAHSİLATINA ETKİSİ

Gelişmekte olan ülkeler statüsünde olan Ülkemizde uzun süre devam eden enflasyonun varlığı, siyasi ve ekonomik problemler pek çok firmanın vergilerini ödemesinde güçlüklerle karşılaşmasına neden olmuştur(Keleş, 2002:76). İşletmelerin finans yönünden yaşımış oldukları bu sorunlar vergi ile ilgili yükümlülüklerini zamanında yerine getirememelerine neden olmuştur. Sürekli biriken ve artan vergi boru ve faizleri işletmelerin üzeri bir yük olmuştur. Bu durum işletmelerin günlük ticari faaliyetlerini bile zor sürdürür duruma düşmelerine neden olmuştur(Bülbül, 2003:207). Bu tür olumsuzlukların fazlaca olduğu dönemlerde çıkarılan vergi afları ile oluşturulan kolaylıklar, işletmelerin ticari hayata dönerek faaliyetlerini sürdürmelerine imkân sağlamasında hem de vergi ile ilgili yükümlülüklerini yerine getirerek devlete gelir akışı kazandırılmaya başlanmasında yararlı olmuştur(Arıkan ve Yurtsever, 2004:64).

Vergi afları hakkında olumlu görüşler genel olarak, vergi aflarından sonra vergi gelirlerinin artması, ekonomik ve mali suçların özelliklerinin affedilerek azaltılması, vergi tahsilat oranlarının özellikle belli bir sönemde hızlı bir şekilde artması, yargıya intikal eden bir çok vergi dosyalarının çıkarılan af ile vergi idaresi ve vergi yargı organlarının iş yüklerinin ciddi oranlarda azaltılması gibi konularda yoğunlaşmıştır(Kargı, 2011:105).

Siyasi otoriteler ülkelerinde yaşanan ekonomik ve mali kriz dönemlerinde ekstra çıkartmış oldukları vergi ve benzeri mali yükümlülüklerle işletmeleri ve kişileri zor dor durumlara düşürmüş olabilirler.Bu kriz dönemlerinde uygulanan ağır yaptırımların çıkarılan aflarla azda olsa işletmeler ve şahıslar üzerinde yüklerini hafifletmiş olmaktadır. Kriz dönemlerinin yolaçtığı adaletsizlikleri ve hataları aflar ile telafi ederek toplumsal barışa katkı sağlanmalıdır. (Dönmez, 1992:31).

VERGİ AFLARININ VERGİ ADALETİNE ETKİSİ

Dünyadaki birçok ülke demokratik özelliklerinden dolayı yasalarla yönetilmektedir. Yönetim şekillerini oluşturan kanunları, anayasaları bulunmaktadır. Yine bu ülkelerin birçoğunun anayasalarına göre insanları kanunlar önünde eşittir ilkesi mevcuttur. Kanunlar önünde her bir birey birbirinin aynısıdır ve eşittir. Ülkemiz de demokrasiyle yönetilen bir ülke olduğu için her alanda adalet ve eşitlik ilkelerine yer verilmiştir. Anayasamızın 10. Maddesinde de adalet

ve eşitlik ilkesine yer verilmiş ve Kanun önünde eşitlik başlığıyla “Hiçbir kişiye, aileye, zümreye ve sınıfa imtiyaz tanınmaz.” ibaresi yer almaktadır. Bununla birlikte vergi ödevi başlığıyla “Herkes kamu giderlerini karşılamak üzere mali gücüne göre vergi ödemekle yükümlüdür...” denmiştir. Vergi adaletinin sağlanabilmesi herkesin kanun önünde eşit tutularak ödeme güçlerine göre vergilerin dağıtılmasından geçmektedir. Bu noktada sıklıkla çıkarılan vergi afları, vergi adaletini ve eşitlik ilkesini olumsuz etkileyecektir. Vergilerini ödemeyen ve sıklıkla affedilen vergi mükelleflerini gören dürüst mükelleflerin adalete olan güvenleri zedelenecek ve vergisel uyuma karşı takındıkları tavırlar değişebilecektir. Enflasyonist bir ekonomide çıkarılan aflarla geçmişe dönük olarak mükelleflerin vergi borçlarının affedilmesi, vergisini zamanında ödemeyenler için büyük bir avantaja dönüşmektedir. Vergi aslının enflasyonist ortamdan dolayı değer kaybetmesi ve cezalarının neredeyse tamamının affedilmesiyle ödenecek rakamların çok küçük meblağlara düşmesi vergiden kaçınan kişiler için büyük bir avantaj durumundadır. Fakat buna karşın gününde vergisel görevlerini yerine getirmiş olan mükellefler için büyük bir adaletsizlik ve eşitsizlik olmaktadır. Cumhuriyet tarihinden günümüze kadar onlarca vergi affı çıkarılan ülkemizde vergide adalet ve eşitlik ilkelerinden bahsetmek çok zordur. Ekonomik ve siyasi nedenlerden dolayı, geleceği düşünmeden günü kurtarmak için çıkartılan mali aflar ile iktidarlar daha çok kendi siyasi geleceklerini sağlamlaştırmak ve kısa dönemde gelir elde etmek amacıyla aldıkları bu af kararlarıyla mükelleflere şirin gözükme amacıyla mali afları çıkartmışlar ve de adalet ve eşitlik ilkelerini hiçe saymışlardır. Çıkarılan bütün mali afları aynı kapsama almak da gerçekçi olmaz. Dünyada ve ülkemizde meydana gelen olağanüstü durumlarda çıkarılmış aflar bu kapsamda değildir (Eker, 2006).

Vergi aflarının çıkarılması genel anlamda adalet ve eşitlik ilkelerine tamamen terstir. Afların sadece belirli bir kesime avantaj sağlaması, vergisini zamanında ödeyen dürüst mükellefler ile vergisini ödemeyen mükellefler arasında eşitsizlik yaratması, dürüst olmayan mükelleflerin mali aflar sonrasında daha avantajlı bir durumda olması, anayasanın “Herkes yasalar önünde eşittir. Hiçbir kimseye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz.” ilkesine aykırıdır. Ticari olarak da haksız rekabet kurallarına girmektedir. Bütün bu nedenlerden dolayı mücbir sebepler haricinde çıkartılan vergi afları adaletsiz olarak eleştirilmektedir. Ülkemizde vergi yasalarının bile adaletsiz olduğu durumda vergi aflarında adaleti beklemek çok da gerçekçi olmamaktadır. Anayasada belirtilen herkes gelirlerine göre vergi öder ilkesine bile aykırıdır vergi yasaları. Bir örnek verecek olursak; aynı model ve aynı motor gücüne sahip iki aracın birincisinin fiyatı 300.000 TL olsun, ikincisi 100.000 TL olsun. Bu araçların motorlu taşıtlar

vergisi ikisinin de aynıdır. Vergi yasası gereği fiyata, değere göre değil başka özelliklere göre vergi almak bile zaten adaletsizliği ortaya koymaktadır. Buna benzer vergi yasaları detaylı olarak incelendiğinde, birçok konuda adaletsiz olarak işlemekte ve çıkarılan aflarla bu adaletsizlikler katlanmaktadır. Toplumun yasalara ve konumuzla alakalı olarak vergi yasalarına güveni azalmış ve zorunlu kalmadıkça vergiden kaçmaktadır (Polat, 2018:40).

VERGİ AFLARININ BÜTÇEYE ETKİLERİ

Mali yılın başında uygulanmaya başlanılan bütçe kanunu, en sade anlatımla devletin yaptığı harcamalar ve topladığı gelirler arasındaki fark olan bütçe denkleğini ifade eder. Parlamento, devletin sunacağı hizmetlerin aksamaması için hükümete harcama izni verdiği gibi, vergilerin tahsili ve gerekli durumlarda borçlanma yetkisi de vermektedir. Borçlanma yetkisini gerektiren durumlardan birisi de bütçe açığının ortaya çıkacağı öngörüsüdür (Pınar, 2006: 122).

Günümüz ekonomilerinde devletlerin topluma sunacağı hizmetler sürekli artış göstermesine karşın gelirler aynı oranda artış göstermemektedir. Bunun sonucunda da bütçe açığı sorunu ortaya çıkmaktadır. Başta işsizlik artışı ve enflasyon olmak üzere; yüksek reel faiz, ekonomik büyüme seviyesinde azalış, tasarruf eksikliği, cari işlemler dengesinde açık olmak üzere birçok olumsuzluğun sebepleri arasında yer alan bütçe açığı çoğu ülkenin karşılaştığı temel sorunların başında gelmektedir. Türkiye, bütçe açığı ile 1950' li yıllarda tanışmıştır. 1970' li yıllara gelindiğinde yaşanan bunalımların da etkisiyle bütçe açıkları hızlı bir artış gösterse de 1980 ve 1990' lı yıllar, gerek körfez krizi gerekse de terör olaylarındaki artışın da etkisiyle açığın kontrolden çıkıp zirveye ulaştığı ve ülke ekonomisi için büyük sorun teşkil ettiği dönemler olmuştur (Orkunoğlu, 2010: 89).

Kamunun finansman açığının önemli bir bölümünü oluşturan bütçe açıkları, ülkemizin gelişmesi açısından da önemli bir sorun teşkil etmektedir. Birçok ekonomik sorunun ortaya çıkışında olduğu gibi bütçe açıklarının nedenlerinde de ülkelerin gelişmişlik durumu önemli bir etkidir. Gelişmiş ülkelerdeki bütçe açıklarını sosyal devlet hizmetleri, sosyal güvenlik transferleri ve büyümedeki düşüklük artırdığı gibi; gelişmekte olan ülkelerdeki bütçe açıklığının nedenlerini enflasyonun yüksekliği, ödemeler dengesindeki açıklık, kişi başına düşen milli gelirin düşüklüğü ve kamu harcamalarındaki artışlarla eş zamanlı artış göstermeyen kamu gelirleri artışları oluşturur (Dağ ve Tügen, 2018: 219).

Bütçe açıklarının nedenlerini ekonomik, sosyal, siyasal ve yapısal açıdan özet olarak değerlendirdiğimizde kamunun hizmet alanında görülen genişleme, hükümetlerin uygulamaya koyduğu ekonomik programlardaki sapmalar, mali krizler, savunma 26 harcamaları için

bütçeden ayrılan paylardaki artışlar, kayıt dışı ekonominin varlığı ve borç faizlerinin yüksekliği gibi gerekçelere bağlamak mümkündür (Dayar ve Dönmez, 2013: 84).

Bütçe açığını gelir ve gider olarak iki yönlü düşündüğümüzde, gelir kısmının giderleri karşılayamayacak seviyeye inmesi bu sorunun ortaya çıkmasına neden olacaktır. Gelir kalemleri arasında şüphesiz en fazla ağırlığa sahip vergi gelirlerinin yeterince artmaması sorunun temelini oluşturur. Bu noktada mükelleflerin kanun boşluğundan istifade ederek vergiden kaçınması, yasal olmayan yollarla vergi kaçırması ile belirli aralıklarla uygulamaya konulan yapılandırma kanunlarıyla devletin alacağından vazgeçmesi geliri azaltan etkenlerin başında gelmektedir(Güler, 2015:18).

SONUÇ

Mali aflar hangi ülkede çıkarılıyor olursa olsun sıklıkla çıkarılmadığı sürece de ilgili tarafların hepsi için faydalı bir olaydır. Fakat ülkemiz gibi çok sık sık vergi affı çıkarılan ülkelerde bu durum tamamen olumsuzluklar yaratmaktadır. Toplumun, kişilerin kanunlara ve kanun koyuculara olan güvenleri azalacaktır. Hangi alanda olursa olsun afların sıklıkla çıkarılması sonucunda suç işleyenlerde caydırıcılık olgusu kalmayacak ve suçlarını işlemeye devam edeceklerdir. Afları çıkartan iktidarlar kısa zamanda siyasi, ekonomik, politik çıkarlar elde edebilirler fakat ülkenin geleceğinde olumsuz yaralar açmaktadır. Mali aflar da ülkemizde Cumhuriyet tarihinden bugüne kadar 36 defa çıkartılmıştır. Belki ilk çıkartıldıkları yıllarda faydaları çok olmuştur. Lakin özellikle son 30 yılda çok fazla affın çıkartılması adalet ve eşitliği büyük oranda zedelemiştir. Vergisel sorumlulukları gününde yerine getiren mükellefler bu aflarla mağdur duruma düşmüştür. Yani ülkemizde her konuda olduğu gibi vergisel konuda da dürüst insanlar hep mağdur olmaktadır. Kurallara günü gününe uyan belki uymak için çok büyük fedakarlıklar yapan kişiler hep mağdur edilmiştir. Vergisini gününde ödeyen mükelleflere bir indirim de getirilmemiştir. Birkaç defa siyasi iktidar tarafından gündeme getirilse de hiçbir ayrıcalık getirilmemiştir. Sosyal güvenlik kurumunda uzun zamandır olan bir uygulama bir nebze de olsun primlerinin gününde ödeyen mükelleflere %5 oranında bir indirim sağlanmaktadır. Onun haricinde diğer vergilerde dürüst mükelleflere bir ayrıcalık yoktur. Mali aflarla ile SGK'da da büyük adaletsizlikler meydana gelmektedir. 25 yıl düzenli olarak primini ödeyen esnaf emekli oluyor ve o günün şartlarına göre emekli maaşı bağlanıyor. Çıkartılan mali affla hiçbir gün prim ödemeyen kişiler borçlandırılıp yine devlet bankalarında krediler sağlamak koşuluyla kısa yoldan ve kolayca emeklilik hakkı elde etmiş oluyorlar. Hatta gününde primlerini ödeyen dürüst mükelleften de daha çok emekli maaşı alabilmekteledir.

Mali afların ne amaçla olursa olsun çok sıklıkla çıkarılmaması gerekmektedir. Mükelleflerin vergi uyumunun artırılması için bir daha çıkarılmayacağı fikrinin oluşturulması gerekmektedir. En son çıkartılan mali aftan sonra vergi yasaları aksaklıkları ve mükellef takip sistemi güçlendirilerek vergiye olan uyum artırılmalıdır. Günümüz teknolojisiyle dürüst mükelleflerin belirlenmesi çok kolaydır. Uzun süre vergiye uyumlu olan dürüst mükellefler mutlaka belirlenip ödüllendirilmeli ve onurlandırılmalıdır. Kamuda 2005 yılına kadar tahakkuk esası bulunmaktaydı. Yani verginin sadece oluşması önem arz ediyordu. Fakat 2005 yılından sonra tahsilat esası kavramı da oluşturulmuş ve mükelleflerin vergiye uyumları zorlanmaya başlamıştır. Bu tahsilat esası daha da genişletilerek mükelleflerin vergiye uyumu zorlanmalı ve artık kafalardaki bir daha af çıkar algısı yok edilmelidir(Tünel,2021).

KAYNAKÇA

- Arıkan, Z. ve Yurtsever, H.,(2004), “Türkiye’de Mali Affın Nedenleri ve Sonuçları-II”, *Yaklaşım Dergisi*, Y:12, S:137, 64-67.
- Bülbül, D. (2003). “Vergi Aflarının Ekonomik ve Sosyal Etkileri-I”, *Yaklaşım Dergisi*, Y:11, S:131, Kasım: 206-209.
- Çetin, G. (2007). Vergi Aflarının Vergi Mükelleflerinin Tutum ve Davranışları Üzerindeki Etkisi. *Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 14(2), 171-187.
- Dağ, M., Tüğen, K.,(2018). “Türkiye’ de Bütçe Açıklarının Nedenleri ve Finansman Yöntemleri: Dönemsel Bir Değerlendirme”, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 16, Sayı 2, s. 217-240.
- Dayar, H., Dönmez, Ö.,(2013). “Türkiye’ de Merkezi Yönetim Bütçe Açıklarının Finansman Yöntemleri ve Etkileri”, *Lebib Yalkın Mevzuat Dergisi*, Sayı 114, s.77-89.
- Dönmez, R.(2002), Vergi Hukukunda Vergi Affı Kavramına Yer Yok mudur?, *Yaklaşım Yayınları*, Sayı 117.
- Eker, C. (2006). *Türkiye’de Vergi Aflarının Sosyal Ve Ekonomik Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Ekinci, F., Acar, Y., Ekeryılmaz, Ş., (2019). Türkiye’de Vergi Aflarının Çıkarılmasının Altında Yatan Gerekçelerin Tespiti: Probit Model İle Analiz. *Sakarya İktisat Dergisi*, 8(2), 177-188.
- Güler, H. (2020). Türkiye’de Vergi Aflarının Vergi Gelirleri Üzerindeki Etkisinin Olay Analiziyle Ölçülmesi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 19(1), 256-273.

- Güler, Y. (2015). Vergi Aflarının Bütçe ve Genel Ekonomi Üzerine Etkileri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 8-21.
- Kargı, V. (2011). Türkiye’de Vergi Aflarının Vergi Gelirlerine Etkisi. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(13), 101-115.
- Keleş, Y. (2002), “Yine mi Af? Mükellefler Ne Zaman Vergi Öderler?”, *Vergi Dünyası Dergisi*, S:249, 76-83.
- Keleş, S. S. (2019). *Vergi Aflarının Vergi Uyumu Üzerindeki Etkisi: İstanbul İli Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Koç, Ö. E. (2019). Mükelleflerin Vergi Aflarına Bakışı: Çorum İli Üzerine Bir Araştırma. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 5(2),159-174.
- Martin, A. (2013). *Türkiye’de 2000 Yılından Sonra Uygulanan Vergi Aflarının Vergi Tahsilatı Ve Vergi Uyumu Üzerindeki Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Orkunoglu, I. F.,(2010). “Bütçe Açığının Finansmanının İrdelenmesi”, *Vergi Raporu Dergisi*, Sayı 124, s. 88-95.
- Pınar, A.,(2006). Maliye Politikası, *Naturel Yayınları*, Ankara.
- Polat, O. (2018). *Vergi Afları Karşısında Mükelleflerin Adalet Algısı Ve Vergiye Gönüllü Uyumu: Bursa İli Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Şahin, O.I.F. (2017). Türkiye’de Varlık Barışı Uygulamalarının Vergi Uyumuna ve Tahsilatına Etkileri. *İstanbul Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler Odası Mali Çözüm Dergisi*, 1(140), 31-55.
- Şanver, C. (2018). Türkiye’de 1980 sonrası Vergi Afları ve Kamu Gelirleri Açısından Etkinliği. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(2), 35-63.
- Savaşan, F. (2006). Vergi Afları: Teori ve Türkiye Uygulamaları (“Vergi Barışı” Uygulama Sonuçları). *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(1), 41-65.
- TÜNEL, T. (2021). Kamu alacaklarını yapılandırma uygulamalarının bütçe gelirleri üzerine etkisi: Türkiye örneği .*Master's thesis, Kırıkkale Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü/Maliye Ana Bilim Dalı*.
- Yelman, E. (2017). Türkiye’de Çıkarılan Vergi Aflarının Nedenleri Ve 6736 Sayılı Kanun’un Mali Yönden İncelenmesi. *Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(15), 67-84.
- URL 1 www.gib.gov.tr, Erişim Tarihi: 12.10.2020

URL 2 www.gib.gov.tr, Erişim Tarihi : 25.09.2023

TÜRKİYE'DE DOLAYLI VE DOLAYSIZ VERGİ GELİRLERİNİN BÖLGESEL DAĞILIMI

Öğr. Grv. Dr., Metin ALLAHVERDİ

Selçuk Üniversitesi, allahverdi@selcuk.edu.tr – 0000-0002-8247-4167

ÖZET

Bir ülkenin toplam vergi gelirlerinin dolaylı ve dolaysız vergiler arasındaki dağılımı, o ülkede uygulanan vergi politikasının ne kadar adil olduğunun bir göstergesidir. Bu çalışmada Türkiye'nin dolaylı ve dolaysız vergi gelirleri bölgesel (Düzey1 ve Düzey 2, istatistiki bölge) olarak ölçülmüş ve değerlendirilmiştir.

Çalışmada Türkiye'nin 2008-2022 yılları arasındaki dolaylı ve dolaysız vergi gelirlerine ait verileri betimleme analizi kullanılarak incelenmiştir. Ölçüm sonucu elde edilen değerler veri görselleştirme metodu ile değerlendirilmiştir.

Elde edilen sonuçlara göre dolaylı ve dolaysız vergi gelirlerinin Türkiye'de bölgesel dağılımının heterojen bir yapıda olduğu ve özellikle bölgelere ait ekonomik, sosyal ve kültürel faktörlerin performansı etkilediği tespit edilmiştir. Bu durumun tespiti ülkenin doğru mali politika geliştirilmesine ve uygulanmasına katkıda bulunacağı için önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dolaylı Vergi, Dolaysız Vergi, İBBS 2, İBBS 3, Türkiye

REGIONAL DISTRIBUTION OF DIRECT AND INDIRECT TAX REVENUES IN TÜRKİYE

ABSTRACT

The distribution of a country's total tax revenues between indirect and direct taxes is an indicator of how equitable the tax system implemented in that country is. In this study, Türkiye's direct and indirect tax revenues are measured and evaluated regionally (Level 1 and Level 2, statistical regions).

In the study, Türkiye's direct and indirect tax revenues for the period 2008-2022 are analyzed using descriptive analysis. The values obtained from the measurement were evaluated with the data visualization method.

According to the results obtained, it has been determined that the regional distribution of direct and indirect tax revenues in Türkiye is heterogeneous, and the economic, social, and cultural factors of the regions affect the performance. The determination of this situation is important as it will contribute to the development and implementation of the country's correct fiscal policy.

Key Words: Indirect Tax, Direct Tax, NUTS 2, NUTS 3, Türkiye

1. GİRİŞ

Temeli TBMM'nin 23 Nisan 1920'de kurulması ve ardından çıkarılan ilk kanun olan 1 sayılı "Ağnam Resmi Kanunu" ile birlikte atılan Türk vergi sisteminin günümüzdeki yapısı 1950'lerde oluşturulmaya başlanmıştır (Kumrulu, 1988: 195; Demirel, 2020: 30). O dönemde Federal Almanya Cumhuriyeti kanunları esas alınarak mevcut vergi sisteminde önemli bir yer tutan gelir vergisi, kurumlar vergisi ve vergi usul kanunları çıkarılmış ve sisteme çok sayıda mükellef entegre edilmiştir (Taş, 1995: 369; Erdoğan, 2012: 9). Son zamanlarda vergi gelirlerinde önemli paya sahip "Katma Değer Vergisi" 1985'te, "Özel Tüketim Vergisi" ise 2002 yılında sisteme dahil olmuştur. Türk vergi sisteminin son kalemleri ise "Dijital Hizmet Vergisi", "Konaklama Vergisi" ve "Değerli Konut Vergisi" olmuştur.

Türkiye'de hükümetler zaman zaman kanuni yetkilerini kullanarak bütçe gelir kalemini artırmak ve harcamaları karşılamak adına ek vergiler getirmiştir. Bunun en son örneği 2023 yılında yürürlüğe giren 7456 Sayılı Kanun Kapsamında Alınan Ek Motorlu Taşıtlar Vergisi'dir. Ancak temel olarak bütçe gelirlerini oluşturan vergi kalemleri Çizelge 1'de gösterildiği gibidir.

Çizelge 1. Genel Bütçe Gelirlerini Oluşturan Vergi Kalemleri

Vergi Türleri	Vergi Tasnifi
1. Gelir ve Kazanç Üzerinden Alınan Vergiler	Dolaysız Vergiler
a) Gelir Vergisi	
b) Kurumlar Vergisi	
2. Mülkiyet Üzerinden Alınan Vergiler	
a) Veraset ve İntikal Vergisi	Dolaylı Vergiler
b) Motorlu Taşıtlar Vergisi	
d) Değerli Konut Vergisi	
3. Dahilde Alınan Mal ve Hizmet Vergileri	
a) Dahilde Alınan Katma Değer Vergisi	
b) Özel Tüketim Vergisi	
c) Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi	
d) Şans Oyunları Vergisi	
e) Özel İletişim Vergisi	
f) Dijital Hizmet Vergisi	
g) Konaklama Vergisi	
h) Dahilde Alınan Diğer Mal ve Hizmet Vergileri	
4. Uluslararası Ticaret ve Muamelelerden Alınan Vergiler	
a) Gümrük Vergileri	
b) İthalde Alınan Katma Değer Vergisi	
c) Diğer Dış Ticaret Gelirleri	
5. Damga Vergisi	
6. Harçlar	
7. Başka Yerde Sınıflandırılmayan Diğer Vergiler	

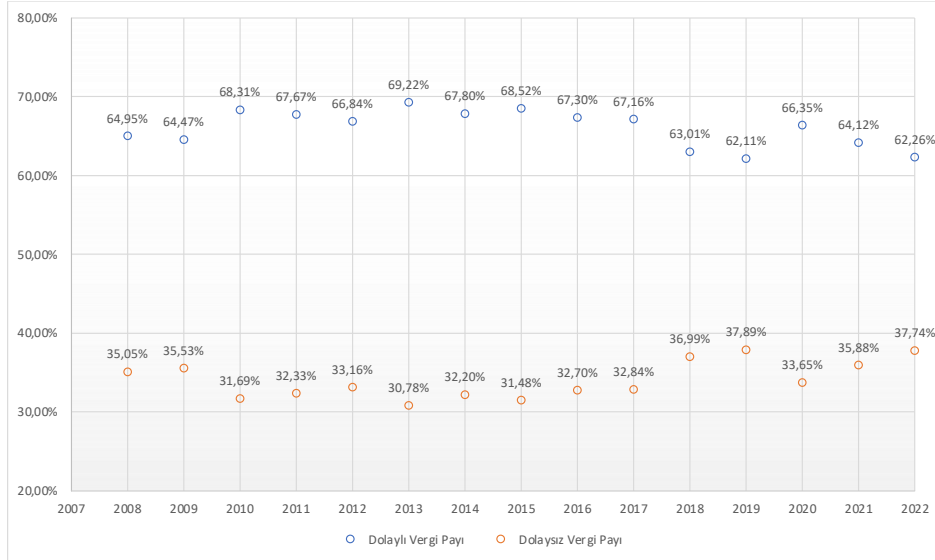
Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü, Genel Bütçe İstatistiklerinde alınan bilgilerle oluşturulmuştur, Erişim Adresi: <https://muhasebat.hmb.gov.tr/merkezi-yonetim-butce-istatistikleri>, Erişim Tarihi: 15/10/2022.

Bir ülkenin vergi yapısı, toplanan vergilerin farklı kaynaklar arasındaki bileşimini ve dağılımını ifade eder. Her bir vergi üzerinden alınan vergilerin toplam vergi gelirlerine oranı vergi yapısının belirlenmesinde önemli bir değişkendir (Kalkınma Bakanlığı, 2014: 3). Bu, aynı zamanda ülkenin vergi performansını ortaya çıkarmak için temel teşkil eden ölçümlerin ve değerlendirmelerin yapılmasını da sağlar. Vergi yapısının analizinde kullanılan tasniflerden birincisi ve en yaygın olanı, vergilerin dolaylı ya da dolaysız olmalarına göre yapılan tasniftir. İkincisi, vergilerin konularına göre (gelir, servet ve harcamalar üzerinden alınması) yapılan tasnif iken üçüncüsü ise, vergilendirme usul ve esasları dikkate alınarak yapılan tasnif şeklidir. Bir diğer tasnifte, merkezi idare vergileri ile yerel yönetim vergileri ayrımı şeklinde yapılmaktadır (Ortaç, 2003: 101-102, Aktaran; İnan, 2006: 211).

Bu araştırmada, uygulamada en çok kullanılan ve verginin konusuna göre yapılan dolaylı vergi ve dolaysız vergi tasnifi kullanılmıştır. Buna göre genellikle konusu gelir ve servet unsuru olan vergiler dolaysız vergiler sayılırken, mal ve hizmetlerle bir kısım ekonomik ve hukuki muameleler üzerinden alınan vergileri ise dolaylı vergiler olarak adlandırılmaktadır (Pehlivan, 2010: 119). Bir ülkenin toplam vergi gelirlerinin dolaylı ve dolaysız vergiler arasındaki dağılımı, o ülkede uygulanan vergi politikasının ne kadar adil olduğunun bir göstergesidir (Özpehriz, 2008: 1-2).

Türkiye’de 2003 yılı öncesine göre dolaysız vergiler, “Gelirden Alınan Vergiler” ve “Servetten Alınan Vergiler” gruplarını, dolaylı vergiler ise “Mal ve Hizmetlerden Alınan Vergiler” ve “Dış Ticaretten Alınan Vergiler” grubunu kapsamaktaydı. 2004 yılından itibaren geçerli olan tanıma göre ise dolaysız vergiler, “Gelir ve Kazanç Üzerinden Alınan Vergiler” ve “Mülkiyet Üzerinden Alınan Vergiler” gruplarını, dolaylı vergiler ise “Dahilde Alınan Mal ve Hizmet Vergileri”, “Uluslararası Ticaret ve Muamelelerden Alınan Vergiler”, “Damga Vergisi” ve “Harçlar” gruplarını kapsamaktadır (Ünlükaplan ve Arısoy, 2011: 75).

Türkiye’nin 2008-2022 yılları arasında toplam vergi gelirleri içerisinde dolaylı ve dolaysız vergi payının dağılımı aşağıdaki görselde gösterilmiştir.

Görsel 1. 2008-2020 Yıllarına Göre Dolaylı ve Dolaysız Vergi Payını Dağılımı

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü, Genel Bütçe İstatistiklerinde alınan bilgilerle oluşturulmuştur, Erişim Adresi: <https://muhasebat.hmb.gov.tr/merkezi-yonetim-butce-istatistikleri>, Erişim Tarihi: 15/10/2022.

Türkiye’de mevcut vergi sistemi son dönemlerde Görsel 1’de görüldüğü gibi dolaylı verginin ağırlıklı olduğu bir yapı sistemine dönüşmüştür. Buna göre 2008-2022 döneminde elde edilen vergi gelirlerinin yaklaşık ortalama %66’sı dolaylı vergilerden, %34’ü ise dolaysız vergilerden elde edilmiştir. Görsel 1’e göre dolaysız vergi gelirinin payı son üç yılda artış göstermiştir. Türkiye’de vergi yapısının bu şekilde olması vergilerin adaletli ve dengeli dağılımının sorunlu olduğunu göstermektedir. Bu araştırmada Türkiye’nin dolaylı ve dolaysız vergi yapısının bölgesel olarak ortaya çıkarılması, dağılımın vergi düzeni hakkında bilgi sunulması hedeflenmiştir. Dolaylı ve dolaysız vergilerin bölgesel olarak incelenmesi, dağılımının tespit edilmesi, bölgesel farklılıkların ve yıllara göre değişimin belirlenmesi hem

vergi uyumu hem de verginin adil dağıtılması ilkesi için uygun politikaların oluşturulması yol gösterici olacaktır.

2. LİTERATÜR

Türkiye'de dolaylı ve dolaysız vergi üzerine yapılmış birçok ekonometrik çalışma bulunsa da bölgesel bazda çalışmaya rastlanılmamıştır. Yapılan çalışmalardan bazıları aşağıda sunulmuştur.

Türk vergi sistemi içerisinde dolaylı ve dolaysız vergilerin gelişimi ele alan çalışmada Şeker (2006), Türkiye'de dolaylı vergilerin toplam vergiler içerisindeki payının yüksek olmasının sebebinin uygulanan vergi politikalarının olduğunu belirtmiştir. Yazar çalışmada hükümetlerin kamu gelirlerinin borçlanmadığı durumlarda yeni bir dolaylı vergi çıkardığını veya var olan dolaylı vergilerin oranlarını artırdığını belirterek, bu durumun düşük gelirli kişilerin vergi yükünü artırdığını ifade etmişlerdir (Şeker, 2006: 137).

Susam ve Oktayer (2007) tarafından yapılan çalışmada Türk vergi sisteminde ve genel bütçe gelirleri içerisinde dolaylı ve dolaysız vergi gelirlerinin yeri incelenmiştir. Çalışmaya göre Türkiye'de özellikle 1980'li yılların ortasından sonra hem vergi sisteminin yapısı hem de vergi gelirlerinin çoğu kısmı dolaylı vergi lehine gelişmiştir (Susam ve Oktayer, 2007: 116-117).

Özdemir (2009) yaptığı çalışmada OECD ve AB ülkeleri arasında Türk vergi sisteminde dolaylı ve dolaysız vergi paylarının yerini ve yapısını araştırmıştır. Buna göre Türk vergi sisteminin OECD ve AB ülkelerine göre yapısının sağlıklı olmadığı belirtilmiştir. Çalışmada Türkiye'de vergilendirmenin, gelirler ve kazançlardan çok, aşırı ölçüde harcamalar üzerine kaydırıldığı bunun da dolaylı vergi payının ve miktarları kabul edilemez seviyelere yükselttiği belirtilmiştir (Özdemir, 2009: 31). Benzer sonuca Mutlu ve Çelen (2012) tarafından yapılan çalışmada da ulaşılmıştır.

Avrupa Birliği ülkeleri ile Türkiye'yi karşılaştırdıkları çalışmada Çiçek ve Uğur (2019: 308-309) Türk vergi sisteminde dolaylı-dolaysız vergilerin yapısı itibarıyla AB ülkelerinin aksine çok yüksek paya sahip olmasının ve önemli bir gelir kaynağı hale gelmesinin vergilemede adalet ve eşitlik ilkesi ile bağdaşmadığını belirtmişlerdir.

Münyas (2020) yaptığı çalışmada, Türkiye'nin dolaylı ve dolaysız vergi gelirleri ile finansal piyasa göstergeleri arasındaki nedensellik ilişkisi incelenmiştir. Çalışma sonucunda dolaylı vergiler ve dolaysız vergilerin tüketici fiyat endeksi, ekonomik güven endeksi, sanayi üretim endeksi ve BİST100 endeksi getirisi arasında uzun dönemli pozitif ve anlamlı ilişki bulunduğu tespit edilmiştir (Münyas, 2020: 280-281).

Öztürk (2021) tarafından yapılan çalışmada Türkiye'de dolaylı ve dolaysız vergi gelirlerinin ekonomiye etkilerini incelenmiştir. Çalışmada dolaysız vergilerin kısa dönemde, dolaylı vergilerin ise orta ve uzun dönemde Türkiye'nin ekonomik büyümesi üzerinde anlamlı etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir (Öztürk, 2019: 438)

Türkiye'deki çalışmalara paralel olarak uluslararası çalışmalarda da dolaylı ve dolaysız vergilerin diğer makro ekonomik göstergelerle karşılaştırmalı (ülke bazlı) ekonometrik

analizlerine dayalı çalışmalar yer almıştır. Örneğin Aamir ve arkadaşları (2011) tarafından yapılan çalışmada Pakistan ve Hindistan ülkelerinin dolaylı ve dolaysız vergi gelirleri karşılaştırılmıştır. Çalışmada elde edilen sonuçlara göre Pakistan'ın dolaylı vergilerden, Hindistan'ın ise dolaysız vergilerden daha fazla vergi geliri elde ettiği belirlenmiştir (Aamir vd., 2011: 177-178). Ayrıca çalışmada, Pakistan'ın dolaylı vergi politikası nedeniyle dünyadaki en düşük vergi yüküne sahip olduğu belirtilmiştir.

Ogundana ve diğerleri (2017), Nijerya'nın ekonomik büyümesi üzerinde dolaylı vergi ve doğrudan vergi arasındaki ilişki üzerine regresyon analizi yapmak için 1994-2013 dönemi verilerini kullanmıştır. Sonuçlar, dolaylı verginin Nijerya'nın ekonomik büyümesi üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu, doğrudan verginin ise pozitif ancak önemsiz bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir.

Lustig ve Wang (2020) tarafından yapılan çalışmada dolaysız ve doğrudan vergi payının Çin'in doğu, batı ve merkez bölgeleri ile kentsel ve kırsal bölgeleri arasındaki gelir farklarına etkisi araştırılmıştır. Çalışma sonucuna göre dolaylı ve doğrudan vergi paylarının diğer değişkenlerle birlikte kent-kır gelir farkını bir miktar artırdığı, Doğu bölgesi ile diğer iki bölge arasındaki (merkez ve batı) gelir farkını ise özellikle dolaysız vergi ödemeleri sonucu olarak daraldığı tespit edilmiştir (Lustig ve Wang, 2020: 11-15).

Hakim vd. (2022) tarafından yapılan çalışmada 47 gelişmiş ve 90 gelişmekte olan ülkenin dolaylı ve dolaysız vergi paylarının ekonomi üzerindeki etkileri karşılaştırılmıştır. Bulgulara göre doğrudan ve dolaylı vergiler, gelişmekte olan ülkelerin kişi başına gelirine dayalı olarak ekonomik kalkınma ile anlamlı bir negatif ilişkiye sahiptir. Buna karşılık, gelişmiş ülkeler için, dolaysız vergiler ile ekonomik kalkınma arasında önemli bir pozitif ilişki tespit edilmiştir (Hakim vd., 2022: 24).

3. ARAŞTIRMA

Bu çalışmanın amacı Türkiye'nin dolaylı ve dolaysız vergi gelirlerini bölgesel düzeyde ölçmek ve değerlendirmektir. Çalışmanın temelini oluşturan dolaylı ve dolaysız vergi gelirleri analiz edilirken, Düzey 1 ve Düzey 2 istatistikî bölge sınıflandırmaları esas alınmıştır. Buna göre Düzey 2, 81 il kapsamındaki komşu illerin sınıflandırılması sonucu 26 bölgeden oluşurken, Düzey 1 ise bu 26 bölgenin sınıflandırılması sonucu oluşturulmuş 12 bölgeyi içermektedir¹.

3.1. Araştırmada Kullanılan Veriler ve Değişkenler

Araştırmada 2008-2022 yıllarına ait Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan² "Genel Bütçe Gelirlerinin İller İtibariyle Tahakkuk ve

¹ Resmi Gazete (2002). 28/8/2002 Tarihli ve 2002/4720 Sayılı Kararnamenin Eki (2002, 22 Eylül). Resmi Gazete (Sayı: 24884). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/09/20020922.htm>

² <https://muhasebat.hmb.gov.tr/genel-butce-gelirlerinin-iller-itibariyle-tahakkuk-ve-tahsilati-2004-2019>

Tahsilatı” verileri kullanılmıştır. Elde edilen veriler il düzeyi düzenlenmiş ve Düzey 1 ve Düzey 2 bölgesi bazında hazırlanmıştır.

Araştırmada kullanılan değişkenlerin elde edilebilmesi için veriler Düzey 1 ve Düzey 2 bölgesi bazında düzenlenmiştir. Araştırmada kullanılan değişkenler aşağıdaki tabloda görüldüğü gibidir.

Çizelge 2. Araştırmada Kullanılan Değişkenler

Gösterge	Değişkenler	Açıklama	Formül
Dolaylı Vergi	Vergi Geliri İçindeki Pay (%)	Dolaylı Vergi Payı	Eşitlik 1
	Tahsilat Oranı (%)	Dolaylı Vergi Tahsilat Oranı	Eşitlik 3
	Toplam Vergi Geliri İçinde Payı (%)	Dolaylı Vergi Toplamının İçinde Bölgenin Payı	Eşitlik 5
Dolaysız Vergi	Vergi Geliri İçindeki Pay (%)	Dolaysız Vergi Payı	Eşitlik 2
	Tahsilat Oranı (%)	Dolaysız Vergi Tahsilat Oranı	Eşitlik 4
	Toplam Vergi Geliri İçinde Payı (%)	Dolaysız Vergi Toplamının İçinde Bölgenin Payı	Eşitlik 6

Araştırmada üçü dolaylı vergiye, üçü ise dolaysız vergiye ait olmak üzere toplam altı değişken kullanılmıştır. Değişkenlerin oluşturulması için öncelikle dolaylı-dolaysız vergi tahakkuk ve tahsilat tutarları hesaplanmıştır. Bu tutarların hesaplanması için Çizelge 1’de gösterilen tasnif kullanılmış ve tüm veriler il düzeyi hesaplanmıştır. Bu aşamada kullanılan veri sayısı 17.010’dur. İkinci aşamada ise Çizelge 2’de verilen değişkenler hesaplanmıştır. Hesaplamalarda aşağıdaki formüller kullanılmıştır. Hesaplamaların tamamı il düzeyi yapılmış daha sonra bölgesel dönüştürülmüştür.

$$\text{Dolaylı Vergi Payı} = \frac{\text{İl Düzeyi Dolaylı Vergi Tahsilat Tutarı}}{\text{İl Düzeyi Toplam Vergi Tahsilat Tutarı}} \times 100 \quad (1)$$

$$\text{Dolaysız Vergi Payı} = \frac{\text{İl Düzeyi Dolaysız Vergi Tahsilat Tutarı}}{\text{İl Düzeyi Toplam Vergi Tahsilat Tutarı}} \times 100 \quad (2)$$

$$\text{Dolaylı Vergi Tahsilat Oranı} = \frac{\text{İl Düzeyi Dolaylı Vergi Tahsilat Tutarı}}{\text{İl Düzeyi Dolaylı Vergi Tahakkuk Tutarı}} \times 100 \quad (3)$$

$$\text{Dolaysız Vergi Tahsilat Oranı} = \frac{\text{İl Düzeyi Dolaysız Vergi Tahsilat Tutarı}}{\text{İl Düzeyi Dolaysız Vergi Tahakkuk Tutarı}} \times 100 \quad (4)$$

$$\text{Dolaylı Vergi Toplamının İçinde Payı} = \frac{\text{İl Düzeyi Dolaylı Vergi Tahsilat Tutarı}}{\text{Toplam Dolaylı Vergi Tahsilat Tutarı}} \times 100 \quad (5)$$

$$\text{Dolaysız Vergi Toplamının İçinde Payı} = \frac{\text{İl Düzeyi Dolaysız Vergi Tahsilat Tutarı}}{\text{Toplam Dolaysız Vergi Tahsilat Tutarı}} \times 100 \quad (6)$$

Bu aşamadan sonra elde edilen ve araştırmada kullanılan veri sayısı toplamda 24.300’dür. Değişkenlerin hesaplanması ve bölgesel bazda düzenlenmesinde Microsoft Excel 365 programından yararlanılmıştır.

Araştırmada aşağıdaki soruların cevapları aranmıştır.

- 1) Düzey 1 ve Düzey 2 bölgelerinde bölgelerin toplam vergi gelirlerinde dolaylı ve dolaysız vergi gelirlerinin payı ne kadardır?
- 2) Düzey 1 ve Düzey 2 bölgelerinde dolaylı ve dolaysız vergi tahsilat oranları ne kadardır?
- 3) Düzey 1 ve Düzey 2 bölgelerinin toplam dolaylı ve dolaysız vergi gelirleri içerisinde bölgenin payı nedir?
- 4) Düzey 1 ve Düzey 2 bölgelerinde 2008-2022 yılları arasında dolaylı ve dolaysız vergi değişimi ne düzeydedir? nasıldır?

Araştırma sorularının cevapları bulgulara sunulmuştur.

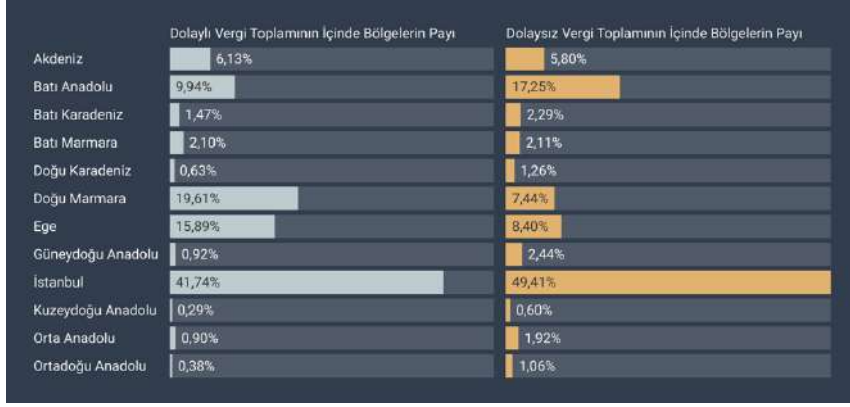
3.2. Bulgular

Yapılan hesaplamalar ve analiz sonuçları aşağıdaki görsellerde sunulmuştur. Bu görsellerin tamamı <https://app.datawrapper.de/> çevrimiçi sitesinden yararlanılarak araştırma yazarı tarafından oluşturulmuştur.

	Dolaylı Vergi Payı	Dolaysız Vergi Payı	Standart Sapma
Türkiye Ortalaması	66,01%	33,99%	0,15%
İstanbul	62,12%	37,88%	
Batı Marmara	58,02%	41,98%	0,15%
Akdeniz	52,81%	47,19%	0,19%
Doğu Marmara	49,28%	50,72%	0,23%
Doğu Karadeniz	45,41%	54,59%	0,09%
Orta Anadolu	45,40%	54,60%	0,14%
Ege	45,04%	54,96%	0,18%
Batı Karadeniz	44,63%	55,37%	0,12%
Kuzeydoğu Anadolu	42,86%	57,14%	0,09%
Güneydoğu Anadolu	39,57%	60,43%	0,09%
Batı Anadolu	37,54%	62,46%	0,17%
Ortadoğu Anadolu	37,49%	62,51%	0,06%

Görsel 2. Düzey 1 Bölgelerine Göre Dolaylı ve Dolaysız Vergi Payını Dağılımı (2008-2022, Ortalama)

Türkiye’de son 15 yılda dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içerisindeki payı %66 iken dolaysız verginin payı %34 olmuştur. Bölgelere bakıldığında ise en yüksek dolaylı vergi ortalaması İstanbul, Batı Marmara ve Akdeniz bölgesinde iken, en düşük ortalama dolaylı vergi ortalaması Ortadoğu Anadolu, Batı Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde iken bu bölgelerin dolaysız vergi ortalaması ise en yüksek oranlara sahip olmuştur. Görsel 2 incelendiğinde ise Doğu Marmara, Akdeniz ve Ege bölgelerinin yüksek standart sapmaya sahip oldukları görülmektedir. Bu sonuca göre üç bölgenin alt bölgeleri arasındaki değer farklılıkları diğer bölgelerden yüksektir. Ortadoğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Karadeniz bölgeleri ise en düşük standart sapmalara sahiptirler. Buna göre üç bölgenin alt bölgelerinin değerleri birbirine diğer bölgelerden daha yakındır.

Görsel 3. Düzey 1 Bölgelerine Göre Dolaylı ve Dolaysız Vergi Toplamı İçinde Bölgelerin Payı (2008-2022, Ortalama)

Düzey 1 bölgelerine göre Türkiye'nin dolaylı vergisine en yüksek katkı İstanbul, Doğu Marmara ve Ege bölgesinden gelmektedir. Dolaysız vergisine katkı ise yine İstanbul, Batı Anadolu ve Ege bölgesinden gelmektedir. Yapılan ölçümlere göre Kuzeydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu, Orta Anadolu ve Doğu Karadeniz bölgelerinin hem dolaylı vergilere hem de dolaysız vergilere katkıları neredeyse yok düzeyindedir. Aşağıdaki şekilde durum Düzey 2 bölgeleri açısından incelenmiştir.

Bölge	Dolaylı Vergi Payı	Dolaysız Vergi Payı	Standart Sapma	Dolaylı Vergi Toplamının İçinde Bölgelerin Payı	Dolaysız Vergi Toplamının İçinde Bölgelerin Payı
İzmir Alt Bölgesi	85.49%	14.51%		14.57%	4.78%
Adana Alt Bölgesi	66.87%	33.13%	0.25%	3.33%	2.16%
Türkiye Ortalaması	66.01%	33.99%	0.15%		
İstanbul Alt Bölgesi	62.12%	37.88%		41.74%	49.41%
Tekirdağ Alt Bölgesi	59.66%	40.34%	0.19%	1.52%	1.16%
Balıkesir Alt Bölgesi	55.57%	44.43%	0.07%	0.59%	0.95%
Hatay Alt Bölgesi	54.94%	45.06%	0.20%	1.69%	1.44%
Kocaeli Alt Bölgesi	53.74%	46.26%	0.28%	17.43%	3.55%
Ankara Alt Bölgesi	53.66%	46.34%		9.51%	15.87%
Zonguldak Alt Bölgesi	49.13%	50.87%	0.15%	0.66%	0.85%
Kırıkkale Alt Bölgesi	48.08%	51.92%	0.17%	0.41%	0.56%
Şanlıurfa Alt Bölgesi	46.33%	53.67%	0.07%	0.38%	0.83%
Trabzon Alt Bölgesi	45.41%	54.59%	0.09%	0.63%	1.26%
Samsun Alt Bölgesi	45.10%	54.90%	0.11%	0.69%	1.13%
Ağrı Alt Bölgesi	43.32%	56.68%	0.10%	0.11%	0.23%
Erzurum Alt Bölgesi	42.24%	57.76%	0.08%	0.18%	0.37%
Bursa Alt Bölgesi	41.85%	58.15%	0.12%	2.18%	3.90%
Antalya Alt Bölgesi	41.31%	58.69%	0.10%	1.12%	2.21%
Kayseri Alt Bölgesi	40.94%	59.06%	0.06%	0.49%	1.36%
Gaziantep Alt Bölgesi	40.36%	59.64%	0.06%	0.39%	1.11%
Aydın Alt Bölgesi	40.14%	59.86%	0.09%	0.72%	2.00%
Kastamonu Alt Bölgesi	39.51%	60.49%	0.09%	0.12%	0.32%
Manisa Alt Bölgesi	38.60%	61.40%	0.06%	0.60%	1.62%
Van Alt Bölgesi	37.55%	62.45%	0.06%	0.15%	0.42%
Malatya Alt Bölgesi	37.42%	62.58%	0.06%	0.23%	0.64%
Mardin Alt Bölgesi	35.60%	64.40%	0.08%	0.15%	0.50%
Konya Alt Bölgesi	29.48%	70.52%	0.13%	0.42%	1.38%

Görsel 4. Düzey 2 Bölgelerine Göre Dolaylı ve Dolaysız Vergi Payımı Dağılımı ve Bölgelerin Toplam İçindeki Payı (2008-2022, Ortalama)

Türkiye'de son 15 yılda toplanan 100 TL'lik verginin 66 TL'si dolaylı vergilerden oluşmuştur. 66 TL'lik dolaylı verginin ise yaklaşık 28 TL'si İstanbul'dan, 11 TL'si Kocaeli'nden ve 10 TL'si ise İzmir ilinden karşılanmıştır. Bir başka deyişle Türkiye'de son 15 yılda toplanan ortalama 66 TL'lik dolaylı verginin 49 TL'si İstanbul, Kocaeli ve İzmir'den

karşılanırken, kalan 17 TL'si diğer 78 ilden karşılanmıştır. Bu üç ilin Türkiye'nin 100 TL'lik dolaylı vergisine katkısı 74 TL'dir.

Dolaysız vergideki duruma bakıldığında ise Türkiye'de son 15 yılda toplanan 100 TL'lik verginin 34 TL'sinin dolaysız vergilerden oluştuğu tespit edilmiştir. Bu tutarın 17 TL'si İstanbul'dan, 5 TL'si Ankara'dan, 2 TL'si İzmir'den ve 1 TL'si ise Bursa'dan karşılanmıştır. Buna göre tutarın 9 TL'si ise kalan 77 ilden karşılanmıştır.

Her iki durum karşılaştırıldığında Türkiye'de dolaylı vergi oranının yüksek olmasının nedenlerinden birisi İstanbul, Kocaeli ve İzmir illerinin toplam vergi gelirlerinin %80'nin dolaylı vergilerden, %20'sinin ise dolaysız vergilerden oluşmasından kaynaklanmaktadır. Bu üç ilin Türkiye'nin toplam vergi gelirlerindeki ağırlığı %67'dir.

Dolaysız vergi açısından bakıldığında ise Görsel 4'te de görüldüğü gibi en yüksek paya sahip olan bölgeler Konya, Mardin, Malatya ve Van bölgesidir. Bu bölgelerin toplam vergi gelirleri içerisindeki payı yaklaşık %1,5'tur. Dolayısıyla bu oranın dolaysız vergiye etkisi yok denecek kadar azdır.

En yüksek dolaylı vergi oranında İstanbul, Doğu Marmara ve Ege bölgeleri öne çıkmaktadır. Bu bölgelerin vergi gelirlerindeki paylarının yüksekliği de göz önüne alınırsa dolaylı vergiler açısından Türkiye'nin ortalamasını yükselten bölgeler olduğunu söylemek gerekir. Bu bölgelerin gelir üzerinden vergi paylarının azlığı da dikkat çekmektedir. Bu verilere göre, Türkiye'nin en yoğun nüfusuna sahip bu bölgelerde vergi adaletinin diğer bölgelere göre daha fazla bozulduğu söylenebilir.

	Dolaylı Vergilerin Tahsilat Oranı	Standart Sapma	Dolaysız Vergilerin Tahsilat Oranı	Standart Sapma
İstanbul	86.13%		83.26%	
Türkiye Ortalaması	84.66%	11.92%	78.51%	6.18%
Batı Marmara	75.96%	15.97%	72.56%	3.40%
Doğu Karadeniz	75.91%	6.33%	75.46%	5.42%
Batı Anadolu	72.78%	12.23%	78.58%	3.75%
Akdeniz	71.50%	12.31%	74.04%	5.75%
Batı Karadeniz	70.74%	10.88%	74.30%	4.86%
Kuzeydoğu Anadolu	70.64%	11.99%	72.82%	5.47%
Doğu Marmara	68.12%	17.71%	68.07%	7.29%
Ortadoğu Anadolu	66.08%	13.34%	75.21%	11.64%
Ege	64.62%	14.20%	71.49%	4.89%
Orta Anadolu	60.88%	13.42%	71.18%	5.66%
Güneydoğu Anadolu	56.61%	12.92%	68.22%	7.48%

Görsel 5. Düzey 1 Bölgelerine Göre Dolaylı ve Dolaysız Vergi Tahsilat Oranı (2008-2022, Ortalama)

Türkiye'de son 15 yılda dolaylı vergi tahsilat oranı %84,66 iken; dolaysız vergi tahsilat oranı %78,51 olmuştur. Bu oranların üzerine İstanbul bölgesi %86,13 dolaylı vergi tahsilat oranı ve %83,26 dolaysız vergi tahsilat oranıyla çıkmıştır. Diğer bölgeler ise Türkiye'nin genel oranının altında kalmıştır. Yapılan ölçümlere göre genel olarak dolaysız vergi tahsilat oranlarının bölgelerde dolaylı vergi tahsilat oranında yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Görsel 5'e göre dolaylı vergi tahsilat oranlarını standart sapması, dolaysız vergi tahsilat oranı standart sapmasına göre daha yüksek görünmektedir. Buna göre dolaylı vergi tahsilat oranları al düzey bölgelerde oldukça farklı dağılım sergilemiştir. Burada en yüksek oran Doğu Marmara bölgesine aittir. Ayrıntılı veriler incelendiğinde burada Kocaeli alt bölgesinin diğer bölgelerden ayrıştığı görülmüştür.

Burada bölgelerin dış ticaret hacminin düşük olması peşin vergi statüsünde olan ve dolaylı vergi tahsilatını etkileyebilecek “Uluslararası Ticaret ve Muamelelerden Alınan Vergiler”in düşüklüğü, beyan usulü yapılan bildirimlerde tahsilatın düşük kalması, öte yandan dolaysız vergilerin yüksekliği ise ücretlilerden kesilen gelir vergilerinde tahsilat etkinliği görülebilir.

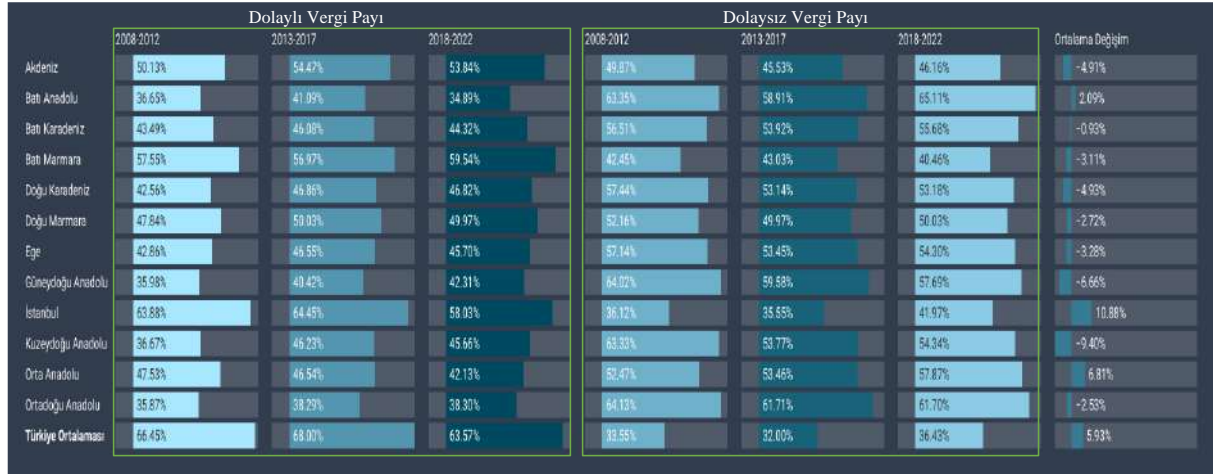
	Dolaylı Vergi Tahsilat Oranı	Standart Sapma	Dolaysız Tahsilat Oranı	Standart Sapma
İzmir Alt Bölgesi	90.65%		69.25%	
İstanbul Alt Bölgesi	86.13%		83.26%	
Türkiye Ortalaması	84.66%	11.92%	78.51%	6.18%
Balıkesir Alt Bölgesi	80.05%	4.37%	71.43%	2.50%
Adana Alt Bölgesi	77.34%	18.38%	70.26%	1.57%
Ankara Alt Bölgesi	76.87%		81.88%	
Trabzon Alt Bölgesi	75.91%	5.77%	75.46%	5.04%
Kastamonu Alt Bölgesi	73.79%	4.81%	75.09%	4.50%
Erzurum Alt Bölgesi	73.29%	2.03%	75.07%	4.93%
Tekirdağ Alt Bölgesi	73.22%	19.71%	73.31%	3.05%
Hatay Alt Bölgesi	72.86%	13.90%	76.83%	5.73%
Zonguldak Alt Bölgesi	72.25%	11.22%	75.38%	4.21%
Malatya Alt Bölgesi	71.23%	9.22%	81.38%	5.39%
Konya Alt Bölgesi	70.73%	15.81%	76.93%	0.62%
Kocaeli Alt Bölgesi	69.22%	17.35%	65.36%	6.85%
Ağrı Alt Bölgesi	68.65%	12.77%	72.30%	3.87%
Samsun Alt Bölgesi	67.33%	11.72%	72.89%	1.54%
Bursa Alt Bölgesi	66.29%	15.00%	72.59%	4.30%
Antalya Alt Bölgesi	66.26%	6.62%	73.79%	5.98%
Kırıkkale Alt Bölgesi	64.56%	8.39%	69.39%	5.36%
Aydın Alt Bölgesi	61.57%	11.00%	69.51%	6.57%
Van Alt Bölgesi	60.94%	8.68%	69.03%	12.11%
Manisa Alt Bölgesi	60.39%	9.32%	73.53%	2.05%
Şanlıurfa Alt Bölgesi	58.48%	3.46%	66.36%	0.10%
Gaziantep Alt Bölgesi	58.19%	2.92%	69.48%	5.23%
Kayseri Alt Bölgesi	54.73%	9.80%	74.17%	3.78%
Mardin Alt Bölgesi	54.50%	9.64%	68.19%	8.51%

Görsel 6. Düzey 2 Bölgelerine Göre Dolaylı ve Dolaysız Vergi Tahsilat Oranı (2008-2022, Ortalama)

Düzey 2 bölgeleri bazında incelendiğinde İzmir, İstanbul ve Balıkesir alt bölgesinde dolaylı vergilerin tahsilat oranının %80'nin üzerinde olduğu, yine İstanbul, Ankara ve Malatya alt bölgelerinde dolaysız vergi tahsilat oranının %80'nin üzerinde olduğu tespit edilmiştir.

Görsele göre dolaylı vergi tahsilat oranlarında %60'ın altına düşen dört bölge varken, dolaysız vergi tahsilat oranında ise %60 altında düşen il bulunmamaktadır. Düzey 1 bölgelerinde olduğu gibi Düzey 2 bölgelerinde de dolaylı vergi tahsilat oranlarını standart sapması, dolaysız vergi tahsilat oranı standart sapmasına göre daha yüksek görünmektedir. Bu durum verilerin Düzey 3 seviyesinde yani il düzeyi seviyesinde incelenmesinin daha doğru olacağını göstermektedir.

Görsel 6'ya göre Bursa, Antalya, Gaziantep, Şanlıurfa gibi büyük şehirlerin oranlarının düşük kalması dikkat çekmektedir.

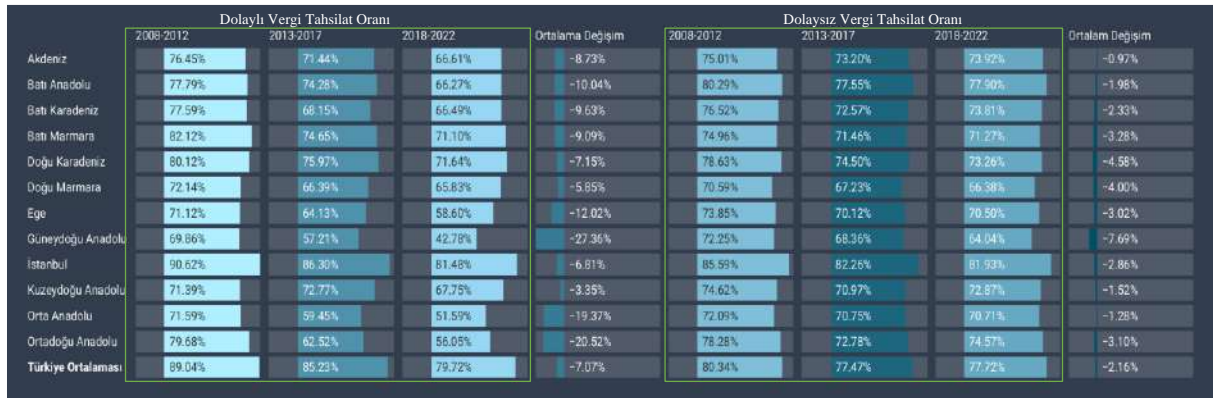

Görsel 7. Düzey 1 Bölgelerine Göre Dolaylı ve Dolaysız Vergi Payını Dağılımı (2008-2022, 5 Yıllık Ortalama)

Düzey 1 bölgelerinin dolaylı ve dolaysız vergi paylarındaki değişimi 5 yıllık ortalamaları bazında incelendiğinde İstanbul bölgesinin dolaylı vergi payının %10,88 azaldığı (dolaysız vergi payı bu oranda artmıştır) tespit edilmiştir. İstanbul bölgesinin Türkiye’de dolaylı vergi gelirleri içerisindeki payının %42 olduğu düşünüldüğünde bu azalış Türkiye’nin vergi yapısı için olumlu yansıdığı Türkiye ortalamasındaki dolaylı vergi payındaki %5,93 azalmasından belli olmaktadır. Bu orana katkı veren diğer bölgeler ise Orta Anadolu ve Batı Anadolu bölgeleri olmuştur.

Görsel 7’ye göre dolaylı vergide en çok artış gösteren bölgeler Kuzeydoğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Akdeniz bölgesi olmuştur. Ancak bu bölgelerin toplam dolaylı vergiye etkisi %7,34 olduğundan (Görsel 3’ten bkz) toplam dolaylı vergiye etkisi az olmuştur.

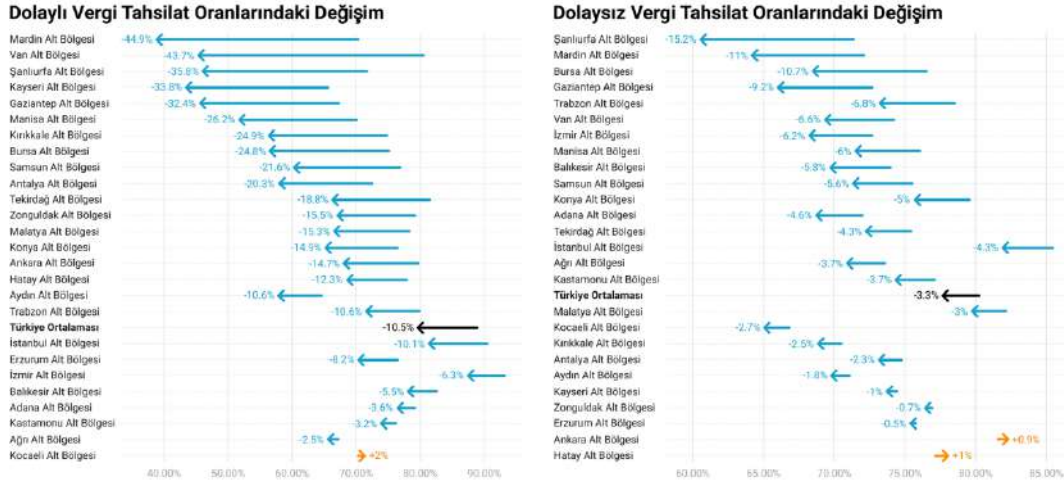
İstanbul dışında Ege ve Doğu Marmara bölgelerinin dolaylı vergi payının azalması yönünde uygulanacak bölgesel politikalar Görsel 1’de gösterildiği gibi Türkiye’nin genel dolaylı vergi payındaki düşüşün hızlanmasına, dolaysız vergi payının ise yükselmesine neden olacaktır.

Görsel 8. Düzey 1 Bölgelerine Göre Dolaylı ve Dolaysız Vergi Tahsilat Oranı (2008-2022, 5 Yıllık Ortalama)

Tahsilat oranındaki bölgesel bazda değişim izlendiğinde ise dolaylı vergi tahsilat oranını artıran hiçbir bölgenin olmadığı, tahsilat oranı en çok azalan bölgelerin ise Güneydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu ve Orta Anadolu bölgeleri olduğu tespit edilmiştir. Dolaysız vergi tahsilat oranındaki değişim incelendiğinde ise yine oranını artıran hiçbir bölge olmadığı, en çok azaltan bölgelerin ise Güneydoğu Anadolu, Doğu Karadeniz ve Doğu Marmara bölgeleri olduğu belirlenmiştir.

Özellikle Güneydoğu Anadolu bölgesinde demografik yapının göç nedeniyle bozulmasının bölgenin tahsilat yapısını bozduğu anlaşılmaktadır. Bunun dışında kayıt dışılığın bölgede yüksek seyretmesi tahsilat etkinliğini düşüren bir diğer neden olarak söylenebilir.

Görsel 9. Düzey 2 Bölgelerine Göre Dolaylı ve Dolaysız Vergi Tahsilat Oranındaki Değişim (2008-2012 ile 2018-2022 Arasındaki Ortalama Değişim)

Tahsilat oranındaki değişimin Düzey 2 bölgelere yansımaları incelendiğinde dolaylı vergi tahsilatında en yüksek düşüşlerin ülkenin doğusunda yer alan Mardin, Van ve Şanlıurfa alt bölgelerinde olduğu tespit edilmiştir. Bu üç bölgedeki düşüşün ortalaması yaklaşık %41,50'dir. Türkiye'nin doğusunda yer alan bölgelerdeki düşüş oranlarının bu kadar yüksek olması ülkenin batısında yer alan bölgelerin dolaylı vergi yükünün artmasına, dolayısıyla vergi yapısının dolaylı vergiden dolaysız vergiye doğru kaymasına engel durumlardan birisi olmaktadır.

Dolaysız vergi tahsilat oranındaki değişimler incelendiğinde artış gösteren bölgelerin Ankara ve Hatay alt bölgeleri olduğu, en yüksek azalış gösteren bölgelerin ise Şanlıurfa, Mardin ve Bursa alt bölgeleri olduğu belirlenmiştir.

Genel olarak bölgelerin dolaysız vergi tahsilat oranındaki düşüş, dolaylı vergi tahsilat oranındakinden daha az olmuştur. Ancak Türkiye'de tahsilat oranlarının bu oranlarda azalması bir tahsilat etkinliği problemi olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum vergi politikalarında dolaylı vergi oranlarının artırılması, ek vergiler getirilmesi gibi vergide mutlak artışların gerçekleşmesini sağlayacak düzenlemelerin yapılmasına neden olmaktadır.

4. SONUÇ

Dolaysız vergi ödemeleri insanların üzerindeki vergi yükünü daha fazla hissetmesine neden olurken, dolaylı vergide ise durum tam tersidir. Mali anestezi olarak bilinen bu durumda vergi fiyatın içine gizlenmektedir. Bu sebeple gelişmekte olan ülkelerde Türkiye'de de olduğu gibi hükümetler vergi politikalarında dolaylı vergilere ağırlık vermektedirler. Bu araştırmada da elde edilen sonuçlar bunu doğrular niteliğindedir. Buna göre Türkiye'de son 15 yılda toplanan 100 TL'lik verginin 66 TL'si dolaylı vergiden, 34 TL'si ise dolaysız vergiden karşılanmaktadır.

Türkiye bölgelerarası ekonomik gelişmişlik farklılıkları yoğun olan bir ülkedir. Genel olarak Türkiye'nin Marmara, Ege, İç Anadolu ve Akdeniz bölgeleri gelişmiş bölgeler olarak bilinirken, diğer bölgeler ise hem ekonomik açıdan hem de demografik açıdan Türkiye ortalamasının altında kalmış bölgeler olarak bilinmektedir. Bu durum vergi göstergeleri içinde

geçerlidir. Araştırmada elde edilen sonuçlara göre Türkiye’de toplanan 100 TL’lik dolaylı verginin 74 TL’si İstanbul, Kocaeli ve İzmir’den karşılanırken, kalan 26 TL’si 78 ilden karşılanmıştır. Yine dolaysız vergi açısından bakıldığında ise 100 TL’lik dolaysız verginin 70 TL’si İstanbul, Ankara ve İzmir illerinden, kalan 30 TL’si 78 ilden karşılanmıştır. Görüldüğü gibi hem dolaylı vergide hem de dolaysız vergilerde sadece dört ilin (İstanbul, Ankara, İzmir, Kocaeli) payları tüm Türkiye’nin vergi politikalarını etkileyecek düzeydedir. Dolayısıyla alınan vergi politikası kararlarının kalan 77 ilde yaşanan vatandaşlar üzerindeki etkisi daha farklı olacaktır. Örneğin dolaysız vergi payını artırmak için yapılacak (ek motorlu taşıtlar vergisi gibi) düzenlemelerin 77 ilde yaşayan insanların vergi yükünü daha fazla hissetmesine neden olacak ve bunun sosyal, siyasi, ahlaki vb. etkileri farklı yansıyacaktır.

Yapılan araştırmada Türkiye’de bölgeler arasında hem dolaylı vergilerde hem de dolaysız vergilerde tahsilat etkinliği sorunu olduğu tespit edilmiştir. Özellikle ülkenin doğu bölgelerindeki tahsilat oranlarındaki azalmalar ciddi boyutlara ulaşmıştır. Bu bölgeler için tahsilat etkinliğini artıracak ve bu bölgelerde yaşanan vatandaşların vergiye olan uyumlarını artıracak politikaların yapılması ve uygulanması gerekmektedir. Bunun gerçekleşmesi ülkenin batı bölgelerinde dolaylı vergi yükünün düşürülmesine katkılar sunacaktır.

Dolaylı vergi politikaları bir ülkenin vergi gelirlerini artırmak amacıyla hükümetler tarafından kamu finansmanı için kullanılan ve kısa vadede sonuçlar veren önemli araçlardan birisidir. Ancak dolaylı vergi yükünün fazla olması farklı gelir grupları arasında vergi adaletinin dengesiz dağılmasına ve alt gruptaki vatandaşların vergi yükünün çok daha fazla olmasına sebep olmaktadır. Bu durum harcamaların azalmasına ve dolayısıyla vergi yükünde düşük kalmasına neden olmaktadır. Dolaysız vergiler ise artan oranlı yapısı ile farklı gelir yapıları içinde vergi adaletinin daha dengeli dağılmasına imkan tanımaktadır. Dolayısıyla hükümetler vergilemede eşitlik ilkesine uygun olarak vergi adaletini sağlayacak ve aynı zamanda vergide kayıt dışını engelleyecek politikalar geliştirmelidirler.

Yapılan bu araştırmada Türkiye’nin dolaylı ve dolaysız vergi payları bölgesel açıdan incelenmiş ve pozitif yaklaşıma uygun olarak incelenen dönemler arasında hem statik hem de dinamik sonuçlar sunmuştur. Bu çalışmayı değerlendirecek araştırmacıların bölgesel politikaların geliştirilmesi için normatif sonuçları koyabilecek analizlerin yapılması tavsiye edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Aamir, M., Qayyum, A., Nasir, A., Hussain, S., Khan, K. I., & Butt, S. (2011). Determinants of Tax Revenue: A Comparative Study of Direct Taxes and Indirect Taxes of Pakistan and India. *International Journal of Business and Social Science*, 2(19), 173-178.
- Çiçek, U., & Uğur, K. (2019). Türkiye ile AB Ülkelerinin Dolaylı – Dolaysız Vergiler Açısından Karşılaştırması. *SDÜ Vizyoner Dergisi*, 10(24), 290-310.
- Demirel, E. (2020). İlk TBMM’nin İlk Kanunu: Ağnam Resmi. *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 5 (TBMM’nin 100. Yılı Özel Sayısı), 19-37.
- Erdoğan, E. (2012). *Vergi Gelirleri ile Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği (1998-2011 Dönemi)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla.
- Hakim, A. T., Karia, A. A., David, J., Ginsad, R., Lokman, N., & Zolkafli, S. (2022). Impact of Direct and Indirect Taxes on Economic Development: A Comparison Between Developed and Developing Countries. *Cogent Economics & Finance*, 10(1), 1-30.

- Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü (2023). *Genel Bütçe İstatistikleri*. Erişim Adresi: <https://muhasabat.hmb.gov.tr/merkezi-yonetim-butce-istatistikleri>, Erişim Tarihi: 15/10/2022.
- İnan, M. (2006). Seçilen Bazı İllerin Vergi Yapısı ve KDV Açısından Vergi Yükünün İncelenmesi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 209-226.
- Kalkınma Bakanlığı (2014). *Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018*, Ankara.
- Kumrulu, A. (1988). Türkiye'de Vergi Politikası Gelişmeleri: Karar Alma Süreci ve Sapmalar (1950-1985). *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 40(1-4) 193-235.
- Lustig, N., & Wang, Y. (2020). *The Impact of Taxes and Transfers on Income Inequality, Poverty, and The Urban-Rural and Regional Income Gaps in China* (No. 2003). Tulane University, Department of Economics, Working Paper 547, 1-36.
- Mutlu, A., & Çelen, M. (2012). *Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin Türk Mali Sistemi İçerisindeki Yeri: Siyasal, Sosyal ve Ekonomik Sonuçları*, Yayın No: TÜSİAD-T/2012-10/532.
- Münyas, T. (2020). Türkiye'de Dolaylı ve Dolaysız Vergi Gelirlerini Etkileyen Finansal Piyasa Göstergeleri. *Beykoz Akademi Dergisi*, 8(2), 270-282.
- Ogundana, O. M., Ogundana, O. M., Ogundama, O. M., Ibidunni, A. S., & Adetoyinbo, A. (2017). Impact of Direct and Indirect Tax on The Nigeria Economic Growth. *Binus Business Review*, 8(3), 215-220.
- Ortaç, F. R. (2003). *Veri Yapısı Kavramı ve Türkiye'de 1980 Sonrası Vergi Yapısının Değerlendirilmesi*. B. Çelik ve F. Saraçoğlu (Ed.) Maliye Seçme Yazılar içinde, G.Ü. İ.İ.B.F. Geliştirme Vakfı İktisadi İşletmesi, Ankara, 99-124.
- Özdemir, B. (2009). Vergi Sistemlerinde Dolaysız Vergilerden Dolaylı Vergilere Kayış ya da Tüketim Vergilerinin Artan Ağırlığı. *Maliye Dergisi*, 157, 1-32.
- Özpehriz, N. (2008). Türkiye'de Dolaylı Vergi Yükü Gerçekten Çok Mu Yüksek?. *Vergi Dünyası*, Sayı: 327, 95-101.
- Öztürk, Ö., F. (2021). Dolaysız ve Dolaylı Vergi Gelirlerinin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 8(3), 430-442.
- Pehlivan, O. (2010). *Kamu Maliyesi*. Derya Kitabevi, Trabzon.
- Susam, N., & Oktayer, N. (2007). Türkiye ekonomisinde genel bütçe vergi gelirleri içinde dolaysız ve dolaylı vergiler (1995-2005). *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(2), 105-123.
- Şeker, M. (2006). Türk Vergi Sisteminde Dolaylı-Dolaysız Vergiler ve AB Vergi Sistemi ile Uyumlaştırma Süreci, *Vergi Raporu*, 80, 127-140.
- Taş, R. (1995). Türk Mali Sisteminin Uzun Dönem (1923-1980) Gelişiminin Yapısal ve Oransal Analiz Yöntemleriyle Değerlendirmesi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 1-2(50), 355-382.
- Ünlükaplan, İ. ve Arısoy, İ. (2011). Vergi Yükü ve Yapısı ile İktisadi Büyüme Arasındaki Dinamik Etkileşimler Üzerine Uygulamalı Bir Analiz. *ODTÜ Geliştirme Dergisi*, 38 (Nisan), 71-100.

EĞİTİM SEKTÖRÜNDE ÇALIŞAN BİREYLERİN MESLEKİ TÜKENMİŞLİK DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

Doç. Dr. Alper GEDİK

Selçuk Üniversitesi, alpergedik@selcuk.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-9085-5605

ÖZET

Mesleki tükenmişlik, işle ilgili stresin özel bir türüdür - aynı zamanda azalan başarı ve kişisel kimlik kaybını da içeren bir fiziksel veya duygusal tükenme halidir. "Tükenmişlik" tıbbi bir teşhis değildir. Bazı uzmanlar, tükenmişliğin arkasında depresyon gibi diğer koşulların olduğunu düşünüyor. Bu çalışmada yerel bir çalışma grubu ile eğitsel alanda çalışan bireylerin mesleki tükenmişlikleri incelenmiştir. Geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı kullanılmış ve veriler R programında analiz edilmiştir. Araştırma bulguları öğretmenlerin mesleki tükenmişliklerinin orta-yüksek seviyede olduğunu ve cinsiyete göre mesleki tükenmişliğin değişkenlik gösterdiğini ortaya koymuştur. Sonraki araştırmacı ve uygulayıcılara bir takım öneriler sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler : Tükenmişlik, Mesleki Tükenmişlik, R Programı

EXAMINATION OF PROFESSIONAL BURNOUT LEVELS OF INDIVIDUALS WORKING IN THE EDUCATION SECTOR

ABSTRACT

Occupational burnout is a specific type of work-related stress – a state of physical or emotional exhaustion that also includes diminished achievement and loss of personal identity. "Burnout" is not a medical diagnosis. Some experts think that other conditions, such as depression, are behind burnout. In this study, occupational burnout of individuals working in the educational field with a local study group was examined. A valid and reliable measurement tool was used and the data were analyzed in the R program. The research findings revealed that the professional burnout of teachers is at a moderate-high level and that professional burnout varies according to gender. A number of recommendations are offered to subsequent researchers and practitioners.

Keywords: Burnout, Professional Burnout, R Programming

İŞLETMELER ARASI REKABETTE İŞE ALMA YÖNTEMLERİNDE İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNİN ÖNEMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Doç. Dr. Alper GEDİK

Selçuk Üniversitesi, alpergedik@selcuk.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-9085-5605

ÖZET

İşletmeler açısından İnsan kaynakları yönetimi beşeri sermaye olarak giderek önem kazanmaktadır. İşletmeler rekabet koşulların getirdiği zorluklarla baş edebilmek için yeni Pazar arayışları ve pazarlamada yeni stratejiler denemektedirler. Günümüzde bu denemeler insan kaynakları üzerine yapılan çalışmalarla rekabette entelektüel sermayenin de önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle işletmeler işe alma yöntemlerinde insan kaynaklarının kurallarına önem vermek zorundadır. Bunlardan yola çıkarak işletme yöneticileri kurumsal yapılarını yenileyerek teşkilat yapılarını sürekli revize etmekte ve insan kaynaklarının daha verimli olabilmesi maksadıyla yeni yöntem ve süreçler geliştirmektedirler. Bu durum İnsan kaynakları yönetiminin işletmeler açısından daha stratejik bir önem kazanmasına neden olmaktadır.

Bilimsel çalışmalar özellikle insan kaynakları yönetimi üzerine çalışmaların literatürde hızla arttığını göstermektedir. Bu artış insan kaynakları yönetimine yeni stratejiler kazandırmaktadır. Rekabet olgusunun işletmeler açısından hızla arttığı günümüz koşullarında çalışanların işe alımlarının önemi de giderek artmaktadır. Bu durum etkili işe alım yöntemleri geliştirmeye işletmeleri zorlamaktadır. Çalışmada insan kaynakları yönetimi açıklanarak istihdam süreçlerindeki etkileri incelenmiştir. Daha sonra işletmeler açısından işe alım yöntemleri ve karşılaşılan güçlükler yeni yaklaşımlar doğrultusunda değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler : İnsan Kaynakları Yönetimi, İşe Alma Yöntemleri, Rekabet.

EVALUATION OF THE IMPORTANCE OF HUMAN RESOURCES MANAGEMENT IN RECRUITMENT METHODS IN INTER-BUSINESS COMPETITION

ABSTRACT

Human resources management is becoming increasingly important for businesses as human capital. Businesses are searching for new markets and trying new strategies in marketing in order to cope with the challenges brought by competitive conditions. Today, these experiments reveal that intellectual capital is also important in competition with studies on human resources. For this reason, businesses must pay attention to human resources rules in their recruitment methods. Based on these, business managers constantly revise their organizational structures by renewing their corporate structures and developing new methods and processes in order to make human resources more efficient. This situation causes human resources management to gain more strategic importance for businesses.

Scientific studies show that studies on human resources management are rapidly increasing in the literature. This increase brings new strategies to human resources management. In today's conditions, where competition is rapidly increasing for businesses, the importance of employee recruitment is also increasing. This situation forces businesses to develop effective recruitment methods. In the study, human resources management was explained and its effects on employment processes were examined. Then, recruitment methods and difficulties encountered by businesses were evaluated in line with new approaches.

Key Words: Human Resources Management, Recruitment Methods, Competition.

ZOLDURA (LYSTRA) HÖYÜK YÜZEY ARAŞTIRMASINDA TESPİT EDİLEN DEMİR ÇAĞI SERAMİĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Zafer Korkmaz

Selçuk Üniversitesi, zaferkorkmazelcuk.edu.tr- 0000-0002-6018-9533

ÖZET

Zoldura (Lystra) Höyük Konya İli, Meram İlçesi, Hatunsaray Mahallesi'nin 1.2 km kuzeybatısında bulunmaktadır. Çalışmamızda önce ki yıllarda da yüzey araştırmaları ve yayınlara konu olmuş bu höyüğün³ Demir Çağı seramiği hakkında bilgiler verilmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada tanıtılan malzeme Konya Müzesi başkanlığında, Dr. Öğr. Üyesi İlker Mete Mimiroğlu bilimsel danışmanlığında 2021 yılında tek dönem olmak üzere gerçekleştirilen yüzey araştırmaları çerçevesinde toplanmıştır. Bu araştırmada; Kalkolitik, Tunç, Demir, Helenistik, Roma, Bizans ve Osmanlı Dönemlerine ait Anadolu'nun yerleşim tarihinin önemli bir kısmına tanıklık etmiş seramik malzemenin bulunduğu görülmüştür. Yazıda seramiğin analogi yolu ile kronolojik tasnifi ve genel tanıtımı yapılmıştır. Doğu Akdeniz ve Levant Bölgelerinde MÖ 2. Bin yılın son iki yüz yılında gerçekleşen olaylar silsilesi sonucunda Anadolu'da Hitit İmparatorluğu yıkılmış ve Geç Tunç Çağı sona ermiştir. Takip eden MÖ 1. Bin yılın ilk iki yüzyıllık süresi içinde Demir Çağları olarak adlandırılan dönemin erken safhası başlamıştır. Bu süreçle bağlantılı olarak höyüğün Erken Demir Çağı'na ait tabak ve çömlek formlarının Geç Tunç Çağı formlarından miras alınarak farklı hamur ve astar ile üretildikleri görülmüştür. Demir Çağı'nın sonraki evrelerine ait örnekler; özgün yaratıya sahip bölgesel üretimler, black on red denilen seramik grubu örnekleri, Batı Anadolu arkaik devir seramik kültürlerinden etkilenen ve Orta Anadolu'nun bilindik geometrik desenli seramiğinden oluşmaktadır. Çalışmamızda basit ağız kenarlı, dik kenarlı, üst yüzü düz dışa çekik kenarlı tabak ve kaseler, küresel gövdeli kase, dışa çekik ağız kenarlı krater gibi formlara ait örnekler ile bant, geometrik ve floral bezemeli seramiğin tanıtımı yapılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Konya, Lystra, Zoldura, Demir Çağı

³ Bahar-Karauğuz-Koçak 1996, 39-40, 45; Bahar ve Koçak 1999, 47-48; Bahar ve Koçak 2004, 20, 29.

BELGESEL TÜRDEKİ AHLAT GRAVÜRLERDE AQUATINTA YÖNTEMİ İLE TONLAMA

Prof. Mustafa KÜÇÜKÖNER

Necmettin Erbakan Üniversitesi,

ORCID ID: 0000-0003-2944-8872

ÖZET

Belgesel gravürler Almanya başta olmak üzere Avrupa ülkelerinde 16. yüzyıldan itibaren yaygınlaşmaya başlamıştır. 17. ve 18. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde sanatçılar gelmiş ve özellikle şehirlerin belgesel türde gravür resimlerini yapmışlardır. Belgesel türde yapılan gravürlerde şehirlerin yanı sıra kıyafet, sosyal yaşam, bitkiler gibi konular da yapılmıştır. Günümüzde o döneme ait şehir ve yapıların niteliği konusunda belgesel gravürler önemli olmaktadır.

Aquatinta tekniği 18. yüzyılın sonlarında İspanyol ressam Francisco Goya tarafından geliştirilmiş ve gravür sanatına katılmıştır. Goya ilk olarak asfalt tozlarını kalıp üzerine serpmiş, sonra onları mum alevi ile eritmiştir. Gravür sanatında ilk defa klasik çizgisel tonlama yerine noktalardan oluşan lekesele tonlama kullanmıştır.

Ahlat günümüzde Bitlis'e bağlı bir ilçedir. Selçuklu Döneminde en büyük kentlerden olan Ahlat, Türklerin Anadolu'ya geçişinde ve yerleşmesinde önemli rol oynamıştır. Yüzyıllarca bu stratejik önemini korurken aynı zamanda kültür ve sanat alanında da öne çıkan değerler üretilmiştir. Ahlat mezar taşları da bunlardan biridir. Ahlat mezar taşları büyüklükleri, üzerlerindeki motifleri ile eşsizdirler.

2012 – 2015 yılları arasında Atatürk Üniversitesi Resim Bölümü öğretim elemanı ve öğrencileri tarafından Ahlat mezar taşları gravürleri projesi yapılmıştır. Çalışma için önce Ahlat'a gidilmiş, alanda çizimler ve çekimler yapılmış, sonra Erzurum'da atölye ortamında çizimler gravür resme dönüştürülmüştür. Bu çalışmada bu gravürlerden bazıları yer alacaktır. Gravürler aquatinta tekniği açısından ele alınacak ve tonlama konusunda değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Belge, Aquatinta, Ahlat Mezar Taşları, Tonlama.

ABSTRACT

Documentary engravings began to become widespread in European countries, especially in Germany, from the 16th century. In the 17th and 18th centuries, artists came to the Ottoman Empire and made documentary type engravings, especially of cities. In the documentary style engravings, subjects such as clothing, social life and plants were also made, as well as cities. Today, documentary engravings are important about the nature of the cities and buildings of that period.

The Aquatinta technique was developed by the Spanish painter Francisco Goya in the late 18th century and was introduced into the art of engraving. Goya first sprinkled asphalt powder on the mold and then melted it with a candle flame. For the first time in engraving art, he used spot toning consisting of dots instead of classical linear toning.

Today, Ahlat is a district of Bitlis. Ahlat, one of the largest cities during the Seljuk Period, played an important role in the transition and settlement of Turks in Anatolia. While maintaining this strategic importance for centuries, prominent values were produced in the field of culture and art. Ahlat tombstones are one of them. Ahlat tombstones are unique with their size and motifs on them.

Between 2012 and 2015, the Ahlat tombstone engravings project was made by Atatürk University Painting Department faculty members and students. For the study, they first went to Ahlat, drawings and shots were made in the field, and then the drawings were turned into engravings in a workshop environment in Erzurum. Some of these engravings will be included in this study. The engravings will be discussed in terms of aquatinta technique and evaluated in terms of tone.

Key Words: Document, Aquatinta, Ahlat Tombstones, Tone.

1. GİRİŞ

Eskiden beri belgesel türde resim yapmak için sanatçılar çalışmışlardır. Özellikle Almanya'da 15.yüzyılda matbaanın bulunması ile beraber yazı hızla çoğaltılmaya başlanmıştır. Buna eş olarak resimlerin de çoğaltılmasının hızlanması gerekmiştir. Alman sanatçı Albert Dürer yüzyılın sonuna doğru ahşap kalıptan ve bakır kalıptan hızla çoğaltım yapmaya başlamış, resim çoğaltma işi matbaa gibi ilerlemiştir.

Öncelikle dini kitaplar ve konular çoğaltma konusu iken, ilerleyen yüzyıllarda doğa da resmin konusu olmaya başlamıştır. Doğal olaylar, doğadaki canlı cansız türlerin yanı sıra şehirler,

köyler, kaleler, tarihi ve sosyal yapıların da görüntüleri çoğaltmanın konusu olmuştur. Özellikle Paris'te yaşayan sanatçılar Avrupa ve diğer yerlere de giderek oralandaki topografyayı, coğrafik yapıyı, doğal yaşamı ve insanlara ait olan şehirleri de resmetmeye ve gravür kalıpları ile bu resimleri çoğaltmaya başlamışlardır. “Belge niteliğinde gravür resim çalışma toplum içinde yaygınlaşmış, ülkeler hem kendi sınırları içinde ki olayları ve tarihi yerleri hem de diğer ülkelere ait yerleri, olayları resmederek belgeleme girişimleri başlatmışlardır” (Küçüköner, 2022, 3).

Avrupalı sanatçılar askeri ve stratejik olarak önem kazanan şehir görünümüleri için yıllarca süren geziler düzenlemişlerdir. Bu sanatçılardan onlarcası dönemin Osmanlı Devleti topraklarına da gelmişlerdir. Bu sanatçılar kaleleri, camileri, şehirleri, önemli yapıları, insan yaşamlarını kıyafet ve bitki gibi yüzlerce konuda konuyu alanda defterlerine resmetmişlerdir. Paris'e dönünce de bu görüntüleri gravür kalıplarına aktarmışlar, kazıma veya asitleme yolu ile görüntüleri kalıplar üzerinde yapılandırmışlardır. Anadolu konulu yüzlerce gravür mevcuttur.

2008 yılında Erzurum'da bir grup Türk sanatçı Anadolu'nun özellikle doğusundaki illerindeki önemli tarihi yerlerin gravürlerini çalışmaya başlamışlardır. Bunlar arasında Erzurum, Ani, Antep ve Ahlat gravürleri oldukça çok sayıda çalışılmış ve çoğaltılabilir kalıplar haline getirilmişlerdir.

Bu çalışmada kısa bir girişten sonra bir sonraki bölümde Ahlat hakkında bilgi verilecek, tarihi ve kültürel olarak öneminden bahsedilecektir. Ardından konu başlığında da geçen aquatinta tekniği kısaca tanıtılacaktır. Son olarak da bulgular bölümünde Ahlat konulu gravürlerde aquatinta tekniği kullanılarak yapılmış olan gravür resimler ele alınacaktır. Bu gravürler teknik açıdan değerlendirilecek, sanatsal olarak yorumlanacaklardır.

2. AHLAT

Ahlat Bitlis'e bağlı Van Gölü'nün kuzeyinde bir ilçedir. “Kubbet-ül İslam” olarak bilinen Ahlat, zamanında Selçukluya başkentlik de yapmıştır. Bugün üzerindeki Selçuklu mezar taşları ve kümbetler günümüzün en paha biçilmez kültür miraslarındandır. Özellikle mezar taşlarının büyüklüğü, üzerindeki işlemlerin sanatsal değerinin bir benzeri bulunmamaktadır.

Ahlat mezar taşlarının kültürel ve tarihi değerinin korunması, toplum tarafından tekrardan hatırlanması gibi amaçlardan dolayı 2012 yılında bir gravür projesi yapılmıştır. Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Resim Bölümü öğretim elemanları Mustafa Küçüköner ve Lütfü Kaplanoğlu ile birlikte uzman ressamlar tarafından yürütülen proje kapsamında önce

Ahlat'a gidilmiştir. Mezar taşları yakından görülerek çizimleri yapılmış ve fotoğrafları kaydedilmiştir. Erzurum'da gravür atölyesinde bu kayıtlardan seçilen görseller gravür kalıplarına aktarılmış ve özellikle de aquatinta tekniği ile lekese tonlarda olacak şekilde resmedilmişlerdir.

Görsel 1. Ahlat Mezar Taşları.

Ortaya çıkan çalışmalar değişik yerlerde sergilenmiş olup zaman içinde bir müzede yer alması hedeflenmektedir. Bu çalışmalar arasından seçilen 4adet gravür resmin görseli bu bildiri çalışmamızda yer almıştır. Aşağıdaki bölümlerde aquatinta tekniğinden bahsedildikten sonra bu gravür resimler ele alınarak değerlendirilecektir.

3. AQUATINTA

Aquatinta terim olarak aqua: su, sıvı ve tinta: noktalama sözcüklerinin bir araya gelmesinden oluşmakta olup mana olarak da sıvı ortamda elde edilen noktasal lekese değerler olarak anlam kazanmaktadır. Günümüzde Aquatinta tekniği sanatçı tarafından reçine tozlarının çinko kalıp üzerine yapılandırılması, görüntünün tonalitesine göre farklı sürelerde asitleme işleminden geçirilmesi ve ardından çinko levhanın yüzeyinde yapılan görselin noktasal değerleri taşıyarak resimlere dönüşmesi olarak tanımlanabilir.

Aquatinta tekniğinde önce tasarım hazırlanır. Sonra çalışmanın yapılabileceği ebatta bir çinko levha hazırlanır ve yüzeyi parlatılır. Reçine tozlarının olduğu tozlama dolabına yerleştirilir. Dolabın içerisindeki çark dışardaki kol sayesinde hızlıca döndürülerek içerideki tozların havaya kalkması sağlanır. Dolabın kapağı açılarak içindeki ızgaranın üzerine çinko levha yerleştirilir ve kapak kapatılır. Havadaki tozlar yavaşça levhanın üzerine iner. 30-60 saniye kadar bekledikten sonra kapak açılarak

levha ızgara ile beraber dışarı çıkartılır. İspirto ocağının alevi ızgaranın altında gezdirilerek levhanın üzerindeki tozların levhaya yapışması sağlanır. “Alev çok bekletilirse tozlar daha fazla eriyip sıvıya dönüşerek araları da kapatabilir. Bu yüzden çok bekletmeden çekmek doğru olur. Soğuyan levha çalışma masasına alınır ve sanatçı çalışacağı resmin görselini yüzeye aktarır.” (Küçüköner, 2022, 84)

Daha kalın tozlarla daha kalın noktasal değerler eldeedilebilir. “Dolap kullanılmadan önce bir kavanoz içine tozlar doldurulur, üzerine delikli bir kumaş bağlanarak kavanoz yukardan sallanır ve tozlar levhaya dökülürdü.” (Akalan, 2000, 120)

Görsel 2. Francisco Goya, “Aklın Rüyası Canavarlar Üretir”, 1799, Aquatinta, 21x15 cm.

İlk olarak İspanyol sanatçı Francisco Goya tarafından aquatinta tekniği tonlama olarak kullanılmıştır. Goya Caprissos serisinin tamamını bu tekniği kullanarak yapmış, genelde açık, orta ve koyu olmak üzere üç farklı tonaliteden yararlanmışır. Noktalı tonalitesinin resme kattığı estetik görünüm ve çalışılma kolaylığı gibi sebeplerden sanatçılar tarafından oldukça rağbet gören bu teknik, günümüzde Türkiye’de sanatçılar tarafından da çokça kullanılmaktadır.

4. AHLAT KONULU GRAVÜRLERDE AQUATINTA YÖNTEMİ İLE TONLAMA

Ahlat mezar taşları yapıldığı dönem olan Selçuklunun ince sanatçılığını ve tasarımsal gücünün göstergeleridir. Mezar taşlarının sayısından yola çıkılarak buranın zamanında çok büyük bir şehir olduğu düşünülebilir. Ayrıca taşların sanatsal görünümleri de yine zamanında sanatın ne kadar önemli olduğunu da ispatlamaktadır.

Görsel 3. Hava Küçüköner, “Ahlat Mezar Taşlarında Dua”, 2012, Gravür (Aquatinta), 40x60 cm.

Görsel 3’te sanatçı Hava Küçüköner tarafından yapılmış bir gravür görmekteyiz. Resimde bir arada ayakta duran 7 adet mezar taşı görülmektedir. Taşların yönlerinin aynı tarafta olması sebebi ile de bir küme oluşturmuşlardır. Yakın planda bulunan taşların üzerindeki kaligrafik Kuran yazısı net olarak görülmektedir. Oysa geri plandaki taşların üzerlerinde yazılar net değildir. Zira resimde bir derinlik söz konusudur ve bu derinliğin sağlanabilmesi için yakın ve uzak plan arasında netlik farkından yararlanılmıştır.

Yakındaki taşlar hep nettir hem de üzerlerinden yazının açık ve koyu kontrast oluşturması sayesinde en kontrastlı alan olmuştur. Kontrastlık sayesinde de bu alan resimde en çok dikkati çekmektedir. Geri planda yer alan taşlarda hem yazı net değildir hem de var olan tonlar birbirlerine çok yakın olduklarından kontrastlık da söz konusu olmamaktadır. Resimde uzak ve yakın planlar arasındaki netlik farklılığı ve açık koyu kontrastlığı aquatinta tekniği ile elde edilmektedir.

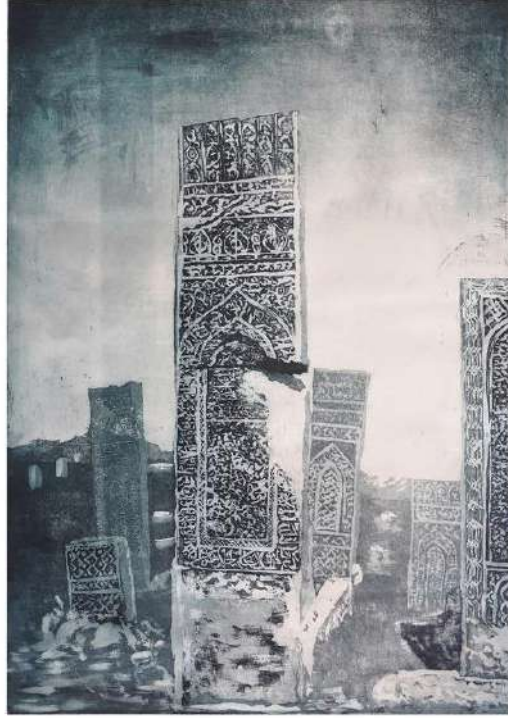

Görsel 4. Sinem Alp, “Ahlat Mezar Taşları”, 2012, Gravür (Aquatinta), 44x60,5 cm.

Görsel 4’te sanatçı Sinem Alp tarafından yapılmış bir gravür görmekteyiz. Resimde ön ve geri planda ayakta duran 9 adet mezar taşı görülmektedir. Burada da taşların yönü aynıdır ve bir düzen oluşmuştur. Yakın alanlardaki taşların üzerindeki kaligrafik yazılar net bir şekilde çalışılmıştır. Geri plandaki taşların üzerinde ise kaligrafik yazı net değildir. Yakın plandaki taşlar üzerlerindeki netlik sayesinde öne çıkmakta ve net olarak algılanabilmektedir. Aquatinta tekniği ile çalışılan bu gravürde tekniğin bütün ton aşamaları bu ön plandaki taşlara taşınmıştır.

Geri plandaki taşlar ise teknik olarak kısa sürelerde asitleme sayesinde daha hafif tonlarda yapılabilmektedir. Uzaktaki bu taşların net olmayışının yanı sıra kontrastlığa da sahip olmayışları onların geri plana gitmelerini sağlamaktadır. Oysa yakın plandaki taşlarda teknik olarak açık ve koyu tonlar tamamen çalışılmış ve bu sayede resimde açık-koyu kontrastlığı elde edilmiştir. bu sert kontrastlık da yine bu taşların önde olması ve dikkat çekmesini sağlamaktadır.

Görsel 5. Hava Küçüköner, “Ahlat Selçuklu Mezarlığı”, 2012, Gravür (Aquatinta), 49x69 cm.

Görsel 5’te sanatçı Hava Küçüköner tarafından yapılmış bir gravür görmekteyiz. Resimde bir arada ayakta duran 6 adet mezar taşı görülmektedir. Taşların yönlerinin aynı tarafadır ve bu sayede ritmik bir düzen sağlanmıştır. Bu resimde ön plandaki büyük cüsseli mezar taşı resimdeki en belirgin olan taştır. Sağ taraftaki taş ise ondan sonraki belirgin olanadır. Geriye doğru gittikçe hem taşlar uzaklıktan dolayı kısılmakta hem de kademe kademe netlikleri zayıflamaktadırlar.

En öndeki taşın boyu insan boyunun yaklaşık üç katıdır ve resimde de üst kenara yaklaştırılarak devasa olduğu vurgulanabilmiştir. Taşın üzerindeki kaligrafik Kuran yazısı ise oldukça nettir. Sağ taraftaki taşta bu netlik biraz azalmış ve geriye gidildikçe de metlik kaybolmuştur. Taşların hem büyükten küçüğe sıralanışı sayesinde hem de netliğin giderek zayıflaması sayesinde resimde oldukça güçlü bir derinlik sağlanabilmiştir.

Açık-koyu ton kontrastlığı bu resimde de oldukça belirgindir. Yakın plandaki büyük taş üzerinde açık ton ile en koyu tonlar bir arada yer aldığından oldukça dikkat çekmektedir. Sağ taraftaki taşta en açık tonun kontrastı büyük taşta göre biraz daha zayıf bir koyu ton kontrastıdır. Gerideki taşlarda ise açık ton vardır ama koyu ton artık yoktur. Onun yerine orta tonda değerler yer almakta ve kontrast zayıflamaktadır. Kontrastlığın zayıflaması sayesinde bu taşlar geri plana gitmekte, öndeki taşlar ise sert kontrastlık sayesinde dikkati en çok çeken yerler olmaktadır.

Görsel 6. Sinem Alp, “Ahlat Mezar Taşları”, 2012, Gravür (Aquatinta), 44x69 cm.

Görsel 6’te sanatçı Sinem Alp tarafından yapılmış bir gravür görmekteyiz. Resimde ayakta duran 9 adet mezar taşı görülmektedir. Bu taşların üç tanesi ön planda olup yerden yukarı resmin üst kenarına kadar eşit miktarda uzanmaktadırlar. Bu üç taşın hem boyları aynıdır hem de ton değerlerindeki netlik. Taşlar ön plandadır ve netlik olarak da en net taşlardır. Sanatçı bu taşlarda bütün asitleme dakikalarını kullanmış ve en açıktan en koyuya varan tonları oluşturmuştur. Geride kalan taşlarda ise asitleme süreleri daha az kullanılmıştır. Gerideki taşlarda netlik çok düşüktür. Bu sayede resimde ön ve arka plan netlik farklılığı sayesinde oldukça güçlü bir derinlik oluşmaktadır.

Öndeki taşlarda ayrıca açık koyu ton kontrastlığı da en üst seviyededir. Taşlarda en açık ile en koyu tonlar yan yana işlendiğinden dolayı izleyici gözünde oldukça dikkat çekmektedir. Geri plandaki taşlardaki ton kontrastlığı çok zayıf olduğundan dolayı bu taşlar izleme esnasında dikkati daha az çekmektedir. Bu resimde ve diğerlerinde görülmektedir ki aquatinta tekniği sayesinde resimlerde ön plandaki taşlar daha net yapılabilmektedir.

SONUÇ

Çalışmada Ahlat’ın öneminden ve aquatinta tekniğinden kısaca bahsedilmiştir. Çalışmada 4 adet gravür resim ele alınarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Değerlendirme hem tonalite netliği hem de ton kontrastlığı üzerinden yapılmış ve resimlerde ön ve geri planlardaki derinliğin bu özellikler ile desteklendiği sonucuna varılmıştır.

Aquatinta tekniği sıra ile açıktan koyuya doğru birden çok sayıda ton değerleri üretebilmektedir. Bu tonlar sayesinde taşlardaki kaligrafik yazıların oluşturduğu kabartılar ve de yazılar rahatça algılanabilmiştir. Yakın plandaki taşlarda açık ile koyu tonlar bira arada

tutulduğu için bu taşlarda ton kontrastlığı sağlanmış ve ön planda olmaları sağlanmıştır. Geri plandaki taşlarda açık tonlar ile orta tonlar bira arda kullanılmış ve ton kontrastlığı daha düşük tutulduğu için bu taşlara daha az dikkat çektilmiştir.

KAYNAKÇA:

Küçüköner, M., *Çukur Baskı*, Grafik Üretim Teknikleri, Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Sayfa Aralığı: 55-102, Erzurum, 2022.

Akalan, G., *Gravür*, Kalesaramik Sanat Yayınları, Çanakkale, 2000.

GÖRSEL KAYNAKÇA:

Görsel 1. Mustafa Küçüköner Ahlat Fotoğrafları Koleksiyonu.

Görsel 2. [Prado Müzesi](#) , [Madrid](#) , [İspanya](#),

https://es.wikipedia.org/wiki/El_sue%C3%B1o_de_la_raz%C3%B3n_produce_monstruos

Görsel 3. Mustafa Küçüköner Ahlat Gravürleri Koleksiyonu.

Görsel 4. Mustafa Küçüköner Ahlat Gravürleri Koleksiyonu.

BEYŞEHİR GÖLÜ ADALARININ SAYISI VE ADLARI ÜZERİNE BAZI DEĞERLENDİRMELER

Doç Dr, Mustafa ARSLAN

Selçuk Üniversitesi, muarslan@selcuk.edu.tr - ORCID ID: 0000 0003 1924 5086

ÖZET

Ülkemizin en büyük tatlısu gölü olan Beyşehir Gölü'nün alanı, suyunun seviyesine göre değişse de, yaklaşık olarak 650 km²'dir. Kuş uçuşu uzunluğu yaklaşık 45km, eni de 25 km kadardır. Bu ölçüler dikkate alındığında oldukça geniş bir alanı kapladığı söylenebilir. Beyşehir Gölü irili ufaklı birçok adaya da sahiptir. Bu adalar genelde gölün batı kıyıları boyunca yayıldığından Beyşehir'den pek fark edilmezler. Hem gölün büyüklüğü hem de adaların tek seferde bir noktadan görülememesi adaların sayısı ve adları konusunda farklı bilgilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Konu ile ilgili ilk başvurulacak kaynaklarda bile farklı sayılar ve farklı adlar yer almaktadır. 1990'lı yılların sonunda, internet kaynaklarının henüz bu kadar yaygın olmadığı zamanda, adaların sayısı ile ilgilenenler veya görüş bildirenler Beyşehir Gölü'nde 33 ada olduğundan bahsederlerdi. Günümüzde farklı internet kaynaklarında farklı rakamlar yazıldığından eskiden 33 sayısı üzerindeki mutabakat günümüzde çok azalmıştır. Ancak yine de göldeki adaların sayısı ile ilgili bilgiler gerçekte olandan çok uzaktır. Göldeki adaların sayısı ile ilgili belirsizlik adları ile ilgili de yaşanmaktadır. Bazı ada adları çok önemli kaynaklarda yanlış yazılabilmekte bu da o kaynaklardan faydalanan ikincil kaynakları etkilemekte böylece bir adanın yanlış yazılmış adı neredeyse gerçek adı haline gelebilmektedir. Yanlış kullanımların yanında göl çevresindeki farklı yerleşim yerleri adaların isimlendirilmesinde farklı kelimeleri kullanmayı tercih etmiştir. Bunlara anlamı bilinmeyen ada isimleri de eklenebilir. Bu çalışmada yazarın daha önce belirlediği adaların sayısı ve adları üzerine değerlendirmeler yapılmış, hem derleme sözlüğüne hem de coğrafya terimleri sözlüğüne önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Beyşehir Gölü, Beyşehir Gölü Adaları, Adaların Adı, Adaların Sayısı.

ŞAKİR PAŞA CAMİİ HAZİRESİNDEKİ MEZAR TAŞLARI

Doç. Dr. Emine GÜZEL

İnönü Üniversitesi, 0000-0003-3344-6271

ÖZET

Doğu Anadolu Bölgesi'nde, Malatya Ovası'nın güney tarafında kurulan şehir, doğu ile batı arasında ulaşımın sağlandığı birçok önemli yolun kavşak noktası olması ve birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olmasıyla geçmişten günümüze her daim stratejik bir öneme sahip olmuştur. Bunun bir sonucu olarak bu tarihi yerleşim yeri İran, Bizans, Roma, Arap, Ermeni ve Türk medeniyetlerinden izler taşıyan pek çok tarihi esere ev sahipliği yapmıştır.

Şehrin önemli ilçelerinden biri olan Arapgir'de de geçmişin izlerini taşıyan birçok eser bulunmaktadır. Bu eserlerden biri de Şakir Paşa Camii ve caminin hemen yanında bulunan haziresidir. Özellikle Osmanlılar döneminde inşa edilen hemen her caminin bahçesinde ya da çevresinde bir de hazireye yer verilmiştir. Bu cami ve hazirelerden biri de Malatya iline bağlı Arapgir ilçesinde bulunan Şakir Paşa Camii haziresidir. Sonraki dönemlerde yapılan onarımlarla bazı değişimlere uğrayan eser, son dönem Osmanlı eserlerinden biri olmasına rağmen oldukça sade bir yapıya sahiptir. Son dönem Osmanlı mimarisinde karşılaştığımız batı etkisi daha çok haziredeki tezyinatta görülür.

Bu çalışmamızda Şakir Paşa Camii ile caminin kuzeybatısında yer alan haziresi ele alınmıştır. Çalışmamızın asıl konusu cami haziresi olduğundan söz konusu camiye genel olarak yer verilmiş, haziredeki mezar taşları ise tarih, form, tezyinat ve kitabe özellikleri bakımından ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şakir Paşa Camii, Hazire, Mezar Taşı, Malatya, Arapgir.

GRAVESTONES IN THE TREASURY OF ŞAKİR PAŞA MOSQUE

SUMMARY

Founded on the southern side of the Malatya Plain in the Eastern Anatolia Region, the city has always had a strategic importance from past to present, being the crossroads of many important roads between east and west and being home to many civilizations. As a result, this historical settlement has been home to many historical monuments bearing traces of Iranian, Byzantine, Roman, Arab, Armenian and Turkish civilizations.

Arapgir, one of the important districts of the city, has many works bearing the traces of the past. One of these artifacts is the Şakir Pasha Mosque and its treasury located right next to the mosque. Especially in the Ottoman period, almost every mosque built in the garden or in the vicinity of the mosque had a treasury. One of these mosques and treasuries is the Şakir Pasha Mosque and its treasury located in Arapgir district of Malatya province. The work, which has

undergone some changes with the repairs made in the following periods, has a very simple structure despite being one of the last period Ottoman works. The western influence that we encounter in the late Ottoman architecture is mostly seen in the ornamentation in the cemetery.

This study focuses on the Şakir Pasha Mosque and its treasury located to the northwest of the mosque. Since the main subject of our study is the treasury of the mosque, the mosque in question is included in general, and the tombstones in the treasury are discussed in detail in terms of date, form, ornamentation and inscription features.

Keywords: Şakir Pasha Mosque, Hazire, Gravestone, Malatya, Arapgir.

GİRİŞ

Geçmişten günümüze cami, mescit, türbe, çeşme ve kervansaray gibi birçok tarihi yapıyı barındıran Arapgir’de bulunan eserlerden biri de Çobanlı Camii olarak da bilinen Şakir Paşa Camii ve haziresindeki mezar taşlarıdır.

İslâm şehirlerinde önceleri genellikle yerleşim alanından uzak ve şehir kapılarına yakın yerlerde oluşturulan mezarlıklar, zamanla yerleşim alanlarının genişlemesiyle şehirlerin içinde kalmıştır. Bununla birlikte yerleşim merkezlerinin dahilinde ya da haricinde cami, tekke, türbe ve medrese gibi yapıların yanı başında veya civarında da küçük mezarlıklar oluşmuştur. Hazîre olarak isimlendirilen bu alanlara yapının bânisi, tekkenin şeyhi, cami görevlileri, vakıf mensupları ya da medrese hocası gibi önemli kişiler defnedilmiştir (Bozkurt, 2004: 520). Başlangıçta birkaç kişinin defnedildiği bu mezarlıklar, zamanla bu kişilerin aileleriyle daha başka kimselerin de gömülmesiyle genişleyerek daha büyük bir yapıya dönüşmüşlerdir. Söz konusu bu hazirelerden biri de Şakir Paşa Camii haziresidir.

Son dönem Osmanlı eserlerinden biri olan Şakir Paşa (Çobanlı) Camii haziresinde toplam beş adet mezar bulunmaktadır. Bunlardan üçü, üstü kubbeye örtülü baldaken planlı türbe içerisinde, diğer ikisi ise caminin batısında bulunan bahçe alanında yer almaktadır. Türbenin güneyine düşen bu bölüm, nispeten daha aşağı bir seviyededir. Türbede yer alan mezarlar üstü açık sanduka formunda, bahçedekiler ise kapaklı sanduka formundadır.

ŞAKİR PAŞA CAMİİ

Malatya il merkezine 120 km. mesafede bulunan eski adıyla “Daskuza” olarak bilinen (Günaltay :36) Arapgir ilçesinin Çobanlı Mahallesi’nde bulunmaktadır Şakir Paşa tarafından yaptırılmış olan caminin bânisi belli değildir (Şen, 2018: 77). Harime giriş kapısının üst kısmında yer alan kitabeye göre (Fotoğraf 1) cami 1308/1892 tarihli dir.⁴ Caminin orijinal kitabesi mihrabın hemen sağ üst köşesinde olup sekiz satır halinde ve talik hatla yazılmıştır. Giriş kapısının üzerinde yer alan kitabe ise talik hatla iki bölüm halinde dört satır olarak yazılmış olan mermer kitabe sonradan orijinal kitabe esas alınarak hazırlanmıştır.

⁴ Ayrıntılı bilgi için bz: Korkmaz Şen, Arapgir İlçesinin Tarihçesi ve Kültür Varlıkları (Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2018), 77.

Kitabe metni şu şekildedir:

۱- حضرت سلطان حمید دین مبین حامیدیر	اصدقانک فکریده اثر شهنشاهیدیر
۲- بنده سی شاکر باشای زهد تقوی پیشکیم	اکتساب زاو عقبا مقصاد عالیسیدر
۳- مسقط رأسنده یاپدیددی بو رعنا جامعی	ابتدائی مکتبی خیراتنک تالیسیدر
۴- یادمه کلسون حسنیاش وقتده تاریخ تام	شاکر الانعام حق بو معبدک بانسیدر
۵- سنه ۱۳۰۸	
1- Hazret-i Sultân Hamid din-i mübîn hâmidir.	Esdıkânın fikri de eser-i şehinşâhîdir
2- Bendesî Şakir Paşa-yı zühd-i takvay-ı pîşekim	İktisâb-ı zâü ukbâ maksâd-ı âlîsîdir
3- Maskat-ı re'sinde yaptırdı bu ra'nâ câmi'i	İptidâi mekteb-i hayrâtının tâlîsîdir
4- Yâdıma gelsin hüsniya beş vakitte târihi tâm	Şâkiru'l-en'âm hak bu ma'bedin bânîsîdir
5- Sene 1308	

2012-2014 yıllarında tecdid edilen cami, dikdörtgen bir plânlı ve iki katlıdır. Harim kısmının kuzeyinde kadınlar mahfili, kuzeyde ve giriş tarafında da ahşap sütunlarına taşıdığı son cemaat yeri bulunur. Eserin kuzeybatı köşesinde ise düzgün kesme taştan yapılmış bir minaresi yer almaktadır (Fotoğraf 2). Caminin duvar köşelerinde düzgün kesme taş, geri kalan bölümlerde ise kırma ve moloz taş kullanılmış, belli aralıklarla da ahşap hatıllar yerleştirilmiştir.

Kıble duvarında yer alan mihrap, kesme taştan yapılmış yuvarlak kemerli ve sade bir niş şeklindedir. Mihrap kavsarasını çevreleyen yuvarlak kemerin alt yüzeyine küçük kareler biçimli hafif oymalarla mukarnas görünümü kazandırılmıştır. Kemerin ortasında ise su damlası şeklinde bir kabartma ve bu kabartmanın içine de küçük bir çiçek motifi işlenmiştir (Fotoğraf 3). Basit geometrik kabartmaların kullanıldığı ahşap minber ise genel olarak sade bir yapıda olup (Fotoğraf 4) kapı alınlığında kazıma tekniğinde Cin Sûresi'nin 18. âyet-i yer almaktadır (Fotoğraf 5).

Ayet şu şekildedir:

وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا

Fotoğraf 1: Şakir Paşa Camii kitabesi

Fotoğraf 2: Şakir Paşa Camii son cemaat yeri ve minare

Fotoğraf 3: Şakir Paşa Camii mihrabı

Fotoğraf 4: Şakir Paşa Camii minberi

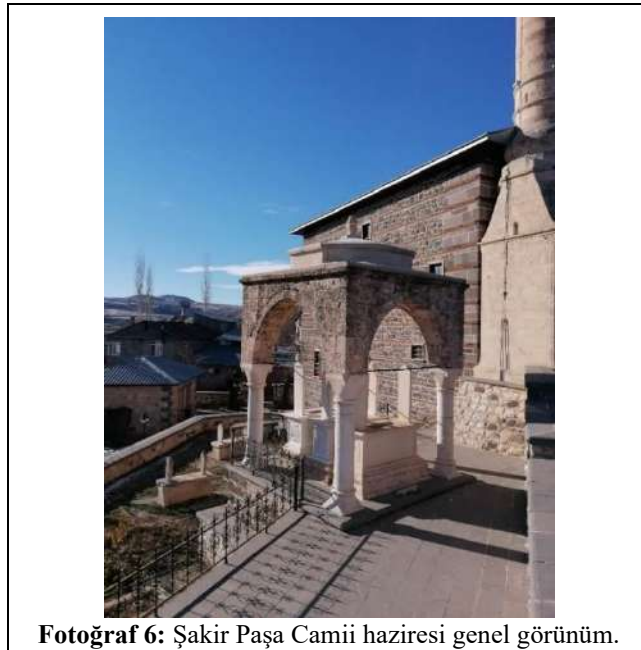

Fotoğraf 5: Minber kapı alınlığındaki kitabe.

CAMİ HAZİRESİ

Şakir Paşa Camii'nin batı cephesinde yer alan hazire alanındaki beş mezardan üçü kuzeybatı yönündeki baldaken planlı türpe içerisinde, diğeri ikisi ise güneybatı yönündeki bahçe alanında bulunmaktadır. Türbe bölümü baldaken tarzında olup dört adet mermer sütun üzerinde yükselmektedir. Sivri kemerlerle birbirine bağlanan barok karakterli volüt başlıklı mermer sütunların üst ve alt bölümlerinde birer bilezik bulunmaktadır. Üst örtü olarak kubbenin kullanıldığı türbede kubbeye geçiş pandantiflerle sağlanmıştır. (Fotoğraf 6, 7, 8)

Hazire içerisinde Şakir Paşa'nın babasına, annesine ve kardeşine ait olmak üzere toplam üç adet mezar bulunmaktadır. Mezarların üzerindeki mermer sandukalardan Şakir Paşa'nın kardeşine ait sanduka sade görünümlü yapılmış olup babasına ve annesine ait iki sandukanın dört tarafı barok karakterli S ve C kıvrımlı bitkisel motiflerle tezyin edilmiştir (Fotoğraf 9).

Fotoğraf 6: Şakir Paşa Camii haziresi genel görünüm.

Fotoğraf 7: Şakir Paşa Camii türbesi ve şahideli sandukalar

Fotoğraf 8: Şakir Paşa Camii türbesi ve pandantifler

Fotoğraf 9: Şakir Paşa Camii haziresindeki sandukaların barok karakterli tezyînatı

Haziredeki Mezar ve Şahideleri

Hazirede üstü açık sanduka şeklinde toplam üç adet şahideli mezar bulunmaktadır. Güneyden kuzeye doğru sıralı olarak ele aldığımız mezarlardan güneyden ilk sıradaki Şakir Paşa'nın

babasına, ortadaki mezar Şakir Paşa'nın annesine ve kuzeydeki üçüncü mezar ise Şakir Paşa'nın kardeşine aittir.

1 Numaralı Mezar

Güneydeki ilk mezarı teşkil eden mezarın baş ve ayak şahidesi sağlam durumdadır. Mezar, kitabesinde ifade edildiği üzere Şakir Paşa'nın babasına ait olup H.1289/M.1873 tarihlidir.

Düzgün kesme taş malzemedен yapılmış mezarın baş ve ayakcu şahidesi sağlam durumdadır. Düşey dikdörtgen gövdeli bir forma sahip olan baş şahidesi hamidî fes türünde bir başlıkla nihayetlendirilmiştir. Başucu şahidesinin ön yüzüne işlenmiş olan kitabe talik hatla kabartmalı olarak ve yatay satırlar halinde yazılmıştır. Kitabede 'Hüve'l-Bâki' ifadesinin yer aldığı serlevha satırı, dairesel olarak sapları kurdele ile bağlanmış iki buğday başağı içine alınmışken, tarih satırı haricindeki diğer satırlar yatay yönlü dikdörtgen kartuşlar içine alınmıştır. Toplam sekiz satırdan oluşan kitabenin tamamı "S" kıvrımları şeklinde hareketlendirilen bitkisel yaprak motifleriyle tezyin edilmiştir. Ayrıca şahidenin üst köşelerine de ince yapraklı birer çiçek motifi yerleştirilmiştir. (Fotoğraf 10)

Düşey dikdörtgen gövdeli bir forma sahip olan ayakcu şahidesi ise sağ ve soldan yapraklarıyla gövdeye bağlanan üç adet yapraklı gülden oluşan bitkisel bir tepelikle nihayetlendirilmiştir. Şahide ön yüzeyi, gövdesi dilimlendirilmiş bir saksıdan çıkan "S" ve "C" formlu kıvrık dal ve yapraklarıyla üç adet gül motifiyle tezyin edilmiştir (Fotoğraf 11).

Bununla birlikte üstü açık sanduka mezarın her bir yüzeyi kabartmalı olarak işlenmiş barok karakterli ortada istiridye kabuğu ile bunun etrafını saran "S" ve "C" kıvrımlı dal ve yapraklı bitkisel çiçek motifleriyle tezyin edilmiştir (Fotoğraf 12, 13).

Fotoğraf 10: Şakir Paşa'nın babasına ait başucu şahidesi ve kitabesi

Fotoğraf 11: Şakir Paşa'nın babasına ait ayakcu şahidesi

Mezar Taşındaki Kitabe Metni هو الباقي مشیران عظامدن شاکر پاشا خضرتلرینک پدری محمد اغانک خوابگاه ابدیسی بوراسیدر روحیچون فاتحه سنه ۱۲۸۹	Okunuşu Hüve'l-Bâkî Müşîrân-ı azâmdan Şâkir Paşa Hazretlerinin pederi Muhammed ağanın hâbgâh-ı Ebedîsi burasıdır Ruhiçün Fâtîha Sene 1289
 <p>Fotoğraf 12: Mezar sandukaları ve yüzeylerindeki tezyinat</p>	 <p>Fotoğraf 13: Mezar sandukaları yüzeyindeki tezyinattan detay</p>

2 Numaralı Mezar

Ortadaki ikinci mezar, kitabesinde ifade edildiği üzere Şakir Paşa'nın annesine ait olup H.1312/M.1896 tarihli dir.

Düzgün kesme taş malzemedden yapılmış mezarın baş ve ayakucu şahidesi sağlam durumdadır. Düşey dikdörtgen gövdeli bir forma sahip olan baş şahidesi Şakir Paşa'nın babasına ait başucu şahidesiyle aynı formdadır. Ancak burada şahide, başlık yerine sağ ve soldan yapraklarıyla gövdeye bağlanan üç adet yapraklı gülden oluşan bitkisel bir tepelikle nihayetlendirilmiştir. Başucu şahidesinin ön yüzüne işlenmiş olan kitabe talik hatla kabartmalı olarak ve yatay satırlar halinde yazılmıştır. Kitabede 'Hüve'l-Bâkî' ifadesinin yer aldığı serlevha satırı, dairesel olarak sapları kurdele ile birbirine bağlanmış iki buğday başağı içine alınmışken, tarih satırı haricindeki diğer satırlar yatay yönlü dikdörtgen kartuşlar içine alınmıştır. Toplam sekiz satırdan oluşan kitabenin tamamı "S" kıvrımları şeklinde hareketlendirilen bitkisel yaprak motifleriyle tezyin edilmiştir. (Fotoğraf 14)

Düşey dikdörtgen gövdeli bir forma sahip olan ayakucu şahidesi ise sağ ve soldan yapraklarıyla gövdeye bağlanan üç adet yapraklı gülden oluşan bitkisel bir tepelikle nihayetlendirilmiştir. Şahide ön yüzeyi, gövdesi dilimlendirilmiş bir saksıdan çıkan "S" ve "C" formulu kıvrık dal ve yapraklarıyla üç adet gül motifleriyle tezyin edilmiştir (Fotoğraf 15). Bu haliyle oldukça zarif bir yapıya sahip olan ayakucu şahidesi Şakir Paşa'nın babasına ait başucu şahidesiyle aynı form ve süslemeye sahiptir (Fotoğraf 11).

Bununla birlikte üstü açık sanduka mezarın her bir yüzeyi kabartmalı olarak işlenmiş barok karakterli ortada istiridye kabuğu ile bunun etrafını saran “S” ve “C” kıvrımlı dal ve yapraklı bitkisel çiçek motifleriyle tezyin edilmiş (Fotoğraf 12, 13) olup bir önceki mezar sandukası ile benzerdir.

Fotoğraf 14: Şakir Paşa'nın annesine ait başucu şahidesi ve kitabesi

Fotoğraf 15: Şakir Paşa'nın annesine ait ayakucu şahidesi

Mezar Taşındaki Kitabe Metni

هو الباقي
مشیران عظامدن
شاکر پاشا
خضر تارینک والديه سی
عایشه خانمک خوابگاه
ابدیسی بوراسیدر
روحیچون فاتحه
سنه ۱۳۱۲

Okunuşu

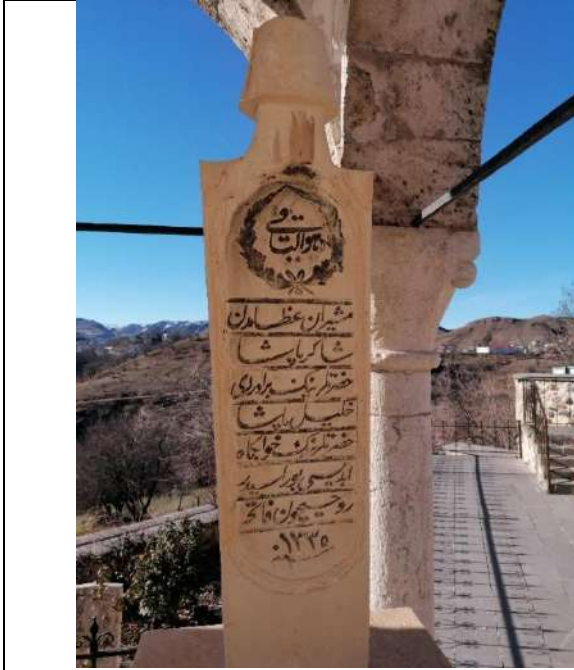
Hüve'l-Bâkî
Müşirân-ı 'azâmdan
Şâkir Paşa
Hazretlerinin vâlidisi
Ayşe hânımın hâbgâh-ı
ebedîsi burasıdır
Ruhîçün Fâtîha
Sene 1312

3 Numaralı Mezar

Üçüncü mezar ise kitabesinden de anlaşılacağı üzere Şakir Paşa'nın kardeşine ait olup H. 1335/M.1919 tarihlidir.

Düzgün kesme taş malzemeden yapılmış mezarın baş ve ayakucu şahidesi sağlam durumdadır. Düşey dikdörtgen gövdeli bir forma sahip olan başucu şahidesi Şakir Paşa'nın babasına ait başucu şahidesiyle aynı formda olup hamidî fes türünde bir başlıkla nihayetlendirilmiştir. Başucu şahidesinin ön yüzüne işlenmiş olan kitabe talik hatla kabartmalı olarak ve yatay satırlar halinde yazılmıştır. Kitabede 'Hüve'l-Bâkî' ifadesinin yer aldığı serlevha satırı, dairesel olarak sapları kurdele ile birbirine bağlanmış iki buğday başağı içine alınmışken, tarih satırı haricindeki diğer satırlar yatay yönlü dikdörtgen kartuşlar içine alınmıştır. Toplam sekiz satırdan oluşan kitabenin tamamı “S” kıvrımları şeklinde hareketlendirilen bitkisel yaprak motifleriyle tezyin edilmiştir. (Fotoğraf 16)

Düşey dikdörtgen gövdeli bir forma sahip olan ayakucu şahidesi ise diğerlerinden farklı olarak sade ve düz bırakılmış olup üçgen formlu bir tepelikle nihayetlendirilmiştir (Fotoğraf 17).

Fotoğraf 16: Şakir Paşa'nın kardeşine ait başucu şahidesi ve kitabesi

Fotoğraf 17: Şakir Paşa'nın kardeşine ait ayakucu şahidesi.

Mezar Taşındaki Kitabe Metni

هو الباقي
مشیران عظامدن
شاکر پاشا
خضرتلرینک برادرلری
خلیل پاشا
خضرتلرینک خوابگاه
ابدیسی بوراسیدر
روحیچون فاتحه
سنه ۱۳۳۵

Okunuşu

Hüve'l-Bâkî
Müşîran-ı 'azâmdan
Şakir Paşa
Hazretlerinin biraderleri
Halîl Paşa
Hazretlerinin hâbgâh-ı
ebedîsi burasıdır
Ruhîcün Fâtiha
Sene 1335

Bahçe Bölümündeki Mezarlar

Bir bahçe olarak düşünebileceğimiz bu alan caminin batısında ve türbenin güneyinde bulunmaktadır. Türbeye göre nispeten daha aşağı bir seviyede olan bu alanda üstü kapalı sanduka şeklinde iki adet mezar bulunmaktadır (Fotoğraf 18, 19). Bunlardan türbeye daha yakın olan ilk mezar Halil Paşa'nın eşi Hatice Hanım'a, diğeri ise Halil Paşa'nın bir diğeri eşi Fatma Hanım'a aittir.

Fotoğraf 18: Bahçe bölümündeki sanduka mezarlar

Fotoğraf 19: Bahçe bölümündeki sanduka mezarlar

4. Numaralı Mezar

Mezar taşı kitabesinde belirtildiği üzere Halil Paşa'nın haremi Hatice Hanım'a ait olup H.1311/M.1894 tarihlidir.

Düzgün kesme taş malzemedен yapılmış mezarın baş ve ayakucu şahidesi sağlam durumdadır. Aşağıdan yukarıya doğru genişleyen bir forma sahip olan başucu şahidesi yuvarlak formulu bir tepelikle nihayetlenmiştir. Şahide yüzeyine kabartmalı olarak nesih hatla yatay olarak yedi satır halinde işlenmiş olan kitabede, serlevha ve tarih satırı dışındaki satırlar yatay yönde gelişen dikdörtgen kartuşlar içine alınmıştır. Serlevha ibaresi alınlık bölümünde yer alan kitabede tarih satırı üçgen şeklindeki bir kartuş içine alınmıştır (Fotoğraf 21).

Aşağıdan yukarıya doğru genişleyen bir forma sahip olan ayakucu şahidesi ise oldukça sade bir yapıda olup üçgen formulu bir tepelikle nihayetlenmiştir. (Fotoğraf 20).

Oldukça sade ve düz bir yapıda olan üstü kapalı sanduka mezarın yüzeyinde herhangi bir süslemeye yer verilmemiştir.

Mezar taşı kitabesi diğerlerinden farklı olarak burada şahidenin dış yüzeyinde bulunmaktadır. Bu da şahidenin sonradan muhtemel bir onarım sırasında yön değiştirilmiş olabileceğini düşündürmektedir.

Fotoğraf 20: Baş ve ayakucu şahidesiyle Halil Paşa'nın haremî Hatice Hanım'a ait sanduka mezar

Fotoğraf 21: Halil Paşa'nın haremî Hatice Hanım'a ait şahide kitabesi.

Mezar Taşındaki Kitabe Metni

هو الباقي
مشيران كرامدن سعادتلو
خليل پاشا خضرتلرينك
حرمى خديجة خانمك
خوابگاه ابديسى بوراسيدر
روحچون فاتحه
سنه ۱۳۱۱

Okunuşu

Huve'l-Bâkî
Müşîrân-ı kiramdan saadetlû
Halil Paşa hazretlerinin
Haremî Hatice Hanım'ın
hâbgâhî ebedisi burasıdır
Rûhîçün Fâtihâ
Sene 1311

5. Numaralı Mezar Taşı

Mezar taşı kitabesinde belirtildiği üzere Halil Paşa'nın bir diğer haremî Fatma Hanım'a ait olup H.1318/M.1901 tarihlidir.

Düzgün kesme taş malzemeden yapılmış mezarın baş ve ayakucu şahidesi sağlam durumdadır. Aşağıdan yukarıya doğru genişleyen bir forma sahip olan başucu şahidesi yuvarlak formlu bir tepelikle nihayetlenmiştir. Şahide yüzeyine kabartmalı olarak nesih hatla yatay olarak ve beş satır halinde işlenmiş olan kitabede, serlevha ve tarih satırı dışındaki satırlar yatay yönde gelişen kenarları yuvarlatılmış kartuşlar içine alınmıştır. Serlevha ibaresi alınlık bölümünde yer alan kitabede tarih satırı dikdörtgen şeklindeki bir kartuş içine alınmıştır (Fotoğraf 23).

Başucu şahidesine göre oldukça kısa olan ayakucu şahidesi ise sade ve düz bir yapıda olup üçgen formlu bir tepelikle nihayetlenmiştir (Fotoğraf 22). Bu haliyle ayakucu şahidesi sanduka mezara sonradan konulmuş izlenimi vermektedir.

Oldukça sade ve düz bir yapıda olan üstü kapalı bu sanduka mezarın yüzeyinde de herhangi bir süslemeye yer verilmemiştir.

Bu mezar taşı kitabesi de diğerlerinden farklı olarak şahidenin dış yüzeyinde bulunmaktadır. Bu da şahidenin sonradan muhtemel bir onarım sırasında yön değiştirilmiş olabileceğini düşündürmektedir (Fotoğraf 22, 23).

Fotoğraf 22: Baş ve ayakcuğu şahidesiyle Halil Paşa'nın haremi Fatma Hanım'a ait sanduka mezarı.

Fotoğraf 23: Halil Paşa'nın haremi Fatma Hanım'a ait şahide kitabesi

Mezar Taşındaki Kitabe Metni

هو الباقي
مشیران کرامدن سعادتلو خلیل پاشا حضر تارینک
حرمی فاطمه خانمک خوابگاه ابدیسی براسیدر
مرحومه نک روحیچون فاتحه
سنه ۱۳۱۸

Okunuşu

Huve'l-Bâkî
Müşîranı kirâmdan saadetlü Halil Paşa hazretlerinin
haremi Fatma hanımın hâbgâhı ebedisi burasıdır
merhûmenin rûhîçün Fâtihâ
Sene 1318

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Şakir Paşa Camii, Malatya il merkezine 120 km. mesafede bulunan Arapgir ilçesinin Çobanlı Mahallesi'nde bulunmaktadır. Eser 1892 yılında Şakir Paşa tarafından inşa ettirilmiştir. Osmanlı'nın modern dönem mimari yapılarından biri olan eserin yapımında malzeme olarak moloz, kesme taş ve ahşap kullanılmıştır. Sonraki yıllarda Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından temellerine kadar yıkılarak yeniden inşa edilen eser orijinalliğini kısmen kaybetmiştir.

Camideki orijinal bölümlerden biri, caminin kuzeybatısında bulunan ve kesme taştan yapılmış minaredir. Orijinalliğini koruyan bir diğer bölüm ise caminin kuzeybatısında bulunan baldaken yapıdaki türbe bölümünde yer alan sanduka mezarlar ve şahideleridir.

Süsleme açısından bakıldığında caminin harime giriş kapısı ve mihrap kavsarası üzerinde rozet şeklinde düzenlenmiş yıldız ve stilize çiçek motifleri ile minber üzerinde geometrik motiflere yer verildiği görülür. Kesme taş malzemeden yapılmış tek şerefeli minarede şerife altı dört sıra halinde küçük ebatlı sakalaktitlerle tezyin edilmiştir. Bununla birlikte dikkat

çeken asıl süslemeler mezar sandukaları ile şahidelere işlenmiş olan taşkın karakterli barok tarzındaki bitkisel motiflerdir⁵.

Türbe içerisinde yer alan mezarlardan Halil Paşa'nın biraderine ait mezarı sandukası ve ayak şahidesi sade olmakla birlikte babasına ve annesine ait mezar sandukaları ile mezar şahideleri barok karakterli kıvrık dal ve yaprakların eşlik ettiği istiridye motifli bitkisel bezemelerle tezyin edilmiştir. Her üç mezarın başucu şahidesine simetrik olarak yerleştirilmiş olan iri buğday başakları mezar taşlarına farklı bir estetik kazandırmıştır. Bahçe bölümünde yer alan ve Halil Paşa'nın haremine ait olan iki mezar sandukası ile bunların şahideleri ise yüzeylerine işlenmiş kitabelerinden başka herhangi bir tezyini unsur taşımaz.

Caminin üstü kapalı türbe bölümündeki mezar sandukaları ve şahideleri ince işlenmiş bitkisel motifli tezyinatı ve talik hatlı kitabeleri yönüyle daha sade olarak düzenlenmiş olan bahçe bölümündeki sandukalar ve nesih hatlı şahidelerden ayrılırlar.

Tamamı kabartmalı olarak yazılmış olan mezar taşı kitabelerinde yazı olarak türbedekilerde talik, bahçe bölümündekilerde ise nesih tercih edilmiştir.

19. ve 20. yüzyıla tarihlenen mezar taşlarından en erken tarihli olanı H.1289/M.1873 tarihi ile Şakir Paşa'nın babasına ait olup en geç tarihli olanı ise H.1335/M.1917 tarihi ile Şakir Paşa'nın kardeşine aittir.

Gerek cami gerekse hazirede yer alan mezar taşları, tarihimizin kıymetli eserleri olmaları ve geçmişi günümüze taşınmaları yönüyle önemlidirler. Dolayısıyla bu eserlerin korunması ve gelecek kuşaklara da aktarımının sağlanması hepimize düşen bir görevdir.

KAYNAKÇA

Ağaladağ, Sebahattin, *Malatya Eski Çağ Tarihi*, Malatya Kitaplığı Yayınları, İstanbul 2016.

Akar, Azade-Cahide Keskiner, *Türk Süsleme Sanatında Desen ve Motif*, İstanbul, Tercüman Gazetesi, 1978.

Akçadağ, Göknur., Malatya Şehir Adı ve Şehrin Tarihi Süreçleri, *Akra Kültür ve Edebiyat Dergisi*, (2016), Sy.9, ss.185-197.

Aytaç, İsmail. *Malatya Türk-İslam Dönemi Mimari Eserleri II*, Malatya Kitaplığı Yayınları, İstanbul 2013.

Bozkurt, Nebi, "Mezarlık" *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, C. 29, Ankara 2003, 519-522.

Gögebakan, Güngör, "Malatya" *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, C. 27, Ankara 2003, 474-477.

⁵ 16. yy'da Osmanlı'da birçok alanda olduğu gibi süsleme sanatlarında da ciddi bir yükseliş elde edilmiştir. 17. yy'ın sonu itibarıyla Osmanlı süsleme sanatında batı etkisi görülmeye başlanmış ve bu 18. Ve 19.yy'da kendisini giderek daha çok hissettirmiştir. Çiçek, yaprak, meyve ve vazoların eşlik ettiği bitkisel süslemelerde motifler kabından taşarcasına, elini uzatsan tutacakmışçasına daha iri ve daha gerçekçi bir şekilde, S ve C kıvrımlı formlarıyla kıvrılarak birbirinin içinden geçen bir tarzda işlenmiştir (Cahide Keskiner, *Türk Süsleme sanatlarında Stilize Çiçekler*, (İstanbul: İlke Kitap, 2011), 6: Azade Akar, Cahide Keskiner, *Türk Süsleme Sanatında Desen ve Motif*, (İstanbul: Tercüman Gazetesi, 1978), 25.

Günaltay, Şemseddin, *Yakın Şark II. Anadolu Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1946.

Halaçoğlu, Yusuf, “Arapgir” *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1991, C.3.

<http://www.arapgir.gov.tr/arapgir-tarihi>(13.03.2022)

Keskiner, Cahide, *Türk Süsleme Sanatlarında Stilize Çiçekler*, İstanbul, İlke Kitap, 2011.

Metin, Tülay, *Selçuklular Döneminde Malatya*, Malatya Kitaplığı Yayınları, İstanbul 2013.

Şen, Korkmaz, *Arapgir İlçesinin Tarihçesi ve Kültür Varlıkları*. Akademisyen Kitabevi, 2018

www.malatya.gov.tr/tarihcemiz,(12.03.2022)

Yapıcı, Süleyman, *Osmanlı Vilayet Sâlnâmelerinde Malatya (1869-19089)*, Malatya Kitaplığı Yayınları, İstanbul 2014.

Aİ WEIWEI'NİN SANATINDA GÖÇ TEMASI

Dr. Hava Küçüköner

ORCID ID: 0000-0003-2344-8872

ÖZET

Ai Weiwei 1957 yılında Çin'de doğmuştur. İşçi kamplarında babasının eleştirel şiirleri etkisinde büyümüş, ilerde yapacağı eleştiri dolu sanat yapıtlarında temelde babasının muhalif şiirlerinden etkilendiğini söylemiştir. Genç yaşında Pekin'de sanat eğitimi almış ve arkadaşları ile sanat grubu kurmuştur. Sonra sanat alanında daha iyi eğitim almak üzere New York'a gitmiştir. Sanatçı Marcel Duchamp gibi sanatçıları ve özellikle Kavramsal Sanat anlayışını öğrenmiş ve hazır nesnelere dayalı eserler üretmek sergiler yapmıştır. Çin'e tekrar geri dönmüş ve toplumsal olaylara eğilmeye başlamıştır. Depremde yıkılan okullardaki kayıp çocuklarla ilgili yaptığı kavramsal eserler yüzünden Komünist Çin yönetimi tarafından cezaevine atılarak susturulmaya çalışılmıştır. Bu işler ve başından geçenler sayesinde sanatçı Dünya üzerinde tanınmaya başlamıştır.

Sanatçın Suriye'de başlayan göç ile beraber özellikle Avrupa ülkelerinde ortaya çıkan mülteci krizi üzerine oldukça eğilmiştir. Özgürlük vaat eden Avrupa'ya doğru yola çıkan ve göç yollarında hayatlarını kaybeden mültecileri konu edinen çok sayıda çalışma yapmıştır. Bu çalışmalardan "Yaşam Döngüsü" adlı çalışma ve "F Lotus" adlı çalışmaları gibi çalışmalar ele alınmış, incelenmiştir. Bu çalışmalarla sanatçı Avrupalı insanın evsiz-yersiz kalan mültecilere karşı duyarlı olmasında katkı sağlamıştır. Sanatçı yaşadığı toplumun bir nevi aynası olmaya devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler : Ai Weiwei, Sanat, Göç, Mülteci.

ABSTRACT

THE THEME OF MIGRATION IN AI WEIWEI'S ART

Ai Weiwei was born in China in 1957. He grew up in the labor camps under the influence of his father's critical poems, and said that his future critical works of art were mainly influenced by his father's oppositional poems. He studied art in Beijing at a young age and founded an art group with his friends. Then he went to New York to get a better education in the field of art.

The artist learned about artists such as Marcel Duchamp and especially the concept of Conceptual Art and held exhibitions by producing works based on ready-made objects. He returned to China and started to focus on social events. The Communist Chinese administration tried to silence him by imprisoning him because of his conceptual works about missing children in schools destroyed in the earthquake. Thanks to these works and his experiences, the artist began to be known around the world.

Your artist has focused heavily on the refugee crisis that emerged, especially in European countries, with the migration that started in Syria. He has done many studies on refugees who set out for Europe, which promises freedom, and who lost their lives on the migration route. Among these studies, studies such as the study titled "Life Cycle" and the study titled "F Lotus" were discussed and examined. With these works, the artist contributed to European people's sensitivity towards homeless refugees. The artist continues to be a kind of mirror of the society he lives in.

Key Words: Ai Weiwei, Art, Migration, Refugee.

1. GİRİŞ

Son zamanların yaşayan en etkili modern sanatçılarından Ai Weiwei, aktivist ve politik olarak dünya görüşlerini eserlerine yansıtan nadir sanatçılardan biridir. Sanatçı düşüncelerini daha geniş kitlelere duyurmayı amaçlayan ve farkındalık yaratmak için kapsamlı çalışmalar yapmaktadır. Öncelikle ülkesi olan Çin'in bazı konulardaki tutumlarını eleştirmesinden dolayı yaşadığı sıkıntılar ile dünya gündemine gelmiştir.

Ai Weiwei sinema, seramik, fotoğraf, enstalasyon, heykel, video art ve performans gibi sanat alanlarında genellikle muhalif ve hak, hukuk gibi konuları irdeleyen eserler üretmektedir.

“Ai Weiwei'nin bireyin hakları ve ifade özgürlüğünü savunan fikirleri onu, Çin hükümeti açısından tehlike arz eden sanatçı konumuna getirmiştir. Weiwei, çağdaş sanatçıların, hayata dair meseleleri eleştirel yaklaşımla ele alması gerektiği görüşündedir. 1949'da iktidara geldiğinden beri, Çin Komünist Partisi'ni her zaman rahatsız eden şey, Weiwei gibi konuşmaya ya da fikirlerini halka açmaya cesaret eden bireyler olmuştur. Hükümet Weiwei'yi tehdit olarak gördüğünden, onu susturmaya, izole etmeye çalışmıştır. Fakat o halkın özgür ve açık bir toplumda yaşama hakkı bulunduğunu savunmaktan vazgeçmemiştir”. (Avcı, Uslu, s: 21, 2019)

Bu bildirinin amacı tüm Dünya'nın önemli konularından biri olan göçün, Ai Weiwei'nin sanat hayatında yerini alması ve özellikle Suriye'den mecburi nedenlerle dünyanın dört bir

yerine göç eden ve bu esnada yaşanan dramatik sonuçlar ortaya çıkarması ile sanatçının ortaya koyduğu eserler referans alınmıştır. Bu bildiri de sanatçının göç temalı eser örnekleri üzerinden analizler, bu analizler neticesinde oluşturulmak istenen insani dramalara farkındalıklar ve sonuçları üzerine sınırlandırılmıştır.

2. AI WEIWEI’NİN HAYATI VE DÖNÜM NOKTALARI

Ai Weiwei, 1957 tarihinde Çin ‘in başkenti Pekin ‘de doğmuş, şair olan babası Ai Qing ve annesi Gao Ying Çin’deki bir gösteri esnasında alınıp Pekin ‘den Beidahuang’da bir çalışma kampına sonra da 1961 yılında Xinjiang’daki başka bir çalışma kampına gönderilmiştir. Çin’deki devrimin sona ermesiyle Ai Weiwei ve ailesi 16 yıl sonra 1975 yılında Pekin’e dönebilmişlerdir. 1978 yılında Pekin Film Akademisi’ne öğrenci olarak giren sanatçı, aynı zamanda animasyon dalında da eğitim almıştır. Ai Weiwei 1981 yılında ABD ye giderek New York’ta Parsons School of Design ve Art Students League okullarında sanat eğitimine devam etmiştir.

1998 yılında ülkesi olan Çin’e geri dönen sanatçı Pekin’e taşınmıştır. Bu süreçte çeşitli sanat projeleri gerçekleştirmiştir. 2000’li yıllardan itibaren küratör olarak çeşitli çalışmalar yürüten sanatçı; İsveç, Almanya, Avusturya ve ABD ‘de sergilenen Contemporary Chinese Art küratörleri arasına girmiştir. Pekin Olimpiyatları için yapılan Pekin Ulusal Olimpiyat Stadyumunun mimarlarına danışmanlık yapmıştır. Politik dili, göç ve depremler sonucunda ortaya koyduğu eserlerde net mesajları sanatçının hayatının da talihsiz olaylara yaşamasına sebep olmuştur.

“Weiwei’in sanatındaki trajediyi işleyiş biçiminin gücü belki de bu trajedilerin gökten inme olmamalarından kaynaklanıyor. İlerleyen yıllarda anılarında çocukluğundan "yaşam koşulları son derece sertti fakat bu koşullar sanatımın kaynağı oldu” diye bahsetti.

2008 yılında Çin’in Schiuan bölgesinde 8 büyüklüğünde bir deprem olmuştu. Depremde Weiwei’nin deyimiyle “tofudan binalar” olan ve içlerinde okul binalarının da olduğu pek çok kamu binası, içerisinde öğrenciler varken yıkılmıştı. Hükümet yetkilileri bu ulusal utancı halı altına süpürmek umuduyla (en yeni tahminlere göre 5000’den fazla ölüm) gerçek sayıları açıklamadılar. Weiwei hükümeti okul binalarını kötü inşa etmekle suçladı ve bu yolsuzluğa delil olarak binlerce öğrencinin ölümünü gösterdi. Gerçekleri ve kanıtları gün yüzüne çıkarmak amacıyla bağımsız bir “yurttaş soruşturması” başlattı. Araştırmaları sonucunda depremde hayatını kaybeden çocukların tümünün ismini bularak yayınladı.

2010'da Tate Modern'de gerçekleşen ve Batı dünyasının onu tanımmasına neden olan sergisinde ziyaretçileri ay çekirdeklerinden oluşan devasa bir halının üzerinde yürütmeyi hedefledi. 1600 yerel sanatçının her biri, seramik çekirdeği kendi eliyle boyadı. Turbine Hall'ün tamamını kaplayan çekirdeklerin üzerinde yürüyecek, onları eline alacak, kimisini atacak kimisini yanlarında götüreceklerdi. Dönemin posterlerinden Güneş Kral olarak tasvir edilen Mao'nun kişiliği benzersiz olan ama bir yığın haline getirilmiş ve yığının içinde tek tipleştirilmiş halkı gibi.

2011 yılında Ai Weiwei'in yaşamındaki trajediler devam ederken giderek daha tanıdık bir hal aldı, Pekin Uluslararası Havalimanı'nda tutuklandı ve mali suçlar suçlamalarından gözaltına alındı. Bütün bunlar meydana gelirken, Batı sanat dünyası korku içinde izledi ve uluslararası insan hakları gruplarının yardımıyla harekete geçti. 81 gün sonra, Ai serbest bırakıldı. 12 milyon Yuan (yaklaşık 1,7 milyon Euro) üzerinde para cezası verildi, pasaportuna el konuldu ve Boeing'deki stüdyo evinin çevresine gözetim kameraları yerleştirildi. Ai Weiwei, buna tepki olarak 22 Temmuz 2015'te pasaportu iade edilinceye kadar 600 gün süreyle her gün stüdyosunun dışındaki bisikletinin sepetine bir demet taze çiçek yerleştireceğini açıkladı ve bu çiçeklerin fotoğraflarını #flowersforfreedom etiketiyle yayınladı.

Ai Weiwei sanatında yalnızca kendi hayatının trajedilerinden beslenmedi. Mülteci kriziyle ilgili bir film yapmak için mülteci kamplarına gitti "Ben de bir mülteciyim. Onları anlıyorum. Onlarla özdeşleşiyorum ve bir ayna tutuyorum. Bir hikaye anlatıcısı değilim." [2] diyerek açıkladı". (Demirci, s:1, 2018)

Görsel 1- Ai Weiwei Installations "Sunflower Seeds" British Tate Modern 2010

“Asılı Adam Ai Weiwei’in Tutuklanması” kitabının yazarı, Barnaby Martin Ai Weiwei’nin sanatı ile ilgili olarak “Ai Weiwei’in sanatında bütün güç ve bütün enerji yeniden dönüştürülebilir ve yeniden yönlendirilebilir. Yana doğru atılan küçük bir adımla ya da bakış açısında ufacık bir değişiklikle trajedi bile sanata dönüştürülebilir”. Bu ifadelerde bulunmuştur. (Barnaby, 2017)

3. AI WEIWEI’NİN GÖÇ TEMASI ÜZERİNE ESERLERİ

Türk dil kurumuna göre göç: “Ekonomik, toplumsal, siyasal sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret”tir. (TDK)

Konjonktürel dönüşüme bağlı olarak göç olgusu, günümüzde zorla yerinden edilme kavramıyla ilişkilendirilmekte ve uluslararası aktörlerin sürece müdahil olduğu çok boyutlu bir dinamizme işaret etmektedir. Bu dinamizmin en güncel örneğini ise Ortadoğu kaynaklı kitlesel akınlar oluşturmaktadır. Bu bakımdan Suriye Arap Cumhuriyeti topraklarında yükselen kaos, öngörülemeyen yeni bir göç trendini tetikleyerek uluslararası toplumu kontrol altına alınması zor bir krizle daha karşı karşıya bırakmıştır. Sonuçları itibarıyla küresel nitelik arz eden göçmen krizi, göç yönetişimi olgusunu gündeme getirerek kolektif iş birliği çabalarına hız kazandırmış ve bu yönüyle kurumsallaşan iş birliği modellerini gündeme getirmiştir. (Karacalar, s.4, 2019)

Tarihsel süreç içerisinde insanoğlunun hayatta kalma mücadelesi içerisinde iklimsel şartlar, gıdaya ulaşım veya tehlikeden uzaklaşma gibi durumlar neticesinde göç bir rutin ve zorunludur. Yerleşik hayata geçinceye kadar göçebe yaşam kültürü hayatların şekillendiği, kültürlerin göçe göre olduğu bir yaşam biçimi olmuştur. Çağlar boyunca insanoğlunun bir gerçeği olan göç, günümüzün de zorunlu da olsa gerçeği olmaya devam etmektedir.

“Günümüzde göç, küresel bir sorun haline gelmiştir ve birçok alanda toplumların yaşam şekillerini etkilemektedir. Göçün yarattığı etkiler; siyasal, ekonomik, kültürel ve sosyal alanlarda olduğu gibi sanat alanında da görülmektedir. Göç hareketleri sırasında ve sonucunda yaşananlar farklı sanat dallarında sayısız örneklere kaynaklık etmiştir. Özellikle toplumları etkileyen göç hareketleri ve dünya çapında büyük etki yaratan trajik olaylar, her alanda olduğu gibi sanat alanında da daha fazla etki yaratmaktadır. Gelişen teknoloji ve iletişim altyapısının güçlenmesi ile yaşanan herhangi bir durum bir anda dünya gündemine oturabilmektedir. 2015 yılında Bodrum sahilinde yaşanan ve Aylan Kurdi’nin kaybı ile sonuçlanan olay, saatler içinde binlerce etkileşim almasıyla bu duruma örnek olarak

gösterilebilir. DHA muhabiri Nilüfer Çelik tarafından çekilen fotoğraftan sonra, çocuğun yaşadığı dramatik son NATO, BM gibi uluslararası kurumların toplantılarına konu olmuş, birçok ülkenin göç politikasını değiştirmesine sebep olmuştur. Aylan Kurdi'nin kaybı bu etkilerin dışında sanat alanında da yansımalar bulmuş; sinema, edebiyat gibi birçok disiplinde özne olarak kullanılmış, göç ve göçmenlik kavramları imgenmiştir. Göç ve sonuçları etrafında şekillenerek izleyici karşısına çıkarılan diğer sanat eserlerinde olduğu gibi, sanatçıların bireysel olarak bu konuda sergiledikleri tavır ve dünyaca ünlü birçok sanatçının yapıtlarına konu olan göç kavramı, Aylan Kurdi'nin son görüntüsü ile özdeşleşerek dikkat çekmiştir. Ai Weiwei gibi dünyaca ünlü sanatçıların yapıtlarına konu olan, birçok farklı ülkede farklı anlayışta yapılan sanat eseri ile toplumların belleğinde yer edinen kayıp, göç yolunda yaşanan trajik olaylara dikkat çekmiştir”.

(Yağmur, Arslan, s.255, 2021)

Kendisi de bir mülteci olarak Amerika kıtasına göç etmek zorunda kalmış olan sanatçı Aİ Weiwei, son zamanlarda göç konusunu sanat hayatına katmıştır. Özellikle Orta Doğu coğrafyasında yaşananların, savaşların, toplumsal olayların meydana getirdiği göç dalgalarında hayatlarını kaybeden ve başka coğrafyalara sürüklenen dramatik sahneleri eserlerinde göstermektedir.

Sanatçı Ai Weiwei 2016'da Paris Le Bon Marché mağazasında bir sergi açılışında verdiği röportajda göç konusu ile ilgili soruları şöyle yanıtlamıştır:

Le Figaro: Gündeme dair olaylarda sürekli adı geçen birisiniz. Sizi ilgilendiren son gündem başlığı mülteci sorununa kendinizi adanmış ve Midilli adasına yapılmasını teklif ettiğiniz mülteci anıtı. Çocuklar, Akdeniz'deki kazazedeler düşünüldüğünde trajik ama sizin uçurtmalarınızla harikulade oluyor. Bu, bilerek yaptığınız bir çift anlamlılık mı?

Ai Weiwei: İnsanlığı bölünmez bir bütün olarak ele almalıyız. Hayatı anlamak yerine bundan politik anlamlar çıkarmaya çalışmak çok tehlikeli. Hayat özgürlük için verilen bir savaştır. Burada özgürlük, ifade, düşünce ve yargı özgürlüğünü ve özel hayatlarımızı yaratma şeklimizi de kapsıyor. Burada asıl önemli olan şey trajik olaylara maruz kalan insanlarla empati kurabilmek.

Bu sabah New York Times'da Midilli'deki mülteci çocukların bir fotoğrafını gördüm. Her gün bunlara yüzlercesi ekleniyor. Düşünebiliyor musunuz; bir sene içinde küçük bir adaya sığdırılmış üç yüz elli bin kişi! Neredeyse yarım milyon! 2013'ten beri Birleşik Devletlere

kaç mülteci kabul edildi biliyor musunuz? Sadece iki bin beş yüz... Dünyada maalesef adalet yok. İnsan haysiyeti, ahlaki değerler herkes için eşit geçerlilikte değil.

Le Figaro: Kendinizi burada nasıl konumlandırıyorsunuz? Tepki verilmesi gereken olayları nasıl seçiyorsunuz?

Ai Weiwei: Bir sanatçı olarak konuşmakla yetinmemeliyim; bir tavır takınıp, olayların içinde yer almalıyım. Aksi takdirde ben, ben olamam. Mülteciler vakası için de aynı şey geçerli; sadece konuşmak yetmez. Bir şeyler, bir çalışma yapmalıyım. Sadece tepkili olmak yetmez; bu olayın neden gerçekleştiğini ve nasıl sona erdirileceğini bulmalıyız. Umut yoksa geç kalınmış demektir.

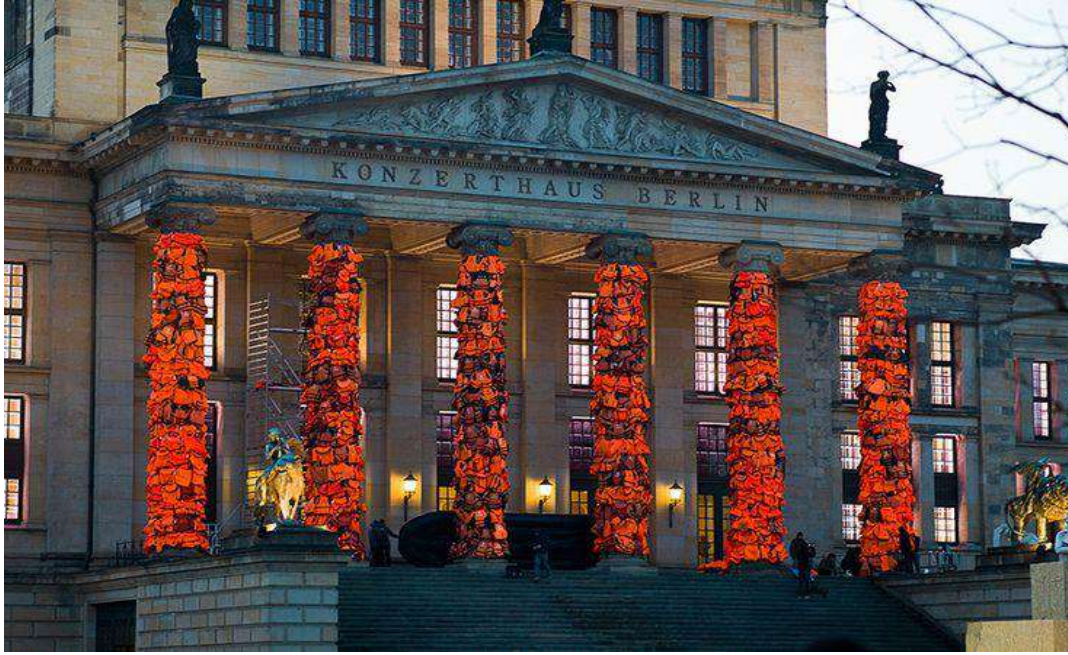
Le Figaro: Toplu göçün de ötesinde durum gittikçe karışıyor. Artık Berlin’de yaşıyorsunuz. Almanya’da mülteci sorununun, yardımsever girişimleri de yetersiz bırakarak komplikeleştiğine şahit olabilirsiniz. Köln olayları fikrinizi değiştirmenize sebep oldu mu?

Ai Weiwei: Tabii ki hayır. Şahsi fikirlerim, gerçekleşen olayları öznel bir şekilde algılamamla oluşur. Fikir değiştirmeyi çok isterdim; ne var ki durum ortada. Yardıma muhtaç insanlar varken suçlayacak birilerini aramak çok ırkçı bir yaklaşım. Bu çok kötü bir şey. Bu olayları büsbütün kötüleştirmekten başka bir şeye yaramaz. İnsanlığı bir bütün olarak görmeliyiz. Nereli olursanız olun, içinizi kaplayan karmaşa ne olursa olsun, bu insanlığa karşı yapılmış bir saldırıdır. İnaniyorum ki yerleşik nüfusun içinde ne kadar suçlu varsa, mültecilerin içinde de o kadar var. Serserilerin içinde mültecilere yüklenmek, dar bir bakış açısı olmakla beraber, bir takım politik planlara yardımcı olmaktan başka bir şeye yaramaz. Bu şekilde bütün insanların eşit doğduğu inancı zedelenir. (Ülgen, s.1, 2017)

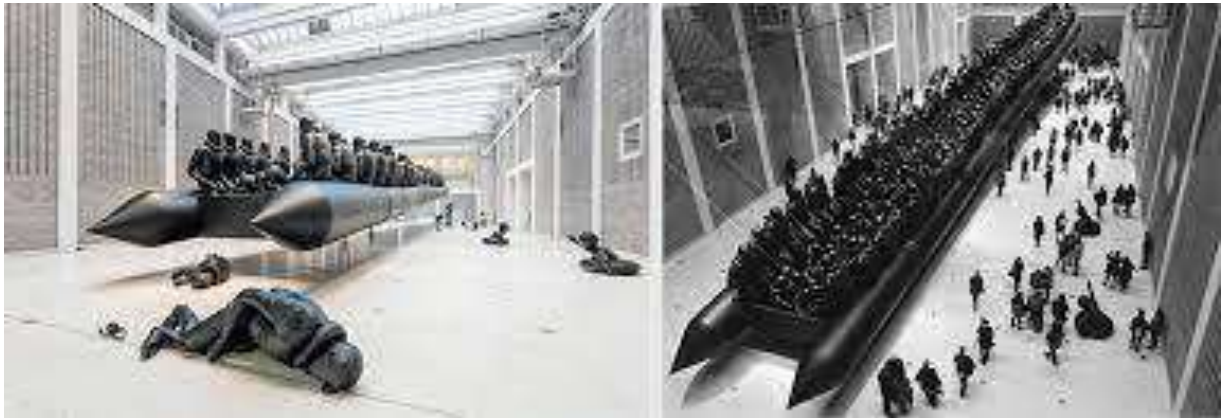
Görsel- 2, Ai Weiwei, Midilli Ada Sahili, Performans, 2016

Aylan Kurdi bebeği tüm dünya 2015'in bir eylül ayında Bordum sahiline vuran cansız bedeni ile tanımıştır. Aylan bebek ailesi ile birlikte 3 yaşındayken Yunanistan'ın İstanköy sahiline çıkmak isterken botlarının batması ile beraber denizde yaşamlarını kaybetmişlerdir. Tüm dünyada bu trajik sonun yankıları sürerken 2016 yılında Görsel-2 Ai Weiwei Yunanistan'ının Midilli Ada sahilinde bir performans gerçekleştirmiştir. Bu performansta sanatçının kendisi deniz kıyısında Aylan bebeğin sahile vuran bedeni gibi bir durumda uzanmıştır. Bu performans çalışmasının fotoğrafları çok ses getirmiş ve birçok sanatçıyı da bu konuda harekete geçirmiştir. Dünya basınında ve özellikle sosyal medyada geniş kitlelere ulaşmıştır.

Görsel-3, Ai Weiwei, 2016, “Güvenli Geçiş”, Berlin, Almanya

Ai Weiwei'nin (Görsel-3) 2016 yılında Almanya'nın başkenti Berlin'de ki konser salonunun sütunlarını can yelekleriyle sarmıştır. Öyle ki bu can yelekleri özellikle Suriye'den batıya göç etmek için yola çıkan mültecilerin denizi aşmak için kullandıkları yeleklerdendir. Bu enstalasyon çalışmasında sanatçı Batının mülteci krizine olan duyarsızlığını eleştirmektedir. Çalışmanın adının “Güvenli Geçiş” olması mültecilerin güvenlikleri için çıkmak zorunda oldukları yolda boğulmak başta olmak üzere çeşitli sıkıntılarla baş etmek zorunda kalmaları ile ironi oluşturmaktadır. Aynı zamanda mültecilerin batıyı güvenli zannettikleri yolculuğun sonucuna varsalar bile göç ettikleri batı ülkelerinin onlar için başka sorunları oluşturduğu görülmektedir.

Görsel- 4, Ai Weiwei, “Yolculuk Yasası” 2017, Prag

Göç konularını yoğunlukta olduğu yıllarda mülteci kamplarını ziyaret eden Ai Weiwei onların sorunlarını ziyaretlerinden sonra etkili bir sanat üslubu ile yansıtmıştır. Yine aynı göç teması ile bu kez Çek Cumhuriyeti'nin Başkenti Prag'da (Görsel-4) 2017 yılında devasa boyutlarda bir çalışma sunmuştur. "Yolculuk Yasası" isimli bu ihtişamlı tasarım 70 metre uzunluğunda ve içerisinde 258 mülteci bulunmaktadır. Bu şişme bot içerisinde ve dışarıya savrulmuş mültecilerin görüntüsü konunun vahametini anlatmaktadır. Çalışmanın tamamen siyah renkte olması karanlık ve ölümü hatırlatıyor.

Görsel-5, Ai Weiwei, "Kurtarma Battaniyeleri", 2016, Berlin

Mültecilere desteğini her koşulda sürdüren Ai Weiwei bu kez Berlin'de (Görsel-5) Barış İçin Sinema etkinliğinde bir katılımlı eylem ve performans sergilemiştir. Bu gecede kendisinin de Mülteci Ödülü aldığı, "A Syrian Love Story" belgeseline ödül takdim edilirken katılımcılar aynı anda sarı renkteki kurtarma battaniyelerini giymişlerdir aralarında Dünya'ca ünlü Oscar ödüllü aktris Charlize Theron gibi isimlerinde bulunduğu bu gösteri sosyal medyada gündem olmuştur. Birçok konuda eleştirilerinde hedefinde olan sanatçı bu alandaki gösteride çekilen selfilerdeki anlamsız hareketler nedeniyle çok hoşnut olmamıştır.

Görsel-6, Ai Weiwei, "F-Lotus", Belvedere Sarayı Havuzu, Avusturya

Weiwei, Yunanistan'ın Lesbos adasından topladığı, Suriyeli mülteciler tarafından giyilmiş can yelekleri ile Belvedere Sarayı'nın havuzunda yüzen "F-Lotus"(Görsel-6) adlı bir enstalasyon ile göç ve mülteci sorununa dikkat çeken bir çalışma gerçekleştirmiştir. Bu çalışma için Yunanistan'ın Lesbos adasından 1.000'e yakın can yeleği toplanmıştır. Bir araya getirilen can yelekleri ile halka halka lotus çiçeklerini andıran biçimler oluşturmuştur. F-Lotus isimli çalışmanın F harfinin genellikle Çince 'de karşıt eylemlerde kullanıldığı görülmüştür. Lotus çiçekleri ise suda yetişen kökleri olmayan ve sürekli yer değiştiren bir bitki türü olması bakımından göçmenlerle ilişkilendirilmiştir.

4. SONUÇ

Sanatçının: "Fiziksel sınırlar mültecileri durdurabilir mi?" sorusu dünyada son yıllarda yaşanan mülteci krizini düşününce oldukça anlamlıdır. Yaşadıklarına karşılık göze aldıkları fiziksel sınırların onları durduramadığını gösteriyor. Weiwei: "Duvarları inşa etmek yerine, insanların mülteci haline gelmesine ve kaynağındaki akışı engellemek için bu koşulların oluşumunun çözümüne gitmeliyiz. Bunun için öncelikle dünyadaki en güçlü ulusların, dünyayı nasıl aktif bir şekilde şekillendirdiklerine, aşırı askeri güç tarafından uygulanan politik ve ekonomik ideolojiyi nasıl kullandıklarını, tüm toplumları nasıl bozduğunu görmemiz gerek. Mülteci olmanın nasıl bir şey olduğunu, evden, ülkenden, yerinden edilmenin nasıl bir şey olduğunu biliyorum. Parçalanacak çok sınır var, ama en önemlisi içimizdeki ve akıllarımızdakiler," (Weiwei, t.y.) sözleriyle onları anladığını ve bizlerin

sonuçtan ziyade nedenlere odaklanmamız gerektiğini, çözümün göçü zorunlu kılan etmenlerin ortadan kalkması ile olacağını vurguluyor. (Girgin, 54. Sayı, 2019)

Sonuç olarak sanatın toplumsal konularda duyarlılığını ön plana alan Ai Weiwei gibi sanatçıların geniş kitlelere bu zor meseleleri görsellerle eleştirmesi etkileri bakımından değerlidir. Dünyada yaşanan sorunlara izleyici kalmaktansa elindeki enstrümanlarla ne yapabilirim diyen sanatçılar bir ışık tutmaktadır.

KAYNAKÇA

Avcı, S. Uslu, M. Ai Weiwei'nin Muhafif Sanatı, Akdeniz Sanat Dergisi, Cilt: 13, Sayı: 23, Sayfa Aralığı: 19-29. 2018.

Demirci, Ö. Sergi Yazısı: Ai Weiwei, Trajedilerden Zihnimize Bir Yolculuk, Halka Sanat ve Kültür Araştırmaları Derneği, s:1, 2018, <http://www.halkaartproject.net/aboutus.html>

Barnaby, M., *Asılı Adam Ai Weiwei'nin Tutuklanması*, (Çeviri Haluk Barıışcan), İstanbul: Metis Yayınları, 2017.

Karacalar, A., *Türkiye – Avrupa Birliği İlişkilerinde Göç ve İltica: Suriyeli Göçmen Krizine Hukuksal Bir Yaklaşım*, Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2019.

Yağmur, Ö. Arslan, İ., Aylan Kurdi'den Sonra: Sanatta Göçün Kaydı, Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, Cilt: 27, Sayı: 46, Sayfa Aralığı: 249-257, 2021.

Ülgen, E. Ai Weiwei: “Bir Sanatçı Olarak Konuşmakla Yetinmemeliyim, Sanat Atax, 2017.

<http://www.sanataak.com/view/ai-weiwei-bir-sanatci-olarak-konusmakla-yetinmemeliyim>

Girgin, F. Gerçeklikten Sanata: Göç, Sayı: 54, 2019, <https://kontrastdergi.com/figen-girgin-gerceklikten-sanata-goc-54-sayi/>, Erişim Tarihi: 21.10.2023.

Türk Dil Kurumu Sözlükleri, Aranan Kelime: Göç, (TDK), <https://sozluk.gov.tr/>

GÖRSEL KAYNAKÇA

Görsel 1. Ai Weiwei Installations “Sunflower Seeds” British Tate Modern 2010, <https://www.cbc.ca/news/entertainment/tate-gallery-buys-ai-weiwei-sunflower-seeds-artwork-1.1233411>

Görsel 2. Ai Weiwei, Midilli Ada Sahili, Performans, 2016

<https://conversations.e-flux.com/t/for-photo-op-ai-weiwei-poses-as-dead-refugee-toddler-from-iconic-image/3169>

Görsel 3. Ai Weiwei, 2016, “Güvenli Geçiş”, Berlin, Almanya

<https://www.sanatatak.com/view/ai-weiweiden-yeni-can-yelegi-enstalasyonu>

Görsel 4. Ai Weiwei, “Yolculuk Yasası” 2017, Prag, <https://kontrastdergi.com/en/figen-girgin-gerceklikten-sanata-goc-54-sayi/>

Görsel 5. Ai Weiwei, “Kurtarma Battaniyeleri”, 2016, Berlin,

<https://www.sanatatak.com/view/tag/kurtarma-battaniyeleri>

Görsel 6. Ai Weiwei, **F-Lotus", Belvedere Sarayı Havuzu, Avusturya,**

https://www.mimarizm.com/haberler/gundem/ai-weiwei-multeci-sorununa-avrupa-da-dikkat-cekmeve-devam-ediyor_126272

THE IMPACT OF AUDIT CHARACTERISTICS ON MARKET VALUE: A GLOBAL ANALYSIS

Assoc. Prof. Dr., Özlem SAYILIR

Anadolu University, - 0000-0001-9598-3545

PhD Candidate., Muhammed Aslam CHELERY KOMATH

Anadolu University, - 0000-0002-5991-7476

PhD Candidate., Patrice Racine DIALLO

Anadolu University, - 0000-0003-1800-1725

ABSTRACT

Recent corporate failures have significantly undermined the need for robust financial oversight and accountability, which plays a critical role in reinforcing regulatory compliance to cultivate stakeholder trust and ensure long-term corporate success. Hence, discussions on the relationship between audit characteristics and their impact on market performance have become more eminent. In this respect, this study seeks to investigate the impact of various audit characteristics on the market value of firms. Audit characteristics include Audit Committee Independence, Audit Committee Management Independence, Audit Committee Expertise, Internal Audit Department Reporting and, Auditor Tenure. We utilize 2022 data to avoid the impacts of Covid-19 on the financial data and focus on 5 fundamental sectors: Basic Materials, Consumer Cyclicals, Consumer Non-Cyclicals, Energy, and Industrials. The data set includes 5029 companies from 81 countries. We use regression analysis to explore which audit characteristics matter most and how they affect market capitalization. Our findings indicate that Audit Committee Independence, Audit Committee Expertise has a positive impact on market capitalization, whereas Auditor Tenure has a negative impact after controlling for firm size and profitability. The results of our study can provide guidance for companies in designing audit policies to strengthen market value.

Keywords: Audit Characteristics, Market Value, Audit Committee Independence, Audit Committee Expertise, Auditor Tenure.

FINANCIAL SATISFACTION THROUGH RESPONSIBLE FINANCIAL BEHAVIOR

Ph.D. Candidate, Patrice Racine DIALLO

Anadolu University, racinediallo5481@gmail.com - 0000-0003-1800-1725

Assoc. Prof. Dr., Özlem SAYILIR

Anadolu University, osayilir@anadolu.edu.tr - 0000-0001-9598-3545

Assist. Prof. Dr., Rana Şen DOĞAN

Manisa Celal Bayar University, rana.dogan@cbu.edu.tr - 0000-0002-1701-4789

ABSTRACT

The purpose of this study is to explore the relationships between Responsible Financial Behavior, Religious Orientation, and Financial Literacy with Financial Satisfaction. Moreover, it aims to investigate the impacts of Religious Orientation and Financial Literacy on Financial Satisfaction through Responsible Financial Behavior. Non-parametric tests were applied to observe the variances in demographic variables and to discover whether the associated population means are significantly different. Besides, Structural Equation Modelling (SEM) was employed to analyze the paths for linear association between the main variables under the study. The results of the non-parametric tests demonstrate that there are significant differences in the Financial Satisfaction of distinct groups. SEM results indicate that Religious Orientation exerts a direct positive influence on Responsible Financial Behavior with respect to Spending and Budgeting (SB) dimension, but not with respect to Savings, Investments, and Insurance (SII) dimension of Responsible Financial Behavior. Further, the findings of the study imply a significant positive relationship between Religious Orientation and Financial Satisfaction through the mediating effect of Responsible Financial Behavior, especially regarding Spending and Budgeting (SB). Likewise, there is a significant positive association between Responsible Financial Behavior and Financial Satisfaction, which is evident in both Savings, Investments, and Insurance (SII), as well as Spending and Budgeting (SB) dimensions. However, there seems to be a significant negative relationship between Financial Literacy and Financial Satisfaction by means of the mediating role of Responsible Financial Behavior, precisely in terms of Savings, Investment, and Insurance (SII) dimension.

Keywords : Financial Satisfaction, Financial Literacy, Responsible Financial Behavior, Religious Orientation, Structural Equation Modelling

APPRECIATING, INTERPRETING AND UNDERSTANDING POSTERS VIA LEVELS OF VISUAL LITERACY

Mona Masood, Zakiah Zain

Universiti Sains Malaysia

Abstract:

This study was conducted in Malaysia to discover how meaning and appreciation were construed among 35 Form Five students. Panofsky-s theory was employed to discover the levels of reasoning among students when various types of posters were displayed. The independent variables used were posters that carried explicit and implicit meanings; the moderating variable was students- visual literacy levels while the dependent variable was the implicit interpretation level. One-way ANOVA was applied for the data analysis. The data showed that before students were exposed to Panofsky-s theory, there were differences in thinking between boys, who did not think abstractly or implicit in comparison to girls. The study showed that students- visual literacy in posters depended on the use of visual texts and illustration. This paper discuss further on posters with text only have a tendency to be too abstract as opposed to posters with visuals plus text.

Keywords: explicit visual, implicit visual, visual interpretation, visual literacy

LEAN THINKING PROCESS IN THE DETERMINATION OF DESIGN SUGGESTIONS TO OPTIMIZE TREATMENT OF WEEE

Anastasia Katsamaki, Prof. Nikolaos Bilalis, Vassilis Dedoussis

Department of Production Engineering and Management, Technical University of Crete

Abstract:

This work proposes a set of actions to assist redesign procedure in existing products of Electric and Electronic Equipment (EEE). The aim is to improve their environmental behavior after their withdrawal in the End-of-Life (EOL) phase. In the beginning data collection takes place. Then follows selection and implementation of the optimal EOL Treatment Strategy (EOL_TS) and its results- evaluation concerning the environment. In parallel, product design characteristics that can be altered are selected based on their significance for the environment in the EOL stage. All results from the previous stages are combined and possible redesign actions are formulated for further examination and afterwards configuration in the design stage. The applied method to perform these tasks is Lean Thinking (LT). At the end, results concerning the application of the proposed method on a distribution transformer are presented.

Keywords: End-of-life treatment, Lean thinking, WEEE

CO-AUTHORSHIP NETWORKS OF SCIENTIFIC COLLABORATION

Juha Kettunen

Turku University

Abstract:

This study analyzes collaborative and networked academic authorship in higher education. The literature review shows evidence that single authorship has made a gradual paradigm shift to joint authorship. The empirical evidence from the Turku University of Applied Sciences indicates that collaborative authorship has notably increased in the last few years. Co-authorship has extended outside the institution to other domestic and international academic organizations. Co-authorship not only increase the merits of academic scholars but builds and maintains networks of research and development. The results of this study help the authors, editors and partners of research and development projects to have a more concrete understanding of how co-authorship has developed and spread beyond higher education institutions.

Keywords: Co-authorship, social networking, higher education, research and development.

LEARNERS' VIOLENT BEHAVIOUR AND DRUG ABUSE AS MAJOR CAUSES OF TOBEPHOBIA IN SCHOOLS

Prakash Singh

Nelson Mandela Metropolitan University, South Africa

Abstract:

Many schools throughout the world are facing constant pressure to cope with the violence and drug abuse of learners who show little or no respect for acceptable and desirable social norms. These delinquent learners tend to harbour feelings of being beyond reproach because they strongly believe that it is well within their rights to engage in violent and destructive behaviour. Knives, guns, and other weapons appear to be more readily used by them on the school premises than before. It is known that learners smoke, drink alcohol, and use drugs during school hours, hence, their ability to concentrate, work, and learn, is affected. They become violent and display disruptive behaviour in their classrooms as well as on the school premises, and this atrocious behaviour makes it possible for drug dealers and gangsters to gain access onto the school premises. The primary purpose of this exploratory quantitative study was therefore to establish how tobephobia (TBP), caused by school violence and drug abuse, affects teaching and learning in schools. The findings of this study affirmed that poor discipline resulted in producing poor quality education. Most of the teachers in this study agreed that educating learners who consumed alcohol and other drugs on the school premises resulted in them suffering from TBP. These learners are frequently abusive and disrespectful, and resort to violence to seek attention. As a result, teachers feel extremely demotivated and suffer from high levels of anxiety and stress. The word TBP will surely be regarded as a blessing by many teachers throughout the world because finally, there is a word that will make people sit up and listen to their problems that cause real fear and anxiety in schools.

Keywords: Aims and objectives of quality education, Debilitating effects of tobephobia, Fear of failure associated with education, learners' violent behaviour and drug abuse.

ULUSLARARASI İŞLETMELERDE ÇALIŞANLARDA ETNİK KÖKEN VE KÜLTÜREL ÇEŞİTLİLİĞİN ETKİLERİ ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR İNCELEME

Yüksek lisans Öğrencisi Selma SOYLU

Selçuk Üniversitesi Ali Akkanat İşletme Fakültesi

224275002002@lisansustu.selcuk.edu.tr

ORCID ID: 0009-0009-2598-3481

Doç. Dr. Erhan KILINÇ

Selçuk Üniversitesi Ali Akkanat İşletme Fakültesi

erhankilinc@selcuk.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-2065-2407

ÖZET

Küreselleşmenin etkisiyle birlikte, ulusal piyasalar yerini küresel piyasalara bırakmıştır. Bu durum, sermaye ve pazar hareketliliğinin yanı sıra işgücü hareketliliğini de beraberinde getirmiş ve uluslararası işletmelerin etnik köken ve kültürel çeşitliliklerin bir arada bulunacağı bir ortamda faaliyet yürütmesine neden olmuştur. Yapılan araştırmalarda, etnik köken ve kültürel çeşitlilik yönetimini başarıyla yürütebilen işletmelerin hem bugün hem de gelecekte avantajlar sağlayacağı gözlemlenmektedir. Uluslararası işletmeler, söz konusu farklılıkları rekabet avantajına dönüştürmek ve uluslararası pazarlarda güç sahibi olabilmek için etkin bir yönetim stratejisi geliştirmelidir. Bu çalışmanın amacı; uluslararası işletmelerde etnik köken ve kültürel çeşitliliğin etkilerinin kavramsal bir çerçevede incelenmesidir.

Anahtar Kelimeler: Etnik Köken, Kültürel Çeşitlilik, Uluslararası İşletme, Küreselleşme

A CONCEPTUAL STUDY ON THE EFFECTS OF ETHNIC ORIGIN AND CULTURAL DIVERSITY ON EMPLOYEES IN INTERNATIONAL BUSINESSES

ABSTRACT

With the impact of globalization, national markets have been replaced by global markets. This situation has brought about labor mobility as well as capital and market mobility, and has caused international businesses to operate in an environment where ethnic origins and cultural diversity coexist. Research shows that businesses that can successfully manage ethnic origin and cultural diversity will provide advantages both today and in the future. International businesses must develop an effective management strategy in order to turn these

differences into competitive advantage and gain power in international markets. The purpose of this study; The aim of this study is to examine the effects of ethnicity and cultural diversity in international businesses within a conceptual framework.

Keywords: Ethnic Origin, Cultural Diversity, International Business, Globalization

GİRİŞ

Dünya üzerinde küreselleşmenin popülerleşmesiyle birlikte sınırlar homojenleşmiş, böylece kültürlerarası etkileşim artmıştır. Bu durum yalnızca toplumlara değil aynı zamanda sermayeye de etki etmiştir (Kılıçarslan, 2019).

Küreselleşmeyle birlikte artan sermaye ve emek hareketliliği, iş dünyasında birtakım değişikliklere yol açmıştır (Sağlık ve Çelik, 2018). İşletmeler, ulusal pazarlar yerine uluslararası pazarlara açılmaya başlamışlardır (Paksoy, Koçarslan ve Kutlar, 2016). İşletmeler, sermaye ve emek hareketliliğinin doğal bir sonucu olarak, farklı kültürlerle etkileşim halinde bulunmak durumunda kalmışlardır (Sayın, Usanmaz ve Aslangiri, 2016). Etnik köken ve kültürel çeşitlilik birçok avantaj sağlayacağı gibi bazı dezavantajları da yanında getirecektir (Akduru, 2020). Dolayısıyla işletmeler, etnik köken ve kültürel farklılıklardan kaynaklanan uyumsuzluk, iletişim sorunları, çatışmalar gibi problemleri ve farklılıkları yönetmek konusunda etkin stratejiler geliştirerek, dezavantajları da avantajlara çevirebilmek için çözmeye odaklı stratejiler geliştirmelidirler.

Çalışmanın ilk bölümünde; konuyu iyi analiz edebilmek açısından kısaca küreselleşmeden bahsedilmiş olup, etnik, etnik köken, kültür ve kültürel çeşitlilik kavramları tanımlanarak, etnik köken ve kültürel çeşitliliğin özelliklerinden bahsedilmiştir. İkinci bölümünde; etnik köken ve kültürel çeşitliliğin uluslararası işletmeler üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri incelenerek, işletmelerin bu farklılıkları nasıl avantaja çevirebilecekleri ile ilgili yürütmesi gereken bazı stratejiler ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmanın amacı; etnik köken ve kültürel çeşitliliğin uluslararası işletmeler üzerindeki olumlu ve olumsuz etkilerinin kavramsal olarak ele alınmasıdır. Ayrıca bu çalışmada; işletmelerin, küreselleşmeyle birlikte iş dünyasına konu olan etnik köken ve kültürel çeşitliliği rekabet avantajına dönüştürme potansiyeli değerlendirilmiştir.

ETNİK KÖKEN VE KÜLTÜREL ÇEŞİTLİLİK

Uluslararası işletmelerde etnik köken ve kültürel çeşitliliğin etkilerini anlayabilmek, sosyal bilimlerde alanında oldukça popüler olan *küreselleşme* kavramını iyi anlamakla mümkün olacaktır bu başlık altında öncelikle küreselleşme hakkında kısaca bilgi verilmesi gereklidir.

Özellikle 1980’li yıllardan günümüze kadar olan süreçte dünyada yaşanan hızlı değişimler genel tanımıyla küreselleşme olarak nitelendirilmektedir (Kardaş ve Balcı, 2014, s.510). Küreselleşme sürecinden en fazla etkilenen alan hiç şüphesiz ticaret ve finans alanıdır (Kardaş ve Balcı, 2014, s.513). Küreselleşmeyle birlikte ticaret, finans, ekonomi gibi alanlarda yadsınamaz bir biçimde değişiklikler meydana gelmiştir. Küreselleşme süreci küresel pazarların sayısında artışa sebep olarak ulusal piyasaların yerini küresel piyasalara bırakmıştır (Went, 2001, s. 24). Böylece uluslararası işletmelerin sayısında hızlı bir artış söz konusu olmuştur. Dolayısıyla sınırların görece homojenleştiği küreselleşme sürecinde, rekabet avantajı yakalamak isteyen işletmeler, çalışanların farklılıklarını bir fırsata çevirmek istemişlerdir. Söz konusu işletmeler, ekonominin küreselleşmesiyle birlikte kültürel çeşitlilikleri ve farklı etnik kökenleri bünyesinde barındırma ihtiyacı duymaya başlamışlardır.

Yunanca “ethnos” kelimesinden türetilmiş olan etnik köken kavramı; ikinci dünya savaşından sonra, “ırk” kelimesinin tehlikeli çağrışımlar yaptığı öne sürülerek, ırk kelimesinden daha fazla kullanılmaya başlanmış bir kavramdır. Etniklik herhangi bir milliyete aitliği temsil etse de “ırk” kavramına ikame bir kavram olduğu da söylenemez. Irk kavramında yalnızca biyolojik özellikler belirleyici faktördür. Ancak etnik kavramında biyolojik faktörlerin yanında sosyolojik özellikler de mevcuttur (Yuvalı, 2012, s. 72).

Etnik kelimesi sosyal bir grubun kimlik yapısını ifade etmektedir. Ancak bu ifade yalnızca alt kültür özellikleriyle açıklanamaz. Aynı zamanda etnik kimlik yalnızca ırk, milliyet gibi kavramlarla da özdeşleşmez. Zira etniklik, kültürel olarak var olmuş bir kavramdır. Yani etnikliğin varlığından söz edebilmek için dil, din, örf, adet gibi farklılıkların yanında yine sosyal anlamda gerçekleşen müzik, mimari, edebiyat gibi alanlarda da farklılık söz konusu olmalıdır (Erkal, 2001, s. 33-34).

Birleşmiş Milletler tarafından 1979’da hazırlanan rapora göre ise, etnik kavramı “azınlık” tanımı içerisinde yer almaktadır. Bu tanımlamaya göre; “*etnik, dinsel, dilsel olarak nüfusun geri kalanından farklı özellikler taşıyan...kendi kültür, gelenek, din ve/veya dillerini koruma yönünde dayanışma sergileyen grup*” anlamını taşımaktadır (Azınlık Raporu, 2007, s. 3).

Kültür, insanın davranışlarına, çalışmalarına, hatta hayata bakış açısına büyük oranda etki eden bir faktördür. Zira kültür, insanın aidiyet ihtiyacının bir karşılığı olmakla birlikte insanın nasıl davranması gerektiğini, ne yapması gerektiğini de büyük ölçüde etkileyen, duygu ve düşüncelerine yön veren bir kavramdır (Moran, Haris, 2007, s. 6). Kültür, insanların bir arada yaşamaktan doğan ve topluma etki eden, alışkanlıklar, değerler ve yargılar bütünüdür (Balduk, 2018, s. 7).

Kültürel çeşitlilik, ayrı kültürel özellikler taşıyan insanların birbirleriyle sosyal hayatta iletişim ve etkileşimde bulunması durumunu açıklayan bir ifadedir. Söz konusu insanların değer ve yargıları birbirine benzememektedir. Aynı zamanda kültürel çeşitlilik, insanların kültürel tarihinin de birbirinden farklı olması anlamını da taşımaktadır. Diğer bir deyişle, birbirinden farklı kültürel özelliklere sahip insanların bu durumu ilişkilere yansıtmasıdır (Çakır ve Eğinli, 2010, s. 180).

Kısacası, kültürel çeşitlilik, aynı toplumun içerisinde bulunan ancak farklı kimliklere sahip insanların bir arada yaşamalarından, birbirleriyle etkileşimde bulunmalarından ortaya çıkan bir sonuçtur. Bu toplum içerisinde çoğunluğu oluşturan gruplar gerek tarihsel açıdan gerekse ekonomik açıdan azınlığa göre daha avantajlı durumdadırlar (Helvacıoğlu ve Özutku, 2010, s. 198).

Kültürel çeşitlilikler, toplumdaki iletişimin yeri, sosyal ilişkiler gibi birçok alana etki ettiğinden aşamalı bir öğrenme sistemi gerektirir. Bu öğrenme sistemi iki adımdan oluşmaktadır. İlk adım, kişinin kendi değer ve yargılarının dışında olan başka kültürlerle karşı duyarlı olmasıdır. İkinci adım ise, farklılıkların sebeplerini anlamaya çalışarak, bu farklılıkları çözümlenektir (Helvacıoğlu ve Özutku, 2010, s. 198).

ETNİK KÖKEN VE KÜLTÜREL ÇEŞİTLİLİĞİN ULUSLARARASI İŞLETMELER ÜZERİNDE OLUMLU VE OLUMSUZ ETKİLERİ

Dünyanın birçok bölgesinde, özellikle de Avrupa ülkelerinde çalışan milyonlarca etnik köken veya kültürel çeşitlilik, bu ülkelerde etkinlikte bulunan uluslararası işletmeler aracılığıyla kültürlerarası etkileşimi sağlayan doğal kültür elçileri haline gelmişlerdir (Tosun, 1990, s. 146). Küreselleşmeyle birlikte, sermaye ve pazarların yanı sıra işgücünde, işletmede ve insan kaynakları yönetiminde de meydana gelen eklemlenmenin sonucunda; işletmeler, işgörenleri uluslararası piyasalardan sağlamaya başlamışlardır. Yine küreselleşmeyle beraber gelen sermaye, pazar ve hatta işgücü dolaşımı, birçok yönetim problemine yol açmakla beraber bu farklılıklar işletmeye oldukça büyük avantajlar da sağlamaktadır (Taşçı ve Demirbaş, 2011).

Yalnız bu avantajı yakalamanın yolu farklılıklardan kaynaklanan sorunların çözümünde doğru stratejiler üretilmesiyle mümkün olacaktır. Böylelikle işletmeler, farklılıklardan doğan problemlerin çözümüne dair yollar aramaya ve bu farklılıkları avantaja dönüştürme çalışmaları yapmaya başlamışlardır.

1960'larda gündeme gelmeye başlayan "etnik köken ve kültürel çeşitlilik yönetimi" işletmeler tarafından oldukça ilgiyle karşılanmış, işletmelerin etnik köken ve kültürel çeşitliliklerden yararlanarak rekabet avantajı yakalayacağı yönünde bir kanıya varılmıştır (Tereza ve Fleury, 1999, s. 109). Bu kanıyla birlikte işletmelerin, rekabet avantajını yakalamak için gerçekleştirmesi gereken bazı yükümlülükler ortaya çıkmıştır.

Kültürel çeşitlilik, sosyal hayattan ayrı düşünülemez olduğundan, işgöreni her açıdan etkileyen bir unsurdur. Zira işgörenin inançları, değer yargıları içinde yer aldığı kültürle şekillenmektedir. Bu durum, işletmenin yönetiminin nasıl şekillendirilmesi gerektiğini doğrudan etkilemektedir (Uzunçarşılı, 2001, s. 88).

Etnik köken ve kültürel çeşitliliklerinden dolayı ortaya çıkan düşünce farklılıklarını, işletme kendi yararına kullanarak, çalışanlara eşit koşullar yaratması gerekmektedir. Kültür ve etnik köken farklılıklarının doğru bir biçimde yönetilmesinin uluslararası işletmelerin gelişimi açısından faydalı olduğu gözlemlenmektedir (Seymen, 2005, s. 10).

Farklı kültür ve etnik kökeni bir arada bulunduran işletmelerde, üzerine kafa yorulması gereken en önemli meselelerden biri de bu farklılıkların işletmeler üzerinde nasıl bir katkıda bulunacağı konusudur. Uluslararası işletmeler üzerinde yapılan incelemelerde bu konu hakkında birden fazla görüş mevcuttur. Bu görüşlerden kısaca bahsetmek yerinde olacaktır. Görüşlerden ilki, "uluslararası işletme nerede konuşlanmış olursa olsun, ulusal kültürün etkisinin çalışan üzerinde daha fazla olduğu yönündedir, ki buna "ayrışma" denir. Diğeri, uluslararası işletmenin konuşlandığı yerdeki kültürü benimseyen "benzeşme", bir diğeri ise karşılıklı etkileşim sonrası ortaya çıkan evrensel bir kültürün ortaya çıkması durumudur" (Sofyalıoğlu ve Aktaş, 2001, s. 89).

Uluslararası işletmeler, iş görenin ana ülkesinin toplumsal değerlerini, yasal düzenlemelerini, ekonomik ve siyasi koşullarını göz önünde bulundurmalıdır (Dereli, 2005, s. 80). Ayrıca yöneticiler, etnik köken ve kültürel çeşitliliklere söz konusu olan iş görenle daha iyi bir iletişim sağlamak konusunda çaba sarf etmelidirler (Safran ve Asunakutlu, 2004, s. 38).

Etnik köken ve kültürel çeşitlilik, işletmenin daha esnek bir yapıda olmasını sağlayarak, uyum yeteneğini geliştirmektedir. İşletmenin yaratıcılık anlamında kendini geliştirmesi

farklılıklarla mümkündür. Çünkü işgören bu farklılıklar nedeniyle işletmeye, farklı bakış açıları ve farklı düşünceler sunarak, yaratıcılık katacaktır (Ünalp, 2007, s.131). Etnik köken ve kültürel farklılıklar, müşteri kitlesini de doğrudan etkiler. İşgörenle aynı etnik köken ve/veya kültürel farklılığa sahip olan müşteriler hedef kitle haline gelirler. İşletme, hedef kitleyi iş görenler sayesinde daha iyi tanıma imkânı bulacaktır. (Seymen, 2005b, s. 190).

İşletmeler, etnik köken ve kültürel farklılıklar sayesinde ayrımcılık yapmayan, eşitlikçi, adaletli bir imaj çizmektedirler. Böylece işletmenin çekiciliği artar (Barutçugil, 2004, s. 231). Küreselleşme ve gelişen teknolojiyle birlikte, iş dünyasında meydana gelen hızlı değişimler, hızlı karar alma potansiyeli gerektirmektedir. Etnik köken ve kültürel çeşitlilikleri bünyesinde bulunduran işletmeler, değişimler karşısında daha hızlı karar alma potansiyeline de sahip olabilmektedirler (Gider, 2016, s. 14-15).

Etnik köken ve kültürel çeşitliliğin işletmeler üzerinde olumlu etkilerini ortaya koyan birçok çalışma bulunmaktadır. Örneğin; Richard'e (2000) göre, kültürel çeşitliliğin aslında değer kattığını ve uygun bağlamda firmanın rekabet avantajına katkıda bulunduğunu göstermektedir. Ahmad ve Amin'in (2019) yaptığı çalışmada çeşitliliğin (etnik ve dini), yüksek ve orta gelirli ülkelerde uluslararası ticaret ve çevresel performans üzerinde önemli bir olumlu etki oynadığını ve düşük gelirli ülkelerde bunun tersi olduğunu göstermektedir. Pitts ve Jarry (2009) yaptığı çalışmada; etnik çeşitlilik ile örgütsel performans arasındaki olumsuz ilişkinin gerçekten de zaman ve istikrarla azaldığını göstermektedir. Miller, Lavie ve Delios (2016) yapılan çalışmada uluslararası çeşitliliğin firma performansı üzerinde U şeklinde bir etkiye sahip olduğunu, yani orta düzeydeki uluslararası çeşitliliğin daha iyi performansa yol açtığını, hem düşük hem de yüksek seviyelerin ise daha kötü performansa yol açtığını ifade etmişlerdir. Adamczyk'e (2017) göre kültürel farklılıkları bilmek, iş ilişkilerini ve stratejilerini önemli ölçüde etkileyebileceğinden, uluslararası pazarda bir şirketin doğru yönetilmesi için çok önemlidir ve girişimcilerin iş yapacakları ülkenin kültürünü teşhis etmeleri gerekir. McGuirk ve Jordan'ın (2012) yaptığı çalışmada, milliyet ve eğitim düzeyindeki çeşitliliğin, bir iş ürününün yenilik yapma olasılığıyla pozitif yönde ilişkili olduğu bulunmuştur. Akay, Constant, Giuletta ve Guzi'ye (2016) göre etnik çeşitliliğin olumlu etkisi, kültürel ve ekonomik olarak Almanya'ya yakın olan göçmen grupları için daha güçlüdür.

Etnik köken ve kültürel çeşitlilik, işletmeler için çevresel koşulları analiz etmek konusunda avantajlar sağlarken aynı zamanda gelecekte karşılaşılması muhtemel sorunları öngörerek tedbir alma konusunda da hareket kabiliyeti kazandırmaktadır (Mert, 2020, s. 343).

Bunun yanı sıra etnik köken ve kültürel çeşitliliğin işletmeler üzerinde olumsuz etkilerini ortaya koyan çalışmalar da bulunmaktadır. Barutçugil'e (2004) göre farklı etnik kökene ve farklı kültürel geçmişe sahip olan insanların anlaşması, aynı etnik kökene ve aynı kültürel geçmişe sahip olan insanların anlaşması kadar kolay değildir. İşletmelerde de farklı etnik köken ve kültürel çeşitliliklerin bulunması, farklılıkları bulunduran her ortamda olduğu gibi bazı sorunların ortaya çıkmasına neden olabilir. Yine bu farklılıklar çalışanlar arasında bazı iletişim kopukluklarına neden olacağından ekip çalışmalarında sorunlara yol açabilir. Bu durum işgören performansına olumsuz anlamda etki edecektir (Barutçugil, 2004, s. 232). Parrotta, Pozzoli ve Pytlíková (2014) yaptığı çalışmada etnik kökene göre işgücü çeşitliliğinin firma verimliliğiyle olumsuz ilişkili olduğunu saptanmıştır. Etnik çeşitlilik, çeşitli ürün ve hizmetler için yeni pazarlar geliştirme fırsatlarının yanı sıra çeşitli işçi ve tüketicilerle çalışmanın getirdiği zorlukları sunarak işletmeleri etkilemektedir (Jamal, Peñaloza ve Laroche, 2015).

Uluslararası işletmelerde yönetim, gerçekten de kültürel çeşitlilik ve etnik köken farklılıklarını avantaja çevirme hususunda büyük bir önem arz etmektedir. Buna karşın etnik köken ve kültürel çeşitlilik yönetiminin birçok riski de beraberinde getireceği yönünde görüşler de mevcuttur. İnsan kaynakları yöneticileri; mali veya siyasi çeşitli risklerle karşı karşıya kalabilmektedirler. Bu bağlamda, yönetim işinden sorumlu olan insan kaynakları yöneticileri, risklere karşı her zaman hazırlıklı olmak durumundadırlar (Dereli, 2005, s. 64).

Bu durumda önemli olan işletmenin süreci nasıl yöneteceği'dir. Etnik köken ve kültürel çeşitlilikten doğan farklılıklar iyi yönetilemediklerinde "çatışma" durumu ortaya çıkmaktadır. Bu çatışma durumu, işgörenler arasında işletmenin itibarının sarsılması anlamına gelmektedir (Gider, 2016, s. 17).

Sonuç olarak; uluslararası işletmeler, etnik köken ve kültürel çeşitliliği rekabet avantajına çevirerek uluslararası pazarlarda başarılı bir imaj çizmek istiyorlarsa, söz konusu farklılıklar için çeşitli stratejiler üretmelidirler.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Küreselleşme ve teknolojik gelişmeler ulusal pazarların uluslararası pazarlara dönüşmesine neden olmuştur. Bu durum işletmelerin yeni pazarlara açılma ve rekabet avantajı yakalama arzusunun da beraberinde getirmiştir. Artık uluslararası boyutta faaliyet yürüten işletmelerin en önemli gündemlerinden bir tanesi de etnik köken ve kültürel çeşitliliklerden kaynaklanan problemler olmuştur.

Etnik köken ve kültürel çeşitlilikler, riskleri barındırır da birçok avantajı da beraberinde getirmektedir. Ancak bu etkin bir yönetimle söz konusudur. Farklılıklar, etkin bir şekilde yönetildiklerinde işletmeye rekabet avantajı kazandırmaktadırlar. Yöneticiler, etnik köken ve kültürel çeşitlilik konusunda öncelikle öz farkındalıklarını geliştirmelidirler. Ayrıca kültürel çeşitlilikten kaynaklanan problemleri ele alarak işgörelere kültürlerarası eğitim programları sağlamalıdır. Ekip çalışmalarına öncelik vererek grup içi bağlılık ve iletişim gibi sorunları çözebilirler. Ayrıca yine iletişim sorunlarını çözümlenmek açısından işgörelere dil eğitimi konusunda yatırım yapabilirler.

Bu çalışmada; uluslararası işletmelerde etnik köken ve kültürel çeşitliliğin etkileri üzerine kavramsal bir değerlendirilme yapılmıştır. Alanyazında bahse konu hakkında deneysel çalışmalarda eksiklikler olduğu görüldüğünden, gelecekte etnik köken ve kültürel çeşitliliğin uluslararası işletmeler üzerindeki etkisinin deneysel yöntemlerle de analiz edilmesi önerilebilir.

Sonuç olarak, etnik köken ve kültürel çeşitliliğin uluslararası işletmelere sağladığı avantajlar düşünüldüğünde bu konu üzerinde daha fazla mesai harcanması gerektiği görülmektedir.

KAYNAKÇA

- AB Mali Desteği, (2007, Bir Eşitlik Arayışı: TR’de Azınlıklar Raporu, Uluslararası Azınlık Hakları Grubu (MRG); Diyarbakır Barosu Ortaklığı, Diyarbakır. https://minorityrights.org/wpcontent/uploads/2015/07/MRG_Rep_Turk2007_TURK.pdf (Erişim tarihi: 15.10. 2023)
- Adamczyk, M. (2017). The importance of cultural differences in international business. *The Central European Review of Economics and Management*, 1, 151-170.
- Ahmad, N., & Amin, S. (2019). Does ethnic polarization stimulate or relegate trade and environmental performance? A global perspective. *Environment, Development and Sustainability*, 22, 6513 - 6536.
- Akay, A., Constant, A., Giuliatti, C., & Guzi, M. (2016). Ethnic diversity and well-being. *Journal of Population Economics*, 30, 265-306. <https://doi.org/10.1007/S00148-016-0618-8>.
- Akduru, H. E. (2020). Kamu Sektöründe Kültürel Farklılıkların Yönetimi: Milas (Muğla) Örneği. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 551-569.
- Asunakutlu, T., Safran, B., Kültürel Farklılıklardan Kaynaklanan Çatışmalara Yönelik Bir Araştırma (Marmaris Turizm Sektörü Örneği), *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1), s. 26-49, 2004.
- Balcı, A., Kardeş, Ş., *Uluslararası İlişkilere Giriş*, İstanbul: Küre Yayınları. 2014.

- Balduk, B., İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamalarında Örgütlerdeki Kültürel Değişim, Çok Uluslu İşletmelerde Kültürel Yaklaşımlar Ve Etkileri Üzerine Keşifsel Bir Çalışma, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2018.
- Barutçugil, İ., Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi, Kariyer Yayıncılık İletişim, Eğitim Hiz. Ltd. Şti., Kariyer Yayınları:59, Yönetim Dizisi:15, 1.Baskı, İstanbul, 2004.
- Dereli, B., Çokuluslu İşletmelerde İnsan Kaynakları Yönetimi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 7, s. 59-81, 2005.
- Erkal, M., Etniklik ve Etnik Grup Kavramları Üzerine, Türkiye ve Siyaset, Sayı: 3, Ankara., s.33-40, 2001.
- Gider, İ., Şencan, H., İşletmelerin Farklılık Yönetimi Anlayışı İle İşletme Üyelerinin Örgütsel Bağlılık Tutumlarına Yönelik Bir Araştırma. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 15(29), s. 189-204, 2016.
- Helvacıoğlu, N., Özutku, H., Kültürel Farklılıkların Yönetiminde İnsan Kaynakları Stratejilerinin Rolü: İkea Örneği. Yönetim Bilimleri Dergisi, 8(1), 197-216, 2010.
- Jamal, A., Peñaloza, L., & Laroche, M. (2015). Introduction to ethnic marketing. . <https://doi.org/10.4324/9780203080092.CH1>.
- Kılıçarslan, E. (2019). Küreselleşme Sürecinde Devletlerarası İlişkiler Siyasal İletişim ve Kamu Diplomasisi. İstanbul: Paradigma Akademi.
- McGuirk, H., & Jordan, D. (2012). Local Labour Market Diversity and Business Innovation: Evidence from Irish Manufacturing Businesses. European Planning Studies, 20, 1945 - 1960.
- Mert, G., Uluslararası İşletmelerde Etnik Köken Ve Kültürel Çeşitliliklerin Kuşaklar Bağlamında İncelenmesi. Journal Of Administrative Sciences/Yonetim Bilimleri Dergisi, 18(36), 2020.
- Miller, S., Lavie, D., & Delios, A. (2016). International intensity, diversity, and distance: Unpacking the internationalization–performance relationship. International Business Review, 25, 907-920.
- Moran, R. T., Harris, P. R. ve Moran, S. V. (2007). Managing Cultural Differences. http://www.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=I9U_O1ZQJ9cC&oi=fnd&p-g=PR3&dq=cultura+differences&ots=nst6UoXQ8K&sig=r6tikLJcsJMHjmU-dI6rQ45GD3A&redir_esc=y#v=onepage&q=cultural%20differences&f=false (Erişim tarihi: 14.10.2023)
- Paksoy, H. M., Koçarslan, H., & Kutlar, İ. (2016). Ülkelerin Çevre ile İlgili Düzenlemelerinin Uluslararası Pazarlama Açısından Değerlendirilmesi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.
- Parrotta, P., Pozzoli, D., & Pytlíková, M. (2014). Labor diversity and firm productivity. European Economic Review, 66, 144-179.
- Pitts, D., & Jarry, E. (2009). Getting to know you: Ethnic diversity, time and performance in public organizations. Public Administration, 87, 503-518.
- Richard, O. (2000). Racial Diversity, Business Strategy, and Firm Performance: A Resource-Based View. Academy of Management Journal, 43, 164-177.
- Sağlık, B., & Çelik, H. Y. (2018). Küreselleşen Çalışma Hayatında Kadının Rolü. Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2(2), 95-120.
- Sayın, Y., Usanmaz, A., Aslangiri, F.(2016). Uluslararası göç olgusu ve yol açtığı etkiler: Suriye göçü örneği. KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 18 (31), 1-13

- Seymen, O. A., “Küreselleşme ve Çok Uluslu İşletmecilik Çerçevesinde Kariyerin Değişen Yüzü ve Getirdiği Sorunlar”, Küreselleşme ve Çok Uluslu İşletmecilik, 1.Baskı, İstanbul, 183 – 209, 2005b.
- Seymen, O. A., Örgütlerde Kültürel Çeşitlilik Olgusu, Boyutları Ve Etkin Yönetimi Konusunda Farklı Yaklaşımlar: Yazınsal Bir Derleme, Yönetim Dergisi: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü, 16(50), 2005.
- Sofyalıoğlu, Ç. Aktaş, R., “Kültürel Farklılıkların Uluslararası İşletmelere Etkisi.” Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 8(1), 75-92, 2001.
- Taşcı, K., & Demirbaş, E. (2011). Küreselleşme sürecinde sermaye hareketlerinin vergilendirilmesi: tobin vergisi. Akademik Yaklaşımlar Dergisi, 2(2), 78-109.
- Tereza, M. ve Fleury, L., The Management of Cultural Diversity: Lessons From Brazilian, Industrial Management, 3, s. 109-115, 1999.
- Tosun, K., Yönetim ve İşletme Politikası, (Cilt:1), İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul,1990.
- Uzunçarşılı, A. S., Çokuluslu İşletmelerde Kurum Kültürü ve Halkla İlişkiler Uygulamaları, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2001.
- Ünalp, A. T., Küresel İşletmeler Ve Küresel İşletmelerde Farklılıkların Yönetiminde Kültürel Farklılıkların Önemi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi/Sosyal Bilimler, İzmir, 2007.
- Went, R., Küreselleşme- Neoliberal İddialar Radikal Yanıtlar, (Çev. Dinç, E.), İstanbul: Yazın Yayıncılık, 2001.
- Yeygel Çakır, S., Temel Eğinli, A., Uluslararası İşletmelerin Web Sitelerinin Tasarımında Kültürel Boyutların Adaptasyonunun Önemi, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 1(2), 178-204, 2010.
- Yuvalı, E., Türk Hukuku ve Mukayeseli Hukukta Irk ve Etnik Kökene Dayalı Ayrımcılık Yasası, TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi, 24(3-4), 5, 2013.

YEŞİL PAZARLAMA VE ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN YEŞİL REKLAM ALGISI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Yüksek lisans Öğrencisi Musa OCAK

Selçuk Üniversitesi Ali Akkanat İşletme Fakültesi
musa.ocak@outlook.com.tr

ORCID ID: 0009-0006-7481-9512

Doç. Dr. Erhan KILINÇ

Selçuk Üniversitesi Ali Akkanat İşletme Fakültesi
erhankilinc@selcuk.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-2065-2407

Doç. Dr. Ali ANTEPLİ

Selçuk Üniversitesi Ali Akkanat İşletme Fakültesi
ali.antepli@selcuk.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-9939-2443

ÖZET

Yeşil reklam, çevre dostu ürün ve hizmetlerin tanıtımını amaçlayan reklam stratejilerini ifade etmektedir. Bu tür reklamlar, çevresel sürdürülebilirlik ilkelerini ve tüketici bilincini vurgulamaktadır ve reklamcılık dünyasında giderek artan bir öneme sahiptir. Bu tür reklamlar, ürünlerin sürdürülebilir ve çevre dostu yönlerini vurgulayarak tüketicileri çevresel olarak bilinçli tüketim yapmaya teşvik etmeyi amaçlar. Araştırmalar, yeşil reklamların tüketiciler üzerinde olumlu etkiler yarattığını göstermektedir. Yeşil reklamlar, çevre dostu ürünleri tercih etme olasılığını artırırken, aynı zamanda şirketlerin itibarını ve satışlarını artırabilir. Ancak, yeşil reklamların başarısı, tüketicilerin reklamın gerçekçiliğine ve şirketlerin sürdürülebilirlik taahhütlerine olan güvenine bağlıdır.

Bu çalışma, üniversite öğrencilerinin yeşil reklam algılarını belirlemeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın sonuçlarına göre, yeşil pazarlama ve yeşil reklam algısının, toplumun genel olarak bilinçlenmediği ve tam olarak kabul görmediği ortaya çıkmaktadır. Katılımcıların yeşil reklam algısının çeşitli boyutları üzerinde bilgi sahibi olduğu, ancak hala bazı belirsizliklerin bulunduğu görülmektedir. Bu sonuçlar, yeşil pazarlama ve yeşil reklam konularının daha fazla araştırma ve bilinçlendirme gerektirdiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Yeşil pazarlama, yeşil pazarlama bileşenleri, yeşil reklam

GREEN MARKETING AND A RESEARCH ON UNIVERSITY STUDENTS' PERCEPTION ON GREEN ADVERTISING

ABSTRACT

Green advertising refers to advertising strategies aimed at promoting environmentally friendly products and services. These types of ads emphasize environmental sustainability

principles and consumer awareness and are increasingly important in the advertising world. This type of advertising aims to encourage consumers to engage in environmentally conscious consumption by highlighting the sustainable and environmentally friendly aspects of products. Research shows that green advertising creates positive effects on consumers. Green advertising can increase companies' reputation and sales while increasing the likelihood of choosing environmentally friendly products. However, the success of green advertising depends on consumers' trust in the realism of the ad and companies' sustainability commitments.

This study aims to determine university students' perceptions of green advertising. According to the results of the study, it is revealed that the perception of green marketing and green advertising is not generally aware of the society and is not fully accepted. It is seen that the participants have knowledge on various dimensions of green advertising perception, but there are still some uncertainties. These results show that green marketing and green advertising require further research and awareness.

Keywords: Green marketing, green marketing components, green advertising

GİRİŞ

Çevre kirliliği ve küresel ısınma günümüzde dünya çapında büyük bir endişe kaynağı haline gelmiştir. Çevre kirliliği, insan faaliyetlerinin doğal ekosistemlere verdiği zararlar sonucunda ortaya çıkmaktadır. Endüstriyel atıklar, araç emisyonları, tarım ilaçları ve plastik atıklar gibi çeşitli kaynaklar çevreye zararlı maddelerin salınmasına neden olmaktadır. Bu kirlilik, su kaynaklarının kirlenmesine, hava kalitesinin düşmesine ve biyolojik çeşitliliğin azalmasına yol açmaktadır (İbadullayeva J., 2019, s.53).

Küresel ısınma ise atmosferdeki sera gazlarının birikmesiyle ortaya çıkan bir sorundur. Özellikle fosil yakıtların yanması ve ormansızlaşma gibi insan etkinlikleri, sera gazlarının salınımını artırmaktadır. Bu sera gazları atmosferde birikerek güneş ışınlarının yeryüzüne geri yansımalarını engellemekte ve dünya üzerinde ortalama sıcaklıkların artmasına sebep olmaktadır. Bu da iklim değişikliklerine, deniz seviyesinin yükselmesine, ekstrem hava olaylarının artmasına ve ekosistemlerin dengesinin bozulmasına neden olmaktadır (Galip A., 2006, s.30).

Çevre kirliliği ve küresel ısınma, insan sağlığından ekonomiye kadar birçok alanda olumsuz etkileri olan küresel bir sorundur. Bu sorunlarla mücadele etmek için ise uluslararası iş birliği ve bireysel çabalar gerekmektedir. Yenilenebilir enerji kaynaklarına geçiş, enerji verimliliğinin artırılması, sürdürülebilir tarım uygulamalarının benimsenmesi ve atıkların doğru şekilde yönetilmesi gibi önlemler alınmalıdır. Aynı zamanda toplumlar, çevre bilinci ve sürdürülebilirlik konularında daha bilinçli olmalı ve doğal kaynakları korumak için sorumluluklarını yerine getirmelidir (Hekimoğlu B. ve Altındağ M., 2008, s.2).

Organizasyonlar günümüzde hızlı gelişen teknoloji, ekonomik sistemler ve organizasyonların artan rekabet koşulları, müşteri istekleri ve değişen toplum anlayışı işletmelerin kendi çıkarlarını gözetmelerinin yanında, yaşamlarını sürdürebilmeleri için ihtiyaç duyduğu

toplumların çıkarlarını da gözetmeleri gerekliliği ortaya koymaktadır (Tenekecioğlu B., 1977, s.48).

Yeşil pazarlama, son yıllarda çevresel sürdürülebilirlikle ilgili artan endişelerle birlikte önem kazanmıştır. Yeşil pazarlama, çevresel sorumluluk ve tüketicinin bilincini bir araya getiren bir yaklaşım olarak, şirketlerin ürün ve hizmetlerini çevre dostu ve sürdürülebilir bir şekilde sunmaya odaklanmalarını sağlamaktadır (Ottman, 2011). Yeşil reklam, reklam endüstrisinde giderek artan bir öneme sahip bir konu olarak ele alınmıştır. Yeşil reklam, ürün veya hizmetlerin çevre dostu özelliklerini vurgulayan reklam kampanyalarını içerir. Bu tür reklamlar, sürdürülebilirlik ilkeleri ve tüketici bilincine dayalı bir yaklaşımı temsil eder (Peattie ve Peattie, 2003).

Tüketiciler, yeşil pazarlamaya olumlu bir şekilde tepki verme eğilimindedirler. Araştırmalar, çevresel bilincin artmasıyla birlikte, tüketicilerin sürdürülebilir ve çevre dostu ürünleri tercih etme olasılığının arttığını göstermektedir (Kilbourne ve Pickett, 2008). Yeşil reklamlar, tüketicilere çevre dostu bir yaşam tarzını benimsemeye teşvik etme amacını taşır. Bu tür reklamlar, ürünlerin çevresel etkilerini azaltan tasarım ve üretim süreçlerini öne çıkararak yeşil tüketimi teşvik etmeyi amaçlar (Cherian ve Jacob, 2012).

Bu çalışma, üniversite öğrencilerinin yeşil reklam algılarını belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda çalışmada öncelikle yeşil pazarlama ve yeşil reklam konuları ilgili literatür taraması eşliğinde açıklama yapılmıştır. Devamında üniversite öğrencileri üzerinde yapılan saha çalışmasının sonuçları ortaya konularak öneriler sunulmuştur.

YEŞİL PAZARLAMA VE YEŞİL REKLAM

Yeşil Pazarlama

Çevre sorunları, tüm dünyadaki bireyler, kurumlar ve işletmeler için giderek daha fazla bir endişe kaynağı haline gelmiştir. Uluslararası araştırmalar, tüketicilerin çevre konularına olan artan ilgi ve davranışlarını kademeli olarak değiştirdiklerini göstermektedir. Bu bağlamda, çevreyi koruma amacıyla desteklenen, uygulanabilir ve sürdürülebilir ürünler için yeni bir pazar ortaya çıkmıştır (Papadopoulos vd., 2010, s.3).

Yeşil pazarlama kavramı, 1980'ler ve 1990'lar döneminde popülerlik kazanmış olsa da kökleri daha eski zamanlara dayanmaktadır (Özhan, 2009, s.14). 1960'ların ortalarında, Japonya, ABD ve Batı Avrupa'da çevre sorunlarına karşı halkın farkındalığı artmış ve çevre kirliliği ile mücadele için yasal önlemler alınmıştır. Bu dönemde çevre, pazarlama faaliyetlerinde önemli bir rol oynamaya başlamıştır. 1980'lerin sonlarına doğru ise yeşil pazarlama kavramı daha fazla öne çıkmıştır (Crane, 2000, s.278).

Yeşil pazarlama, çevre ve doğa dostu pazarlama faaliyetlerini içeren, tüketici isteklerini doğru bir şekilde karşılamayı amaçlayan bir pazarlama stratejisidir. Bu strateji, sürdürülebilir doğa ve çevre dostu ürünlerin pazarlanmasıyla toplumun tamamını hedef almaktadır. Organizasyonlar için, yeşil pazarlama sadece çevresel sorumluluklarını yerine getirmekle kalmaz, aynı zamanda itibarlarını artırır ve toplum tarafından kabul edilirler (Erbaşlar, 2012, s.95).

Yeşil pazarlama, organizasyonların çevresel sürdürülebilirliği ön planda tutan bir stratejiyi benimsemesiyle doğal dengeyi koruma, kaynakları verimli kullanma, enerji tüketimini azaltma, geri dönüşümü teşvik etme gibi hedeflere ulaşmayı amaçlar. Ayrıca, bu strateji tüketicileri çevre bilincine teşvik eder ve yeşil ürünleri tercih etmelerini sağlar. Günümüzde yeşil pazarlama, çevresel sorunların üstesinden gelmek ve sürdürülebilir bir geleceği teşvik etmek için organizasyonlar arasında yaygın bir şekilde benimsenmektedir (Yavuzyılmaz ve Güney, 2015, s.239).

Sosyal Sorumluluk Kapsamında Yeşil Pazarlama

Sosyal sorumluluk uygulamaları günümüzde hem toplum hem de organizasyonlar için önemli faydalar sunmaktadır. Bu faydalar, işletmelere rekabet üstünlüğü kazandırma, şirket bağlılığı, sosyal kimlik oluşturma, itibar geliştirme ve markalaşma gibi alanlarda kendini göstermektedir. Sosyal sorumluluk sadece ekonomik faydalarla sınırlı değildir, aynı zamanda işletmelerin toplumsal saygınlığını artırır, işletme imajını güçlendirir ve çalışanların organizasyona bağlılığını artırır. Ayrıca, organizasyonlar için sosyal sorumluluk, yeni pazarlara giriş fırsatları yaratır, müşteri sadakatini sağlar, kalite ve verimlilik artışlarını destekler ve risk yönetimini etkinleştirir (Argüden, 2002, s.11).

Küreselleşen dünyada, çevre sorunlarına yönelik endişeler artmış ve pazarlama, bu sorunların hem kaynağı hem de çözümü haline gelmiştir. Pazarlama, talepleri karşılarken çevresel sorunlara katkıda bulunurken aynı zamanda bu sorunları çözme amacıyla yeni stratejiler sunmaktadır (Avaner, 2019, s.845).

Doğanın tahribatı ve çevresel duyarlılık oldukça geniş bir konuyu kapsar. Bu sorunlar arasında üretim kaynaklarının artan atıkları, hava, su ve karasal alanlardaki çevre kirliliği, azalan ve tükenmekte olan kaynaklar, kimyasal ve biyolojik maddelerin zararları ve bu zararların doğal dengenin hızla bozulmasına yol açması bulunur (Emgin ve Türk, 2004, s.8).

Gelecek nesillerin düşünülmeden yapılan tahripkar uygulamalar, doğal kaynakları hızla tüketmekte ve bilinçsiz teknoloji gelişmeleri ve çevre kirliliği son yüzyılın en büyük sorunları olan küresel ısınma ve iklim değişikliği sorunlarını beraberinde getirmiştir. Bu nedenle, iklim değişikliği, ozon tabakasının zarar görmesi ve küresel ısınma, ekolojik sistemin bozulmasına, doğal kaynakların zarar görmesine ve tükenmesine yol açmıştır (Atay ve Dilek, 2013, s.204).

Bugünün dünyasında organizasyonlar, sosyal sorumluluk kapsamında yeşil pazarlama ve yeşil pazarlama stratejilerini gündeme getirerek çeşitli çevresel sorunlarla yüzleşmektedir. Uluslararası organizasyonlar da dahil olmak üzere birçok işletme, sürdürülebilir kaynak kullanımı, çevreci projeleri destekleme, atık yönetimini düzenleme, enerji verimliliğini artırma ve tüketici bilincini artırma konularında toplumsal sorumluluklarını yerine getirme çabası içerisinde. Yeşil pazarlama stratejileri, organizasyonlara amaçlarına ulaşma, rakip işletmeler üzerinde rekabet avantajı elde etme, atık yönetmelikleri ve harcamaları düzenleme, etkin kaynak kullanımının avantajlarını fark etme, devlet teşviklerinden yararlanma hem tüketicilerin hem de işletme paydaşlarının çevreyi koruma bilinciyle motivasyonlarını artırma fırsatı sunar (Canan ve Ecevit, 2005, s.240).

Yeşil Pazarlama Bileşenleri

Yeşil pazarlama uygulamalarını hayata geçiren organizasyonlar, etkili bir yeşil pazarlamaya sahip olabilmek için hem pazarlama karmalarına hem de yeşil tüketicilere odaklanmaktadır. Bu bileşenler, organizasyonlar için büyük fırsatlar sunmaktadır (Öndoğan, 2018, s.101). Yeşil pazarlama açısından, 4S kavramı gibi pazarlama karması bileşenleri oldukça kritiktir. Bunlar (Erbaşlar, 2012, s.98):

Satisfaction (Tatmin): Tüketici ihtiyaçlarını ve isteklerini tatmin etmek, yeşil pazarlamada önemli bir unsurdur.

Sustainability (Sürdürülebilirlik): Enerji, hammadde ve ürünlerin sürdürülebilirliği bu kavramın temelini oluşturur.

Social Acceptability (Sosyal Kabul): Organizasyonların ve ürettikleri ürünlerin doğaya ve çevreye zarar vermemesi, yeşil pazarlama açısından kabul görmesi gereken bir ilkedir.

Safety (Güvenlik): Üretilen ürünlerin insan sağlığına ve doğaya zarar vermemesi, yeşil pazarlamanın temel bir unsurudur.

Yeşil pazarlama, ürünün üretiminden son kullanıcıya ulaştırılmasına kadar her aşamada farklılaşan ve geleneksel pazarlamadan ayrılan bir süreçtir. Bu nedenle, yeşil pazarlama karması, yeşil ürünler, yeşil fiyatlandırma, yeşil dağıtım ve yeşil tutundurmaya içeren bileşenleri içerir (Kunduz ve Zerenler, 2013, s.143).

Organizasyonların yeşil pazarlama stratejilerini başarıyla uygulayabilmesi için, pazarlama karmasının temel kavramlarından biri olan 4P (Product, Price, Place, Promotion) kavramının yeşil pazarlamada dönüştürülmesi gerekmektedir. Bu yeşil pazarlama bileşenleri, yeşil ürünler, yeşil fiyatlandırma, yeşil dağıtım ve yeşil tutundurmaya içermektedir (Çakır Çelik, 2022, s.13). Günümüzde, organizasyonların değişen rekabet koşullarında ayakta kalabilmeleri ve yeşil tüketicileri memnun edebilmeleri için geleneksel pazarlama yerine yeşil pazarlama stratejilerine yönelmeleri kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu, tüketicilerin artık ürünlerin ötesinde organizasyonların çevresel ve sosyal sorumluluklarını, yeşil ürünleri, yeşil ambalajları, yeşil etiketleri, yeşil reklamları, yeşil tutundurmaya ve yeşil dağıtımını dikkate aldığını göstermektedir (Öndoğan, 2018, s.102).

Yeşil Ürün

Yeşil ürün; hayvan ve insan sağlığına tehdit oluşturmayan, üretim süreçlerinde, kullanım ve dağıtım aşamalarında ve tüketimden sonra geri dönüşüm esaslarına uyabilen, üretim esnasında ve tüketim sonrası çevreye zarar vermeyen, üretim sürecinde tükenmekte olan kıt kaynaklardan kullanmayan ve üretim, dağıtım, tüketim süreçlerinde kısıtlı enerji tüketen ürünlerdir (Öndoğan, 2018). Başka bir açıdan bakıldığında, yeşil ürün daha az toksik bileşen içeren ürünlerin kullanılmasıyla, yeşil ürün kavramı doğal yapı üzerindeki zararlı etkisini azaltmak için ambalaj miktarının azaltıldığı ve geri dönüşüm veya geri dönüştürülmüş içeriğe sahip olduğu bir ürünü ifade etmektedir (Chen ve Chai, 2010; Emgin ve Türk, 2004, s.9).

Yeşil üründe yeni ve radikal ürün olarak şirketlere farklı bir rekabet avantajı sağlamaktadır. Yeşil bir ürün çalışılmaya başlarken alındığı hammaddeden başlayarak üretim aşamalarında

üretim esnasında ve üretim sonrasında dağıtım ve tüketim de tamamen çevreci özellikleri göz önünde bulundurmaktadır (Uydacı, 2002, s.113).

Örgütler tarafından üretilen çevreci yeşil ürünleri rekabet avantajı olarak kullanmak isteyen işletmeler ürün ambalaj ve etiketlerinde ekolojik etiketleri kullanmaktadır. Bu belge ve etiketleri rakiplerine bir baskı aracı olarak kullanmakta hem de pazarlama stratejisi olarak benimsemektedirler. Yeşil ürünler, organizasyonların çevre duyarlılığını artırmalarına ve çevresel sürdürülebilirlik hedeflerini desteklemelerine yardımcı olmaktadır (Çilingir, 2004, s.7).

Yeşil Tutundurma

Günümüz organizasyonları, çevreci bir kimlik kazanmak ve yeşil ürünlerini tanıtmak için çeşitli pazarlama bileşenlerini kullanmaktadır. Yeşil pazarlama faaliyetlerinin temel bir bileşeni, yeşil tutundurma olarak bilinir. Bu yeşil tutundurma, kişisel satış, halkla ilişkiler, reklam, satış geliştirme ve doğrudan pazarlama gibi faaliyetleri içermektedir (Türk ve Gök, 2010, s.206).

Organizasyonlar, çevresel bilinçlerini geliştirmek ve yeşil bir imaj oluşturmak için çalışırlar. Bu yeşil kimliği oluşturmanın bir yolu, ürettikleri ürünlerin çevreye duyarlı olduğunu kanıtlamaktır. Bu amaçla, organizasyonlar farklı yeşil tutundurma faaliyetlerini yürütmektedirler. Fuarlar, sponsorluklar, sosyal medya kampanyaları, festivaller ve çevreci etkinliklere katılım gibi çeşitli yöntemler kullanarak hedef kitlelerine ve topluma yeşil bir imaj sunmaya çalışırlar. Bu faaliyetler, enerji, zaman ve bütçe gerektiren önemli yatırımları içermektedir (Yavuzılmaz ve Güney, 2015, s.233).

Yeşil tutundurma, çevreci bir işletme imajı oluşturmanın bir parçası olarak tanımlanır. Bu kapsamda, organizasyonlar kişisel satış, halkla ilişkiler, satış geliştirme, doğrudan pazarlama ve reklam gibi tanıtım faaliyetlerini kullanılmaktadır (Deshpande, 2011, s.8).

Doğa ve çevre konularına duyarlı olan toplum ve tüketicilerin beklentilerini karşılamak için organizasyonlar yeşil tutundurma faaliyetlerini yürütürler. Bu yeşil tutundurma, yeşil reklam olarak adlandırılan reklam faaliyetleri ile ön plana çıkar. Yeşil reklam, yeşil tutundurma faaliyetlerinin önemli bir bileşenidir ve mesajlar ve görseller aracılığıyla yeşil bir imaj oluşturmaktadır (Yavuzılmaz ve Güney, 2015, s.246).

Yeşil Fiyatlama

Yeşil fiyatlandırma, bir mal veya hizmetin maliyeti ile toplum ve tüketicilerin çevresel bilincine ve doğaya olan katkısı arasındaki ilişkiyi ifade eder. Ürünler arasındaki fark, ürünün doğaya ve çevreye olan olumlu katkısından kaynaklanır (Türk ve Gök, 2010, s.207).

Yeşil ürünlerin fiyatlandırması, çevreye duyarlı organizasyonlar için kritik bir karar mekanizmasıdır. Yeşil ürünlerin fiyatlandırılması, maliyet tasarrufları ve düşük enerji kullanımından kaynaklanan düşük fiyat politikasından, üretim süreçlerindeki değişiklikler ve ambalajlama gibi faktörlerden kaynaklanan maliyet artışından kaynaklanır (Rizvan vd., 2014, s.290-305).

Maliyet oranları artarken, yeşil ürünler genellikle diğer ürünlerden biraz daha yüksek bir fiyatla satılır. Bu yüksek fiyatın bir nedeni, tüketiciler arasında yeşil ürünlerin daha yüksek

maliyetli olduğu algısıdır. Tüketiciler genellikle yeşil ürünler için yüksek fiyatları kabul ederler, ancak bazıları için bu kabul edilebilir değildir (Solaiman vd., 2015, s.7).

Organizasyonlar, toplum sağlığını koruma ve çevre dostu yeşil ürünler üretme misyonu doğrultusunda, hedef müşteri kitlesini yüksek fiyatlar ödemeye ikna etme çabalarına girmek zorundadırlar. Toplum ve müşteriler, yeşil ürünlerin geleneksel ürünlerden daha fazla katma değer sunduklarını ve doğanın gelecek nesillere devredilmesi gerektiği bilincine ulaştıklarında, daha yüksek fiyatlar ödemeyi kabul edeceklerdir. Bu avantajları etkili bir şekilde anlatmak ve toplumu bilinçlendirmek organizasyonlar için önemlidir (Pujari vd., 2003, s.180).

Yeşil Dağıtım

Dağıtım organizasyonlarda çevresel maliyetlerin minimize edilmesi gereken önemli bir fonksiyondur. Organizasyonlar, dağıtım kanallarında ve üretim süreçlerinde çevresel etkileri azaltarak çevresel maliyetleri minimize etmeyi hedeflerler (Tayfun ve Ölçü, 2016, s. 188-190).

Yeşil dağıtım, ürünlerin dağıtım aşamasında ortaya çıkabilecek çevresel sorunları ele alır ve dağıtım süreçlerinin çevreye minimum zarar vermesini amaçlar (Hayat vd. 2019, s.143-156). Yeşil dağıtım, organizasyon içi işlevleri ve tedarikçileri içeren içsel yaklaşımları ve ürünlerin üretiminde çevresel etkileri minimize etmeyi amaçlayan yeşil alanların tercihini içeren dışsal yaklaşımları içerir (Tayfun ve Ölçü, 2016, s. 188).

Lojistik faaliyetlerin çevre dostu bir şekilde uygulanması, firmanın imajını etkileyebilmektedir. Bu nedenle, "yeşil" ürünlerin tüketiciye ulaşmasını sağlayan lojistik sistemlerinin çevre dostu olması gerekmektedir (Wu ve Dunn, 1995, s. 22).

Ters lojistik, tüketilen ürünlerin geriye doğru hareketini ifade eder. Bu, ürün atıklarının toplanması ve geri dönüşümünü içerir (Sert A., 2017, s.3-18). Tersine lojistik stratejileri 6 R ilkesine dayanır: Tanıma (Takip Etme), Gözden Geçirme, Geri Alma, Yenileme, Uzaklaştırma ve Yeniden Tasarlama (Aytekin, 2007, s.12).

Yeşil dağıtım stratejileri, organizasyonların iç ve dış paydaşlarıyla işbirliği yapmasını, geri bildirimler almasını ve bilgi akışını sürdürmesini gerektirir. Bu, yeşil pazarlama stratejilerinin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için önemlidir (Çakır Çelik, 2022, s.18).

Yeşil Reklam ve Yeşil Müşteri

Yeşil müşteriler, işletmelerin karlılık hedeflerinden sosyal sorumluluklara doğru evrilen bir dönemde, yeşil pazarlama ve çevreci ürünler konusundaki ilgileriyle dikkat çekmektedirler (Boztepe, 2012, s.3). Yeşil müşteriler, ürünlerin ambalajı, etiketi, fiyatı ve promosyon aktiviteleri gibi çevresel unsurlarını göz önünde bulunduran bilinçli tüketicilerdir. Ayrıca, bu tüketiciler, tercih ettikleri yeşil ürünleri başkalarıyla paylaşma ve bu ürünleri sürekli olarak tercih etme eğilimindedirler.

1990'lı yıllardan itibaren, çevre bilincinin yükselmesi ve hükümetlerin çevresel konulardaki duyarlılığı artırma çabaları, yeşil müşterilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Haytko ve Matulich, 2008, s.2-11). Ancak bu yeşil müşteriler arasında, alışveriş alışkanlıkları, çevresel

bilinç düzeyleri ve ekonomik güçleri gibi faktörlere bağlı olarak çeşitli farklılıklar bulunmaktadır.

Bu çevresel farkındalık artışı, organizasyonları yeşil pazarlama stratejilerini benimsemeye yöneltmiştir. Yeşil reklam, organizasyonların yeşil ürünlerini ve çevresel uygulamalarını müşterilere iletmek için medya, sosyal medya, yazılı basın, fuarlar gibi iletişim kanallarını kullanarak çevre dostu içerikler sunma amacını taşımaktadır (Çakır Çelik, 2022, s.21). Bu tür reklamlar, müşterilerin yeşil ürünler hakkında bilgi sahibi olmasını sağlamak amacıyla tasarlanmaktadır.

Yeşil reklamların etkililiği için, mesajlarının doğru, bilgilendirici, şeffaf ve gerçekçi olması gerekmektedir. Ayrıca, yeşil reklamların etik standartlara uyması kritik bir öneme sahiptir, zira reklamlar tüketiciler üzerinde önemli bir etki yaratabilir ve organizasyonların itibarını etkileyebilmektedir (Özkaya, 2010, s.251).

Reklamlar, tüketimle ilgili kültürel, sosyal, psikolojik ve ekonomik faktörlerle yakından ilişkilendirildiğinden, yeşil reklamların dürüst, bilgilendirici ve etik olması büyük bir önem taşır. Ayrıca, bu reklamlar, bilinçli bir toplumun oluşturulmasına katkı sağlayarak sosyal sorumluluk ilkesine uygun olmalıdır ve organizasyonların itibarını koruma konusunda etkili olmalıdır (Özkaya, 2010, s.252).

Yeşil Reklam ve Yeşil Satın Alma

Literatürde birçok araştırmada görülmekte olduğu üzere, yeşil reklam uygulamalarının müşterilerin yeşil satın alma davranışını etkilediği ve eylemlerinin bu yönünde ampirik kanıtlar sunarak desteklediği görülmektedir (Khandelwal ve Bajpai, 2011; Rahmi ve Prima, 2017; Chen, Chang, Li ve Chen, 2020; Nijsten, 2020). Rizwan, Mahmood, Siddiqui ve Tahir (2014) çalışmalarında yeşil reklamların hem işletmeler açısından hem tüketicilerin yeşil satın alma davranışlarını etkilediği sonucuna ulaşmaktadırlar (Rizvan vd., 2014, s.290-305).

Zubair Tariq (2014), 207 katılımcı ile gerçekleştirdiği çalışmasında yeşil reklam uygulamalarının, yeşil ürün satın alma davranışını pozitif yönde ve yeşil müşteri davranışlarını etkilediğini tespit etmektedir. Haytko ve Matulich (2008), işletmecilik eğitimi gören öğrencilerle yaptıkları uygulamalı çalışmada, yeşil reklamların, katılımcıların yeşil satın alma davranışına ve yeşil tüketim alışkanlıklarına etki ettiği yönünde bulgulara ulaşmaktadırlar.

Suhaily ve Darmoyo (2019), çevre dostu ürün kullanan 196 müşteri ile gerçekleştirdikleri çalışmada yeşil reklam uygulamalarının, tüketicilerin satın alma kararlarını pozitif şekilde etkilediğini belirlemektedirler. Mkik vd. (2017), Fast tüketiciler üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmada yeşil reklamlar ile yeşil davranış arasında tam manası ile pozitif anlamlı bir etki tespit etmektedirler. Bu çalışmalarda bizlere gösterdi ki yeşil reklamlar yeşil satın almada müşteri davranışlarını olumlu yönde etkilediği hipotezini ortaya çıkarmakta ve tüketicilerin alışveriş alışkanlıkları oluşurken yeşil reklam algısı tüketim fonksiyonlarında ne kadar etkin olduğunu ortaya koymaktadır (Çavuşoğlu, 2021, s.1360)

YÖNTEM

Bu anket çalışması, üniversite öğrencilerinin yeşil pazarlama ve yeşil reklam algısı hakkındaki görüşlerini ve tutumlarını anlamak amacıyla yapılmıştır. Çalışmanın hedefi, bir kamu üniversitesi taşra kampüsünde eğitim gören üniversite öğrencilerinin çevre bilincine ve yeşil ürün/hizmet tercihlerine yönelik algılarını ve davranışlarını değerlendirmektir.

Bu anket çalışması sonuçları, yeşil pazarlama stratejilerinden olan yeşil reklam fonksiyonunun üniversite öğrencileri üzerindeki etkisini ve yeşil reklam algısının satın alma davranışlarına olan etkisini anlamamıza yardımcı olacaktır. Elde edilen bulgular, işletmelerin yeşil pazarlama stratejileri geliştirirken ve yeşil reklamlarını planlarken üniversite öğrencilerinin tercihlerini ve beklentilerini göz önünde bulundurmasına katkı sağlayacaktır.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışma, üniversite öğrencilerinin yeşil reklam algılarını belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda üniversite öğrencileri üzerinde yapılan saha çalışmasının sonuçları ortaya konulmuştur.

Araştırmanın Hipotezi

H1: Üniversite öğrencilerinin yeşil reklamlara karşı olan algıları alışveriş ve tüketim ölçüsüne göre belirleyici düzeyde farklılık içermektedir.

H2: Üniversite öğrencilerinin yeşil reklamlara karşı olan algıları sosyo-demografik değişkenlere göre farklılık içermektedir.

Evren ve Örneklem

Kısıtlı zaman, yüksek maliyet ve kısıtlı erişim sebebiyle okuyan bütün üniversite öğrencilerine ulaşma imkânımız olmadığından bu araştırmanın evreni Selçuk üniversitesi Beyşehir Ali Akkanat kampüsünde bulunan İşletme Fakültesi, Turizm Fakültesi, Uygulama Bilimler Yüksekokulu ve Beyşehir Meslek Yüksekokulunda bulunan öğrencilerin belirli bir kısmı ile sınırlandırılmıştır. Araştırmamızda üniversitede okuyan öğrencilerin seçilme sebebi öğrencilerin farklı şehirlerden gelmesi ve üniversiteye gelene kadar belirli çevre bilinçleri ve yeşil reklam bilinçlerinin oluşması yanında belirli işlerde çalışma imkanları bulmaları ve belirli düzeyde tüketim alışkanlıklarına sahip olmalıdır.

Araştırmanın evreni katılımcı yönünden evrenin tamamına ulaşamadığı için kolayda örnekleme yöntemi ile seçilen 156 kişi üzerinde yapılmıştır. Yeşil Reklam- Google Formlar üzerinde oluşturulan anketimiz sosyal medya üzerinden katılımcılara ulaştırılmıştır.

Veri Toplama Aracı

Betimleyici nitelik taşıyan bu araştırma nicel bir araştırma olup kişiler ile yüz yüze görüşülerek hazırlanmış olan anket formlarının doldurulması istenmiştir. Anket formumuzun cevaplandırılmasında 5’li likert tipi ölçekler kullanılmıştır. Katılımcıların kendilerine yöneltilen sorularda “Hiç Katılmıyorum”, “Katılmıyorum”, “Kararsızım”, “Katılıyorum”, “Tamamen Katılıyorum” seçenekleri ile cevap vermeleri ve değerlendirme yapmaları istenmiştir.

Hazırlanmış olan anketimiz beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kişilerden demografik bilgileri, ikinci bölümde yeşil reklama yönelik olumlu ve olumsuz tutumlarını içeren 17 sorudan oluşan maddeleri içermektedir.

Çalışmada Haytko ve Matulich'e (2008) tarafından geliştirilen yeşil reklama yönelik tutum ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçek Atay ve Cinnioğlu'nun 2013 yılında geliştirmiş oldukları yeşil reklama yönelik tutum araştırmasında geçerlilik ve güvenilirliğini test edilmiştir.

ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Demografik Bulgular

Tablo1: Araştırmaya katılanların demografik özelliklerine ilişkin bulgular

Cinsiyet	N	%	Bölüm	N	%
Kadın	80	51,3	İşletme Fakültesi	57	36,5
Erkek	76	48,7	Turizm Fakültesi	24	15,4
			Uygulamalı Bilimler Y.O.	30	19,2
Sınıf	N	%	Meslek Yüksekokulu	45	28,8
1.Sınıf	59	37,8			
2.Sınıf	42	26,9			
3.Sınıf	32	20,5	Alışveriş yapma sıklığı	N	%
4.Sınıf	23	14,7	Az	15	9,6
			Orta	69	44,2
Daha önce bir işte çalışma durumu	N	%	İyi	40	25,6
Evet	108	69,2	Çok	17	10,9
Hayır	48	30,8	Çok fazla	15	9,6
Toplam	156	100	Toplam	156	100

Katılımcıların cinsiyet, sınıf, daha önce bir işte çalışma durumu, bölüm ve alışveriş alışkanlığı sıklığı gibi farklı demografik kategorileri dağılımları Tablo1'de verilmiştir.

Cinsiyet dağılımı incelendiğinde, toplam örneklemin %51,3'ünü kadınlar ve %48,7'sini erkekler oluşturmaktadır. Sınıf bazında incelendiğinde, örneklemin %37,8'i 1. sınıf öğrencilerini, %26,9'u 2. sınıf öğrencilerini, %20,5'i 3. sınıf öğrencilerini ve %14,7'si 4. sınıf öğrencilerini temsil etmektedir. 1. sınıf öğrencileri, sınıf bazında en büyük grup olarak görülmektedir. Daha önce bir işte çalışma durumu göz önüne alındığında, örneklemin %69,2'si daha önce bir işte çalışmışken %30,8'i hiçbir iş deneyimine sahip değil. İş deneyimi olanlar, bu veri setinde çoğunluğu oluşturan bir grup olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölüm dağılımı incelendiğinde, örneklemin %36,5'i İşletme Fakültesi öğrencilerini, %15,4'ü Turizm Fakültesi öğrencilerini, %19,2'si Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu öğrencilerini ve %28,8'i Meslek Yüksekokulu öğrencilerini temsil etmektedir. İşletme Fakültesi, bölüm bazında en

büyük grup olarak görülmektedir. Alışveriş alışkanlığı sıklığına dair verilere baktığımızda, örneklemin %9,6'sı "Az" sıklıkta alışveriş yaparken %44,2'si "Orta" sıklıkta alışveriş yapıyor. Ayrıca, %25,6'sı "İyi" sıklıkta alışveriş yaparken %10,9'u "Çok" sıklıkta ve %9,6'sı da "Çok fazla" sıklıkta alışveriş yapıyor. Toplamda 156 kişi bu verilere katkıda bulunmuş ve bu veri seti alışveriş alışkanlığına yönelik çeşitli sıklıkta alışveriş yapan bireylerin dağılımını göstermektedir.

Yeşil Reklam Algısı Bulguları

Tablo 2: Yeşil Reklam algısına yönelik bulgular

Yeşil Reklam Maddeleri	N	Min.	Max.	Ort.	Std. Sapma
Yeşil reklamlar işletme için gereklidir.	156	1,00	5,00	3,6667	,90399
Yeşil reklamlar iyi bir işletme faaliyetidir.	156	1,00	5,00	3,5577	,99184
Yeşil reklamlar çevre problemlerine dikkat çekmektedir.	156	1,00	5,00	3,5321	1,00592
Yeşil reklamlar çevre problemlerinin çözülmesine yardımcı olur.	156	1,00	5,00	3,5064	,99998
Yeşil reklamlar güvenilirdir.	156	1,00	5,00	3,3462	,92041
Yeşil reklam ve yeşil ambalajlı ürünleri tercih ederim.	156	1,00	5,00	3,3462	1,00742
Yeşil reklamlar ürün ve hizmetlerle ilgili iyi bir bilgi kaynağıdır.	156	1,00	5,00	3,3141	,93536
Yeşil reklamlar reklamı yapılan ürünle ilgili doğru bilgi verir.	156	1,00	5,00	3,2179	,95913
Yeşil reklamları seyretmek ilginçtir.	156	1,00	5,00	3,1410	,93979
Yeşil reklama çok fazla dikkat etmiyorum.	156	1,00	5,00	2,8718	1,08787
Yeşil Reklam iddiaları samimi değildir.	156	1,00	5,00	2,5641	,99793
Yeşil reklamlar çevre sorunları dikkat çekmek yerine onları sömürü olarak kullanır.	156	1,00	5,00	2,5321	1,06813
Yeşil reklamlar tüketicilerin çevresel duyarlıklarını sömürür.	156	1,00	5,00	2,4744	1,06830
Yeşil reklamlar gereksizdir.	156	1,00	5,00	2,2949	1,06691
Yeşil reklamlara yönelik olumsuz bir bakış açım var.	156	1,00	5,00	2,2692	,97283
Yeşil reklamlar boşa zaman harcamaktır.	156	1,00	5,00	2,1923	,97130
Çoğu Yeşil reklam insanlarla dalga geçmektedir.	156	1,00	5,00	2,1603	,96718
Yeşil reklam toplam olumlu algı	156	1,00	5,00	3,4031	,73293
Yeşil reklam toplam olumsuz algı	156	1,00	5,00	2,4199	,72540

Katılımcıların yeşil reklam algılarına dair veriler incelendiğinde, en çok katılınan ifadelerin ortalama değerleri (Min:1-hiç katılmıyorum, Maks.:5- tamamen katılıyorum) ve standart sapmaları hesaplanmıştır. Bu ifadeler "Yeşil reklamlar işletme için gereklidir" $3,6667 \pm 0,90399$; "Yeşil reklamlar iyi bir işletme faaliyetidir" $3,5577 \pm 0,99184$; "Yeşil reklamlar çevre problemlerine dikkat çekmektedir" $3,5321 \pm 1,00592$ ve "Yeşil reklamlar çevre problemlerinin çözülmesine yardımcı olur" $3,5064 \pm 0,99998$ 'dir. Bu veriler, katılımcıların yeşil reklamlara dair algılarının ortalama seviyelerini ve bu algıların ne kadar değişkenlik gösterdiğini göstermektedir. Ayrıca bu veriler katılımcıların yeşil reklamlara olumluya yakın düzeyde gördükleri görülmektedir.

Katılımcıların yeşil reklam algısıyla ilgili en az katıldıkları ifadelere ait veriler incelendiğinde, bu ifadelerin ortalama değerleri ve standart sapmaları şu şekildedir. "Yeşil reklamlar gereksizdir." ifadesi $2,2949 \pm 1,06691$; "Yeşil reklamlara yönelik olumsuz bir bakış açım var." $2,2692 \pm 0,97283$; "Yeşil reklamlar boşa zaman harcamaktır." $2,1923 \pm 0,97130$; "Çoğu yeşil reklam insanlarla dalga geçmektedir." $2,1603 \pm 0,96718$ 'dir.

Bu veriler, katılımcıların yeşil reklamlara yönelik olumsuz görüşlerinin ortalama seviyelerini ve bu görüşlerin ne kadar değişkenlik gösterdiğini göstermektedir. Katılımcıların yeşil reklam ile ilgili olumsuz yargılara genellikle katılmadıkları görülmektedir.

Yeşil reklam algısıyla ilgili veriler genel olarak incelendiğinde, katılımcıların toplamda yeşil reklamlara yönelik algısının iki farklı boyutu olduğu görülmektedir. Öncelikle, Yeşil reklam toplam olumlu algı ifadelerine verilen yanıtların ortalama değeri $3,4031$ 'dir ve standart sapma $0,73293$ 'tür. Diğer bir boyutta ise Yeşil reklam toplam olumsuz algı ifadelerine verilen yanıtların ortalama değeri $2,4199$ ve standart sapma $0,72540$ olarak hesaplanmıştır. Bu veriler, katılımcıların yeşil reklamlara karşı olumlu ve olumsuz algılarının ortalamasını ve bu algıların ne kadar değişkenlik gösterdiğini yansıtmaktadır. İlgili ifadeler aracılığıyla, katılımcıların genel olarak yeşil reklamları daha olumlu bir şekilde değerlendirdikleri ancak hala olumsuz algıları da bulunduğu görülmektedir.

Sosyo-Demografik Değişkenlere Göre Yeşil Reklam Algısı Bulguları

Tablo 3. Cinsiyet değişkenine göre yeşil reklam algısı

Yeşil Reklam Boyutları	cinsiyet	s	Ort.	Std. sapma	t	p
Yeşil reklam toplam olumlu algı	Kadın	80	3,4222	,67630	0,333	,740
	Erkek	76	3,3830	,79222		
Yeşil reklam toplam olumsuz algı	Kadın	80	2,3766	,62784	-,759	,449
	Erkek	76	2,4655	,81741		

Öğrencilerin verdikleri cevaplar doğrultusunda cinsiyet değişkeni açısından olumlu ve olumsuz toplam yeşil reklam algılarında anlamlı bir farklılığı olmadığı görülmektedir ($p > 0,05$). Bununla birlikte kadın katılımcıların erkek katılımcılara göre yeşil reklama daha olumlu baktıkları ve daha az olumsuz algıya sahip oldukları saptanmıştır.

Tablo 4. Daha önce çalışma durumu değişkenine göre yeşil reklam algısı

Yeşil Reklam Boyutları	Daha önce bir işte çalışma durumu	s	Ort.	Std. sapma	t	p
Yeşil reklam toplam	Evet	108	3,3251	,73745	-	,042

olumlu algı	Hayır	48	3,5787	,69859	2,057	
Yeşil reklam toplam	Evet	108	2,4398	,71460	,519	,608
olumsuz algı	Hayır	48	2,3750	,75486		

Öğrencilerin verdikleri cevaplar doğrultusunda daha önce bir işte çalışma durumu değişkeni açısından olumlu toplam yeşil reklam algılarında anlamlı bir farklılığı olduğu görülmektedir ($p < 0,05$). Daha önce bir işte çalışmayanların çalışanlara göre yeşil reklamlara daha olumlu baktıkları saptanmıştır. Ayrıca anlamlı düzeyde olmamakla birlikte daha önce bir işte çalışmayanların diğerlerine göre yeşil reklamlara daha az olumsuz baktıkları görülmektedir.

Tablo 5. Okuduğu bölüm değişkenine göre yeşil reklam algısı

Yeşil Reklam Boyutları		S	Ort.	Std.	F	p
		Sapma				
Yeşil reklam toplam olumlu algı	İşletme Fakültesi	57	3,3899	,82566	,461	,710
	Turizm Fakültesi	24	3,5046	,70271		
	Uygulamalı Bilimler Y.O.	30	3,2852	,55723		
	Meslek Yüksekokulu	45	3,4444	,73817		
	Toplam	156	3,4031	,73293		
Yeşil reklam toplam olumsuz algı	İşletme Fakültesi	57	2,4276	,83417	,352	,787
	Turizm Fakültesi	24	2,4375	,66655		
	Uygulamalı Bilimler Y.O.	30	2,5125	,65600		
	Meslek Yüksekokulu	45	2,3389	,66284		
	Toplam	156	2,4199	,72540		

Öğrencilerin verdikleri cevaplar doğrultusunda okuduğu okul değişkeni açısından olumlu ve olumsuz toplam yeşil reklam algılarında anlamlı bir farklılığı olmadığı görülmektedir ($p > 0,05$). Bununla birlikte Turizm fakültesi öğrencilerin diğer bölüm öğrencilerine göre yeşil reklama daha fazla olumlu baktıkları görülmektedir. Bunun nedeni, bölüm içeriği olarak turizm eğitiminde çevre koruma ve sürdürülebilirlik gibi olgularından daha fazla işlenmesi olarak açıklanabilir.

Tablo 6. Sınıf değişkenine göre yeşil reklam algısı

Yeşil Reklam Boyutları		S	Ort.	Std.	F	p
		Sapma				
Yeşil reklam toplam olumlu algı	1. sınıf	59	3,3070	,71096	,897	,444
	2. sınıf	42	3,5476	,73309		
	3. sınıf	32	3,3785	,61887		
	4. sınıf	23	3,4203	,91928		
	Toplam	156	3,4031	,73293		
Yeşil reklam toplam olumsuz algı	1. sınıf	59	2,3263	,69520	1,144	,333
	2. sınıf	42	2,5030	,64006		
	3. sınıf	32	2,5664	,72678		
	4. sınıf	23	2,3043	,91842		
	Toplam	156	2,4199	,72540		

Öğrencilerin verdikleri cevaplar doğrultusunda sınıf değişkeni açısından olumlu ve olumsuz toplam yeşil reklam algılarında anlamlı bir farklılığı olmadığı görülmektedir ($p>0,05$). Bununla birlikte 2. sınıf öğrencilerin diğer öğrencilere göre yeşil reklama daha fazla olumlu baktıkları görülmektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Organizasyonların yeşil pazarlama faaliyetleri tüketicilere ulaştırma ve topluma anlatabilme konusunda en büyük araçlarından biri yeşil reklamlardır. İşletmeler kendilerini topluma anlatabilmek, tüketiciler üzerinde oluşan imajlarını koruyabilmenin yanında kendi stratejilerini oluşturmada yeşil reklamlar çok önemli rol oynamaktadır.

Bir kamu üniversitesinin taşra kampüsünde yaptığımız saha çalışmasına gönüllü olarak katılan 156 öğrencinin anket sorularına verdikleri cevaplara dair veriler incelendiğinde, yeşil reklamların işletme için gerekliliği, iyi bir işletme faaliyeti olduğu, çevre problemlerine dikkat çektiği ve çevre problemlerinin çözülmesine yardımcı olduğu algıları ortalama olarak olumlu bulunmuştur. Ayrıca, katılımcıların yeşil reklamlara olumsuz görüşlere genellikle katılmadıkları görülmüştür. Veriler, katılımcıların yeşil reklamlara karşı hem olumlu hem de olumsuz algıları olduğunu göstermektedir. Genel olarak, yeşil reklamların olumlu algıları daha yüksek olsa da hala olumsuz algılar da mevcuttur.

Yapılan diğer çalışmaların da araştırmamızla benzer sonuçlar elde ettiği görülmektedir. Arslan, Ertuğrul ve Tunç (2023) tarafından üniversite öğrencileri üzerinde yapılan çalışmada, öğrencilerin %75'inin yeşil reklamlara olumlu baktığı, %25'inin ise olumsuz baktığı tespit edilmiştir. Olumlu görüş bildiren öğrenciler, yeşil reklamların çevreye duyarlı bir yaklaşım sergilediğini, çevre bilincini artırdığını ve marka imajına olumlu katkı sağladığını belirtmişlerdir. Özer, Özdemir ve Uçar (2022) tarafından üniversite öğrencileri üzerinde yapılan çalışmada, yeşil reklamın tüketicilerin satın alma niyetlerini ve marka bağlılığını olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir. Çelik, Arslan ve Ertuğrul (2023) yaptığı çalışmada, öğrencilerin %85'inin yeşil reklamlara olumlu baktığı tespit edilmiştir. Olumlu görüş bildiren öğrenciler, yeşil reklamların çevresel farkındalığı artırdığını, çevresel sorunları çözmek için bir araç olduğunu ve sürdürülebilir bir gelecek için önemli olduğunu belirtmişlerdir.

Elde edilen sonuçlara göre, kadın katılımcıların yeşil reklama daha olumlu bir bakış açısına sahip olduğu ve daha az olumsuz algıya sahip oldukları görülmüştür. Ayrıca, daha önce iş deneyimi olmayan katılımcıların, çalışanlara göre yeşil reklamlara daha olumlu baktığı belirlenmiştir. Turizm fakültesi öğrencilerinin diğer bölüm öğrencilerine göre yeşil reklama daha fazla olumlu baktığı saptanmıştır. Benzer şekilde, 2. sınıf öğrencilerin diğer sınıflardaki öğrencilere göre yeşil reklama daha olumlu baktığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu veriler, farklı demografik özelliklere sahip katılımcı grupları arasında yeşil reklama yönelik algıların farklılık gösterebileceğini göstermektedir.

Çalışmamız sonuçları açısından incelendiğinde katılımcıların yeşil pazarlama, yeşil ürün, yeşil ambalaj, yeşil reklamlar gibi kavramlar üzerinde bilgileri olduğu fakat yeşil reklam algılarında tam anlamıyla bilinçlenmedikleri ve bazı konularda kararsızlıklar yaşadıkları ortaya konulmuştur. Çalışmanın yapıldığı evren ve çalışmaya katılan katılımcı oranlarının düşük olması da bu sonuçlarda etkili olmuştur. Literatür açısından da hala zayıf çalışmalara

sahip yeşil pazarlama ve yeşil reklam konularının daha geniş kapsamlarda araştırılması hususunda görüşe varılmıştır.

Yeşil pazarlama fonksiyonları ve yeşil olgusu daha çok araştırmalara konu olmalı, ülkeler ve organizasyonlar tarafından benimsenmeli ve toplumun bilinçlenmesi üzerine çalışmalar yapılmalıdır. Yeşil olgusu hakkında literatüre yeni çalışmalar kazandırılmalı ve eğitim birimlerinde çalışmalara hız kazandırılmalıdır.

KAYNAKÇA

Argüden, Y. (2002). Kurumsal Sosyal Sorumluluk, ARGE Danışmanlık Yayınları No: 03, Rota Yayın Yapım Tanıtım Ticaret Ltd.

Arslan, A., Ertuğrul, Ö., & Tunç, B. (2023). Yeşil reklamın algılanışı üzerine bir araştırma: Türkiye'de üniversite öğrencilerinin görüşleri. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(4), 1087-1106.

Atay L., Dilek E., 2013, "Konaklama İşletmelerinde Yeşil Pazarlama Uygulamaları: İbis Otel Örneği", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 18, Sayı 1, ss 203-219

Atay, L., Cinnioğlu, H., & Korkmaz, H. (2016). Ön lisans Öğrencilerinin Yeşil Reklama İlişkin Algılarının Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 11(43), 198-210.

Avaner, E. (2019). Küreselleşmenin sonucu küresel ısınma dünyayı yok etmeden yeni bir ekonomik sistemi benimsemek. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(3), 843-855.

Aytekin, P. (2007). Yeşil pazarlama stratejileri. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 1- 20.

Boztepe, A. (2012). Green marketing and its impact on consumer buying behavior. *European Journal of Economic and Political Studies*.

Canan, A. Y., & Ecevit, Z. (2005). Çevre bilinçli tüketiciler. *Akdeniz University Faculty of Economics & Administrative Sciences Faculty Journal/Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(10).

Chen, T. B., & Chai, L. T. (2010). Attitude towards the Environment and Green Products: Consumers' Perspective. *Management Science and Engineering*, 4 (2), 27-39.

Chen, Y. S., Huang, A. F., Wang, T. Y., & Chen, YR (2020). Greenwash ve yeşil satın alma davranışı: yeşil marka imajının ve yeşil marka sadakatinin aracılığı. *Toplam Kalite Yönetimi ve İş Mükemmelliği*, 31(1-2), 194-209.

Cherian, J., & Jacob, J. (2012). Green Advertising: A Study of Consumers' Attitude and Purchase Intentions. *Global Business Review*, 13(3), 405-419.

Crane, A. (2000). Facing the backlash: green marketing and strategic reorientation in the 1990s. *Journal of strategic Marketing*, 8(3), 277-296.

- Çakır Çelik, E. (2022). Yeşil ürün satın almada yeşil reklam ve çevre bilincinin etkisi (Doctoral dissertation, Kastamonu Üniversitesi). Yüksek Lisans Tezi
- Çavuşoğlu, S. (2021). Yeşil reklam ve yeşil marka farkındalığının yeşil müşteri tatmini üzerindeki etkisi: Yeşil satın alma davranışının aracılık rolü. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 20(3), 1355-1374.
- Çelik, A., Arslan, A., & Ertuğrul, Ö. (2023). Yeşil reklamın algılanışı üzerine bir araştırma: Çevre bilincine duyarlı üniversite öğrencilerinin görüşleri. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(3), 837-856.
- Çilingir, H. S. (2004). CE işaretlemesi.
- Deshpande, N. M. (2011). A conceptual framework on green marketing—a tool for sustainable development. *International Journal of Sales and Marketing Management*, 1(1), 1-16.
- Emgin, Ö. ve Türk, Z. (2004). “Yeşil Pazarlama”. *Mevzuat Dergisi*, Yıl:7, Sayı:78, ss.11-25.
- Erbaşlar, G. (2012). Yeşil pazarlama. *Mesleki Bilimler Dergisi (MBD)*, 1(2), 94-101.
- Galip, A. (2006). Küresel ısınma, nedenleri ve sonuçları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 46(2), 29-43.
- Hayat, K., Jan, S., Ali, F., Nadeem, A., & Raza, W. (2019). Yeşil Pazarlama Karmasının (4P) Firma Performansı Üzerindeki Etkisi: Sanayi Sektöründen İçgörüler Peşaver, Pakistan. *Sarhad Yönetim Bilimleri Dergisi*, 5(1), 143-156.
- Haykto, Diana, L.; Matulich Erika. 2008. “Green Advertising and Environmentally Responsible Consumer Behaviors: Linkages Examined.” *Journal of Management and Marketing Research*, Vol. 1, s. 2-11
- Hekimoğlu, B., & Altındağ, M. (2008). Küresel Isınma Ve İklim Değişikliği. *Samsun Valiliği İl Tarım Müdürlüğü*, 1, 79.
- İbadullayeva, J., Jumaniyazova, K., Azimzadeh, S., Canıgür, S., & Ferhan, E. S. E. N. (2019). Çevre kirliliğinin insan sağlığı üzerindeki etkileri. *Türk Tıp Öğrencileri Araştırma Dergisi*, 1(3), 52-58.
- Khandelwal, U., & Bajpai, N. (2011). A study on green advertisement and its impact on consumer purchase intention. *Journal of Creative Communications*, 6(3), 259-276.,
- Kilbourne, W. E., & Pickett, G. M. (2008). How Materialism Affects Environmental Beliefs, Concern, and Environmentally Responsible Behavior. *Journal of Business Research*, 61(9), 885-893.
- Kunduz, N., & Zerenler, M. (2013). Yeşil Pazarlama. Ankara: Nobel.
- Mkik, S., Khouilid, M., & Aomari, A. (2017). Green advertising and environmentally consumption: The level of awareness and Moroccan costumer’s perception. *IOSR Journal of Business and Management*, 19(8), 1-11.

- Ottman, J. (2011). *The New Rules of Green Marketing: Strategies, Tools, and Inspiration for Sustainable Branding*. Routledge.
- Öndoğan, E. N. (2018). Hazır Giyim Sektörü ve Yeşil Pazarlama. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27(2), 97-110.
- Özer, B., Özdemir, G., & Uçar, G. (2022). Yeşil reklamın tüketici davranışına etkisi: Üniversite öğrencileri üzerinde bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 14(3), 1560-1582.
- Özhan, P. (2009). *İletişim Boyutuyla Yeşil Pazarlama Kavramı ve Bir Kampanya Analizi* (Doctoral dissertation, Marmara Üniversitesi (Turkey)).
- Özkaya, B. (2010). İşletmelerin sosyal sorumluluk anlayışının uzantısı olarak yeşil pazarlama bağlamında yeşil reklamlar. *Öneri Dergisi*, 9(34), 247- 258.
- Papadopoulos, I., Karagouni, G., Trigkas, M., & Platogianni, E. (2010). Green marketing: The case of Greece in certified and sustainably managed timber products. *EuroMed Journal of Business*.
- Peattie, S., & Peattie, S. (2003). Ready to Fly Solo? Reducing Social Risk in Buying Green. *European Journal of Marketing*, 37(5/6), 431-448.
- Pujari, D., Wright, G., & Peattie, K. (2003). Yeşil ve rekabetçi: Çevresel yeni ürün geliştirme performansı üzerindeki etkileri. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 56(8), 657-671.
- Rahmi, D. Y., Rozalia, Y., Chan, D. N., Anira, Q., & Prima, R. (2017). Green brand image, green awareness, green advertisement, and ecological knowledge in improving green purchase intention and green purchase behavior on creative industry products. *Journal of Economics, Business, and Accountancy Ventura*, 20(2), 177-186.
- Rizwan, M., Mahmood, U., Siddiqui, H., & Tahir, A. (2014). An empirical study about green purchase intentions. *Journal of Sociological Research*, 5(1), 290-305.
- Sert, A. N. (2017). Konaklama işletmelerinde yeşil pazarlama uygulamaları: Doğa Residence Otel örneği. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 1-20.
- Solaiman, M., Osman, A., & Halim, M. S. B. A. (2015). Green marketing: A marketing mix point of view.
- Suhaily, L., & Darmoyo, S. (2019). Effect of green product and green advertising to satisfaction and loyalty which mediated by purchase decision. *International Journal of Contemporary Applied Researches*, 6(1), 44-57.
- Tayfun, N. & Öçlü, B. (2016). Çevreci ürünlerin tüketicilerin satın alma kararlarındaki yeri üzerine bir uygulama. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(3), 185- 198.
- Tenekecioğlu, B. (1977). İşletmelerin Sosyal Sorumlulukları. *Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Dergisi*, 13(2), 46-62.

Türk, M., & Gök, D. (2010). Yeşil Pazarlama Anlayışı Açısından Üretici İşletmelerin Sosyal Sorumluluğu. Bahar-2010 C.9 S.32 (199-220) ISSN:1304-0278 Sprint-2010 V.9 Is.32

Uydacı, M. (2002). Yeşil Pazarlama – İş Ahlâkı ve Çevresellik Açısından Yaklaşımlar. Türkmen Kitabevi, İstanbul.

Wu, H. J., & Dunn, S. C. (1995). Environmentally responsible logistics systems. International journal of physical distribution & logistics management.

Yavuzıılmaz, O., Güney, C., 2015, “Yeşil İşletme Fonksiyonlarından Yeşil Pazarlama ve Yeşil Muhasebe”, 3. Uluslararası Bölgesel Kalkınma Konferansı, 3th International Regional Development Conference, Konferans Bildirileri– Conference Proceedings, 15–16 Ekim 2015, Proceeding e-Book, Bingöl, ss.233–247.

Zübeyir Tarık, M. (2014). Yeşil Reklam ve Yeşil Marka Bilinirliğinin Satın Alma Davranışının Aracılık Etkisi ile Yeşil Memnuniyet Üzerine Etkisi. Yönetim Bilimleri Dergisi, 8(2).

YEŞİL TÜKETİM ANLAYIŞININ İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Doç. Dr. Hüseyin KOÇARSLAN

Selçuk Üniversitesi, hkocarslan@selcuk.edu.tr

ÖZET

Günümüz koşullarında dünyayı bekleyen en büyük risklerden birisi olarak değerlendirilen küresel iklim değişikliği her kesimden insanı yakından ilgilendiren bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu özelliği nedeni ile iklim değişikliği son yıllarda dünya üzerindeki olumsuz etkileri giderek artış gösterdiği için gerek sivil toplum örgütleri gerekse siyasetçiler ile akademik çevrenin ciddi olarak üzerinde durduğu ve çözüm aradığı bir konu olmuştur. Bu durumların sonucu olarak da ülkeler arasında iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak veya minimum düzeylere çekebilmek için sözleşmeler ve protokoller oluşturulmuş akabinde ise ülkeler bu anlaşmalara uygun mevzuatlar, politikalar ve programlar geliştirmeye başlamışlardır. Konu ile ilgili uzman ve akademisyenlerde çeşitli araştırmalar yaparak çözüm önerileri ortaya koymaya çalışmaktadırlar. Çözüm önerilerinden birisi de Yeşil Tüketim önerisidir. Doğal çevreye en az veren ve üzerinde çevre dostu olduğunu gösteren işaretler bulunan ürünlerin tercih edilmesine diğer taraftan ise abartılı, aşırı lüks ve gereksiz olan ürünlerin tüketilmesine karşı olan bir tüketim anlayışıdır. Bu anlayışın insanlar arasında yaygınlaştırılması doğal çevre kirliliğini azaltmasının yanı sıra iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini azaltıcı etkiler gösterecektir.

Bu çalışmanın amacı yeşil tüketim anlayışının iklim değişikliği üzerine olumlu etkilerinin olup olmadığı hususunu ortaya koymaktır. Araştırma neticesinde yeşil tüketim anlayışının iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini minimum düzeylere indireceği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yeşil tüketim, iklim değişikliği, tüketici davranışları

EFFECTS OF GREEN CONSUMPTION UNDERSTANDING ON CLIMATE CHANGE

ABSTRACT

Global climate change, which is considered one of the biggest risks facing the world in today's conditions, emerges as a problem that closely concerns people from all walks of life.

Due to this feature, climate change has become an issue that both non-governmental organizations, politicians and the academic environment seriously focus on and seek solutions to, as its negative effects on the world have increased in recent years. As a result of these situations, agreements and protocols were created between countries to eliminate or minimize the negative effects of climate change, and then countries began to develop legislation, policies and programs in accordance with these agreements. Experts and academics on the subject are trying to put forward solution suggestions by conducting various researches. One of the solution suggestions is the Green Consumption suggestion. It is a consumption approach that opposes choosing products that have minimal impact on the natural environment and have signs indicating that they are environmentally friendly, and against consuming exaggerated, excessively luxurious and unnecessary products. Dissemination of this understanding among people will reduce natural environmental pollution as well as reduce the negative effects of climate change.

The aim of this study is to reveal whether the green consumption approach has positive effects on climate change. As a result of the research, it was concluded that the green consumption approach will minimize the negative effects of climate change.

Key Words: Green consumption, climate change, consumer behavior

STUDENTS, KNOWLEDGE AND EMPLOYABILITY

James Moir

University of Abertay Dundee, Scotland

Abstract:

Citizens are increasingly are provided with choice and customization in public services and this has now also become a key feature of higher education in terms of policy roll-outs on personal development planning (PDP) and more generally as part of the employability agenda. The goal here is to transform people, in this case graduates, into active, responsible citizen-workers. A key part of this rhetoric and logic is the inculcation of graduate attributes within students. However, there has also been a concern with the issue of student lack of engagement and perseverance with their studies. This paper sets out to explore some of these conceptions that link graduate attributes with citizenship as well as the notion of how identity is forged through the higher education process. Examples are drawn from a quality enhancement project that is being operated within the context of the Scottish higher education system. This is further framed within the wider context of competing and conflicting demands on higher education, exacerbated by the current worldwide economic climate. There are now pressures on students to develop their employability skills as well as their capacity to engage with global issues such as behavioural change in the light of environmental concerns. It is argued that these pressures, in effect, lead to a form of personalization that is concerned with how graduates develop their sense of identity as something that is engineered and re-engineered to meet these demands.

Keywords: students, higher education, employability, knowledge, personal development

SUCCESS FACTORS OF LARGE SCALE ERP IMPLEMENTATION IN THAILAND

Prof Rotchanakitumnuai, Siriluck

Faculty of Commerce and Accountancy, Thammasat University.

Abstract:

The objectives of the study are to examine the determinants of ERP implementation success factors of ERP implementation. The result indicates that large scale ERP implementation success consist of eight factors: project management competence, knowledge sharing, ERP system quality , understanding, user involvement, business process re-engineering, top management support, organization readiness.

Keywords: large scale ERP, implementation success factors, Thailand

A DISCRIMINATORY REWARDING MECHANISM FOR SYBIL DETECTION WITH APPLICATIONS TO TOR

Prof. Asim Kumar Pal, Assist. Prof. Debabrata Nath, Sumit Chakraborty

Indian Institute of Management Calcutta

Abstract:

This paper presents an economic game for sybil detection in a distributed computing environment. Cost parameters reflecting impacts of different sybil attacks are introduced in the sybil detection game. The optimal strategies for this game in which both sybil and non-sybil identities are expected to participate are devised. A cost sharing economic mechanism called Discriminatory Rewarding Mechanism for Sybil Detection is proposed based on this game. A detective accepts a security deposit from each active agent, negotiates with the agents and offers rewards to the sybils if the latter disclose their identity. The basic objective of the detective is to determine the optimum reward amount for each sybil which will encourage the maximum possible number of sybils to reveal themselves. Maintaining privacy is an important issue for the mechanism since the participants involved in the negotiation are generally reluctant to share their private information. The mechanism has been applied to Tor by introducing a reputation scoring function.

Keywords: Game theory, Incentive mechanism, Reputation, Sybil Attack

DIRECTORS- ISLAMIC CODE OF ETHICS

Authors: Ahmad Saiful Azlin Puteh Salin, Norlela Kamaludin, Siti Khadijah Ab Manan,
Mohd Shatari Abdul Ghafar

Universiti Teknologi MARA, Malaysia

Abstract:

This paper discusses a new model of Islamic code of ethics for directors. Several corporate scandals and local (example Transmile and Megan Media) and overseas corporate (example Parmalat and Enron) collapses show that the current corporate governance and regulatory reform are unable to prevent these events from recurring. Arguably, the code of ethics for directors is under research and the current code of ethics only concentrates on binding the work of the employee of the organization as a whole, without specifically putting direct attention to the directors, the group of people responsible for the performance of the company. This study used a semi-structured interview survey of well-known Islamic scholars such as the Mufti to develop the model. It is expected that the outcome of the research is a comprehensive model of code of ethics based on the Islamic principles that can be applied and used by the company to construct a code of ethics for their directors.

Keywords: Code of ethics, director, Islam, ethics

DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜN MUHASEBE MESLEĞİNE ETKİLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Alper Tunga ALKAN

Selçuk Üniversitesi

atalkan@selcuk.edu.tr, Orcid No: 0000-0002-8309-7463

Özet

Dijital dönüşüm uygulamalarına adaptasyon sağlanması, muhasebe meslek mensupları için de oldukça önemli ve gerekli bir durum haline gelmiştir. Adaptasyon sürecindeki en önemli kısım ise dijital dönüşümün bünyesinde meydana gelen e-uygulamaların kullanıma geçmesidir. Özellikle Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından geliştirilen dijital dönüşüm uygulamaları sayesinde muhasebe mesleği de birçok alanda dijital dönüşüm dönemi girmiştir.

Başta Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından geliştirilen Vedop Sistemi, e-Tebliğat, e-Beyanname, Defter Beyan Sistemi gibi birçok uygulamalar ile birlikte otonom robotlar, büyük veri, veri madenciliği, yapay zeka ve blok zinciri gibi dijital uygulamalar da muhasebe meslek mensuplarının söz konusu gelişmelere adaptasyonunu zorunlu hale getirmiştir. Söz konusu bu gelişmelerin uygulamaya geçilmesi ile muhasebe mesleğinde bütün işlemlerin yazılımlar aracılığıyla yapılması, teknolojik eğitimlerin artırılması, meslek mensuplarının gerekli bilgi ve deneyime sahip olması, maliyetlerde azalış, yeni uzmanlık alanlarının oluşması, kişisel bilgi ve verilerin korunulması, mesleki uygulama süreçlerinde değişim olması, muhasebe bilgi sistemlerinin daha verimli kullanılarak veri akışının sağlıklı ve hızlı gerçekleşmesi gibi bir çok olumlu gelişmeler ortaya çıkmıştır. Ayrıca elektronik defterlerin uygulamaya geçirilerek başta finansal tablolara anlık ulaşılması ve bu doğrultuda denetim faaliyetlerin sürekli bir şekilde gerçekleştirilmesi gibi birçok olumlu etkilerde oluşmaktadır. Bunun yanında söz konusu dijitalleşme sürecinin ne yönde ilerleyeceği hakkında belirsizlikler de bulunmaktadır. Bunun nedeni ise sürecin işlediği dönemde de değişimin devam ediyor olmasıdır. Özellikle endüstri 4.0 ile yaşanan dijitalleşme sürecinde, ticari hayatta katma değer üretmeye devam edebilmesi için, muhasebe mesleğinin de yeni bir tanıma ve yeni bir görev tanımlamasına gereksinimi bulunabilir.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe Mesleği, Teknoloji, Dijital Dönüşüm

THE EFFECTS OF DIGITAL TRANSFORMATION ON THE ACCOUNTING PROFESSION

Abstract

Adaptation to digital transformation practices has become a very important and necessary situation for accounting professionals. The most important part of the adaptation process is the use of e-applications that occur within the digital transformation. Especially thanks to the digital transformation applications developed by the Revenue Administration, the accounting profession has entered the digital transformation period in many areas.

In addition to many applications such as Vedop System, e-Notification, e-Declaration, e-Declaration, Ledger Declaration System developed by the Revenue Administration, digital

applications such as autonomous robots, big data, data mining, artificial intelligence and block chain have made it compulsory for accounting professionals to adapt to these developments. With the implementation of these developments, many positive developments have emerged in the accounting profession such as performing all transactions through software, increasing technological training, ensuring that members of the profession have the necessary knowledge and experience, reducing costs, creating new areas of expertise, protecting personal information and data, changing professional practice processes, using accounting information systems more efficiently, and realizing data flow healthier and faster. In addition, there are many positive effects such as instant access to financial statements and the continuous realization of audit activities in this direction by implementing electronic books. In addition, there are uncertainties about the direction in which the digitalization process will proceed. The reason for this is that change continues during the process. Especially in the digitalization process experienced with Industry 4.0, the accounting profession may need a new definition and a new job description in order to continue to produce added value in commercial life.

Keywords: Accounting Profession, Technology, Digital Transformation

KURUMLAR VERGİSİ ORANININ ARTIRILMASININ KAYIT DIŞI EKONOMİYE ETKİSİ

Öğr. Gör. Serhat KURT

Selçuk Üniversitesi, serhat.kurt@selcuk.edu.tr - 0000-0003-0997-2183

Öğr. Gör. Şükrü GÜVEN

Selçuk Üniversitesi, sukruguyen@selcuk.edu.tr -0000-0001-6489-5593

ÖZET

Vergiler, devletlerin yaptıkları kamu harcamalarının finansmanında kullanılan en etkili gelir kaynağıdır. Türk vergi sistemi içerisinde farklı gelir türlerine sahip birçok vergi türü bulunmaktadır. Bu vergilerden biri olan kurumlar vergisi, kurum kazançları üzerinden alınan bir vergi türüdür.

Olağan dönemde olduğu gibi olağanüstü dönemlerde de ihtiyaç duyulan ekonomik kaynakların büyük kısmı vergi gelirlerinden elde edilmektedir. Kahramanmaraş merkezli depremin etkilerinin ortadan kaldırılması amacıyla 14.07.2023 tarihli ve 7456 sayılı “6.02.2023 Tarihinde Meydana Gelen Depremin Yol Açtığı Ekonomik Kayıpların Telifisi İçin Ek Motorlu Taşıtlar Vergisi İhdası ile Bazı Kanunlarda ve 375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” yürürlüğe girmiştir. İlgili kanunun 21. maddesinde 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununun 32. Maddesinde yer alan kurumlar vergisi oranının %20’den %25’e yükseltildiği ifade edilmektedir.

Kurumlar vergisi oranının artırılmasının olumlu ve olumsuz birçok sonucu öngörülmektedir. Kısa vadede ihtiyaç duyulan ekonomik kaynağın bir kısmının finanse edilmesi kurumlar vergisi oranının artırılmasının olumlu etkisi olarak gösterilebilmektedir. Olumsuz etkilerinin ise; yatırımların azalması, üretim kapasitelerinin düşmesi, işsizliğin ve kayıt dışı ekonominin artması yönünde olacağı öngörülmektedir.

Kayıt dışı ekonomi kayda geçirilemeyen ve bu nedenle de devletlerin vergi gelir kaybı yaşamasına neden olan faaliyetler olarak tanımlanabilmektedir. Devletler bir taraftan kayıt dışı ekonomi ile mücadele ederken diğer taraftan da yaptıkları bazı uygulamalarla kayıt dışı ekonominin artmasına sebep olabilmektedirler. Çalışmada kurumlar vergisi oranının artırılmasının kayıt dışı ekonomiye etkilerinden bahsedilecektir.

Anahtar Kelimeler: Vergi, Kurumlar vergisi, Kayıt dışı ekonomi

THE EFFECT OF INCREASING THE CORPORATE TAX RATE ON THE INFORMAL ECONOMY

SUMMARY

Taxes are the most effective source of income used in financing the public expenditures of the states. There are many tax types with different income types in the Turkish tax system. Corporate tax, which is one of these taxes, is a type of tax on corporate earnings.

Most of the economic resources needed in extraordinary periods, as in the ordinary period, are obtained from tax revenues. In order to eliminate the effects of the Kahramanmaraş-

centered earthquake, the Law No. 7456 of 14.07.2023 “Imposing Additional Motor Vehicles Tax for the Compensation of Economic Losses Caused by the Earthquake on 6.02.22023 and Amending Some Laws and Decree Law No. 375” came into force. Article 21 of the relevant law states that the corporate tax rate in Article 32 of the Corporate Tax Law No. 5520 has been increased from 20% to 25%.

There are many positive and negative consequences of increasing the corporate tax rate. Financing a part of the economic resource needed in the short term can be shown as the positive effect of increasing the corporate tax rate. The negative effects are; It is predicted that investments will decrease, production capacities will decrease, unemployment and informal economy will increase.

Informal economy can be defined as activities that cannot be recorded and therefore cause tax revenue loss for states. While the states are struggling with the informal economy on the one hand, they can also cause the informal economy to increase with some practices they do on the other hand. In the study, the effects of increasing the corporate tax rate on the informal economy will be mentioned.

Keywords: Tax, Corporate tax, Informal economy

1.GİRİŞ

Devletlerin görev ve sorumlulukları gereği yaptıkları kamu harcamalarının finansmanında en önemli gelir kaynağı vergilerdir. Bu nedenle devletler vergi kayıp ve kaçağı ile mücadele ederek vergi kapasitelerinin tamamına yakını tahsil etmek amacıyla çalışmalar yürütmektedirler. Vergiler bu önemde dolayı da ekonomik ihtiyaç anında ilk başvurulacak kaynak olmaktadır. Bu nedenle devletler dönemin ekonomik şartlarına uygun olarak vergi politikalarını belirlemektedirler.

Geçmişten itibaren dünya genelinde uygulanan kurumlar vergisi oranlarına bakıldığında bir azalış seyri görülmektedir. Türkiye’de de bu kurumlar vergisi seyri bu şekilde olmaktadır. Ancak bazı dönemlerde ekonomik şartlara bağlı olarak vergi oranlarında artışlar yaşanmaktadır. Son olarak, 14.07.2023 tarihli ve 7456 sayılı “06.02.2023 Tarihinde Meydana Gelen Depremlerin Yol Açtığı Ekonomik Kayıpların Telifisi İçin Ek Motorlu Taşıtlar Vergisi İhdası ile Bazı Kanunlarda ve 375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” ile bazı vergisel düzenlemeler yapılmıştır. İlgili kanun ile kurumlar vergisi oranı 5 puan artırılarak %25’e çıkartılmıştır.

Kurumlar vergisi oranının artırılması sonucunda kısa vadede vergi gelirlerinde artış görülecektir. Ancak kurumların vergi yükünün artması uzun vadede birtakım sorunlara yol açabilecektir. Çalışmada kurumlar vergisi oranının artırılmasının yol açacağı sorunlar ve bunların kayıt dışı ekonomiye etkisinden bahsedilecektir.

2.KURUMLAR VERGİSİ

Kurumlar vergisi, kurum kazançları üzerinden alınan dolaysız bir vergi türüdür. Türkiye’de kurumlar vergisi 03.06.1949 tarihli ve 5422 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu ile yürürlüğe girmiştir. 5422 sayılı kanunun mülga edilmesinden sonra 13.06.2006 tarihli ve 5520 sayılı kanun ile yasalararak bugün yürürlükte bulunan Kurumlar Vergisi Kanunu uygulanmaya başlanmıştır. Gelir vergisi konusuna giren gelir unsurlarını elde eden

kurumların kazançları kurumlar vergisine tabi tutulmuştur. Kazançları kurumlar vergisine tabi olan kurumlar ise 5520 sayılı kanunun 1. Maddesinde şu şekilde ifade edilmektedir;

Sermaye şirketleri

Kooperatifler

İktisadi kamu kuruluşları

Dernek veya vakıflara ait iktisadi işletmeler

İş ortaklıkları

Kurumlar vergisinin uygulanma nedenlerine bakıldığında birçok neden karşımıza çıkmaktadır. Uygulanması sonucunda ise birçok tartışmayı beraberinde getirmektedir. Bu tartışmalardan en önemlisi ise çifte vergileme sorunudur. Kurumların elde ettikleri kazançlardan kurumlar vergisi alınması sonrasında kurum karının ortaklara dağıtılmasıyla aynı gelir üzerinden gelir vergisinin de tahsil edilmesi çifte vergileme tartışmalarını ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle kurumlar vergisinin uygulanma nedenlerinin ve ortaya çıkardığı etkilerin iyi analiz edilmesi gerekmektedir. Kurumlar vergisinin genel olarak uygulanma nedenleri (Şahan, 2022: 56);

Kurumların ayrı bir tüzel kişiliğe sahip olması

Kurumların ortaklarından ayrı tüzel kişilik olarak kamu hizmetlerinden faydalanması

Ayırma prensipini sonucu kurum kazançlarının ayrı değerlendirilmesi

Verimli bir gelir kaynağı olması.

2.1.KURUMLAR VERGİSİNİN ÖNEMİ

Vergiler, devletlerin kamu harcamalarını finanse ettiği en önemli kamu gelirleridir. Bu nedenle devletler bir taraftan yeni vergi kaynakları oluştururken diğer taraftan ise vergi kayıp ve kaçaklarını en aza indirerek vergi kapasitelerinin tamamına yakınına tahsil etmeye yönelik çalışmalar yapmaktadır. Kurumların elde ettikleri gelirler üzerinden alınan kurumlar vergisi de uzun zamandır yürürlükte olan önemli ve köklü bir vergidir.

Çizelge 1: 2023 yılında aylara göre tahsil edilen kurumlar vergisi gelirleri

	Milyar TL
OCAK	9.181
ŞUBAT	4.643
MART	1.440
NİSAN	9.698
MAYIS	255.731
HAZİRAN	10.074
TEMMUZ	21.568
AĞUSTOS	161.064
EYLÜL	14.826

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı Aylık Bütçe Gerçekleşme Raporu

Çizelge 2: 2023 yılında tahsil edilen kurumlar vergisinin toplam vergi gelirlerine oranı

	Toplam Vergi gelirine oranı
OCAK	%3,6
ŞUBAT	%2,6
MART	%0,7

NİSAN	%4,2
MAYIS	%50,4
HAZİRAN	%4,4
TEMMUZ	%4,8
AĞUSTOS	%29,7
EYLÜL	%3,8

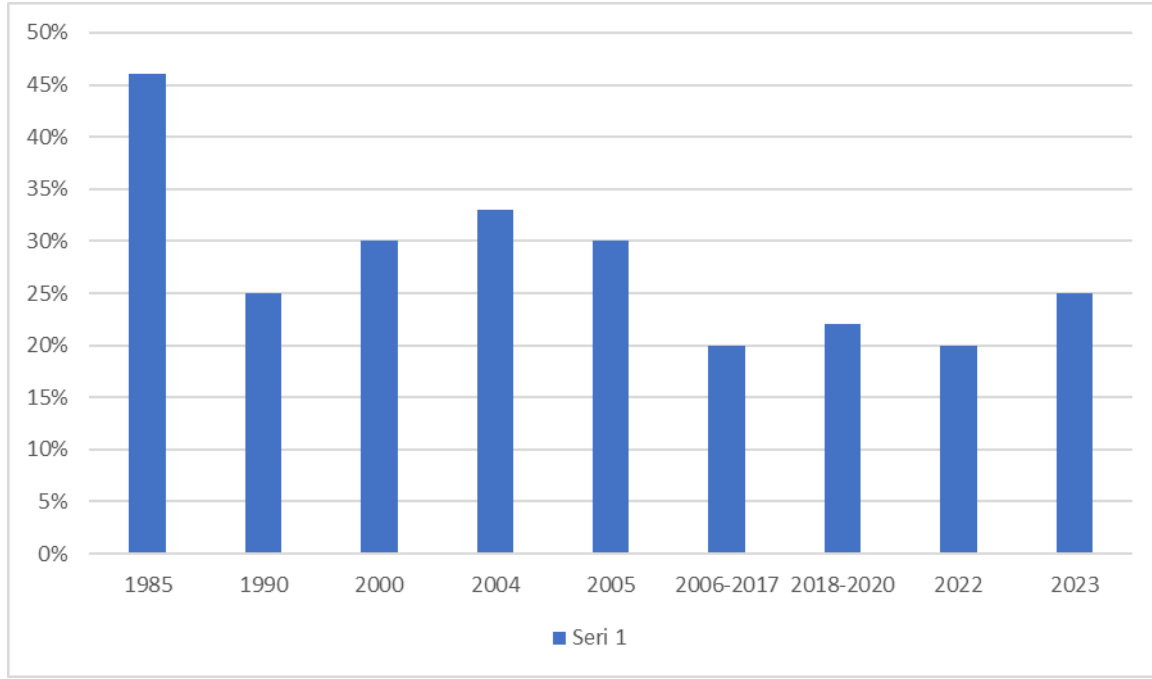
Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı Aylık Bütçe Gerçekleşme Raporu

Çizelge 1'e bakıldığında kurumlar vergisinin 2023 yılı içerisinde tahsil edilen tutarları gösterilmektedir. Çizelge 2'de ise aylar itibariyle tahsil edilen toplam vergi gelirleri oranı verilmektedir. Bakıldığında genel olarak toplam vergi gelirleri arasında düşük bir orana sahip olduğu görülmektedir. Sadece kurumlar vergisinin ödeme dönemi olan mayıs ayında toplam vergi gelirin oranı %50,4 olarak yükselmektedir. Vergilemede adaletin sağlanabilmesi için vergi sistemi içerisinde vergi yükünün dolaylı vergilerden daha çok dolaysız vergiler üzerinde oluşturulması gerekmektedir. Gelir üzerinden alınan dolaysız bir vergi olması kurumlar vergisini önemli yapan unsurlardan birisidir. Ancak kurumlar vergisi oranlarının artırılması kısa vadede vergi geliri olarak yansımaya rağmen, uzun vadede birçok olumsuz etkiye yol açabilecektir.

2.2.KURUMLAR VERGİSİ ORANININ SEYRİ

Kendini oluşturan bireylerin dışında ayrı bir iktisadi güce sahip olan kurumların elde ettikleri gelirler üzerinden alınan kurumlar vergisi devletler tarafından farklı dönemlerde farklı uygulamalara tabi tutulmuştur (Armağan, 2007: 230). Devletlerin uyguladıkları kurumlar vergisi oranları yıllar itibariyle değişiklik göstermektedir. Bu değişikliğin en büyük etkeni ise dönemin ekonomik gelişmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle dünya genelinde uygulanan kurumlar vergisi oranlarına bakıldığında bir dalgalanma söz konusudur. Türkiye'de de diğer devletlerde olduğu gibi farklı dönemlerde farklı kurumlar vergisi oranlarının uygulandığı görülmektedir.

Görsel 1: Yıllar İtibariyle Kurumlar Vergisi Oranları

Kaynak: Kanun düzenlemelerinden alınarak düzenlenmiştir.

Görsel 1’de Türkiye’de kurumlar vergisi oranının yıllar itibariyle değişimi gösterilmektedir. Buna göre kurumlar vergisi oranı 1985’te %46, 1990’da %25, 2000’de %30, 2004’te %33, 2005’te %30, 2006 – 2017 yılları arasında %20, 2018 – 2020 yılları arasında %22, 2022’de %20 olarak uygulanmıştır. 2023 yılında ise 14.07.2023 tarihli ve 7456 sayılı “06.02.2023 Tarihinde Meydana Gelen Depremlerin Yol Açtığı Ekonomik Kayıpların Telifisi İçin Ek Motorlu Taşıtlar Vergisi İhdası ile Bazı Kanunlarda ve 375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” ile kurumlar vergisi oranı 5 puan artırılarak %20’den %25’e çıkartılmıştır.

3.KURUMLAR VERGİSİ ORANININ ARTIRILMASI

Geçmişten günümüze bakıldığında dünya genelinde küreselleşmeyle beraber vergi rekabetlerinde de artışlar yaşanmaktadır. Vergi rekabetinin temelinde ise yabancı sermayeyi ülkeye çekmek, yatırımları artırmak ve mevcut yatırımcıları küresel rekabet noktasında güçlü tutmak şeklinde gösterilebilmektedir. Küresel boyutta oluşan vergi rekabeti nedeniyle devletler bazı vergi oranlarında azalmalara gittiği görülmektedir. Bu nedenlerden dolayı kurumlar vergisi oranı da dünya genelinde bir azalma eğilimindedir. Kurumlar vergisi oranlarının azaltılması ise; dış ticaret hacminin ve yatırımların artırılması, küreselleşme sonucunda ortaya çıkan vergi rekabetiyle mücadele edebilmek gibi amaçlardan kaynaklanmaktadır (Dökmen, 2018: 78). Ancak kurumlar vergisi her zaman azalma seyri göstermemektedir. Bazı dönemlerde vergi oranlarından artış yapılmıştır. Son olarak 14.07.2023 tarihli 7456 sayılı kanun ile kurumlar vergisi oranı 5 puan artırılarak %25’e çıkartılmıştır.

3.1.KURUMLAR VERGİSİ ORANININ ARTIRILMASININ OLUMSUZ ETKİLERİ

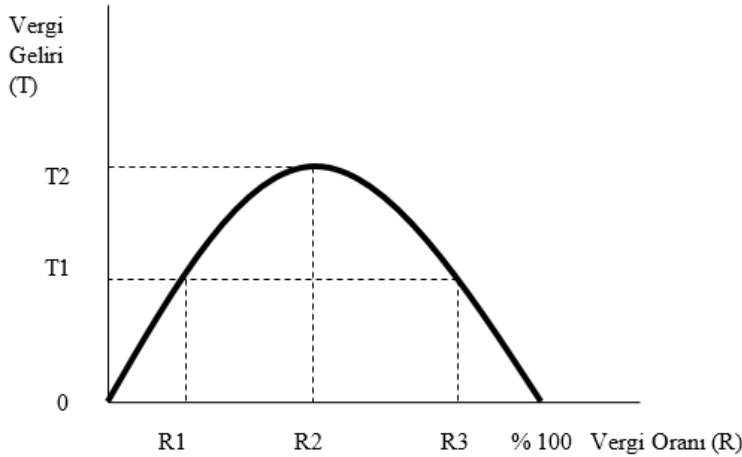
Kurumlar vergisi oranının artırılmasıyla birlikte birçok olumsuz etkiye neden olmaktadır. Bundan dolayı geçmişten itibaren bakıldığında dünya genelinde kurumlar vergisi oranlarında

azalma trendi görülmektedir. Örneğin; kurumlar vergisi oranının %25 ve altında olduğu ülke sayısı 2000 yılında 6 iken, 2018’de bu sayı 22’ye yükselmiştir (Çelikkaya, 2019: 19). Bu durumda ülkelerin zamanla kurumlar vergisi oranlarını azaltmaya başladığını görmekteyiz. Ancak kurumlar vergisi oranı her zaman azalma seyri göstermemektedir. Bazı dönemlerde ekonomik şartlara göre artışlar da yapılmaktadır.

Türkiye’de de kurumlar vergisi oranının tarihsel değişimine bakıldığında dalgalı bir grafik görmekteyiz. Vergi oranında bazı dönemlerde artışlar yaşanırken bazı dönemlerde ise azalmaktadır. Son olarak kurumlar vergisinde yapılan düzenleme ile bu oran %25’e çıkartılmıştır. Kurumlar vergisi oranının artırılması sonrasında kısa vadede vergi gelirlerini artırmaktadır. Ancak uzun vadede birçok sorunu beraberinde getirmektedir. Vergi oranlarındaki artışta ortaya çıkacak bu durum Laffer eğrisi ile açıklanmaktadır.

Laffer eğrisi vergi oranları ve vergi gelirleri arasındaki ilişkiyi göstererek, yüksek vergi oranlarının vergi gelirlerinde azaltıcı bir etki oluşturacağını göstermektedir (Mitchell, 2011: 326). Şekil 1’de gösterilen Laffer eğrisine göre vergi oranı R1 iken vergi geliri T1, vergi oranı R2’ye artırıldığında ise vergi geliri T2’ye artmaktadır. Ancak vergi oranlarındaki artışa devam edip R3 seviyesine çıkartıldığında ise vergi gelirleri T1 seviyesine düşmektedir. Buna göre vergi oranlarının belli bir noktaya kadar artırılması vergi gelirlerini artırmaktadır. Ancak, maksimum gelirin elde edildiği vergi oranı daha da artırılmaya devam edildiğinde vergi gelirinin düştüğü görülmektedir.

Görsel 2: Laffer Eğrisi

14.07.2023 tarihli 7456 sayılı kanun ile kurumlar vergisi oranı %25, finans hizmetleri sağlayan şirketlerde ise %30 oranında uygulanacağı ifade edilmektedir. Kurumlar vergisi oranındaki yapılan bu artış sonrasında oluşabilecek olumsuz etkileri şu şekilde sıralanabilmektedir;

Maaş ve üretim giderlerinin artmasıyla birlikte kurumlar üzerindeki vergi yükünün de artırılması sermaye sahiplerinin daralmaya gitmelerine ya da kayıt dışı ekonomiye yönelmelerine neden olabilecektir.

Vergi yükünün de artması sonucunda küçülme amacıyla işten personel çıkarma yoluna başvurulmasına neden olabilecektir. Bu durum işsizlikte verilen mücadelenin tersine işsizlik rakamlarını artıracaktır.

Kurumlar vergi oranlarındaki artış sonrasında yatırımlarda azalma olabilecektir. Bir taraftan yatırımların teşvik edilmesine yönelik çalışmalar yapılırken diğer taraftan kurumlar vergisi oranının artırılması birbiriyle tezatlık oluşturmaktadır.

4.KURUMLAR VERGİSİ ORANININ ARTIRILMASININ KAYIT DIŞI EKONOMİYE ETKİSİ

Devletlerin kamu harcamalarını finanse ettiği en önemli gelir kaynağı vergilerden oluşmaktadır. Bu nedenle devletler vergi gelirlerini artırmaya yönelik çalışmalar yapmaktadırlar. Bu çalışmaların temelinde ise vergi kayıp ve kaçaklarını en aza indirmek ile yeni vergi kaynaklarının oluşturulması yer almaktadır. Ancak yeni vergi kaynakları oluştururken ya da mevcut vergi oranlarını artırılırken kayıt dışı ekonomiye neden olunmaması gerekmektedir. Kayıt dışı ekonomi, ekonomik faaliyetlerin gerçekleşmiş olmasına rağmen kayıtların tutulmaması ya da kamu idarelerinin denetimi dışında kalan her türlü ekonomik faaliyet olarak tanımlanabilmektedir (Kapusuzoğlu, 2008: 135).

Kayıt dışı ekonominin oluşmasında etkili olan birçok faktör bulunmaktadır. Ancak yüksek vergi oranları ve etkisiz vergi tahsilatının kayıt dışı ekonominin artışına en fazla katkıda bulunan faktör olduğu söylenebilir (Erkuş ve Karagöz, 2009: 128). Vergi yükünün artması hem kurumların hem de bireylerin üzerinde olumsuz etkilere neden olmaktadır.

Kurumlar vergisi oranında ilgili kanunla yapılan artış sonrasında kısa vadede vergi gelirlerinde artış görülse de uzun vadede birçok olumsuz etki oluşabilecektir. Bu nedenle kurumlar vergisi oranındaki bu artış nedeniyle oluşabilecek sonuçların iyi incelenmesi gerekmektedir. Oluşabilecek sorunların başında ise kayıt dışı ekonomi gelmektedir. Kurumlar vergi oranındaki artış sonrasında oluşan vergi yüklerini azaltmak için kayıt dışı ekonomiye yönelebilecektir. Bu durum kayıt dışı ekonominin artmasına neden olacaktır. Bu nedenle kurumlar vergisi oranının artmasının kayıt dışı ekonomiyi bitirmeye yönelik yapılan çalışmalara olumsuz etkisi olabilecektir.

5.SONUÇ

Devletler vergilerin en önemli finans kaynağı olması nedeniyle etkin bir ekonomik müdahale aracı olarak kullanılmaktadırlar. Devlet bazen vergi tahsil ederek bazen de vergi tahsilinden vazgeçerek ekonomik müdahaleler yapmaktadır. 06.02.2023 tarihli ve Kahramanmaraş merkezli deprem felaketi sonrasında büyük ekonomik kaynak ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu nedenle 14.07.2023 tarihli ve 7456 sayılı “06.02.2023 Tarihinde Meydana Gelen Depremlerin Yol Açtığı Ekonomik Kayıpların Telifisi İçin Ek Motorlu Taşıtlar Vergisi İhdası ile Bazı Kanunlarda ve 375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” yürürlüğe girmiştir. İlgili kanun ile kurumlar vergisi oranı 5 puan artırılarak %25’e çıkartılmıştır.

Kurumlar vergisi oranındaki artış kısa vadede vergi gelirlerinin artmasını sağlayacaktır. Ancak vergi oranındaki bu artışın kısa vadede olumlu etkileri görülse de uzun vadede olumsuz birtakım sorunlara sebep olması muhtemeldir. Kurumlar vergisi oranındaki artışın dezavantajları şu şekilde olabilmektedir;

Kurumların vergi yükünün artması sonucunda işletmelerin daralmaya gitmesi, dolayısıyla da işten çıkarma yoluna başvurabilecektir. Bu durum da hem daralma nedeniyle vergi gelir kaybına yol açarken hem de işsizlik rakamlarını artıracaktır.

Kurumlar vergisi oranlarındaki artış yatırımların önünü kesecektir. Yatırımcılar oluşan vergi yükünden kaçınarak yatırım planlarından vazgeçebilecektir. Devletin yatırımları teşvik edici uyguladığı politikalarla kurumlar vergisi oranının artırılması çelişmektedir. Yatırımların durduğu bir ekonomide büyük vergi gelir kayıplarının yaşanması da muhtemeldir.

Kurumlar vergisi oranının artmasının en önemli dezavantajlarından birisi de kayıt dışı ekonomiyi artırabilecek olmasıdır.

Sonuç olarak; kurumlar vergisi oranında yapılan bu artış devletin kayıt dışı ekonomi ile verdiği büyük çapta mücadeleye zarar verebilecektir. Kurumların artan vergi yükü mükelleflerin vergi uyumlarını olumsuz etkileyerek kayıt dışı ekonomiye yönlendirebilecektir. Bu nedenle, vergi oranlarının artırırken sadece kısa vadede sağlayacağı vergi gelirini değil, oluşabilecek dezavantajlarını da dikkate almak gerekmektedir. Vergi oranlarındaki artışın vergi gelirlerine, vergi politikalarına ve kayıt dışı ekonomi ile mücadeleye zarar vermemesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

13.06.2006 tarihli ve 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu

Şahan, Ö. Kurumlar Vergisi Oran Değişiminin Vergi Hasılatı Üzerindeki Olası Etkileri. Tekirdağ Namık Kemal University Faculty of Economics and Administrative Sciences International Symposium on Public Finance *Tekirdag, Turkey*, 56, 2022.

Hazine ve Maliye Bakanlığı. Aylık Bütçe Gerçekleşme Raporu, Ankara, 2023.

Armağan, R. Türkiye’de Gelir ve Kurumlar Vergisi Oranlarında İndirimin Vergi Gelirleri Üzerine Etkileri. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 12(3), 227-252, 2007.

14.07.2023 tarihli ve 7456 sayılı 06.02.2023 Tarihinde Meydana Gelen Depremlerin Yol Açtığı Ekonomik Kayıpların Telafisi İçin Ek Motorlu Taşıtlar Vergisi İhdası ile Bazı Kanunlarda ve 375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun

Dökmen, G. Kurumlar Vergisi Oranı-Hasılat İlişkisi: OECD Örneği. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 18(3), 77-97, 2018.

Çelikkaya, A. 2018 Yılında Dünya Genelindeki Kurumlar Vergisi Reformları Üzerine Genel Bir Değerlendirme, Vergi Raporu (240), 11-35, 2019.

Mitchell, D. J. Laffer Eğrisi Doğrultusunda Vergi Oranları, Vergilendirilebilir Gelir ve Vergi Gelirleri Arasındaki İlişkinin Anlaşılması. Maliye Dergisi, 161, 326-336, 2011.

Kapusuzoğlu, A. Vergi Kaçakçılığı ve Kayıt Dışı Ekonominin Vergi Kaçakçılığının Oluşumundaki Rolü. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16(1), 124-142, 2008.

Erkuş, H., Karagöz, K. Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergi Kaybının Tahmini. Maliye Dergisi, 156, 126-140, 2009.

BEYŞEHİR GÖLÜ TIBBİ SÜLÜK TOPLAYICILIĞI VE YÖNETİMİ

Öğr. Gör., Şaban BAŞ

Selçuk Üniversitesi, sabanbas@selcuk.edu.tr - <https://orcid.org/0000-0002-4142-6580>

ÖZET

Beyşehir gölü ülkemizin doğal oluşum açısından üçüncü büyük gölü olup, yine doğal tatlı su gölleri arasında en büyüğüdür. Beyşehir gölü havzası sahip olduğu doğal güzelliği, zengin flora ve faunası, tatlı su potansiyeli, havzasındaki su kaynaklarıyla ülkemizin en önemli sulak alanlarından biridir. Biyolojik çeşitlilik ve su ürünleri bakımından çok zengin olan Beyşehir gölünün sürdürülebilir ekosisteme sahip olmasında, gölde yaşayan canlıların büyük katkısı vardır. Bu canlılardan biride Beyşehir gölünde ciddi bir popülasyona sahip olan tıbbi amaçla kullanılmasından dolayı giderek ekonomik değeri artan sülüktür. Her canlı yaşadığı ekosistemin bir parçası ve tamamlayıcıdır. Beyşehir gölünün önemli bir fauna unsuru olan sülük, son zamanlarda ekonomik değerinin artması nedeni ile yoğun bir şekilde toplanmakta (avlanmakta) ve gölün sahip olduğu sülük stokları giderek azalmaktadır. Bu çalışmada Beyşehir gölünün ekosisteminin sürdürülebilirliği konusunda, tıbbi amaçla kullanılan sülük popülasyonunun korunması, sülük toplayıcılığının etkin yönetimi, sülük toplayıcılığında karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri hakkında fikirler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler : Beyşehir Gölü, Sülük, Tıbbi Sülük Toplayıcılığı

GİRİŞ

Günümüzde tüm insanlığın ortak sorunlarından biri de iklim değişikliğidir. İnsan kaynaklı faaliyetlerin neden olduğu küresel ısınmanın iklim üzerinde ve doğal ekolojik sistemlere olumsuz etkisi giderek artmakta ve insan sağlığını tehdit etmektedir. BM İklim değişikliği Çerçeve sözleşmesinde; ormanlar, okyanuslar, göller, tatlı su havzaları vb. gibi alanlar korunması ve sürdürülebilir yönetimi teşvik edilmesi kararlaştırılmıştır (<https://www.mfa.gov.tr>). İklim değişikliği tüm dünyada su kaynakları ve sulak alanları olumsuz etkilemektedir. Suyu dayalı insan yaşamının sürdürülebilirliği için, yeraltı ve yer üstü su kaynaklarının ekolojik yapılarının korunması ve su havzalarının ekonomik olarak kullanılmasını gerekli kılmaktadır (Özdemir, 2006). Tüm canlılar için hayati öneme sahip su ve sulak alanlara uyum sağlamış tüm biyolojik ve fizyolojik olaylarını su içerisinde gerçekleştiren canlılarında korunması ayrı bir öneme sahiptir (Akköz ve Küçüköyük, 2006). Ülkemiz iç sular ve su havzaları bakımından zengin kaynaklara sahiptir. Beyşehir gölü ülkemizin doğal oluşum açısından üçüncü büyük gölü olup, yine doğal tatlı su gölleri arasında en büyüğüdür. Göl havzası ekosisteminin bozulmadan devam edebilmesinde, gölün flora, fauna ve habitatının korunması açısından göl içerisindeki tüm canlılar gibi sülüklerinde

önemi büyüktür. Özellikle dünya da nesli tükenme tehlikesinde olan, tedavi amacı ile kullanılan tıbbi sülük (hirudo verbana) Beyşehir gölünde zengin bir popülasyona sahiptir. Fakat son yıllarda tedavi amacı ile toplanıp ticareti yapılan tıbbi sülük (hirudo verbana) denetimsiz ve aşırı toplayıcılığa maruz kalmaktadır. Göldeki sülük stokunun hızla tükenmesi gölün ekolojik dengesini olumsuz etkilenmesine ve telafisi zor sorunların ortaya çıkmasına sebep olabilir.

BEYŞEHİR GÖLÜ HAVZASI VE FAUNASI

Beyşehir Gölü Akdeniz Bölgesi'nin Antalya Bölümü'nde ve Göller Yöresinde yer alır. Gölün yüz ölçümü 652 km² olup, göl havzası 4121 km²'lik geniş bir alana sahiptir (Soyaslan ve Hepdeniz, 2018) Göl deniz seviyesinden ortalama yüksekliği 1121 metredir. Göl seviyesi kurak dönemlerde 1119 su kotuna düşmekle birlikte yağışlı dönemlerde ise 1123 su kotuna çıkmaktadır. Beyşehir gölü ülkemizin doğal oluşum açısından üçüncü büyük gölü olup, yine doğal tatlı su gölleri arasında en büyüğüdür. Göl Konya ve Isparta il sınırı içerisinde toplam dört ilçe ve 22 yerleşim alanı ile çevrilidir (Yarar ve Magnin, 1997). Beyşehir gölü havzası Kızıldağ Milli Parkı sınırlarını da içine alacak şekilde 1993 yılında milli park ilan edilmiştir. Türkiye'deki milli parklar içinde 88.750 hektar ile en büyük yüzölçümüne sahip milli parktır. Flora ve fauna bakımından Beyşehir gölü çok zengindir. Göl havzası sınırları içerisinde 79 endemik, 140 alttür ve 55 varyete olmak üzere toplam 545 bitki türü bulunmaktadır (Anonim, 2020).

Göl havzası fauna bakımından yıllara göre değişiklik göstermektedir. Bunun en büyük sebebi havzadaki göçmen kuş hareketliliğinin yıllara göre farklılık göstermesi, gölde yaşayan bazı balık ve canlı türlerinin zaman içerisinde neslinin tükenmesi veya yeni türlerin göle aşılmasıdır. Havzada yapılan çeşitli araştırma ve gözlemler sonucu 264 böcek, 52 familyaya bağlı toplam 245 kuş türü ve 34 memeli türü tespit edilmiştir (Erdoğan vd., 2006). Göl havzasında yukarıda sayılan fauna türleri araştırmaları dışında Zooplankton ve Fitoplankton çalışmaları da bulunmaktadır.

Su ürünleri açısından da zengin olan Beyşehir Gölü ve bağlantılı sularda 15'i yerli, 8'i yabancı olmak üzere toplam 6 farklı familyaya ait 23 balık türü belirlenmiştir. Yerli türlerin 14'ü endemik olup, bunların da 7'si sadece Beyşehir Gölü Havzası'nda yerel endemik olarak yayılış göstermektedir (Gülle vd., 2022). Beyşehir Gölünde ticari amaçlı su ürünleri avcılığı da yapılmaktadır. Bu amaçla kurulmuş iki su ürünleri kooperatifi mevcuttur. S.S. Beyşehir Su Ürünleri Kooperatifi'ne kayıtlı 331 üye, ruhsatlı 466 tekne ile ve yine S.S. Gedikli Su Ürünleri Kooperatifi'ne kayıtlı 196 üye, 128 ruhsatlı tekne ile su ürünleri avcılığı yapılmaktadır (S.S. Beyşehir Su Ürünleri Kooperatif ve S.S. Gedikli Su Ürünleri Kooperatif Kayıtları 2023).

3. TIBBİ SÜLÜKLER (MEDİKAL SÜLÜKLER)

Sülüklerin tedavi amacı ile kullanımı çok eski tarihlere dayanmaktadır. Günümüzden 2500 yıl öncesinde sülükle tedavi anlamına gelen hirudoterapi yönteminin antik Mısır'da kan alma yöntemi olarak kullanıldığı bilinmektedir. Roma döneminde Galen (MS 129–199) insan vücudundaki dört sıvının (kan, balgam, sarı ve kara safra) dengesizliğinde kan almanın gerekli olduğuna inanarak sülük kullanmıştır (Okka, 2011). Ortaçağ döneminde İbn-i Sina'da sülükle tedavi yönteminden yararlanmıştı. İbn-i Sîna (MS 978-1037) El Kanun Fi't-

Tıbb adlı eserinde sülük tedavisi ve uygulama yöntemleri ile ilgili detaylı bilgiler vermiştir. Bugün Modern tıp alanında kullanılmakta olan “medikal sülük”ün Osmanlı dönemi tıbbi uygulamalarında önemli bir yeri vardı. Osmanlı tıp kitaplarında hekimler hirudoterapi yöntemi hakkında bilgiler vermişlerdir. Sülük tedavisinin sağlığın korunması ve hastalıkların tedavi edilmesi için kullanıldığı yazmaktadır. Kitaplarda hekimler, sülüğün kirli kanın temizlenmesinde önemli bir görevi olduğu, bedendeki tüm ağrılarda hacamat yerine geçtiği hakkında bilgiler vermiştir. Cilt hastalıklarından, göz ağrısına; basurdan kel başın tedavisine kadar pek çok alanda sülüklerden yararlanılmıştır (Altıntaş, 2014). Amerikalı doktorlar Hirudoterapiyi 1800’lü yıllarda birçok hastalığın tedavisi için kullanılmıştır. Günümüz modern tıbbında ise tıbbi sülükler plastik cerrahlar tarafından kullanılmaktadır. Özellikle transplantasyon cerrahisinde venöz konjesyonu azaltmak için sülük kullanılmaktadır. Sülükler kan emerken vücuda salgıladıkları sıvılar içinde hirudin, calin, hyalürinidaz ve histamin benzeri vazodilatör maddeleri bulunmaktadır. Bu maddeler kanın pıhtılaşmasını engelleyici antikoagülan özelliğe, ağrı kesici, kas gevşetici, bağışıklık sistemini düzenleyici etkiye sahip oldukları bilinmektedir (Okka, 2011).

Bugüne kadar yapılan bilimsel araştırmalarda, tedavi edici özelliği olan birkaç sülük türü bulunup *Hirudo medicinalis* ve *H. verbana* bunların başında gelmektedir. *H. orientalis*, *H. troctina*, *Hirudinaria manillensis* (Asya tıbbi sülüğü) ve *Macrobdella decora* (Kuzey Amerika tıbbi sülüğü) gibi diğer sülük türleri de bazen tedavi amaçlı kullanılmaktadır. *Hirudo* cinsi tüm sülük türleri tıbbi amaçla kullanılabilir. Yapılan bilimsel çalışmalarda Türkiye’de 1915 yılından günümüze kadar, toplam 25 farklı sülük türü belirlenmiştir (Özbay vd., 2022). Ülkemizde türü belirlenen bu 25 tür sülüğün sadece 3 türü tıbbi amaçla kullanılmaktadır. Ülkemizde bugüne kadar saptanan tıbbi sülük türleri *H. medicinalis*, *H. verbana* ve *H. sulukii*’dir. (Gödekmerdan vd., 2011; Sağlam vd., 2016). Fakat 2010 yılında *Hirudo medicinalis* olarak bilinen türlerin genetik çalışmalarında çoğunun *Hirudo verbana* türüne ait olduğu belirlenmiştir (Sağlam, 2011). Bu nedenle bazı kaynaklarda ve Tarım ve Orman Bakanlığı verilerinde *H. Medicinalis* tıbbi sülüğünü *Hirudo verbana* tıbbi sülüğü olarak tek bir tür olarak değerlendirmektedir. Öte yandan *Hirudo sulukii* tıbbi sülüğü; 2016 yılında yapılan genetik çalışmalar sonucunda Güney Doğu Anadolu Bölgesinde yeni bir tıbbi sülük türü olarak varlığı ortaya koyulmuştur. (Sağlam vd., 2016). *H. sulukii* ülkemizde sadece üç sulak alanda (Karagöl (Adıyaman), Segirkan (Batman) ve Sülüklü Göl (Gaziantep) bulunmuştur (Sağlam vd., 2016). Ayrıca Ceylan ve Çetinkaya’nın “*Eğirdir Gölü (Türkiye) çevresindeki sulak alanlarda yaşayan Akdeniz tıbbi sülüğü, Hirudo verbana popülasyonlarının büyüklüğü*” çalışmalarında elde edilen *Hirudo verbana* sülüklerinin sadece %7 sinin anaç özelliği gösterdiğini belirlemişlerdir (Ceylan ve Çetinkaya, 2021).

H. Verbana ve diğer tıbbi sülüklerin ticareti yapılmakta ve toplanarak yurt dışına ihraç edilmektedir. Türkiye dünyada en önemli sülük ihraç eden ülkelerden biridir. Tıbbi sülükler ülkemizde 1960 yılından beri belli sulak alanlardan kontrollü bir şekilde toplanarak ABD, Almanya, Fransa, İngiltere ve İsveç’e sülük ihracatı yapılmaktadır (Gödekmerdan vd., 2011).

3.1. Beyşehir Gölü Tıbbi Sülük Popülasyonu

Beyşehir gölü sülük türleri ve tıbbi sülük popülasyonu ile ilgili bilimsel bir çalışma henüz yapılmamıştır. Bununla birlikte Gülen ve arkadaşlarının 1997 yılında yapmış olduğu; “*Tıbbi*

sülük başta olmak üzere Türkiye Hirudinea Faunasının Tespiti” Çalışmasında Beyşehir gölünün ülkemizdeki tıbbi sülük popülasyonuna sahip 10 sulak alandan bir olduğundan bahsetmiştir. Yine aynı çalışmada Beyşehir Gölü'ndeki sülük popülasyonu 2.890.000 sülük olduğu tahmin edilmektedir (Gülen vd., 1997).

2021 yılında Ceylan ve Çetinkaya'nın “*Eğirdir Gölü (Türkiye) çevresindeki sulak alanlarda yaşayan Akdeniz tıbbi sülüğü, Hirudo verbana popülasyonlarının büyüklüğü ve yapısı*” araştırmasında Beyşehir gölündeki sülüklerinde Hirudo verbana tıbbi sülüğü olduğundan bahsetmiştir (Ceylan ve Çetinkaya, 2021). Özberk ve arkadaşlarının yapmış olduğu “*Batı Toros Dağları Üzerindeki Göllerin Hirudinea (Annelida) Faunası*” çalışmada coğrafi olarak Beyşehir gölüne yakın 13 sulak alanda yapılan çalışmada baskın sülük türünün Hirudo verbana tıbbi sülüğü olduğu tespit edilmiştir (Özbek vd., 2008). Tüm bu araştırmaların yanında Beyşehir İlçe Tarım Müdürlüğü'nün 2021-2022 ve 2023 ağustos ayına kadar kayıt altına alınmış ticari olarak toplanan tıbbi sülük menşei miktarları yıl/kg olarak tablo 1 de verilmiştir (Beyşehir İlçe Tarım Müdürlüğü 2001-2023 Meşe Kayıtları).

Çizelge 1. Beyşehir İlçe Tarım Müdürlüğü 2001-2023 Meşe Kayıtları

Sülük Menşei Miktarları			
YILLAR	2021	2022	2023 (Eylül)
Miktar (Kg)	118	136	50

Beyşehir İlçe Tarım Müdürlüğü'nün verilerine göre 2021 yılında 118 kg, 2022 yılında 138 kg ve 2023 yılının eylül ayına kadar 50 kg Tıbbi sülüğün menşei belgesi verilmiştir (Ceylan ve Çetinkaya, 2021) Ceylan ve Çetinkaya'nın Eğirdir gölünde yapmış oldukları araştırmada tıbbi sülüklerin %90 na yakınının 1 gramdan küçük olduğu bilgisini Beyşehir gölündeki Tıbbi sülüklere uyarladığımızda; 2021 yılında (118kgx1000gr=118.000) yaklaşık 118 bin sülük, yine 2022 yılında (136kgx1000gr=136.000) yaklaşık 136 bin adet tıbbi sülük toplanıp ticaretinin yapıldığı kayıtlara geçmiştir. (2023 yılı henüz tamamlanmadığı için hesaplama yapılmamıştır). Her ne kadar bu rakamlar resmi kayıt altına alınmış olsa da gölden toplaman tıbbi sülüklerin çok büyük bir kısmı kayıt altına alınmadan ticaretinin yapıldığı yine ilçe tarım yetkililerince ve görüşme yapılan toplayıcılar tarafından belirtilmiştir.

Tüm bu bilgiler ışığında Beyşehir gölü tıbbi sülük stoku açısından ülkemizin en önemli sulak alanlarından biri olduğu aşikârdır. Özellikle İlçe Tarım Müdürlüğü'nün verilerini değerlendirdiğimizde gölde tahmin edilen tıbbi sülük miktarından çok daha fazla sülüğün var olduğunu söylemek yanlış olmaz.

4. BEYŞEHİR GÖLÜ TIBBİ SÜLÜK TOPLAYICILIĞI VE SORUNLARI

Beyşehir gölünde istihali yapılan tıbbi sülük Hirudo verbana nesli tükenmekte olan bir türdür. Sülüklerin modern ve alternatif tıpta tedavi amacı ile yoğun kullanımı, tıbbi sülüklerin aşırı toplanmasına, kademeli olarak Avrupa'da tıbbi sülük popülasyonunun azalması sulak alanlar ve bazı bölgelerde tamamen yok olmasına neden oldu (Elliott ve Tullett, 1984). Avrupa'nın birçok sulak alanında nesli tamamen tükenmiş olan tıbbi sülük stokları Amerika ve Avrupa'da ihtiyaca cevap vermemektedir (Elliott ve Tullett, 1986). Ülkemizde de özellikle son yıllarda birçok sulak alanda bilinçsiz ve denetimsiz sülük toplanması nedeni ile

tıbbi sülük stokları azalmış ya da tamamen nesli tükenmiştir (Ceylan ve Çetinkaya, 2021). Bu durum ülkemizdeki tıbbi sülük popülasyonuna sahip sulak alanlarda sülük toplayıcılığının, denetim altına alınması, toplayıcıların bilinçlendirilmesi ve kontrolü istihsalinin yapılmasını gerekli kılmaktadır.

Ülkemizin en önemli tıbbi sülük stokuna sahip alanlardan biri olan Beyşehir gölündeki tıbbi sülük popülasyonunun sürdürülebilir olması; sülük toplayıcılığının sorunlarının tespit edilip, etkin yönetim anlayışının uygulanması ile mümkün olacaktır. Bu amaçla gölde sülük toplayıcılığının yapıldığı 4 yerleşim yerinde (Beyşehir-Kuşluca-Kıralı-Tolca) 8 toplayıcı 2 müstahsille ve 1 muhtarla yüz yüze görüşmeler yapılmış, özetle alta sıralanan bilgi ve sorunlar derlenmiştir.

Sülük toplayıcılığı suyu bulandırıp bulanık suya gelen sülüklerin süzgeçlerle toplanması şeklinde geleneksel yöntemlerle yapılmaktadır.

Toplayıcılar özellikle köylerde kadın ve çocuklar tarafından yapılmaktadır.

Toplayıcıların büyük kısmında teskere (ruhsat) bulunmamakta ve sülük toplayıcılığının ruhsata tabi olduğunu da bilmemektedirler.

Toplayıcıların büyük çoğunluğu sülük toplamanın yasak olduğu üreme dönemini bilmeden toplama yapmaktadır.

Özellikle Haziran, Ağustos, aylarında sıcak havalarda aşırı toplayıcılık yapılmaktadır. (15 Mart-31 Ağustos tarihleri arasında sülük toplamak yasaktır.) (<https://sinop.tarimorman.gov.tr>)

Göl havzası dışından gelen ruhsatsız ve denetimsiz kişilerin kaçak sülük toplama yapmaktadır.

Toplanan sülüklerin standart bir fiyatlandırma yapılmadan genelde piyasa değerinden çok daha düşük bir ücretle fiyatlandırmakta, fiyat istikrarı sağlanamamaktadır.

Yasak olan balık avlama yöntemleri (özellikle suya elektrik verilerek, ıgırıp, sürütme vb.) yapılan balık avcılığının sülük üreme alanlarını tahribatı yapmaktadır.

Besin zincirinde sülük olan kuş ve balık türleri, özellikle sudak balığı azda olsa sülük nesli içi bir tehdit oluşturmaktadır.

Son yıllarda yaşanan kuraklık ve göldeki çekilmeler sülük üreme alanların yok olmasına neden olmaktadır. (İ. Avcı, M. Avcı, M. Kurt ile kişisel iletişim, 9-11 Temmuz 2023, A. Çoban, İ. Nar ile kişisel iletişim 25-27 Temmuz 2023, bazı toplayıcılar isim vermek istememiştir).

Elde edilen tüm bu bilgiler doğrultusunda Beyşehir gölü sülük toplayıcılığının da mevcut sülük habitatının ve popülasyonunun tehdit eden en büyük sebebin bilinçsiz ve ruhsatsız toplayıcılık olduğu anlaşılmaktadır.

Ülkemizde tüm su ürünleri istihsalı ve sülük salyangoz gibi sulak alan canlılarının toplanması ile ilgili tüm yetki ve denetim 1380 sayılı Su Ürünleri Kanunu ile Tarım ve orman Bakanlığına verilmiştir. Sülük istihsalı ile ilgili tüm düzenlemeler 1380 Sayılı Su Ürünleri Kanunu ve Su Ürünleri Yönetmeliğine istinaden hazırlanan, 22 Ağustos 2020 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe konan 5/1 Numaralı Ticari Amaçlı Su Ürünleri Avcılığının Düzenlenmesi tebliğinde yer almaktadır (<https://www.mevzuat.gov.tr>). İlgili tebliğin 43 maddenin 3. fıkrasında sülük istihsalı yapılacak alanlar, uygulama yöntemi, zaman yasağı, takibi, kullanılacak belgeler, istihsalı yapılacak alt türler, ürünlerin nakli, izlenmesi, miktarı ile sülüğün yasadışı istihsalinin önlenmesi gibi konular düzenlenmiştir.

Tebliğin 46 maddesinde sülük avcılığı yapacak gerçek kişiler için su ürünleri ruhsat tezkeresi ile ilgili düzenlemeler yer almaktadır. Yine 46 madde sülük için özel ürün statüsü vererek ticaretinin yapılabilmesi için Özel Ürün Menşe Belgesi düzenlenmesi ve kayıt altına alınmasını düzenlemektedir. Söz konusu tebliğin ek-5 kısmında Su Ürünleri Bilgi Sistemine (SUBİS) kayıtlı Özel Ürün Menşe belgesi belirtilmiştir (<https://www.mevzuat.gov.tr>).

Tüm bu düzenlemelerin yanında Ülkemizdeki sülük miktarını korumak ve devamlılığını sağlamak amacıyla Tarım ve Orman Bakanlığı 22/3/1971 tarihli ve 1380 sayılı Su Ürünleri Kanununu dayanılarak, Tıbbi Sülük Yıllık İhracat Kotasının Tahsisi ve CITES Belgesi Düzenlenmesi hakkında Tebliği yayınlamıştır (<https://www.ogm.gov.tr>). Nesli Tehlike Altında Olan Yabani Hayvan Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşme (CITES) gereği, ihracatı kota kapsamında olan Tıbbi sülük (Hirudo verbana) İhracat kotaları her yıl resmi gazetenin ilgili sayısında yayınlanan tebliğ içerisinde yer almakta idi. 2021 yılından itibaren tebliğin 5. Maddesi 1. fıkrasında

Tıbbi sülüğün yıllık ihracat kota miktarı, TÜBİTAK ve Genel Müdürlükçe oluşturulan komisyon marifetiyle belirlenir ve Genel Müdürlük internet adresinde ilan edilir şeklinde düzenlenmiştir (Resmi Gazete 31.12.2021/31706).

Ülkemizdeki sülük miktarını korumak ve devamlılığını sağlamak amacıyla Tarım ve Orman Bakanlığının belirlediği 2013-2024 yılları arasında Yıllık İhracat Kotası Çizelge 2’de gösterilmiştir.

Çizelge 2. (CITES) 2013-2014 İhracat Kotaları (Resmi gazete 2013-2020 kota verileri, <https://www.tarimorman.gov.tr>)

Madde ismi	Latince ismi	Kota Miktarı (kg)	Kota Tahsis Dönemi
Tıbbi sülük (canlı)	Hirudo verbana	3000	2013
Tıbbi sülük (dondurulmuş)			
Tıbbi sülük (canlı)	Hirudo verbana	2000	2014-2021
Tıbbi sülük (dondurulmuş)			
Tıbbi sülük (canlı)	Hirudo verbana	1500	2022-2024
Tıbbi sülük (dondurulmuş)			

Beyşehir İlçe Tarım Müdürlüğü 5/1 Numaralı Ticari Amaçlı Su Ürünleri Avcılığının Düzenlenmesi tebliğinin 46 maddesinde belirtilen usul ve esaslara göre 2023 Eylül ayına kadar 25 kişi sülük avcılığı yapmak için teskere verilmiştir. Ayrıca ilçe tarım yetkililerince Son 5 yılda usulsüz olarak sülük avcılık yapan 65 kişiye Beyşehir İlçe Tarım Müdürlüğü tarafından idari para cezası kesilmiştir. Yine Beyşehir İlçe tarım Müdürlüğü'nün tablo 1 de belirtilen 2021-2022 ve 2023 Ağustos ayına kadar kayıt altına alınmış ticari olarak toplanan tıbbi sülük menşe belgesi düzenlemiştir(Beyşehir İlçe Tarım Müdürlüğü 2001-2023 Kayıtları). Ayrıca Beyşehir İlçe Jandarma Komutanlığı ve Beyşehir Milli Parklar Şefliğinin yapmış olduğu denetimler sonucu Beyşehir Gölünde usulsüz sülük toplayanlara çevre

kanunun 9. Ve 20. Maddesi uyarınca tablo3 te yer alan idari para cezaları kesilmiştir(Konya Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü İdari Para Cezası Kayıtları).

Çizelge 3. Tarım ve Orman Bakanlığı Konya Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü İdari Para Cezası Kayıtları

Tarım ve Orman Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü Beyşehir Milli Parklar Şefliğince Ekolojik Dengeyi Bozan Sülük Toplayıcılarına 2872 Sayılı Çevre Kanununun 9.Maddesinin a Bendince ve 20. Maddenin k Bendince Kesilen İdari para Cezaları				
Yıllar (2019-2023)	2019	2020	2022	2023
Kesilen Para Cezası (TL)	60.163	294.988	219.186	488.630

Beyşehir İlçe Jandarma Komutanlığı ve Beyşehir Milli Parklar Şefliği, özellikle sülük toplayıcısı ve ticareti yapan kişilerinde belirttiği usulsüz ve sülük üreme alanlarını tahrip eden kişilere Ekolojik Dengeyi Bozama cezası kestiğini görmekteyiz. Ayrıca kesilen para cezaları yıllara göre büyük oranda artış göstermiştir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Beyşehir gölünde istihali yapılan tıbbi sülük *Hirudo verbana* nesli tüm dünyada tükenmekte olan bir türdür. Tıbbi sülüğün ülkemizdeki sulak alanlarda popülasyonun devam edebilmesi ve bu alanlardaki ekosistemin bir parçası olmasını devam ettirebilmesi için Tarım ve Orman Bakanlığının merkez teşkilatının almış olduğu tedbirler, düzenlemeler ve denetimler yerinde ve gereklidir. Beyşehir gölü özelinde ise; göl içinde ve göl havzasında yer alan su kaynaklarında yapılan sülük toplayıcılığı genelde geleneksel yöntemlerle yapılmaktadır. Bu yöntem ekosistem ve sülük popülasyonuna herhangi bir tehdit oluşturmamakla birlikte özellikle elektrikle şok, üreme alanlarını tahrip eden yöntemler hem ekolojik dengeyi hem de alandaki habitata ciddi zararlar vermektedir. Gerek sülük toplayıcısı, ticaretini yapanlardan elde edilen bilgilere gerekse resmi kurumlardan elde edilen bilgi ve verilerden yola çıkarak Beyşehir gölü sülük toplayıcılığının da mevcut sülük habitatının ve popülasyonun tehdit eden en önemli sebep bilinçsiz ve ruhsatsız toplayıcılık olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Küresel iklim değişikliği sonucu artan kuraklık göl ve etrafındaki sulak alanlarda sülük üreme alanlarının yok olmasına neden olmaktadır. Beyşehir Gölünde ticari amaçla istihali yapılan tıbbi sülük *Hirudo verbana* neslinin devamını sağlamak ve sülük toplayıcılarının da bu canlının toplanmasından elde ettiği gelirin artarak devam edebilmesini sağlamak amacı ile bir takım önlem ve tedbirlerin alınması gerekmektedir.

Öneri1- Beyşehir gölünde ve havzada sülük toplayıcılığı yapan tüm kişiler, sülük üreme zamanları, yasaklı dönem, teskere uygulaması gibi konularda bilgilendirilmeli ve bilinçlenme sağlanmalıdır.

Öneri2- toplanan sülük miktarı meşe belgesi ya da müstahsil faturası gibi yöntemlerle mutlaka kayıt altına alınmalı ve Tarım ve Orman Bakanlığınca tıpkı diğer tarım ve ürünleri

gibi ürün desteği verilmeli. Bu yolla tüm sulak alanlardaki sülük miktarları kayıt altına alınmış, bilinçli ve düzenli toplayıcılık özendirilmiş olacaktır.

Öneri3- Gerekli yasal düzenlemeler yapılarak yalnızca sulak alalarda yaşayan ve bu alanlardan gelir elde eden balıkçı, avcı, toplayıcılara sülük toplama teskeresi verilmeli. Bu yöntem, sulak alanlarda yaşayan toplayıcıların yaşadıkları su kaynaklarını daha çok sahiplenip korumalarını sağlayacaktır.

Öneri4: Toplayıcılar kooperatif ya da birlik çatısı altında toplanarak, Tıbbi sülük fiyatında istikrar sağlanmalı ve ürünlerin pazarlama ve ticaretinin daha cazip hale getirilmelidir.

Öneri5: Göl etrafında tıbbi sülük ve diğer sucul canlıların üreme alanları olan, sazlıklar, bataklıklar korunmalı ve su kaynakları kesilmemelidir.

KAYNAKÇA

Yavuz Özdemir, F., “*Beyşehir Gölü’nün Sürdürülebilir Kullanımı Konusunda Havza İnsanın Yaklaşımı*”, S.Ü. Beyşehir MYO. I. Uluslararası Beyşehir Ve Yöresi Sempozyumu, 11-13 Mayıs 2006, Beyşehir, Konya, Türkiye.

Akgöz, C., Küçüköyük, M. “*Beyşehir Gölü (Konya)’nın Limnolojik Özellikleri*”, S.Ü. Beyşehir MYO. I. Uluslararası Beyşehir Ve Yöresi Sempozyumu, 11-13 Mayıs 2006, Beyşehir, Konya, Türkiye.

Soyaslan, İ.İ., Kerem Hepdeniz, K. 2018. “*Beyşehir Gölü Havzasının Yeraltısu Akım Modellemesi Esaslı Hidrojeolojik Özelliklerinin Değerlendirilmesi*”, Cilt: 9 Sayı: 1, ss. 63 – 74. <https://doi.org/10.29048/makufebed.358206>.

Yarar, M., Magnin, G. 1997. “*Türkiye’nin Önemli Kuş Alanları*”, Doğal hayatı Koruma Derneği, 313 pp, İstanbul.

Anonim. (2020). “*Beyşehir Gölü milli parkı uzun devreli gelişme planı analitik etüt ve sentez raporu*”, Tarım ve Orman Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, Konya.

Erdoğan, A., Öz, M., Tunç, R., Aslan, A., Yavuz, M. “*Beyşehir Gölü ve Çevresi Kuşları*”, S.Ü. Beyşehir MYO. I. Uluslararası Beyşehir Ve Yöresi Sempozyumu, 11-13 Mayıs 2006, Beyşehir, Konya, Türkiye.

Gülle, İ., Küçük, F., Güçlü, S.S. 2022. “*Dünden Bugüne Beyşehir Gölü (Isparta-Konya, Türkiye) Balıkçılığı ve Durum Analizi Beyşehir Lake (Isparta-Konya, Türkiye)*”, Acta Aquatica Turcica, 2022, № 4, p. 436-450.

Okka, B. 2011. “*Geçmişten Günümüze Sülük Tedavisi*”, Lokman Hekim Journal, Second Session, Second Session , VII. Lokman Hekim Days 11 - 14 May 2011.

- Altıntaş, A. 2014. “Osmanlı Tıp Kitaplarına Göre Sülükle Tedavi”, Lokman Hekim Journal, XI. National Conference on the History of Turkish Pharmacy 25-28 May 2014.
- Özbay Ö, Sağlam N, Dörücü M, Balcı M, Kılıç A, Özbey N, Pala A, Sesli A, Demir T, Arca S, Metin S, Beri A, Özkan K, Doğan Barata S. 2022. “Güney Doğu Anadolu Bölgesi Sülük Faunası Üzerine Araştırmalar”, LimnoFish. 8(2): 116-130. doi: 10.17216/LimnoFish.894988.
- Saglam N. 2011. “Bazı tıbbi sülüklerin (*Hirudo medicinalis* L. 1758 ve *Hirudo verbana Carena*, 1820) ihracatı, korunması ve sürdürülebilirliği”, Journal of FisheriesSciences 5:1-15. doi: 10.3153/jfscom.2011001.
- Saglam N, Saunders R, Lang SA, Shain DH. 2016. “A new species of *Hirudo* (Annelida: Hirudinidae): historical biogeography of Eurasian medicinal leeches”, BMC Zoology 1(5):1-12. doi: 10.1186/s40850-016-0002-x.
- Gülen, D., Altınışçılı, S., Kubanç, C., Kılıç, M., (1997). “Tıbbi sülük başta olmak üzere Türkiye Hirudinea faunasının tespiti”, Rep. No. T.C. Çevre Bakanlığı, Çevre Koruma Genel Müdürlüğü 26 p., Ankara.
- Ceylan, M., Çetinkaya, O. 2021. “Size and structure of the Mediterranean medicinal leech, *Hirudo verbana* populations inhabiting wetlands around Lake Eğirdir, Turkey”, Ege Journal of Fisheries and Aquatic Sciences, 38(4), 437-447 (2021). DOI: 10.12714/egejfas.38.4.05.
- Özbek, M., Sarı, H.M., Balık, S., Ustaoglu, M.R. 2008. “Batı Toros Dağları Üzerindeki Göllerin *Hirudinea* (Annelida) Faunası”, E.U. Journal of Fisheries & Aquatic Sciences, Cilt/Volume 25, Sayı/Issue 4: 315–317.
- Tarım ve Orman Bakanlığı, Beyşehir İlçe Tarım Müdürlüğü Meşe, Teskere ve İdari para ceza kayıtları. (2001-2023).
- Elliott, J. M. & Tullett, P. A. (1984). “The status of the medicinal leech *Hirudo medicinalis* in Europe and especially in the British Isles”, Biological Conservation, 29(1), 15–26. DOI: 10.1016/0006-3207(84)90011-9.
- Elliott, J. M. & Tullett, P. A. (1986). “The effects of temperature, atmospheric pressure and season on the swimming activity of the medicinal leech”, *Hirudo medicinalis* (Hirudinea; Hirudinidae), in a Lake District Tarn. Freshwater Biology, 16(3), 405–415.
- Sınırlı Sorunlu Beyşehir Su ürünleri Kooperatifi Üye ve Tekne Ruhsat Kayıtları (Hasan KURT (Kooperatif başkanı))
- Sınırlı Sorunlu Gedikli Su ürünleri Kooperatifi Üye ve Tekne Ruhsat Kayıtları (Bayram ER (Kooperatif başkanı))

<https://www.mfa.gov.tr/> (Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi) (Erişim Tarihi: 26.10.2023).

<https://sinop.tarimorman.gov.tr> (Erişim Tarihi: 26.09.2023).

<https://www.mevzuat.gov.tr> (Erişim Tarihi: 09.09.2023).

<https://www.ogm.gov.tr> (Erişim Tarihi: 20.08.2023).

<https://www.tarimorman.gov.tr/BSGM/Lists/Duyuru/Attachments/131/2021-TibbiSulukKotaDagilimi.pdf> (Erişim Tarihi: 26.10.2023).

Tıbbi Sülük Yıllık İhracat Kotasının Tahsisi Ve Cites Belgesi Düzenlenmesi Hakkında Tebliğ (Tebliğ No: 2021/50) (Resmi Gazete 31.12.2021/31706).

Tıbbi Sülük (Hirudo Verbana) 2013 Yılı İhraç Kotasının Tahsisi Hakkında Tebliğ (Tebliğ No: 2013/80)(Resmi Gazete 31.12.2012/28514(4.Mükerrer).

Tıbbi Sülük (Hirudo Verbana) 2014 Yılı İhraç Kotasının Tahsisi Hakkında Tebliğ (Tebliğ No: 2014/65) (Resmi Gazete 10.01.2014/28878).

Tıbbi Sülük (Hirudo Verbana) 2015 Yılı İhraç Kotasının Tahsisi Hakkında Tebliğ (Tebliğ No: 2015/1) (Resmi Gazete 08.01.2015/29230).

Tıbbi Sülük (Hirudo Verbana) 2016 Yılı İhraç Kotasının Tahsisi Hakkında Tebliğ (Tebliğ No: 2016/1) (Resmi Gazete 17.01.2016/29596).

Tıbbi Sülük (Hirudo Verbana) 2017 Yılı İhraç Kotasının Tahsisi Hakkında Tebliğ (Tebliğ No: 2017/1) (Resmi Gazete 17.01.2017/29951).

Tıbbi Sülük (Hirudo Verbana) 2018 Yılı İhraç Kotasının Tahsisi Hakkında Tebliğ (Tebliğ No: 2018/1) (Resmi Gazete 29.01.2017/30285).

Tıbbi Sülük (Hirudo Verbana) 2019 Yılı İhraç Kotasının Tahsisi Hakkında Tebliğ (Tebliğ No: 2019/1) (Resmi Gazete 27.12.2018/30638).

Tıbbi Sülük (Hirudo Verbana) 2020 Yılı İhracat Kotasının Tahsisi Hakkında Tebliğ (Tebliğ No: 2019/66) (Resmi Gazete 14.01.2020/31008).

Konya Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü İdari Para Cezası Kayıtları(2019-2023).

İ. Avcı, (Kuşluca Köyü Muhtarı) ile kişisel iletişim, 11 Temmuz 2023).

M. Avcı ile kişisel iletişim, 9 Temmuz 2023

M. Avcı İle kişisel iletişim 10 Temmuz 2023

Nar. İ (Sülük Müstahsili) ile kişisel iletişim 27 Temmuz 2023

A. Çoban ile kişisel iletişim 25Temmuz 2023

KÜRESEL EKSENDE SIFIR ATIK VE GIDA ATIĞI

Muhammed Fatih YILDIRIM

Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Ana Bilim Dalı, Konya, Türkiye, mfatihyildirim17@hotmail.com

Gizem DAYAN

Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Ana Bilim Dalı, Konya, Türkiye, gizem_dayan_99@hotmail.com

Fahriye ZİPİR

Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Ana Bilim Dalı, Konya, Türkiye, fahriye.zipir.42@gmail.com

Doç. Dr. Birsen BULUT SOLAK

Selçuk Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, Konya, Türkiye, birsenbulut@selcuk.edu.tr - 0000-0003-1583-1504

Prof. Dr. Şafak ÜNÜVAR

Selçuk Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, Konya, Türkiye, safakunuvar@selcuk.edu.tr - 0000-0001-9177-8704

ÖZET

Gelişen dünya içerisinde artan nüfusa bağlı olarak tüketim kaynakları da artış göstermektedir. İnsanların tüketime karşı tutumlarındaki bilinçsizlik, mevcut enerji kaynaklarımızın sürdürülebilirliğini bir şekilde etkilemektedir. Bu bilinçsiz kullanımdan dolayı oluşan atıklar, ekosistemin yaşam kalitesini olumsuz yönde etkilemektedir. Atıklar içerisinde yer alan gıda atıkları ise küresel bir önem taşımaktadır. Bireylerin gereksinimlerinden fazla miktarlarda gıdaları tüketim göstermesi, taze ürün kullanımının yetersiz bir kalitede olmasına, gıda tedarik zincirindeki dengesiz dağılımına vb. faktörlere bağlı olarak gıda atığının farklı süreçlerini oluşturmaktadır. Bu çalışmada, atık kavramının sürdürülebilir önemi, gıdayla ilişkili olarak ele alınıp ilgili literatürler kapsamında araştırılmıştır. Bu bağlamda dünyada ve Türkiye'deki sıfır atığın mevcut durumuyla ilgili kurum ve kuruluşların aktif atık birimlerindeki faaliyetler incelenmiş olup, çalışmada ayrıca detaylıca aktarılmaya çalışılmıştır. Gıda atığında ve beslenmede farkındalık oluşturan kuruluşlarından Gıda ve Tarım Örgütü (Food and Agriculture Organization) ve Birleşmiş Milletler Çevre Programı (United Nations Environment Programme), gıda atığına yönelik bilimsel verilere de yer vererek, küresel eksenindeki mevcut durumunu sürekli aktarmaya çalışmaktadır. Günümüze kadar yapılan araştırmalarla ise dünya genelinde önemli bir sorun haline gelmiş, gıda atığı ve sürdürülebilir bir gıda sistemi için çözümler çalışmada hem ortaya konulmuş hem de gıda kaybı ve israfı konusunu küresel ve yerel açıdan ele alınmıştır. Dolayısıyla yiyecek içecek endüstrisi, atık payı yüksek olan gıda atıklarına yönelik yenilikçi uygulama önerilerine bir şekilde önemle yer vermektedir. Sonuç olarak, gelecek çalışmaların ortak önem noktası olan atık konusunun küresel değerinin taşıma farkındalığı artırılarak, bilinç kazanma yoluna gidilmesinin gerekliliği elzem olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sıfır atık, gıda atığı, küresel

ZERO - FOOD WASTE ON THE GLOBAL AXIS

ABSTRACT

Consumption resources are increasing in proportion to the increasing population in the developing world. The unconscious use of people in consumption attitudes affects the sustainability of our existing energy resources negatively. The wastes generated due to this unconscious use of reducing the quality of life of the ecosystem. Food wastes among the wastes are of important globally. Factors such as human consumption in excess of their needs, inadequate quality of fresh produce, unbalanced distribution in the food supply chain are the process of food waste. In this study, the sustainable importance of the concept of waste was examined within the scope of the relevant literature. In this context, the current status of zero waste in the world and in Turkey, and the activities of relevant institutions and organizations in active waste units were also investigated. The current situation has been conveyed by including scientific data on waste cited by the Food and Agriculture Organization (FAO) and the United Nations Environment Programme (UNEP), which are awareness-raising institutions in food waste and nutrition. This study addressed the issue of food loss and waste from a global and local perspective and seeks solutions for food waste, which has become a major problem worldwide, and a sustainable food system. Therefore, it included innovative application suggestions for food waste, which has a high share of waste in the food and beverage industry. In conclusion, the common point of importance in future studies is needed to increase awareness of the global value of waste and to gain awareness.

Keywords: Zero waste, food waste, global.

1. GİRİŞ

Dünya nüfusunun hızla artış göstermesi ve toplumun atık yönetimi konusundaki bilinçsiz tutumları atık miktarının ciddi boyutlara ulaşmasına sebep olmaktadır. İnsanların değişen yaşam tarzları ve artan tüketimin yol açtığı atıklar doğada uzun yıllar boyunca yok olmayarak ekosistemi olumsuz etkilemektedir. Bu durum, atık yönetimi konusunda küresel bir tehdit haline dönüşmüş durumdadır. İnsani faaliyetler sebebiyle ortaya çıkan atıklar, doğru bir sistemle yönetilmediği durumlarda toplum ve doğa sağlığı açısından birçok sorunu beraberinde getirmektedir (Bilgili, 2023). Bu sebeple atıkların sıfırlanabilmesi için entegre bir sistemle yönetilmesi gerekmektedir (Büyükkol & Bedük, 2020). Atıklardan meydana gelen problemleri en aza indirmek ve enerji kaynaklarını sürdürülebilir hale getirme anlayışından ortaya çıkan sıfır atık uygulamaları son yıllarda önem arz etmektedir.

Sıfır atık israfın azaltılması, kaynakların dengeli değerlendirilmesi yoluyla geri dönüşümünün sağlanmasını içeren bir atık yönetim felsefesi şeklinde açıklanmaktadır (Ulusal, 2022). Resmi Gazete’de 9 Ekim 2021 tarihinde yayınlanarak güncellenen son Sıfır Atık Yönetmeliği’ne göre “üretim, tüketim ve hizmet süreçlerinde atık oluşumunun önlenmesi/azaltılması yeniden kullanımına öncelik verilmesi, oluşan atıkların ise kaynağında ayrı biriktirilerek toplanması ve geri dönüşüm ve/veya geri kazanımının sağlanarak bertarafa gönderilecek atık miktarının azaltılması suretiyle çevre ve insan sağlığının ve tüm kaynakların korunmasını hedefleyen yaklaşımı” şeklinde ifade edilmektedir (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2021).

Atıkların çevre yönetiminde sürdürülebilir bir çözüm sağlaması konusunda, dünyanın en önemli tüketim kaynaklarından biri olan gıda sektörünün payı büyüktür. Birleşmiş Milletlere göre her yıl

yaklaşık 1.3 milyar ton gıda atığı oluşmaktadır. Dolayısıyla gıda atığı, küresel anlamda büyük bir sorun haline gelmiştir. Bu durumda gelecek nesillere sürdürülebilir beslenme kaynakları konusunda adil bir yaşam tarzı bırakmak gerekmektedir. Gıda atığını önlemenin yolu, insanların bilinçli gıda tüketimi ve tedarik zinciri dengesi üzerinden geçmektedir. Gıda atığı; gıda zincirinin farklı aşamalarında ortaya çıkabilen ve insanlar tarafından tüketilmeyen gıdaların israfı anlamına gelmektedir (Okazaki, Turn, & Flachsart, 2008). Bir başka tanıma göre, Tüketici Markaları Derneği (Consumer Brands Association) ve Gıda Pazarlama Enstitüsü (Food Marketing Institute) tarafından "ihtiyaçtan fazlasının tüketimi halinde çöpe atılmış ya da atık olması istenen çiğ veya pişirilmiş, katı veya sıvı halde olan gıda maddesi" olarak tanımlanmıştır. Bu atıklar, gıdaların tedarik zincirindeki üretim ve ürünü sunma aşamalarından oluşmaktadır.

Atık konusunda küresel ve yerel anlamda birçok kurum ve kuruluşlar çalışmalar yapmaktadır. Çalışma konusu olan gıda atığının nedenleri, atığın oluşum zinciri ve alanları, önlenmesi, dönüştürülmesi ile ilgili çalışmaların yapılması büyük önem taşımaktadır. FAO, dünyada yıllık üretilen yiyecek miktarının %30'luk payının atık olarak yitirildiğini açıklamaktadır (Şahin ve Bekar, 2018). Bu oran, özellikle gıda kaynaklarının toplumsal ve ekonomik sağlığımız açısından küresel bir kriz oluşturacağını göstermektedir. Bu anlamda toplum olarak gıda atığı bilincini kazanmamız gerekmektedir. Bu çalışma ise atık yönetim sistemlerinin Dünya'daki ve Türkiye'deki mevcut durumunu araştırmak, yiyecek içecek sektöründeki otel işletmeleri gibi gıda atığının boyutunun yüksek olduğu alanların incelenerek önlenmesi ve değerlendirilmesi adına, sürdürülebilir çözüm öngörülerini sunmak amacıyla yürütülmüştür. Bu anlamda literatür araştırmasına dayanan bu çalışmada atık yönetiminin gıda boyutu kavramsal açıklamalara yer verilerek incelenmiştir.

2. DÜNYADA SIFIR ATIK

Atığın tarihi, insanlığın tarihiyle birlikte başlamaktadır. Tarihin ilk çağlarından itibaren tüm toplumlar atık oluşturmaya karşın, endüstri devriminden önce atık konusu insanlar için çok fazla endişe yaratmamıştır (Bilgili, 2021). Atığın bertarafı milattan önceki yıllardan itibaren genelde gömülerek sağlanmıştır. Fakat bu gibi atıkla mücadele yöntemlerinin bir takım olumsuz yanları fark edilerek, sıfır atık yaklaşımı ortaya çıkmıştır. Sıfır atık projelerinin temelinde, dünya nüfusunun artarken buna paralel olarak hayat standartlarının da iyileşmesi, ardından tüketimde aşırılıkları doğurmuştur. Bu sebeple dünyadaki doğal kaynaklar geliştirilen üretim teknolojilerine rağmen insan nüfusuna yetememektedir. Dünyada sürdürülebilir çevre ve bilinçsiz tüketimin sebep olduğu birçok ciddi problem, sıfır atıkla ilgili çalışmaların gerekliliğini göstermektedir. Günümüzde de sıfır atık yönetim stratejileri gelişerek ilerlemektedir.

Türk toplumu, atık konusunda gerek dini anlayışlar gerek yokluk ve kıtlık durumları gereği sıfır atık konusuna yatkın bir millet bilincine sahiptir. Osmanlı devrindeki kent yönetimi anlayışında atıklar belirli dönemlerde esnafa ihale edilerek toplatılır ve ayıklanarak tasnifi yapıldıktan sonra kullanıma geri kazandırılmaktaydı (Tekin,2020; Aktaran Ulusal,2022). Dünyada da sıfır atık konusunda geçmişte buna benzer bazı girişimler olsa da sıfır atık konusuna belirgin ilk çalışmalar sanayi devrimi sonrasında ortaya çıkmıştır. Lisans öğrencisi olan Washington Carver'ın 1893'te yayınladığı makalede, çevredeki atıkların aslında bir başka ürüne hammadde olabileceğine değinilerek "görünümü değiştirilmiş bir başka kaynak" ismiyle atığa yeni bir bakış açısı kazandırmıştır. Bu yıllarda yapılan çalışmalara bakıldığında, sıfır atığın bir diğer öncüsü denebilecek olan Ford şirketi fabrikada kullanılan malzeme ve parçalardan tasarruf etmiş, bazı parçaları yaparken soya fasulyesi küspesi kullanmıştır (Yaman ve Olhan, 2010). Sıfır atık terimi ilk defa 1970'li yıllarda ABD California Oakland'de, Paul Palmer isimli kimyager tarafından, kimyasalların yeniden değerlendirilmesi amacıyla kullanılmıştır (Er, 2012). Daniel Knapp'ın 1980'li yıllarda kullandığı "Toplam Geri Dönüşüm" kavramıyla birlikte, atıkların çöp olmadan geri dönüştürülmesi sağlanarak sıfır atık önem kazanmıştır (Zero waste, 2022; Aktaran Ay, 2023). Kent nüfusunun dünya nüfusuna paralel şekilde hızla arttığı, beraberinde hızlı kentleşme ve doğal kaynakların hızla tükenmesi gibi birtakım sorunları doğurduğu 1990'lı yıllarda, sıfır atık

kavramının önemi anlaşılmıştır. Bu yıllarda sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak amacıyla sıfır atık idaresi ve atık bertarafı konusuna verilen önemi giderek artmıştır (Ay, 2023). Almanya, 1991 yılında ambalaj çöplerinden alınan vergiyi artırmış, Danimarka ise atıkları azaltmak için çeşitli vergilendirmeler uygulamıştır (Bilgili, 2021). ABD’de 1990’lı yıllarda ortaya çıkan Freeganizm isimli hareket atıkların azaltılması, materyallerin doğru kullanımı, israfı engelleme ve aşırı tüketimin olumsuz etkilerini azaltmayı amaçlamaktadır. Freeganizm sadece gıdada değil kullanılan tüm kaynakların uzun süre kullanımını ve atık olmamasını hedeflemektedir (Selçuk, 2022). ABD’de 1999’da yayınlanan bir belgesel ile çöplerin yakılmasının çevreye olan olumsuz etkileri anlatılarak toplumda atık azaltıcı bir bilinç oluşturulmuş; bu sayede yapımı düşünülen 300’ün üzerindeki çöp yakım yapısının kurulumu engellenmiştir (Connett ve Sheehan, 2001; Aktaran Bilgili, 2021). Avustralya’nın Canberra şehri 1996’da sıfır atık stratejisi oluşturarak bu konuyu kanunlaştıran ilk kent olmuştur (Connett, 2013: 301-312; Nizar vd., 2018:6;Aktaran Bilgili,2021). Yeni Zelanda’da, 2001’de belediyelerinin neredeyse yarısı sıfır atık hedefine uygun çalışmalar yapma kararı almıştır (Zero Waste Network, 2023). ABD’de, 2001 senesine gelindiğinde yapılan etkin propagandalar sonucu Sıfır Atık Gündemi (Grass Roots Recycling Network) yayınlanmıştır (Gül, Yaman, 2021). Uluslararası Sıfır Atık İttifakı organizasyonu (Zero Waste International Alliance), 2002 senesinde teşekkül edilerek ilk sıfır atık zirveleri ise Cenevre ve Brighton’da yapılmıştır (Zero Waste International Alliance,2017). Japonya’nın Kamikatsu adlı bölgesinde 2003’te kurulan bir sistemle, yerleşimciler atıklarını 34 ayrı kategoriye ayırarak, 2020 yılına gelindiğinde atık alanlarına olan bağımlılığını sona erdirmiş şekilde Japonya’nın ilk sıfır atık topluluğu unvanını elde etmişlerdir. Sıfır atık konusundaki öncü isimlerden biri olan ABD’li Bea Johnson ise 2009 yılında yayınladığı sıfır atık hareketin en değerli kitaplarından biri olarak görülen Zero Waste Home kitabıyla toplumsal bilinç oluşturmayı başarmıştır. Johnson kendi evinde yaptıklarını, daha az atık için israftan yoksun ve doğru tüketim uygulamaları sonrası dönüşüm işlemlerini sistematize ederek bir yıllık çöpünü bir kavanoza sığdırmayı başarmış ve kamuoyunun dikkatini çekmiştir (Çalışkan, 2020).

Türkiye’de yapılan araştırmada, 2010 verilerine göre vatandaş başına ortalama üretilen katı atık değeri, günlük 1.89 kg olarak hesaplanmıştır. Avrupa Birliği ülkelerine bakıldığında bu değer ortalama günde 1.39 kg, ABD’de 2.09 kg, dünya ortalaması ise 0.838 kg olduğu tespit edilmiştir. Dünya Bankası verilerine göre belediyeler atık yönetimi amacıyla, yıllık bütçelerinin yaklaşık en az %20’si ile yarısı kadarını ayırmaktadır (Yaman ve Olhan, 2010). Bu sebeple atığı oluşmadan engellemek amacıyla sıfır atık çalışmalarına yerel ve ulusal yönetimler günümüze kadar ciddi önem vererek çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Sıfır atığa önem vererek bölgesel ve ulusal uygulamalar yapan başlıca ülkeler Danimarka, İsveç (Stockholm), ABD (San Fransisco), Çin, Japonya (Kamikatsu), İngiltere, Hindistan, Kanada, Güney Kore, Avustralya (Adelaide), Yeni Zelanda ve İtalya (Capannori)’dir. Avrupa Birliği ve üye ülkeleri bu konuya ayrıca bir önem vererek 1970’li yıllardan itibaren birçok çalışma yürütmektedir. AB sadece ticari amaç etrafında bir araya gelmemiş; siyasal ve kültürel konularda da ortak kararlar almayı amaçlamıştır. İklim ve çevre ile ilgili konularda da ülkeler arası sınırsızlık düşüncesiyle, birlik olarak karar alınması amaçlanmıştır. Nüfusun ve buna bağlı olarak tüketimin artması ile büyük bir problem haline gelen atık yönetimi ve atık bertarafı konusu, politika yapıcıları sıfır atık gibi kalıcı bir önlem almaya iten ana etmen olmuştur. Bu çerçevede hazırlanan AB politikaları küresel doğa sorunlarıyla mücadele amacıyla belirli standartlar belirlenmiştir. AB, üretim ve tüketim sonrası ortaya çıkan atıkların doğa ve toplum sağlığında neden olduğu zararın azaltılması ile enerji ve tabii kaynak produktivitesini merkeze alan bir politikalar dizgisi yoluyla, sıfır atığın teşviki çerçevesinde atık yönetimi politikaları hazırlamıştır. Bunlara örnek olarak verilebilecek Atık Yağlar Direktifi, Tehlikeli Atıklar Direktifi, Ambalaj Atıkları Direktifi, Düzenli Depolama Direktifi gibi politikalar ile atıklar azaltılarak, sıfır atık felsefesine uygun şekilde dönüşümü sağlanmaya çalışılmıştır (Eskin, 2020). Birleşmiş Milletler Kentsel Çevre Anlaşmaları kapsamında, 60’ın üzerinde dünya şehri, 2040 yılına kadar sıfır atığa tam dönüşümü taahhüt etmişlerdir (Yalçın, 2021). Bu gibi birçok politika ile sürdürülebilir bir dünya amacı etrafında dünya ülkeleri sıfır atığa verilen önemi göstermektedir.

Diğer taraftan şirketler bazında çalışmalar da söz konusudur. Fransız otomobil devi Renault 2015'e kadar araçların parçalarını geri dönüştürülebilir maddelerden üreterek, fabrikalarındaki atıkları da sıfırlamayı hedeflediklerini ifade etmişlerdir. Toyota, Subaru, Xerox, DuPont, Epson HP ve Fetzer gibi şirketler de sıfır atık ilkelerini önemseyerek uygulayacağını açıklayan uluslararası kuruluşlardandır (Yaman ve Olhan, 2010).

Geçmişten günümüze yapılan sıfır atık uygulamalarına bakıldığında atıkların yakılması veya depolanmasının doğuracağı problemler anlaşılmış ve atık yönetim stratejilerinin sürdürülebilir boyuta varmasıyla ülkeler bilimsel, politik ve ekonomik düzeyde ele alınan bir atık bertarafı programı oluşturmaya önem vermişlerdir. Toplumda sıfır atık bilinci oluşturan 4R anlayışına uyulması daha temiz ve sürdürülebilir bir dünya için önemlidir. 4R anlayışı, respect (çevreye ve paydaşlarına saygı), reduction (atıkların azaltılması), recyle (atık dönüşümü) reuse (tekrar kullanma) şeklinde açıklanmaktadır.

3. TÜRKİYE'DE SIFIR ATIK ve SIFIR ATIK UYGULAMALARI

Sıfır atık ve sıfır atık uygulamaları, atık oluşumunu en aza indirmeyi ve atıkların geri dönüşümü, yeniden kullanımı ve enerji üretimi gibi yöntemlerle daha sürdürülebilir bir atık yönetimini hedefler. Türkiye'de de sıfır atık uygulamaları için bir dizi adım atılmaktadır. Örneğin, belediyeler ve kamu kurumları, atık toplama ve geri dönüşüm tesisleri kurarak sıfır atık hedefine doğru ilerlemeye çalışmaktadır. (Ulusal Atık Yönetimi ve Eylem Planı, 2023). Türkiye'de atık kavramı 1983 yılında çıkarılan 2872 sayılı Çevre Kanunu ile ele alınmıştır. Atık yönetimi hizmetleri, ülkemizde çoğunlukla yerel yönetimler öncülüğünde belediyeler tarafından uygulanmaktadır (Eskin, 2020). 1580 sayılı (14.04.1930) Belediye Kanunu ile 1593 sayılı (06.05.1930) Umumi Hıfzıssıhha Kanunu Türkiye'de atık yönetimine ilişkin yasal düzenlemelerin başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Bu kanun kapsamında; atıkların toplanması, biriktirilmesi ve toplum sağlığının muhafaza edilmesi için gerekli önlemlerin alınması gibi mevzularda düzenlemeler yer almaktadır (Kolukisa, 2013).

3.1. Sıfır Atık Yönetmeliği

Sıfır atık yönetmeliği, atıkların kaynağında azaltılması, ayrıştırılması, geri dönüştürülmesi ve enerji olarak kullanılması gibi süreçleri içeren bir yönetmeliktir. Bu yönetmelik, atıkların çevreye olan etkisini azaltmayı hedeflemektedir. Sıfır atık yönetmeliği, atıkların kaynağında azaltılmasını sağlamak için şirketlere ve kurumlara çeşitli sorumluluklar da yüklemektedir. Bunlar arasında atık üretiminin azaltılması, geri dönüşüm faaliyetlerinin teşvik edilmesi, ayrı toplama ve geri kazanım gibi konular bulunur. Bu yönetmelik, sürdürülebilirlik ve çevre koruma açısından önemli bir adımdır ve atıkların daha etkin bir şekilde yönetilmesine yardımcı olmaktadır. Sıfır atık yönetmeliği, atık yönetimi süreçlerindeki etkinlik ve etkili bir döngüsel ekonomi için bir temel oluşturur (Sıfır Atık Yönetmeliği, 2019).

3.2. Sıfır Atık Belgesi

Sıfır atık belgesi, şirketlere veya kurumlara, sıfır atık yönetmeliğine uyum sağladıklarını kanıtlamak için verilen bir belgedir. Sıfır atık belgesi, atık yönetimi süreçlerindeki başarının ve çevreye olan olumlu katkının bir göstergesidir. Bu belgeyi almak için, şirket veya kurum sıfır atık yönetmeliğine uyum sağladığını kanıtlamalı ve belirli kriterleri karşılamalıdır. Bunlar arasında atık üretiminin azaltılması, geri dönüşüm faaliyetlerinin teşvik edilmesi, ayrı toplama ve geri kazanımın düzenlenmesi gibi konular bulunur. Sıfır atık belgesi, şirket veya kurumun çevre dostu bir şekilde atıklarını yönettiğini ve sürdürülebilirlik hedeflerine katkıda bulunduğunu gösterir. Bu belge, şirketin itibarını artırabilir ve çevre konusunda duyarlılığını gösterir (Sıfır Atık Yönetmeliği, 2019).

Sıfır Atık Bilgi Sistemi, Türkiye'de sıfır atık yönetimi süreçlerini takip etmek ve yönetmek amacıyla oluşturulan bir platformdur. Sıfır Atık Bilgi Sistemi, şirketler, kurumlar, yerel yönetimler ve diğer ilgili paydaşlar için atık yönetimi süreçlerini kolaylaştırmayı hedefler. Sistem üzerinden atık üretimi, ayrı toplama ve geri kazanım faaliyetleri gibi bilgiler kaydedilir ve raporlanır. Bu sayede sıfır atık hedeflerine ulaşılması için gerekli veriler sağlanır ve yönetim süreçleri takip edilir. Sıfır Atık Bilgi Sistemi, sıfır atık belgesi almak isteyen şirketlerin ve kurumların yönetmelik gerekliliklerini yerine getirebilmeleri için önemli bir kaynak sağlar. Ayrıca, sistem üzerinden atık yönetimi eğitimleri ve rehberlik gibi kaynaklara da erişim sağlanabilir (Sıfır Atık Yönetmeliği, 2019).

3.4. Depozito/İade Sistemi

Depozito/iade sistemi, ambalajlı ürünlerin tüketiciye satışı sırasında kullanılan bir mekanizmadır. Bu sistemde, tüketici ürünü satın alırken ambalaj için ek bir depozito ücreti öder. Ardından, tüketici ürünü tükettiği veya kullanımını tamamladığı zaman, ambalajı geri getirerek depozito ücretini iade alır. Depozito/iade sistemi genellikle plastik, cam, metal gibi tekrar kullanılabilir veya geri dönüştürülebilir malzemelerin kullanıldığı ambalajlar için uygulanır. Bu sistem, atık miktarını azaltmaya, geri dönüşümü teşvik etmeye ve çevre üzerindeki etkileri azaltmaya yönelik bir yapı sağlamaktadır. Depozito/iade sistemi, tüketiciye geri dönüşüm bilincini artırırken, atıkların kontrol altında tutulmasını ve geri dönüşüm sürecinin daha etkin bir şekilde işlenmesini sağlar. Bu sistem aynı zamanda geri dönüştürülebilir malzemelerin yeniden kullanılmasını teşvik ederek, kaynak israfını önlemektedir (Ambalaj Atıklarının Kontrolü Yönetmeliği Madde 4/r, 2021).

3.5. Türkiye Çevre Ajansı

Türkiye Çevre Ajansı 31350 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 7261 sayılı kanunla (24 Aralık 2020) TBMM'de kabul edilmiş ve kurulmuştur. Bu kanunun amacı; Sıfır atık yönetim sisteminin kurulmasına ve yürütülmesine katkı sağlamak, çevre kirliliğini önleyerek yeşil alanların muhafazası, iyileştirilmesi ve geliştirilmesine katkı sağlayarak kaynak verimliliğini artırmak ve ulusal ölçekte depozito yönetim sistemi kurmak, işletmek, izlemek ve denetleme faaliyetlerinde bulunmaktır (Türkiye Çevre Ajansı Kurulması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun Teklifi Genel Gerekeçesi, 2020).

3.6. Sıfır Atık Mavi

Sıfır atık sisteminin kurulmasıyla birlikte su kaynaklarını ve kıyı değerlerini koruyabilmek için, Sıfır Atık Mavi projesi ile birlikte denizlerdeki kirliliğe mânia olmak hedeflenmiştir. 10 Haziran 2019 da İstanbul'da başlayan proje, 5 yıllık planla Deniz Temiz Derneği/TURMEPA iş birliği ile denizlerin korunmasına destek olmak ve başta deniz kıyısında bulunan iller ve bütün su kaynaklarına sınır olan şehirler ile birlikte valilerin sorumluluğunda faaliyet göstermektedir (TURMEPA, 2019).

3.7. Sıfır Atık Projesi

Sıfır Atık Projesi Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'nın öncülüğünde yürütülmektedir. Büyük bir toplumsal ve ekonomik dönüşüm hareketi olarak 2017 yılında başlatılan Sıfır Atık Hareketi, beşinci yılının sonunda bir vizyona dönüşmüş, uluslararası alanda yüksek düzeyde kabul görmüş, ödüller almıştır. Proje kapsamında 17.5 milyon vatandaşımıza eğitim verilmiş, bu sayede büyük bir zihniyet dönüşümü gerçekleşmiştir. 5 yıllık süre zarfında Sıfır Atık Hareketi ile geri kazanım oranı %27.2'ye kadar yükselmiş, toplamda 65.2 milyar TL tasarruf elde edilmiştir. Böylece Türkiye'nin belirlemiş olduğu Yeşil Kalkınma Devrimi ve 2053 Net Sıfır Emisyon Hedefine doğru giden yolda büyük bir kazanım elde edilmiştir (Sıfır Atık Kitabı, 2023).

Sıfır atık projesinin asıl gayesi; israfı önlemek, kaynağında ayrı biriktirerek hammadde olarak tekrar kullanılabilen atıkların çöpe atılmasını engellemek, çevre bilinci oluşturarak gelecek

nesillerin bu bilince ulaşmasını hedeflemek, atıkları hammaddeye dönüştürerek yeni hammadde arayışlarına engel olmak ile birlikte mevcut kaynakların ömrünü uzatmak ve ekonomiye kazandırmak, kirliliği azaltarak canlı yaşamı için daha sağlıklı ortamlar oluşturmaktır (Erdur, 2019). Bu proje ile atıkların daha kolay ayrıştırılması ve toplanması amacıyla farklı renklerde çöp konteynerleri belirlenmiş ve bu konteynerler atık toplama sistemini basitleştirmiştir. Vatandaşlara düşen görev ise ellerindeki atıkları bu toplama noktalarına götürerek uygun konteynere atmaktır (Kara, 2021). Mavi renk ile gösterilen konteynerler kâğıt ve karton atıkları, sarı renk ile gösterilen plastik atıkları, yeşil renk ile gösterilen cam atıkları, gri renk ile gösterilen metal atıkları, kahverengi renk ile gösterilen organik atıkları, siyah renk ile gösterilen geri dönüşmeyen evsel atıkları, beyaz renk ile gösterilen yemek artıkları ve mor renk ile gösterilen ise ekmek artıkları için tercih edilmiştir.

Türkiye’de 5 yılda sıfır atık kazanımları ve geri kazanım miktarları;

Görsel 1. Türkiye’de 5 yılda sıfır atık kazanımları ve geri kazanım miktarları **Kaynak:** Sıfır Atık Kitabı, 2023

3.8. İyi Uygulama Örnekleri

3.8.1. İkili toplama & engelsiz mobil atık getirme merkezi projeleri

İstanbul Üsküdar Belediye Başkanlığı tarafından oluşturulan projelerden İkili Toplama projesinin amacı atıkların etkili bir şekilde idaresiyle hammadde olarak değerlendirilmesi ve sera gazı emisyonunun azaltılmasıdır. Bu amaçla atık toplama günleri belirlenmiş salı ve cuma günleri için geri kazanılabilir atıklar, diğer günlerde ise evsel atıklar için cadde ve sokaklara konteynerler yerleştirilmiştir. Proje uygulama alanları; okullar, iş yerleri ve haneler olarak belirlenmiştir. Engelsiz Mobil Atık Getirme Merkezi Projesi ile görme engelli bireylerin atık yönetimine dâhil edilmesi ve farkındalığın artması hedeflenmiştir. Atık getirme merkezlerinin yüzey kısımlarına atık türlerini anlatan kabartma görseller yapılarak bireylerin atık türleri hakkında bilgi edinmesi sağlanmıştır. Bu proje 5 Aralık 2022 Dünya engelliler gününde uygulanmaya başlanmıştır. Bu projeler ile atıklar ekonomiye geri kazandırılmış, belediye personeli, ekipmanı ve araçları kullanılarak tasarruf sağlanmış, elde edilen gelirler ihtiyaç sahiplerine ulaşmış ve vatandaşların sosyal sorumluluk bilinci artmıştır (Sıfır Atık, 2023).

3.8.2. Dönüşüm kart projesi

İstanbul Fatih Belediyesi tarafından oluşturulan proje ile vatandaşlara atıkların kaynağından ayrı toplanması bilinci kazandırılmak istenmiştir. Bu proje kapsamında dijital bir kart geliştirilmiş ve toplama alanına getirilen atıkların tartımıyla birlikte atık türüne göre karta puan yükleme yapılmakta bu puanlar ile daha sonra alışveriş yapılabilmesi imkânı sağlanmaktadır. Proje mobil araçlarla yürütülmektedir. Araçların her biri haftanın altı günü farklı noktalarda atık toplamaktadır. Bu proje ile evsel atıklar ile geri dönüşebilen atıkların ayrı toplanması sağlanmış, projeye katılanlara ekonomik destek sağlanmış, enerji tasarrufu artmış ve sıfır atık ile ilgili bilgi düzeyi artmıştır (Sıfır Atık, 2023).

3.8.3. Mobil atık takip sistemi

İstanbul Gaziosmanpaşa Belediyesi tarafından geliştirilen GOP Sıfır Atık Mobil Takip Sistemi atıkların kaynağında ayrıştırılmasını teşvik etmek ve çevrenin korunmasına katkı sağlamak için geliştirilmiş bir uygulamadır. Uygulamadan yararlanmak için Gaziosmanpaşa ilçe sınırları içerisinde yer almak ve uygulamayı indirmiş olmak gerekmektedir. GOP Sıfır Atık Uygulaması ile haftalık atık toplama programı oluşturulmuştur. Uygulama üzerinden randevu oluşturularak randevu sırasına göre adreslere araç gönderilmekte ve atıklar adreslerden teslim alınmaktadır. Uygulama ile kullanıcılar, sokak temizlik hizmetleri takibi yapabilmekte, öneri, talep ve şikayetlerini ulaştırabilmekte ve kullanıcılar teslim etmiş oldukları atık karşılığında hesaplarına yüklenen puanlar ile çeşitli hediyelerden seçim yapabilmektedirler. Bu uygulama sayesinde karbon ayak izi hesaplanabilmekte, kullanıcılara atık ile ilgili bilgilendirici fotoğraflar, video ve mesajlar gönderilmekte ve ilçe sınırı içinde bulunan tüm geri dönüşüm ve çöp konteynerleri görülebilmek için yol tarifi alınabilmektedir (Sıfır Atık, 2023).

3.8.4. Eğitimle dönüşüm projesi

Kayseri Melikgazi Belediye tarafından geliştirilen proje ile Geri Dönüşüm Eğitim Tesisine gelen öğrencilere sıfır atık eğitimi verilmesi hedeflenmiştir. Toplama Ayırma Dönüşüm Tesisine kurulan 100 öğrenci kapasiteli Geri Dönüşüm Eğitim Tesisi eğitim salonu ile öğrencilere sıfır atık ile ilgili sunumlar yapılarak sıfır atık bilincinin oluşması amaçlanmıştır. Bu proje sayesinde geri dönüşüme gönderilen atık miktarı artmış, atıklar ekonomiye kazandırılmış, yeni nesillere sıfır atık bilinci küçük yaşlarda aşılanmış ve okullar ile sosyal sorumluluk için ortaklıklar oluşturulmuştur (Sıfır Atık, 2023).

3.8.5. İsraf olmasın mama olsun projesi

Antalya Kepez Belediyesi tarafından oluşturulan proje yemek artıklarının toplanarak kedi ve köpek maması yapımında kullanılması için oluşturulmuş bir projedir. Projenin amacı israfın önüne geçmek ve düşük maliyet ile mama üretimi gerçekleştirmektir. Bu proje sayesinde atıklarda azalma, atık kaynaklı kokuda azalma, çevre kirliliğinde azalma, hazır mamaya alternatif ürün geliştirilmesi, sokak hayvanlarının beslenme şartları iyileştirilmesi ve gıda kaybının önüne geçilmesi sağlanmıştır (Sıfır Atık, 2023).

3.8.6. Atığın sıfır noktasında sıfır atık teşvik market projesi

Şanlıurfa Haliliye Belediyesi Başkanlığı tarafından oluşturulan projenin amacı ilçe genelinde yaşayan vatandaşları teşvik sistemi ile ödüllendirerek, atıkları ayrı biriktirmelerinin teşvik edilmesini sağlamaktır. Evlerde biriktirilen atıklar vatandaşlar tarafından Sıfır Atık Teşvik Marketlerine getirilerek atıkların kilogram karşılıkları vatandaşlara belediye tarafından teslim edilen “Sıfır Atık Dönüşüm Kartları”na puan olarak yüklenerek daha sonra vatandaşlar bu puanlarla alışveriş yapılabilir. Bu proje ile birlikte çöp kutularına atılan evsel atıklar azalmış, ülke ekonomisine katkı sağlanmış, aile bütçesine katkı sağlanmış, hava, toprak ve su kirliliğinin azalmasına katkı sağlamış ve sıfır atık bilinci oluşmuştur (Sıfır Atık, 2023).

3.8.7. Çevre puan projesi

Ankara Kızılcahamam Belediyesinin hayata geçirdiği proje ile vatandaşların atıklarını, sıfır atık otobüsü, depozito iade noktaları ve sıfır atık bahçesine teslim etmeleri halinde Sıfır Atık Kartına puan yüklenerek bu kartlarla alışveriş yapabilmeleri sağlanmaktadır. Sıfır atık bahçesine ve depozito iade makinalarına haftanın her günü atık götürülebilmekte, sıfır atık otobüsüne ise Pazartesi, Çarşamba, Perşembe ve Cuma günleri atık götürülebilmektedir. Bu proje sayesinde geri dönüşüme gönderilen atık miktarı artmış, atıklar ekonomiye kazandırılmış, vatandaşlara ekonomik destek sağlamış ve sosyal sorumluluk bilinci artmıştır (Sıfır Atık, 2023).

3.8.8. Ardıç sofrası projesi

İstanbul Beykoz Belediye Başkanlığının geliştirdiği projenin amacı biyojik bozulur atıkların geri kazanılmasını sağlamaktır. Proje, ardıç kuşunun ardıç tohumlarını tüketmesi ile tohumların tekrardan toprakla buluşarak yeniden filizlenmesi ve bu kuşa tekrar yuva olmasından ilham alınarak hayata geçirilmiştir. Biyojik bozulur atıklar market, manav, restoranlar ve pazar yerlerinden toplanarak kompost haline getirilip doğaya kazandırılmaktadır. Üretilen kompostlar, meyve ve sebze bahçelerinde kullanılmaktadır. Bu proje ile karbondioksit emisyonu azaltılarak iklim değişikliğine olan etkileri önemli ölçüde azalmış, kompost ile birlikte ürün verimi artmış, atık toplama maliyetleri düşmüş ve ilçe genelindeki öğrencilerin çevre bilinci artmıştır (Sıfır Atık, 2023).

3.8.9. Atık kumbaram & geri dönüşümde hayat var projeleri

Konya Selçuklu Belediye Başkanlığı tarafından hayata geçirilen projelerden Atık Kumbaram Projesinin amacı atık konusunda farkındalık oluşturmak, sosyal sorumluluğa katkı sağlamak ve ev ekonomisine katkı sağlamaktır. Özel donanımlı araçlar ile pazar yerlerinde vatandaşlara hizmet vermektedir. Atık kumbaram noktalarına getirilen atıklar türüne göre tartılarak atık ücretleri Atık Kumbaram kartına yüklenmektedir. Bu kartlarda biriken TL'ler anlaşmalı marketlerde kullanılabilir. Geri Dönüşümde Hayat Var Projesi ile park yapımında kullanılacak suni gübreyi ortadan kaldırmak amaçlanmıştır. İlçe içerisinde bulunan parklardan, pazarlardan ve toptancı hallerinden çıkan biyojik bozulur atıklar ile kompost elde edilerek geri dönüşüme katkı amaçlanmıştır. Üretilen kompostlar fidanlık tesislerinde ve çim sahalarda kullanılmaktadır (Sıfır Atık, 2023).

3.8.10. Atığın sıfır noktası projesi

Konya Karatay Belediyesi Başkanlığı tarafından hayata geçirilen projenin amacı atıkların kaynağında ayrı toplanarak geri dönüşüme kazandırılmasını sağlamaktır. Vatandaşlar evlerinde ayrı olarak biriktirdikleri atıklar ile Atık Noktalarına gelerek belirlenen puan karşılığında hediyelerini alabilmektedirler. Atık Noktaları haftanın her günü açık durumdadır. Bu proje sayesinde çöpe giden atık miktarı azalmış, çevre kirliliği azalmış, ekonomiye katkı sağlanmış ve sosyal sorumluluk bilinci gelişmiştir (Sıfır Atık, 2023).

3.8.11. Atık kazanç projesi

İstanbul Zeytinburnu Belediyesi Başkanlığı tarafından hayata geçirilen projenin amacı hanelerde ayrı olarak biriktirilen atıkların geri dönüşüme kazandırılmasını sağlamaktır. Proje kapsamında 1 günde 2 mahalleye hizmet verecek şekilde mobil araçlar ile sabit atık toplama noktaları oluşturulmuştur. Vatandaşların getirmiş oldukları atıkların türlerine göre manyetik özellikli Z kartlarına puanlar yüklenerek anlaşmalı marketlerde bu puanlar kullanılmaktadır. Bu proje ile geri dönüşüme gönderilen atık miktarı artmış, ekonomiye katkı sağlanmış ve sosyal sorumluluk bilinci oluşmuştur (Sıfır Atık, 2023).

4. GASTRONOMİDE SIFIR ATIK

Son yıllarda yaşadığımız ekosistem içerisinde çevresel sürdürülebilirlik alanlarında küresel bir önem taşıyan konulardan biri gıda atıklarıdır (Şahin ve Bekar, 2018). Gıdalar, canlıların temel besin kaynakları halindedir. Bu sebeple kullanımının kontrolüne yönelik uygulamalar gelecek nesile devamlılığı açısından önemlidir. Ülkemizde de 2017 yılından itibaren birçok kurum tarafından atık bilincini iyileştirmeye yönelik iyileştirici uygulamalarla aktif hale gelmiştir. Atık yönetimi özellikle belediyelerin sıfır atık birimlerinde çözüm getiren projeleriyle yer almaktadır. Atık konusu gıda atığı olarak değerlendirildiğinde, doğal enerji tüketiminde, beslenme kaynakları israfında oluşturduğu kayıp ve kirlilik bakımından çevresel ve ekonomik kayıpları dikkate alındığında, atık yönetiminde sürdürülebilir bir bilinç kazanılması yönüyle önem oluşturan gıda atıklarının aktif bir işlevde yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir (Şahin ve Bekar, 2018).

Gastronomide sıfır atık, son zamanlarda popüler bir konu haline gelmiştir. Restoranlarda ve yemek tariflerinde sıfır atık prensibi uygulamak, sadece doğal kaynakların korunmasına yarar sağlamaya kalmamakla birlikte, aynı zamanda mutfakta tüketilen enerji ve malzeme giderlerinden tasarruf etmeye de yardımcı olmaktadır. Doğru miktarda alışveriş yapmak, gereksiz gıda israfını önlemek adına kritik önem taşımaktadır. Restoranlar ve şefler, ihtiyaç olan gıdaların taze kalma ve depolama sürelerini dikkate alarak alışverişleri planlamalıdır. Dolayısıyla gıdaların bozulmalarını önlemek için gıdaları hızlı bir şekilde kullanmak önem göstermektedir. Gıda atıklarının değerlendirilme, sıfır atık prensiplerinin en önemli adımıdır. Sebze ve meyvelerin kabukları ve kemikler gibi gıda atıkları, yemeklerin tadını artıran ve besin maddelerini vurgulayan çorbalar ve soslar için kullanılabilir. Özellikle toplumumuzda kutsal bir kültürel değeri olan ekmeğin sıfır atıkta değerlendirilmesi birçok tarif ile mümkündür. Gıda atığının oluşum alanlarından olan restoranlar, menülerini sezonluk ve yerel gıda ürünleriyle destekleyerek, doğal kaynaklara zarar vermeden, çevre dostu bir yaklaşımla, sıfır atık prensibine uygun olarak, yiyeceklerini hazırlamalı ve atık üretmeme prensibini benimsemeleri gerekmektedir. Bu sebeple yemeklerin üreticisi olan şeflerin atık üretme potansiyeli taşımalarından dolayı gıda atıklarının yeniden kullanma veya doğru şekilde imha etmek konusunda bilinçli olmaları ve organik atıklar, gübreleme, kompost gibi atıkta iyileştirici uygulamalar eğitimi almaları konunun önemini göstermektedir. Sonuç olarak, gastronomide sıfır atık prensibi, israfı azaltmaya yönelik sürdürülebilir bir yaklaşımdır. Restoranlar ve şefler, bahsedilen prensipleri benimseyerek, hem mutfak üretiminde sıfır atık prensibini uygulayabilirler, hem de çevrenin ve doğanın korunmasına katkı sağlayabilirler. Mutfak sektöründe sıfır atık prensibinin benimsenmesi, daha sürdürülebilir bir gelecek için önemli bir konu halindedir.

Konuyla ilgili mevcut literatür incelendiğinde, atık yönetiminin bilimsel çalışmalarda yaygın olarak yitirildiği yiyecek içecek işletmeleri alanlarında, tüketici algısının ölçüldüğü görülmektedir. Bu bölümde ilk olarak gıda atığı hem kavram olarak hem de gıda atığının neden olduğu faktörler bakımından gastronomide sıfır atık prensibi içerisinde tanımlanarak açıklanmaktadır. Gıda atığındaki gereksinimler literatürdeki çalışmalar doğrultusunda FAO ve UNEP gibi kuruluşların verilerinin ışığı altında gıda israfının önemi açısından değerlendirilerek incelenmiştir. Bu bağlamda geleceğe sürdürülebilir bir gıda atığı bilinci kazandırılmasına yönelik teknolojinin kullanılmasıyla var edilebilecek yenilikçi uygulama önerileri sunulmuştur.

4.1. Gıda Atığı

Dünyadaki yaşamın devamlılığı, içinde bulunduğumuz ekosistemin bir düzen içerisinde olmasına ve varlığımız için gerekli olan enerji kaynaklarının sürdürülebilirliğine bağlı bir durumdur (Şahin ve Bekar, 2018). Dünyada her geçen yıl atık miktarının artması, yaşam alanlarımıza zarar vermektedir.

Katı atık olarak değerlendirilerek, sıfır atıkta kullanılan gıda atıkları, küresel bir açlık sorunu olarak görülmektedir. Gıda atıklarının oluşum zincirinde, insanların beslenme ihtiyaçlarındaki tüketim çılgınlığı ile meydana gelen gıda israfı, taze ürün kullanımı kalitesinin yetersiz olmasından kaynaklı tüketilmek istenmeyen ürünlerin tabaktaki sonu, gıda tedarik zincirindeki kayıplar, birer faktör olarak sürecin parçası halindedir.

UNEP'in gıda atığı tanımına göre; "ürün kaybının bir parçası olan gıda atığı, gıda tüketim zincirinde insan tüketimine elverişli olmayan, ekonomik israf, yetersiz stok planlaması ile meydana gelen atıklardır (Lipinski ve diğerleri, 2013). Gıda atıkları tüketilebilir ve tüketilemez şeklinde sınıflandırılmaktadır. Tüketilebilir gıda atıklarını, yiyecek içecek işletmelerinde özellikle otellerde, yemeğin hazırlanma aşamasında oluşan mutfaktan gelen atık ve tüketim kısmında müşteriden gelen tabak atığı şeklinde tanımlamak mümkündür. Tüketilemez gıda atığı ise insanlar tarafından tüketilmesi uygun olmayan gıdaların üretiminden kalan, artıkları ifade eder. Bu tür atıklar arasında kemikler, yumurta kabuğu, kahve telvesi gibi maddeler bulunabilir (Owen ve diğerleri, 2013; Aktaran Şahin ve Bekar, 2018). Bu atıklar, genellikle kompost yapma veya bitki gübreleme gibi yöntemlerle değerlendirilmektedir. Gıdaların yoğun olarak kullanıldığı en aktif sektör alanı olan yiyecek ve içecek endüstrisinde, üretim alanlarında çalışan personellerin

gıda atığı bilinci konusundaki eğitimleri konunun önem noktası açısından sürdürülebilir bir kazanım sağlaması yönündedir. Yiyecek içecek işletmeleri içerisinde bulunan otel işletmelerinde gıda atıklarının çoğu gıda üretimi ve servisinde oluşmaktadır (Shanklin ve Pettay, 1993; Aktaran Şahin ve Bekar, 2018). FAO'nun (2019) durum raporuna göre, dünya genelinde üretilen gıdanın yaklaşık %14'ü hasat edildikten sonra ve mağazalara ulaşmadan önce kaybolmaktadır. UNEP'in Gıda İsrafı Endeksi Raporunda, gıdanın yaklaşık %17'sinin perakende satışlarda ve özellikle evlerdeki tüketiciler tarafından israf edildiğini göstermektedir. Bu veriler, gıda israfı sorununun büyüklüğünü vurgulamaktadır. (FAO, 2022a).

Gıda atıkları, çevresel, ekonomik ve etik açıdan birçok sorunu içerisinde barındıran bir küresel sorun haline gelmiştir. Birçok ülke, kurum ve sivil toplum kuruluşu bu sorunun farkındadır ve çözüm bulmak için çalışmalar yürütmektedir. Gıda tarım örgütü FAO'nun Dünya Gıda Güvenliği ve Beslenme Durumu (SOFI) raporu, açlıkla mücadelede ciddi bir artış olduğunu ortaya koymuştur. Rapora göre, 2021 yılında açlıkla mücadele eden insanların sayısı, 2020'den bu yana yaklaşık 46 milyon, 2019'dan bu yana ise 150 milyon artarak 828 milyona ulaşmıştır. Bu veriler, küresel gıda güvenliği ve beslenme sorunlarının önemini vurgulamaktadır (FAO, 2023). FAO'nun tahminlerine göre dünya genelinde 3.1 milyar insanın sağlıklı ve yeterli beslenmeye erişimi olmadığı belirlenmiştir. FAO ayrıca, kaybedilen ve israf edilen gıdaların her yıl 1.26 milyar aç insanın beslenme ihtiyacını karşılayabileceğini ifade etmektedir (FAO, 2022a). FAO'nun dünyadaki yetersiz beslenme yaygınlığına ilişkin tahminleri göz önünde bulundurulduğunda gıdaların çöpe atılması kabul edilemeyecek bir hiyerarşi etiğindedir.

Uzmanlar, gıda kaybı ve gıda israfının dünya çapında küresel bir sorun olduğunu ve kontrol edilmediği takdirde iklim, gıda güvenliği ve doğal kaynakların yönetimi açısından ciddi sonuçlar doğuracağını öngörmektedir (FAO, 2022b). Dünyada aktif olarak kullanılan gıda tarım sistemlerinin birçoğu, yer altı sularını tükettiği, tarım arazilerinin verimliliğini düşürdüğü, sera gazı emisyonlarına ve biyolojik çeşitlilik kaybına neden olduğundan dolayı sürdürülebilirliği zedelenmiş durumdadır. Bu sistemlerin bilinçsiz kullanımı aynı zamanda çevre üzerinde iklim ve küresel ısınma gibi nedenlerin etkilerinden dolayı hassaslaşmıştır. Tarımsal gıda sistemlerinin dönüşümüne katkı sunacak potansiyelde, gıda atığı ve israfının azaltılmasına yönelik gıdanın bulunabilirliğine sürdürülebilirlik sağlanması, gıda güvenliği ve sağlıklı beslenmede dayanıklı çözümler oluşturulabilir. Gıda kaybı ve gıda atıklarının azaltılması, sera gazı emisyonlarının (GHG'ler) azaltılması yoluyla da önemli bir iklim stratejisi olarak hizmet vermektedir. Bu nedenle, gıdanın geleceğinin bağlı olduğu ekosistemlerimizi ve doğal kaynaklarımızı muhafaza edip korurken, aynı zamanda dünyanın iklim hedeflerini artırmalarına destek olabilecek bir çözüm potansiyeli bulundurmaktadır (FAO, 2023).

Gıda kaybı, gıda hizmeti tedarikçilerinin ve tüketicilerin eylemleri sonucunda gıdanın miktarında veya kalitesinde meydana gelen azalmayı ifade eder. Gıda kaybının çevresel ayak izi yüksektir. Gıda üretimi için kullanılan su, toprak gibi kaynakları israf ederken, sera gazı emisyonlarına da neden olmaktadır. Bütün bunlar iklim değişikliğini şiddetlendirmekte ve tarımsal sürdürülebilirliği, gıda tedarikimizin kalitesini ve güvenliğini tehdit etmektedir. Herhangi bir kıtlık karşısında, önleme, uyum sağlama ve dönüşme olanağı sağlamak için tarımsal gıda sistemlerinin dayanıklılığını artırmaya yönelik çalışmaya ihtiyaç vardır. Gıda atığı tüm boyutlarında çözüm yaratma potansiyeline sahiptir. Gıda kayıplarının yaygın olduğu gıda tedarik zincirinde yukarı yönde bir direnç oluşturulması; üretim çıktısını artırmak, doğal kaynaklarımızı daha verimli kullanmak, gıda bulunabilirliğini ve erişimini artırmak ve beslenme kalitesinin iyileştirilmesine katkıda bulunmakla ilişkili emisyonları azaltma gibi konularda yarar sağlayacaktır (FAO, 2022b). Tedarik zinciri boyunca meydana gelen gıda kaybı, karbon ayak izini artırmaktadır. Hasat aşamasında bozulan bir domatesin, perakende mağazasında harcanan domates sosundan daha düşük bir karbon ayak izine sahip olduğu argümanı, hasat, taşıma ve işleme aşamalarında ilave sera gazı emisyonları oluşmamasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, gıda kaybının azaltılması ve gıda israfının önlenmesi, sürdürülebilir bir gıda sistemi için önemli bir adımdır. (FAO, 2013).

Dünya, nüfusunu doyurmaya yetecek kadar gıda üretirken, her gün neredeyse 830 milyon insan hâlâ aç kalmaktadır. Arz ve talep arasındaki uyumsuzluğun nedenleri çok çeşitlidir ve gıdanın çiftlikten sofraya kadar ki tüm yolculuğunu kapsayan bir terim olan tarım, aynı zamanda gıda tedarik zincirlerimizdeki daha büyük verimsizliklerin kilit noktasıdır. Bu tür verimsizliklerin ele alınması özellikle gıda fiyatlarının arttığı bu dönemde gıda kaybı ve israfı ile iklim değişikliği arasındaki kısır döngünün kırılması bu nedenle en büyük önceliktir (FAO, 2022c). FAO, gıda kaybını azaltmak ve tarımsal gıda sistemlerini daha verimli hale getirmek için tasarlanmış birçok projeyi faaliyete geçirmiştir. Umut verici sonuçlar verenlerden bazıları, en önemli mahsullerden birinin mango olduğu Güney Asya'daki meyve ve sebze üretimini içermektedir. Taze mango da yüksek nem içeriği ve hassas yapısı nedeniyle hızla bozulma göstermektedir. Diğer meyveler gibi doğru olgunluk aşamasında hasat edilmezse ve dağıtım zinciri boyunca uygun şekilde işlenmezse hem kalite hem de miktar açısından zarar görür, bu da üretim ve hasat sonrası işlemlerde yer alan herkes için kayıplara ve gelirin azalmasına neden olmaktadır. FAO, çiftçileri hasat sonrası iyi yönetim uygulamaları yapmaları ve ürünlerini taşımak için tek kullanımlık ağ çuvallar yerine yeniden kullanılabilir plastik kasalar kullanmalarını konusunda eğittiğinde, bu geçişin gelişmeler sağladığı görülmüştür (FAO, 2013).

4.2. Gıda Atığında Yenilikçi Uygulamalar

Artan dünya nüfusunun taleplerini karşılayabilmek için küresel gıda üretiminin 2050 yılına kadar %60 artması gerektiği öngörülmektedir. Ancak bugün üretilen gıdanın üçte birinden fazlası atığa dönüşerek israf edilmektedir (FAO, 2013). Dolayısıyla gıda atığında sürdürülebilir yenilikçi uygulamalara ihtiyaç duyulmaktadır. Gıda kaybı ve israfı, önemli bir küresel sorundur. Gelecekte, gıda atıklarını minimize etmek için daha etkili yönetim ve geri dönüşüm çözümleri geliştirilecektir. Bu, sürdürülebilir bir gıda sistemi oluşturma ve daha fazla insanın beslenme ihtiyaçlarını karşılama konusunda büyük bir adım olacaktır.

Sağlık bilincinin artmasıyla birlikte, bitkisel bazlı beslenme tarzlarının daha popüler hale geleceği düşünülmektedir. İnsanlar, doğal kaynakları daha verimli kullanma ve sürdürülebilir bir dünya yaratma hedefiyle, et ve süt ürünleri yerine bitki bazlı alternatifleri tercih etme eğilimi göstereceği ön görülmektedir. Bu da kaynakların daha dengeli kullanılmasını sağlayarak gıda atığı grafiğinde azalan bir katkı sağlayacaktır. Günümüzde hayvansal protein kaynaklarına olan tüketim düşünlüğüne bir önlem olarak alternatif bir potansiyel nitelik taşımaktadır. Özellikle gıda tarımında yapay zekâ ve makine öğrenme algoritmalarının kullanılmasıyla, tarım sektöründe verimlilik ve sürdürülebilirlik artışı beklenmektedir. Yapay zekâ, tarım üretiminde su ve enerji verimliliğini artırma, hastalıkların ve zararlıların kontrol edilmesi gibi alanlarda önemli bir rol oynamaktadır. Gıda üretimindeki verimlilik, gıdanın uzun süre dayanmasını sağlayacak işleme ve ambalaj teknolojilerinin geliştirilmesine yol açmaktadır. Bu teknolojiler, gıdanın raf ömrünü uzatarak israfı azaltacak ve daha uzun süre tüketilebilir olmasını sağlayacaktır.

Birçok ülkede gıda paylaşma platformları geliştirilmektedir. Bu platformlar fazla gıdaların toplanmasını, dağıtılmasını ve ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmasını sağlamaktadır. Gelecekteki platform sayısının artırılmasıyla gıda atığı sorunu azalacaktır. Gıda atığının çevresel ayak izi yüksektir. Dolayısıyla gıda atığının enerjiye dönüştürülmesi, biyogaz veya biyokömür gibi yöntemlerle mümkündür. Bu uygulamalar, atıkların çevre dostu bir şekilde kaynaklarının sürdürülebilirliğini artırmaktadır. Bu çözüm potansiyeli taşıyan konuların sorumluları olan bireylerin sürdürülebilir tüketim davranışları bilincini kazanması önemlidir. Çünkü bireylerin tüketim alışkanlıklarının değişmesi, gıda atığı sorununu da azaltabilmektedir. Bu yüzden gelecekte, tüketicilere gıda atığı konusunda farkındalık yaratmak ve sürdürülebilir tüketim davranışlarını teşvik etmek için daha fazla çaba harcanması gerekmektedir (FAO, 2022b).

Bu çözümler, gıda atığı sorunuyla mücadelede daha etkili bir şekilde hareket etme potansiyelini göstermektedir. Gelecekte daha fazla yenilik ve çözüm beklentisi ile daha sürdürülebilir ve israfın az olduğu bir gıda sistemi oluşturulması beklenmektedir.

5. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Literatürdeki araştırmalar inceleyerek özetlediğimizde, mevcut atık yönetimi uygulamalarının gelecek açısından daha sürdürülebilir bir bilince ihtiyacı olduğu görülmektedir. Yaşadığımız coğrafyada gıda atığının azaltılmasına yönelik daha fazla bir farkındalık oluşturulmalı ve bu bilinç gelecek nesillere aktarılmalıdır. Yalnızca bir gıda, atık olarak görülmemeli üretiminden tedarik aşamasına kadar tüketilen her enerji atığa dâhil olmaktadır (Koca, 2019).

Gıda atığı, küresel olarak ciddi bir sorun olup, kaynak tüketiminin yanı sıra çevresel etkileri de beraberinde getirmiştir. Ancak, bireysel ve toplumsal çabalarla bu sorunu çözmek mümkün olabilmektedir. Daha bilinçli alışveriş, besin değerinin yükseltilmesi, gıda artıklarının değerlendirilmesi, yeniden kullanım ve sürdürülebilir ambalaj kullanımı gibi adımlarla gıda atığını minimize etmek mümkün olacaktır. Bu pratiklerle, daha sürdürülebilir bir gıda sistemi oluşturabilir ve çevreye olan etkimizi azaltabiliriz. Gelecekteki gıda atığı çözümleri gelişirken, bireyler olarak her birimizin üzerimize düşen sorumluluğu olarak daha sürdürülebilir bir gelecek inşa etme ihtiyacımız vardır. Atığın olduğu bir dünya içerisinde tüm yaşam koşulları olumsuz etkilenmektedir. Var olan enerji kaynaklarını tüketirken oluşturacağımız çevresel ayak izini hesaba katmamız gerekmektedir. Kültürümüzde de değer taşıyan israfa karşı, ihtiyacımıza karşı doygun ve sürdürülebilir düşünerek, atık bilincinde iyileştirici bir ivme kazandırılması mümkündür.

KAYNAKÇA

- Ay, Ö., Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Sıfır Atık Uygulamalarının Iso 14001 Çevre Yönetim Sistemi Standardi Kapsamında Yürütülmesi, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Çevre Mühendisliği Ana Bilim Dalı, 2023.
- Bilgili, M. Y., Sıfır Atık Yönetiminin Çevre Etiği Yaklaşımları Açısından İncelenmesi. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, s. 21-28, Nisan, 27, 2023.
- Bilgili, M. Y., Sıfır Atık Yaklaşımının Kökenleri ve Günümüzdeki Anlamı, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20(40), 2021.
- Büyükkol, M., & Bedük, F., Antalya’da Faaliyet Gösteren Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde “Sıfır Atık Projesi” Nin Uygulanabilirliği, *Uludağ Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Dergisi*, s. 529-538, 2020.
- Connett, P., Sheehan, B., A citizens agenda for zero waste: A United States/Canadian perspective. GrassRoots Recycling Network, 2001.
- Connett, P., The zero waste solution: Unrashing the planet one community at a time, Vermont: Chelsea Green Publishing, 2013.
- Çalışkan, Y., Sosyal Medyada Sıfır Atık Hareketi: Instagram Örneği, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2020.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Sıfır Atık Yönetmeliği, Resmi Gazete:Ankara, 2021.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Ulusal Atık Yönetimi ve Eylem Planı, 2023.

- Er, M., K., Sıfır Atık Yönetimi ve Ofis Tipi Binalarda Uygulanması, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2012.
- Erdur, E., Türkiye'de Sıfır Atık Projesi ve Projenin Kamu Kurumlarında Uygulanması; Süleymanpaşa Belediyesi Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2019.
- Eskin, F., Avrupa Birliği'nin Döngüsel Ekonomi Modeli ve Türkiye'de Yerel Yönetimlerin Atık Politikası: Konya Büyükşehir Belediyesi Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara, 2020.
- FAO, Food wastage footprint & Climate Change, bb144e/1/11.15, 2013.
- Gül M., Yaman K., Türkiye'de Atık Yönetimi ve Sıfır Atık Projesinin Değerlendirilmesi: Ankara Örneği, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 35(4): s. 1267-1296, 2021.
- Kara, Ü., Türkiye'de Sıfır Atık Projesi Uygulaması: Safranbolu Örneği, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi, Karabük, 2021.
- Koca, A., M., Sıfır Atıkla Yemek Tarifleri-Sürdürülebilir, Ekonomik ve Sağlıklı Beslenme, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Okan Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beslenme ve Diyetetik Ana Bilim Dalı, s. 81, İstanbul, 2019.
- Kolukısa, Z., Belediyelerde Katı Atık Yönetimi: Malatya Belediyesi Örneği, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya, 2013.
- Kılınç Şahin, S., Bekar, A., Küresel Bir Sorun "Gıda Atıkları": Otel İşletmelerindeki Boyutları, Journal of Tourism and Gastronomy Studies, Aralık, 22, 2018.
- Lıpinski B., Hanson C., Lomax J., Kıtinoja L., Waite R., Searchinger T. Reducing Food Loss And Waste, "Creating a Sustainable Food Future", World Resources Institute and UNEP Washington: World Resources Institute, Working Paper, 2013.
- Nizar, M., Munir, E., Munavar, E., Irvan, M., Implementation of zero waste concept in waste management of Banda Aceh City, Journal of Physics: Conference Series, 2018.
- Okazaki, W., Turn, S., Flachsbart, P., Characterization Of Food Waste Generators: A Hawaii Case Study. *Waste Management* (28), s. 2483-2494, 2008.
- Owen, N., Widdowson, S., Shields, L., Waste Mapping Guidance for Hotels in Cyprus: Saving Money and Improving the Environment, The Travel Foundation; Cyprus Sustainable Tourism Initiative, 2013.
- Selçuk, B., G., Gaziantep Mutfağında Sıfır Atıkla Menü Oluşturma, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Anabilim Dalı, Gaziantep, 2022.
- Shanklin, C.W. and Pettay, A., An Analysis Of The Type (And) Volume Of Waste Generated In The Food And Beverage Operations Of Two Selected Mid-Scale Hotel Properties (P. 18), Proceedings of the 1993 Annual Conference of the Council of Hotel, Restaurant and Institutional Educators, 1993.
- Tekin Ö. F., Belediyelerde Evsel Katı Atıkların Yönetimi ve Geri Dönüşüm Politikaları: Karşılaştırmalı Bir Analiz. Selçuk Üniversitesi, Konya, 2020.
- Ulusal, O., Yetişkin Bireylerin Sıfır Atık Hakkındaki Bilgi Tutum Ve Davranışlarının Değerlendirilmesi, Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Halk Sağlığı Anabilim Dalı, s. 42, Konya, 2022.
- Yalçın, M. E., Sıfır Atık Yönetim Sistemi ve Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Sıfır Atık Uygulamasının İncelenmesi, Harran Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Haziran, 2021.
- Yaman K., Olhan E., Atık Yönetiminde Sıfır Atık Yaklaşımı ve Bu Anlayışa Küresel Bir Bakış, Biyoloji Bilimleri Araştırma Dergisi, 3 (1), s. 53-57, 2010.

Elektronik Kaynaklar

<https://cevresehiriklimkutuphanesi.csb.gov.tr> (Erişim tarihi: 19.10.2023), Sıfır Atık El Kitapçığı, 2017.

https://www.fao.org/newsroom/detail/FAO-UNEP-agriculture-environment-food-loss-waste_day-2022/en (Erişim tarihi: 12.10.2023), Eylül, 28, 2022a.

<https://www.fao.org/newsroom/detail/reducing-food-loss-and-waste-central-to-tackling-climate-change-food-insecurity-and-to-making-more-efficient-use-of-our-natural-resources-says-fao-expert/en> (Erişim tarihi: 18.10.2023), Eylül, 28, 2022b.

<https://www.fao.org/fao-stories/article/en/c/1605721/> (Erişim tarihi: 17.10.2023), Eylül, 29, 2022c.

<https://www.fao.org/platform-food-loss-waste/flw-events/international-day-food-loss-and-waste/en> (Erişim tarihi: 17.10.2023).

<https://resmigazete.gov.tr> (Erişim tarihi: 13.10.2023), Ambalaj Atıklarının Kontrolü Yönetmeliği, Resmi Gazete, (Sayı: 31523), 2021.

<https://resmigazete.gov.tr> (Erişim tarihi: 19.10.2023), Sıfır Atık Yönetmeliği, Resmi Gazete, (Sayı: 30829), 2019.

<https://resmigazete.gov.tr> (Erişim tarihi: 19.10.2023), Türkiye Çevre Ajansının Kurulması İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. Resmi Gazete, (Sayı: 31350), 2020.

<https://sifiratik.gov.tr> (Erişim tarihi: 19.10.2023), Sıfır Atık Kitabı. (2023).

<https://sifiratik.gov.tr> (Erişim tarihi: 20.10.2023), Sıfır Atık. (2023).

<https://turmepea.org.tr>. (Erişim tarihi: 19.10.2023), TURMEPA, Deniz Temiz Derneği, 2019.

<https://www.zerowaste.com/blog/what-is-it-who-started-the-zero-waste-movement/> (Erişim tarihi: 12.10.2023).

<https://zerowaste.co.nz/> (Erişim tarihi: 11.10.2023).

<https://zerowaste.co.nz/contact/> (Erişim tarihi: 11.10.2023).

<https://zwia.org/history-of-zwia/> (Erişim tarihi: 11.10.2023), Manila, 2017.

MIGRATION AND UNEMPLOYMENT DURATION: THE CASE OF THE OECD COUNTRIES

Vincent Fromentin

University of Lorraine, Cerefige, France

Abstract:

This paper examines whether or not immigration has a positive influence on the duration of unemployment, in a macroeconomic perspective. We analyse also whether the degree of labor market integration can influence migration. The integration of immigrants into the labor market is a recurrence theme in the work on the economic consequences of immigration. However, to our knowledge, no researchers have studied the impact of immigration on unemployment duration, and vice versa. With two methodology of research (panel estimations (OLS and 2SLS) and panel cointegration techniques), we show that migration seems to influence positively the short-term unemployment and negatively long-term unemployment, for 14 OECD destination countries. In addition, immigration seems to be conditioned by the structural and institutional characteristics of the labour market.

Keywords: international migration, unemployment duration, OECD countries, panel data

OCCUPANTS- BEHAVIOR AND SPATIAL IMPLICATIONS OF RIVERFRONT RESIDENTIAL IN YOGYAKARTA, INDONESIA

Hastuti Saptorini

rchitecture Department, Faculty of Civil Engineering and Planning, Islamic University of
Indonesia, Yogyakarta

Abstract:

The urbanization phenomenon in Yogyakarta Special Province, Indonesia, encouraged people move to the city for getting jobs in the informal sectors. They live in some temporary houses in the three main riverbanks: Gadjahwong, Code, and Winongo. Triggered by its independent status they use it as the space for accommodating domestic, social and economy activities because of the non standardized room size of their houses, where are recognized as the environmental hazards. This recognition makes the ambivalent perception when was related to the twelfth point of the philosophy of community development concept: the empowering individuals and communities. Its spatial implication have actually described the territory and the place making phenomena. By analyzing some data collected the author-s fundamental research funded by The General Directorate of Higher Education of Indonesia, this paper will discuss how do the spatial implications of the occupants- behavior and the numerous perceptions of those phenomena.

Keywords: occupants' behavior, socio-economic-cultural activities, spatial implication

CITIZENS- EXPECTATIONS FROM RURAL TELECENTRES: A CASE STUDY OF IMPLEMENTATION OF COMMON SERVICE CENTRES IN MUSHEDPUR VILLAGE, HARYANA, INDIA

Charru Malhotra, Girija Krishnaswamy

Indian Institute of Public Administration, Indraprastha Estate

Abstract:

Setting up of rural telecentres, popularly referred to as Common Service Centres (CSCs), are considered one of the initial forerunners of rural e-Governance initiatives under the Government of India-s National e-Governance Plan (NeGP). CSCs are implemented on public-private partnership (PPP) – where State governments play a major role in facilitating the establishment of CSCs and investments are made by private companies referred to as Service Centre Agencies (SCAs). CSC implementation is expected to help in improving public service delivery in a transparent and efficient manner. However, there is very little research undertaken to study the actual impact of CSC implementation at the grassroots level. This paper addresses the gap by identifying the circumstances, concerns and expectations from the point-of-view of citizens and examining the finer aspects of social processes in the context of rural e-Governance.

Keywords: Capacity Building, Citizens' Participation, e- Government, NeGP, PPP, Rural Telecentres

DİJİTAL LİDERLİK VE DİJİTAL İNOVASYON: KAVRAMSAL BİR ARAŞTIRMA

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin KARAGÖZ

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi,

huseyinkaragoz@kmu.edu.tr- 0000-0003-4981-8156

Doç. Dr. Yusuf ESMER

Bayburt Üniversitesi,

yesmer@bayburt.edu.tr - 0000-0003-3691-1730

ÖZET

Günümüzde hızla gelişen dijitalleşme hareketi ile birlikte iş dünyasında dijital inovasyon uygulamalarının arttığı görülmektedir. Dijital inovasyon, örgütlerin bilişim teknolojilerini kullanarak iş modelleri, müşteri ilişkileri yönetimi, iş yapış şekilleri ve örgüt yapısı konusunda gerçekleştirdikleri örgüte katma değer sağlayan yeniliklerdir. Dijital inovasyonların uygulanması zor bir süreç olup, bu sürecin başarılı olması yöneticilerin dijital liderlik davranışlarına bağlıdır. Bu araştırmanın amacı, dijital liderlik ve dijital inovasyon ilişkisini kavramsal olarak incelemektir. Araştırmada nitel araştırma yöntemi kapsamında kavramsal analiz tekniği kullanılmaktadır. Bu bağlamda araştırmada dijital liderlik kavramı açıklandıktan sonra, literatürdeki ilgili araştırmalardan hareketle dijital liderlik ve dijital inovasyon bağlantısı tartışılarak dijital inovasyon için dijital liderliğin önemli olduğu vurgulanmaktadır. Araştırmanın dijital liderlik ve dijital inovasyon ilişkisinin kavramsal çerçevesini ortaya koyması açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dijitalleşme, Dijital Dönüşüm, Dijital Liderlik, Dijital İnovasyon

DIGITAL LEADERSHIP AND DIGITAL INNOVATION: A CONCEPTUAL RESEARCH

ABSTRACT

Today, with the rapidly developing digitalization movement, it is seen that digital innovation applications in the business world are increasing. Digital innovations are innovations that provide added value to the organization in terms of business models, customer relationship management, ways of doing business and organizational structure by using information technologies. The implementation of digital innovations is a difficult process, and the success of this process depends on the digital leadership behaviors of the managers. The purpose of this research is to conceptually examine the relationship between digital leadership and digital innovation. In the research, conceptual analysis technique is used within the scope of qualitative research method. In this context, after explaining the concept of digital leadership

in the research, it is emphasized that digital leadership is important for digital innovation by discussing the connection between digital leadership and digital innovation, based on the relevant studies in the literature. It is thought that the research is important in terms of revealing the conceptual framework of the relationship between digital leadership and digital innovation.

Keywords: Digitalization, Digital Transformation, Digital Leadership, Digital Innovation

GİRİŞ

Teknolojik gelişmeler, dünyada birçok kavramı etkilemiştir. Bunlardan biri de liderlik olgusudur. Gelişim ivmesi her geçen gün artan teknolojik gelişmeler, örgütleri yenilik yapmaya, değişimi yönetmeye ve dönüşüm konusunda kararlı olmaya zorlamaktadır. Dünyada sanayi devrimi ile başlayan ve Endüstri 4.0 ile devam eden gelişmeler, örgütleri ve onların yönetim yapılarını değiştirmiştir. Örgütlerin Endüstri 4.0 çağına uygun yönetilmesinin gerekliliği, dijital liderlik kavramını öne çıkarmıştır. Teknolojinin getirmiş olduğu dijitalleşme olgusunu yönetmek örgütler için ayrı bir uzmanlık alanı olmuştur. Böylece örgütler, çağın gerisinde kalmamak adına dijital liderleri göreve getirerek rekabetçi piyasada var olma çabası içerisinde olmak için dijital inovasyonlar gerçekleştirmektedir (Dijkstra, 2020). Dijital inovasyon, işletmelerin ürün, süreç veya iş modellerinde bilişim teknolojilerinin kullanılarak gerçekleştirilen ve yeni olarak algılanan önemli değişimler olarak tanımlanmaktadır (Yoo vd., 2010).

Örgütlerde dijital inovasyon, verimlilik artışı, maliyetlerde azalış ve sürdürülebilir yenilikçiliği beraberinde getirmektedir. Bu yenilikçi algı, müşteri memnuniyetinde artış sağlama, örgütün iş süreçlerinde yenilenme ve katma değeri yüksek ürünlerin üretimi hususlarında önem arz etmektedir (Sow ve Aborbie, 2018). Örgütlerin rekabetçi piyasada var olabilmeleri, dijital inovasyonu kendi bünyeleriyle bütünleştirebilmelerine bağlıdır. Bunun başarılabilmesi için ise bu dönüşümü yönetebilecek kapasitede ve donanımda liderlere ihtiyaç duyulmaktadır. Sia vd. (2016) dijital inovasyonun ancak dijital liderlik tarzını benimsemiş örgütlerde sistematik bir şekilde uygulanabileceğini vurgulamışlardır. Dolayısıyla örgütlerde dijital inovasyon kültürünü hâkim kılmamanın dijital liderlikle mümkün olabileceği düşünülmektedir (Pratama ve Kurniady, 2021).

Bu araştırmanın amacı, dijital liderlik ve dijital inovasyon ilişkisini kavramsal çerçevede incelemektir. Bu amaç doğrultusunda araştırma derleme olarak tasarlanmış olup, araştırmada nitel araştırma yöntemi kapsamında kavramsal analiz tekniğinin kullanılması uygun görülmüştür (Demir, 2023). Bu bağlamda araştırmada dijital liderlik kavramı açıklandıktan sonra, literatürdeki ilgili araştırmalardan hareketle dijital liderlik ve dijital inovasyon bağlantısı tartışılmaktadır.

DİJİTAL LİDERLİK

İnsanlık tarihi kadar köklü bir geçmişi olan liderlik kavramı, geçmişten günümüze önemli bir çalışma alanı olmuştur. Liderlik çalışmalarındaki dönüşüm, değişen ve sürekli gelişen dünya gerçeklerini ve özellikle teknolojiadaki gelişimi yansıtmaktadır (Kremer, 1993). Dünyada özellikle dijital alanda gerçekleşen hızlı teknolojik gelişmeler ve ilerlemeler liderlik alanında büyük değişimlere yol açarak dijital liderlik kavramını ortaya çıkarmıştır. Dijital liderlik, internete her an sahip olma, mobil teknolojiler ve materyalleri kullanabilme, açık kaynak teknolojisini yönetebilme ve kodlama gibi yetenekleri dikkate alan bir liderlik yaklaşımıdır. Dijital liderlik, örgütlerde emir verme, otorite kurma, kontrol etme gibi etkinliklerden ziyade; çift yönlü iletişimde bulunma, insanları kazanma, ağ paylaşımı, birlikte dönüşüm ve işbirlikçi öğrenme gibi hususlara odaklanmaktadır (Banks vd., 2019; Bennis, 2013; Öz, 2020).

Bennis (2013)'e göre dijital liderlik tarzı, örgüt çalışanlarının karar alma süreçlerine dâhil olma, problem çözme konusunda inisiyatif alma ve otokontrolü hâkim kılma gibi hususlarda dönüşüm sağlamaktadır. Bu nedenle dijital liderlerin, farklı davranabilmeleri, değişim ve yeniliklere açık olmaları, çalışanlarını teşvik etmek için inisiyatif almaları hususunda onları cesaretlendirmeleri, sürekli öğrenmeye açık olmaları, geleneksellikten vazgeçebilmeleri ve empati yeteneği gelişmiş bireyler olmaları önem arz etmektedir. Toduk ve Gande (2016) dijital liderlerin niteliklerinin, yenilikçi özellikler, dijital yetenekler, güçlü bir ağ, iş birliği ve dijital vizyon olduğunu ifade etmiştir. Zhong (2017) ise bu niteliklere girişimci olma, teknik yeteneklere sahip olma, hesap verebilir olma, kolektif iş anlayışını benimseme ve özeleştirme özelliklerini de eklemiştir. Genel olarak dijital liderler, sosyal becerileri yüksek, öz yeterlilik algıları yüksek, iyimser ve zeki, zorlularla başa çıkma kapasitesi yüksek olan bireylerdir (Zeike vd., 2019).

Dijital liderlik, hem örgütsel hem de bireysel düzeyde iş hedeflerine ulaşmak için bir örgütün dijital varlıklarının kullanılmasıdır (Dimitrios vd., 2013; Thomson vd., 2016). Birçok örgütte, son dijital teknolojiler, rekabetçi örgütsel ortamlarda ve rollerde önemli değişikliklere yol açmaktadır. Değişiklikler, roller, çalışma kültürü ve teknolojiler gibi birçok örgütsel boyutta gereklidir. Dijital liderlerin örgütlerin geçiş sürecinde ilerlemesine yardımcı olmak için bir dizi beceriye sahip olmaları gerekmektedir (Frank vd., 2019; Somerville, 2013). İnsanları alışılmışın dışında düşünmeye teşvik etmek, gruplar arasında dikey ve yatay ekip çalışmasını sağlamak, güçlü iletişim kurmak, yenilikçi iş stratejileri geliştirmek ve uygulamak, fırsatlar oluşturmak ve ortaya yenilikçi bir vizyon koymak bu becerilerden bazılarıdır (Katsos ve Fort, 2016). Diğer yandan dijital liderlik, sadece elektronik araçlar ve iletişimden ibaret olmayıp, esas olarak dijital ortamda etkin bir şekilde liderlik etmeyi de içermektedir (Roman vd., 2019). Dolayısıyla dijital liderlik, hiyerarşi yerine ağları yönetme yeteneği, hızlı ve işbirlikçi çalışmayı kolaylaştırması, engelleri kaldırması ve çevikliği artırması nedeniyle günümüzde kritik bir önemi sahip olmuştur (Kane vd., 2019).

DİJİTAL İNOVASYON VE DİJİTAL LİDERLİK

Dijital alanda, dijital dönüşümün pazarlara ve örgütlere etkisi açıkça görünür hale gelmiştir (Sebastian vd., 2017). Verilerin mevcudiyeti tarafından yönlendirilen dijital teknolojiler, örgütlerin süreçlerini, iş modellerini ve ürünlerini yenilemektedir (Nambisan vd., 2017).

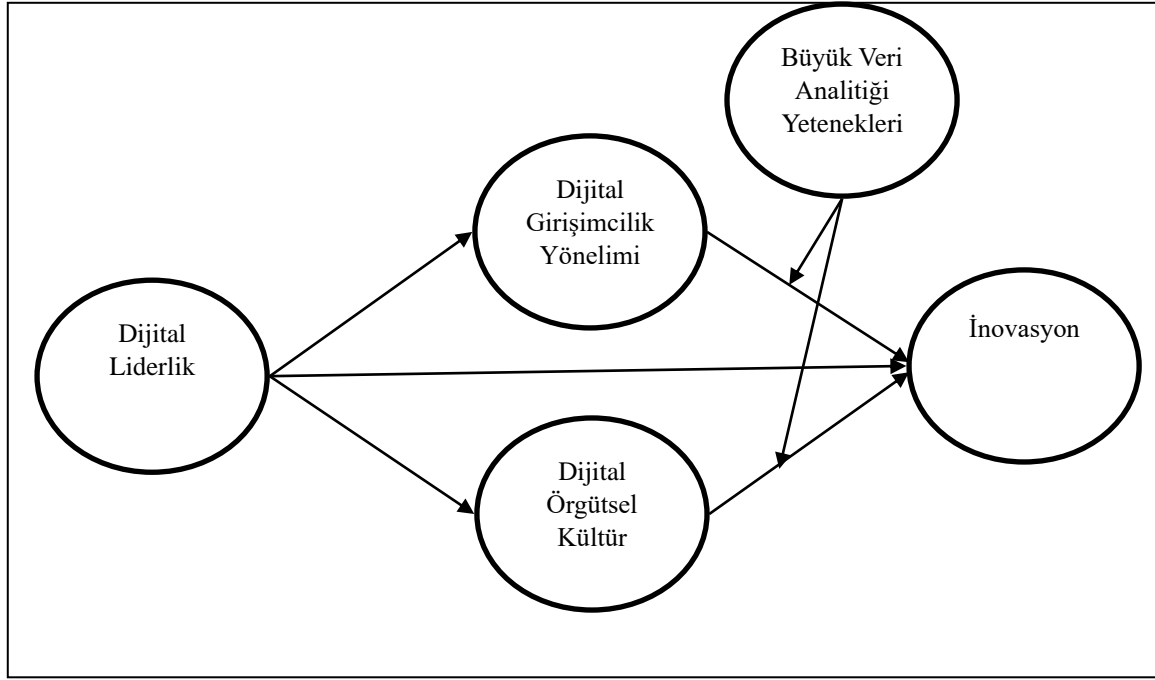
Teknoloji alanındaki baş döndürücü yenilikler, yaygın internet kullanımını, veri işleme için gelişmiş seçenekleri, veri depolamayı ve yeni işbirliği yollarını beraberinde getirmiştir (Châlons ve Dufft, 2017). Bu bağlamda literatürdeki çok sayıda çalışma örgütlerdeki verimliliği artırma, maliyetleri düşürme ve örgütsel değişimleri araştırmak adına dijital liderlik konusuna yoğunlaşmaktadır (Parviainen vd., 2017). Dijital liderlik, örgütlerin çalışma ortamlarını ve öğrenme kültürlerini dijitalleştirebilen örgüt içinde dijital dönüşümü gerçekleştiren bir liderlik türüdür. Dijital liderler, dijital yenilikçi fikirleri olan, dijital ortamda çalışanlarını motive eden, çalışanlarla dijital ortamda bile sürdürülebilir iletişim kurabilen ve dijital stratejiler geliştirme becerisine sahip kişilerdir (Sağbaşı ve Erdoğan, 2022). Dijital liderlik sürecinde iş dönüşümlerini desteklemek için dört temel platform kullanılmaktadır: (1) Bilişim teknolojileri uygulamalarını hızla tasarlamak ve sunmak için çevik bir sistem ve iş platformu, (2) örgütsel kapasite oluşturmaya yol açan yansıtıcı söylemi desteklemek için bir öğrenme platformu ve (3) rekabet edebilirliği sürdürmek için normal işletmeye ne zaman ve hangi uygulamaların geçeceğine karar vermek için bir benimseme platformu, (4) dijital dönüşümleri kullanarak değer oluşturan fikirleri keşfetmeleri için ekipleri güçlendiren dijital bir inovasyon platformu (Tanniru vd., 2018).

Dijital inovasyon, iki husus üzerine yoğunlaşmaktadır. Bunlardan birincisi yenilikçi bir dijital çözüm iken, ikincisi ise yenilikçi bir dijital iş konseptidir (Wiesböck ve Hess, 2020). Dijital çözüm, bilgi teknolojilerine, dijital iş konsepti ise örgütsel boyuta ve yeni iş gereksinimlerine dikkati çekmektedir (Kohli ve Melville, 2019). Dijital inovasyonun başarısı ise bu iki hususun bütünleşmesine bağlıdır. Dijital inovasyonun kavramsallaştırılmasında yeni dijital ürünler, yeni dijital süreçler ve yeni dijital iş modelleri öne çıkmaktadır (Nambisan vd., 2017).

Örgütlerde söz konusu dijital inovasyonun sağlanabilmesi, bu yönde liderlik davranışları ile mümkün olabilmektedir. Buradan hareketle dijital liderlik, dijital inovasyon için örgütsel alt yapıya odaklanmaktadır. Dijital inovasyonla birlikte örgütlerde fazlaca artış gösteren veri hacmi, liderlik yapılarını etkilemektedir (Cortellazzo vd., 2019). Dijital inovasyonu destekleyen dijital liderler, örgütlerin teknolojik gelişimle bütünleşmesi noktasında önemli rol oynamaktadırlar. Dijital inovasyonun sağlanabilmesi, etkin bir liderlik davranışı gerektirmektedir (Al-Ali vd., 2017).

Anghel (2019)'e göre dijital dönüşüm, teknolojik uzmanlıktan daha çok liderlerin, yöneticilerin ve çalışanların değişim sürecini satın alma ve örgütün sistemlerini yeni dijital teknolojilerle bütünleştirme algılarıyla ilgilidir. Dolayısıyla dijital inovasyonun gerçekleştirilebilmesi için liderlerin, başarılı bir dijital dönüşüm sağlama becerilerine ve kararlılığa sahip olmaları gerekmektedir. İlgili araştırmalar, liderlik tarzının dijital dönüşüm, inovasyon iklimi, inovasyon performansı, örgüt kültürü, örgütsel değişim, örgüt performansı, yenilikçi iş davranışı ve iş performansı gibi değişkenleri etkilediğini ortaya koymaktadır (Mkheimer, 2018; Tortorella vd., 2021; Büyükbeşe ve Doğan, 2022; Benitez vd., 2022). Wang, Lin ve Sheng (2022) dijital liderlik ve inovasyon arasındaki ilişkiyi gösteren Görsel 1'de olduğu gibi bir model geliştirmişlerdir.

Görsel 1. Dijital Liderlik ve İnovasyon Modeli (Wang vd., 2022)

Modele göre dijital liderlik, inovasyonu üç yoldan etkilemektedir. Birincisi, dijital liderler, üyelerin katılımını ve üretkenliğini harekete geçirmek, insanlar ve yenilik arasında olumlu bir etkileşim oluşturmak ve ardından yenilikçi davranışları teşvik etmek için içsel koşullar tarafından yönlendirilen bir dijital örgüt kültürü oluşturmak için kurumsal yönetim değişikliklerini yönlendirmektedir. İkinci olarak, dijital liderler, değişen pazar taleplerinin yönlendirdiği dijital girişimci yönelimini oluşturmak için işletme yönetimini yeniden şekillendirmekte ve örgütleri inovasyon faaliyetlerini daha erken ve daha hızlı geliştirmeye yönlendirmektedir. Üçüncüsü, dijital liderler hem kurumsal yönetimi hem de iş yönetimini dönüştürmektedir. Ürünlerin dijitalleşmesi ile aktörlerin dijitalleşmesine eşit önem verilmektedir. Yenilikçi davranışlar, dijital girişimcilik yönelimi ve dijital organizasyon kültürünün birleşik gücüyle güçlendirilmektedir (Wang vd., 2022). Dolayısıyla dijital liderlerin, bilgi ve rehberlikleriyle çalışanlarının yenilikçi davranışlarına katkıda buldukları ve özellikle dijital dönüşüm sürecinde yenilikçi davranışlarıyla rol modeli oldukları söylenebilmektedir (Büyükbeşe ve Doğan, 2022).

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Günümüz örgütlerinin koşulların sürekli değiştiği rekabetçi dünyada var olabilmeleri, üretkenlik, yenilikçilik ve dijital çağı anlama ve bu çağ ile bütünleşebilmeleriyle mümkündür. Bu noktada örgütlerin üzerinde durmaları gereken kavramların başında dijital inovasyon ve dijital liderlik gelmektedir. Dijital inovasyon, örgütlerin dijital dönüşüm için gerçekleştirmeleri gereken yenilikler iken, dijital liderlik ise bu yönde yöneticilerin örgütleri ve çalışanları yönlendirmeye yönelik sergiledikleri liderlik tarzıdır. Bununla birlikte dijital liderlik, yenilikçiliği öngören ve yenilikçi davranışları teşvik eden bir liderlik yaklaşımıdır. Dolayısıyla iki kavram arasında yakın bir ilişkinin olduğunu söylemek mümkündür. İlgili çalışmaların bunu doğruladığı yapılan araştırmada görülmektedir. Bu bağlamda yenilikçi,

vizyoner, yeni teknolojilere hâkim, dijital dönüşüm sürecinde çalışanları destekleyen, yönlendiren ve motive eden, onların yenilikçi ve yüksek performans göstermeleri için çaba gösteren, onlara rol modeli olan dijital liderlere gereksinim duyulmaktadır (Büyükbeşe ve Doğan, 2022; Sağbaş ve Erdoğan, 2022).

Geleceğin dijitalleşme ekseninde şekilleneceği açık bir şekilde görülmektedir. Bu bağlamda örgütlerin dijital iş süreçlerini, dijital araçları mal ya da hizmet üretim süreçleriyle bütünleştirmeleri ve bu doğrultuda geleceklerine yön vermeleri gerekmektedir. Sürdürülebilir rekabet için bu son derece önemli görülmektedir. Liderlik ile ilgili birçok yaklaşım var olmasına rağmen, birçoğunun örgütlerin gelecekte var olabilmeleri açısından yetersiz kalabileceği düşünülmektedir. Dijital dünyada var olabilmek adına örgütlerin değişimine yön verebilmek, çalışanlarını birer paydaş olarak gören anlayışla onları karar süreçlerine dâhil etmek, öz denetimi hâkim kılmak, onları kişisel gelişim ve inisiyatif alma becerileri konusunda desteklemek suretiyle örgütsel başarıyı optimum kılmak hususunda inisiyatif alabilecek dijital liderlere ihtiyaç bulunmaktadır. Aksi takdirde geleneksel yol ve yöntemlerle dijital teknoloji dünyasında var olabilmek güçleşmektedir. Yeni bir yaklaşım olarak sayılabilecek dijital liderliğin, dijital inovasyon ile desteklenmesi örgütler açısından radikal değişiklikleri gerçekleştirebilme fırsatı sunacağı ve örgütlerin bu yenilikler ekseninde gerçekleştireceği reformlar ile rekabetçi piyasada fark oluşturabileceği öngörülmektedir. Dijital inovasyon ve dijital liderlik parametreleri sayesinde örgütlerin, rakipleri karşısında öne çıkabileceği, yeni mal ya da hizmetlerin yanında yeni yönetim biçimleri, yatay hiyerarşi, değişimlere yön verebilecek perspektif ve hareket kabiliyeti kazanabilecekleri düşünülmektedir. Bütün bu sebeplerdendir ki örgütler, daima yeniliklere açık, dijital inovasyonu özümsemiş ve bu yeniliklere dijital liderlik tarzı ile yön veren bir anlayışla öne çıkmalıdır. Sonuç olarak, dijital inovasyon için dijital liderlik olgusunun varlığı önem arz etmekte olup, araştırmada bu durum kavramsal olarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- Al-Ali, A. A., Singh, S. K., Al-Nahyan, M., & Sohal, A. S. (2017). Change management through leadership: The mediating role of organizational culture. *International Journal of Organizational Analysis*, 25(4), 723-739. <https://doi.org/10.1108/IJOA-01-2017-1117>
- Anghel, D. (2019). The ground rules for managers and leaders in the change management process of digitization. *Quality-Access to Success*, 20(3), 37-42.
- Banks, G. C., Dioenne, S. D., Sayama, H., & Mast, M. S. (2019). Leadership in the digital era: Social media, big data, virtual reality, computational methods, and deep learning. *The Leadership Quarterly*, 30(2), I-II. [https://doi.org/10.1016/s1048-9843\(19\)30120-1](https://doi.org/10.1016/s1048-9843(19)30120-1)
- Benitez, J., Arenas, A., Castillo, A., & Esteves, J. (2022). Impact of digital leadership capability on innovation performance: The role of platform digitization capability. *Information & Management*, 59(2), 1-17. <https://doi.org/10.1016/j.im.2022.103590>

Bennis, W. (2013). Leadership in a digital world: Embracing transparency and adaptive capacity. *MIS Quarterly*, 37(2), 635–636.

Büyükbese, T., & Doğan, Ö. (2022). Dijital liderliğin yenilikçi iş davranışı ve iş performansı üzerine etkisi. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 14(26), 173-186. <https://doi.org/10.20990/kilisiibfakademik.1072185>

Châlons, C., & Dufft, N. (2017). The role of IT as an enabler of digital transformation. F. Abolhassan içinde, *The drivers of digital transformation. Management for professionals* (s. 13-22). Cham: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-31824-0_2

Cortellazzo, L., Bruni, E., & Zampieri, R. (2019). The role of leadership in a digitized world: A review. *Frontiers in Psychology*, 10, 1-21. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.01938>

Demir, F. (2023). Girişimci liderlik: Kavram, ilişki ve yaklaşımlar. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(43), 444-478. <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1173171>

Dijkstra, J. (2020). *Digital leadership and firm performance: A meta-analysis*. Master Thesis, University of Groningen, Groningen.

Dimitrios, N. K., Sakas, D. P., & Vlachosa, D. S. (2013). The role of information systems in creating strategic leadership model. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 73, 285-293. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.02.054>

Frank, A. G., Mendes, G. H., Ayala, N. F., & Ghezzi, A. (2019). Servitization and Industry 4.0 convergence in the digital transformation of product firms: A business model innovation perspective. *Technological Forecasting and Social Change*, 141, 341-351. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2019.01.014>

Kane, G. C., Phillips, A. N., Copulsky, J., & Andrus, G. (2019). How digital leadership is(n't) different. *MIT Sloan Management Review*, 60(3), 34-39.

Katsos, J. E., & Fort, T. L. (2016). Leadership in the promotion of peace: Interviews with the 2015 business for peace honorees. *Business Horizons*, 59(5), 463-470. <https://doi.org/10.1016/j.bushor.2016.03.010>

Kohli, R., & Melville, N. P. (2019). Digital innovation: A review and synthesis. *Information Systems Journal*, 29(1), 200-223. <https://doi.org/10.1111/isj.12193>

Kremer, M. (1993). Population growth and technological change: One million B.C. to 1990. *The Quarterly Journal of Economics*, 108(3), 681-716. <https://doi.org/10.2307/2118405>

Mkheimer, I. (2018). The impact of leadership styles on business success: A case study on SMEs in Amman. *Arabian Journal of Business and Management Review*, 8(2), 1-9. <https://doi.org/10.4172/2223-5833.1000343>

Nambisan, S., Lyytinen, K., Majchrzak, A., & Song, M. (2017). Digital innovation management: Reinventing innovation management research in a digital world. *MIS Quarterly*, 41(1), 223-238. <https://doi.org/10.25300/MISQ/2017/41:1.03>

Öz, Ö. (2020). Dijital liderlik: Dijital dünyada okul lideri olmak. *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama*, 3(1), 45-57.

Parviainen, P., Tihinen, M., Kääriäinen, J., & Teppola, S. (2017). Tackling the digitalization challenge: How to benefit from digitalization in practice. *Journal of Information Systems and Project Management*, 5(1), 63-77. <https://doi.org/10.12821/ijispm050104>

Pratama, M. A., & Kurniady, D. A. (2021). Influence of digital leadership models on the performance of educators and educational personnel in the COVID-19 pandemic in the first middle school. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, 526, 278-280. <https://doi.org/10.2991/assehr.k.210212.061>

Roman, A. V., Wart, M. V., Wang, X., Liu, C., Kim, S., & McCarthy, A. (2019). Defining e-leadership as competence in ict-mediated communications: An exploratory assessment. *Public Administration Review*, 79(6), 853-863. <https://doi.org/10.1111/puar.12980>

Sağbaşı, M., & Erdoğan, F. A. (2022). Digital leadership: A systematic conceptual literature review. *İstanbul Kent Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 3(1), 17-35.

Sebastian, I. M., Ross, J. W., Beath, C., Mocker, M., Moloney, K. G., & Fonstad, N. O. (2017). How big old companies navigate digital transformation. *MIS Quarterly Executive*, 16(3), 197-213.

Sia, S. K., Soh, C., & Weill, P. (2016). How DBS bank pursued a digital business strategy. *MIS Quarterly Executive*, 15(2), 105-121.

Somerville, M. M. (2013). Digital age discoverability: A collaborative organizational approach. *Serials Review*, 39(4), 234-239. <https://doi.org/10.1016/j.serrev.2013.10.006>

Sow, M., & Aborbie, S. (2018). Impact of leadership on digital transformation. *Business and Economic Research*, 8(3), 139-148. <https://doi.org/10.5296/ber.v8i3.13368>

Tanniru, M., Khuntia, J., & Weiner, J. (2018). Hospital leadership in support of digital transformation. *Pacific Asia Journal of the Association for Information Systems*, 10(3), 1-24. <https://doi.org/10.17705/1pais.10301>

Thomson, N. B., Rawson , J. V., Slade , C. P., & Bledsoe, M. (2016). Transformation and transformational leadership:: A Review of the current and relevant literature for academic radiologists. *Academic Radiology*, 23(5), 592-599. <https://doi.org/10.1016/j.acra.2016.01.010>

Toduk, Y., & Gande, S. (2016). *Whats next in Turkey? A new leadership model for connected age*. Istanbul: Amrop Leadership Series.

Tortorella, G. L., Fettermann, D., Fogliatto, F. S., Kumar, M., & Jurburg, D. (2021). Analysing the influence of organisational culture and leadership styles on the implementation of lean manufacturing. *Production Planning & Control-The Management of Operations*, 32(15), 1282-1294. <https://doi.org/10.1080/09537287.2020.1799255>

Wang, T., Lin, X., & Sheng , F. (2022). Digital leadership and exploratory innovation: From the dual perspectives of strategic orientation and organizational culture. *Frontiers in Psychology*, 13(902693), 1-20. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.902693>

Wiesböck, F., & Hess, T. (2020). Digital innovations:Embedding in organizations. *Electronic Markets*, 30, 75-86. <https://doi.org/10.1007/s12525-019-00364-9>

Yoo, Y., Henfridsson, O., & Lyytinen, K. (2010). The New Organizing logic of digital innovation: An agenda for information systems research. *Information Systems Research*, 21(4), 724-735. <https://doi.org/10.1287/isre.1100.0322>

Zeike, S., Bradbury, K., Lindert, L., & Pfaff, H. (2019). Digital leadership skills and associations with psychological well-being. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(14), 1-12. <https://doi.org/10.3390/ijerph16142628>

Zhong, L. (2017). The effectiveness of K-12 principal's digital leadership in supporting and promoting communication and collaboration regarding CCSS implementation. *Journal of Educational Technology Development and Exchange*, 10(2), 55-77. <https://doi.org/10.18785/jetde.1002.04>

THE PORTUGUESE PRESS PORTRAIT OF “ENVIRONMENTAL REFUGEES“

Inês Vieira

New University of Lisbon

Abstract:

The migration-environment nexus has gained increased interest from the social research field over the last years. While straightly connected to human security issues, this theme has pervaded through the media to the public sphere. Therefore, it is important to observe how did the discussions over environmentally induced migrations develop from the scientific basis to the media attention, passing through some political voices, and in which ways might these messages be interpreted within the broader public discourses. To achieve this purpose, the analysis of the press entries between 2004 and 2010 in three of the main Portuguese newspapers shall be presented, specially reflecting upon the events, protagonists, topics, geographical attributions and terms/expressions used to define those who migrate due to environmental degradation or disasters.

Keywords: Climate refugees, environmental refugees, environmentally induced migrations, Portuguese written press

İŞ KAZASI VE MESLEK HASTALIKLARININ ÖNLENMESİNDE EĞİTİMİN ÖNEMİ

Doç. Dr. Doğa Başar SARIİPEK

Kocaeli Üniversitesi, sariipek@kocaeli.edu.tr – 0000-0002-3525-5199

Doç. Dr. Gökçe CEREV

Kocaeli Üniversitesi, gokce.cerev@kocaeli.edu.tr – 0000-0001-9908-343X

Ekrem BULUT

Kocaeli Üniversitesi, ekrembulut41@gmail.com-0000-00027086-1872

ÖZET

İş kazası ve meslek hastalıklarının meydana getirdiği olumsuz durumları önleyebilmenin önemli araçlarından birisi de iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarıdır. İş sağlığı ve güvenliği politikalarının başarılı olabilmesinde eğitim temel etkenlerin başında gelmektedir. Günümüzde çalışanların eğitim düzeyleri ile iş sağlığı ve güvenliğine yönelik aldığı mesleki/teknik eğitimler iş kazası ve meslek hastalıklarının olumsuz etkilerini azaltmak için önem arz etmektedir. Bu çalışmanın amacı iş sağlığı ve güvenliği çerçevesinde çalışanların eğitim düzeyi ile iş kazası ve meslek hastalıkları arasındaki ilişkiyi ortaya koyarak yasal alandaki iş sağlığı ve güvenliği eğitimi düzenlemelerini incelemektir. Çalışma iş kazası ve meslek hastalıklarının önlenmesinde eğitimin etki düzeyini tespit ederek karar vericilere yön göstermesi bağlamında önem arz etmekte ve literatüre katkı sağlamaktadır. Çalışmada derinlemesine literatür taraması yapılarak elde edilen veriler betimsel analiz ile değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda çalışanların eğitim düzeyi ile iş kazası ve meslek hastalıkları arasında ilişki olduğu saptanmış, günümüzde yasal mevzuat kapsamında iş sağlığı ve güvenliğine yönelik doğrudan yapılan düzenlemelerin etkili olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İş Kazası, Meslek Hastalığı, İş Sağlığı ve Güvenliği, Eğitim

1. GİRİŞ

Hızlı bir şekilde gelişen ve değişen dünyada özellikle teknolojinin etkisiyle birlikte çalışma hayatında da önemli dönüşümler meydana gelmektedir. Sanayi devrimiyle birlikte ivme kazanan bu süreç beraberinde bazı risk ve tehlikeleri de ortaya çıkarmaktadır. Çalışma hayatında meydana gelen bu risk ve tehlikelerden başta çalışanlar olmak üzere toplumun her

kesimi olumsuz etkilenmektedir. Ülkeler bu olumsuz etkileri ortadan kaldırmak için özel politikalar üretmek zorundadır. İş sağlığı ve güvenliği uygulamaları da ülkelerin uyguladığı olduğu özel politikaların önemli bir kesimini oluşturmaktadır.

İş sağlığı ve güvenliği politikalarının temel amacı başta çalışanlar olmak üzere toplumun her kesimini çalışma hayatında meydana gelen ve iş kazası ile meslek hastalığı olarak ifade edilen kavramların olumsuz sonuçlarından korumaktır. Günümüzde iş kazası ve meslek hastalığı kavramları önemli birer sosyal risk olarak kabul edilmektedir. Çalışma hayatının tarafları olan devletler, işverenler ve çalışanlar bu sosyal riskin önlenmesine yönelik geliştirilen politikaların uygulanmasında önemli rollere sahiptirler. İş kazası ve meslek hastalığının önlenmesinde eğitim tarafların rollerini yerine getirmesinde etkin ve kilit bir araçtır. İş sağlığı ve güvenliği politikalarının uygulanmasında, toplumsal alanda yaygınlaştırılmasında eğitimin önemi göz ardı edilemez. Hem genel eğitim politikaları hem de doğrudan çalışma hayatına yönelik eğitim uygulamalarında iş sağlığı ve güvenliği konuları stratejik öneme sahiptir. Günümüzde ülkeler doğru eğitim politikaları ile iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarında başarılı sonuçlar elde etmiş, toplumsal alandaki olumsuz etkileri azaltmışlardır.

Bu çalışmanın temel yaklaşımını oluşturan iş kazası ve meslek hastalıklarının önlenmesinde eğitimin etkisini ortaya koymak için öncelikli olarak iş sağlığı ve güvenliğine yönelik temel kavramlar açıklanmış, iş kazası ve meslek hastalıklarının olumsuz sonuçları irdelenmiştir. Çalışmada daha sonra iş kazası ve meslek hastalığına maruz kalma ile çalışanların eğitim düzeyi arasındaki ilişki incelenmiş ve güncel yasal mevzuatta iş sağlığı ve güvenliği eğitimi yükümlülükleri değerlendirilmiştir. Çalışmanın son bölümünde karar verici ve politika üreticilere eğitim ile iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarına yönelik önerilerde bulunulmuştur.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVEDE İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ

Günümüzde iş sağlığı ve güvenliği çalışma hayatının önemli ve temel kavramları arasında yer almaktadır. İş sağlığı ve güvenliğinin geçmişten günümüze artan önemi ve etkisi üzerinde özel politikalar üretilmesini zorunlu bir duruma dönüştürmüştür. Günümüz devletleri iş sağlığı ve güvenliğini göz ardı etmeden toplumsal alanda pozitif etkiler yaratacak politika ve uygulamalar düzenlemelidir. Bu yaklaşım iş sağlığı ve güvenliğinin esasını oluşturan kavramların doğru tanımlanmasının önemini artırmıştır. İş sağlığı ve güvenliği çalışma hayatının temel kavramları arasında yer alan ve birbirine bağlantılı kavramlar olan iş, sağlık ve güvenlik kavramlarının bir araya gelmesi ile şekillenmiştir. İş sağlığı ve güvenliği ile onu

meydana getiren kavramlar ulusal ve uluslararası kuruluşların ilgi ve tanımlama alanlarından birini oluşturmaktadır.

Genelde toplumsal alanda bireylerin ve toplumun özelde ise çalışma hayatı içindeki çalışanlar ve diğer tarafların karşılaşılabilecekleri tehditleri ve olumsuz durumları ortadan kaldırmak, riskleri en az düzeye indirmek, beklenen ve beklenmeyen durumlara karşı gereken tedbirleri almak için uygulanacak olan politikaların odak noktasını iş sağlığı ve güvenliği oluşturmaktadır. İş sağlığı ve güvenliğini kavramsal olarak incelediğimizde iş sağlığı kavramı ile iş güvenliği kavramı iki alt kavram olarak değerlendirilmektedir.

İş sağlığı kavramı geniş anlamda çalışma hayatında çalışanların ruhsal, bedensel ve sosyal açıdan durumlarını korumak, ortaya çıkabilecek tehditlere ve tehlikelere karşı korumak, sağlık durumlarının olumsuzlaşmasını engellemek, uygun işler yapmasını sağlamak olarak ifade edilmektedir. (Gerek, 2000: 3). İş sağlığının esasında işin insana, insanın da işe uyumlu olması bulunmaktadır. Önemli uluslararası kuruluşlar arasında yer alan Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ve Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) iş sağlığını *“Çalışanın sadece fiziki değil aynı zamanda sosyal ve ruhsal bakımdan da tam bir iyilik halinde olması ve sağlık şartları açısından en iyi durumun sağlanarak sürdürülmesi faaliyetlerinin tamamı”* şeklinde ifade etmiştir. Bu yaklaşımla iş sağlığı çalışanların çalışma koşullarının olumsuz durumlarından etkilenmemesi için yapılan işlerle çalışanların uyumunu hedefleyen bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır (Çiçek ve Öcal, 2016: 109). İş sağlığının esasında çalışanların karşılaştıkları tehlike ve risklerin en az düzeye indirilmesi için sistematik faaliyetlerin bütünlüğü bulunmaktadır. (Şen, 2015: 124)

İş güvenliği kavramı çalışma koşulları içerinden işlerin icra edilmesi sırasında yapılan işin meydana getirdiği risk ve tehlikelerin azaltılarak olumsuz etkilerinin en aza indirilmesini sağlayan teknik faaliyetlerin bütünü olarak açıklanmaktadır (Horozoğlu, 2017: 266). İş güvenliğinin esasında çalışma ortamında ki risklerin azaltılması veya ortadan kaldırılması bulunmaktadır (TMMOB, 2011: 10).

İş sağlığı ve iş güvenliği kavramlarının birleşmesiyle ortaya çıkan; günümüz çalışma hayatının önemli bir kavramı olan iş sağlığı ve güvenliği kavramı ise ILO ve WHO tarafından çalışanların bedensel ve ruhsal sağlıkları ile refahlarının birlikte toplumsal alanlarda en üst düzeye yükseltilmesi olarak ifade etmişlerdir. Her iki kurum iş sağlığı ve güvenliğinde çalışma koşullarının olumsuz durumlarının ortadan kaldırılmasını ve çalışanların özellikle bedensel ve ruhsal olarak uygun işlerde çalışması gereken ortamların oluşturulması

gerekliliğini vurgulamıştır (T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, 2017: 3). İş sağlığı ve güvenliği kavramı genel olarak değerlendirildiğinde çalışma koşullarının başta çalışanlar olmak üzere çalışma hayatının tüm tarafları üzerinde meydana getirebileceği olumsuz etkileri sistemselsel bir yaklaşımla en az düzeye indirmek veya ortadan kaldırmak tanımlaması öne çıkmaktadır.

İş sağlığı ve güvenliğinin çalışma hayatında doğru ve yeterli düzeyde uygulanmaması sonucunda meydana gelen ve iş sağlığı ve güvenliği politikalarında önemli bir yere sahip olan diğer önemli kavramlar ise iş kazası kavramı ile meslek hastalığı kavramıdır. İş kazası kavramı ILO tarafından önceden planlanmadan zarara yol açan olay, WHO tarafından ise yine plansız bir şekilde çalışanların yaralanmasına, hayatını kaybetmesine ve makine teçhizatın zarar görerek üretimin durmasına yol açan durum olarak ifade etmişlerdir. (Yılmaz, 2013: 28) Ulusal mevzuat açısından iş kazası kavramı incelendiğinde ise ilk olarak 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanununda yer alan tanım öne çıkmaktadır. 6331 sayılı kanunda iş kazası işletmeler de yapılan işlerle ilgili meydana gelen, ölüm ve yaralanmaya neden olan olay şeklinde açıklanmaktadır (6331 S.K. Md.7/b). Ulusal mevzuatta yer alan ve çalışma hayatını doğrudan ilgilendiren diğer önemli bir mevzuat olan 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununda ise iş kazası farklı faktörlerin bütünsel yapısı olarak ifade edilmiştir. 5510 sayılı kanuna göre iş kazası; sigortalının işletme bulunduğu esnada, işveren tarafından verilen işi icra ederken, işyeri dışında ise yine yürüttüğü görev kapsamında, işveren tarafından sağlanan araçla işe gelip giderken, emziren kadın çalışanın süt izindeyken meydana gelen ve çalışana zarar veren olay şeklinde açıklanmıştır (5510 S.K. Md. 13).

Meslek hastalığı kavramı ise ILO ve WHO tarafından çalışanların yapmış oldukları işler sonucunda zararlı bir etkenin vücutlarına zarar vermesi sonucunda ortaya çıkan hastalıklar grubu şeklinde ifade edilmiştir (Güven, 2011: 11). 6331 sayılı kanun meslek hastalığını tanımlarken yapılan iş sonucu ortaya çıkan riskler sebebiyle maruz kalınan hastalık şeklinde açıklamıştır. (6331 S.K. Md. 3/1) 5510 Sayılı Kanunda ise sigortalı olarak çalışanların icra ettikleri işler nedeni ile işin yapılma şartları sonucunda uğradığı geçici veya sürekli hastalık olarak tanımlanmıştır. (5510 S.K. Md.14)

İş sağlığı, iş güvenliği, iş sağlığı ve güvenliği, iş kazası ve meslek hastalıkları kavramlarının doğru ve etkin bir biçimde tanımlanması hem uygulanacak politikalar hem de çalışma hayatının taraflarının yasal yükümlülük ve haklarının doğru bir şekilde gerçekleşmesi

açısından önemlidir. Bu hususta özellikle kavramların ulusal mevzuattaki yeri ile uluslararası mevzuattaki yerinin uyumlu ve bütünleşik olması önem arz etmektedir.

3. İŞ KAZASI VE MESLEK HASTALIKLARININ ETKİLERİ

Üretim araç ve yöntemlerinde meydana gelen değişimle birlikte iş sağlığı ve güvenliğinin önemi her geçen gün artmaktadır. İş sağlığı ve güvenliği uygulamalarının tam olarak yerine getirilmemesi sonucu meydana gelen iş kazaları ve meslek hastalıklarının olumsuzlukları çok yönlü boyutlarıyla toplumun her kesimini etkilemektedir. İş sağlığı ve güvenliğinin temel hedefi çalışanları korumak, üretim güvenliğini sağlamak ve iş yerlerinin güvenliğini sürdürmek vardır (Yiğit, 2011: 2). Teknik, ekonomik ve sosyal yönleri iş sağlığı ve güvenliği politikalarının önemini artırmaktadır (Gerek, 2000: 15).

Sürekli değişim ve dönüşüm içinde olan çalışma hayatında iş kazası ve meslek hastalıklarının maddi ve manevi kayıpları önemli boyutlardadır. Çalışanlar iş kazaları ve meslek hastalıklarından en çok etkilenen taraftır. Çalışanlar iş kazası veya meslek hastalığı sonucunda öncelikle bedenen zarar görmekte daha sonra bu durumun çalışma hayatından uzak kalmalarına neden olmasıyla maddi zarara dönüşmektedir. Çalışanlar iş kazası ve meslek hastalıklarından aynı zamanda psikolojik yönden de etkilenmekte korku, güvensizlik, huzursuzluk gibi duygulara maruz kalmaktadır (Selcan, 1985: 119; Akyiğit, 2018).

İş kazaları ve meslek hastalıklarının işverenler açısından maliyeti ise maddi ve manevi açıdan değerlendirilmektedir. İşverenler işletmelerinde meydana gelen iş kazası veya meslek hastalıklarından ilk olarak psikolojik yönden etkilenmekte derin endişe ve kaygı duymaktadırlar. Psikolojik etkiler dışında iş kazası ve meslek hastalıklarının maddi yönleri de işverenler de önemli olumsuz etkiler meydana getirmektedir (Demir, 2014). İşverenlerin karşılaştıkları maliyetler doğrudan ve dolaylı maliyetler olarak açıklanmaktadır. Doğrudan maliyetler; sosyal güvenlik kurumuna ödenen primler, tıbbi müdahale ve tedavi masrafları, geçici veya sürekli iş göremezlik giderleri, ölüm giderleri, mahkeme giderleri, nakdi tazminatlar olarak ifade edilmektedir. İşverenlerin karşılaşmış olduğu dolaylı maliyetler ise daha geniş kapsamlıdır. Dolaylı maliyetler işletmelerde meydana gelen zararların giderilmesi, üretim araç gereçlerinin onarımı, kayıp işgünleri maliyetleri, kayıp üretim maliyetleri, işin durmasından kaynaklanan kayıplar, yönetsel kayıplar şeklinde açıklanmaktadır (Akin, 2014).

İş kazaları ve meslek hastalıklarının toplumsal açıdan maliyetleri incelendiğinde özellikle beşeri ve ekonomik kayıplar öne çıkmaktadır. İş kazası ve meslek hastalıkları sonucunda bir toplumun en önemli kaynağı olan beşeri sermaye çok boyutlu zarar görmekte ve olumsuz etkilenmektedir. Ekonomik boyutuyla ise ortaya çıkan üretim ve diğer maddi kayıplar olumsuz etkiler meydana getirmektedir. Ekonomik kayıplar sonucunda ülkenin kaynakları zarar görmekte, telafisi güç kayıplar ortaya çıkmaktadır (Odabaşı, 1983).

İş kazası ve meslek hastalıklarının etkileri genel olarak değerlendirildiğinde tek bir çalışandan ülkenin genelini etkileyecek düzeyde geniş kapsamlı sonuçlar ortaya çıkaran bir durum olarak şekillenmektedir. Toplumun geneli açısından değerlendirildiğinde iş kazaları ve meslek hastalıklarının sistematik iş sağlığı ve güvenliği politikalarıyla önlenmesi bu alanda üretilen politikaları etkilemekte ve önemini artırmaktadır.

4. EĞİTİMİN İŞ KAZASI VE MESLEK HASTALIKLARININ ÖNLENMESİNDE ÖNEMİ VE ETKİSİ

İş sağlığı ve güvenliği kapsamında uygulanan doğru politikalar iş kazası ve meslek hastalıklarının meydana getireceği zararları en az düzeye indirmektedir. İş sağlığı ve güvenliğine yönelik politikaların uygulanmasında devlet en önemli taraftır. Devlet, iş sağlığı ve güvenliği politikalarının yaygın bir şekilde uygulanması, iş kazası ve meslek hastalıklarının önlenmesi için yasal çerçeveyi oluşturma, denetimlerde bulunma ve gerekli durumlarda yaptırımlar uygulama hakkına ve yetkisine sahiptir. Devletten sonra özellikle işverenler diğer önemli bir taraf olarak iş sağlığı ve güvenliği politikalarının uygulanmasında yer almaktadır. İşverenler devletin izleyeceği politikaları işletmelerinde uygulamak ve yasal çerçevede ki şartları yerine getirmek zorundadır (Süzek, 1985: 3).

İş sağlığı ve güvenliğinin giderek artan önemiyle birlikte özellikle iş kazası ve meslek hastalıklarının meydana getirdiği olumsuz etkilerin maliyetleri, çalışma koşullarında önlemler alınması gerektiği konusundaki bilinci artırmıştır. Teknolojinin etkisiyle hızlı bir gelişim ve dönüşüm gösteren çalışma koşullarında hem çalışanların hem de toplumun genelinin maruz kaldığı tehlike ve risklerinde boyutları da değiştirmiştir (Demirbilek, 2005). Çalışma koşullarının güvenli ve emniyetli olması, çalışanların ve üretimin korunması iş sağlığı ve güvenliğinin öncelikleri arasındadır. Bu bağlamda ilk olarak iş kazası ve meslek hastalıklarının azaltılmasını hedefleyen iş sağlığı ve güvenliğinin toplumsal alanda yaygınlaşması ve benimsenmesini gereklidir. Etkin bir iş sağlığı ve güvenliği eğitimi

politikası ve bilinci oluşturulması bu durumun gerçekleşmesinde olumlu etki yapacaktır (Kitamura, 2014).

Eğitim bireylerde bilgi, bilinç ve ilgi düzeyini artırmaktadır. İş sağlığı ve güvenliğinin uygulanmasında da hem örgün eğitimin hem de işbasında yapılan eğitimlerin önemi büyüktür. İş kazalarının büyük bir kısmı insan kaynaklı hatalardan meydana gelmektedir. Çalışma hayatının verilerini incelediğimizde çalışanların iş kazası ve meslek hastalıklarına maruz kalması ile eğitim arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır (Işık, 2016). Çalışanların eğitim düzeyi arttıkça iş kazası ve meslek hastalığına maruz kalma düzeyleri düşmekte, eğitim düzeyi daha düşük çalışanlarda ise iş kazası ve meslek hastalığına maruz kalma oranlarının yüksek olmaktadır. Eğitim seviyesi ile iş kazası ve meslek hastalığı arasındaki bu bağlantılı durumun esasında eğitimle birlikte çalışanlarda oluşan iş sağlığı ve güvenliği bilinci vardır. Örgün ve mesleki/teknik eğitim kapsamında yapılan faaliyetler sonucunda çalışanların bilinç ve bilgi düzeyi artarken çalışma koşullarında ki risk ve tehlikeleri daha rahat bir şekilde analiz edebilme kabiliyetine de ulaşmaktadırlar (Gerek, 2000: 33).

Eğitim düzeyinin diğer bir etkisi de özellikle çalışanların işgücü piyasalarında sahip oldukları niteliklerle ilgilidir. Eğitim düzeyi düşük olan çalışanlar genel olarak daha ağır ve tehlikeli işlerde bedeni çalışmanın yoğun olduğu ortamlarda yer alırken, eğitim düzeyi yüksek olan çalışanlar ise ar-ge, yönetim, tasarım vb. işlerde çalışarak daha güvenli çalışma ortamı içinde bulunmaktadır. Eğitim düzeyi düşük çalışanların büyük kısmı maruz kaldıkları tehlike ve risklerin farkında değildirler (Işık, 2016). Bu doğrultuda özellikle eğitim seviyesi hangi düzeyde olursa olsun çalışanların iş sağlığı ve güvenliği bilinç ve bilgi düzeyini artırmak önemlidir. Eğitimle birlikte iş kazası ve meslek hastalıklarının olumsuz etkileri azalmakta, çalışanlar daha güvenli ve verimli bir şekilde çalışma hayatının içinde yer almaktadır. Eğitim iş kazası ve meslek hastalıklarının önlenmesi için sistematik bir şekilde uygulanmalıdır

Çalışma hayatının önemli bir tarafı olan devlet iş sağlığı ve güvenliği eğitimine yönelik düzenlemelerde bulunmuştur. Türkiye’de 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu kapsamında yapılan düzenlemelerde 2013 yılında yürürlüğe giren ‘‘Çalışanların İş Sağlığı ve Güvenliği Eğitimlerinin Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik’’ esas teşkil etmektedir. İlgili yasal düzenlemeler kapsamında iş sağlığı ve güvenliği eğitiminin amacı çalışma koşullarında ve işletmelerde sağlıklı ve güvenli bir ortamı tesis etmek, çalışanların işletmelerde yasal hak ve sorumluluklarını öğrenmelerini sağlamak, mesleki ve sağlık risklerine karşı alınacak önlemleri öğretmek ve iş sağlığı ve güvenliği bilincini oluşturmak olarak ifade edilmiştir.

Yasal düzenlemede iş sağlığı ve güvenliği eğitimine yönelik düzenlemelerde işverenlerin sorumlulukları açık bir şekilde belirtilmiştir. 6331 sayılı kanun kapsamında işverenlerin yükümlülükleri öncelikli olarak işle ilgili sağlık ve güvenlik tedbirlerini almak olarak tanımlanmıştır. İşverenler bu kapsamda iş sağlığı ve güvenliğine yönelik tedbirleri alma, riskleri önleme ve eğitimle bilgilendirme yapma zorunluluğuyla yükümlü kılınmıştır. (6331 S.K./Md. 4). İşverenlerin bu sorumlulukları karşısında çalışanlarda işverenlerin iş güvenliğiyle ilgili verecekleri talimatlara uymak, aldıkları eğitimleri uygulamak ve verilen donanımları kullanmak zorundadır. (6331 S.K./Md. 19)

İşverenler çalışanlarına yönelik iş sağlığı ve güvenliği eğitimi kapsamında eğitim programlarını hazırlama, eğitimler için uygun yer, araç ve gereçleri temin etme, çalışanlarının eğitime katılmasını sağlama ve eğitimleri kayıt altına alma, eğitim sonunda katılım belgesi verme yükümlülükleri bulunmaktadır (Sümer, 2019). İş sağlığı ve güvenliği eğitimlerinin içeriği işletmelerin tehlike sınıfına göre farklılık göstermektedir. İşverenler yeni çalışmaya başlayanlara işe başlamadan önce, görev yeri veya kullandığı makine, teçhizat değişen çalışanlara, iş kazası geçirip işe yeniden başlayacak olanlara ve altı aydan fazla işten uzak kalan çalışanlara tekrar işe dönmeye önce eğitim vermek zorundadır. Eğitim süresi ve tekrarı işletmelerin tehlike sınıflarına göre belirlenmekte, çok tehlikeli işletmelerde yılda bir, tehlikeli sınıftaki işletmelerde iki yılda bir ve az tehlikeli işletmelerde ise üç yılda bir bu eğitimler tekrarlanmaktadır. (6331 S.K./Md.17).

5. DEĞERLENDİRME

İş kazası ve meslek hastalıklarının önlenmesinde önemli etkenlerin başında eğitim gelmektedir. Eğitimin bireylerin davranışlarını kontrol altına alması, geliştirmesi ve çalışma ortamlarında güvenli hareketlerini desteklemesi, iş kazası ve meslek hastalıklarının büyük oranda insan odaklı olması nedeniyle eğitimin önemini artırmaktadır. İş sağlığı ve güvenliği eğitiminin temel amacı iş kazası ve meslek hastalıklarının ortaya çıkış nedenlerini, oluşumunu, önlemlerini irdelemektir. İş sağlığı ve güvenliğine yönelik eğitimler örgün eğitim döneminde icra edilen eğitimler ve mesleki/teknik eğitimler olarak iki grupta birbirini tamamlayıcı şekilde planlanması hedeflenen amaçlara ulaşılmasını kolaylaştıracaktır.

Türkiye yapmış olduğu yasal düzenlemelerle iş sağlığı ve güvenliği alanında önemli ilerlemeler elde etmiş olmasına rağmen henüz tam olarak istenilen düzeye ulaşamamıştır. İş kazası ve meslek hastalıklarının oranları dikkate alındığında iş sağlığı ve güvenliği eğitiminin tam olarak uygulanmadığı geliştirilmesi gereken eksik yönleri olduğu ve daha etkin

planlamaların yapılması gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır. İş sağlığı ve güvenliğine yönelik hem örgün hem mesleki/teknik eğitimlerin sonucunda iş sağlığı ve güvenliği bilincinin oluşturulması gerekmektedir. Eğitimlerin doğru ve etkin bir şekilde planlanması, uygulanması daha başarılı sonuçların elde edilmesini sağlayacaktır.

İş sağlığı ve güvenliği alanında eğitimlerin iyileştirilebilmesi için çalışanlara yönelik uygun eğitim yöntemlerinin geliştirilmesi, işbaşı eğitiminde verilen eğitimle işin uyumlu olması, eğitim süresinin doğru düzenlenmesi, eğitim veren eğitimcilerin yeterliliklerinin bulunması, eğitim alanların sahada takip edilmesi, eğitimin işverenle kontrollü yapılması gereklidir. Örgün eğitimde özellikle iş sağlığı ve güvenliği bilincinin oluşturulması, mesleki/teknik eğitimin zemininin oluşturulmasında ki etkinliği artıracaktır.

Günümüzde iş kazası ve meslek hastalıklarının meydana getirdiği olumsuz durumların maddi ve manevi boyutları göz önünde bulundurulduğunda ülkelerin gelişmişlik düzeyini artırmak için üretim kaynaklarını koruma, beşeri sermayeyi güven altında bulundurma noktasında iş sağlığı ve güvenliği politikalarına önem vermek zorundadır. İş sağlığı ve güvenliği uygulamalarında başarılı sonuçlar eğitimle gerçekleştirilebilir. Eğitim iş kazaları ve meslek hastalıklarının önlenmesinde kilit rol üstlenmektedir ve bu alanda yapılacak olan politikalarda göz ardı edilemeyecek konumdadır.

KAYNAKÇA

- 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5510.pdf>
- 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6331.pdf>
- Akın, L., *İş Sağlığı ve Güvenliği Kanununun İşverenin Hukuki Sorumluluğuna Etkisi*, Mühfd, Prof. Dr. Ali Rıza Okur'a Armağan, Cilt 20, Sayı 1, s. 657-673, 2014
- Akyiğit, E., *İş Hukuku*, İstanbul, Seçkin Yayıncılık, 2018.
- Çiçek, Ö. ve Öçal, M., *Dünyada Ve Türkiye'de İş Sağlığı ve İş Güvenliğinin Tarihsel Gelişimi*, Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, Cilt 5, Yıl 5, Sayı 11, 2016
- Demirbilek, T. *İş Güvenliği Kültürü*. Legal Yayınları. İzmir. 2005
- Demir, F., *İş Sağlığı ve Güvenliği Önlemlerinin Alınmasında İşverenin Sorumluluğu*, Mühfd, Prof. Dr. Ali Rıza Okur'a Armağan, Cilt 20, Sayı 1, s. 675-703.,2014
- Gerek, N. *İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir. 2000
- Güven, R., *Meslek Hastalıkları Rehberi*, Çalışma Ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürlüğü, Matsa Basımevi, Ankara. 2011
- Horozoğlu, K., *İş Kazalarının İş Sağlığı ve Güvenliği Açısından Analizi*, Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 7, Sayı 1, Karabük. 2017

- Işık, R., *İş Sağlığı ve Güvenliği İçin Eğitim ve Öğretim*. İş Sağlığı ve Güvenliği Dergisi, 30(6), 28-31. 2016
- Kitamura, Y., *The Possibility of Holistic Safety Education In Japan: From The Perspective of Education For Sustainable Development*. International Association of Traffic and Safety Sciences, 38(1), 40-47, 2014
- Odabaşı M., *Ekonomik Açıdan İş Kazaları, Çeşitli Boyutları ve Çözüm Önerileri İle İş Kazaları Seminer Bildirileri*, MPM Yayınları, Ankara, 1983
- Selcan T., *İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği*, Kazancı Yayınları, İstanbul, 1985
- Sümer, H. H., *İş Sağlığı ve Güvenliği Hukuku*, Seçkin Yayıncılık, İstanbul 2019.
- Süzek S., *İş Güvenliği Hukuku*, Savaş Yayınları, Ankara, 1985.
- Şen, M., *İş Sağlığı ve Güvenliği Kavramı, Tarihsel Gelişimi ve Dayanakları*, Melikşah Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 4, Sayı 1, Kayseri., 2015
- T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, *Mesleki Gelişim, İş Sağlığı ve Güvenliği*, Ankara. 2017
- TMMOB, *İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Alanında Temel Bilgiler*, TMMOB İstanbul İl Koordinasyon Kurulu, Özdil Basımevi, İstanbul. 2011
- Yılmaz, A. İ., *İş Sağlığı ve Güvenliğinde Kaza Zinciri Teorisinin Önemi İle Açık İşletmelerdeki Tehlikeli Hareket ve Tehlikeli Durumlar*, Yer Altı Kaynakları Dergisi, Yıl 2, Sayı 3, 2013
- Yiğit A. *İş Güvenliği*, 2. Baskı, Alfa Aktüel Yayınları, Bursa, 2011

REVISITING STRATEGIES TO ALLEVIATE CHILD LABOUR AND CHILD POVERTY

Doç. Dr. Doğa Başar SARIİPEK

Kocaeli Üniversitesi, sariipek@kocaeli.edu.tr – 0000-0002-3525-5199

Doç. Dr. Gökçe CEREV

Kocaeli Üniversitesi, gokce.cerev@kocaeli.edu.tr – 0000-0001-9908-343X

Ekrem BULUT

Kocaeli Üniversitesi, ekrembulut41@gmail.com

ABSTRACT

Child labour is a global phenomenon that affects millions of children and their families. It deprives children of their rights to education, health, and protection, and exposes them to various forms of socioeconomic risks, such as social exclusion and poverty. Child poverty is both a cause and a consequence of child labour, as it creates a vicious cycle of deprivation and vulnerability. This paper aims to explore the linkages between child labour and child poverty, and to propose effective strategies to combat child labour and alleviate child poverty. The paper adopts a theoretical and conceptual approach based on literature review by taking into account not only income but also other dimensions of well-being such as education, health, nutrition, and protection. The paper also reviews the existing policies and programmes that address child labour and child poverty at the national and international levels, and identifies the gaps and challenges in their implementation. The paper suggests that a comprehensive and integrated strategy is needed to tackle child labour and child poverty, which should include the following elements: (1) strengthening the legal and institutional frameworks to protect children's rights and enforce labour standards; (2) enhancing the access and quality of education for all children, especially those who are out of school or at risk of dropping out; (3) improving the social protection systems to provide adequate income support and social services for poor and vulnerable families; (4) promoting decent work opportunities for adults, especially for women and youth, to reduce their dependence on child labour; and (5) fostering partnerships and coordination among different stakeholders, such as governments, civil society, private sector, media, and international organizations, to mobilize resources and expertise for the common goal of building bridges to a brighter tomorrow for children.

Keywords: child labour, child poverty, children's social integration, children's social protection

ÖZET

Çocuk işçiliği, milyonlarca çocuğu ve ailelerini etkileyen küresel bir olgudur. Çocukları eğitim, sağlık ve korunma haklarından mahrum bırakarak, onları sosyal dışlanma ve yoksulluk gibi çeşitli sosyoekonomik risklere açık hale getirmektedir. Çocuk yoksulluğu, yoksulluk ve kırılanlık kısır döngüsü yarattığından, çocuk işçiliğinin hem nedeni hem de sonucudur. Bu çalışma, çocuk işçiliği ve çocuk yoksulluğu arasındaki bağlantıları araştırmayı ve çocuk işçiliği ile mücadele ve çocuk yoksulluğunu azaltmaya yönelik etkili stratejiler önermeyi amaçlamaktadır. Çalışma, sadece geliri değil aynı zamanda eğitim, sağlık,

beslenme ve koruma gibi refahın diğer boyutlarını da dikkate alarak literatür taramasına dayalı teorik ve kavramsal bir yaklaşım benimsemektedir. Çalışma ayrıca ulusal ve uluslararası düzeyde çocuk işçiliği ve çocuk yoksulluğunu ele alan mevcut politika ve programları gözden geçirmekte ve bunların uygulanmasındaki boşlukları ve zorlukları tespit etmektedir. Buradan yola çıkarak, çocuk işçiliği ve çocuk yoksulluğu ile mücadele için aşağıdaki unsurları içeren kapsamlı ve entegre bir stratejiye ihtiyaç duyulduğu belirtilebilir ve şu öneriler ileri sürülebilir: (1) çocuk haklarının korunması ve çalışma standartlarının uygulanması için yasal ve kurumsal çerçevelerin güçlendirilmesi; (2) özellikle okula gitmeyen veya okulu bırakma riski altındaki çocuklar olmak üzere tüm çocukların eğitime erişiminin ve eğitim kalitesinin artırılması; (3) yoksul ve kırılgan ailelere yeterli gelir desteği ve sosyal hizmetler sağlamak için sosyal koruma sistemlerinin iyileştirilmesi; (4) çocuk işçiliğine bağımlılıklarını azaltmak için yetişkinler, özellikle de kadınlar ve gençler için insana yakışır iş fırsatlarının teşvik edilmesi; ve (5) çocuklar için daha parlak bir yarına köprüler kurma ortak hedefi doğrultusunda kaynakları ve uzmanlığı harekete geçirmek için hükümetler, sivil toplum, özel sektör, medya ve uluslararası kuruluşlar gibi farklı paydaşlar arasında ortaklıkların ve koordinasyonun teşvik edilmesi.

Anahtar Kelimeler: çocuk işçiliği, çocuk yoksulluğu, çocukların sosyal entegrasyonu, çocukların sosyal korunması

1. INTRODUCTION: WHAT IS CHILD LABOUR AND CHILD POVERTY AND WHY ARE THEY IMPORTANT ISSUES?

Child labour and child poverty are two interrelated phenomena that affect millions of children around the world. According to the International Labour Organization (ILO), child labour refers to any work that deprives children of their childhood, their potential and their dignity, and that is harmful to their physical and mental development. Child poverty, on the other hand, is defined as the lack of material, social and emotional resources that are necessary for children to survive, develop and thrive (ILO, 2017).

One of the main causes of child labour and child poverty is the lack of access to quality education. Education is a fundamental human right and a key factor for social and economic development. However, many children in developing countries are unable to attend school due to various barriers, such as distance, cost, discrimination, violence, or lack of infrastructure and teachers. As a result, they are forced to work in hazardous and exploitative conditions, such as agriculture, mining, manufacturing, or domestic service. These jobs not only expose them to physical and psychological risks, but also prevent them from acquiring the skills and knowledge that could help them escape poverty in the future (GPE, 2017).

Another cause of child labour and child poverty is the unequal distribution of income and wealth. The gap between the rich and the poor is widening both within and between countries. This creates a vicious cycle of deprivation and exploitation, where poor families have to rely on their children's income to meet their basic needs, while rich families benefit from cheap labour and consumer goods. Furthermore, this inequality also affects the availability and quality of public services, such as health care, sanitation, water, and social protection, which are essential for children's well-being (UNICEF, 2020).

The consequences of child labour and child poverty are devastating for both individuals and societies. Firstly, child labour and child poverty violate children's rights to life, health, education, protection, participation, and dignity. These rights are enshrined in the United Nations Convention on the Rights of the Child (CRC), which is the most widely ratified

human rights treaty in history. Secondly, child labour and child poverty impair children's physical and mental development. They can cause malnutrition, stunting, illness, injury, trauma, stress, low self-esteem, and depression. These effects can have long-term implications for children's cognitive abilities, emotional stability, social skills, and productivity (GPE, 2017). Thirdly, child labour and child poverty hinder social and economic progress. They reduce human capital formation, limit innovation and creativity, increase social unrest and violence, undermine democracy and governance, and perpetuate intergenerational cycles of poverty.

Therefore, it is evident that child labour and child poverty are important issues that require urgent attention and action. Some of the possible solutions include:

Providing universal access to free and quality education for all children. This would not only enhance children's learning outcomes and opportunities but also reduce their vulnerability to exploitation and abuse (GPE, 2017).

Promoting decent work for adults and youth. This would increase family income and reduce dependency on children's earnings. It would also create a positive role model for children and encourage them to pursue their aspirations.

Strengthening social protection systems. This would provide adequate support for poor families to cope with shocks and risks. It would also prevent them from resorting to harmful coping strategies such as sending their children to work or marrying them off early (ILO, 2010).

Enforcing laws and regulations against child labour. This would protect children from hazardous and illegal work practices. It would also deter employers from hiring children below the minimum age or violating their rights (GPE, 2017).

Raising awareness and mobilizing stakeholders. This would increase public knowledge and understanding of the causes and consequences of child labour and child poverty. It would also foster collaboration and coordination among different actors such as governments, international organizations, civil society, media, and private sector to address these issues effectively.

In conclusion, child labour and child poverty are two serious and interconnected problems that affect millions of children around the world. They are caused by various factors, such as lack of education, inequality, and poor governance. They have negative impacts on children's rights, development, and potential. They also hamper social and economic development. Therefore, it is imperative to take action to prevent and eliminate these issues. Some of the possible solutions include providing education, decent work, social protection, law enforcement, and awareness raising. By doing so, we can ensure a better future for children and humanity.

2. CAUSES AND CONSEQUENCES: HOW ARE CHILD LABOUR AND CHILD POVERTY RELATED TO EACH OTHER AND WHAT ARE THEIR IMPACTS ON CHILDREN, FAMILIES, AND SOCIETY?

Child labor and child poverty are interconnected issues that have significant impacts on children, their families, and society as a whole. The relationship between child labor and child poverty is complex, and the two problems reinforce each other, leading to a cycle of disadvantage.

Child labor often arises from economic necessity, as impoverished families may depend on their children's income to make ends meet. The lack of resources and access to education, healthcare, and basic necessities can force children into the workforce. Therefore, child labor perpetuates the cycle of poverty. When children are forced to work at a young age, they miss out on education and the opportunity to acquire skills, which hinders their future earning potential, trapping them in a cycle of poverty (ILO, 2019).

As regards the negative effects, child labor can result in physical and psychological harm. Children engaged in hazardous work may face injuries, health issues, and psychological trauma. They also miss out on a nurturing childhood. Child labor also deprives children of education, limiting their future prospects. Lack of education perpetuates the cycle of poverty by limiting opportunities for better-paying jobs. Moreover, child labor can stunt children's physical and cognitive development. They often lack the time and resources for play, social interaction, and skill development. On top of these, working children are more vulnerable to exploitation, abuse, and trafficking. They are often trapped in dangerous and exploitative situations (ILO, 2017; Beegle et.al., 2014).

The negative impacts are not only on children, but can also have devastating effects on their families and society at large. Families relying on child labor for income often struggle to escape poverty. This perpetuates intergenerational poverty. Besides, child labor can isolate families from their communities due to the secrecy often associated with illegal or exploitative work. Engaging children in labor can lead to legal consequences for parents or employers, further exacerbating family hardships. Considering the effects on society, a society with a significant child labor problem may face a shortage of skilled workers in the future, limiting economic growth and development. Besides, child labor contributes to social inequality and reinforces the poverty gap, as marginalized and vulnerable groups are disproportionately affected. As the last one, child labor can hinder a country's economic development by limiting human capital and perpetuating low-wage industries (ILO, 2017; Beegle et.al., 2014; Cigno et.al., 2002).

As can be seen, child labor and child poverty have not only micro but also macro effects. Therefore, tackling these twin problems will not only benefit poor individuals or households, but also society as a whole.

3. CURRENT SITUATION: WHAT ARE THE GLOBAL AND REGIONAL TRENDS AND CHALLENGES OF CHILD LABOUR AND CHILD POVERTY?

According to the latest global estimates by the ILO and UNICEF (UNICEF/ILO, 2021), the number of children in child labour has risen to 160 million worldwide – an increase of 8.4 million children in the last four years. This means that almost 1 in 10 of all children worldwide are in child labour. The majority of them (79 million) are in hazardous work, which is likely to harm their health, safety or morals. The report also warns that the COVID-19 pandemic has exacerbated the situation, putting 9 million additional children at risk of being pushed into child labour by the end of 2022.

The global trends of child labour and child poverty vary across regions and countries. In sub-Saharan Africa, population growth, recurrent crises, extreme poverty, and inadequate social protection measures have led to an additional 16.6 million children in child labour over the past four years. This region has the highest prevalence of child labour (23.8 per cent) and hazardous work (10.7 per cent) among all regions. In Asia and the Pacific, the number of children in child labour has decreased by 8 per cent since 2016, but still remains high at 62.1 million. This region also has the largest number of children living in extreme poverty (326

million). In Latin America and the Caribbean, the number of children in child labour has increased by 3 per cent since 2016, reaching 10.7 million. This region also faces high levels of inequality, violence, migration, and environmental degradation. [In other regions, such as Europe and Central Asia, North America, and Arab States, the data on child labour and child poverty are limited or outdated, but some evidence suggests that these issues are also prevalent and persistent \(UNICEF/ILO, 2021\).](#)

The challenges of addressing child labour and child poverty are complex and multifaceted. They require a holistic and coordinated approach that involves multiple stakeholders and sectors. Some of the key challenges include:

Lack of political will and commitment. Despite the international conventions and national laws that prohibit child labour and protect children's rights, many governments lack the political will or capacity to enforce them effectively. Moreover, some governments may prioritize economic growth over social welfare, or may be influenced by vested interests that benefit from cheap and exploitable labour (Patrick, 2020; Hindman, 2002; Thévenon and Edmonds, 2019).

Lack of data and evidence. The availability and quality of data on child labour and child poverty are often insufficient or unreliable. This hampers the monitoring and evaluation of the situation, as well as the design and implementation of policies and programs. Furthermore, there is a need for more rigorous research and analysis on the causes, consequences, and solutions of these issues (Geovani et.al., 2021; Patrick, 2020).

Lack of resources and coordination. The fight against child labour and child poverty requires adequate financial, human, and technical resources, as well as effective coordination and collaboration among different actors such as governments, international organizations, civil society, media, and private sector. However, these resources and coordination are often scarce or fragmented, leading to duplication or gaps in efforts and outcomes (Geovani et.al., 2021; Buheji, 2019; Thévenon and Edmonds, 2019)

Therefore, it is evident that child labour and child poverty are two serious and interconnected problems that affect millions of children around the world. They have different global and regional trends, as well as various challenges. Some of the possible solutions include:

Enhancing political will and commitment. This involves raising awareness and advocacy on the importance and urgency of ending child labour and child poverty, as well as holding governments accountable for their obligations and commitments. It also involves engaging with other stakeholders, such as employers, workers, consumers, and investors, to promote ethical and responsible practices (Weber and Abbasi, 2023; Hakovirta et.al, 2020; Ramaswamy and Seshadri, 2020, Churchill et.al. 2021).

Improving data and evidence. This involves strengthening the collection, analysis, and dissemination of reliable and comparable data on child labour and child poverty, using harmonized definitions, indicators, and methodologies. It also involves conducting more research and evaluation on the effectiveness and impact of policies and programs (Churchill et.al. 2021; Hakovirta et.al, 2020).

Increasing resources and coordination. This involves mobilizing more domestic and international resources to support the prevention and elimination of child labour and child poverty, as well as ensuring their efficient and transparent allocation and utilization. It also involves enhancing the coordination and cooperation among different actors and sectors, using common frameworks, platforms, and mechanisms (Weber and Abbasi, 2023; Ramaswamy and Seshadri, 2020).

Consequently, preventing child labor and child poverty requires concerted and unified action involving various sectors and institutions at both national and international levels. Otherwise, measures against these twin problems can only provide temporary solutions.

4. POLICIES AND PROGRAMS: WHAT ARE THE EXISTING LAWS, REGULATIONS, AND INTERVENTIONS TO PREVENT AND REDUCE CHILD LABOUR AND CHILD POVERTY? WHAT ARE THEIR STRENGTHS AND LIMITATIONS?

One of the main legal frameworks for addressing child labour and child poverty is the Convention on the Rights of the Child (CRC), which is the most widely ratified human rights treaty in history. The CRC recognizes children as subjects of rights, not objects of protection, and sets out a comprehensive set of rights for children, including the right to be free from exploitation, the right to education, the right to health, the right to social security, and the right to participation. The CRC also has three optional protocols that deal with specific issues related to child labour and child poverty: the Optional Protocol on the involvement of children in armed conflict, the Optional Protocol on the sale of children, child prostitution and child pornography, and the Optional Protocol on a communications procedure (UN, 1989/2011). The CRC and its optional protocols provide a universal normative standard for states to respect, protect and fulfill the rights of children, as well as a mechanism for monitoring and reporting on their implementation.

Another key legal framework for addressing child labour and child poverty is the ILO's International Programme on the Elimination of Child Labour (IPEC), which was launched in 1992. IPEC aims to progressively eliminate all forms of child labour through a four-pillar strategy: strengthening national capacities and legal frameworks; enhancing social protection systems; promoting quality education and vocational training; and supporting social dialogue and partnerships (ILO, n.d.). IPEC also supports the ratification and implementation of two core ILO conventions on child labour: Convention 138 on the Minimum Age for Admission to Employment and Work, which sets a general minimum age of 15 years (or 14 years in some developing countries) for entry into work; and Convention 182 on the Worst Forms of Child Labour, which prohibits all forms of slavery, trafficking, forced labour, debt bondage, serfdom, prostitution, pornography, illicit activities, or hazardous work for children under 18 years. These conventions provide a legal basis for states to adopt national laws and policies to prevent and eliminate child labour.

In addition to these global legal frameworks, there are also various regional and national laws, regulations, and interventions that address child labour and child poverty. For example, in Africa, there is the African Charter on the Rights and Welfare of the Child (ACRWC), which is a regional human rights instrument that complements the CRC. The ACRWC reaffirms the rights of children as enshrined in the CRC but also addresses some specific issues relevant to the African context, such as harmful cultural practices, armed conflicts, refugee children, street children, child-headed households, and children with disabilities (Organization of African Unity, 1990/1999). In Latin America, there is the Regional Initiative for Latin America and the Caribbean Free of Child Labour, which is a political and technical platform that brings together governments, workers, employers, civil society, and international organizations to coordinate and harmonize actions to eradicate child labour by 2025 (RILAC-FC, 2016). In Asia, there are several national programs that aim to reduce child poverty and improve children's well-being, such as the Conditional Cash Transfer Program in the Philippines, the Midday Meal Scheme in India, the Child Support Grant in South Africa, and the Child Money Program in Mongolia.

The strengths of these laws, regulations, and interventions are that they reflect the global consensus and commitment to end child labour and child poverty, as well as the specific needs and challenges of different regions and countries. They also provide a legal framework, a policy guidance, a resource allocation, a monitoring mechanism, and a stakeholder engagement for addressing these issues effectively. However, they also face some limitations, such as:

Lack of implementation and enforcement. Despite the existence of laws and regulations that prohibit child labour and protect children's rights, many states lack the political will or capacity to enforce them effectively. Moreover, some states may face resistance or interference from vested interests that benefit from cheap and exploitable labour (ILO, 2022; Wurth, 2020; ILO/UNICEF, 2021).

Lack of coordination and integration. Despite the availability of various interventions that aim to prevent and reduce child labour and child poverty, many states lack the coordination and integration of these interventions across different sectors and levels. This may lead to duplication or gaps in efforts and outcomes, as well as inefficiency or inconsistency in resource allocation and utilization (ILO, 2018; Guilbert, 2021).

Lack of evidence and evaluation. Despite the importance of data and evidence for designing and implementing policies and programs, many states lack the availability and quality of data and evidence on child labour and child poverty. This hampers the monitoring and evaluation of the situation, as well as the effectiveness and impact of interventions (Wurth, 2020; Guilbert, 2021; ILO/UNICEF, 2021).

Lack of participation and empowerment. Despite the recognition of children's rights to participation and empowerment, many states lack the mechanisms and opportunities for children to express their views and influence decisions that affect their lives. This may limit their agency and voice, as well as their access to information and services (ILO, 2022; Wurth, 2020; ILO/UNICEF, 2021).

Therefore, it is evident that there are various laws, regulations, and interventions that exist to prevent and reduce child labour and child poverty. They have some strengths, such as providing a normative standard, a policy framework, a resource mobilization, a monitoring system, and a stakeholder partnership for addressing these issues effectively. However, they also have some limitations, such as facing challenges in implementation, coordination, evidence, and participation. Therefore, it is necessary to overcome these limitations and enhance these strengths to achieve the goal of ending child labour and child poverty by 2025.

5. CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

Child labour and child poverty are caused by various factors, such as lack of education, inequality, and poor governance. They have negative impacts on children's rights, development, and potential. They also hamper social and economic development. Therefore, it is imperative to take action to prevent and eliminate these issues.

Child labour and child poverty problems require urgent attention and action from all stakeholders. These twin problems violate children's rights to life, health, education, protection, participation, and dignity. These rights are enshrined in the Convention on the Rights of the Child (CRC) and its optional protocols, which provide a universal normative standard for states to respect, protect and fulfill the rights of children.

Child labour and child poverty impair children's physical and mental development. They can cause malnutrition, stunting, illness, injury, trauma, stress, low self-esteem, and depression.

These effects can have long-term implications for children's cognitive abilities, emotional stability, social skills, and productivity.

Child labour and child poverty hinder social and economic progress. They reduce human capital formation, limit innovation and creativity, increase social unrest and violence, undermine democracy and governance, and perpetuate intergenerational cycles of poverty.

Based on these facts, a number of recommendations can be made for the prevention and elimination of child labor and child poverty. Firstly, a proper and solid political will and commitment must be enhanced. This involves raising awareness and advocacy on the importance and urgency of ending child labour and child poverty, as well as holding governments accountable for their obligations and commitments. It also involves engaging with other stakeholders, such as employers, workers, consumers, and investors, to promote ethical and responsible practices.

Secondly, improving data and evidence is essential, which involves strengthening the collection, analysis, and dissemination of reliable and comparable data on child labor and child poverty, using harmonized definitions, indicators, and methodologies. It also involves conducting more research and evaluation on the effectiveness and impact of policies and programs.

Thirdly, increasing resources and coordination is crucial, entailing the mobilization of additional domestic and international resources to support the prevention and elimination of child labor and child poverty, while also ensuring their efficient and transparent allocation and utilization. It also involves enhancing the coordination and cooperation among different actors and sectors, using common frameworks, platforms, and mechanisms.

REFERENCES

Beegle, K., Dehejia, R. H., & Gatti, R. (2004). Why should we care about child labor? The education, labor market, and health consequences of child labor. *Journal of Human Resources*, 39(4), 871-889.

Buheji, M. (2019). Shaping Future Type of Poverty - The Foresight of Future Socio-economic Problems & Solutions - Taking Poverty as a Context- Beyond 2030. *American Journal of Economics*, 9(3), 106-117. DOI: 10.5923/j.economics.20190903.03.

Churchill, S.A., Iqbal, N., Nawazc, S., & Yew, S.L. (2021). Unconditional cash transfers, child labor and education: theory and evidence. *Journal of Economic Behavior and Organization*, 186, 437-457.

Cigno, A., Rosati, F. C., & Guarcello, L. (2002). Does Globalisation Increase Child Labour? *World Development*, 30(9), 1579-1589.

Geovani, I., Nurkhotijah, S., Kurniawan, H., Milanie, F., & Nur Ilham, R. (2021). Juridical Analysis of Victims of the Economic Exploitation of Children under the Age to Realize Legal Protection from Human Rights Aspects: Research Study at the Office of Social and Community Empowerment in Batam City. *International Journal of Educational Review, Law and Social Sciences (IJERLAS)*, 1(1), 45-52. <https://doi.org/10.54443/ijerlas.v1i1.10>

GPE-Global Partnership for Education. (2017). *Breaking the relationship between child labor, poverty and illiteracy*. <https://www.globalpartnership.org/blog/breaking-relationship-between-child-labor-poverty-and-illiteracy> (Access date: 12.10.2023)

Hakovirta, M., Skinner, C., Hiilamo, H., & Jokela, M. (2020). Child Poverty, Child Maintenance and Interactions with Social Assistance Benefits among Lone Parent Families: A Comparative Analysis. *Journal of Social Policy*, 49(1), 19-39. doi:10.1017/S0047279419000151.

ILO-International Labour Organization. (2010). *Breaking the rural poverty cycle: Getting girls and boys out of work and into school*. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/documents/publication/wcms_150838.pdf (Access date: 08.10.2023)

ILO-International Labour Organization. (2017). *Global Estimates of Child Labour: Results and trends, 2012-2016*. Geneva.

ILO-International Labour Organization. (2019). *Ending child labour by 2025: A review of policies and programs*. https://www.ilo.org/global/publications/books/WCMS_712269/lang--en/index.htm (Access date: 08.10.2023)

ILO-International Labour Organization. (n.d.). *International Programme on the Elimination of Child Labour (IPEC)*. <https://www.ilo.org/ipeclang--en/index.htm>. (Access date: 10.10.2023).

Organization of African Unity. (1990/1999). *African Charter on the Rights and Welfare of the Child*.

Patrick, I. (2020). *Child Labour: Economic Development and The Intergenerational Poverty Persistence Cycle*. The Organization for World Peace-OWP. <https://theowp.org/reports/child-labour-economic-development-and-the-intergenerational-poverty-persistence-cycle/>. Accessed on 5 October 2023.

Ramaswamy, S., & Seshadri, S. (2020). Children on the brink: Risks for child protection, sexual abuse, and related mental health problems in the COVID-19 pandemic. *Indian Journal of Psychiatry*, 62(Suppl 3), S404-S413. doi: 10.4103/psychiatry.IndianJPsychiatry_1032_20.

RILAC-FC-Regional Initiative for Latin America and the Caribbean Free of Child Labour. (2016). <https://www.iniciativa2025alc.org/sites/default/files/regional-initiative-framework.pdf>. (Access date: 15.10.2023).

Thévenon, O., & Edmonds, E. (2019). Child labour: Causes, consequences and policies to tackle it. *OECD Social, Employment and Migration Working Papers, No. 235*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/f6883e26-en>.

UNICEF. (2012). *Measuring Child Poverty: New League Tables of Child Poverty in the World's Rich Countries*, UNICEF Innocenti Research Centre. Florence.

UNICEF. (2020). *Child poverty*. <https://data.unicef.org/topic/child-poverty/> (Access date: 09.10.2023)

UNICEF/ILO joint publication. (2021). *Child Labour: Global estimates 2020, trends and the road forward*. New York.

UN-United Nations. (1989/2011). *Convention on the Rights of the Child and its optional protocols*.

Weber, H., & Abbasi, A. (2023). Poverty is not 'another culture': Against a right of children to work to live. *Review of International Studies*, 49(3), 409-427. doi:10.1017/S026021052200002X.

ŞİRKETLERİN SEKTÖREL BAZDA FİNANSAL ETKİNLİKLERİNİN ORAN ANALİZİYLE ÖLÇÜLMESİNE YÖNELİK BİR ÇALIŞMA: BİST 30 ŞİRKETLERİ

Dr.Öğr.Üyesi, İsmet BOLAT

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, ibolat@ksu.edu.tr, 0000-0002-5502-6211

Dr.Öğr.Üyesi, Gülferah ERTÜRKMEN

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, gbozkaya@ksu.edu.tr, 0000-0003-2239-0241

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, BİST 30’da yer alan şirketlerin finansal performanslarını analiz etmektir. Araştırmada, BİST 30’da yer alan 20 şirketin verileri kullanılmıştır. Araştırma dönemi 2019-2022 yıllarını kapsamaktadır. Şirketler, finansal verilerin karşılaştırılmasında homojenlik sağlanabilmesi için 7 ana başlık altında sektörel bazda incelenmiştir. Çalışmada şirketlerin finansal performansları oran analizi (finansal yapı oranları, öz kaynak kârlılığı oranları ve aktif kârlılık oranları) yöntemiyle karşılaştırılmıştır. Araştırmanın verileri Kamu Aydınlatma Platformu (KAP)’ dan elde edilmiştir. Endeksteki şirketler incelenen yıllarda sektörel bazda oransal olarak karşılaştırılmıştır. Karşılaştırma sonucunda, karlılık oranlarında Otomotiv, Metal ve Havayolu sektörlerinde faaliyette bulunan şirketlerin daha iyi performans sergiledikleri görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Finansal Etkinlik, BİST 30, Rasyo Analizi

1. GİRİŞ

Ülkelerin ekonomik gelişiminde en önemli faktörlerden biri de şüphesiz etkin işleyen bir piyasa mekanizmasının varlığıdır. Piyasa kısaca mal ve hizmet alım- satımının yapıldığı yer ya da Pazar olarak kabul edilebilir. Ancak ülkelerde piyasalar mal – hizmet piyasaları olarak ayrılabilen gibi finansal piyasalar olarak da ayrılabilir. Finansal piyasalar vadeleri bakımında para piyasaları ve sermaye piyasaları olarak ikiye ayrılmaktadır. Para piyasaları daha kısa vadeli fon arz ve talebinin karşılaştığı piyasalarken sermaye piyasaları uzun vadeli fon arz ve talebiyle ilgilidir. Sermaye piyasalarında faaliyette bulunan organize piyasalar, sistemin işleyişine aracılık ederek piyasa faaliyetlerinin yasal bir zeminde ve belli kurallara göre yürütülmesini sağlamaktadırlar. Organize piyasalar içinde borsalar önemli bir yer tutmaktadır. En önemli organize piyasa örneklerinden biri de borsalardır.

Borsalar finansal piyasaların gelişmesine en çok katkı veren kurumlardandır, ekonomik büyüme ve borsaların büyümesi arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır. Eğer ekonomi küçülmüşse borsanın da değer kaybedeceği düşünülür. Borsalar bir anlamda ekonomik görünümün yansıtıcıları olarak kabul edilirler. Borsalar sermaye piyasaları faaliyetlerinde önemli roller üstlenirler (Yelghi, 2014, s. 2).

Borsalar piyasa koşullarına hızlıca ayak uydurduklarından dolayı ekonomik, politik, siyasal birçok faktörden oldukça fazla ve hızlı bir şekilde etkilenirler. Buradaki faktörlerin borsalar üzerindeki etkisi olumlu ya da olumsuz olabilir yani borsalar piyasa hareketlerine tepkilerini yükseliş ve düşüş trendleri izleyerek gösterirler. Aynı zamanda piyasalardaki güven ortamının anlaşılabilmesi ve yatırımcı hareketlerinin yönü ve şiddetini ölçebilmesi adına borsalar önemli birer göstergedirler (Demirel, 2009, s. 2).

Sermaye oluşumunu ve sermayenin finansal kuruluşlara tahsisini çeşitli yollarla yapan borsalar aynı zamanda uzun vadeli borçlanma olanaklarını arttırmaları ve proje finansmanını kolaylaştırarak yatırımların artmasına da yardımcı olurlar. Borsaların gelişmesi finansal gelişmenin bir göstergesidir ve bu gelişim ekonomiyi olumlu etkileyecektir. Borsalardan daha çok kurumsal firmalar uzun vadeli borçlanma yoluyla faydalanmakta ve gerekli olan sermaye ihtiyaçlarını karşılayabilmektedirler (Çetenak & Haykır, 2019, s. 578).

Borsalar günümüzde finansal piyasaların önemli bir parametresi olarak kabul edilmektedir. Ayrıca borsaların ekonomik gelişmeye katkısı önemli bir düzeydedir. Borsalarda işlem gören firmaların finansal performansları ve piyasa değerleri borsaların gelişmişliğini gösteren verilerdir (Öndeş & Levet, 2023, s. 78).

Finansal piyasalarda yatırımcılar yatırım öncesi değerlendirme yaparken işletmelerin finansal tablolarından ve finansal oranlarından yararlanırlar. Yatırımcıların birçoğu yatırım yapmadan önce işletmelerin finansal performanslarını incelemekte ve alternatif hisseler ile bir kıyaslama yapmaktadırlar. Burada finansal oranlara dayalı performans değerlendirme kriterleri yatırım tercihlerini etkileyen önemli unsurlardan biri olarak kabul edilmektedir (Temizel & Bayçelebi, 2016, s. 271).

Burada BİST 30 Endeksinde yer alan firmaların sektörel bazda, çeşitli oranlar (finansal yapı oranları karlılık oranları) yardımıyla karşılaştırılması yapılmış ve hangi şirketlerin diğerlerine göre daha verimli olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmada, endekste aynı sektörde yer alan şirketlere yer verilmiştir. Şirketler sektör bazında sınıflandırılmış ve toplam 20 şirket çalışmaya dahil edilmiştir. 20 şirket için incelenen 4 dönemde (Akbank, İş Bankası, Garanti Bankası, Yapı Kredi Bankası bazı yıllarda bazı verileri hariç) 9 ayrı oran hesaplanmış ve firmaların yıllar itibarıyla oranlar bazında performansları karşılaştırılmıştır. Literatürde BİST 30'da yer alan şirketlerin finansal performansları tek sektör bazında ölçen birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmanın literatürdeki diğer çalışmalardan farkı, 7 ayrı sektörde faaliyet gösteren BİST şirketlerinin aynı çalışma içinde incelenmesine ve karşılaştırılmasına olanak sağlamasıdır. Çalışma bu yönüyle diğer çalışmalardan ayrılmaktadır. Ayrıca bu firmaların oran analizi yanında diğer finansal analiz yöntemleriyle de farklı yönlerinin incelenmesi yoluyla çalışmanın daha da geliştirilebileceği düşünülmektedir.

2. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

2.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı; Borsa İstanbul bünyesinde faaliyet gösteren ve BIST 30 endeksinde yer alan şirketlerin, oran analizi yöntemiyle finansal performanslarının ölçülmesi ve hangi sektörlerin daha iyi bir performans sergilediğinin tespit edilmesidir.

2.2. Araştırmanın Veri Seti ve Yöntemi

Çalışmada BİST 30 Endeksinde yer alan firmaların 2019-2022 dönemine ait finansal yapı oranları, aktif kârlılık ve öz kaynak kârlılığı oranları her yıl için her şirket bazında tek tek hesaplanmış ve çizelgeler halinde verilmiştir. Çalışmada BİST 30 endeksinde yer alan firmalar sektör bazlı sınıflandırılmış ve karşılaştırmalar sektör bazlı firmalar arasında yapılmıştır. Aynı sektörde yer alan firmaların benzer faaliyet hacmine sahip olması ve benzer firmaların finansal performansının karşılaştırılması daha gerçekçi sonuçlar vereceği için firmalar sektör bazında incelenmiştir. Çalışmada endekse dahil olan bazı işletmelerin (Garanti Bankası, İş Bankası, Yapı Kredi Bankası, Akbank) bazı verilerine bazı yıllarda ulaşılamamıştır. Çalışmada incelenen yıllarda bu 4 bankanın hesaplanamayan 3 oranı analiz dışında tutulmuştur. BİST 30'daki 20 şirketin sektörel bazda 7 ayrı başlık (Bankalar, Hava Yolu Şirketleri, Otomotiv, Enerji, Holgindler, Ziraat – Tarım ve Üretim) altında tüm oranları hesaplanmış ve çalışmaya dahil edilmiştir. 20 şirketin yıllık verileri, 9 ayrı oran için yıllar bazında hesaplanmış ve tablolaştırılmıştır. Şirketler ilişkin finansal veriler Kamuyu Aydınlatma Platformu ve Borsa İstanbul veri tabanındaki finansal bilgiler veri setinden elde edilmiştir. Çalışmada incelenen şirketlerin kodları, unvanları ve sektör bazlı ayrımı çizelge 1'de verilmiştir. Çalışmada kullanılan oranlar ve formülleri çizelge 2 de gösterilmiştir.

Çizelge 1. Şirket Kodları ve Unvanları

Sıra	KOD	Şirket Unvanı
S1-B	BANKALAR	
B1	AKBNK	AKBANK T.A.Ş.
B2	GARAN, TGB	TÜRKİYE GARANTİ BANKASI A.Ş.
B3	ISATR, ISBTR, ISCTR, ISKUR	TÜRKİYE İŞ BANKASI A.Ş.
B4	YKB, YKBNK	YAPI VE KREDİ BANKASI A.Ş.
S2-HYŞ	HAVA YOLU ŞİRKETLERİ	
HYŞ1	THYAO	TÜRK HAVA YOLLARI A.O.
HYŞ2	PGSUS	PEGASUS HAVA TAŞIMACILIĞI A.Ş.
S3-O	OTOMOTİV	
O1	TOASO	TOFAŞ TÜRK OTOMOBİL FABRİKASI A.Ş.
O2	FROTO	FORD OTOMOTİV SANAYİ A.Ş.
S4-E	ENERJİ	
E1	TUPRS	TÜPRAŞ-TÜRKİYE PETROL RAFİNERİLERİ A.Ş.
E2	AKSEN	AKSA ENERJİ ÜRETİM A.Ş.
E3	EREGL	EREĞLİ DEMİR VE ÇELİK FABRİKALARI T.A.Ş.
E4	KRDMA, KRDMB, KRDM	KARDEMİR KARABÜK DEM. ÇELİK SAN. VE TİC. AŞ
E5	PETKM	PETKİM PETROKİMYA HOLDİNG A.Ş.
S5-H	HOLGİNDLER	
H1	ALARK	ALARKO HOLDİNG A.Ş.
H2	KCHOL	KOÇ HOLDİNG A.Ş.
S6-Z-T	ZİRAAT – TARIM	
Z-T1	GUBRF	GÜBRE FABRİKALARI T.A.Ş.
Z-T2	HEKTS	HEKTAŞ TİCARET T.A.Ş.
S7-Ü	ÜRETİM	
Ü1	KOZAA	KOZA ANADOLU METAL MADENCİLİK İŞL. A.Ş.
Ü2	SASA	SASA POLYESTER SANAYİ A.Ş.
Ü3	SISE	TÜRKİYE ŞİŞE VE CAM FABRİKALARI A.Ş.

2.2.1. Çalışmada Kullanılan Oranlar Formülleri ve Önemi:

Aşağıdaki çizelge’2 de çalışmada kullanılan oranlar kodlamaları ve formülleri verilmiştir. Çizelgenin altında oranların önemi ve bu oranların bulunma yöntemleri ve oranlarla ilgili diğer açıklamalara yer verilmiştir.

Çizelge 2. Analizde Kullanılan Oranlar ve Formülleri

ORAN -1 (O1)	ORAN-2 (O2)	ORAN-3 (O3)	ORAN-4 (O4)
ROA Net Kâr / Aktif Toplamı	ROE Net Kâr / Öz sermaye	Kaldıraç Oranı Yabancı Kay. Toplamı / Varlık (Aktif)	Öz Kaynak / Varlık Toplamı Oranı
ORAN-5 (O5)	ORAN (O6)	ORAN (O7)	ORAN (O8)
Öz Kaynak /Yabancı Kay. Top Oranı	KVYK/ Kaynak (Pasif) Toplamı Oranı	UVYK / Kaynak (Pasif) Toplamı Oranı	Duran Varlıklar/Öz Kaynak. Oranı
ORAN -9 (O9)			
-Dönen Varlıklar/Aktif (Varlık) Toplamı Oranı			

2.3. Bulgular

Bu bölümde BİST 30 endeksinde yer alan 7 sektörde faaliyet gösteren 20 şirketi için, 2019-2020-2021 ve 2022 yıllarındaki yukarıdaki çizelge’2 de yer alan oranlar tek tek bulunmuş ve her yıl için çizelgeler halinde gösterilmiştir. Her yılın verilerini gösteren çizelgelerin altında ilgili firmaların oranları karşılaştırılmış ve yorumlanmıştır. İlk inceleme yılı 2019’da firma oranları sektör bazında detaylı şekilde yorumlanmıştır. Diğer yıllarda benzer yorumlar oluşturulup tekrara düşmemek için ilk yıl dışındaki yıllarda sadece sonuç odaklı açıklamalar çizelgelerin altına eklenmiştir.

Çizelge 3. 2019 Yılı Analiz Sonuçları

2019	Kod /İsim	O1	O2	O3	O4	O5	O6	O7	O8	O9
SIRA										
BANKALAR										
1	AKBANK	0,013	0,10	0,86	0,14	0,16	-	-	0,09	-
27	GARANTİ	0,014	0,12	0,87	0,13	0,14	-	-	0,10	-
28	İŞ BANK	0,012	0,11	0,88	0,12	0,13	-	-	0,12	-
30	YAPI K.	0,008	0,11	0,90	0,10	0,11	-	-	0,11	-
HAVA YOLU ŞİR.										
26	THY	0,03	0,11	0,72	0,28	0,38	0,24	0,48	2,91	0,19
19	PEGASUS	0,06	0,25	0,75	0,25	0,34	0,23	0,52	0,71	0,29
OTOMOTİV										
23	TOFAŞ	0,12	0,34	0,66	0,34	0,51	0,48	0,18	1,35	0,54
10	FORD	0,12	0,42	0,72	0,28	0,40	0,53	0,19	1,34	0,62
ENERJİ										
25	TÜPRAŞ	0,001	0,004	0,76	0,24	0,31	0,51	0,26	2,10	0,50
2	AKSA	0,05	0,12	0,55	0,45	0,82	0,35	0,20	1,52	0,32
9	EREĞLİ	0,07	0,11	0,33	0,67	2,03	0,20	0,13	0,48	0,52
14	KARDEMİR	0,008	0,02	0,57	0,43	0,75	0,35	0,22	0,63	0,37
20	PETKİM	0,05	0,16	0,67	0,33	0,49	0,35	0,33	1,08	0,64
HOLDİNGLER										
3	ALARKO	0,14	0,23	0,37	0,63	1,68	0,21	0,16	0,85	0,47
15	KOÇ H.	0,04	0,12	0,67	0,33	0,49	0,39	0,28	1,39	0,54

ZİRAAT – TARIM										
11	GÜBRE	-0,02	-0,12	0,80	0,20	0,24	0,75	0,06	1,77	0,65
13	HEKTAŞ	0,12	0,29	0,59	0,41	0,71	0,29	0,29	0,23	0,77
ÜRETİM										
17	KOZA M.	0,26	0,29	0,09	0,91	9,65	0,06	0,03	0,22	0,80
21	SASA P.	0,14	0,41	0,67	0,33	0,50	0,44	0,23	2,38	0,21
29	ŞİŞE CAM	0,07	0,14	0,51	0,49	0,98	0,21	0,29	1,12	0,44

2019 yılı için Endeksteki şirketlerin sektörel bazlı oransal verileri incelendiğinde;

Aktif Karlılığı oranı için, Bankacılık sektöründe yer alan 4 bankadan Yapı Kredi hariç 3'ünün yakın değerlere sahip olduğu görülmektedir. Yapı Kredi bankasının elindeki varlıklarını diğer bankalara göre daha verimsiz kullandığını ve karlılığının daha düşük olduğunu söyleyebiliriz.

Hava yolu şirketlerinden Pegasus'un THY' ye göre, aktif karlılığının daha iyi durumda olduğu, yani Pegasus'un bu yılda varlıkları başına toplamda THY'dan daha fazla kar elde ettiği görülmektedir.

Otomotiv şirketlerinden Ford ve Tofaş'ın benzer bir karlılık oranına sahip oldukları görülmüştür. Varlık başına toplam karlılıkları benzer seviyelerdedir. Ziraat ve Tarım alanında faaliyette bulunan şirketlerden, Hektaş, Gübretaş'a göre oldukça yüksek bir aktif karlılık oranına sahiptir. Hatta Gübretaş şirketi bu dönem oldukça verimsiz bir karlılık politikası izlemiş ve zarar etmiştir. Üretim işletmelerinde, varlık karlılığı en yüksek olan şirket, Koza Maden olurken, en düşük orana sahip şirket olarak Şişe Cam görülmektedir. Özsermaye Karlılığı verileri incelendiğinde; Bankacılık sektöründe yer alan 4 bankanın da benzer değerlere sahip olduğu ve bu bankalar içinde en yüksek orana sahip bankanın ise Garanti Bankası olduğu görülmektedir. Bankaların bu yılda kaynaklarını verimli kullanmada benzer sonuçlar elde ettiği söylenebilir. Ancak Garanti Bankasının hissedarlarının kendisine yapmış olduğu yatırımları diğer bankalara göre daha etkili kullandığı görülmektedir.

Hava yolu şirketlerinden Pegasus'un THY'nin iki katından daha fazla özsermaye karlılığına ulaştığı görülmüştür. Burada yatırımcılar açısından bakıldığında yapılan yatırımların Pegasus tarafından çok daha etkili kullanıldığı sonucuna ulaşılabilir. Enerji şirketleri incelendiğinde, en iyi performansa sahip şirket olarak, Petkim görülürken en düşük özsermaye verimliliğe sahip firma, Tüpraş'tır. Aksa ve Ereğli benzer özsermaye karlılığı oranına sahiptir. Petkim şirketinin sektördeki diğer rakiplerine göre, şirketin özsermayesine oranla daha yüksek bir karlılık marjına ulaştığı söylenebilir. Burada firmanın uyguladığı nakit ve stok yönetim politikaları da önemlidir. Holdinglerin bu yıldaki özsermaye karlılığı göz önünde bulundurulduğunda, Alarko Holding'in Koç Holdinge göre, daha iyi bir performans sergilediği görülmüştür. Alarko holding, Koç Holdingin neredeyse 2 katı karlılık rakamına ulaşmıştır. Bu sonuca göre Alarko Holding yöneticilerinin daha etkin ve verimli bir şirket politikası izledikleri söylenebilir.

Ziraat ve Tarım alanında faaliyette bulunan firmalardan, Hektaş, Gübretaş'a göre oldukça yüksek bir özsermaye karlılık oranına sahiptir. Hatta Gübretaş firması yanlış şirket politikaları, satış ve stoklardaki sorunlar vb. nedenlerden dolayı bu dönemde zarar etmiştir.

Üretim işletmelerinde en yüksek orana ulaşan firmalar sırasıyla, Sasa, Koza Maden ve Şişe Cam'dır. Yüksek karlılık marjına sahip işletmeler yatırımcılar tarafından daha fazla tercih sebebi olmaktadır. Firmaların Finansal Kaldıraç Oranı, Bankaların finansal kaldıraç oranlarının birbirine çok yakın olduğu yani bankaların varlıklarının yabancı kaynaklarına

oranının benzer seviyelerde olduğu görülmüştür. Bankaların tamamının finansal kaldıraç derecelerinin piyasa ortalamasının üstünde olduğu ve bu durumun bankaların finansal riskini arttırdığı söylenebilir. Ancak aynı zamanda bankalar doğru borçlanma politikaları ve verimli hizmet çıktıkları ile finansal kaldıraçtan yararlanarak karlılıklarını da arttırabilirler.

Hava yolu şirketlerinin finansal kaldıraç oranlarının yakın seviyelerde seyrettiği görülmüştür. Burada şirketlerin varlıklarının çoğunluğunun yabancı kaynaklarla finanse edildiği görülmektedir. Otomotiv şirketlerinden Ford'un, Tofaş' tan daha yüksek bir finansal kaldıraç oranına sahip olduğu görülmüştür. Ford şirketinin, Tofaş'a göre, varlıklarında yabancı kaynakların payı daha fazladır. Ve doğru yönetilmediği durumda bu borçlanma düzeyi şirket adına finansal sorunlara neden olabilecektir.

Enerji şirketlerinin finansal kaldıraç oranlarına bakıldığında Tüpraş ve Petkim'in yüksek kaldıraç seviyesinde olduğu görülürken en düşük finansal kaldıraç düzeyine sahip şirket olarak Ereğli görülmektedir. Holdinglerin bu yıldaki finansal kaldıraç oranları göz önünde bulundurulduğunda, Koç holdingin Alarko holding'e göre, yabancı kaynaklarının aktif toplamına oranının daha fazla olduğu görülmüştür. Koç holding'in Alarko Holdinge göre, daha fazla yabancı kaynak kullanmasının nedenlerinden bazıları, özsermaye borçlanma maliyetinin daha yüksek olması olabilir. Ziraat ve Tarım alanında faaliyette bulunan firmalardan, Gübretaş'ın Hektaş'a göre daha yüksek bir finansal kaldıraca sahip olduğu görülmüştür. Öz Kaynak / Varlık Toplamı Oranı verileri incelendiğinde; Akbank en yüksek orana sahipken Yapı Kredinin en düşük orana sahip banka olarak görülmektedir. Bu oranlara göre, Akbank'ın toplam varlıkları içinde ortaklarının sermayesinin diğer bankalara göre daha fazla olduğu görülmektedir. Bu oran, Akbank'ın diğer bankalara göre sermaye yapısının ve ödeme gücünün daha iyi olduğunu gösterir.

Hava yolu şirketlerinin yakın oranda Özkaynak / Varlık toplamına sahip oldukları tespit edilmiştir. Otomotiv şirketlerinden Tofaş'ın Ford'dan daha yüksek Özkaynak / Varlık toplamına sahip olduğu görülmüştür. Şirketlerin özkaynak oranları işletme sahiplerine, yöneticileri değerlendirme imkanı da veren bir orandır. Bu oran sektördeki diğer işletmelerle karşılaştırma imkanı vererek şirket yöneticilerinin performanslarının değerlendirilmesinde yardımcı olur. Enerji şirketlerinin özkaynak / varlık toplamına bakıldığında varlıklar içinde en yüksek özkaynağa sahip firmalar olarak sırasıyla; Ereğli, Aksa, Kardemir, Petkim ve Tüpraş sayılabilir. Ereğli Demir Çelik A.Ş.'nin diğer şirketlere göre alacaklılar ve yatırımcılar için daha iyi veriler sunduğu söylenebilir. Holdinglere bakıldığında Alarko holding'in Koç holding' e göre, varlık toplamında çok daha fazla özkaynağa sahip olduğu tespit edilmiştir. Üretim işletmelerinde en yüksek orana ulaşan şirket Koza Maden olup sektördeki diğer firmalara göre özkaynakları oldukça fazladır. Koza Maden'in diğer firmalara göre, 3-4 kat daha fazla özkaynakla çalıştığı ve varlıkların finansmanında yabancı kaynak kullanım oranının daha az olduğu görülmektedir.

Öz Kaynak / Yabancı Kay. Top Oranı verileri incelendiğinde; Bankaların ÖK / YK oranına bakıldığında en yüksek orana sahip banka olarak Akbank görülürken, Yapı Kredi en düşük orana sahip banka olarak görülmektedir. Tüm bankaların finansman oranının 1'in altında olduğu görülmüştür ve bankaların yabancı kaynaklarının özkaynaklarından fazla olduğunu gösterir. Bu durum finansman açısından riski arttıran bir faktör olduğu için, istenen bir durum değildir. Hava yolu şirketlerinin yakın oranda ÖK / YK toplamına sahip oldukları tespit edilmiştir. Otomotiv şirketlerinden Tofaş'ın Ford'dan daha yüksek ÖK / YK toplamına sahip

olduğu görülmüştür. Burada Tofaş şirketinin daha çok yatırımcılar aracılığıyla, dış borç yerine özkaynaklarla finansman yöntemini tercih ettiği söylenebilir.

Enerji şirketlerinin ÖK / YK toplamına bakıldığında varlıklar içinde en yüksek özkaynağa sahip şirket, Ereğli iken, en düşük orana sahip şirket Tüpraş'dır. Bu oranda, sektörde Ereğli şirketinin diğer şirketlere göre oldukça yüksek bir özyükseklik oranına sahip olduğu görülmüştür. Diğer şirketlere göre daha çok özkaynaklarla finansman yolunu seçen Ereğli Şirketinin dış finansman maliyetleri düşecek ve bu da şirketin karlılığına pozitif etki edecektir. Holdinglere bakıldığında Alarko holding'in, Koç holding'e göre oldukça yüksek bir özkaynak oranına sahip olduğu tespit edilmiştir. Alarko holding, Koç holdinge göre yatırımlarında daha fazla özkaynak kullanmıştır diyebiliriz. Ziraat ve Tarım alanında faaliyette bulunan firmalardan, Hektaş'ın, Gübretaş'a göre, çok fazla özkaynak bileşimine sahip olduğu belirlenmiştir. Üretim işletmelerinde en yüksek orana ulaşan şirket Koza Maden olup sektördeki diğer göre yaklaşık 10 kat daha fazla özkaynak kullanım oranına sahip olduğu görülmüştür. Koza Maden grubunun borçlanmada daha çok özkaynaklar'a yöneldiği görülmektedir. Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar/ Kaynak (Pasif) Toplamı Oranı; Bankaların KVYK / PT oranına bakıldığında bu yılda bankalar için bu veriye ulaşamamıştır. Hava yolu şirketlerinin yakın oranlara sahip oldukları tespit edilmiştir. Yani iki şirketinde borçlanma seviyelerine bakıldığında pasifler içinde kısa vadeli borç oranlarının yakın seviyelerde olduğu görülmektedir. Otomotiv şirketlerinden, Ford'un az da olsa Tofaş'tan daha yüksek bir borçlanma oranına sahip olduğu tespit edilmiştir. Ford'un Tofaş'a göre düşük de olsa ödeme riski fazladır. Holdinglere bakıldığında Koç Holding'in, Alarko holdinge göre, yaklaşık 2 kat daha fazla kısa vadeli borcunun olduğu görülmektedir. Firmalar için, doğru yönetildiğinde borçlanma kabul edilebilir bir olgudur ancak, özellikle artan kısa vadeli borçlanma düzeyi geri ödeme riskini arttıran bir unsurdur. Ve firmaları finansal açıdan zor durumda bırakabilir. Ziraat ve Tarım alanında faaliyette bulunan firmalardan, Gübretaş'ın Hektaş'a göre 2.5 kat yüksek orana sahip olduğu görülmektedir. Bu oran normal seviyelerin üstüne bir orandır ve Gübretaş şirketinin Hektaş şirketine göre daha riskli çalıştığını göstermektedir. Üretim işletmelerinde en düşük orana ulaşan şirket Koza Maden olup sektördeki diğer şirketlere göre yaklaşık 5-6 kat daha az KVYK kullanım oranına sahiptir. Koza Maden işletmesinin borçlanmadan daha çok özkaynaklarla finansman sağladığı ve borçlanma maliyetinden ve riskinden kaçındığı görülmektedir. Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar (UVYK) / Kaynak Toplamı Oranı; Bankaların UVYK / PT oranına bakıldığında bu yılda bankalar için bu veriye ulaşamamıştır. Hava yolu şirketlerinin yakın oranlara sahip oldukları tespit edilmiştir. Her iki şirket içinde uzun vadeli borçlanma oranları kabul edilebilir seviyelerdedir.

Otomotiv şirketlerinden, Ford'un az da olsa Tofaş'a göre daha yüksek uzun vadeli borçlanma oranına sahip olduğu görülmüştür. Yine bu sektördeki firmalarında bilançolarında birbirine yakın ve kabul edilebilir uzun vadeli borçlanma rakamlarıyla çalıştıkları tespit edilmiştir. Enerji şirketlerinin oranlarına bakıldığında; Petkim en yüksek orana sahip şirket olurken, Ereğli en düşük orana sahip şirkettir. Diğer şirket değerleri benzer oranlarda gerçekleşmiştir. Bu oranlara bakıldığında, Petkim şirketinin diğer şirketlere göre, iktisadi varlıklarının içinde çok daha fazla miktarda uzun vadeli yabancı kaynaklara yer verdiği görülmektedir. Holdinglere bakıldığında Koç Holding'in, Alarko holdinge göre, yaklaşık 2 kat daha fazla Pasif içinde uzun vadeli varlığa sahip olduğu görülmüştür. Burada Koç holding'in, Alarko holding'e göre, daha fazla uzun vadeli yabancı kaynakla çalışmasının avantajı olarak, borç

ödeme sıklığının azalması ve satış ve tahsilatta sorun yaşadığı dönemlerde firmanın daha az finansal riskle karşılaşma ihtimali sayılabilir. Bunun yanında uzun vadeli borçlanma kalemlerinin işletme bilançolarında sürekli yer alması işletmenin kredi değerliliğinin düşmesine de neden olabilir. Üretim işletmelerinde Koza Maden sektördeki diğer firmalara göre daha düşük UVYK kullanım oranına sahiptir. Koza Maden İşletmesinin kısa vadeli borçlanma düzeyinin de düşük olduğu ve bu firmanın kaynak sağlarken daha çok özkaynaklarından yararlandığı tespit edilmiştir. Duran Varlıklar / Öz Kaynaklar Oranı; Hava yolu şirketlerinin DV / ÖK oranına bakıldığında THY'nın Özkaynaklar içindeki Duran varlık payının Pegasus'a göre 4 kattan daha fazla olduğu tespit edilmiştir. THY, daha fazla duran varlığa sahiptir. Ve bu borç verenler ve yatırımcılar için bir güvence oluşturabilir. Ancak yine çok fazla duran varlık yatırımı yapılması nedeniyle, firmanın çok fazla atıl varlığa sahip olduğu söylenebilir. Otomotiv şirketlerinin yakın değerlerde çalıştığı görülmüştür. Enerji şirketlerine bakıldığında; Tüpraş en yüksek orana sahip şirket olurken, Ereğli en düşük orana sahip şirkettir. Diğer şirketlerin özkaynaklar içindeki duran varlık payları 0.63 ile 1.52 oranları arasında değişmektedir. Bütün şirketlerin değerleri genel olarak sektör ortalamasının (0.70)' üzerindedir. Ancak Kardemir ve Ereğli bu oranın altında değerlerde çalışmaktadırlar. Holdinglere bakıldığında Koç Holding'in, Alarko holdinge göre, yaklaşık 0.6 kat daha fazla özkaynaklar içinde duran varlığa sahip olduğu görülmüştür. Ziraat ve Tarım alanında faaliyette bulunan firmalardan, Gübretaş'ın, Hektaş'a göre yaklaşık 7 kat yüksek orana sahip olduğu görülmektedir. Bu oranın ortalama olarak 0.70'den yüksek olması gerekir Gübretaş 1.77 'lik oranıyla yüksek bir duran varlık oranına sahipken 0.23 'lük oranıyla Hektaş yetersiz duran varlık oranına sahiptir. Üretim işletmelerinde Koza Maden sektördeki diğer firmalara göre daha düşük DV / ÖK kullanım oranına sahiptir. Koza Maden'in duran varlıklarının bu denli düşük olması firmanın yetersiz duran varlık yapısına işaret eder ki bu durum finansal açıdan istenmeyen bir durumdur.

Dönen Varlıklar/Aktif (Varlık) Toplamı Oranı; Bankaların DV / AT oranına bakıldığında bu yılda bankalar için bu veriye ulaşılamamıştır. Hava yolu şirketlerinin oranlarına bakıldığında Pegasus'un THY'ye göre daha yüksek bir dönen varlık hacmine sahip olduğu belirlenmiştir. Pegasus' un THY' ye göre dönen varlıklarının aktif toplamı içinde daha fazla olması, likiditesinin daha iyi durumda olduğunu ve kısa vadeli borç ödeme riskinin daha düşük olduğunu göstermektedir. Otomotiv şirketlerinden Ford'un Tofaş'a göre az da olsa yüksek bir dönen varlık yapısına sahip olduğu görülmüştür. Ford'un Tofaş'a göre, daha fazla nakit ve benzeri değerler üretebildiğini göstergesidir. Enerji şirketlerine bakıldığında; Petkim en yüksek orana sahip şirket olurken, Aksa en düşük orana sahip şirkettir. Diğer firmaların aktif toplamı içindeki dönen varlık payları 0.37 ile 0.52 oranları arasında değişmektedir. Petkim şirketi diğer şirketlere göre dönen varlıklarına daha fazla yatırım yapmıştır ve gerektiğinde nakde ulaşma hızı daha çabuk olacaktır.

Holdinglere bakıldığında Koç Holding'in, Alarko holdinge göre, az da olsa daha fazla dönen varlık / aktif toplamı oranına sahip olduğu görülmüştür. Ziraat ve Tarım alanında faaliyette bulunan firmalardan, Hektaş'ın,, Gübretaş'a göre dönen varlıklarının daha fazla görülmektedir. Hektaş firmasının varlıklarının büyük çoğunluğunu dönen varlık grubu oluşturmaktadır.

Çizelge 4 - 2020 Yılı Analiz Sonuçları

2020	Kod /İsim	O1	O2	O3	O4	O5	O6	O7	O8	O9
BANKALAR										
1	AKBANK	0,01	0,13	0,87	0,13	0,15	-	-	0,10	-
27	GARANTİ	0,02	0,10	0,88	0,12	0,13	-	-	0,10	-
28	İŞ BANK	0,01	0,10	0,90	0,11	0,12	-	-	0,11	-
30	YAPI K.	0,01	0,11	0,90	0,10	0,11	-	-	0,10	-
HAVA YOLU ŞİR.										
26	THY	-0,03	-0,14	0,79	0,21	0,27	0,25	0,54	3,97	0,16
19	PEGASUS	-0,07	-0,36	0,81	0,18	0,23	0,22	0,59	4,40	0,18
OTOMOTİV										
23	TOFAŞ	0,09	0,40	0,77	0,23	0,30	0,55	0,21	1,48	0,66
10	FORD	0,17	0,60	0,71	0,29	0,41	0,51	0,20	0,96	0,72
ENERJİ										
25	TÜPRAŞ	-0,04	-0,21	0,81	0,19	0,24	0,46	0,35	2,61	0,50
2	AKSA	0,06	0,12	0,51	0,49	0,95	0,34	0,17	1,52	0,64
9	EREĞLİ	0,06	0,09	0,29	0,71	2,44	0,16	0,13	0,72	0,49
14	KARDEMİR	0,005	0,02	0,64	0,36	0,56	0,45	0,19	1,51	0,46
20	PETKİM	0,05	0,14	0,62	0,38	0,61	0,30	0,32	1,07	0,59
HOLDİNGLER										
3	ALARKO	0,22	0,31	0,30	0,70	2,39	0,18	0,11	0,84	0,41
15	KOÇ H.	0,02	0,14	0,86	0,14	0,16	0,66	0,20	3,27	0,54
ZİRAAT – TARIM										
11	GÜBRE	0,08	0,24	0,66	0,34	0,52	0,63	0,03	1,14	0,61
13	HEKTAŞ	0,09	0,27	0,66	0,34	0,52	0,57	0,09	0,82	0,72
ÜRETİM										
17	KOZA M.	0,20	0,22	0,10	0,90	8,78	0,08	0,02	0,21	0,81
21	SASA P.	0,03	0,11	0,73	0,27	0,37	0,41	0,32	2,77	0,26
29	ŞİŞE CAM	0,06	0,13	0,49	0,51	1,03	0,19	0,31	1,02	0,48

2020 yılı için Endeksteki şirketlerin sektörel bazlı oransal verileri incelendiğinde; Aktif Karlılığı Oranı için, Bankaların bu yılda aktif karlılıkları arasında ciddi bir fark bulunmamaktadır. Bankalar yakın aktif karlılık oranlarına sahiptir. Hava yolu şirketlerinin bu yılda zarar ettikleri görülmektedir. Ford Otomotiv'in ve Tofaş'ın yaklaşık iki katı aktif karlılık oranına ulaştığı görülmektedir. .

Enerji şirketleri arasında bu yılda Tüpraş'ın zararda olduğu diğer, şirketlerinde çok düşük aktif karlılık oranlarında çalıştıkları tespit edilmiştir. Alarko holdind'in, Koç holdinge göre aktif karlılığı bu yılda çok yüksek çıkmıştır. Ziraat- Tarım alanında faaliyet gösteren şirketlerin aktif karlılık oranları düşük ve yakın seviyelerdedir.

Özsermaye Karlılığı verileri incelendiğinde; Bankalar benzer oranlara sahiptir. En yüksek oran özsermaye karlılığına ulaşan banka Akbank iken en düşük orana sahip bankalar ise, Garanti ve İş Bankası'dır. Ford Otomotiv'in ve Tofaş'ın yaklaşık 1.5 katı daha fazla özsermaye karlılık oranına ulaştığı görülmektedir. Enerji şirketleri arasında bu yılda Tüpraş'ın zararda olduğu diğer, şirketlerinde çok düşük özsermaye karlılık oranlarında çalıştıkları tespit edilmiştir. Tüpraş'tan sonra en düşük aktif karlılık oranı Kardemir'e aittir. Alarko holdind'in, Koç holdinge göre özsermaye karlılığı bu yılda çok yüksek çıkmıştır. Ziraat- Tarım alanında faaliyet gösteren şirketlerin özsermaye karlılık oranları yakın seviyelerdedir. Üretim işletmelerinden Koza Maden İşletmesinin özsermaye karlılığı diğer işletmelerin yaklaşık iki katı civarındadır. Firmaların Finansal Kaldıraç Oranı verilerine bakıldığında; Sektörel bazda bu yılda en yüksek kaldıraç derecesi Bankalar'a aittir. En düşük kaldıraç oranına sahip şirketler üretim sektöründeki şirketlerdir.

Öz Kaynak / Varlık Toplamı Oranı incelendiğinde, varlıklar içinde özkaynakları en düşük olan şirketler bankacılık sektöründe yer almaktadır. En yüksek özkaynak oranına sahip sektör ise üretim sektörüdür. Öz Kaynak / Yabancı Kay. Top Oranı verileri incelendiğinde; Bankaların ortalaması; 12.7, Hava yolu Şirketlerinin 0.25, Otomotiv Şirketlerinin 0.36, Enerji Şirketlerinin 0.96, Holdingler 'in 1.27, Ziraat-Tarım Şirketlerinin 0.52, Üretim Şirketlerinin 3.39 çıkmıştır. Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar/ Kaynak (Pasif) Toplamı Oranı; Bu yılda pasif toplamı içinde en yüksek kısa vadeli kaynak yüzdelerine sahip sektörler sırasıyla; , Ziraat-Tarım, Otomotiv, Holdingler, Enerji, Havayolu ve Üretim sektörleridir. Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar (UVYK) / Kaynak Toplamı Oranına bakıldığında; Sektör içinde en yüksek orana sahip firmalar Havayolu Şirketleridir. En düşük orana sahip şirketler Ziraat ve Tarım sektöründe faaliyet göstermektedirler. Duran Varlıklar / Öz Kaynaklar Oranı incelendiğinde; bankaların özkaynaklar'a göre duran varlık paylarının diğer sektördeki işletmelere göre çok düşük seviyelerde olduğu gözlemlenmiştir. Aktif varlıklar içinde dönen varlıkları en yüksek olan firmalar daha çok, Otomotiv, Ziraat ve Tarım sektöründeki işletmelerdir.

Çizelge 5. 2021 Yılı Analiz Sonuçları

2021	Kod /İsim	O1	O2	O3	O4	O5	O6	O7	O8	O9
SIRA										
		BANKALAR								
1	AKBANK	0,02	0,16	0,90	0,10	0,11	-	-	0,08	-
27	GARANTİ	0,02	0,16	0,91	0,09	0,10	-	-	0,08	-
28	İŞ BANK	0,01	0,16	0,91	0,09	0,09	-	-	0,12	-
30	YAPI K.	0,01	0,17	0,92	0,08	0,09	-	-	0,08	-
		HAVA YOLU ŞİR.								
26	THY	0,02	0,91	0,74	0,03	0,03	0,26	0,49	31,8	0,19
19	PEGASUS	-0,04	-0,29	0,87	0,13	0,15	0,24	0,63	5,91	0,24
		OTOMOTİV								
23	TOFAŞ	0,14	0,57	0,76	0,24	0,32	0,59	0,17	1,27	0,69
10	FORD	0,21	0,87	0,76	0,24	0,31	0,49	0,28	0,98	0,77
		ENERJİ								
25	TÜPRAŞ	0,03	0,19	0,83	0,17	0,21	0,62	0,20	2,08	0,64
2	AKSA	0,09	0,17	0,49	0,51	1,05	0,30	0,18	1,27	0,34
9	EREĞLİ	0,12	0,19	0,33	0,67	2,02	0,19	0,15	0,72	0,52
14	KARDEMİR	0,18	0,39	0,54	0,46	0,84	0,44	0,10	0,95	0,57
20	PETKİM	0,18	0,43	0,58	0,42	0,72	0,25	0,33	0,84	0,64
		HOLDİNGLER								
3	ALARKO	0,22	0,35	0,36	0,64	1,77	0,30	0,06	0,66	0,34
15	KOÇ H.	0,03	0,21	0,88	0,12	0,13	0,70	0,19	3,42	0,59
		ZİRAAT – TARIM								
11	GÜBRE	0,04	0,12	0,69	0,31	0,45	0,66	0,03	0,94	0,71
13	HEKTAŞ	0,07	0,23	0,70	0,31	0,44	0,67	0,02	0,96	0,71
		ÜRETİM								
17	KOZA M.	0,24	0,27	0,13	0,87	6,59	0,10	0,03	0,24	0,79
21	SASA P.	0,03	0,17	0,81	0,19	0,23	0,41	0,40	3,17	0,40
29	ŞİŞE CAM	0,10	0,19	0,44	0,56	1,26	0,22	0,23	1,07	0,40

2021 yılı oran analizi veri sonuçları incelendiğinde; Bankacılık sektörüne bakıldığında, analize dahil edilen bütün oran türlerinde bu yılda analize dahil edilen 4 bankanın da benzer sonuçlar elde ettiği görülmektedir. Sadece Duran Varlıklar / Öz Kaynaklar oranında İş Bankasının diğer bankalara göre daha yüksek bir sonuç elde ettiği görülmüştür. Havayolu sektöründeki şirketlerin bu yıldaki oranları incelendiğinde; karlılık oranlarında THY' nin daha iyi bir performans sergilediği tespit edilmiştir. Öz Kaynak / Yabancı Kay. Top Oranı,

tüm sektörlerde benzer seviyelerde gerçekleşmiştir. Enerji sektörü şirket değerleri incelendiğinde, şirketlerin tamamının özsermaye karlılığının, aktif karlılığından daha fazla olduğu görülmektedir. Holdinglerden Alarko Holding'in varlık ve yabancı kaynak toplamına göre özkaynak kullanım oranı daha yüksektir. Ziraat ve tarım sektöründe faaliyette bulunan şirketler için, yabancı kaynakların pasif içindeki paylarının ve dönen varlıkların aktif içindeki paylarının yakın seviyelerde olduğu görülmüştür.

Çizelge 6. 2022 Yılı Analiz Sonuçları

2022	Kod /İsim	O1	O2	O3	O4	O5	O6	O7	O8	O9
SIRA										
		BANKALAR								
1	AKBANK	0,06	0,52	0,87	0,13	0,15	-	-	0,10	-
27	GARANTİ	0,04	0,38	0,88	0,12	0,13	-	-	0,08	-
28	İŞ BANK	0,04	0,33	0,88	0,12	0,14	-	-	0,12	-
30	YAPI K.	0,06	0,42	0,89	0,11	0,12	-	-	0,08	-
		HAVA YOLU ŞİR.								
26	THY	0,08	0,26	0,69	0,31	0,46	0,03	0,42	2,44	0,23
19	PEGASUS	0,07	0,39	0,81	0,19	0,23	0,22	0,59	4,16	0,22
		OTOMOTİV								
23	TOFAŞ	0,21	0,76	0,72	0,28	0,39	0,65	0,07	0,62	0,83
10	FORD	0,19	0,87	0,78	0,22	0,29	0,48	0,30	1,91	0,57
		ENERJİ								
25	TÜPRAŞ	0,24	0,61	0,60	0,40	0,66	0,47	0,14	0,73	0,71
2	AKSA	0,15	0,26	0,43	0,57	1,33	0,24	0,19	0,66	0,34
9	EREĞLİ	0,11	0,16	0,32	0,68	2,11	0,21	0,12	0,80	0,46
14	KARDEMİR	0,08	0,19	0,57	0,43	0,76	0,47	0,10	0,89	0,62
20	PETKİM	0,12	0,34	0,65	0,35	0,54	0,57	0,08	1,06	0,63
		HOLDİNGLER								
3	ALARKO	0,48	0,73	0,34	0,66	1,93	0,30	0,04	0,99	0,35
15	KOÇ H.	0,007	0,05	0,84	0,16	0,19	0,72	0,12	2,43	0,06
		ZİRAAT – TARIM								
11	GÜBRE	0,04	0,11	0,62	0,38	0,61	0,59	0,03	1,11	0,58
13	HEKTAŞ	0,06	0,22	0,71	0,29	0,40	0,68	0,03	0,93	0,74
		ÜRETİM								
17	KOZA M.	0,26	0,29	0,11	0,89	7,73	0,08	0,04	0,22	0,80
21	SASA P.	0,20	0,64	0,69	0,31	0,46	0,31	0,19	2,32	0,27
29	ŞİŞE CAM	0,12	0,21	0,42	0,58	1,38	0,22	0,20	0,95	0,45

2022 yılı oran analizi veri sonuçları incelendiğinde; En yüksek Aktif Kârlılığı (ROA) oranına sahip işletmenin Alarko Holding olduğu görülmektedir. Bu yılda en düşük ROA oranına sahip işletme; Koç Holding' dir. En yüksek Özsermaye Kârlılığı (ROE); oranına sahip işletmeler Ford Otomotiv ve Tofaş Türk Otomobil'dir. Bu yılda en düşük öz sermaye kârlılığına sahip şirket, Koç Holding 'dir. En yüksek Öz Kaynak / Varlık Toplamı Oranı sahip şirket, Koza Metal'dir. Bu yılda en düşük Öz Kaynak / Varlık toplamı oranına sahip şirketler ise; Yapı Kredi, İş Bankası ve Garanti Bankası'dır. Endekste en yüksek finansman oranına sahip şirket Koza Metal'dir. Bu oranın en düşük olduğu şirketler ise; Yapı Kredi, İş Bankası ve Garanti Bankası'dır. En yüksek Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar/ Kaynak (Pasif) Toplamı Oranına sahip şirket Pegasus'dur. Bu yılda en düşük Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar / Kaynak (Pasif) Toplamı Oranına sahip şirket Koza Metal A.Ş.'dir

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Yapılan çalışmada BİST 30’da 7 ayrı sektörde faaliyet gösteren 20 şirketin, analize dahil edilen oranlara göre elde ettikleri sonuçlar, 2019-2022 yılları için hesaplanmış ve sektörel bazlı karşılaştırılmıştır.

Kârlılık oranlarından aktif kârlılığı oranı verileri sektörel olarak incelendiğinde; 2019 yılında Üretim sektöründeki şirketlerin, 2020 ve 21 yıllarında Otomotiv sektöründeki şirketlerin, 2022 yılında ise Holgindler’in daha yüksek aktif karlılığı oranlarına ulaştıkları saptanmıştır. Öz sermaye kârlılığı oranı verileri sektör bazlı incelendiğinde; en yüksek karlılık oranlarına Otomotiv sektöründeki şirketlerin ulaştığı görülmektedir. Vatandaşların pandemi döneminde riskten korunmak amaçlı toplu taşımadan uzak durmak istemeleri ve kişisel araçlara olan talebin artması aynı zamanda avantajlı kredilerin kullanılması otomotiv şirketlerini karlılıklarının artmasındaki önemli etkenlerdendir.

Kaldıraç Oranı verileri incelendiğinde; endekste yer alan bankaların, yüksek kaldıraç derecesine sahip oldukları görülmektedir. Bankaların diğer işletmelere göre varlıklarının çoğunluğunun yabancı kaynaklarla finanse edildiği görülmektedir. Bu durum bankalara diğer işletmelere göre daha fazla finansal kaldıraçtan yararlanma imkanı sağlamaktadır. Ancak bu durum doğru yönetilmezse bankaların diğer işletmelere göre daha yüksek finansal risklere maruz kalabilecekleri de göz ardı edilmemelidir.

İncelenen sektörler arasında, en yüksek varlık özkaynak bileşimine sahip şirketlerin üretim sektöründe faaliyet gösterdikleri görülmüştür. Üretim sektöründeki şirketlerin diğer sektörlerdeki şirketlere göre; varlıklarını daha etkin kullandıkları söylenebilir.

Sektör bazlı karşılaştırma yapıldığında, kaynaklar içinde en çok yabancı kaynak kullanan şirketlerin üretim sektöründeki şirketler olduğu görülmüştür. Bu durum finansal açıdan pekte istenen bir durum değildir. Yani bu işletmelerin endekste ki diğer işletmelere göre finansal risklerinin daha fazla olduğu düşünülebilir.

Sektör bazında 2022 yılı dışında Ziraat ve Tarım sektöründe faaliyette bulunan şirketlerin duran varlık oranının yüksek çıktığı görülmektedir. Bu işletmelerin endekste ki diğer işletmelere göre öz kaynaklarından daha fazla duran varlıklara sahip oldukları görülmektedir. Bu durum bu firmalara kaynak sağlayan 3. kişi ve kurumlar için riski azaltıcı bir faktör olarak kabul edilebilir ancak yine bu işletmeler için gereğinden fazla duran varlık yatırımı yapmanın getireceği atıl kaynak maliyetinin de oluşabileceği unutulmamalıdır.

2019 yılında Ziraat- Tarım sektörü şirketleri, 2020 -21-22 yıllarında ise, Otomotiv sektörü şirketlerinin sektördeki diğer şirketlere göre, bilançolarında daha yüksek dönen varlık kalemleri barındırdıkları görülmektedir. Otomotiv şirketlerinin nakit ve likit pozisyonlarında diğer işletmelere göre daha iyi durumda olduğu söylenebilir ancak gereğinden fazla dönen varlığın atıl durumda tutulması durumunda işletmeler için kaçırılan alternatif fırsatların da olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Sonuç olarak endekste yer alan farklı sektördeki firmaların farklı yıllarda farklı oranlardaki finansal performanslarının değişken bir seyir izlediği görülmüştür.

KAYNAKÇA

Bülüç, F., Özkan, O., & Ağırbaş, İ. (2017). Oran analizi yöntemiyle özel hastane finansal performansının değerlendirilmesi. *International Journal of Academic Value Studies*

(Javstudies), 3(11), https://javstudies.com/?mod=makale_tr_ozet&makale_id=38381/ (Erişim tarihi: 18.08.2023).

Çetanak, Ö.Ö. ve Haykır, Ö.Ç. (2019). Borsa likiditesi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki: Borsa İstanbul Örneği. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, 16(2), <https://doi.org/10.33437/ksusbd.552463>, (Erişim tarihi: 19.08.2023).

Demirel, H. G. Krizlerin Menkul Kıymetler Borsalarına Etkisi: İMKB Örneği,, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman, 2009.

Doğan, Ö. (2020). T.C. Merkez Bankası sektör bilançoları üzerinden deniz yolu yük taşımacılığının finansal performans analizi. Türk Denizcilik ve Deniz Bilimleri Dergisi, 6(2), <https://dergipark.org.tr/pub/trjmms/issue/57923/778026>, (Erişim tarihi: 20.08.2023).

Durrah, O., Abdulrahman, A.A., Jamil, S.A., & Ghafeer, N.A (2016). Exploring the relationship between liquidity ratios and indicators of financial performance: An Analytical Study on Food Industrial Companies Listed in Amman Bursa. International Journal of Economics and Financial Issues, 6(2), <https://www.econjournals.com/index.php/ijefi/article/view/2045>, (Erişim tarihi: 21.08.2023).

Fikri, M.B., Yusoff, W.M., & Fikri, A.B. (2020). Financial performance using ratio analysis. Journal of Asian Islamic Higher Institutions (JAIHI), 5(2020), <http://jurnal7.usas.edu.my/index.php/JAIHI/article/view/30>, (Erişim tarihi: 22.08.2023)

Kumbirai, M., and Webb, R. (2010). A financial ratio analysis of commercial bank performance in south Africa. African Review of Economics and Finance, 2(1), <https://www.ajol.info/index.php/aref/article/view/86945>, (Erişim tarihi: 25.08.2023).

Karim, R.A., ve Alam, T. (2013). An evaluation of financial performance of private commercial banks in Bangladesh: Ratio Analysis. Journal of Business Studies Quarterly 2013, 5(2), <https://citeseerx.ist.psu.edu/document>, (Erişim tarihi: 27.08.2023).

Karadeniz, E., ve Beyaz, F.S. (2018). Yiyecek içecek endüstrisinin finansal performansının analizi: Türkiye ve Avrupa Ülkeleri Karşılaştırması. Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi, 15(3), <https://doi.org/10.24010/soid.490799>, (Erişim tarihi: 28.08.2023).

Karadeniz, E., ve Kahiloğulları, S. (2014). Borsa İstanbul'da işlem gören spor şirketlerinin finansal performansının oran yöntemiyle analizi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 23 (2), <https://dergipark.org.tr/pub/cusosbil/issue/31959/351776>, (Erişim tarihi: 29.08.2023).

Meydan, C., Yıldırım, B.F., ve Serger, Ö. (2016). BIST'te işlem gören gıda işletmelerinin finansal performanslarının gri ilişkisel analiz yöntemi kullanılarak değerlendirilmesi.

Muhasebe ve Finansman Dergisi, 69(2016),. <https://doi.org/10.25095/mufad.396668>., (Erişim tarihi: 30.08.2023).

Naimoğlu, M., ve Polat, M. (2019). Faiz oranlarının firmaların piyasa değerine etkisi: gelişmekte olan ülkeler örneği Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(5), <https://doi.org/10.18506/anemon.461361>. (Erişim tarihi: 31.08.2023).

Oshoke, A.S., and Sumaina, J. (2015). Performance Evaluation through Ratio Analysis Journal of Accounting and Financial Management, 1(8), <https://www.iardjournals.org>, (Erişim tarihi: 02.09.2023).

Öndeş, T., ve Levet, M. (2023). Faaliyet giderlerinin şirket kârlılığına etkisi: BIST 30 endeksinde işlem gören firmalar üzerine bir inceleme. Maliye ve Finans Yazıları, 37 (119), <https://doi.org/10.33203/mfy.1205139>, (Erişim tarihi: 03.09.2023).

Özcan, M. (2021). Finansal risklerin şirket değerine etkisi: bist sınai endeksi üzerine bir uygulama. (1. Baskı). Livre de Lyon Yayım Dağıtım A.Ş.

Srividhya, S., Senthilnathan, C.R., Kengatharan, N., and Umadevi, R. (2020). A study on financial ratio analysis of planys technologies pvt. ltd. India. Elementary Education Online., 19(3), <https://www.ilkogretim-online.org/>, (Erişim tarihi: 05.09.2023).

Temizel, F., ve Bayçelebi, B.E (2016). BIST 30 endeksinde yer alan işletmelerin finansal performans değerlemesinde TOPSİS yaklaşımı. Tısk Akademi Dergisi, 11(22), <https://search.trdizin.gov.tr/tr/yayin/detay/>, (Erişim tarihi: 06.09.2023).

Uddin, M.S., Abdulkader, S., Alam, F.E., and Imran, A. (2022). Financial performance evaluation through ratio analysis: a study on rural power company ltd. international Journal Of Business And Management Future, 8(1), <https://www.researchgate.net/publication/365353286>, (Erişim tarihi: 07.09.2023).

Ünlü, U., Yalçın, N., ve Yağlı, İ. (2017). Kurumsal yönetim ve şirket performansı: TOPSIS yöntemi ile BIST 30 firmaları üzerine bir uygulama. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19(1), <https://doi.org/10.16953/deusbed.09673>, (Erişim tarihi: 09.09.2023).

Yelghi, A. Borsa İstanbul ve BRICH Ülkeleri Borsalarının Karşılaştırmalı Analizi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014.

Yenisu, E., (2019). Finansal tabloların oran analizi ile incelenmesi: Adese Örneği. Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ASED), 3(1), <http://aseddergi.aksaray.edu.tr>, 10.09.2023).

SOCIAL MEDIA AND TACIT KNOWLEDGE SHARING: DEVELOPING A CONCEPTUAL MODEL

Sirous Panahi , Jason Watson , Helen Partridge

Queensland University of Technology, Brisbane

Abstract:

With the advent of social web initiatives, some argued that these new emerging tools might be useful in tacit knowledge sharing through providing interactive and collaborative technologies. However, there is still a poverty of literature to understand how and what might be the contributions of social media in facilitating tacit knowledge sharing. Therefore, this paper is intended to theoretically investigate and map social media concepts and characteristics with tacit knowledge creation and sharing requirements. By conducting a systematic literature review, five major requirements found that need to be present in an environment that involves tacit knowledge sharing. These requirements have been analyzed against social media concepts and characteristics to see how they map together. The results showed that social media have abilities to comply some of the main requirements of tacit knowledge sharing. The relationships have been illustrated in a conceptual framework, suggesting further empirical studies to acknowledge findings of this study.

Keywords: Knowledge sharing, Tacit knowledge, Social media, Web 2.0

ESNEK ÜRETİM SİSTEMLERİNDE PERFORMANS ÖLÇÜM KRİTERLERİNİN GELİŞİMİ

Rana TORUN

Araştırma Görevlisi, Abdullah Gül Üniversitesi, rana.torun@agu.edu.tr,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4776-4011>

Ahmet Yakup ERKİLİÇ

Kültür ve Turizm Uzmanı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, ayerkilic@gmail.com,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1980-8136>

Abdullah ÇOLAK

Araştırma Görevlisi, Abdullah Gül Üniversitesi, abdullah.colak@agu.edu.tr,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5037-8760>

ÖZET

Hızla gelişen teknolojik imkanlar ve değişen üretim ortamları, işletmelerin küresel dünyada faaliyetlerini yüksek rekabetçilik kaygısı ile gerçekleştirmelerini zorunlu kılmaktadır. Bu kaygı sonucunda işletmeler, müşterilerinin tüm ihtiyaçlarını ve isteklerini karşılayabilme noktasında ürün çeşitlerini arttırmayı ve daha kaliteli ürünler üretmeyi hedeflemektedir. Söz konusu hedefler ise işletmeleri esnek üretim sistemleri kullanma konusunda teşvik etmektedir. Bu kapsamda, işletmeler tarafından kullanılan esnek üretim sistemlerinin performanslarının ölçümü önem kazanmıştır. Bu nedenle, bu çalışmada esnek üretim sistemlerinin performans ölçümünde kullanılan kriterlerin gelişiminin ve değişiminin tarihsel süreç içerisinde değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Geleneksel olarak esnek üretim sistemlerinin performans ölçümü üretkenlik, hizmet, kalite ve yatırımın geri dönüşü gibi kriterlerle yapılmaktadır. Yapılan çalışmanın sonucunda, performans ölçüm kriterlerinin makine esnekliği, ürün esnekliği, süreç esnekliği, operasyon esnekliği, rotalama esnekliği, hacim esnekliği, büyüme esnekliği, üretim esnekliği ile ortalama akış zamanı, ortalama iş istasyonu kullanım oranı, kuyruk uzunluğu, son işin tamamlanma zamanı, iş yapma zamanı, ortalama bekleme zamanı, ortalama yavaşlık, maksimum yavaşlık, sistem kullanım oranı ve kilitlenen makine sayısı gibi geleneksel olmayan performans ölçüm kriterlerine doğru gelişim ve değişim sergilediği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Esnek üretim sistemleri, performans ölçümü, geleneksel performans ölçüm kriterleri, geleneksel olmayan performans ölçüm kriterleri

Jel Kodları: D20, D24, D29

DEVELOPMENT OF PERFORMANCE MEASUREMENT CRITERIA IN FLEXIBLE MANUFACTURING SYSTEMS

ABSTRACT

Rapidly developing technological opportunities and changing production environments require businesses to carry out their activities in the global world with high competitiveness

concern. As a result of this concern, businesses aim to increase their product range and produce higher quality products at the point of meeting all the needs and wants of their customers. These targets encourage businesses to use flexible manufacturing systems. In this context, it is of great importance to measure the performance of flexible manufacturing systems used by businesses. Therefore, in this study, it is aimed to evaluate the historical development and change of the criteria used in the performance measurement of flexible manufacturing systems. Traditional performance measurements of flexible production structures are made with criteria such as productivity, service, quality and return on investment. As a result of the study, it was concluded that the performance measurement criteria has developed and changed from machine flexibility, product flexibility, process flexibility, operation flexibility, routing flexibility, volume flexibility, growth flexibility, production flexibility and average flow time, average workstation utilization rate, queue length, last job completion time, job towards non-traditional performance measurement criteria such as time to make, average waiting time, average slowness, maximum slowness, system usage rate and number of locked machines.

Keywords: flexible manufacturing systems, performance measurement, traditional performance measurement criteria, non-traditional performance measurement criteria

Jel Codes: D20, D24, D29

GİRİŞ

Günümüz işletmelerinin karşı karşıya kaldığı yoğun rekabet baskısı, küreselleşme, daha kısa ürün hayat döngüleri, hızla değişen tüketici istek ve beklentileri, artan ürün çeşitliliği nedeniyle, maliyet ve verimlilik odaklı çalışmayı hedefleyen işletmeler açısından imalatın izlenmesi ve performans ölçüm sistemlerinin geliştirilmesi zorunlu hale gelmiştir. Ayrıca yoğun rekabet ortamında üretimlerini sürdürmek isteyen işletmelerin, sahip oldukları kaynakları daha iyi yönetmesi, maliyet avantajı elde etmek için çeşitli yöntemler bulması, kritik performans ölçüm kriterleri kullanarak periyodik değerlendirmeler yapması ve gerekli düzenlemeleri hayata geçirmesi gerekmektedir. Esnek üretim sistemlerinin (EÜS'ler) geliştirilmesi, son yıllarda imalat endüstrisinde rekabet edebilirliğin ve yeniliğin temel itici gücü haline gelmiştir. Bu bakımlardan değerlendirildiği zaman, esnek üretim sistemlerinin performanslarının ölçümünde kullanılan ölçüm kriterlerinin zaman içerisinde değişimi ve gelişimi söz konusudur.

Birinci bölümde, Esnek Üretim Sistemleri ve bu sisteme ait kavramlar açıklanmıştır. İkinci bölümde, performans kavramı ve ölçüm kriterlerinin değişimi üzerinde durulmuştur. Son bölümde ise, Esnek Üretim Sistemlerinde performans ölçüm kriterlerinin değişimi ve gelişimi yorumlanmıştır.

2. ESNEK ÜRETİM SİSTEMLERİ KAVRAMI

Günümüzde işletmeler, ürün çeşidinin fazla olması, yüksek kaliteli ürün üretme zorunluluğunun bulunması, müşteri odaklı üretim anlayışının gelişmesi gibi nedenlerden dolayı, esnek üretim sistemlerine yönelmeye başlamışlardır. Esnek üretim sistemleri (EÜS), kontrolü merkezi bilgisayar ile yapılan, birbirlerine otomatik taşıma sistemleri ile bağlanan, iş

istasyonları destekli otomatik nümerik kontrollü takım tezgahlarından oluşan üretim sistemleridir (Ronald ve Charles,1993, s. 128). Diğer bir tanımda, EÜS, materyal akışını, bilgisayar kontrolünü, iletişimi, üretimi ve montaj işlemlerini bütünleştiren bir kavram olarak betimlenmektedir (Sipper ve Bulfin, 1997, s. 45). Başka bir tanımda ise, EÜS, değişikliklere hızla yanıt verebilen, yoğun otomasyon ve teknoloji temelli bir üretim süreci olarak ifade edilmiştir (Tekin ve Atamak,1997, s. 245). Bu üretim sistemlerinin esnek olarak nitelendirilmesinin sebebi ise, çeşitli parçaları aynı anda farklı istasyonlarda işleyebilmesi ve farklı miktarlarda farklı parçalara yönelik değişen talepleri karşılayabilme yeteneğidir.

2.1. Esnek Üretim Sistemlerinin Gelişimi

Teknolojinin çok gelişmiş olmadığı dönemlerde sadece belli işlemleri yapabilen torna ve tezgahlardan oluşan sistemler kullanılmakta iken 1950'li yıllardan itibaren teknolojinin gelişmesiyle elektronik alanında çeşitli ilerlemeler olmuştur ve geleneksel sistemlerin yerini nümerik kontrollü tezgahlardan oluşan sistemler almıştır. Sonrasında mikrobilgisayarlardan oluşan ve programlanabilir olan bilgisayar kontrollü nümerik tezgahlar geliştirilmiştir. İlerleyen dönemde 1960'lı yılların başında İngiltere'de "Sistem 24" olarak adlandırılan ilk esnek işletme sistemi geliştirilmiş olup bu sistemde, tek amaçlı bir nümerik kontrollü tezgah ile konveyör yer almıştır ve işlenecek parçaların makineler arasında otomatik transferi gerçekleştirilmiştir. Bu durum, robot, elleçleme ve bilgisayar kontrolü alanlarındaki teknolojik gelişmeler ile desteklenince, çeşitli parçaları orta ve küçük hacimli partiler halinde daha ekonomik olarak üretebilen EÜS'nin ortaya çıkmasını sağlamıştır (Maleki, 1991, s. 8). İlerleyen yıllarda Almanya, Rusya ve Japonya gibi ülkelerde Esnek Üretim Sistemleri yaygın hale gelmeye başlamıştır. Bundan sonra, nanoteknolojik gelişmeler ve EÜS'nden işletmelerin kazandığı faydalar sayesinde, bu sistemler yaygınlaşmasıyla birlikte günümüzde hala yoğun bir şekilde kullanılmaktadır.

2.2. Esnek Üretim Sistemlerinin Özellikleri ve İşleyişi

EÜS, işletmelere, değişik ürünleri kısa bir zaman içerisinde kaliteli bir şekilde üretebilme ve hassas kontroller ile olası sorunları (darboğazlar ve makine aksaklıkları vb.) belirleyerek ilgili tedbirleri hızlı bir biçimde alma konularında büyük avantajlar sağlamaktadır (Çil ve Evren, 1994, s. 184-185). EÜS aynı zamanda üretim faaliyetlerini sürekli kılan bir yapıya sahiptir ve en büyük özelliği doluluk oranının yüksek olmasıdır. EÜS, ürün gamının fazla olduğu işletmelerde kullanılmakta olup bu sistemlerde farklı parçaların üretilmesi makineler üzerinde yapılan otomatik değişiklikler ile gerçekleştirilmektedir. Ayrıca, EÜS kullanılması ile üretim için hammaddenin fabrika girişinden son mamulün fabrikadan çıkışına kadar tüm işlemler (tasarım, kalite, kontrol ve üretim gibi) otomasyona dayalı olarak gerçekleştirilebilmektedir (Gökçen, 2003).

Günümüzde pazar yapısının ve üretilen malların özelliklerinin belirlenmesinde tüketiciler daha etkindirler. Tüketiciler yeni ve farklı ürünler talep ederek üretimin hız ve esneklik kazanmasına sebep olmaktadır. Bu durum, işletmelerin bu talepleri karşılayabilmesi için yeni üretim teknolojilerine ve EÜS'ne uyum sağlamasını gerektirir. 1960'lı yıllarda tüketici tercihlerinde, sadece etkinlik önemli iken ilerleyen zamanlarda bu faktöre kalite, esneklik ve yeniliğin de eklendiği görülmektedir. Bu durum, tüketici tercihlerinde önem kazanan esneklik

kavramına işletmelerin de daha çok dikkat göstermesine ve EÜS'ni benimsemesine neden olmuştur. EÜS, ürün çeşidi çok olan işletmeler tarafından uygulanmakta olup bu sistemlerde farklı özelliklere sahip parçaların üretimi hedeflenmektedir. Genel amaçlı makine teçhizatı içermekte olan EÜS'nde makinelerde yapılan otomatik değişikliklerle farklı parçalar üretilebilmektedir ve üretim aşamasında çalışanların sisteme müdahalesi minimum düzeydedir (Maleki, 1991).

Tipik EÜS'nin işleyişinde ilk aşamayı son ürünü oluşturacak olan parçaların ve malzemelerin malzeme taşıma sistemine yüklenmesi oluşturur. Daha sonrasında, parçalar ve malzemeler sistem boyunca paletler ile taşınarak makinelere transfer edilir. Malzeme taşıma sistemi, daha önce sisteme girilmiş olan rotalama bilgileri ışığında belirlenen süreç planına göre parçaları ve malzemeleri bir makineden diğer bir makineye taşır. İşlemleri tamamlanan parçalar ve malzemeler paletten çıkartılır, otomatik olarak bir yükleme/boşaltma istasyonuna gönderilir ve yeni parçalar ve malzemeler palete yüklenir. Bu döngü tüm işlemler tamamlanıncaya kadar tekrar edilir ve başka bir üretime geçildiğinde zaman bilgisayar talimatları ile tezgahlar üzerinde gerekli değişiklikler otomatik olarak gerçekleştirilir.

EÜS firmalara avantajlar sağlamaktadır. Bu avantajlar aşağıdaki gibi listelenmiştir (Groover, 2016).

Makine kullanım oranları atölye ve parti tipi üretimdeki kullanıma kıyasla daha fazla orana sahiptir.

Makine kullanım oranları daha fazla olduğu için eş kapasiteli makine gereksinimi azalmaktadır.

Makine sayısında azalmasıyla birlikte daha az fabrika alanıyla üretim gerçekleştirilmektedir.

Değişikliklere adaptasyon daha hızlı ve kolay gerçekleşmektedir.

Farklı parçalar birlikte işlenmesinden dolayı ara stoklar miktarları azalmaktadır.

Ara stokların azalması ile birlikte parçaların işlem süreleri de azaldığı için imalat sürelerinde azalmalar gerçekleşmektedir.

Yüksek üretim hızları, geleneksel üretim yöntemlerine kıyasla işçilerin daha verimli çalışmalarından dolayı işçilerin üretkenliğini artırmasıyla birlikte işçilik gereksinimlerini de azaltmaktadır.

EÜS yüksek teknolojik üretim sistemlerinin kullanılması insansız üretimi daha mümkün hale getirmektedir.

3. PERFORMANS KAVRAMI VE ÖZELLİKLERİ

Literatürde performansla ilgili pek çok tanım mevcut olup bir tanıma göre performans, işletme amaçlarının gerçekleşmesi için tüm çabaların değerlendirmesi olarak ifade edilmiştir (Akal,2005, s. 17). Başka bir tanımda, performans, işi yapan bireyin/grubun/teşebbüsün o işle ilgili hedefi ne kadar karşıladığının nicel (miktar) ve nitel (kalite) olarak anlatımı olarak betimlenmiştir (Baş ve Artar,1990, s. 13). Üçüncü bir tanımda ise performans, belirli bir görevin önceden belirlenen kriterlere uygun olarak yerine getirilme seviyesi olarak ifade edilmektedir (Dicle,1982, s. 5).

Performans, çalışanları işlerini yaparken daha fazla çaba harcamaya zorlamakta, çalışanlara verilen bu işlerin istenen standartlarda yerine getirilmesini gerektirmekte ve bu işlerin bizzat çalışanlar tarafından yapılmasını öngörmektedir. Ayrıca, işletmeleri, çalışanlarına destek olabilecek ve aralarındaki uyuşmazlıkları çözebilecek bir ortam oluşturma ve piyasada değişen talep koşullarına karşı hazırlıklı olma konularında zorlamaktadır (Çalık, 2003, s. 10). Bunlardan dolayı, işletmeler açısından önem verilen bir kavram olan performansın değişmeyen unsurları ekonomiklik, verimlilik ve etkinliktir. Ekonomiklik, işletmenin ulaşmayı hedeflediği amacını en düşük maliyetli kaynaklar ile en uygun zamanda gerçekleştirmesini öngörür. Verimlilik, işletmenin amaçları doğrultusunda belirli girdiler ile en fazla çıktıyı elde etmesi veya belirli bir çıktıyı en az girdi ile elde etmesi olarak tanımlanırken, etkinlik ise, işletmenin hedeflerini gerçekleştirme derecesidir ve işletmeler amaçlarını gerçekleştirdikleri oranda etkin olarak kabul edilmektedirler.

3.1. Performans Yönetimi ve Ölçümü

İşletmelerin günümüz rekabet ortamında faaliyetlerine başarılı bir şekilde devam edebilmeleri için çevrelerindeki değişime uyum sağlaması ve örgütsel olarak büyüme ve gelişme davranışı sergilemesi elzem olup bu konularda ortaya koydukları sonuçların başarısı performans ölçümü ile belirlenebilir. İşletmelerdeki performans ölçüm sistemi, hedeflere ulaşma konusunda gerekli değerlendirmeleri yapabilmek için işletmenin organizasyon yapısı ile süreçlerinin yanı sıra işletmeyle ilgili stratejik ve çevresel faktörleri de dikkate almaktadır. Performans ölçüm sisteminin yapısı, işletmelerdeki performans yönetim sürecinin verimliliğinde ve etkililiğinde önemli bir rol oynamaktadır. Ek olarak, performans ölçümünün klasik işletme fonksiyonları arasında en çok ilgili olduğu kontrol fonksiyonudur. Bu bakımdan işletmelerde alınan örgütsel kararların yerine getirilmesi sonucunda amaçlara ulaşıp ulaşılmadığının kontrol edilebilmesi performans ölçüm sisteminin varlığını zorunlu kılmaktadır.

Performans yönetiminde ilk adımı, işletmeye rekabetçi avantaj sağlayacak olan vizyonun, misyonun ve stratejilerin belirlenmesi oluşturmaktadır. İkinci adımda, işletmenin mevcut performansı ölçülerek belirlenen vizyon, misyon ve stratejiler için uygun olup olmadığı değerlendirilir. Üçüncü adımda istenilen seviyede olmayan ve artırılması gereken performansın geliştirilmesi için takip edilecek olan yolların belirlenmesi amacıyla bir planlama çalışması yapılır. Dördüncü adım, üçüncü adımda belirlenen tedbirlerin tespiti ile bu tedbirlerin gerçekleştirilmesine yönelik yöntem ve tekniklerin uygulanmasından oluşur. Son adımda ise daha önceki adımlarda belirlenen stratejilerin operasyonel plan ve programlara ne kadar uyduğu performans ölçümleri yapılarak analiz edilir. Böylelikle işletmenin hedefleri doğrultusunda ilerleyip ilerlemediği kontrol edilmekte ve ilk adımda işletmeye rekabetçi avantaj sağlayacak şekilde belirlenen vizyonun, misyonun ve stratejilerin işletmenin hedeflerini karşılama dereceleri değerlendirilmektedir. Herhangi bir yanlışlık veya eksiklik tespit edilmesi halinde sistem yeniden ilk adıma geri döndürülerek baştan tekrarlanır.

3.2. Performans Ölçüm Sistemlerinin Gelişimi

Performans ölçüm sistemleri tarihsel olarak iki aşamada incelenebilir. İlk aşama, 1880 – 1980 yılları arasını kapsamaktadır. Bu dönemde karlılık, yapılan yatırımların geri dönüşümü, verimlilik gibi finansal ölçütler temel alınmıştır. İkinci aşamada ise araştırmacıların muhasebe temelli performans ölçüm sistemlerinin eksikliklerini belirleyerek bu sistemlerin yetersizliklerini vurgulamaya başladıkları 1980’li yıllar ile başlamıştır. 1990’lı yılların başında, geleneksel performans ölçüm sistemlerinden duyulan memnuniyetsizlik, dengeli ve çok boyutlu yeni performans ölçüm kriterlerinin temellerinin atılmasını sağlamıştır. Geleceğe yönelik olarak tasarlanan bu yeni kriterler, finansal olmayan ve dışsal olan boyutlara odaklanmıştır. İşletmelerin, performans ölçüm sistemlerini yeniden tasarlanmasına olanak veren performans yönetim süreçleri ortaya çıkmıştır ve işletmeler, değişen ve daha zorlu hale gelen rekabet koşullarında faaliyetlerini devam ettirebilmek için Toplam Kalite Yönetimi (TKY), Tam Zamanında Üretim (TZÜ), Bilgisayarla Bütünleşik Üretim, EÜS gibi yeni üretim teknolojilerine yönelmişlerdir. Bu yeni yönelim; işletmelerin, maliyetin yanı sıra kalite, esneklik, tedarik süresi gibi konulara da odaklanmasına yol açmıştır (Bititci vd.,2001, s. 78).

Günümüzde zaman kavramının giderek önem kazanması ve işletmelerin rekabet stratejilerini zamana dayalı olarak belirliyor olması, sadece işlem süresi standartlarına odaklanan geleneksel performans ölçümü yerine azalan hazırlık sürelerine, daha esnek iş gücüne ve teslim zamanına uyarak yüksek kaliteli ürünler üretebilme yeteneğini önemseyen yeni performans ölçüm kriterlerinin geliştirilmesini sağlamıştır. Direkt iş gücü ve makine kullanım etkinliği gibi geleneksel performans ölçüm kriterleri, işletmelerde, sürekli gelişime ve gerçek amaçlara yeterince önem verilmemesine ve kısa dönemli sonuçlara odaklanılmasına yol açmaktadır (Toni vd.,1997, s. 180). Bu bağlamda değerlendirildiği zaman geleneksel performans ölçümü doğrudan iş gücü maliyetlerini kontrol etmeye ve azaltmaya odaklanmakta olduğundan işletme performansının doğru bir şekilde ölçümünde istenilen başarıyı sağlayamamaktadır. Geleneksel ve geleneksel olmayan performans ölçümlerinin özelliklerinin karşılaştırması aşağıdaki çizelgede mevcuttur:

Çizelge 1: Geleneksel ve Geleneksel Olmayan Performans Ölçümünün Karşılaştırması

Geleneksel Performans Ölçümü	Geleneksel Olmayan Performans Ölçümü
Temelinde finansal ölçütler yer almaktadır.	Temelinde finansal olmayan ölçütler yer almaktadır.
Sürekli gelişmeyi engeller.	Sürekli gelişimi destekler.
Performansın izlenmesi amacına yöneliktir.	Performansın geliştirilmesi amacına yöneliktir.
Standart bir biçimi vardır.	İhtiyaçlara göre düzenlemeler yapılabilir.
Geçmiş tarihli geleneksel muhasebe sistemine dayanır.	İşletme stratejisine dayanır.
Zaman içerisinde değişim göstermez.	Zaman içerisinde değişim gösterebilir.
TZÜ, TKY gibi yaklaşımlara uygulanmaz.	TZÜ, TKY gibi yaklaşımlara uygulanır.
Çalışanların gelişimini engeller.	Çalışanların iş tatminini olumlu etkiler.
Geçmiş göstergeler kullanılmaktadır.	Anlık göstergeler kullanılmaktadır.
Atölye düzeyi ihmal edilir.	Genellikle atölye düzeyinde kullanılır.
Orta ve yüksek kademedeki yöneticiler amaçlanmaktadır.	Tüm çalışanlar amaçlanmaktadır.

Bölmelere göre farklılık göstermez.

Bölmeler arasında farklılık gösterebilir.

Kaynak: (Ghalayini ve Noble,1996, s. 64)

Geleneksel performans ölçümünün tüm bölümlerde kullanılan sabit bir biçimi olduğu için esnek değildir ve işletmenin her bölümünün kendisine özgü karakteristiklerini ve önceliklerini dikkate almaz. Geleneksel olmayan performans ölçüm sistemleri ise, işletmeler açısından içsel ve dışsal başarıyı belirten ve işletmelerin gelecek performansları hakkında bilgi sağlayan ölçüm kriterlerini bünyesinde barındırmaktadır (Ghalayini ve Noble,1996, s. 64).

3.3. Performans Ölçüm Kriterlerinin Sınıflandırılması ve Özellikleri

Performans ölçüm kriterleri esneklik, kalite, zaman ve maliyet açısından sınıflandırılabilir. Esneklik ile ilgili performans ölçüm kriterleri, üretim sisteminin hangi oranda değiştirilebileceği ve üretim sisteminde yapılan bu değişikliğin hangi sürede ve ne kadarlık maliyet ile gerçekleştirilebileceği ile ilgilidir. Kalite ile ilgili performans ölçüm kriterleri, üretim sistemi çıktılarının işletme tarafından daha önce belirlenmiş olan özelliklere ne kadar uyumlu oldukları üzerine odaklanmaktadır. Zaman ile ilgili performans ölçüm kriterleri, rekabet avantajı sağlamak ve üretim performansını arttırmak amacıyla üretim sisteminde zaman ile ilgili faktörlerin kontrol altında tutularak en uygun değerlerinin bulunması üzerine yoğunlaşmaktadır. Maliyet ile ilgili performans ölçüm kriterleri ise, işletmenin faaliyetlerine ekonomik ve karlı bir şekilde devam edebilmesini sağlayacak mali göstergeler ile ilgilidir.

Geleneksel performans ölçüm kriterleri, genellikle direkt işçilik maliyetlerini azaltma ve kontrol etmeye odaklanmış olmakla birlikte günümüzde ortaya konan performans ölçüm kriterlerinin özelliklerinin aşağıdaki gibi olduğu belirtilebilir (Neely ve diğ., 1996, s. 425):

Örgüt hiyerarşisine uygun olmalıdır.

Örgütün amaç, insan, kültür ve anahtar başarı faktörleri ile uyumlu olmasına ek olarak onları destekler nitelikte olmalıdır.

Kritik faktörlere odaklanmalıdır.

Gerçekçi ve anlaşılabilir olmalıdır.

Uygulanması kolay olmalıdır ve karmaşık olmamalıdır.

Müşterinin istekleri doğrultusunda fikir birliği içerisinde belirlenmelidir ve birbirleri ile çatışmamalıdır.

İşletme birimleri arasındaki haberleşmeyi sağlamalıdır ve yatay ve dikey olarak işbirliğini teşvik etmelidir.

Rekabet ortamı gibi dış çevre koşullarına uygun olmalıdır.

Stratejik planlarla uyumlu ve bunları uygulayıcı nitelikte olmalıdır.

Performans sonuçlarından sorumlu olmalıdır.

İşletmenin işlevsel birimler arasında bütünleştirilmiş olmalıdır.

Neden ve sonuçlar arasında ilişki kurabilmelidir.

Maliyet ile birlikte kaynak ve girdilere de odaklanmalıdır.

Zamanında geri besleme yapabilmelidir ve geri beslemesi harekete geçirici olmalıdır.

Kendi kendisini ölçebilmelidir ve geleceği tahmin için ve dışsal karşılaştırmalar için veri üretebilmelidir.

Amaçları ve sınırları olmalıdır.

Bireysel ve örgütsel öğrenmeyi destekleyip gelişme ve ilerlemenin sürekliliğini sağlamaktadır.

Yukarıda özellikleri sayılan performans ölçüm kriterleri ile gerçekleştirilen performans ölçümü, işletme bünyesinde karşılaştırmalar yapmaya ve performans iyileştirmeleri gerçekleştirmeye olanak sağlayacak şekilde oluşturulan sayısal değerler veya nitel ifadeler olup etkin performans ölçüm kriterleri sekiz temel role sahiptir (Morgan, 1997, s. 9):

Örgütsel öğrenmeyi desteklemek

Karar alıcılara doğru ve zamanında bilgi sağlamak

İlgili konuya dikkatle odaklanmak

Değerlendirme ve ödüllendirme içeren bir yapı kurmaya yardımcı olmak

İşletmenin tepe yönetiminin önceliklerini desteklemek

Başarıyı sağlayan etmenleri tanımlamak ve onlarla bağlantılı olmak

İçsel müşteri zincirleri ile yatay ilişkiler kurmak

İşletmenin finansal ve finansal olmayan ölçütlerini dengelemek

Performans ölçüm kriterlerinin temel olarak iki amacı bulunmakta olup ilkinde performans ölçüm kriterleri, işletme faaliyetlerinin kontrol edilmesi, planlanması ve uygulanmasına yönelik olarak yapılan eylemlerin geliştirilmesi ve daha uygun eylemlerin gerçekleştirilmesi konusunda işletmeye geri bildirim sağlar. Diğer amacı ise, işletme bünyesinde verimli ve etkili bir şekilde gerçekleştirilen çalışmalara karşılık olarak çalışanlara ve yöneticilere verilecek olan ödüller açısından doğru değerlendirme yapılmasıdır.

3.4. Performans Ölçüm Kriterlerinin Gelişimi

Performans ölçüm kriterlerinin gelişimini 1980 öncesi ve 1980 sonrası olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. 1960'larda ideal işletme tipini etkin işletmeler oluştururken bu işletmelerin performans ölçüm kriterini fiyat oluşturmuştur. 1970'lerde kaliteli işletmeler ideal işletmeler olurken bu işletmelerde performans ölçüm kriterleri fiyat ve kalitedir. Bu bağlamda 1980 öncesinde, işletmelerin çoğunlukla karlılık, yatırımların geri dönüşü, verimlilik gibi finansal ölçütlere odaklandıkları ve bu yüzden performans ölçüm kriterleri olarak bu finansal kriterleri değerlendirmeye aldıkları belirtilebilir.

1980'li yıllarda esnek işletmeler ideal işletme tipi olarak değerlendirilmiş olup temel performans ölçüm kriterlerini fiyat, kalite ve ürün çeşitliliğidir. 1990'larda yenilikçi işletmeler, ideal işletmeler olarak betimlenmiştir ve performans ölçüm kriterleri fiyat, kalite ve ürün çeşitliliğine ek olarak farklı ve hızlı olma özelliği eklenmiştir. 2000'li yıllarda ideal işletme tiplerinin mükemmeli arayan işletmelere evrildiği gözlemlenmekte olup bu işletmelerin performans ölçüm kriterlerini, toplam kalite yönetimi anlayışı ile müşteri odaklı olma ve bilgiyi katma değer olarak görme özellikleri sayılabilir. Bu açıdan 1980'li yıllardan sonrasına denk gelen ikinci bölümde, işletmeler açısından müşteri ihtiyaçlarının karşılanması

ön plana çıkmış olup işletmelerde yeni üretim teknolojilerinin uygulanması fikri benimsenmiştir. Bu dönem, işletmelerde büyük yeniliklere ve değişimlere neden olarak işletmeler başarılarını devam ettirmek ve arttırmak amacıyla yeni ölçüm kriterleri geliştirmesini zorunda kılmıştır.

EÜS'nin performanslarının ölçümü konusunda da çeşitli performans ölçüm kriterleri geliştirilmiştir. Bu kriterler şu şekilde sıralanabilir (Kumak ve Kapur, 1986, s. 386):

Her bir makine grubundaki ve genel olarak sistemdeki meşgul makine oranlarının beklenen değerleri

Bir gruptan (sistemden) rastgele seçilen bir makinenin meşgul olma olasılığı

Gerçek üretim hızının ideal üretim hızına olan oranının beklenen değeri

Tüm makinelerin meşgul olma olasılığı

Her bir makine grubundaki ve genel olarak sistemdeki meşgul makine oranlarının varyansı

Çeşitli makine gruplarındaki ortalama kuyruk uzunlukları

Her bir makine grubundaki parça sayısının olasılık dağılımının entropisi

EÜS'nde kullanılan performans ölçüm kriterlerinin kronolojik olarak gelişimi şöyle özetlenebilir: Browne vd. (1984), EÜS'ndeki esnekliği, makine esnekliği, ürün esnekliği, süreç esnekliği, operasyon esnekliği, ortalama esnekliği, hacim esnekliği, büyüme esnekliği ve üretim esnekliği olmak üzere sekiz başlık altında değerlendirmiştir. Gaskins ve Tanchoho (1987), yüklenmiş araçların toplam seyahat süresini minimize etmek amacıyla otomatik güdümlü araçların optimum akış yolunu tespit etmek amacıyla bir yaklaşım geliştirmiştir. Choi ve Malstrom (1988), fiziksel bir simülatör yardımıyla EÜS'ndeki geleneksel çalışma programlaması kurallarını incelemişlerdir. Hitomi vd. (1989), otomatik kurulum ekipmanı ile esnek üretim hücrelerinin tasarım ve programlama problemini tartışmışlar ve genel hizmet süresi ve sınırlı lokal tamponları olan optimum bir kuyruklama ağ modelini çalışmışlardır. Gupta ve Buzacott (1989), esnekliğin sadece makinelerden kaynaklanmadığını, bunun yanı sıra esnekliğin fiziksel özellikler, işletme kararları, bilgi entegrasyonu ve yönetim uygulaması gibi faktörlerin kombinasyonunun bir sonucu olduğunu açıklamıştır. EÜS için farklı çalışma koşulları altında sistemin genel esnekliğinin önemli bir performans ölçüm kriteri olduğu belirtilebilir. Sethi ve Sethi (1990), EÜS'nin genel esnekliği açısından ortalama esnekliğinin önemini vurgulayarak ortalama esnekliğinin EÜS'nin kesinti olmadan üretim yapmalarına ve makine yüklerini daha iyi dengeleyerek daha kolay programlama yapılmasına olanak sağladığını belirtmiştir.

Viswanadham vd. (1990), EÜS'nde tıkanıklıkların engellenmesi ve tıkanıklıklardan kaçınılması için Petri ağı modellerinin kullanımını araştırmıştır ve tıkanıklıkların önüne statik kaynak tahsisi politikalarının ve dinamik politikaların kullanımı ile geçilebileceğini belirtmiştir. Bu açıdan EÜS'nin performans ölçümünde Petri ağları, statik kaynak tahsisi politikaları ve dinamik politikalar önemli kriterler olarak değerlendirilebilir.

Miller ve Kim (1992), EÜS'nin performans ölçümünde ürün grubuna göre ayrılan stok alanının hacim başına maliyetinin toplam stok alanının maliyetine oranını kriter olarak ele

almıştır. Bennett vd. (1992), verimli EÜS'nin geliştirilmesi için önemli olan faktörleri, alt sistemlerin etkin entegrasyonu, uygun kontrollerin ve performans ölçüm kriterlerinin geliştirilmesi, üretim sistemi tasarımı ve organizasyon yapısı arasında uygunluk olarak tanımlamıştır ve bu faktörlerin EÜS'nin performansı açısından önemli olduğunu belirtmiştir. Tang vd. (1993), parçalar, makineler ve otomatik güdümlü araçlar arasında operasyonları içeren EÜS programlaması için sistemdeki zaman, ortalama yavaşlık, maksimum yavaşlık, sistem kullanım oranı, kilitlenen makine sayısı, tampon boyutu ve yarı mamuller konularında verilecek kararların önemini vurgulamıştır. Leon vd. (1994), stokastik düzensizlikler altında EÜS planlanan performansını sürdürebilmesi için iyi bir başlangıç programı belirlemeye çalışmıştır. Sun ve Fu (1994), otomatik olarak yönlendirilen araçların sayısı, makinelerin sayısı, geometrik ilişkisi ve işlenecek olan parçaların süreç akışları gibi uygulanabilir bir EÜS sistem bilgisinin girilebileceği zaman bazlı bir Petri ağı modeli önermişlerdir ve bu kriterlerin önemini vurgulamışlardır. Campanella ve Corcoran (1994), çalışmalarında üretkenlik, hizmet, kalite, yatırımın geri dönüşü ve sipariş değişikliğine karşı tezgah değişim süresinin ürünün toplam üretilme süresine oranını EÜS'nde performans ölçüm kriteri olarak almışlardır.

Alcorta (1994), işletmenin ürettiği ürün çeşidinin sektörde üretilen ürün çeşidine oranını EÜS'nde performans ölçüm kriteri olarak değerlendirirken, Sarker vd. (1994) ortalama esnekliği, makine esnekliği, süreç esnekliği, büyüme esnekliği, iş esnekliği, tasarım esnekliği, malzeme taşıma esnekliği, kurulum zamanı esnekliği ve hacim esnekliği olmak üzere üretim ile ilgili esneklik türleri için detaylı bir sınıflandırma yapmıştır ve EÜS'nin performansının ölçümünde bunlar kullanılmıştır. Goyal vd. (1995), yaptığı çalışmada EÜS'nin performans ölçüm kriterleri olarak kuyruk uzunluğu, iş yapma zamanı ve ortalama yavaşlığı göz önünde bulundururken, New ve Szwejcowski (1995) süreçteki bilgisayar destekli faaliyet sayısının süreçteki toplam faaliyet sayısına oranını değerlendirmeye almıştır. Suri ve Desiraju (1997) ise işleme süresini azaltma, ürün teslim süresi, üretim sisteminin işlerliği ve üretim sisteminin esnekliğini ele almıştır.

Santarek ve Buseif (1998), otomatik üretim sistemlerinin tasarımı için bir yöntem ve çeşitli araçlar geliştirmiştir. Yapılandırılmış Analiz ve Tasarım Tekniği yöntemi kullanılarak hazırlanan bu tasarım özelliği, Petri ağı yardımıyla geliştirilmiştir. Petri ağı, üretim sisteminin istenilen şekilde çalışıp çalışmadığını tespit etmede ve EÜS'nin performansının ölçümünde kullanılmaktadır. Mehta ve Uzsoy (1998), EÜS'nde iş tamamlama zamanları arasındaki farkı ve maksimum gecikmeyi minimize eden bir algoritma geliştirirken, Rosenfield vd. (1998) EÜS'nin performansının ölçümünde maliyet-teslim süresini kriter olarak kullanmıştır. Sabuncuoğlu ve Karabük (1999), otomatik güdümlü araçlardan oluşan EÜS'nde makine ve programlama kuralları üzerinde çalışmalar yapmış ve bu sistemlerin performansı açısından parça bekleme zamanı tahmini ve filo boyutlandırmasının önemini vurgulamıştır. Skinner (1999), çalışmasında tasarlanan bir ürünün üretime geçme süresinin ürünün toplam üretilme süresine oranını EÜS'nde performans kriteri olarak değerlendirmiştir.

Reeja ve Rajendran (2000), EÜS'nde programlama için farklı sevkiyat kurallarının etkisini araştırmış olup, Braglia ve Petroni (2000) EÜS'nin performans ölçüm kriterleri olarak kullanılan teknolojinin faaliyet yaşı ve ürün değişikliği için geçen sürenin toplam üretim

süresine oranını almışlardır. Wang ve Yen (2001), EÜS'nin performansında otomatik malzeme taşıma sistemindeki nakliye sürelerinin önemli bir performans ölçüm kriteri olabileceğini ortaya koymuştur. Kovacic vd. (2001), EÜS'nin tasarımı ve simülasyonu için bilgisayar entegreli bir araç geliştirmiştir. Bu araç, EÜS tanımlamasını otomatik olarak ortaya koyan bir metodolojiye sahiptir ve entegre kontrol sistemi elde edilen sensor datasını kullanarak EÜS çok seviyeli kontrolünü ve performans ölçümünü gerçekleştirmektedir.

Chan (2001) rotalama esnekliğinin EÜS üzerindeki etkisini değerlendirmek için Taguchi yöntemi kullanarak bir simülasyon geliştirmiştir ve Bruccoleri vd. (2003) bu simülasyonu EÜS'nin konfigürasyonunu tanımlamak için kullanmışlardır. Bu çalışmalar, rotalama esnekliğinin EÜS'nin performans ölçümü için önemli bir kriter olabileceğini ortaya koymaktadır.

Tiwari ve Dharmaraju (2002) hıristik yaklaşım bazlı genetik bir algoritma kullanarak EÜS'nde makine yükleme problemlerini çözmeye çalışmışlardır ve Buitenhk vd. (2002) EÜS'nin pahalı bileşenleri açısından bu sistemlerin tasarımının önemli bir konu olduğunu vurgulayarak makinelerin türleri ve sayıları, malzeme taşıma sistemleri, makineler üzerindeki işlem süreleri, makine kurulum zamanları, araç değiştirme zamanı, nakliye zamanı, yükleme ve boşaltma zamanı gibi performans ölçüm kriterlerinin önemi üzerinde durmuşlardır. Chang ve Yang (2003), EÜS üzerinde imalat esnekliği ile iş stratejisinin birleşik etkisi üzerinde çalışmalar yapmışlar ve Kumar ve Kumar (2003) iş sırasının belirlenmesi, makine tahsisi ve işlerin yeniden tahsisi konularında EÜS'nin makine yükleme problemlerinin çözümüne yönelik bulanık mantık bazlı çözümler geliştirmiştir.

Mohanasundarama vd. (2003) çok düzeyli işlerin yapıldığı EÜS'nde farklı programlama kuralları konusunda çalışmalar yapmışlar ve Cai vd. (2003) öncelikli tekrar eden makine hataları modeli kullanarak beklenen ağırlıklı akış zamanını minimize etmek için stokastik programlama alanında çalışmışlardır. Shansuzzaman vd. (2003) yaptıkları çalışmada EÜS'nin performans ölçüm kriteri olarak ortalama iş istasyonu kullanım oranı, son işin tamamlanma zamanı ve iş yapma zamanını ele almışlardır. Kumar vd. (2003) esnekliğin EÜS'nin programlanması açısından önemli olduğu vurgulamış olup, Shnits vd. (2004) esnekliğin esnek sistemlerin kontrol edilebilmesi için önemli bir karar destek aracı olduğunu ortaya koymuştur. Her iki çalışmada da EÜS'nin performansının ölçümü açısından sistemin genel esnekliğinin önemli bir kriter olduğunu belirtilmiştir. Eraslan ve Kurt (2004) EÜS'nin performans ölçümü kapsamında bulanık mantığı göz önünde tutarak bilişsel haritalama tekniği yardımıyla üretimde iç ve dış çevrenin sürekli değişen yapısını kullanmışlardır.

Chan ve Chan (2004) etkin birçok hedefli genetik algoritması kullanarak EÜS'nin üretim planlaması üzerine çalışmalar yapmışlar ve Wadhwa vd. (2005) EÜS'nin esneklik etkin teslimat süresinin azaltılması ile ilgili araştırmalar gerçekleştirmiştir. Ali ve Wadhwa (2005) kısmi EÜS'nin performansı üzerine çalışarak sadece rotalama esnekliğinin seviyesinin artırılmasının faydalı olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Loukil ve Makram (2005) metasezgisel algoritmalar kullanarak çok amaçlı üretim programlaması problemlerini çözmeye çalışmışlardır.

Cai vd. (2005) rastgele arızalanan tekli bir makine üzerinde iş süreçlerinin devamının sağlanması amacıyla dinamik optimum politikalar üzerine çalışmalar yapmıştır. Savsar (2005) farklı hata oranları ve bakım politikaları altında çalışan EÜS'nin performansına yönelik araştırmalar yapmış ve EÜS üzerinde bakım politikalarının etkisini analiz etmek için simülasyon ile analitik modelleri birleştiren çeşitli prosedürler kullanmıştır. Bu çalışmalar, programın performansından çok fazla ödün vermeden stokastik düzensizliklere karşı dirençli programların geliştirilebileceğini ortaya koymuştur. Koo vd. (2005) kuyruklama modelini kullanarak EÜS'nin performansını değerlendirme konusunda yapay zeka temelli yaklaşımların önemini ortaya koymuşlardır. Zerenler (2005) farklı ürünler üretebilme, müşterilerden gelen siparişleri zamanında ve eksiksiz bir şekilde karşılayabilme ve bu işlemleri yapabilmek için gerekli ekipmanları ve işgücünü zamanında sağlayabilmeyi EÜS'nin performansı için kilit değerlendirmeler olarak ortaya koyarak bu sayede ürün tasarım ve üretim sürelerinin önemli ölçüde kısalabileceğini ve çok çeşitli miktarlarda ve biçimlerde üretim yapılabileceğini belirtmiştir.

Aydoğan (2005) EÜS'nin işletme verimliliğine sağladığı faydalardan bahsederken daha az yerleşim alanı kullanımının, yüksek düzeyde makine kullanımının, işçilik maliyetlerinin azalmasını, stok maliyetlerinin azalmasını, programlamanın ve genişlemenin kolay bir şekilde gerçekleştirilmesinin, değişik ürünlerin kısa sürede ve kaliteli bir şekilde üretilebilmesinin, işlem sürecinin bilgisayar kontrollü olarak gerçekleştirilebilmesinin, verim düzeyinin yükselmesinin ve rekabet avantajı sağlanmasını EÜS'ni kullanan işletmelerin performansını olumlu yönde etkilediğini vurgulamıştır. Uygun malzeme taşıma sisteminin, stoklama sisteminin ve takım tezgahlarının seçiminin EÜS'nden yüksek performans almak için dikkat edilmesi gereken seçimler olduğuna vurgu yapılarak EÜS'nin daha performanslı çalışması için fabrika içi yerleşime ve gerçekleştirilen işlemlerin doğru bir şekilde planlanmasına, gruplanmasına ve programlanmasına büyük önem verilmesi gerektiğine değinilmiştir.

Delgadillo ve Llano (2006) EÜS'nin modellenmesi ve programlanması amacıyla Petri ağı bazlı entegre bir yaklaşım ortaya koymuştur. Bu yaklaşım, üretim planının uygulanması için bir prototip içermekte olup ortaya konulacak olan esnek üretim sistemlerinin modelleme ve optimizasyon açısından performans ölçümleri için Petri ağı yaklaşımının önemli bir ölçüm kriteri olduğu belirtilmiştir.

Venkateswaran ve Bhat (2006) EÜS'nin modellenmesi ve kontrol tasarımı konusunda zorlukları gözden geçirmiş ve bu zorlukların giderilmesi amacıyla bulanık mantık kullanarak bir algoritma geliştirmiştir. Bu algoritma, EÜS'nin performans ölçüm kriterleri olarak optimum verimlilik ve enerji gerekliliklerini ortaya koymuştur.

Buyurgan vd. (2007) çalışmalarında iş yapma zamanı ile ortalama bekleme zamanını EÜS'nin performans ölçüm kriteri olarak alırken, Kumar ve Sridharan (2007) gerçekleştirdikleri çalışmada EÜS'nin performans ölçüm kriteri olarak ortalama akış zamanı ve ortalama yavaşlığını almışlardır. Chan vd. (2007) EÜS'nin fiziksel ve çalışma parametrelerini Taguchi

yöntemi ile analiz etmiş ve EÜS'nin fiziksel ve çalışma parametrelerindeki sapmaların etkisini incelemiştir. Bu açılardan değerlendirildiği zaman EÜS'nin performans ölçüm kriterlerini temel olarak fiziksel ve çalışma parametrelerine, değişken esneklik seviyelerine ve ortalama esnekliği seviyelerine bağlamışlardır. Wadhwa vd. (2008) planlama ve kontrol stratejileri altında EÜS'nin performansı hakkında çalışmalar yapmışlar ve son işin tamamlanma zamanını performans ölçüm kriteri olarak almışlardır.

Tavana (2008) örgütsel komplekslikleri ortadan kaldırmak, iyi iş uygulamalarını adapte etmek, süreç zayıflıklarını belirlemek, son kullanıcıları eğitmek ve iş modellerini tasarlamak için süreç modellerinin yoğunlukla kullanımını önermiş ve EÜS'nin performans ölçüm kriterleri olarak Petri ağlarının önemini ortaya koymuştur. Tüysüz ve Kahraman (2009) bulanık kümeler ile birlikte stokastik Petri ağlarını kullanarak kritik zamanlı, dinamik ve kompleks sistemlerin analizi ve modellemesinin EÜS'nin performans ölçümü için değerli olduğunu ortaya koymuştur.

Hsueh vd. (2010) gerçekleştirdikleri çalışmada EÜS'nin performans ölçüm kriteri olarak ortalama iş istasyonu kullanım oranı, son işin yapılma zamanı ve ortalama bekleme süresini değerlendirmeye alırken, Yasemin vd. (2010) ortalama ve süreç planı esnekliği konusundaki programlama problemleri için matematiksel modeller geliştirmişlerdir. Ali ve Wadhwa (2010) entegre EÜS'nin performansını ölçmek için kuyruktaki minimum parça sayısı ve kuyruktaki minimum bekleme zamanını kullanmışlardır. Anoop vd. (2011) EÜS'nin performansını değerlendirmişler ve ortalama esnekliğinin farklı seviyelerinde son işin tamamlanma zamanı üzerinde belirsizliklerin etkisini araştırmışlardır. Tamini vd. (2012) EÜS'nin performansının ortalama iş istasyonu kullanım oranı ile ortalama bekleme zamanı kriterlerine göre ölçülebileceğini ifade etmiş olup, Ali (2012) EÜS'nin performansını ortalama ve palet esnekliği bağlamında değerlendirmiştir. Singholi vd. (2013) EÜS'nin performansı bağlamında makine ve ortalama esnekliğinin etkisini kuyruktaki minimum parça sayısı ve kuyruktaki minimum bekleme zamanı kriterlerini kullanarak incelemiştir.

Ali ve Ahmad (2014) EÜS'nin performansı üzerinde ortalama ve parça karışımı esnekliğinin etkisi ile ilgili çalışmalar yapmışlardır ve makine ve sistem düzeni esnekliğinin iş ortamındaki değişikliklere cevap verme konusunda yeterli olmadığını ortaya koymuşlardır. Khan ve Ali (2015) EÜS'nin performansının sıralama esnekliği kullanılarak geliştirilebileceğini belirtirken Ali ve Murshid (2016) EÜS'nin performansının değerlendirilmesinde simülasyon bazlı karar destek araçlarının kullanımı ile farklı materyal taşıma stratejilerinin etkili olduğunu ortaya koymuşlardır. Ayrıca son dönemlerde EÜS'nin performansı açısından imalat stratejilerinin, sıralama kurallarına göre kuyruktan parça seçiminin, son işin tamamlanma zamanının, teslimat süresinin ve yarı mamul azaltımının önem kazandığını tespit etmişlerdir.

Ulutaş (2018), EÜS'nin performansını artırmak için çok kriterli karar verme yöntemleri kullanılarak performansın artırılması hedeflemektedir. Kullanılan yöntemle birlikte sekiz farklı alternatif performanslarına göre sıralanmıştır. Margherita ve Braccini (2020) farklı vaka çalışmaları kapsamında Endüstri 4.0 teknolojilerinin kullanımının EÜS'nin performansı üzerindeki etkileri incelemiştir. Zaman, maliyet ve üretkenlik temelli çok kriterli karar verme

yöntemleri kullanıldığında, EÜS'nin performansının diğerlerine göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Kahn vd., 2021, s. 130).

4. SONUÇ

Teknolojik gelişmeler ile özellikle 1960'lı yıllardan sonra giderek önem kazanan EÜS, günümüzde daha çok kullanılabilir hale gelmiştir. İşletmelere üretim ve planlama alanlarında esneklikler sağlayan EÜS'nin sürekli olarak iyileştirilebilmelerine yönelik olarak bu sistemlerin performanslarının doğru bir şekilde ölçülmesi ve eksiklik gözlemlenen alanlarda gerekli önlemlerin alınması gereklidir. Bu çalışmada EÜS'nin performans ölçüm kriterlerinin gelişimi ve değişimi üzerinde durulmuş olup, bu kriterlerin üretkenlik, hizmet, kalite ve yatırımın geri dönüşü gibi geleneksel performans ölçüm kriterlerinden EÜS'nin genel esnekliğini etkileyen faktörler olan makine esnekliği, ürün esnekliği, süreç esnekliği, operasyon esnekliği, rotalama esnekliği, hacim esnekliği, büyüme esnekliği, üretim esnekliği ile ortalama akış zamanı, ortalama iş istasyonu kullanım oranı, kuyruk uzunluğu, son işin tamamlanma zamanı, iş yapma zamanı, ortalama bekleme zamanı, ortalama yavaşlık, maksimum yavaşlık, sistem kullanım oranı ve kilitlenen makine sayısı gibi geleneksel olmayan performans ölçüm kriterlerine doğru evrildiği gözlemlenmiştir.

KAYNAKÇA

- Akal, Z. (2005). İşletmelerde Performans Ölçüm ve Denetimi Çok Yönlü Performans Göstergeleri. MPM, 6. Baskı, Ankara.
- Alcorta, L. (1994). The Impact of New Technologies on Scale in Manufacturing Industries: Issues and Evidence, World Development, 22/5.

- Ali, M. (2012). Impact of routing and pallet flexibility on flexible manufacturing system. *Global Journal of Flexible Systems Management*, 13(3), 141–149.
- Ali, M., ve Ahmad, Z. (2014). Simulation study of FMS under routing and part mix flexibility. *Global Journal of Flexible Systems Management*, 15(4), 277–294.
- Ali, M., ve Murshid, M. (2016). Performance Evaluation of Flexible Manufacturing System Under Different Material Handling Strategies. *Global Journal of Flexible Systems Management*, 17(3):287–305.
- Ali, M., ve Wadhwa, S. (2005). Performance analysis of partial flexible manufacturing system. *Global Journal of Flexible System Management*, 6(1), 9–19.
- Ali, M., ve Wadhwa, S. (2010). The effect of routing flexibility on a flexible system of integrated manufacturing. *International Journal of Production Research*, 48(19), 5691–5709.
- Anoop, V., Nishikant, M., ve Kumar, S. (2011). Effect of machine flexibility on the performance of FMS subjected to frequent breakdowns. *International Journal of Services, Operations and Informaticism*, 6, 1–2.
- Aydoğan E. (2005). Esnek Üretim Sistemlerinin İşletme Verimliliğine Etkisi: Bir Alan Araştırması. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7/1, 73-95.
- Baş, İ. M. ve Artar, A. (1990). İşletmelerde Verimlilik Denetimi: Ölçme ve Değerlendirme Modelleri. *Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları*, No:435, Ankara.
- Bennett, D., Forrester, P. ve Hassard, J. (1992). Market-driven strategies and the design of flexible production systems: evidence from the electronics industry. *Int. J. Oper. Prod. Manag.* 12 (2), 25–43.
- Bititci, U.S., Suwingjo, P. ve Carrie, A.S. (2001). Strategy Management Through Quantitative Modeling of Performance Measurement Systems. *International Journal of Production Economics*, Vol:69.
- Braglia, M. ve Petroni, A. (2000). Towards a Taxonomy of Search Patterns of Manufacturing Flexibility in Small and Medium-Sized Firms. *The International Journal of Management Science*, Vol:28, No:5.
- Browne, J., Dubois, D., Rathmill, K., Sethi, S. ve Stecke, K. (1984). Classification of flexible manufacturing systems. *The FMS Magazine*, 114–117.
- Bruccoleri, M., Sergio, N.L. ve Perrone, G. (2003). An object-oriented approach for flexible manufacturing controls systems analysis and design using the unified modeling language. *Int. J. Flexible Manuf. Syst.* 15 (3), 195–216.
- Buitenhek, R., Baynat, B. ve Dallery, Y. (2002). Production capacity of flexible manufacturing systems with fixed production ratios. *Int. J. Flexible Manuf. Syst.* 14 (3), 203–226.
- Buyurgan, N., Meyyappan, L. ve Saygın, C. (2007). Real-time routing selection for automated guided vehicles in a flexible manufacturing system. *Journal of Manufacturing Technology Management*, 18(2), pp 169-181.
- Cai, X., Sun, X., ve Zhou, X. (2003). Stochastic scheduling with preemptive repeat machine breakdowns to minimize the expected weighted flow time. *Probability Eng. Inf. Sci.*, 17(4), pp. 467-485.
- Cai, X., Wu, X., ve Zhou, X. (2005). Dynamically Optimal Policies for Stochastic Scheduling Subject to Preemptive-Repeat Machine Breakdowns, *IEEE Transactions on Automation and Engineering*, 2, pp. 158-172.

- Chan, F.T.S. (2001). Effects of routing flexibility on a flexible manufacturing system. *Int. J. Comput. Integrat. Manuf.* 14 (5), 431–445.
- Chan, F. T., ve Chan, S. (2004). A novel approach to production planning of flexible manufacturing systems using an efficient multi-objective genetic algorithm. *International Journal of Machine Tools and Manufacture*, 45(5), 949–957.
- Chan, F.T.S., Bhagwat, R. ve Wadhwa, S. (2007). Flexibility performance: Taguchi's method study of physical system and operating control parameters of FMS. *Rob. Comput. Integr. Manuf.* 23, 25–37.
- Chang, S. C., ve Yang, C. L. (2003). Manufacturing flexibility and business strategy: An empirical study of small and medium sized firms. *International Journal of Production Economics*, 83, 13–26.
- Choi, R. H. ve Malstrom, E. M. (1988). Evaluation of traditional work scheduling rules in a flexible manufacturing system with a physical simulator. *Journal of Manufacturing Systems*, 7(1),pp. 33-45.
- Campanella, M. K. ve Corcoran, T. (1994). Measuring Strategic Performance. *Strategic Management Journal*, Vol. 7.
- Çalık, T. (2003). Performans Yönetimi, Tanımlar, Kavramlar, İlkeler. Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara.
- Çil, İ. ve Evren, R. (1994). Esnek İmalat Sistemlerinin Verimliliğinin Ölçümünde Performans-Amaçlar-Verimlilik Yaklaşımı. MPM Yayınları:540, II. Verimlilik Kongresi, Ankara.
- Delgadoillo, G.M. ve Llano, S.B. (2006). Scheduling application using petri nets: a case study: intergraficas s.a. In: Proceedings of 19th international conference on production research, Valparaiso, Chile.
- Dicle, Ü. (1982). Yönetimsel başarının değerlendirilmesi ve Türkiye uygulaması, O.D.T.Ü. İdari Bilimler Fakültesi, Yayın no:43, s.5, Ankara.
- Eraslan, E. ve Kurt, M. (2004). Esnek İmalat Sistemlerinde Performans Ölçümü İçin Bilişsel Bir Yaklaşım. Yöneylem Araştırması /Endüstri Mühendisliği 24. Ulusal Kongresi Bildiriler Kitabı, ss. 450-452.
- Filippini, R., Forza C. ve Vinelli A. (1998). Trade-off Compatibility Between Performance: Definitions and Empirical Evidence. *International Journal of Production Research*, no:12 vol: 36, 3379-3406.
- Gaskins, R. J. and Tanchoco, J. M. A. (1987). Flow path design for automated guided vehicle system. *International Journal of Production Research*, 25, pp. 667-676.
- Ghalayini, A.M., Noble, J.S. (1996). The Changing Basis of Performance Measurement. *International Journal of Operations and Production Management*, Vol:16, No:8,s.63-80.
- Gökçen, Y. (2003). Geleneksel Üretimden Esnek Üretime: Karşılaştırmalı Bir İnceleme. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 5, Sayı:4, 32-48.
- Goyal, S.K., Mehta, K., Kodali, R. ve Deshmukh, S.G. (1995). Simulation for analysis of scheduling rules for a flexible manufacturing system. *Integrated manufacturing system*, 6(5), pp 21-26.
- Groover, M. P. (2016). Otomasyon, Üretim Sistemleri ve Bilgisayarla Tümlüştük İmalat, çev. *Mustafa Yurdakul ve Yusuf Tansel İç*, (4. Basımdan Çeviri), Nobel Yayıncılık, Ankara.

- Gupta, D., Buzacott, J.A. (1989). A framework for understanding flexibility of manufacturing systems. *J. Manuf. Syst.* 8 (2), 89–97.
- Hitomi, K., Yoshimura, M., ve Ohasi, K. (1989). Design and scheduling of flexible manufacturing cells with automatic set-up equipment. *International Journal of Production Research*, 27, pp. 1137-1147.
- Hsueh, S.F. (2010). A simulation study of a bi-directional load-exchangeable automated guided vehicle system. *Computer and industrial engineering*, 58, pp 594–601.
- Khan, A. S. Khan, Naeem K., Khan R. U. (2021). A comparison between dedicated and flexible manufacturing systems: Optimization and sensitivity analysis. *Mehran University Research Journal Of Engineering & Technology.* 40(1), 130-139.
- Khan, W. U., ve Ali, M. (2015). Effect of sequencing flexibility on the performance of flexibility enabled manufacturing system. *International Journal of Industrial and System Engineering*, 21(2), 474–498.
- Koo, P. H., Jang, J., ve Suh, J. (2005). Estimation of part waiting time and fleet sizing in AGV systems. *The International Journal of Flexible Manufacturing Systems*, 16(3), pp. 211-228.
- Kovacic, Z., Bogdan, S., Reichenbach, T., Smolic Rocak, N. ve Birgmajer, B. (2001). FlexMan – A computer-integrated tool for design and simulation of flexible manufacturing systems. In: *Proceedings of the Ninth Mediterranean Conference on Control and Automation Control*, Dubrovnik.
- Kumar, V. ve Kapur J.N. (1986). Measures of Performance for a Flexible Manufacturing System. *Defence Science Journal*, Vol:36, No:4, s.367-380.
- Kumar, V., ve Kumar, A. (2003). A fuzzy based algorithm to solve the machine-loading problems of A FMS and its Neuro-fuzzy Petri net model. *International Journal of Advanced Manufacturing Technology*, 23, 318–341.
- Kumar, S.N. ve Sridharan, N. (2007). Simulation modelling and analysis of tool sharing and part scheduling decision in single stage multi machine FMS. *Robotics and computer integrated manufacturing*, 23, pp 361-370.
- Kumar, R., Tiwari, M.K. ve Shankar, R. (2003). Scheduling of flexible manufacturing systems: an ant colony optimization approach. *Proc. Inst. Mech. Eng.* 217 (10), 1443–1453.
- Leon, V. J., Wu, S. D., ve Storer, R. H. (1994). Robustness measures and robust scheduling for job shops. *IIE Transactions*, 26, pp. 32-43.
- Loukil, M., ve Makram, Z. (2005). Solving multi-objective production scheduling problems using meta-heuristics. *European Journal of Operational Research*, 161, 42–61.
- Maleki, A.R. (1991). *Flexible Production Systems: The Technology and Management.* Prentice-Hall Inc, USA.
- Margherita, E. G., & Braccini, A. M. (2020). Industry 4.0 technologies in flexible manufacturing for sustainable organizational value: reflections from a multiple case study of Italian manufacturers. *Information Systems Frontiers*, 1-22.
- Mehta, S. V. ve Uzsoy, R. (1988). Predictable scheduling of a job shop subject to breakdowns. *IEEE Transactions on Robotics and Automation*, 14, pp. 365-378.
- Miller, D. ve Kim J. (1992). Creating a Comprehensive System to Measure Performance. *Management Accounting*, October.

- Mohanasundarama, K. M., Natarajana, K., ve Viswanathkumarb, G. (2003). Scheduling rules for dynamic shops that manufacture multi-level jobs. *Computers and Industrial Engineering*, 44(24), 119–131.
- Morgan, G.J. (1997). *A Systems Approach To Performance Measurement Management*. Technical, ACCA Student Newsletters, July.
- Neely, A., Mills J., Platts K., Gregory M. ve Richards H. (1996). Performance Measurement System Design: Should Process Based Approaches Be Adopted? *International Production and Economies*, 46-47, 423-431
- New, C. C. ve Szwejcewski, M. (1995). Performance Measurement and the Focused Factory: Empirical Evidence. *International Journal of Operations and Production Management*, Vol:15, No:4, MCB Universty Press.
- Reeja, B., ve Rajendran, S. (2000). Dispatching rules for scheduling in assembly job shop. *International Journal of Production Research*, 8, 2051–2066.
- Ronald G. A. ve Charles R. S. (1993). *Modelling Analysis Of Manufacturing Systems*. Wiley, USA.
- Rosenfield, G., Shapiro, S. ve Bohn, M. K. (1998). Time Management in New Product Development: Case Study Findings, *Engineering Management Review*, 21(3).
- Sabuncuoğlu, I. ve Karabük, S. (1999). Rescheduling Frequency in an FMS with Uncertain Processing Times and Unreliable Machines. *International Journal of Flexible Manufacturing Systems*, 18(4), pp.268-283.
- Santarek, K. ve Buseif, I.M. (1998). Modelling and design of flexible manufacturing systems using SADT and Petri nets tools. *J. Mater. Process. Technol.* 76, 212–218.
- Sarker, B.R., Krishnamurthy, S. ve Kuthethur, S.G. (1994). A survey and critical review of flexibility measures in manufacturing systems. *Prod. Plan Control*, 512–523.
- Savsar, M. (2005). Performance analysis of an FMS operating under different failure rates and maintenance policies. *International Journal of Flexible Manufacturing Systems*, 16(3), pp. 229-249.
- Sethi, A. K., ve Sethi, S. P. (1990). Flexibility in manufacturing: A survey. *International Journal of Operations and Production Management*, 67, 35–45.
- Shamsuzzaman, M., Ullah, A.M.M.S. ve Bohez, E.L.J. (2003). Applying linguistic criteria in FMS selection: fuzzy set AHP approach. *Integrated manufacturing systems*, 14(3), pp 247-254.
- Shnits, B., Rubinovitz, J. ve Sinreich, D. (2004). Multi-criteria dynamic scheduling methodology for controlling a flexible manufacturing system. *Int. J. Prod. Res.* 42, 3457–3472.
- Singholi, A., Ali, M., ve Sharma, C. (2013). Evaluating the effect of machine and routing flexibility on flexible manufacturing system performance. *International Journal of Services and Operations Management*, 16(2), 240–261.
- Sipper, D. ve Bulfin, L. R. (1997). *Production Planning, Control and Integration*. McGraw-Hill Inc, USA.
- Skinner, R C. (1999). Divisional Performance Measurement: Beyond an Exclusive Profit Test. *Accounting and Business Research*, Vol:36, Autumn.
- Sun, T.H. ve Fu, L.C. (1994). An automatic petri-net generator for modeling a flexible manufacturing system. *Proc. of Int. Conf. on Systems, Man Cybernetics*, IEEE, 670–675.

- Suri, R. ve Desiraju, R. (1997). Performance Analysis of Flexible Manufacturing Systems with a Single Discrete Material-Handling Device. *The International Journal of Flexible Manufacturing Systems*, Vol:9.
- Tamini, A.M., Abidi, M.H., Mian, S.H. ve Alam, J. (2012). Analysis of performance measures of flexible manufacturing system. *Journal of King Saud University – Engineering Sciences*. 24, pp 115–129.
- Tang, L. L., Yih, Y., ve Liu, C. Y. (1993). A study on decision rules of a scheduling model in an FMS. *Computers in Industry*, 22, pp.1-13.
- Tavana, M. (2008). Dynamic process modelling using Petri nets with applications to nuclear power plant emergency management. *Int. J. Simul. Process Mod.* 4 (2).
- Tekin, M. ve Atamak, B. (1997). Esnek Üretim Sistemleri ve Esnek Üretim Sistemleri ile İlgili Örnek Uygulamalar. I. Ulusal Üretim Araştırmaları Sempozyumu, İstanbul.
- Tiwari, R., ve Dharmaraju, N. (2002). Solving machine loading problems in a flexible manufacturing system using a genetic algorithm based heuristic approach. *European Journal of Operational Research*, 201(134), 89–98.
- Toni, A.D., Nassimbeni, G. ve Tonchia, S. (1997). An Integrated Production Performance Measurement System, *Industrial Management and Data Systems*, 97/5.
- Tüysüz, F. ve Kahraman, C. (2009). Modeling a flexible manufacturing cell using stochastic Petri nets with fuzzy parameters. *Expert Syst. Appl.*
- Ulutaş, A. (2018). Entropi temelli rov yöntemi ile esnek üretim sistemi seçimi. *Business and Economics Research Journal*. 9(1), 187-194.
- Venkateswaran, P.R. ve Bhat, J. (2006). Fuzzy Petri net algorithm for flexible manufacturing systems. *ACSE J.* 6 (1).
- Viswanadham, N., Narahari, Y. ve Johnson, T.L. (1990). Deadlock prevention and deadlock avoidance in flexible manufacturing systems using Petri net models. *IEEE Trans. Rob. Autom.* 6 (6), 713–723.
- Wadhwa, S., Rao, K. S., ve Chan, F. T. S. (2005). Flexibility-enabled lead-time reduction in flexible system. *International Journal of Production Research*, 43(15), 3131–3163.
- Wadhwa, S., Ducq, Y., Ali, M., ve Prakash, A. (2008). Performance analysis of a flexible manufacturing system under planning and control strategies. *Studies in Informatics and Control Journal*, 17(3), 51–65.
- Wang, F.K. ve Yen, P.Y. (2001). Simulation analysis of dispatching rules for an automated interbay material handling system in wafer fab. *Int. J. Prod. Res.* 39, 1221–1238.
- Yasemin, Y., Özgüven, C., ve Özbakır, L. (2010). Mathematical models for job-shop scheduling problems with routing and process plan flexibility. *Applied Mathematical Modeling*, 34, 1539–1548.
- Zerenler, M. (2005). Performans Ölçüm Sistemleri Tasarımı ve Üretim Sistemlerinin Performansının Ölçümüne Yönelik Bir Araştırma. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2005, 1:1-36.

KURUMSAL YÖNETİMİN İNTERNET TABANLI FİNANSAL RAPORLAMAYA ETKİLERİ: BORSA İSTANBUL (BİST)

Dr., HABİB YOUSEFAZARI

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ,

habib.azari@gmail.com - ORCID ID: 0000-0001-8372-9603

Doç. Dr., ALİ ANTEPLİ

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ,

ali.antepli@selcuk.edu.tr - ORCID ID: 000-00001-9939-2443

ÖZET

İnternet tabanlı finansal raporlama ve kurumsal yönetim konuları, kurumların paydaşları tarafından atfedilen önemden dolayı, yürütülen akademik ve mesleki çalışmaların odak noktasında yer almaktadır. Bu çalışmanın temel amacı, bağımlı değişken olarak belirlenen İnternet Tabanlı Finansal Raporlama Davranışı Ölçeğinin (ITFR) yanı sıra bağımsız değişkenler olarak belirlenen yönetsel mülkiyet ve kurumsal mülkiyet oranı, yönetim kurulu içindeki bağımsız üyelerin sayısı ve yöneticilerin rol ikiliği gibi kurumsal yönetimin bazı göstergeleri ile ölçülen kurumsal yönetim mekanizmalarının ve açıklama şeffaflığının etkilerini incelemektir. Temel hedef, finansal raporlamanın bazı avantajlara sahip olmasından doğan etkisini açığa çıkarmaktır. Esas amaç, kurumsal yönetimin İnternet Tabanlı Finansal Raporlama üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Araştırmanın kapsamı İstanbul Menkul Kıymetler Borsasının (BİST) için seçilen şirketler üzerinde karşılaştırmalı bir vaka çalışmasıdır ve SPSS yazılımı aracılığıyla elde edilen bulgular, sonuçlar bölümünde ortaya konmuş ve son kısımlarda yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Yönetim; İnternet Tabanlı Finansal Raporlama; Açıklama Şeffaflığı

THE EFFECTS OF CORPORATE GOVERNANCE ON THE INTERNET-BASED FINANCIAL REPORTING: AN APPLICATION ON COMPANIES TRADED ON BORSA ISTANBUL (BİST)

Abstract:

Internet financial reporting and corporate governance issues are in the focus of academic and professional studies due to their attributed importance by stakeholders of corporations. Major aim of this study examines the effects of corporate governance mechanisms and disclosure transparency as measured by the Internet-Based Financial Reporting Behavior Scale (ITFR) which is held as dependent variable and some indicators of corporate governance such as the ratio of managerial ownership, institutional ownership, number of independent members in the board of directors and role duality of managers, which are held as independent variables. Main purpose is to reveal the effect of financial reporting has some advantages. Main purpose is to reveal the effect of corporate governance on the Internet Based-Financial Reporting. The scope of the research is comparative case study on selected companies for stock market of İstanbul Security Exchange (BİST) and findings which are generated by means of SPSS software are revealed in results section and interpreted in conclusions.

Key Words: Corporate Governance; Internet Based Financial Reporting; Disclosure Transparency

ÖRGÜTSEL SESSİZLİĞE YOL AÇAN FAKÖRLER: KONAKLAMA İŞLETMELERİ ÇALIŞANLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

D. Öğr. Üyesi Ahmet USLU

Ahmet USLU, ahmetuslu@bingol.edu.tr - 0000-0003-0273-0069

ÖZET

Hizmet sektöründe önemli bir yer sahip olan konaklama işletmelerinde çalışanlar aktif bir şekilde müşteriler ile iletişim halinde olmaktadır. Çalışanların iletişim şekli örgütün performansında ve verimliliğine doğrudan etki yapabilmektedir. Bu bağlamda çalışanların sağlıklı ve doğru bir iletişim sağlamalarında etkili olabilecek konuları araştırmak önem taşımaktadır. Bu konulardan biri olarak örgütsel sessizlik ön plana çıkmaktadır. Konaklama işletmelerinde çalışma yaşamını devam ettiren bireyler çeşitli nedenlerden dolayı örgütsel yapı içerisinde sessiz kalmayı tercih etmektedirler. Konaklama işletmelerinde örgütsel sessizliğe neden olan faktörlerin araştırılması, incelenmesi başarılarının ve performanslarının artmasına önemli katkı sağlayabilmektedir.

Bu çalışma, Konaklama işletmeleri çalışanlarının örgütsel yapı içerisinde sessiz kalmasına neden olan faktörleri araştırmayı amaçlamıştır. Araştırma kapsamında örgütsel sessizlik nedenleri alt boyutlar düzeyinde incelenmiştir. Araştırma verileri Bingöl ilinde faaliyette buluna konaklama işletmeleri çalışanlarından anket formu aracılığı ile elde edilmiştir. Elde edilen veriler istatistik programları aracılığı ile analiz edilmiştir. Analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre örgütsel sessizle yol açan nedenler alt boyutlar düzeyinde farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Sessizlik, Konaklama İşletmeleri, Sessizliğin Nedenleri

ABSTRACT

Employees in accommodation establishments, which have an important place in the service sector, actively communicate with customers. The way employees communicate can have a direct impact on the performance and efficiency of the organization. In this context, it is important to investigate issues that may be effective in ensuring healthy and accurate communication between employees. Organizational silence comes to the fore as one of these issues. Individuals who continue their working lives in accommodation establishments prefer

to remain silent within the organizational structure for various reasons. Researching and examining the factors that cause organizational silence in accommodation establishments can make a significant contribution to increasing their success and performance.

This study aimed to investigate the factors that cause accommodation establishment employees to remain silent within the organizational structure. Within the scope of the research, the reasons for organizational silence were examined at the sub-dimension level. Research data was obtained through a survey form from employees of accommodation establishments operating in Bingöl province. The data obtained was analyzed through statistical programs. According to the findings obtained as a result of the analysis, it was determined that the reasons leading to organizational silence differed at the level of sub-dimensions.

Keywords: Organizational Silence, Accommodation Businesses, Reasons for Silence

PROPOSAL OF ADDITIONAL FUZZY MEMBERSHIP FUNCTIONS IN SMOOTHING TRANSITION AUTOREGRESSIVE MODELS

E. Giovanis

Royal Holloway University of London

Abstract:

In this paper we present, propose and examine additional membership functions for the Smoothing Transition Autoregressive (STAR) models. More specifically, we present the tangent hyperbolic, Gaussian and Generalized bell functions. Because Smoothing Transition Autoregressive (STAR) models follow fuzzy logic approach, more fuzzy membership functions should be tested. Furthermore, fuzzy rules can be incorporated or other training or computational methods can be applied as the error backpropagation or genetic algorithm instead to nonlinear squares. We examine two macroeconomic variables of US economy, the inflation rate and the 6-monthly treasury bills interest rates.

Keywords: Forecast , Fuzzy membership functions, Smoothingtransition, Time-series

MANAGING YOUR ONLINE REPUTATION: ISSUES OF ETHICS, TRUST AND PRIVACY IN A WIRED, “NO PLACE TO HIDE“ WORLD

Karen Armstrong

Faculty of Education at York University, Toronto Canada

Abstract:

This paper examines the issues, the dangers and the saving graces of life in a transparent global community where there is truly “no place to hide”. In recent years, social networks and online groups have transformed issues of privacy and the ways in which we perceive and interact with others. The idea of reputation is critical to this dynamic. The discussion begins with a brief etymological history of the concept of reputation and moves to an exploration of how and why online communication changes our basic nature, our various selves and the Bakhtin idea of the polyphonic nature of truth. The discussion considers the damaging effects of bullying and gossip, both of which constitute an assault on reputation and the latter of which is not limited to the lifetime of the person. It concludes with guidelines and specific recommendations.

Keywords: online reputation, gossip, cyberbullying, privacySAĞLIK

KORONAVİRÜS SALGINININ TEDARİK ZİNCİRİNDE YAŞATTIĞI ETKİLERİYLE BERABER SEKTÖRLERDE OLUŞAN DEĞİŞİMLER

Yüksek Lisans Öğrencisi, Nursel TOSUN

Selçuk Üniversitesi,

nurseltosun0244@gmail.com-0000-0002-35055285

ÖZET

Yapılan bu çalışmada, 2019 yılında ortaya çıkan pandeminin uluslararası ekonomiye ve tedarik zincirlerine doğrudan etkilerini göz önüne almaktadır. Pandeminin hızla dünyaya yayılmasıyla sağlık örgütü tarafından küresel salgın ilan edilmiştir. Pandeminin yayılmasını engellemek için işletmelerin ara verilmesi, evden çıkma yasakları uygulanması ile beraber üretimde duraksamalar yaşanması ile dünya ekonomisinde büyük bir şok etkisi yaratmaktadır. Çin'de ortaya çıkan Covid-19 salgını dünya ticaretine direk etki etmekte çünkü, Çin'de hammadde tedariği yapılmakta özellikle Wuhan şehrinde büyük fabrikalar ve buna bağlı tedarik yapan işletmelerin bulunması ve uluslararası çapta iş yapan tüm ülkelerin tedarik zincirini etkisi altına almaktadır.

Covid-19 salgını kısa sürede yayılıp, tüm dünyayı etkisi altına alması ile birlikte üretimde dengesizliklere sebep olmuştur. Sadece üretim sektörüne etki etmemesinin yanında birbirine bağlı olan tüm sektörlerde de etkisini göstermektedir. Bu şekilde tüm ülkelerde aksaklıklara neden olmaktadır. Covid-19 salgını ile beraber tüketicinin davranışlarında da değişiklikler yaşandığı görülmektedir. Bu yaşanan değişimler bazı sektörlerde olumsuz etki yaratırken, bazı sektörlerde ise olumlu etki oluşturmuştur. Değişen tüketici davranışlarına uyum sağlayabilen sektörler bu durumu hafif atlatırken, uyum sağlamakta problem yaşayan sektörler ise zarar görmüşlerdir. Yapılan sektör verilerine göre en fazla gıda ürünlerinde önceki yıla kıyasla %434 yükseliş görülüp ilk sırada yer almaktadır. En fazla düşüşün yaşandığı sektör ise seyahat olarak karşımıza çıkmıştır. Yapılan çalışmada literatür tarama yönteminden yararlanılmıştır. Çalışmada, dünya ekonomisinin ve özellikle tedarik zincirinde yaşanan aksaklıklar ortaya konulmakta bununla birlikte sektörlerle yansıtış şekli incelenmiş ve alınabilecek önlemlerde tedarik zinciri için neler yapılabilmesinden bahsedilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19 Salgını, Tedarik zinciri, Çin Wuhan.

ABSTRACT

In this study, the direct effects of the pandemic that emerged in 2019 on the international economy and supply chains are taken into account. With the rapid spread of the pandemic around the world, it was declared a global epidemic by the health organization. In order to prevent the spread of the pandemic, the interruption of businesses, the implementation of bans from leaving the house, and the pauses in production create a great shock effect in the world economy. The Covid-19 epidemic, which emerged in China, has a direct impact on

world trade because raw materials are supplied in China, especially in Wuhan city, there are large factories and related suppliers, and it affects the supply chain of all countries doing business internationally.

The Covid-19 epidemic spread in a short time and affected the whole world, causing imbalances in production. It not only affects the production sector, but also affects all interconnected sectors. In this way, it causes disruptions in all countries. It is seen that there have been changes in consumer behavior with the Covid-19 epidemic. While these changes had a negative impact in some sectors, they had a positive impact in some sectors. While sectors that were able to adapt to changing consumer behavior survived this situation lightly, sectors that had problems adapting were damaged. According to industry data, food products rank first with a 434% increase compared to the previous year. The sector with the highest decrease was travel. In the study, the literature review method was used. In the study, the disruptions experienced in the world economy and especially in the supply chain are revealed, their reflection on the sectors is examined and what can be done for the supply chain in the measures that can be taken is mentioned.

Keywords: Covid-19 Outbreak, Supply chain, Wuhan-China.

1. GİRİŞ

Koronavirüs salgını 2019 yılının sonlarına doğru Çin'in Wuhan bölgesinde ilk görülüp tüm dünyaya hızlı bir şekilde yayılma göstermiştir. Bütün ülkeler salgının önüne geçebilmek için birçok tedbir almaktadırlar. Alınan tedbirlerde işletmelerde problemlere, aksamalara sebep olmaktadır (Dyer, 2020). Böyle olağanüstü durumlarda hammadde de sıkıntılar, fiyatlarda farklılıklar ortaya çıkma durumları görülebilmektedir. Yaşanan pandemi salgınında da benzer olaylar karşımıza çıkmaktadır (Ivanov, 2020).

Çin'de çıkan virüs ile beraber dünya ekonomisinde ve tedarik zincirinde büyük bir dalga etkisi yaratmıştır (Araz, Choi, Olson ve Salman, 2020). Çin'in Wuhan şehri tedarik zinciri açısından önemli bir konuma sahiptir. Birçok işletme bulunmakla beraber büyük teknoloji ürünleri üretilmektedir. Yaşanan pandemi Wuhan kentinde başlaması ile yapılan yasaklar, işletmelerin çalışmalarına ara verilmesi, üretimin durdurulması, hastalığın bulaşıcı etkisiyle çalışan azalması durumu yaşanmıştır. Bu durumda üretim ve tedarik zinciri yönetiminde kesintiler yaşanmasına sebep olmuştur (Hopman, Allegranzi, Mehtar, 2020).

Pandeminin tedarik zincirinde sorunların ortaya çıkmasında, hammaddenin diğer ülkelerden tedarik edilmesi, tedarik zincirinde arz-talep planlaması normalde tahmine dayanarak yapılırken pandemi etkisiyle tahmin edilme durumunda yaşanan değişimler, tedarik zincirine yönelerek uygulanan planlamalar tüm piyasanın dikkate alınması ile oluşan karmaşaya sebep olmaktadır (KPGM, 2020). Dünyaca etkilenen salgında, pandemiden etkilenen firmaların temel sorunları ortaya çıkmaktadır. Bu sorunların ne kadar süreceği ne kadar süre içerisinde tedarik zincirinin toparlanabilmesi bundan sonraki süreçte hangi tedarik zinciri uygulamaları ile baş edilmesi gerekmektedir (Ivanov, 2020). Öncelikle böyle bir problemle karşılaşmadan önce hazırlıklı olmak gerekli, bu durumla ilgili önceden planlamalar yapılmalı, tedbirler alınmalıdır.

2. KORONAVİRÜS SALGINININ TEDARİK ZİNCİRİNDE YAŞATTIĞI ETKİLERİYLE BERABER SEKTÖRLERDE OLUŞAN DEĞİŞİMLER

2.1. Koronavirüs Salgını Hakkında Genel Bilgi

Bu virüs insan vücudunda veya yüzeyde bulunan uzantıların taça benzetilmesi sonucu Latince taç anlamında olan “corona” olarak karşımıza çıkmaktadır. Covid-19 pandemisi insan vücudunda genelde soğuk algınlığı gibi belirtiler yansıtan bir virüs ailesi olarak bilinmektedir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020). RNA virüs ailesinden geldiği bilinmektedir. Bu virüs önce hayvanlarda ortaya çıkmakta hayvanlardan ise insanlara bulaşan mutasyon seviyesi yüksek virüs olduğu için salgına neden olmaktadır (Carrosco-Hernandez, Jacome, Vidal ve Leon, 2017).

Covid-19 Pandemisi 2019 yılının sonlarında ilk Çin’in Wuhan şehrinde görülmüştür. Virüs’ün bulaştığı kişilerde zatürreye benzer belirtilerle karşılaşmıştır (Aslan, 2020). Virüsün insanlara konuşurken hapsirdiğinde ya da öksürük sırasında dışarı atılan damlacıklarla bulaştığı görülmektedir. Dışarı atılan damlacıklar karşı tarafın solunması ile virüs yayılmaktadır. Bunlara dayanarak sosyal mesafe kuralları uygulamaya konulmuştur. Bu damlacıklar masa, sandalye, kapı kolu gibi buldukları alanlara yerleşebilmektedir. Soğuk algınlığı gibi belirtiler gösteren veya göstermeyen tüm kişiler hapsirme, öksürme ya da yüzeyde bulunan virüs ile karşı taraf ağız, burun veya temas yoluyla vücuda yayılması görülmektedir. Bireylerin ne kadar süre taşıyıcı oldukları bilinmemekle beraber; belirtisi olmayan bireylerde bir virüs yaydığı incelenmektedir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020). Covid-19 salgınına karşı ülkelerde farklı farklı önlemler ile mücadele edilmeye çalışılsa da genel bakıldığında hazırlıksız olduğu görülmektedir (Dyer/Manderson ve Levine, 2020). Pandeminin ortaya çıkması ile bireylerde korku, bunalım yaşamaları her sektörde firmaların ise ekonomik anlamda sıkıntılar yaşamalarına neden olmaktadır. Firmaların karşılaştığı ekonomik sıkıntılar ile bu durumda insanlara yansması salgının etki alanını arttırmıştır (Barua, 2020).

2.2. Tedarik Zinciri

Tedarik zinciri, hammaddeyi elde ettikten sonra hammaddeleri, yarı mamul haline getirip ya da son ürün haline dönüştüren ve elde ettikleri ürünleri kullanacak olan tüketiciye kadar ulaşımını sağlayan zincir şeklinde ilerleyen bir olarak tanımlanabilmektedir (Lee ve Billington, 1992). Yapılan başka bir tanıma göre diğer alt tedarikçiler ile bunlar, imalatçılar, lojistik servisler, perakendeciler, dağıtım kanalları gibi alt tedarikçiler ile iletişim halinde olan bilgi alışverişini gerçekleştirdiği kanal olarak tanım yapılmaktadır (Kopczak, 1997).

Tedarik zinciri ağı, günümüzde firmaların küresel alanda rekabeti sağlamanın ve arttırmanın en önemli yaklaşım şekli olmuştur. Tedarik zinciri ya da lojistik ağı alanında araştırma yapan tedarik zinciri stratejisini bulmayı amaçlamaktadır. Tedarik zinciri stratejilerinden biri firmayı kendine çekebilme için maliyeti düşürerek ve değişen tüketici ihtiyaçlarına hızlı cevap vermeyi hedeflemektedir (Yinan, 2006).

Görsel 1. Tedarik Zinciri Ağı

Kaynak: <http://shafeelaw.com/supply-chain-management/>

2.3. Global Tedarik Zincirlerine Yönelik Genel Bilgi

Tedarik zincirlerinin gelişimi beraberinde ulaşım ve iletişim teknolojisinde de gelişmelere katkıda bulunmuştur. Bu tür yaşanan gelişmeler hem ülkeler arasında mesafenin kısalıp ulaşım ve iletişim teknolojisinde gelişmelerin maliyetlerde düşümlere ortam hazırlamıştır. Örnek vermek gerekirse ulaşım maliyetleri 1970 yılında ithalat maliyeti içerisinde %8 görülürken, 2002 yılında ise oran %3'e kadar düşmektedir (Dicken, 2015).

Uluslararası şirketler tedarikçileri doğrudan yabancı yatırım şeklinde sahiplenebildikleri gibi taşeronluk şeklinde de edinebilmektedir. Üretim doğrudan değil taşeron şeklinde yürütülürse maliyetler ortaya çıkmaktadır. Bu maliyetler sözleşme riskleri stok ve tedarik riskleri, hukuki riskler gibi maliyete etkisi olan durumlar görülmektedir. Bu yüzden küresel firmalar doğrudan girmek istedikleri tedarik zinciri yönetimi ile maliyetlerini en aza indirmeyi amaçlamaktadır. Bu konuda bilişim teknolojilerinin stok yönetim ve tedarik yönetiminde ağlar ile kontrol altına alınırken maliyetlerde de azalma yaşanmaktadır (Kaplinsky, 1998). Fakat büyük işletmeler bilişim teknolojilerini kullanmak yerine masrafları ana tedarikçilere yüklemeyi tercih etmektedirler. Günümüze bakıldığında üretimin global bir durumda olduğundan, büyük şirketler, tedarikçilerden sadece istedikleri ürünü talep etmektedir. Firmalar bu şekilde tedarikçi firmanın ne şekilde, ne zaman, nasıl üretip, hangi diğer tedarikçi firma kullandıklarıyla ilgilenmemektedirler. Üst tedarikçiler böylelikle ana firmaya sunmak için kendi ağlarını oluşturmuşlardır. Zamanla bu durum binlerce parça, aksam gibi ticaret faaliyetlerinin tamamını kendileri kontrol altına almışlardır (UNCTAD, 2013).

Michael Essig (Tedarik zinciri yönetim uzmanı) otomobil üretimi yapan Volkswagen'in 5000 tane sadece üst tedarikçisi olduğunu ortaya koymaktadır. Yalnızca otomotiv sektöründe değil, diğer sektörlerde de bu durum görülmektedir. Örnek verilmek gerekirse oyuncak işletmesinde farklı hammaddeler bir araya getirilip genelde manuel şekilde yapılmaktadır. Bu yüzden işçiliğin ucuz olduğu bölgelerde, ülkelerle anlaşılması tercih edilmektedir. Çin'in oyuncak tedarikçisi 8000'nin üzerindedir ve ABD'de talep edilen oyuncakların %70'ini Çin'den ithal

etmektedir. Verilen örnekler ile Çin de ilk yayılan virüsün küresel üretim ağlarına direkt etkisini görmek mümkündür (Wong, Stentoft Arlbjorn ve Johansen, 2005).

2.4. Koronavirüs Salgınının Tedarik Zincirine Etkileri

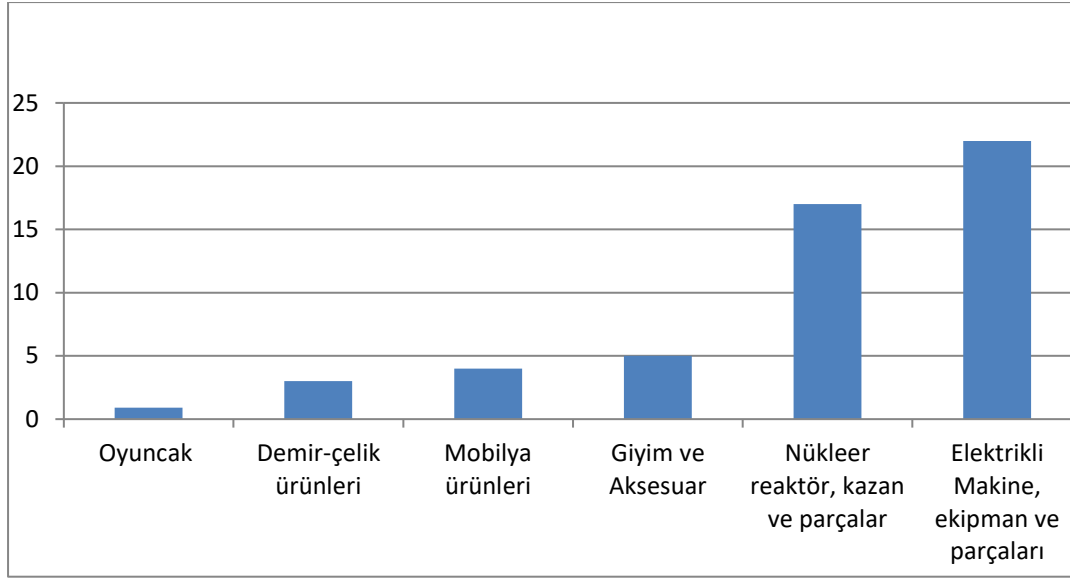
Koronavirüs başladığında tedarik zincirlerinin ilk yaşadığı şok olarak tedarik şoku karşımıza çıkmaktadır. Bu şoku ilk yaşayan ürünlerde, Çin'den elde edilen ürün ve parçalardır. Çin'de üretim yapan firmaların üretimlerinde aksamalar hatta durdurular yaşanmıştır (Seifert, Markoff, 2020). Yaşanan kesintilerle beraber tedarik zincirine büyük etki yarattığı için her ülkede ve sektörde problemler doğurmuştur (Baldvin, di Mauro, 2020). Pandemi'nin etkisiyle tüm ülkelerde yaşanan aksaklıklarla dünya ekonomisine ve tedarik zincirinin etkilenmesi ile çıkan problemler en önemli faktörler olarak karşımıza stok açıkları gelmektedir. Maliyetlerin azaltılması için üretimi düşük maliyetle yapılan bölgelere taşıyarak farklı yarı zamanlı tedarik zinciri boyunca düşük seviyede stok bulundurma olayı stok kesintilerine sebep olmaktadır (Simchi-Levi, D. ve Simchi-Levi, E., 2020).

Koronavirüs vakaların önce İtalya'da çıkması, ülkedeki önlemlerin gecikmesinin önemli sebeplerinden biri İtalya'nın turistik açıdan tercih edilen bir ülke konumunda olmasından kaynaklanmaktadır. İtalya'da ilk vaka ortaya çıktığında, çıkan kişilerin tespiti araştırıldığında iki çinli turist olduğu görülmektedir (Ivanov, 2020).

Pandeminin ortaya çıkması ile birlikte hastalığın önüne geçmek yayılmasını önlemek için alınan ilk tedbirlerden biri ulaşım sektöründe kısıtlamalar, ertelemeler uygulanmaya başlanmıştır. Alınan önlemlerle beraber tedarik zinciri yönetimi ile ilgili yapılacak görüşmeler verilecek olan eğitimler gibi durumların ertelenmesi hatta durdurulmasına karar verilmiştir. Salgından etkilenen birçok ülkede sadece tedarik zinciri değil, tedarik zincirine bağlı olan gümrükleme, hammadde, üretim hızı, teslimat süreleri gibi birçok alanda aksamalar oluşmuştur (Karagöz, 2020).

Pandemi ile birlikte üretimde yaşanan aksamalar olunca direkt dış ticarete büyük azalmalar yaşanmıştır. Dünya Ticaret Örgütü salgının etkisi ile ihracatta yaşanacak daralmanın %10 ile %30'u arasında olabileceğini öne sürmektedir. Yaşanan bu daralmanın en fazla otomotiv ve elektronik sektöründe olacağını belirtmektedir (WTO, 2020).

Görsel 2. Pandemi Bölgelerinden İhraç Edilen Ürünler

Kaynak: (Dun& Bradstreet, 2020).

Görsel 2’de koronavirüsten en fazla etkilenen ülkelerin ihracat edilen ürünleri verilmiştir. Baktığımızda en fazla ihraç edilen ürün olarak elektrikli makine ve ekipman parçaları karşımıza çıkmaktadır.

Covid-19 salgınının hızla yayılım göstermesiyle, bölgelerde üretimin durması, talepte değişimlere sebep olmuştur. Öncelikle son mallara olan talep ve korumak amaçlı alınan önlemler sebebiyle eleman eksikliği, işsizlik sorunu ortaya çıkmıştır. Talepte farklılıklar olurken bazı ürünlerde talep artışı görünürken bazılarında ise azalma yaşanmıştır. Diğer bir etken ise özellikle gelişmiş ülkelerin üretimde yaşanan aksamalarıyla tedarik zincirinin aşamalarında da problemlere neden olmuştur. Üretimin bağlantısı olduğu üreticiden tedarikçiye aktarılan bağda, toptancı, perakendeci, dağıtım ağı, stok yönetimi gibi aşamalarda sorunlar yaşanması maliyette de artış yaşamasına yol açmaktadır (Metters, 1997).

Koronavirüs etkisi ile beraber talepte yaşanan değişimler üzerine belli ülkelerde tüketicilere anket çalışması yapılmıştır. Yapılan ankete göre tüketicilerin, temel ihtiyaçları kullanımının arttığı ve hijyen malzemeleri de aynı şekilde artarken diğer sektörlerde ayakkabı, giyim, mobilya, restoran benzeri firmaların talep oranlarında azalmalar olacağı görülmektedir. Temel ihtiyaçlar için marketlere olan talep oranında artış görülmektedir. Yaşanan problemlere karşı marketler temel ihtiyaçları arttırmaya, çeşitliliği azaltmaya gitmektedir. Fakat bu durum diğer sektörlerde ise satış olmadığından nakit girişi işletmelere yapılamadığından ürün taleplerinde durdurmaya yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Oluşan durum karşısında tedarik zincirinde duraksamalar yaşandığı için tedarikçiler ürün talebinde bulunmadıkları için üretimin duraksamasına sebep olmaktadır (Aryapadi vd., 2020).

2.5 Koronavirüs Salgınının Tedarik Zincirine Etkisini İyileştirmeye Yönelik Yapılması Gerekenler

Tedarik zincirinde pandemi gibi yaşanacak olası durumlarda uzmanlar tedarik zincirlerinin yeniden tasarlanması gerektiğini vurgu yapmaktadır. Kısa dönemde önceliğin üretim ve nakliye olduğu görülürken uzun dönemde ise tedarik zincirleri teknolojinin dijital yönden hazır ve veri paylaşımı konusunda yeterli düzeyde olmaları gerekmektedir. Ülkeler, firmalar

bu gibi durumlarda hazırlıklı olmaları ve aşağıda verilenlere uymaları gerekmektedir. Bunlar (Queiroz, Ivanov, Dolgui ve Wamba, 2020);

Tedarikçilere odaklanmak ve tedarik zinciri yönetimiyle yakından ilgilenmek,
Tedarik zincirini geliştirilmiş şeklini ortaya koymak,
Yeni tedarik kaynakları araştırmak ve oluşturmak,
Stok politikalarını incelemek,
Talepteki değişimleri anlamak, taleplere hızlı cevap verebilmek,
Üretimde yenilikler sağlamak,
Yaşanılacak kanal değişimlerine hazırlıklı olmak,
Dağıtım sürecinde değişimler alternatif çözümler geliştirmek,
Tedarik zincirinde şeffaflığı sağlamak,
Tedarik zincirinde dijitalilik,
Çalışan elemanlarla ilgilenmek,
Satış noktalarında değişikliklere hazır olmak,
Küresel tedarik zincirini yerele çekebilme,
Devamlılığın sağlanabilmesi, son olarak,
İleride böyle bir salgına hazırlıklı olabilmek.

2.5.1 Tedarikçilere Odaklanmak

Pandemi döneminde tedarikçilerin yanında olmak gereklidir. Virüs bittikten sonra varlığını sürdürmeye devam eden tedarikçiler pandemi dönemini az hasar almış şekilde çıkması bu desteğe bağlı olduğu üzerine durulmuştur. Pandemiye atlatıp çıkan tedarikçiler aksama yaşattıkları dönemde yanında olan satın alma durumu devam eden firmalar önceliği o müşterilere vereceklerdir. Bu yüzden düzenin devam edilmesi tavsiye edilmektedir. İtalya, Japonya gibi küçük işletmeler için bu durum daha önemli bir yere sahiptir (Ellram vd., 2020).

2.5.2 Stok Politikalarını İncelemek

Covid-19 pandemisinden önce firmalar tedarik zincirinde stoklarını azaltma eğilimine gitmektedir. Bu yüzden firmalarda pandemiden dolayı büyük sıkıntı yaşanmıştır. Çünkü ellerinde stok anlamında bu durumu karşılayacak ürün bulunmamaktadır. Bazı firmalar bu yüzden farklı tedarikçilerden stok talebinde bulunmuşlardır (Kilpatrick, Barter, 2020). Yaşanan bu olaydan dolayı tedarik zincirinde stok yönetiminde farklı planlamalara gidilmiştir.

2.5.3 Kanal Değişimleri

Koronavirüs ile beraber karantina uygulamaları ve dışarı çıkma yasakları ile tüketiciler online satın alma olaylarında artış göstermiştir. Özellikle gerekli ürünlerde yani temel ihtiyaçlarda perakende mağazalara olan talep artışları yaşanmıştır (Aryapadi vd., 2020). Yaşanan problemlerle artık klasik perakendecilikten e-ticaret bağlantılı perakendeciliğe firmalar kendini hazırlamıştır (Kilpatrick, Barter, 2020).

2.5.4 Dağıtım Sürecinde Değişimler ve Alternatif Çözümler Geliştirmek

Dağıtım süreci için temel olarak öncelikle, lojistik kapasite yapısını belirleyip güvende tutup taşımacılık alanında esnekliklere yer verilmelidir. Hava taşımacılığında sürücülerden kaynaklı

sorunlar gibi bu dönemde bu dönemden ötürü çıkabilecek duraklama ve gecikmeler yaşanabilmektedir (Alicke, Azcue, ve Barriball, 2020). Bu yüzden firmaların lojistik anlaşmalarıyla yakından ilgilenmeli, kısıtlanmış yerler için alternatif yollar geliştirmeli, bu şekilde lojistik kısmını güvene almaları sağlanabilir (Deloitte, 2020).

2.5.5 Satış Noktalarında Değişikliklere Hazır Olmak

Satış noktalarında oluşabilecek değişimler için en fazla talep alan ürünler için planlamalar, elemanların iş dağılımını ve stok kontrollerini yakından incelemeleri gerekmektedir. Talep gören ürünler için raf düzenlemeleri, stoklarını yenilemeleri, ürünlerin devamını için tedarikçilerle sürekli irtibat kurulmalıdır. Mağaza satışında da bu dönemde online satışın e-ticaretin yoğun olduğu için çalışanlara bu konuda eğitim verilebilir (Aryapadi vd., 2020).

2.5.6 Tedarik Zincirinde Dijitalilik

Koronavirüs dönemi öncesinde birçok firma tüketici verilen değeri arttırmak için dijital dönüşüme yönelmekteydi. Bu geçişin, çevik olma hızlı gerçekleşmesi ve müşteri ihtiyaçlarını daha iyi anlayabilmek için dijital değişimler müşterinin odağında olacağı beklenmekte, yeni dönemde sürdürürlüğü sağlamak için gerekli olduğu görülmektedir. Tedarik zinciri için dijitalleşme eğilimi tedarik zincirinin esnek olabilmesini sağlayacak ve aksaklıklara daha iyi cevap vermeyi sağlayacaktır (Barriball, George, Marcos, ve Radtke, 2020).

2.5.7 Küresel Tedarik Zincirini Yerele Çekebilme

Pandemiden dolayı tedarik zincirinde yaşanan aksaklıkların önüne geçebilmek için alınan tedbirler içinde üretim ve tedariki küçültme yerelleştirme planlaması bulunmaktadır. Tedarik zincirinde oluşan büyük duraklamalar, firmaların küresel tedarik zincirinden ayırıp kendi çapında bulunan yerel tedarik zincirlerine yönelme durumu gerçekleşmektedir (Baldvin, Tomiura, 2020). Bu yönelme ile beraber lüks ürünlerden ihtiyaç olunan ürünlere geçiş olacaktır, yeni durumlar ortaya çıkmasına neden olacaktır. Yaşanan pandemi firmaların tedarik zincirlerini gözden geçirmelerine ve değişimlere, dönüşümlere fırsat yaratmaktadır. Bu fırsatı değerlendirmek için müşterilere yaklaşım kısa tedarik zincirlerine yönelip yerel üreticilere geçiş olabilir. Aynı zamanda bu durum yerel üretici firmalar içinde büyük bir fırsattır (Cappelli, Cini, 2020).

2.6 Pandeminin Sektörlerde Yaşattığı Etki

Koronavirüs salgını sadece insan sağlığını tetiklemele kalmamış, küresel boyutta ekonomik etkileri de beraberinde getirmiştir (McKibbin, Fernando, 2020). Koronavirüs salgınıyla beraber uluslararası yapılan ticaret ve gerçekleşecek olan seyahatler etkilenmiş, eğitimlere ara verilmiş, iş yerleri, firmalar kısa süreliğine önce kapatılmış, festival ve kongreler iptal edilmiştir. Çalışanların çoğu evden işlerini yürütmeye başlamış, bazı sektörler ise işlerini kaybetmişlerdir. Oluşan durumla beraber ülke ekonomisi sarsılmış, üretim aksamış, istihdam ve gelir kaynaklarında kayıplar oluşmuştur (Bahar, İlal, 2020).

Pandeminin yayılması küresel olarak tüm ekonominin turizm, ulaşım ve en önemlisi ticaret başta tüm sektörlerde oluşan harcamalar, talep değişiklikleri tüm ekonomiyi etkilemektedir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜFE) verilerine bakıldığında ulaşım sektörü %15,6, restoran ve

otellerin payı %8,7, kültür ve eğlence kısmı ise %3,3 payına sahip olduğu bilinmektedir (Aydoğuş, 2020).

Koronavirüs salgınının sektörlere ilk olarak etkisi sosyal etkileşimin fazla olduğu hizmet sektöründe baş göstermesi ile sinema, tiyatro, eğlence ve ulaşım alanlarında yaşanan aksaklıklarla beraber birçok sektörde ekonomik yandan kayıplar yaşanmıştır (Deloitte, 2020). Covid-19 salgını tüm sektörlerde etkisini göstermiştir. Bu sektörler;

Sağlık Sektörü,

Gıda Sektörü,

İlaç Sektörü,

Taşımacılık ve Ulaştırma Sektörü,

Konut Sektörü,

Turizm Sektörü,

Otomotiv Sektörü,

Tekstil ve Hazır Giyim Sektörü,

Reklam Sektörü,

Eğlence Sektörü.

Sağlık Sektöründe Oluşan Etkisi; Pandeminin ortaya çıkmasıyla ilk karşılaşılan sektör sağlık sektörüdür. Pandemi ile beraber gerekli tıbbi malzeme ve ihtiyaçları sağlayan işletmeler için problemler çıkmış ve oldukça zor bir dönem başlamıştır. Özellikle sağlık sektöründe çalışanların hem yoğun çalışmak zorunda kalmışlardır hem de bulaşma riskinin göz önüne alarak devam etmişlerdir. Yaşanan krizden dolayı tüm dünyada hastanelerde yer sıkıntısı yaşanmış ve solunum cihazları eksikliklerinde de ciddi artış yaşanmıştır. Tüm ülkelerde sağlık sektörü ciddi problemler yaşadığı için iflas etme durumuna gelip, etkin şekilde de yararlanılamamıştır (H. Ersoy, S.Ersoy, 2022).

Sağlık sektöründe gerçekleşmesi gereken tedarik zinciri, bu süreçte hem hassas hem titiz şekilde yönetilmesi gereken bir sektör haline gelmiştir. Çünkü yaşanan bu krizde en küçük ihmalde bile oluşabilecek aksama can kaybına, sağlık hizmetinin etkin şekilde kullanılmamasına ve çalışanlarda da oluşacak problemlere sebep olmaktadır. Bu dönemde salgından korunabilmek için temizlik, hijyen, vitamin alma, sağlıklı yaşam için gerekli tedbirler ön planda olmuştur. Oluşan hastalık sebebiyle gerekli tıbbi malzemelere karşı talebin artması sağlık sektöründe tedarik zincirinin önemini ortaya çıkarmıştır (Akbal, 2020).

İlaç Sektöründe Oluşan Etkisi; İlaç sektöründe, ilaçlara gerekli olan hammaddeler tedarikçilerden talep edilerek belirli firmalara taşınarak firmalardan ilaç depolarına götürülüp oradan hastane ve eczanelere son olarak ise gerekli ilaçlar hastalara verilmektedir (Karagöz, 2020). Pandemi sürecinde öncelikle çalışanların gerekli olan ihtiyaçları hastalıktan korunmak amacı ile kullandıkları malzemelerde kıtlık sorunu ortaya çıkmıştır (Patrinley vd., 2020). İlaç sektörü diğer sektörler göre daha aktif ve pandeminin ortadan kalkması için çözüm beklenen bir sektör halindedir (Zeren, Boynıkısa, 2020).

Reklam Sektöründe Oluşan Etkisi; Yaşanan krizin oluştuğu ortama hızlı şekilde uyum sağlama yeteneği reklamcılık sektöründe önemli bir ihtiyaçtır. Koronavirüs salgını bu sektörde zorlu zamanların yaşanmasına neden olmuştur. Tüm dünyada pandemi ile beraber reklam harcamalarında azalmalar yaşanmıştır (Taylor, 2020). İnsanlar Covid-19 salgını

sürecinde evlerinde kaldıkları sürenin artmasıyla bu durum bazı sektörlerin reklam harcamalarında artış yaşanırken bazı sektörlerde ise bu durum aksi yönde azalış göstermiştir. İnsanlar bu dönemde çok fazla reklamlara maruz kalmış ve satış faaliyetleri de sosyal medya aracılığıyla sürdürme durumunda artış yaşanmıştır (Şen, 2021).

Eğlence Sektöründe Oluşan Etkisi; Koronavirüs salgını döneminde evden çıkma uygulamasıyla beraber insanlar alışkanlıklarında değişimler yaşanmıştır. Birçok sergi, tiyatro, konser ve sinema gibi yapılan etkinlikler iptal edilmek zorunda kalmıştır. Bu yüzden eğlence sektöründe dijital ortama geçiş yaşanmıştır. Bu dönemde sanatçılar özellikle dijital platformda müzik gibi canlı konser yapmaya başlamışlardır. Yapılan bu uygulama ile verilen konserlerde daha fazla kişiye seslenmiş ve büyük ilgi görülmüştür (Kaya Deniz, 2020).

Salgın sürecinde insanlar dizi, film izlemeye olan talepleri arttığı için dijital platformda etkileşim sağlamışlardır. Böylelikle uluslararası dijital platformların üye sayılarında büyük bir artış görülmüştür (Erdem, AYTEKİN, 2021).

Taşımacılık ve Ulaştırma Sektörüne Etkisi; Koronavirüs salgını sosyal etkileşiminin olduğu metro, uçak, tren, otobüs gibi tüm toplu taşıma araçlarının olduğu gar, havaalanı veya liman gibi yerlerde hastalığın çoğalmasını önlemek için önemli noktalardan bazılarıdır (Erkek, Çabuk, 2021). Bu dönemde kullanılan taşıma araçlarında zorunluluklar gelmiştir. Bu yüzden insanlar kişisel araçlarını kullanmayı tercih etmişlerdir (Erbaş, 2020).

Pandemi demir yolu taşımacılığını da diğer taşımacılık sektörleri gibi olumsuz yönde etkilemiştir. Bu dönemde özellikle yük taşımacılığında dış sınırları geçerken uygulamalara ve ek kontroller gelmesiyle bekleyen kuyruklarda artış ve taşınan yük gecikmesiyle aksaklıklar oluşmuştur (Okumuş, 2020).

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Yapılan bu araştırmada Koronavirüs salgınının dünyada üretim sektörü ve tedarik zincirinin işleyişinde değişimlere sebep olmuştur. Bu nedenle alınabilecek önlemler çıkan problemlere karşı yapılması gerekenlere değinilmektedir. Tedarik zinciri yönetiminde en önemli risk koronavirüs salgınının hızlı bir şekilde yayılması durumudur (Ivanov, 2020). Çin’de çıkan virüs ihracat kapasitesinde direk azalmaya uğramasıyla kapasite, stok sorunu ortaya çıkmıştır. Tüm olanlara karşı tedarik zinciri yönetiminde riske karşı alınacak önlemlerin değerlendirilmesinin önemi artmaktadır. Pandeminin tedarik zincirinde birçok problem meydana getirmiş olmasına rağmen Çin, ABD gibi gelişmiş ülkelerin tedarik zincirlerindeki öneminin yok olması mümkün değildir (Karagöz, 2020).

Koronavirüs salgını ile tüm tedarik zincirini büyük alanda etkisi altına alıp dünya çapında zarara uğramasına sebep olan salgın, normal hayata dönüş küresel çapta iyileşmelerle olacağı görülmektedir. Eskiye dönme durumu her ülke için farklı zaman dilimlerinde ve farklı hızlarda gerçekleşeceği için tüm dünyada tedarik zincirleri içerdiği tüm alt tedarikçilerle beraber normal hallerine dönmesiyle atlabilecektir. Koronavirüs salgını bir süre daha devam etmesiyle, yaşanan bu süreci atlatanların, iyi şekilde çıkan tedarik zinciri ağları öğrendikleri, yaptıkları planları, bunun için oluşturdukları stratejileri yeni bir krizde değerlendirebileceklerdir (Nakıboğlu, 2020).

Koronavirüs salgını, küreselleşmenin olduğu birbirine bağlı tüm ülkelerde etkisini göstermiştir. Tüm ülkeler oluşan bu krizde az hasar alarak kurtulmayı amaçlamıştır. Aynı şekilde Covid-19 salgını, tüm sektörleri sarsmış ve her sektör yaşanan bu değişime ayak uydurmak için gerekli uygulamalar ve önemli değişimlere gidilmiştir. Bu çalışmada ise koronavirüs salgınının bireyleri, toplumları ve ülkeleri ilgilendiren bazı sektörlerin nasıl etkilendiği üzerine durulmuştur.

KAYNAKÇA

(Kitap Kaynakları)

[1] Baldwin, R. ve di Mauro, B.W., Introduction. In R. Baldwin, R. & B.W. di Mauro (Eds) *Economics in the Time of COVID-19*, CEPR Press, UK, 2020.

Baldwin, R. ve Tomiura, E., *Thinking ahead about the trade impact of COVID-19*, In R. Baldwin, R. & B.W. di Mauro (Eds) *Economics in the Time of COVID-19*, CEPR Press, UK, 2020.

Carrasco-Hernandez, R., Jacome, R., Vidal, L. Ve Leon, P., *Are RNA Viruses Candidate Agents for the Next Global Pandemic? A Review*. ILAR Journal, 2017.

Erbaş, Ö., *Covid-19 döneminde kent içi toplu ulaşım kullanıcı davranışları: İstanbul örneği*, Journal of Urban Academy, 2020.

Erkek, E. & Çabuk, S. N., *Covid-19 pandemi sürecinde toplu ulaşım sistemlerinin değerlendirilmesi*, GSI Journals Serie B: Advancements in Business and Economics, 2021.

Ersoy, H. & Ersoy, S., *Covid-19 pandemisinin sağlık sektörüne etkileri ve yeni trendler*, MAS Journal of Applied Sciences, 2022.

Ho, C. S., Chee, C. Y., / Ho, R. C., *Mental health strategies to combat the psychological impact of COVID-19 beyond paranoia and panic*, Ann Acad Med Singapore, 2020.

Kopczak, L., R., *Logistics Partnership And Supply Chain Restructuring*, Survey Results From The US Computer Industry, Production And Operations Management, 1997.

Lee, H.L. and Billington, C., *Managing Supply Chain Inventory: Pitfalls and Opportunities*” Sloan Management Review, 1992.

Patrinley, J. R., Berkowitz, S. T., Zakria, D., Totten, D.J., Kurtuluş, M. & Drolet, M.C., *Lessons from operations management to combat the Covid-19 pandemic*. Journal of Medical Systems, 2020.

Taylor, C. R., *Advertising and Covid-19*. International Journal Of Advertising, 2020.

Zeren, D. & Boynıkısa, M., *Covid-19 sürecinde beşeri ilaç sektörünün sektör yöneticilerinin perspektifinden değerlendirilmesi ve pandemi sonrasına yönelik projeksiyonlar*, Journal of Management Theory and Practices Research, 2020.

(Dergiler)

[2] Akbal, H., *Covid-19 Pandemisinin Sağlık Tedarik Zincirine Kamçı Etkisi*, Kesit Akademi Dergisi, 2020.

Aslan, R., *Tarihten Günümüze Epidemiler, Pandemiler ve Covid-19*, Ayrıntı Dergisi, 8(65): 35-41, 2020.

Aydoğuş, O., *Salgın ve Ekonomik Kriz*, İktisat ve Toplum Dergisi, 114, s. 11-17, 2020.

Karagöz Taşkın, B. *Tedarik zinciri risk ve belirsizlikleri: Koronavirüs pandemisi ve ortamında ilaç sektöründe risk yönetimi ve halkla ilişkiler*, İletişim Çalışmaları Dergisi, 17, 107-130, 2020.

Kaya Deniz, A., *Covid-19 salgını sürecinde dijitalleşen eğlence anlayışı: Çevrim içi konserler*, Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4(2), 191-206, 2020.

Nakıboğlu, G., *Covid-19 döneminde küresel tedarik zincirinde yaşananlar ve dönüşüm*, Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17(2), 1-16, 2020.

(Tez Kaynakları)

[3] Karagöz, F., *Pandeminin Küresel Tedarik Zincirlerinin İşleyişine Etkisi Ve Muhtemel Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2020.

Şen, M., *Covid-19 Pandemi Döneminde Tekstil Firmalarının Pazarlama Faaliyetleri Üzerine Bir Araştırma*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Mersin Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021.

(Makale Kaynakları)

[4] Barua, S., *Understanding Coronamics: The economic implications of the coronavirus (Covid-19) Pandemic*. Manuscript, 2020.

Dicken, P., *Global shift: mapping the changing contours of the world economy*. London: Sage Pub, 2015.

Dyer, O., *Trumb claims public health warnings on covid-19are a conspiracy againts him*. bmj, 2020.

Ellram, L. Flynn, B., Harland, C., Kovács, G., Sarkis, J. ve Tate, W., *Action Agenda for Effective Post COVID-19 Supply Chain*, online Forum on Zoom with report, April 16, 2020.

Simchi-Levi, D. ve Simchi-Levi, E., *We Need a Stress Test for Critical Supply Chains*. Harvard Business Review, April 28, 2020.

Hopman, J., Allegranzi, B. ve Mehtar, S., *Managing COVID-19 in Low- and Middle-Income Countries*. JAMA, 2020.

Yinan, Q., *Supply Chain Strategies and Practices: An Exploratory Study*, A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy in Decision Sciences and Managerial Economics The Chinese University of Hong Kong, 2006.

Queiroz, M.M., Ivanov, D., Dolgui, A. ve Wamba, S.F., Impacts of epidemic outbreaks on supply chains: mapping a research agenda amid the COVID-19 pandemic through a structured literature review. *Annals of Operations Research*, Published online at 16 June 2020.

(Yalnızca İnternet Ortamında Yer Alan Kaynaklar)

[5] Deloitte (2020a). COVID-19 Sonrası Yeni'den Tedarik Zinciri. Retrieved from <https://www2.deloitte.com/tr/tr/pages/consulting/articles/COVID-19-sonrasi-yeniden-tedarikzinciri.html>. (Erişim Tarihi: 12.10.2023)

Deloitte (2020b). Podcast Series: Impact Of Covid-19 on Global Manufacturing, <https://www.deloitte.com/global/en/issues/resilience/impact-of-covid19-on-global-manufacturing-podcasts.html>. (Erişim Tarihi: 01.10.2023)

KPGM (2020). COVID-19'un Tedarik Zinciri Üzerindeki Etkilerini Yönetmek İçin Olası Stratejik Hamleler. Retrieved from KPGM: <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/tr/pdf/2020/03/covid-19-tedarik-zinciri.pdf> (Erişim Tarihi: 13.10.2023)

T.C. Sağlık Bakanlığı (2020). COVID-19 (SARS-CoV-2 Enfeksiyonu) Rehberi. https://covid19bilgi.saglik.gov.tr/depo/rehberler/COVID-19_Rehberi.pdf (Erişim Tarihi:18.10.2023)

Tedarik Zinciri, <http://shafeelaw.com/supply-chain-management/>, Erişim tarihi: 30.09.2023.

UNCTAD (2013). World investment report: global value chains: investment and trade for development. Switzerland: United Nations Publication. (Erişim Tarihi: 07.10.2023)

WHO (2020). Q/A on coronaviruses (COVID-19). <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/question-and-answers-hub/q-a-detail/q-a-coronaviruses> (Erişim Tarihi:18 Haziran 2023).

WTO (2020). Trade set to plunge as COVID-19 pandemic upends global economy. Press Release, Retrieved from https://www.wto.org/english/news_e/pres20_e/pr855_e.htm (Erişim Tarihi: 17.10.2023).

(E-dergilerdeki Makaleler)

[6] Alicke, K., Azcue, X. ve Barriball, E., (2020). Supply-chain recovery in coronavirus times-plan for now and the future. Retrieved from McKinsey & Company, <https://www.mckinsey.com/business-functions/operations/our-insights/supply-chain-recovery-in-coronavirus-times-plan-for-now-and-the-future> (Erişim Tarihi: 22.09.2023)

Araz, O.M., Choi, T.M., Olson, D.L. ve Salman, F.S., (2020). Data Analytics for Operational Risk Management. *Decision Sciences*, <https://doi.org/10.1111/dec.12443>. (Erişim Tarihi: 10.10.2023)

Aryapadi, M; Chandra, V.; Dekhne, A.; Haddioui, K.; Lange, T.; Venkataraman, K. (2020, Nisan). Five actions retail supply chains can take to navigate the coronavirus pandemic. Mckinsey & Company. Retrieved from <https://www.mckinsey.com/industries/retail/our-insights/five-actions-retail-supply-chains-can-take-tonavigate-the-coronavirus-pandemic>. (Erişim Tarihi: 08.10.2023)

Bahar, O., Çelik İlal, Nur, (2020). Coronavirüsün (Covid-19) turizm sektörü üzerindeki ekonomik etkiler, *International Journal of Social Sciences and Education Research*, . <https://doi.org/10.24289/ijsser.728121>. (Erişim Tarihi: 01.10.2023)

Barriball, E., George, K., Marcos, I. ve Radtke, P. (2020). Jump-starting resilient and reimagined operations. Retrieved from McKinsey & Company. May 2020. <https://www.mckinsey.com/business-functions/operations/our-insights/jump-starting-resilientand-reimagined-operations> (Erişim Tarihi: 12.10.2023)

Cappelli, A. ve Cini, E. (2020). Will the COVID-19 pandemic make us reconsider the relevance of short food supply chains and local productions? *Trends in Food Science & Technology*, 99, 566-567, <https://doi.org/10.1016/j.tifs.2020.03.041>. (Erişim Tarihi: 16.10.2023)

Dun & Bradstreet (2020, 16 Mart). Business impact of the coronavirus: business and supply chain analysis due to the coronavirus outbreak. Webcast, Retrieved from <https://www.brighttalk.com/webcast/13997/389402> (Erişim Tarihi: 02.10.2023)

Erdem, N. & Aytekin, B. A. (2021). Covid-19 pandemisinde izleyici deneyimi: Netflix ekseninde dijital platformlara bakış. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 36, 302-325. <https://doi.org/10.31123/akil.988565>. (Erişim Tarihi: 08.10.2023)

Ivanov, D. (2020). Predicting the impacts of epidemic outbreaks on global supply chains: a simulation-based analysis on the coronavirus outbreak (COVID-19/Sars-CoV-2) case. *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review*, 136(2020), 1-14, <https://doi.org/10.1016/j.tre.2020.101922>. (Erişim Tarihi: 03.10.2023)

Kaplinsky, R. (1998). Globalisation, industrialisation and sustainable growth: the pursuit of the nth rent (IDS Discussion paper 365). University of Sussex, Brighton: Institute of Development Studies. Retrieved from <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.475.6130&rep=rep1&type=pdf>. (Erişim Tarihi: 05.10.2023)

Kilpatrick, J. ve Barter, L. (2020). COVID-19 Managing supply chain risk and disruption. Retrieved from Deloitte. <https://www2.deloitte.com/global/en/pages/risk/articles/covid-19-managingsupply-chain-risk-and-disruption.html> (Erişim Tarihi 01.10.2023)

Manderson, L., & Levine , S. (2020). COVID-19, Risk, Fear, and Fall-out . <https://doi.org/10.1080/01459740.2020.1746301>. (Erişim Tarihi: 29.09.2023)

McKibbin, Warwick J. and Fernando, Roshen, (2020).The Global Macroeconomic Impacts of COVID-19: Seven Scenarios, CAMA Working Paper No. 19/2020. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3547729> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3547729>. (Erişim Tarihi: 04.10.2023)

Metters, R. (1997). Quantifying the bullwhip effect in supply chains. *Journal of Operations Management*, 15(2), 89-100, [https://doi.org/10.1016/S0272-6963\(96\)00098-8](https://doi.org/10.1016/S0272-6963(96)00098-8). (Erişim Tarihi: 11.10.2023)

Okumuş, A. (2020). Covid-19'un Ulaştırma ve Lojistik Sektörüne Etkileri, <https://lge.ist/degerlendirme/covid-19un-ulasirma-ve-lojistiksektorune-etkileri/> (Erişim Tarihi: 05.10.2023)

Seifert, R.W. ve Markoff, R. (2020). Digesting the shocks: how supply chains are adapting to the COVID-19 lockdowns - Coping in a unique moment. Retrieved from IMD

Research & Knowledge, March. <https://www.imd.org/research-knowledge/articles/supply-chains-adaptingto-covid-19/> (Erişim Tarihi 10.10.2023)

Wong, C. Y.; Stentoft Arlbjörn, J; Johansen, J. (2005) Supply chain management practices in toy supply chains. Supply Chain Management, 10(5), 367-378. <https://doi.org/10.1108/13598540510624197>. (Erişim Tarihi: 30.09.2023)

BİLİMSEL ÇALIŞMADAN TİCARİLEŞTİRMEYE DOĞRU ADIM ADIM: AKADEMİK GİRİŞİMCİLİK

Dr. Öğr. Üyesi Hafize Ufuk KORKMAZ

KTO Karatay Üniversitesi

hafize.ufuk.korkmaz@karatay.edu.tr

Orcid: 0000-0001-8158-8130

ÖZET

Özellikle son on yılda akademik girişimciliğin ve girişimci üniversitelerin öneminin giderek arttığı görülmektedir. Girişimcilik, fikri sınai mülkiyet hakları (FSMH) ve ticarileştirme farkındalığı önem kazanmaktadır. Söz konusu farkındalığın oluşmasında üniversitelerde faaliyet gösteren teknoloji transfer ofislerinin (TTO) önemli bir rolünün olduğu düşünülmektedir. TTO faaliyetlerinin etkin bir şekilde yürütülmesi ile üniversitelerin sahip oldukları akademik kadronun ilgili alanlarda desteklenebilmesi mümkün görünmektedir. Bu destek hem akademisyenlerin bilimsel çalışmalarının ticarileşme potansiyeli içeren girişimcilik ekosistemine dahil edilmesine hem de üniversitelerin girişimci üniversite olarak anılabilmesine olanak sağlamaktadır. Akademisyenlerin proje geliştirme, FSMH ve girişimcilik alanlarında TTO ile iş birliği adımları ve bu adımların Girişimci ve Yenilikçi Üniversite Endeksi (GYÜE) sıralamasına etkisinin belirlenmesi çalışmanın ana amacını oluşturmaktadır. Çalışma sorusu ise “Akademisyenlerin TTO ile iş birliği yapmasının akademik girişimciliğe ve üniversitenin GYÜE verilerine katkısı nedir?” olarak belirlenmiştir. Hem TTO hem de GYÜE çalışmalarında aktif olarak rol alan Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu’nun (TÜBİTAK) kurguladığı TTO destek programı ve GYÜE verilerinden yararlanan bu çalışmanın; akademisyen, TTO ve GYÜE iş birliğinin potansiyel girişimci üniversiteler için önemine dikkat çekmesi hedeflenmektedir. GYÜE’nin sahip olduğu dört temel alan ve buna bağlı yirmi üç gösterge bulunmaktadır. Çalışmada akademisyenlerin yapmış oldukları bilimsel çalışmaların ticarileştirme sürecinde, TTO iş

birliği ile ilişkili olduğu düşünülen boyut ve göstergeler ele alınmıştır. Akademisyenlerin bilimsel bir çalışmaya başlama ile ticarileştirme sürecine kadar takip edilecek adımlarda TTO iş birliğinin önemine yer verilmiştir. Bu adımların çıktılarının GYÜE'ne yansımaları belirlenmiştir. Gelecekteki araştırmalarda GYÜE'nin tüm göstergeler ele alınarak ve farklı üniversiteler karşılaştırılarak incelenmesinin alan yazınına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler : Girişimcilik, Akademik Girişimci, Girişimci Üniversite

STEP BY STEP FROM SCIENTIFIC STUDY TOWARDS COMMERCIALIZATION: ACADEMIC ENTREPRENEURSHIP

Especially in the last decade, it is seen that the importance of academic entrepreneurship and entrepreneurial universities is increasing. Awareness of entrepreneurship, intellectual industrial property rights (IPR) and commercialization are gaining importance. It is thought that technology transfer offices (TTO) operating in universities play an important role in raising this awareness. It seems possible to support the academic staff of universities in relevant fields by carrying out TTO activities effectively. This support allows academics to include their scientific studies in the entrepreneurial ecosystem that has commercialization potential and allows universities to be referred to as entrepreneurial universities. The main purpose of the study is to determine the cooperation steps of academics with TTO in the fields of project development, IPR and entrepreneurship and the impact of these steps on the Entrepreneurial and Innovative University Index (EIUI) ranking. The question of the study is "What is the contribution of academics' collaboration with TTO to academic entrepreneurship and the university's EIUI data?" was determined as. The Scientific and Technological Research Council of Turkey (TÜBİTAK) takes an active role in both TTO and EIUI programs. TÜBİTAK carries out the TTO support program and EIUI programs. This study benefited from the data obtained as a result of these programs. It is aimed to draw attention to the importance of collaboration between academicians, TTO and EIUI for potential entrepreneurial universities. GDP has four basic areas and twenty-three indicators. In the study, the dimensions and indicators were discussed which thought to be related to TTO cooperation in the commercialization process of the scientific studies carried out by academics. The importance of TTO collaboration is included in the steps to be followed by academics from starting a scientific study to the commercialization process. The reflections of the outputs of these steps on EIUI have been determined. It is thought that in future

research, examining the EIUI by considering all indicators and comparing different universities will contribute to the literature in order to become an entrepreneurial university.

Key Words: Entrepreneurship, Academic Entrepreneur, Entrepreneurial University

ERZURUM İLİNİN ARICILIK POTANSİTELİ VE DEĞERLENDİRME DURUMU

Arş. Gör. Zeynep YILMAZ

Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü,
zeynepyilmaz@atauni.edu.tr ORCID ID: 0000-0002-7345-7517

Dr. Öğr. Üyesi Cemal SEVİNDİ

Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü,
csevindi@atauni.edu.tr ORCID ID: 0000-0002-4252-887X

ÖZET

Erzurum, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Erzurum-Kars Bölümü, Yukarı Murat-Van ve Yukarı Fırat Bölgeleri ile Karadeniz Bölgesi'nin, Doğu Karadeniz Bölümü'nde toprakları olan, 25.010 km²'lik yüzölçümüyle Türkiye'nin en geniş araziye sahip 4.büyük ilidir. Ülke topraklarının % 3.2'sini kaplayan Erzurum İli'ni kuzeybatıdan Rize, kuzeydoğudan Artvin ve Ardahan, doğudan Kars ve Ağrı, güneydoğudan Ağrı ve Muş, güneyden Muş ve Bingöl, güneybatıdan Bingöl, batıdan ise Erzincan çevreler. Erzurum İli arazisinin %34.7'si Karadeniz Bölgesi'nin Doğu Karadeniz Bölümünde, %65.3'ü Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Murat, Erzurum-Kars ve Yukarı Fırat Bölümü'nde yer alır. Erzurum İli arazisinin sadece %3.1'i 1000 metre yükseltinin altındadır. 1601-2400 metre aralığındaki toprakların oranı %50.2, 3001 metre üzerinde arazilerin miktarı %2.8 kadardır. Yükselti koşullarına bağlı olarak il genelinde karasal sıcaklık ve yağış rejimleri etkilidir. Erzurum topraklarının %68.4'ü çok dik, dik-sarp eğimli yüzeylerden oluşmaktadır. Erzurum İli Tropikler Dışı Flora Âlemi (Holarktık Flora Âlemi) içerisinde yer alan Paleoboreal Bölge'nin Avrupa Bölümü ile Turan Ön Asya Step Bölümü içerisinde kalmaktadır. Sahadaki orografik uzanışların güneybatı-kuzeydoğu yönlü oluşu, bitkilerin göçünü kolaylaştırıcı bir rol oynamış ve Erzurum'da farklı flora bölümlerine ait çeşitli türlerin görülebilmesine imkân tanımıştır. Erzurum İli sınırları dâhilindeki akarsular Çoruh Nehri, Aras Nehri ve Fırat'ın kollarından Karasu ve Hınıs Çayı ile bu nehir ve çaylara karışan yan kollar tarafından drene edilmektedir. Erzurum İli yönetim bölgesinin büyüklüğü bir kenara, mevcut fiziki çevre koşulları ve arazi kullanım durumu özellikleri arıcılık faaliyetleri açısından önemli bir potansiyele işaret etmektedir. Bununla birlikte Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) 2022 yılı verilerine göre Türkiye'de arıcılık faaliyeti yapan işletmelerden sadece %2.3'ü, kovan sayısının ise %1.7'si Erzurum'dadır. Türkiye bal üretiminin %2.1'ini karşılayan Erzurum, 18,3 kg kovan verimi ile Ordu, Adana, Sivas ve Çanakkale'den sonra 4.sırada yer almaktadır. Bu çalışma kapsamında Erzurum İli'nde arıcılık faaliyetlerinin mevcut durumu incelenmiş, ilçelere göre dağılım düzeni belirlenerek, arıcılığın geliştirilmesine yönelik öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler : Arıcılık, bal üretimi, Erzurum'da arıcılık, kovan başına verim.

BEEKEEPİNG POTENTIAL AND EVALUATION STATUS OF ERZURUM PROVINCE

Erzurum, with its territory in the Erzurum-Kars Section of the Eastern Anatolia Region, the Upper Murat-Van and Upper Euphrates Sections, and the Eastern Black Sea Section of the Black Sea Region, is the 4th largest province in Turkey with a surface area of 25,010 km². . Covering 3.2% of the country's territory, Erzurum Province is surrounded by Rize from the northwest, Artvin and Ardahan from the north-northeast, Kars and Ağrı from the east, Ağrı and Muş from the southeast, Muş and Bingöl from the south, Bingöl from the southwest, and Erzincan from the west. 34.7% of the land of Erzurum Province is located in the Eastern Black Sea Section of the Black Sea Region, and 65.3% is located in the Upper Murat, Erzurum-Kars and Upper Euphrates Sections of the Eastern Anatolia Region. Only 3.1% of the land of Erzurum Province is below 1000 meters altitude. The proportion of lands between 1601-2400 meters is 50.2%, and the amount of lands above 3001 meters is 2.8%. Depending on the altitude conditions, terrestrial temperature and precipitation regimes are effective throughout the province. 68.4% of Erzurum's land consists of steep-very steep-steep sloping surfaces. Erzurum Province is located within the European Part of the Paleoboreal Region, which is within the Extra-Tropical Flora World (Holarctic Flora World), and the Turan Fore Asian Step Part. The southwest-northeast direction of the orographic extensions in the area played a role in facilitating the migration of plants and allowed various species belonging to different flora sections to be seen in Erzurum. The rivers within the borders of Erzurum Province are drained by the Çoruh River, the Aras River, the Karasu and Hıms Streams, which are branches of the Euphrates, and the side branches that join these rivers and streams. Aside from the size of the Erzurum Province management area, the current physical environmental conditions and land use characteristics indicate an important potential for beekeeping activities. However, according to the 2022 data of the Turkish Statistical Institute (TUIK), only 2.3% of the businesses engaged in beekeeping activities in Turkey and 1.7% of the number of hives are in Erzurum. Erzurum, which accounts for 2.1% of Turkey's honey production, ranks 4th after Ordu, Adana, Sivas and Çanakkale with a hive yield of 18.3 kg. Within the scope of this study, the current situation of beekeeping activities in Erzurum Province was examined, the distribution order according to districts was determined and suggestions for the development of beekeeping were presented.

Key Words: Beekeeping, honey production, beekeeping in Erzurum, productivity per hive.

KENDİ KENDİNE YETERLİLİK VE DIŞA BAĞIMLILIK AÇISINDAN TÜRKİYE'DE TAHIL ÜRETİMİ

Arş. Gör. Zeynep YILMAZ

Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü,
zeynepyilmaz@atauni.edu.tr ORCID ID: 0000-0002-7345-7517

Dr. Öğr. Üyesi Cemal SEVİNDİ

Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü,
csevindi@atauni.edu.tr ORCID ID: 0000-0002-4252-887X

ÖZET

Tahıllar (hububat) genellikle buğdaygiller (Poaceae) familyasından hasat edilen ürünlere ve onların tohumlarına verilen addır. Tahıllar yaklaşık 10.000 yıl önce tarımın ortaya çıkışıyla insan beslenmesinin bir parçası haline gelmiş; son 3000-4000 yıldır ise dünya nüfusunun çoğunluğunun beslenmesinde temel besin kaynağı durumundadır. Vitamin, mineral, karbonhidrat ve diğer besin öğelerini içermesi nedeniyle tahıl üretimi ve ekiliş alanları, artan nüfusla orantılı olarak her geçen yıl artış göstermektedir. Bununla birlikte savaşlar, siyasi istikrarsızlıklar, ekonomik krizler veya doğal afetler nedeniyle üretim veya dağıtım zinciri bozulabilmekte, tahıl ürünlerine erişimde sorunlar yaşanabilmektedir. Özellikle bu tür dönemlerde, ülkelerin temel gıda ihtiyaçlarını mevcut imkânlarıyla karşılayabilir düzeyde olması önemli hale gelmektedir. Nitekim kendi kendine yeterlilik 2007-2008 gıda fiyatları krizi ile birlikte önem kazanarak hükümetler için yüksek öncelikli bir siyasi gündem haline gelmiştir. Gıdalarda kendi kendine yeterlilik veya gıda öz yeterliliği, bir hanenin ya da bölgenin kendi gıda ihtiyacını karşılayabilmesi olarak tanımlanmakta ve farklı düzeylerde ölçülebilmektedir. Bu çalışma kapsamında ürün bazında Türkiye tahıl üretiminin kendi kendine yeterlilik düzeyi incelenerek, ithalata bağımlılık oranı belirlenmeye çalışılmıştır. Bulgulara göre Türkiye'nin tahıl ürün grubunda yeterlilik oranı 2015 yılında %110,2 seviyesinde iken 2021 yılında bu oran %80,3 kadar düşmüştür. Türkiye'nin tahıl türleri bazındaki yeterlilik oranları incelendiğinde ise Buğday %87,3, Mısır %76,6, Arpa %66,8, Çavdar %84,3, Yulaf %96,3, diğer tahıl türlerindeki ise %99,3 olarak belirlenmiştir. Kendi kendine yeterlik oranları, yıllara göre hem genel tahıl üretimi ve hem de ürün bazında düşme eğilimindedir.

Anahtar Kelimeler : Tahıl üretimi, kendi kendine yeterlilik, gıda güvenliği, Türkiye tahıl üretimi.

CEREALS PRODUCTION IN TURKEY IN TERMS OF SELF-SUFFICIENCY AND FOREIGN DEPENDENCY

Cereals is the name given to the products and their seeds generally harvested from the wheat family (Poaceae). Cereals became a part of human nutrition with the emergence of agriculture approximately 10,000 years ago; For the last 3000-4000 years, it has been the main food source for the majority of the world's population. Because it contains vitamins, minerals, carbohydrates and other nutrients, cereal production and cultivation areas increase every year in proportion to the increasing population. However, due to wars, political instability, economic crises or natural disasters, the production or distribution chain may be disrupted and problems may occur in accessing cereal products. Especially in such periods, it becomes important for countries to be able to meet their basic food needs with their existing resources. As a matter of fact, self-sufficiency gained importance with the 2007-2008 food price crisis and became a high priority political agenda for governments. Food self-sufficiency or food self-sufficiency is defined as the ability of a household or region to meet its own food needs and can be measured at different levels. Within the scope of this study, the self-sufficiency level of Turkey's cereal production was examined on a product basis and the import dependency ratio was tried to be determined. According to the findings, while Turkey's sufficiency rate in the cereal product group was at 110.2% in 2015, this rate decreased to 80.3% in 2021. When Turkey's proficiency rates on the basis of grain types are examined, it is determined that Wheat is 87.3%, Maize is 76.6%, Barley is 66.8%, Rye is 84.3%, Oats is 96.3% and other cereals types are 99.3%. Self-sufficiency rates tend to decrease over the years, both in general grain production and on a product basis.

Key Words: Cereal production, self-sufficiency, food security, Turkish cereal production.

FUNCTIONALITY OF NEGOTIATION AGENT ON VALUE-BASED DESIGN DECISION

Assoc. Prof Arazi Idrus, Christiono Utomo

Universiti Teknologi PETRONAS

Abstract:

This paper presents functionality of negotiation agent on value-based design decision. The functionality is based on the characteristics of the system and goal specification. A Prometheus Design Tool model was used for developing the system. Group functionality will be the attribute for negotiation agents, which comprises a coordinator agent and decision-maker agent. The results of the testing of the system to a building system selection on valuebased decision environment are also presented.

Keywords: Functionality, negotiation agent, value-baseddecision

BİLGİ EKONOMİSİNE DÖNÜŞÜMDE ENTELEKTÜEL SERMAYE KAVRAMININ İNCELENMESİ

Dr. Öğretim Üyesi, İlhan ÇAM

Gebze Teknik Üniversitesi, icam@gtu.edu.tr - 0000-0002-3076-0639

Arş. Gör., Muhammet KOCAMAN

Gebze Teknik Üniversitesi, mkocaman@gtu.edu.tr - 0000-0003-3377-1269

ÖZET

Tarihsel süreç içerisinde bilgi, insanlık için giderek daha fazla değer kazanmış ve üretim faktörleri arasına girmiştir. İlk dönemlerde, insanlar temel ihtiyaçlarını karşılamak için doğal kaynakları ve fiziksel iş gücünü kullanarak üretim yapmışlardır. Ancak zaman içinde bilginin önemi artmış, teknolojik gelişmeler ve bilimsel keşifler iş dünyasını dönüştürmüş ve bilgi üretimi, ekonomik büyümenin anahtarı haline gelmiştir. Bilgi artık sadece bir varlık değil, aynı zamanda bir güç olarak kabul edilmektedir. Bilgi ekonomisine dönüşüm ile birlikte, işletmeler sadece finansal varlıklar ile değil, aynı zamanda entelektüel sermaye varlıkları ile de rekabete katılmak zorunda kalmışlardır. Entelektüel sermaye, bir işletmenin bilgi, deneyim, beceri, inovasyon yeteneği ve müşteri ilişkileri gibi gayri maddi varlıklarını ifade etmektedir. Bilgi ekonomisinin kurallarının geçerli olduğu bu çağda, bilgiyi üretebilen, yönetebilen ve etkili bir şekilde kullanabilen işletmeler, rekabetin ön saflarında yer alırken, diğerleri finansal sıkıntılara ve başarısızlıklara sürüklenebilmektedirler. Bu nedenle, işletmeler, entelektüel sermayeyi büyütür ve etkin bir şekilde yöneterek, bilgi temelli inovasyonla rekabet avantajı elde edebilirler. Dolayısıyla, günümüz bilgi toplumunda başarı artık sadece finansal performansla değil, aynı zamanda entelektüel sermayenin etkili yönetimine ve bilgi temelli stratejik düşünmeye de dayanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bilgi, Bilgi ekonomisi, Entelektüel sermaye

EXAMINING THE CONCEPT OF INTELLECTUAL CAPITAL IN THE TRANSITION INTO THE KNOWLEDGE ECONOMY

ABSTRACT

In the historical process, knowledge has increasingly gained value for humanity and become one of the production factors. In the early stages, people produced to meet their basic needs by utilizing natural resources and physical labor. However, over time, the importance of knowledge has grown, and technological advancements and scientific discoveries have transformed the business world, making knowledge production a key driver of economic growth. Knowledge is no longer merely an asset but is also regarded as a power. With the transition to the knowledge economy, businesses have had to compete not only with financial assets but also with intellectual capital assets. Intellectual capital represents a company's non-

material assets, such as knowledge, experience, skills, innovation capabilities, and customer relationships. In this age where the rules of the knowledge economy apply, businesses that can generate, manage, and effectively utilize knowledge take the lead in competition, while others may face financial difficulties and failures. Therefore, businesses can gain a competitive advantage through knowledge-based innovation by growing and effectively managing their intellectual capital. Consequently, success in today's knowledge society relies not only on financial performance but also on effective management of intellectual capital and knowledge-based strategic thinking.

Keywords: Knowledge, Knowledge economy, Intellectual capital

1. GİRİŞ

Geleneksel endüstriyel üretim ve fiziksel varlıklara dayalı ekonomiden, bilgi üretimine ve maddi olmayan varlıklara dayalı bilgi ekonomisine geçiş, çağdaş organizasyonlar için büyük bir dönüşümü beraberinde getirmiştir. Bu değişim, önceden geleneksel ekonomide belirgin olmayan, ancak bilgi ve inovasyona dayalı becerilere ve yeteneklere (örneğin, bilgi ve inovasyon yönetimi gibi) sahip olma ihtiyacını vurgulayarak, modern işletmelerin hayatta kalma ve rekabet üstünlüğü sağlama zorunluluğunu getirmiştir (Al-Ali, 2003). Özellikle bilgi yönetimi ve inovasyon gibi yetenekler, bu yeni ekonomik paradigmanın ihtiyaçlarını karşılamak ve organizasyonların başarısını artırmak için büyük bir öneme sahiptir. Çağdaş işletme dünyasında, bu beceriler ve yetenekler genellikle entelektüel sermaye (ES) kavramı içinde ele alınır. ES, organizasyonların temel faaliyetlerinin odağı olan çeşitli entelektüel varlıkları içerir. Bu varlıklar arasında bilgi, deneyim, fikri mülkiyet gibi unsurlar bulunmaktadır (Stewart, 1998).

ES, modern işletmeler için büyük bir değere işaret etmektedir. Bilgi ekonomisi, organizasyonların ES'yi etkili bir şekilde yönetmelerini gerektirir. ES'nin stratejik bir şekilde yönetilmesi, organizasyonların gelecekteki büyüme fırsatlarını şekillendirmektedir. Bu becerileri geliştiren ve ES'yi etkili bir şekilde yöneten organizasyonlar, ekonomik, yönetsel, teknolojik ve sosyolojik değişikliklere daha iyi uyum sağlayabilirler. Bu nedenle, çağdaş işletmeler, bilgi ve inovasyona dayalı bu yeni ekonomik düzende rekabet üstünlüğü elde etmek ve sürdürmek amacıyla ES'yi merkeze alan stratejiler geliştirmeye devam etmektedirler. Bu değişim, organizasyonların gelecekteki başarıları için temel bir faktör haline gelmiştir. Bu çalışmanın amacı, geleneksel ekonomiden bilgi ekonomisine geçiş kaynaklı olarak, modern organizasyonların hayatta kalabilme ve rekabet üstünlüğü elde etme çabalarında önemli ve kilit unsurlardan biri hâline gelen ES kavramının derinlemesine incelenmesidir.

2. ENTELEKTÜEL SERMAYENİN GELİŞİMİNİ ETKİLEYEN DİNAMİKLER

İnsanlık tarihine göz attığımızda, sosyolojik açıdan üç önemli devrimin gerçekleştiği ve her bir devrim sürecinin kendine özgü toplumsal yapıları ortaya çıkardığı görülür. Her devrim, önceden var olan yaşam biçimlerini, kültürleri ve uygarlıkların yerine yeni yaşam biçimlerini, ekonomik modelleri ve örgütlenmeleri getirerek öncekilerini yok etmiştir. Toffler (1998) tarafından "dalgalar" olarak adlandırılan bu önemli aşamalar ve toplumsal yapılar şu şekilde

ifade edilebilir: Birinci dalgada, Tarımsal Devrimi temsil edilmektedir. Bu dönemde toprak, yaşamın, kültürün, ekonominin, aile yapısının ve siyasetin temelini oluşturur. İkinci dalgada, tarım topluluğunu sona erdiren Sanayi Devrimi ortaya çıkmıştır. Bu dönemde, sanayileşmenin etkisiyle kentsel yaşam önem kazanmış ve işçi sınıfı ortaya çıkmıştır. Son ve üçüncü dalgada ise sanayi sonrası toplum, yani bilgi toplumu meydana gelmiştir.

Uzun yıllar boyunca geleneksel tarım toplumlarında, üretim faktörleri olarak toprak ve emek, ekonomik kalkınmanın temelini oluşturmuştu. Ancak buhar makinesinin icadıyla birlikte, dünya köklü bir değişim yaşadı ve tarım toplumları sanayi toplumlarına dönüştü. Bu dönüşüm, üretim süreçlerini derinden değiştirdi ve girişimcilik gücü, önemli bir üretim faktörü haline geldi. Sanayi devrimi sayesinde, makinelerin gücü, insan emeği ve tarımın sınırlarını aşarak endüstriyel üretimde büyük etkiler yarattı. Bugün, özellikle ikinci dünya savaşı sonrası ve soğuk savaşın sona ermesiyle birlikte ise, bilgi toplumları gelişmeye başladı ve bilgi artık temel bir üretim faktörü haline geldi. Bilgi toplumları, bilgiye dayalı ekonomileri ve sektörleri destekleyerek işletmecilik anlayışında önemli bir değişime yol açtılar.

Bilgi sistemlerine ve teknolojilere dayalı olarak şekillenen bilgi toplumlarında, genellikle aşağıdaki özellikler gözlenmektedir: Bilginin giderek artan bir öneme sahip olması, ekonominin küreselleşmesi ve uluslararası rekabetin etkili bir şekilde hissedilmesi, tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin yanı sıra bilgi sektörünün de gelişmesi, bireyin toplumsal yapının merkezinde yer alması, bilgisayarlaşmanın hızla artması ve nihayetinde örgütlü toplumun güçlenmesi (Öğüt, 2009).

ES'nin gelişimini etkileyen temel dinamiklerden biri, geleneksel toplumlardan bilgi toplumlarına geçişin kendisidir. Bu dönüşüm, ekonomik ve sosyal yapının büyük ölçüde değişmesine neden olmuştur. Bilgi toplumlarına geçişle birlikte bilgi, temel üretim girdisi haline gelmiş ve yeni bir ekonomi olan bilgi ekonomisi doğmuştur; bu ekonomi, işletme paradigmasını da değiştirmiştir. Geleneksel ekonomide değer, büyük bütçeli sermaye yoğun araçlar, yani gayrimenkuller, fabrikalar ve ekipmanlar gibi fiziksel varlıklar üzerinde yapılan yatırımlarla oluşturulurdu. Bu yatırımlar, üretim için hammadde, enerji ve işgücünün kullanılmasını gerektirirdi. Ancak yeni ekonomiye geçildiğinde, değer yaratmak için fiziksel varlıkların ötesinde, maddi olmayan varlıklara yatırım yapma gerekliliği ortaya çıktı. Örneğin, fabrika ve ekipmanlara yapılan yatırımların yerine, insan sermayesine, yani beyin gücüne yatırım yapma ihtiyacı öne çıkmıştır. Bu bağlamda, beyin gücünün kullanılabilmesi için inovasyona ve hızlı ürün üretimini mümkün kılan teknolojilere dayalı yaklaşımlara geçiş yapılmıştır (Moore ve Craig, 2008). Artık günümüzde işletmeler, sadece finansal sermaye ile değil, aynı zamanda ES varlıkları ile de rekabete katılmak zorunda kalmışlardır. Bilgiyi üretebilen, yönetebilen ve kullanabilen işletmeler, bu yeni ekonomik ortamda başarılı olurken, diğer işletmeler çeşitli finansal başarısızlıklara maruz kalarak iflase sürüklendi. Bu nedenle, iş dünyası artık bilgi temelli inovasyon ve stratejik zekâ geliştirmeye odaklanmış durumdadır.

3. ENTELEKTÜEL SERMAYE KAVRAMI

Dünyada ilk kez Entelektüel Sermaye Sorumlusu olarak görev yapan Edvinsson (1997), ES'yi "çoğunlukla bilanço üzerinde görünmeyen maddi olmayan varlıkların bir kaynağı"

olarak tanımlamıştır. Bununla birlikte ES kavramı, bir dizi bilim insanı ve işletme uzmanı tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. Ancak, bu çeşitli tanımlar arasında genellikle kabul gören nokta, ES'nin görünmez veya soyut bir varlık olduğu, genellikle bilgi ve deneyimden türetildiği ve işletmelerin yanı sıra tüm paydaşlar için anlam ve değer taşıdığıdır (Nogueira vd., 2010; Keong Choong, 2008; Chang, 2007; Kaufmann ve Schneider, 2004). ES'nin bu farklı tanımlarına Çizelge 1'den ulaşılabilir.

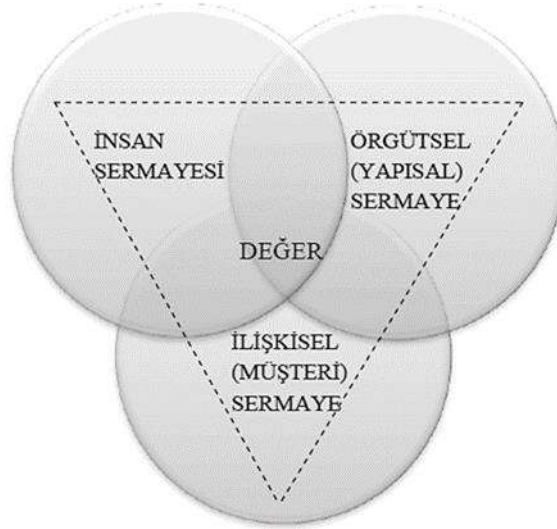
Çizelge 1: Entelektüel Sermaye Tanımları

Yazar(lar)	Entelektüel Sermaye Tanımları
Edvinsson (1997)	Genellikle bilanço üzerinde gözükmeyen maddi olmayan varlıklar kaynağıdır.
Edvinsson ve Malone (1997)	Herhangi bir fiziksel varlığı olmayan ama yine de şirket için değer anlamına gelen maddi olmayan varlıklardır.
Roos vd. (1997)	Organizasyon üyelerinin sahip olduğu toplam bilgi ve bu bilginin marka ve patent gibi uygulamaya dönüştürülmesidir.
Stewart (1998)	Değer yaratmak için kullanılan bilgi, birikim, fikri mülkiyet gibi entelektüel malzemelerdir.
Bontis (1999)	Maddi olmayan kaynakların ve bu kaynaklardan gelen akımların toplamıdır.
Sullivan (2000)	Kazanca dönüştürülebilir bilgidir.
Brennan ve Connell (2000)	Organizasyonun bilgiye dayalı öz sermayedir.
Petty ve Guthrie (2000)	Maddi olmayan varlıkların iki kategorisinin (organizasyon ve insan sermayesi) ekonomik değer göstergesidir.
Heisig vd. (2001)	Değerlidir, ama görünmez.
Bukh vd. (2001)	ES tek bir şey demek değildir, birbirine bağlı olan bütün unsurların yardımıyla sürekli olarak desteklenmesi ve bir arada tutulması gereken kırılğan bir yapıdır.
Mouritsen vd. (2002)	Geleneksel bir muhasebe ya da bir ekonomi terimi değildir. Bir etki olabilir, bir departman stratejisi olabilir, bir matematik formülü olabilir.
Rastogi (2003)	Vizyon doğrultusunda değer yaratılması için bir girişimin bilgi kaynaklarının koordine edilmesi, düzenlenmesi ve kullanılması yönündeki bütüncül veya meta-düzeyli kapasitesi olarak görülebilir.

Farklı ES tanımları ES'nin çeşitli özelliklerini açıklamaktadır. Özet olarak ES, fiziksel varlıklardan farklıdır; soyut ve görünmez bir niteliğe sahiptir. Bu, işletmeler için, bilgi ve deneyimin somut varlıklar olmaksızın nasıl işlev gördüğünün ve bu somut olmayan kaynakların stratejik bir rol oynadığının anlaşılmasına yardımcı olur. ES'nin değeri, kurum içi bilgi paylaşımı, sürekli öğrenme, inovasyon ve müşteri ilişkileri gibi temel faktörlere dayalıdır. Kurum içi bilgi paylaşımı, çalışanlar arasında bilgi ve deneyimin etkin bir şekilde dolaşımını teşvik eder. Bu, işletmelerin potansiyelini artırırken aynı zamanda iş birliğini güçlendirmektedir. Sürekli öğrenme, işgücünün bilgi ve becerilerini güncellemek için hayati öneme sahiptir. İnovasyon, ES'nin bir sonucu olarak gelişir, çünkü bu soyut varlık,

işletmelerin yenilikçi fikirlerin geliştirilmesi ve uygulanması için temel bir kaynak olmaktadır. Son olarak, müşteri ilişkileri, ES'nin müşteri memnuniyeti ve sadakatının artırılmasında önemli bir rol oynar. Bu nedenle, modern işletmeler için ES'nin yönetimi ve değerlendirmesi, öncelikli hedeflerden biri haline gelmiştir. İşletmeler, bu soyut varlıkları etkili bir şekilde yönetmek ve optimize etmek için stratejiler geliştirmekte ve teknolojiyi kullanarak bu süreci desteklemektedir. Bu, uzun vadeli başarılarını güvence altına almanın ve rekabet avantajlarını artırmanın bir yoludur.

ES'nin işletmeler için kritik olmasının önemli bir nedeni, ES'nin değer yaratma süreçlerinde merkezi bir rol oynamasıdır. Günümüz iş dünyasında, işletmeler artık sadece fiziksel varlıklar ve sermaye kaynaklarıyla değil, aynı zamanda ES varlıklarıyla da değer yaratma ve organizasyon hedeflerini gerçekleştirme yoluna gitmektedir. Bilgi, deneyim, inovasyon, marka değeri ve insan kaynakları gibi soyut varlıklar, işletmelerin rekabet avantajını sürdürülebilir kılan önemli faktörlerdir. Şekil 1'de sunulan ES modeline göre, değer yaratma sürecinde bireysel bilgilerin, yani insan sermayesinin, organizasyonel bilgiye veya uygulamalara dönüştürülmesi gerekmektedir. Bu bilgi en sonunda yeni ürünler ve/veya hizmetlerle müşterilere sunulacaktır. Ardından, bu işlenmiş bilgi sayesinde organizasyonun müşteri tabanı ve pazar payı artacak ve bu müşterilerden elde edilen gelirler maksimize edilecektir (Al-Ali, 2003).

Şekil 1: ES Modeli Altında Değer Yaratımı
(Kaynak: Karaman, 2014; Al-Ali, 2003)

Şekil 1'de de görülebileceği gibi ES, insan sermayesi, örgütsel (yapısal) sermaye ve ilişkisel (müşteri) sermaye şeklinde üç alt bileşene sahiptir. Stewart (1998), insan sermayesini, insanların ve grupların sahip olduğu beceri, yetenekler ve yetkinlikler olarak tanımlarken, bu kavramın firmanın yasal anlamda sahip olduğu bir varlık olarak kabul edilmediğini belirtir. Stewart (1998) tarafından yapılan bu tanım, insan sermayesinin işletmeler için kritik bir varlık olduğu konusunda önemli bir noktayı vurgulamaktadır. İnsan sermayesi, yasal anlamda firmanın mülkiyetine dahil edilemeyen ancak organizasyonun başarısı için son derece önemli olan beceri, yetenek ve yetkinlikleri ifade eder. Bu, insan sermayesinin soyut bir varlık olduğu ve işletmenin bilançosunda yer almadığı anlamına gelir. Stewart (1998)'in dikkat çektiği bir diğer önemli nokta, insan sermayesinin sadece bireysel yetenekleri değil, aynı

zamanda kolektif becerileri ve iş birliğini de içerdiği. Bu, organizasyon içinde çalışanların bir araya gelerek birleştirdikleri yeteneklerin, iş problemlerini çözmeye ve değer yaratma süreçlerinde kullanılabilir olduğu anlamına gelir. İş birliği ve ekip çalışması, insan sermayesinin etkili bir şekilde değerlendirilmesi ve kullanılmasının anahtarıdır. Ancak işletmeler için önemli bir sorun, çalışanların işten ayrılmalarıyla birlikte insan sermayesinin de kaybedilme riskidir. Bu nedenle, çalışanların sahip olduğu bilgi ve deneyimlerin kaybolmaması için bilginin organizasyon içinde kullanılabilir bilgilere dönüştürülmesi gereklidir. Bilgi yönetimi, bu noktada kritik bir rol oynar, çünkü bilginin yakalanması, paylaşılması ve sürekli olarak güncellenmesi, insan sermayesinin sürdürülebilir bir şekilde değerlendirilmesini ve kullanılmasını sağlar. İnsan sermayesi, işletmelerin rekabet avantajını korumak ve sürdürmek için önemli bir stratejik varlıktır.

İlişkisel sermaye, bir firmanın dış paydaşlarıyla kurduğu ilişkilerin bütününe temsil eder ve bu kavram genellikle firmanın başarısı ve sürdürülebilirliği açısından büyük bir öneme sahiptir (Ferraro ve Veltri, 2011). İşletmeler, dış paydaşlar arasında güçlü ve sağlam ilişkiler kurarak, rekabet avantajı elde etmek ve uzun vadeli başarılarını sürdürmek için ilişkisel sermayeyi etkili bir şekilde yönetmelidir. Dış paydaşlar arasında özellikle müşteriler, tedarikçiler, ticaret birlikleri, iş ortakları, rakipler, toplum ve devlet gibi gruplar öne çıkar (Özer vd., 2015). Ancak müşteriler, ilişkisel sermayenin en önemli ve odak noktasıdır, çünkü onlar işletmenin gelir kaynağı ve başarısının temel belirleyicilerindendir. İlişkisel sermaye, diğer ES bileşenlerinden farklı bir dinamiğe sahiptir. Genellikle, bu sermaye türü, işletme çevresiyle daha geniş bir bağlamda ilişkilidir ve bu ilişkiler doğrudan kontrol ve yönlendirme olasılığının daha düşük olduğu anlamına gelir. Bu nedenle, ilişkisel sermayenin yönetimi daha karmaşık olabilir ve genellikle diğer ES varlıklarının yönetimine göre daha zorlu bir görev olarak kabul edilir (Stewart, 1991). Ancak, doğru stratejiler ve yönetim pratiği ile, ilişkisel sermaye işletmenin rekabet avantajını artırabilir ve uzun vadeli sürdürülebilirliğini güvence altına alabilir. İşletmelerin bu sermaye türünü anlamaları ve etkili bir şekilde yönetmeleri, başarılı bir iş stratejisi için kritik bir faktördür.

Son olarak, örgütsel sermaye, organizasyonun çalışanlarından elde ettiği bilgi birikimlerini, aynı zamanda organizasyon içinde bu birikimleri etkili bir şekilde üretmek ve yönetmek için kurduğu gerçek, fiili bir ortamı ifade eder (Tseng ve Goo, 2005). Bu, işletmelerin hem çalışanların bilgi ve deneyimlerini korumaları hem de bu bilgiyi daha etkili bir şekilde kullanarak değer yaratmaları açısından kritik bir konsepttir. Yatırımcılar açısından da organizasyonun sahip olduğu kaliteli süreçler, sistemler ve araçlar önemli bir değerlendirme faktörüdür (Ferraro ve Veltri, 2011). Çünkü organizasyonun sahip olduğu kültür, sistemler ve süreçler ne kadar kaliteli ise organizasyonun düzeni ve istikrarı o kadar güçlü olacaktır. Güçlü bir örgüt kültürü, çalışanlar arasındaki iletişimi artırabilir ve birlikte çalışma şevklerini teşvik edebilir (Fernandez et al., 2000). Fernandez ve ekibine göre, bir organizasyonun örgütsel sermayesi, normlar, ilkeler, veri tabanları, organizasyonel rutinler, kurumsal kültür ve stratejik birlikler gibi unsurlardan oluşur. Normlar ve ilkeler, organizasyonel bilgiyi oluştururken, bu organizasyonel bilgiler organizasyonel rutinler ve organizasyonun kurumsal kültürünü meydana getiren değerlerin bir parçasıdır. Organizasyonun idari prosedürleri, bu normlar ve ilkeleri içerir ve bu da organizasyonel sermayenin temelini oluşturur. Sonuç olarak, örgütsel sermaye, organizasyonların bilgi yönetimi, kültürü, süreçleri ve sistemleri

aracılığıyla çalışanların deneyimlerini korumasını ve daha da önemlisi bu deneyimleri etkili bir şekilde kullanarak organizasyonel başarı elde etmesini sağlayan önemli bir kavramdır. Bu, işletmelerin rekabet avantajını artırmalarına ve uzun vadeli sürdürülebilirliği sağlamalarına yardımcı olur.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Tarihsel süreç içerisinde bilgi, insan toplulukları için önemli bir kaynak olarak kabul edilmiş ve zamanla değer kazanmıştır. Bilgi, sadece bir kişinin bilgisi olmaktan çıkıp, toplumun ve işletmelerin ortak bir değeri haline gelmiştir. Bilginin bu önemli evrimi, işletmelerin iş yapış biçimlerini kökten değiştirmiştir. Daha önce, işletmelerin başarısının temelinde fiziksel varlıklar ve üretim süreçleri bulunurken, bugün bilginin işletmelerin en önemli varlıklarından biri olduğu açıkça görülmektedir. Günümüz rekabet ortamında, işletmelerin başarılı olabilmek için uzmanlaşması gereken önemli bir kaynak haline gelen bilgi yönetimi, organizasyonların gelecekteki başarısını belirleyen bir faktör haline gelmiştir. Bilgi yönetimi konusunda uzmanlaşan organizasyonlar, bilgiyi toplamak, depolamak, analiz etmek ve paylaşmak konularında önemli bir avantaja sahiptir. Bu sayede, hızla değişen pazar koşullarına uyum sağlayabilirler. Diğer yandan, bilgi yönetiminde geri kalmış veya bu alanda yeterli yatırım yapmayan organizasyonlar, rekabetin gerisinde kalmakta ve değer farkını açıkça görmektedirler.

Teknolojik gelişmeler, özellikle veri işleme ve iletişim sistemlerindeki ilerlemeler, ekonomiyi bilginin en önemli varlık halini aldığı bir bilgi çağına doğru taşımıştır. Bu yeni ekonomi içerisinde, şirketler artık sadece fiziksel varlıklarına değil, aynı zamanda yetenek ve yetkinliklerine, yönetim felsefelerine, kültürlerine, yenilikçi süreçlerine ve müşteri sadakatlerine odaklanmaktadır. Maddi olmayan varlıklar, maddi varlıkların önüne geçmiş ve işletmelerin rekabet avantajını belirlemektedir. Bu soyut varlıklar, ES olarak adlandırılmaktadır (Mondal ve Ghosh, 2013). İşletmeler, bu entelektüel varlıklarını koruma ve geliştirme konusunda stratejik bir yaklaşım benimsemek zorundadır.

Modern işletmeler için ES'nin yönetimi ve değerlendirilmesi, öncelikli hedeflerden biri haline gelmiştir. Bu soyut varlıklarını etkili bir şekilde yönetmek ve optimize etmek için işletmeler stratejiler geliştirmekte ve teknolojiyi kullanarak bu süreci desteklemektedir. Bilgi teknolojileri ve dijital platformlar, entelektüel sermayenin izlenmesi, ölçülmesi ve değerlendirilmesi konusunda önemli bir rol oynamaktadır. Veri analitiği, yapay zekâ ve büyük veri gibi teknolojiler, işletmelere ES'lerini daha etkili bir şekilde yönetme ve iş stratejilerini buna göre ayarlama fırsatı sunmaktadır. ES'nin etkili yönetimi, işletmelerin uzun vadeli başarılarını güvence altına almanın ve rekabet avantajlarını artırmanın bir yoludur. Bu, işletmelerin bilgi ve deneyim birikimini korumalarına, inovasyonu teşvik etmelerine ve daha etkili iş kararları almalarına yardımcı olur. Sonuç olarak, ES'nin yönetimi, modern işletmelerin sürdürülebilir büyüme ve rekabetçi bir avantaj elde etmeleri için kritik bir faktör haline gelmiştir.

KAYNAKÇA

- Al-Ali, N., (2003). *Comprehensive Intellectual Capital Management: Step-By-Step*. John Wiley & Sons Inc., New Jersey, USA.
- Bontis, N., (1999). Managing Organizational Knowledge by Diagnosing Intellectual Capital: Framing and Advancing the State of the Field. *International Journal of Technology Management*, 18 (5-8), 433-462.
- Brennan, N. and Connell, B., (2000). Intellectual Capital: Current Issues and Policy Implications. *Journal of Intellectual Capital*, 1 (3), 206-240.
- Bukh, P. N., Larsen, H. T. and Mouritsen, J. (2001). Constructing Intellectual Capital Statements. *Scandinavian Journal of Management*, 17 (1), 87-108.
- Chang, S., L., (2007). Valuing Intellectual Capital and Firms' Performance: Modifying Value Added Intellectual Coefficient (VAIC (TM)) in Taiwan IT Industry. Doctoral Dissertation, Golden Gate University, USA.
- Edvinsson, L. and Malone, M.S. (1997). *Intellectual Capital: Realizing your Company's True Value by Finding its Hidden Brainpower*. Harper Business, New York, USA.
- Edvinsson, L., (1997). Developing Intellectual Capital at Skandia. *Long Range Planning*, 30 (3), 366-373.
- Fernandez, E., Montes, J. M. and Vázquez, C. J., (2000). Typology and Strategic Analysis of Intangible Resources: A Resource-Based Approach. *Technovation*, 20 (2), 81-92.
- Ferraro, O. and Veltri, S., (2011). The Value Relevance of Intellectual Capital on the Firm's Market Value: An Empirical Survey on the Italian Listed Firms. *International Journal of Knowledge-Based Development*, 2 (1), 66-84.
- Heisig, P., Vorbeck, J. and Niebuhr, J., (2001). Intellectual Capital, in Mertins, K., Heisig, P. and Vorbeck, J. (Eds), *Knowledge Management – Best Practices in Europe*, Springer, Berlin, pp. 57-73.
- Kaufmann, L. and Schneider, Y., (2004). Intangibles: A Synthesis of Current Research. *Journal of Intellectual Capital*, 5 (3), 366-88.
- Keong Choong, K., (2008). Intellectual Capital: Definitions, Categorization and Reporting Models. *Journal of Intellectual Capital*, 9 (4), 609-638.
- Mondal, A. and Ghosh, S. K., (2013). The Relevance of Intellectual Capital Valuation Indian Evidence. *International Journal of Financial Management*, 3 (2), 1-9.
- Moore, L. and Craig, L., (2008). *Intellectual Capital in Enterprise Success: Strategy Revisited*. John Wiley & Sons Inc., New Jersey, USA.
- Mouritsen, J., Bukh, P. N., Larsen, H. T. and Johansen, M. R., (2002). Developing and Managing Knowledge Through Intellectual Capital Statements. *Journal of Intellectual Capital*, 3 (1), 10-29.
- Nogueira, C. G., Kimura, H., Junior, L. B. and Basso, L. C., (2010). The Impact of Intellectual Capital on Value Added for Brazilian Companies Traded at the BMF-BOVESPA. Electronic Copy Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=1571576>.
- Öğüt, A., (2009). *Bilgi Çağında Yönetim*. Geliştirilmiş 4. Baskı, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Özer, G., Ergun, E. and Yılmaz, O., (2015). Effects of Intellectual Capital on Qualitative and Quantitative Performance: Evidence from Turkey. *South African Journal of Economic and Management Sciences*, 18 (2), 143-154.
- Petty, R. and Guthrie, J., (2000). Intellectual Capital Literature Review – Measurement, Reporting and Management. *Journal of Intellectual Capital*, 1 (2), 155-176.

- Rastogi, P. N., (2003). The Nature and Role of IC: Rethinking The Process of Value Creation and Sustained Enterprise Growth. *Journal of Intellectual Capital*, 4 (2), 227-248.
- Roos, J., Roos, G , Dragonetti, N.C. and Edvinsson, L., (1997). *Intellectual Capital: Navigating in the New Business Landscape*. Macmillian Press, London, USA.
- Stewart, T. A., (1991). *Brainpower*. Fortune, 123 (11), 44-60.
- Stewart, T.A. (1998). *Intellectual Capital – The New Wealth of Organizations*. Nicolas Brealey Publishing, London, England.
- Sullivan, P. H., (2000). *Value-Driven Intellectual Capital. How to Covert Intangible Corporate Assets into Market Value*. John Willey & Sons, New York, USA.
- Toffler, A., (1998). *Üçüncü Dalga*. Altın Kitaplar, İstanbul.
- Tseng, C.-Y. and Goo Y., J.-J., (2005). Intellectual Capital and Corporate Value in an Emerging Economy: Empirical Study of Taiwanese Manufacturers. *R&D Management*, 35 (2), 187-201.

ZOMBİ FİRMALARIN VERİMLİLİK ÜZERİNDEKİ ETKİSİNE İLİŞKİN BİR İNCELEME

Dr. Öğretim Üyesi, İlhan ÇAM

Gebze Teknik Üniversitesi, icam@gtu.edu.tr - 0000-0002-3076-0639

Arş. Gör., Muhammet KOCAMAN

Gebze Teknik Üniversitesi, mkocaman@gtu.edu.tr - 0000-0003-3377-1269

ÖZET

Modern gelişmiş ekonomilerde zombi firmaların yaygın bir varlık oluşturması, ekonomik sahada çok yönlü ve geniş kapsamlı etkilere yol açan ciddi bir sorun haline almıştır. Bu olgu, sadece işletmeler açısından değil, aynı zamanda ulusal ve küresel ekonomik dinamikler açısından da büyük öneme sahiptir. Bu çalışma, zombi firmalar ile verimlilik arasındaki karmaşık ilişkiyi derinlemesine incelemekte ve bu tür işletmelerin ekonomik dinamikler üzerindeki zararlı etkilerini vurgulamaktadır. Zombi firmalar, uzun süreli mali sıkıntılar ve operasyonel verimsizliklerle tanımlanmaktadır. Bu işletmeler, genellikle düşük verimlilik seviyelerine sahip olup kaynakların daha yenilikçi ve uygulanabilir girişimlere tahsis edilmesini engellemektedirler. Özellikle bu firmalar, mali destek veya düşük faiz oranları ile ayakta tutulduklarında, daha verimli işletmelerin büyümesini ve ekonomik büyümeyi engelleyerek genel ekonomik performansı kısıtlamaktadır. Sonuç olarak, bu çalışma, politika yapıcıları, ekonomik büyüme ve verimlilik artışı hedeflerken zombi firmaların ekonomiye olan etkisini daha iyi anlamalarına yardımcı olabilecek önemli bilgilere ışık tutmaktadır. Bu, gelecekteki politika geliştirmeleri ve ekonomik kararların şekillendirilmesinde kritik bir rol oynayabilir ve ekonomik istikrarın ve daha verimli iş ortamlarının sağlanmasına katkıda bulunarak sürdürülebilir ekonomik büyümeyi teşvik edebilir.

Anahtar Kelimeler: Zombi Firmalar, Verimlilik, Ekonomik Büyüme

A REVIEW OF THE IMPACT OF ZOMBIE FIRMS ON PRODUCTIVITY

ABSTRACT

The prevalence of zombie firms in modern advanced economies has emerged as a significant and multifaceted issue with far-reaching impacts on the economic landscape. This phenomenon carries great importance not only for businesses but also in the context of national and global economic dynamics. This study delves deep into the intricate relationship between zombie firms and productivity, emphasizing the detrimental effects of such entities on economic dynamics. Zombie firms are characterized by enduring financial difficulties and operational inefficiencies. These businesses often exhibit low levels of productivity and hinder the allocation of resources to more innovative and viable ventures. Particularly, when these firms are kept afloat through financial support or low-interest rates, they impede the

growth of more efficient businesses, thereby constraining overall economic performance. In conclusion, this research aims to shed light on essential information that can assist policymakers in better understanding the impact of zombie firms on the economy when pursuing objectives of economic growth and increased productivity. This insight can play a critical role in shaping future policy developments and economic decision-making, thereby promoting sustainable economic growth by ensuring economic stability and more efficient business environments.

Keywords: Zombie Firms, Productivity, Economic Growth

GİRİŞ

Küresel iş dünyasının hızla gelişen rekabet ortamında yöneticiler, kuruluşlarının finansal performansını, üretkenliğini ve kârlılığını optimize etmek için artan bir baskıyla karşı karşıyadır. Kolaylaştırılmış süreçler ve maliyet azaltma stratejileri yoluyla verimliliğin artırılması, kârlılığı desteklemek için kabul görmüş bir yoldur (Beheshti ve Beheshti, 2010). Ayrıca verimlilik artışı, ekonomide temel bir ilke olan sürdürülebilir ekonomik ilerlemenin temel taşı olarak kabul edilmektedir (Hall ve Jones, 1999; Easterly ve Levine, 2001).

İşgücü, beşerî ve fiziki sermaye ve hammadde dahil olmak üzere aynı girdi kaynaklarına sahip ülkeler, sektörler ve işletmeler arasında gözlemlenen farklı verimlilik seviyeleri, üretim sürecinde etkin kaynak tahsisinin kritik rolünün altını çizmektedir. Üretkenliği ve dolayısıyla ekonomik büyümeyi yönlendiren firma dinamiklerinin rolü üzerine yapılan araştırmalardan elde edilen sonuçlar kaynakların yeniden tahsisinin (yenilik ve yenilenme ve yapısal dönüşüm dahil) ekonomideki verimlilik artışının önemli bir bölümünü açıkladığını göstermektedir (Kim ve Loayza, 2019). Bu süreç, büyüme için gerekli olmakla birlikte, teknolojinin benimsenmesi, üretim girdilerinin genişleyen firmalar tarafından özümsemesi ve gerileyen firmaların emek ve sermayeyi elden çıkarması gibi maliyetli ayarlamaları içermektedir. Kaynakların yeniden tahsisinin kolaylığındaki farklılıklar, bazı ülkelerin neden diğerlerinden daha üretken olduğunu açıklayabilir. Bu farklılıklar örneğin beşerî sermaye ve işleyen adalet sistemi eksikliği gibi ülkenin gelişmişlik düzeyi (Caballero ve Hammour, 1998; Daron Acemoğlu ve Zilibotti, 2001) ve aşırı işgücü düzenlemeleri, verimsiz sektörler verilen sübvansiyonlar ve firma giriş ve çıkış engelleri gibi hükümetin düzenleme ve müdahalelerinin kalitesi (Parente ve Prescott, 2000) ile ilgili olabilir.

Kaynak tahsisi, verimlilik ve ekonomik büyüme arasındaki bu karmaşık ilişki bağlamında, giderek daha fazla endişe yaratan bir olgu olan “Zombi firmalar” kavramı ortaya çıkmıştır. Son dönemde, akademik ve politik çevrelerin daha fazla ilgi gösterdiği bu şirketler, uzun vadeli dönemler boyunca mevcut gelirleriyle borçlarını ödeyemeyen ve bu nedenle kaynak tahsisinin etkinliği ve genel üretkenlik açısından sorunlar yaratan işletmelerdir. Zombi firmalar, daha verimli firmaların pazar payı kazanmasını engellemekte ve genel ekonomideki potansiyel verimlilik artışını engelleyerek sürdürülebilir ekonomik kalkınmaya zarar veren bir 'kanser' haline gelmektedir (Lu vd., 2021). İlk olarak Kane (1989), iflasın eşliğindeki ve yeniden canlanma umudu olmayan ancak hükümetlerden ve bankalardan aldıkları desteklerle hayatta kalabilen firmaları zombi firmalar olarak tanımlamıştır. Daha sonra Caballero ve

diğerleri (2008) tarafından Japonya'nın 1990'lardaki "kayıp on yılı" üzerine yaptıkları çalışmada bu kavram daha da önem kazanmıştır. Daha yakın bir zamanda ise McGowan ve diğerleri (2017) tarafından yapılan çalışmada Küresel Finansal Kriz'in (KFK) ardından özellikle gelişmiş ekonomilerdeki bu tür firmaların toplam finansal olmayan firma nüfusu içindeki payında önemli bir artış olduğu gösterilmiştir.

Zombi firmaların verimlilik üzerindeki etkisinin kapsamlı bir şekilde incelendiği bu çalışma, genel ekonomik verimliliği artırabilecek stratejilerin oluşturulması hususunda anlamlı bir katkı sağlamayı hedeflemektedir. Verimliliğin artırılması, sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanması ve küresel rekabetçiliğin teşvik edilmesinde önemli bir amaçtır. Bu tür çalışmalar ile zombi firmaların ekonomik etkilerini anlama ve bu etkileri azaltma yönünde politika geliştirme konusundaki çabaların artacağı düşünülmektedir. Aynı zamanda, firmaların sağlıklı bir yapıya sahip olmalarının ve etkin bir şekilde faaliyet göstermelerinin vurgulanması, ekonomik istikrarın ve daha verimli bir firma ortamının sağlanması açısından önem taşımaktadır. Bu nedenle, zombi firmaların verimlilik üzerindeki etkilerine yönelik bu tür kapsamlı çalışmaların, gelecekteki ekonomik kararların şekillenmesinde kritik bir rol oynayabilir. Ayrıca literatür taraması yoluyla uluslararası çalışmaların dahil edilmesi, küresel bir bakış açısı sağlayarak çalışmayı zenginleştirmektedir.

Çalışma çeşitli araştırmacılar tarafından yapılan “zombi firma” kavramına ve bu kavramın ortaya çıkış sebeplerine kısaca değinilerek ilerleyecektir. Ardından zombi firmaların verimliliği nasıl etkilediği tartışılacak ve zombi firmalar ile verimlilik arasındaki ilişkiye dair uluslararası çalışmaları kapsayan kapsamlı bir literatür taraması sunulacaktır. Son olarak, çalışma sonuç ve öneriler bölümü ile tamamlanacaktır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Zombi Firma Kavramı ve Bu Kavramın Ortaya Çıkışı

Çeşitli araştırmacılar tarafından da belirtildiği üzere, zombi şirketler, önemli mali sıkıntılar içinde bulunan ancak operasyonel çabalarında ısrarcı olan farklı bir firma kategorisini temsil etmektedir. Bu firmalar, faiz yükümlülüklerini ve diğer finansal taahhütlerini karşılamak için yeterli gelir elde etmede sürekli zorluklarla karşılaşmaktadır. Özellikle, faaliyetlerinde verimsizlik, yüksek borçluluk ve göze çarpan düşük verimlilik seviyeleri sergilerler ve bu da içinde buldukları istikrarsız finansal durumu karakterize etmektedir (Liang, 2017). Zoller-Rydzek ve Keller (2020) tarafından ortaya konan tanıma uygun olarak, zombi şirketler kendilerini finansal iflas veya sıkıntı durumunda bulmakta, bu da ticari faaliyetlerini bağımsız olarak sürdürmelerini zorlaştırmaktadır. Bu firmalar, faaliyetlerini sürdürebilmek için diğer şirketler veya finansal kuruluşlar tarafından sağlanan önemli finansal desteğe ihtiyaç duymaktadır. Söz konusu destek, bu sıkıntılı kuruluşların finansal çöküşe sürüklenmesini önleyen bir can simidi görevi görmektedir. Hoshi (2006) ve Caballero ve diğerlerinin (2008) görüşlerinden yola çıkarak, zombi şirketlerin tanımlayıcı bir özelliği, önemli borç seviyelerine kıyasla aşırı düşük faiz ödemeleridir. Bu istikrarsız mali durum, onları mali yardımın muhtemel alıcıları olarak konumlandırmaktadır. İyileşme konusunda çok az umut vaat etmelerine rağmen bu firmalar, ağırlıklı olarak kredi verenlerden ve finans kuruluşlarından aldıkları destekler sayesinde iflastan kurtulmayı başarmaktadır. Dahası, Imai

(2016) zombi firmaların tipik olarak yüksek borçlulukla boğuştuıkları ve iflasın eşğine geldikleri gibi kritik bir noktanın altını çizmektedir. Sonuç olarak, günlük faaliyetlerini sürdürmek için bankalar tarafından sağlanan finansal desteğe büyük ölçüde bel bağlamaktadırlar.

Zombi firmalar kavramı, özellikle Japonya'nın 1990'larda yaşadığı ve "Kayıp On Yıl" olarak bilinen ekonomik mücadelenin ardından önem kazanmıştır. Bu dönemde Japonya bir bankacılık krizi ve ekonomik durgunluk yaşamış, bu da zombi firmaların finansal olarak desteklenen ancak rekabetçi ve üretken olmayan kuruluşlar olarak tanımlanmasına yol açmıştır. Zombi firmaların varlığını sürdürmesi, daha üretken sektörlerle kaynak aktarımını engelleyerek ekonomik toparlanma ve büyümeyi sektöre uğratmaktadır. Bu sorun, finansal krizler sonrasında çeşitli ülkelerde gözlemlenen ve sağlıklı ve dinamik bir ekonomi için zombi firmaların ele alınmasının önemini vurgulayan Japonya'nın ötesine uzanmaktadır. Devam eden araştırmalar, zombi firmaların ekonomik dengesizlikler, verimlilik kayıpları ve inovasyon eksikliği üzerindeki etkilerini anlamayı amaçlamaktadır.

Özetle, zombi firmalar, sürekli mali zorluklarla karşılaşmalarına ve genellikle yüksek düzeyde borca sahip olmalarına rağmen mali destek veya düşük faiz oranları yoluyla iflastan kaçınarak faaliyetlerini sürdüren mali açıdan sıkıntılı işletmelerdir. Faiz ödemelerini karşılamak için yeterli gelir elde etmekte zorlanırlar ve inovasyon veya büyüme için önemli yatırımlar yapma kapasitesinden yoksundurlar. Bu yaşayamaz firmalar, daha üretken ve sağlıklı firmalar tarafından daha iyi kullanılabilir kaynakları bağlayarak ekonomiye yük olmaktadır.

Zombi Firmalar ve Verimlilik İlişkisi

Modern gelişmiş ekonomilerde zombi firmaların çoğalmasının verimlilik dinamikleri üzerinde karmaşık etkileri vardır. Piyasa çarpıklıkları ve sınırlı rekabet nedeniyle varlığını sürdüren zombi firmalar, genel verimlilik artışı üzerinde yaygın bir gölge oluşturmaktadır. Bu ilişkinin anlaşılması, verimsiz işletmelerin hayatta kalmasının ekonomik ilerlemeyi nasıl engellediğine ve daha verimli firmaların potansiyel kazanımlarını nasıl baltaladığına dair ışık tutmaktadır (Caballero vd., 2008; McGowan vd., 2018). Zombi firmalar, firma düzeyinde sürekli olarak düşük ve genellikle negatif verimlilik artışı sergilemektedir. Bu yetersiz performans, verimsiz kaynak kullanımı ve operasyonel yetersizlikler de dahil olmak üzere çeşitli faktörlere bağlanabilir. Bu firmalar, üretim süreçlerini etkin bir şekilde optimize edemeyerek, düşük girdi kullanım oranlarında faaliyet gösterme eğilimindedir (Ahearne ve Shinada, 2005). Sonuç olarak, bu kuruluşların uzun süre hayatta kalması hem mikro hem de makroekonomik düzeylerde verimlilikteki ilerlemeleri kısıtlamaktadır.

Dahası, zombi firmaların varlığı, daha üretken muadillerinin pazara girişini engelleyerek daha geniş ekonomi için potansiyel üretkenlik kazanımlarını engellemektedir. Daha az verimli firmalar piyasada kaldıkça ve pazar payı için rekabet ettikçe, kaynakların verimliliği artırıcı şekilde yeniden tahsis edilme potansiyeli azalır. Pazar payının daha üretken ve yenilikçi kuruluşlara doğru yeniden dağıtılamaması, toplam üretkenlik artışını engeller (Caballero vd., 2008). Özünde, zombi firmaların devamlılığı, verimli, büyüyen işletmeler ile durgun zombiler arasındaki verimlilik farkının açılmasına neden olarak genel ekonomik performans

üzerindeki baskıyı artırır. Ekonomik gerileme veya olumsuz şokların ardından, zombi firmaların ekonomik toparlanma üzerindeki etkisi özellikle belirgindir. Bu zor durumdaki işletmelerin genellikle sübvansiyonlu krediler gibi çeşitli yollarla desteklenerek, doğalarında var olan yaşayabilirlik sorunlarına rağmen hayatta kalma süreleri uzatılır. Acil iflasın önlenmesini amaçlayan mali destek, bu firmaları piyasa ortamında korumaktadır. Paradoksal olarak, bu korumacı yaklaşım verimsiz işletmelerin zamanında çıkışını engelleyerek kaynakların daha umut verici girişimlere akmasını önler.

Piyasa ortamında zombi firmaların varlığı, mali açıdan sağlam ve potansiyel olarak kazançlı projelerin büyümesini engelleyerek ekonomik toparlanma sürecini daha da kötüleştirmektedir. Bu daha az yaşayabilir firmalar değerli pazar alanını işgal etmekte ve aksi takdirde gelişmekte olan, yüksek büyüme gösteren sektörlerde veya verimli girişimlere yönlendirilebilecek kaynakları tüketmektedir (Caballero ve Hammour, 1998, 2000). Dolayısıyla, bu firmaların varlığını sürdürmesi sadece üretken firmaların büyümesini engellemekle kalmaz, aynı zamanda yeni, yenilikçi girişimlerin ortaya çıkmasını da engelleyerek, düşük verimlilik artışı döngüsünü sürekli kılar. Zombi firmaların devamlılığı açısından kritik olan, yeniden yapılanma ve çıkış önündeki engellerdir. Tekrarlayan kredilendirme ve kurumsal kısıtlamalar gibi konuları kapsayan bu engeller, bu verimsiz kuruluşların hayatta kalmasını güçlendirmektedir (Peek ve Rosengren, 2005). Finansal kuruluşlar, raporlama kayıplarını önlemek için genellikle zor durumdaki işletmelere kredi vermekte ve bu firmaların verimsizliklerine rağmen varlıklarını sürdürmelerini sağlayan bir güvenlik ağı oluşturmaktadır. Dahası, yeniden yapılandırmanın önündeki engeller, ekonomi içinde sermaye tahsisinin verimliliğini bozmaktadır. En üretken firmaların, özellikle de yüksek büyüme oranına sahip sektörlerde sermaye çekme kapasitesinin azalması, kaynakların en uygun şekilde dağıtılmasını engelleyerek genel verimlilik sorununu daha da kötüleştirmektedir (Adelet McGowan vd., 2018). Bu engeller, zombi firmaların ekonomi üzerinde sürekli bir yük olmaya devam ettiği, büyümeyi engellediği ve daha üretken ve yenilikçi bir piyasa ortamı potansiyelini engellediği bir döngüyü sürdürmektedir.

Özetle, zombi firmalar olgusu, verimlilik ve ekonomik büyüme üzerinde geniş kapsamlı etkileri olan çok yönlü bir sorunu temsil etmektedir. Bu daha az yaşayabilir işletmelerin sürekliliği ile durgunlaşan üretkenlik ortamı arasındaki ilişki, kaynakların etkin bir şekilde yeniden tahsisini kolaylaştıran, rekabetçi dinamikleri teşvik eden ve sürdürülebilir üretkenlik kazanımlarına elverişli sağlıklı bir ekonomik ekosistem sağlayan kapsamlı stratejilere duyulan ihtiyacın altını çizmektedir.

Zombi Firmalar ve Verimlilik İlişkisi Üzerine Yapılan Çalışmalar

Zombi firmalar, sürdürdükleri faaliyetlerle ekonomik kaynakların etkin kullanımını engelleyerek, verimliliği olumsuz yönde etkileyebilirler. Bu durum ise uzun vadede ekonomik büyüme ve rekabet gücü açısından riskler doğurabilir. Uluslararası çalışmaların bu konuya odaklanması, zombi firmaların ekonomik yapı üzerindeki olumsuz etkilerini anlamamıza ve bu etkileri azaltmaya yönelik politikalar geliştirmemize yardımcı olabilir. Ayrıca, bu çalışmaların sonuçları, işletmelerin sağlıklı bir yapıya sahip olmalarının ve etkin bir şekilde faaliyet göstermelerinin önemini vurgular. Zombi firmalarla mücadelede etkili stratejiler geliştirmek, ekonomik istikrarı sağlamanın ve daha verimli bir işletme ortamı

yaratmanın anahtarı olabilir. Bu nedenle aşağıda zombi firmalar ve verimlilik ilişkisi üzerine yapılan uluslararası çalışmalara yer verilmektedir.

Andrews ve Petroulakis (2017), 11 Avrupa ülkesinde zombi firmalar, zayıf bankalar ve bunların toplam verimlilik üzerindeki kolektif etkileri arasındaki karmaşık ilişkiyi incelemektedir. Zombi firmalar, tipik olarak rekabetçi bir piyasadan çıkacak olan firmalar olarak çalışmanın odak noktasını oluşturmaktadır. Araştırma, bu zombi firmalar ile bankaların sağlığı arasındaki ilişkiyi titizlikle incelemekte, zombi firmaların zayıf bankalarla bağlantılı olma ihtimalinin daha yüksek olduğunu ortaya çıkarmakta ve Avrupa'daki zombi firmaların yaygınlığının kısmen bankaların hoşgörüsünden kaynaklanabileceğini ima etmektedir. Zombi firmaların sürekliliğinin piyasaları tıkadığı, daha üretken firmaların büyümesini engellediği ve sonuç olarak genel üretkenlik artışını engellediği gösterilmiştir. Çalışma, zombi firmaların sermayenin yanlış tahsisi üzerindeki etkisinin yaklaşık üçte birinin doğrudan banka sağlığına bağlanabileceğini ve sağlıklı firmalara verilen kredilerin azalmasının bunun altında yatan potansiyel bir neden olduğunu tahmin etmektedir. Ayrıca araştırma, özellikle iflas rejimlerinin kurumsal yeniden yapılandırmayı gereksiz yere engellemediği ülkelerde, banka sağlığındaki iyileşmeler ile zombi firmaların yaygınlığındaki azalma arasındaki olumlu ilişkinin altını çizmektedir. Çalışma, Avrupa'da büyüme potansiyelini ortaya çıkarmak ve verimliliği artırmak için banka güçlendirme çabaları ile iflas rejimi reformunun stratejik bir şekilde uyumlaştırılmasını savunmaktadır.

McGowan, Andrews ve Millot (2018), OECD ülkelerinde zombi firmaların verimlilik üzerindeki etkisini araştıran kapsamlı bir çalışma yürütmüştür. Çalışma, zombi firmaların işgücü verimliliği performansını engelleyip engellemediğini aydınlatmayı amaçlamıştır. Çalışmanın bulguları zombi firmaların yaygınlığı ve bunlara yatırılan sermaye kaynaklarının 2000'li yılların ortalarından bu yana istikrarlı bir şekilde arttırdığını göstermektedir. Potansiyel olarak piyasadan çıkış eğilimlerine sahip fakat hayatta kalarak düşük verimliliğe neden olan bu firmaların varlıklarını sürdürmesinin piyasaları tıkadığı ve daha üretken firmaların büyümesini engellediği tespit edilmiştir. Çalışmada, 2003-2013 yıllarını kapsayan ülkeler arası bir analiz yapılmış ve analiz sonucu elde edilen bulgular zombi firmalara yatırılan sermayedeki artışın aynı oranla zombi olmayan firmaların yatırım ve istihdamı üzerinde azalışa neden olduğunu doğrulamıştır. Ayrıca bu durum, verimlilik artışının önemli bir itici gücü olan sermayenin daha az yeniden tahsisi ile ilişkilendirilmiştir. Çalışmanın önemi, zombi firmaların yükselişinin OECD ülkelerindeki potansiyel çıktı büyümesindeki düşüşle ilişkilendirilmesiyle daha da vurgulanmıştır. İki ana kanal tespit edilmiştir: iş yatırımlarında düşüş ve çok faktörlü verimlilik artışında yavaşlama. Sonuç olarak, bu çalışma zombi firmaların işgücü verimliliği ve piyasa dinamikleri üzerindeki zararlı etkisine ışık tutarak, OECD ülkelerinde ekonomik büyüme ve rekabetçiliği desteklemek için bu sorunun acilen ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır.

Osterhold ve Gouveia (2020), OECD ülkelerindeki verimlilik artışının yavaşladığı ve yanlış kaynak tahsisinin olduğu bir dönemde Portekiz'e özgü firma düzeyinde bir veri seti kullanarak, bu ülkedeki zombi firmaların genel firma dinamikleri ve hem işgücü hem de sermayenin yanlış tahsisi üzerindeki etkisini ortaya çıkarmayı amaçlamışlardır. Çalışmanın bulguları, Portekiz'in ekonomik yapısında zombi firmaların kayda değer bir şekilde var

olduğuna dair mevcut kanıtları desteklemektedir. Bu zombi firmaların sağlıklı muadillerine kıyasla önemli ölçüde daha az üretken olduğu ve genel toplam üretkenlik seviyeleri üzerinde aşağı yönlü bir etki yarattığı tespit edilmiştir. Ayrıca, bu zombi firmaların daha yaygın olmasının, yaşayabilir firmalar arasında azalan büyüme oranıyla doğrudan ilişkili olduğu ve böylece ilgili sektörlerde sermayenin yeniden tahsisini engellediği gösterilmiştir. Çalışmada vurgulanan ilgi çekici bir husus, Portekiz'de görülen piyasadan çıkış ve yeniden yapılandırma engellerindeki azalmalar olmuştur. Engellerdeki bu azalmanın, yaşayamayan zombi firmaların yeniden yapılandırılması ve daha etkili bir çıkış mekanizmasının teşvik edilmesi üzerindeki etkisi olduğuna inanılmaktadır. Bu görüş, kamu politikasının zombi firmaların yaygınlığını azaltmadaki, etkin kaynak tahsisini teşvik etmedeki ve nihayetinde verimlilik artışını sağlamadaki önemli rolüne ışık tutmaktadır.

Carreira, Teixeira ve Nieto-Carrillo (2022), son yirmi yılda gözlemlenen ve gelişmiş ekonomilerde verimlilik artışını engelleyen zombi firmalara yatırılan kaynaklardaki artış sorununu incelemektedir. Çalışmada özellikle Portekiz'e odaklanılarak, küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ'ler) arasında zombi firmaların toparlanma ve çıkış süreçleri incelenmiş; ayrıca bu geçişlerin belirleyici faktörleri ele alınmıştır. 2004-2017 yıllarını kapsayan Portekiz imalat ve hizmet firmalarından oluşan kapsamlı bir panele dayanan çalışma, zombi firmaların yaygın varlığını kanıtlamaktadır. Beklendiği üzere, zombi firmalar zombi olmayan muadillerine kıyasla daha düşük verimlilik sergilemekte ve iyileşme veya çıkışa geçme olasılıkları nispeten daha düşük olmaktadır. Çalışmada yüksek borçlu ve kârsız olan bu firmaların payındaki %1'lik bir düşüşün ortalama işgücü verimliliğini %3,1 oranında artıracığı tespit edilmiştir. Ayrıca bulgular zayıf firmaların toparlanma olasılığını artırmak için teknolojik, operasyonel ve borçla ilgili hususları kapsayan koordineli ve bütüncül bir yeniden yapılandırma stratejisini savunmaktadır. Son olarak yazarlar, zombi firmaların tespitini güçlendirmek için hükümetler tarafından oluşturulan uygun kurumsal çerçevelerin önemini vurgulayarak yeniden tahsis dostu iflas rejimlerinin tasarlanması ve kreditorlerin yaşayamaz firmaları yeniden finanse etmekten caydırılması konularında tavsiyeler vermektedir.

GENEL DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

Modern gelişmiş ekonomilerde zombi firmaların yaygın varlığı, verimlilik ve ekonomik büyüme üzerinde geniş kapsamlı etkileri olan çok yönlü bir sorun teşkil etmektedir. Bu çalışma, zombi firmalar ile verimlilik arasındaki karmaşık ilişkiyi inceleyerek, mali açıdan sıkıntılı olan bu kuruluşların ekonomik dinamikler üzerindeki zararlı etkilerine ışık tutmaktadır. Kalıcı mali sıkıntılar ve operasyonel verimsizliklerle karakterize edilen zombi firmalar, özellikle düşük verimlilik seviyeleri sergilemekte ve kaynakların daha uygulanabilir ve yenilikçi girişimlere yeniden tahsis edilmesini engellemektedir. Genellikle mali destek veya düşük faiz oranlarıyla desteklenen bu firmaların hayatta kalması, aksi takdirde büyüme ve verimliliği artırabilecek değerli pazar alanını ve kaynakları işgal ederek genel ekonomik performansı engellemektedir.

Ayrıca bu çalışma, zombi firma sorununun, yeniden yapılanma ve çıkış önündeki engellerle pekiştirilen döngüsel doğasını vurgulamıştır. Tekrarlayan krediler ve kurumsal kısıtlamalar gibi konuları da içeren bu engeller, bu verimsiz kuruluşların hayatta kalma sürelerini daha da

uzatmaktadır. Sonuçta ortaya çıkan optimal olmayan kaynak tahsisi, genel verimlilik sorununu daha da kötüleştirerek zombi firmaların ekonomiye yük olmaya ve büyümeyi engellemeye devam ettiği bir döngüyü sürdürmektedir.

Zombi firmalar sorununun ele alınmasının, ekonomik istikrarın teşvik edilmesi ve daha verimli bir iş ortamının yaratılması için çok önemli olduğu açıktır. Literatür taramasından elde edilen bulgular, kaynakların etkin bir şekilde yeniden tahsisini kolaylaştıran, rekabetçi dinamikleri teşvik eden ve sürdürülebilir verimlilik kazanımlarına elverişli sağlıklı bir ekonomik ekosistem sağlayan kapsamlı stratejilere duyulan acil ihtiyacın altını çizmektedir. Bu çalışmadan elde edilen bilgiler ışığında, zombi firmaların verimlilik üzerindeki olumsuz etkilerini etkili bir şekilde azaltmak ve ekonomik büyümeyi teşvik etmek için aşağıdaki çeşitli öneriler sunulmaktadır.

Hükümetler, iflas ve yeniden yapılandırmanın önündeki engelleri azaltmayı amaçlayan politika reformları uygulamayı düşünmelidir. Bu reformlar, iflas süreçlerini kolaylaştıracak ve yeniden yapılandırma için teşvikler sağlayacak mekanizmaları kapsamlı, böylece yaşayabilir olmayan zombi firmaların zamanında çıkışını sağlamalı ve kaynakların etkin bir şekilde yeniden tahsis edilmesini teşvik etmelidir. Ayrıca düzenleyici kurumlar ve finansal kuruluşlar, zombi firmaların izlenmesi ve tespit edilmesini geliştirmek için iş birliği yapmalıdır. Belirgin kriterlerin ve erken uyarı göstergelerinin oluşturulması, sıkıntılı firmaların tespitini kolaylaştırarak zamanında müdahale edilmesini ve yeniden yapılandırılmaları veya çıkışları için destek sağlanmasını mümkün kılabilir. Bunun yanı sıra finansal kuruluşlar destek vermeden önce firmaların yaşayabilirliğini kritik bir şekilde değerlendirmelidir. Odaklanmış mali yardım, büyüme potansiyeli olan yaşayabilir firmalara sağlanmalı, yaşayamaz durumdaki zombi firmaların gelişigüzel kredilendirme yoluyla uzatılmasından kaçınılmalıdır.

Öte yandan inovasyon ve teknolojik ilerlemelerin teşvik edilmesi, yaşayabilir firmaların üretkenliğini artırmanın anahtarıdır. Hükümetler ve sanayi kuruluşları, işletmeleri rekabetçi ve yenilikçi kalmaları için gereken araçlarla güçlendirmek üzere araştırma, geliştirme ve ileri teknolojilerin benimsenmesini teşvik etmelidir. Ayrıca zombi firma olmaya daha yatkın olan Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelere (KOBİ'ler) özel önem verilmelidir. Kapasite geliştirme programları, mentorluk ve finansal okuryazarlık girişimleri, KOBİ'leri mali durumlarını ve operasyonlarını etkin bir şekilde yönetmek için gerekli beceri ve bilgilerle donatarak mali sıkıntıya girme olasılığını azaltabilir. Son olarak, zombi firmaların karşılaştığı zorlukları anlamak ve ele almak için küresel ölçekte iş birliği şarttır. Uluslararası forumlar, araştırma iş birlikleri ve bilgi paylaşım platformları, farklı ekonomiler arasında zombi firmalarla başa çıkma konusunda en iyi uygulamaların ve deneyimlerin paylaşılmasını kolaylaştırmak için teşvik edilmelidir.

Sonuç olarak, zombi firmalar konusunun ele alınması sadece ekonomik bir zorunluluk değil, aynı zamanda sürdürülebilir büyümenin teşvik edilmesi ve kaynakların etkin dağılımının sağlanması için bir gerekliliktir. Önerilen tavsiyelerin uygulanması ve kapsamlı reformların gerçekleştirilmesinin daha sağlıklı bir ekonomik ekosisteme giden yolu açarak, verimliliği, rekabetçiliği ve genel refahı arttıracığı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Acemoglu, D., & Zilibotti, F. (2001). Productivity differences. *The Quarterly Journal of Economics*, 116(2), 563-606.
- Adalet McGowan, M., Andrews, D., & Millot, V. (2018). The walking dead? Zombie firms and productivity performance in OECD countries. *Economic Policy*, 33(96), 685-736.
- Ahearne, A. G., & Shinada, N. (2005). Zombie firms and economic stagnation in Japan. *International economics and economic policy*, 2, 363-381.
- Andrews, D., & Petroulakis, F. (2017). Breaking the shackles.
- Beheshti, H. M., & Beheshti, C. M. (2010). Improving productivity and firm performance with enterprise resource planning. *Enterprise Information Systems*, 4(4), 445-472.
- Caballero, R. J., & Hammour, M. L. (1998, June). Jobless growth: appropriability, factor substitution, and unemployment. In *Carnegie-Rochester conference series on public policy* (Vol. 48, pp. 51-94). North-Holland.
- Caballero, R. J., & Hammour, M. (2000). Creative destruction and development: Institutions, crises, and restructuring.
- Caballero, R. J., Hoshi, T., & Kashyap, A. K. (2008). Zombie lending and depressed restructuring in Japan. *American economic review*, 98(5), 1943-1977.
- Carreira, C., Teixeira, P., & Nieto-Carrillo, E. (2022). Recovery and exit of zombie firms in Portugal. *Small Business Economics*, 59(2), 491-519.
- Easterly, W., & Levine, R. (2001). What have we learned from a decade of empirical research on growth? It's Not Factor Accumulation: Stylized Facts and Growth Models. *The world bank economic review*, 15(2), 177-219.
- Hall, R. E., & Jones, C. I. (1999). Why do some countries produce so much more output per worker than others?. *The quarterly journal of economics*, 114(1), 83-116.
- Hoshi, T. (2006). Economics of the living dead. *The Japanese Economic Review*, 57(1), 30-49.
- Imai, K. (2016). A panel study of zombie SMEs in Japan: Identification, borrowing and investment behavior. *Journal of the Japanese and International Economies*, 39, 91-107.
- Kane, E. J. (1989). S&L insurance mess, the: How did it happen?.
- Kim, Y. E., & Loayza, N. (2019). Productivity growth: Patterns and determinants across the world. *World Bank Policy Research Working Paper*, (8852).
- Liang, J. (2017). Can "Zombie Enterprises" Find Self-Help Road through Technological Innovation?. *Chinese Studies*, 6(3), 173-180.
- Lu, S., Zhang, X., Peng, H., Skitmore, M., Bai, X., & Zheng, Z. (2021). The energy-food-water nexus: Water footprint of Henan-Hubei-Hunan in China. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 135, 110417.
- McGowan, M. A., Andrews, D., & Millot, V. (2017). The walking dead?: Zombie firms and productivity performance in OECD countries.
- Osterhold, C., & Gouveia, A. F. (2020). Productivity, zombie firms and exit barriers in Portugal. *International Productivity Monitor*, (38), 29-49.
- Peek, J., Rosengren, E. S., Honohan, P., & Laeven, L. (2005). Crisis resolution and credit allocation: the case of Japan. *Systemic Financial Crises: Containment and Resolution*, 276.

Parente, S. (2001). The failure of endogenous growth. *Knowledge, technology & policy*, 13(4), 49-58.

Zoller-Rydzek, B., & Keller, F. (2020). COVID-19: Guaranteed loans and zombie firms. *CESifo Economic Studies*, 66(4), 322-364.

DEPREM ETKİLERİ ALGISI ÖLÇEĞİ: GEÇERLİLİK VE GÜVENİRLİK

Dr. Öğr. Üyesi Murat KIRKAĞAÇ

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi,

murat.kirkagac@dpu.edu.tr ORCID: 0000-0002-2703-8768

Prof. Dr. Veysel YILMAZ

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi,

vyilmaz@ogu.edu.tr ORCID: 0000-0001-5147-5047

Doç. Dr. Erkan ARI

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi,

erkan.ari@dpu.edu.tr ORCID: 0000-0001-6012-0619

ÖZET

Deprem, yeryüzünün yüzeyinin ani bir enerji salınımı sonucunda oluşan ve sismik dalgaları meydana getiren bir doğa olayıdır. Depremler şiddet bakımından çeşitlilik gösterebilir, bazıları o kadar zayıftır ki hissedilemezlerken, bazıları ise maddi ve manevi boyutta önemli kayıplara yol açabilmekte ve bireylerin deprem nedeniyle stres ve kaygı yaşamasına neden olabilmektedir. Bireylerin deprem nedeniyle yaşadığı bu stres ve kaygının davranışlarına yansımaları oldukça önemlidir. Bu nedenle bu çalışmada, depremin kişilerin tutumları üzerindeki etki algısını ölçmek amacıyla “Deprem Etkileri Algısı Ölçeği (DEA)” isminde ölçek geliştirilmesi amaçlanmıştır. Ölçek geçerlilik analizi yapılırken öncelikle kapsam geçerlilikleri incelenmiş ve ölçek maddelerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Yapısal geçerlilik için öncelikle Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) uygulanmış, ölçeğin 7 boyuttan meydana geldiği gözlenmiştir. Bu boyutlar; Deprem Farkındalığı, Depremin Algılanan Önem Derecesi, Deprem Kaygısı, Öznel Norm, Algılanan Davranış Kontrolü, Depreme Hazırlık Niyeti ve Medya Etkisidir. AFA ile belirlenen boyutların anlamlı olup olmadığının belirlenmesi için birinci düzey Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) uygulanmıştır. DFA sonucunda ikinci dereceden DFA'nın yapıyı daha iyi temsil ettiği ve 7 faktörlü yapının da aslında DEA ölçeğinin alt faktörleri olduğu doğrulanmıştır. DEA ölçeğindeki faktörlerin etkinlikleri incelendiğinde özellikle Deprem Kaygısı, Medya etkisi ve Depreme Hazırlık Niyeti boyutlarının önemli olduğu görülmektedir. Yapılan analizler sonucunda DEA'nın geçerli ve güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Deprem, Ölçek Geliştirme, Açıklayıcı Faktör Analizi, Doğrulayıcı Faktör Analizi

EARTHQUAKE EFFECTS PERCEPTION SCALE: VALIDITY AND RELIABILITY

ABSTRACT

An earthquake is a natural event that occurs due to the sudden release of energy on the earth's surface and creates seismic waves. Earthquakes can vary in magnitude; some are so weak that they cannot be felt, while others can cause significant material and moral losses. It may cause individuals to experience stress and anxiety due to earthquakes. It is very important that the stress and anxiety experienced by individuals due to the earthquake are reflected in their behaviors. For this reason, in this study, it was aimed to develop a scale called "Earthquake Effects Perception Scale (EEP)" in order to measure the perception of the impact of the earthquake on people's attitudes. In the scale validity analysis, content validity analysis was first conducted and it was found that the scale items were statistically significant. For structural validity, EFA (explanatory factor analysis) was first applied and it was observed that the scale consisted of 7 dimensions. These dimensions; Earthquake Awareness, Perceived Importance of the Earthquake, Earthquake Anxiety, Subjective Norm, Perceived Behavior Control, Earthquake Preparedness Intention and Media Effect. First level (CFA) was applied to determine whether the dimensions determined by EFA were significant or not. As a result of CFA, it was confirmed that second-order CFA represented the structure better and that the 7-factor structure was actually sub-factors of the EEP scale. When the effectiveness of the factors in the EEP scale was examined, it was seen that the dimensions of Earthquake Anxiety, Media Effect and Earthquake Preparedness Intention were especially important. As a result of the analysis, it was concluded that EEP is valid and reliable.

Keywords: Earthquake, Scale Development, Exploratory Factor Analysis, Confirmatory Factor Analysis

1.GİRİŞ

Deprem, yer kabuğunda beklenmeyen enerjinin oluşması ve bu dalgaların yerküreyi sarsması sonucu oluşan sismik dalgalanmalar olayıdır. Sismik aktivite, meydana geldiği bölgedeki depremin sıklığını, tipini ve büyüklüğünü ifade eder. Depremin büyüklüğü Moment-büyükölçüm ölçeği ile belirlenir. Bu ölçeğe göre 3 ve altındaki büyüklükteki depremler genellikle hissedilmezken, 7 ve üzerindeki büyüklükteki depremler ise yıkıcı olabilmektedir. Depremin meydana geldiği derinlik büyüklüğü de yıkım şiddeti üzerinde etkili olduğundan,

yeryüzüne yakın yerlerde meydana gelen depremler daha büyük zararlara yol açmaktadır (Ohnaka, 2013).

Gezegenin yüzeyindeki depremler, sallanma ve hareket dahil olmak üzere çeşitli şekillerde ortaya çıkabilir. Yüzeğe yakın güçlü bir deprem, tsunami oluşumuna bile yol açabilir. Bu sismik titreşimler aynı zamanda toprak kaymalarını başlatabilir ve volkanik süreçleri harekete geçirebilir.

Türkiye sismik açıdan aktif bir ülkedir. Türkiye hem Avrasya plakası ile Arap plakası hem de Afrika plakası arasında yer almaktadır. Ayrıca sınırları içerisinde Kuzey Anadolu Fay Hattı, Doğu Anadolu Fay Hattı ve Batı Anadolu Fay Hattı ile deprem bölgesinde yer almaktadır. Doğu Anadolu ve Kuzey Anadolu Fay Hatları yanal bindirmelerle oluşurken, Batı Anadolu Fay Hattı normal faylarla oluşarak Ege'nin genişlemesine neden olur. İran-İrak sınırında yer alan ve Afrika levhasının ana parçalarından biri olan Bitlis-Zagros Fay Hattı, Türkiye'nin doğusuna doğru itme kuvveti uygulamaktadır. Bu nedenle bir dalma zonu meydana gelir ve Doğu Anadolu Bölgesi her yıl birkaç milimetre yükselir (Afad,2023).

Tarih boyunca Türkiye'de yıkıcı etkileri olan pek çok deprem yaşanmıştır. Bu depremler arasında en büyük iki deprem 1999 Gölcük Depremi ve 2023 Kahramanmaraş Depremidir.

Deprem nedeniyle, maddi ve manevi kayıp yaşama, sakatlanma ve hayatını kaybetme gibi sebeplerin, bireylerin endişe yaşamalarına neden olduğu değerlendirilmektedir.

Bireylerin deprem nedeniyle yaşadığı bu endişenin davranışlarına yansımaları oldukça önemlidir. Bu nedenle bu çalışmada, depremin kişilerin tutumları üzerindeki etki algısını ölçmek amacıyla “Deprem Etkileri Algısı Ölçeği (DEA)” isminde ölçek geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Ölçekte bulunan maddeler Planlı Davranış Teorisi (PDT) temel alınarak tasarlanmıştır. Ölçek geçerlilik analizi süresince öncelikle, kapsam geçerlilik analizi ve ölçek maddelerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu araştırılmıştır. Ardından yapısal geçerliliğin kontrolü için Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) uygulanmış, elde edilen boyutların bir model olarak anlamlı olup olmadığını görmek için de birinci düzey Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) uygulanmıştır. Sonunda birinci düzey DFA sonucu belirlenen boyutların, aslında bir üst boyutun alt boyutları olduğunu incelemek için ikinci düzey DFA uygulanmıştır.

Çalışmada kullanılan veriler Haziran 2021'de çevrimiçi form aracılığıyla derlenmiştir. Anketler, gönüllü 160 katılımcı tarafından doldurulmuştur. Anketin birinci kısmında demografik özellikleri ölçme ile ilgili 5 ve deprem ile ilgili farkındalık için 4 soru yer almaktadır. İkinci kısımda ise tutumları ölçme amacıyla “-kesinlikle katılmıyorum, 10- tamamen katılıyorum” seçenekleri ile 41 madde bulunmaktadır. Anketin üçüncü kısmında ise

depreme hazırlık davranışı ile ilgili evet, hayır ve kısmen şeklinde 10 tane daha soru bulunmaktadır. Katılımcıların 84'ü kadın (%52,5), 76'sı erkektir (%47,5). Katılımcıların %10'u 15-24 yaş aralığında, %20,6'sı 25-34 yaş aralığında, %20'si 35-44 yaş aralığında, %26,9'u 45-54 yaş aralığında, %22,5'i ise 55-64 yaş aralığındadır. Katılımcıların eğitim durumu incelendiğinde %3,8'inin ilköğretim, %4,4'ünün lise mezunu olduğu, %8,8'inin üniversite öğrencisi, %46,3'ünün lisans, %36,9'unun yüksek lisans mezunu olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada, depremin kişilerin tutumları üzerindeki etki algısını ölçmek amacıyla “Deprem Etkileri Algısı Ölçeği (DEA)” isminde ölçek geliştirilmesi amaçlandığından bu kapsam dahilindeki literatür kısaca incelenmiştir.

Yöndem ve Aren (2008) bireylerin deprem stresi ile baş etme stratejilerinin belirlenmesine yönelik, Özçetin vd. (2008) deprem sonucu gelişen travma sonrası stres bozukluğu ile kişilik bozuklukları arasında ilişkinin belirlenmesine yönelik bir ölçek geliştirmeyi amaçlamışlardır. Palti (2012) yıkıcı deprem sonrası bireylerde kaygı seviyesinin yüksek olmasından dolayı, vücut dengesinde bozulmalar olabileceğini ifade etmiştir.

Tanhan, ve Kayri (2013) Van depremi sonrasında bireylerde travma sonrası stres belirtilerini hızlı ve kolay değerlendirebilecek bir ölçme aracını geliştirmeyi amaçlamışlardır.

Tekin ve Dikmenli (2021), sınıf öğretmeni adaylarının afet bilinci algı düzeyleri, deprem bilgi düzeyleri ve afet bilinci algı düzeyi ile deprem bilgisi arasındaki ilişkilerini ilişkiisel tarama modeline göre incelemişlerdir.

Bal ve Akgül (2023) katılımcıların deprem kaygısını ölçmeye yönelik ölçme aracı geliştirmeyi amaçlamış, bunun için 34 maddeden oluşan ölçeği çevrimiçi olarak katılan 1067 katılımcı üzerinde uygulamışlardır.

Filiz vd. (2023) depreme maruz kalan bireylerin depremden kaynaklanan psikolojik etkilerini, Karaşin vd. (2023) insanların depreme yönelik tutumlarını, Güngörmüş vd. (2023) bireylerin deprem öncesi ve sırasına ilişkin depreme hazır olma düzeylerini ortaya koymak için geçerli ve güvenilir bir ölçek geliştirmeyi amaçlamışlardır.

Depremin bireyler üzerinde oldukça büyük etkileri olduğu düşünülmektedir. Literatürdeki diğer çalışmalarda çoğunlukla kaygı üzerinde durulduğu görülmektedir. Bu çalışmada ise, depremin kişilerin tutumları üzerindeki etki algısını ölçmek amacıyla “Deprem Etkileri Algısı Ölçeği (DEA)” isminde bir ölçek geliştirilmeye çalışılmıştır.

2. ÖLÇEK GELİŞTİRME SÜRECİ

2.1. Madde analizi

Bir ölçeğin güvenilirliği incelenirken, ölçekte yer alan maddelerin ölçeğin bütünü ile ne kadar ilişkili olduğunu yani bir bütünün parçası olup olmadığını incelemek gerekir. Ölçek geliştirme çalışmalarında bu analiz çok daha önemli hale gelmektedir.

Düzeltilmiş Madde-Toplam Korelasyonu

Ölçekteki bir madde ile geri kalan tüm maddelerin toplam puanı arasındaki ilişkiyi gösterir. Kesme noktası araştırma amacına göre değişmekle birlikte madde-bütün korelasyonunun en az 0,250 olması tercih edilebilir. Madde-tüm korelasyonlarında negatif işaret olmaması beklenir. Madde-toplam korelasyonunun negatif işaretli olması, madde ters kodlama gerektirmesine rağmen bu işlemin unutulduğu ve/veya maddenin katılımcılar tarafından iyi anlaşılmadığı anlamına gelebilir (Yılmaz, 2022).

Çoklu Korelasyon Katsayısının Karesi

Çoklu korelasyon katsayısının karesi yine madde-bütün ilişkisini ortaya koymaktadır. Bir maddenin diğer tüm maddeler tarafından açığa çıkma oranını gösterir ve 0,300'ün üzerindeki oranlar yeterli kabul edilebilir.

Madde Silindiğinde Cronbach'ın Alfa Katsayısı

Herhangi bir madde silindiğinde, genel Alfa iç tutarlılık katsayısında gözle görülür bir artış veya düşüş olmamalıdır. Bir madde silindiğinde, Alfa katsayısı önemli ölçüde artarsa, o madde silinebilir. Aksi takdirde, o öge silinmemelidir. Silme işlemi yapıldığında geriye kalan maddelerin teorik olarak ilgili tutumu ölçmek için yeterli olması beklenmektedir. Madde analiz sonuçları Çizelge 1'de gösterilmektedir:

Çizelge 1: Madde Analiz İstatistikleri

Madde	Madde Silindiğinde Ölçek Ortalaması	Madde Silindiğinde Ölçek Varyansı	Madde-Toplam Korelasyonları	Kareli Çoklu Korelasyon	Madde Silindiğinde Cronbach's Alpha
A10	276,45	2002,506	,288	,624	,876
A11	275,84	1976,411	,377	,560	,875
A12	277,18	1972,931	,343	,743	,876
A13	276,56	1968,723	,438	,729	,874
A14	277,41	1982,250	,309	,604	,876
A15	277,64	1966,715	,316	,540	,876
C16	278,08	2014,849	,134	,413	,880
C17	279,96	2116,666	-,240	,413	,887
C18	275,12	1987,021	,305	,486	,876
C19	275,38	1989,119	,343	,537	,876
C20	278,70	2017,803	,130	,482	,880
B21	276,07	1959,300	,318	,460	,876
B22	276,00	1956,137	,418	,480	,874
B23	274,73	1975,230	,466	,499	,874
B24	274,60	1981,936	,464	,751	,874
B25	274,35	1993,885	,433	,765	,875
B26	274,51	1998,516	,378	,602	,876
E1_27	275,39	1972,348	,379	,487	,875
E1_28	278,22	1975,595	,256	,437	,878
E1_29	277,75	1923,213	,499	,697	,873
E1_30	278,62	1949,940	,384	,723	,875
E2_31	277,97	2005,663	,177	,653	,879
E2_32	277,79	1969,299	,339	,734	,876
E2_33	278,14	1979,694	,291	,697	,877
E2_34	276,65	1962,244	,401	,688	,875
E2_35	275,93	1986,061	,322	,657	,876
D36	277,85	1991,666	,207	,536	,879
D37	278,98	2027,789	,071	,416	,882
D38	275,18	1985,314	,381	,491	,875
D39	276,24	1943,067	,431	,545	,874
D40	274,74	1965,098	,457	,612	,874
D41	275,64	1914,927	,577	,652	,871
G42	276,88	1915,143	,564	,505	,872
G43	276,13	1946,206	,468	,506	,873
G44	276,31	1923,901	,584	,668	,872
G45	276,00	1948,730	,449	,531	,874
G46	277,09	1950,980	,393	,452	,875
F47	275,97	1938,183	,553	,801	,872
F48	276,32	1907,609	,628	,799	,871
F49	276,53	1933,125	,497	,694	,873
F50	276,36	1909,583	,594	,651	,871
F51	277,04	1933,197	,508	,551	,873

Toplam korelasyon sütununda negatif korelasyonların güvenilirliği düşürdüğü için negatif değer alan C17=-0,240 maddesini ters kodlama yaparak “recode” fonksiyonu ile pozitif maddelere çevrilmiştir. Daha sonra toplam korelasyon sütununda 0,200’ ın altındaki maddeler (C16, C17, C20, ve D37) işlem sırası ile çıkartılmış ve Çizelge 2 elde edilmiştir.

Çizelge 2: Madde Analiz İstatistikleri-2

Madde	Madde Silindiğinde Ölçek Ortalaması	Madde Silindiğinde Ölçek Varyansı	Madde-Toplam Korelasyonları	Kareli Çoklu Korelasyon	Madde Silindiğinde Cronbach's Alpha
A10	247,75	1841,670	,311	,607	,899
A11	247,14	1812,077	,421	,526	,897
A12	248,49	1808,548	,382	,728	,898
A13	247,87	1804,464	,485	,726	,896
A14	248,72	1819,626	,339	,581	,898
A15	248,95	1803,986	,345	,521	,899
C18	246,43	1833,902	,291	,478	,899
C19	246,68	1843,451	,286	,453	,899
B21	247,38	1804,627	,316	,429	,899
B22	247,31	1805,465	,399	,471	,898
B23	246,04	1822,354	,449	,471	,897
B24	245,91	1828,038	,451	,747	,897
B25	245,66	1840,031	,415	,755	,898
B26	245,82	1842,624	,374	,590	,898
E1_27	246,70	1814,908	,388	,454	,898
E1_28	249,53	1827,867	,226	,407	,901
E1_29	249,05	1773,958	,480	,678	,896
E1_30	249,93	1798,037	,372	,703	,898
E2_32	249,10	1801,948	,390	,687	,898
E2_33	249,45	1816,928	,319	,632	,899
E2_34	247,96	1798,604	,441	,686	,897
E2_35	247,23	1821,312	,365	,627	,898
D38	246,49	1830,243	,375	,465	,898
D39	247,55	1789,631	,427	,526	,897
D40	246,05	1809,923	,457	,603	,897
D41	246,95	1765,747	,559	,637	,895
G42	248,19	1760,592	,569	,499	,895
G43	247,44	1788,364	,483	,493	,896
G44	247,61	1770,449	,583	,643	,895
G45	247,30	1794,720	,446	,523	,897
G46	248,40	1794,475	,400	,428	,898
F47	247,28	1780,593	,571	,794	,895
F48	247,63	1752,633	,637	,795	,894
F49	247,84	1772,973	,525	,681	,895
F50	247,67	1753,183	,610	,638	,894
F51	248,35	1769,002	,554	,533	,895

Çizelge 2 incelendiğinde madde-toplam korelasyonları (düzeltilmiş madde-toplam korelasyonu) 0,226-0,637, çoklu korelasyon (özgünlük) katsayısının karesi (r^2 -kare çoklu korelasyonlar) 0,407-0,795'tir. Bu sonuç ölçek taslağının madde analizi sonuçlarının tutarlı olduğunu göstermektedir. Ayrıca 36 maddeden oluşan ölçek taslağının ortalamasının 254,68, varyansının ise 1901,73 olduğu belirlenmiştir.

2.2. Açıklayıcı faktör analizi (AFA)

Faktör analizi, gözlenen ve gizli değişken kümeleri arasındaki ilişkileri araştırmak için kullanılan istatistiksel bir süreçtir. Açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi olmak üzere iki ana faktör analizi vardır. AFA araştırmacısı, ölçme aracının ölçtüğü faktörlerin sayısından

habersizdir. Kavramsal olarak anlamlı bir faktör yapısına ulaşmak ve faktör sayısını belirlemek için yapılır. Araştırmacı, belirli bir hipotezi incelemek yerine, önceden tanımlanmış faktörlerin doğasına ilişkin fikir edinmeye çalışırken AFA'yı kullanır. AFA'da pilot çalışmalarda toplanan veriler (n=160) kullanılmıştır.

AFA işlem sürecinde;

Faktör analizi için **faktör yükü** genelde 0,50'den düşük olanları çıkartılır.

Binişiklik durumu varsa yani bir maddenin birden fazla faktörde aynı veya yakın değerler alıyorsa yine o madde analizden çıkartılır. Bu çıkartma işlemini için öncelikle değerler arasındaki maksimum fark 0,10'den küçük olmalıdır.

Çıkartma işlemi farkın en az olduğu maddeden başlanmalıdır. Eğer bu maddeler çıkartılmazsa faktörlerin bağımsızlık şartı ihlal edilmiş olur.

Aynı faktörde yer almış maddelerden en yüksek faktör yükü ile en az faktör yükü arasındaki fark 0,30 ise bu madde de analizden çıkartılır.

Öncelikle örneklem büyüklüğünün AFA için yeterli olup olmadığının belirlenmesi için KMO istatistikleri 0,835 olarak hesaplanmıştır. KMO istatistiğinin 0,60'dan büyük olması örneklem büyüklüğünün AFA için yeterli olduğunu göstermektedir. Ayrıca maddeler arasındaki ilişkinin AFA için yeterliliğinin belirlenmesi için Bartlett küresellik testi uygulanmıştır. Bartlett testinde sıfır hipotezi, maddeler arasında korelasyon olmadığını ($H_0: R = I$), kısaca korelasyon matrisinin birim matrise eşit olduğunu test eder. Analiz sonucunda Bartlett istatistiği $\chi^2 = 4072,807$, ($p < 0,01$) olarak hesaplandığından sıfır hipotezi reddedilmiş ve maddeler arasında bir korelasyon olduğuna karar verilmiştir. Faktörlerin belirlenmesinde yaygın olarak kullanılan temel bileşenler analizi, varimax döndürme yaklaşımı ile kullanılmıştır. AFA analizi sonucunda varimax döndürme ile açıklama oranı 70.64 olan 7 faktörlü bir yapıya ulaşılmıştır.

Bulunan bu faktörler, içerdikleri maddelerin anlamları ve en yüksek faktör yükleri dikkate alındığında, A: Deprem Farkındalığı; B: Depremin Algılanan Önem Derecesi, D: Deprem Kaygısı; E1: Öznel Norm; E2: Algılanan Davranış Kontrolü F: Depreme Hazırlık Niyeti; G: Medya Etkisidir. Faktörlerin açıklama oranları sırasıyla 14,72; 12,54; 16,68; 9,18; 8,54; 7,78; ve 7,46'dır. AFA ile elde edilen faktör yükleri 0,644-0,856 aralığında hesaplanmıştır. Faktör yüklerinin 0,50'den yüksek olması, maddelerin ilgili faktörü yeterince temsil ettiği ve ölçtüğü anlamına gelir. AFA sonuçları Çizelge 3'te verilmiştir.

Çizelge 3: AFA sonuçları

	Faktörler						
	1	2	3	4	5	6	7
A13	,856	,131	,096	,056	,130	,052	-,056
A12	,827	,017	-,047	,067	,208	-,008	,042
A10	,797	-,006	,126	-,094	,069	-,040	-,010
A14	,764	,032	-,027	-,005	,129	,039	,069
A15	,733	,084	-,082	-,032	,155	,066	,084
A11	,731	,016	,127	,158	,042	,071	-,054
F49	,035	,864	,021	,061	,097	,058	,154
F47	,007	,823	,020	,201	,030	,191	,090
F48	,055	,822	,127	,178	,024	,224	,127
F50	,011	,706	,229	,213	,116	,165	,118
F51	,262	,644	,060	,155	,329	-,024	,082
B25	,024	,057	,872	,156	-,021	,070	,034
B24	,041	,129	,868	,188	,006	,028	,065
B26	-,006	-,037	,798	,208	,015	,192	-,011
B23	,099	,196	,694	,088	-,012	,184	,014
D40	-,054	,191	,151	,798	-,006	,204	,029
D39	-,019	,198	,173	,718	-,134	,087	,158
D41	,106	,269	,116	,705	-,017	,195	,231
D38	,106	,084	,264	,703	-,052	-,077	,006
E2_31	,168	,027	,020	-,132	,867	,065	,033
E2_32	,307	,138	-,001	,001	,811	,101	,067
E2_33	,233	,245	-,044	-,069	,795	-,024	,054
G45	,054	,078	,124	,216	,074	,804	-,010
G44	,132	,246	,256	,065	-,006	,769	,169
G46	,000	,194	,103	,036	,057	,762	,112
E1_30	,067	,110	,060	,090	,220	-,028	,883
E1_29	,130	,173	,037	,213	,096	,091	,807
E1_28	-,122	,175	-,002	,033	-,143	,188	,658

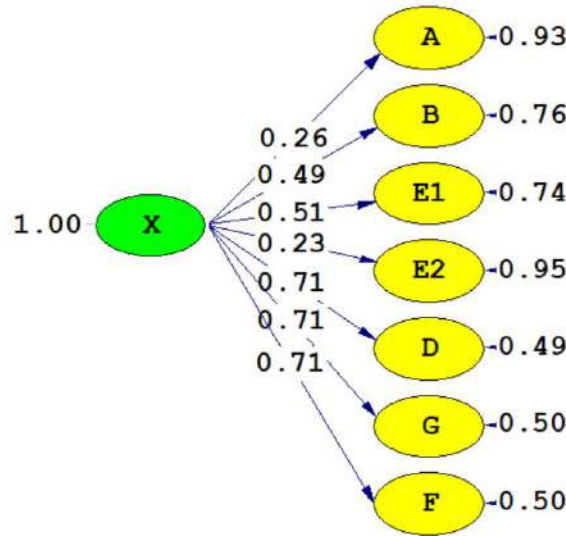
2.3. Doğrulayıcı faktör analizi (DFA)

AFA ile yapılan faktör yapısının uyumunun incelenmesi için DFA LISREL programı kullanılarak analiz edilmiştir. DFA'ya başlanmadan önce, uygun parametre tahmin yönteminin seçimi için verilere çok değişkenli normallik testi uygulanmıştır. Çok değişkenli normallik hesaplanan simetri ve basıklık $\chi^2 = 3836,46$ ($p < 0,01$). Bu sonuç veri setinin çok değişkenli olarak normal dağılmadığını göstermiştir. Bu nedenle DFA'da parametre tahmin yöntemi olarak sağlam maksimum olabilirlik (Robust ML) yöntemi kullanılmıştır. Birinci düzey DFA sonuçları; $\chi^2 = 464,11$ ($df = 229$, $p < 0,01$), $\chi^2 / df = 2,026$, RMSEA = 0,048, CFI = 0,98, GFI = 0,84, AGFI = 0,80 dir. 7 faktörlü modelin birinci düzey DFA'nın uyum değerleri iyi uyum göstermektedir. Kısaca modelin 7 faktör ile açıklanabileceği söylenebilir.

Çizelge 4: Birinci düzey DFA faktörler arasındaki korelasyonlar

	A	B	E1	E2	D	G	F
A	1.00						
B	0.10	1.00					
E1	0.15	0.15	1.00				
E2	0.49	0.01	0.24	1.00			
D	0.11	0.47	0.39	-0.05	1.00		
G	0.22	0.41	0.33	0.18	0.46	1.00	
F	0.14	0.27	0.37	0.24	0.53	0.50	1

Ayrıca, ikinci düzey DFA ile birinci düzey DFA'da belirlenen 7 faktörlü yapının gerçekte Deprem algılarının alt faktörleri olup olmadığı incelenmiştir (Şekil 1). İkinci dereceden DFA uyum ölçümleri $\chi^2 = 539,02$ (df = 343) ; $\chi^2 / df = 1,57 < 3$, RMSEA = 0,047 < 0,05, CFI = 0,97; GFI = 0,82, AGFI = 0,80, Şekil 1'de verilen 7 faktörlü yapının Deprem algılarına yönelik tutum ölçeğinin alt faktörleri olduğu uyum değerlerinden anlaşılmaktadır.

Chi-Square=539.02, df=343, P-value=0.00000, RMSEA=0.047

Şekil 1: İkinci düzey DFA

Birinci derece DFA ile ikinci derece DFA arasında anlamlı bir fark olup olmadığı Ki-kare ile test edilmiştir. $\Delta\chi^2 = 75$ (df = 75, $p > 0,05$) olduğu için iki model arasında anlamlı fark olmadığı değerlendirilmiştir. İki modeli karşılaştırmak için birinci düzey DFA: $\chi^2 / df = 2,026$ ve ikinci düzey DFA: $\chi^2 / df = 1,57$ olarak hesaplanmıştır. Bu sonuç, ikinci dereceden DFA'nın yapıyı daha iyi temsil ettiğini ve 7 faktörlü yapının aslında DEA ölçeğinin alt faktörleri olduğunu doğrulamaktadır. DEA ölçeğindeki faktörlerin etkinlikler incelendiğinde özellikle D: Deprem Kaygısı; F: Depreme Hazırlık Niyeti ve G: Medya Etkisi dikkat çekmektedir.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

En büyük doğal afetlerden biri olan deprem bireylerde endişe, kaygı, şok, öfke, çaresizlik, güçsüzlük, güven kaybı, ölüm veya yaralanma korkusu gibi hisleri ortaya çıkarmaktadır. Bireyler açısından en güvenilir yer olan evleri, yuvaları artık bu anlamından uzaklaşıp korku, kaygı ve güvensizlik temelli bir anlam taşımaya başlar. Bireylerin deprem nedeniyle yaşadığı bu endişenin davranışlarına yansımaları oldukça önemlidir. Bu nedenle bu çalışmada, depremin kişilerin tutumları üzerindeki etki algısını ölçmek amacıyla “Deprem Etkileri Algısı Ölçeği (DEA)” isminde ölçek geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Çalışmada DEA'ye yönelik kısa formlu bir ölçek geliştirilmiştir. 36 maddeden oluşan ölçek taslağının ortalamasının 254,68, varyansının ise 1901,73 olduğu belirlenmiştir.

Madde analiz istatistiklerine göre madde-toplam korelasyonları 0,226-0,637, çoklu korelasyon katsayısının karesi 0,407-0,79 arasında değişmektedir. Bu sonuca göre ölçek taslağına ait madde analizi sonuçlarının tutarlı olduğu söylenebilir.

AFA analizi sonucunda açıklama oranı 70.64 olan 7 faktörlü bir yapı elde edilmiştir. Bulunan bu faktörler, içerdikleri maddelerin anlamları ve en yüksek faktör yükleri dikkate alındığında, A: Deprem Farkındalığı; B: Deprem Algılanan Önem Derecesi, D: Deprem Kaygısı; E1: Öznel Norm; E2: Algılanan Davranış Kontrolü F: Depreme Hazırlık Niyeti; G: Medya Etkisi. Faktörlerin açıklama oranları sırasıyla 14,72; 12,54; 16,68; 9,18; 8,54; 7,78; ve 7,46'dır. AFA ile elde edilen faktör yükleri 0,644-0,856 aralığında hesaplanmıştır. Faktör yüklerinin 0,50'den yüksek olması, maddelerin ilgili faktörü yeterince temsil ettiği ve ölçtüğü anlamına gelmektedir.

7 faktörlü modelin birinci düzey DFA'nın uyum değerleri iyi uyum göstermektedir. Bir başka deyişle, modelin 7 faktör ile açıklanabildiği söylenebilir. Ayrıca, ikinci düzey DFA ile birinci düzey DFA'da belirlenen 7 faktörlü yapının gerçekte Deprem algılarının alt faktörleri olup olmadığı incelenmiştir. İkinci dereceden DFA uyum ölçümlerinin 7 faktörlü yapının Deprem algılarına yönelik tutum ölçeğinin alt faktörleri olduğu uyum değerlerinden anlaşılmaktadır.

Birinci derece DFA ile ikinci derece DFA arasında anlamlı bir fark olup olmadığı Ki-kare ile test edilmiştir. Elde edilen sonuçlar, ikinci dereceden DFA'nın yapıyı daha iyi temsil ettiğini ve 7 faktörlü yapının aslında DEA ölçeğinin alt faktörleri olduğunu doğrulamaktadır. DEA ölçeğindeki faktörlerin etkinlikler incelendiğinde en önemli etkinin D: Deprem Kaygısı olduğu görülmektedir. Deprem kaygısı dışında F: Depreme Hazırlık Niyeti ve G: Medya Etkisinin de önemli olduğu belirlenmiştir.

Özetle elde edilen tüm bulgular ışığında DEA'nın geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- AFAD, (2023). <https://www.afad.gov.tr/>
- Bal, F., & Akgül, Ö. (2023). Deprem Kaygısı Ölçeği Geliştirme Çalışması. The Journal of Academic Social Science, 139(139), 77-96.
- Filiz, M., Karagöz, Y., & Karaşin, Y. Depreme Maruz Kalan Bireylerin Psikolojik Etkilerini Belirlemeye Yönelik Ölçek Geliştirme Çalışması. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (33), 236-250.
- Güngörmüş, Z., KARACAN, E., & SAPÇI, E. (2023). BİREYLERİN DEPREME İLİŞKİN HAZIROLUŞLUK ÖLÇEĞİ: BİR ÖLÇEK GELİŞTİRME ÇALIŞMASI. Paramedik ve Acil Sağlık Hizmetleri Dergisi, 4(1), 1-13.
- Karaşin, Y., Filiz, M., & Karagöz, Y. (2023). Depreme Yönelik Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi. Afet ve Risk Dergisi, 6(2), 548-561.
- Ohnaka, M. (2013). The Physics of Rock Failure and Earthquakes. Cambridge University Press. p. 148. ISBN 978-1-107-35533-0.
- Özçetin, A., Maraş, A., Ataoğlu, A., & İçmeli, C. (2008). Deprem Sonucu Gelişen Travma Sonrası Stres Bozukluğu İle Kişilik Bozuklukları Arasında İlişki. Duzce Medical Journal, 10(2), 8-18.
- Palti, C. (2012) Üniversiteye hazırlanan lise son sınıf öğrencilerinde yükseköğretime geçiş sınavı öncesi ve sonrasında benlik saygısı, sınav kaygısı ve durumluk–sürekli kaygı düzeyleri. (Yök Tez Merkezi, Yüksek Lisans). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü.
- Tanhan, F., & Kayri, M. (2013). Deprem sonrası travma düzeyini belirleme ölçeğinin geçerlik ve güvenilirlik çalışması. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 13(2), 1013-1025.
- Tekin, Ö., & Dikmenli, Y. (2021). Sınıf öğretmeni adaylarının afet bilinci algısı ve deprem bilgi düzeylerinin incelenmesi. Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(1), 258-271.
- Yılmaz, V. (2022). Global climate change scale (GCCS): development and validation. Journal of Fundamental and Applied Sciences, 4(2): 231-250.
- Yöndem, Z. D., & Altay, E. (2008). Deprem Stresi İle Başetme Stratejileri Ölçeğinin Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışmaları. Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 30, 60-75.

KAZAKH LITERATURE IN EMIGRATION AND WORKS OF MAZHIT AITBAYEV

Nuraddin Sadykov, Altynai Zhussipova, Omirkhan Abdimanuly

Kazakh National University, Almaty,

Abstract:

Major social changes in the last century had significant impact on the Kazakh literature. Participants of the World War II, writers and poets imprisoned during the war, formed the Kazakh literature in emigration within the framework of 'Turkistan Legion'. This was a topic which remained closed until Kazakhstan gained its independence, though even after the independence, there were few research works done about the literature in emigration. The article studies the formation of the Kazakh literature in emigration, its prominent figures, its artistic heritage, and notes of emigration in works of poets and writers.

Keywords: Literature in emigration, 'Turkistan legion', pseudonym, periodicals.

FEATURES OF FOLLOWING THE CUSTOMS AND TRADITIONS IN TURKESTAN IN THE LATE XIXTH AND EARLY XXTH CENTURIES

M. Nogaibayeva, Zh. Kumganbayev

Kazakh National University

Abstract:

This article discusses the customs and traditions in Turkestan in the late XIXth and early XXth centuries. Having a long history, Turkestan is well-known as the birthplace of many nations and nationalities. The name of Turkestan is also given to it for a reason - the land of the Turkic peoples who inhabited Central Asia and united under together. Currently, nations and nationalities of the Turkestan region formed their own sovereign states, and every year they prove their country names in the world community. Political, economic importance of Turkestan, which became the gold wire between Asia and Europe was always very high. So systematically various aggressive actions were made by several great powers. As a result of expansionary policy of colonization of the Russian Empire - the Turkestan has appeared.

Keywords: Turkestan, Turkic people, Asia and Europe, Russian Empire, democracy.

THE MASQUERADE OF LIFE, OUR MANY SELVES AND ISSUES OF PRIVACY

Karen Armstrong

University of British Columbia in Vancouver

Abstract:

This paper explores the importance of privacy in a contemporary online world. Crucial to the discussion is the idea of the Lacanian postmodern fragmented self and the problem of how to ensure that we have room to fully explore various aspects of our personalities in an environment which is—or at least feels--safe and free from observation by others. The paper begins with an exploration of the idea of the self with particular regard to the ways in which contemporary life and technology seems to have multiplied the various faces or masks which we present in different contexts. A brief history of privacy and surveillance follows. Finally, the paper ends with an affirmation of the importance of private space as an essential component of our spiritual and emotional well-being in today-s wired world.

Keywords: Lacan, panopticon, postmodern, privacy, surveillance.

CORPORATE SUSTAINABLE DEVELOPMENT ASSESSMENT BASE ON THE CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY

Sun Mei, Nagata Katsuya, Onoda Hiroshi

Waseda University, Tokyo

Abstract:

With the resource exhaustion, bad affections of human activities and the awakening of the human rights, the corporate social responsibility became popular corporate strategy achieving sustainable development of both corporation and society. The issue of Guideline of Chinese Corporate Social Responsibility Report promotes greatly corporation to take social responsibility. This paper built the index system according to this guideline and takes the textile industry as an example, uses the analytical hierarchy process to identify the weightings of different responsibilities of corporation to guide the corporate social responsibility performance assessment.

Keywords: Sustainable development, analytical hierarchy process, index system, corporate social responsibility

YEŞİL LOJİSTİK ALANINDA YAZILAN ULUSLARARASI MAKALELERİN WEB OF SCIENCE VERİ TABANINA DAYALI BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

Öğr. Gör. Dr. Uğur ERDOĞAN

Selçuk Üniversitesi,

uerdogan@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8906-2977

ÖZET

Lojistik, modern ulaşım sistemlerinin önemli bir işlevi olarak hem uluslararası hem de ulusal ticari faaliyetlerin yürütülmesinde büyük rol oynamaktadır. Uluslararası lojistik sektöründe yaşanan teknolojik gelişmeler, yük ve yolcu taşıma sistemlerinin maliyetini, verimliliğini ve güvenilirliğini artırmıştır. Bununla birlikte ulaşımın olumsuz çevresel etkileri geniş çapta kabul görmekte ve özellikle kentsel alanlarda sürdürülebilirlik konularının merkezinde yer almaktadır. Lojistik uygulamalarında çevre dostu, doğayı korumaya yönelik politikaların benimsenmesinin gerekliliği yeşil lojistik ve sürdürülebilir lojistik gibi kavramları ortaya çıkarmıştır. Bu doğrultuda araştırmacıların da son dönemlerde bu konular üzerine daha çok çalışma yapmaya başlamasıyla akademik literatürde de yerini almıştır. Çalışmanın amacı Web of Science (WOS) veri tabanından taranan yeşil lojistik alanında 2000-2023 yılları arasında yazılmış 565 makaleyi bibliyometrik analiz yöntemiyle inceleyerek bu alandaki çalışmaların hangi yıllarda yoğunlaştığını belirlemek, bu alanda önde gelen ülke, kurum, dergi ve yazarların genel profillerini ortaya çıkarmaktır. Çalışma kapsamında son yıllarda daha fazla önem verilen yeşil lojistik ile ilgili çalışmaların hangi yıllarda artış gösterdiği belirlenerek bu alanda önde olan ülke, kurum, dergi ve yazarların genel profilleri ortaya çıkarılmıştır. Analizler sonucunda elde edilen veriler, tablolar ve şekiller ile desteklenerek açıklanmıştır. Analiz sonuçlarına göre 2010 yılından sonra bu alanda daha fazla çalışma yapılmaya başlandığı, en çok yayın yapan ve atıf alan ülkenin Çin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Lojistik, yeşil lojistik, sürdürülebilir lojistik

YEŞİL GİRİŞİMCİLİK: KAVRAMSAL BİR BAKIŞ

Doktora Öğrencisi, Zekiye DALBOY

Selçuk Üniversitesi

zekiyedalboy@gmail.com - [0000-0002-9647-6550](tel:0000-0002-9647-6550)

ÖZET

Küreselleşme ve sanayileşmenin etkisiyle artan iktisadi faaliyetler çevre sorunlarını da beraberinde getirmiştir. Son dönemlerde hızla yaşanan iklim değişiklikleri, küresel çevre sorunları ve çözüm önerilerine dair bilimsel çalışmalar artış göstermiştir. Bu çalışmalar, yeşil girişimcilik ya da alan yazındaki farklı bir söylemiyle eko-girişimcilik kavramına dikkat çekmiştir.

Yeşil girişimcilik, çevreye duyarlı olmayı önceleyen ve tüm faaliyetlerinde çevre dostu olmayı benimseyen bir girişimcilik türüdür. Geleceğe yönelik çevreye gösterdiği hassasiyetle araştırmacıların ilgi odağı haline gelen yeşil girişimcilik yükselen bir trend haline gelmiştir. Ancak yeşil girişimcilik üzerine yapılan araştırmalar ve çalışmalar henüz istenilen seviyeye ulaşamamıştır.

Bu çalışma, yeşil girişimciliğe yönelik kavramsal bir yaklaşım sunmaktadır. Yeşil girişimcilik kavramının öneminin anlaşılması ve literatüre katkı sağlaması amaçlanmaktadır. Bu konudaki değerlendirmeler için, alan yazın incelemesi tercih edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, Yeşil Girişimcilik, Çevre, Eko-Girişimcilik.

İÇERİK PAZARLAMASI KAVRAMININ BİBLİYOMETRİK ANALİZ İLE İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Aytac ERDEM

Giresun Üniversitesi,
aytac.erdem@giresun.edu.tr - 0000-0003-3084-520X

ÖZET

Günümüzde müşterilerin dikkatini dağıtan müdahaleci reklam kullanımı azalmaktadır. Artık tüketiciler sorunlarına cevap bulmak için sosyal medyayı kullanmaya başlamıştır. Bu durum işletmelerin sosyal medyada aktif bir şekilde rol almasını kaçınılmaz hale getirmiştir. Tüketici ile etkileşime geçmenin, tüketicinin aktif katılımını sağlamanın yollarından biri de içerik pazarlamasıdır. İçerik pazarlaması dijital platformlarda mevcut ve potansiyel müşteriler için faydalı içerik üretme ve paylaşma olarak tanımlanmaktadır. İçerik; bloglar, videolar, vaka çalışmaları, infografikler, e-kitaplar, resimler, profesyonel incelemeler vb. şeklinde olabilir. B2C şirketleri tarafından yaygın olarak kullanılan içerik pazarlama teknikleri, sosyal medya ağları, web sitesi makaleleri, bloglar ve vloglardır. İçerik pazarlaması sayesinde işletmeler müşterilerini hem eğlendirme, bilgilendirme ve eğitme imkânına sahip olur hem de potansiyel müşterilere ulaşma imkânı elde ederler. Gerçekleşen bu etkileşim, markaya bağlılık ve güven oluşturma açısından katkı sağlamaktadır. Bu çalışmanın amacı içerik pazarlaması konusunda alan yazınında yer alan çalışmalara dair genel bir görüntü ortaya koymaktır. Ayrıca içerik pazarlaması konusunda yapılan çalışmalarda yer alan diğer kavramlar hakkında fikir sahibi olmak ve bu kavram hakkında geleceğe yönelik öngörülerde bulunmaktır. Bu kapsamda Web of Science veri tabanında yer alan 370 içerik pazarlaması ile ilgili çalışma bibliyometrik analiz yöntemi ile incelenmiştir. Araştırma bulguları içerik pazarlaması konusunun 67 farklı ülkede çalışıldığını, en fazla yayın yapan ilk üç ülkenin sırasıyla Amerika, Çin, İspanya olduğunu, en çok atıf alan çalışmaların ise Amerika, Almanya v Fransa’da yapıldığını ortaya koymuştur. En çok öne çıkan anahtar kelimelerin ise sosyal medya, dijital pazarlama ve sosyal medya pazarlaması olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler : İçerik Pazarlaması, Bibliyometrik Analiz, Web of Science

KOOPERATİF İŞLETMELERİNİN TEMEL SORUNLARI: KADIN KOOPERATİFLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Dr. Öğr. Üyesi Berna Turak KAPLAN

Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi,
bernaturak@isparta.edu.tr-ORCID ID: 0000-0001-6321-2981

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÖZYÜCEL

Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi,
mustafaozyucel@isparta.edu.tr-ORCID ID: 0000-0002-5010-0603

Doç. Dr. Mehmet KAPLAN

Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi,
mehmetkaplan@isparta.edu.tr-ORCID ID: 0000-0002-1359-1028

ÖZET

Özünde birlikte üretme, birlikte yol alma ve birlikte başarıya duygusu barındıran kooperatifçilik işletmeciliği; insanların tek başlarına yapamayacakları faaliyetleri dayanışma ruhu içerisinde yapmalarıyla gerçekleşen işletmecilik pratiğidir. Ekonomik ve sosyal gelişmenin hızlandırıcısı olan kooperatif işletmelerinin; piyasa mekanizması içinde kendi misyonunu ortaya koyarak ve sürekli gelişerek yol alması gelişimleri açısından önemli olarak görülmektedir. Bu çalışma, kadın kooperatiflerinin temel sorunlarına odaklanmaktadır. Nitel bir yöntemle gerçekleşen araştırmada kadın kooperatifleri ortakları ile yarı-yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiş ve ilgili görüşmeler sonucunda elde edilen bulgular içerik analizi yapılarak sınıflandırılmıştır. Araştırma kadın kooperatiflerinin temel sorunlarını ortaya koymakta ve gelişimleri için öneriler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kooperatif İşletmeciliği, Temel Sorunlar, Kadın Kooperatifleri.

THE BASIC PROBLEMS OF COOPERATIVE ENTERPRISES:

A RESEARCH ON WOMEN'S COOPERATIVES

ABSTRACT

Cooperative enterprise, which has a sense of producing together, moving forward together and achieving together; It is the practice of business that takes place when people do activities that they cannot do alone in a spirit of solidarity. Cooperative enterprises, which are the accelerator of economic and social development; It is seen as important for their development that they move forward by revealing their own mission within the market mechanism and continuously developing. This study focuses on the main problems of women's cooperatives. In the research, which was carried out with a qualitative method, semi-structured interviews were conducted with the members of women's cooperatives and the findings obtained as a result of the relevant interviews were classified by making content analysis. The research reveals the main problems of women's cooperatives and offers suggestions for their improvement.

Keywords: Cooperative Enterprise, Basic Problems, Women's Cooperatives.

GİRİŞ

Dünya genelinde ekonomik etkisi ön plana çıkan kooperatifler son zamanlarda Türkiye’de de olumlu bir hava yakalayarak bu yönde ekonomik etki yaratmaya başlamıştır. Oluşma sürecini mevcut eksikliklere bağlı olarak tamamlayan kooperatif işletmeleri ekonomik ve sosyal alanda hayatın her alanında etkilerini göstermektedirler. Kooperatifler ticari hayatta kendilerine ve ülke ekonomilerine birçok avantajlı durumu ortaya çıkarmaktadırlar. Oluşan bu duruma bağlı olarak kooperatif işletmelerinde Türkiye’de bazı belli başlı sorunlarda meydana çıkmaktadır. Talebin arzı oluşturacağı düşüncesiyle hareket eden kooperatifler ürünlerine uygun bir pazar imkânı bul(a)madan üretim sürecine girmektedirler (Boz ve İrmiş, 2023: 2088-2124). Üretim fazlalığının oluşmasına neden olan bu durum kooperatifleri ekonomik açıdan zor duruma sokmaktadır. Türkiye’de kooperatif işletmelerinde görülen başka bir sorun ise yönetim sorunudur (Aksoy ve Günay, 2018: 77-90). Kooperatif işletmelerine üye olan üyelerin kendi aralarında gruplaşma hareketleri sonucunda diğerine göre çoğunluğu sağlayan grubun avantajlı hale gelmesi günümüzde yaşanan diğer önemli sorunların başında gelmektedir. Bu çalışma öncelikle kooperatifçiliği kavramsal olarak değerlendirecek ve sonrasında kadın kooperatifçilerinin sorunlarına yönelik bir araştırma ile sonuçlanacaktır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Temeli dayanışma ruhuyla ortaya çıkan kooperatiflerin herkes için ortak bir tanımı yapılamamıştır. Farklı çalışmalarda değişik nitelendirmeleri yapılan kooperatifçilik Mülayim (2019: 74)’e göre kooperatifler kişilerin tek başlarına yapamayacakları işler için bir araya gelerek uygun maliyetlerle işleri en uygun şekilde dayanışma ruhuyla bir araya geldikleri ekonomik birliklerdir. Farklı bir tanımlamada ise Geray (2014: 21) kooperatifleri herkesin katılabileceği gönüllülük esasına dayanan hareket olarak ele almıştır. Yapılan tanımlamalar ele alındığında kooperatiflerin özelliklerine göre çeşitli tanımlamalar yapılmaktadır. Ele alınan kooperatif yapısında meydana gelen değişikliğe bağlı olarak kooperatif tanımlamaları yapılmaktadır.

Türkiye’de kooperatifleşme hareketi dünyadaki diğer ülkeler baz alındığında yetersiz durumda kalmaktadır. Türkiye’de kooperatifleşmede günümüzde her ne kadar olumlu gelişimler olsa da geçmişte kooperatifleşme ile yaşanan olumsuz durumlar kişilerin kooperatifleşmeye temkinli yaklaşmasına neden olmaktadır. Kooperatifleşmede yaşanan bu olumsuz durumların üstesinden gelecek yeni imaj oluşturmada Turan (2002: 89-90) aşağıdaki önerilere dikkat çekmiştir;

Ekonomik ve sosyal kalkınma aracı olan kooperatiflerin belirli bir ideolojiye mal edilmemelidir.

Kooperatiflerce üretilen mal ve hizmetlerde ürün kalitesinin arttırılması gerekmektedir.

Kooperatiflerin tanınırlığının arttırılması için gerekli reklam kampanyalarının yapılması gerekmektedir.

Medya sektörü ile ilişkilerinin iyileştirilmesi,

Kooperatiflerin kendi misyonlarını üretmesi,

Kooperatif içinde etkili bir iletişim sağlanması,
Kooperatiflerin kendilerine has olan ilke ve değerleri ön plana çıkararak bu hususların uygulanabilirliğini sağlamak gerekir (Turan, 2002: 89-90).
Rekabet ve maliyet üstünlüğü hareketinden ortaya çıkan kooperatifler varlıklarını sürdürebilmeleri için sağlam bir örgüt yapısı içinde bulunmaları gerekmektedir. Kooperatifler bu tip avantajları sağlamaları için üst örgütlenme şeklinde yapılanma içine girmektedirler. Kooperatifler oluşturmuş oldukları üst örgütlenme yapısı ile hem ulusal hem de uluslararası yapıda rekabet gücünü artırma eğilimi içine girmişlerdir. Kooperatifler arası oluşturulan yatay ve dikey birleşmeler sayesinde zayıf durumda olan kooperatifler piyasa mekanizması içinde tutulma imkânı bulabilmektedir. Kooperatif sistemi içinde yer alan örgütlenme şekilleri kooperatiflere katma değer kazandırmasında yardımcı olmaktadır (Özdemir, 2021: 12). Kooperatif sistemi içinde yer alan örgütlenme şekilleri bölge birliği, merkez birliği ve ulusal birlik olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır.

Bölge Birliği: Birim kooperatiflerin bir araya gelerek oluşturmuş oldukları yapıdır.

Merkez Birliği: aynı konu üzerinde çalışan bölge birlikleri tarafından oluşturulmuş olan birliklerdir.

Ulusal Birlik: ulusal düzeyde yar alan kooperatiflerin bir araya gelerek oluşturmuş oldukları kooperatiflerdir (Özdemir, 2021: 12).

Dünya üzerinde geçmişi 19.YY'ın sonlarından itibaren başlayan kooperatifçilik örgütlenmeleri Türkiye'de 1963 yılında başlamıştır. Kooperatiflerde örgütlenme yapıları kooperatiflere olumlu katkılar yapmaktadır. Kooperatif sisteminin geliştiği ülkelerde birim kooperatifler kendi aralarında üst kooperatifler oluşturmuşlardır. Üst örgütlenme yoluna giden kooperatifler; dünya genelindeki aracılarda, tefecilerle ve sanayicilerle mücadele etme olanağı kazanırlar. Kooperatifler üst örgütlenme hareketlerini sosyal ve ekonomik faaliyetler aracılığıyla yürütmektedirler. Kooperatifler kooperatif eğitimi ve araştırmasını sosyal faaliyetlerle yürütürken, pazar sorunları ve hakimiyetini ekonomik faaliyetlerle yürütmektedir (Mülayim, 2019: 128-130).

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Araştırma yöntemi sorunların daha açık ortaya çıkarılması ve derinlemesine düşünce pratiklerinin etkinleşmesine bağlı olarak nitel yöntem olarak belirlenmiştir. Araştırmalarda nitel yöntem özellikle keşfetmenin önemli olduğu zamanlarda sıklıkla tercih edilen bir metodolojidir. Nitel yöntemle araştırmaya katılanların görüşleri, davranışları, ihtiyaçları ve kültürel dokuları kolaylıkla belirlenebilmektedir (Bryman ve Burgess, 2002: 216-217). Nitel araştırma derinleme araştırmayı sağlamakta ve sunduğu serbestlik ile araştırmacının ilgili konu/lar üzerinde rahatça çalışabilmesine imkan sunmaktadır (Yın, 2011: 6). Araştırmada desen olarak “fenomenoloji” deseni seçilmiştir. Bu desen katılımcının konu ile ilgili deneyimlerini çalışmaya yansıtması açısından önemli olmakla birlikte; desenin özünde yer alan insan doğasını incelemek ayrıntısı deneyimlerin ve sorunların keşfedilmesine olanak sağlamaktadır (Yın, 2011: 311). Fenomenolojik görüşmeler araştırmacının hedeflerine ulaşması konusundaki kararlılığını güçlendirmekte ve yüksek etkileşim sağlamaktadır (Cassell ve Symon, 2004: 12-13).

Veri Toplama Aracının Oluşturulması

Nitel araştırmaların özüne bağlı olarak araştırma sorularının oluşturulması için bir planlama yapılmıştır. Planlamada “yapılacaklar listesi” oluşturularak bir yazın taraması yapılmış ve soruların ön-hali hazırlanmıştır. Sorular oluşturulurken yarı-yapılandırılmış görüşme formu oluşturularak ilgili yazındaki araştırmalara bağlı araştırmanın amacına uyumlu bir şekilde hareket edilmiş ve ön-sorular yazında yer alan 3 uzman kişinin görüşleriyle şekillenmiştir. Soru formunda katılımcıların kişisel özelliklerini de betimleyen sorular yer almaktadır.

Veri Toplama Süreci

Nitel araştırmalarda soruların katılımcılara uygulanması birtakım işlemlerden oluşmaktadır. Bu işlemlerden en önemlisi belirlenen katılımcıların eksiksiz katılımının sağlanmasıdır. Araştırmada ayrıca katılımcılara araştırma ile ilgili özellikler, amaçlar ve görüşmenin sonlandığına yönelik bilgiler verilmelidir (Weaver-Hightower, 2019: 10). Belirlenen katılımcılarla nitel araştırmanın özüne uygun olarak yüz yüze görüşmeler yapılarak veriler toplanmıştır. Görüşme süreleri 35 dakika ile 45 dakika arasında sürmüştür. Görüşmeye tüm katılımcılar eksiksiz katılmış ve katılımcılardan onam belgesi ve katılım onayı alınmıştır.

Katılımcılar ve Sınırlılıklar

Araştırma çalışma grubu kadın kooperatiflerinin sahip ve ortaklarından seçilmiştir. Aktif olarak çalışmalarını sürdüren kadın kooperatiflerin yöneticileri olan sahip ve ortakları arasından bir seçim yapılmıştır. Kooperatif ortağı olmasına rağmen aktif olarak çalışmayan kişiler çalışma grubuna dahil edilmemiştir. Araştırmada gönüllülük esası temel bir kriter olarak ortaya konulmuş ve sadece gönüllü olanlarla çalışma gerçekleştirilmiştir. Araştırma çalışma grubunda yer alan katılımcılara ait demografik bilgiler aşağıdaki çizelgede yer almaktadır.

Çizelge 1: Katılımcıların Demografik Bilgileri

Katılımcılar	Faaliyet Alanı/Sektör	Yaş	Eğitim Durumu	Medeni Durumu
Katılımcı 1	Gıda	32	Lise	Evli
Katılımcı 2	Gıda	34	Lise	Bekar
Katılımcı 3	Kimya	35	Lise	Bekar
Katılımcı 4	Kimya	41	Lise	Evli
Katılımcı 5	Hizmet	29	Lisans	Bekar
Katılımcı 6	Hizmet	35	Ön-Lisans	Bekar
Katılımcı 7	Gıda	42	Lise	Evli
Katılımcı 8	Gıda	36	Ön-Lisans	Bekar
Katılımcı 9	Hizmet	37	Lisans	Evli

Geçerlik ve Güvenirlik

Nitel araştırmalarda geçerlik unsuru sağlamak için en önemli unsur “tarafsızlıktır”. Araştırmanın gerçekliği ve izlenen yolun yeterliliği nitel araştırmanın “iç geçerlik” unsurlarını vermektedir. Aynı zamanda araştırma çıktılarının/sonuçlarının benzer grup veya çevreler ile değerlendirilmesi araştırmanın “dış geçerliğidir” (Creswell, 2013). Bu araştırmada geçerlik ve güvenirlik sağlamak için; araştırmacılar araştırma konusu üzerinde deneyimli ve bilgi sahibi kişilerden oluştuğu, katılımcılardan onam belgesi alınarak hareket

edildiği, katılımcılara araştırmanın amacı, süreci ve hedefleri konusunda bilgilendirme yapıldığı, toplanan verilerin katılımcılarla paylaşıldığı, verilerin uzman kişilerce değerlendirildiği ve teyit edildiği ifade edilmektedir.

ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırma bulgularına bakıldığında kadın kooperatiflerinin yaşadığı sorunların temelleri belirlenmiştir. Bu noktada ilgili yazına bağlı olarak (Güreşçi ve Gönç, 2017: 223-228) ortaya konun sorunların/sorunların eğitim sorunları, bilinçlenme sorunları ve ekonomik sorunlar olarak belirlenmiştir. Bu sorunlarla ilgili katılımcıların görüşlerine yönelik ifade ve değerlendirmeler bulunmaktadır.

Eğitim Sorunlarına Yönelik Bulgular

Araştırmaya katılan kadın kooperatif işletmeleri girişimcilerinin en önemli sorunlarından bir tanesi eğitimidir. Katılımcılardan bu soruna yönelik değerlendirmeler bu açıkça ifade bulunmaktadır. Nitekim aşağıdaki katılımcı görüşleri bunu destekler niteliktedir.

“...Katılımcı 7...En önemli sorunumuz üyelerimizin eğitime sorunudur. Üyelerimiz kooperatifle birlikte nasıl bir iş yapacağımız bilmemekte ve bilmemesine rağmen bu yönde eğitim de almaya yanaşmamaktadır...”...Katılımcı 9...Kadın kooperatiflerinde daha önceden de farklı seviyelerde yer alan birisi olarak en önemli sorunumuzun eğitime yönelik isteksizlik olduğunu ifade edebilirim...”

Bilinçlenme Sorunlarına Yönelik Bulgular

Katılımcıların ikinci olarak değerlendirdikleri “Kadın kooperatifinizde ve etrafınızda kooperatifle ilgili bilinçlenme düzeyi nedir?” sorusuna verilen yanıtlar göstermektedir ki, bu noktada kadınların kooperatifleşmesine yönelik bilinçlenme düzeyi bu katılımcı bağlamında oldukça düşük olarak ifade bulunmuştur. Araştırmaya katılan kadın kooperatif işletmeleri girişimcilerinin en önemli sorunlarından bir tanesi de bilinçlenme sorunudur. Katılımcılardan bu soruna yönelik değerlendirmeler bu açıkça ifade bulunmaktadır. Nitekim aşağıdaki katılımcı görüşleri bunu destekler niteliktedir.

“...Katılımcı 2...Maalesef insanlar bilinçlenip bir araya gelip hareket edelim dememektedirler, bu da hem bizler açısından hem de genel anlamda aksaklıklara neden olmaktadır...”...Katılımcı 5...Kadın kooperatiflerinde aynı eğitim gibi bilinçlenip dayanışarak hareket edelim bilinci açıkça yok diyebiliriz...”

Ekonomik Sorunlarına Yönelik Bulgular

Katılımcıların üçüncü olarak değerlendirdikleri “Kadın kooperatifinizde temel düzeyde ekonomik sorunlarınız nelerdir?” sorusuna verilen yanıtlar göstermektedir ki, bu noktada kadınların kooperatifleşmesine yönelik ekonomi sorunları yaşadıkları görülmektedir. Ekonomik sorunların neler olduğuna yönelik değerlendirmelerde ise en önemli ekonomik sorunların değişken maliyetleme ve bu katılımcı bağlamında oldukça düşük olarak ifade bulunmuştur. Katılımcılardan bu soruna yönelik değerlendirmeler bu açıkça ifade bulunmaktadır. Nitekim aşağıdaki katılımcı görüşleri bunu destekler niteliktedir.

“...Katılımcı 4...Ekonomik sorunlarla baş etmek oldukça zor, desteklerde zaman zaman yetersiz kalmaktadır...”...Maliyetlerde yaşanan aksaklıklar ve sürekli artış gözlemlenmesi, ürünlerin satışını etkilemekte ve destekleri de yetersi bırakmaktadır...”

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kooperatif işletmelerinde üyelerden ya da kooperatif işletmelerinin tüzel kişilik yapısından kaynaklanan sorunlar genellikle birbiriyle bağlantılı sorunlar olarak görünmektedir. Oluşan sorunların çözümünde tek bir sorunun çözülmesinden ziyade sorunları ortak-yaşar bütün içinde hareket ederek çözüm arayışları önemli görünmektedir (Güreşçi ve Gönc, 2017: 223-228).

Bu çalışmada da ortaya çıkan sonuçlar değerlendirildiğinde kadın kooperatiflerinin temel sorunlarının yazında da ifade edilen sorunlarla benzerlik gösterdiği görülmektedir. Keşifsel bulgular incelendiğinde eğitim, bilinçlenme ve ekonomik sorunların kadın kooperatiflerin temel sorunları olduğu görülmektedir. Bu sorunların yazındaki çalışmalarla benzerlik gösterdiği ifade edilebilir. Nitekim yazında da Yıldırım (2020: 159-170) ile Boz ve İrmiş (2023: 2088-2124) kadın kooperatiflerinin ekonomik sorunlarına yönelik bulgular ortaya koymuşlardır. Aksoy ve Günay (2108: 77-90) ile Serinikli ve Kumkale (2012: 269-290) ise kadın kooperatiflerinde eğitim sorunlarına vurgu yapmışlardır. Ancak bu çalışmanın bilinçlenme sorunlarına yönelik bulgular yazında özellikle ifade ediliş şekli olarak da ilk çalışmalardan olması dolayısıyla önemli olarak ifade edilebilir.

Her çalışmada olduğu gibi bu çalışmada da sınırlılıklar ve kısıtlamalar bulunmaktadır. Bu çalışmada olan katılımcı kadın kooperatif üyeleri (katılımcı-örneklem kısıtı), belli bir coğrafyaya özgü insanları içermesi (coğrafi kısıt) ve nitel yöntem yapılmış olması (yöntem kısıtı) çalışmayı kısıtlamaktadır. Gelecekteki çalışmalar bu çalışmanın kısıtlarının giderilerek yapılması ile daha etkili sonuçlar elde edebilecektir.

KAYNAKÇA

Aksoy, A. D., Günay, G. (2018). Türkiye'de Kadın Kooperatifçiliği. *Third Sector Social Economic Review*, 53(1), 77-90.

Boz, N., İrmiş, A. (2023). Bir Sosyal Girişimcilik Örneği Olarak Kadın Kooperatifleri. *Third Sector Social Economic Review*, 58(3), 2088-2124.

Bryman, A., Burgess, R. G. (2002). Reflections on Qualitative Data Analysis. In *Analyzing Qualitative Data* (pp. 216-226). Routledge.

Cassell, C., Symon, G., *Essential Guide to Qualitative Methods in Organizational Research*, Sage Press, London & Yeni Delhi, 2004.

Creswell, J.W., *Nitel Araştırma Yöntemleri. Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Desenleri* (Çeviri Editörleri: Bütün M. & Demir S.B.), Siyasal Kitabevi, Ankara, 2013.

Geray, C., *Kooperatifçilik*, Nika Yayınevi, Ankara, 2014.

Güreşçi, E., Göncü, M. (2017). Türkiye’de Kooperatiflerin Temel Sorunları ve Çözüm Önerileri Üzerine Düşünceler, Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi, 2017, 52 Özel Sayı.

Mülayim, G. Ziya, *Kooperatifçilik*, Yetkin Yayınevi, Ankara, 2019.

Özdemir, G., *Kooperatifçilik*, Nobel Yayınevi, Ankara, 2021.

Serinikli, N., Kumkale, İ. (2012). Türkiye’deki Kooperatif Üst Örgütlerinin (Bölge Birliklerinin) Sorunları ve Çözüm Önerileri. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14(1), 269-290.

Turan, N. (2002). Kooperatif İşletmelerin Ekonomik ve Toplumsal Kalkınmayı Gerçekleştirmede Başarı Sağlamalarında Etkili Olan Faktörler ve Bu Faktörlerin Türk Kooperatif İşletmeciliği Açısından Ele Alınması, Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 4 (2), 83-102.

Weaver-Hightower, M.B., *How to Write Qualitative Research*, Routledge- Taylor & Francis Press, London & New York, 2019.

Yıldırım, P. D. (2020). Kırsal Kalkınmada Kadın Kooperatiflerinin Rolü: Ahatlı Kadın Kooperatifi Örneği. *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (11), 159-170.

Yin, R. K., *Qualitative Research from Start to Finish*, The Guilford Press, London & New York, 2011.

KIRSAL KALKINMADA VE KOOPERATİFLEŞMEDE BELEDİYELERİN ETKİNLİLİĞİ

Dr.Öğretim Üyesi Mustafa ÖZYÜCEL

Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, mustafaozyucel@isparta.edu.tr
ORCID: 0000-0002-5010-0603

Dr.Öğretim Üyesi Berna Turak KAPLAN

Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, bernaturak@isparta.edu.tr
ORCID: 0000-0001-6321-2981

Doç.Dr.Mehmet KAPLAN

Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, mehmetkaplan@isparta.edu.tr
ORCID: 0000-0002-1359-1028

ÖZET

Türkiye’de kırsal kalkınma faaliyetleri gün geçtikçe daha önemli hale gelmektedir. Türkiye’de yaşanan ekonomik sıkıntıların üstesinden gelebilmek için üretim potansiyelinin artırılması gerekmektedir. Bu nedenle Türkiye’nin her yerinde üretimin artışının sağlanması için ilgili sektörlerle çeşitli destekler verilmektedir. Sektörlere sağlanan desteklerle birlikte üretim artışı görülmeye başlanacaktır. Ortaya çıkan üretim artışı ülke ekonomisine belli bir katma değer kazandıracaktır. Bu aşamadan sonra diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de tüketicinin ihtiyacını ucuz bir şekilde karşılaması diğer hedef olarak karşımıza çıkacaktır. Üretimin artırılması ve tüketicinin nispeten daha ucuz mal tüketebilmesi için kooperatifler ön plana çıkmaktadır. Tarım ve Orman Bakanlığı ile Ticaret Bakanlığı’nın kooperatiflere sağlamış olduğu desteklerle üretim kooperatiflerinin kuruluş aşaması gerçekleştirirler. Kooperatiflerin kurulması kadar ekonomik ömürlerinin uzun olması gerekmektedir. Bu nedenle yerelde belediyeler kooperatiflere destek sağlarlar. Kooperatiflerin gün geçtikçe geçmişe göre daha başarılı hale gelmesi belediyelerin kooperatiflere sağlamış oldukları destekleri artırır hale getirir. Yapılan çalışmada Türkiye’de yerelde örnek teşkil edecek olan kooperatiflerin durumları ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kırsal Kalkınma, Kooperatif, Belediyecilik

EFFECTIVENESS OF MUNICIPALITIES IN RURAL DEVELOPMENT AND COOPERATIFICATION

ABSTRACT

Rural development activities in Turkey are becoming more important day by day. In order to overcome the economic difficulties experienced in Turkey, production potential must be increased. For this reason, various supports are given to relevant sectors to increase production all over Turkey. With the support provided to the sectors, an increase in

production will begin to be seen. The resulting production increase will bring a certain added value to the country's economy. After this stage, the other goal will be to meet the consumer's needs in a cheap way in Turkey, as in other countries. Cooperatives come to the fore to increase production and enable consumers to consume relatively cheaper goods. They carry out the establishment phase of production cooperatives with the support provided to cooperatives by the Ministry of Agriculture and Forestry and the Ministry of Commerce. Cooperatives must have a long economic life as long as they are established. For this reason, local municipalities provide support to cooperatives. As cooperatives become more successful day by day compared to the past, the support provided by municipalities to cooperatives increases. In the study, the situation of the cooperatives that will set an example locally in Turkey is discussed.

Key Words: Rural Development, Cooperative, Municipalism

1.GİRİŞ

Ekonomik büyüme ile ortaya çıkan kalkınma kavramı ülkeler açısından önemli bir ekonomik olgudur. Büyüme ile kalkınma sürecini ortak bir şekilde yürütülmesi ülkeleri gelişmişlik seviyesinde üst sıralara doğru yükseltmektedir. Ülke genelinde görülen kalkınma hamlelerini ele aldığımızda yerelden genele doğru bir hareket görebiliriz. Türkiye’de de ülke kalkınması sürecinde kırsal kalkınma hareketleri önemli bir yer tutmaktadır. Kırsal kalkınma ile birlikte ülkelerin genel sorunu olan istihdam sorununa çözüm arayışları bulunmaya çalışılmıştır. Türkiye’de kırsal kalkınmanın sağlanması tarafından kamu kurumları tarafından destekler sağlanmaktadır. Sağlanan desteklerle birlikte hem kırsal alanda üretim artışı sağlanmış olacak hem de bu bölgelerde işsizlik oranlarında düşme eğilimi görülecektir. Kamu sektörü tarafından Türkiye’de kırsal alanlara sağlanan desteklerden ilgili kişilerin haberinin yada bilgisinin olmamasından dolayı istenilen düzeyde yararlanma durumu ortaya çıkmamıştır. Üreticilerin desteklerden bilgi yetersizliği nedeniyle yararlanamaması durumunda yerel yönetimlerin aktif rol oynaması gerekmektedir. Yerel yönetimler üreticilerin bilgi eksikliğini gidermesi için belediyelerin proje ofislerini aktif kullanabilirler. Bu sayede üreticiler kendi üretim kapasitelerine göre hangi kurumdan nasıl fayda sağlayacaklarını tespit ederler. Yerel yönetimlerin bilgi paylaşımındaki bir diğer husus ise yerelde işsizlik sorunun çözümü için ortaya konulabilecek olan kooperatifleşme adıdır. Geçmişte Türkiye’de kötü yönetilmesi sonucunda insanlar kooperatifleşmeye olumsuz bir yaklaşımda bulunurlar. Belediyeler bu aşamada devreye girerek insanları bilinçlendirerek kooperatiflerin önemini vatandaşlara anlatması gerekmektedir. Yerelde vatandaş-belediye işbirliğinin en iyi örneklerinden biri haline gelebilecek olan kooperatifleşme adımları kırsal kalkınmasının sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Yapılan çalışmada kalkınma ve kırsal kalkınma kavramları ele alınmıştır. Sonraki bölümlerde ise kooperatifleşme hakkında bilgiler verilerek, Türkiye’de ki yerel yönetimlerin kooperatiflere sağlamış olduğu destekler ele alınmıştır.

2.KIRSAL KALKINMA

Ekonomik yada sosyal olarak ülke ortalamasının altına yerlere kırsal alan denilmektedir. Kırsal alanlarda ikamet eden insanlar geçimlerini genellikle tarım ve hayvancılıkla

sağlamaktadırlar. Bu yerlerin ekonomik ya da sosyal olarak gelişimlerini sağlamak için Türkiye’de kırsal kalkınma politikaları uygulamaya konulmuştur. Uygulamaya konulan politikaların uyulama araçları değişse de temel amaç kırsal kalkınmanın sağlanmasıdır. Yenigül (2017) yapmış olduğu çalışmada kırsal kalkınma politikalarının ortaya çıkma nedenlerini şu şekilde belirtmiştir;

Tarımsal faaliyetler dışında kırsal alanların ekonomik olarak rekabet etme gücünün artırılmasını sağlamak

Kırsal alanda tarım dışında hizmet ve turizm alanlarının çeşitliliğin artırılmasını sağlamak

Yatırımcının dikkatini çekmeyen kırsal alanların ekonomik olarak daha cazip hale getirilip, teşviklerden daha çok yararlanılmasını sağlamak

Kırsal alanlarda tüm paydaşlar arasında etkileşimin sağlanmasının gerekliliği sonucunda kırsal kalkınma faaliyetleri ortaya çıkmıştır (Akt, Yenigül,2017:3).

Toplumsal yapının gelişmesi ile birlikte toplumsal politikalarda zamana bağlı olarak değişimler görülmektedir. Ellis&Biggs (2001) yapmış oldukları çalışmada kırsal kalkınma faaliyetlerini 1950 yılından itibaren uğramış olduğu değişikliği göstermişlerdir.

1950’ler → Çift ekonomi modeli, toplumsal kalkınma

1960’lar → Dönüşüm yaklaşımı, Yeşil Devrim başlangıcı

1970’ler → Büyüme ile yeniden bölüşüm, Yeşil devrimin devamı, Kırsal büyüme bağlantıları

1980’ler → Yapısal uyum, Hızlı kırsal değerlendirme, Yoksulluğun azaltılması

1990’lar → Mikro krediler, Katılımcı kırsal değerlendirmeler, Paydaşlar Analizi

2000’ler → Sürdürülebilir geçim kaynakları, İyi ve yerinden yönetim, Yoksulluğun ortadan kaldırılması (Ellis&Biggs,2001:439).

Zamana bağlı olarak kırsal kalkınma faaliyetleri değişime uğrasa da insanlar belli bir zaman sonra buldukları yerlerden başka yerlere doğru göç etmeye ihtiyaç duyarlar. İnsanların buldukları yerden göç etmesinde en önemli unsur ekonomik unsurlardır. Zamanla birlikte gelişen çağda insan ihtiyaçlarının sürekli artması ve zaman bağlı olarak değişmesi nedeniyle insanların tüketim kalemlerinde birtakım değişimler olmaktadır. Bu durumdan dolayı insanlar ülke içine ya da dışına göç faaliyetlerini gerçekleştirmektedirler. Ülke içinde dengesiz nüfus dağılımına neden olan göç faaliyetlerinin önüne geçilebilmesi için kırsal kalkınma çalışmaları yapılmaktadır. Kırsal kalkınma faaliyetleri ile birlikte insanların doğdukları yerden göç etmemeleri ya da tersine göçün sağlanması için insanlara destekler verilmektedir. Türkiye’de birçok kamu kurumu tarafından kırsal kalkınmaya yönelik destekler verilmektedir. Destek veren kurumlardan biri de Tarım ve Orman Bakanlığı’dır.

Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından kırsal kalkınma destekleri ile birlikte Türkiye’de kadınlara ve gençlere yönelik destekler verilmektedir. Verilen desteklerle birlikte hem kadınların ve gençlerin üretime katkısı sağlanmış olacak hem de kırsal kalkınmanın önü açılacaktır. Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından kadınlara ve gençlere projelere bağlı olmak

üzere 2021 yılında %50 hibe destekleri sağlanmaktadır. 2021 yılında verilen %50'lik destek kalemlerinin bazıları aşağıdaki hususlardan oluşmaktadır.

Bitkisel ürünlerin işlenmesi ve paketlenmesine yönelik faaliyetler

Hayvansal ürünlerin işlenmesine ve paketlenmesine yönelik faaliyetler

Çiftlik faaliyetleri kapsamında yapılan işler

Kırsal turizm faaliyetleri

Su ürünlerinin işlenmesi ve paketlenmesine yönelik faaliyetler (Türkiye Belediyeler Birliği,2001:6).

Ticaret Bakanlığı tarafından kooperatiflere destekler verilmektedir. Bakanlı tarafından verilen destekler kooperatiflerin faaliyet alanlarına göre değişiklik göstermektedir. Destek oranları kooperatiflerin bulunduğu bölgelere göre değişiklik %50 ile %100 arasında değişiklik göstermektedir. Ticaret Bakanlığı tarafından uygulamaya geçirilen Koop-Des programının amaçları şunlardır;

“Üretime ya da istihdama katkı sağlayacak olan projelerin desteklenmesi”

“Kooperatifçilik faaliyetlerinde verimliliğin ve etkinliliğin artırılmasını sağlamak”

“Yeni üretim teknolojilerinin uygulamaya konulması”

“Bireysel olarak yapılan tasarrufların kooperatifler aracılığıyla ekonomiye kazandırılmasını sağlamak” (Ticaret Bakanlığı,8-13).

Kırsal bölgelerde yaşayan kişilerin kırsal kalkınma desteklerinden yararlanamadığı görülmektedir. Bu durum kırsal bölgede yaşayan kişilerin mevcut desteklerden çoğu kez haberdar olmamasından kaynaklanmaktadır. Bu çerçevede yerel yönetimlerin halkı bilinçlendirip projeler hakkında bilgi vermesi gerekmektedir. Yerel yönetimlerin üreticilere proje konusunda yapacağı her bir destek üretimde katma değer artışına neden olacaktır.

3. KOOPERATİFLEŞME

Kooperatifler piyasa ekonomisi içinde yer alan ekonomik kuruluşlardır. Kooperatifler piyasa mekanizmasında üreticilerin pazar sorununun çözümü için kurulmuş olan kuruluşlardır. Kooperatifler büyük firmaların piyasada başarılı olamadıkları alanlarda yer tutarak piyasada meydana gelen açığın kapanmasına yardımcı olurlar. Kuruluş çerçevesi olarak bakıldığında düşük ve orta gelirli insanlar tarafından oluşturulan kooperatifler gelir dağılımının adil dağılmasına yardımcı olan bir unsurdur (Erdoğan,2020:28-29).

Belediyelerin toplumsal katkı bakımından kooperatiflerle işbirliği yaparken bazı hususları göz önünde bulundururlar. Şener (2019) yapmış olduğu çalışmada bu hususları şu şekilde belirtmiştir;

Toplumsal Talep: Kooperatifler kuruluş aşamasında toplumun temel ihtiyaçları doğrultusunda hareket edilmelidir. Toplum tarafından belirlenen talebe göre kooperatiflerin kuruluş aşaması yön bulmalıdır.

Elverişli Ortam: Bireyler ekonomik yaşamda kendi faydalarını en üst seviyeye çıkarmak isterler. Bu nedenle ekonomik bir kuruluş olan kooperatiflerin kurulmasında bireyler objektif

bir şekilde tutum sergilemede zorluk çekerler. Bu nedenden dolayı kooperatiflerin kuruluş aşamasında belediyeler aktif rol alarak, sonraki aşamalarda kendilerini geri planda tutmaları gerekmektedir.

Yerel Yönetimle İşbirliği: Kooperatifler kurulmadan önce belediyelerin kooperatiflere hangi şekilde hangi yöntemle destek sağlayacağı önceden belirlenmelidir.

Siyasi Patronaj: Herkese açık bir şekilde ekonomik faaliyetini yürüten kooperatifler belediyeler tarafından denetlenemezler. Belediyeler tarafından öncülük yapılarak kurulan kooperatiflerin toplum tarafından belediyelere bağlı olduğu algısı vardır. Bu nedenle kooperatif üyesi olmayan belediyelerin kooperatifleri denetleme yetkisi bulunmamaktadır.

Toplumsal Görev ve Sorumluluk: Belediyeler mevcut kooperatiflerle işbirliği yapmalıdır. Yerelde destek bulamayan kooperatiflerin ekonomik ömrü pek uzun olamamaktadır.

Belediyelerin Kooperatif Üzerinden Kaynak Yaratamaması: Belediyeler kooperatif üzerinden doğrudan kaynak sağlayamazlar. Kooperatiflerin belediyelere kaynak sağlama durumu iki durumda olmaktadır. Bunlardan ilki risturn ve kar payı yoluyla ikincisi ise kooperatiflerin belediyelere bağış yardımı yapması şeklindedir.

Uzun dönemli Kooperatif Yatırımı: Kooperatiflere belediyeler tarafından yapılan yatırımlar kısa dönemde boşa harcanan emek olarak düşünülmektedir. Uzun dönemli perspektifte ele alındığında yerelde istihdamın artırılması dahil birçok ekonomik sorunun çözümüne yardımcı olacak bir ekonomik kuruluşur (Şener,2019).

4. TÜRKİYE'DE BELEDİYELERİN KOOPERATİFLERE OLAN DESTEĞİ

Ankara Büyükşehir Belediyesi kooperatifleşme çalışmaları kapsamında “Başkent Market”, “Ortak Dijital Ağ Aracılığı ile Kadın Kooperatiflerinin Desteklenmesi” ve “Kooperatif Kuluçka Alanı” gibi faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu kuruluşların kurulma amaçları şu şekildedir;

Başkent Market: mevcut üretim kooperatifleri gibi kadın kooperatiflerinin 'de temel sorunu olan pazarlama sorunun çözümü için kurulmuştur. Bu sayede kadın kooperatiflerinin ürettikleri ürünleri satamama durumu ortadan kalkacaktır.

Ortak Dijital Ağ Aracılığı ile Kadın Kooperatiflerinin Desteklenmesi: Ortak ağ sistemi ile kadın kooperatiflerinin hibe ve çağrı programlarından haberdar olması ve bu desteklerden azami şekilde yararlanması amaçlanmaktadır.

Kooperatif Kuluçka Alanı: Bu faaliyetle Ankara Büyükşehir Belediyesi yeni kurulacak olan kadın kooperatiflerine öncelik etmeyi ve mevcut kurulmuş olan kadın kooperatiflerine ise danışmanlık hizmeti vermeyi planlamaktadır (www.ankara.bel.tr).

Ankara büyükşehir belediyesi tarafından kadın kooperatiflerinin desteklenmesi bakımından 2019 yılında çalıştay yapılmış ve yapılan çalıştay sonucunda ortaya çıkan önermeler aşağıdaki şekilde sıralanmıştır;

Ankara'da kadın kooperatiflerinin tek merkezde toplanması
Halk ekmeğın kadın kooperatiflerini kapsaması

Kooperatiflere ve kadın kooperatiflerine proje yazma konusunda destek verilmesi
Kadın kooperatiflerinin gerekli altyapı sorunlarının çözülmesi
Kooperatiflere Pazar desteğinin sağlanması
ABB web sayfasında kadın kooperatiflerine ilişkin link oluşturulması (Yılmaz,2019:12).
İstanbul Büyükşehir Belediyesinin kooperatiflere sağlamış olduğu destekler şu şekildedir;

Kooperatif pazarlarının kurularak üreticilerin aracı olmadan ürünleri satma olağanının sağlanması

Kooperatiflere modern seraların kazandırılması

Kooperatiflere makine desteğinin sağlanması

E-ticaret platformunun oluşturularak kooperatiflerin ürünlerini pazarlamasına yardımcı olunması (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 11-47).

Bursa Büyükşehir Belediyesinin kooperatiflere sağlamış olduğu destekler şu şekildedir;

Bursa büyükşehir Belediyesi kadın kooperatiflerine ürünlerin kurutulmasından dolayı ortaya çıkan kaybı en aza indirmek için ürün kurutma makineleri tahsis etmiştir

İhtiyacı olan kooperatiflere ve üreticilere çeşitli makine ve ekipman desteği sağlamıştır (<https://www.bursa.bel.tr/>).

Öğrencilerin eğitim hayatında karşılaçağı maddi olumsuzlukların giderilmesi ve öğrencilerin rahat bir eğitim hayatı sürdürebilmesi için Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından Burskoop kurulmuştur (<https://www.burskoop.com/>).

Konya Büyükşehir Belediyesinin kooperatiflere sağlamış olduğu destekler şu şekildedir;

Kooperatiflerin kurulması için yer tahsisinin yapılması (<https://sepet.konya.bel.tr/>).

Halkapınar İlçesi S.S.Zanapa Tarımsal Kalkınma Kooperatifi'nin IPARD programı kapsamında yapmış olduğu 2092000 TL'lik projenin 1200000TL'lik kısmı proje ortağı Konya büyükşehir belediyesi tarafından sağlanmaktadır. KOMEK Mesleki Eğitim ve Sanat Kooperatifi e-satış yoluyla satış yapılmıştır. il genelinde 130650 adet talep karşılanmıştır. Makine alım destekleri gerçekleştirilmiştir (<http://www.sp.gov.tr/>).

Muğla Büyükşehir Belediyesinin kooperatiflere sağlamış olduğu destekler şu şekildedir;

Tarım ve ticaret bakanlığına bağlı olan kooperatifler tek çatı altında toplanmıştır.

Kooperatiflere ar-ge desteğinin sağlanması

Kooperatiflere eğitim danışmanlığı yapılması

Kooperatiflerin ürünlerini üretiminde ve pazarlamasında destek sağlanacak (<https://www.mugla.bel.tr/>).

SONUÇ

Kırsal bölgeler yerleşim yerleri bakımından dezavantajlı bir konumda bulunurlar. Bu konumlarından dolayı birçok altyapı ve üst yapı sorunları ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Yaşadıkları olumsuzluklara bağlı olarak kırsal bölgelerde zamanla nüfus miktarlarında azalmalar görülmektedir. Karşılaşılan bu sorunun üstesinden gelebilmek için kırsal kalkınma çalışmaları önemli bir yer tutmaktadır. Kırsal kalkınma çalışmaları ile birlikte Türkiye'de kırsal bölgelerin temel sorunlarından biri olan işsizliğin giderilmesi amaçlanmaktadır. Kırsal

kalkınma politikaları kapsamında çalışmada belirtildiği gibi Ticaret bakanlığı ve Tarım ve Orman bakanlığı üreticilere destekler vermektedir. Verilen desteklerle birlikte üreticilerin üretim süreçlerine katılımları hedeflenmektedir. İlgili bakanlıkların kırsal kalkınma kapsamında sağlamış olduğu destekler ne kadar önemli ise yerel yönetimlerde kırsal kalkınma açısından bir o kadar önemlidir. Kırsal bölgelerde yer alan belediyeler halkın istihdam sorununa çözüm bulması için bir takım desteklemelerde bulunurlar. Belediyelerin kırsal kalkınma politikalarında kooperatifleri aktif bir şekilde kullanması yerelde işsizlik sorunun çözümü için bir fırsat imkânı oluşturacaktır. Yapılan çalışmada beş tane Büyükşehir Belediyesinin (Ankara, İstanbul, Muğla, Bursa ve Konya) kooperatiflere sağlamış oldukları destekler ele alınmıştır. Sağlanan bu destekler neticesinde üreticiler üretime teşvik edilerek ülkeye katma değer sağlama durumu ortaya çıkmıştır. Belediyeler kooperatiflere sağlamış olduğu üretimsel destekten sonra tüm kooperatifler de görülen pazarlama sorunun üstesinden gelebilmek için gerekli internet tabanlı satış uygulamalarını hayata geçirmişlerdir. Yapılan bu uygulamayla üreticilerin ürünlerini satamama durumu ortadan kalkmaktadır. Böylece yerelde bakanlık, belediye ve halkın bir araya gelmesiyle birlikte hedeflenen üretim artışı sağlanmış olmaktadır.

Türkiye’de kırsal kalkınmanın etkili bir şekilde yürütülmesinde önemli bir yere sahip olan kooperatifler göz ardı edilmemelidir. Üretimin lokomotifi olarak düşünülmelidir. Kooperatifler sayesinde yerelden genele doğru tüketiciler tüketimlerini daha fiyat üzerinden gerçekleştirmiş olacaklar. Bu durum zamanla su damlası gibi ülke geneline yayılarak Türkiye’de enflasyonun düşmesine neden olacak bir unsur haline gelecektir. Unutmamak gerekir ki yerelde üretimin artışının temel anahtarı kooperatiflerdir.

KAYNAKÇA

Ellis, F. and Biggs, S. (2001). Evolving Themes in Rural Development 1950s-2000s. Overseas Development Institute, Oxford, Development Policy Review, 19, 437-448. <http://dx.doi.org/10.1111/1467-7679.00143>.

Erdoğan, N., *Tarım Ekonomisi & Finansmanı*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2020.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi,
https://tarim.ibt.istanbul/img/1683111102022__2147485614b.pdf

Şener, Ş. B. (2019), <https://sosyalekonomi.org/ben-sana-mecburum-bilemezsin-turkiyede-yerel-yonetimler-ve-kooperatifler/>

Ticaret Bakanlığı,
<https://ticaret.gov.tr/data/5f07058413b87611d894d0c3/50%20SORUDA%20KOOPDES%20K%C4%B0TAP.pdf>

Türkiye Belediyeler Birliği

https://www.tbb.gov.tr/online/dergiler/2021_ocak_subat/index.html#p=1

Yenigül, S. B. (2017). Kırsal Kalkınma Politikalarında Yeni Yaklaşımlar ve Bu Yaklaşımların Türkiye'nin Kırsal Kalkınma Politikalarına Etkisi, Planlama Dergisi, 27 (1), 16-25.

Yılmaz, Ş. (2019), Ankara Büyükşehir Belediyesi Kadın Kooperatifleri Çalıştayı, Ankara.

<https://www.ankara.bel.tr/kadin-calismalari/kooperatif-destekleri>

<https://www.burskoop.com/sayfa/kurumsal-6/>

<https://www.bursa.bel.tr/haber/geleneksel-uretime-teknolojik-destek-31596>

<https://www.bursa.bel.tr/haber/tarimda-buyuksehir-destegi-suruyor-31627>

<https://www.mugla.bel.tr/haber/buyuksehir-mugladaki-kooperatifleri-tek-cati-altinda-topladi>

https://sepet.konya.bel.tr/kbb/kbb/ilceilce_hizmet_ve_yatirimlar/guneysinir.pdf

http://www.sp.gov.tr/upload/xSPRapor/files/kSTCa+Konya_Buyuksehir_Belediyesi_2021FaaliyetRaporu.pdf

BİR DİJİTAL PAZARLAMA STRATEJİSİ OLARAK KÜYERELLEŞTİRME: SEÇİLMİŞ NETFLİX ÖRNEKLERİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Abdulkadir KURTULAN

Selçuk Üniversitesi,

akurtulan7@gmail.com 0000-0002-8041-6334

ÖZET

Küyerelleşme; küresel olan ürün, değer veya işletmenin değerlerinin yerel kültürlerle uygun olarak özelleştirilmesidir. Pittsburgh Üniversitesi sosyoloji profesörü Roland Robertson, Japon toplumunda oldukça değişim gösteren “Küyerelleştirme” kavramını Batı dünyasının sosyal bilimler literatürüyle tanıştırmıştır. Japon dilinde bu kavram, pazarlama uzmanlarının Japonya’ya özgü ürünlerin yerelleştirilmesini (yerel ihtiyaç ve zevklere uyumlu) ancak erişim ve uygulamada küresel olmaları anlayışının sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

“Küre-yerel” ve “Küyerelleştirme” küresel ve yereli harmanlayan bir süreci ifade eder. Bu çalışmanın amacı, çevrimiçi içerik üretme platformu Netflix’in tutundurma stratejilerinde kullanmış olduğu küyerelleştirme çalışmalarından birkaçını incelemektir. Bu amaçla gerçekleştirilen çalışmanın alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Küyerelleştirme, Glokalleştirme, Dijital Pazarlama.

SİBER MOBBİNGİN İŞ ÖRGÜTLERİ BOYUTU

Dr. Öğr. Melek Sermin EFEOĞLU

Selçuk Üniversitesi, SBE., İşletme Anabilim Dalı

melek.efeglu@lisansustu.selcuk.edu.tr | <https://orcid.org/0000-0002-7277-7260>

Prof. Dr. Adnan ÇELİK

Selçuk Üniversitesi, İİBF., İşletme Bölümü

adnancelik@selcuk.edu.tr

| <https://orcid.org/0000-0002-8538-9937>

ÖZET

Mobbing, iş yaşamında sosyal etkileşim sonucu ortaya çıkar. Birilerini hedef alan bilinçli ve sistematik saldırgan eylemler ile doğar. Bunlar sözlü ve/veya fiziki olabilir. Mağdur üzerinde psikolojik zedelenmelere yol açabilir. Örgütten ayrılma bile gündeme gelebilir. Günümüzde, bilişim ve iletişim teknolojilerinin bilinçli ve sistemli olarak kötü niyetli kullanımları gündemdedir. Bu tarz psikolojik şiddet türleri, siber mobbingi doğurmaktadır. Siber mobbing, sonuçları bakımından klasik mobbing ile benzeşmektedir. Ancak etki süresi, gücü ve genele hızla yayılabilme potansiyeli açısından ayrılmaktadır. Ayrıca, işyerinde gerçekleşme zorunluluğu da yoktur. Yani zaman ve mekândan bağımsızdır. Saldırgan, örgüt personeli olabileceği gibi, bilinmeyen (anonim) bir kimse de olabilir. Siber mobbing, iş yaşamında son zamanlarda beliren en zararlı olgulardan birisi olarak değerlendirilmektedir. Buna uğrayan birisi, işine odaklanma güçlüğü çekebilir. Etkin ve verimli çalışması da zor olabilir.

Kurumlar, sosyo-ekonomik yaşamın yapı taşlarıdır. Topluma anlam ve istikrar kazandırmayı hedefleyen kurallı sistemleri barındırırlar. Düzenin sağlanmasına ve sürdürülmesine de yardımcı olurlar. İş örgütleri, kamu yönetimleri, sivil toplum kuruluşları ve gönüllü organizasyonlar birer kurumdur. Bunların her birinin, çeşitli amaçları olabilir. Bunlardan iş örgütleri, sosyo-ekonomik yönlüdürler. İnsan yaşamının devamını kolaylaştıran faaliyetleri hedeflerler. Sınırlı kaynaklar ile sınırsız ihtiyaçları gidermeye çalışırlar. Doğal olarak, kârlılıklarını artırmayı, rekabet avantajı elde etmeyi ve sürdürülebilir olmayı arzu ederler.

Bu çalışma, siber mobbingin iş örgütleri boyutuna yönelik olarak hazırlanmıştır. Çalışmada, öncelikle siber mobbing kavramının ve etkilerinin anlaşılması hedeflenmiştir. Sonra literatür ve popüler kaynaklardan edinilen bilgiler yardımıyla iş örgütleri özelinde değerlendirmeler

yapılmıştır. Bu sorun ile mücadele etmede izlenecek yol ve yöntemlerin sistematik olarak sunulması anlamlı görülmüştür. Böylece, alan yazınına kayda değer bilgiler üretileceğine inanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dijitalleşme, Mobbing, İş Örgütleri, Siber Mobbing.

BUSINESS DIMENSION OF CYBER MOBBING

ABSTRACT

Mobbing emerges as a result of social interactions in the workplace, stemming from deliberate and systematic aggressive actions targeting individuals, which can manifest in verbal and/or physical forms, potentially leading to psychological harm for the victim. Even contemplating departure from the organization may become a possibility. Presently, deliberate and systematic misuse of information and communication technologies is at the forefront of attention. Such forms of psychological violence give rise to cyberbullying. In terms of its consequences, cyberbullying bears resemblance to traditional mobbing, yet it distinguishes itself in terms of its duration, intensity, and its potential to rapidly spread on a broader scale. Furthermore, it does not require a physical presence in the workplace, as it is independent of time and place. The aggressor may be an organizational member or an unknown (anonymous) individual. Cyberbullying is considered one of the most detrimental phenomena that have recently emerged in the realm of the workplace. A person subjected to cyberbullying may experience difficulty concentrating on their work and may find it challenging to work effectively and efficiently.

Institutions are the building blocks of socio-economic life, harboring structured systems that aim to provide meaning and stability to society. They contribute to the establishment and sustainability of order. Business organizations, public administrations, non-governmental organizations, and volunteer organizations are all forms of institutions. Each of these institutions may have various objectives, with business organizations typically being oriented towards socio-economic purposes, aiming to facilitate activities that support human life's continuity, endeavoring to meet unlimited needs with limited resources. Naturally, they aspire to increase profitability, gain a competitive advantage, and maintain sustainability.

This study is primarily focused on the dimension of cyberbullying within business organizations. The objective of the study is to comprehend the concept of cyberbullying and

its effects. Subsequently, evaluations specific to business organizations are made by drawing upon information obtained from both academic literature and popular sources. It is deemed meaningful to systematically present the path and methods to combat this issue. In doing so, it is believed that significant contributions will be made to the academic literature in this field.

Keywords: Digitization, Mobbing, Business Organizations, Cyberbullying.

EKONOMİK KRİZ DÖNEMLERİNDE ULUSLARARASI LAŞMA STRATEJİLERİNİN FİRMALARIN REKABETÇİLİK GÜÇLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: İSTANBUL TEKSTİL SEKTÖRÜNDE BİR ARAŞTIRMA

Dr. Öğr. Üyesi, Ayaz Yusuf Altın

Iğdır Üniversitesi, İşletme Bölümü

ORCID: 0000-0001-5237-2939

ÖZET

Yerel piyasalardaki durgunluk firmaların iş yapmalarını zorlaştırmakta ve istihdam olanaklarını kısıtlamaktadır. Ekonomik koşullar kötüleştiğinde birçok firma iflas etmemek için uluslararasılaşma yoluna gitmişlerdir. Özellikle karlılık açısından firmalar ekonomik durgunluk dönemlerinde yerel piyasada hızlı bir ivme yakalayamamaktadır. Teknolojik değişimler nedeniyle sürekli değişen çevreye ayak uydurabilmek, büyüme sağlayabilmek, farklı pazarlara girebilmek ve yerel piyasalarda agresif stratejiler uygulayan şirketler ile rekabet edebilmek için uluslararasılaşma artık zorunlu hale gelmiştir. Firmalar rekabet edebilmek için saygınlık kazanmak ve kalitelerini arttırmak zorundadırlar. Uluslararasılaşma piyasalarda prestij ve güvenilirlik kazanmak için en iyi yollardan biridir. Firmalar yerel piyasalardaki saygınlıklarını koruyabilmek için kalitelerini geliştirmek zorundadırlar. Bu çalışmada ekonomik krizler, pandemi ve savaşlardan dolayı kötü giden ekonomik koşullar nedeniyle firmaların izledikleri uluslararasılaşma stratejilerinin firmaların rekabetçilik güçleri üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Çalışma nitel bir araştırma dizaynına sahiptir. Araştırmanın verileri İstanbul'da tekstil sektöründe yer alan orta ve büyük ölçekteki 20 işletmeden yüz yüze görüşülerek derinlemesine mülakat yöntemi ile toplanmıştır. Veriler 15 Eylül- 15 Ekim 2023 tarihleri arasında toplanmıştır. Sonuç olarak firmaların uluslararasılaştıktan sonra firmaların saygınlıklarının büyük ölçüde arttığı için rekabet güçlerinin de arttığı görülmektedir. Uluslararasılaşmanın firmaların hayatta kalmalarını sağladığı gibi kısa süre içinde firmalara ortalama %70 oranında da bir karlılık artışı da sağladığı gözlemlenmiştir. Uluslararasılaşma karlı olduğu kadar eğer iş yapılması planlanan ülkedeki kültürel özellikler, yasal koşullar ve ticaret olanakları araştırılmadan gerçekleştirilirse firmaların rekabetçilik güçlerini zayıflattığı görülmektedir. Firmalar teknolojinin de etkisiyle fuarlara katılma, müşterilere mail atma, telefonla iletişim kurma veya iş seyahatleri gibi eski uyguladıkları bilgi edinme yöntemlerini değiştirmeye başlamışlardır. Firmalar artık yatırım danışmanlıklarından, lojistik ağlarından, rakiplerinden ve kurdukları iş ağlarından ve internet ortamlarından elde ettikleri bilgileri analiz ederek uluslararasılaşma stratejilerini şekillendirmektedirler. Medyanın, iş ve sosyal ağlar firmalara üstün bir rekabet gücü sağlayabilecek nitelikte olduğu görülmektedir. Dış çevredeki değişimleri analiz edebilmek ve rekabetçilik güçlerini arttırabilmek için firmaların insan kaynaklarını eğitim verme yoluna gittikleri görülmektedir. Firmalar ayrıca firma maliyetlerini düşürmek ve ölçek ekonomisi yaratabilmek için lisans anlaşmaları, ortaklıklar kurma ve konsorsiyumlarda yer alma yoluyla rekabetçilik güçlerini geliştirmeye çalışmaktadır. KOBİ'ler bazen aracı, bazen de toptancı ya

da çok uluslu bir şirketin şubesi olarak ihracat yaparak uluslararasılaşabilmektedirler. Bu anlamda sektörde de mal ve hizmet ihracatının sağlanmasında önemli bir tedarikçi rolü de üstlendikleri görülmektedir. İşin çapı büyüdükçe uluslararasılaşmanın ölçüsü de büyümektedir. Bu yolla KOBİ'ler de rekabetçilik güçlerini arttırabilmektedirler.

Anahtar Kelimeler: rekabetçilik gücü, uluslararasılaşma stratejileri, teknoloji, ekonomik kriz

İŞ HAYATINDA MOBİNG VE İNTİHAR

Doç. Dr. Emine Vasfiye KORKMAZ
İskenderun Teknik Üniversitesi
İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi
Lojistik Yönetimi Bölümü
emine.korkmaz@iste.edu.tr
Orcid No: 0000-0001-7202-6849

ÖZET

Kariyer süreçlerinde bireylerin, günlük hayatlarında karşılaştıkları zorluklara dayanma durumları farklılaşmaktadır. Bazı bireylerin çalışma koşullarında ortaya çıkan zorluklarla mücadele etme gücü yüksek iken, bazılarının güçlüklerle dayanma durumu daha düşük olabilmektedir. İş hayatında karşılaşılan sorunlardan biri de mobbingdir ve mobbinge her bireyin verdiği tepki farklılaşabilmektedir. Astlar ve üstler arasındaki psikolojik savaşı ifade eden mobbing, günümüz iş hayatının intihara kadar sonuçları olan, en önemli sorunlarından biridir. Bu çalışmada, iş hayatında yaşanan sorunlar nedeniyle çalışanların intihar etmesine neden olan faktörler, konuya ilişkin çalışmalar ve istatistikler kapsamında doküman analizi ile ele alınacaktır, neden sonuçları ile değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Mobbing, intihar, kariyer

ABSTRACT

During the career processes, the situations of individuals' to withstand the difficulties they face in their daily lives are becoming different. While the strength of some individuals to struggle with the difficulties arising in working conditions is high, the ability of some individuals to withstand difficulties may be lower. One of the problems encountered in business life is mobbing, and the reaction of each individual to mobbing can vary. Mobbing, which refers to the psychological warfare between subordinates and superiors, is one of the most important problems of today's business life, which has consequences up to suicide. In this study, the factors that cause employees to commit suicide due to problems experienced in business life will be discussed by document analysis within the scope of related studies and statistics, and the cause will be evaluated by its results.

Keywords: Mobbing, suicide, career

Mobbing ve İntihar

İngilizce “örgütsel baskı” olarak da ifade edilen mobbing kavramı ilk defa 1960’lı yıllarda literatüre kazandırılmış, sonrasında endüstri psikoloğu olan Leymann iş hayatında mobbing kavramına değinerek, 45 çeşit mobbing davranışını aşağıdaki gibi beş başlıkta toplamıştır (Sosysal, 2015);

Grup; Kendini ispat etmek ve iletişim kurma potansiyelini ortadan kaldırmak:

Yöneticisi tarafından çalışanın kariyer gelişimine ilişkin fırsatların önü kesilir, sözü çok sık bölünür, bağırma, azarlama ve iş yapma şeklinin devamlı eleştirilmesi

Grup: Sosyal ortama saldırı: İş yerinde çalışan diğer personellerin mobbing uygulanan personelle iletişim kurması engellenir.

Grup: Çalışanın itibarına saldırı: Diğer personellerle mobbing uygulanan personelin arkasından aslı olmayan iftira ve aşağılayıcı sözlerin söylenmesi.

Grup: Çalışanın hayat kalitesi ve kariyer sürecine saldırı: İş hayatında sürekli gereksiz ve değişen iş durumlarının varlığı.

Grup: Çalışanın sağlığınaya yönelik saldırı: Fiziki yönden kişiyi zorlayacak ağır işlerin mobbing uygulanan çalışana verilmesi.

ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü) tarafından yapılan mobbing tanımına bakıldığında, “zalimce, kötü niyetli ve aşağılayıcı girişimler yoluyla bir bireye veya bir gruba zarar vermeyi amaçlayan saldırgan davranışlar “olarak ifade edilmiştir (Cin ve Günbey, 2021: 151). 2004-2007 senesinde Fransa’da faaliyetlerini yürüten Chinon nükleer enerji üretimi fabrikasında dört iş gören, 2008 senesinde Malhouse’da faaliyet gösteren Peugeot fabrikasındaki beş iş gören ve 2013 senesinde yine Fransa’da faaliyette bulunan Renault markası çatısı altında çalışan üç iş gören mobbing nedeniyle hayatlarına son vermişlerdir. Bu yaşanan durumlar artan işyeri intiharları nedeniyle devleti, sağlıkçıları, uzmanları, araştırmacıları, sendikaları ve çeşitli sivil toplum kuruluşlarının bu vakaların takip edilerek kontrol altına alınmasına ilişkin harekete geçmesine neden olmuştur (Tekin Epik, 2020: 179). World Health Organization (WHO); Dünya Sağlık Örgütüne göre; intihar, geniş kapsamlı sosyal, duygusal ve ekonomik sonuçları olan önemli bir halk sağlığı sorunu olmuştur. Avustralya’da Ulusal İntiharı Önleme Stratejisinin geliştirilmesine katkı sağlayacak Ulusal İntiharı Önleme Kurulu mevcuttur. Bu kurul, intihar vakaları üzerine çalışmalara rehberlik edecek deneyim, değerlendirme, pratik hizmet ve sistem bilgisinin genişletilmesini amaçlamaktadır. Avustralya’nın kendine zarar verme ve intihar oranlarına azaltacak intiharı önleme yaklaşımları, işgücü kapasitesinin belirlenmesi, intihara ilişkin verilerin toplanması, paylaşılması, değerlendirilmesi, intiharı önlemek için gerekli yargı yetkisinin alınması ve federal yönetim ve / veya yasal değişikliklerin yapılması, politika ve yaklaşımların geliştirilmesi ve Avustralya genelinde etkili ve stratejik intihar önlemlerinin alınması için hükümet, özel sektör ve topluluklarla ortaklıkları arttırmayı hedeflemektedir (National Suicide Prevention Strategy, 2023).

Avrupa ülkeleri ile kıyaslandığında Türkiye literatürüne biraz daha geç giren mobbing kavramı, kurumlar açısından hem bir sosyal tehdit, hem de önemli bir problem olarak günümüzde çok sık karşımıza çıkmaktadır (Akbaş ve Karcıoğlu, 2010). Günümüzde ise mobbing sonu intihara giden sonuçlara ulaşmıştır. Mobbing ve intihar kelimelerinin yan yana olduğu haberler her geçen gün artmaktadır. Bu nedenle iki konu üzerine yapılacak çalışmalar her geçen gün önem kazanmıştır. Türkiye’de de işletme içinde astlar ve üstler arasındaki mobbing, ticari başarısızlık ve geçim zorluğu gibi durumlar sonucu yaşanan itibar kaybının yarattığı baskı duygusuyla, intihar eğilimine yönelen kişilerin sayısının arttığı gözlemlenmektedir. TÜİK tarafından hazırlanan, girişimcilerin ticari başarısızlık nedeniyle intihar dağılımlarına ilişkin verilerinin yer aldığı Çizelge 1.’e bakıldığında; 2018 yılında 6 kişi, 2019 yılında 7 kişi, 2020 yılında 7 kişi, 2021 yılında 5 kişi ve yine 2022 yılında 5 kişi ticari başarısızlık nedeniyle hayatına son vermiştir. Ticari başarısızlık nedeniyle intihar edenlerin 29’u, 25-64 yaş arası erkek girişimcilerden, 1’i 35-39 yaş arası kadın girişimciden oluşmaktadır.

Çizelge 1. Türkiye’de Yıllar İtibari ile Yaş ve Cinsiyete Göre Ticari Başarısızlık Nedenli İntihar Rakamları

		2022	2021	2020	2019	2018	Toplam
25-29 yaş	Erkek	-	-	-	-	1	1
	Kadın	-	-	-	-	-	-
30-34 yaş	Erkek	1	1	1	1	1	5
	Kadın	-	-	-	-	-	-
35-39 yaş	Erkek	-	2	3	1	2	8
	Kadın	1	-	-	-	-	1
40-44 yaş	Erkek	1	1	1	1	-	4
	Kadın	-	-	-	-	-	-
45-49 yaş	Erkek	-	-	-	3	1	4
	Kadın	-	-	-	-	-	-
50-54 yaş	Erkek	-	1	1	-	-	2
	Kadın	-	-	-	-	-	-
55-59 yaş	Erkek	2	-	-	1	1	4
	Kadın	-	-	-	-	-	-
60-64 yaş	Erkek	-	-	1	-	-	1
	Kadın	-	-	-	-	-	-
65-69 yaş	Erkek	-	-	-	-	-	-
	Kadın	-	-	-	-	-	-
70-74 yaş	Erkek	-	-	-	-	-	-
	Kadın	-	-	-	-	-	-
75 yaş +	Erkek	-	-	-	-	-	-
	Kadın	-	-	-	-	-	-
Toplam	Erkek	4	5	7	7	6	29

	Kadın	1	-	-	-	-	1
	Toplam	5	5	7	7	6	30

Kaynak, TÜİK, 2023

TÜİK tarafından hazırlanan Çizelge 2.'de, Türkiye'de yıllar ve bölgeler bazında 15 yaş ve üzeri bireylerde ticari başarısızlık nedeniyle intihar dağılımına ilişkin verilere bakıldığında, 5 yıllık süreçte, tüm Türkiye'de ticari başarısızlık nedeniyle toplam 31 kişi intihar etmiştir. En yüksek dağılımdan biri olan İstanbul'da, 2022 yılında 2 kişi, 2021 yılında 2 kişi, 2020 yılında 1 kişi 2019 yılında 3 ve 2018 yılında 2 kişi olmak üzere, 5 yıllık süreçte toplam 10 kişi ticari başarısızlık nedeniyle hayatına son vermiştir. İkinci yüksek bölge olan Ege bölgesi verilerine bakıldığında; 2022 yılında 1 kişi, 2020 yılında 3 kişi, 2019 yılında 1 ve 2018 yılında 1 kişi olmak üzere, 5 yıllık süreçte toplam 6 kişi ticari başarısızlık nedeniyle hayatına son vermiştir. Batı Karadeniz, Doğu Karadeniz, Ortadoğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde ticari başarısızlık nedeniyle 5 yıllık süreçte her herhangi bir intihar vakası yaşanmamıştır.

Çizelge 2. Türkiye'de Bölgeler İtibari ile Ticari Başarısızlık Nedenli İntihar Rakamları

	2022	2021	2020	2019	2018	Toplam
İstanbul	2	2	1	3	2	10
Batı Marmara	-	1	1	1	1	4
Ege	1	-	3	1	1	6
Doğu Marmara	-	1	-	2	-	3
Batı Anadolu	2	1	-	-	-	3
Akdeniz	-	-	-	1	1	2
Orta Anadolu	-	-	1	-	1	2
Batı Karadeniz	-	-	-	-	-	-
Doğu Karadeniz	-	-	-	-	-	-
Kuzeydoğu Anadolu	-	-	1	-	-	1
Ortadoğu Anadolu	-	-	-	-	-	-
Güneydoğu Anadolu	-	-	-	-	-	-
Türkiye Toplam	5	5	7	8	6	31

Kaynak, TÜİK, 2023

Çizelge 3.'de TÜİK tarafından hazırlanan, geçim zorluğu nedeniyle intihar dağılımlarına ilişkin verilere bakıldığında; 2018 yılında 245 kişi, 2019 yılında 319 kişi, 2020 yılında 289 kişi, 2021 yılında 324 kişi ve yine 2022 yılında 300 kişi geçim zorluğu nedeniyle toplam

1477 kişi hayatına son vermiştir. Geçim zorluğu nedeniyle intihar edenlerin 70'i, 15-75 yaş arası kadınlardan, 1407'si 15-75 yaş arası erkeklerden oluşmaktadır.

Çizelge 3. Türkiye’de Yıllar İtibari ile Yaş ve Cinsiyete Göre Geçim Zorluğu Nedenli İntihar Rakamları

		2022	2021	2020	2019	2018
15yaş aşağısı	Erkek	-	-	-	1	1
	Kadın	-	-	-	-	-
15 -19 yaş	Erkek	6	6	4	3	4
	Kadın	-	-	1	-	1
20-24 yaş	Erkek	22	26	24	16	9
	Kadın	5	1	3	1	1
25-29 yaş	Erkek	41	42	36	34	16
	Kadın	4	3	2	2	3
30-34 yaş	Erkek	46	41	28	29	29
	Kadın	3	1	2	3	1
35-39 yaş	Erkek	43	42	47	41	31
	Kadın	1	4	1	2	-
40-44 yaş	Erkek	35	47	24	46	36
	Kadın	1	1	1	3	2
45-49 yaş	Erkek	20	37	38	35	32
	Kadın	1	2	-	1	1
50-54 yaş	Erkek	32	22	22	33	21
	Kadın	-	1	1	-	-
55-59 yaş	Erkek	15	20	22	24	20
	Kadın	1	-	-	-	-
60-64 yaş	Erkek	12	11	16	-	8
	Kadın	-	1	-	-	1
65-69 yaş	Erkek	4	8	9	5	9
	Kadın	2	-	8	-	-
70-74 yaş	Erkek	4	5	4	3	4
	Kadın	-	-	-	-	-
75 yaş +	Erkek	1	3	3	3	2
	Kadın	1	-	1	-	-
Toplam	Erkek	281	310	276	305	235
	Kadın	19	14	13	14	10
	Toplam	300	324	289	319	245

Kaynak, TÜİK, 2023

Çizelge 4.’e bakıldığında 2018-2022 yılları arasında Türkiye’de geçim zorluğuna göre toplam 1477 kişi hayatına son vermiştir. Bölge ve yıllara göre en yüksek dağılımlara bakıldığında; 2019 yılında Ege bölgesinde 53 kişi geçim zorluğu nedeniyle intihar etmiştir. Onu 2021 yılında 52 kişi ile Batı Anadolu bölgesi takip etmektedir.

Çizelge 4. Türkiye’de Yıllar İtibari ile Bölgelere Göre Geçim Zorluğu Nedenli İntihar Rakamları

	2022	2021	2020	2019	2018
İstanbul	49	68	50	49	40

Batı Marmara	16	20	21	17	11
Ege	51	39	40	53	37
Doğu Marmara	37	30	39	46	28
Batı Anadolu	28	52	40	43	35
Akdeniz	42	29	31	42	31
Orta Anadolu	16	17	15	13	16
Batı Karadeniz	16	18	11	20	12
Doğu Karadeniz	4	5	5	3	1
Kuzeydoğu Anadolu	8	6	5	4	7
Ortadoğu Anadolu	8	12	8	8	10
Güneydoğu Anadolu	25	28	24	21	17
Türkiye Toplam	300	324	289	319	245

Kaynak, TÜİK, 2023

Türkiye’de iş hayatında yaşadığı baskılardan bıkan, yorulan, çeşitli mağduriyetler nedeniyle mobbing durumunu artık kaldıramadığı için intihara yöneldiği iddia edilen çalışanların haberleri sosyal medya ve televizyon haberlerinde karşımıza çıkmaktadır. Google arama kısmına “mobbing ve intihar” yazıldığında birçok haber görmek mümkündür. Bu haberlere ilişkin detaylara inceleyecek olursak; mobbing nedeniyle intihar vakalarının sesli bir şekilde konuşulmasına vesile olan, bankacı Emre Demir’in intiharı, bu konuda örnek olarak paylaşılabilir. Mart 2023’de bankacılık sektöründe yaşadığı zorlu mobbing durumlarını bir mektup ile anlatarak intihar eden Emre Demir, mektubunda akademisyen bir ailenin içinde huzurlu bir ortamda büyüdüğünü, çok pozitif biri olduğunu, ekonomik yönden iyi bir durumda olduğunu başta vurgulamış ardından kurumunda yaşadığı sorunları dile getirerek intihar nedenin mobbing olduğunu iddia ederek hayatına son vermiştir (A Haber, 2023). 2021 yılında yaşanan başka bir intihar vakasında, Uludağ Üniversitesinde görev yapan kalp damar cerrahı Dr. Mustafa Yalçın, altı sayfa mektup yazarak yaşamına son vermiştir (NTV, 2021). 2019’da öğretmen Saadet Harmancı annesini arayıp vedalaştıktan sonra mobbinge uğradığını iddia ederek hayatına son vermiştir (Hürriyet, 2019). Sağlık teknikeri ve paramedik olarak görev yapan Can Dursun Yeşil, görev yeri değiştirilerek mobbinge uğradığını sosyal medya hesabından paylaştığı mesaj ile iddia ederek hayatına son vermiştir (Sağlık haberleri, 2021). 2014 yılında Mobbing ile Mücadele Derneği, Milliyet gazetesine verdiği bilgiye göre yılda 100 akademisyenin intihar ettiğini iddia etmiştir (Milliyet, 2014). 2019 yılında Türkiye’de Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bir intihar komisyonu kurarak toplumda intiharın nedenleri ve etkileri üzerine araştırmalar yapmayı planlamıştır. TÜİK yapmış olduğu araştırmalarla, hastalık, aile geçimsizliği, öğrenim başarısızlığı, hissi

durumlar, geçim zorluğu ve ticari başarısızlık gibi birçok nedenle intihar vakası rakamlarını her yıl düzenli paylaşmaktadır. Mobbing sonucunda bireylerin yaşadığı durumlar ve olası maliyetleri aşağıdaki Çizelge 5.'de yer almaktadır (Avcı, 2019: 80);

Çizelge 5. Mobbing Sonucunda Yaşanan Durumlar ve Olası Maliyetleri

	Psikolojik anlamda yarattığı maliyetler	Parasal anlamda ortaya çıkaracağı maliyetler
Birey açısından	-Strese maruz kalmak -Fiziki ve ruhi hastalıklar -iş kazası yaşama -Kazalar sonrası engellilik -Mesleki açıdan kimliğini kaybetme -Arkadaşlarını kaybetme -İntihara yönelme/Cinayet	-Destek ilaç ücretleri -Terapi ücretleri -Hastane ve doktor muayenehane ücretleri -Avukat ve danışmanlık ücretleri -İşsizlik sonucu ortaya çıkacak maliyetler -Performansın altında gösterilen çaba
Aile açısından	-Tartışma ve yaşanan kavgalar -Çaresizlik -Çocukların düştüğü olumsuz durumlar ve karşılaşacağı etiketler -Boşanmaya ilişkin masraflar	-Ailede ortaya çıkacak gelir azalması -Boşanma sürecinde yaşanacak masraflar -Terapiye ilişkin ücretler
Kuruluş açısından	-Kurum içi tartışma ortamı -Sorunlu örgüt kültürünün varlığı -Yeni fikirlerin kısıtlanması	-Tedavi sürecinde izin haklarının fazla kullanılması -İş gören devir hızındaki artış -Eksik kapasite ile çalışma sonucu verimsiz çıktılar -İşsizliğe ilişkin harcamalar -İş görenlere yapılan tazminat ödemeleri -Yüksek insan kaynakları maliyetleri
Toplumlar açısından	-Kaygılı ve mutsuz, umutsuz insanlar	-Hastalıklar için yapılan gereksiz sağlık masrafları -Sigorta kapsamında yapılan ödemeler -Performansın altında çalışılması nedeniyle ortaya çıkan vergi kayıpları -Kamu ve psikolojik etkinliği arttıracak yardım programlarına yapılabilecek harcamalar -Emekli olma taleplerinin artışıyla artan emeklilik maliyetleri

Kaynak: Avcı, 2019: 80

SONUÇ

Bu bilgiler ışığında finanstan, eğitime, sağıktan akademiye mobbing nedeniyle yaşanan intihar vakalarına ilişkin çözüm yolları üretmek kaçınılmaz hale gelmiştir. Dünyada artan

intihar vakaları nedeniyle Dünya Sağlık Örgütü, Uluslararası Çalışma Örgütü, Türkiye’de Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı intihara ilişkin komisyonlar, kurullar oluşturmuştur. ALO 170 Çalışma ve Sosyal Güvenlik İletişim merkezi üzerinden ve CİMER gibi kurumlar üzerinden şikayetlere ilişkin süreçler yürütülebilmektedir. Dünya Sağlık Örgütünün raporunda, her yıl 703.000 kişinin intihara teşebbüs ederek, hayatına son verdiğini ifade etmiştir. Her intiharı, aileleri, toplulukları ve tüm ülkeleri etkileyen ve geride kalan insanlar üzerinde uzun süreli etkileri olan bir trajedi olarak değerlendirmektedir. İntiharın sadece yüksek gelirli ülkelerde değil, dünyanın tüm bölgelerinde küresel bir olgu olduğunu dile getirmiştir ve intiharların%77'sinden fazlasının 2019'da düşük ve orta gelirli ülkelerde meydana geldiğini bildirmiştir. İntihar ciddi bir halk sağlığı sorunu olsa da zamanında, kanıt dayalı ve genellikle düşük maliyetli müdahalelerle önlenebileceğini, ulusal çözüm yöntemlerinin etkili olabilmesi için kapsamlı bir süreçte intiharı önleme stratejisine ihtiyaç olduğunu dile getirmiştir.

İş yerinde üstler ve astlar arasında yaşanan mobbing sorunlarının, intihar sonucuna varmadan makul yollarla çözülebilmesi için her kurumun kendi içerisinde bireylerin bulunduğu olumsuz koşullardan çıkmasına destek olacak psikolojik destek birimlerinin yer alması önem arz etmektedir. Ayrıca mobbing olduğu düşünülen davranışların açıkça belirlenerek bunlara özgü hukuki yaptırımların olması ve bireyin psikolojik ve fizyolojik sağlığın kaybetmeden hukuki mercilere başvurabileceği hızlı mekanizmaların varlığı daha da güvende olduğunu hissederek intihara yönelmelerini engelleyebilecektir.

KAYNAK

- A Haber, (2023). <https://www.ahaber.com.tr/gundem/2023/03/18/yapi-kredi-calisani-efe-demir-kimdir-ne-is-yapiyordu-intihar-eden-efe-demirin-yazdigi-mektup?paging=5> , Erişim Tarihi: 20.10.2023
- Akbaş, S. , Karcıoğlu, F. (2010). İşyerinde Psikolojik Şiddet ve İş Tatmini İlişkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari İlimler Dergisi*. 24; (3).
- Avcı, A. (2019). Çalışanlara Uygulanan Mobbing, Psikolojik Şiddet ve İntihar Eğilimlerinin *Sosyo Ekonomik Etkileri* . *Üniversite Araştırmaları Dergisi* , 2 (2) , 78-81 .
- Cin, M.O. Günbey, T. (2021), Mobbing Davranışlarının Eziyet Suçu Bakımından Değerlendirilmesi, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(1), s.147-169.
- Hürriyet, (2019), <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/intihar-eden-saadet-ogretmenin-annesi-son-konusmayi-anlattiyapma-dedim-ama-dinletemedim-41374418>
- Soysal, N. Ö. (2015):<https://www.kariyer.net/ik-blog/is-yerinizde-mobbing-yasiyor-musunuz/> Erişim Tarihi: 20.10.2023.
- Milliyet, (2014). <https://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/erzurum/turkiye-de-yilda-100-akademisyen-intihar-ediyor-10151772>
- National Suicide Prevention Strategy,(2023),<https://www.mentalhealthcommission.gov.au/>

news-and-media/mediareleases/2022/november/national-suicide-prevention-office
advisory-board Erişim Tarihi: 20.10.2023
NTV, (2021) <https://www.ntv.com.tr/galeri/turkiye/olum-uykusuna-yatan-doktormustafayalcinsonyolculugunagurlandi,gNtz0ODfnkSk9zq6ip68UQ/xTXGTBRRpEaCWeB00EOBw>, Erişim Tarihi: 20.10.2023
Sağlık Personeli Haber, (2021). <https://www.saglikpersonelihaber.net/son-mesajinda-mobingeugradigini-yazan-saglik-personeli-intihar-etti> Erişim Tarihi: 20.10.2023
TÜİK, 2023, <https://data.tuik.gov.tr/Search/Search?text=intihar> “Yaş Grubu, Cinsiyet Ve Nedene Göre İntihar”, Erişim Tarihi: 20.10.2023
Tekin Epik, M., (2020), Psikososyal Bir Risk Olarak İşyeri İntiharı, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 12 (2): 175-197.
WHO, Dünya Sağlık Örgütü
(2023),<https://www.who.int/newsroom/events/detail/2023/09/10/default-calendar/world-suicide-prevention-day-2023---creating-hope-through-action>
WHO, (2023). <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/suicide> Erişim Tarihi: 20.10.2023

MUHASEBE BİLGİ SİSTEMİNİ GELECEĞE NASIL HAZIRLAMALI? SWOT ANALİZİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ

Prof Dr.Muhammet BEZİRCİ

Selçuk Üniversitesi, mbezirci@hotmail.com - ORCID ID: 0000-0002-4478-0323

100/2000 Doktora Öğrencisi Gülnur UÇAR

Selçuk Üniversitesi, simsekgulnur@gmail.com - ORCID ID: 0000-0002-0692-4728

ÖZET

Muhasebesi günümüzün modern, ekonomik ve finans dünyasının değişmez, çıkarılamaz önemli bir parçasıdır. Muhasebe bilgi sistemi tarafından üretilen veriler ile oluşturulan finansal tablolar, işletme ile ilgili karar verme sürecinde rolü olan devlet, finansal kuruluşlar, kreditorler, yatırımcılar, personeller, şirketin ortakları ve çıkar grupları gibi geniş bir kitlenin başlıca bilgi kaynaklarıdır. Bu gruplar, ilgili oldukları şirketin bütün çalışmalarından etkilenmektedir. Dolayısıyla bu bilgilere doğru kaynaktan kaliteli bilgiye hızlı bir şekilde ulaşmaları oldukça önemlidir. Karar alıcıların verecekleri kararda etkin rol oynayan veri kalitesi, finansal raporların doğruluğunu ve güvenilirliğini de ortaya koymaktadır.

Muhasebe bilgi sistemi dijitalleşme olarak ta ifade edilen değişim sürecinde farklılaşmalar yaşayarak gereken önlemleri almak ve düzenlemeleri yapmak kaydıyla sürekli güncel kalmaktadır. Bu süreçle beraber finansal raporlara makul güvence hizmetlerinin yanı sıra bilirkişilik, danışmanlık gibi hizmet birimlerine olan ilgide de artış yaşanmaktadır. Tüm bu değişimleri değerlendirmek, geleceğe dair yorumlamak ve avantaj ve dezavantajlarını ortaya koyarak bir bütün halinde muhasebe bilgi sistemine bakabilmek bu hususta oldukça büyük bir öneme sahip olmaktadır. Bu çalışmada ülke ekonomilerinin önemli bir yapı taşı taşı olan işletmelerin bel kemiği olan muhasebeye dair teknolojinin gelişmesiyle yaşananlar SWOT analiziyle değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe Bilgi Sistemi, Dijitalleşme, SWOT Analizi.

ABSTRACT

Accounting is an important and unchangeable part of today's modern, economic and financial world. The financial statements generated by the data produced by the accounting information system are the main sources of information for a wide range of audiences such as the government, financial institutions, creditors, investors, employees, shareholders and interest groups that have a role in the decision-making process related to the business. These groups are affected by all activities of the company they are related to. Therefore, it is very important that they have quick access to quality information from the right source. Data

quality, which plays an active role in the decisions of decision makers, also reveals the accuracy and reliability of financial reports.

The accounting information system is constantly updated by experiencing differentiations in the process of change, which is also referred to as digitalization, provided that necessary precautions are taken and arrangements are made. With this process, there is an increase in the interest in service units such as expertise and consultancy as well as reasonable assurance services for financial reports. Evaluating all these changes, interpreting them for the future and looking at the accounting information system as a whole by revealing its advantages and disadvantages are of great importance in this regard. In this study, what happened with the development of technology related to accounting, which is the backbone of enterprises, which is an important building block of national economies, was evaluated with Swot analysis.

Key Words: Accounting Information System, Digitalization, SWOT Analysis.

İŞLETME VERGİCİLİĞİ OLARAK MİKRO VERGİ PLANLAMASI: KURAMSAL BİR YAKLAŞIM VE ÖNERİLER

Dr. Gökçe KAFKAS

Manisa Celal Bayar Üniversitesi,
gokce.kafkas@cbu.edu.tr, 0000-0001-5212-7925

Prof. Dr. Mustafa KIRLI

Manisa Celal Bayar Üniversitesi,
mustafa.kirli@cbu.edu.tr, 0000-0002-1986-5173

ÖZET

Vergiler, kamu harcamalarının en önemli finansman kaynağını oluşturmaktadır. Özellikle sosyal devlet anlayışı ve küreselleşmenin yaygınlaşmasıyla birlikte meydana gelen değişimlerin bir sonucu olarak kamu harcamaları sürekli artmakta, bu durum da bu harcamaların finansmanında kullanılan vergi gelirlerinin artırılmasını zaruri kılmaktadır. Bu sebeple devletler, hem vergi kapasitelerini hem de mevcut durum içerisinde vergi gayretlerini arttırmak suretiyle daha fazla vergi toplamak gayretindedirler. Ancak vergiler, hem bireyler hem de işletmeler açısından önemli bir maliyet unsurunu oluşturmaktadır. Bunun bir sonucu olarak mükellefler -özellikle işletmeler- vergi yüklerini azaltmak amacıyla daha az vergi ödeme yollarını aramakta ve bunun için vergi planlaması yapmaktadırlar. Mikro vergi planlaması; işletmelerin vergi yükünü minimize etmek amacıyla, yasaların tanımış olduğu haklardan yararlanarak kendilerine vergi avantajı sağlamak için gerçekleştirdiği vergi planlama faaliyeti olarak tanımlanmaktadır.

İşletme vergiciliği olarak da ifade edilen mikro vergi planlaması; işletmelerin yasal sınırlar içerisinde kalmak suretiyle, bir gider unsuru olarak kârlarını azaltan vergi yükünü en aza indirmek için çeşitli stratejiler uygulayarak giriştiği çabaları kapsamaktadır. Mikro vergi planlaması stratejileri yasaların izin verdiği ölçüde işletmelerin ödenecek vergilerini belirli bir düzeye indirebilmelerini sağlamakta, ilgili vergi tasarrufunun fon ve nakit çıkışını azaltmasıyla işletmelerin likidite seviyeleri olumlu şekilde etkilenmekte, mali durumun iyileşmesi neticesinde finansal büyüme desteklenmektedir. Böylelikle işletmelerin rekabet edebilme güçlerinde de artış sağlanmaktadır.

Bu bildiri; mikro vergi planlaması kavramını, önemini ve yasal düzenlemeler çerçevesinde işletmelerin mikro vergi planlaması yöntem ve stratejilerinin neler olabileceğini kuramsal açıdan incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Vergi, Vergi Planlaması, Mikro Vergi Planlaması

VERGİ OKURYAZARLIĞI VE ÖNEMİ: KURAMSAL BİR İNCELEME

Dr. Gökçe KAFKAS

Manisa Celal Bayar Üniversitesi,
gokce.kafkas@cbu.edu.tr, 0000-0001-5212-7925

Prof. Dr. Mustafa KIRLI

Manisa Celal Bayar Üniversitesi,
mustafa.kirli@cbu.edu.tr, 0000-0002-1986-5173

ÖZET

Vergi okuryazarlığı; vergi yükümlülüğü olan bireylerin ve işletmelerin, vergi mevzuatını oluşturan yasalar, yönetmelikler gibi düzenlemelere hâkim olmaları ile vergisel konularda süreçlerin işleyişini temel düzeyde bilme ve anlama yeteneğini ifade etmektedir. Vergi okuryazarlığı, hem bireylerin hem de işletmelerin finansal faaliyetlerini gerçekleştirirken karşı karşıya kalacakları vergisel yükümlülükleri kavramaları ve buna bağlı olarak vergi ödevlerini eksiksiz ve zamanında yerine getirmeleri noktasında önem arz etmektedir. Dolayısıyla mükelleflerin vergi okuryazarlığının artması; vergiye uyumun teşvik edilmesi, vergi kaçaklarının azaltılması ile adil, verimli ve sağlıklı bir vergi sisteminin sağlanmasında kritik bir rol oynamaktadır.

Vergi okuryazarlığı düzeyi ile vergi uyumu arasında pozitif yönlü bir ilişkinin varlığı söz konusudur. Vergi okuryazarlığı düzeyi artıkça vergi mükelleflerinin vergi uyumu yükselmekte; vergi okuryazarlığı düzeyi azaldıkça vergi mükelleflerinin vergi uyumu düşmektedir. Buna bağlı olarak vergi okuryazarlığı düzeyinin yüksek olması vergi mükelleflerinin vergi cezası ve hukuki yaptırımlarla karşılaşmaları riskini ortadan kaldırmaktadır. Ayrıca vergi okuryazarlığı düzeyinin yüksek olması mükelleflerin vergi teşviklerinden, indirimlerinden ve muafiyetlerinden yararlanmalarını sağlamakta ve böylece vergi yüklerini azaltıcı bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda vergi okuryazarlığı; vergi mükelleflerinin yatırımlar, işletme faaliyetleri ve finansal planlama konularında rasyonel kararlar almalarını teşvik etmektedir.

Bu bildiri; vergi okuryazarlığı kavramını, önemini ve vergi okuryazarlığını etkileyen faktörler ile vergi okuryazarlık düzeyini artırabilecek çeşitli yöntem ve stratejileri kuramsal açıdan incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: [Vergi](#), [Vergi Okuryazarlığı](#), Vergi Uyumu

ULUSLARASI DEĞERLEME STANDARTLARINA GÖRE VARLIKLARIN DEĞERLEMESİ

Doç. Dr., Ayşe Nur Buyruk AKBABA

Bitlis Eren Üniversitesi,

abuyruk@beu.edu.tr-0000-0003-4940-7138

ÖZET

Varlık, işletmenin sahip olduğu aktifinde yer alan parasal değerlerdir. Varlıklar dönen varlık ve duran varlık şeklinde sınıflandırılmaktadır. Dönen varlık kısa sürede nakde çevrilebilen daha likit varlıklardır. Duran varlıklar ise uzun vadeli yatırımlar için elde tutulan varlıklardır. Duran varlıklar içerisinde; mali duran varlıklar, maddi duran varlıklar, maddi olmayan duran varlıklar ve tükenmeye tabi varlıklar yer almaktadır. İşletmeler için varlıkların değerlendirilmesi önemlidir. Önemli olmasından ötürü Uluslararası Değerleme Standartlarında daha doğru, açık ve gerçeği yansıtacak şekilde değerlendirme esaslarını belirleyebilmek adına ele alınmıştır. Uluslararası Değerleme Standartları, değerlendirme ölçülerini, yöntemlerini ve raporlanmasına yönelik bilgileri sunan ölçütlerdir. Değerlemeye ilişkin açıklamalar, sadece değerlendirme standartlarında değil aynı zaman muhasebe uygulamalarında esas alınan yasal düzenlemelerde ve Muhasebe-Finansal Raporlama standartlarında da yer almaktadır. Çalışma da, Uluslararası Değerleme Standartlarında yer alan açıklamalara göre varlıkların değerlendirilmesinde, duran varlıkların değerlendirilmesine yönelik esaslar ele alınmıştır. Uluslararası Değerleme Standartlarına göre varlıkların nasıl değerlendirilmesi gerektiği, kullanılması gereken yöntemlerin neler olduğuna dair bilgiler sunularak, ulusal ve uluslararası yapılan muhasebe standartlarına yönelik düzenlemeler ile karşılaştırılması amaçlanmıştır. Bu amaçla çalışmada; Uluslararası Değerleme Standartları ile ilgili kavramsal bilgilere, duran varlıkların değerlendirilmesine ilişkin kavramsal bilgilere, yapılan literatür çalışmalarına yer verilmiş, Türkiye ve Uluslararası Muhasebe-Finansal Raporlama Standartları ile varlıkların değerlendirilmesinin karşılaştırılması yapılmıştır. Karşılaştırma sonucunda elde edilen bilgiler doğrultusunda bilgi kullanıcılarına bilgi aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Değerleme, Uluslararası Değerleme Standardı, Muhasebe ve Finansal Raporlama Standardı, Varlık

VALUATION OF ASSETS ACCORDING TO INTERNATIONAL VALUATION STANDARDS

ABSTRACT

Asset is the monetary values included in the assets of the business. Assets are classified as current assets and fixed assets. Current assets are more liquid assets that can be converted into cash in a short time. Fixed assets are assets held for long-term investments. Fixed assets are classified as financial fixed assets, tangible assets, intangible assets and depletionable assets. Valuation of assets is important for businesses. For this reason, it has been discussed in the International Valuation Standards in order to determine the valuation principles in a more accurate, clear and realistic way. International Valuation Standards are criteria that present valuation measures, methods and information on reporting. Explanations on valuation are included not only in valuation standards, but also in legal regulations based on accounting practices, Accounting and Financial Reporting standard. This study, International Valuation Standards are discussed the principles on valuation fixed assets in the valuation of assets according to the explanations. It is aimed to provide information on how assets should be valued according to International Valuation Standards and what methods should be used, and to compare them with regulations on national and international accounting standards. For this purpose in the study, conceptual information about International Valuation Standards, conceptual information about valuation of fixed assets, literature studies are given, valuation of assets has made comparison of with Turkey and International Accounting/Financial Reporting Standards. According to the result reached as a result of the comparison, suggestions were tried to be presented to the information users.

Keywords: Valuation, International Valuation Standard, Accounting-Financial Reporting Standard, Asset

1. GİRİŞ

Değerleme, değerlemeye konu olan varlık ve borçların değerlendirme gününde değerinin belirlenmesi, varlığın değerinin belirlenmesinde yapılan faaliyetlerdir (Yalçın, 2022:30). Uluslararası Değerleme Standartları ise konsey tarafından görüşler alınarak hazırlanmış olan esas ve ölçütlerdir. İlk olarak 2017 yılında standartlar yayımlanmış daha sonra işlemlerin yapılma sürecini de dikkate alarak uygulamadaki ihtiyaçlar doğrultusunda revizyona gidilerek güncellenmiş standartlar görüşe sunulmuştur. Görüşe sunulan standartlar 2024 yılından itibaren uygulanması için yayımlanması planlanmaktadır. Standartlar; kavramsal çerçeve, genel standartlar ve varlık standartları şeklinde oluşturulmuştur. İlk yayımlanan standartlar daha çok varlıkların değerlemesine yönelik ele alınmış, 2022 ve 2023 yılında yapılan düzenlemeler ile varlık kalemi içerisine stoklar hakkında bilgilere yer verilmiştir (Uluslararası Değerleme Standartları-UDS/IVS 2017, 2022, 2023 Taslak, 06.09.2023).

Çalışma da; Uluslararası Değerleme Standartlarına yönelik bilgiler sunularak, varlıkların değerlendirilmesinde yapılması gerekenler ele alınması, Muhasebe/Finansal Raporlama Standartları ile karşılaştırmasının yapılarak benzerlik ya da farklılıkların neler olduğunun belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla çalışmada standart, Uluslararası Değerleme Standartları, Uluslararası Muhasebe/Finansal Raporlama Standartları, varlık ve değerlendirme gibi

kavramsal bilgilere yer verilmiş, konuya ilişkin literatür araştırması yapılmış, varlıkların standartlara göre nasıl değerlendirilmesi gerektiği, kullanılması gereken yöntemlerin neler olduğu ele alınarak karşılaştırma yapılmıştır.

2.BAZI KAVRAMLAR

Çalışmanın bu bölümünde; standart, Uluslararası Değerleme Standartları, Muhasebe/Finansal Raporlama Standartları, varlık ve değerlendirme kavramlarına yer verilmiştir.

2.1.Standart ve Uluslararası Değerleme Standardı Kavramı

Standart hangi alanda olursa yapılan işlemlerde esas alınması gereken ölçütler, birçok kritere göre uygunluk, karşılaştırma ölçüsü ve ilkelerdir (Erol & Aslan, 2017:58). Standartlar muhasebe alanında esas alınan muhasebe işlemlerine yönelik standartlar yapılan işlemlerde problemlerin çözülmesine, raporlamada bilgi sağlamada katkı sunmaktadırlar (Rayman, 2006:5).

Uluslararası Değerleme Standardı, varlıkları değerlemede taraf gözetmeden, şeffaf ve tutarlı şekilde uygulanmasını esas alan ölçütlerdir. Standartların oluşturulmasında Uluslararası Değerleme Standartları Konseyi çalışmalar yapmaktadır (Uluslararası Değerleme Standartları-UDS, 2017).

Standartlar, konseyin yapmış olduğu düzenlemelere göre yayınlanmaktadır. 2017’de uluslararası yapılan çalışmalara göre Türkiye’de de uygulama alanı olmuştur (Türkcan & Akdoğan, 2018:427). Yayınlanan standart bilgisi; “Uluslararası değerlendirme standartları çerçevesi, genel standartlar ve varlık standartları” şeklindedir (Uluslararası Değerleme Standartları-UDS, 2017). Standartların yayınlanmasında yetkili olan konsey, çalışmalarına devam etmiş genel görüşler alınarak önerilere göre bazı düzenlemeler yapmıştır. 28 Temmuz 2023 tarihinde yapılan görüşmeler sonucuna göre yeni taslak güncellenmesinin yapılması düşünülmektedir (IVSC, 06.09.2023). 2022 yılında uygulanması düşünülen standartlara bazı eklemeler yapılarak değişiklikler söz konusu olmuştur (IVS-Deloitte, 2022). 2023 yılında yayımlanan taslakta 2022 ve 2023 yılında yapılan değişiklikler esas alınmıştır. Bu taslak için görüşler Nisan 2023-Temmuz 2023 aralığında alınmış olup sonuçlandırılması planlanmaktadır (IVS Drafts-2023, 06.09.2023). Alınan görüşler doğrultusunda değerlendirme standartlarının baskısı Ocak 2024’de yürürlüğe girmesinin ise Temmuz 2024’de olması beklenmektedir (IVS Drafts-2023, 06.09.2023). Yapılan düzenlemeler 2017 yılı, 2022 yılı ve 2023 yılına yönelik yayınlanan standartların içeriklerine aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Çizelge 1. Uluslararası Değerleme Standartları

2017 Yılı	2022 Yılı	2023 Yılı
<i>*Uluslararası Değerleme Standartları Çerçevesi</i> <i>*Genel Standartlar</i> UDS(101)-İşin kapsamı UDS(102)-İncelemeler ve uyum UDS(103)-Raporlama UDS(104)-Değer esasları UDS(105)-Değerleme yaklaşımları ve yöntemler	<i>*Uluslararası Değerleme Standartları Çerçevesi</i> <i>*Genel Standartlar</i> UDS(101)-İşin kapsamı UDS(102)-İncelemeler ve uyum UDS(103)-Raporlama UDS(104)-Değer esasları UDS(105)-Değerleme yaklaşımları ve yöntemler	<i>*Uluslararası Değerleme Standartları Çerçevesi</i> <i>*Genel Standartlar</i> UDS(100)-Değerleme çerçevesi UDS(101)-İş kapsamı UDS(102)-Değerleme esasları UDS(103)-Değerleme yaklaşımları UDS(104)-Veri ve girdi UDS(105)-Değerleme yöntemleri

*Varlık Standartları UDS(200)-İşletmeler ve işletmedeki paylar UDS(210)-Maddi olmayan varlıklar UDS(300)-Tesis ve ekipman UDS(400)-Taşınmaz mülkiyet hakları UDS(410)-Geliştirme amaçlı mülk UDS(500)-Finansal araçlar	*Varlık Standartları UDS(200)-İşletmeler ve işletmedeki paylar UDS(210)-Maddi olmayan varlıklar UDS(220)-Finansal olmayan yükümlülükler UDS(230)-Stoklar UDS(300)-Tesis ve ekipman UDS(400)-Taşınmaz mülkiyet hakları UDS(410)-Geliştirme amaçlı mülk UDS(500)-Finansal araçlar	UDS(106)-Belgeleme ve raporlama *Varlık Standartları UDS(200)-İşletmeler ve işletmedeki paylar UDS(210)-Maddi olmayan varlıklar UDS(220)-Finansal olmayan yükümlülükler UDS(230)-Stoklar UDS(300)-Tesis, ekipman ve altyapı UDS(400)-Taşınmaz mülkiyet hakları UDS(410)-Geliştirme amaçlı mülk UDS(500)-Finansal araçlar
---	--	--

Kaynak: Uluslararası Değerleme Standartları-UDS 2017-2022-2023 Taslak, 06.09.2023.

Yayınlanan standartlar değerlendirildiğinde; 2017’de yapılmış olan düzenlemeler temel alınarak, yeni standartlarda revizyona gidilmiş ve açıklamalara bazı eklemeler yapılarak düzenlenmiştir. Bazı standartlarda yeni içerik şeklinde eklemelere yer verilmiş, 2022’deki standartlarda “Finansal Olmayan Yükümlülükler ve Stoklar” adlı standarda yönelik açıklamalar yapılmıştır (2017-2022 Uluslararası Değerleme Standardı-UDS, 06.09.2023). 2023’de düzenlenmesi planlanan standartlarda daha detaylı çalışma yapılması beklenmektedir. “Değerleme Çerçevesi” şeklinde yeni bir bölüme yer verilmiş, (102), (103), (104), (105) numaralı standartlarda yer değişimi yapılmış, yeni yayınlanan standart şeklinde düzenlenmiştir. (103) Numaralı “Raporlama” standardı, (106) Numaralı “Belgeleme ve Raporlama” standardı şeklinde değiştirilmiştir (Uluslararası Değerleme Standardı-“IVS” Summary/Özet 2023-Uluslararası Değerleme Standardı-“IVS” Draft/Taslak 2023, 06.09.2023).

2.2.Muhasebe ve Finansal Raporlama Standardı Kavramı

Muhasebe-Finansal Raporlama standartları geçmişten günümüze kadar bazı değişime uğrayarak yayımlanmıştır. Standartlar, ilk olarak komite tarafından muhasebe standardı şeklinde yayınlanmıştır. Daha sonra komitede ve standartlarda ihtiyaca yönelik düzenlemeler yapılmış ve 2001’den sonra muhasebe standartları komitesi olarak faaliyetlerini yürüten topluluk kurula dönüştürülerek, standartlarda bazı düzenlemeler yapılmış ve finansal raporlama standardı şeklinde yayımlanmıştır (International Financial Reporting Standards-IFRS, 06.09.2023).

Geçmişten günümüze kadar (41) tane muhasebe standardı, (17) tane finansal raporlama standardı, standartlar için yorum şeklinde açıklamalar yapılmış, standartlar uygulamaya sunulmuştur (Standards/IASPLUS, 06.09.2023). Türkiye ise standartlara yönelik yapılan çalışmalarında uluslararası yayınlanan standartlar esas alınarak çalışmalarına yön vermiştir. “Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu-KGK” tarafından standartlar yayımlanmaktadır. 41-adet “Türkiye Muhasebe Standartları-TMS”, 17-adet “Türkiye Finansal Raporlama Standartları-TFRS”, her bir standarda ilişkin yorum şeklinde açıklamalara yer verilmiştir (Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu-KGK, 06.09.2023).

2.3.Varlık Kavramı

Varlık, uzun süreli işletmelerin faaliyetlerini yürütebilmeleri, yatırım amacı ile elde tutulan kıymetlerdir. Mali, maddi, maddi olmayan ve tükenmeye tabi duran varlık şeklinde sınıflandırılmaktadır. Mali duran varlıklar, uzun vadeli yapılan yatırımlar bağlı ortaklık, iştirak gibi yatırımlar yer almaktadır (GİB, 10.09.2023). Maddi duran varlıklar, mal ya da hizmet üretiminde kullanılmak, başkalarına kiraya vermek, idari amaçla kullanılmak üzere elde tutulan fiziksel varlıklardır (Unutmaz, 2012:38).

Maddi olmayan duran varlıklar, fiziksel varlığı olmayan, gelecekte ekonomik fayda elde edilmesi beklenen daha çok marka, patent, şerefiye gibi soyut kavramlardan oluşan varlıklardır (Özaydın, 2022:448). Tükenmeye tabi varlıklar ise maden, petrol rezervleri gibi uzun vadeli elde tutulan varlıklardır (GİB, 10.09.2023).

2.4.Değerleme Kavramı

Değerleme, varlık ve borçların değerlendirme gününde bazı ölçütlere göre değerinin yeniden hesaplanması, gerçek değerinin belirlenmesidir. Değerleme işleminde söz konusu ölçütler, değerlendirme ölçütü olarak tanımlanırlar (Dabbağoğlu, 2017:9).

Değerleme ölçüleri, her ülkede esas alınması gereken yasal düzenlemelere göre belirlenmektedir. Türkiye’de değerlendirme hükümleri; Vergi Usul Kanunu (VUK), Türk Ticaret Kanunu (TTK), Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği (MUSGT), Bankacılık Kanunu, Sermaye Piyasası Kanunu, SPK Tebliği, Muhasebe/Finansal Raporlama Standartları gibi yasal düzenlemelere göre yapılmaktadır (Samancı & Garip, 2021:14). Türkiye’de yapılan çalışmalar özellikle standartlar açısından uluslararası yapılan çalışmalar esas alınmaktadır.

3.LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Uluslararası Değerleme Standartları ve Uluslararası Değerleme Standartlarına göre varlıkların değerlemesi ile ilgili yapılan çalışmalara aşağıda belirtildiği gibidir:

Ellis, (2006); değerlendirme standartları ile konseye ilişkin bilgileri ele alarak, çalışmasında standartlar ile ilgili gelişim konusunda bilgi sunmuştur.

Fawcett, (2008); Değerleme standartlarına ihtiyaç duyulma sebebini ele almış, uluslararası uygulamaya, standartlardaki farklılıklara değinmiştir.

Fındık, (2013); Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartlarına göre maddi varlıkların muhasebeleştirilmesine yönelik esasların nasıl olduğuna dair bilgi vermiştir. Muhasebeleştirme işlemleri yapılırken değerlendirme konusuna ilişkin yaklaşımlar örneklerle ele alınmıştır.

Parker, (2016); Değerleme Standardına, kavramsal bilgilere, değerlendirme ölçülerinin neler olduğuna, uygulama boyutuna dair açıklamalar yapmıştır.

Aliefendioğlu, Demir ve Tanrıvermiş, (2016); maddi duran varlıkların envanter ve değerlemesine ilişkin bilgilere yer vermişlerdir. Hidroelektrik santrali işletmesinde örnek bir çalışma olarak ele almışlardır.

Aronsohn, (2017); Değerleme standartları ele alınmış, yeni uygulamalar hakkında bilgi sunmuştur.

Türkcan & Akdoğan, (2018); etiğe yönelik yeralan ilkeleri değerlendirme standartları ile denetim standartları dikkate alarak araştırmışlar, karşılaştırmasına yer vermişlerdir.

Kaya & Yazan, (2019); maddi duran varlıkların BOBİ FRS ve KGK'nın yayımlamış olduğu tekdüzen hesap planı taslağına göre nasıl değerlendirilmesi gerektiğine dair bilgilere yer vermişler, uygulamada yaşanabilecek eksiklere yönelik önerilerde bulunmuşlardır.

D'Amato, Siniak & Mastrodonato, (2019); varlıkları değerlemede değerlendirme standartları esas alınarak değerlendirme hakkında araştırma yapmışlar, yöntemler ile analiz edilmesine ilişkin bilgi sunulmuştur.

Aytaç & Gücenme Gencoğlu, (2020); Maddi duran varlıkların muhasebe standartları esas alınarak göre nasıl değerlendirileceği, muhasebeleştirileceğine dair bilgilere değinmişlerdir. Muhasebe standartları arasında karşılaştırma yapmışlardır.

Rodionov, Perepechko & Nadezhina, (2020); değerlendirme standartlarına göre fiziksel varlığı olmayan duran varlıkları değerlemede dikkate alınması gereken esaslara değinmiş, geliştirdikleri algoritma ile analiz etmeye çalışmışlardır.

Utku & Kaya, (2021); küçük ve mikro işletmeler için Finansal Raporlama Standartlarına göre maddi duran varlıkların muhasebeleştirilmesi, değerlemesi hakkında bilgileri ele almışlar, sayısal örneklerle birlikte konuya ilişkin açıklama yapmışlardır.

Sahk, (2022); değerlendirme standartları ile ilgili mevcut gelişmeler hakkında bilgi sunmuş, varlık değerlendirme ilkelerini, ekonomik ve yasal etkisini ele almıştır.

Cipriano, Cole & Biriggs, (2022); varlıkların Amerikan Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri ve Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarını esas olarak değerlemesinde dikkat edilmesi gereken hususlara ilişkin bilgilere yer vermişlerdir. Her iki standarda göre karşılaştırma yapmışlar, Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarının daha anlamlı sonuçlar verdiğini belirtmişlerdir.

Yapılan çalışmalar incelendiğinde; varlıkların değerlemesine ilişkin çalışmaların, değerlendirme standartlarına yönelik çalışmaların ilk başladığı dönemlerde olduğu, doğrudan çalışmaların yapılmadığı, Türkiye'de özellikle çalışmaların Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartlarına yönelik daha fazladır. Yabancı çalışmalarda değerlendirme standartlarına değinilmiş olsa da doğrudan standartlara referans olarak yapılan çalışma sayısı sınırlıdır. Bu çalışmada ele alınan konular bağlamında bilgiler sunulması, bilgi kullanıcılarına rehber niteliğinde bir çalışma olması sağlanabilir.

4.ULUSLARARASI DEĞERLEME STANDARTLARINA GÖRE VARLIKLARIN DEĞERLEMESİ

Yayınlanmış olan uluslararası değerlendirme standartları, genel ve varlık standartları şeklinde ele alınmıştır. Kavramsal bilgilere, standardın kapsamına, amacının neler olduğuna, raporlanırken nelere dikkat edilmesine, değerlendirme ölçüsüne, kullanılabilecek yaklaşımlara ilişkin açıklamalar yapılmıştır (Uluslararası Değerleme Standartları-UDS, 2017).

Uluslararası Değerleme Standardına göre varlıkların değerlemesine ilişkin standartlar; işletmelerde yeralan paylara, fiziksel varlığı olmayan duran varlıklara, tesisler, ekipmanlar,

taşınmazlara yönelik mülkiyet haklarına, geliştirme amaçlı duran varlıklara, finansal nitelikteki araçlara yönelik bilgilere yer verilmiştir. Değerleme esasları, yaklaşımları ve yöntemlerde standartta açıklanan değer esasları, yaklaşımlar ve yöntemlerin kullanılması belirtilmiştir. Bu esas, yaklaşım ve yöntemlerden hangisi yapılacak işleme uygunsa onun tercih edilmesi gerektiğine dair standartta açıklama yapılmıştır (Uluslararası Değerleme Standartları-UDS, 2017).

Uluslararası Değerleme Standardına göre uygulanması gereken değerler; pazardaki değer, makul değer, gerçeğe uygun değer gibi değerlendirme ölçülerine yer verilmiştir. Standartta yer alan değerlendirme esasları aşağıda belirtildiği gibidir (Uluslararası Değerleme Standartları-UDS, 2017):

Alıcı ile satıcı arasında pazarlama faaliyeti nedeniyle değerlemenin yapıldığı tarihte tahmini alınan pazar değeri (D'Amato, Siniak & Mastrodonato, 2019:269).

Taşınamayan varlıklar için kiraya veren ile kiralayan arasında pazarlama faaliyeti sonucunda esas alınması gereken pazar kirasi değeri (Uluslararası Değerleme Standartları-UDS, 2017).

Bilgiye sahip, işlem yapmayı isteyen tarafların varlık, borç devrinde tahmini olarak ele alınan makul değer (International Valuation Standard-IVS 2022, 06.09.2023).

Bir varlık ya da yatırım için sahibine gelecekte belirlenecek yatırım değeri/yatırım bedeli (International Valuation Standard-IVS Draft-2023, 06.09.2023).

Birlikte oluşturulan iki veya daha fazla varlık ya da hakkın toplamdaki değerleri ayrı değerine oranla yüksek sinerji değeri (Uluslararası Değerleme Standartları-UDS, 2017).

Grup olarak veya varlık olarak tek satılırken esas alınacak tasfiye değeri (International Valuation Standard-IVS 2022, 06.09.2023).

Finansal raporlama stadarında açıklaması yapılmış olan gerçeğe uygun değer (International Valuation Standard-IVS 2023, 06.09.2023). Piyasada yer alan katılımcılar için varlık satışı gerçekleştirilirken ölçü alınan değer (Oyewo, 2020:590). Karşılıklı olarak pazarlık ortamında taraflar arasında varlık el değiştirecekse veya borç ödemesi varsa gerçeğe uygun değer esas alınır (Demir, 2016:13).

OECD tarafından belirlenmiş olan pazarda taraflar arasında ödenmesi gereken gerçeğe uygun pazar değeri (International Valuation Standard-IVS 2022, 06.09.2023).

Amerikan vergi düzenlemesine göre taraflar arasında değişim yapılırken esas alınan gerçeğe uygun pazar değeri (Uluslararası Değerleme Standartları-UDS, 2017).

Her ülkenin kendi yasal düzenlemelerine göre esas alınması gereken gerçeğe uygun değer (International Valuation Standard-IVS Draft 2023, 06.09.2023).

Değerleme ölçülerinin yanı sıra değerlendirme yapılırken dikkate alınması gereken yaklaşımlara, yöntemlere standartta yer verilmiştir. Pazar, gelir, maliyet, aşınma, değerlendirme model gibi yaklaşım, yöntemlere değinilmiştir (International Valuation Standard-IVS 2022, 06.09.2023). Bu yaklaşım, yöntemlerin uygulanma şekilleri;

Varlığın fiyatı piyasada benzer olan varlığın fiyatı ile karşılaştırılarak belirlenir. Bu yaklaşım pazar yaklaşımı olarak tanımlanmıştır (Uluslararası Değerleme Standartları-UDS, 2017).

Hem karşılaştırma şeklinde hem de borsada işlem gören benzer varlıkların değerinin esas alındığı iki yöntem şeklinde uygulanmaktadır. Bu yöntem pazar yöntemi şeklinde standartta açıklanmıştır (International Valuation Standard-IVS 2022, 06.09.2023).

Varlık ve varlık tarafından sağlanan gelir, nakit akışı, maliyetlerden sağlanan tasarrufun bugünkü değeri esas alınarak işlemler yapılır. Bu yaklaşıma gelir yaklaşımı olarak standartta değinilmiştir (International Valuation Standard-IVS Draft 2023, 06.09.2023).

Gelecekte söz konusu olan nakit akışın bugünkü değerine indirgenerek hesaplanır. Bu yönteme gelir yöntemi denir (International Valuation Standard-IVS 2022, 06.09.2023).

Varlığın elde edilme maliyeti esas alınarak uygulanır. Cari ikame maliyeti, yeniden üretim maliyeti hesaplanırken değer kaybı varsa yıpranma payı düşülerek hesaplanır. Bu yaklaşım maliyet yaklaşımı olarak tanımlanmıştır (Uluslararası Değerleme Standartları, 2017). Varlığın maliyetinden, itfa tutarı, değer düşüklüğüne ilişkin tutar varsa düşülür (Açar, 2022:267). İkame maliyetine, yeniden üretim maliyetine, toplama yöntemine ilişkin belirlenmiş olan maliyet yöntemi esas alınmaktadır (International Valuation Standard-IVS 2022, 06.09.2023).

Amortisman şeklinde gider kayıt edilmesi düzeltme işlemlerinin yapılması aşınma/yıpranma şeklinde standartta açıklanmıştır. Bu düzeltmeler yapılırken fiziksel, işlevsel, dışsal ve ekonomik yıpranma olarak yapılabileceği belirtilmiştir (International Valuation Standard-IVS Draft 2023, 06.09.2023). Amortisman hesaplamalarında fiziksel ya da ekonomik ömür esas alınır (Uluslararası Değerleme Standartları-UDS, 2017). Varlıkların değerlemesinde de uygulanması önerilen değer esasları, yöntem ve yaklaşımlardan seçilerek uygulanmaktadır.

Standartların uygulanmasına yönelik bazı kurumlardan destekleyici çalışmalar yapılmıştır. Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) ve Muhasebe Standartları Kurulu bu kurumlara örnek verilebilir. SPK, “Sermaye Piyasasında Değerleme Standartları Hakkında Tebliğ” adlı tebliği yayımlayarak Türkiye Değerleme Uzmanları Birliği ile Türkiye Sermaye Piyasaları Birliği’nin yayınladıkları “Uluslararası Değerleme Standartlarını” uygulanmasına yönelik zorunluluk getirilmiştir (Sermaye Piyasası Kurulu-SPK-Tebliğler, 06.09.2023).

Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartlarında da uygulanan değerlendirme esasları söz konudur. Her bir standardın değerlemeye konu olacak her bir işlemin nasıl değerlendirilmesi gerektiğine dair açıklamalar yapılmıştır. Değerleme standartlarında başlangıçta muhasebe ve finansal raporlama standartlarında olduğu gibi fazlaca standart yayınlanmamış, 2023’de yapılan revizyon sonrasında stoklar ve finansal olmayan yükümlülük gibi standartlara ekleme yapılmıştır (2023 Standartlar-IFRS/KGK; IVS Drafts-2023, 06.09.2023). Muhasebe ve finansal raporlama standartlarında değerlendirme yapılmasında hangi standart için işlem yapılıyorsa söz konusu standartta yer alan açıklamalara göre değerlendirme yapılmaktadır (2023 Standartlar-IFRS, 06.09.2023). Tarihi maliyet, gerçeğe uygun değer, satış maliyetleri düşülmüş gerçeğe uygun değer, itfa edilmiş maliyet, gerçekleştirilebilir değer, net gerçekleştirilebilir değer, kullanım değeri, cari maliyet, geri kazanılabilir değer gibi değerler muhasebe ve finansal raporlama standartlarında yer verilmiştir (Fırat, 2014:37-39). Varlıkların değerlemesinde; maddi, maddi olmayan ve mali duran varlık gibi varlıkların değerlemesine ilişkin muhasebe standartlarında açıklamalar yapılmıştır (2023 Standartlar-IFRS/KGK).

Her iki standart karşılaştırıldığında değerlemeye yönelik benzerlik olabileceği gibi farklılıklarda olabilmesi mümkündür. Benzer olan standard; IFRS/TFRS 13-Gerçeğe Uygun Değer standardı örnek verilebilir (IVS 2017-2022; IVS Draft 2023, 06.09.2023). Gerçeğe uygun değer bir çok standartta açıklaması yapılan önemli değerlendirme ölçüleri arasındadır. Varlık ya da borçlar gibi işletmelerde yer alan bir çok kalemde değerlendirme yapılırken uygulanmıştır (Claessen, 2021:380).

Sadece gerçeğe uygun değer değil bu değerlemenin yanı sıra makul değer, yatırım değeri gibi değerlendirme esasları da benzer ölçüler arasındadır. Değerleme yapılırken bu ölçülere göre değerlemeler yapılmaktadır. Muhasebe ve finansal raporlama standartlarında incelendiğinde değerlendirme standartlarında yer alan açıklamalara göre bazı standartlarda açıklama yapılmıştır. Bu standartların bilgileri şu şekildedir;

Satış amaçlı duran varlıklar,
Maden kaynaklarının araştırılması ve değerlemesi
Diğer işletmelerdeki paylar,
Gerçeğe uygun değer,
Maddi duran varlık,
İştiraklerdeki yatırımlar,
Varlıklarda değer düşüklüğü,
Maddi olmayan duran varlık
Yatırım amaçlı gayrimenkuller (2023 Standartlar-IFRS/KGK).

Bu standartlarda, varlıkların değerlemesine yönelik bazı değerlendirme ölçülerine yer verilmiştir. Bu standartların yanı sıra her bir muhasebe ve finansal raporlama standartlarında da değerlemeye ilişkin açıklamalar yapılmıştır.

5.SONUÇ

Uluslararası Değerleme Standardına göre varlıkların değerlemesinde, varlıklara ilişkin standartlar için işletmelerde yer alan paylar, maddi olmayan duran varlıklar, tesis ve teçhizat, taşınmazlara ilişkin mülkiyetler, geliştirmeye yönelik mülkiyetler, finansal araçlar şeklinde sınıflandırma yapılmıştır. Değerleme de uygulanması gereken esaslar, yaklaşımlar ve yöntemler için standartta açıklanan değerlendirme esaslarının, yaklaşımlarının ve yöntemlerin uygulanması belirtilmiştir.

Değerleme standartlarına göre uygulanması gereken değerlendirme ölçülerinde, pazara yönelik değer ve kira, makul değer, yatırıma ilişkin yatırım değeri, sinerji, tasfiye ve gerçeğe uygun değer şeklinde açıklamalar yapılmıştır. Gerçeğe uygun değerde; muhasebe standartlarına yönelik, pazara yönelik, Amerika Devlet Gelirleri Dairesi ve her ülkenin yasalarına yönelik sınıflandırılmıştır. Değerlemede yaklaşım ve yöntemlere yer verilmiştir. Pazar, gelir, maliyet, aşınma/yıpranma ve değerlendirme model yaklaşımı gibi yaklaşımların uygulanabileceği belirtilmiştir. Yöntemlerde de yaklaşımlardaki yöntemlere yönelik bilgiler mevcuttur.

Uluslararası Değerleme Standartlarının uygulanmasına yönelik karşılaştırma yapıldığında Uluslararası Muhasebe/Finansal Raporlama Standartlarına göre daha az olduğu, yapılan literatür çalışmalarının da az olduğu söylenebilir. Bunun temel sebebi yeni bir konu olması,

çalışmaların yeni yapılması ve uygulanmaya geçmesinden kaynaklıdır. Yeni konu olmasına karşın uygulanmasını desteklemek adına bazı kurumlarda benzer çalışmalar yapılmıştır. Sermaye Piyasası Kurulu'da 2017 yılında konseyin yapmış olduğu çalışmayı esas alarak tebliğ yayımlamış, değerlendirme standartlarının uygulanmasında zorunluluk gelmiştir.

Değerleme standartları, muhasebe ve finansal raporlama standartları ile karşılaştırıldığında benzeyen ölçüler, yöntemler olmakla birlikte bazı farklılıklarda söz konusudur. Özellikle gerçeğe uygun değer kavramı, yatırım değeri gibi ölçülere yönelik açıklamalar yer almaktadır. Gerçeğe uygun değer, Uluslararası Muhasebe/Finansal Raporlama Standartlarında da bir çok standartta uygulanmaktadır. Uluslararası Değerleme Standartlarında yeni düzenlemeler yapılırken günümüzde bir çok ülke de de uygulaması bulunan Muhasebe/Finansal Raporlama Standartları esas alınarak yapılabilir. Bilimsel çalışmalar hazırlanarak, uygulanmasına yönelik eğitimler, konferanslar düzenlenerek standartların uygulanmasına olumlu katkı sağlanabilir.

KAYNAKLAR

Açar, F. (2022). Maddi olmayan duran varlıkların VUK ve TFRS kapsamında değerlendirilmesi, *Mali Çözüm Dergisi*, 32(173), 263-268.

Aliefendioğlu, Y., Demir, E. & Tanrıvermiş, H. (2016). Kamu iktisadi teşebbüslerinin aktiflerinde yer alan maddi duran varlıkların envanter ve değerlendirme araştırması: elektrik üretim anonim şirketi genel müdürlüğü hırflanlı hidroelektrik santrali işletmesi örneği, *Finans ve Bankacılık Çalışmaları Dergisi*, 5(5), 30-51.

Aronsohn, A. (2017). International valuation standards: what's new? Rics Property Journal, 10-11.

Aytaç, A. & Gücenme Gençoğlu, Ü. (2020). Maddi duran varlıklar ve amortismanlar açısından TFRS, BOBİ FRS, KÜMİ FRS taslağı ve MSUGT'daki uygulamaların karşılaştırılması. *Business and Economics Research Journal*, 11(3), 753-767.

Cipriano, M. Cole, E. T. & Biriggs, J. (2022). Value relevance and market valuation of assets measured using IFRS and US GAAP in the US equity market, *International Journal of Accounting & Information Management*, 30(1), 95-114.

Claessen, Á. (2021). Relevance of level 3 fair value disclosures and IFRS 13: a case study, *International Journal of Disclosure and Governance* (2021) 18, 378-390.

Dabbağoğlu, K. (2017). *Finansal Muhasebe*, Eğitim Yayınevi.

Deloitte, International Valuation Standards (IVS) 2022, https://viewpoint.pwc.com/dt/gx/en/ivsc/international_valuat/assets/IVS-effective-31-Jan-2022.pdf, (Erişim Tarihi: 06.09.2023).

Demir, Ş. (2016). TMS/TFRS ve VUK değerlendirme ölçülerinin ertelenmiş vergi varlıkları ve ertelenmiş vergi yükümlülükleri yönünden incelenmesi, *Vergi Sorunları Dergisi*, S.328, 9-20.

D'Amato, M. Siniak, N. & Mastrodonato, G. (2019). Cyclical assets and cyclical capitalization, *Journal of European Real Estate Research*, 12(2), 267-288.

- Ellis, T. R. (2006). Implementation of the international valuation standards, *Mining Engineering*, 62-64.
- Erol, M. & Aslan, M. (2017). Uluslararası muhasebe ve denetim standartlarının gelişmesi, *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Ocak 2017(12), 55-86.
- Fawcett, D. (2008). The need for international valuation standards, *Valuation Practice-Valuation Strategies*, 34-37.
- Fındık, H. (2013). Türkiye muhasebe/finansal raporlama standartları kapsamında maddi varlıkları muhasebeleştirme esasları, *Vergi Sorunları Dergisi*, S.296, 89-101.
- Fırat, F. (2014). Uluslararası/Türkiye finansal raporlama standartları ve tek düzen hesap planında değerlendirme ölçülerinin karşılaştırılması, *Vergi Sorunları Dergisi*, Sayı: 315, 34-40.
- Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB), “Hesap Planı Açıklamaları”, <https://gib.gov.tr/fileadmin/mevzuatek/eski/muhsisteb1ekmuh5c.htm>, (Erişim Tarihi: 10.09.2023).
- Deloitte-IAS Plus, “Standards”, <https://www.iasplus.com/en/standards>, (Erişim Tarihi: 06.09.2023).
- IFRS, “International Accounting Standards/ International Financial Reporting Standards”, <https://www.ifrs.org/>, (Erişim Tarihi: 06.09.2023).
- IVSC, “Standards”, <https://www.ivsc.org/consultations/ivs-exposure-draft-for-consultation-2023/>, (Erişim Tarihi: 06.09.2023).
- IVSC, “Uluslararası Değerleme Standartları-IVS Drafts-2023”, <https://www.ivsc.org/consultations/ivs-exposure-draft-for-consultation-2023/>, (Erişim Tarihi: 06.09.2023).
- IVSC, “Uluslararası Değerleme Standartları-IVS Drafts-2023”, <https://www.ivsc.org/wp-content/uploads/2023/04/IVS-Exposure-Draft-Apr-23.pdf#zoom=auto>, (Erişim Tarihi: 06.09.2023).
- IVSC, “Uluslararası Değerleme Standartları-IVS Summary 2023”, <https://www.ivsc.org/wp-content/uploads/2023/04/IVS-Exposure-Draft-Apr-23-Summary-and-Consultation-Questions.pdf#zoom=auto>, (Erişim Tarihi: 06.09.2023).
- Kaya, U. & Yazan, Ö. (2019). Maddi duran varlıkların sonraki dönem değerlendirme işlemlerinin BOBİ FRS kapsamında muhasebeleştirilmesi: KGK hesap planı taslağı çerçevesinde öneriler ve eleştiriler, *Vergi Sorunları Dergisi*, S.372, 27-43.
- KGK, “Standartlar”, <https://www.kgk.gov.tr/DynamicContentDetail/10436/TFRS-2023-Seti>, (Erişim Tarihi: 06.09.2023).
- Oyewo, B. (2020). Post-implementation challenges of fair value measurement (IFRS 13): some empirical evidence, *African Journal of Economic and Management Studies*, 11(4), 587-607.
- Özaydın, M. (2022). TMS 38 maddi olmayan duran varlıkların muhasebeleştirilmesi, *R&S-Research Studies Anatolia Journal*, 5(4), 445-477.

- Parker, D. (2016). *International Valuation Standards*, Wiley Publish.
- Rayman, R. A. (2006). *Accounting Standards: True or False?*, Routledge Published.
- Rodionov, D., Perepechko, O. & Nadezhina, O. (2020). Determining economic security of a business based on valuation of intangible assets according to the international valuation standards (IVS), *Risks Journal*, 1-14.
- Sahk, K. (2022). *Standardized Valuation of Real Estate Reflecting Cyclical Economic Development: Experience of The Last Two Decades*, (Property Valuation and Market Cycle, D'Amato, M. and Coskun Y. Ed.), Springer Publish, 113-133.
- Samancı, T. H. & Garip, O. (2021). *Gerçeğe Uygun Değer Yaklaşımı ve Örnek Muhasebe Uygulamaları*, Eğitim Yayınevi.
- SPK, "Sermaye Piyasasında Değerleme Standartları Hakkında Tebliğ", <https://spk.gov.tr/kurumlar/gayrimenkul-degerleme-kuruluslari/tebligler>, (Erişim Tarihi: 06.09.2023).
- Türkcan, M. & Akdoğan, N. (2018). Uluslararası değerleme standartlarında etik ilkeler ve uluslararası denetim standartları ile karşılaştırmalı incelenmesi, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 20 (Özel Sayı), 426-439.
- Uluslararası Değerleme Standartları, (2017). Uluslararası Değerleme Standartları Konseyi.
- Unutmaz, B. (2012). TMS 16 maddi duran varlıklar standardı ve VUK değerleme hükümlerinin karşılaştırılması, *Vergi Sorunları Dergisi*, S.290, 37-48.
- Utku, M. & Kaya, Y. (2021). Küçük ve mikro işletmeler için finansal raporlama standartları (KÜMİ FRS) çerçevesinde maddi duran varlıkların muhasebeleştirilmesi, *Mali Çözüm Dergisi*, Ocak-Şubat 2021, 31(163), 123-139.
- Yalçın, H. (2022). *Şirket Değerlemesi*, Yalın Yayıncılık.

THE NATIONAL SECURITY ASSURANCE OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Sholpan Zhandossova, Erden Ordabek, Yelbolsyn Nazarov

Al Farabi Kazakh National University

Abstract:

the article analyzes the national security as a scientific and practical problem, characterized by the state's political institutions to ensure effective action to maintain optimal conditions for the existence and development of the individual and society. National security, as a category of political science reflects the relationship between the security to the nation, including public relations and social consciousness, social institutions and their activities, ensuring the realization of national interests in a particular historical situation. In national security are three security levels: individual, society and state. Their role and place determined by the nature of social relations, political systems, the presence of internal and external threats. In terms of content in the concept of national security is taken to provide political, economic, military, environmental, information security and safety of the cultural development of the nation.

Keywords: Kazakhstan, national security, religious extremism

A CRITICAL SOCIAL RESEARCH PERSPECTIVE ON SELF-DIRECTED LEARNING AND INFORMATION TECHNOLOGY PRACTITIONERS

Roelien Goede

North-West University, Vanderbijlpark, 1900, Republic of South Africa

Abstract:

Information systems practitioners are frequently required to master new technology, often without the aid of formal training. They require the skill to manage their own learning and, when this skill is developed in their formal training, their adaptability to new technology may be improved. Self-directed learning is the ability of the learner to manage his or her own learning experience with some guidance from a facilitator. Self-directed learning skills are best improved when practiced. This paper reflects on a critical social research project to improve the self-directed learning skills of fourth year Information Systems students. Critical social research differs from other research paradigms in that the researcher is viewed as the agent of change to achieve the desired outcome in the problem situation.

Keywords: Action Research, Critical Social Research, Information Systems Education, Self-directed Learning.

TÜRKİYE'DE PETROL FİYATLARININ ENFLASYONA ETKİSİ ÜZERİNE FOURIER KANITLAR

Dr. Meral ÇABAŞ

dogacabas@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-3335-3297

Doç. Dr. Nazife Özge BEŞER

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi,

nokilic@agri.edu.tr- 0000-0002-6738-3638

ÖZET

Petrol, dünya ekonomisi için hayati bir öneme sahip olup, fiyatlarındaki değişimler küresel olarak birçok farklı sonuca yol açmaktadır. Türkiye'de petrol fiyatlarının enflasyona etkisinin analiz edildiği bu çalışmada 2006M₄-2023M₇ arası aylık veriler kullanılmıştır. Bağımlı değişken olan enflasyon, tüketici fiyat endeksi ile temsil edilmektedir. Açıklayıcı değişken olan petrol fiyatları, aylık ithal ham petrol varil fiyatı (\$) ve ikinci bir açıklayıcı değişken olarak büyüme, sanayi üretim endeksi ile temsil edilmektedir. Analize ilk olarak değişkenlerin durağanlık sınaması ile başlanmış olup Fourier durağanlık test sonuçlarına göre her üç değişken de ilk farkında durağanlaşmıştır. Fark durağan seriler arasındaki uzun dönem ilişki Fourier eşbütünleşme testi ile analiz edilmiştir. Elde edilen ampirik bulgular uzun dönemde değişkenlerin birlikte hareket ettiklerini göstermektedir. Bu ilişkiye ait katsayılar tahmin edilmiş olup petrol fiyatlarının katsayısı istatistiksel olarak anlamlı bulunmazken uzun dönemde üretimdeki %1'lik artış enflasyonu %2.04 oranında anlamlı bir şekilde artırmaktadır. Son olarak değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi Fourier nedensellik testiyle test edilmiştir. Sonuçlar petrol fiyatlarından sanayi üretim endeksine doğru tek taraflı, sanayi üretim endeksi ile enflasyon arasında ise çift taraflı nedensellik ilişkisinin varlığını ortaya koymaktadır. Petrol fiyatları ile enflasyon arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Petrol Fiyatları, Enflasyon, Fourier Eşbütünleşme, Fourier Nedensellik

FOURIER EVIDENCE ON THE EFFECT OF OIL PRICES ON INFLATION IN TURKIYE

ABSTRACT

Oil has a vital importance for the world economy and changes in its prices lead to many different consequences globally. In this study, which analyses the effect of oil prices on inflation in Turkey, monthly data between 2006M₄-2023M₇ are used. The dependent variable, inflation, is represented by the consumer price index. The explanatory variable, oil prices, is represented by the monthly imported crude oil barrel price (\$) and growth as a second explanatory variable is represented by the industrial production index. The analysis starts with the stationarity test of the variables and according to the Fourier stationarity test results, all three variables are stationary at first difference. The long-run relationship between the difference stationary series is analysed by Fourier cointegration test. The empirical findings show that the variables move together in the long run. The coefficients of this

relationship are estimated and while the coefficient of oil prices is not statistically significant, a 1% increase in production in the long run significantly increases inflation by 2.04%. Finally, the causality relationship between the variables was tested by Fourier causality test. The results reveal the existence of a unilateral causality relationship from oil prices to the industrial production index and a bilateral causality relationship between the industrial production index and inflation. No causality relationship was found between oil prices and inflation.

Keywords: Oil Prices, Inflation, Fourier Cointegration, Fourier Causality

1.GİRİŞ

Petrol, 20. yüzyılın en önemli ekonomik girdilerinden birisi olmakla birlikte ekonomik büyümeyi en çok etkileyen değişkenlerin başında gelmektedir. Hem enerji kaynağı olarak hem de çeşitli ürünlerin üretiminde kullanıldığı için ekonomide önemli bir rol oynamıştır. Ulaşımdan aydınlatmaya, ısınmadan enerji üretimine kadar geniş bir yelpazede kullanılmaktadır. Böyle birçok alanda kullanılmasından ötürü petrol fiyatlarında yaşanan değişiklikler, özellikle petrol ithalatçısı ülkelerde girdi fiyatlarını yükselterek maliyetlerin artmasına sebep olmaktadır. Petrol ithalatçısı ülkelerin yanında petrol ihraç eden ülkelerin de makroekonomik göstergelerini etkileyen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Petrol ihraç eden ülkeler için, yüksek petrol fiyatları genellikle büyük bir gelir kaynağı olarak görülmektedir. Bu gelir artışı, tüketimin ve hükümet harcamalarının artmasına yol açabilmektedir. Ancak bu durum, aynı zamanda ülkede talep enflasyonunun ortaya çıkmasına neden olabilmekte ve üretim maliyetlerinin artması da maliyet enflasyonuna yol açabilmektedir (Erkuş ve Karamelikli, 2016).

Petrol, küresel ekonominin en kritik bileşenlerinden biridir ve fiyatlarında yaşanan dalgalanmalar tüm dünyada çok çeşitli etkiler oluşturabilir. Fiyatlarının artışı, tüketici fiyatlarını doğrudan ve dolaylı yollarla etkiler. Bu etkiler, petrolün ekonomik yapı içindeki yeri ve önemine göre değişiklik gösterebilir. Petrol ve petrol ürünlerinin fiyatlarında meydana gelen artış, tüketici fiyatlarına direkt olarak yansımaktadır. Örneğin, benzin, mazot gibi akaryakıt ürünlerindeki fiyat artışları, hane halkının doğrudan tüketim harcamalarını etkiler. Üretim açısından bakıldığında ise üretimde önemli girdi olan petrol fiyatındaki artışlar girdi fiyatlarını artırarak maliyetlerin artmasına sebep olmaktadır. Petrol fiyatlarındaki değişiklikler, birçok ülke ekonomisini aynı anda etkilemekte ve ekonomik dalgalanmaların önemli bir unsuru olabilmektedir.

Petrol fiyatlarının yükselmesi enerji ithalatına bağımlı olan Türkiye gibi ülkelerde, birçok olumsuz ekonomik etkiye yol açmaktadır. Bu olumsuzluklar arasında enerji maliyetlerinde artış, cari açığın genişlemesi, enflasyon oranlarında yükselme ve genel ekonomik durgunluk yer almaktadır. Yüksek petrol fiyatları aynı zamanda Türkiye'nin dış ticaret dengesini de olumsuz etkilemektedir. Bu durum, Türkiye'nin ekonomik büyüme hızını yavaşlatabilir, yatırımları ve istihdamı olumsuz etkileyebilir. Bu açıdan çalışmanın amacı Türkiye'de petrol fiyatları ve enflasyon arasındaki ilişkiyi incelemektir. Çalışmanın giriş bölümünü takiben ikinci bölümde konuyla ilgili çalışmaların yer aldığı literatür taramasına yer verilmiştir. Üçüncü bölümde çalışmanın uygulama kısmı yer almakta, dördüncü bölümde genel bir değerlendirme ve politika önerileri yapılarak çalışma sonlandırılmıştır.

2.LİTERATÜR TARAMASI

Petrol fiyatlarındaki dalgalanmaların makroekonomik göstergeleri etkilemesi anlamında literatürde birçok çalışma yer almaktadır. Gerek ulusal gerek uluslararası çalışmalarda farklı zaman aralıkları ve farklı ekonometrik testler kullanılmıştır. Dolayısıyla bu durum her çalışmada farklı sonuçlar elde edilmesine neden olmuştur. Petrol fiyatlarında meydana gelen dalgalanmaların makroekonomik sonuçları, özellikle enerji ithalatına yoğun şekilde bağlı olan ülkeler için hayati bir önem taşımaktadır. Dolayısıyla, petrol fiyatlarındaki değişiklikler ile enflasyon arasındaki ilişki önemli bir araştırma konusunu teşkil etmektedir. Çizelge 1’de petrol fiyatları ile enflasyon arasındaki ilişkiyi inceleyen ulusal ve uluslararası çalışmalara yer verilmektedir.

Çizelge 1. Petrol Fiyatları ve Enflasyon Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Çalışmalar

Yazar (lar)	Ülke	Dönem	Yöntem	Bulgular
Kibritçiöğlü ve Kibritçiöğlü (1999)	Türkiye	Ocak 1986- Mart 1998	VAR Analizi	Petrol fiyat artışlarının enflasyon üzerindeki etkisi çok düşüktür.
Hooker (2002)	ABD	1962-2001	Phillips eğrisi	Petrol fiyatlarındaki değişim enflasyonu doğrudan etkilemektedir.
Leblanck ve Chinn (2004)	ABD, İngiltere, Fransa ve Japonya		Phillips eğrisi	Petrol fiyatlarındaki %10’luk bir artış enflasyonu %0.1 ile %0.8 arasında artırmaktadır.
Roeger (2005)	AB ülkeleri		DSGE model	Fiyat artışlarının önemli enflasyonist etkilerinin olmadığı sonucu ortaya çıkmıştır.
İpek (2005)	Türkiye	1987:1- 2005:12	VAR Analizi	Çift yönlü nedensellik tespit edilmiştir.
Girginer ve Yenilmez (2005)	Türkiye	1982-2002	Ridge Regresyon	Petrol fiyatları enflasyonu etkilemektedir.
Killian (2008)	G7 ülkeleri	2002-2003	Granger Nedensellik	Petrol fiyat artışlarının enflasyon üzerindeki etkisi çok düşüktür.
Ito (2010)	Rusya	1994:Q1 2009:Q3	VAR Analizi	Petrol fiyatları enflasyonu etkilemektedir.
Du vd. (2010)	Çin	1995:1–	VAR Analizi	Küresel petrol fiyatı Çin’de ekonomik büyümeyi ve

		2008:2		enflasyonu önemli ölçüde etkilemektedir.
Öksüzler ve İpek (2011)	Türkiye	1987-2010	VAR Analizi	Nedensellik yoktur.
Cavalcanti ve Jalles (2012)	ABD ve Brezilya	1971:1–2008:2	SVAR Model	ABD'deki petrol fiyat şoklarındaki volatilitenin zamanla ülke ekonomisine ve enflasyona katkısı azalmaktadır.
Mercan vd. (2015)	OECD üyesi 15 ülke	1960-2011	AMG (Augmented Mean Group Estimator)	Ekonomik büyümenin enflasyonist etkisinin, ham petrol ithal fiyatlarının etkisinden daha fazla olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.
Pradhan vd. (2015)	G-20 ülkeleri	1961-2012	Granger Nedensellik	Nedensellik tespit edilmiştir.
Sek vd. (2015)	Yüksek petrole bağımlı ve düşük petrole bağımlı ülkeler	1980-2010	Panel ARDL	Yüksek bağımlı ülkelerdeki etki düşük bağımlı ülkelere göre daha fazladır.
Alagöz vd. (2017)	Endonezya, Güney Afrika, Kolombiya, Çin, Türkiye, Kazakistan ve Meksika	1980-2016	Panel Veri Analizi	Petrol fiyatlarındaki artış cari açığa sebep olmaktadır. Bununla birlikte, ham petrol fiyatlarında artış enflasyon oranlarında %0.04 artışa neden olmaktadır.
Koçak vd. (2017)	Türkiye	2003:01-2017:02	VAR Analizi	Nedensellik tespit edilmiştir.
Salisu vd. (2017)	Petrol ihracatçısı ve petrol ithalatçısı ülkeler	2000-2014	Panel Veri Analizi	Petrol fiyatı ile enflasyon arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur.
Alper (2018)	Türkiye	2007:01-2017:12	VAR Analizi	Petrol fiyatları enflasyonu artırmaktadır.
Choi vd. (2018)	34 gelişmiş ve 37 gelişmekte olan ülkeler	1970-2015	Robustness checks	Petrol fiyatları enflasyonu artırmaktadır.
Yıldırım vd. (2018)	BRICS ülkeleri	Ocak 1995 –	Markov-Switching	Arasında ilişki yok.

(2018)		Aralık 2016	VAR model	
Sekine (2020)	ABD	1974:Q1– 2015:Q4	STAR	Petrol fiyatlarından yurtiçi enflasyona geçiş etkisinin yıllar itibariyle zayıfladığı sonucuna varmıştır.
Çalışkan vd. (2021)	BRICS-T ülkeleri	2003-2009 aylık veriler	Asimetrik Nedensellik Testi	Nedensellik ilişkisi ülkeden ülkeye göre değişmektedir.
Köse ve Ünal (2021)	Türkiye	Mart1988- Ağustos 2019	SVAR	Petrol fiyatlarındaki oynaklığın enflasyon üzerindeki etkileri ilk aylarda sınırlıyken, sonraki aylarda artmaktadır.
Çelik vd. (2023)	Türkiye	Ocak 2006 ve Haziran 2022	Sürekli Dalgacık Yaklaşımı	Petrol fiyatları enflasyonu etkilemektedir.

Tablodaki çalışmalar incelendiğinde, sonuçlar ülkeden ülkeye göre değişmekle birlikte genel olarak petrol fiyatlarının enflasyonun nedeni olduğu görülmektedir. Özellikle enerji bağımlısı ülkelerde, petrol fiyatlarındaki dalgalanmaların enflasyon üzerindeki etkileri de büyük olabilmektedir.

3. VERİ SETİ VE EKONOMETRİK SONUÇLAR

Bu çalışmada 2006M₄-2023M₇ dönemi aylık veriler yardımıyla Türkiye’de petrol fiyatlarının enflasyonist etkisi test edilmiştir. Brent petrol varil fiyatı \$ (PF), enflasyonu temsilen tüketici fiyat endeksi (TÜFE) ve büyümeyi temsilen sanayi üretim endeksi (SÜE) serileri kullanılmış olup tüm seriler Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS)’nden elde edilmiştir. Tüm değişkenlerin logaritmik dönüşümleri analize dâhil edilmiştir. Analizler EViews 9 ve Gauss 23 ekonometri paket programları ile gerçekleştirilmiştir. Serilerin durağanlık sınamaları Fourier KPSS birim kök testiyle yapılmış sonuçlar Çizelge 2’de gösterilmiştir.

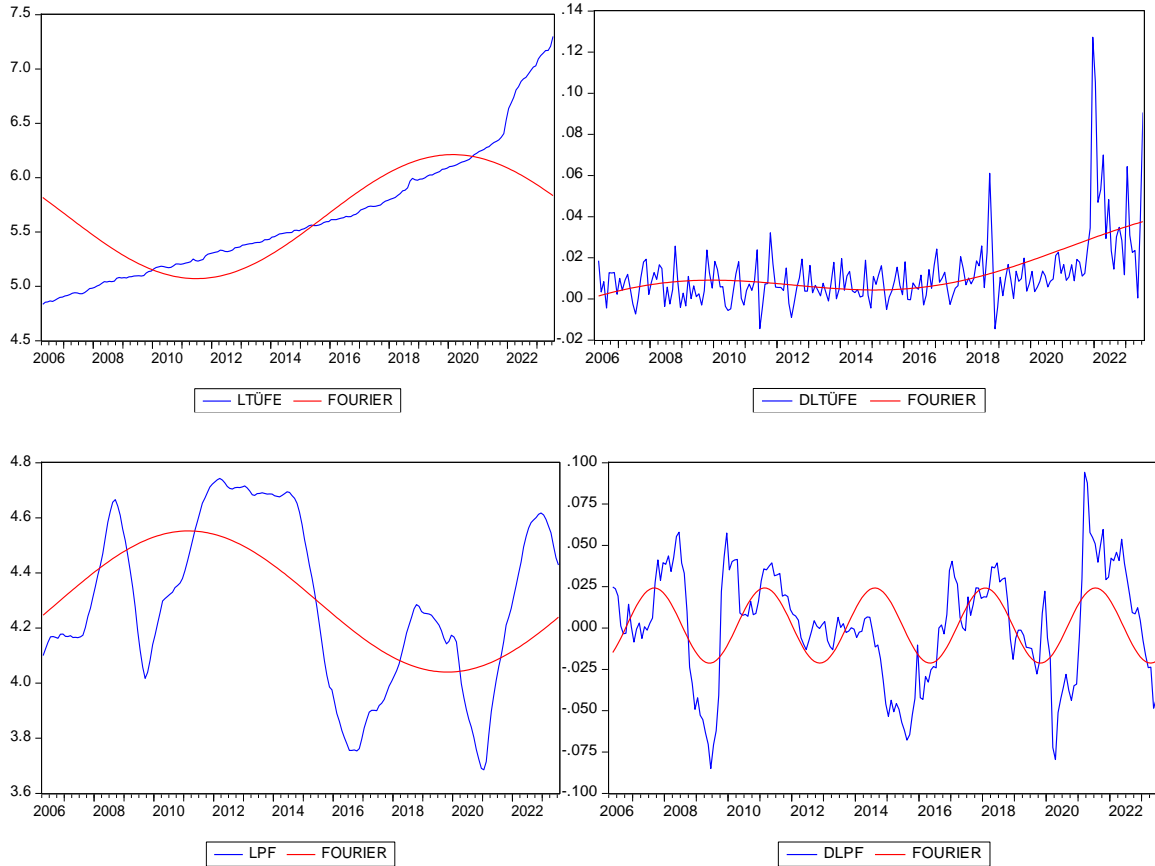
Çizelge 2. FKPSS Birim Kök Testi Bulguları

Seri	Frekans(k)	MinKKT	FKPSS	KPSS	F Test İst.
LTÜFE	1	38.20317	0.703375 (11)		90.76959
LPF	1	11.69942	0.197033 (11)		59.7895
LSÜE	1	2.058307	0.679528 (10)		141.2877
DLTÜFE	1	0.041418	0.046392 (6)		18.24150

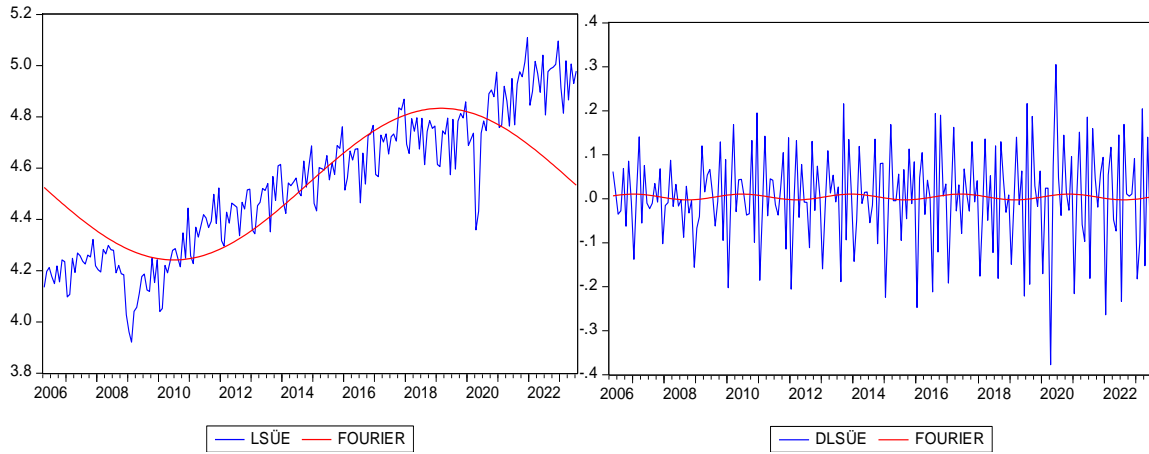
DLPF	5	0.172626	0.100730 (10)		31.56865
DLSÜE	5	2.393388	0.146137 (56)	0.167005 (65)	0.188638

Not: ( ) içleri Newey-West yöntemiyle otomatik olarak elde edilen bant genişliğidir. F Test İstatistiğine ait kritik değerler %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde sırasıyla 6.730, 4.929 ve 4.133, FKPSS test istatistiğine ait kritik değerler (k=1 ve T=500 için) 0.2709, 0.1696 ve 0.1294, KPSS testine ait kritik değerler 0.7390, 0.4630 ve 0.3470 şeklindedir (Becker vd., 2006: 389).

FKPSS test sonuçlarına baktığımızda her üç değişkenin düzey değerinde trigonometrik terimlerin anlamlı olduğunu görmekteyiz (F test istatistikleri). Dolayısıyla doğrusal olmayan Fourier KPSS testini uygulayabilmekteyiz. FKPSS test istatistiklerini kritik değerlerle karşılaştırdığımızda tüm değişkenlerin düzeyde birim kök içerdikleri görülmektedir. Değişkenlerin ilk farkları alındıktan sonra tekrar FKPSS testi uygulanmış ve hepsi durağan hale gelmiştir. DLSÜE değişkenine ait F test istatistiği anlamlı olmadığından KPSS testi uygulanarak durağanlığı sınanmıştır. FKPSS testi değişkenlere ait Fourier fonksiyonları ile birlikte zaman yolu grafiklerini vermekte sonuçlar Görsel 1’de gösterilmektedir.

Görsel 1. Değişkenlerin Yapısal Değişimle Birlikte Grafikleri

Çizelge 3. FSHIN Eşbütünlüme Testi Bulguları

Model	Frekans (k)	MinKKT	Fourier Eşb. Test İst.	Shin Eşb. Test İst.	F Test İst.
LTÜFE=f(LPF, LSÜE)	1	2.663270	0.127705 (10)	0.337532 (11)	29.89272

Not: Fourier eşbütünlüme test istatistiğine ait $m=0$ ve $p=2$ 'ye göre kritik değerler %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde sırasıyla 0.198, 0.124 ve 0.095 ve F testine ait kritik değerler üsteki anlamlılık düzeylerine göre sırasıyla 5.774, 4.066 ve 3.352'dir (Tsong, 2016: 1091).

Çizelge 3'de değişkenlerin uzun dönem eşbütünlüme ilişkilerinin test edildiği Fourier Shin eşbütünlüme testinden elde edilen kalıntılar görülmektedir. Sonuçlar değişkenlerin uzun dönem eşbütünlümlük olduklarını göstermektedir. Uzun dönem ilişkiye ait katsayılar DOLS katsayı tahmincisi ile tahmin edilmiş olup bulgular Çizelge 4'de sunulmuştur.

Çizelge 4. DOLS Uzun Dönem Katsayı Tahminleri

Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-İstatistiği	Olasılık
LPF	0.209549	0.126893	1.651376	0.1003
LSÜE	2.047997	0.171813	11.9199	0.0000***
C	-4.54231	0.777131	-5.84497	0.0000***
CC	-0.03422	0.047813	-0.71565	0.4751
SS	-0.10333	0.069359	-1.48982	0.0000***

Not: ***, %1 düzeyinde anlamlı ifade eder.

Çizelge 4'e göre PF değişkenine ait katsayı istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. SÜE değişkenine ait katsayı ise anlamlı ve pozitif bulunmuştur. Uzun dönemde sanayi üretim endeksinde meydana gelecek %1'lik artış enflasyonu %2.04 oranında artıracaktır. Bir sonraki adımda değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi Nazlıoğlu vd. tarafından 2016'da

geliştirilen Fourier Toda-Yamamoto nedensellik testiyle analiz edilmiş ve bulgular Çizelge 5'te gösterilmiştir.

Çizelge 5. FTY Nedensellik Testi Bulguları

Yokluk Hipotezi	F Test İst.	Asimptotik Olasılık Değeri	Bootstrap Olasılık Değeri	Nedensellik İlişkisi
LPF→LTÜFE	0.20077	0.65409	0.64470	YOK
LTÜFE→LPF	0.63324	0.42616	0.41625	YOK
LSÜE→LTÜFE	2.75586	0.09689	0.09910	VAR
LTÜFE→LSÜE	1.01509	0.03445	0.03520	VAR
LPF→LSÜE	4.37152	0.03654	0.03910	VAR
LSÜE→LPF	1.01509	0.31368	0.31080	YOK

Not: Analiz 20000 bootstrap simülasyon ile gerçekleştirilmiştir. ***, %1 anlamı ifade eder.

Fourier Toda-Yamamoto nedensellik testi sonuçlarına göre sanayi üretim endeksi ile enflasyon arasında çift yönlü petrol fiyatlarından sanayi üretim endeksine doğru tek yönlü nedensellik ilişkileri tespit edilmiştir. Petrol fiyatları ile enflasyon arasında nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır.

4.SONUÇ VE ÖNERİLER

Petrol fiyatlarıyla büyümenin enflasyon üzerine etkilerinin ampirik olarak araştırıldığı bu çalışmada Türkiye için Nisan 2006 ve Temmuz 2023 arası aylık verilerden yararlanılmıştır. Analize değişkenlerin durağanlık sınaması ile başlanılmış ve tüm değişkenlerin fark değerlerinin durağan oldukları Fourier KPSS birim kök testiyle tespit edilmiştir. I(1) dereceden durağan oldukları belirlenen değişkenlerin uzun dönem ilişkileri yine Fourier test olan FSHIN eşbütünleşme testiyle test edilmiştir. Elde edilen bulgular serilerin uzun dönemde eşbütünleşik olarak hareket ettiklerini göstermektedir. Bu ilişkiye ait katsayılar DOLS katsayı tahmincisi ile tahmin edilmiş olup petrol fiyatlarına ait katsayı istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur. Alan yazınında Kibritçioğlu ve Kibritçioğlu (1999), Berument ve Taşçı (2002), Peker ve Mercan (2010) ve Mercan vd. (2015) de çalışmalarında Türkiye’de ham petrol fiyatlarının enflasyonist etkilerini istatistiki olarak anlamsız bulmuşlardır. Sanayi üretim endeksine ait katsayı ise pozitif ve anlamlı görülmektedir. Bu durum sanayi üretim artışının enflasyona yol açtığını göstermektedir. Uzun dönemde sanayi üretim endeksinde meydana gelecek %1’lik artış %2.04 oranında enflasyonist etkiye sahiptir. Mercan vd. (2015) çalışmalarında Türkiye’de GSYH’daki %1’lik artışın %3.34 oranında enflasyonist etkiye sahip olduğunu tespit etmişlerdir. Analizin son bölümünde Fourier Toda-Yamamoto nedensellik testi yardımıyla değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi sınanmıştır. Elde edilen bulgular sanayi üretim endeksi ile enflasyon arasında karşılıklı bir nedensellik ile petrol fiyatlarından sanayi üretim endeksine doğru tek taraflı nedenselliğe işaret etmektedir. Petrol fiyatları ile enflasyon arasında nedensellik ilişkisine rastlanmamaktadır.

Son yıllarda gerek ampirik gerek grafiksel çalışmalar petrole bağlı olarak ortaya çıkan maliyetlerin azaltılması konusunda geliştirilen politikaların önemine vurgu yapmaktadır. Türkiye petrol konusunda yüksek bir dışa bağımlılığa sahip olmasından dolayı ortaya konulan politikaların da bu bağımlılığın azaltılması konusunda geliştirilmesi gerekmektedir. Türkiye'nin büyüyen enerji ihtiyacını karşılamak adına petrol haricindeki diğer enerji kaynaklarına odaklanması ve mevcut enerji kaynaklarını, aynı zamanda ürettiği enerjiyi, daha etkin bir şekilde kullanması şarttır. Petrolde dışa bağımlılığın azaltılması yenilenebilir enerji kullanımının teşvik edilmesiyle gerçekleşebilir. Bu yüzden yenilenebilir enerjinin üretimi ve kullanımı artırılmalıdır. Türkiye jeopolitik konumu itibarıyla, petrol ihraç eden ülkelerle avantajlı anlaşmalar yaparak hem gelir sağlama hem de daha uygun maliyetli petrole erişim konusunda politikalar geliştirmelidir. Yurt içinde, potansiyel petrol rezervlerini keşfetmek için arama faaliyetlerine ağırlık verilmelidir.

KAYNAKÇA

Alagöz, M., Alacahan, N.D., Akarsu, Y. Petrol Fiyatlarının Makro Ekonomi Üzerindeki Etkisi-Ülke Karşılaştırmaları ile Panel Veri Analizi, Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 19 (33), 144-150, 2017.

Alper, F.Ö. Petroleum Prices, Food Prices and Inflation Relationship: Findings of Structural VAR Analysis, Turkish Studies Economics, Finance and Politics, 13 (22), 63- 74, 2018.

Becker, R., Enders, W. Lee, J.A Stationary Test in The Presence of an Unknown Number of Smooth Breaks. Journal of Time Series Analysis, 27 (3), 381-409, 2006.

Berument, H., Taşçı, H. Inflationary Effect of Crude Oil Prices in Turkey, Physica A., 316, 568-580, 2002.

Cavalcanti, T., Jalles, J.T. Macroeconomic Effects of Oil Price Shocks in Brazil and in The United States, Applied Energy, 104, 475-486, 2013.

Choi, S., Furceri, D., Loungani, P., Mishra, S., Poplawski-Ribeiro, M. Oil Prices and Inflation Dynamics: Evidence From Advanced and Developing Economies, Journal of International Money and Finance, 82, 71-96, 2018.

Çalışkan, H., Kantarcı, T., Çevik, E.İ. Petrol Fiyatları ve Enflasyon Arasında Frekans Alanında Asimetrik Nedensellik Analizi: BRICS-T Ülkeleri Üzerine Bir Uygulama, Gaziantep University Journal of Social Sciences, 20 (3), 1090-1111, 2021.

Çelik, T., Koçoğlu, M., Soysal, M.D. Dışsal Şoklar, Uluslararası Petrol Fiyatları, Para Arzı Ve Enflasyon Arasındaki Dinamik İlişkilerin Analizi: Sürekli Dalgacık Yaklaşımından Kanıtlar, Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi, 8 (2), 335-353, 2023.

Du, L., He, Y., Wei, C. The Relationship Between Oil Price Shocks and China's Macroeconomy: An Empirical Analysis, Energy Policy, 38 (8), 4142-4151, 2010.

Girginer, N., Yenilmez, F. Türkiye'de Enflasyonun Ekonometrik Olarak İncelenmesi (1982-2002), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (1), 101-116, 2005.

Hooker, M. A. Are Oil Shocks Inflationary? Asymmetric and Nonlinear Specifications Versus Changes in Regime, Journal of Money, Credit and Banking, 34 (2), 540-561, 2002.

Ito, K. The Impact of Oil Price Volatility on The Macroeconomy in Russia, The Annals of Regional Science, 48 (3), 695-702, 2012.

İpek, E. *Dünya Petrol Fiyatlarındaki Değişimin Türkiye'nin Ekonomik Büyümesi Üzerine Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir 2008.

Kibritçiöğlü, A., Kibritçiöğlü, B. Ham Petrol ve Akaryakıt Ürünü Fiyat Artışlarının Türkiye'deki Enflasyonist Etkileri, Hazine Müsteşarlığı, 21, 1-73, 1999.

Killian, L.A Comparison of The Effects of Exogenous Oil Supply Shocks on Output and Inflation in The G7 Countries, Journal of The European Economic Association, 6 (1), 78-121, 2008.

Koçak, S., Balan, F., Albayrak, B. Türkiye Ekonomisinde Petrol Fiyatları ve Enflasyon İlişkisi: Ampirik Analiz, Journal of Life Economics, 4 (4), 261-273, 2017.

Köse, N., Ünal, E. The Effects of The Oil Price and Oil Price Volatility on Inflation in Turkey, Energy, 226, 120392. <https://doi.org/10.1016/j.energy.2021.120392>, 2021.

Kwiatkowski, D., Phillips, P.C.B., Schmidt, P. Shin, Y. Testing The Null Hypothesis of Stationarity Against the Alternative of a Unit Root, Journal of Econometrics, 54, 159-178, 1992.

LeBlanc, M. Chinn, M.D. Do High Oil Prices Presage Inflation? The Evidence From G-5 Countries, UC Santa Cruz: Santa Cruz Center for International Economics, 2004.

Mercan, M., Peker, O., Göçer, İ. Ham Petrol Fiyat Artışlarının Enflasyonist Etkisi: Seçilmiş OECD Ülkeleri İçin Yapısal Kırılmalı Dinamik Panel Veri Analizi, Doğu Üniversitesi Dergisi, 16 (2), 123-137, 2015.

Nazlıoğlu, S., Görmüş A., Soytaş, U. Oil Prices and Real Estate Investment Trusts (REITs): Gradual-Shift Causality and Volatility Transmission Analysis, Energy Economics, 1-28, 2016, doi:10.1016/j.eneco.2016.09.009.

Öksüzler, O., İpek, E. Dünya Petrol Fiyatlarındaki Değişimin Büyüme ve Enflasyon Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği, Zonguldak Karaelmas University Journal of Social Sciences, 7 (14), 15-34, 2011.

Peker, O., Mercan, M. Ham Petrol İthal Fiyatlarıyla Enflasyon Arasındaki İlişki: Türkiye Analizi, Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, 47 (540), 25-32, 2010.

Pradhan, R.P., Arvin, M.B., Ghoshray, A. The Dynamics of Economic Growth, Oil Prices, Stock Market Depth, and Other Macroeconomic Variables: Evidence From The G-20 Countries, International Review of Financial Analysis, 39, 84-95, 2015.

Roeger, W. International Oil Price Changes: Impact of Oil Prices on Growth and Inflation in The EU/OECD, International Economics and Economic Policy, 2, 15-32, 2005.

Salisu, A.A., Isah, K.O., Oyewole, O.J., Akanni, L.O. Modelling Oil Price-Inflation Nexus: The Role of Asymmetries, Energy, 125, 97-106, 2017.

Sek, S.K., Teo, X.Q., Wong, Y.N.A Comparative Study on The Effects of Oil Price Changes on Inflation, *Procedia Economics and Finance*, 26, 630-636, 2015.

Sekine A. Oil Price Pass-Through to Consumer Prices and The Inflationary Environment: A STAR Approach, *Applied Economics Letters*, 27 (6), 484-488, 2020.

Shin, Y.A. Residual-Based Test of the Null of Cointegration Against the Alternative of no Cointegration, *Econometrics Theory*, 10 (1), 91-115, 1994.

TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS),
<https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket>, (Erişim tarihi: 12.10.2023)

Tsong, C.C., Lee, C.F., Tsai, L.J., Hu, T.C. The Fourier Approximation and Testing for the Null of Cointegration, *Empirical Economics*, 51 (3), 1085-1113, 2016.

Yıldırım, D.Ç., Erdoğan, S., Çevik, E.İ. Regime-Dependent Effect of Crude Oil Price on BRICS Stock Markets, *Emerging Markets Finance and Trade*, 54, 1706-1719, 2018.

SEÇİLMİŞ OECD ÜLKELERİNDE İŞSİZLİK HİSTERİSİNİN FOURIER KPSS BİRİM KÖK TESTİYLE SINANMASI

Doç. Dr. Nazife Özge BEŞER

nokilic@agri.edu.tr, ORCID ID:0000-0002-6738-3638

Dr. Meral ÇABAŞ

dogacabas@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-3335-3297

ÖZET

Ekonomilerde yaşanan şokların işsizlik üzerinde kalıcı bir etkiye sahip olması işsizlik histerisi olarak tanımlanmakla beraber bu konu küresel anlamda kritik öneme sahiptir. 1973’de yaşanan ve tüm dünyayı etkisi altına alan ilk petrol şoku işsizliği derinden etkilemiştir. Bu doğrultuda işsizlik konusu politika yapıcılar ve araştırmacılar için günden güne daha önemli hale gelmiştir. Ekonomilerde yaşanan şoklar sonrasında yükselen işsizlik oranlarının kalıcı mı yoksa geçici mi olduğunu anlamak özellikle istihdam politikaları için kaçınılmaz olmuştur. Bu çalışmada OECD İstihdam Görünümü 2023 Raporu’na göre işsizlik oranı en yüksek olan 10 OECD üyesi ülke için işsizlik histerisinin geçerliliği analiz edilmiştir. Analizde 1992-2022 dönemi yıllık veriler kullanılmıştır. İlk olarak ülkelerin işsizlik oranlarına ait serilere doğrusal birim kök testleri uygulanmıştır. Sonrasında seriler yavaş yapısal değişimlerde de etkin sonuçlara sahip Fourier yaklaşımına dayanan FKPSB birim kök testiyle test edilmiştir. FKPSB testinden elde edilen kalıntılar tüm ülkeler için doğrusal olmayan kanıtlar sunmaktadır. Uygulanan tüm testlerden çıkan ortak sonuçlara göre Fransa, Kosta Rika, Şili ve Türkiye’de işsizlik histerisi geçerlidir. Bu ülkelerde karar alıcıların işsizlikle mücadelede daha hassas davranmaları gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: İşsizlik Histerisi, Fourier KPSS Durağanlık Testi, OECD Ülkeleri

FOURIER KPSS UNIT ROOT TEST FOR UNEMPLOYMENT IN SELECTED OECD COUNTRIES

ABSTRACT

The fact that shocks in economies have a permanent effect on unemployment is defined as unemployment hysteria, and this issue is of critical importance globally. The first oil shock in 1973, which affected the whole world, deeply affected unemployment. Accordingly, the issue of unemployment has become more and more important for policy makers and researchers. It has become inevitable, especially for employment policies, to understand whether the rising unemployment rates after shocks in economies are permanent or temporary. In this study, the validity of the unemployment hysteria is analysed for the 10 OECD member countries with the highest unemployment rates according to the OECD Employment Outlook 2023 Report. Annual data for the period 1992-2022 are used in the analysis. Firstly, linear unit root tests were applied to the series of unemployment rates of the countries. Then, the series were

tested with the FKPSS unit root test based on the Fourier approach, which is also effective in slow structural changes. The residuals obtained from the FKPSS test provide evidence of nonlinearity for all countries. According to the common results of all the tests applied, unemployment hysteria is valid in France, Costa Rica, Chile and Türkiye. Policymakers in these countries need to be more sensitive in combating unemployment.

Keywords: Unemployment Hysteria, Fourier KPSS Stationarity Test, OECD Countries

1.GİRİŞ

Küreselleşme süreci ile birlikte ülkelerin ekonomik yapıları, sosyal dokuları ve politik mekanizmaları doğrudan etkilenmiş, küreselleşme bazı ülkeler için fırsatlar sunarken bazıları için zorlukları beraberinde getirmiştir. İşsizlik, bu zorlukların başında gelmekte ve küreselleşmenin yan etkilerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

İşsizlik, ekonomide istihdam edilmek isteyen bireylerin oranını gösterir. Ekonomik üretimin anahtarı olan emeğin kullanılmaması, devletler için istenmeyen bir senaryodur. İş bulamayan bireyler üretime katkıda bulunamazlar. Bu durum, ekonominin arz ve talep yönlerini olumsuz etkiler. Çünkü bu bireyler gelir elde edemedikleri için talepte bulunamazlar. İşsizlikten kaynaklanan bu durum, ekonominin her iki kanadında da sıkıntılara yol açar. İşsizlik, sadece bireyler için değil, aynı zamanda ekonominin geneli için de ciddi sonuçlara yol açar. Özellikle son yıllarda dünyada işsizlik oranlarındaki dalgalanmalar, ekonomistleri, politika yapıcıları ve araştırmacıları bu konu üzerinde daha derinlemesine düşünmeye itmiştir. 1973'teki petrol krizinin ardından birçok ülkede işsizlik oranları yükselmiş ve bu oranları düşürmek oldukça zaman almıştır. Bu dönemden sonra, işsizlikteki yükselmenin geçici mi yoksa kalıcı mı olduğu konusu sorgulanmaya başlanmıştır. Bu bağlamda, işsizlik histerisi kavramı büyük bir öneme sahiptir. İşsizlik histerisi teorisi, işsizlik oranlarının seviye değerlerinde birim kök içerdiğinde yani $I(1)$ bir yapıda olduğunda etkili olmaktadır. Uzun dönemli işsizlik oranları, doğal işsizlik seviyesine etki ederek onu yükseltebilir. Bu durum, uzun dönemli işsizlik oranlarında değişikliklere yol açabilir (Gürüş vd., 2017). Eğer işsizlik histerisi teorisinin geçerli olduğu kabul edilirse, işsizlik seviyelerini başlangıçta olduğu duruma getirebilmek için belirli politika düzenlemelerinin yapılması zorunludur. Ancak, doğal işsizlik durumunda, işgücü piyasasının devlet müdahalesi olmaksızın işsizlik oranlarını uzun vadede dengede tutabilmesi mümkündür. Doğal işsizlik oranındaki değişiklikler, genellikle makroekonomik dalgalanmalardan ya da işgücü piyasasını etkileyen devlet düzenlemelerinden kaynaklanır. Histeri varlığında, işsizlik serileri durağan olmayıp uzun vadede dengeye ulaşmaz. Başka bir deyişle, ekonominin durgunluk dönemlerinde yaşadığı yüksek işsizlik, ekonomik toparlanma dönemlerinde de devam edebilir. Eğer histeri bulunmazsa, işsizlik serileri durağanlaşarak uzun vadede dengeye kavuşur.

1980'lerin ortalarında ve 1990'ların başında birçok OECD ülkesi, yüksek işsizlik oranlarına sahip olmuştur. Özellikle Avrupa'daki birçok ülkede işsizlik oranları, ekonomik büyüme dönemlerinde bile yüksek kalmaya devam etmiştir. 2008 finansal krizi ve 2020'deki COVID-19 pandemisi, işsizlik histerisi konusunu yeniden gündeme getirmiştir. Özellikle pandemi sonrası, birçok OECD ülkesinde işsizlik oranlarının nasıl seyredeceği konusu, histerisi kavramı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu dönemde ele alınan çalışmaların çoğu işsizlik histerisinin var olduğuna dair kanıtlar ortaya koymuştur. İşsizlik histerisi, işsizlik oranı bir

şok sonucunda yükseldiğinde, bu yüksek oranın ekonomik koşullar normale döndüğünde bile devam edebileceği anlamına gelmektedir. Diğer bir ifadeyle, ekonomik durgunluk veya gerileme dönemlerinde artan işsizliğin kalıcı hale gelmesi riskini ifade eder. OECD ülkeleri, geçmişte bu tür durumlarla karşılaşmıştır ve hükümetlerin işsizlikle mücadele politikalarını şekillendirirken bu riski göz önünde bulundurmaları önem arz etmektedir. Bu çalışmanın amacı 10 OECD üyesi ülke için işsizlik histerisinin geçerli olup olmadığını araştırmaktır. Bu amaçla çalışmada 1992-2022 dönemi yıllık veriler kullanılmıştır. Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde giriş, ikinci bölümde literatür taraması, üçüncü bölümde çalışmanın ampirik analizi yer almaktadır. Dördüncü bölümde ise çalışmadan elde edilen bulgular doğrultusunda sonuç ve politika önerileri yer almaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde işsizlik konusunda ampirik modellerin büyük bir kısmı, doğal işsizlik oranını tespit etmek amacıyla incelenmiştir. İşsizlik histerisi araştırmalarındaki temel amaç geleneksel birim kök testlerini ve yapısal kırılmaları göz önünde bulunduran birim kök testlerini kullanarak işsizlik histerisinin varlığını saptamaktır. Bu çalışmada literatür araştırması iki çizelgede ele alınmıştır. Birinci çizelge Türkiye’de işsizlik histerisini araştıran çalışmalardan oluşurken, ikinci çizelge işsizlik histerisinin Türkiye dışındaki diğer ülkelerde incelendiği çalışmalardan oluşmaktadır.

Çizelge 1. İşsizlik Histerisi Üzerine Yapılan Ulusal Çalışmalar

Yazar (lar)	Dönem	Yöntem	Bulgular
Küçükale (2001)	1950-1995	Kalman-Filtre tahmin tekniği	İşsizlik histerisi hipotezi geçerlidir.
Pazarlıoğlu ve Çevik (2005)	1988q ₁ -2004q ₁	Ratchet Modeli	İşsizlik histerisi hipotezi geçerlidir.
Barışık ve Çevik (2008)	1923-2006	ADF, PP ve KPSS birim kök testleri	İşsizlik histerisi hipotezi geçerlidir.
Yıllancı (2009)	1923-2007	Perron, Zivot-Andrews (ZA), Lumsdaine-Papell (LP)	İşsizlik histerisi hipotezi geçerlidir.
Güloğlu ve İspir (2011)	1988-2008	Panel birim kök testleri	Yapısal kırılmayı dikkate alan panel birim kök sınaması doğal işsizlik oranı ön savını desteklemektedir.
Kula vd. (2013)	1988-2007	Yapısal kırılmalı birim kök testleri	İşsizlik histerisi hipotezi geçerlidir.
Özkan ve Altınsoy	1988-2014	ADF, KPSS, Fourier ADF, Fourier KPSS	İşsizlik histerisi hipotezi

(2015)		birim kök testleri	geçerlidir.
Bayrakdar (2015)	2000-2013	PP, ADF, KPSS birim kök testleri ve Lee-Strazicich yapısal kırılmalı birim kök testi	İşsizlik histerisi hipotezi geçerlidir.
Koçyiğit vd. (2011)	1923-2010	Doğrusal ve doğrusal olmayan birim kök testleri	İşsizlik histerisi hipotezi geçerlidir.
Bayat vd. (2013)	1923-2011	Markov rejim değişim modelleri	İşsizlik histerisi hipotezi geçerlidir.
Çınar vd. (2014)	1988-2008	Yapısal kırılmalı ve kırılmasız birim kök testleri	İşsizlik histerisi hipotezi geçerlidir.
Saraç (2014)	2005:01-2012:07	Doğrusal olmayan birim kök testi	İşsizlik histerisi hipotezi geçerlidir.
Erbay (2016)	2005-2014	PPU (Perron 1997) ve ZA (Zivot-Andrews 1992)	Farklı yaş gruplarında histeri geçerlidir.
Ağazade (2016)	2005:01-2015:09	Doğrusal olmayan birim kök testleri	İşsizlik histerisi hipotezi geçerlidir.
Kahyaoğlu vd. (2016)	2001-2015	Doğrusal ve doğrusal olmayan birim kök ve panel birim kök testleri	İşsizlik histerisi hipotezi geçerlidir.
Yavuzaslan vd. (2017)	2005-2017	Yapısal kırılmalı birim kök testi	İşsizlik histerisi hipotezi geçerlidir.
Tekin (2018)	2005-2017 (aylık veri)	Doğrusal ve doğrusal olmayan birim kök testleri	İşsizlik histerisi hipotezi geçerlidir.
Bozkurt ve Altınar (2018)	1982-2017	Doğrusal ve doğrusal olmayan birim kök testleri	İşsizlik histerisi hipotezi geçerlidir.
Akcan (2019)	2005-2017	Phillips Perron birim kök testi	Gençlerde genel duruma göre daha fazla histeri etkisi vardır.
Güriş ve Sedefoğlu (2019)	1988-2013	Doğrusal olmayan birim kök testleri ve Güriş	İşsizlik histerisi hipotezi geçersizdir.

		(2019) Fourier Kruse testi	
Çiçen (2020)	2005-2014 (aylık veri)	Fourier KPSS testi	İşsizlik histerisi hipotezi geçerlidir.
Çemrek ve Şeker (2020)	2005-2019 (aylık veri)	Yapısal kırılmalı birim kök testi	İşsizlik histerisi hipotezi geçerlidir.
Atamer vd. (2023)	1988-2020	ADF, PP v Zivot Andrews Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi	İşsizlik histerisi hipotezi geçerlidir.

Çizelge 1’de yalnızca Türkiye’nin incelendiği çalışmalara bakıldığında Güriş ve Sedefoğlu (2019) çalışması dışında ele alınan bütün çalışmalarda işsizlik histerisinin geçerli olduğu sonucuna ulaşıldığı görülmektedir. Bu durum, ekonominin durgunluk dönemlerinde yaşadığı yüksek işsizliğin ekonominin toparlanma dönemlerinde de devam edebileceği anlamına gelmektedir.

Çizelge 2. İşsizlik Histerisi Üzerine Yapılan Uluslararası Çalışmalar

Yazar (lar)	Ülke	Dönem	Yöntem	Bulgular
Jaeger ve Parkinson (1994)	Almanya, ABD, Birleşik Krallık ve Kanada	1961-1991	ADF birim kök testi	İşsizlik histerisi hipotezi geçerlidir.
Mohan vd. (2008)	Amerika Birleşik Devletlerinin 3 bölgesi	1990:1-2006:8	ADF-Fisher, Breitung, IPS ve LLC panel birim kök testleri	İşsizlik histerisi hipotezi geçersizdir.
Smyth ve Easaw (2001)	Amerika Birleşik Devletleri	1948-1998	Ratchet Modeli	İşsizlik histerisi hipotezi geçerlidir.
Camarero ve Tamarit (2004)	19 OECD ülkesi	1956-2001	Panel birim kök testleri	7 ülkede işsizlik histerisi geçerlidir.
Lee ve Chang (2008)	14 OECD ülkesi	1946-2004	Panel birim kök testleri	İşsizlik histerisi hipotezi geçersizdir.
Tokatlıoğlu vd. (2012)	AB ülkeleri ve Türkiye	1980-2011	Ratchet Modeli	İşsizlik histerisi hipotezi geçerlidir.
Özcan (2012)	OECD ülkeleri	1970-2005	Panel LM birim kök testleri	İşsizlik histerisi hipotezi geçerlidir.

Arı vd. (2013)	Doğu Asya ve Pasifik ülkeleri	1985-2011	Carrion-i-Silvestre panel birim kök testleri	İşsizlik histerisi hipotezi geçersizdir.
Chang ve Su (2014)	Tayvan	1978-2012	Panel KPSS ve Fourier KPSS birim kök testleri	Yüksekökol mezunları hariç tüm eğitim düzeylerinde işsizlik histerisi mevcuttur.
Bekmez ve Özpolat (2016)	17 OECD ülkesi	1991-2014	Panel LM birim kök testi	8 ülkede işsizlik histerisi geçerlidir.
García vd. (2017)	Meksika	1999-2014	VAR modeli	İşsizlik histerisi hipotezi geçerlidir.
Yalçınkaya ve Kaya (2017)	28 OECD ülkesi	1980-2015	Panel CADF ve SURADF birim kök testleri	10 ülkede işsizlik histerisi geçerlidir.
Kılıç vd. (2018)	Türkiye, Fransa, Almanya	1980-2017	Zivot-Andrews (ZA) ile bir ve iki kırılmalı LM birim kök testleri	İşsizlik histerisi hipotezi geçerlidir.
Bozgeyik (2020)	E7 ülkeleri	1991-2018	Yapısal kırılmalı birim kök testleri	Çin’de işsizlik histerisi geçerlidir.
Pata (2020)	15 OECD ülkesi	1991 _{q1} -2019 _{q2}	Fourier-CBL panel birim kök testi	3 ülkede işsizlik histerisi geçerlidir.
Yılcı vd. (2020)	G7 ülkeleri	1991-2019 (aylık veri)	FADF ve FTUR birim kök testleri	Kanada, Fransa ve Birleşik Krallık’ta işsizlik histerisi geçerlidir.
Caporale vd. (2022)	27 AB ülkesi	2000(Q1)-2020(Q4)	AR modeli	Ülkelerin genelinde işsizlik histerisi mevcuttur.

Çizelge 2’de işsizlik histersinin farklı ülkelerde farklı testler ve farklı dönemlerde incelendiği görülmektedir. Elde edilen bulguların her ülkede ve ülke grubunda farklı olduğu ortaya çıkmıştır. Bu durumun sebebi olarak ilgili ülkeler için kullanılan ampirik modellerin, zaman aralığının ve o ülkelerin ekonomik yapılarının birbirinden farklı olduğu söylenebilir.

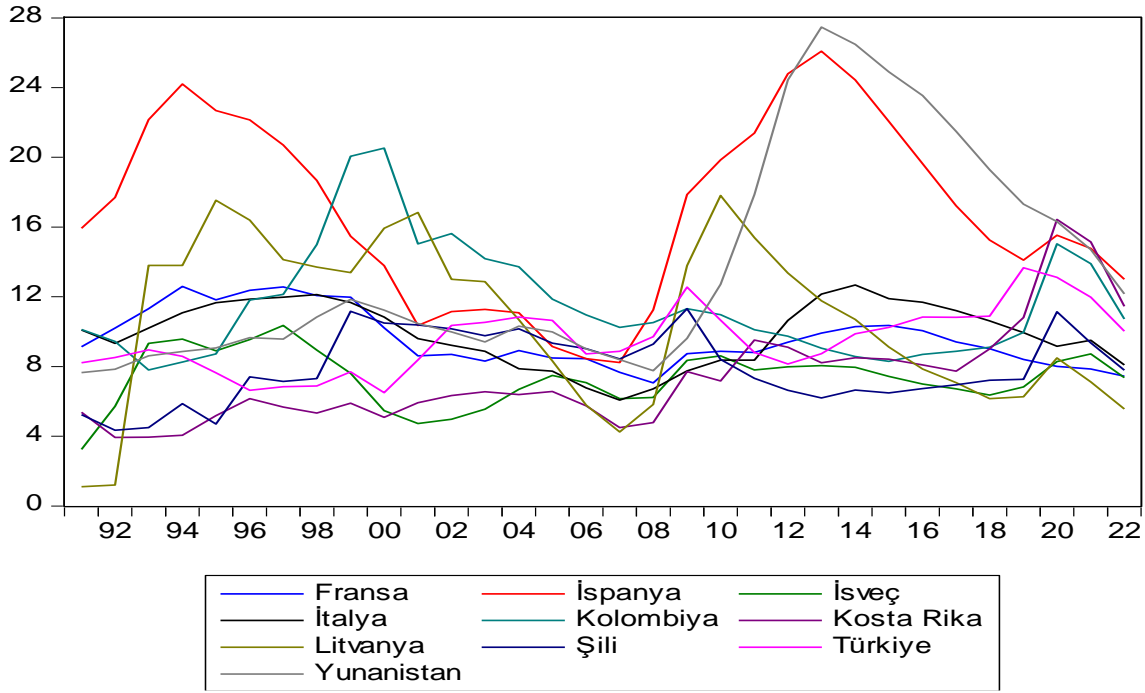
3. VERİ SETİ VE BULGULAR

Bu çalışmada OECD İstihdam Görünümü 2023 Raporu'na göre işsizlik oranı en yüksek olan 10 OECD üyesi ülke (Fransa, İspanya, İsveç, İtalya, Kolombiya, Kosta Rika, Litvanya, Şili, Türkiye, Yunanistan) için işsizlik histerisi geçerli mi değil mi sorusuna cevap aranmıştır. Bu doğrultuda ilk olarak bu 10 ülkeye ait 1991-2022 arası yıllık işsizlik verileri Dünya Bankası gelişmişlik göstergelerinden alınmıştır. Ülke verilerine ait tanımlayıcı özellikler Çizelge 3'de sunulmuştur.

Çizelge 3. Ükelere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

	Fransa	İspanya	İsveç	İtalya	Kolombiya	KostaRika	Litvanya	Şili	Türkiye	Yunanistan
Ortalama	9.595	16.888	7.344	9.867	11.575	7.335	10.594	7.942	9.526	13.712
Ortanca	9.075	16.575	7.460	10.025	10.623	6.475	11.235	7.365	9.335	10.650
Maksimum	12.590	26.090	10.360	12.680	20.520	16.430	17.810	11.310	13.670	27.470
Minimum	7.060	8.230	3.240	6.080	7.800	3.930	1.100	4.350	6.500	7.650
Std. Sapma	1.586	5.243	1.590	1.823	3.222	2.937	4.674	2.013	1.843	6.188
Çarpıklık	0.555	0.013	-0.402	-0.332	1.248	1.493	-0.298	0.019	0.318	1.010
Basıklık	2.235	1.852	2.937	2.050	4.080	5.199	2.102	2.038	2.554	2.601
Jarque-Bera	2.425	1.755	0.868	1.791	9.867	18.343	1.549	1.233	0.804	5.652
Olasılık	0.297	0.415	0.647	0.408	0.007	0.000	0.460	0.539	0.668	0.0592

Ükelere ait verilerin özelliklerini incelediğimizde belirlenen dönemde en yüksek işsizlik oranının Yunanistan'a, en düşük işsizlik oranının Litvanya'ya ait olduğunu görmekteyiz. 10 ülke arasından ortalaması en düşük olan Kosta Rika en yüksek olan ise İspanya olarak görülmektedir. Kolombiya ve Kosta Rika'ya ait işsizlik serilerinin basıklık değerlerinin 2'den oldukça büyük olması ve olasılık değerlerinin ($p < 0.01$) anlamlılığı serilerin normal dağılım göstermediğine işaret etmektedir. Ayrıca Yunanistan'a ait serinin de olasılık değeri de $p < 0.1$ olduğundan normal dağılmamaktadır. Bu üç ülkeye ait serilerin doğal logaritmik dönüşümleri analize dâhil edilmiştir. Ülkelerin işsizlik verilerinin birlikte zaman yolu grafikleri Görsel 1'de sunulmuştur. Analizin ilk aşamasında serilere 3 ayrı doğrusal birim kök testi uygulanmıştır. Dickey ve Fuller (1979, 1981) tarafından geliştirilen parametrik durağanlık testi (ADF), Phillips ve Perron (1988) tarafından geliştirilen nanparametrik durağanlık testi (PP) ve Kwiatkowski, Phillips, Schmidt ve Shin (1992) tarafından geliştirilen KPSS durağanlık testine ait sonuçlar Çizelge 4'de gösterilmektedir.

Görsel 1. Seçilmiş OECD Ülkeleri İçin 1991-2022 Dönemi İşsizlik Oranları

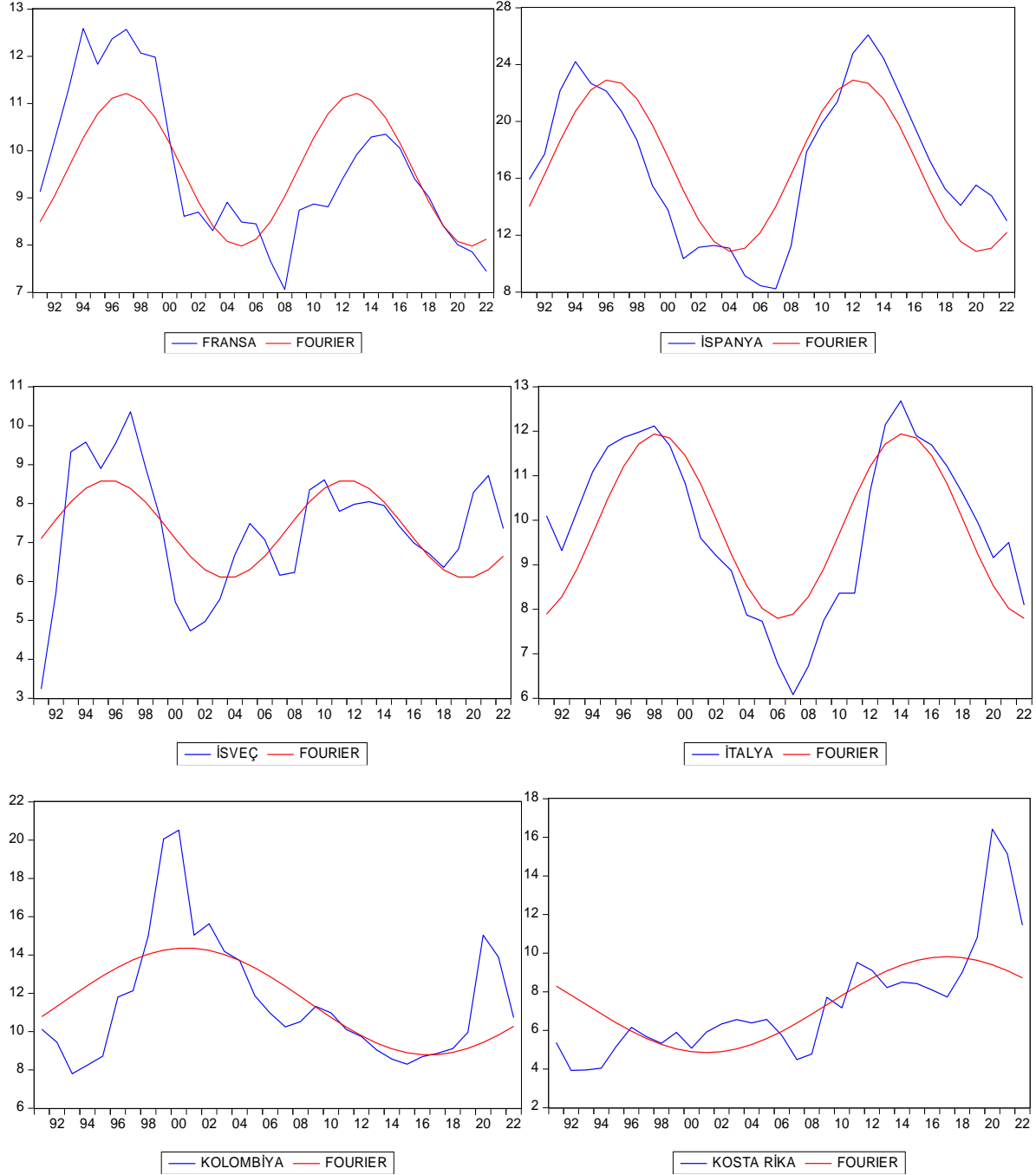
Çizelge 4. Doğrusal Birim Kök Testlerine Ait Sonuçlar

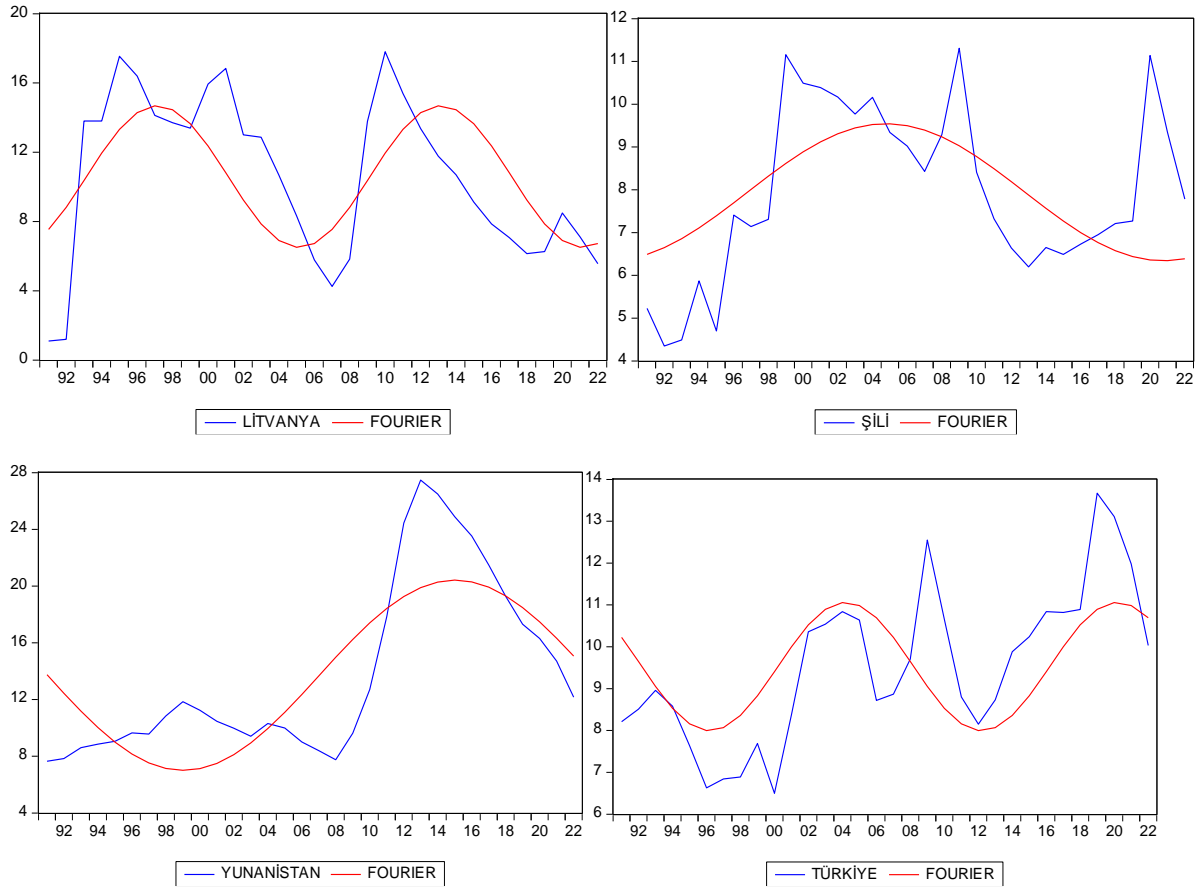
Ülkeler	ADF		PP		KPSS
	t_İstatistiği	Olasılık	Adj t_İstatistiği	Olasılık	LM_İstatistiği
Fransa	-0.986975	0.7454	-1.461459	0.5394	0.350249 (4)
İspanya	-2.508882	0.1235	-1.767264	0.3890	0.090527* (4)
İsveç	-4.137677	0.0031***	-3.435363	0.0172**	0.066074* (2)
İtalya	-3.683720	0.0104**	-1.676663	0.4328	0.104986* (4)
Kolombiya	-1.683617	0.4294	-1.865294	0.3435	0.134841* (4)
Kosta Rika	-1.117415	0.6962	-0.820038	0.7993	0.679645 (4)
Litvanya	-3.422816	0.0180**	-2.667568	0.0910*	0.200445* (3)
Şili	-2.346847	0.1645	-2.252565	0.1930	0.155700* (4)
Türkiye	-1.984127	0.2919	-1.908948	0.3240	0.526603 (4)
Yunanistan	-2.524844	0.1199	-1.638360	0.4516	0.477654 (4)

Not: ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 istatistiksel anlamlılığı ifade eder.

Çizelge 4'ü incelediğimizde ADF birim kök testine göre İsveç, İtalya ve Litvanya dışında 7 ülkede, PP birim kök testine göre de İsveç ve Litvanya dışında 8 ülkede işsizlik histerisinin geçerli olduğu görülmektedir. KPSS birim kök testi sonuçlarına baktığımızda Fransa, Kosta Rika, Türkiye ve Yunanistan'da işsizliğin kalıcı olduğu görülmektedir. Seçilmiş OECD üyesi

10 ülkenin işsizlik verileri doğrusal birim kök testlerinin yanında doğrusal olmayan birim kök testiyle de sınanmıştır. Fourier KPSS testinden elde edilen F istatistiklerine göre tüm ülke verileri doğrusal olmayan kanıtlar göstermektedir. Dolayısıyla FKPSS birim kök testinin bulguları etkin ve güvenilir sonuçlar vermektedir. Elde edilen bulgular Çizelge 5’te sunulurken yine aynı testten elde ettiğimiz ülke verilerinin Fourier fonksiyonu ile birlikte zaman yolu grafikleri Görsel 2’de gösterilmektedir.

Görsel 2. Seçilmiş OECD Ülkelerinin İşsizlik Oranlarına Ait Zaman Yolu Grafikleri

Çizelge 5. Fourier KPSS Birim Kök Testi Sonuçları

Ülkeler	Frekans(k)	MinKKT	FKPSS	F Test İst.
Fransa	2	36.19140	0.431616 (4)	16.77602
İspanya	2	265.7986	0.254812 (4)	31.99963
İsveç	2	53.17488	0.316919 (1)	6.886136
İtalya	2	33.94743	0.200830 (4)	29.53471
Kolombiya	1	0.724574	0.043826 (1)	23.57775
Kosta Rika	4	0.65682	0.152820 (1)	7.862471
Litvanya	2	409.4023	0.202583 (2)	9.493145
Şili	1	84.64469	0.288006 (3)	7.028183
Türkiye	2	67.73822	0.636642 (3)	8.063461
Yunanistan	2	0.822346	0.092661 (3)	27.50686

Çizelge 5'te görülen FKPSS test istatistikleri frekansları doğrultusunda Becker vd. (2006, 389)'nin makalesindeki kritik değerlerle karşılaştırıldığında Fransa, Kosta Rika, Şili ve Türkiye'ye ait seriler için birim kökün yokluğunu ifade eden temel hipotezin reddedildiğini görmekteyiz. Her iki aşamada uyguladığımız dört ayrı birim kök testinde de Fransa, Kosta Rika ve Türkiye serileri birim köklü bulunurken üç ayrı test sonucuna göre de Şili serisi birim köklü olarak bulunmuştur. Dolayısıyla bu 4 ülke için işsizlik histerisinin geçerli olduğunu söyleyebiliriz.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

OECD İstihdam Görünümü 2023 Raporu'na göre işsizlik oranı en yüksek OECD üyesi 10 ülke için işsizlik histerisinin geçerli olup olmadığının analiz edildiği bu çalışmada 1991-2022 arası yıllık veriler kullanılmıştır. Analiz iki aşamalı olarak gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada ülke serilerine üç ayrı doğrusal birim kök testi uygulanmıştır. ADF ve PP birim kök testlerinden elde edilen bulgulara göre sırasıyla 7 ve 8 ülke birim köklü bulunurken KPSS birim kök testine göre 4 ülke birim köklü olarak bulunmuştur. Ancak bu birim kök testleri ekonomilerde meydana gelen ani ve yavaş gerçekleşen yapısal değişimleri dikkate almadığından ikinci aşamada bu yapısal değişimleri de dikkate alan Fourier tabanlı birim kök testi olan FKPSS birim kök testi uygulanmıştır. Testten elde edilen F test istatistiklerine göre tüm ülke serilerinde doğrusal olmayan yöntemlerin kullanılması gerektiği tespit edilmiştir. FKPSS test bulguları neticesinde Fransa, Kosta Rika, Şili ve Türkiye'ye ait işsizlik verilerinin birim kök içerdiği dolayısıyla bu dört ülkede işsizlik histerisinin geçerli olduğu anlaşılmıştır. Bir başka ifade ile bu ekonomilerde yaşanacak şoklar karşısında işsizlik oranlarında meydana gelebilecek artışlar kalıcı olacaktır. Türkiye için işsizlik histerisinin geçerli olduğu sonucu; Küçükkale (2001), Pazarlıoğlu ve Çevik (2005), Yılcı (2009), Kula ve Aslan (2014), Bekmez ve Özpolat (2016), Pata (2020) ve Atamer vd. (2023) ile uyumlu bulunmuştur. Yalçınkaya ve Kaya (2017) ve Yılcı vd. (2020) Fransa'da, Gomes ve Da Silva (2008) Şili'de çalışmayla uyumlu olarak işsizlik histerisinin geçerli olduğunu belirtmişlerdir. İspanya, İsveç ve Yunanistan'da işsizlik histerisinin geçerli olmadığı Pata (2020) ile uyumlu bulunmuştur. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre 6 ülkede yaşanacak ekonomik şoklar işsizliği kalıcı olarak etkilemeyeceğinden bir süre sonra kendiliğinden doğal işsizlik oranına geri dönecektir. İşsizlik histerisinin geçerli olduğu 4 ülkede ise politikacıların işsizlikle mücadeleye daha fazla önem vermeleri gerekmektedir. İşsizlik histerisinin geçerli olduğu ülkelerde, işsizlik sadece geçici bir olgu olmayıp, uzun vadede ekonominin yapısal bir parçası haline gelebilir. Bu tür durumlarda politikacıların ve hükümetlerin işsizlikle mücadeleye daha aktif ve stratejik bir yaklaşım benimsemeleri gerekmektedir. İşsizlik histerisi genellikle yapısal sorunlardan kaynaklandığı için işgücü piyasasının esnekliğini artırmak, emek piyasasındaki engelleri kaldırmak ve eğitim sisteminin ihtiyaçlara uygun hale getirilmesi gibi yapısal reformlar bu bağlamda kritik öneme sahip olabilir. Eğer işsizlik belirli bölgelerde yoğunlaşmışsa, bu bölgelere özel kalkınma ve eğitim programlarıyla soruna özgü yaklaşımlar benimsenmelidir. Ekonomik büyümeyi teşvik eden ve işsizliği azaltmaya yönelik makroekonomik politikaların benimsenmesi, işsizlik histerisinin olumsuz etkilerini azaltacaktır.

KAYNAKÇA

- Ağazade, S. Türkiye İçin İşsizlik Histerisine Karşın Doğal Oran Hipotezinin Doğrusal Dışı Yöntemlerle Sınanması, Sosyal Güvenlik Dergisi, 6, 28-46, 2016.
- Akcan, A. T. Türkiye’de Gençlerin İşsizlik Histerisi, Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21 (1), 31-47, 2019.
- Arı, A., Zeren, F., Özcan, B. Doğu Asya ve Pasifik Ülkelerinde İşsizlik Histerisi: Panel Veri Yaklaşımı, Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, 35 (2), 105-122, 2013.
- Atamer, M. A., Uçar, M., Ülger, M. Türkiye Ekonomisinde İşsizlik Histerisi Hipotezinin Geçerliliğinin Analizi: 1988-2020 Dönemi, Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi, 8 (2), 283-304, 2023.
- Bayat, T., Kayhan, S., Koçyiğit, A. Türkiye’de İşsizliğin Asimetrik Davranışının Rejim Değişim Modeliyle İncelenmesi, Business and Economics Research Journal, 4 (2), 79-90, 2013.
- Bozkurt, E., Altınar, A. Doğrusal ve Doğrusal Olmayan Birim Kök Testleriyle Türkiye’de İşsizlik Histerisinin Tespiti, UIİİD-IJEAS, 2018 (Prof. Dr. Harun Terzi Özel Sayısı), 167-180, 2018.
- Bozgeyik, Y. İşsizlik Histerisinin Geçerliliğinin Sınanması: E7 Ülkelerine İlişkin Ampirik Bir Çalışma, OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 15 (26), 4316-4333, 2020. <https://doi.org/10.29029/busbed.930288>
- Barışık, S., Çevik, E. İ. Yapısal Kırılma Testleri İle Türkiye’de İşsizlik Histerisinin Analizi: 1923-2006 Dönemi, KMU İİBF Dergisi, (14), 1-26, 2008.
- Bayrakdar, S. Türkiye için İşsizlik Histerisi ya da Doğal İşsizlik Oranı Hipotezinin Geçerliliğinin Sınanması, İktisat Politikaları Araştırmaları Dergisi, 2 (2), 45-61, 2015.
- Becker, R., Enders, W., Lee, J. A Stationarity Test in the Presence of an Unknown Number of Smooth Breaks, Journal of Time Series Analysis, 3 (5), 381-409, 2006.
- Bekmez, S., Özpolat, A. Hysteresis Effect on Unemployment for Men and Women: A Panel Unit Root Test for OECD Countries, International Journal of Financial Sesarch 7 (2), 122-133, 2016.
- Camarero, M., Tamarit, C. Hysteresis vs. Natural Rate of Unemployment: New Evidence for OECD Countries, Economics Letters, 84 (3), 413-417, 2004. <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2004.02.014>
- Caporale, G.M., Gil-Alana, L.A., Trejo, P.V. Unemployment Persistence in Europe: Evidence From The 27 EU Countries, Heliyon, 8 (2), e08898, 2022. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2022.e08898>
- Çemrek, F., Şeker, T. Türkiye’de Kadın İşsizlik Oranlarının Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testleri İle İncelenmesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Özel Sayı, 117-132, 2020.

- Çınar, M., Akay Kanalcı, H., Yılmaz, F. A Sectoral Analysis of Hysteresis in Unemployment: Evidence From Turkey, *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* (69), 29-52, 2014.
- Çiçen, Y.B. Global Krizde Cinsiyet ve Medeni Duruma Göre İşsizlik Histerisi: Türkiye İçin Fourier Durağanlık Analizi, *Akademik Hassasiyetler*, 7 (13), 505-525, 2020.
- Dickey, D.A., Fuller, W.A. Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series With A Unit Root, *Journal of the American Statistical Association*, 74, 427-431, 1979.
- Dickey, D.A., Fuller, W.A. Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series With A Unit Root, *Econometrica*, 49, 1057-1072, 1981.
- Erbay, T. Türkiye’de İşsizliğin Histeri Etkisi. İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü Tartışma Metinleri, WPS No 38, 1-12, 2016.
- García, J.C.T., Hernández, E.C.R., Bolívar, H. R. Analysis of the Hysteresis of Unemployment in Mexico in The Face of Macroeconomic Shocks, *Contaduría y Administración*, 62 (4), 1249-1269, 2017. <https://doi.org/10.1016/j.cya.2017.06.013>
- Gomes, F., Da Silva, C.G. Hysteresis vs. Natural Rate of Unemployment in Brazil and Chile, *Applied Economics Letters*, 15 (1), 53-56, 2008.
- Güloğlu, B., İspir, B. Doğal İşsizlik Oranı mı? İşsizlik Histerisi Mi? Türkiye İçin Sektörel Panel Birim Kök Sınaması Analizi, *Ege Akademik Bakış*, 11 (2), 205-215, 2011.
- Güriş, B., Tiftikçigil, B.Y., Tıraşoğlu, M. Testing for in Turkey: Evidence From Nonlinear Unit Root Tests, *Quality & Quantity*, 51 (1), 35-46, 2017.
- Güriş, B., Sedefoğlu, G. Unemployment Hysteresis in Turkey: Evidence From Nonlinear Unit Root Tests With Fourier Function, *Quantitative Methods in Economics*, 20 (3), 178–188, 2019.
- Jaeger, A. and Parkinson, M. Some Evidence on Hysteresis in Unemployment Rates, *European Economic Review*, 38 (2), 329-342, 1994. [https://doi.org/10.1016/0014-2921\(94\)90061-2](https://doi.org/10.1016/0014-2921(94)90061-2).
- Kahyaoğlu H., Tüzün O., Ceylan F., Ekinci R. İşsizlik histerisinin geçerliliği: Türkiye ve Seçilmiş AB Ülkeleri Üzerine Bir Uygulama. *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (4), 103-128, 2016.
- Kılıç, N.Ö., Karabulut, K., Uğurlu, S. İşsizlik Histerisi Hipotezi Fransa, Almanya ve Türkiye İçin Geçerli Mi? Yapısal Kırılmalı Birim Kök Analizi, *Journal of Turkish Studies*, 13 (30), 2018.
- Koçyiğit, A., Bayat, T., Tüfekçi, A. Türkiye’de İşsizlik Histerisi ve Star Modelleri Uygulaması, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 31 (2), 45–60, 2011.
- Kula, F., Aslan, A. Unemployment Hysteresis in Turkey: Does Education Matter?, *International Journal of Economics and Financial Issues*, 4 (1), 35-39, 2014.

Kula, F., Aslan, A., Öcal, O. Eğitim Durumuna Göre İşsizlik ve Histerezis Hipotezi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Gözlemler, 2000’li Yıllarda Türkiye Ekonomisi: Yapısal Dönüşümler, Ana Sorunlar ve Çözümüne Dönük Politika Önerileri, Ed.: Hayriye Atik, Ankara, 85-90, 2013.

Küçükale, Y. *Doğal İşsizlik Oranındaki Keynesyen İsteri Üzerine Klasik Bir İnceleme: Kalman Filtre Tahmin Tekniği ile Türkiye Örneği 1950-1995*, V. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu, Adana, 2001.

Kwiatkowski, D., Phillips, P. C., Schmidt, P., Shin, Y. Testing the Null Hypothesis of Stationarity Against the Alternative of a Unit Root: How Sure are We That Economic Time Series Have A Unit Root?, *Journal of Econometrics*, 54 (1-3), 159-178, 1992.

Lee, C-C., Chang, C-P. Unemployment Hysteresis in OECD Countries: Centurial Time Series Evidence With Structural Breaks, *Economic Modelling*, 25 (2), 312-325, 2008. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2007.06.002>

Mohan, R., Kemegue, F., Sjuib, F. Hysteresis In Unemployment: Panel Unit Roots Tests Using State Level Data, *Journal of Business & Economics Research*, 6 (2),53-60, 2008.

Özcan, B. İşsizlik Histerisi Hipotezi OECD Ülkeleri İçin Geçerli Mi? Yapısal Kırılmalı Birim Kök Analizi, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (40), 95-117, 2012.

Özkan, Y., Altınsoy, A. İşsizlik ve İstihdamda Histeri Etkisi (Türkiye 1988-2014), *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 16. Çalışma ve Endüstri İlişkileri Kongresi Özel Sayısı , 123-130, 2015.

Pata, U.K. OECD Ülkelerinde İşsizlik Histerisinin Ampirik Bir Analizi: Fourier Panel Durağanlık Testi, *SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi*, 10 (1), 125-144, 2020.

Pazarlıoğlu, M.V., Çevik, E.İ. *Ratchet Model Uygulaması: Türkiye Örneği*, VII. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu, İstanbul, 2005.

Philips P., Perron, P. Testing for Unit Roots in Time Series Regression, *Journal of Biometrika*, 335-346, 1988.

Saraç, T. İşsizlikte Histeri Etkisi: Türkiye örneği, *Ege Akademik Bakış*, 14 (3), 335–344, 2014.

Smyth, D.J., Easaw, J.Z. Unemployment Hysteresis and the NAIRU: A Ratchet Model. *Applied Economics Letters*, 8 (6), 359-362, 2001. <https://doi.org/10.1080/135048501750237775>

Tekin, İ. Türkiye’de İşsizlik Histerisi: Fourier Fonksiyonlu Durağanlık Sınamaları, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33(1), 97–127, 2018.

Tokatlıoğlu, İ., Öztürk, F., Ardor, H.N. Küresel Krizi Sonrasında AB Ülkeleri ve Türkiye İşgücü Piyasasında Histeri Etkisi, 1-23, <http://teacongress.org/papers2012>.

Yalçınkaya, Ö., Kaya, V. Doğal İşsizlik Oranı mı Yoksa İşsizlik Histerisi mi? OECD Ülkeleri için Yeni Nesil Panel Birim Kök Testlerinden Kanıtlar (1980-2015), *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. 17 (33), 1-18, 2017.

Yavuzaslan, K., Damar, Ö., Sonmez, B, Özdaş, B., Uyar, N., Akılotu, E. Türkiye’de Genç İşsizliğinin, İşsizlik Histerisi Hipotezi Çerçevesinde Yapısal Kırılmalar Testi İle Analizi, Aydın İktisat Fakültesi Dergisi, 2 (2), 21–32, 2017. <https://data.worldbank.org>

Yılanıcı, V. Yapısal Kırılmalar Altında Türkiye İçin İşsizlik Histerisinin Sınanması, Doğu Üniversitesi Dergisi, 10 (2), 324-335, 2009.

Yılanıcı, V., Ozkan, Y., Altınsoy, A. Testing the Unemployment Hysteresis in G7 Countries: A Fresh Evidence From Fourier Threshold Unit Root Test, Romanian Journal of Economic Forecasting, 23 (3), 49-59, 2020.

RESEARCH OF POTENTIAL CLUSTER DEVELOPMENT IN PANNONIAN CROATIA

Mirjana Radman-Funarić, Katarina Potnik Galić

Polytechnic of Pozega, Croatia

Abstract:

The paper presents an analysis of linkages and structures of co-operation and their intensity like the potential for the establishment of clusters in the Central and Eastern (Pannonian) Croatian. Starting from the theoretical elaboration of the need for entrepreneurs to organize through the cluster model and the terms of their self-actualization, related to the importance of traditional values in terms of benefits, social capital and assess where the company now is, in order to prove the need to create their own identity in terms of clustering. The institutional dimensions of social capital where the public sector has the best role in creating the social structure of clusters, and social dimensions of social capital in terms of trust, cooperation and networking will be analyzed to what extent the trust and coherency are present between companies in the Brod posavina and Pozega slavonia County, expressed through the readiness of inclusion in clusters in the NUTS II region - Central and Eastern (Pannonian) Croatia, as a homogeneous economic entity, with emphasis on limiting factors that stand in the way of greater competitiveness.

Keywords: Analysis of linkages, structures of co-operation, Cluster, Region

THE IMPORTANCE OF CLASS ATTENDANCE AND CUMULATIVE GPA FOR ACADEMIC SUCCESS IN INDUSTRIAL ENGINEERING CLASSES

Assist. Prof Suleiman Obeidat, Adnan Bashir, Wisam Abu Jadayil

Hashemite university, Jordan

Abstract:

The affect of the attendance percentage, the overall GPA and the number of credit hours the student is enrolled in at specific semester on the grade attained in specific course has been studied. This study has been performed on three courses offered in industrial engineering department at the Hashemite University in Jordan. Study has revealed that the grade attained by a student is strongly affected by the attendance percentage and his overall GPA with a value of R2 of 52.5%. Another model that has been investigated is the relation between the semester GPA and the attendance percentage, the number of credit hours enrolled in at specific semester, and the overall GPA. This model gave us a strong relationship between the semester GPA and attendance percentage and the overall GPA with a value of R2 of 76.2%.

Keywords: Attendance in classes, GPA, Industrial Engineering, Grade

EXPANDING AFFORDABLE HOUSING THROUGH INCLUSIONARY ZONING IN THE CITY OF TORONTO

Sam Moshaver

University of Montréal,

Abstract:

Reasonably priced and well-constructed housing must be an integral and element supporting a healthy society. The absence of housing everyone in society can afford negatively affects the people's health, education, ability to get jobs, develop their community. Without access to decent housing, economic development, integration of immigrants and inclusiveness, the society is negatively impacted. Canada has a sterling record in creating housing compared to many other nations around the globe. Canadian housing gets support from a mature and responsive mortgage network and a top-quality construction industry as well as safe and excellent quality building materials that are readily available. Yet 1.7 million Canadian households occupy substandard abodes. During the past hundred years, Canada's government has made a wide variety of attempts to provide decent residential facilities every Canadian can afford. Despite these laudable efforts, today Canada is left with housing that is inadequate for many Canadians. People who own their housing are given all kinds of privileges and perks, while people with relatively low incomes who rent their apartments or houses are discriminated against. To help solve these problems, zoning that is based on an "inclusionary" philosophy is tool developed to help provide people the affordable residences that they need. No, thirty years after its introduction, this type of zoning has been shown effective in helping build and provide Canadians with a houses or apartments they can afford to pay for. Using this form of zoning can have different results +depending on where and how it is used. After examining Canadian affordable housing and four American cases where this type of zoning was enforced in the USA, this makes various recommendations for expanding Canadians' access to housing they can afford.

Keywords: Affordable Housing, Inclusionary Zoning Low- Income Housing, Toronto Housing.

FOOD SAFETY CULTURE PARAMOUNT THAN TRADITIONAL FOOD SAFETY SYSTEM AND FOOD SAFETY CULTURE IN SOUTH AFRICAN FOOD INDUSTRIES

Oluwatosin A. Ijabadeniyi

Durban University of Technology

Abstract:

The fact that traditional food safety system in the absence of food safety culture is inadequate has recently become a cause of concern for food safety professionals and other stakeholders. Focusing on implementation of traditional food safety system i.e HACCP prerequisite program and HACCP without the presence of food safety culture in the food industry has led to the processing, marketing and distribution of contaminated foods. The results of this are regular out breaks of food borne illnesses and recalls of foods from retail outlets with serious consequences to the consumers and manufacturers alike. This article will consider the importance of food safety culture, the cases of outbreaks and recalls that occurred when companies did not make food safety culture a priority. Most importantly, the food safety cultures of some food industries in South Africa were assessed from responses to questionnaires from food safety/food industry professionals in Durban South Africa. The article was concluded by recommending that both food industry employees and employers alike take food safety culture seriously.

Keywords: Good Manufacturing Practices (GMPs), food borne illnesses, food safety culture, food safety system, HACCP.

VAKIF YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARINDA ÇALIŞAN ÖĞRETİM ÜYELERİNİN EŞİT ÜCRET SORUNU VE FESİH HAKLARI

Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül EKİN

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, aysegul.ekin@erdogan.edu.tr

ORCID ID:

0000-0002-0659-6648.

ÖZET

2547 sayılı Yükseköğretim Kanununun ek 8 inci maddesine 7243 sayılı Kanunun 11 inci maddesi ile vakıf üniversitelerinde çalışan öğretim üyelerinin Devlet yükseköğretim kurumlarında çalışan öğretim üyelerine ödenen ücretten az ücret verilemeyeceği düzenlenmiştir. Emsal ücretin hesaplanmasında aylıklara ilişkin hükümlerin uygulandığı kadroya bağlı ödemeler dikkate alınacağı belirtilmiştir. Açık şekilde kanun düzenlemesi bulunmasına rağmen halen birçok vakıf üniversitesinin öğretim üyelerine Devlet üniversitelerinde emsal öğretim üyelerine ödenen ücretlerden daha az ücret verildiği bilinmektedir. Vakıf üniversitelerinde 4857 sayılı İş Kanunu'na tabi olarak çalışan öğretim üyeleri, ilgili Kanunun 24/II-e maddesi gereğince ücretleri kanun hükmü gereğince hesap edilmezse veya ödenmezse, iş sözleşmelerini haklı nedenle derhal feshedebileceklerdir. Buna bağlı olarak da kıdem tazminatına hak kazanacaklardır.

Bildirimizde vakıf üniversitelerinde görev yapmakta olan öğretim üyelerinin Devlet üniversitelerinde görev yapan öğretim üyeleri ile emsal statüde olmaları halinde eşit ücrete kanunen hak kazandıklarını, aksi uygulamaların varlığı halinde ise iş sözleşmelerinin feshine ilişkin haklarından ve sonuçlarından söz edilecektir.

Anahtar Kelimeler : Vakıf Yükseköğretim Kurumu, İş Sözleşmesi, Haklı Nedenle Fesih, Emsal Ücret

GİRİŞ

Günümüzde vakıf üniversitelerinin sayısının artması ile bu kurumlarda çalışan öğretim elemanlarının hukuki anlamda birçok sorun ile karşılaştıkları bilinmektedir. Çalışmamızda da açıklayacağımız üzere, özellikle ücret konusunda üniversiteler arasında ciddi farklılıklar olduğu gözlemlenmektedir. Oysaki, 2547 sayılı Yükseköğretim Kanununun¹ ek 8 inci maddesine 7243 sayılı Kanunun 11 inci maddesi ile vakıf üniversitelerinde çalışan öğretim elemanlarının Devlet yükseköğretim kurumlarında çalışan öğretim elemanlarına ödenen ücretten az ücret verilemeyeceği düzenlemesi ile vakıf üniversitelerinde çalışan öğretim elemanlarının ücretlerinin düzeyi yasal olarak güvence altına alınmıştır. Emsal ücretin hesaplanmasında aylıklara ilişkin hükümlerin uygulandığı kadroya bağlı ödemeler dikkate alınacağı belirtilmiştir.

Çalışmamızda vakıf üniversitelerinde çalışan öğretim elemanlarının hukuki durumu, almaları gereken ücretin değerlendirilmesi ve buna bağlı olarak ücretin eksik ödenmesi halinde öğretim elemanlarının iş mevzuatından kaynaklanan hakları ve alacakları incelenecektir.

VAKIF ÜNİVERSİTELERİNDE ÇALIŞAN ÖĞRETİM ELEMANLARININ HUKUKİ DURUMU

2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'nun 3.maddesine göre öğretim elemanları "Yükseköğretim kurumlarında görevli öğretim üyeleri, öğretim görevlileri ve araştırma

¹ RG. 06.11.1981, 17506.

görevlileridir”. Aynı maddeye göre öğretim üyeleri ise “Yükseköğretim kurumlarında görevli profesör, doçent ve doktor öğretim üyeleridir”. Yükseköğretim Kanunu’nun ek 8’inci maddesine göre, vakıf üniversitelerinde görevlendirilen öğretim elemanları, devlet yükseköğretim kurumlarında görev yapan öğretim elemanlarıyla aynı niteliktedir.

2547 sayılı Kanununun Ek Madde 2’de “ *Vakıflar; kazanç amacına yönelik olmamak şartıyla ve mali ve idari hususlar dışında, akademik çalışmalar, öğretim elemanlarının sağlanması ve güvenlik yönlerinden bu Kanunda gösterilen esas ve usullere uymak kaydıyla, Yükseköğretim kurumları veya bunlara bağlı birimlerden birini veya birden fazlasını ya da bir üniversite veya yüksek teknoloji enstitüsüne bağlı olmaksızın, ekonominin ihtiyaç duyduğu alanlarda yüksek nitelikli işgücü yetiştirmek amacıyla, bu Kanun hükümleri çerçevesinde kalmak şartıyla meslek yüksekokulu kurabilir. Bu meslek yüksekokulu, kamu tüzel kişiliğini haiz olup, Cumhurbaşkanı kararı ile kurulur. Kurulacak meslek yüksekokullarına, meslek ve teknik eğitim bölgesinde gereksinim duyulması esastır.*” vakıf üniversitelerinin kurulabilme şartları düzenlenmiştir. Aynı Kanunun Ek Madde 6’da kurulacak yükseköğretim kurumunun, vakıf tüzelkişiliği dışında ayrı bir tüzel kişiliğe sahip olduğu, Ek Madde 8’de ise vakıfça kurulacak yükseköğretim kurumlarındaki akademik organların, devlet yükseköğretim kurumlarındaki akademik organlar gibi düzenleneceği ve onların görevlerini yerine getireceği belirtilmiştir.

Vakıf yükseköğretim kurumlarında çalışan öğretim elemanlarının nitelikleri devlet yükseköğretim kurumlarındaki öğretim elemanlarının nitelikleri ile aynı olduğu da düzenlenerek öğretim elemanları arasındaki farklılıkların oluşmasına izin verilmemiştir (İzmirlioğlu, 2017:64; Çınarlı&Kiraz, 2011:1784; Sever, 2016:1182; Yeşilyurt&Güneş, 2019:963).

Uygulamada vakıf üniversiteleri ile öğretim elemanları arasında yapılan sözleşmesinin niteliği ve görevli yargı yolunun tespitinde farklı yargı kararları ile karşılaşmaktadır. Uyuşmazlıkların çözümü bakımından idari yargı veya adli yargı olarak yargı kararları ve öğreti görüşleri söz konusudur. Aynı şekilde taraflar arasındaki ilişkinin iş sözleşmesi mi idari sözleşme mi olduğu konusunda da uyuşmazlıklar bulunmaktadır. Uyuşmazlık Mahkemesi verdiği kararlarda² vakıf üniversitesinde çalışan öğretim elemanlarının alacak talepli açtığı davalarda davanın idari yargıda çözümlenmesi gerektiği yönünde görüş belirtmiştir (Kabakcı, 2019:398; Bostancı&Bulun Tokkaş,2021: 2659; Demircioğlu&Kaplan, 2013:72). Yargıtay 22. Hukuk Dairesinin kapatılması sonrasında 9. Hukuk Dairesi ile mutabık kalınan görüşlerin açıklanmasında adli yargı/idari yargı uyuşmazlığına ilişkin içtihadı birleştirme kararına başvurulmuş olduğu belirtilmiştir.

Vakıf Yükseköğretim Kurumları Yönetmeliği’nin³ 23. maddesinde vakıf yükseköğretim kurumlarında görev alacak olan akademik ve idari personelin çalışma esasları 2547 sayılı Kanunda devlet üniversiteleri için öngörülen hükümlere tabi olduğu ve personellerin aylıkları bakımından 4857 sayılı İş Kanunu hükümleri uygulanacağı düzenlenmiştir. Öğretim üyelerinin çalışmalarının iş sözleşmesi kapsamında kabul edilmesi halinde, iş mevzuatından kaynaklanan birçok hak ve yükümlülükler taraflar için geçerli olacaktır (Göktaş, 2021:611)

EMSAL ÜCRETE İLİŞKİN DÜZENLEME

² Uyuşmazlık Mah. 2020/479 E. 2020/626 K. 26.10.2020; Uyuşmazlık Mah. 2012/189 E. 2012/234 K. 5.11.2012.

³ RG 31.12.2005, 26040.

İş sözleşmesinin bir unsuru olan ücret ödeme borcu, işçinin iş görme borcunun karşısında yer alan ve işverenin temel borcudur (Süzek, 2020:361; Güven&Aydın, 2020:188; Ulusoy, 2023:222). İş Kanunu 32/1. maddede, ücret bir kimseye bir iş karşılığında işveren veya üçüncü kişiler tarafından sağlanan ve nakden ödenen meblağ olarak tanımlanmıştır. Ücret işçinin çalışmasının başka bir ifade ile emeğinin karşılığıdır (Süzek, 2020:362). Özellikle ücretin işçinin ve ailesinin tek geçim kaynağı olarak hayati önem taşıdığından, İş Kanunu'nda ücretin korunmasına yönelik düzenlemeler yer almaktadır (Narmanlıoğlu, 2012:282). Ücret para ile ödenen tutar olup, aynı şekilde ödenmesi mümkün değildir. Para olarak ödenen ücret temel/asıl/çıplak ücret olarak adlandırılmaktadır. Asıl ücrete ek olarak işçiye sağlanan para ve parayla ölçülmesi mümkün kanundan veya sözleşmeden doğan tüm menfaatler gıydirilmiş/geniş anlamda ücret olarak kabul edilmektedir. Örneğin prim, ikramiye, sosyal yardımlar diğer ek ödemeler sosyal ücret olarak sayılabilecektir.

Türk Borçlar Kanunu 401. Maddesine göre “İşveren, işçiye sözleşmede veya toplu iş sözleşmesinde belirlenen, sözleşmede hüküm bulunmayan hallerde ise, asgari ücretten az olmamak üzere emsal ücreti ödemekle yükümlüdür”. Sözleşmede ücret belirlenmemesi halinde ücret emsal işlerde çalışan işçilerin ücretleri dikkate alınarak belirlenir⁴. Yargıtay kararlarında gerçek ücretin belirlenmesinde hayatın olağan akışına uygun ve genel tecrübe kurallarının dikkate alınmasına işaret etmektedir. İşçinin kıdemi, mesleki unvanı, yaptığı iş, işyerinin özellikleri ve emsal işçilere göre ödenen ücretler gibi kriterler ücretin belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır (Sümer&Kayırgan, 2021;100 vd.)⁵.

2547 sayılı Yükseköğretim Kanununun⁶ ek 8 inci maddesine 7243 sayılı Kanunun 11 inci maddesi ile vakıf üniversitelerinde çalışan öğretim elemanlarının devlet yükseköğretim kurumlarında çalışan öğretim elemanlarına ödenen ücretten az ücret verilemeyeceği düzenlemesi ile vakıf üniversitelerinde çalışan öğretim elemanlarının ücretlerinin düzeyi yasal olarak güvence altına alınmıştır.

Yasal düzenleme olmasına rağmen uygulamada vakıf üniversitelerinde devlet üniversitelerinden emsal unvandaki öğretim elemanlarına daha düşük ücret ödendiği bilinmektedir. Açık düzenleme kapsamında vakıf ve devlet üniversitesinde çalışan öğretim elemanları için eş değer ücret ödenmesi gerekmektedir.

ÜCRET NEDENİYLE İŞ SÖZLEŞMESİNİN HAKLI NEDENLE FESHİ

İş sözleşmesi her iki tarafa borç yükleyene bir özel hukuk sözleşmesidir. İş sözleşmesi genel olarak tarafların anlaşması (ikale), ölüm, belirli sürenin bitimi ve fesih bildiriyle sona erer (Çelik vd., 2019:497; Mollamahmutoğlu vd., 2019:215; Eyrenci vd., 2019:180; Tunçomağ&Centel, 2015:188; Akyiğit, 2018:245; Sümer, 2019:97). Fesih hakkı sözleşmesinin her iki tarafına (işçi ve işveren) tanınmış bozucu yenilik doğuran bir haktır (Çelik vd., 2019:440-441; Ekonomi, 1984:166-167; Mollamahmutoğlu, 2019:219). Haklı nedenle fesih hakkı, iş sözleşmesinin tarafları arasındaki ilişkinin dürüstlük kuralları gereğince devam etmesi beklenemeyecek tarafa iş sözleşmesini derhal feshetme yetkisi veren bozucu yenilik doğuran bir hak olarak tanımlanabilecektir (Süzek, 2020:691). İş Kanunu 24. ve 25. maddelerinde taraflara tanınan haklı nedenle fesih halleri sayılmıştır.

⁴YİBK, 18.11.1964, 2/4, RG, 27.11.1964.

⁵Y9HD, 21.09.2020, 2016/24099 E.-2020/8495 K.; Y9HD., 04.11.2020, 2016/30118 E., 2020/14680 K.; Y22HD, 16.01.2020, 2016/24002 E., 2020/588

⁶RG. 06.11.1981, 17506.

İşçi açısından derhal fesih hakları İş Kanunu 24. maddede düzenlenmiştir. Aynı Kanunun 24/II-e bendinde “işveren tarafından işçinin ücretini kanun hükümlerine veya sözleşme şartlarına uygun olarak hesap edilmez veya ödenmezse” işçinin iş sözleşmesini haklı nedenle derhal feshedebileceği düzenlenmiştir. Söz konusu maddede yer alan “kanun hükümlerine” ifadesinin geniş yorumlanarak sadece İş Kanunu olarak değil ilgili tüm mevzuat bakımından yorumlanması gerektiği kanaatindeyiz. Dolayısıyla vakıf üniversitelerinde çalışan öğretim elemanlarına devlet üniversitelerinde çalışanlara göre emsal ücret ödenmemesi halinde her ay için fesih hakları olacaktır.

Yargıtay kararlarında işverence eşit işlem yapma ilkesine aykırı şekilde, ücretine aynı durumdaki (emsal) işçilere göre düşük oranda zam yapılması nedeniyle işçinin iş akdini haklı nedenle feshedebileceğine hükmetmiştir⁷. Vakıf üniversitesinde çalışan öğretim elemanlarının emsallerinin devlet üniversitelerinde çalışan öğretim elemanları olarak kabul edilmesi yasal bir zorunluluk olduğundan, bu madde uyarınca haklı nedenle fesih hakkı doğacaktır. Yargıtay tarafından işçinin işyerinde yapılan ücret artışını yeterli bulmaması veya zam talebinin kabul edilmemesi haklı nedenle fesih olarak kabul edilmemektedir⁸. Ancak burada vakıf üniversitelerinde çalışan öğretim elemanlarının devlet üniversitelerindeki çalışan öğretim elemanlarına göre emsal ücret talebi yasal bir hak talebi olduğundan bu yönde kararların vakıf üniversitesinde çalışanlara uygulanmaması gerekmektedir. Ayrıca İş Kanununun 24/II-f bendinde düzenlenen “çalışma şartları uygulanmazsa” hükmüne göre de iş sözleşmesi emsal ücretin ödenmemesi nedeni ile derhal ve haklı nedenle feshedilebilecektir.

TALEP EDİLEBİLECEK İŞÇİLİK ALACAKLARI

KIDEM TAZMİNATI

Kıdem tazminatı, kanunda düzenlenmiş olan asgari çalışma süresini tamamlayan işçinin iş sözleşmesi kanunda yer alan sebeplerden biriyle sonlanması halinde işçiye (veya mirasçılara) kıdemi ve ücreti dikkate alınarak işverence ödenmesi gereken bir miktar paradır (Süzek, 2020:752; Narmanlıoğlu, 2012:4). Bir yılın dolmasına çok az süre kala işveren tarafından iş sözleşmesinin sona ermesi halinde olayın özelliğine göre hakkın kötüye kullanılması olarak değerlendirilebilir (Süzek,2020:753-754). 4857 sayılı İş Kanununun 120. Maddesi uyarınca “25.8.1971 tarihli ve 1475 sayılı İş Kanununun 14’üncü maddesi hariç diğer maddeleri yürürlükten kaldırılmıştır” hükmü gereğince kıdem tazminatı fonu kurulacağı düşüncesi ile Kanunun sadece 14 maddesi yürürlükten kaldırılmamıştır.

İşçinin kıdem tazminatına hak kazanabilmesi için iş sözleşmesinin sona erdiği tarihte işyerinde en az bir yıllık çalışma süresinin bulunması zorunludur. Bir yıldan az çalışması olan işçiye orantısız olarak kıdem tazminatı ödemesi yapılmaz (Süzek, 2020:753-754).

Kıdem tazminatına işçinin hak kazanabilmesi için ikinci unsur, iş sözleşmesinin belirli nedenlerle sona ermesi gerekmektedir. Çalışmamıza yönelik vakıf üniversitesi öğretim elemanlarına devlet üniversiteleri öğretim elemanları ile emsal ücreti ödenmemesi halinde belirttiğimiz üzere İş Kanunu 24/II-e, f bentleri uyarınca iş sözleşmeleri haklı nedenle feshetmeleri halinde iş sözleşmesine hak kazanabilecekleri kanaatindeyiz.

Kıdem süresinin belirlenmesinde işçinin işe başladığı tarih ile iş sözleşmesinin sona erdiği tarih aralığı dikkate alınmalıdır. Kıdem tazminatının hesaplanmasında ise giydirilmiş brüt

⁷ Y9HD., 11.10.2017, 25328/15481; Y22HD., 19.06.2017,16213/14646.

⁸ Y9HD., 18.10.2017, 6344/16062.

ücret üzerinden hesaplama yapıp, sadece damga vergisi kesintisi yapılacaktır. Önemle belirtilmesi gereken husus ise, kıdem tazminatı tavanıdır. 1475 sayılı İş Kanunu'nun 14. maddesinin 13 fıkrasına göre "Toplu sözleşmelerle ve hizmet akitleriyle belirlenen kıdem tazminatlarının yıllık miktarı, Devlet Memurları Kanunu'na tabi en yüksek Devlet memuruna 5434 sayılı T.C. Emekli Sandığı Kanunu hükümlerine göre bir hizmet yılı için ödenecek azami emeklilik ikramiyesini geçemez". Yargıtay ve öğretide birçok görüşe göre kıdem tazminatı mutlak emredici niteliktedir (Süzek,2020:787; Çelik vd., 2019:689-690; Mollamahmutoğlu, 2019:⁹. 2023 yılı (01.07.2023-31.12.2023 dönemi) kıdem tazminatı tavan ücreti 23.489,83 TL'dir¹⁰. Vakıf üniversitesi öğretim elemanlarının kıdem tazminatının hesaplanmasında Yargıtay tarafından mutlak emredici nitelikte kabul edilen kıdem tazminatı tavanının dikkate alınması gerekmektedir.

FARK ÜCRET ALACAĞI

Vakıf üniversitesinde çalışan öğretim elemanlarının devlet üniversitesinde çalışan öğretim elemanları ile emsal ücret alması gerekirken, daha düşük ücret alması halinde aradaki farkın hesaplanıp öğretim elemanına ödenmesi gerekmektedir. Benzer şekilde işçilere asgari ücretin altında ücret ödenmesi halinde ödenen ücret ile asgari ücret arasındaki farkın talep edilebileceği örnek gösterilebilecektir. İşçilere belirlenen asgari ücretten düşük ücret ödenemez. İş sözleşmelerine ve toplu iş sözleşmelerine bunun aksine hükümler konulamaz. Belirlenen asgari ücreti işçiye ödemeyen veya eksik ödeyen işveren ya da işveren vekili idari para cezası ödemekle yükümlüdür (Süzek, 2020:375). Bu şekilde talep edilecek ücret alacağında zamanaşımı süresi 5 yıldır. Aradaki farkın gününde ödenmemesi nedeni ile mevduata uygulanan en yüksek faiz de talep edilebilecektir. İşçinin ödenmeyen fark ücreti için faiz talep hakkı, ödeme gününden itibaren işlemeye başlayacaktır. Ödenmeyen fark ücretlerin faizine hak kazanılabilmesi için işverenin temerrüde düşürülmesi gerekmektedir (Sümer&Kayırgan, 2021:432).

Ayrıca vakıf üniversitesi ile öğretim elemanı arasında imzalanan belirli süreli iş sözleşmesinin öğretim elemanı tarafından ücretinin eksik ödenmesi sebebiyle haklı nedenle feshedilmesi halinde bakiye ücret alacağından söz edilebilecektir. Yargıtay yakın tarihli kararlarında "6098 sayılı Kanunun 438/2. maddesine göre işçinin, sözleşmenin sona ermesi yüzünden tasarruf ettiği miktar ile başka bir işten elde ettiği veya bilerek elde etmekten kaçındığı gelir araştırılmak suretiyle işçinin sözleşmenin feshinden sonraki dönem içinde başka bir işten gelir elde edip etmediği ya da iş arayıp aramadığı araştırılarak indirim yapılması gerektiği hususu da göz önünde bulundurularak bakiye süre ücreti talebinin kabulüne karar verilmelidir." şeklinde belirterek işçinin bakiye ücrete hak kazandığına hükmetmiştir¹¹. Borçlar Kanunu 146/1 maddesine göre 10 yıllık zamanaşımı uygulanmalıdır (Sümer&Kayırgan, 2021:432).

SONUÇ

2547 sayılı Yükseköğretim Kanununun ek 8 inci maddesine 7243 sayılı Kanunun 11 inci maddesi ile vakıf üniversitelerinde çalışan öğretim elemanlarına devlet yükseköğretim kurumlarında çalışan öğretim elemanlarına ödenen ücretten az ücret verilemeyeceği düzenlenmesi, çalışmamızda öğretim elemanlarının hakları bakımından değerlendirilmiştir. Vakıf öğretim elemanları devlet üniversitelerinde çalışan öğretim elemanlarının emsal

⁹ Y9HD 22.06.2020, 26925/19975; Y9HD 16.03.2011, 32411/7248

¹⁰ <https://www.csgeb.gov.tr/media/91718/2023-internet-kidem-tazminati-temmuz.pdf> Erişim Tarihi 25.10.2023.

¹¹ Y9HD, 09.11.2020, 7369/15263; Y22HD, 25.02.2019, 2016/5964, 2019/4251 K.

ücretlerinden daha az ücret almaları halinde İş Kanununun 24/II-e,f bentleri uyarınca iş sözleşmelerini haklı nedenle feshedebileceklerdir. Feshe bağlı olarak kıdem tazminatına hak kazanacaklardır. Ayrıca ödenen ücret ile ödenmesi gereken ücret arasındaki fark ücreti de talep edebileceklerdir. Öte yandan vakıf üniversitesi ile öğretim elemanları arasında imzalanan belirli süreli iş sözleşmesinin öğretim elemanı tarafından ücretinin eksik ödenmesi sebebiyle haklı nedenle feshedilmesi sonucunda bakiye ücret alacağını da talep edebileceği kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

Akyiğit, E., *İş Hukuku*, Seçkin Yayıncılık, 2018.

Bostancı Y., Bulun Tokkaş S., Uyuşmazlık Mahkemesi 'nin 2020/479 E., 2020/626 K. Sayılı Ve 26.10.2020 Tarihli Vakıf Üniversitesinde Çalışan Öğretim Üyesinin Alacak Talepli Açtığı Davanın “İdari Yargı” Yerinde Çözümlemesi Gerektiğine İlişkin Verilen Kararın İncelenmesi, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 29/3, 2021.

Çelik, N., Caniklioğlu, N., Canbolat, T., *İş Hukuku Dersleri*, Beta Yayınları, 2018.

Çınarlı, S., Kiraz, R., Vakıf Üniversitesi Personelinin Hukuki Statüsü ve Vakıf Tüzel Kişiliği Kaybı Durumunda Personele Yönelik Düzenleme Önerisi, Uluslararası Yükseköğretim Kongresi: Yeni Yönelişler ve Sorunlar Bildiri Kitabı, 3, 8, 2011.

Demircioğlu, M., Kaplan, H.A., Uyuşmazlık Mahkemesi'nin 21.5.2012, 5.11.2012 Ve 24.12.2012 Tarihli Kararları Işığında Vakıf Üniversitelerinde Görev Yapmakta Olan Öğretim Üyeleri İle Üniversiteler Arasındaki Sözleşmelerin Hukuki Niteliği, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 15, Özel Sayı, 2013.

Ekonomi, M. *İş Hukuku: C.1, Ferdi İş Hukuku*, İTÜ Vakfı Kitap Yayınları, 1984.

Eyrenci, Ö., Taşkent, S., Ulucan, D., *Bireysel İş Hukuku*, Beta Yayınları, 2019.

Göktaş S., Vakıf Üniversiteleri ile Öğretim Elemanları Arasındaki Hukuki İlişkinin Niteliği, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 29/1, 2021.

Güven E., Aydın U., *Bireysel İş Hukuku*, Nisan Kitabevi, İstanbul 2020.

İzmirlioğlu, F.A., *Vakıf Üniversitelerinde Çalışan Akademik Personelin Hukuki Statüsü*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayın, İzmir, 2017.

Kabakcı, Mahmut, Vakıf Yüksek Öğretim Kurumu Öğretim Elemanlarının Taraf Olduğu Davalarda Yargı Yolu, Prof. Dr. Savaş Taşkent'e Armağan, Oniki Levha Yayıncılık, İstanbul 2019

Mollamahmutoğlu, H., Astarlı, M., Baysal U., *İş Hukuku Ders Kitabı*, Lykion Yayınları, 2019.

Narmanlıoğlu Ü., *İş Hukuku, Ferdi İş İlişkileri I*, Beta Yayınları, 2012.

Sever, Ç., Bir Kamu Kurumu Olarak Vakıf Üniversiteleri ve Bu Üniversitelerde Çalışan Akademisyenlerin Hukuki Statüsü, *Legal Hukuk Dergisi*, Mart, 2016.

Sümer, H.H., *İş Hukuku*, Seçkin Yayıncılık, 2019.

Sümer, H.H., Kayırgan H., *İşçilik Alacakları ve Hesaplamaları*, Seçkin Yayıncılık, 2021.

Süzek S., *İş Hukuku*, Beta Yayınları, 2020.

Tunçomağ, K., Centel, T., *İş Hukukunun Esasları*, Beta Yayınları, 2015.

Ulusoy M.E., *Ev Hizmetlerinde Bireysel İş İlişkileri*, Adalet Yayınevi, 2023.

Yeşilyurt, N.İ., Güneş, B., Vakıf Üniversiteleri ile Öğretim Elemanları Arasında Kurulan Çalışma İlişkisinin Nitelenmesi Sorunu, Prof. Dr. Savaş Taşkent'e Armağan, Oniki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2019.

A LOOKING AT TURKISH GOVERNMENT SYSTEM IN THE CONTEXT OF FREEDOMS

Res. Asst. Erdoğan KESKİN

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi

Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı

E-posta: erdogan.keskin@erzincan.edu.tr

ORCID: 0000-0003-4718-4655.

The separation of powers is important to protect freedoms. Unless we limit political powers and figures, we will not exactly have freedoms. According to political history, if a government even in a democracy have limitless powers, we cannot control our freedoms and wishes. So, the best way to protect and extend freedoms is to limit and separate powers. We will look at the government system of Turkey, although some claim that it fits with freedoms and the separation of powers, and discuss how it threatens our freedoms.

The Turkish government system was changed in 2017 and it was turned into a system that claimed to be a presidential system by someone who supported it. I, of course, would like to discuss what kind of government system it is in terms of the separation of powers. But I will focus on how it threatens our freedoms. And I also hope people who listen to me understand what kind of governmental system it is. So, to understood, I will pay attention to freedoms that are so urgent for us. For the importance, I will explain, firstly what the Turkish system is; secondly what it will threaten and how.

Keywords: Government system, political powers, freedoms, the separation of powers.

YAPAY ZEKÂ VE TELİF

Doç. Dr. Özge YENİCE CEYLAN

Çukurova Üniversitesi,
oyenice@cu.edu.tr - 0000-0003-3701-4732

ÖZET

Yapay zekâ teknolojisi her geçen gün büyük bir hızla günlük hayatımızda ve iş hayatında önemli bir yer edinmektedir. Bu alanda gerek devletin gerekse şirketlerin önemli yatırımları olmaktadır. Hatta bu alanda ülkemizde T.C. Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi tarafından Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi 2021-2025 isimli belge hazırlanmıştır. Aslında yapay zekâ yalnızca hukuk alanında değil, pek çok alanda önemli bir yer teşkil etmektedir. Strateji metninde de ifade edildiği üzere, süratle gelişen yapay zekâ destekli sistemler, üretim sürecini, meslekleri, günlük hayatı ve kurumsal yapıları kökten bir dönüşüm sürecinden geçirmektedir. Öyle ki yapay zekâ teknolojisinin, küresel ekonomi üzerinde internetin icadından daha büyük bir etki yaratması beklenmektedir. Yapay zekâ teknolojisine ilişkin olarak hukuk alanında tartışma konusu olan en büyük meselelerden biri yapay zekânın telif hakları ile olan ilişkisidir. Yapay zekânın şiir, roman, beste gibi çeşitli eserleri yaratabiliyor olması, bu teknolojinin telif hakları konusunda nasıl konumlandırılacağı yönünde çeşitli görüş ayrılıklarına sebebiyet vermiştir. Bu bağlamda, yapay zekânın eser sahipliği ve yapay zekâ ürünlerinin eser niteliği bu alanda önemli tartışmalara yol açmıştır. Çalışmada bu tartışma 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu hükümleri çerçevesinde değerlendirilecektir. Öncelikle, yapay zekânın hukuki statüsüne ilişkin ortaya atılan görüşler pozitif hukukumuz çerçevesinde değerlendirilecek, devamında yapay zekâ ürünlerinin eser niteliği ve yapay zekânın eser sahibi sayılıp sayılamayacağı konusu, öğretilerde yer alan görüşler ve mahkeme kararlarına yansıyan olaylar üzerinden değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zekâ, Telif Hakkı, Fikri Haklar, Eser Sahipliği

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND COPYRIGHT

ABSTRACT

Artificial intelligence technology is rapidly gaining an important place in our daily life and business life. Both the state and companies have important investments in this field.

Moreover, a document titled National Artificial Intelligence Strategy 2021-2025 has been prepared by the Digital Transformation Office of the Presidency of the Republic of Turkey. In fact, artificial intelligence has an important place not only in the field of law but also in many other fields. As stated in the strategy text, rapidly developing artificial intelligence-supported systems are radically transforming the production process, professions, daily life and institutional structures. Such fact, artificial intelligence technology is expected to have a greater impact on the global economy than the invention of the internet. One of the most controversial issues in the field of law regarding artificial intelligence technology is the relationship between artificial intelligence and copyright. The fact that artificial intelligence can create various works such as poems, novels and compositions has led to various differences of opinion on how to position this technology in terms of copyright. In this context, the copyright of artificial intelligence and the nature of the work of artificial intelligence products have led to important debates in this field. In this study, this debate will be evaluated within the framework of the provisions of the Law No. 5846 on Intellectual Property Rights. First of all, the opinions on the legal status of artificial intelligence will be evaluated within the framework of our positive law, and then the nature of the work of artificial intelligence products and whether artificial intelligence can be considered as the author will be evaluated through the opinions in the doctrine and the cases reflected in court decisions.

Keywords: Artificial Intelligence, Copyright, Intellectual Rights, Authorship

KİRA UYUŞMAZLIKLARINDA DAVA ŞARTI ARABULUCULUK

Doç. Dr. Özge YENİCE CEYLAN

Çukurova Üniversitesi,
oyenice@cu.edu.tr - 0000-0003-3701-4732

ÖZET

Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu'na, 7445 sayılı Kanun m. 37 ile eklenen 18/B maddesinin getirdiği en büyük yeniliklerden biri, kira uyuşmazlıkları bakımından dava açılmadan önce, arabuluculuk yoluna başvurulmasının dava şartı hâline gelmiş olmasıdır. 1 Eylül 2023 tarihinden itibaren yürürlüğe giren bu yeni düzenleme uyarınca, kiralanan taşınmazların 2004 sayılı Kanun'a göre ilamsız icra yoluyla tahliyesine ilişkin hükümler hariç olmak üzere, kira ilişkisinden kaynaklanan uyuşmazlıklarda dava açmadan önce arabuluculuk yoluna gidilmesi zorunludur. Kira sözleşmesinden doğan uyuşmazlıklar özellikle kira bedeli ve kiralananın tahliyesi konularında yoğunlaşmaktadır. Bu tür uyuşmazlıkların sayı itibarıyla çok olması ve arabuluculuk yoluyla çözüme kavuşturulmaya elverişliliği dikkate alındığında, yapılacak arabuluculuk anlaşma belgeleri, mahkemelerin iş yükünün azaltılmasına ve toplumsal barışa büyük bir katkı sağlayacaktır. Kira hukuku, zayıfı koruyan hukuk dallarından biridir. Bu sebeple, kanunun kira sözleşmesine ilişkin hükümleri nispi emredici nitelik taşımaktadır. Bu durumun, arabuluculuk süreci sonunda anlaşmaya varılması halinde taraflarca hazırlanacak anlaşma belgelerinde dikkate alınması gerekmektedir. Dava şartı arabuluculuk uygulaması yönünden yeni bir uygulama olması sebebiyle, bu çalışmada, hangi tür uyuşmazlıkların dava şartı kapsamına girdiği, arabuluculuk sürecinde arabulucunun ve tarafların hangi hususlara dikkat etmeleri gerektiği, anlaşma belgesi hazırlanırken dikkat edilmesi gereken hususlar, arabuluculuk süresi ve ücreti konuları ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kira Hukuku, Kira Bedeli, Kiralananın Tahliyesi, Dava Şartı Arabuluculuk

MEDIATION AS A CONDITION OF LITIGATION IN RENTAL DISPUTES

ABSTRACT

One of the most significant innovations brought by Article 18/B, which was added to the Law on Mediation in Civil Disputes by Article 37 of Law No. 7445, is that applying for mediation

before filing a lawsuit for rental disputes has become a condition of litigation. Pursuant to this new regulation, which entered into force as of September 1th, 2023, it is mandatory to apply for mediation before filing a lawsuit in disputes arising from the rental relationship, except for the provisions regarding the eviction of rental immovables through execution without writ of execution according to Law No. 2004. Disputes arising out of the rental agreement are particularly concentrated on the rental price and the evacuation of the rental property. Considering the large number of such disputes and their suitability to be resolved through mediation, the mediation agreement documents will make a great contribution to reducing the workload of the courts and social peace. Rental law is one of the branches of law that protects the weak. For this reason, the provisions of the law regarding the rental agreement have a relative mandatory nature. This situation should be taken into consideration in the agreement documents to be prepared by the parties if an agreement is reached at the end of the mediation process. Since mediation as a condition of litigation is a new practice, this study will examine which types of disputes fall within the scope of the condition of litigation, which issues the mediator and the parties should pay attention to during the mediation process, the issues to be considered when preparing the agreement document, the mediation period and the fee.

Keywords: Rental Law, Rental Price, Evacuation of the Rental Property, Mediation as a Condition of Litigation.

DEIXIS AND PERSONALIZATION IN AD SLOGANS

Anne A. Christopher

School of Education and Modern Languages, Universiti Utara Malaysia

Abstract:

This study examines the use of the persuasive strategy of deixis and personalization in advertising slogans. This rhetorical/ stylistic and linguistic strategy has been found to be widely used in advertising slogans for over a century. A total of five hundred advertising slogans of multinational companies in both product and service sectors were obtained. The analysis reveals the 3 main components of this strategy as being deictic words, absolute uniqueness and personal pronouns. The percentage and mean of the use of the 3 components are tabulated. The findings show that advertisers have used this persuasive strategy in creative ways to persuade consumers to buy their products and services.

Keywords: Advertising slogans, deixis, personalization, persuasive strategy.

THE PLACE OF ANADOLU AGENCY IN ADMINISTRATIVE ORGANIZATION

Doç. Dr. Sezin ÖZTOPRAK

Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi,

soztoprak@selcuk.edu.tr-ORCID ID: 0000-0002-9460-9583

ABSTRACT

The establishment of Anadolu Agency is concurrent with the period of winning the Turkish War of Independence and it has been created based on the principle of “true news” deliberately. Likewise, it has been wanted to raise the awareness of public about authentic aim of the Turkish War of Independence.

Firstly, the agency was a public institute. But soon after that its establishment, it has been incorporated deliberately and with the aim of ensuring the principle of impartiality. However, the agency has never been a private company completely and the public nature of it has never ended.

The Law numbered 57 involves special provisions about the properties and the personnel of the agency. Besides, the agency is affiliated to Presidency of The Republic of Türkiye Directorate of Communications. And the agency does not have public legal personality. So, it can be said that the agency is a sui generis organization.

Then, in this study, it is aimed to indicate the sui generis characteristics of the agency and evaluate the place of it in Turkish administrative organization within the scope of the history of the agency and the legislation about it.

Keywords: Anadolu Agency, administrative organization, news agencies

STUDENTS AS GLOBAL CITIZENS: LESSONS FROM THE INTERNATIONAL STUDY TOUR

Ana Hol

Western Sydney University, Australia

Abstract:

Study and work operations are being transformed with the uses of technologies and are consequently becoming global. This paper outlines lessons learned based on the international study tour that Australian Bachelor of Information Systems students undertook. This research identifies that for the study tour to be successful, students need to gain skills that global citizens require. For example, students will need to gain an understanding of local cultures, local customs and habits. Furthermore, students would also need to gain an understanding of how a field of their future career expertise operates in the host country, how study and business are conducted internationally, which tools and technologies are currently being utilized on a global scale, what trends drive future developments world-wide and how business negotiations and collaborations are being undertaken across borders. Furthermore, this research provides a guide to educators who are planning, guiding and running study tours as it outlines the requirements of having a pre-tour preparatory session, carefully planned and executed tour itineraries and post-tour sessions during which students can reflect on their experiences and lessons learned so that they can apply them to future international business visits and ventures.

Keywords: Global education, international experiences, international study tours, students as global citizens, student centered education.

UTILIZING VIRTUAL WORLDS IN EDUCATION: THE IMPLICATIONS FOR PRACTICE

Teresa Coffman, Mary Beth Klinger

University of Mary Washington

Abstract:

Multi User Virtual Worlds are becoming a valuable educational tool. Learning experiences within these worlds focus on discovery and active experiences that both engage students and motivate them to explore new concepts. As educators, we need to explore these environments to determine how they can most effectively be used in our instructional practices. This paper explores the current application of virtual worlds to identify meaningful educational strategies that are being used to engage students and enhance teaching and learning.

Keywords: Virtual Environments, MUVes, Constructivist, Distance Learning, Learner Centered.

YARATICININ VARLIĞININ TAHKİM EDİLMESİ BAĞLAMINDA AİLE HAYATININ KORUNMASI

Doktora Öğrencisi Erol AKYILDIRIM

İğdır Üniversitesi. akyildirimerol@gmail.com-0000-0003-2333-6044

Özet

Çalışmada İslamiyetin toplumsal hayatına hedonizm bağlamında darbe vurulan aile hayatına, yaratıcının varlığını kapsamlı bir şekilde ispat edilmesi ile, bireyin kalbinde manevi bir yasakçının bırakılması amaçlanmaktadır. Toplumsal kurumların önemli bir parçasını oluşturan ve biyolojik anlamda toplumun üretimine sağlayan aile yapısının hedonizm olarak ifade edilen alanın gençler arasında kötüye kullanılarak parçalanması ve böylelikle İslamiyetin toplumsal hayatına zarar verildiği görülmektedir. Sosyal medya ile kadının bedeni meta konumuna getirilerek, özellikle rasyonel düşünceden ziyade hazzın ve arzunun hissine kapılan gençler, sosyal medya tarafından malzeme olarak kullanılmaktadır. Dünyanın teknolojik gelişme ile birlikte küreleştiği ve küçük bir köy haline gelmesiyle birlikte, hazcılık alanın kötüye kullanımının yaygınlaştırılması kolaylaşarak, yer küreyi karanlık güçlerin itaati konumuna getirmektedir. Aile yapısının korunması, kadın ve erkek arasında ilahi öğretiler doğrultusunda inançlarının tahkim edilmesi ve bu inancın sağlanması çerçevesinde, aile hayatına hayat kazandırılabilir. Aksi halde hedonizm gibi pornografik öğelerin sosyal medyada yaygınlık kazandırılması, toplumun yeniden üretilmesine katkı sağlayan aile yapısının zamanla buharlaşması anlamına gelmektedir. Çünkü meşru olmayan birden fazla birlikteliklerin artması hem toplumun biyolojik üretimine hem de HIV (AIDS) gibi cinsel hastalıkların çoğalması ve hedonizmin kötüye kullanımı sonucu toplumsal itaatın her türlüünün yapılacağı söylenebilir. Tüm bu olumsuzluklara tampon görevi gören ve engellemesinde önemli rol oynayan yaratıcının teferruatlı bir şekilde akıl gözüne yakınlaştırılması, aile yapısının korunmasında önemli bir faktör olarak görülmektedir. Örneğin bu dünya memleketine “Nereden geliyorlar? Nereye gidecekler? Ve ne için buraya geliyorlar?” gibi uyarıcı öğretilerle kültürün canlandırılması yapılabilir. Ayrıca sanatlı bir iğne ustasız olmazken nihayetsiz sanata ve düzene sahip olan dünya ve kainat nasıl sahipsiz, hakimsiz olur gibi ifadelerle bireylerin inancını kuvvetlendirerek aile yapısının korunması planlanmaktadır. Sonuç olarak İslamiyet milletine dehşetli bir darbenin İslam inancının hedonizmin gibi alanların yaygınlaştırılması ile komünizm, ataizm, deizm vb. idelojilere kaydırılarak islam inancının içi boş bir konuma getirildiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Aile, İslamiyet, Hedonizm, Yaratıcı, Sosyal medya.

PROTECTION OF FAMILY LIFE IN THE CONTEXT OF ARBITRATION OF THE EXISTENCE OF THE CREATOR

Abstract

In the study, it is aimed to leave a spiritual prohibitor in the heart of the individual by comprehensively proving the existence of the Creator in family life, which is dealt a blow to the social life of Islam in the context of hedonism. It is seen that the family structure, which constitutes an important part of social institutions and enables the production of society in a biological sense, is being broken down by misusing the area expressed as hedonism among young people, thus damaging the social life of Islam. With social media, women's bodies are turned into commodities, and especially young people, who are caught up in the feeling of pleasure and desire rather than rational thought, are used as material by social media. As the world becomes globalized with technological development and becomes a small village, it becomes easier for the abuse of hedonism to become widespread, bringing the globe into the position of obedience to dark forces. Family life can be brought to life within the framework of protecting the family structure, strengthening the beliefs between men and women in line with divine teachings, and strengthening this belief. Otherwise, the prevalence of pornographic elements such as hedonism on social media means that the family structure that contributes to the reproduction of society will evaporate over time. Because it can be said that the increase in illegitimate multiple relationships will lead to both the biological production of the society and the increase in sexual diseases such as HIV (AIDS) and the abuse of hedonism, resulting in all kinds of social obedience. Bringing the creator closer to the mind's eye in detail, which acts as a buffer against all these negativities and plays an important role in preventing them, is seen as an important factor in preserving the family structure. For example, to this world country, "Where do they come from?" Where will they go? And what do they come here for?" Culture can be revitalized with stimulating teachings such as. In addition, it is planned to protect the family structure by strengthening the faith of individuals with expressions such as how the world and the universe, which have endless art and order, can be ownerless and rulerless, while an artistic needle cannot be without a master. As a result, a terrible blow to the Islamic nation was caused by the spread of the Islamic faith in areas such as hedonism and communism, atheism, deism, etc. It is seen that the Islamic faith has been brought to an empty position by being shifted to ideologies.

Key Words: Family, Islam, Hedonism, Creator, Social media.

ÖLÜM OLGUSUNUN ANLATILMASINA YÖNELİK ORTAOKUL ÖĞRETMENLERİNİN GÖRÜŞ VE TUTUMLARI*

Dr.Öğr. Üyesi Fatma Kurttekin

Zonguldak Bülent Ecevit Üni., İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi ABD

fatma.kurttekin@beun.edu.tr, 0000-0002-5083-4746

ÖZET

Son yıllarda yaşanan salgınlar, afetler gibi insanları derinden etkileyen olaylar, genellikle üzerine konuşulmak istenmeyen bir konu olan ölüm olgusunu gündeme taşımaktadır. Ölüm üzerine yapılması gereken konuşmaların çocuk/ergen psikolojisi ve düşünce dünyasında nasıl yankılanacağı yetişkinlerin bu hassas ve zor konuya yönelik yaklaşımlarını etkileyebilmektedir. Ölüm olgusuna dair sahip olunan bilgiler, ölümün anlaşılıp kavranmasında ve bu olguya yönelik tutum ile yaklaşımların değişmesinde rol oynamaktadır. Dolayısıyla doğrudan veya dolaylı olarak insan ile ölüm olgusu arasındaki ilişki, eğitimin bir parçası haline gelmektedir. Buradan hareketle bu çalışmada ortaokul programlarında ölüm konusunun işlenmesi hakkında öğretmenlerin görüşlerini ve tutumlarını ortaya koymak amaçlanmıştır. Ortaokullarda görev yapan öğretmenlerin ölüm olgusuna dair okullarda verilecek eğitime yönelik tutumları nasıldır sorusuna cevap aranmıştır. Çoklu durum deseninde tasarlanan çalışmada veriler anket ve yarı yapılandırılmış görüşme ile Sivas il merkezinde 105'i ortaokul, 134'ü İmam-Hatip ortaokulunda (İHO) çalışan 239 öğretmenden toplanmıştır. Araştırmanın anket verileri SPSS 26 programında betimsel istatistik yöntemleri ile incelenmiştir. Görüşmeler içerik analizine tabi tutulmuştur. Elde edilen sonuçlar katılımcıların ölüm olgusuna ortaokul programlarında yer verilmesi ve derslerde anlatılması noktasında pozitif bir tutum sergilemediklerini göstermiştir. Görüşmeler esnasında bunun sebebinin öğretmenlerin ölüm olgusuna dair neyi, nasıl, hangi yöntemlerle anlatabilecekleri ve çıktılara (ailelerin tepkisi vb.) dair endişelerinden kaynaklandığı saptanmıştır. Katılımcıların ölüm olgusunun sınıfta ele alınmasının öğrencilerde meydana getirebileceği korku, kaygı ve merak karşısında öğrencilere ihtiyaç duydukları duygusal desteği ve seviyelerine uygun tatmin edici cevabı verememe endişesi taşıdığı görülmüştür. Bu açıdan öğretmen yetiştiren fakülte programlarının ihtiyaç doğrultusunda güncellenmesi, öğretmenlerin daha donamlı hissetmeleri için ölüm olgusu ile ilgili özel eğitim programları geliştirilmesi önerilebilir. Nitekim katılımcı grubunda okul rehberlik hizmeti öğretmenleri dışında ölüm olgusunun anlatımı ve yas sürecindeki öğrenciye yaklaşım üzerine eğitim alan olmamıştır. Ölüm aile eğitimin bir parçası olarak değerlendirilmekle (%72,8) birlikte bu konu okul/sınıf ortamına taşınacaksa tek bir boyut ve temelde değil, bütüncül bir yaklaşımla farklı derslerde ortak bir programla ele alınması gerektiği belirtilmiştir (%77). Literatürdeki bulgularla örtüşür şekilde katılımcılar ölüm olgusunun en uygun 7. ve 8. sınıflarda işlenebileceğini dile getirmişlerdir. Ders içeriği ve kazanımları açısından Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB), Türkçe, Sosyal Bilgiler, Fen Bilgisi ile okulun rehberlik hizmetlerinin ölüm korkusunu azaltmada ve ölümü anlamlandırma daha etkili olabileceği ifade edilmiştir. DKAB derslerinde ölüm olgusuna yer verilmesi katılımcıların %77,4'i tarafından faydalı bulunmuştur. Bunu destekler şekilde İHO programının öğrencilerin ölümü doğru anlamlandırmasına katkı sunduğu önermesine katılımcıların yaklaşık yarısı (%48,5) katıldıklarını belirtmiştir. Ancak İHO öğrencilerinin ölümü diğer ortaokullardaki

akranlarından daha kolay kabullendikleri önermesine katılmayanlarla (%20,5) birlikte kararsız (%39,7) tutum sergileyenlerin oranının %60,2'ye ulaşması dikkat çekicidir. Katılımcılar, ki %56,1'i İHO'larda görev yapmaktadır, ortaya çıkan bu tabloyu her iki kurumun sunduğu eğitimde derin bir farklılaşma görmemeleri; gelişim psikolojisi açısından bu yaş grubunun benzer özellikler taşıması; ölüm olgusunun anlatılması, anlaşılması ve kabullenilmesindeki zorluk ile açıklamışlardır.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Ölüm Eğitimi, Ortaokul, Öğretmen

*Bu çalışma Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Etik Kurulu'nun E-60263016-050.06.04-112987 sayılı 30.12.2021 tarihli izni ile yürütülmüştür.

KUR'AN'DA İNSANA VERİLEN DEĞERİN BOYUTU

Dr. Öğr. Üyesi Resul ERTUĞRUL

Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri (Tefsir),
resulertugrul@bayburt.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9458-2544

ÖZET

Bu çalışmadaki amacımız ilgili ayetlerden yola çıkarak Kur'an'ın insana verdiği değer boyutunu ortaya koymaya çalışmaktır. İslami kültürde insan eşref-i mahlukat (yaratılmışların en şerefli) olarak nitelenmesine rağmen bu ifade Kur'an'da yer almadığı gibi insanla ilgili ayetlerle de örtüşmemektedir. Zira Kur'an'da şan, şeref sahibi kılınan insanın yaratılmışların hepsinden değil de birçoğundan üstün kılındığı bildirilmektedir (Bk. İsrâ 17/70). Bu nedenle evrende insandan daha değerli varlıkların olduğu anlaşılmaktadır. Tîn suresinde insanın ahsen-i takvîm üzere yani en güzel kıvamda / şekilde yaratıldığı, bu yaratılışı bozanların ise esfeli sâfilîne yani aşağıların aşağısına düştüğü ifade edilmektedir. İman edip salih amel işleyenler ise bu düşüştenden istisna edilerek onların değerli oldukları ve kesintisiz mükafatı hak ettikleri bildirilir (Tin 95/4-6). Benzer şekilde Beyyine suresinde (Bk. 98/7) iman edip salih amel işleyenler yaratılmışların en hayırlısı olarak nitelenir. Allah katında hareket eden canlıların en şerlisinin ve hayvanlardan daha kötü olanların ise aklını ve diğer insani yetilerini kullanmayıp Allah'tan gafil, manen kör, sağır, dilsiz ve arzusuna uyup bile bile inatla inkâr edenler olduğu dile getirilmektedir (Bk. A'râf 7/179; İsrâ 17/72; Furkân 25/33-34, 44; (Kasas 28/50) Beyyine 98/6). Buna göre Allah'ın kendisine ruhundan üflemesiyle akıl, irade, bilinç, vicdan, gönül dünyası gibi nitelikler bahşedilen insan ya yücelir melekleri geçer, meleklerin secde ettiği seviyeye yükselir ya da bilişsel yeteneklerini inkârda, zulümde, vahşette, kötülükte kullanarak alçalır, en zeki vahşiye dönüşüp hayvandan daha aşağı seviyeye düşebilir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, İnsan, Eşref-i mahlukat, Ahsen-i takvîm, Esfeli sâfilîn.

THE DIMENSION OF THE VALUE GIVEN TO MAN IN THE QUR'AN

SUMMARY

Our aim in this study is to try to reveal the extent of the value that the Qur'an places on human beings on the basis of the relevant verses. Although in Islamic culture man is described as the most honourable of all creatures (al-ashraf al-mahluqat), this expression does not appear in the Qur'an, nor does it coincide with the verses that refer to man. For the Qur'an states that man, who has been made the owner of glory and honour, has been made superior to many, but not all, creatures (see Al-Isra 17/70). Therefore, it is understood that there are more valuable beings in the universe than man. In Surat al-Tin, it is stated that man was created in the most beautiful form (al-ahsan al-taqwim), and those who violate this creation fall to al-asfal al-saffilin, the lowest of the low (al-asf al-safilin). Those who believe and do righteous deeds are

exempted from this fall, and it is stated that they are precious and deserve an uninterrupted reward (Tin 95/4-6). Similarly, in Surah al-Bayyine (see 98/7), those who believe and do righteous deeds are described as the best of creation. It is stated that the most evil of the moving creatures in the sight of Allah and those worse than animals are those who do not use their intellect and other human faculties and are spiritually blind, deaf dumb and those who follow their desires and stubbornly disbelieve (see Al-A'raf 7/179; Al-Isra 17/72; Furqan 25/33-34, 44; Qasas 28/50; Bayyine 98/6). Accordingly, man, who is endowed with such qualities as reason, will, consciousness, conscience, and the world of the spirit after Allah breathed into him from His spirit, can either ascend and surpass the angels and rise to the level at which the angels prostrate themselves, or he can descend by using his cognitive faculties in denial, cruelty, brutality, and evil, and he can turn into the most intelligent savage and fall to a level lower than the animal.

Key Words: Qur'an, man, al-ashraf al-mahluqat, al-ahsan al-taqwim, al-asfal al-saffilin.

İSLAM'DA SAVAŞ HUKUKU

Doç. Dr. Alpaslan ALKIŞ

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi,

alpaslanalkis@gmail.com ORCID: ID/0000-0003-3401-7073

ÖZET

İslam'a göre sulh esas, savaş ise ârizidir. Müslümanlar karşı tarafın saldırı ve hak ihlâli gibi sebepler olmadıkça diğer insanlarla barış içerisinde yaşar ve ilişki kurarlar. İslam'da savaş, barış ve emniyet içindir. Zira Kur'ân-ı Kerim'in "Eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de ona yanaş." (el-Enfâl, 8/61), "Sizinle savaşanlara karşı Allah yolunda siz de savaşın. Ancak aşırı gitmeyin. Çünkü Allah aşırı gidenleri sevmez." (el-Bakara, 2/190) "Kendilerine savaş açılan Müslümanlara, zulme uğramaları sebebiyle cihad için izin verildi." (el-Hacc, 22/39) nasları bunu göstermektedir. Savaş, emniyetin ve sükûnun sağlanmasına matuf olmalıdır. Savaş sonunda dileyen İslam'a girer dileyenin ise düşmanlık yapmamak şartıyla adalet ve hürriyet içinde yaşamaları sağlanır. Hz. Peygamber'de "Ey insanlar! Düşmanla karşılaşıp savaşmayı arzu etmeyin, Allah'tan afiyet isteyin. Düşmanla karşılaşınca da sabır ve sebat gösterin ve bilin ki cennet, kılıçların gölgesi altındadır." buyurmuştur. Bu hadise göre İslam'da savaş arzu edilen bir şey olmayıp başvurulacak son çaredir. İslam'ın kabul ettiği savaş emperyalist amaçlar taşımayıp gaye ve mahiyet bakımından diğer savaşlardan ayrılmaktadır. Çünkü İslam da savaşın gayesi, ülkeye ve Müslümanlara yönelik saldırıları yok ederek sulh için gerekli şartların oluşmasını temin ederek insan haklarını garanti altına almaktır. Ancak savaş kaçınılmaz olursa bununda bir savaş hukuku içerisinde yapılması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Savaş, Hukuk, İnsan Hakları

1. GİRİŞ

İslam'a göre sulh esas, savaş ise ârizidir. Karşı tarafın tecavüzü ve hak ihlâli gibi sebepler olmadıkça Müslümanlar sulh içinde yaşamayı isterler. Çünkü Hudeybiye anlaşmasının sonucunda görüldüğü gibi sulh Müslümanların tebliğ vazifesini yapmaya daha uygun bir ortam oluşturmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'de "Eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de ona yanaş" (el-Enfâl, 8/61), "Sizinle savaşanlara karşı Allah yolunda siz de savaşın. Ancak aşırı gitmeyin. Çünkü Allah aşırı gidenleri sevmez" (el-Bakara, 2/190) "Kendilerine savaş açılan müslümanlara, zulme uğramaları sebebiyle cihad için izin verildi" (el-Hacc, 22/39) ayetleri ile "Ey insanlar! Düşmanla karşılaşıp savaşmayı arzu etmeyin, Allah'tan afiyet (ruh ve beden sağlığı, huzur) isteyin. Düşmanla karşılaşınca da sabır ve sebat gösterin ve bilin ki cennet, kılıçların gölgesi altındadır" (Buhari, 56/112; Müslim, 5/143) hadisi sulhun esas olduğunu, kendilerini koruma için savaş yapılabileceğini ancak savaş durumunda da aşırı gidilmemesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Buna göre savaş, emniyetin ve sükûnun sağlanmasına yönelik olmalıdır. Zira İslam'a göre savaşın asıl hedefi, insanları yok ederek mal mülk ve toprak kazanmak değil, aksine saldırı ve zulmü yok ederek insanları hidayete kavuşturmaktır. Bunun içindir ki İslam, sömürü ve sınırını genişletme amacına yönelik savaş anlayışını kabul

etmemektedir (Serahsî, 1983; Bilmen, 1976; Yaman, 1998). Bu nedenle savaşın insan hakları ve evrensel hukuk normlarına uygun icra edilmesi gerekmektedir.

2. SAVAŞ HUKUKU

İslam'a göre savaş hukuk ilkeleri doğrultusunda yapılmalıdır. Savaşın hukuka uygun olabilmesi için savaşın açılması, devamı ve savaş sonucunda uygulanması gereken hususların bir bütün olarak ele alınması gerekmektedir.

2.1. Savaş Açılması

Savaş ancak haklı bir gerekçeyle açılmalıdır. Savaş, müdafaa, haksızlık ve fesadın ortadan kaldırılması için olmalıdır. İnsanları zorla Müslüman yapmak için savaş yapılmaz (Yaman, 1998). “Size savaş açanlara karşı siz de Allah yolunda savaşın” (el-Bakara, 2/190) “Saldırıya uğrayanlara, zulüm görmeleri sebebiyle savaş izni verildi” (el-Hacc, 22/39) ayetleri gereği İslam toprağına saldırı durumunda Müslümanların kendilerini koruması için savaş açılabilmektedir (Hamidullah, 2020). Hatta Müslüman ülkeye saldırı durumunda Müslümanların vatanlarını savunmaları zorunluluktur. Bu durumda vatani savunma farz-ı ayn haline gelmektedir. Düşmanın doğrudan saldırısı olmasa da saldırı hazırlığının haber alınması durumunda da savaş açılabilir. Bu da bir savunma savaşı sayılır (Yaman, 1998). Ayrıca “İman edip de hicret etmeyenlere gelince, hicret edinceye kadar onların korunup, gözetilmesinden hiçbir bakımdan siz sorumlu değilsiniz. Eğer onlar din hususunda sizden yardım isterlerse, sizinle aralarında sözleşme bulunan bir kavim aleyhine olmaksızın (o müslümanlara) yardım etmek üzerinize borçtur” (el-Enfâl, 8/72) ayeti gereği gayr-i müslim bir ülkede azınlık hâlinde yaşayan Müslümanların zulüm görmesi ve diğer Müslümanlardan yardım istemesi durumunda şayet o ülkeyle sulh anlaşması yoksa savaş açılabilir. Hudeybiye Anlaşması'nın bozulmasında olduğu gibi “Eğer antlaşmalarından sonra yeminlerini bozarlar, dininize dil uzatırlarsa inkârda önde gidenlerle savaşın”(Tevbe, 9/12) ayeti gereği barış antlaşmasını bozan düşmana karşı savaş açılabilir (Yaman, 1998). İslam Müslüman ülkedeki gayri Müslimleri İslam'ı kabule zorlamadığı gibi onları kendi inançlarında serbest bıraktığı gibi gayri müslim ülkelerdeki Müslümanların dinlerini özgürce yaşamalarını istemektedir. Bu ülkelerde Müslümanların dinlerini yaşamada zulme uğramaları durumunda savaş meşru hale gelmektedir (Hamidullah, 2020).

2.2. Savaş İlanı

Saldırı karşısında savunma savaşlarında düşmana önceden haber vermek diye bir şey zaten olmaz. Ancak bunun dışındaki diğer savaşlarda savaş açmadan önce düşmanın uyarılarak yanlıştan dönmesi sulhe yanaşması istenir. Şayet savaş açılacak tarafla arada önceden yapılmış bir antlaşma varsa gerekçesi bildirilerek anlaşmanın bozulduğu “(Antlaşma yaptığın) bir kavmin hainlik yapmasından korkarsan, sen de (onlarla yaptığın antlaşmayı) aynı şekilde bozduğunu kendilerine bildir. Çünkü Allah, hainleri sevmez.” (el-Enfâl: 8/58) âyetinin gereği haber verilmelidir (Hamidullah, 2020).

Savaş hukuku kurallarının geçerli olabilmesi için, savaşın başlangıcının tespiti gereklidir. Bu nedenle savaş açıldığının ilan edilmesi ve bu ilanı karşı taraf bilmelidir. 1907 La Haye Sulh Konferansı'nda, harbe başlamadan önce ilan edilmesi öngörülmüştür. Bu hükmü düzenleyen birinci maddeye göre savaş açıldığının açıkça ilan edilmesi veya savaşı gerektirecek bir ultimatomun verilmesi, sonra da savaşın başlaması gerektiği tespit edilmiştir (Berki, 1962)

2.3. Savaş İlanının Tesirleri

Savaşın, genel sosyal hayata, ekonomiye, borçlara, antlaşmalara ve fertlere etkileri olmaktadır.

a) Genel Etkileri

Savaş ilânı ile gerek savaşıyan taraflar ve gerekse toplumlar arasındaki sulh ilişkileri sona erer. Elçiler geri çağırılır ve ordular savaş hukuku ilkelerine uygun olarak savaşmaya hak kazanır. Savaş durumunda düşman tarafına maddî ve manevî yardım yapılması yasaklanır. Düşmana istihbarat bilgisi verenler casus kabul edilerek cezalandırılır. “*Mescid-i Haram'a girişinizi önledikleri için bir topluma karşı, beslediğiniz kin, sizi, tecavüze götürmesin! İyilik ve (Allah'ın yasaklarından) sakınma üzerinde yardımlaşın, günah ve düşmanlık hususunda yardımlaşmayın*” (el-Maide, 5/2) ayetine göre de savaş halinde dahi düşmana karşı iyilik ve takvadan ayrılmamaya özen göstermek gerekmektedir. Kur'an düşmanla tüm ilişkileri yasaklamayıp iyilik ve takva konularında Müslüman ve gayr-ı müslimler arasında iş birliğinin zorunluluğunu ifade etmektedir (Hamidullah, 2020).

b) Tarafsız Devletlere Tesiri

Savaş ilanı ile birlikte üçüncü ülkeler yani tarafsız devletlerin şu vazifeleri bulunmaktadır:

- 1- Taraflardan birine düşmanca hareketlerde veya yardımda bulunmaz.
- 2- Hava sahasından, karasularından ve topraklarından savaşıyan ülkelerin kullanımına izin vermez.
- 3- Savaşla ilgisiz antlaşmalar imzalayabilir, ancak savaşla ilgili olanları imzalayamaz.
- 4- Tarafsız devletler savaşıyan taraflarla ticari muamelelere devam ederler.
- 5- Tarafsız devlete iltica mümkündür (Berki, 1962).

c) Ticari Münasebetlere Tesiri

Savaş halinde halkın düşmanla ticaret ve ticaretin kapsamı konusunda yetki devlete aittir. Bununla birlikte savaş malzemesi olmak üzere düşmanı güçlendirecek malların satımı ise yasaktır. Müslüman olan Yemame reisi Süname'ye çirkin sözler söyleyen Mekkeliler için, "Hz. Peygamber aksi bir beyanda bulunmadıkça, bundan böyle Yemame'den Mekke'ye artık bir buğday tanesi bile ihraç edilemez." demiştir. Sonrasında Mekke'de kuraklık baş gösterince Mekkeliler bu yasağın kaldırılması için Hz. Peygamber'den rica ettiler. O da bunu memnuniyetle yapmıştır. Yine bir defasında Hz. Peygamber bizzat kendisi Ebu Süfyan'a bir miktar Medine hurması gönderdi ve karşılığında hayvan derisi istedi. Bu olay Mekke ile Medine arasında düşmanlıklar sürdüğü bir sırada meydana gelmiş idi. Bu rivayetlerden hareketle bir düşmanla ticaret yapılıp yapılamayacağını veya ne kadar ve nasıl yapılacağını kararının tamamıyla devlete bağlı olduğu sonucu çıkarılmaktadır (Hamidullah, 2020).

d) Borçlara Tesiri

Fertler arası sözleşmelerden doğan borçlar, savaş sebebiyle silinemez, borçluların borçlarını ödemesi gerekir. Rasullullah Mekke'yi terk edip Medine'ye hicret edince düşmanlarına ait emanetleri sahiplerine ulaştırmak üzere yeğeni Hz. Ali'yi görevlendirmişti. Yine Medine'de

Beni Nadir kabilesi Medine'den çıkartılırken Müslümanların onlara borçları olduğu iletilmiş ve Hz. Peygamber, borçların zamanı gelince ödeneceğini ancak şimdi almak istiyorlarsa bir miktar indirim ile ödenebileceğini ifade etmiştir (Serahsî, 1971). Hz. Ömer zamanında cizye alınan Humus bölgesi, savaş nedeniyle boşaltılınca, komutan alınan cizyeyi geri verdirerek "aldığımız vergi sizi himaye etmek üzere verdiğimiz söz karşılığıdır; şimdi çekildiğimize göre vergi üzerinde hakkımız kalmamıştır" demiştir. Buna göre savaş borç dışında tüm yükümlülükleri kaldırmaktadır. Emanetler ise sahibine eksiksiz iade edilmelidir (Hamidullah, 2020).

e) Antlaşmalara Tesiri

Sınır tespiti gibi savaştan önce sonuca bağlanmış anlaşmalar savaş ile geçersiz olmaz. Bunların dışında savaş esirlerine yapılacak muamele ile hangi silâhların kullanılmayacağı, alınan yerlerin tahrip edilmemesi gibi anlaşmalar savaş başlayınca yürürlüğe girmektedir. Tasfiyeleri takdire bağlı antlaşmalar ise feshedilebilir, askıya alınabilir ya da değiştirilebilir. Bunlar takas ve ticaret, ithalat vergileri ve benzeri konularla ilgili antlaşmalardır. Günümüzde posta, telefon, telgraf gibi konularda yapılan antlaşmalar taraf olanların savaş sonrasında bağımsızlıklarını korumaları şartıyla savaş sırasında askıya alınır savaşın barışla bitmesiyle de otomatik olarak yürürlüğe girer (Hamidullah, 2020).

f) Diplomatik İlişkilere Tesiri

Devletler hukukuna göre savaş ilanı ile birlikte taraflar nezdindeki elçilik görevi sona erer ve karşılıklı olarak elçiler kendi ülkelerine geri dönerler. Geride kalan diğer malzemeler üçüncü bir ülkeye emanet edilir. Böylece iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler kesilmiş olur (Berki, 1962).

g) Kişilere Tesiri

Savaş ilanı ile birlikte İslam ülkesinde izinli olarak bulunan düşman tarafın vatandaşları, savaş öncesinde olduğu gibi güvenlik içerisinde kalırlar ve onlara dokunulmaz. İslam ülkesinin aleyhine bir fiilleri olmadıkça emniyet içinde kalırlar diledikleri zaman baka ülkelere gidebilirler. Gelirken yanlarında getirdikleri malları götürebilirler ancak Müslüman ülkede kazandıkları malları dışarı çıkaramazlar (Serahsî, 1983; Kâsânî, 1974; Yaman, 1998).

Savaşın fiilen cereyan ettiği çatışma bölgelerinde yalnız düşman savaşçılar değil başkaları da tam güven içinde değildirler. Fakat yine de Müslümanlar çocuk, kadın, tarafsız ve eli silah tutmayanlara zarar vermemeye gayret ederler. Ancak elde olmadan zarara uğrarlarsa İslam ordusu sorumlu tutulmaz. Savaş söz konusu olduğu zaman Müslümanlara karşı, çarpışmaya katılan düşman bir vatandaşla yabancılar arasında hiçbir fark gözetilmez. Fakat gücü-kuvveti yerinde savaşçılarla fiilen savaşa katılmayıp orduyu takip eden tüccar, doktor, gazeteci ve benzerleri arasında bir ayırım yapılır (Hamidullah, 2020).

2.4. Savaş Kaideleri

Meşru sebeplere bağlı olarak ilan edilmiş bir savaşta kimlerin savaşla yükümlü olduğu, savaş harcamalarının kaynağı, savaş ilanının keyfiyeti, kullanılacak silahlar, casusluk, hile gibi konular önem kazanmaktadır.

a) Kullanılacak Silahlar

Savaşın asıl gayesinin yok etmek değil karşı tarafın zararını yok etmek olduğundan sadece düşman askerlerini yok edecek türden silahlar kullanılabilir. Bu nedenle öldürücü özelliği sınırlı silahlar kullanılmalı sivil halka zarar verecek kitle imha silahları kullanılamaz, sivil binalar bombalanamaz (Serahsî, 1971; Bilmen, 1976; Yaman, 1998).

b) Hile

Savaş hileleri, savaşta askerî maksatlarla düşmanı aldatmak için başvurulan yollar ve çarelerdir. Düşman hakkında bilgi almak, düşmana yaklaşmak ya da uzaklaşmak, askerî harekâtı saklamak üzere çeşitli hilelere başvurulabilir. Savaşta hile meşrudur. Bu husus La Haye yönetmeliğinin 24. maddesinde de kabul edilmiştir. Ancak sulh bayrağını gösterip düşmana yaklaştıktan sonra kan dökmek savaş hainliği olup harp hukukuna aykırıdır (Berki, 1962; Yaman, 1998). Mesela Hendek savaşında yeni Müslüman olan Nuaym b. Mesud'a Hz. Peygamber "Sen bizim içimizde nihayet bir tek adamsın. Elinden gelirse git bizim lehimize propaganda yap, aralarını aç" buyurur. Bunun üzerine Nuaym, Mekkelilerle Beni Kureyza Yahudileri arasında güven zedeleyici bilgiler yayarak tarafların arasını açmıştır (Hamidullah, 1981).

c) Casusluk (İstihbarat)

Devletin, muhtemel düşmanları hakkında istihbarat bilgileri toplaması ve düşmanın da istihbarat elde etmesini engellemesi kaçınılmazdır. Hz. Peygamber de düşmanlarının kuvveti ve geçeceği yollar hakkında bilgi alacak kişiler görevlendirmiştir (İbn Hişam, ts.; Kapar, 1987). Hatta uzun süre düşmanlar içerisinde kalıp oradan bilgi gönderen kişiler de bulunmaktaydı. Meselâ Hz. Peygamberin amcası Abbas Mekke'de, Enes b. Ebî Mürsad Tâif'e yakın Atvas'da, Münzir b. Ömer Necid bölgesinden bilgi paylaşırlardı (Hamidullah, 2020; Yaman, 1998).

Devletler hukukuna göre barış zamanında casusluk normal mahkemelerin sorumluluk alanına giren bir suçtur ki devletlerin kendi hukuklarına göre cezalandırılır. Savaş esnasında ise cezası ölüm olan bir suçtur. Casusluğa teşebbüs edenler de aynı cezaya çarptırılır (Berki, 1962; Yaman, 1998).

2.5. Savaş Hâlinde Yasak Fiiller

Hiç istenmediği halde ortaya çıkan savaşlarda, İslam dini istisnasız her şeyi caiz görmemiş, "Size karşı savaş açanlarla Allah yolunda siz de savaşın. Ama sakın aşırı gitmeyin. Çünkü Allah aşırıları (haddi aşanları) sevmez" (Bakara, 2/190) ayetiyle savaşta her şeyin serbest olmadığı vurgulanmıştır. Buna göre savaş halinde olan işkence yasaktır. Savaşçı olmayanlar kasten ve doğrudan öldürülemez. Bu nedenle çocuklar, kadınlar, din adamları, hastalar, yaşlılar, sakatlar ve savaşa doğrudan veya dolaylı olarak karışmayan çiftçi ve tüccarlar öldürülemez, insanların uzuvları kesilmez, zaruret olmadıkça ziraî mahsuller telef edilmez, orman ve ağaçlar yakılmaz, namus ve şerefe tecavüz edilmez, düşman kadınla zina edene zina cezası uygulanır. Rehineler öldürülmez, katliam yapılmaz, savaş esirleri kalkan olarak kullanılmaz ve kimyasal silah kullanılmaz (Hamidullah, 2020; Yaman, 1998).

2.6. Savaş Halinde Serbest Fiiller

Savaş esnasında düşman şahıslara ve mallarına karşı yapılması caiz olan serbest fiiller

şunlardır (Hamidullah, 2020; Yaman, 1998).

Fiilen savaşan katılanları öldürmek, yaralamak, takip etmek, esir etmek ve tuzak kurmak caizdir. Ancak fiilen savaşa katılmasa da taktik ve strateji konusunda destek verenlerde öldürülebilir.

Düşmanı zayıflatmak ve şaşırtmak için hile mümkündür. Hz. Peygamberin "Harp hiledir" (Buhari, 5/157; Müslim, 5/143) sözü bu mevzuda kaide hâline gelmiştir.

Düşmanın moralini bozmak, kamuoyunu kendi lehine yönlendirmek için propaganda yapılabilir.

Zafere kısa yoldan ulaştıracak silahlar sivil halka zarar vermeden kullanılabilir.

Düşman ordusunu zayıf düşürecek şekilde su ve gıda yollarının kapatılması mümkündür.

Casusluk yapanlar düşmana haber sızdıranlar ölümle cezalandırılır.

Daha fazla kan dökülmesini önlemek ve terörü azaltmak için bazı kişiler öldürülebilir. Bu konuda, Hz. Peygamber Ebu Hukaik, Ka'b b. Eşref ve Ebu Rafi gibilerinin öldürülmesini emretmiştir.

Düşmandan alınan mallar İslam devletinin mülkiyetine geçer.

2.7. Esirlere Yapılacak Muamele

Savaş esiri kavramı düşmanın esir ettiği Müslümanlar ile Müslümanların esir ettiği düşman şahısları kapsamaktadır.

a) Müslüman Esirler

Müslüman esirin kurtarılması diğer Müslümanların görevidir. Bunun için gerekirse esir mübadelesi yapılabilir veya hazineden para verilebilir. Müslüman ülke vatandaşı gayri müslim esirde kurtarılma hakkına sahiptir (Hamidullah, 2020).

b) Düşman Esirleri

İslam hukukunda bir esir sırf esir olduğu için öldürülmez. Ancak esirler savaş hukukuna göre yargılanıp cezalandırılabilir. Esirler, savaş çerçevesi dahilinde yaptıkları hareketlerden dolayı sorumlu tutulamazlar. Esirlere yapılacak muamele konusunda günün şartları çerçevesinde devlet başkanı yetkilidir. Karar verilinceye kadar esirlere iyi muamelede bulunulur. İslam devleti esirler için insani şartlarda yaşayabilecekleri yiyecek, giyecek ve kalacak yer temin eder. Esirler çocuklarından ve yakınlarından ayrı tutulmaz ve zorla çalıştırılmazlar. Şahsi konumlarına göre esirlerin mevki ve saygınlıklarına dikkat edilir. Kaçmaya teşebbüs eden veya kurallara uymayan esirler ise cezalandırılır (Hamidullah, 2020).

3.SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Savaş her ne kadar istenmeyen bir durum olsa da maalesef insanlık tarihi ile başladığı da bilinen bir gerçektir. Kimi savaşlar meşru iken kimileri haksız ve zulüm içermektedir. İnsanoğlu dünyada sulh içerisinde yaşayarak dünya nimetlerinden birlikte yararlanmaları gerekirken doyumsuzluk ve bencillik nedeniyle başkalarının haklarına saldırabilmektedir. Haksızlığa uğrayanlarda kendilerini savunmak için karşılık vermektedirler. Savaşlar bazen

küçük çapta cereyan ederken bazen tüm dünyayı etkisi altına alabilmektedir. Savaşlar bazen kaçınılmaz olsa da aslında insan hakları göz ardı edilmemelidir. Savaşlarda suçsuz ve masum insanlar zarar görmemelidir. Özellikle günümüzde kimyasal bombaların kullanılması masum insanların yıllarca etkilenmesine neden olmaktadır. Bu nedenle İslam dini savaş hukukunu Hz. Peygamber'in özelinde çok güzel bir şekilde ortaya koymuştur. İslam savaş hukukunda savaşa dâhil olmayan hiç kimseye zarar verilemez, kimyasal ve fosfor bombası kullanılmaz, çocuklar, kadınlar, din adamları, çiftçiler, tüccarlar, hastalar, sakatlar, yaşlılar öldürülmez ağaçlar kesilmez evler yakılmaz yalnızca savaşa dahil olanlar öldürülür veya esir alınabilir. İslam'ın savaş anlayışı aslında yok etmeye değil hayat vermeye yöneliktir. Bu nedenle İslam'da savaş hukuki kurallar içerisinde insani değerlere uygun olarak cereyan edebilir.

KAYNAKÇA

- Berki, Ş., *Devletler Umumi Hukuku*, Ankara, 1962.
- Bilmen, Ö. N., *Hukuk-ı İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Basımevi, İstanbul, 1976.
- Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*. İstanbul: Çağrı Yayınevi, 1981.
- Hamidullah, M., *Hz. Peygamberin Savaşları*, İstanbul, 1981.
- Hamidullah, M., *İslam'da Devlet İdaresi*, İstanbul: Beyan Yayınları, 2020.
- İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, Beyrut, Daru'l-Marife.
- Kapar, M.A., *Hz. Muhammed'in Müşriklerle Münasebeti*, İstanbul, 1987.
- Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1974.
- Serahsî, *Şerhu's-Siyeri'l-Kebîr*, Kahire, 1971.
- Serahsî, *Kitabu'l-Mebcut*, İstanbul: Çağrı Yayınevi, 1983.
- Yaman, A., *İslam Devletler Hukukunda Savaş*, İstanbul: Beyan Yayınları, 1998.

İSLAM HUKUKUNDA HADİS VE SÜNNET FARKLILIĞI

Doç. Dr. Alpaslan ALKIŞ

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi,

alpaslanalkis@gmail.com ORCID: ID/0000-0003-3401-7073

ÖZET

İslam hukuk usulü açısından hadis ve sünnet kavramları birbirinden farklı anlamlar içermekle birlikte ehl-i hadis taraftarları ve hadis bilimcileri sünnet ve hadisi aynı anlama gelecek şekilde kullandıklarından toplumda da aralarında fark yokmuş gibi kabul görmüştür. Bu karışık durum hüküm açısından sünnetin değeri ve bağlayıcılığı konusunda farklı anlayışlara sebebiyet vermiştir. Sünnet hüküm olarak “farz ve vâcib derecesinin altında dinen yapılması gereken ve takip edilen yol” anlamına gelmekte ve dini gerekliliği olmayan hususları sünnet hükmü dışına çıkarmaktadır. Ancak hadisçiler iki kelimeyi aynı anlamda kullandıklarından toplumdan her hadis sünnet hükmüymüş algılanmıştır. Bu durum her hadisi din seviyesine çıkarmış hadise aykırı hareket dine aykırı hareketmiş gibi görülmüştür. Halbuki fıkıh usulü açısından her hadis sünnet hükmü taşımamaktadır. Sünnet, dinen yapılması gereken yapılmadığında da kişinin ayıplanmasını gerektiren bir durumdur. Hadislerin bir kısmı sünnet değerine ulaşırken çoğu sünnet değeri taşımamaktadır. Bir hadisin sünnet değeri taşıyabilmesi için dini içerikli bir hususun yapılmasının Hz. Peygamber’in bizden istemesi kendisinin onu yapması ve sahabenin de yapmaya devam etmesi gerekmektedir. Aksi halde hadis sünnet seviyesine çıkamamaktadır. Bu nedenle sünnet öğle namazının farzından önce dört rek'at namaz kılmak gibi Hz. Peygamber’in yapılmasını istediği fakat farz ve vâcib derecesinde olmayan fiiller anlamına gelmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Hadis, Sünnet

1. GİRİŞ

İslam hukukunda Hz. Peygamber’in söz, fiil ve takrirlerinin nasıl anlaşılması gerektiği hususu dinin doğru anlaşılması noktasında önem taşımaktadır. Hz. Peygamber Kur’an-ı tebliğ ve tebyin ederken dinin nasıl yaşanması gerektiği hususlarını bizlere uygulamasıyla göstererek bizimde böyle uygulamamız gerektiğini bildirmiştir. Mesela, “ben nasıl namaz kılıyorsam sizde öylece namaz kılınız” (Buhari, Ezan, 18) buyurarak namazın kaç vakit, kaç rekat ve nasıl kılınacağını bizzat uygulamasıyla göstermiştir. Bu uygulamayı yok saymak dini anlamamak olacaktır. Hz. Peygamber’in bu gibi emir ve uygulamalarına uymak dinen zorunluluk gerektirmektedir. Ancak Hz. Peygamber, peygamber olmanın yanında aynı zamanda bir insandır. İnsan olarak komşuluk, arkadaşlık, yolculuk, çalışma ve savaş gibi birçok sosyal olaylar içerisinde bulunmuş ve bu durumlarda çevresiyle bir takım sözler paylaşmıştır. Mesela Hz. Peygamber hurma aşılaman bir topluluk görünce “siz bunlara aş yapmamış olsanız da hurma olur” deyince o sene aş yapılmayınca verimin düştüğü haber

verilince Hz. Peygamber onlara “siz dünya işlerinizi daha iyi bilirsiniz” (Müslim, Fedail, 141) buyurur. Yine Hz. Peygamber bedir savaşı öncesi ordunun karargâh yerinin belirleyince sahabe şayet bu yerin belirlenmesi vahiy kaynaklı değilse buranın karargâh olmasının uygun olmadığını belirtir. Bunun üzerine Hz. Peygamber sahabenin uygun gördüğü bedir kuyularının başını ordu karargâhı olarak kabul etmiştir (Hişam, 1971). Görüldüğü üzere Hz. Peygamber’in hangi söz ve fiillerinin dini bir gereklilik hangilerinin ise dini gereklilik olup olmadığını bilmesi dinin doğru anlaşılması için bir zorunluluk haline gelmiştir.

2. HADİS VE SÜNNET

Hadis ve sünnet terimleri ilk dönemlerden itibaren birbirlerinin yerine müteradif olarak kullanılabildiği gibi farklı anlamlarda da kullanıldığı görülmektedir. Özellikle hadis alimleri her iki kelimeyi aynı anlamda kullanırlarken fıkıhçılar ikisine farklı anlamlar vermişlerdir. Hadis ve sünnet terimlerinin aynı veya farklı anlamlarda kullanılması dini açıdan çok büyük farklı sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Zira, her iki kelime aynı anlamda kullanıldığında hadis kitaplarında tedvin edilerek günümüze kadar ulaşan binlerce rivayet din olarak algılanmakta ve bunların yapılmaması durumunda dinen bir eksiklik olduğu zannedilmektedir. Bu durum Müslümanlar arasında dini ayrışmalara ve kutuplaşmalara sebebiyet vermektedir. Hadis ve sünnet kavramlarının farklı olduğunu belirten Hanefi fıkıhçılar ise Hz. Peygamber’in uyguladığı ve uygulanmasını istediği dini konulardaki hadis rivayetlerin sünnet olduğunu bunun dışındaki diğer rivayetlerin ise sünnet olmayıp dinen uygulama zorunluluğu olmayan hadis rivayetleri olduğunu belirtmektedirler. Buna göre bazı hadisler sünnet kapsamına girerken bazı hadisler sünnet kapsamında yer almamaktadır. Bu açıdan kavramları doğru tanımlamak önemlidir. Çünkü sonuçlar kavramların tanımına göre değişiklik göstermektedir.

2.1. Sünnet

Sünnet, lügatte âdet, yol, çığır gibi manalara gelir (İbn Manzûr, 1990). Terim olarak *sünnet* kavramının temelde iki farklı kullanımı vardır. Bunlardan biri sünnetin teklîfi bir hüküm kategorisi olarak kullanımı, diğeri de fıkıhın kaynaklarından birini, yani bir delili ifade etmek için kullanılmasıdır. Teklîfi hüküm kategorisi olarak sünnet, “farz ve vâcib derecesinin altında dinen yapılması gerekli olan ve takip edilen yoldur.” Hüküm anlamında sünnet, Hz. Peygamber’in bir uygulamasının izlenmesi anlamını içerdiği için yapılması evlâ görülüp tavsiye edilen, fakat farz ve vâcib derecesinde olmayan fiiller anlamındadır. Meselâ öğle namazının farzından önce dört rek’at namaz kılmak gibi (Abdulaziz, 2009; Atar, 1996; Apaydın, 2016).

2.2. Hadis

Hadisçiler Hz. Peygamberden gelen her rivayeti “hadis” kapsamında kabul ederler. Bu nedenle, hadis biliminde sahih veya zayıf olsun Hz. Peygamber’den aktarılan rivayetler hadis olarak değerlendirilmiştir. Hadisçiler hadisle sünneti aynı anlamda kullanmışlardır. Bu nedenle hadisçilere göre Hz. Peygamberle ilgili her şey hadis olarak görülmüştür. Hatta Hz. Peygamber’in güzel ahlakı ve vasıfları ile peygamberlikten önceki kişiliği de hadis içerisinde aktarılmıştır. (Haçkalı, 2019).

2.3. Hadis ve Sünnet Ayrımı

İlk dönemlerde bazı âlimler sünnetle hadis arasında bir ayırım yaparak sünneti, Hz.

Peygamber'in ve ona dayanan ashâbın uygulamaları, hadis de onun naklini sağlayan rivâyet malzemesi olarak kabul etmişlerdir. Buna göre sünnet amel ve hadis de rivâyettir. Bu yüzden hadis kitaplarının tedvini bir bakıma bu mütevâtir amelin sahih bir şekilde tescilinden ibaret olmaktadır. Bu ayırımı istinaden hadis, Hz. Peygamber'in açıklama gayesiyle verdiği sözlü, fiilî, takrirî öğretileri, sünnet de amel makamında ortaya koyduğu öğretiler şeklinde de tanımlanmıştır (Özşenel, 1999).

Sünnetin bazen Peygamber tarafından ifade edilmemiş veya yapılmamış bile olsa, onun sözlerinden ya da fiillerinden çıkarılan sonuçlar için de kullanılabilir. Bu mânada sünnet ile fıkıh aynilemiş olmaktadır. Neticede *hadis*, rivâyetle müterâdif olup muhaddislerin; *sünnet* ise, ahkâm ve istinbât mânasında olup fakihlerin ilgi alanına girmektedir. Nitekim tedvin ve tasnif döneminde oluşan hadis literatürünün önemli bir bölümünü sünen kitapları oluşturmaktadır. Ancak bu dönemde İmam Şafii gibi hadisle sünneti eşit gören ve sünneti sadece Hz. Peygamber'den merfû muttasıl senedle gelen sahih hadise hasredenler de bulunmaktadır (Özşenel, 1999).

Tabii döneminde hadisle sünneti aynı görenler olduğu gibi ikisini farklı görenlerde bulunmaktadır. Mesela, İbrahim en-Nahâî de sünnet ve hadis kavramlarını farklı manalarda kullanmış ve sünneti, rivâyetlerin bütününden çıkarılan bir sonuç olarak kabul ederek hadis terimini Hz. Peygamberden gelen sözlü rivâyetler için kullanmıştır. Buna karşılık, tâbiûndan hadis rivayetiyle uğraşan bazı alimler ise sünnetle hadis arasında bir farklılık görmezler. Bunlara göre sünnetle hadis aynı anlamdadır. Özellikle İmam Şâfiî'den sonra sünnetin hadisle özdeşleştirildiği görülmektedir (Ulu, 2006).

3. FIKIH USULÜNDE SÜNNET

Fıkıh usûlü terimi olarak Sünnet, "Hz. Peygamber'in kendisine uyulması ve devamlı yapılması için söylemiş olduğu sözler ve yapmış olduğu uygulamalar ile sahabenin takip ettiği yol" olarak tanımlanır. Bu bakımdan sünnet, teşrî kaynaklarından biri olarak kabul edilmektedir (Cessâs, 2010; Debûsî, 2006; Ebû'l-Yüsr, 2000; Serahsî, 2015; Cürçânî, 1983). şeklinde tanımlamışlardır. Tanımdan anlaşılacağı üzere şer'î delil anlamındaki Sünnet, Hz. Peygamber'in kendisine uyulmak üzere ortaya koyduğu söz, fiil ve takrirleridir. Buna göre Hz. Peygamber'in uyma zorunluluğu taşımayan diğer söz, fiil ve takrirlerinin şer'î delil olarak değerlendirilmeyeceği anlaşılmaktadır.

3.1. Hüküm Olarak Sünnet

Sünnet, "Hz. Peygamber'in ve sahâbenin dinde gittiği uyguladığı yol" şeklinde tanımlanmaktadır. Bu sebeple Hanefiler sünneti hem Hz. Peygamber'i hem de ashâbın dini konularda devamlı yaptıkları hususlar olarak kabul etmişlerdir. Şâfiîler ise sünneti Hz. Peygamber ait olan her şey için kullanmışlardır. Hanefilere göre sünnet, "farz ve vâcib derecesinin altında dinen yapılması gerekli olan şeylerdir." Bu açıdan sünneti terk eden ayıplanır ve kınanır. (Cessâs, 2010; Debûsî, 2006; Pezdevî, 2009; Serahsî, 2015, Tehânevî, 1996).

Hanefiler teklifi hükümleri farz, vacip, sünnet, nafil, mübah, tenzihen mekruh, tahrimen mekruh ve haram şeklinde tasnif ederken Şafiiler ise vacip, mendup, mübah, mekruh ve haram şeklinde tasnif etmişlerdir. Tasniflerden anlaşılacağı şekilde Hanefiler sünneti farz ve

vacipten sonra gelen bir hüküm olarak kabul ederken Şafiilerde sünnet adıyla bir hüküm bulunmamakta bunun yerine Hanefilerin nafîle adını verdikleri hükme tekabül eden mendup hükümünü vermektedirler. Yani Hanefiler dışındaki mezheplerin mendup ismini verdiği hususlar aslında Hanefilerde nafîle hükmüne karşılık gelmekle birlikte günümüzde genel anlamda sünnet olarak ifade edilince hükümler arasında karışmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu karışıklığı önlemenin yolu kavramları doğru kullanmaktan geçmektedir. Mesela kurban kesme ve bayram namazı Hanefilere göre vacip diğer mezheplere göre menduptur. Yine ramazan ayı dışında Allah rızası için oruç tutmak Hanefilere göre nafîle, diğer mezheplere göre menduptur. Teravih namazı Hanefilere göre sünnet ama diğerlerine göre menduptur.

3.2. Teşrî Kaynağı Olarak Sünnet

Sünnet, İslam hukukunun ikinci temel kaynağıdır. Hükümün kaynağı olması bakımından aralarında fark olmadığı için usûlcüler, ayırım gözetmeksizin Kur'ân ve Sünnet metinlerini ifade etmek için “*nass*” terimini kullanmışlardır. İslâm bilginleri, Sünnet'i, Kur'ân'dan sonra teşrî kaynağı olarak kabul etmişlerdir (Debûsî, 2006; Abdülazîz, 2009; Atar, 1996).

Hanefilere göre sünnet kitaptan sonra ikinci teşri kaynağı olmakla birlikte ayetler kat'î bir delil iken mütevatir olmayan sünnetler zannî delildir. Bu nedenle zanni sünnet, Kur'an'ı nesh ve tahsis edemez. Diğer mezheplere göre ise sahih olan sünnet kat'î delildir bu nedenle Kur'an'ı tahsis eder ancak nesh edemez demişlerdir.

3.3. Sünnetin Kısımları

Fıkıh usûlünde Sünnet, mahiyet ve rivâyet açısından iki kısımda incelenmektedir.

3.3.1. Mahiyet İtibariyle Taksimi

Sünnet mahiyeti itibariyle, kavli, fiilî ve takrirî Sünnet olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır.

1) Kavli Sünnet:

Kavli sünnet, Peygamber'in çeşitli münasebet ve maksatlarla söylediği sözlerdir. Meselâ, “*Ramazan hilalini görünce orucu tutun, Şevval hilalini görünce orucu yeyin*” (Buhari, Savm, 11; Müslim, Sıyam, 4, 18). “*Bir kimse uyuyarak veya unutarak namazını geçirirse hatırlayınca kalsın*” (Ebu Davud, Salat, 11; Darimî, Salat, 26). “*Ameller ancak niyetlere göredir ve herkese niyetinin karşılığı vardır*” (Buhari, İmân. 41; Müslim, İmâre. 155) hadisleri kavli sünnet örnekleridir. Hz. Peygamber'in hadisleri dini hükümleri açıklamak için olduğunda teşrî kaynağı olmaktadır aksi halde hükümle ilgili olmayan diğer hadisler teşrî kaynağı özelliği taşımamaktadır. (Atar, 1996).

2) Fiilî Sünnet:

Fiilî Sünnet, Peygamberimizin yaptıkları işlerdir. Fiilî sünnete Peygamberimizin namaz kılışı, haccedişi ve benzeri davranışları misal olarak verilebilir. Nitekim Hz. Peygamber “*Ben nasıl namaz kılıyorsam, siz de öyle kılınız*” (Buhârî, Ezan, 18), “*Hac ile ilgili ibadetlerinizi benden öğreniniz*” (Ahmed b. Hanbel, 3/318, 366) buyurmuştur.

3) Takrirî Sünnet

Takrirî sünnet, Hz. Peygamber'in gördüğü ve işittiği söz ve filler hakkında olumsuz bir

yaklaşım sergilemeden sesiz kaldığı hususlardır. Hz. Peygamber'in sessiz kalması gördüğü ve işittiği söz ve fiilin mubah olduğu anlamına gelmektedir. Mesela Hz. Peygamber ergenlik çağındaki çocukların mescitte mızraklarla oyun oynamalarına ses çıkarmamış, su bulunmadığında teyemmümle namaz kılınıp, sonrasında su bulunduğunda namazı tekrar iade etmeyen kimseye de ses çıkarmamıştır. Hz. Peygamber'in bu durumlarda sessiz kalması onları uygun gördüğü anlamına gelmektedir (Cessâs, 2010; Atar, 1996).

3.3.2.Sened İtibariyle Taksimi

Bir hadis, senet ve metin olmak üzere iki kısımdan meydana gelmektedir. Senet itibariyle bir hadisin geçerli kabul edilebilmesi için hadisi rivâyet eden ravilerde, İslam, akıl, adalet ve zabt şeklinde dört vasfın bulunması şart koşulmaktadır. Usûl âlimleri senette yer alan ravilerin durumuna göre hadisleri, *müsned* ve *mürsel* şeklinde iki kısma ayırmışlardır (Debûsî, 2006; Ebu Zehra, 1986).

1.Müsned (Muttasıl) Hadisler

Hadis rivayet zinciri içerisinde yer alan sahabe, tâbiîn ve tebeü't-tâbiîn tabakalarında son râvîden Hz. Peygamber'e kadar bütün râvîler zikredilmiş ve arada hiç bir râvî atlanmamışsa bu hadise "*müsned veya muttasıl*" hadis denir. Müsned hadisler, Hanefîlerce râvî sayısına göre *mütevâtir*, *meşhur* ve *âhâd* kısımlarına ayrılır (Cessâs, 2010; Debûsî, 2006; Serahsî, 2015; Neseî, 2010; Molla Fenârî, 2006; Molla Hüsrev, 2012).

a) Mütevâtir Hadis

Mütevâtir hadis, rivayet zincirinde yer alan tabakaların her birinde yalan üzere ittifakları mümkün olmayan bir cemaatin yine aynı vasıfları taşıyan diğer topluluğa rivâyet ettiği hadislerdir. Beş vakit namazın rekâtları, zekâtın nisabı ve bazı konular mütevâtir sünnetle açıklanmıştır. Hangi hadislerin mütevâtir olduğu konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Mütevâtir sünnet hüküm açısından kat'iyet ifade eder. Mütevâtir sünnetin subûtu kat'î olup Hz. Peygamber'e aidiyeti kesindir. Bu nedenle mütevâtir sünnetle âmel etmek zorunlu olup inkârı küfre neden olur (Cessâs, 2010; Debûsî, 2006; Serahsî, 2015; Semerkandî, 2004; Neseî, 2010).

b) Meşhur Hadis

Meşhur hadis, Hz. Peygamber'den bir veya iki sahabî râvî tarafından rivâyet olunmuş olduğu halde tabiîn ve tebeü't-tâbiîn tabakalarında tevâtür derecesine ulaşarak Müslümanlar arasında şöhrete ulaşmış hadislerdir. Mestler üzerine meshin caiz olması, kadının, halasının veya teyzesinin üzerine nikâhlanmasının haramlığı hakkındaki hadisler böyledir. Meşhur hadisleri inkâr etmek fiske kabul edilmiştir (Cessâs, 2010; Debûsî, 2006; Serahsî, 2015; Semerkandî, 2004; Neseî, 2010).

c) Âhâd Hadis

Âhâd hadis rivayet zinciri içerisinde Hz. Peygamber'den rivâyet eden sahabî tabakası ile tâbiîn ve tebeü't-tâbiîn tabakalarının her birinde râvî sayısının, tevâtür sayısına ulaşmayan hadislerdir. Âhâd hadis kesin bilgi ifade etmez, zannî bilgi ifade eder. Böyle bir hadisin râvîlerinde bazı şartlar aranır. Âhâd hadisle ibadet ve muamelât konularında amel edilebilir, itikâdî hükümlerde amel edilmez. Bu hadislerin inkârı küfrü gerektirmez (Cessâs, 2010;

Debûsî, 2006; Serahsî, 2015; Semerkandî, 2004; Neseî, 2010; Atar, 1996).

Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelîler sahih hadislerin rivâyet şartlarını haiz olan haber-i vâhidleri hadis olarak kabul ederler. Ancak Mâlikîler haber-i vâhid ile amel için onun ehl-i medîne ameline aykırı olmamasını şart koşarken Hanefîler hadislerin sahihlik şartları dışında Kur'an'a ve maruf sünnete aykırı olmamak, umumu belva olan bir husus olmamalı, ilk ravisi fakih olmalı, ravi fakih değilse kıyasa uygun olmalı, ravi rivayetine aykırı amelde bulunmamalı gibi başka şartlar da ileri sürmüşlerdir (Ebü'l-Yüsr, 2000; Şa'bân, 2006).

2. Mürsel (Munkatı') Hadisler

Mürsel hadis senesinde kopukluk olan hadistir. Senetteki râvilerden biri veya bir kaç zikredilmemiş, atlanmışsa bu hadise mürsel (munkatı') denir. Mürsel hadisin kabulü noktasında mezhepler arasında farklı görüşler bulunmaktadır. Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî mezhebine göre sahâbe, tâbiîn ve etbeu't-tâbiîn mürsellersi ile amel edilir. Şâfiî mezhebi ise Medineli Saîd b. Müseyyeb'in mürsellersini kabul eder (Cessâs, 2010; Debûsî, 2006; Serahsî, 2015; Semerkandî, 2004; Neseî, 2010; Atar, 1996).

Hanefîler hadislerdeki inkitâ-ı yani mürsel hadisleri *a-Zahirî inkıta'* ve *b-Batınî inkıta'* şeklinde ikiye ayırarak incelemişlerdir. *Zahirî inkıta'* râvinin yaşadığı zamana yetişmediği bir kişiden rivayette bulunmasıdır. Sahabe, tâbiîn ve tebeü't-tâbiîn tarafından rivayet edilen zahirî inkıta' şeklindeki mürsel hadisler kabul edilmiştir. Tebeü't-tâbiîn sonrası mürsellers konusunda ise ihtilaf bulunmaktadır. *Batınî inkıta'* ise râvinin adalet ve zabt şartlarındaki eksiklikten veya kendisinden daha kuvvetli bir delile arz edilmekten kaynaklanan kusurlardır. Sahihlik şartlarını taşımayan, daha güçlü bir delile, mütevâtir veya meşhur hadise aykırılık taşıyan, umum-u belvâ olan konulardan olan, müctehid sahabiler tarafından hüccet kabul edilmeyen rivayetler batınî inkıta' kapsamında görülerek reddedilmiştir (Cessâs, 2010; Serahsî, 2015; Semerkandî, 2004; Neseî, 2010; Abdülazîz, 2009; Molla Hüsrev, 2012; Apaydın, 2016).

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İslam hukuk usulü açısından yaklaşıldığında Hanefî mezhebine göre hadis Hz. Peygamberden gelen rivayetlerdir. Sünnet ise Hz. Peygamber'in takip ettiği ve kendisinden sonrada takip edilmesini istediği dini konulardaki hususlardır. Bu açıdan sünnet farz ve vacipten sonra yerine getirilmesi gereken bir yükümlülüktür. Hanefîlerin dışındaki diğer mezheplere göre ise hadis ve sünnet aynı anlamda kullanılmaktadır. Bunlara göre Hz. Peygamberden gelen sahih rivayetlerin tamamı hadis veya sünnet adıyla ifade edilmektedir. Bu mezheplere göre sünnet adıyla bir hüküm bulunmamaktadır. Hanefîler dışındaki mezhepler hüküm olarak vacip, mendup, mubah, mekruh ve haram kavramlarını kabul etmektedirler. Hanefîler ise farz ve vacipten sonra sünnet adıyla teklifi hükmün varlığını kabul etmektedirler. Hanefîler dışındakilerin hadisleri sünnet olarak adlandırması meseleye tam vakıf olamayan avam tabakasında sanki Hanefîlerin teklifi hüküm anlamındaki sünnet olduğu zannını uyandırmakta ve böylece tüm hadislerin yerine getirilmesi gereken dini bir yükümlülük içerdiği zannedilmektedir. Tabi nizamiye medreselerinde ve sonraki dönemlerdeki tüm medrese müfredatlarında Gazzali gibi ehl-i hadisçi alimlerin eserlerinin okutulması hatta darul hadis adıyla medreselerin açılması bu durumun daha da pekiştirilmesine sebep olmuştur.

KAYNAKÇA

- Abdülazîz Buhari, *Keşfü'l-Esrâr fi Şerhi Usûli'l-Pezdevî*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2009.
- Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, Çağrı Yayınevi, İstanbul, 1992.
- Apaydın, H.Y., *İslam Hukuk Usûlü*, Kimlik Yayınları, Kayseri, 2016.
- Atar, F., *Fıkıh Usûlü*, Marmara Üniv. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996.
- Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, Çağrı Yayınevi, İstanbul 1981.
- Cessâs, *el-Fusûl fi'l-Usûl*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2010.
- Cürcânî, Ş., *Kitabu't-Ta'rifât*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1983.
- Dârimî, *Sünenü'd-Dârimî*, Çağrı Yayınevi, İstanbul, 1981.
- Debûsî, *Takvîmü'l-Edille fi Usûlü'l-Fıkıh*. Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrut, 2006.
- Ebû Dâvûd, *Süneni Ebî Dâvûd*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.
- Ebu Zehra, M., *Fıkıh Usûlü*, Fecr Yayınevi, Ankara, 1986.
- Ebû'l-Yüsr, P., *Ma'rifetü'l-Hüccetü's-Şer'iyye*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2000.
- Haçkalı, T.A., *Klasik Dönem Hanefî Fıkıh usulünde Hz. Peygamber'in Fiilleri ve Hüküm Bakımından Sünnetin Taksimi*, Yüksek Lisans Tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize, 2019.
- İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, Beyrut, 1971.
- İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut, 1990.
- Molla Fenârî, *Fusûlu'l-Bedâi' fi Usûli's-Şerâi'*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2006.
- Molla Hüsvrev, *Mirkâtü'l-Vusûl ilâ İlmi'l-Usûl fi Usûli'l-Fıkıh*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2012.
- Müslim, *Sahîhi Müslim*, Çağrı Yayınevi, İstanbul 1981.
- Nesefî, *Menaru'l-Envâr*, Dâru'l-Beyrûtî, Dimeşk, 2010.
- Özşenel, M., *Sünnet ve Hadisi Değerlendirme ve Anlamada Ehl-i Rey –Ehl-i hadis Yakalaşimleri*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1999.
- Pezdevî, *Usûlü'l-Pezdevî*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2009.
- Semerkindî, *Mizânü'l-Usûl fi Netâ'ici'l-Ukûl*. Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2004.
- Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2015.
- Şa'bân, Z., *Usûlü'l-Fıkıh*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2006.
- Tehânevî, *Mevsûatü Keşşâfü Istilahâti'l-Fünûni ve'l-Ulûm*, Mektebetü Lübnan, Lübnan, 1996.

Ulu, A., *Tabiunun Sünnet Anlayışı*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006.

GNOSIS IN ZOROASTRIANISM

Doctor of Philosophy, Associate Professor Alizada Aygun Ajdar
Azerbaijan National Academy of Sciences,
Institute of Oriental Studies named after Z.M.Bunyadov
aygunalizade@yahoo.com

<https://orcid.org/0009-0001-5269-0299>

ABSTRACT

Research of the historical roots of Islamic gnosis, which gave rise to the formation of numerous Sufi literary works in Iranian literature, is one of the current issues in modern literary criticism. The main reason for this study is that almost 80 percent of all 104 Sufi sheikhs mentioned in “Tabaqat al-Sufiyya”, by the 10th-century author Abd al-Rahman al-Sulami, who lived in Iranian territories prior to the Arab Caliphate. Considering this fact, we can assume that a primary reason for the fast spread of Gnosis and Sufism in Iran, in fact, was that Iranians were well acquainted with divine instructions/guidelines, though not under the name of Islam. Iranians were able to absorb Islamic rules faster, thanks to the previous presence of Judaism, Zoroastrianism, and Christianity in the mentioned territory. In fact, because all Abrahamic religions originate from the same root, a high similarity between the fundamentals of Islam and Zoroastrianism, which is the subject of study within this research work, as well as the influence of Iran on Gnostic literature, should not cause any surprise. This research studies the opinions on God, humans, the world, and afterlife within Zoroastrianism, which is considered a monotheistic religion based on the Gathas. It should be noted that the notion of Gnosis in Zoroastrianism fully identifies with that of Islam, which only later developed within the latter.

Keywords: Zoroastrianism, God, human, world, Gnosis, Gathas.

Zeydî Müfessir A'kam eL-Ânisî'nin Tefsirinde Şiirle İstişhad

Dr. Öğr. Üyesi Hanefi ŞOLA

Aksaray Üniversitesi,

hanefisola@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0142-1782>

ÖZET

İbn Abbas'ın Arapların divanı olarak nitelediği şiir, Kur'an'ın inişi öncesinde ve hicrî ilk iki asırda şifahî/sözel kültür ve geleneğinin önemli bir ögesi olarak karşımıza çıkar. Nitekim şiir, Arap dilinin kurallarının belirlenmesinde önemli bir rol oynamış, Kur'an'daki birçok kelimenin anlaşılmasına katkı sunmuştur. Bu cümleden olmak üzere, cümlelerin irabı, kelimelerin yapısı, hatta lafızların hakiki anlamının dışına taşan belâğatla ilgili kullanımlar, dönemin şiirinden faydalanılarak tahkim edilmiştir. Bu durum, başta dilbilimsel tefsirler olmak üzere Kur'an'ı anlamayı ve anlatmayı amaçlayan kaynakların, hem Kur'an'ın nazil olduğu dönemdeki dilin saf halini tespiti için hem de mensubu oldukları ekollerin görüşlerini temellendirmek için şiirleri delil olarak kullanmaya/istişhada yöneltmiştir. Bu bağlamda gerek Sünnî geleneğindeki tefsirlerde gerek Mu'tezile ve Şia gibi diğer önemli ekollere ait geleneklerdeki tefsirlerde hem Kur'an'ın anlaşılması için hem de kendi mezheplerinin görüşlerini tahkim etmek için şiirle istişhada büyük bir önem verdiklerine rastlanır. Bu doğrultuda Zeydî müfessirlerin tefsirlerinde şiire karşı nasıl bir mevzi edinildiği merak konusu olmuştur. Bu çalışmada hicri dokuzuncu asırda yaşayan Zeydî müfessir A'kam eL-Ânisî'nin (ö. h. IX. Asır?) *Tefsiru'l-A'kam*'ı eksene alınmıştır. Tefsirlerin Kur'an'ın anlaşılması için telif edildiği göz önüne alındığında mezkûr tefsir eserinde şiir gibi önemli bir kaynağın görmezlikten mi gelinmiş yoksa ona önem veren tefsirlerden biri mi olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede şiirle istişhad yönteminde açıklığa kavuşturulan konular oldukça çeşitlilik arz eder. Ancak bu, sunumun hacmini genişlemesine sebep olacağından sadece kelimelerin lugavî anlamını tespiti, bazı sarf, nahiv belâğî yön ve nükteleri açıklığa kavuşturmak için kullanılan şiirlerin üzerinde durulmasıyla sınırlanmıştır. Sonuç olarak A'kam'ın tefsir çalışmasında hem Kur'an'daki bazı ayetlerin anlaşılmasında hem de kendi mezhebinin görüşlerini temellendirmek için şiirle istişhadta bulunduğu ve bu yöntemle mezkûr hususları ortaya koyduğuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, İstişhad, Şiir, A'kam, Tefsîru'l-A'kam

ÜRDÜN ÇOCUK HİKAYESİNDE FİLİSTİN İŞGALİ VE DİRENİŞİ TEMASI

Öğretim Grv. Semra Tanır Şahin

Trakya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Semratanir@trakya.edu.tr

ORCID ID 0000-0001-7723-9325

ÖZET

Bu çalışma, Ürdün çocuk edebiyatının önemli bir parçası olan çocuk hikayelerinde Filistin işgalinin ve işgale karşı direnişin ele alınışını konuyu sıkça işleyen yazarların hikayelerinden yola çıkarak incelemeyi amaçlamaktadır.

1945 yılında Râdî Abdülhâdî'nin *Halid ve Fâtine*'yi yayınlamasıyla başlayan Ürdün çocuk hikayeciliği, 1979 yılının "Dünya Çocuk Yılı" ilan edilmesinin akabinde çocuğa verilen önemin artması, Ürdün dergi ve gazetelerinin kapılarını çocuk yazınına açması, yazarların yönünü çocuk edebiyatına çevirmesi ve bu alana verilen önemin artmasıyla gelişimini hızlandırmıştır.

Ürdün çocuk yazınında en çok işlenen konulardan biri olan "vatan" temasının önemli bir kısmını Filistin işgali ve bu işgale karşı direniş oluşturur. Ürdün çocuk edebiyatının önemli kaynaklarından biri olan Filistin işgali ve bu işgale direniş bağlamında çocuğa vatan sevgisi, ona bağlılık ve gerektiğine onun uğruna kendini feda edebilme gibi değerler kazandırılmaya çalışılır. Konu çocuk hikayelerinde çeşitli şekillerde karşımıza çıkar. Tema bazen Makram Bal'âvî'nin *Merhaben bikum fi'l-Kuds*, Mahmut Şukayr'ın *el-Cündî ve'l-Lu'be* hikayelerinde olduğu gibi direk ele alınırken bazen de Ravda Hudhud'un *Sıra' fi'l-Gâbe*, Münîr el-Hûr'un *Hikâyetü'l-Bahr* hikayelerinde olduğu gibi imgesel bir tarzda işlenir. *Bazen de Ravda Hudhud'un Esed Fevka Hayfâ' ve Münkızı'l-Karye* hikayelerinde olduğu gibi işgale karşı direnişte sembolleşmiş isimlerin hayatlarının anlatıldığı hikayelerle çocuğa direniş bilinci kazandırılmaya çalışılır.

Ürdün'de vatan teması içeren hikayelerin çoğunluğu Filistin sorunu, vatani müdafaa ve gerektiğinde onun için kendini feda etme fikrine dayandığı için hikayelerin çıkışı da Filistin sorunu ile bağlantılı görünmektedir. 1979-2006 yılları arasında çıkan hikayelere baktığımızda 90'ların ikinci yarısı ve 21. yüzyılın başlarında milli konuları işleyen hikayelerin azaldığını

görüyoruz 1994-1995/1998-1999/2000-2003 yıllarında neredeyse bu konuda hiç hikaye çıkmamış, konu hakkında yazılan eserler, özellikle de direniş, ihtilale karşı duruş konulu öyküler, Filistin sorununun tırmandığı yetmişli ve seksenli yıllarda zirveye çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ürdün Çocuk Edebiyatı, Ürdün Çocuk Hikayesi, Filistin İşgali

UNVEILING PRO-PALESTINIAN SOLIDARITY: ASSESSING INTERNATIONAL POSITIONS AND CRITERIA FOR SUPPORT

Seyed Hadi Borhani

University of Tehran

email address: hadi.borhani@ut.ac.ir

ORCID ID: 0000-0003-3105-6501

ABSTRACT

The Israel/Palestine question has sparked deep divisions within the international community, leading to the formation of two main camps: the pro-Israeli and pro-Palestinian factions. These terms have become commonplace in political and international discourse, as they carry significant weight and influence. Across the globe, numerous countries align themselves with one of these camps, with a notable concentration of support for the Palestinians found in Arab and Muslim nations. This solidarity is of utmost importance because it stems from the widespread empathy and solidarity felt by the people in these regions, who sympathize with the Palestinians' struggle for liberation and the reclaiming of their homeland. However, it raises the question: What does it truly mean to be a pro-Palestinian country? While many nations assert their pro-Palestinian stance, some might find their claims unconvincing. Is there a credible and objective set of criteria or standards that can definitively label a country as pro-Palestinian? This study delves into an examination of various related criteria in order to evaluate their efficacy in determining a country's position on this matter. Ultimately, the study presents its key findings and conclusions, shedding light on the complex landscape of pro-Palestinian advocacy at the international level.

Keywords: Israel/Palestine question, pro-Palestinian, pro-Israeli, Muslim countries, Palestine, Israel

İSRAİL'İN KUDÜS POLİTİKASININ BİRLEŞMİŞ MİLLETLER KARARLARI EKSENİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Yasin Çağlar KAYA

Karadeniz Teknik Üniversitesi,

y.caglarkaya@ktu.edu.tr - 0000-0001-9401-4566

Dr. Ferhat Çağrı ARAS

Karadeniz Teknik Üniversitesi,

ferhatcagriaras@ktu.edu.tr - 0000-0003-2108-1981

ÖZET

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK), Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin (BMS) 5. bölümünden aldığı güç ve meşruiyetle uluslararası barış ve güvenliği sağlamak ve korumakla öncelikli olarak görevlendirilmiştir. 15 üyeden oluşan BMGK'nin 5 üyesi daimi olup, aldığı kararlar tüm üye devletler nezdinde bağlayıcı niteliğe sahiptir. BMGK'nin görevleri, BMS'nin VI, VII, VIII ve XII. bölümlerinde açıkça belirtilmiştir ve Konsey, uygulamada bu bölümler kapsamında her türlü esas ve usulü belirleme yetkisine sahiptir.

BMGK'nın aldığı kararlar genel olarak bağlayıcı kabul edilse de, yalnızca VII. bölüm kapsamında alınan kararlar tüm devletlerce bağlayıcıdır; bu bölüm barış ve güvenliğe dair tehdit içeren durumları değerlendirir. Ancak, bazı BMGK kararları, uluslararası barış ve güvenlik kavramlarına rağmen 7. bölüm kapsamında değerlendirilmemiştir. Bu çalışma, barış ve güvenlik kavramları içeren ancak 7. bölüm kapsamında değerlendirilmemiş olan BMGK 476 ve 478 numaralı kararların bağlayıcılığını değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından alınan kararların, BMGK kararlarının üstünde olup olmadığı da tartışılmaktadır.

Öncelikle, 476 ve 478 numaralı kararlar detaylı bir şekilde incelenecek, ardından 7. bölüm kapsamında değerlendirilen ve Kore Cumhuriyeti'ne yönelik saldırıları sonlandırmak için BMGK tarafından alınan 82, 83 ve 84 numaralı kararlarla içerik açısından karşılaştırılmıştır. Bununla birlikte, ABD'nin 476 ve 478 numaralı kararlara rağmen Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanınmasının ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından bu kararın kabul edilmesinin, BMGK kararlarının bağlayıcılığı konusundaki tartışmaları ele alınmıştır. Sonuç olarak, bu çalışma BMGK'nın 476 ve 478 numaralı kararlarından elde edilen sonuçları ve özellikle 7. bölüm kapsamında alınan kararların bağlayıcılığını değerlendirerek, uluslararası barış ve güvenlik açısından önemli bir tartışma sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler : Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararları, Kudüs, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Kararları, BMGK,

1. İSRAİL'İN KUDÜS POLİTİKASININ BİRLEŞMİŞ MİLLETLER KARARLARI EKSENİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

1.1. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GÜVENLİK KONSEYİ 476 VE 478 NUMARALI KARARLARI

1980 yılında toplanan BMGK 30 Haziran tarihinde aldığı 476 numaralı kararıyla, İsrail'in kuvvet kullanarak toprak ele geçirilmesinin kabul edilemez olduğunu, Kudüs'ün özel durumu, tüm semavi dinlerce kutsal kabul edilmesi dolayısıyla korunmasını ve İsrail'in Kudüs'ün fiziki, demografik, kültürel ve kurumsal yapısına zarar vermemesi gerektiğini belirtmiştir.

Ayrıca, 1967 yılından itibaren süregelen Arap topraklarının işgalinin durdurulmasını, İsrail'in 252 (1968), 267 (1969), 271 (1969), 298 (1971) ve 465 (1980) numaralı kararlara uymasını ve Kudüs'ün var olan statüsüne saygı duymasını istemiştir. İsrail'in bu eylemlerinin Orta Doğu'da barışın sağlanmasının önüne geçtiğini ve bu nedenle bu eylemlerin derhal sonlandırılmasını gerektiğini belirtmiştir. İsrail'in bu karara uymaması durumunda, BMS'nin ilgili maddeleri bağlamında İsrail'in bu karara uyması için gerekli yaptırımların uygulanacağını açıkça ifade etmiştir.

İsrail, BMGK'nın 476 numaralı kararına rağmen 30 Temmuz 1980 yılında aldığı kararla Kudüs'ü bütün ve birleşik olarak İsrail'in başkenti olarak ilan etmiştir (Yıldırım, 2021: 3853). Bu durum neticesinde BMGK, 476 numaralı kararın ardından 20 Ağustos 1980 yılında 478 numaralı kararını almıştır. BMGK, 478 numaralı kararında, 476 numaralı kararlara uyulmaması durumunda BMS maddeleri gereğince yaptırım uygulanacağını tekrar etmiştir. Ayrıca, İsrail tarafından gerçekleştirilen işgallerin ve Kudüs'ün statüsünün değiştirilmesinin hukuken geçersiz olduğunu belirtmiştir. İsrail'in bu eylemlerinin barışa ve güvenliğe yönelik endişeye sebebiyet verdiğini dile getirmiştir. Ayrıca, tekrardan bu tür eylemlerin Orta Doğu'da barışa ulaşılmasına engel olduğunun ve tüm üye ülkelerin Kudüs'teki elçiliklerinin geri çekilmesini ve bu kararı tanımasını istemiştir.

476 ve 478 numaralı kararlar incelendiği takdirde, kararların doğrudan 7. bölüm kapsamında verildiği belirtilmemesine rağmen güvenlik ve barışa yönelik tehditlerden sürekli bahsedilmektedir. Bu kararlar her ne kadar 6. Bölüm kapsamında değerlendirilmiş olsa da 6. Bölümde devletlerin çatışmaları barışçıl çözüm yöntemleriyle sonlandırılması öngörülürken 7. bölümde BMGK'nın caydırıcı tedbirler almasından bahsedilmektedir. 476 ve 478 numaralı kararlarda İsrail'in bu kararlara uymaması durumunda BMS'den yola çıkarak tedbirler alınması 7. Bölümde bahsedilen tedbirler olarak değerlendirilebilir. BMGK'nın barışa ve güvenliğe yönelik tehditler karşısında aldığı eylemler de 7. bölüm kapsamında değerlendirilmektedir. Dolayısıyla, 476 ve 478. kararlar esasen 7. bölüm kapsamında alınmıştır ve hem İsrail hem de diğer tüm devletler nezdinde bağlayıcıdır.

476 ve 478 numaralı kararların bağlayıcı olduğunun daha iyi anlaşılması için, BMGK tarafından verilen ve 7. bölüm kapsamında değerlendirilen bazı kararların metinlerinin incelenmesi yerinde olacaktır.

1.2. 7. BÖLÜM ALTINDA DEĞERLENDİRİLEN 82, 83 VE 84 NUMARALI BMGK KARARLARI

25 Haziran 1950 tarihli ve 82 numaralı BMGK Kore Cumhuriyeti'ne karşı yapılan saldırıya ilişkin 82 numaralı kararı vermiştir. BMGK kararında, Kore Cumhuriyetinin topraklarında

efektif kontrol sağladığından, meşru seçimlerle yönetildiğinden ve Kore’de var olan tek hükümet olduğundan söz etmiştir. Üye devletlerin Kore’nin bütünlüğünü bozacak eylemlerden kaçınmasını ve Kuzey Kore’den Kore’ye gelen saldırıların açık bir savaşa dönüşebileceği ve bu durumun barış ve güvenliğe tehdit yaracağını belirtmiştir. BMGK, Kuzey Kore’nin eylemlerine son vermesini ve 38. paralele geri çekilmesini söylemiştir. Ayrıca, bu kararın uygulanmasında ve Kuzey Kore’ye destek verilmemesi hususunda tüm üye devletlerin görevlerini yerine getirmesini talep etmiştir.

BMGK, 27 Haziran 1950 tarihli 83 numaralı kararıyla, Kuzey Kore’nin 82 numaralı karara uymadığını ve birliklerini 38. paralele çekmediğinin belirlendiğini, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması için askeri tedbirler alınması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca, Kore Cumhuriyeti’nin barış ve güvenliğin sağlanması için Birleşmiş Milletlerden acil ve etkili adımlar atılmasının talep edildiğini açıklamıştır. Tüm üye devletlerden Kore Cumhuriyeti’ne askeri müdahale de dahil olmak üzere her türlü yardımın yapılması gerektiğini belirtmiştir.

Kuzey Kore’nin, BMGK tarafından alınan 82 ve 83 numaralı karara uymaması neticesinde 7 Temmuz 1959 yılında 84 numaralı karar alınmıştır. Bu karara göre, Kuzey Kore’nin saldırıları uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturmaktadır. Uluslararası barışı ve güvenliği tahsis etmek için tüm üye devletlerden Kore Cumhuriyeti’ne destek verilmesi talep edilmiştir. Tüm üye devletlerin 82 ve 83.maddeleri desteklediğini ve bu doğrultuda Kore Cumhuriyeti’nin kendisini savunması için Amerika Birleşik Devletleri çatısı altında oluşturulacak askeri birliğe destek verilmesi istenmiştir. Oluşturulan askeri birliğin eylemlerini Birleşmiş Milletler bayrağı altında yapacağı ve Amerika Birleşik Devletleri’nin yapılan müdahale ilgili raporları BMGK’ya sunması kararlaştırılmıştır.

BMGK tarafından alınan 82, 83 ve 84 numaralı kararlar 7. bölüm dahilinde değerlendirilmiştir. Alınan kararların hiç birisinde 7. bölüm ibaresi geçmemesine karşı uluslararası barış ve güvenliğe tehdit olarak değerlendirilmesi 7. bölüm dahilinde kabul edilmesi için yeterli olmuştur (Johansson, 2009). 84 numaralı karar doğrudan askeri müdahaleyi öngördüğü için bu kapsamda değerlendirilmesinde hiçbir sıkıntı olmamasına rağmen 82 ve 83 numaralı kararlar sadece uluslararası barış ve güvenliğe tehditten ve yaptırım uygulanacağından bahsetmektedir. Aynı, şekilde İsrail’e karşı alınan 476 ve 478 numaralı kararda da uluslararası barış ve güvenliğe tehditten bahsedilmekte ve yaptırım uygulanacağından bahsedilmektedir. Bu noktada 82 ve 83 numaralı kararları 476 ve 478 numaralı kararlardan ayıran nedir? Bu sorunun cevabı aslında son derece basittir. Kararların ihtivaları aynıdır. İki kararda 6. bölüm kapsamında değerlendirilebileceği gibi 7. bölüm kapsamında da değerlendirilebilir. 1950 tarihli kararlar daha eski olup 7. bölüm dahilinde değerlendirildiği için 1980 tarihli kararlarında hukuki güvenlik ilkesi gereği 7. Bölüm kapsamında değerlendirilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla hem İsrail hem de diğer tüm üye ülkeler 476 ve 478 numaralı kararlarda belirtilen maddeleri uygulamakla yükümlüdürler. Bu kararların ihlali neticesinde BMGK’nın askeri, ekonomik veya politik bir yaptırımda bulunması gerekmektedir. İsrail’in kendi iç hukukunda BMGK’nin ortaya koyduğu bağlayıcı kararları reddetmesi de hiçbir şekilde uluslararası hukukla uyuşmamaktadır. Halihazırda, Uluslararası Adalet Divanı gibi Birleşmiş Milletler çatısı altında faaliyet gösteren bir

mahkeme bile BMGK kararları üzerinde bir karar alamayacağını belirtmektedir¹ (Gowlland-Debbad, 1994: 658).

476 ve 478 numaralı BMGK kararlarına rağmen Amerika Birleşik Devletleri'nin 2007 yılında Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanıması tartışmalara neden olmuştur. ABD'nin Kudüs'ü başkent olarak tanımasının reddedilmesi öncelikle BMGK tarafından görüşülmüş ve ABD'nin vetosuyla reddedilmiştir (Baeumont, 2017). Bu durumun ardından konu Birleşmiş Milletler Genel Kuruluna taşınmıştır. Bu noktada, BMGK tarafından alınan kararların Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda alınan bir kararla aşılmasının mümkün olup olmadığı sorusu sorulmalıdır.

1.3. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GENEL KURULU KARARLARININ STATÜSÜ VE BAĞLAYICILIĞI

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tüm üye devletlerin bir oy hakkının bulunduğu ve oy çokluğuyla karar alınan BM'in temel organlarından bir tanesidir. Genel Kurul tarafından alınan yeni üye kabulü, oylama usul ve esasları, bütçenin oluşturulması ve BM çatısı içindeki organlara yönelik kararları ve üyelerin ödeyecekleri aidatlara yönelik kararlar bağlayıcı olmakla beraber bu durum dışında üye devletleri bağlayıcı kararlar alamamaktadır (Öberg, 2006: 884). Dolayısıyla, bahsedilen konular haricinde alınan kararlar bağlayıcı değil tavsiye niteliğinde kararlar olarak kabul edilmektedir.

Bununla birlikte, mahkemelerin, davalarda antlaşmalar, örf ve adet hukuku ve hukukun genel ilkeleri içerisinde kural bulamadıkları durumlarda Genel Kurul kararlarına bakarak karar vermeleri mümkündür. Böyle bir durumda Genel Kurul kararları bağlayıcı nitelik kazanmaktadır. Örneğin, 1977 yılında ABD ve Libya arasındaki Texaco Petroleum Overseas davası'nda hakem olarak atanan Profesör Dupuy, kamulaştırmalarda uygulanacak hukuk kurallarını antlaşmalar, örf ve adet hukuku ve hukukun genel ilkeleri içerisinde bulamaması neticesinde, bu kuralları içeren ve tavsiye niteliğinde olan 1803 numaralı Genel Kurul kararının uygulanmasına karar vermiştir. Bu durum neticesinde Genel Kurul kararı bağlayıcı nitelik kazanmıştır². Dolayısıyla, bahsedilen konular haricinde kalan konularda alınan kararların yalnızca bir mahkeme veya hakem tarafından hukukun yardımcı kaynakları altında uygulanması sonrasında bağlayıcılık kazanmaktadır.

Bu durumda, Genel Kurul tarafından alınan tavsiye kararlarının, bağlayıcı nitelik taşıyan BMGK kararlarını egale etmesi mümkün müdür? Bu sorunun cevabı çok net olarak hayırdır. Günümüzde BMGK tarafından alınan kararlar Lockerbie Davası'nda da belirtildiği gibi en üst düzey kararlardır ve alınan kararlar tam anlamıyla bağlayıcıdır ve aşılamazlar. Dolayısıyla, ABD'nin Kudüs'ü başkent olarak tanımasının Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda oylanması, her ne kadar sonuç BMGK kararıyla uygun çıksa da bir anlam ifade etmemektedir.

¹ Detaylı Bilgi için bakınız: Questions of Interpretation and Application of the 1971 Montreal Convention arising from the Aerial Incident at Lockerbie (Libyan Arab Jamahiriya v. United Kingdom), <https://www.icj-cij.org/en/case/88>

² Ayrıntılı bilgi için bakınız: 1977 Texaco Overseas Petroleum Co. and California Asiatic Oil Company v. Libya, <https://jusmundi.com/en/document/decision/fr-texaco-overseas-petroleum-co-and-california-asiatic-oil-company-v-libya-sentence-arbitrale-au-fond-wednesday-19th-january-1977>

Güvenlik Konseyi kararları, yapısı itibariyle Genel Kurul kararlarının üzerinde yer almaktadır.

Ayrıca, ABD'nin Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanınmasının onaylanması Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda oylanmaya sunulmadan önce ABD tarafından yapılan “*Oylamayı takip edip bize karşı oy verenleri not edeceğiz. Onlara para yardımı yapmayacağız*” (Sozcu, 2017) açıklaması da halihazırda uluslararası hukuka aykırılık teşkil etmektedir. BMS 2(4) maddesi “*Teşkilâtın Üyeleri, milletlerarası münasebetlerinde gerek herhangi bir başka Devletin toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı, gerekse Birleşmiş Milletlerin amaçları ile telif edilemeyecek herhangi bir surette, tehdide veya kuvvet kullanılmasına başvurmaktan kaçınırlar*” ibaresini içermektedir. ABD'nin kendisine karşı oy verenleri “not etmesi” ve “ekonomik yardım yapmayacağız” açıklaması ülkelerin siyasi bağımsızlığına karşı bir tehdittir. Bu tür bir söylem karşısında çıkacak bir karar zaten en başından geçersiz olacaktır.

2. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Sonuç olarak, BMGK kararlarının 7. bölüm altında değerlendirilmesi için karar metninde alınan kararların 7. bölüm altında alındığı ibaresinin gerekmediği görülmektedir. Özellikle, 1995 yılından sonra 7. bölüm kapsamında alınan her kararın için bu ibare kullanılsa da daha önceki kararlarında ve çalışmada söz konusu olan 82, 83 ve 84 numaralı kararlarda bu ibarenin kullanılmadığı görülmektedir. Barış ve güvenliğe tehdidi içeren ve bu duruma karşı yaptırım uygulanması gerekliliğinden bahseden herhangi bir karar 6. bölüm kapsamında değerlendirileceği gibi 7. Bölüm kapsamında da değerlendirilebilir. Dolayısıyla, İsrail'e karşı çıkarılan 476 ve 478 numaralı kararların 7. bölüm kapsamında değerlendirilmesi BMGK'nın 1950 tarihli kararı çerçevesinde 7. bölüm kapsamında değerlendirilmesi daha uygun olacaktır. Bu sebeple ne İsrail ne ABD ne de herhangi bir başka devletin iç hukuklarını gerekece göstererek bu kararların tersine bir uygulama yapması hukuki olmayacaktır.

Ayrıca, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca alınan kararların hiçbir şekilde BMGK kararlarının üzerinde olmadığı, Genel Kuruldan çıkan kararlarla BMGK kararlarının egale edilemeyeceği son derece açık bir şekilde görülmektedir. Günümüzde BMGK'nın meşruiyeti her ne kadar sorgulansa da (Talmon, 2005) halihazırda uygulamada hiyerarşik olarak en tepede bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Baumont, P., US outnumbered 14 to 1 as it vetoes UN vote on status of Jerusalem, <https://www.theguardian.com/world/2017/dec/18/us-outnumbered-14-to-1-as-it-vetoes-un-vote-on-status-of-jerusalem>, 2017 (Erişim tarihi: 14.04.2023).
- BMGK (1950), 82 numaralı karar, <http://unscr.com/en/resolutions/82>
- BMGK (1950), 83 numaralı karar, <https://digitallibrary.un.org/record/112026>
- BMGK (1950), 84 numaralı karar, <https://digitallibrary.un.org/record/112027>
- BMGK (1980), 476 numaralı karar, <http://unscr.com/en/resolutions/476>

- BMGK (1980), 478 numaralı karar, <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/IP%20SRES%20478.pdf>
- BMS (1945), <https://treaties.un.org/doc/publication/ctc/uncharter.pdf>
- Gowlland-Debbas, V., The Relationship Between the International Court of Justice and the Security Council in the Light of the Lockerbie Case, *The American Journal of International Law*, October, 88, 4, 1994.
- Johansson, P., The Humdrum Use of Ultimate Authority: Defining and Analysing Chapter VII Resolutions, *Nordic Journal of International Law*, January, 78, 3, 2009.
- Öberg, M. D., The Legal Effects of Resolutions of the UN Security Council and General Assembly in the Jurisprudence of the ICJ, *The European Journal of International Law*, November, 15, 5, 2006.
- Sozcu, Kudüs tasarısı oylaması: Hangi ülke ne oy verdi? İşte 128 evet, 9 ret ve 35 çekimser oy veren ülkeler..., <https://www.sozcu.com.tr/2017/gundem/birlesmis-milletler-kudus-tasarisini-kabul-etti-hangi-ulke-ne-oy-verdi-2141787/>, 2017, (Erişim Tarihi: 13.04.2023).
- Talmon, S., The Security Council as World Legislator, *The American Journal of International Law*, January, 99, 1, 2005.
- Yıldırım, Y., İsrail-Filistin Sorununda İki Devletli Çözüm Arayışları, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, Ocak, 18, 41, 2021.

TÜRKİYE NATO'DAN ATILABİLİR Mİ? 1969 VİYANA ANTLAŞMALAR HUKUKU KAPSAMINDA BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Yasin Çağlar KAYA

Karadeniz Teknik Üniversitesi,

y.caglar@ktu.edu.tr - 0000-0001-9401-4566

Dr. Ferhat Çağrı ARAS

Karadeniz Teknik Üniversitesi,

ferhatcagriaras@ktu.edu.tr - 0000-0003-2108-1981

ÖZET

Türkiye'nin Suriye'de yaptığı operasyonlar, Rusya'dan S400 hava savunma sistemi satın alması, Rusya-Ukrayna savaşı sırasında uygulanan yaptırımlara tam olarak uymaması ve genel olarak revizyonist bir politika izlemesi, batı dünyasında Türkiye'nin NATO üyeliğinin sorgulanmasına yol açmıştır. Bu sorgulama öncelikle NATO üyesi ülkelerin medyalarında başlamış ve zamanla üye ülkelerin ve özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) meclislerine taşınmıştır. Ancak, uluslararası hukuk çerçevesinde NATO'dan atılma süreci tartışmalı bir konudur ve uluslararası camiada farklı görüşlere neden olmuştur.

Bu çalışmanın amacı, uluslararası hukuk kuralları doğrultusunda Türkiye'nin NATO'dan atılıp atılmayacağını ortaya koymaktır. Bu bağlamda, öncelikle NATO hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Daha sonra, NATO'nun kurucu antlaşması olan Washington Antlaşması incelenmiş ve bu antlaşmanın üye devletlerin atılması konusunda herhangi bir hüküm içerip içermediği araştırılmıştır. Son olarak, 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi ele alınmış ve bu antlaşma çerçevesinde Türkiye'nin NATO'dan atılmasının hukuki açıdan geçerli olup olmadığı ele alınmıştır.

Çalışma, Türkiye'nin NATO üyeliği ile ilgili tartışmalara netlik kazandırmayı ve uluslararası hukuk perspektifinden bu durumu ele almaya odaklanmıştır. Sonuçlar, uluslararası camiada yapılan tartışmalara ışık tutacak ve Türkiye'nin NATO üyeliği konusundaki hukuki değerlendirmeyi sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler : NATO, Türkiye, Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, Washington Antlaşması,

1.GİRİŞ

Türkiye, Kore savaşında askeri başarısını göstermesinin ardından 1952 yılında Yunanistan'la beraber NATO'ya üye olarak kabul edilmiştir. Türkiye'nin, NATO'ya girdiği tarihten itibaren örgütle ilişkileri çalkantılı bir olmuştur. Türkiye'nin kurulduğundan itibaren bulunduğu konum dolayısıyla denge politikası izlemesi zaman zaman batı bloğuyla arasının açılmasına neden olmuştur. Kıbrıs Barış Harekâtı zamanı zirve zaman bu uyuşmazlık zaman içinde

azalmasına rağmen S400 hava savunma sistemlerinin alınması ve Suriye'ye yapılan müdahaleler Türkiye'nin NATO içindeki konumu hakkında tartışmaları tekrar alevlendirmiştir.

Günümüze kadar her ne kadar Türkiye'nin NATO içerisindeki konumu tartışmalara sebebiyet verse de NATO'dan atılması fikri bu son gelişmeler doğrultusunda ortaya çıkmıştır. Bu fikir batı medyasında her ne kadar savunulsa da NATO'nun kurucu antlaşması olan Washington Antlaşması'nda üyelerin atılması ile ilgili bir madde bulunmadığı için böyle bir eylemin gerçekleştirilebilip gerçekleştirilemeyeceği hakkında tartışmalara yol açmıştır.

Bu çalışma, Türkiye'nin uluslararası hukuk kuralları doğrultusunda NATO'dan atılıp atılmayacağını Washington Antlaşması ve 1969 VAHS ekseninde incelemeyi amaçlamaktadır.

2.NATO'NUN ORTAYA ÇIKIŞI VE AMACI

NATO, Doğu-Batı geriliminin arttığı 1949 yılında ABD, Belçika, Danimarka, Fransa, Hollanda, İtalya, İzlanda, Kanada, Lüksemburg, Norveç ve Portekiz'in aralarında imzaladığı Washington Antlaşması ile oluşmuştur. İlk olarak 12 devletin imzasıyla kurulan örgüte 1952 yılında Türkiye ve Yunanistan, 1955 yılında Almanya, 1982 yılında İspanya, 1999 yılında Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya, 2004 yılında Bulgaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Romanya, Slovakya ve Slovenya, 2009 yılında Arnavutluk ve Hırvatistan, 2017 yılında Karadağ ve son olarak 2017 yılında Kuzey Makedonya'nın katılımıyla üye sayısı 30'a ulaşmıştır (NATO, 2023).

NATO, bundan 54 yıl önce kurulurken Batı Avrupa'yı iç ve dış tehditlerden korumayı amaçlamıştır (Forster ve Wallace, 2001: 111). Ayrıca, Fransa, İngiltere ve diğer Avrupa devletlerine Batı Almanya'nın ekonomik ve politik açıdan yeniden inşa edileceğine dair bir güvence vermeyi ve Avrupa devletlerinin ekonomik ve politik olarak entegrasyon sürecini hızlandırmasını amaçlamıştır (Lundestad, 1986: 272-274).

Dolayısıyla, NATO'yu salt bir askeri örgüt olarak ele almak yanlış olacaktır. Görünürde her ne kadar Sovyetler Birliği tehdidi karşısında kurulmuş ve üyelerini dış tehditlere karşı koruyan bir örgüt olarak tasvir edilse de kuruluşundan itibaren üyeleri arasında ortak bir politika ve ekonomi oluşturulmasını öngörmüştür. Antlaşmanın "Taraflar, özgür kurumlarını güçlendirerek, bu kurumların üzerine kurulu olduğu ilkelerin daha iyi anlaşılmasını sağlayarak ve istikrar ile refah koşullarını geliştirerek barışçıl ve dostça uluslararası ilişkilerin daha da geliştirilmesine katkı yapacaklardır" şeklinde belirtilen ikinci maddesi ve "Her bir Taraf, kendisi ile diğer Taraflar ya da üçüncü bir devlet arasında şu an yürürlükte olan uluslararası sözleşmelerin, bu Antlaşma'nın hükümleri ile çelişmediğini beyan eder ve Antlaşma ile çelişen uluslararası sözleşmelere girmemeyi taahhüt eder" şeklindeki sekizinci maddesi NATO'nun yalnızca bir savunma örgütünü değil, aynı zamanda politik ve ekonomik bir örgütü amaçladığını belirtmektedir (NATO, 2008).

Hali hazırda, NATO'nun salt bir askeri örgüt olarak kabul edilmesi, Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılmasıyla örgütü işlevsiz kılmaktadır. Sonuç olarak NATO, Sovyetler Birliği'nden gelebilecek bir tehdide karşı kurulmuştur ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından ne Avrupa'ya ne de ABD'ye yönelik büyük bir tehdit ortaya çıkmamıştır.

Ayrıca NATO'nun, ABD'nin Avrupa üzerinde hegemonya oluşturmak için kullanıldığı da öne sürülebilir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Çin ve Rusya'nın büyük kötü güçler olarak belirtilmesi, NATO'nun varlığının gerekliliğini ve Avrupa'nın ABD'ye her zaman muhtaç olduğunu kabul ettirmek olarak değerlendirilebilir (Layne, 2000). NATO ayrıca, dünyanın çeşitli bölgelerine de insani müdahale adı altında silahlı müdahaleler yapmakta (Cohn, 2002:79) ve savunma örgütü olmaktan ziyade devletler üzerinde bir polis rolüne bürünmektedir (Caygill, 2001: 74). Dolayısıyla, ABD değerleri olan, kapitalizm, hukukun üstünlüğü, demokrasi; ortak güvenlik algısı ve politikaları ve ekonomik iş birliği NATO'nun temel unsurları olarak ele alınabilir.

Sonuç olarak NATO, bir savunma örgütünden çok daha fazlasını ifade etmektedir. Örgütün kapsamının tam olarak ne olduğunun ve üyelerin örgütten atılması ile ilgili hususların belirlenebilmesi için örgütün kurucu antlaşması olan Washington Antlaşması'nın kapsamını ve maddelerini incelemek yerinde olacaktır.

3. WASHINGTON ANTLAŞMASI

4 Nisan 1949 yılında NATO'yu kuran Washington Antlaşması öncelikle 12 kurucu devlet tarafından imzalanmıştır. Örgüte sonradan üye olmak isteyen devletler antlaşmada belirtilen tüm maddeleri kabul etmek ve onaylamak zorundadırlar. Dolayısıyla antlaşma maddeleri tüm taraflar nezdinde bağlayıcıdır.

Antlaşmanın giriş metninde Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin amaçlarına ve ilkelerine uyulmasından, demokrasinin, bireysel özgürlüklerin ve hukukun üstünlüğünün korunmasından, Kuzey Atlantik bölgesinde istikrarın ve refahın artırılmasından ve toplu savunma, barış ve refahın korunmasından bahsedilmektedir.

Antlaşma 14 maddeden oluşmaktadır ve bu maddeler temelde anlaşmazlıkların barışçıl yolla çözümü, dostlar ilişkilerin geliştirilmesi, ekonomik çatışmaların engellenmesi, tehditlere karşı ortak politikalar üretme, karşılıklı yardımlar, bir devlete karşı yapılan saldırının tüm örgüte karşı olarak yapıldığı mantığıyla ortak savunma anlayışı, örgüt kararlarının uygulanması için bir konsey oluşturulması, yeni üye kabulü, antlaşmanın devletlerce onaylanma süreçleri ve örgütten ayrılma yollarını içermektedir (NATO, 2008).

Antlaşma maddeleri incelendiği takdirde üyelikten çıkarma ile ilgili bir maddenin gerçekten de antlaşmada yer almadığı görülmektedir. İlk bakışta, üyelikten çıkarma ile ilgili bir madde olmaması örgüte bir kere üye olan bir devletin ne olursa olsun üyelikten çıkarılamayacağı izlenimini doğurmakla beraber uluslararası hukukta işleyiş bu şekilde olmamaktadır. Devletler sonuç olarak örgüte üye olurken antlaşmada belirtilen maddelere uyacakları taahhütlünde bulunmaktadırlar. Antlaşmaya taraf olan bir devletin antlaşma maddelerini daha sonra reddetmesi durumunda ve hatta taraf olduğu antlaşma maddelerinin tam tersi eylemlere girişmesi durumunda salt antlaşma maddelerinden yola çıkarsak bu devlet NATO'dan çıkarılamayacaktır. Böyle bir durum uluslararası hukukun doğasına aykırıdır. Washington Antlaşması'nda üyelikten çıkarma ile ilgili herhangi bir düzenleme yapılmamış olmasına rağmen Uluslararası hukukta antlaşmaları düzenleyen 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi (VAHS) Washington Antlaşması'nda da uygulanabilecek maddeleri ihtiva

etmektedir. Dolayısıyla, NATO'dan üyelerin atılıp atılmayacağı sorusu Washington Antlaşması'nın VAHS ekseninde incelenmesiyle cevaplanabilecektir.

4.VİYANA ANTLAŞMALAR HUKUKU SÖZLEŞMESİ VE ULUSLARARASI ANTLAŞMALARIN İHLALİ

23 Mayıs 1969 yılında imzalanan VAHS, Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından oluşturulan ve devletler arasında yazılı olarak yapılan antlaşmaları düzenleyen bir sözleşmedir. Sözleşme 1969 yılında imzalanmasına rağmen 27 Ocak 1980 tarihinde yürürlüğe girmiştir. VAHS, uluslararası hukukta antlaşmaları düzenleyen en kapsamlı sözleşmedir. Antlaşmalarla ilgili her türlü hususu içeren sözleşme 64 ülke tarafından onaylanmıştır (Treaties.un.org, 2023).

Sözleşmede birçok örf ve adet hukuku kuralı kodifiye edilmekle beraber, sözleşmeye eklenen birçok madde de zaman içerisinde örf ve adet hukuku kuralı haline gelmiştir. Dolayısıyla, sözleşmenin birçok maddesi yalnızca taraf devletlerce değil, daimi itirazcı olmayan birçok devlet nezdinde bağlayıcıdır. Bu açıdan bakıldığında VAHS'in evrensel kurallar oluşturduğu söylenebilir.

VAHS antlaşmaların oluşturulmasını, sonlandırılmasını, iptalini, antlaşmalara taraf olma ve çekilme gibi birçok konu hakkında detaylı kurallar oluşturmuştur. Sözleşme ayrıca, antlaşmalara taraf olan devlet veya devletlerin üyeliklerinin “askıya alınması” ve “sonlandırılması” içeren maddeleri de ihtiva etmektedir (Pierini, 2020: 66). Sözleşmeye göre antlaşmaların sonlandırılması için dört faktör mevcuttur. İlk antlaşmada belirtilen maddeler uyarınca tarafların herhangi biri tarafından veya gerekçe göstermeksizin tarafların oy birliğiyle sonlandırmadır. İkincisi, antlaşma koşullarında yaşanan köklü değişimler sonucu antlaşmanın sonlandırılmasıdır. Üçüncüsü, antlaşmayı uygulamanın artık mümkün olmaması. Dördüncüsü ise esaslı ihlaldir. İlk üç madde antlaşmanın genel olarak sonlandırılmasını içerirken esaslı ihlal duruma göre antlaşmanın iptalini içerebileceği gibi ihlalde bulunan tarafın antlaşmadan çıkarılmasını da içerebilmektedir (Fitzmaurice, 196-200). Türkiye'nin NATO'dan atılıp atılmayacağı sorusunun cevabı esaslı ihlal başlığı altında gizlidir.

Esaslı ihlale göre, bir devletin antlaşmanın maddelerini ihlal etmesi durumunda antlaşmaya taraf olan diğer devletler antlaşmanın sonlandığını iddia edebilmektedirler. Bu durum her ne kadar sözleşmede kabul edilmiş olsa da taraf devletlerden yalnızca bir tanesinin ihlali neticesinde antlaşmaların sona ermesi örf ve adet hukukunda çok desteklenmemektedir. Antlaşmayı sona erdirecek ihlallerin, antlaşmanın ruhuna aykırı son derece büyük esaslı ihlal teşkil ettirmesi gerekliliği Tacna-Arica hakemlik mahkemesinde onaylanmıştır (Scott, 1923, 84-85).

Esaslı ihlal sonucu antlaşmaların sona erebileceği kabul edilmekle beraber çok taraflı bir antlaşmada ihlal yapmayan tarafların antlaşmayı sona erdirmek istememesi durumunda nasıl bir yol izlenebilecektir? Bu sorunun cevabı da VAHS'in altmışıncı maddesinde mevcuttur. Sözleşmesinin altmışıncı maddesinin birinci bendine göre taraflar oy birliğiyle antlaşmayı tamamen sona erdirebilir veya söz konusu antlaşmayı esaslı ihlalde bulunan tarafla aralarında sonlandırabilirler. Ayrıca, aynı maddenin ikinci bendine göre, ihlal gerçekleştirilmeyen

tarafardan birisi, esaslı ihlalle aralarında mevcut olan antlaşmayı tamamen veya kısmen askıya alabilir (Shaw, 2008: 944-952).

Dolayısıyla VAHS'a göre antlaşma maddeleri içerisinde üyelikten atılma koşulları belirtilmemiş olsa bile esaslı ihlalin mevcut olduğu durumlarda ihlali yapan ülkelerin antlaşmaya taraf olmaktan çıkarılması mevcuttur. Dolayısıyla, sorulması gereken soru Türkiye'nin NATO'dan atılıp atılmayacağı değil Türkiye'nin Washington Antlaşmasına göre esaslı ihlal yapıp yapmadığıdır.

Çalışmada, NATO'nun yalnızca askeri bir savunma örgütü olmadığına aynı zamanda ekonomik ve politik bir örgüt olduğuna değinilmişti. Dolayısıyla, Türkiye'nin esaslı ihlali hem antlaşma maddelerince hem de örgütün amacı doğrultusunda incelenmelidir.

Türkiye'nin NATO'dan atılması konusunda ekonomik ve politik olarak herhangi bir esaslı ihlal görülmemektedir. Türkiye, ekonomi politiği konusunda hem Avrupa hem de ABD ile aynı sistematik doğrultusunda hareket etmektedir. Ülkede hukukun üstünlüğü, insan hakları ve demokrasi uluslararası örgüt ve kuruluşlarca sorgulanmasına rağmen esaslı ihlal derecesinde herhangi bir uygulama yapılmamaktadır. Her devletin kendi ülkesi özelinde farklı politikaları ve uygulamaları olabilir. Burada politik ve ekonomik birlikten kastedilen ortak değerler çerçevesinde hareket etmektir. Türkiye de Avrupa ve ABD ile aynı değerler doğrultusunda politikalar gütmekte konjonktüre göre politikaları üzerinde çıkarları doğrultusunda oynamalar yapmaktadır. Bu da egemen devlet olmanın bir gerekliliğidir. Her devletin aynı ekonomik ve siyasi politika izlemesinin beklenmesi akla uygun bir yaklaşım değildir. Halihazırda, Türkiye'ye ekonomik ve politik eleştiriler gelmesine rağmen, esaslı ihlal yaptığına dair en önemli iddialar Türkiye'nin Rusya'dan S400 hava savunma sistemi alması ve Suriye'de gerçekleştirdiği operasyonlardır. Fakat, Türkiye'nin bu eylemleri esaslı ihlal olarak kabul edilebilir mi?

Belirtildiği gibi NATO, Sovyetler Birliği'nden gelebilecek herhangi bir saldırıya karşı toplu savunma amacı güderek kurulmuş bir örgüttür. Bu amaç doğrultusunda üye olan her devletin kendi savunma kapasitelerini geliştirmesi gerekmektedir. Antlaşmanın üçüncü maddesinde yer alan "Bu Antlaşma'nın amaçlarına daha etkin biçimde ulaşabilmek için Taraflar, tek tek ve ortaklaşa olarak, sürekli ve etkin öz-yardım ve karşılıklı yardımlarla, silahlı bir saldırıya karşı bireysel ve toplu direnme kapasitelerini koruyacaklar ve geliştireceklerdir" ibaresi de bireysel silahlanmanın gerekliliğinden bahsetmektedir. Türkiye yıllardır hava savunma kapasitesinin yetersiz olmasından yakınmış ve ABD'den Patriot hava savunma sistemi satın almaya çalışmıştır. Aynı ittifak içine bulunan ABD ise Türkiye'yi yıllarca oyalamış ve hava savunma sistemi satmamıştır. Türkiye, antlaşmanın üçüncü maddesi doğrultusunda öz savunmasını geliştirmek için Rusya'dan hava savunma sistemi satın almıştır. Ne Washington antlaşması maddelerinde ne herhangi başka bir antlaşmada NATO üyelerinin Rusya'dan savunma silahları alamayacağına dair bir madde yoktur. Satın alınan söz konusu ülkenin yalnızca Sovyetler Birliği olması durumunda bu davranış esaslı ihlal olarak kabul edilebilirdi. Dolayısıyla, Türkiye'nin S400 hava savunma sistemi satın alması antlaşma maddelerini ihlal etmekten ziyade antlaşmanın üçüncü maddesinin gereğini yerine getirmektedir.

Bir diğer esaslı ihlalse Türkiye'nin Suriye topraklarında gerçekleştirdiği askeri operasyonlar olarak değerlendirilmektedir. Antlaşmada, taraflardan birine yöneltilen bir silahlı saldırıda

tarafların saldırıya uğrayan tarafa topyekûn destek vermesi maddesi mevcutken, tarafların üye devletler dışında herhangi bir devlete müdahalesini içeren bir madde bulunmamaktadır. Kaldı ki, Türkiye yaptığı operasyonları BM tarafından tanınan bir devlete karşı değil, bu devlet içerisinde yer alan bir terör örgütüne karşı gerçekleştirmektedir. Türkiye'nin operasyon yaptığı YPG/PYD'nin uluslararası camia tarafında da terör örgütü olduğu kabul edilen PKK ile organik bağı olduğu açıkça ortadadır. Bu bağ zaman zaman ABD meclisinde de gündem gelmiştir (Yeşiltaş ve Kurt, 2018). Dolayısıyla, Türkiye'nin bu operasyonlarla esaslı ihlal gerçekleştirdiğinin iddia edilmesi mantığa aykırıdır. Eğer ki, bir devletin toprakları dışında bir terör örgütüne gerçekleştirdiği operasyonlar esaslı ihlal kabul ediliyorsa ABD'nin Afganistan'ı işgali de esaslı ihlal meydana getirmektedir. Sonuçta, her devlet egemendir ve kendi topraklarına yöneltilen saldırıları savuşturmak zorundadır. Suriye'nin başarısız bir devlet olması veya kendi toprakları içerisinde bir terör oluşumuna izin vermesi zaten Türkiye'nin müdahalesini uluslararası hukuk altında da meşru kılmaktadır.

SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Washington Antlaşmasında üyelerin atılması ile ilgili bir madde bulunmaması üyelerin atılmasına engel teşkil etmemektedir. 1969 VAHS gereğince tarafların antlaşmada esaslı ihlalde bulunması neticesinde üyeler antlaşmadan atılabilmektedir. Burada söz konusu sorun esaslı ihlalin tanımlanmasıdır. Diğer üye devletlerin Türkiye'nin esaslı ihlal gerçekleştirdiği iddiası neticesinde Türkiye'yi NATO'dan atması bu noktada mümkün olmakla beraber ihlalin kanıtlanması gerekmektedir. Bir ihlalin varlığı veya bu ihlalin esaslı ihlal olup olmadığı ise ancak bir mahkeme kararıyla belirlenebilir. Antlaşmanın birinci maddesine bakıldığı takdirde Türkiye'nin esaslı ihlal yapıp yapmadığı konusunda karar verebilecek olan uluslararası mahkeme de BM Uluslararası Adalet Divanı olarak görülmektedir. Sonuç olarak, diğer üyelerin kabulü sonrasında Türkiye'nin veya herhangi bir başak üyenin NATO'dan atılması mümkün olmakla beraber, böyle bir durum için hukuki gerekçelerin oluşması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Caygill, H., Perpetual Police? Kosovo and the Elision of Police and Military Violence, *European Journal of Social Theory*, February, 4, 1, 2001.
- Shaw, M., *International Law*, Cambridge University Press/Cambridge, 2003.
- Fitzmaurice, M., *The Practical Working of the Law of Treaties in International Law* (Ed., Evans, M.D.), Oxford University Press, Oxford, 2003.
- Scott, J.B., The Tacna-Arica Arbitration, *The American Journal of International Law*, January, 17, 1, 1923.
- Cohn, M., Nato Bombing of Kosovo: Humanitarian Intervention or Crime against Humanity?, *International Journal for the Semiotics of Law*, November, 15, 2002.
- Forster, A., Wallace, W., What is NATO for?, *Survival*, June, 43, 4, 2001.
- Layne, C., *US Hegemony and the Perpetuation of NATO in NATO enter the 21th Century* (Ed., Carpenter, T.G.), Franks Cass Publishers, Portland, 2000.

Lundestad, G., Empire by Invitation? The United States and Western Europe, 1945-1952, Journal of Peace Research, September, 23, 3, 1986.

Routers, <https://www.reuters.com/article/us-usa-turkey-defense-idUSKCN1SL2SY>, 2019 (Erişim tarihi: 12.01.2023)

NATO, https://www.nato.int/nato-welcome/index_tr.html, 2023 (Erişim tarihi: 21.12.2022)

NATO, https://www.nato.int/cps/fr/natohq/official_texts_17120.htm?selectedLocale=tr, 2008 (Erişim tarihi: 02.01.2023)

Treaties.un.org, https://treaties.un.org/pages/ViewDetailsIII.aspx?src=TREATY&mtid_sg_no=XXIII-1&chapter=23&Temp=mtdsg3&clang=en, 2023 (Erişim tarihi: 15.12.2022)

Yeşiltaş, M., Kurt, V., ABD Verdiği Sözleri Tutmadı”, <https://www.setav.org/abd-verdigi-sozleri-tutmadi/>, 2018 (Erişim tarihi: 19.12.2022)

TOWARDS A UTAUT-BASED MODEL FOR THE STUDY OF EGOVERNMENT CITIZEN ACCEPTANCE IN SAUDI ARABIA

Alzahrani.M.E, Goodwin.R.D

inders University, Australia

Abstract:

Among the most fundamental prerequisites for the successful development of electronic Government Services (e- Government) is Citizen Acceptance. Based on the UTAUT model, the paper describes a hypothetical framework that integrates the unique features of E-government to improve our understanding of the acceptance and usage of e-Government Saudi Arabia. The proposed model, based on UTAUT, includes the characteristics of Egovernment, consideration and inclusion of trust, privacy, and Saudi culture and context.

Keywords: E-government, technology adoption, citizen acceptance, unified theory of acceptance and use of technology (UTAUT).

CAN WE SECURE SECURITY?

Dominykas Broga

University of Manchester,

Abstract:

Until recently it would have been unusual to consider classifying population movements and refugees as security problem. However, efforts at shaping our world to make ourselves secure have paradoxically led to ever greater insecurity. The feeling of uncertainty, pertinent throughout all discourses of security, has led to the creation of security production into seemingly benign routines of everyday life. Yet, the paper argues, neither of security discourses accounted for, disclosed and challenged the fundamental aporias embedded in Western security narratives. In turn, the paper aims to unpick the conventional security wisdom, which is haunted with strong ontologies, embedded in the politics of Orientalism, and (in)security nexus. The paper concludes that current security affair conceals the integral impossibility of fulfilling its very own promise of assured security. The paper also provides suggestions about alternative security discourse based on mutual dialogue.

Keywords: Identity, (in)security, migration, ontology

THE RISE OF NATIONALISM AMONG SOUTH KOREAN YOUTH AND DEMOCRACY: AN ANALYSIS

Noor Sulastry Yurni Ahmad , Ki-Soo Eun

Faculty of Arts and Social Sciences, University of Malaya,

Abstract:

The 2008 Candlelight Protests of Korea was very significant to portray the political environment among the South Korean youth. Many challenges and new advanced technologies have driven the youth community to be engaged in the political arena that has shifted them from traditional Korean youth to a very greater community. Due to historical perspective with the people of North Korea, the young generation has embraced different view of ethnic nationalism. This study examines the youth involvement in politics in line with their level of acceptance the practice of democracy. The increase usage of new media has shown great results in the survey results whereby the youth used as a platform to gain political information and brought higher degree of their sociopolitical interests among them. Furthermore, the rise of nationalism and patriotism will be discussed in this paper to the dynamism of the political approaches used by the Korea government

Keywords: Nationalism, new media, political participation, youth

ERMENİSTAN SİYASİ HAYATINA 1995 VE 1996 SEÇİMLERİNİN ETKİSİ

Büşra BEYHAN ÖZAN

Marmara Üniversitesi,

busrabeyhanozan@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-3330-6447

ÖZET

SSCB'nin dağılışı süreciyle birlikte bağımsızlığını kazanan ülkelerden biri Ermenistan olmuştur. 21 Eylül 1991 tarihinde bağımsızlığın tesis edilmesine karşın Ermenistan halkının demokrasi ve devlet yönetme tecrübesi bulunmamaktaydı. Bu nedenle siyasi partilerin kurulmasının önü açılmış ve anayasa çalışmalarına başlanmıştır.

Ermenistan'ın seçilmiş ilk cumhurbaşkanı olan Levon Ter-Petrosyan liderliğindeki Ermeni Ulusal Hareketi, cumhurbaşkanının 3 Şubat 1998 tarihindeki istifasına kadar iktidarda kalmış ve bu süreçte Ermenistan'ın ilk seçimleri gerçekleşmiştir. 1995 yılında anayasa referandumu ve meclis seçimi, 1996 seçimlerinde ise cumhurbaşkanı seçimleri gerçekleşmiştir.

1995 seçimlerinin yapıldığı süre zarfında en önemli muhalefet partilerinden Ermeni Devrimci Federasyonu'nun faaliyetlerinin askıya alınması ve seçimlerden yalnızca birkaç ay önce kurulan Şamiram Partisi'nin ikinci sırada yer alması en önemli gelişmelerden biri olmuştur. Ter-Petrosyan'ın desteklediği yeni anayasanın %68 oy ile kabul edilmesi ise yönetsel ve idari değişikliklere sebep olmuştur. Bu seçimin bir diğer önemli sonucu ise iktidara karşı muhalefetin örgütlü bir teşkilatlanmaya başlaması olmuştur.

1996 seçimi yeni cumhurbaşkanını seçmek amacıyla yapılmış, mevcut Cumhurbaşkanı Ter-Petrosyan'ın karşısında altı aday yer almıştır. Ancak bazı adaylar seçimden çekilmiş ve en güçlü aday olan Vazgen Manukyan'ı desteklediklerini açıklamıştır. Manukyan Karabağ Komitesi'nin ve Ermeni Ulusal Hareketi'nin eski üyelerindendi, ayrıca eski başbakan ve savunma bakanıydı. Ancak Ter-Petrosyan'ın az bir farkla yeniden cumhurbaşkanı seçilmiştir. Muhalefet sonuçların "şaiBELİ" olduğunu açıklayarak meclisi basmış ve milletvekillerinin dövülmesine varan şiddetli protestolar gerçekleşmiştir. Bu nedenle çalışmanın amacı seçimleri kıyas yapmak suretiyle, Ermenistan siyasetçilerinin ve halkının demokrasi tecrübesini aydınlatmaktır.

Anahtar Kelimeler: Ter-Petrosyan, Ermeni Ulusal Hareketi, muhalefet, anayasa.

1. GİRİŞ

21 Eylül 1991 tarihinde bağımsız bir devlet haline gelen Ermenistan Cumhuriyeti'nin uzun ve karışık bir tarihi bulunmaktadır. Uzun yıllar boyunca Osmanlı Devleti hakimiyetinde kalan günümüz Ermenistan toprakları Kasr-ı Şirin Antlaşması ile İran'a devredilmiştir. Güney Kafkasya coğrafyasının Çarlık Rusya'nın yayılmacı politikalarına maruz kalması sebebiyle İran elindeki toprakları koruyamamış ve 1828 Türkmençay Antlaşması ile

Ermenistan vilayetlerini Çarlık Rusya'ya devretmiştir. Ancak I. Dünya Savaşı bütün devletler gibi Ermenistan için de “kader belirleyen” bir savaş olmuş, Bolşevik İhtilali'nin zuhur etmesi neticesinde Ermeni halkı da bağımsızlık mücadelesi vermiştir.

Bağımsızlık mücadelesinin neticesinde, Mart 1917'de ortak Rus, Gürcü, Azeri ve Ermeni idaresinde bulunan Özel Transkafkasya Komitesi kurulmuş, ancak bu komite Bolşevik hükümeti tarafından feshedilmiştir¹. Yerine ömrü bir ay süren Transkafkasya Demokratik Federatif Cumhuriyeti kurulmuş, ancak üç Kafkas halkının bağımsızlık isteği ve toprak iddiaları sonucu bu cumhuriyet de dağılmıştır. Ermeni halkı bu devletin ardılı olarak 1918 senesinde Ermenistan Demokratik Cumhuriyeti'ni kurmuştur. Fakat bu cumhuriyet de kuruluşundan itibaren Bolşevik saldırılarına maruz kalmış ve Kızıl Ordu'nun Kasım 1920 tarihinde başkent Erivan'a girmesiyle yıkılmıştır. Bu vesileyle Moskova Hükümeti'ne bağlı bulunan Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulmuştur.

İç düzenin tesis edilmesiyle birlikte Moskova Hükümeti, kendine bağlı cumhuriyetlerin ve azınlıkların statüsünü düzenleyen bir dizi karar almıştır. Bu kararlara bağlı olarak Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan toprakları 12 Mart 1922 tarihinde “Transkafkasya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti” ismiyle birleştirilmiş, yıl sonunda ise “Transkafkasya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti” adı verilmiştir. Ancak bu cumhuriyet de uzun ömürlü olmamış, iç karışıklıklar neticesinde 5 Aralık 1936 tarihinde cumhuriyet yönetimi feshedilmiştir². Bu sayede üç Güney Kafkas cumhuriyeti birbirinden ayrı idarelere sahip olmuş, 1991 senesine kadar süren Ermenistan SSC dönemi başlamıştır.

1989 senesine gelindiğinde SSCB'nin son dönemlerde ılımlı bir milliyetçiliğe izin vermesinin neticesinde bağımsızlık isteklerinin artması, Dağlık-Karabağ olaylarının bir çatışmaya dönüşmeye başlaması, Spitak Depremi'ne merkezi hükümetin hızlı müdahale yapmaması, çevreci hareketlerin ve protestoların yükselmesi gibi bir dizi olay ortaya çıkmıştır. Bu olaylar zinciri Ermeni halkının isteklerini duyuran “Karabağ Komitesi”nin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Komitenin başına ise bir akademisyen, tarihçi ve filolog olan Levon Ter-Petrosyan getirilmiştir. Ter-Petrosyan devamında Ermenistan Sovyeti'nin başkanı seçilmiş ve resmi siyasi adımlarla SSCB hükümetinden ayrılma sürecini başlatmıştır. Bunun neticesinde 21 Eylül 1991 tarihinde Ermenistan SSCB'den ayrılan 12. cumhuriyet olmuştur.

2. YENİ CUMHURİYETİN SİYASİ VE HUKUKİ DİNAMİKLERİ

Uzun yıllar boyunca SSCB yönetimine bağlı olunması sebebiyle Ermenistan SSC'nin bir devlet yönetme, demokrasi, siyasi parti, anayasa ve kanun hazırlama gibi siyasi tecrübesi bulunmamaktaydı. Ülkenin politikasını Moskova Hükümeti'ni belirliyor, resmi tek siyasi partinin ise Komünist Parti olmasına izin veriliyordu. Bu nedenle bağımsızlığın ardından diaspora kökenli Ermeniler ülkeye davet edilmiş ve ülkenin devamlılığı için siyasi kalkınmasına öncelik verilmiştir.

¹ Ali Asker, “Birinci Dünya Savaşı'nda Rusya ve Kafkaslar: Değişen Rejimler ve Değişmeyen Yayılmacılık Tutkusu”, *100. Yılında Birinci Dünya Savaşı*, (ed. Ümit Özdağ), Kripto Yayınları, Ankara 2014, s. 170-171.

² Frederik Coene, *The Caucasus: An Introduction*, Routledge, 2011, pg. 41.

Öncelikle devletin bağımsızlık sembollerinden biri olan bayrak meselesi ele alınmıştır. Ermenistan bayrağının yatay çizgilerle bölünen üç renkten oluşmasına karar verilmiştir. Kırmızı renk halkın hayatta kalma mücadelesini, özgürlüğünü, bağımsızlık arzularını ve Hristiyanlık dinini temsil etmektedir. Mavi renk barış içinde olan bir gökyüzünün altında yaşama isteğini; turuncu ise Ermeni halkının çalışkanlığını ve yaratıcılık gücünü temsil etmektedir³.

Ülke rejiminin cumhuriyet olmasına karar verilmiştir. Ülkeyi beş yılda bir halk tarafından seçilen cumhurbaşkanı yönetirdi. Doğrudan cumhurbaşkanına bağlı olan başbakan ise ülkenin günlük siyasinin işlemesiyle yükümlüdür. Yönetim erkleri ise her cumhuriyette olduğu gibi yasama, yürütme ve yargı kabul edilmiştir. Dört yılda bir seçilen milletvekillerinden oluşan Ermenistan Ulusal Meclisi yasama yetkisine sahiptir. Başbakan liderliğinde oluşturulan hükümet ise yürütme yetkisine sahiptir. Yargı yetkisinin bağımsız mahkemelere ait olduğu kabul edilmiş ve bu yetki üç çeşit mahkeme arasında bölünmüştür. Bunlar Asliye (Ceza) Mahkemeleri, Temyiz (Yargıtay) Mahkemeleri ve İstinaf (Bölge) Mahkemeleri'dir⁴.

Cumhuriyet rejiminin kabulü, siyasi partilerin kurulması unsurunu zorunlu hale getirmiştir. Bu nedenle Ermenistan Ulusal Meclisi 25 Şubat 1991 tarihinde çok partili siyasi hayatı kabul eden bir kanun kabul etmiştir. Bu kanunla beraber iktidar partisi olan Ermeni Ulusal Hareketi'nin yanı sıra diaspora kökenli partiler de Ermenistan içinde yasallaşmış ve temel muhalefeti oluşturmuştur⁵. Ermeni halkının en eski partilerinden biri olan Ramkavar "Ermeni Demokratik Liberal Partisi" adıyla, Taşnaksutyun Partisi olarak bilinen "Ermeni Devrimci Federasyonu" adıyla ve kısaca Hınçak olarak bilinen "Sosyal Demokrat Hınçak Partisi" adıyla üç diaspora partisi kurulmuştur. İlerleyen yıllarda Azgayin İnknoroshum Miavordum (Ulusal Self-Determinasyon Birliği), Hayastani Komunistakan Kusaksutyun (Ermenistan Komünist Partisi), Artshakh (Karabağ), Ankakh Zhoghovrdakan (Bağımsız Demokratlar), Azat Khorhrdaran (Özgür Parlamento), Agrarayin (Tarım), Hamadsaynutyun (Anlaşma), Azgayin Zhoghovrdavaran Miutyun (Ulusal Demokratik Birlik), Nor Ughi (Yeni Yol) ve Şamiram Kadın Hareketi gibi pek çok siyasi parti kurulmuş ve mecliste varlık göstermiştir.

Cumhuriyetin tesis edilmesiyle birlikte en önemli unsurlardan biri anayasa meselesi olmuştur. SSCB döneminde Moskova Hükümeti'nin kabul ettiği 1922, 1937 ve 1978 anayasaları Ermenistan'da uygulanmıştır. Mevzubahis anayasaların KP hükümeti tarafından kabul edilmesi sebebiyle çoğunlukla anti-demokratik özelliklere sahipti. Dolayısıyla iktidarda bulunan Ermeni Ulusal Hareketi daha demokratik bir anayasanın tesis edilmesine karar vermiştir. Ancak anayasa çalışmalarının uzun sürmesi hasebiyle 23 Ağustos 1990 tarihinde kabul edilen "Ermenistan Bağımsızlık Bildirgesi" nin anayasa niteliğinde görülmesine karar verilmiştir.

³ "Myths and Politics", Sona Hovannisyan, *Religion, Nation and Democracy in the South Caucasus*, (ed. Alexander Agadjinian), Routledge, 2017, pg. 189-190.

⁴ "Republic of Armenia", Robinson S. Bhatti, *World Encyclopedia of Political Systems and Parties*, Vol 1-3 (4th Edition), s. 46-47; Hatem Cabbarlı, *Ermenistan Dış Politikası (1991-2005)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2008, s. 50 ; Robert O. Krikorian, *Armenia at the Crossroads*, Routledge, 1999, pg. 36.

⁵ "Yerevan", *Armenian International Magazine*, March 1991, 2(3), pg. 7.

3. 1995 ANAYASASI VE CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMLERİ

5 Temmuz 1995 tarihi Ermenistan Cumhuriyeti ve halkı için büyük bir ehemmiyete sahiptir. Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin SSCB'den bağımsızlığın kazanılmasından beri özgür bir atmosferde yapılan ilk seçim olmasının yanısıra, ülkenin ilk anayasası da aynı tarihte kabul edilmiştir. Bu nedenle 1995 seçimlerinin ve öncesinin Ermenistan siyasi tarihindeki yerini tespit etmek mühim görülmektedir.

Ermenistan Cumhuriyeti kurulduğunda mevcut müesseseler SSCB döneminden kalmıştı. Devlet yönetimine dair bir anayasa ya da kanunlar bütünlüğü bulunmamaktaydı. Bu nedenle 1992 yılının son aylarında Cumhurbaşkanı Levon Ter-Petrosyan ve partisi Ermeni Ulusal Hareketi yeni bir anayasanın hazırlanmasını gündeme getirmiştir. Bu teklif meclis tarafından çoğunlukla kabul görmüştür. Neticesinde siyasi parti liderlerinin, akademisyenlerin, yargıçların ve hukukçuların bulunduğu bir anayasa komisyonu kurularak yeni anayasa hazırlığı başlamıştır. Ancak iktidarın ve muhalefetin arzuladığı anayasa bazı noktalarda birbirinden ayrılıyordu. En temel nokta idam cezasının durumuydu. Cumhurbaşkanı insan hakları sebebiyle idam cezasının kaldırılmasını savunurken, partisinden bazı milletvekilleri ve muhalefetin radikal kesimi idam cezasının belirli durumlarda uygulanması gerektiğini savunmuştur. Uzun görüşmeler neticesinde idam cezasının devam ettirilmesine, ancak uygulamasının meclis oylamasıyla kararlaştırılmasına onay verilmiştir. Bir diğer mesele ise kilise ve din hürriyetinin statüsü olmuştur. Görüşmeler sonucunda Ermeni Apostolik Kilisesi'nin Ermeni ve Ermenistan tarihi boyunca mühim bir rol üstlendiği kabul edilmiş, buna karşın halkın din ve vicdan hürriyeti de anayasal güvence altına alınmıştır⁶. Mart 1993 tarihinde hazırlanmış olan anayasa taslağı üzerine yaklaşık on ay süren görüşmeler yapılmıştır ancak Ermeni Devrimci Federasyonu ve beş diğer muhalefet partisi taslağa karşı birleşmiş, Ocak 1994 tarihinde alternatif bir anayasa taslağı sunmuşlardır.

Alternatif taslağa göre cumhurbaşkanının yetkilerinin azaltılması öngörülmekteydi, buna karşın meclisin yetkileri genişletilecekti. Cumhurbaşkanı Ter-Petrosyan'ın siyasetinin aksine, diaspora Ermenileri de yönetime ve meclise katılabilecek, 1915 olayları ise 'soykırım' adı altında kabul edilerek uluslararası alanda kabul görmesi sağlanacaktı. Ancak bu taslak kabul görmemiş, devamındaki süreçte Ermeni Devrimci Federasyonu 'terör örgütü olmak, uluslararası finans sağlamak, kaçakçılık ve uyuşturucu ticareti' ile suçlanarak faaliyetleri askıya alınacak ve parti liderleri tutuklanacaktır⁷. Neticede muhalefetin taslağı rafa kaldırılmış ve iktidarın sunduğu anayasa taslağının referandumda oylanmasına karar verilmiştir. Böylece üç yıla yakın bir zamandır tartışılan anayasa meselesi sonuca bağlanmıştır. Referandumun yanı sıra ilk cumhurbaşkanlığı seçimlerinin de aynı gün yapılması onaylanmıştır.

Henüz kabul edilen 4 Nisan 1995 tarihli Seçim Yasası'nın öngördüğü şekilde seçimlerin gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Seçimlerin yapılacağı dönemde ülkede toplamda kırktan fazla kayıtlı parti bulunmaktaydı ve bu partilerin çoğu siyasi olarak aktifti.

⁶ Gerard J. Libaridyan, *Modern Armenia: People, Nation, State*, Routledge, 2017, pg. 218-219 ; Glenn E. Curtis, *Armenia, Azerbaijan and Georgia: Country Studies*, Library of Congress: Federal Research Division, Washington D.C., 1995, pg. 61.

⁷ Gerard J. Libaridyan, *Modern Armenia: People, Nation, State*, pg. 218-219; *Armenia, Azerbaijan and Georgia: Country Studies*, (ed. Glenn E. Curtis), pg. 61.

Fakat bunlardan yalnızca on üç tanesi seçimlere katılabildi. İktidar partisi Ermeni Ulusal Hareketi'nin liderliğindeki 'Cumhuriyetçi Blok', kadın hareketinin seçimlerden sadece iki ay önce siyasi bir partiye dönüşmesiyle kurulan 'Şamiram', SSCB döneminden beri aktif bir muhalefet lideri olan Paruyr Hayrikyan'ın partisi 'Ulusal Self-Determinasyon Birliği' ve eski Başbakan ve eski Savunma Bakanı olan Vazgen Manukyan'ın partisi 'Ulusal Demokratik Birlik' ve Sergey Badalyan liderliğindeki 'Komünist Parti' seçimlere katılmıştır⁸. Ermeni Devrimci Federasyonu ise faaliyetleri kısa bir süre evvel askıya alınması sebebiyle seçimlere katılamamıştır.

Seçimlere uygun seçmenlerin %55.6'sı katılmış, geçerli 2.189.804 oy verilmiştir. Anayasanın kabul edilmesi yönünde %68 'evet' oyu verilmiştir. Nispi seçim sistemine göre meclisteki 40 sandalye için yapılan oylamada çoğunluğunu %43.90 oy oranıyla Ter-Petrosyan'ın partisi EUH'nin başı çektiği Cumhuriyetçi Blok 20 sandalye kazanmıştır. Bu sonucu takiben mecliste %17,35 ile Şamiram 8 sandalye, %12,44 ile KP 6 sandalye, MDB ve USDB 3 sandalye elde etmiştir⁹. Seçimlerin sonucunda meclisteki 190 sandalyenin 160'u EUH'nin olmuştur.

Oylar sayılırken başlayan protestolar, oy sayımının bitiminin devamında hız kazanmıştır. Seçim süreciyle ilgili uluslararası raporların tamamlanması ve yayınlanması da kamuoyu tepkisini arttırmıştır. Bilhassa AGİT'in çok uluslu gözlem heyetinin raporunda seçimlerin genel itibarıyla "özgür ancak adil olmadığı", oylama esnasında birtakım usulsüzlükler gerçekleştiği, bazı oy pusulalarının görünüşünün "fotokopi makinesinden çıkmış gibi" olduğu, Merkez Seçim Komitesi'nin seçim sürecinde tarafsız olmadığı ve dokuz muhalefet partisinin seçimlere katılmasının hükümet tarafından engellendiği sorunları yer almıştır¹⁰.

4. 1996 SEÇİMLERİ

22 Eylül 1996 tarihinde cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yapılmasına karar verilmiştir. 23 Ağustos günü cumhurbaşkanı adayları seçimler için resmen kampanyalarını başlatmıştır. Adayları içinde mevcut Cumhurbaşkanı Levon Ter-Petrosyan, Ulusal Demokratik Birlik partisi lideri Vazgen Manukyan, Ermeni Bilim ve Sanayi Birliği aday ve cumhurbaşkanı eski güvenlik danışmanı Aşot Manuçaryan, Komünist Parti lideri Sergey Badalyan, Demokrat Parti lideri Aram Sargisyan ve Ermeni Devrimci Federasyonu üyesi Aghaloyan bulunmaktaydı¹¹. Ancak seçimlerde çok fazla aday olması, seçimlerin ilk turda sona ermesi için %50 barajının geçilmesi şarjını zorlaştırıyordu. Bu nedenle muhalefet partilerinin çoğunluğu mevcut cumhurbaşkanı Ter-Petrosyan'a karşı birleşme kararı almış ve "Milli Mutabakat Hükümeti" adıyla bir koalisyon kurmuşlardır.

⁸ "Report on Armenia's Parliamentary Election and Constitutional Referandum (July 5, 1995), OSCE, Washington D.C., August 1995, pg. 8-10.

⁹ "Seçimlere gölge düştü", *Milliyet*, 7 Temmuz 1995, Cuma, s. 14 ; "Ermeni anayasası 'soykırım'sız", *Milliyet*, 9 Temmuz 1995, Pazar, s. 17 ; "Repressive Armenia moves make allies in West squirm", *The Fresno Bee*, 27 November 1995, Monday, pg. 8 ; "Report on Armenia's Parliamentary Election and Constitutional Referandum(July 5, 1995), pg. 16.

¹⁰ "Armenian election flawed", *The Gazette (Montreal, Canada)*, 11 July 1995, Tuesday, pg. 14 ; "Armenia's Rulers Lead Count in Disputed Vote", *The Los Angeles Times*, 7 July 1995, Friday, pg. 2; "Armenia's Rulers Lead Count in Disputed Vote", *The Los Angeles Times*, 7 July 1995, Friday, pg. 2.

¹¹ "Armenian candidacy field narrows to four", *The Fresno Bee*, 10 September 1996, Tuesday, pg. 10.

Yalnızca Komünist Parti'nin bulunmadığı Milli Mutabakat Hükümeti koalisyonu, cumhurbaşkanı adayları olarak Vazgen Manukyan'ı desteklediklerini açıklamıştır. Manukyan gerek kamuoyunda gerekse siyasi çevrede tanınan bir figürdü. Ermenistan'ın bağımsızlık sürecini başlatan eski Karabağ Komitesi'nin tanınan üyelerinden biri olan Manukyan, Ermenistan SSC'nin son başkanıydı. Devamında Ermenistan Cumhuriyeti'nin Başbakanlık mevkisine atanan ilk siyasi olmuştur. Başbakanlıktan ayrıldıktan sonra kendi partisini kuran Manukyan, devamında cumhurbaşkanının isteği üzerine Savunma Bakanı mevkisine getirilmiştir. 1993 yılına gelindiğinde Manukyan görevinden istifa etmiş ve daha etkin bir muhalefet yapmaya başlamıştır.

İki bloğun da seçim programı oldukça benzerdi. Refah seviyesinin yükseltilmesi, siyasi ve ekonomik alanlarda çeşitli reformlar yapılması, enflasyonun kontrol altına alınması, Ermeni milli kimliğinin ön plana çıkartılması ve ülkeye istikrar kazandırılması iki bloğun da temel argümanlarıydı¹².

22 Eylül Pazar gününe gelindiğinde ülkede seçim maratonu başlamıştır. Seçimlerin ilk turda bitmesi iki bloğun da temennisiydi, nitekim ertesi gün Milli Seçim Kurulu tarafından yayımlanan ilk gayriresmi açıklamada bu temenni gerçekleşmiştir. Sonuçlara göre Ter-Petrosyan oyların %50'sinden fazlasını alarak yeni cumhurbaşkanı seçilmiştir. Ter-Petrosyan'ın en büyük rakibi olarak görülen Manukyan oyların %36.6'sını almış, Komünist Parti lideri Badalyan %7, Ermeni Bilim ve Sanayi Birliği adayı Manuçaryan ise %0.5 oranında oy almıştır¹³. Ter-Petrosyan'ın %50'den fazla oy alması sebebiyle seçimler ilk turda sona ermiştir. Ertesi gün MSK nihai sonuçları açıklamıştır. Buna göre Ter-Petrosyan %51,75, Manukyan %41,29, Badalyan %6,37 ve Manuçaryan %0.60 oy almıştır¹⁴.

Nihai oylamanın açıklanmasının ardından muhalefet harekete geçmiş ve sonuçları protesto etmek için halkı gösteri düzenlemeye çağırmıştır. Muhalefetin lideri Vazgen Manukyan liderliğindeki protestocular Erivan sokaklarında yer yer güvenlik güçleriyle çatışmış, kalabalık Ermeni halkı için ikonik bir değere sahip olan Opera Binası'na doğru yürüyüşe geçmiştir. Devamında Manukyan oyların yeniden sayımını istemek için MSK ile görüşmek üzere meclis binasına gitmiş ve "Otuz dakika içinde çıkmazsam peşimden gelin" sözlerini dile getirmiştir. Ancak bu sözlerin kısa bir süre sonra büyük bir izdihama neden olacağı bilinmektedir. Muhalefet sözcülerinden birinin Manukyan'ın tutuklandığını kalabalığa duyurması sonucunda bir grup protestocu meclis binasının on metre uzunluğundaki çitlerini geçerek bir baskın düzenlemiştir. Çitlerin devrilmesi, birtakım protestocunun ve güvenlik kuvvetlerinin yaralanmasına neden olmuştur. Meclis binasına giren grup Meclis Başkanı Babken Ararktsian dahil olmak üzere en az yedi milletvekili

¹² *After Independence: Making and Protecting the Nation in Postcolonial*, pg. 236-237.

¹³ "Ermeni seçiminde hile iddiaları", *Milliyet*, 24 Eylül 1996, Tuesday, pg. 19.

¹⁴ "Armenians vote", *Aberdeen Press and Journal*, 24 September 1996, Tuesday, pg. 6 ; "Commission Affirms President's Reelection", *The Los Angeles Times*, 30 September 1996, Monday, pg. 6 ; "Top of pool", *Aberdeen Press and Journal*, 30 September 1996, Monday, pg. 9 ; Simon Osborn, "Armenian Presidential Elections (September 24, 1996) Final Report, OSCE: Office for Democratic Institutions and Human Rights, pg. 12.

darp etmiştir. Neticede Ararktsian ağır yaralanmış ve hastaneye kaldırılmak zorunda kalmıştır¹⁵. Bu yönden 1996 seçimleri Ermenistan demokrasi tarihinin ilk çatışması olmuştur.

Olayların ertesinde hükümet sıkı önlemler almış, iç istikrarı sağlamak için radikal kararlar dahi alınmıştır. Protesto gösterilerini düzenleyen bütün muhalefet liderlerinin dokunulmazlıkları meclis kararıyla kaldırılmış, bu da milletvekilleri arasında hissetli bir kavgaya sebep olmuştur. Kolluk kuvvetleri derhal üç milletvekilini tutuklamıştır. Ancak Manukyan başkanlık yarışına katılması dolayısıyla ayrı bir dokunulmazlığı bulunuyordu, bu nedenle hakkında hiçbir işlem yapılamamıştır¹⁶.

5. SONUÇ

Ter-Petrosyan iktidarının ilk döneminde Ermenistan Cumhuriyeti eski SSCB devletlerine oranla en istikrarlı devletlerden biri olmuştur ancak bu istikrar dönemi bile muhalefetin sesinin yükselmesini engelleyememiştir. Dağlık-Karabağ çatışması, Ermeni Devrimci Federasyonu'nun yasaklanması, Türkiye ile ekonomik ve insani yardım ilişkilerinin kurulma çabası gibi siyasi nedenler Ter-Petrosyan rejiminin eleştirilen en mühim politikaları olmuştur. Bu politikaların neticesi 1995 ve 1996 seçimlerinin neticesinde açık bir şekilde görülmektedir. Her iki seçimde de muzaffer olan Levon Ter-Petrosyan ve partisi Ermeni Ulusal Hareketi olsa da, kamuoyu tepkisi ve protestolara o döneme göre 'muazzam' bir katılım gerçekleşmesi Ermenistan demokrasisinde bir dönüm noktası olmuştur.

Tarafımızca Levon Ter-Petrosyan ve yönetiminin halk arasında popülaritesini kaybetmesi iki seçim arasında açık bir şekilde görülmektedir. 1995 meclis seçimlerine katılım 1996 başkanlık seçimine katılımdan daha yüksek bir oranda olmuştur. 1995 seçimleri EUH'yi mecliste açık ara farkla çoğunluk yaparken, 1996 seçimleri EUH lideri Ter-Petrosyan'a karşı kitlesel mitinglerin yapıldığı ve parti milletvekillerinin darp edildiği bir olay olmuştur. Ter-Petrosyan rejimine karşı bir diğer atak ise 1995 seçimlerden yalnızca birkaç ay önce kurulan Şamiram partisinin aldığı yüksek oy oranıdır.

1995 seçimleri Ermenistan Cumhuriyeti'nin ilk demokrasi deneyimi, 1996 seçimleri ise cumhuriyetin ilk siyasi devrim başlangıcı olmuştur. 1995 seçimleri iktidara karşı muhalefetin oluştuğu, 1996 seçimleri ise muhalefetin örgütlendiği ve halk desteği ile protesto geleneğinin başlangıcı olmuştur. 1995 seçimleri "usulsüzlüklerin tespit edildiği", 1996 seçimleri Ermenistan tarihine "şaiBELİ seçimler" olarak geçen bir siyasi deneyimdir. 1996 seçimleri Ermenistan'da siyasi radikalleşmenin arttığı, seçim sonrası protestolarının meclis binası baskınına kadar aşırılaştığı bir yolun başlangıcı olmuştur. Milletvekillerinin darp edildiği 1996 seçimleri siyasi radikalizmin önünü açan mihenk taşı niteliğinde olmuştur. 1996

¹⁵ "Armenian Protests Turn Violet", *The Los Angeles Times*, 26 September 1996, Thursday, pg. 6 ; "Democracy and Legitimacy AT RISK", by. Tony Halpin, *Armenian International Magazine*, pg. 25 ; "World Tonight", *Liverpool Echo*, 26 September 1996, pg. 30 ; "Shots by Armenian police halt mob", *The News&Observer*, 26 September 1996, Thursday, pg. 16 ; "Troops seal demo square", *Liverpool Echo*, 26 September 1996, pg. 30 ; "Ermenistan karıştı", *Milliyet*, 26 September 1996, Thursday, pg. 21 ; "Army eases pressure 3 days after Armenian protest", *The Baltimore Sun*, 29 September 1996, Sunday, pg. 27 ; "Tanks Patrol Armenian Capital; Opposition Leaders Arrested", *The Los Angeles Times*, 27 September 1996, Friday, pg. 6.

¹⁶ "Ermenistan'da sandığı beğenmeyene tank", *Milliyet*, 27 September 1996, Friday, pg. 21 ; "Armenian troops arrest, attack demonstrators", *California Aggie*, 115(121), 27 September 1996, pg. 12 ; "Tanks Patrol Armenian Capital; Opposition Leaders Arrested", *The Los Angeles Times*, 27 September 1996, Friday, pg. 6 ; "Democracy and Legitimacy AT RISK", *Armenian International Magazine*, pg. 27.

seçimlerinin kısa bir süre ardından gerçekleşen ‘1999 Ermenistan parlamento baskını’ siyasi radikalizmin yolunun açıldığının en mühim göstergesidir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

ASKER, Ali, “Birinci Dünya Savaşı’nda Rusya ve Kafkaslar: Değişen Rejimler ve Değişmeyen Yayılmacılık Tutkusu, *100. Yılında Birinci Dünya Savaşı*, ed. Ümit Özdağ, Kripto Yayınları, Ankara, 2014.

BHATTY, Robinson S., “Republic of Armenia”, *World Encyclopedia of Political Systems and Parties*, Vol 1-3 (4th Edition), Facts on File, 2006.

CABBARLI, Hatem, Ermenistan Dış Politikası (1991-2005), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2008.

COENE, Frederik, *The Caucasus: An Introduction*, Routledge, 2011.

CURTİS, Glenn E., *Armenia, Azerbaijan and Georgia: Country Studies*, Library of Congress: Federal Research Division, Washington D.C., 1995.

KRIKORIAN, Robert O., *Armenia at the Crossroads*, Routledge, 1999.

LIBARIDIAN, Gerard J., *Modern Armenia: People, Nation, State*, Routledge, 2007.

HOVANNISYAN, Sona, “Myths and Politics”, *Religion, Nation and Democracy in the South Caucasus*, ed. Alexander Agadjinian, Routledge, 2017.

“Report on Armenia’s Parliamentary Election and Constitutional Referandum(July 5 1995)”, *OSCE*, Washington DC, August 1995.

Gazete ve Dergiler

Armenian International Magazine, “Yerevan”, March 1991, 2(3), pg. 7.

Armenian International Magazine, “Democracy and Legitimacy AT RISK”, by. Tony Halpin, pg. 25.

Liverpool Echo, “World Tonight”, 26 September 1996, pg. 30.

Liverpool Echo, “Troops seal demo square”, 26 September 1996, pg. 30.

Milliyet, “Seçimlere gölge düştü”, 7 Temmuz 1995, s. 14.

Milliyet, “Ermeni anayasası ‘soykırım’sız”, 9 Temmuz 1995, s. 17.

Milliyet, “Ermeni seçiminde hile iddiaları”, 24 Eylül 1996, s. 19.

Milliyet, “Ermenistan karıştı”, 26 Eylül 1996, s. 21.

The Baltimore Sun, “Army eases pressure 3 days after Armenian protest”, 29 September 1996, pg. 27.

The Fresno Bee, “Repressive Armenia moves make allies in West squirm”, 27 November 1995, pg. 8

The Fresno Bee, “Armenian candidacy field narrows to four”, 10 September 1996, pg. 10.

The Gazette, “Armenian election flawed”, 11 July 1995, pg. 14

The Los Angeles Times, “Armenia’s Rulers Lead Count in Disputed Vote”, 7 July 1995, pg. 2.

The Los Angeles Times, “Armenian Protests Turn Violet”, 26 September 1996, pg. 6.

The Los Angeles Times, “Tanks Patrol Armenian Capital; Opposition Leaders Arrested”, 27 September 1996, pg. 6.

The News&Observer, “Shots by Armenian police halt mob”, 26 September 1996, pg. 16.

CUMHURİYET DÖNEMİNDE LÂİKLİK VE LÂİKLİK UYGULAMALARI İLE BUNLARIN SEKÜLERİZMLE İLİŞKİSİ

Prof. Dr. İsmail AKBAL

Selçuk Üniversitesi,
ismail.akbal@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4703-2766

Öğr. Gör. Talip Kurşuncu

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi,
kursuncut@nevsehir.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6529-7277

Laiklik, üzerine birçok akademik çalışma yapılmış, hala yapılan ve tarihsel süreç içerisinde güncelliğini koruyarak tartışılmalı bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada ortaya konulan çalışmalar genelleme yapılacak olursa kendilerine laik diyen laiklik destekleyicileri ile laiklik karşıtları olarak çalışma yapan iki ayrı grup tarafından yapılmaktadır. Konuya tarafsız olarak yaklaşım gösteren çalışmalar bulunmakla birlikte sınırlı sayıdadır. Yine laiklikle ilgili Cumhuriyet dönemi uygulamaları ve bu uygulamaların sekülerizmle olan ilişkisinin ortaya konulması literatüre zenginlik katacaktır. Bu noktada laiklik ve sekülerizm arasındaki farklarda önem arz etmektedir. Laikliğin en geniş ve bilinen tanımı din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması, dine ve devlete ait olanların birbirinden ayrıştırılmasıdır. Bu tanım aynı zamanda eşitlik ilkesi gereği devletin vatandaşlarına karşı tutumlarında vatandaşların hangi dinden, hangi mezhepten olursa olsun eşit yaklaşması anlamını taşımaktadır. Sekülerizm ise din ve bireylerin yaşamlarının tamamen birbirinden ayrılmasıdır. Başka bir ifade ile laiklik “din devlete karışmasın” ve aynı zamanda “devlet vatandaşlarının dinine karışmasın” ifadeleri ile özetlenirken sekülerizm “din insanların hayatına karışmasın” ifadesi ile özetlenebilmektedir. Bu ifadelerden yola çıkarak diyebiliriz ki: Her seküler, laiktir ama her laik, seküler değildir.

Türk tarihinde laikliğe benzer uygulamalar ve yaşam tarzı modelleri her dönemde bulunmaktadır. Ancak ilkesel olarak ve sistemli bir şekilde devlet yönetiminde laikliğin yer bulması ve laikliğin toplumsal yapıya benimsetilerek içerisine sindirilmesi Cumhuriyet döneminde olmuştur. Bu noktada Devletin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün zihnindeki toplumsal yapı ve devlet modelinin temelinde laiklik ilkesinin bulunmaktadır. Bu durumun sebebi Mustafa Kemal Atatürk tarafından her dine ve her dinden vatandaşa eşit mesafeli olunmasının çağdaş ve modern bir devlet ile toplum olmanın gereği olarak görülmesidir. Bu doğrultuda gerçekleştirdiği devrimlerin laikliğin temellendirilmesi noktasındaki önemi ortadadır. Başka bir ifade ile Cumhuriyet dönemi devrimlerinin birçoğunun temelinde laiklik ilkesi yer almaktadır. Yani modern ve laik bir toplum oluşturma amacı beraberinde temelinde laiklik bulunan inkılapları getirmiştir.

Çalışmanın temel konusu devrimlerin sekülerizmle olan ilişkisinin değerlendirilmesidir. Sonuç olarak laiklik ile sekülerizm ayrımı tam yapılamamış, dinin devletten tamamen ayrılmasının, vatandaşlara din ve vicdan hürriyetinin sağlanmasının ötesinde vatandaşların yaşamlarına müdahale imkânı veren birtakım yeniliklerde kendisine yer bulmuştur. Vatandaşların yaşamına yapılan müdahale ise laikliğin toplumsal hayata aşılması amacını

içerse de sekülerizmi temsil edecek birer hal almıştır. Yine laikliğin bir gereği olarak din işlerinin devlet işlerinden ayrılması gerekirken; din, devletten tamamen ayrılmamış, Diyanet İşleri Başkanlığı vasıtasıyla devlet hiyerarşisinde yer alan bir olgu olarak kalmıştır. Bu durum Türkiye Cumhuriyeti'ne özgü bir laikliği ortaya çıkarmıştır.

Anahtar Kelimeler: Lâiklik, Sekülerizm, Din, İnkılaplar, Modernleşme.

LAICITY AND LAICYCLE APPLICATIONS IN THE REPUBLICAN PERIOD AND THE RELATIONSHIP OF THESE WITH SECULARISM

Laicism, many academic studies have been conducted on it, and it still appears as a subject that has been discussed and remains up to date in the historical process. The works put forward at this point are carried out by two separate groups working as laic supporters and laicism who call them laic if generalization is to be done. There are studies that show a neutral approach to the subject, but there are limited numbers. Again, the Republican-related practices related to laicism and the revealing relationship of these practices with secularism will add wealth to the literature. At this point, it is important in the differences between laicism and secularism. The broadest and known definition of laicism is the separation of religion and state affairs, and the separation of religion and state-owned ones. This definition also means that, according to the principle of equality, citizens approach equally in their attitudes towards the citizens of the state from what religion and denomination. Secularism is the complete separation of religion and the lives of individuals. In another statement, laicism can be summarized with the expression "directness to the state" and also "do not interfere with the religion of state citizens", secularism can be summarized with the expression "do not interfere with the life of religion. Based on these statements, we can say: Every secular is laic, but not every laic, secular.

Practices similar to laicism and lifestyle models exist in every period in Turkish history. However, it was in the Republican period that laicism was found in state administration in a principally and systemically and secularism was absorbed into the social structure. At this point, the social structure in the mind of the founder of the State, Gazi Mustafa Kemal Atatürk, and the principle of laicism are at the basis of the state model. The reason for this situation is that Mustafa Kemal Atatürk is seen as the need to be a society with a contemporary and modern state, being equally distant to every religion and citizen from all religions. The importance of the revolutions he carried out in this direction is at the point of basing laicism. Another statement is the principle of secularism, which is at the heart of many of the Republican revolution. In other words, the purpose of creating a modern and laic society brought with it the inclaps with laicism.

The main subject of the study is the evaluation of the relationship of revolutions with secularism. As a result, the distinction between laicism and secularism has not been fully established, it has found room for a number of innovations that allow religion to intervene in the lives of citizens beyond the complete separation of religion and the respect of religion and conscience. Although the intervention in the life of citizens drinks the purpose of instilling laicism into social life, it has become one to represent secularism. Again, as a requirement of laicism, religious affairs should be separated from state affairs; religion has not completely

left the state and remains a phenomenon in the state hierarchy through the Presidency of Religious Affairs. This situation has revealed a secularism specific to the Republic of Turkey.

Keywords: Laicism, Secularism, Religion, Incubations, Modernization.

OSMANLI DEVLETİ'NDEN TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NE KADINLARIN SİVİL TOPLUMDA YER EDİNME SERÜVENİ

Prof. Dr. İsmail Akbal

Selçuk Üniversitesi Beyşehir Ali Akkanat İşletme Fakültesi,
0000-0003-4703-2766, ismail.akbal@selcuk.edu.tr

Kübra Esen

PhD Student, 0000-0001-5984-5313, kubraesen4@gmail.com

Tarih boyunca hemen hemen her uygarlıkta kadınlar toplumun yarısını oluşturmasına rağmen toplumun yok sayılan gruplarından biri olmuştur. Toplumlar yüzlerce yıllık zihinsel, dinsel, kültürel değişimler yaşayarak kadının toplumu meydana getiren bir etmen olduğunu kabul etmiştir. Ancak ataerkil bir dünyada kadınların varlığını ve kadın erkek eşitliğinin kabul edilmesi uzun ve zorlu bir süreçtir. En temel hak ve özgürlüklerden sayılan eğitim hakkına, seçme ve seçilebilme hakkına bile sahip olmayan kadınların Aydınlanma çağı ile haklarını talep etme mücadelesine girmiştir. Fransız Gouges ve İngiliz Wollstonecraft'ın kadın hakları çalışmaları ile İngiltere'de başlayan bu hak kazanma çabası zamanla tüm dünyayı etkisi altına alır. Yaşanan süreçler feminist ideolojinin yansımaları olarak kabul edilse de aslında verilen çaba sivil toplumun yarısını temsil eden kadınların hak arayışıdır.

Aydınlanma rüzgarlarının estiği Osmanlı coğrafyalarında 'eşitlik, demokrasi' gibi kavramlar sadece erkek zihinlerini meşgul etmiyor aynı zamanda birçok kadını da cazibe alanına çekiyordu. Osmanlı devletinin demokratikleşmek adına ıslahat fermanını, meşrutiyeti ilan ettiği bu dönemde kadınlar da sivil toplumun bir üyesi olduklarının bilincinin başladığı, eşitlik, demokrasi gibi kavramlar üzerine yazılar yazıp dergilere gönderdiği ve aynı zamanda gazete ekleri, dergiler aracılığı ile hak talep ettikleri bir zaman dilimidir. Kadının yaşadığı zihinsel dönüşüm ve kendisi ile ilgili hak talepleri 'Osmanlı kadının aydınlanma çabasıdır'. Bu çalışmada ise Osmanlı devletinin son dönemlerinde faaliyet gösteren kadın derneklerinin kadının sivil toplumun bir parçası haline gelme sürecine katkısı değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kadın Dernekleri, Sivil Toplum, Feminizm, Sivil Toplum Kuruluşları.

THE ADVENTURE OF WOMEN ESTABLISHING A PLACE IN CIVIL SOCIETY FROM THE OTTOMAN EMPIRE TO THE REPUBLIC OF TURKEY

Although women constitute half of the society in almost every civilization throughout history, they have been one of the ignored groups of society. Societies have experienced mental,

religious and cultural changes over hundreds of years and accepted that women are a factor that creates society. However, accepting the existence of women and the equality of men and women in a patriarchal world is a long and difficult process. Women, who did not even have the right to education or the right to vote and be elected, which are considered among the most basic rights and freedoms, entered into a struggle to demand their rights with the Age of Enlightenment. This effort to gain rights, which started in England with the women's rights studies of the French Gouges and the English Wollatoncraft, influenced the whole world over time (Rocheftort, 2018: 19). Although the processes are considered reflections of feminist ideology, the effort is actually the search for rights of women representing half of civil society. In the Ottoman lands where the winds of enlightenment were blowing, concepts such as 'equality and democracy' not only occupied men's minds but also attracted many women to their sphere of attraction. In this period, when the Ottoman Empire declared the reform edict and constitutional monarchy in order to become democratized, it was a period when women began to be aware that they were members of civil society, wrote articles on concepts such as equality and democracy and sent them to magazines, and also demanded rights through newspaper supplements and magazines. The mental transformation experienced by the woman and her demands for rights are 'the Ottoman woman's effort for enlightenment'. In this study, we will try to evaluate the contribution of women's associations operating in the last periods of the Ottoman Empire to the process of women becoming a part of civil society.

Key Words: Women's Associations, Civil Society, Feminism, Non-Governmental Organizations.

ANKARA POLATLI VE AFYONKARAHİSAR EMİRDAĞ'A AİT ÖLÜM TEMALI AĞITLARA DAİR BİR İNCELEME

Dr. Büşra BAYSAL

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Doktora Programı Mezunu
busra.baysal@hbv.edu.tr - Orcid: 0000-0002-5732-0676

ÖZET

İnsan hayatı boyunca birtakım geçiş dönemlerini tecrübe eder. Doğum, düğün ve ölüm bu geçiş dönemlerinin en bilindik olanlarıdır. Bu dönemlerde duygular çeşitli formlarda ortaya çıkar. Geçiş dönemlerinin son aşaması olan ölüm, Türk kültüründe önemli bir yer tutar. Her ne kadar ölüm ile birlikte insan hayatı sonlansa da ölünün yakınları ölen kişiye dair birtakım ritüelleri onun adına yerine getirir. Bu inanışla vefat eden kişinin vefatını izleyen üçü, yedisi, kırkı, senesi gibi belirli günlerde ölünün ruhuna ulaşması dileğiyle dualar okunur. Yemekler yedirilir. Bu uygulamalar belli günlerde yapılır. Ancak bazı uygulamalar vardır ki vefat haberi ile birlikte icra edilir. Ağıt söyleme geleneği bunlardan birisidir. Ölüm başta olmak üzere, ayrılık, hastalık, yoksulluk, gurbete çıkma, gelin gitme, istila, iftira, afetler, hayal kırıklıkları vb. üzücü olaylar sonrasında düzenli veya düzensiz şekilde ezgili-ezgisiz söylenen sözlü kültür verimleri ağıt olarak tanımlanır. Ağıtların varlığı insanlık tarihi kadar eskiye dayandırılabilir. Çünkü ağıtların oluşumuna sebep olan duygular ilk insandan bu yana tecrübe edilmeye devam etmektedir. Bu çalışmada Ankara'nın Polatlı ilçesi ile Afyonkarahisar'ın Emirdağ ilçesinde yakılmış ağıtlar derleme metodu ile elde edilmiştir. Hikâyeleri ile birlikte ele alınacak bu ağıt örneklerinin ortak noktası ölüm temasını işlemeleridir. Bu örnekler Polatlı ve Emirdağ yörelerindeki gelenek, görenek ve yörede yaşayan insanların hayata bakış tarzları hakkında fikir verecektir.

Anahtar Kelimeler: ölüm, ölüm âdetleri, ağıt, Polatlı, Emirdağ.

A STUDY ON THE DEATH-THEMED WAİLS OF ANKARA POLATLI AND AFYONKARAHİSAR EMİRDAĞ

Throughout life, human beings experience a number of transitional periods. Birth, wedding and death are the most familiar ones. Emotions emerge in various forms during these periods. Death, which is the last stage of transition periods, has an important place in Turkish culture. Although human life ends with death, the relatives of the deceased fulfill certain rituals on behalf of the deceased. With this belief, prayers are recited on certain days such as the third, seventh, fortieth, and year following the death of the deceased person in the hope of reaching the soul of the deceased. Food is served. These practices are done on certain days. However, there are some practices that are performed together with the news of the death. The tradition wailing is one of them. Especially death, separation, illness, poverty, expatriation, bride leaving, invasion, slander, disasters, disappointments, etc. Oral culture products that are sung regularly or irregularly with or without melody after sad events are defined as wails. The existence of wails can be traced back as far as human history. Because the emotions that

cause the formation of wails continue to be experienced since the first human being. In this study, the wails burned in Polatlı district of Ankara and Emirdağ district of Afyonkarahisar were obtained by compilation method. The common point of these wail samples, which will be discussed together with their stories, is that they deal with the theme of death. These examples will give an idea about the traditions, customs and the way of life of the people living in Polatlı and Emirdağ regions.

Keywords: death, death customs, wail, Polatlı, Emirdağ.

İnsanlar yaşamları içerisinde karşılaştıkları durumlara karşı duygularını çeşitli şekillerde ifade etmişlerdir. Bir kişiye, nesneye, doğa olaylarına, sosyal olaya vb. duruma karşı üzüntü duymanın neticesinde duyguları çoğunlukla manzum ve ezgili olarak ifade eden sözlere “ağıt” denmiş, ağıtın sesli bir şekilde ezgili ifadesi ise “ağıt yakmak” olarak adlandırılmıştır.

Anadolu ağızlarında ağıt ve ağıt törenini adlandırmak için elliye yakın kelime ve deyim kullanılmaktadır. Ağıt yakanlara “ağcı”, “ağıtçı”, “ağlayıcı”, “âşık bacı”, “bayatıcı”, “sağıcı”, “sağucu”, “sağu sağıcı”, “sazlıyan” gibi adlar verilmekte; ağıtların söylendiği yas törenlerine ise farklı bölgelerde “sadlamağ, şivan, ölgülü” veya “yas” denilmektedir (Albayrak, 2010: 7).

Görkem (2001: 35) Türklere ait en eski ağıt örneğinin, M.Ö. 119 yılında Çinlilerle yapılan mücadelede yurtlarını kaybeden Hunlar tarafından söylendiğini belirtmiştir. Yüzyıllardır süren ağıt söyleme geleneğinin temelinde her şeyin zıddıyla kaim olması yatmaktadır. Gülmek nasıl tabii bir durum ise ağlamak ya da hüzünlenmek de insanın doğasında olan bir duygudur. Beden gözyaşıyla üzüntüsünü dile getirirken, kalp üzüntüsünü dili aracılığıyla, söz ile belli eder. Ağıt herhangi bir kesime ya da cinsiyete bağlı olmaksızın herkes tarafından söylenebilse de çoğunlukla kadınlar tarafından dile getirilmiştir. Ağıt mevcut acıyı daha önceden tecrübe etmiş bir kimse tarafından gönüllü olarak söylenebildiği gibi, ölen kişinin kimsesiz gibi toprağa verilmesi istenmediğinden bir ağıtçının davet edilmesi suretiyle de yapılabilir.

Eski Türk gelenekleri arasında ölen kişi için yakılan ağıtlar esnasında bedene zarar verilecek davranışlarda bulunulmuştur. Bu davranışlar arasında diz dövme, saç yolma, yüz çizme şeklinde uygulamalar görülür. Roux (1999: 245-246) “eski dönem Türk boylarında insanların yüzlerini kestiklerini, yakınmalar gibi bu kesiklerin de iki kez (ölümün hemen ardından ve cenaze töreni sırasında) gerçekleştirildiğini belirtmiştir. Vücuda derin yaralar açma ölen kişinin cinsiyetine göre değişiklik göstermektedir. Örneğin ölen kişi erkekse, erkekçe kan dökerek, yüzlerine yara açarak, saçlarının bir kısmını kesip atarak o kişinin ölümüne ağlanmaktadır.”

Türk kültürünün kadim eseri Dede Korkut Hikâyelerinde de ağıt örnekleri verilmiştir. Örneğin, Bamsı Beyrek tutsak olduğunda yavuklusu “Banı Çiçek onun için karalar giyip, ak kaftanını çıkarmış, güz elması gibi al yanağını tartıp yırtmış;

Vay al duvağum iyesi,
Vay alnum başum umudı,

Vay şah yigidüm vay şahbaz yigidüm,
Toynça yüzine bakmaduğum hanum yiğit
Kanda gitdüñ beni yaluñuz koyup canum yiğit
Göz açuban gördüğüm
Köñül ile sevdüğüm
Bir yasduğda baş koyduğum
Yolında öldüğüm kurban olduğum
Vay Kazan Bigün mağı

Vay kalın Oğuzuñ imrencesi Han Beyrek

diyerek zarı zarı ağlamıştır” (Ergin, 2016: 131). Yine Salur Kazan’ın oğlu Uruz tutsak edildiğinde Uruz;

“Tavla tavla bağlananda atuma yazuğ
Kartaş diyü şaklayanda yoldaşuma yazuğ
Yumruğumda talbinanda şahin kuşuma yazuğ
Yeter ile tutanda tazıma yazuğ
Biglige toymadın özüme yazuğ
Yigitlige uşanmadın canuma yazuğ

diyerek yumru yumru ağladı yanuğ ciğerçüğünü tağladı” (Ergin, 2016:109) denilerek ağıt örnekleri verilmiştir. Dede Korkut Hikâyelerinde yas tezahürleri; “yanağını ve yüzünü yırtmak, saçını yolmak, elbiselerini yırtmak, ak çıkarıp kara giyinmek, sarığını çıkarıp yere çalmak, kına yakmamak, gülmemek, eğlenmemek, başı bunlu olmak, ağlayıp sızlamak ve ağıt yakmak şeklindedir” (Kuzay Demir, 2018: 199).

Ağıtlar sadece ölüm sebebiyle değil yaşanan ayrılıklardan önce veya sonrasında da söylenebilmektedir. Bununla bağlantılı olarak Görkem (2001: 160) geçiş törenlerinde söylenen yakınmaları da ağıt olarak değerlendirmiştir. Belirtilen geçiş törenleri gelinler için veya askere giden delikanlı için söylenen ağıtlar olabilir. Evin kızının yeni bir yuva kurup evinden veya memleketinden ayrılması sebebiyle söylenen ağıtlar bu türden ağıtlardır. Bu sözlü yakınmalara kına gecelerinde, gelin kızın gelinlikle baba evinden çıktıktan sonra rastlanılır. Bu türden ağıtlara da “kına ağıdı, gelin ağıdı, ağıt havası, gelin türküsü gibi isimler verilmektedir” (Albayrak, 2010: 7). Ayrılık sebebiyle söylenen ağıtlarda konu göç, askere gitme, iki kişi arasında gönül bağının kopması vb. durumlar olabilir. Dede Korkut Kitabı’nda geçen boylarda da ayrılık sebebiyle ağıtlar yakılmıştır. “Dirse Han Oğlu Boğaç Han boyunda Boğaç’ın av esnasında vurulması, Bay Büre Bey Oğlu Bamsı Beyrek boyunda Beyrek’in Bayburt Hisarı’nın beyi tarafından esir alınması vb. olaylar sebebiyle ağıt yakılmıştır” (Kuzay Demir, 2018: 199).

Ağıt söylenirken ortamda seçicilik yoktur. İç veya dış mekânda ağıt yakılabilir. Yazılı bir kural olmamasına karşın ağıt yakılan ortamda bulunan kimselerin uyması gereken bir takım

davranış kuralları vardır. Örneğin, ağıt yakılan ortamda bulunan kimsenin neşeli tavırlar sergilemesi hoş karşılanmaz. Şaka ve benzeri davranışlarda bulunmaması beklenir. Bu kuralların ihlal edilmesi kişinin kınanma yoluyla topluluktan uzaklaştırılmasına sebep olabilir. Ağıt yakan kişiye karşı ev sahibi de dâhil, ortamda bulunan kimselerin bazı sorumlulukları bulunmaktadır. Öncelikle ağıt yakan kişi duygularını diğer insanlara göre daha belîğ ifade edebildiği için diğerlerinden daha saygın bir konumdadır. Bu nedenle de ağıt yakan kişiye özen gösterilir. Görkem bu durumu (1990: 12-17) “profesyonel ağıtçılar, irticali buluşları ile ölenin yaşadığı döneme ait ayrıntıları “bir elbise diker gibi” ağıtının uygun yerlerine yerleştirir. Bu işi, “ritmik ve melodik geleneksel icra” çerçevesinde yapar” diyerek açıklar. Ağıtçının maddî anlamda durumu iyi değilse ona “ölünün yemini”, “ölünün alt-üst parası”, “ölünün ıskat parası” denilerek para yardımı yapılır. Farklı şekillerde de ağıt yakan kişinin emeğinin karşılığı verilebilir. Örneğin, ağıt söyleyen kimse erkekse gömlek, çorap, tespih, seccade, koku, yüzük vb. hediyeler; ağıt söyleyen kişi kadınsa keten, yazma, seccade, kumaş, tespih, kese, patik türünden hediyeler verilir. Bu hediyeler ölen kimse tarafından hayattayken “ölüm bohçası” adıyla da hazırlanabilir. Burada hazırlık yapan kişinin amacı, kendisi için dualar eden Kur’an-ı Kerim’den sureler okuyan kimselerin hakkının, ölmüş olsa dahi, üzerinde kalmasını istememek ve onları memnun etmektir. Bunun için de tespih, şal, Yasin-i Şerif kitapçığı, yazma, etek vb. hediyeler bir bohçada saklanır. Bu hazırlık için “son helalleşme” adı kullanılır. Tüm hazırlıkların ve uygulamaların amacı yerde ve gökte yaşayan ruhları memnun etmektir.

Emirdağ’da Cenaze Evinde Gerçekleştirilen Gelenekler

Emirdağ yöresinde vefatın gerçekleştiği gün ağıtlar yakılırken aynı zamanda bir takım ritüeller de gerçekleştirilmektedir. Bu ritüellerden birisi vefat eden kişinin evinden, ihtiyaç sahibi bir kimseye un vermektir. Bu ritüel nasıl hayatta olan kimse una ve undan elde edilecek yemeğe ihtiyaç duyuyorsa henüz yeni vefat eden insanın da mezarında aç beklediği ve verilen un ile vefat eden kişinin de ahiret âleminde karnını doyuracak olması inancıyla gerçekleştirilir. Emirdağ’da vefat sonrası gerçekleştirilen ritüellerde ayakkabı önemli bir unsurdur. Eğer vefat eden kişinin ayakkabısı ya da ayakkabıları başka bir kimsenin kullanabileceği düzeydeyse ya ihtiyacı olan kişinin / kişilerin erişebileceği bir yere bırakılır yahut ihtiyaç sahibi kişinin evine gönderilir. Burada amaç hem ihtiyaç sahibi insanı memnun etmek hem de ruhun ayakkabıyla birlikte dolaşmasını engellemektir. Vefat eden kişinin evinde yanan ışık yine önemli bir öğedir. Cenazesi olan evin ışığı 7 veya 40 gün yakılır. Bu durumun sebebi vefat eden kişi ile birlikte ocağın sönmüş olması düşüncesidir. Bu duruma karşı cenaze evinin ocağının sönmemiş olduğu ışığın belli bir süre yanık kalması ile sembolize edilir.

Cenaze evinde gerçekleşen geleneklerden birisi de cenaze evine yemek sunulması veya cenaze evinin misafirlerine yemek ikram etmesidir. Böylesi durumlar “toplumsal dayanışma” (Ersoy, 2021: 267) sağlama, kaybın oluşturduğu yarayı temas ederek iyileştirme açısından üzerinde durulması gereken konulardır. Yemek verme/dökme geleneği Afyon Emirdağ’da “takım” olarak adlandırılır ve iki menü olarak sunulur. İlk takım güveç, çorba, salata ve tatlıdan oluşur. İkinci takımın yemekleri ise tarhana çorbası, pilav, sarma ve tatlıdır. Ölünün

defnini takip eden yedinci gün, kırkıncı gün, elli ikinci gün ve bir yıl sonra ölen kişinin ruhunu rahat ettireceği inancıyla vefat eden kişinin yakınları yemekler hazırlayıp eş, dost ve akrabaları davet ederler. Bu gelenekte yemek birlik beraberliği sağlamada önemli bir rol üstlenir. Yemek aynı zamanda ölen kişinin ailesine verilen desteğin maddî ve manevî göstergesidir. Yöre halkı bilhassa ev halkının yemek yemesi için onlara çeşitli şekillerde destek olurlar. Destek olmak için sergilenen davranışlardan ilki metanetin korunmasını sağlamaktır. Bu durum daha çok sözlü olarak “acıyan yer ayrı, acıkan yer ayrı” gibi sözlerle ifade edilir. Bu şekilde ev eşrafının günlük hayata adapte olmaları sağlanır. Yöreyle bağlı olarak yemek verme geleneğinde değişiklik görülebilir.

Polatlı’da Cenaze Evinde Gerçekleştirilen Gelenekler

Ankara/Polatlı’da cenaze evine özellikle ilk üç gün komşular, yakın akrabalar tarafından kahvaltı, öğle ve akşam yemeği götürülür. Burada belli bir menü olmamakla birlikte ekseriyetle vefat eden kişinin eşi, dostu, ahababı, hısımları evinde hazırladığı pilav, çorba, et yemeği, salata, helvadan oluşan ya da pide ayrandan oluşan yemekleri cenaze evine götürür. Vefat eden kimse için cenaze evinin verdiği yemek ise çoğunlukla ölünün vefatını izleyen 40. gün gerçekleşir. Burada yemek verilmeden önce Mevlid-i Şerif ve Kur’an-ı Kerim okunur. Mevlid-i Şerif ve Kur’an-ı Kerim okuyan kişi veya kişilere hediye verilir. Bu hediye para ya da gömlek, çorap, seccade vb. olabilir.

Ölünün kıyafetleri ertesi gün yıkanıp ihtiyaç sahibi olan kişilere verilir. Burada amaç ihtiyaç sahibi kimsenin ihtiyacını gidermek, aynı zamanda ölünün gittiği yerde kıyafetsiz kalmamasını sağlamaktır. Ölüyü yıkayan kişiye hediye verilir. Ölünün defninden önce varsa vasiyeti yerine getirilmeye çalışılır. Vefatın üçüncü gününde helva kavrulur. Cenaze evine gelenlere ikram edilir. En yakınından başlamak üzere en az yedi eve helva dağıtılır. Taziye evine gelenler vefat eden kişi hakkında iyi dileklerde bulunmakla birlikte onunla geçirdiği güzel anılarından, o kişinin yaptığı iyiliklerden, vatanına, milletine yaptığı hizmetlerden bahsederler. Belli bir zamana bağlı olmaksızın Kur’an-ı Kerim okunur. Dualar edilir. Ölünün kırkıncı gününe kadar 41 Yasin-i Şerif okunmasına ve en az bir Kur’an-ı Kerim hatmi yapılmasına, 71.000 kelime-i tevhid çekilmesine gayret gösterilir. Cenaze evinde bunları tamamlayacak kimse yoksa eksik kalan okumalar ve zikirler cenaze evinde olmayan gönüllü kimselerle paylaşılır. “Defni takip eden kırkıncı gün çoğunlukla yasın sona erdiği gündür” (Ersoy, 2021: 264). Yas sona erdiğinde erkekler saç sakal tıraşı olarak, kadınlarsa kıyafet değişikliği yaparak sembolik bir biçimde yastan çıkarlar.

Yapısal olarak bakıldığında Öcal Oğuz, Halk Şiirinde Tür, Şekil ve Makam adlı eserinde ağıtın koşma, ninni, varsağı ve semai gibi bir ezgi çeşidini ifade ettiğini ve “türkü” olduğunu belirtmiştir. Halk şiirinin türleriyle ilgili yapılan sınıflandırmada ağıt; “ezgi ve konu ağırlığı aynı olan türler” başlığı altında değerlendirilmiştir (Oğuz 2019: 22). Farklı bölgelerden derlenmiş ağıtlara bakıldığında bazı metinlerin dörtlük esasına göre kurulmadığı, hece kalıbına dayalı dize esasına göre değil de, serbest söylendiği; bazılarının dörtlükten ziyade, üçlü, beşli bentlerden oluştuğu görülmektedir (Mirzaoğlu, 2015: 278). Ele alınan örneklerde de ağıtlar hem hece kalıbına dayalı dize esasına göre hem de serbest bir şekilde söylenmiştir.

Çalışmada derlenen ağıt örnekleri farklı zamanlarda yüz yüze gerçekleşen görüşmeler sonucu, elektronik iletişim yolları ve medya vasıtasıyla elde edilmiştir. Ağıtlar geçmiş zamanda yakılmıştır. Derlenen ağıtlardan ikisi kanser hastalığı sebebiyle vefat etmiş kimseler için diğerleri de trafik kazası sonucu gerçekleşen ölümler sebebiyle söylenmiştir.

POLATLI AĞITLARI

Evlerinin önü yüksekti bayrak dikmeye,
Muradım var idi düşün etmeye,
Hepsinin mihmanı gelir yedinci ayda,
Sıtkı'm gelmiş kabristana gitmeye.

Teyyareler geliyor üç kanatlı,
Biri Fatma, biri Sıtkı, biri Selçuk adlı,
Mevlam hepsi birbirinden tatlı,
Söyleyin böyle ölüm m'olur?

Evimizin sağ tarafı mezarlık,
Anamın ciğeri evvelden yanık,
Meyvesin toplayacakken dalları kırık
Söyleyin böyle ölüm m'olur?

Sıtkı'm
Ağzında dişi güzelim,
Yüzünde kaşı güzelim,
Yanında eşi güzelim,
Mezarda taşı güzelim,
Söyleyin böyle ölüm m'olur?

“Hepsinin mihmanı gelir yedinci ayda” dizesinin ağıtın gurbetçi bir aile için yakıldığını ima ettiği üzere; bu ağıt Belçika’da yaşayan trafik kazası sonucu karayolunda kaza yapıp üç üyesini kaybeden bir aile için tarafından yakılmıştır. Sıtkı ve Fatma (Kandil) anne-baba; Selçuk ise ailenin çocuğudur. Ağıt kız kardeş Bedriye Özen tarafından yakılmıştır. Yakılan ağıtta vefat eden kişilerin fiziki görünümü, onlarla beraber gerçekleştirilecek planlara yer verilmiştir. Ağıtta yaşanan mekânın tasviri, kesin bilgi olarak bir işlevi yerine getirirken aynı zamanda ifade edilecek asıl konuya zemin hazırlaması bağlamında çok çeşitli bir fonksiyona sahiptir. *Evlerinin önü yüksekti bayrak dikmeye, Evimizin sağ tarafı mezarlık* sözleri bu işlevi yerine getirmesi açısından önemlidir.

Derlenen ağıtlar ses ile icra makamı oluşturulup söylenmiştir. Nitekim “yakılan ağıtların kalıcı olmasına; ağıtı yakan kişi, ağıtın sözleri, mûsikî ve ağıtı dinleyen çevre etki etmektedir” (Yıldırım, 1986: 441-458). Ağıt olduğu alan itibariyle acı duygusunun doyumuna ulaştığında ortaya çıkan bir sözlü verim olduğundan ağıtı yakan kişi onun güzel olması amacıyla değil kan bağının yahut gönül bağının verdiği tesir ile ağıtını dile getirir. Böylece ağıtın sözleri daha çok anlam kazanır ve dinleyici çevreyi etkiler. Söylenen ağıtta vefat eden kişinin yiğitlikleri, fedakârlığı, yaşamı boyunca gördüğü sıkıntılar, boyu posu, kaşı gözü serbest bir biçimde anlatılmıştır.

Bir başka ağıt örneği aniden gerçekleşmiş olan bir ölüm üzerine yakılmıştır. Bu ağıtı vefat eden kişinin kız kardeşi Ayten Çakır dile getirmiştir:

Kardeşe Ağıt

Gurban olurum gara gardaş boylarına da
Kulaç gibi kollarına güzel huylarına da
Ölürüm ben senin evinin yollarına da
Dönmem o köye sen olmadıktan sonra.

Gardaş genç eşini nasıl bıraktın,
Üç körpe kuzuyu nasıl attın?
Yaşlı anam babamı nasıl Sultan’a sattın,
Dönmem o köye sen olmadıktan sonra.

Eller gibi yiyip içmemiş de,
Türlü allar giyip gezmemiş de,
Hiçbir şeyden muradın almamış da,
Dönmem o köye sen olmadıktan sonra.

Geçti ömrün çiftçilikle kırlarda,
Yolun yarısında bizlere ettin veda,
Beşgöz’e de ayak basmam bir daha,
Dönmem o köye sen olmadıktan sonra.

Gurban olurum gardaş ben öleydim,
Oğlunun okuduğunu n’olur göreydin,
Kızlarımı da sen gelin edeydin,

Dönmem o köye sen olmadıktan sonra.

Yaşlı babam nasıl dayansın acına,
Annem otura kaldı mezar taşına,
Yavrularını boynu bükük bir başına,
Koyup gittin gardaş ben gideydim.

Beşgöz'ün önü de kır ile dağlar,
Sultan da kapıda kolunu bağlar,
Altı aylık yavrun durmadan ağlar,

Dönmem o köye sen olmadıktan sonra.

Ağıt, otuz altı yaşında halk arasında “göze” diye anılan, alanına giren kişiyi deliğine çekerek içine hapseden Beşgöz Çayı’nda boğulan Gürdal Akman için kız kardeşi tarafından yakılmıştır. Ağıttan yola çıkılarak vefat eden kimsenin fiziki özellikleri (esmer, güçlü, kuvvetli vs.) yaşı (yolun yarısında bizlere ettin veda) ve yaşam şekli (yiyip içmemiş, giyip gezmemiş, muradını almamış) gibi bilgilere rahatlıkla ulaşılabilmektedir. Ağıttan anlaşıldığı üzere vefat eden kişinin “körpe” denilecek kadar küçük iki kızı ile bir oğlu vardır. Ağıtta ölen kişinin fiziki özelliği, ailevi durumu, yaşanan yerin ve ölümün gerçekleştiği alanın coğrafi özelliğine değinilmiştir. Ağıtlar aynı zamanda kişinin mensup olduğu toplumun yaşam şekli, duyuş ve düşünüşü hakkında da fikir vermektedir. Bu nedenle yukarıdaki ağıt örneğinde vefat eden kişinin çiftçilik yapılan bir topluma mensup olduğunu tahmin etmek güç değildir.

Ülkü’ye Ağıt

Polatlı’yla Aksaray’ın yollarına güller dökeydim,

Sen ölmeyeydin taze gelin ben öleydim,

Kaan bebene kimselere vermeyeydin,

Annesinin nazlı kızı, sarı gelini.

Bebeni alıp küvezde beslediler,

İçindeki derdi de yok edemediler,

Küstüm tabiplere de Ülkü’ mü bana vermediler,

Annesinin güzel kızı, nazlı gelini.

Babasının biriciği, kocasının dileği,

Polatlı’nın kızı Aksaray’ın gelini,

Hevesini alamadın, beben daha bir idi.

Annesinin sarı kızı, taze gelini.

Düğünler olur, çalınır sazlar,
Eller ana dedikçe yüreğim sızlar,
Misafiri yolladım da kabristana kızlar,
Ülkü'm sarı kızım da nazlı gelinim.

Kaan bebek de büyümüş,
Yanımıza gelir imiş,
Annesinin mezarına güller serir imiş,
Sarı gelin daha ne zaman görülürmüş,
Annesinin sarı kızı, taze gelini.

Ağıt bir buçuk yıllık evli, otuz üç yaşında vefat eden Ülkü Akman adına, annesi Güzel Akman tarafından yakılmıştır. Ülkü, Güzel Akman'ın iki çocuğundan ilkidir. Ankara/Polatlılı olup Aksaray'a gelin olmuştur. Bebeğine hamileyken hastalığı sebebiyle erken doğum yapmıştır. Bebeği henüz kuvözdeyken kolon kanseri sebebiyle vefat etmiştir. Anne Güzel Akman 8 Mart 2014 tarihinde bu ağıtı yakmıştır. Ağıtta vefat eden kişinin fizikî özelliği, hayatı hakkında bilgi verilmiş, durumun yaşanmamış olmasını temenni eden sözler söylenmiş ve geleceğe dönük hayaller bildirilmiştir.

“Türkler hastalık sonucunda ölümün vuku bulacağına inanmışlar, ancak bunun yanında ölüme karşı direnme ve ölmeme arzusu ile hayata bağlanmışlardır” (Ersoy, 1992: 87). Yukarıdaki ağıt örneğinde de görüleceği üzere vefat eden kişinin bebeğinin büyüüp anneannesi ve dedesinin yanına gelip annesini mezarında ziyaret edebileceği günler tahayyül edilmiştir.

Ağıtlarda dikkat çekilmesi gereken bir husus da insanın fitratı gereği her zaman umudu gönlünde taşımasıdır. O nedenle ağıt yakan anne, kızının bir daha ne zaman görülebileceğini sorgularken ya rüya yoluyla ya da kendisi vefat ettiğinde ruhlarının haberleşeceği, buluşacağı yönündeki düşüncelerle umudunu ima etmiştir. İslamiyet temelli Türk düşüncesinde dünyanın fani olup ahiret âleminin baki olacağı inancı, genç yaşta vefat eden yahut ilk ağıt örneğinde olduğu gibi murat alamayan, yemek, içmek, giymek, gezmek gibi faaliyetleri gerçekleştiremeyen kimseler için daha güzeline ve sonsuz olana kavuşulacak alan olması açısından önem arz eder. O nedenle Türk milleti genç yaşta gerçekleşen ölüm, aniden yaşanan ölüm, amansız hastalık yüzünden ölüm gibi katlanılması zor durumlara karşı metanetini koruyabilmiş ve İslam inancı temelinde teselli bulmuştur.

EMİRDAĞ AĞITLARI

02.07.1999 Cuma Günü İtalya'da İki Elim

Felek pusu kurmuş İtalya'nın yoluna,
Mehmet'le Mesut gardaşı girdi mi salına,
Sevilay ve Süfûlay büründüler yasına,
Tanrım dost değil, vermesin düşman başına.

Söyle kahpe felek, neydi bize kastın

Bu sene kervanda onlar varmış, dedim. Sustum.

Dehşet anında, vahşetle kanlarını saçtın,
Acımasız kâfir sende yok muydu vicdan

Yıllardır düzen veremedim kırık sazıma,
Nasıl dayanalım böyle yazılan yazıya,
Hacı Mashar çırpırır, üç körpe kuzuya,
Yüreğimize çöreklenen goygun sızıya.

Zehir kattı hacıların tatlı aşına,
Ezrail acımadı, tazeyle genç yaşına,
Hepimizi büründürdü kederine yasına,
Değil dost, Tanrım vermesin düşman başına.

Denecek az değil feleğe, çoktur sözüm,
Vallahi yeğenlerim kavruldu kalmadı özüm,
Söyle neydi kastın, bize miydi felek,
Kalburdan değil de geçirdin ince elek.

Dostlar açık mıydı gözü, hasret gitti sılaya.
Beş taze fidanı dizi dizi dizmişler sıraya.
Zalim felek nasıl kıydın üç körpe kuzuya,
Yürek dayanmaz oldu böylesi sızıya.

Fani dünya hiç kimseye baki değilmiş,
Herkes bana sorar belin neden erken bükülmüş,

Metin, eşi, yavrularının al kanları dökülmüş,
Koca Emirdağ'ı, sizin için yollara dökülmüş.

Zalim gurbet kervanı, çoğumuz oldu heder.
Müthiş sardı Emirdağ'ı yas ilen keder,
Rabbim vermesin hiç kimseye böyle kader.
Mevlüt dayıları durmadan gözyaşı döker.

Nasıl yürek dayanır dostlar, ne müthiş dehşet.
Gazeteyle televizyonlar, acı haberi yaptı manşet,
Hiç kimse ömründe, gördü mü böyle bir vahşet,
Dostlar teselli edip, diyorlar bana sabret.

Nasıl da siz karayolunu, bu sene seçtiniz,
Ecel şerbetini zalım İtalya'da içtiniz,
Yanarak alkanınızı yad ellere saçtınız,
Vidansız İtalyan, beşini birden biçtiniz.

Acımadın Ezrail, bir ocağı söndürdün,
Bizlerin yazını şimdiden kışa döndürdün,
Bu sene biz miydi kahpe felek kastın,
Bundan böyle ben de Avrupa'ya küstüm.

Hollanda az değil vatana hayli aralı,
Özüm dönemedi, acep nereleri yaralı,
Beş körpe kuzum yan yana da sıralı,
Benim suna yeğenlerim Emirdağlı, buralı.

Mevlüt dayıları feryat edip, dertli destan yazıyor,
Kınamasın kimse dostlar, benim göynüm yanıyor,
Dursun Bey de fidanları mezarlığa dikeyor,
Ne de çok sevenlerin varmış, hepsi gözyaşı döküyor.

Duygular ve düşünceler insanların faaliyetlerine yön veren en önemli etkenlerdir. Ağıtlar ise duygu ve düşüncenin kısa süre içerisinde anlamlı, ezgili, dolayısıyla etkili bir şekilde sözlü kültür verimine dönüştüğü bir türdür. Ağıtın oluşumu için gereken en önemli durum, duygu yoğunluğu yaşanmasıdır. Açıklaması yapılan tüm ağıtlarda amaç, vefat eden kişinin yakınları tarafından yaşanan şaşkınlık duygusuyla beraber hissedilen acının tarif edilmesi ile birlikte hafiflemesidir. Gözyaşı dökmek her ne kadar acı belirtisi olsa da aynı zamanda beden rahatlamasını sağlayan bir eylemdir. Hissedilen acıdan yola çıkarak söylenen sözler, ağıtlar da aynı işlevi yerine getirir. Bu faaliyetler aynı zamanda bir rahatlama metodudur.

Ağıt trafik kazasında vefat eden bir aile için yakılmıştır. Vefat eden çift teyze çocukları olduğundan ağıtı yakan kişi çiftin dayısıdır. Arabanın içerisinde kilitli kalıp yanarak can veren çiftin eşkallerinin tespiti uzun sürmüştür. Bu durum Emirdağ'da bekleyişte olan aileyi ziyadesiyle üzmüş ve bu sözlerle acısını dile getirmiştir. Aile çift adına Emirdağ'da Metin-Zülbiye Sarı Anadolu Lisesi'ni yaptırarak yer ve gök ruhunu memnun etmeyi amaçlamıştır. Bu durum da ölüm sonrasında vefat edenler için gerçekleştirilen nadir örneklerden olması bakımından dikkat çekicidir.

Ağıtta sıla hasreti, pişmanlık ve ölüm teması işlenmiştir. Türkler en eski kayıtlarında işaret ettiği üzere önce Gök Tanrı daha sonra da bu inançla büyük benzerlikler taşıyan İslam inancına sahip olmuşlardır. Bu inanç Türklerde var olan düzenin bir sahibi olduğu fikrini her zaman diri tutmuş, böylelikle yaşanan acı karşısında dahi bir dengenin, hikmetin olduğu fikri var olmuştur. Bu durum metaneti de beraberinde getirmiş, yaşanan kayıp yakın çevreden olsa dahi isyankâr davranışların sergilenmesini ya da bu şekilde sözler sarf edilmesini engellemiştir. Yukarıdaki ağıtta da *Söyle kahpe felek, neydi bize kastın. Bu sene kervanda onlar varmış dedim, sustum* gibi ifadeler bu durumun tezahürüdür. Türk kültüründeki ağıtlarda çoğunlukla isyan etmekten ziyade ölüme sebep olan kişi, nesne, duruma karşı sitem ve öfkenin yanında, kargışa yakın ifadeler görülmektedir. Ağıtta *Acımasız kâfir sende yok muydu vicdan (...)* *Vicdansız İtalyan, beşini birden biçtiniz* dizeleri ölüme sebep olan kişi için bu duygularla sarf edilmiş sözlerdir.

Boratav'ın (1969: 352) kimi zaman ölümlerle müsavi, kimi zaman ise ölümden daha ağır olarak nitelediği gurbet konusu birçok edebî türde kendisine yer bulmuş temel konulardan birisidir. Anadolu'da söylenegeldiği üzere “eşiğin ardının gurbet” olduğu düşünülürse, yukarıda konu edinen yurtdışında yaşayan gurbetçilerin gurbette garip kaldıkları, yaşadıkları sıkıntılar ve dahi gurbette ölüm konusu Türk kültüründe haklı bir yer edinir. Bu nedenle ağıt yakan kişi *Dostlar açık mıydı gözü, hasret gitti sılaya* sözleriyle “vatanına kavuşamama”, “gurbet” konusuna değinir.

Ağıtlarda dile getirilen bir diğer husus da pişmanlıktır. Ağıtlarda, ağıtı yakmaya sebep olan neyse o duruma, nesneye ulaşılmaması için pişmanlık belirten sözler kullanılır. Durumun yaşanmamış olmasına dair varsayımlarda bulunulur. Ağıtta geçen *Nasıl da siz karayolunu, bu sene seçtiniz / Ecel şerbetini zalım İtalya'da içtiniz* sözleri de bu türden bir ifadedir.

Dayıma Ağıt

Verili de bu dert bize verili

Murat abisi Yalçın'a alır gelini,
Dört yıldır dertler kırdı belimi,
İssiz koydular dayımın evini,

Hadi dayım git güle güle,
Toprak anama selam eylersin,
Sarı kardeşim diye severdi,
Anam orada seni bellesin.

Merdedir dağların çiçeği merde,
Hepimiz buradayız dayım nerde,
Kibar dayım dutulmuş çaresiz derde,

Belçikaynan Hollanda'nın arası,
İçindeydi anamla, dayımın yarası,
Tabipler de bulamadı bu derdin çaresin

Karadan gel dayım karadan,
Ne güzel yaratmış seni yaradan,
Dayım usandın mı içindeki yaradan,
Mevlüt adın kalktı mı şimdi sıradan?

Biri anamdı, diğeri dayım,
Kırıldı bellerim, tutmadı elim,
İkisine de helalleşmeye varmadı dilim,
Yakında ben de gelecek olum.

Bu ağıt Emirdağ yöresinden yeğen Birsen Sarı'nın mide kanseri sebebiyle vefat etmiş olan dayısı için yakılmıştır. Bu ağıtta da dünyadan ayrılmış olmakla "ayrılık" teması işlendiği gibi daha önce vefat eden kimselerin yanına gitmiş olma inancı bir yandan "kavuşma" duygusunu da hissettirmiştir.

Türk kültüründe gurbet, çaresi bulunmayan yahut az bulunan hastalık, vefat eden kişinin yakınlarını sahipsiz(miş gibi) bırakması konuları önemli bir yere sahiptir. *Ağıtta dile getirilen Belçikaynan Hollanda'nın arası (...)* Karadan gel dayım karadan gurbet konusunu; Kibar

dayım dutulmuş çaresiz derde (...) Dayım usandın mı içindeki yaradan mısıraları hastalık konusunu; Issız koydular dayımın evini sözleri yalnızlık temasını işlemektedir.

Burak'a Ağıt

Belçika'dan gece geldi haberi
Ben de deli oldum o günden beri
Ahlarım yakıyor yüce gökleri
Eline kınalar yakamadım ben
Kıyıp da yüzüne bakamadım ben

Kurbanlar olurum yaralarına
Merhemler sürüyüm aralarına
Amcaların baksın çarelerine
Kibardır kuzum da nasıl yanmayım
Hayali gözümde nasıl anmayım

Annen de zorunan yetip yetirdi
Melekler elinden tutup götürdü
Alnındaki yazı ömrün bitirdi
Benim kuzum hem efendi hem beydi
Şu yalan dünyanın sonu hey heydi

Kuzum sarı saçın koklayamadım
Azrail gelince saklayamadım
Sen uykuda iken yoklayamadım
Sarı saçlarına kurban oluyum
Kuzum ateşine duman oluyum

Azrail canına kıyamaz dedim
Hocalar gövdeni yuyamaz dedim
Amcaların kabre koyamaz dedim
Kuzuma kuzuma sarı kuzuma

Ben ne deyim senin kara yazına

Kuzum on beşinde körpedir yaşı
Dünyada tükenmiş ekmeği aş
Başına koymuşlar bir mezar taşı
Mavi gözlerine kurban oluyum
Derdini söyle de derman oluyum

Üstüne yürümüş gavur kamyonu
Anası babası duymamış onu
Böyle mi olurmuş yavrumun sonu
Deden yola çıkmış seni bekliyor
Kuzum derdin bana dertler ekliyor

Yalvarsak Allah'a dönemez misin
Gittiğin yollardan gelemez misin
Gözümün yaşını silemez misin
Ardı kırk belikli gelin alıyım
Emlik kuzum seni nasıl salıyım.¹⁷

Yukarıdaki ağıt Sultan Urfalı tarafından 1999 yılında vefat eden torunu Burak için yakılmıştır. Bu ağıt da diğer üç (bir Polatlı, iki Emirdağ) ağıt örneğinde olduğu gibi gurbette yaşayıp trafik kazası sonucu vefat etmiş birisi için yakılmıştır. Torunu henüz on beş yaşında vefat ettiği için Sultan Urfalı söylediği ağıtta *Eline kınalar yakamadım ben / Kıyıp da yüzüne bakamadım ben (...)* *Kuzum sarı saçın koklayamadım (...)* *Ardı kırk belikli gelin alıyım* gibi sözlerle onunla gerçekleştirmeyi umut ettiği hayallerine yer vermiştir. Ağıtta *deden yola çıkmış seni bekliyor* sözleriyle özlem, *Kuzum sarı saçın koklayamadım Azrail gelince saklayamadım Sen uykuda iken yoklayamadım* sözleriyle de pişmanlık duygularını ifade etmiştir.

Ağıtlarda görülen duygulardan birisi de fedakârlıktır. Ağıt yakan kişi sözlerinde vefat eden kimsenin yerine ölmeyi istediğini diğer iki Polatlı ağıtında belirtildiği gibi *Sarı saçlarına kurban oluyum / Kuzum ateşine duman oluyum* sözleriyle bu ağıtta da belirtmiştir. Yine bu ağıtta da yoğun bir acının yanında kadere teslim olunduğunu belirten *Kuzum on beşinde körpedir yaşı / Dünyada tükenmiş ekmeği aş* gibi sözler yer almaktadır.

¹⁷<https://www.facebook.com/Emirda%C4%9F-T%C3%BCrk%C3%BCleri-1102642546487241/?ti=as> (E.T.: 26.09.2023)

SONUÇ

Ağıt, Türk geleneğinin kadim sözlü kültür verimleri arasındadır. İslamiyet'in kabulünün öncesinde sagu, mersiye olarak adlandırılan ağıt yakmanın/söylemenin kadim bir gelenek olmasının sebepleri zamansız ve mekânsız oluşunda, ezgili oluşunda aranabilir. Bir kimse üzüntüsünü gönlünde hissettiği bir kişiye, olaya, yere hatta zamana karşı her zaman ve her yerde ağıt söyleyebilir. Ağıtın ezgili yapısı onu hem etkili olmasını hem de zihinlerde kalıcı bir yere sahip olmasını sağlamıştır. Ağıtın söylenmesine çok çeşitli durumlar sebep olsa da bu durumların ortak noktası insanın acı duygusunu yoğun bir şekilde hissetmesidir. Ağıt sadece acıya bağlı olarak değil yaşadığı bir heyecana, korkusunu üzerinde taşıdığı bir duruma, mevcut durumu kabul etmek istemediğinde hissettiği isyan duygusuna bağlı olarak yakılabilir. Bu nedenle de incelenen ağıt örneklerinde beklenmeyen bir şekilde “ölüm” durumuyla karşılaşıldığı için şaşkınlık, bir daha sevdiklerini göremeyecekleri için “korku”, bu duyguyu takip eden “özlem”, durumu kabul edememe yahut etmeme halindeyse “isyan”, “feleğe şikâyet” eden ifadeler görülmüştür. Trafik kazası ve kanser hastalığı gibi durumlar neticesinde yaşanan ölüm olayları sonrasında yakılan ağıtların incelendiği örneklerde her ne kadar yukarıda sayılan duygu durumları yaşansa da ağıt yapan insanların İslam inancına bağlı olarak ebedi âlemi ahiret olarak görmeleri, sevdiklerine orada kavuşacaklarına inanmaları onlara teselli veren ve gerçekleşen ölümü kabullenmelerini sağlayan en önemli durum olarak göze çarpar. Çalışmada incelenen örnekler hem Polatlı ve Emirdağ yörelerine ait sözlü verimi literatüre kazandırması açısından hem de yöre insanının duyuş, düşünüş ve hayat görüşünü ifade etmesi bakımından önem arz eder.

KAYNAKÇA

- Albayrak, N., Ansiklopedik Halk Edebiyatı Sözlüğü, Kapı Yayınları, İstanbul, 2010.
- Boratav, P. N., *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1969.
- Ergin, M., *Dede Korkut Kitabı 1-2*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2016.
- Ersoy, R., “Türklerde Ölüm ve Ölü ile İlgili Rit ve Ritüeller”, *Türk Kültür Dünyası*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2021.
- Görkem, İ., *Türk Edebiyatında Ağıtlar – Çukurova Ağıtları – İnceleme Metinler*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2001.
- Kuzay Demir, G., “Dede Korkut Anlatmalarından Hareketle Ağıt Türü Üzerine Bir Değerlendirme”. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 15/2 (Kış) Yıl: 19, 2018.
- Mirzaoğlu, F. G., *Halk Türküleri Konu, İcra, Yapı, Anlam, İşlev*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2015.
- Oğuz, M. Ö., *Halk Şiirinde Tür, Şekil ve Makam*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2019.
- Roux, P. J., *Altay Türklerinde Ölüm*, Kabcacı Yayınevi, İstanbul, 1999.
- Yıldırım, D., *Orta-Asya Bozkırlarından Urum'un Eline - Türk Sözlü Şiir Sanatının Yayılması Üzerine*, III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, c. II, 441-458, Ankara, 1986.

<https://www.facebook.com/Emirda%C4%9F-T%C3%BCrk%C3%BCleri-1102642546487241/?ti=as> (Erişim Tarihi: 26.09.2023)

Sözlü Kaynaklar

Türkan Yılmaz, 56, Orta Öğretim, Ev Hanımı (Emirdağ ağıtları kaynak kişi)

Ayten Çakır, 51, Lise, Ev Hanımı (Polatlı ağıtları kaynak kişi)

Gülten Baysal, 57, Orta Öğretim, Ev Hanımı (Polatlı ağıtları kaynak kişi)

DEVELOPING OMS IN IHL

Suzana Basaruddin, Haryani Haron, Siti Arpah Noodin

Universiti Selangor, Malaysia

Abstract:

Managing knowledge of research is one way to ensure just in time information and knowledge to support research strategists and activities. Unfortunately, researchers found that vital research knowledge in IHL (Institutions of Higher Learning) is scattered, unstructured, and unorganized. Aiming to lay aside conceptual foundations for understanding and developing OMS (Organizational Memory System) to facilitate research in IHL, this research revealed ten factors that contribute to the needs of research in the IHL and seven internal challenges of IHL in promoting research to their academic members. This study then suggested a comprehensive support of managing research knowledge using the Organizational Memory System (OMS). Eight OMS characteristics to support research were identified. Finally, the initial work in designing OMS was projected using knowledge taxonomy. All analysis is derived from pertinent research papers related to research in IHL and OMS. Further study can be conducted to validate and verify results presented.

Keywords: corporate memory, Institutions of Higher Learning, organizational memory system, research

SOCIAL NETWORKS AND ABSORPTIVE CAPACITY

Rachelle Bosua, Nina Evans

University of South Australia

Abstract:

The resource-based view of the firm regards knowledge as one of the most important organizational assets and a key strategic resource that contributes unique value to organizations. The acquisition, absorption and internalization of external knowledge are central to an organization-s innovative capabilities. This ability to evaluate, acquire and integrate new knowledge from its environment is referred to as a firm-s absorptive capacity (AC). This research in progress paper explores the link between interorganizational Social Networks (SNs) and a firm-s Absorptive Capacity (AC). Based on an in-depth literature survey of both concepts, four propositions are proposed that explain the link between AC and SNs. These propositions suggest that SNs are key to a firm-s AC. A qualitative research method is proposed to test the set of propositions in the next stage of this research.

Keywords: Knowledge, Innovation, Absorptive Capacity, Social Networks

MOLLA SADRA VE RUH-BEDEN PROBLEMİ

İbrahim BAĞIROV

Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Şarkiyat Enstitüsü, doktora öğrencisi

E-mail Adresi: ibbaghiroff@yahoo.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2976-2119>

ÖZET

Özü insandaki zihinsel olgularla onun maddi bedeni arasındaki ilişkiye dayanan ruh-beden problemi günümüz zihin felsefesinin temel konularından biridir. Günümüz zihin felsefesinde geçerli kabul edilmemekle birlikte felsefe tarihinde en yaygın görüş olan dualizm zihinsel olguları genel olarak insanın maddi bedeninden farklı bir töz olan ruha ait ediyor ve bedenle ruh arasında tam bir zıtlık olduğunu savunuyordu. İslam Felsefesi tarihine baktığımızda İslam filozoflarının da genel olarak düalist insan tasavvurunu edindiklerini görmekteyiz. Lakin 17. yüzyıl İslam filozofu Molla Sadra olarak bilinen Sadreddin Şirazî'nin İslam entellektüel geleneğinde kabul gören bu görüşe karşı çıktığını görmekteyiz. Molla Sadra, maddi olmayan ruhla maddi bedenin bir araya gelebileceğini söylemektedir. Ona göre insan nefsi biyolojik bedenle veya bedende ortaya çıkmakta, ancak özünde var olan cevheri hareket prensibi sayesinde zamanla evrim geçirerek ruhani varlığa dönüşmek suretiyle ölümsüzlük kazanmaktadır. Nefsin maddeden ruha doğru hareketini ihtiva eden bu evrimsel nefis anlayışını Sadra “cismani hüduş – ruhani beka” formülü ile tanımlamaktadır. Sadra, nefsin bedenle birlikteliğini hilomorfik bir birliktelik olarak tanımlayarak bu ikisinin tek bir vücutla kaim olduğu fikrindedir. Ne var ki, madde-suret arasındaki varoluşsal bağımlılık, nefisle maddi beden arasında yalnız varlık kazanmada geçerlidir. İnsan nefsi natıklık aşamasına varduktan sonra artık dünyevi maddeye ihtiyaç duymaz. Böylece filozof nefisle bedenin ilişkisinin ittihadı bir ilişki olduğunu söylediği zaman, ruhani nefisle maddi beden arasındaki ilişkiyi değil, evrimsel nefsin bulunduğu aşamadaki bedeni ile ilişkisini kastetmektedir.

Genel olarak Molla Sadra psikolojisi modern felsefedeki ruh-beden problemi açısından bazı soru işaretleri bıraksa da kendi felsefesinin ilkeleri açısından bakıldığında tutarlı bir sistem olarak kabul edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Molla Sadra, ruh-beden problemi, cismani hüduş, ruhani beka.

MAARİFÇİ REALİST NƏSRİN STRUKTURUNDA FOLKLOR ƏNƏNƏLƏRİ

Azərbaycan Bakı, Telli ƏLİYEVƏ

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu,

tellimuradova95@gmail.com

ORCID ID 0000-0003-2107-4933

ÖZET

Qədim folklor onu yaradan xalqın dünyagörüşünün, ilkin əks etdirmə bacarığının, sənətkarlıq qüdrətinin ifadəçisi kimi özündən sonra meydana gələn ədəbiyyatın, onun nümayəndələrinin bu nümunələrdən yararlanması qeyd-şərtsizdir. Biz folklorun yazılı ədəbi nümunələrdə nə qədər var olduğunu əsaslı şəkildə keçən əsrin ikinci yarısından sonra öyrənməyə başlayırıq. Ancaq araşdırdıqca folklor təsirinin izlərini Xaqanidən, Nizamidən başlayaraq Füzuliyə və daha da artaraq və yayılaraq günümüze gəldiyini görürük. Yazılı ədəbiyyat və folklorun qarşılıqlı əlaqəsi öyrənilərkən iki istiqamət - yazılı ədəbiyyatda folklordan istifadə və yazılı ədəbiyyatın folklora təsiri əsas götürülür, o zaman yuxarıda adı çəkilən sənətkarların daha sonrakı varislərindən (XX əsrin əvvəllərinə yazıb-yaradan) olan maarifçi realistlərin yaradıcılığında xalq təfəkkürü məhsullarının təsir prinsipləri də öyrənilməlidir.

Maarifçi realist yazıçıların təhkiyə üzərində qurulan mətnlərində folklor motivlərini araşdırdıqda əlbəttə bir çox səsleşmə, istinad, ya da nüfuzetmə görürük, çünki maarifçiliyin əsas qayə və prinsipləri həm də xalq yaradıcılığı nümunələrinin təməlinə duran tələblərdəndir. Əfsanə, rəvayət, nağıl, lətifə, qaravəlli, mif və s. bir çox folklor janr nümunələri maarifçi realistlərin bir sıra əsərlərinə mövzu qaynağı olmuş, üsluba təsir etmiş, müəyyən struktur formalaşdırmışdır. Xalq ədəbiyyatından mənimsənilən məzmun, forma xüsusiyyətlərini, süjeti, ayrı-ayrı motivləri mövzuya uyğun olaraq yaradıcılığı XX əsrin əvvəllərinə təsadüf edən maarifçi realist sənətkarların yazdığı kiçik hekayə, hekayə, povest, roman janrlarında olan nümunələr əsasında təhlil etmək məqsədəuyğundur.

Açar sözlər : folklor, maarifçi, realizm, hekayə.

GİRİŞ

Xalq yaradıcılığı ənənələri, şifahi xalq ədəbiyyatı yaranma baxımından ilkinliyinə görə yazılı ədəbiyyatın bu mənbələrdən qaynaqlanması təbii prosesdir. Bu mənada, qədim folklor onu yaradan xalqın dünyagörüşünün, ilkin əks etdirmə bacarığının, sənətkarlıq qüdrətinin ifadəçisi kimi özündən sonra meydana gələn ədəbiyyatın, onun nümayəndələrinin bu nümunələrdən yararlanması qeyd-şərtsizdir. Bu prosesin əsrlərcə davam etməsinə baxmayaraq, folklorşünaslığın bir elm sahəsi kimi formalaşması XX əsrin əvvəllərinə təsadüf etdiyi üçün nümunələrin toplanması və xalq yaddaşının həcmnin və sərhədlərinin müəyyənləşdirilməsi prosesi də bundan sonrakı dövrdə cərəyan edir. Eləcə də, biz folklorun yazılı ədəbi nümunələrdə nə qədər var olduğunu keçən əsrin ikinci yarısından sonra öyrənməyə başlayırıq. Ancaq araşdırdıqca folklor təsirinin izlərini Xaqanidən, Nizamidən başlayaraq Füzuliyə və daha da artaraq və yayılaraq günümüze gəldiyini görürük. Bu işlənmə mexanizmi bütün

dövrərdə eyni səviyyədə olmamışdır. *“Azərbaycan ədəbiyyatının getdikcə bu yeni dəyərlərə daha möhkəm söykənməsi, şübhəsiz ki, onun bəhrələndiyi qaynaqlar və xüsusilə əvəzsiz folklor dəyərləri ilə sıx bağlı idi. Əgər XIX əsrin maarifçi ədəbiyyatı, xüsusilə A.Bakıxanov, İ.Qutqaşınlı, M.Ş.Vazeh, M.F.Axundov, Q.Zakir, S.Ə.Şirvani və başqaları bu qaynaqdan bəhrələnib milli nəsr, dramaturgiya və poeziyaya xalqın milli-mənəvi düşüncəsinin qeyri-mütəşəkkil axınıni yaratmışdırsa, XX əsr ədəbiyyatında folklor, folklorizm özünü yeni məzmununda, daha mütəşəkkil formada göstərməyə başladı.”* (Orucov, 2017, s.198)

MAARİFÇİ REALİST NƏSRDƏ FOLKLOR

Yazılı ədəbiyyat və folklorun qarşılıqlı əlaqəsi öyrənilərkən iki istiqamət - yazılı ədəbiyyatda folklorlardan istifadə və yazılı ədəbiyyatın folklorlara təsiri əsas götürülür, o zaman yuxarıda adı çəkilən sənətkarların daha sonrakı varislərindən (XX əsrin əvvəllərinə yazıb-yaradan) olan maarifçi realistlərin yaradıcılığında xalq təfəkkürü məhsullarının təsir prinsipləri hansı xarakterik xüsusiyyətlərə malik idi?

Maarifçi realist yazıçıların təhkiyə üzərində qurulan mətnlərində folklor motivlərini araşdırdıqda əlbəttə bir çox səsleşmə, istinad, ya da nüfuzetmə görürük, çünki maarifçiliyin əsas qayə və prinsipləri həm də xalq yaradıcılığı nümunələrinin təməlinə duran tələblərdəndir. Əfsanə, rəvayət, nağıl, lətifə, qaravəlli, mif və s. bir çox folklor janr nümunələri maarifçi realistlərin bir sıra əsərlərinə mövzu qaynağı olmuş, üsluba təsir etmiş, müəyyən struktur formalaşdırmışdır. Folklorun yazılı ədəbiyyata təsirini xüsusi vurğulayan müəlliflər bunu dəfələrlə təsdiq etmişlər. *“XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan bədii nəsrini bu baxımdan daha səciyyəvi xüsusiyyətə malikdir. C.Məmmədquluzadə, Ə.Haqverdiyev, Y.V.Çəmənşaminli, N.Vəzirov, S.S.Axundov, A.Şaiq ... və başqalarının nəsrində şifahi xalq ədəbiyyat əənələrinin ideya-estetik, məzmun, janr, ənənəvi obrazlar, xalq deyim, idiom və frazeologiyası üzvi tərkib hissəsi kimi çıxış edir. Nəsr əsərlərində folklorun və onun müxtəlif ideya, mövzu şəkillərinin işlənməsi çoxcəhətli və zəngindir”* (Bayat, Bəşirli, 2013, s.40) Həmmüəlliflərin digər fikirlərində də, istər realist, istərsə də, romantik sənətkarların yaradıcılığında ədəbiyyat tariximizin heç bir dövründə xalq ədəbiyyatı əənələrinə və nümunələrinə bu qədər müraciət olunmadığı da vurğulanır. Əlavə olaraq qeyd edə bilərik ki, zaman-zaman folklor motivlərinə, bilavasitə folklor janrlarına müraciət dəyişmişdir. Əsrin əvvəllərində daha çox nağıl, əfsanə, rəvayət və s. süjeti yazılı ədəbiyyatın maraq dairəsində idisə, sovet dövründə (Süleyman Rəhimov “Aynalı” və s.), 60-cı illərdə (Mövlud Süleymanlı “Köç”, Fərman Eyvazlı “Qaçaq Kərəm”) dastan motivlərinə, qəhrəmanlıq dastanları obrazlarına müraciət çoxluq təşkil etməyə başladı.

Xalq ədəbiyyatından mənimsənilən məzmun, forma xüsusiyyətlərini, süjeti, ayrı-ayrı motivləri mövzuya uyğun olaraq yaradıcılığı XX əsrin əvvəllərinə təsadüf edən maarifçi realist sənətkarların yazdığı kiçik hekayə, hekayə, povest, roman janrlarında olan nümunələr əsasında təhlil etmək məqsədəuyğundur.

Süleyman Sani Axundov nəsrində folklor

Keçən əsrin əvvəllərində yazıb-yaradan maarifçi realist sənətkarlarımızdan Süleyman Sani Axundovun yaradıcılığında xalq ədəbiyyatı strukturu çox dərinidir. Bir çox nümunələrdə bu açıqca görünür. Ən əsası da hekayələrində. Üstün xüsusiyyətlərindən olan lakonik ifadə, yığcam həcmdə dərin məna, geniş kütləyə xitab etmək və ən bariz ictimai nöqsanları, sosial problemləri qabaradaraq əks etmək hekayənin əsas məğzini ümumiləşdirən tərəfləridir. Bu baxımdan Süleyman Sani Axundov öz hekayələrində qarşısında duran vəzifələri həyata keçirmək üçün folkloru da bir baza kimi dəyərləndirmişdir.

Azərbaycan nağıllarının təsnifatını Yusif Vəzir Çəmənəminli, Həmid Araslı, Məhəmməd Hüseyin Təhmasib, Paşa Əfəndiyev kimi alimlərimiz az fərqlərlə qeyd etmişlər. Son dövürlərdə isə digərlərindən fərqlənən tədqiqatlar da vardır. İlk Rüstəmzadənin “Azərbaycan nağıllarının süjet göstəricisi (Aarne-Tomson sistemi əsasında)” monoqrafiyası buna misal ola bilər. Müəllif nağılları heyvanlar haqqında, sehri, dini, novellavari, lətifəvari, zəncirvari və s. qruplaşdırmışdır. Buradan yola çıxaraq Süleyman Sani Axundovun bəzi hekayələrini müxtəlif nağıl tipinə uyğunlaşdırma bilirik. Məsələn “Kövkəbi hürriyyət”i sehri nağıllara, “Tutuquşu”nu heyvanlar haqqında, “Qan bulağı” hekayəsini novellavari nağıl motivinə bənzədə bilirik.

Onun ilk hekayələrindən biri olan “Kövkəbi-hürriyyət” xalq ədəbiyyatı elementlərini ehtiva etmək baxımdan səciyyəvidir. Maraqlıdır ki, əsrin ilk misrası elə nağıl strukturuna uyğun şəkildə başlayır: *“Şahzadə nağıla başlayaraq deyir...”* (Axundov, 2005, s.241) Sona qədər nağılvari təhkiyə davam edir, məndə nağıl elementləri aşkardır. Hekayədə baş verən hadisələr də bir az uydurma, qeyri-real səslənir. İnsanlar da sanki başqa dünyanın sakinləridirlər. Ancaq müəllifin sehri-mistik aura yaradaraq anlatmaq istədiyi “kövkəbi-hürriyyət” (azadlıq ulduzu) şəfaətinin vacibliyidir; yəni nə qədər azad olarsa, insan o qədər uzun yaşayar. Maraqlıdır ki, insanların boyunduruq altında yaşadığını ifadə edərkən rəmzi, məcazi üslubdan istifadə edən müəllif onlara bu bələdan qurtulmağın yollarını öyrətmək üçün xalq ədəbiyyatında çox rast gəldiyimiz o bilici alimdən dərs almağı üstün bilir. Müvəqqəti olsa da, başlarındakı bəlanı sovuşduran insanlar təkrar zülmətə qər qolur, hürriyyətlərini itirirlər. Bu, məlum tarixi hadisələrə müəllifin özünəməxsus maarifçi eyhamıdır; insanları ağıllı seçimə, dərkə dəvət edir. *“Burada S.S.Axundovun maarifçi dünyagörüşü öz ifadəsini tapır və o da vurğulanır ki, həmin divlər tərəfindən hörülən hasarlar, gələn qara buludlar ziyalı olmadıqca, xalqın içərisindən yetişmədikcə təkrarlanacaqdır. Müəllifin təqdim etdiyi məmləkət fəlakətlər içində vurnuxan Azərbaycandır, hasar çəkən divlər, gələn qara buludlar isə düşmən qüvvələr, daha doğrusu, rus və fars şovinizmidir”* (Məmməd, 2019, s.26) Məhz bu səbəblərdən hekayənin yazıldığı illərdə çapına icazə verilməmişdir.

Süleyman Sani Axundovun “Tutu quşu” hekayəsi kiçik hekayəyə nümunələrdən biridir. Tutuquşu folkloru aid janr nümunələrindən nağıl, əfsanə, rəvayətlərdə əsas rollardan birini icra edən alleqorik obraz kimi qarşımıza çıxır. Folklorun təsiri ilə ondan yazılı ədəbiyyatda da bu geniş istifadə olunur və tutuquşu rəmzi-alleqorik obraz kimi çıxış edir. İstər Şərq ədəbiyyatında (Fəridədin Əttar-“Simurq quşu”, Əlişir Nəvai-“Lisanüt-teyr” və s.), istərsə də milli ədəbiyyatımızda (Möhsün Nəsir-“Quş dili”) tutuquşuna müxtəlif səviyyədə rollar geyindirilir. Bəzən əsas olur, bəzən epizodik xarakter daşıyır. Burada isə hekayəmizin əsas qəhrəmanı elə tutuquşudur.

Çox lakonik olmasına baxmayaraq, nəticə maarifçi realist müəllifin istəyinə xidmət edəcək qədər ibrətamizdir. Ana dilimizin əsrin əvvəllərində sıxışdırılması, savadsız kütləni öz ardınca çəkişdirən “savadlıların” hansı dildə danışacağına qərar verə bilməməsi, uğursuzluğa düşər olması bu yarım səhifəlik hekayədə sətir altında ifadə edilən əsas fikirlərdir. Burada nağılvari üslub aparıcıdır. Hətta bu kiçik hekayənin başlığında nağıl olması vurğulanır. Alleqorik məzmun daşıyan bu hekayə ictimai problemlərin məcazi mənada həqiqi təqdimidir. *“S.S.Axundovun “Tutuquşu” nağıl-hekayəsi həmin narahatçılıqdan, mühitin doğurduğu problemlərdən yaranmışdı. Daha çox isə burada siyasi səciyyə, mühitdə baş verənlərin dolayısı ilə tənqidi yer almışdır. Siçanın “ay Tutu dayı, qabaqlarda, pis də olsa, öz ana dilində oxuyurdun, amma indi bülbülün də adını biabır etdin və hər tərəfdən avara qalmısan” qənaəti o dövrün reallığı idi. Bunlar müasir zamanımızla da səsləşir. Çünki C.Məmmədquluzadənin “Anamın kitabı” əsəri, eləcə də Ü.Hacıbəyovun məqalə və felyetonlarında (“Üsuli-təbii”, “Mühüm suallar və əhəmi cavablar”) həmin suallar tez-tez verilirdi” (Məmməd, 2019, s.22)*

“Qan bulağı” hekayəsinin mətnini nəzərdən keçirdikdə bir çox əfsanələrdə və onların təsiri ilə dastanlara nüfuz edən süjet xətti ilə rastlaşırıq. Hekayə qoca və nəvəsinin dialoqları ilə şəkillənir. Əsas məğzi isə qocanın danışdığı rəvayətlə aydınlaşır. *“Cavan sordu:*

Bu, “Qan bulağı” adını nədən almış, baba?

Bir az səbir et, oğlum, bulağın hekayəsini sənə söyləyəm. İndi isə ardımca sür, bu yaxında içməli su var, - deyər qoca atını sürdü” (Axundov, 2005 s.246)

Bundan sonra qoca keçmişdə baş vermiş əhvalatı rəvayət kimi nəql edir. Məhz folkorla səsləşən süjet buradan meydana çıxır.

İki düşmən ailənin arasında qan davası, onların bir-birinin soyunu tükətmək üçün vuruşması, doğulan oğlan uşağının qız kimi, qızın oğlan kimi böyüdülməsi (folklorlarda geniş yayılmış qılıq dəyişmə motivi), bir-birinə aşiq iki gəncin vuruşması (folklorun tanımazlıqdan tanımaya keçid motivi) və s. bu kimi motivlərə, folklorlara aid struktur elementlərinə yazılı ədəbiyyatımızda təkcə əsrin əvvəllərində yox, daha əvvəl və sonrakı dövrlərdə də müraciət olunmuşdur. Məsələn, 60-cı illər nəsrində əsrin əvvəllərində olduğu kimi xalq ədəbiyyatına meyl çox gücləndi. Bu dövrdə yazılan əsərlər içərisində Mövlud Süleymanlının “Köç” romanında yuxarıda sadalanan motivlərin demək olar ki, hamısı var. Bu kimi nümunələr bəhs etdiyimiz dövr ədəbiyyatında çoxluq təşkil edir. Bu yazıçılara da “Qan bulağı” kimi hekayələrin təsiri şübhəsizdir.

“- Oğlum, bu dərə, bu torpağı iki yerə təqsim edir. Belə rəvayət edirlər ki, qədim zamanda bu dərənin o tərəfində böyük bir qəbilə, başında Misir xan adında bir rəis və bu tərəfində, digər bir silsilə Surxay xanın rəisliyi ilə sakin olmuşlar. İttifaqən bu iki xanın arasında qan davası düşür, bunlar bir-birlərini tərəf etməyə başlayırlar” (Axundov, 2005, s.247) Burada da, daha öncə qeyd etdiyimiz kimi müəllifin təhkiyəsində bilinməyən zamandan bəhs etməsi bir manevr olaraq qəbul edilməlidir. Məqsəd folklorlardan gələn elementlərin kölgəsində dövrün mövcud problemlərinə işıq tutmaq, baş verən haqsızlıqları göstərmək, insanların məcbur edilərək bəlalara düşər edilməsinin səbəblərini, nəticələrini oxucu kütləsinə mətnaltı mənada çatdırmaqdır.

XX əsrin əvvəllərində xalq ədəbiyyatına məxsus janrların bədii yaradıcılığa təsiri yazıçıdan yazıçıya fərqlilik göstərmişdir. Əvvəl də qeyd etdiyimiz kimi, Süleyman Sani Axundov daha çox nağıllardan təsirlənən sənətkarlardandır. Bir sıra müstəqil hekayələrini nağıl kimi təqdim etməklə yanaşı, hər birimizə məlum olan “Qorxulu nağıllar” başlığı ilə toplanan altı hekayə də “yazılı ədəbiyyatda nağıl” adlandırılacaq əsərlərdir, ancaq burada daha çox real yaşam və hadisələr cərəyan etməkdədir. Bu hekayələri birləşdirən Hacı Səməd obrazı da bizə nağıl təhkiyəsindəki məşhur nağılçını xatırladır.

“Qorxulu nağıllar” silsiləsində folklor elementlərinin üstün olduğu mətn tipinə “Əhməd və Məleykə” hekayəsində rast gəlinir. Real həyat hadisələri fonunda cərəyan edən süjetdə əziyyət çəkən, zülmərlə düçar olan və bu vəziyyətdən xilas yolu göstərən qəhrəmanlar elə həyatdan götürülmüş obrazlardır. Ancaq mətn boyu biz məşhur rəvayət elementləri, dini-mifoloji ünsürlərlə qarşılaşırıq. Onlar oxucuda yaddaş doqmalığı yaradır və hekayənin maarifçi realist təsir gücünü artırır.

Hekayə digər nağıllarda olduğu kimi, Hacı Səmədin dilindən söylənir. Kəndçi Nurəddinin və ailəsinin acliq vaxtı kənddə əziyyət çəkməsi, onun pul qazanmaq üçün şəhərə üz tutması, qazandığı pulunu övladlarına göndərməsi nəql olunur. Daha sonra zaman keçir, ailəsi onun ölüm xəbərini alır. İki övladı və həyat yoldaşı çox böyük çətinliklə üzleşir. Ana övladları ac qalmasın deyə evdəki əşyalara qədər hər şeyi satır. Bu dar zamanlarında onlara kömək edən Səyyah Cəmaləddin olur. *“Axırda Xədicə onu sakit etmək üçün dedi:*

- Qızım, Məleykə, gözlərini yumub yat; onda gecə mələk bacamızdan sənə çörək salar” (Axundov, 2005, s.337) Səyyah sanki Xızır kimi onların imdadına gəlir, ən çətin anlarında işıq olur.

Burada məhz xalq ədəbiyyatından mətnaltı qatda ifadə edilən, Səyyah Cəmaləddin kimi təqdim edilən Xızır peyğəmbərdir. Müsəlman-türk mifologiyasında Xızır obrazı tez-tez qarşımıza çıxır və onun adı ilə bağlı rəvayətlərdə baş verən hadisələr bu obrazı xalqın zehində müqəddəsləşdirmiş və özünəməxsus status qazandırmışdır. *“Ümumiyyətlə, Xızır Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatının dastan, nağıl, inanc, məsəl kimi janrlarında tez-tez rast gəlinən mifik obrazdır. Onun qardaşı İlyasla bərabər dirilik suyundan içdiyi, birinin dənizdə, digərinin quruda dara düşənlərin imdadına yetməsinə inam min illər öncə olduğu kimi bu gün də xalq arasında yaşayır.”* (Nəcəfzadə, 2015) Səyyah Cəmaləddin, başqa bir tərəfdən XX əsrin əvvəllərində Şərq aləmində böyük nüfuzla malik pozitiv islamçı Şeyx Cəmaləddin Əfqani ilə assosiasiya oyadır. Bu halda hekayənin ideya istiqaməti daha da genişlənərək bir ailənin xilasından məhkum vəziyyətə düşmüş, yoxsullaşmış Şərqi nicatına da assosiasiya olunur.

Süleyman Sani Axundov hekayədə Xızır peyğəmbərin adı ilə bağlı məlum süjet əsasında digər qorxulu nağıllarıdan fərqli formada, maarifçi realist sənətkarlıq xüsusiyyətinə uyğun olaraq finalda ictimai vəziyyətdən doğan problemlər səbəbindən əziyyət çəkən insanların taleyini xoşbəxt sonluqla bitirir.

2.2.Eynəli bəy Sultanovun nəsrində folklor

Eynəli bəy Sultanov Azərbaycan ədəbiyyatına müstəsna xidmətləri ilə yadda qalan sənətkarlardandır. XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində istər ədəbiyyatşünas alim kimi folklor nümunələrinin toplanmasında və nəşrində (həm Azərbaycan, həm də rus dilində), istərsə də, öz bədii yaradıcılığının mövzu, ideya istiqaməti və folkordan yaradıcı şəkildə istifadə bacarığı ilə diqqəti cəlb edən yazıçılarımızdan biridir. *“Eynəli bəy Sultanov həm də xalq ədəbiyyatını toplayıb nəşr etdirməkdə böyük xidmətlər göstərmişdir. Çox maraqlıdır ki, o, sovet dövründən əvvəlki ağır bir şəraitdə, bütün çətinliklərə sinə gərərək 3000-ə qədər atalar sözü toplamış, onları elmi surətdə təsnifləndirmiş, bir qismini rus mətbuatında nəşr etdirmişdir”*(Maqsudov, 2016, s.19) Eyni zamanada, müəllifin topladığı materiallar arasında aşıq yaradıcılığına aid xeyli nümunələr var ki, bunlar dövrü mətbuatda çap etdiriyi məqalələrində əks olunmuşdur.

Eynəli Bəy Sultanovun xalq ədəbiyyatına olan bağlılığı tədqiqatçı kimi fəaliyyətində görüldüyü qədər, onun bədii yaradıcılığına da dərinlən sirayət etmişdir. Yazıcının hekayə yaradıcılığının orijinallığının əsas göstəricilərindən biri məhz folklor bu qədər geniş müraciət etməsidir. *“Azərbaycan ədəbiyyatında bədii əsərdə Eynəli bəy Sultanov qədər folklor motivlərindən və etnoqrafik detallardan yaradıcı şəkildə istifadə edən yazıçılar çox deyildir”* (Həbibbəyli, 2022, s.184) Tədqiqatlarda göstəriləndiyi kimi onun onlarla nəsr əsəri və dramı məlumdur. Bu əsərlərində müəllif xalq ədəbiyyatı nümunələrini, folklor motivlərini yaşatmış, maarifçi ideyaların təbliğini aparmışdır. Köhnəliyin, geriliyin, cəhalətin tənqidi, qadın hüquqsuzluğu kimi mövzular, xüsusən, nəsr əsərlərində əks olunmuşdur. Müəllifin demək olar ki, bütün əsərlərində ənənəyə qayıdış var və bu elementlər, motivlər, obrazlar vasitəsilə təzahür etmişdir.

Folkora aid süjet və elementlərin, mövzuların işlənmə prinsipləri müəllifin nəsr əsərlərində müəyyən məqsədə xidmət edir, fərqli funksiyalar daşıyır. Folklorun müxtəlif janrlarının yazılı ədəbiyyata necə inteqrasiya olunduğunu da nümunələrdə görə bilərik. Burada, əlbəttə, xalq ədəbiyyatı janrlarının kopyalanması, ya da təkrar olunmasından söhbət getmir. Orijinal əsərlərdə şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrindən istifadə priomları və bunu yaratmaq bacarığı göz önündədir. *“Arxı keç, sonra bərəkallah deyərsən”*dən bəhs edərkən İzzət Maqsudov hekayənin xalq lətifələrinin təsiri altında yazıldığı fikrini irəli sürür. Bu doğrudur ancaq o demək deyil ki, biz baş verən hadisələrə yalnız lətifələrdə rast gəlirik. Hekayə real həyat hadisələrinə dayanır və demək olar ki, hər gün kiminsə qarşılaşdığı situasiyanı canlandırır. Yəni, müəllif cəmiyyətdə çürük insanların yaşadığı anı lətifə kimi qələmə almışdır. *“Əslində həmin hekayə xalq lətifələrinin təsiri altında yazılmaqdan ziyadə, həmin lətifələrin, xalq arasında dolaşan əhvalatların hekayələşmiş formasıdır. Burada birbaşa təsirdən yox, hadisəni, əhvalatı yazıçı süzgəcindən keçirərək orijinal və maraqlı bir hekayə yazmaqdan söhbət gedə bilər”* (Yurdoğlu(Məmmədov), 2017, s.130)

Maarifçi realist sənətkarın hekayələrini araşdırdıqda xalq ədəbiyyatı elementlərinin əksi formalarının müxtəlifliyi müşahidə olunur. Bu bir çox hekayələrində folklorun gələn motivlərdə özünü göstərsə, bir sıra hekayələrində lətifəvari, nağılvari süjet, ya da işlənen atalar sözü, məsəllər, etnoqrafik ünsürlər vasitəsilə üzə çıxır.

“Kürd qızı” hekayəsində qarşımıza çıxan sevdii qıza yaxınlaşmaq istəyən oğlana həmin qızla güləşməsi şərtinin qoyulması motivi bir çox nağıllarımızda (“Ovçu Pirim nağılı”, “Tapdıq

nağılı”) olduğu kimi, “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının boylarında da rastlaşdığımız süjettir. “Baybörənin oğlu Bamsı Beyrək” boyunda Bamsı Beyrək və Banuçiçəyin gülüşməsi adı çəkilən hekayədə olduğu kimi şərt əsasında olur. “Qanlı Qoca oğlu Qanturalı” boyunda Qanturalı Selcan xatuna qovuşması üçün qarşıya qoyulan şərtləri yerinə yetirməli olur. Hətta az qalır ki, Selcan xatunla da döyüşə girsin, sonda bundan vaz keçir. Qalın Oğuz igidləri bu döyüşlərdə qalib olsalar da, hekayəmizdə Məhərrəm çoban güclü, yenilməz, mərd qızların simvolu olan Kürd qızına qalib gələ bilmir. *“Daha bilmirəm haçan oldu, zalımın qızı necə məni başına qaldırıb dala tulladı ki, mən on beş addım kənarda çul kimi yerə sərildim. Sərilən kimi huşum başımdan dağıldı”* (Sultanov,2016,s.106) Hekayədə görünən transformasiya baş versə də, hadisənin davam xətti folklorun məlum süjet ənənəsinə uyğundur.

Folklor motivlərinin aydın çalarlarla əks olunduğu nümunələrdən biri də “Acı masqara” hekayəsidir. Hekayə əvvəldən sona qədər xalq ədəbiyyatı elementləri, bir çox məlum süjet üzərində qurulmuş, bunları birləşdirmişdir. Yoxsul tacirin başqa ölkədə varlanması, varlı oğlanın kasıb qızı sevməsi, bilmədən qaradaş və bacı arasında evlilik istəyi və s. bu kimi nağıl və dastanlarımızda rastlaşdığımız məlum süjetlərdən istifadə edən müəllif xalq ədəbiyyatına bağlılığını bir daha göstərmiş olur. “Dinsizin öhdəsindən imansız gələr” hekayəsini oxuyarkən sanki, “Molla Nəsrəddin” lətifəsi təəssüratı doğurur. Bir az nağılvari, daha çox lətifəyə bənzər ifadə üsulu aparıcıdır. “Seyidlər” hekayəsində yazıçı epigraf kimi təqdim etdiyi iki misra şeiri “aşlıqlar sözü” adlandırır, aşiq ədəbiyyatından nümunə ilə başlayır. Hekayənin davamında da şifahi xalq ədəbiyyatı janrlarında tez-tez rastlaşdığımız yuxunun gerçək olması motivi işlənir. Ananın gördüyü dəhşətli yuxu gerçək olur və oğlu “seyid” kimi özünü qələmə verən “müqəddəslər” tərəfindən qətlə yetirilir. Digər yandan sonluqda o zamanlar el arasında zərb-məsəl olan iki ifadəni də qeyd etmişdir. *“...xalqın içində o zamandan bəri iki zərb-misal qalıbdır ki, biri “seyidlə namərdin torpağı bir yerdən götürülüb”, o birisi “seyidin qanı müsəlmana halaldır”*” (Sultanov, 2016, s.218) Yeri gəlmişkən, zərb-məsəl, atalar sözlərinin müəllifin hekayələrində işlənmə yeri, tezliyi çoxluq təşkil edir. Bir hekayədə onlarla atalar sözünə, el məsəlinə rast gəlmək mümkündür. Bu, əlbəttə ki, müəllifin folklor toplayıcısı olması faktı ilə yanaşı – Paşa Əfəndiyevin də dediyi kimi *“XIX əsrdə Azərbaycan atalar sözü və məsəlləri ilə ən çox maraqlanan ziyalılardan biri Eynəli bəy Sultanov idi”* (Əfəndiyev, 1992, s.49), həm də onun əsərlərində xalq ruhunun duyulması, şifahi ədəbiyyatdan gələn təbiiliyi əsərə sirayət etdirmək arzusundan irəli gəlir.

Yazılı ədəbiyyat nümunələrində janrıdan aslı olmayaraq – həm nəsr, həm dram əsərlərində rast gəlinən bir motiv də əsərin qəhrəmanının yaşlı bir qadın, qarı vasitəsi ilə bəyəndiyi xanıma söz göndərməsi, hisslərini ifadə etməsi məsələsidir. Xalq nağıllarından gələn bu motiv bir obraz üzərində qurulur ki, həmin obraza Eynəli bəy Sultanovun “Tatarka” dramında və “Çadra altına” hekayəsində də yer verilir, ancaq onların funksiyaları fərqli olur. Dramda canlandırılan küpəgirən qarı xislətindəki obraz nağıllarımızda olduğu kimi pis niyyətli, istəyi ailə dağıtmaqdır, müəllifin dili ilə desək “dinsiz”in biridir. Təbii ki, maarifçi yazıçının məqsədinə uyğun olaraq nağıllardan fərqli süjet izlənilir, Nisə xala niyyətində uğursuz olur. Bizim daha çox üzərində durmaq istədiyimiz obraz isə adını çəkdiyimiz hekayədəki Şahsənəm xaladır ki, bu obraz məhz folklorlarda “küpəgirən qarı”nın daşdığı roldan çox uzaqdır. Cərəyan edən hadisələr içərisində obrazın funksiyası mövcud motivdən gələn elementlərə xas tələblər çərçivəsində qurulsa da, o digərlərindən fərqli olaraq xoş niyyətli.

Ən çox da müəllifin maarifçi ideyalarına xidmət edərək əsərdə şübhəli başda olmaqla nə qədər insanlığa yaraşmaz xüsusiyyət varsa, özündə cəmləşdirən əsas obraza – Mirzə Mustafaya dərs verir. Qadınlara düşkünlük kimi bir mərazin qurbanı olan bu kişiylə elə onun xanımı ilə oyun qurur. “*Şahsənəm xala deyilən aralıq arvadı idi, xeyirə-şərə yarayan idi, hamının dərdi-dilinə yetişən, sınıq qəlbləri ovundurur... Bu gün gəlib Cəmilə xanımla dərdləşəndən sonra özünə söz verdi ki, onun dərdinə bir çarə tapsın, ərindən xilas etsin, canını qurtarsın*” (Sultanov, 2016, s.133)

NƏTİCƏ

Şifahi xalq ədəbiyyatı ənənələrinə əsaslanmayan, bu mənbələrdən bəhrələnməyən yazıçı, şair, ədəbiyyat nümayəndəsini tapmaq çətin olar. Müxtəlif dövrlərdə zamanın tələbinə uyğun olaraq bu prinsip qorunmuşdur. XX əsrin əvvəllərində fəaliyyət göstərmiş maarifçi realist ədəblərimizin yaradıcılığında da bu meyl çox güclüdür. Keçən əsrin ilk illərindən milliliyin digər bütün sahələrdə olduğu kimi ədəbiyyatda da hakim mövqə qazanması xalq ədəbiyyatına daha çox müraciət olunmasına səbəb olmuşdur. Qeyd etdiyimiz nümunələr və izahlarla da maarifçi realist ədəbiyyatda folklorun işlənmə sferasının nə qədər geniş olduğunu sübut etmək mümkündür.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

Axundov, S.S., *Seçilmiş əsərləri*, Şərqi-Qərbi, Bakı, 2005.

Bayat, F., Bəşirli, X., *Azərbaycan folkloru və yazılı ədəbiyyat*, Elm və təhsil, Bakı, 2013.

Əfəndiyev, P., *Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı*, Maarif, Bakı, 1992.

Həbibbəyli, İ., *Eynəli bəy sultanov (1866-1935)*, Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi 10 cildə VI cild, Elm, Bakı, 2022.

Orucov, T., *Folklorun yazılı ədəbiyyatı inikası*, Folklor və yazılı ədəbiyyat II kitab, Elm və təhsil, Bakı, 2017.

Maqsudov, İ., *Eynəli bəy Sultanov: həyat və yaradıcılığı*, Elm və təhsil, Bakı, 2016.

Məmməd, S., *Nağil mövzu və obrazları bədii ədəbiyyatda*, Təhsil, Bakı, 2019.

Sultanov, E., *Hekayələr*, Elm və təhsil, Bakı, 2016.

Yurdoğlu (Məmmədov), E., *Eynəli bəy Sultanov və folklor*, Əcəm NPB, Naxçıvan, 2017.

<https://senet.az/blog/turk-xalqlarinda-xizir-kultu-ve-nizami-yaradiciliginda-onun-yeri-443>

(28.03.2015)

TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ VE “DİJİTAL UÇURUM” GERÇEĞİ: BM 2030 HEDEFLERİ BAĞLAMINDA POLİTİKA EYLEMLERİ

Dr.Öğr.Üyesi, Feza SOLAK TUYGUN

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi,

fezasolak@hotmail.com - 0000-0002-9928-9005

ÖZET

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması, çağdaş dünyanın en önemli sorunlarından biri olmaya devam etmektedir. 2000'li yıllarda bu amaca yönelik girişimleri etkileyen en önemli faktör, uluslararası kuruluşların faaliyetleri ve Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT)'nin gelişmesiyle dijitalleşme süreci olmuştur. 2015 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (BMGK), toplumsal cinsiyet eşitliğini, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri kapsamına almış; “Dünyamızı Dönüştürmek: Sürdürülebilir Kalkınma için 2030 Gündemi” ile de “dijital uçurumun” aşılması gerekliliğine vurgu yapmıştır. Bu noktada Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin gerçekleştirilmesi için toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması; toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için de “dijital uçurumun” aşılması gerekmektedir. Teknolojinin her alanına yayılmasıyla yaygınlaşan “dijital uçurum”, kadınların hayati bilgilere, mobil para ürünlerine, çevrimiçi kamu hizmetlerine erişimini sınırlarken; kadının eğitimini tamamlayıp tamamlamadığını, kendi banka hesabına sahip olup olmadığını, geçimini sağlayıp sağlamadığını ve iş bulup bulmadığını doğrudan etkilemektedir. Dijital uçurumu kapatmak için, dijital beceri ve hizmetlere eşit erişime sahip olma; kadınlar için dijital, bilim ve teknoloji eğitime yatırım yapılması; teknoloji ve inovasyon sektörlerinde kadınlara iş ve liderlik pozisyonları sağlanması; dijital teknolojilerde şeffaflığın ve hesap verebilirliğin geliştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca kadınların, teknolojinin tasarlanması, geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması sürecinin bir parçası olmasının sağlanması, dijital ürünlerin kadınların önceliklerini yansıtması açısından önemlidir. Yanlış bilgilerle doğrudan yüzleşme; çevrimiçi etik ve sorumlu davranışların teşvik edilmesi; eşitliğin dijital vatandaşlığın temel taşı olması; çevrimiçi alanların şiddet ve istismardan arınmış olması; taciz, ayrımcılık ve nefret söylemiyle mücadele edecek mekanizmaların geliştirilmesi de “dijital uçurumun” kapanmasını sağlayıcı çözümlerdir. Bu çalışmada “dijital uçurumla” mücadelede politika geliştirme odaklı girişimler incelenerek, BM'nin dijital işbirliği kapsamında, üye ülkelerdeki örnek uygulamalar ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Birleşmiş Milletler, Dijital Uçurum, Politika Geliştirme

AFYON'DA SÖYLENEN NİNNİLER'DE DUA VE BEDDUA

Dr. Öğr. Üyesi Erhan AKDAĞ

Afyon Kocatepe Üniversitesi,

erhanakdag@aku.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3368-6064

ÖZET

Türkçe Sözlük'te “Bebeklerin uyumasına yardımcı olmak için söylenen türkü.” (TDK, 2011) olarak tanımlanan “ninni” anonim halk şiirinin önemli türleri arasında yer almaktadır. “Türkçenin çok güzel kullanıldığı, Türkçe manzumelerin en güzel örneklerinden birisi de Türk annelerinin çocuklarına, ahenkle, ezgiyle, çoğunlukla da duygu yüklü olarak söylediği ninnilerdir.” (Demir ve Demir, 2014, s. 21). Türk halk edebiyatında her yörenin kendine özgü ninnileri bulunmaktadır. Bu ninnilerin derlenerek yazıya geçirilmesi Türk halk bilimi açısından büyük önem taşımaktadır. Nitekim Öğretmen Mehmet Şenkaya ve Doktor Mehmet Saadettin Aygen'in derleyerek 1980 yılında kitap olarak yayımladıkları *Afyon'da Söylenen Ninniler* adlı eser Afyonkarahisar halkının ninnilerini açığa çıkararak unutulmasını engellemektedir. Afyonkarahisar folklorunun önemli kaynaklarından biri olan ve içeriğinde 53 ninniye barındıran söz konusu eserde annelerin dilinden dökülen birçok dua ve beddua bulunmaktadır. “*Uzun kavak boyun olsun / Selvi söğüt dalın olsun / Akan ırmak ömrün olsun / Ninni yavrum ninni...*” (Şenkaya ve Aygen, 1980, s. 5) örneğinde çocuğa yönelik dua söz konusuyken “*İstanbul'un yolu diken / Kör olsun bunları eken / Hasretliktir belimizi büken / Ninni kuzum ninni...*” (Şenkaya ve Aygen, 1980, s. 4) örneğindeyse başkasına yönelik beddua dikkati çekmektedir. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesine dayalı bu çalışmada, Mehmet Şenkaya ve Dr. Mehmet Saadettin Aygen'in *Afyon'da Söylenen Ninniler* adlı kitabındaki “dua” ve “beddua”ları içeren ninniler tespit edilerek değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ninni, inanç, dua, beddua, *Afyon'da Söylenen Ninniler*.

BİR İL MERKEZİNDE TOPLUMUN AŞI TEREDDÜTLERİNİN BELİRLENMESİ: TANIMLAYICI-KESİTSEL ÇALIŞMA

Araştırma Görevlisi, **Deniz S. YORULMAZ**,
Artvin Çoruh Üniversitesi,
ORCID: 0000-0001-7115-5673, e-mail: denizyrlmz.20144@gmail.com
Aleyna BOZKURT,
Artvin Çoruh Üniversitesi
ORCID:0009-0007-0909-1219, e-mail: bozkurtaleyna73@gmail.com
Seda Nur ORHAN,
Artvin Çoruh Üniversitesi
ORCID:0009-0006-1498-6626 e-mail: orhanseda30.30@gmail.com
Özge Nur YILDIZ
Artvin Çoruh Üniversitesi,
ORCID: 0009-0007-1688-6474 e-mail: ozgeyldz52@gmail.com

Özet

Amaç: Bu araştırma bir il merkezinde toplumun aşı tereddütü ve etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Yöntem: Tanımlayıcı kesitsel araştırma yürütülen bu çalışma aile sağlığı merkezine herhangi bir sebeple başvuran 215 yetişkin ile tamamlanmıştır. Veri toplama aracı olarak Tanımlayıcı Özellikler Soru Formu ve Aşı Tereddütü Ölçeği kullanılmıştır. Aşı tereddüdünün belirleyicileri çoklu regresyon analizi ile incelenmiştir. Araştırma öncesinde etik kurul izni (Artvin Çoruh Üniversitesi, Sayı: E-18457941-050.99-68822, Tarih: 01.11.2022) ve kurum izni (Artvin İl Sağlık Müdürlüğü, E: 17720518-514.01.02-216530312, Tarih: 29.05.2023) alınmıştır.

Bulgular: Katılımcıların %35.3'ünün eğitim düzeyi lisans ve üzeri, %62.3'ü gelir getiren bir işte çalışmakta ve %76.7'si çocuk sahibidir. Katılımcıların %71.2'sinin aşılarda eğitim almadığı, sadece %45.6'sının aşılarda hepsini gerekli ve yararlı olduğunu düşündüğü ve çocuğu olan ebeveynlerin %16.2'sinin çocuğunun eksik aşı olduğu belirlenmiştir. Aşıların hepsinin yararlı ve gerekli olduğu ve aşı uygulamasının zorunlu bir uygulama olması düşüncesi ile bireysel aşı uygulamasının (Grip ve Covid-19 aşısı) aşı tereddüdünün belirleyicileri olduğu ve değişkenlerin aşı tereddüdünün %24.3'ünü etkilediği saptanmıştır.

Sonuç: Değerlendirmeler sonucu toplumun aşılarla yönelik orta derecede tereddütlü olduğu ve aşıların hepsini yararlı ve gerekli görmediği sonucuna varılmıştır. Aşıların bulaşıcı hastalıkları

önleme, engellilik ve ölümleri azaltma üzerindeki etkisi dikkate alınarak aşılarla yönelik bilgilendirmelerin yapılması önerilmektedir.

Anahtar kelimeler: Aşı, aşı tereddütü, toplum tabanlı katılımcı araştırması, halk sağlığı.

Key words: Vaccine, vaccination hesitancy, community-based participatory research, public health.

VERİ MADENCİLİĞİ ile KALP HASTALIĞININ TESPİT EDİLMESİ ve DEĞERLENDİRİLMESİ

Özlem YÜREKLİ

Selçuk Üniversitesi,

yurekliozlem@gmail.com, ORCID NO:0000-0002-8949-921X

Doç. Dr. İlknur ÇEVİK TEKİN

Selçuk Üniversitesi,

ilknurtekin@selcuk.edu.tr, ORCID NO:0000-0002-0802-1733

ÖZET

Günümüzde kalp hastalığı (kardiyovasküler hastalıklar) kalitesiz yaşama (hareketsiz yaşam, hazır dondurulmuş, işlenmiş veya fast food yiyecekler tüketmek vb.) bağlı olarak günden güne artmaktadır. Kalp rahatsızlığı günümüzde küresel anlamda en sık görülen hastalıklardan biri olup insan hayatını riske atmakta ve erken tanı konulmadığı takdirde ise çoğu zaman ölümle sonuçlanabilmektedir. Erken tanı bu noktada kalp hastalığının belirlenmesinde önemli bir durum haline gelmiştir. Bu nedenle, bu çalışmada kalp hastalığı tanısı konulmuş hastaların verileri kullanılarak veri madenciliğinde sınıflandırma algoritmaları ile kalp rahatsızlığının tahmin edilmesi amaçlanmıştır. Yapılan bu çalışmada, veri madenciliğinde kullanılan WEKA 3.8.1 (Waikato Environment for Knowledge Analysis) yazılımı ile 918 olgunun bulunduğu kalp hastalığı veri setinde inceleme yapılmıştır. Tahmin modelinin doğruluğunu en üst düzeyde değerlendirmek için sadece Decision Tree j48, Naive Bayes ve Random Forest algoritmalarına odaklanılmıştır. Bu üç algoritma uygulanarak kalp hastalığının tanısı konulmaya çalışılmıştır. Bu amaçla bu üç algoritmanın sınıflandırma başarısı incelenmiş, en başarılı sınıflandırmayı bulmak için her üç algoritmanın doğruluk, hata oranı, hassasiyet, özgüllük, f1-skoru gibi performans ölçümleri tanımlanmış ve ölçüm sonuçları analiz edilerek karşılaştırılmıştır. Sonuç olarak, en yüksek başarı performans oranı Random Forest Algoritma modeli olduğu tespit edilmiş ve performans ölçüm değerleri diğer algoritmalara göre yüksek çıkmıştır. Naive Bayes, Decision Tree j48 akış diyagramına baktığımızda cinsiyet, st_slope (eğim türü), exercise angina (egzersize bağlı ağrı) ve göğüs ağrı türü öznitelikleri kalp hastalığının olup olmama durumunda en etkenli faktör oldukları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Veri madenciliği, Kalp rahatsızlığı, Weka, Decision Tree J48 algoritması, Naive Bayes algoritması, Random Forest algoritması

1.GİRİŞ

Kardiyovasküler hastalıklar olarak tanımlanan kalp ve damar sorunları, yüksek tansiyon, damar tıkanıklığı, koroner kalp hastalığı ve felç gibi birçok hastalıkların oluşmasına sebep olmaktadır. Kalp, insan hayatını devam ettirilmesi için önemli bir organdır ve bu organda zamanla oluşan yapısal bozukluklar kardiyovasküler hastalıklara yani kalp hastalığına sebep olmaktadır (Polatgil, 2020: 444). Her yıl tahminen 17.9 milyon kişi bu hastalıktan ölmekte olup toplam ölüm miktarının büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Bu nedenle, kalp hastalıkları için erken tanı ve tedaviler önemli bir durum haline gelmektedir (Coşar ve Deniz, 2021: 1112). Hastalık teşhisi için klinik verileri başarılı bir şekilde yönetmek tıpta zor bir görevdir (Al-azzawi, 2017 :3). Hastalık teşhisi genellikle bir hastanın bulgu, semptom ve fizik muayenesi sonuçlarının yani klinik verilerin analizi ile olmaktadır. Fakat bu teşhis sürecinde hem doktor hem de hasta kaynaklı olabilecek bazı durumlardan dolayı tanı ve tedavi süreçlerinde sorunlar olabilmektedir (Polatgil, 2020 :444). Bu yüzden sağlık sistemi, tıbbi ve insanı hatalardan kaynaklanan bu sorunların hasta güvenliğini olumsuz etkilediği gözlemlendiğinden, bu sorunların en aza indirilmesini amaçlamıştır (Al-azzawi, 2017 :3). Bu bağlamda tıpta, kalp hastalıkları gibi birçok hastalığın erken teşhisi ya da insan kaynaklı hataların önüne geçilebilmesi için bilişim teknolojilerinin gözde alanlarından olan veri madenciliği teknikleri kullanılmaya başlanılmıştır. Veri madenciliği, bu alanda faydalı ve başarılı sonuçlar vermektedir (Ekrem vd. 2020: 242, Coşar vd. 2021: 1113).

1.1.Kalp Rahatsızlığına Neden Olan Faktörler

Kalp vücudumuzun en önemli organıdır. Yaşam, kalbin verimli çalışmasına bağlıdır. Eğer kalp verimli çalışmazsa beyin, böbrek veya vücudun diğer bölümleri kötü etkilenecektir. Kalp hastalığı kalbin işleyişini etkileyen bir hastalıktır ve genetik, sigara içmek, yüksek tansiyon, kolesterol, spor egzersizi eksikliği ve obezite gibi faktörlerden etkilenmektedir (Al-Baidani, 2017: 1).

Kalp rahatsızlığında değiştirilemeyen risk faktörler ise şunlardır:

Yaş: Kalp hastalığı herhangi bir yaşta olabilir, ancak yaş ilerledikçe görülme sıklığı artmaktadır. Türkiye’de yapılan çalışmalarda, <65 yaş kişilerde görülme sıklığı %1 iken, 75-84 yaş arasında görülme sıklığı %7’ye, >85 yaşta ise %15’e kadar yükselmektedir. 65 yaş üstü bireylerde en sık hastaneye yatış sebebidir (Türk kardiyoloji Derneği, 2022).

Cinsiyet: Kadınlar, erkeklerin sahip olmadığı risk faktörlerinden daha çok risk faktörlerine sahiptir. Sadece kadınlarda bulunan endometriozis, polikistik over hastalığı, gestasyonel diyabet ve hamilelik sırasında gelişen yüksek tansiyon hastalıkları bu duruma örnek verilebilir. Kadınların kalp krizi geçirme oranının yüksek olmasına karşın, ilk kalp krizi bulgusu yaşandığında genellikle erkeklere göre daha yaşlıdır. Erkekler, kadınlardan çok daha erken yaşta kalp krizi geçirme riski altındadır. Kadınlarda menopoz sonrası östrojen hormonu değeri düştüğü için kalp hastalığından belli bir miktar koruma sağlar. Bu sebeple kadınlarda ortalama kalp krizi yaşı 70 iken, erkeklerde 66’dır (Sağlık ve Güvenlik, 2020).

Aile öyküsü: Eğer ailede birinci derece akrabalarından; kadınlarda 65 yaş öncesi, erkeklerde ise 55 yaş öncesi gelişen kalp hastalığı var ise risk iki kat yükselmiştir (Çalışkan, 2022: 10).

1.2. Veri Madenciliği

Veri madenciliği, istatistik, yapay zeka, makine öğrenimi ve veri tabanı araştırmalarında güçlü kökleri olan uzun bir geçmişe sahiptir. Bu alandaki ilerlemelere, 1950'lerin başında istatistiksel analiz için ana bilgisayar programlarıyla başlayan ve günümüzün hizmet çözümü olarak çok çeşitli bağımsız, istemci/sunucu ve web tabanlı yazılımlara yol açan ilgili yazılım araçlarının geliştirilmesi eşlik etti. “Veri madenciliği” terimi 1980'lerde ortaya çıkmış olup o zamandan itibaren artan bir ilgiyle karşılanmaktadır (Bartschat 2019: 2). Veri Madenciliği, bilgisayar bilimi teknolojisinin çok disiplinli bir alt alanıdır. Veri madenciliği ilkel olarak büyük veri kümelerinin kalıplarını keşfetmek için bir hesaplama süreci olup veri kalıplarını almak için akıllı yöntemleri içeren vazgeçilmez bir süreci temsil etmektedir. Veri madenciliği, veri tabanından bilgi keşfi süreci olarak da bilinen, yeni bilgi üretimi için muazzam veri setini analiz etme uygulaması olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle, bilim, araştırma, işletme, endüstriler vb. gibi farklı alanlara ait olan daha geniş uygulamalarda kullanılmaktadır. Dolayısıyla veri madenciliği, daha iyi içgörü sağlamak için bilgi işleme birlikte bilgi keşfi ve depolamanın optimum yöntemi olarak görülebilmektedir (Joseph ve Thanakumar 2019: 15-16). Veri madenciliği, kalıpları ayırt etmek ve veri analizi yoluyla bilgi veya bilgi sağlayabilecek bağlantıları bulmak için çok büyük veri kümelerini veya veri tabanlarını inceleme tekniğidir (Kumar vd. 2019: 327).

Veri tabanlarında bilgi keşfinde gerekli ve önemli bir adım olan veri madenciliği, büyük veri havuzundan yararlı, bilinmeyen kalıpları keşfetmek için kullanılmaktadır. Veri madenciliği, geniş veri havuzundan birbiriyle ilişkili kalıpları keşfetmek ve çıkarmak için kullanılan çeşitli işlevsellikler, teknikler ve algoritmalarla oluşmaktadır. Bu nedenle kurum ve kuruluşların çeşitli operasyonlarını gerçekleştirmede vazgeçilmez bir araç haline gelmiştir. Veri madenciliği işlevleri veya görevleri, veri madenciliği sürecinde keşfedilecek bilgi veya model türlerini belirlemek için kullanılabilir (Gupta ve Chandra 2020: 1243-1244). Büyük veride kümelemeden gizli örüntülere çıkarmak gibi denetimsiz yöntemlerin kullanılması, veri modelleme ve veri ön işleme gibi görevlerde yaygın olarak kullanılan veri madenciliğinin etkili yollarından biridir (Lu 2019: 240-241, 2).

Literatürde sağlık sektörünün tüm alanında veri madenciliği ya da benzeri olan makine öğrenmesi tekniğini kullanarak yapılmış birçok çalışma ve uygulama vardır. Fan ve diğ. (2011)'nin WBCD veri seti üzerinde SVM (Support Vector Machine), KNN (K-Nearest Neighbours) ve Naive Bayes algoritmalarını uygulayarak meme kanserini teşhis etmeye çalışmışlar ve araştırmanın sonucunda SVM'de 0.776, kNN'de 0.737 ve Naive Bayes algoritması ile 0.702 oranında başarıya ulaşmıştır (Coşar ve Deniz, 2021: 1112).

Bektaş ve Babur (2016) incelemelerinde Veri Madenciliğinde Sınıflandırma Teknikleri ile Kent Ridge 2 veri seti üzerinde göğüs kanserini tahmin etmeye amaçlamışlardır. Bu incelemenin sonucunda Yapay Sinir Ağları (YSA) algoritmasının performans başarıları 0.814 olurken, Destek Vektör Makine (DVM) algoritmasının 0.845 başarı oranı ve Rastgele Orman algoritmasının ise 0.907 başarı oranı belirtilmiştir (Coşar ve Deniz, 2021: 1112).

Priyanka ve RaviKumar (2017), çalışmalarında kalp hastalığının teşhisinde veri madenciliği yöntemlerinden Naive Bayes ve Karar Ağacı algoritmalarını karşılaştırmışlar ve tahmin doğruluğunun hangi algoritmada daha yüksek olduğunu tespit etmeye çalışmışlardır. Teşhis

için yapılan sınıflandırmada kalp hastalığına ait 13 öznitelik ele alınmıştır. Gerçekleştirilen üç modelin uygulamasında ilk olarak karar ağacı modeli %98.03 değerini alırken, Naive Bayes yöntemi %82.35 doğruluk değerlerini almıştır. Daha sonra %98.21 ve %82.14 gibi farklı doğruluk değerleri ve son olarak da %90 ve %70 gibi başarı sonuçları gözlemlenmiştir (Ekrem vd. 2020: 242).

Potur ve Erginel (2021), çalışmalarını makine öğrenme algoritmaları yöntemi ile kalp rahatsızlığı riskini taşıyan 299 hastanın bilgileri olduğu veri seti üzerinden tahmin uygulaması gerçekleştirdiler. Uygulamada, Lojistik Regreyon-LR, Naive Bayes-NB, Çok Katmanlı Algılayıcı-MLP, SVM ve Karar Ağacı algoritma teknikleri uygulamışlardır. Araştırmanın sonuçlarına göre, LR %88, NB %78, MLP %90, SVM %85 ve Karar Ağacı %83 oranında tahmin başarısı göstermiştir (Coşar ve Deniz, 2021: 1112).

1.2.1 Sınıflandırma

Sınıflandırma, bir veri kümesini belirli özelliklere göre yada karşılaştırabilmeye bağlı olarak elde edilen bilgiyi bağımlı sınıf niteliğinde düzenlemek için kullanılmasıdır. Kısaca, veri özelliklerinden basitçe kurallar çıkarıp, bu kuralları kullanarak bir değişkenin değerini tahmin eden model oluşturmasıdır. Sınıflandırmada belirli bir sınıf için iyi betimlenmiş formun oluşturulması ve seçilmesi gerekir. Ayrıca, bilgilerin eksiksiz olmasına dikkat edilmeli. Çünkü algoritma eksik değerleri desteklemez. Sınıflandırma, yönlendirilmiş öğrenme olarak da adlandırılır (Jasim vd., 2020).

1.2.2 Weka Programı

Waikato Bilgi Analizi Ortamı (WEKA), Yeni Zelanda Waikato Üniversitesi tarafından JAVA dili üzerinde geliştirilmiş, işlevsel bir grafik arabirimine sahiptir. Açık kaynak kodlu bir yazılım ve makine öğrenim algoritmalarını bir arada bulunduran bir veri madenciliği programıdır. WEKA, çeşitli veri ön işleme, kümeleme, sınıflandırma, regresyon, görselleştirme ve ilişkilendirme kuralları gibi araçları içerir (Narin ve İşler, 2012: 22). WEKA programına dosyadan, URL'den veya veri tabanından veri yüklenmektedir. Ayrıca WEKA, kendi içinde ARFF, CSV, Lib SVMs ve C4.5'in formatında dosya biçimine sahiptir. Bu program, karışıklık matrisi, kesinlik, geri çağırma, gerçek pozitif ve yanlış negatif vb. gibi birçok değerlendirme kritere sahiptir (Kodati ve Vivekanandam, 2018:19).

Program çalıştırıldığında, kullanıcı ara yüzünde “Program”, “Visualization”, “Tools” ve “Help” menülerinden oluşan ana menüye sahiptir. Programın hemen sağ kenarında “Applications” adı altında “Explorer”, “Experimenter”, “Knowledge Flow” ve “Simple CLI” kısımlarından oluşan bölümler vardır. Uygulamanın hemen sağ bölümünde yer alan “Explorer” seçeneği mevcut veri üzerinde veri işleme, sınıflandırma, veri kümeleme, veri ilişkilendirme işlemi yapmak istediğimiz zaman kullanılır. “Experimenter” seçeneği ise çoklu veri seti üzerinde bir veya daha fazla algoritmanın uygulanmasına ve gözlemlenmesine olanak sağlayan bir kullanıcı ara yüzüdür (İşler ve Narin, 2012: 22).

“Preprocess” sekmesi, başlangıç noktası ön işleme panelidir. Bu panelde veri kümeleri (dataset) yüklenebilir veya WEKA içerisinde bulunan filtreler ile verinin istenilen şekle biçimlendirilmesini, kullanılacak değişkenlerin seçilmesi ve basit istatistiklerin okunabilmesi gibi seçenekler sunulmaktadır (İşler ve Narin, 2012: 22).

“Classifier” sekmesi, mevcut veri kümesi üzerinde çeşitli sınıflandırma yapabilmeyi sağlayan bir kullanıcı ara yüzü ekrana gelir. Bu ekranda “Choose” butonunu tıklayarak “BayesNet”, “SMO”, “LibSVM”, “Ibk”, “AdaBoostM1”, “OneR”, “ZeroR” ve “J48” gibi birçok sınıflandırıcı algoritmasından birisi seçilebilir.

“Cluster” sekmesi, Sınıflamaya benzer şekilde grupta için kullanılan ekrandır ve benzer şekilde görselleştirme arayüzü bulunmaktadır (Şeker, 2009).

“Associate” sekmesi, weka içerisinde ilişkilendirme kurallarını uygulayarak, mevcut veri kümesi üzerinde veri madenciliği (data mining) işlemi yapılmasını sağlar (Şeker, 2009).

“Select Attributes” sekmesi, veri kümesi üzerinde yapılan seçme ve işleme özelliklerini ayarlamaya yarar. Kısaca öznelik işlemleri yapılabilmektedir (Narin ve İşler, 2012: 23).

“Visualize” sekmesi, veri setindeki örneklerin özneliklere göre nasıl dağıldığı iki boyutlu şekiller halinde görüntülenmektedir. Bu sekmede veri kümesi üzerinden bir çizim gösterilebilmektedir. Hücrelerin ve noktaların boyutları, ekranın alt tarafındaki panelden ayarlanabilir. Seçim özellikleri ekranından, matris üzerindeki hücre sayısı değiştirilebilir (Şeker, 2009)

2.MATERYAL VE YÖNTEM

2.1. Veri Seti

Çalışmada <https://www.kaggle.com/datasets> uzantılı veri seti paylaşım sitesinden “Kalp Yetmezliği Tahmin Veri Seti (KYTVS)” csv. formatında yüklenilmiştir. Bu veri seti, birbirinden bağımsız olarak elde edilen ve daha önce birleştirilmeyen 5 farklı gözlemlerin birleştirip, bu gözlemlerde kalp hastalığına neden olan 11 öznelikleri belirlenerek oluşturulmuştur. Tedavide gözlemlenen 5 veri seti ise şunlardır:

Cleveland: 303 gözlem,

Macarca: 294 gözlem,

İsviçre: 123 gözlem,

Long Beach VA: 200 gözlem,

Stalog (Kalp) Veri Seti: 270 gözlem.

Tüm bu gözlemler tek veri tabanında toplanarak düzenlenmiş, tekrar eden gözlemler silinerek nihai veri setine ulaşılmıştır.

Çizelge 1. Gözlem Verisi

Toplam Gözlem Sayısı	Yinelenen Gözlem Sayısı	Nihai Veri Seti
1190 gözlem	272 gözlem	918 gözlem

Kaynak: (Fedesoriano, Eylül 2021).

Kullanılan her veri kümesi, <https://archive.ics.uci.edu/ml/machine-learning-databases/heart-disease/> bağlantısında UCI Machine Learning Repository'deki kalp hastalığı veri kümeleri dizini altında bulunmaktadır.

Cvs formatındaki veriler WEKA programında çalışmadığı için .arff formatına dönüştürülmüştür ve sistemde arff dosyası olarak çalıştırılmıştır. Veri kümesi; yaş, cinsiyet, GogusAgriTuru, DinlenmeKanBasinc, AcKarnaKanSekeri, Kolestrol, DinlenmeECG, MaxHR REAL, ExerciseAngina, ST_Slope ve son olarak Class olmak üzere 12 tane özneliği olan 918 örnek içermektedir.

Arff uzantılı dosyada özneliklerinin özellikleri aşağıdaki gibidir.

@RELATION kalphastaligi

@ATTRIBUTE Yas REAL : tüm reel sayıları içermektedir

@ATTRIBUTE Cinsiyet {M,F} : “M” harfi erkeği, “F” harfi ise kadını temsil etmektedir.

@ATTRIBUTE GogusAgriTuru {ATA,NAP,ASY,TA} : 4 ağırlı türünü içermektedir.

TA: Tipik anjin ağrı
ATA: Atipik anjin ağrı
NAP: anjin olmayan ağrı
ASY: asemptomatik ağrı

@ATTRIBUTE DinlenmeKanBasinc REAL : Tamsayı veya kayan değeri görüntüler.

@ATTRIBUTE AcKarnaKanSekeri REAL : Tamsayı veya kayan değeri görüntüler.

@ATTRIBUTE Kolestrol {0,1} : Kolestrol var (1) ya da yok (0) şeklinde 2 veri türü kullanıldı.

@ATTRIBUTE DinlenmeECG: Normal, ST, LVH olarak üç belirtildi.

@ATTRIBUTE MaxHR REAL: Maksimum kalp atış hızı reel sayı olarak belirtildi.

@ATTRIBUTE Exercise Angina: Egzersize bağlı ağrı oluşumu

“E (evet)” ve “H (hayır)” olarak iki nitelik belirtildi.

@ATTRIBUTE Oldpeak REAL: Depresyonda Ölçülen Sayısal Değer

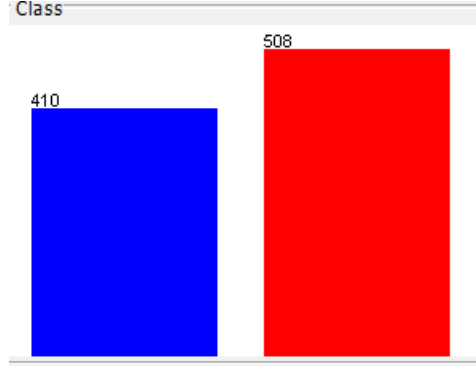
@ATTRIBUTE ST_Slope: ST segmentinin eğimi

Flat (Düz), UP (Yukarda), Down (Aşağıda) olmak üzere üç veri türü belirtilmiştir.

@ATTRIBUTE Class {0,1} : Kişinin kalp hastalığın varsa (1), yoksa (0) olarak gösterir.

Yukarıda belirtilen ilk 11 öznelik bağımsız değişkendir. Bağımlı değişken olan 12. özneliğe ise varlığı ve yokluğu ifade eden (1) ve (0) parametreleri tanımlanmıştır.

Veri seti içerisinde bulunan toplam hasta ve sağlıklı kişi sayısı Şekil 1’de gösterilmiştir. Buna göre, 918 birey içerisinde 508 kalp hastalığı belirtisi gösteren birey olurken, 410 kişi ise kalp hastalığı belirtisi göstermeyen birey olarak sınıflandırılmıştır.

Görsel 1. Kalp hastalığı sonucu, 2023

2.2. Veri Madenciliğinde Sınıflandırma Algoritmaları

Kalp rahatsızlığı olan bireyleri tespit edebilmek için sınıflandırma yönteminde üç farklı algoritma kullanılmıştır. Bunlar sırasıyla Decision Tree J48, Naive Bayes ve Random Forest algoritmalarıdır. J48 algoritması çalışma mantığı karar ağacı üzerinden gruplama özelliğini belirtmek için ağaç modeli geliştirilmiştir. Karar ağacı olarak adlandırılan bu algoritma kök düğüm, dallar ve yapraklardan oluşmaktadır. Karar ağaçlarındaki yaprakların olduğu kısım sınıflandırmanın gerçekleştirildiği yerlerdir. Dalların olduğu bölüm ise sonucu ifade etmektedir. En yüksek düğüm ise köktür. Kök düğümler ise yaprak düğümlere doğru özelden genele olacak şekilde ağaç oluşturur (Geetha ve Nasira, 2014). Karar ağacında iki temel işlem bulunmaktadır. Bunlar ise bölme ve budama işlemleri olmaktadır. Karar ağacını oluştururken dikkat edilmesi gereken en önemli adım, hangi öznelik değerlerini esas alıp dallanmanın oluşturulacağına karar verilmesidir (Duygu ve Arıcı, 2019: 436). Naive Bayes’in algoritmasının çalışma mantığı bir eleman için her durumun olasılığını hesaplar ve olasılık değeri en yüksek olana göre sınıflandırır. Sisteme sunulan veri boyutu ne kadar çoksa, test edilen verinin gerçek sınıfını belirlemek o kadar net ve doğru olacaktır. Naive Bayes algoritmasının da hangi elemanın sınıflandırıldığından çok, nasıl sınıflandırıldığı önemlidir. Yani sisteme öğretilecek veriler binary veya text türünden olabilir, önemli olan hangi veri tipinden ve ne olduğundan ziyade, bu veriler arasında nasıl bir oransal ilişki kurulduğudur (Usta, 2014). Random Forest algoritmasında oylama yöntemi kullanılmaktadır. Sayısal tahminleri ya da olasılık değerlerini kullanarak sınıflandırıcıları birleştirme yöntemidir. Tüm olasılık değerler ve tahminler her sınıf için toplanır ve en yüksek sonucu sahip sınıf kazanan sınıf olmaktadır (Korkem, 2013: 4). Random Forest, bir alt kurul olarak çalışan çok sayıda ağacın tek bir kurucu ağaçtan daha iyi performans göstermesi ilkesine dayanarak çalışır. Büyük veri tabanlarında verimli çalışabilir ve mevcut algoritmalar arasında doğruluk ölçüğü en yüksek algoritmalarından biridir. Hem sınıflandırma hem de regresyon için kullanılan en

popüler makine öğrenme algoritmalarından biridir. Ayrıca eksik verileri tahmin eder, verilerin büyük bir kısmı eksik olsa bile doğruluğunu korur (Kurama, 2020).

2.3. Başarı Ölçütleri

Sınıflandırmada yeni bir modelin oluşturulması veya mevcut modelin kullanılması ve bu model üzerinde başarıya ulaşmak, doğru tahminlerin sayısı ile hesaplanır (Ay, 2020).

Karmaşıklık Matrisi (Confusion Matrix), makine öğrenimi alanında ve özellikle istatistiksel sınıflandırma probleminde, hata matrisi olarak da bilinir. Algoritmanın performansını görselleştirerek değerlendiren belirli bir tablo düzeneğidir ve denetimli bir öğrenme algoritmasıdır. Denimsiz öğrenme ise çoğunlukla eşleştirme matrisi olarak adlandırılır. Matrisin her satırı, gerçek bir sınıftaki örnekleri temsil ederken, her sütunu varsayılan bir sınıftaki örnekleri temsil eder veya her iki değişken de kaynaktan bulunur. Her durumda da sınıflandırma tahminleri aşağıda belirtilen dört değerlendirmeden birine sahip olmalıdır (wikipedia, Confusion_matrix).

Yapılan çalışmada kullanılan verilerin karşılaştırılabilmesi için Tablo 2 'de gösterildiği gibi karmaşıklık matrisi kullanılmıştır.

Çizelge 2. Karmaşıklık Matrisi

Gerçek durum	Tahmin edilen durum		
	Toplam Nüfus = P+N	POZİTİF (PP) (VAR=1)	NEGATİF (PN) (YOK=0)
POZİTİF (P) (VAR=1)		Gerçek pozitif (TP)	Yanlış pozitif (FN)
NEGATİF (N) (YOK=0)		Yanlış negatif (FP)	Gerçek negatif (TN)

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 2'ye baktığımızda tanımlar şunlardır (Taşçı ve Şamlı, 2020: 92):

TP (True Positive – Doğru Pozitif): Doğruyken doğru olarak sınıflandırılmış veriler

FN (False Negative – Yanlış Negatif): Doğruyken yanlış olarak sınıflandırılmış veriler

FP (False Positive – Yanlış Pozitif): Yanlışken doğru olarak sınıflandırılmış veriler

TN (True Negative – Doğru Negatif): Yanlışken yanlış olarak sınıflandırılmış veriler

Sınıflandırmanın başarısını ölçmek, doğruluğunu hesaplamak için ise iki sınıflı performans ölçümleri kullanılmıştır. Bu ölçümler ise şunlardır:

Doğruluk (Accuracy): Sistemde doğru olarak yapılan tahminlerin tüm tahminlere oranıdır. Kısaca; doğrular / toplam.

$$\text{Doğruluk} = \frac{\text{TP} + \text{TN}}{\text{TP} + \text{TN} + \text{FP} + \text{FN}}$$

Hata Oranı (Error Rate): Sistemde yanlış olarak yapılan tahminlerin tüm tahminlere oranıdır. Kısaca, yanlışlar / toplam. Aynı şekilde birden doğruluk oranını çıkarıldığında hata oranı elde edilir.

$$\text{Hata oranı} = \frac{FP + FN}{TP + TN + FP + FN}$$

Hatırlama (Recall): Modelin doğruları bilme konusundaki ölçümü denilebilir. Sınıflandırıcı tarafından doğru bir şekilde tahmin edilen pozitif örneklerin oranını ölçümü de denilebilir. Mümkün olduğu kadar yüksek olmalıdır. Kısaca TP / Tüm Gerçek Pozitiflerin toplamı.

$$\text{TPR} = \frac{TP}{TP + FN}$$

Özgüllük (Specificity): Bu kavram seçicilik olarak da bilinmektedir. Negatif'leri tahmin etme etkinliğidir. Kısaca, TN/ Gerçek Negatiflerin toplamı.

$$\text{TNR} = \frac{TN}{TN + FP}$$

Hassasiyet (Precision): Pozitif durumların (TP+FP), ne kadar doğru tahmin edildiğini belirtir. Tüm sınıf yani durumlardan ne kadarının başarılı tahmin edildiğidir.

$$\text{Hassasiyet} = \frac{TP}{TP + FP}$$

F1-Skoru (F Measure): Hassasiyet ve hatırlama üzerindeki iki ölçüm birleştirilerek, F ölçümü adını almıştır. Yani, Hassasiyet ve hatırlamanın harmonik bir anlamıdır. Sınıflandırıcılar karşılaştırmada kullanılır ve performansın ne kadar iyi olduğu ölçülür.

$$\text{F1 Skor} = \frac{2 \times \text{hatırlama} \times \text{hassasiyet}}{\text{hatırlama} + \text{hassasiyet}}$$

Kaynak: (Şirin, 2017).

Roc eğrisi, sınıflandırma başarısını ölçmede önemli unsulardan bir diğeridir. Grafikte, hassaslık ve 1-kesinliğin almış olduğu değerleri sınırlı eşik değerleri baz alarak gösterilen eğridir. Roc eğrisinde köşegenin üzerin de bulunan ve referans çizgisi olarak alınan bu çizgi verilerin tesadüf sınıflandırıldığını belirtir. Eğrinin sol üst köşeye yaklaşması sınıflandırmanın ne kadar başarılı olduğunu gösterir ve eğrinin altında kalan kısım ise ne kadar büyükse uygulanan sınıflandırma da o kadar başarılı anlamına gelmektedir (Polatgil, 2020).

3.BULGULAR

3.1.Algoritmaların Değerlendirilmesi

Çizelge 3. Algoritmaların Karmaşıklık Matris Sonuçları

Decision Tree j48		Tahmini Sınıf		Naive Bayes		Tahmini Sınıf		Random Forest		Tahmini Sınıf	
		Sınıf 1	Sınıf 2			Sınıf 1	Sınıf 2			Sınıf 1	Sınıf 2
Gerçek Sınıf	Sınıf 1	456	52	Gerçek Sınıf	Sınıf 1	447	61	Gerçek Sınıf	Sınıf 1	457	51
	Sınıf 2	74	336		Sınıf 2	69	341		Sınıf 2	71	339

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

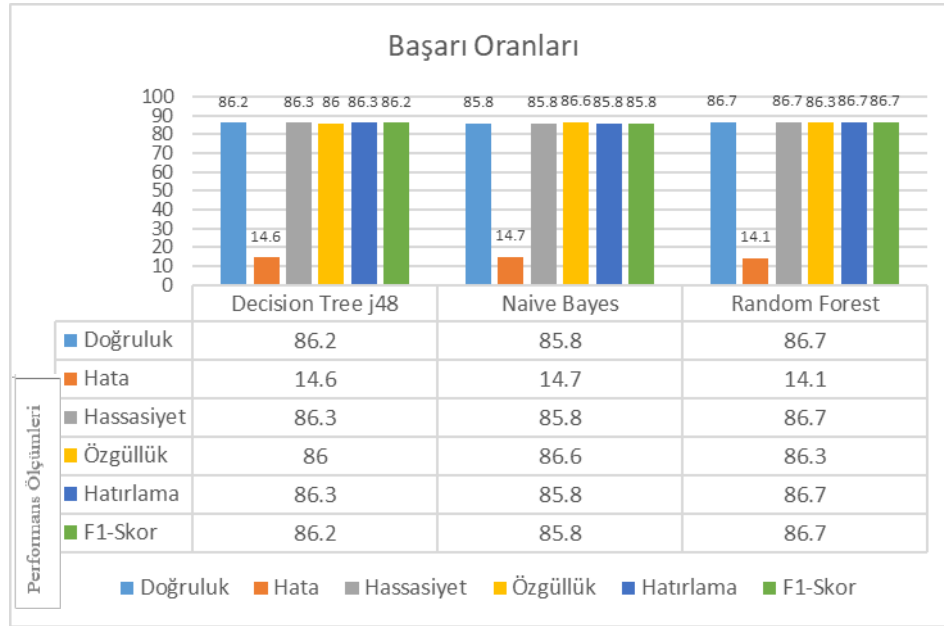
Tablo 3'teki Decision Tree J48 algoritmasında çıkan matris sonucuna göre kalp rahatsızlığını temsil eden ilk sınıfta 508 kalp hastasından 456'sını doğru, 52 kişiyi ise yanlış sınıflandırmıştır. Kalp hastası olmayanların temsil edildiği ikinci sınıfta ise 410 kişiden 336 kişiyi doğru sınıflandırılırken, 74 kişiyi ise yanlış sınıflandırılmıştır. Genel olarak model sonucunda 792 kişiyi doğru, 126 kişi yanlış sınıflandırmıştır.

Tablo 3'teki Naive Bayes algoritmasına göre ilk sınıfta kalp hastalığı olan 508 kişiden 447 kişiyi doğru, 61 kişi ise yanlış sınıflandırmıştır. Kalp rahatsızlığının yokluğunu temsil eden ikinci sınıfta ise 410 kişiden 341 kişiyi doğru, 69 kişiyi ise yanlış sınıflandırılmıştır. Genel olarak model sonucunda 788 kişiyi doğru sınıflandırılırken 130 kişi yanlış sınıflandırmıştır.

Random Forest algoritmasının matris sonucuna göre ise; ilk sınıfta 508 hastadan 457 hastayı doğru, 51 hastayı ise yanlış sınıflandırmıştır. İkinci sınıfta ise 410 kişiden 339 kişinin kalp rahatsızlığı yoktur sonucunu elde etmiş, 71 kişinin ise kalp rahatsızlığı vardır sonucuna ulaşarak yanlış sınıflandırmıştır. Genel olarak model sonucunda 796 kişiyi doğru sınıflandırırken 122 kişiyi yanlış sınıflandırmıştır. Tablo 4'e baktığımızda Random Forest algoritmasının doğru sınıflandırma yüzdesinin en yüksek olduğu gözlemlenmektedir.

3.2.Algoritmaların Performans Başarı Sonuçları

Çizelge 4. Kalp Veriseti için Uygulanılan Tüm Algoritmaların Grafik Sonuçları

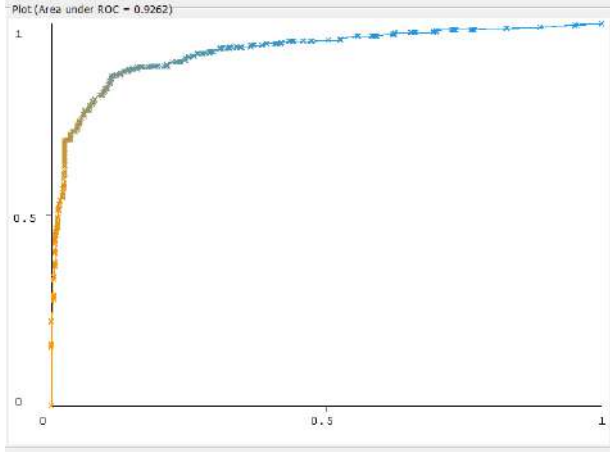
Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Decision Tree J48 algoritmasına uygulanan model %86,2 oranında başarı sağlanmıştır. Hata oranı ise yüzde 14,6'dır. Bunun sebebi 918 olan veri kümesinden 792 verinin doğru sınıflandırıp 126 verinin ise yanlış sınıflandırılmasından kaynaklanmaktadır. Yine %86,3 oranında hassasiyet yani pozitif durumlar başarı sağlanmıştır. Modelin doğruları bilme konusundaki etkinliği hatırlama oranı ise, %86,3'tür. Yine %86 oranında gerçek negatif değerini (özgüllük) doğru tahmin etmiştir. Recall ve hassasiyetin ortalaması harmonik ortalaması (F1- skor) ise, %86,2'dir.

Tablo 4'e baktığımızda verilere uygulanan Naive Bayes algoritmasında %85,83 performans başarısı elde edilmiştir. Hata oranı ise yüzde 14,7'dir. Bunun nedeni 918 olan veri kümesinden 130 verinin yanlış sınıflandırılmasından kaynaklanmaktadır. Yine %85,8 oranında hassasiyet yani pozitif durumlar başarı sağlanmıştır. Modelin doğruları bilme konusundaki etkinliği hatırlama oranı ise, %85,8'dir. Yine %85,8 oranında gerçek negatif değerini (özgüllük) doğru tahmin etmiştir. Recall ve hassasiyetin ortalaması harmonik ortalaması (F1- skor) ise, %85,8'dir.

Verilere uygulanan Random Forest model %86,7 oranın da başarı sağlanmıştır. Hata oranının ise yüzde 14,1 olmasının sebebi 918 olan veri kümesinden 122 örneklemin ise yanlış sınıflandırılmasından kaynaklanmaktadır. Yine %86,7 oranında hassasiyet yani pozitif durumlar başarı sağlanmıştır. Modelin doğruları bilme konusundaki etkinliği hatırlama oranı ise, %86,7'dir. Yine %86,3 oranında gerçek negatif değerini (özgüllük) doğru tahmin etmiştir. Recall ve hassasiyetin ortalaması harmonik ortalaması (F1- skor) ise, %86,7'dir.

En başarılı performansa sahip Random Forest modelinin değerlendirmek için ROC eğrisi bakılmış ve şekil 2'de belirtilmiştir. Bu eğriye bakıldığında kalp hastalığının tahmini için ideal bir ROC eğrisine sahip olduğu görülmektedir.

Görsel 2: ROC eğrisi, 2023

4.SONUÇ

Veri madenciliği yöntemi ile birçok alanda olduğu gibi sağlık alanında da önemli bir yeri vardır. Yapılan literatür taramasına göre kalp rahatsızlığı tahmini ile yapılan çalışmaların doğruluk başarı yüzdeleri %70 ile %98 arasında değişmektedir. Genel anlamda baktığımızda sağlanan bu başarı ile insan hayatını riske atan hastalıkları doğru tahmin edilip hastalığın önüne geçerek insan hayatını kurtarmaktadır. Yapılan bu çalışmada kalp hastalığının tahmini için sınıflandırma yönteminde kullanılan üç algoritma (Decision tree j48, Naive Bayes, Random Forest) kalp hastalığı veri setine daha uygun olduğu için seçilerek uygulanmış ve bu üç algoritmadan hangisinin performans değerinin daha yüksek olduğu bulunmaya çalışılmıştır.

Kalp hastalığı veri seti için uygulanan tüm algoritmalara (j48, Naive Bayes, Random Forest) başarı değerleri birbirine benzer ve yakınlık göstermektedir. Yine de Random Forest Algoritmasının bütün değerleri J48 ve Naive Bayes algoritmalarına göre daha verimli olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda Random Forest'in kalp hastalıkları veri setinde J48 ve Naive Bayes'ten daha üstün performans gösterdiği varsayılmaktadır. Random Forest Algoritması diğer algoritmalara göre daha uzun sürede modelleme süresi oluşturmuştur (0,14 saniye) ama veri kümesinde bulunan 918 veriden 796 veriyi kullanarak en fazla veriyi doğru sınıflandırmış ve karakterize etmiştir. Bu durumda Random Forest Algoritmasının tahmin doğruluğunun en belirgin olduğunu anlaşılmıştır. Naive Bayes, diğer algoritmalara göre negatif olma durumlarını en başarılı sınıflandıran algoritma olmasına rağmen genel olarak tüm değerlere bakıldığında Naive Bayes algoritması bu üç algoritma arasından en düşük performans gösterdiği varsayılmaktadır.

Sınıflandırma modelinin başarı performansını belirlemek için ROC eğrisi de değerlendirilmiş ve 0,9262 değerini alarak 1 değerine en yakın değer olduğu gözlemlenmiştir.

Son olarak çalışmanın veri setine bakıldığında cinsiyet'in erkek, eğitim türünün (st_slope) flat yani düz olması, egzersize bağlı ağrının evet olması ve göğüs ağrı türünün asy (asemptomatik ağrı) olması bireylerin kalp hastası olma olasılığını arttırdığı tespit edilmiştir.

Kaynakça

- [1] Al-azzawi, M.I.M. (2017). *Heart Disease System Prediction Using Data Mining Techniques*, Türk Havacılık Kurumu Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek lisans, İstanbul
- [2] Al-baidhani, A.H.J. (2017). *Estimation of Heart Disease Based on Data Mining Using Patients Health Data Base*, Altınbaş Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsün, İstanbul.
- [3] Ay, Ş., 30 nisan 2020. Medium [online], Model Performansını Değerlendirmek Metrikler, <https://medium.com/deep-learning-turkiye/model-performansini-degerlendirmek-metrikler-cb6568705b1>, [Erişim Tarihi: 07 haziran 2022].
- [4] Bartschat, B., Reischl, M., Mikut, R. (2019). *Data Mining Tools, Wiley Interdisciplinary Reviews: Data Mining and Knowledge Discovery*.
- [5] Coşar, M., Deniz, E. (2021). *Makine Öğrenimi Algoritmaları Kullanarak Kalp Hastalıklarının Tespit Edilmesi*, Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi Özel Sayı 28, S. 1112-1116.
- [6] Çalışkan, G. (2022). *Kırsalda Yaşayan Erişkinlerde On Yıllık Koroner Kalp Hastalığı Riski ve Etkileyen Faktörler*, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Aydın.
- [7] Duygu, B., Arıcı, N. (2019). *Karar Ağacı Algoritmalarıyla Öğrencilerin Akademik Performans Verilerinin Sınıflandırılması*, ISAS 19, 4 (1): 434-444, 2019, Ankara
- [8] Ekrem, Ö., Salman, O.K.M., Aksoy, M., İnan, S.A. (2020). *Yapay Zekâ Yöntemleri Kullanılarak kalp hastalığının Tespiti*, Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi 8(5), 241-254, e-ISSN: 1308-6693.
- [9] Fedesoriano, Eylül 2021. Kaggle[online], Heart Failure Prediction Dataset, <http://www.kaggle.com/datasets/fedesoriano/heart-failure-prediction>, [Erişim Tarihi: 01 Ocak 2023]
- [10] Geetha, A., ve Nasira, G.M. (2014) “*Data Mining for Meteorological Applications: Decision Trees for Modeling Rainfall Prediction*”, IEEE International Conference on Computational Intelligence and Computing Research.
- [11] Gupta, M. K., ve Chandra, P. (2020). *A comprehensive survey of data mining*. International Journal of Information Technology, 12(4), 1243-1257.
- [12] Jasim Z.M.A, Ahmed W.S ve Abed H.M. (2020). *The Application of Data Mining for Predicting Academic Performance Using K-means Clustering and Naïve Bayes Classification*. International Journal of Psychosocial Rehabilitation, Vol. 24, Issue 03, ISSN: 1475-7192.
- [13] Joseph, S. I. T., ve Thanakumar, I. (2019). *Survey of data mining algorithm's for intelligent computing system*. Journal of trends in Computer Science and Smart technology (TCSST), 1(01), 14-24.

- [14] Karvana, K. G. M., Yazid, S., Syalim, A., ve Mursanto, P. (2019). *Customer churn analysis and prediction using data mining models in banking industry*. In 2019 International Workshop on Big Data and Information Security (IWBIS) (ss. 33-38). IEEE.
- [15] Korkem, E. (2013). *Mikroarray Gen Ekspresyon Veri Setlerinde Random Forest ve Naive Bayes Sınıflama Yöntemleri Yaklaşımı*, Ankara
- [16] Kumar, S. R., Gayathri, N., Muthuramalingam, S., Balamurugan, B., Ramesh, C., & Nallakaruppan, M. K. (2019). *Medical big data mining and processing in e-healthcare*. In *Internet of things in biomedical engineering* (ss. 323-339). Academic Press.
- [17] Kurama, V., (2020). Paperspaceblog [online], A Guide To Random Forests: Consolidating Decision Trees, <https://blog.paperspace.com/random-forests/> [Erişim Tarihi: 03 Ocak 2022].
- [18] Lu, W. (2019). *Improved K-means clustering algorithm for big data mining under Hadoop parallel framework*. *Journal of Grid Computing*, 18(2), 239-250.
- [19] Muhammad, L. J., Islam, M., Usman, S. S., ve Ayon, S. I. (2020). *Predictive data mining models for novel coronavirus (COVID-19) infected patients' recovery*. *SN Computer Science*, 1(4), 1-7.
- [20] Narin A, İşler Y, 2012. *WEKA Yazılımında k-Ortalama Algoritması Kullanılarak Konjestif Kalp Yetmezliği Hastalarının Teşhisi*, *Teknik Bilimler Dergisi* 2 (4) 21-29
- [21] Polatgil, M, (2020). *Anfis ve Bulanık K Ortalamalar İle Kalp Hastalığının Tespit edilmesi*, *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 4.
- [22] Rambola, R., Varshney, P., ve Vishwakarma, P. (2018). *Data mining techniques for fraud detection in banking sector*. In 2018 4th International Conference on Computing Communication and Automation (ICCCA) (ss. 1-5). IEEE.
- [23] Sağlık ve Güvenlik (2020), Emergency Live [online], <https://emergency-live.com/tr/sağlık-ve-güvenlik/kalp-hastalığı-erkekler-ve-kadınlar-şaşırtıcı-cinsiyet-farklılıkları/amp/> [Erişim Tarihi: 07 haziran 2022].
- [24] ŞEKER Ş., (Haziran 1, 2009). *Bilgisayarkavramlari [online]*, [weka https://bilgisayarkavramlari.com/2009/06/01/weka/](https://bilgisayarkavramlari.com/2009/06/01/weka/) [Ziyaret Tarihi: 27 Aralık 2021].
- [25] Şirin, E, 2017. *WBO [online]*, Hata Matrisini (Confusion Matrix) Yorumlama, <https://www.veribilimiokulu.com/hata-matrisini-confusion-matrix-yorumlama/>, [Erişim Tarihi: 03 Ocak 2022].
- [26] Taşçı, M.E, Şamlı R, (2020). *Veri Madenciliği ile Kalp Hastalığı Teşhisi*, *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi Özel Sayı*, S. 88-95, Nisan 2020
- [27] Türk Kardiyoloji Derneği (2022), [online], Toplum için bilgiler, <https://tkd.org.tr/kalp-yetersizligi-calisma-grubu/sayfa/toplum-icin-bilgiler> [Erişim Tarihi: 07 haziran 2022].

[28] Usta, R., (28 Mayıs, 2014). *Kodedu[online]*, Naïve Bayes Sınıflandırma Algoritması, <https://kodedu.com/2014/05/naive-bayes-siniflandirma-algoritmasi/> [Erişim Tarihi: 28 Aralık 2021].

[29] Wikipedia, 2022. *[online]*, Confusion matrix, https://en.wikipedia.org/wiki/Confusion_matrix [Erişim Tarihi: 03 Ocak 2022].

SOCIAL MEDIA AND COUNSELING: OPPORTUNITIES, RISKS AND ETHICAL CONSIDERATIONS

Kyriaki G. Giota, George Kleftaras

University of Thessaly - Greece

Abstract:

The purpose of this article is to briefly review the opportunities that social media present to counselors and psychologists. Particular attention was given to understanding some of the more important common risks inherent in social media and the potential ethical dilemmas which may arise for counselors and psychologists who embrace them in their practice. Key considerations of issues pertinent to an online presence such as multiple relationships, visibility and privacy, maintaining ethical principles and professional boundaries are being discussed.

Keywords : Social Media, Risk, Ethical Consideration

MATERNAL SMOKING AND RISK OF CHILDHOOD OVERWEIGHT AND OBESITY: A META-ANALYSIS

Martina Kanciruk, Jac W. Andrews, Tyrone Donnon

University of Calgary – Canada

Abstract:

The purpose of this study was to determine the significance of maternal smoking for the development of childhood overweight and/or obesity. Accordingly, a systematic literature review of English-language studies published from 1980 to 2012 using the following data bases: MEDLINE, PsychINFO, Cochrane Database of Systematic Reviews, and Dissertation Abstracts International was conducted. The following terms were used in the search: pregnancy, overweight, obesity, smoking, parents, childhood, risk factors. Eighteen studies of maternal smoking during pregnancy and obesity conducted in Europe, Asia, North America, and South America met the inclusion criteria. A meta-analysis of these studies indicated that maternal smoking during pregnancy is a significant risk factor for overweight and obesity; mothers who smoke during pregnancy are at a greater risk for developing obesity or overweight; the quantity of cigarettes consumed by the mother during pregnancy influenced the odds of offspring overweight and/or obesity. In addition, the results from moderator analyses suggest that part of the heterogeneity discovered between the studies can be explained by the region of world that the study occurred in and the age of the child at the time of weight assessment.

Keywords: Childhood obesity, overweight, smoking, parents, risk factors.

THE EFFECTS OF THE PARENT TRAINING PROGRAM FOR OBESITY REDUCTION ON HEALTH BEHAVIORS OF SCHOOL-AGE CHILDREN

Muntanavadee Maytapattana

Suan Sunandha Rajabhat University - Thailand

Abstract:

The purposes of the study were to evaluate the effectiveness of the Parent Training Program for Obesity Reduction (PTPOR) on health behaviors of school-age children. An Ecological Systems Theory (EST) was approached the study and a randomized control trial was used in this study. Participants were school-age overweight or obese children and their parents. One hundred and one parent-child dyads were recruited and random assigned into the PTPOR ($N=30$), Educational Intervention or EI ($N=32$), and control group ($N=39$). The parents in the PTPOR group participated in five sessions including an educational session, a cooking session, aerobic exercise training, 2-time group discussion sessions, and 4-time telephoned counseling sessions. Repeated Measure ANCOVA was used to analyze data. The results presented that the outcomes of the PTPOR group were better than the EI and the control groups at 1st, 8th, and 32nd weeks after finishing the program such as child exercise behavior ($F_{(2,97)} = 3.98, p = .02$) and child dietary behavior ($F_{(2,97)} = 9.42, p = .00$). The results suggest that nurses and health care providers should utilize the PTPOR for child weight reduction and for the health promotion of a lifestyle among overweight and obese children.

Keywords: Parent training program for obesity reduction, child health behaviors, school-age children.

UNDERSTANDING PRIMARY SCHOOL STUDENTS' BELIEFS REGARDING THE ADOPTION OF PRO-ENVIRONMENTAL BEHAVIORS

Astrid de Leeuw, Pierre Valois

Guidance Institute of University of Luxemburg – Luxemborg

Abstract:

Environmental education is the key to enhancing or changing students' ways of thinking and acting in order to create an environmentally robust future for all. The present study investigates the beliefs of 812 primary school students, which merit consideration when developing educational interventions. Results of multiple regression analyses reveal that educational interventions should focus on promoting students' feelings of control over pro-environmental behaviors (PEB). For example, schools could provide recycling bins on the premises. Furthermore, it is critical to develop positive attitudes in students by stressing the various benefits of PEB for keeping our planet clean and protecting wildlife. Unfortunately, our results indicate that students believe that PEB is boring and annoying. Suggestions are offered for making PEB more interesting and relevant. Further research is needed to test the effectiveness of interventions based on the present results.

Keywords: Pro-environmental behaviors, primary school students, theory of planned behavior, beliefs, educational interventions.

ASSOCIATION OF SENSORY PROCESSING AND COGNITIVE DEFICITS IN CHILDREN WITH AUTISM SPECTRUM DISORDERS – PIONEER STUDY IN SAUDI ARABIA

Rana M. Zeina, Laila AL-Ayadhi, Shahid Bashir

King Saud University

Abstract:

The association between sensory problems and cognitive abilities has been studied in individuals with Autism Spectrum Disorders (ASDs). In this study, we used a Neuropsychological Test to evaluate memory and attention in ASDs children with sensory problems compared to the ASDs children without sensory problems. Four visual memory tests of Cambridge Neuropsychological Test Automated Battery (CANTAB) including Big/little circle (BLC), Simple Reaction Time (SRT) Intra /Extra dimensional set shift (IED), Spatial recognition memory (SRM), were administered to 14 ASDs children with sensory problems compared to 13 ASDs without sensory problems aged 3 to 12 with IQ of above 70. ASDs individuals with sensory problems performed worse than the ASDs group without sensory problems on comprehension, learning, reversal and simple reaction time tasks, and no significant difference between the two groups was recorded in terms of the visual memory and visual comprehension tasks. The findings of this study suggest that ASDs children with sensory problems are facing deficits in learning, comprehension, reversal, and speed of response to a stimulus.

Keywords: Visual memory, Attention, Autism Spectrum Disorders (ASDs).

**WHAT ARE THE FACTORS UNDERLYING THE DIFFERENCES BETWEEN
YOUNG SAUDI WOMEN IN TRADITIONAL FAMILIES THAT CHOOSE TO
CONFORM TO THE SOCIETY NORMS, AND YOUNG SAUDI WOMEN WHO DO
NOT CONFORM?**

Mai Al-Subaie

Effat University - Saudi Arabia

Abstract:

This research suggests that women in traditional families of Saudi Arabia are divided into two groups, the one who conforms to the society and the new type of women that has been emerged due to the changing and development of the culture, who do not want to conform to the rules. The factors underlying the differences were explored by using a test and an interview. And that concluded some of the main factors that were a real affect of why some women still want to follow the society and traditional rules, and other want to break free.

Keywords: Conformity, Non-Conformity, Saudi Arabia, Women.

COGNITIVE EMOTION REGULATION IN CHILDREN IS ATTRIBUTABLE TO PARENTING STYLE, NOT TO FAMILY TYPE AND CHILD'S GENDER

AKM Rezaul Karim, Tania Sharafat, Abu Yusuf Mahmud

University of Dhaka - Bangladesh

Abstract:

The study aimed to investigate whether cognitive emotion regulation in children varies with parenting style, family type and gender. Toward this end, cognitive emotion regulation and perceived parenting style of 206 school children were measured. Standard regression analyses of data revealed that the models were significant and explained 17.3% of the variance in *adaptive* emotion regulation (Adjusted $R^2=0.173$; $F=9.579$, $p<.001$), and 7.1% of the variance in *less adaptive* emotion regulation (Adjusted $R^2=.071$, $F=4.135$, $p=.001$). Results showed that children's cognitive emotion regulation is functionally associated with parenting style, but not with family type and their gender. Amongst three types of parenting, authoritative parenting was the strongest predictor of the overall *adaptive* emotion regulation while authoritarian parenting was the strongest predictor of the overall *less adaptive* emotion regulation. Permissive parenting has impact neither on *adaptive* nor on *less adaptive* emotion regulation. The findings would have important implications for parents, caregivers, child psychologists, and other professionals working with children or adolescents.

Keywords: Cognitive Emotion Regulation, Adaptive, Less Adaptive, Parenting Style, Family Type.

TEACHERS' AND STUDENTS' CAUSAL EXPLANATIONS FOR CLASSROOM MISBEHAVIOR: SIMILARITIES AND DIFFERENCES

Rachel C. F. Sun

University of Hong Kong

Abstract:

This study aimed to examine the similarities and differences between teachers' and students' causal explanations of classroom misbehavior. In-depth semi-structured interviews were conducted with twelve teachers and eighteen Grade 7-9 students. The qualitative data were analyzed, in which the attributed causes of classroom misbehavior were categorized into student, family, school and peer factors. Findings showed that both interviewed teachers and students shared similarity in attributing to student factors, such as 'fun and pleasure seeking' and 'attention seeking' as the leading causes of misbehavior. However, the students accounted to school factors, particularly 'boring lessons' as the next attributed causes, while the teachers accounted to family factors, such as 'lack of parent demandingness'. By delineating the factors at student, family, school, and peer levels, these findings help drawing corresponding implications for preventing and mitigating misbehavior in school.

Keywords: Causal explanation, misbehavior, student, teacher.

A FRAMEWORK OF MONTE CARLO SIMULATION FOR EXAMINING THE UNCERTAINTY-INVESTMENT RELATIONSHIP

George Yungchih Wang

University of London

Abstract:

This paper argues that increased uncertainty, in certain situations, may actually encourage investment. Since earlier studies mostly base their arguments on the assumption of geometric Brownian motion, the study extends the assumption to alternative stochastic processes, such as mixed diffusion-jump, mean-reverting process, and jump amplitude process. A general approach of Monte Carlo simulation is developed to derive optimal investment trigger for the situation that the closed-form solution could not be readily obtained under the assumption of alternative process. The main finding is that the overall effect of uncertainty on investment is interpreted by the probability of investing, and the relationship appears to be an inverted U-shaped curve between uncertainty and investment. The implication is that uncertainty does not always discourage investment even under several sources of uncertainty. Furthermore, high-risk projects are not always dominated by low-risk projects because the high-risk projects may have a positive realization effect on encouraging investment.

Keywords: real options, geometric Brownian motion, mixed diffusion-jump process, mean-reverting process, jump amplitude process

THE EXCLUSION OF CONSUMER RIGHTS IN E-AUCTIONS – IS AN E-AUCTION REALLY AN AUCTION AT ALL?

Trish O'Sullivan

Massey University

Abstract:

This paper considers the exclusion of consumer rights by the New Zealand Consumer Guarantees Act 1993 in e-auctions. The paper asserts that the absence of an individual auctioneer conducting each e-auction means that e-auctions may not be auctions at all. The paper also questions the justification for excluding consumer rights in e-auctions because the rationale for excluding consumer rights in traditional auctions does not fit with e-auctions due to the significant differences in the sale processes. The paper recommends reform by way of statutory amendment.

Keywords: auction, auctioneer, consumer rights, e-auction.

E-PROCUREMENT, THE GOLDEN KEY TO OPTIMIZING THE SUPPLY CHAINS SYSTEM

Somayeh Farzin, Hossein Teimoori Nezhad

Iran Power Plant Projects Management Co

Abstract:

Procurement is an important component in the field of operating resource management and e-procurement is the golden key to optimizing the supply chains system. Global firms are optimistic on the level of savings that can be achieved through full implementation of e-procurement strategies. E-procurement is an Internet-based business process for obtaining materials and services and managing their inflow into the organization. In this paper, the subjects of supply chains and e-procurement and its benefits to organizations have been studied. Also, e-procurement in construction and its drivers and barriers have been discussed and a framework of supplier selection in an e-procurement environment has been demonstrated. This paper also has addressed critical success factors in adopting e-procurement in supply chains.

Keywords: E-Procurement, Supply Chain, Benefits, Construction, Drivers, Barriers, Supplier Selection, CFSs.

THE KEY CHALLENGES OF THE NEW BANK REGULATIONS

Petr Teplý

Charles University in Prague

Abstract:

The New Basel Capital Accord (Basel II) influences how financial institutions around the world, and especially European Union institutions, determine the amount of capital to reserve. However, as the recent global crisis has shown, the revision of Basel II is needed to reflect current trends, such as increased volatility and correlation, in the world financial markets. The overall objective of Basel II is to increase the safety and soundness of the international financial system. Basel II builds on three main pillars: Pillar I deals with the minimum capital requirements for credit, market and operational risk, Pillar II focuses on the supervisory review process and finally Pillar III promotes market discipline through enhanced disclosure requirements for banks. The aim of this paper is to provide the historical background, key features and impact of Basel II on financial markets. Moreover, we discuss new proposals for international bank regulation (sometimes referred to as Basel III) which include requirements for higher quality, constituency and transparency of banks' capital and risk management, regulation of OTC markets and introduction of new liquidity standards for internationally active banks.

Keywords: Basel II, Basel III, risk management, bank regulation

THE PATH TO WEB INTELLIGENCE MATURITY

Prof. Dr. Zeljko Panian

University of Zagreb,

Abstract:

Web intelligence, if made personal, can fuel the process of building communications around the interests and preferences of each individual customer or prospect, by providing specific behavioral insights about each individual. To become fully efficient, Web intelligence must reach a stage of a high-level maturity, passing throughout a process that involves five steps: (1) Web site analysis; (2) Web site and advertising optimization; (3) Segment targeting; (4) Interactive marketing (online only); and (5) Interactive marketing (online and offline). Discussing these steps in detail, the paper uncovers the real gold mine that is personal-level Web intelligence.

Keywords: Web intelligence, web analytics, information technology (IT), interactive marketing.

BARRIERS AND OPPORTUNITIES FOR THE ADOPTION OF E-GOVERNANCE SERVICES

Haroula N. Delopoulos

National and Kapodistrian University of Athens

Abstract:

In this article a bibliography research takes place to track down and introduce the barriers and opportunities for the adoption of e-Governance services mainly from the side of citizen, that is to say, the demand side. Although governments invest continuously in producing of e-Governance services, citizens face difficulties to adopt these services. Barriers derive and prevent them from using e-Governance services. Barrier is anything preventing citizens from the adoption of e-Governance services. Barriers impede or do not allow the adoption of e-Governance services by the citizens. If the barriers are pinpointed, it will be possible to take them into consideration while designing e-Governance services which the citizens are likely to use, if the obstacles are raised. The barriers will thus be converted in opportunities that will facilitate the adoption.

Keywords: adoption, barriers, e-governance services, eparticipation, opportunities.

OPTIMIZATION OF TRANSFER PRICING IN A RECESSION WITH REFLECTION ON CROATIAN SITUATION

Jasminka Radolović

University of Rijeka, Croatia

Abstract:

Countries in recession, among them Croatia, have lower tax revenues as a result of unfavorable economic situation, which is decrease of the economic activities and unemployment. The global tax base has decreased. In order to create larger state revenues, states use the institute of tax authorities. By controlling transfer pricing in the international companies and using certain techniques, tax authorities can create greater tax obligations for the companies in a short period of time.

Keywords: Documentation, Methods, Tax Optimization, Transfer Pricing

APPLICATIONS OF CONIC OPTIMIZATION AND QUADRATIC PROGRAMMING IN THE INVESTIGATION OF INDEX ARBITRAGE IN THE THAI DERIVATIVES AND EQUITY MARKETS

Satjaporn Tungsong, Gun Srijuntongsiri

Thammasat University

Abstract:

This research seeks to investigate the frequency and profitability of index arbitrage opportunities involving the SET50 futures, SET50 component stocks, and the ThaiDEX SET50 ETF (ticker symbol: TDEX). In particular, the frequency and profit of arbitrage are measured in the following three arbitrage tests: (1) SET50 futures vs. ThaiDEX SET50 ETF, (2) SET50 futures vs. SET50 component stocks, and (3) ThaiDEX SET50 ETF vs. SET50 component stocks are investigated. For tests (2) and (3), the problems involve conic optimization and quadratic programming as subproblems. This research is first to apply conic optimization and quadratic programming techniques in the context of index arbitrage and is first to investigate such index arbitrage in the Thai equity and derivatives markets. Thus, the contribution of this study is twofold. First, its results would help understand the contribution of the derivatives securities to the efficiency of the Thai markets. Second, the methodology employed in this study can be applied to other geographical markets, with minor adjustments.

Keywords: Conic optimization, Equity index arbitrage, Executionlags, Quadratic programming, SET50 index futures, ThaiDEX SET50ETF, Transaction costs

ENHANCING LEARNING FOR RESEARCH HIGHER DEGREE STUDENTS

Jenny Hall, Alison Jaquet

Queensland University of Technology

Abstract:

Universities' push toward the production of high quality research is not limited to academic staff and experienced researchers. In this environment of research rich agendas, Higher Degree Research (HDR) students are increasingly expected to engage in the publishing of good quality papers in high impact journals. IFN001: Advanced Information Research Skills (AIRS) is a credit bearing mandatory coursework requirement for Queensland University of Technology (QUT) doctorates. Since its inception in 1989, this unique blended learning program has provided the foundations for new researchers to produce original and innovative research. AIRS was redeveloped in 2012, and has now been evaluated with reference to the university's strategic research priorities. Our research is the first comprehensive evaluation of the program from the learner perspective. We measured whether the program develops essential transferrable skills and graduate capabilities to ensure best practice in the areas of publishing and data management. In particular, we explored whether AIRS prepares students to be agile researchers with the skills to adapt to different research contexts both within and outside academia. The target group for our study consisted of HDR students and supervisors at QUT. Both quantitative and qualitative research methods were used for data collection. Gathering data was by survey and focus groups with qualitative responses analyzed using NVivo. The results of the survey show that 82% of students surveyed believe that AIRS assisted their research process and helped them learn skills they need as a researcher. The 18% of respondents who expressed reservation about the benefits of AIRS were also examined to determine the key areas of concern. These included trends related to the timing of the program early in the candidature and a belief among some students that their previous research experience was sufficient for postgraduate study. New insights have been gained into how to better support HDR learners in partnership with supervisors and how to enhance learning experiences of specific cohorts, including international students and mature learners.

Keywords: Data management, enhancing learning experience, publishing, research higher degree students.

MECHANISMS IN REGULATING LANGUAGE PRACTICES IN ELECTRONICS ENGINEERING: A PROGRAM PLAN FOR OUTCOMES-BASED EDUCATION

Analiza Acuña-Villacorte

Bulacan State University,

Abstract:

The underlying principle behind the harmonization in international education does not solely aim for the comparability but also the compatibility of outputs produced. The international standard in the different professions particularly in engineering defines the required graduate attributes to attain suitable qualifications and recognitions. This study described the language practices of the Electronics Engineering students of Bulacan State University, Philippines who will be deployed for their internship program. The purpose of the study was achieved by determining the language proficiency of the students in terms of speaking, listening, reading, and writing, and checking the adherence of the University to the commitment of intensifying community building for the Association of Southeast Asian Nation Vision 2020. The analysis of variance of the variables defined the significance between the causal variables and dependent variables. Thus, this study identified the mechanism that would regulate language practices in the Electronics Engineering program.

Keywords: Communicative competence, descriptive design, language practices, mechanisms, outcomes-based education.

EXPERIMENTING THE INFLUENCE OF INPUT MODALITY ON INVOLVEMENT LOAD HYPOTHESIS

Mohammad Hassanzadeh

Vali-e-Asr University – Iran

Abstract:

As far as incidental vocabulary learning is concerned, the basic contention of the Involvement Load Hypothesis (ILH) is that retention of unfamiliar words is, generally, conditional upon the degree of involvement in processing them. This study examined input modality and incidental vocabulary uptake in a task-induced setting whereby three variously loaded task types (marginal glosses, fill-in-task, and sentence-writing) were alternately assigned to one group of students at Allameh Tabataba'i University (n=21) during six classroom sessions. While one round of exposure was comprised of the audiovisual medium (TV talk shows), the second round consisted of textual materials with approximately similar subject matter (reading texts). In both conditions, however, the tasks were equivalent to one another. Taken together, the study pursued the dual objectives of establishing a litmus test for the ILH and its proposed values of 'need', 'search' and 'evaluation' in the first place. Secondly, it sought to bring to light the superiority issue of exposure to audiovisual input versus the written input as far as the incorporation of tasks is concerned. At the end of each treatment session, a vocabulary active recall test was administered to measure their incidental gains. Running a one-way analysis of variance revealed that the audiovisual intervention yielded higher gains than the written version even when differing tasks were included. Meanwhile, task 'three' (sentence-writing) turned out the most efficient in tapping learners' active recall of the target vocabulary items. In addition to shedding light on the superiority of audiovisual input over the written input when circumstances are relatively held constant, this study for the most part, did support the underlying tenets of ILH.

Keywords: Evaluation, incidental vocabulary learning, input mode, involvement load hypothesis, need, search.

IMPACT OF GRADE SENSITIVITY ON LEARNING MOTIVATION AND ACADEMIC PERFORMANCE

Salwa Aftab, Sehrish Riaz

Department of Education, FAST – NUCES

Abstract:

The objective of this study was to check the impact of grade sensitivity on learning motivation and academic performance of students and to remove the degree of difference that exists among students regarding the cause of their learning motivation and also to gain knowledge about this matter since it has not been adequately researched. Data collection was primarily done through the academic sector of Pakistan and was depended upon the responses given by students solely. A sample size of 208 university students was selected. Both paper and online surveys were used to collect data from respondents. The results of the study revealed that grade sensitivity has a positive relationship with the learning motivation of students and their academic performance. These findings were carried out through systematic correlation and regression analysis.

Keywords: Academic performance, correlation, grade sensitivity, learning motivation, regression.

A PROPOSED PROGRAM FOR POSTGRADUATES IN EGYPT TO ACQUIRE THE SKILLS AND TECHNIQUES FOR PRODUCING CONCEPT CARTOONS FOR KINDERGARTEN CHILDREN

Ahmed Amin Mousa, M. Abd El Salam

Cairo University

Abstract:

The current study presents a proposed program for acquisition the skills and techniques needed to produce concept cartoon. The proposed program has been prepared for non-specialist students who have never used neither graphics nor animating software. It was presented to postgraduates in Faculty of Education for Early Childhood, Cairo University, during the spring term of the 2014-2015 academic year. The program works in three different aspects: Drawing and images editing, sound manipulation, and creating animation. In addition, the researchers have prepared a questionnaire for measuring the quality of the concept cartoons produced by the students. The questionnaire was used as a pre-test and post-test, and at the end of the study, a significant difference was determined in favour of post-test results.

Keywords: Cartoon, concept cartoon, kindergarten, animation.

THE EFFECT OF THE ANDALUS KNOWLEDGE PHASES AND TIMES MODEL OF LEARNING ON THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' ACADEMIC PERFORMANCE AND EMOTIONAL QUOTIENT

Sobhy Fathy A. Hashesh

Al Andanus Private Schools

Abstract:

This study aimed at investigating the effect of Andalus Knowledge Phases and Times (ANPT) model of learning and the effect of 'Intel Education Contribution in ANPT' on the development of students' academic performance and emotional quotient. The society of the study composed of Andalus Private Schools, elementary school students (N=700), while the sample of the study composed of four randomly assigned groups (N=80) with one experimental group and one control group to study "ANPT" effect and the "Intel Contribution in ANPT" effect respectively. The study followed the quantitative and qualitative approaches in collecting and analyzing data to answer the study questions. Results of the study revealed that there were significant statistical differences between students' academic performances and emotional quotients for the favor of the experimental groups. The study recommended applying this model on different educational variables and on other age groups to generate more data leading to more educational results for the favor of students' learning outcomes.

Keywords: ANPT, Flipped Classroom, 5Es learning Model, Kagan structures.

MILLENNIAL TEACHERS OF CANADA: INNOVATION WITHIN THE BOXED-IN CONSTRAINTS OF TRADITION

Lena Shulyakovskaya

University of Calgary

Abstract:

Every year, schools aim to develop and adopt new technology and pedagogy as a way to equip today's students with the needed 21st Century skills. However, the field of primary and secondary education may not be as open to embracing change in reality. Despite the drive to reform and innovation, the field of education in Canada is still very much steeped in tradition and uses many of the practices that came into effect over 50 years ago. Among those are employment and retention practices. Millennials are the youngest generation of professionals entering the workplace at this time and the ones leaving their jobs within just a few years. Almost half of new teachers leave Canadian schools within their first five years on the job. This paper discusses one of the contributing factors that lead Canadian millennial teachers to either leave or stay in the profession - standardized education system. Using an exploratory case study approach, in-depth interviews with former and current millennial teachers were conducted to learn about their experiences within the K-12 system. Among the findings were the young teachers' concerns about the constant changes to teaching practices and technological implementations that claimed to advance teaching and learning, and yet in reality only disguised and reiterated the same traditional, outdated, and standardized practices that already existed. Furthermore, while many millennial teachers aspired to be innovative with their curriculum and teaching practices, they felt trapped and helpless in the hands of school leaders who were very reluctant to change. While many new program ideas and technological advancements are being made openly available to teachers on a regular basis, it is important to consider the education field as a whole and how it plays into the teachers' ability to realistically implement changes. By the year 2025, millennials will make up approximately 75% of the North American workforce. It is important to examine generational differences among teachers and understand how millennial teachers may be shaping the future of primary and secondary schools, either by staying or leaving the profession.

Keywords: 21st century skills, millennials, teacher attrition, tradition.

TEACHING ENGLISH TO ENGINEERS: BETWEEN ENGLISH LANGUAGE TEACHING AND PSYCHOLOGY

Irina-Ana Drobot

Technical University of Civil Engineering
Bucharest

Abstract:

Teaching English to Engineers is part of English for Specific Purposes, a domain which is under the attention of English students especially under the current conditions of finding jobs and establishing partnerships outside Romania. The paper will analyse the existing textbooks together with the teaching strategies they adopt. Teaching English to Engineering students can intersect with domains such as psychology and cultural studies in order to teach them efficiently. Textbooks for students of ESP, ranging from those at the Faculty of Economics to those at the Faculty of Engineers, have shifted away from using specialized vocabulary, drills for grammar and reading comprehension questions and toward communicative methods and the practical use of language. At present, in Romania, grammar is neglected in favour of communicative methods. The current interest in translation studies may indicate a return to this type of method, since only translation specialists can distinguish among specialized terms and determine which are most suitable in a translation. Engineers are currently encouraged to learn English in order to do their own translations in their own field. This paper will analyse the issue of the extent to which it is useful to teach Engineering students to do translations in their field using cognitive psychology applied to language teaching, including issues such as motivation and social psychology. Teaching general English to engineering students can result in lack of interest, but they can be motivated by practical aspects which will help them in their field. This is why this paper needs to take into account an interdisciplinary approach to teaching English to Engineers.

Keywords: Cognition, ESP, motivation, psychology.

HUBS AS CATALYSTS FOR GEOSPATIAL COMMUNICATION IN KINSHIP NETWORKS

Sameer Kumar, Jariah Mohd. Jan

University of Malaya

Abstract:

Earlier studies in kinship networks have primarily focused on observing the social relationships existing between family relatives. In this study, we pre-identified hubs in the network to investigate if they could play a catalyst role in the transfer of physical information. We conducted a case study of a ceremony performed in one of the families of a small Hindu community – the Uttar Rarhi Kayasthas. Individuals (n = 168) who resided in 11 geographically dispersed regions were contacted through our hub-based representation. We found that using this representation, over 98% of the individuals were successfully contacted within the stipulated period. The network also demonstrated a small-world property, with an average geodesic distance of 3.56.

Keywords: Social Networks, Kinship Networks, Social Network Analysis, Geospatial Communication, Hubs

THE U.S. AND CENTRAL ASIA: RELIGION, POLITICS, IDEOLOGY

Zhanar Aldubasheva, Elnura Assyltayeva, Mukhtar Senggirbay, Gaziza Aldubashova

al-Farabi Kazakh National University,

Abstract:

Numerous facts evidence the increasing religiosity of the population and the intensification of religious movements in various countries in the last decade of the 20th century. The number of international religious institutions and foundations; religious movements; parties and sects operating worldwide is increasing as well. Some ethnic and inter-state conflicts are obviously of a religious origin. All of this make a number of analysts to conclude that the religious factor is becoming an important part of international life, including the formation and activities of terrorist organizations. Most of all is said and written about Islam, the second, after Christianity, world religions professed according to various estimates by 1.5 bln. individuals in 127 countries.

Keywords: USA, Central Asia, Religion, Politics, Ideology Terrorism, Regional Security

ANALYSIS ON THE GAME-PLAYING TENDENCY OF SNGS (SOCIAL NETWORK GAMES) USERS BY GENDER

Jooyeon Yook, Wonjun Ko

Hongik University

Abstract:

As the Social network game(SNG) is rising dramatically worldwide, an interesting aspect has appeared in the demographic analysis. That is the ratio of the game users by gender. Although the ratio of male and female users in online game was 60:40% previously, the ratio of male and female users in SNG stood at 47:53% which shows that the ratio of female users is higher than that of male users. Here, it should be noted that 35% in those 53% female users are the first-time users of game. This fact suggests that women who were not interested in game previously has taken an interest in SNG. Notwithstanding this issue, there have been little studies on the female users of SNG although there are many studies that analyzed the tendency of female users- online game play. This study conducted the analyzed how the game-playing tendency of SNG gamers was manifested in the game by gender. For that, this study will identify the tendency of SNG users by gender based on the preceding studies that analyzed the online game users by gender. The subject of this study was confined to the farm and urban construction simulation games which were offered based on the mobile application platform. Regarding the methodology of study, the first focus group interview(FGI) was conducted with the male and female users who had played games on Social network service(SNS) until recently. Later, the second one-on-one in-depth interview was conducted to gain an insight into the psychological state of the subjects.

Keywords: Social network Game, Gender, Play inclination, Game psychology

E-VOTING: A TRUSTWORTHINESS IN DEMOCRATIC; A VIEW FROM TECHNOLOGY, POLITICAL AND SOCIAL ISSUE

SERA SYARMILA SAMEON, ROHAİNİ RAMLİ

Universiti Tenaga Nasional

Abstract:

A trustworthy voting process in democratic is important that each vote is recorded with accuracy and impartiality. The accuracy and impartiality are tallied in high rate with biometric system. One of the sign is a fingerprint. Fingerprint recognition is still a challenging problem, because of the distortions among the different impression of the same finger. Because of the trustworthy of biometric voting technologies, it may give a great effect on numbers of voter-s participation and outcomes of the democratic process. Hence in this study, the authors are interested in designing and analyzing the Electronic Voting System and the participation of the users. The system is based on the fingerprint minutiae with the addition of person ID number. This is in order to enhance the accuracy and speed of the voting process. The new design is analyzed by conducting pilot election among a class of students for selecting their representative.

Keywords: Biometric, FAR and FRR, democratic, voting

DEFINITION OF FOOT SIZE MODEL USING KOHONEN NETWORK

Khawla Ben Abderrahim

University of Gabes

Abstract:

In order to define a new model of Tunisian foot sizes and for building the most comfortable shoes, Tunisian industrialists must be able to offer for their customers products able to put on and adjust the majority of the target population concerned. Moreover, the use of models of shoes, mainly from others country, causes a mismatch between the foot and comfort of the Tunisian shoes. But every foot is unique; these models become uncomfortable for the Tunisian foot. We have a set of measures produced from a 3D scan of the feet of a diverse population (women, men ...) and we try to analyze this data to define a model of foot specific to the Tunisian footwear design. In this paper we propose tow new approaches to modeling a new foot sizes model. We used, indeed, the neural networks, and specially the Kohonen network. Next, we combine neural networks with the concept of half-foot size to improve the models already found. Finally, it was necessary to compare the results obtained by applying each approach and we decide what-s the best approach that give us the most model of foot improving more comfortable shoes.

Keywords: Morphology of the foot, foot size, half foot size, neural network, Kohonen network, model of foot size.

THE IMPACT OF FINANCIAL SYSTEM ON MIXED USE DEVELOPMENT – UNREST IN UK AND SENSE OF SAFETY IN MIXED USE DEVELOPMENT

Tamara Kelly

University of Abu Dhabi

Abstract:

The past decade has witnessed a good opportunities for city development schemes in UK. The government encouraged restoration of city centers to comprise mixed use developments with high density residential apartments. Investments in regeneration areas were doing well according to the analyses of Property Databank (IPD). However, more recent analysis by IPD has shown that since 2007, property in regeneration areas has been more vulnerable to the market downturn than other types of investment property. The early stages of a property market downturn may be felt most in regeneration where funding, investor confidence and occupier demand would dissipate because the sector was considered more marginal or risky when development costs rise. Moreover, the Bank of England survey shows that lenders have sequentially tightened the availability of credit for commercial real estate since mid-2007. A sharp reduction in the willingness of banks to lend on commercial property was recorded. The credit crunch has already affected commercial property but its impact has been particularly severe in certain kinds of properties where residential developments are extremely difficult, in particular city centre apartments and buy-to-let markets. Commercial property – retail, industrial leisure and mixed use were also pressed, in Birmingham; tens of mixed use plots were built to replace old factories in the heart of the city. The purpose of these developments was to enable young professionals to work and live in same place. Thousands of people lost their jobs during the recession, moreover lending was more difficult and the future of many developments is unknown. The recession casts its shadow upon the society due to cuts in public spending by government, Inflation, rising tuition fees and high rise in unemployment generated anger and hatred was spreading among youth causing vandalism and riots in many cities. Recent riots targeted many mixed used development in the UK where banks, shops, restaurants and big stores were robbed and set into fire leaving residents with horror and shock. This paper examines the impact of the recession and riots on mixed use development in UK.

Keywords: Diversity, mixed use development, outdoor comfort, public realm, safe places, safety by design.

POLITICAL INFORMATION EXPOSURES, POLITICIANS- PERCEPTIONS, POLITICAL ATTITUDES AND POLITICAL PARTICIPATIONS AMONG PEOPLE IN BANGKOK METROPOLITAN AREA

Pratoom Rekklang

School of Communications Arts, Bangkok University

Abstract:

The purposes of this study are to study political information exposure, politicians-perceptions, political attitudes and political participations among people in Bangkok Metropolitan Area. The sample consisted of 420 which were selected by using accidental sampling method. Questionnaires were administered to all of the respondents to obtain the data for this research. T-test, one-way ANOVA and Pearson-s correlation coefficient were used to analyze the data. The findings are as follows: The difference in gender, education, income and occupation has significantly effect upon political information exposures. The difference in age, income has significantly effect upon politicians- perceptions. The difference in income has significantly effect upon political attitudes. The difference in gender, income and occupation has significantly effect upon political participations. There were a significantly relations between political information exposures, political attitudes, political participations and between politicians- perceptions, political attitudes and political participations.

Keywords: Political Information Exposures, Politicians' Perceptions, Political Attitudes, Political Participations.

URBAN TRANSFORMATIONS OF THE MEDITERRANEAN CITIES IN LIGHT OF DEVELOPMENTS IN THE MODERN ERA

Bakr Hashem Paumey Ahmed Alashwal

Al-Azhar University

Abstract:

The urban transformation processes in its framework and its general significance became a fundamental and vital subject of consideration for both the developed and the developing societies. It has become important to regulate the architectural systems adopted by the city, to sustain the present development on one hand, and on the other hand, to facilitate its future growth. Thus, the study dealt with the phenomenon of urban transformation of the Mediterranean cities, and the city of Alexandria in particular, because of its significant historical and cultural legacy, its historical architecture and its contemporary urbanization. This article investigates the entirety of cities in the Mediterranean region through the analysis of the relationship between inflation and growth of these cities and the extent of the complexity of the city barriers. We hope to analyze not only the internal transformations, but the external relationships (both imperial and post-colonial) that have shaped Alexandria city growth from the nineteenth century until today.

Keywords: Urban Transformations, Mediterranean cities, Modern Era, Alexandria.

SPATIAL ANALYSIS AND STATISTICS FOR ZONING OF URBAN AREAS

Benedetto Manganelli, Beniamino Murgante

University of Basilicata

Abstract:

The use of statistical data and of the neural networks, capable of elaborate a series of data and territorial info, have allowed the making of a model useful in the subdivision of urban places into homogeneous zone under the profile of a social, real estate, environmental and urbanist background of a city. The development of homogeneous zone has fiscal and urbanist advantages. The tools in the model proposed, able to be adapted to the dynamic changes of the city, allow the application of the zoning fast and dynamic.

Keywords: Homogeneous Urban Areas, Multidimensional Scaling, Neural Network, Real Estate Market, Urban Planning.

SOCIO-SPATIAL RESILIENCE STRATEGIC PLANNING THROUGH UNDERSTANDING STRATEGIC PERSPECTIVES ON TEHRAN AND BATH

Aynaz Lotfata

University of Basilicata

Abstract:

Planning community has been long discussing emerging paradigms within the planning theory in the face of the changing conditions of the world order. The paradigm shift concept was introduced by Thomas Kuhn, in 1960, who claimed the necessity of shifting within scientific knowledge boundaries; and following him in 1970 Imre Loktas also gave priority to the emergence of multi-paradigm societies [24]. Multi-paradigm is changing our predetermined lifeworld through uncertainties. Those uncertainties are reflected in two sides, the first one is uncertainty as a concept of possibility and creativity in public sphere and the second one is uncertainty as a risk. Therefore, it is necessary to apply a resilience planning approach to be more dynamic in controlling uncertainties which have the potential to transfigure present time and space definitions. In this way, stability of system can be achieved. Uncertainty is not only an outcome of worldwide changes but also a place-specific issue, i.e. it changes from continent to continent, a country to country; a region to region. Therefore, applying strategic spatial planning with respect to resilience principle contributes to: control, grasp and internalize uncertainties through place-specific strategies. In today-s fast changing world, planning system should follow strategic spatial projects to control multi-paradigm societies with adaptability capacities. Here, we have selected two alternatives to demonstrate; these are; 1.Tehran (Iran) from the Middle East 2.Bath (United Kingdom) from Europe. The study elaborates uncertainties and particularities in their strategic spatial planning processes in a comparative manner. Through the comparison, the study aims at assessing place-specific priorities in strategic planning. The approach is to a two-way stream, where the case cities from the extreme end of the spectrum can learn from each other. The structure of this paper is to firstly compare semi-periphery (Tehran) and coreperiphery (Bath) cities, with the focus to reveal how they equip to face with uncertainties according to their geographical locations and local particularities. Secondly, the key message to address is “Each locality requires its own strategic planning approach to be resilient.

Keywords: Adaptation, Relational Network, Socio-Spatial Strategic Resiliency, Uncertainty.

SUSTAINABILITY OF URBAN CEMETERIES AND THE TRANSFORMATION OF MALAY BURIAL PRACTICES IN KUALA LUMPUR METROPOLITAN REGION

Mohamed Afla, Mohamad Reza

School of Architecture and Design, RMIT University,

Abstract:

Land shortage for burials is one of many issues that emerge out of accelerated urban growth in most developing Asian cities, including Kuala Lumpur. Despite actions taken by the federal government and local authorities in addressing this issue, there is no strategic solution being formulated. Apart from making provisions for land to be developed as new cemeteries, the future plan is merely to allocate reserve land to accommodate the increasing demands of burial grounds around the city. This paper examines problems that arise from the traditional practices of Malay funerary as well as an insight to current urban practices in managing Muslim burial spaces around Kuala Lumpur metropolitan region. This paper will also provide some solutions through design approach that can be applied to counter the existing issues.

Keywords: Kuala Lumpur metropolitan region, Malay burial practices, sustainable development, urban cemeteries.

THE CONTEXT-S INFLUENCE ON THE EVOLUTION OF CIORAN: THE OPTIONS OF AN ENGAGED PHILOSOPHER

Mara Magda Maftai

University of Bucharest.

Abstract:

The article emphasizes the ideological commitment of the philosopher Emil Cioran. It presents firstly Cioran's works on the theme announced by the title, then the European context that determined the political option of Cioran and a brief analysis of his relationship with History during his French period. The anti- Semitism of Cioran was favored by his attachment to a few philosophers, but also by the European extremist and anti-Semitic context. The article seeks to demonstrate that the philosopher Cioran, known more for his pessimism and nihilism, maintained in time an obsessive relationship with History. His political philosophy is as important as his subjective philosophy, better known than the former.

Keywords: Cioran, French writings, History, Iron Guard

THE CHARACTERISTICS OF THAI MOVIES AND FACTORS CONTRIBUTING TO BECOMING WIDELY KNOWN IN INTERNATIONAL MARKETS

Tanyatorn Panyasopon

Bangkok University

Abstract:

Many Thai movies have been very popular domestically and internationally. Some movies were box office hits and receiving awards. However, there has not yet been research about how Thai movies can sell in international markets. The objectives of the research were 1) To analyze the characteristics of Thai movies that can sell to world audiences; 2) To investigate the factors making Thai movies into foreign markets. Thai film professionals were interviewed. Their ideas were analyzed to find out what factors contributing to Thai movies widely seen in worldwide markets. Nine foreign audiences were also interviewed to reveal what characteristics of Thai movies would be well accepted by the markets. The results showed that major characteristics of Thai movies proving successful worldwide were cultural and exotic Thai movies, outstanding genres, well-known actors, music and songs. Factors contributing to global market were marketing, qualities of Thai movies, and financial support from the government.

Keywords: Characteristics, factors, international markets, Thai movies.

THE GENESIS OF THE ART OF THE KAZAKH SALS, SERIS AND PALUANS IN CHARACTERISTIC COMPARISON TO EUROPEAN HISTRIONES AND RUSSIAN SKOMORKHS

D. Dosbatyrov

Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts,

Abstract:

This article is a piece of the doctoral thesis "Syncretism of traditional Kazakh culture in the light of the innovation direction of circus and choreographic art of Kazakhstan and its integration into the world civilization", and reveals the features of the creative personalities of the traditional culture of shamans, sals, seris, paluans in the comparative characteristic of the European histriones and Russian skomorokhs.

Keywords: circus, histriones, shamans, skomorkhs

BORIA IN MALAYSIA

Farideh Alizadeh

University of Malaya

Abstract:

This article is investigating Boria which is a kind of common performance in Malaysia. Boria has been known as Boria and Borea and both are correct, but Boria is more common. Boria is a folk performance unique to Penang. This theatre style reached Penang in the mid-19th century and is believed to be derived from the Shia Islamic Passion play performed during the Muslim month of Muharram to commemorate the martyrs of Kerbela. These days in Malaysia (especially Penang) Boria mentions to a choral street performance performed annually by a number of groups composed mostly of Sunni Malaysian. Boria are performed for entertainment and often include an annual singing competition. The size, membership, themes and movements of each Boria troupe may vary from year to year. Similarly, the themes and contents of the Boria performed by the different troupes also changes each year and can have a comical, political or satirical notion. It is common to most groups during the first ten days of Muharram Boria generally is done.

Keywords: Boria, ritual, Passion play, theatre

FACTORS AFFECTING MEDIA LITERACY OF EARLY TEENAGERS

Khajornjit Bunnag

School of Communication Arts, Bangkok University

Abstract:

The purposes of this research are: 1) to study the media literacy of early teenagers, and 2) to study the interaction between gender and timing of media exposure that affects the media literacy of teenagers. The sample of the study included 400 young people aged between 11 to 17 and who were living in Bangkok. The data was collected using questionnaires. Two-way ANOVA was used in analyzing the collected data. The result revealed that gender and timing of media exposure affected the media literacy of early teenagers with statistical significance at the level of 0.05.

Keywords: Gender, Media Literacy, Teenager, Timing of Media Exposure.

POWER DISTANCE AND KNOWLEDGE MANAGEMENT FROM A POST-TAYLORIST PERSPECTIVE

John Walton, Vishal Parikh

Sheffield Hallam University

Abstract:

Contact centres have been exemplars of scientific management in the discipline of operations management for more than a decade now. With the movement of industries from a resource based economy to knowledge based economy businesses have started to realize the customer eccentricity being the key to sustainability amidst high velocity of the market. However, as technologies have converged and advanced, so have the contact centres. Contact Centres have redirected the supply chains and the concept of retailing is highly diminished due to over exaggeration of cost reduction strategies. In conditions of high environmental velocity together with services featuring considerable information intensity contact centres will require up to date and enlightened agents to satisfy the demands placed upon them by those requesting their services. In this paper we examine salient factors such as Power Distance, Knowledge structures and the dynamics of job specialisation and enlargement to suggest critical success factors in the domain of contact centres.

Keywords: Post Taylorism, Knowledge Management, Power Distance, Organisational Learning

**ORNAMENT AS A UNIVERSAL LANGUAGE OF PEACE (BASED ON
COMPARATIVE ANALYSIS OF CULTURES OF PROTO-TURKIC PEOPLES AND
INDIAN TRIBES OF NORTH AMERICA)**

Zhamilya Boldykova, Assel Berdigulova

Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts

Abstract:

In this article, the authors reviewed and analyzed the survey materials similarities ornament proto-Turkic and northern Indians. The study examined the materials scientists - geneticists, archaeologists, anthropologists. Numerous studies of scientists from different directions once again prove the relevance of the topic. The authors approached the subject from an artistic side. The study authors have made the appropriate conclusions. This publication is based on the proceedings of the investigation.

Keywords: Ethnicity, Indians, Ornament, Proto-Turks

CAUSAL FACTORS AFFECTING ON TRUSTWORTHINESS AND SUCCESS OF THE NATIONAL PRESS COUNCIL OF THAILAND IN REGULATING PROFESSIONAL ETHICS IN VIEWS OF NEWSPAPER JOURNALISTS

Bubpha Makesrithongkum

School of Communication Arts, Bangkok University

Abstract:

The objectives of this research were 1) to study the opinions of newspaper journalists about their trustworthiness in the National Press Council of Thailand (NPCT) and the NPCT-s success in regulating the professional ethics; and 2) to study the differences among mean vectors of the variables of trustworthiness in the NPCT and opinions on the NPCT-s success in regulating professional ethics among samples working at different work positions and from different affiliation of newspaper organizations. The results showed that 1) Interaction effects between the variables of work positions and affiliation were not statistically significant at the confidence level of 0.05. 2) There was a statistically significant difference ($p < 0.05$) in the views of journalists (reporters, heads of news desks and editors) at newspapers in the Bangkok metropolis and at local newspapers in other regions regarding their level of trustworthiness in the NPCT-s fulfillment of its duty to regulate professional ethics.

Keywords: National Press Council of Thailand, newspaper journalists, regulation of newspaper professional ethics, trustworthiness and success in fulfilling duties.

Features of Party Construction in the Course of Political Modernization of Kazakhstan

Authors: Zhankuliyeva S. A.

Kazakh National State University

Abstract:

This article considers the main features of party construction in the course of political modernization of Kazakhstan. Along with consideration of party construction author analyzed how the transformation of the party system was fulfilled in Kazakhstan. Besides the basic stages in the course of party construction were explained by the author. The statistical data is cited.

Keywords: elections, multi-party system, party construction, political pluralism, political party, Republic of Kazakhstan (RK)

A BIO-ECOLOGICAL PERSPECTIVE ON RISK AWARENESS AND FACTORS ASSOCIATED WITH SUBSTANCE USE DURING PREGNANCY IN COMMUNITIES OF THE WESTERN CAPE PROVINCE, SOUTH AFRICA

Mutshinye Manguvhewa, Maria Florence, Mansoo Yu

University of the Western Cape

Abstract:

Substance use among pregnant women is a perennial problem in the Western Cape Province of South Africa. There are many influential elements related with substance use among women of childbearing-age. Factors associated with substance use during pregnancy were explored using qualitative research approach and bio-ecological theoretical framework was utilised to guide the study. Participants were selected using purposive sampling. Participants accessed from the Department of Social Development who met the inclusion criteria of the study were interviewed using semi structured interviews. Participants were referred for psychological intervention during the interview if deemed necessary. Braun and Clarke's six phases of thematic analysis were used to analyse the data. The study adhered to ethical measures for the participants' protection. Participants had been knowledgeable about the study earlier than the initiation of the interviews and the important points of their voluntary participation had been explained. The key findings from this study illustrate that social factors, individual area and romantic relationship are the major contributing factors to substance use among pregnant ladies in this sample. Recommendations arising from the study encompass that the stakeholders, rehabilitation centers, Department of Health and future researchers ought to act proactively against substance use all through pregnancy.

Keywords: Bio-ecological factors, pregnancy risk awareness, antenatal care, substance use.

THE ASPECT OF THE HUMAN BIAS IN DECISION MAKING WITHIN QUALITY MANAGEMENT SYSTEMS & LEAN THEORY

Adriana Ávila Zúñiga Nordfjeld

Specialized University in Logistics, in Norway

Abstract:

This paper provides a literature review to document the state of the art with respect to handling “human bias” in decision making within the established quality management systems (QMS) and LEAN theory, in the context of shipbuilding. Previous research shows that in shipbuilding there is a huge deviation from the planned man-hours under the project management to the actual man-hours used because of errors in planning and reworks caused by human bias in the information flows, among others. This reduces the efficiency, and increases operational costs. Thus, the research question is how QMS and LEAN handle biases. The findings show the gap in studying the integration of methods to handle human bias in decision making into QMS and lean, not only within shipbuilding, but in general. Theoretical and practical implications are discussed for researchers and practitioners in the areas of decision making, QMS and LEAN, and future research is suggested.

Keywords: Human bias, decision making, LEAN Shipbuilding, quality management systems.

EFFICACY OF SELECTED MOBILITY EXERCISES AND PARTICIPATION IN SPECIAL GAMES ON PSYCHOMOTOR ABILITIES, FUNCTIONAL ABILITIES AND GAME PERFORMANCE AMONG INTELLECTUALLY DISABLED CHILDREN OF UNDER 14 AGE

Assist. Prof. J. Samuel Jesudoss

YMCA College of Physical Education

Abstract:

The purpose of the study was to find out the efficacy of selected mobility exercises and participation in special games on psychomotor abilities, functional abilities and skill performance among intellectually disabled children of age group under 14. Thirty male students who were studying in Balar Kalvi Nilayam and YMCA College Special School, Chennai, acted as subjects for the study. They were only mild and moderate in intellectual disability. These students did not undergo any special training or coaching programme apart from their regular routine physical activity classes as a part of the curriculum in the school. They were attached at random, based on age in which 30 belonged to under 14 age group, which was divided into three equal group of ten for each experimental treatment. 10 students (Treatment group I) underwent calisthenics and special games participation, 10 students (Treatment group II) underwent aquatics and special games participation, 10 students (Treatment group III) underwent yoga and special games participation. The subjects were tested on selected criterion variables prior (pre test) and after twelve weeks of training (post test). The pre and post test data collected from three groups on functional abilities (self care, learning, capacity for independent living), psychomotor variables (static balance, eye hand coordination, simple reaction time test) and skill performance (bocce skill, badminton skill, table tennis skill) were statistically examined for significant difference, by applying the analysis ANACOVA. Whenever an 'F' ratio for adjusted test was found to be significant for adjusted post test means, Scheffe-s test was followed as a post-hoc test to determine which of the paired mean differences was significant. The result of the study showed that among under 14 age groups there was a significant improvement on selected criterion variables such as, Balance, Coordination, self-care and learning and also in Bocce, Badminton & Table Tennis skill performance, due to mobility exercises and participation in special games. However there were no significant differences among the groups.

Keywords: Functional ability, intellectually disabled, Mobility exercises, Psychomotor ability.

DEEP LEARNING AND VIRTUAL ENVIRONMENT

Danielle Morin, Jennifer D.E.Thomas, Raafat G. Saade

Seidenberg School of Computer Science and Information Systems at Pace University

Abstract:

While computers are known to facilitate lower levels of learning, such as rote memorization of facts, measurable through electronically administered and graded multiple-choice questions, yes/no, and true/false answers, the imparting and measurement of higher-level cognitive skills is more vexing. These require more open-ended delivery and answers, and may be more problematic in an entirely virtual environment, notwithstanding the advances in technologies such as wikis, blogs, discussion boards, etc. As with the integration of all technology, merit is based more on the instructional design of the course than on the technology employed in, and of, itself. With this in mind, this study examined the perceptions of online students in an introductory Computer Information Systems course regarding the fostering of various higher-order thinking and team-building skills as a result of the activities, resources and technologies (ART) used in the course.

Keywords: Critical thinking, deep learning, distance learning, elearning, online learning, virtual environments.

Impact of Personality and Loneliness on Life: Role of Online Flow Experiences

Assist. Prof. Asmita Shukla, Soma Parija

School of Humanities, Social Sciences and Management, Indian Institute of Technology
Bhubaneswa

Abstract:

The present study examines the mediating effect of online flow experience on the relationship between extraversion/introversion, locus of control and loneliness, and depression and satisfaction with life. The data was obtained using a structured questionnaire prepared by adapting standardized scales available from a sample of 102 engineering students from different technical institutions at Bhubaneswar, India. The results indicate that there is a positive significant relationship between introversion, external locus of control, loneliness, depression and online flow experience, and extraversion, internal locus of control and satisfaction with life. The results also suggest that online flow experience mediates the relationship between the aforementioned variables.

Keywords: Life satisfaction and depression, loneliness, online flow experience, personality.

Career Counseling Program for the Psychological Well-Being of Freshmen University Students

Sheila Marie G. Hocson

Far Eastern University, Manila

Abstract:

One of the vital developmental tasks that an individual faces during adolescence is choosing a career. Arriving at a career decision is difficult and anxious for many adolescents in the tertiary level. The main purpose of this study is to determine the factors relating to career indecision among freshmen college students as basis for the formulation of a comprehensive career counseling program for the psychological well-being of freshmen university students. The subjects were purposively selected. The Slovin-s formula was used in determining the sample size, using a 0.05 margin of error in getting the total number of samples per college and per major. The researcher made use of descriptive correlational study in determining significant factors relating to career indecision. Multiple Regression Analysis indicated that career thoughts, career decisions and vocational identity as factors related to career indecision.

Keywords: career decisions, career guidance program, career thoughts, vocational identity

Diagnosis of Hate Schemas in Prisoners with Antisocial Personality Disorder (ASPD)

Barbara Gawda

University of Marie Curie-Sklodowska

Abstract:

The aim of this study is to show innovative techniques that describe the effectiveness of individuals diagnosed with antisocial personality disorders (ASPD). The author presents information about hate schemas regarding persons with ASPD and their understanding of the role of hate. The data of 60 prisoners with ASPD, 40 prisoners without ASPD, and 60 men without antisocial tendencies, has been analyzed. The participants were asked to describe their hate inspired by a photograph. The narrative discourse was analyzed, the three groups were compared. The results show the differences between the inmates with ASPD, those without ASPD, and the controls. The antisocial individuals describe hate as an ambivalent feeling with low emotional intensity, i.e., actors (in stories) are presented more as positives than as partners. They use different mechanisms to keep them from understanding the meaning of the emotional situation. The schema's characteristics were expressed in narratives attributed to high Psychopathy.

Keywords: Antisocial personality disorder, Emotional narratives, Hate schemas, Psychopathy

Media and Information Literacy (MIL) for Thai Youths

Waralak Vongdoiwang Siricharoen, Nattanun Siricharoen

School of Science and Technology, University of the Thai Chamber of Commerce

Abstract:

The objectives of this study are to determine the role of media that influence the values, attitudes and behaviors of Thai youths. Analytical qualitative research techniques were used for this purpose. Data collection based techniques was used which were individual interviews and focus group discussions with journalists, sample of high school and university students, and parents. The results show that "Social Media" is still the most popular media for Thai youths. It is also still in the hands of the marketing business and it can motivate Thai youths to do so many things. The main reasons of media exposure are to find quality information that they want quickly, get satisfaction and can use social media to get more exciting and to build communities. They believe that the need for media and information literacy skills is defined as making judgments, personal integrity, training of family and the behavior of close friends.

Keywords: Media and Information Literacy, Making Judgments, Personal integrity, Behavior of close friends

The Impact of Occupational Stress on Quality of Work Life among the Staff of e-Workspace

Alireza Bolhari, Ali Rezaeean, Jafar Bolhari, Fatemeh Zare

Shahid Beheshti University

Abstract:

With the advent of new technologies, factors related to mental health in e-workspaces are taken into consideration more than ever. Studies have revealed that one of the factors affecting the productivity of employees in an organization is occupational stress. Another influential factor is quality of work life which is important in the improvement of work environment conditions and organizational efficiency. In order to uncover the quality of work life level and to investigate the impact of occupational stress on quality of work life among information technology employees in Iran, a cross-sectional study design was applied and data were gathered using a questionnaire validated by a group of experts. The results of the study showed that information technology staffs have average level of both occupational stress and quality of work life. Furthermore, it was found that occupational stress has a negative impact on quality of work life. In addition, the same results were observed for role ambiguity, role conflict, role under-load, work-pace, work repetitiveness and tension toward quality of work life. No significant relation was found between role overload and quality of work life. Finally, directions for future research are proposed and discussed.

Keywords: Information Technology, e-Workspace, Healthcare, IT Staff, Occupational Stress, Quality of Work Life

MENTAL ILLNESS STIGMA AND CAUSAL BELIEFS: AMONG POTENTIAL MENTAL HEALTH PROFESSIONALS

Josephine S. Larkings, Patricia M. Brown

University of Canberra, Australia

Abstract:

Mental health professionals views about mental illness is an important issue which has not received enough attention. The negative stigma associated with mental illness can have many negative consequences. Unfortunately, health professionals working with the mentally ill can also exhibit stigma. It has been suggested that causal explanations or beliefs around the causes of mental illness may influence stigma. This study aims to gain a greater insight into stigma through examining stigma among potential mental health professionals. Firstly, results found that potential mental health professionals had relatively low social distance $t(205) = -3.62, p < .001$. Secondly, an ANOVA indicated that the participants endorsed some causal beliefs more than others, $F(1.82, 311.55) = 88.47, p < .001$, partial $\eta^2 = .34$. Moreover, participants endorsed the biological causal explanation the most. Thirdly, results indicated that combined contact (quality and quantity) and causal beliefs (biological, psychological, and environmental) explained a significant proportion of the variance in stigma, $R^2 = .35$, adjusted $R^2 = .33, F(5, 153) = 16.66, p < .001$. Quality of contact was the strongest predictor, with greater quality of contact associated with lower desired social distance. Also, quantity of contact, psychological and environmental causal explanations were also significant predictors of stigma. Greater quantity of contact and higher levels of environmental causal beliefs were associated with lower levels of stigma while psychological causal explanations were associated with higher levels of stigma. A series of multiple regression analyses were conducted that showed the three causal beliefs had different impacts on four factors of stigma (Authoritarian, Benevolence, Social restrictiveness, and Community mental health ideology). These analyses showed that psychological causal beliefs had the most positive impact. More research is required on this topic as it has important implications to the treatment and recovery for people suffering from mental illness.

Keywords: Causal beliefs, contact, health professionals, mental illness stigma, social distance.

THE LOW-FERTILITY PROBLEM IN HONG KONG: DO MAINLANDERS-BIRTHS HELP TO REJUVENATE LOW-FERTILITY PROBLEM?

Nancy, Ling Sze Leung

The Court of Final Appeal of Hong Kong

Abstract:

Hong Kong is one of the regions in the world where Total Fertility Rate (TFR) is very low. In 2001, the TFR dropped until 0.931, which means 1 woman even cannot give birth to one child on average. However, after the reformation of the 'Right of Abode of Hong Kong' in 2001 and the Chinese Central Government loosened the disembarkation procedure of mainland Chinese (mainlander) to enter Hong Kong in 2003; mainlander couples started to cross the border for giving births in Hong Kong. This action raises Hong Kong-s TFR quickly from 0.931 (2001) to 1.094 (2010). Usually, an increasing trend of TFR means a sign of rejuvenation in low-fertility, but in the case of Hong Kong, the increase of TFR does not, rather it generates other population problems. This paper is going to discuss do mainlanders-births help to solve the low-fertility problem in Hong Kong.

Keywords: Cross Border Birth, Low-fertility, Mainlander, Total Fertility Rate

KNOWLEDGE MANAGEMENT AND E-LEARNING –AN AGENT-BASED APPROACH

Teodora Bakardjieva, Galya Gercheva

Varna Free University, Bulgaria

Abstract:

In this paper an open agent-based modular framework for personalized and adaptive curriculum generation in e-learning environment is proposed. Agent-based approaches offer several potential advantages over alternative approaches. Agent-based systems exhibit high levels of flexibility and robustness in dynamic or unpredictable environments by virtue of their intrinsic autonomy. The presented framework enables integration of different types of expert agents, various kinds of learning objects and user modeling techniques. It creates possibilities for adaptive e-learning process. The KM e-learning system is in a process of implementation in Varna Free University and will be used for supporting the educational process at the University.

Keywords: agents, e-Learning, knowledge management, knowledge sharing, artificial intelligence

Brain Drain of Doctors; Causes and Consequences in Pakistan

Muhammad Wajid Tahir, Rubina Kauser, Majid Ali Tahir

University of Gujrat, Pakistan

Abstract:

Pakistani doctors (MBBS) are emigrating towards developed countries for professional adjustments. This study aims to highlight causes and consequences of doctors- brain drain from Pakistan. Primary data was collected from Mayo Hospital, Lahore by interviewing doctors (n=100) through systematic random sampling technique. It found that various socio-economic and political conditions are working as push and pull factors for brain drain of doctors in Pakistan. Majority of doctors (83%) declared poor remunerations and professional infrastructure of health department as push factor of doctors- brain drain. 81% claimed that continuous instability in political situation and threats of terrorism are responsible for emigration of doctors. 84% respondents considered fewer opportunities of further studies responsible for their emigration. Brain drain of doctors is affecting health sector-s policies / programs, standard doctor-patient ratios and quality of health services badly.

Keywords: Brain Drain, Emigration, Remuneration, Politicalinstability, MBBS doctors

FROM SEPARATISM TO COALITION: VARIANTS IN LANGUAGE POLITICS AND LEADERSHIP PATTERN IN DRAVIDIAN MOVEMENT

Subramaniam Chandran

Vinayaka Missions University, Salem, India

Abstract:

This paper describes the evolution of language politics and the part played by political leaders with reference to the Dravidian parties in Tamil Nadu. It explores the interesting evolution from separatism to coalition in sustaining the values of parliamentary democracy and federalism. It seems that the appropriation of language politics is fully ascribed to the DMK leadership under Annadurai and Karunanidhi. For them, the Tamil language is a self-determining power, a terrain of nationhood, and a perennial source of social and political powers. The DMK remains a symbol of Tamil nationalist party playing language politics in the interest of the Tamils. Though electoral alliances largely determine the success, the language politics still has significant space in the politics of Tamil Nadu. Ironically, DMK moves from the periphery to centre for getting national recognition for the Tamils as well as for its own maximization of power. The evolution can be seen in two major phases as: language politics for party building; and language politics for state building with three successive political processes, namely, language politics in the process of separatism, representative politics and coalition. The much pronounced Dravidian Movement is radical enough to democratize the party ideology to survive the spirit of parliamentary democracy. This has secured its own rewards in terms of political power. The political power provides the means to achieve the social and political goal of the political party. Language politics and leadership pattern actualized this trend though the movement is shifted from separatism to coalition.

Keywords: Language politics, cultural nationalism, leadership, social justice

KNOWLEDGE MANAGEMENT MODEL FOR MANAGING KNOWLEDGE AMONG RELATED ORGANIZATIONS

Mahboubeh Molaei

National University of Malaysia

Abstract:

Transferring information developed by other peoples is an ordinary event that happens during daily conversations, for example when employees see each other in the organization, or when they are having lunch together, or attending a meeting, they use to talk about their experience, and discuss about their current projects, and talk about their successes over some specific problems. Despite the potential value of leveraging organizational memory and expertise by using OMS and ER, still small organizations haven-t been able to capitalize on its promised value. Each organization has its internal knowledge management system, in some of organizations the system face the lack of expert people to save their experience in the repository and in another hand on some other organizations there are lots of expert people but the organization doesn-t have the maximum use of their knowledge.

Keywords: Knowledge, knowledge management.

USERS- MOTIVATION AND SATISFACTION WITH IS

Abbas Moshref Razavi, Rodina Ahmad

University of Malaya

Abstract:

To motivate users to adopt and use information systems effectively, the nature of motivation should be carefully investigated. People are usually motivated within ongoing processes which include a chain of states such as perception, stimulation, motivation, actions and reactions and finally, satisfaction. This study assumes that the relevant motivation processes should be executed in a proper and continuous manner to be able to persistently motivate and re-motivate people in organizational settings and towards information systems. On this basis, the study attempts to propose possible relationships between this process-nature view of motivation in terms of the common chain of states and the nearly unique properties of information systems as is perceived by users in the sense of a knowledgeable and authoritative entity. In the conclusion section, some guidelines for practitioners are suggested to ease their tasks for motivating people to adopt and use information systems.

Keywords: Information Systems, Satisfaction, Motivation

THE EFFECTS OF HUMAN ACTIVITY IN YASUJ AREA ON THE HEALTH OF STREAM CITY

Jamalodin Alvani, Fardin Boustani, Omid Tabiee, Masoud Hashemi

Islamic Azad University

Abstract:

The Yasuj city stream named the Beshar supply water for different usages such as aquaculture farms , drinking, agricultural and industrial usages. Fish processing plants ,Agricultural farms, waste water of industrial zones and hospitals waste water which they are generate by human activity produce a considerable volume of effluent and when they are released in to the stream they can effect on the water quality and down stream aquatic systems. This study was conducted to evaluate the effects of outflow effluent from different human activity and point and non point pollution sources on the water quality and health of the Beshar river next to Yasuj. Yasuj is the biggest and most important city in the Kohkiloye and Boyerahmad province . The Beshar River is one of the most important aquatic ecosystems in the upstream of the Karun watershed in south of Iran which is affected by point and non point pollutant sources . This study was done in order to evaluate the effects of human activities on the water quality and health of the Beshar river. This river is approximately 190 km in length and situated at the geographical positions of 51° 20' to 51° 48' E and 30° 18' to 30° 52' N it is one of the most important aquatic ecosystems of Kohkiloye and Boyerahmad province in south-west Iran. In this research project, five study stations were selected to examine water pollution in the Beshar River systems. Human activity is now one of the most important factors affecting on hydrology and water quality of the Beshar river. Humans use large amounts of resources to sustain various standards of living, although measures of sustainability are highly variable depending on how sustainability is defined. The Beshar river ecosystems are particularly sensitive and vulnerable to human activities. The water samples were analyzed, then some important water quality parameters such as pH, dissolve oxygen (DO), Biochemical Oxygen Demand (BOD5), Chemical Oxygen Demand (COD), Total Suspended Solids (TDS),Turbidity, Temperature, Nitrates (NO₃) and Phosphates (PO₄) were estimated at the two stations. The results show a downward trend in the water quality at the down stream of the city. The amounts of BOD₅,COD,TSS,T,Turbidity, NO₃ and PO₄ in the down stream stations were considerably more than the station 1. By contrast the amounts of DO in the down stream stations were less than to the station 1. However when effluent discharge consequence of human activities are released into the Beshar river near the city, the quality of river are decreases and the environmental problems of the river during the next years are predicted to rise.

Keywords: Health, Human activities, Water pollution, Yasuj , Iran

Mining Implicit Knowledge to Predict Political Risk by Providing Novel Framework with Using Bayesian Network

Siavash Asadi Ghajarloo

Multimedia University, Malaysia

Abstract:

Nowadays predicting political risk level of country has become a critical issue for investors who intend to achieve accurate information concerning stability of the business environments. Since, most of the times investors are layman and nonprofessional IT personnel; this paper aims to propose a framework named GECR in order to help nonexpert persons to discover political risk stability across time based on the political news and events. To achieve this goal, the Bayesian Networks approach was utilized for 186 political news of Pakistan as sample dataset. Bayesian Networks as an artificial intelligence approach has been employed in presented framework, since this is a powerful technique that can be applied to model uncertain domains. The results showed that our framework along with Bayesian Networks as decision support tool, predicted the political risk level with a high degree of accuracy.

Keywords: Bayesian Networks, Data mining, GECRframework, Predicting political risk.

The Organizational Innovativeness of Public Listed Housing Developers in Malaysia

Nor'Aini Yusof, Ismael Younis Abu-Jarad

Universiti Sains Malaysia

Abstract:

This paper investigated the organizational innovativeness of public listed housing developers in Malaysia. We conceptualized organizational innovativeness as a multi-dimensional construct consisting of 5 dimensions: market innovativeness, product innovativeness, process innovativeness, behavior innovativeness and strategic innovativeness. We carried out questionnaire survey with all accessible public listed developers in Malaysia and received a 56 percent response. We found that the innovativeness of public listed housing developers is low. The paper ends by providing some explanations for the results.

Keywords: innovativeness, housing industry, measurement of innovativeness, public listed housing developers

Community Innovation in Sustainable Development: A Cross Case Study

Tingan Tang, Kimmo Karhu, Matti Hamalainen

Aalto University School of Science and Technology, Espoo, 02150, Finland

Abstract:

Although in sustainable development field, innovative solutions have been sought worldwide by environmental groups, academia, governments and companies for many years, recently, citizens and communities have emerged as a new group and taken more and more active role in this field. Many scholars call for more research on the role of community and community innovation in sustainable development. This paper is to respond to the calls. In this paper, we first summarize a comprehensive set of innovation principles. Then, we do a qualitative cross case study by comparing three community innovation cases in three different areas of sustainable development according to the innovation principles. Finally, we summarize the case comparison and discuss the implications to sustainable development. A unified role model and innovation distribution map of community innovation are developed to better understand community innovation in sustainable development..

Keywords: Community innovation, grassroots innovation, sustainable development, sustainability.

Knowledge Relationship Model among User in Virtual Community

Fariba Haghbin, Othman Bin Ibrahim, Mohammad Reza Attarzadeh Niaki

Qatar University

Abstract:

With the development of virtual communities, there is an increase in the number of members in Virtual Communities (VCs). Many join VCs with the objective of sharing their knowledge and seeking knowledge from others. Despite the eagerness of sharing knowledge and receiving knowledge through VCs, there is no standard of assessing ones knowledge sharing capabilities and prospects of knowledge sharing. This paper developed a vector space model to assess the knowledge sharing prospect of VC users.

Keywords: Knowledge sharing network, Virtual community, knowledge relationship, Vector Space Model.

DYNAMICS SIMULATION APPROACH IN ANALYZING PENSION EXPENDITURE

Hasimah Sapiri, Anton Abdulbasah Kamil, Razman Mat Tahar, Hanafi Tumin

Universiti Utara Malaysia

Abstract:

Salary risk and demographic risk have been identified as main risks in analyzing pension expenditure particularly in Defined Benefit pension plan. Therefore, public pension plan in Malaysia is studied to analyze pension expenditure due to salary and demographic risk. Through the literature review and interview session with several officers in public sector, factors affecting pension expenditure are determined. Then, the inter-relationships between these factors are analyzed through causal loop diagram. The System Dynamics model is later developed using iThink software to show how demographic and salary changes affect the pension expenditure. Then, by using actual data, the impact of different policy scenarios on pension expenditure is analyzed. It is shown that dynamics simulation model of pension expenditure is useful to evaluate the impact of changes and policy decisions on risk particularly involving demographic and salary risk.

Keywords: Demographic and Salary risk, Pension Expenditure, Public Policy, System Dynamics.

Knowledge Management Applied to Forensic Sciences

Norma Rodrigues Gomes

Brazilian Federal Police

Abstract:

This paper presents initiatives of Knowledge Management (KM) applied to Forensic Sciences field, especially developed at the Forensic Science Institute of the Brazilian Federal Police. Successful projects, related to knowledge sharing, drugs analysis and environmental crimes, are reported in the KM perspective. The described results are related to: a) the importance of having an information repository, like a digital library, in such a multidisciplinary organization; b) the fight against drug dealing and environmental crimes, enabling the possibility to map the evolution of crimes, drug trafficking flows, and the advance of deforestation in Amazon rain forest. Perspectives of new KM projects under development and studies are also presented, tracing an evolution line of the KM view at the Forensic Science Institute.

Keywords: Business Intelligence, Digital Library, Forensic Science, Knowledge Management

The Used of Environmental Ethics in Methods and Techniques of Environmental Management

Amir Hossein Davami, Ali Gholami, Ebrahim Panahpour

Islamic Azad University, Iran

Abstract:

Although, it is a long time that human know about the importance of environment in life, but at the last decade of 20 century, the space that was full of hot scientific, collegial and political were made in environmental challenge, So much that, this problem not only disarrange the peace and security of life, but also it has threatened human existence. One of the problems in last years that are significant for authorities is unsatisfactory achieved results against of using huge cost for magnificent environmental projects. This subject leads thinker to this thought that for solving the environmental problems it is needed new methods include of sociology, ethics and philosophic, etc. methods apart of technical affairs. Environment ethics is a new branch of philosophic ethics discussion that discusses about the ethics relationship between humans and universe that is around them. By notifying to the above considered affairs, in today world, necessity of environmental ethics for environment management is reduplicated. In the following the article has been focused on environmental ethics role and environmental management methods and techniques for developing it.

Keywords: Environmental ethics and philosophy, Environmental challenges, Management techniques, Ethical values.

Adoptability Issues of GPS in Public Sector in Pakistan

Assist. Prof. Asim Tanvir, Numera Razaqat

University of the Punjab, Lahore, Pakistan

Abstract:

This study discusses the stumbling blocks stifling the adoption of GPS technology in the public sector of Pakistan. This study has been carried out in order to describe the value of GPS technology and its adoption at various public sector organisations in Pakistan. Sample size for the research conducted was 200; personnel working in public sector having age above 29 years were surveyed. Data collected for this research has been quantitatively analysed with the help of SPSS. Regression analysis, correlation and cross tabulation were the techniques used to determine the strength of relationship between key variables. Findings of this research indicate that main hurdles in GPS adoption in the public sector of Pakistan are lack of awareness about GPS among masses in general and the stakeholders in particular, lack of initiative on part of government in promoting new technologies, unavailability of GPS infrastructure in Pakistan and prohibitions on map availability because of security reasons.

Keywords: Adoptability issues, Growth of GPS, GPS infrastructure, Public sectors in Pakistan

Systems and Software Safety and Security

Assist. Prof. Marzieh Mokhtaripour

University of Esfahan

Abstract:

Security issue and the importance of the function of police to provide practical and psychological contexts in the community has been the main topics among researchers , police and security circles and this subject require to review and analysis mechanisms within the police and its interaction with other parts of the system for providing community safety. This paper examine national and social security in the Internet.

Keywords: Internet National security Social security

A STUDY OF THE DAMAGES TO HISTORICAL MONUMENTS DUE TO CLIMATIC FACTORS AND AIR POLLUTION AND OFFERING SOLUTIONS

Shoureshe Kanani, Hassan Zandi

,Islamic Azad University

Abstract:

Historical monuments as architectural heritage are, economically and culturally, considered one of the key aspects for modern communities. Cultural heritage represents a country's national identity and pride and maintains and enriches that country's culture. Therefore, conservation of the monuments remained from our ancestors requires everybody's serious and unremitting effort. Conservation, renewal, restoration, and technical study of cultural and historical matters are issues which have a special status among various forms of art and science in the present century and this is due to two reasons: firstly, progress of humankind in this century has created a factor called environmental pollution which not only has caused new destructive processes of cultural/historical monuments but also has accelerated the previous destructive processes by several times, and secondly, the rapid advance of various sciences, especially chemistry, has lead to the contribution of new methods and materials to this significant issue.

Keywords: Air Pollution, Climatic, Historical Monuments

HOW DO POLITICIANS RECOVER THEIR COSTS? THE POLITICAL ECONOMY OF REPRESENTATIVE DEMOCRACY IN INDIA

Subramaniam Chandran

Vinayaka Missions University, Salem, India

Abstract:

This paper explores the features of political economy in the dynamics of representative politics in India. Politics is seen as enhancing economic benefits through acquiring and maintenance of power in the realm of democratic set up. The system of representation is riddled with competitive populism. Emerging leaders and parties are forced to accommodate their ideologies in coping with competitive politics. Electoral politics and voting behaviour reflect series of influences mooted by the politicians. Voters are accustomed to expect benefits out of state exchequer. The electoral competitors show a changing phase of investment and return policy. Every elector has to spend and realize his costs in his tenure. In the case of defeated electors, even the cost recovery is not possible directly; there are indirect means to recover their costs. The series of case studies show the method of party funding, campaign financing, electoral expenditure, and cost recovery. Regulations could not restrict the level of spending. Several cases of disproportionate accumulation of wealth by the politicians reveal that money played a major part in electoral process. The political economy of representative politics hitherto ignores how a politician spends and recovers his cost and multiplies his wealth. To be sure, the acquiring and maintenance of power is to enhance the wealth of the electors.

Keywords: Political economy, representative politics, costrecovery, electoral politics

ETHICS IN NEGOTIATIONS: THE CONFRONTATION BETWEEN REPRESENTATION AND PRACTICES

Claude Alavoine

PAG Business School, France

Abstract:

While in practice negotiation is always a mix of cooperation and competition, these two elements correspond to different approaches of the relationship and also different orientations in term of strategy, techniques, tactics and arguments employed by the negotiators with related effects and in the end leading to different outcomes. The levels of honesty, trust and therefore cooperation are influenced not only by the uncertainty of the situation, the objectives, stakes or power but also by the orientation given from the very beginning of the relationship. When negotiation is reduced to a confrontation of power, participants rely on coercive measures, using different kinds of threats or make false promises and bluff in order to establish a more acceptable balance of power. Most of the negotiators have a tendency to complain about the unethical aspects of the tactics used by their counterparts while, as the same time, they are mostly unaware of the sources of influence of their own vision and practices. In this article, our intention is to clarify these sources and try to understand what can lead negotiators to unethical practices.

Keywords: competition, cooperation, ethics, negotiation, power

A CONFUCIANISM OBSERVED IN DISASTER FILMS OF EAST ASIA

Timothy Yoonsuk Lee, Jinhwan Yu, Somi Nah

Hongik University, Country Republic of Korea

Abstract:

Hollywood has produced various blockbusters on the subject of disasters. Entering the 2000s, disaster films began to be produced in the East Asian region as well, and as most of them were successful, disaster films have settled as a popular genre in the region. East Asian disaster films utilize a plot structure similar to Hollywood films but, at the same time, represent East Asian people-s unique value system. East Asian people-s social behavior pattern defined as collectivism is a characteristic that distinguishes this region from other cultural regions. In order to examine Confucian culture in disaster films on the premise of the difference, the author conducts this research as follows. This study first reviews the concepts disaster and disaster film, and understands the genre through analyzing the narrative structure and style. In addition, it discusses collectivism, a characteristic of the East Asian region distinguished from the West, and investigates Confucian culture in films and examines differences among Korean, Chinese and Japanese Confucianism. Films selected for this study are Tidal Wave (Korea, 2009), After Shock (China, 2006), and The Sinking of Japan (Japan, 2006). Using the characters in these films, we analyze how Confucian thought is described and reproduced.

Keywords: Confucianism, Disaster Film, East Asian Films, Three Basic Principles and Five Moral Disciplines in Human Relations

CONSTITUTIONAL COMPLAINT AS AN INSTRUMENT OF FULFILLING THE WORKER 'S RIGHTS IN CROATIAN LEGAL SYSTEM

Dragana Bjelić, Mirela Mezak Stastny

Polytechnic of Pozega, Republic of Croatia

Abstract:

This paper begins with formal defining of human rights and freedoms, and the basic document regarding the said subject is undoubtedly French Declaration of the Rights of Man and of the Citizen from 1789. This paper furthermore parses legal sources relevant for the workers' rights in legal system of the Republic of Croatia, international contracts and the Labour Act, which is also a master bill regarding workers' rights. The authors are also dealing with issues of Constitutional Court of the Republic of Croatia and its' position in judicial system of the Republic of Croatia, as well as with the specifics of Constitutional Complaint, and the crucial part of the paper is based on the research conducted with an aim to determine implementation of rights and liberties guaranteed by the articles 54. and 55. of the Constitution of the Republic of Croatia by means of Constitutional Complaint.

Keywords: a right to work, a freedom of work, Constitutional Court of Republic of Croatia, Constitutional Complaint.

THE WIDER BENEFITS OF NEGOTIATIONS: AUSTRIAN PERSPECTIVE ON EDUCATIONAL LEADERSHIP AS A ‘POWER GAME’ FOR TRADE UNIONS

Prof Rudolf Egger

Karl-Franzens University of Graz, Austria

Abstract:

This paper explores the relationships between the basic learning processes of leading trade union workers and their methods for coping with the changes in the life-courses of societies today. It will discuss the fragile discourse on lifelong learning in trade unions and the “production of self-techniques” to get in touch with the new economic forms. On the basis of an empirical project, different processes of the socialization of leading trade union workers will be analysed to discover the consequences of the lifelong learning discourse. The results show what competences they need to develop for the “wider benefits of negotiations”. The main challenge remains to make visible how deeply intertwined trade union learning and education are with development in an ongoing dynamic economic process, rather than a quick-fix injection of skills and information. There is a complex relationship existing between the three ‘partners’, work, learning and society forming. The author suggests that contemporary trade unions could be trendsetters who make their own learning agendas by drawing less on formal education and more on informal and non-formal learning contexts. This is in parallel with growing political and scientific consciousness of the need to arrive at new educational/vocational policies and practices.

Keywords: Lifelong learning, Trade unions, Non-formal learning, Educational/vocational policies.

IMPROVING LISTENING COMPREHENSION FOR EFL PRE-INTERMEDIATE STUDENTS THROUGH A BLENDED LEARNING STRATEGY

Heba Mustafa Abdullah

Cairo University, Egypt

Abstract:

The research aimed at examining the effect of using a suggested blended learning (BL) strategy on developing EFL pre- intermediate students. The study adopted the quasi-experimental design. The sample of the research consisted of a group of 26 EFL pre-intermediate students. Tools of the study included a listening comprehension checklist and a pre-post listening comprehension test. Results were discussed in relation to several factors that affected the language learning process. Finally, the research provided beneficial contributions in relation to manipulating BL strategy with respect to language learning process in general and oral language learning in particular.

Keywords: Blended learning, English as a foreign language, listening comprehension, oral language instruction.

EXPLORATION OF INFLUENTIAL FACTORS ON FIRST YEAR ARCHITECTURE STUDENTS' PRODUCTIVITY

Shima Nikanjam, Badiossadat Hassanpour, Adi Irfan Che Ani

Eastern Mediterranean University

Abstract:

The design process in architecture education is based upon the Learning-by-Doing method, which leads students to understand how to design by practicing rather than studying. First-year design studios, as starting educational stage, provide integrated knowledge and skills of design for newly jointed architecture students. Within the basic design studio environment, students are guided to transfer their abstract thoughts into visual concrete decisions under the supervision of design educators for the first time. Therefore, introductory design studios have predominant impacts on students' operational thinking and designing. Architectural design thinking is quite different from students' educational backgrounds and learning habits. This educational challenge at basic design studios creates a severe need to study the reality of design education at foundation year and define appropriate educational methods with convenient project types with the intention of enhancing architecture education quality. Material for this study has been gathered through long-term direct observation at a first year second semester design studio at the faculty of architecture at EMU (known as FARC 102), fall and spring academic semester 2014-15. Distribution of a questionnaire among case study students and interviews with third and fourth design studio students who passed through the same methods of education in the past 2 years and conducting interviews with instructors are other methodologies used in this research. The results of this study reveal a risk of a mismatch between the implemented teaching method, project type and scale in this particular level and students' learning styles. Although the existence of such risk due to varieties in students' profiles could be expected to some extent, recommendations can support educators to reach maximum compatibility.

Keywords: Architecture education, basic design studio, educational method, forms creation skill.

QUALITY AND QUANTITY IN THE STRATEGIC NETWORK OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Juha Kettunen

Turku University of Applied Sciences, Lemminkäisenkatu

Abstract:

The study analyzes the quality and the size of the strategic network of higher education institutions and the concept of fitness for purpose in quality assurance. It also analyses the transaction costs of networking that have consequences on the number of members in the network. Empirical evidence is presented from the Consortium on Applied Research and Professional Education, which is a European strategic network of six higher education institutions. The results of the study support the argument that the number of members in the strategic network should be relatively small to provide high-quality results. The practical importance is that networking has been able to promote international research and development projects. The results of this study are important for those who want to design and improve international networks in higher education.

Keywords: Higher education, network, research and development, strategic management.

DIFFERENT ROLES FOR MENTORS AND MENTEES IN AN E-LEARNING ENVIRONMENT

Nidhi Gadura

Queensborough Community College, CUNY

Abstract:

Given the increase in the number of students and administrators asking for online courses the author developed two partially online courses. One was a biology majors at genetics course while the other was a non-majors at biology course. The student body at Queensborough Community College is generally underprepared and has work and family obligations. As an educator, one has to be mindful about changing the pedagogical approach, therefore, special care was taken when designing the course material. Despite the initial concerns, both of these partially online courses were received really well by students. Lessons learnt were that student engagement is the key to success in an online course. Good practices to run a successful online course for underprepared students are discussed in this paper. Also discussed are the lessons learnt for making the eLearning environment better for all the students in the class, overachievers and underachievers alike.

Keywords: Partially online course, pedagogy, student engagement, community college.

ACHIEVING SUSTAINABLE DEVELOPMENT THROUGH TRANSFORMATIVE PEDAGOGIES IN UNIVERSITIES

Eugene Allevato, Woodbury University, US

Abstract:

Developing a responsible personal worldview is central to sustainable development, but achieving quality education to promote transformative learning for sustainability is thus far, poorly understood. Most programs involving education for sustainable development rely on changing behavior, rather than attitudes. The emphasis is on the scientific and utilitarian aspect of sustainability with negligible importance on the intrinsic value of nature. Campus sustainability projects include building sustainable gardens and implementing energy-efficient upgrades, instead of focusing on educating for sustainable development through exploration of students' values and beliefs. Even though green technology adoption maybe the right thing to do, most schools are not targeting the root cause of the environmental crisis; they are just providing palliative measures. This study explores the under-examined factors that lead to pro-environmental behavior by investigating the environmental perceptions of both college business students and personnel of green organizations. A mixed research approach of qualitative, based on structured interviews, and quantitative instruments was developed including 30 college-level students' interviews and 40 green organization staff members involved in sustainable activities. The interviews were tape-recorded and transcribed for analysis. Categorization of the responses to the open-ended questions was conducted with the purpose of identifying the main types of factors influencing attitudes and correlating with behaviors. Overall the findings of this study indicated a lack of appreciation for nature, and inability to understand interconnectedness and apply critical thinking. The results of the survey conducted on undergraduate students indicated that the responses of business and liberal arts students by independent t-test were significantly different, with a p-value of 0.03. While liberal arts students showed an understanding of human interdependence with nature and its delicate balance, business students seemed to believe that humans were meant to rule over the rest of nature. This result was quite intriguing from the perspective that business students will be defining markets, influencing society, controlling and managing businesses that supposedly, in the face of climate change, shall implement sustainable activities. These alarming results led to the focus on green businesses in order to better understand their motivation to engage in sustainable activities. Additionally, a probit model revealed that childhood exposure to nature has a significantly positive impact in pro-environmental attitudes to most of the New Ecological Paradigm scales. Based on these findings, this paper discusses educators including Socrates, John Dewey and Paulo Freire in the implementation of eco-pedagogy and transformative learning following a curriculum with emphasis on critical and systems thinking, which are deemed to be key ingredients in quality education for sustainable development.

Keywords: Eco-pedagogy, environmental behavior, quality education for sustainable development, transformative learning.

THE STRATEGY OF THE INNOVATION ALLIANCE IN HIGHER EDUCATION

Juha Kettunen

Turku University, Finland

Abstract:

The purpose of this study is to visualize the strategic network of higher education institutions and its strategic directions. The strategy map of the balanced scorecard approach is developed to describe the strategic objectives and their causal relationships in higher education. The empirical part of the study presents the survey results of the desired strategic directions of the network obtained from the teachers and other staff of the member institutions. Research and development projects are the most important form of activity in the network, but education and many other forms also turn out to be important. The results of this study support the argument that a strategic innovation alliance is a suitable and useful way to promote collaboration among European higher education institutions. The results of the study can be used by those who wish to promote such international collaboration among higher education institutions.

Keywords: Balanced scorecard, higher education, social networking, strategic planning.

USING COLLABORATIVE PICTURES TO UNDERSTAND STUDENT EXPERIENCE

Tessa Berg, Emma Guion Akdag

Heriot-Watt University, UK

Abstract:

Summative feedback forms are used in academia for gathering data on course quality and student understanding. Students answer a series of questions based on the course they are soon to finish in these forms. Feedback forms are notorious for being homogenised and limiting and thus the data captured is often neutral and lacking in tacit emotional responses. This paper contrasts student feedback forms with collaborative drawing. We analyse 19 pictures drawn by international students on a pre-session course. Through visuals we present an approach to enable a holistic level of student understanding. Visuals communicate irrespective of possible language, cultural and educational barriers. This paper sought to discover if the pictures mirrored the feedback given on a typical feedback form. Findings indicate a considerable difference in the two approaches and thus we highlight the value of collaborative drawing as a complimentary resource to aid the understanding of student experience.

Keywords: Feedback forms, visualisation, student experience, collaborative drawing.

OTHERNESS OF ROMA IN INCLUSIVE EDUCATION OF ROMA PUPILS IN SLOVAKIA

Bibiana Hlebova

University of Presov, Slovakia

Abstract:

The Slovak Republic is a democratic and plural society consisting of people differing in language and culture, and its citizens should already be well prepared for the coexistence of multiple nations, nationalities or ethnic groups. Reflection on culture, art and literature of the Roma minority has taken on a new dimension in Slovakia in the past two decades when it comes to social, cultural and arts integration of this ethnic group with the plural society. Non-Roma view Roma as a specific ethnic group with their own culture, language, customs and traditions, social norms and coexistence that has retained archetypal qualities of Roma identity (romipen) in their real lives as well as in the literary world. Roma characters in works of art are specific and distinguishable from other literary characters simply by being Roma, that is, of a different origin and social status, they represent a different way of life, a distinctive hierarchy of values. The portrayal of Roma and the life of Roma ethnic group in the most dominant genre of Roma literature for children and youth, a Roma fairy tale (paramisi), can work as a suitable means to learn about, accept and tolerate the otherness of Roma in the conditions of school inclusion of students coming from the Roma ethnic group, and to support their identification with their own ethnic group and its cultural traditions. The paper aims to point out not only the specific nature of Roma identity (romipen) through the selected Roma fairy tale (paramisa) – Children of the Sun, but also the diversity of its uses in the educational process within primary education of pupils at elementary schools, advocating the philosophy of inclusive education. Through the suggestions of multi-cultural, emotional, and language and communication education of pupils through the work with the selected Roma fairy tale (paramisa), the author is exploring ways to overcome the issues stemming from the coexistence of Roma and Non-Roma pupils, which are burdened with prejudice, intolerance, aggression and racism on both sides, in the education process.

Keywords: Inclusive education, otherness, Roma Pupils, Roma identity, Roma fairy tale.

INQUIRY ON THE IMPROVEMENT TEACHING QUALITY IN THE CLASSROOM WITH META-TEACHING SKILLS

Shahlan Surat, Saemah Rahman, Saadiah Kummin

University of Kebangsaan Malaysia

Abstract:

When teachers reflect and evaluate whether their teaching methods actually have an impact on students' learning, they will adjust their practices accordingly. This inevitably improves their students' learning and performance. The approach in meta-teaching can invigorate and create a passion for teaching. It thus helps to increase the commitment and love for the teaching profession. This study was conducted to determine the level of metacognitive thinking of teachers in the process of teaching and learning in the classroom. Metacognitive thinking teachers include the use of metacognitive knowledge which consists of different types of knowledge: declarative, procedural and conditional. The ability of the teachers to plan, monitor and evaluate the teaching process can also be determined. This study was conducted on 377 graduate teachers in Klang Valley, Malaysia. The stratified sampling method was selected for the purpose of this study. The metacognitive teaching inventory consisting of 24 items is called InKePMG (Teacher Indicators of Effectiveness Meta-Teaching). The results showed the level of mean is high for two components of metacognitive knowledge; declarative knowledge (mean = 4.16) and conditional (mean = 4.11) whereas, the mean of procedural knowledge is 4.00 (moderately high). Similarly, the level of knowledge in monitoring (mean = 4.11), evaluating (mean = 4.00) which indicate high score and planning (mean = 4.00) are moderately high score among teachers. In conclusion, this study shows that the planning and procedural knowledge is an important element in improving the quality of teachers teaching in the classroom. Thus, the researcher recommended that further studies should focus on training programs for teachers on metacognitive skills and also on developing creative thinking among teachers.

Keywords: Metacognitive thinking skills, procedural knowledge, conditional knowledge, declarative knowledge, meta-teaching and regulation of cognitive.

SORAYA'YI TAŞLAMAK (THE STONING OF SORAYA) FİLMİNİN FEMİNİST TERAPİ ÜZERİNDEN ANALİZİ

Dr. Melih Burak ÖZDEMİR

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı,

mlhbrk52@hotmail.com-0000-0001-7016-0745

ÖZET

Sinema ve psikoloji için birbirinden beslenen iki alan olarak söz edebilir. Sinema, sosyal konulardan ve politik gelişmelerden yararlanırken, filmlerde karakterlerin psikolojik durumlarıyla ilgili mesajlar vererek, seyirci üzerinde yarattığı ruhsal etkiyle film ve seyirci arasında bağ kurduğu söylenebilir. Bu anlamda filmlerden psikoloji disiplinde yararlanılmakta, film analizleri üzerinden kuramsal çıkarımlar ya da ruhsal tahliller yapılabilmektedir. Bu çalışmada da yönetmenliğini Cyrus Nowrasteh'in yaptığı ve 2008 senesinde İran Amerikan ortak yapımı drama türündeki '*Soraya'yı Taşlamak*' filmi Feminist terapinin kavramları üzerinden analiz edilmeye çalışılmıştır. Filmde, İran'ın kırsalında küçük bir köyde kocasına ihanete ettiği suçlamasıyla Recm (taşlanarak öldürme) cezasına çarptırılarak öldürülen Soraya'nın hikayesi ve katı dini inançlarla yoğrulmuş ataerkil bakış açısının sosyal hayat üzerindeki etkisiyle beraber, bu sistem içerisinde sıkışıp kalan kadının yaşadıkları ele alınmaktadır. Doküman analizi tekniğinin kullanıldığı filmde seçilen sahne ve diyaloglar Feminist bakışı daha net ortaya koyduğu fikriyle seçilmiştir. Filmin, Feminist yaklaşımı destekler çıktılar ortaya koyduğu söylenebilir. Ayrıca farklı kuram ve yaklaşımların öğretilmesi ve içselleştirilmesinde filmlerden terapötik bir öge olarak yararlanılabileceği yorumunda da bulunulabilir.

Anahtar kelimeler: Feminist terapi, sinema, psikoloji, terapötik öge

ANALYSIS OF THE FILM THE STONING OF SORAYA FROM THE PERSPECTIVE OF FEMINIST THERAPY

One could argue that psychology and film are two fields that complement one another. Even while it also addresses social issues and political events, cinema may be seen of as creating a connection with the audience through conveying messages about the psychological states of the characters in the films and via its psychological impact on the audience. In this sense, psychology uses movies, and cinema study can result in theoretical inferences or psychological analysis. This present study employed Feminist Therapy concepts to examine the 2008 Iranian-American co-production drama "*Stoning of Soraya*," which was directed by Cyrus Nowrasteh. The movie focuses on the effects of the patriarchal view, shaped by strict religious beliefs, on social life and the experiences of women trapped in this system through the story of Soraya, a woman in a small village in rural Iran who is sentenced to the death penalty "Recm" (stoning) on the charge of cheating on her husband. The study employed the technique of document analysis, one of the qualitative research methods. The idea behind picking the scenes and dialogues analyzed in the study was to more overtly emphasize the Feminist viewpoint. It may be argued that the movie offers evidence in favor of the Feminist

perspective and that movies can be employed as a therapeutic tool for teaching and disseminating various ideologies and methodologies

Keywords: Feminist therapy, cinema, psychology, therapeutic item

GİRİŞ

Bugün kadın konusu; kadının statüsü, ev içi ve dışında kadın ve erkeğin rollerindeki farklılaşmalar, kadının ezilmişliği, erken evlilikler, cinsiyetler arası farklılıklar, kız ve erkek çocuklarının eğitimleri çerçevesinde irdelenmektedir. Bu konuların irdeleniyor olması, kadın ve aileyle ilgili problemlerin halen sürüyor olmasından kaynaklı olduğu söylenebilir. Ataerkil yapının geleneksel değerleri modern toplumsal sistemde de ciddi oranda varlığını sürdürdüğünden, kadın için iyi bir eş ve iyi bir anne olmak önemlidir. Ayrıca, kadın üzerinde baba ve eşin otoritesi ve ataerkil yapının değerleri baskı aracı olabilmektedir. Bu açıdan kadına dair var olan tartışmalar kadınların problemleriyle ilintili yeni söylem ve pratiklerin doğuşunu hızlandırmıştır (Aktaş, 2013, 54). Kadın, yaşamsal devamlılığın sağlanması ve insanların soylarının devamında önemli bir unsurdur. Kadınların siyasi, sosyal ve sanatsal alanlarda söz sahibi olmaları ilk kez Aydınlanma döneminde gündem olmuş olsa da kadın ve erkek ancak 1789 Fransız ihtilalinden sonra eşit görülmeye başlanmıştır. 1791’de yayımlanan ‘*Kadın ve Yurttaş Hakları Bildirgesi*’ kadın erkek eşitliğini ortaya koyan ilk yazılı belge olması ve kadın haklarını gündeme getirmesi açısından oldukça önemlidir (Özdemir, 2016, 45).

Kişilerarası tarih boyunca toplumlarda az veya çok tartışılan farklılığın ‘*cinsiyet*’ olduğu söylenebilir. Kadınların erkekler nazarında eşit olmayışı, kadınların da bu haklardan yararlanmak istemelerine sebep olmuştur. Başlarda ise bu hak mücadelesi yalnızca kadınların mücadelesi olarak görülmüştür (Ayata ve Takkaç, 2020, 198). Kişilerarası hiçbir fark kişilerin biyolojik manada eril ya da dişil oluşları kadar belirgin ve yaygın değildir. Ancak cinsiyet sadece biyolojik özellikleri ifade etmez. Cinsiyet, kişi için yaşamın ilk yıllarından itibaren sosyal bir kategori olarak anlam kazanmaya başlar. Sonraki yıllarda kişinin biyolojik cinsiyetini odağa alan bir bakış hakim olur. Bunun adı ‘*Toplumsal cinsiyet*’tir. Toplumsal cinsiyet, kişinin belli bir cinsten olduğuna dair bilgiye, bu bilgi dâhilinde toplumsal bağlamda kişiden beklenenlere ve toplumsal yapı içerisinde kişiye atfedilen pozisyona işaret eder. Davranış ise, tutum ve rollerle ilgili dişi ya da eril oluş ekseninde şekil alan iki farklı alanı temsil eder. Toplumlar adına bu ayırım oldukça önemlidir. Bu sebeple bu alanlar net bir şekilde birbirinden ayrılmıştır. Bu duruma göre kişi ya kadındır veya erkek. Bu manada toplum kişiden biyolojik cinsiyetine göre davranmasını, sunduğu davranışları kabul etmesini ve uygulamasını bekler (Vatandaş, 2007, 29- 30).

Ann Oakley ‘*Sex, Gender and Society*’ eserinde ‘*Cinsiyet*’ biyolojik anlamda erkek/kadın ayırımı tarif ederken, ‘*Toplumsal cinsiyet*’ erkeklik ve kadınlık arasındaki eşitsiz bölünmedir (Vatandaş, 2007, 31). Toplumsal cinsiyet kavramı, kadın ve erkeğin toplumsal anlamda tanımı, sosyal yapıların kadın ve erkeği birbirinden ayırma şekilleri ve her iki cinsiyete yükledikleri sosyal rolleri betimlemek için kullanılmaktadır. Kavram, hemen her coğrafyada mevcut cinsiyetçi ayırlardan kaynaklı eşitsizliği vurgulamakta ve feministlerce kadın erkek arası güç ilişkilerini ve eşitsizlikleri sorgulamaya yarayacak temel bir araç olarak kullanılmaktadır. Bugün pek çok Feminist için temel bir kavram olan ‘*Ataerkillik*’ erkeğin, kadının emeği ve bedeni üzerinde hükmettiği ve eşitsizlik üzerine kurulu bir kavramdır. Son zamanlarda bu kavramın yerine ‘*Toplumsal cinsiyet*’ kavramının kullanıldığı görülür. Kavramın Feminizm konusunda çalışma yapanlar açısından önemi, kadınla erkek arası güç ilişkilerini anlama ve eşitsizlikleri sorgulama noktasında kullanılabilir bir kavram olmasından ileri gelmektedir. Erkeklik ve kadınlık ifadeleri sadece biyolojik bir ayırım olmayıp, uzun bir tarihsel sürecin neticesinde oluşmuş kavramlardır (İçli, 2017, 134-135).

18. yüzyılda Aydınlanma dönemi sonrasında kadınlar sosyal, politik, hukuki, idari pek çok platformda mevcut eşitsizliklere ve sosyal yapı içindeki rollerine karşı savaşımlardır. 19. yüzyılın ortalarıyla birlikte kadınların erkeklerle eşit statü, hak ve özgürlükler adına ortaya koydukları mücadeleler Feminizm’i doğurmuştur. Feminizm, esasen cinsiyet ayrımcılığına tavır alan, kamu ve özel tüm alanlarda kadınların kaşı karşıya kaldıkları baskı ve denetimlerin yok edilmesi gerektiğini savunan ve ataerkil bakışın önüne geçerek kadınların yasal haklarına erişim noktasında mücadele eden bir anlayıştır (Taş, 2016, 163). Kadın anlamındaki ‘Femine’ den türetilen Feminizm, kadın tarihi olarak da görülür. Antik dönemlerle beraber kadınlar toplumsal yaşamın parçasını oluşturmuştur. Avcılık toplayıcılık döneminde biyolojik nedenlere dayalı iş bölümü sebebiyle başlayan kadın erkek ayrımı, modernleşmeyle birlikte kadının eve hapsolmasına dönüşmüştür. Antik dönemlerde Mısır, Yunan, Roma ve Türk tarihine bakıldığında kadının çoğunlukla tanrıçalık ve doğurganlıkla anıldığı, beden sınırları içinde üretime dahil olduğu ve eski Türk boylarında devlet yönetiminde söz hakkının olduğu bilinmektedir. Fakat toplumlarda din ve kültürel gelişmelerle beraber maddi ve toplumsal değişimler yaşanmış bu da kadının geçmişe kıyasla sınırlı bir alana hapsolmasına sebep olmuştur (Vural ve Kantar, 2022, 36).

Feminizmin köklerinin Antik Yunan’da Sappho’ya kadar gittiği öngörülmektedir. Fakat modern manada kadın hakları hareketi ilk kez 17. yüzyılda İngiltere’de Rönesans ve Reform hareketleriyle yeni bir yapıya bürünen Avrupa’da doğmuştur. Feminizm, Pozitivizm ve Determinizm gibi akımların hüküm sürdüğü dönemlerde erkeklere laik eğitim fırsatı ve mali alanlarda bağımsızlık verirken, kadınların eğitim ortamlarına dahil edilmediği ve maddi bağımsızlığın kadınlara sunulmadığı döneme tepki olarak ortaya çıkmıştır. İlk feministlerden bugüne kadının özel alana sıkıştırılmasına itiraz edilmiş, kadının da erkeklerle eşit toplumsal ve politik haklara sahip olmasının önemi üzerinde durulmuştur (Vural ve Kantar, 2022, 36). Erkek eksenli pozitivist bilim anlayışına kafa tutan Feminist paradigmayla kadınların ikinci plana itildiği ve tecrübelerinin görünmek istenmediği tüm noktaları gören, uzun süre sorulmamış soruları sorup kadınları güçlendirmeyi hedefleyen bilimsel anlayışa geçişe de fırsat sağlamıştır (Gönüllü Atakan, 2020, 161).

Feminizm; sosyoloji, siyasi akım ve ahlaki alanlardan oluşan ve esası kadın özgürlüğüne dayanan bir bakış olduğu kadar aynı anda ‘*hak eşitliği, insanlık şerefi ve kadınlara karar verme özgürlüğü*’ gayeleriyle de politik bir harekettir. Feminizm, kadınlara cinsiyet hiyerarşisi baskısının sona ermesi ve toplumsal cinsiyet tutumlarının eşit oranda olması için toplumsal değişimi hedefler. Feminizm’e ‘Féminisme’ ismini veren Charles Fourier’dır. Fourier, 1808’de kadın haklarının yayılmasının toplumsal ilerlemenin genel prensibi olduğunu ifade etmiş ve toplumsal ilerlemenin kadınlara verilecek daha fazla özgürlükle ancak mümkün olduğunu söylemiştir. Önceleri temel haklara sahip olanların yalnızca erkekler olduğu düşünülse de 1793’de Olympe de Gouges bu durumu itiraz etmiş ve insan hakları olarak görülen ‘*Erkek Hakları*’nın 17 maddesinin kadınlara da uyarlanmasını önermiştir. Bu durumla ilgili de ‘*Eğer kadının idam sehпасına mahkûm olma hakkı varsa, tribünden izleme hakkına da sahip olmalıdır.*’ demiştir (Feminizm, t.y.).

1949’da II. Dünya Savaşı sonrası yazılmış ‘*İkinci Cinsiyet*’ adlı kitap, entelektüel kesimi yalnızca Fransa’da değil bütün dünyada kadınların problemlerini ayrıntılı düşünmeye sevk etmiştir. Kitapta kadının tarihsel ve kültürel manada nasıl kavramsallaştırıldığı ve ataerkil kültürlerde nasıl ikincil plana indirildiği işlenmektedir (Aydınalp, 2020, 465). Feministlerin, Liberalizm ve Sosyalizm gibi fikirlerden esinlenerek ortaya koydukları daha adil yasalar, kamusal ve özel alan içerisinde kadın erkek eşitliği ve ortak velayet hakkı, eğitim ve sağlıkta eşitlik sağlamaya dönük pozitif ayrımcılık yapılması gibi istekler, kadın mücadelesi neticesinde toplumun büyük kesimince kabul görmüş ve devletler de bu isteklere karşılık vermiştir (Vural ve Kantar, 2022, 34).

Feminizmin tarihsel gelişim süreçleri farklı şekillerde karşımıza çıkar. Bazıları Feminizm'in gelişim süreçlerini bir ya da iki Feminist evreye ayırırken, bazılarıysa üç ya da dört Feminist evre şeklinde ayırmaktadır. Ancak Feminist hareketlerin tarihsel gelişim içerisinde birçok araştırmacının itibar ettiği şekilde üç kronolojik evreden oluştuğunu söylemek mümkündür. Bunlar I. II. ve III. Feminist evre olarak isimlendirilmektedir (Taş, 2016, 166-167). I. dalga Feministler eşitlik temelinde istekte bulunurken, II. dalgada farklılığı esas almaktadırlar. 1960'larda ortaya çıkan cinsiyetler arası farklılıkları esas alan II. dalga Feminist harekete göre cinsiyetler, ataerkil kültürün yarattığı farklılıklar değil aksine bastırdığı farklılıklardır. III. dalga Feministlerse toplumsal cinsiyet rollerini kişinin diğer kimlik süreçlerden bağımsız ele almazlar ve cinsiyet farklılığını diğer bütün farklılıklarla iç içe geçmiş varoluşsal öge olarak değerlendirirler (Prof. Dr. Zeynep Direk'in "Simone de Beauvoir ve Feminizm" isimli İTÜ radyosundaki konuşmasından, akt. Aydınalp, 2020, 468).

Marksist Feminizm, I. dalgada ortaya çıkmıştır. I. dalga hareketin savunucuları radikal ve erkeksi yaklaşımları sebebiyle eleştirilmişlerdir. Bunun neticesinde İngiltere'deki kadınlar aile içi mülkiyet ve ortak velayet hakkını elde etmişlerdir (Vural ve Kantar, 2022, 34-37). 60 ve 70'lerde sesini duyurmaya başlayan II. Feminist dalga ilk Feminist dalgada öne çıkan eşit hakların ötesinde bütün toplumsal yapı ve ilişkilerde toplumsal cinsiyet eşitliği doğrultusunda bir dönüşüm öngörür. Cinsiyet eşitliğine dayalı politikalarla beklenense toplumsal cinsiyet ile ilgili algı ve anlayışların değişmesi ve kadının mağdur olmasına sebep şartlarda iyileşmelerin sağlanmasıdır (Koray, 2011, 15-17). Amerika'da görülen bir davada Yüksek Mahkemenin, mağdur kadının beyanına itibar etmemesi ve sanığın ceza almamasına karar verilmesine Amerika'daki kadın örgütleri ayaklanarak III. Feminist hareketi başlatmışlardır. Bu yargılama neticesinde Rebecca Walker '*Ben post Feminist değilim, ben III. dalgayım*' diyerek kadın hareketine III. dalga ismini vermiştir (Vural ve Kantar, 2020, 37).

Özdemir ve Aydemir'e (2019, 1706-1708) göre ise Feminizmi dört evrede ele almak mümkündür. Her bir evre bir önceki evrenin içerdiklerini kapsamakla birlikte o dönem toplumunun yapısına uygun yeni söylemler geliştirmiştir. Birinci evre Feminizmin politik anlamda, ikinci dalga Feminizm ise çalışma ve toplumsal yapıda eşitlik arayışı içerisinde olmuştur. Üçüncü evre de ırk, kültür, sınıf, din, renk, etnik köken bazında farklı sorunlar üzerinde durulmuştur. Dördüncü evre ise daha ziyade internetin yaygınlaşmasıyla ortaya çıkmıştır. Dördüncü evreye dönük ortaya konanlar devamlı değişmekte ancak bu evreyle ilgili ortaya konan fikirler Feminizmin nereden nereye geldiğini anlamak adına anlamlıdır.

Feminizm, erkek üstünlüğüne dayalı sosyal yapıların kadınlar açısından meydana getirdiği sonuçlar ve bunların çözüm yollarını tartışmaktadır (İçli, 2017, 134). İlk olarak yerel düzlemde toplumsal bir eylem olarak ortaya çıkan Feminizm daha sonra toplumsal ve politik bir eyleme dönüşmüştür (Taş, 2016, 164-165). Marksist, liberal, sosyalist, radikal, postmodern ve ekofeminizm gibi pek çok feminist yaklaşımdan söz edilebilir. Toplumsal cinsiyet kavramı da bu tartışmaların göbeğindedir. Birleşmiş Milletler (BM) liderliğinde 1970'lerin sonlarında işletilmeye başlanan ve toplumsal cinsiyet temelli eşitlik anlayışını merkeze koyan '*Kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın önlenmesi sözleşmesi*' (CEDAW) pek çok ülkede kabul edilmiş ancak bu durum Feminist hareket açısından başarı olarak görülse de uygulamada sorunların yaşandığı ve kalıplaşmış cinsiyet rollerinin, kadınlarının insan haklarını kısıtlayan öğeler olarak pek çok yerde sorun olmaya devam ettiği gerçeğini değiştirmemektedir (İçli, 2017, 134-135). Esasen bugün tek parça bir Feminizmden söz etmek mümkün değildir. Yaşanan sosyal ve politik değişimlerden etkilenen Feminizm kendi içerisinde söylem, eylem ve kuram noktasında ciddi bir değişim ve dönüşüme de uğramıştır (Ekinci, 2017, 137).

Sinema çalışmaları içerisinde psikiyatri ve psikolojinin önemli bir yeri vardır. Bunun temel sebebi ise her ikisinin de uğraş alanının insan oluşudur. Her ikisi de insanı anlamaya ve

yaşamını zenginleştirmeye çalışmaktadır. Diğer yandan sinema, toplumun hislerini ve düşüncelerini de yansıtan bir sanat dalıdır (Öner, 1989, 725). Sinemanın esin kaynağı insan yaşamı olup, insanın iç dünyasına yapılacak yolculukta sinema ciddi bir enstrümandır. Yani bireyi anlamaya çalışan bir bilim dalı olarak psikoloji her daim sinema sanatının içerisinde var olmuştur. Filmler, insanların büyük bir kısmını güçlü bir şekilde etkilemekte ve filmler vasıtasıyla insan kendisi ve diğerlerinin yaşamlarını daha derin bir şekilde yeniden düşünmektedir. Bu sebeple filmler, psikoloji kuram ve kavramların somutlaştırıldığı önemli unsurlar olup, literatüre göz attığımızda çeşitli kuramlar üzerinden film analizlerinin yapıldığı bilinmektedir (Derin ve Çetinkaya Yıldız, 2018, 317). Bu çalışmada, yönetmenliğini Cyrus Nowrasteh'in yaptığı 'Soraya'yı Taşlamak' filmi Feminist terapinin kavramları üzerinden analiz edilmeye çalışılmıştır. İncelenen film ile Feminist terapinin kavramları ilişkilendirilerek farklı bir bakış açısı ortaya koymak amaçlanmaktadır. Terapötik bir unsur olarak filmlerden yararlanılması ve bu bağlamda Feminist terapinin içselleştirilmesi ve anlaşılması çalışmanın hedefleri arasındadır.

YÖNTEM

Çalışmada doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Doküman incelemesi tekniği, araştırılması amaçlanan olgularla ilgili bilgi veren yazılı ve görsel materyallerin analizini içerir. Bu teknik, analiz edilecek dokümanın seçimi, kategorilerin ortaya konması ve analiz biriminin saptanması şeklindedir (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Analiz edilecek doküman yönetmenliğini Cyrus Nowrasteh'in yaptığı 2008 İran Amerikan ortak yapımı drama türünde bir film olan 'Soraya'yı Taşlamak'tır. Filmde seçilen sahnelerse Feminist terapinin kavramlarını daha net yansıttığı fikriyle seçilmiştir. Filmdeki sahnelerin analizi Feminist terapinin kavramları üzerinden yapılmıştır. Çalışmanın analiz birimini ise filmdeki rol isimleri ile Soraya, Zahra, Soraya'nın eşi Ali, yabancı gazeteci, köyün muhtarı İbrahim, Molla Şeyh Hasan ve Haşim karakterleridir.

Filmin Konusu

Yönetmenliğini Cyrus Nowrasteh'in yaptığı 2008 İran Amerikan ortak yapımı drama türündeki filmde Freidoune bir gazetecidir ve aracı bozulduğu için tesadüfen durmak zorunda kaldığı küçük bir köyde Zahra ile tanışır. Zahra, gazetecinin peşini bırakmaz çünkü ona anlatmak istediği çok önemli bir şey vardır. Gazeteci olduğunu anladığı için ona derdini anlatabilmek adına peşine takılır çünkü Soraya bir gün öncesinde köydeki erkeklerce Recm edilerek öldürülmüştür. Ölmeden önce Soraya'ya söz veren Zahra bu durumun köyün sırlarının arasına gömülmemesi için elinden geleni yapmaya kararlıdır. Tek umudu bu gazetecidir. Gazeteci onu dinlemeli ve bu küçük köyün büyük günahını tüm dünyaya anlatmalıdır (Soraya'yı Taşlamak, t.y.)

Filmin Oyuncuları ve Tasvirleri

Soraya: Filmde Soraya karakterini oyuncu Mozhan Marno canlandırmaktadır. Filmde Soraya silesine bağlı, içinde yaşadığı toplumun kurallarını iyi bilen ve ona göre hareket eden karakterdir.

Zahra: Filmde Zahra karakterini canlandıran oyuncu Shohreh Aghdashloo'dur. Filmde Zahra hakkını arayan, sorgulayan, eleştiren ve sonuna kadar Soraya'ya sahip çıkmaya çalışan karakterdir.

Gazeteci: Filmde gazeteci karakterini canlandıran oyuncu Freidoune Jim Caviezel'dir. Yabancı gazeteci filmde Zahra'yı dinlemek istemeyen ve aracını tamir ettirip bir an önce

köyden gitmek isteyen ancak sonrasında Zahra'nın kalmaya ikna ettiği ve yaşananların açığa çıkmasına vesile olan karakterdir.

Ali (Soraya'nın eşi): Navid Negahban filmde Ali karakterini canlandıran oyuncudur. Ali, 14 yaşındaki bir kızla evlenmek için eşi Soraya'dan kurtulmak adına ona iftira atan, kazancından daha fazla harcayan, hayat kadınlarıyla zaman geçirmeyi seven, erkek çocuklarını annelerine karşı dolduran ve içinde yaşadığı toplumun erkeklere sağladığı ayrıcalıkları sonuna kadar kullanan ve kendi erkek çocuklarını da bu bakış açısıyla yetiştiren karakterdir.

Molla Şeyh Hasan: Filmde Molla Şeyh Hasan'ı canlandıran oyuncu Ali Pourtash'dir. Molla Şeyh Hasan filmde dini bir sömürü aracı olarak kullanan karakterdir.

Köyün muhtarı İbrahim: Ali David Diaan filmde muhtar karakterini canlandıran oyuncudur. Adil olmaya çalışan ancak dinin gereklerine göre hareket etmeye çalışırken hatalı kararlar verebilen, erkek egemen toplumun bakış açısını üzerinde taşıyan karakterdir.

Haşim: Parviz Sayyad filmde Haşim karakterini canlandıran oyuncudur. Haşim, eşi öldükten sonra oğlu ile yalnız kalan ve ne yapacağını bilemeyen, kendi halinde bir araba tamircisidir. Haşim, Ali'nin ve Molla'nın baskıları sonucu Soraya'nın Recm edilerek öldürülmesine sebep olan ve seyirci kalan karakterdir.

BULGULAR

Bu bölümde, Feminist bakış açısını daha net ortaya koyduğuna inanılan filmde seçilen sahneler, bu sahnelere ilişkin yorumlar ve yönetmenin seyirciye vermek istediği mesajlar yer almaktadır.

Filmin 8.25 dakikasında köyün muhtarı İbrahim Zahra'ya '*Şimdide yabancı erkeklerle mi konuşuyorsun?*' diye sorar; 13.35 dakikasında gazeteci, Zahra sigara yaktığında '*Ayetullah kadınlara sigarayı yasaklamadı mı?*' diye sorar, 14.28 dakikasında Zahra gazeteciye olayları anlatmaya başlamadan önce '*Burada kadın sesi duymak herkese nasip olmaz*' derken, 14.50 dakikasında ise gazeteci Zahra'ya '*Seni neden dinlim? Kadının bu ülkede artık pek bir değeri yok*' ifadesini kullanır. Filmde seçilen bu sahnelerin (diyalogların) yorumu ise şu şekilde yapılmıştır;

Feminizm cinsiyetçiliği, cinsiyetçi sömürü ve baskıya son vermeyi hedefleyen bir hareket (Hooks, 2000, s. 1) olup, toplumsal cinsiyet ayrımcılığına, sosyal hayatın bütün aşamalarında kadınların yaşadığı problemlere ve ikincil pozisyonda görülmelerine çözüm yolları bulmayı amaçlayan bir akımdır (Nalbant ve Korkmaz, 2019, 166). Filmde geçen yukarıdaki diyaloglara göz attığımızda kadının aslında nasıl ikinci plana itildiği, sigara içmesinin bile yasaklandığı ya da yabancı bir erkekle sohbet etmesinin hoş karşılanmadığı toplumsal yapıların halen var olduğu ve kadına bir meta gözüyle bakıldığı söylenebilir. Çakar'a (2021, t.y.) göre Feminist terapi; kadınların, ataerkil bakışın kadınlara dayattığı cinsiyet rolleri içerisinde kendilerini ifade edemediğini ve bu nedenle kadınların günlük yaşamlarında karşılaştıkları problem ve ruhsal sıkıntılarının esas nedeni olarak toplumu görür.

Antik çağlardan bu yana kadınlar da toplumsal yaşamın bir parçasıdır. Avcılık toplayıcılık döneminde biyolojik nedenlere dayalı iş bölümü sebebiyle başlayan kadın erkek ayrımı, modernleşme süreciyle beraber kadının özel alan hapsolmesi sorununa dönüşmüştür. Toplumlarda dini ve kültürel gelişmeler ekonomik ve sosyal değişimleri de beraberinde getirmiş bu durumsa kadınların geçmişe göre daha dar bir alana sıkışmasına sebep olmuştur (Vural ve Kantar, 2022, 36). Her iki cinsiyetin de biyolojik ve fizyolojik olarak farklı oluşları ve erkeklerin fiziksel olarak kendilerini kadınlara nazaran daha güçlü görmeleri, toplumsal

yaşam içerisinde erkekleri ön plana çıkarırken, kadınların sosyal yaşamda arka plana itilmesine sebep olmuştur yorumunda bulunulabilir.

Kur'an'da, kadın ve erkeğin eşit olarak dikkate alınması ve bunun Sünnet vasıtasıyla pekiştirilmesi yaklaşımıyla toplumda kadın erkek arasında dengeleyici bir unsurun oluşması hedeflenmiştir. İslam coğrafyalarında kadına dönük olumsuz tutum ve davranışların sebebiyse, Kuran ve Sünnet geleneğinin yanlış yorumlanmasından kaynaklı olduğu ifade edilir (Ağçoban, 2016, 14). Bu anlamda özellikle İslam coğrafyasında kadının ikinci plana itilmesi, yok sayılması ya da bir meta olarak görülmesi bu yanlış bakış açısıyla açıklanabilir.

Neda Armaner çalışmasında Stuart Mill'in şu sözünü paylaşır '*Bir medeniyetin olduğu noktayı ölçmek isterseniz, kadının yaşam şartlarına bakmanız yeterlidir*' (Armaner, 1961, 131). Bu noktada kadınların yaşadığı problemlere sosyoloji penceresinden bakmak ve kadın olma meselesine toplumsal olgu açısından yaklaşmak gerektiği vurgulanabilir. Kadın ve erkek arasında doğuştan var olan farklar haricinde herhangi bir fark yoktur. Var olduğu söylenen farklarınsa yalnızca kültürün ürünü olduğu söylenebilir.

Filmin 17.54 dakikasında Molla Şeyh Hasan Soraya'ya kocası Ali'nin kendisinden şikayetçi olduğunu, sebep olaraksa kocasıyla konuşmamasını, onu ihmal ettiğini (cinsel anlamda) ve terk ettiğini söyler. '*Sizin kocanız olur o ve üzerinizde her türlü hakkı olduğunu siz de bilirsiniz. Bu durumda siz onu reddedemezsiniz*' diye sürdürür konuşmasını. Soraya ise eşinin onu 20 yıldır kendisini ihmal ettiğini ve oğullarını ona düşman ettiğinden bahseder. Molla bunun üzerine eşinin bir kadınla tanıştığını (14 yaşında) ve evlenmek istediğini ve bu noktada her ikisine bakamayacağını söyler. Eşini artık yok saymasını ister ve kendisinin Soraya ve çocuklarıyla ilgilenebileceğini söyler.

Aynı evde yaşayan dört modern kadının yaşamını konu alan *Dusa, Fish, Stas and Vi* (1977) isimli tiyatro oyununda kadın bedeninin bir meta olarak kullanılması eleştirilerek, ataerkil anlayışın beden politikaları ortaya konmaya çalışılmıştır (Şentürk, 2020, 316). Din, insanlığın var olduğu andan itibaren toplumsal yaşamda varlığını hissettirmektedir. Bu etkinin dozajı ise toplum ve devlet yapısının örgütlenmesiyle yakından ilintilidir. Örneğin seküler bir yapıya sahip toplumlarda dinin etkisi daha az hissedilirken, dini rejimle yönetilen toplumlarda bu etki çok daha fazladır (Külahçı ve Gürlü, 2021, 174). Kadın, erkeğe verilmiş ya da sunulmuş bir mal ya da eşya değildir. Erkeğin kadını istediği gibi kullanma hakkı ya da onu kendi mülkü gibi görme ve buna göre davranma hakkının, bir süre sonra kadının maddi ve politik köleliğini de beraberinde getireceği ve bu olduğu takdirde de kadının hiçbir zaman özgür olamayacağı ifade edilebilir. Ayrıca kadının bu sahnede cinsel bir obje olarak görüldüğü ve nesneleştirildiği, kadın bedeninin erkeğe ait olduğu yorumunda bulunulabilir. Feminizm'in de esasen erkek egemen toplumsal normları ortadan kaldırmaya çalıştığı ve eşitlik temelinde bir toplumsal yapının inşasına uğraştığı söylenebilir.

Filmin 21.28 Zahra yeğeni Soraya'ya eşinden boşanmasını ister. Soraya ise '*Çocuklarım açlıktan ölmesin diye Şeyh Hasan'la mı birlikte olayım?*' diye karşı çıkar. Zahra Soraya'ya eşinin evlenmek istediği kızın kim olduğunu sorar. Soraya isminin Mehri olduğunu ve 14 yaşında olduğunu, kızın babasının hapiste olduğunu ve idam edileceğini ve Ali'nin ona yardım edeceğini söyler. Zahra da '*Ne yani karşılığında kızı Ali'ye mi verecekler*' diye sorar. Soraya '*Eşinin oğullarına Mehri'den bahsettiğini ve sanki bunu yaptığı için onu takdir etmelilermiş*' diye devam eder söze.

Kadınlara özellikle de kırsalda yaşayan kadınlara yaşamlarının her evresinde kız çocuk, genç kız, eş, anne veya kaynana olarak bir erkeğin yardımına ve yönetimine ihtiyaçları olduğunu hissettiren değer yargıları devam ettiğinden, kadınlar bu yargıları benlik duygularıyla özdeşleştirmekte ve erkeğe bağımlılık rollerini hayatları boyunca sürdürmektedir (İlbar, 1988, 26-30). Cinsellik erkek cinsiyeti için bir güç kaynağı olarak görülürken ve erkekler bu konuda oldukça özgürken, kadınlarınsa cinsellik konusunda bu durumun sadece nesnesi

oldukları yorumunda bulunulabilir. Çünkü ataerkil toplumlarda kadın, kendi bedeni üzerinde söz sahibi olarak görülmemektedir. Yani kadın bedeninin erkek egemen güç tarafından bir tüketim objesi gibi görüldüğü yorumunda bulunulabilir. Bu noktada kadının farklılığını ortaya koyan politikaların üretilmesinin öneminden bahsedilebilir. Kadının ruhsal olarak sağlıklı olabilmesi bu açıdan üretilecek politikalarla da paraleldir. Toplumun inşası ve geleceğinde kadın sadece doğurganlığı ile değil, birey olarak bütün özellikleri ile ele alınmalı ve saygı görmelidir.

Ataerkil bakış açısına göre kadın ailesinin mutluluğu için elinden geleni yapmalıdır. Kendisine verilen özel alanda (ev içi) evini temizlemeli, yemek yapmalı ve çocuklarının bakımı ile ilgilenmelidir. Ayrıca kişisel bakımına da dikkat etmeli, eşine de hoş ve güzel görünmeyi ihmal etmemlidir. Bunları yapmadığında eşi başka kadınlara gidebilir bakış açısının erkek egemen kültürlerde sıkça görüldüğü yorumunda bulunulabilir. Filmde Soraya eşinin kendisini yirmi yıldır ihmal ettiğini söyler. Genel olarak gözlemlendiğinde Soraya'nın ailesine ve eşine bağlı olduğu görülür ancak eşinin kendisini başka kadınlarla aldatması ya da kendisinden boşanarak 14 yaşında reşit olmamış bir kız çocuğu ile evlenme kararıyla karşılaşmaktan da kurtulamaz. Özetle kadın ne yaparsa yapsın kendisine bir meta olarak bakılan kültürlerde var olma mücadelesini her zaman kaybedecektir denebilir.

Filmin 26.26 dakikasında Ali'nin eşi Soraya ile olan tartışmalarında oğullarına *'Bu dünya erkeklerin dünyası unutmayın'* ifadesini kullanırken, filmin 47.20 dakikasında köyün muhtarı İbrahim Zahra ile olan diyalogunda *'Şu ağızlıkları köpeklere değil kadınlara takmak lazım'* der.

Erkeğin hakim olduğu sosyal yaşamda erkeklerin kadınlar üstündeki sistemli ve kurumsallaşmış bir tasarruf hakkına sahip olması, toplum içinde güçlenmiş otoritenin varlığıyla doğrudan ilintilidir (Aktaş, 2013, 53). Kalıplaşmış sınırlamalara maruz kalmadan her insanın yaşamın her noktasına eşit oranda katılabilmesi demokratik toplumların temel ilkelerindedir. Toplumsal cinsiyet eşitliği ise bir toplumda kadın ve erkeklerin cinsiyetleri, cinsel kimlikleri sebebiyle ayrımcılığa uğramadan eşit hak, fırsat ve imkanlara sahip olmasıdır (İçli, 2017, 133). Ataerkil bakış açısı biyolojik farklılıkları ön plana çıkararak erkeğin kadından üstün olduğunu ifade etmiş ve bunu toplumsal yapıya dikte etmiştir. Kadının duygusal, korunmaya gereksinimi olan, erkeğe ve ailesine hizmet etmekle görevli ve evinden sorumlu bir varlık olduğu fikri üzerine inşa edilmiş bu baskın söylem, sosyal ve siyasi alanda olduğu kadar kültürel alanda da yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır (Şentürk, 2020, 314). Bu noktada kadına dönük olumsuz bakışı ve erkeğin kadını bir mal ya da eşya gibi görmesini sadece dine atfetmek ya da bu durumdan yalnızca dini sorumlu tutmak doğru olmasa gerek. Kadına dönük bu kötü muameleyi ve olumsuz bakışa dair sorunu temel haklar bağlamında ele almak ve irdelemek gerektiği söylenebilir. Çünkü toplumsal yapı içerisinde otorite halini almış yapının gözden geçirilmesi önemli gözükmektedir. Ataerkil toplumlarda babaların güçlerini erkek çocuklarından aldığı ve kız çocuklarının değersiz görüldüğü, bu durumun toplumdaki geneline sirayet ettiği söylenebilir. Zaten ataerkil anlayışa göre kadın güçsüzken, erkek güçlü olarak görülmektedir. Kadın ve erkek kimliklerinin aynı düzlemde ancak ne kadar farklı pozisyonlarda konumlandırıldıklarını görebilmek adına etkili bir sahne olduğu söylenebilir. Kadın toplumda ikinci cins olmadığı gibi, öteki değildir. Biyolojik olarak farklı olmak kadını değersiz kılmaz. Ataterkil dilin kadını hor gördüğü ve baskıladığı yorumunda bulunulabilir.

Filmin 34.00 dakikasında Haşim'in eşi öldüğü için Şeyh Molla Zahra'ya, Haşim'in tek başına işlerin üstesinden gelemeyeceğini, konuyu Soraya'ya açmasını ve kendi evindeki işleri bitince Haşimi'ye yardım edebileceğini söyler. Zahra da onlara *'Siz oturacaksınız Soraya da Haşim'in işlerini mi yapacak?'* diye sorar. Bunun ancak para karşılığında olabileceğini söyler.

Kadınların bir işte çalıştığını anlatan metinlerde bile esas vazife alanlarının ev içinde olduğuna yapılan vurgular vardır. Bunun neticesinde kadınlar aile içerisinde eşlerine olduğu kadar çocuklarına da bağımlı kişiler olarak tanımlanmaktadır. Erkeklerse çoğunlukla bir işin yapılmasına karar verenler olarak gösterilmektedir. Kitaplarda model olarak gösterilen erkek, çoğu zaman ailenin başkanı ve evin giderlerini karşılamaktan sorumlu kişi olarak görülmektedir. Örneğin ‘Şenay, küçük kardeşine bakmış... Ümit, babasının dükkanında çalışmış. Oğuz, tamircilik yapan dayısına yardım etmiş’ ifadeleri esasen (Tekişik, 2000:16) kız ve erkek çocuklara yüklenecek rollerin ipuçlarını vermektedir. Aydınalp’e (2020, 486) göre kadın, kendine yüklenen doğurganlık, annelik ve eş olma noktasında onu kısır bir döngünün içine iten rollerini esas almayı bırakarak kendi varoluşuna açılan ve yaşamsal etkinliğini arttıran eylemlere yönelmelidir. Bu, onun entelektüel kapasitesini arttıracak, hayatta bulunduğu noktayı dönüştürecek ve ataerkil bakışın kendisine yüklediği kadınlık misyonunu sekteye uğratacaktır. *Kadınlık*, kendisine atfedilen durumu kabul etmeyerek insan oluşa dönüşecek ve bu durum erkeği de kendi durumunu düşünmeye itecektir. Kadınlar toplumun kendilerinden beklediği günlük vazifeleri yerine getirirken benliklerini ve karşılaştıkları davranış biçimlerini de sorgulayarak Feminizm’in doğuşunu hızlandırmışlardır (Vural ve Kantar, 2022, 34). Kadının esasen bu davranışlarla toplumsal düzenin dışına itilmeye çalışıldığı söylenebilir. Cinsiyet hiyerarşisini bitirmek ve toplumun her alanında kadın ve erkeğin eşit şekilde yaşamasına imkan vermek önemli gözükmektedir. Kadının otorite tarafından değersizleştirilmesinin, bir mal ya da erkeğin mülkü gibi görülmesinin sonlandırılması ve her iki cinsiyet adına güç dengesinin öneminden bahsedilebilir. Bu sahnedeki diyalogu erkek iktidarının gücünü ortaya koyması üzerinden yorumlayabiliriz. Ataerkil yapının ortaya koyduğu bu bakış açısı kadının kendisini güçsüz hissetmesine ve kendisini değersiz görmesine neden olduğu söylenebilir. Kadın çocuk bakar, ev işlerini yapar ya da eşinin ihtiyaçlarını (cinsellik gibi) karşılar; erkek para kazanır ve evde onun sözü geçer anlayışı kadınların yaşadığı problemlerin esasen temel sebebidir. Tüm bunlar için temelde kültürün de bir yansımasıdır denebilir. Kadın toplumsal yapı içerisinde üzerinde hiç kimsenin baskısını hissetmeden var olabilmeli, ben de varım diyebilmelidir.

The Love of the Nightingale (1989) isimli oyunda eniştesinin tecavüz ettiği ve dili kesilerek bunu anlatmasının engellenmeye çalışıldığı Philomele, ablası Procne ile beraber tecavüz eden kocayı (enişte) cezalandırır ve kadınların beraber hareket ettiklerinde neleri başarabilecekleri oyunda ortaya konmuştur. Oyun, dili kesilerek sessizliğe mahkûm edilenin aslında birlik olduğunda seslerinin ne kadar gür ve şiddetli çıkabileceğini göstermesi açısından önemlidir (Şentürk, 2020, 316). Bu sahnede Zahra da Soraya’nın Haşim’e ancak para karşılığında yardım edebileceğini söylerken aslında Soraya’nın ekonomik bağımsızlığını kazanmasını istemekte ve kız kardeşlik felsefesini harekete geçirerek Soraya’nın yanında olduğu mesajını vermektedir. Ayrıca Zahra’nın bu söylem ve davranışlarıyla kadın ve erkeği eşit konuma koymaya çalıştığı yorumunda bulunulabilir. Zahra tüm baskılara rağmen Soraya’nın yanında olduğunu göstermek istemektedir. Patriarkal anlayışta kadınların maddi ya da sosyal manada güçlü olmasını eril tahakkümün gücünün azalması olarak görmek mümkündür. Bu anlamda kadının yerinin erkek egemen güç tarafından özel alanla sınırlandırılmak istendiği yorumunda bulunulabilir. Bu diyalogda Zahra paranın Soraya’da kalmasını ister, Ali ise itiraz eder yani Soraya’nın kazandığı parayı da istemektedir. Çünkü ataerkil kültürde paranın kontrolü de erkek de olmalıdır anlayışı hakimdir.

Filmin 58.58 dakikasında Zahra Ali’ye ‘Sana ihanet ettiğini (Soraya’yı kastederek) söylüyorsun. Nasıl olmuş anlat’ dediğinde Ali ‘Fısıldaşıyorlardı, birbirlerine gülümsüyorlardı. Ellerin birbirine dokunduğunu gördüm’ diye cevap verir.

Kadının toplumsal yaşam içerisindeki varoluş mücadelesi yüzyıllar boyunca süregelmektedir. Erkeğin, kadına göre fiziksel anlamda daha güçlü oluşu ve ailevi sorumluluklar konusunda

kendisini daha az sorumlu hissetmesi gibi sebepler erkeğin toplumsal yaşamda daha görünür olmasının önünü açmıştır (Külahçı ve Gürler, 2021, 180). Üç büyük dinde kadının yaratılışı birbirine oldukça benzerdir. Kadının ilk insan Adem'den sonra yaratılışı Feminist bakış açısında kadının ikinci plana itilmesi olarak görülmüştür. Kadının, erkeğin kaburga kemiğinden yaratıldığı söylemine karşılık Feminizm eleştirisi olabildiğince belirleyicidir. Hıristiyanlıkta ise 'original sin' olarak isimlendirilmiş insanlığın ilk günahı sayılan 'yasak meyveden yenmesi ve dünyaya düşüş' üç dinin kutsal kitabında da vardır. Kur-an'da bu günah Adem ve Havva için ortakken, diğer kitaplarda Havva'nın günahı olarak ifade edilir. Feminizmin, dine dönük olumsuz bakışının arkasındaki sebep olarak da bu anlatı görülür. Kutsal kitaplarda Tanrı için erkek zamirlerinin kullanılması, Tanrı'nın yeryüzünde erkek tarafından temsil edildiği şeklinde yorumlanır. Hatta Feminizm Tanrıyla erkeğin kadına karşı ittifak kurduğu şeklinde bir fikri de öne çıkarır. Bu bağlamda dinlerin, erkeklerin Tanrı adına kadınları günlük yaşamda kontrol etme görevleri olduğu iddia edilir. Bu sebeple Feminizm temelde kadınların özgürleşme sürecinin dinden azade olma sürecine özdeş olduğu fikrindedir (Tekin, 2021, 107). Bu noktada kadının toplumsal süreçte tüm kuşatılmışlıkları ve değersizleştirilmelerine rağmen özne olabilmesi ve eril anlayışın zulmünden kurtulabilmesi, kadının birey olarak var olabilmesi adına oldukça önemlidir denebilir. Ali'nin attığı iftira ile Soraya'ya ruhsal şiddet uyguladığı ve namus kavramına kadın bedeni üzerinden bakılarak, kadın cinselliğinin erkeklerce kontrol altına alınmaya çalışıldığı yorumunda bulunulabilir.

Filmin 62.40 İbrahim Soraya'ya 'Anneliğe ve eşliğe uygun olmayan davranışlarla suçlanıyorsun. Masum olduğunı kanıtlayabilir misin?' diye sorar. Bunun üzerine Soraya 'Beni suçlayan onlar, onlar kanıtlasın' dediğinde İbrahim 'Bir koca karısını itham eder, kadın kanıtlamak durumundadır masumiyetini. Bir kadın kocasını itham ederse de kadın bunu ispat etmek zorundadır' diye devam eder. Bunun üzerine Zahra da imalı bir şekilde 'Kadınların tümü suçlu, erkeklerin tümü suçsuz' der. İbrahim de 'Tüm köye ve iki erkek çocuğa karşı işlenen bir suç var' diye sürdürür konuşmasını.

Biyolojik farklılıkların toplumsal rolleri belirlemedeki fonksiyonunu eleştirerek kadınların ataerkil yapıda haksız davranışlara maruz kaldığını ve bireyselliklerinin görmezden gelindiğini söyleyen Feminizm; erkekleri iktidar, özne ve vatandaş olarak; kadınları ise eş, anne ve erkeğe tabii gören ataerkil bakışı görünür kılarak erkek ve kadın arasındaki derin uçurumu kapatma mücadelesine girişmiştir (Şentürk, 2020, 313). Kimi çalışmalarda İslami Feminizm kavramı da kullanılmaktadır. İslami Feminizm'e göre Batıda kadınların özgürleşme hareketlerindeki temel vurgu ve değerlerin, İslami yaşayışı özümsemiş toplumlarda aynı biçimde kabul edilmesi pek olası değildir. Ortadoğu'da kimi ülkelerde şeriat hükümleri üstünden kadınlara bir yaşam sunulurken, şeriat yasalarından dolayı batıda benimsenen Feminist bakışın aynı oranda benimsenip uygulanmaya çalışılması nesnel sınırlılıklar barındırmaktadır (Kandiyoti, 2015; akt. Çavdar ve Boyacıoğlu, 2019, 290). Filmin bu sahnesindeki diyalogdan devam ettiğimizde kocası kadını zina ile suçladığında kadın masumiyetini ispat etmekle yükümlü iken, kadın kocasını zina ile suçladığında yine kadın bunu ispatla yükümlüdür hükmünün hukuken sıkıntılı ve sakat olduğu yorumunda bulunulabilir. Çünkü esas olan kadın ve erkeğin yasalar karşısında eşit olmasıdır. Cinsiyet hiyerarşisini burada da görmek mümkündür. Erkeğin iktidarı bu bakış açısıyla perçinlenirken, kadının edilgen pozisyonu yinelenmektedir. Yaşanan bu durum toplumsal cinsiyet rollerindeki farklılığın kadın ve erkek açısından hangi noktada olduğunu göstermek ve erkeğin dinen kadın karşısında ne kadar avantajlı olduğunu ortaya koyması açısından oldukça etkileyici bir sahne olduğu söylenebilir.

Filmin 65.15 dakikasında Soraya recm edilmeden önce köydeki kadınlardan biri 'Bütün erkekler öyledir. Ne zaman bize destek oldular ki' diye sitem eder.

Feminizm, kadınların bütün hislerini kolay ifade edebilmelerini, yaşadıkları problemlerde yalnız olmadıklarını fark ederek birleşmelerini ve bu problemlerin bireysel değil toplumsal sebeplerden kaynaklı olduğunu anlamalarına yardımcı olmuştur. Kadınlar, toplumdan aldıkları cinsiyetçi mesajları istem dışı içselleştirerek erkek egemen yapının devamında etken olabilirler (Bolak Boratav, 2021, 145). Bu noktada aslında kız kardeşlik felsefesinin ne kadar önemli olduğu görülür. Kadınların yaşadığı problemler temelde bireysel değil toplumsaldır. Bir olmak birlikte hareket etmek problemlerin çözümünde anahtar görev üstlenebilir. Erkek egemen bir dünyaya doğan kadın ister istemez bir süre sonra bu baskın düzenin çarkları arasında ezilmeye başlar ancak ne zaman bu değersizleştirilmeye karşı durur işte o zaman gücünün farkına varabilir ve bu ezilmişliğine son verebilir. Yalnızca durumdan şikayet etmek ya da erkeklerden destek görmeyi beklemek problemleri çözmeye yetmeyecektir. Kadınlar olarak güçlerinin farkına varmak, öğrenilmiş çaresizliğinin de önüne geçebilecek bir etkendir yorumunda bulunulabilir.

Filmin 65.20 dakikasında recm öncesi annesinin yanına gelen küçük erkek çocuk annesi ile konuşurken büyük erkek kardeş gelir ve annesine sarılıp mutsuz olan erkek kardeşine '*Biraz erkek olsana aptal*' der ve kardeşini oradan uzaklaştırır.

Çocukların diğer insanları taklit etme yönünde güçlü eğilimleri söz konusudur fakat bu taklit tümüyle tesadüf değildir. Çocuklar güçlü kişileri zayıflardan, önemli olanları da daha az önemli olanlardan daha fazla taklit eğilimindedirler. Toplumsal öğrenme kuramına göre çocuklar kendileriyle aynı cinsten anne babayı daha doğru model olarak görürler fakat anne babaları haricinde taklit edebilecekleri başka modeller de söz konusudur (Vatandaş, 2007, 34-35). Büyük erkek kardeşin bu durumu (küçük erkek çocuğun annesine yanına giderek ağlaması) bir acizlik olarak gördüğü ve erkek iktidarının zayıflığı olarak yorumladığı söylenebilir. Ataerkil yapının erkek çocuktan beklediği güçlü durması ve pozisyonundan taviz vermemesidir. Bütün bunlar toplumsal cinsiyet rollerinin kadın ve erkeğe yüklediği anlamlar olup, Feminist terapi bunları reddetmektedir. Bu sahneyi erkeğin ataerkil toplumlarda daha baskın olduğu şeklinde yorumlayabiliriz. Feminist terapi işte tam da burada her iki cinsiyet açısından eşit ilişkiden yanadır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Feminizm, kadının varlığını savunan ve sürdürülebilir politikalar ortaya koymaya çalışan bir bakış açısidir (Külahçı ve Gürler, 2021, 174). Feminizm, toptancı bir bakış açısını reddederek kişisel kimliklere inmeye çalışmış ve kadınların dünyada problemlerinin ortak olmadığını, farklı coğrafya ve kültürlerde kadınların değişik problemleri olduğunu savunmuştur (Özdemir ve Aydemir, 2019, 1708). İki yüz yıllık bir deneyimin ardından önemli bir fikirsel bilgi birikime ulaşan Feminizm, Batı'da elde ettiği kazanımlara karşın genel toplumsal uzlaşıya oldukça uzaktır. Yerleşik ataerkil bakışın tutucu güçleri ve kayıtsız bir medya kültürünün kısılcacında ciddi yıpranmaya maruz kalan Feminizm, cinselliğe indirgenmiş istek ya da yıkıcı bir özgürlük ideolojisi algısı üzerinden yürütülen bir itibarsızlaştırmanın kurbanı olmaya devam etmektedir. Feminizmin aile kurumuna düşman olduğu algısına varan anlamsız vurgular günümüzde hareketin marjinalleşmesine sebep olmaktadır. Feminizm, magazin bakışın yansıttığından çok daha derin bir içeriğe sahip olup, daha kaliteli bir değerlendirmeyi hak etmektedir (Güneş, 2018, 142). Donovan'a (2016, 142) göre '*Kadınların, bir kadın gibi davranmaya ya da yönetmeye değil; doğa gibi büyümeye, akıl gibi algılamaya, ruh gibi özgürce yaşamaya ve engellenmeden güçlerini ortaya koymaya ihtiyaçları var*'dır.

Yasalar pek çok coğrafyada kadın ve erkek cinsiyetleri için eşit gibi dursa da ataerkil toplumsal yapının hakim olduğu kültürlerde durum pratikte pek de öyle olmamaktadır. Durum bu olunca da kadınların kimlik arayışı daha uzun süre toplumları meşgul edecek gibi

gözükmektedir. Feminist bakışın, kadının değersizleştirilmesini ve ikinci plana atılmasını ve patriarkal düzen içerisinde sıkışan kadınların ezilmişliğine bir isyan olduğu söylenebilir. Günümüzde pek çok coğrafyada kadınların hala bir meta gibi görüldüğü ve kadınların hak ettiği değeri alamamak adına daha uzun süre mücadele vermeleri gerektiği söylenebilir.

Filmi genel olarak erkek egemen iktidarının kadınlar üzerindeki hakimiyeti, patriarkal düzen ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğine bir eleştiri olarak yorumlayabiliriz. Ataerkil yapının kadın üzerindeki baskısı, kadının nesneleştirilmesi, kadının erkeğin mülkü gibi görülmesi ve sosyal yaşam içerisinde kadınların yaşadığı sorunları konu alan filmde iletilmek istenen mesajlar doğru algılandığında Feminist bakışı destekler sonuçlara ulaşmak mümkün olabilir.

Feminist terapi bireyi içinde yaşadığı kültürden ayrı ele almaz. Bireylerin yaşadığı problemlerin kültürle bağlantılı olduğu fikrine inanır. Filmin konusuyla, kadınların dünyanın pek çok coğrafyasında olduğu gibi İslam coğrafyasında da halen büyük sorunlar yaşadığını ortaya koyduğunu ifade edebiliriz. Film gerçek bir hikayeden yola çıkılarak çekilmiştir. Bu noktada kadın sorunlarını ele alan yapıtlar aracılığıyla özellikle kadınların dünya genelinde yaşadıkları sorunlarla ilgili farkındalıkların daha da artacağı ve kadın sorunlarının çözümüne dönük politikaların üretilebileceği yorumunda bulunulabilir. Film için Feminist terapinin pek çok kavramını özünde barındıran bir yapıt olduğu ve bu anlamda başarılı bir sinema filmi olduğu söylenebilir. Feminist terapi konulu daha sonra yapılacak çalışmalarda ‘*Soraya’yı Taşlamak*’ filminin sahne ve diyaloglarından çalışmanın amacı ve kapsamı ölçüsünde yararlanılabileceği ifade edilebilir. Filmin, Feminist terapi bağlamında analize uygun bir yapıt olduğu, lisans eğitimleri esnasında üniversitelerin psikolojik danışma ve rehberlik ve psikoloji programlarında terapötik bir öge olarak filmde istifade edilebileceği de söylenebilir.

KAYNAKÇA

Ağçoban, S. (2016). Kadın olgusunun kültürel gelişimi ve İslam’da kadının yeri üzerine tartışmalar. Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2(1), 14-24. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/intjcss/issue/25849/272484>

Aktaş, G. (2013). Feminist söylemler bağlamında kadın kimliği: Erkek egemen bir toplumda kadın olmak. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 30(1). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/huefd/issue/41216/501952>

Armaner, N. (1961), Hadislere göre kadının sosyal durumuna umumi bir bakış. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 9,131-139. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/auifd/issue/68865/1086749>

Ayata, A. & Takkaç, H. S. (2020). AB-Türkiye ilişkileri bağlamında toplumsal cinsiyet politikaları. AB ilerleme raporları perspektifinden bir değerlendirme. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20(2), 197-214. <https://doi.org/10.18037/ausbd.758060>

Aydinalp, E. B. (2020). Varoluşçu özgürlük bağlamında kadın: Simone de Beauvoir ve ‘İkinci Cinsiyet’. Litera, 30(2), 465-488. <https://doi.org/10.26650/LITERA2020-0066>

Bolak Boratav, H. (2021). Feminizm ve psikoloji. Sıkıntılı bir ilişki. Reflektif Sosyal Bilimler Dergisi, 2(1). 143-163. DOI: 10.47613/reflektif.2021.19

Çakar, B. (2021). Cinsiyetçiliğe karşı bir başkaldırı: Feminist Psikoterapi. <https://www.tuicakademi.org/cinsiyetcilige-karsi-bir-baskaldiri-feminist-psikoterapi>

- Çavdar, A. & Boyacıoğlu, İ. (2019). Sosyal psikolojik bakış açısından feminist kimlik: Türkiye incelemesi. *Nesne*, 7(15), 282-300. DOI: 10.7816/nesne-07-15-09
- Derin, S. & Çetinkaya Yıldız, E. (2018). Adler yaklaşımı açısından 'İçimdeki Çocuk' filminin analizi. *Eğitim ve Bilim*, 43(193), 317-335. DOI: 10.15390/EB.2018.6803
- Donovan, J., *Feminist Teori* (Çev. A.Bora, M.A.Gevrek & F. Sayılan), (11. Baskı). İstanbul İletişim Yayınları, 2016.
- Ekinci, F. (2017). Sekülerleşen kadın bedeni ve Feminist söylem. *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 135-153. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kademkad/issue/48232/610627>
- Feminizm (t.y.). <https://tr.wikipedia.org/wiki/Feminizm>
- Gönüllü Atakan, A. (2022). Feminist perspektiften klasik tabakalaşma teorilerine bakış. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20, 161-170. <https://doi.org/10.18026/cbayarsos.1095605>
- Güneş, H. N. (2018). Feminist akımlarda aile. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 7(3), 142-153. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ssrj/issue/38851/444416>
- İçli, G. (2017). Toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları ve küreselleşme. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 30., 133-144. DOI: 10.5505/pausbed.2018.91886
- İlbars, Z. (1988). Ankara gecekondü ailelerine genel bakış. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 32(1-2), 20-31. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dtcfdergisi/issue/66753/1043777>
- Koray, M. (2011). Avrupa Birliği ve Türkiye'de 'cinsiyet' eşitliği politikaları: Sol-Feminist bir eleştiri. *Çalışma ve Toplum*, 2(29), 13-54. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ct/issue/71800/1155216>
- Külahçı, Ş. & Gürler, E. A. (2021). Kıbrıs'ın kuzeyinde ve güneyinde kürtaja ilişkin düzenlemelerin din ve Feminizm açısından değerlendirilmesi. *Ankara Barosu Dergisi*, 79(4), 171-194. <https://doi.org/10.30915/abd.1090755>
- Nalbant, F. & Korkmaz, T. (2019). Feminist teori temelinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin Türkiye bağlamında değerlendirilmesi. *AÇÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 165-186. <https://doi.org/10.22466/acusbd.633806>
- Öner, U. (1989). Psikiyatri ve sinema. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*. 22(2), 725-734. doi.org/10.1501/Egifak_0000001415
- Özdemir, D. (2016). Feminist eleştiri bağlamında kadın sanatçıların eserlerinde 'beden imgesi'. *Sanat Dergisi*, (29), 45-56. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunigsfd/issue/24331/257865>
- Özdemir, H. & Aydemir, D. (2019). 'Dördüncü dalga Feminizm üzerine'. *International Social Sciences Studies Journal*, 5(32): 1706-1711. DOI : [10.26449/sss.1368](https://doi.org/10.26449/sss.1368)
- Soraya'yı Taşlamak (t.y.). <https://www.beyazperde.com/filmler/>
- Şentürk, G. (2020). Çağdaş İngiliz tiyatrosunda başvurulan Feminist stratejiler. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 64, 311-325. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atauniefd/issue/55274/695476>

Taş, G. (2016). Feminizm üzerine genel bir değerlendirme: Kavramsal analizi, tarihsel süreçleri ve dönüşümleri. *Akademik Hassasiyetler*, 3(5).
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/akademik-hassasiyetler/issue/27268/287075>

Tekışık, H. H., *Hayat Bilgisi*, Ankara Tekışık Yayınları, 2000.

Tekin, M. (2021). Feminizmin din dili ve söylemi. *İlahiyat Akademi*, (14), 105-124.
<https://doi.org/10.52886/ilak.1034399>

Hooks, B., *Feminizm Herkes İçindir*, (Ece Aydın vd. Çev.), Çitlembik Yayınları, 2000.

Vatandaş, C. (2007). Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rollerinin algılanışı. *İstanbul Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 35, 29-56. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusoskon/issue/9517/118909>

Vural, E. & Kantar, G. (2022). Feminist ideoloji ve söylem karşısında hukuk. *Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, 4(2), 34-43. doi: 10.56493/nkusbmyo.1061269

Yıldırım, A. ve Şimşek, H., *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara Seçkin Yayıncılık, 2006.

İRAN SİNEMASININ ÖNEMLİ YAPITLARINDAN TA'M-E GİLAS FİLMİNİN VAROLUŞÇULUK AÇISINDAN ANALİZİ

Dr. Melih Burak ÖZDEMİR

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı,

mlhbrk52@hotmail.com-0000-0001-7016-0745

ÖZET

Bu olgu sunumu, yönetmenliğini Abbas Kiarostami'nin yaptığı ve orijinal adı Ta'm-e Gilas olan İran-Fransız ortak yapımı drama türündeki sinema filminin, Varoluşçuluğun bazı kavramları üzerinden analizinin yapıldığı betimsel bir çalışmadır. Varoluşçuluk, özü itibariyle insanı merkeze konumlandırır ve onun varoluş sorununa yoğunlaşır, 19. yy'ın yarısından sonra da varlığını hissettiren felsefi bir akım olarak karşımıza çıkar. Film, Varoluşçuluğun kavramları üzerinden analiz edilmeye uygun olduğu fikrinden hareketle seçilmiştir. Bu sebeple filmdeki bazı sahne ve diyaloglar Varoluşçu felsefenin kavramları üzerinden analize çalışılmıştır. İrdelenen sahnelerse Varoluşçuluğa ait kavramları daha iyi betimlediği düşüncesiyle ele alınmıştır. Filmin analiz birimini filmin karakterlerden Badii, Bagheri ve ilahiyat öğrencisi oluşturmaktadır. Filmin konusu ise yaşamına son verme noktasında filmin başından sonuna kadar oldukça kararlı bir duruş sergileyen Badii'nin yaşamına son verdikten sonra mezarının üzerine toprak atacak birini Tahran'ın varoşlarında araması üzerine temellendirilmiştir. Ülkemizde ruh sağlığı alanında pek de kullanılmayan ancak farklı şekillerde (deyimler, atasözleri vb.) kuramsal incelemelerin yapıldığı literatür tarandığında az da olsa görülmektedir. Bu çalışmayla da bu noktada alana katkı koymak amaçlanmaktadır. Kuramsal bilginin somutlaştırılmasında ve terapötik bir öğe olarak kullanılmasında bir sanat eseri olarak filmlerden etkin bir şekilde faydalanılabileceği ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Film, intihar, ölüm, sinema, Varoluşçuluk

AN EXISTENTIALIST ANALYSIS OF TA'M-E GILAS, ONE OF THE IMPORTANT WORKS OF IRANIAN CINEMA

ABSTRACT

This is a descriptive case study analyzing the Iranian-French co-production drama film Ta'm-e Gilas, directed by Abbas Kiarostami, through certain concepts of existentialism. Existentialism is a philosophical movement that focuses on the human condition concentrating on the problem of existence, which appeared after the middle of the 19th century. The film was chosen based on the idea that it lends itself to an analysis through the concepts of existentialism. For this reason, some scenes and dialogues in the film were analyzed through the concepts of existentialist philosophy. The selected scenes were chosen on the assumption that they better explain these concepts of existentialism. The unit of analysis of the film consists of Badii, Bagheri and a theology student. The plot of the film revolves around Badii, who shows a very determined attitude from the beginning to the end of the film when it comes to putting an end to his life, is looking for someone in the outskirts of Tehran to throw earth on his grave after his death. Reviewing the literature, it can be seen that theoretical analyses are done in different ways (idioms, proverbs, etc.), which are not widely used in the field of mental health in our country. At this point, the present study aims to contribute to the topic. It can be concluded that films as a work of art can be effectively used in the concretization of theoretical knowledge and its use as a therapeutic element.

Keywords: Movie, suicide, death, cinema, Existentialism

GİRİŞ

19. yy. ikinci yarısıyla birlikte varlığını hissettirmeye başlayan Varoluşçuluk, 1930'lu yıllarla birlikte Avrupa kıtasında mevcudiyetini ortaya koyan bir fikir akımı olmuştur. İnsanı her noktada incelemesi, tüm hislerini ve içsel deneyimlerinin tümünü öne koyması Varoluşçu akımı diğer akımlardan ayıran nitelikleri arasında sayılabilir. Soyut bir dili olan Varoluşçuluk, görüşlerine açıklık katabilmek için yazınsal eserlerden istifade etmiştir. Farklı yazınsal eserlerde bu soyut fikirler hayat bulmuş, kurgulanmış ve günlük yaşamın içine katılmıştır (Turhan Tuna, 2013). Varoluşçuluk, felsefi akımlar içinde sanat eserleri ile en güçlü ilişkiyi kuran akım olarak varlığını ortaya koyar. Varoluşçuluk; şiir, roman, hikâye, tiyatro, resim ve sinema gibi sanatsal eserlerle insanlarla buluşmuştur. Varoluşçuluğun önde gelenlerinden Sartre felsefi eserlerinden ziyade; hikâye, tiyatro ve romanlar vasıtasıyla insanlara ulaşmıştır (Nas, 2013). Varoluşçuluk, hayat felsefesi olarak tarif edilip günümüzde insanın kendisini araması şeklinde tanımlandığında varoluşçuluğun sinema sektöründeki tam manasını bulmanın basit olabileceği zannedilebilir. Sinemanın geçmişinde adı asla 'varoluşçu' olarak tanımlanmayan ya da varoluşçuluk içinde ele alınmayan birçok önemli yönetmen ve yapıtın Varoluşçulukla ilintili ve aynı bakış açısına sahip oldukları ifade edilebilir (Savaş, 2003).

Varoluşçuluğun felsefi bir akım olmaktan öte sanat akımı olarak görülmeye başlanması ve en net yapıtlarını sinemayla ilintili tiyatro ve edebiyatta vermesi, Varoluşçuluğun sinemadaki yapıtlarının da izlenmesi gerekliliğini göstermektedir. Kierkegaard ve Nietzsche gibi filozofların Varoluşçuluğun temellerini attığı dönem, dünyanın da sinemayla karşılaştığı çağdır. Varoluşçuluk, edebiyatta olduğu gibi sinemayla da felsefeyi sokakla bir araya getirme imkanına ulaşmıştır. 1950'li yıllarda beyaz perdeyle ufak bir buluşma yaşayan Varoluşçuluk, 1960'lı senelerde Bergman, Antonioni ve Tarkovski sinemaları ile gerçek anlamdaki yerini almıştır (Nas, 2013). Varoluşçuluk, felsefi akımlar içerisinde beyaz perdeyle en sağlam ilişkiyi kuran akımdır. Varoluşçuluğa ait *yaşam ve ölüm, yalnız olma, bağımsızlık, seçme ve sorumluluk, mana-manasızlık* vb. kavramlarını '*Forrest Gump, American Beauty, Amour, Manhattan, Vanilla Sky, Matrix*' filmlerinde görmemiz mümkündür (Sakızcıoğlu ve Voltan Acar, 2016).

Varoluşçuluk, öngörü sahibi insanın kendisini var etme hassasiyetidir. Tüm fikir yapılarında olduğu gibi Varoluşçuluğun temelinde de sosyal tecrübeler söz konusudur. 20. yy.'ın karmaşık yapısı bireyleri toplumun çoğundan ayrı düşünebilen insan yapılarına dönüştürmüştür. Harp anlarındaki sıkıntılar ve mali buhranlar gelecek endişelerine sebep olmuştur. Bunlarsa günlük aktiviteleri etkilediği gibi felsefe, yazın ve beyaz perde olmak üzere sanat alanında da karşılık bulmuştur. Varoluşçuluk, genel görüş ve alışkanlıklardan kopma olarak düşünüldüğünde Varoluşçu sinemanın yaşananları temel aldığı ve ana akım sinemadan ayrı bir noktada olduğu söylenebilir (Günay ve Subölen, 2016).

Sinema ve felsefe disiplinlerarası çalışmaya oldukça uygundur. Beyaz perde, felsefecilerin toplumsal hayat ve yaşam üstüne söylediklerini görselleştirerek somut şekle getirirken, sinemacıların hayatları ve içerisinde yaşadıkları toplumsal yaşam üstüne düşünceler yaratmaları, felsefi fikirler oluşturmalarını da sağlar (Günay ve Subölen, 2016). Sinemayı diğer sanat dalları ile kıyasladığımızda yeni olduğu ifade edilebilir (Monaco, 2000, s. 47).

Sinema, sanatların en toyu ancak insanın varoluşunun derinliklerindeki sırlara ulaşma bağlamında en ehil olandır. Güçlü akımların ve yönetmenlerin filmlerini izlemek, bunlar hakkında fikir üretmek insanı sinemanın da ötesine bambaşka bir düşünce ve varoluş noktasına götüren bir durumdur (Sakızcıoğlu ve Voltan Acar, 2016). Beyaz perdeye fizikötesi ve ideoloji noktalarından baktığımızda varoluşsal duruma dair sualleri doğru anlatabilme ve iletebilme kudretini beyaz perdenin geçmişinde birçok filmde görmek mümkündür (Sözen, 2012).

Yaşama son vermeyi ve insanın hayatla ölüm arasındaki seçimini ele alan filmde farklı pencerelerden bakabilmenin, içinde bulunulan zamanın zevkini tadabilmenin, arayışın, umut ve umutsuzluğun, paradoksların beyaz perdenin bakış açısıyla nasıl kodlandığı ortaya konmuştur (Uğurlu, 2019). Kendisinden önceki bütün sanat türlerini bünyesinde bulundurduğu için 7. sanat şeklinde kabul gören sinema, soyut bir fikir akımı olan Varoluşçuluğun düşüncelerine somutluk kazandırmak için faydalandığı bir teknik olmuştur. Bu makalede de resim, yazın, müzik ve tiyatronun bileşeni kabul edilen ve 7. sanat olarak kabul gören beyaz perdenin aracı film vasıtasıyla Varoluşçuluk, Ta'm-e Gilas (Kirazın Tadı) filmi ile temel kavramlarından '*ölüm, intihar, yaşamın anlamı, seçim ve sorumluluk*' üstünden çözümlenmeye çalışılmıştır. Alanyazındaki az sayıdaki film analizlerine bir başkasını ekleyerek kuramsal anlamda analiz yapmanın alana fayda sağlayacağı ve alan çalışanlarının kuramsal bilgilerini destekleyeceği fikriyle bu çalışma yapılmıştır.

Varoluşçuluk

İnsanı odağa koyan felsefe uğraşları Sokrates'le başlamış, ahlak felsefesiyle devam etmiş ve günümüze kadar gelmiştir. 20. yy'da insanı ve insan sorunlarını ele alan fikirler içerisinde varoluşçuluk ön plana çıkmaktadır. Varoluşçular kendi kendisini var eden yegane varlığın insan olduğunu söylerler (Günay ve Subölen, 2016). Varoluşçuluk dünya görüşü noktasında dokunaklı ve heyecanlandırıcı olsa da bilgi teorisi anlamında komplekstir. Bu duruma en iyi örnek ise Sartre'ın '*Varlık ve Hiçlik*' eseri gösterilebilir. Varoluşçuluk bütün bir nitelik sergilemediği için tek bir Varoluşçuluktan değil, Varoluşçuluklardan söz edilebilir. Kompleks oluşunun özüyse subjektifliğinden gelir. Varoluşçuluk öznel oluşu ve objektif bilginin meydana gelişini zorlaştırdığından bilgi kuramından öte bir hayat felsefesi özelliği gösterir (Timuçin, 2006, s. 722). İnsanın varoluşu, bağımsızlığı ve seçim özgürlüğü üzerinde duran birçok yazar ve düşünür üzerinde etkili olan varoluşçuluk 19. ve 20. yy. izlerini bırakmıştır. Felsefi bir akım olarak doğan varoluşçuluk daha sonra diğer alanlara da yayılmıştır (Koçak ve Gökler, 2008).

20. yy. insanın sorunlarının arttığı, varoluşunu, değer ve imanını sorgulamaya en fazla gereksinim hissettiği dönemdir. Dünya hiçbir zaman 20. yy'daki gibi büyük kitlelere tesir eden askeri, politik, mali ve sosyal sorunlarla karşılaşmamıştır. Zorbalık yüzyılı da diyebileceğimiz bu yüzyılda insanoğlu iki dünya savaşı yaşamış, bu iki savaşta milyonlarca insan yaşamını yitirmiş, sakat kalmış ve vatanlarından sürülmüştür. Kalanlarsa üzgün, şüpheli ve korku hissetmiştir (Akış, 2007). Varoluşçuluk 20. yy'ın savaşları, ekonomik sıkıntıları ve sanayileşmesiyle yükselmiştir. İnsanlar ömürlerini mali anlamda sürdürebilmek adına sevmedikleri işlerde ve makine düzeninde çalışmak mecburiyetinde kalmışlardır. İnsanlar bu çeşit alanlarda, yaşadıkları çevreden uzaklaşarak 'ben' olmanın ötesinde topluluk

psikolojisine bürünürler. Toplulukların tecrübe ettiği bu çeşit sorunlara sanatçıların yapıtlarına yansır (Günay ve Subölen, 2016). 2. Dünya savaşının sonlarıyla birlikte Avrupa’da başlayan ve devam ederek yayılan Varoluşçuluk devamında ABD’de kendini göstermeye başlamıştır. Nazilerin işgaline karşın Fransız savunmasının varoluşunu meydan getirdiği bu akımın öncülerinin başında Jean Paul Sartre ve Albert Camus gelir. Öncülük eden her akımda görüldüğü üzere Varoluşçuluk da farklı bakış açılarına sahip insanlarca benimsenmiştir. (Nas, 2013).

Varoluşçuluk, insanın kendi yaşamının amacını ve manasını bulması, kendisine bu duruma göre biçimlendirmesi üzerine kuruludur (Cevizci, 2002, s. 1076-1080). Varoluşçuluğun özünü toplumsal sorunlar oluşturur. İnsanların dünya savaşları öncesi ve sonrasında yaşamlarında duydukları gerilim onları iç dünyalarını anlamaya itmiştir. Varoluşçuluk, insan ve yaşadığı çevrenin bilişsel anlaşmazlığından var olmuş bir fikirdir (Günay ve Subölen, 2016). Varoluşçu felsefede kozmik bir ahlak kanununu tanımama ve yazgıcılığa boyun eğmeme vardır. Doğumla birlikte ‘sosyal hayatla ahenk içinde olma’ ve ‘yaşadığı sosyal çevrenin inancına sarılma’ bakışı bu felsefenin reddettiği bakış açılarıdır. Varoluşçu yazarlar inanışlarına göre iki bölüme ayrılırlar. İnançlı Hristiyanlar ve inançlı olmayanlar şeklindedir (Günay ve Subölen, 2016; Nas, 2013; Turhan Tuna, 2013).

Teist Varoluşçulukta bireyin üstün bir varlığa olan yönelişinin kişinin bütün varoluşsal durumları üzerinde etkili olduğu fikri hakimdir. Tanrı’ya inanan insanın kimsesiz, sahipsiz ve yapayalnız kalmış bir varlık olarak ifade edilemeyeceği söylenir. Tanrı fikrini tutarsız gören ateist Varoluşçulukta durum tam zıttıdır. Ateist Varoluşçulukta varoluşunu meydana getirmek isteyen insan için Tanrı kainatın varlık şartı değildir. İnsanın var olmak için yaratıcıya ihtiyacı yoktur (Sartre, 2010, s. 61). Teist Varoluşçulukta ölüm, tekrardan var olmak demektir ve yaşamdan sonrasının da muhasebesinin yapılmasının gerekliliği vurgulanır. Teistlerin tersine ateist Varoluşçular yaşamın sonlanmasını unutmaya ve bu fikirden uzak durmaya çalışırlar. Varoluşçulukta ateist ve teist varoluşçuların bu bakış açısı farklı bir kavramsallığı oluşturur. Teistler kurtuluşu Tanrı’nın varlığını ve gücünü kabul ederek dine kanalize olmakken, ateistlere göre durum farklıdır (Nas, 2013).

Varoluşçuluğun temel kavramı ‘Dasein’dir. Türkçeye ‘da: olmak’, ‘sein: var ya da orada var’ biçiminde ‘varoluş’ şeklinde çevrilir. İnsanın, dünyadan bağımsız bir varlığı olmayıp, insan ve içinde bulunduğu dünya tümdür (Koçak ve Gökler, 2008).

Varoluşsal problemlerle mücadele eden insana göre kendine iyi davranmayan nesnel bir dünya vardır. Varoluşunun noksanlığına neden olan vücudunu bütün hücreleriyle birlikte kendisine hasım olarak gördüğü nesnel dünyanın bir parçası kabul eder. Yani vücudu varoluşunu her an bırakmaya hazırdır ve ait hissettiği noktaya dönmek ister. Varoluşu aniden tüm evrenin dışarısına çıkabilir. Bunu da yaşamına son vererek anında yapabilir. İnsan geldiği bu noktada bedeninden yani varoluşunun temel alanı olarak kabul etmediği dünyadan yaşamına son vererek çıkabilir (Yakupoğlu, 2021, s. 33). İnsanı bu aşamaya ya da ölüme götüren varoluş problemlerinin özünde yalnız oluşu, yabancılaşma, ait hissetmeme ve vatansızlık, depresif belirtiler ve ötekileşme gibi faktörler etkindir. Varoluşsal problemler noktasında insanın kendisini dünyanın dışında bırakma isteği intiharla kendisini gösterir. Camus ve birçok varoluşçu, varoluşsal probleminin merkezindeki insanın intiharına itiraz

etmiş olsalar da yapıtlarında ve birçok varoluşçu söylem barındıran kurgulamalarda insanların intihar düşüncelerine rastlamak mümkündür. Varoluşsal sorunlarla savaş halindeki depresif insan varoluşunu anlamlandırma ya da gerçek varoluşa ulaşım kendisini ait hissetmediği dünyanın dışına çıkma gibi isteklerle yaşamına son vermeyi arzulanabilir (Abiç ve Eyan, 2022).

Sartre ‘Varoluş özden önce gelir’ demiştir. Yani ‘Önce insan vardır. İnsan önce dünyaya gelir, var olur sonrasında tam olup özünü meydan getirir’ demektir (Sartre, 1985, s. 62). Sartre, eğer bir yaratıcı olsaydı insanın varoluşunun da bir nedeni olur ve kişi seçim yapmadan olması gereken ne ise o olurdu ya da seçim yapmak durumunda kalsa bile neyi tercih ederse etsin öyle olması gerektiğinden onu tercih etmiş olurdu. Fakat esasta insanın mevcudiyeti ve yaşamı böyle açıklanabilir mi? Sartre burada insansal davranışın bilinçli olmayan bir belirlemeye terk edilmesini kabul etmez (Saralioğlu, 2013, s. 104). Sartre, varoluş fikriyle ilgili insanın kendisini meydana getirirken yaratıcı gibi bir dış güce gereksinimi olmadığını söyler. İnsanın kendisiyle bağlantılı her şey yine kendisi kaynaklıdır. Kişi bu dünyaya bir şekilde terk edilmiş ve kendisini var etmiştir. Sartre’nin doğal düzen görüşünün arkasında insanın kendisini çevresinden soyutlaması yatar. İnsan çevresinden soyutlanabildiği oranda kendisini yaratabilecektir. Varoluşçuluğun özünde tüm toplumsal kabul, kural ve gelenekselleşmiş yaşam biçimine bir karşı duruş söz konusudur (Günay ve Subölen, 2016).

Camus’a göre insanın ölümle ilgili düşünceleri dünya hayatının esasen faydalı olmayışının bir göstergesidir. Ölüm kaçınılmaz ise bu duruma karşı durmak da o kadar manasızdır. Genç ölmekle yaşlı veya hasta ölmek arasında farkı yoktur. Camus’un bu bakış açısı toplumsal sorun olan intiharı da tartışmaya açmıştır. Ölüm önlenemez bir son olarak algılandığında intihar saçmayı kuvvetlendiren bir fenomendir. Yaşam manasızdır lakin sürdürmeye de değerdir. Bu sebeple intihar saçmadır. Camus insanların kötü davranışlarının mesulü olarak Tanrı’yı görür çünkü Tanrı’nın olduğu ortamda net bir bağımsızlıktan söz etmek mümkün değildir. Tanrı kontrolü altındaki insanların eylemlerinden sorumludur. Olumsuzlukların oluş sebebi olarak Tanrı’yı görmüyorsak Tanrı söz edildiği gibi kudretli değildir (Günay ve Subölen, 2016).

Sartre ve Heidegger gibi bir yaratıcının mevcudiyetini reddeden Varoluşçular insanın herhangi bir neden olmaksızın bir şekilde dünyaya bırakıldıklarını belirtirler. Fakat Kierkegaard dünyaya bırakılmanın ya da terk edilmenin bir suçun karşılığında gerçekleştiğini söyler. Burada fark şudur: Teistlere göre insanı dünyaya bırakan ya da yalnız bırakan aşkın varlık Tanrı’dır. Bu noktada teist ve ateist görüşler açısından şöyle bir ortak bakış açısı ortaya konabilir: Bir şekilde evrende kendisini tek başına bulan insanın bu durumu insanın var olabilmesi adına ben de varım diyebilme sebebidir. Bu nokta insanı ilkin her şeyi sorgulamaya, sonrasında varoluşsal niteliklerini anlamaya ve uygulamaya yöneltir (Turhan Tuna, 2013).

Varoluşçuluk esasen *başkaldırı* felsefesidir. Onların isyanı sağduyulu olamamaya ve manasızlığadır. Varoluşçuluk ait olduğu dönemin sorunlarını işaret eden ve reaksiyon gösteren bir felsefedir. Varoluşçular modern insanın terk edilmişliğini, yalnızlığını, karamsarlığını vurgulamakla yetinmez, insanın kendisini bilmesini, benliğini yaratmasını ve boyunduruktan kendisini kurtarmasını ister. İnsanı yok sayan felsefi ve politik yapılarla,

karakterini, benliğini görmezden gelen baskıcı sosyal yapılara karşıdır ve icap ettiğinde isyan eder. Kierkegaard insanı hiçe sayan toplumu küçümserken, Jaspers, insanların işlerine karışan devletin insanı mahvetmesinden yakıdır. Marcel ise hayatın sosyalleştirilmesine hiddetlenir. Varoluşçular farklı noktalardan fikir beyan etse de varılan yer insandır. Aynı gemideki bu düşünürler temelde insanı kendi hayatı üzerinde düşünmeye yöneltirler (Akış, 2007).

YÖNTEM

Bu olgu sunumu Ta'm-e Gilas filminin Varoluşçuluğun bazı kavramları üzerinden çözümlemesinin yapıldığı betimsel bir çalışmadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Filmdeki bazı sahne ve diyaloglar Varoluşçu felsefenin temel kavramlarından 'ölüm, intihar, yaşamın anlamı, seçim ve sorumluluk' üstünden çözümlenmeye çalışılmıştır. Bu sahneler Varoluşçuluğun kavramlarını daha duru anlattığı inancıyla seçilmiştir. Çalışmanın analiz birimini Badii, Kürt asker, şantiye görevlisi, Türk tahnitçi Bagheri ve ilahiyat öğrencisi karakterleri oluşturmaktadır.

Filmin Künyesi

Film yönetmenliğini Abbas Kiyarüstemi'nin yaptığı İran-Fransız ortak yapımı drama türünde bir filmidir. 1997 Cannes Film Festivalinde Altın Palmiye ödülünü alan filmin oyuncularını; Hümayun Erşadi (Bedii), Abdülrahman Bakiri (Bakiri), Afşin Hursid Bahtiyari (Asker), Sefer Ali Muradi (Şantiye görevlisi), Mir Hüseyin Nuri (İlahiyat öğrencisi)'dir. Film, Farsça dilinde, 95 dakikalık bir yapıttır (Wikipedia, t.y).

Filmin Konusu

Film, İran'ın banliyölerinde aracıyla gezinerek hayatını sonlandırdıktan sonra parayla mezarının üstüne toprak atacak birilerini arayan Badii'nin öyküsünü anlatan bir filmidir (Wikipedia, t.y.). Bu süreçte Badii'nin konuşmak istediği kimi insanlar ya korkar (asker) ya ilahi sebeplerle reddeder ya da cinsellikle ilintili olduğunu düşündüğümüz nedenlerle Badii'ye cevap vermeden uzaklaşır. Filmde Badii, bu arayış sürecinde üç farklı karakterden (Kürt asker, Afgan ilahiyat öğrencisi ve Bagheri) yaşamına son verdikten sonra mezarına toprak atmasını ister. İçlerinden sadece Bagheri kabul eder. Bu yolculuklar sırasında Badii'nin arabasına binen bu insanlar intihara kendi dünyevi bakış açılarına göre değişik değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Filmin neredeyse büyük bölümü Badii'nin arabasına aldığı insanlarla diyalogları üzerine kuruludur. Filmin geçtiği sahnelerse çoğunlukla çorak, toz toprak ve İran'ın arka mahalleleridir. Filmin sonunda gelinen yerleşim yeri hariç sahnelerin büyük kısmında eve veya başka bir yerleşime rastlanmamaktadır. Ağaç veya yeşil bir alan da neredeyse hiç yoktur. Aracın geçtiği yerler toz toprak, hava kapalı ve ortam kasvetlidir.

Filmdeki karakterlerin tasviri

Badii, filmde neredeyse mimiksiz, duygu durumuyla ilgili çok da ipucu vermeyen, donuk yüz ifadesi ve düşünceli tavırlarıyla ve de yaşamına son verdikten sonra mezarına toprak atacak insanları ikna etme kararlığını sergileyen, film boyunca ne kadar koşullanmış olduğunu

sözleri ve davranışlarıyla ortaya koyan ana karakterdir. Yaşamına son verme düşüncesini aklına koymuş fakat bunun nedeniyle ilgili bir şey söylemeyen Badii yalnızca istediğine odaklanmış ve bu talebi karşılayacak insanın da sorgulamadan bu işi yapmasını ve parasını almasını beklemektedir. *Bagheri*, kendisini net ifade edebilen, hayat deneyimi olduğu belli ve çocuğunun hastalığına gerekli para için Badii'nin isteğini kabul eden karakterdir. *Üniversite öğrencisi ilahiyatçı* klasik bir dini bakış açısına sahip toy bir gençtir. *Asker* karakteriye hayat tecrübesinin az olduğu belli ve Badii'nin söylediklerinden çekinen ve sonrasında da arabadan inerek kaçan gençtir. Filmde Badii genç askeri paraya ihtiyacı olabilir fikriyle dakikalarca ikna etmeye çalışmıştır. *Şantiye güvenlik görevlisi*ye Badii'nin 'Çıkalım, araçla dolaşalım' sözüne 'Bırakamam, bu benim işim' diyerek gezintiyi reddeden, sorumluluğunu ortaya koyan kişi olarak tarif edilebilir.

BULGULAR

Badii'nin arayışları filmin 6.15 dakikasında amele pazarında başlar ve sonrasında denk geldiği ve sohbet etmeye çalıştığı erkek figür, cinsellikle bağlantılı olduğunu düşündüğümüz sebeplerle Badii'yi dinlemeden onu tehdit eder, 'Ağzını yüzünü dağıtırım' diyerek oradan uzaklaşır. Bu sahneden kısa bir süre sonra atık toplayarak yaşamını sürdüren erkek karakter de Badii'yi dinlemeden uzaklaşır. Filmdeki bu sahneler Badii'nin arayışlarının başlangıcı olup, bu iki erkekle istediği şey konusunda herhangi bir konuşma geçmemiştir.

Filmin 12.28 dakikasında Badii'nin askerle olan diyalogunda asker Badii'ye 'Kendisinden ne istediğini sorar'. Badii de 'Önemli olanın iş olmadığı, bunun için kaç para kazanacağı olduğunu söyler. Çukuru göstererek yarın sabah 6'da gelmesini, iki kez seslenmesini ve eğer yaşıyorsa onu mezardan çıkarmasını, ses gelmezse mezara 20 kürek toprak atıp araçtaki parayı alıp gitmesini söyler. Ona ihtiyacının olmasını ise Tanrı'nın isteği olduğu söyler.' İkna edemeyince nereli olduğunu sorar. Asker 'Kürt' olduğunu söyler. Badii bunun üzerine Kürtlerin çektiği sıkıntılardan, cesaretlerinden bahsederek ikna çabalarını sürdürür. 'Düşün ki çiftçisin ve bende ağacın köküne saçacağın gübreyim' şeklinde devam eder konuşmasına.

Bu ve bundan önceki sahnenin analizi, Varoluşçuluğun kavramlarıyla ilintili olmadığı fikriyle yapılamamıştır. Asker bu diyalogun sonunda korktuğunu düşündüğümüz gerekçeyle koşarak Badii'den uzaklaşmıştır. Analiz yapabilmeye noktasında doyurucu sahneler olmadığı söylenebilir. Sadece askerle olan diyalogunda hayatını sonlandırmaya ne kadar kararlı olduğunu gösterme noktasında iyi bir sahne olduğu söylenebilir.

Filmin 37.50 dakikasında Badii şantiye görevlisiyle tanışıp birkaç soru sorduktan sonra şantiye görevlisine 'Yalnız olup olmadığını sorar' görevli de 'Yalnızım' der. Badii bu cevap üzerine 'Bu hoşuna gidiyor mu?' diye sorar ve bir süre sessizlik olur. Badii 'Ne kadar güzel bir yer' diyerek sözlerini sürdürür. Şantiye görevlisi şaşırır ve 'Toz topraktan başka bir şeyin olmadığını' söyler. Badii ise 'Toprağın güzel olduğunu düşünmüyor musun? Tüm güzel şeyleri bize toprak verir' diyerek aynı fikirde olmadığını ortaya koyar. Şantiye görevlisi de 'O halde size göre tüm güzel şeyler toprağa geri döner' diyerek cevap verir.

Bu sahnede Badii'nin 'Yalnız mısınız?' sorusuna aldığı 'Evet' yanıtına 'Hoşuna gidiyor mu' sorusuyla devam etmesi, görevlinin yalnız oluşunun Badii'yi mutlu etmiş olabileceği şeklinde

yorumlanabilir. Şantiye görevlisinin o an için yalnız oluşunun görevlide ne hissettirdiğini öğrenmek istemiş olabilir ya da şantiyede kimselerin olmayışını görevliyi ikna noktasında fırsat olarak görmüş de olabilir.

Badii'nin çorak araziyle ilgili *ne kadar güzel* demesi üzerinde biraz durulabilir. Film, başından sonuna kadar çoğunlukla böyle kıraç bir coğrafyada geçmektedir. Badii de bu kıraç arazinin ortasında bir kiraz ağacının yanına gömülmek istemektedir. Arazi çoraktır fakat kiraz ağacı var olmayı başarabilmiştir. Askerle olan diyalogunda '*Hayal et ki sen bir çiftçisin ben de ağacın dibine saçacağıın gübre*' demiştir. Badii'nin de yaşamına son verip kiraz ağacın dibine gömülerek toprağa karışmak ve gübre olarak ağaca can vermek istediği yönünde bir yorumda bulunulabilir. Badii'nin bu şekilde kendisini tekrardan var edebileceği; ağacının dalı, yaprağı, meyvesi olarak tekrardan varoluşunu gerçekleştirebileceğine, bunu da toprak aracılığıyla yapabileceğine inandığı yorumda bulunabiliriz.

Sartre varoluşla alakalı: 'Düşünüyorum da gülerek, hepimiz oturmuşuz o değerli varoluşumuzu sürdürmek için yiyip içiyoruz. Halbuki var olmayı devam ettirmemiz adına hiçbir sebep yok' der (Sartre, 2016, s. 144). O, insanoğlunu kendisiyle yokluğun dünyaya geldiği varlık olarak tanımlar. Sartre'ye göre kişi olduğu şeye esir olmak durumunda değildir. Birey olmak istediği fakat şu an olamadığı varlıktır. İnsanoğlu şu an ne ise bunun ötesine geçebilir (Bozkurt, 1984). Özetle olduğundan vazgeçerek olmadığı şey olabilir. Kişiyi bitkilerden veya nesnelere ayıran temel şey kendini gerçekleştirme yeteneğidir. Eşya hangi amaç için yapıldığının duyumsayamaz ve bu karar da kendisine ait değildir. Fakat insan her zaman dünyada neye hizmet ettiğini sormaya ve cevabı olmayan bu soru karşısında mutsuzluğa mahkûmdur. İlahi ve toplumsal ilişkiler insanı varoluşunu duyumsamadan yaşamasına neden olur. 'Yaşamak, yaşama dair aktivitelerini devam ettirmek hatta bedensel işlevlerini sürdürmek olarak görülürken, var olmaksızın insanın kendini şuurla kendi olarak ortaya koymasıdır (Timuçin, 2004, s. 490). Badii de şu olduğu şeyin ötesine geçip, olmak istediği şey olma noktasında amaç edinmiş olabilir. Bu dünyada neye hizmet ettiğiyle ilgili sorup da alamadığı yanıtı, yaşamına son vererek bir ağacının dibine gömülüp, akabinde insanların gelip geçerken tadabileceği bir meyveye dönüşerek kendi eylemsel girişimi ile kendisinin vermek istediği söylenebilir. '*Tüm güzel şeyleri bizlere toprak verir*' derken ise öldükten sonra bedeninin çürüyeceği, toprakla buluşacağı ve yeni bir varoluşun oluşacağına dair beklentisini söylemek istediği yorumunda bulunulabilir.

Filmin 48.00 dakikasında İlahiyat öğrencisi Badii'ye '*Ne yapması gerektiğini*' sorar. Badii de '*Kararının onun inançlarına aykırı olduğunu, ömrü Tanrı'nın verdiği ve gerektiğinde geri alacağına inandığını söyler öğrenciye. Ancak insanın sürdüremeyeceği bir anın geldiğini, eyleme geçmek içinse Tanrı'yı bekleyemeyeceğini ifade eder. İnsanın o sebeple harekete geçtiğini ve o anın 'intihar' olduğunu söyler. O anda 'intihar' kelimesinin yalnızca sözlüklere konulsun diye bulunmadığını söyler. İntihar eylemsel bir uygulamadır ve eyleme geçmek gerekir diye devam eder. İnsan bir karara varmalıdır. Ben de bu yaşamdan kendimi kurtarmaya karar verdim. Ne için mi? Bununla ilgili seninle konuşmam. Anlamanız söz konusu değil çünkü hissettiklerimi duyumsayamazsınız, duygularımı üleştirebilirsiniz, bana üzülebilirsiniz ancak acımı hissedebilir misiniz?*' diyerek sürdürür konuşmasını. Öğrenci de '*Onu anladığını ancak intiharın doğru bir eylem olmadığını, inancımızın insanın yaşamına son vermemesi gerektiğini ve Tanrı'nın, insanın bedenini insana emanet ettiğini*' söyler. Badii

bunu üzerine *‘İntiharın en büyük suçlardan biri olduğunu bildiğini fakat mutsuzluğun da günah olduğunu çünkü mutlu değilken diğerlerini incittiğimizi, bunun da günah olduğunu söyler. Bir insanı üzersen günah değil de yaşamıma son verirsem mi günah? diyerek sorar. Tanrı’nın bağışlayıcı ve büyük olduğunu düşündüğünü ve yarattığı canlıların acı çektiğini görmek istemeyeceğini’* söyler.

Varoluşçuluğa göre evrendeki yerini, kimliğini ve var oluş gerekçesini sorgulayan insan sorularına tam cevaplar alamadığında gergin hisseder, endişelenmeye başlar ve bir çıkış yolu arar (Nas, 2013). Varoluşçuluk esas itibarıyla kendisini sorunsallaştıran günümüz insanını inceler. Fizikötesi problemlere yoğunlaşmak yerine insanın sahipsizliğini, endişesini, yokluk hissini, iç sıkıntısını irdeler. Sartre varoluşçuluğuna göre insan, dünya yaşamında seçme sorumluluğundan kurtulamaz. Rastgele var olduğu bu manasız dünyada kendi önemini yine kendi ortaya koymak mecburiyetindedir (Güvenç, 2022). Ateist varoluşçulukta kainat akılcı yöntemlerle ifade edilemeyecek kadar saçmadır. Böyle bir alemde tesadüfen bulunan insan ancak kendi gayretiyle varoluşuna anlam verebilir (Cevizci, 1999, s. 890). Filmde de Badii’nin varoluşunu gerçekleştirme çabası içinde olduğu yorumunda bulunulabilir. İsteği yaşamına son verdikten sonra üzerine atılacak biraz topraktır. Yaşamına son vermek istediği yer تنها bile olsa atılacak toprakla gerçek anlamda bir mezara sahip olabilecektir. Sonrasını zaten toprak halledecektir. Seçimini bu anlamda kendi çabasıyla varoluşunu anlamlandırmaya çalıştığı, iç bunalısına çözüm aradığı şeklinde yorumlayabiliriz.

Badii *‘Bu yaşamdan kendisini kurtarmaya karar verdiğini, bu konuyla ilgili seninle (ilahiyat öğrencisi) konuşmam çünkü hissettiklerimi duyumsayamazsınız. Hislerimi üleştirebilirsiniz, bana üzülebilirsiniz ancak acımı hissedemezsiniz’* derken temelde tam olarak ne hissettiği, bu hissiyatın nedenleriyle ilgili veya ateist ya da teistliğiyle ilgili herhangi bir şey söylememiştir. *‘Niyetinin onun inançlarına aykırı’* olduğunu söylerken bir ateist gibi, *‘intihar etmenin en büyük suçlardan birisi olduğunu’* söyleyerek de bir teist gibi konuşmaktadır. *‘İnsanın sürdüremeyeceği bir zaman geldiğinde ve tükendiğinde eyleme geçmek için Tanrı’yı bekleyemez’* derken ise Tanrı’nın varlığına inandığı fakat din konusunda kafasının karışık olduğu yorumunda bulunulabilir.

Koçak ve Gökler’e (2008) göre insanın varoluşu benlik, bilinçdışı, ruhsal veya bedensel güç, içgüdü, çevre gibi görüşlerle açıklanamaz ve insanı fenomenolojik bakışla inceleyip anlamak gerekir. Olayların, onları yaşayan insanlarca görüldüğü ve algılandığı şekliyle anlaşılması esastır. Badii’nin *‘Hissettiklerimi hissedemezsiniz. Duygularımı paylaşabilir, bana üzülebilir ancak acımı duyumsayabilir misiniz?’* sözlerinin fenomenolojik bakış açısını desteklediği söylenebilir. Genç ilahiyatçının veya başka birinin bu alanda olayları Badii’nin gördüğü ve algıladığı şekliyle anlamlandırabilmesinin öneminin vurgulandığı söylenebilir.

Tanrı’nın varlığının en önemli göstergesi olan iman, insan için olması gereken bir şeydir. İnsanların yaşayacağı ümitsizlik, kaygı, korku gibi duygulardan Tanrı’ya sığınarak kurtulabileceği düşüncesi hâkimdir. Kierkegaard, varoluş noktasında Tanrı’yla insan arasındaki ilişkiyi şöyle tanımlamaktadır: *‘İnsan özü gereği Tanrı’yla ilişki halindedir çünkü insanın varoluşu, onun özünden uzaklaşmasının yani Tanrı’ya yabancılaşmasının bir neticesidir. O sebeple insan tercihleriyle yeniden Tanrı’ya ulaşmak mecburiyetindedir. İnsanı sıkıntılarından ve ümitsizlikten kurtaracak tek şey budur.’* (West, 2005, s.202). İlahiyat

öğrencisi de varoluşu kendi Tanrı inancı ve ilahi değerleri üstünden yapmaya çalışmıştır. Tanrı ‘İnsanın bedenini, insana emanet eder’ derken varoluşu gerçekleştiren Tanrı’nın varlığını ortaya koymaya çalıştığı söylenebilir. Badii’nin de içinde bulunduğu durumdan Tanrı’ya yönelerek kurtulabileceği ve insanın ancak inancı sayesinde iç sıkıntılarından kurtulabileceği ifade edilebilir. Camus ‘yaşamak, uyumsuzu yaşatmaktır’ der. Camus, ‘uyumsuz’ kavramı ile insanın ölüm karşısındaki çaresizliğini ve ölümden kaçamayışını öngörür (Aydınalp, 2020). *Uyumsuzluk* bu anlamda sürekli bir zıtlık halindedir. Bir yönüyle de insan tüm varoluşu ile yaşamına devam etmek zorundadır. Yoksa ölüme mecburdur (Camus, 2010, s. 46).

Badii, ilahiyat öğrencisine ‘*Bu konuda fikir alması gerekse kendisine değil daha deneyimli birine gideceğini*’ söyleyerek akla değil, istediğini yapıp yapmayacağı ile ilgili ona düşüncesini sorar. Bu anlamda konuşmaya değil, harekete geçmeye ihtiyacı olduğu mesajını verdiği yorumunda bulunulabilir. ‘*İntiharın en büyük günahlardan biri olduğunu ancak mutsuzluğun da günah olduğunu, mutsuzken başkalarını incitebileceğimizi söyler. Birini incitmek günah değil de intihar edersem mi günahdır? diyerek sözlerine devam eder. Tanrı’nın bağışlayan olduğunu, yarattıklarının acı çektiğini görmek istemeyeceğini*’ ifade eder. Badii’nin bu sözlerle esasen intihar konusunda ne kadar kararlı olduğu ve ilahiyatçı gencin klasik ilahi bakışının tersine, laik bir bakışla duruma çok farklı bir açıdan baktığı söylenebilir.

Filmin 61.00 dakikasında Badii’nin Türk tahnitçi Bagheri’yle olan diyalogunda Bagheri ‘*Birine destek olmak istediğimizde tüm kalbimizle yapmamız gerektiğini çünkü bunun daha iyi ve daha adil olduğunu söyler. Kimsenin ölümünden sorumlu olmak istemediğini, her problemin çözümünü de içinde barındırdığını ancak konuşmadığımız takdirde kimsenin bize yardım edemeyeceğini, çoğumuzun yaşamlarında sorunların olabileceğini ve eğer bizler her küçük sorunla birlikte intiharı düşünürsek dünyada tek bir insan bile kalmaz*’ der ve yaşadığı bir olayı anlatır. ‘*Yeni evlendiği zamanlara denk gelen ve yaşadığı sıkıntılar sebebiyle ne varsa son vermek istediği günü anlatmaya başlar. Bir sabah yaşamına son vermek için yola çıktığını ve dut ağaçlarıyla dolu bir yere vardığını anlatır. Halatı birkaç kez ağaca atmasına rağmen tutturamadığını bunun üzerine ağacın tepesine tırmanarak ipi dolamaya çalıştığını ve o anda elinin altında yumuşak bir şeyi hissettiğini söyler. Baktığında bunun bir dut olduğunu ve yemeye başladığını anlatmaya devam eder. O anda güneşin doğuşuna şahit olur. Okula giden öğrencileri görür. Çocuklar Bagheri’ye ağacı sallıyor musunuz? der ve Bagheri salladıkça çocuklar düşen dutlardan yemeye başlar. Kendisi de yer, biraz da eve eşine götürür. Hikayesini anlatıp bitirdikten sonra da ölmek için gittiği bu yerden dutlarla geri döndüğünü, dutların hayatını kurtardığını, düşüncesini değiştirdiğini ve kendisini daha iyi hissettiğini*’ anlatır. ‘*Sorunsuz bir aile yoktur*’ diyerek sözlerini tamamlar. Daha sonra hasta doktor hikayesini anlatır. Hikayede ‘*Hasta parmağıyla bedeninin farklı yerlerine dokunur ancak hangi noktaya dokunsa ağrır. Doktor muayene eder. Vücudun sağlam, parmağın kırık der*’. Bagheri de Badii’ye ‘*Bakış açınızı değiştirin. Bakış açınızı değiştirmeniz dünyayı algılayışınızı da değiştirecektir. Olaylara olumlu yönünden bakmaya çalışın*’ der.

Filmin 70.34 dakikasında Bagheri, Badii’ye ‘*Tüm ümitlerinizi mi kaybettin? Sabah uyandığında hiç semaya baktın mı veya sabah güneşin doğuşunu görmek istemez misin ya da gün batarken güneşin kırmızısını ve sarısını? Artık daha fazla görmek istemiyor musun? Siz ayı gördünüz*

mü, yıldızları görmek istemez misiniz ya da Dolunayla geceyi tekrardan görmek? Gözlerinizi kapatmak mı istiyorsunuz? Öbür taraftaki insanlar burayı görmek istiyor ama sen oraya gitmek istiyorsun. Bir kez daha ırmaktan su içmeyi veya yüzünü yıkamak istemez misin? Tüm bunlardan vazgeçmek mi istiyorsun? şeklinde soruları sıralar.

Varoluşçu felsefede sevgi, diğerleri vasıtasıyla oluşur. Ebeveynlere, karşı cinse, Tanrı'ya veya arkadaşına hissedilen sevgisi gibi. Bir de dünyadaki diğer varlıklara karşı duyumsanan sevgi vardır: Bir hayvana, ağaca, çiçeğe vb. İnsan önce kendisini sevmeli sonrasında sevgi çoğaltılmalıdır. Böylece sevmenin manası yani yaşamın anlamı fark edilmiş olur. İnsanı intihara götüren sebeplerden birisi de sevmenin anlamının unutulmasıdır (Turhan Tuna, 2013) ve intihar kararının insanın hür iradesi ile alınmış olması nedeniyle onu varoluşsal bir davranış yapmaktadır (Atça ve Uğuroğlu, 2022). Bagheri de yaşamına son vermeye niyetlendiği o gün yeni bir günün doğuşuyla hem hayata dair bir güzelliği fark etmiş hem de dutları eşi ve öğrencilerle paylaşmasının ona verdiği mutluluğun ne kadar hoş bir şey olduğunu hissetmiştir. Dünyanın ilk sabahıymış gibi hissettiği haz ve hala tat alabiliyor olduğunu duyumsaması Bagheri'yi intihar fikrinden uzaklaştırmıştır. Bagheri'nin anlattığı anısında gerek eşine gerekse de çocuklara ve doğaya karşı hissettiği sevgiden söz edilebilir. O esnada tekrardan farkına vardığı bu sevgiyle hayata dair olumlu manalar yüklemiş olabilir. Sevgiyi yeniden hissettiğini de kendisini intihar fikrinden vazgeçiren duygu olarak yorumlayabiliriz.

İnsanda varoluş düz bir çizgide ilerlemez. Mesuliyet sahibi özgür insanlar hayat çizgisinde bazı engeller neticesinde varoluşlarını ortaya koyarlar. Ancak asıl amaç her zaman koşulların ilerisine geçmek olmalıdır. Çünkü insan kendini aşabilen bir varlıktır. Varoluş meselesi üstüne antik felsefeden bu yana farklı açıklamalar yapılmıştır (Turhan Tuna, 2013). Bagheri'nin de hayatında engellerin olmuş olabileceği söylenebilir. Yaşadığı sorunlar ve intihar eylemi hayatının inişi olarak yorumlanırsa, intihar düşüncesinden vazgeçerek hayata dair olumlu manalar çıkarmasını ise hayatındaki çıkış olarak yorumlayabiliriz.

Özgür seçimleriyle insan kendisini farklılaştırabilmekte, geliştirebilmekte ve varoluşunu gerçekleştirmektedir (İlgar ve Coşgun İlgar, 2019). Bagheri de intiharı denemiş biri olarak Badii'ye değişik açılardan tecrübesini aktarmaya çalışmaktadır. Sorularıyla bakış açısını değiştirmesine katkıda bulunduğu söylenebilir. Badii'ye iletmek istediği şeyi 'ben bakış açımı değiştirdim, hayata dair hayallerim ve umutlarım var, senin de olabilir ve kendi varoluşunu yaşama tutunarak gerçekleştirebilirsin' şeklinde yorumlayabiliriz.

Ölüme yaklaşmak insanlar üzerinde pozitif etkiler yaratır. Hayatın önceliklerini tekrardan düzenlemek, bağımsızlık, yapmak istediğini yapmak, hayatı etkili bir şekilde yaşamak, hayatın realitelerini kabul etmek bunlardan sadece bazılarıdır. Yalom ölümün insanlar üzerindeki etkisine '*Olumlu bir bireysel değişimin, ölüm ile yüzleşmenin peşinden gelmesi ne kadar da sık? Gerçekten de yaşamak için ölmek gerekir düşüncesine katılmamak mümkün değil*' demiştir (Bakırtaş, 2018). Bagheri de ölüme bu kadar yaklaşarak ölümün kendi üstündeki pozitif etkilerini ve akabinde kendindeki bireysel değişimleri fark etmiş olabilir.

Varoluşsal kaygılar isminden de anlaşılacağı gibi yaşam ile ölüm arasında sıkışan insanoğlunun mücadele ettiği problemlerdir. Bu problemler yaşamın her devresinde insanların o ya da bu şekilde mücadele ettiği şeylerdir (Bakırtaş, 2018). Filmde Badii'yi intihar fikrine

sürükleyen sorunları öğrenememiş anlamamış olsak da varoluşsal kaygılar yaşadığı ve bu nedenle de hayatını sonlandırmak istediği söylenebilir. Bagheri'nin mücadele etmek zorunda kaldığı problemler gibi Badii'nin de kendi yaşamında sorunlarla mücadele etmek zorunda kaldığı, bunların da kendisini yaşamla ölüm arasında sıkıştırmış olabileceği yorumunda bulunulabilir.

İnsana varoluşunu gösteren şey 'korku' veya 'iç sıkıntısı' olarak tarif edebileceğimiz durumdur. İnsanlar kendi içlerinde Tanrı tarafından dünyaya terk edildiklerine ve unutulduklarına dair korkular taşırlar. Varoluşunu gerçekleştirebilen insan bu korkuyu hisseder ve bu durumdan kaçamaz. Kierkegaard, insanların davranış ya da seçim zamanlarında varoluşlarını gerçekleştirdiğini ifade eder. İnsanlar seçimleri ile kendi gerçek varlıklarını kazanırlar. Kierkegaard'ın 'öznellik' olarak tanımladığı şey var olanın yoğunluğu ve sorumluluğu içerisinde yaşanan bir hayattır.' (Akış, 2007). Bu anlamda Bagheri'nin problemlerini varoluşunu harekete geçiren şeyler olarak yorumlayabiliriz Bagheri intiharı düşünmüş ancak eylem anında varoluşuyla ilgili yeni aydınlanmalar yaşamıştır. Yaşamın güzel yönlerini tekrardan keşfetme ve yaşama farklı pencerelerden bakma imkanını bulduğu söylenebilir.

Varoluşçular bir yandan insanın içinde bulunduğu zamandaki yalnızlığını, iç sıkıntısını, kaygısını, ümitsizliğini ele alırken diğer yandansa insanın tüm bu olumsuzluklar karşısında nasıl özünü yaratması, benliğini inşa oluşturması gerektiğini vurgular. Varoluşçular insanın kişisel varoluşu içerisinde eşsiz olduğunu söylerler (Turhan Tuna, 2013). Bagheri'nin '*Bakış açımızı değiştirin ki dünya da değişsin*' sözlerinin varoluşçu düşünceyi destekler nitelikte olduğu ve Badii'nin özünü yaratması, benliğini oluşturması bağlamında küçük bir dokunuş olarak yorumlanabilir.

Everett L. Hamner'e göre 'Olumsuzluğun bilincinde olan ve bu anlamda Tanrı, insan, ölüm, intihar gibi birçok ihtişamlı kavramla yüzleşen ve akabinde gelen bulantıyı deneyimleyen insan, varoluşunu gerçekleştirme yoluna girmiştir' (Hamner, 2003). Bagheri'nin '*Kimsenin ölümünden sorumlu olmak istemem*' çıkışı da tecrübe ettiği intihar girişimi ve yaşadığı bulantının onu varoluşunu gerçekleştirme yoluna soktuğu şeklinde yorumlanabilir.

Anlamsızlık, Yalom'un üzerinde durduğu bir kavramdır. İnsan içinde yaşadığı dünyada pek çok sorunla mücadele eder hatta anlamsızlık hissi tüm vücudunu kaplamasına rağmen hayatın gayesini anlamasının ve anlamlı bir hayat yaşamasının insanı yaşama bağladığını söyler. Dünyevi bir ilahi gayenin veya mana gereksiniminin insanı manasızlıktan kurtardığını söyler. Yalom, manasızlık kaygısıyla mücadele eden danışanlarınaysa hayatın manasını kavrayabilmeyi ve onları bu yaşamda mutlu edebileceğine inandığı alanlara kanalize ederek rehberlik yapmıştır (Bakırtaş, 2018). Camus yaşam için manasız olanı yaşatmaktadır der. Manasızlık düşüncesinden sıyrılmak için iki yol vardır. İlki intihar, diğeryse isyandır. Camus intihar fikrini kabul etmez. İnsanın bu manasızlık dünyasında yaşama tutunarak ona bir anlam yükleyebileceğini söyler. Her şeyi olurlarına bırakmak mümkün değildir fakat savunulmaya değer bir şeyler her daim vardır. Yaşamın manasızlığını ve kendi ümitsiz durumunu gördükçe insan kendini bağımsız ve kabul edilmiş hükümlerden uzak hisseder. İnsanın hayatında her şey özgürdür fakat insan yaşamına ve eylemlerine insanlık namına yararlı şekilde istikamet vermelidir (Nas, 2013). Yalom'un fikirlerinden hareketle Badii'nin kozmik bir anlam ihtiyacı

olduğu yorumunda bulunulabilir. Hayata karşı duyumsadığı manasızlık hissini ne deni bilinmemekle birlikte çok da önemli değildir. Nedeni ne olursa olsun insanın yaşadığı bunaltı kişiyi manasızlığa sürükleyebilir ve kendi varoluşunu yaratabilmek adına kişi intihara yönelebilir. Yalom'un danışanlarına uyguladığı teknikler gibi Bagheri'nin de sorularıyla Badii'ye hayatın manasını kavratmaya ve yitirdiği mana hissini Badii'ye tekrardan buldurmaya çalıştığı yorumunda bulunulabilir. Camus'un fikirlerinden hareket ettiğimizdeyse Bagheri sorularıyla hayatta kaldığı takdirde hayata bir mana yükleyebileceğini ve savunulmaya değer şeyleri ona fark ettirmeye çalıştığı yorumunda bulunulabilir.

Badii ara ara Bagheri'ye bir şeyler söyleyecek gibi olur hatta arabayı sürerken zaman zaman dönüp bakar. Kafasının karıştığı söylenebilir. Bagheri'nin sözünü kesmez veya kendi söyleyeceklerine odaklanmaz. Bagheri anlattıklarıyla Badii'nin kafasını karıştırmayı başarmış fakat sorularıyla son kararı yine Badii'ye bırakmıştır.

Filmin 83.20 dakikasında Bagheri'yi istediği yere bırakan Badii geri döner fakat kafası karışan Badii tekrar Bagheri'nin yanına gider. Artık üzerine toprak atılmasına değil, '*İki kez taş at belki uyuyordur veya omzuma dokun ölmemiş olabilirim*' diyerek hayata doğru yaklaşma çabası içinde olduğu izlenimini ortaya koymaktadır. '*Bana söz ver*' derken de esasen yaşamak istediği şekilde bir mesaj verdiği söylenebilir.

Varoluşçuluk radikal özgürlüğü savunarak insanın ölüm karşısında hissettiği kaygı, manasızlık ve yokluğu sorgulamıştır (Taliaferro ve Marty, 2010, ss. 83-84). Bu sahnede de Badii'nin, Bagheri'yle olan diyalogunda ölüm karşısında kaygılandığı ve hiçliği sorguladığı söylenebilir. Bu sahnenin devamında Badii'nin gözü bir süre gökyüzündeki uçağa takılır ve biraz bakar sonrasında spor sahasındaki çocuklara ve şehre bakar. Kızıl, kırmızı güneşin batışını izler.

Tahnit, cesedin bozulmaması için cesedin iç organlarının dışarı alınarak birtakım kimyasallarla hızlı bozulmayacak şekle getirilmesidir. Tam olarak mumyalama olmayıp cesedin beş yıl korunabilmesini sağlar. (Wikipedia, t.y.). Badii, Bagheri'nin de hayvanlara bu işlemi yaptığını şahit olur. Ölen hayvanın iç organları alınır fakat somut olarak halen ordadır. Badii'nin gördüklerinden etkilenmiş olabileceği söylenebilir. Biyolojik olarak ölmek ancak somut olarak var olmak. Ruhu olmasa bile beden var olması, elle tutuluyor, gözle görülüyor olması Badii'yi varoluşuyla ilgili yeni fikirlere yöneltmiş, ölüm ve hiçliği sorgulatmış olabilir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Roman, tiyatro ve sinemada ele alınan olaylar varoluşsaldır. Sebebi ise hayata dair söylenen her sözün zorunlu halde varoluşçuluğun argümanlarıyla yollarının kesişmesidir (Sözen, 2012). Bu filmin de varoluşçu yaklaşımın tezleriyle ele alınabileceği ve ortak paydada buluşabilecekleri birçok noktanın olduğu ifade edilebilir.

İntiharın, felsefenin temel meselelerinden biri olduğu kabul edilmekle beraber bütüncül hükümlere az da olsa mesafeli olmak gerektiğini unutmamak gerekir. Critchley'e göre 'İntihar noktasında dikkatli olmak, kestirme hükümlere varmadan, yaşam ve ölüm hakkı gibi etik ilkelerden uzak ya da mümkünse mesafeli durarak incelemek gerekir' (Critchley, 2016, s. 12). Varoluşçuların büyük kısmı intiharı, varoluştan ve hayatın saçmalığından bir kaçış olarak

görür ve tasdiklemezler. Camus intiharı yaşama karşı isyan; Jaspers ise insanın bağımsız istemiyle aldığı karar demiştir (Turhan Tuna, 2013). Badii'nin ne sebeple yaşamına son vermek istediğini öğrenememiş olsak bile Varoluşçuların ifade ettiği gibi bu durum iç sıkıntısı kaynaklı olabilir ve insan bu durumdan yine bağımsız istemi ve alacağı doğru karar ve eylemler ile çıkabilir. Yönetmen bizlere filmin sonunda Badii'ye ne olduğunu göstermemiş olsa da filmin ilerleyen anlarında Badii'nin yaşamına son verme noktasında fikrinin değiştiğini ya da kafasının karıştığını söylemleri ve davranışları üzerinden yapılan gözlemlere göre söylemek yanlış olmasa gerek.

Filmin bittiği ve çekim arkasının gösterildiği sahnede film boyunca kıraç olarak seyrettiğimiz yerlerin esasen yeşil alanlarının da olduğunu ve canlı olduğunu görürüz. İntiharı kafasına yerleştirmiş bir insanın bakışının hep negatife odaklandığını düşünürsek filmi izlerken Badii'nin ruhsal durumu üzerinden gördüklerini, iç dünyasının yansımalarını veya yönetmenin 'ölüm' ve 'intihar' olgularını kıraç arazi üstünden izleyicilere iyi ilettiği yorumunda bulunabiliriz. Film boyunca gördüğümüz doğa cansız ve kasvetliyken, filmin son sahnelerinin geçtiği yer ise o ana dek görülen yerlerden daha canlıdır. Bagheri'yi aldığı yerde mezarına toprak atılmasını isteyen Badii, Bagheri'yi bıraktığı yerde ikinci kez geri dönerek Bagheri'den ölümü ile ilgili emin olmasını istemiştir. Badii bu anlamda aynı Badii değildir. Kafası Bagheri'nin anlattıklarıyla oldukça karışmıştır.

Varoluşçuluk, Batı düşünce sisteminin bir ürünüdür ve dünyayı algılayan 'ben' ve 'benim dışındaki şeyler' ayırımına (özne/nesne) dayalıdır. Doğu düşüncesi ise özne/nesne ayırımına yer vermez ve kendini evrenin bir parçası olarak görür. Batı kültüründe benzeşmezlikler ve birey olmak öncelikken, Doğu kültüründe sosyal hayata uyum ve benzeşmeler öndedir. Doğu düşüncesi Varoluşçu bakışın sistematik yapısının öne çıkardığı savlarla pek örtüşmese de 'yaşam, ölüm, aşk, ayrılık, fakirlik, yoksunluk, kimlik' gibi kavramlar bu düşüncenin içerisinde farklı anlamlarla yerini alır (Sözen, 2012, s. 219). Doğu kültürünün önemli bir temsilcisi sayılan İran'da çekilen bu filmde 'ölüm' olgusunun ve özne/nesne farkının gayet iyi işlendiği yorumunda bulunulabilir.

Psikolojik yardım hizmetlerinde uzun yıllar egemen olmuş görgül yaklaşımların tersine Varoluşçular insan davranışlarının sadece nesnel tekniklere göre anlayamayacağını söylemişlerdir. Bunun yerine insanın içsel değerlendirmelerinin ve öznel yaşamı üzerinde durulması gerektiğini ortaya koymuşlardır (Koçak ve Gökler, 2008). Filmde de yönetmenin Badii'nin ruh halini oldukça iyi işlediği, yaşamın anlamı ve varoluşumuzu sorgulatan sahneleriyle filmin oldukça iyi bir sanat eseri olduğu yorumunda bulunulabilir.

Danışma kuramlarının kavramları filmler vasıtasıyla psikolojik danışman eğitimlerinde üniversitelerin lisans programlarında daha fazla kullanılabilir. Kuramların derslerde filmlerle işlendiği de olur. Koch ve Dollarhide (2000) 'Can Dostum' filmini kuramlar dersinde kullanmış ve makalelerinde bundan bahsetmişlerdir. Ülkemizdeyse 'Benim Çocuğum' adlı film ile psikolojik danışman eğitiminde 'cinsel yönelim' olgusu irdelenmiştir (Kağnıcı, 2015).

KAYNAKÇA

- Abiç, T. ve Eyan, B. (2022). Yusuf Atılgan'ın öykülerinde Varoluşçu yönelimler. Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi, (8), 703-715. DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1117431
- Akış, Y., *Albert Camus ve Jean-Paul Sartre'da saçmanın karşılaştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi, Muğla, 2007.
- Atça, M. ve Uğurlu, S. B. (2022). Ölüm ve yaşam mekânı olarak otel: Anayurt oteli ve Ölmeye Yatmak'a karşılaştırmalı bir bakış. Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi, (7), 275-288. DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1039060
- Aydınalp, E.B. (2020). Albert Camus'da saçma kavramı-Sisifos'u Mutlu Düşünmek. Söylem Filoloji Dergisi, 5(2), 529-540. <https://doi.org/10.29110/soylemdergi.781867>
- Bakırtaş, T. (2018). Varoluşçu Psikoterapi (I.D.Yalom). ÇÜİFD, 18(1), 645-649. DOI: 10.30627/cuilah.440736
- Bozkurt, N. (1984). Jean-Paul Sartre'in insan anlayışı. Felsefe Arşivi, (25), 133-167.
- Camus, A., *Sisifos Söyleni*, İstanbul Can Yayınları, 2010.
- Cevizci, A., *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999.
- Cevizci, A., *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul Paradigma Yayınları, 2002.
- Critchley, S., *İntihar Üzerine Notlar*. (Çev. U. Özmakas), Pharmakon Kitap, 2016.
- Güvenç, E. (2022). J. P. Sartre felsefesinde varlığın fazladanlığı ve bulantı duygusu. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 23(43), 1145-1175. DOI: 10.21550/sosbilder.1063144
- Günay, Ö.L. ve Subölen, S. (2016). Zeki Demirkubuz sineması'nda Varoluşçuluk izleri: Karanlık üzerine öyküler üçlemesi. SineFilozofi Dergisi, 1(2), 147-167.
- Hamner, E. L. (2003). Relieving Jean-Paul Sartre's "Nausea: Semiotics, suicide, and the search for God in Walker Percy's 'The Second Coming'". Christianity and Literature, 52(2), 181-202. <https://doi.org/10.1177/014833310305200206>
- İlgar, Z. ve Coşgun, İlgar, S. (2019). Varoluşçu psikolojik danışma ve psikoterapi: Teori ve pratiği. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi 23(1), 193-220.
- Kağnıcı, D.Y. (2015). Psikolojik danışman eğitiminde cinsel yönelim olgusunun irdelenmesi: Benim Çocuğum filmi. Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 5(44), 83-95.
- Koch, G. ve Dollarhide, C. T. (2000). Using a popular film in counselor education: Good will hunting as a teaching tool. Counselor Education and Supervision, 39(3), 203-210.
- Koçak, R. ve Gökler, R. (2008). Varoluşsal yaklaşımda psikolojik danışma ve gruba uygulanışı. Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 3(2), 91-107.
- Monaco, J., *Bir Film Nasıl Okunur*, İstanbul Oğlak Yayınları, 2000.

- Nas, İ., *Yakın Dönem Türk Sinemasında Varoluşçuluk ve Yabancılaşma*, Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi, İstanbul, 2013.
- Sakızcıoğlu, S. ve Voltan Acar, N. (2016). Uzak filminin Varoluşçu terapinin temel kavramları açısından değerlendirilmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(43), 1288-1297.
- Sarılioğlu, K., *Sartre – Felsefeye Adanmış Bir Yaşam* (1. Baskı), Omnia, 2013.
- Sartre, J. P., *Varoluşçuluk* (Çev. Asım Bezirci) (8. Baskı), İstanbul Say Yayınları, 1985.
- Sartre, J. P., *Varoluşçuluk* (Çev: A. Bezirci), İstanbul Say Yayınları, 2010.
- Sartre, J. P., *Bulantı* (Çev: M. Celal), İstanbul Can Yayınları, 2016.
- Savaş, H., *Sinema ve Varoluşçuluk*, İstanbul Altıkkırkbeş Yayınları, 2003.
- Sözen, M. (2012). İran yeni dalga sinemasında varoluşsal temalar ve yönelimler. *Selçuk İletişim*, 7(3), 218-233.
- Taliaferro, C. ve Marty, E. J. (Ed.), *A Dictionary of Philosophy of Religion*, Sheridan Books, 2010.
- Timuçin, A., *Felsefe Sözlüğü* (5. Baskı), İstanbul Bulut Yayınları, 2004.
- Timuçin, A., *Düşünce Tarihi*, İstanbul Bulut Yayınları, 2006.
- Turhan Tuna, S., *Türk Masallarının Varoluşçuluk Açısından İncelenmesi*, Doktora Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla, 2013.
- Uğurlu, E. G. (2019). Göstergibilimsel analizle Kirazın Tadı'nı anlamaya çalışmak. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 8(1), 176-188.
- Yakupoğlu, M. M., *Varoluş, Ahlak ve Ölüm*, Ankara Doğu Batı Yayınları, 2021.
- West, D., *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş*, İstanbul Paradigma Yayınları, 2005.
- Wikipedia. (t.y.). 'Kirazın Tadı (film)'. <https://tr.wikipedia.org>. Erişim tarihi: 27.02.2023
- Wikipedia (t.y.). 'Tahnit'. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Tahnit>. Erişim tarihi: 27.02.2023

TÜRK SİNEMASI VE TOPLUMSAL DİNAMİKLER “UZUN HİKÂYE YAPIMI”

Doç. Dr. Hakan YÜKSEL

Kafkas Üniversitesi

hakanyuksel25@gmail.com ORCID: 0000-0002-4560-6685

ÖZET

Toplum nezdinde sanat, verdiği mesajlarla değer arz etmektedir. Sinema sanatı da içerdiği mesajlarla izleyicisini etki altına alabilen güçlü bir olgudur. Nitekim toplumun sesi olabilme bağlamında öne çıkan sinema yapımları, tarihin tozlu sayfalarında yerini almaktadır. Türk sineması da bu anlamda önemli yapımlara imza atmıştır ve teknolojik gelişmelerden de yararlanarak güçlü adımlar atmaya devam etmektedir. Bu yapımlardan birisi de Osman Sınav yönetmenliğinde izleyiciye sunulan “Uzun Hikâye” adlı film yapımıdır. Söz konusu film, bilhassa verdiği toplumsal mesajlar itibariyle dikkat çekmektedir. Mevcut bildiri çalışmasında bu husus üzerinde durulmaktadır ve dönem filmi olmasıyla ayrıca ilgi çeken “Uzun Hikâye” yapımı, toplumun dinamikleri çerçevesinde incelenmektedir. Filmin vermek istediği toplumsal mesajlar kavramsal çerçevede ele alınarak çalışma bütünlüğü ekseninde ayrıca tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk Sineması, Toplum, Uzun Hikâye Filmi

TURKISH CINEMA AND SOCIAL DYNAMICS

“UZUN HİKAYE MOVIE”

ABSTRACT

In a social context, art is valuable with the messages it presents. The art of cinema is a powerful phenomenon that can influence its audience with the messages it contains. As a matter of fact, cinema productions that stand out in the context of being the voice of the society take their place in the dusty pages of history. Turkish cinema has made important productions in this context and continues to take strong steps by taking advantage of technological developments. One of these film productions is the film called "Uzun Hikâye" directed by Osman Sınav. This film stands out especially with the social messages it presents. The current study focuses on this issue and the production of "Uzun Hikâye", which attracts attention as a period film, is examined within the framework of the dynamics of the society. The social messages that the film tries to present are examined within a conceptual framework and are also discussed in terms of the integrity of the work.

Keywords: Turkish Cinema, Society, Uzun Hikâye Movie

1. GİRİŞ

Sinema, izleyiciyi sunmuş olduğu içeriklerle eğlendirdiği kadar aynı zamanda bilgilendiren ve verdiği mesajlarla toplumun sesi olması beklenen bir sanattır. Dünya sinemasında birçok yapım, vermiş olduğu mesajlarla ve gerçek hayattan izler taşımasıyla hafızalara

kazınmaktadır. Türk sinemasında da hayatın tam içinden beslenen ve toplumu gerçek yönüyle anlatan filmler arşivlerdeki yerini almaktadır. Söz konusu filmler toplumdan bahsederken toplumun dinamiklerini de ortaya koymaktadır. Bu bağlamda mevcut bildiri çalışması ise, sinemayı toplumsal dinamikler özelinde ele almakta ve 2012 yapımı olan Uzun Hikâye filmi üzerinden değerlendirmektedir.

Mustafa Kutlu'nun yazdığı, Yiğit Güralp'in senaryolaştırdığı ve Osman Sınav'ın yönettiği Uzun Hikâye filmi, birçok açıdan toplumu temsil etmektedir. Bu temsil olumlu ve olumsuz yönleriyle öne çıkmaktadır ve aşk/sevgi teması işlendiği gibi adalet ve ideoloji unsurları da doğrudan ve dolaylı olarak ele alınmaktadır. Ana karakter Bulgaryalı Ali ve ailesi toplumun hoşgörülü kesimini temsil ederken filmde yer alan ve Bulgaryalı Ali'nin hak mücadelesine girdiği diğer karakterler de adaletsizliğin ve otoriter rejim anlayışının yansımaları olarak öne çıkmaktadır. Nihayetinde mevcut çalışmada toplumsal dinamikler ortaya konulurken filmin aktardığı mesajlar üzerinden hareket edilmektedir ve Osman Sınav'ın filme dair vermiş olduğu röportajlar ele alınarak bu mesajların alt metni tartışılmaktadır.

2. GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRK SINEMASI

Sinema sanatı, görsel ve işitsel nitelikleri ortaya koyan ve bu anlamda gerek görsel sanatlar gerekse medya için tarihsel süreçte önemli bir dönüşümün adımını atan önemli bir alan olarak kabul edilmektedir. Sinema tarihi ise bizleri 19. yüzyılın son çeyreğine götürmektedir ve Sinematograf cihazını karşımıza çıkarmaktadır. Bu cihaz, sinemanın ana taşıdır ve icat edilip ardından geliştirilerek Dünya sinemasının kapılarını tüm izleyenlere açmış durumdadır. Teknolojik gelişmelerle sinema sanatı önemli bir dönüşüm geçirmiş olsa da, Sinematograf cihazının teknik ve sanatsal niteliği tarih sayfalarındaki yerini almıştır.

Sinema tarihinde bu alana dair icat ve katkılarıyla öne çıkan birçok isim bulunmaktadır. Sinematograf cihazını geliştirerek sinema sanatının yaygın kitlelere ulaşmasını sağlayanlar ise “*Lumiere Kardeşler*” olarak da adlandırılan Auguste ve Louis Lumiere'dir. Daha önce patentini almış oldukları Sinematograf cihazını 1895 yılında geliştirerek ilk film gösterimini gerçekleştirmişlerdir. Her ne kadar ilk yıllarda mevcut cihazın işlevi tam olarak istediği etkiyi uyandırmamış olsa da, zamanla sinemanın gelişimine ciddi katkı sağlamıştır ve tüm dünyada sinemanın görünürlük elde etmesinin yolu açılmıştır (Yürekli, 2022).

Türk sineması ise 1. Dünya Savaşı döneminde kurumsallaşmaya başlamıştır ve bu anlamda Alman ordularının sinema politikaları önemsenerak hareket edilmiştir. Nitekim o dönemde Almanlar sinema yapımlarını hem propaganda amaçlı olarak hem de askeri eğitim için kullanmaktaydı. Dönemin Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın girişimleriyle Merkez Ordu Sinema Dairesi kuruldu ve aslında Türk sinemasının temelleri atılmış oldu. İlerleyen dönemde hikayeli yapımlar ortaya konuldu ve Muhsin Ertuğrul öncülüğünde Türk sinemasının hareket alanı gelişmeye başladı (Bulovalı, 2019).

Görsel 1: İlk Türk Filmi: Ayastefanos'taki Rus Abidesi'nin Yıkılışı (Aslıhan, 2018)

Yukarıda yer alan mevcut görsel içeriğinde resmedildiği gibi; Fuat Uzkınay tarafından çekilen ve, yapımcılığını Sigmund Weinberg'in yaptığı “*Ayastefanos'taki Rus Abidesi'nin Yıkılışı*” adlı yapım, kayıtlara ilk Türk filmi olarak geçti. Teknik ve işleyiş olarak belgesel formatı taşıyan bu film, gerçek bir çekim anını ele almasıyla dikkat çekmiştir. Öyle ki, tarihler 14 Kasım 1914'ü gösterdiğinde Ayastefanos Rus Abidesi dinamitlerle patlatılır ve Osmanlı Devleti için milli bir dava durumuna gelen bu girişim Fuat Uzkınay tarafından kayda alınır. Yapının yıkılmasının gerekçesi ise Osmanlı Devleti'nin İttifak Devletleri safında yer almış olmasıdır. Bu tarihi ve politik karar neticesinde Ayastefanos Rus Abidesi'nin yıkım işlemi halkın gözleri önünde gerçekleşir. Türk sinema tarihinin en önemli anlarından birisi olan bu belgesel kaydı her ne kadar mihenk taşı niteliği görse de, günümüze kadar filmin herhangi bir kopyasının gelememiş olması Türk sinema tarihi ve arşivi açısından büyük bir kayıp olarak değerlendirilmiştir (Aslıhan, 2018).

Öte yandan tarihsel süreçte Türk sineması önemli aşamalardan geçmiştir ve savaştan siyasete, kültürel etkilerden dijitalleşme eğilimine kadar birçok faktör bağlamında gelişimini devam ettirmiştir. Bu minvalde Aydın Göktaş'a göre Türk sinemasını geçmişten günümüze kadar incelediğimizde, dokuz ayrı dönem üzerinde durmak gerekmektedir (Göktaş, 2023):

Sinema Öncesi Dönem

İlk Dönem (1896-1922)

Tiyatrocular Dönemi (1922-1939)

Geçiş Dönemi (1939-1950)

Sinamacılar Dönemi (1950-1970)

Genç Sinema Dönemi (1970-1980)

Yeni Sinema Dönemi (1980-1990)

1990 Sonrası Dönem

2000 ve Sonrası Dijital Dönem

Mevcut dönemler bağlamında Türk sineması sürekli bir değişim içerisinde olmuştur ve ilk yıllarda arşiv oluşturma ve kayıt tutma hedefiyle hareket edilse de, geçen süreçte toplumun sinemaya olan ilgisi ve sevgisi devreye girmiştir. Böylece toplum tarafından tam anlamıyla benimsenen ve ilgi gösterilen bir sinema gerçeği oluşmuştur (Yavuz 2012: 9). Kurtuluş Savaşı sonrası süreçte ise Türk sineması yapımları askeri eğitim ve savaş kazanma ruhu gayeleriyle öne çıkmıştır. Mustafa Kemal Atatürk, gerek askeri amaçlarla gerekse toplumda bilinç oluşturma hedefleriyle Türk sinema yapımlarına bu anlamda yön vermiştir. Aynı zamanda kalkınma ve eğitim için de Türk sinemasının belge niteliği taşıması gerekliliği görülmüştür ve bir süre Türk sineması bu minvalde ilerlemiştir (Tekerek 2020: 37).

20. yüzyılın ikinci yarısında ise Türk sinemasında toplumsal gerçeklikler belirleyici olmuştur. Dolayısıyla Türk sinemasında işlenen konularda dönemin koşulları önem teşkil etmiştir ve toplumsal sorunları dile getiren yapımlar öne çıkmıştır. Bu bağlamda sosyal ve kültürel gelişmelerin yanı sıra politik ve ekonomik durumlar da film içeriklerinde ele alınmıştır (Şimşek, 2015: 112). Bu dönemde Türkiye’de siyah/beyaz filmler çekilirken ABD ve Avrupa’da renkli yayınlara tam anlamıyla geçilmeye başlanmıştır. Belirli bir süre sonra Türk sineması da renkli filmlerle tanışmıştır ve bu anlamda Muhsin Ertuğrul tarafından yönetilen “*Halıcı Kız*” adlı yapım izleyiciye sunulmuştur.

Görsel 2: İlk Renkli Türk Filmi: Halıcı Kız (Öztürk, 2015)

Mevcut resimde görseli yer alan ve 1953 yılında çekimleri tamamlanan “*Halıcı Kız*” adlı film, ilk renkli film olarak Türk sineması için yeni bir dönemi başlatmıştır ve renkli filmler izleyici ilgisini daha fazla çekmeye başlamıştır. Zira ardı ardına filmler sinemalardaki yerini almıştır. 1960’lı yıllara gelindiğinde toplumsal filmlerin ağırlık kazandığı görülmüştür ve bununla birlikte Yeşilçam yapımları ortaya konulmuştur. Zengin kız, fakir oğlan ve benzeri temalı filmler çekilmiştir. Turist Ömer ve Ayşecik gibi seri filmler de bu dönemde dikkat çekmiştir. 1970’li yıllarda ise ideolojik yapımlar daha fazla etki uyandırmıştır ve ülkede yaşanan siyasi iklim adeta sinema perdesine yansımıştır. Ticari kaygılı diğer filmler de bu dönemde izleyiciyle buluşmuştur (Kuyucak Esen, 2010).

Türk sinemasında 80’li ve 90’lı yıllar, gerek konu çeşitliliğiyle gerekse teknik gelişmelerle öne çıkmıştır. Kültürel değerlerin sineme perdesine sirayet etmesi ayrıca değer teşkil etmiştir ve bu bağlamda “*Ulusal Sinema*” yaklaşımı gelişmiştir. Nitekim bu yaklaşım, öz kültürel değerlerin sinemaya doğrudan yansımaları desteklemektedir ve sinemayla kültürü bir arada bütünleştirmeyi hedef edinmektedir (Sarı Aksakal, 2018: 752). Buna karşın kültürel değerler sinema yapımları üzerinden izleyiciye aktarılsa da, popüler filmler de popüler kültürü entegre etmeyi sürdürmüştür. Böylece sinemada sunulan dünyada hem yeni yaşam biçimleri hem de deneyimler aktarılmıştır (Künüçen, 2001: 51).

2000’li yıllardan günümüze değin geçen süreçte bu defa dijitalleşme eğilimi dikkat çekmiştir ve üretilen film yapımlarında teknolojinin imkânlarından yararlanılmıştır. Her ne kadar ABD sinemasının teknolojik anlamda attığı ciddi adımların gerisinde kalırsa da, gerek kamera önünde gerekse kamera arkasında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Görüntü kalitelerinin artması, oyunculuk tekniklerinin geliştirilmesi, çekim açılarının drone destekli olarak güçlü kılınması, kurgu/montaj aşamalarının daha profesyonelce yürütülmesi, görsel efektlerin etkin bir şekilde kullanılması ve çekim platolarında başarılı yapımlara imza atılması Türk sineması açısından pozitif bir dönem inşa etmiştir. Başarılı birçok film yapımının yanında senaryo ve çekimler bağlamında pasif kalan yapımlar da söz konusu olmuştur. Dijital televizyon platformlarının var olması ise sinema perdelerinin yanı sıra bizzat bu platformlar için çekilen filmlerin yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır. Nitekim günümüz itibarıyla de hem sinemalarda hem de dijital platformlarda hareket alanı elde eden bir Türk sineması mevcuttur ve her geçen gün tüm unsurlarıyla gelişimini devam ettirmektedir.

3. UZUN HİKÂYE FİLMİ ÜZERİNE

Türk sinemasında öykü kaynaklı filmler ve gerçek yaşamlardan uyarlanan yapımlar özellikle 2000’li yıllarla birlikte daha yaygın hale gelmiştir. Birçok öykü ve roman sinema perdelerinde izleyiciye sunulmuştur ve hatta birkaç sezon süren diziler yapılmıştır, bu diziler daha sonra yurtdışına onlarca ülkeye ihraç edilmiştir ve bir açıdan Türk öykücülüğü ulus ötesi görünürlük elde etmiştir. Uzun Hikâye adlı film de bu anlamda ayrıca önemlidir ve Mustafa Kutlu’nun öykücülüğünü aslında tüm özellikleriyle ortaya koyan naif bir hikâye barındırmaktadır. Bu hikâye “*İstasyonda başlayıp istasyonda biten "Uzun Hikâye'dir"*. Anlatı olarak melodramik öğeler sunan ve bununla birlikte doğa sevgisini, kasaba halkının sıcak yaşamlarını, istasyon temasını öne çıkaran bir içerik mevcuttur (Tosun, 2004: 16).

Mustafa Kutlu’nun kitabını sinema filmine çeviren isim ise Osman Sınav’dır ve uzun yıllar süren ön çalışmalar neticesinde 2012 yılında film tamamlanmıştır, izleyicilerle buluşarak büyük bir ilgi görmüştür. Osman Sınav yönetmenliğindeki yapımda Yiğit Güralp senarist olarak yer almıştır ve başrolde Kenan İmirzalıoğlu ile Tuğçe Kazaz oynamıştır. Filmde Kenan İmirzalıoğlu’nun canlandığı Bulgaryalı Ali’nin hikâyesi anlatılmaktadır. Ali, 1940’lı yıllarda dedesiyle birlikte Bulgaristan’dan göç etmiştir ve İstanbul’da yaşamını sürdürmüştür. Gençlik yıllarına geldiğinde ise Eyüp’te bir sinemacının kızı olan Münire’ye (Tuğçe Kazaz) âşık olup onunla birlikte kaçmıştır. Daha sonra iki âşık olan Münire ve Ali, oğulları Mustafa ile beraber birçok kasabada farklı hayatların içerisine girmiştir, filmin hikâyesi de bundan sonra başlamıştır (Dalcı, 2019).

Görsel 3: Uzun Hikâye Filmi (Absurdizi, 2019)

Görselde yer alan üç karakterin demiryolundaki tren kompartımanında başlayıp ardından farklı gelişmelere evrilen yaşamlarını anlatan filmde, Altan Erkekli, Güven Kıraç, Zafer Algöz ve Mahir Günşiray gibi usta oyuncular da yer almıştır. Filmde anlatım sade ve akıcı olarak ilerlemiştir ve dürüstlük, eşitlik gibi evrensel öğelere ayrıca dikkat çekilmiştir. Nitekim filmde ana karakter olan Bulgaryalı Ali'nin gittiği yerlerde yaşadığı haksızlıklara karşı gelmesi ve bu nedenle göçebe hayatı sürmesi anlatılmıştır. Doğru sözünü esirgemeyen Ali'nin yaşadığı problemler ailesine de sirayet etmiştir ve buna karşın Sosyalist lakaplı Ali'nin umudu da, yüzündeki gülümsemesi de kaybolmamıştır (Süar, 2016).

Uzun Hikâye'de Ali'nin oğlu Mustafa'nın gözünden hikâye anlatılmaktadır ve bu süreç yerler, kişiler, hayatlar ve olaylar değişse de devam etmektedir (Tonga, 2008: 436). Ayrıca aşk teması da Mustafa karakteri üzerinden daha net bir şekilde işlenmektedir. Filmde annesini acı bir şekilde kaybeden ve babasıyla ilçe, kasaba demeksizin hayatını sürdürmeye çalışan Mustafa, gittiği yerlerde aşkı en masum haliyle yaşamaktadır. Hatta bu yüzden babasına sitem etmekte ve bu göçebe hayatın onda oluşturduğu eksiklikleri anlatmaktadır. Mustafa ve Ayla aşkı ise filmde izleyiciyi en çok etkileyen akışlar arasındadır.

Uzun Hikâye'de Mustafa'nın âşık olduğu Ayla karakterini canlandıran Damla Sönmez'in filme dair görüşlerinden kesitler ise şöyledir (Turgud, 2012):

“Uzun Hikâye, 1950’ler ile 1970’lerin sonu arasında geçen bir kasaba hikâyesi. Bir baba-oğlun yol hikâyesi de diyebiliriz. Ben kasaba savcısının kızı Ayla rolündeyim. Ayla, kendi doğruları olan ve onların arkasında duran bir kız. Ama bunu o dönemin terbiyesine uygun şekilde, aile içindeki saygı sınırlarını aşmadan yapıyor. Filmin herhangi bir politik tarafa sırtını yaslamadan, bu iyidir bu kötüdür demeden, sadece insan olmak, insan sevebilmek üzerine bir öğretisi var. Anlatırken bile tüylerim diken diken oluyor. O zamanlarda insanlar arasında daha organik bir bağ varmış. Bundan dolayı da ilişkiler daha naif ve samimiymiş”.

Görsel 4: Uzun Hikâye Filmi (Beyazperde, 2012)

“Hani hep nerelisiniz diye sorarlar ya; Onlar sevda köylü...” repliğiyle hafızalarda yer edinen Uzun Hikâye filmi, çekim süreçleri bağlamında öncesi ve sonrasıyla büyük bir çabanın neticesinde ortaya konulmuştur. Bu anlamda Fatih Dalcı, filmle ilgili mevcut detayları paylaşmaktadır (Dalcı, 2019):

Filmde fikir üretme, öyküyü sinemalaştırma ve karakter belirleme süreçleri başta olmak üzere ön hazırlık aşaması yaklaşık 10 yıl sürmüştür.

Çekimler ise farklı merkezlerde 8 haftada tamamlanmıştır ve 2012 yılının Mart-Mayıs ayları arasında gerçekleştirilmiştir.

80 kişiden oluşan teknik ekibinin yanı sıra 65 oyuncu filmde yer almıştır. Ayrıca 400'ün üzerinde figüran da film için kamera karşısına geçmiştir.

Ege ve Marmara bölgesinde film çekimleri yapılmıştır, bu bağlamda ağırlıklı olarak Kütahya, Ayvalık, Altınoluk ve Adapazarı'nda sahneler tamamlanmıştır.

Film esasen yönetmen Osman Sınav için de ayrı bir önem teşkil etmiştir. Öyle ki Osman Sınav bu filmle birlikte Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Görsel Sanatlar Fakültesi Sinema-TV bölümünden (Yaklaşık 35 yıl aradan sonra) mezun olmuştur.

Toplumun çektiği sıkıntılara değinmesi, idealist insan rolünü benimsetmesi, adalet, hak, hukuk ve eşitlik arayışlarını ele alması ve tüm bunları belli bir bütünlükle ortaya koyarken aynı zamanda Türk kültürünü sade anlatımla işlemeyle öne çıkan Uzun Hikâye yapımı (İşcan ve Yassıtaş, 2019: 54), Türk sinemasında yerini güçlü bir şekilde almaktadır. Filmde ana karakterler üzerinden doğrudan işlenen ve toplumsal anlamda verilen güçlü mesajlar ayrıca önemlidir ve bu açıdan çalışmanın diğer başlığında filmin toplumsal dinamikler bağlamında ortaya koyduğu argümanlar değerlendirilecektir.

4. FİLM ÖZELİNDE TOPLUMSAL DİNAMİKLER

Farklı kültürlerle ve yaşam biçimlerine sahip olan bireylerin bir arada yaşayabildiği sistemin adı olan toplum, içerisindeki dinamiklerle çeşitli coğrafyalarda gelişimini sürdürmektedir. Nitekim toplumsal dinamiklerden bahsederken, o topluma yön veren ve gelişimini destekleyen unsurlardan bahsederiz. Bu anlamda ideoloji, kültür, sanat, siyaset gibi unsurlar toplumsal dinamikler bağlamında belirleyici olmaktadır. Sinema da aslında hem toplumun aynasıdır hem de toplum içerisinde yaşanan sevinç ve hüznü ele alan, duyarlılık besleyen, barındırdığı gerçekliği sinematografik öğelerle ortaya koyan bir sanat biçimidir. Dolayısıyla toplum ve sinema aynı çatı altında yer alan değerlerdir.

Bu çalışmada toplumsal dinamiklerden bahsederken Uzun Hikâye yapımı ele alınarak hareket edilmektedir. Örneğin ideoloji unsuru bağlamında, mevcut filmin toplumsal dinamikleri öne çıkarılabilir. Bu bağlamda filmin yönetmeni olan Osman Sınav'ın değerlendirmeleri şöyledir (Yenişafak, 2012):

“Filmin ideoloji ile bir derdi yok. Uzun Hikâye'nin o ideolojik algılamaya eleştirisi var. Ayrıca, mesaj vermek tabirini sinemacılar sevmez. Biz insanlara ait durum anlatırız. Filmleri mesaj kaygısıyla yapmayız. Hatta öyle filmleri sevmeyiz. Son zamanlarda üzerine düşündüğüm şey Allah'ın neden hikâye anlattığı. Dikkat ederseniz bütün kutsal kitaplarda hikâye anlatır. Sadece mesaj verseydi, buyruk yeterli olurdu. Yani hikâye anlatmak o kadar da hikâyeden bir şey değil. Bu duyguyla film yapmak istiyorum. Sinema bir hal sanatıdır. Onun içinden insanlar kendine göre bir şey hisseder ve alır. Biz hem insanlara hem de kendimize ayna tutmuş oluyoruz”.

Osman Sınav bu değerlendirmeleri yaparken, filmde Ali karakterinin hem sosyalist olarak tanımlanan hem de Cuma namazına giden bir karakter olmasına yönelik yapılan eleştirilere de yanıt vermektedir. Dolayısıyla filmin ideoloji üzerinden değerlendirilmemesi gerektiğini belirtmektedir. Bunun yanı sıra Uzun Hikâye filminin ideoloji üretmekten ziyade ideolojilerin anlamını eleştirmesine yönelik soruyu şöyle cevaplamaktadır (Yenişafak, 2012):

“Bu tabii ironik bir şeydir. Bütün ideolojiler Türk toplumunda bir kenar süsü gibi durmuştur. Biz de bunu söylemeye çalışıyoruz. Önce Türk toplumunu anlamak lazım. Bu toplumun yazılmamış, kuramlaştırılmamış, teorilere dökülmemiş başka bir ideolojisi var. Cemil Meriç, 'İdeolojiler idrakimize giydirilmiş deli gömlekleridir' der. Türk insanına ve toplumuna bakmak gerekiyor. O yüzden Ali, 'Haktan, eşitlikten, alınterinden yanayım ille de bir isim takacaksanız, sosyalistim' diyor. Neden buna ihtiyaç duyuluyor? Bunun kaynağında Türk toplumunun son 200 yıllık değişimi ve batılılaşması, oradan bize gelenlerin ne kadar suni durduğu, ama kendi yolculuğumuzu ve modernizemizi oluşturamayışımız gibi sorunlar var”.

Filmde adalet kavramı üzerinden de hareket edilmektedir ve toplumsal dinamikler bağlamında adalet, hak, eşitlik arayışı Ali karakteriyle bütünleşerek ortaya konulmaktadır. Osman Sınav film üzerinden adalet teması işlenmesine şöyle yanıt vermektedir (Yenişafak, 2012):

“Adalet arayışı hiç değişmiyor. Adalet bütün medeniyetleri kapsar. Medeniyetler adaletle yükselir, adaletsizlikle çöker. Uzun Hikâye her devrin hikâyesi. İnsanın hatırlamaya ihtiyacı var. Bugünü anlamlandırabilmek için geçmişi bilmek durumundayız. Yarını kurabilmek için geçmişten referans alırsınız. Referans noktaları değişmez”.

Görsel 5: Uzun Hikâye Kamera Arkasından Bir Kesit (Yeni Akit, 2015)

Verdiği röportajlarda Uzun Hikâye filmi benimsediğini gösteren Osman Sınav, aslında bu eserin toplumda olan biteni yansıttığına temas etmektedir. Her ne kadar bir dönem filmi olsa da, Uzun Hikâye filmi yalnızca anlattığı dönemi değil Türk toplumunun yakın tarihini resmetmektedir. Yukarıdaki görselde ise Osman Sınav'ın başrol karakteri Kenan İmirzalıoğlu ile olan kamera arkası görüntüsü mevcuttur. Yönetmen Osman Sınav bu filmi tasarlarken ana karakterin Kenan İmirzalıoğlu olması gerektiğine yıllar önce karar verdiğini belirtmektedir. Dolayısıyla filmin verdiği mesajları izleyiciye aktaran ana karakter, aslında filmin uzun yıllar süren hazırlık sürecinde belirlenmiştir.

Diğer taraftan Ali karakteri, mevcut filmde hoşgörülü olmayı insanlara yeniden hatırlatan bir rol çizmektedir. İyi insan olmak zor değildir, toplumda olan biten problemler insanoğlunun içindeki hoşgörüyü yok etmemelidir. Hoşgörü de toplumun bir dinamiğidir ve toplumların ayakta kalmasına, bir olmasına, güçlü olmasına yön verebilen bir nitelik taşımaktadır. Osman Sınav bu hususa ise şöyle yaklaşmaktadır (Yenişafak, 2012):

“Son yıllarda baktığımda samimiyet eksikliği görüyorum. Ondan çok uzaklaştık. Dünyada Türkiye’de, hayatın tüm alanında var ve bu hayatı zorlaştıran bir şey. Biraz samimi olursak yaşamımız daha kolay olacak. En basitinden biriyle aranızda bir problem varsa buna sevgi ve hoşgörü ile yaklaşsanız, problemin yüzde ellisini çözmüş olursunuz. Bunun yüzde ellisi samimiyettir. Ayrıca, bir film yapıyorsanız onun rol model oluşturması ve hayatımıza ışık tutması gerekiyor. Duvarın arkasında neler olduğunu anlamak için film izleriz. Bize ufukta ne olduğunu gösterebilmeli. Işığın nereden geldiğini görebilmeliyim. Hayata, insanlara umut vermeli. Ben bunu yapmaya çalıştım. Hayattan kopartıp gerçeklikten uzaklaştırmak istemiyorum. Aksine hayatımızda böyle insanlar olmalı demek istiyorum”.

Netice olarak adaletten hoşgörüye, haklı kazançtan ideoloji eleştirisine kadar birçok dinamiği toplumun gerçeklikleri üzerinden ortaya koyan bir film yapımı Türk sinemasına kazandırılmış ve bu yapım verdiği mesajlarla izleyicileri etkileyebilmiştir.

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Sinema toplumun sesidir ve toplumda yaşanan gelişmeleri sinematografik öğelerle izleyiciye sunan bir sanat biçimidir. Dolayısıyla halkın gerçek hikâyeleri sinema yapımlarında konu olarak işlenebilmektedir. Öyle ki, kurgu ne kadar sinemanın bir parçasıysa gerçeklik de bir o kadar sinemanın parçasıdır ve dünya sinemasında toplumu tüm gerçekliğiyle anlatan filmlere her zaman değer atfedilmektedir. Nitekim Türk sinemasında da birçok yapım toplumsal meseleleri işlemiştir ve bu anlamda dönem yapımları izleyiciye sunulmuştur. Bu bildiri çalışmasında ise yakın tarihe uzanan bir aile yolculuğunu acısıyla tatlısıyla anlatan Uzun Hikâye filmi ele alınmıştır.

Filmin hikâyesi, çekim mekânları, oyuncular ve döneme dair aktardıkları izleyiciyi çekerken aynı zamanda verdiği mesajlar öne çıkmıştır. Bu bağlamda adalet arayışı, hukuk mücadelesi, doğruluk, dürüstlük, hoşgörü, aşk, sevgi, sevinç ve keder gibi birçok mesaj filmde yer almıştır. Özellikle adalet ve hoşgörü temaları topluma yön veren dinamikler olarak filmin ana çerçevesini oluşturmuştur ve Bulgaryalı Ali karakterinin hoşgörüsünü kaybetmeden vermiş olduğu mücadele, bu yapıyı kült filmler arasına taşıyan başat unsur olmuştur.

Ayrıca, toplumda iyiler kadar kötülerin de olabileceği ve hukuk çerçevesinde kötülerle ve kötülüklerle mücadele edilmesi gerektiği mesajı verilmiştir. Bu mesaj verilirken hoşgörü her zaman kalıcı olmuştur ve koşullar ne olursa olsun insani yaklaşımdan vazgeçilmemesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Aile olgusu ise toplumun temel taşı olması bakımından ilgili filmde en içten haliyle izleyiciye sunulmuştur ve zor şartlarda yaşamının sebep olduğu birtakım problemlere rağmen aile bütünlüğünün güçlü kalabilmesi betimlenmiştir.

Sonuç olarak topluma yön veren dinamikler filmde izleyiciye sunulmuştur ve aslında sade bir insan profili sunan ana karakter öne çıkarılmıştır. İdeolojik olarak ana karakterin hangi görüşü temsil ettiği tartışılrsa da, Osman Sınay'ın da aktardığı gibi "İçimizden Biri" olan Ali karakteri vermiş olduğu hak arayışı ve hukuk mücadelesiyle ve aynı zamanda bu anlayışı oğluna da aşılmasıyla toplumu temsil etmiştir.

KAYNAKÇA

Absurdizi (2019). Uzun Hikâye. <https://www.absurdizi.com/uzun-hikaye/> Erişim Tarihi: 20.09.2023.

Aslıhan, A. (2018). İlk Türk Filmi: Ayastefanos'taki Rus Abidesi'nin Yıkılışı. <https://blog.karmaturkiye.com/2018/11/24/ilk-turk-filmi-ayastefanostaki-rus-abidesinin-yikilisi/> Erişim Tarihi: 20.09.2023.

Beyaz Perde (2012). Uzun Hikâye. <https://www.beyazperde.com/filmler/film-205393/> Erişim Tarihi: 20.09.2023.

Bulovalı, A. H. (2019). Dünden Bugüne Sinemanın Yolculuğu. [aa.com.tr/ tr/kultur-sanat/dunden-bugune-sinemanin-yolculugu/1603789#](http://aa.com.tr/tr/kultur-sanat/dunden-bugune-sinemanin-yolculugu/1603789#) Erişim Tarihi: 20.09.2023.

Dalcı, F. (2019). Uzun Hikâye: Bir Film Kadar Uzun Birkaç Hayat Kadar Kısa. <https://sineturkiye.com/uzun-hikaye/> Erişim Tarihi: 20.09.2023.

- Göktaş, A. (2023). Türk Sineması ve Televizyon Dizilerinde Nasreddin Hoca. Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.
- İşcan, A. ve Yassıtaş, T. (2019). Yabancılarla Türkçe Öğretiminde Farklı Öğretim Alanlarına Yönelik Film Etkinlikleri: Uzun Hikâye Film Örneği. Türkiye Bilimsel Araştırmalar Dergisi, 4(1), 49-60.
- Kuyucak Esen, Ş. (2010). Türk Sinemasının Kilometre Taşları: Dönemler ve Yönetmenler. Agora Kitaplığı. İstanbul.
- Künüçen, H. (2001). Türk Sinemasında Kadının Sunumu Üzerine. Kurgu Uluslararası Hakemli İletişim Dergisi, (18), 51-64.
- Öztürk, E. (2015). Türk Sinemasında "Bazı İlkler - İlk Heyecanlar" devfilmsanat.blogspot.com/2015/09/turk-sinemasnda-baz-ilkler-ilk.html Erişim Tarihi: 20.09.2023.
- Sarı Aksakal, B. (2018). Türk Sineması Işığında Türkiye'deki Sosyoekonomik, Sosyopolitik ve Sosyokültürel Dönüşümler. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Der, 58(11), 749-759.
- Süar, S. (2016). Uzun Hikaye'ye İki Bakış. www.azizmsanat.org/2016/06/06/uzun-hikayeye-iki-bakis-onur-kesapli-selin-suar/ Erişim Tarihi: 20.09.2023.
- Şimşek, G. (2015). Siyasi Olayların Türk Sinemasına Yansıması. Türk Sinemasının 100. Yılına Armağan. Marmara Üniversitesi Yayınevi. İstanbul.
- Tekerek, M. (2020). Bir Propaganda Aracı Olarak Türkiye'de Sinema: Atatürk Dönemi. Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, (37), 181-204.
- Tonga, N. (2008). Yazar-Hayat-Eser Bağlamında Mustafa Kutlu'nun "Uzun Hikâye" Adlı Eserinin Tahlili. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi. 1(2).
- Tosun, N. (2004). Türk Öykücülüğünde Mustafa Kutlu. Dergâh Yayınları. İstanbul.
- Turgud, E. E. (2012). Filme Dair. <https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/askim-icin-aileme-bile-kafa-tutarim-21674573> Erişim Tarihi: 20.09.2023.
- Yavuz, D. (2012). Türkiye Sinemasının 22 Yılı. 1990-2011 Sayısal Verilerle 22 Yıllık Döneme Bakış. Antrakt Sinema Kitaplığı. İstanbul.
- Yeni Akit (2015). Kısa Ömrümüzün Uzun Hikâyesi. <https://www.yeniakit.com.tr/haber/kisa-omrumuzun-uzun-hikayesi-89003.html> Erişim Tarihi: 22.09.2023.
- Yenişafak (2012). Benim de Bir Uzun Hikâyem Var. www.yenisafak.com/hayat/benim-de-bir-uzun-hikayem-var-417293 Erişim Tarihi: 22.09.2023.
- Yürekli, U. (2022). Sinema Nedir? | Sinema'nın Geçmişi ve Geleceği sinemahanedani.com/sinema-nedir-gecmisi-ve-gelecegi/ Erişim Tarihi: 20.09.2023.

TÜRKİYE'DE SPOR TEMALI DERGİ YAYINCILIĞI ÜZERİNE

Doç. Dr. Hakan YÜKSEL

Kafkas Üniversitesi

hakanyuksel25@gmail.com ORCID: 0000-0002-4560-6685

ÖZET

Dergi yayıncılığı geleneksel medyanın önemli araçlarından birisidir ve geçmişten günümüze sadık bir okuyucu kitlesine hitap etmektedir. Genellikle aylık olarak okuyucu ile buluşan dergi yayınlarında spesifik konular üzerinde durulmaktadır. Dolayısıyla magazin, ekonomi, kültür, sanat ve ekonomi gibi konuları doğrudan ele alan dergiler piyasada yer almaktadır. Söz konusu dergiler arasında spor temasını işleyen yayınlar da önemli bir kitleye ulaşmayı başarmaktadır. Bu bağlamda futbol ağırlıklı bir içerik planlaması mevcut olsa da, sporun diğer branşlarını da ele alan dergiler ayrıca öne çıkmaktadır. Bu çalışmada spor temalı dergi yayıncılığı incelenmektedir. Türkiye özelinde yayın hayatını devam ettiren spor dergileri ele alınarak hareket edilmektedir. Genel çerçevede incelenen spor dergileri üzerinden yola çıkılarak, sektör ve okuyucu özelinde nasıl bir görünüm ortaya konulduğu tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dergi, Dergi Yayıncılığı, Spor

OVER SPORTS THEMED MAGAZINE PUBLISHING IN TURKEY

ABSTRACT

Magazine publishing is one of the important tools of traditional media and has appealed to a loyal readership from past to present. Magazine publications, which generally meet with readers on a monthly basis, focus on specific topics. Therefore, topics such as magazine, economy, culture, art and economy come to the fore and these magazines are available in the market. Among these magazines, publications examining sports reach a significant audience. In this context, although there is a football-focused content plan, magazines that examine other branches of sports also stand out. In this study, sports-themed magazine publishing is examined. Sports magazines that continue to be published specifically in Türkiye are examined. Based on the sports magazines examined in general terms, it is discussed what kind of a view is presented in terms of the sector and the reader.

Keywords: Magazine, Magazine Publishing, Sports

1. GİRİŞ

Dergi yayıncılığı basılı olduğu kadar dijital anlamda da okuyucu ve kullanıcı kitlelere sunulan bir görünümle öne çıkmaktadır. Diğer medya alanları gibi günlük ve anlık olarak içerik üretim süreçlerinin olmaması, dergi yayınlarında işlenen konuları daha özgün kılmaktadır. Nitekim derginin yayınlanacak sayılarına özgü çalışmalar yürütülmektedir ve bu anlamda araştırmalar gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla derginin ana teması hangi konu olursa olsun, geleneksel dergi okuyucuları ve dijital dergi kullanıcıları açısından ilgi hep canlı tutulmaktadır. Spor teması da bu anlamda önemlidir. Her ne kadar futbol branşı spor temasının önüne geçmiş olsa da, spor içeriklerini ele alan dergi yayınları dünya genelinde faaliyetlerini devam ettirmektedir.

Türkiye’de de spor dergileri popüler düzeydedir ve yıllardır devam eden bu popülerlik yeni teknolojilerle desteklendiği için baskı kalitesiyle ayrıca bütünleşmektedir. Reklam desteği ise spor dergilerinin devamlılığını sağlamak açısından çok değerlidir. Bu anlamda spor kulüpleri bünyesinde çıkarılan dergiler kulüp gelirleri olduğu için reklam faktörünü ana problem olarak görmese de, diğer spor dergileri açısından reklam adeta olmazsa olmazdır. Okuyucu ilgisi de dergileri ayakta tutan ana dinamiklerden birisidir. Ancak dijital yayıncılıktan sonra dergi satış rakamları azalma eğilimine girdiği için reklam gerekliliği daha fazla önem arz etmektedir. Yürütülen bu çalışma, belirttiğimiz bu hususlar çerçevesinde Türkiye’deki spor dergiciliğini ana hatlarıyla ele almaktadır ve kavramsal bağlamda değerlendirmektedir.

2. DERGI VE DERGI TÜRLERİ ÜZERİNE

Basılı medyanın gazete dışında öne çıkan araçlarından birisi dergidir ve dergi yayıncılığı periyodik olarak okuyucusuna ulaşan, içeriğinde genel olarak belli bir tema işlenen, görsel ağırlıklı olarak ve baskı kalitesi daha iyi düzeyde kitleye ulaşan bir yayıncılık biçimidir. Dergi yayıncılığında ön araştırma sürecinin daha uzun olması da önemlidir ve nitekim belli bir tema üzerine yoğunlaşan dergi yayıncılığında anlık bilgi akışı verilmediğinden dolayı araştırma, değerlendirme ve analiz etme süreçleri daha planlı düzeyde işlemektedir. Böylece okuyucuya iletilen bilgiler daha doğru ve güvenilir düzeyde ortaya konulmaktadır.

Sürekli yayın olarak da tanımlanan dergiler genel anlamda aylık periyotlarla basılmaktadır. Bunun dışında haftalık, iki haftalık ve üç aylık dönemler halinde hazırlanan dergiler de bulunmaktadır. İçerik planlaması olarak haber dışında röportaj, makale, araştırma ve eleştiri gibi konular da yer almaktadır. Sektörel bilgiler dergi içeriklerinde var olan bir diğer konu başlığıdır. Baskı niteliği ve renkli fotoğraflarıyla okuyucu ilgisini çeken dergiler bu anlamda yaygın bir okuma aracı olarak değerlendirilmektedir (Sunay, 2020).

Tarihsel süreçte ise, dergiler matbaanın icadından sonra yayın hayatına geçmiştir ancak bu süreç gazete yayıncılığından sonra gerçekleşmiştir. Zira gazeteler daha çok güncel haberleri paylaşan ve toplumun bilgi kaynağı olarak benimsenen medya aracı iken dergiler formel bir iletişim kanalı görünümüyle öne çıkmıştır. Bu doğrultuda; 17. yüzyılda deneysel yöntem uygulayan bilim adamlarının hızlı, yaygın ve formel bir iletişim ağına olan gerekliliği neticesinde dergiler hareket alanı bulmuştur (Dilek, 2004: 39). ABD ve Avrupa ülkeleri gazete yayıncılığında olduğu gibi dergilerde de dünyadaki birçok ülkeden daha önce yayın içeriği üretmiştir ve 17. yüzyılda çok sayıda dergi okuyucuya ulaşabilmiştir.

Almanya ve Fransa, dergi yayıncılığında ilk adımları atan ülkeler arasında yer almıştır ve bu bağlamda Avrupa'daki ilk dergi olarak “*Erbauliche Monats Unterredungen*” adlı yayın ortaya konulmuştur. 1663 yılında okuyucuya sunulan bu yayın Almanya'nın Hamburg şehrinde basılarak hayata geçmiştir. Dergi yayıncılığındaki ilk bilimsel içerik ise bu defa Fransa'da basılmıştır ve “*Journal de Scavant*” adlı dergi 1665 yılında kitlelere ulaştırılmıştır. Daha sonra yıllarda diğer Avrupa ülkelerinde dergiler basılmıştır ve farklı konular işleyen bu yayınlar gazete yayıncılığına paralel olarak okuyuculara sunulmuştur. 17. yüzyılda gelişmeye başlayan dergiler bir sonraki yüzyılda ise daha geniş ve etkin bir hareket alanı bulmuştur, bilimsel dergiler bu süreçte güçlü bir biçimde öne çıkarak Avrupa'nın birçok şehrinde görünürlük elde etmiştir. Nihayetinde bu yayınlar bilimsel bağlamda bilgi içerikleri sunarak enformasyon akışının bilimsel zeminde gelişmesine ve yaygınlaşmasına önemli katkılar sunmuştur (Keskin vd, 2023: 967).

Dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'de de birçok dergi yayını okuyuculara sunulmuştur ve gelişimi Osmanlı Dönemi itibariyle başlayan dergiler, esasen Cumhuriyet Dönemi ile birlikte yaygın kitlelere ulaşmıştır. Gazetelerde olduğu gibi bir süre haber içeriği sunan ve siyasi gelişmeler aktarmayı hedefleyen dergiler, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra daha spesifik konulara yönelmiştir. Böylece magazinden spora ve kültürden sanat içeriklerine kadar birçok konu dergi yayıncılığının ana merkezini oluşturmuştur. Ayrıca renkli baskıya geçilmiş olması, dergilerin daha fazla ilgi çekmesini sağlayan ana unsurlar arasında yer almıştır.

Görsel 1: Hayat Mecmuası'ndan Bir Sayı (Köşger, 2018)

Örneğin mevcut görselde yer alan dergi, Türkiye'nin ilk magazin dergilerinden birisi olarak uzun yıllar (1956-1980) okuyucuya ulaşmıştır. Haber, magazin ve aktüalite içerikleriyle öne çıkan dergi, renkli yayınlanan basın araçları arasında yer alarak ayrıca ilgi çekmiştir ve askeri vesayet dönemine kadar düzenli periyotlarla yayın hayatını sürdürmüştür (Köşger, 2018).

Türkiye’de dergi yayıncılığı günümüze kadar farklı temalar işleyerek ulaşmıştır ve sadık okuyucu kitlesi inşa ederek geleneksel medyadaki varlığını devam ettirmiştir. Söz konusu temalar dergilerin belli kitlelere hitap etmesi açısından önemlidir ve aşağıda yer alan tabloda ortaya konulan dergi türleri, dergi okuyucularının ilgili konular üzerine yoğunlaşabildiğini göstermektedir. Dolayısıyla diğer medya araçlarında olduğu gibi konu bütünlüğü sunan değil daha çok spesifik içerikler üreten dergi yayıncılığı dikkat çekmektedir ve bu anlamda dergi türleri mevcut tablo üzerinden sunulmaktadır:

GENEL BAŞLIKLARLA DERGİ TÜRLERİ	
Sanat Dergileri	Kültür Dergileri
Edebiyat Dergileri	Spor Dergileri
Bilişim Dergileri	Çocuk Dergileri
Magazin Dergileri	Ekonomi Dergileri
Bilim Kurgu Dergileri	Eğitim Dergileri
Felsefe Dergileri	Kadın Dergileri
Araba Dergileri	Animasyon Dergileri
Sinema Dergileri	Akademik Dergiler
Kurumsal Dergiler	Aktüel Dergiler
Seyahat Dergileri	Mizah Dergileri
Moda Dergileri	Teknoloji Dergileri

Tablo 1: Dergi Türleri

Genel anlamda bu başlıklar üzerinden okuyucuya sunulan ve alt başlıklarıyla ayrıca çeşitlenen dergiler, yeni iletişim teknolojileriyle beraber ise yeni bir sürece doğru yondeşmektedir. Zira gelişen teknolojiler; diğer medya araçları gibi dergi yayıncılığını da hızlı, etkin ve aktif hale getirmektedir. Artık akıllı cihazlarla dergilere ulaşılmakta, içerikler dijital teknolojilerle desteklenmekte ve bu bağlamda daha geniş okuyucu kitlelerine ulaşabilmektedir. Dergi içerikleri oluşturulurken de teknolojinin olanaklarından iyi düzeyde yararlanılarak bu açıdan yayın niteliği kazandırılmaktadır (Gönenç ve Nalcioğlu, 2019: 13).

Öyle ki geleneksel dergi yayıncılığında dijital dergi yayıncılığına geçiş yapılan bir hareket alanı oluşmaktadır ve bu minvalde bazı dergiler hem kâğıt baskılarını sürdürmekte hem de dijital ortamda hedef kitesine ulaşmaktadır. Böylece okuyucu açısından erişim kolaylığı her iki anlamda sağlanmaktadır ve dergilerin görünürlüğü güçlü kılınmaktadır. Bunun yanı sıra yalnızca dijital ortamda sunulan dergiler de yer almaktadır ve bu dergiler sanal ortamda mevcut kitlelerine içerik üretmektedir (Kazan, 2017: 18). Görsel içeriklerin yanı sıra link bağlantıları üzerinden diğer medya unsurlarına erişilmesi, bu ekseninde dergiler için artı değer olarak dikkat çekmektedir. Sektörel anlamda da hareketlilik getiren dijital dergiler, rekabet alanını yeni bir boyuta taşımaktadır.

Belgin İpek ve Pelin Öztürk Göçmen, dergi yayıncılığının dijital dergiciliğe evrilmesini şu ifadelerle değerlendirmektedir (İpek ve Göçmen, 2021: 88):

“Teknolojinin gelişmesiyle birlikte; iletişim, ekonomi, politika, bilgi, eğitim gibi birçok sektör yeni bir yol haritası çizmeye başlamış ve köklü bir değişim geçirmiştir. 1980’lerde daha dinamik bir yol izleyen bilgisayar teknolojilerinin gelişimi, web teknolojisiyle birleşerek çoğu sektörün değişimine neden olurken bu değişimle birlikte toplum ve toplumun yaşam standartları ve alışkanlıkları da değişmiştir. Teknolojiyle birlikte baskı dünyasında yaşanan birçok gelişme, geleneksel medyayı etkilemiş ve değiştirmiştir. İlk çıkan dergilerden günümüze dergicilik; hedef kitle, sosyo-ekonomik alt yapı, gelişen baskı teknolojileri ile değişime uğrayarak yakın geçmişe kadar gelmiştir. Fakat internetin icadı, web teknolojilerinin gelişmesi, mobil cihazların yaygınlaşmasıyla birlikte geleneksel dergilerin yerini dijital dergiler almaya başlamıştır. Teknolojinin gelişmesi ile iş gücü, sermaye, yatırım ve zaman tasarrufu sağlanmıştır”.

Global dünya genelinde dergi yayıncılığı artık dijitalleşme sürecinin etkisi altında kalmaktadır ve bu bağlamda dijital dergi yayıncılığının bilhassa bilimsel anlamda aşağıdaki gibi birtakım artı ve eksileri ortaya çıkmaktadır (Sağır ve Sağır, 2019: 126):

Bilgiye erişim anlamında kolaylık oluşmaktadır ve özellikle basılı dergilerin elektronik ortama taşınmış olması, arşivlere ulaşım anlamında önemli bir kazanım sunmaktadır. Eğitim kurumlarının görünürlüğünü destekleme noktasında ve bilgi üretim süreçlerini daha kolay düzeyde ortaya koymada ayrıca katkı sağlamaktadır.

Bilim insanlarının etkin hareket alanı bulması açısından da avantaj söz konusudur ve dijital dergi yayıncılığı bu anlamda önemlidir.

Dijital dergi yayıncılığı ile birlikte yayın sayılarının çok fazla artmış olması nicelik olarak artı değer gibi gözükse de, nitelik anlamında soru işareti oluşturmaktadır ve bir anlamda bilginin sıradanlaşmasına sebebiyet vermektedir.

Bilimsel anlamda yayın tekrarına sıklıkla düşülmesi de dijital dergi yayıncılığının sunduğu yayın olanaklarının bir neticesidir. Dolayısıyla nitelik düzeyi tartışılmaktadır.

Bilgiyi dijitalleştiren dijital dergi yayıncılığı, aynı zamanda kütüphanelerin ve basılı olan içeriklerinin anlamını yitirmesine zemin hazırlamaktadır.

Sonuç olarak dergi yayıncılığı geleneksel medyanın yaşadığı dijital dönüşüm içerisine dâhil olmaktadır ve hem içerik hem de nitelik bakımından değişmektedir. Bilimsel dergilerde birtakım sorunsallar ortaya çıkmış olsa da, geniş çerçevede dijital dergi yayıncılığı birçok kazanımı beraberinde getirmektedir. Örneğin geleneksel dergi yayıncılığında var olsan sadık okuyucu kitlesi dijitalleşme süreciyle beraber yeni okuyucu profilleri doğurmaktadır. Geleneksel abonelik sistemi de dijital anlamda değişmektedir ve ücretli üyelikler üzerinden dergilere erişim sağlanmaktadır. Bunun yanı sıra internet destekli olarak erişim kolaylığının olması ve içerik üretme bağlamında hareket alanının gelişmesi, dergi yayıncılığının dijital anlamda yeni kazanımlar elde edebileceğinin göstergesi olmaktadır.

3. SPOR DERGİCİLİĞİ

Spor, bedeni ve ruhu geliştiren hareketlilik bütünlüğüdür ve hayatın her alanında var olan bir aktivite olarak değerlendirilmektedir. Spor aynı zamanda belli kuralları olan ve rekabet olarak mücadele gerektiren bir olgudur. Dolayısıyla verilen mücadele bağlamında yarışma duygusu geliştiren, heyecan oluşturan, üstün gelebilmek adına hedef belirlenmesini sağlayan planlı bir işlemdir (Aracı, 1999: 13). İnsan hayatının merkezinde yer alan spor, medya ile de doğrudan ilişkilendirilebilen bir alandır ve medyanın tüm unsurlarında spor odaklı yayınlar etkin bir şekilde yürütülmektedir. Dergi yayıncılığı açısından da spor önemlidir ve spor temalı dergiler dünyanın her yerinde kendi kitlesine ulaşmaktadır.

Motive edici olmakla birlikte fiziksel güçleri belli bir beceri doğrultusunda ortaya koymayı gerektiren sporun bu bağlamda kurumsal bir rekabeti temsil etmesi (Coakley, 2001: 8), medya alanı ile olan bağımlı güçlendirmektedir. Nitekim medya için rekabet içerikli temalar önemlidir ve hedef kitlenin ilgisi rekabet ortamına çekileceği için spor her zaman medyanın dinamikleri arasında yer almaktadır. Spor dergiciliğinde de hem yarışma ruhu ortaya konulmaktadır hem de görsel ağırlıklı sunumlarla rekabetin okuyucuya yansıtılması hedeflenmektedir. Örneğin aylık olarak yayınlanan spor dergilerinde herhangi bir branşa dair sunulan içerikte geçmişten günümüze dek rekabet boyutları öne çıkarılabilmektedir ve potansiyel kitleyi cezp edebilecek sunum biçimleriyle hareket edilebilmektedir.

Oyalanmak için gerekli görülen bir alan olduğu gibi birleştirici ruhuyla toplumsal bir süreç olarak değerlendirilen spor (Fişek, 1998: 35), tarihsel süreçte de medya içeriklerini oluşturma adına belirleyici olmuştur. Türkiye özelinde irdelediğimizde; dergi yayıncılığının gelişim sürecindeki gibi spor temalı dergilerde de Osmanlı Dönemi öne çıkmıştır. Zira Türk basını için ilk spor dergisi 1910 yılında yayınlanmıştır. “*Futbol*” adlı bu dergi adından da anlaşıldığı üzere futbol merkezli bir yayın olarak okuyuculara sunulmuştur (Atalı, 2018: 92).

Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde daha sık yayınlanan spor dergileri, futbol dışında diğer branşları da ele almıştır ve okuyucu kitlenin birçok spor alanına dair bilgi sahibi olması adına yayıncılık faaliyetleri devam ettirilmiştir. Sporun birçok alanını ele alan dergilerden birisi de 1922 yılında yayınlanan “*Türkiye İdman Mecmuası*” adlı yayındır. Haber içeriklerinin dışında görsel ağırlıklı olarak da okuyucu ilgisi çeken bu dergi; futbol ile birlikte güreş ve boks gibi spor dallarını öne çıkarmıştır. Aylık olarak yayınlanan dergide sporun he alanına katkı sunma hedefinin belirlenmesi, bu minvalde ilgi çekici olmuştur (İbar, 2017: 36).

Cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra da spor dergileri yayınlanmaya devam etmiştir ve ana tema olarak yine futbol branşının öne çıktığı görülmüştür. Öyle ki “*Gol*” adlı dergi futbolu yansıtan ruhuyla doğrudan dikkat çekmiştir. Cumhuriyet sonrası dönemde ülkede ekonomik buhranlar ve birtakım sıkıntılar yaşansa da, hem futbol milli takımı hem de profesyonel ülke takımları vatandaşın sosyal yaşamını hareketlendirmede önem teşkil ettiği için, medya alanı futbol içeriklerine daha çok yoğunlaşmıştır. Spor dergilerinde de futbolun öne çıkmasının alt nedeni olarak bu yaklaşım söz konusudur. Öte yandan Türkiye’de spor dergileri genel olarak İstanbul merkezli olarak çıkarılsa da, Ankara’da basım işlemi gerçekleşen dergiler de olmuştur. Devlet destekli olarak çıkarılan “*Türk Spor Kurumu*” adlı dergi, bu dergiler arasındadır ve 1935 yılında Ankara’da basım/yayını yapılarak okuyucu kitlelere ulaşımı sağlanmıştır (Atabeyoğlu, 1991: 25).

Türkiye’de spor dergileri özellikle 1960 yılı ve sonrasında renkli içerikleriyle okuyuculara ulaşmıştır ve zaman içerisinde hem nitelik hem de nicelik bakımından gelişim göstermiştir. Haftalık dergilerin yerini aylık olarak yayınlanan dergiler almıştır ve özellikle 2000’li yıllarda teknolojinin sunmuş olduğu olanaklarla baskı kalitesi çok daha iyi hale gelmiştir. Yalnızca Türkiye’de değil dünya genelinde de spor temalı dergiler büyük ses getirmiştir.

Görsel 2: Goal Dergisinden Bir Sayı (Uzunpaslar, 2010)

Örneğin yukarıdaki görselde bir sayısı resmedilen “Goal” adlı dergi “*Dünya’dan Futbol*” mottosuyla yıllarca okuyuculara ulaşmıştır ve yayınlarına bu anlamda devam etmektedir. Birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de kitlelere sunulan dergi, farklı dil seçenekleriyle hem basılı olarak hem de dijital ortamda içerik sunmaktadır. Görsel ağırlıklı ve poster içerikli dergi, spor dergiciliği açısından yakın tarihin en önemli yayınları arasında gösterilebilir. Dolayısıyla ilgili dergi hem basılı olarak hem de online ortamda sporseverlerin takip ettiği dergiler içerisinde yer almaktadır.

Yalnızca Türkiye’de yayın yapan ve spor içerikli olarak okuyuculara ulaştırılan dergiler de mevcuttur ve bu dergiler genelde spor kulüplerinin yayın organı kimliğiyle öne çıkmaktadır. Basılı olduğu kadar dijital ortamda da sunulan spor dergileri, dijital ortamda erişim daha kolay olduğu için bu alanda daha fazla kitleye ulaşmaktadır, dergilerin basılı versiyonları ise belli bir okuyucu kitlesinin ilgisini çekmeye devam etmektedir. Kuşe kağıda basılı olması, ünlü sporcuların ve takımların posterine yer vermesi, ek hediyeler sunması ve aylık olarak yayınlandığı için her sayısının merak uyandırması geleneksel spor dergiciliğini ayakta tutan unsurlar arasında değerlendirilebilir. Öte yandan kulüp destekli spor dergileri mali anlamda ayakta kalsa da, diğer spor dergilerinin reklam gelirine ihtiyaç duyduğunu belirtmek gerekir.

Sonuç olarak; kazanımlarıyla, dijitalleşmesiyle ve mali problemleriyle öne çıkan spor temalı dergi yayıncılığını şu hususlarla değerlendirmek yerinde olacaktır:

Spor dergiciliği birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de futbolu daha fazla öne çıkaran bir yaklaşımla hareket etmektedir.

Genel olarak spor dergileri aylık periyotlarla çıkarılmaktadır ve geleneksel dergilerde hem üyelik hem de doğrudan temin etme olanağı mevcuttur. Dijital dergiler ise ücretli üyelik üzerinden kullanıcılara açılmaktadır.

Spor temasıyla ve alt branşlarla öne çıkan basılı dergilerde yayın kalitesi oldukça iyidir ve spor içerikleri nitelikli görsellerle hedef kitleye aktarılmaktadır.

Spor dergilerinde ek olarak DVD ve poster gibi hediyelerin verilmesi, okuyucu ilgisini sürdürülebilir kılmak adına önemlidir.

Bilhassa dört büyük futbol kulübü (Galatasaray-Fenerbahçe-Beşiktaş-Trabzonspor) dergi yayıncılığında bir adım ileridedir ve resmi kulüp dergileri önemli bir kitleye ulaşmaktadır.

Dijital alanda da büyük kulüpler daha güçlü bir görünüm sunmaktadır ve bu alandaki dergilerde kullanıcı hareketliliği daha fazla olmaktadır.

Reklam gelirlerinin resmi kulüpler dışındaki diğer dergiler için adeta can damarı olması, özellikle basılı dergiler için önem teşkil etmektedir ve dijitalleşme döneminde basılı dergi satış rakamları azaldığından dolayı, reklam faktörü daha da zaruri hale gelmektedir.

Futbol dışındaki branşlarda elde edilen kazanımlar spor dergiciliğinin hareket alanını genişletmektedir ve okuyucu kitlesi bu anlamda dönüşmektedir.

Son olarak da; hem geleneksel hem de dijital dergi yayıncılığında spor alanında var olan rekabetin medya alanına da taşınması, kurumsal gelişime katkı sağlamaktadır.

4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Spor dergiciliği diğer medya alanlarında sunulan spor içeriklerinden daha farklı ve özgün içeriklerle kendine has bir hareket alanı inşa ettiği için, bu anlamda her daim dikkat çekmiştir. Örneğin gazetelerde sporun günlük gelişmeleri sunulurken, radyo ve televizyonlarda spora dair yorumlar öne çıkarılırken ve internette anlık olarak sporun her anı aktarılırken dergilerde durum daha farklı düzeyde işlenmektedir. Nitekim dergiler genel olarak ayda bir basılmakta ve merak uyandıran konularıyla okuyucuda ilgi uyandırmaktadır. Yalnızca spor dergilerine özgün olarak hazırlanan yazı dizileri, röportajlar, araştırmalar ve analizler spor dergiciliğini güçlü tutan yayın politikaları olarak kabul görmektedir.

Her ne kadar mali anlamda problemler yaşansa da ve reklam gelirleri her zaman beklenen düzeye ulaşmasa da, spor dergilerini ayakta tutan ana dinamiklerden birisi de okuyucu ilgisi olmuştur. Dijital dergiler güçlü bir hareket alanı bulsa da basılı spor dergilerine olan ilgi düzeyi sadık okuyucu kitlesiyle devam etmiştir ve etmektedir. Sporun her dalında elde edilen başarılar bu ilgiyi daha da perçinlemektedir. Örneğin Fenerbahçe ve Anadolu Efes ile elde edilen Avrupa çapındaki başarılar nasıl ki basketbol dergilerine ilgiyi artırdıysa, son dönemde kadın voleybolcuların elde ettiği büyük zaferler voleybol temalı dergileri daha popüler hale getirmektedir. Dolayısıyla başarılar sürdürülebilir boyuta taşındıkça spor dergiciliğinin de futbol merkezli olmaktan çıkacağı ve her branşa yayılabileceği görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Aracı, H. (1999). Okullarda Beden Eğitimi. Bağırhan Yayın Evi. Ankara.
- Atabeyoğlu, C. (1991). Türkiye Spor Yazarlığının 100. Yılı. Türkiye Spor Yazarları Derneği. İstanbul.
- Atalı, L. (2018). Bir Dönemin Spor Yayını “Beden Terbiyesi ve Spor Dergisi”. Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi. 91-98.
- Coakley, J. (2001), Sport in Society: Issues and Controversies. Boston. McGraw Hill.
- Dilek Kayaoğlu, H. (2006). Açık Erişim Kavramı ve Gelişmekte Olan Bir Ülke Olarak Türkiye İçin Anlamı. Türk Kütüphaneciliği, 20(1), 29-60.
- Fişek, K. (1998). Türkiye’de ve Dünya’da Spor Yönetimi. Bağırhan Yayımevi. Ankara.
- Gönenç Yapar, A. ve Ulusoy Nalcıoğlu, B. (2019). Yeni Medya Ortamında Dergicilik. Dijitalleşme ve Dergicilik. Der Yayınları. İstanbul.
- İbar, G. (2017). Şa Şa Şa’dan Çapkın Kız’a: Müstesna Yayınlar. Doğan Kitap. İstanbul.
- İpek, B. ve Öztürk Göçmen, P. (2021). Türkiye’de Dijital Dergi Yayıncılığı: 2015-2019. Akademik Sanat, (12), 88-100.
- Kazan, H. (2017). Avantajları ve Dezavantajları ile The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication, 17-24.
- Keskin, İ. , Sümbül, S. ve Güler, C. (2023). Bilgi ve Belge Yönetimi Alanında Bir Bilimsel İletişim Faaliyeti Olarak Dergi Yayıncılığı (1800’lerden 1950’li Yıllara Kadar). Korkut Ata Türkiye Araştırmaları Dergisi, (11), 953-986.
- Köşger, H. (2018). Türkiye'nin İlk Magazin Dergisi Hayat Mecmuası. www.gzt.com/jurnalist/turkiyenin-ilk-magazin-dergisi-hayat-mecmuasi-3242428 Erişim Tarihi: 23.09.2023.
- Sağır, A. ve Memiş Sağır, P. (2019). Bilginin Dijitalleşmesi Bağlamında Akademik Üretim Mekanizmalarının Dönüşümü: Matbaadan Dijital Ortama Dergi Yayıncılığı. Journal of Economy Culture and Society, (59), 121-141.
- Sunay, N. (2020). E-Dergi, Dijital Dergi, Online Dergi Nedir, Nasıl Yapılır? <https://www.sektorundergisi.com/e-dergi/> Erişim Tarihi: 23.09.2023.
- Uzunpaslar (2010). Goal Dergisi. <https://uzunpaslar.wordpress.com/category/goal-dergisi/> Erişim Tarihi: 23.09.2023.

ULUSAL KİMLİĞİN DÖNÜŞÜMÜ YA DA “ULUS ÜSTÜ” DÜNYANIN OLUŞUMU BAĞLAMINDA KÜRESELLEŞME*

Prof. Dr. Yusuf YURDİGÜL

Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi,

yurdigul@atauni.edu.tr, 0000-0002-9903-4176

Prof. Dr. Aslı YURDİGÜL

Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi,

asliacar@atauni.edu.tr, 0000-0001-5333-9751

ÖZET

Küreselleşme olgusunun mekânsal anlamda tanımının yapılabilmesi çok zor gibi görünse de genel itibariyle işlevsel ve yoğunluk boyutuyla etki alanını giderek büyüten, dünyadaki teknolojik, ekonomik ve sosyokültürel gelişme ve değişimlerin ulaştığı noktayı temsil ettiği düşünülen bir kavram olarak, “globalization” sözcüğü kullanılmaktadır. Bu kavram ise etki alanının genişliği nedeniyle beraberinde “entegrasyon”, “coğrafi sınırların kalkması”, “kültürel asimilasyon”, “çağdaş emperyalizm”, “küresel ekonomi”, “uluslararası sermaye”, “uluslararası hukuk” gibi yan anlamına ve çağrışımına yönelik birçok kavramın da literatürde tartışılmasına sebep olmuştur.

Çalışmada, henüz bir sona ulaştığı düşünülmemen ve canlılığını her daim koruyan bir dinamik olarak da ifade edilmesi mümkün görünen “küreselleşme” olgusunun, modernizmin ürünü olan “ulus” ve “ulus devlet” kavramlarına etkisi tartışılacaktır. Bu amaçla, öncelikle küreselleşmenin genel bir tanımı yapılmaya çalışılacak ve sonrasında ise dinamikliğinin temel sebebi olan ekonomik unsurlar anlatılacaktır. Son olarak da küreselleşmenin gerçekten “Ulusal Kimliğin” ve “Ulus Devletin” bir sonu mu olduğu yoksa kültürel anlamda sınırların ortadan kalktığı evrensel bir kimliğe hitap eden bir “ulus üstü” dünyanın mı oluştuğu yönünde, literatürde de sıkça geçen sorulara cevap aranmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Kimlik, Ulusal Kimlik

(*) Çalışma “Avrupa Birliği’ne Uyum Sürecinde Ulusal Kimlik Olgusu ve Ulusal Kimliğin Televizyon Haberlerinde Sunumu (2007), Yusuf Yurdigül ” adlı doktora tezinden güncellenmiştir.

Giriş

Küreselleşme, en genel anlamıyla Arnason'ın ifade ettiği “tüm dünyanın tek bir yer olarak billurlaşması” (Mutlu, 1999: 44) şeklinde tarif edilebilir. Bu haliyle bir gerçeklik olarak tıpkı modernizm gibi bütün dünyada tartışılmaktadır. Bir gerçek olarak tartışılmasını sağlayan ise küreselleşmenin büyük teknolojik yeniliklere, ekonomik ve politik dönüşümlere, kültürel ve iletişimsel gelişmelere dayanmış olmasıdır. Değişimler ise dünyanın siyasi, ekonomik ve kültürel coğrafyasını yeniden şekillendirdiği bir ortam sunmaktadır. Bu olurken iş gören şeylerin “teknolojik” ve “sosyal transformasyon” (Yıldırım, 1993:188) gibi çok güçlü argümanlar olması, küreselleşmenin içsel bir değişim olduğu duygusunu/fikrini kuvvetlendirmektedir. Böylece toplumlara bu değişime karşı direnmenin mümkün olmadığını, direnirlerse bir süre sonra yok olacakları korkusunun hep var olacağını söylemektedir. Canlılığını ekonomik dinamikleriyle sürdürmesi ise, bu oluşuma karşı olanların kurumsal anlamda güçsüzleşip ayakta duramaz hale gelmelerine sebep olmaktadır. Çünkü *“değişmeyenler, yok olmaya mahkumdurlar. Değişme ve süreklilik birbirine paralel seyreden iki kavramdır... Hızlı ya da yavaş değişme hemen daima sürekli olduğu gibi, süreklilik değişmeye engel değildir. Hatta bir adım daha atarak “süreklilik” adı verilen olgunun “kesintisizliğin” ancak, değişim yoluyla ya da süreciyle gerçekleştiği savunulabilir. Sürekli değişen çevre koşulları altında değişmeyen, değişimlere ayak uyduramayanlar elenir”* (Güvenç, 1997:25). Robertson'ın dünyanın bir bütün olarak düşünülmesi biçiminde, Giddens'in da yerelin merkezi, merkezin yereli etkilemesi ve sosyal ilişkilerin yoğunlaşması olarak tarif ettiği küreselleşme, işte tam bu değişim ve süreklilik kavramlarının merkezinde bulunmaktadır. Neredeyse değişimin bir tek temsili kavramı konumunda bulunan küreselleşmeye ve onun sürekliliğine karşı durmakla toplumlar yok olmaya mahkum mu olacaklar, yoksa küreselleşmenin mantığından hareketle sürekli olan bu değişime karşı yerel kimlikler ve kültürler güçlenerek zafer mi kazanacaklar? Çalışma bir nevi bu sorulara yanıt aramaktadır.

KÜRESELLEŞMENİN DEĞİŞİME ETKİSİ

Küreselleşmeyi güçlü kılan değişimin ve bu değişimi güçlü kılan sürekliliğinin temel dinamiği ekonomiye ilişkin olmasıdır. Çünkü özünde küreselleşme olgusu, ekonomik sınırlarla siyasi sınırların birbirinden ayrılması ve ekonomik sınırların giderek ortadan kalkması, bunun sonucunda ise iç piyasaların uluslararası rekabete açılarak ülke ekonomilerini dünya ekonomik transformasyonuna entegre etmesidir. Ekonomik anlamda bütünsel bir yol izleyerek tüm dünyanın tek bir Pazar haline gelmesiyle de farklı dil, din, ırk

ve kültüre sahip toplumları tüketici olarak hazırlayan küreselleşme, iç piyasalara yönelik ekonominin büyük bir kısmını hala elinde bulunduran devlete, bu entegrasyon sürecinde çok küçük bir rol vermektedir. Uluslararası sermaye ve ulusal ekonomi arasındaki “erk” mücadelesi olarak tanımlanabilecek olan bu gerilim hakkında Şaylan şu yorumu yapmaktadır.

“Her ülke, dünya ekonomisi ile bütünleşirken daha avantajlı bir konum yakalamak istemektedir. Ve bu eğilimler esas olarak devlet politikası biçiminde yansıma bulmaktadır. Buna karşılık küreselleşme süreci içinde kimin nasıl bütünleşeceği ve bütünleşme içinde konumunun ne olacağı kararları sermaye, özellikle uluslar arası mali sermaye tarafından verilmektedir. Bu durumda iki karar parametresi arasında gerilim ya da çatışma çıkması kaçınılmaz bir gelişme olacaktır.” (Şaylan, 1994:218)

Genellikle bu çatışmadan galip çıkan çok uluslu şirketler, devletlerin iktidarını ve hareket alanını daraltarak ya da iç pazardaki rekabeti kızıştırarak bölgesel entegrasyonlar (Timur, 1996: 18) kurma/kurdurma politikasını izlemektedir. Bunun sonucu olarak iç piyasalar ise, ekonomik alanda hız arttırmak, mal ve hizmet alanında genişleyerek global hale gelmek, yabancı sermaye yatırımlarının artırılması, teknoloji transferi, döviz işlemleri ve telekomünikasyonun genişlemesi (Harris, 1993: 38-51) gibi stratejileri bulunan küreselleşmeye yapısal uyum problemleri yaşamaktadır. Gelişen yüksek teknolojinin sonucu olan uluslararası rekabet ise gözlenen bu yapısal uyum probleminin gerisinde kalan temel etkidir. Rekabetin doğurduğu teknolojik gelişme ile yeni fırsatlar doğar, yeni ürünler üretilir ve sürekli değişen tüketim talebine cevap verilir.

Kısacası kumanda ekonomisinin küçülmesi, devletin bütün sosyal ve ekonomik işlevlerden vazgeçmesi/geçirilmesi, pazarın dünya ölçeğinde büyüyerek ulusal sınırlarına çıkması ve tek ortak pazar haline gelmesi (Şaylan, 1996:14) anlamında küreselleşme, ekonomik alanda yaygınlaşan ekonomik sisteme uygun ilişki ve kurumların da düzenlenmesi sürecini kapsamaktadır.

ULUSAL KİMLİĞİN DÖNÜŞÜMÜNDE KÜRESEL KİMLİK KONUSU

Kapitalizmin doğası gereği her aktörün kapitalist sisteme katılım payının aynı oranda gerçekleşmesi mümkün değildir. Bunun sonucu olarak bir yandan toplumlar arasındaki eşitsizlikler artarken diğer yandan karşılıklı bağımlılık ilişkisi gelişmektedir. Karşılıklı bağımlılığı artıran ve onu yönlendiren bir bütünleşme süreci ortaya çıkmaktadır. Bu süreç toplumların ulusal kimliklerine yönelik kültürel değerleri ortadan kaldırarak yerine

küreselleşmeye uygun düşen ortak yaşam tarzları ve normlar gibi evrensel değerleri koymakta ve bu yolla ulus-ötesi bir ilişki sağlamaktadır (Dedeoğlu, 1997:37-40). Bu işlevi ise ortak bir vizyon geliştirme ve ortakbir program oluşturma ütopyasının ulusları, kıtaları, çıkarları ve kimlikleri aştığı (Brecher vd., 2002:165) yolundaki vaadinin iyi bir şey olduğunu kitlesel iletişim araçlarını kullanarak yaymakla gerçekleştirmektedir. Çünkü küresel sistemlerin en yenisi ve kapsam açısından evrensel olmaya en yakını küresel kültür piyasasıdır. Filmler, televizyon, radyo, müzik, dergiler, tişört, oyun ve eğlence parkları küresel görüntülerle küresel düşleri yayan araçlardır. Gezegenin her tarafından insanlar aynı ticari amaçlı şarkı ve öyküleri dinleyip izlemek için bu aygıtları kullanmaktadırlar (Barnet ve Cavanagh, 1995:2-5). Bireyler bu yolla kendi Ulusal Kimliklerinden koparak ya da onu küresele uyarlayıp entegre ederek yeni bir kimlik “küresel kimlik” kazanmakta ve küresel olana doğru kaymaktadır.

Çünkü küresel kimlik, birçok kimlik arasından erişilebilecek en uygun kimliklerden biri olarak küresel faaliyet ve etkileşimi bir bütün olarak insanlara sunmayı kolaylaştırır (Dursun, 2001: 137). Bu haliyle küresel kimliğin oluşum sürecinin Ulusal Kimliğin özelliklerine karşı büyük bir mücadele başlatmış olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin Ulusal kimliğin en önemli belirleyici unsurlarından biri için küresel kimlik, büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Milinar’ın tespitiyle ulaşım kolaylaştığı için doğulan yer ve yaşanan yer artık doğal şartlarda karşılanmayıp alternatif seçeneklerden biri haline gelmiştir (Milinar, 1992:11). Birey, ulusal kimliği için önemli bir etken olan doğum yeri unsurunu çok rahatlıkla ortadan kaldırmaktadır. Tıpkı Giddens’in belirttiği gibi, modernleşmenin bir sonucu olan küreselleşme artık uzak yerleri birbirine bağlayarak, yerel oluşumları millerce ötedeki olaylarla biçimlendiren ya da bunun tam tersi kendince belirlediği yollarla yapan bir toplumsal ilişkiler yoğunlaşması boyutundadır (Giddens, 1994: 63). O halde ulusal ve küresel kimlikler bir pusulanın iki zıt kutuplarıdır. İkisinin de birbiriyle bağdaşmayan değişik özellikleri bulunmaktadır. Ulusal Kimlik kavramının daha eski bir geçmişi olmasına rağmen küresel kimliğin yapılanması için gerçekleştirilen girişimler göz ardı edilmemelidir (Yıldırım, <http://www.irarec.org>).

Küreselleşmenin ulusal kimliğin dönüşümü ya da değişimi açısından etkili olduğu bir başka gelişme ise mikromilliyetçi akımların ulus devletler üzerinde etkili olmasına katkıda bulunmasıdır. Küreselleşme ile birlikte kimlik kavramı, ulusal sınırlardan çıkıp dil grubu ya da etniklik gibi özelliklere göre bölünüp çoğalarak ulus devletin denetiminden çıkmaya başlamıştır. Ortaya çıkardığı sorunlar ise, kullandıkları dillerin farklı olması ya da etniklik

bağlamında ayrılıkçı iddialar geliştirerek, kendilerini toplum içerisinde farklı gören bazı etnik grupların ortaya attıkları mikro-milliyetçilik ideolojisiyle bağımsızlık mücadelesine girmeleri şeklinde boy göstermiştir. “Dilsel” ve “etniksel” olarak en son Yugoslavya’da “dini” ve “mezhepsel” olarak da Irak da gördüğümüz mikromilliyetçi akımlar, ulusdevleti aşan ve onu daha küçük parçalar halinde algılayan bir akım olarak küreselleşmenin ürünüdür. Ulus-ötesi küresel güçlerin yerel kimlikleri güçlendirmesi ve bölgesel örgütlerin uluslar arası sermaye akışı yoluyla ulus-devletlerin iktidarlarını azaltıcı etkide bulunmaları (Roberts, 2001:687) bu durumun en önemli sebeplerinden biridir.

Emre Kongar da küreselleşmenin mikromilliyetçilik boyutuna dikkatleri çekerek şu tespitte bulunmaktadır.

“Küreselleşme farklı kimlik savları ve oluşumlarını sonuna kadar destekleyerek mikromilliyetçilik akımlarını büyük ölçüde güçlendirmektedir. Din, dil, ırk, ulus, mezhep, aşiret ve benzeri eksenlerdeki geleneksel ayrımlara ek olarak her türlü inanç kabul görmekte ve farklı kimlikler bir anlamda korunarak geliştirilmektedir. Mikromilliyetçi anlamda insanların içinde yaşadıkları daha büyük devletler çerçevesinde “farklı kimlik” sahibi olmalarının ölçütü olarak kabul edilmektedir. Ulusa atfedilen özellikler küreselleşme bağlamında mikro topluluklara/cemaatlere atfedilmektedir” (Kongar, 1998: 669).

Küreselleşmenin tek tek devletlerin gücünü azalttığı ve artık devletlerin tekbaşlarına tam bir istihdam ve ekonomik gelişmeyi sağlamak yönünde reformcu politikalarını korumak için yeterince etkili olamadıkları (İçli, 2002: 250) düşüncesi bir diğer yaygın görüştür. Üretim yapmak, satmak ya da satmak olarak basitçe adlandırılacak ekonomik unsurların bile ulus-devletin elinden alındığı bir küresel mekanizma kurulmuş ama henüz yaşanan bu depremi ciddi anlamda hesaba katan herhangi bir ekonomik kuram oluşturulamamıştır. “Medison, Napolyon, Bolivar, Lincoln, Bismarck, Wilson, Roosevelt, Stalin, Mao, Nehru, Kenyatta ve dünyanın her yanında bu amaç uğruna özveride bulunup ölmüş milyonlarca kişinin mirası olan çağdaş ulus-devlet gitgide geçmiş bir çağdan kalma kuruma benzemektedir.” (Barnet ve Cavanagh, 1995: 6). Yaklaşık iki yüzyıldır, meşruluğunu farklı coğrafyalar üzerinde korumuş ve yaymış olan ulus-devlet bahsi geçen küresel mekanizmanın etkisiyle boyutları inkar edilemeyecek bir krizle karşı karşıya kalmıştır. Ulus-devletlerin örgütlendiği modern siyasi koşullar büyük ölçüde değişmiş, ekonomik üretim ulusal sınırlar içinde hapsolunarak kriz durumunda çözülemeyecek bir hale gelmiştir.

SONUÇ

Tüm yorumları bir bütün olarak ele aldığımızda ulus ve ulus-devletin krizine sebep olan “dışsal” bir etken olarak küreselleşmenin doğuşu ve yayılması ile birlikte ortaya çıkan uyum problemleri Ulusal Kimliğin ve ulus-devletin yapısal düzenini değiştirmiştir. Kavram olarak bakıldığında “enternasyonalist” olması gereken küreselleşme, aksine tüm dünyada etnik kimliklere hayat vermiş, bireydeki “ulus” a aidiyet duygusunu, “ulus” tan “etnisite” ye yöneltmiştir. Ulusu yeniden tanımlayan, bizzat bu düşünceyi yeniden biçimlendiren bir tür kültürel evrim yaşanmaktadır. Ulusun birliği gerilemeye ve yok olmanın eşğine doğru ilerlemeye başlarken, onun yerini, sayıları sürekli artan bir alt-ulusal kimlikler (Friedma 2002: 110) Anderson’ın tabiriyle “hayali cemaatler” olmaya başlamıştır. Öyle görünüyor ki bunun gelecekte ne tür bir sosyal, kültürel ya da hukuksal sonla tamamlanacağı çok kestirilememektedir. Ancak bu kriz durumu ulusun ya da ulus-devletin aşılması olarak algılanmamalı aksine devletin ve ulusun ulus-devlet ötesi durumda varlığını devam ettirmesi olarak algılanmalıdır (Gündoğan, 2002: 191). Bugüne kadar ulusa ve ulus-devlete ilişkin geliştirilen bağlılık teorileri/kuramları yerine artık anayasa bağlılığı ve aynı siyasi kültür birliği kavramları tartışılmaya, önem kazanmaya başlamıştır. Belki de küresel kriz, ulusal kimlik ve ulus-devlet formu için bugüne kadar hayati önem arz eden etnisite, vatan, ortak bir tarih ve kültür gibi ulusal aidiyet unsurlarının önemli olmaktan çıktığı bir ulus-üstü devlet formunun oluşmasına neden olacaktır.

Kaynakça

- Barnett, J.R., John Cavanagh, J. (1995). Küresel Düşler, İmparator Şirketler ve Yeni Dünya Düzeni, Çev: Gülden Şen, Sabah Kitapları, İstanbul.
- Güvenç, B. (1997). Kültürün ABC’si, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Dedeoğlu, B. (1997). Uluslararası Sistemde Bütünleşme ve Ayrılma, Cumhuriyet, Demokrasi, Kimlik, Araştırma Dizisi, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Brecher, J., Costello, T., Smith, B. (2002). Aşağıdan Küreselleşme Dayanışmanın Gücü, Çev: B. Kurt, Z. Kutluata, S. Özgün, A. Yıldırım, Aram Yayıncılık, İstanbul.
- Dursun, Ç. (2001). Tv Haberlerinde İdeoloji, İmge Kitapevi, Ankara.
- Erözden Ozan (1997). Ulus Devlet, Dost Kitapevi, Ankara.
- Friedman, L.M. (2002). Yatay Toplum, Çev: Ahmet Fethi, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Mutlu, E. (1999). Televizyon ve Toplum, TRT Eğitim Daire Başkanlığı, İstanbul.
- Şaylan, G. (1994). Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi, İmge Kitapevi, Ankara.
- Şaylan, G. (1996). Küreselleşmenin Gelişimi, Emperyalizmin Yeni Masalı Küreselleşme, KİGEM Yayınları, Ankara.

- Giddens, G. (1994). Modernliğin Sonuçları, Çev: Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Gündoğan A. O. (2002-2003). “Devlet ve Milliyetçilik”, Doğu Batı Dergisi, Yeni Devlet Yeni Siyaset, Sayı:21, Kasım –Aralık
- İçli, G. (2002). “Türk Modernleşme Sürecinin Günümüzdeki Yönelimi”, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt : 26 No: 2, Aralık.
- Kongar, E. (1998). 21. Yüzyılda Türkiye, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Mlinar, Z. (1992).Globalization and Territorial Identities, Avebury, New Castle
- Roberts, Mç. K.(2001). “Canada and the Multinational State”, Canadian Jurnal of Political Science, Vol: XXXIV,No:4, P.683-713.
- Timur, T. (1996). Küreselleşme ve Demokrasi Krizi, İmge Kitapevi, Ankara.
- Yıldırım, E. (1993). “Modern Ulus-Devlet”, Bilgi ve Hikmet Dergisi, İstanbul, Yaz, s. 42-44
- Yıldırım, S. (2005). “National Identity vs. Global Identity”, Çevrimiçi:
<http://www.irarec.org/modules.php>

DÜNYA SİNEMASINDA CENGİZ AYTMATOV UYARLAMALARI

Prof. Dr. Yusuf YURDİGÜL

Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi,

yurdigul@atauni.edu.tr, 0000-0002-9903-4176

Prof. Dr. Aslı YURDİGÜL

Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi,

asliacar@atauni.edu.tr, 0000-0001-5333-9751

ÖZET

Literatürde Kırgız edebiyatçısı olarak geçen Cengiz Aytmatov Türk dünyasının önemli yazarlarından. Bağımsızlık öncesi ve sonrasında birçok eser üreten yazar genel olarak eserlerinde; Kırgız mitolojisine ait unsurlar, halk hikayeleri, savaşın yıkıcı etkisi, aşk, Sovyet kolhoz çalışmaları ve çevre sorunları gibi konuları ele almıştır. Cengiz Aytmatov eserleri edebiyat ve sinema ilişkisinden ortaya çıkan önemli eserlere de kaynaklık eden yapıtlardır. Eserleri otuzun üzerinde sinema filmi ya da televizyon serisine uyarlanan Aytmatov, edebiyat alanında olduğu gibi sinema için de önem arz etmektedir.

Edebiyat sinema ilişkisi, uyarlama, Aytmatov'un sinema uyarlamaları, sinematografi literatüründe Aytmatov ve Aytmatov sinema uyarlamaları bağlamında bir kavramsal çerçeve belirleyen çalışmada literatür taraması yöntemi kullanılmaktadır. Çalışma da Cengiz Aytmatov'un eserlerinin dünya sinemasındaki yeri tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Cengiz Aytmatov, Sinema, Edebiyat

GİRİŞ

Cengiz Aytmatov romanları edebiyat ve sinema ilişkisinden ortaya çıkan önemli eserlere kaynaklık eden yapıtlardır. Eserleri otuza yakın sinema filmi ya da televizyon serisine uyarlanan Aytmatov, edebiyat alanında olduğu gibi Kırgız Sineması için de önem arz etmektedir. Aytmatov eserlerinin sinema filmlerinin önüne geçtiği, edebiyat uyarlamalarında yaşanan sıkıntılar, yönetmenin yazarın gölgesinde kalarak bağımsız çalışmadığı ve edebiyat uyarlamalarının yeniden yapım olarak değerlendirilmesi gerektiği gibi tartışmalar ilgili literatürde oldukça geniş bir alanı kapsıyor olsa da, bu çalışmanın merkezinde Aytmatov eserlerinin dünya sinemasındaki uyarlamaları bulunmaktadır. Dolayısıyla Aytmatov ve sinema ilişkisi dendiğinde oldukça geniş bir alandan bahsetmek mümkündür. Sovyet

sineması, Kırgız sineması, Sinema kurgu ve Sinema edebiyat ilişkisi gibi başlıklar bu çalışmanın art alanını oluşturabilecek konulardır. Ancak çalışmayı Aytmatov'un sinemaya uyarlanan eserleri bağlamında sınırlamak daha uygun olacaktır.

Literatürde Kırgız edebiyatçısı olarak geçen Aytmatov Türk dünyasının önemli yazarlarından. Bağımsızlık öncesi ve sonrasında bir çok eser üreten yazar genel olarak eserlerinde; Kırgız mitolojisine ait unsurlar, halk hikayeleri, savaşın yıkıcı etkisi, aşk, Sovyet kolhoz çalışmaları ve çevre sorunları gibi konuları ele almıştır. Kendisinin de ifade ettiği gibi eserlerinde insanı merkeze yerleştiren yazar geçmiş, şimdiki zaman ve geleceğin çizgisinde birey olarak bulunan insanın beşere dönüşmesi sürecinde varlık sebebinin altını çok kalın olarak çizmektedir (Arslan, 1998: 47). Ancak bu vurguda geçmiş dönem atfı çok daha yoğundur. Geçmiş, geleneksel değerleri olan sembolik ifadelerle daha güçlü vurgulanır. Bazı eserlerin sinema uyarlamasında da bu vurguyu görmek mümkündür. Filmlerde karakter analizi, ya da olay örgüsünün kurulmasında flash back yönteminin çok sık kullanılmasının ya da bir anlatörün geçmişe atfen olayları anlatmasının sebebi de budur.

Çalışmada az sayıda eser bulunan Aytmatov ve sinema konulu literatüre katkı sunmak amacıyla şimdiye kadar Cengiz Aytmatov'un edebiyat dünyasından sinemaya uyarlanan filmlerin tespit edilmeye uğraşmıştır. Bazı eserlerinin birden fazla uyarlaması olduğunu söylemek mümkündür. İlaveten Aytmatov eserleri sinema dışında radyo, televizyon ve tiyatrodada da birçok yapıma uyarlanmıştır. Çalışmanın merkezinde sinema olduğu için daha sinemaya uyarlanan eserler taranmıştır.

ESERLERİNDEN YAPILAN SİNEMA UYARLAMALARI

Cengiz Aytmatov, eserleri hem Kırgızistan ve Orta Asya'da hem de Türkiye ve Avrupa'da sinemaya uyarlanan en önemli yazarlardan biridir. Yapılan uyarlamalara bakıldığında, bunların çoğunluğunun kendi ülkesi Kırgızistan'da yapıldığı görülmektedir. Aytmatov eserlerinden en fazla uyarlama yapan yönetmen de Kırgız film yönetmeni Bolotbek Şemsiyev'dir. Şemsiyev, Aytmatov eserlerinden *Aşkın Yankısı* (1974), *Beyaz Gemi* (1975), *Erken Gelen Turnalar* (1980) ve *Fujiyama* (1988) filmlerini beyaz perdeye aktarmıştır (Yurdigül ve Yurdigül, 2019: 297).

Aytmatov uyarlamalarında Kırgızistan dışında, mekan olarak başka ülkelerin de kullanıldığı görülmektedir. Ulusal sınırları aşan uyarlama çalışmaları daha çok Rus yönetmenler tarafından yapılmaktadır. Bu çalışmalar genellikle ortak yapımlar olarak

gerçekleşmektedir. Bunlardan bazıları Kırgızistan-Ermenistan, Türkmenistan-Kazakistan, Tacikistan-Almanya, Türkiye ve Fransa ortak yapımı olarak çekilmiştir.

Aytmatov uyarlamalarında dikkat çeken noktalardan biri de kadın yönetmenlerin Aytmatov eserlerini uyarlama konusunda oldukça ilgili olmalarıdır. Örneğin *Deve Gözü*, *Ateş* (1963) Larisa Shepitko tarafından, *Cemile ve Kızıl Cooluk Calcalım* (1963) Irina Poplavskaya tarafından, *Tengri*, *Blue Haven* Maria Poncheville tarafından beyaz perdeye aktarılan Aytmatov eserleridir. Bu eserlerin dikkat çeken noktası, kadını merkeze alan eserler olmasıdır.

Aytmatov uyarlamalarında değinilmesi gereken bir başka konu da aynı eserin birden fazla yönetmen tarafından sinemaya uyarlanmasıdır. Örneğin, *Cemile* filmi ilk olarak 1969 yılında Irina Poplavskaya tarafından çekilirken, 1994 yılında Kırgız-Alman ortak yapımı olarak Monica Teuber tarafından yeniden beyaz perdeye aktarılmıştır. Eser, son olarak 2010 yılında da Fransız yönetmen Marie-Jaoul de Poncheville tarafından *Tengri*, *Blue Havens* adıyla yeniden sinemaya uyarlanmıştır.

Aytmatov eserlerinden beyaz perdeye aktarılan birçok sinema uyarlaması bulunmaktadır. Bu uyarlamalar içerisinde öne çıkanları ülkelere göre şöyle sıralamak mümkündür.

Kırgızistan (İsmailov, 2001)

1. *Geçit* (1961). *Kızıl Cooluk Calcalım* (Al Yazmalım) adlı öyküden uyarlama, Kırgızfilm.

Yönetmen: Alexey Saharov

2. *Ateş* (1963). *Deve Gözü* eserinden uyarlama. Yönetmen: Larissa Şepitko

3. *Ben Tiyenşan* (1973). *Kızıl Cooluk Calcalım* (Al Yazmalım) adlı öyküden uyarlama.

Mosfilm. Yönetmen: İrina Poplovskaya

https://www.imdb.com/title/tt7784908/?ref=nm_film_dr_5

4. *İlk Öğretmen* (1965). Aynı adlı eserinden uyarlama. Yönetmen: A. Mikhalkov-Konçalovski

5. *Toprak Ana* (1967). Aynı adlı eserinden uyarlama. Yönetmen: Genadiy Bazarov

6. *Cemile* (1969). Aynı adlı eserinden uyarlama. Yönetmen: İrina Poplovskaya

7. *Elveda Gülsarı* (1970). Aynı isimli eserinden uyarlama. Mosfilm. Yönetmen: Ş.

Urusevski

8. *Aşkın Yankısı* (1974). Kırgızistan. Yönetmen: Bolotbek Şamşiyev
9. *Kızıl Elma* (1975). Aynı adlı öyküsünden uyarılma. Kırgızfilm. Yönetmen: Tölömüş Okeev
10. *Beyaz Gemi* (1975). Kırgızfilm. Yönetmen: Bolotbek Şamşiyev
11. *Erken Gelen Turnalar* (1979). Lenfilm-Kırgızfilm. Yönetmen: Bolotbek Şamşiyev, (<http://kirgizfilm.ru/katalog/hu75.html>)
12. *Fujiyama* (1988). Yönetmen: Bolotbek Şamşiyev
13. *Boroonduu Beket* (1995). Gün Olur Asra Bedel eserinden uyarılma. Kırgızfilm. Yönetmen: Bakıt Karagulov
14. *Saman Yolu* (1996). Toprak Ana eserinden uyarılma, Kırgızfilm, yönetmen: Bakıt Karagulov
15. *Nayman Enenin Koşoğu* (2004). Gün Olur Asra Bedel eserinden uyarılma. Kırgızfilm. Yönetmen: Bakıt Karagulov
16. *Kuş Ömür* (1990) Yüz Yüze eserinden uyarılma. Kırgızfilm. Yönetmen: Bakıt Karagulov
17. *Mahabat Dastanı* (1984). Gün Olur Asra Bedel eserinden uyarılma. Kırgızistan. Yönetmen: Dooronbek Sadırbaev
18. Akbaranın Göz Yaşları (1989). Kıyamet (Plakha) eserinden uyarılma. Kırgızistan. Yönetmen: Dooronbek Sadırbaev

Kırgızistan Dışında Çekilen Uyarılma Filmler:

Ermenistan: (Çetin,1994:107-108)

1. Yüz Yüze (1987). (Bu film Aytmatov'un eserinin uyarılması değildir) Mosfilm. Yönetmen: Anatoliy Bobrovskiy.
2. Deniz Kıyısında Koşan Alaköpek (1991). Yönetmen: Karen Gevorkyan

Türkmenistan (Çetin,1994:109-111); (İsmailov,2001:304)

1. *Mankurt* (1990). Gün Olur Asra Bedel romanından uyarılma. Sovyetler Birliği, Türkiye, Libya. Yönetmen: Hocakulu Narliyev.

Kazakistan

1. *Askercik* (1974). Kazak film. Yönetmen: E. Orozbayev

2. *Elveda Gülsarı* (2008). Ardfilm-Kazakfilm ortak yapımı. Yönetmen: Ardak Amirkulov

Tacikistan

1. *Hortum* (1988). Senaryo Cengiz Aytmatov-Bako Sadykov

Yönetmen: Bako Sadykov

Almanya

1. *Jamila* (1994)

Triangel film GmbH-Kırgızfilm. Yönetmen: Monica Teuber

Türkiye

1. *Selvi Boylum Al Yazmalım* (1977)

Yönetmen: Atıf Yılmaz

Fransa

Tengri (2008)

Fransa, Almanya, Kırgızistan. Yönetmen: Marie Jaoul Poncheville

Sri Lanka

1. *İlk Öğretmen* (2016). Aynı adlı eserinden uyarılama. Yönetmen: Upali Gamlath,

(https://www.imdb.com/title/tt7860124/?ref_=nm_knf_t1)

Özbekistan

1. *Delbirim* (2018). Kızıl Cooluk Calcalım (Al Yazmalım) eserinden uyarılama. Özbekistan,

Kırgızistan. Yönetmen: Sarvar Karimov (<http://www.kino.kg/movie.asp?id=7919>)

SONUÇ

Yazarlığın yanısıra gazetecilik, devlet adamlığı, diplomat, politikacı ve senaristlik de yapan Aytmatovun eserlerinden sinemaya uyarlanan pek çok roman ve hikaye bulunmaktadır. Bu eserler Kırgızistan dışında Türkiye, Türkmenistan, Kazakistan, Tacikistan, Almanya, Ermenistan ve Fransa başta olmak üzere farklı ülkelerde sinemaya uyarlanmıştır. Ancak bazı eserler Kazakistan-Kırgızistan ya da Kırgızistan- Almanya gibi ortak yapım olarak çekilmiştir. Yine bir kaç eser de birden fazla yönetmen tarafından uyarlanmıştır. Örneğin bunlardan en meşhur olanı Cemile; 1969 yılında Rus yönetmen İrina Poplasiskaya tarafından, 1994 yılında Alman yönetmen Monica Teuber tarafından ve 2008 yılında Fransız yönetmen Marie-Jaoul de Poncheville tarafından sinemaya uyarlanmıştır. Filmlerin birçoğu

Kırgızistan'da çekilmiş olmasına rağmen daha çok Rus yönetmen uyarlaması bulunmaktadır. En çok uyarlama yapan ise Kırgızistan'ın önemli yönetmenlerinden biri olan Bolotbek Şemsiyev'dir. Aşkın Yankısı (1974), Beyaz Gemi (1975), Erken Gelen Turnalar (1980) ve Fujiyama (1988) gibi filmler Şemsiyev'in yönetmenliğini yaptığı Aytmatov uyarlamalarıdır. Ayrıca Aytmatov'un sinemaya uyarlanan eserlerinin önemli bir kısmını kadın yönetmenler gerçekleştirmiştir. Larissa Şapitko, İrina Poplovskaya, Monica Teuber ve Maria Poncheville gibi kadın yönetmenler, genelde kadın konusunun merkezde olduğu eserleri sinemaya uyarlamışlardır.

Nihayetinde Cengiz Aytmatov başarılı bir yazar olmasının yanı sıra, sinemayla da iç içe olmuş çok yönlü bir kişiliktir. Eserlerinden uyarlanan pek çok filme senaryo yazarlığı noktasında destek olmuş; senaryo ekibinin bir parçası olarak çalışmıştır. Kırgızistan Sinemacılar Birliği Başkanlığı'nı yürütmüş, ulusal ve uluslararası pek çok film festivalinde bulunmuştur. Aytmatov'un sinema alanına yönelik tüm bu çalışmaları, onun hem Kırgızistan'da hem de uluslararası alanda sinema otoritesi olarak kabul edilmesini sağlamıştır.

KAYNAKÇA

ARSLAN, Fatih (1998). Aytmatov Estetiğinin Geçmişe Dönük Ütopik/Postromantik Yüzü, Doğumunun 70. Yıl Dönümünde Cengiz Aytmatov Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri, Aralık, Atatürk Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara.

ÇETİN, M. (1994). Cengiz Aytmatov'un Eserleri ve Eserlerinden Sinemaya Uyarlanan Filmler Üzerine Bir İnceleme, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo Tv Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul

İSMAİLOV, T. (2001). Türk Cumhuriyetleri Sinema Tarihi (3 Cilt)- Kazakistan-Kırgızistan Cumhuriyetleri (III. Cilt), İstanbul: Türk Güzel Sanatlar Vakfı.

Yurdigul, Y, Yurdigul, A. (2019) Kırgızistan Sinemasında Cengiz Aytmatov Etkisi, Kırgızistan Araştırmaları, Cengiz Buyar, Editör, BYR Publishing House, Bishkek, ss.293-319

<https://aytmatov.org/tr>

<https://aytmatov.org/tr/serge-popoff-c-a-ve-sinema>

https://www.imdb.com/title/tt7860124/?ref=nm_knf_t1

<http://www.kino.kg/movie.asp?id=7919>

[https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D0%B8%D1%86%D0%BE%D0%BC_%D0%BA%D0%BB%D0%B8%D1%86%D1%83_\(%D1%84%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D0%BC,_1986\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D0%B8%D1%86%D0%BE%D0%BC_%D0%BA%D0%BB%D0%B8%D1%86%D1%83_(%D1%84%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D0%BC,_1986))

İRAN SİNEMASINDA GÖÇMEN TEMSİLLERİ ÇERÇEVESİNDE *BARAN* FİLMİNİN GÖSTERGEBİLİMSEL ÇÖZÜMLEMESİ

Dr. Yeşim ARGİN

seneryesim41@gmail.com – 0000 0002 8899 6775

ÖZET

İran'ın coğrafyası gereği Afganistan ile ilişkileri her zaman üst düzeyde olmuş ve birçok noktada ikili ilişkiler sağlanabilmiştir. Bununla birlikte İran, sınır komşusu olan Afganistan'dan gelen göçlerden dolayı nüfus artışı yaşamış ve bu toplumsal hareketlilik sinemaya da konu olmuştur. Bu bakımdan son dönem İran sinemasında, göç ve mülteci kavramlarının önemli konuların başında geldiği söylenebilir. Zira sinema bilindiği üzere çeşitli ideolojik, ekonomik, politik, toplumsal ve kültürel temsillerin birer taşıyıcısı konumundadır. Dolayısıyla bir eğlence aracı ve sanat dalı olmanın yanı sıra toplumsal ve kültürel bir temsil aracı olan sinemada, göç ve göçmen konusu da sıklıkla karşılaşılan önemli konulardan biri olmuştur.

Bu çalışma, İran sinemasına oldukça fazla işlenen göçmen konusunun nasıl temsil edildiğinin belirlemesi amacıyla yapılmaktadır. Bu amaçla CNN Türk.com adlı siteye göre İran sinemasında en çok izlenen ilk on film arasından *Baran* filmi, göçmen konusuna oldukça fazla odaklanması bakımından inceleme kapsamına alınmıştır. Böylece ülkesinden göç etmek zorunda kalan; ancak göç ettiği yerde çeşitli sıkıntılarla karşılaştığından dolayı kendi ülkesine geri dönmeye çalışan göçmenlerin hikâyesini anlatan *Baran* filmi amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilerek çalışma kümesini oluşturmaktadır. Bu doğrultuda *Baran* (2001) filmi göstergebilimsel yöntemle analiz edilmiştir.

Filmin toplumsal bağlamı da göz önünde bulundurularak yapılan inceleme sonucunda, filmde Afgan mültecilerinin bireysel hikâyeleri üzerine odaklanıldığı ve onların öteki olarak temsil edildiği görülmektedir. Bu ötekileştirme biçimi Afgan mültecilerin zor şartlarda çalışması, çalışmaya engel olan fiziksel sorunlar, yoksulluk, mimari yapılar arasındaki zıtlıklar, çocuk işçiler, ağır iş yükü vb. gibi göstergeler çerçevesinde görünürlük kazanmaktadır. Ayrıca *Baran* filminde Afgan mültecilerin kaçak işçi olarak az paraya çok çalıştığı ve eğitim, sağlık gibi hizmetlerden yeterince yararlanamadıkları ortaya çıkarılmıştır. Bu çerçevede film kapsamında Afgan mültecilerin maruz kaldığı ötekileştirme ve dışlama biçimleri, onların Afganistan'a dönmek zorunda kalınmasını adeta zorunlu kıldığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İran Sineması, Göç, Göçmen, Mülteci, Öteki

SOSYAL MEDYA KULLANIMI VE SPOR

Dr.Tuncay SARIİPEK

Selçuk Üniversitesi,

tsariipek@hotmail.com. ORCID ID: 0000-0002-4790-4379

ÖZET

Sosyal medya ve spor, günümüzün dijital çağında önemli bir etkileşim içinde bulunan iki ana kavramdır. Her ikisi de modern yaşamın ayrılmaz bir parçası haline gelmiş durumdadır. Sosyal medya, insanların internet üzerinde bağlantı kurmasını, içerik paylaşmasını ve etkileşimde bulunmasını sağlayan platformları ifade ederken, spor, dünya genelinde milyonlarca insanın takip ettiği ve sevdiği bir faaliyettir. Bu iki kavramın bir araya gelmesi, bir dizi etkileşim ve sonuç doğurur.

Sporcuların Sosyal Medya Kullanımı: Birçok profesyonel sporcu, sosyal medya platformlarını kişisel markalarını oluşturmak, takipçi kitlesini genişletmek ve taraftarlarına doğrudan ulaşmak için kullanmaktadır. Sporcular, antrenman videoları, maç analizleri, günlük yaşantıları ve hayır işleri gibi içerikleri paylaşarak taraftarlarına daha yakın hissettirirler.**Spor Haberleri ve Analizler:** Sosyal medya, spor haberleri ve analizlerin hızlı yayılmasına olanak tanır. Spor medyası ve taraftarlar, maç sonuçları, transfer haberleri, sakatlık güncellemeleri ve diğer önemli bilgilere hızlı bir şekilde erişebilirler. Bu da sporun daha erişilebilir ve anlık hale gelmesine katkı sağlar.**Spor Etkinliklerinin Tanıtımı:** Spor organizasyonları, etkinliklerini ve turnuvalarını sosyal medya üzerinden tanıtarak daha fazla katılımcı ve izleyici çekmeye çalışırlar. Özellikle büyük spor organizasyonları, canlı yayınlar, özel içerikler ve yarışmalar gibi yöntemlerle taraftarları etkileyerek sosyal medya aracılığıyla büyük bir izleyici kitlesi oluştururlar.**Taraftar Katılımı:** Sosyal medya, spor taraftarlarına takımları ve sporcuları destekleme, görüşlerini paylaşma ve diğer taraftarlarla etkileşimde bulunma fırsatı sunar. Hashtagler, taraftar grupları ve çevrimiçi sohbetler gibi araçlar taraftarlar arasındaki bağları güçlendirir.**Sporcuların Sosyal Sorumluluk Projeleri:** Sporcular, sosyal medya üzerinden çeşitli sosyal sorumluluk projelerini ve hayır işlerini tanıtarak toplumsal farkındalık oluştururlar. Bu, sporcuların sadece saha içinde değil, saha dışında da etkili bir şekilde rol almalarını sağlar.

Çalışmamızın sonucunda sosyal medyanın sporla nasıl etkileşime girdiğini, sporcuların, takımların ve spor organizasyonlarının sosyal medyayı nasıl kullandığını ve bu etkileşimin

spor dünyasına nasıl bir boyut kazandırdığını görmüş olup, sosyal medya kullanımının sporun tanıtımı, takipçi kitlesi oluşturma, taraftar etkileşimi ve haberleşme gibi alanlarda nasıl bir rol oynadığını göz önüne alarak, bu iki önemli konunun etkileşimi hakkında daha fazla bilgi edinmesine katkı sunmaya çalışacağız

Anahtar Kelimeler : Sosyal medya yönetimi, Sporcu performansı, Sosyal medya stratejileri

SOCIAL MEDIA USE AND SPORT

ABSTRACT:

Social media and sport are two main concepts that have a significant interaction in today's digital age. Both have become an integral part of modern life. Social media refers to platforms that enable people to connect, share content and interact on the internet, while sport is an activity followed and enjoyed by millions of people around the world. When these two concepts come together, they create a series of interactions and outcomes.

Athletes' Use of Social Media: Many professional athletes use social media platforms to build their personal brand, expand their following and reach their fans directly. Athletes feel closer to their fans by sharing content such as training videos, match analysis, daily life and charity work. **Sports News and Analysis:** Social media allows sports news and analysis to spread quickly. Sports media and fans can quickly access match results, transfer news, injury updates and other important information. This contributes to making sports more accessible and instantaneous. **Promotion of Sport Events:** Sports organizations try to attract more participants and viewers by promoting their events and tournaments through social media. In particular, large sports organizations create a large audience through social media by influencing fans through methods such as live broadcasts, special content and competitions. **Fan Engagement:** Social media offers sports fans the opportunity to support teams and athletes, share their views and interact with other fans. Tools such as hashtags, fan groups and online chats strengthen the bonds between fans. **Athletes' Social Responsibility Projects:** Athletes raise social awareness by promoting various social responsibility projects and charities through social media. This allows athletes to play an effective role not only on the field but also off it.

As a result of our study, we will have seen how social media interacts with sports, how athletes, teams and sports organizations use social media and how this interaction brings a dimension to the world of sports, and we will contribute to learn more about the interaction of

these two important issues by considering how social media use plays a role in areas such as sports promotion, audience building, fan interaction and communication.

Keywords: Social media management, Athlete performance, Social media strategies.

INTRINSIC MOTIVATION SHOULD BE ENCOURAGED FOR A LIFELONG LEARNING

Aslıhan ERTAN SEVİNÇ

Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
aslihan.ertan@hotmail.com- 0000-0002-1837-927X

ABSTRACT

The aim of this paper is to endorse my thesis statement that: “Learners should be motivated intrinsically rather than extrinsically so as to ensure a lifelong learning.” According to the research done so far it has been proved that intrinsically motivated learners are more willing to learn as well as being more successful academically. The reason for that is the fact that intrinsic motivation is doing the task for pleasure or for curiosity, which is a continuing process throughout life, on the other hand extrinsic motivation is doing it just for the sake of a reward. Furthermore, using rewards in an uncontrolled way leads to waning of intrinsic motivation. Therefore, learners should be motivated intrinsically rather than extrinsically, which is directly related to lifelong learning.

Key words: intrinsic motivation, life-long learning, extrinsic motivation

INTRODUCTION

Motivation and lifelong learning are two fundamental terms in education, they are two closely linked elements; the existence of latter is essential of the sustainability of former. Schunk, Pntrich and Meece(2002) describes motivation as “the process whereby goal directed activity is instigated and sustained.”(As cited in Valerio, 2021, p. 30) lifelong learning on the other hand is the continuance of learning after the formal education, it can be also called as full time learning and education. The aim of this paper is to endorse the validity of statement: “The learner should be motivated intrinsically rather than extrinsically so as to ensure lifelong learning.”

Motivation is the primal term for lifelong learning. Mc Combs (1991) underlines the relation between them by stating that if a person is a motivated one, then he/she is a lifelong learner and the lifelong learner is likewise a motivated one. (As cited in Crow, 2006, p. 23) But, what is it meant by motivation? Motivation comes on stage in two different forms: intrinsic and extrinsic motivation. Intrinsic motivation is doing the task for self-actualization and self-fulfillment. An intrinsically motivated learner does the tasks or learn the items for the sake of his/her own satisfaction, the task is done since it is enjoyable for the learner or the learner is really curios about doing it, the task is done not for the sake of an external reward. For Deci and Ryan (1985) creativity, flexibility and spontaneity are the natural outcomes of intrinsic behavior. (As cited in Cameron & Pierce, 1994, p. 364) Extrinsic motivation on the other hand is engaging in an activity or doing a task on the condition of existence of a reward. In absence of a reward the learner does not take action to do something on the learning process. Opposite to the outcomes on intrinsic behavior, extrinsically motivated behaviors result in

low self-esteem and anxiety. (Deci&Ryan,1985, as cited in Crow&Pierce, 1994, p. 364) Understanding the difference between them gives way teachers to understand the attitudes towards learning. Actually, after indulging in the theme I have become more aware of the behaviors of my students and even my sons, and try to be more cautious about using a reward as it is really dangerous overusing the rewards and it may result in decline in motivation to learn, which is prevalent among the learners, that is to say most of my students are unwilling to learn, they do not have a goal, they do not know why they are learning. When compared to previous years the learners are today have no motivation for learning whether it is in formal education or not even though they have ample opportunities. One reason for that may be the fact that formal learning is compulsory which is another hinder for the intrinsic motivation.

LITERATURE REVIEW

Learning is such a broad term that it encompasses many fields, therefore, learning is not limited in concrete walls of a school building. A human being starts learning from the very beginning of life, and learning never stops till the end of life, whether it is voluntarily, entertaining or forceful and unintended. Motivation fosters and facilitates learning process besides making it meaningful for the learner. At this point the source of motivation comes on stage: from inside the learner or from an external source. Great many researchers agree upon the hypothesis that if the learning is for pleasure then it becomes self-directed that makes the learner become conscious of the learning, which results in lifelong learning. According to Berlyne (1966) an issue, which is novel, intriguing and complicated is the one that arouses learner's interest and triggers the learner to dig more on the issue. (As cited in Gottfried, 1983, p. 65) Likewise Piaget claims that when the person encounters with a new item that cannot be taken into that person's schemata, the person develops some cognitive structures to take the item into his/her intellectual repertoire, thus the process of absorbing the novel information contains intrinsic motivation in education and also in every other fields.(Gottfried, 1983, p. 64)To endorse the former two statements Hunt (1981) notes that developing the intrinsic motivation is a crucial matter for the educators. (As cited in Gottfried, 1983, p. 64) Csikszentmibalyi(2013) underlines the issue:

The chief impediments to learning are not cognitive. It is not that students cannot learn; it is that they do not wish to. If educators invested a fraction of the energy they now spend trying to transmit information in trying to stimulate the students' enjoyment of learning, we could achieve much better results. (p. 115)

The learner wants to learn as long as the activity or the task is challenging, that is why those who are the pioneers of their fields have intrinsic motivation rather than extrinsic, hence becoming extremely successful in the field they are interested in.

Conversely, extrinsic motivation is just a temporary trigger to learning, in absence of it eagerness to learn fades away. Schwartz (1990), who is an American psychologist, thinks reinforcement has two effects. The first one is the control effect of it in the activity which leads an increase in the frequency of the doing. Secondly, if the reward is not given or when the learners get accustomed to getting a rewards, they become less willing to do the activity

even less than they were before the reward was given. (As cited in Cameron& Pierce, 1994, p. 364) The reward can be tangible or verbal, the former of which has a more reversing effect in the decline of intrinsic motivation. McGee (2013) asserts that there may be some relation between low achievement levels of students and extrinsic motivation. (p. 117) Deci(1971,1975) is a hot defender of extrinsic motivation's reversing effect on intrinsic motivation. (As cited in Emmet & McGee, 2012) He hypothesises that "if a person is engaged in some activities for reasons of intrinsic motivation and if he begins to receive the external reward, money for performing the activity, the degree to which he intrinsically motivated to perform the activity decreases." (As cited in Cameron &Pierce, 20106, p. 363) Similarly, Greene and Lepper (1974) endorse his hypothesis with their empirical data on the reversing effects of rewards on the learners. (As cited in Netick, 1977)

ANALYSIS

As a teacher, a parent or an elder sister, it is clearly observable that learning cannot be compulsory, on the contrary the goals of learning achieved best in a voluntary environment, that is to say new data are best absorbed if the learner is willing to take it in. This willingness is the intrinsic motivation, actually it is not only willingness, it is the curiosity, interest and pleasure. Intrinsic motivation is not something that can be loaded on the learner, in fact children are naturally endowed with intrinsic motivation, maybe that is why childhood is the period when the child is not hesitant to learn and to question the facts. Their curiosity and bold steps towards learning diminish during their school years due to the external factors. They may have a diminishing effect on their academic achievement. It is because of the fact that their attention deviates from learning to reward they will get after the task they will have completed. That is one of the reasons why intrinsic motivation is favored more in lifelong learning than extrinsic motivation. It is necessary to note here that not all rewards diminish intrinsic motivation. Expected or tangible rewards have observable reverse effect while verbal ones do not.

The second reason is the very apparent reality that intrinsic motivation is based on learner's inner intuition itself, the reality that learner takes the action just for the reason that s/he wants to do it, it is for pleasure, for, interest or for curiosity, notwithstanding the source for extrinsic motivation is the external factors, the absence of which fades the learning. Also, with the repetition of rewards after all the completed tasks the learner gets accustomed to the reward and it is no more a goal for the learner not a natural outcome of the action, which is not intriguing for the learner anymore. Gottfried et all, (2001) notes in their study that "motivation and attitudes tend to decline across years." (As cited in Crow, 2006, p. 24)

Another important issue supporting my claim is Maslow's pyramid of hierarchy of needs. According to him people are motivated by five categories, the highest of which is self-actualization, which is directly linked to intrinsic motivation, as self-actualization means; actions towards on issue is the direct outcome of the feeling, of the belief in person's capacity and eagerness to do an action only to satisfy himself/herself. Intrinsic motivation is the threshold for autonomy and self-determination, a step further of which is the self-actualization. As the learner attains the feeling of self-satisfaction, they feel more eager to

finish the task or the activity they are given to. Accordingly, as they complete the task, they become more aware of themselves, their capacities and interests which leads to more learning. Taking into consideration of this hypothesis, learners are to canalized into the field they are interested in, for instance at schools there should be more elective courses. Yet, school curriculum is full of compulsory subjects most of which are not favored by the learners. Furthermore, in our country arts, music, cinema etc. are not considered as a subject but a free time activity. Instead all the students are expected to be masters in mathematics, science or in literature, ignoring what the learners want to learn.

In addition to the statements above, children with high academic intrinsic motivation are prone to have higher school achievement and they feel more confident in academic matters. (Gottfried, 1983, p. 69) Therefore, their intrinsic motivation should be supported in order to guarantee their further achievement. Furthermore, as stated beforehand intrinsic motivation for some cognitivists leads to cognitive development of the learner, as so to absorb the knowledge (if it is voluntarily done) the learner has to build some cognitive structures, that has a direct link to academic achievement. Besides, when the learner encounters with a new stimuli or a new environment it is normal to feel stressed or weird, yet this feeling increases intrinsic motivation the result of which is the accommodation to the new environment, which promotes the learner's cognitive development, too. (Gottfried, 1983, p. 66) It is like an ongoing, unbroken chain, a new stimulus, action as a result of intrinsic motivation, the outcome of which is also the starting point for motivation to learn more. So, schedules of schools are to contain as many varied subjects as possible.

CONCLUSION

In this paper I have tried to prove that intrinsic motivation is crucial so as to attain lifelong learning. The necessity of extrinsic motivation to an extent cannot be undermined, yet excess of it leads to stagnation and low academic achievement at schooling. Thus, teachers or parents should be very careful in using rewards. According to Sheldon & Biddle (1998) dependence on extrinsic both oppresses the learning and hinders the creation of self-motivated in other words lifelong learners. (As cited in Crow, 2006, p. 31) Extrinsic motivation is a form of distracting the learner from his/her actual goal. Without the reward, the learner is only focused on retaining the fresh information, yet with extrinsic motivation the goal turns out getting the reward given after the task.

Intrinsic motivation is the gate for new possibilities. Valerio (2012) describes intrinsic motivation as "the realization of knowledge as worthwhile and take ownership over their learning. (p. 34) So, for learner's intrinsic motivation is self-actualization, realization of their capacity and creating their autonomous learning. Learning is best done only if the learner wants to do so. If it is attained, the learner will always be curious to learn the new knowledge s/he encountered to. Learning it will lead to new learnings and it will go on in a circular progress and thus it will become the lifelong learning.

References:

Berlyne, D. E. (1966) "Curiosity and exploration." *Science* 153(2), 5-33

- Brown, H. D. (2001). *Teaching by principles: An interactive approach to language pedagogy*. Longman.
- Cameron, J., & Pierce, W. D. (1994). Reinforcement, reward, and intrinsic motivation: A Meta-analysis. *Review of Educational Research*, 64(3), 363–423.
<https://doi.org/10.2307/1170677>
- Csikszentmihalyi, M. (1990). Literacy and intrinsic motivation. *Daedalus*, 119(2), 115–140.
<http://www.jstor.org/stable/20025303>
- Deci, E. L. (1971). Effects of externally mediated rewards on intrinsic motivation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 18(1), 105—115.
- Deci, E. L. (1975). *Intrinsic motivation*. Plenum Press.
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1985). *Intrinsic motivation and self-determination in human behavior*. Plenum.
- Deci, E. L., Koestner, R., & Ryan, R. M. (2001). Extrinsic Rewards and Intrinsic Motivation in Education: Reconsidered Once Again. *Review of Educational Research*, 71(1), 1–27.
<http://www.jstor.org/stable/3516064>
- Emmett, J., & McGee, D. (2012). Extrinsic motivation for large-scale assessments: A case study of a student achievement program at one urban high school. *The High School Journal*, 96(2), 116–137.
<http://www.jstor.org/stable/23351965>
- Gottfried, A. E. (1983). Intrinsic motivation in young children. *Young Children*, 39(1), 64–73. <http://www.jstor.org/stable/42658350>
- Gottfried, A.E., Fleming, J.S., & Gottfried, A.W. (2001). Continuity of academic intrinsic motivation from childhood through late adolescence: A longitudinal study. *Journal of Educational Psychology*, 93(1), 3-13.
- Green, D. (1974) , and Lepper, M. R. Intrinsic motivation ...How to turn play into work. *Psychology Today*, 8(4), 49–54.
- Hardison, C. M., Miller, L. W., Li, J. J., Schroeder, A. N., Burkhauser, S., Robson, S., & Lai, D. (2012). Background on adult language learning. In *Second-Language Skills for All?: Analyzing a Proposed Language Requirement for U.S. Air Force Officers* (pp. 5–16). RAND Corporation. <http://www.jstor.org/stable/10.7249/j.ctt5hht66.10>
- Hunt, J. M. cV. (1981) "Experiential roots of intention, initiative, and trust." In *advances in intrinsic motivation and aesthetics*. (H. I. Day ,Ed.). Plenum.
- Lifelong learning and motivation*. Ebrary. (n.d.)
https://ebrary.net/56351/education/lifelong_learning_motivation.
- Maslow, A. H. (1954). *Motivation and personality*. Harper.
- McCombs, B.L. (1991). Motivation and lifelong learning. *Educational Psychologist*, 26(2), 117- 127.
- Netick, A. (1977). Extrinsic and intrinsic motivation-Bridging the gap.
- Schunk, D., Pintrich, P. & Meece, J. (2002). *Motivation in Education: Theory, research and applications* (3rd ed). Upper Saddle River, NJ: Pearson-Merrill.
- Schwartz, B. (1990). The creation and destruction of value. *American Psychologist*, 45, 7-15.
- Sheldon, K.M., & Biddle, B.J. (1998). Standards, accountability, and school reform: Perils and pitfalls. *Teachers College Record*, 100(1), 164-80).

Turnage, J. J., & Muchinsky, P. M. (1976). The effects of reward contingency and participative decision making on intrinsically and extrinsically motivating tasks. *The Academy of Management Journal*, 19(3), 482–489.

<https://doi.org/10.2307/255614>

Valerio, K., (2012) Intrinsic motivation in the classroom, *Journal of Student Engagement: Education Matters*, 2(1), 30-35.

Doi:<https://ro.uow.edu.au/jseem/vol2/iss1/6>

Vansteenkiste, M., Simons, J., Lens, W., Soenens, B., & Matos, L. (2005). Examining the motivational impact of intrinsic versus extrinsic goal framing and autonomy-supportive versus internally controlling communication style on early adolescents' academic achievement. *Child Development*, 76(2), 483–501.

<http://www.jstor.org/stable/3696516>

What motivates a lifelong learner? - researchgate. (n.d.).

[https://www.researchgate.net/profile/Sherry-](https://www.researchgate.net/profile/Sherry-crow/publication/251296152_What_Motivates_a_Lifelong_Learner/links/53fcaa4d0cf22f21c2f3f43e/What-Motivates-a-Lifelong-Learner.pdf)

[crow/publication/251296152_What_Motivates_a_Lifelong_Learner/links/53fcaa4d0cf22f21c2f3f43e/What-Motivates-a-Lifelong-Learner.pdf](https://www.researchgate.net/profile/Sherry-crow/publication/251296152_What_Motivates_a_Lifelong_Learner/links/53fcaa4d0cf22f21c2f3f43e/What-Motivates-a-Lifelong-Learner.pdf)

Woodrow, L. J. (2006). A model of adaptive language learning. *The Modern Language Journal*, 90(3), 297–319. <http://www.jstor.org/stable/3876830>

BAĞIMSIZ GAZETECİLERİN ROLÜ: İNTERNET VE SOSYAL MEDYA PLATFORMLARI ÜZERİNDE ARAŞTIRMACI GAZETECİLİK

Dr. Öğr. Üyesi, Enes BALOĞLU

Yozgat Bozok Üniversitesi İletişim Fakültesi,
enes.baloglu@bozok.edu.tr. ORCID: 0009-0001-1960-1688.

Dr. Öğr. Üyesi, Yavuz DEMİR

Uşak Üniversitesi İletişim Fakültesi,
yavuz.demir@usak.edu.tr. ORCID: 0000-0003-4302-0143.

ÖZET

Haber, bireylere yaşadıkları toplumdaki önemli olgu ve olayların kitle iletişim araçları aracılığıyla aktarılması anlamına gelmektedir. Haberciliğin önemli bir dalı olarak kabul edilen araştırmacı gazeteciliğin ürünü olan haberler ise kamu yararını ön planda tutan incelemeler sonucunda ortaya çıkmıştır. Araştırma haberler, gazetecilerin günlük rutinlerinin dışına çıkarak derinlemesine odaklandıkları çalışmalardır. Bu çalışmalarda gazeteciler gizli kaynaklardan ve gizli belgelerden yararlanmakta ve kamuyu aydınlatmak için çaba sarf etmektedir. Bu bakımdan araştırmacı gazetecilik, kamu yararını ve şeffaflık prensiplerini vurgulayarak toplumu bilgilendirmeyi ve toplumsal sorunların çözümüne katkıda bulunmayı amaçlar.

Bu çalışmada günümüzün dijitalleşen dünyasında haberin de dijitalleşmesiyle birlikte değişen araştırmacı gazetecilik/habercilik olgusuna odaklanılacaktır. Çalışmanın literatür kısmında araştırmacı gazetecilik kavramına ilişkin bilgi verildikten sonra internet ve sosyal medya ağlarında gerçekleşen araştırmacı haberciliğe değinilecektir. Çalışmada Türkiye’de internet ve sosyal medya ağlarında araştırmacı gazetecilik yapan 3 bağımsız gazetecinin ortaya koymuş olduğu haberler içerik analizi yöntemi kullanılarak incelenecektir. Çalışmada öncelikle gazetecilerin internet siteleri ve sosyal medya ağlarında paylaşmış olduğu haberler incelenmiş ve ön inceleme sonucunda kodlama cetveli oluşturulmuştur. Oluşturulan kodlama cetvelinde yer alan bilgiler elektronik ortama aktarılmış ve işlenmiştir. Çalışma sonucunda araştırmacı gazeteciliğin geleneksel gazetecilikte olduğu gibi sürdürüldüğü ve bağımsız gazetecilerin internet ve sosyal medya ağlarında araştırmacı gazeteciliği etkin bir şekilde yaptığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Haber, Araştırmacı Gazetecilik, Dijital Medya.

THE ROLE OF INDEPENDENT JOURNALISTS: INVESTIGATIVE JOURNALISM ON THE INTERNET AND SOCIAL MEDIA PLATFORMS

ABSTRACT

News means conveying important facts and events in the society they live in to individuals through mass media. News that is the product of investigative journalism, which is considered an important branch of journalism, has emerged as a result of investigations that prioritize the public interest. Investigative news are studies in which journalists go beyond their daily routines and focus in depth. In these studies, journalists utilize confidential sources and secret documents and make efforts to enlighten the public. In this respect, investigative journalism aims to inform the public and contribute to the solution of social problems by emphasizing the principles of public interest and transparency.

In this study, we will focus on the phenomenon of investigative journalism/reporting, which has changed with the digitalization of news in today's digitalizing world. After providing information on the concept of investigative journalism in the literature section of the study, investigative journalism on the internet and social media networks will be discussed. In the study, the news produced by 3 independent journalists practicing investigative journalism on the internet and social media networks in Turkey will be analyzed using the content analysis method. In the study, firstly, the news shared by the journalists on their websites and social media networks were examined and a coding chart was created as a result of the preliminary examination. The information in the coding chart was transferred to electronic media and processed. As a result of the study, it was determined that investigative journalism is carried out in the same way as in traditional journalism and that independent journalists effectively practice investigative journalism on the internet and social media networks.

Keywords: News, Investigative Journalism, Digital Media.

STATE PROGRAMS ANALYSIS AND SOCIAL CRISIS MANAGEMENT IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN: A DESCRIPTIVE STUDY

Madina Kenzhegaranova, Aibol Mukhsiyonov, Houman Sanandaji

International Academy of Business (IAB)

Abstract:

The article is about government programs and projects and their description which are aimed at improving the socioeconomic situation in the Republic of Kazakhstan. A brief historical overview, as well as information about current socio-economic, political and transitional contexts of the country are provided. Two theories were described in the article to inform this descriptive study. According to the United Nation's Development Reports for 2005 and 2011, the country's human development index (HDI) rose by several points despite the socio-economic and political imbalances taking place in the republic since it gained its independence in 1991. It is stated in the article that government support programs are one of the crucial factors that increase the population welfare which in its turn may lead to reduction of social crisis processes in the country.

Keywords: human capital, social crisis, state programs, unemployment

NEED TO IMPLEMENT THE ENVIRONMENTAL ACCOUNTING EDUCATION FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT: AN OVERVIEW

Dr. Noor Mohammad

Faculty of Business & Law, Multimedia University,

Abstract:

Environmental accounting is a recent phenomenon in the modern jurisprudence. It may reflect the corporate governance mechanisms in line with the natural resources and environmental sound management and administration systems in any country of the world. It may be a corporate focused on the improving of the environmental quality. But it is often identified that it is ignored due to some reasons such as unconsciousness, lack of ethical education etc. At present, the world community is very much concerned about the state of the environmental accounting and auditing systems as it bears sustainability on the mother earth for our generations. It is one of the important tools for understanding on the role played by the natural environment in the economy. It provides adequate data which is highlighted both in the contribution of natural resources to economic well-being as well as the costs imposed by pollution or resource degradation. It can play a critical role as on be a part of the many international environmental organizations such as IUCN, WWF, PADELIA, WRI etc.; as they have been taking many initiatives for ensuring the environmental accounting for our competent survivals. The global state actors have already taken some greening accounting initiatives under the forum of the United Nations Division for Sustainable Development, the United Nations Statistical Division, the United Nations Conference on Environment and development known as Earth Summit in Rio de Janeiro, Johannesburg Conference 2002 etc. This study will provide an overview of the environmental accounting education consisting of 25 respondents based on the primary and secondary sources.

Keywords: Environmental Accounting, Auditing Education and Sustainable Development

GREEN COMPUTING: FROM CURRENT TO FUTURE TRENDS

Tariq Rahim Soomro, Muhammad Sarwar

, Al Ain University, UAE

Abstract:

During recent years, attention in 'Green Computing' has moved research into energy-saving techniques for home computers to enterprise systems' Client and Server machines. Saving energy or reduction of carbon footprints is one of the aspects of Green Computing. The research in the direction of Green Computing is more than just saving energy and reducing carbon foot prints. This study provides a brief account of Green Computing. The emphasis of this study is on current trends in Green Computing; challenges in the field of Green Computing and the future trends of Green Computing.

Keywords: Energy consumption, e-waste recycling, Green Computing, Green ITPI-CASSO

CONFLICT, CONFUSION, CHOICE: A PHENOMENOLOGICAL APPROACH TO ACTS OF CORRUPTION

Yvonne T. Haigh

Public Policy and Management at Murdoch University, Perth Western Australia

Abstract:

Public sector corruption has long-term and damaging effects that are deep and broad. Addressing corruption relies on understanding the drivers that precipitate acts of corruption and developing educational programs that target areas of vulnerability. This paper provides an innovative approach to explore the nature of corruption by drawing on the perceptions and ideas of a group of public servants who have been part of a corruption investigation. The paper examines these reflections through the ideas of Pierre Bourdieu and Alfred Schutz to point to some of the steps that can lead to corrupt activity. The paper demonstrates that phenomenological inquiry is useful in the exploration of corruption and, as a theoretical framework, it highlights that corruption emerges through a combination of conflict, doubt and uncertainty. The paper calls for anti-corruption education programs to be attentive to way in which these conditions can influence the steps into corruption.

Keywords: Phenomenology, choice, conflict, corruption.

PLANNING FOR MINIMIZATION OF SOCIOECONOMIC INEQUALITIES WITHIN VIDARBHA REGION, MAHARASHTRA, INDIA

Amruta Khairnar, Joy Sen

Indian Institute of Technology, Kharagpur,

Abstract:

Disparity in India has been persisting since independence causing many socioeconomic problems and its removal has become the most prime objective of the planned development in India. Hence the paper attempts to study the disparity at State and Regional level and gives inclusive planning guidelines to achieve balanced regional development. At State level, the relative socioeconomic backwardness of Vidarbha Region based on Interregional analysis using selected indicators like Foreign Direct Investment, Human Development Index, Per Capita District Domestic Product has been assessed and broad guidelines have been proposed. In the later part at Regional level, the relative backwardness of districts based on Intraregional analysis using socioeconomic indicators has been assessed within Nagpur sub region and factors responsible for backwardness & disparity have been indicated. The policy guidelines for Identified sub region have been proposed based on the most significant factor and their extent of relationship explaining backwardness Nagpur sub region.

Keywords: Balanced Growth, Foreign Direct Investment, Human Development Index, Per Capita District Domestic Product, Regional Disparity, Socioeconomic Inequality, Vidarbha Region.

APPLICATION OF FEED-FORWARD NEURAL NETWORKS AUTOREGRESSIVE MODELS WITH GENETIC ALGORITHM IN GROSS DOMESTIC PRODUCT PREDICTION

E. Giovanis

Royal Holloway University of London

Abstract:

In this paper we present a Feed-Foward Neural Networks Autoregressive (FFNN-AR) model with genetic algorithms training optimization in order to predict the gross domestic product growth of six countries. Specifically we propose a kind of weighted regression, which can be used for econometric purposes, where the initial inputs are multiplied by the neural networks final optimum weights from input-hidden layer of the training process. The forecasts are compared with those of the ordinary autoregressive model and we conclude that the proposed regression-s forecasting results outperform significant those of autoregressive model. Moreover this technique can be used in Autoregressive-Moving Average models, with and

without exogenous inputs, as also the training process with genetics algorithms optimization can be replaced by the error back-propagation algorithm.

Keywords: Autoregressive model, Feed-Forward neuralnetworks, Genetic Algorithms, Gross Domestic Product

ELECTRONIC MARKETS HAS WEAKENED THE “TRADEOFF BETWEEN REACH AND RICHNESS“ IN THE INTERNET

Haroon Altarawneh, Sattam Allahawiah
Albalqa Applied University, Jordan

Abstract:

This paper has two main ideas. Firstly, it describes Evans and Wurster-s concepts “the trade-off between reach and richness”, and relates them to the impact of technology on the virtual markets. Authors Evans and Wurster see the transfer of information as a 'trade'off between richness and reach-. Reach refers to the number of people who share particular information, with Richness ['Rich'] being a more complex concept combining: bandwidth, customization, interactivity, reliability, security and currency. Traditional shopping limits the number of shops the shopper is able to visit due to time and other cost constraints; the time spent traveling consequently leaves the shopper with less time to evaluate the product. The paper concludes that although the Web provides Reach, offering Richness and the sense of community required for creating and sustaining relationships with potential clients could be difficult.

Keywords: Internet, Web sites, Richness and Reach, Ecommerce, virtual markets.

IMPACT OF GOVERNMENT SPENDING ON PRIVATE CONSUMPTION AND ON THE ECONOMY: THE CASE OF THAILAND

Paitoon Kraipornsak

Chulalongkorn University, Pathumwan, Bangkok

Abstract:

Government spending is categorized into consumption spending and capital spending. Three categories of private consumption are used: food consumption, nonfood consumption, and services consumption. The estimated model indicates substitution effects of government consumption spending on budget shares of private nonfood consumption and of government capital spending on budget share of private food consumption. However, the results do not indicate whether the negative effects of changes in the budget shares of the nonfood and the food consumption equates to reduce total private consumption. The concept of aggregate demand comprising consumption, investment, government spending (consumption spending and capital spending), export, and import are used to estimate their relationship by using the Vector Error Correction Mechanism. The study found no effect of government capital spending on either the private consumption or the growth of GDP while the government consumption spending has negative effect on the growth of GDP.

Keywords: Complementary effect, government capital spending, government consumption spending, private consumption on food, nonfood, and services, substitution effect, vector error correction mechanism.

VALUE ENGINEERING AND ITS EFFECT IN REDUCTION OF INDUSTRIAL ORGANIZATION ENERGY EXPENSES

Assist. Prof. Habibollah Najafi, Amir Abbas Yazdani, Hosseinali Nahavandi
Payam e Noor University, Iran,

Abstract:

The review performed on the condition of energy consumption & rate in Iran, shows that unfortunately the subject of optimization and conservation of energy in active industries of country lacks a practical & effective method and in most factories, the energy consumption and rate is more than in similar industries of industrial countries. The increasing demand of electrical energy and the overheads which it imposes on the organization, forces companies to search for suitable approaches to optimize energy consumption and demand management. Application of value engineering techniques is among these approaches. Value engineering is considered a powerful tool for improving profitability. These tools are used for reduction of expenses, increasing profits, quality improvement, increasing market share, performing works in shorter durations, more efficient utilization of sources & etc. In this article, we shall review the subject of value engineering and its capabilities for creating effective transformations in industrial organizations, in order to reduce energy costs & the results have been investigated and described during a case study in Mazandaran wood and paper industries, the biggest consumer of energy in north of Iran, for the purpose of presenting the effects of performed tasks in optimization of energy consumption by utilizing value engineering techniques in one case study.

Keywords: Value Engineering (VE), Expense, Energy, Industrial

A NEW DIMENSION IN SOFTWARE RISK MANAGEMENT

Masood Uzzafer

University of Nottingham,

Abstract:

A dynamic risk management framework for software projects is presented. Currently available software risk management frameworks and risk assessment models are static in nature and lacks feedback capability. Such risk management frameworks are not capable of providing the risk assessment of futuristic changes in risk events. A dynamic risk management framework for software project is needed that provides futuristic assessment of risk events.

Keywords: Software Risk Management, Dynamic Models, Software Project Management.

14 MAYIS 2023 SEÇİMLERİ'NİN ULUSAL MEDYAYA YANSIMALARI: YENİ ŞAFAK ve CUMHURİYET GAZETELERİNİN İNCELENMESİ

Doç.Dr.İsmail DURSUNOĞLU

Bayburt Üniversitesi,

idursunoglu@bayburt.edu.tr. ORCID ID 0000 0002 9831 1119

ÖZET

Türkiye, 14 Mayıs 2023 tarihinde sandık başına giderek milletvekili ve cumhurbaşkanı seçimlerini yaptı. Seçimlerden AK Parti birinci çıkarken Cumhuriyet İttifakı Meclis'te çoğunluğu elde etti. Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem'e dönüş amacıyla bir araya gelen muhalefet, bu hedefinden uzak kaldığı gibi yasama üstünlüğünü de sağlayamadı. Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ise ilk turda salt çoğunluğa ulaşan aday çıkmadı ve seçim ikinci tura kaldı. İkinci turda Recep Tayyip Erdoğan seçimi kazanarak yeniden Cumhurbaşkanı oldu.

Geleneksel medyanın önemli bir parçası olan gazeteler, siyasi gündem başta olmak üzere toplumu ilgilendiren haber, bilgi ve konuları kaleme alan iletişim kaynaklarından biridir. Bu çalışmada 14 Mayıs seçimlerinin ulusal medyadaki yansımaları ele alınmış ve 15 Mayıs tarihli Yeni Şafak ve Cumhuriyet gazetelerinin ilk sayfaları incelenmiştir. Siyasi yakınlık itibarıyla farklı görüşleri temsil eden iki gazetenin seçim sonuçlarını yansıtmaları biçimlerini tahlil etmek çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: 14 Mayıs Seçimleri, Yeni Şafak, Cumhuriyet

ALTILI MASA'NIN SOSYAL POLİTİKALAR TASAVVURU: “ORTAK POLİTİKALAR MUTABAKAT METNİ” ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

Doç.Dr.İsmail DURSUNOĞLU

Bayburt Üniversitesi,

idursunoglu@bayburt.edu.tr. ORCID ID 0000 0002 9831 1119

ÖZET

Türkiye, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçtikten sonra siyasal alanda değişimler ortaya çıkmıştır. Siyasal partiler yeni sistemde iktidar olmanın gereği olan salt çoğunluğu elde edebilmek için ittifaklar kurmuşlardır. Siyasal iktidarın içinde yer aldığı Cumhuriyet İttifakı'na karşı muhalefet Millet İttifakı şeklinde konsolide olmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi, İYİ Parti, Saadet Partisi, Demokrat Parti'den oluşan ittifak, 2023 seçimleri öncesi Gelecek Partisi ve DEVA Partisi'ni de dahil ederek “Altılı Masa'yı inşa etmiştir. Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem'e geçiş hedefiyle seçmen karşısına çıkan muhalefet bloğu, iktidara gelmeleri halinde uygulayacakları programı içeren “Ortak Politikalar Mutabakat Metni”ni 23 Ocak 2023 tarihinde kamuoyu ile paylaşmıştır. İlgili metinde yer alan başlıklardan biri de “Sosyal Politikalar”dır. Sosyal politikalar; devletin, toplumu korumak ve vatandaşların sosyal refahını artırmak için hayata geçirmeyi hedeflediği uygulamalardır.

Bu çalışmada, demokratik zeminde bir araya gelen altı siyasal partinin üzerinde uzlaştığı ortak politikalar bildirgesinde, çalışma hayatından güvenliğe, kadınlardan engelli bireylere kadar toplumsal kesimleri ve bu kesimleri ilgilendiren sosyal meseleleri ele alış biçimleri konu edinilmiştir. Çalışmanın amacı “Altılı Masa”nın sosyal politikalar noktasındaki hedeflerini tahlil etmek ve tartışmaktır.

Anahtar Kelimeler: Altılı Masa, Ortak Politikalar Mutabakat Metni, Sosyal Politikalar

APPLICATION OF MOTIVATIONAL FACTORS FOR UPLOADING FILMS TO WEBSITES ULOZTO.NET AND PIRATEBAY.ORG

Pavel Janak

University of Economics, Prague

Abstract:

This paper studies, maps and explains the interactions between downloaders and uploaders pertaining to the Internet film piracy. This study also covers several motivational factors that influence users to upload or download movies, and thus to engage in film piracy over the Internet. The essay also proposes a model that describes user behavior including their relationships and influences. Moreover, proposed theoretical interactions and motivational factors are applied to the real world scenario, using examples of a data storage webpage server Ulozto.net and webpage Piratebay.org gathering information about downloadable BitTorrents. Moreover, the theory is further supported by description of behavior of real Internet uploaders.

Keywords: Download, film piracy, internet, motivational factors for uploading.

YALIN LİDERLİK: BİBLİYOMETRİK ANALİZ

Öğr. Hicret TOSUN

Kütahya Sağlık Bilimleri Üniversitesi,
hicretsarkaya@gmail.com, 0009-0000-4848-8656

Doç.Dr. Mustafa NAL

Kütahya Sağlık Bilimleri Üniversitesi,
mustafa.nal@ksbu.edu.tr, 0000-0002-3282-1124

ÖZET

Bu araştırmanın amacı uluslararası literatürde yalın liderlikle ilgili yapılan araştırmaların bibliyometrik açıdan incelenmesi amaçlanmaktadır. Araştırma verileri 12 Nisan 2023 tarihinde Web of Science (WoS) veri tabanından çekilmiştir. WoS veri tabanında tüm alanlarda (All Fields) içinde “lean leadership” kelimesi geçen eserler listelenmiştir. Belge türü “dergi makaleleri” olan 62 eser değerlendirmeye alınmıştır. Verilerin analizinde Wos viewer 1.6.8 programı ve Excel ofis paket programı kullanılmıştır. Araştırma kapsamında ilk çalışmanın 2012 yılında yayınlandığı, en çok eserin 2020 yılında yayınlandığı, en çok kullanılan anahtar kelimenin “lean leadership” (f=28), en çok atıf alan eserin; Poksinska (2013) (f=82), en çok yayının Amerika Birleşik Devletleri’nde (f=13) olduğu belirlenmiştir. Bu araştırma sonuçları yalın liderlik konusunda yapılan çalışmaların yakın zamanda başladığını ve güncel bir konu olduğunu göstermektedir. Bu konuda çalışma yapacak olan araştırmacıların en çok atıf alan eserleri incelemeleri önerilmektedir. Yapılan araştırmalar genellikle yalın liderliğin üretim üzerine etkisine odaklandığı görülmektedir. Gelecek araştırmalarda yalın liderliğin örgütsel davranışlar üzerine etkisi incelenebilir.

Anahtar kelimeler: Yalın liderlik, yalın yönetim, bibliyometrik analiz.

LEAN LEADERSHIP: BIBLIOMETRIC ANALYSIS

ABSTRACT

The aim of this research is to examine the research on lean leadership in the international literature from a bibliometric perspective. Research data was withdrawn from the Web of Science (WoS) database on April 12, 2023. In the WoS database, works containing the word "lean leadership" are listed in all fields. 62 works with document type "journal articles" were evaluated. Wos viewer 1.6.8 program and Excel office package program were used to analyze the data. Within the scope of the research, the first study was published in 2012, the most works were published in 2020, the most used keyword was "lean leadership" (f = 28), the most cited work was; Poksinska (2013) (f=82), it was determined that the most publications were in the United States (f=13). The results of this research show that studies on lean leadership have started recently and that it is a current issue. It is recommended that researchers who will work on this subject examine the most cited works. It seems that the research generally focuses on the effect of lean leadership on production. In future research, the effect of lean leadership on organizational behavior can be examined.

Keywords: Lean leadership, lean management, bibliometric analysis.

1. GİRİŞ

Dünyada sağlık hizmetlerinde yaşanan zorlukların başında hastaya verilen bakım kalitesinin düşmesi gelmektedir. Durumun iyice kötüye gitmemesi için; bekleme sürelerinin azaltılması, maliyetlerin denetim altına alınması, hastaya verilen tedavinin randımanının artırılması gibi önlemler alınmıştır [15]. Hastanelerin maliyetlerinin artması buna karşılık ödeme yapacak kurumların ödemeleri arttırmaması hastaneleri zor duruma düşürmektedir. Kaliteli ve verimli bir sağlık hizmeti sunulmasına ihtiyacın artması, israfın giderek büyümesi yalın yönetime olan ihtiyacı arttırmıştır [18]. Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün (2023) hazırlanmış olduğu kılavuzda DSÖ ile paralel olarak sağlıkta kalite standartlarının amaçları arasında; hasta ve çalışan güvenliği, hasta ve çalışan memnuniyeti, sağlık hizmetini zamanında, verimli, etkin, etkili ve hakkaniyetli sunulması bulunmaktadır. Yapılan bir çalışmada kalite, yönetim ve yalın sağlık uygulama araştırmaları Toyota'nın geliştirdiği yalın üretim yönetiminin sağlık alanında başarıyla uygulandığını ortaya koymuştur [27].

Taiichi Ono tarafından Toyota ile ortaya çıkan Yalın; 1980'li yıllarda yaygınlaşmıştır [19]. Daha sonra Yalın sağlık, idari ve finans alanlarında da uygulanmıştır [29]. Yalın felsefe ve ilkeleri birçok alanda uygulanmakla beraber hizmet sektörleri arasında en çok faydalanan alanın sağlık hizmetleri olduğu görülmüştür. Bu durumların sebepleri arasında; bekleme sürelerinin ve maliyetin azaltılması, çalışanın sürekli boşa kalmasına fırsat verilmemesi, ilaç hatalarının önlenmesi sayılabilir [23; 10; 9; 22]. Yalın sağlık hizmetleri; sürece çalışanları da dâhil ederek hastanın ihtiyaçların belirlenmesini ve bakım kalitesinin artmasını hedefler [17]. Yöneticiler çeşitli teorik bilgileri kullanarak yalın uygulamalara geçiş yapmanın kolay olmadığını anlamışlardır [13]. Yaşadıkları zorlukların bir kısmı farklı hiyerarşik yapılarda aynı yöntemlerin kullanılmış olmasıdır [30; 25]. Etkin bir yalın uygulama için hastane çapında yapılan bir araştırmada; sadece üst yönetimden başlayarak alt yönetime doğru (yukarıdan aşağıya) ya da alt yönetimden başlayıp üst yönetime doğru uygulanan (aşağıdan yukarıya) yalın uygulama yaklaşımlarının uygun olmadığı bulunmuştur. Bunun yerine uygun zamanda planlanan her iki yaklaşımında ele alınacağı modelin daha verimli olacağı savunulmaktadır [20].

Yalın yaklaşımı sağlık hizmetleri alanında uygularken iyi bir liderin önemi büyüktür [2; 28; 31]. Yalın yönetim bilimi ile çalışanların karar alma ve iyileştirme süreçlerine dâhil edilmesi; onların çalışma verimliliklerinin artmasına, işini severek yapmasına ve bağlanmasına ortam hazırlar [12]. Yalın yönetimi başarılı bir şekilde uygulamak için farklı kaynakları eşgüdümlü olarak kullanmak gerekir. Bunun yanında güçlü bir liderlik için hedefleri baştan belirlemek çalışanların sürece katkısını ve takdirini kazanmada önemli rol oynamaktadır [16]. Yalın yönetimin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için bir diğer kritik nokta da liderlik ve yönetim uygulamalarıdır [24; 1]. Kuruluşlarda uygulanan yalın uygulamaların başarısızlık sebepleri arasında; yalın girişimleri liderliğin önemini anlamadan kullanmaya çalışmak [11; 33]. Yalın yaklaşımın ilke ve araçları aynı düşünmek, gereken davranışsal ve kültürel

değişimleri yapmamak sayılabilir [32]. Kısaca; yalını uygulayabilmek için sabırlı olmak, işleyişi bütün olarak ele almak, örgüt kültürünün değişim süreci gibi unsurları içermesi gerekmektedir [4].

Geleneksel ve yalın yönetim oldukça birbirinden farklıdır. Yalın yönetim sürece ve sonuca odaklanırken geleneksel yönetim sadece sonuca odaklanmaktadır [2;5]. Uzun vadede iyileştirme planları, sistem işleyişinde değişiklik olması gibi nedenler organizasyon yönetimini yalın yönetimi kullanmaya teşvik etmektedir [6]. Bir kuruluşun yapısı ve büyüklüğüne göre iç ve dış yönetim yapısı şekillenir. Dış yalın yönetim; tedarikçi kaynakları, müşteri tercihleri, yönetimini içerirken [7; 3], iç yönetim; ürünlerin teslimi, esneklik, maliyet ve kaliteyi içermektedir [7;8]. Sağlık kuruluşunda dış yalın yönetimi finansal performansı ifade ederken, organizasyonel ve maliyetin azaltılması, verimlilik ve iş gücünün artırılmasıyla iyileştirilebilir [26;34].

Yalın liderlik üzerinde durulması gereken önemli bir konudur. Yalın uygulamanın getirdiği yeniliklerle beraber zorluklar da yaşanmaktadır. Bu çalışma yalın liderlik ve uygulamaları üzerine 2012-2022 yılları arasında araştırmaları inceleyerek ortaya çıkan değişim ve eğilimleri ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda araştırmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır;

H1: Yalın liderlik ile ilgili yapılan makalelerde en çok kullanılan anahtar kelimelerin dağılımı nasıldır?

H2: Yalın liderlikle ilgili yapılan makalelerde en çok hangi eserlere atıf yapılmıştır?

H3: Yalın liderlikle ilgili yapılan makalelerde en çok hangi yayın kullanılmıştır?

H4: Yalın liderlikle ilgili yapılan makalelerde en çok hangi ülkeler bulunmaktadır?

H5: Yalın liderlikle ilgili yapılan makalelerde en çok hangi kurumlar bulunmaktadır?

H6: Yalın liderlikte yapılan makalelerde en çok fon sağlayan hangi kuruluşlar bulunmaktadır?

2. MATERYAL VE YÖNTEM

2.1. Veri toplama Yönetimi

Son arama ve ileri analizler için verilerin kaydedilmesi 12 Nisan 2023 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Veriler Web Of Science (WoS) veri tabanında yayınlanan yayınlar üzerinde yapılmıştır. WoS veri tabanında tüm alanlarda (All Fields) içinde “lean leadership” kelimesi geçen eserler listelenmiştir. Belirlenen anahtar kelimeler Web of Science veri tabanının sunduğu gelişmiş arama özelliği kullanılarak 1970-2022 yılları arasında yayın dili “İngilizce” ve belge türü “dergi makaleleri” olarak arama gerçekleştirilmiş ve 62 yayın elde edilmiştir. Elde edilen makaleler kontrol edilerek, analize dâhil edilecek makaleler belirlenmiştir. Analize dâhil edilecek makaleler belirlenirken, her alanda yalın liderlik araştırmaları olmasına dikkat edilmiştir. Farklı disiplinlerden oluşan 62 makale, 46 Article, 10 Proceeding, 7 Review Article, 4 Early Access, 2 Book Chapters ve diğer yayın türlerinden yazıya ulaşıldı. Bu alanda çalışmalarda “lean leadership” taratıldığında en eski yayının 2012 yılı en yeni yayın ise 2023 yılında yayınlandığı belirlenmiştir. Yapılan çalışmaya 2023 yılı

dâhil edilmemiştir. Ulaşılan data, eserlerinin yıllara göre dağılımı eserlerin atıf analizi, araştırmanın yapıldığı ülke araştırma yapılan kurum en çok da sağlayan kuruluş ve özet analizleri üzerinden incelenmiştir.

2.2. İstatistik

Verilerin analizinde Wos viewer 1.6.8 programı ve Excel ofis paket programı kullanılmıştır. Yukarıda açıklanan atıf (dergi, yazar, kurum ve belge), ortak yazar (kurum), ortak atıf (yazar) analizlerinden yararlanılmıştır. Wosviewer programında kümeleme, yoğunluk ve haritalamam analizleri yapılmıştır. Excel programında ise verilerin frekans yüzdelerinin tablosu ve grafikler oluşturulmuştur.

Analiz değerlendirmesinde overlay visualization analizinde, ögenin rengi ögenin puanına göre belirlenir, varsayılan olarak renkler mavi en düşük puan, yeşil orta puan ve sarı en yüksek puanı ifade etmektedir. Network visulalization analizinde bir ögenin ağırlığı ne kadar büyükse o ögenin çemberi ve etiketi de büyük olmaktadır. İki öge arasında bağlantı ne kadar güçlüyse çizgiler o kadar kalındır [14].

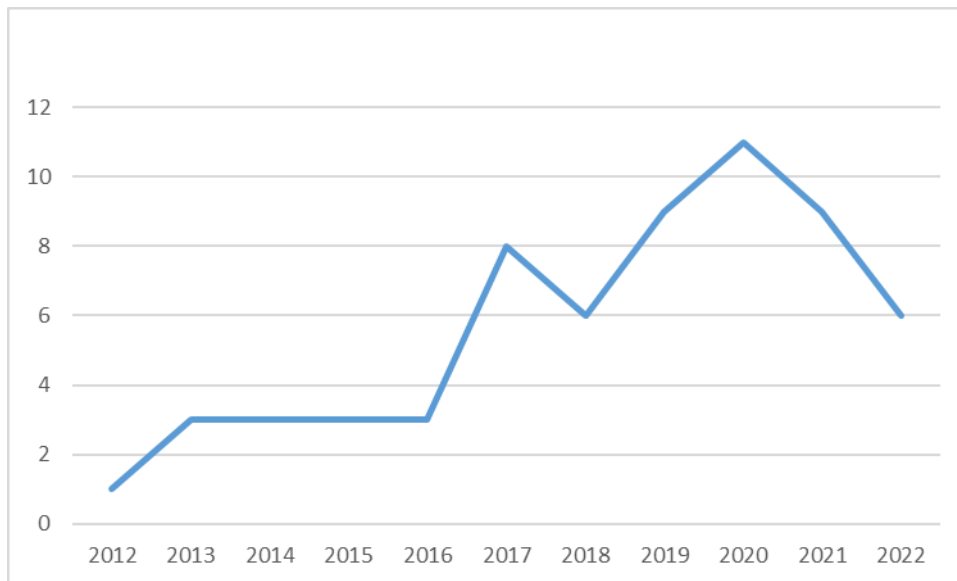
2.3. Araştırmanın Etik Yönü

Bu çalışma yayınlanmış makalelerin erişimine açık olan verilerin analizini içerdiği için etik kurul onayı gerekmemektedir. The study was conducted by the principles of the Declaration of Helsinki.

3. BULGULAR

Wos veri tabanında tüm alanlarda (All Fields) içinde “Lean Leadership “kelimesi aratıldığında WOS’ta yayınlanan ilk çalışmanın 2012 yılında yayınlandığı görülmektedir. Bu alanda 62 makale olduğu ve en çok makalenin 2020 yılında yayınlandığı görülmüştür.

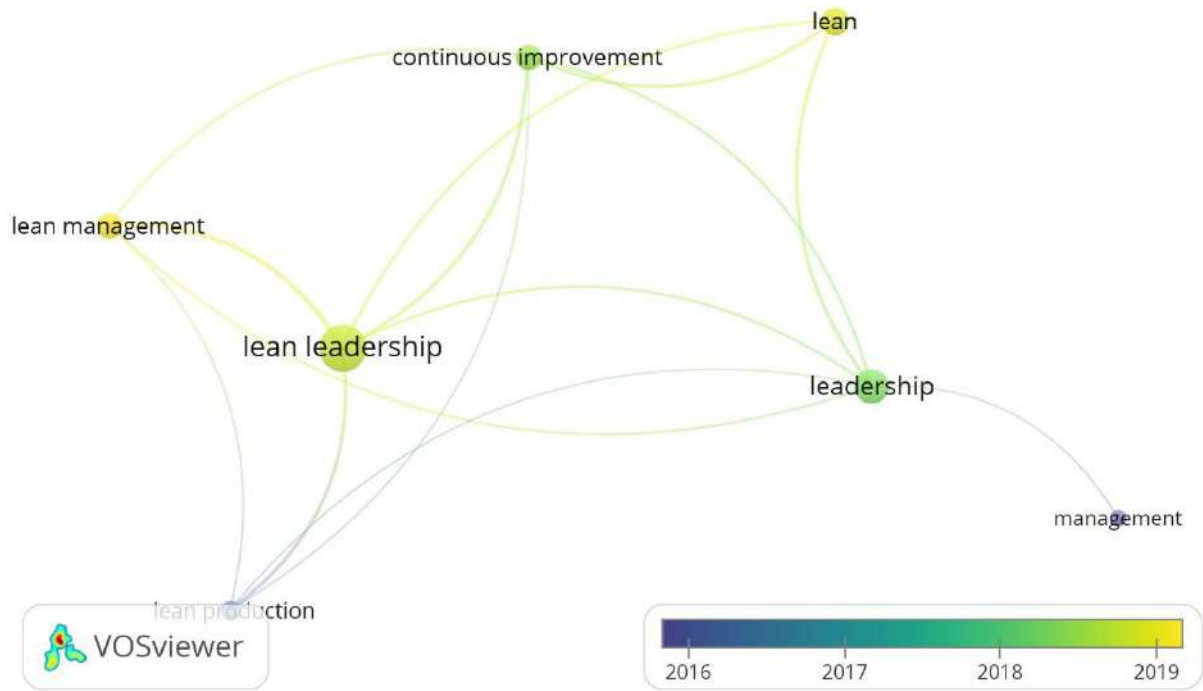
Çizelge1. Yayınların yıllara göre dağılımı

Yalın liderlikle ilgili literatüre bakıldığında 2012-2022 yıllarındaki çalışmalar taranmıştır. Web of science veri tabanında “Lean Leadership” taratılarak 62 makaleye ulaşılmıştır.

3.1. Anahtar Kelimeler Analizi

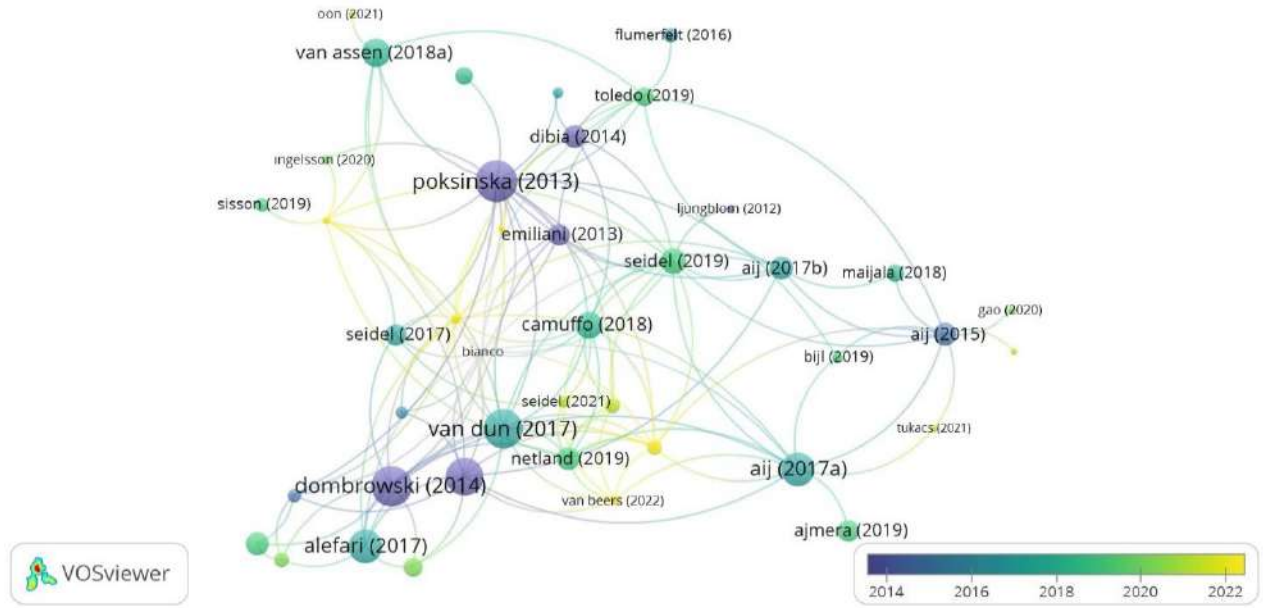
Anahtar kelimeler ağ haritası şekilde gösterilmiştir. En çok kullanılan kelimeleri ağ haritası üzerinde göstermek için “co-occurrence analysis” kullanılmış ve “author keywords” seçilmiştir. Bir anahtar kelimenin minimum tekrar sayısı “5” olarak seçilmiş ve birbiri ile ilişkili 192 anahtar kelime bulunmuş program 7 anahtar kelimeyi analize tabi tutmuştur. Şekil 2 de harita gösterilmiştir. Haritada en çok kullanılan anahtar kelimeler “lean leadership” (f=28), “leadership” (f=17), “lean” (f=12), “continuous improvement” (f=10) “lean production” (f=7), olarak belirlenmiştir.

Görsel 2. Anahtar Kelime ağ haritası

3.2. Eser Atıf Analizi

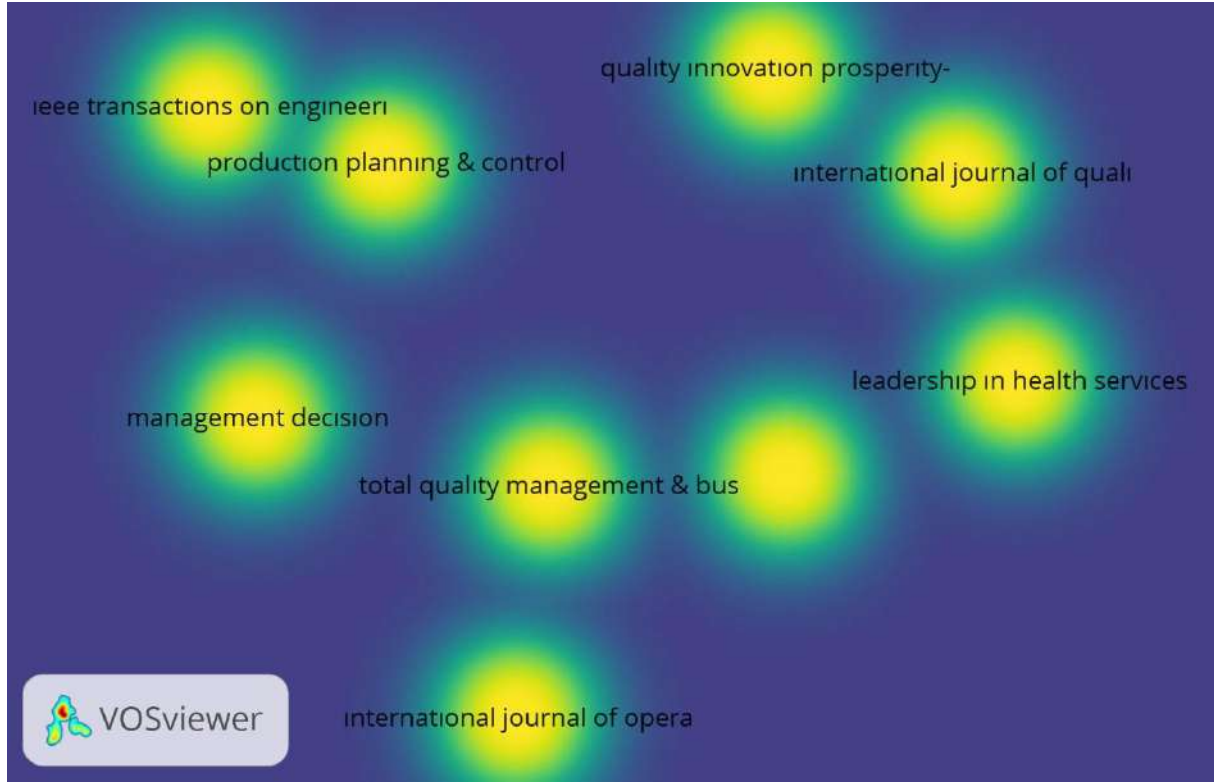
Yalın liderlikle ilgili WOS analizinde yayınlanan eserlerden en çok hangisine atıf yapıldığını belirlemek için “citations” ve “documents” seçilerek density visualization analizi yapılmıştır. Minimum atıfsayısı “1” olarak seçilmiştir. Analiz sonucu bu şart sağlayan 62 doküman bulunmuş program tarafından en çok atıf alınan 51 doküman analize tabi tutulmuştur. Analiz sonucunda 51 dökümanın bazıları birbirine bağlı olmadığı için öge kümesinn 42 öge olarak göstermiştir. Analiz sonucu şekil 3’ de gösterilmiştir. Analiz sonucuna göre en çok atıf alan eser yoğunluğunun mavi renk olduğu görülmektedir. En çok atıf alan eserler; Poksinska (2013) (f=82), Dombrowski (2014) (f=75), Van dun (2017) (f=68), Dombrowski (2013) (f=68), Aij (2017a) (53), Alefari (2017) (f=52) olarak bulunmuştur.

Şekil 3. Eser atıf ağ grafiği

3.3. Yayın Atıf Analizi

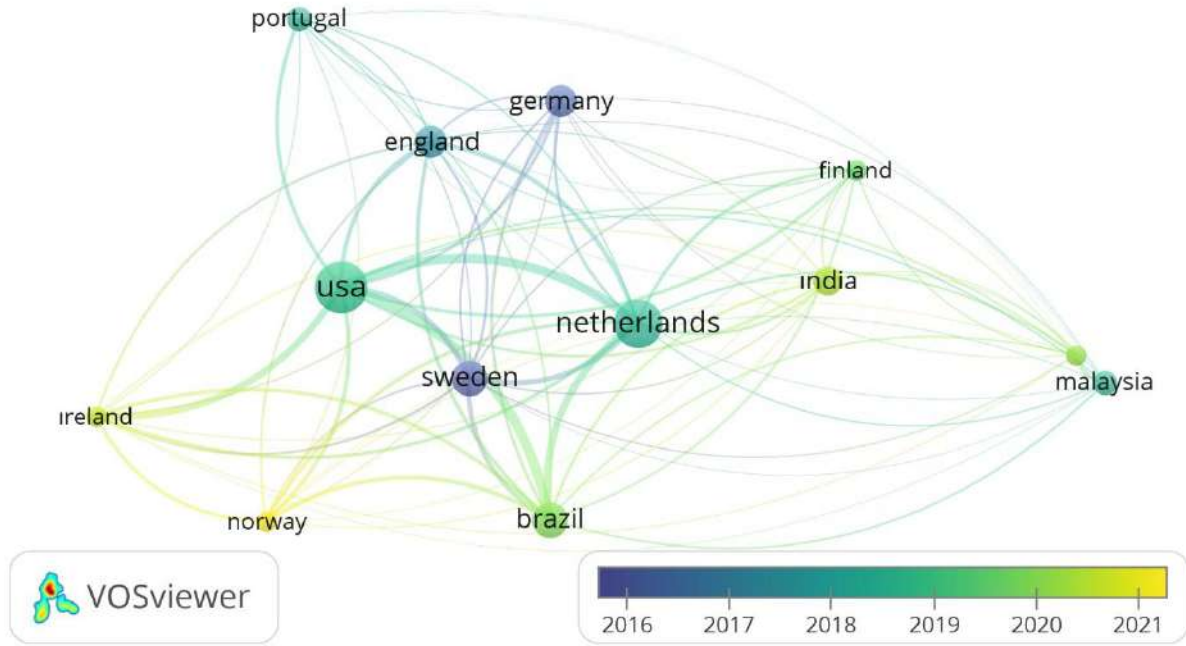
Yalın liderlikle ilgili WOS analizinde kullanılan yayınlardan en çok hangisine atıf yapıldığını belirlemek için “bibliographic coupling” ve “sources” seçilerek density visualization analizi yapılmıştır. Minimum belge sayısı “2” ve minimum atıf sayısı “2” seçilmiştir. Analiz sonucu bu şart sağlayan 45 belge bulunmuş program tarafından en çok atıf alınan 9 belge analize tabi tutulmuştur. Analiz sonucu şekil 4’te gösterilmiştir. En çok atıf alan kaynaklar; international journal of lean six sigma (f=6), total quality management busines (f=4) international journal of operations (f=3), leadership in health services (f=3) bulunmuştur.

Görsel 4. Yayın Atıf Ağ Analizi

3.4. Araştırma Yapılan Ülkeler

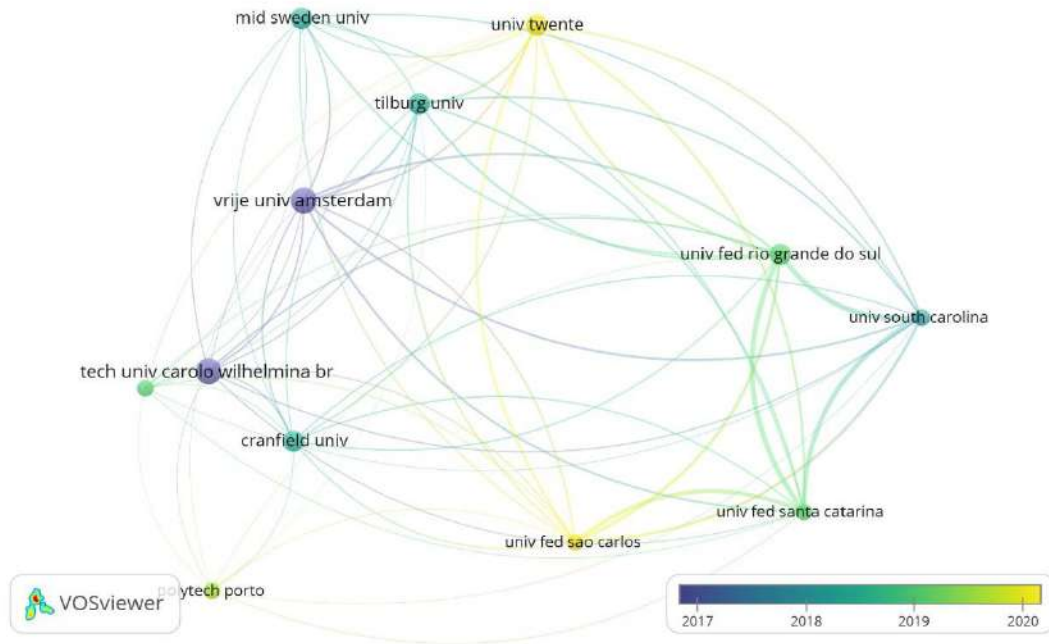
Yalın liderlik alanında araştırma yapılan ülkeleri analiz etmek için “bibliographic coupling” ve “countries” seçilmiş, “overlay visualization” analizi yapılmıştır. Analiz yapılırken minimum doküman sayısı “2” ve atıf sayısı “1” seçildi. Bu şartı sağlayan 26 dokümandan program tarafından 13 doküman olarak analize dâhil edilmiştir. En çok yayın Usa (f=13), Netherlands (f=11), Brazil (f=6), Sweden (f=6) olarak belirlenmiştir. En çok atıf yapılan ülkeler arasında Netherland ve Usa varken en az atıf yapılan ülkeler malaysia ve peoples chia gelmektedir. Analiz sonucu şekil 5’te gösterilmiştir.

Görsel 5. Ülkelere göre yayın dağılımı

3.5. Araştırma Yapılan Kurumlar:

Yalın liderlik alanında araştırma yapan kurumları analiz etmek için “bibliographic coupling” ve “organization” seçilmiş, “overlay visualization” analizi yapılmıştır. Analiz yapılırken minimum yayın sayısı “2” minimum atıf sayısı “0” olarak seçilmiştir. 85 organizasyondan program tarafından şartı sağlayan 12 organizasyon bulunmuştur. Analiz sonucu şekil 6’da gösterilmiştir. En çok yayın $f=4$ vrijeuniv amsterdam, tech univ carola wilhelminabraunsch, $f=3$ olarak univ fed rio grande do sul, univ twente, tilburg univ, mid sweden univ, cranfield univ olarak belirlenmiştir.

Görsel 6. Araştırma yapılan kurum dağılımı analizi

3.6. Fon Sağlayan Ajanslar:

Yapılan incelemede yayınların farklı ajanslardan fon desteği aldığı belirlenmiştir.

Çizelge 2. Fon desteği sağlayan ajanslar

Sıra	Funding Agencies	Fon Destek Sayısı
1.	Auxiell	1
2.	Banco Bpm	1
3.	Continuous Improvement Department Ucsf Health1	1
4.	Coordenacao De Aperfeicoamento De Pessoal De Nivel Superior Capes1	1
5.	Department Of Nursing New York Presbyterian Columbia University Irving Medical Center1	1
6.	Economic Social Research Council Esrc1	1
7.	Faculty Practice Office Ambulatory Services Ucsf Health1	1
8.	Finnish Medical Association1	1

9.	Finnish Society Of Anaesthesiologists1	1
10.	Fisher College Of Business1	1
11.	Foundation For Economical Education Finland1	1
12.	Fundacao Para A Ciencia E A Tecnologia Fct1	1
13.	Knowledge Foundation In Sweden1	1
14.	National Center For The Middle Market1	1
15.	Ohio State University1	1
16.	Project Diverstiy Impuls At Landshut University Of Applied Sciences1	1
17.	Pulsus Foundation1	1
18.	Research Council Of Norway1	1
19.	Uk Research Innovation Ukri1	1

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışma yalın liderlik üzerine yapılan 2012-2022 yılları arasındaki makaleleri inceleyerek ortaya çıkan değişim ve eğilimleri incelemeyi amaçlamıştır. Voswiever analizinde anahtar kelimelere bakıldığında haritada en çok kullanılan anahtar kelimeler “lean leadership” “leadership”, “lean”, “lean production”, “continuous improvement” olarak belirlenmiştir.

Bu araştırma son yıllarda birlikte kullanılan anahtar kelimelerin “lean leadership”, “leadership”, “lean”, “lean production”, “continuous improvement” olduğu belirlenmiştir. 2012 yılındaki çalışmaya bakıldığında gelişimsel ve yalın liderlik karşılaştırmalı bir çalışma olup anahtar kelimeler davranış, yalın üretim, denetim gibi kelimeler göze çarpmaktadır. 2022 yılındaki çalışmalara bakıldığında anahtar kelimelerin yalın liderlik, yalın sürdürülebilirlik, sürekli iyileştirme, orta yönetim, bütünleştirici, yenilikçi gibi kavramlarla genişlediğini görmekteyiz.

Eser atıf analizine bakıldığında en çok atıfın Poksinska, Dombrowski, Van dun, Aij, Alefari olduğu görülmektedir. Eserlerde yalın liderlik, yalın liderlik ilkeleri, yalın yönetim konuları ağırlıklı olarak görülmektedir.

Yayın atıf analizinde en çok atıfın international journal of lean six sigma, total quality management business, international journal of operations, leadership in health services olduğu görülmektedir.

En çok atıf yapılan ülkeler arasında Netherland ve Usa varken en az atıf yapılan ülkeler Malaysia ve Peoples Chia gelmektedir. USA’da atıf yapılan eserlerde yalın liderlik, yalın liderlik ilkeleri, yalın yönetim, yalın yetkinlik ve yalın liderlik eğitimi konularına

rastlanırken, Netherland’ da ise yalın yönetim, yalın yöneticiler, yalın süreç iyileştirme, hastane çapında yalın uygulama konuları görülmektedir.

Araştırma yapılan kurumlar arasında en çok yayın; vrijeuniv amsterdam, tech univ carola wilhelminabraunsch, sonrasında univ fed rio grande do sul, univ twente, tilburg univ, mid sweden univ, cranfield univ olarak belirlenmiştir.

Sağlık hizmetlerinde yalının uygulanması ile birlikte hatalı ilaç kullanımının azaltılması, hastaların bekleme sürelerinin kısaltılması, verimli çalışma koşullarının sağlanması ve maliyetin azaltılması gibi olumlu gelişmeler önemini daha da arttırmıştır. Yalın uygulamaların doğru bir şekilde uygulanabilmesi için donanımlı bir lidere ihtiyaç duyulmuştur. Yapılan araştırmalar yalın uygulamaları sadece kurs, teorik bilgiyle uygulanamayacağı; liderin sürece çalışanları dâhil ederek bütüncül bir yaklaşım uygulaması gerektiği vurgulamaktadır. Yalın uygulamalarda eğitimlerden sonra belli bir süre sonra dönüt alınması ve eksikliklerin belirlenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Yalın yönetim ve liderlik uygulamalarında her kademedeki çalışanlara yönelik uygulama ve eğitimler verilmeli, çalışan motivasyonu önemsenmelidir. Yalın uygulamalarda israf ortadan kaldırılmazsa personelin gereğinden fazla çalışmasına yol açacaktır. Bu durum çalışanların motivasyonunun düşmesine hatalı ilaç kullanmasına neden olacaktır. Yalın liderlik ve uygulamalarının daha etkin uygulanması için neler yapılması gerektiğiyle ilgili çalışmalara ihtiyaç vardır.

KAYNAKÇA:

- [1] Aij, K, H., Rapsaniotis S. (2017). Leadership Requirements for Lean Versus Servant Leadership in Health Care: A Systematic Aeviw of the Literature. J Healthc Leadersh, Journal of Healthcare Leadership, 9. <https://www.dovepress.com/leadership-requirements-for-lean-versus-servant-leadership-in-health-c-peer-reviewed-fulltext-article-JHL> (Erişim tarihi:11.04.2023)
- [2] Alnadi, M. and McLaughlin, P. (2021). Critical success factors of lean six sigma from leaders’ perspective. International Journal of Lean Six Sigma, 12(5). <https://dspace.lib.cranfield.ac.uk/handle/1826/16369> (Erişim tarihi:10.04.2023)
- [3] Al Rusheidi, A. S. A. and Supian, K. (2022). The mediating effects of lean leadership on the influence of lean management and gemba practices towards sustainability performance of national bank of Oman. International Journal of Accounting, 7 (40). <http://www.ijafb.com/PDF/IJAFB-2022-40-06-18.pdf> (Erişim tarihi: 15.04.2023)
- [4] Apillioğulları, L. Yalın Dönüşüm, İstanbul: Aura Yayıncılık, 2016.
- [5] Bouranta, N., Psomas, E. and Antony, J. (2021). Human factors involved in lean management: a systematic literature review. Total Quality Management and Business Excellence, 33 (9-10). <https://doi.org/10.1080/14783363.2021.1936481>

(Erişim tarihi:22.04.2023)

[6] Chambers, D.A., Glasgow, R.E. and Stange, K.C. (2013), The dynamic sustainability framework: addressing the paradox of sustainment amid ongoing change, *Implementation Science*, 8(1).

<https://implementationscience.biomedcentral.com/articles/10.1186/1748-5908-8-117>

(Erişim tarihi: 23.04.2023)

[7] Chanegrih, T. and Creusier, J. (2016). The effect of internal and external lean practices on performance: a firm-centered approach, *Management International/International Management/ Gestion Internacional*, 21 (1).

<file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/Documents/1052501ar.pdf> (Erişim tarihi: 24.04.2023)

[8] Chavez, R., Yu, W., Sadiq Jajja. and M.S. and Lecuna, A. and Fynes, B. (2020), Can entrepreneurial orientation improve sustainable development through leveraging internal lean practices? *Business Strategy and the Environment*, 29 (6). <https://doi.org/10.1002/bse.2496> (Erişim tarihi 28.04.2023)

[9] D'Andreamatteo, A., Ianni, L., Lega, F. and Sargiacomo, M. (2015). Lean in healthcare: a comprehensive review. *Health policy*, 119(9).

<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0168851015000366> (Erişim tarihi: 30.04.2023)

[10] De Souza, L.B. (2009). Trends and approaches in lean healthcare, *Leadership in Health Services*,22(2).

<https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/17511870910953788/full/html>

(Erişim tarihi: 04.05.2023)

[11] Dombrowski, U. and Mielke, T. (2013). Lean leadership – fundamental principles and their application. In *Procedia CIRP: 46th CIRP Conference on Manufacturing Systems*, Setúbal, Portugal, 7 (569-574).

https://www.researchgate.net/publication/257745932_Lean_Leadership_-_Fundamental_Principles_and_their_Application (Erişim tarihi:06.05.2023)

[12] Drotz, E. and Poksinska, B. (2014). Lean in healthcare from employees perspectives. *Journal of Health Organization and Management*, 28 (2).

<http://dx.doi.org/10.1108/JHOM-03-2013-0066> (Erişim tarihi: 07.05.2023)

[13] Emiliani, M.L. and Stec, D.J. (2005). Leaders lost in transformation. *Leadership and Organization Development Journal*, 26(5).

https://www.researchgate.net/publication/255630468_Leards_lost_in_transformation
(Erişim tarihi: 10.05.2023)

[14] Eck,N.J. Van., Waltman, L., *Voswiewer Manual*, Üniversiteit Leiden/Holland, 2002.

[15] Fine, B. A., Golden, B., Hannam, R. and Morra, D. (2009). Leading lean: a Canadian healthcare leader's guide. *Healthcare Quarterly*, 12(3).
https://www.researchgate.net/publication/26318147_Leading_Lean_A_Canadian_Healthcare_Leader's_Guide (Erişim tarihi:12.05.2023)

[16] Gao, T., Zhang, X., Gurd, B. and Liu, Z. (2020). From self-management to a systemized process: the implementation of lean management in a Chinese hospital's pharmacy intravenous admixture services center. *Leadership in Health Services*, ahead-of-print(ahead-of-print), 33(4).

https://www.researchgate.net/publication/343164684_From_self-management_to_a_systemized_process_the_implementation_of_lean_management_in_a_Chinese_hospital's_pharmacy_intravenous_admixture_services_center (Erişim tarihi:15.05.2023)

[17] Graban, M., *Lean Hospitals: Improving Quality, Patient Safety, and Employee Satisfaction*, Productivity (3rd Ed.) Press/New York, 2016.

[18] Graban, M., *Yalın Hastane: Kalite, Hasta Güvenliği ve Çalışan Memnuniyetini Artırmak*, Optimist Yayınları/ İstanbul, 2018.

[19] Hopp, W.J. and Spearman, M.S. (2020). The lenses of lean: visioning the science and practice of efficiency. *Journal of Operations Management*, 33(4).
<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/joom.1115> (Erişim tarihi:16.05.2023)

[19] <https://shgmkalitedb.saglik.gov.tr/TR-8785/turkiye-saglikta-kalite-sistemi.html>
(Erişim Tarihi: 17.05.2023)

[20] John C.A.M. van Beers., Desirée H. van Dun and Celeste P.M. Wilderom (2020). Effective hospital-wide lean implementation: top-down, bottom-up or through co-creative role modeling? *International Journal of Lean Six Sigma*, 13(1)
<https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/IJLSS-02-2021-0024/full/html>
(Erişim tarihi:10.05.2023)

- [21] Joosten, T., Bongers, I. and Janssen, R. (2009). Application of lean thinking to health care issues and observations. *International Journal for Quality in Health Care*, 21(5).
<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2742394/> (Erişim tarihi:15.05.2023)
- [22] Kim, C.S., Spahlinger, D.A., Kin, J.M. and Billi, J.E. (2006). Lean health care: what can the hospitals learn from a world-class automaker? *Journal of Hospital Medicine*, 1(3).
<https://doi.org/10.1002/jhm.68> (Erişim tarihi: 18.05.2023)
- [23] Lash, S. (2009). Lean hospitals: improving quality, patient safety and employee satisfaction. *AORN Journal*, 89(2) [https://doi.org/10.1016/S0001-2092\(09\)00184-7](https://doi.org/10.1016/S0001-2092(09)00184-7) (Erişim tarihi:20.05.2023)
- [24] Lorden, A.L., Zhang, Y., Lin, S.-H. and Cote and M.J.(2014). Measures of success: The role of human factors in Lean implementation in healthcare. *Quality Management Journal*, 21(3). <https://doi.org/10.1080/10686967.2014.11918394> (Erişim tarihi:21.05.2023)
- [25] Lodgaard, E., Ingvaldsen, J.A., Aschehoug, S. and Gamme, I. (2016). Barriers to continuous improvement: perceptions of top managers, middle managers and workers. *Procedia CIRP*, 41(1119-1124). <https://doi.org/10.1016/j.procir.2016.01.012> (Erişim tarihi:23.05.2023)
- [26] Love, P.E., Matthews, J., Ika, L.A., Teo, P., Fang, W. and Morrison, J. (2021). From quality-I to qualityII: cultivating an error culture to support lean thinking and rework mitigation in infrastructure projects. *Production Planning and Control*, 32 (18).
<https://doi.org/10.1080/09537287.2021.1964882> (Erişim tarihi:24.05.2023)
- [27] Mannon, M. (2014). Lean Healthcare and Quality Management: The Experience of ThedaCare. *American Society for Quality*, 21(1).
<https://doi.org/10.1080/10686967.2014.11918371> (Erişim tarihi:25.05.2023)
- [28] Naik, T., Duroseau, Y., Zehtabchi, S., Rinnert, S., Payne, R., McKenzie, M. and Legome, E. (2012). A structured approach to transforming a large public hospital emergency department via lean methodologies. *Journal for Healthcare Quality*, 34(2).
<https://doi.org/10.1111/j.1945-1474.2011.00181.x> (Erişim tarihi:27.05.2023)
- [29] Raja Sreedharan, V. and Raju, R. (2016). A systematic literature review of Lean Six Sigma in different industries. *International Journal of Lean Six Sigma*, 7(4).
<https://doi.org/10.1108/IJLSS-12-2015-0050> (Erişim tarihi:26.05.2023)
- [30] Roth, G. (2006). Distributing leadership practices for lean transformation. *Reflections*, 7(2). <https://www.semanticscholar.org/paper/Distributing-Leadership-Practices-for-Lean-Roth/f7ec52bf9525337bb32f670b1e823ee86928d637> Erişim tarihi: 25.05.2023)

- [31] Steed, A. (2012). An exploration of the leadership attributes and methods associated with successful lean system deployments in acute care hospitals. *Quality Management in Health Care*, 21 (1). <https://doi.org/10.1097/QMH.0b013e318241825c> (Erişim tarihi: 28.05.2023)
- [32] Orr, C. (2005). Lean leadership in construction. In *Proceedings of the 13th Annual Conference of the International Group for Lean Construction*, 345-351. <https://iglc.net/Papers/Details/380> (Erişim tarihi: 30.05.2023)
- [33] Womack, J. P. and Jones, D. T. (1996). Beyond Toyota: How to root out waste and pursue perfection. *Harvard Business Review*, 74(5). <https://hbr.org/1996/09/how-to-root-out-waste-and-pursue-perfection> (Erişim tarihi:30.05.2023)
- [34] Vlachos, I.P., Pascazzi, R.M., Zobolas, G., Repoussis, P. and Giannakis, M. (2021). Lean manufacturing systems in the area of Industry 4.0: a lean automation plan of AGVs/IoT integration. *Production Planning and Control*, 32(2). <https://doi.org/10.3390/machines11010072> (Erişim tarihi:01.06.2023)

VIRTUAL OR VIRTUALLY U: EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN SECOND LIFE

Nancy Jennings, Chris Collins

University of Cincinnati

Abstract:

Educational institutions are increasingly exploring the affordances of 3D virtual worlds for instruction and research, but few studies have been done to document current practices and uses of this emerging technology. This observational survey examines the virtual presences of 170 accredited educational institutions found in one such 3D virtual world called Second Life®, created by San-Francisco based Linden Lab®. The study focuses on what educational institutions look like in this virtual environment, the types of spaces educational institutions are creating or simulating, and what types of activities are being conducted.

Keywords: educational technology, emerging technology, metaverse, Second Life, virtual worlds

THE EFFECTS OF THE IMPACT OF INSTRUCTIONAL IMMEDIACY ON COGNITION AND LEARNING IN ONLINE CLASSES

Glenda A. Gunter

Mississippi State University

Abstract:

Current research has explored the impact of instructional immediacy, defined as those behaviors that help build close relationships or feelings of closeness, both on cognition and motivation in the traditional classroom and online classroom; however, online courses continue to suffer from higher dropout rates. Based on Albert Bandura's Social Cognitive Theory, four primary relationships or interactions in an online course will be explored in light of how they can provide immediacy thereby reducing student attrition and improving cognitive learning. The four relationships are teacher-student, student-student, and student-content, and student-computer. Results of a study conducted with inservice teachers completing a 14-week online professional development technology course will be examined to demonstrate immediacy strategies that improve cognitive learning and reduce student attrition. Results of the study reveal that students can be motivated through various interactions and instructional immediacy behaviors which lead to higher completion rates, improved self-efficacy, and cognitive learning.

Keywords: Distance Learning, Self-Efficacy, Instructional immediacy, Student achievement.

KAMU GÖZETİMİ MUHASEBE VE DENETİM STANDARTLARI KURUMUNUN GÖZETİM FAALİYETLERİ

Doç. Dr. Aynur Akpınar

KTO Karatay Üniversitesi,

aynur.akpınar@karatay.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2108-8454

ÖZET

Türkiye’de Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu bağımsız denetimde uygulama birliğini, gerekli güveni ve kaliteyi sağlamak, denetim standartlarını belirlemek, bağımsız denetçi ve bağımsız denetim kuruluşlarını yetkilendirmek ve bunların faaliyetlerini denetlemek amacıyla 660 sayılı KHK ile 02 Kasım 2011 tarihinde kurulmuştur.

KGK’nin gözetim faaliyetleri, denetim kuruluşları ve denetçiler tarafından Kuruma yapılan sözleşme bildirimleri, denetim raporu bildirimleri, mesleki sorumluluk sigortası bildirimleri, gelir bildirimleri ile şeffaflık raporu bildirimleri olmak üzere 5 ana bildirim üzerinden yürütülmektedir.

Kurumun sözleşme bildirimlerine ilişkin gözetim faaliyeti “BDS 2010 Bağımsız Denetimin Şartları Üzerinde Anlaşmaya Varılması Standardı” ekindeki sözleşme örneğinde belirlenmiş olan ana maddeler içeriğinde gerçekleştirilmektedir. Gerçekleştirilen bütün bağımsız denetim sözleşmeleri tarafların imza tarihinden itibaren en geç 30 gün içerisinde KGK’na bildirilmelidir.

Bağımsız Denetim Standartları (BDS) rehberliğinde, KGK tarafından yetkilendirilen denetçiler tarafından hazırlanan denetim raporlarının Kuruma bildirimindeki bildirim yükümlüğü Finansal Tablolar Hakkında Hazırlanan Denetçi Raporu ile birlikte Yönetim Kurulu Yıllık Faaliyet Raporu Hakkında, Riskin Erken Saptanması Sistemi ve Komitesi Hakkında Denetçi Raporunu da kapsamaktadır.

Bağımsız Denetim Yönetmeliğine göre denetim faaliyetinde bulunan bağımsız denetçinin üstlendiği ilk denetim işiyle birlikte başlamak üzere, tüm denetimlerini kapsayacak şekilde mesleki sorumluluk sigortası yaptırmaları şarttır.

Denetim sözleşmesi imzalamış olan denetim kuruluşları ve denetçilerin bir takvim yılı içerisinde denetim faaliyetlerinden elde ettiği ve diğer gelirlerini KGK’na bildirmeleri gerekmektedir.

Bir faaliyet döneminde KAYİK denetimi yapmış denetim kuruluşlarının yıllık şeffaflık raporlarını ilgili takvim yılını müteakip dördüncü ayın sonuna kadar internet sitelerinde yayımlamalı ve aynı süre içerisinde KKGK bildirmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu, Bağımsız denetçi raporu, Gözetim faaliyetleri.

MÜXTƏLİFSİSTEMLİ DİLLƏRDƏ TÜRK SÖZLƏRİ

Hüseynova Həcər Emin qızı
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti,
filologiya elmləri doktoru, professor

E/mail: hacerhuseynova@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-3223-427X>

XÜLASƏ

Dünyanın ən çox inkişaf etmiş dillərindən biri türk dilidir. Bir çox hallarda bu fikri qəbul etməsələr də, dünya dillərində geniş şəkildə türk sözlərinin işlənməsi həmin firkin doğruluğunu isbat edir. Məqalədə bəzi dillərdə işlənən türk sözlərinə diqqət yetirəcəyik. Dünyada yüksək mədəniyyətə malik olan, yazılı mətnlər yaradan, bir çox heyvanları, o cümlədən atları əhlilləşdirən ilk xalqlardan olan türklər məskunlaşdıqları ərazilərdən uzaqlara daim səfərlər etmiş, münbit ərazilər kəşf etmiş və o yerlərdə də məskən salmışlar. Yalnız həmin yerlərdə məskunlaşmaqla qalmamış, həmin ərazilərdə mədəniyyətin, təsərrüfatın inkişafına da təsir göstərmişlər. Tarixən türk tayfalarının məskunlaşdıqları ərazilərin indiki sakinləri olan xalqların dillərinə diqqət yetirdikdə orada xeyli türk mənşəli sözlərin olması müəyyən edilir. Belə bir fikir söyləməyə əsas verən ilk mənbə Mahmud Kaşqarının “Divanilugət-it türk” əsəridir.

Türk sözlərinin ən çox işləndiyi dillər rus dili, erməni dili, yunan dili, müəyyən qədər ingilisdili, alman dili və s.-dir.

Yusuf Gediklinin yazılarında əcnəbi dillərdə on minlərlə türk sözünün olması haqqında fikirlər öz əksini tapmışdır. Rus türkoloqu N.A.Baskakovun “Türk mənşəli rus familiyaları” əsərində 300 rus nəslinin əslində türk əsilli olduğu söylənilir. Tatar alimi Xalikov A.H. rus dilindəki türk sözlərinin 500-dən çox olduğunu söyləmişdir. Çingiz Aytmatovun fikrincə (qırğız yazıçısı), Rus sözlərinin üçdə biri elə türk sözləridir. Lakin Baymirzə Hayitin dediyi kimi, əsas məsələ türk sözlərinin rüs dilində çox olmasında deyil. Əsas məsələ rus dilində mühüm əhəmiyyətli sözlərin türk sözləri ilə ifadə edilməsidir.

Türk dil Qurumunun keçmiş rəhbəri Şükrü Haluk Akalın isə iki min onuncu ildə söyləmişdir ki, erməni dilində 3166 türk mənşəli söz vardır. Bizim fikrimizcə, bu sözlərin sayı daha çoxdur.

Açar sözlər: dil, xalq, mənşə, əlaqə, söz

TURKISH WORDS IN LANGUAGES WITH DIFFERENT SYSTEMS

SUMMARY

One of the most developed languages in the world is Turkish. Although they do not accept this idea in many cases, the widespread use of Turkish words in world languages proves the truth of that idea. In the article, we will focus on Turkish words used in some languages. The Turks, who are among the first peoples in the world to have a high culture, to create written texts, to tame many animals, including horses, constantly traveled far from their inhabited areas, discovered fertile areas and settled in those places. They not only settled in those places, but also influenced the development of culture and economy in those areas. When we pay attention to the languages of the peoples who are the current inhabitants of the territories where the Turkic tribes settled historically, it is determined that there are many words of Turkic origin. The first source that gives grounds for such an opinion is Mahmud Kashgarli's work "Divani-lugat-it türk".

The languages in which Turkish words are used the most are Russian, Armenian, Greek, to some extent English, German, etc.

In the writings of Yusuf Gedikli, the ideas about the presence of tens of thousands of Turkish words in foreign languages are reflected. Russian Turkologist N.A. Baskakov's work "Russian Surnames of Turkish Origin" says that 300 Russian descendants are actually of Turkish origin. Tatar scientist Khalikov A.H. said that there are more than 500 Turkish words in the Russian language. According to Chingiz Aitmatov (Kyrgyz writer), one third of Russian words are Turkish words. However, as Baymirza Hayit said, the main issue is not that there are many Turkish words in the Russian language. The main issue is the expression of important words in the Russian language with Turkish words.

The former head of the Turkish Language Institute, Şukrū Haluk Akalın, said in 2010 that there are 3166 words of Turkish origin in the Armenian language. In our opinion, the number of these words is more.

Key words: language, people, origin, connection, word

FARKLI SİSTEMLERE SAHİP DİLLERDE TÜRKÇE KELİMELE

ÖZET

Dünyanın en gelişmiş dillerinden biri Türkçedir. Çoğu durumda bu fikri kabul etmeseler de, Türkçe kelimelerin dünya dillerinde yaygın olarak kullanılması bu fikrin doğruluğunu kanıtıyor. Yazımızda bazı dillerde kullanılan Türkçe kelimeler üzerinde duracağız. Dünyada yüksek bir kültüre sahip olan, yazılı metinler yazan, atlar dahil pek çok hayvanı evcilleştiren ilk halklar arasında yer alan Türkler, sürekli olarak yaşadıkları bölgelerden çok uzaklara seyahat etmiş, verimli yerler keşfedip oralara yerleşmişlerdir. Sadece, buralara yerleşmekle kalmamışlar, aynı zamanda o bölgelerdeki kültür ve ekonominin gelişmesine de etki etmişlerdir. Tarihsel olarak Türk boylarının yerleştiği toprakların günümüzdeki sakinleri olan halkların dillerine dikkat ettiğimizde çok sayıda Türk kökenli kelimenin olduğu tespit edilmektedir. Böyle bir görüşe zemin hazırlayan ilk kaynak Mahmud Kaşgarlı'nın "Divani-lugat-it türk" adlı eseridir.

Türkçe kelimelerin en çok kullanıldığı diller Rusça, Ermenice, Yunanca, bir ölçüde de İngilizce, Almanca vb. dillerdir.

Yusuf Gedikli'nin yazılarında onbinlerce Türkçe kelimenin yabancı dillerde varlığına dair fikirler yansıtılmaktadır. Rus Türkolog N.A. Baskakov'un "Türk Kökenli Rus Soyadları" adlı çalışmasında 300 Rus soyunun aslında Türk kökenli olduğu belirtiliyor. Tatar bilim adamı Halikov A.H. Rus dilinde 500'den fazla Türkçe kelime bulunduğunu söyledi. Cengiz Aytmatov'a (Kırgız yazar) göre Rusça kelimelerin üçte biri Türkçe kelimelerdir. Ancak Baymirza Hayit'in dediği gibi asıl mesele Rusçada Türkçe kelimelerin çok fazla olması değil. Esas mesele Rus dilindeki önemli kelimelerin Türkçe kelimelerle ifade edilmesidir.

Türk Dil Kurumu eski başkanı Şükrü Haluk Akalın, 2010 yılında Ermeni dilinde 3166 Türkçe kökenli kelimenin bulunduğunu söylemişti. Bizce bu kelimelerin sayısı daha fazladır.

Anahtar kelimeler: dil, insanlar, köken, bağlantı, kelime

AZƏRBAYCAN DİLİ DƏRSLİKLƏRİNDƏ LİNQİVİSTİK TƏHLİLİN YERİ

Sevda ABBASOVA

pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti,
Filologiya fakültəsi, Dil bölümü
sevda411@mail.ru 994 50 331 19 61
<https://orcid.org/0000-0002-6516-2444>

Ümumtəhsil məktəblərində gənc nəslə elmin əsasları öyrədilməklə, xalqın tarixi, təbiəti və ətraf aləm haqqında zəruri məlumatlar mənimsədilir. Bu da onların dünyagörüşünün inkişafına, əxlaqi və mənəvi cəhətdən düzgün tərbiyə olunmasına səbəb olur. Bütün bu məqsədlərə nail olmaq üçün məktəblərdə tədqis olunan Azərbaycan dili fənninin mühüm rolu vardır. Azərbaycan dili fənninin məqsədi düzgün yazı və tələffüz qaydalarına yiyələnməkdir. Buradan belə nəticəyə gələ bilərik ki, digər fənlər də ana dili vasitəsilə öyrədilir. Ona görə də şagirdlər ana dilində düzgün yazma bilməli və fikirlərini, biliklərini düzgün ifadə etməyi bacarmalıdırlar.

Şagirdlərin şəxsiyyət kimi formalaşmasında dərslərin rolu əhəmiyyətlidir. “Dərslə təhsilin mühüm komponenti, milli mədəniyyətimizin mənbəyi, xalqın mənəvi sərvəti olub, neçə-neçə nəslin gözlərini həyata açır, onların pillə-pillə elmin zirvəsinə doğru aparır”. [Fərəcov Ə. Qrammatik məfhumların mənimsənilməsi. Bakı, Gənclik, 1967, 200 səh.]

Müasir təhsil proqramına əsasən tərtib edilmiş dərslərdə linqvistik təhlil üzrə tapşırıqların rolu və əhəmiyyəti böyükdür. Həmin dərslərdə müşahidə etdiklərimizi qısa şəkildə şərh edək. Nəzərə alsaq ki, nəzərdə tutulmuş təlim standartları linqvistik qaydalara deyil, nitq bacarıqlarının formalaşdırılmasına üstünlük verir, məhz linqvistik təhlil dil qaydaları əsasında şagird nitqini şüurlu inkişaf etdirmək və linqvistik biliyinin əsasında nitqini düzgün nümayiş etdirmək üçün səmərəli metod hesab edilir.

V sinif Azərbaycan dilinin məzmunu fonetika, leksika, morfemika, isim, sifət, feil kimi dil bölmələrini əhatə etdiyi üçün bu tədris ili ərzində linqvistik təhlilin fonetik, leksik, morfemik, moroloji təhlil və natamam sintaktik təhlil formalarından geniş istifadə etmək mümkündür. Dərslə nəzər salsaq görərik ki, məzmun xətləri (dinləyib-anlama, danışma, oxu, yazı, dil qaydaları) üzrə tapşırıqlar verilmiş, integrativ tipli çalışmalara yer ayrılmışdır. Dərsləyin birinci bölməsi fonetik qaydaların tədrisi üçün nəzərdə tutulmuşdur. Bölmədə on mətn, on iki dil qaydası və oxu və yazı məzmun xətləri üzrə tapşırıqlar verilmişdir. Bu dil qaydalarına saitlərin növləri, samitlərin növləri, ahəng qanunu, saitlərin uzun tələffüzü, “o” saitinin “a” kimi tələffüzü, söz sonunda cingiltili samitlərin tələffüzü, sözlərin sonunda k-y əvəzlənməsi, “q” samitinin yazılışı və tələffüzü, qoşasamitlə bitən təkhecalı sözlər, qoşasamitli sözlərin tələffüzü, heca və vurğu, sözün səs tərkibinə görə təhlili daxildir.

Açar sözlər: ümumtəhsil məktəbləri, linqvistik təhlil, məzmun xətləri

AZERBAIJANI LANGUAGE TEXTBOOKS IN LANGUAGE ANALYSIS

Özet

Genel eğitim okullarında genç nesile bilimin temelleri öğretilir ve halkın tarihi, doğası ve çevresi hakkında gerekli bilgiler öğrenilir. Bu onların dünya görüşlerinin, ahlaki ve manevi yetiştirilmelerinin gelişmesine yol açar. Tüm bu hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için okullarda öğretilen Azerbaycan dili konusunun önemli bir yeri vardır. Azerice dili dersinin amacı doğru yazım ve telaffuz kurallarına hakim olmaktır. Buradan diğer konuların da anadilde öğretildiği sonucuna varabiliriz. Bu nedenle öğrencilerin anadillerinde doğru yazabilmeleri, düşünce ve bilgilerini doğru ifade edebilmeleri gerekmektedir.

Öğrencilerin kişilik olarak oluşmasında ders kitaplarının rolü önemlidir. "Ders kitabı eğitimin önemli bir unsurudur, milli kültürümüzün kaynağıdır, milletimizin manevi zenginliğidir, birçok neslin hayata gözünü açar, onları adım adım bilimin zirvesine doğru yönlendirir." [Farakov A. Dilbilgisi kavramlarının kazanılması. Bakü, Ganjlik, 1967, 200 s.]

Modern eğitim programına göre hazırlanan ders kitaplarında dil analizine ilişkin görevlerin rolü ve önemi büyüktür. O ders kitaplarında neler gözlemlediğimizi kısaca anlatalım. Sunulan eğitim standartlarının dil kurallarından ziyade konuşma becerilerinin oluşturulmasına öncelik verdiği göz önüne alındığında, tam olarak dil analizi, öğrencinin dil kurallarına dayalı konuşmasını bilinçli olarak geliştirmesi ve konuşmasını dil bilgisine dayalı olarak doğru bir şekilde göstermesi için etkili bir yöntem olarak kabul edilmektedir.

5. sınıf Azerbaycan dilinin içeriği fonetik, sözlük, biçim bilgisi, isim, sıfat, fiil gibi dil bölümlerini içerdiğinden bu süreçte dilbilimsel çözümlemenin fonetik, sözcüksel, biçimbilimsel, morolojik çözümleme ve eksik sözdizimsel çözümleme biçimlerinin yaygın olarak kullanılması mümkündür. akademik yıl. Ders kitabına baktığımızda içerik satırlarında (dinleme, konuşma, okuma, yazma, dil kuralları) görevler verildiğini ve bütünleştirici çalışmalara yer ayrıldığını görürüz. Ders kitabının ilk bölümü fonetik kuralların öğretilmesi için tasarlanmıştır. Ünite, on metin, on iki dil kuralı ve içerik satırlarını okuma ve yazmayla ilgili görevleri içerir. Bu dil kuralları arasında ünlülerin çeşitleri, ünsüzlerin çeşitleri, ahenk kanunu, ünlülerin uzun telaffuzu, "o" sesli harfinin "a" şeklinde telaffuzu, kelime sonlarında sesli ünsüzlerin telaffuzu, sesli harflerin telaffuzu, kelimelerin sonunda k-y'nin yer alması, "q" ünsüzünün yazımı ve telaffuzu, çift ünsüzle biten tek heceli kelimeler, çift ünsüz kelimelerin telaffuzu, hece ve vurgu, kelimenin ses kompozisyonuna göre analizi.

Anahtar Kelimeler: ortaöğretim okulları, dilbilimsel analiz, içerik satırları

THE PLACE OF LANGUAGE ANALYSIS IN AZERBAIJANI LANGUAGE TEXTBOOKS

Summary

In general education schools, the younger generation is taught the basics of science and learns the necessary information about the history, nature and environment of the people. This leads to the development of their worldview, moral and spiritual upbringing. In order to achieve all these goals, the Azerbaijani language taught in schools has an important place. The aim of the Azerbaijani language course is to master the correct spelling and pronunciation rules. From

here we can conclude that other subjects are also taught in the mother tongue. For this reason, students must be able to write correctly in their native language and express their thoughts and knowledge correctly.

The role of textbooks is important in the formation of students' personalities. "The textbook is an important element of education, it is the source of our national culture, it is the spiritual wealth of our nation, it opens the eyes of many generations to life and guides them step by step towards the pinnacle of science." [Farakov A. Acquisition of grammatical concepts. Baku, Ganjlik, 1967, 200 p.]

Tasks related to language analysis have a great role and importance in textbooks prepared according to the modern education program. Let us briefly explain what we observed in those textbooks. Considering that the presented educational standards give priority to the formation of speaking skills rather than language rules, precisely language analysis is considered an effective method for the student to consciously develop his speech based on language rules and to accurately represent his speech based on grammatical knowledge.

Since the content of the 5th grade Azerbaijani language includes language sections such as phonetics, dictionary, morphology, nouns, adjectives and verbs, it is possible to widely use phonetic, lexical, morphological, morological analysis and incomplete syntactic analysis forms of linguistic analysis in this process. academic year. When we look at the textbook, we see that tasks are given in the content lines (listening, speaking, reading, writing, language rules) and that space is reserved for integrative studies. The first part of the textbook is designed to teach phonetic rules. The unit includes tasks for reading and writing ten texts, twelve language rules, and lines of content. These language rules include the types of vowels, the types of consonants, the law of harmony, the long pronunciation of vowels, the pronunciation of the vowel "o" as "a", the pronunciation of voiced consonants at the end of words, the pronunciation of vowels, the presence of k-y at the end of words, "q". Writing and pronunciation of the consonant ", monosyllabic words ending in double consonants, pronunciation of double consonant words, syllable and stress, analysis of the word according to its sound composition.

Keywords: secondary schools, linguistic analysis, content lines

ПОКРОВИТЕЛЬСТВО ЛИТЕРАТУРЕ В ЭПОХУ СЕФЕВИДОВ

Насибова Айтен Магсуд гызы

Докторант Музея Литературы имени Низами Гянджеви

nasibovaayten@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-3834-7344>

Резюме

Вопрос о священных богослужебных языках Востока оказал большое влияние на историю и культуру этих стран. Вопрос о том, почему сами Сефевиды и жившие в тот период учёные и поэты писали и творили на персидском и арабском языках, открыл путь для многих полемик и порой вело к неверным выводам. Использование персидского языка в тюркском мире иногда вызывает споры. Широкое использование персидского языка в тюркском мире часто политизируется на Западе и превращается в предмет полемики в политических целях. Даже поднимается вопрос о том, были ли великие династии тюркскими или персидскими. Однако не следует забывать, что персидский язык был литературным и литургическим языком того периода. Не секрет, что название иранского государства на Западе во всех источниках пишется как «Персия». Однако человек, читающий труды западных иранистов встретит здесь контраст с названием «Персия». Поэтому мы считаем, что к этому вопросу следует подойти несколько внимательнее. Этот вопрос показывает свою актуальность в понятии тавиль. Тавиль означает раскрытие внутренней духовной интерпретации Корана, в отличие от литературного чтения. Х.Дж.Винтер в сборнике «Cambridge History» («Кембриджская история») в исследовании под названием «Персидская наука во времена Сефевидов» (“Persian science in Safavid times”) подчеркивает большую роль западных посольств, приглашенных сефевидскими шахами в Иран в развитии науки. Винтер также повторяет ошибку Эдварда Брауна и в дань излюбленному тезису многих западных ученых утверждает, что наука пришла в упадок в период Сефевидов. Он пишет, что известные писатели и ученые, врачи покинули Иран и обратились в Индию.

Ученые, считающиеся известными представителями западного востоковедения, считали упадок литературной и интеллектуальной жизни в эпоху Сефевидов неоспоримым фактом. Многие ученые продолжают эту традицию и сейчас. Однако против этого решительно выступил Роджер Савори, один из известных основоположников сефевидистики. В данной статье предпринята попытка пролить свет на подобные тенденции, предоставив информацию о различных мнениях ведущих ученых современного западного сефевидизма.

Ключевые слова: литература периода Сефевидов, покровительство литературе, литература Сефевидов взглядом Запада, искаженные мысли.

ВВЕДЕНИЕ

На Западе преобладают работы, написанные с точки зрения сегодняшнего Ирана и западной политики, касающихся языка и культуры. После многих столетий колониального притеснения тюркского населения и народов Востока в целом было внесено множество искажений, поэтому исследовать языковой вопрос очень сложно. На Западе постоянно пишется множество клише, доказывающих, что сегодняшняя иранская культура, являющаяся продуктом колониального режима, не принадлежит туркам. К сожалению, иногда наши учёные, не углубляясь, повторяют ошибки этих работ.

Некоторые учёные, хотя их число и невелико, доказали принадлежность персидского и арабского языков к богослужебным языкам. Давайте посмотрим на этот вопрос немного глубже, ведь происхождение и культура Сефевидов тесно связаны с этим вопросом.

Подход западных ученых к теме

В изданном в 1986 году сборнике «Кембриджская история» автор Яршатер не скрывает своего отношения к власти династии Сефевидов. Он пишет: «После того, как Сефевиды пришли к власти в 1501 году и установили свое «разрушительное правление», их воинственный и фанатичный шиизм разделил исламский мир на две части». Яршатер ценит литературу, созданную до эпохи Сефевидов. Но его очень беспокоит шиизм эпохи Сефевидов. Яршатер сообщил о произведении «Тохва-и Сами» (1551 г.) Сама Мирзы, сына шаха Исмаила I, и отметил, что в то время действовало 700 поэтов (Yarshater E. 1986).

Савори в своей работе «Иран при Сефевидах» (“Iran under the Safavids”) отмечает, что до недавнего времени считалось, что литература в период Сефевидов была слабо развита. Он даже отмечает, что именно Э. Браун заложил основы этой идеи. Браун ошибочно утверждает, что иранская литература, или «персидская литература», как он ее называет, в период Сефевидов находилась в упадке, перечисляя только литературное наследие поэтов, унаследованное от гератской школы при дворе Тимура. Наиболее видные из них - Орфи из Шираза (1590 г.), Саиб из Исфахана (1670 г.), отмечается, что этим двум поэтам принадлежит особое место. Однако, даже если их считает поэтами Сефевидов, при этом подчеркивает, что на самом деле они жили и творили во дворцах Великих Моголов в Индии. Согласно выводу Брауна, Моголы ценили поэзию и покровительствовали ей в более широком смысле, чем Сефевиды. Что касается их происхождения, он пишет: зачастую эти поэты были не детьми переселенцев, приехавших сюда, а просто лицами, приехавшими из Персии в Индию только на заработки. Как только получали свои заработки, они сразу же возвращались обратно. (Browne E. G, 2009). Это указывает на то, что вопрос был не в отсутствии талантов, а в отсутствии покровительства» - пишет Савори об обмене мнениями между Эдвардом Брауном и Газвини (1882-1949). Газвини поддерживает идеи Брауна об иранской литературе, и по этой причине он утверждает, что в период Сефевидов «религиозной унификацией Ирана и распространением шиитской доктрины Исна-Ашари под давлением Сефевидов началось ослабление литературы, поэзии, суфизма и мистицизма (Browne E.G, 2009). Конечно, Газвини не мог иметь в виду здесь ранний период Сефевидов, полный суфийской доктрины. Хотя бы потому, что «Диван» Шаха Исмаила, гениальное суфийское произведение, был написан в период Сефевидов. Однако к концу правления Сефевидов, конечно, суфизм тоже пришел в упадок, а улемы усилившие притесняли их. Но эксперты-востоковеды, особенно Дэнисон Росс, выступают против этих несправедливых взглядов. С приходом к власти «родного» правления Персидской империи Сефевидов и восстановлением империи (1499-1736) начался период большого процветания и роскоши (Ross D, 1896). Савори тоже возражает Брауну и Газвини. По его словам, поэты, выросшие и сформировавшиеся во дворце Сефевидов, смогли позже писать и творить в богатых дворцах Великих Моголов. Следует также принять во внимание тот факт, что императоры Великих Моголов были последователями очага Сефевидов, а их основатель Бабур получил образование в этом суфийском течении. В то время неудивительно, что во дворце высоко ценились поэты, служащие двум одинаковым культурам и философиям. Савори приводит Ахмеда Нагара, Голконду и Нишапура в пример этим поэтам. Он пишет, что Сефевиды не любили хвалебные панегирики, написанные в их честь и рекомендовали посвящать такие сочинения только имамам. Савори пишет, что на протяжении многих лет никто не возражал против такого несправедливого обращения с Сефевидами со стороны его ученых-исследователей. Только после того, как в 1974 году была опубликована книга Эхсан-яра Шатера «Прогресс и упадок сефевидской литературы», эта тенденция начала меняться. Савори

называет Индию периода Великих Моголов «Меккой поэтов». Учитывая, что персидский язык был также литературным и литургическим языком князей Великих Моголов, поселение там поэтов Сефевидов следует воспринимать как естественное явление. Кроме того, доктор Моин пишет, что поэты и ученые занимали особое положение в социальной иерархии двора Великих Моголов. В этой иерархии их называли «людьми счастья», эти люди занимали высокое положение в социальной шкале и служили «культурному обогащению» государства. Доктор Моин также указывает на множество сходств между дворцами Великих Моголов и Сефевидов. Он широко описывает, что у Бабура, основавшего Империю Великих Моголов, и шаха Исмаила были очень близкие отношения и взаимное уважение. В целом Моголы поклонялись очагу шейха Сафи и были его верными последователями. Это подтверждает летописец Хамдулла Мустафи. По его словам, приказы и указы шейха Сафи, потомка Хазрата Али, были для Великих Моголов законом. Моин об этом пишет: После того, как лев Божий победил узбеков, а через 3 года, когда он взял Герат, Бабур добровольно надел корону Гейдари и пополнил ряды учеников Шаха Исмаила. Бабур прекрасно понимал, что присоединиться к Сефевидам и стать их учеником означало быть верным традициям Кызылбаша (Moın, A.A. 2010). Многие из этих правил не сильно отличались от законов Амира Тимура. Моин пишет, что при дворе могольского принца Хумаюна было принято рассказывать истории об Абу Муслиме и Сахиб-Гиране Амире Хамзе. Даже мы не ошибемся, если скажем, что Бабур основал государство Великих Моголов с помощью Сефевидов. Традиции власти Великих Моголов и символы шахской власти были тесно связаны с традициями Сефевидов и тем, чему Бабур (а позже и его сын Хумаюн) научился, будучи учениками Сефевидских шахов. Фактически для сефевидских поэтов могольских и иранских географических границ не существовало, они перемещались свободно. Их очень хорошо принимали в обоих «братских» дворцах. Савори отмечает, что такого понятия, как «могольский жанр» в литературе, не существует, вместо этого правильнее было бы использовать термин «Сефевидский жанр». По его словам, оттоманские, индийские и иранские критики называют период Сефевидов великолепным литературным периодом. За пределами Ирана, в Индии, Афганистане, Трансоксании и Турции, персидские культурные традиции доминировали до XIX века, когда Сефевидский жанр продолжал процветать до прихода литературных течений и традиций с Запада. Савори пишет, что сами Сефевидские шахи были прекрасными поэтами, музыкантами и художниками и лично курировали эти области. «Диван» Шаха Исмаила Хатаи – одно из произведений, известных широкому зрителю. Султан Мухаммад Шах писал и творил под псевдонимом Фахми. Савори утверждает, у Шаха Тахмасиба был «регулярный полк поэтов». Среди них он особенно выделяет Мирзу Шарафа Джахана и Мевлану Хейрати. Хотя Сефевидские шахи отказались от панегириков, они высоко оценили произведения, написанные для прославления имамов. Савори пишет: «Поэтов не просто награждали, награды были настолько ценными, что стимулировали этих поэтов писать и творить еще больше и обеспечивали их пребывание при дворе Сефевидов» (Savory R. 2007). Савори и Д.Блоу пишут, что Шах Аббас подарил поэту Шами золото, равное его весу. Шах Аббас очень любил слушать стихи поэтов, созданные без подготовки. Он сам встречался с поэтами в кофейнях и слушал их лично. Иранские литературные критики XIX и XX веков не любили стихи в стиле Великих Моголов и называли их безвкусными. Автор пишет, что произведения этих поэтов-новаторов во многом были безвкусными и бессмысленными. В качестве примера он берет произведение, написанное Шибли Нумани в 1914 году под названием «Шиир-аль-Аджам» и глубоко анализирует поэтов, писавших и творивших в период Сефевидов и позже. Говоря, что этих поэтов также называют «поэтами Великих Моголов», Нумани объясняет разрушение поэзии упадком империй Сефевидов и Великих Моголов. Савори утверждает, что поэты Сефевидов не оглядываются в прошлое, не перенимают прошлые стили и идеи или даже ритм и размер. Вместо этого они внедрили инновации. В

борьбе за новаторство, в поисках новой изящной и искусно созданной поэзии поэтам Сефевидов удавалось писать «тарса», которые представляли собой короткие и содержательные эпиграммы или сборник эпиграмм, этот жанр поэзии никогда ранее не встречался нам. Савори пишет, что в произведениях таких исследователей, как Эхсан-Яр Шатер и Нумани, высоко ценятся поэты Сефевидов. В своей работе Яр Шатер критикует Эдварда Брауна, считающегося одним из самых значительных учёных в западной науке, и очень горько пишет о его презрительном отношении к Сахибу, яркому представителю Сефевидской литературы: Брауну не следовало стыдиться за свой выбор, Сахиб получил должное признание в своей стране со всех точек зрения. О статусе Сахиб-Гиран Шаха Исмаила Хатаи мы уже писали. По этому статусу он претендует на всю историю Ирана, то есть всю историю своих предков. Западные ученые изо всех сил стараются отнести эту историю каким-то неизвестным народам. Продолжая эту идею, Моин объясняет любовь Шаха Исмаила к «Шахнаме» его «широкими и общечеловеческими амбициями». Он даже пишет, что имена сыновей Шаха Исмаила (Сам, Бахрам, Тахмасиб, Аль-Касиб, Рустам) взяты из «Шахнаме» и «Хаварнаме», потому что эти амбиции оказали свое влияние. Однако надо сказать, что шах Исмаил считает себя наследником древних иранских шахов неслучайно. По утверждениям, он вдохновлял своих солдат на поле боя стихами из «Шахнаме» (Moïn, A.A. 2010). Моин признает, что связь Али Масихи с древней иранской зороастрийской историей является для него большой загадкой. Однако если рассматривать исторических «владельцев» этой географии целостно и без тенденций, то в дальнейшем объяснении этой связи не возникнет необходимости. К сожалению, происходящие здесь события на Западе преподносятся как манипуляции властью. Эти тенденции обнаруживаются у Савори, Катрин Бабаян и многих видных западных ученых. Даже Бабаян идет дальше и оценивает эту привязанность как ненависть Маздака к «арабским захватчикам», объединяющую последователей Али с иранцами, Абу Муслимом и Бабеком. Однако попытки объяснить патриотизм этой земли простым стремлением к власти тщетны. По космологическим отношениям, именно по космическому повелению и законам периодической власти, Сахиб-Гиранские Пророки и цари сменяют друг друга, и вопрос об общем авторитете и взаимном влиянии Пророков и иранских правителей в этой географии снова поднят. По мнению Моина, «иранские эпосы» развивались бурно «вместе с арабской летописной традицией», и попытки разделить их терпят неудачу. Мы можем видеть это на примере культурного развития во время правления шаха Исмаила, которое могло пересечь все границы и было смешано с историческим фоном Ирана и Ислама в прошлом.

Эти традиции, Хазрата Али и героев иранского эпоса Амир Теймур также сохранял и поддерживал с большой чуткостью. Взяв Герат в 1510 году, шах Исмаил, в свою очередь, взял под свою защиту эти достижения тюркской культуры, он даже приказал немедленно переработать «Шахнаме», и начались работы в этом направлении. Сефевидская версия эпоса составлена настолько красиво, что остается красивейшим и незаменимым образцом иранской миниатюры. Иранское наследие и единство семьи Пророка отражены в этих миниатюрах. На одной из миниатюр изображены Пророк Мухаммед, Хазрат Али, Хасан и Хусейн на корабле с короной Гейдари на головах. В этих миниатюрах Иран и Ислам как бы объединились под знаком Сефевидов. Как логическое продолжение космического времени и Акль-Джахльской войны в этом произведении изображен сам Шах Исмаил, где он делает бокал из черепа Исфандияра и использует серьгу Рустама в качестве аркана. Изображение Хазрата Али занимает центральное место, а Шаха Исмаила называют светильником на кровати Фатимы и Али. Невежественная армия описывается как армия драконов. Позднее иранские и индийские историки использовали этого Шахнаме буквально как источник поэзии, прекрасных образов, даже для описания первого мессианского проявления Шаха Исмаила и для выражения в поэзии мистической связи между Молодым Шахом и его покровителями (Moïn, A.A, 2010).

Информация об иранской литературе Сефевидов в сборнике Cambridge History

Обратимся к сведениям об иранской литературе периода Сефевидов в сборнике Cambridge History («Кембриджская история»): как известно, шахи покровительствовали обеим литературам – тюркской и персидской. Сами они говорили и писали на обоих языках. Как упоминал Шарди, Пьетро Делла Валли также подтверждает, что на тюркском языке говорили все классы Ирана. Этот язык, как говорится, был “Lingua Franca” Франка» (международным) языком в Иране (Lockhart L.1986). В то же время этот язык имел высокий авторитет как язык правящей семьи и племен кызылбашей.

Джон Р. Перри в своем исследовании «Персы в период Сефевидов» (“Persian in the safavid period”) пишет, что местные жители этой территории — персы, и продолжая курс западных ученых, пытается доказать, что причина распространения здесь тюркского языка заключается в том, что персы, являющиеся местным населением, выучили тюркский язык и, таким образом, косвенно, именно из-за этого, это дало толчок росту тюркоязычного населения.

Сборник Cambridge History в качестве важного источника поместил статью «Персидская литература» профессора Тегеранского университета Зафы. Статья крайне слабая и поверхностно информативная, а искажений слишком много. Зафа, исследующий языковой вопрос Сефевидов, начинает свою статью «Персидский язык в эпоху Сефевидов» с маловажного факта: это вопрос о привлечении «шиитских ученых» в Иран для пропаганды и их столкновения с языковой проблемой. Речь идет о двух братьях-ученых – Сейеде Нематулле Аль-Джазаири и его брате. Как мы упоминали ранее, слово «араб» не указывает на происхождение этих ученых, и очевидным фактом является то, что института сейидов у арабов не существует. Я считаю, что идея, что их привлечения для пропаганды ошибочна, так как Сефевиды, пришедшие к власти, были одними из крупнейших центров раннего шиизма, имамаизма и суфизма. Это самое учение люди усвоили в школах Сефевидов, поэтому утверждать, что распространение сайидизма шло от арабов, значит косвенно поддерживать идею о том, что древний шиизм, который был основной целью Сефевидов, якобы был откуда-то «импортирован». Мысль о том, что эти братья сталкиваются здесь с большими трудностями из-за незнания персидского языка, абсурдна. Потому что образованная элита Ирана прекрасно знала арабский и персидский богослужебные языки. Однако «главной проблемой» этого профессора Зафы является тюркский язык, который является государственным языком Сефевидов. Профессор продолжает удивлять читателя своими абсурдными мыслями. Один аспект показывает поразительный аспект развития - судьбу азербайджанского диалекта - старого диалекта персидского языка в Азербайджане, но этот диалект был мертв, за исключением нескольких областей, в начале периода Сефевидов (Lockhart L, 1986). Поскольку это предложение невозможно объяснить, невозможно его и прокомментировать. Просто этим автор хотел отразить свой замысел, а на самом деле подобные безосновательные идеи сильно снижают научную ценность работы этого ученого.

Заключение

Один из стереотипов, повторяемых западными сефевидистами, заключается в том, что армянские рабы сыграли беспрецедентную роль в развитии искусства Сефевидов. Одним из последних работ, написанных в этом направлении, является труд Катрин Бабаян, Сюзан Бабаи, Масума Фархат, Ина Багдиянц-Маккейб - сборник под названием «Рабы шаха», в котором они пытаются доказать, что шахские рабы армянского происхождения имели «великую основополагающую роль в политике, экономике, литературе и искусстве Сефевидов. Однако при изучении сборника в целом становится ясно, что на самом деле громкие заявления авторов являются не чем иным, как бредом, основанным на незначительных фактах. Роль, которую они называют «великим и основополагающим», на самом деле состоит из противоположной деструктивной функции. Так, в ряде мировых музеев и библиотек до сих пор хранится

множество произведений искусства и подлинных копий, принадлежащих Сефевидам, что доказывает полную противоположность «вкладу», заявляемому исследователями армянского происхождения.

Литература

- [1] Browne E. G. A Literary History of Persia. Cambridge University Press, Vol 1, 2009. 521 p
- [2] Lockhart L. Jackson P. The Cambridge History of Iran. Cambridge University Press, Cambridge, 1986. 1087 p.
- [3] Moin, A.A. Islam and the Millennium: Sacred Kingship and Popular Imagination in Early Modern India and Iran. A dissertation submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy (History) in The University of Michigan 2010. 375 p
- [4] Ross D. The Early Years of Shah Ismail the Founder of the Safavi Dynasty. Cambridge University Press.1896..521 p
- [5] Savory R. Iran under the Safavids. Cambridge Univ. Press, 2007.277 p.
- [6] Yarshater E. Yarshater E., Persian Poetry in the timurid and safavid periods. The Cambridge History of Iran. Volume 6. The Timurid and Sfauid Periods edited by Peter Jackson Lecturer in History, University of Keele and the late Laurence Lockhart. Cambridge University press. 1986. p.965-994

TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E KADAR TÜRK HATIRA KİTAPLARINDA BABANIN YERİ

Prof. Dr. Ertan Örgen

Balıkesir Üniversitesi

eorgen@balikesir.edu.tr ORCID ID: 0000-0002-8805-2969

ÖZET

Türk hatıra edebiyatı, kültürel hafızanın tanığı olarak zaman içindeki olay ve kişileri subjektif ve sınırlı olarak bize ulaştıran önemli içerikler taşır. Hatıra kitaplarında tarihi ve siyasi olaylar, kişiler kadar duygu ve düşünce tarihi de baskın bir yer tutar. Bu bildiride, baba figürünün Tanzimat sonrasında Cumhuriyet'e kadar hatıra metinlerinde ne kadar yer tuttuğu ele alınacaktır. İlgili dönemin tarihe mal olmuş isimleri babaları hakkında bazen detaylı bazen genel bilgiler iletilmişlerdir. Buna bağlı olarak kızlarının Ahmet Cevdet Paşa'yı, oğlunun Namık Kemal'i; Ziya Paşa, Muallim Naci, Ali Kemal, Halit Ziya Uşaklıgil, Refik Halit Karay, Halide Edip Adıvar gibi edebi isimlerin ise babalarını anlatışı üzerinden baba figürünün karşılıkları tartışılacaktır. Değerlendirmede bu metinleri yazanların hem kendilerini hem de bir devrin psikolojik ve sosyolojik duyarlılığını gösteren baba figürünü hangi kültürel göndermelerle gördükleri esas tutulacaktır. Geleneksel Türk kültüründe ailenin ve toplumun temsil gücü biçiminde konumlanan baba figürü, bu hatıra metinlerinde de genel manada aynı yerini sürdürmüştür. Oğulların ve kızların kültürel değişimler karşısında yeni sayılabilecek düşüncelere varmalarına karşın babalar geleneği ve üzerinde durulması isabetli olacak yeri temsil etmektedirler.

Anahtar Kelimeler: Türk hatıra edebiyatı, baba, kültürel araştırma

GİRİŞ

Hatıralar, yazarın hafızasında kalmış olay ve kişileri anlatan ve çeşitli amaçlar için kaleme alınan yazılardır. Geçmişe özlem, bir dönemin gerçeklerini kendi gördüğü yerden anlatma, unutulma endişesi gibi kalkış noktaları bulunan hatıralar modern zamanlarla beraber yaygınlık kazanmıştır. Eski metinlerde seyahatnameler, tezkireler, mektup gibi türler içinde parçalar hâlinde bulunan ve asıl tanımını 20. yüzyılda bulan tür, bugün müstakil bir içerik taşımaktadır. Türk hatıra edebiyatı, Orhun Kitabeleri, Babür Şah'ın *Vekayi*'i gibi metinlerle başlar, adı anılan türlerde kısmi parçalar olarak kendini gösterir ve bugün modern Türk edebiyatında zengin bir liste hâline ulaşır. Hatıra edebiyatı kültürel kökleri görmemizi, geçmiş zamanı daha iyi anlamamızı sağlar. Buradan yola çıkarak Tanzimat döneminden Cumhuriyet'e kadar belli başlı edebiyatçıların hatıralarındaki "baba" figürünü taramak ve onun nasıl çizildiğini tespit etmek amacıyla yazılan bu bildiri, kültürel geçmişin içinde onun yerine dair bir analiz içerecektir. Büyük değişim olarak bilinen Tanzimat sonrası ortak kültürün ne derece yerinden oynadığı bu tema dolayısıyla kısmen belirlenebilir. Bu tema, roman türündeki analizlerde Freud'un Ödip kompleksi üzerinden örneğin Jale Parla'nın çalışmasında önemli ölçüde ele alınmıştır (Parla, 1990: 43-64). Romanın babaya biçtiği ölü

rol ile hatıra türündeki özenilen baba döneme mahsus bir çelişki gibi görünse de kültür değişiminin metaforik anlatımı ile hatıralardaki gerçekçi ya da ona yakın anlatım elbette malzeme itibarıyla farklıdır.

Baba ve evlatların geleneksel kültürdeki yeri *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde şöyle geçer: “Kız anadan görmeyince öğüt almaz, oğul atadan görmeyince sufra çekmez. Oğul atanun yetiridir, iki gözünün biridir. Devletli oğul kopsa ocağının közidir. Oğul dahi neylesün baba ölüp mal kalmasa. Baba malından ne fayda başta devlet olmasa” (Ergin, 1989: 74). Burada birbirini izleyen davranışlar bütünü görmek mümkündür. Benzer biçimde atasözlerinde de bu davranış ve düşünce zinciri kurulmuştur: “babanın sanatı oğlana mirastır”, “baba koruk yer, oğlunun dişi kamaşır”, “baba malı tez tükenir, evlat gerek kazana.”

Geleneksel denebilecek bu yaklaşım hatıra kitaplarında da benzer bir duygu ve kabul hâlinde sürmektedir. Farklı olan taraf anonim aktarımlar yerine artık yazarların bizzat kendi babalarını anlatmasıdır. Ahmet Cevdet Paşa'nın kızlarının, Namık Kemal'in oğlunun gözünden ortaya çıkan portreleri, siyasi veya sanatsal bilginin dışında onların sivil kişiliklerine dair izler taşır. Ziya Paşa, Muallim Naci, Ali Kemal, Halit Ziya Uşaklıgil, Refik Halit Karay, Halide Edip Adıvar ise kendileri kadar bilinmeyen babalarına ilişkin aktarımlarla üzerlerindeki etkiyi yansıtırlar. Bu isim sıralamasını dikkate alarak hatıra kitaplarındaki anlatımlara iki başlık hâlinde bakmak yerinde olacaktır.

Ünlü Babanın Anlatımı

Fatma Aliye Hanım

Fatma Aliye Hanım, *Ahmet Cevdet Paşa ve Zamanı* isimli babasını anlattığı biyografide neredeyse ciddi bir biyograf mesafesi kurmuştur. Babasının hayat hikâyesini yazarken Paşa'nın eğitimi, vazifeleri, kitap çalışmaları hakkında bilgi verir ve bunları kendisine nakledilen bilgiler ışığında resmi bir tarih yazımına yakın bir dille hatta bazı belgelerle anlatır. Çalışkan ve hakşinas baba hakkında açıkça övgülere girişmez, bunun yerine yaptıklarını sıralar. Bu da aynı anlama çıkar ve anılan mesafeyi doğurur. Cevdet Paşa, geleneğin dolu tarafını gören ve modernleşmenin ayrık çizgilerinden rahatsız bir münevver olarak yer alır onun satırlarında. Fatma Aliye Hanım eserin ön sözünde “*Ben âcizenin eğitim ve öğretimine büyük gayret ve mesai sarf etmiş olan merhum babam Ahmet Cevdet Paşa'nın, bana öğretmek için üzerine aldığı derslerden biri de, tarih dersleriydi.*” (1967: 21) bilgisini verir. Kendi hayatını, kızına anlatan baba “*İyi belle! Hıfz et!*” (24) diye bir çeşit vasiyet bırakmış gibidir. Kızı da bir borcu yerine getircesine onun hayat çizgilerini bir tarih dersi mahiyetinde sistemli şekilde aktarır. Meşrutiyet yıllarında Paşa'nın töhmet altında kalan ismini kurtarmak amacındaki Fatma Aliye, buradaki savunmayla onun resmi işlerdeki faaliyetlerine daha çok yer verir. Bu da kendisinin eğitimi için çaba sarf etmiş babaya vefasıdır.

Diğer kızı Emine Semiye ise babasına aynı gözle bakmamıştır. Çünkü ikisi de cesur, üretken, mücadeleci olan kız kardeşler aynı hayat tarzında değildiler. Ablaya göre hayat hikâyesi daha farklı geçen Emine Semiye Hanım, İttihat ve Terakki'ye üye olarak kendine aileden

uzak bir yer seçer. Bir zaman sonra bu partiden de uzaklaşır, zamanın içinde kaybolur. Ablanın, babaya ilişkin düzeltme ve açıklama çabasını desteklese de ona bir parça kızgın olduğu anlaşılır. Ancak bütün bütün babadan da vazgeçemez. Emine Semiye'nin ablasına yazdığı bir mektupta, Mithat Paşa'nın tevkifi olayında *“Namını tebcil ile yâda mecbur olduğumuz pederimiz merhumun, mazinin siyahlıklarına gömülmüş bazı harekâtı ki, ara sıra hürriyet-perveranın enzar-ı itirazına battıkça bu âcize de, onun acısını kalbimin en derin noktasında hissederek mustarip olmaktayım. Hiç olmazsa pederimizin âsâr-ı fazl u irfanını teşnegân-ı ümmete arz ve maarife olan hıdemât-ı kesiresini ibraz edecek olursak, ruh-ı mahzununu tebriye ve belimizi büken bâr-ı hicabı da tahfif eyleyeceğimiz şüpheden varestedir.”* (Karaca, 2010: 12-13) açıklamasını getirmesi bundandır. Babanın bazı hareketleri ile hizmetleri arasında kızlarının üstlerinde kalan utanç yükünü hafifletecek olan maarif gayretlerine özellikle işaret eder. Bir başka mektubunda ablasını bu çalışmasından dolayı tebrik ederken *“Pederimizin manevi hayatına yeni bir revnak vermek üzere kaleme aldığımız”* (Karaca, 2010: 17) diye onun bu gayretinden söz eder ve bağlılık kısmen burada açığa çıkar. Dolayısıyla bu iki kız kardeşin babaya olan sevgi hislerine karşın aynı bağlılığı taşımadıkları sonucu çıkar. Cevdet Paşa, kızlarının hatırasında da bir devlet adamı kimliğiyle baskındır.

Ali Ekrem Bolayır

Namık Kemal'in baba portresi, oğlu Ali Ekrem tarafından kendi hayatını anlatan hatıralarında can bulur. Çocuk Ali Ekrem'in ifadesiyle Alaza'dan (Avrupa'dan) gelen baba, oğluna çok sevdiği arkadaşı Recâizâde Mahmut Ekrem'in adını verirken kendi babasının torununa koyduğu ismi görmezden gelen bir rahatlık taşır. Oğul, babadaki bu rahatlığı gözlemledikçe yer yer hayrete düşer ve baba gibi olmanın önemine karar verir. Avrupa dönüşü işret işlerini abartan babaya dedenin öfkeli tavrı, sandalye fırlatması çocuğun korku ve dehşete düşmesi ile sonuçlanır. Ancak çocuğun gözündeki idealist resim kendisini daima koruyacaktır. Bu çocukluğa ait gözlemler, bir örnek olarak baba Kıbrıs sürgünündeysen padişaha arzuhal veren çocuğun cesaretiyle açığa çıkar. Bu yıllarda şehzade Murat'ın yardımıyla geçinen aile, 1876 yılı itibarıyla tekrar siyaset sahnesine çıkan Namık Kemal'in hemen bir müddet sonra tekrar hapse atılmasıyla fırtınalı hayatına devam eder. Bunlar babaya ait çocuğun parçalı bilgileri biçiminde aktarılmıştır.

Namık Kemal'in sivil ve aile babası tarafları, Midilli sürgününe gittikten bir müddet sonra ailenin buraya taşınmasıyla daha görülür hâle gelir. Çocuk, anne ve baba arasındaki uzaklığın burada da devam ettiğini gözlemler. Oğul babadan yana tavır takınır, çünkü geceleri kendilerine dünyayı, politik sistemleri anlatan babaya hayrandır. Namık Kemal nasıl hapisanede entarisi ile insanlarla görüşüyorsa buradaki hayatı da aynı şekildedir. Hatta mutasarrıflığa atanınca da bundan vazgeçmez. Resmi binada değil, az ilerideki evinde resmi işler için gelenleri aynı şekilde karşılar ve bu zaman zaman şikâyet konusu hâline gelir. Bazı yerlerde gündelik ve özel hayatın içerisinde büyü bozulur gibi olsa da bütünde idealist kişilik parlamasından bir şey yitirmez. Burada babanın İstanbul'dan ziyaretine gelen Hâmit gibi isimler, yerli ahaliden, eşraftan hayranları çocuğun dünyasındaki önemli intibalardır. Babanın içki düşkünlüğü ve annenin üslupsuz ikazları arasında İslamcı bir hassasiyetin Namık Kemal'deki karşılıkları şaşırtıcı biçimde hatıraları örer. Zatürreye yakalandıktan sonra

tedaviye başlanır ve oğul orada başka bir metaneti görür: “*Kemâl hayatına zerre kadar ehemmiyet vermezdi. ‘Ben hâlikımın huzuruna terliklerimi giyerim de şıpır şıpır koşarım’ sözü onun vird-i zebânı idi.*” (287). Oğul bu hastalık süresince onu neşelendirmek için her şeyi yapar ve onun yanından ayrılmaz. Ali Ekrem, babasının Midilli’de gerçekleştirdiği işleri de sıralar: Yirmi sekiz Müslüman köyüne ilkokul açması ve birer hoca bulup getirtmesi, adanın yollarını baştan sona düzeltmesi gibi. Rodos ve Sakız günlerinde ise artık büyüyen Ali Ekrem dolayısıyla babanın buralardaki serencamına dair bilgi yer almaz. Oğulun anlatımı ile gelecek nesillerin onu görme ve konumlandırma biçimleri şaşırtıcıdır. Doğu’nun bütün değerleriyle iç içe olan Namık Kemal resmine sonradan ne kadar ilaveler yapılmıştır. Ali Ekrem bu çocukluk izlenimleri dolayısıyla babasının inanmış olduğu yolda devam ettiğini, hep bir çeşit sürgün içinde yaşamasına rağmen öğrenmeye ve topluma yararlı işler peşinde koşmaya devam ettiğini olaylarla nakleder. Sivil veya memur kimliği içerisinde daima halkın ve devletin selameti için uğraşan bir kişilik bu hatıraların temel özelliğidir.

Babasını Anlatan Edipler

Ziya Paşa

Oğlu veya kızı edebiyat dünyasında meşhur olan fakat kendisi pek bilinmeyen babalar ise onlar dolayısıyla anılırlar ve merak edilirler. Bundaki sebep yetişme ve etkiler bakımından babanın ne dereceye kadar rolü bulunduğunu anlamak ihtiyacıdır. Ünlü olmayan babayı, yazı dünyasında biraz da evlat yaşatır. Özellikle biyografların temel uğraşlarından birisi de aile şeceresini sağlam çıkarma hassasiyetidir. Ünlü babanın evlatlarının durumunun ne olduğu merak edildiği gibi ünlü evladın ebeveyni de merak konusudur. Ali Ekrem hatıralarında meşhur babasını anlatarak efsanesini biraz daha yükseltirken “Defter-i Âmâl” örneğinde olduğu üzere babayı pür bir rikkat ve nezahet üzerinden tanımlayan Ziya Paşa da babasının adını yaşatır. Her ne kadar Ziya Paşa’nın bu kısa otobiyografisi “Defter-i Âmâl” adıyla bilirse de aslında Rousseau’nun *Emile* tercümesine yazdığı mukaddimedeki kendi çocukluk hatıralarından ibarettir. Nitekim Mehmet Kaplan, *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi*’ne aldığı bu mukaddimeyi “Ziya Paşa’nın Çocukluğu” başlığıyla yayınlamıştır. Bu küçük hacim, çeviriye giriş mahiyetinde olduğu için bizdeki eğitim ve terbiyenin eksikliğini vurgulamak amacındadır.

“*İnsan çocuktan olur; çocuk da terbiye ile insan olur.*” (Kaplan vd., 1978: 151) diyerek söze girip insanda vefa ve doğruluk kalmadığını bunun birçok “esbab-ı izafiyeye” ile konuşulduğunu ancak bütün bunların başlangıcı olan çocuğa bakılmadığını ilgi çekici bir tonlama ile ileten Ziya Paşa, babanın çocuğun yetişmesindeki rolüne değinir. Terbiye bahsinde baba ve onun kendisi için tuttuğu lalanın etkisine örnekler üzerinden bakar ve bizdeki umursamazlığın kötü sonuçlar vereceğine dair kanaatlerini sıralar. “*Benim pederim Galata gümrüğünde kâtip ve işini gücünü iyi bilir ve vazifesiyle kanaat eder bir merd muhasip idi. Benim hemgâm-ı sabâvetimde yaz, kış Boğaziçi’nde Kandilli’de sakin olurduk.*” (155). Kendisine önce Ömer adında on yedi, on sekiz yaşında Çerkez bir lala bulduğunu ve onunla bağlardan üzüm, meyve çaldıklarını anlatır. Bu köleyi pederi azat edip memleketine gönderince İsmail Ağa adında elli beş, altmış yaşlarında Kayserili iç ağalık etmiş, dünyayı anlamış, “*hakikatte pişkin ve edib ve evlad harisi bir adam*”a (157) emanet edilir. Onunla mektebe gidişlerini, babasının Farsça öğrenmeme tembihini bu lala sebebiyle tutmayışını, şiir

yazma aşkının ondan geçtiğini ve Âşık Ömer ile Gevheri okumalarının onun sebebiyle olduğunu çocuksu bir samimiyetle anlatır. “İşte şiir dâd-ı Hak’tır, ilim ile ele geçmez” deyişi ve çocuğun durmaksızın şiir üzerinde çalışması bu açıdan bir etki olarak ilginç bir parçadır.

Babasının kendi hâlinde bir memur silüetine eklenen kanaatkâr çizgileri ile lalasının evlatlarına düşkünlüğü arasında yetişmesini anlatırken şiirle büyülenmesi ve ileride iyi bir şair olması bu satırlarla daha iyi anlaşılır. Ayrıca çocuk terbiyesi üzerinde yeterince durulmadığına, bizde *Emile* gibi terbiyeye dair telif eserlerin yazılmadığına üzülmür. Çünkü “*Her millette gelen hükemâ ve ukalâ bekâ-yı milleti devam-ı ahlâk-ı milliyyeye mevkuף bildiklerinden, fenn-i âdâb u terbiyyeyi her ilme tercih edip, hadd ü hesaba girmez kitaplar yazdılar.*” (161). Bizde ise bunun yerine “*Ahlâk- Âlâi’nin büyük adamlara lâzım olacak fezailden bahs ile iktifa*” ettiğini söylemesi açık bir eleştiridir. Çocuk eğitiminde bu ağır kitabın dikkate alınmasını yersiz bulur. Paşa, bu kısa hatıra yazısında baba ve oğul arasındaki esas konunun eğitimle ilgili olduğunu işlemiştir.

Muallim Naci

Adını sonradan Naci diye değiştirse bile baba ve anne dolayısıyla çocukluk hatıralarına *Ömer’in Çocukluğu* diyen Muallim Naci, Türkçenin bu sınımsız hatıra metninde ev, mahalle, esnaflık, aile, okul hayatına dair dönemin ruhuna ait birçok bilgi verir. Ömer, kendisini anlatmaya başlarken bir köpek tarafından saldırıya uğradığı olayı aktarır ve bu olayla evlerinin sokağını ve tasvirini yapar. O evdeki mesut hayat sahnelerini, dört kişilik ailenin isimlerini sıralar ve “İşte bu Ömer, benim” diyerek sözü kendisine getirir. Ardından çocukluğunu, babasını anlatmaya başlar: “*Pederin kırk altı yaşında olduğu hâlde öldüğünde ben tahminen sekiz yaşında idim. Kıyafeti hâlâ gözümün önündedir. Orta boylu, geniş omuzlu, bünyesi sağlam, büyücek başlı, değirmi çehreli, kalınca kara kaşlı, ela gözlü, irice kara bıyıklı, beyaz tenli mehibü’s-simâ.*” (2018: 23). Babasının giyim kuşamını ayrıntılı biçimde tasvir eder. Başına giydiği büyük Tunus fesinin üzerine büyücek bir yemeni sarması, çulha yelek, belinde beyaz çiçekli bir acem şalı, Corci Piyol marka saati, çuha şalvarı, Ahıska tozlukları, Galatakâri zarif kırmızı yemenisi ile tam bir fotoğraf verir. Sevgi ve hayranlık da açıktır bu satırlarda: “*Pek yakışıklı, dolgun vücutlu bir Osmanlıdır.*” (25), “*Saraçhane halkından Ali Bey’i tanıyanlar henüz az değildir.*” (25).

Onun kişiliğini de yine aynı tarzda resmeder. “Pederin kalbi, hissiyatı” der ve adeta bir mirası nakleder. Terbiyeli bir İslam ehl-i beyti içinde yetişmiştir bu da kendisine pederi Ahmet Ağa’dan miras kalmıştır. Yüreği aile muhabbeti ile doludur, ancak çocuklarını şımartacak davranışlardan uzaktır. Ömründe iştret etmemiştir ve Saraçhanebaşı’ndaki kendi saraç dükkânında çalışır. Günde bir iki lüle tütün içer. Geliri iki evi geçindirecek seviyede olduğu hâlde büyücek bir ev, halayık, hizmetçi düşüncesi olmamıştır. Etraftaki ailelerin “*keşke bizim de öyle bir babamız olsa!*” (27) dedikleri Ali Bey, evine her şeyin âlâsını komşularını imrendirmemek için akşamdan sonra getiren bir yürektir. Akşamları ancak yangın çıkarsa evinden çıkan ve muşamba fenerini kaparak yardıma koşan, baba dostu Behçet Bey’i garip ve hazin bir his ile seven, oğlunun Kızıtaşı helvacısından istediği kadar şekerli leblebi, kestane alması için dükkân sahibine tembihte bulunan, esnaf arasında en güvenilir bulunup sandık teslim edilen, kayboldu zannedilen Ömer’in bulunmasıyla sadaka dağıtan hem de bunu

oğluna yaptıran bütün akli başında sistemlerin oluşturmaya çalıştıkları orta sınıfta en mümtaz tipolojisine denk gelen bir üslup ve feraset örneği olarak bir Türk aile babası tüm zenginliğiyle onun kişiliğinde çizilir.

Bütün bu satırlar içerisinde o çocuk kalbini sıcak bir gözyaşı içinde bulduğumuz parça ise mektebe bir gün sebepsiz gitmeyen Ömer'i ertesi gün elinden tutup götüren babanın biraz sert bir çehre takınarak "Şimdi seni Hoca Efendi'nin eline vereceğim." dediği sahnedir. "Bana yazık değil mi babacığım!" diye soran oğlunun hâlini akşam eşine anlatırken yüreğim yandı, az kaldı çocuk gibi ağlayacaktım, diye anlatır. Sure-i Târik dersini çalıştıran babanın "Oku Ömer'im" deyip onunla ders çalışması ve ardından her cuma akşamı Kur'an okuyuşu, oğluna İbrahim Edhem hikâyesi okutup sevinçle bakması hatıranın parlayan parçalarıdır. Bir de ders çalıştığı ev hâlini tasvir ederken babasının, "inşallah siz Kur'an'ın manalarını da güzelce anlarsınız, benim gibi kalmazsınız" tavsiyesi üzerine Ömer, iç dünyasını şöyle nakleder: "*Valide ise sirişk-i meserret dökmeye başladı. Ben bir pedere, bir valideye baktım. Gönlümü garip bir his istilâ etti. O, ne sürur ne de hüzün idi.*" (75).

Hastalanıp öleceğini anlayan baba, kayınbiraderine tek tek alacak verecekleri söyler. Gömülmek istediği yer, annesinin kabrinin yanındır. Vücudu ağır olduğu için zayıf insanlara eziyet edilmesin diye tabutunu taşıyacak isimleri belirler.

Naci, bu hatıraları niçin yazdığını ise "*Bu da bir nevi çocukluktur.*" (108) diye açıklar. Ama baba ve aile sevgisini açığa çıkaran cümlesi şudur: "*Niçin ketm edeyim? Şu satırları yazarken yine ağlıyorum. Belki de o zaman bu kadar ağlamamışımdır!*" (35).

Onun bu hatıra metninde orta hâlli bir Müslüman Türk ailesinin bütün romanı ve çehresi ortaya çıkar. Baba otorite olsa da şefkat hisleriyle doludur ancak bunu belli etmemeye özen gösterir. Geleneğin içindeki babanın neredeyse tam bir portresidir.

Ali Kemal

Muallim Naci'nin babasının örneğini bulacağımız bir başka baba, Ali Kemal'inkidir. Babaya ait satırlar; çalışkan, dindar, temiz ve padişahı "Cuma Selamlığında" uzaktan gözleri yaşla izleyen, kendi devri ve kültürü içerisinde her şeyi yeterli gören çizgilerden oluşur. Aslen Kengirili olup (yazarın ifadesi böyledir) genç yaşta rızkını aramak için İstanbul'a gelmiş ve yirmi otuz sene zarfında Asmaaltı'nda dükkân edinmiş "mükellef, mutantan Türk tüccarlarından" birisidir. Mum satarak ve işinde bir nevi tekel kurarak bir hayli servet edinmiş olan baba, Yedikule, Galata'da mumhaneler sahibidir. Yalılar yaptırmış, Tünel'de arsalar almış olmasıyla oğulun gözüyle "faaliyet-i mücesseme"dir. Yaz kış mutad edindiği yaşama biçimini hiç değiştirmemiştir. Sabah namazına Süleymaniye'ye gitmeden evvel soğuk suyla yıkanır, abdestlenip çıkar, namaz sonrası evde ailesiyle "hileden azade" yiyecekler yer ve akşama kadar işine sarılır. İkidivitli namıyla, balmumcu adıyla tanınan Hacı Ahmet Efendi, akşamları misafir ve komşularıyla hasbihâl edip onlara ticaret hususunda fikirler verir. "Amali erbaa ve az okuryazarlığı" ile yetinir, herkesin emniyetini kazandığı için Muallim Naci'nin babası gibi türlü emanetleri saklayan mizacıyla dürüstlüğün timsalidir. Bazen cuma veya pazar günleri çocuklarını alarak Arnavutköy'e, Yedikule'ye gezmeye götürür.

Ramazan'da Kur'an hatmeder, virdi zeban ile gezer, dinine pek düşkün bir kişidir. Hükümete ve padişaha son derece bağlıdır, ticaretinden dolayı bürokratların tepeden bakmalarından pek hoşlanmasa da ona göre Abdülaziz büyük padişaktır. Hal edilmesinden sonra Çırağan Sarayına bakarak "Uyan Sultan Aziz uyan/ Bütün kan ağlıyor cihan" şiiriyle kederlenir ve hürriyete, kanun-ı esasiyeye dair fikirleri beğenmez. Bu yönleriyle Ali Kemal'in aşırı hırslı siyasi geçişlerinden çok uzak bir örnektir.

Oğul, onu "*ahiren icad ettiğimiz maruf tabire göre hakiki bir mürteci idi. Yalnız milletinin hadimi, samimi bir Osmanlı idi.*" (1985: 15) konumuyla tanımlar ve kendisiyle onun farkını dile getirir.

Aslında son iki baba örneğinde esnaf ve müteşebbis ruha ilişkin gelişmeler şaşırtıcıdır. Kendi hikâyelerinin sadeliği kadar iktidarın tedrici değişimlerini de taşıyan kuşak her nedendir bilinmez, Hâmit'in, Namık Kemal'in babaları gibi görülmemiştir. Doğrudan devlet dairesinde olmamaları, çocuklarının yetişmesinde eksiklik gibi algılanmıştır. Oysa Tanzimat'ın ve Meşrutiyet'in sosyal hayatta söz sahibi insan yetiştirme hedefi böyle bir insan tipolojisidir. Buna rağmen Ali Kemal'in muhalifliği, kötü sonu ile babanın onu yetiştirmedeki mahareti hiçbir yerde kesişmez. Ali Kemal'in okuldaki yaramazlık ve kaçışlarını fark eden baba, Balkapanı'nda onu yanına alır ve çalıştırır. Sabahları erkenden kaldırır ve Süleymaniye Camii'ne giderler, namazlarını kırlarlar ve ardından orada Arapça dilbilgisi ve Türkçe Tuhfe-i Vehbi, Gülistan ve Baharistan dersi dinlerler.

Son iki baba bizzat oğullarına dini ve geleneksel Türk kültürünü vermeyi prensip edinmişlerdir. Ancak sonuç farklı olmuştur. Ali Kemal milli mücadeleye karşıt yazılarıyla feci bir son yaşamış, Muallim Naci ise genç yaşta vefatına rağmen üretkenliğiyle ve yenileşmede mutedil kalınması fikriyle sevilip sayılmıştır.

Halit Ziya Uşaklıgil

Başka bir esnaf çocuğu olan Halit Ziya'nın metinlerindeki sakin üsluba bakınca aile kültürünün nasıl olduğu merak uyandırır. Hatıraları okununca bunun babadan tevarüs ettiğine dair bir kanaat oluşur. O, babasını bir iş adamı olmaktan çok bir fikir ve his adamı olarak tanımlarken onun hakkında yeterli sayılabilecek bilgiler aktarır (Uşaklıgil, 1987: 23). Arapça ve Farsça öğrenmiş olan baba, çocuk denecek yaşta babasıyla birlikte hacca gitmiş; Mesnevi, Hafız Divanı ile hemhâl olmuş, meşrebince tasavvufa yönelmiş çizgileriyle sanki bilgisini oğula nezaketle aktarmış gibidir. Olgun ve ağırbaşlı davranışları ile takdim edilen baba, saygı uyandıran bir kişiliktir. Doğu edebiyatına bunca bağlı babanın tiyatro merakı ise Halit Ziya'yı düşündürmüş ve bunu büyükbabasının giyiniş ve yaşayışındaki yenilikçi parçalara bağlamıştır. Özellikle İzmir'de bir Ermeni okulundaki iki Müslüman çocuktan biri olması da bununla bağlantılıdır. Şaşırtıcı bilgi ise Halit Ziya'nın hararetle okuduğu aşk romanlarını yakmasıdır. Yazar bunun sebebinin, ağabeyinin erken evlenmesi ile izah eder. Babasının İstanbul'dayken mağazadan eve dönünce akşamları muhacirlere ekmek dağıtışını da bir merhamet kültürü biçiminde nakleder. İstanbul'daki halı dükkânının iflası ile İzmir'e dönen aile, burada büyükbabanın iradesi altında hayatını sürdürür ve baba da bir mağaza açarak yemişçilik ticareti ile hayatını kazanır. Halit Ziya, dönüş olayı üzerine babasını azarlayan

dedeye, onunla herkesin içinde değil, yalnızken konuşması gerektiğini söyler. Dede, babasını savunan torununu bir sarı lira ile ödüllendirir. Babasının dükkânında çalışırken ondan aldığı paralarla kitap satın almasını ve babanın her ay borcu çoğalan oğluna bir şey demeyişi ilgi çekicidir. Bu çizgilere sahip olan baba, Namık Kemal'in otoriter baba altında yetişmesini hatırlatır. Yeniye karşı açık ancak aile meselesinde gelenekçi bir tavır sergiler.

Refik Halit Karay

Bir memur ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen ve hayata yine Halit Ziya gibi sakin bir babanın donanımı ile başlayan Refik Halit'in sonradan çalkantılı hâle gelen hayat romanı, başlangıçta kültür ve gelenek doludur. İlk çarpıcı bilgi şudur:

“Baba evinde bir levha vardı:

Anlamaz nâyın sedâsın değme monla neydüğün

Ânu Mevlânâyâ fehmettirdi Mevlâ neydüğün

Lokomotif neyini de Mevlâ menfiye fehmettirmişti.” (2020: 40). Baba, derinlik ve iç âlem kayıtlarıyla yerinde dururken oğul lokomotifle oradan oraya sürgün giderek gördüklerini anlatarak hikâyesini yaşayacaktır.

Refik Halit, “pederim maliye hazinesi baş veznedarıydı, sonradan Bank-ı Osmani nazırlığında da bulunmuştur” diye onu takdim eder. Satır aralarına girildiğinde Refik Halit'in yeme içme bilgisinin, sanat, kültür bahislerindeki ansiklopediyi çabucak dönüştüren ifade zenginliğinin ve Beylerbeyi kültürüyle yetişmesinin babadan görülen terbiyeyle ilgisi anlaşılır. Babaya ait çizgiler onda dağınık biçimde fıkralara, hatıra kitaplarına serpiştirilmiş biçimde bulunur. Örneğin *Bir Ömür Boyunca*'da *“Babam iyi yüzer, ata biner, araba kullanır, kışları bile her sabah buz gibi soğuk su dökünür, erkek tarafından altı kuşak evvel halis Anadolu, kadın yani ana tarafından Yanyalı, ufak tefek, lakin sağlam bir İstanbullu idi.”* (2009: 63).

Dindar çizgilere sahip baba Mehmed Halid Bey, Mevlevi dergâhına müntesip, sabahları erken kalkan abdestli namazlı, zikrini ihmal etmeyen birisidir. Baba, oğlunu Ramazan dolasıyla iftar, teravih, sohbet kültürü ve hac için sürre alaylarına para koyduğu hurç hazırlama heyecanı içerisinde yetiştirmiştir. *Üç Nesil Üç Hayat*'ta değişen dönemlere bağlı kültürel akışı çok iyi gözlemleyen yazarın kendisindeki dikkat ve görme yeteneğini babasının geliştirdiğine dair ifadeleri hatıra inceliğinin ötesinde bir şükran gibidir. Özellikle Refik Halit'teki Ramazan kültürü, yeme içme, sohbet adabı; eski mimari eserler bilgisine babanın katkısı kroniklerde adı sıklıkla geçerken fark edilir. Onların bağı, oğul siyasi yazıları sebebiyle Sinop'a sürüldüğünde de devam etmiş ve nakdi yardımlarla baba tarafından desteklenmiştir. Yapıcı ve sabırlı bir çerçevenin içinde ciddiyeti ihsas ettiren bir bakışla bu baba tanımlanabilir.

Halide Edip Adıvar

Kendi sığınağı gibi anlattığı *Mor Salkımlı Ev* ile Batı terbiyesi arasında yetişmesini babasına bağlayabileceğimiz Halide Edip, ondan müşfik ifadelerle söz eder. Baba, II. Abdülhamit dönemi Ceyb-i Hümayun Başkâtibi Selanikli Mehmet Edip Bey, mühtedir. Onda babaya

karşı eğilim kadar tereddütler de hatıraya sinmiş gibidir. Onu üç ya da dört yaşındayken ‘Saray’a götürmek için gelen seyis ve iki atla birlikte hatırlar ilk kez. Annesinin ölümünden sonra babasının gözyaşlarını romantik edebiyata mahsus bir üslupla kaleme döker. Mum yanan tepsiye dökülen gözyaşları, küçük kızının varlığını bile fark etmeyen derin keder ve eşinin ayrıldığı ilk kocasından olan kızını sahiplenmesi, onun merhametli bir ruh taşıdığını işaret eder. Bu hâliyle baba, bir roman kahramanıdır.

Mehmet Edip Bey, sonra genç bir kızla evlenerek Yıldız Sarayı’nda bir eve taşınır ve Halide Edip üvey annesi ile bu evde tanışır. Baba, bu evde İngiliz terbiyesinin hâkim olmasını ister. Baba, üvey annenin üzerine tekrar evlenince Halide Edip kendi dramında yaşanacak olayı da erken müşahede etmiş olur. Amerikan Koleji’ne yaşının büyütülerek yazdırılmasıyla baba ve kız biraz daha uzaklaşır. Ancak satırlarda onu küçümsemek, değersizleştirmek gibi bir intiba söz konusu değildir. Çünkü hatıraların çocukluktan 1918’e kadarki yılları anlattığı göz önüne alınırsa baba ile irtibatı hemen hiç kopmamıştır. Baba, işine ve ailesine düşkün her zaman her şeye hazırlıklı bir insan izlenimi bırakır hatıralarda.

SONUÇ

Hatıralardaki çizgiler bir bütün hâlinde ele alındığında eğitim, aile ve mahalle yaşantıları ve babaların dini hassasiyetleri, otoriteleri dikkati çeken başlıklardır. Buna göre ciddi bir kültürel değişim yaşanan Tanzimat sonrasında gerek memur gerek esnaf tabakasından olan babalar, geleneksel dini eğitimin yanı sıra çocuklarına iyi bir eğitim verdimen düşünceindedirler. Bu özellikle Tanzimat’ın ikinci ve sonraki kuşağında belirginleşiyor. Ali Kemal, Halit Ziya, Refik Halit ve Halide Edip sistemli bir eğitim alırlar, baba tarafından denetlenirler.

Aile ve mahalle hayatı etrafında birbirine çok bağlı bir yapı ortaya çıkıyor. Esnaf babalar, mahalle dekorunda daha fazla anlatılırken memur babalar Ahmet Cevdet Paşa, Namık Kemal ve Ziya Paşa’nın babası bu yönleriyle pek anlatılmıyorlar. Farklı çizgi Refik Halit’in babasının padişahın özel harcama işlerine bakmasına rağmen evdeki ve mahalledeki folklorik hayata yakın oluşudur. Mahalle kültürü içinde anlatılan babalar neredeyse bir ahlak ve fazilet numunesidirler. Muallim Naci, Ali Kemal ve Halit Ziya’nın babaları bu duyguyu daha çok öne çıkartır. Kendisine herkesin güvendiği, emanet bıraktığı, komşu hakkının gözetildiği kültür ve hatta Muallim Naci’de tabutunu taşıyacak insanların dahi belirtildiği bir feraset Türk İslam kültürünün inceliğini de kayıt altına alır. Evin yeme içme adabına, aile içindeki hiyerarşiye ve gösterilmese de içtenliği belli olan şefkate dair izler kültürü tamamlıyor.

Özellikle bu dönem sonrası azaldığı düşünülen dindarlık meselesinde babaların hassasiyetlerinin yüksek oluşu dikkat çekicidir. Namık Kemal, Cevdet Paşa’nın dini duyarlılıkları belirtilmekle birlikte ayrıntı sayılabilecek hatıra parçaları çok azdır. Buna dair Muallim Naci’nin, Ali Kemal’in Refik Halit’in muntazam ibadet eden babaları, Halit Ziya’nın bu konulara gelenekçi bir genelleme ile yer vermesi, Halide Edip’te ise değinilmemesi ortaya çıkan bir başka sonuçtur. Halit Ziya ile Refik Halit’in babalarında Mevlevilik bağı bulunmaktadır.

Sözü bağlarken başta değinilen roman ve hatıradaki babanın farkını da şöyle değerlendirmek yerinde olur. Tanzimat romanında ölmüş babanın anlatımına sıklıkla yer verilmesini araştırmacılar, yeni bir kültürün oluşması biçiminde analiz etmişlerdir. Bu türün kurmaca yapısı ile değişimin anlatılması demektir. Oysa hatıra edebiyatında canlı ve geleneğe bağlı bir baba figürü oldukça baskındır.

KAYNAKÇA

Adivar, Halide Edip, *Mor Salkımlı Ev*, Özgür Yayınları, İstanbul, 2003.

Ahmet Mithat Efendi, *Fatma Aliye Hanım yahud Bir Muharrir-i Osmaniye'nin Neş'eti*, haz. Bedia Ermat, Sel yayıncılık, İstanbul 1994.

Ali Kemal, *Ömrüm*, haz. Zeki Kunalp, İsis Yayıncılık, İstanbul, 1985.

Bolayır, Ali Ekrem, *Ali Ekrem Bolayır'ın Hatıraları*, haz. Metin Kayahan Özgül, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991.

Ergin, Muharrem, *Dede Korkut Kitabı 1*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1989.

Fatma Aliye, *Ahmet Cevdet Paşa ve Zamanı*, Pınar Yayınları, İstanbul, 1967.

Karaca, Şahika, *Emine Semiye Hayatı-Fikir Dünyası-Sanatı-Eserleri*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kayseri, 2010.

Karay, Refik Halit, *Bir Ömür Boyunca*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2009.

Karay, Refik Halit, *Deli*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2020.

Muallim Naci, *Ömer'in Çocukluğu*, Büyüyen Ay Yayınları, haz. Ayşe Gülbahar Görgülü, İstanbul, 2018.

Parla, Jale, *Babalar ve Oğullar, Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990.

Uşaklıgil, Halit Ziya, *Kırk Yıl*, haz. Şemsettin Kutlu, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1987.

Ziya Paşa, "Defter-i Âmâl", *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi II (1865-1876)*, haz. Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Birol Emil, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1978.

ÇİNCE KADIN KELİMESİ PERSPEKTİFİNDEN ÇİNLİLERİN KADIN ALGISINA BAKIŞ

Dr. Adilcan ERUYGUR

Selçuk Üniversitesi Dış İlişkiler Koordinatörlüğü,
adilcan.eruygur@selcuk.edu.tr, ORCID ID: 0000-0018-1560-004

ÖZET

Birçok dilbilimi antropolog, belirli bir toplumun yaşam kalıplarıyla ilişkili dilsel sembolleri ve sembolik şeyleri çalışmanın, sosyal kültürün yapısını ve sosyal ilişkilerin doğasını açıklamak için kullanılabileceği kanaatini taşıyorlar (Tán, 1999: 4). Dil kültürün taşıyıcısı ve aynası olduğu gibi aynı zamanda bir milletin düşünce biçiminin de tezahürüdür. Kültür dilin çağrışımıdır. Herhangi bir ulusal dil, o ulusun derin kültürel çağrışımlarını taşır. Dilin kültürel değeri en açık biçimde sözcüklerde kayıtlıdır ve en belirgin biçimde dilin sözcük dağarcığı sistemine yansır. Binlerce yıldır Çin aile kültürünü, kadının toplumdaki konumunu, kadın erkek ilişkisini ve kadın algısını etkileyen geleneksel fikirler olan ve hâlâ günümüz Çin toplumunda etkisi bariz bir şekilde görülen “erkeği kadından üstün tutmak/erkeği değerli kadını değersiz görmek” (URL-1)¹, “erkek üstün kadın aşağılık” (URL-2)² gibi düşünceleri Çince kelimelerde ve karakterlerde, atasözlerinde ve deyimlerde de görmek mümkün. Çincenin önemli parçası olan Çince karakterler Çin kültürüyle yakından ilişkilidir. Çince karakterlerin ortaya çıkışı ve gelişimi, Çin ulusunun uzun süredir devam eden kültürünü yansıtmaktadır. Çince karakterler(URL-3) ideografik yazı sistemine ait olup sembolik niteliğe sahiptir, dolayısıyla her Çince karakterin kendisi zengin kültürel faktörler ve anlamlar içerir. Bu makalede Çince kadın (女-nǚ) kelimesine yansıyan “erkeği kadından üstün tutmak/erkeği değerli kadını değersiz görmek”, “erkek üstün kadın aşağılık” düşüncesi, kadın kelimesi geçen atasözleri, deyimleri ve mesleki unvanlardaki kadın algısı, kadının sosyal statüsündeki cinsiyet ayrımcılığı fikri, dolayısıyla Çin toplumunun kadın algısı üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Dil, Çince, Çince Karakterler, Kadın, Cinsiyetçi Ayrımcılık

ABSTRACT

Many linguists and anthropologists believe that studying linguistic symbols and symbolic elements associated with the patterns of life in a particular society can be used to explain the structure of social culture and the nature of social relationships. Language serves as both the carrier and mirror of culture, reflecting the thought patterns of a nation. The cultural value of language is most evident in words and is prominently reflected in the vocabulary system of a language. Traditional ideas that have influenced Chinese family culture, the position of women in society, and the perception of women, such as the persistent notions of “to value males and attach less importance to females/men are superior and women are inferior” are

¹重男轻女: Erkeğe değer veren, kadını küçümseyen bir toplumsal önyargıyı ifade eder, aynı zamanda erkek merkezli bir kültürel kavram ve davranış biçimidir.

²男尊女卑: Geleneksel Çin düşüncesine ait olan erkek merkezli etik anlayışını ifade eder.

still evident in contemporary Chinese society. These thoughts are reflected not only in Chinese words and characters but also in proverbs and idioms.

The Chinese characters, integral to the Chinese language, are closely linked to Chinese culture. The emergence and development of Chinese characters reflect the long-standing culture of the Chinese nation. Chinese characters belong to the ideographic writing system and carry symbolic significance, with each character containing rich cultural factors and meanings. This article will focus on the concept of “to value males and attach less importance to females/men are superior and women are inferior” reflected in the Chinese word for woman (女-nǚ), proverbs containing the word woman, idioms, and the perception of women in professional titles, highlighting the gender discrimination in the social status of women in Chinese society.

Keywords: Language, Chinese, Chinese Characters, Women, Gender Discrimination

Giriş

Dil, insanların duygularını ifade etmek ve iletişim kurmak için kullandıkları bir araç olduğu gibi aynı zamanda bir milletin düşünce biçiminin de tezahürüdür. Amerikalı Antropolog Edward Sapir'e (1884-1939) göre Her dilin gerçekliği, o dili konuşanların görüşlerine yansır. Böylece her kültür farklı bir dünya görüşü sunar. Dil, sosyal gerçekliğin sembolik bir yansımasıdır. Bu gerçeklik içinde şekillenen dilin anlamı, en çok o gerçeklik içinde yaşayan insanlar için anlamlıdır. Bu anlamların izini o kültürün dilinin yapısal biçimlerinde sürebiliriz (Büyükkantarcıoğlu, 2006: 28). İnsanlığın uzun tarihi boyunca, büyümesinde kadın ve erkeğin kültürel geçmişi, sosyal rolleri, psikolojik ve fizyolojik özelliklerinde farklılıklar olmuş ve böylece kadın ve erkek arasındaki cinsiyet farklılıklarının prototip özelliklerini oluşturmuştur. Bu farklılık, dilin kullanımında bir cinsiyeti öne çıkaran, diğer cinsiyeti ise değersizleştiren veya yok sayan bir dil olgusu olarak kendini göstermektedir. Bu durum, pek çok dilde erkek dilinin baskın, kadın dilinin ise ikincil olarak görüldüğü varyantların var olduğu gerçeğini yansıtmaktadır. 1975 yılında Robin Tolmach Lakoff'un (1942-) Language and Woman's Place (Dil ve Kadının Statüsü) sosyo dilbilimi alanına kadın diline ilişkin günümüzde sıklıkla kullanılan pek çok fikir getirmiştir. Eser, ulusal sınırların yanı sıra sınıf ve ırk çizgilerinin ötesinde dil ve toplumsal cinsiyet üzerine çalışmak için pek çok farklı stratejiye ilham vermiştir (Cuellar, 2006: 19).

Diğer kültürler gibi Çin'in de uzun bir cinsiyetçi toplumsal gelenekler tarihi vardır ve Çince bunların kanıtlarıyla doludur. Bu alandaki araştırmalar genellikle Çincenin bu cinsiyetçi kültürel gelenekleri somutlaştıran yönlerini tespit etmeye ve kataloglamaya çalışmıştır. Huang'a (2011) göre, cinsiyetçi bir dil olarak Çince üzerine çalışmalar 1980'lerde başlamış ve konu üç alan etrafında dönmüştür. İlk alan fonoloji ve kadınların konuşmasına odaklanılmış; ikinci konu kadınlarla ilgili dile, özellikle de Çince karakterlerin oluşumuna odaklanılmış; üçüncü alan ise Çin'in ilk sözlüğü olan Çince Açıklamalı Sözlük (說文解字) ya da Kadın Yazısı (女書) gibi kırsal bölgelerde ölmekte olan dillere yansıyan cinsiyet tutumlarının araştırılmasına odaklanmıştır. Nitekim diğer akademisyenler (Huang, 2011; Li, 2012; Shi & Zhang, 2006; Sun, 1997; Wang & Wang, 2013; Zhang & Liang, 2014; Zhao, 2008; Zheng, 2006; Zhou & Zhao, 2009; Zu, Zhu & Liu, 2012) de Çince ve cinsiyetçilik

arasındaki ilişki üzerinde araştırma yaparak Çincenin cinsiyetçi bir dil niteliğe sahip olduğu kanaatine varmışlardır (Kwan, 2016: 13).

Bu alandaki araştırmalar genellikle Çincenin bu cinsiyetçi kültürel gelenekleri bünyesinde barındıran cinsiyetçi deyimler, eş için aşağılayıcı kelimeler, kadınlara yönelik aşağılayıcı hitap terimleri veya kadın radikalini (女) içeren çok sayıda karakter gibi özelliklerini tanımlamaya ve kataloglamaya çalışmıştır.

Geleneksel Çin toplumunda, erkeklerin kadınlar üzerindeki üstünlüğü düşüncesi genellikle günlük konuşma dilinde grafiksel olarak ifade edilir. Çok sayıda kadınla ilgili kelimeler ve ifadeler kadınların statüsünü göstermekte ve toplum ve aile tarafından bir grup olarak kadınlara dayatılan çeşitli normları ve gereklilikleri yansıtmaktadır. Çince bunların dışında kadınların konuşma ve davranışları, evliliği, görünüşü ve davranışları vb. ile ilgili kadınlarla ilgili atasözleri az değildir. Bunlardan bazıları toplumun kadınlar hakkındaki stereotiplerini yansıtmaktadır. Bunların toplumsal cinsiyet ideolojisinin dil biçimindeki bir tezahürü ve erkek merkezli başka bir deyişle ataerkil bir toplumda bir nevi örtülü hegemonya olduğu söylenebilir.

Aşağıda araştırmamızın konusuna uygun olarak Çince, Çincenin en bariz özelliği olan Çince karakterler, Çince kadın kelimesinin anlamını, kadın kelimesinden türeyen kadın kelime kombinasyonlarını, kadın kelimesi geçen bazı atasözlerini ve meslek unvanlarındaki cinsiyetçi ağırları sunmaya çalışacağız.

Çince

Çince, Han Çinlilerinin kullandığı dildir ve aynı zamanda Çin'in ulusal dilidir. Çince dünyada en çok konuşulan dillerden biri olup genelde Çin'de yaygındır. Yurtdışındaki birçok Çinli Çinceyi ana dili veya yabancı dili olarak da kullanır. Çincenin uzun bir geçmişi olup oluşma yaşı doğrulanamasa da Yin ve Shang dönemine (yaklaşık MÖ 1600 - MÖ 1046) ait Kehanet kemiği yazısı³ndan(URL - 4) itibaren en az 3.500 yıllık bir geçmişe sahiptir. Modern Han ulusunun ortak dili olan Çince, son bin yılda yavaş yavaş Çincenin kuzey lehçesi temelinde şekillenmiştir. Modern Çincenin standart dili, Çin Halk Cumhuriyeti'nde Mandarin olarak adlandırılır. Standart dilin (普通话-putonghua) tanımı “standart ses olarak Pekin fonetiği, temel lehçe olarak kuzey lehçesi ve gramer kuralları olarak tipik modern yerel yazılarla birlikte Han milletinin ortak dili” dir. Çinli dil bilimciler standart Çince (Mandarin) ve lehçelere sahip olan Çağdaş Çincenin lehçelerini Kuzey lehçesi, Wu lehçesi, Xiang lehçesi, Gan leçesi, Ke jia lehçesi, Min lehçesi ve Yue lehçesi olmak üzere yediye ayırırlar. İlâveten bu lehçeler birçok şiveleri de barındırmaktadır.

Dil grupları ve diller bakımından Çince Çin-Tibet dil ailesine aittir. Çince uzun bir geçmişi, derin ve son derece zengin kültürel çağrışımları olan Çin-Tibet dil ailesinin en eski dilidir. Dünyadaki diğer dillerle karşılaştırıldığında, Çincenin kendine has özellikleri vardır. Kelimelerin yapısal özelliklerine göre Çince kelimeler cümle içinde kullanıldığında dil

³ 甲骨文 aynı zamanda “契文, 甲骨卜辞, 殷墟文字” ya da “龟甲兽骨文” olarak da adlandırılır, şu ana kadar Çin'de bulunan en eski olgun yazı sistemidir. Bu yazı sistemi, Çince karakterlerin kaynağıdır ve Çin'in geleneksel kültürünün temelini oluşturur. Erken Shang dönemine ait olan kabuk yazıtları, çoğunlukla Zhengzhou Shangcheng'de bulunmuştur. Shang dönemi sonrasında ise özellikle Anyang Yinxu'da bulunanlar bu dönemi temsil eder.

bilgisel ilişkileri ifade eden çekimler yoktur. Söz dizimsel yapının anlatımı açısından, Çince dil bilgisel ilişkiyi kelimelerin morfolojik değişimleriyle değil, işlevsel kelimeleri ve kelime düzeni yardımıyla ifade eder. Kelimelerin sırası çok katıdır ve gelişigüzel değiştirilemez. Çince tonal bir dildir (Shào, 2001: 4).

Çince Karakterler

Çincenin tipik özelliği olan Çince karakterler, kare karakterler olarak da bilinir, Çin dilinin kayıt sembolleridir ve harf-hece yazısının ideogramlarına aittir. Dünyanın en eski yazılarından biridir ve 6.000 yıldan fazla bir geçmişe sahiptir. Biçim açısından grafiklerden vuruşlara, hiyerogliflerden sembollere ve karmaşıklıktan basitliğe doğru kademeli olarak değişmiştir; karakter oluşturma ilkesi açısından ise ideogramlardan fonogramlara doğru değişmiştir. Birkaç Çince karakter hariç (örneğin kilowatt, kilogram, santigramvb.), hepsi karakter başına bir hecedir (Komisyon, 2019: 8032).

Modern Çince karakterler, geleneksel Çince karakterler ve basitleştirilmiş Çince karakterler de dâhil olmak üzere düzenlenmiş Çince karakterleri ifade eder. Modern Çince karakterler Kehanet Kemiği Yazısından, Altın yazısından (金文), Büyük Mühür Yazısından (大篆), Küçük Mühür Yazısından (小篆), Resmi Yazıdan (至隶书), El Yazısından (草书), Düzenli Yazıdan (楷书), Koşu Yazısından (行书) vb. evrilmiştir. Çince karakterler Han Çinlisi (汉族) denilen halkının ataları tarafından icat edilmiş ve geliştirilmiştir ve Han halkının çeşitli lehçeleri arasında vazgeçilmez bir bağlantıdır (Komisyon, 2020: 723). Çince karakterlerin kökeni farklı iddialara konu olmuştur; bunlardan en etkili olanları şunlardır: İpleri Dügümleme teorisi, Bagua teorisi, Oyulmuş Senet teorisi, Cangjie teorisi, Gravür teorisi ve Resim teorisi (URL - 5) vb.

Kadın Ontolojisi Açısından Çince Kadın (女) Kelimesinin Anlamı

Kadın kelimesinin modern Çincedeki karşılığı”女-nü”dür. Bu kelime aslında Çin kültürü ve toplumunda kadın ontolojisini, kadın hakkındaki düşünceleri, toplumun kadına bakış açısını ve algısını, kadına karşı tutum ve muameleyi, kadının toplumundaki konumunu, toplumdaki kadın-erkek arasındaki çeşitli ilişkileri anlamamız açısından önemli ipucular verir. Çünkü Çince “kadın” kelimesinin filolojik gerçeği, Çinlilerinin kadına dair gerçek görüşüne ışık tutmaktadır. Aslında Çincedeki “kadın” kelimesinin Çin toplumunun ve kültürün kadınları küçümseyen ve aşağılayan cinsiyetçi eğilimlerini ve kadına yönelik bakış açılarını tek başına bağımsız olarak karşılayabilecek niteliğe sahip olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Çin’in uzun süren geleneksel tarihi, geleneksel bir etiğin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu geleneksel etik görüşlerden biri erkeklerin kadınlardan daha önemli, değerli ve üstün olduğu, kadınların erkeklerden daha aşağı olduğu, erkeklerin ve kadınların toplumda eşit olmayan statüye sahip olduğudur (Xü bīng, 1986: 74).

“女-nü” kelimesi ya da karakteri ilk olarak Shang kehanet kemik yazılarında ve Shang Hanedanı (M.Ö. 1600 – M.Ö. 1027) yazılarında görülmüştür. Orijinal anlamı erkek anlamına gelen “男-nan” kelimesinin aksine kullanılan kadın ya da dişidir ve daha sonra bir kızı bir kişinin karısı olarak almak için genişletilmiştir. Bu karakter piktografik karakterdir. Kehanet

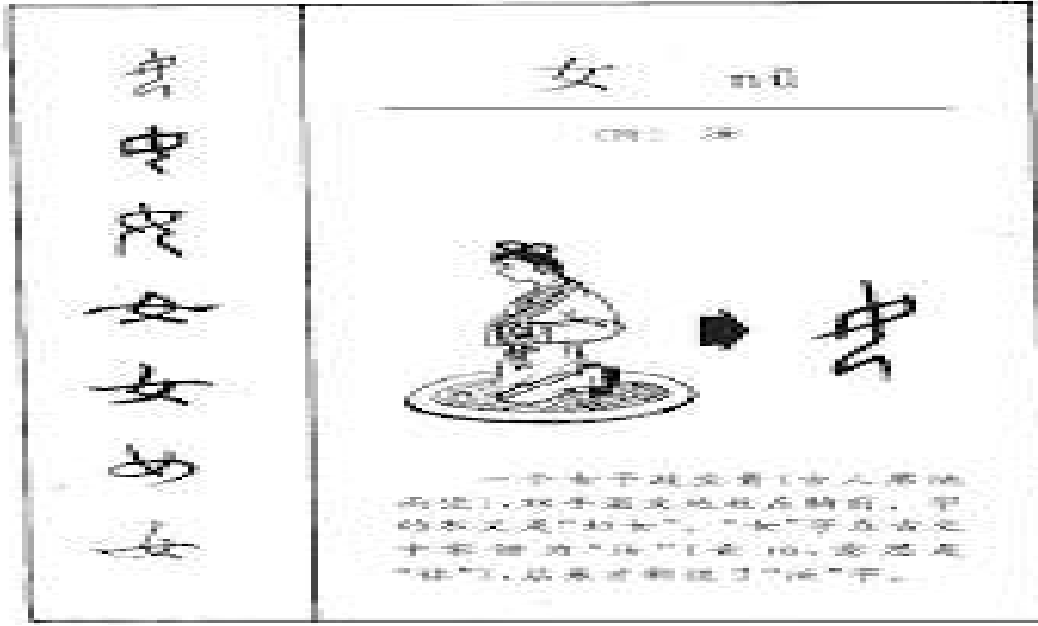
Kemik yazısındaki “女 kadın-dişi” karakteri, elleri göğsünde çaprazlanmış diz çökmüş bir kadın şeklini andırır. Daha etraflıca açıklamak gerekirse şu şekildedir: Kadın-dişinin alt kısmı, iki bacaklı diz çökmüş gibidir, üst kısmı ise “saklanma ve kendini savunma şekli” veya “ellerinin kontrol edilmesi” gibidir. Buradan da anlaşılacağı gibi eski çağlardan beri kadınların yaptığı iş, ev işi veya ev içi işlerle sınırlı kalmış ve çoğu zaman erkeklere hizmet etmek için diz çökmüştür. Bu sebeple kadın- dişi kelimesi aslında ayrımcılık manasını barındırmaktadır. Çince karakterler bir tür ideografik karakterdir. O, sadece Çinlilerin üretim ve yaşam gibi faaliyetleri kaydetmek için kullandığı bir sembol değil, aynı zamanda onların düşüncesinin tezahürüdür. Bu, Çince karakterlerin biçiminde ve anlamında Çinlilerin düşünme biçimini doğal olarak yansıtmalarını sağlamıştır (Eruygur, 2023: 7).

Doğu Han Hanedanlığı (M.S. 25- M.S. 220) döneminde yaşamış bir kâtip ve edebiyatçı olan Xu Shen (许慎) tarafından hazırlanan, Çince karakterleri sistematik olarak analiz eden ve kökenlerini inceleyen en eski Çince sözlük olan Kelimeleri Açıklamalı Sözlüğünde(URL-6)⁴ kadın kelimesi şu şekilde açıklanır: Kadın itaat eder, köle de olur. Elindeki süpürgeyle süpürür(URL-7) . Sözlükte erkek “男-nan” kelimesinden oluşturulan kelime sayısı oldukça azdır: sadece yeğen (甥- Shēng), amca (舅- Jiù), eğlenmek, oynamak, flört etmek, kızgın anlamındaki “𠂇-niǎo” vb. kelimeleri vardır. Fakat bunların arasındaki “𠂇-niǎo” kelimesi yine “女-kadın” kelimesini temel alır. Bu sözlükte bileşen olarak “女-kadın” içeren çok sayıda sözlük olup toplam sayısı 238’dir.

Xujia, (2009: 2) göre pek çok Çince karakter, grafikleri radikallerle birleştirerek formüle edilir. “女- kadın”ın anlamsal kökü, birçok karakterde suç ortağı olmak için diğer işaretlerle eşleştirilir. Kadın karakteri “女” (dişi) ise kelime oluşumunun bir örneği olup ayrımcılıkla karakterize edilir. Bu karakter radikal olduğunda, genellikle olumsuz anlamlarla ilişkilendirilir. “女” karakteriyle oluşan birçok kelime, kadınlara karşı ciddi ayrımcılık ve hakaret içeriklidir. Örneğin, 妖 (baştan çıkarıcı ve kötü, iblis), 奴(köle), 奸(kötü, hain ve kötü), 婪(açgözlülük), 妾(kibir), 妒(kıskançlık), 嫉(kıskançlık), 婬(kaltak), 娼(fahişe), 妓(fahişe), 妾(cariye) vb. Bunun dışında 女’ın eski telaffuzu ‘奴’(köle) olarak telaffuz edilir ve “女” karakteri “奴-köle” anlamındadır. 白虎道(Beyaz Kaplan Yolu) ve 释名(İsimlerin Açıklaması) adlı eserlerde kadın kölelerin çoğunlukla ev işleriyle uğraştıkları yazılır. Kadın kelimesinde oluşan 如- Rú kelimesi de, “taahhüt” ve “itaat” anlamına gelen “uyum” anlamına gelir. Görüldüğü gibi “女- kadın” karakterin oluşturulmasının başlangıcında kadın ve erkek arasındaki farklı toplumsal işbölümü zaten somutlaştırılmış ve kadın karakterine yansımıştır (Eruygur, 2023: 8).

⁴说文解字 (Shuo Wen Jie Zi): Doğu Han Hanedanlığında bir kâtip ve edebiyatçı olan Xu Shen'in derlediği bu eser Çince karakterleri sistematik olarak analiz eden ve kökenlerini inceleyen en eski Çince sözlük ve dünyanın en eski sözlüklerinden biridir. bu eser İlk on dört cildi metinsel açıklamalar, on beşinci cildi ise anlatı kataloğu olmak üzere toplam on beş cilttir; yapısal olarak başlıklara göre düzenlenmiş olup toplam 540 başlık, 9.353 karakter ve ek olarak 1.163 “retexits” (yani varyant karakterler) ile toplam 10.516 karakterden oluşmaktadır.

Kadın Karakterinin Evrimi Şu Şekildedir(URL-8):

Yukarıda Çince kadın kelimesinin tarihsel gelişimi verilmiştir. Resimde kadın diz çökmüş durumdadır. Bu, kadının kocasına itaat etmesi gerektiğine delalettir. Kim ya da kimler başkalarının önünde diz çöker? sorusuna cevap vermek gerekirse, sosyal statüsü düşük, aşağılanan, küçümsenen, zorbalığa uğrayan, hakları elinden alınan mahrum ve mahkum durumdaki zayıf insanlar diye yanıt verilebilir. Burada zayıf olan kadındır. Güçlü olan ise erkektir. Zayıf insan olarak telakki edilen kadın, erkeğin önünde diz çöker. Yani kadın erkeğe itaat eder. Kadının kocasına itaat etmesi aslında Çin geleneksel etik kültüründe kadının ahlaki ve vazgeçilmez görevidir.

Çince karakterlerin şekli binlerce yıllık gelişimde büyük değişiklikler geçirerek günümüzün basitleştirilmiş karakterlerini oluştursa da eski Çinlilerin “erkekleri üstün kadınları hor görme” (URL-9) düşüncesi hâlâ devam etmektedir.

Aşağıda Çince kadın karakteri geçen kelimelerdeki “erkeği kadından üstün tutmak/ erkeği değerli kadını değersiz görmek” gibi cinsiyetçi düşüncenin analizi yer almaktadır. Çince karakterler renklerine göre olumlu, olumsuz ve nötr kategorilere ayrılmaktadır. Sözcük sisteminde ağırlıklı olarak kadınları konu alan veya yanında “kadın” kelimesi bulunan çok sayıda olumlu ve olumsuz sözcük bulunmaktadır. Örneğin:

Kadınla ilgili olumlu içerikli sözlükler: 好 - hǎo, 媚 - mè, 娃 - wá, 妆 - zhuāng, 妙 - miào, 妩 - wǔ, 娇 - jiāo, 媛 - yuàn, 姿 - zī, 婕 - jié, 妤 - yú, 娴 - xián, 姣 - jiāo, 嫣 - yān. Kadınla ilgili olumlu içerikli bu sözlükler iltifat sözleri, kadının fiziki görünümüne, görgüsüne ve güzelliğine yöneliktir. Örneğin, Kelimeleri Açıklamalı Sözlükte 好 - hǎo kelimesinin anlamı şu şekildedir: iyi anlamına gelir, iyi olan güzeldir, asıl anlamı kadının güzelliğidir.

Kadınla ilgili olumsuz içerikli sözlükler: 奸 - jiān, 娼 - chāng, 妓 - jì, 嫖 - piào, 姘 - pīn, 嫉 - jí, 妒 - dù, 妄 - wàng, 婪 - lán, 嫌 - xián, 婢 - bì, 婊 - biǎo, 妖 - yāo, 嬖 - bì. Kadınlarla ilgili olumsuz içerikli bu kelimelerin tamamı müstehcen ve alt düzey duygu,

düşünce veya davranışları ifade etmektedir. 奸 - jiān , 娼 - chāng, 妓 - jì, 嫖 - piáo kelimeleri tecavüz, fahişe, fahişelik, ahlaksız cinsel yaşamı ifade etmek için kullanılmaktadır. Bunlar hem erkekler hem de kadınlar için ortaktır, ancak karakterler oluşturulurken bileşen olarak her zaman “kadın” karakteri kullanılır.

Görünen o ki, kötü olaylara, olgulara ve davranışlara her zaman kadınlar dolaylı ya da dolaylı olarak karışıyor ve bunlarda dolayı suçlananlar kadınlar olurken, erkekler kelimelerin suçlamasından kaçabiliyor. Kadınların statüsünün düşük olması ve erkeklerin ayrımcılık yapmaları nedeniyle bazı “kötü anlam taşıyan kelimeler”e zorla “kadın” karakteri eklenmiştir. Bu iki anlam türü bize erkek merkezli bir ya da ataerkil Çin toplumunda erkeklerin güzelliğın izleyicisi konumunda olduklarını ve özne olduklarını, kadınların ise izlenen ve nesne olarak göründüklerini açıkça anlatmaktadır. Kadınlar başkalarını eğlendirme konumunda olduklarından, bir dizi övgü sözcüğü kullanılmıştır; eğlence olunca tiksinti, hakaret, küçümseme de olması gerekir. Bu nedenle bir dizi aşağılama sözcüğü de ortaya çıkmıştır. Bu durum geleneksel Çin toplumunda binlerce yıl boyunca devam etmiş ve günümüze kadar bu ataerkil kültür Çinlilerinin bilincinde ve kadın algısında inatla varlığını sürdürmüştür.

Çince Mesleki Unvanlardaki Ayrımcılık

Çin klasiklerinden *Değişim Kitabı*⁵ndan(URL-10) bu yana, evrendeki her şeyin *yin* ve *yang*'a göre iki kategoriye ayrıldığına inanan basit diyalektik düşüncenin filizlenmesi olmuştur: Örneğın evrendeki gök ve yer, güneş ve ay kavramları ve insanların kadın ve erkek olarak bölünmesi bir dizi çelişkili kavrama yol açmıştır, Örneğın, sert - esnek, dinamik - statik, fleksiyon (bükülme) –ekstansiyon (uzama), büyük - küçük, ilerleme - geri çekilme, iç - dış, artış - kayıp, fazlalık-boşluk, etken - edilgen, saldırgan - savunan vb; bunlardan ilki *yang*'ı yani erkeği, ikincisi *yin*'e yani kadını temsil eder (Zhāng, 2015: 107-108). Bu zıtlık dil açısından göreceli telaffuz ve kafiye, düzey ve eğiklik uyumu, kelimelerin olumlu ve olumsuzluğu, karşılıklı metinsel destek, zıt yazılar vb. gibidir. Bu diyalektik düşünce tarzı, Çinlilerinin düşünce, zihniyet, değer yargı sistemlerini, gözlem, takdir, zevk, estetik, ifade ve kendilerini gösterme biçimlerini birçok yönden etkilemiştir.

Sosyal alanlardaki cinsiyet farklılıkları nedeniyle mesleki unvanlardaki cinsiyet ayrımcılığı dilde kendini göstermektedir ve bu da temel olarak aşağıdaki iki yönde kendini göstermektedir:

1) Yetki ve makamı temsil eden, saygı duyulan ve insanların arzuladığı bir meslek veya sosyal statü: Örneğın皇帝 – huángdì (İmparator), 国王 – guówáng (kral), 主席 – zhǔxí (reis), 市长 - shì zhǎng (Belediye Başkanı), 部长 – bùzhǎng (Bakan), 将军- jiāngjūn (general), 医生 – yīshēng (doktor), 飞行员- fēixíngyuán (pilot),英雄 – yīngxióng (kahraman), 博士 – bóshì (doktora), 记者 – jìzhě (muhabir), 作家 – zuòjiā (yazar),教授 – Jiàoshòu (profesör) (URL-11).

Eğer bir kadın bu pozisyonda bulunuyorsa, farkı göstermek için önüne “kadın” kelimesi eklenmelidir. Örneğın, 女皇帝/ 女皇– nǚhuángdì (imparatoriçe), 女国王 – nǚguówáng (kraliçe), 女主席 – nǚzhǔxí (kadın reis), 女市长 - nǚshì zhǎng (kadın belediye başkanı),

⁵周易: Çin'in Pre-Qin dönemi geleneksel klasiklerinden biri olup Çin düşünce tarihinde önemli bir yer tutar.

女部长 – nǚbùzhǎng (kadın Bakan), 女将军- nǚjiāngjūn (kadın general), 女医生 – nǚyīshēng (kadın doktor), 女飞行员- nǚfēixíngyuán (kadın pilot), 女英雄 – nǚyīngxióng (kadın kahraman), 女博士 – nǚbóshì (kadın doktor), 女记者 – nǚ jìzhě (kadın muhabir), 女作家 – nǚzuòjiā (kadın yazar), 女教授 – nǚjiàoshòu (kadın profesör).

Ama şunu söylemek pek yaygın değildir. Unvanların önüne erkek kelimesi eklenmez. Örneğin, 男皇帝/男皇– Nán huángdì (erkek imparator), 男国王 – Nán guówáng (erkek kral), 男主席 – Nán zhǔxí (erkek reis), 男市长 - Nán shì zhǎng (erkek belediye başkanı), 男部长 – Nán bùzhǎng (erkek Bakan), 男将军- Nán jiāngjūn (erkek general), 男医生 – Nán yīshēng (erkek doktor), 男飞行员- Nán fēixíngyuán (erkek pilot), 男英雄 – Nán yīngxióng (erkek kahraman), 男博士 – Nán bóshì (erkek doktor), 男记者 – Nán jìzhě (erkek muhabir), 男作家 – Nán zuòjiā (erkek yazar), 男教授 – Nán Jiàoshòu (erkek profesör).

Bu ifadelerden bu yetki ve unvanların sadece erkeklere ait olduğu, bu unvan ve mevkileri almanın erkeklerin hak ve hakkı olduğu ancak kadınların böyle bir hak ve yetkiye sahip olmadığı görülmektedir.

2) Düşük ve küçümsenen meslekler ve hizmet sektörlerinde kullanılan unvanın önüne “kadın” kelimesi kullanılmaz, fakat bu unvanlar kadına yöneliktir. Örneğin, 妓女- jì nǚ (fahişe), 舞女 – wǔ nǚ (dansçı), 三陪女 – sān péi nǚ (eskort), 招待 – zhāodài (garson), 保姆 – bǎomǔ (bakıcı), 模特 – mó tē (manken), 空姐 – kōngjiě (hostes), 护士 – hùshì (hemşire) (URL-12).

Bir erkek bu sektörle uğraşıyorsa, bunu ayırt etmek için eril karakterli bir kelime eklenir. Örneği 男妓 – nán jì (erkek fahişe), 舞男 - wǔ nán (erkek dansçı), 三陪男 - sān péi nán (erkek eskort), 男招待 - nán zhāodài (erkek garson), 男保姆 - nán bǎomǔ (erkek bakıcı), 男模特 - nán mó tē (erkek maken), 空哥/空少 - kōng gē/kōng shào (host), 男护士 - nán hùshì (erkek hemşire).

Bunlar, toplum hayatında hem erkekler hem de kadınlar tarafından sahip olunan pozisyonlar, statüler, unvanlar ve adlandırmalardır. Ancak insanların algısında, yüksek ve prestijli olarak bahsedilen mesleklerin yalnızca erkeklere ait olduğuna dair bir zihniyet oluşmuştur. Buna karşılık, onursuz ve sosyal açıdan daha aşağı olan meslekler haklı olarak kadınlara ayrılmıştır. Hatta kilisenin önderlerini ifade eden “长老- ihtiyarlar” gibi karşı cinsi dışlayanlar bile vardır ve eğer bahsedilirse, akla gelen kesinlikle tüm erkeklerdir ve kadın ihtiyarlar olduğu söylenmez. Aynı basmakalıp düşünce, “dansçı” ve “eskort” gibi terimlerin bulunduğu kadın meslekleri için de geçerlidir. Bu ayrımcılık, doktor - hemşire, pilot - hostes gibi aynı meslekte ancak farklı statüdeki pozisyonlar karşılaştırıldığında daha da belirgindir; ilk gruptakiler toplumda genellikle erkek olarak kabul edilirken, ikinci gruptakiler genellikle kadın olarak kabul edilir ve bu toplumsal normlar tarafından desteklenir. Bunun nedeni Çin’in, erkeklerin mutlak yönetici ve iktidar sahibi olduğu ve kadınların genellikle erkeklere tabi, hatta erkeklerin varlıklarının sembollerinden biri olarak görüldüğü uzun bir ataerkil toplum döneminden geçmiş olmasıdır. Sonuç olarak, mesleklerdeki pozisyonlar da cinsiyet niteliğindedir ve Çince kadın erkek arasındaki açık bir dengesizliği ve cinsiyet eşitsizliğini yansıtır. Yukarıdaki iki kelime grubu karşılaştırıldığında, Çince kadınları onurlu ve parlak mesleklerden dışlama eğilimi olduğu görülebilir.

Çince Atasözlerinde Kadına Yönelik Ayrımcılık

Atasözleri dilin özel bir şekli ve kalıplaşmış türüdür. O yaygın ve anlamlı bir cümle ve bir folklor biçimidir. Atasözleri insan bilgeliliğinin kristalleşmesi ve dilin sadeliğinin somutlaşmış halidir. Dilbilimciler onu “ulusun aynası” ve “dilini yaşayan fosili”ne benzettirler. Atasözleri, folklorlarda aktarılan, kültürel kavramların ürünü ve toplumun mini ansiklopedisi olan kısa ama derin anlamlı sözlerdir. Atasözlerine büyük saygı duyulur. Atasözlerinin dünyanın tuzu ve bilgeliğin çiçeği olduğu söylenir. Atasözleri, insanların yaşam anlayışını, dünya görüşünü araştıran, insanların konuşma ve davranışlarını düzenleyen ve insanların iradesini keskinleştiren bir ansiklopedi haline gelmiştir. Sadelik ve özlülük, canlılık ve imge, derin ve ince anlamlar özellikleriyle belirli bir toplumda belirli bir zaman diliminin kültürünü, yaşamını, geleneklerini ve düşünce biçimini yansıtır. Belirli bir kültürün kavramlarının ve bilincinin bir ürünü olan atasözleri, eski bir dil ifade aracı olarak, kaçınılmaz olarak görkemli bir ulusal üslup gösterecektir; insan düşüncesinin ortak bir hazinesi olarak, temaları kaçınılmaz olarak insan düşünce tarzının benzerliğini ve çeşitli kültürlerin etkileşimli etkisini gösterir (Nan, 2010: 11). Çince atasözlerinin kullanımı oldukça yaygındır ve kadınlarla ilgili pek çok atasözü bulunmaktadır. Bu atasözleri kadının nasıl bir olduğu, karakter özellikleri, konuşma ve davranışları, evliliği, görünüşü ve davranışları vb. konuları kapsamakta olup toplumun kadın hakkındaki algısını ve kalıp yargılarını yansıtmaktadır. Çince erkekten kadından üstün tutan/erkeği değeri kadını değersiz gösteren, erkek üstün kadın aşağılık olmasıyla ilgili pek çok atasözü vardır. Ancak burada birkaç tane örnekle yetineceğiz(URL-13).

女人头发长见识短 - *Nǚrén tóufǎ zhǎng jiànshì duǎn*. “Kadının saçları uzun aklı kısadır.”

少年新妇年年有，独怕铜钱不凑手 - *Shàonián xīnfù nián nián yǒu, dú pà tóngqián bù còu shǒu*.

“Genç gelinler bulunur, bakır paralar bulunmaz.”

娶到的媳妇买到的马，由人骑来由人打 - *Qǔ dào de xīfù mǎi dào de mǎ, yóu rén qí lái yóu rén dǎ*. “Alınan gelin, alınan at gibidir, herkes biner herkes döver.”

夫贵妻荣，母凭子贵 - *Fū guì qī róng, mǔ píng zǐ guì*.

“Kadın kocasından, anne oğlundan dolayı onurlandırılır.”

好男不和女斗，好鸡不跟狗斗 - *Hǎo nán bù hé nǚ dòu, hǎo jī bù gēn gǒu dòu*.

“İyi erkek kadınla kavga etmez, iyi tavuk köpekle kavga etmez.”

嫁出去的女，卖出去的地 - *jià chūqù de nǚ, mài chū qù dì dì*. “evlenen kadın satılan arsa(dır).”

男子痴，一时迷；女子痴，没药医 - *nánzǐ chī, yīshí mí; nǚzǐ chī, mò yào yī*.

“Erkek delirse biraz bayılır, kadın delirse tedavisi yok(tur).”

人凭田地虎凭山，女人凭里男子汉 - *rén píng tiándì hǔ píng shān, nǚrén píng lǐ nánzǐhàn*.

“Erkek tarlası kadar iyi(dir), kadın da kocası kadar.”

嫁猪从猪，嫁狗随狗 - *jià zhū cóng zhū, jià gǒu suí gǒu*.

“Domuzla evlen, domuzunla git; köpekle evlen, köpeğinle git.”

打老婆，骂老婆，手内无钱卖老婆 - *dǎ lǎopó, mà lǎopó, shǒu nèi wú qián mài lǎopó.*

“Karımı döv, karımı söv, elinde para yoksa karını sat.”

兄弟如手足，妻子如衣服 - *xiōngdì rú shǒuzú, qīzi rú yīfú.*

“Kardeş eli ayağı gibi(dir), eş giysi gibi.”

出嫁从夫，夫死从子 - *chūjià cóng fū, fū sǐ zòng zǐ.*

“kadın evlendiğinde kocasını, kocası öldüğünde oğlunu takip eder.”

美貌佳人惹祸端 - *měimào jiārén rēhuò duan.*

“Güzel kadın belâya davet çıkartır.”

Geleneksel Çin toplumunda toplumsal ve etik kısıtlamalar altında kadınlar hem alçakgönüllü hem de zayıf olarak görülmüştür. Çin aile kültüründe ilke haline gelen “在家从父，出嫁从夫，夫死从子” (Evde babaya itaat et, evlendikten sonra kocaya itaat et, koca öldüğünde oğula itaat et) etik normuna ve “嫁猪从猪，嫁狗从狗” (Domuzla evlen, domuzunla git; köpekle evlen, köpeğinle git) atasözlerine göre kadınlar evlendiklerinde, kocası onların yeni sahibidir. Bunun dışında, bağımsız bir kişilikten yoksun olarak, hak ettikleri saygı ve sevgiyi de göremez.

“娶来的媳妇买来的马，任人骑来任人打” (Alınan gelin, alınan at gibidir, herkes biner herkes döver) veya “打老婆、骂老婆、手内无钱卖老婆” (Karını döv, karını söv, elinde para yoksa karını sat.) gibi atasözlerinden anlaşıldığı gibi, kadınlar, kocaları için birer özel mülk olarak görülür. Bu düşünce tarzı, kadınları hor gören ve şiddete maruz bırakan eski çağlardaki “典妻” (rehine eş) (URL-14)⁶ trajedisinin somut bir ifadesidir.

5. Çince Deyimlerdeki Övgü Ve Suçlama Dengesizliği

Deyim, dilin önemli bir parçası, insanlar tarafından binlerce yıldır yaygın olarak kullanılan sabit bir dil kalıbı ve sosyal yaşamın tüm yönlerini içeren ve bir ulusun düşünce tarzını, değerlerini ve psikolojik özelliklerini yansıtan ulusal bir bilgi taşıyıcısıdır. Çince deyimler Çincenin en ayırt edici parçalarından biridir ve kadınlarla ilgili olanlar da dâhil olmak üzere, erkeklere yönelik olumlu tutumlardan ziyade kadınlara yönelik aşağılayıcı görüş ve değerlendirmeler içeren deyimler yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu iki şekilde görülebilir:

Kadını ifade etmek için kullanılan deyimler. Bunu iki şekilde sınıflandırabiliriz:

Kadınları ahlaki davranışlarda kısıtlayan deyimler: *Üç itaat ve dört erdem* ile *üç ilke ve beş norm*.

Üç itaat ve dört erdem: Eski Çin toplumunda kadınları dizginlemek için kullanılan davranış kuralları ve ahlaki standarttır. Antik Çin’de kadının sahip olması gereken ahlaki özellik, evlenmeden önce babaya itaat etmek, evlendiğinde kocaya itaat etmek ve koca öldükten sonra çocukları itaat etmektir. Dört erdem, bir kadının erdemine, sözlerine, görünüşüne, çalışmasına (kadının karakteri, konuşması, görgü kuralları ve kadınların onuru) atıfta

⁶ “典妻” (rehine eş) terimi, Çin’in eski dönemlerinde uygulanan özel bir evlilik geleneğini ifade eder. Bu, kocanın yasal eşini bir süreliğine başka birine ödünç vermesi ve cinsel veya doğurganlık haklarını bir tür maddi çıkar karşılığında devretmesi anlamına gelir. Genellikle, ödünç verilen kadın ve resmi kocası arasında belirlenmiş bir evlilik ilişkisi devam eder, ancak belirli bir süre boyunca ödünç verilen kadın ile ödünç alan arasında fiili bir evlilik ilişkisi oluşur. Ancak bu gelenek, evlilik ilişkisini sürdürmek şartıyla, koca izniyle, kadının diğer erkeklerle cinsel ilişkisi olduğu bir değişiklik biçimini de içerebilir, cinsel hakların paylaşımı ve kiralanması gibi.

bulunur. Eski zamanlarda kadınlar için belirlenen etik standart olan bu deyim erkeklerin eşlerini seçmeleri için en belirleyici kriterler sayılırdı (URL-15).

Üç ilke ve beş norm: Üç ilke baba ile oğul, yönetici ile bakan ve karı ile koca arasındaki kişiler arası ilişkilere atıfta bulunurken, *beş norm* insani öze, yardımseverlik, doğruluk, nezaket, bilgelik ve güvene atıfta bulunmaktadır. Üç ilkede Kral vezin rehberi, baba oğlunun rehberidir, koca da karısının rehberidir (URL-16).

Kadınlara yönelik aşağılayıcı deyimler

唯女子与小人为难养也 - Wéi nǚzǐ yǔ xiǎo rén wéinán yǎng yě (URL-17).

“Yalnızca kadınları ve kötü adamları yetiştirmek zordur.”

最毒莫过妇人心 - Zuì dú mòguò fù rénxīn. “Bir kadının kalbinden daha zehirli bir şey yoktur.”

红颜祸水 - Hóngyán huòshuǐ. “Güzel kadınlar belânın kaynağıdır”

水性杨花 - Ahuǐxìngyánghuā. “akan su ve kavak çiçeği gibidir.” (Akan su kadar değişken, kavak çiçekleri kadar hafif demektir. Bu, duygusal olarak adanmış olmamanın bir metaforudur). Gelende kadınlar için kullanılır.

臭婆娘 - Chòu póniáng. “kokuşmuş kadın.”

Hem erkek hem de kadın kelimesi geçen deyimler: Örneğin

男怕入错行, 女怕嫁错郎 - Nán pà rù cuò xíng, nǚ pà jià cuò láng

Erkekler yanlış mesleğe girmekten, kadınlar ise yanlış adamla evlenmekten korkar.

Karşılaştırmadan, toplumun kadınlara çeşitli yönlerden daha fazla kısıtlama getirdiği ancak erkekler için durumun böyle olmadığı görülüyor; çünkü etik kurallar bir yandan kadınların kocalarına sadık kalmalarını gerektirirken, diğer yandan erkeklerin üç eş ve dört cariye sahibi olmalarına izin vermektedir. Bu, cinsiyetlerine bakılmaksızın kadınların evlilikteki sadakatsizlikten erkeklerden daha fazla sorumlu tutulduğu mevcut toplumda gizli bir anlam gibi görünmektedir. Toplum kadınlardan güzel, uysal, nazik vb. olmalarını beklemekte ve bu da erkeklerin kadınları kontrol etmesini kolaylaştırmaktadır.

İnsanları taciz etmek için kullanılan kelimelerin birçoğu kadın karakteri bulunan kelimelerle başlar. Örneğin *他妈的- tā mā de* (siktir), *狗娘养的- gǒu niáng yǎng de* (orospu çocuğu), *去你奶奶- qù nǐ nǎinai* (büyükanneni si...)(URL-18) vb. Bu küfürlerin birçoğunun kadınları hedef aldığı ve kadınların statüsünün daha düşük olduğu düşüncesinin bir tür bilinçaltı tezahürü olduğu söylenebilir.

Elbette bu konuda daha pek çok örnek vardır ve bunların hepsi de ataerkil Çin toplumunda kadınların adil muamele görmeyen, erkekler tarafından yargılanan, küçümsenen ve sosyal ayrımcılığa maruz kalan kırılğan bir grup ya da zümre olduğunu güçlü bir şekilde göstermektedir. Kadınların sözlü davranışlarından bahsedildiğinde, hemen “*长舌妇 - uzun dilli*”, “*多嘴多舌-饶舌- çenesi çok düşük*” gibi ifadeler akla gelebilir. Ayrıca, bir kişinin geveze olduğunu ifade etmek için “*婆婆妈妈 - kadın kadına konuşuyor*” gibi tabirler de kullanılır. Bu ifadelerde kadın karakteri geçmektedir. Gerçekten de, “*男儿实干-女子多言- erkek işi yapar, kadın işi konuşur*” gibi ifadeler Çin kültüründe dolaysıyla Çince konuşma dilinde bariz bir şekilde yaygın olup açıklamaya gerek duyulmayan bir “doğrular” gibi algılanır. Örneğin, “*妇女们嘴长, 男人们手长 - kadınların dili uzun, erkeklerin eli uzun*” veya

“三个女人抵一潮鸭 - üç kadın bir ördek kadar gürültü yapar” gibi deyimler bu konuda örnek olarak gösterilebilir.

Toplumda erkek egemenliği hem kadınların söz ve davranışlarını küçümser hem de onlardan belli bir düzeyde dil ve davranış beklentisi içerir. Bu beklentiler arasında standart bir dil kullanma, nazik ifadeler, kibar ve alçakgönüllü bir tutum gibi kurallar bulunabilir. Örneğin, “女儿家言不露齿, 外不露面 - kız çocuğu konuşurken dişini göstermemeli, dışarıda fazla görünmemeli” gibi ifadeler bu beklentilere örnek olarak verilebilir.

Kadınların neden erkeklerden daha fazla nazik ve saygılı olmaları gerektiği, aslında cinsiyet temelli bir görüş olan esasçılık (essentialism) perspektifinden kaynaklanmaktadır. Bu görüşe göre, “çünkü bir kadınsın, bu yüzden nazik bir dil kullanmalısın.” Ancak, bu tür cinsiyet ikiliği temelli görüşler açıkça sorunlu bir durumu yansıtmaktadır. Kadınların nazik ve saygılı olmaları gerektiği fikri, aslında ataerkil Çin toplumunun kadınlara dayattığı bir “anlayış” veya “sosyal ve etik norm” olarak ortaya çıkar. Bu, “kadınların nazik konuşması iyidir” veya “kadınlar doğuştan erkeklerden daha nazik” gibi iltifatlara yarı zorunlu bir şekilde uyma sonucudur. Kadınların davranışlarının düzenlenmesi ve çeşitli beklentilere tabi tutulması, aslında ataerkil değerleri yansıtır ve bu değerlerin kadınlara doğrudan veya dolaylı olarak dayatılma gerçeğini yansıtır (Xú , 2019) (URL-19) .

Yukarıdaki kadınla ilgili atasözleri, deyim ve günlük konuşmalarda yaygın olarak cinsiyet eğilimleri ve toplumsal cinsiyet ideolojisi bulunmaktadır, bu da cinsiyetin güç ilişkilerini yansıtmaktadır.

Sonuç

Dil, kültürün aynadaki görüntüsüdür ve “cinsiyetçi olmayan bir toplum asla kadınlara karşı ayrımcılık yapan kelimeler yaratmaz”. “Dolayısıyla kadınlara karşı ayrımcılık yapan dil değil, dili kullananlar, toplum ve kültürdür. Çin’in binlerce yıllık geleneksel etik normları, Konfüçyüs öğretileri ve düalizm nitelikte olan *yang* ve *yin* düşünce tarzı, katı ataerkil kültürü Çin toplumun etik kavramlarını derinden etkilemiş ve dil üzerinde derin bir kültürel iz bırakmıştır. Yukarıdaki kadın kelimesinin, kadın kelimesi bulunan kelime gruplarının, atasözlerinin ve deyimlerin, mesleki unvanların içerik analizi, Çincenin Çin toplumunda erkek üstünlüğü ve kadın aşağılığı ile erkek egemenliği ve kadın itaati kültürel geleneklerinin bir yansıması olduğunu açıkça göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Büyükkantarcıoğlu, N., *Toplumsal Gerçeklik ve Dil*, İstanbul: Multilingual Yayınları, 2006.
- Cuellar, S.B., *Women's Language: A Struggle To Overcome Inequality*, Forma Y Función 19, 2006.
- Eryugur, A., *Çin Atasözlerinde Kadına Yönelik Cinsiyet Ayrımcılığı Ve Şiddet*, Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi, 1-21, 21, 2023.
- Lín, jìchéng & Yú, qīnghǎi - 林纪诚 & 俞青海, , Dil ve Kültür Araştırması (语言与文化综论), 1993.

Kwan, L.T., *Chinese is a Sexist Language: A Re-examination*, Yüksel Lisans Tezi, City University of Hong Kong, 2016.

Komisyon, *Çince Sözlük (汉语大词典)*. <http://www.guoxuedashi.net/>(Erişim tarihi: 9.10.2023).

Komisyon, *Modern Çince Sözlük (现代汉语词典)*. <http://www.guoxuedashi.net/>(Erişim tarihi: 9.10.2023).

Kē píng - 柯平, *Kültürel Farklılıklar ve Anlamsal Uyuşmazlık*, Çin Tercüme Dergisi, Sayı 1, (文化差异和语义的非对应, 中国翻译) 1988.

Qū, wénwěi - 区文., *Ou Wenwei'nin Toplu Eserleri: Kültür Üzerine Kısa Bir Konuşma*, 1-5, Guangzhou, (区文伟文集: 浅谈文化, 广州: 花城出版社) 2015.

Róng, nánán - 荣楠楠., *İngilizce ve Çince Atasözlerinde Cinsiyet Ayrımcılığı*, Heilongjiang Üniversitesi Yüksek Lisans tezi, (英汉谚语中的性别歧视, 黑龙江大学硕士学位论文) 2010.

Soysal, İsmail., *İletişim İnkılabı ve Milli Kültür*, Erdem Dergisi, 231-244, 1/1, .1985.

Shào, jìngmǐn- 邵静敏., *Modern Çinceye Genel Giriş*, Shanghai Jiaoyu Yayınevi (现代汉语通论. 上海教育出版社) 2001.

Taylor, E.B., *The Origins of Culture and Religion in Primitive Culture*. New York: Harper&Brothers, 1958.

Tánxuéchún - 谭学纯., *Çince Kadın Karakteri Çinli Kadınların Kültürel Statüsündeki Düşüş*, Dilbilim Dergisi (女”旁字和中国女性文化地位的沉落, 语言文字学), 1999.

Xǔ bīng., *Çince Kelimeler Açısından Kadınların Sosyal Statüsü*, Edebiyat Dünyası Dergisi, (从汉语词语来看女性的社会地位, 文学界), 1986.

Wáng, fúxiáng & Wú, hànǐng - 王福祥 & 吴汉樱., *Kültür ve Dil (文化与语言, 外语教学与研究出版社)* 1993.

Zhāngyǔnyì - 张允熠., *Geleneksel Çin Kültüründe Cinsiyet Ayrımcılığı* (中国传统文化中的性别歧视) 2015.

İnternet Kaynakları:

URL-1: <https://baike.baidu.com/item/重男轻女/61675373>, (Erişim tarihi: 9.10.2023)

URL-2: https://baike.baidu.com/item/男尊女卑?fromModule=lemma_search-box, (Erişim tarihi: 9.10.2023)

URL-3: <https://baike.baidu.com/item/汉字/114240>, (Erişim tarihi: 9.10.2023).

URL-4: <https://baike.baidu.com/item/甲骨文/16914> (Erişim tarihi: 10.10.2023)

URL-5: <https://baike.baidu.com/item/汉字/114240> (Erişim tarihi: 10.10.2023)

- URL-6: [https://baike.baidu.com/item/说文解字/6180?fromModule=lemma_search-box,](https://baike.baidu.com/item/说文解字/6180?fromModule=lemma_search-box)
(Erişim tarihi: 10.10.2023)
- URL-7: <https://www.zdic.net/hans/女>(Erişim tarihi: 11.10.2023)
- URL-8: <http://qiuyan.chaziwang.com/etymology-4353.html>(Erişim tarihi: 12.10.2023)
- URL-9: <https://baike.baidu.com/item/典妻/1622510> (Erişim tarihi: 13.10.2023)
- URL-10: <https://baike.baidu.com/item/周易/6219>. (Erişim tarihi: 14.10.2023)
- URL-11: <https://www.zdic.net/hans> (Erişim tarihi: 16.10.2023)
- URL-12: <https://www.zdic.net/hans> (Erişim tarihi: 17.10.2023)
- URL-13: <http://www.esk365.com/yanyu> (Erişim tarihi: 18.10.2023)
- URL-14: <https://baike.baidu.com/item/典妻/1622510> (Erişim tarihi: 19.10.2023)
- URL-15: <https://baike.sogou.com/v180351297.htm> (Erişim tarihi: 20.10.2023)
- URL-16: <https://baike.baidu.com/item/三纲五常/326306?fromtitle=纲常&fromid=11030291>
(Erişim tarihi: 21.10.2023)
- URL17: <https://dict.idioms.moe.edu.tw/search.jsp?webMd=2&la=0> (Erişim tarihi:
22.10.2023)
- URL-18: <https://cidian.bmcx.com/> (Erişim tarihi: 23.10.2023)
- URL-19: <https://www.cnwomen.com.cn/2019/09/06/99172171.html> (Erişim tarihi:
24.10.2023)

IDIOMATIC PHRASES IN THE DIWAN OF QATRAN TABRIZI

Govharkhanim Naghiyeva

Baku State University Faculty of Oriental Studies

aghayeva500@gmail.com <https://orcid.org/0000-0002-9900-0670>

One of the prominent poets in Persian poetry, Qatran Tabrizi used numerous idiomatic phrases in his poems, study of which within his Diwan sheds light upon the richness of his poetic language. Research of idiomatic phrases in the Diwan is of high importance for understanding the poet's poetic language better.

Many idiomatic phrases are found in eulogies dedicated by the poet to his contemporary rulers. Such phrases can be grouped as follows: Phraseological units, stable phrases resembling proverbs and sayings used in the language. There are multiple examples for phraseological units found in the Diwan. They can be seen in almost every stich. For example: *put one's neck* (obey), *keep one's finger between teeth* or *keep one's finger in mouth* (be astonished), *tie one's stick to mutiny* (rebel), *eat grief*, *tie one's heart*, *put one's soul*, *have one's eyes on the way* and etc.

Examples for phrases resembling proverbs are the following ones: *A good sapling shoots out from a good tree* (an apple never falls far from the tree); *An old rug is felt carpet in others' eyes*; *one who goes to the judge alone will be glad*; *No matter how long the rope is, it will pass through the circle*; *How a donkey can understand what oud is, what saffron is?*; *Why do you forge the iron cold?*; *Wet iron will get rusty*; *Fingernails cannot cut iron*; *Can shoot out wheat spikes from stones*; *People's mood became dreary because of troubles*; *As iron in cold water*; *Have one's stone turned to ruby* and etc.

Sayings used in the Diwan are also numerous and can be divided into two groups: Sayings with general meaning and sayings with the meaning of praise or condemnation. For the first group, examples can be as follows: *to make the word as earrings on one's ears*; *be water in the middle of the basket* (to carry water in a sieve), *have one's soul leave the body*; *not even dust of your feet*. For the second group: *may you spend thousands of such Nowruz holidays*; *may you celebrate thousands of such holidays in happiness*; *may your eyes be bright* (congratulations); *may the flute sound in the palace* (may music sound at your home); *my back bent because of troubles*; *make kohl for one's eyes out of the dust of one's threshold*;

may the enemy's body be wrapped as silk thread; may thorns prick one's eyes; a thorn pricked my heart; may hearts of one's enemies be pierced by arrows and etc.

Keywords: Diwan, Idiomatic Phrase, Saying, Eulogy, Proverb

60'LI YILLARDA YAYIMLANAN BİR EDEBİYAT DERGİSİ: *DÖNEM*

Öğr. Gör. Dr., Gonca ARKON TEKİNEL

Kocaeli Üniversitesi, garkon@kocaeli.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-0346-4324

ÖZET

Toplumun kültür öğelerinin oluşturulmasında ve tanıtılmasında önemli rol üstlenen dergiler, yayımlandıkları yılların siyasi, kültürel ve edebi gelişmesine tanıklık ederler. Dergiler, “edebiyatın laboratuvarları”dır. O laboratuvarlardan genciyle yaşlısıyla nice yazar ve okur geçmiştir. Dergiler üzerine yapılan her inceleme, okuyucuyu ya da araştırmacıyı dönemin sanat faaliyetleri ve sanatçıları ile buluşturması bakımından dikkate değerdir. Ülkemizde Tanzimat sonrasında başlayan dergicilik faaliyetleri, Cumhuriyet’in ilanı ile hız kazanmıştır. Özellikle 1961 Anayasası sonrası ülkedeki demokratik hak ve özgürlüklerin yeniden düzenlenmesine paralel olarak fikir ve sanat dergilerinin sayısı hızla artmıştır. 60’lı yıllar edebiyat dergiciliğimizin en parlak dönemlerinden biridir. Bu çalışmada Ekim 1963’te yayın hayatına başlayan ve Mayıs/Haziran 1965’e dek 21 sayı çıkan *Dönem* dergisi, nitel araştırma yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Asım Bezirci, Hüseyin Cöntürk ve Turgut Uyar tarafından kurulan ve aylık olarak yayımlanan *Dönem*; edebiyat dergisi hüviyeti taşır. Derginin yazar kadrosunda Melih Cevdet Anday, Cemal Süreya, Can Yücel, Ahmet Oktay, Cemil Meriç, Metin Eloğlu, Muzaffer Buyrukçu İsmet Özel, Egemen Berköz, Doğan Hızlan gibi önemli isimler bulunur. Çağdaş Türk edebiyatını, ünlü veya amatör sanatçıları tanıtmayı amaç edinen *Dönem* dergisinin hareket noktası, yayımlandığı tarihlerde var olan edebiyat çevresidir. Dergide edebiyatın güncel tartışmaları, estetik sorunları ile aynı tarihlerde çıkan çeşitli kitap ve dergilerin tanıtımına yer verilmiştir. Yayımlandığı iki yıllık süre boyunca seçkin yazar kadrosu ve edebi tartışmalara tarafsız yaklaşması, derginin edebiyat kamuoyunda geniş yankı uyandırmasını sağlamıştır. Çalışmanın amacı; edebiyat başta olmak üzere kültür, sanat ve estetik konularındaki çeşitli yazıların yanı sıra şiir, hikâye ve çevirilere de sayfalarını açan *Dönem* dergisini biçim ve içerik bakımından tanıtarak derginin kültür hayatımızdaki yerini belirlemektir.

Anahtar Kelimeler : Dönem, dergi, dergicilik

ЛЕВ НИКОЛАЕВИЧ ТОЛСТОЙ
РАЗМЫШЛЕНИЕ О ПОИСКАХ МОРАЛИ В ОБЩЕСТВЕ:
РАССКАЗ "ПОСЛЕ БАЛА"

Студентка магистратуры, Небахат Тугче ТАН
Национального исследовательского университета «Высшая школа экономики» в
Санкт-Петербург
ntugcetana@gmail.com
0000-0002-3022-7770

Аннотация

Способ выражения ценностных суждений каждого общества в мире называется моралью. Мораль формируется в соответствии с культурной структурой общества, в котором она существует. В межличностных отношениях она характеризуется общим знаменателем с такими понятиями, как "правильно-неправильно", "хорошо-плохо".

Лев Николаевич Толстой, один из мастеров русской литературы, считавший своим долгом быть зеркалом общества, в котором он жил, на протяжении всей своей творческой жизни в своих произведениях ставил вопрос о моральном устройстве общества и искал ответы на возникающие вопросы. Лев Николаевич Толстой в рассказе "После бала", опубликованном в 1911 году после его смерти, писал о лицемерии высшего сословия в русском обществе того времени.

Целью данного исследования является анализ рассказа "После бала", который рассматривается как проекция поиска морали Львом Николаевичем Толстым, формирующая его понимание искусства.

Ключевые слова: Толстой, мораль, "После бала".

LEV NİKOLAYEVIÇ TOLSTOY'UN
TOPLUMDAKİ AHLAK ARAYIŞINDAN BİR İZDÜŞÜM:
“BALODAN SONRA” ÖYKÜSÜ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Nebahat Tuğçe TAN
Uluslararası Araştırma Enstitüsü Ekonomi Yüksek Okulu St.
Petersburg
ntugcetana@gmail.com
0000-0002-3022-7770

ÖZET

Dünyadaki her toplumun değer yargılarını ifade etme biçimi ahlak olarak nitelendirilir. Ahlak anlayışı, içinde bulunduğu toplumun kültürel yapısına göre şekillenir. Kişilerarası ilişkilerde ise doğru-yanlış, iyi-kötü gibi kavramlarla ortak bir paydada karakterize edilmektedir.

Yaşadığı toplumun aynası olmayı görev edinen Rus Edebiyatının usta yazarlarından Lev Nikolayeviç Tolstoy, sanat yaşamı boyunca eserlerinde toplumun içinde bulunduğu ahlak yapısını sorgulamış ve ortaya çıkan sorulara yanıt aramıştır. Lev Nikolayeviç Tolstoy, ölümünün ardından 1911 yılında yayımlanan “Balodan Sonra” öyküsünde dönemin Rus toplumunda yer alan üst tabakanın iki yüzlülüğünü kaleme almıştır.

Bu çalışmanın amacı, Lev Nikolayeviç Tolstoy’un sanat anlayışını şekillendiren ahlak arayışının bir izdüşümü olarak görülen “Balodan Sonra” öyküsünün incelenmesidir.

Anahtar Kelimeler: Tolstoy, Ahlak, ‘Balodan Sonra’.

ECOLABELING AND GREEN CERTIFICATION FOR EFFECTIVE FISHERIES MANAGEMENT – AN ANALYSIS

A. Ramachandran

School of Industrial Fisheries, Cochin University of Science and Technology

Abstract:

Nowadays there is a growing environmental concern and the business communities have slowly started recognising environmental protection and sustainable utilization of natural resources into their marketing strategies. This paper discusses the various Ecolabeling and Certification Systems developed world over to regulate and introduce Fair Trade in Ornamental Fish Industry. Ecolabeling and green certification are considered as part of these strategies implemented partly out of compulsion from the National and International Regulatory Bodies and Environmental Movements. All the major markets of ornamental fishes like European Union, USA and Japan have started putting restrictions on the trade to impose ecolabeling as a non tariff barrier like the one imposed on seafood and aqua cultured products. A review was done on the available Ecolabeling and Green Certification Schemes available at local, national and international levels for fisheries including aquaculture and ornamental fish trade and to examine the success and constraints faced by these schemes during its implementation. The primary downside of certification is the multiplicity of ecolabels and cost incurred by applicants for certification, costs which may in turn be passed on to consumers. The studies reveal serious inadequacies in a number of ecolabels and cast doubt on their overall contribution to effective fisheries management and sustainability. The paper also discusses the initiative taken in India to develop guidelines for Green Certification of Fresh water ornamental fishes.

Keywords: Ecolabeling in fisheries, Fair trade, Green Certification, Sustainable Ornamental fish trade.

DETERMINING THE ONLINE PURCHASING LOYALTY FOR THAI HERBAL PRODUCTS

Chummanond Natchaya, Rotchanakitumnuai Siriluck

Master of Science

in Management Information Systems, Faculty of Commerce and Accountancy, Thammasat University

Abstract:

The objective of this study is to identify the factors that influence the online purchasing loyalty for Thai herbal products. Survey research is used to gather data from Thai herb online merchants to assess factors that have impacts on enhancing loyalty. Data were collected from 300 online customers who had experience in online purchasing of Thai Herbal products. Prior experience consists of data from previous usage of online herbs, herb purchase and internet usage. E-Quality data consists of information quality, system quality, service quality and the product quality of Thai herbal products sold online. The results suggest that prior experience, Equality, attitude toward purchase and trust in online merchant have major impacts on loyalty. The good attitude and E-Quality of purchasing Thai herbal product online are the most significant determinants affecting loyalty.

Keywords: e-Commerce, Thai herb, E-Quality, satisfaction, loyalty.

İZLE-DÜŞÜN-TARTIŞ: UZAY KİRLİLİĞİNE FARKLI BİR BAKIŞ

Prof. Dr., Ali Günay BALIM

Dokuz Eylül Üniversitesi,

agunay.balim@deu.edu.tr - ORCID: 0000-0003-2010-1696

Doktora Öğrencisi, Ece ALTAY

Dokuz Eylül Üniversitesi,

ecealtay.8@gmail.com - ORCID: 0000-0003-0234-0044

ÖZET

Bilimde yaşanan gelişmeler topluma, temel bilimsel bilgiler sunmasının yanında bireylerin etik ve kültürel değerleri üzerinde ikilemler yaratan bir süreci de beraberinde getirmektedir. Bilim-teknoloji-toplum ilişkisini içeren sosyo-bilimsel konular eğitim alanında önemli bir yere sahip olup tek yönlü bir süreç olmamakla birlikte içerisine argümantasyon ve farklı teknikler dahil edildiğinde öğrencilerin nitelikli birer bireyler olarak yetişmelerine yardımcı olacak önemli bir araç haline gelmektedir. Çalışmanın amacı “Uzay Kirliliği” konusunun öğretimine ilişkin birçok yaklaşımı içerisinde barındıran örnek bir etkinliğin Fen Bilgisi öğretmen adaylarına uygulanarak konuyu farklı boyutlardan ele almalarına, buna ek olarak sürecin düşünerek, yaşayarak öğretilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda araştırma kapsamında 90 dakika süren bir etkinlik geliştirilmiş ve etkinliğin uygulama süreci, sürece ilişkin örneklerine yer verilmiştir. Etkinlik uygulama sürecinin ilk basamağında öğretmen adaylarının ön bilgileri keşfedilmektedir. İkinci basamakta “Uzay Kirliliği” ile ilgili video izletimi uygulanmaktadır. Üçüncü basamakta konu hakkında altı şapkalı düşünme tekniği yardımıyla öğretmen adaylarının görüş geliştirmeleri istenerek farklı bakış açılarına sahip olmaları sağlanır. Dördüncü basamakta konu ile ilgili görüşlerine göre gruplara ayırma işlemi yapılır ve beşinci aşamada gruplar argümantasyon süreci ile görüşlerini tartışırlar. Son basamakta ise öğretmen adayları etkinliği değerlendirerek sürece katkı sağladıkları. Çalışma sonunda öğretmen adaylarının tamamına yakınının etkinlik ile ilgili olumlu görüş bildirdikleri, faydalı, verimli, eğlenceli bir etkinlik olduğunu farklı bakış açılarına sahip olmayı ve olaylara farklı açılardan bakmayı sağladıklarını bildirmişlerdir. Buna ek olarak empati, yaratıcılık, düşünme becerilerine, iletişim becerilerine katkı sağladıklarını belirtmişlerdir. Etkinliğin farklı sosyo-bilimsel konularla yapılması hem araştırmacılar hem de etkinliğe dahil olan öğretmen adayları tarafından ilerideki araştırmacılara önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Altı Şapkalı Düşünme Tekniği, Argümantasyon, Fen Bilgisi Öğretmen Adayı, Sosyo-Bilimsel Konular

WATCH-THINK-DISCUS: A DIFFERENT LOOK AT SPACE POLLUTION

ABSTRACT

Developments in science, in addition to providing basic scientific information to society, also bring about a process that creates dilemmas about the ethical and cultural values of individuals. Socio-scientific issues involving the relationship between science, technology, and society together it is not a one-way process a significant place field on education become an important tool to help students grow up as qualified individuals when argumentation and different techniques are included. The study aims to a sample activity that includes many approaches to teaching the process by thinking and experiencing the subject of "space pollution" to pre-service science teachers and to containing opinions. An activity lasting 90 minutes was developed within the scope of the research and the implementation process and examples of the activity were included. Firstly pre-service teachers' prior knowledge is discovered later a video on "Space Pollution" is shown. Pre-service teachers are asked to develop their opinions on the subject with the help of the six-hat thinking technique and are provided with different perspectives. After this stage the groups are divided into groups according to their views on the subject, and discuss their views with the argumentation process. Lastly pre-service teachers contribute to the process by evaluating the activity. At the end of the study, almost all of the pre-service teachers expressed positive opinions and stated that it was a useful, productive, and fun activity and to look at events from different perspectives. Moreover they stated that they contributed to their empathy, creativity, thinking, and communication skills. It is recommended by both the researchers and the pre-service teachers the activity be carried out with different socio-scientific topics for future researchers.

Anahtar Kelimeler : Argumentation, Pre-service Science Teacher, Six Hats Thinking Technique, Socio-Scientific Issues

1. GİRİŞ

Eğitim ve öğretimin yapısı bilim dünyasında yaşanan hızlı değişim ve gelişimlerden etkilenmektedir. Bu etki bireylere yalnızca bilgiyi olduğu gibi aktarmaktan ziyade her bireyin kendine özgü öğrenmesi olduğunu dikkate alarak, değer, davranış ve beceri kazandırma hedefli zenginleştirilmiş ve anlaşılır bir içeriğe sahip olmasıdır. Tüm bu gelişimler aynı zamanda bireylerden beklenen rolleri de doğrudan etkilemiştir. Elde ettikleri bilgileri günlük hayatları ile ilişkilendirebilmeleri, çeşitli becerilere sahip olabilmeyi, yaşadığı toplumun farkına varabilen vb. niteliklerdeki bir bireyin yetiştirilmesini hedeflemektedir (MEB, 2018). Çağdaş fen eğitiminin hedeflerini büyük oranda etkileyen bilim dünyasında yaşanan gelişmeler özellikle küresel iklim değişikliği, uzay çalışmaları, biyoteknoloji, organ bağıışı, kök hücre tedavisi gibi içerisinde sosyal ikilemleri, tek doğrunun olmadığı yapıları barındıran bu konular, son zamanlarda hem fen eğitimcilerinin hem de araştırmacıların yoğun çalıştıkları araştırma alanlarındandır. Fen eğitimcilerinin üzerine düşen sorumluluk ise bu hızlı değişime ayak uydurarak eğitim içerikleri hazırlamak ve bu niteliklere sahip bireyler yetiştirmektir (Australian Curriculum Assessment and Reporting Authority [ACARA], 2014). Eğitimcilerin,

sorumluluklarını yerine getirebilmesi için farklı yöntem ve tekniklere ihtiyaç duymaktadır. Bunun sebebi nitelikli, zengin bir içeriğe sahip fen dersi, öğrencilerin ilgilerini çekerek, konuları daha iyi öğrenmelerine yardımcı olmaktadır (Vieira, Bernardo, Evogorou ve de Melo, 2015). Son zamanla teknoloji ve bilimin gelişmesiyle oldukça popüler olan biyoteknoloji, genetiği değiştirilmiş gıdalar, uzay çalışmaları gibi yapısında bilim-teknoloji-toplum ilişkisini yoğun olarak içeren sosyo-bilimsel konular fen öğretimine zengin bir içerik sunduğu araştırmacılar tarafından kanıtlanmıştır (Sadler, 2009; Zeidler, Sadler, Simmons ve Howes, 2005; Zeidler ve Sadler, 2008). Fen öğretiminde sosyo-bilimsel konulara yer verilmesi aynı zamanda bilimin doğası, epistemoloji ve nitelikli bireylerin yetişmesi için önem arz etmektedir (Zeidler, Walker, Ackett ve Simmons, 2002). Yaşanan gelişmeler içerisinde bulunduğumuz toplumu bilimsel anlamda etkilemesinin yanında bireylerin etik değerleri, kültürleri ve inançları üzerinde de ikilemler ortaya çıkaran bir süreci de beraberinde getirmektedir. Sosyo-bilimsel konular tek bir doğrunun olmadığı, tek bir bakış açısı ile konulara yaklaşılmaması gereken bu sebeple de tek yönlü olmayan karmaşık bir süreçtir. Argümantasyon ile birlikte kullanıldığında ise bilim okuryazarı olarak yetişmelerine yardımcı olarak nitelikli bir öğrenim süreci inşa edilmiş olmaktadır (Sampson ve Clark, 2008, 2009, 2011). Fen eğitimi alanında çalışan birçok araştırmacı, öğrencilerin nitelikli birer birey olarak yetişebilmeleri için elde ettikleri bilginin yapılandırılması noktasında argümanların nasıl kullanılacağı, nasıl kaliteli argümanların oluşturulabileceği konularında daha fazla imkanların öğretmenler tarafından oluşturulması gerektiği belirtilmektedir (Bell ve Linn, 2000; Sandoval, 2003). Sosyo-bilimsel konular aynı zamanda bireylerin karar verme becerilerine katkı sağlayarak fen konularına sosyal, siyasi, ekonomik, kültürel, psikolojik konularda çok boyutlu düşünebilmeyi bu sayede de bilinçli kararlar verebilme imkanı sağlamaktadır. Tüm bunlara ek olarak sosyo-bilimsel konular fen öğrenimi içerisinde yer alan kavramların öğrenciler tarafından öğrenilmesine ve konulara bilimsel yaklaşarak bilimsel sorgulama süreçlerini iyi bir şekilde uygulayabilmesine yardımcı olmaktadır (Lee, 2007). Christenson ve Rundgren (2015) yapmış oldukları araştırma sonucunda eğitim kapsamında öğrencilere uygulanan sosyo-bilimsel konuların argümantasyonla öğretilmesinin faydalı olduğunun yanında karar verme sürecinin de vurgulanması gerektiğini belirtmişlerdir. Bunun için ise nitelikli bir argümantasyon sürecinin yönetilmesi gerektiği, kullanılan sosyo-bilimsel konuların derinlemesine tartışılması gerektiği tüm bu süreçlerin ise birbirleriyle entegre bir biçimde yürütülmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Lin ve Mintzes, 2010).

Eğitim sisteminde önemli bir yeri olan Fen bilimleri dersi öğretim programları, değişim ve gelişime uygun nitelikli bir şekilde hazırlansalar bile programı sınıflarda uygulacak olan öğretmenlere büyük sorumluluklar düşmektedir. Öğretmenler sınıflarında zenginleştirilmiş bir ders içeriği ile programları uygulayabilmelidirler. Bu sebeple öğrencilerden önce öğretmenlerin bu alanlarda donanımlı olması gerekmektedir. Bunun için ise öğretmen eğitiminin en başından itibaren bu tarz içeriklerin eklenerek geleceğin öğretmenleri olacak olan öğretmen adaylarına nitelikli eğitimlerin verilmesi önemlidir. Öğretmen adayları lisans eğitimleri boyunca ne kadar çok sosyo-bilimsel konular, argümantasyon ve farklı yöntemlerin bir arada kullanıldığı süreçlere ne kadar fazla dahil olurlarsa donanımlı bir şekilde mezun olduklarında da kendi sınıflarında bu süreçleri kullanma olasılıkları artacağı ve pedagojik becerilerinin gelişebileceği söylenebilir (Zeidler, 1997; Zohar, 2008). Sosyo-bilimsel

argümantasyon son yıllarda hem ülkemizde hem de dünyada gittikçe önemi artan bir yöntemdir. Ancak mevcut çalışmalar öğretmen adayları seviyesi üzerindeki etkilerine ilişkin sınırlı veri sunmaktadır. Yapılan etkinlik geliştirme çalışmaları incelendiğinde derslerde sosyo-bilimsel konu bağlamı, argümantasyon ve farklı yöntemlerin bir arada kullanıldığı süreçlerin öğrencilere olumlu katkılar sağladığı, öğrencilerde bazı becerilerin gelişmesine yardımcı olduğu ve bu tarz farklı yöntemlerin bir arada kullanıldığı ders içeriklerinin sınıflarda kullanılması gerektiği vurgulanmaktadır (Dawson ve Carson, 2017; Özcan ve Balım, 2018; Öztürk ve Türköz, 2019; Öztürk ve Yenilmez Türkoğlu, 2018; Tekin, Aslan ve Yılmaz, 2018). Ancak alanyazında yapılan çalışmalar incelendiğinde genellikle ortaokul seviyesindeki öğrenciler ile çalışıldığı tespit edilmiştir. Bu alanda yapılmış olan çalışmaların önerileri ise farklı düzeylerde, farklı sosyo-bilimsel konularla ve farklı zenginleştirilmiş yöntemlerin dahil edilerek farklı etkinlik geliştirme çalışmalarının yapılmasıdır (Özcan ve Balım, 2018; Öztürk ve Türköz, 2019). Çalışmanın amacı “Uzay Kirliliği” konusunun öğretimine ilişkin birçok yaklaşımı içerisinde barındıran örnek bir etkinliğin Fen Bilgisi öğretmen adaylarına uygulanarak konuyu farklı boyutlardan ele almalarına, buna ek olarak sürecin düşünerek, yaşayarak öğretilmesi amaçlanmaktadır. Belirlenen bu amaç doğrultusunda ortalama 90 dakika süren bir etkinlik geliştirilmiş ve sürece ilişkin örneklerine yer verilmiştir. Öğretmen adayları seviyesinde bu yöntemin etkililiğini araştırmak önemli bulunup alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. ETKİNLİĞİN UYGULANMASI

İzle-Düşün-Tartış: Uzay Kirliliğine Farklı Bir Bakış etkinliği, Bir devlet üniversitesinde öğrenim görmekte olan 57 kişiden oluşan (A Şubesi 28 Kişi, B Şubesi 29 Kişi) 2. Sınıf Fen Bilgisi öğretmen adaylarına uygulanarak konuyu farklı boyutlardan ele almalarına ve birtakım beceriler kazanmalarına yardımcı olmak amacıyla 90 dakika süren bir etkinlik geliştirilmiş ve etkinliğin uygulama süreci, sürece ilişkin örneklerine yer verilmiştir. Etkinliğin uygulama aşamaları Görsel 1’de gösterilmiştir.

Görsel 1. Etkinlik Uygulama Aşamaları

Etkinliğin uygulama sürecinin aşamaları detaylı biçimde aşağıda sunulmuştur.

2.1. Uygulama Basamağı (Sosyo-bilimsel Konuları, Argümantasyon ve Altı Şapkalı Düşünme Tekniğinin Özelliklerinin Keşfi):

Bu aşamada ilk olarak araştırmacı öğretmen adaylarının sosyo-bilimsel konular, altı şapkalı düşünme tekniği ve argümantasyonla ilgili ön bilgilerini yoklar. Bu basamakta öğretmen adaylarının sosyo-bilimsel konular, altı şapkalı düşünme tekniği ve argümantasyon hakkında akıllarına ilk gelen ifadeleri söylemeleri istenir. Burada sosyo-bilimsel konular, altı şapkalı düşünme tekniği ve argümantasyon konularının özelliklerini keşfetmeleri amaçlanmaktadır.

Öğretmen adaylarından gelen cevaplar beyaz tahtaya yazılır. Sonrasında yazılan ifadeler doğrultusunda sosyo-bilimsel konular, altı şapkalı düşünme tekniği ve argümantasyon hakkında tanım yapmaları ve genel özelliklerini ifade etmeleri istenir. Bu sayede sosyo-bilimsel konular, altı şapkalı düşünme tekniği ve argümantasyon hakkında farkındalık oluşturulur.

2.2. Uygulama Basamağı (Uzay Kirliliği İle İlgili Video İzletilmesi):

Bu aşamada öğretmen adaylarına Uzay Kirliliği ile ilgili video izletilir. Video sayesinde uzay kirliliğinin içerisinde birden fazla bakış açısının olduğunu fark etmeleri ve bu bakış açılarını bilmeleri açısından Youtube üzerinden video izletilir. Görsel 2’de uygulamaya dair görseller yer almaktadır.

Görsel 2. Uzay Kirliliği İle İlgili Video İzletilmesi

2.3. Uygulama Basamağı (6 Şapkalı Düşünme Tekniğinin Uygulanması):

Bu aşamada öğretmen adayları farklı şapka renklerinin yazılı olduğu torbadan kağıtları seçer. Bireysel olarak her öğretmen adayı seçtiği şapkanın rengine göre Uzay Kirliliği ile ilgili bir düşünme sürecine girer. Öğretmen adaylarına Etkinlik Kâğıdı 1 / 6 Şapkalı Düşünme Tekniği (EK 1) verilir ve düşüncelerini yazmaları istenir. Daha sonra şapkanın rengi ile uyumlu düşüncesini paylaşır. Burada amaç öğretmen adaylarının sosyo-bilimsel konular hakkında kendi düşüncelerinden farklı bakış açılarına sahip olmayı ve olaylara farklı perspektiften bakmayı sağlamalarına yardımcı olmaktır. Bu düşüncelerini paylaşarak ise diğer öğretmen adaylarının da olaylara farklı açıdan bakmalarına yardımcı olmaktır. Görsel 3’de 6 şapkalı düşünme tekniğine ilişkin genel bilgiler yer almakta olup Görsel 4’de uygulamaya dair görseller yer almaktadır.

SÜREÇ	MAVİ ŞAPKA Neden buradaysınız? Ne düşünüyorsunuz? Ne yi başarmak istiyorsunuz?	YEŞİL ŞAPKA At gözlüklerini çıkar Yeni fikirlere açık ol Şapka alternatiflere bak
GERÇEKLER	BEYAZ ŞAPKA Ne tür bilgilerimiz var? Miyon nedir? Hangi sorular sorulmalı?	SARI ŞAPKA Yaklaşımın değeri nedir? Bu bize nasıl yardımcı olur? Olumsuzluk gördün mü?
DUYGULAR	KIRMIZI ŞAPKA Akliye ilk gelen şey ne? Fikriniz var mı? Tepkiniz ne olurdu?	SIYAH ŞAPKA Bunu yaparsak ne olur? Zayıf yönler nelerdir? İnsanlar nasıl tepki verecek?
	YARATICILIK	UYARILAR

Görsel 3. Altı Şapkalı Düşünme Tekniği

Görsel 4. Altı Şapkalı Düşünme Tekniğinin Uygulanması

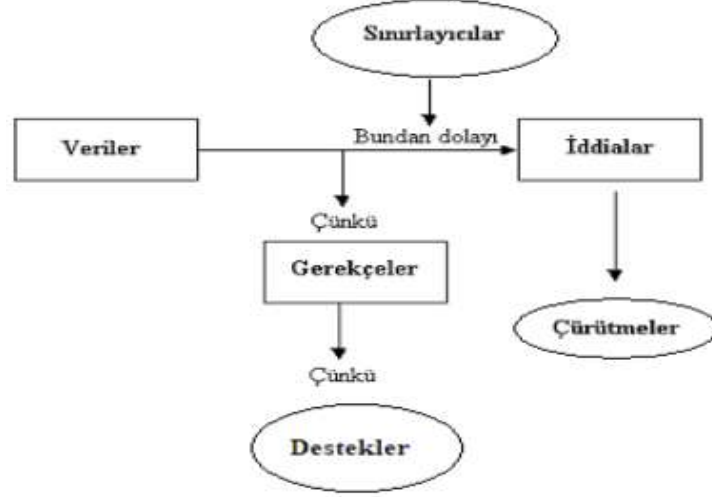
2.4. Uygulama Basamağı (Grupların Oluşturulması):

Bu aşamada ilk olarak araştırmacı beyaz tahtaya “Uzay Kirliliğine Neden Olmasına Rağmen Uzay Çalışmaları Yapılmalıdır.” İfadesini yazar. Daha sonra 4 ayrı fon kartonuna Kesinlikle Katılıyorum, Katılıyorum, Katılmıyorum, Keskinlikle Katılmıyorum yazılır ve belirli aralıklarla masaya yerleştirilir. Öğretmen adaylarına “Uzay Çalışmaları” konusundaki görüşlerine uygun olan kartonun olduğu bölgeye geçmeleri istenir. Bu sayede aynı görüşe sahip olmuş olan öğretmen adayları bir araya gelerek grupları oluşturmuş olurlar.

2.5. Uygulama Basamağı (Argümantasyon Yöntemi İle Gruplar Arası Tartışma):

Bu aşamada her gruba Etkinlik Kâğıdı 2 – Argümantasyon Yöntemi (EK 2) dağıtılır. İlk etapta Uzay Kirliliği konusu hakkında grup içi tartışmaları istenir. Yapılan grup içi tartışmalar sonucunda etkinlik kâğıtları doldurulur. Daha sonra kendi aralarında tartışan gruplar bu sefer gruplar arası tartışmaya başlar. Bu süreci araştırmacı argümantasyon sürecini takip ederek yönetir. İlk olarak İddia aşamasından başlar ve grupların Uzay Kirliliği konusu ile ilgili iddiaları dinlenir. Daha sonra Gerekçe, Destekleyici, Sınırlayıcı ve Çürütücü aşamaları izlenerek gruplar arası argümantasyon süreci tamamlanmış olur. Araştırmacı tüm bu tartışma süreci sonunda Uzay Kirliliği konusu ile ilgili görüş değiştiren olup olmadığını sorar. Burada araştırmacının rolü önemlidir. Bu noktada görüşünü değiştiren öğretmen adaylarının neden değiştirdiği, nasıl ikna olduğu ve kendi kararını nelerin etkilediği gibi sorular yöneltilir. Aşamanın sonunda gruplardan birini seçme veya sonuca varma işlemi yapılmaz. Çünkü burad amaç bir görüşü seçme veya bir sonuca varmak değildir. Temel amaç farklı bakış açılarını görüp saygı duymak, görüşlerin değişebileceğini fark etmek ve bir görüşü tüm yönleriyle savunabilmeyi öğrenmek amaçlanmaktadır. Görsel 5’de argümantasyon süreci yer almakta olup Görsel 6’da uygulamaya dair görseller yer almaktadır.

Görsel 5. Argümantasyon Süreci

Görsel 6. Argümantasyon Yöntemi İle Gruplar Arası Tartışma

2.6. Uygulama Basamağı (Etkinliğin Değerlendirilmesi):

Son aşamada öğretmen adaylarına etkinlik ile ilgili görüşlerinin sorulduğu etkinlik değerlendirilmesi dağıtılır (EK 3). Etkinlik değerlendirilmesinde öğretmen adaylarına etkinliği beğenme durumları, etkinlik sonunda hangi becerilerinin gelişmesine katkı sağladığı, etkinliğin güçlü ve zayıf yönlerinin neler olduğu ve etkinliğin daha nitelikli olabilmesi için neler önerebilecekleri sorularak etkinliğin geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Görsel 7'de uygulamaya dair görsel yer almaktadır.

Görsel 7. Etkinliğin Değerlendirilmesi

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Çalışma sonunda uygulamaya dahil olan öğretmen adaylarından 55 kişi etkinlik uygulama çalışmasını beğendiğini ifade ederken 2 kişi etkinliği beğenmediğini ifade etmişlerdir. Etkinlik uygulamasını beğenmeyen iki öğrencinin ise genel olarak bu tarz çalışmalarını sevmediğini ve süre sıkıntısından kaynaklı olarak beğenmediklerini ifade etmişlerdir. Aşağıda uygulamaya katılan öğretmen adaylarının etkinliğe ilişkin görüşlerinden örnekler yer almaktadır.

“Ö9: Beğendim çünkü olumlu, olumsuz yanlarıyla birçok açıdan konuyu inceledik ve tartıştık.”

“Ö12: Beğenmedim. Çünkü böyle etkinlikleri sevmiyorum.”

“Ö17: Beğendim. Değişik yollarla çalışma aracılığıyla zıt düşüncelerle kendi düşüncelerimizi karşılaştırdık.”

“Ö20: Bu etkinliği beğendim. Çünkü farklı bakış açılarını görme fırsatı elde edebiliyoruz. Görsel açıdan desteklenmesi de sıkıcı olmasının önüne geçmiştir.”

“Ö27: Beğendim. Çünkü hem bireysel hem grup etkinliği olması nedeni ile fikirlerimizi iletebilmemizi ve yaratıcılığımızın gelişmesine faydası olduğunu düşünüyorum.”

“Ö45: Beğenmedim. Süremiz sıkıntılı olduğu için ne yaptığımızı anlamadık her şey birbirine karıştı. Onun haricinde uzun vaktimiz olsa süperdi.”

Çalışma sonunda öğretmen adayları bu etkinliğin onlara farklı bakış açılarına sahip olmayı ve olaylara farklı açılardan bakmayı sağladıklarını bildirmişlerdir. Buna ek olarak empati, yaratıcılık, düşünme becerilerine, iletişim becerilerine katkı sağladıklarını belirtmişlerdir. Aşağıda uygulamaya katılan öğretmen adaylarının görüşlerinden örnekler yer almaktadır.

“Ö1: Bakış açılarına daha çok saygı duydum. Gerçekten yaratıcı fikirler çıktı.”

“Ö5: Yaratıcılık. Empati. Düşünme.”

“Ö14: Öğrencilerin aktif katılımını sağladı. Kalabalık içinde konuşmama yardımcı oldu.”

“Ö16: Analiz yapma becerilerime katkı sağladı.”

“Ö27: Daha yaratıcı düşünmemize neden olması ayrıca aynı fikre katılmadığım bir düşüneyi savunmak bence çok etkiliydi.”

“Ö29: Muhakeme, ölçme ve konuyu kavrama açısından.”

“Ö39: İletişim becerilerini geliştiriyor.”

“Ö46: Çok yönlü düşünmemizi sağladı.”

“Ö56: Pratik düşünme ve soruna çözüm üretme.”

Çalışma sonunda öğretmen adaylarının etkinlik uygulamalarının güçlü ve zayıf yanlarını tespit etmeleri istenmiştir. Yapılan tespitler sonucunda güçlü yanlarının farklı bakış açılarına, görüşlerine imkan tanınması, grup çalışmalarına destek olması, aktif öğrenmeyi desteklemesi şeklinde iken öğretmen adaylarının büyük bir kısmı etkinliğin zayıf yanlarının olmadığını, zayıf yan belirten öğretmen adaylarının ise genellikle süre ile ilgili problemlerden bahsettikleri tespit edilmiştir. Aşağıda öğretmen adaylarının görüşlerinden örnekler yer almaktadır.

“Ö12: Güçlü yanları düşünme konusunda etkili oldu. Zayıf yanları olduğunu düşünmüyorum.”

“Ö14: Sosyalleşme güçlü yanı, zayıf yanı bence yok.”

“Ö19: Güçlü yanı bizi sürekli düşünmeye itmesi. Zayıf yanı çok uzun sürmesi.”

“Ö23: Güçlü yanları ilerde meslek sahibi olduğumuzda etkin öğrenim öğretim sağlayabiliriz. Zayıf yanı yok diye düşünüyorum.”

“Ö26: Zayıf yanı kalabalık olduğumuz için fazla uzun sürmesi. Güçlü yanı eğlenmemiz ve güzel bir sohbet olması.”

“Ö27: Kendi fikirlerimizi ya da bize dayatılan bir düşünceyi nasıl ifade edebileceğimizi ve savunabileceğimizi bir grup etkinliği ile öğrenmeyi güçlü bir yan olarak düşünüyorum.”

“Ö33: Empatiyi güçlendirir ama iyi yönetilmezse tartışmaya yol açabilir.”

“Ö34: Güçlü yanı ders anlatma teknikleri konusunda katkı sağlaması. Zayıf yanı yok.”

Çalışma sonunda öğretmen adaylarına etkinliğin daha verimli olması için önerilerinin neler olduğu sorulmuştur. Görüşlerden elde edilen sonuçlara göre farklı konularında bu etkinlik kapsamında yapılması, sürenin iyi ayarlanması, grup tartışmalarının daha aktif yapılması şeklinde öneriler tespit edilmiştir. Aşağıda öğretmen adaylarının önerilerinden örnekler yer almaktadır.

“Ö9: Gruplar arası karşılıklı fikir tartışması yapılabilir. Herkes fikrini savunur, diğerini ikna etmeye çalışır.”

“Ö25: Daha aktif bir grup çalışması olabilirdi.”

“Ö42: Daha fazla konu üzerine uyarlanabilir.”

“Ö43: Daha geniş bir zamanda yapılabilirdi.”

“Ö44: Daha uzun bir zaman aralığında, yedirerek yapılması.”

“Ö56: Sunduğumuz fikirleri destekleyecek uygulamalar sunmak.”

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Çalışma sonunda elde edilen bilgiler ışığında öğretmen adaylarının yapılan etkinlik uygulamasını faydalı buldukları ve olumlu görüşler bildirdikleri tespit edilmiştir. Yapılan etkinlik uygulamasının öğretmen adaylarını bir takım becerileri geliştirmelerine yardımcı olduğu görüşmeye verilen öğretmen adaylarının kendi cevapları ile tespit edilmiştir. Etkinlik boyunca uygulanan etkinlik kağıtlarına verilen yanıtlar değerlendirildiğinde ise Etkinlik Kağıdı 1/6 Şapkalı Düşünme Tekniği kağıdında öğretmen adayları tekniğin uygulanma şekline uyararak farklı görüşler belirtmişlerdir. Her şapka rengine göre konuya verilen cevaplar birbirine benzerlik göstermekle birlikte bazı etkinlik kağıtlarında yaratıcı görüşler de ortaya çıkmıştır. EK 4’de örnek etkinlik kağıtlarına yer verilmiştir. Ancak Etkinlik Kağıdı 2 – Argümantasyon Yöntemi İle Gruplar Arası Tartışma kağıdına grupça verilen cevaplar incelendiğinde ifadelerin oldukça kısa olduğu, derinlemesine cevapların yer almadığı ve argümantasyon sürecini tam anlamıyla kavrayamadıkları tespit edilmiştir. Bu durum ise uygulama yapılan kitlenin lisans 2. Sınıf olmasından ve daha öğretim, yöntem ve teknikleri dersini almamış olmalarından kaynaklanması olası sebeplerinden biridir. Aşağıda grupların argümantasyon sürecine ilişkin örnekler yer almaktadır.

“GRUP 2

İDDİA: Uzay çalışmaları yapılmamalıdır.

VERİ: Çok fazla birikime neden olur. Canlı hayatını tehlikeye atar. Sahip olduğumuz teknoloji tehlikeye atar.

ÇÜRÜTÜCÜLER: Yeni teknolojiler, yeni faydalar sağlar.

GEREKÇELER: Uzay çalışmaları için çok fazla araç gönderiliyor ve uzay kirliliğine neden oluyor. Olabilecek herhangi bir aksaklık nedeniyle çarpışmalar olabilir ve canlı hayatı tehlikeye girer.

DESTEKLEYİCİLER: Önümüzdeki yıllar içinde göz ardı edilerek devam edilirse birçok kayıp verebiliriz. Dünya yörüngesine çok fazla çöp olması ayrıca doğal yaşamıda olumsuz yönde etkiliyor.

SINIRLAYICILAR: Mars'a gidersek kabul ederiz.”

“GRUP 11

İDDİA: Uzay çalışmalarının yapılmasını doğru buluyorum.

VERİ: İletişim sağlama, sinyal gönderme, teknolojiye ilerleme, GPS

ÇÜRÜTÜCÜLER: Uzay boşluğunun kirlenmesi

GEREKÇELER: Bilimin ilerlemesi için uzay çalışmaları devam etmeli.

DESTEKLEYİCİLER: Teknoloji çalışmalarının ilerlemesi

SINIRLAYICILAR: Uzay kirlendiği için fazla çalışma yapılmıyor.”

Yapılan tüm incelemeler ve öğretmen adaylarının görüşleri sonucunda İzle-Düşün-Tartış: Uzay Kirliliğine Farklı Bir Bakış etkinlik uygulamasının görev yapmakta olan öğretmenlerin sınıflarında uygulayabileceği, aynı zamanda öğretmen adaylarının lisans eğitimleri sırasında bu tarz etkinliklerin uygulanarak onlara fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Etkinliğin farklı konularda da uygulanabileceği ve etkinliğin uygulama basamaklarında farklı yöntemlerin de denenerek etkilerinin görülmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Australian Curriculum Assessment and Reporting Authority (ACARA). (2014). The Australian curriculum: Science. <http://www.australiancurriculum.edu.au> adresinden alınmıştır. (Erişim tarihi: 18.10.2023)

Bell, P., Linn, M. C. Scientific arguments as learning artifacts: Designing for learning from the web with KIE, *Journal of International Science Education*, September, 22, 8, 2000.

Christenson, N., Chang Rundgren, S. N. A Framework for Teachers' Assessment of Socio-scientific Argumentation: An example using the GMO issue, *Journal of Biological Education*, April, 49, 2, 2015.

Lee, Y. C. Developing decision-making skills for socio-scientific issues, *Journal of Biological Education*, September, 41, 2, 2007.

Lin, S. S., Mintzes, J. J. Learning Argumentation Skills Through Instruction In Socioscientific Issues: The Effect Of Ability Level, *International Journal of Science and Mathematics Education*, December, 8, 2010.

M.E.B., *Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı*, Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü Basımevi, 2018.

Özcan, E., Balım, A. G. Sosyo-Bilimsel Argümantasyon Yönteminin Fen Bilimleri Dersinde Kullanımına İlişkin Bir Etkinlik Örneği, *Fen Matematik Girişimcilik ve Teknoloji Eğitimi Dergisi*, Ocak, 1, 1, 2018.

Öztürk, N., Türkoğlu, A. Y. Öğretmen adaylarının akran liderli tartışmalar sonrası çeşitli sosyo-bilimsel konulara ilişkin bilgi ve görüşleri, *İlköğretim Online*, Aralık, 17, 4, 2018.

Öztürk, N., Türköz, G. İzle –düşün- tartış: Sosyo-bilimsel konuların öğretimine ilişkin biretkinlik örneği, *Araştırma Temelli Etkinlik Dergisi*, Nisan, 9, 1, 2019.

Sadler, T. D. Situated learning in science education: socio-scientific issues as contexts for practice, *Studies in Science Education*, March, 45, 1, 2009.

Sampson, V., Clark, D. Assessment of the ways students generate arguments in science education: Current perspectives and recommendations for future directions, *Science Education*, May, 92, 3, 2008.

Sampson, V., Clark, D. The effect of collaboration on the outcomes of argumentation, *Science Education*, November, 93, 3, 2009.

Sampson, V., Clark, D. A comparison of the collaborative scientific argumentation practices of two high and two low performing groups, *Research in Science Education*, January, 41, 2011.

Sandoval, W. A. Conceptual and epistemic aspects of students' scientific explanations, *Journal of the Learning Sciences*, January, 12, 1, 2003.

Tekin, N., Aslan, O., Yılmaz, S. Sosyobilimsel Konuların Öğretimine Yönelik Bir Etkinlik Örneği: Sosyobilimsel Konular Tombala, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Haziran, 1, 10, 2017.

Dawson, V., Carson, K. Using climate change scenarios to assess high school students' argumentation skills, *Research in Science & Technological Education*, May, 35, 1, 2017.

Vieira, R. D., Bernardo, J. R. R., Evagorou, M. Ve de Melo, V. F. Argumentation in science teacher education: the simulated jury as a resource for teaching and learning, *International Journal of Science Education*, March, 37, 7, 2015.

Zeidler, D. L., Sadler, T. D. Social and ethical issues in science education: A prelude to action, *Science & Education*, January, 17, 8, 2008.

Zeidler, D. L. The central role of fallacious thinking in science education, *Science Education*, July, 81, 1997.

Zeidler, D. L., Sadler, T. D., Simmons, M. L., Howes, E. V. (2005). Beyond STS: A research-based framework for socioscientific issues education, *Science education*, May, 89, 3, 2005.

Zeidler, D. L., Walker, K. A., Ackett, W. A., Simmons, M. L. Tangled up in views: Beliefs in the nature of science and responses to socioscientific dilemmas, *Science education*, May, 86, 3, 2002.

Zohar, A. *Science teacher educational and professional development in argumentation*. S. Erduran, M. P. Jimenez-Aleixandre (eds.), *Argumentation in Science Education: Perspectives From Classroom-Based Research* (s. 245- 268). New York: Springer, 2008.

EK 1

ETKİNLİK KÂĞIDI 1: 6 ŞAPKALI DÜŞÜNME TEKNİĞİ

Yapılan bu çalışmanın amacı, Fen Bilgisi öğretmen adaylarının sosyo-bilimsel konular hakkında farklı bakış açılarına sahip olmayı ve olaylara farklı perspektiften bakmayı sağlamlarına yardımcı olmaktır. Ayrıca düşüncelerini paylaşarak ise diğer öğretmen adaylarının da olaylara farklı açıdan bakmalarına yardımcı olmaları amaçlanmaktadır.

Kura sonucu çıkan size çıkan şapkanın rengini işaretleyiniz.

1. Beyaz ( )
2. Siyah ( )
3. Kırmızı ( )
4. Sarı ( )
5. Yeşil ( )
6. Mavi ( )

Bu etkinlikte göreviniz:

"Günümüzde uzay çalışmaları artmaktadır. Bu çalışmaların insanlık üzerinde olumlu ve olumsuz birçok etkisi bulunmaktadır." cümlesi üzerinde bir süre düşününüz. Sizce bu etkiler neler olabilir? Daha sonra kurada size gelen şapkanın renginin bakış açısına göre cümleyi yorumlayınız.

Şapkanın bakış açısına göre benim düşüncelerim:

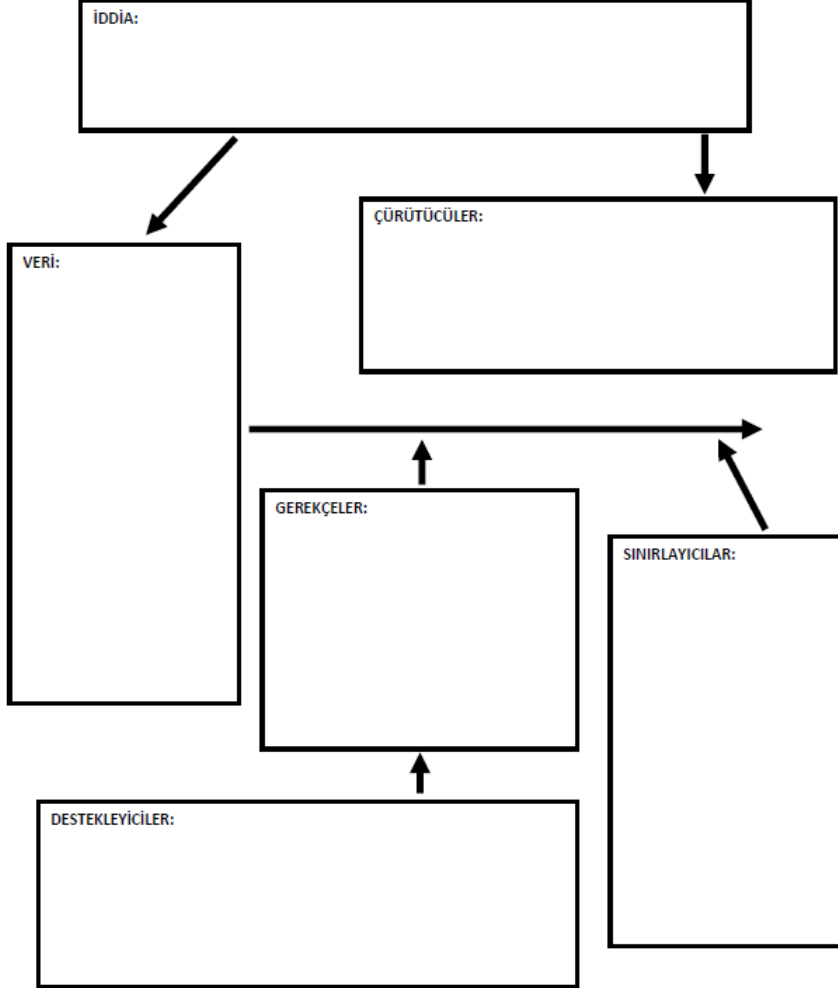
1. ....
2. ....
3. ....
4. ....
5. ....

EK 2

ETKİNLİK KÂĞIDI 2: ARGÜMANTASYON YÖNTEMİ İLE GRUPLAR ARASI TARTIŞMA

❖ Uzun Çalışmalarının yapılması ile ilgili olarak grupça kararımız:

Argümanlarımızı Haritalayalım.

EK 3

ETKİNLİĞİN DEĞERLENDİRİLMESİ

İZLE-DÜŞÜN-TARTIŞ: UZAY KİRLİLİĞİNE FARKLI BİR BAKIŞ

- ❖ Bu etkinliği beğendim / beğenmedim. Çünkü:

- ❖ Bu etkinlik sizde hangi becerilerin gelişmesine katkı sağladı?

- ❖ Bu etkinliğin güçlü ve zayıf yanları sizce nedir?

- ❖ Etkinliğin daha verimli olması için önerileriniz nelerdir?

FARS DİLÇİLİYİNİN TƏŞƏKKÜL VƏ İLKİN İNKİŞAF DÖVRÜ AZƏRBAYCAN ŞƏRQŞÜNASLARININ TƏDQİQATLARINDA

PhD Vüqar MƏMMƏDOV

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Şərqsünaslıq İnstitutu

E-mail Adresi - vm12345@mail.ru

ORCID ID – <https://orcid.org/0009-0001-6294-6622>

XÜLASƏ

Fars dilçiliyi min illik böyük tarixə malikdir və onun bünövrəsinin qoyulmasından ta indiki dövrümüzdə kimi inkişafında farslarla yanaşı, digər xalqların nümayəndələrinin də rolu olub. Bu sahədə ən böyük pay isə XI əsrdən – fars dilçiliyinin təşəkkül dövründən başlayaraq azərbaycanlı alimlərə məxsusdur.

Fars dilçiliyinin 10 əsrlik tarixinə, xüsusən azərbaycanlı alimlərin bu sahədə fəaliyyətinə dair Azərbaycanda tanınmış şərqsünas alimlər, elmi fəaliyyətlərini Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Şərqsünaslıq İnstitutunda bu sahədə tədqiqatlara həsr etmiş Cəmilə Sadıqova və Təyyibə Ələsgərovanın çoxsaylı dəyərli araşdırmaları var.

Bu alimlərin fars dilçiliyinin təşəkkül dövrünə və ilkin inkişaf dövrünə aid tədqiqatları elm aləmində xüsusi dəyərləndirilir. C.Sadıqova və Təyyibə Ələsgərovanın həmin dövrün tanınmış tədqiqatçıları Əsədi Tusi, Şəms Qeys Razi, eləcə də bu sahədə çox əhəmiyyətli işlərə, bir çox illərə imza atmış azərbaycanlı alimlər Qətran Təbrizi, Hübeyş Tiflisi, Hinduşah Naxçıvani, Hüsəməddin Xoyi, Məhəmməd bin Hinduşah Naxçıvani və digərlərinin elmi yaradıcılığına dair Azərbaycanda və ölkə xaricində çoxsaylı məqalələri, nüfuzlu beynəlxalq konfranslarda məruzələri olub. Onların 1990-cı ildə Bakıda, 1999-cu ildə Tehrandə nəşr olunan “Fars dilini tədqiq edən Azərbaycan alimləri (XI–XX əsrin birinci rübü)” kitabının XI–XVII əsrlərə aid hissəsi C.Sadıqova tərəfindən yazılıb. Eləcə də C.Sadıqova və T.Ələsgərovanın 1993-cü ildə “Hinduşah Naxçıvani. “Əs-Sihah əl-Əcəmiyyə” və 1996-cı ildə “Hüsəməddin Xoyi. “Töhfeyi Hüsam” kitabları çap olunub.

Qeyd olunan kitablar, tədqiqatlar adları çəkilən orta əsrlər alimlərinin böyüklüyünü, o cümlədən onların sırasından azərbaycanlı alimlərin elmə töhfələri Azərbaycan elminin qüdrətini göstərdiyi kimi, bu elm tarixini elmi ictimaiyyətə çatdıran C.Sadıqova və T.Ələsgərovanın titanik əməyinin nəticələrini də göz önünə gətirir.

Açar sözlər: fars dilçiliyi, izahlı lüğətlər, tərcümə lüğətləri, ensiklopedik lüğətlər, Cəmilə Sadıqova, Təyyibə Ələsgərova.

GİRİŞ

Qədim tarixə malik fars dilçilik elmi min ildən artıq mürəkkəb bir inkişaf yolu keçib. Bu elm tarixən iki əsas istiqamətdə - leksikoqrafiya və qrammatika üzrə inkişaf edib. Fars dilinin tədqiqində farslarla yanaşı müxtəlif xalqların nümayəndələrinin xidməti olub. Elə bir xalq, elə bir mədəniyyət tapmaq olmaz ki, o, başqalarından təcrid olunmuş halda inkişaf etsin (Sadıqova, 1990: 4).

Fars dilçilik elminin inkişafında da farslarla yanaşı azərbaycanlı alimlərin də bu elmin elə təşəkkül dövründən başlayaraq, əvəzsiz xidmətləri olub. Əsədi Tusi, Şəms Qeys Razi kimi alimlərlə yanaşı Qətran Təbrizi, Hübeyş Tiflisi, Hüsaməddin Xoyi, Hinduşah Naxçıvani, Məhəmməd bin Hinduşah Naxçıvani kimi onlarla azərbaycanlı alimlərin fars dilçiliyi tarixində öz payı var. Adları çəkilən və digər fars və azərbaycanlı alimlər, eləcə də digər xalqların nümayəndələri XI əsrdən başlayaraq fars dilçilik elminə dəyərli elmi əsərlər, qrammatikalar, lüğətlər bəxş ediblər.

Qədim tarixə malik olub uzun bir inkişaf yolu keçmiş fars dilçiliyi elmində, demək olar ki, ilk addım leksikoqrafiya sahəsində atılmış, ilk təşəbbüs lüğət tərtibi işində göstərilmişdir. Ona görə də lüğətçilik hələlik fars dilçiliyinin ən qədim sahəsi hesab edilir.

Orta əsrlərdə yaranan fars lüğətlərinin təkə leksikoqrafiya tarixində deyil, başqa sahələrin təşəkkülündə də rolu böyükdür. Belə ki, fonetika, qrammatika, tarixi leksikologiya və dialektologiya öz əksini ilk əvvəl həmin lüğətlərdə tapmışdır. Odur ki, fars dilçiliyinin başqa sahələri onun leksikoqrafiyasının tarixi ilə əlaqədar öyrənilmişdir.

Fars leksikoqrafiyası tarixi müxtəlif tipli lüğətlərlə zəngin olsa da, onların çoxu ya dövrümüzdə qədər gəlib çatmamış, yaxud tədqiq edilməmiş və ya az öyrənilmişdir (Sadıqova, 1969: 89).

Bu son fikri tək leksikoqrafiyaya deyil, qrammatik əsərlərə də şamil etmək olar. Ümumiyyətlə, əldə olunan qrammatik, leksikoqrafik və s. tipli bir sıra orta əsrlər dilçilik ədəbiyyatı nümunələri, əlyazmaları müasir Azərbaycanda müxtəlif alimlər tərəfindən öyrənilmiş, bu sahədə bir qism orta əsrlər əlyazmaları tekstoloji təhlilə cəlb edilərək tekstoloji mətnlərlə, şərhələrlə elmi ictimaiyyətə çatdırılmış, həmin əsərlər, onların müəllifləri ilə bağlı ayrı-ayrılıqda bir sıra tədqiqatlar aparılmış, çox sayda məqalələr yazılmış, beynəlxalq və respublika miqyaslı elmi konfranslarda məruzələr səsləndirilmişdir.

Bu sahədə ən böyük payın isə, mübaliğəsiz, 1959-cu ildən ömürlərinin sonunadək Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Şərqsünaslıq İnstitutunda çalışaraq Azərbaycan şərqsünaslıq elminə böyük töhfələr vermiş alimlər – filologiya üzrə fəlsəfə doktorları Cəmilə Sadıqova və Təyyibə Ələsgərovaya (C.Sadıqova 2015-ci ilədək, T.Ələsgərova 1995-ci ilədək) məxsus olduğunu deyə bilərik.

Əvvəla bu alimlər XI əsrdən təşəkkül tapan fars dilçilik elmində azərbaycanlı alimlərin XX əsrin əvvəllərinə qədər xidmətlərini uzun illər araşdıraraq, min illik tarixi mükəmməl şəkildə bir araya gətirən “Fars dilini tədqiq edən Azərbaycan alimləri (XI–XX əsrin birinci rübü)” kitabını ərsəyə gətiriblər.

Qeyd edək ki, 1990-cı ildə Bakıda işıq üzü görən bu kitabda C.Sadıqova XI–XVII əsrlərə, T.Ələsgərova isə XVIII əsrdən XX əsrin əvvəllərində Oktyabr inqilabına qədərki dövrə aid hissənin müəllifləridir.

Sözügedən əsər tək Azərbaycanda deyil, ölkə xaricində də böyük maraqla qarşılanıb. Məhz bu marağın nəticəsidir ki, həmin əsər İrandə İbad Məmişadə tərəfindən tərcümə edilərək, “تحقیقات دانشمندان آذربایجانی در باره زبان فارسی” adı altında 1999-cu ildə Tehrandə çap etdirilib.

Bundan əlavə elmi fəaliyyətinin böyük hissəsini birgə araşdırmalara həsr etmiş bu iki böyük alim – C.Sadıqova və T.Ələsgərova həm Azərbaycan, həm də fars leksikoqrafiyası tarixi üçün çox böyük əhəmiyyətə malik iki XIII əsr lüğətini – görkəmli Azərbaycan alimi Hinduşah Naxçıvaninin «ə-Sihah əl-əcəmiyyə»sini və Hüsaməddin Xoyinin «Töhfeyi Hüsam»ını tekstoloji təhlilə cəlb edərək, onları şərhələrlə birgə elmi ictimaiyyətə çatdırıblar.

Eyni zamanda C.Sadıqova və T.Ələsgərova orta əsrlərdə fars dilinin fars və azərbaycanlı tədqiqatçılarından Əsədi Tusi, Şəms Qeys Razi, Qətran Təbrizi, Hübeyş Tiflisi, Hüsaməddin Xoyi, Hinduşah Naxçıvani, Məhəmməd bin Hinduşah Naxçıvaninin əsərlərinin tədqiqinə, fars dilçiliyinin təşəkkül və ilkin inkişaf dövrünə aid ensiklopedik, izahlı və tərcümə lüğətlərinə həsr olunmuş çoxsaylı məqalələrin, elmi məruzələrin müəllifləridirlər.

C.Sadıqova və T.Ələsgərovanın fars dilçilik sahəsində apardıqları tədqiqatların istiqamətlərini nəzərə alaraq, məqalədə onların ensiklopedik lüğətlər, izahlı lüğətlər, tərcümə lüğətləri və qrammatikaya aid ayrı-ayrı əsərlərini müvafiq bölmələrdə təhlil edərək diqqətə çatdıracağıq.

1. İZAHLI LÜĞƏTLƏR

Qədim tarixə malik olan fars dilçiliyi böyük bir inkişaf yolu keçmişdir. Bu elm XI əsrdən yaranmağa başlayıb, inkişaf yoluna qədəm qoysa da, onun müxtəlif sahələri birdən-birə deyil, müxtəlif tarixi dövrlərdə təşəkkül tapmış, fars dilçiliyi xəzinəsini zənginləşdirən çoxlu sayda qiymətli əsərlər yaranmış, inkişaf etdirilmiş və təkmilləşdirilmişdir.

Bu sahədə dəyərli tədqiqatları ilə seçilən Cəmilə Sadıqova araşdırmaları zamanı müəyyən etmişdir ki, ilk təşəbbüs XI əsrdə leksikoqrafiya sahəsində göstərilmiş, ilk addım lüğət tərtibində atılmışdır. Elə həmin dövrdə yaranan müxtəlif tipli, müxtəlif quruluşlu lüğətlər içərisində filoloji izahlı və tərcümə lüğətlərini müşahidə etmək olar.

İlkin orta əsrlərdə yaranan bir sıra lüğətlərin əlyazma nüsxələrinin müəyyən səbəblər üzündən itib-batması ilk izahlı lüğətin də müəyyənləşdirilməsi işini bir qədər çətinləşdirmiş, bu hal mütəxəssis alimlərin müxtəlif fikirlər irəli sürmələrinə səbəb olmuşdur.

C.Sadıqova bu sahədə ziddiyətli fikirləri araşdıraraq, nəticəsini hələ 1969-cu ildə dərc etdirdiyi “Qətran Təbrizinin lüğəti” adlı məqaləsində elmi ictimaiyyətə çatdırıb. Bu, C.Sadıqovanın leksikoqrafiya sahəsində ilk məqaləsi idi. Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının “Xəbərlər”inin ədəbiyyat, dil və incəsənət seriyasının 3-cü sayında dərc olunan məqalədə Qətranın «Təfasir fi lüğəti-l-furs» izahlı lüğəti ilk fars lüğəti kimi qiymətləndirilir və söylənilən fikirlər tutarlı faktlarla əsaslandırılır. Həmçinin bu lüğətin özündən sonra yazılan lüğətlərə təsirindən bəhs edilir.

Bu məsələ 1990-cı ildə işıq üzü görən “Fars dilini tədqiq edən Azərbaycan alimləri” kitabının «Fars dili qrammatikasının yaranmasına qədər dilçiliyin vəziyyəti» adlı birinci fəslində öz əksini tapıb. Burada fars dilçiliyinin meydana gəldiyi tarixi şəraiti nəzərdən keçirən tədqiqatçı bu məsələyə münasibət bildirmiş bir çox araşdırmaçıların bu sahədə ilk mənbə kimi orta əsr leksikoqrafik əsərlərində adı çəkilən Əbu Həfs Soğdi (XI əsr) risaləsini qeyd etdiyini yazır və bunun əksini əsaslandırılmış şəkildə iddia edərək fars dilçiliyinin ilk rüşeymlərinin Azərbaycanda meydana gəlməsini və ilk addımın Azərbaycan alimləri tərəfindən atılması fikrini Qətran Təbrizinin 300 çətin anlaşılan sözün şərhini verdiyi, lakin indiyə qədər aşkara çıxarılmayan «Təfasir fi lüğəti-l-furs» izahlı lüğəti əsasında bildirir.

Qətran Təbrizinin «Təfasir fi lüğəti-l-furs» izahlı lüğəti barədə C.Sadıqova 2010-cu ildə “Şərq filologiyası məsələləri” toplusunda dərc etdirdiyi “Fars dilçiliyi tarixində filoloji izahlı lüğətlərin təşəkkülü” adlı məqaləsində geniş bəhs edir. Məqalədə Qətranın müasirlərinin ərsəyə gətirdikləri lüğətlərə nəzər salan tədqiqatçı əldə edilmiş ən qədim mənbələrin ilk fars izahlı lüğətinin Qətran Təbrizi tərəfindən yazılması fikrini (Sadıqova, 2010: 188) XI əsr fars

alimi Əsədi Tusinin tərtib etdiyi “Loğəte fors”un müqəddiməsindəki fikirlərlə əsaslandırır: “Şair Qətran bir kitabı yaratdı. O sözlər daha məşhur idi” (Əsədi, 1332: 6).

C.Sadiqova həmin məqalədə sonrakı iki əsrdə izahlı lüğətlərin yaranması sahəsində yaranan boşluqdan yazır və bu boşluğu XIV əsrdə böyük azərbaycanlı alimi Məhəmməd bin Hinduşah Naxçıvaninin “Sihah əl-furs” lüğəti ilə aradan qaldırdığını qeyd edir.

Bu lüğət barədə C.Sadiqovanın ilk məqaləsi 1971-ci ildə Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının “Xəbərlər”inin 3-4-cü sayında “Məhəmməd bin Hinduşah Naxçıvaninin “Sihah əl-furs” lüğəti haqqında” adı ilə dərc olunub.

“Sihah əl-furs”dan “Fars dilini tədqiq edən Azərbaycan alimləri” kitabında geniş bəhs edilir. Məhəmməd bin Hinduşah Naxçıvaninin bu lüğəti müxtəlif qrammatik kateqoriyalar üzrə araşdırılır.

Həmin kitabda XV əsrdə daha bir azərbaycanlı alim Baba Nemətulla Mahmud Naxçıvaninin də fars dilinə aid izahlı lüğət yazmasının məlum olduğu, lakin əsərin üzə çıxarılmadığı qeyd edilir.

C.Sadiqova Məhəmməd bin Hinduşah Naxçıvaninin “Sihah əl-furs” lüğətini müqayisəli şəkildə də tədqiqatə cəlb edərək bu araşdırmanı məqaləsində əks etdirib. Bu müqayisələr XI əsr fars alimi Əsədi Tusinin “Loğəte-fors”u ilə aparılıb. 2007-ci ildə “Hikmət” elmi araşdırmalar toplusunda dərc edilən “Loğəte-fors” və “Sihah əl-furs” lüğətləri arasında oxşar və fərqli xüsusiyyətlər” adlı məqalədə hər iki lüğət ətraflı nəzərdən keçirilir və onların arasında müqayisələr aparılır. C.Sadiqova Əsədi Tusi və Məhəmməd bin Hinduşah Naxçıvaninin 3 əsr fərqlə ərsəyə gələn lüğətlərində bənzərlikləri 8 bənddə, fərqlilikləri isə 9 bənddə oxucuların diqqətinə çatdırır. Tədqiqatçı bu lüğətlər arasındakı əlaqəni belə şərh edir: “Qafiyə məktəbinin davamçılarından biri olan və Əsədi Tusinin ənənələrini yaşadan Məhəmməd bin Hinduşah Naxçıvani “Loğət-fors”un sözlüyündəki dil vahidlərini müəyyən “cərrahiyyə əməliyyatı” aparmaqla öz lüğətinə daxil etmiş, bir sıra sözləri olduğu kimi verməklə eyniyyət təşkil edən paralellər yaratmış, bəzi sözlərdə yol verilmiş təhrifləri təshih etmiş, bəzilərinə müəyyən dəyişikliklər aparmış, bəzi arxaikləşmiş vahidləri lüğətinə salmamış, çoxlu yeni sözlər əlavə edərək, lüğətinin həcmi iki dəfə böyütmüş, təkmilləşdirmiş və daha kamil bir lüğət yaratmışdır” (Sadiqova, 2007: 134).

2014-cü ildə isə C.Sadiqova filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Vüqar Məmmədovla həmmüəlliflikdə yazdığı məqalədə Məhəmməd bin Hinduşah Naxçıvaninin dilçilik sahəsində xidmətlərini onun atası – XIII əsr görkəmli Azərbaycan leksikoqrafı Fəxrəddin Hinduşah Naxçıvani ilə birgə təqdim edib. Fəxrəddin Hinduşah Naxçıvani və Məhəmməd bin Hinduşah Naxçıvaninin dilçilik fəaliyyəti” adlı məqalədə ilk növbədə bu ata-oğulun həyatından bəhs edilir. Fars dilçiliyində müstəsna xidmətləri olan leksikoqrafların lüğətləri - Fəxrəddin Hinduşah Naxçıvaninin “əs-Sihah əl-əcəmiyyə” tərcümə və Məhəmməd bin Hinduşah Naxçıvaninin “Sihah-l-furs” izahlı lüğətləri təhlil edilir.

İzahlı “Sihah-l-furs” lüğətini tədqiqatçılar məqalədə belə təqdim edirlər: “o, fars leksikoqrafiyası tarixində XIV əsrə qədər yazılan izahlı lüğətlər içərisində həcmcə böyük, məzmunca daha geniş, daha mükəmməl olmaqla yanaşı, dilçiliyin başqa sahələrinə aid qiymətli məlumat verən faydalı əsərdir. Həmin lüğətdə fars dilinin tarixi, leksikologiyası, fonetikas, qrammatikas, dialektologiyası, toponimik adlar və s. haqda verilən bir sıra qiymətli qeydlər əsərin əhəmiyyətini daha da artırır” (Sadiqova, 2014: 6).

Məqələdə bu lüğətdə sözlərin şərhində yeri gəldikdə, onların həm fonetik, həm də qrammatik izahının da verildiyi diqqətə çatdırılır.

İzahlı lüğətlərdən C.Sadıqovanın 2001-ci ildə akademik Z.Bünyadovun xatirəsinə həsr olunmuş “Şərqi aktual problemləri: Tarix və müasirlik” adlı elmi-nəzəri konfransda “Fars leksikoqrafiyası tarixində "Loğət-e Fors"un mövqeyi” mövzusunda məruzəsini də qeyd etməyə dəyər.

2. TƏRCÜMƏ LÜĞƏTLƏRİ

İlkin orta əsrlərdə İranda dövlət səviyyəsinə yüksələn və Yaxın Şərqdə elmi yaradıcılığın dili kimi geniş yayılan ərəb dilini öyrənmək və gənc nəsə öyrətmək uzun müddət bu dilin təsirindən yaxa qurtara bilməyən fars və türk dünyasının ziyalıları daha çox düşündürüb, onları həmin dili mənimsəməyin əsas yollarından biri kimi tərcümə lüğətlərini yaratmağa sövq edib.

İzahlı lüğətlər qədər qədim tarixə malik olan tərcümə lüğətləri uzun bir inkişaf yolu keçib. Ə.Monzəvinin yazdığına görə, ilk ərəb-fars tərcümə lüğəti hicri V əsrin birinci yarısında tərtib edilib (Monzəvi, 1337: 3).

Yaxın şərqdə ərəb dilindən tərcümə lüğətlərinin tərtibinə təkcə farslar deyil, digər xalqların ziyalıları da təşəbbüs göstərirlər. Belə tipli lüğətlərin tərtibi türkləri də maraqlandırır və ərəbcə-türkcə lüğətin meydana gəlməsinə səbəb olub.

XI əsrdə özünün məşhur “Divani lüğəti-t-türk” lüğətini yaratmaqla Mahmud Kaşğari türk dünyasının leksikoqrafiyası tarixində nəinki tərcümə lüğətlərinin, ümumiyyətlə türk leksikoqrafiyasının əsasını qoydu və bu əsər sonralar yaranan lüğətlərə örnək oldu.

XI əsr fars leksikoqrafiyası tarixinə təkcə izahlı lüğətlərin deyil, tərcümə lüğətlərinin də yaranması dövrü kimi daxil olub. Bu proses sonrakı əsrlərdə də davam edib və yeni-yeni lüğətlər meydana gəlib. Bütün bunlarda azərbaycanlı alimlərin xidmətləri əvəzsiz olub.

Tərcümə lüğətlərinin tədqiqi sahəsində elmimiz üçün iki dəyərli orta əsrlər abidəsinə elmi tənqidi mətni və şərhilərlə elmi ictimaiyyətə çatdırmaq və çoxsaylı məqalələr yazmaqla böyük xidmətlər göstərmiş C.Sadıqova və T.Ələsgərovanın bu sahədə fəaliyyəti təqdirəlayiqdir.

C.Sadıqovanın fars dilçiliyinin təşəkkül dövründə ərsəyə gətirilən farsca-türkcə lüğətlərlə bağlı 2002-ci ildə Ankarada nüfuzlu “Türklər” jurnalında dərc olunan “Sözlükçülük Tarixində Farsca-Türkcə İlk Çeviri Sözlüklerinin Ortaya Çıkməsi” adlı məqaləsi həm fars, həm də türk leksikoqrafiyasında azərbaycanlı alimlərin rolunun dəyərləndirilməsi sahəsində mühüm işlərdəndir. Şərqsünas tədqiqatçı Qətran Təbrizi, Hübeyş Tiflisi, Hinduşah Naxçıvani, İbn Mühənnə, Hüsəməddin Xoyinin və başqalarının leksikoqrafiya sahəsində fəaliyyətini dəyərləndirdiyi bu məqələdə onların bu sahədə rolunu yüksək qiymətləndirib: “Farsca sözlükçülük gələtinin ortaya çıxması və gelişimində Doğu halklarının aydınları ilə birlikdə Azərbaycan Türklərinin də xidməti inkar edilemez. Bu ilmin araştırılmasında Azərbaycan bilginlərinin birçok katkısı vardır. Çeşitli ilim alanlarında onların yararlı faaliyeti Orta Çağlarda daha fazla gözükmetedir” (Sadıkova, 2002: 838).

Fars tərcümə lüğətləri tarixində Azərbaycan xalqının yetişdirdiyi görkəmli şəxsiyyətlər içərisində XII əsrin böyük mütəfəkkiri Hübeyş Tiflisi özünəməxsus yer tutur. Bu dövrdə zəngin yaradıcılıq yolu keçən bu böyük alim quruluşuna, tərtib prinsipinə, növünə, həcminə görə biri digərindən fərqlənən çoxsaylı lüğətlər yaratmaqla fars lüğətçiliyi tarixində ayrı-ayrı

problemlərin təməlinin qoyulmasında, yeni mərhələlərin yaranmasında, lüğətçiliyin müxtəlif istiqamətlərinin inkişafına təkan verilməsində cəsarətli addımlar atmaqla, bu sahədə öz qəti sözünü deyib. Doğrudur, onun yazdığı əsərlərin əksəriyyəti bizə gəlib çatmasa da, bir qismi müxtəlif dünya kitabxanalarında qorunub saxlanır.

Ə.N.Monzəvi Hübeyş Tiflisinin elmin müxtəlif sahələrinə aid irs qoyub getdiyi çoxsaylı əsərlərdən 16-sının adını müəyyənləşdirmiş və siyahısını vermişdir. Bunlardan 8-i farsca, 1-i ərəbcə yazılıb, 7-si naməlumdur. Bu lüğətlərdən 4-ü ərəbcə-farscadır: (Monzəvi, 1337: 67).

Bu lüğətlərdən “Loğət-e” qəvafini C.Sadıqova və T.Ələsgərova əlyazma nüsxəsi əsasında araşdırmaya cəlb ediblər. Bu araşdırmanın nəticəsi onların 1988-ci ildə Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının “Xəbərlər”inin ədəbiyyat, dil və incəsənət seriyasının 1-ci sayında “Hübeyş Tiflisinin “Loğət-e qəvafi” əsərinin SSRİ-də yeganə əlyazma nüsxəsi” adlı məqaləsində əks olunub. Sözügedən lüğət fars dilində müqəddimə və ərəbcə qafiyə sözlərin farsca qarşılığı verilmiş sözlükdən ibarətdir. Tədqiqatçılar lüğətin Bakı nüsxəsinin Vatikan və Sepahsalar nüsxələri ilə müqayisəsini aparıblar. Bu əsərin yazılma əsasına dair müxtəlif fikirlər olub. Bir çoxları lüğətin II Qılıç Arslanın fərmanı ilə yazılmasını inkar edirlər. C.Sadıqova və T.Ələsgərova bu cür fikirləri tutarlı faktlarla təkzib edirlər.

“Loğət-e qəvafi” uzun müddət gizli qalıb. Bunun səbəbi kimi məqalədə müəllifin adının xəttat tərəfindən köçürülməsində yol verilən təhriflər göstərilir: “xəttat müəllifi yaxşı tanımadığından Hübeyşi – Ceys, Tiflisini isə - Bətlisi oxumuş və yazıya köçürmüşdür” (Ələsgərova, 1988: 95).

“Loğət-e qəvafi” haqqında araşdırmaların nəticələri “Fars dilini tədqiq edən Azərbaycan alimləri” kitabının birinci fəslində də yer alıb.

XIII əsr leksikoqrafiya tarixində farsca-türkcə lüğətlərin tərtibi ilə əlamətdar olmuşdur. O dövrdən zəmanəmizə gəlib çatan lüğətlərdən biri də Fəxrəddin Hinduşah Naxçıvaninin «əs-Sihah əl-əcəmiyyə»dir. Bu lüğətin quruluşu və müəllifi haqqında uzun müddət iranşünaslar arasında mübahisələrə səbəb olan müxtəlif fikir və mülahizələr irəli sürülmüşdür. Belə bir vəziyyət bu əsərin müəllifini və yazıldığı tarixi dövrü müəyyənləşdirmək işini bir qədər çətinləşdirmiş və bu məsələ fars dilçiliyində uzun müddət mübahisəli qalmışdır. Bu nöqteyi nəzərdən alimləri əsasən iki dəstəyə ayırmaq olar. Belə ki, onların bir qrupu bu lüğəti Fəxrəddin Hinduşah Naxçıvaniyə, digər bir qrupu isə onun oğlu Şəmsəddin Məhəmməd Naxçıvaniyə mənsub etmişlər (Sadıqova, 1974: 80).

Onlarla yanaşı iranşünaslıqda bu lüğətin Şeyx Yəhya Ameri Rumi Qorəşi, Təqiəddin Məhəmməd ibn Pir Əli Birgəvi tərəfindən yazılması kimi biri digərinə zidd fikirlər olmuşdur. C.Sadıqova bu məsələni hərtərəfli araşdıraraq, lüğətin məhz Fəxrəddin Hinduşah Naxçıvaniyə məxsus olduğunu təsdiqləyib və bu nəticələri ilk dəfə 1974-cü ildə Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının “Xəbərlər”inin ədəbiyyat, dil və incəsənət seriyasının 2-ci sayında “Sihah əl-Əcəm” lüğətinin tədqiq tarixinə dair” adlı məqalədə təqdim edib. Məqalədə lüğətin müəllifliyi məsələsinin araşdırılması ilə yanaşı tərtib prinsipi və quruluşundan da bəhs edilir.

C.Sadıqovanın Hinduşah Naxçıvaninin lüğətinə dair məqalələri daha sonra T.Ələsgərova ilə birgə 1986-cı ildə “Literaturnıy Azerbaydjan” jurnalında “Orta əsrlər abidəsi”, “Elm və həyat jurnalında” 1987-ci ildə “Dilimizin qədim abidəsi”, 1989-cu ildə isə “Bir əlyazmanın taleyi” adı ilə elmi ictimaiyyətə çatdırılıb.

C.Sadıqova Hinduşah Naxçıvani və «əs-Sihah əl-əcəmiyyə» lüğəti barədə araşdırmalarının nəticələrini geniş şəkildə “Fars dilini tədqiq edən Azərbaycan alimləri” kitabında əks etdirib.

C.Sadıqova və T.Ələsgərova bu araşdırmalarla yanaşı lüğəyin əlyazmalarını tekstoloji təhlil edərək 1993-cü ildə “Hinduşah Naxçıvanı. «əs-Sihah əl-əcəmiyyə» adlı kitab çap etdiriblər. «əs-Sihah əl-əcəmiyyə» lüğətinin elmi-tənqidi mətnini əhatə edən farsca-türkcə bu ikidilli lüğətdə 5117 fars sözü və onların türkcə 10000-ə yaxın müqabili təqdim edilir. 336 səhifə həcmində olan kitabda C.Sadıqova və T.Ələsgərovanın Azərbaycan və fars dillərində geniş müqəddiməsi yer alır. Müqəddimədə lüğətin adı, müəllifliyi, tarixi barədə olan fərqli fikirlərə münasibət bildirilir, lüğət müəllifinin həyat və yaradıcılığı, «əs-Sihah əl-əcəmiyyə»nin əlyazma nüsxələri, lüğətin quruluşu, tərtib prinsipləri, hazırlanmasında istifadə edilən üsullar barədə söhbət açılır.

Daha sonra isə «əs-Sihah əl-əcəmiyyə» lüğəti təqdim edilir. İlk öncə Fəxrəddin Hinduşah Naxçıvanının öz müqəddiməsi verilir, sonra 21 baba ayrılan lüğətin özünün və qrammatikasının elmi-tənqidi mətni, lüğətə daxil farsca sözlərin əlifba sırası ilə düzümü təqdim edilir.

Bu kitabın elmimiz üçün böyük əhəmiyyətə malik olmasını və yüksək səviyyədə hazırlanmasını H.Z.Tağıyev adına mükafata layiq görülməsi də göstərir.

2014-cü ildə C.Sadıqovanın “Azərbaycan şərqşünaslığı”nda dərc etdirdiyi “Fəxrəddin Hinduşah Naxçıvani və Məhəmməd bin Hinduşah Naxçıvanının dilçilik fəaliyyəti” adlı məqalədə də Hinduşah Naxçıvani və onun “əs-Sihah əl-əcəmiyyə”si təhlil edilir.

C.Sadıqova və T.Ələsgərovanın şərqşünaslıq elmində böyük xidmətlərinin biri də görkəmli Azərbaycan alimi Hüsəməddin Xoyinin farsca-türkcə «Töhfeyi Hüsam» mənzum lüğətinin tədqiqi mətni və tekstoloji təhlilidir.

1990-cı illərdə C.Sadıqova və T.Ələsgərovanın Hüsəməddin Xoyinin “Töhfeyi-Hüsam” lüğəti barədə məqaləsi beynəlxalq elmi ictimaiyyətin diqqətinə çatdırılıb. 1991-ci ildə “Ədəbiyyat” qəzetində işıq üzü görən “Hüsəmin gecikmiş töhfəsi” adlı məqalə həmin il Tehrandə “Varlıq” jurnalında, 1996-cı ildə isə Ankarada “Türk dünyası” jurnalında dərc olunub.

Məqalədə Hüsəməddin Xoyinin lüğətinin əvvəllər itkin düşmüş hesab edildiyi qeyd edilir. Bunun səbəbi kimi məqalə müəllifləri lüğətin daha öncə gizli qalmasını göstərirlər: “Ola bilsin ki, bizim əldə etdiyimiz nüsxədə əsərin adının “Töhfeyi-Hüsam” deyil, “Nəzmi Hüsam” getməsi də onun uzun müddət gizli qalmasına səbəb olmuşdur (Ələsgərova, 1991, s.76).

Yazıda Hüsəməddin Xoyinin həyat və yaradıcılığından, dövrünün mənzum lüğətlərindən, əsərin quruluşu, tərkibi və tərtibində istifadə edilən üsullardan, eləcə də qrammatik məsələlərdən bəhs edilir.

1996-cı ildə T.Ələsgərova və C.Sadıqovanın Hüsəməddin Xoyinin «Töhfeyi Hüsam» əsərinin elmi-tənqidi mətnini, transkripsiyasını, türkcə sözlüyün əlifba sırası ilə düzümünü və dil xüsusiyyətlərini əhatə edən kitabı çapdan çıxıb.

Leksikoqrafiyamız tarixində ilk mənzum lüğət, azərbaycanca şeir dilimizin əldə olan ən qədim nümunəsi kimi böyük dəyərə malik “Töhfeyi Hüsam” kitabda XI-XVI əsrlərdə tərtib edilmiş digər ikidilli lüğətlərlə müqayisədə verilir.

Kitabın birinci fəslində müəlliflər XI-XIII əsrlərdə Azərbaycanda lüğətçilik ənənələrinin yaranması, bu ənənələrin inkişaf istiqamətləri və bunun XIII əsrdə təzahürü barədə araşdırmalarının nəticələrindən, Hüsəməddin Xoyidən əvvəl və sonra nəzmə çəkilməmiş lüğətlərdən, həmin dövrdə Azərbaycanda tərtib edilmiş farsca-türkcə lüğətlərin tekstoloji tədqiq prinsiplərindən bəhs edirlər.

Hüsaməddin Xoyi və «Töhfeyi Hüsam»dan bəhs edən ikinci fəsildə lüğətin dil xüsusiyyətləri, əsərdə alliterasiya nəzərdən keçirilir, əlyazma nüsxələri müqayisə edilir.

Kitabın sonrakı bölümündə lüğətin elmi-tənqidi mətni, kiril əlifbası ilə transkripsiyası və türkcə sözlük verilir.

Türkcə sözlükdə sözlər orta əsrlər lüğətləri ilə müqayisədə verilir, bir sıra sözlərlə bağlı şərhlər təqdim edilir.

C.Sadıqovanın bu lüğətlə bağlı 2014-cü ildə “Şərq filologiyası məsələləri”ndəki “Farsca-türkcə ilk mənzum lüğət” məqaləsində Fərahinin “Nisab üs-sibyan”ının təsirində yazılmış bu lüğətin özündən sonra gələn leksikoqraflara təsir göstərdiyi, onların “Töhfeyi Hüsam”a çoxlu nəzirələr yazdıqları qeyd edilir.

C.Sadıqova və T.Ələsgərova tərcümə lüğətləri barədə bir sıra beynəlxalq və respublika dərəcəli konfranslarda məruzələri vasitəsilə tədqiqatlarının nəticələrini elmi ictimaiyyətə çatdırıblar. Onların 1983-cü ildə Bakıda Şərqsünasların II Ümumittifaq Konfransında “Əs-Sihah əl-Əcəmiyyə”dəki türk sözlərinin leksik-semantik xüsusiyyətləri”, 1989-cu ildə Bakıda “Orta əsr əlyazmaları və Azərbaycan mədəniyyət tarixi problemləri” adlı elmi-nəzəri konfransda “Əs-sihah əl-əcəmiyyə”nin qrammatika hissəsi Azərbaycan dilçiliyinin tarixini öyrənən ilk mənbələrdən biri kimi”, 1991-ci ildə Rusiyanın Dağıstan Respublikasının Mahaçqala şəhərində Şərqsünasların IV Ümumittifaq Konfransında “Orta əsrlər abidəsi “Töhfeyi Hüsam”ın nadir nüsxəsi haqqında”, həmçinin C.Sadıqovanın ayrılıqda 1992-ci ildə Bakıda “Orta əsr əlyazmaları və Azərbaycan mədəniyyəti tarixi problemləri” adlı elmi-nəzəri konfransda “Töhfeyi Hüsam”da alliterasiya” mövzularında məruzələrini buna misal çəkmək olar.

ENSİKLOPEDİK LÜĞƏTLƏR

XII əsr fars dilçiliyində ensiklopedik lüğətlərin yaranması ilə əlamətdar olub. Ensiklopedik lüğətlər sırasında C.Sadıqovanın XII əsr alimi Hübeyş Tiflisinin bu sahədə yaradıcılığına həsr olunmuş əhəmiyyətli tədqiqatları var. Alimin bu mövzuda ilk məqaləsi T.Ələsgərova ilə birgə yazdığı “Hübeyş Tiflisinin “Kamil ət-Təbir” əsərinin SSRİ-də yeganə kamil nüsxəsi”dir. 1987-ci ildə Azərbaycan SSR “Məruzələr”ində işıq üzü görən məqalədə lüğətin əlyazma nüsxələrində yol verilən nöqsanlardan bəhs edilir. Bu nöqsanlar sırasında Hübeyş Tiflisinin öz adının təhrifi də yer alır.

Hübeyş Tiflisinin ensiklopedik lüğətlərindən 1990-cı ildə nəşr olunan “Fars dilini tədqiq edən Azərbaycan alimləri” kitabının birinci fəslində də bəhs edilir. Bu kitabda “Kamil ət-Təbir” lüğəti barədə deyilir: “Hübeyş Tiflisi öz qələmini təkcə ərəbcə-farsca ikidilli lüğətlərin tərtibində deyil, həm də farsca-farsca yuxu yozma lüğətinin yazılmasında sınımış və ona böyük şöhrət qazandıran “Kamil ət-Təbir” əsərini yaratmışdır. O, bu əsərində fars leksikoqrafiyası tarixində ilk dəfə olaraq sözləri əlifba sırası ilə əvvəldən birinci və ikinci hərfə görə düzmüş, astrologiyaya dair böyük bir lüğət yaratmışdır” (Sadıqova, 1990: 27).

C.Sadıqovanın 2005-ci ildə “Hikmət” elmi araşdırmalar toplusunda dərc olunan “Fars leksikoqrafiyası tarixində ensiklopedik lüğətlərin təşəkkülü” məqaləsində Hübeyş Tiflisinin “Kamil ət-təbir” və “Kifayət ət-tibb” lüğətlərindən bəhs edilir. Bu lüğətlərdən biri yuxuyozmalara, digəri xəstəliklərə aiddir.

QRAMMATİK ƏSƏRLƏR

Fars dilçiliyinin təşəkkül dövründə fars dilinin qrammatikalarına ayrı bir əsər kimi və lüğətlərə əlavə şəkildə təsadüf edilir.

“Fars dilini tədqiq edən Azərbaycan alimləri” kitabının «Fars dilçiliyi tarixində qrammatikanın yaranması» adlı ikinci fəslində ilkin fars dili qrammatika mənbəyi kimi Şəmsəddin Məhəmməd bin Qeys Razinin «əl-Mucəm fi məairi əşari-l-əcəm» əsəri göstərilir. Kitab bütövlükdə fars dilini tədqiq edən Azərbaycan alimlərinə həsr olunsa da, bu sahədə sonrakı dövrlərdə azərbaycanlı alimlər tərəfindən görülən işləri düzgün qiymətləndirmək üçün tədqiqatçı müəllifi azərbaycanlı olmayan ilk mənbədən bəhs etməyə lüzum görür. Sonra yaranan əsərlərin təhlilinə girişməyin çətin olmaması üçün “əl-Mucəm”dəki qrammatik məlumat nəzərdən keçirilir.

Kitabda Şəms Qeys Razinin əsərində fars dili qrammatikasına, o cümlədən şəkildə, məsdər, feilin zamanları, kəmiyyət kateqoriyası və s. ilə bağlı məsələlər şərh edilir.

Cəmilə Sadıqovanın 2007-ci ildə “Şərq filologiyası məsələləri” toplusunda “Şəms Qeys Razi qafiyədə sözdüzəldici şəkildə funksiyasını daşıyan rəvilər haqqında” məqaləsi dərc olunub. Məqələdə Şəms Qeys Razinin “əl-Mucəm” əsərində rəvilər nəzərdən keçirilir. İlk olaraq əsərdə ¹ hərfinin rəvidə daşdığı məna xüsusiyyətlərinə, onun qrammatik məna kəsb edən müstəqil sözdəyişdirici və sözdüzəldici şəkildə funksiyasında işlənməsinə nəzər salınır. Daha sonra 28 sözdüzəldici şəkildə ayrı-ayrılıqda araşdırılır.

Bu qrammatik əsərdə rəvi hərflərə dair daha bir məqaləni Cəmilə Sadıqova 2011-ci ildə “Azərbaycan şərqşünaslığı” jurnalının 1(5)-ci sayında dərc etdirib. “Şəms Qeys Razi qafiyədə məna daşıyıcıları olan rəvilər haqqında” adlı məqələdə ilk öncə fars dilinin qrammatikası tarixi, bu sahənin təşəkkülü haqqında öncəki alimlərin söylədikləri fikirlər təkzib edilərək, onların elmdə öz təsdiqini tapa bilmədiyi qeyd edilir: “Çünki fars dilçiliyi tarixində qrammatika məsələlərindən bəhs edən və ona öz səhifələrində yer ayıran daha qədim mənbə mövcuddur. Bu, Şəmsəddin Məhəmməd bin Qeys Razinin XIII əsrin əvvəllərində yazdığı «əl-Mucəm fi məairi əş'ar əl-əcəm» əsəridir (Sadıqova, 2011: 24).

C.Sadıqova bu fikri təsdiqləyən faktları gətirdikdən sonra “əl-Mucəm”də qafiyədə məna daşıyıcıları olan rəvilərə aid bölmədə şərh olunan qrammatik məsələləri nəzərdən keçirir. Məqələdə ismin kəmiyyət, mənsubiyyət və xəbərlilik kateqoriyalarına aid məsələlər təhlil edilir.

“Fars dilini tədqiq edən Azərbaycan alimləri” kitabının ikinci fəslində XIII-XIV əsrlərdə fars dili qrammatikasının Azərbaycanda öyrənilməsi vəziyyəti araşdırılır.

Hinduşah Naxçıvani fars dili qrammatikasını yazan ilk azərbaycanlı müəllifdir. Onun “əs-Sihah əl-Əcəmiyyəsi” ilk fars dilçilik məsələlərinin öyrənilməsi nöqtəyi-nəzərdən öz dövrü üçün böyük əhəmiyyəti olan qiymətli bir abidədir. Lüğətin qrammatika hissəsi bu cəhətdən böyük önəm daşıyır. Bu əsər təkcə fars dilçilik məsələlərinin öyrənilməsi baxımından əhəmiyyət daşıyır. Onun Azərbaycan dili tarixinin öyrənilməsində böyük rolu var.

Sözü gedən kitabda C.Sadıqova Hinduşah Naxçıvaninin «əs-Sihahu-l-əcəmiyyəsi»ndə ayrıca olaraq fonetika, şəxs kateqoriyası, feilin zamanları, məsdər, feilin şəkil və növləri, inkarlıq kateqoriyası, feili sifət, kəmiyyət kateqoriyası, sözdüzəldici şəkildə, şəxs əvəzliliklərinə aid məsələlərin hansı şəkildə verilməsi nəzərdən keçirir.

Kitabda həmçinin İbn Mühənnanın ərəb, monqol və fars dillərinin morfolojiya və sintaksis qaydalarını əhatə edən «Hilyətu-l-insən və həlbətu-l-lisən» əsəri təhlil edilir. Burada fars dili morfolojiyası məsələlərinin, o cümlədən feil, şəxs kateqoriyası, zaman kateqoriyası, məsdər,

əmr şəkli, feil önlükləri, əvəzlik, zərf, sifət, isim, say və köməkçi nitq hissələrindən qoşmalar, bağlayıcılar, adatların «Hilyətu-l-insən və həlbətu-l-lisən»də nə şəkildə tədqiq edilməsi şərh edilir.

İbn Mühənnanın əsərində feil bəhsinə bəzi nəzəri şərhələr əlavə edilib, qalan nitq hissələri lüğətcik şəklində təqdim olunub. Ona görə əsəri quruluşuna görə qrammatik lüğətcik də adlandırmaq olar.

NƏTİCƏ

Qədim tarixə malik fars dilçiliyinin yaranmasında farslarla yanaşı müxtəlif xalqların nümayəndələrinin xidməti olub. Bu sahədə Azərbaycan alimlərinin də ilk dövrdən böyük rolu olub. Bu elmin min illik tarixinin öyrənilməsində Azərbaycan şərqşünasları Cəmilə Sadıqovanın və Təyyibə Ələsgərovanın əvəzsiz rolu olub. Xüsusən də fars dilçiliyinin məqalənin mövzusunun əhatə edən təşəkkül və ilkin inkişaf dövrünün, ümumiyyətlə bütövlükdə orta əsrlər dövrünün öyrənilməsi əsasən C.Sadıqovanın adı ilə bağlıdır.

İstər bütövlükdə fars dilçiliyinin öyrənilməsi tarixinə, istərsə də bu elmin əsasını qoyan və sonrakı mərhələlərdə inkişafını təmin edən azərbaycanlı alimlərin xidmətlərinə dair tədqiqatları nəzərdən keçirdikdə araşdırmaçıların bütöv bir minilliyin bir elm tarixini öyrənmək kimi çətin bir vəzifənin öhdəsindən necə gəldikləri, dəyərli araşdırmaları ilə şərqşünaslıq elminə necə böyük töhfə verdikləri üzə çıxır. Bu tədqiqatlar vasitəsilə fars dilçiliyi tarixində mühüm yer tutan qədim mənbələr və onların müəllifləri barədə hərtərəfli məlumatlar əldə etmək olur, həmçinin orta əsrlər Azərbaycan alimlərinin bu sahədə, xüsusən də leksikoqrafiyada bir çox illərə imza atması aşkarlanır.

ƏDƏBİYYAT

Ələsgərova T., Sadıqova C. Hübeyş Tiflisinin "Loğət-e qəvafi" əsərinin SSRİ-də yeganə əlyazma nüsxəsi. Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının "Xəbərlər"i. Ədəbiyyat, dil və incəsənət seriyası, N1, 1988.

Ələsgərova T., Sadıqova C. Hüsamin gecikmiş töhfəsi. "Varlıq" jurnalı, №80-1, 1991.
Monzəvi.Ə.N. Fərhanghaye ərəbi be farsı. Tehran, 1337.

Sadıqova C. Sözlükçülük Tarixində Farsca-Türkce İlk Çeviri Sözlüklerinin Ortaya Çıkması. "Türkler" dergisi, Ankara, V cild. 2002.

Sadıqova C. Ələsgərova T. Fars dilini tədqiq edən Azərbaycan alimləri (XI–XX əsrin birinci rübü). Bakı, "Elm", 1990.

Sadıqova C. Fars dilçiliyi tarixində filoloji izahlı lüğətlərin təşəkkülü. "Şərq filologiyası məsələləri", beşinci buraxılış, 2010.

Sadıqova C. Qətran təbrizinin lüğəti. Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının "Xəbərlər"i. Ədəbiyyat, dil və incəsənət seriyası, N3, 1969.

Sadıqova C. "Loğətə-fors" və "Sihah əl-furs" lüğətləri arasında oxşar və fərqli xüsusiyyətlər. "Hikmət" elmi araşdırmalar toplusu. N10, 2007.

Sadıqova C., Məmmədov V. Fəxrəddin Hinduşah Naxçıvani və Məhəmməd bin Hinduşah Naxçıvanının dilçilik fəaliyyəti. "Azərbaycan şərqşünaslığı", N2(12), 2014.

Sadıqova C. "Sihah əl-Əcəm" lüğətinin tədqiq tarixinə dair. Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının "Xəbərlər"i. Ədəbiyyat, dil və incəsənət seriyası, N2, 1974.

Sadıqova C. Şəms Qeys Razi qafiyədə mənə daşıyıcıları olan rəvilər haqqında. “Azərbaycan şərqşünaslığı”, N1(5), 2011.
Tusi. Ə. Loğəte fors. Tehran, 1332.

KAYNAŞTIRMA ÖĞRENCİLERİ BULUNAN SINIF ÖĞRETMENLERİNİN KARŞILAŞTIKLARI SINIF YÖNETİMİ SORUNLARI

Prof. Dr. Yılmaz TONBUL

Ege Üniversitesi,

yilmaz.tonbul@ege.edu.tr - 0000-0003-3674-619X

Pınar Çiçek Gökçe

Ege Üniversitesi,

pincarcicekgokce@gmail.com, 0009-0001-7132-1202

ÖZET

Problem Durumu: Bu çalışmanın amacı özel gereksinimli öğrencilerin yaşlılarıyla aynı sınıf düzeyinde bulundurulması sosyalleşmelerini ve akranlarından ayrı tutulmadan insani haklarına uygun biçimde kişilik geliştirme yönünde eğitim almalarını hedefleyen kaynaştırma eğitiminde, sınıf öğretmenlerinin karşılaştıkları sınıf yönetimi sorunlarının belirlenerek, nedenlerinin incelenmesi ve uygulamaların iyileştirilmesine yönelik uygulayıcılara ve araştırmacılara ışık tutmaktır. Bu amaçla şu sorulara yanıt aranmıştır: (1)- Sınıfında kaynaştırma öğrencisi bulunan sınıf öğretmenlerinin yaşadıkları sınıf yönetimi sorunları nelerdir? (2)- Sınıf öğretmenlerinin karşılaştıkları sorunların nedenlerine ilişkin görüşleri nelerdir? (3)- Sınıf öğretmenlerinin, karşılaştıkları sorunları aşmak için yapmış oldukları uyarlamalar nelerdir? (4)- Sınıf öğretmenlerinin karşılaştıkları sorunları çözmede iç ve dış paydaşlardan aldıkları destekler nelerdir?

Yöntem: Araştırmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması deseni kullanılmıştır. Çalışma grubunun belirlenmesinde, amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay erişilebilirlik tercih edilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu İzmir İli 'ne bağlı ilçelerdeki resmi okulların ilköğretim sınıflarında görev alan 22 sınıf öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri araştırmacılar tarafından geliştirilmiş yarı yapılandırılmış görüşme formları ile toplanmıştır. Veriler içerik analizi ile analiz edilmiştir.

Bulgular: Araştırmada elde edilen bulgulara göre kaynaştırma öğrencilerin yer aldığı sınıflarda sınıf öğretmenlerinin sınıf yönetimi süreçlerinde sorunlar yaşadıkları belirlenmiştir. Bu sorunların sebepleri kaynaştırma öğrencilerinin bilişsel ve duyuşsal özellikleri, öğrenme-öğretme süreçlerinin kaynaştırma uygulamalarına uygun olmaması, veliler, okul yönetimleri ve mevzuat olarak görülmüş, çözüm yolu olarak ise veliler ile iş birliği, mevzuatın değiştirilmesi ve sınıflarda yardımcı öğretmen görevlendirilmesi gibi yöntemler önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kaynaştırma Öğrencileri, Öğretmenler, Sınıf Yönetimi.

ABSTRACT

Problem Statement: The aim of this study is to identify the classroom management problems encountered by classroom teachers, examine their causes and thus improve practices in inclusive education, which aims to socialize students with special needs by keeping them at the same class level with their peers and to receive education for personality development in accordance with their human rights without being separated from their peers.

sheds light. For this purpose, answers were sought to the following questions: .(1)- What are the classroom management problems experienced by classroom teachers who have mainstreamed students in their classrooms? (2)- What are the opinions of classroom teachers regarding the causes of the problems they encounter? (3)- What adaptations have classroom teachers made to overcome the problems they encounter? (4)- What support do classroom teachers receive from internal and external stakeholders in solving the problems they face?

Method: The case study design, one of the qualitative research designs, was used in the research. In determining the study group, easy accessibility sampling, one of the purposeful sampling methods, was used. The study group of the research consists of 22 classroom teachers working in primary school classes of public schools in the districts of Izmir Province. The data of the study were collected with semi-structured interview forms developed by the researchers. The data were analyzed with content analysis.

Findings: According to the findings of the research, it was determined that classroom teachers experienced problems in terms of classroom management in classes with inclusive students. The reasons for these problems were seen as the cognitive and affective characteristics of inclusive students, the incompatibility of learning-teaching processes with inclusive practices, parents, school administrations and legislation, and methods such as cooperation with parents, changing the legislation and assigning assistant teachers in classrooms were suggested as solutions.

Key Words: Inclusive Students, Teachers, Classroom Management.

GİRİŞ

Her bireyin farklı özelliklere; bazı bireylerin ise doğumla birlikte veya sonradan oluşan belli bir yetersizliğe ve bireysel farklılıklara sahip oldukları bilinmektedir. Toplumda kendi kendine yaşam sürdürebilmek için bazı özel önlemlere ve desteğe gereksinim duyan kişilere, özel gereksinimli kişi denmesi literatürde kabul görmektedir. Eripek (2012) özel gereksinimli kişiyi, gelişim düzeyi normalin altında ya da üstünde olan, özel bir eğitim haricinde normal eğitim ortamlarında pek fayda sağlayamayan kişiler olarak tanımlamıştır. Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğinde (ÖEHY) özel gereksinimli öğrenciyi “özel eğitime gereksinimi olan öğrenci” olarak tanımlanmakta, özel eğitime gereksinimi olan öğrenci ise; farklı nedenlerle kişisel özellikleri, gelişim özellikleri ve eğitim becerilerindeki yeterlilikleri bakımından akranlarından belirli farklılıklar gösteren kişi olarak da ifade edilmiştir (MEB, 2019). American Association on Mental Retardation'a (A.A.M.R., 2002) göre ise zihinsel yetersizlik; “*zihinsel işlevde bulunma ve kavramsal, sosyal ve pratik uyumsal becerilerde kendini gösteren uyumsal davranışların her ikisinde anlamlı sınırlılıklar olarak karakterize edilen bir yetersizliktir*” şeklinde tanımlanmıştır (Cavkaytar, 2019).

Geçmişten bu yana süren tartışmaların “özel gereksinimli bireylerin topluma katılmaları en iyi hangi yol ile sağlanabilir?” sorusu etrafında döndüğünü söylemek yanlış olmaz. Tarihsel süreç incelendiğinde, özel eğitime gereksinimi olan öğrenciler için önce genel eğitim okullarında özel eğitim sınıfları, sonraki aşamalarda özel gereksinimli öğrencilerin eğitim zamanının bir kısmını normal gelişim gösteren akranları ile geçirdikleri yarı zamanlı kaynaştırma uygulamaları, kısa bir zaman sonra ise özel gereksinimli öğrencilerin okul zamanının tümünü genel eğitim sınıfına geçirdikleri tam zamanlı kaynaştırma adı verilen uygulamaların

gerçekleştirilmiş olduğu bilinmektedir. Tam zamanlı kaynaştırma eğitimi özel eğitim literatüründe “en az kısıtlayıcı” eğitim ortamı olarak bilinmekte olup, en az kısıtlayıcı eğitim ortamı ise özel gereksinimli öğrencinin eğitim-öğretim sürecinde normal gelişim gösteren akranlarıyla bir arada olmasını ifade etmektedir (Eripek, 2005; Batu & Kırcaali-İftar, 2005). Özel gereksinimli öğrencilerin eğitimine ilişkin araştırmalar incelendiğinde birçok çalışmaya rastlamaktayız. Kargın’a göre (2004) özel eğitim gereksinimli öğrencilerin kendi ihtiyaçları doğrultusunda en üst düzeyde gelişimlerini sağlamak için tüm eğitim fırsatlarından yararlanmaları gerekmektedir. Bunun yanında Kırcaali-İftar ve Batu (2007), özel gereksinimli öğrencilerin eğitim aldığı ortamların, en az kısıtlayıcı olandan en fazla kısıtlayıcı olana doğru olması gerektiğini belirtmişlerdir. Bu eğitim ortamları tam zamanlı kaynaştırma uygulaması, kaynak oda, yarı zamanlı kaynaştırma, özel eğitim sınıfı, gündüzlü özel eğitim uygulama okulu ve yatılı özel eğitim uygulama okulları şeklinde sıralanmakta ve özel gereksinimli öğrencilerin eğitiminde en az kısıtlayıcı eğitim ortamları önerilmektedir. En az kısıtlayıcı eğitim ortamında özel gereksinimli öğrencinin normal gelişim gösteren akranlarıyla birlikte eğitim-öğretim sürecine katılarak ihtiyaçlarının en üst düzeyde karşılanması amaçlanmaktadır. Özetle geçmişten beri özel gereksinimli bireylerin ayrıştırılmış eğitim ortamlarında hem topluma uyum hem de akademik yönden sınırlandıkları ve bunun yetişkinlik dönemlerinde toplumsal yaşama katılımlarını zorlaştıracak düşüncesi savunula gelmiştir. Alanyazın dikkate alındığında özel gereksinimli bireylerin ayrıştırılmış eğitim ortamlarında eğitimlerine devam etmelerinin bireysel ve toplumsal açıdan olumsuz sonuçları olduğu anlaşılmaktadır.

Kaynaştırma eğitimi ile ilgili sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimine ilişkin bilgi ve görüşleriyle ilgili birçok araştırmaya rastlanmıştır. Babaoğlu ve Yılmaz (2010) yaptıkları araştırmada sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimindeki yeterliklerini belirlemişlerdir. Yine Gök (2013) yaptığı araştırmada, sınıfında kaynaştırma öğrenci olan sınıf öğretmenlerinin sınıf yönetiminde karşılaştıkları sorunları ve bunlarla başa çıkma yöntemlerinin belirlenmesini amaçlamıştır. Yekeler (2005) araştırmasında sınıfında kaynaştırma öğrencisi olan sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma eğitime yönelik görüş ve tutumlarını belirlemeyi amaçlamıştır. Bilen (2007), sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma eğitiminde karşılaştığı sorunlara yönelik görüş ve çözüm önerilerini belirlemeye çalışmıştır. Karaer (2010) ise araştırmasında ilkokullardaki yönetici ve öğretmenlerin kaynaştırma eğitime yönelik yeterliklerini incelemiştir. Yapılan araştırmalar incelendiğinde sınıfında özel gereksinimli öğrenci bulunan sınıf öğretmenlerinin sınıf yönetimi ile ilgili görüşlerini inceleyen bir çalışma olmadığı görülmüştür. Oysa kaynaştırma öğrencili sınıflarda çalışan öğretmenlerin bu sınıfların yönetimine ilişkin görüşlerinin belirlenmesinin önemli olduğu düşünülmekte ve belirlenen sonuçlardan yola çıkılarak, bu çalışmayla birlikte kaynaştırma öğrencili sınıflarda yaşanan sınıf yönetimi sorunlarının çözümüne ışık tutulacağı düşünülmektedir. Bu çalışmanın amacı da bu sorunları belirlemek ve sorunlara dair çözüm önerileri ortaya koymaktır. Bu amaçla şu sorulara yanıt aranmıştır.

Sınıfında kaynaştırma öğrencisi bulunan sınıf öğretmenlerinin yaşadıkları sınıf yönetimi sorunları nelerdir?

Sınıf öğretmenlerinin karşılaştıkları sorunların nedenlerine ilişkin görüşleri nelerdir?

Sınıf öğretmenlerinin, karşılaştıkları sorunları aşmak için yapmış oldukları uyarlamalar nelerdir?

Sınıf öğretmenlerinin karşılaştıkları sorunları çözmeye iç ve dış paydaşlardan aldıkları destekler nelerdir?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Araştırmanın deseni, durum çalışması olarak belirlenmiştir. Nitel araştırma yöntemi içerisinde bulunan durum çalışması deseninde temel hedef mevcut durumu tüm boyutları ile ele alarak derinlemesine bir inceleme sonucunda detaylı bilgilere ulaşmaktır. Bir durumun tüm boyutları ile ele alınması konuya ilişkin tüm detayların ortaya çıkmasını sağlamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Bu çalışmada da durum çalışması kapsamında kaynaştırma öğrencisi bulunan sınıf öğretmenlerinin sınıf yönetiminde karşılaştıkları sorunlar derinlemesine incelenmeye çalışılmıştır

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 2022-2023 eğitim öğretim yılı İzmir iline bağlı ilçelerde yer alan resmi okulların kaynaştırma öğrencisi bulunan ilköğretim sınıflarında görev yapan 22 sınıf öğretmeni oluşturmaktadır. Çalışma grubu, ölçüte dayalı örnekleme yoluyla oluşturulmuştur. Ölçüte dayalı örnekleme yönteminde araştırmanın yapısına uygun belli ölçütler belirlenir ve bu ölçütler baz alınarak çalışma grubu oluşturulur (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Çalışma grubu belirlenirken belli ölçütlerin kullanılmasının yanı sıra katılımcıların çalışmada bilgi vermeye gönüllü olmaları da esas alınmıştır.

Bu çalışmada; “İzmir iline bağlı ilçelerde yer alan resmi okulların ilköğretim sınıflarında görev alan sınıf öğretmenleri” ile “mesleki kıdem ve eğitim düzeyi” ölçüt olarak belirlenmiştir. İzmir iline bağlı ilçelerde yer alan resmi okulların ilköğretim sınıflarında çalışan sınıf öğretmenlerine araştırma hakkında gerekli bilgilendirmeler yapılmış ve çalışmaya katılmak isteyen öğretmenlerle görüşme yapılmak istendiği belirtilmiştir. Sınıf öğretmenleri ile yapılan ön görüşmelerde katılımcılara araştırma süreci anlatılmış ve kişisel bilgilerin kullanılmayacağı, gizli kalacağı ve katılımcıların verdiği cevapların kodlama yöntemi ile çalışmada sunulacağı belirtilmiştir. Araştırmanın çalışma grubuna ait betimleyici veriler Çizelge 1’de gösterilmiştir.

Çizelge 1. Çalışma Grubunda Yer Alan Öğretmenlere Ait Betimsel Veriler

	Betimsel Veriler	Katılımcılar	f
Kıdem	6-10 Yıl	Ö4, Ö22	2
	11-15 Yıl	Ö2, Ö3, Ö5, Ö6, Ö9, Ö10, Ö11, Ö14, Ö16,	9
Cinsiyet	16 Yıl ve Üzeri	Ö1, Ö7, Ö8, Ö12, Ö13, Ö15, Ö17, Ö18, Ö19, Ö20, Ö21	11
	Kadın	Ö2, Ö3, Ö5, Ö7, Ö8, Ö10, Ö11, Ö12, Ö13, Ö14, Ö15, Ö16, Ö18, Ö19	14
Eğitim	Erkek	Ö1, Ö4, Ö6, Ö9, Ö17, Ö21, Ö22	8
	Lisans	Ö1, Ö2, Ö3, Ö4, Ö5, Ö6, Ö7, Ö8, Ö9, Ö10, Ö11, Ö12, Ö13, Ö14, Ö15, Ö16, Ö17, Ö18, Ö19, Ö20, Ö21, Ö22	22

Verilerin Toplama Aracının Geçerlilik ve Güvenirliliği

Bu çalışmada, sınıfında kaynaştırma öğrencisi olan sınıf öğretmenlerinin sınıf yönetiminde karşılaştıkları sorunlara ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla yarı-yapılandırılmış sorulardan oluşan görüşme formu hazırlanmıştır. Nitel araştırmalarda yaygın olarak kullanılan veri toplama araçlarından biri olan yarı yapılandırılmış görüşme formları, sınırları belli, araştırmacı ve örneklemin karşılıklı iletişimine dayanan, açık veya kapalı uçlu sorular yönelterek kişilerin duygusal ve fiziksel durumlarını belirlemede etkili bir yöntem olarak kullanılmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2016). Öğretmenlerle görüşmeler bu form aracılığıyla yürütülmüş ve yarı yapılandırılmış açık uçlu sorular ile veriler elde edilmiştir.

Araştırmadan elde edilen veriler, tümevarım tekniği ile analiz edilmiş ve sonuçlar değerlendirilmiştir. Pilot görüşmeler sonucunda görüşme formunda gereksinim duyulan bazı değişiklikler yapılarak form tekrar düzenlenmiştir. Sonrasında uzman görüşü için alanda uzman bir akademisyene form gönderilmiştir. Uzman görüşü dikkate alınarak görüşme formuna son hali verilmiştir.

Çalışmanın ilk aşamasında literatür taraması gerçekleştirilerek sınıf öğretmenlerinin, sınıf yönetiminde yaşadıkları sorunlara ilişkin görüşlerini belirlemeye yönelik çerçeve görüşme soruları oluşturulmuş ve 5 katılımcıya pilot uygulama yapılmıştır. 5 katılımcı ile gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda elde edilen veriler, danışman tavsiyeleriyle araştırmanın amaç ve alt amaçlarına uygun görüşme soruları netleştirilmiştir. Yazılan sorularda uzman görüşleri doğrultusunda herhangi bir değişiklik yapılmamasına karar verilmiştir. Görüşme formunun araştırmanın amaç ve alt amaçlarına uygun olduğu ve dil ve anlamlılık yönünden uygunluğu belirlenmiştir.

BULGULAR

Birinci Alt Probleme Ait Bulgular: Çizelge 2’de Sınıfında kaynaştırma öğrencisi bulunan sınıf öğretmenlerinin yaşadıkları sınıf yönetimi sorunlarına yer verilmiştir.

Çizelge 2. Kaynaştırma Öğrencisi Bulunan Sınıflarda Yaşanılan Sınıf Yönetimi Sorunları

Temalar	Kodlar	Alıntılar	f
Sınıf düzenine uyum sorunu (f=56)	Davranış sorunları	Asperger tanılı öğrencim derse motive olamıyor ve sıra dışı çılglık, kendisine dönük şiddet vb gibi tepkilerde bulunabiliyor.	16
	Kurallara uyum	Çoğunlukla sınıf düzenini ve disiplini sağlamakta güçlükler yaşıyorum. Öğrencilerim sınıf kurallarına uymada zorluklar yaşıyor.	15
	Arkadaşlarına uyum	Kaynaştırma öğrencisi sınıfa, diğer öğrencilere uyum sağlayamıyor. Kurallar, sınıf düzeni, grup oyunlarına katılım sağlamayıp kendi dünyasında kalmayı tercih ediyor.	13
	Diğer öğrencilerin dikkatini dağıtma	Birebir ilgilenilmediğinde öğrenemeyen çocuklar derste farklı şeylerle ilgilenmeye başlıyor. Diğer öğrencilerin de bu durumda dikkati dağılıyor.	12
Sınıf içi etkinlikleri gerçekleştirme sorunu (f=31)	Dikkati toplayamama	Seviye olarak diğer öğrencilerden geride olması ders esnasında öğrencinin sıkılmasına ve dikkatinin dağılmasına neden olabiliyor	16
	Uzun süreli odaklanamama	Dikkat eksikliği bulunan bir öğrencim derse konsantre olamamakta, dikkati kısa süreli olmakta özellikle matematik dersinde sorun yaşamakta	15
	Öğrenme hızı	Kaynaştırma öğrencilerinin öğrenme hızı düşük olduğu için ve zor öğrenebildiği için onları derslere katmakta zorluk yaşıyorum.	14
Zaman yönetimi sorunu (f=25)	Bireysel ilgi beklentisi	Kaynaştırma öğrencim öğrenme güçlüğü yaşadığından ona ek zaman ayırmamı, bireysel ilgilenmemi istiyor.	13
	Müfredatı yetiştirme	Kaynaştırma öğrencilerimin BEP planlarını da uygulamak zorunda olduğum için genel müfredatı yetiştirme sorunları yaşıyorum.	12

İkinci Alt Probleme Ait Bulgular

Sınıf öğretmenlerinin sınıf yönetiminde yaşadıkları sorunların sebeplerine ilişkin öğretmen görüşleri Çizelge 3'te gösterilmiştir.

Çizelge 3. Karşılaşılan Sorunların Nedenlerine İlişkin Öğretmen Görüşlerinin Dağılımı

Temalar	Kodlar	Alıntılar	f
Öğretmenlerden Kaynaklı Nedenler (f=53)	Kaynaştırma öğrencileriyle birebir yeterince ilgilenememesi	Ünite planına göre işleyeceğim çok fazla konu olduğu için kaynaştırma öğrencilerime yeterince bireyselleştirilmiş öğretim uygulayamamam.	16
	Zaman yönetimi	Kaynaştırma öğrencimle bireysel ilgilendiğim zaman ünite konularını yetiştiremiyorum. Ünite planı ağırlıklı sınıf geneliyle ders işlediğimden kaynaştırma öğrencisine zaman ayıramıyorum.	14
	Sınıf öğretmeninin paydaşlardan destek alamaması	Rehberlik servisinden destek rehberlik hizmeti alamamam ve kaynaştırma öğrencimin devam ettiği rehabilitasyon merkezi ile çalışmalarımızı senkronize edememem.	12
	Sınıf Öğretmeninin Özel Eğitim alanında eğitim almaması.	Özel gereksinimli öğrencilerle ilgili özel eğitim alanında eğitim almamış olmam.	11
Öğrencilerden Kaynaklı Nedenler (f=26)	Kaynaştırma öğrencinin bilişsel özellikleri	Öğretim programları kazanımlarına ulaşamadığı için motive olamaması ve öğrenme isteğinin sönmesi	15
	Kaynaştırma öğrencinin sınıf tarafından kabullenilmemesi	Sınıftaki diğer öğrenciler daha önce hiç engelli bireyle karşılaşmamışlar ve benzer ilgi ve meraklara da sahip olmadıkları için onları kabullenemeyebiliyorlar.	11
Aile Kaynaklı Nedenler (f=25)	Ailelerin kaynaştırma öğrencileri kabullenmemesi	Kaynaştırma öğrenci ailesinin ve sınıftaki diğer öğrenci velilerinin kabullenme ve saygı göstermemesinden kaynaklanan sorunlar oluyor.	13
	Ailelerin eğitim süreçlerine destek olmaması	<i>Ailelerin kaynaştırma öğrencinin eğitimine yeteri kadar destek olmaması ve işbirliği yapamamak gibi sorunlar sınıf yönetimi sürecini etkiliyor.</i>	12

Üçüncü Alt Probleme Ait Bulgular

Bu bölümde “Kaynaştırma öğrencisi bulunan sınıfınızdaki sınıf yönetimi sorunlarını aşmak adına neler yapıyorsunuz?” sorusuna ait bulgulara yer verilmiştir. Sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma öğrencisi bulunan sınıflardaki sınıf yönetimi sorunlarını aşmak adına geliştirilen çözüm önerilerine ilişkin öğretmen görüşlerinin dağılımı Çizelge 4’te gösterilmiştir.

Çizelge 4. Kaynaştırma Öğrencisi Bulunan Sınıflardaki Sınıf Yönetimi Sorunlarını Aşmak Adına Geliştirilen Çözüm Önerilerine İlişkin Öğretmen Görüşlerinin Dağılımı

Temalar	Kodlar	Alıntılar	f
Eğitim- Öğretim Süreci Düzenlemeleri (f=57)	Sınıf İçi Uyarlamalar	Kaynaştırma öğrencimi ön sıraya alarak masama yakın olmasını sağlıyor, sınıf materyallerini onun kullanabileceği şekilde düzenliyorum.	16
	Eğitimi içten farklılaştırma	Etkinliklerde geriden geldiği için ona ek zaman veriyorum. Öğrencinin öğrenme kapasitesi ve hızına göre ilerliyorum.	15
	Yöntem-Teknik- Materyal Çeşitliliği	Kaynaştırma öğrencimin dikkatini çekecek materyaller kullanmaya çalışıyorum yazı puntosunu büyütüyorum daha çok şekil şema ve görsellere yer veriyorum.	14
İç ve Dış Paydaşlarla Çözüm Yolları (f=37)	Sınıf Öğretmeninin Kendini Özel Eğitim Alanında Geliştirmesi	İlkokul düzeyi programların farklılaştırılması ve özel eğitim konusunda eğitimler almıştım. Bunlardan yararlanıyorum.	12
	Velilerle etkili iletişim	Kaynaştırma öğrenci velilerine detaylı bilgilendirme yapıyor, onlara daha çok zaman ayırmaya çalışıyorum.	14
	Kaynaştırma öğrencisinin sınıf tarafından kabulünü sağlama	Sınıf içi iletişimi güçlendirecek oyun ve uygulamalarla kaynaştırma öğrencimin sınıf tarafından kabulünü sağlamaya çalışıyorum.	12
	Diğer Eğitim Kurum ve Çalışanlarından Destek Alma	Mümkün olduğunca öğrencimin devam ettiği rehabilitasyon merkezi ile irtibat kurmaya çalışıyorum.	11

Dördüncü Alt Probleme Ait Bulgular

Bu bölümde “Kaynaştırma öğrencisi bulunan bir sınıf öğretmeni olarak, sorunları çözmeye okulun iç ve dış paydaşlarından nasıl destek alıyorsunuz?” sorusuna ait bulgulara

verilmiştir. Sınıf öğretmenlerinin sorunları çözmeye okulun iç ve dış paydaşlarından nasıl destek aldıklarına ilişkin öğretmen görüşlerinin dağılımı Çizelge 5’te gösterilmiştir.

Çizelge 5. Sorunları çözmeye okulun iç ve dış paydaşlarından nasıl destek aldıklarına ilişkin Öğretmen Görüşlerinin Dağılımı

Tema	Kodlar	Ahntılar	f
Okul İçi Paydaşlardan Alınan Destek (f=57)	Okul rehberlik servisinden alınan destek	Okul Rehber öğretmeninden BEP hazırlama ve özel yöntem-teknikler gibi konularda büyük yardım alıyorum.	19
	Okul özel eğitim öğretmenlerinden alınan destek	Özel Eğitim Öğretmenlerinden problem davranış söndürme ve davranış değiştirme yöntemleri gibi konularda destek alıyorum.	15
	Diğer öğretmenlerden alınan destek	Nöbetçi öğretmenlerle ve destek eğitim programı çerçevesinde öğrencimle ilgilenen diğer öğretmenlerle işbirliği halinde çalışmaya dikkat ederim.	13
	Okul yönetiminden destek	Okul yönetimi destek eğitim odası olarak destek oluyor. Diğer branş öğretmenlerinin derse girdiği saatlerde sınıf öğretmenleri de bu uygulamaya katkıda bulunuyorlar.	10
Destek Alınamayan İç-Dış Paydaşlar (f=42)	RAM’dan destek alınamaması	RAM’dan eğitimsel anlamda herhangi bir destek alamıyorum.	16
	Ailelerden destek alınamaması	Aile ile görüşmeler yapılıyor fakat aile durumu kabul etmediği için sağlıklı bir süreç gelişmiyor.	14
	Okul yönetiminden destek alınamaması	Okul yönetiminin bu konudaki bilgi tecrübe ve desteğinin çok önemli olduğunu düşünüyorum ancak çok destek aldığımı söyleyemem.	12
Okul Dışı Paydaşlardan Alınan Destek (f=29)	Özel rehabilitasyon merkezinden alınan destek	Özel rehabilitasyon merkezindeki öğretmenleriyle görüşerek öğrencim hakkında bilgi alıp veriyorum.	12
	Velilerden alınan destek	Eğitimin önemli sacayaklarından biri olan velilerden davranış kazandırılması ve kazanılan davranışın genellenmesi noktalarında destek alıyorum.	11
	İlçe Rehberlik Araştırma Merkezi(RAM)	Karşılaştığımız sorunlarda RAM’a ulaşip bilgi alışverişi yapıyoruz.	6

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Birinci alt problem bulgularına göre kaynaştırma öğrencisi bulunan sınıf öğretmenlerinin yaşadıkları sınıf yönetimi sorunları *sınıf düzenine uyum* teması kapsamında; kaynaştırma öğrencilerin davranış sorunları, kurallara uyum sorunları, arkadaşlarına uyum sorunları ve diğer öğrencilerin dikkatini dağıtma sorunları olarak bulunmuştur. Bu bulgular alanyazında var olan birçok araştırma sonucuyla benzerlik göstermektedir (Sucuoğlu, Ünsal ve Özokçu,2004; Güner 2011; Gök, 2013; Akalın,2015; Altun ve Filiz,2020). Güner'e göre (2011) birey davranışlarının pek çok sebebi olmasının yanında, sınıftaki öğrencilerin istenmeyen davranışlarının en önemli nedenleri arasında öğrencinin karakteri, öğretmen yeterliği, aile ortamı ve okul çevresi gibi konular önemli rol oynamaktadır. Güner, etkili bir sınıf yönetiminin anahtarı olarak problem davranışların minimum, öğrenci katılımının maksimum olması gerektiğini belirtmektedir. Bunun yanında Saraç & Çolak'ın (2012) araştırmasında sınıf öğretmenlerinin eğitim-öğretim sürecinde özel gereksinimli öğrencilerine gerektiği kadar zaman ayıramadığı, özel gereksinimli öğrencilerin dikkatinin kısa süreli olması ve problem davranışları nedeniyle sınıf yönetimini sağlayamadığı gibi sonuçlara ulaşılmıştır. Araştırmaya göre kaynaştırma öğrencisi olan sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma konusunda eksikliklerinin olduğu ve bu nedenle karşılaştıkları problemlere yönelik tam olarak ne yapacaklarını bilmedikleri düşünülmektedir.

Sınıf öğretmenlerinin *sınıf içi etkinlikleri gerçekleştirme* teması kapsamında karşılaştıkları sorunlar; öğrenme hızı sorunu, dikkat toplama sorunu ve uzun süreli odaklanamama sorunu olarak bulunmuştur. Aydın'a (2015) göre bir sınıf öğretmeni, öğrencilerin derse dikkatlerini sağlayabilmek amacıyla dikkat çekici örneklerle konuyu günlük yaşamla ilişkilendirmelidir. Bunun yanında sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma öğrencili sınıflarını etkili ve verimli bir anlayışla yönetebilmeleri için, tüm öğrencilerin eğitim gereksinimlerini karşılamak adına öğretimi bireyselleştirmesi ve farklılaştırması, öğrencilere zengin ve çağdaş bir eğitim-öğretim süreci sunabilmek için süreç öncesi mutlaka hazırlık yapması son derece önemlidir (Özgür, 2011).

Sınıf öğretmenlerinin *zaman yönetimi* temalı sorunları ise kaynaştırma öğrencilerinin bireysel ilgi beklentisi ile müfredatı yetiştirme sorunu olarak belirlenmiştir. Öğretmenlerin karşılaştıkları en büyük problem kaynaştırma öğrencilerin davranış sorunları olarak karşımıza çıkmaktadır. Kaynaştırma öğrencisi olan öğretmenler, sınıf yönetiminde sorunlar yaşadıklarını ve yoğun olarak istenmedik davranışlarla karşılaştıklarını belirtmektedir. Alanyazında kaynaştırma öğrencili sınıflardaki öğretmen ve öğrenci davranışlarını inceleyen araştırma sonuçları (Akalın, 2015), özel gereksinimli olan ve normal gelişen tüm öğrenci davranışlarının öğretmen tutum ve mesleki yeterlikleri ile doğru orantılı olduğunu göstermektedir.

Sınıfında kaynaştırma öğrencisi olan öğretmenler, sınıf yönetimi açısından özel gereksinimli öğrencilerle daha çok sosyal ve duyuşsal yönden sorun yaşamaktadırlar. Alanyazın incelendiğinde konuya ilişkin yapılan çalışmalarda, öğretmenlerin yaşadıkları problemlere yönelik olarak, kaynaştırma öğrencili sınıflarda kullanılması gereken etkili yöntem, teknik ve stratejilerden bahsedilmektedir. Örneğin konuyla ilgili olarak Baburşah'ın (2014) yaptığı araştırmaya göre sınıf yönetimi bilgi ve becerilerini süreçte aktive eden sınıf öğretmenleri

sınıf içerisindeki etkinliklerini etkili şekilde sürdürebilir. Derslerde bir takım aksaklıklar yaşansa bile önem arz eden sorunları en aza indirgeyerek dersin akışını devam ettirirler. Etkili öğretim yöntem-teknik ve stratejilerine göre de eğitimin her öğrencinin bireysel özelliklerinin temel alınarak planlanması gerekmekte, böylece öğretim bireyselleştirilerek özel gereksinimli olan ve olmayan tüm öğrencilerin öğretime aktif katılacağı, dolayısıyla sınıf yönetimi sorunlarının da azalacağı kabul edilmektedir (Niles, 2005. akt. Akalın, 2012). Araştırmada ortaya çıkan sorunların yıllar itibarıyla farklılaşmaması, kaynaştırma öğrencileri ile ilgili uygulama ve düzenlemelerin etkililiğini sorgulamayı gerektirmektedir. Aşağıda bu sorunların olası nedenlerine ilişkin katılımcı görüşlerine yer verilmiştir

Çalışmanın *ikinci alt problemi* “Karşılaşılan Sorunların Nedenlerine İlişkin Öğretmen Görüşlerinin Dağılımı” şeklinde oluşturulmuştur. İkinci alt probleme yönelik elde edilen bulgulara göre sonuçlar karşılaşılan sınıf yönetimi sorunlarının nedenlerine ilişkin öğretmen görüşlerine göre ilk ve en yoğun belirtilen tema öğretmenden kaynaklı nedenler olarak belirlenmiştir. Bu temanın kodları ise sınıf öğretmenin paydaşlardan destek alamaması, kaynaştırma öğrencileriyle birebir yeterince ilgilenememesi, zaman yönetimi sorunları ve sınıf öğretmenin özel eğitim alanında eğitim almaması olarak bulunmuştur. Sınıf öğretmenlerinin sınıf yönetiminde yaşadıkları sorunların sebeplerine ilişkin öğrencilerden kaynaklı nedenler teması kapsamında oluşan kodlar ise sırasıyla kaynaştırma öğrencinin bilişsel özellikleri ve kaynaştırma öğrencinin sınıf tarafından kabullenilmemesi olarak bulunmuştur. Araştırmaya göre sınıf öğretmenleri özel gereksinimli öğrencilerin normal gelişen akranlarına göre zor ve geç öğrendiğini, okuma-yazmada ve matematiksel becerilerde zorlandıklarını, iletişim becerilerinin ve özgüvenlerinin düşük olduğu üzerinde durmuşlardır. Benzer bir sonuca Altun ve Uzuner (2016) tarafından yapılan araştırmada da rastlanmıştır. Bu araştırmada özel gereksinimli öğrencilerin normal gelişim gösteren akranlarıyla sağlıklı ve etkili bir iletişim sürdürebilmeleri için; normal gelişim gösteren öğrencilerde özel eğitimle ilgili farkındalık oluşturma, toplumsal uyumu sağlamaya yönelik eğitici drama, müzikli oyun gibi eğitimi zenginleştiren etkinlikler yapıldığı sonucuna varılmıştır. Öte yandan Altunay (2017), öğretmenin sınıf içerisindeki duruşunun, öğrenciler tarafından algılanma ve kabul biçiminin sınıf yönetimi açısından önemli olduğunu belirtmektedir.

Sınıf öğretmenlerinin sınıf yönetiminde yaşadıkları sorunların *aile kaynaklı* nedenler temasına göre oluşan kodlar ailelerin kaynaştırma öğrencileri kabullenmemesi ve ailelerin eğitim süreçlerine destek olmaması olarak bulunmuştur. Bu süreçte veli ve öğretmen arasındaki iş birliğinin kısmen yapılabildiği, bazı velilerin durumu kabul edip çocuğun eğitimine katılım sağladığı, bazı velilerin ise olumsuz tutum sergilediği belirlenmiştir. Altun ve Gülben (2009) tarafından yapılan araştırmada ise bazı ailelerin çocukları ve onların eğitimiyle ilgili bilinçli ve ilgili olmalarına rağmen bazılarının yeterli bilince sahip olmadıkları ve öğretmene eğitsel anlamda destekte bulunmadıkları üzerine görüşler belirlenmiştir.

Katılımcıların, karşılaştıkları sorunların nedenlerini sıralarken ‘öğretmen’ kaynaklı sorunları özellikle vurgulamaları, burada kendilerini de sorguladıklarını, iç denetim odaklı davranışlarını göstermesi bakımından önemlidir. Kaynaştırma sürecinin en önemli ögesinin öğretmen olduğu söylenebilir. Çünkü öğretmen yeterliliği, sadece kaynaştırma öğrencileri ile yapılacak etkinliklerin bilgisini içermemekte, aynı zamanda diğer öğrencilerin sürece olumlu katkısını ve veli iş birliğini de yönetmeyi beraberinde getirmektedir. Sonuçlar, farklı

kuramların ilgili varsayımları temelinde yorumlanabilir. Örneğin sınıf yönetiminin başarısında tüm katılımcıların ve tarafların birlikte ele alınması gerektiğinin vurgulandığı Paydaş Kuramı; sınıftaki tüm süreçlerin uyum içerisinde birbiri ile entegre olması gerektiğini, aksi halde istendik sonuçların alınmasının zorlaşacağını vurgulandığı Kaos Kuramı; bu uygulamalardan tüm öğrencilerin kazanımlarla ayrılması için tüm tarafların kozlarının ortaya konmasının önemini vurgulandığı Sosyal Takas Kuramı ve sınıfta oluşabilecek sorun alanlarını güç alanları açısından analiz edilmesi gerekliliğinin vurgulandığı Alan Kuramı dâhil birçok kuramın ortaya çıkan sonuçları yorumlamada işe koşulabileceği söylenebilir. Öte yandan bu konuda kuram odaklı ayrıntılı çalışmalara gereksinim duyulduğu görülmektedir.

Çalışmanın *üçüncü alt problemi* “Kaynaştırma Öğrencisi Bulunan Sınıflardaki Sınıf Yönetimi Sorunlarını Aşmak Adına Geliştirilen Çözümlere İlişkin Öğretmen Görüşlerinin Dağılımı” şeklinde oluşturulmuştur. Katılımcılar, eğitim-öğretim süreci düzenlemeleriyle ve okul iç ve dış paydaşlarıyla iletişime geçerek sorunlara çözüm aramışlardır. Araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerinin olumlu ve etkili bir sınıf yönetimi süreci için dersleri öğrenci gelişimi ve teknolojik bakımdan çok yönlü hale getirme çalışmaları ve farklı öğretim yöntem-tekniklerini kullanma düşünceleri gibi çabaların, sınıf yönetimini doğrudan etkilediği görülmektedir. Özdemir (2021), öğretim süreçlerinde teknoloji kullanımının her düzeyde öğrenci motivasyonunu artırdığını belirtmektedir. Katılımcıların yanıtlarının ayrıntıları incelendiğinde, sınıf öğretmenlerinin özel eğitim ve özel gereksinimli öğrencilerle ilgili bilgilerinin yeterli olmadığı, bundan dolayı sorunları akışına bırakmak, yakın kişilerden bilgi almak gibi geleneksel yollarla sorunları çözmeye çalıştıkları saptanmıştır. Bu bulguda meslek öncesi ve meslek içi eğitimlerin niteliğinin etkisi olduğu düşünülmektedir. Altun ve Gülben’in (2009) yapmış oldukları çalışmada sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimi uygulamalarında gerekli mesleki becerilerle ilgili başarılı olmadıkları ortaya konmuştur. Bazı öğretmenlerin eğitim teknolojilerini kullanarak (tablet, bilgisayar ve akıllı tahta), bazılarının ise öğrenci BEP’leri doğrultusunda ders işledikleri ve derslerde eğitici drama tekniğinden sıkça yararlandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar, sorunun sahada çözümünde paydaşlar arasında yeteri düzeyde sistematik bir etkileşimin olmadığını, öğretmenlerin daha çok bireysel çabalarla çözüm üretme çabasında oldukları şeklinde yorumlanabilir. Aşağıda paydaşlar arasındaki etkileşimde karşılaşılan sorunlara ilişkin sonuçlar tartışılmaktadır.

Çalışmanın *dördüncü alt problemi* “Sorunları çözmeye okulun iç ve dış paydaşlarından nasıl destek aldıklarına ilişkin öğretmen görüşlerinin dağılımı” şeklinde oluşturulmuştur. Sonuçlar incelendiğinde sınıf öğretmenlerinin öğrenme-öğretme süreçlerinde karşılaştıkları sorunları çözebilmek adına bazı iç ve dış paydaşlardan yardım aldıkları görülmektedir. Bu yardımlar; okulda özel gereksinimli öğrenciler için oluşturulan destek eğitim odası, diğer branş öğretmenlerinin görüşleri, okul yönetimi, okul rehberlik servisi, RAM ve veli desteği olarak sıralanmaktadır. Sadioğlu ve diğerlerinin (2012) çalışmasında sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma uygulamalarında okuldaki rehber öğretmen, özel eğitim ve diğer branş öğretmenlerinden destek aldıkları; bunun yanında okul yönetiminden gerekli desteği alamadıkları belirtilmiştir. Bir diğer çalışmada ise okul yöneticisi ve öğretmenlerin kaynaştırma uygulamaları konusunda bilgilendirilmedikleri ve uygulama esasları belirlenirken okulların fiziki ve eğitsel özelliklerinin göz önünde bulundurulmadığını,

kaynaştırma eğitiminin uygulanmasında karşılaşılan sınıf yönetimi sorunları olarak karşımıza çıkmaktadır (Altun ve Uzuner, 2016S). Sınıf öğretmenlerinin üniversitede aldıkları eğitim boyunca özel eğitim alanıyla doğrudan ilişkili dersi almadıkları; aldıkları hizmet içi eğitimlerin de bu yetersizliği gidermeye yeterince katkı sunmadığı, sonucuna varılmıştır. Sonuçlar, meslek öncesi eğitimde başta sınıf öğretmenleri olmak üzere, tüm branşların eğitim programlarının gözden geçirilmesini, öte yandan hizmet içi eğitimlerin içerik ve uygulamalarının gözden geçirilmesinin yararlı olacağını işaret etmektedir. Öte yandan farklı kuramların ışığında sorunu analiz etmenin, bu kuramlar açısından sorunu farklı yönleriyle çalışılması gerektiği düşünülmektedir. Örneğin birimler arasındaki eşgüdümü sağlama, süreçte etkin kişi, birim ve teknolojileri (Aktör Ağ Kuramı) belirlemede; konuyu okul topluluğunda ve çevrede gündemde tutmada (Gündem Belirleme Kuramı); alandaki yeni gelişmeleri farklı kanallardan izleyerek (Medya Zenginlik Kuramı) sahaya yansıtmak kadar 'kaynaştırma eğitimi, özel gereksinimli birey' kavramlarında gerek öğretmenlerde gerekse toplumun tüm kesimlerinde yeni nöral ağlara (Zihinsel Şemalar Kuramı) gereksinim duyulduğu söylenebilir. Tonbul'un (2021) araştırma sonuçları, yukarıda belirtilen kuramların da olduğu birçok kuramın ayrı ayrı ya da bir kuram demeti şeklinde birlikte okullarda yaşanan sorunların analizinde işe koşulmasının, sorunları ve çözümleri farklı yönleriyle değerlendirmeyi kolaylaştırdığını ortaya koymaktadır.

ÖNERİLER

Uygulayıcılara yönelik öneriler şu şekilde özetlenebilir:

- 1-) Sınıf öğretmenlerinin, öğrencilerinin bireysel farklılıklarına uygun öğrenme yaşantılarını ve problem davranışların azalmasını sağlayacak sınıf yönetimi bilgi ve becerileri kazanmalarını amaçlayan sınıf yönetimi eğitimi programları geliştirilmelidir. Böylelikle öğretmenlerin lisans eğitiminde, özel gereksinimli öğrencilerinin de bulunabileceği sınıflarda sınıf yönetimi alan bilgi ve stratejilerini kullanmasını sağlayacak şekilde öğretmenlik uygulamaları yapmaları da sağlanabilir.
- 2-) Sınıf öğretmenlerine ve velilere il/ ilçe çapında özel gereksinimli öğrencilerle ilgili eğitimler planlanabilir.
- 3-) Sınıf öğretmenlerine özel gereksinimli öğrencileri belirleyebilmek adına özel eğitim ve yetersizlik türleriyle ilgili hizmet içi eğitimler düzenlenebilir.
- 4-) Özel gereksinimli öğrencilerin toplumsal hayatta desteklenmesi için okul yönetimi, sınıf öğretmeni, okul rehber öğretmeni ve veliler gibi iç ve dış paydaşların iş birliği içinde olmaları sağlanabilir.
- 5-) Kaynaştırma eğitimi uygulamalarında farklılaştırılmış eğitim yaklaşımı benimsenmeli, öğretimi bireyselleştirecek yöntem-tekni ve stratejiler işe koşulmalı ve farklı eğitim materyalleriyle eğitim süreçlerinin zenginleştirilmesi sağlanmalıdır.
- 6-) Öğrenme-öğretme sürecinde karşılaşılan sorunların aşılması amacıyla sınıf öğretmenlerine gerekli eğitsel desteğin verilmesi sağlanabilir. Okulun iç ve dış paydaşları ile iş birliği yapılması sağlanabilir.
- 7-) Okullarda özel eğitime gereksinim duyan öğrenciler için oluşturulan destek eğitim odalarının verimli bir öğretim sürecini destekler biçimde düzenlenmesi, gerekli donanım ve araç-gerecin edinilmesi sağlanabilir.

8-) İlçe Rehberlik Araştırma Merkezlerinin, sınıfında kaynaştırma öğrencisi bulunan sınıf öğretmenlerine ve bu öğrencilerin ailelerine yönelik eğitimler planlaması önerilebilir. Böylelikle eğitim süreçlerinde özel gereksinimli öğrenci velilerinin katılımı artarken sınıf öğretmenlerine de bu bireylerle ilgili uzmanlarca eğitsel destek verilmesi sağlanabilir.

Araştırmacılara yönelik öneriler olarak şunlar sıralanabilir:

Örnekleme çeşitliliğine gidilebilir. Yöneticiler, okulun psikolojik danışmanları, alandaki öğretim elemanları, maarif müfettişleri, veliler ve kaynaştırma öğrencileri ve diğer öğrenciler örnekleme dâhil edilebilir.

Kaynaştırma öğrencileri bulunan sınıfların iklimi, bu öğrencilerin diğer öğrenciler tarafından nasıl algılandıkları, bu öğrencilerin üst eğitim kurumlarına devam etme, meslek edinme, ilerleyen yıllardaki sorunları gibi konular araştırılabilir.

Aynı araştırma gözlem yoluyla desteklenebilir.

İkinci maddedeki öneriler deneysel ve boylamsal araştırma desenleriyle gerçekleştirilebilir.

Konu, bu çalışmanın tartışma bölümünde dile getirilen farklı kuramlar açısından da araştırılabilir.

KAYNAKÇA

- Akalin, S. (2015). Kaynaştırma sınıfı öğretmenlerinin sınıf yönetimine ilişkin görüşleri ve gereksinimleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 16(3), 215-234.
- Altun, T., & Uzuner, F. G. (2016). Sınıf öğretmenlerinin özel öğrenme güçlüğü olan öğrencilerin eğitimine yönelik görüşleri. *International Journal of Social Science*, 16(44), 33-49.
- Altunay, E. (2017). Sınıf yönetiminde öğretmenlerin öğretimsel liderlik rolleri. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(37), 19-44.
- Aydın, A. (2015). *Özel eğitim sınıflarında sınıf yönetimi*. (29-67). Vize Akademik Yayınevi.
- Babaoğlu, E., & Yılmaz, Ş. (2010). Sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimindeki yeterlikleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 8(2), 345-354.
- Başar, H. (2009). *Sınıf yönetimi* (158-180). Anı Yayıncılık.
- Batu, S., Kırcaali-İftar, G., & Uzuner, Y. (2004). Özel gereksinimli öğrencilerin kaynaştırıldığı bir kız meslek lisesindeki öğretmenlerin kaynaştırmaya ilişkin görüş ve önerileri. *Özel Eğitim Dergisi*, 5(2), 33-50.
- Cavkaytar, A. (2019). Orta ve ağır düzeyde zihin yetersizliği olan bireyler ve eğitime erişimleri. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 9(2), 929-953.
- Creswell, J. W. (2016). *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. (42-69). (M. Bütün ve S. B. Demir, Çev.). Siyasal Yayınevi.

- Eripek, S. (2012). *Özel eğitim ve kaynaştırma uygulamaları. (s.1-17)*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Gök, R. (2013). *Kaynaştırma eğitimi öğrencisi bulunan ilkökul sınıf öğretmenlerinin sınıf yönetiminde karşılaştıkları zorluklar ve bu zorluklarla başa çıkma yöntemleri*. (Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
- Güner, N. (2011). Kaynaştırma sınıflarında çalışan sınıf öğretmenlerinin sınıf yönetimi bilgi düzeylerinin incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19(3), 691-708.
- Gürgür, H. (2020a). *Kaynaştırma bütünleştirme ve destek özel eğitim hizmetleri*. H. Diken (Ed.), *Özel Eğitim ve Kaynaştırma* (s. 124-128). Pegem Yayıncılık.
- Kargın, T. (2004). Kaynaştırma: Tanımı, Gelişimi ve İlkeleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 5(2), 1-13.
- Karaer, N. (2010). *İlköğretim okullarındaki yönetici, sınıf ve psikolojik danışma ve rehber öğretmenlerin kaynaştırma adayı özel gereksinimli öğrencileri tanıma ve yönlendirme yeterliliklerinin incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Kuş, E. (2003). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Teknikleri: Nitel mi, Nicel mi?* Anı Yayıncılık.
- MEB Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği. (2018, 7 Temmuz). Resmi Gazete, Sayı: 30471.
- Özdemir, N. (2021). *Sınıfta teknoloji yönetimi ve çevrim içi eğitim*. Ed. Necati Cemaloğlu & Kübra Yenel. *Sınıf Yönetimi*, 357-379, Pegem Akademi.
- Sadioğlu, Ö., Batu, S., & Bilgin, A. (2012). Sınıf öğretmenlerinin özel gereksinimli öğrencilerin kaynaştırılmasına ilişkin görüşleri. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(2), 399-432.
- Sucuoğlu, B., & Kargın, T. (2006). *İlköğretimde Kaynaştırma Uygulamaları: Yaklaşımlar, Yöntemler, Teknikler*. (25-26). Morpa Yayıncılık.
- Tonbul, Y. (2021). *Eğitim kurumlarında yönetsel sorunların analizi için kuram rehberi*. Anı Yayıncılık.
- Türkoğlu, Y. K. (2007). *İlköğretim okulu öğretmenleriyle gerçekleştirilen bilgilendirme çalışmalarının öncesi ve sonrasında öğretmenlerin kaynaştırmaya ilişkin görüşlerinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Özel Eğitim Anabilim Dalı, Eskişehir.
- Yekeler, B. (2005). *Sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimine yönelik tutumlarının bazı psikososyal değişkenler açısından incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (111-122). Seçkin Yayıncılık.

ORTAOKUL YÖNETİCİLERİNİN YAPTIKLARI DERS DENETİMLERİNİN ÖĞRETMENLERİN MESLEKİ GELİŞİMİNE KATKISI

Prof. Dr. Yılmaz TONBUL

Ege Üniversitesi,

yilmaz.tonbul@ege.edu.tr 0000-0003-3674-619X

Ali EFE

Ege Üniversitesi,

allieffee.1412@gmail.com 0009-0003-8462-168X

ÖZET

Problem Durumu: Bu araştırmanın amacı, ortaokul yöneticilerinin ders denetimlerinin öğretmenlerin mesleki gelişimine katkısına ilişkin öğretmen görüşlerinin belirlenerek sürecin iyileştirilmesine yönelik uygulayıcılara ve araştırmacılara ışık tutmaktadır. Alanyazında, okul müdürlerinin sınıf denetiminin öğretmenin mesleki gelişimine katkısını araştıran çalışmaların sayısı sınırlıdır. Öte yandan bu araştırmaların yapılması sonrasında okullarda yönetim ve denetim uygulamalarında önemli değişimler yaşanmıştır. Bundan dolayı konunun farklı boyutlarıyla ve daha önce ortaokul örneğinde çalışılmamasından dolayı yeniden araştırılması önemlidir. Bu amaç doğrultusunda şu sorulara cevap aranmıştır: (1). Okul yöneticileri hangi sıklıkla ders denetimi gerçekleştirmişlerdir? (2). Gerçekleşen ders denetimleri ortaokullarda görev yapan öğretmenlerin mesleki gelişimine nasıl bir katkı sağlamıştır? (3) Ders denetimlerinin kimler tarafından yapılmasına ilişkin öğretmen görüşleri nasıl bir dağılım göstermektedir? (4). Ders denetimi görevinin müfettişler tarafından yapılması ile ilgili yönetmelik değişikliği öğretmenler tarafından nasıl karşılanmıştır?

Yöntem: Araştırmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması deseni kullanılmıştır. Çalışma grubunun belirlenmesinde, amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örneklemeden yararlanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu, 2021-2022 eğitim öğretim yılı İzmir ili merkez ilçelerinde yer alan resmi ortaokullarda görev yapan demografik açıdan çeşitlilik gösteren 55 öğretmenden oluşmaktadır. Veriler araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formundaki sorular aracılığı ile toplanmıştır. Verilerin analizinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır.

Bulgular: Araştırmanın bulgularına göre öğretmenlerin okul müdürleri tarafından nadiren ders denetimi görmüşlerdir ve bu denetimlerin mesleki gelişime katkısının sınırlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Müfettişlerin yeniden ders denetimlerine girmelerinin beklenen olumlu etkiyi göstermeyeceği ve ders denetimlerinin müfettişlerin yansırı bu konuda eğitim almış okul müdürleri tarafından yapılmasının, okulun diğer paydaşlarının da sürece dâhil olmalarının istenen etkiyi artıracığı yönünde görüşler ağırlıktadır.

Anhtar Kelimeler: Ders Denetimi, Okul Yöneticisi, Eğitim Denetçisi, Mesleki Gelişim

ABSTRACT

Problem Statement: The purpose of this research is to shed light on practitioners and researchers to improve the process by determining teachers' opinions regarding the contribution of secondary school administrators' course supervision to the professional

development of teachers. In the literature, the number of studies investigating the contribution of school principals' classroom supervision to teachers' professional development is limited. On the other hand, after these researches were conducted, significant changes took place in management and supervision practices in schools. Therefore, it is important to re-investigate the subject with different dimensions and since it has not been studied in a secondary school sample before. For this purpose, answers were sought to the following questions: (1). How often did school administrators conduct course inspections? (2). How did the course inspections contribute to the professional development of teachers working in secondary schools? (3) What is the distribution of teachers' opinions regarding who should conduct course supervision? (4). How were the teachers reacted to the change in the regulation regarding the task of course supervision being carried out by inspectors?

Method: The case study design, one of the qualitative research designs, was used in the research. Criterion sampling, one of the purposeful sampling methods, was used to determine the study group. The study group of the research consists of 55 demographically diverse teachers working in public secondary schools in the central districts of Izmir province in the 2021-2022 academic year. Data were collected through questions in the semi-structured interview form developed by the researchers. Content analysis technique was used to analyze the data.

Findings: According to the findings of the research, teachers rarely received course supervision by school principals and it was concluded that the contribution of these supervisions to professional development was limited. The predominant opinion is that inspectors' re-inspection of courses will not have the expected positive effect, and that course inspections will be carried out by school principals trained in this regard, in addition to inspectors, and the involvement of other stakeholders of the school in the process will increase the desired effect.

Key Words: Course Supervision, School Administrator, Education Supervisor, Professional Development

1. GİRİŞ

21. Yüzyılın, teknolojik gelişmeler ve bilgi toplumunun ortaya çıkması ile birlikte toplumsal alanda gelişmelerin hızla gerçekleştiği, değişimin süreklilik arz ederek birçok toplumsal kurumda gerçekleştiği dönem olduğuna dair çeşitli görüşler bulunmaktadır. Toplumsal alandaki bilgi toplumuna dair gelişme ve değişimler, eğitim politikalarında değişiklikleri; eğitim politikalarındaki değişimler ise okullardaki yönetim ve denetimle ilgili uygulamaların yeniden düzenlenmesini etkileyebilmektedir. Yönetim, belirli amaçlarla örgütün devamlılığını sağlamalıdır. Bursalıoğlu (1994), yönetimin asli görevinin insani ve maddi olanakların kullanarak örgütü belirlenen amaçlara ulaştırmak olduğunu belirtirken Balcı (2002) da bu doğrultuda bir yaklaşımla, örgütsel etkililiği amaçların gerçekleşmesi ile ilişkilendirmektedir. Burada bir örgütün devamlılığı ile hedeflerin gerçekleşmesi arasında bağ kurulduğu anlaşılmaktadır. Bu bağın sürekliliği için denetim faaliyeti de örgütsel amaçlarla ilişkilendirildiği söylenebilir. Nitekim Aydın (1986) da denetimi, örgütsel davranışların hedeflenen amaçları ile belirlenen prensip ve kurallar ile uyumluluğunun ne kadar örtüştüğü süreci olarak tanımlamıştır. Kamusal bir hizmet alanı olarak yapılandırılmış okullar ve

buradaki işleyiş, diğer kurumlar kadar denetimi gerekli kılmaktadır. Okullar, girdisi ve çıktısı insan olan toplumsal açık sistemlerdir (Katz ve Kahn, 1978). Diğer tüm sistemlerin girdisi olan insan niteliğini birinci dereceden etkileyen kurumlar olarak okulların sağlıklı bir denetim mekanizmasına sahip olmasının ayrıca önem taşıdığı söylenebilir.

Her örgütün belirli amaçları vardır. Bu amaçların ne kadarının gerçekleştiğinin belirlenmesi, hedeften sapmaların değerlendirilmesi ve alınacak yeni önlemlerin belirlenmesinde denetimin rolü önemli görülmektedir. Örneğin Türk Dil Kurumu [TDK]'ye göre denetim; “*eğitim öğretim çalışmalarının yürürlükteki yasa, tüzük, yönetmelik ve genelgelere göre yapılıp yapılmadığının incelenmesi, yoklanması ve soruşturulması işi*” olarak tanımlanmıştır (TDK, 2011). Burada kontrol amaçlı bir uygulama vurgulansa da genel anlamda denetim; örgütsel davranışların hedeflenen amaçları ile belirlenen prensip ve kurallar ile uyumluluğunun ne kadar örtüştüğü sürecidir (Aydın, 1986). Ancak günümüzde eğitim politikalarında değişiklikler ile yönetim ve denetimle ilgili uygulamalar yeniden düzenlenmiştir. Bu bağlamda denetim ile ilgili özel tanımlamalar ortaya çıkmıştır.

Denetimin özel tanımı ele alındığında, birçok denetim tanımının yapıldığı görülebilir. Taymaz (2011)'a göre genel anlamda denetim, tüzel veya kamu örgütlerinin verimlerini arttırmaya yönelik yapılan uygulamaların ölçülmesi sürecidir. Beycioğlu ve Dönmez (2009)'e göre eğitim denetimi; yıllar içerisinde giderek bulunduğu kuramsal dönemlerin etkisiyle de karmaşıklaşan bir kavramdır. Bunun için denetim rol olarak ve süreç olarak olmak üzere iki grupta incelendiğinde; süreç açısından denetim gaye, düşünce sistemi ve diğer unsurların bir bileşimiye, rol açısından denetimin; denetmenin gerçekleştirdiği sorumluluk ve etkinlikleri, öğretimin etkililiği ve öğretmenlerin mesleki gelişimi için gereken bir süreç olarak ele almaktadırlar. Ayrıca Başar (2007)'a göre, iyi bir öğretimin ön koşulu iyi bir yönetim, iyi bir yönetimin ise iyi bir denetimdir. Yukarıdaki bilgiler ışığında denetim tanımının değil sürecinin ön planda olduğu bir denetimden bahsetmek daha etkili bir denetimin olacağı düşünülmektedir.

Bir denetimin etkililiğine ilişkin birçok faktörün varlığından söz edilebilir. Köklü (1996)'ye göre etkili bir denetim; geliştirmeyi amaçlayan, esnek ve uyumlu bir süreç; iş birliğine dayalı, bilimsel, yetenek keşfedici, güdüleyici, öğretme-öğrenme sürecinin etkililiğini sağlayan ve eğitim sürecindeki tüm unsurların kazandırılması hedeflenen tutum ve davranışları, yeni eğitim teknolojileri, yeni eğitim öğretim metotları, kuramları, öğrenci ve öğretmene ilişkin belirleyici unsurları uygun bir analizi ve sentezi ile tasarlayıcı ve yansıtıcı olan, liderlik esaslı, kabul edilebilir ve sürdürülebilir iletişim içermelidir. Bununla birlikte eğitim denetiminde, etkili bir öğretim süreci için pek çok denetim modeli/yaklaşımı geliştirilmiş olup bu model ve yaklaşımlar *bilimsel denetim, klinik denetim, öğretimsel denetim, sanatsal denetim, farklılaştırılmış denetim, gelişimsel denetim* olarak karşımıza çıkmaktadır (Memduhoğlu ve Zengin, 2012). Buradan da anlaşılacağı gibi denetim yapan kişinin nitelikleri kadar, tercih edilen denetim yaklaşımı da denetimin amaçlarında ulaşmasında önem taşımaktadır.

Yönetim değişimine paralel olarak kullanılan denetim modeli de değişmekte olup, eğitim denetimi yapılırken, Aydın (2005)'a göre kontrol, inceleme ve süpervizyon kavramları ile ön plana çıkmaktadır. Buradaki kontrol kavramı gerçeğe ve aslına yatkınlığını kontrol ederken, inceleme kavramı bir konuyu detayları ile anlayıp tetkik etmeye çalışır. Süpervizyon kavramı

ise bir kişinin ya da grubun performans gözleminden öte kişisel ve mesleki rehberliğini de içermektedir. Aynı şekilde Bursalıoğlu (1978)'na göre bireysel ilişkilere dayalı yönetim kuramı, rehberlik etme ve yardıma dayalı denetimi ile daha demokratik ve sosyal bir denetim anlayışı kazanmaktadır. Denetimdeki bu anlayış; iş birliğinin, mantıklı karar vermenin, karşılıklılık esaslı ilişkilerin ve örgüt uyumluluğunun önemini artırmakta, bireysel ihtiyaçların da ön plana çıkmasını sağlamaktadır. Yenilenen denetim tanımları, eğitim örgütlerinin daha demokratik olmasını ön plana çıkararak, bu örgütlere iş bölümü ve hoşgörü kavramlarını içeren yeni bir denetim anlayışı önermektedir. Öğretmenlerin mesleki gelişimine katkı sağlamaya dönük bir denetimin insan ilişkileri, denetlenen branşa ilişkin farkındalık kadar denetim ilke ve teknikleri bilgisini de gerektirdiği görülmektedir.

Literatürde yer alan denetim anlayışlarının yanı sıra eğitim denetimini kimin yapması ve nasıl yapılması gerektiği ile ilgili de farklı düşünceler bulunmaktadır. İlgili çalışmalar incelendiğinde Tonbul ve Baysülen'in (2017) araştırma sonuçlarına göre okullarda denetimin okul müdürünce gerçekleştirilmesi, okul müdürünün okulu ve öğretmeni tanıması sebebiyle olumsuz denetim algısını engellemeye yardımcı olabilir ancak bunun için okul müdürlerinin gerekli hizmet içi eğitimleri alıp nesnel değerlendirme araçlarını kullanmaları gerekmektedir. Aslanargun ve Göksoy (2013)'a göre, okullarda denetimin okul müdürü tarafından değerlendirilmesi, süreç ve performans odaklı olması açısından tercih edilirken objektif değerlendirme kaygısı mevcut olduğu görülmektedir. Koşar ve Buran (2019)'a göre okul yöneticisinin okul iklimini ve öğretmeni daha iyi tanıması sebebiyle, okul yöneticisinin denetim yapması öğretmenler tarafından daha olumlu karşılanmıştır. Denetim yapılan öğretmene rol model ve öğretimsel lider olması, motivasyon sağlaması okul müdürünün vizyonu olmalıdır. Bu çalışmalardaki ortak düşünce, denetimlerin okul müdürleri tarafından yapılmasının öğretmenlerin mesleki gelişimlerine katkı sağlayacağını belirtmeleridir.

Eğitim denetimini kimin yaptığından ziyade, denetim yapan kişiye karşı algının olumlu olması gerektiğini değerlendiren Holland ve Garman (2001)'e göre; denetim kavramının bu olumsuz algısını olumluya çevirebilmek için Gordon'un mesleki gelişim kavramının kullanılmasını; denetmen kavramının yerine ise eğitim lideri kavramını tavsiye etmektedir. Benzer şekilde denetim kavramının çoğunlukla olumsuz bir kavram olarak görüldüğünü düşünen ve müfettişlerin ya da okul yönetiminin yaptığı bir iş olarak görülmesinin doğru olmadığını ve eğitimin bir bütün olduğunu düşünen McNicol (2004) ve Feyerabend (1999)'a göre, sadece kurumun denetiminin değil, okul üyelerinin kendi kendilerini, birbirlerini hatta öğrenciler ve aileler gibi okul paydaşlarının da denetim sürecine katılması gerektiğini savunmaktadırlar. Başka bir düşünce ise dış denetim yerine, iç denetim önermektedir. Özdemir (2020), profesyonel öğrenme etkinliklerinde sınıf gözlemlerinin ve alandaki liderliğin öğretmenleri mesleki olarak geliştirdiği sonucuna ulaşmıştır. Başar (2007)'a göre eğitim sürecindeki tüm paydaşların kendisinde eksik gördüğü noktaların düzeltilmesi ve gelişim sağlayabilmesi için öğrencilerin, velilerin, çevrenin, öğretmenlerin ve okulun öz denetim yapması gerekmektedir. Alanyazın dikkate alındığında denetim, dışsal olarak bir müfettiş tarafından yapılması kadar kurumdaki paydaşların da sürece dâhil olmasının önemini vurgulandığı görülmektedir.

MEB tarafından yayınlanan *Öğretmen Denetimi* adlı kılavuza göre, eğitim denetiminin etkili yapılması, öğretmenlerin mesleki gelişiminde objektif ve gerçekçi bir şekilde

değerlendirilmesi, öğretmenin var olan performansının tarafsız ölçme araçları kullanılması ve birtakım ölçütlerle kıyaslanarak değerlendirilmesini içerir. Bu değerlendirmelerin öğretmen mesleki gelişimine katkısının neler olduğunun bilinmesi için veriler, bireyler ve maddesel kaynaklar aracılığı ile toplanarak performans ölçme yapılır. Fakat mevcut durumda ölçme ve değerlendirilme kaynaklarının yetersiz kaldığı düşünülmektedir (MEB, 1995). Buradan hareketle sınıf denetimi ile ilgili yapılan çalışmalarda, genellikle denetim görevini kimin yapması gerektiği, denetimin hangi aralıklarla yapılması gerektiği, sınıf denetimine ilişkin öğretmenlerin mevcut durum değerlendirmesi ve sınıf denetimi yapmasına ilişkin önerilerinin neler olduğu ile ilgili çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Alanda boşluk olarak, değerlendirme sürecinde nelere dikkat edilmesi gerektiği, ders denetimi görevinin yöneticilerden tekrar müfettişlere verilmesi ile ilgili yönetmelik değişikliğinin nasıl karşılandığı ve yapılan denetimin öğretmenlerin mesleki gelişimine katkısının neler olduğu ile ilgili bir durum çalışmasının gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Okul müdürlerinin ders denetimlerinin öğretmenlerin mesleki gelişimine katkısı ile ilgili literatür incelendiğinde; Gelmez (2011), okul müdürlerinin denetiminin öğretmenlerin mesleki gelişimine katkısını müdürlerin yeterliliği açısından ele almıştır. Yıldırım (2013), konuyu ilköğretimde görev alan öğretmenler örneklemeyle örgütsel bağlılık bağlamında araştırmıştır. Bozan (2017) çalışmasında okul müdürlerinin öğretmen performansı değerlendirme yeterliliklerini incelemiş, Yılmaz (2019) konuyu ders denetimlerinin öğretmen motivasyonuna katkısı bağlamında araştırmıştır. Deniz (2017) ise, konuya öğretimsel denetim bağlamında yaklaşmıştır. Altunay (2020) çalışmasında ders denetiminin farklı boyutları yönetici ve öğretmen görüşlerini karşılaştırmıştır. Literatür dikkate alındığında konuyu ortaokul öğretmenleri açısından ele alan çalışmaların sınırlı olduğu görülebilir. Ayrıca okul müdürlerinin denetiminin öğretmenlerin mesleki gelişimine katkısını müfettişlerin denetimi ile karşılaştırmalı olarak ele alan çalışmaların da az sayıda olduğu, çalışmaların genelde tüm okul türlerini ele alacak biçimde yapıldığı ve yalnızca okul müdürlerinin denetimlerinin incelendiği söylenebilir. Bununla birlikte okul müdürlerinin ders denetimi ve ders denetiminin yeniden müfettişlere verilmesine dair de literatürde eksiklik bulunmaktadır. Tonbul ve Baysülen (2017) tarafından yapılan araştırmada, 2016 yılında yapılan ve ders denetimlerinin okul müdürleri tarafından gerçekleştirilmesini öngören yönetmelik değişikliği değerlendirilmiştir. Fakat 01.03.2022 tarihinde bu yönetmelik tekrar değiştirilmiş ve Eğitim Müfettişleri Başkanlığı kurularak ders denetimleri yeniden müfettişlerin görev alanı olarak belirlenmiştir. Bu değişikliğe dair literatürde yeni bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu sebeple, yapılan bu çalışmada elde edilecek ders denetimi görevinin yeniden müfettişlere verilmesine dair bulguların önemli olduğu söylenebilir.

Bu bağlamda, araştırmanın genel amacı, ortaokul yöneticilerinin sınıf denetimlerinin öğretmenlerin mesleki gelişimine katkısına ilişkin öğretmen görüşlerinin belirlenmesidir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmaktadır.

Okul yöneticileri hangi sıklıkla ders denetimi gerçekleştirmişlerdir?

Gerçekleşen ders denetimleri ortaokullarda görev yapan öğretmenlerin mesleki gelişimine nasıl bir katkı sağlamıştır?

Ders denetimlerinin kimler tarafından yapılmasına ilişkin öğretmen görüşleri nasıl bir dağılım göstermektedir?

Ders denetimi görevinin müfettişler tarafından yapılması ile ilgili yönetmelik değişikliği öğretmenler tarafından nasıl karşılanmıştır?

2. YÖNTEM

Araştırmanın Modeli: Araştırmada okul yöneticilerinin sınıf içi denetimlerinin öğretmenlerin mesleki gelişimine etkilerinin incelenmesi amacıyla araştırma deseni durum çalışması olarak belirlenmiştir. Araştırma deseni olarak durum çalışması deseni tercih edilmesinin sebebi ise durum çalışmasının gerçek yaşam içerisinde var olan durumun derinlemesine incelenmesini sağlamaktır (Creswell, 2016).

Çalışma Grubu: Araştırmanın çalışma grubu, 2021-2022 eğitim öğretim yılı İzmir ili merkez ilçelerinde yer alan resmi ortaokulda görev yapan demografik açıdan çeşitlilik gösteren 55 ortaokul öğretmeni oluşturmaktadır. Çalışma grubu belirlenirken amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan ölçüte dayalı örnekleme kullanılmıştır. Bilinen olay ve olgulara ilişkin daha derinlemesine bilgi edinmemizi sağlayan bu örnekleme yöntemi, önceden belirlenen birtakım ölçütü sağlayan durumların çalışılmasını sağlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Bu araştırmada; “İzmir ili merkezinde yer alan ortaokullarda görev alan öğretmenler” ile “sosyo-ekonomik çevre düzeyi” ölçütü olarak belirlenmiştir. İzmir il merkezinde yer alan ortaokullarda çalışan okul yöneticilerine araştırmanın amacı açıklanarak gönüllü yöneticilerle görüşme yapılacağı belirtilmiştir.

Veri Toplama Süreci: Araştırmanın verileri araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığı ile toplanmıştır. Okul yöneticileri ile ön görüşme yapılarak sürecin gerektirdiği aşamaları uygun gören ve araştırmaya katkı sağlamak isteyen yöneticilerle görüşme yapılmış bu görüşmelerin cevaplarının ve kişisel verilerin kesinlikle gizli kalacağı belirtilerek izni olan yöneticilerle ses kaydı eşliğinde görüşmeler yapılmıştır. Veriler betimsel ve içerik analizi ile çözümlenmiştir. Araştırmada yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen veriler önce belli temalara ayrılmış ardından temalara ait kodlar belirlenmiştir. Temalara uygun kodlar analiz edilen uygun alt başlıklara yerleştirilerek sınıf denetimlerinin öğretmenlerin mesleki gelişimine katkısı boyutlar halinde ortaya konulmuştur. Araştırmanın *geçerliliği ve güvenilirliğini* sağlamak amacıyla görüşme kayıtları öğretmenler ve okul yöneticileri ile paylaşılarak yanlış yazılan ya da anlaşılan bir yer olup olmadığı katılımcılara teyit ettirilerek araştırmanın iç geçerliği diğer bir ifadeyle inandırıcılığı artırılmaya çalışılmıştır. Yapılan kodlamaların güvenilirliğinin saptanması amacıyla ham veriler araştırmacıların yanı sıra nitel araştırma konusunda çalışmaları olan bir doktora öğrencisine değerlendirmesi amacıyla verilmiştir. Tüm veriler, gerek duyulması durumunda başkalarının da analiz yapmasına olanak verecek şekilde saklı tutulmuştur. Katılımcı çeşitliliğine (yöneticiler, öğretmen) yer verilerek araştırmanın geçerliği artırılmaya çalışılmıştır. Bu faaliyetler bağlamında araştırma için veri analizi açısından geçerlilik ve güvenirliliğin sağlandığı varsayılmıştır.

3. BULGULAR

Araştırmanın birinci alt problemi “Okul yöneticileri hangi sıklıkla ders denetimi gerçekleştirmişlerdir?” sorusuna verilen cevaplar Çizelge 1’de İzmir’de görev yapan ortaokul öğretmenlerinin geçirdiği ders denetimlerinin sıklığı ve Çizelge 2’de ise okul müdürlerinin ders denetimi yapmamasının nedenleri ile ilgili bulgulara yer verilmiştir.

Çizelge 1. Öğretmenlerin Geçirdiği Ders Denetimlerinin Dağılımı

	Denetim Durumu	Denetim Sayısı	Katılımcılar	f
Denetim Geçirme	Evet	1 Kez	K5, K7, K10, K16, K19, K32, K44, K50, K51, K53, K55	11
		2 Kez	K2, K23, K28, K31, K37	5
		1'den Fazla	K27	1
			<i>Toplam</i>	17
Denetim Geçirme	Hayır		K1, K3, K4, K6, K8, K9, K11, K12, K13, K14, K15, K17, K18, K20, K21, K22, K24, K25, K26, K29, K30, K33, K34, K35, K36, K38, K39, K40, K41, K42, K43, K45, K46, K47, K48, K49, K52, K54	
				<i>Toplam</i>

Çizelge 2. Okul Müdürlerinin Ders Denetimi Yapmama Sebeplerine İlişkin Öğretmen Görüşleri

Tema	Kodlar	Katılımcılar	f
Ders Denetimi Geçirmeme Sebebi	Öğretmenin Görevini İyi Yapması	K6, K11, K12, K13, K14, K41, K46, K52	8
	Öğretmene Baskı Yapmama	K4, K15, K20, K25, K44	5
	Branş Farkı	K38, K48	2
	Göreve Yeni Başlama	K40,	1
	Denetimin İş Yükü Görülmesi	K18,	1
	Yoğun İş Temposu	K1, K17, K21,	3
		Toplam	20

Çizelge 1 incelendiğinde, katılımcıların çoğunluğu (f=38) okul müdürü tarafından ders denetimi geçirmemiştir. Ders denetimi geçiren katılımcıların (f=17) çoğunluğu ise sadece bir kez (f=11) ders denetimi geçirmiştir. İki'den fazla denetim geçiren öğretmen sayısı yalnızca bir kişidir. Ders denetimi geçirmeyen öğretmenlerin denetim geçirmeme sebeplerine bakıldığında, öğretmenlerin görevini iyi yapması görüşü (f=8) hakimdir.

Katılımcılara göre öğretmenin görevini başarıyla yerine getirmesi, ders denetimini gereksiz kılmaktadır. K12, bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

“Ders tekniğimi ve sınıf hâkimiyetimi biliyor.” (K12)

Bir katılımcı daha önce aynı okul müdürü tarafından geçirdiği denetimler sebebiyle bir güven sağladığını ve denetime ihtiyaç duyulmadığını düşünmektedir.

“Önceki senelerde dersime girmişti. Beş yıldır aynı okuldayım gerek görmemiş olabilir.” (K14)

Okul müdürlerinin ders denetimi yapmama sebeplerini öğretmenin görevini iyi yapmasına bağlamalarının bir diğer sebebi de K11'e göre tecrübedir.

“Geçirmedim 28 yıllık öğretmen olmamdan dolayı olabilir.” (K11)

Araştırmanın ikinci alt problemi kapsamında “Gerçekleşen ders denetimleri ortaokullarda görev yapan öğretmenlerin mesleki gelişimine nasıl bir katkı sağlamıştır?” sorusuna verilen cevaplar doğrultusunda; Çizelge 3'de öğretmenlerin ders denetimlerinin mesleki gelişimine dair katılımcı görüşleri gösterilmiştir.

Çizelge 3. Öğretmenlerin Ders Denetimi Geçirmelerinin Mesleki Gelişime Katkısına Dair Görüşleri

Tema	Alt Tema	Kodlar	Katılımcılar	f
Mesleki Gelişime Katkı	Var	Eksik Yönleri Belirleme	K2, K13, K18, K23, K25, K32, K41, K43, K48, K49, K53	10
		Disiplin	K1, K7, K11, K31, K34, K44	6
		Motivasyon	K4, K45,	2
		Sınıf Ortamını Görme	K15, K24, K28, K33, K51, K52	6
		Farklı Bakış Açısı Yaratma	K42, K50, K55	3
		Tecrübe	K27, K38, K39	3
		Profesyonellik	K20, K35, K36	3
	Yok		K3, K5, K6, K8, K9, K10, K12, K14, K16, K17, K19, K21, K22, K54, K26, K29, K30, K37, K40, K46, K47,	19
			Toplam	33

Çalışmanın ikinci alt problemi, ders denetimlerinin ortaokullarda görev yapan öğretmenlerin mesleki gelişimine nasıl bir katkı sağladığına yöneliktir. İkinci alt probleme yönelik elde edilen Çizelge 2’deki bulgulara göre, katılımcılar okul müdürleri tarafından gerçekleştirilen ders denetimlerinin (f=33) mesleki gelişime katkısı olduğunu düşünmektedir. Bununla birlikte ders denetimlerinin mesleki gelişime katkı sağlamadığını düşünen katılımcılar da (f=19) bulunmaktadır. Gerçekleştirilen ders denetimlerinin öğretmenlere hangi boyutlarda katkı sağladığına dair bulgular ışığında, öğretmenlerin eksik yönlerini görebilmesi göze çarpmaktadır. Okul müdürlerinin gerçekleştirdiği ders denetimleri, dönütler verildiğinde öğretmenin eksik yönlerini görmesine fırsat tanımaktadır.

Ders denetiminin öğretmenlerin eksik yönlerini geliştirmesine yönelik görüşler katılımcılar tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

“Eksiklerin görülmesi ve düzeltilmesinin sağlanması okul yöneticilerinin ders denetimlerinin katkılarından olabilir.” (K32)

“Fark etmediğim eksiklerimi görmüş oldum.” (K43)

“Donanımlı bir yönetici ise eksikliklerin fark edilmesini sağlayabilir.” (K53)

Ders denetimlerinin mesleki gelişime katkısı olmadığı görüşüne sahip olan katılımcılar, ders denetimlerinin niçin bir katkısı olmadığına dair genellikle cevap vermemişlerdir. Bununla birlikte bir katılımcı ders denetiminin katkı sağlamayacağını belirtmiştir:

“Yöneticimin ders denetimi yapmasının mesleki gelişimime katkı sağlayacağını düşünmüyorum. Yöneticiliğin formasyonla ilgisi olmadığını, öğretmenlik mesleğinden ayrı değerlendirilmesi gerektiği kanaatindeyim. Aynı branşta olduğum yöneticilerim de oldu, matematik öğretiminden uzaklaştıklarımı

denetim esnasında görme fırsatım oldu. Sınıf yönetimi konusunda eksiklik görürse gerekli takviyelerin alınması hususunda (hizmet içi eğitim vb.) yönlendirme yapabilir. Başka bir katkısının olmayacağını düşünüyorum.” (K9).

Araştırmanın üçüncü alt problemi kapsamında “Ders denetimlerinin kimler tarafından yapılmasına ilişkin öğretmen görüşleri nasıl bir dağılım göstermektedir?” sorusuna verilen cevaplar doğrultusunda;

Çizelge 4’de Ders denetimlerinin kimler tarafından gerçekleştirilmesi gerektiğine dair katılımcı görüşleri gösterilmiştir.

Çizelge 4. Ders Denetimini Gerçekleştirecek Uzman Dair Katılımcı Görüşleri

Temalar	Kodlar	Katılımcılar	f
Aynı Branştaki Öğretmen	Gerçekçilik	K41,	1
	Branş Gelişimi	K18, K33, K49,	3
	Eksik Yönler	K16, K23,	2
		Toplam	6
Müfettişler	Objektiflik	K1, K19,	2
	Rehberlik	K15, K44, K45	3
		Toplam	5
Öğrenci/Veli	Eğitimin Merkezinde Olma	K3, K8, K46	3
Eğitim Uzmanı/Akademisyen	Eksik Yönler	K28,	1
	Akademik Katkı	K17, K24, K25,	3
	Farklı Bakış Açısı Sağlama	K9, K43,	2
		Toplam	6
Okul Yöneticisi	Disiplin	K11, K31, K36, K40	4
	Motivasyon	K4, K14	2
	Gözlem	K20, K34, K38	3
	Okul İklimi	K2, K35, K42,	3
	Eksik Yönler	K50,	1
	Branş Gelişimi	K12, K13,	2
	Rehberlik	K10,	1
	Hiyerarşi	K7, K55	2
Verimlilik	K48, K51, K52,	3	
		Toplam	21
Uzman Grup		K27, K39, K53,	3
Hiç Kimse		K5, K6, K21, K26, K29, K30, K32, K37, K47, K54,	10
		Toplam	54

Çizelge 4’teki bulgulara göre, katılımcıların büyük çoğunluğu, ders denetiminin yapılması gerektiğini belirtmiş; ders denetimini yapması gereken kişi/kurum olarak ise okul müdürlerine ağırlık vermiştir. Ders denetimlerinin okul müdürleri tarafından gerçekleştirilmesine yönelik görüşlerden dikkat çekici olanlar şu şekilde özetlenebilir:

“Okul müdürü denetleyebilir. Öğrenci ve veli asla denetlememeli, ast üstü denetlerse meslek onuru ayaklar altına alınmış olur.” (K7)

“Okul yöneticisi diyorum, diğer kişiler kalitenin ve verimin azalmasına neden olur.” (K52)

Ders denetimlerinin diğer öğretmenler tarafından gerçekleştirilmesi gerektiğini savunan altı katılımcı; gerçekçilik, eksik yönlerin belirlenmesi ve branş gelişimine vurgu yapmışlar.

“Aynı branşa sahip diğer öğretmenler tarafından. Çünkü kendisiyle karşılaştırma yaparak daha gerçekçi sonuçlar alabilir.” (K41)

“Ortaokul öğretmenlerinin ders denetiminin diğer öğretmenler tarafından yapılmasının daha faydalı olacağını düşünüyorum. Bu şekilde iyi uygulamaların öğretmenler arasında yaygınlaşması sağlanabilir. Yapıcı eleştiriler de eksik yönlerin giderilmesine yardımcı olabilir.” (K18)

Ders denetimlerinin müfettişler tarafından uygulanmasına yönelik görüşler objektiflik ve öğretmenlere rehberlik hizmeti sağlama yönündeki boyutları ortaya çıkarmıştır.

“Bakanlık müfettişleri. Yeterli tecrübesi bulunan müfettişler öğretmenlere rehberlik yapabilir.” (K15)

“Bence müfettişler yapmalı. Bazen okullarda çeşitli çatışma ortamları olabiliyor. Öğretmenle okul yöneticisinin anlaşması bozuk ise olumsuz, dostluk düzeyinde ise yanlı puanlama yapılabilir. Okul yöneticisi öğretmeni iyi tanır ama objektif değerlendirme yapamaz. Tabi ki müfettişler, bu uygulamayı yapmadan önce değerlendirme ölçeklerini ders öğretmeni ile paylaşırsa daha hazırlıklı ve stressiz ortam oluşur. Müfettişlere karşı korkulu duygulardan bir nebze uzaklaşılır.” (K1).

Ders denetiminin öğrenciler tarafından yapılması gerektiğini vurgulayan katılımcı görüşleri, eğitim-öğretimin muhatabının aynı zamanda denetmeni olduğu düşüncesini belirtmektedir.

“Bana göre en iyi denetleyici sürekli birlikte olduğunuz öğrenci grubu ve evde paylaştıkları veli grubu... Bu işi onlardan daha iyi kimse yapamaz. Çünkü sizinle sürekli birlikteler.” (K46)

Araştırmanın dördüncü alt problemi kapsamında Çizelge 5’te Ders denetimlerinin kimler tarafından gerçekleştirilmesi gerektiğine dair katılımcı görüşleri gösterilmiştir.

Çizelge 5 incelendiğinde katılımcıların ders denetimi görevinin yeniden okul müfettişlerine verilmesine ilişkin sonuçlar olumlu ve olumsuz kategorileri altında sınıflanmaktadır. Ders denetimlerinin okul yöneticilerinden alınıp okul müfettişlerine verilmesini objektifliği artıracığı gerekçesiyle açıklayan bir katılımcı durumu şöyle açıklamıştır.

“Okul müdürlerinin siyasi görüş, etnik kimlik gibi unsurlar ve arkadaşlık gibi kıstasları dikkate alarak değerlendirme yapmaları ve taraf tutmaları, objektif olmamaları nedeniyle değişikliğe gidildiğini düşünüyorum. Müfettişler tarafından yapılan denetimlerle objektif bir tutum sağlanabilir.” (K19)

Olumlu yönde görüş bildiren başka bir katılımcı gerekçe olarak müfettişlerin eğitim-öğretim alanındaki uzmanlığını ileri sürmüştür.

“Müfettiş bu alanda belli bir uzmanlığa ulaşmış ise belki de müdürden daha etkili olabilir. Bu amaçla da öncelikle ders denetim alanında iyi bir ihtisas alanı oluşturulmalı. Bu başlı başına bir uzmanlık alanı haline getirilirse öğretmen kalitesini arttırmada etkili olacağını düşünüyorum.” (K25)

Çizelge 5. Ders Denetimini Gerçekleştirme Görevinin Yeniden Okul Müfettişlerine Verilmesine Dair Katılımcı Görüşleri

Tema	Alt Tema	Kodlar	Katılımcılar	f
------	----------	--------	--------------	---

Ders Denetimlerinin Okul Müfettişleri Tarafından Gerçekleştirilmesine Yönelik Yönetmelik Değişikliğinin Sonuçları	Olumsuz Sonuçlar	Kısıtlı Zaman	K7, K13, K27, K33, K37, K39, K42,	7
		Okul İklimi	K16, K21, K23, K28, K36, K52,	6
		Gözlem	K32, K50, K51, K55	4
		Motivasyon Kaybı	K4, K29, K30, K48,	4
		Donanım	K6, K14, K17, K20	4
		Fayda Sağlamama	K5, K24, K47	3
		Objektiflik	K34, K35,	2
		Disiplin	K38, K40,	2
		Evrak Yüğü	K46,	1
		Hiyerarşi	K3	1
			Toplam	34
	Olumlu Sonuçlar	Objektiflik	K2, K9, K19, K31	4
		Uzmanlık	K25, K43, K53	3
		Verimlilik	K1, K15	2
		Okul Müdürünün İş Yükünün Azalması	K44, K54	2
		Adalet	K18	1
		Disiplin	K22	1
		Rehberlik	K45,	1
			Toplam	14
Denetimin Gerekli Olmaması		K8, K10, K11, K12, K26, K41, K49,	7	
		Toplam	55	

Müfettişlerin okul iklimini tanınamaları ders denetiminde problem olarak görülebilir. Okul yöneticilerinin okul iklimine, öğretmenlere ve öğrencilere hâkim olmaları, onları ders denetiminde daha başarılı hale getirmektedir. Ders denetimlerinde müfettişlerin görevlendirilmesi bu açıdan olumsuz bir uygulama olarak görülmektedir.

“Her okulun farklı bir iklimi vardır. Bu iklim birçok farklı unsurun bir araya gelmesiyle meydana gelir. Bu sebeple müfettişlerin tüm bu unsurları göz önüne alarak objektif bir ders değerlendirmesi

yapmasının çok da mümkün olmadığı kanaatindeyim. Öyle okullar vardır ki zaman zaman müfredattan daha önemli sorunlar olur ve sizin öncelikle o sorunları çözüp sonrasında öğretim kısmına odaklanmanız gerekir. Ders denetimi yapılacaksa bunun diğer öğretmenler özellikle zümreler arasında yapılmasının daha faydalı olacağını düşünüyorum.” (K28).

Katılımcıların ders denetimlerinin okul müfettişlerine verilmesine olumsuz bakışlarının diğer boyutlarından bazıları, müfettişlerin ders denetimlerinin fayda sağlamaması, öğretmene motivasyon kaybı yaşatması ve öğretmeni strese sokması ile okul müfettişlerinin donanım eksikliği olarak ortaya konulmuştur.

“Daha önceden de denenmiş yıllarca, gereksiz gerilim ve stresten başka bir amaca hizmet etmemiştir. Doğru bir uygulama olmadığı için vazgeçilmiş bir uygulamanın tekrardan gündeme getirilmesi doğru değildir.” (K24)

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Katılımcıların çoğunluğu okul müdürü tarafından ders denetimi geçirmemiştir. Ders denetimi geçiren katılımcıların çoğunluğu ise sadece bir kez ders denetimi geçirmiştir. Marangoz (2019), çalışmasında okul müdürlerinin ders denetimi gerçekleştirmelerini ve ders denetim sıklığını incelemiş ve okul müdürlerinin ders denetimi gerçekleştirdiği ve denetimlerin çoğunlukla yılda bir kez yapıldığını ortaya koymuştur. Tonbul ve Baysülen (2017) okul müdürlerinin ders denetimlerini nadiren gerçekleştirdiğini ve gerçekleştirilen ders denetimlerinin de etkisiz olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu bulgular ışığında katılımcıların çoğunun ders denetimi geçirmemiş olması, yönetmelikle belirlenmiş olmasına rağmen ders denetiminin uygulamada karşılık bulmadığı şeklinde yorumlanabilir. Ders denetiminin yeteri kadar gerçekleşmemesi ve öğretmenlerin mesleki gelişimine istenen katkıyı sunmamasının kuşkusuz çok nedeni olabilir. Bu araştırma sınırlılığı kapsamında ortaya çıkan sonuçlar ışığında uygulamanın okullarda bir norma dönüşmediği, yaygınlaşmadığı, yeterince kabul görmediği ve beklenen etkiyi yaratmadığı söylenebilir. Okul müdürleri tarafından gerçekleştirilen ders denetimlerinin mesleki gelişime katkısı olduğunu düşünen ve olmadığını belirten katılımcılar farklı gerekçeler ileri sürmüşlerdir. Yazıcı (2019), çalışmasında öğretmenlerin mesleki gelişimine okul müdürlerinin etkisini rehberlik etme, yol gösterme, gözlem, takip ve düzenleme boyutlarında ele almıştır. Yazıcı, çalışmasındaki rehberlik etme, yol gösterme, takip ve gözlem boyutları, bu çalışmadaki eksik yönleri belirleme, motivasyon ve disiplin boyutları ile benzerlik göstermektedir. Aydazer (2020) çalışmasında, okul müdürlerinin ders denetimlerinin öğretmenlerin mesleki gelişimine faydalı olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ancak bazı araştırmalarda (Tonbul ve Baysülen,2017, Altunay, 2020) ,da bunun tersi sonuçlara ulaşılmıştır. Bu bulgulara dayanarak okul müdürlerinin ders denetimi hakkında eğitim almaları ve yeterlilik düzeylerinin artırılması ile okul müdürlerinin ders denetimlerinin öğretmenlerin mesleki gelişimine katkı sunacağı söylenebilir. Katılımcıların büyük çoğunluğu, ders denetiminin yapılması gerektiğini belirtmiş; ders denetimini yapması gereken kişi/kurum olarak ise okul müdürlerini işaret etmiştir. Bununla birlikte ders denetiminde müfettişlerin de yer alması gerektiğini savunan katılımcılar bulunmaktadır. Müfettişlerin eğitim alanındaki uzmanlığı öğretmenlere rehberlik faaliyetinde bulunmalarını sağlayacağını ve bu denetimlerin okul yöneticilerine göre daha nesnel olacağı vurgulanmıştır. Gelmez (2011)’in çalışmasında, okul müdürlerinin ders denetimi yapmaları ile mesleki gelişim arasında anlamlı farklılık bulunmuş fakat müfettişlerin denetimi ile öğretmenlerin mesleki gelişimi arasında farklılık bulunmamıştır. Koşar ve Buran (2019), araştırmasında ders denetimini okul müdürünün yapması gerektiği sonucuna ulaşmıştır. Ders denetimlerinin müfettişlere verilmesini öngören düzenleme nedenleri olarak yöneticilerin iş yükleri kadar, denetimden yeteri kadar fayda sağlanamadığı görüşleri dikkate alındığında denetim işini kimin yapacağından çok, deneticinin nitelikleri ve denetim sisteminin bu sorunu ‘tek kişiye’ yüklemeyecek kadar önemli olduğu sonucu çıkmaktadır. Yönetmelik değişikliğinin ders denetimi yetki ve sorumluluğunu düzenleme sürecinde, geçmiş

uygulamaların sonuçlarını, bu alanda yapılan araştırma sonuçlarını, denetim kuramlarını ve eğitim denetimi alanındaki bilim insanlarının görüşlerini de dikkate alması durumunda sorunun çözümüne katkı sunulacağı düşünülmektedir. Denetimin kontrol odaklı işlevinden değerlendirme ve geliştirme boyutlarını da kapsayan bir işlevselliğe sahip olmasında bunun önemli olduğu söylenebilir. Araştırma bulguları ışığında aşağıda önerilere yer verilmiştir.

Öneriler

Araştırmacılara yönelik önerileri şu şekilde özetlenebilir:

Benzer çalışmalar, eğitim müfettişleri ve okul müdürleri de dahil edilerek karşılaştırmalı olarak yapılabilir. Ayrıca çalışma lise grubu ve ilkokul grubu öğretmenleri ile de gerçekleştirilebilir. Farklı araştırma desenlerinde de bu çalışma yürütülebilir.

Müdür ya da müfettişler tarafından yapılan ders denetimleri dışında, farklı denetim modellerinin ne olabileceği araştırılabilir.

Okul müdürlerinin ders denetimi görevini yeterince yerine getirmeme nedenleri araştırılabilir.

Ders denetim faaliyetlerinin okul iklimine etkisi araştırılabilir.

Okul müdürlerine ders denetimi ile ilgili verilecek eğitimin kazanımları, içeriği, uygulama şekli ve sürecin ölçme değerlendirmesinin nasıl olacağı ile ilgili araştırma yapılabilir.

Ders denetiminin yeniden müfettişlere verilme nedenleri ayrıntılı olarak araştırılabilir.

Eğitim kurumları ve eğitim kurumlarında görev alan *öğretmen, idareci ve müfettişlere yönelik öneriler* şu şekilde oluşturulmuştur:

Okul müdürlerinin ders denetim yapma yeterlikleri geliştirilebilir. Bu konuda müfettişlerin eğitici olarak da yer aldığı hizmet içi eğitimler alabilirler.

Okul yöneticileri eğitim paradigması kendi denetim tarzlarının farkında olmaları için denetim modelleri eğitimi alabilirler.

Denetim sonrasındaki tespitler, ilgili kurullarda öğretmenler ile paylaşılabilir. Müdürler, denetim öncesi ve sonrasında görüşmede iletişim teknikleri konusunda eğitim alabilirler.

Öğretmenlerin aynı branştan bir uzman tarafından denetlenmesi için uzman öğretmen, müfettiş ve müdür iş birliği sağlanabilir.

Okuldaki denetim uygulamalarının başarısında öğretmenler arası iş birliği, materyal paylaşımı, sınıf gözlemleri, okul başarısının tartışılması gibi uygulamalara yer verilebilir.

Çalışmanın sonuçlarına göre öğretmenler okul müdürlerinin ders denetimi gerçekleştirmelerini olumlu karşılamaktadır. Okul müdürleri üzerindeki iş yükü yeniden değerlendirilerek müfettişler ile birlikte ders denetimlerini gerçekleştirmesi açısından yeniden değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

- Altınışik, S. (1997). Örgütsel Etkililikte İş Doyumunun Etkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi. Pegem Dergisi* 3(2), 135-154.
- Altunay, E. (2020). Okul yöneticilerinin ders denetimlerine ilişkin yönetici ve öğretmen görüşleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (55), 95-127.
- Arslantaş, H. İ. ,Tösten, R. ve Avcı, Y. E. (2020). Liselerde Ders Denetimi Uygulamalarının Değerlendirilmesi, *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(2), 417-431.
- Arthur, M. B., Hall, D. T. & Lawrence, B. S. (1989). Generating new directions İn Careertheory: The case for A Transdisciplinary approach. In: Arthur MB, Hall DT & Lawrence BS (eds). *Handbook of Career Theory*. Cambridge University Press, 7–25.
- Aslanargun, E. ve Göksoy, S. (2013). Öğretmen Denetimini Kim Yapmalıdır? *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14, 98-121.
- Aydın, İ. (2005). *Öğretimde Denetim*. Ankara: Pegem Akademi.
- Aydın, M. (1986). *Çağdaş eğitim denetimi*. Ankara: İM Eğitim Araştırma Yayın Danışmanlık AŞ.
- Balcı, A. (2002). *Etkili okul*. Ankara: Pegem Akademi.
- Başar, H. (2007). *Okulda denetim: Denetim kavramı*. 21.11.21 tarihinde http://yunus.hacettepe.edu.tr/~alerbas/okulda_denetim.htm adresinden alındı.
- Beycioğlu, K. ve Dönmez, B. (2009). Eğitim denetimini yeniden düşünmek. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10 (2), 71-93.
- Bozan, S. (2017). *Okul müdürlerinin öğretmen performans değerlendirme yeterliliklerinin okul müdürleri ve öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mardin.
- Bursalıoğlu, Z. (1978). *Eğitim yönetiminde teori ve uygulama*. Ankara: Pegem Akademi.
- Bursalıoğlu, Z. (1994). *Okul yönetiminde yeni yapı ve davranış*. Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş & Çakmak Kılıç, E. & Akgün, Ö. E. & Karadeniz, Ş. Demirel, F. (2008). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Creswell, J. W. (2016). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş Yaklaşımına göre nitel araştırma ve araştırma deseni* (Çev. Ed. M. Bütün ve S. B. Demir). Ankara: Siyasal.
- Feyerabend, P. (1999). *Yönteme karşı*. (Ertuğrul Başer, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gelmez, Ş. (2011). *İlköğretim okullarında okul müdürlerinin yaptığı denetimin öğretmenlerin mesleki gelişim ve yeterliliklerine etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Holland, P. And Garman, N. (2001). towards a resolution of the crisis of legitimacy in the field of supervision. *Journal of Curriculum & Supervision*, 16, (2), 95- 111.
- Koşar, S. ve Buran, K. (2019). Okul müdürlerinin ders denetim faaliyetlerinin öğretimsel liderlik bağlamında incelenmesi. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 7(3), 1232-1265.
- Köklü, M. (1996). Etkili denetim. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 2, (6), 259.
- McNicol, S. (2004). Incorporating library provisionin School Self-Evaluation. *Educational Review*, 56, (3), 287-296.
- MEB (2016). *İlkokul/Ortaokul Rehberlik ve Denetim Rehberi*. Teftiş Kurulu Başkanlığı. Ankara.
- Memduhoğlu, H. B. ve Zengin, M. (2012). Çağdaş eğitim denetimi modeli olarak öğretimsel denetimin türk eğitim sistemi'nde uygulanabilirliği. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 5(1), 131-142.
- Millî Eğitim Bakanlığı (1989). *1988 Yılında Hizmet İçi Eğitim Faaliyetleri*. Ankara: MEB.

Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Müfettişleri Yönetmeliği (2022, 02 Mart). Resmi Gazete (31765). Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/03/202203019.htm>

Millî Eğitim Bakanlığı. (1995). *Öğretmen DEĞERLENDİRME*. Ankara: MEB Basımevi.

Millî Eğitim Bakanlığının Teşkilat Ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. (2011, 14 Eylül). Resmi Gazete (28054). Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/09/20110914-1.htm>

Numanoğlu, G. (1999). *Bilgi toplumu-eğitim-yeni kimlikler-ii: bilgi toplumu ve eğitimde yeni kimlikler*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi. 32, (1-2), 341-350.

Özdemir, N. (2020). How to improve teachers' instructional practices: the role of professional learning activities, classroom observation and leadership content knowledge in Turkey. *Journal of Educational Administration*, 58(6), 585-603.

Özden, Y. (2002). *Eğitimde dönüşüm: Eğitimde yeni değerler*. (4. Baskı), Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Taymaz, H. (2011). *Eğitim Sisteminde Teftiş: Kavramlar, İlkeler, Yöntemler*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Tonbul, Y.&Baysülen, E. (2017) Ders denetimi ile ilgili yönetmelik değişikliğinin maarif müfettişlerinin, okul yöneticilerinin ve öğretmenlerin görüşleri açısından değerlendirilmesi, *İlköğretim Online*, 16(1), 299-311.

Yıldırım, M. K. (2013). *İlköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin, müdürlerinin denetim görevlerini gerçekleştirmelerine ilişkin algılarının örgütsel bağlılıklarına etkisi (Elazığ İli Örneği)*. Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (11. Baskı). Ankara: Seçkin.

Yılmaz, E. (2019). *Öğretmen algılarına göre okul müdürünün öğretimsel denetim davranışlarının öğretmen motivasyonuna etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Düzce Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Düzce.

IMPACT OF FOUR READING AND LIBRARY FACTORS ON THE GRADE AVERAGE OF UGANDAN SECONDARY SCHOOL STUDENTS: A QUANTITATIVE STUDY

Valeda Dent

Long Island University, USA

Abstract:

This study explores reading and library factors related to secondary school student academic outcomes in rural areas in Uganda. This mixed methods study utilized quantitative data collected as part of a more extensive project to explore six student factors in relation to students' school, library, and home environments. The Kitengesa Community Library in Uganda (www.kitengesalibrary.org) served as the site for this study. The factors explored for this study include reading frequency, library use frequency, library access, overall grade average (OGA), and presence and type of reading materials in the home. Results indicated that both reading frequency and certain types of reading materials read for recreational purposes are correlated with higher OGA. Reading frequency was positively correlated with student OGA for all students.

Keywords: Rural village libraries, secondary school students, reading, academic achievement.

THE BEST METHODS OF MOTIVATING AND ENCOURAGING THE STUDENTS TO STUDY: A CASE STUDY

Mahmoud I. Syam, Osama K. El-Hafy

Qatar University,

Abstract:

With lack of student motivation, there will be a little or no real learning in the class and this directly effects student achievement and test scores. Some students are naturally motivated to learn, but many students are not motivated, they do care little about learning and need their instructors to motivate them. Thus, motivating students is part of the instructor's job. It's a tough task to motivate students and make them have more attention and enthusiasm. As a part of this research, a questionnaire has been distributed among a sample of 155 students out of 1502 students from Foundation Program at Qatar University. The questionnaire helped us to determine some methods to motivate the students and encourage them to study such as variety of teaching activities, encouraging students to participate during the lectures, creating intense competition between the students, using instructional technology, not using grades as a threat and respecting the students and treating them in a good manner. Accordingly, some hypotheses are tested and some recommendations are presented.

Keywords: Learning, motivating, student, teacher, testing hypotheses.

THE EFFECT OF ICONIC AND BEAT GESTURES ON MEMORY RECALL IN GREEK'S FIRST AND SECOND LANGUAGE

Eleni Ioanna Levantinou

University of Copenhagen

Abstract:

Gestures play a major role in comprehension and memory recall due to the fact that aid the efficient channel of the meaning and support listeners' comprehension and memory. In the present study, the assistance of two kinds of gestures (iconic and beat gestures) is tested in regards to memory and recall. The hypothesis investigated here is whether or not iconic and beat gestures provide assistance in memory and recall in Greek and in Greek speakers' second language. Two groups of participants were formed, one comprising Greeks that reside in Athens and one with Greeks that reside in Copenhagen. Three kinds of stimuli were used: A video with words accompanied with iconic gestures, a video with words accompanied with beat gestures and a video with words alone. The languages used are Greek and English. The words in the English videos were spoken by a native English speaker and by a Greek speaker talking English. The reason for this is that when it comes to beat gestures that serve a meta-cognitive function and are generated according to the intonation of a language, prosody plays a major role. Thus, participants that have different influences in prosody may generate different results from rhythmic gestures. Memory recall was assessed by asking the participants to try to remember as many words as they could after viewing each video. Results show that iconic gestures provide significant assistance in memory and recall in Greek and in English whether they are produced by a native or a second language speaker. In the case of beat gestures though, the findings indicate that beat gestures may not play such a significant role in Greek language. As far as intonation is concerned, a significant difference was not found in the case of beat gestures produced by a native English speaker and by a Greek speaker talking English.

Keywords: First language, gestures, memory, second language acquisition.

DEVELOPMENT OF ELEMENTARY LITERACY IN THE CZECH REPUBLIC

Iva Košek Bartošová

University of Hradec Kralove, Czech Republic

Abstract:

There is great attention being paid in the field of development of first reading, thus early literacy skills in the Czech Republic. Yet inconclusive results of PISA and PIRLS force us to think over the teacher's work, his/her roles in the education process and methods and forms used in lessons. There is also a significant importance to monitor the family environment and the pupil, themselves. The aim of the publishing output is to focus on one side dealing with methods of practicing reading technique and their results in the process of comprehension. In the first part of the contribution there are the goals of development of reading literacy and the methods used in reading practice in some EU countries and a follow-up comparison of research implemented by the help of modern technology of an eye tracker device in the year 2015 and a research conducted at the Institute of Education and Psychological Counselling of the Czech Republic in the year 2011/12. These are the results of a diagnostic test of reading in first classes of primary schools, taught by the genetic method and analytic-synthetic method. The results show that in the first stage of practice there are no statistically significant differences between any researched subjects taught by different methods of reading practice (with the use of several diagnostic texts focused on reading technique and its comprehension). Different results are shown at the end of Grade One and during Grade Two of primary school.

Keywords: Elementary literacy, eye tracker device, diagnostic reading tests, reading teaching method.

TAM TAHIL ÜRÜNLERİNDEN KİNOA'NIN GASTRONOMİK BİR UNSUR OLARAK İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Revşan AKAY

Selçuk Üniversitesi, revsanakay971@gmail.com - ORCID ID: 0000-0001-8131-5968

Doç. Dr., Fatih VAROL

Selçuk Üniversitesi, fvarol@selcuk.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-0258-5220

ÖZET

Kinoa (*Chenopodium quinoa* Wild.) kazayağıgiller (*Chenopodiaceae*) familyasından çift çenekli ve yıllık bir bitkidir. Güney Amerika'da And Dağlarının bitkisi olan kinoa, bu bölgedeki eski medeniyetlerden Aztek ve İnkaların başlıca besin maddesini oluşturmuştur. Klinik çalışmalarda kardiyovasküler hastalık, kanser, tip II diyabet ve obezite gibi kronik hastalıkların tam tahıllı ürün tüketimi ile riskinin azaldığı bilinmektedir. Bu nedenle tam tahıl grubunda yer alan kinoa bu araştırmanın konusunu oluşturmuştur. Araştırmanın amacı kinoa ile ilgili gastronomik ürünlerinin kategorik olarak ortaya konulması ve çölyak hastaları için ürün geliştiren işletme sayısının artmasıdır. Diğer bir amaç ise bu alanda gastronomik ürün çeşitliliğinin artmasıdır. Araştırmada kinoa ile ilgili yapılan ürünlerin taranması planlanmıştır. Araştırmanın evrenini Türkiye'de en çok kullanılan video paylaşım sitesi Youtube ve yemek blogları oluşturmaktadır. Örneklem, Youtube ve yemek blog sitesindeki 32 video ile sınırlıdır. Araştırma sonucunda, yardımcı yemeklerde 22 adet (% 68.75), ana yemeklerde 4 adet (%12.50), unlu mamullerde 6 adet (% 18.75) kinoa kullanılan ürün bulgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tam Tahıl, Kinoa, Tam Tahıl Ürünleri, Gastronomi

INVESTIGATION OF WHOLE GRAIN PRODUCT QUINOA AS A GASTRONOMIC ELEMENT

ABSTRACT

Quinoa (*Chenopodium quinoa* Wild.) is a dicotyledonous and annual plant from the *Chenopodiaceae* family. Quinoa, a plant of the Andes Mountains in South America, was the main food of the Aztec and Incas, ancient civilizations in this region. It is known in clinical studies that the risk of chronic diseases such as cardiovascular disease, cancer, type II diabetes and obesity decreases with the consumption of whole grain products. For this reason, quinoa, which is in the whole grain group, was the subject of this research. The aim of the research is

to categorically reveal quinoa-related gastronomic products and to increase the number of businesses developing products for celiac patients. Another aim is to increase the diversity of gastronomic products in this area. In the research, it was planned to scan the products related to quinoa. The population of the research consists of YouTube, the most used video sharing site in Turkey, and food blogs. The sample is limited to 32 videos on YouTube and the food blog site. As a result of the research, 22 products (68.75%) using quinoa in side dishes, 4 products (12.50%) in main dishes, and 6 products (18.75%) in bakery products were detected.

Keywords: Whole Grain, Quinoa, Whole Grain Products, Gastronomy

Giriş

Tüketicilerin her geçen gün beslenme alışkanlıkları değişmektedir. Bu nedenle Türkiye ve dünya genelinde insanların en önemli besin kaynaklarını tahıl ürünleri oluşturmaktadır. Her ne kadar tahıl ürünleri tüketiciler için böyle bir öneme sahip olsa da bazı hastalıklara da sebep olabilmektedir (Türksoy ve Özkaya, 2006). Bu hastalıklardan bir tanesi ise buğday, arpa, çavdardaki gluten proteine karşı gelişen çöl yak hastalığı (ÇH)'dir.

Bu çalışmanın amacı kinoa ile ilgili gastronomik ürünlerinin kategorik olarak ortaya konulması ve çölyak hastaları için ürün geliştirilen firmaların veya kobilerin sayısının artmasıdır. Diğer bir amaç ise bu alanda gastronomik ürün çeşitliliğini ve sayısının artmasını amaçlamaktadır. Çalışmanın önemi olarak kinoa ile ilgili çalışmalar yapılması çölyak hastalarının yaşam kalitesinin artmasına katkı sağlaması açısından ifade edilebilir. Çölyak hastalığına sahip veya glutensiz beslenmek isteyen tüketicilerin kınayı nasıl ürün haline getirebileceklerini araştırma nesnesi olarak Türkiye'de en çok kullanılan video paylaşım sitesi Youtube ve yemek blogları ele alınmıştır.

Kinoa'nın Tanımı

Kinoa (*Chenopodium quinoa* Wild.) Kazayağigiller (*Chenopodiaceae*) familyasından çift çenekli ve yıllık bir bitkidir. Boyu 40-150 cm arasında değişen bitki, geniş yapraklı ve kazık köklüdür. Kurağa, soğuğa ve tuza dayanıklı olan kinoa, geniş Ph aralığına sahip olan alanlarda yetişebilmektedir (Repo-Carrasco-Valencia and Serna 2011; Tan ve Yöndem 2013; Yıldız et al. 2014).

Kinoa'nın Tarihçesi

Kinoa tarımının ne zaman başladığı kesin olarak bilinmemekle birlikte Orta ve Güney Amerika yerlilerinin bu bitki ile binlerce yıldır ilgilendiği tahmin edilmektedir. Başlangıçta doğadan toplanarak kullanılan kinoanın kültüre alınma çalışmaları MÖ 5000 yıllarında başlamıştır. Arkeolojik bulgular en eski yetiştiricilik çalışmalarının Peru'nun dağlık bölgesi olan Ayacucho ve çevresinde yapıldığını göstermektedir. Daha sonraki kültüre alma aşamaları Peru ve Bolivya sınırlarında yer alan Titicaca Gölü çevresinde yoğunlaşmıştır. Güney

Amerika’da And Dağlarının bitkisi olan kinoa bu bölgedeki eski medeniyetlerden Aztek ve İnkaların başlıca besin maddesini oluşturmuştur. İnkalar bu bitkiye ana tahıl (chisiya mama) ismini vermişlerdir. Bu nedenle kinoa birçok kaynaktan İnkaların tahılı olarak adlandırılmaktadır. İnkaların mitolojisinde bu bitkinin güneş tanrısı İnti’nin insanlara bir hediyesi olduğuna inanılmaktadır. Hala günümüzde bile bu bitkinin dünyaya yıldızlardan geldiğine inanan yerel kabileler vardır. İnkalar kinoaı kutsal kabul etmişler ve ekimi ile hasadını din adamlarının duaları eşliğinde yapmışlardır. Orta ve Güney Amerika’da bu günkü Peru, Kolombiya ve Şili coğrafyasına egemen olan İnkaların Medeniyetinde (MS 1100-1533) savaşa giden askerler ateş topu adı verilen kinoa ve yağ karışımı ile beslenirlermiş (Garcia ve ark., 2015). Arkeolojik çalışmalar bu bitkinin Güney Amerika’da Kolombiya, Ekvator, Peru, Bolivya, Şili ve Kuzeybatı Arjantin’de çok eski bir geçmişe sahip olduğunu göstermektedir.

Kinoanın Yetiştirilme Verileri:

Ispanakgiller ya da kazayağgiller familyasından biri olarak bilinen kinoa fizyolojik olarak baktığımız zaman C-3 bitkileri gurubuna dâhil olan, tek yıllık, çift çenekli ve allotetraploid bir bitki olduğu bilinmektedir (Simmonds, 1971). Kinoa, gübreleme, sulama, iklim, toprak tipi ve çeşitli gübreleme gibi kültür bitkilerinin çoğunda gelişme ve büyüme gibi kaliteyi etkileyen en önemli unsurların başında gelmektedir. Kinoanın yetiştirilme verilerine baktığımız zaman yüksek tane verimi ve kaliteli olabilmesi için vejetasyon süresine göre çeşitlerin seçimi (Bertero et al., 2004) ile fizyolojik olgunluğun ve tekniğin de sağlanabileceği ekim- dikim zamanının belirlenmesi oldukça önem arz etmektedir. Kısa süre alınan güneş, yüksek oranda neme maruz kalma, beklenenden düşük sıcaklık verisi, güneşlenme birim alandaki bitkinin sayısı ve sağlığını olumsuz etkilemekte olup, yüksek sıcaklığın ise; teknik olarak olgunluğu aksatmakta ve verimin düşmesine ciddi oranda sebep olduğu bilinmektedir (Gonzalez et al., 2012).

Kinoa bitkisi genellikle yağmurlu mevsim olan nisan-mayıs aylarının başlangıcı gibi ekilmektedir. Yapılan bir çalışmada elde edilen bulgular şu şekilde ifade edilmektedir; Şili’de kinoanın ekim zamanı ile ilgili yapılan çalışmalarda, Eylül ayında yapılan ekimlerin Ekim ayında yapılan ekimlere göre daha yüksek tanelerde verim aldığını vurgulamıştır ve %12 oranında daha fazla kinoa elde edilmiştir. Kasım ayında yapılan ekimlerde ise kinoa bitkisinin çiçeklenme dönemine denk gelmiş olması ile bu süreçte gerçekleşen sıcaklık yaklaşık (%25) ve düşük havanın nem oranı (%55) maruz kalmış olduğundan polen canlılığının olumsuz olarak etkilenmesinin yanında tane verimliliğinin de düşük olduğu belirtilmiştir (Etchevers and Avila, 1979).

Kinoanın Dünyada ve Türkiye’deki coğrafi yayılımı ve tüketimi:

Türkiye’ye baktığımız zaman ise, Adıyaman, Bilecik, Iğdır, Hayrabolu, Ardahan, Malatya ve Kahramanmaraş illerinde kinoa bitkisinin ekimi yapılmıştır ve Malatya ilinde ekilen kinoanın hasadı sonucunda beklenenden daha fazla verim alındığı gözlemlenmiştir. (FAO), Birleşmiş Milletler Tarım Örgütü 2013 yılını ‘Uluslararası Kinoa Yılı’ ilan edildiği bilinmektedir (Anonim, 2013; Anonim, 2017). Kinoa ile ilgili yapılan çalışmalara baktığımız zamanda son

10 yılda yaklaşık olarak 930 bilimsel makaleler olduğu incelenmiştir. Kinoa bitkisinin bu kadar tanınması ve çalışmaların atmasında büyük sebeplerden biri de özellikle son 5 yılın etkili olduğu ve kinoa ilgisinin hemen hemen %50'sinin gıda bilimi, beslenme ve kimya alanları ile ilgili olduğu bilinmekle birlikte %40'ının ise kinoa bitkisinin tarımsal ve agronomik yapısı ile ilgili olduğu bilinmektedir (Suárez- Estrella et al., 2018). Kinoa bitkisinin besin özellikleri ve sağlığa olan yararları araştırılıp paylaşıldıkça, kinoaya olan ilginin daha çok arttığı gözlemlenmiştir. Günümüzde bireyler kinoayı yiyeceklerinde, aperatif yemeklerinde, tatlılar ve içeceklerde daha çok tercih ettikleri gözlemlenmiştir. Ayrıca kinoa bazlı ürünler için patent başvuruları da bulunmakla birlikte gün geçtikçe de sayısı arttığı gözlemlenmektedir (Graf et al., 2014).

Kinoanın Besin Özellikleri:

Kinoanın besin özelliklerine baktığımız zaman; yüksek oranda karbonhidrat, lif, yağ, mineraller, vitaminler ve kaliteli oranda protein içerdiğinden genellikle diğer benzeri tahıllarla kıyaslandığında, kinoana besin değerinin çok daha yüksek olduğu bulgulanmıştır (Ahamed et al.,1998). FAO araştırmalarına bakıldığı zaman diğer tahıllara oran ile karşılaştırıldığı zaman protein içeriğinin ve kalitesinin yaygın olarak kullanılan birçok tahıl ürününden daha çok yüksek olduğu tespit edilmektedir (Demir ve Kılınç, 2016). Kinoanın bu yönü yeşil sebzeler ve baklagiller açısından da iyi bir tamamlayıcı rolünü üstlenmektedir (Doğan ve Karwe, 2003). Kinoanın çeşitliliklerine baktığımız zaman günümüzde yetiştiriciliği üç farklı çeşitliliğe dayanmaktadır. Bunlar; kırmızı, sarı ve beyaz renklerde olduğu bilinmektedir. Bu kinoa çeşitlerinin besleyici öğeleri birbirlerinden farklı olduğu bilinmektedir (Jancurová et al., 2009).

Kinoa, pseudo- tahıl grubuna dâhil tahıl gurubunda yer almaktadır. Karabuğday ve amarant gibi gluten ürün içermediklerinden glutensiz her türlü diyetlerde kullanıla bilinmektedir (Alvarez- Jubete et al., 2009). Kinoa bitkisi; yaygın olarak tüketilen tahıl guruplarında sebep olabilecek alerjeni risk unsuru oluşturabilecek özelliklere sahip ya da vejetaryen ve vegan diyetini uygulayan bireylerin diyet guruplarında sıklıkla tercih edip tükettikleri yiyecekler haline geldiği bilinmektedir (Paško et al., 2009).

Kinoa tohumuna baktığımız zaman, içerdiği protein miktarının %11,3- 19,1) aralığında olduğu gözlemlenmektedir (Ahamed et al., 1998; Gonzalez et al., 1989) ve bu proteinlerin büyük çoğunluğunun globülin ve albüminde olduğu bilinmektedir (Repo- Carrasco, 2011). Yağ gurunu inceleyecek olursak kinoanın yağ içeriğinin % 4,1- 9,8 aralığında olduğu bulgulanmıştır (Gonzalez et al., 1989; Ruales and Nair, 1992). Bu sonuç kinoanın diğer yağlı tohumlar ile karşılaştırıldığında daha az, yaygın tahıllara oranla ise biraz daha fazla yağ içerdiğini göstermektedir. Kinoanın karbonhidrat özelliklerine bakıldığı zaman kuru madde de genellikle % 55,5- 75,3 aralığında olduğu görülmektedir (Jan et al., 2017). Bu içeriğin de % 51,1- 61,3'ü Perispermde depolanmakta olan nişastadan olduğu gözlemlenmektedir (Jan et al., 2017). Kinoanın içerdiği nişasta oranı buğdayda bulunan nişasta ile kıyaslandığı takdirde çok daha düşük jelatinizasyon antalpisi, daha fazla su bağlama kapasitesi, vizkozite ve yapışma sıcaklığına sahip olduğu gözlemlenmiştir (Elgeti et al., 2014).

Yöntem

Araştırma nesnesi olarak Türkiye’de en çok kullanılan video paylaşım sitesi Youtube ve yemek blogları ele alınmıştır. Araştırmanın evrenini etkili bir sosyal medya aracı olan Youtube internet sitesine yüklenen ve yemek bloglarına yüklenen 42 video oluşturmaktadır. Örnekleme, Youtube ve yemek blog sitesindeki 32 video ile sınırlıdır. Söz konusu yirmi dört video seçilirken, sitenin ana sayfasında yer alan arama sayfasına “Kinoa” anahtar kelimesi yazılmış ve filtreleme kısmından “görüntüleme sayısı” seçilerek arama yapılmıştır. Elde edilen sonuçlardan en yüksek izlenme oranına sahip olan videolar bu çalışma kapsamına dâhil edilmiştir. Bu işlem 08.10.2023 tarihinde gerçekleştirilmiştir.

Bulgular

Kinoa ile Yapılan Ürünlerin Gruplandırılması

Pastacılık Ürünleri	
Ürün Adı	Kaynak
Kinoalı Ekmek	https://www.lez.com.tr/tarif/kinoali-tarifler
Kinoalı Pizza	
Kinoalı Unsuz Kurabiye	https://www.hurriyet.com.tr/mahmure/galeri-kinoanin-10-enfes-hali-34943195/3
Kinoalı Çikolatalı Kurabiye	
Kinoalı Muffin	
Kinoalı-Chia Tohumlu Baharatlı Bazlama Tarifi	https://www.sahrapsoysal.com/kinoa-etiket#gref
Yardımcı Yemekler	
Kinoalı ve Tavuk Eti Salata	https://www.lez.com.tr/tarif/kinoali-tarifler
Kinoalı Kabak Dolma	
Mantarlı Beyaz Kinoa Pilavı	
Siyah Kinoalı Yeşil Salata	
Kinoalı Kabak Mücver	https://www.hurriyet.com.tr/mahmure/galeri-kinoanin-10-enfes-hali-34943195/3
Kinoalı Kısır	
Kinoalı Girit Kabak Dolması	
Kinoalı Avakoda Salatası	https://www.hurriyet.com.tr/mahmure/galeri-kinoanin-10-enfes-hali-34943195/3
Kinoalı Tabula	
Kinoalı Hindiba Salatası Kaşar Peynirli Ve	
Hindistancevizli Kinoa Kâsesi	
Yulaflı Ve Kinoalı Kahvaltı Kâsesi	
Rezene ve Narlı Kinoa Salatası	
Kızarmış Havuçlu Kinoa Salatası	
Kuşkonmazlı Kinoa Salatası	
Cevizli, Patatesli Kinoa Salatası	
Haşlanmış Yumurta, Domates ve Ispanaklı Kinoa	

Kinoalı Dolma Bulgurlu ve Labneli Kinoa Salatası	https://www.aysetolga.com/saglikli-kinolali-tarifler
Kinoalı Mercimekli Salata Tarifi	https://www.sahrapsoysal.com/kinoa-etiket#gref
Etli Kinoalı Pilav	
İspanaklı Kuru Domatesli Kinoa	
Ana Yemekler	
Kinoalı Izgara Köfte	https://www.lez.com.tr/tarif/kinoali-tarifler
Patlıcan Ve Kinoalı Yaz Köftesi	https://www.youtube.com/watch?v=FNotdSUS1rw
Kinoalı Somon	https://www.hurriyet.com.tr/mahmure/galeri-kinoanin-10-enfes-hali-34943195/3
Balkabaklı Kinoalı Köfte	

Kinoa ile Yapılan Ürünlerin Gruplandırılması İlgili Veriler

Tür	N.Adet	#: Oran
Yardımcı yemek	22	68.75
Unlu mamül	6	18.75
Ana yemek	4	12.50
Toplam	32	100

Sonuç ve Öneriler

Araştırma sonucunda kinoa ile ilgili 32 adet ürün tespit edilmiştir. Buradan hareketle yiyecek -içecek sektöründe yer alan restoranların çölyak hastalarının hassasiyetine bağlı olarak mutfağını bölümlendirmesi önerilebilir.

Kinoalı ürünlerin sayılarının artması için şeflerin bilgilerini birbiriyle paylaşması ve mutfaklarında çölyak hastaları için bir bölüm ayırmaları restoranların hizmet başarılarının ve müşteri tatminlerinin artırmalarında yararlı olacağı söylenebilir.

Bu araştırma youtube’da ve yemek bloglarında bulunan 32 video ile sınırlıdır. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda yerel ürünlerin ortaya konulması dışında daha geniş çaplı veri tabanlarının incelenmesi önerilebilir.

KAYNAKLAR

SIMMONDS, N.W. 1971. The breeding system of Chenopodium quinoa. I. Male Sterility, Heredity, 27:73-82.

JACOBSEN, S.E. 2003. The worldwide potential for quinoa (Chenopodium quinoa Willd.), Food Rev. Int. 19(1-2):167-177.

- PEARSALL, D.M. 1992. *The origins of plant cultivation in South America*. In: C.W.Cowan, P.J.Watson (Eds.), *The Origins of Agriculture*. Smithsonian Institute Press, Washington, DC, pp:173-205.
- BERTERO, H.D., A.J.de la Vega, G.Correa, S.E.Jacobsen and A.Mujica. 2004. *Genotype and genotype-by-environment interaction effects for grain yield and grain size of quinoa (Chenopodium quinoa Willd.) as revealed by pattern analysis of international multienvironment trials*, *Field Crops Research*, 89:299–318.
- GONZALEZ, J.A., Y.Konishi, M.Bruno, M.Valoya and F.E.Pradoc. 2012. *Interrelationships among seed yield, total protein and amino acid composition of ten quinoa (Chenopodium quinoa) cultivars from two different agroecological regions*, *J. Sci. Food Agric.* 92:1222- 1229.
- ETCHEVERS, B.J. and T.P. AVILA. 1979. *Factores que afectan el crecimiento de quinua (Chenopodium quinoa) en el centro- sur de Chile*, 10th Latin American Meeting Agricultural Science.
- VEGA-GÁLVEZ, A., MİRANDA, M., VERGARA, J., URIBE, E., PUENTE, L. and MARTÍNEZ, E.A., 2010, *Nutrition facts and functional potential of quinoa (Chenopodium quinoa Willd.), an ancient Andean grain: a review*, *Journal of the Science of Food and Agriculture*, 90(15), 2541-2547pp.
- JANCUROVÁ, M., MINAROVİČOVÁ, L. and DANDÁR, A., 2009, *Quinoa – a Review*, *Czech J. Food Sci*, 27, 2, 71–79pp.
- VİLÇHE C., GELY M. and SANTALLA E., 2003, *Physical properties of quinoa seeds*. *Biosystems Engineering*, 86, 59–65pp.
- VİLÇACUNDO, R. and HERNÁNDEZ-LEDESMA, B., 2017, *Nutritional and biological value of quinoa (Chenopodium quinoa Willd.)*, *Current Opinion in Food Science*, 14, 1–6pp.
- ANONİM, 2013. *Food and Agriculture Organisation*. <http://www.fao.org/quinoa-2013/press-room/news/detail/en/>. (Erişim Tarihi: 30.08.2023).
- ANONİM, 2017. *Türkiye Kinoa Yetiştiricileri Derneği*. <http://tukiyed.org/s3/ana-sayfa>. (Erişim Tarihi: 30.08.2023).
- SUÁREZ-ESTRELLA, D., TORRİ, L., PAGANİA, M.A. and MARTİA, A., 2018, *Quinoa bitterness: causes and solutions for improving product acceptability*, *J Sci Food Agric*, 98, 4033–4041p.
- GRAF, B., L., ROJAS-SİLVA, P., ROJO, L., E., DELATORRE-HERRERA J., BALDEON, M., E. and RASKİN, I., 2014, *Innovations in health value and functional food development of quinoa (Chenopodium quinoa Willd.)*. *Comprehensive Reviews in Food Science and Food Safety*, 15, 431-445pp.
- AHAMED, N.T., SİNGHAL, R.S., KULKARNİ, P.R. and PAL, M., 1998, *A lesserknown grain, Chenopodium quinoa: Review of the chemical composition of its edible parts*, *Food and Nutrition Bulletin*, 19:1, 61-70pp.
- DEMİR, M. ve KİLİNÇ, M., 2016, *Kinoa: besinsel ve antibesinsel özellikleri*. *Journal Of Food And Health Science*, 2(3),104-111s.
- DOĞAN, H. and KARWE, M.V., 2003, *Physicochemical properties of quinoa extrudates*, *Food Science and Technology International*, 9(2), 101-114pp.

JANCUROVÁ, M., MINAROVİČOVÁ, L. and DANDÁR, A., 2009, Quinoa – a Review, Czech J. Food Sci, 27, 2, 71–79pp.

ALVAREZ-JUBETE, L., ARENDT, E.K. and GALLAGHER, E., 2009, Nutritive value and chemical composition of pseudocereals as gluten-free ingredients. International Journal of Food Sciences and Nutrition, 60(4), 240-257pp.

PAŠKO, P., BARTOŇ, H., ZAGRODZKI, P., GORİNSTEİN, S., FOLTA, M. And ZACHWIEJA, Z., (2009), Anthocyanins, total polyphenols and antioxidant activity in amaranth and quinoa seeds and sprouts during their growth, Food Chemistry, 115(3), 994-998pp.

GONZALEZ, J., ROLDAN, A., GALLARDO, M., ESCUDERO, T. and PRADO, F., 1989, Quantitative determination of chemical compounds with nutritional value from Inca crops: *Chenopodium quinoa* ('quinoa'). Plant Foods Hum. Nutr. 39, 331-337pp.

REPO-CARRASCO-VALENCİA, R., 2011, Andean Indigenous Food Crops: nutritional value and bioactive compounds, Department of Biochemistry and Food Chemistry, University of Turku, Finland, 144p.

RUALES, J. and NAİR, B., 1992, Nutritional quality of the protein in quinoa (*Chenopodium quinoa*, Willd) seeds, Plant Foods Hum. Nutr, 42,1- 11pp.

JAN, K.N., PANESAR, P.S., RANA, J.C. and SİNGH, S., 2017. Structural, thermal and rheological properties of starches isolated from Indian quinoa varieties. International Journal of Biological Macromolecules.

ELGETİ D., NORDLOHNE S.D., FOSTE M., BESL M., LİNDEN M.H., HEİNZ V., JEKLE M. and BECKER, T., 2014, Volume and texture improvement of glutenfree bread using quinoa white flour, Journal of Cereal Science, 59(1),41-47pp.

<https://www.hurriyet.com.tr/mahmure/galeri-kinoanin-10-enfes-hali-34943195/3>

<https://www.youtube.com/watch?v=FNtdSUS1rw>

<https://www.sahrapsoysal.com/kinoa-etiket#gref>

<https://www.aysetolga.com/saglikli-kinolali-tarifler>

<https://www.lezKinoaliEkmekzet.com.tr/tarif/kinoali-tarifler>

1973 YILINDAN GÜNÜMÜZE ÇANAKKALE SAVAŞLARI GELİBOLU TARİHİ ALANI'NDA DEĞİŞEN KORUMA STATÜLERİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ*

Didem DAĞLI

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,

didemsavuran1@gmail.com <https://orcid.org/0009-0002-1636-0468>

Prof. Dr. Okan YAŞAR

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,

okanyasar70@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-8881-4639>

ÖZET

Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı, hem ülkemiz hem de dünya tarihinde önemli bir yeri olan bir muharebe alanı olmakla birlikte eşi benzeri olmayan doğal, arkeolojik, tarihi ve askeri varlıklarıyla da önemli bir miras alanıdır. Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı 2000 ve 2014 yıllarında yapılan yasal düzenlemeler ile yeni bir koruma ve alan yönetimi anlayışına sahip olmuştur. Bu bağlamda araştırma; 1973 yılından günümüze Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı'nda değişen koruma statülerine ilişkin görüşlerin çeşitli değişkenler çerçevesinde incelenmesini amaçlamaktadır. Araştırma modelini tarama (survey) modeli oluşturmaktadır. Bu araştırma kapsamında ziyaretçilerin Tarihi Alanda uygulanan koruma statülerine yönelik bilgi, görüş ve farkındalık düzeylerini belirlemek amacıyla nicel araştırma yöntemlerinden anket uygulanmıştır. Araştırmanın örneklemini ise 2023 yılı yaz döneminde Tarihi Alanı ziyaret edenler arasından 400 ziyaretçi oluşturmaktadır. Katılımcıların belirlenmesi sürecinde yaş seviyesi, eğitim durumu ve ziyaret sayısı kriterleri esas alınmıştır. Anketlerden elde edilen veriler çeşitli istatistiksel tekniklerle (t-testi, ANOVA, Kruskal Wallis testi, Welch testi ve Duncan testi) çözümlenmiştir.

Araştırma sonucunda elde edilen verilere göre ziyaretçilerin Tarihi Alanda uygulanan koruma statülerine yönelik bilgi ve farkındalık düzeylerinin 3,67 ortalamaya sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu düzey; “Yüksek” bir seviyedir. Bu sonuç aynı zamanda Tarihi Alanda uygulanan koruma statülerine yönelik ziyaretçilerin bilgi, görüş ve farkındalık düzeylerinin yeterli seviyede olduğunu göstermektedir. Ziyaretçiler arasında cinsiyet, yaş seviyesi ve eğitim durumuna dayalı bir farklılaşma bulunmadığı; aylık gelir ve ziyaret sayısı değişkenlerine göre ise farklılaşma olduğu sonucuna varılmıştır. Çalışma sonucunda Tarihi Alan ziyaretçilerinin alana yönelik yeterli bilgi, görüş ve farkındalığa sahip oldukları ancak Tarihi Alana yönelik yasal düzenlemeler hakkında bilgi sahibi olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma bulguları çerçevesinde; ziyaretçilerin Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanının doğal, arkeolojik, tarihi ve askeri değerleri yanında koruma statüleri ve yasal düzenlemeler konusunda Alan Başkanlığınca daha fazla bilgilendirmesi gerektiği önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı, Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı, Koruma Statüsü, Yasal Düzenlemeler, Farkındalık

* Bu araştırma; Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde devam eden “1973 Yılından Günümüze Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı'nda Değişen Koruma Statülerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi” adlı yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiştir.

INVESTIGATION OF THE VIEWS ON THE CHANGING CONSERVATION STATUSES IN THE GALLİPOLİ HISTORICAL AREA OF THE ÇANAKKALE WARS FROM 1973 TO THE PRESENT IN TERMS OF VARIOUS VARIABLES

ABSTRACT

Çanakkale Wars Gallipoli Historical Site is a battlezone that has an important place both our country and the world history. It is a heritage with an unique natural, historical, archeological military entity. Çanakkale Wars Historical Site had conservation and area management approach with legal regulations between 2000-2014 years. In this sense, the research aims investigation opinions about changing conservation statuses in various changeable frame in the Gallipoli Historical Site of Çanakkale Wars. The investigation model is survey. In this sense, quantitative research methods have been applied with the aim of detection about knowledge, opinion and awareness levels of visitors about conservation statuses in the historical site. The sample of the research consists of 400 visitors who visited the Historical Area in the summer of 2023. In the period of detecting visitors; age, educational background, number of visits have been considered. Data have been resolved with various statistical techniques (t-test, ANOVA, Kruskal Wallis test, Welch test, Duncan test).

According to data getting from conclusion of survey, it has been detected that the knowledge and awareness levels of visitors about conservation statuses have 3.67 average. This level is “high”. At the same time, this conclusion indicates that visitors have adequate knowledge, opinion and awareness levels about conservation statuses applied in historical site. Among the visitors, a discrepancy hasn’t been detected based on age, gender, and educational background. However, there are discrepancies according to some factors like monthly income and number of visits. As a result of the study the visitors of the historical site have sufficient opinion and awareness but they have no sufficient knowledge about the legal regulations of the historical site. Within the framework of the research findings, it is suggested that area management should inform visitors more about natural, archeological, military values and historical in addition to legal regulations and conservation statuses about Gallipoli Historical Site of Çanakkale Wars.

Keywords: Gallipoli Peninsula Historical National Park, Gallipoli Historical Site of Çanakkale Wars, Conservation Status, Legal Regulations, Awareness

EBEVEYNİ HAPİSTE OLAN ÇOCUKLARDA PSİKOPATOLOJİ GELİŞİMİ

Doç. Dr, Zekavet KABASAKAL

Dokuz Eylül Üniversitesi,
zekavetkabasakal@gmail.com - ORCID ID: 0000-0002-3450-1060

Psikolog, Deniz KABASAKAL

Carl von Ossietzky University of Oldenburg,
kabasakald@gmail.com - ORCID ID: 0000-0003-1811-7795

Psikolog, Yağmur MUMCU

Dokuz Eylül Üniversitesi,
yagmurmumcu@gmail.com - ORCID ID: 0000-0002-1464-4443

ÖZET

Bu çalışmada anne ya da babası hapisteye olan çocuklar psikopatolojilerin oluşumu açısından ele alınmıştır. Son yıllarda tutuklu bireylerin sayısındaki önemli artış, pekçok çocuğun bu duruma bağlı olarak yaşamında önemli değişikliklerin olmasına ve buna bağlı olumsuz sonuçların gelişmesine yol açmaktadır. Ebeveynlerinden en az biri hapisteye olan çocuklar ardışık sorunlarla karşılaşmaktadır. Okul ve akran gruplarında dışlanma, zorbalıkla karşılaşma, damgalanma bunlardan önde gelenleridir. Anne ya da babanın hapisteye olmasında çocuk üzerinde farklı etkileri bulunmaktadır. Anne yokluğu çocuklar açısından daha riskli bulunmaktadır. Bu grup özellikle travma sonrası stres bozukluğu açısından ele alınmaktadır. Tutuklu çocukları yetişkinlikte de diğer gruplara göre psikopatolojiler açısından farklılık göstermektedir. Bu çocuklar önemli bir risk grubu oluşturmalarına rağmen bu konuda az sayıda çalışma vardır. Bu durum tutuklu çocuklarının sayılarının ve ihtiyaçlarının tam olarak saptanamamasına ve çocuklara yönelik önleyici ve destekleyici çalışmaların yetersizliğini beraberinde getirmektedir.

Anahtar Kelimeler : Çocuklar, hapis, psikopatoloji

CHILDREN HAVING AN IMPRISONED PARENT IN DEVELOPMENT OF PSYCHOPATHOLOGIES

ABSTRACT

The study deals with children having an imprisoned parent in terms of development of psychopathologies. Due to the substantial increase in recent years in the number of prisoners, their children experience huge changes in their lives and suffer from the negative consequences of this bitter reality. Children with at least one imprisoned parent encounter certain problems such as exclusion from other people at school and peers, being bullied and being stigmatized. Indeed, children are affected in a lot of ways when their mother or father are in prison. Absence of mother is evaluated as a riskier situation for these children. The related studies examine children in this group primarily in terms of development of post-traumatic stress disorder. Children with an imprisoned parent also develop different psychopathologies during adulthood when compared to other individuals. Although these children constitute a significant risk group, a few studies in the literature have focused on them so far. Therefore, it is not possible to determine exact number and needs of children with imprisoned parents and there are insufficient number of preventive and supportive actions taken for the well-being of these children.

Keywords: Children, prison, psychopathology

1. GİRİŞ

Türkiye hapisanede bulunan hükümlü ve tutuklu sayısı 2022 yılı itibariyle 314502'dir (ceza ve tevkif evleri genel müdürlüğü,2022). Hapishanedeki bu grubun çocuklarının sayısı, durumu vb. bilgileri tam olarak bilinmemektedir. Ebeveynleri hapiste olan çocuklar, literatürde az çalışılan konulardan biridir. Türkiye ulusal tez merkezinde bu konu ile yapılmış olan tek tez ebeveynleri hapisanede olan çocukların okul yaşantıları içermektedir (Kahya, 2016). Ebeveynlerinden birinin hapiste olmasının çocuklarda psikopatolojilerin görülmesi açısından kısa ve uzun vadeli sonuçları yakın zamanlarda araştırmalarda yer almaya başlamıştır. Aile üyelerinden birini hapiste olması bir çocuğun yaşamındaki çok boyutlu etkileri olan, on olumsuz yaşam deneyimden biri olarak görülmektedir (Felitti, et al., 1998).

Avustralya'da yapılan bir çalışmada mahkûmların %46 sının temel ihtiyaçlar açısından bakıma muhtaç çocuklarının olduğunu göstermektedir. Aynı ülkede kadın mahkûmlarla yapılan bir çalışmada ,%54 oranında kadın mahkûmun bakıma muhtaç çocuğu olduğu ifade edilmiştir (Australian Institute of Health and Welfare,2020). Anneleri hapiste olan çocukları

toplumdaki en yüksek risk gruplarından biri olarak tanımlanmaktadır (Myers,et.al., 1999). Bu çalışmada ebeveynlerinden en az birinin hapisshanedede olmasının çocuklar üzerindeki etkileri psikopatoloji bağlamında ele alınacaktır. Ebeveyni hapisshanedede olan çocuklar pek çok olumsuz deneyimi bir arada yaşamak zorunda kalmaktadırlar. Çoğu kez de anne ya da babasının hapistede olduğunu saklayarak bu deneyimlerinin önüne geçmeye çalışmaktadırlar. Aşağıda ebeveyni hapistede olmanın çocuklar üzerindeki etkileri ele alınmıştır.

2. EBEVEYNİN HAPİSTE OLMASININ ÇOCUKLAR ÜZERİNDEKİ OLASI ETKİLERİ

2.1.Temel bakım ve ihtiyaçların karşılanması

Ebeveynlerden birinin hapse girmesi her durumda çocuğun yaşantısını etkilemektedir. Özellikle küçük yaştaki çocuklar daha çok temel bakım ve ihtiyaçlarının karşılanması sorunuyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Evde ebeveynlerden birinin bulunması da bu konudaki problem tümenden ortadan kaldıramamaktadır. Evdeki ebeveynin çalışmak durumunda olması, diğer ebeveynin hapisshanedede olması çocuğun fiziksel ve psikolojik ihtiyaçlarının karşılanması açısından zorlukları içermektedir. Son yıllarda bu çocukların yaşam süreçlerine devamı sağlamak üzere yaklaşık % 45'i akraba olmayanların yanına, yaklaşık % 30'u ise akrabalarının yanına yerleştirildiği aktarılmaktadır (Laub & Haskins,2018).

2.2.Damgalama

Damgalama bireylerin karşılaştığı ayrımcılık ve değersizleştirme ile sonuçlanan bir dizi olumsuz özelliğe bağlayan sosyal bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Ebeveynlerinden biri hapisshanedede olan çocuklar için damgalanma çok yaygın görülen durumlardandır. Bu çocuklar sosyal çevreleri tarafından izole edilmekte, zorbalıkla karşılaşmaktadır. Bu konuda yapılan çalışmalarda ,komsular, akrabalar, arkadaşları tarafından utandırma , izole etme, zorbalık ile karşılaştıklarını bu nedenle anne ve babalarının nerede olduğuna ilişkin bilgileri sakladıklarını göstermektedir. Araştırmacılar damgalamanın yol açabileceği düşük benlik saygısı, artan zorbalık ve akran mağduriyeti riski ve aileden ve arkadaşlardan izolasyon gibi bir dizi nedenden dolayı psikopatolojik sonuçlarına dikkat çekmektedirler (Saunders,2018).

2.3.Okul ve Akran ilişkileri

Okul yaşamı ve akran ilişkileri ebeveynlerinden biri hapistede olan çocuklar için en zorlandıkları yaşam deneyimleri arasında yer almaktadır(Kahya,2016).Okula gitmek bu

çocuklar için bir stres kaynağı olabilir. Burada akranları tarafından dışlanma, öğretmenlerin ilgilenmemesi, çocukların özgüvenini azaltan ve potansiyel olarak çocuğun uyum düzeyini etkileyen bir yapı oluşturmaktadır. Bir ebeveyni hapseden çocukların, daha düşük okul başarıları ve daha yüksek okuldan kaçma, okuldan dışlanma ve sosyo-duygusal zorluklar gibi daha kötü sonuçlara sahip olma olasılığı daha yüksektir (Ebeveyn hapsedilmesinin çocukların okul performansı ile ilgili hem bilişsel hem de bilişsel olmayan olumsuz sonuçlarına değinilmektedir. Okula giden çocukların ve gençlerin suç işleme ve diğer sorunlu davranışlara daha az dahil olmaları bu çocuklar açısından okulun önemine işaret etmektedir(Dawson,et.al,2013).

2.4. Anne/Baba yoksunluğu

Annenin ya da babanın hapse girmesi önemli çocukluk travmalarından biri olarak tanımlanmaktadır. Araştırmalar anne ve babanın hapsedilmesinin, çocuklarda hem içselleştirme (örneğin, depresyon, kaygı, geri çekilme) hem de dışa vurma (örneğin, saldırganlık, suç işleme) davranış sorunları, madde kullanımı, bilişsel beceri riskindeki artışla ilişkili olduğunu göstermektedir. Özellikle küçük yaşta anne bakımına muhtaç olan çocuklar başta olmak üzere anne yoksunluğu çocuk ruh sağlığı açısından başlı başına bir risk oluşturmaktadır. 1980-2014 yılları arasında kadın tutuklu sayısının %700 artması, bu tutukluların bir kısmının anne olduğu düşünüldüğünde çocuklar açısından önemi belirginleşmektedir (Easterling, Feldmeyer, & Presser, 2019). Annenin hapseden olmasının çocuk açısından daha fazla yaşamsal risk oluşturabileceği ifade edilmektedir (Shlafer, Duwe, & Hindt, 2019). Annesi tutuklu bulunan küçük çocukların %75'nin travma sonrası stres bozukluğuna bağlı uyku ve dikkat sorunları, depresyon, öfke, korku semptomları gösterdikleri bulunmuştur. Anneler aynı zamanda babaların hapseden olduğu durumlarda babalar ve çocuklar arasındaki bağı sürdürmede de belirleyici konumdadırlar. Hapse giren kişi baba ise çocukların %50 oranında davranış sorunlarının ortaya çıkmaktadır (Loureiro, 2010). Çocuk ve baba arasındaki güçlü bağların , çocuklar için daha optimal bilişsel gelişim, akademik başarı, benlik saygısı, duygusal ve davranışsal düzenleme ve sosyal yeterlilik dahil olmak üzere bir dizi olumlu sonuçla ilişkili olduğu ifade edilmektedir. Öte yandan, babaların yokluğu düşük akademik başarı, istihdam ve sağlık problemleri, davranış sorunları ile ilişkili olduğu vurgulanmaktadır (Charles, Muentner, & Kjellstrand, 2019).

2.5. Tutuklu çocuğu olmanın Uzun dönem etkileri

Anne ya da babası hapiste olan çocuklar için bu durumun etkileri, ebeveynler hapisshanedeyken veya tahliye edildikten sonra, çocuklukta veya yetişkinlikte olmak üzere herhangi bir zamanda ortaya çıkabilir (Murray,et.al,2009). Bu sürecin uzun vadeli etkileri arasında ise düşük benlik saygısı, artan zorbalık ve akran mağduriyeti riskinden söz edilmektedir (Murray&Murray,2010). Benzer şekilde, bu çocukların antisosyal ve saldırgan davranış, alkol ve madde bağımlılığı, okuldan kaçma, akademik başarısızlık vb. risklerinin daha yüksek olduğu bilinmektedir (Martin, 2001). Murray ve Farrington'ın (2008) antisosyal davranış ile ebeveyn hapsi arasındaki ilişki üzerine yaptığı araştırma, hapsedilmiş bir ebeveyni olan çocukların diğer çocuklara göre üç kat daha fazla antisosyal davranış sergilediğini göstermektedir.

Çocukluk döneminde anne ya da babasının hapiste olması çocuk için genç yetişkinlik döneminde karşılaşılabileceği psikopatolojiler açısından da bir risk faktörü olarak tanımlanmaktadır. Diğer genç yetişkinlerle karşılaştırıldığında çocukluk döneminde daha az sevildiğini hissetmek ve yetişkinlik döneminde de her iki ebeveynle daha sınırlı iletişim içerisinde olmak ile ilişkili bulunmuştur. Bu çocuklar okulda daha az olumlu yaşantıya sahip olması, diğer çocuklara göre daha sık özel eğitim desteğine ihtiyaç duydukları belirtilmektedir. Bu grupta uzun vadede de yüksek öğrenime devam etmeme, intihar planlama veya teşebbüs etme ve akıl sağlığı sorunları nedeniyle hastaneye yatma riskleri diğer genç yetişkinlere göre daha fazla bulunmuştur (Nylander, Källström & Hellfeldt,2018). Bir çocuğun ileriki yaşamında psikolojik problemler geliştirme olasılığını artırabilecek diğer bir faktör, ebeveynlerine hapisshanede nasıl davranıldığı konusunda endişelenmek ve güvenliklerinden korkmak gibi ebeveyn tutuklmasının getirebileceği belirsizlikler olarak ifade edilmiştir(Loureiro,2010).

3. EBEVEYNİ HAPİSHANEDE OLAN ÇOCUKLAR İÇİN DESTEKLEYİCİ ÇALIŞMALAR

Ebeveynlerinin hapsedilmesiyle ilgili olarak çocuklara destek olmak , sosyal hizmet uzmanları, saha çalışanları ve akademisyenlerin, sorumluluğunda görülmekte birlikte, özellikle de bu çocuklarla yakından çalışma fırsatı olan öğretmenlerin eğitilmesi kritik önemde değerlendirilmektedir (Saunders, 2018). Hapisshanede ebeveynleri olan çocukların akranlarıyla yapılan destek çalışmalarının onların iyilik algılarını arttırmıştır (Jones,2013). Anneler/ babalar ve çocukları arasında düzenli bir iletişimin sağlanması , telefon ve yüz yüze görüşmelerin sağlanması, çocuklar için olumlu sonuçların olasılığını artırmaktadır (O'Malley

ve Devaney, 2016).Bu çalışmanın sonuçları ile benzer biçimde Arizona Prison Visitation Project, kapsamında 127 anne ve 293 çocukla yapılan çalışmada da hapisteki ebeveyni ile farklı yollarla daha çok temas halinde olan çocukların ebeveyn-çocuk ilişkisinin kalitesinde artış gözlenmiştir (Haverkate, & Wright,2020).

Diğer yandan bu çocukların okullarında daha olumlu yaşantılara sahip olmaları, okulu bırakmamaları için okul temelli programlara, bazı bölgelerde ebeveyni hapisanede olan çocuk sayısı yüksek olduğu için bu yerlerde toplum temelli programlara ihtiyaç olduğu araştırmacıların müdahale planları kapsamında aktarılmaktadır (Laub & Haskins,2018).

4. SONUÇ

Ebeveyni hapisanede olan çocuklar tam olarak sayı ve nitelikleri açısından bilinmiyor olsalar da var oldukları ve ciddi risklerle karşı karşıya oldukları araştırma bulgularında yer almaktadır. Bu çalışma kapsamında ele alınan araştırmalarda anne ya da babası hapisanede olan çocukların saldırganlık gibi davranışsal sorunlar, sınıf tekrarı gibi eğitimsel sorunlar, depresyon gibi sağlık sorunları ve evsizlik ve gıda güvensizliği gibi zorluk ve yoksunluk durumlarını yaşadıklarını görülmektedir. Diğer yandan bu çocuklar sosyal çevrelerinden (okul ortamı, arkadaşlar, komşular) izole edilmekte, zorbalığa maruz kalmaktadırlar. Ebeveynleri cezaevinde olmayan çocuklara göre akıl sağlığı sorunları yaşama konusunda önemli ölçüde daha fazla risk altındadır (Beresford, Loucks, & Raikes, 2020).

Çocukların içinde buldukları gelişim dönemi ve sosyal desteğinin olup olmaması bu durumdan etkilenme düzeyini farklılaştırmaktadır. Çocuğun küçük yaşta bakıma muhtaç olması, ebeveynin hapse girmesi durumunda yaşam dengelerine daha çok zarar vermektedir. Aileye ilişkin özellikler arasında tutuklanan ebeveynin, hapse girmeden önce çocuktan ayrı yaşıyor olması, ve aile içinde sosyal destek ağının olması çocuğun ruh sağlığı açısından koruyucu bulunmaktadır (Loureiro,2010).

Okul çağı çocuklarında ise özellikle akademik performans sorunları, uyum problemleri, akran zorbalığı ve dışlanma belirginleşmektedir. Çalışmalarda ebeveyn hapsinin çocukların akademik başarılarının yanı sıra sosyo-duygusal gelişimleri üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olduğu ve okuldan dışlanmalarının veya okuldan kaçmalarının görülebileceği vurgulanmaktadır. Özellikle öğretmenle çocuk arasındaki ilişkinin koruyucu faktör olabileceği belirtilmektedir (Morgan, Leeson, & Dillon, 2013). Araştırmacılar tarafından bu grup yaşam deneyimleri açısından öncelikli risk gruplarından biri olarak kabul edilmesine

rağmen konuya ilişkin sınırlı sayıda araştırma, rapor ve müdahale planı olduğu görülmektedir. Çocukların katılımcı olduğu çalışmalar küçük örneklem gruplarını ve sınırlı verileri içermektedir (Charles, 2021;Kahya,2016;Sounders, 2018).

Sonuç olarak araştırmalarda ebeveyn hapsinin çocuklarda çoklu yaşam değişikliklerine ve psikolojik zorluklara neden olabileceğini ve bunun çocukların antisosyal davranışlarına ve ruh sağlığı sorunlarına yol açmasının mümkün olduğu belirtilmektedir. Ebeveyni tutuklu olan çocuklar travma sonrası stres bozukluğu, depresyon, madde kullanımı, antisosyal kişilik bozukluğu başta olmak üzere çeşitli psikopatolojiler açısından risk grubunda değerlendirilmelerine rağmen üzerinde az çalışılan gruplardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışma kapsamında ele alınan araştırmalarda da ebeveynin hapsedilmesi ile çocuğun iyi olma hali arasındaki negatif ilişki olduğu görülmüştür. Bu çocuklar için riskleri azaltmak üzere okul, aile, toplum temelli desteklerin sağlanması onların psikolojik sağlığına katkıda bulunacaktır.

5. ÖNERİLER

Hapishanede anne –babası olan çocuk sayısına ilişkin doğru verilerin toplanması öncelikle çalışmaların planlanması açısından önemli görülmektedir. Ebeveynin gözetimine alma sürecinden başlayarak , hapishane yaşantısı , görüşmeler dahil olmak üzere çocuklarla iletişim kuran tüm ilgililerin konuya yönelik farkındalık geliştirmesinin sağlanması yararlı olabilir. Anne ya da babası hapsedilen çocukların, akran desteği, öğretmen desteği gibi sosyal destek ağlarının güçlendirilmesi için okul kapsamında çalışmaların düzenlenmesi ihtiyaç kapsamında görülmektedir.

KAYNAKÇA

- [1] Australian Institute of Health and Welfare (2020). *The health and welfare of women in Australia's prisons*. <https://www.aihw.gov.au/getmedia/32d3a8dc-eb84-4a3b-90dc-79a1aba0efc6/aihw-phe-281.pdf.aspx?inline=true>
- [2] Beresford, S., Loucks, N., & Raikes, B. (2020). The health impact on children affected by parental imprisonment. *BMJ paediatrics open*, 4(1). <https://doi.org/10.1136%2Fbmjpo-2018-000275>
- [3] Ceza ve Tevkif Evleri Genel Müdürlüğü (2022). *Ceza ve İnfaz kurumlarında bulunan tutuklu ve hükümlü mevcutları*. <https://cte.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/istatistik/istatistik-1.pdf>
- [4] Charles, P., Kerr, M., Wirth, J., Jensen, S., Massoglia, M., & Poehlmann-Tynan, J. (2021). Lessons from the field: Developing and implementing an intervention for jailed parents and their children. *Family Relations*, 70(1), 171-178. <https://doi.org/10.1111/fare.12524>
- [5] Charles, P., Muentner, L., & Kjellstrand, J. (2019). Parenting and incarceration: Perspectives on father-child involvement during reentry from prison. *Social Service Review*, 93(2), 218-26. <https://doi.org/10.1086/703446>
- [6] Dawson, A., Brookes, L., Carter, B., Larman, G., & Jackson, D. (2013). Stigma, health and incarceration: Turning the tide for children with a parent in prison. *Journal of Child Health Care*, 17(1), 3-5. <https://doi.org/10.1177/1367493513478136>
- [7] Easterling, B. A., Feldmeyer, B., & Presser, L. (2019). Narrating mother identities from prison. *Feminist Criminology*, 14(5), 519-539. <https://doi.org/10.1177/1557085118773457>
- [8] Felitti, V. J., Anda, R. F., Nordenberg, D., Williamson, D. F., Spitz, A. M., Edwards, V., ... Mark, J. S. (1998). Relationship of childhood abuse and household dysfunction to many of the leading causes of death in adults. *American Journal of Preventive Medicine*, 14(4), 245-258. [https://doi.org/10.1016/S0749-3797\(98\)00017-8](https://doi.org/10.1016/S0749-3797(98)00017-8)
- [9] Gallagher, B., Berman, A. H., Bieganski, J., Jones, A. D., Foca, L., Raikes, B., ... & Ullman, S. (2016). National human research ethics: a preliminary comparative case study of Germany, Great Britain, Romania, and Sweden. *Ethics & behavior*, 26(7), 586-606. <https://doi.org/10.1080/10508422.2015.1096207>
- [10] Glaze, L. E., & Maruschak, L. M. (2016). *Parents in prison and their minor children*. U.S. Department of Justice.

https://biblioteca.cejamericas.org/bitstream/handle/2015/2976/Parents_Prison_Minor_Children.pdf

- [11] Haverkate, D. L., & Wright, K. A. (2020). The differential effects of prison contact on parent–child relationship quality and child behavioral changes. *Corrections*, 5(3), 222-244. <https://doi.org/10.1080/23774657.2018.1485529>
- [12] Kahya, O. *Ebeveyni mahkum olan çocukların okul yaşantıları*. Eğitim Yönetimi, Teftişi, Planlaması ve Ekonomisi Bilim Dalı Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Muğla, 2016.
- [13] Laub, J. H., & Haskins, R. (2018). Helping children with parents in prison and children in foster care. *Future of Children*, 23(4), 1-6. https://1stdirectory.co.uk/assets/files_comp/7893ea99-6316-4914-b34a-5f63915f648b.pdf
- [14] Loureiro, T. (2010). Perspectives of children and young people with a parent in prison. For Solafırma Final Report Children of prisoners. <https://dera.ioe.ac.uk/1215/1/perspectives%20of%20cyp%20with%20a%20parent%20in%20prison.pdf>
- [15] Morgan, J., Leeson, C., & Carter Dillon, R. (2013). How can schools support children with a parent in prison? *Pastoral Care in Education*, 31(3), 199-210. <https://doi.org/10.1080/02643944.2013.788063>
- [16] Murray, J., & Farrington, D. P. (2008). PROTOCOL: Parental Imprisonment: A systematic review of its effects on child antisocial behavior, crime and mental health. *Campbell Systematic Reviews*, 4(1), 1-44. <https://www.proquest.com/docview/2568047258/fulltextPDF/FCFC993182CF4206PQ/1?accountid=10527>
- [17] Murray, J., Farrington, D. P., Sekol, I., & Olsen, R. F. (2009). Effects of parental imprisonment on child antisocial behaviour and mental health: A systematic review. *Campbell Systematic Reviews*, 5(1), 1-105. <https://doi.org/10.4073/csr.2009.4>
- [18] Murray, J., & Murray, L. (2010). Parental incarceration, attachment and child psychopathology. *Attachment & human development*, 12(4), 289-309. <https://doi.org/10.1080/14751790903416889>
- [19] Myers, B. J., Smarsh, T. M., Amlund-Hagen, K., & Kennon, S. (1999). Children of incarcerated mothers. *Journal of child and family studies*, 8(1), 11-25. <https://doi.org/10.1023/A:1022990410036>

- [20] Nylander, P. Å., Källström, Å., & Hellfeldt, K. (2018). After a childhood with a parent in prison—relationships and well-being as a child and young adult. *International journal of prisoner health*. Vol. 14 No. 1, pp. 34-45. <https://doi.org/10.1108/IJPH-12-2016-0074>
- [21] O'Malley, S., & Devaney, C. (2016). Maintaining the mother–child relationship within the Irish prison system: The practitioner perspective. *Child Care in Practice*, 22(1), 20–34 <https://doi.org/10.1080/13575279.2015.1054786>
- [22] Saunders, V. (2018). What does your dad do for a living? Children of prisoners and their experiences of stigma. *Children and Youth Services Review*, 90, 21-2 <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2018.05.012>
- [23] Shlafer, R., Duwe, G., & Hindt, L. (2019). Parents in prison and their minor children: Comparisons between state and national estimates. *The Prison Journal*, 99(3), 310-328. <https://doi.org/10.1177/0032885519836996>

GENÇLERDE İNTERNET BAĞIMLILIĞI VE ÖZNEL İYİ OLUŞ

Doç. Dr. Zekavet KABASAKAL

Dokuz Eylül Üniversitesi,
zekavetkabasakal@gmail.com - ORCID ID: 0000-0002-3450-1060

Psikolog, Yağmur MUMCU

Dokuz Eylül Üniversitesi,
yagmurmumcu@gmail.com - ORCID ID: 0000-0002-1464-4443

ÖZET

Günümüzde internet kullanımı eğitimden alışverişe pek çok alanda yaygın olarak kullanılmaktadır. İnternet kullanıcılarının önemli bir oranını da gençler oluşturmaktadır. İnternetin aşırıya kullanımı, araçtan çok amaç olarak kullanımı internet bağımlılığına neden olmakta ve buna bağlı olarak psikolojik, fizyolojik, sosyal açıdan pek çok soruna yol açmaktadır. İnternet bağımlılığının genellikle bireyler üzerindeki olumsuz etkisine vurgu yapılmakta ve temel risk grubunu ise gençler oluşturmaktadır. Bireyin öznel iyi oluşu, olumlu duyguların olumsuz duygulardan daha çok yaşanması ve yaşam doyumunun yüksek olması anlamına çok boyutlu bir kavramdır. İnternet bağımlılığı süregelen biçimde bireyin öznel iyi oluşunu tehdit etmektedir. Ayrıca yapılan araştırmalar öznel iyi oluşu düşük gençlerin daha çok internet bağımlılığı geliştirdiğini ortaya koymaktadır. Bu çalışmada, gençlerin öznel iyi oluşuna etki eden faktörler, gençlerde internet kullanımı ve internet bağımlılığı çeşitli literatür kapsamında ele alınarak tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İnternet, internet bağımlılığı, gençler , öznel iyi oluş.

INTERNET ADDICTION AND SUBJECTIVE WELL-BEING IN YOUTH

ABSTRACT

Nowadays, internet use is widely used in many fields, from education to shopping. A significant proportion of internet users are young people. Excessive use of the internet as a purpose rather than a tool causes internet addiction and, accordingly, causes many psychological, physiological and social problems. The negative impact of internet addiction on individuals is generally emphasized, and the main risk group is young people. Subjective well-being of an individual is a multidimensional concept that means experiencing positive emotions more than negative emotions and having high life satisfaction. Internet addiction

constantly threatens the individual's subjective well-being. Additionally, research shows that young people with low subjective well-being are more likely to develop internet addiction. In this study, factors affecting the subjective well-being of young people, internet use and internet addiction in young people are discussed within the scope of various literature.

Keywords: Internet, internet addiction, youth, subjective well-being.

1. GİRİŞ

İnternet kullanımı yaşamımızın pek çok alanında önemli yer kaplamakta ve alışverişten eğitime giderek artan alanlarda etkin kullanılmaktadır. Türkiye’de 71.38 milyon internet kullanıcı bulunmakta, bu rakam nüfusun %83.4 ‘üne denk gelmektedir. Bu oran dünya ortalamasına (% 59.4) göre oldukça yüksektir (we are social, 2023). Tük 2022, araştırmasında da benzer veriler elde edilmiştir. Aşağıdaki çizelgede sunulmuştur.

Çizelge 1: 2004/ 2022 yılları arasında cinsiyete göre internet kullanım oranları

Yıl	İnternet kullananlar		
	Toplam	Erkek	Kadın
2004	18.8	25.7	12.1
2005	17.6	24.0	11.1
2007	30.1	39.2	20.7
2008	35.9	45.4	26.6
2009	38.1	48.6	28.0
2010	41.6	51.8	31.7
2011	45.0	54.9	35.3
2012	47.4	58.1	37.0
2013	48.9	59.3	38.7
2014	53.8	63.5	44.1
2015	55.9	65.8	46.1
2016	61.2	70.5	51.9

2017	66.8	75.1	58.7
2018	72.9	80.4	65.5
2019	75.3	81.8	68.9
2020	79.0	84.7	73.3
2021	82.6	87.7	77.5
2022	85.0	89.1	80.9

**TÜİK, Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım
Araştırması, 2004-2022**

Çizelge 1. de görüldüğü gibi yıllar içerisinde internet kullanımı giderek yaygınlaşmaktadır. Yoğun internet kullanımı avantajlarının yanı sıra bazı dezavantajları da beraberinde getirmektedir. Bunlardan en önemlilerinden biri de internet bağımlılığıdır.

2. GENÇLERDE İNTERNET KULLANIMI

İnternet kullanımı ile ilgili pek çok araştırma yürütülmektedir. Bu araştırmalardan biri Türkiye İstatistik Kurumunun 2015 yılında yürüttüğü çalışmadır. Bu araştırmaya göre; Türkiye’de internet ve bilgisayar kullanım oranınının 16-74 yaş grubu arasında %55,9’a yükseldiği ve interneti en çok kullanan yaş grubunun ise 16-24 yaş arası olduğu görülmüştür. Bu da interneti Türkiye’de en çok gençlerin kullandığı anlamına gelmektedir. Kelleci (2008) ise; 8-18 yaş grubunun günün 5-6 saatini teknolojik aletlerin başında geçirdiğini belirtmektedir.

Günümüz koşulları, interneti kullanmayı zorunlu hale de getirebilmektedir. Teknolojik becerilere sahip olmak, toplum tarafından teşvik edilmekte ve eğitim ortamlarındaki öğrenme-öğretme sistemleri daha elektronik hale getirilmeye çalışılmaktadır. Ödevlerde öğrenciler büyük oranda internetten yararlanmaktadır (Nalwa ve Anand, 2003; akt. Kayri ve Güntüç, 2009). İnternetin, ergenler tarafından bilgilenme, işlem yapma, haberleşme, eğitim ve eğlence amacıyla kullanıldığı da görülmektedir. İnternetin bu amaçlar için kullanılması ergenlere büyük fayda sağlayabilmektedir. Çünkü bu sayede, yaratıcılıkları artar, başka ülkelerdeki bilgi ve gelişimden anında haberdar olabilir, bilgiye kolay ve çabuk ulaşabilir, e-posta yoluyla yeni arkadaşlar edinebilirler. (Tuncer, 2001). Bunun yanı sıra yapılan araştırmalar internetin mantık yürütme, yazma becerilerini geliştirip, iş fırsatları yakalamalarında yardımcı olduğu ve

sanal ortamda oldukları için kendilerini daha rahat ifade etmenin öz güvenlerini yükselttiğini ortaya koymuştur (Bremer ve Rauch, 1998; akt. Akdağ, Yılmaz, Özhan ve Şan 2014).

İnternet kullanımı, gençler arasında hızla artmakta ve internet ergenlerin ayrılmaz bir parçası haline gelmektedir. Sosyal ağlara bağlanıp iletişim kuran, internetten yeni arkadaşlar edinen ve oyunlar oynayan ergenler çoğalmaktadır (Karaca, 2007). Ancak, internette denetimin azlığı, geçirilen zamanın kontrol edilmesinin zorluğu, istenen her yer ve istenen her zamanda internete bağlanmanın kolaylığı ve ergenler arasındaki sosyal paylaşım yapma rekabeti internet kullanımı konusunda birtakım sorunlara yol açmaktadır. Bunlardan biri de internet bağımlılığıdır (Dikme, 2014). İnternetin, ergenler arasında popüler olması ve yoğun kullanımı (Lin ve Tsai, 2002; akt. Biçer, 2014), ergenlerin okul, internet kafe ve evde internet kullanmaları internet bağımlılığına yol açabilmektedir (Lim ve diğ., 2004).

Morahan-Martin ve Schumacher (2000)' e göre *internet bağımlılığı*; internetin aşırı kullanımından dolayı artık kendini kontrol altına alamayan bireyin hayatına ve sosyal ilişkilerine fazlasıyla zarar vermesidir. Gönül (2002)'e göre ise bağımlılık internete değil de onun sunduğu imkanlara karşıdır. Bireylerin internetten ihtiyaçlarını karşılayabilmesi bazılarında sınırlı olabilirken, bazıları bunu engelleyememektedir. Bu da o bireylerin internetin imkanlarına bağımlı olduğunu gösterir. Bağımlı olan bireyler iş ve özel hayatında birçok kayıplar yaşamaktadır ve bu hayatlarına oldukça ciddi zararlar vermektedir. Dikme (2014) 'a göre; bireyin çevreye ve insanlara bakışının farklı olduğu, tüm aktivitelerini kısıtladığı, internet olmadığı zaman geçirdiği zamanın anlamsız olduğunu düşündüğü ve yoksunluk belirtileri gösterdiği, internetin başından ayrılmak zorunda olduğu zaman gergin ve agresif davrandığı ve bunu tüm ilişkilerine yansıttığı, maddi manevi kayıplarının yaşanması gibi kriterler internet bağımlılık göstergesidir.

Gençlerin sosyal gelişim süreçlerine bir parçası olarak internet giderek önem kazanmaktadır. Özellikle pandemide bireylerin pek çok ihtiyacının karşılanması ve iletişimin sürdürmesinde internet kullanımı ile mümkün olmuştur .Günümüzde de daha çok bilgisayar, telefon, internet gibi elektronik ve teknolojik kaynakları kullanımı devam etmektedir (Büyükşahin-Çevik ve Çelikkaleli, 2010). Başka insanlarla iletişim kurabilmek için hem zamandan hem de paradan kazanç sağlaması, günün herhangi bir saatinde kolayca bağlanabilme imkanı sunması, benzer ilgilere sahip insanlarla tanışabilme olanağının bulunması; internetin sosyalleşme için ergenleri kendine çeken özelliklerindedir (Sevindik, 2011). Bu nedenle gençler, günümüzde yüz yüze görüşme, mektup yollama gibi geleneksel iletişim yöntemleri yerine daha hızlı, daha

ulaşılabilir ve daha ucuz olduğu için internetteki sosyal medyayı tercih etmektedirler (Jin ve Chee, 2008; akt. Impraim, 2012). İnternetin bu ucuz ve sınırsız kullanımı ve kullanımın özellikle de aileler tarafından denetlenemiyor olması internet bağımlılığını arttıran faktörler arasında yer almaktadır (Young, 2004).

3. ÖZNEL İYİ OLUŞ

İnsanların olumlu duyguları sıklıkla ve olumsuz duyguları çok az yaşıyor olması ve hayat şartlarından doyum alıyor olması öznel iyi oluş olarak adlandırılmaktadır (Eryılmaz, 2010). Öznel iyi olma kavramı hayatlarını negatiften ziyade pozitif yönde değerlendiren insanların niçin bu yolu seçtiklerini açıklamak için ortaya atılmıştır (Diener, 1984). Myers ve Diener (1995)'e göre ise öznel iyi oluş bireyin hayatını duygusal ve bilişsel yönden değerlendirmesi demektir. Öznel iyi oluş, iki öğeden meydana gelmektedir. Bunlar; bilişsel ve duygusal bileşenlerdir. Duygusal bileşenler; olumlu ve olumsuz duygulardan oluşurken, bilişsel bileşenler, yaşam doyumunu içerir (Diener ve Diener, 1995).

Seligman ve Csikszentmihalyi (2000)'ne göre; öznel iyi oluş bireylerin kendi hayatlarına ilişkin ne düşündükleri, ne hissettikleri ve yaşadıklarını nasıl değerlendirdikleridir. Yani kısacası mutluluğun insanlar için ifade ettiği anlamdır. Tuzgöl Dost (2005), öznel iyi oluşun mutlulukla ilişkili olduğunu ifade etmektedir. Öznel iyi oluşun olumlu duygulanım, olumsuz duygulanım ve yaşam doyumundan oluştuğunu ve tüm bunların toplamının kişinin genel yaşam doyumuna tekamül ettiğini söylemektedir.

Öznel iyi oluşun yüksek olması bireyin daha çok olumlu duygular yaşamasına ve geçirdiği yaşam olaylarına daha olumlu atıflarda bulunmasına bağlıdır (Tuzgöl Dost, 2005). Öznel iyi oluşu yüksek bireylerin, iş hayatlarında daha başarılı olup, daha doğru kararlar aldıkları, daha doyumlu sosyal ilişkiler içerisinde buldukları ve daha uzun bir ömre sahip oldukları görülmüştür (Josh, 2010) ve bu nedenle bireyin öznel iyi oluşunun yüksek olması istenilmektedir (Tuzgöl Dost, 2005).

Öznel iyi oluşu açıklamak için pek çok kuram ortaya atılmıştır. Bu kuramlardan bir tanesi *Sabit Nokta* kuramıdır. Bu kurama göre insanlar hayatlarında duygusal anlamda dalgalanmalar yaşasalar da genel duygu durumları bir stabillik gösterir. Stabillik durumunun devam etmesi sayesinde insanlar öznel iyi oluşlarını sürdürebilir (Diener, 1984). Bir diğer kuram, *Uyum* kuramıdır. İnsanlar yaşadıkları olaylar karşısında mutluluk ya da mutsuzluk hissedebilir. Ancak mutluluğa uyumlandıktan sonra mutluluk hali çok sürmez. Yine aynı

şekilde mutsuzluğa uyumlandıktan sonra da mutsuzluk hali çok sürmemektedir (Lucas ve diğ., 2003). *Haz Acı* kuramına göre, bireyler öncesinde yoksunluk çektikleri hedeflere ulaştıklarında daha fazla haz yaşarlar, haz acıyı takip eder (Diener, 1984). Erek kuramı ise; bireylerin ihtiyaçlarının doyuma ulaşmasının bireyde mutluluk yaratacağını savunmaktadır. Bireyler kendilerine ulaşabilecekleri amaçlar koyduğunda ve bu amaçları adım adım takip ettiğinde öznel iyi oluşta da artış görülür ((Diener, Suh, Lucas ve Shmith, 1999). Bir diğer kuram, *Yargı* Kuramıdır. Yargı kuramına göre, gerçek durumlar ve standartlar arasındaki farkın büyüklüğü mutluluğu ortaya çıkarır. Eğer durum, bireyin standartlarının üstündeysen mutluluk meydana gelir (Diener, 1984). Öznel iyi oluş ile internet bağımlılığı arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar öznel iyi oluşun internet bağımlılığının negatif yönde yordayıcı olduğunu ve öznel iyi oluşun psikolojik rahatsızlıklarla ilişkili olduğunu ortaya koymuşlardır (Akın,2012). Şimdi de önce ergenlerin öznel iyi oluşlarını etkileyen faktörler açıklanmaya çalışılacak sonra da öznel iyi oluş ile internet bağımlılığı arasındaki ilişki ortaya konacaktır.

4. ÖZNEL İYİ OLUŞU ETKİLEYEN FAKTÖRLER VE İNTERNET BAĞIMLILIĞININ KİŞİYE AİT ÖZELLİKLERİ

Kişiyeye ait özellikler bireyin; denetim odağı, benlik kavramı ve içe dönüklük-dışa dönüklük vb. gibi faktörlerini içermektedir. Öznel iyi oluşu en yüksek düzeyde yordayan değişkenin kişi içi özellikler olduğu ifade edilmektedir. Bu da öznel iyi oluşta genetiğin önemli rolünü ortaya koymaktadır (Diener ve diğ., 2003).

Yapılan çalışmalar benlik saygısı düşük, kişisel kontrol duygusu düşük ve dışsal denetim odağına sahip ergenlerin öznel iyi oluşlarının daha düşük olduğunu ortaya koymuştur (Huebner, 1991). Eryılmaz ve Öğülmüş (2010)'e göre ise; öznel iyi oluş sorumluluk ve dışa dönüklük değişkenleri ile pozitif bir ilişkiye sahiptir. Yani sorumluluk algısı düşük ve daha içe dönük olan ergenlerin psikolojik iyi oluş düzeylerinin daha düşük olduğu söylenebilir. Schmutte ve Ryff (1997), dışa dönük olmanın psikolojik iyi oluşun önemli ve anlamlı yordayıcılarından biri olduğunu ileri sürmüştür ve Cooper, Okamura ve Mcneil de (1995) bu bulguyu desteklemiştir. Dışa dönüklük, sosyal olmak ve doyumlu kişilerarası ilişkilere sahip olmak ile ilişkilendirilmektedir (Hills ve Argyle 2001).

Kişiyeye ait özelliklerinden olan özsaygı da öznel iyi oluşu olumlu yönde yordayan faktörlerdendir. Özsaygısı ve iyimserlik eğilimi düşük ergenlerin yaşam doyumlarının da daha düşük olduğu belirtilmektedir (Eryılmaz ve Atak; 2011). Ancak öznel iyi oluşu etkileyen

özsaygının rolünün kültürden kültüre değiştiği de görülmüştür. Özellikle bireyci kültürlerde özsaygının öznel iyi oluşu daha fazla yordadığı ve toplumcu kültürlerde ise daha az yordadığı sonucuna ulaşılmıştır (Diener ve Diener, 1995).

Denetim odağı da, öznel iyi oluşla yakından ilişkili bir kavramdır. Malki (1998), içsel denetim odağının öznel iyi oluşu olumlu yönde etkilediğini belirtmiştir. Fakat bu konuda farklı görüşlerde yer almaktadır. Örneğin; Yetim (2001, akt. Censeven ve Akbaş, 2007), kimi dışsal denetim odağı geliştiren ergenlerin negatif olayların nedenlerini şansızlık faktörüne ya da karşı taraftaki kişilere atfetmesi bu ergenlerde pozitif duygulanımı sağlamakta ve bu da öznel iyi oluşu arttırabilmektedir.

Şenol-Durak ve Durak'ın 2011 yılında aşırı internet kullanımı ile özsaygı ve öznel iyi oluşu araştırdığı çalışmasında, aşırı internet kullanan ergenlerin özgüvenlerini kaybederek, daha çok olumsuz duygular yaşadıkları ve bu durumunda ergenin öznel iyi oluş düzeyini düşürdüğü görülmüştür. Caplan (2002)'nin çalışmasında da internete bağımlılık puanları yüksek olan bireylerin yalnızlık, utangaçlık, depresyon puanlarının yüksek ve özgüven puanlarının düşük olduğu gözlenmiştir.

Yapılan çalışmalar, internet bağımlılığının özsaygıyı ve buna bağlı olarak da öznel iyi oluşu düşürdüğünü göstermektedir. Ancak kimi çalışmalar da özsaygısı düşük, içe dönük, kişisel kontrol sağlamada zorluk yaşayan ve öznel iyi oluşu düşük ergenlerin daha çok internet bağımlılığı geliştirdiğine işaret etmektedir. Bu çalışmalardan biri, Batıgün-Kılıç'ın (2011) çalışmasıdır. Depresyon düşük benlik saygısı, dışsal denetim odağı ve içe dönüklük ile ilişkili bulunmaktadır. Çalışmada öznel iyi oluşun bilişsel boyutu olan yaşam doyumu, depresyon, anksiyete, somatizasyon ve internet bağımlılığı arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Yaşam doyumu düşük, depresyon, anksiyete ve somatizasyon belirtisi gösteren bireylerin internete bağımlılığa daha yatkın olabileceği görülmüştür.

İnternet, benlik saygısı düşük ergenler için daha cazibeli bir hale gelmektedir. Çünkü gerçek kimliklerini saklayarak idealleştirdikleri ve yeniden inşa ettikleri benliklerini sanal ortamda ortaya koyabilmektedirler (Lim ve diğ., 2004). Ergenlik dönemi, bireyin çeşitli roller deneyerek kendini bulmaya çalıştığı bir dönemdir. Bu açıdan bakıldığında; ergenlerin sanal karakterler oluşturarak bunları gerçek kimlikleriymiş gibi yansıttıkları görülmektedir. İnternet ortamı ergen için; gerçek hayatta gerçekleştirmek isteyip de gerçekleştiremediği, sahip olmak isteyip de olamadığı ve gerçek yaşamın kurallarıyla işlemeyen bir dünyanın kapılarını açmaktadır ve ergenler, bu dünyada istedikleri şeylere gerçekten sahip olduklarını

düşünebilirler. Sahte kimlik kullanım cazibesinin, zamanla ergenin günlük yaşamın gerçekliğinden aldığı hazzı da azaltabileceği düşünülmektedir (Dikme, 2014). Öznel iyi oluş kuramlarından biri olan *Haz Kuramı*'na göre ise, hazzın azalması öznel iyi oluşunda düşmesine neden olmaktadır.

4.1.Duygusal Zeka

Pozitif duygulanım; neşe, ilgi, güven gibi duyguları ifade ederken; negatif duygulanım ise öfke, suçluluk, korku gibi duyguları ifade etmektedir. Olumsuz duygular; bireyin gündelik hayatta yaşadığı stresli yaşantıların ve yaşama karşı duyulan doyumsuzluğun bir yansıması olabilmektedir Duygusal zeka ise; bireyin duygularını izleme, gözleme, duyguları birbirinden ayırt edebilme, tanımlayabilme ve bu bilgiyi davranışlarında kullanabilme becerisidir (Ben-Zur, 2003).

Çelik'in 2008' de yaptığı çalışmaya göre; duygusal zeka ile öznel iyi oluş arasında pozitif yönde bir ilişki mevcuttur. Duygusal zekası yüksek olan kişilerin uyumluluğunun, kişisel ve kişilerarası ilişkilerinin de güçlü olduğu düşünülmektedir. Ayrıca duygusal zeka, stresle başa çıkmayı da kolaylaştırmaktadır. Bu anlamda bakıldığında; uyumluluğu, ilişkileri, stresle başa çıkma kapasitesi ve doğal olarak da duygusal zekası düşük olan ergenlerin psikolojik iyi oluşlarının olumsuz yönde etkilendiği ve yaşam doyumlarının daha düşük olabileceği söylenebilmektedir. Eryılmaz ve Öğülmüş (2010) ise; ergen öznel iyi oluşu olumsuz etkileyen bu faktörlerin arasına duygusal dengesizliği de eklemiştir. Duyguları büyük dalgalanmalar gösteren ve özellikle de olumsuz duygularını kontrol edemeyen bu ergenlerin daha mutsuz oldukları görülmüştür (Eryılmaz ve Yorulmaz, 2006). Ergen kendini iyi hissetmek için internete girerek sanal dünyanın ona sunduklarını avantaja çevirmeye çalışabilir. Fakat zaman içinde ergenin adeta bir parçası haline gelmeye internet ve internetten vazgeçememiş internet bağımlılığı ile sonuçlanabilmektedir (Eryılmaz ve Öğülmüş, 2010; Durualp ve Çiçekoğlu, 2013)

4.2.Aile, Arkadaş ve Romantik İlişki Faktörü

Gençlerin psikolojik iyi oluşu ile en çok ilişki içinde olduğu düşünülen faktör, aile faktörüdür. Aile ortamının, ergen öznel iyi oluşunu %26 oranında açıkladığı belirtilmektedir (Eryılmaz, 2011). Aileden kaynaklı tükenmişlik düzeyinin (Aypay ve Eryılmaz, 2011), negatif ebeveyn-ergen ilişkisinin (Ben-Zur, 2003) yüksek olması ve düşük ebeveyn ilişkisinden algılanan düşük hoşnutluk (Cenkseven, 2004) öznel iyi oluşu olumsuz etkilemektedir.

Özdemir (2012) araştırmasında, anne-baba tarafından yüksek kabul, ilgi ve sevginin gençlerin yaşam doyumunu anlamlı derecede yordadığını ortaya koymuştur ancak yine aynı çalışmada aşırı kontrollü ebeveynlere sahip gençlerin ise negatif duyguları daha çok yaşadığı görülmüştür.

Araştırma bulgularına göre; ergenin aile üyeleri ile açık bir iletişim kurması ve bu ilişkide güvenin olması ergenin kendisini aileye daha yakın ve ailenin bir parçası gibi hissetmesini sağlamaktadır (Rask, Astedt-Kurki, Paavilainen ve Laippala, 2003). Joronen ve Kurki (2005) ise, ailenin sevgi, güvenli ortam, iletişim, ait olma, kişisel önem, dışsal ilişkiler gibi faktörlerden oluştuğunu ve tüm bu faktörlerin ergenin öznel iyi oluşunu olumlu yönde etkilediğini belirtmektedir. Ergenin sosyal desteğe en çok ihtiyaç duyduğu ergenlik döneminde, aile içi tartışmaların artması ergen-ebeveyn ilişkisini olumsuz etkileyebilmekte ve bu da ergenin yaşam doyumunu düşürmektedir.

Algılanan aile tutumu ile öznel iyi oluşu araştıran çalışmalar ise; ebeveynlerini aşırı koruyucu ya da ihmal edici olarak algılayan ergenlerin, ebeveynlerini demokratik algılayan ergenlere kıyasla daha düşük öznel iyi oluş puanlarına sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu da algılanan aile tutumlarının ergenlerin iyi oluşunu etkilediğini göstermektedir (Tuzgöl Dost, 2004). Dolayısıyla yürütülen çalışmalara bakıldığında, gençlerin psikolojik iyi oluşunu olumsuz yönde etkileyen faktörler arasında aile içi negatif ilişkiler, algılanan ihmal edici ve ya aşırı koruyucu aile tutumu, ergenin kendini ait hissetmemesi, kendini ailede sevgi ve güvende hissetmemesi gibi etmenlerin büyük bir rol aldığı söylenebilmektedir.

Arkadaş ilişkileri ve romantik ilişkiler de öznel iyi oluşu etkileyen diğer ilişki faktörleridir. Gençler arkadaşlarıyla doyumlu, sağlıklı ilişki kurması öznel iyi oluşu anlamlı düzeyde yordamaktadır. Akran ilişkilerinde sorunlar yaşayan ve sosyal destek algısı düşük olan ergenlerin ise yaşam doyumlarının daha düşük olduğu görülmektedir (Mancini ve Orthner, 1980). Ergenlik döneminde ergenlerin hayatlarında arkadaş ve aşk ilişkileri de önemli bir yere sahip olduğu için iyi bir arkadaş olmak, iyi bir arkadaşına sahip olmak, yakın ilişkileri güçlendirmek, sosyal bir kişilik geliştirmek ergenlerin öznel iyi oluşunu artırma programlarında yer alan hedefler arasında bulunmaktadır (Forydce, 1977).

Yaşadığı problemlerden dolayı ailesiyle tartışmalar yaşayan, kendini yalnız hisseden ve sosyal destek arayışında olan ergenlerin de internete yönelerek bağımlılık geliştirdikleri belirtilmektedir (Bayhan, 2011; akt. Eftekin, 2015). Bu durumlarda ergenler, interneti bir rahatlama ve huzursuzluktan kaçış ögesi olarak kullanmaktadırlar (Tanrıverdi, 2012). Young

(2004) ise bunu günlük hayatın olumsuzluklarından kaçış ve farklı bir kimliğe bürünebilme olarak tanımlamaktadır. Erdoğan (2008); interneti sohbet, mesajlaşma ve oyunlar için aşırı kullanan ergenlerin kullanmayanlara göre kendilerini daha yalnız hissettiklerini rapor etmiştir. Ergenin yalnız hissetmesinin yanı sıra yaşadığı diğer uyum sorunlarının da bağımlılığa etkisi vardır. Çünkü uyum sorunu yaşayan ergenler, internet kullanımını başa çıkma stratejisi olarak kullanmaktadır ve böylece yaşadıkları korku, mutsuzluk negatif duygular yerini pozitif duygulara bırakmakta; davranış ödüllendirilmekte ve pekişmesine neden olmaktadır (Lim ve diğ., 2004).

Ayaroğlu (2002)'nin 385 öğrenci ile yürüttüğü çalışmada yalnızlık değişkeni ile internet bağımlılığı incelenmiştir. İnternet Kullanım Ölçeği ile UCLA Yalnızlık Ölçeği'nin kullanıldığı araştırmada kendisini yalnız algılayan öğrencilerin kendini daha az yalnız algılayan öğrencilere göre internet kullanımından daha fazla olumsuz etkilendiği bulunmuştur. Kendini yalnız algılayan ergenlerin ise ebeveyn ve arkadaş ilişkilerinde sorunlar yaşadıkları görülmüştür.

535 kadın ve 284 erkekten oluşturulan örneklem üzerinde online sosyal destek, offline sosyal destek ve yaşam doyumu arasındaki ilişki araştırılmıştır. Bulunan sonuçlara göre; offline sosyal desteğin katılımcıların problematik internet kullanımını azalttığı, öte yandan online sosyal desteğin problematik internet kullanımını arttırdığı görülmüştür. Ancak hem online hem de offline sosyal destek ile yaşam doyumunun pozitif bir korelasyon içinde olduğu da bulunmuştur (Mazzoni, Baiocco, Cannata ve Dimas; 2016).

Günüç ve Doğan, 2013 yılında yürüttüğü çalışmasında, internet bağımlılığı ile algılanan sosyal destek ve ebeveynler ile gerçekleştirilen aktiviteler arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmanın hipotezi öğrencilerin düşük sosyal destek algısı ve ebeveynle geçirilen kısa zaman ile internet bağımlılığı arasında pozitif yönde ilişki bulunmasıdır. Araştırma sonuçlarına göre; en büyük sosyal destek kaynağının katılımcılar tarafından aile üyeleri olarak algılandığı ve aile ile geçirilen zamanda görülen artışın internet bağımlılığında koruyucu bir rol oynadığı görülmüştür.

Subrahmanyam ve Lin (2007)'nin 156 ergen ile yürüttüğü çalışmada, internette geçirilen zaman ile öznel iyi oluş arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırma sonucuna göre; internet bağımlısı ergenler sanal ortamdaki sohbetleri günlük hayattaki yüz yüze iletişime tercih etmektedir ve gerçek arkadaşlıklar yerine sanal arkadaşlıklar kurmaktadır.

Çağır ve Gürkan (2010), ise aşırı internet kullanımı, yalnızlık ve iyi oluş arasındaki ilişkiye bakmışlardır. Bulgulara göre, iyi oluş düzeyleri ile internet bağımlılığı arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Ayrıca kendini yalnız algılayan ergenlerin internet bağımlılık puanları yüksek ve iyi oluş puanları ise düşük bulunmuştur.

4.3.Akademik Faktörler

Akademik başarı faktörünün de öznel iyi oluşu yordayan faktörlerden biri olduğu belirtilmektedir. Özen (2005), yaptığı çalışmada; akademik başarı algısı yüksek olan ergenlerin akademik başarısını daha düşük algılayanlara kıyasla öznel iyi oluş puanlarının daha yüksek olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Bu bulguyu, Tuzgöl Dost (2004) da yaptığı çalışmayla desteklemektedir.

Okul başarısı (Tuzgöl Dost, 2010), ve derse katılma motivasyonu (Eryılmaz ve Aypay, 2011) da akademik faktörler arasında yer alan ve ergen iyi oluşunu etkileyen etmenlerdendir. Öğrencilerin okul başarısı yükseldikçe ve derse katılma motivasyonları arttıkça çevreden pozitif geri dönütler aldıkları, içsel bir tatmin yaşadıkları ve bu durumun da yaşam doyumlarını ve öznel iyi oluşlarını arttırdığı görülmektedir. Piko ve Hamvai (2010) ise, çalışmada cinsiyet fark etmeksizin hem kızlarda hem de erkeklerde olumlu akademik bir başarıya sahip olmanın ve okulu severek devam etmenin öznel iyi oluşu pozitif yönde etkilediğini ortaya koymuştur.

Akdağ, Yılmaz, Özhan ve Şan (2014); internet bağımlılık puanı yüksek çıkan öğrencilerin derslerde devamsızlık haklarını sonuna kadar kullandıkları ve kendilerini akademik açıdan başarısız algıladıklarını saptanmıştır. Anderson (2002), 1300 üniversite öğrencisi ile yürüttüğü çalışmada internet bağımlılığının akademik hayatı nasıl etkilediğini araştırmıştır. Elde edilen bulgulara göre interneti günde 100 dakikadan fazla kullanan öğrencilerin hem akademik anlamda düşüş yaşadığı bulunmuştur. Yapılan araştırmalar kapsamında, internet kullanımının özellikle internet bağımlılarında akademik anlamda performans kaybına neden olduğu görülmüştür ve akademik başarı da görülen düşüşün ya da düşük akademik başarı algısının öznel iyi oluşu olumsuz yönde etkilediği düşünülmektedir.

4.4.Aktiflik

Aktif olmak, hareketli ve etkileyen taraf olmak anlamına gelmektedir. Yapılan çalışmalar, hayatını pasif yerine daha aktif etkinliklerle geçirmenin yaşam doyumunu arttırdığını ortaya

koymuştur. Özellikle düzenli spor yapan ergenlerin düzenli spor yapmayan ergenlere kıyasla öznel iyi oluş puanları daha yüksek çıkmıştır. Ayrıca boş vakitlerini bilgisayar başında geçirmek yerine daha çok açık alandaki faaliyetlere katılan ergenlerin de daha yüksek öznel iyi oluşa sahip oldukları görülmüştür (Sezer, 2011).

Aktif bir yaşama sahip olmak, yeni ve farklı aktiveleri hayata dahil etmek, planlar yapıp bunları uygulamaya koymak ve topluma yarar sağlayacak faaliyetlerde görev almak gibi unsurların öznel iyi oluşu arttıran stratejiler içerisinde yer aldığı belirtilmekte ve günlük hayattaki aktifliği arttırmanın bireyin yaşamdan aldığı doyumunu ve genel mutluluk halini arttırdığı belirtilmektedir (Forydce, 1983).

17.599 ergenin katıldığı Cao ve diğerlerinin (2011) çalışmasında, internet bağımlılığı geliştirmiş ergenlerin daha çok sağlık problemleri yaşadıkları, bağışıklık sistemlerinin daha zayıf olduğu, daha az aktiflik gösterdikleri, daha az dışarıda vakit geçirdikleri ve daha çok fiziksel yetersizlik gösterdikleri görülmüştür. Görülen sağlık problemlerinin arasında psikosomatik hastalık bulgularına da rastlanılmıştır. Araştırmada internet bağımlılığı ile yaşam doyumununun negatif ilişkili olduğu görülmüştür.

Yapılan araştırmalar internet bağımlısı gençlerin günlerinin büyük kısmını bilgisayar başında geçirdikleri için daha az aktif olduğunu, pasiflik sonucunda gelişen sağlık sorunları, obezite ve buna bağlı gelişen özsaygıdaki düşüşün yaşam doyumunu olumsuz yönde etkilediğini ortaya koymuştur (Ekşi, 2012).

4.5.Suç İşleme Faktörü

Suç kavramı da öznel iyi oluş ile ilişkili bulunan kavramlardan biridir. Yapılan çalışmalar, suç işlemiş ya da suça meyilli olan ergenlerin öznel iyi oluş ve mutluluk düzeylerinin daha düşük olduğunu bulmuştur (Nalbant, 1993).

Gençlik dönemi, pek çok değişimin yaşandığı dinamik bir süreçtir. Ergenler bu değişimlere uyum sağlamaya çalışırken bazı bocalamalar yaşayabilmekte ve bunun sonucunda da davranış bozuklukları geliştirebilmekte, riskli davranışlar gösterebilmekte, madde kullanmaya, kendisine ve başkalarına zarar verebilmektedir. Bu olumsuz davranışlar da, öznel iyi oluşu olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Mcknight, Huebner ve Suldo, 2002). Bu riskli davranışlar internet bağımlılığı geliştirmiş olan ergenlerde ise siber zorbalık, kumar oynama, online ortamlarda küfür etme, bilgisayar virüsü yayma olarak da ortaya çıkabilmektedir. Türkiye’de 160 ergenle yürütülen bir çalışmada internet bağımlılığı riski taşıyan ergenlerde bu ergenlerin

sosyal ilişkilerinin yanı sıra sanal ortamdaki ilişkilerinin de bozulduğu ve siber zorbalık ihtimalinin yükseldiği görülmüştür (Eroğlu, Aktepe, Akbaba, Işık ve Özkorumak; 2015). Ancak internet ortamındaki suçların ve öznel iyi oluşta görülen düşüşün internet bağımlılığından önce mi yoksa sonra mı geliştiğini açıklamaya yönelik bir araştırmaya rastlanılmamıştır.

İnternet ortamında gençler, yeni gruplarla tanışacakları, baskıdan uzak, özgür oldukları bir ortama kavuşacaklarını düşünerek yenilik arayışına girebilmektedirler. İnternet kullanımı üzerinde denetimin olmaması, bu yenilik arayışı, ergenlerin içinde buldukları dönem nedeniyle cinsel merak ve yönelim içinde bulunmaları ve internetin farklı rol denemelerine imkan sağlaması bu yaş grubunun bazı deneyimleri diğer yaş gruplarına göre daha erken yaşamasına da neden olabilmektedir (Dikme, 2014).

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışmada gençlerde öznel oluşu etkileyen faktörler ve internet bağımlılığı ele alınarak tartışılmıştır. Gençler içinde bulunduğu ergenlik döneminin genel özelliklerinden etkilenmektedir. Gençlerin öznel iyi oluşu da aşırı internet kullanımından olumsuz yönde etkilenmektedir. Bireyin öznel oluşu etkileyen genel faktörler; kişi-içi özellikler, duygusal zeka, aile, arkadaş ve romantik ilişki faktörü, akademik faktörler, aktiflik ve suç işleme faktörü olmak üzere ele alınmış ve bu faktörler ile internet bağımlılığı arasındaki ilişki ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Kişisel özellikler ergen öznel oluşu etkileyen faktörlerden biridir. İçerisinde kişisel kontrol, denetim odağı, özsaygı, içe dönüklük, dışa dönüklük gibi pek çok özelliği barındırmaktadır. Öznel iyi oluş ile internet bağımlılığı arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Öznel iyi oluş azaldıkça internet bağımlılığında bir artış görülmektedir. Yürütülen çalışmalar, internet bağımlısı ve olumsuz öznel iyi oluşa sahip bireylerin daha çok içe dönük, dış denetim odaklı, kontrol duygusu zayıf, özsaygısı düşük bireyler olduğunu göstermiştir. Ayrıca internet bağımlılığı özsaygıyı düşürmektedir. Öznel iyi oluşu özellikle bireyci toplumlarda en yüksek düzeyde yordayan özsaygının düşüşü, öznel iyi oluşu da düşürmektedir.

Duygusal zekanın, öznel iyi oluş ile pozitif bir ilişki içerisinde olduğu görülmüştür. Duygusal zekası yüksek bireylerin duygularını daha iyi kontrol ettikleri ve kişilerarası ilişkilerde daha fazla uyum davranışı gösterdikleri görülmüştür. Ancak öznel iyi oluş duygusal dengesizlikten olumsuz etkilenmektedir. Gençlik döneminde duygularda görülen dalgalanmalar ergende

olumsuz duygulanmalara neden olmakta ve bu da öznel iyi oluşu düşürebilmektedir. Olumsuz duygulardan kurtulmak isteyen ergen, özellikle bu dönemde internetin cazibesine daha çok kapılabilmektedir.

İlişki faktörü öznel iyi oluş ile yüksek bir ilişki içerisindedir. Özellikle aile faktörü öznel iyi oluşun en büyük yordayıcısı olarak görülmektedir. Sıcak ebeveyn ilişkileri, güvenli ortam, aileden algılanan ilgi ve sevgi, sağlıklı ilişkiler olumlu öznel iyi oluşu arttırmaktadır. Ancak öte yandan kısıtlayıcı ve aşırı koruyucu ebeveyn tutumu öznel iyi oluş ile negatif yönde ilişkilidir. Gençler bu dönemde ebeveynleri ile sık sık tartışsa da aslında onlara ihtiyaç duymaktadır. Gençlerin olumsuz ebeveyn ilişkileri, arkadaşça, karşı cinsi tanımaya ve sosyalleşmeye en çok ihtiyaç duyduğu bu dönemde sağlıklı ilişkiler kuramaması öznel iyi oluş düzeyini düşürmekte ve bu ilişki kurma ihtiyacını sanal ortamlardan gidermeye çalışmasına neden olabilmektedir. Ayrıca internet bağımlısı gençlerin internette aşırı vakit geçirmelerinden ötürü gerçek hayattaki ilişkilerine daha az zaman ayırdıkları, sanal ilişkilerin yalnızlık duygusunu bastıramadığı görülmüştür.

Bir diğer faktör akademik başarı faktörüdür. Yapılan araştırmalar, akademik başarı algısı yüksek, okulu seven ergenlerin öznel iyi oluşlarının yüksek olduğunu göstermiştir. Ancak internet bağımlısı gençler derslerine daha az vakit ayırdıklarını, akademik algılarının daha düşük olduğunu ifade etmişlerdir. Bu da öznel iyi oluşu olumsuz yönden etkilemektedir.

Aktif olan, sosyal etkinliklerde yer alan, spor yapan bireylerin öznel oluşlarının daha iyi olduğu görülmüştür. Ancak internet bağımlısı bireyler vakitlerinin çoğunu bilgisayar başında geçirdikleri için pasif kalmakta ve sanal ortamdaki aktiviteleri gerçek hayattaki aktivitelerle tercih etmektedir. Pasiflik beraberinde pek çok sağlık sorununu da beraberinde getirmekte ve öznel iyi oluşu negatif yönde etkilemektedir.

Son faktör ise, suç işleme faktörüdür. Yapılan çalışmalar suç işleyen ya da işlemeye meyilli olan, davranış bozuklukları gösteren ergenlerin öznel iyi oluş düzeylerinin düşük olduğunu göstermiştir. İnternet bağımlısı olan suça meyilli bu ergenler sanal ortamlarda da siber zorbalık, küfretme gibi bir başkasına zarar verme davranışlarını sürdürebilmektedirler.

İnternet bağımlısı ergenlerin öznel iyi oluş düzeylerinin düşük olduğu pek çok araştırma tarafından ortaya konmuştur. Görüldüğü gibi ergen öznel oluşu etkileyen pek çok faktör bulunmaktadır. Bu faktörlerden kimisi ergen internet bağımlılığının hem nedenini hem de

sonucunu meydana getirmekte ve internet bağımlılığı geliştiren ergenlerde görülen öznel iyi oluştaki düşüşü açıklamaktadır.

KAYNAKÇA

- [1] Adams, J.F. (1995). *Ergenliği anlamak*. Ankara, İmge Kitabevi.
- [2] Akdağ, M., Yılmaz, B.Ş., Özhan, U. Ve Şan, İ. (2014). Investigation of University Students' Internet Addiction in Terms of Several Variables (İnönü University Sample). *İnönü University Journal of The Faculty of Education*. 15(1), 73-96.
- [3] Akın, A. (2012). The relationships between Internet addiction, subjective vitality, and subjective happiness. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 15 (8), 404– 410.
- [4] Anderson, K.J. (2001). Internet use among college students: An exploratory study, *Journal of American College Health*, 50, 21-26.
- [5] Aydın, B. (2005). *Çocuk ve Ergen Psikolojisi* (1. Basım). Ankara, Atlas Yayınları.
- [6] Batıgün, A.D. ve Kılıç, N. (2011). İnternet Bağımlılığı ile Kişilik Özellikleri, Sosyal Destek, Psikolojik Belirtiler ve Bazı Sosyo-Demografik Değişkenler Arasındaki İlişkiler, *Türk Psikoloji Dergisi*, 26(67), 1-10.
- [7] Ben-Zur, H. (2003). Happy adolescents: The link between subjective well-being, internal resources, and parental factors. *Journal of Youth and Adolescence*, 32 (2), 67– 79.
- [8] Büyükaşahin-Çevik ve Çelikkaleli, Ö. (2010). Ergenlerin Arkadaş Bağlılığı ve İnternet Bağımlılığının Cinsiyet, Ebeveyn Tutumu ve Anne-Baba Eğitim Düzeylerine Göre İncelenmesi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 19(3), 225-240.
- [9] Cao, H., Sun, Y., Wan, Y., Hao, J. & Tao, F. (2011). Problematic internet use in Chinese adolescents and its relation to psychosomatic symptoms and life satisfaction. *BMC Public Health*, 11, 802.
- [10] Caplan, S.E. (2002). Problematic Internet Use and Psychosocial Well-Being: Development of A Theory- Based Cognitive-Behavioral Measurement Instrument. *Computers in Human Behavior*. 18, 553-575.

- [11] Cenkseven F. (2004). Üniversite öğrencilerinde öznel ve psikolojik iyi olmanın yordayıcılarının incelenmesi. Yayınlanmamış doktora tezi. Çukurova Üniversitesi, Adana.
- [12] Cenkseven, F. ve Akbaş, T. (2007). Üniversite Öğrencilerinde Öznel ve Psikolojik İyi Olmanın Yordayıcılarının İncelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik dergisi*, 3(27), 43-65.
- [13] Cooper, H., Okamura, L ve Gurka, V. (1992). Social Activity and subjective Well- Being. *Personelity and Individual Differences*, 13, 573-583.
- [14] Çağır, G. ve Gürkan, U. (2010). Lise ve üniversite öğrencilerinin problemleri internet kullanımı düzeyleri ile algılanan iyilik halleri ve yalnızlık düzeyleri arasındaki ilişki. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13 (24), 70–85.
- [15] Çelik, Ş. (2008). Lise öğrencilerinin öznel iyi oluşlarının duygusal zeka açısından incelenmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- [16] Çetin, A. B. (2014). *Ergenlerin İnternet ve Problemleri İnternet Kullanım Davranışlarının Bazı Psikososyal Özellikler Açısından İncelenmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye.
- [17] Çiftçi, S. (2015). *Ergenlik Dönemindeki Öğrencilerin Asilik Davranışları İle Siber Zorba ve Siber Mağdur Olma Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Fatih Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
- [18] Diener, E. (1984). Subjective Well-Being. *Psychological Bulletin*, 95(3), 542-575.
- [19] Diener, E., Diener, M. (1995). Cross-cultural correlates of life satisfaction and self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68(4), 653-663.
- [20] Diener, E., Oishi, S., & Lucas, R. E. (2003). Personality, culture, and subjective well-being: Emotional and cognitive evaluations of life. *Annual Review of Psychology*, 54(1), 403-425.
- [21] Diener, E., Suh, E. M., Lucas, R. E. & Shmith, H. L. (1999). Subjective well-being: Three decades of progress. *Psychological Bulletin*, 125 (2), 276–302.

- [22] Dikme, E. (2014). *Meslek Lisesi Öğrencilerinin İnternet Bağımlılıklarının Çeşitli Değişkenler Bağlamında İncelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Yeditepe Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
- [23] Durualp, E. Ve Çiçekoğlu, P. (2013). Yetiştirme Yurdunda Kalan Ergenlerin Yalnızlık Düzeylerinin İnternet Bağımlılığı ve Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(1), 29-46.
- [24] Eftekin, P. (2015). *Ergenlik Dönemindeki Öğrencilerin İnternet Bağımlılığı ve Anne Baba Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Erciyes Üniversitesi, Kayseri, Türkiye.
- [25] Ekşi, F. (2012). Narsistik Kişilik Özelliklerinin İnternet Bağımlılığı ve Siber Zorbalığı Yordama Düzeyinin Yol Analizi ile İncelenmesi. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 12(3), 1683-1706.
- [26] Eroğlu, Y., Aktepe, E., Akbaba, S., Işık, A. Ve Özkorumak, E. (2015). Siber Zorbalık ve Mağduriyetin Yaygınlığının ve Risk Faktörlerinin İncelenmesi. *Eğitim ve Bilim*. 40(177), 93-107.
- [27] Eryılmaz, A. ve Atak, H. (2011). Ergen öznel iyi oluşunun özsaygı ve iyimserlik eğilimi ile ilişkisinin incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, 170–181.
- [28] Eryılmaz, A. ve Öğülmüş, S. (2010). Ergenlikte öznel iyi oluş ve Beş Faktörlü Kişilik Modeli. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11 (3), 189–203.
- [29] Fordyce, M.W. (1983). A Program to Increase Happiness: Further Studies. *Journal of Counseling Psychology*. 30, 483-498.
- [30] Gander, M.J. ve Gardiner, H.W.(1993). *Çocuk ve Ergen Gelişimi* (1. Basım). Ankara, İmge Kitabevi.
- [31] Gönül, A.S., 2002. “Patolojik İnternet Kullanımı (İnternet Bağımlılığı/Kötüye Kullanımı)”, *Yeni Symposium*, 40(3), ss.105-110.
- [32] Günüş, S., & Doğan, A. (2013). The relationships between Turkish adolescents' internet addiction, their perceived social support and family activities. *Computers in Human Behavior*. 29, 2197-2207.

- [33] Gürçay, E. (2008). *Ergenlerde Madde Bağımlılığı İle Yakınlarından Ayrılma Sorunları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, Türkiye.
- [34] Gürsu, O. (2011). *Ergenlik Döneminde Psikolojik Sağlık ve Dindarlık İlişkisi*. (Yayımlanmamış doktora tezi) Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye.
- [35] Hills, P., & Argyle, M. (2001). Emotional stability as a major dimension of happiness. *Personality and individual differences*, 31(8), 1357-1364.
- [36] Impraim, S. (2012). *The Relationship Among Internet Addiction, Use of Facebook and Academic Performance*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Fatih University, İstanbul, Türkiye.
- [37] Joronen, K. ve Kurki, A. (2005). Familial contribution to adolescent subjective well being. *International Journal of Nursing Practice*, 11, 3, 125–133.
- [38] Joshi, U. (2010). Subjective well-being by gender. *Journal of Economics and Behavioral Studies*, 1 (1), 20- 26.
- [39] Karaca, M. (2007). *Sosyolojik bir olgu olarak internet gençliği: Elazığ örneği*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- [40] Kaşıkçı, Ş. (2014). *Ergenlik Döneminde Riskli Sağlık Davranışları*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Beykent Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
- [41] Kayri, M. Ve Günüş, S. (2009). The adaptation of internet addiction scale into Turkish: the study of validity and reliability. *Ankara University, Journal of Faculty of Educational Sciences*, 157-175.
- [42] Kelleci, M. (2008). İnternet, Cep Telefonu, Bilgisayar Oyunlarının Çocuk ve Gençlerin Ruh Sağlığına Etkileri. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 7(3), 253-256.
- [43] Koç, M. (2002). *Ergenlik Döneminde Dua ve İbadet Psikolojisinin Ruh Sağlığı Üzerindeki Etkileri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Uludağ Üniversitesi, Bursa, Türkiye.
- [44] Kulaksızoğlu, A. (2000). *Ergenlik Psikolojisi* (1. Basım). İstanbul, Remzi Kitabevi.

- [45] Kulaksızoğlu A. (2004). *Ergenlik Psikolojisi* (6. Basım). İstanbul, Remzi Kitabevi.
- [46] Lim, J.S., Bae, Y.K. ve Kim, S.S. (2004). A Learning System for Internet Addiction Prevention. *Advanced Learning Technologies, IEEE International Conference on.* 836-837.
- [47] Lucas, R.E., Clark, A.E., Georgellis, Y., Deiner, E. (2003). Reexamining adaptation and set point model of happiness: Reactions to changes in marital status. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 84, No.3, 527-539.
- [48] Malki, R. (1998). *Davranışlarda İç-Dış Kontrol Odağı ile Ruh Sağlığı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- [49] Mancini, J.A. ve Orther, D.K. (1980). Situational Influences on Leisure Satisfaction and Morale in Old Age. *Journal of American Geriatrics Society*, 28, 466-471.
- [50] Mazzoni, E., Baicco, L., Cannata, D. Ve Dimas, I. (2016). Is internet the cherry on top or a crutch? Offline social support as moderator of the outcomes of online social support on Problematic Internet Use. *Computers in Human Behaviour*, 56, 369-374.
- [51] Mcknight, C.G., Huebner, E.S. ve Suldo, S. (2002). Relationships Among Stressful Life Events, Temperaments, Problem Behaviour and Global Life Satisfaction in Adolescents. *Psychology in the Schools*, 39(6), 677-687.
- [52] Morahan-Martin, J., & Schumacher, P. (2000). Incidence and correlates of pathological internet use among college students. *Computers in Human Behaviour*, 16, 13-29.
- [53] Mukaddes, N.M. (2000). *Ergenlik Çağı Ruhsal Gelişim Özellikleri* (1. Basım). İstanbul, Nobel Tıp Kitapevleri.
- [54] Nalbant, A. (1993). *15-22 Yaşları Arasında Bulunan İslahevindeki, Gözetim Altındaki ve Suç İşlememiş Gençlerin Benlik Saygısı ve Yaşam Doyumu Düzeylerinin Karşılaştırılması*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). A. Ü. Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- [55] Özbay, H ve Öztürk, E. (1992). *Gençlik* (1. Basım). İstanbul, İletişim Yayıncılık.

- [56] Özdemir, Y. (2012). Ergenlerin öznel iyi oluşlarının özerk, ilişkisel ve özerk-ilişkisel benlik kurguları açısından incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(38), 188-198.
- [57] Özen, Ö. (2005). Ergenlerin öznel iyi oluş düzeyleri, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- [58] Piko, B. F., & Hamvai, C. (2010). Parent, school and peer-related correlates of adolescents' life satisfaction. *Children and Youth Services Review*, 32(10), 1479-1482.
- [59] Rask, K., Astedt-Kurki, P., Paavilainen, E. ve Laippala, L. (2003). Adolescent subjective well-being and family dynamics. *Scandinavian Journal of Caring Sciences*, 17 (2), 129–138.
- [60] Schmutte, PS. Ve Ryff, C.D. (1997). Personality and Well-being: Reexamining Methods and Meanings. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73(3), 549-559.
- [61] Sevindik, F. (2011). *Fırat Üniversitesi Öğrencilerinde Problemler İnternet Kullanımı ve Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışlarının Belirlenmesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi) İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye.
- [62] Soykatırcı, M. (2004). *Ergenlik Dönemindeki Öğrencilerin Okullardaki Psikolojik Danışma ve Rehberlik Hizmetlerine Bakış Açılıarı*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Erciyes Üniversitesi, Kayseri, Türkiye.
- [63] Steinberg, L. (2007). *Ergenlik* (1. Basım). Ankara, İmge Kitabevi.
- [64] Subrahmanyam, K. & Lin, G. (2007). Adolescents on the net: Internet use and wellbeing. *Adolescence*, 42, 659–677.
- [65] Şenol Durak, E. ve Durak, M. (2011). The mediator roles of life satisfaction and self-esteem between the affective components of psychological well being and the cognitive symptoms of problematic internet use. *Social Indicators Research*, 103, 23–32.
- [66] Tekgül, N., Dirik, N., Karademirci, E., Bıçakçı, B. Ve Öngel, K. (2012). Ergen Ebeveynlerinin Ergenlik Hakkındaki Bilgi ve Tutumlarının Değerlendirilmesi. *Tepecik Eğitim Hastanesi Dergisi*, 22(1), 59-62.

- [67] Tuncer, N. (2001). İnternet: Çocuklar ve Yasalar. *Türk Kütüphaneciliği Hakemsiz Yazılar*. 15(4), 427-435.
- [68] Tuzgöl Dost, M. (2004). Üniversite öğrencilerinin öznel iyi oluş düzeyleri. Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- [69] Tuzgöl Dost, M. (2005). Ruh sağlığı ve öznel iyi oluş. *Eurasian Journal of Educational Research*, 20, 223–231.
- [70] Tuzgöl Dost, M. (2010). Güney Afrika ve Türkiye’deki üniversite öğrencilerinin bazı değişkenlere göre öznel iyi oluş ve yaşam doyumlarının incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 35 (158), 75–89.
- [71] TÜİK. (2015). *Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması*. 18 Ağustos 2015 tarihinde <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18660> adresinden elde edilmiştir.
- [72] TÜİK. (2022). *Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması* [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirmasi-2022-45587](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2022-45587)
- [73] Üney, B.M. (2014). *Ergenlik Dönemi Obezitesinde Ruhsal İşleyişin Değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Okan Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
- [74] Yavuzer, H. (2002). *Çocuk Psikolojisi* (22.Basım). İstanbul, Remzi Kitabevi.
- [75] Yılmaz, E. (2013). *Lise 9. Ve 10. Sınıf Öğrencilerinin İnternet Bağımlılık Düzeyleri ile Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

DİN VE BOŞANMA: DİN PSİKOLOJİSİ BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Öğr. Üyesi Fatma BALCI ARVAS

Balıkesir Üniversitesi,

fatma.arvas@balikesir.edu.tr- 0000-0002-8264-632X

ÖZET

Bu çalışma boşanma konusunu sosyo-psikolojik yönleriyle ele alarak dinler ve özelde İslam dininde boşanma süreci ve aile bireyleri üzerindeki etkilerini din psikolojisi açısından değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Evlilik birliğini sona erdirmek anlamına gelen boşanma, ailenin bölünmesine veya dağılmasına yol açan ve bütün aile üyelerini etkileyen oldukça karmaşık bir olaydır. Boşanmanın hem hukuki hem sosyal hem de psikolojik yönleri vardır. Boşanmaya çok eski dönemlerde ve birçok farklı toplumda karşılaşılmıştır. Toplumlar evlilik kurumunun fonksiyonunu icra edemediği durumlarda boşanmanın hukuki ve yapısal araçlarına sahip olmak birlikte, evlilik birliğinin sona ermesi genel olarak hoş karşılanmamaktadır.

Boşanma, eşlerin karşılıklı anlaşarak aldığı ortak bir karar olsa bile, insan hayatında birçok değişikliği de beraberinde getiren önemli bir stres kaynağıdır. İstikrarlı ve mutlu bir evlilik hem çiftler hem de çocuklar için olumlu psikolojik etkilere sahipken boşanma durumu çiftler ve çocuklar açısından büyük problemler ortaya çıkarmaktadır.

Dinler genel olarak evliliğe ve aile kurumuna büyük bir önem vermekte ve evliliği kutsal görmektedir. Bu sebeple hem evlilik törenleri hem eşler arasındaki ilişki ve etkileşimde dini emir, yasak ve tavsiyeler büyük bir önem arz etmektedir. Aynı şekilde boşanmanın nasıl olacağı, boşandıktan sonraki süreç gibi durumlar da dinlerin ele aldığı konular arasındadır. İslam dini özelinde ele alacak olursak evliliğe niyet edilmesinden sonlandırılmasına kadar her aşamasında dini kaide ve tavsiyelerin yer aldığı bilinmektedir. Bu durum din ve boşanma süreçleri arasındaki ilişkinin din psikolojik açıdan nasıl işlediği konusunu önemli hale getirmektedir. Yapılan çalışmalar dinlerin genel olarak boşanmaya karşı koruyucu bir işlevi olduğunu, evlilik birlikteliğinin devamına ve evlilik doyumuna katkıda bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler : Din psikolojisi, boşanma, aile kurumu, İslam dini.

EVLİ ÇİFTLERİN SOSYAL MEDYA BAĞIMLILIĞI VE BOŞANMA EĞİLİMİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Merve AKARSU

Ondokuz Mayıs Üniversitesi,

mrveakrs@gmail.com - 0009-0000-3385-2769

Doç. Dr. Yaşar BARUT

Ondokuz Mayıs Üniversitesi,

ybarut@omu.edu.tr - 0000-0003-1602-2477

Arş. Gör. Emre DEMİRTAŞ

Ondokuz Mayıs Üniversitesi,

emre.demirtas@omu.edu.tr - 0000-0001-7524-6361

ÖZET

Günümüzde sosyal medya bağımlılığı sıklıkla araştırmalara konu olan kavramlar arasında yer almaktadır. Benzer şekilde evli çiftlerin boşanma eğilimleri düzeyleri de günümüzde değişen yaşam şartları doğrultusunda farklılaşmaktadır. Bu araştırmanın amacı evli çiftlerin sosyal medya bağımlılığı ve boşanma eğilimi arasındaki etkileri araştırmak, çiftlerin sosyal medya veya boşanma eğilimi kavramına bakış açılarını derinlemesine incelemektedir. Araştırma nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama deseninde yürütülmüştür. Araştırmanın çalışma grubu 303 evli çiftten oluşmaktadır. Araştırmada katılımcıların kişisel özelliklerini belirlemek amacıyla “Demografik Bilgi Formu” bireylerin sosyal medya bağımlılık düzeylerini ölçmek için “Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği” ve boşanma eğilimini ölçmek için ise “Boşanma Eğilimi Ölçeği” kullanılmıştır. Çalışmada elde edilen veriler SPSS paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda evli çiftlerin sosyal medya bağımlılığı ve boşanma eğilimi arasındaki ilişkinin, ilişkiye bakış açısını olumlu ya da olumsuz olacak şekilde bireysel farklılıklar göstermekte olduğu saptanmıştır. Benzer şekilde sosyal medya bağımlılık düzeyi ile boşanma eğilimi düzeyi arasında pozitif yönlü orta düzeyde anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Bu sonuçlar doğrultusunda evli çiftlere ve araştırmacılara önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Boşanma Eğilimi, Sosyal Medya Bağımlılığı, Evli Çiftler

1. GİRİŞ

Günümüzdeki yeni sosyal medya uygulamaları kitle iletişim araçlarından ayrı olarak ele alınmaktadır. Sosyal medya kullanımlarında farklı durumların söz konusu olması bireylerin düşüncelerini paylaşma ve karşılıklı etkileşim durumlarından dolayı önemli bir profile sahiptir (Sevinç, 2012; Törenli, 2005). Bireylerin gereksinimlerini karşılama özelliğini ortaya koymakta olan yeni sosyal medya özellikleri kullanıcı olan kişilerde değer algısı oluşturmaktadır (Çakmak, 2014).

Teknolojik gelişmelerin önemli bir seviyeye gelmiş olması, kullanıcı olan kişilerin etkileşim oranlarını artırmada fikirlerini, görüşlerini veya yorumlarını belirtmesini sağlamakta ya da etkileşimli bir hale dönüşmesinde bu uygulamalar etkili bir platform olabilmektedir (Çakmak, 2014).

Sosyal medya kullanımı etkileşim oluşturabilecek bazı durumları ortaya koyabilmektedir. Etkileşimleri eş zamanlı olacak şekilde gerçekleştirmenin yanı sıra, eş zamanlı olmayacak şekilde yapılabilmesine ortam hazırlamakta olan özellikler bulunmaktadır. Her kesimden kişilerin kullanabileceği açık bir ağ özelliği olması tercih edilmesini artırmaktadır (Çakmak, 2014).

Sosyal medya etkileşimleri kuvvetli olacak şekilde oluşturulabilmesi bakımından birden çok uygulamaların yer alabileceği bir profili ortaya koyabilmektedir. Bu uygulamalarda kullanıcı olan kişilerin kullanıcı bilgileri ve kişisel özel sayfaları bulunmaktadır. Bu bilgilerin başka kişilerle paylaşılabilme olasılığı her bir kişinin sosyal medya etkileşimlerine etki etmektedir. Çevrimiçi iletişim sistemi olarak ifade edilmekte olan uygulamalar sayesinde arkadaş edinme ya da bilgi paylaşımı gibi özelliklerle sosyal ilişkiler kurmalarında etkili olabilmektedir (İli, 2013).

Sosyal medya ağlarının kullanımı en yakın çevrede kurulmuş olan etkileşimlerle dünya genelindeki birçok kişiyle kurulmuş olan etkileşimde bulunabilme avantajını ortaya koyabilmektedir. Yakın ilişki veya uzak mesafe ilişkilerini kapsamakta olan özellikleriyle sosyal medya, karşılıklı olan paylaşımları belirtmektedir. Karşılıklı olan etkileşim uygulamalarında basit bir tanışıklık ortaya koyulabileceğini göstermektedir (Can, 2009).

Sosyal medya ağları kişinin kimlik veya kültüründe düzeltilmesi imkansız olan zararlar meydana getirebilmektedir (Demirdaş ve Kurtulan, 2019). Sosyal medya uygulamalarının ortaya çıkarmış olduğu zararlar şu şekilde belirtilmektedir. Mahremiyet duygusunun körelmeye başlaması, sosyal medyada geçirilmekte olan süreden kaynaklı sağlık problemleri, yüz yüze görüşmelerin azalmış olmasından kaynaklı iletişim sorunları, kişisel bilgilerin kötü amaçlı kişilerin eline geçmesi ve aile yapısında bozulmalar olmaktadır (Keskinlik, 2019).

Bunlarla beraber sosyal medya uygulamalarının bireyler üzerinde yapmış olduğu bağımlılık etkisine yakalanmış olan kişilerde meydana gelmiş olan belirsizlik, kendi kişiliğini fark edememe gibi sorunların görülmekte olduğu söylenebilmektedir (Demirdaş ve Kurtulan, 2019).

Bireylerin sahip olduğu düşünce, tutum veya davranışlarıyla sosyal medya ağlarının kendisini çekme ıstıltısına yenik düşmektedir (Demirdaş ve Kurtulan, 2019). Sosyal medyaya giriş sıklığı sanal ortamda geçirilmekte olan süre nedeniyle hem aile hayatını hem de sosyal hayatımızı etkilemekte ya da birden çok sorunlara yol açabilmektedir.

Sosyal medya uygulamalarında geçirilmekte olan vakit, ihtiyaçtan fazlası haline gelmektedir. İkili ilişkilerde ya da aile içinde bu gibi durumlar sorunlara neden olabilmektedir (Yalçın, 2014). Çiftler sosyal medya uygulamalarının kullanımı bakımından dezavantaj ile karşılaşmaktadır. İkili ilişkilerin sosyal medya ortamına taşınmasıyla ilişkide ortaya çıkmakta

olan güvensizlik sorunları da artış göstermektedir. Çiftler birbirlerinin sosyal medya parolalarını isteyebilmekte, kimlerle arkadaş olduklarını ya da konuştuklarını merak etmektedirler. Bu gibi davranışlar ilişkilere zarar verebilmektedir (Alikılıç, Alikılıç ve Özer, 2019). Sosyal medya bağımlılığının artmasıyla ilişkilerdeki alışkanlığın değişmesi veya bunun sosyal medya uygulamalarına aktarılmasıyla çiftler arasındaki iletişim kalitesinde azalma olmasına sebebiyet vermektedir. İlişkilerin sanal ortama geçmesiyle çiftler arasındaki güvensizlik veya huzursuzluğun artmasına neden olabilmektedir. Sosyal medya uygulamalarında arkadaşlık ilişkilerinin başlaması veya giderek sosyal medyada geçirilen zamanın artmasıyla evliliklerde boşanma yaşanabilmektedir (Güleç,2018).

Boşanmanın sebepleri arasında aile içindeki iletişim sorunları, evlilikteki çatışmalar (Carrere ve Gottman, 1999), kişilik özellikleri veya antisosyal davranışların devam etmekte olması, eşler arasında olan karakter uyumsuzluğu (Collange, 1996), iletişim sorunları, geçimsizlik, hayat şeklinde farklılık yaratma isteği (Wolcott ve Hughes, 1999), eşlerden birinin sosyal medyada daha fazla vakit geçirmesi gibi etkenler boşanmada etkili olmaktadır.

Mevcut araştırmanın amacı evli çiftlerin sosyal medya bağımlılığı ve boşanma eğilimi arasındaki ilişkiyi değerlendirmek ve elde edilmiş olan sonuçlar ışığında öneriler geliştirebilmektir. Bu doğrultuda aşağıdaki alt araştırma sorularına yanıt aranmıştır;

- 1.Yaş değişkenine göre sosyal medya bağımlılık düzeyi anlamlı farklılık göstermekte midir?
2. Cinsiyet değişkenine göre sosyal medya bağımlılık düzeyi anlamlı farklılık göstermekte midir?
3. Yaş değişkenine göre boşanma eğilimi düzeyi anlamlı farklılık göstermekte midir?
4. Cinsiyet değişkenine göre boşanma eğilimi düzeyi anlamlı farklılık göstermekte midir?
5. Boşanma eğilimi düzeyi ile sosyal medya bağımlılık düzeyi arasında anlamlı ilişki bulunmakta mıdır?
6. Sosyal medyada geçirilen süre değişkenine göre sosyal medya bağımlılık düzeyi anlamlı farklılık göstermekte midir?
7. En sık kullanılan sosyal medya uygulamasına göre sosyal medya bağımlılık düzeyi arasında anlamlı farklılık göstermekte midir?
8. Sosyal medyada geçirilen süre değişkenine göre boşanma eğilimi düzeyi anlamlı farklılık göstermekte midir?
9. En sık kullanılan sosyal medya uygulaması değişkenine göre boşanma eğilimi düzeyi anlamlı farklılık göstermekte midir?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma nicel araştırma metodlarından biri olan ilişkisel tarama deseni ile yürütülmüştür. İlişkisel tarama deseni bir kişinin, grubun ya da fiziksel ortamın belli olan özelliklerini belirlemek için verilerin toplanmasını amaçlamakta olan iki veya daha fazla sayıdaki değişken arasında birlikte değişim varlığını veya derecesini ortaya koymakta olan araştırma modelidir (Büyüköztürk vd., 2008).

2.2. Çalışma Grubu

Yapılmış olan araştırmanın çalışma grubu 303 evli çift oluşturmaktadır. Evli çiftler kolay ulaşılabilir durum örnekleme ve ölçüt örnekleme yöntemiyle araştırmaya dahil edilmiştir. Kolay ulaşılabilir durum örneklemesinin tercih edilme sebebi araştırmacıya hız ve pratiklik kazandırmasıdır. Ölçüt örnekleme ise araştırma grubuna yönelik bir takım dahil etme ve hariç tutma kriterleri taşıyan bireylerin örnekleme grubuna alınmasına olanak tanıyan bir örnekleme yöntemidir (Büyüköztürk vd., 2012). Araştırmaya dahil edilen bireylerde ölçüt olarak evli çiftler oluşu ve sosyal medya kullanmaları aranmıştır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Demografik Bilgi Formu

Araştırma konusu ile ilgili araştırmacı tarafından oluşturulmuş ve katılımcı olan kişilerin demografik özelliklerine cinsiyet, yaş, en sık kullandığınız sosyal medya, sosyal medyada günde ortalama kaç saat geçirdiğine yönelik sorular içermektedir.

Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği

Araştırmada sosyal medya bağımlılığına yönelik veriler sosyal medya bağımlılığı ölçeği kullanılarak toplanmıştır. Günüş (2009) tarafından geliştirilmiş olan ölçek, Çömlekçi ve Başol (2019) tarafından geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılmış olan 7 maddeden oluşmakta olan sosyal medya bağımlılığı ölçeği kullanılmıştır. İçsel tutarlılığı (cronbach alpha) 0.819 olarak tespit edilmiştir. Bu bölümde olan maddeler 5’li likert tipi değerlendirmesi ile ölçülmüştür (1=Hiçbir zaman; 5=Her zaman). Ölçeğin değerlendirilebilmesi için maddelerin ortalaması alınmakta veya elde edilmiş olan sonuç puanının yüksek olması sosyal medya bağımlılık düzeyinin yükselmesini göstermektedir.

Boşanma Eğilimi Ölçeği

Kurşuncu ve Baştemur (2022) tarafından geçerlilik güvenilirlik çalışması yapılan boşanma eğilimi ölçeğinin içsel tutarlılığı 0.86 olarak tespit edilmiştir. 5 maddeden oluşmakta olan boşanma eğilimi ölçeği kullanılmıştır. Bu bölümde olan maddeler 5’li likert tipi değerlendirilmesi ile ölçülmüştür (1 = Hiç, 2 = Nadiren, 3 = Bazen, 4 = Sıklıkla, 5 = Çok sık).

2.4. Veri Toplama Süreci

Verilerin toplanması aşamasında ilk olarak araştırmada kullanılması planlanmakta olan veri toplama araçları için ölçeği geliştiren/uyarlayan araştırmacılardan e-posta yoluyla izin alınmıştır.

İzinleri alınan ölçekler ve demografik bilgi formu araştırmacılar tarafından çevrimiçi formlara dönüştürülerek evli çiftlere iletilmiştir.

2.5. Verilerin Analizi

Araştırmada demografik bilgi formu, sosyal medya bağımlılığı ve boşanma eğilimi ölçeği kullanılarak elde edilmiş olan veriler SPSS (Statistical Package for Social Sciences) paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. İlk olarak varyans homojenlikleri veya normallik dağılımları kontrol edilmiştir. Yapılan normallik değerlendirmesinde çarpıklık ve basıklık değerlerinin +1.5 ile -1.5 arasında farklılaştığı görülmüştür. Bu durum doğrultusunda verilerin normal dağılım göstermekte olduğu belirlenerek parametrik testler kullanılmıştır (Tabachnick vd., 2013). Bağımsız gruplar arası anlamlı farklılığı tespit etmeye yönelik bağımsız örneklem t testi ya da tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testi kullanılmıştır. Değişkenler arası anlamlı düzeyde ilişki olup olmadığına yönelik ise pearson korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir. Anlamlı fark çıkmış olan veya ikiden fazla boyuta sahip olan değişkenlere ilişkin çoklu karşılaştırma (post-hoc) testlerinden yararlanılmıştır.

3. BULGULAR

Bu bölümde araştırmada elde edilen bulgular denence sırasına uygun olarak sunulmuştur.

Aşağıdaki Tablo 1’de çalışma grubundaki bireylerin demografik bilgileri sunulmuştur;

Tablo 1. Katılımcıların demografik bilgileri

Cinsiyet	N	%
Kadın	236	77,9
Erkek	67	22,1
Toplam	303	100
Yaş	N	%
19-25	53	17,5
26-35	157	51,8
36-45	64	21,1
46-55	20	6,6
56-60	9	3
Toplam	303	100
Sosyal Medyada Geçirilen Vakit	N	%
0	13	4,3
1-3	149	49,2
4-6	116	38,3
7-9	13	4,3
10 ve üzeri	12	4

Toplam	303	100
En sık kullanılan sosyal medya hesabı	N	%
İnstagram	195	64,4,
Twitter	25	8,3
Facebook	31	10,2
Youtube	43	14,2
Diğer	9	3
Toplam	303	100

Tablo 1'deki 303 katılımcının %77,9 (n=36) kadın, %22,1 (n=67) erkektir. Katılımcıların en çok katılım göstermekte olduğu yaş aralığı 26-35 %51,8 (n=157) olmaktadır. Sosyal medyada geçirilen vakit 1-3 arası olup %49,2 (n=149) en sık kullanılmakta olan sosyal medya hesabı instagram %64,4 (n= 195) olmaktadır.

Aşağıdaki Tablo 2'de çalışma grubundaki bireylerin yaş değişkenine göre sosyal medya bağımlılık düzeylerine ilişkin varyans analizi sonuçları sunulmuştur;

Tablo 2. Yaş Değişkenine Göre Sosyal Medya Bağımlılık Düzeyleri

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P
Gruplar arası	6,87	4	1,717	3,186	0,014
Gruplar içi	159,55	296	0,539		
Toplam	166,42	300			

Tablo 2'de sosyal medya bağımlılık düzeyi yaş değişkenine göre anlamlı farklılık olup olmadığına yönelik gösterilen tek yönlü varyans analizi sonuçlarına göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Farklılığın kaynağını belirlemeye yönelik gerçekleştirilen Post Hoc Bonferroni sonuçlarına göre 19-25 yaş grubu bireylerin 26- 35 ve 46-55 yaş grubu bireylere göre puan ortalamalarının anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirlenmiştir.

Aşağıdaki Tablo 3' de çalışma grubundaki cinsiyet değişkenine göre sosyal medya bağımlılığı düzeylerine ilişkin t-testi analiz sonuçları sunulmuştur;

Tablo 3. Cinsiyet Değişkenine Göre Sosyal Medya Bağımlılık Düzeyleri

Cinsiyet	N	X	SS	Sd	t	P
Kadın	236	1,7959	0,71831	97,663	-2,075	0,041
Erkek	67	2,0224	0,80711			

Tablo 3 'deki sosyal medya bağımlılık düzeyinin cinsiyet değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğine yönelik gerçekleştirilen bağımsız örneklem t testi sonucunda sosyal medya bağımlılık düzeyinin cinsiyet değişkeni açısından anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

Aşağıdaki Tablo 4'de çalışma grubundaki yaş değişkenine göre boşanma eğilimi düzeylerine ilişkin anova testi analiz sonuçları sunulmuştur;

Tablo 4. Yaş Değişkenine Göre Boşanma Eğilimi Düzeyleri

Varyansın kaynağı	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	P
Gruplar arası	3,67	4	0,91	1,395	0,236
Gruplar içi	194,98	296	0,65		
Toplam	198,65	300			

Tablo 4' deki boşanma eğilimi düzeyi yaş değişkenine göre anlamlı farklılık olup olmadığına yönelik gerçekleştirilen tek yönlü varyans analizi sonucunda herhangi bir anlamlı fark bulunmamıştır.

Aşağıdaki Tablo 5'de çalışma grubundaki cinsiyet değişkenine göre boşanma eğilimi düzeylerine ilişkin t-testi analiz sonuçları sunulmuştur;

Tablo 5. Cinsiyet Değişkenine Göre Boşanma Eğilimi Düzeyleri

Cinsiyet	N	X	SS	Sd	T	P
Kadın	236	1,639	0,816	107,98	0,72	0,47
Erkek	67	1,558	0,801			

Tablo 5' deki boşanma eğilimi düzeyi cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık olup olmadığına yönelik gerçekleştirilen t-testi analizi sonucunda herhangi bir anlamlı fark tespit edilmemiştir.

Aşağıdaki Tablo 6'da çalışma grubundaki boşanma eğilimi düzeyine göre sosyal medya bağımlılık düzeylerine ilişkin korelasyon analiz sonuçları sunulmuştur;

Tablo 6. Boşanma Eğilimi Düzeyi ile Sosyal Medya Bağımlılığı Arasındaki İlişki

Pearson Korelasyon	Sosyal Medya Bağımlılığı Düzeyi	Boşanma Eğilimi Düzeyi
	R	1
Sosyal Medya Bağımlılığı Düzeyi	P	,445**
	0.00	
	R	,445**

Boşanma Eğilimi Düzeyi P
0.00

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Tablo 6 incelendiğinde sosyal medya bağımlılık düzeyi ile boşanma eğilimi düzeyi arasında anlamlı ilişki olup olmadığına yönelik gerçekleştirilen pearson korelasyon analizi sonucunda sosyal medya bağımlılık düzeyi ile boşanma eğilimi düzeyi arasında orta düzey pozitif yönlü anlamlı ilişki tespit edilmiştir.

Aşağıdaki Tablo 7’de sosyal medyada geçirilen süre değişkenine göre sosyal medya bağımlılığı düzeylerine ilişkin anova testi analiz sonuçları sunulmuştur;

Tablo 7. Sosyal Medyada Geçirilen Süre Değişkenine Göre Sosyal Medya Bağımlılık Düzeyleri

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P
Gruplar arası	12,78	9	1,42	2,70	0,605
Gruplar içi	154,14	293	0,52		
Toplam	166,29	302			

Tablo 7’de sosyal medya bağımlılık düzeyi ile sosyal medyada geçirilen süre değişkeni arasında anlamlı farklılık olup olmadığına yönelik gerçekleştirilen tek yönlü varyans analizi sonucunda herhangi bir anlamlı farklılık tespit edilmemiştir.

Aşağıdaki Tablo 8’de çalışma grubundaki bireylerin sosyal medya bağımlılığı düzeyi en çok vakit ayrılan sosyal medya uygulaması değişkenine göre anova testi analiz sonuçları sunulmuştur;

Tablo 8. En Sık Kullanılan Sosyal Medya Uygulamasına Göre Sosyal Medya Bağımlılık Düzeyleri

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P
Gruplar arası	12,78	9	1,42	2,70	0,065
Gruplar içi	154,14	293	0,52		
Toplam	166,92	302			

Tablo 8’deki sosyal medya bağımlılık düzeyi en çok vakit ayrılan sosyal medya değişkeni arasında anlamlı farklılık olup olmadığına yönelik gerçekleştirilen tek yönlü varyans analizi sonucunda herhangi bir anlamlı fark tespit edilmemiştir.

Aşağıdaki Tablo 9’ da çalışma grubundaki bireylerin sosyal medyada geçirilen süre değişkenine göre boşanma eğilimi düzeyine ilişkin anova testi analiz sonuçları sunulmuştur;

Tablo 9. Sosyal Medyada Geçirilen Süre Değişkenine Göre Boşanma Eğilimi Düzeyleri

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P
Gruplar arası	3,75	9	0,41	0,62	0,775
Gruplar içi	195,46	293	0,66		
Toplam	199,22	302			

Tablo 9 ‘daki boşanma eğilimi düzeyi sosyal medyada geçirilen süre değişkenine göre anlamlı farklılık olup olmadığına yönelik gerçekleştirilen tek yönlü varyans analizi sonucunda herhangi bir anlamlı fark tespit edilmemiştir.

Aşağıdaki Tablo 10’da en çok vakit ayrılan sosyal medya uygulaması değişkenine göre boşanma eğilimi düzeyine ilişkin anova testi analiz sonuçları sunulmuştur;

Tablo 10. En Sık Kullanılan Sosyal Medya Uygulaması Değişkenine Göre Boşanma Eğilimi Düzeyleri

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Toplamı	F	P
Gruplar arası	1,01	4	0,25	0,38	0,82
Gruplar içi	198,20	298	0,66		
Toplam	199,22	302			

Tablo 10’deki boşanma eğilimi düzeyi en çok vakit ayrılan sosyal medya uygulaması değişkenine göre anlamlı farklılık olup olmadığına yönelik gerçekleştirilen tek yönlü varyans analizi sonucunda herhangi bir anlamlı fark bulunmamıştır.

4. TARTIŞMA SONUÇ VE ÖNERİLER

Evli çiftlerin sosyal medya bağımlılığı ve boşanma eğilimi arasındaki ilişkiyi ne şekilde etkilemiş olduğunu ortaya koyabilmek amacıyla yapılmış olan bu çalışmada elde edilmiş olan bulgular tartışılmış ve yorumlanmıştır. Sosyal medya uygulamaları gündelik hayatın vazgeçilmez bir parçası olarak görülmektedir. Sosyal medyanın sıklıkla kullanılması kişiler arası iletişimlerde veya bunlara bağlı olarak ilişkiler içerisinde olumlu veya olumsuz birden fazla sonucu olduğu söylenebilmektedir. Duygusal ilişkisi olan kişilerin partnerlerinin sosyal medya paylaşımlarına müdahale etmesi yönündedir. Bu durum ilişki içindeki stres faktörünü artırıcı olması nedeniyle ilişkileri olumsuz etkilemektedir. Sosyal medya bağımlılığının olumsuz etkilerinden biri de sosyal medyada geçirilmekte olan süre olarak ortaya çıkmaktadır. Sosyal medya ağlarını fazla veya kontrolsüz şekilde kullanmakta olan sosyal medya ağlarında uzun süre vakit geçirmekte olan kişilerin beraberliklerinde iletişim kopukluğu veya iletişimsizlik sorunları ortaya çıkmakta yine bu duruma bağlı olarak beraberliklerinde çatışma veya çözümlenemeyen sorunlar görülmektedir (Öztürk, 2015).

Araştırmamızda sosyal medya bağımlılığı yaş değişkeni konusunda incelenmiş olduğunda anlamlı farklılık bulunmuş olduğu görülmektedir. Buna bağlı olarak 25 yaş ve altı grubun sosyal medya bağımlılık puanlarının 26-35 yaş grubuyla hem de 46 yaş ve üzeri grupla farklılaşmakta olduğu görülmektedir. Bunların sonucunda 25 yaş ve altı katılım gösteren kişilerin sosyal ağ uygulamalarında daha uzun süre zaman geçirmekte olduğu görülmektedir. Katılım sağlamış olan kişilerin sosyal medyayı kullanım amaçları incelenmiş olduğunda diğer araştırmalara göre 25 yaş ve altı kişilerin sosyal medya ağlarını genelde iletişim içinde olmak yeni bilgiler edinmek veya gündemi takip etmek amacıyla kullanım içerisinde oldukları görülmektedir (Çömlekci ve Başol, 2019, s.173).

Araştırmamızda yaş ortalamasının artmasıyla sosyal ağ bağımlılığının giderek azalmış olduğu görülmektedir. Bu araştırmamıza örnek olabilecek Akboğa ve Gürkan'ın yapmış olduğu araştırma içerisinde yer alan konu ile ilgili olan bölüm gösterilebilir. 36 ve 45 yaş grubuna ait kişilerin ilişkileri konusunda problem olmaması için sosyal medya uygulamalarının kullanımlarına dikkat etmiş olduklarını, partneri ve eşlerinin konuyla ilgili istek ve taleplerine olumlu cevap vermiş olduklarını veya bunlarla beraber sosyal medya uygulamalarının kullanımlarını daha minimum seviyede kontrol etmeye başlamış oldukları görülebilmektedir (Akboğa ve Gürkan, 2019, s.443).

Sosyal ağ bağımlılığının yaş değişkenine göre yapılmış olan çalışmalarda bizim araştırmamızdan farklı olarak yaş değişkeninde farklılıkların görülmemiş olduğu araştırmalar da bulunmaktadır. Örneğin, Oran (2020) tarafından Gelişim Üniversitesi Klinik Psikoloji yüksek lisans bölümünde yapılmış olan “Yetişkinlerde sosyal medya kullanımının sosyal kaygı belirtileri ve kişiler arası ilişki kurma ile ilişkisinin değerlendirilmesi” araştırmasında katılım sağlamış olan kişilerin sosyal medyayı kullanımlarında yaş unsuruna göre farklılıkların bulunmamakta olduğu yapmış olduğumuz araştırmamızda yaş unsuruna dayalı farklılıkların bulunmakta olduğu saptanmıştır.

Sosyal medya bağımlılığı için araştırmamızda yer almakta olan araştırma sonuçlarına göre cinsiyet bakımından bakılmış olduğunda kadın ve erkekler arasında farklılıklar görülmektedir. Bu sonuç kadın ve erkeklerin sosyal medya ağlarında eşit miktarda zaman geçirmemiş olduklarını göstermektedir. Yapmış olduğumuz araştırmaya benzer sonuçlara ulaşılmış olan çalışmalar mevcut olmaktadır. Örneğin, Aktan (2018)'in üniversite öğrencileriyle yapmış olduğu araştırmasında kadın bireylerin erkek bireylere göre sosyal medya etkilerinin daha fazla yaşamış oldukları sonucuna ulaşmıştır.

Türkiye’de Sosyal Medya Bağımlılığı ve Kullanımı Araştırması’nda elde edilmiş olan bulgulara göre en çok kullanılmakta olan sosyal medya ağının instagram olduğu görülmüştür. Fotoğraf veya video paylaşım aracı olan instagram insanlara, moda, eğitim, seminer, ticaret ve benzeri konularda anlık olarak fotoğraf ve video aracılığıyla bilgi veriyor olması en çok tercih edilmekte olan sosyal medya uygulamalarından biri olduğu düşünülmektedir (Uslu, 2021; 381). Çalışmamızdan elde edilmiş olan verilere göre katılımcılar en çok instagram kullanmaktadır. Sonuç olarak günümüzde en çok instagram sosyal medya uygulamasının kullanıldığı görülmektedir.

Farklı amaç ve sürelerde kullanılmakta olan sosyal medya ağları, evli çiftler arasında problemlerin olmasına hatta kimi zaman evliliklerin bitmesine neden olabilmektedir. Çiftler arasında sosyal medyanın etkisi boşanma yüzdesini artırıcı yönde olmaktadır. Çiftlerin sosyal medya etkisiyle birbirlerine ayırmış oldukları zamanın azalması, sosyal medyada yapılmış olan paylaşımlar, beğeni, etkileşim ve benzer durumlar zaman zaman sorunlara neden olabilmekte bu sorunların tartışmalara neden olmasından dolayı boşanmaya kadar gidilmektedir (Güleç, 2018, s.118). Özellikle boşanmış olan çiftlerin çoğu sosyal medya yüzünden boşanmış olduklarını açıkça itiraf etmektedir.

Araştırmanın sonuçları incelenmiş olduğunda sosyal medya bağımlılığı ve boşanma eğilimi arasında orta düzeyde korelasyon görülmüş olup 303 katılımcının %77,9 (n=36) kadın, %20,1 (n=67) erkek katılımcıdan oluşmaktadır. Yapılmış olan araştırmanın sonunda cinsiyet değişkeninde anlamlı fark bulunmuştur. Katılım sağlayan kişilerin en çok katılım göstermiş oldukları yaş aralığı 26-35 %51,8 (n=157) olmaktadır. En sık kullanılmakta olan sosyal medya hesabı instagram %64,4 (n=195) olmaktadır. Sosyal medyada geçirilmekte olan vakit 1-3 arasında olup %49,2 (n=149) olmaktadır. Sosyal medya yaş değişkenine göre incelenmiş olduğunda anlamlı farklılık bulunmamıştır. 19-25 yaş grubu bireylerin 26-35 ve 46-55 yaş grubu bireylere göre puan ortalamalarının anlamlı düzeyde yüksek olmaktadır. Yapılmış olan çalışmada sosyal medya bağımlılık düzeyiyle boşanma eğilimi düzeyi arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki saptanmıştır.

Yürütülen çalışma sonucunda evli çiftlere ve araştırmacılara aşağıdaki önerilerde bulunulmuştur;

Bir başka çalışmada, coğrafi bölgelere ayrılarak bir araştırma gerçekleştirilebilir. Bu sayede, farklı bölge ve kültürler arasındaki evli çiftlerin sosyal medya kullanım süreçleri incelenebilir. Bireylerin ulaşması mümkün olabildiği alanlarda sosyal medyanın doğru kullanımı, insan ilişkileri üzerine etkisi ve benzeri konularda kısa eğitimler verilebilir. Bunlarla birlikte eşleri ile birlikte vakit geçirmeye başlamış oldukları zaman diliminde sosyal medya kullanımını minimum düzeyde kullanımları önerilebilir.

Sosyal ağ bağımlılığı ve bundan dolayı ortaya çıkabilecek olumsuzlukları minimum seviyeye indirmek için çiftlerle psiko-eğitimler planlanabilir.

Sosyal ağ uygulamaları bizi etkiliyor ise birtakım tedbirler alarak hayat akışımıza etki etmesine izin vermeden kontrollü olacak bir biçimde kullanım sağlanmalıdır. Sosyal ağ uygulamalarının bizi ve ailemizi olumsuz şekilde etkilemesine izin verilmemeli. Sosyal medya ağlarının yaşamımıza girmesi kontrol altında tutulmalı ve bilinçli kullanımına özen gösterilmelidir.

KAYNAKÇA

Akboğa, Ö. F., ve Gürkan, U. (2019). Gençlerde internet bağımlılığı ile sosyal kaygı bozukluğu arasındaki ilişkinin yaşam doyumu ve bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(6), 443-464.

Aktan, E. (2018). Sosyal medya ve sosyal kaygı: sosyal medya kullanıcıları üzerine bir araştırma. *Selçuk İletişim Konya*, 11(2),35-53.

Alikılıç, Ö., Alikılıç, İ., & Özer, A. (2019). *Dijital romantizm: Y kuşağının romantik ilişkilerinde sosyal medyanın rolü üzerine bir araştırma. Erciyes İletişim Dergisi Uluslararası Dijital Çağda İletişim Sempozyumu Özel Sayısı*, 1, 57-80.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2012). *Örnekleme yöntemleri*. Pegem Akademi

Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi

Can, F. (2009), *Yakın İlişkilerde Sosyal Ağın İlişki Nitelikleri İle Bağlantısı*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, Türkiye.

Carrère, S. ve Gottman, JM (1999). Yeni evliler arasında evlilik çatışması tartışmasının ilk üç dakikasından itibaren boşanmayı tahmin etmek. *Aile süreci* , 38 (3), 293-301.

Collange, C. (1996) *Boşanma Salgını*, (Çev. Akten, S.), s.192, Doruk Yayıncılık, İstanbul.

Çakmak, V. (2014), *İletişim Kaygısının Sosyal Medya Kullanımı Üzerine Olan Etkileri: Üniversite Öğrencileri Üzerine Örnek Olay İncelemesi*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, Türkiye.

Çömlekçi, M. F., ve Başol, O. (2019). *Gençlerin sosyal medya kullanım amaçları ile sosyal medya bağımlılığı ilişkisinin incelenmesi*. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17(4), 173.

Demirdağ, B. ve Kurtulan A. E. (2019). *Sosyal Medya ve Etkileri* (Gece Kitaplığı, Ankara).

Güleç, V. (2018). Aile ilişkilerinin sosyal medyayla birlikte çöküşü. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 105-120.

İli, K. (2013), *Sosyal Medya Ortam ve Araçlarının Öğrenci Davranışlarına Etkisi* (Gaziçiiftliği Anadolu Lisesi Örneği), Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, Türkiye.

Keskinkılıç, F. (2019). *Sosyal Medya ve Etkileri*. Gece Kitaplığı, Ankara.

Kurşuncu, M. A. & Baştemur, Ş. (2022). *The Adaptation Study of the Marital Instability Index (MII) into Turkish*. EJER 2022 Conference Proceedings. <https://www.ejercongress.org/wp-content/uploads/2022/10/INGILIZCE-TAM-METINLER.pdf>

Oran, N. (2020). *Yetişkinlerde sosyal medya kullanımının sosyal kaygı ve kişiler arası ilişki kurma ile ilişkisinin değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul.

Öztürk, A. (2015). *Bireylerin sosyal medya kullanım davranışları ile ilişki doyumu düzeyi arasındaki bağlantıların değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi), Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

- Sevinç, S.S, (2012), *Pazarlama İletişiminde Sosyal Medya*, İstanbul: Optimist Yayın Dağıtım, Türkiye.
- Törenli, N, (2005), *Yeni Medya, Yeni İletişim Ortamı*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, Türkiye.
- Uslu, M. (2021), Türkiye’de Sosyal Medya Bağımlılığı ve Kullanımı Araştırması/The Analysis of Social Media Addiction and Usage in Turkey. *Turkish Academic Research Review*, 6 (2), 370-396
- Wolcott, I., Hughes, J. (1999) *Towards Understanding the Reasons for Divorce*, Australian Institute of Family Studies, Melbourne.
- Yalçın, H. (2014). Evlilik uyumu ile sosyodemografik özellikler arasındaki ilişki. *Eğitim ve Öğretim Araştırma Dergisi*, 250-261.
- Tabachnick, B. G., Fidell, L. S., & Ullman, J. B. (2013). *Using multivariate statistics* (Vol. 6, pp. 497-516). Boston, MA: pearson.
- Günüç, S. (2009). *İnternet bağımlılık ölçeğinin geliştirilmesi ve bazı demografik değişkenler ile internet bağımlılığı arasındaki ilişkilerin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

NEFESİN DUYGULARIN ÜZERİNE ETKİSİ

Sedef GEMİCİ

sedefgemici@gmail.com

0009-0000-1742-3219

ÖZET

Doğduğumuz andan itibaren doğru nefes alırız. Ancak büyüme süreci ile birlikte yanlış alışkanlıklar, beslenme bozuklukları ve sağlık sorunları gibi faktörlerin etkisiyle kesik ve yetersiz nefes alınır. Yeni uyanan bir bireyin nefes alırken tıkanma hissetmesi, nefesinin yarısında kendisini durmak zorunda bırakması yanlış nefes aldığı bir göstergesidir. Diyafram kası nefes almadaki en önemli kas olmakla birlikte duygulardan en çok etkilenip, duyguları belli etme özelliği de taşımaktadır. Diyaframdan alınan nefes vücuda bol oksijenin girmesini sağlar. Doğru nefes uygulamasının; kandaki oksijen miktarının artmasına bağlı olarak bağışıklık sisteminin güçlendiği, panik atak gibi ruhsal sorunlara karşı baş etme gücünün arttığı ve stresin önemli ölçüde azaldığı söylenebilir. Ancak; korku, stres, panik gibi durumlarda diyafram kası gerginliği hisseder. Bu durumda diyafram kasılarak solunuma izin vermez ve adeta solunumu kilitler. Vücutta sinirli ve gergin bir yapı belirir. Buna karşılık zihnin hayatla bağlantısında kopukluk meydana gelir. Anı yaşamak yerine tutulan nefesler nedeniyle geçmişte yaşanır. Negatif duygu ve düşünceler çoğalır. İlişkiler güçsüzleşir, istenmeyen deneyimler tekrarlanarak yaşanır. Tüm bu olumsuz duygu ve düşüncelerin üstesinden gelebilmek ve anı yaşayabilmek ancak diyafram kasının güçlendirilmesiyle ilişkilidir.

Bu çalışmanın amacı, doğru nefes tekniğinin zihin ve duygu etkileşimine yöneliktir. Bu konudaki değerlendirmeler için, ulusal ve uluslararası alanyazın taranmıştır. Doğru nefes alma tekniğinin zihinsel ve psikolojik sağlık için öneminin yadsınamaz bir gerçeklik olduğu kanaatine varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nefes Egzersizi, Doğru Nefes Alma Tekniği, Nefes ve Zihin Etkileşimi, Nefes ve Diyafram Etkileşimi, Nefes ve Duyguların Etkileşimi

GÜNÜMÜZDE SOSYAL SORUNLAR VE SOSYAL POLİTİKANIN TARAFLARINI YENİDEN TANIMLAMAK

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet YILMAZ

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi,
myilmaz25@gmail.com - 0000-0002-5710-5263

ÖZET

Sosyal politikanın dar anlamda tanımından hareketle geleneksel sosyal politika anlayışında sosyal politikanın tarafları devlet, sendikalar ve sivil toplum örgütleri olarak kabul edilmekte ve sosyal politikanın konuları da genelde bu çerçevede ele alınmaktadır. Ancak hem sosyal politikanın geniş anlamda tanımı hem de günümüzdeki sosyal sorunlar göz önüne alındığında sosyal politikanın taraflarını yeniden tanımlamak gerekmektedir.

Geniş anlamda sosyal politika, bir devletin veya toplumun, bireylerin ve toplumsal grupların refahını artırmak, eşitlik ve adaleti sağlamak, sosyal dışlanmayı önlemek ve toplumsal sorunlara çözüm bulmak amacıyla uyguladığı politika ve programlar bütünüdür. Sosyal politika, toplumun sosyal güvenliği, sağlık, eğitim, konut, işsizlik, gelir eşitsizliği gibi konulardaki ihtiyaçlarını karşılamayı hedefler. Bu bağlamda sosyal güvenlik sistemleri, sağlık, eğitim, mesleki eğitim, çocuk ve aile, konut ve işgücü piyasası politikaları sosyal politikanın alanları arasındadır. Bununla beraber yoksullukla mücadele programları, engellilerin hakları ve engellilerle ilgili destek sistemlerine ilişkin düzenlemeler ve çevre ve iklim değişikliği politikaları da sosyal politikanın kapsamı içindedir.

Güncel gelişmeler ışığında sosyal politikanın tarafları arasına yoksullar ve düşük gelirli gruplar, işsizler, sağlık kurumları ve sağlık çalışanları, hastalar, engelliler, eğitim kurumları, medya ve kamuoyu gibi farklı kesimlerin de girmesi kaçınılmazdır. Uluslararası düzeyde ise göçmenler, mülteciler, refakatsiz çocuklar, savaş ve terör mağdurları ve benzeri gibi gruplar uluslararası sosyal politikanın tarafları arasında sayılmalıdır.

Bu çalışmada sosyal politikanın tarafları güncel gelişmeler ve güncel sorunlar çerçevesinde yeniden ele alınacak ve farklı kesimlerin sosyal politikanın tarafı olarak sosyal politikaların belirlenmesi ve uygulanmasındaki konumları tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler : sosyal politikanın tarafları, geniş anlamda sosyal politika, sosyal sorunlar

SOSYAL SORUN OLARAK ENGELLİLİK VE ENGELLİLERE YÖNELİK SOSYAL HİZMET UYGULAMALARI

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet YILMAZ

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi,
myilmaz25@gmail.com - 0000-0002-5710-5263

ÖZET

Sosyal sorunlar, bir toplumun belirli bir kesimini veya genel olarak tüm toplumu etkileyen, insanların refahını ve yaşam kalitesini olumsuz yönde etkileyen durumlar veya davranışları ifade eder. Sosyal sorunlar genellikle değerler, normlar ve toplumsal adalet kavramlarına göre değerlendirilir.

Engellilik bireylerin bedensel, zihinsel, duygusal veya sosyal yeteneklerinde bir kısıtlanma yaşaması durumunu ifade eder. Bu kısıtlamalar, doğuştan gelen bir durum olabileceği gibi, bir kaza, hastalık veya yaşlılık gibi faktörler sonucunda da ortaya çıkabilir. Engellilik, bireyin günlük yaşam aktivitelerini gerçekleştirmesini veya toplumsal yaşama katılmasını zorlaştırabilir ve bu yönüyle sosyal bir sorun olarak ortaya çıkar.

Engellilik alanında sosyal hizmet uygulamaları, engelli bireylerin hakları ve refahının sağlanması, bireyin kendine yeterliliğini artırma, aile ve toplumsal desteğin sağlanması, eğitim ve istihdam fırsatları, erişilebilirlik ve uygun çevre düzenlemelerinin sağlanması, psiko-sosyal destek ve danışmanlık, engellilik politikalarının geliştirilmesi ve uygulanması gibi başlıklar etrafında yürütülebilir.

Bu çalışmada sosyal sorun olarak engellilik kavramı ele alınacak ve engellilik türleri üzerinde durulacaktır. Engellilerin yaşadığı sosyal sorunlardan hareketle engellilik modelleri özetlenerek engellilik alanındaki sosyal hizmet uygulamaları üzerinde durulacaktır. Mevcut uygulamaların aksayan yönleri ve eksiklikleri analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler : engellilik, sosyal engellilik modeli, engellilerin yaşadığı sosyal sorunlar, engellilere yönelik sosyal hizmet uygulamaları

İşyerinde ‘Hayır Diyememe’nin Dayanılmaz Ağırlığı

Dr. Öğr Üyesi, Hüseyin YILMAZ

Atatürk Üniversitesi Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi,
huseyin.yilmaz@atauni.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4105-450X

Bir organizma olarak örgütlerdeki dinamik yapının en önemli dayanaklarından biri işyeri arkadaşlığıdır. İşyeri arkadaşlığının örgütlere birçok katkısı bulunmakla birlikte, sağlıklı yürütülmediğinde olumsuz etkileri de olabilmektedir. Bu bağlamda ortaya çıkan bir durum hayır diyememe ve bunun olası etkileridir. Hayır diyememe, genel olarak ayıp olacağını düşünme ve dışlanma korkusu gibi nedenlere dayanmakta; bununla birlikte kültürel bir arka plana sahip olduğu da görülmektedir. Zira batı kültürlerinde bireylerin kolaylıkla hayır diyebildiği; ancak Türk toplumunda diğerkâmlık, iyi niyet, yardımseverlik, arkadaşlık hatırı gibi nedenlerle hayır demek zorlandığı bir gerçektir. Bu yönüyle çalışmada daha ziyade kültürel yönü ile dikkat çekilmeye çalışılan hayır diyememe, örgütsel davranış alanında bazı çalışmalara konu edilmiş olmakla birlikte, çoğunlukla boyun eğme davranışı olarak ele alınmış; çatışma ve diğer olumsuz sonuçlarla karşılaşmaktan korkmaya bağlı olarak istemeyerek de olsa ‘evet’ demek zorunda kalmak şeklinde değerlendirilmiştir. Bu çalışmada ise bireyin bile isteye, olumlu bir tutum olarak arkadaşlık ilişkilerini devam ettirme niyeti, birlik olma, yardımlaşma ve dayanışma duygularından dolayı ‘öyle olması gerektiği için’ ve bir yönüyle ‘olumlu bir davranış’ olarak değerlendirilen bir yaklaşım olarak ele alınmıştır. Bahsedilen pozitif çıktılara ulaşma çabasıyla sergilenen hayır diyememe, zaman içinde büyük bir ağırlık olarak çalışanın üzerinde kalabilmekte ve çok büyük sorunların kapısını aralayabilmektedir. Çalışma, bu duruma dikkat çekme ve örgütlerde hayır diyememe konusuna özellikle işyeri arkadaşlığı bağlamında bir araştırma alanı açma çabasından beslenmektedir. Çünkü çalışan, zaman içinde ortaya çıkabilecek olası olumsuz etkilerini hiç düşünmeden ‘hayır’ demekten kaçındığında kendi ihtiyaçlarıyla başkalarının beklentileri arasında bir denge kuramamakta, kendini ikinci plana atmaktadır. Bunun sonucunda çalışanın, başkalarına yardımcı olmanın verdiği iç huzuru yaşasa dahi, zaman yönetimi konusunda başarısızlık, kendi görevlerini hakkıyla yerine getirememe ve tükenmişlik gibi nedenlerle mutsuzluk ve başarısızlık hissini çok daha yoğun yaşayacağı değerlendirilmektedir. Bu sürecin işyeri arkadaşlığı üzerinden işyerinde dışlanma, işyeri yalnızlığı, iş performansı ve tükenmişlik gibi birçok örgütsel davranış kavramı ile ilişkilendirilebileceği, konunun örgütlere yansımaları ve olası sonuçlarının nitel ve nicel araştırmalar üzerinden araştırılmasının yaşanacak muhtemel olumsuzlukları giderme adına değerli olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hayır diyememe, İşyeri arkadaşlığı, Örgüt kültürü

BAFRA VE KAVAK ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİNİN KARŞILAŞTIRMALI COĞRAFI ANALİZİ

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Akif ÖZÇELEBİ

Gümüşhane Üniversitesi, makifozcelebi@gmail.com - 0000-0001-5125-5538

Prof. Dr. Cevdet YILMAZ

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, cyilmaz@omu.edu.tr - 0000-0003-0430-619X

ÖZET

Türkiye’de 1960’lardan itibaren planlı döneme geçilmiş, münferit tesisler yerine organize sanayi bölgeleri (OSB) fikri öne çıkmıştır. OSB’lerin şehirlerin çevrelerinde uygun yerlerde kurulmaları, ortak altyapıya sahip olmaları, iş birliği içinde çalışmaları gibi özellikleri onların hızlı, kolay ve planlı sanayileşmede önemli bir araç olacakları kanısını güçlendirmiştir. Bu doğrultuda zaman içinde Türkiye genelinde birçok OSB kurulmuştur. Samsun’da Bafra ve Kavak ilçelerinde kurulan OSB’ler de bunlar arasındadır. Bu çalışmanın amacı Samsun’da Bafra ve Kavak organize sanayi bölgelerinin kuruluş yeri özellikleri ve çevreleriyle ilişkilerini coğrafi ilkeler çerçevesinde değerlendirmek; kuruluş şartlarını, gelişimlerini ve potansiyellerini karşılaştırmalı olarak incelemektir. Araştırmada Bafra ve Kavak organize sanayi bölgelerinin sanayi potansiyellerini saptamada ve kıyaslamada SWOT analiz tekniği kullanılmıştır. Buna ek olarak yerinde gözlem, anket ve mülakat yöntemlerinden de faydalanılmıştır. Çalışmada elde edilen veriler Coğrafya bilgi sistemi ArcGIS 10.8 ile analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre; Samsun ilinin farklı kesimlerinde yer alan ve birbirine yakın tarihte kurulan Bafra ve Kavak organize sanayi bölgeleri kuruluş yeri ve konum şartlarına bağlı olarak farklı gelişme göstermişlerdir. Verimli tarım alanlarının çevresinde kurulan Bafra OSB’de tarıma dayalı sanayi öne çıkmış ve dolayısıyla *hammaddeye yakınlık* önemli bir faktör olmuştur. Kavak OSB’nde ise; Karadeniz’i iç bölgelere bağlayan ana karayolu üzerinde bulunması ve çevre illere kolay ulaşım imkânına sahip olması nedeniyle *pazara yakınlık* faktörü ön plana çıkarmıştır. Kavak OSB ilk dönemlerde demiryolu ve karayolu ulaşımına yakın olma avantajıyla nispeten daha fazla talep görmüş olsa da, ikinci etabın kurulduğu sahanın engebeli ve eğimli topografik yapısı büyük sanayi tesislerinin bu alanı seçmesini engellemiştir. Bu durum Kavak OSB’deki gelişmeyi yavaşlatmıştır. Bafra OSB’de ise ucuz arsa ve hammaddeye yakınlık talebi arttırmış, fakat ana ulaşım yollarına uzaklık zaman içinde arzu edilen gelişmenin yaşanmasını engellemiştir. Samsun ilinde yatırımcıların öncelikle Samsun il merkezini tercih etmeleri, yer bulamazlarsa bu ilçelerdeki OSB’leri tercih etmeleri Bafra ve Kavak OSB’nin önündeki en büyük engel olarak görülmektedir. Gerekli kolaylıklar ve teşvikler sağlandığında her iki OSB’nin gelişmesi ve ülke ekonomisini katkısı daha büyük olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Samsun, Bafra, Kavak, Organize Sanayi Bölgesi, Sanayi Coğrafyası, SWOT Analizi, CBS

BAFRA VE KAVAK ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİNİN KARŞILAŞTIRMALI COĞRAFI ANALİZİ

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Akif ÖZÇELEBİ

Gümüşhane Üniversitesi, makifozcelebi@gmail.com - 0000-0001-5125-5538

Prof. Dr. Cevdet YILMAZ

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, cyilmaz@omu.edu.tr - 0000-0003-0430-619X

ÖZET

Türkiye’de 1960’lardan itibaren planlı döneme geçilmiş, münferit tesisler yerine organize sanayi bölgeleri (OSB) fikri öne çıkmıştır. OSB’lerin şehirlerin çevrelerinde uygun yerlerde kurulmaları, ortak altyapıya sahip olmaları, iş birliği içinde çalışmalarını gibi özellikleri onların hızlı, kolay ve planlı sanayileşmede önemli bir araç olmaları kanısını güçlendirmiştir. Bu doğrultuda zaman içinde Türkiye genelinde birçok OSB kurulmuştur. Samsun’da Bafra ve Kavak ilçelerinde kurulan OSB’ler de bunlar arasındadır. Bu çalışmanın amacı Samsun’da Bafra ve Kavak organize sanayi bölgelerinin kuruluş yeri özellikleri ve çevreleriyle ilişkilerini coğrafi ilkeler çerçevesinde değerlendirmek; kuruluş şartlarını, gelişimlerini ve potansiyellerini karşılaştırmalı olarak incelemektir. Araştırmada Bafra ve Kavak organize sanayi bölgelerinin sanayi potansiyellerini saptamada ve kıyaslamada SWOT analiz tekniği kullanılmıştır. Buna ek olarak yerinde gözlem, anket ve mülakat yöntemlerinden de faydalanılmıştır. Çalışmada elde edilen veriler Coğrafya bilgi sistemi ArcGIS 10.8 ile analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre; Samsun ilinin farklı kesimlerinde yer alan ve birbirine yakın tarihte kurulan Bafra ve Kavak organize sanayi bölgeleri kuruluş yeri ve konum şartlarına bağlı olarak farklı gelişme göstermişlerdir. Verimli tarım alanlarının çevresinde kurulan Bafra OSB’de tarıma dayalı sanayi öne çıkmış ve dolayısıyla *hammaddeye yakınlık* önemli bir faktör olmuştur. Kavak OSB’nde ise; Karadeniz’i iç bölgelere bağlayan ana karayolu üzerinde bulunması ve çevre illere kolay ulaşım imkânına sahip olması nedeniyle *pazara yakınlık* faktörü ön plana çıkarmıştır. Kavak OSB ilk dönemlerde demiryolu ve karayolu ulaşımına yakın olma avantajıyla nispeten daha fazla talep görmüş olsa da, ikinci etabın kurulduğu sahanın engebeli ve eğimli topografik yapısı büyük sanayi tesislerinin bu alanı seçmesini engellemiştir. Bu durum Kavak OSB’deki gelişmeyi yavaşlatmıştır. Bafra OSB’de ise ucuz arsa ve hammaddeye yakınlık talebi arttırmış, fakat ana ulaşım yollarına uzaklık zaman içinde arzu edilen gelişmenin yaşanmasını engellemiştir. Samsun ilinde yatırımcıların öncelikle Samsun il merkezini tercih etmeleri, yer bulamazlarsa bu ilçelerdeki OSB’leri tercih etmeleri Bafra ve Kavak OSB’nin önündeki en büyük engel olarak görülmektedir. Gerekli kolaylıklar ve teşvikler sağlandığında her iki OSB’nin gelişmesi ve ülke ekonomisini katkısı daha büyük olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Samsun, Bafra, Kavak, Organize Sanayi Bölgesi, Sanayi Coğrafyası, SWOT Analizi, CBS

MANİSA DAĞ VE OVA KÖYLERİNDE TOPLUMSAL YAPI SAHA ÇALIŞMASI: BEHİCE BORAN'IN 77 YIL ÖNCEKİ İKİ KÖY TİPİNİN MUKAYESELİ ÇALIŞMASINI GÜNÜMÜZE TAŞIMAK

Prof. Dr. Rasim AKPINAR

Manisa Celal Bayar Üniversitesi,

rasimakpinar@gmail.com - ORCID:0000-0003-1834-6993

ÖZET

Toplumu oluşturan kurumsal yapıların kendi aralarında kurdukları karşılıklı ve düzenli ilişkilerin tümüne birden toplumsal yapı adı verilebilir. Bürokrasi, din, ekonomi, hukuk, siyaset, aile, eğitim ve sanat gibi toplumsal kurumlar kendi aralarında etkileşim içinde oldukları gibi, birbirlerini de değiştirirler. Toplumsal yapı, her bir parçanın diğerinden bağımsız olarak yer aldığı tesadüfen bir araya gelmiş insanlardan oluşmamaktadır. Aksine, toplumsal yapı toplumdaki organize olmuş ilişkilerin bir bütünüdür. Bu nedenle, kalkınma, gelişme, değişme, çözülme gibi sosyolojik olguların iyi anlaşılabilmesi ve geleceğe dönük kalkınma projeksiyonu yapabilmek için öncelikle toplumsal yapının incelenmesi gerekmektedir. Bu makalenin amacı; ülkemizin toplumsal yapı araştırmalarında temayüz etmiş Behice Boran'ın, 1945 yılında Manisa'da bizatihi kendisinin saha çalışması yaparak yayınladığı "Toplumsal Yapı Araştırmaları- İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki" (1945) adlı eserinin günümüze mukayeseli olarak taşınmasıdır. Makalede bu konunun seçilmesindeki temel neden Manisa'da sekiz ova köyü ile beş dağ köyünün 1945 yılındaki toplumsal yapısı ile 77 yıl sonra aynı mekanlarda ilk kez yapılacak olan toplumsal yapı araştırmasının karşılaştırmalı olarak ortaya konulmak istenmesidir. Böylelikle bu çalışmanın tamamlanması suretiyle 1950'den bu yana sosyo-ekonomik dinamiklerle birlikte (ki bu dinamikler Manisa özelinde daha etkili olmuştur-kentleşme, göç, sanayileşme, kırsal yoksulluk, kırdan kente göç, 6360 sayılı kanunla büyükşehir statüsünün getirdiği köy tüzel kişiliğinin kalkması vs.) hızla değişen Manisa ve Türkiye'nin resmi daha net anlaşılacaktır.

Anahtar Kelimeler : Köy, Köy Monografileri, Dağ Köyleri, Ova Köyleri, Toplumsal Yapı, Nitel Yöntem.

Giriş

Toplumu oluşturan kurumsal yapıların kendi aralarında kurdukları karşılıklı ve düzenli ilişkilerin tümüne birden toplumsal yapı adı verilebilir. Bürokrasi, din, ekonomi, hukuk, siyaset, aile, eğitim ve sanat gibi toplumsal kurumlar kendi aralarında etkileşim içinde oldukları gibi, birbirlerini de değiştirirler. Toplumsal yapı, her bir parçanın diğerinden bağımsız olarak yer aldığı tesadüfen bir araya gelmiş insanlardan oluşmamaktadır. Aksine, toplumsal yapı toplumdaki organize olmuş ilişkilerin bir bütünüdür. Bu anlamıyla toplumsal yapı, süreç içinde bütün parçaların birbirini etkileyip değiştirebildiği canlı bir alışveriş ağına benzemektedir. Bu nedenle, kalkınma, gelişme, değişme, çözülme gibi sosyolojik olguların iyi anlaşılabilmesi ve geleceğe dönük kalkınma projeksiyonu yapabilmek için öncelikle toplumsal yapının derinlemesine incelenmesi gerekmektedir. İkiyüz yılı aşkın tarihsel bir zaman dilimi içinde hızlı sayılabilecek toplumsal değişme süreçleri yaşayan ülkemizde toplumsal yapı araştırmaları, bu yönüyle sosyal bilimcilerin başlıca çalışma alanlarından birisini oluşturmaktadır. Bu cümleden olmak üzere bu makalenin temel amacı; ülkemizin toplumsal yapı araştırmalarında temayüz etmiş Behice Boran'ın, 1945 yılında Manisa'da bizatihi kendisinin saha çalışması yaparak yayınladığı "Toplumsal Yapı Araştırmaları- İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki" (1945) adlı eserinin günümüze mukayeseli olarak taşınmasıdır. Makalede bu konunun seçilmesindeki temel neden Manisa'da sekiz ova köyü ile beş dağ köyünün 1945 yılındaki toplumsal yapısı ile 77 yıl sonra aynı mekanlarda ilk kez yapılacak olan toplumsal yapı araştırmasının karşılaştırmalı olarak ortaya konulmak istenmesidir. Böylelikle bu çalışmanın tamamlanması suretiyle 1950'den bu yana sosyo-ekonomik dinamiklerle birlikte (ki bu dinamikler Manisa özelinde daha etkili olmuştur- kentleşme, göç, sanayileşme, kırsal yoksulluk, kırdan kente göç, 6360 sayılı kanunla büyükşehir statüsünün getirdiği köy tüzel kişiliğinin kalkması vs.) hızla değişen Manisa ve Türkiye'nin resmi daha net anlaşılacaktır. Ayrıca yapılacak toplumsal yapı araştırmasıyla kalkınma ajanslarının hazırladığı bölge planı çalışmalarına yani gelecek projeksiyonlarına önemli bir girdi sunulabilecektir. Bu makale, toplumsal bir gerçeğe ilgili sistematik bilgi edinme yolu olarak tanımlanan bilimsel yöntemine uygun olarak yürütülecek ve sonuçlandırılacaktır. Proje temel olarak makro düzeydeki toplumsal değişimin sosyo-kültürel etkilerini bütünsel olarak, mikro düzeyde bireylerin sosyal değer ve tutumları üzerinden karşılaştırmaya dayalı bir değerlendirmeyi içeren mekânsal ve tarihsel boyutta uygulamalı bir alan araştırması örneğidir.

Bulgular ve Tartışma

Rapor döneminde proje yürütücüsü bizatihi köylere gitmiş, fotoğraflık malzeme toplamış ve gözlemlerini not almıştır. Ayrıca Hacırhmanlı, Adiloba ve Paşaköy ova köyleri muhtarlarıyla proje yürütücüsü ve danışmanı odak grup görüşmesi gerçekleştirmiştir. Dağ köyleri olan Osmançalı, Küçük Sümbüller ve Büyük Sümbüller köyleri muhtarlarıyla da ayrıca bir odak grup görüşmesi gerçekleştirilmiştir.

Dağ Köyleri muhtarlarıyla yapılan odak görüşme

Bulgu-1: 1945 yılında dağ köyleri ile ova köyleri arasında varolan toplumsal yapıdaki keskin büyük farklılık günümüzde azalmıştır

Osmanlı muhtarının konuşması dağ köyünde yaşanan sosyo-ekonomik dönüşümün temel nedenini ve ova köyleriyle olan büyük farklılığın azalma nedenini ortaya koyacak mahiyettedir(fotoğraf-1): “Köyümüzde Keskinoğlunun büyük işletmesi var. Yunt Dağındaki köylüler çalışıyor benim eşim de orada çalışıyor. Ayrıca ilaç firması var. Tarım çiftliği var. Aslında tarım sektörü faaliyette köyümüzde. Sadece köylüler tarım sektöründe değil. Köyümüz büyük ölçekli tarımsal sanayiye dönüşmüş durumda.”

Fotoğraf-1: Osmanlı köyünde tarımsal işletmelerden biri

Behice Boran 1945 yılında yaptığı çalışmasında dağ köyleriyle ova köylerinin dışa açıklık kapalılık farklılığından dolayı dış dünya ile münasebetlerinin de farklı olduğunu belirtmiştir:

“Dıştan gelen yabancıya karşı alınan tavır bahsinde de ova köyü daha açık, dağ köyü daha kapalı ve manzara gösteriyor. Ova köylüleriyle tam kaynaşabildik, dağ köylüleriyle aramızda daima görünmez bir duvarın mevcudiyetini hissettik. Bu hususta kaldığımız Siyetli köyü civardaki diğer dağ köylerinden de daha çekingen görünüyordu ve Siyetli'lerin dışarı sır vermediklerinden civar köylerde de bahsediliyordu. Toplulukların iç-grup, dış-grup vaziyet-alışlarının (attitudes) -yani topluluğun kendisine, azalarına karşı alınan tavırlar- topluluğun gerçek şartlarında ve münasebetlerindeki açıklık ve kapalılık derecesine göre değiştiği, kapalı topluluklarda bu iç-grup, dış- grup ayrılığının daha keskin ve iç-grupa bağlılığın daha kuvvetli olduğu sosyolojide ve sosyal psikolojide umumiyetle kabul edilen bir olgudur. Ova ve dağ köylerin yukarıda işaret ettiğimiz durumu bu hükmün doğruluğunu teyit ediyor. Ova köylerinin dışa açılmış olmaları ve hayat şartlarının şehirleşmesi, dışa karşı duyulan yabancılık ve husumet hislerini büsbütün ortadan kaldırmamışsa da azalmıştır ve ova köylerinde şehre, şehirliye özenmek, onlar gibi olmak arzuları doğurmuştur. Dağ köylerinde hem şehirliye karşı duyulan yabancılık daha fazladır, hem de şehirli gibi olmak özenti, başlangıç emareleri olmakla beraber, henüz belirli bir surette mevcut değildir. Buna uygun olarak, ova köylerinin kıyafeti, ev eşyası, hatta ev mimarisi kasabalaşmış olmasına karşı dağ

köyleri bu alanlarda eski şartları büyük oranda devam ettiriyorlar. Bununla beraber, dağ köylerinde değişme vetiresi başlamıştır. Kıyafet sosyal değişimiye, ev eşyasından ve ev mimarisinden daha hassastır ve erkek kıyafeti, şehirle teması az olan kadınların kıyafetinden daha önce ve daha tam olarak değişiktir. Diğer dikkate değer bir nokta da, yemek içmek itiyatların diğer bazı sosyal itiyatlar veya sosyal adetler alanında kolaylıkta değişmiştir. Ev eşyası, kadın kıyafeti, düğün adetleri, muşeret kaideleri bakımından hala eskiyi hemen olduğu gibi devam ettiren dağ köylerinde, yeni gıda maddelerinin köye girip yayıldığı ve yeni yemek ihtiyatlarının belirdiği müşahede ediliyor(sf.261, 262).

Günümüzde ise Behice Boran'ın yukarıda anlattığı büyük farklılık teknolojiye, ulaşımında ve iletişim alanında yaşanan gelişmeler neticesinde ortadan kalkmış gibi görünüyor. Zira dağ köyleri eskisi gibi dış dünyaya ulaşım ve iletişim alanında kapalı değil oldukça erişilebilir bir durumdadır. Şehirle münasebetleri oldukça artmıştır.

Örneğin görüşme yaptığımız Pelitli dağ köyü muhtarı köyünde tarım ve kırsal kalkınma destekleme kurumunun bir projesinin tamamlandığını büyük bir soğuk hava depolama merkezinin kurulduğunu ifade etmişti. Osmancalı, Küçük Sümbüller ve Büyük Sümbüller dağ köyleri muhtarlarının ise köylerinde yazlıkçıların oturduğunu belirtmişti. Bütün bunlar bu dağ köylerinin kentten tamamen kopuk yalıtık bulunmadığını teyit eder mahiyettedir. Bunlara ilave olarak Osmancalı köyünde sağlık ve eğitim olanaklarının oldukça iyi durumda olduğu görünmektedir (fotoğraf-2,3,4).

Fotoğraf-2: Osmancalı köyünde ilkokul ve ortaokul

Fotoğraf-3: Osmanlı köyünde aile sağlık ocağı

Fotoğraf-4: Osmanlı köyünde lise

Bulgu-2: günümüzde idari sınırları(mahalle, köy, ilçe, kent) kır-kent; varıl-yoksul; açık-kapalı şeklinde keskin bir biçimde tanımlamak oldukça zorlaşmıştır

Kırsal alanlar özelinde yapılan çalışmalar disiplinlerarası bir hüviyete sahiptir. Dolayısıyla coğrafya, sosyoloji, şehir ve bölge planlama ile mimarlık gibi farklı disiplinlerin uzmanlık alanlarına da konu olması yönüyle tanımsal düzeyde ortaya çıkan nitelemeler farklılık göstermektedir. Kırsal alanlara yönelik geliştirilen genel tanımlamalar, ortaya çıktığı toplumun ve kültürel değer yargılarının bir yansıması biçiminde, ülkelerin ilerleme stratejilerinin ve idari yapılarının ayrılmaz bir parçası olarak ele alınmaktadır. Bununla birlikte, kırsal alanların içini dolduran kültürel, sosyal, ekonomik, demografik ve mekânsal farklılıkların süreç içerisinde değişen koşulların ortaya çıkardığı itici güçle birlikte yeni anlamlar kazanması, net bir kırsal alan tanımının yapılmasını da zorlaştırmaktadır (Erdem, 2012). Küreselleşme ile birlikte dünyada hem toplam nüfus büyüklüğü hem de kentsel nüfus oranı artmaya devam etmektedir. Bu nüfus artışı, sadece kentsel alanlarda değil, aynı zamanda kırsal alanlarda da önemli fonksiyon değişimlerine sebep olmaktadır. 1960'lı yıllardan itibaren hem Avrupa'da hem de kuzey Amerika'da kentlerin büyümesi, ekonomik faaliyetlerin çeşitlenmesine, kentsel ve kırsal alanlarda arazi kullanımlarının farklılaşmasına sebep olmuştur. Türkiye'de 2012 yılında yürürlüğe girmiş olan "6360 Sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" ile birlikte büyükşehir il sınırlarının tamamının kentsel alan olarak kabul edilmesi, köylerin mahalleye dönüştürülmesi kırsal ve kentsel alan ayrımını iyice bulanıklaştırmıştır. Kır ve kent ayrımını zorlaştıran bir diğer süreç, Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) bütün ilçe merkezlerini şehir olarak kabul etmesidir. Buna göre yaklaşık 1900 nüfuslu ilçe mülki idare birimi olan Konya'nın Yalılıyık ilçesi TÜİK için kent sayılmaktadır. Bu çerçevede Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından hazırlanan ve Türkiye'de kırsal alanların dramatik bir şekilde azalışını somutlaştıran kır-kent verileri ortaya çıkmıştır. Örneğin 2017 Adrese Dayalı Nüfus sayımı sonuçlarına göre, kent merkezi kabul edilen 921 İlçe 81 İl merkezi toplam 1.002 merkezde ülke nüfusunun %92,5' ine tekabül eden 74.761.132 kişi ikamet etmektedir. Geriye kalan 18.336 Köy ve 396 Belde'nin oluşturduğu 18.732 kırsal yerleşim yerinde ise 6.049.393 kişinin yaşadığı kırsal nüfus tespit edilmiştir.

Bugün Türkiye'de de dünyadaki gelişmelere paralel bir biçimde idari ve fonksiyonel olarak kırsal alanların dönüştüğünü gözlemliyoruz. İbrahim Yasa'nın 1945'li yıllarda Ankara Hasanoğlan kasabası üzerinde yaptığı toplumsal yapı araştırmasında "Uydu Kent Hasanoğlan" kavramsallaştırması bugün bilhassa 30 büyükşehirlerimizde bulunan kırsal hizmet yükü fazla yerleşim yerleri için çok daha geçerli bir tanımlamadır. Manisa'da kent merkezinde Yuntdağı civarındaki dağ köyleri (şimdi mahalle) ile ovalarında bulunan geniş çiftlik yerleşim yerleri bu olguya örnek olarak gösterilebilir. Bütün bunlara ilave, kentlerden kırsal alanlara olan ters göçlerle (kentten kıra göç, refah göçü) kırsal alanların sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik yapısının da değişmekte olduğunu söyleyebiliriz. Kentlerde yaşayan gelir

ve eğitim seviyesi yüksek sınıfın, yaşamak için sakin ve doğayla iç içe olan kırsal alanları tercih etmesi ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu-Tarım Bakanlığı-Kalkınma Ajansları gibi kurumsal yapıların tarım sektöründe sağladığı hibeler ve ucuz kredilerin yaygınlaşması neticesinde eğitilmiş yeni çiftçi profiline kırsal alanlara yerleşmesi kırsal alanların sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik yapısını değiştirmektedir.

Büyük çok uluslu şirketlerin geniş tarımsal araziler üzerinde faaliyete başlaması da kırsal alanının dönüşümünü zorlamıştır. Bu dönüşüme sadece tarım sektörünün kendi içerisinde ortaya çıkan gelişmeler değil, bunun yanında sanayi kuruluşlarının da kırsal alanlarda konumlanmaya dönük taleplerinde artışlar da etkide bulunmaktadır. Modern tarım uğraşlarının kırsal alanlarda yoğunlaşmaya başlaması, orman endüstrisinde faaliyet gösteren yapıların kırsal alanlarda toplanması ve turizme dönük faaliyetlerinin kırsal yerleşimlere yayılması gibi durumlar bütüncül olarak tahayyül edildiğinde, içinde bulunulan süreçte kırsal yerleşim formlarının geçmişteki fonksiyonundan ve kimliğinden tamamen kopmaya başlayarak dönüştüğü ortaya çıkmaktadır.

Dolayısıyla kırsal alanda yürütülen bu tür faaliyetler, yerel sakinlerin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel durumu üzerinde de etkili olmaktadır. Aynı zamanda bu gelişmeler, kırsal alanlarda genel bir dönüşümü de tetikleyecek etkiler barındırmaktadır. Yukarıda kısaca değinilen hususlar genel olarak gözetildiğinde; günümüzde kırsal alanlar yönetsel, fonksiyonel, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik olarak bir dönüşüm geçirmekte, büyükşehir illerinde kentlerin belirli bir noktasal merkez olmak yerine, genel bir kapsamı içeren alansal temsiline başlanmaktadır. Türkiye bağlamında, dünyada yaşanan hızla küreselleşmenin de itici gücüyle yaşanan bu süreç, kente ve kırsala ve kentsele gönderme yapan kavramlarda çatışmaları açığa çıkarmakta, kavramların tanımlanmasını ve alansal kapsayıcılığını bulanıklaştırmaktadır (Fotoğraf-5,6).

Fotoğraf-5: Osmançalı köyünün panoramik fotoğrafı

Fotoğraf-6:Osmançalı köyünde büyük ölçekli tarım işletmesi

Kentlerde yoğunlaşma ile beraber oluşan boşluklar ya da delikler günümüzün kentlerinin paradoksunu tanımlamaktadır. Kentlerin büyüme ve küçülme süreçlerinin iç içe geçmişliği

kentsel boşluklara ya da kentlerin farklı doğal peyzajlara kaymasına sebep olurken, aynı zamanda bunun tersi de geçerlidir. Bu anlamda günümüz kenti mekansal tutarlılıkların zayıf olup, bağlantıların kısmen ayrıldığı ancak tüm ayrılmış parçaların da bir arada kaldığı bir yapıya sahiptir. Sürekli değişen parametrelerin yanı sıra bu kutupluluklar, kentin geleceğini ve özellikle de kentsel-kırsal sınırların saptanması bağlamında özellikle metropollerin sahip olduğu deliklerin rolünü yeniden düşünmeye neden olmaktadır. Bir yandan kent çeperlerinde bulunan kırsal alanlar kent içerisine dahil edilirken, öbür taraftan kent içerisinde bulunan arazilerin genelde öngörülmeden çözülmesi ve çoğu zaman kırsal bir görünüme dönüşmesi ya da doğaya karışması ile karşılaşılabılır (Niemann & Schadler, 2012). Bu alanlar bir anlamda kır ile kent arasındaki çizgilerin muğlaklaşmasını ve birbirine dönüşmeye başlamasını tanımlamaktadır. Bu değişimler ve yeni görünümeler kır ile kent aralığında yeni bir alanın tarifini oluşturmaktadır.

Kentler hem dünyanın genişleyen nüfusunun çoğunluğunu ve en hızlı büyüyen payını hem de fiziksel baskı, sosyal bozukluk ve ekonomik güvensizliği barındırmaktadır (Plöger, 2007). Bu anlamda kent merkezi ve ona eklenen periferide eş zamanlı demografik düşüş ve kentsel yayılma ile karakterize edilen yeni bir kent çağını tanımlamak için “delikli kent” terimi oluşturulmuştur (Florentin, 2010) ‘Delikli Kent (Almanca: perforiert Stadt, İngilizce: the perforated city)’ kavramı ilk olarak Prof. Dr. Lütke-Daldrup (2001) tarafından, Leipzig kentinin Belediye Başkan Yardımcısı olarak görev yaptığı dönemde, StadtBauwelt adlı dergideki yazısında ortaya atılmıştır. Dergide çıkan yazıda, ‘perforasyon’ olarak kullanılan terim, küçülen şehirler ve kentsel gelişim hakkındaki planlama tartışmalarından ortaya çıkmıştır. Perforasyon terimi, temel olarak kentsel alandaki terk edilmeleri ve açık alanların ya da rezerv alanların planlanmamış, ardışık ve uzun vadede ortaya çıkmasıyla çözülmesini tasvir etmeyi amaçlar (Rink & Siemund, 2016). Kent her yerde ve her şeydedir. Eğer kentleşmiş dünya şimdi iletişim ve ulaşım yerleri ya da koridorları (havaalanları ve hava yolları, istasyonlar ve demiryolları, otoparklar ve otoyollar, telekomünikasyon ağı ve dijital bilgi ağları) ile bağlantılı bir metropol alanı zinciri ise o zaman kentsel olmayan nedir? Kasaba mı, köy mü, kırsal mı? Belki, ama sınırlı bir dereceye kadar. Kentin ayak izleri, banliyöden merkeze gelmenin, turistlerin, uzaktan çalışanların, medyanın olduğu ve yaşam biçiminin kentleştiği tüm bu yerlerdedir. Kent ve kır arasındaki geleneksel ayrım deliklidir (Amin & Thrift, 2002, s. 2) Bu ifade kentleşmenin her şey ve her yer üzerindeki hakimiyetini tanımlarken, kentin ve kırsalın melezleşme durumunu da belirtmektedir. Aralarındaki ayrımın delikli olmasından kasıt, birbirlerine dönüşebilirlikleri ve aralarındaki sınırın gittikçe belirsizleşmesidir.

Kentteki mekânsal ayrımları yaratan en temel üç unsur; yoğunluk, iletişim/akış ağı ve heterojenlikte bulunmaktadır. Bu üçlü, mekânsal konfigürasyonları üretenlerdir ve onların sayesinde kentler üretim, tüketim, dolaşım, iş, oyun, yaratıcılık, heyecan ve sıkıntı yerleri olmaktadır. Kentler doğayı, insanları, yapıları çevreyi, ‘şeyler’i çok çeşitli şekillerde yan yana koymakta, toplamakta, karıştırmakta, ayrıştırmakta, gizlemekte ve sergilemektedirler. Tüm

bunların sonucunda öngörülemezlik çeşitliliği sağlamaktadırlar (Amin & Thrift, 2002, s. 2). Gülümser vd. (2010: 137) çalışmalarında daha önce yapılan kırsal alan değerlendirmelerinin tarım, demografi ve sosyal refah göstergeleri üzerinden yapıldığını ancak güncel yaklaşımların kırsal alan dinamiklerini anlamak, geçerli ve uygulanabilir politikalar geliştirmek üzerine farklı kırsallık göstergeleri belirlenmesi eğiliminde olduğunu belirtmektedirler. Bu bağlamda nüfus, göç, ekonomik yapı, eşitlik, sosyal refah, sürdürülebilirlik ve çevre gibi farklı konuları içeren geniş bir yelpazede kırsal alan tanımlamalarının yapıldığı görülmektedir.

Kırsal alan kavramına dair çeşitli yaklaşımların sentezi, bu alanların fiziki bir mekândan ziyade beşerî ve ekonomik boyutlu bir yapı sergilemesine bağlı olarak şekillenmektedir. Diğer bir ifadeyle kırsal alanlar geçmişten günümüze kadar, ziraat, hayvancılık, ormancılık gibi temel ekonomik faaliyetlerin egemen olduğu yerleşim yerleri olarak kabul edilirken, son zamanlara doğru geliştirilen çeşitli kalkınma modelleri bağlamında kırsal alan kavramı bir geri kalmışlık göstergesi olarak da yorumlanmaktadır. Buna karşın sanayileşmiş veya gelişmiş ülkeler ise kırsal yerleşimleri gelişmenin temel bir anahtarı kabulüyle yararlanma alanları olarak görmektedirler. (Bakırcı, 2007: 38). Kentsel ve kırsal geçiş bölgeleri (urban-rural fringe), temel olarak kent ve kırsal buluştuğu, birbiri içine karıştığı ve bazen de çatışma yaşadığı alanlardır. Diğer bir ifadeyle ortaya konulursa, iki zıt ortamın veya ekosistemin bir araya geldiği, “kenar etkisinin” açığa çıktığı insan tezahürü bir kavramdır. Kentsel kullanıma dönük arazilerde ortaya çıkan saçaklanmalar düşünüldüğünde ise tek başına bir arazi kullanımı niteliği taşımaktadır. Bu nedenle kent ve kırsal alanlar için özelliklerin iç içe geçtiği ekonomik ve fiziksel alanlar, farklı arazi kullanım tasarruflarını, idari yapıları ve yerel yönetimlerdeki yetki çatışmalarını ortaya çıkarmaktadır (Lamb, 1983).

Kırsal yaşamı ile kent yaşamı arasında taban tabana zıtlıklar olduğunu, kesin bir dille söyleyebilmek günümüz koşullarında zordur. Kırsal alanda cereyan eden ilişkiler, kentsel dünyada yaşananların tam karşıtı olarak belirginleşmemektedir. Özellikle kent ile kırsal ortasında kalan geçiş alanları gibi bulanık bölgelerin varlığı, yukarıda bahsedilen biriktirme ve fazlalık ilişkilerinden kaynaklı kent merkezlerinden kaçışı beraberinde getirerek kırsal alanlara doğru saçaklanma eğilimlerini tetiklemektedir. Kavramsal olarak saçak terimi ise kırsal ve kent sınırları arasında gelişen bir durum olarak düşünülmekte ve haddizatında kentsel alanların çevrelerinde kırsal alanlarda gelişmektedir (Mukherjee 2018). Karataş (2007)’ye göre, metropoliten özellikler gösteren kentsel yapılar çevre alanlara doğru gelişmekte ve buralarda yöre kentlerin sınırlarına kadar yayılma sürecine devam etmektedir. Bu yayılma ve genişleme süreciyle birlikte ortaya çıkan yerleşimler ise sürekli olmayan, bazen boşluklar bırakarak sıçramalı ilerleyen kopuk bir örüntü biçiminde somutlaşmaktadır. Ortaya çıkan bu oluşum, kentsel saçaklanma olarak ifade edilen bir büyüme biçimini işaret etmektedir (Akseki 2011). Bu yeni örüntülerin merkezindeki kent saçakları Kaygalak’a (2006) göre, kentsel merkezi ile kırsal alanlar arasında açığa çıkan ve kentleşme süreçleriyle birlikte yapısal bağlamda bir dönüşüme sahne olan yerlerdir. Tüm bunların yanında, küreselleşme sürecinin ortaya çıkardığı yakın ilişkilerle birlikte, sürekli etkileşimde bulunan bu mekânsal yerleşimlerin arasındaki keskin farklılıklar azalmaya başlamıştır. Nihayetinde kentsel ve kırsal alanlar

arasında ortaya çıkan bu etkileşim, bu iki alan arasında hem sosyal ve ekonomik faaliyetlerin hem de yerleşimlerin altyapı koşullarının benzerlikler taşımasına neden olmuştur.

Netice itibariyle kır ve kent terimleri toplumsal düzeyde anlaşılabilir bir ifadeyi oluşturmuş olsa da literatürde genel geçer ortak bir tanımın yapılabilmesi büyük zorlukları barındırmaktadır.

Kentleşme, teknolojideki hızlı gelişmeler, sermaye birikimi gibi faktörlerle birlikte kentlerde görülen sosyal yapıdaki dönüşümün köylerde de meydana geldiğini Hacırâhmanlı köyü ve Adiloba köyü muhtarlarının sözlerinden de anlayabiliriz.

Hacırâhmanlı köyü muhtarı:

“Geniş aileler bitti. Bayramdan bayrama görüşüyoruz. Şehir merkezi gibi. Dışardan insana kız veririz evleniriz. Bizim köy köylüdür dışa dönüktür dışarda ne olursa alırız geri kalmayız. Teknolojiye ayak uydururuz. Köyümüz bin hanenin üzerinde. Ticaretle uğraşan da var. Futbol takımımız var avcılar kulübüz var. Doktorumuz avukatımız çıkar üniversiteye giderler. Bayramda nüfus artar. Boşanma oranında artış az da olsa var. Köyümüzde kadınlar çalışır. Çapaya gider.”

Adiloba köyü muhtarı: “Telefonlar çıktı muhabbet bitti.70 yaşında amcamız da elinde telefon facebooka bakıyor. Muhabbet bitti.”

Hacırâhmanlı köyü muhtarının anlatımı köylerdeki modernleşme sürecini betimler niteliktedir:

“köyümüzde üzüm domates kavun karpuz yetiştiririz. Modern teknikler kullanıyoruz. Teknolojiyi takip ediyoruz. Makinalı sisteme döndük. Sulamada damlama sistemine döndük. Kendimiz yapıyoruz. Köyümüzde evleri yeniliyor insanlar. Yüzde 99 unda akıllık telefon var. Mahsülün değerlendirmesinde işletmeler var onlara satıyoruz. Osman Akça işletmesi var. Beş işletme daha var. Geleneksel metod yok pazara gitmek yok doğrudan işletmelere satıyoruz. Manisa merkezde de burada da evimiz var. İzmir Alsancak’a giden Çankaya’ya giden çok var eğlence için. Fırsat bulunca tatile giden de var. Arkadaşlarla kahvede oyun oynarız. Gezeriz. “

Adiloba köyü muhtarının anlatımı da kadın özelinde modernleşmeyi sergilemektedir: “Toplumumuz açık bir toplum. Kadın çalışır. Kadının söz hakkı tabii ki var. Kadının geliri de var. Yaprak topluyorlar satıyorlar güzel para alıyorlar. Evde niye dursun. Evine destek oluyor. Üzüme de gidiyor.”

Bulgu-3: Metropolleşme Manisa özelinde önemli sosyo-ekonomik değişimlere sebep olmaktadır

Metropoliten kent olgusu 20. yy başlarında ortaya çıkmış bir kavramdır. Metropoliter, bir ülkenin veya bölgenin çevresindeki tüm kentsel ve kırsal topluluklara ekonomik yönden egemen olan ve çoğu zaman ülkenin başka ülkelerle olan ilişkilerinde de rol oynayan büyük kentlerdir (Özdemir ve Meşhur, 2011). Bütünleşmeci yaklaşım, küçük yerel yönetim birimlerinin güçlerinin daha büyük bir merkezde birleştirildiği bölge temelli veya kent-bölge temelli bir yapıyı savunan bir yaklaşımdır. Her iki model de mekanın örgütlenmesinde kent ile bölge ölçeğini bütünleştirme amacıyla birleşmekte, ancak bölgeci model, mekanı bölge ölçeğinde bütünsel olarak ele alırken; kent-bölge modeli, kent ile bölge arasındaki mekânsal farklılığı ortadan kaldırmayı hedeflemektedir (Çınar vd., 2009).

Bütünleşmeci yaklaşımı destekleyici nitelikteki son düzenleme, 2012 yılında kabul edilen 6360 sayılı “On üç ilde büyükşehir belediyesi ve yirmi altı ilçe kurulması ile bazı kanun ve kanun hükmünde kararnamelerde değişiklik yapılmasına dair kanun”dur. Kanun’da büyükşehir belediyesi; “sınırları il mülki sınırı olan ve sınırları içerisindeki ilçe belediyeleri arasında koordinasyonu sağlayan; idarî ve malî özerkliğe sahip olarak kanunlarla verilen görev ve sorumlulukları yerine getiren, yetkileri kullanan; karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzel kişisi” olarak tanımlanmıştır.

12.11.2012 tarihinde çıkarılan 6360 sayılı " Büyükşehir Belediyesi Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" ile büyükşehir belediyelerini il mülki sınırlarına taşıyarak büyükşehir belediyesi yönetimine yepyeni bir boyut getirmiştir. 12.11.2012 tarihinde TBMM’de kabul edilerek yürürlüğe giren 6360 Sayılı “On üç ilde büyükşehir belediyesi ve yirmi altı ilçe kurulması ile bazı kanun ve kanun hükmünde kararnamelerde değişiklik yapılmasına dair kanun” sadece tek yönlü olarak yerel yönetim sistemimizi değiştirmekle kalmamış; bir bütün olarak Türk Kamu Yönetimi sistemini değiştirmiştir. Buna göre; Büyükşehir Belediyesi ilan edilen kentlerde, il özel idarelerinin, belde belediyelerinin ve köylerin tüzel kişiliği ortadan kaldırılmış ve dahası Büyükşehir Belediye sınırları İl mülki sınırları olarak kabul edilmiştir. Toplam on dört ilde büyükşehir belediyesi kurularak Türkiye’deki büyükşehir belediyesi sayısı otuza yükseltilmiştir.

Manisa’da 6360 sayılı kanunla birlikte Behice Boran’ın 1945 yılında araştırma yaptığı köyler mahalle statüsüne dönüşmüştür. Büyük sümülleri muhtarları bu değişimi şu şekilde anlatmıştır:

“mahalle olmamızın en büyük faydası altyapı ve çevre bakımından görüyoruz. Örneğin su patlağına çok faydası oldu. Çöpe faydası oldu.”

Bununla birlikte 6360 sayılı kanunla birlikte bazı olumsuzluklarında olduğunu söylemiştir:

“il özel idareleri taş döşemesi, tarım sulama yapıyorlardı. Su sondajı yapıyorlardı. Bu manada il özel idarelerinin kapatılması orman ve dağ köylerini çok olumsuz etkiledi. İnşaat yapacak olursak şehirdeki prosedür bizden isteniyor. Bizim orası dağ yeri taşlık arazi yani toprak değil

merkezdeki yerlerle aynı prosedürü istiyor imarda belediye. Bu durum inşaat maliyetini artırıyor. Bu nedenle yakınımızdaki Muradiye'den ev alırsanız diyorlar. Hemen yanımızdaki sınırda Bozalan köyü kırsal alan oldu Menemen belediyesine bağlı İzmir'de. Biz Manisa'da kentsel alan ilan edildik. Su fiyatımız katlanıyor. Bahçeyi suladığımızda basamağı geçiyoruz fiyat artıyor.”

Osmançalı muhtarı 6360 sayılı kanun ile mahalleye dönüşmüş olmanın avantajlarını şöyle sıraladı: “çöplerimizi ormana atıyorduk şimdi belediye çöpü çok güzel topluyor. Su arızasında eskiden iki günümü harcadığımı bilirim. Şimdi telefonla arıyorsun Maski geliyor.”

Metropolleşme Manisa'da dağ ve ova köylerini sosyo-ekonomik yönden birbirine yaklaştırmıştır. Ova köylerinin en büyük avantajı olan şehir merkeziyle dış dünyayla olan yakınlığı durumunu, 6360 sayılı kanunla metropolleşmeyle birlikte dağ köylerinin de sahip olduğunu görmekteyiz(Fotoğraf-7).

6360 sayılı kanunun şehir merkezlerine yakın ova köylerindeki olumsuz etkisine Hacırahmanlı köyü muhtarı şu şekilde aktarmıştır: “1961'den bu yana belediyeydik mahalle olmamız bize ağır geldi ambulansımız vardı itfaiyemiz vardı kepçemiz greyderimiz vardı hizmet alamıyoruz. Mağduruz. 6360 bize olmadı uzaklar yakın oldu fakat yakınlar uzak oldu. En büyük problem büyükşehirin otobüs seferleri. Eskiden saatte bir minübüs vardı. Şimdi yukarıdan geliyor otobüs ve dolu geliyor dört köyden toplayıp alıyor. Ayakta gidiyoruz.”

Fotoğraf-7: Osmancalı köyünde Manisa büyükşehir belediyesinin itfaiye müfrezesi

Behice Boran'ın 1945 yılındaki saha çalışmasına göre dağ köylerinin şehre ulaşım bakımından oldukça dezavantajlı konumu bu köyleri ova köylerine göre farklı bırakmıştır:“Ova köylerinin şehre daha yakın ve yollar sisteminde daha stratejik bir mevkide bulunuşu, dağ köylerinin ise daha infirat etmiş, ana yollardan uzak bir bölgede oluşu ve dağ köyün ekonomisinin kapalılığı bu iki çeşit topluluğun hareketlilik (mobilite) derecesinde ve dışla münasebetlerinin aldığı şekilde de tesirlerini belli ediyor. Ovada köyde şehir arasında gidiş geliş çok daha fazladır ve nüfusun hareket dairesi daha geniştir; dağ köyünde ise hem gidiş geliş çok daha azdır, hem de hareket dairesi daha küçüktür(sf. 254)”

Küreselleşmeyle birlikte sanayileşme,kentleşme ve teknolojiye hızlı gelişmeler neticesinde mekanların kent-kır;varsıl-yoksul tanımlanmaları giderek içiçe geçmekte müphemleşmektedir. Bu duruma örnek olarak Saruhanlı ilçesinde Paşaköy köyünün sosyo-ekonomik mevcut durumu verilebilir.

Paşaköy muhtarı Recai beyin aktarımına göre “köyümüzde değirmenimiz var.3 tane benzinlik var. İşletmeler var. Hayvancılık çok. 4 tane kasap dükkanı var. Hepsini de iyi iş yapıyor. 5 tane

lokanta var. İlçeye 7 km uzaklıkta. Küçük sanayi sitesi var. Demirci dükkanı var. 3 tane traktör tamircisi var. Traktör galerisi var. Paşaköy futbol sahası yapılıyor. Futbol takımı var. Tarım ve kırsal kalkınma destekleme kurumunun Paşaköy’de destekleri var. Tavuk çiftlikleri var.”

Adiloba köyü muhtarının pekçok şeyi ilçemizde bulabiliyoruz söylemi de bulgumuzu güçlendiren niteliktedir: “Manisa merkeze alışverişine gidilir alışveriş merkezine gidilir. Düşün alışverişini Saruhanlı’da yaparız zira ilçede mobilya gelişti. Giyim kuşam için Manisa’ya gidilir. Saruhanlı ilçe olarak gelişti. Köyümüzde evlerin yapısı değişiyor. Bahçeli evimizi yıktık 2 katlı ev yaptık. Dededen kalma kerpiç evleri yıkıp yenileri yapılıyor.”

Hacırahmanlı köyü muhtarının köyünü küçük şehre benzetmesi de manidardır(Fotoğraf-8,9,10,11): “Hacırahmanlı konum itibarıyla en güzel köy. Şehir gibi bir şey gezmek çok kolay yakın ile 15 dk ilçemize 3 dk İzmir’e 25 dk otoban açıldı.”

Fotoğraf-8:Hacırahmanlı muhtarının bahsettiği futbol sahası

Fotoğraf-9: Hacırâhmanlı köyünde tamir işletmeleri

Fotoğraf-10: Hacırâhmanlı Muhtarının bahsettiği serbest vakit kullanımının geçtiği kahvehanelerden biri

Fotoğraf-11:Hacırahmanlı köyünde tarım kredi kooperatifi

1945 yılında Behice Boran'ın dağ köyleri ile ova köylerindeki keskin farkın hukuki ve idari münasebetlerden doğduğunu belirtmiştir. Bugün günümüzde ise 6360 sayılı kanunla birlikte bu tür keskin bir farktan bahsetmek kabil değildir:

“Hukuki ve idari münasebetler bakımından da dağ köylerinin durumu ova köylerinden farklıdır. Ova köyleri idari münasebetleri de şehirle doğrudan doğruya yapar, dağ köylerinde ise jandarmanın çok büyük nüfuzu ve prestiji vardır. Hukuki münasebetler ova köylerinde daha fazla şehirleşmiştir; çıkan ihtilafları hal için ova köyleri çok daha sık şehir vasıtalarına, mahkemelere müracaat ederler. Halbuki dağ köylerinde hem daha az ihtilaf çıkar hem de çıkan ihtilaflar köy içinde köyün kendi otorite mekanizmasıyla veya olmazsa jandarmanın uzlaştırıcı müdahalesiyle halledilir. Bu demektir ki idari ve hukuki bakımdan ova köyleri daha ziyade şehre bağlı, dağ köyleri ise daha kendi içine kapalı ve kendine yeter bir vaziyettedirler(sf.255)”.

Osmanlı muhtarının köyüne dair anlatımı 1945 yılındaki kent merkezinden yalıtık dağ köyü konumundan oldukça farklıdır::

“Normalde nüfusumuz 800.pek çoğu yazlıkçı. İlaçlama fabrikası var, temel geçim kaynağı yüzde 80’ni emekli. Şimdi çilekçilik var. Hayvancılık bitti denebilir. Köyde tek bakkalım. Sağlık ocağımız var. Tüm gün çalışan doktorumuz var. Aile hekimimiz var. Çok programlı lisemiz var. İmam hatip ortaokulumuz var. gün içinde nüfusumuz 1200. Önceden nahiyeye idik. Nüfus müdürlüğümüz vardı. Orman işletmesi vardı. Eşim keskinoğlunun büyük işletmesinde çalışıyor köyde. İlaç firması var. Tarım çiftliği var. Aslında tarım sektörü faaliyette. Köylüler tarım sektöründe değil. Büyük ölçekli tarımsal sanayiye dönüşmüş durumda köyümüz. Su problemimiz yok katı atık kanalizasyon problemimiz yok. Fosil ağaçlarımız var. Kırsal turizm büyük fırsat. Dağ turizmi yürüyüş rotaları düşünülebilir. Çilek kapalı sera projesi hazırlıyoruz Yunusemre belediyesiyle.”

Kaynakça

- Boran, Behice Sadık., Toplumsal yapı araştırmaları : (iki köy çeşidinin mukayeseli tetkiki), Ankara : Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, 1945.
- Özdemir, S. ve Meşhur, M. Ç. (2011). 5216 sayılı büyükşehir belediyesi yasası'nın belde belediyelerinin planlama süreçleri üzerinde yarattığı etkiler, Megaron Dergisi, 6(3): 171-183.
- Erdem, M. (2012). Kırsal Yerleşim Peyzaj Kimlik Özelliklerinin Tespiti, Korunması ve Geliştirilmesine Yönelik Değerlendirme Matrisi Önerisi. Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, İstanbul, 367 s.

TÜRKİYE’DE KENTLEŞME SORUNLARININ KARİKATÜRLER ÜZERİNDEN GÖSTERGEBİLİMSEL ANALİZİ: GIRGIR VE FIRT DERGİLERİ GÖSTERGEBİLİMSEL ANALİZİ

Prof, Dr. Rasim AKPINAR

Manisa Celal Bayar Üniversitesi,

rasimakpınar@gmail.com - ORCID:0000-0003-1834-6993

ÖZET

‘Karikatür’ kelimesinin Türkçe karşılığı yoktur ancak son yıllarda bazı kaynaklarda ‘grafik mizah’ olarak geçmektedir. İnsan ve toplumu konu alan karikatür olayları gerçeğin çerçevesinde abartılı veya iğneleyici bir şekilde genelde güldüren, bazen hem güldürüp hem düşündüren çizimlerdir. Günümüz dünyasında bilginin değişimi ve dönüşümü çok hızlı bir şekilde gerçekleşmektedir. Bunun yanında bilginin geniş kitlelere ulaşması noktasında da çok hızlı gelişmeler yaşanmaktadır. Bu yoğun süreçte “görselleştirme” diye ifade ettiğimiz unsur, günlük yaşantımız ve eğitim hayatımız açısından büyük önem ifade etmektedir. Çünkü görsel materyallerin yazıya oranla, daha geniş kitlelere, daha kısa sürede ve anlaşılır bir biçimde ulaşacağı söylenebilir (Winarski, 1997). Bu açıdan bakıldığında görsel materyaller, diğer bir ifadeyle karikatürler güçlü aynı zamanda etkili bir iletişim aracı olarak kabul edilebilir.

Sosyal bilimler eğitiminde kent, kentleşme ve kentlileşme önemli konular arasında yer almaktadır. Zira sanayi devrimi öncesinde kentlerde yaşayan nüfus azdı. Kentlerdeki nüfus miktarı ve nüfus yoğunluğu azdı. Bu nedenle ortaya çıkan sorunlar da azdı. Başlıca kentleşme sorunları açlık, katı atık birikimi ve bunlara bağlı olarak ortaya çıkan salgın hastalıklardı. Günümüzde ise artık dünya nüfusunun yarıdan fazlası kentlerde yaşamaktadır.

Bu makalenin amacı; Türkiye’de kentleşmenin itici, çekici ve iletici faktörlerinin etkisiyle ortaya çıkan kentleşme olgusunun neticesinde meydana gelen kent sorunlarının, mizahtaki yansımalarını karikatürler üzerinden değerlendirmek olacaktır. Bu amaca müteallik temel kaynağımız Gırgır ve Fırt dergilerindeki karikatürleri olacaktır.

Anahtar Kelimeler : Karikatür, Mizah Dergileri, Kent, Kentleşme, Göstergebilimsel Analiz

Giriş

Başlangıçta yazı ve matbaa ile varolan bilgilerin geleceğe aktarılması önemsenirken daha sonraki dönemde görsel ve işitsel araçlarla programlı bir öğretim sürecine girildiği belirtilir. Bilgi çağı, mevcut bilgi hacmini hızlı ve etkili bir şekilde işleme ihtiyacını da her geçen gün arttırmaktadır. Bu hızlı ve yoğun bilgi işleme sürecinde “görselleştirme” günlük yaşantımız için olduğu kadar eğitim yaşantımız için de giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Çünkü birçok insanda görsel materyallerin yazıya oranla daha geniş bir kitle tarafından daha kolay anlaşılacağı düşüncesi hâkimdir. Winarski, “bir resim, binlerce kelimeye eşdeğerdir” sözü ile bu savı desteklemiştir. Kentbilimci Önder Şenyapılı her sayfasında karikatür kullandığı “Kentleşemeyen Ülke Kentlileşen Köylüler” isimli eserinin başında şunları ifade etmiştir: “Karikatürün satırlar dolusu sözcüklerle anlatılmaya çalışanları bir bakışta kavratıcı bir erki olduğunu çok iyi bilenlerdenim. Bu yüzden de karikatür sanatçılarına gıpta edegelmişimdir. Belki de bu imrenişin güdüsüyle “Kentleşemeyen Ülke Kentlileşen Köylüler” konusundaki bu araştırmada, benim eksik bıraktıklarımı tamamlayacak, anlattıklarımı vurgulayacak, bir bakıma da işlenen konuların başlığı işlevini yüklenecik karikatürlere yararlanmayı düşündüm.”

Bu makalenin temel amacı; Türkiye’de kentleşmenin itici, çekici ve iletici faktörlerinin etkisiyle ortaya çıkan kentleşme olgusunun neticesinde meydana gelen kent sorunlarının, mizahtaki yansımalarını karikatürler üzerinden değerlendirmek olacaktır. Bu amaca müteallik temel kaynağımız üniversite yıllarında karikatür çizmeye başlayan karikatürist Mehmet Çağçağ’ın döneminde tirajları oldukça yüksek olan Gırgır ve Fırt dergilerindeki karikatürleri olacaktır. Zira Mehmet Çağçağ, gecekondu, göç, apartman hayatı, kültürel çatışmalar, kentleşme gibi konularda çizimler yapmış ünlü bir karikatüristtir. Bu araştırma kapsamında özellikle kamu yönetimi, sosyoloji, coğrafya, şehir ve bölge planlama gibi bölümlerde kente dair derslerde kullanılabilir görsel materyal veri tabanı oluşacaktır.

Bulgular ve Tartışma:

İzmir Milli Kütüphaneye devamlı surette gidilerek adı geçen mizah dergilerinin arşivini bulmuş ve orada araştırma yapılmıştır.

Bulgu-1: Gecekondulaşma

Türkiye’de kentleşme sorunları arasında ilk akla gelen sorunlardan biri hiç şüphesiz gecekondu meselesi olmuştur. Aşağıda bu soruna yönelik anlamlı bir karikatür bulunmaktadır.

Gırgır dergisi 799. Sayısı (1987)

Gecekondu sorunu sadece yetersiz altyapı sorunu değil uluslaşma sürecini yaşayan milletler için kimlik entegrasyonunda büyük engel olmuştur. Bu sebeple, konut alanlarında yaşanan bu gecekondu oluşumu sıklıkla yeni-eski, zengin-fakir, villa-gecekondu gibi iki ayrı uçla beraber betimlenmektedir. Aşağıda bu ikiliğe dair anlamlı 4 karikatür bulunmaktadır.

Gırgır dergisi 609.sayısı (1984)

Gırgır dergisi 784.sayı (1987)

Mehmet çağçağ bizim mahalle 592.sayı (1984)

Mehmet çağçağ bizim mahalle 593.sayısı (1984)

Kentleşme sorunlarında en büyük faktör politikacıların seçmen oyunu gözetmeleri hukuku çiğnemeleri olmuştur. Bu konuda anlamlı bir karikatür aşağıda yer almaktadır.

Gırgır dergisi 603.sayı (1984)

Aşağıdaki karikatürde, gecekondu yaşam alanlarının sağlıksızlığı göze çarpmaktadır. Bu gecekondu içinde açığa çıkan kanalizasyon hatları, konutların arasından sızan çamurlar, çukurlar ile birlikte mahallenin yaşam kalitesinin oldukça düşük olduğu resmedilmiştir.

Gırgır dergisi 733.sayı (1986)

Bulgu-2: Psikolojik baskı, yalnızlık duygusu, aidiyet yoksunluğu

Dünyada giderek şehirleşme nüfusu artmakta dahası nüfus belli başlı şehirlerde toplanmaktadır. Yani aslında metropolleşmektedir dünya. Aynı durum ülkemizde de geçerlidir. Büyük şehirlerde insanın psikolojik, sosyo ekonomik problemleri ortaya çıkmaktadır. İnsan kendini yalnız ve yabancı hissetmektedir. Şehre ait hissetmemektedir. Bu nedenle psikolojik bir baskı altındadır büyükşehirde yaşayan insan. Aşağıda bu hükümlerimizi destekleyen iki karikatür bulunmaktadır.

Gırgır dergisi 637.sayı (1984)

Yukarıda yer alan karikatürde, şehre uzak bir tepeden bakan bir karakter çizilmiştir. Karakter konuşma balonunda, kent silüetine bakarak, "orada ne dolaplar dönüyordur" diyerek, bir sorgulama yapmaktadır.

Gırgır dergisi 605.sayı (1984)

Yani nüfusun yoğun olarak toplandığı bu sürecin sonunda, bu iki karikatürde vurgulanan en önemli ve dikkat çekici nokta ise, şehrin artık güvenli bir yer olmayışıdır. Yukarıda yer alan karikatürde, mahallenin güvenilmezliğini göz önüne sermektedir. Karikatürde, mahalle adeta bir evin salonu gibi perdeleri olan bir şekilde çizilmiştir. Karikatüre göre, mahalle eskisi gibi rahatça uyunan bir yer değildir. Dışarıdan korunması gerekmektedir. Akşam olduğunda dışarıdaki gözlerden sakınmak için perdeleri çekilmelidir. Tanıdık, bilindik olan gitmiş, yerine hiç bilinmeyen güvenilmez yeni bir mahalle gelmiştir. Mahalleye içeriden bakan insan, onu koruma refleksiyle “perdelerini çekmek” istemekte, dışarıdan bakan kişi ise, zaten güven duygusunun zedelenmesiyle kendini dışarıya konumlandırmaktadır.

Sonuç olarak bu iki karikatürde, kent mekanının türlü alavere dalaverenin döndüğü, hilenin olduğu, türlü karmaşanın yaşandığı, güvenilmez bir hal aldığını, tekinsizliği ifade etmektedirler.

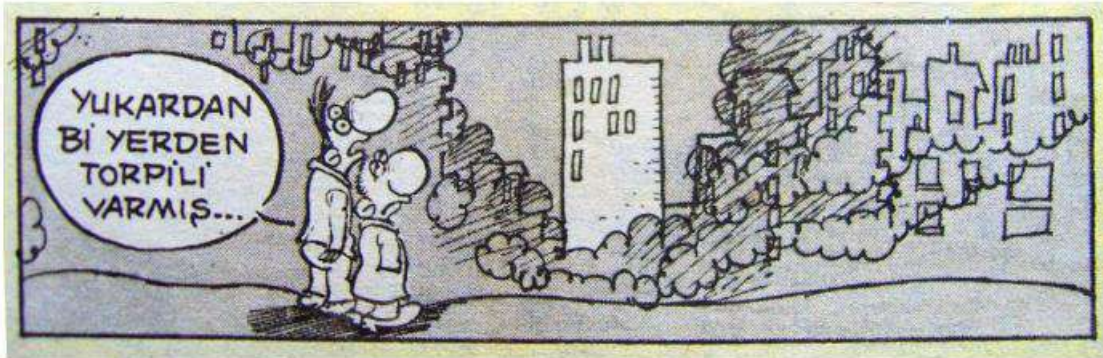
Bulgu-3: İmar Planları İlkelerinin uygulanmaması

Gırgır dergisi 745.sayı (1986)

Yukarıda yer alan karikatürde kentlerdeki rant problemini tarif etmektedir. Beşiktaş Belediye Başkanlığı yapan Mümtaz Kola, imar planında yeşil alan olarak ayrılan bölgeyi satın alan bir iş adamıyla birlikte çizilmiştir. Karikatür öncesinde verilen bilgi ile, İmar planında yeşil alan olarak görünen bir arazi, satışından sonra Beşiktaş belediye başkanının izniyle imar durumu değiştirilerek, inşaat yapılabilir hale getirilmiştir. Karikatürde Belediye Başkanı, şantiye alanında binaları yeşile boyama önerisiyle birlikte çizilmiştir. Yani aslında belediye başkanı kente karşı suç diye tarif edilen suç işlemiştir.

İmar planı ilkelerinden biri olan eşitlik ilkesinin ihlali yani kente karşı işlenen suç aşağıda yer alan bir başka karikatürde verilmiştir. Burada duman altındaki mahalle silüetinde dumandan sıyrılmış bir yapı çizilmiştir. Binayı gören vatandaşlar ise aralarında, dumandan sıyrılan yapının "torpilli" olduğunu konuşmaktadırlar. Bu dönemin en yaygın eleştirileri, birilerine kent toprağına ilişkin imtiyaz geçilmesi süreciyle ilgilidir.

Gırgır dergisi 754.sayısı (1987)

Gırgır dergisinde yer alan karikatürde bir reklam panosunda "Kent" markalı sigaranın reklamı görünmektedir. Reklam panosunun, karikatür içerisindeki konuşmada kullanılan Doğu Anadolu Ağzından ve mekân tasvirinden, reklam panosunun şehir dışında bir alanda durduğu

anlaşılmaktadır. Karikatür'ün ana unsuru, "kent" marka sigara reklamını gören köylülerden birinin diğerine "Lo Zaro! Vilayet olmuşez kurtulmuşez" diye seslenmesi oluşturmaktadır. Bu karikatürle anlatılmak istenen, kentin artık bir meta olarak karşımıza çıkmasıdır. Karikatüristin kent kelimesi etrafında ördüğü kelime oyunu, kentin reklam afişi olarak temsil edilmesine yol açmaktadır. Bu karikatür ile ifade edilmeye çalışılan, kentin meta değerinin oluşması ve satılabilir bir öge olarak tasvir edilmesidir. Bu karikatür, İstanbul'un dönüşüm süreçlerinden ziyade, daha genel dönemsel bir eleştiriyi ifade etmektedir.

Gırgır dergisi 716.sayısı (1986)

Gırgır dergisi 732.sayısı (1986)

Aşağıda yer alan 4 karikatürde yaparım bilirsın başlığında bir politikacının hukuksuz seçmen vaatleri verilmiştir.

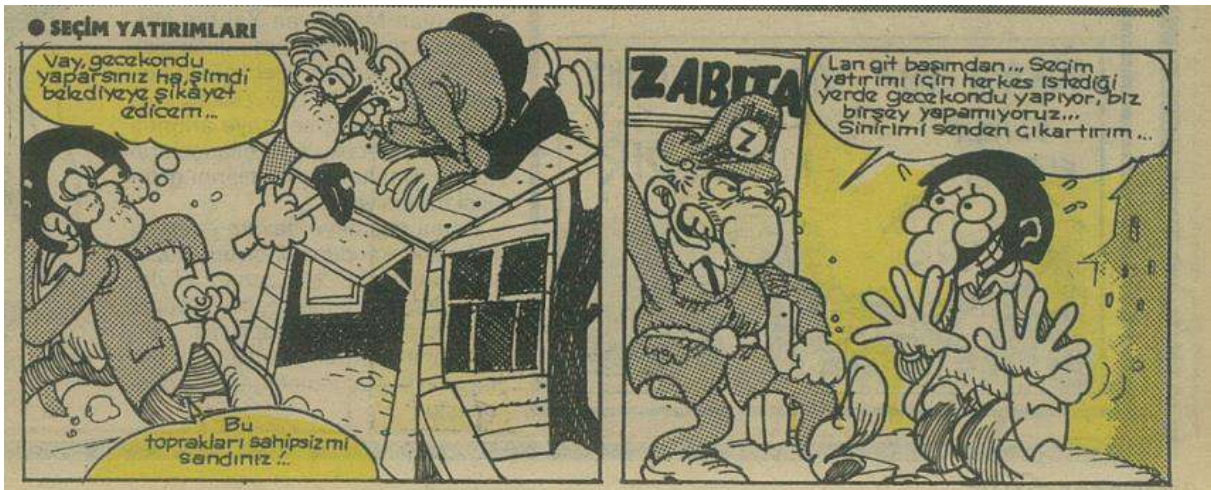
Yaparım bilirsin 1116 sayısı gırgır (1994)

Gırgır dergisi 776.sayısı (1987)

Yukarıdaki karikatürde ise literatürde geçen çarpık kentleşme kavramının “çarpık yaşama” denilerek çok anlamlı resmedildiği görülmektedir.

Aşağıda yer alan karikatürde seçim yatırımları başlığında hukuksuz seçmen vaatleri verilmiştir.

Gırgır Dergisi 1120 sayı (1994)

Bulgu-4: kente karşı suç işlemek

Gırgır dergisi 732.sayısı (1987)

Yukarıdaki karikatürde ise kente karşı işlenen suçlardan biri olan kültürel mirasın yok edilmesine ilişkin bir anlatım bulunmaktadır.

Gırgır dergisi 611.sayısı (1984)

Yukarıdaki karikatürde kente karşı işlenen suçlardan biri olan doğal kaynakların kirletilmesi yok edilmesi anlatımı bulunmaktadır.

Aşağıdaki 3 karikatürde şehirde yaşanan hava kirliliği problemi vurgulanmıştır.

1116 sayısı gırgır dergisi (1994)

Gırgır dergisi 1118 (1994)

Gırgır Dergisi 1122.sayı (1994)

Aşağıdaki karikatürde ise şehirde doğal kaynakların kıtlığına doğru gidildiği vurgulanmıştır.

Gırgır dergisi 1115 (1994)

Gırgır dergisi 733.sayısı (1986)

Yukarıdaki karikatürde kente karşı işlenen suçlardan biri olan çevrenin korunmaması, kirletilmesi anlatımı bulunmaktadır.

Gırgır dergisi 746.sayısı

Fırt dergisi Denizlerde Kirlilik Oranı Artıyor.169.sayısı (1979)

Yukarıdaki iki karikatürde kente karşı işlenen suçlardan biri olan doğal kaynakların kirlenmesi yok edilmesi, iklimin bozulması anlatımı bulunmaktadır.

Aşağıdaki 3 karikatürde en önemli kent sorunlarından biri olan trafik, gürültü sorunu anlatımı bulunmaktadır.

Gırgır dergisi 1114 sayısı (1994)

Gırgır Dergisi 1130.sayı (1994)

Gırgır Dergisi 932.sayı (1990)

Bulgu-5: konut problemi

Aşağıdaki 4 karikatürde konut sorunu anlatımı bulunmaktadır.

Gırgır dergisi 1979

Gırgır dergisi 1987

Gırgır dergisi 215.sayısı 1976

Gırgır dergisi 1122.sayı (1994)

Bulgu-6: kente has problemler (iş kazaları, tüketim çılgınlığı, göç, işsizlik vs.)

Aşağıdaki karikatürde kentteki tüketim alışkanlığını sorgulayan bir anlatım bulunmaktadır.

Gırgır dergisi 1115.sayı (1994)

Aşağıdaki 4 karikatürde kente kırdan gelen göç sorununu vurgulayan bir anlatım bulunmaktadır.

Gırgır Dergisi 1119 sayı (1994)

Gırgır Dergisi 593.sayı (1984)

Mehmet çağçağ 598 (1984)

Aşağıdaki karikatürde kentte yaşanan iş kazaları sorununu vurgulayan bir anlatım bulunmaktadır.

Gırgır Dergisi 1123.sayı (1994)

Aşağıdaki 4 karikatürde kentte yaşanan işsizlik, yoksulluk sorununu vurgulayan bir anlatım bulunmaktadır.

Gırgır Dergisi 1124.sayı (1994)

Gırgır Dergisi 1124.sayı (1994)

Gırgır Dergisi 1024.sayı (1992)

Gırgır Dergisi 1032.sayı (1992)

Kaynakça

Gırgır Dergisi arşivi

Fırt Dergisi arşivi

Winarski, D. (1997). "Susan Jeffers: Art of A Thousand Words." Teaching K-8 27, 4, s.36

PALOVİT ŞEHALESİ (ÇAMLIHEMŞİN-RİZE) İLE ÇEVRESİNDE COĞRAFI VE EKOLOJİK BAKIMDAN BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Öğr. Üyesi Fatih İŞİK

Gümüşhane Üniversitesi,

fatihtrbzon.61@gmail.com, ORCID ID:0000-0001-9507-5651

Prof. Dr. Halil İbrahim ZEYBEK

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, zeybekhi@gmail.com ORCID ID:0000-0002-4097-9079

Özet

Şelaleler, doğanın güçlü ve büyüleyici yüzünü sergileyen, aynı zamanda doğanın zaman içindeki değişimini yansıtan özel coğrafi oluşumlardır. Türkiye, bu doğal güzellikler bakımından oldukça zengin bir ülkedir. Bu bağlamda, Karadeniz bölgesi, zengin şelalelere ev sahipliği yapmaktadır. Şelalelerin coğrafi ve ekolojik açıdan ayrıntılı bir şekilde incelenmesi, doğal çevrenin korunması ve yönetilmesi açısından büyük bir önem taşımaktadır. Bu çalışma, Rize ili, Çamlıhemşin ilçesi sınırları içerisinde bulunan Palovit Şelalesi'nin oluşumu ve doğal ortam özelliklerini incelemeyi amaçlamaktadır. Palovit Şelalesi, Kaçkar Dağları Millî Parkı sınırları içerisinde yer almaktadır ve bu bölgenin doğal güzelliklerinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Araştırmanın materyal kısmını, jeoloji ve topografya haritaları, yıllık akım, iklim ve meşcere verileri oluşturmaktadır. Bu veriler, Palovit Şelalesi'nin oluşumu ve çevresinin karakteristiklerini daha iyi anlamaya yardımcı olmuştur. Ayrıca, ArcGIS 10.7.1 programı kullanılarak jeomorfolojik analizler gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular, Palovit Şelalesi'nin dünya şelaleleri veri tabanı olan WWD (The World Waterfall Database) içinde belirtilen şelale tiplerinden "Plunge/Vertical" şelale özelliklerini sergilediğini göstermektedir. Şelale, deniz seviyesinden itibaren 995 ila 1010 m yükseklik arasında yer almaktadır ve sular yaklaşık 15 m yükseklikten düşüş yapmaktadır. Palovit Deresi suları, Üst Kretase-Paleosen yaşlı Kaçkar granitoyidi-I ve Çatak formasyonu üzerindeki eğim kırığından dökülerek şelaleyi oluşturmaktadır. Suların düşüş yaptığı eğim kırığının oluşumunda, vadi tabanındaki ana kayanın direnç farklılığı rol oynamıştır. Ayrıca, şelalenin çevresinde başta doğu kayını (*Fagus orientalis*) ve doğu ladini (*Picea orientalis*) gibi türler olmak üzere zengin bir bitki örtüsü varlığı da dikkati çekmektedir. Bu çalışma, Palovit Şelalesi'nin doğal özelliklerinin anlaşılmasına ve bu eşsiz coğrafi oluşumun korunması ve sürdürülebilirliğine katkı sağlaması açısından önemlidir.

Anahtar kelimeler: Palovit şelalesi, morfometrik analiz, ekoloji, Rize.

A GEOGRAPHICAL AND ECOLOGICAL ASSESSMENT OF PALOVİT WATERFALL (ÇAMLİHEMŞİN-RİZE) AND ITS SURROUNDINGS

Abstract

Waterfalls are special geographical formations that exhibit the powerful and fascinating face of nature and reflect the change of nature over time. Turkey is a country rich in these natural beauties. In this context, the Black Sea region is home to a wealth of waterfalls. A detailed geographical and ecological study of waterfalls is of great importance for the protection and management of the natural environment. This study aims to examine the formation and natural environment characteristics of Palovit Waterfall located in Çamlıhemşin district of Rize province. Palovit Waterfall is located within the borders of Kaçkar Mountains National Park and constitutes an important part of the natural beauty of this region. The material part of the study consists of geology and topography maps, annual flow, climate, and stand data. These data helped to better understand the formation of Palovit Waterfall and the characteristics of its environment. In addition, geomorphological analyses were performed using the ArcGIS 10.7.1 program. The findings show that Palovit Waterfall exhibits the characteristics of a "Plunge/Vertical" waterfall, one of the waterfall types specified in the World Waterfall Database (WWD). The waterfall is located between 995 and 1010 m above sea level, and the water falls from a height of approximately 15 m. The waters of Palovit Stream form the waterfall by pouring from the slope fracture on the Upper Cretaceous-Paleocene-aged Kaçkar granitoid-I and Çatak formations. The resistance difference of the bedrock on the valley floor played a role in the formation of the slope fracture where the waters fell. In addition, there is rich vegetation around the waterfall, especially species such as eastern beech (*Fagus orientalis*) and eastern spruce (*Picea orientalis*). This study is important in terms of contributing to the understanding of the natural features of Palovit Waterfall and the conservation and sustainability of this unique geographical formation.

Key words: Palovit waterfall, morphometric analysis, ecology, Rize.

OLUŞUMU VE SONUÇLARIYLA 15 MART 2023 ŞANLIURFA SELİ

Dr. Öğr. Üyesi Fatih IŞIK

Gümüşhane Üniversitesi,

fatihtrbzon.61@gmail.com, ORCID ID:0000-0001-9507-5651

Prof. Dr. Halil İbrahim ZEYBEK

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

zeybekhi@gmail.com ORCID ID:0000-0002-4097-9079

Özet

Seller, en yaygın ve sonuçları en yıkıcı doğal afetler arasında yer alırlar. 15 Mart 2023 tarihinde Şanlıurfa'da yaşanan sel felaketi, bu tür olayların yıkıcı potansiyelini bir kez daha gözler önüne sermiştir. Şanlıurfa sel afetinde 17 kişi hayatını kaybederken, 62 kişi yaralanmıştır. Sel felaketinin evlere, iş yerlerine ve araçlara verdiği zarar, 300 milyon lira olarak tespit edilmiştir. Bu araştırma, Şanlıurfa şehrinde yaşanan selin doğal ve beşerî nedenlerini tespit etmeyi ve gelecekte benzer olayların önlenmesi için yapılacak planlamalara ışık tutabilmeyi amaçlamaktadır. Araştırmada selin meydana geldiği gün sahada gözlemler yapılmış, fotoğraflar çekilmiş ve sel felaketini yaşayan insanlarla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Tematik haritaların hazırlanması sırasında ise Coğrafi Bilgi Sistemleri ve Uzaktan Algılama teknikleri kullanılmıştır. Sel afeti Karakoyun, Cavsak ve Mance derelerinin taşması sonucu gerçekleşmiştir. Selin oluşmasında etkili olan temel faktörlerden biri, yöreyi etkileyen kısa süreli yoğun sağanak yağışlardır. Nitekim aynı gün sahada metrekaresine düşen yağış miktarı 180-190 kilogramı bulmuştur. Yine akarsu yataklarının dar, sığ ve kimi noktalarda üç, bazı noktalarda dört tarafının bentler ile kapatılmış olması, akışı engelleyerek, yatak tıkanmaları sonucu taşkınlara yol açmıştır. Ayrıca yatak geometrilerindeki genel düzensizlikler, sel oluşumunda önemli faktör olarak göze çarparken, rüsubat birikimi sebebiyle oluşan tıkanmalar ile dere yataklarının memba ve mansabında gözlenen arazi eğimlerindeki kayda değer farklılıklar da sel olayının şiddetini arttırmıştır. Taşkınlar sonucunda yatakta biriken sular taşkına yol açmış ve dere yatağı çevresinde bulunan yol, park, altgeçit, cami, tarihi yerler ile yerleşim yerlerine ait ev ve iş yerleri etkilenmiştir. Bu araştırma sonuçları, Şanlıurfa'da sel olaylarının etkilerini azaltmak ve gelecekte benzer felaketlerin önlenmesi için çeşitli önlemler alınmasının gerekliliğini vurgulamaktadır.

Anahtar kelimeler: Şanlıurfa seli, sel felaketi, coğrafi faktörler, CBS.

THE ŞANLIURFA FLOOD OF MARCH 15, 2023, WITH ITS FORMATION AND CONSEQUENCES

Abstract

Floods are among the most widespread and devastating natural disasters. The March 15, 2023, flood disaster in Şanlıurfa once again demonstrated the destructive potential of such events. In the Şanlıurfa flood disaster, 17 people lost their lives and 62 people were injured. The damage to homes, businesses, and vehicles caused by the flood was estimated at 300 million liras. This research aims to identify the natural and human causes of the floods in Şanlıurfa and

shed light on the plans to be made to prevent similar events in the future. In the research, observations were made in the field on the day of the flood, photographs were taken, and interviews were conducted with people who experienced the flood disaster. Geographic information systems and remote sensing techniques were used during the preparation of thematic maps. The flood disaster occurred as a result of the overflow of Karakoyun, Cavsak, and Mance streams. One of the main factors that contributed to the occurrence of the flood was the short-term heavy downpours that affected the region. As a matter of fact, the amount of precipitation falling per square meter on the same day reached 180–190 kilograms. Again, the fact that the river beds are narrow, shallow, and blocked by dykes on three sides at some points and on four sides at some points prevented the flow and led to floods as a result of bed blockages. In addition, general irregularities in the bed geometries were an important factor in the occurrence of floods, while the blockages caused by the accumulation of sediment and the significant differences in the slopes of the land observed upstream and downstream of the stream beds also increased the severity of the flood event. As a result of the floods, the water that accumulated in the bed caused flooding, and the roads, parks, underpasses, mosques, historical sites, houses, and workplaces of the settlements around the river bed were affected. The results of this research emphasize the need to take various measures to reduce the impacts of flood events in Şanlıurfa and to prevent similar disasters in the future.

Key words: Şanlıurfa flood, flood disaster, geographical factors, GIS.

USING KNOWLEDGE MANAGEMENT FOR CREATING KNOWLEDGE SOCIETY THROUGH E-GOVERNMENT SERVICES IN MONTENEGRO

Tamara Djurickovic

Faculty of Economics in Podgorica, University of Montenegro.

Abstract:

The waves of eGovernment are rising very fast through almost all public administration, or at least most of the public administrations around the world, and not only the public administration, but also the entire government and all of their organization as a whole. The government uses information technology, and above all the internet or web network, to facilitate the exchange of services between government agencies and citizens, businesses, employees and other non-governmental agencies. With efficient and transparent information exchange, the information becomes accessible to the society (citizens, business, employees etc.), and as a result of these processes the society itself becomes the information society or knowledge society. This paper discusses the knowledge management for eGovernment development in significance and role. Also, the paper reviews the role of virtual communities as a knowledge management mechanism to support eGovernment in Montenegro. It explores the need for knowledge management in eGovernment, identifies knowledge management technologies, and highlights the challenges for developing countries, such as Montenegro in the implementation of eGovernment. The paper suggests that knowledge management is needed to facilitate information exchange and transaction processing with citizens, as well as to enable creation of knowledge society.

Keywords: information, eGovernment, knowledge management, knowledge society

SPATIAL THINKING ISSUES: TOWARDS RURAL SOCIOLOGICAL RESEARCH AGENDA IN THE THIRD MILLENNIUM

Abdel-Samad M. Ali

Assiut University, Egypt

Abstract:

Does the spatial perspective provide a common thread for rural sociology? Have rural sociologists succeeded in bringing order to their data using spatial analysis models and techniques? A trial answer to such questions, as touchstones of theoretical and applied sociological studies in rural areas, is the point at issue in the present paper. Spatial analyses have changed the way rural sociologists approach scientific problems. Rural sociology is spatial by nature because much, if not most, of its research topics has a spatial "awareness." However, such spatial awareness is not quite the same as spatial analysis because it is not typically associated with underlying theories and hypotheses about spatial patterns that are designed to be tested for their specific spatial content. This paper presents pressing issues for future research to reintroduce mainstream rural sociology to the concept of space.

Keywords: Maps, Rural Sociology, Space, Spatial variations

TATLI PATATES'İN GASTRONOMİK BİR UNSUR OLARAK İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Revşen AKAY

Selçuk Üniversitesi,

revsanakay971@gmail.com - ORCID ID: 0000-0001-8131-5968

Öğretim Görevlisi, Uğurcan METİN

Toros Üniversitesi,

ugurcan.metin@toros.edu.tr- ORCID ID: 0000-0003-3618-684X

Öğretim Görevlisi, Betül YAPICI NANE

Toros Üniversitesi,

betul.yapici@toros.edu.tr- ORCID ID: 0000-0001-5532-8749

ÖZET

Tatlı patates (*Ipomoea batatas* (L.) Lam.), tarih öncesi çağlarda Orta Amerika'da ve Güney Amerika'nın tropik bölgelerinde yaşayan insanlar tarafından yaygın olarak kullanılmaktadır. Dünya çapında yaklaşık 7,8 milyon hektar alanda 91,8 milyon ton üretimi yapılmaktadır. Türkiye'de son zamanlarda tatlı patatese artan bir ilgi gözlemlenmektedir. Tatlı patates içeren yemekler büyük şehirlerdeki restoranlarda servis edilirken, depo kökleri birçok süpermarketlerde mevcuttur. Dünya'da tatlı patatesin üretiminin yapıldığı ülke % 81 oranla Çin, Endonezya, Vietnam, Hindistan, Amerika, Japonya ve Brezilya olarak bilinir. Türkiye'de üretim alanları genellikle; Kahramanmaraş, İskenderun, Hatay, Gaziantep ve kısmen de olsa Adana sınırlarının ele alındığı söylenebilmektedir. Araştırma nesnesi olarak Türkiye'de en çok kullanılan video paylaşım sitesi Youtube ve yemek blogları ele alınmıştır. Araştırmanın evrenini etkili bir sosyal medya aracı olan Youtube internet sitesine yüklenen ve yemek bloglarına yüklenen 24 video oluşturmaktadır. Yapılan araştırma sonucunda 22 videonun dağılımında başlangıç kategorisinde 3 adet (% 13,63), ara kategorisinde 4 adet (%18,18) , ana yemek kategorisinde 8 adet (%36,36), unlu mamullerde 7 adet (% 31.81) tatlı patates kullanılan ürün bulgulanmıştır Bu çalışmanın amacı tatlı patates ile ilgili gastronomik ürünlerinin kategorik olarak ortaya konulması ve çölyak hastaları için ürün geliştirilen firmaların veya kobilerin sayısının artmasıdır. Diğer bir amaç ise bu alanda gastronomik ürün çeşitliliğini ve sayısının artmasını amaçlamaktadır.

(L.) Lam.) has been widely used by people living in prehistoric times in Central America and the tropical regions of South America. Worldwide, 91.8 million tons are produced on approximately 7.8 million hectares. In Turkey, there has recently been a growing interest in sweet potato. Dishes containing sweet potato are served in restaurants in major cities, while storage roots are available in many supermarkets. In the world, 81% of the sweet potato is produced in China, Indonesia, Vietnam, India, the USA, Japan and Brazil. In Turkey, the production areas are generally located in Kahramanmaraş, İskenderun, Hatay, Gaziantep and partially in Adana. Youtube, the most widely used video sharing site in Turkey, and food blogs

were taken as the research object. The population of the research consists of 24 videos uploaded to Youtube, an effective social media tool, and 24 videos uploaded to food blogs. As a result of the research, in the distribution of 22 videos, 3 (13.63%) in the starter category, 4 (18.18%) in the intermediate category, 8 (36.36%) in the main course category, 7 (31.81%) in bakery products were found. The aim of this study is to categorically reveal the gastronomic products related to sweet potato and to increase the number of companies or SMEs that develop products for celiac patients. Another objective in other aim is to increase the variety and number of gastronomic products in this field.

Keywords: Sweet Potato, Sweet Potato Dishes, Gluten Free

THE WIDER BENEFITS OF NEGOTIATIONS: AUSTRIAN PERSPECTIVE ON EDUCATIONAL LEADERSHIP AS A ‘POWER GAME’ FOR TRADE UNIONS

Prof Rudolf Egger

Karl-Franzens University of Graz, Austria

Abstract:

This paper explores the relationships between the basic learning processes of leading trade union workers and their methods for coping with the changes in the life-courses of societies today. It will discuss the fragile discourse on lifelong learning in trade unions and the “production of self-techniques” to get in touch with the new economic forms. On the basis of an empirical project, different processes of the socialization of leading trade union workers will be analysed to discover the consequences of the lifelong learning discourse. The results show what competences they need to develop for the “wider benefits of negotiations”. The main challenge remains to make visible how deeply intertwined trade union learning and education are with development in an ongoing dynamic economic process, rather than a quick-fix injection of skills and information. There is a complex relationship existing between the three ‘partners’, work, learning and society forming. The author suggests that contemporary trade unions could be trendsetters who make their own learning agendas by drawing less on formal education and more on informal and non-formal learning contexts. This is in parallel with growing political and scientific consciousness of the need to arrive at new educational/vocational policies and practices.

Keywords: Lifelong learning, Trade unions, Non-formal learning, Educational/vocational policies.

IMPROVING LISTENING COMPREHENSION FOR EFL PRE-INTERMEDIATE STUDENTS THROUGH A BLENDED LEARNING STRATEGY

Heba Mustafa Abdullah

Cairo University, Egypt

Abstract:

The research aimed at examining the effect of using a suggested blended learning (BL) strategy on developing EFL pre- intermediate students. The study adopted the quasi-experimental design. The sample of the research consisted of a group of 26 EFL pre-intermediate students. Tools of the study included a listening comprehension checklist and a pre-post listening comprehension test. Results were discussed in relation to several factors that affected the language learning process. Finally, the research provided beneficial contributions in relation to manipulating BL strategy with respect to language learning process in general and oral language learning in particular.

Keywords: Blended learning, English as a foreign language, listening comprehension, oral language instruction.

EXPLORATION OF INFLUENTIAL FACTORS ON FIRST YEAR ARCHITECTURE STUDENTS' PRODUCTIVITY

Shima Nikanjam, Badiossadat Hassanpour, Adi Irfan Che Ani

Eastern Mediterranean University

Abstract:

The design process in architecture education is based upon the Learning-by-Doing method, which leads students to understand how to design by practicing rather than studying. First-year design studios, as starting educational stage, provide integrated knowledge and skills of design for newly jointed architecture students. Within the basic design studio environment, students are guided to transfer their abstract thoughts into visual concrete decisions under the supervision of design educators for the first time. Therefore, introductory design studios have predominant impacts on students' operational thinking and designing. Architectural design thinking is quite different from students' educational backgrounds and learning habits. This educational challenge at basic design studios creates a severe need to study the reality of design education at foundation year and define appropriate educational methods with convenient project types with the intention of enhancing architecture education quality. Material for this study has been gathered through long-term direct observation at a first year second semester design studio at the faculty of architecture at EMU (known as FARC 102), fall and spring academic semester 2014-15. Distribution of a questionnaire among case study students and interviews with third and fourth design studio students who passed through the same methods of education in the past 2 years and conducting interviews with instructors are other methodologies used in this research. The results of this study reveal a risk of a mismatch between the implemented teaching method, project type and scale in this particular level and students' learning styles. Although the existence of such risk due to varieties in students' profiles could be expected to some extent, recommendations can support educators to reach maximum compatibility.

Keywords: Architecture education, basic design studio, educational method, forms creation skill.

QUALITY AND QUANTITY IN THE STRATEGIC NETWORK OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Juha Kettunen

Turku University of Applied Sciences, Lemminkäisenkatu

Abstract:

The study analyzes the quality and the size of the strategic network of higher education institutions and the concept of fitness for purpose in quality assurance. It also analyses the transaction costs of networking that have consequences on the number of members in the network. Empirical evidence is presented from the Consortium on Applied Research and Professional Education, which is a European strategic network of six higher education institutions. The results of the study support the argument that the number of members in the strategic network should be relatively small to provide high-quality results. The practical importance is that networking has been able to promote international research and development projects. The results of this study are important for those who want to design and improve international networks in higher education.

Keywords: Higher education, network, research and development, strategic management.

DIFFERENT ROLES FOR MENTORS AND MENTEES IN AN E-LEARNING ENVIRONMENT

Nidhi Gadura

Queensborough Community College, CUNY

Abstract:

Given the increase in the number of students and administrators asking for online courses the author developed two partially online courses. One was a biology majors at genetics course while the other was a non-majors at biology course. The student body at Queensborough Community College is generally underprepared and has work and family obligations. As an educator, one has to be mindful about changing the pedagogical approach, therefore, special care was taken when designing the course material. Despite the initial concerns, both of these partially online courses were received really well by students. Lessons learnt were that student engagement is the key to success in an online course. Good practices to run a successful online course for underprepared students are discussed in this paper. Also discussed are the lessons learnt for making the eLearning environment better for all the students in the class, overachievers and underachievers alike.

Keywords: Partially online course, pedagogy, student engagement, community college.

ACHIEVING SUSTAINABLE DEVELOPMENT THROUGH TRANSFORMATIVE PEDAGOGIES IN UNIVERSITIES

Eugene Allevato, Woodbury University, US

Abstract:

Developing a responsible personal worldview is central to sustainable development, but achieving quality education to promote transformative learning for sustainability is thus far, poorly understood. Most programs involving education for sustainable development rely on changing behavior, rather than attitudes. The emphasis is on the scientific and utilitarian aspect of sustainability with negligible importance on the intrinsic value of nature. Campus sustainability projects include building sustainable gardens and implementing energy-efficient upgrades, instead of focusing on educating for sustainable development through exploration of students' values and beliefs. Even though green technology adoption maybe the right thing to do, most schools are not targeting the root cause of the environmental crisis; they are just providing palliative measures. This study explores the under-examined factors that lead to pro-environmental behavior by investigating the environmental perceptions of both college business students and personnel of green organizations. A mixed research approach of qualitative, based on structured interviews, and quantitative instruments was developed including 30 college-level students' interviews and 40 green organization staff members involved in sustainable activities. The interviews were tape-recorded and transcribed for analysis. Categorization of the responses to the open-ended questions was conducted with the purpose of identifying the main types of factors influencing attitudes and correlating with behaviors. Overall the findings of this study indicated a lack of appreciation for nature, and inability to understand interconnectedness and apply critical thinking. The results of the survey conducted on undergraduate students indicated that the responses of business and liberal arts students by independent t-test were significantly different, with a p-value of 0.03. While liberal arts students showed an understanding of human interdependence with nature and its delicate balance, business students seemed to believe that humans were meant to rule over the rest of nature. This result was quite intriguing from the perspective that business students will be defining markets, influencing society, controlling and managing businesses that supposedly, in the face of climate change, shall implement sustainable activities. These alarming results led to the focus on green businesses in order to better understand their motivation to engage in sustainable activities. Additionally, a probit model revealed that childhood exposure to nature has a significantly positive impact in pro-environmental attitudes to most of the New Ecological Paradigm scales. Based on these findings, this paper discusses educators including Socrates, John Dewey and Paulo Freire in the implementation of eco-pedagogy and transformative learning following a curriculum with emphasis on critical and systems thinking, which are deemed to be key ingredients in quality education for sustainable development.

Keywords: Eco-pedagogy, environmental behavior, quality education for sustainable development, transformative learning.

THE STRATEGY OF THE INNOVATION ALLIANCE IN HIGHER EDUCATION

Juha Kettunen

Turku University, Finland

Abstract:

The purpose of this study is to visualize the strategic network of higher education institutions and its strategic directions. The strategy map of the balanced scorecard approach is developed to describe the strategic objectives and their causal relationships in higher education. The empirical part of the study presents the survey results of the desired strategic directions of the network obtained from the teachers and other staff of the member institutions. Research and development projects are the most important form of activity in the network, but education and many other forms also turn out to be important. The results of this study support the argument that a strategic innovation alliance is a suitable and useful way to promote collaboration among European higher education institutions. The results of the study can be used by those who wish to promote such international collaboration among higher education institutions.

Keywords: Balanced scorecard, higher education, social networking, strategic planning.

USING COLLABORATIVE PICTURES TO UNDERSTAND STUDENT EXPERIENCE

Tessa Berg, Emma Guion Akdag

Heriot-Watt University, UK

Abstract:

Summative feedback forms are used in academia for gathering data on course quality and student understanding. Students answer a series of questions based on the course they are soon to finish in these forms. Feedback forms are notorious for being homogenised and limiting and thus the data captured is often neutral and lacking in tacit emotional responses. This paper contrasts student feedback forms with collaborative drawing. We analyse 19 pictures drawn by international students on a pre-sessional course. Through visuals we present an approach to enable a holistic level of student understanding. Visuals communicate irrespective of possible language, cultural and educational barriers. This paper sought to discover if the pictures mirrored the feedback given on a typical feedback form. Findings indicate a considerable difference in the two approaches and thus we highlight the value of collaborative drawing as a complimentary resource to aid the understanding of student experience.

Keywords: Feedback forms, visualisation, student experience, collaborative drawing.

OTHERNESS OF ROMA IN INCLUSIVE EDUCATION OF ROMA PUPILS IN SLOVAKIA

Bibiana Hlebova

University of Presov, Slovakia

Abstract:

The Slovak Republic is a democratic and plural society consisting of people differing in language and culture, and its citizens should already be well prepared for the coexistence of multiple nations, nationalities or ethnic groups. Reflection on culture, art and literature of the Roma minority has taken on a new dimension in Slovakia in the past two decades when it comes to social, cultural and arts integration of this ethnic group with the plural society. Non-Roma view Roma as a specific ethnic group with their own culture, language, customs and traditions, social norms and coexistence that has retained archetypal qualities of Roma identity (romipen) in their real lives as well as in the literary world. Roma characters in works of art are specific and distinguishable from other literary characters simply by being Roma, that is, of a different origin and social status, they represent a different way of life, a distinctive hierarchy of values. The portrayal of Roma and the life of Roma ethnic group in the most dominant genre of Roma literature for children and youth, a Roma fairy tale (paramisi), can work as a suitable means to learn about, accept and tolerate the otherness of Roma in the conditions of school inclusion of students coming from the Roma ethnic group, and to support their identification with their own ethnic group and its cultural traditions. The paper aims to point out not only the specific nature of Roma identity (romipen) through the selected Roma fairy tale (paramisa) – Children of the Sun, but also the diversity of its uses in the educational process within primary education of pupils at elementary schools, advocating the philosophy of inclusive education. Through the suggestions of multi-cultural, emotional, and language and communication education of pupils through the work with the selected Roma fairy tale (paramisa), the author is exploring ways to overcome the issues stemming from the coexistence of Roma and Non-Roma pupils, which are burdened with prejudice, intolerance, aggression and racism on both sides, in the education process.

Keywords: Inclusive education, otherness, Roma Pupils, Roma identity, Roma fairy tale.

CHARACTERISTICS OF COGNITIVE FUNCTIONS AMONG POLISH ADOLESCENCE WITH SPELLING DISORDERS

Izabela Pietras

University of Maria Skłodowska-Curie, Lublin - Poland

Abstract:

The level of visual abilities, language, memory processes and intellectual functioning development affects the quality of a written text. The following analysis will present the results of diagnostic tests indicating the most common criterion for a group and stating whether a person has been diagnosed with having cognitive developmental level below the group-s average or not. The study-s aim is to determine whether there are specific patterns of cognitive deficits, which can be distinguished among the group of young people with spelling disorders.

Keywords: cognitive deficits, cognitive functions, spelling disorders

THE FEMALE BEAUTY MYTH FOSTERED BY THE MASS MEDIA

Yoojin Chung

Hongik University, Seoul - South Korea

Abstract:

This paper starts with a critical view of beautiful female images in the mass media being frequently generated by a stereotypical Korean concept of beauty. Several female beauty myths have evolved in Korea during the present decade. Nearly all of them have formed due to a deeply-ingrained androcentric ideology which objectifies women. Mass media causes the public to hold a distorted concept about female beauty. There is a huge gap between women in reality and representative women in the mass media. It is essential to have an unbiased perception of female images presented in the mass media. Due to cosmetic advertisements projecting contemporary images of female beauty to promote products, cosmetics images will be examined in regard to female beauty myths portrayed by the mass media. This paper will analyze features of female beauty myths in Korea and their intrinsic characteristics.

Keywords: Cosmetics Advertisements, Female Beauty Myth, Korean ideologies, Roland Barthes' Mythology Theory

SELF-ESTEEM AND STRESS LEVEL AMONG TRAUMATIC BRAIN INJURED ADULTS WITH MILD, MODERATE AND SEVERE INJURIES ATTENDING A DAY PROGRAM REHABILITATION FACILITY

Nicole S. McKinney

Drexel University, Philadelphia,

Abstract:

The purpose of the study was to determine if, among 32 brain injured adults in community rehabilitation programs, there is a statistically significant relationship between the degree of severity of brain injury and these adults- level of self-esteem and stress. The researcher hypothesized there would be a statistically significant difference and a statistically significant relationship in self-esteem and stress levels among and TBI adults. A Pearson product moment correlational analysis was implemented and results found a statistically significant relationship between self-esteem and stress levels. Future recommendations were suggested upon completion of research.

Keywords: anxiety, community recovery center, head-trauma persons, self-concept

CLINICAL AND METHODOLOGICAL ISSUES IN THE RESEARCH ON THE RAPE MYTH

Ana Pauna, Zbigniew Pleszewski

Department of Psychology, McGill University, Montreal, Canada

Abstract:

The purpose of this study is to revisit the concept of rape as represented by professionals in the literature as well as its perception (beliefs and attitudes) in the population at large and to propose methodological improvements to its measurement tool. Rape is a serious crime threatening its victim-s physical and mental health and integrity; and as such is legally prosecuted in all modern societies. The problem is not in accepting or rejecting rape as a criminal act, but rather in the vagueness of its interpretations and “justifications” maintained in the mentality of modern societies - known in the literature as the phenomenon of “rape-myth”. The rapemyth can be studied from different perspectives: criminology, sociology, ethics, medicine and psychology. Its investigation requires rigorous scientific objectivity, free of passion (victims of rape are at risk of emotional bias), free of activism (social activists, even if wellintentioned are also biased), free of any pre-emptive assumptions or prejudices. To apply a rigorous scientific procedure, we need a solid, valid and reliable measurement. Rape is a form of heterosexual or homosexual aggression, violently forcing the victim to give-in in the sexual activity of the aggressor against her/his will. Human beings always try to “understand” or find a reason justifying their acts. Psychological literature provides multiple clinical and experimental examples of it; just to mention the famous studies by Milgram on the level of electroshock delivered by the “teacher” towards the “learner” if “scientifically justifiable” or the studies on the behavior of “prisoners” and the “guards” and many other experiments and field observations. Sigmund Freud presented the phenomenon of unconscious justification and called it rationalization. The multiple justifications, rationalizations and repeated opinions about sexual behavior contribute to a myth maintained in the society. What kind of “rationale” our societies apply to “understand” the non-consensual sexual behavior? There are many, just to mention few: • Sex is a ludistic activity for both participants, therefore – even if not consented – it should bring pleasure to both. • Everybody wants sex, but only men are allowed to manifest it openly while women have to pretend the opposite, thus men have to initiate sexual behavior and women would follow. • A person who strongly needs sex is free to manifest it and struggle to get it; the person who doesn-t want it must not reveal her/his sexual attraction and avoid risky situations; otherwise she/he is perceived as a promiscuous seducer. • A person who doesn-t fight against the sexual initiator unconsciously accepts the rape (does it explain why homosexual rapes are reported less frequently than rapes against women?). • Women who are raped deserve it because their wardrobe is very revealing and seducing and they “willingly” go to highly risky places (alleys, dark roads, etc.). • Men need to ventilate their sexual energy and if they are deprived of a partner their urge to have sex is difficult to control. • Men are supposed to initiate and insist even by force to have sex (their testosterone makes them both sexual and aggressive). The paper overviews numerous cultural beliefs about masculine versus feminine behavior and their impact on the “rape myth”.

Keywords: Rape Myth components, psycho-social factors, testing, Likert-type scale

COGNITIVE BEHAVIOUR THERAPY TO TREAT SOCIAL ANXIETY DISORDER: A PSYCHOLOGY CASE

Yasmin Binti Othman Mydin, Mohd. Fadzillah Abdul Razak

Universiti Malaysia Sarawak, East Malaysia

Abstract:

Rational Emotive Behaviour Therapy is the first cognitive behavior therapy which was introduced by Albert Ellis. This is a systematic and structured psychotherapy which is effective in treating various psychological problems. A patient, 25 years old male, experienced intense fear and situational panic attack to return to his faculty and to face his class-mates after a long absence (2 years). This social anxiety disorder was a major factor that impeded the progress of his study. He was treated with the use of behavioural technique such as relaxation breathing technique and cognitive techniques such as imagery, cognitive restructuring, rationalization technique and systematic desensitization. The patient reported positive improvement in the anxiety disorder, able to progress well in studies and lead a better quality of life as a student.

Keywords: Anxiety, behaviour, cognitive, therapy

EXPERT WITNESS TESTIMONY IN THE BATTERED WOMAN SYNDROME

Ana Pauna

Department of Psychology, McGill University, Montreal, Canada

Abstract:

The Expert Witness Testimony in the Battered Woman Syndrome Expert witness testimony (EWT) is a kind of information given by an expert specialized in the field (here in BWS) to the jury in order to help the court better understand the case. EWT does not always work in favor of the battered women. Two main decision-making models are discussed in the paper: the Mathematical model and the Explanation model. In the first model, the jurors calculate "the importance and strength of each piece of evidence" whereas in the second model they try to integrate the EWT with the evidence and create a coherent story that would describe the crime. The jury often misunderstands and misjudges battered women for their action (or in this case inaction). They assume that these women are masochists and accept being mistreated for if a man abuses a woman constantly, she should and could divorce him or simply leave at any time. The research in the domain found that indeed, expert witness testimony has a powerful influence on juror's decisions thus its quality needs to be further explored. One of the important factors that need further studies is a bias called the dispositionist worldview (a belief that what happens to people is of their own doing). This kind of attributional bias represents a tendency to think that a person's behavior is due to his or her disposition, even when the behavior is clearly attributed to the situation. Hypothesis The hypothesis of this paper is that if a juror has a dispositionist worldview then he or she will blame the rape victim for triggering the assault. The juror would therefore commit the fundamental attribution error and believe that the victim's disposition caused the rape and not the situation she was in. Methods The subjects in the study were 500 randomly sampled undergraduate students from McGill, Concordia, Université de Montréal and UQAM. Dispositional Worldview was scored on the Dispositionist Worldview Questionnaire. After reading the Rape Scenarios, each student was asked to play the role of a juror and answer a questionnaire consisting of 7 questions about the responsibility, causality and fault of the victim. Results The results confirm the hypothesis which states that if a juror has a dispositionist worldview then he or she will blame the rape victim for triggering the assault. By doing so, the juror commits the fundamental attribution error because he will believe that the victim's disposition, and not the constraints or opportunities of the situation, caused the rape scenario.

Keywords: bias, expert/witness testimony, attribution error, jury, rape myth

THE FLASHBULB MEMORY OF THE POSITIVE AND NEGATIVE EVENTS: WENCHUAN EARTHQUAKE AND ACCEPTANCE TO COLLEGE

Aiping Liu, Xiaoping Ying, Jing Luo

Institution of Psychology, Chinese Academy of Sciences, Beijing,

Abstract:

53 college students answered questions regarding the circumstances in which they first heard about the news of Wenchuan earthquake or the news of their acceptance to college which took place approximately one year ago, and answered again two years later. The number of details recalled about their circumstances for both events was high and didn't decline two years later. However, consistency in reported details over two years was low. Participants were more likely to construct central (e.g., Where were you?) than peripheral information (What were you wearing?), and the confidence of the central information was higher than peripheral information, which indicated that they constructed more when they were more confident.

Keywords: flashbulb memory, consistency, reconstructive error, confidence

COGNITIVE LANDSCAPE OF VALUES – UNDERSTANDING THE INFORMATION CONTENTS OF MENTAL REPRESENTATIONS

J. Maksimainen

University of Jyväskylä, Finland

Abstract:

The values of managers and employees in organizations are phenomena that have captured the interest of researchers at large. Despite this attention, there continues to be a lack of agreement on what values are and how they influence individuals, or how they are constituted in individuals- mind. In this article content-based approach is presented as alternative reference frame for exploring values. In content-based approach human thinking in different contexts is set at the focal point. Differences in valuations can be explained through the information contents of mental representations. In addition to the information contents, attention is devoted to those cognitive processes through which mental representations of values are constructed. Such informational contents are in decisive role for understanding human behavior. By applying content-based analysis to an examination of values as mental representations, it is possible to reach a deeper to the motivational foundation of behaviors, such as decision making in organizational procedures, through understanding the structure and meanings of specific values at play.

Keywords: Content-based Approach, Mental Content, Mental Representations, Organizational values, Values

THE IMPLICIT METHODS FOR THE STUDY OF TOLERANCE

M. Bambulyaka

Psychology Faculty of Daugavpils State University, Daugadpils, LV-5400, Latvia

Abstract:

Tolerance is a tool for achieving a social cohesion, particularly, among individuals and groups with different values. The aim is to study the characteristics of the ethnic tolerance, the inhabitants of Latvia. The ethnic tolerance is taught as a set of conscious and unconscious orientations of the individual in social interaction and inter-ethnic communication. It uses the tools of empirical studies of the ethnic tolerance which allows to identify the explicitly and implicitly levels of the emotional component of Latvia's residents. Explicit measurements were made using the techniques of self-report which revealed the index of the ethnic tolerance and the ethnic identity of the participants. The implicit component was studied using methods based on the effect of the emotional priming. During the processing of the results, there were calculated indicators of the positive and negative implicit attitudes towards members of their own and other ethnicity as well as the explicit parameters of the ethnic tolerance and the ethnic identity of Latvia-s residents. The implicit measurements of the ratio of neighboring ethnic groups against each other showed a mutual negative attitude whereas the explicit measurements indicate a neutral attitude. The data obtained contribute to a further study of the ethnic tolerance of Latvia's residents.

Keywords: ethnic tolerance, implicit measure, priming, ethnic attitudes

DYNAMIC OF AGGRESSIVE BEHAVIOR AT THE CONTEXT OF REFLECTIVE PROCESS

Elena Chernyshkova

Department of Psychology, National Research University Higher School of Economics,
Moscow

Abstract:

The paper which is dedicated to describing the effect made by the “significant other”, presents the new model of interrelation between self-reflection, the “significant other” phenomenon and aggression. Tendencies of direction and type frustration response developments in detail are discussed. New results have been received through designing of the original experiment. It is based on modifications of the “Picture – Frustration Study” test by S. Rosenzweig.

Keywords: Reflection, reflective process, aggression, aggressivereactions, "significant other"

HOW DOES PSYCHOANALYSIS HELP IN RECONSTRUCTING POLITICAL THOUGHT? AN EXERCISE OF INTERPRETATION

Subramaniam Chandran

Vinayaka Missions University, Salem, India

Abstract:

The significance of psychology in studying politics is embedded in philosophical issues as well as behavioural pursuits. For the former is often associated with Sigmund Freud and his followers. The latter is inspired by the writings of Harold Lasswell. Political psychology or psychopolitics has its own impression on political thought ever since it deciphers the concept of human nature and political propaganda. More importantly, psychoanalysis views political thought as a textual content which needs to explore the latent from the manifest content. In other words, it reads the text symptomatically and interprets the hidden truth. This paper explains the paradigm of dream interpretation applied by Freud. The dream work is a process which has four successive activities: condensation, displacement, representation and secondary revision. The texts dealing with political thought can also be interpreted on these principles. Freud's method of dream interpretation draws its source after the hermeneutic model of philological research. It provides theoretical perspective and technical rules for the interpretation of symbolic structures. The task of interpretation remains a discovery of equivalence of symbols and actions through perpetual analogies. Psychoanalysis can help in studying political thought in two ways: to study the text distortion, Freud's dream interpretation is used as a paradigm exploring the latent text from its manifest text; and to apply Freud's psychoanalytic concepts and theories ranging from individual mind to civilization, religion, war and politics.

Keywords: Psychoanalysis, political thought, dreaminterpretation, latent content, manifest content

THE APPLICATION OF REAL OPTIONS TO CAPITAL BUDGETING

George Yungchih Wang

University of London, UK

Abstract:

Real options theory suggests that managerial flexibility embedded within irreversible investments can account for a significant value in project valuation. Although the argument has become the dominant focus of capital investment theory over decades, yet recent survey literature in capital budgeting indicates that corporate practitioners still do not explicitly apply real options in investment decisions. In this paper, we explore how real options decision criteria can be transformed into equivalent capital budgeting criteria under the consideration of uncertainty, assuming that underlying stochastic process follows a geometric Brownian motion (GBM), a mixed diffusion-jump (MX), or a mean-reverting process (MR). These equivalent valuation techniques can be readily decomposed into conventional investment rules and "option impacts", the latter of which describe the impacts on optimal investment rules with the option value considered. Based on numerical analysis and Monte Carlo simulation, three major findings are derived. First, it is shown that real options could be successfully integrated into the mindset of conventional capital budgeting. Second, the inclusion of option impacts tends to delay investment. It is indicated that the delay effect is the most significant under a GBM process and the least significant under a MR process. Third, it is optimal to adopt the new capital budgeting criteria in investment decision-making and adopting a suboptimal investment rule without considering real options could lead to a substantial loss in value.

Keywords: real options, capital budgeting, geometric Brownian motion, mixed diffusion-jump, mean-reverting process

IMPACT OF GOVERNMENT SPENDING ON PRIVATE CONSUMPTION AND ON THE ECONOMY: THE CASE OF THAILAND

Paitoon Kraipornsak

Chulalongkorn University, Pathumwan, Bangkok

Abstract:

Government spending is categorized into consumption spending and capital spending. Three categories of private consumption are used: food consumption, nonfood consumption, and services consumption. The estimated model indicates substitution effects of government consumption spending on budget shares of private nonfood consumption and of government capital spending on budget share of private food consumption. However, the results do not indicate whether the negative effects of changes in the budget shares of the nonfood and the food consumption equates to reduce total private consumption. The concept of aggregate demand comprising consumption, investment, government spending (consumption spending and capital spending), export, and import are used to estimate their relationship by using the Vector Error Correction Mechanism. The study found no effect of government capital spending on either the private consumption or the growth of GDP while the government consumption spending has negative effect on the growth of GDP.

Keywords: Complementary effect, government capital spending, government consumption spending, private consumption on food, nonfood, and services, substitution effect, vector error correction mechanism.

A PROPOSAL OF COMMUNITY BASED FACILITY MANAGEMENT PERFORMANCE (CBFM) IN THE EDUCATION SYSTEM OF BATUBARA DISTRICT IN INDONESIA

Amilia Hasbullah, Wan Zahari Wan Yussof, Maziah Ismail

Universiti Tun Hussein Onn Malaysia

Abstract:

The primary education system in Indonesia involved the community recognized as the school committee, to take a part in the process of achieving the quality of education via the school facility performance, the low level of school committee involvement in the education system has become the issue in the development of education and reflected to the quality of education. This paper will discuss the conceptual framework and methodology for the performance of school committees within the management of school facilities in Batubara district of Indonesia. The concepts of Community based Facility Management (CbFM) and Logometrix are used as a basis to measure the school committee performance in order to address the needs of quality school management. The data will be taken from questionnaires distributed for those who work and use school facilities spread over seven sub district of Batubara, Indonesia. The result of this study is expected to provide a guide for evaluating the performance of existing school committee in improving the quality of education in Indonesia.

Keywords: community based facility management, School facility management, School committee performance.

CERTAIN IMPORTANT ASPECTS OF COST CONTRIBUTION ARRANGEMENTS IN FINANCIAL MANAGEMENT

Tomáš Brabenec

Department of Finance and Business Valuation, University of Economics in Prague,

Abstract:

Cost contribution arrangements (CCAs) and Cost sharing agreements (CCAs) belong to the tools of modern finance management. Costs spend by associated enterprises on developing producing or obtaining assets, services or rights (in general - benefits) are used for tax optimizing too. The main purpose of joint research and development, producing or obtaining benefits is to lower these costs as much as possible or to maximize the benefits. In this article is mentioned the problematic of transfer pricing and arm's length principle with connection of CCAs, CSAs. Next, there is mentioned how to settle participation shares of the total cost and benefits contributions with respect to the OECD Transfer pricing for MNEs Guidelines and with respect to other significant regulations.

Keywords: Arm's length principle, Cost contribution arrangements, Cost sharing agreements, Reasonable anticipated benefits, Relevant costs, Transfer prices.

APPLICATION OF ADAPTIVE NEURO-FUZZY INFERENCE SYSTEM IN THE PREDICTION OF ECONOMIC CRISIS PERIODS IN USA

Eleftherios Giovanis

Royal Holloway University of London

Abstract:

In this paper discrete choice models, Logit and Probit are examined in order to predict the economic recession or expansion periods in USA. Additionally we propose an adaptive neuro-fuzzy inference system with triangular membership function. We examine the in-sample period 1947-2005 and we test the models in the out-of sample period 2006-2009. The forecasting results indicate that the Adaptive Neuro-fuzzy Inference System (ANFIS) model outperforms significant the Logit and Probit models in the out-of sample period. This indicates that neuro-fuzzy model provides a better and more reliable signal on whether or not a financial crisis will take place.

Keywords: ANFIS, discrete choice models, financial crisis, USEconomy

INTEGRATION PROCESS OF INDUSTRIAL DESIGN AND ENGINEERING DESIGN

Authors: Kazuhide Sugiyama, Hiroshi Osada

Tokyo Institute of Technology,

Abstract:

Lately management strategy that put Industrial Design (ID) in its core is recognized more important, as technology and price alone cannot differentiate a product. The needs to shorten the time to develop a product also shorten the development period of ID, and it necessitates the ID process management. This research analyzes the status of integration process of ID and Engineering Design (ED) of office equipment that requires the collaboration of ID and ED to clarify the issues for the efficiency of the development and to propose solutions.

Keywords: Industrial Design (ID), Engineering Design (ED), Integration process, Office equipment

ATTRIBUTIONS BY TEAM MEMBERS FOR TEAM OUTCOMES IN FINNISH WORKING LIFE

Maarit Valo, Pertti Hurme

Department of Communication, University of Jyväskylä, Finland

Abstract:

This study focuses on teamwork in Finnish working life. Through a wide cross-section of teams the study examines the causes to which team members attribute the outcomes of their teams. Qualitative data was collected from 314 respondents. They wrote 616 stories to describe memorable experiences of success and failure in teamwork. The stories revealed 1930 explanations. The findings indicate that both favorable and unfavorable team outcomes are perceived as being caused by the characteristics of team members, relationships between members, team communication, team structure, team goals, team leadership, and external forces. The types represent different attribution levels in the context of organizational teamwork.

Keywords: Team, teamwork, team outcomes, workplace, working life.

DOES CORPORATE GOVERNANCE OR TRANSPARENCY AFFECT FOREIGN DIRECT INVESTMENT?

Haksoon Kim

Sorrell College of Business, Troy University-Montgomery

Abstract:

The paper investigates the relationship between the foreign direct investment (FDI) and the corporate governance or transparency by investigating the country-level FDI flows, FDI inward performance, corporate governance and transparency variables. From the regression analysis with Newey-West estimator of 28 country panel data from 1990- 2002, we find strong positive relationships between corporate governance or transparency level of hosting countries and FDI inward performance within hosting countries. A strong positive relationship is found between anti-director rights level or number of analysts of hosting countries and FDI inward performance within hosting countries. Also, we find a positive relationship between the number of analysts of hosting countries and FDI inflows. The empirical results are consistent with stock market liberalizations and corporate governance explanations of reasons for FDI.

Keywords: corporate governance, corporate transparency, FDI flows, FDI inward performance

ERP IMPLEMENTATION SUCCESS IN IRAN: EXAMINING THE ROLE OF SYSTEM ENVIRONMENT FACTORS

Shahin Dezdar, Sulaiman Ainin

Faculty of Business and Accountancy, University of Malaya, Malaysia

Abstract:

The aim of this paper is to examine factors related to system environment (namely, system quality and vendor support) that influences ERP implementation success in Iranian companies. Implementation success is identified using user satisfaction and organizational impact perspective. The study adopts the survey questionnaire approach to collect empirical data. The questionnaire was distributed to ERP users and a total of 384 responses were used for analysis. The results illustrated that both system quality and vendor support have significant effect on ERP implementation success. This implies that companies must ensure they source for the best available system and a vendor that is dependable, reliable and trustworthy.

Keywords: Enterprise resource planning (ERP), Iran, system quality, vendor support.

SOCIAL COMMERCE – E-COMMERCE IN SOCIAL MEDIA CONTEXT

Assoc. Prof. Linda Sau-ling LAI

Macao Polytechnic Institute

Abstract:

This paper aims to address the new trend of social commerce as electronic commerce leverages Web 2.0 technologies and online social media. The infusions of new technologies on the World Wide Web connect users in their homes and workplaces, thus transforming social formations and business transactions. An in-depth study of the growth and success of a social commerce site, Facebook was conducted. The investigation is finalized with a triad relational model which reflects socioeconomic life in the Internet today. The following three concepts work jointly to form a global community that has already started to take the place of traditional commerce and socialization: Web 2.0 technology, E-commerce, and online social media. A discussion of the research findings indicates that social commerce networks are sustainable because of the various incentives given to users as they collaborate with others regardless of their identity and location. The focus of this article is to increase understanding on quickly developing Web 2.0 based social media and their subsequent effects on the emerging social commerce.

Keywords: Social Commerce, Web 2.0, ElectronicCommerce, Social Media

IMPACT OF CUSTOMER MANAGEMENT SYSTEM IN IMPROVING CUSTOMER RETENTION: OPTIMIZATION OF NEGATIVE CUSTOMER FEEDBACK

Alireza Faed, David Forbes

Curtin University of Technology, Australia.

Abstract:

Complaints today have the ability to retain customer loyalty using state of the art systems and strategies in customer relationship management to analyze and respond to a plethora of customer perception. The Majority of companies are not aware of the beneficiary utilization of customer complaints for the sake of quality improvements. Also, some companies have problems determining how resolution of complaints can be profitable. In this study, we will define the problems and ascertain the importance of customer management system on the companies. Furthermore, we will determine the impact of such a system on efficiency, confidence, profitability and customer complaints. Eventually, we will develop methods and address the issues. In this paper, we used an open-ended questionnaire and distributed that to 30 randomly chosen respondents which were the passengers in an airport. We also define three hypotheses for our study and we will validate each of them. Then using frequency, Chi-Square and quality control method we optimized the size of customers- negative feedback and improved the process of customer retention.

Keywords: Complaint, Complaint management system, Customer relationship management, Retention.

FOOD SECURITY IN INDIA: A CASE STUDY OF KANDI REGION OF PUNJAB

Savita Ahlawat, Dhian Kaur

Panjab University

Abstract:

Banishing hunger from the face of earth has been frequently expressed in various international, national and regional level conferences since 1974. Providing food security has become important issue across the world particularly in developing countries. In a developing country like India, where growth rate of population is more than that of the food grains production, food security is a question of great concern. According to the International Food Policy Research Institute's Global Hunger Index, 2011, India ranks 67 of the 81 countries of the world with the worst food security status. After Green Revolution, India became a food surplus country. Its production has increased from 74.23 million tonnes in 1966-67 to 257.44 million tonnes in 2011-12. But after achieving selfsufficiency in food during last three decades, the country is now facing new challenges due to increasing population, climate change, stagnation in farm productivity. Therefore, the main objective of the present paper is to examine the food security situation at national level in the country and further to explain the paradox of food insecurity in a food surplus state of India i.e in Punjab at micro level. In order to achieve the said objectives, secondary data collected from the Ministry of Agriculture and the Agriculture department of Punjab State was analyzed. The result of the study showed that despite having surplus food production the country is still facing food insecurity problem at micro level. Within the Kandi belt of Punjab state, the area adjacent to plains is food secure while the area along the hills falls in food insecure zone. The present paper is divided into following three sections (i) Introduction, (ii) Analysis of food security situation at national level as well as micro level (Kandi belt of Punjab State) (iii) Concluding Observations

Keywords: Availability, consumption, food security, poverty.

DESIGN MANAGEMENT APPLICATIONS TO IMPROVE WORK ENVIRONMENT FOR FEMALE ACADEMICS IN SAUDI ARABIA

Nouf Saad Alnassar, Susan Grant, Ray Holland

Brunel University, Uxbridge, London

Abstract:

This research study examines cases of Saudi Arabian universities and female academics for work environment issues within the context of design management applications. The study proposes use of design research, ergonomics and systems design thinking to develop the university design which facilitates removal of physical and cognitive barriers for female academics. Review of literature demonstrates that macro and micro ergonomic combined with design management and system design strategies can significantly improve the workplace design for female academics. The university design model would be prepared based on the analyses of primary data obtained from archived documents, participants' observation logs, photo audits, focus groups and semi-structured interviews of currently employed female academics in the selected case universities.

Keywords: Design management, workplace design, university design, ergonomics.

EDMUND BURKE'TE MÜLKİYET ANLAYIŞI

Öğretim Görevlisi, Fevzi YAŞI

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, - 0000-0001-6105-7332

ÖZET

Muhafazakâr düşüncenin kurucu ismi Edmund Burke, kuşkusuz yalnızca siyaset alanında değil, aynı zamanda din, felsefe, iktisat, sosyoloji vb. alanlarda çeşitli fikirler öne sürmüş bir filozoftur. Onu sadece bir muhafazakâr olarak değerlendirmek bir yanılgı olur, her durumda olmasa da aynı zamanda değişim yanlısı bir liberaldir de Burke. 18. yüzyıl İngiltere'sinde yaşamış, aktif politikada yer almış biri olarak Burke, yaşadığı dönemin olaylarına yakından tanıklık etmiştir. Kendisinden sonraki muhafazakâr geleneğin temel referans noktalarından biri olmuştur. Bu bağlamda bu çalışma kapsamında onun özellikle mülkiyet hakkı hususundaki düşüncelerini ve tespitlerini açıklamak amaçlanmıştır. Burke için mülkiyet elde edilmesi ve korunması bakımından önemli bir unsurdur. Mülkiyetin dağılımındaki hususun eşitsiz olması ona göre doğal bir durumdur. Zira Takdir-i İlahi gereği bu durum doğal olandır. Mülkiyetin miras yoluyla devamlılığını doğal karşılar. Dağılımda adalet vurgusu da yapan Burke, aksi bir durumun acımasız, merhametsiz bir durum olduğunu belirtir. Jakobenleri devrim hususunda olduğu gibi bu konuda da eleştirir. Devrimcilerin saldırılarının bir mülkiyet gaspı olduğunu savunur. Sözde insan hakları ve doğal hukuk savunucularının mülkiyet hakkını kendi meclislerinde telin etmişlerdir. Kaldı ki Burke, mülkiyet hakkının doğal hukukun en önemli haklarından biri olarak görmektedir. Ona göre devrimciler tüm mülkiyet biçimlerini bertaraf etmeyi hedeflemişlerdir.

Anahtar Kelimeler : Edmund Burke, Mülkiyet, Devrim

GİRİŞ

18. yüzyılda özellikle İngiltere siyasi yaşamı içerisinde önemli bir yeri olan Edmund Burke, bir politikacı olması nedeniyle dönemin sosyal, iktisadi ve felsefi tartışmalarında etkin bir faaliyet dizgesi izlemiştir. Sadece yaşadığı İngiltere ile ilgilenmeyen Burke, aynı zamanda İngiliz sömürgeci Hindistan, Amerika ve bilhassa dönemin Fransa'sı ile yakından alakadar olmuştur. Siyasetin doğasını ve işleyişini oldukça iyi bilen Burke, mülkiyet hakkı hususunda da bazı düşüncelere sahiptir. Mülkiyet hakkını doğal hukukun bir parçası olarak gören Burke, bu konuda hiçbir kural tanımayan ve var olan yapıyı değiştirmeyi hedefleyen devrimci düşünceye karşı bir tavır sergilemiştir.

Burke, 1772'de Parlamento'da yaptığı bir konuşmada, yaşam, özgürlük ve mülkiyeti, toplumun hedefleri olarak belirlemiştir: “İnsanlardan, toplumun onların korunması için kurulduğu, yaşamlarını, özgürlüklerini veya mülklerini almak, büyük zorluk ve müsamaha gösterilemez bir tiranlıktır” (aktaran Canavan, 2011: 12). Dolayısıyla ona göre toplum ve devlet mülkiyeti ve diğer hakları korumak için önemli araçlardandır. Bilhassa toplumun devamlılığı için mülkiyetin olmazsa olmaz bir şart olduğunu düşünür.

Burke, 1785'de Hindistan'daki İngiliz iktidarının kötüye kullanımından konuştuğunda da, “yüksek otoritenin, çok dikkatli bir kıskançlık ve özenle kamu soygununu güvence altına aldığını, oysa böyle bir şiddetten mülkiyeti korumak için bunların yapılması gerektiğini, böyle olunca da devletin amaçlarından tamamen saptığını” açıklamıştır. 1793'te bir İrlanda parlamento üyesini, “mülkiyetin, sivil toplumun ilk kaynağı, sürekli bağı ve nihaî amacı olduğunu iyi göstermiş” olmaktan dolayı övmüştür. 1791'de Fransa Ulusal Meclisi'nin bir üyesine şunları yazmıştı: “Bizimkine benzer ilkeler üzerinde yaptığımız bir anayasaya sahip olduğunuz gibi, düşüncem şudur ki, anayasanızı bizim yaptığımız gibi, zamanın durum ve gereklerine, ülkenizdeki mülkiyetin koşullarına, mülkiyetin korunmasına ve bütün reformlarınızdaki asıl hedef olarak monarşinizin esas temelini uydurarak, geliştirecek olmanızdır” (aktaran Canavan, 2011: 12-13).

Buradan hareketle Burke, mülkiyet hakkını elde edilmesi ve korunması bağlamında hükümetin en önemli görevlerinden biri olarak nitelendirir. Lakin bunun İngiltere'de ve Fransa'daki yapısı itibariyle farklı olduğunu düşünür. İngiltere'de mülkiyetin güvencesi gelenekler, anayasa ve lortlar kamarası olarak sayarken, Fransa'daki ulusal meclisin bunlardan hiçbirini saymadığını, Fransız devrimi ve sonrasında ise mülkiyet yapısını bertaraf etmeye çalışacaklarını ifade eder.

EDMUND BURKE'TE MÜLKİYET

Burke'e göre yeteneklerini yansıtmayan, mülkiyetini sunmayan bir devlet, hiçbir şeyi uygun olan şekliyle ve yeteri kadar temsil edemez. Fakat yetenek etkin bir kaide iken; mülkiyet durağan, atıl ve tutuk bir kaide olduğu için mülkiyet orantısız ve hâkim bir şekilde yansımadığı sürece, yeteneğin istilalarına karşı hiçbir zaman güvenli bir konumda olamaz. Mülkiyetinden kalabalık yığınlara yansması gerekmektedir. Zira bunun dışında mülkiyeti hakkıyla korumak mümkün değildir. Ona göre mülkiyetin elde edilmesi ve korunması şeklindeki müşterek ilkelerden çıkan esas niteliği, eşit olmaması durumudur. Doğal seyri gereği, çok sayıda kişi arasında bölüştürülen aynı miktarda mülkiyet, fiiliyatta aynı etkiyi oluşturmaz. Burke için mülkiyet dağıtıldığında kişi başına düşen pay, aslında kişinin bir hevesle arzu ettiği paydan daha az olur. Ve kişi başkalarının birikimlerinin dağıtılması yoluyla mülkiyet edinme hüsnükuruntusuna kapılabilir. Dolayısıyla azınlığın yağmalanması, yağmalanan mülkiyetin çoğunluğa dağıtılmasında çoğunluğa ciddi oranda az pay düşmesine sebebiyet verir (Burke, 2016: 81-82).

Burke'ün düşüncelerinde, mülkiyetin karakteristik özü, eşitsiz olmaktır. Ve bu eşitsizliğin miras yoluyla sürdürülmesinin, toplumun kendisinin devamına en çok yatkın olan şey olduğunu düşündü. Ona göre sistemin sürdürülmesi zordu ve halkın cazibesinin ulaşamayacağı bir yere konulması gerekiyordu. Anayasaları için, mevcut hoşnutsuzluklarda, "her tarafında keskin uçurumlar ve derin sularla güzel bir denge üzerinde duruyor" dedi. Onu bir tarafa tehlikeli bir eğimden uzaklaştırırken, diğer tarafta onu devirme tehlikesi olabilir. Ve Burke, elbette, mülkiyetin bozulmaması gerektiğine vurgu yaptı (Laski, 2006: 122-123).

Ona göre mülkiyete el koyanlar, acımasızca itildikleri ve tefeciliğin merhametsizliğine açık bir şekilde ziyafet sunan sofralarının kısıntı ve parçalarından kurbanlarına bir miktar pay vermişlerdir. Lakin insanı, ekonomik olarak bağımsızken, sadakayla yaşar hale getirmek bizatihi çok büyük bir zülümdür. Jakobenlerin görüşüne göre yasal olarak, mahkeme kararlarıyla ve bin yıllık mülkiyet hakları çerçevesinde ellerinde bulundurdukları mülkiyet üzerinde gerçekte hiçbir hakları yoktur. Din adamlarının hayali kimseler olduğunu, istediklerince onu tahrip edebileceklerini, her şeyiyle sınırlayıp değiştirebilecekleri devletin köleleri olduğunu, ellerindeki mülkiyetin tam anlamıyla kendilerine ait olmadığını ifade ederler. Burke onların temelinde var olan bu kurguyu meydana getiren devletin mülkiyeti olduğunu ve bu nedenle yapıcı karakterleri nedeniyle kendilerine yöneltilen tutumlardan doğal kişilik ve mizaçları gereği ıstırap çekmelerinden dolayı rahatımızı bozmamıza gerek olmadığını belirttiklerini açıklar (Burke, 2016: 152-153).

Burke'ün kabul ettiği gibi mülkiyet, değerinde erdeme, şerefte, ahlâka, sanata ve yazına aşağı olmakla birlikte, son sayılanlar devlet olarak toplumun amaçları idi. Hükümetler, kendilerinin üzerinde yükseldiği temel – canlandıran ruh, onları koruyan özellik – olarak mülkiyeti güvence altına almakla toplumun bu yüksek amaçlarına katkılarını yapacaktı. Burke, sonra bu anlamda, aynı paragrafta, “bütün hükümetlerin, mülkiyetin korunması için kurulduğunu” söyleyecekti (aktaran Canavan, 2011: 18).

Müesseseler tarafından sağlamaştırılan anayasa, mülkiyet ilkesi, yani miras kalan mülkiyet ilkesiyle korunur. Kurumların her biri bir mülktür ve Burke, yüksek amacı devleti kutsamak ve insanların isteklerini bencilliğin üzerine çıkarmak olan kilise örneğinde bile, Fransız devrimcilerinin saldırısının bir mülkiyet gaspı olduğunu açıkça ortaya koymaktadır (Mansfield, 1987: 700). Devrimcilerin insan hakları görüşü hakkında bu görüşü daha da yitirdiklerini belirten Burke, bunun temelini mülkiyete dayandığını söyler. İnsan eşitliğinden bütünüyle farklı ve onun için tamamıyla uzlaşmaz olan bir prensip kabul edilir. Ancak bu prensip kabul edilir edilmez, doğal olarak bozulur. Aksi bir durumda bozulduğunda, doğanın düzeyi ile zenginlerin eşitsizliğini anımsatır (Burke, 2018: 77).

Fransız ulusal meclisinin gözünde mülkiyetin yanı sıra kanun ve gelenekte hiçbir anlam ifade etmemektedir. Doğal hukukun bir parçası olan mülkiyet hakkı bu meclisçe lanetlenmiştir. Mülkiyet hakkı sarsılır ve güvencesi yitirilirse, mülkiyet sefil bir gücün tutkularını kışkırtan bir sembole dönüşür. Doğal hukukun bu esaslı öğesini önemsiz gören bir uygulama bulunmaktadır. Üstelik müsadereciler bu işe piskoposlar, papaz meclisleri ve manastırlarla başladığı ve bununla da sınırlı kalmadığı ifade edilmektedir. Bütün mülkiyet biçimlerini, krallık süresince yıkıp, yok etmek gayesiyle ellerinden gelen her şeyi yaptılar. Özgür bir halkın oturduğu yasama meclisi, güvenlik gayesiyle değil, mülkiyeti tahrip etmek gayesiyle mülkiyeti ve mülkiyete süreklilik kazandıran bütün kural ve ilkeler ile mülkiyetin uygulamada kalmasını sağlayacak bütün araçları yok etmeyi amaçlamaktadır (Burke, 2016: 211-212).

Fransa'nın içinde bulunduğu muazzam borcun faizi şuursuzca artarken, varlıklı kesimle beraber büyük bir güç de yükseliş göstermiştir. Fransız krallığında hüküm süren kadim uygulamalar nedeniyle, genel mülkiyet dolaşımı ve bilhassa toprağın paraya ve paranın toprağa dönüştürülebilmesi, daima zor olmuştur. İngiltere'dekinden çok daha genel ve katı bir özellik barındıran aile yerleşim alanları, tahtın elinde tuttuğu gayrimenkuller ve Fransız kanunu ilkeleri çerçevesinde devredilemez bir özellik taşıyan kiliseye ait çok büyük gayrimenkullerin tamamı, gayrimenkul ve menkul sahibi varlıklı kesimler Fransa'da daha ayrı

bir konumda tutulmuş, birbirlerine daha az karışır bir hale gelmelerini sağlamış ve bu iki tür mülkiyetin sahipleri, bu ülkede olduğu gibi birbirleriyle pek de bağlantılı olmamışlardır. Menkul mülkiyete, insanlar uzun süre kötü gözle bakmışlardır. Bu çeşit mülkiyeti, kendi ıstıraplarıyla bağlantılı görmekte ve mevcut durumlarını daha da ağırlaştırdığını düşünmektedirler. Kısmen, insanları menkul mülkiyetten iğrendiren benzer nedenlerin dışında fiyakalı bir zevkin ihtişamının soylu sınıfta gördüğümüz kendisine hiçbir yeteneğin bahşedilmediği nesillerin ve kuru kuruya unvanların neticesi olarak eskiden kalma toprak sahibi insanların kolektif menfaatleri kadarda imrenilmemiştir bu tarz mülkiyete. Menkul mülkiyet, doğası gereği her çeşit maceraya açık olup, bu tür mülkiyetin sahipleri, ne tür olursa olsun yeni girişimlere daha eğilimlidir. Yakın bir süreçte elde edilen bir mülkiyet, doğal olarak her çeşit yeniliğe denk gelir. Ona göre değişimi isteyen herkese yönelik mülkiyette aslında budur (Burke, 2016: 156-158).

İngiltere’de ise miras hukuku, devrimden daha önce bazı değişiklikleri kabul etmiştir. Devrimden bir süre sonra büyük şüpheler, krallığını çöküşünün kanuni ilkelerini ortaya çıkarmıştır. Mirasın bireye mi yoksa aileye mi paylaşılacağı hususunda şüphe oluştu ise de miras kişi başına veya aileye fark etmez veya Katolik mirası Protestanlığa tercih edilsin, nesilden nesile miras hakkı bir ölümsüzlük ilkesi olarak devam etmiştir. Burke, burada değişmeyen tek şeyin tüm devrimlerde anayasanın ruhu olduğunu ifade etmiştir. Tacı ister zorla, ister hukuki yollarla elde etsin veraset sistemi sürdürülmüştür (Burke, 2017: 17).

Ona göre mülkiyeti ailelerimiz karşısında ebedileştirme gücü, mülkiyetle alakalı en değerli ve ilginç hususlardan biri olup, mülkiyetin mühim bir kısmı, toplumun sürekliliğine hizmette bulunur. Aile servetinin ve miras yoluyla servet sahibi olmakla beraber oluşan ayrıcalıkların sahipleri, mülkiyetin bir sonraki nesillere geçişinin doğal güvenceleridir. Burke İngiltere’de bu hususun Lordlar kamarası ile ilke haline geldiğini belirtir. Lordlar kamarası bütünüyle miras yoluyla geçen mülkiyetten ve ayrıcalıklardan meydana gelir. Bu sayede yasa yapıcı üçüncü mercii’yi oluşturur ve neticede tüm alt bölmeleriyle birlikte tüm mülkiyetin tek yargıcı konumundadır. Avam kamarasının ise böyle olması gerekli değilse de, her zaman büyük oranda Lordlar kamarasına benzer bir yapısı bulunmaktadır (Burke, 2016: 82).

Lordlar Kamarası, bütünüyle irsi mülkiyetten oluştuğu halde, Avam Kamarası “daima açık ara daha büyük parçadan oluşmuştur”. Bu büyük irsi mülkiyet sahipleri, olacakları şey (ve insanların en iyileri arasında olurlar), olurlar, “en kötüsünden, devlet gemisindeki denge ağırlıklarıdır”. Dolayısıyla Burke, şu sonuca varır: “Makul düzenlenmiş bazı üstünlükler ve

doğuma verilen bazı tercihler (mutlak bir tahsis değil), ne adaletsiz, ne uygunsuz ne de doğal olmayandır” (aktaran Canavan, 2011: 26).

Burke, mülkiyetlerinin ve yaşamlarının tadını çıkardıkları gibi tıpkı onları aktarmaları gibi devlet idaresini de anayasal güvenceyle alıp, tutup bu şekilde aktardıklarını dile getiriyor. İngiliz devlet sisteminin, büyük bir bilgeliğin insanoğlunun gizemiyle harmanlanmasıyla kendini yenileyen kalıcı bir bünye meydana getirilmiş ve dünyanın düzeniyle tam bir uygunluk oluşturulmuştur. Burke, sistemleri için eski veya yeni gibi terimleri kullanmaktan kaçınır. Çünkü ona göre sistemleri çöküşe karşı dirilme, gerilemeye karşı ilerleme dinamizmine sahiptir. Bu ilkelere dayalı olarak atalarına bağlı, ama antikacıların inançlarınınca yönlendirilmeyen, felsefi karşılaştırma ruhu ile hareket eder bir düşüncedir (Burke, 2018: 25-26).

SONUÇ

Muhafazakâr düşüncenin kurucusu Edmund Burke, siyaset konusunda olduğu gibi bağlantılı olarak mülkiyet hususunda da birtakım düşünceler ileri sürmüştür. Mülkiyeti sunamayan ve topluma bu mülkiyeti paylaştırmayan devleti iyi bir devlet olarak görmez. Ve mülkiyetin temel özelliği olarak eşitsiz olması gerektiğini belirtmiştir. Onun düşüncesinde toplumun sürdürülmesinde bu en temel unsurlardandır.

Devrimci Jakoben cemiyetinin bu hususta bir gasp gerçekleştirdiğini ve devrimci düşüncenin mülkiyet konusunda halkı sadakayla yaşar hale gelebilecek vaziyete getirdiklerini savunmuştur. Onun düşüncesinde hükümetlerin ve devletin kurulmasındaki temel amaç mülkiyet hakkıdır. Sözde insan hakları savunucuları konumundaki devrimci zihniyetin aslında temel bir insan hakkı olarak addettiği mülkiyet hakkını dahi amaçları doğrultusunda kullandığını belirtmiştir.

Fransa'daki yapının özellikle ulusal meclisin, İngiltere'deki mülkiyet anlayışından farklı bir biçimde geleneği, kanunu ve mülkiyet gibi yapıları tanımadığını söylemiştir. Kaldı ki Burke, bunun doğal hukukun en önemli ögesi olduğunu savunmuştur. Miras yoluyla verasetin, mülkiyetin devamlılığını önemli görmüştür. Bu mülkiyetin sonraki nesillere geçişinin doğal güvenceleridir. İngiltere'de bilhassa lordlar kamarası başta olmak üzere avam kamarası gibi kurumların da bu güvenceyi sağlayan organlar olduğunu belirtmiştir.

KAYNAKÇA

Burke, E., *Fransız Devrimi Üzerine Düşünceler*, (Çev. Okan Arslan), Kadim Yayınları, Ankara, 2016.

Burke, E., *Devrimin Şeytanları*, (Çev. Özlem Koyuncu), Tefrika Yayınları, İstanbul, 2017.

Burke, E., *Devrimin Kötülükleri*, (Çev. Orhan Basat), İkinci Adam Yayınları, İstanbul, 2018.

Canavan, F., *Edmund Burke'de Mülkiyet ve Hükümet*, (Çev. Celaleddin Güngör), Muhafazakar Düşünce Dergisi, Yıl: 7, Sayı: 27, 2011.

Laski, H.J., *Political Thought in England from Locke to Bentham*, BiblioBazaar, 2006.

THOMAS HOBBS'TA DEVLET, SİYASET VE EGEMEN

Öğretim Görevlisi, Fevzi YAŞI

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, fevzi.yahsi@gop.edu.tr - 0000-0001-6105-7332

ÖZET

Thomas Hobbes, 1588 yılında İngiltere’de doğmuş ve 17. Yüzyılda Batı’da devlet ve siyaset felsefesinde kendine has bir kuram geliştirmiş bir düşünürdür. Onun görüşlerinde egemen ve devlet kavramı çağdaşlarından çok farklı değerlendirmelere tabi olmuştur. Onun görüşlerinde korku önemli bir yer tutar. Hobbes, savaş ve sürekli ölüm korkusu içerisinde bulunan insanın özgürlüklerini sağlamak ve korumak adına latince “Civitas” denilen ve tek bir kişinin egemenliğine dayanan bir güce rıza göstererek devleti her şeyin üstünde bir yere konumlandırmıştır. Bu bağlamda genel olarak Hobbes yaşadığı yüzyılda devlet ve siyaset felsefesi üzerine düşünceleri ile kendisinden sonraki düşünürleri de etkileyen bir filozoftur. Genel gücü kurmanın yolunun yönetimin/egemenin bir kişinin üzerinde olması gerektiğini ifade eden Hobbes, temsil edilenin değil, temsil edenin birliğine vurgu yaparak egemenin iradesinin halkın iradesiyle aynı anlama geldiğini belirtir. Devlet biçimleri arasında saydığı demokrasi, aristokrasi ve monarşi içinden tek kişinin yönetimine/egemenliğine uygun olduğunu düşündüğü monarşiden yana bir taraf takır ve onun diğerlerinden üstünlüğüne vurgu yapar. Egemen gücün özellikleri ve gerekliliği hususunda birtakım ilkeler belirleyen Hobbes, *Leviathan*’ında ölümlü Tanrı olarak nitelediği bu gücü en üst konuma yerleştirmiştir. Dolayısıyla bu minvalde bu çalışmada Thomas Hobbes’un devlet, siyaset ve egemen temelinde düşünceleri aktarılmaya çalışacaktır.

Anahtar Kelimeler : Thomas Hobbes, Devlet, Siyaset, Egemen

1. GİRİŞ

Bu çalışma Thomas Hobbes'un devlet, siyaset ve egemen hakkındaki düşüncelerini ayrıntılı bir şekilde okuyucuya aktarmak amacıyla yapılmıştır. 17. yüzyıl düşünürlerinin başında gelen Hobbes devleti önemli bir yere koymuş olup, barışı ve güvenliği sağlamada bu güce verilmesi gereken önemi sıklıkla dile getirmiştir.

Hobbes bir devletin oluşumunu şu şekilde açıklar: “*genel gücü kurmanın yolu, bütün kudret ve güçlerini tek bir kişiye veya hepsinin iradesini onların çokluğu ile tek bir iradeye indirgeyecek bir heyete devretmeleridir. Bu onaylamak veya rıza göstermekten öte bir şeydir. Bu yapıldığında tek kişilik halinde birleşmiş olan topluluk bir DEVLET, Latince CIVITAS olarak adlandırılır. İşte o ejderhanın veya ölümsüz Tanrının altında barış ve savunmamızı borçlu olduğumuz o ölümlü Tanrının doğuşu böyle olur*” (Hobbes, 2012: 133-136).

Dolayısıyla onun devlet tasavvurunda devlet bir Tanrı gibidir. Bunun kaynağını da onun ifadesiyle “korku ve ben ikiz kardeşiz” duygusundan çıkartabiliriz. Bu yüzden Hobbes doğa halini tercih etmez. Korku onun felsefi düşüncesinde önemli bir yer edinmiştir.

Hobbes'un siyaset felsefesi Machiavelli'nin kine benzer bir toplum meydana getirmek için savaşa karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. İnsanın doğal durumunu bir savaş halkı şeklinde belirten Hobbes, insanların yalnızca kendi menfaatlerini düşündüklerini, arzularını daha özgür biçimde gerçekleştirmek için de güç arayışında bulduklarını ifade etmektedir. Egemeni bir kişi veya meclis biçiminde düşünen Hobbes egemenin özelliklerini şöyle sıralamaktadır: mutlak iktidara sahip, yasa yapabilen, eğitim müfredatını belirleyen ve ulus dinini belirlemek. Ayrıca onun düşüncesinde egemen istediği şekilde halkın malına el koyabilecek yapıdadır ve ona göre devlet düzeni sağlamanın ve korumanın en iyi yolu dur (Perkins, 2013: 14-15).

2. THOMAS HOBBS'UN HAYATI VE ESERLERİ

İngiltere'nin Wiltshire şehrinde 1588'de doğan Hobbes, Oxford mezunu olup aristokrat Cavendish ailesi içerisinde belirli bir süre yaşadığı belirtilir. Onun en önemli ve en çok bilinen eseri 1651 yılında yayınlanan “Leviathan” olmakla beraber 1640 yılında “Hukukun Unsurları” ve 1651 yılında “Devlet ve Toplum” (1642 de De Cive olarak kaleme alınmıştır) ismiyle yayınladığı eserleri de bulunmaktadır (Perkins, 2013: 14). Anglikan bir papazın oğlu olarak dünyaya gelen Hobbes'un babası ailesini terk etmiş ve Hobbes'u amcasının yetiştirdiği belirtilmektedir. Okuma yazmayı dört yaşında yunanca ve latinceyi ise altı yaşında öğrenmiştir (Bütün, 2012: 101). Hobbes ile ilgili ilginç bir durum ise doğduğu günde İspanya'nın İngiltere'ye saldırmak amacıyla denize açıldığı havadisinin İngiltere'de meydana gelen korku ve panik nedeniyle hamile olan annesinin sancılanması neticesinde Hobbes'un 7 aylıkken bir erken doğumla dünyaya gelmesi ile sonuçlanmasıdır. Kendisi de bu durumu hakkında şu ifadesi kullanmıştır: “ben ve korku” ikiziz. Hatta düşüncelerinin de bu korku ve panik durumundan etkilendiği belirtilmektedir. Aristokratlara verdiği özel dersler sayesinde İngiliz aristokrasinin kütüphanesinden yararlanıp bazı ülkelere seyahatlere çıkarak dünyayı tanıma ve Kepler ve Galileo'nun çalışmalarını araştırma fırsatı bulur. Daha sonra İngiltere'ye tekrar döner ve Francis Bacon ile tanışıp onun sekreterliğini üstlenir (Solmaz, 2010: 11-13).

Bu arada Hobbes ilk Avrupa seyahatini 1610 yılında William Cavendish ile beraber Fransa ve İtalya'ya yapmış olup, ikinci Avrupa seyahatini ise Sir Gervase Clinton'ın oğlu ile 1629-1631 yılları arasında yapmıştır. Son seyahati ise William Cavendish'in oğlu ile birlikte 1634-

1637 yılları arasında yapmıştır. Seyahatleri esnasında felsefe ile ilgilenmiş olup, matematik, doğa bilimleri ve mekanik felsefeye dair bilgilerini iletlediği belirtilmektedir (Ağaoğulları ve Köker, 2009: 167). Hobbes başta siyaset ve hukuk olmak üzere bilim, matematik ve dini hususlarda da eserler vermiştir. Hobbes güvenli bir hayat sürmesinin yanı sıra hiçbir siyasal görev almamış olup evlenmemiş ve akademik bir görevde bulunmamıştır. Onun amacı huzur ve güvenliğini sağlamaktır. Yaşadığı süreçte meydana gelen dini, ekonomik, toplumsal ve siyasi nedenlerle gerçekleşen Otuz Yıl savaşları ve İngiliz iç savaşıdır ki bu iki savaş onun korkularının arkasında yatan olaylardan bazılarıdır. İngiliz iç savaşı İngiliz parlamentosu ve Kral I. Charles taraftarları arasında geçmiştir. Bu savaş din özgürlüğü, yazılı olmayan İngiliz anayasası ve toplumsal ve ekonomik sorunlar nedeniyle meydana gelmiştir. Savaşın neticesinde parlamento kazanan taraf olmuş ve ardından Kral I. Charles idam edilmiştir (Tannenbaum, 2017: 203-204).

Hobbes Avrupa'ya seyahatleri esnasında Eukleides ve Galileo'nun etkisinde kalıp düşüncelerinde bu isimleri esas aldığı belirtilir. Eukleides ve Galileo'nun etkisiyle İnsan Üzerine, Cisim Üzerine ve Yurttaş Üzerine eserlerini yazmıştır. Son seyahatinden sonra İngiltere'ye dönen Hobbes kral ve parlamento arasındaki gerginliğin arttığı bir döneme denk gelmiştir. İngiltere egemenlik üzerinden bir iç savaşa doğru sürüklenirken Hobbes'un ilgisi siyasal hususlara doğru kayar ve 1640 yılında Doğal ve Siyasal Yasaların Öğeleri eserini yayımlar. Hobbes İngiltere'de yaşanan olaylardan dolayı kendini güvende hissetmez ve Fransa'ya gider. Kısa süre içinde de İngiltere de iç savaş ortaya çıkar (Ağaoğulları, 2011: 428). Hobbes Kral taraflı düşüncelerini ilk defa 1640 yılında yazdığı Doğal ve Siyasal Yasaların Öğeleri adlı kitabında açıklamıştır. Fransa'da sürgünde iken 1642 yılında Leviathan adlı kitabının bir taslağı olarak gördüğü De Cive "Yurttaş Üzerine" kitabını yayımlar. Kitabında merkezi egemen gücün çevresinde örgütlenen siyasal düzenin zorunluluğunu belirten bir siyaset felsefesi kurgulamış ve İngiltere'deki iç savaşı bertaraf etmek için demokrasi düşüncesinin vazgeçip, bir egemen güç etrafında toplanma üzerine bir siyaset felsefesi görüşü sunar. İç savaş sona erdikten sonra 1651 yılında Leviathan kitabını yayımlar. Leviathan da birleşilecek egemen gücün parlamento ya da kral olabileceğini belirtir. Daha sonra 1655 yılında Cisim üzerine 1658 yılında ise İnsan Üzerine kitaplarını yayımlar. (Solmaz, 2010: 14-15).

Bu arada Hobbes Fransa'da sürgünde iken De Cive ve Leviathan adlı eserlerini kaleme alır. Leviathan'ı yazdığında Cromwell İngiltere'nin başında bulunmaktadır. Parlamento ve kral yanlılarını tedirgin eden bu kitapta Hobbes kralın Tanrısal haklara sahip olduğu düşüncesini bırakarak siyasal iktidarın kaynağını insanların kendi rızaları ile yaptıkları bir sözleşmeye bağlamaktadır. Bu eseri barındırdığı dinsel görüşler sebebi ile Fransız Katolik Kilisesi ve hükümetince eleştirilere maruz kalmıştır. Bu nedenle kendini Fransa'da güvende hissetmediğinden 1652 yılında İngiltere'ye geçer. Daha sonra Cromwell hayatını kaybeder ve II. Charles iktidara gelir (Ağaoğulları, 2011: 429-430). II. Charles iktidara gelince Hobbes saygı görmeye başlar. Daha sonra parlamento bir komisyon oluşturup Hobbes'un ateist çalışmalarını soruşturur ve sonucunda Hobbes tekrar siyaset, ahlak, din gibi hususlarda yazmamaya söz vererek kurtulursa da daha sonraki süreçlerde *Behemoth or the Long Parliament*'i yazar (Solmaz, 2010: 13-14). Eski öğrencisi olan II. Charles'ın İngiltere kralı olmasıyla Hobbes'un itibarı artsa da, Hobbes ve benzeri kişilerin ateist yapıtlarını inceleyecek bir komisyon kurulması korku ile ikiz kardeş olan Hobbes'un endişelerini artırır. (Ağaoğulları ve Köker, 2009: 174). Sonraki süreçte ortaya çıkan 1665 büyük vebası ve 1666 Londra Büyük Yangını Hobbes'un tekrar İngiliz Parlamentosu tarafından bir soruşturma geçirmesine neden olmuş, Tanrı'nın bu durumdan memnuniyetsizliğinin nedeni olarak Hobbes'un "dinsiz" eseri *Leviathan*'ın sorumlu olup olmayacağı bir komite tarafından soruşturulmuştur. Yaşadığı bu ikinci soruşturma korkusu neticesinde bu soruşturmadan sağ

salim çıkan Hobbes korkusundan daha sonraki yaşamı süresince başka bir şey yazamamıştır (Tannenbaum, 2017: 203).

3. THOMAS HOBBS'UN DEVLET VE SİYASET KURAMI

Hobbes'un devlet düşüncesini anlamak için onu oluşturan parçalardan yani tek tek insanlardan başlanmalı ve onun siyaset felsefesi antropoloji ile başladığı belirtilir. İnsanın daima zevk peşinde koşan ve acıdan kaçan bencil bir varlık olduğunu düşünen Hobbes için insanın arzu nesnesine erişme şartı güç elde etmesidir. Hobbes için insan Aristo'daki gibi bir siyasal hayvan olmayıp, toplumsal bir varlıkta değildir. Ona göre insan ölüm korkusu sebebiyle güvenlik ihtiyacı duyar ve her insan bir diğeri için tehlikeli bir rakip olarak belirlemektedir. Çünkü onun için doğa durumu devamlı bir savaş halidir (Solmaz, 2010: 29-31).

Hobbes'un insan doğası düşüncesi barış için en güvenilir esas insani güçlerin en büyüğü olan özgür rızalarıyla birleşmiş eşit bireyler olarak görülmüştür. İnsanların siyasal sözleşme ile kendilerini savunma hakkına dair doğal haklarını kendi rızalarıyla bırakmalıdırlar. İnsanların bıraktıkları bu doğal hak ortak barış ve güvenliğe dair işleri yürütmekle görevli ortak bir güce başka bir anlamda tek bir kişide veya tek bir mecliste bulunacak egemen bir otoriteye devredildiğini belirtir. İdarenin merkezinde yer alan egemen zor kullanabilmeli zira insanlar doğa durumunu bıraktıklarında doğalarını değiştirmezler, kılıcın zoru olmadığı takdirde sözleşmeler sözde kalır ve insanı güvence altına alamaz. Hobbes'a göre egemen tek bir kişi olmalı ve onun buyurduğu yasaya bütün insanlar uymalıdır. Bu olmadığı durumda hayat yaşanamaz olur ve egemene direnmek toplumdaki barış seviyesini düşürür (Tannenbaum, 2017: 209-210). Bu yüzden ona göre devlet olmadığı durumda insanlar savaşa sürüklenebilirler. Bu durumdaki savaş bir kişi ile kişi arasında değildir bu savaş herkesin herkese karşı savaşıdır (Ağaoğulları, 2011: 436). Ayrıca ona göre egemenin çok olması durumu egemenin hiç olmaması durumu gibi kötü bir şeydir. Dolayısıyla bir devlet meydana gelir gelmez azınlık, egemen güce boyun eğmede çoğunluğun iradesine bağlanmalıdır (Tannenbaum ve Schultz, 2005: 205).

Bazı ilkel insanların savaş durumunda hayatlarını sürdürdüklerini belirten Hobbes tıpkı iç savaşta olduğu gibi bir yönetim bulunmadığı durumlarda savaş durumunun bir yaşam şekli olarak düşünülebildiğini ifade etmektedir. Ona göre tek tek insanlar birbirlerine karşı hiçbir vakit savaş durumunda olmasalar bile egemen idareciler birbirleri ile uğraşırken daima bu halde bulunmaktadır. Bu yüzden yönetimler daima birbirlerine karşı savaş durumundadırlar (Arnhart, 2005: 168). Bu anlamda devlet olmadığı durumda doğa halindeki savaş devamlılık arz edecek doğal yasalar karşısında bile bitmeyecektir. Dolayısıyla insanlar kendilerini kısıtlama altına alıp doğal özgürlüklerinden ve başkalarına egemen olma düşüncesinden ayrılıp devleti meydana getirmeye çabasına bürünürler. Bu bağlamda ona göre devletin yani gücün kurulması ve bu gücün devamlılık arz etmesi sadece sözleşmeyle mümkündür. Sözleşmeyle kurulan devlet yapay olduğu için insanlar arasındaki uzlaşmayı devamlı hale getirmek başka bir şey daha gerekli olup, bu insanları korku içinde tutacak faaliyetlerini ortak yarara yöneltecek gücün varlığı ile mümkündür. İşte ona göre bu gücün kurulmasının yegâne yolu insanların tüm kudret ve güçlerini tek bir kişiye veya tek bir meclise devretmekten geçer. Dolayısıyla Hobbes'un ifadesiyle ölümsüz Tanrı'dan sonra barış ve savunmayı kendisine borçlu olduğu o ölümlü Tanrı'nın doğuşu bu şekildedir (Ağaoğulları, 2011: 441).

Leviathan kitabının bir bölümünde devlet öğretisine dair Hobbes, insanların ölüm korkusu etrafında birleşip doğa yasaları rehberliğinde doğal haklarını üçüncü kişiye devretme sözleşmesi ile oluşturulan devleti analiz eder. Hobbes İbranice dev manasına gelen

Leviathan'ın doğuşunu şu şekilde ifade eder: İnsanlar ortak bir iktidara güçlerini ve haklarını bırakmaya rıza göstermeleri ile yani güçlerini devretmek üzere toplumca bir sözleşme yapmaları neticesinde en üstün egemen bir gücün doğmasıdır. Hobbes Tevrat'ta da geçen ve canavar olarak ifade bulan Leviathan'ı, Eyüp kitabının 41. Bab'ının son iki mısrasından esinlenip, devleti bir tür Leviathan'a benzetir. Ayrıca o insanların oluşturduğu devleti, ölümlü Tanrı olarak ifade eder. Hobbes'a göre bir, mutlak ve özgür olan devlet çok güçlüdür. Ona göre devlet birdir zira tek tek insanların güçleri onda birleşmektedir. İnsanların bedenlenmiş şekli olarak ifade edilen Leviathan, tek egemen güç olduğu için rekabet halinde olacağı kimse bulunmamaktadır (Solmaz, 2010: 37-38). Hobbes barışı sağlayacak egemeni yukarıda da ifade edildiği gibi İncil'deki Leviathan sembolü ile ifade eder. Ona göre insanları birbirlerinin saldırısından ve birbirlerine zararlarından koruyacak, doğa durumundan çıkılmasına neden olacak genel gücü kurmanın yolu, tüm gücü tek bir kişi veya insanlar topluluğuna vermekten geçtiğini belirtir (Demirci, 2016: 430)

4. THOMAS HOBBS'TA YÖNETİM BİÇİMİ VE EGEMEN

İç savaşın, savaşların ve barışın sebeplerinin bilinmeme neticesinde meydana geldiğini ifade eden Hobbes için siyaset biliminin amacı siyasi olayların geri planındaki sebep sonuç bağlantılarını belirterek barışı elde etmektir. Ona göre siyaset bilimi kendisi ile başlar (Ağaoğulları ve Köker, 2009: 182-183). Bütün bireylerin sözleşme ile oluşturduğu devletin gücünün kuralları doğal hukuku meydana getirmektedir. Hobbes siyasal gücü meşrulaştırmak için doğal ve pozitif hukuk arasında bir aykırılık belirlediğinde devletin pozitif hukukuna uyulması gerektiğini belirterek bu durumu ifade eder (Bütün, 2012: 106-107). Hobbes'a göre sözleşme, egemen veya yasa bütün insanların kendini koruma yahut yaşam doğal hakkını hiç bir durumda hükümsüz bırakamaz. Bireylerin kendini koruma ve yaşam hakkı daha güvenilir bir teminata karşılık yalnızca koşullu olarak bırakılır. İnsanların bireysel güvenliği tehdit edildiğinde doğası gereği doğa haline tekrar dönebilmektedir. Hobbes tehdit altında bulduklarında bütün halkın yasal otoriteye karşı bile olsa kendilerini savunmakta özgür olduklarını belirtir. Yani devlete karşı kişisel direnme hakkını uygun bulmaktadır (Tannenbaum, 2017: 213).

Barışın korunması ve kalıcı bir savunma için toplumun rızasının tek bir amaç yönünde birleşmesi yeterli olmayıp, tek tek tüm bireylerin rızası alınacak biçimde bir insanın yahut bir meclisin rızasına bağımlı olması durumunda gerçekleşebileceğini belirtir. Aynı zamanda bağımlı olunan kişi yahut meclisin rızasına direnmeyeceğine dair de kendini yükümlü bulması gerekmekte ve bu duruma birlik adı verilmektedir. Bir diğer ifadeyle bu birlik devlet, sivil toplum yahut tüzel kişi olarak ifade edilmektedir. İnsanların rızalarını tabi kıldıkları kişi yahut meclisin egemenlik yetkisini elinde tutar ve her yurttaş egemen gücü elinde tutanın halkıdır (Hobbes, 2007: 83-84). Toplumun tek bir kişi olarak nitelenmesi, bu insanların tek bir insan veya tek bir kişi tarafından onaylanması gerektiğini belirtmektedir. Zira ona göre kişiyi bir yapan temsil edilenin değil temsil edenin birliği durumudur. Yani yurttaşlar siyasal birlikteliklerini egemenin kişiliğinde bulur ve neticede egemenin iradesinin halkın iradesiyle aynı manaya gelmektedir. Bütün bireylerin kişiliğini elinde tutan egemen farklı bireysel iradeleri tek bir iradeye yani halkın iradesine dönüştürdüğü ifade edilir. Devlette insanların iradeleriyle eline çok fazla güç toplayan egemen, barışı sağlamanın yanı sıra düşmana karşı da korkutucu hale gelir (Ağaoğulları ve Köker, 2009: 221-222).

Sözleşmenin eşitler arasında yapıldığını ifade eden Hobbes, doğal eşitlik ilkesi üzerine bir siyaset felsefesi oluşturarak daha önceki siyaset felsefelerini tersine çevirir (Ağaoğulları ve Köker, 2009: 211- 212). Daha önce toplum sözleşmesine dair tek mi çift mi olduğuna dair önceki filozoflar arasında tartışma olup, bazıları önce toplum düzenine sonra devlet düzenine

geçtiği için çift sözleşme bulunduğunu ifade etmektedirler. Hobbes ise yapılan tek bir sözleşme ile devletin de toplumunda kurulacağını ifade eder ve diğer düşünürlerden farklı olarak devletin tekrar savaş durumuna geri dönmek için karşı konulmaz güçlere sahip olması gerektiğini belirtir (Ağaoğulları, 2011: 443). Hobbes'a göre devlet, özgür ve eşit insanların toplumsal sözleşmeye rıza göstermeleri neticesinde oluşan meşru bir yönetim şeklidir. Bu insanlar kendini savunma doğal hakkını terk ederek kendilerini idare etmesi için bir egemen meydana getirirler. Egemenin idaresinin kurulması ise devletin yasal kurumlar ve usuller yoluyla oluşur. Hobbes bir devlette meşru egemenin tek bir kişi, bir azınlık yahut çoğunluk olabileceğini belirtse de bireysel anlamda tercihi tek bir kişinin yönetimidir. Bu tek kişinin yönetimi, Hobbes için kralların ilahi yönetme hakkını savunan kraliyetçi bir yapı değil tam tersi güçlü bir egemen yönetimidir. Hobbes'un egemeni buyruğa değil rızaya dayanarak yöneten egemen olup, Hobbes için bir devlette, egemen iktidarı isyan yahut savaş aracılığı ile zorla da ele geçirilse fethedilenler rıza gösterirlerse bu yönetim şekli meşru sayılır (Tannenbaum, 2017: 216). Yukarıda kısaca bahsedildiği gibi Hobbes'a göre üç devlet biçimi vardır. Bunlardan ilki demokrasi olup, egemen güç yurttaşların tümünün oy hakkının bulunduğu bir meclise aittir. İkincisi aristokrasi olup, egemen güç sadece belli bir kısmın oy hakkına sahip olduğu bir mecliste bulunmaktadır. Üçüncüsü ise monarşi olup, egemen güç tek bir kişide toplanır. Egemen güç birincisinde halk, ikincisinde soylular, üçüncüsünde ise monark'tır (Hobbes, 2007: 107).

Bahsedilen bu üç devlet biçiminden en iyisi Hobbes'a göre Monarşi olup sebebini şu örneklerle ifade eder: evrenin tek bir Tanrı tarafından yönetilmesi, antiklerin Tanrıların yönetimini Jüpiter'e vererek Monarşik yönetimi tercih etmeleri, yaratılıştan Tanrı tarafından kurulan pedersahi yönetimin monarşi oluşu, Tanrı'nın halkının krallar tarafından idare edilmesigibi.. Demokrasiye oranla daha az özgürlük içerdiğinden monarşinin daha az avantajlı olduğunu düşünenlere karşı Hobbes şunu söyler: "Eğer özgürlük ile kast ettikleri yasalara, halkın buyruklarına, boyun eğmekten kurtulmaksa böylesi bir özgürlük ne demokraside nede herhangi bir devlet biçiminde mevcuttur. Eğer özgürlükten daha az yasayı daha az yasağı ve onlarsız barışın olamayacağı benzeri şeylerin daha az olmasını anlıyorlarsa ben demokraside monarşiden daha fazla özgürlük olduğu fikrini reddederim" (Hobbes, 2007: 139-144). Hobbes'un özel alan olarak ifade ettiği bireyin özgürlük alanı yasaların olmadığı durumdur. Buradan hareketle bazıları Hobbes'u ekonomik liberalizmin kurucusu olduğunu belirtir. Ona göre monarşi, demokrasi ve aristokrasiye nazaran daha üstün olup, egemeni güçlü kılıp iktidarı merkezileştirdiği için totaliter ve otoriter bir devlet kuramı çizer. Strauss için de Hobbes liberalizmin kurucusu olup, bireylerin doğal hakları temelinde devletin varlığı meşrulaştırılıyor ise bu durum liberalizm olarak ifade edilir (Solmaz, 2010: 41-42). Bir başka kaynağa göre Hobbes'ta egemeni sınırlandıracak bir mekanizma bulunmadığı, egemenin otoritesi Tanrısal özellikler barındırması, karşı konulmaz bir güce sahip olması gibi niteliklerinden dolayı otoriter bir devlet olduğu kabul edilmektedir (Demirci, 2016: 454).

Genel olarak bakıldığında Hobbes yönetim biçimleri ile çok ilgilenmez ve klasik yönetim biçimlendirmesini benimser. Onun farklılaştığı durum yönetim biçimlerinin bozulmuş hallerinin olduğunu kabul etmez ve ona göre tiranlık, oligarşi veya anarşi bozulmuş yönetim biçimleri değil bu yönetimleri benimsemeyenlerin onlara uygun gördüğü adlardır. Hobbes'a göre monarşi diğer rejimlere göre şu noktalardan üstündür: Kamusal fayda ve bireysel fayda aynıdır, yönetimde gizlilik daha kolaydır, monark'ın kararlarında çelişki yoktur. Ona göre monarşinin zayıf tarafı egemenden sonraki varisi belirleme hakkının kimin elinde olduğunun belirsiz olması durumudur. Ona göre Hobbes bu hakkın monark'ların elinde olması gerektiğini belirtir (Ağaoğulları, 2011: 449-450). Bodin'de egemenliğin en mühim özelliği birlik olduğu Hobbes'ta da egemenliğin birlik özelliği çok önemlidir. Devlet bir siyasal beden olarak birdir ve devletin ruhu da benzer şekilde bir olarak nitelendirilir (Ağaoğulları ve

Köker, 2009: 225).

Hobbes'a göre devletin amacı insanların güvenliğini sağlamak olup güvenliğin doğal hukukla sağlanamayacağını düşünür. Zira ona göre adalet, hakkaniyet gibi doğa yasaları bu yasalara uyulmasını sağlayacak bir gücün korkusu olmadan taraf tutmaya kibre, ölç almaya neden olan insani duygulara terstir. Herhangi bir çoğunlukla, birkaç kişi ya da ailenin birleşmesiyle de güvenliğin sağlanamayacağını belirtir. Tek bir karar verici tarafından yönetilmeyen bir çoğunlukla da sağlanamaz. Karar vericinin sürekli ve tek olması gerekmektedir. Ona göre bir devlet şu şekilde meydana gelir: *“genel gücü kurmanın yolu, bütün kudret ve güçlerini tek bir kişiye veya hepsinin iradesini oyların çokluğu ile tek bir iradeye indirgeyecek bir heyete devretmeleridir. Bu onaylamak veya rıza göstermekten öte bir şeydir. Bu yapıldığında tek kişilik halinde birleşmiş olan topluluk bir DEVLET, Latince CIVITAS olarak adlandırılır. İşte o ejderhanın veya ölümsüz Tanrının altında barış ve savunmamızı borçlu olduğumuz o ölümlü Tanrının doğuşu böyle olur”* (Hobbes, 2012: 133-136). Bireylerin rızası sonucu yapay bir oluşum olan egemen yukarıda da değinildiği gibi Leviathan'da ölümlü Tanrı'dır, egemen Tanrı gibidir, zira egemene aktarılan mecburi güçler mutlak, sonsuz ve bölünmez durumdadır. Hobbes için sözleşme yoksa egemen de yoktur ve tüm egemenler halkın araçları olup halktan egemenin tüm faaliyetlerini benimsemeleri, rıza göstermeleri gerekmektedir (Tannenbaum ve Schultz, 2005: 206). Sözleşme ile kurulan bir egemenlikte, egemen sözleşme tarafı olmayıp bu sözleşme bir egemen lehine haklarından vazgeçecek olan vatandaşlar arasındaki bir sözleşmedir. Egemenin doğa yasası gereği olarak sözleşme anına kadar uyruklarla ortak bir şekilde her şeye hakkı vardır. Bu bağlamda egemenin sözleşmeye taraf olmaması, egemenliğin oluşturulmasına dair bir şart olmaması nedeniyle sözleşmeyi bozduğu iddia edilemez (Monk, 2004: 65). Hobbes'a göre egemenin yaptığı hiçbir şey vatandaşlarına bir haksızlık değildir ve egemenliği kullanan kişi olarak kral ya da parlamentonun yaptıklarını herhangi biri eleştiremez. Ayrıca egemen yaptığı faaliyetler nedeniyle ceza alamaz. Vatandaşları tarafından egemen adil bir biçimde haksızlık etmeksizin öldürülemeyeceği belirtilir. Bunun yanı sıra egemen mülkiyet kurallarını belirler ve özel mülkiyet şartlıdır. Savaş ve barış yapma hakkı da egemenin kararında ait olup yasaları da egemen yapma hakkına sahiptir. Bu yasalara egemenin uyması beklenmez. Dolayısıyla yasama, yürütme ve yargı olmak üzere güçler ayrılığı ilkesi Hobbes'ta bulunmaz. Çünkü egemenin birliği ve dirliği için bütün güçler kralda toplanır. Bunun dışında vatandaşların dinini ve kilisesini de belirlemeyi egemene devreden Hobbes bu sayede kiliseyi devlete katmakta ve kiliseyi dünyevi, seküler otoriteye dolayısıyla egemene bağladığı belirtilmektedir. Egemenin tekliğini kiliseye uygulayan Hobbes kilisenin tek olması ile mezhep çatışmalarına engel olup, din adamlarını, rahipleri ve papazları devlet memuru durumuna sokar. Ancak Hobbes bütün otoriteyi dünyevi saydığından papazın bir egemeni aforoz etme gücünü de yok sayar (Solmaz, 2010: 38-40).

Onun toplum sözleşmesi düşüncesinde kılıç korkusu ile sağlandığını düşündüğü güvenilirlik hususu, ortak bir iktidar meydana getirmek için insanların bütün bireysel güçleri bırakmaları ile mümkün olduğu üzerinedir. Ona göre bütün insanlar yönetime rıza göstermede doğal olarak eşittirler. Fakat bazı insanlar doğal siyasal eşitlik unsurunu kabul etmemektedirler. Antik dönem düşünürlerinden Sokrates daha bilge insanların daha az bilge insanları yönetmesinin doğal bulduğu gibi Tharcymachus'da güçlü insanın zayıf insanı yönetmesini doğal bulur, fakat Aristoteles'teki bazı insanların doğalarındaki üstün bilgelikten dolayı yönetme yetkisini tanınması durumunu Hobbes kabul etmez (Arnhart, 2005: 166-167).

Hobbes devlet olarak nitelediği egemen temsilci ile halk olarak nitelediği temsil edilenler arasında bir aynılık durumu ortaya koyar. Devleti kuran insanları egemen temsil eder ve

egemen tek bir kişi ya da bir meclis olsun temsil ettiği halk ile bir bütün durumundadır. Halk egemeni kendileri ile ilgili konularda karar almada yetkilendirmiş olmaktadır. Dolayısıyla çok sayıda insan bu yetkilendirme neticesinde tek bir kişiye dönüşeceğini belirtir. Hobbes tarafından ölümlü Tanrı olarak nitelenen egemenin gücü her bir kişinin onu temsilci olarak görmesinden meydana gelmektedir (Ağaoğulları, 2011: 447-448). Hobbes için egemenlik soyla ve fetihle olmak üzere iki usulle elde edilir. Soyla elde edilen egemenliğin ana ve babanın çocukları üzerindeki egemenliğidir ve pedersahi şeklinde ifade edilir. Diğer egemenlik ise fetih usulü ile ya da savaşta zafer ile edilen egemenliktir (Hobbes, 2012: 155-157).

Hobbes devletin kurulduğu zaman neticelerini şu şekilde sıralar; “Uyruklar hükümet şeklini değiştiremezler, egemen güçten vazgeçilemez, hiç kimse çoğunluk tarafından belirlenen egemenin kuruluşuna adaletsizlik etmeden karşı gelemez, egemenin eylemleri uyruk tarafından eleştirilemez, egemenin yaptığı hiç bir şey uyruk tarafından cezalandırılmaz, uyruklarının barışı ve savunulması için neyin gerekli olduğuna egemen karar verir, uyruklara hangi düşüncelerin öğretileceğine egemen karar verir, uyruklardan her birinin başka hiçbir uyruğun adaletsizlik etmeden ondan alamayacağı hangi şeylerin kendisine ait olduğuna bilebileceği kurallar yapmak hakkı, yargılama ve anlaşmazlıkları çözme hakkı da ona aittir, uygun gördüğü şekilde savaş ve barış yapma hakkı da ona aittir, bütün barış ve savaş danışmanlarını ve bakanlarını seçmek hakkı da ona aittir, ödül ve ceza vermek ve bunu dilediği gibi yapmak hakkına da sahiptir, şeref ve paye vermek hakkı da ona aittir” (Hobbes, 2012: 137-142). Egemenin işlevleri Hobbes’ta güvenliği sağlamak ki bu güvenlik can ve mal güvenliği olup diğer bir işlevi ise adaleti gerçekleştirmektir. Bunun dışında kamu esenliğinin sağlanması, egemenlik hakkını korumak ve halkın eğitimi de egemenin işlevlerinden biridir (Ağaoğulları, 2011: 450-451). Hobbes, egemen güçlerin varlıklarını sürdürmeleri hususunda tevarüs hakkını şart olarak koşar. Ona göre halkın veliahtı olmadığı için bir demokraside egemen güç halktadır veya aristokrasilerde bir soylu öldüğü zaman onun yerini alması için bir başkası geri kalanlarca atanmaktadır. Bu bağlamda tevarüs hakkı yalnızca mutlak monarşilerde geçerlidir. Çünkü egemen gücü belli bir süre için elinde tutan krallar aslında kral olmayıp devletin bakanları olduğunu belirtir (Hobbes, 2007: 133).

Bütün vatandaşlara hangi şeylerin kurallara uygun hangilerinin aykırı olduğunu belirtmek amacıyla devletin vatandaşlarına emrettiği kuralları toplum yasası olarak niteleyen Hobbes’un bu tanımından hareketle; Yasa koyucu egemen güç olup, egemen güç toplum yasalarına uymak zorunda değildir. Ona göre bir yasa zamana değil, egemen gücün rızasına dayanarak kullanılır. Yine ona göre doğal hukuk ve toplum yasaları birbirini kapsamaktadır. Yapılmış fakat duyurulmayan bir yasa, yasa olmayıp, yerel yasalar örfle değil egemen gücün isteği ile gerçekleşir. Ayrıca doğa yasaları yazılı olmayan yasalar olup yasa koyucu bilinmiyorsa hiçbir şey yasa değildir. Hobbes için bir yasa yargıç, resmi yazılar, mühürler ve resmi kayıtlarla doğrulanır. Bunun dışında Hobbes’ta tüm yasaların yorumlanmaya ihtiyacı bulunmakta ve yasaların yorumlanması egemene bırakılmıştır (Hobbes, 2012: 200-209). Hobbes’a göre egemenin hakları sınırsız olup, doğa haklar kadar geniş bir yapıdadır. Bunlar şu haklar olup, egemenin vatandaşlarına hesap vermek mecburiyetinde olmadığı haklardır; barış ve savaş için gerekli olan şeyler, hangi öğretilerin öğretileceği, mülkiyet yasalarının veya kuralları neler, hakem özelliğiyle devlet içerisindeki tüm uyuşmazlıkları çözmek, gerekli olan asker ve parayı toplayarak savaşmak, bakanlarını seçmek ve ödüller vermektir (Monk, 2004: 68-69). Ona göre doğal durumda yasa, hukuk olmadığı için ortada bir devlet bulunmuyorsa mülkiyette bulunmayacaktır. Bu durum toplum sözleşmesiyle devletin kurulması neticesinde varlık kazanarak değişecektir. Bu bağlamda devlete karşı ileri sürülebilecek bir mülkiyet hakkı yoktur. Dolayısıyla mülkiyet gerekli görüldüğünde devlet tarafından geri alınıp, kısıtlanabilecektir (Yetkin, 2009: 513-514).

Hobbes'a göre huzur ve düzenin elde edileceği en iyi hükümet şekli monarşi olduğu için monarşiden yanadır. Demokrasilerde ise ahlaksız ya da açgözlü bir hükümet için ihanet, namussuzluk, iç savaş, halkın refahından daha önemlidir. Onun halka güvenliklerini sunmayan devlete itaat etmeme özgürlüğünü tanımış olsa da bu çok sınırlı bir özgürlük olup, mülkiyet korunmadığında dahi bu özgürlüğün kullanılamayacağını belirtir. Hobbes'un bu düşünceleri faşizmin ve komünizmin dayanağı gibi görülse bile Ebenstein'a göre Leviathan'da bunun bir dayanağı yoktur. Bunu da şu şekilde ifade eder: Öncelikle ilk olarak yönetimin sözleşmeli bir temeli bulunur ve ikincil olarak devletin amacı insanın güvenliğinin sağlanmasıdır. Üçüncü olarak onun devleti, totaliter değil otoriter yapıdadır. Bir diğeri liderlik tek kişilik birinci planda değildir ve önemli olan kimin yönettiği değil, mutlak yöneticinin bulunmasıdır. Başka bir durum ise savaş bir devleti kurmak amacıyla meşru görülür. Altıncı olarak Hobbes için insanların itaate inanıp inanmadıkları itaatlerinden daha az önemli durumdadır. Son olarak ise insan varlığı tehlikeye girdiği zaman direnme hakkına sahip olduğunu belirtir (Bütün, 2012: 107-108).

Hobbes'a göre egemen barışta ve savaşta tüm danışmanları, bakanları, yargıçları, memurları seçme hakkında sahip olup, bunun dışında savaş harcamaları için vergi salma ve asker toplama hususlarında egemen sınırsız bir yetkiye sahiptir. Ayrıca egemen vatandaşlarını mal ve mülk ile ödüllendirmek veya para ya da bedensel cezalar verme hakkı olduğu belirtilir. Hobbes'un egemeninin en temel nitelikleri vazgeçilmez, mutlak ve bölünmez olması durumudur. Egemenin mutlaklık niteliği bütün yönetim şekilleri için doğru ve geçerli olup, mutlaklığın işareti egemenin yasa yapma hakkına sahip olması ve yaptığı yasalarla sınırlı olmaması durumudur. Bu yasalar egemenin isteği ile konulduğu için yalnız egemenin isteği ile değiştirilebilir veya kaldırılabilir durumdadır. Dolayısıyla egemenin mutlaklığı onun isteğinin üstünde hiçbir şeyin olmaması, yasaların dahi egemen için bağlayıcı olmaması ile ilgilidir. Devlet insanların rızasıyla meydana gelmesi ile tekrar başka kişiye veya bir meclise devredilmeyecek ve vazgeçilmeyecek yetkilerle donatılmış olması egemenliğin devredilmezliği ve bölünmezliği niteliğini belirtmektedir (Ağaoğulları, 2011: 444-447).

Kamu görevlisi belirli bir alanda devletin kişiliğini temsil etmek yetkisi ile egemen tarafından istihdam edilir. Bazı kamu görevlilerinden bir kısmı özel yönetimden sorumlu iken bir kısmı da genel yönetimden sorumludur. Kamu görevlileri vergi, harç ve cezalar ve diğer kamu gelirlerini tahsil etme, toplama hesaplarını tutma yetkisine sahiptirler. Bir diğer kamu görevlisi gurubu askeri sınıf olup, silahları, kaleleri, limanları korumak, asker toplamak gibi yetkilere sahiptirler. Başka bir grup ise halkı egemene dair görevleri hususunda eğitmelerini sağlamak ve onlara haklı ve haksızın bilgisini veren kamu görevlileridir. Diğer bir grup yargı yetkisi verilen kamu görevlileri olup, ayrıca verilen kararların yürütülmesi sağlamak, egemenin emirlerini yayınlamak, kargaşaları sonlandırmak, suçluları yakalamak ve cezaevine yerleştirmek gibi görevleri gerçekleştirenlerde kamu görevlileridir. Elçiler, haberciler ve temsilciler gibi egemenlerinin şahsiyetini yabancı devletler önünde temsil edenlerde yurtdışındaki kamu görevlileridir (Hobbes, 2012: 184-187).

5. SONUÇ

Hobbes'un devletini anlamak için öncelikle onun insan doğası, doğal hukuk, doğal hak, doğa yasaları gibi temel kavramlar üzerine düşüncelerini bilmek ve açıklamak gerekir. Dolayısıyla bu açıdan başladığımız bu çalışmanın bu kısımları Hobbes'u ve onun Leviathan'ını açıklamanın temel çerçevesi bu kısımlardan başlayarak aktarılmıştır. Onun düşüncelerinde bütün insanlar eşittirler ve bu eşitlik doğa durumunda savaş ve ölüm korkusu ile bozulmaya uğramaktadır. Ona göre böyle bir düzensizlikte insan kendisini koruyamaz,

yoksuldur, sefildir ve çaresizdir. Doğa durumundaki insanlar özgürlüklerini bireysel rızalarıyla toplumsal bir sözleşme ile oluşturduğu bir güç olan devlete devrederek hem diğer insanlardan kendilerini koruyup, savaş durumundan ve ölüm korkusundan kurtulmuş olurlar hem de hak ve menfaatlerini bu devlet aygıtı sayesinde elde etmiş olurlar.

Netice itibariyle Hobbes devleti bu çerçevede barışı ve güvenliği sağlamada tek güç olarak görmüş, onun dışındaki kurumları devlete bağlı onun yetkisi altında, kontrolünde bir “Leviathan” olarak açıklamıştır. Devletin olmadığı bir toplumda sürekli savaş ve korku durumu oluşacağı için Hobbes bu durumu çözecek rızaya ve sözleşmeye dayalı, tek bir egemen tarafından yönetilen bir devleti oluşturmaktan başka bir çare görmemektedir. Çünkü böyle güçlü bir devletin barışı ve güvenliği sağlayacağını düşünmektedir.

Egemeni her şeyin üstünde bir yere konumlandırın Hobbes, egemenin nasıl devam edeceğini hususunda ise tevarüs hakkı üzerine bir yorum getirmekle yetinir. Egemen uyrukları gibi kurallara tabi değildir, bu onun egemen anlayışının doğa hali üzerine kurgulanmasında bahsedildiği gibi ölümlü Tanrı olarak nitelemesinin bir sonucudur. Ayrıca Hobbes’un egemen tasavvuru bazı yazarlarca otoriter veya totaliter olması noktasında da eleştiriye uğramıştır. Egemenin tek kişi olması tercihini ise Tanrı’nın tekliğine vurgu yaparak ve tarihsel örneklerden yola çıkarak açıklamıştır. Monarşi ve demokrasi arasındaki tercihinin monarşi oluşunu da yine bu noktada birleştirmiştir. Özgürlük hususunda ise monarşide demokrasiden daha fazla özgürlük olduğunu savunmuştur.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, M. A., *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.
- Ağaoğulları, M. A., ve Köker, L., *Kral Devlet ya da Ölümlü Tanrı*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2009.
- Arnhart, L., *Platon'dan Rawls'a Siyasi Düşünce Tarihi*, Adres Yayınları, Ankara, 2005.
- Bütün, A. R., *Batı Siyaset Düşüncesinde Büyük Akıl Hocaları*, Crea Yayıncılık, İstanbul, 2012.
- Demirci, F., *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Edit. Hamit Emrah Beriş, Fatih Duman, Thomas Hobbes, s.401-462, Orion Kitabevi, Ankara, 2016.
- Hobbes, T., *Leviathan*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2012.
- Hobbes, T., *De Cive, Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri*, Belge Yayınları, İstanbul, 2007.
- Monk, I. H., *Modern Siyasal Düşünce Tarihi*, Say yayınları, İstanbul, 2004.
- Perkins, A., *Siyaset*, Liman Kitapları, Ankara, 2013.
- Solmaz, Z., *Dört Adalı, Hobbes-Locke-Berkeley-Hume*, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2010.
- Tannenbaum, D. G., *Siyasi Düşünce Tarihi*, BB101 Yayınları, Ankara, 2017.
- Tannenbaum, D. G., ve Schultz, D., *Siyasi Düşünce Tarihi, Filozoflar ve Fikirleri*, Adres Yayınları, Ankara, 2005.
- Williams, H., Wright, M., ve Evans, T., *Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Teorisi Üzerine Bir Derleme*, Siyasal Yayınevi, Ankara, 2007.
- Yetkin, Ç., *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Gürer Yayınları, İstanbul, 2009.

MİLLETLERARASI ÖZEL HUKUK BAĞLAMINDA KANUNA KARŞI HİLE

Prof. Dr. Necla ÖZTÜRK

Akdeniz Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Milletlerarası Özel Hukuk, ORCID ID: 0000-0003-1259-980X

Arş. Gör. Döndü KUŞCU

Dicle Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Milletlerarası Özel Hukuk, ORCID ID: 0000-0002-9619-6540

ÖZET

Gösterici nitelikte olan milletlerarası özel hukuk kaideleri veya başka bir deyişle kanunlar ihtilafı kuralları ile mahkemelerin belli bir hukuki olayın çözümünü belli bir ülkenin hukuk kurallarına bağlaması bazı durumlarda tarafların arzu ettiği sonuca ulaşamamasına sebebiyet verebilir. Taraflar böyle durumlarda kanunlar ihtilafı kurallarının yetkili kılacağı hukuktan başka bir hukukun uygulanmasını mümkün kılmak için çeşitli girişimlerde bulunabilirler. Bu amaçla bağlama noktasının değiştirilmesi ile başka bir bağlama noktasının uygulanmasının sağlanması milletlerarası özel hukukta kanuna karşı hile olarak kabul edilmektedir.

Kanuna karşı hileden söz edebilmek için öncelikle tarafların yahut tarafın uygulanmasından imtina ettiği bir iç maddi hukuk kuralı bulunmalıdır. Bu kuralın uygulanmasından kaçınan taraf veya taraflar bu kuralın uygulanmaması için bağlama noktasını değiştirmek yoluyla normalde uygulanma ihtimali olmayan başka bir devletin hukukunun uygulanmasını sağlamaktadır. Taraf veya tarafların davranışının kanuna karşı hile olarak değerlendirilebilmesi için bağlama noktasını değiştirme konusunda hile kastının bulunması gerekmektedir. Dolayısıyla tarafların kanuna karşı hile kastıyla hareket ettiklerinin açık ve tereddütsüz şekilde tespit edilebiliyor olması gerekmektedir.

Bu bildirinin amacı milletlerarası özel hukuk bağlamında kanuna karşı hile durumunu açıklamak ve kanuna karşı hilenin tespit edilmesi halinde mahkemelerin olası tutum ve davranışlarını değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: Kanuna Karşı Hile, Hile Kastı, Bağlama Noktasının Değiştirilmesi.

GİRİŞ

Kanuna karşı hile esas olarak hukuk kurallarının yasakladığı bir amaca ulaşmak için hukuk kuralları tarafından yasaklanmayan bir yola başvurmak olarak kabul edilmektedir. Milletlerarası özel hukuk alanında ise kanuna karşı hile, bir hukuki iş yahut işlemin taraflarının uygulanacak hukukun tatbikine esas teşkile edecek bağlama noktalarında,

uygulanacak hukuku değiştirmek maksadıyla ortaya çıkmıştır¹. Örneğin bir kimsenin milli hukukunun ya da ikametgâh yeri hukukunun uygulanması neticesinde o kimsenin arzu etmediği sonuçlar ortaya çıkacak ise bu kimse vatandaşlığını veya yerleşim yeri hukukunu değiştirmek suretiyle bağlama noktasını değiştirebilecektir. İtalyan hukukunda bir dönem Katolik inancının etkisiyle boşanma işlemi gerçekleştiremeyen eşler başka ülkelerin milli hukuklarına geçmek yoluyla boşanmışlardır. Buna ilaveten taşınırın malın mülkiyetinin devrine işlem anında malın bulunduğu ülke hukuku uygulanmaktadır. Malın bulunduğu ülke hukuku tarafların aleyhine bir düzenleme içermekteyse kolaylıkla taşınır malın bulunduğu yeri değiştirmek suretiyle uygulanacak hukukun değiştirilmesi mümkündür.

Çalışma kapsamında kanuna karşı hilenin milletlerarası özel hukukta yer alan görünümü üzerinde durulacak ve kanuna karşı hilenin çözümü hakkında ortaya atılan fikirler değerlendirilecektir.

GENEL OLARAK MADDİ HUKUKTA KANUNA KARŞI HİLE KAVRAMI

Kanuna karşı hile tarafların hukuk sistemi tarafından yasaklanmış bir sonucu elde etmek yine hukuk sistemi tarafından cevaz verilen bir yolu kanunu dolanmak suretiyle elde etmeye çalışmalarıdır. Kanuna karşı hile durumu sadece kanunların ihlal edilmiş olması yoluyla değil aynı zamanda genel hukuk ilkelerinin ve örf ve âdet hukuku ilkelerinin ihlal edilmesi yoluyla ortaya çıkabilir².

Genel olarak maddi hukukta kanuna karşı hileden bahsedebilmek için bazı unsurların varlığı gerekmektedir. İlk olarak bir işlemin yapılması emredici hukuk kuralları ile yasaklanmış olmalıdır. İkinci olarak yasaklanmış olan bu işlemin gerçekleşmesi amacıyla kanunen izin verilmiş olan başka bir işlemin yapılmış olması gerekmektedir. Son olarak ise taraflarca yapılan işlem yapılması istenen işlem ile sağlanmak istenen amacı elde etmeye elverişli olmalıdır. Maddi hukuk alanında kanuna karşı hileden bahsedebilmek için genel olarak bu unsurların sağlanmış olması gerekmektedir. Kanuna karşı hilenin maddi hukukta yer alan yaptırımını yasaklanan işlemin müeyyidesi olarak kabul edilmektedir³.

MİLLETLERARASI ÖZEL HUKUKTA KANUNA KARŞI HİLE KAVRAMI

A. Genel Olarak

¹ Çelikel, A. /Erdem B. B., *Milletlerarası Özel Hukuk*, İstanbul 2020, s. 91 vd.

² Doğan, Vahit: *Milletlerarası Özel Hukuk*, Savaş Yayınevi, 2020, s. 236; Aybay, Rona/ Dardağan Kibar, Esra: *Uluslararası Düzeyde Yasaların Çatışması*, İstanbul 2001, s. 124.

³ Doğan, s. 237.

Milletlerarası özel hukukta kanuna karşı hile kavramı maddi hukukta yer alan kanuna karşı hile kavramından farklıdır⁴. Yabancılık unsuru içeren iş veya işlemlerde taraflar uygulanacak hukuku tespit etmeye yarayan bağlama noktaları değiştirebilirler veya değiştirmiş gibi gösterebilirler⁵. Yahut yapmak istedikleri hukuki işlem başka olmakla birlikte başka bir işlemi yapıyor gibi gösterebilirler veya iradi serbestisinin verdiği yetkiye istinaden hukuk seçimi yapmak yoluyla hileli şekilde hareket edebilirler. Son olarak ise milletlerarası yetki kurallarından faydalanmak yoluyla kendilerine daha fazla avantaj sağlan bir ülkenin yahut eyaletin mahkemelerinde dava açabilir yahut hukuki talep de bulunabilirler⁶.

Milletlerarası özel hukuk bağlamında kanuna karşı hileden bahsedebilmek için dört unsurun bulunması gerekmektedir⁷. İlk olarak, hileye uğrayan bir devlet kanununun varlığı şarttır. Uygulanacak hukuku bertaraf edilen devlet hileye uğrayan devlet olarak kabul edilmektedir. İkinci olarak arzulanan sonucu sağlamak amacıyla bir başka devletin kanunlarından yararlanmış olmalıdır. Burada bir maddi hukuk lehine başka bir maddi hukukun uygulanmasından vazgeçilmektedir. Kanunlar ihtilafı kuralları ile tespit edilen ülkenin hukukunun maddi hukuk normlarının uyuşmazlığa uygulanmasına engel olmak amacıyla taraf yahut taraflar bağlama noktasını farklı bir yöne çekmektedirler. Bu durumda lehine hareket edilen ülkenin hukuku açısından hile durumu oluşmayacak ve bu devlet hile unsurunu nazara almayacaktır. Mahkemeler sadece kendi ülke hukuklarını ilgilendiren hile durumlarını nazara alabileceklerdir. Üçüncü olarak ise hileli sonucun doğmasına yol açacak bir işlemin yapılması gerekmektedir. Son olarak kanuna karşı hile kast unsurunu barındırmalıdır⁸.

Eğer hâkimin hukukunun bağlama kurallarında bir değişiklik yapılmaktaysa “gerçek kanuna karşı hileden” bahsedilmektedir. Örneğin 5718 sayılı Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun (MÖHUK)⁹ m.13/1 “*Evlenme ehliyeti ve şartları, taraflardan her birinin evlenme anındaki milli hukukuna tabidir*”. Buna göre Türkiye’de yapılması istenen evliliğin geçerlik şartlarına MÖHUK hükümleri gereğince tarafların ayrı ayrı kendi milli hukukları uygulanacaktır. Kendi milli hukukuna göre evlenme ehliyetine sahip olmayan bir kimse, başka bir ülkenin vatandaşlığına geçmek suretiyle uygulanacak hukuku değiştirmek yoluyla evlenme işlemi açısından ehil olarak kabul edilebilir.

⁴ Güngör, G., *Türk Milletlerarası Özel Hukuku*, Ankara 2021, s. 108.

⁵ Yörük, A. K., *Devletler Hususi Hukuku*, İstanbul 1950, s. 170.

⁶ Nomer, Ergin: *Devletler Hususi Hukuku*, İstanbul 2017, s. 125.

⁷ Can, H./Toker A. G., *Milletlerarası Özel Hukuk*, Ankara 2018, s. 304.

⁸ Göger, Erdoğan: *Devletler Hususi Hukuku*, Ankara 1977, s. 108,109.

⁹ RGT. 12.12.2007-26728.

Hâkimin hukukunun bağlama noktasında elde etmek istenen amaca hizmet etmeyen sonuçların ortaya çıkması muhtemel ise taraflar *lex fori*'nin değiştirilmesi yoluyla arzulana amaca ulaşabilirler. Bu durumda “gerçek olmayan kanuna karşı” hile durumu söz konusu olabilecektir. Örneğin taraflar milli hukuklarına göre evlenme ehliyetine sahip değillerse bu durumda evlenme ehliyetini yerleşim yeri hukukunun maddi hukuk kurallarına bağlayan bir ülkede evlenme işlemi gerçekleştirmeleri halinde ortada gerçek olmayan bir kanuna karşı hile durumu söz konusu olabilecektir.

Kanuna Karşı Hilenin Kabulüne ve Reddine İlişkin Görüşler

Kanuna Karşı Hileyi Reddeden Doktrin

Bu görüşü savunan yazarlar milletlerarası özel hukuk alanında kanuna karşı hileye yer olmadığını savunmaktadırlar. Bu görüşü savunanlara göre bir kimse bir kanundan istifade etmek istiyorsa hukuken bunun mümkün olması halinde bir sakınca oluşmayacaktır. Hâkimin kişinin kastını araştırmak gibi bir yükümlülüğü bulunmamaktadır¹⁰.

Kanuna Karşı Hileyi Kısmen Kabul Eden Doktrin

Bu görüşü savunan yazara göre kanuna karşı hile dar bir alanda kabul edilmektedir. Yalnızca sözleşme ilişkilerinin şekline ilişkin olmak üzere kanuna karşı hilenin dar şekilde yorumlandığı görülmekte diğer tüm alanlarda ise kanuna karşı hile reddedilmektedir.

Kanuna Karşı Hileyi Kabul Eden Doktrin

Bu görüşü savunan müellifler kanuna karşı hile durumlarını milletlerarası özel hukukta hal çaresine bakılması gereken bir problem olarak görmüşlerdir. Buna göre bir ülkenin kanunlarının emredici hükümlerine aykırı şekilde hareket edilmesi durumunda o işlemin geçerli olup olmadığına öncelikle karar vermek gerekecektir. Türk hukukunda bazı yazarlar tarafından bu yaklaşım benimsenmiştir. Bu yaklaşım kapsamında, kanuna karşı hileyi nazara almamak milletlerarası özel hukukun esaslarını tarafların suistimal etmelerine izin vermek demek olacaktır. Yine bu görüşü savunan yazarlara göre bu fikri kabul etmek, uygulayıcı olan hakimleri zor durumda bırakacaktır. Buna karşın hâkimin asli vazifesi iyiniyetli işlem ile kötü niyetli işlemin ayırdına varmaktır. Hâkim, bu fikri savunanlara göre, taktir hakkına sahip olmalı ve takdir hakkına istinaden hukuki işlemin geçerli veya geçersiz addedilmesine karar vermelidir¹¹.

¹⁰ Berki, Osman Fazıl: *Devletler Hususi Hukuku*, İstanbul 1956, s. 260.

¹¹ Berki, s. 261,262.

Milletlerarası Özel Hukukta Kanuna Karşı Hilenin Çözümü

Kanuna karşı hile teşkil eden hileli bağlamalar hakkında kanuni bir hüküm bulunmamaktadır. Kanuni bir hüküm bulunmamasının asıl nedeni ise tıpkı iç maddi hukukta olduğu gibi milletlerarası özel hukuk alanında da hile hallerinin ve durumlarının çeşitli olmasıdır. Buna ilaveten tüm hile durumları da tıpkı iç maddi hukukta olduğu gibi hukuki önemi haiz değildir. Kanuna karşı hilenin çaresinde bakabilmek için doktrine bazı görüşler ortaya atılmıştır. Kanuna karşı hile probleminin tek başına bir problem mi yoksa kamu düzenine ait bir problem mi olduğu hususunda doktrinde fikir birliği bulunmamaktadır¹². Kanuna karşı hileyi kamu düzenine ait olarak görüp kamu düzeninin bir parçası olarak kabul eden yazarlar olduğu gibi müstakil bir problem olarak kabul eden yazarlar da bulunmaktadır. Kanuna karşı hilenin müstakil bir sorun olduğunu düşünen yazarlara göre, kanuna karşı hile kanunlar ihtilafının dışında kalan hukuki bir müessesedir. Buna göre hileli fiil bir hakkın kötüye kullanılması olarak nitelendirilmektedir. Bağlama noktasının değiştirilmesi ile hedeflenen amaç ahlak dışı yahut hoş karşılanmayan bir fiil olarak kabul edilmektedir. Kanunların tanımış olduğu veya bilerek açık bir bıraktığı bir imkândan dolayı kötü niyet olmaksızın istifade edilmesi kabul edilmezlik olarak nitelendirilemeyecektir. Bunların dışında tarafların veya tarafında kendine uygun bir usul hukukundan veya kanunlar ihtilafı kuralından veya maddi bir kuraldan istifade etmek amacıyla birden çok yetkili mahkemeden birini seçiyor olması yani “*forum shopping*” kanuna karşı hile olarak nitelendirilmemektedir. Türk hukukunda da uluslararası hukukta olduğu gibi kanuna karşı hile kavramını müstakil bir sorun olarak değerlendiren yazarlar olduğu gibi ikincil nitelikte bir müeyyide olduğunu benimseyen yazarlar da bulunmaktadır¹³.

Kanun karşı hile bazı durumlarda kanuni hükümlerin müdahalesiyle karşılaşmaktadır. Bazı hukuklarda hileli bağlanmaların önüne geçmek için kurallar mevcuttur. Mesela İsviçre Hukukunda taraflardan en az birinin ikametgâh yerinin İsviçre olması koşuluyla, İsviçre vatandaşlarının yabancı bir memlekette yapacağı evlenmelerin tanınması, evliliğin geçersizliğine ilişkin İsviçre maddi hukuk hükümlerinden kurtulma kastıyla yapılmamış olmasına bağlıdır. İrade muhtariyetine sınırlı durumlarda sonuç bağlanması durumlarında da hileli bağlanmaların öne geçilmesi önlenmektedir. Zira taraflar subjektif bağlama noktalarını belirlemek yoluyla arzu ettikleri sonucu elde etmek için uygulanacak hukukun değiştirilmesi yolunu seçebilmektedirler. Alman hukukunda ise konu kamu düzeni bahsi içerisinde

¹² Fawcett, J. J. “Evasion of Law and Mandatory Rules in Private International Law.” *The Cambridge Law Journal*, vol. 49, no. 1, 1990, pp. 44–62, s. 45.

¹³ Bağımsız bir müeyyide olduğunu ileri süren görüş: Uluocak, Nihal: Kanunlar İhtilafı Hukuku, 1971, s. 232 (Nomer, s. 128’den naklen).

değerlendirilmiş ve Alman Medeni Kanunu’nu giriş kısmında (EGBGB) 6. Madde kapsamında; Alman kanunlarının uygulanmasının hileli bir biçimde bertaraf edilmesinin bir Alman kanunun amacına aykırı olup olmadığı değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Hileli bağlanma ile elde edilen sonucun gerçekten tahammül edilemez olması halinde kamu düzeninin müdahalesiyle kanuna karşı hileye mâni olunabilmesi mümkündür. Öte yandan kanuna karşı hile durumu bir haksız fiil durumunun ortaya çıkmasına sebebiyet verebilir veya bit tazminat talebine de konu olabilir. Türk hukukunda ise kanuna karşı hile konusunda genel veya özel bir düzenleme mevcut değildir. Ancak kamu düzeni müdahalesiyle kanuna karşı hile durumlarının önlenebileceği düzenleme altına alınmıştır¹⁴.

SONUÇ

Türk hukukunda kanuna karşı hile tek başına düzenlenmiş değildir. Kanuna karşı hileye karşı kullanılması muhtemel enstrümanların başında kamu düzeni gelmektedir. Kamu düzenine ilişkin kuralın kanuna karşı hile hallerinde uygulanması halinde, hükmün uygulanması ile ortaya çıkan sonucun MÖHUK’un 5. maddesi kapsamında¹⁵ kamu düzenine açıkça aykırı olması gerekmektedir. Hile yapılmış olması halinde de ortaya çıkan sonuç MÖHUK m. 5 kapsamında aynı şekilde değerlendirilecektir. Dolayısıyla kanuna karşı hile yoluna başvurulmuş olması tek başına Türk kamu düzenini ihlal edecek bir hal olarak görülmemektedir¹⁶.

KAYNAKÇA

Aybay, R./ Dardağan Kibar, E.: *Uluslararası Düzeyde Yasaların Çatışması*, İstanbul 2001.

Berki, O. F., *Devletler Hususi Hukuku*, İstanbul 1956.

Birsen, K., *Devletler Hususi Hukuku*, İstanbul 1936.

Can, H./Toker A. G., *Milletlerarası Özel Hukuk*, Ankara 2018.

Çelikel, A. /Erdem B. B., *Milletlerarası Özel Hukuk*, İstanbul 2020.

Dal, K., *Devletler Hususi Hukuku*, Ankara 1966.

¹⁴ Nomer, s. 133.

¹⁵ MÖHUK’un 5. Maddesi kapsamında; “Yetkili yabancı hukukun belirli bir olaya uygulanan hükmünün Türk kamu düzenine açıkça aykırı olması hâlinde, bu hüküm uygulanmaz; gerekli görülen hâllerde, Türk hukuku uygulanır”.

¹⁶ Şanlı, Cemal/Esen, Emre/Ataman- Figanmeşe, İnci, *Milletlerarası Özel Hukuk*, İstanbul 2020, s. 94,95.

Doğan, V., *Milletlerarası Özel Hukuk*, Ankara 2019.

Fawcett, J. J. “Evasion of Law and Mandatory Rules in Private International Law.” *The Cambridge Law Journal*, vol. 49, no. 1, 1990, s. 44–62.

Göğer, E., *Devletler Hususi Hukuku*, Ankara 1977.

Güngör, G., *Türk Milletlerarası Özel Hukuku*, Ankara 2021.

Nomer, E., *Devletler Hususi Hukuku*, İstanbul 2017.

Seviğ, M.R/Seviğ, V.R., *Devletler Hususi Hukuku*, İstanbul 1962.

Seviğ, Vedat: Devletler Hususi Hukukunda Hile Teorisinin Temeli, s. 1148-1185.

Seviğ, Vedat: Devletler Hususi Hukukunda Hile,

Şanlı, C./Esen, E./Ataman- Figanmeşe, İ., *Milletlerarası Özel Hukuk*, İstanbul 2020.

Topçuoğlu, Hamide: Kanuna Karşı Hile (Kanundan Kaçınma Yolları), Selüloz Matbaası, İzmit, 1950.

Yörük, A. K., *Devletler Hususi Hukuku*, İstanbul 1950.

ÇALINAN YA DA YASADIŞI ŞEKİLDE İHRAÇ EDİLEN KÜLTÜR VARLIKLARININ İADESİNİN 1995 UNIDROIT KONVANSİYONU BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Prof. Dr. Necla ÖZTÜRK

Akdeniz Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Milletlerarası Özel Hukuk,

ORCID ID: 0000-0003-1259-980X

Arş. Gör. Döndü KUŞCU

Dicle Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Milletlerarası Özel Hukuk, ORCID ID: 0000-0002-
9619-6540

ÖZET

Kültür varlıkları taşımış oldukları önemden dolayı korunması ve gözetilmesi gereken varlıklar olarak kabul edilmektedir. Gerekli koruma ve muhafazanın sağlanmış olmasıyla kültür varlıkları bir sonraki kuşaklara aktarılabilir. Kültür varlıklarının uluslararası hukuk bağlamında korunmasını sağlamak amacıyla pek çok girişim yapılmış ve bu amaçla bazı sözleşmeler akdedilmiştir. 1970 yılında çıkarılmış olan “*Kültür Varlıklarının Kanunsuz İthal, İhraç ve Mülkiyet Transferinin Önlenmesi ve Yasaklanması için Alınacak Tedbirlerle ilgili UNESCO Konvansiyonu*” en önemli sözleşmelerden biridir. Bu Sözleşmeye çoğu ihracat ülkesi olmakla birlikte 143 ülke taraftır. Bu Sözleşme’nin doğrudan uygulanma kabiliyeti bulunmamakta ülkelerin bunun için uyum yasaları çıkarmış olmaları gerekmektedir. Bu nedenle kültür varlıklarının korunması ve iadesi konusunda yeknesak bir uygulama sağlanmamaktadır.

Kültür varlıklarının iadesinin sağlanması ve korunması bakımından yeknesak ve doğrudan uygulanma kabiliyeti olan bir sözleşme yapılması için çalışmalar yapılmış ve neticesinde 1995 yılında “*Çalınan ya da Yasadışı Olarak İhraç Edilen Kültürel Objelerle ilgili UNIDROIT Konvansiyonu*” imzaya açılmıştır. Çalınan veya yasa dışı şekilde ihraç edilen kültür varlıklarının iadesinin sağlanması amacıyla hazırlanan Konvansiyon, taraf olan devletler bakımından doğrudan uygulanma kabiliyetine sahiptir. 1970 UNESCO Sözleşmesi’nin aksine bu Konvansiyona taraf olan devletlerin uyum kanunu çıkarmalarına gerek yoktur.

Bu bildirinin amacı çalınan veya yasadışı şekilde ihraç edilen kültür varlıklarının iadesinin 1995 UNIDROIT Konvansiyonu bağlamında değerlendirmek ve iade sürecinde yaşanan veya yaşanması muhtemel sorunlara değinerek bunlara çözüm önerileri sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: 1995 UNIDROIT Konvansiyonu, Kültür Varlıklarının Korunması, Kültür Varlıklarının İadesi.

GİRİŞ

Roma merkezli Uluslararası Özel Hukukun Birleştirilmesi Enstitüsü (*International Institute for the Unification of Private Law-UNIDROIT*) 1923 yılında Milletler Cemiyetine yardımcı organ olarak kurulmuştur. UNIDROIT tarafından 07-24 1995 yılında Roma’da yapılan son toplantıda “Çalınmış ve Kanunsuz Şekilde İhraç Edilmiş Kültürel Varlıkların Geri Verilmesi İlişkin Sözleşme”¹ kabul edilmiştir. Bu Sözleşmenin asıl amacı 1970 UNESCO Sözleşmesi’nin pratikte uygulanmasını kolaylaştırmak ve çalınan ve yasadışı ihraç edilen kültür varlıkları için “uygulanabilir” bir hukuk sistemi hayata geçirmektir². 1995 UNIDROIT Sözleşmesi bütün hükümleri ile birlikte 1 Temmuz 1998 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Sözleşmeye Türkiye ve diğer pek çok kaynak ülke taraf olmaktan imtina etmektedir. Sözleşmeye taraf olan devletler daha çok pazar ülke olarak tabir edilen kültür varlıkları açısından fakir, çalınan eserlere piyasa oluşturan devletlerdir. Sözleşmeye bugün itibarıyla 54 ülke taraftır. Türkiye henüz taraf devletler arasında yer almamaktadır³.

1995 UNIDROIT Sözleşmesi’nin 2. Maddesinde kültür varlıklarının tanımına yer verilmiştir. İlgili madde kapsamında; “*dini ya da laik nedenlerle, arkeolojik, tarihöncesi, tarihi, edebi, sanatsal ya da bilimsel açıdan önemli olan ve Sözleşmenin Ekindeki listedeki kategorilerden birine ait olan kültürel objeler*” kültür varlığı olarak kabul edilecektir. Bahse konu objelerin kültür varlığı olarak nitelendirilmesi ve Sözleşme kapsamında korumadan yararlanması için, Sözleşme ekinde yer alan listede yer alan nesnelere biri olması gerekmektedir. Bahse konu nesne menşe ülkesi tarafından kültür varlığı olarak nitelendirilse dahi eğer sözleşme ekinde yer alan listede bulunan bir nesne değilse bu durumda sözleşme kapsamında sağlanan korumadan yararlanamayacaktır.

1995 Sözleşmesinde yer alan kültür varlığı tanımı, 1970 UNESCO Sözleşmesinde yer alan tanım ile aynıdır. 1970 UNESCO Sözleşmesinde yer alan ek liste aynı şekilde 1995 Sözleşmesine eklenmiştir. Kültür varlığının tanımı konusunda yeknesaklık oluşturmakla ülkelerin her iki sözleşmeye de aynı anda taraf olması amaçlanmıştır. 1970 UNESCO Sözleşmesinin ekinde listelenen 11 grup kültür varlığı aynı şekilde 1995 UNIDROIT Sözleşmesine de eklenmiştir⁴.

Bu çalışma kapsamında 1995 UNIDROIT Sözleşmesi bağlamında çalınan veya yasadışı şekilde ihraç edilen kültür varlıklarının iadesinin koşulları etraflıca ele alınacak ve Türkiye’nin Sözleşmeye taraf olmamasının nedenleri değerlendirilecektir.

¹ Kısaca 1995 Sözleşmesi veya UNIDROIT Sözleşmesi olarak çalışmada ele alınacaktır. Sözleşme için bkz. “UNIDROIT Convention On Stolen Or Illegally Exported Cultural Objects”, Rome, 24 June 1995, <https://www.unidroit.org/instruments/cultural-property/1995-convention/> (E.T.: 27.10.2023). Ayrıca bkz. <https://www.unidroit.org/english/conventions/1995culturalproperty/1995culturalproperty-explanatoryreport-e.pdf> (E.T.: 27.10.2023).

² Lyndel V., “UNESCO and UNIDROIT: A Partnership Against Illicit Trafficking”, *Uniform Law Review*, vol 1 (1996): s. 59–71, s. 60-61; Thorn, Bettina : *Internationaler Kulturgüterschutz nach der UNIDROIT-Konvention: Schriften zum Kulturgüterschutz Cultural Property Studies*, De Gruyter Recht, Berlin, 2005, s. 58.

³ Sözleşmeye taraf devletler için bkz. <https://www.unidroit.org/instruments/cultural-property/1995-convention/status/> (E.T.: 26.10.2023).

⁴ Ceylan, Ümit : “Taşınır Kültür ve Tabiat Varlıkları Kaçakçılığı Suçu (Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu M.32, 68)”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hukuk Anabilim Dalı Kamu Hukuku Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, 2008, s. 37.

1995 UNIDROIT SÖZLEŞMESİ KAPSAMINDA KÜLTÜR VARLIKLARININ İADESİ

Sözleşmenin Uygulanma Alanı

1995 Sözleşmesi'nin birinci bölümünün ilk madde söz konusu Sözleşme'nin uygulama alanını gösterir. İlgili hüküm kapsamında; *“Bu Sözleşme aşağıdakilere ilişkin uluslararası nitelikteki taleplere uygulanır: (a) çalınan kültürel nesnelere iadesi; (b) bir Sözleşmeci Devletin topraklarından, kültürel mirasın korunması amacıyla kültürel varlıkların ihracatını düzenleyen kanuna aykırı olarak alınan kültürel nesnelere iadesi”*.

1995 Sözleşmesi'nin uygulanması yalnızca uluslararası nitelik taşıyan iade talepleri için mümkün olacaktır. Ulusal nitelikte iade talepleri Sözleşme kapsamında mümkün olmayacaktır. Sözleşme kapsamında uluslararası nitelik taşıyan iade talepleri ya çalınan bir nesne söz konusu olduğunda yahut menşe devletin ihracat kısıtlamalarına aykırı hareket edilmesi halinde kültür varlığının ülke dışına çıkması halinde mümkün olacaktır⁵.

Çalınan Kültür Varlıklarının İadesi

1995 UNIDROIT Sözleşmesi'nin 3. Madde kapsamında çalınan kültür varlıklarının iadesi Sözleşme kapsamında düzenlenmiştir. Sözleşmenin net şekilde ifadesine göre; çalıntı olarak nitelendirilen kültür varlıkları menşe ülkesine iade edilmek zorundadır (m.3/1). Çalıntı nesnenin tanımına ise Sözleşme kapsamında yer verilmemiştir. Sözleşme'nin Açıklayıcı Raporunda buna ilişkin değerlendirmenin iade yargılamasını yürüten devlet tarafından yapılacağı belirtilmiştir. Buna göre ilgili hükümde geçen “hırsızlık” durumu en geniş şekilde yorumlanacaktır. Fakat iyiniyet iddiası halinde talep edilen tazminat durumlarında devletlerin bu hükmü geniş yorumlamasına imkân tanınacaktır⁶.

Sözleşmenin uygulanma kabiliyeti bulması için çalınan nesnenin menşe ülkesi ve nesnenin bulunduğu ülke Sözleşmeye taraf olmalıdır. Sözleşme hükümlerinin geriye yürümesi mümkün olmadığından ilgili devlet Sözleşmeye taraf olduktan sonra meydana gelen çalma olayları bakımından UNIDROIT Sözleşmesi hükümleri uygulanma kabiliyeti bulacaktır. Ancak taraflar daha fazla koruma sağlayan hükümleri uygulama konusunda anlaşmış olurlarsa Sözleşme bu konuda bir engel oluşturmamaktadır (m.9/1)⁷.

Sözleşme kapsamında asıl malik korunmakta ve malın mülkiyetini sonradan iyiniyetle kazanan kişinin mülkiyet iddiaları korunmamaktadır. Davacı söz konusu nesnenin kendisine ait olduğunu ve bu nesnenin çalınmak suretiyle kendisinden alındığını ispat ederse, malı elinde bulunduran kimse iyiniyetli olsa dahi bu nesneyi iade etmek durumundadır. Henüz varlığı bilinmeyen kaçak kazılar sonucunda ortaya çıkarılıp çalınan nesnelere mülkiyetinin ispat edilmesi durumu ise oldukça güçtür. Zira bu varlıkların devlet tarafında varlığı bilinmemekte dolayısıyla her hangi bir kaydı tutulmamaktadır. Sözleşme bu neviden nesnelere

⁵ Özel, Sibel : “Kültür Varlıklarının İadesinde Doğrudan Uygulanma Kabiliyeti Olan Uluslararası Sözleşme: Çalınan Ya Da Yasadışı Olarak İhraç Edilen Kültürel Objelerle İlgili 1995 UNIDROIT Konvansiyonu”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 19 (2013), s. 237-258, 241.

⁶ Açıklayıcı Rapor, s. 494.

⁷ İlgili hükme göre; *“Bu Sözleşmedeki hiçbir şey, bir Sözleşmeci Devletin, çalınan veya yasa dışı olarak ihraç edilen kültürel varlıklarının geri alınması veya iadesi konusunda bu Sözleşmede öngörülenden daha uygun kuralları uygulamasını engellemez”*.

açısından da açık bir şekilde koruma sağlamış ve bu durumu 3. Maddenin 2. Fıkrasında açıkça belirtmiştir. Buna göre; “*Bu Sözleşmenin amaçları bakımından, hukuka aykırı olarak, Kazılan veya yasal olarak kazılan ancak yasa dışı olarak alıkonulan eşyalar, kazının yapıldığı Devletin kanunlarına uygun olması halinde çalınmış sayılacaktır*”. Bu hüküm kapsamında kaçak kazılar sonucunda ülke dışına çıkarılan arkeolojik objelerin iade talepleri, ihracat yasakları hükmüne göre değil, çalıntı nesne hükmüne göre yapılacaktır⁸.

Malı elinde bulunduran kişinin çalınan objenin iadesini sağlaması ise yine 3. Madde kapsamında bazı koşullara bağlanmıştır. Zamana ilişkin getirilen koşula göre; “*Her türlü iade talebi, davacının kültürel objenin yeri ve zilyedinin kimliğini öğrendiği andan itibaren üç yıllık bir zaman içinde ve her halükârda hırsızlık anından itibaren elli yıllık bir zaman içinde yapılacaktır*” (m.3/3). İlgili düzenleme kapsamında zamanaşımı süresi hırsızlığın gerçekleştiği andan itibaren değil, malın sahibinin nesnenin yerini ve kimin elinde bulunduğunu öğrendiği andan itibaren işleme başlayacaktır. Dava zamanaşımı için bir üst sınır belirlenmiş ve hırsızlık anından itibaren 50 yıllık süre içerisinde nesnenin maliki olduğunu iddia eden kişinin dava açabileceği belirtilmiştir⁹.

1995 UNIDROIT Sözleşmesi iyiniyetli alıcıların mülkiyet iddiasını korumamış bu kişilere veya topluluğa malın iade edilmesi zorunluluğu getirmiştir. Ancak belli şartlar altında iyiniyet iddiasında bulunan bu kimselere tazminat alabileceklerdir. Sözleşme’nin 4. Maddesi kapsamında; “*İade edilmesi istenen çalıntı kültürel objenin zilyedi, iade anında, objenin çalındığını bilmediğini ve makul olarak da bilebilecek durumda olmadığını ve eseri alırken makul dikkat gösterdiğini ispatlayabilmesi halinde, adil ve makul bir tazminata hak kazanacaktır*” (m.4/1). Bu hüküm kapsamında alıcı olan kimse iyiniyetli olduğunu ispat etmek durumundadır. Bu konuda asıl malike alıcının iyiniyetli olmadığını ispat etme yükümlülüğü getirilmemiş dolayısıyla ispat yükü burada yer değiştirmiştir. Malı elinde bulunduran zilyedin iyi niyetli olup olmadığı hususunda ise mahkeme tarafından bütün iktisap koşulları incelenecektir¹⁰. Bunun yanında adil ve makul bir tazminatın nasıl hesaplanacağına

⁸ Harris, Kristina F., : “Seeking an Equitable Standard for Transactions in the International Antiquities Trade: A Critique of the 1995 UNIDROIT Convention on Stolen or Illegally Exported Cultural Objects”, *U.C. Davis Journal of International Law & Policy*, vol. 27, no. 1, Fall 2020, s. 1-34

⁹ İlgili hükmün 4. Fıkrasında 50 yıllık zamanaşımı süresinin istisnası yer almaktadır. Buna göre; “*Ancak, bir kültürel varlığın ayrılmaz parçasını oluşturan bir kültürel varlığın iadesine ilişkin talep, Tespit edilen anıt veya arkeolojik alan veya kamu koleksiyonuna ait olan eserler, talep sahibinin kültürel objenin yerini ve sahibinin kimliğini öğrendiği tarihten itibaren üç yıllık bir süre dışında zaman sınırlamalarına tabi olmayacaktır*”. Kamu koleksiyonunun tanımı ise yine Sözleşme kapsamında yapılmıştır. Buna göre; “*Bu konvansiyonun amacı açısından “kamu koleksiyonu” (a) Bir âkit devlet (b) Âkit devletin dini ya da yerel makamı (c) Âkit devlette bir dinî kuruluş; ya da (d)Âkit devlette esas olarak kültürel, eğitim ya da bilimsel amaçlar için kurulmuş olan ve o ülkede kamu hizmeti yaptığı kabul edilmiş olan bir enstitü tarafından sahip olunan ve envanteri yapılmış ya da başka şekilde belirlenmiş bir grup kültürel objeden oluşmaktadır*” (m.3/7). Devam eden fıkra hükmü ise kamu koleksiyonu kavramını genişletmektedir. Buna göre; “*İlave olarak, bir âkit devlette, bir kabile ya da ilkel topluluğa ait olan ve geleneksel ya da ritüel açıdan kullanılan kutsal ya da topluluk açısından önemli kültürel objelerin iadesi talebi de kamu koleksiyonları için uygulanan zamanaşımı süresine bağlıdır*”. (m.3/8).

¹⁰ Sözleşmenin 4. Maddesinin 4. Fıkrası kapsamında; “*Zilyedin makul dikkat gösterip göstermediğine karar verilirken tarafların nitelikleri, ödenen fiyat, zilyedin makul olarak müracaat edebileceği bir çalıntı kültürel objeler siciline danışıp danışmadığı ve makul olarak elde edilebilecek diğer bilgi ve belgeler ve zilyedin başvurulabilecek kuruluşlara danışıp danışmadığı ya da makul bir kişinin olayın özelliklerine göre diğer işlemleri yapıp yapmadığı da dahil olmak üzere bütün iktisap koşulları dikkate alınacaktır*”.

ilişkin bir düzenleme Sözleşme kapsamına belirtilmemiştir. Dolayısıyla mahkeme her somut olayda yapacağı değerlendirme ile alıcının iyiniyetli olmasından dolayı yaşadığı mağduriyet ve malikin mülkiyet hakkı arasında bir denge kurmaya çalışacaktır.

Yasadışı İhraç Edilen Kültür Varlıklarının İadesi

Sözleşme'nin III. Bölümünde yasadışı ihraç edilen kültür varlıklarının iadesi konusu ayrıca düzenlenmiştir. Bu durumda belli bir ülkenin ihracat yasaklarına aykırılık söz konusu olmaktadır. Çalınan bir malın varlığı söz konusu değildir. İhracat yasaklarına aykırı şekilde bir ülkenin kendi ülke sınırlarında tutmayı amaçladığı kültür varlıkları ülke dışına çıkarılmaktadır. Bu durumda UNIDROIT Sözleşmesi kapsamına söz konusu nesnelere iadesi mümkün olmaktadır. Sözleşmenin 5. Maddesi kapsamında; *“bir âkit devlet, diğer bir âkit devlet mahkemeleri veya yetkili diğer makamlarından, talepte bulunan devlet ülkesinden yasadışı olarak ihraç edilen kültürel objenin iadesini emretmesini talep edebilir”*. Bu hüküm kapsamında yasadışı ihracat halinde iade talepleri akit bir devlet tarafından yapılabilecek yani özel şahıslar tarafından doğrudan talepte bulunulamayacaktır. Buna göre bir ülkenin kamu hukuku karakteri haiz olan kuralları başka ülke mahkemelerinde uygulanma kabiliyeti bulmuştur¹¹.

Yasadışı ihraç edilen kültürel obje, çalınan kültürel objelerden farklı niteliklere sahip olmalıdır. Sözleşmenin 5. Maddesinin 3. Fıkrası kapsamında; *“Talepte bulunan devlet objenin talep eden devlet için önemli kültürel değere sahip olduğunu veya objenin ülkeden götürülüşünün aşağıda belirtilen menfaatlerden bir veya birkaçına büyük ölçüde zarar verdiğini gösterirse, kendisine başvuru devlet mahkemesi ya da yetkili makam yasadışı ihraç edilen kültürel objenin iadesini emredecektir:*

- (a) *Obje ve çevresinin fiziksel korunması,*
- (b) *Bileşik objenin bütünlüğü,*
- (c) *Bilimsel ya da tarihi karakterdeki bir bilginin korunması,*
- (d) *Kabile ya da ilkel topluluk tarafından objenin geleneksel ya da ritüel kullanımı”*.

Bu hükümde yer alan durumlardan birinin ispat edilmesi halinde kültür varlığı iade edilmek durumundadır. Bunun yanında bir kültür varlığının bir devlet için önemli kültürel değere sahip olması hususu o devletin kendi inisiyatifinde bir durumdur. Sözleşme kapsamında bu konuya ilişkin açık bir düzenleme de getirilmemiştir. Dolayısıyla yasadışı ihraç edilen nesnenin sahibi olan devlet bu nesnenin önemli kültürel değerlere sahip olduğunu ispat ederek iade talebinde bulunabilir. Öte yandan Sözleşme hükümleri kapsamında, iade talebi sırasında bahse konusu nesnenin ihracı artık yasadışı değilse iade işlemi gerçekleşmeyecektir (m.7/1)¹².

¹¹ Sergilenme iznine aykırı şekilde geri verilmeyen eserler de yasadışı ihraç edilen nesne gibi kabul edilecek ve iadesi talep edilebilecektir. Sözleşme kapsamında; *“Talep eden Devletin topraklarından, kültürel mirasının korunması amacıyla ihracatını düzenleyen kanuna göre verilen bir izin kapsamında sergileme, araştırma veya restorasyon gibi amaçlarla geçici olarak ihraç edilen bir kültürel obje. Bu iznin şartlarına uygun olarak iade edilen ürünler yasa dışı olarak ihraç edilmiş sayılacaktır”*. (m.5/2).

¹² İlgili hükme göre; *“Bu Bölümün hükümleri aşağıdaki durumlarda uygulanmaz: (a) iadenin talep edildiği tarihte kültürel bir nesnenin ihracatının artık yasa dışı olmaması veya (b) nesnenin, onu yaratan kişinin yaşamı boyunca veya o kişinin ölümünü takip eden elli yıl içinde ihraç edilmiş olması. (2) Önceki paragrafın*

Yasadışı şekilde ihraç edilen kültür varlıklarının iadesi konusunda ise çalıntı nesnelere iadesi ile aynı zamanaşımı süresi benimsenmiştir. Buna göre; “*herhangi bir iade talebi, talep eden Devletin kültürel objenin yerini ve sahibinin kimliğini öğrendiği tarihten itibaren üç yıllık bir süre içinde ve her halükârda ihracat tarihinden itibaren elli yıllık bir süre içinde yapılacaktır*”. (m.5/5).

Sözleşme kapsamında tıpkı çalıntı eserin iadesi halinde olduğu gibi yine iyiniyetli alıcıya tazminat talep etme hakkı öngörmüştür¹³. Buna göre zilyedin yasadışı ihracatı bilmemesi veya bilebilecek durumda olmaması gerekmektedir (m. 6)¹⁴. Çalıntı nesnenin iyiniyetli alıcısından farklı olarak yasadışı ihraç edilen nesnenin iyiniyetli alıcısına malik ülke ile yapacağı anlaşmaya göre bir takım imkanlar tanınmıştır. Buna göre iyiniyetli alıcı yapılan anlaşma kapsamına nesneyi mülkiyetinde tutabilir veya ivazlı yahut ivazsız malik devlette kendi tespit edeceği birine devredebilir (m. 6/3)¹⁵.

İADE TALEBİNDE YETKİ

1995 Sözleşmesi'nin 8. Maddesi kapsamında kültür varlığının bulunduğu taraf devlet mahkemeleri yahut yetkili makamlarının yanı sıra bu ülke hukuklarına göre yetkili olarak kabul edilen diğer mahkeme veya makamlarda da iade talebi görülebilecektir (m. 8/1). Taraflar iade davasını görüleceği mahkeme konusunda yetki anlaşması yapabileceği gibi uyuşmazlığı tahkim yoluyla çözme konusunda da anlaşma yapabilirler (m. 8/2). Sözleşmenin 8. Maddesinin son fıkrasında ise iade davası sırasında veya öncesinde kültür varlığının korunmasına ilişkin geçici koruma tedbirleri alınabileceği düzenlenmiştir. Bu bağlamda; “*nesnenin iade edilmesi talebi başka bir Akit Devletin mahkemeleri veya diğer yetkili makamları huzuruna açılmış olsa bile, nesnenin bulunduğu Devletin kanunları kapsamında koruyucu hükümler dahil olmak üzere geçici tedbirlere başvurulabilir*”.

SONUÇ

Kültür varlıkları taşımış oldukları önemden dolayı korunması ve gözetilmesi gereken varlıklar olarak kabul edilmektedir. Gerekli koruma ve muhafazanın sağlanmış olmasıyla kültür varlıkları bir sonraki kuşaklara aktarılabilir. Bu amaçla uluslararası hukukta çok taraflı

(b) bendi hükümlerine bakılmaksızın, bu Bölümün hükümleri, bir kültürel nesnenin bir kabile veya yerli topluluğun bir üyesi veya üyeleri tarafından, söz konusu topluluk tarafından geleneksel veya ritüel kullanım amacıyla yapıldığı durumlarda uygulanacaktır. ve nesne o topluluğa iade edilecektir” (m.7).

¹³ Goldrich, Ian M : “Balancing the Need for Repatriation of Illegally Removed Cultural Property with the Interests of bona fide Purchasers: Applying the UNIDROIT Convention to the Case of the Gold Phiale” *Fordham International Law Journal*, vol. 23, no. 1, November 1999, s. 118-164.

¹⁴ İlgili hüküm kapsamında ayrıca; “*Mülk sahibinin, kültürel varlığın yasadışı bir şekilde ihraç edildiğini bilip bilmediğini veya makul olarak bilmesi gerekip gerekmediğini belirlerken, talepte bulunan Devletin kanunları uyarınca gereken bir ihracat sertifikasının bulunmaması da dahil olmak üzere, iktisap koşulları dikkate alınacaktır*”. (m.6/2).

¹⁵ İlgili hükme göre; “*Tazminat yerine ve talepte bulunan Devletle mutabakata vararak, kültürel objeyi söz konusu Devlete iade etmesi gereken malik şu kararı verebilir: (a) nesnenin mülkiyetini korumak veya (b) mülkiyeti, talep eden Devlette ikamet eden ve gerekli garantileri sağlayan kendi seçeceği bir kişiye ödeme karşılığında veya karşılıksız olarak devretmek. (4) Bu madde uyarınca kültürel objenin iade edilmesinin masrafları, talep eden Devletin masrafları başka herhangi bir kişiden geri alma hakkına halel getirmeksizin, talepte bulunan Devlet tarafından karşılanacaktır. (5) Maliki, kültür nesnesini miras yoluyla veya başka bir karşılıksız olarak edindiği kişiden daha avantajlı bir konumda olamaz*” (m.6/3,4,5).

veya iki taraflı sözleşmeler akdedilmiştir. 1970 yılında çıkarılmış olan “Kültür Varlıklarının Kanunsuz İthal, İhraç ve Mülkiyet Transferinin Önlenmesi ve Yasaklanması için Alınacak Tedbirlerle ilgili UNESCO Konvansiyonu” en önemli sözleşmelerden biridir. Bu Sözleşme'nin doğrudan uygulanma kabiliyeti bulunmamakta ülkelerin bunun için uyum yasaları çıkarmış olmaları gerekmektedir. Bu nedenle kültür varlıklarının korunması ve iadesi konusunda yeknesak bir uygulama sağlanmamaktadır. Kültür varlıklarının iadesinin sağlanması ve korunması bakımından yeknesak ve doğrudan uygulanma kabiliyeti olan bir sözleşme yapılması için çalışmalar yapılmış ve neticesinde 1995 yılında “*Çalınan ya da Yasadışı Olarak İhraç Edilen Kültürel Objelerle ilgili UNIDROIT Konvansiyonu*” imzaya açılmıştır. Çalınan veya yasa dışı şekilde ihraç edilen kültür varlıklarının iadesinin sağlanması amacıyla hazırlanan Konvansiyon, taraf olan devletler bakımından doğrudan uygulanma kabiliyetine sahiptir. 1970 UNESCO Sözleşmesi'nin aksine bu Konvansiyona taraf olan devletlerin uyum kanunu çıkarmalarına gerek yoktur.

KAYNAKÇA

“Model Provisions on State Ownership of Undiscovered Cultural Objects Explanatory Report with model provisions and explanatory guidelines Expert Committee on State Ownership of Cultural Heritage, UNESCO-UNIDROIT”, **International Journal of Cultural Property**, vol. 19, no. 4, 2012, s. 477-486.

Ceylan, Ümit : “**Taşınır Kültür ve Tabiat Varlıkları Kaçakçılığı Suçu (Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu M.32, 68)**”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hukuk Anabilim Dalı Kamu Hukuku Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, 2008.

Frigo, Manlio : “Introduction of UNESCO-UNIDROIT Model Provisions on State Ownership of Undiscovered Cultural Objects”, **Uniform Law Review** , Vol. 4, 2011, pp. 1024-1036 (State Ownership).

Goldrich, Ian M : “Balancing the Need for Repatriation of Illegally Removed Cultural Property with the Interests of bona fide Purchasers: Applying the UNIDROIT Convention to the Case of the Gold Phiale” **Fordham International Law Journal**, vol. 23, no. 1, November 1999, s. 118-164.

Harris, Kristina F., : “Seeking an Equitable Standard for Transactions in the International Antiquities Trade: A Critique of the 1995 UNIDROIT Convention on Stolen or Illegally Exported Cultural Objects”, **U.C. Davis Journal of International Law & Policy**, vol. 27, no. 1, Fall 2020, s. 1-34

Lyndel V., “UNESCO and UNIDROIT: A Partnership Against Illicit Trafficking”, **Uniform Law Review**, vol 1 (1996): s. 59–71, s. 60-61.

Özel, Sibel : “Kültür Varlıklarının İadesinde Doğrudan Uygulanma Kabiliyeti Olan Uluslararası Sözleşme: Çalınan Ya Da Yasadışı Olarak İhraç Edilen Kültürel Objelerle İlgili

1995 Unidroit Konvansiyonu”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, 19 (2013), ss. 237-258 (UNIDROIT Sözleşmesi).

Schneider, Marina : “The 1995 UNIDROIT Convention: An Indispensable Complement to the 1970 UNESCO Convention and an Inspiration for the 2014/60/EU Directive”, **Santander Art and Culture Law Review**, 2/2016 (2), pp. 149-164.

Sidorsky, Emily : “The 1995 UNIDROIT Convention on Stolen or Illegally Exported Cultural Objects: The Role of International Arbitration”, **International Journal of Cultural Property**, vol. 5, no. 1, 1996, ss. 19-72.

Thorn, Bettina: **Internationaler Kulturgüterschutz nach der UNIDROIT-Konvention: Schriften zum Kulturgüterschutz Cultural Property Studies**, De Gruyter Recht, Berlin, 2005.

Unidroit Convention on Stolen or Illegally Exported Cultural Objects: Explanatory Report prepared by Marina Schneider, **Unitdroit Law Review**, (2001-3).
<https://www.unidroit.org/english/conventions/1995culturalproperty/1995culturalproperty-explanatoryreport-e.pdf>.

TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NE KARŞI KURULAN ARTUKLU-EYYÛBÎ İTTİFAKLARI*

Prof. Dr. Ramazan ALTINAY

Uşak Üniversitesi, ramazan.altinay@usak.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-1793-243X

Doktora Öğrencisi. Esra ÇEÇEN

Uşak Üniversitesi, 1743072052@ogr.usak.edu.tr- ORCID ID: 0000-0003-1795-6060

Özet

Ortaçağ Anadolu tarihinde önemli bir rol oynayan Türkiye Selçuklularına karşı kuruluşlarından itibaren bu devleti güçsüz bırakıp ortadan kaldırmak amacıyla birçok ittifak tesis edilmiştir. Devletin kuruluşuyla birlikte Bizans'ın, Türkleri Anadolu'dan atma isteği, mevcut rekabet ortamı ve hanedanlıkların yalnız başlarına Türkiye Selçuklularına karşı koyacak yeterli güçlerinin bulunmaması ittifak kurma girişimlerinin başlamasına neden olmuştur. Esasen sultanlar bu ittifakları denge politikası uygulayıp karşı ittifaklar kurarak, müttefikleri birbirinden ayırarak veya askeri müdahalelerde bulunarak bertaraf etmeyi başarmışlardır. Bu çalışmada, Sultan II. Kılıç Arslan döneminden başlayarak Sultan I. Alâeddin Keykubad dönemiyle birlikte sona eren Artuklu ve Eyyûbî ittifakları ele alınarak, bu dönemde Türkiye Selçuklularına karşı uygulanan yıpratma ve yıkma politikaları üzerinde durulacaktır. Araştırmada ilk olarak, Sultan II. Kılıç Arslan'ın kızı Selçuk Hatun'la evli olan Hısnıkeyfâ Artuklu Hükümdarı Nüreddin Muhammed'in bahsi geçen melikeyi aldattığı ve ona kötü davrandığından haberdar olan sultandan korkarak Eyyûbî Hükümdarı Selâhaddin Eyyûbî'ye sığınması neticesinde meydana gelen olaylardan söz edilecektir. Ardından Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev'e karşı Âmid Artuklu Hükümdarı Nasruddin Mahmud ile Mısır Eyyûbî Hükümdarı el-Melikü'l Âdil'in müttefik olması hakkında bilgi verilecektir. Daha sonra el-Melikü'l Eşref'in, Sultan I. Alâeddin Keykubad'a ihanet ederek Rükneddin Mevdud ile kurduğu ittifak ve Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın Ahlât ve etrafını ele geçirmesi nedeniyle meydana gelen Artuklu-Eyyûbî ittifakı üzerinde durulacaktır. Bu kapsamda, Türkiye Selçuklularına karşı kurulan Artuklu-Eyyûbî ittifakları nedeniyle meydana gelen hadiseler ve sultanların bu olaylar karşısında uyguladıkları askeri, diplomatik ve siyasi hamleler açıklığa kavuşturulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Selçuklu Devleti, Eyyûbî Devleti, Artuklu Beyliği, İttifak, Diplomasi, Askeri ve Siyasi Mücadele.

* Bu bildiri, Prof. Dr. Ramazan Altınay danışmanlığında Esra Çeçen tarafından hazırlanan, "Moğol İstilasına Kadar Türkiye Selçuklu Devleti'ni Yıpratma ve Yıkma Politikaları" başlıklı, Uşak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Orta Çağ Tarihi Bilim Dalında yürütülmekte olan doktora tezinden üretilmiştir.

ARTUQİD-AYYUBİD ALLIANCES ESTABLISHED AGAINST TO THE TURKEY SELJUK STATE

Abstract

Since their founded, many alliances have been established against of the Turkey Seljuks, who played an important role in the history of medieval Anatolia, in order to weaken and eliminate this state. With the establishment of the state, the desire of Byzantium to expel the Turks from Anatolia, the current competitive environment and the fact that the dynasties did not have enough forces to resist of the Turkey Seljuks alone led to the beginning of attempts to establish an alliance. Substantially, the sultans succeeded to eliminate these alliances by applying a policy of balance and establishing counter-alliances, separating the allies from each other or making military interventions. In this study, the Artuqid and Ayyubid alliances will be considered, starting from the reign of Sultan II. Kiliç Arslan and ending with the reign of Sultan I. Alâeddin Kayqubad, it will be emphasized the attrition and destruction policies applied against the Turkey Seljuks of in this period. In the research firstly, it will be mentioned the events that occurred as a result of the refuge to the Ayyubid ruler Saladin Ayyubid, by fearing the sultan who was aware that he had deceived and mistreated the aforementioned melike, of Nûreddin Muhammed the ruler of Hısnıkeyfâ Artuqid, who was married with Selçuk Hatun the daughter of Sultan II. Kiliç Arslan. Then, information will be given about, established against Sultan I. Ghiyâth ad-dîn Kaykhusraw, the alliance of Nasruddin Mahmud the ruler of Âmid Artuqid and Al-Malik Âdil the Ayyubid ruler of Egypt. Later, it will be discussed, forming an alliance of Al-Malik al-Ashraf with Rûkneddin Mevdud by betraying Sultan I. Alâeddin Kayqubad, and the Artuqid-Ayyubid alliance that occurred due to Sultan I. Alâeddin Kayqubad capture of Ahlât and its surroundings. In this context, the events that occurred due to the Artuqid-Ayyubid alliances established against of the Turkey Seljuks, and in the face of these events will be clarified the military, diplomatic and political moves applied by the sultans.

Keywords: Turkey Seljuk State, Ayyubid State, Artuqid Principality, Alliance, Diplomacy, Military and Political Struggle.

Giriş

Türkiye Selçuklu Devleti kuruluşundan itibaren aleyhine kurulan birçok ittifakla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Nitekim Sultan Süleymanşah'ın ölümüyle sonuçlanan Halep mücadelesinde Büyük Selçuklulara tabi durumda olan Suriye Selçuklu Hükümdarı Tutuş, Artuk Bey ile ittifak kurarak sultanın savaşı kaybetmesine neden olmuştur (İbnü'l-Adîm, 2014, s.58-59). Bu devlete karşı kurulan ittifaklar Sultan I. Kılıç Arslan döneminde artarak devam etmiştir. Bizans'ın, I. Haçlı Seferlerine ön ayak olmasıyla birlikte devlet başkenti İznik'i kaybederek Konya merkez olmak suretiyle İç Anadolu bölgesine çekilmek durumunda kalmıştır. Sultan I. Kılıç Arslan'ın, Habur Nehri'nde boğularak ölümüyle sonuçlanan 1107 yılındaki Musul seferi sırasında da Büyük Selçuklu Emîri Çavlı'nın ona karşı Halep Selçuklu Meliki Rıdvan ve Artuklu İlğazi ile ittifak yaptığı bilinmektedir (Anna Komnena, 1996, s.

329; Anna Komnena, 2000, s. 194; Demirkent, 1996a, s. 28, 33; Ahmed bin Mahmud, 1977, s. 147-148; İbnü'l-Esir, 1991a, s. 342-345).

Sultan II. Kılıç Arslan dönemine gelindiğinde Türkiye Selçuklu Devleti'ne karşı kurulan ittifakların bir hayli yoğunluk kazandığı görülmektedir. II. Kılıç Arslan'ın sultan olmasıyla birlikte onun kardeşi Ankara, Çankırı ve Kastamonu Meliki Şahinşah'ı damadı olduğu için tahta çıkarmak isteyen Dânişmendlilerin Sivas Meliki Nizâmeddin Yağıbasan, yeğenleri olan diğer Dânişmendli meliklerini de kendi tarafına çekmeyi başararak sultan aleyhine bir ittifak kurmuştur. Dönemin olayları incelendiğinde, Zengîlerin Haleb Atabeyi Nûreddin Mahmud'un bu süreçte Nizâmeddin Yağıbasan'a destek verdiği anlaşılmaktadır. Zira Nizâmeddin Yağıbasan'ın, Kayseri'den sonra Nûreddin Mahmud'un teşvikiyle Elbistan'a girmesi üzerine 1155 yılında Aksaray'da iki taraf arasında bir savaş meydana gelmiş kazanan taraf Sultan II. Kılıç Arslan olmuştur. Sultan, her ne kadar Dânişmendlilere son vermek amacıyla Nizâmeddin Yağıbasan'la antlaşma yapmak istemese de bu sırada Nûreddin Mahmud'un Antep ve Raban'ı işgal etmesi ve Kilikya'daki Ermenilerin Maraş'a saldırmaları üzerine barışa razı olmuştur (Urfalı Mateos, 2000, s. 313-315; Süryani Mihail, 1944, s. 176-178; Gregory Abû'l-Farac, 1999, s. 393; Kesik, 2017, s. 125-126; Çay, 1987, s. 24-26). İki taraf arasındaki sular bir süreliğine durulmuş olsa da çok zaman geçmeden İmparator Manuel Komnenos'un önderliğinde Nûreddin Mahmud başta olmak üzere Nizâmeddin Yağıbasan, Şahinşah, Dânişmendlilerin Kayseri Meliki Zünnun ve Malatya Meliki Zülkarneyn'in de katıldığı büyük bir ittifak tesis edilmiştir. Her ne kadar Sultan II. Kılıç Arslan, 1162 yılında İstanbul'a giderek bu ittifakı dağıtmayı başarsa da bu süreçte Türkiye Selçuklu Devleti oldukça yıpranmıştır (Ioannes Kinnamos, 2001, s. 138, 145; Ioannes Kinnamos, 1976, s. 143-144, 151-152; Niketas Khoniates, 1995, s. 80-81; Niketas Khoniates, 1984, s. 67; Süryani Mihail, 1944, s. 185; 188; Gregory Abû'l-Farac, 1999, s. 399; Burgu, 2017, s. 297-298).

1171 yılına gelindiğinde Sultan II. Kılıç Arslan'a karşı bu kez Nûreddin Mahmud, Şahinşah, Dânişmendlilerin Sivas Meliki İsmail, Zünnun ve Feridun, Mardin Artuklu Meliki Necmeddin Alpı ve Harput'u himayesinde tutan Hısnıkeyfâ Artuklu Hükümdarı Nûreddin Muhammed, Kilikya Ermeni Kralı Mleh ve sultanın amcası Keysun Hâkimi Gök Arslan'ın katılımıyla yeni bir ittifak kurulmuştur. Aradan üç yıl geçtikten sonra 1174 yılında Nûreddin Mahmud'un ölümü üzerine sultanın, Kayseri, Sivas, Tokat, Niksar ve Amasya'yı ele geçirmesi nedeniyle Zünnun ve Şahinşah'ın, İmparator Manuel Komnenos'un yanına sığınarak onu sultana karşı kışkırttıkları görülmektedir. Bunun üzerine imparator, sultandan aldığı toprakları geri vermesini talep ederek onlarla bir kez daha ittifak kurmuştur (Çay, 1987, s. 45-48; Turan, 2005, s. 229-230; Turan, 2002, s. 569).

Araştırma konumuz Türkiye Selçuklu Devleti'ne karşı kurulan Artuklu-Eyyübî ittifakları olduğundan daha önce meydana gelen bu hadiselerle daha fazla değinmeyerek Sultan II. Kılıç Arslan zamanından başlayarak I. Alâeddin Keykubad döneminin sonuna kadar devam eden mevzu bahis ittifaklar hakkında söz etmekte fayda vardır. Türkiye Selçuklu Devleti'ne karşı kurulan ilk Artuklu-Eyyübî ittifakı 1180 yılında Sultan II. Kılıç Arslan'ın kızı Selçuk Hatun'a kötü muamele eden ve sultanın durumdan haberdar olması üzerine Eyyübî Hükümdarı Selâhaddin Eyyübî'ye sığınan Nureddin Muhammed nedeniyle meydana gelmiştir. Bu durum Türkiye Selçuklu-Eyyübî ilişkilerine bir süreliğine zarar vermiş, ancak Sultanın Veziri

İhtiyarüddin Hasan'ın akıllı diplomatik girişimleri sonucunda iki taraf arasındaki bu siyasi krizin üstesinden gelinmiştir (Süryani Mihail, 1944, s. 261; Özbek, 2018a, s. 320-322).

Türkiye Selçuklularına karşı kurulan ikinci Artuklu-Eyyûbî ittifakı Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde meydana gelmiştir. Nitekim Hısnıkeyfâ ve Âmid Hükümdarı Nâsirüddin Mahmud, Harput'u ele geçirmek amacıyla Mısır Eyyûbî Hükümdarı el-Melikü'l Âdil ile ittifak kurmuştur. Bunun üzerine el-Melikü'l Âdil oğlu el-Melikü'l Eşref'i 1205 yılında Nâsirüddin Mahmud'un Harput'u ele geçirmesine yardım etmesi için göndermiştir. Zor durumda kalan Harput Hâkimi Nizâmeddin Ebûbekir'in, Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev'den yardım istemesi üzerine sultan, Sümeysat (Samusat/Samsat) Hâkimi el-Melikü'l Efdal önderliğindeki bir orduyu Harput'a göndermiştir. Türkiye Selçuklu kuvvetlerinin bölgeye gelişi üzerine müttefik kuvvetler Harput'tan ayrılarak ülkelerine geri dönmek zorunda kalmışlardır (İbnü'l-Esir, 1991c, s. 170-171; Ataoğlu, 1995, s. 82).

Dımaşk (Şam) Hükümdarı el-Melikü'l Muazzam İsa'nın 1225 yılında kardeşi el-Melikü'l Eşref'e karşı Celâleddin Hârizmşah, Hısnıkeyfâ Artuklu Hükümdarı Rükneddin Mevdud, Mardin Artuklu Hükümdarı Mansur Nasreddin Artuk Arslan ve Erbil Hâkimi Muzaferüddin Gökbörü ile ittifak kurması üzerine el-Melikü'l Eşref, Sultan I. Alâeddin Keykubad'dan yardım istemiştir. Ancak sultan, komutanlarını Âmid'e bağlı Kâhta, Çemişgezek ve Adıyaman'a gönderdiği esnada el-Melikü'l Eşref sultana ihanet ederek Rükneddin Mevdud ile ona karşı bir ittifak kurmuştur. Sultanın bölgeden çekilmemesi üzerine el-Melikü'l Eşref, İzzeddin İbn Bedir'in idaresindeki bir kuvveti onun üzerine göndererek Rükneddin Mevdud'a destek vermiştir. Ancak meydana gelen savaşı Türkiye Selçuklu ordusu kazanmıştır (İbn Bibi, 1996, s. 292-293; 295-296; Özbek, 2018a, s. 343-344).

Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın Ahlât ve çevresini ele geçirmesi üzerine el-Melikü'l Eşref, 1232-1233 yılında burasını geri alabilmek amacıyla sultana karşı diğer Eyyûbî melikleriyle Musul Emîri Bedreddin Lülü, Mardin Artuklu Hükümdarı Mansur Nasreddin Artuk Arslan ve Harput Hükümdarı İzzeddin Ahmed ile ittifak kurmuştur. Türkiye Selçuklu ordusu ile Dımaşk ordusu arasında meydana gelen savaşı sultanın ordusunun kazanması üzerine Mısır Hükümdarı el-Melikü'l Kâmil Muhammed ve kardeşleri zorlukla kaçmayı başarmıştır. Çok geçmeden Harput Hükümdarı İzzeddin Ahmed'in, daha önce ittifak kurduğu el-Melikü'l Kâmil Muhammed'den yardım istemesi üzerine sultana karşı Humus Hâkimi el-Mücâhid Şirkuh ve Hama Hâkimi el-Muzaffer Mahmud'un da katıldığı yeni bir ittifak kurulmuştur. Ancak iki taraf arasında 1234 yılında Harput'ta meydana gelen savaşı yine Türkiye Selçuklu ordusu kazanmıştır. Böylece Artukluların Harput kolu sona ermiştir (Gregory Abû'l-Farac, 1999, s. 533-534; Özbek, 2018a, s. 348-351; Özbek, 2018b, s. 12-13).

Sultan II. Kılıç Arslan'a Karşı Artuklular İle Eyyûbîlerin Müttefik Olması

Hısnıkeyfâ Artuklu Hükümdarı Nûreddin Muhammed, bölgede gücünü artırmak maksadıyla Sultan II. Kılıç Arslan'ın kızı Selçuk Hatun ile evlendi. Sultan, kızı Selçuk Hatun'un çeyizi olarak Artuklu sınırlarına yakın birkaç Selçuklu kalesini onlara verdi. Ancak Nûreddin Mahmud, sultanın Malatya'yı ele geçirmesi durumunda sıranın kendisine geleceğini düşünerek ona karşı Eyyûbîlerle ittifak kurmaya çalıştı. Bunun için 1176 yılında Selâhaddin Eyyûbî'ye tabi durumda olduğunu bildirmek amacıyla bir elçi heyeti ve armağanlar gönderdi. Ancak bu elçi heyeti Mısır'a varamadan Haçlıların saldırısına uğradı ve armağanlarda onların

eline geçti. Bir süre sonra 1176 yılının temmuz ayının sonlarında Nüreddin Muhammed ile Selâhaddin Eyyûbî anlaşmaya vararak müttelik oldular. Aralarında imzaladıkları antlaşmaya göre Halep ve Diyarbakır arasındaki yolların güvenliği sağlanacak ve iki hanedanlığın düşmanlarına karşı gerektiğinde yardımlaşma yapılacaktı (Özbek, 2018a, s. 320-321; Uyumaz, 2001, s. 403).

1180 yılına gelindiğinde Sultan II. Kılıç Arslan ile Selâhaddin Eyyûbî'nin arası Nüreddin Muhammed yüzünden açıldı. Çünkü Nüreddin Muhammed, sultanın kızı Selçuk Hatun'u şarkıcı bir kadınla aldatarak onunla evlendi. Nüreddin Muhammed, ülkesini ve hazinesini bu kadınla birlikte yönetmeye başladı. Selçuk Hatun'a ilgi göstermeyerek onu kendi haline bıraktı. Selçuk Hatun olanları babasına bildirdi. Bunun üzerine sultan, Nüreddin Muhammed'in üzerine doğru yürüyerek onun ülkesini ele geçirmeye karar verdi. Nüreddin Muhammed ise kaçarak Selâhaddin Eyyûbî'ye sığındı ve ondan sultanın, kendisi üzerine yapacağı saldırıyı engellemesi ricasında bulundu. Bu nedenle Selâhaddin Eyyûbî, sultana bir elçi göndererek damadını affetmesini istedi. Sultan da ona cevaben, ülkesinden birkaç kaleyi kızıyla evlendiği ve ülkesine komşu olduğu için Nüreddin Muhammed'e verdiğini ve bu mesele nedeniyle kendinden alınan yerleri geri istediğini elçi göndererek bildirdi (İbn Vâsıl, 1957, s. 96-97; İbnü'l-Esir, 1991b, s. 370-371; Gregory Abû'l-Farac, 1999, s. 425-426; Süryani Mihail, 1944, s. 261; Şeşen, 1971, s. 268-269).

Sultan II. Kılıç Arslan ile bir türlü anlaşma sağlayamayan Selâhaddin Eyyûbî Haçlılarla anlaşarak Raban'a doğru hareket etti. Nüreddin Muhammed de buraya gelerek onun yanında kaldı. Sultan II. Kılıç Arslan, Selâhaddin Eyyûbî'nin kendisine yaklaştığını öğrenince Veziri İhtiyarüddin Hasan'ı onun yanına göndererek: *"Nüreddin Muhammed kızımıza şöyle şöyle yaptı. Mutlaka onun ülkesine gitmeli ve ona haddini bildirmeliyim"* dedi. Elçi, Selâhaddin Eyyûbî'yle görüşerek sultanın mesajını ona bildirdi. Selâhaddin Eyyûbî buna çok sinirlenerek, elçiye, sultana şöyle demesini istedi: *"Eğer geri dönmezse Allah'a yemin ederim ki, Malatya üzerine yürüyeceğim. Malatya'ya iki günlük mesafedeyim. Oraya varmadan da atımdan inmeyeceğim. Sonrada sultanın bütün ülkesine saldırarak onun elinden alacağım."* (İbnü'l-Esir, 1991b, s. 371; Gregory Abû'l-Farac, 1999, s. 426; Ataoğlu, 1989, s. 102; Şeşen, 1971, s. 269).

İhtiyarüddin Hasan, durumun ciddi olduğunu anlayarak Selâhaddin Eyyûbî'nin yanından ayrıldı. O, Eyyûbî hükümdarının ordusundaki asker sayısının fazla ve yeterli teçhizata sahip olduklarını gördüğünden onun eğer Anadolu'ya gelecek olursa sultanın ülkesini kuvvetle muhtemel ele geçirebileceğini anladı. Bu nedenle ertesi gün yeniden Selâhaddin Eyyûbî ile görüştü. Ona, sultanların en büyük ve şöhretlilerinden olduğunu, Haçlılarla anlaşma yapıp cihadı terk ederek ülkesinin çıkarlarını bir kenara ittiğini, her yerden asker toplayıp bir şarkıcı kadın meselesi yüzünden yollara düşüp büyük masraflar etmesinin halkı tarafından hoş karşılanmayacağını söyledi. Ardından, Allah'a bunun için nasıl bir mazerette bulunacağını, bu durumun Halife, diğer Müslüman hükümdarlar ve halkın nezdinde ki itibarını yerle bir edeceğini ifade etti. Bunun üzerine Selâhaddin Eyyûbî, İhtiyarüddin Hasan'a haklı olduğunu, ancak Nüreddin Muhammed kendisine sığındığı için onu bırakmasının kendisine yakışmayacağını söyledi. Ona, Nüreddin Muhammed ile görüşerek meseleyi kendi aralarında halletmeleri gerektiğini ve kendi adına her türlü iyiliği yapmaya hazır olduğunu belirtti. İhtiyarüddin Hasan, Nüreddin Muhammed ile görüşerek, bir sene sonra şarkıcıyı yanından

göndermesi ve bunu yerine getirmediği takdirde Selâhaddin Eyyûbî'nin ona yardım etmeyeceği konusunda anlaşmaya vardı. Bunun üzerine her iki hükümdar da ülkelerine geri döndüler. Anlaşma süresi bitince Nûreddin Muhammed, şarkıcı kadını kendinden uzaklaştırdı. Bu kadın Bağdad'a gitti ve ömrünün kalan kısmını burada geçirdi (İbnü'l-Esir, 1991b, s. 371-372; Süryani Mihail, 1944, s. 261, 265; Ataoğlu, 1989, s. 102-103).

Hısnıkeyfâ ve Âmid Artuklu Hükümdarı Nâsırüddin Mahmud'un, Mısır Eyyûbî Hükümdarı el-Melikü'l Âdil ile Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev'e Karşı İttifak Kurması

Harput'un Hâkimi İmâdeddin b. Kara Arslan vefat edince yerine oğlu Nizâmeddin Ebûbekir geçti. O, amcası Hısnıkeyfâ ve Âmid Hükümdarı Nâsırüddin Mahmud'a karşı müttefik edinmek amacıyla önce Rükneddin Süleymanşah'a ardından da kardeşi I. Gıyâseddin Keyhüsrev'e sığınarak destek aldı. Nâsırüddin Mahmud ise Mısır Eyyûbî Hükümdarı el-Melikü'l Âdil'e sığınarak ona tabi olmuştu. Nitekim o, el-Melikü'l Âdil'in oğlu el-Melikü'l Eşref'in¹, Musul Atabeyi Nûrüddin Arslanşah ile yaptığı savaş esnasında onunla birlikte savaşmıştı. Nûrüddin Arslanşah'ı yenilgiye uğratılmasıyla birlikte Nâsırüddin Mahmud hem ülkesini onun muhtemel bir saldırısından korumuş hem de Eyyûbîlere sadakatini göstererek onlara tabi olduğunu kanıtlamıştı. Nâsırüddin Mahmud, bu savaş esnasında, el-Melikü'l Eşref'ten daha önce kendilerinin hâkimiyetinde olan Harput'u yeniden ele geçirmek üzere harekete geçtiği zaman yardımda bulunacağına dair söz almıştı. Nâsırüddin Mahmud, İmâdeddin'in ölümü üzerine bu durumdan faydalanarak Harput'u ele geçirmeyi tasarladığından el-Melikü'l Âdil'e vermiş olduğu sözü hatırlattı. Bunun üzerine el-Melikü'l Âdil'in oğlu el-Melikü'l Eşref harekete geçerek 1205 yılının mart-nisan ayında oraya ulaştı (İbnü'l-Esir, 1991c, s. 170-171; Ataoğlu, 1989, s. 130-131).

Müttefikler çok geçmeden şehrin dış mahallelerini ele geçirdiler. Bunun üzerine Nizâmeddin Ebûbekir, Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev'den yardım istedi. Sultan altı bin süvariden meydana gelen bir orduyu Eyyûbîlerin Sümeysat Hâkimi el-Melikü'l Efdal ile birlikte Harput'a gönderdi. Bu ordu Malatya'ya ulaşınca Nâsırüddin Mahmud ve beraberindekiler Harput'tan çekilerek sahraya indiler. "*Buhayratu Semnîn*" adı verilen bir gölcüğü kuşatma altına aldılar. Burada bir tanesi Nizâmeddin Ebûbekir'e ait olmak üzere iki kale vardı. Onlar, Nizâmeddin Ebûbekir'in idaresindeki kaleyi kuşatma altına alarak 22 Temmuz 1205 tarihinde ele geçirdiler. Nizâmeddin Ebûbekir, Türkiye Selçuklu kuvvetleriyle Harput'a gelince Nâsırüddin Mahmud, Buhayra'dan ayrılarak ele geçirdiği kaleyi sağlamlaştırdı. Sonra bir menzile giderek konakladı. Bu sırada Nizâmeddin Ebûbekir ile aralarında elçiler gidip geldi. Türkiye Selçuklu askerleri Buhayra'yı ele geçirmek istiyorlardı. Nâsırüddin Mahmud ise kaleyi korumayı başardı. Ardından her iki tarafta buradan ayrılarak ülkelerine döndüler (İbnü'l-Esir, 1991c, s. 171; Gregory Abû'l-Farac, 1999, s. 487; Ataoğlu, 1995, s. 82).

Eyyûbîlerin el-Cezîre Hükümdarı el-Melikü'l Eşref'in, Sultan I. Alâeddin Keykubad'a Karşı Hısnıkeyfâ ve Âmid Artuklu Hükümdarı Rükneddin Mevdud ile Müttefik Olması

Mısır Eyyûbî Hükümdarı el-Melikü'l Âdil, 1218 yılında vefat edince, Haçlıların Dimyat'a hücum etmeleri nedeniyle oğulları aralarında ittifak kurdular. Haçlıları, 1221 yılında Mısır'dan çıkarmayı başardıktan sonra kardeşler arasında hâkimiyet mücadeleleri başladı.

¹ Bu sırada el-Melikü'l Eşref ile birlikte Nûrüddin Arslanşah'a karşı savaşan hükümdarlar hakkında detaylı bilgi için, bkz. (Ataoğlu, 1989, s. 129-130).

Kardeşi Mısır Hükümdarı el-Melikü'l Kâmil Muhammed'in yanına Mısır'a giden el-Melikü'l Eşref diğer kardeşleri Dımaşk Hükümdarı el-Melikü'l Muazzam İsa'ya karşı onunla ittifak kurdu (İbnü'l-Adîm, 1900, s. 162, İbnü'l-Esir, 1991c, s. 424-425; Kuşçu, 2013, s.160, 165-167; Demirkent, 1996b, s. 539-540).

Bu ittifaka çok geçmeden Halep Hâkimi el-Melikü'l Aziz ve Musul Hâkimi Bedreddin Lülü de dâhil oldu. Kendisine karşı kurulan ittifakı öğrenen el-Melikü'l Muazzam İsa, Erbil Hâkimi Muzaferüddin Gökbörü ile müttefik oldu. Ardından kardeşi Ahlât Naibi Şihâbüddin Gazi'yi kendi tarafına çekerek isyan etmesini sağladı. 1224 yılı başlarında meydana gelen bu olay üzerine el-Melikü'l Eşref, el-Melikü'l Kâmil Muhammed'den yardımcı birlikler alarak Ahlât'a doğru harekete geçti. Bu durumdan istifade eden Muzaferüddin Gökbörü, Musul'u kuşatma altına alsa da ele geçirmeyi başaramadı. Dımaşk Hükümdarı el-Melikü'l Muazzam İsa ise, el-Melikü'l Eşref'in hâkimiyetinde bulunan el-Cezîre bölgesine saldırmak için hazırlık yapmaya başladı. Ancak ağabeyi el-Melikü'l Kâmil Muhammed'den çekinerek harekete geçemedi. Mardin Artuklu Hükümdarı Mansur Nasreddin Artuk Arslan ve Hısnıkeyfâ ve Âmid Artuklu Hükümdarı Rükneddin Mevdud, el-Melikü'l Eşref'e gelerek ona bağlı olduklarını bildirdi. Ayrıca Rükneddin Mevdud askerlerini onun emrine verdi. Bunun üzerine el-Melikü'l Eşref, müttefikleri tarafından istediği yardımı alamayan Şihâbüddin Gazi'yi Ahlât'ta kuşatma altına aldı ve şehri 1 Temmuz 1224 tarihinde savaşmadan ele geçirmeyi başardı. O, bir süre sonra Şihâbüddin Gazi'yi affetse de onun elinde yalnızca Meyyâfârikîn (Silvan) kaldı (Kaya, 2004, s. 65; İbnü'l-Esir, 1991c, s. 381-383; Ataoğlu, 1989, s. 142-143).

Şihâbüddin Gazi ağabeyi el-Melikü'l Eşref'in kendisini affetmesi üzerine onun tarafına geçti. Kardeşlerinin kendi aleyhinde ittifak kurmasıyla birlikte yalnız kalan el-Melikü'l Muazzam İsa, 1225 yılında Moğollardan kaçarak Azerbaycan'a gelen Celâleddin Hârizmşah ile ittifak kurdu. Rükneddin Mevdud, Mansur Nasreddin Artuk Arslan ve Muzaferüddin Gökbörü de çok geçmeden bu ittifaka dâhil oldu. Müttefiklerin ortak hedefi el-Melikü'l Eşref'in topraklarını ele geçirerek paylaşmaktı. Çok geçmeden Celâleddin Hârizmşah, el-Melikü'l Eşref'in idaresinde bulunan Ahlât'ı 7 Kasım 1226 tarihinde kuşatma altına aldı. Ancak bu esnada Azerbaycan'da karışıklık çıkması ve kış mevsiminin başlaması nedeniyle Ahlat ele geçirilemedi. Aleyhine kurulan ittifak dolayısıyla zor durumda kalan el-Melikü'l Eşref, kardeşi el-Melikü'l Kâmil Muhammed'den yeteri kadar destek alamayacağını düşündüğünden, bu ittifakı bozarak diğer Eyyübî hükümdarlarını kendi tarafına çekme girişimleri sonuçsuz kalınca Sultan I. Alâeddin Keykubad'a elçisini göndererek ondan yardım talep etti. Kendisine bağlı durumdayken el-Melikü'l Kâmil Muhammed'e tabi olan Rükneddin Mevdud'u cezalandırmak isteyen sultan, onun bu isteğini kabul etti (Özbek, 2018a, s. 343; Kaya, 2004, s. 65; İbn Bibi, 1996, s. 292).

Sultan I. Alâeddin Keykubad, Selçuklu ülkesindeki tüm askerlerin savaş araç ve gereçleriyle en kısa süre içerisinde Malatya'ya giderek kendisinden gelecek talimatları beklemelerini emretti. Bunun üzerine Malatya Subaşı Emîr-i Ahur Esededdin Ayaz ve Çanşigir Emîr Mübarizeddin Çavlı emirleri altındaki kuvvetlerle birlikte Malatya'ya ulaştılar. Sultan, Emîr Mübarizeddin Çavlı'ya askerlerinden bir kısmıyla birlikte Âmid'e bağlı Kâhta'ya giderek burasını ele geçirmesini buyurdu. Emîr Esededdin Ayaz'dan da askerlerinden büyük bir kısmıyla birlikte yine Âmid'e bağlı Çemişgezek ve Adıyaman'a giderek buraları ele geçirmesini emretti. Bu sırada el-Melikü'l Eşref de Mardin'i kuşatmıştı. Sultanın gönderdiği

Emîr Mübarizeddin Çavlı, Kâhta'ya varınca kale kapısının karşısına, kalenin sağına ve soluna birer adet mancınık kurdu. Bir hayli zor durumda kalan Rükneddin Mevdud, el-Melikü'l Eşref'e çok miktarda armağan ve yardım mektubu göndererek ona karşı kurulan ittifaktan ayrıldığını bildirdi. Ardından el-Melikü'l Eşref, Sultan I. Alâeddin Keykubad'a, Rükneddin Mevdud'un kendisine karşı kurulan ittifaktan ayrıldığını haber vererek Âmid Hâkiminden almış olduğu yerleri geri vermesini istedi. Ancak sultan, bu duruma çok kızarak aldığı yerleri geri vermedi (İbn Bibi, 1996, s. 292; İbnü'l-Esir, 1991c, s. 421; İbn Vâsıl, 1957, s. 203; Hacıgökmen, 2010, s. 474).

el-Melikü'l Eşref, kardeşi el-Melikü'l Muazzam İsa ile barış antlaşması yapmak üzere bölgeden ayrıldı. Ancak Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın çekilmemesi durumunda Rükneddin Mevdud'a yardım etmek üzere bir miktar askerini el-Cezîre bölgesinde bıraktı. Sultanın kuşatmadan vazgeçmemesi üzerine el-Melikü'l Eşref, İzzeddin İbn Bedir'e, 10 bin süvariyle birlikte Kâhta'ya giderek sultanın ordusunu buradan uzaklaştırma emrini verdi. Bu kuvvetlerin Kâhta'ya yaklaştığını haber alan Mübarizeddin Çavlı, emirlerine mancınıkları çalıştırmalarını söyledi. Kendisi de geri kalan emirleri ve askerleri yanına alarak kalenin dışında gelen orduyu bekledi. Sonraki gün iki ordu karşı karşıya geldi. Bu sırada Rükneddin Mevdud, 6 bin süvarisini karşı tarafa göndermişti. Meydana gelen savaşı² Selçuklu ordusu kazandı. Savaş esnasında Rükneddin Mevdud yaralandı ve ordusundan bir kısmı da esir olarak Selçukluların eline geçti. Esir olanlar arasında İzzeddin İbn Bedir de bulunmaktaydı. Onun esir olduğunu gören askerler kaçarak etrafa dağıldı. Selçuklu askerleri, karşı tarafın geride bıraktığı ganimetleri ele geçirerek çadırlarına geri döndü. İzzeddin İbn Bedir ise Emîr Mübarizeddin Çavlı'nın karargâhına götürüldü. Selçuklu ordusunun kaleye yeni bir saldırı düzenlemesinin ardından kale halkı korkuya kapıldı. Akşam olunca af dilemek için kaleden birkaç süvari aşağı indi. Emîr-i Telâye onların yanlarına birlik vererek Emîr Mübarizeddin Çavlı'nın yanına gönderdi. Emîr Mübarizeddin Çavlı, onların canlarına ve mallarına dokunulmayacağını söyleyerek kaleyi teslim aldı. Ardından kalenin ele geçirilişini haber vermek üzere yazdığı mektubu ve İzzeddin İbn Bedir'i yüz süvariyle birlikte sultana gönderdi (İbn Bibi, 1996, s. 293, 295-298; İbnü'l-Esir, 1991c, s. 421; İbn Vâsıl, 1957, s. 203).

Emîr Esededdin Ayaz yanına aldığı 5 bin askerle beraber Çemişgezek üzerine doğru ilerledi. O, kalenin savaşıarak alınmasının güç olduğunu düşünerek kale komutanıyla konuşup anlaşma yolunu deneyerek elçi gönderdi. Ancak kale komutanı kaleyi teslim etmeyi kabul etmedi. Bunun üzerine Emîr Esededdin Ayaz savaşmak üzere mancınık kurulmasını emretti. Selçuklu ordusu bir hafta boyunca süren savaşın ardından kaleyi ele geçirmeyi başaramadı. Ardından bir genç Emîr Esededdin Ayaz'ın yanına gelerek hisarın çukurunun yanında bir yarık gördüğünü buraya lağımçıları çalıştırırsa kaleyi ele geçirebileceklerini söyledi. Emîr Esededdin Ayaz'ın elli lağımçıya verdiği emir neticesinde burada büyük bir delik açıldı. Bunun üzerine Emîr Esededdin Ayaz askerlerin bir kısmına her zamanki gibi ok atmaları, bir kısmına da sağa tırmanarak kuyuya inmeleri emrini verdi. Böylece kaledekilerin bir kısmı öldürüldü. Geriye kalanlar canlarını kurtarmak için af dilediler. Barış yapılıncaya kale halkı eşyalarını yanlarına alarak aşağıya indi. Kale komutanı ise çaresiz bir şekilde Emîr Esededdin

² Savaş hakkında detaylı bilgi için, bkz. (İbn Bibi, 1996, s. 295-296).

Ayaz'ın karşısına çıkarak özür diledi. Bunun üzerine Emîr Esededdin Ayaz, onları affetti ve bir mektup yazarak kaleyi ele geçirdiklerini sultana bildirdi (İbn Bibi, 1996, s. 299-305).

Rükneddin Mevdud, elindeki kaleleri kaybetmesinin ardından müşkül durumda kaldı ve bir mektup yazarak elçisini, sultana yollayıp af diledi. Ayrıca o, sultana çeşitli armağanlar ve köleler gönderdi. Sultan birkaç gün sonra yaptığı toplantının ardından bu elçiyi dinledi. Rükneddin Mevdud, af dilemenin yanında sultanın adına hutbe okutacağını, vergilerini her yıl düzenli olarak ödeyeceğini ve ihtiyaç durumunda ona hizmet edeceğini belirtiyordu. Sultan, elçiye çeşitli bağışlar yaparak onu memleketine geri gönderdi (İbn Bibi, 1996, s. 306-308; Özbek, 2018a, s. 344-345).

Sultan I. Alâeddin Keykubad'a Karşı Eyyûbî ve Artuklu Meliklerinin İttifak Kurması

Celâleddin Hârizmşah'ın, Ahlat'ı ele geçirmesi üzerine Sultan I. Alâeddin Keykubad müttefiki el-Melikü'l Eşref ile birlikte 1230 yılında onun ve müttefiki Erzurum Meliki Rükneddin Cihanşah'ın üzerine doğru harekete geçerek onları Yassıçimen Savaşı'nda yenilgiye uğrattı. Celâleddin Hârizmşah savaş alanından kaçtı. Rükneddin Cihanşah ise esir olarak ele geçirildi. Ancak bu durum Türkiye Selçuklu ve Eyyûbî sınırlarını, Moğolların saldırılarına açık hale getirdi (Ahmed bin Mahmud, 1977, s. 151-152; Cüveyni, 1988, s. 148-149; Alptekin, 1992, s. 290-291).

Ahlat'ın geri alınmasının ardından el-Melikü'l Eşref'in Sincar'dan sonra Dımaşk'a yerleşerek Hiret Sarayı'nda eğlenceye dalması ve Moğol tehlikesini umursamaması sultanı ciddi tedbirler almaya sevk etti. Moğol ordusu Malazgirt, Valaşgird (Eleşgirt) gibi yerlere saldırdı ve çok sayıda insanı öldürdü. Yassıçimen yenilgisi sonucunda bu sırada bölgeye dağılmış durumda olan Harezmi (Hârizm) askerler de buradaki kalelerin geçiş yollarını kesti. Bunları öğrenen sultan³, hemen Emîr Kemaleddin Kamyar'a yanına aldığı Selçuklu ordusuyla birlikte bölgeye hareket ederek Ahlat, Bitlis ve Tiflis'e kadar olan toprakları ele geçirmesi emrini verdi. Emîr Kemaleddin Kamyar, Kayseri, Sivas, Erzincan ve Erzurum yolunu takip ederek Ahlat'a ulaştı. Bu esnada burada kalan birkaç itibarlı kişi Emîr Kemaleddin Kamyar'ı ve Selçuklu ordusunu karşılamaya geldi. O, herhangi bir zorlukla karşılaşmadan şehre girdi ve Cuma gününde hutbeyi sultan adına okuttu. Sultanın, 1232 yılında Ahlat'ı ele geçirmesi el-Melikü'l Eşref'in önemli bir yeri kaybetmesine ve mal varlığının da azalmasına yol açtı (İbn Bibi, 1996, s. 425-426; İbnü'l-Adîm, 1900, s. 191-192; Gregory Abû'l-Farac, 1999, s. 532).

Selçuklu ordusu, Ahlat'ın ele geçirilmesinin ardından ilerlemeye devam ederek Van Gölü kıyısına ulaştı. Emîr Kemaleddin Kamyar'ın emri üzerine ordu, Bitlis, Van, Vastan, Adilcevaz ve diğer bölgelere doğru harekete geçti. Büyük bir zorluk çekilmeden bölge toprakları Selçuklulara katıldı. Emîr Kemaleddin Kamyar'ın durumu sultana iletmesi üzerine o, Sahib Ziyâeddin Karaarslan, Müstevfi Sâdeddin Erdebilî ve Tâceddin Pervane'yi bölgeye giderek oranın ihtiyaçlarını karşılamaları, alınacak vergiyi belirlemeleri, kayıpların, kaçakların ve ölümlerin mallarını belirleyerek kendisine bildirmeleri emrini verdi. Sultan, Emîr Kemaleddin Kamyar'a bir mektup yazarak, gönderdiği emirler oraya ulaşınca, kalelerde tedbir almasını ve tamirat işlerini tamamladıktan sonra Erzurum'a giderek kendisinden

³ Gregory Abû'l-Farac'ın eserinde, 1232 yılında Tatarların harekete geçip bazı şehirleri tahrip ederek Irak'a döndükleri, bunun üzerine sultanın, onların dengi olmadığını görerek vergi ödemeyi kabul ettiği ve onlarla dostluk kurduğu anlatılmıştır. Bkz. (Gregory Abû'l-Farac, 1999, s. 532).

gelecek emirleri beklemesini buyurdu. Emîr Kemaleddin Kamyar, Erzurum'a varınca sultandan, ordusunun ve kendisinin geri dönmesi için emir geldi (İbn Bibi, 1996, s. 426-427).

Ahlat ve çevresindeki beldelerin ele geçirilmesinin ardından bu beldelerin subaşılığına Sinâeddin Kaymaz tayin edildi. O, Kır Han'ın (Kayır/Gayır Han), Harezmi ordusunun bir kısmıyla Tatvan'a geldiğini, burada yaşayanların onların zulümlerinden huzursuz olduğunu ve onların tüccarların geçiş yollarını da kapadıklarını öğrendi. Sinâeddin Kaymaz, Kır Han ile görüşerek Selçuklu emirlerinden hiçbirinin, onun ve Harezmi askerlerinin hakkında kötülük beslemediğine dair yemin ettikten sonra onlara, sultanın hizmetine girmeleri teklifinde bulundu. Kır Han, Bereket (Berke/Barka), Yılan Boğa (Bilen Toga), Can Birdi (Han), Saru Han, Küçlü Han (Güçlü, Küşlü, Güçlü Sengüm) ve diğer Harezmi büyükleriyle emirlerinin bu teklifi kabul etmeleri üzerine bütün Erzurum ili, onun ve diğer emirlerin arasında paylaştırıldı. Ancak bu sırada Moğolların saldırısı sonucunda birçok Harezmi askeri öldü. Kaçabilenlerin bazıları ise Tatarların eline düşerek can verdi. Ardından Ahlat'a ilerleyen Moğollar her yanı ateşe vererek buradan ayrıldılar. Sinâeddin Kaymaz, sultanın huzuruna çıkıp olan biteni anlatınca o, Erzincan'ı Kır Han'a; Amasya'yı Bereket'e; Larende'yi Küçlü Han'a ve Niğde'yi de Yılan Boğa'ya ikta etti (Özbek, 2018a, s. 349; İbn Bibi, 1996, s. 429-434; Gül, 2006, s. 98, 18. Dipnot).

El-Melikü'l Eşref, Ahlat'ı tekrar idaresi altına alabilmek için Mısır Hükümdarı el-Melikü'l Kâmil Muhammed, Humus Hâkimi el-Mücâhid Şirkuh, Hama Hâkimi el-Muzaffer Mahmud, Meyyâfârikîn Hâkimi Şihâbüddin Gazi, Kerek Hâkimi en-Nâsır Davud, Selâhaddin Eyyübî'nin oğlu Sümeysat Hâkimi el-Melikü'l Efdal ve Eyyübî hanedanına mensup birçok melikle ittifak kurdu. Bunun yanı sıra Musul Emîri Bedreddin Lülü, Mardin Artuklu Hükümdarı Mansur Nasreddin Artuk Arslan, Harput Hükümdarı İzzeddin Ahmed de bu ittifaka dâhil oldu. Böylece Sultan I. Alâeddin Keykubad'a karşı büyük bir ittifak⁴ meydana getirilerek, 1232-1233 yılında el-Melikü'l Kâmil Muhammed idaresinde büyük bir ordu toplandı (Ataoğlu, 1995, s. 89; Gregory Abû'l-Farac, 1999, s. 533; İbn Bibi, 1996, s. 434-435; Özbek, 2018b, s. 12).

Sultan, Emîr Kemaleddin Kamyar'a acele edip hazır durumdaki Selçuklu askerleriyle birlikte Akçaderbend tarafına giderek tedbirler almasını emretti. O, "*padişah alaylarının (mevakib-i humâyun)*" savaş hazırlıklarının tamamlanmasının ardından yanlarına geleceğini söyledi. Emîr Kemaleddin Kamyar, Derbend'in başına varınca geçilebilecek yerleri sağlamaştırdı. Onun buraya varışından iki üç gün sonra sultan, kalabalık bir orduyla⁵ yanında "*Kır Han, Rum ve Harezmi emirleri, Uc, Gürcü, Frenk ve Rusların*"⁶ da bulunduğu 100 bin kişiden oluşan kuvvetleri ve cephaneyle birlikte buraya geldi. Selçuklu ordusu geldiği günden itibaren her gün "*Harezmliler ve Rumlar derbendlerden dışarı çıkararak Dimaşk askerleriyle*"

⁴ Gregory Abû'l-Farac'ın eserinde, Eyyübîlerin bu ordusuna Maadilerin (Kuzey Arapları) ve Taglibîlerin (Adnânîlere mensup bir Arap kabilesi) kuvvetlerinin de katıldığı ifade edilmiştir. Bkz. (Gregory Abû'l-Farac, 1999, s. 533; Koca, s. 380, 484. Dipnot; Avcı, 2010, s. 374).

⁵ Gregory Abû'l-Farac'ın eserinde, sultanın askerleriyle birlikte Filistin'e hareket ederek burada Mısırlılar ve tüm müttefiklerle karşılaşmak istediği, el-Melkü'l Âdil'in oğullarının casuslar göndererek sultanın ordusuyla karşılaşamayacaklarını anladıkları ve bunun için Mansur Kalesi'ni ele geçirdikleri ve tüm çevreyi tahrip ettikten sonra memleketlerine geri döndükleri anlatılmaktadır. Bkz. (Gregory Abû'l-Farac, 1999, s. 533-534).

⁶ Gregory Abû'l-Farac'ın eserinde, sultanın kurduğu ordu içerisinde İberyalılar ve Ermenilerin de bulunduğunu belirtilmektedir. Bkz. (Gregory Abû'l-Farac, 1999, s. 533).

savaşarak birçok insanı öldürüyor ya da yaralıyordu. Çok geçmeden sultanın emriyle Selçuklu ordusu, seher vaktinde ordugâhtan çıkarak Dımaşk ordusuyla meydan savaşına girdi. Bunun üzerine Dımaşk ordusu⁷ dağıldı ve askerler kaçmaya başladı. Mısır Hükümdarı el-Melikü'l Kâmil Muhammed ve kardeşleri sabahleyin Dımaşk'a dönmek üzere yola koyuldular. Onlar, “*Duzahdere ve Bafnik yoluna*” çıkmaya çalıştılar. Ancak sultan, Türk ve Tacik askerlerinden oluşan bir birliği o iki yüksek derbendin korunması için gönderince el-Melikü'l Kâmil Muhammed ve kardeşleri güzergâhlarını değiştirmek zorunda kalarak Adıyaman'a doğru ilerlediler. Buradaki hisarı yaktılar ve kaleyi de yıktılar. Ardından rotalarını Kahire'ye çevirerek zorlukla Mısır'a varabildiler (İbn Bibi, 1996, s. 435-437; Gregory Abû'l-Farac, 1999, s. 533).

Harput Hükümdarı İzzeddin Ahmed'in, sultana karşı ittifak kurduğu için zor durumda kaldığını söyleyerek el-Melikü'l Kamil Muhammed'den yardım istemesi üzerine o, Humus Hâkimi el-Mücâhid Şirkuh ve Hama Hâkimi el-Muzaffer Mahmud ile birlikte Emîr Şemseddin-i Sevab'ın idaresindeki 5 bin kişilik süvariye Harput'a gönderdi. Selçuklu ordusu çok geçmeden Harput'a gelerek ordugâhını kurdu. Bu esnada Dımaşk ordusu da bir dağ geçidinde Selçuklu ordusunu bekliyordu. Selçuklu ordusunun saldırıları sonucunda Dımaşk askerleri çok sayıda kayıp verdi. Tüm gün süren savaşın ardından ertesi günün sabahında Emîr Kemaleddin Kamyar'ın emriyle Selçuklu ordusunun hücumu geçtiğini gören Dımaşk melikleri Harput Kalesi'ne kaçtılar. Ancak Selçuklu ordusu kısa bir süre sonra şehre girerek Harput'u 1234 yılının temmuz ayında ele geçirmeyi başardı. Böylece Artukluların Harput kolu sona ermiş oldu. Sultanın bu başarısı Mardin Artuklularını bir süreliğine de olsa Eyyübîlerin buyruğundan çıkararak Türkiye Selçuklularına tabi olmalarını sağladı (İbn Bibi, 1996, s. 437-439; Ataoğlu, 1995, s. 89; Özbek, 2018b, s. 13).

Sonuç

Türkiye Selçuklu Sultanlarına karşı devletin kuruluşundan itibaren çok sayıda ittifak kurulmuştur. Bu durum devlet açısından bir hayli yıpratıcı olmakla birlikte sultanlar her türlü zorlu koşulda akıllıca sergiledikleri askeri ve siyasi hamlelerle bekalarını korumayı başarmışlardır. Bununla birlikte Artukluların, Eyyübîlerden evvel Türkiye Selçuklularına karşı Büyük Selçuklu Devleti, Dânişmend Beyliği ve Zengî Atabeyliği ile de ittifak kurdukları görülmektedir. Araştırma konumuz olan Artuklu-Eyyübî ittifaklarına değinecek olursak bu ittifakların Sultan II. Kılıç Arslan döneminden başlayarak Sultan I. Alâeddin Keykubad döneminin sonuna kadar devam ettiği anlaşılmaktadır.

Sultan II. Kılıç Arslan ile Hısnıkeyfâ Artuklu Hükümdarı Nüreddin Muhammed arasındaki siyasi kriz onun, sultanın kızını aldatması üzerine Eyyübî Hükümdarı Selâhaddin Eyyübî'nin yanına sığınarak onunla ittifak kurması sonucunda ortaya çıkmıştır. Ancak devrin olayları dikkatli bir şekilde incelediğinde meselenin asıl çıkma nedeninin sultanın, Dânişmendlileri

⁷ Süleyman Özbek'in makalesinde, Dımaşk ordusunun Birecik'te toplandığı ve bu ordunun sayısının 100 bin civarında olduğu, 1233-1234 yılında el-Melikü'l Kâmil Muhammed komutasında Göksu vadisini izleyerek Anadolu içlerine doğru ilerlediği, ancak Anadolu'ya giriş yapılacak tüm geçitlerin Selçuklu kuvvetleri tarafından tutulduğu, Eyyübî ordusunun saldırılarının rahatlıkla geri püskürtüldüğü ve derbentlerde sıkışan Eyyübî ordusunda erzak sıkıntısı yaşandığı ifade edilmiştir. Bkz. (Özbek, 2018b, s. 12-13).

ortadan kaldırması durumunda Nûreddin Muhammed'in sıranın kendisine geleceğini düşünerek kendisine güçlü bir müttefik araması olduğunu söylememiz mümkündür. Neredeyse Selâhaddin Eyyûbî ile Sultan II. Kılıç Arslan arasında savaşa neden olacak bu hadise Sultanın Veziri İhtiyarüddin Hasan'ın uyguladığı başarılı diplomasi sayesinde çözüme kavuşturulmuştur.

1205 yılında Hısnıkeyfâ ve Âmid Hükümdarı Nâsırüddin Mahmud'un Harput'u ele geçirmek amacıyla Mısır Eyyûbî Hükümdarı el-Melikü'l Âdil ile ittifak kurması üzerine Harput Hâkimi Nizâmeddin Ebûbekir, Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev'den yardım istemek zorunda kalmıştır. Bunun üzerine sultan yine bir Eyyûbî hükümdarı olan Sümeysat Hâkimi el-Melikü'l Efdal önderliğindeki bir orduyu yardım için Harput'a göndermiştir. Her ne kadar burada Hısnıkeyfâ Artukluları'nın, Mısır Eyyûbîleri ile aralarında bir ittifak meydana gelmiş olsa da sultanının bu ittifaka Artukluların Harput Hâkimi Nizâmeddin Ebûbekir ve Eyyûbîlerin Sümeysat Hâkimi el-Melikü'l Efdal ile anlaşarak karşı koyduğu görülmektedir. Nitekim bu durum sultanların denge politikasını iyi bir şekilde yürüttüklerini ortaya koymaktadır.

Artuklu-Eyyûbî ittifaklarının Sultan I. Alâeddin Keykubad döneminde yoğunluk kazandığı görülmektedir. Nitekim ilk anlaşmazlık 1225 yılında Dımaşk Hükümdarı el-Melikü'l Muazzam İsa'nın kardeşi el-Melikü'l Eşref'in hâkimiyetindeki yerleri ele geçirmek amacıyla onun aleyhine büyük bir ittifak kurması ve onun yalnız kalması üzerine Sultan I. Alâeddin Keykubad'dan yardım istemesi nedeniyle meydana gelmiştir. Ancak el-Melikü'l Eşref kendisine karşı başlangıçta ittifak kuran ve daha sonra bu ittifaktan ayrılan Hısnıkeyfâ Artuklu Hükümdarı Rükneddin Mevdud'un tarafına geçerek sultanı yarı yolda bırakmıştır. Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın bu sırada Rükneddin Mevdud'un elindeki toprakları ele geçirme girişimleri üzerine el-Melikü'l Eşref, sultana karşı Rükneddin Mevdud ile ittifak kurarak ona destek kuvveti göndermiştir. Ancak meydana gelen savaşı Türkiye Selçuklu ordusu kazanarak bahsi geçen toprakları da ele geçirmeyi başarmıştır.

1230 yılındaki Yassıçimen Savaşı'nın ardından Harezm askerlerinin bölgedeki geçiş yollarını kesmeleri üzerine Sultan I. Alâeddin Keykubad, Emîri Kemaleddin Kamyar'a Ahlat, Bitlis ve Tiflis'e kadar olan toprakları ele geçirmesi emrini vermiştir. Onun komutası altındaki Türkiye Selçuklu kuvvetlerinin başarılı askeri girişimleri sayesinde bölge ele geçirilmiştir. Ancak Türkiye Selçuklularının Ahlat'ı ele geçirmesi daha önce buraya hâkim olan el-Melikü'l Eşref'in diğer Eyyûbî melikleri ve Musul Emîri Bedreddin Lülü, Mardin Artuklu Hükümdarı Mansur Nasreddin Artuk Arslan ve Harput Hükümdarı İzzeddin Ahmed ile ittifak kurmasına neden olmuştur. Mısır Hükümdarı el-Melikü'l Kâmil Muhammed önderliğindeki Dımaşk ordusu, Türkiye Selçuklu ordusu tarafından yenilgiye uğratılmış ve müttefik kuvvetler zorlukla ülkelerine geri dönebilmişlerdir. Bir süre sonra Türkiye Selçuklu ordusunun Harput'u ele geçirmek üzere harekete geçmesi üzerine sultana karşı, Harput Hükümdarı İzzeddin Ahmed, el-Melikü'l Kâmil Muhammed'den yardım istemek zorunda kalmıştır. Ayrıca bu ittifaka Humus Hâkimi el-Mücâhid Şirkuh ve Hama Hâkimi el-Muzaffer Mahmud da katılmıştır. Ancak Türkiye Selçuklu ordusu müttefik kuvvetleri bir kez daha yenilgiye uğratmayı başararak Harput'u ele geçirmiş ve Artukluların Harput kolu böylelikle tarih sahnesinden çekilmiştir.

Kaynakça

- Ahmed bin Mahmûd, *Selçuk-nâme*, C. 2, Haz. Erdoğan Merçil, Tercüman 1001 Temel Eser, Kervan Kitabevi, İstanbul, 1977.
- Alptekin, Coşkun, Türkiye Selçukluları, *DGBİT*, C. 8, Konya, 1992, Çağ Yayınları, s. 209-406.
- Anna Komnena, *Alexiad Malazgirt'in Sonrası*, Çev. Bilge Umar, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1996.
- Anna Komnena, *The Alexiad*, Çev. Elizabeth A. S. Dawes, Cambridge, Ontario, 2000.
- Ataoglu, M. Remzi, *Hısn-ı Keyfâ Artuklu Devleti*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1989.
- Ataoglu, M. Remzi, Artuklu-Eyyübî İlişkileri, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 10, Sy. 1, 1995, s. 71-90.
- Burgu, Abdullah, II. Kılıç Arslan'ın Bizans Politikası, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, Sy. 7, 2017, s. 278-315.
- Casim Avcı, Tağlib, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 39, TDV Yayınları, İstanbul, 2010, s. 372-374.
- Cüveyni, Alaaddin Ata Melik, *Tarih-i Cihangüşa*, Çev. Mürsel Öztürk, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988.
- Çay, Abdulhalûk, II. Kılıçarslan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987.
- Demirkent, Işın, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, TTK Basımevi, Ankara, 1996 (a).
- Demirkent, Işın, Haçlılar, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 14, TDV Yayınları, İstanbul, 1996 (b), s. 525-546.
- Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. 2, Çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK Basımevi, Ankara, 1999.
- Gül, Muammer, Harezmlî Türklerin Anadolu ve Yakındoğu'daki Rollerini ve Tesirleri, *Belleten*, C. 70, Sy. 257, 2006, s. 95-118.
- Hacıgökmen, Mehmet Ali, Türkiye Selçuklu Devlet Adamlarından Eseddin Ayaz, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sy. 27, 2010, s. 471-488.
- Ioannes Kinnamos, *Deeds of John and Manuel Comnenus*, Çev. Charles M. Brand, Columbia University Press, New York, 1976.
- Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, Çev. Işın Demirkent, TTK Basımevi, Ankara, 2001.
- İbn Bibi, *el-Evamirü'l-Ala'yye fi'l-Umuri'l-Ala'yye (Selçuk Nâme)*, C. 1, Çev. Mürsel Öztürk, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996.

İbn Vâsıl, *Mufarricu'l-Kurûb fî Ahbâr Benî Eyyûb*, C. 2, Nşr. Cemâleddin al-Şıyyâl, Matba'atü Câmi'etü Fûâd, Kahire, 1957.

İbnü'l-Adîm, Kamâl-ad-dîn, *Histoire D'alep Traduite Avec Des Notes Historiques et Géographiques*, Çev. E. Blochet, Paris, Ernest Leroux, 1900.

İbnü'l-Adîm, Kemâlüddîn, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular (H. 447-521=1055-1127)*, Çev. Ali Sevim, TTK Basımevi, Ankara, 2014.

İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi, el-Kâmil fi't-târîh Tercümesi*, C. 10, Çev. Abdülkerim Özaydın, Bahar Yayınları, İstanbul, 1991 (a).

İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi, el-Kâmil fi't-târîh Tercümesi*, C. 11, Çev. Abdülkerim Özaydın, Bahar Yayınları, İstanbul, 1991 (b).

İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi, el-Kâmil fi't-târîh Tercümesi*, C. 12, Çev. Abdülkerim Özaydın ve Ahmet Ağırakça, Bahar Yayınları, İstanbul, 1991 (c).

Kaya, Önder, el-Melikü'l-Eşref, Mûsâ, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 29, TDV Yayınları, Ankara, 2004, s. 64-66.

Kesik, Muharrem, *Dânişmendliler (1085-1178) Orta Anadolu'nun Fatihleri*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2017.

Koca, Salim, *Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2011.

Kuşçu, Ayşe Dudu, *Eyyübî Devleti Teşkilâtı*, TTK Basımevi, Ankara, 2013.

Niketas Khoniates, *O City of Byzantium, Annals of Niketas Choniates*, Çev. Harry J. Magoulias, Wayne State University Press, Detroit, 1984.

Niketas Khoniates, *Niketas Khoniates Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, Çev. Fikret İşıltan, TTK Basımevi, Ankara, 1995.

Özbek, Süleyman, VIII. Türkiye Selçuklu Devleti İle Eyyübîler'in Siyasî İlişkileri (1175-1250), *İslâm Tarihi ve Medeniyeti, Selçuklular*, C. 10, Siyer Yayınları, İstanbul, 2018 (a), s. 317-358.

Özbek, Süleyman, Türkiye Selçuklularının Çöküşünde Sebep Sonuç İlişkisi Yassıçimen'den Köseadağ'a, *Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi*, C. 5, Sy. 1, 2018 (b), s. 2-17.

Süryani Mihail, *Süryanî Patrik Mihail'in Vakainâmesi (1042-1195)*, C. 2, Çev. Hrant D. Andreasyan, TTK'da henüz yayımlanmamış çeviri, Ankara, 1944.

Şeşen, Ramazan, 'İmâd Al-Dîn Al-Kâtib Al-İsfahânî'nin Eserlerindeki Anadolu Tarihiyle İlgili Bahisler, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi (Journal of Seljuk Studies)*, III. den ayrı basım, Ankara, 1971, s. 250-369.

Turan, Osman, Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan, *Türkler*, C. 6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 566-579.

Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2005.

Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162,)* Çev. Hrant D. Andreasyan, TTK Basımevi, Ankara, 2000.

Uyumaz, Emine, Türkiye Selçuklu Sultanları, Melikleri ve Meliklerin Evlilikleri, Haz. Osman Eravşar, *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi (11-13 Ekim 2000) Bildirileri*, C. 2, Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi, 2001, s. 397-421.

TÜRKİYE SELÇUKLU MELİKLERİNİN BÜYÜK SELÇUKLULARA ESARETİ*

Prof. Dr. Ramazan ALTINAY

Uşak Üniversitesi, ramazan.altinay@usak.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-1793-243X

Doktora Öğrencisi. Esra ÇEÇEN

Uşak Üniversitesi, 1743072052@ogr.usak.edu.tr- ORCID ID: 0000-0003-1795-6060

Özet

Arslan Yabgu'nun, Gazneli Mahmud tarafından esir edilişiyle gün yüzüne çıkan Selçuklu-Yabgulu mücadeleleri, Büyük Selçuklu tahtını ele geçirmek için Kutalmış ile Alparslan arasında Damgan civarındaki Milh vadisinde meydana gelen savaşla birlikte şiddetlenmiştir. Bu savaş esnasında Kutalmış'ın ölümü üzerine onun oğulları ve kardeşi Resultekin, Sultan Alparslan'ın eline esir düşmüşlerdir. Sultan Alparslan'ın ölümüne kadar hapiste kalan Kutalmış oğulları ve Resultekin onun ölümüyle ortaya çıkan karışıklıklardan faydalanarak Anadolu'ya kaçmayı başarmışlardır. Süleymanşah fetih hareketlerine hız verip sırasıyla Konya, Gavele kalesi ve ardından İznik'i ele geçirerek Türkiye Selçuklu Devleti'ni kurmuştur. Ancak Sultan Melikşah'ın, bu devleti yıkma girişimleri neticesinde ilk olarak Emîr Porsuk tarafından Mansur öldürülmüş, ardından Emîr Atsız'la mücadele eden Emîr Şöklü'nün tarafında yer alan Alp İlik, Devlet ve amcaları Resultekin'in oğlu savaşı kaybedince Emîr Atsız tarafından esir olarak Sultan Melikşah'ın yanına gönderilmişlerdir. Sultan Süleymanşah'ın kardeşlerini kurtarma girişimleri sonuçsuz kalmasına rağmen onlar bir süre sonra esaretten kurtulmayı başarmıştır. Sultan Süleymanşah ise Halep mücadelesi esnasında Tutuş'a yenilerek ölünce oğulları I. Kılıç Arslan ve Kulan Arslan, Sultan Melikşah'ın eline esir düşmüşlerdir. Onlar, Sultan Melikşah'ın ölümü üzerine çıkan taht karışıklıklarından faydalanarak esaretten kurtulmuşlardır. Daha sonra Sultan I. Kılıç Arslan'ın, Emîr Çavlı ile Musul'da hâkimiyet kurma mücadelesinde ölümü üzerine onun oğlu Şahinşah, Emîr Çavlı tarafından esir alınarak Sultan Muhammed Tapar'ın yanına gönderilmiştir. Şahinşah'ın esareti sultan tarafından affedilerek Anadolu'ya gönderilmesi üzerine son bulmuştur. Bu araştırmada, Türkiye Selçuklu-Büyük Selçuklu mücadelesinin temelinde yatan sebepler, bu mücadelelerin ilk nerede ve nasıl başladığı, Büyük Selçuklulara esir olan sultan ve melikler ile onların esir düşmelerine neden olan olaylar hakkında bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Büyük Selçuklu Devleti, Türkiye Selçuklu Devleti, Melik, Sultan, Esaret, Beka.

THE CAPTIVITY OF THE TURKEY SELJUK MELİKS TO THE GREAT SELJUKS

* Bu bildiri, Prof. Dr. Ramazan Altınay danışmanlığında Esra Çeçen tarafından hazırlanan, "Moğol İstilasına Kadar Türkiye Selçuklu Devleti'ni Yıpratma ve Yıkma Politikaları" başlıklı, Uşak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Orta Çağ Tarihi Bilim Dalında yürütülmekte olan doktora tezinden üretilmiştir.

Abstract

The Seljuk-Yabgulu struggles, which came to light with being captivity of Arslan Yabgu by Mahmud of Ghazni, intensified with the battle between Qutalmish and Alparslan in the Milh valley near Damgan to seize of the Great Seljuk throne. Upon the death of Qutalmish during this war, his sons and brother Resultekin were taken prisoner by Sultan Alparslan. Qutalmish sons and Resultekin, who remained in prison until the death of Sultan Alparslan, managed to escape to Anatolia by taking advantage of the from the confusion caused by his death. Suleimanshah accelerated his conquest movements and established of the Turkey Seljuk State by capturing Konya, Gavele castle and then İznik respectively. However, as a result of Sultan Melikshah's attempts to destroy this state, Mansur was first killed by Amir Prosuch, then Alp İlik, Devlet and uncle Resultekin's son was on the side of Amir Şöklü who was give struggle against Amir Atsiz, when their lost the war, they were sent to Sultan Melikshah as prisoners by Amir Atsiz. Although Sultan Suleimanshah's attempts to save his brothers were inconclusive, they managed to escape from captivity after a while. When Sultan Suleimanshah died after being defeated by Tutush during the struggle of Aleppo, his sons I. Kilij Arslan and Kulan Arslan were taken prisoner by Sultan Melikshah. They were freed from captivity by taking advantage of the turmoil on the throne that arose upon the death of Sultan Melikshah. Later, upon the death of Sultan I. Kilij Arslan in the struggle to establish dominance in Mosul with Amir Chavli, his son Shahinshah was taken prisoner by Amir Chavli and sent to Sultan Muhammad Tapar. Shahinshah's captivity ended when he was forgiven by the sultan and sent to Anatolia. In this research, information will be given about the underlying causes of the Turkey Seljuk-Great Seljuk struggle, where and how these struggles first began, the sultans and meliks who were captive to the Great Seljuks and the events that caused them to be taken prisoner.

Keywords: Great Seljuk State, Turkey Seljuk State, Malik, Sultan, Captivity, Survival.

Giriş

Türkiye Selçuklu hanedanının esaret hayatı Sultan Süleymanşah'ın büyük babası Arslan Yabgu'nun¹ 1025 yılında Gazneli Mahmud'a esir düşmesiyle başlamıştır. Onunla birlikte esir düşen Kutalmış, Kalincar kalesinden kaçmayı başararak Buhara'ya gitmiştir. Ancak onun babasını kurtarma girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmış ve Arslan Yabgu yedi yıl boyunca yani 1032 yılındaki ölümüne kadar hapiste kalmıştır. Arslan Yabgu'dan sonra idareyi devralan Tuğrul ve Çağrı Beylerin amcalarını kurtarmak adına hiçbir girişimde bulunmamaları Yabgulular ile Selçukluların aralarının açılmasına neden olmuştur. Bu durum daha sonra Selçuklu-Yabgulu mücadelelerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır (Solmaz, 2014, s. 551-553; Sümer, 2002, s. 480).

Tuğrul Bey'e karşı Girdkûh kalesinde isyan ederek Büyük Selçuklu tahtında hak iddia eden Kutalmış aradığı fırsatı onun 4 Eylül 1063 tarihindeki ölümüyle bulmuştur. 50 bin kişilik bir

---

¹ Arslan Yabgu'nun esir olma hadisesiyle ilgili detaylı bilgi için, bkz. (er-Râvendî, 2020, s. 86-91; Aksarâyî, 2000, s. 7-10; Mehmed Neşri, 1949, s. 25; Yazıncızâde Ali, 2017, s. 30-32; Reşîdü'd-dîn Fazlullah, 2010, s. 73-79).

orduyla Rey şehrini kuşatma altına alan Kutalmış, Alparslan'ın komutanı Hâcib Erdem'in Damgan'a ulaştığı haberini alınca kuşatmayı kaldırarak Damgan civarında yer alan Milh (Tuz) Vadisine giderek burayı bataklığa çevirmiş ve Alparslan'ı beklemeye koyulmuştur. Ancak Alparslan ordusuyla bataklığı geçmeyi başarmıştır. Ardından iki taraf arasında büyük bir savaş meydana gelmiş ve Alparslan'ın ordusu Kutalmış'ın ordusunu yenilgiye uğratmıştır. Kutalmış savaş alanından Girdkûh kalesine doğru kaçarken atından düşerek ölmüştür. Bu savaş sonucunda Kutalmış'ın oğulları ve kardeşi Resultekin ile oğlu, Alparslan'ın eline esir düşmüştür. Alparslan, esir olan meliklerin hepsini öldürmek istemiş ancak Nizâmü'l Mülk bunun uğursuzluk getireceğini söyleyerek ona engel olmuştur. Böylece bu melikler Sultan Alparslan'ın vefatına kadar esaret altında yaşamak zorunda kalmışlardır. Sultan Melikşah'ın tahta çıkması sırasında meydana gelen karışıklıklardan faydalanarak Anadolu'ya gelen Kutalmış oğulları, Urfa, Birecik ve Diyarbakır yörelerinde fetih hareketlerinde bulunmuşlardır. Daha sonra Konya'yı ardından Gavele kalesini ele geçirerek Türkiye Selçuklu Devleti'nin temellerini atmışlardır (Sıbt İbnü'l-Cevzî, 2011, s. 125-129; Kafesoğlu, 1989, s. 526; Sadruddîn Ebu'l Hasan, 1999, s. 21-22, 49; Ahmed bin Mahmud, 1977, s. 54-56, Kazvîni, 2015, s. 30-31; Merçil, 2011, s. 103-105; Kesik, 2003, s. 1).

Emîr Şöklü, Büyük Selçuklu Emîri Atsız ile olan mücadelesinde Kutalmış oğlu Alp İlik'in kendisine yardım etmesi durumunda ona tabi olacağını bildirerek onu bölgeye davet etmiştir. Bu teklifi kabul eden Alp İlik beraberinde kardeşi Devlet ve amcası Resultekin'in oğlu ile Taberiyye'ye giderek Emîr Şöklü'ye katılmıştır. Böylece onlar, Mısır Fatımî Halifeliğine tabi olarak Büyük Selçuklulara ve Abbasi Halifeliğine karşı büyük bir ittifak tesis etmişlerdir. Ancak 1075 yılında iki taraf arasında meydana gelen mücadeleyi Emîr Atsız kazanmış esir ettiği Emîr Şöklü ve oğlunu ise öldürmüştür. Bu sırada Kutalmış oğulları ve amcaları Resultekin'in oğlu, Emîr Atsız'ın eline esir düşmüştür. Sultan Süleymanşah Halep seferinin ardından Selemiye'de konakladığı sırada Emîr Atsız'dan esir kardeşlerinin ve amcalarının oğlunun, kendisine teslim edilmesini istemiştir. Ancak Emîr Atsız, Sultan Melikşah'dan haber beklediğini ve onun isteğine göre hareket edeceğini söyleyerek melikleri, Sultan Süleymanşah'a vermeyi kabul etmemiştir. Sultan Melikşah'dan haber alınca onları, Bağdat Şihnesi Aytegin es-Süleymanî'ye yollamış onlar daha sonra buradan sultanın yanına İsfahan'a gönderilmişlerdir (Sıbt İbnü'l-Cevzî, 2011, s. 201-202; Turan, 1979, s. 203; Sevim, 1990, 24-26; Sevim, 2000b, s. 69-70).

Kutalmış oğulları Alp İlik, Devlet ve amcaları Resultekin'in oğlunun ne kadar süre esaret altında yaşadıklarına dair kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte Süryani Mihail ve Urfalı Mateos'un eserlerindeki kayıtlarda, Alp İlik hakkında önemli bilgiler yer almaktadır. Süryani Mihail, Alp İlik'in 1095 yılında Malatya'ya geldiğini, Ermeni Gabriel'in onu aldatarak Urfa'ya götürdüğünü ve orada ona zehir içirterek öldürdüğünü anlatmaktadır. Urfalı Mateos da, 1095-1096 yılında Ermeni Toros'un daveti üzerine Alp İlik'in Urfa'ya geldiğini, Ermeni Toros'un düşmanlarından kaçmak için şehrin idaresini ona verdiğini, ancak Alp İlik'in, Ermeni Toros'u öldürerek, şehri yağmalamayı tasarladığını, onun ihanet edeceğini hisseden Ermeni Toros'un, Alp İlik'i zehirleyerek öldürdüğünü, böylece Alp İlik'in Urfa'daki hâkimiyetinin otuz üç gün sürdüğünü ifade etmektedir (Süryani Mihail, 1944, s. 37-38; Urfalı Mateos, 1999, s. 186).

Sultan Süleymanşah, Haleb'i ele geçirmek amacıyla 1086 yılında harekete geçmiştir. O, Şerif Hasan İbnü'l-Hutaytî'den şehrin kendisine teslim edilmesini istemiştir. Ancak Şerif Hasan İbnü'l-Hutaytî, Sultan Melikşah'dan haber beklediğini söyleyerek onun isteğini kabul etmemiştir. Ancak Sultan Melikşah'dan cevap alamayan Şerif Hasan İbnü'l-Hutaytî, onun kardeşi Suriye Selçuklu Hükümdarı Tutuş'dan şehri ona teslim edeceği vaadiyle yardım istemiştir. Bunun üzerine harekete geçen Tutuş ile Sultan Süleymanşah'ın ordusu Aynu Seylem'de karşı karşıya gelmiştir. Ancak sultanın ordusundan bazı emirlerin saf değiştirmeleri ve Tutuş'a destek veren Artuk Bey'in mücadeleleri sonucunda Türkiye Selçuklu ordusu savaşı kaybetmiştir. Bunun üzerine sultan esir düşmemek adına kendi canına kıyarak hayatını kaybetmiştir. Kısa bir süre sonra Sultan Melikşah, Kuzey Suriye seferine çıkmış Haleb'den sonra Antakya'ya giderek bu sırada Vezir Tahiroğlu Hasan'ın beraberinde bulunan Sultan Süleymanşah'ın karısı ile oğulları Kılıç Arslan ve Kulan Arslan'ı (Davud) esir olarak ele geçirmiştir. Melikler onun ölümüne kadar esaret altında yaşamışlardır (İbnü'l-Esîr, 1991, s. 135; İbnü'l-Adîm, 2014, s. 58-60, 62; Sevim, 2000a, s. 124-127; Ahmed bin Mahmud, 1977, s. 151-152).

Sultan Melikşah'ın Kuzey Suriye seferi esnasında Musul'un idaresini verdiği Emîr Çökürmüş, Sultan Muhammed Tapar'ın tahta geçişiyle birlikte Büyük Selçuklu idaresinden ayrılarak Sultan I. Kılıç Arslan ile iyi ilişkiler kurmaya başlamıştır. Bu durumdan rahatsız olan Sultan Muhammed Tapar, onun, kendisine her an ihanet edebileceğini düşünerek Emîr Çavlı'yı Musul'u ele geçirmesi için bölgeye göndermiştir. Bunun üzerine iki taraf arasında meydana gelen savaşı Emîr Çavlı kazanmış, Emîr Çökürmüş'ü de esir olarak ele geçirmiştir. Emîr Çökürmüş'ün esir düşmesi üzerine Musul halkı, şehrin başına Emîr Çökürmüş'ün çocuk yaştaki oğlu Emîr Zengî'yi getirmiş ve Sultan I. Kılıç Arslan'a da şehri, onun idaresine verecekleri vaadinde bulunarak ondan yardım talep etmişlerdir. Bu sırada Emîr Çavlı şehri ele geçirmek için Emîr Çökürmüş'ü kullanmış, bunun üzerine o, gördüğü eziyete dayanamayarak vefat etmiştir. Sultan ise kendisine yapılan teklifi kabul ederek harekete geçmiş ve Musul'un idaresini 22 Mart 1107 tarihinde devralmıştır. Daha sonra da Emîr Çavlı'nın üzerine doğru harekete geçerek Habur Nehri civarında onunla karşılaşmıştır. Emîr Çavlı'nın, sultanın ordusundaki bazı emirlere mektuplar yazarak onları savaştan vazgeçirmesi ve Artuklu İlgazi, Çökürmüş'ün bazı askerleri ile Haleb Selçuklu Meliki Rıdvan'ın kuvvetleriyle bir hayli güçlenen Emîr Çavlı'nın ordusunun saldırıları sonucunda Türkiye Selçuklu ordusu savaşı kaybetmiştir. Sultan ise esir düşmemek adına Habur Nehri'ne girmiş, ancak atının ayağının derine batması ve üzerinde zırh bulunması sebebiyle boğularak hayatını kaybetmiştir. Bunun üzerine Sultan I. Kılıç Arslan'ın savaştan evvel Musul'da idareyi bıraktığı oğlu Şahinşah, Emîr Çavlı tarafından esir olarak İsfahan'a Sultan Muhammed Tapar'ın yanına gönderilmiştir. O, Sultan I. Kılıç Arslan'ın hanımı Ayşe Hatun ve oğlu Tuğrul Arslan'ın Malatya'da çıkardıkları olaylar sonucunda Sultan Muhammed Tapar tarafından 1110 yılında serbest bırakılarak Anadolu'ya gönderilmesine kadar olan üç yıllık süre zarfında esir hayatı yaşamıştır (İbnü'l-Esîr, 1991, s. 339-345; Gregory Abû'l-Farac, 1999, s. 345-347, 349; Ahmed bin Mahmud, 1977, s. 146-148; Süryani Mihail, 1944, s. 52-54; Demirkent, 1996, s. 55-59).

Kutalmış'ın Ölümü Üzerine Oğullarının, Sultan Alparslan Tarafından Esir Alınması

Kutalmış'ın, 1061 yılında Büyük Selçuklu tahtını ele geçirmek için isyan etmesi üzerine Tuğrul Bey, onun idaresindeki Girdkûh kalesini kuşatma altına aldı. Ancak başarılı olamayan Tuğrul Bey, Vezir Amîdülmülk el-Kündürî'yi bu işle görevlendirdi. İki taraf arasında Kutalmış'ın şartlarına² riayet edilerek bir anlaşma yapılacakken onun, Tuğrul Bey'in talâkla yemin etmesi konusunda ısrarcı olması sebebiyle görüşmeler kesildi. Kuşatma devam ederken Tuğrul Bey'in 4 Eylül 1063 tarihindeki vefatıyla birlikte Amîdülmülk el-Kündürî merkeze dönmek zorunda kaldı. Tuğrul Bey'in ölmeden evvel veliahdı olarak seçtiği Çağrı Bey'in oğlu Süleyman, onun vefatıyla birlikte tahta çıkarıldı. Ancak Türk Emîrleri Süleyman'ın saltanatına karşı çıkarak Alparslan'a biat etmekteydi. Bunun üzerine Alparslan harekete geçerek ilk olarak taht iddiasında bulunan amcası Musa Yabgu'yu, Herat'ta mağlup etti. Kutalmış ise Büyük Selçuklu tahtını ele geçirmek için Hamedan-Rey arasında yaşayan Türkmenlerin yanına giderek onlardan büyük bir ordu topladı. Bu esnada kardeşi Resultekin de ona katıldı ve iki kardeş 50 bin kişilik bir orduyla harekete geçerek 15 Kasım 1063 tarihinde Rey şehrini kuşattı. Amîdülmülk el-Kündürî, paniğe kapılarak Süleyman yerine Alparslan adına hutbe okuttu ve onu yardıma çağırarak acele etmesini istedi. Kutalmış ise Alparslan'ın üzerine doğru harekete geçtiğini ve onun emirlerinden Hâcib Erdem'in Damgan'a ulaştığını öğrenince Rey kuşatmasını kaldırarak Damgan civarında Milh (Tuz) Vadisine giderek Alparslan'ın ordusunun geçememesi için burasını bataklığa çevirdi (Sıbt İbnü'l-Cevzî, 2011, s. 125-126; Gregory Abû'l-Farac, 1999, s. 316; Sümer, 2002, s. 480-481; Kafesoğlu, 1989, s. 526).

Kutalmış ordusuyla birlikte Alparslan'ı³ beklemeye koyuldu. Kısa bir süre sonra Alparslan ve ordusu suyun içinden ilerlemelerine rağmen bataklıktan geçerek, Kutalmış'ın ordusuna hücum etti ve onları yenilgiye uğratmayı başardı. Ordusunun dağılması nedeniyle Kutalmış savaş alanından Girdkûh kalesine doğru kaçarken atından düşerek öldü. Alparslan ise savaş sırasında ele geçirdiği esirleri öldürmek istese de Nizâmü'l Mülk buna engel oldu. Esirler arasında Kutalmış'ın, Mansur, Süleyman, Alp İlik ve Devlet adlarındaki dört oğlu, kardeşi Resultekin ile onun oğlu ve bazı emirler bulunmaktaydı. Böylece onlar, Sultan Alparslan'ın ölümüne kadar esaret altında yaşamak zorunda kaldılar (Sadruddîn Ebu'l Hasan, 1999, s. 21-22; Ahmed bin Mahmud, 1977, s. 55-56; Kazvîni, 2015, s. 30-31; Merçil, 2011, s. 103-104; Turan, 2005, s. 75).

Alp İlik ve Devlet'in, Sultan Melikşah'ın Eline Esir Düşmeleri

Kurlu Bey tarafından 1069-1070 yıllarında Filistin'de kurulan Büyük Selçuklulara tabi olan Nâvekiyye Türkmen Beyliği'nin başına onun 1071 yılındaki ölümüyle birlikte Emîr Atsız geçti. O, Fatimî hâkimiyetindeki Kudüs'ü ele geçirerek 1071 yılında Abbasi Halifesi ve Büyük Selçuklu Sultanı adına burada hutbe okutturdu. Beyliğinin başkentini Remle'den Kudüs'e taşıdı. Emîr Şöklü ise 1074 yılında Akkâ'yı ele geçirdi. Durumdan haberdar olan Emîr Atsız, ondan esir olarak aldığı Bedrülcemalî'nin eşini, oğlunu ve elde ettiği ganimetin yarısını göndermesini istedi. Ayrıca kendisini Akkâ'ya, Selçuklu valisi olarak atadığını bildirdi. Ancak Akkâ'da bağımsız bir beylik kurmak isteyen Emîr Şöklü, Emîr Atsız'ın

² Anlaşma şartları hakkında detaylı bilgi için, bkz. (Sümer, 2002, s. 481).

³ Alparslan ve Kutalmış'ın ordusunda yer alan emirler ve orduların dizilişleri hakkında bilgi için, bkz. (Sadruddîn Ebu'l Hasan, 1999, s. 21; Ahmed bin Mahmud, 1977, s. 55).

isteklerini yerine getirmedi. Emîr Atsız'a karşı onun savaş halinde olduğu Dımaşk Fatimî Valisi Muallâ b. Haydere b. Münzev'e kızını vererek akrabalık kurdu. Bununla birlikte Kilâboğulları kabilesine mektup göndererek onlara bağlılık ve sadakat sözü verdi. Ayrıca onlarla karşılıklı rehineleri serbest bırakmak suretiyle güçlü bir duruma geldi. Ancak Emîr Atsız, kıyı bölgesine yakın bir yerde müttefiklerinden yardım almadan evvel Emîr Şöklü'ye saldırarak onu yenilgiye uğrattı. Ardından o, Fatimî hâkimiyetindeki Dımaşk'ı kuşattı (İbnü'l-Esîr, 1991, s. 73-74; Ahmed bin Mahmud, 1977, s. 108-109; Sıbt İbnü'l-Cevzî, 2011, s. 197-198, 200; Sevim, 1989, s. 35-36; Sevim, 1991, s. 92).

Emîr Şöklü bu mağlubiyetin ardından kendisine kuvvetli bir müttefik aramaya başladı. O, bu sıralarda Güneydoğu Anadolu bölgesinde fetih hareketlerinde bulunan Kutalmış oğullarından Alp İlik'e⁴ mektup göndererek: “*Sen Selçuklulardan olup sultan ailesindensin. Bu nedenle biz, ona tabi olup itaat ve hizmet etmeye razı olamayız*” diye söyledikten sonra, Emîr Atsız'ın yenilgiye uğratılarak, Suriye'nin ele geçirilmesinin kolay olduğunu bildirdi. Ayrıca o, “*Eğer Emîr Atsız'ı yenilgiye uğratıp Suriye'den uzaklaştırsak kesinlikle Mısır Halifesi bize yardım ve para gelir*” diyerek onu yanına çağırıp ittifak kurma teklifinde bulundu. Bu teklifi kabul eden Alp İlik, Devlet ve amcası Resultekin'in oğlu Taberiyye'ye gidip Emîr Şöklü'yle müttefik olarak “*Mısır Fatimî Halifeliğine tabi olduklarını*” bildirdiler. Bunun üzerine Büyük Selçuklulara ve Abbasi Halifeliğine tabi durumda olan Suriye ve Filistin'de kurulan Navekiyye Türkmen Beyliğine karşı Şîi Mısır Fatimî Halifeliğine tabi olan Emîr Şöklü ve Selçuklu meliklerinin de aralarında bulunduğu bir ittifak kuruldu. Ancak bu durumdan haberdar olan Emîr Atsız, Kudüs'ten 1075 yılında onlara karşı harekete geçti. İki taraf arasında meydana gelen savaşı Emîr Atsız kazandı. Bunun üzerine Emîr Atsız esir olarak ele geçirdiği Emîr Şöklü ve oğlunu öldürttü. Ancak Emîr Şöklü'nün yaşlı olduğu için babasını serbest bıraktı. Bu sırada Taberiyye halkı Emîr Şöklü'yü desteklediği için burayı yağma ve halkına da kıyım etti. Savaş esnasında Kutalmış oğulları ve amcalarının oğlu da Emîr Atsız tarafından esir olarak ele geçirildi. Emîr Şöklü'nün diğer oğlu Akkâ'ya kaçsa da şehir halkı onu içeri almadı. Ardından şehirdekiler Mısır Halifesinin hâdimi olan Sur kentinde ikamet eden Cevher el-Medenî'ye mektup göndererek ondan Akkâ'ya gelmesini istediler. Bunun üzerine o, Akkâ'ya gelerek şehri teslim aldı ve hutbeyi yeniden Mısır Halifesi adına okuttu (Sıbt İbnü'l-Cevzî, 2011, s. 201; Sevim, 1990, s. 24).

Emîr Atsız'ın, mektup göndererek askeri yardım talep etmesi üzerine Sultan Melikşah ona 3 bin asker gönderdi. Bu sırada Kutalmış oğlu Süleymanşah ise Mirdasoğlu Nasr'ın idaresindeki Haleb'i kuşatma altına aldı. Bu durum üzerine Mirdasoğlu Nasr, “*Haleb Ahdâsı (şehri koruyan)*” kuvvetlerle birlikte ona karşı savaştı. Ayrıca ona haber göndererek: “*Ben, bu şehirde sultanın (Melikşah) naibiyim. Sen, eğer sultana itaat ediyorsan o takdirde bizden, uzaklaşman gerekir*” dedikten sonra Sultan Süleymanşah'a bir miktara para verdi. Bunun üzerine o, kuşatmayı kaldırdı ve “*Selemiye'ye*” gelerek burada konakladı. Bu sırada Emîr Atsız'a haber göndererek, “*tutsak kardeşlerini ve amcalarının oğlunu serbest bırakmasını*” talep etti. Bunun üzerine Emîr Atsız: “*Ben bu konuda sultana haber gönderdim ve onun cevabını bekliyorum. Eğer sultandan, onları kendisine gönderme emri bana gelirse onları,*

⁴ Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin eserinde, Emîr Şöklü'nün, İbn Kutalmış et-Türki'ye mektup gönderdiği belirtilmekte olup bu kişinin Kutalmış'ın hangi oğlu olduğu hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bkz. (Sıbt İbnü'l-Cevzî, 2011, s. 201).

kendisine gönderirim. Yok eğer başka bir emir gelirse ona göre hareket ederim” diyerek ona cevap verdi. Emîr Atsız, 1075-1076 yılında Sultan Melikşah’ın isteği üzerine Kutalmış oğullarını ve onların amcalarının oğlunu, Bağdat Şihnesi Aytegin es-Süleymanî’ye yolladı ardından onlar buradan sultanın yanına İsfahan’a gönderildi. Süleymanşah ise buradan ayrılarak Bizans’ın hâkimiyetindeki Antakya’ya doğru harekete geçti. Ancak kendisiyle bir süre önce savaşan ve askerlerinin bir kısmını öldüren Haleb Ahdâsı’na kin duymaktaydı. Bu yüzden onlardan ele geçirdiği bir grubu öldürdü. Ardından da Antakya’yı kuşatma altına aldı. Ancak şehrin hâkimi Antakya Valisi İsaakios Komnenos, ona 20 bin altın verip anlaşmaya vararak kuşatmayı kaldırtmayı başardı. Süleymanşah ise bölgedeki seferlere ara verip Marmara bölgesine gelerek burada fetih hareketlerine devam etti (Sıbt İbnü’l-Cevzî, 2011, s. 202; Turan, 1979, s. 203; Sevim, 1990, 24-26; Sevim, 2000b, s. 69-70).

Sultan Süleymanşah’ın Ölümü Üzerine Oğullarının, Sultan Melikşah Tarafından Esir Alınması

Sultan Süleymanşah, Haleb’in idaresini elinde tutan Şerif Hasan İbnü’l-Hutaytî’den şehrin kendisine teslim edilmesini istedi. O, şehri Sultan Süleymanşah’a teslim etmemek için durumu Sultan Melikşah’a bildirdi. Ancak ondan herhangi bir cevap alamayınca bu defa Suriye Selçuklu Hükümdarı Tutuş’a haber göndererek şehri onun hâkimiyetine vermek istediğini söyledi. Bunun üzerine Tutuş beraberindeki Artuk Bey ile birlikte Haleb’e doğru ilerledi. İki tarafın orduları Haleb civarındaki Aynu Seylem’de 4 Haziran 1086 tarihinde savaşa tutuştu. Ancak Sultan Süleymanşah’ın ordusunda yer alan bazı emirlerin karşı tarafa geçmeleri ve Artuk Bey’in çabaları sonucunda Türkiye Selçuklu ordusu dağıldı. Savaşı kaybeden sultan esir düşmemek adına kendi canına kıydı. Onun ölümünden kısa bir süre sonra Tutuş, Haleb’i ele geçirmeyi başardı. Bu sırada Kuzey Suriye seferine çıkan Sultan Melikşah, Haleb’e gelerek burayı Kasımüdevle Aksungur’un idaresine verdi. Buradan Antakya’ya giden Sultan Melikşah, bu şehri Sultan Süleymanşah’ın Veziri Tahiroğlu Hasan’ın elinden alarak Alpoğlu Yağısıyan’ın hâkimiyetine teslim etti. Musul’un idaresini de Emîr Çökürmüş’e verdi (İbnü’l-Esîr, 1991, s. 135-137; İbnü’l-Adîm, 2014, s. 58-60, 62; Sevim, 2000a, s. 124-127; Reşîdü’l-dîn Fazlullah, 2010, s. 130).

Vezir Tahiroğlu Hasan, Sultan Melikşah’tan yanında bulunan Sultan Süleymanşah’ın oğullarını affetmesini istese de o, bunu kabul etmedi. Sultan Melikşah, Sultan Süleymanşah’ın hanımı ve onun oğullarını esir alarak onlarla birlikte İsfahan’a gitti. Böylece Sultan Süleymanşah’ın hanımı ve iki oğlu Kılıç Arslan ve Kulan Arslan, Sultan Melikşah’ın vefatına kadar esaret altında kaldı. Bu sırada Türkiye Selçuklu Devleti’nin merkezi İznik’i, Sultan Süleymanşah’ın, Antakya’ya gitmek üzere yola çıkmadan evvel emanet ettiği Ebu’l Kasım idare etmekteydi. Onun Büyük Selçuklu Emîri Bozan tarafından öldürülmesinin ardından bir süreliğine Ebu’l Kasım’ın kardeşi Ebu’l Gazi idareyi elinde tuttu. Böylece Türkiye Selçuklu Devleti, Kılıç Arslan tahta çıkana kadar altı yıl hükümdarsız kaldı (Ahmed bin Mahmud, 1977, s. 151-152; Anna Komnena, 2000, s. 110, 114-115; Anna Komnena, 1996, s. 197, 203-204, 206).

Sultan I. Kılıç Arslan'ın Ölümü Üzerine Oğlu Şahinşah'ın, Sultan Muhammed Tapar'ın Eline Esir Düşmesi

Sultan Muhammed Tapar, Sultan Melikşah'ın Kuzey Suriye seferinden bu yana Musul'u idare etmekte olan Emîr Çökürmüş'ün kendisine karşı isyan edeceğini düşünüyordu. Bu sebeple sultan, 1106 yılında Emîr Çavlı'yı bölgede kendine bağlı bir idare oluşturarak, Emîr Çökürmüş'ü ortadan kaldırması için onun üzerine gönderdi. Emîr Çavlı ordusuyla beraber bölgeye ilerleyerek Emîr Çökürmüş'ün ordusuyla Musul civarında karşı karşıya geldi. Savaşı kazanan Emîr Çavlı, yaşlı ve felçli durumda olan Emîr Çökürmüş'ü de esir aldı. Onun esir düşmesi üzerine Musul halkı, Emîr Çökürmüş'ün henüz çocuk yaşta olan oğlu Emîr Zengî'yi idareye getirerek Sultan I. Kılıç Arslan'ı da Musul'a davet ettiler. Emîr Çavlı ise bu sırada Musul'u kuşatma altına almıştı ve ele geçirmek için esir ettiği Emîr Çökürmüş'ü kullanıyordu. Ancak Emîr Çökürmüş'ün adamları beylerinin hayatı karşılığında şehri Emîr Çavlı'ya teslim etmeye yanaşmadılar. Bu durum üzerine Emîr Çökürmüş yaşadığı kötü muamelelere dayanamayarak kısa bir süre içerisinde vefat etti (İbnü'l-Esîr, 1991, s. 339-341; Demirkent, 1996, s. 55; Gregory Abû'l-Farac, 1999, s. 345; Ahmed bin Mahmud, 1977, s. 146-147; İbn Kalânisi, 2020, s. 25).

Sultan I. Kılıç Arslan⁵, Musul halkının teklifini kabul ederek Musul seferine çıktı. Emîr Zengî şehri 22 Mart 1107 tarihinde ona teslim etti. Sultan, Musul'un idaresine çocuk yaştaki oğlu Şahinşah'ı getirip yanına onun annesini ve Emîr Bozmuş'ı da bıraktıktan sonra kendisi Habur'a doğru yürüyüşe geçti. Emîr Çavlı ise kuşatma altına aldığı Rahbe'yi 19 Mayıs 1107 tarihinde ele geçirdi. Bu sırada Emîr Çavlı'nın⁶ ordusunda Artuklu İlgazi, Çökürmüş'ün bazı askerleri ve Halep Selçuklu Meliki Rıdvan'da bulunuyordu (İbn Kalânisi, 2020, s. 25-26; Özaydın, 1990, s. 60-62; İbnü'l-Esîr, 1991, s. 342-345; Gregory Abû'l-Farac, 1999, s. 346).

Sultanın ordusu ile Emîr Çavlı'nın ordusu 13 Temmuz 1107 tarihinde Habur Nehri civarında karşı karşıya geldi. Emîr Çavlı'nın ordusunun saldırıları ve onun, sultanın ordusundaki bazı emirlere mektuplar yazarak onları savaşmaktan vazgeçirme girişimleri başarılı oldu. Nitekim sultanın ordusundaki bu emirlerin savaş alanından kaçmaları üzerine Türkiye Selçuklu ordusu yenilgiye uğradı. Sultan ise esir düşmemek için Habur Nehri'ne girmek zorunda kaldı. O, Emîr Çavlı'nın ordusundan yanına gelmeye çalışanlara ok atıyordu. Ancak sultanın bu esnada atının ayağının derin bir yere denk gelmesi ve onun zırhlı olması boğularak ölmesine neden oldu (Urfalı Mateos, 2000, s. 231; Ahmed bin Mahmud, 1977, s. 147-148; Gregory Abû'l-Farac, 1999, s. 346-347; İbn Kalânisi, 2020, s. 27; Süryani Mihail, 1944, s. 52-53).

Sultan I. Kılıç Arslan'ın vefatı üzerine Emîr Çavlı herhangi bir mukavemetle karşılaşmadan Musul'u ele geçirdi. Emîr Çavlı, sultanın oğlunu esir olarak İsfahan'a Sultan Muhammed Tapar'ın yanına gönderdi. Sultan I. Kılıç Arslan'ın, Şahinşah'dan başka Mesud, Arab ve Tuğrul Arslan adlarında üç oğlu daha bulunmaktaydı. Mesud bu sırada Konya'da

⁵ Sultan I. Kılıç Arslan'ın ordusunun sayısı ve sultanın yanında bulunan emirler ile Emîr Çavlı'nın onlara mektuplar göndererek sultana ihanet etmelerini sağlaması hakkında detaylı bilgi için, bkz. (Ahmed bin Mahmud, 1977, s. 147; İbnü'l-Esîr, 1991, s. 343-344; Gregory Abû'l-Farac, 1999, s. 346).

⁶ Emîr Çavlı'nın ordusunun sayısı hakkında detaylı bilgi için, bkz. (Gregory Abû'l-Farac, 1999, s. 346; İbnü'l-Esîr, 1991, s. 345).

sultana vekil olarak bırakılmıştı. Melik Arab muhtemelen savaşın ardından sultanın dağılan ordusuyla beraber Anadolu'ya dönmeyi başardı. Sultanın en küçük oğlu Tuğrul Arslan ise annesi Ayşe Hatun ile birlikte Emîr Bozmuş tarafından Malatya'ya götürülerek burada tahta çıkarıldı. Ayşe Hatun ilk olarak Emîr Arslan'ın yardımıyla Emîr Bozmuş'ı öldürttü. Ardından Emîr Arslan ile evlenen Ayşe Hatun, onun şehir halkını soyarak Bizans'a kaçmaya çalıştığını öğrenince oğluyla birlikte işbirliği yaparak onu hapse attırttı. O ve oğlu, Emîr Arslan'ı bir yıl sonra Sultan Muhammed Tapar'ın yanına gönderdi. Bunun üzerine sultan, Şahinşah'ı serbest bırakarak Malatya'ya gönderdi. Şahinşah, 1110 yılında Türkiye Selçuklu tahtına çıktı. O, kardeşleri Mesud ile Melik Arab'ı hapsede de Tuğrul Arslan'ı bağışladı (İbnü'l-Esîr, 1991, s. 345; Gregory Abû'l-Farac, 1999, s. 347, 349; Kesik, 2003, s. 11-15; Süryani Mihail, 1944, s. 54).

Sonuç

Yabguların esaret hayatı henüz Türkiye Selçuklu Devleti kurulmadan evvel Süleymanşah'ın büyük babası olan Arslan Yabgu'nun oğlu Kutalmış ile birlikte Gazneli Mahmud'un eline esir düşmesiyle başlamıştır. Kutalmış her ne kadar kaçarak esaretten kurtulmayı başarsa da bu sırada Büyük Selçukluların başına geçen Tuğrul ve Çağrı Beylerin amcaları Arslan Yabgu'yu kurtarmak için hiçbir girişimde bulunmamaları iki tarafın arasını açmış ve Selçuklu-Yabgulu mücadeleleri de bu suretle ortaya çıkmıştır. Bundan sonraki süreçte Kutalmış'ın oğulları Süleymanşah, Mansur, Alp İlik ve Devlet ile amcaları Resultekin ve onun oğlundan başlayarak Sultan I. Kılıç Arslan'ın oğlu Şahinşah'a kadar Türkiye Selçuklu hanedanına mensup birçok melik Büyük Selçukluları tarafından esir olarak ele geçirilmişlerdir. İki taraf arasındaki ilk çatışma Kutalmış'ın, Tuğrul Bey'e isyan etmesiyle başlamıştır. Bir süre sonra Tuğrul Bey'in ölümüyle birlikte Kutalmış ile Alparslan arasında Büyük Selçuklu tahtını ele geçirmek için büyük bir savaş meydana gelmiştir. Daha sonraki mücadeleler ise bazı önemli şehirler üzerinde hâkimiyet kurmak ve Türkiye Selçuklu idarecilerinin İznik başta olmak üzere kendi topraklarını dolayısıyla bekalarını korumak istemeleri sonucunda yaşanmıştır.

Türkiye Selçuklularını en çok yıpratın Büyük Selçuklu Sultanının Melikşah olduğunu söylememiz mümkündür. Nitekim Alp İlik, Devlet ve amcaları Resultekin'in oğlu, Sultan Melikşah'a esir olmuşlardır. Sultan Süleymanşah'ın Haleb mücadelesi sırasında ölümü üzerine oğulları Kılıç Arslan ve Kulan Arslan yine Sultan Melikşah tarafından kendisinin ölümüne kadar esir olarak tutulmuşlardır. Bununla birlikte Sultan Melikşah'ın Anadolu'ya gönderdiği Emîr Porsuk, Kutalmış oğlu Mansur'u öldürmüştür. Ayrıca Sultan Süleymanşah'ın Antakya seferine çıkmadan evvel İznik'i emanet ettiği Ebu'l Kasım bu süreçte Sultan Melikşah'ın İznik'i ele geçirip Türkiye Selçuklu Devleti'ne son vermek amacıyla bu şehre gönderdiği Emîr Porsuk ve Emîr Bozan'la mücadele etmek zorunda kalmıştır. Ebu'l Kasım, Sultan Melikşah ile anlaşmak üzere yanına aldığı hediyelerle birlikte İsfahan'a doğru hareket etmiş ancak sultan onunla görüşmek istememiştir. Ardından o, geri dönüş yolunda Sultan Melikşah'ın Emîri Bozan'ın adamları tarafından yay kışıyle boğularak öldürülmüştür.

Yukarıda Türkiye Selçuklularının kurucusu Sultan Süleymanşah'ın büyük babası Arslan Yabgu'nun, Gazneli Mahmud tarafından esir edildiğini belirtmiştik. Nitekim onun, Kalincar kalesinde ölümüne kadar olan yedi yıllık süre zarfında zindanda kaldığı bilinmektedir.

Bununla birlikte Türkiye Selçuklu hanedan mensuplarının esaret hayatlarının ne kadar sürdüğüne değinmekte fayda vardır. Kutalmış'ın ölümüyle sonuçlanan savaşın ardından Alparslan'ın eline esir düşen meliklerin Anadolu'ya gelişleri hakkında çeşitli rivayetler söz konusudur. Bir rivayete göre onlar, 1071 yılında meydana gelen Malazgirt Zaferi'nin ardından Sultan Alparslan tarafından Anadolu'nun fethiyle görevlendirilmişlerdir. Ancak onlar genel kanaate göre, Sultan Alparslan'ın ölümüyle birlikte çıkan karışıklıklardan faydalanarak Anadolu'ya gelmişlerdir. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda onların dokuz yıl esaret altında kaldıkları anlaşılmaktadır.

Emîr Şöklü'nün, 1075 yılında Emîr Atsız tarafından yenilgiye uğratılmasıyla birlikte Büyük Selçuklulara ikinci kez esir düşen Alp İlik, Devlet ve amcaları Resultekin'in oğlunun bu esaretlerinin ne kadar sürdüğü hakkında kaynaklarda net bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Süryani Mihail ve Urfalı Mateos'un kayıtlarından, Alp İlik'in 1095 yılında Ermeni Gabriel ve damadı Ermeni Toros'un davetiyle önce Malatya'ya daha sonra Urfa'ya gittiğini ve onlar tarafından zehir içirilmek suretiyle öldürüldüğünü öğrenmekteyiz.

Sultan Süleymanşah'ın 1086 yılında Halep'i ele geçirmek amacıyla Tutuş ile yaptığı savaşta ölümü üzerine oğulları Kılıç Arslan ve Kulan Arslan'ı, Sultan Melikşah çıktığı Kuzey Suriye seferi sırasında Antakya'ya giderek Türkiye Selçuklu Veziri Tahiroğlu Hasan'ın elinden alarak yanında götürmüştür. Onların esareti, Sultan Melikşah'ın 1092 yılındaki ölümüne kadar sürmüş olup bu süreçte Türkiye Selçuklu Devleti altı yıl hükümdarsız kalmıştır. Sultan I. Kılıç Arslan'ın 1107 yılında Emîr Çavlı ile giriştiği savaşta ölümü üzerine Musul'da idareyi bıraktığı oğlu Şahinşah, Emîr Çavlı tarafından esir edilerek Sultan Muhammed Tapar'ın yanına gönderilmiştir. Emîr Bozmuş tarafından Malatya'da sultan ilan edilen Tuğrul Arslan ve annesi Ayşe Hatun'un bu şehirde çıkardıkları olaylar Şahinşah'ın 1110 yılında Sultan Muhammed Tapar tarafından Malatya'ya gönderilmesine neden olmuştur. Çok geçmeden Şahinşah, Malatya'da Türkiye Selçuklu tahtına çıkmıştır. Ana kaynaklarda yer alan bu bilgilerden yola çıkarak onun esaretinin üç yıl sürdüğünü söylememiz mümkündür.

Kaynakça

Ahmed bin Mahmûd, *Selçuk-nâme*, C. 1-2, Haz. Erdoğan Merçil, Tercüman 1001 Temel Eser, Kervan Kitabevi, İstanbul, 1977.

Aksarâyî, Kerîmü'd-din Mahmud, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, Çev. Mürsel Öztürk, Ankara, 2000.

Anna Komnena, *Alexiad Malazgirt'in Sonrası*, Çev. Bilge Umar, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1996.

Anna Komnena, *The Alexiad*, Çev. Elizabeth A.S.Dawes, Cambridge, Ontario, 2000.

- Demirkent, Işın, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, TTK Basımevi, Ankara, 1996.
- er-Râvendî, Muhammed b. Ali b. Süleyman, *Râhat-Ûs-Sudûr ve Âyet-Ûs-Sürûr (Gönüllerin Rahatı ve Sevinç Alâmeti)*, C. 1-2, Çev. Ahmed Ateş, Ankara, 2020.
- Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. 1-2, Çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK Basımevi, Ankara, 1999.
- Ibn Kalânisi, *Şam Tarihine Zeyl I. ve II. Haçlı Seferleri Dönemi*, Çev. Onur Özatağ, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2020.
- İbnü'l-Adîm, Kemâlüddîn, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular (H. 447-521=1055-1127)*, Çev. Ali Sevim, TTK Basımevi, Ankara, 2014.
- İbnü'l-Esîr, İslâm Tarihi, *el-Kâmil fi't-târîh Tercümesi*, C. 10, Çev. Abdülkerim Özeydın, Bahar Yayınları, İstanbul, 1991.
- Kafesoğlu, İbrahim, Alparslan, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 2, TDV Yayınları, İstanbul, 1989, s. 526-530.
- Kazvînî, Hamdullâh Müstevfî-i, *Târîh-i Güzide (Zikr-i Pâdişâhân-i Selçukiyân)*, Çev. Erkan Göksu, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2015.
- Kesik, Muharrem, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*. TTK Basımevi, Ankara, 2003.
- Mehmed Neşrî, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ*, C. 1, Haz. Faik Reşit Unat-Mehmet A. Köymen, TTK Basımevi, Ankara, 1949.
- Merçil, Erdoğan, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, TTK Basımevi, Ankara, 2011.
- Özeydın, Abdülkerim, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, TTK Basımevi, Ankara, 1990.
- Reşîdü'd-dîn Fazlullah, *Cami'ü't-Tevârih, Selçuklu Devleti*, Çev. Erkan Göksu-H.Hüseyin Güneş, Selenge Yayınları, İstanbul, 2010.
- Sadrüddîn Ebu'l Hasan, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, Çev. Necati Lügal, TTK Basımevi, Ankara, 1999.
- Sevim, Ali, *Suriye-Filistin Selçuklu Devleti Tarihi*, TTK Basımevi, Ankara, 1989.
- Sevim, Ali, *Anadolu Fatihî Kutalmışoğlu Süleymanşah*, TTK Basımevi, Ankara, 1990.
- Sevim, Ali, Atsız b. Uvak, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 4, TDV Yayınları, İstanbul, 1991, s. 92-93.
- Sevim, Ali, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, TTK Basımevi, Ankara, 2000 (a).
- Sevim, Ali, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, TTK Basımevi, Ankara, 2000 (b).
- Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân Fî Târîhi Âyân'da Selçuklular*, Çev. Ali Sevim, TTK Basımevi, Ankara, 2011.

Solmaz, Sefer, Selçuklu Tarihini Derinden Etkileyen Bir Olay: Selçuklu-Yabgulu Mücadelesi, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sy. 35, Konya, 2014, s. 545-575.

Sümer, Faruk, Kutalmış, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 26, TDV Yayınları, Ankara, 2002, s. 480-481.

Süryani Mihail, *Süryanî Patrik Mihail'in Vakainâmesi (1042-1195)*, C. 2, Çev. Hrant D. Andreasyan, TTK'da henüz yayımlanmamış çeviri, Ankara, 1944.

Turan, Osman, Süleyman-Şah I., *İslam Ansiklopedisi*, C. 11, MEB Yayınları, İstanbul, 1979, s. 201-219.

Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2005.

Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, Çev. Hrant D. Andreasyan, TTK Basımevi, Ankara, 2000.

Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk (Oğuznâme-Selçuklu Târîhi)*, Haz. Abdullah Bakır, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2017.

BİLGİ TEKNOLOJİLERİ KULLANIMI İLE GİRİŞİMCİLİK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN TÜİK VERİLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Öğr. Gör. Gökhan BİLİCİ

Selçuk Üniversitesi,
gokhanbilici@selcuk.edu.tr - 0000-0001-8446-1928

Doç. Dr. Sefa USTA

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi,
sefausta@kmu.edu.tr - 0000-0003-3846-7987

ÖZET

Bilgi teknolojilerindeki ilerleme toplumun neredeyse her paydaşını etkilemektedir. Bilgi teknolojileri yoluyla örgütlerin değişen yüzü ve iş görme teknikleri gerek kamusal gerekse de işletmeler için değişimin başlangıcı olmuştur. Bu çalışmada değişimin girişimciler açısından irdelenmesi, bilgi teknolojilerinin ve girişimciliğin kavramsal boyutları ve nicel veriler ile ilişkileri açıklanmaktadır. Bilgi teknolojilerinin (sosyal medya, mobil internet, büyük veri analitiği ve bulut yazılımlar, e-ticaret kanalları) getirdiği üstünlükleri, girişimciler fırsata dönüştürecek, müşteri ağını ve ticaret hacmini genişletebileceklerdir. Bu çalışmanın konusunu bilgi teknolojileri, girişimcilik, iki kavram arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalarının sonuçları ve TÜİK verileri kapsamında açıklanan nicel verilerin açıklanması oluşturmaktadır. Çalışmanın amacını ise, bilgi teknolojinin kullanımının girişimcilik üzerindeki etkilerini irdelemektir. Ülkemizde 2000'li yıllardan sonra kullanımı yaygınlaşmaya başlayan bilgi teknolojilerinin, 2019 yılında ortaya çıkan küresel salgın olan Covid-19'un ortaya çıkardığı negatif etkiler sonucunda, ülkemizde bilgi teknolojilerini kullanımının arttığı ve dolayısıyla e-ticaret hacmini artırdığını çalışmanın önemli sonuçları arasında yer almaktadır. Bilgi teknolojileri yoluyla, mekânsal uzaklık zamansal olarak yakınlığa dönüşmekte ve böylelikle işletmelerin iş görme teknikleri değişerek esnek bir yapıya ulaşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bilgi Teknolojileri, Girişimcilik, Dijital Girişimcilik

INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN THE USE OF INFORMATION TECHNOLOGIES AND ENTREPRENEURSHIP WITH TUIK DATA

ABSTRACT

The progress in information technologies affects almost every stakeholder of the society. The changing face of organizations and working techniques through information technologies have been the beginning of change for both the public and businesses. In this study, the examination of change in terms of entrepreneurs, the conceptual dimensions of information technologies and entrepreneurship and their relations with quantitative data are explained. Entrepreneurs will be able to turn the advantages of information technologies (social media, mobile internet, big data analytics and cloud software, e-commerce channels) into opportunities and expand their customer network and trade volume. The subject of this study is information technologies, entrepreneurship, the results of the studies examining the relations between the two concepts and the explanation of the quantitative data announced within the scope of TUIK data. The aim of the study is to examine the effects of the use of

information technology on entrepreneurship. It is among the important results of the study that the use of information technologies, which started to become widespread in our country after the 2000s, increased the use of information technologies in our country and therefore increased the volume of e-commerce, as a result of the negative effects of the global epidemic that emerged in 2019, Covid-19. By means of information technologies, spatial distance transforms into temporal proximity and thus, the business techniques of businesses change and reach a flexible structure.

Keywords: Information Technologies, Entrepreneurship, Digital Entrepreneurship

GİRİŞ

Bilgi teknolojileri hem girişimler hem de devlet kurumları tarafından kullanımı giderek yaygınlaşmaktadır. Örgütlerin teknolojiye gösterdikleri ilgi, zamandan ve mekandan tasarruf sağlamasında, işlerin pratik hale getirilmesinde önemli faydalar sağlamaktadır. Sağlanan bu faydalar örgütlerin bilgi iletişim teknolojilerine olan yatırımlarını artırmalarını sağlamaktadır. Bilim ve teknolojideki gelişmeler çağımızda, etkin organizasyonlar yapabilen, eleştirel düşünebilen ve problem çözme becerilerine sahip bireylere olan ihtiyacı zorunlu kılmaktadır. Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş sürecinde bilgi teknolojilerinin büyük tesiri görülmüştür. Bu dönüşüm sürecinde bilgi teknolojilerinin iş yaşamında olmazsa olmaz bir unsur durumuna gelmiştir. İş dünyasının işleyişi artık yeni bir dönüşümün içerisine girmektedir. Bilgi teknolojilerine yatırım yapan girişimlerin rekabet konusunda rakiplerine üstünlükler kurduğu görülmektedir (Brynjolfsson, 1993, s. 67).

Hızla globalleşen dünyamız, haberleşme teknolojileriyle beraber hayli sosyal ve iktisadi kavram ile pratikleri alan yazına aktarmışlardır. Yönetim basamağında bulunanlar haiz oldukları malumat ve birikimin karşılığını ve de söz konusu malumat ve birikimlerin en yüksek çıkarımları toplamak için, haiz oldukları birikimleri ne şekilde yönetmeleri gerektiği kavramının günümüzde olmak ya da olmamak meselesi olduğunun ayrımını yapmışlardır (Yeniçeri, 2003).

BİLGİ TEKNOLOJİLERİ

Bilgi iletişim teknolojilerindeki ilerlemenin en kayda değer tesiri bilgi kavramı üzerinde gelişmiş ve bilgi iktisadi bir mevcudiyet olarak anlaşılmaya başlamıştır. Yeni kavramlarla beraber yeni iş biçimleri meydana çıkmış, yeni uzmanlaşma alanları ve vazife betimlemeleri kullanılmaya başlanmıştır. Örgütler için bilginin ehemmiyetinin her geçen gün yoğunlaştığı iş âleminde bilinen bir gerçektir. Buna ilişik olarak örgütlerde bilgi yönetimi bağıntısı ise bilgiden en yüksek düzeyde katma değer oluşturmayı edinecek oluşum ve yöntemleri kapsamaktadır. Günümüzde bilginin yönetimi, bilginin ortaya çıkarılması, yetkinleştirilmesi, kategorize edilmesi ve himaye edilmesi, nakledilmesi ve dağıtılması, kullanılması ve

değerlendirilmesi ile alakalı bütün etkinliklerin organize edilmesi ve yönetilmesi manasına gelmektedir (Aktan ve Vural, 2005, s. 208).

Telekonferans günümüzde eğitim, eğlence, sağlık gibi hayli alanda etken olarak kullanılmaktadır. Telekonferans aygıtları ile aynı anda birbirinden çok uzakta olan şahısların ortak görüşme yapabilmelerine imkan oluşturan bir sistem kurulmaktadır. Bu sistemde yalnızca ses ile iletişim kurulmaktadır (Hoşcan, 2007, s. 10). Gelişmiş toplumların eğitim ve iktisat alanındaki düşünceleri incelendiğinde, teknolojiyi her iki alanda da merkeze aldıkları göze çarpmaktadır. Öte yandan bu toplumlar iş görenlerinin daha özgür, üretken ve etken olması tarafında isteklerini arttırarak, bilgi teknolojilerinin eğitimde kullanılmasını başlıca kural haline dönüştürmektedirler (Halis, 2002).

Bilginin ortaya çıkarılması, himaye edilmesi ve nakledilmesi iletişim teknolojileriyle ilgilidir. Bu ilgi nedeniyle bilgi ve teknoloji kavramları beraber kullanılmaktadır. Bilgi teknolojileri sayesinde insanların mahallî ya da çevresel uzanımda ortaya çıkarıp, himaye edip, naklettikleri bilgiler mahalli ve çevresel görülmekten uzaklaşmaktadır (Avcıoğlu, 2011, s. 21). Bilgi teknolojilerini, bir bilginin elde edilmesini, bu bilginin mütalaa edilmesini, himaye edilmesini ve ihtiyaç olduğunda herhangi bir yere gönderilmesi ya da herhangi bir yerden bu bilgiye ulaşılmasını elektronik, optik vb. dijital yöntemlerle otomatik olarak sağlayan teknolojiler bireşimi olarak ifade edilmektedir (Akın,1998, s. 240).

Turunç'a (2006, s. 30) göre, bilgi teknolojilerinin özellikleri şunlardır:

“Bilgi teknolojilerinin itici gücü, bilgi ve bilgiyi işleyen bilgisayarlar ve bu çevrede mikro elektronik gelişmelerdir,

Bilgi teknolojileri, iş ve örgüt yaşamının kapsamını değiştirmiş, coğrafi ve zamansal sınırlar yeni anlamlar kazanmıştır,

Bilgi teknolojileri işletmelerin bütün birimlerinde kullanılmaktadır,

Bilgi teknolojileri ile teknolojik yetenekler sürekli artmakta ve maliyetler sürekli düşmektedir,

Bilgi teknolojileri örgütler için hayati öneme sahiptirler,

Bilgi teknolojileri uzun vadeli yatırımları gerektirmektedir,

Bilgi teknolojileri temelde bilgi toplama, saklama, işleme, dağıtım ve nakletme işlevlerini yerine getirmektedir,

Bilgi teknolojilerinin donanım, yazılım ve veri tabanı olarak üç alt elemana sahiptir,

Bilgi teknolojileri örgütlere çok önemli stratejik avantajlar sağlar fakat bu avantajlardan maksimum seviyede faydalanmak için bilgi teknolojilerini etkin olarak kullanmak durumundayız.”

GİRİŞİMCİLİK

Hissich ve Peters'a (2002) göre girişimcilik, gerekli vakit ve uğraşı ayırarak, buna eşlik eden mali, psikolojik ve toplumsal çekinceleri üstlenerek ve sonuçta parasal ve kişisel tatmin ve bağımsızlık ödülleri olarak değeri olan yeni bir şey yaratma sürecinden oluşur. Nafziger'e (1997 ve 2006) göre girişimci en az dört şekilde görülebilir:

- (1) diğer üretim kaynaklarının- arazi, emek ve sermaye - koordinatörü olarak;
- (2) belirsizlik altında karar verici olarak;
- (3) yenilikçi olarak; ve
- (4) boşluk doldurucu ve girdi tamamlayıcı olarak.

Girişimcilik kavramı, alan yazında iki açıdan incelenmektedir. İlk incelemede örgütlerin haiz olduğu bazı nitelikler açısından girişimcilik eğilimlerinin ölçülmeye çalışıldığı araştırmalar çalışılmış daha sonra mevzu birey odaklı incelenerek bireysel girişimcilik düşüncesine odaklanılmıştır. Örgüt düzeyinde girişimcilik, bir girişimin yeni veya var olan ürünler ile yeni veya mevcut pazarlara erişiminde, girişimin sonuca ulaşma tarzlarının, faaliyetlerini ve protokollerinin belirli girişimci nitelikleri açısından bir temel olacak şekilde taktik hazırlama aşamaları şekillendirir (Lumpkin ve Dess, 1996, s. 139; Rauch vd.,2009, s. 762). Girişimcilik kavramı, pazara ilk kez girişin nasıl gerçekleştirileceği fikrini açıklarken, girişimcilik yönelimi, bir pazara ilk kez giriş yapma konusundaki isteği ifade etmektedir (Lumpkin ve Dess, 1996, s. 136).

Lumpkin ve Dess (1996) araştırmalarında beş ayrı girişimcilik yönelimi boyutu ele almışlardır (Lumpkin ve Dess, 2001, s. 431):

Özerklik, bir iş etkinliği ya da vizyonunu belirlemeye ve bunu bitirmeyi amaçlayan bir kişi ya da ekip tarafından uygulanan otonom faaliyetleri anlatmaktadır.

Yenilikçilik, yeni ürün/hizmet aktarımında yeni fikirleri artırmak amacıyla yeni aşamalar geliştirmeyi amaçlayan yeniliği, teknolojik liderliği ve AR-GE etkinliklerini destekleme beklentisidir.

Risk almak, daha önce girilmemiş yeni pazarlara girmek, müphem neticeler karşısında telafisi zor maliyetlere girişmeyi risk olarak cesur atılımlarda bulunmayı ifade etmektedir.

Proaktiflik, pazardaki yarışmanın öncüsü olarak yeni ürünler veya hizmetler aktarmak, yeniliği oluşturmak ve çevreyi değiştirmek için imkân arayan girişimin pazarı yönlendirme arzusunu ifade eden geleceğe yönelik bir bakış açısını ifade etmektedir.

Saldırgan rekabetçilik, bir girişimin rakiplerin eylemlerine karşın mücadelecisi bir görünüş ve baskın refleks ile rakip tehditlerin ortadan kaldırılmasına yönelik saldırgan faaliyetlerin ve egemen olma uğraşlarının yoğunluğunu ifade etmektedir.

Girişimcilik yönelimi, girişimlerin girişimcilik kararları için girişimin politika üretme aşamalarını doğru konfigürasyonuna bir temel hazırlanmasını sağlamayı ifade etmektedir (Vogelsang, 2015, s. 4). Buradan hareketle girişimcilik yönelimi üstün olan girişimler, pazardaki olanakları kullanarak üstün başarımlar gösterebilirler ve rekabet avantajı kazanırlar (Kwon ve Cho, 2017, s. 15; Wiklund ve Shepherd, 2005, s. 83; Wood vd., 2008, s. 120).

Bireysel girişimcilik yönelimi ile alakalı araştırmalar ise ilk olarak Bolton (2012) tarafından Lumpkin ve Dess'in (1996) girişimlerin girişimcilik yönelimini ölçmek amacıyla araştırdıkları çalışmanın birey odağında adapte edilmesi ve güvenilir neticelere ulaşılması amacıyla ortaya atılmıştır (Bolton ve Lane, 2012). Bolton ve Lane (2012) tarafından bireysel girişimcilik yönelimini ölçmek için geliştirilen ölçek "yenilikçilik, risk almak ve proaktiflik" boyutlarını içermektedir (Bolton ve Lane, 2012: s. 229).

Bilgi teknolojileri girişimcilik için vazgeçilmez bir unsur haline gelmektedir. Teknoloji mekandan bağımsız ticaret imkanlarına erişim kolaylığı sağlayarak firmalar ile müşterini sana bir platformdan gerçek bir ticarete ulaştırmaktadır. Pazara yeni giren girişimler için erişim kolaylığı sağlayan bilgi teknolojilerinin etkin ve verimli kullanımı pozisyon alma ve var olma mücadelesinde katkı sağlamaktadır.

Aslan ve Özata (2007) otomotiv sektöründeki küçük ve orta büyüklükteki işletmelere yönelik çalışmalarında "bilgi teknolojilerinin kullanımının, rekabet gücü, yenilikçilik, girişimcilik ve pazarlama kapasitesiyle ilişkilerini" incelemeye yönelik çalışma yürütmüşlerdir. Çalışmanın sonucunda, işletmelerin bilgi teknoloji kullanımına yönelik faaliyetleri ile yenilikçilik, rekabet gücü ve pazarlama faaliyetleri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki görülmüştür. Pazarlama kapasitesinin ve yenilikçiliğin ise girişimciliği artırdığı görülmüştür. Burada bilgi teknolojilerinin dolaylı olarak girişimcilik kapasitesi üzerinde olumlu etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kaya, Şimşek ve Okul (2020) turizm eğitimi alan lisans öğrencilerine yönelik olarak yapmış oldukları araştırmalarında öğrencilerin girişimcilik eğilimi ve bilgi teknolojileri yeterliliği ilişkisine yönelik çalışma yürütmüşlerdir. "Çalışmada turizm eğitimi alan öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerinin yükseğe yakın olduğu tespit edilmiştir. Bilgi teknolojileri yeterliliklerinin ise ortalama bir seviyede olduğu ortaya koyulmuştur. Öğrencilerin girişimcilik eğilimleri ile bilgi teknolojileri yeterlilikleri arasında pozitif yönlü düşük düzeyde anlamlı bir ilişki bulunduğu tespit edilmiştir."

BİLGİ TEKNOLOJİLERİ KULLANIMIYLA GİRİŞİMCİLİK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN TÜİK VERİLERİNE GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ

Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) 2022 yılı Girişimlerde Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması (data.tuik.gov.tr) verilerine göre;

İnternete erişim sağlayan en az 10 veya daha fazla çalışana sahip girişimlerin büyüklüğü %96 seviyesine erişmiştir

İnternet vasıtasıyla toplantı gerçekleştiren en az 10 veya daha fazla çalışana sahip girişimlerin oranı %30,4 seviyesine erişmiştir

Çalışanlarına uzaktan erişim aracılığıyla çalışma imkanı sağlayan girişimlerin oranı %68,4 olmuştur.

Girişimlerin web sitesine sahiplik oranı %51,2 olarak tespit edilmiştir. 2021 verilerine göre girişimlerin e-satış yapma oranının %19,3 seviyesine ulaştığı görülmektedir.

Kendi web sitesini kullanarak satış yapan girişimlerin oranı %59 iken, farklı online mağazaları da tercih eden girişimlerin oranı %80,9 olarak tespit edilmiştir.

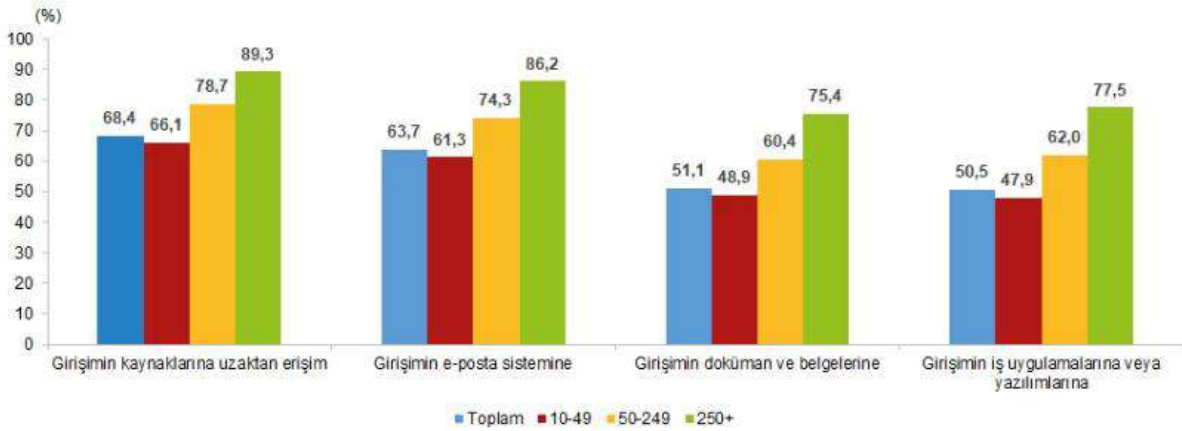
Web sitesi ya da mobil uygulamalar kullanan girişimlerin 2021 yılında %21,1'i yurtdışına satış yapmıştır.

2021 yılı verilerine göre girişimlerin %28,5'i bilgi ve iletişim teknolojileri güvenliği ihlal olaylarından en az biriyle karşılaştığını ifade etmiştir.

Girişimlerin %61,6'sı bilgi ve iletişim teknolojilerinde çevresel etkileri dikkate almıştır

Yapay zekanın kullanımının çalışan sayısı arttıkça girişimlerde kullanımının yükseldiği görülmektedir.

Çizelge 1: Çalışan Sayılarına Göre Çalışanlarına Girişimin Kaynaklarına Uzaktan Erişim İmkana Sunan Girişimlerin Oranı (2022)

Kaynak: data.tuik.gov.tr

Çizelge 1'deki veriler incelendiğinde girişim kaynaklarına uzaktan erişim imkanı sunan girişimlerin oranı %68,4 olduğu görülmektedir. Çalışan sayısı;

10-49 olan işletmelerin bu oranı %66,1

50-249 olan işletmelerin oranı %78,7

250 ve üzeri olan işletmelerin bu oranı ise %89,3 olduğu görülmektedir.

Bu verilere göre çalışan sayısı işletmelerde arttıkça girişim kaynaklarına uzaktan erişimin girişimler tarafından çalışanlara sunulma oranının arttığı görülmektedir.

Çizelge 1'deki veriler incelendiğinde e-posta sistemine erişim imkanı sunan girişimlerin oranı %63,7 olduğu görülmektedir. Çalışan sayısı;

10-49 olan işletmelerin bu oranı %61,3

50-249 olan işletmelerin oranı %74,3

250 ve üzeri olan işletmelerin bu oranı ise %86,2 olduğu görülmektedir.

Bu verilere göre çalışan sayısı işletmelerde arttıkça e-posta sistemine erişimin girişimler tarafından çalışanlara sunulma oranının arttığı görülmektedir.

Çizelge 1'deki veriler incelendiğinde girişimin doküman ve belgelerine erişim imkanı sunan girişimlerin oranı %51,1 olduğu görülmektedir. Çalışan sayısı;

10-49 olan işletmelerin bu oranı %48,9

50-249 olan işletmelerin oranı %60,4

250 ve üzeri olan işletmelerin bu oranı ise %75,4 olduğu görülmektedir.

Bu verilere göre çalışan sayısı işletmelerde arttıkça çalışanların doküman ve belgelerine erişimin girişimler tarafından sunulma oranının arttığı görülmektedir.

Çizelge 1'deki veriler incelendiğinde girişimin iş uygulamalarına veya yazılımlarına erişim imkanı sunan girişimlerin oranı %50,5 olduğu görülmektedir. Çalışan sayısı;

10-49 olan işletmelerin bu oranı %47,9

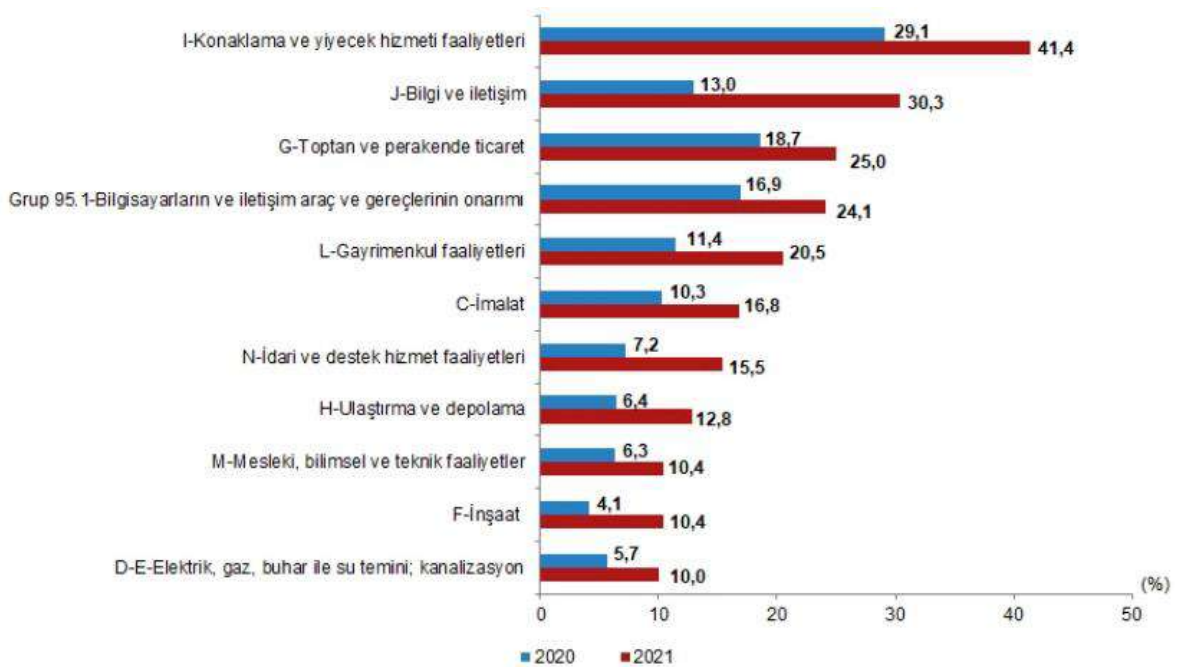
50-249 olan işletmelerin oranı %62

250 ve üzeri olan işletmelerin bu oranı ise %77,5 olduğu görülmektedir.

Bu verilere göre çalışan sayısı işletmelerde arttıkça çalışanların iş uygulamalarına veya yazılımlarına erişimin girişimler tarafından sunulma oranının arttığı görülmektedir.

Çalışanlarına girişimin kaynaklarına uzaktan erişim imkanı sağlayan girişimlerin oranının çalışan sayısı ile doğru orantılı bir şekilde arttığı görülmektedir.

Çizelge 2: Ekonomik Faaliyet Alanına Göre E-Satış Yapan Girişimlerin Oranları (2020, 2021)

Kaynak: data.tuik.gov.tr

Çizelge 2’deki veriler incelendiğinde e-satış yapma oranı ekonomik faaliyet grubuna göre 2021 yılında en fazla e-satış yapma oranının %41,4 ile "konaklama ve yiyecek hizmeti" faaliyetlerini yürüten girişimlerde olduğu görüldü. Bunu %30,3 ile "bilgi ve iletişim" ve %25,0 ile "toptan ve perakende ticaret; motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin onarımı" faaliyetinde bulunan girişimler oluşturmaktadır (data.tuik.gov.tr).

Çizelge 3: Bilgi ve İletişim Teknolojileri Güvenliği İhlal Olaylarına Göre Güvenlik İhlali Yaşayan Girişimlerin Oranı (2022)

Bilgi ve iletişim teknolojileri güvenliği ihlal olayı	(%)
En az bir güvenlik ihlali	28,5
Donanım veya yazılım arızaları nedeniyle bilgi ve iletişim teknolojileri hizmetlerine erişilememesi	18,1
Dışarıdan gelen saldırılar nedeniyle bilgi ve iletişim teknolojileri hizmetlerine erişilememesi	6,5
Donanım veya yazılım arızaları nedeniyle veri kaybı veya verinin bozulması	8,8
Kötü amaçlı yazılım veya yetkisiz erişim nedeni ile verinin kaybı veya bozulması	6,5
İzinsiz girişler, dolandırıcılık, ortalama saldırılar veya girişim çalışanlarının kasıtlı eylemleri nedeniyle yaşanan veri gizliliğinin ihlali	3,9
Çalışanların bilinçsiz/kasıtsız eylemleri nedeniyle gizli verilerin ifşa edilmesi	3,3

Kaynak: data.tuik.gov.tr

Çizelge 3’e göre “girişimlerin %28,5’i 2021 yılında bilgi ve iletişim teknolojileri güvenliği ihlal olaylarından en az birini yaşadığını beyan etti. Bilgi ve iletişim teknolojileri güvenliği ihlal olaylarından en az birini yaşadığını beyan eden girişimler çalışan sayısı büyüklük grubuna göre incelendiğinde; 10-49 çalışanı olan girişimlerin %27,8’inin, 50-249 çalışanı olan girişimlerin %32,0’ının ve 250 ve üzeri çalışanı olan girişimlerin ise %34,1’inin en az bir güvenlik ihlal olayı yaşadığı görülmüştür” (data.tuik.gov.tr).

SONUÇ

Türkiye İstatistik Kurumunun 2022 yılı Girişimlerde Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması verilerinin analizine baktığımızda; internete erişim sağlayan en az 10 veya daha fazla çalışana sahip girişimlerin büyüklüğü %96 seviyesine, internet vasıtasıyla toplantı gerçekleştiren en az 10 veya daha fazla çalışana sahip girişimlerin oranı %30,4 seviyesine, çalışanlarına uzaktan erişim aracılığıyla çalışma imkanı sağlayan girişimlerin oranı ise %68,4 seviyesine erişmiştir. Girişimlerin web sitesine sahiplik oranı %51,2 iken 2021 verilerine göre girişimlerin e-satış yapma oranının %19,3 seviyesine ulaştığı görülmektedir. Kendi web sitesini kullanarak satış yapan girişimlerin oranı %59 iken, farklı online mağazaları da tercih eden girişimlerin oranı %80,9 olduğu tespit edilmiştir. Web sitesi ya da mobil uygulamalar kullanan girişimlerin 2021 yılında %21,1’i yurtdışına satış yapmıştır. 2021 yılı verilerine göre

girişimlerin %28,5'i bilgi ve iletişim teknolojileri güvenliği ihlal olaylarından en az biriyle karşılaştığı görülmüştür. Girişimlerin %61,6'sı bilgi ve iletişim teknolojilerinde çevresel etkileri dikkate almışlardır. Yapay zekanın kullanımın çalışan sayısı arttıkça girişimlerde kullanımın yükseldiği görülmektedir.

Bu çalışmada girişimlerin istihdam ettiği çalışan sayısı arttıkça bilgi teknolojinin kullanımının daha da arttığı görülmüştür. Bilgi teknolojileri yoluyla, mekânsal uzaklık zamansal olarak yakınlığa dönüşmekte ve böylelikle işletmelerin iş görme teknikleri değişerek esnek bir yapıya ulaşmaktadır. Sonuç olarak bilgi teknolojilerini örgütün her kademesine entegre eden ve bunu çalışanlarının erişimine açan girişimlerin çalışan sayısı ile doğru orantılı bir şekilde arttığını görmekteyiz. Teknolojinin hızla geliştiği bu çağda girişimlerin iç ve dış müşterilere ulaşabilmesinde, hız ve zaman açısından avantaj elde ederek rekabet üstünlüğü kurabilmesinde bilgi iletişim teknolojilerinin kullanması oldukça önemli hale gelmektedir.

KAYNAKÇA

Akın, B. H. (1998). Bilişim teknolojilerinin evrimi ve bilişim teknolojilerinin çağdaş işletmelerde stratejik yönetim üzerindeki etkileri. Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (1),11.

Aktan, C. C., & Vural, İ. Y. (2005). Bilgi çağı bilgi yönetimi ve bilgi sistemleri. Konya: Çizgi Kitabevi.

Aslan, Ş., & Özata, M. (2007). Kobi'lerde Bilgi Teknolojisi Kullanımının, Rekabet Gücü, Yenilikçilik, Girişimcilik ve Pazarlama Kapasitesiyle İlişkileri: Otomotiv Sektöründe Bir Araştırma. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16(2), 15-28.

Avcıoğlu, G. Ş. (2011). Bilgi teknolojileri ve toplumsal değerler. Konya: Çizgi.

Brynjolfsson, E. (1993). The productivity paradox of information technology. Communications of the ACM, 36(12), 66-77.

Bolton, D. L. (2012). Individual Entrepreneurial Orientation: Further Investigation of a Measurement Instrument. Academy of Entrepreneurship Journal, 18(1), 91-98.

Halis, İ. (2002). Öğretim Teknolojileri ve Materyel Geliştirme. Ankara: Nobel Yayınları

Hissich, R.D. ve Peters, M. P. (2002), Entrepreneurship, Fifth Edition, International Edition, New York

Hoşcan, Y. (2006), Yönetim Bilgi Sistemi, 4. Baskı, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayın No: 784, Eskişehir.

Humphreys, P., ve Brézillon, P. (2002). Combining rich and restricted langages in multimedia: enrichment of context for innovative decisions.

Girişimlerde Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması, 2022, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Girisimlerde-Bilisim-Teknolojileri-Kullanim-Arastirmasi-2022-45585>, Erişim Tarihi: 09.10.2023

Goktan, A. B., & Gupta, V. K. (2015). Sex, Gender, and Individual Entrepreneurial Orientation: Evidence from Four Countries. *International Entrepreneurship and Management Journal*, 11,95-112.

Gupta, V. K., Niranjan, S., Goktan, B. A. & Eriskon, J. (2016). Individual Entrepreneurial Orientation Role in Shaping Reactions to New Technologies. *International Entrepreneurship and Management Journal*, 12, 935-961.

Kaya, Ş., Şimşek, G., & Okul,Z. (2020). Lisans Düzeyinde Turizm Eğitimi Alan Öğrencilerin Girişimcilik Eğilimi ve Bilgi Teknolojileri Yeterliliği İlişkisi: Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Örneği (The Relationship Between Entrepreneurship Tendency and Their Information Technology Knowledge in. *Journal of Tourism & Gastronomy Studies*, 8(1), 257-277.

Koe, W-L. (2016). The Relationship between Individual Entrepreneurial Orientation (IEO) and Entrepreneurial Intention. *Journal of Global Entrepreneurship Research*, 6(13), 1-11.

Kraus, S., Rigtering, J. P. C. & Hughes, M. (2012). Entrepreneurial Orientation and the Business Performance of SMEs: a Quantitative Study from the Netherlands. *Rev Manag Sci*, 6, 161-182.

Kwon, M., & Cho, Y. C. (2017). Investigating Effects of Entrepreneurial Orientation and Li, Y-H., Huang, J-W. & Tsai, M-T. (2009). Entrepreneurial Orientation and Firm Performance: The Role of Knowledge Creation Process. *Industrial Marketing Management*, 38, 440-449.

Laudon, K. C., & Laudon, J. P. (2007). *Management information systems: Managing the digital firm*. Tenth Edition, Pearson Educación.

Lumpkin, G. T., & Dess, G. G. (1996). Clarifying the Entrepreneurial Orientation Construct and Linking It to Performance. *The Academy of Management Review*, 21(1), 135-172.

- Lumpkin, G. T., & Dess, G. G. (2001). Linking Two Dimensions of Entrepreneurial Orientation to Firm Performance: The Moderating Role of Environment and Industry Life Cycle. *Journal of Business Venturing*, 16, 429-451.
- Mann, C. L. (2002). Achieving the benefits of connectivity and global e-commerce. In Presentation for UNCTAD Experts Meeting on Electronic Commerce Strategies: The Basic Elements.
- Nafziger, E. Wayne (1997), *The Economics of Developing Countries*, Third Edition, Prentice-Hall, New Jersey.
- Nafziger, E. Wayne (2006), *Economic Development*, 4th edition, Cambridge university press, Cambridge.
- Turunç, Ö. (2006). Bilgi teknolojileri kullanımının işletmelerin örgütsel performansına etkisi. Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Rauch, A., Wiklund, J., Lumpkin, G.T. & Frese, M. (2009). Entrepreneurial Orientation and Business Performance: an Assessment of Past Research and Suggestions for the Future. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 33(3), 761-87.
- Schillo, S. (2011). Entrepreneurial Orientation and Company Performance: Can the Academic Literature Guide Managers?. *Technology Innovation Management Review*, November, 20-25.
- Vogelsang, L. (2015). *Individual Entrepreneurial Orientation: An Assessment Of Students*. Unpublished Master Thesis. California: Humboldt State University.
- Weick, K. E. (2002). Puzzles in organizational learning: An exercise in disciplined imagination. *British journal of management*, 13(S2), S7-S15.
- Yeniçeri, Ö. (2003). Örgütleri Etkinleştirme Aracı Olarak Bilgi ve Bilgi Yönetimi. *Standard*, Sayı: 499
- Wood, C. C., Holt, D. T., Reed, T. S., & Hudgens, B. J. (2008). Perceptions of corporate entrepreneurship in air force organizations: antecedents and outcomes. *Journal of Small Business & Entrepreneurship*, 21(1), 117-131.

İYİ YÖNETİŞİM İLKELERİ: BEYŞEHİR BELEDİYESİ STRATEJİK PLANLARI ÜZERİNDEN BİR İNCELEME

Doç. Dr. Sefa USTA

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, sefausta@kmu.edu.tr - 0000-0003-3846-7987

Öğr. Gör. Gökhan BİLİCİ

Selçuk Üniversitesi, gokhanbilici@selcuk.edu.tr - 0000-0001-8446-1928

ÖZET

Kamu-özel-sivil toplum iş birliğinin önemi yadsınamaz bir gerçektir. Birlikte yönetim, ortak yönetim olarak da adlandırılan yönetim kavramı, yönetenlerin yönetilenlerle birlikte yönetim sürecinde söz sahibi olması şeklinde de ifade edilmektedir. Yönetişim kavramı ilk kez Dünya Bankası tarafından “good governance” olarak kullanılmıştır. Şeffaflık, hesap verebilirlik, katılım, etkinlik, hukukun üstünlüğü, insan hakları, sivil toplum ve demokrasi; iyi yönetişimin dayandığı temel ilkelerdir. Buradan hareketle hazırlanacak çalışmanın temel amacı, Beyşehir Belediyesi tarafından hazırlanan stratejik planları, iyi yönetişimin dayandığı temel unsurlar çerçevesinde değerlendirmektir. Bu amaç doğrultusunda hazırlanacak çalışma kapsamında öncelikle, yönetim kavramı ele alınacak, daha sonrasında iyi yönetim kavramının ortaya çıkışı ve dayandığı temel ilkeler irdelenecektir. Son olarak Beyşehir Belediyesi tarafından beş yılda bir hazırlanan stratejik planlar, iyi yönetim ekseninde değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Bu kapsamda hazırlanan çalışma kapsamında konu ile ilgili kaleme alınmış birincil ve ikincil kaynaklar ele alınacak, nitel analiz yöntemlerinden birisi olan doküman incelemesi/doküman analizi tekniğinden yararlanılması planlanmaktadır. 2020-2024 yıllarını kapsayan stratejik planda, 2014-2019 arası hazırlanan stratejik plana kıyasla iyi yönetim ilkelerine daha fazla yer verildiği iddiası ortaya konulabilir.

Anahtar Kelimeler: Yönetişim, İyi Yönetişim, Stratejik Yönetim, Stratejik Plan, Beyşehir Belediyesi

GOOD GOVERNANCE PRINCIPLES: A REVIEW ON BEYŞEHİR MUNICIPALITY STRATEGIC PLANS

ABSTRACT

The importance of public-private-civil society cooperation is an undeniable fact. The concept of governance, also called co-management, joint management, is also expressed in the form of the rulers having a say in the management process together with the ruled. The concept of governance was first used by the World Bank as “good governance”. Transparency, accountability, participation, efficiency, rule of law, human rights, civil society and democracy; are the basic principles on which good governance is based. The main purpose of the study to be prepared from this point of view is to evaluate the strategic plans prepared by Beyşehir Municipality within the framework of the basic elements on which good governance is based. Within the scope of the study to be prepared for this purpose, first of all, the concept of governance will be discussed, then the emergence of the concept of good governance and

the basic principles on which it is based will be examined. Finally, the strategic plans prepared by the Beyşehir Municipality every five years will be evaluated on the axis of good governance. Within the scope of the study prepared in this context, primary and secondary sources written on the subject will be discussed, and it is planned to benefit from the document review/document analysis technique, which is one of the qualitative analysis methods. It can be claimed that the strategic plan covering the years 2020-2024 includes more good governance principles compared to the strategic plan prepared between 2014-2019.

Keywords: Governance, Good Governance, Strategic Management, Strategic Plan, Beyşehir Municipality

1. YÖNETİŞİM VE İYİ YÖNETİŞİM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe sözlükte, “Resmî ve özel kuruluşlarda idari, ekonomik, politik otoritenin ortak kullanımı” şeklinde tanımlanan yönetim kavramı (sozluk.gov.tr, 2023) kamu yönetimi, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarını içine alan kompleks bir sistem ve bunların kendi aralarındaki ilişkiler ağı ve karşılıklı etkileşimlerini ifade etmek için kullanılmaktadır. Yönetim kavramı, yönetme kavramından daha kapsamlıdır. Yönetimde hiyerarşik ilişkiler, yönetim de heterarşik (yatay) ilişkiler söz konusudur. Bir diğer ifadeyle yönetimde ast-üst ilişkisine atıf yapılırken, yönetimde eşitler arası ilişkilere yer verilmektedir. Devlet, özel sektör, sivil toplum kuruluşlarının birlikte yönetim sürecinde söz sahibi olduğu yönetimde ilişkiler tek taraflı olarak belirlenen ilişkiler yerine, çok aktörlü ve etkileşimli ilişkiler ön plandadır. Yönetimde, aktörler, süreçler ve merkezi yönetimin birincil olmaktan çıkıp, diğer aktörlerle eşit olduğu varsayılır. (Eryılmaz, 2021; Özer, 2006; Sobacı, 2007; Usta ve Arslan, 2021).

1.1. İyi Yönetişim Kavramı

İyi Yönetişim: Yeni kamu yönetimi anlayışının gelişmekte olan ülkelere göre yeniden düzenlenmiş şeklidir. Dünya Bankasının tanımına göre iyi yönetim; bir ülkenin işlerinin yönetiminde başarı sağlanabilmesi için siyasi gücün nasıl kullanılacağı ile ilgilenmektedir. İyi yönetim, bir anlamda Yeni Kamu Yönetimi (New Public Management) anlayışının bazı yetersizliklerini telafi etmek için geliştirilmiş ve gelişmekte olan ülkelere göre yeniden düzenlenmiş şeklidir (Eryılmaz, 2021; Usta ve Arslan, 2021; Şahin, 2018).

1.2. İyi Yönetişim İlkeleri ve Unsurları

İyi yönetişimin unsurları şu şekilde sıralanabilir (Özer, 2006):

“Şeffaflık
Hesap verebilirlik
Katılım
Cevap Verebilirlik
Hukukun Üstünlüğü

Etkinlik

Eşitlik

Stratejik Vizyon”.

İyi yönetim ilkeleri şu şekilde sıralanabilir (Usta ve Arslan, 2021: Özer, 2006; Eryılmaz, 2021):

“Bağımsız bir yargı sistemi,

İyi işleyen bir hukuk sistemi

Etkin ve saydam, hesap verebilir bir yönetim

Toplumun kararlara etkin katılımı

Uyumlu ve tutarlı politikalar üretme

İnsan haklarına saygı,

Hukukun üstünlüğü,

Kamu yönetiminde verimlilik, sorumluluk ve açıklık”.

Avrupa Konseyi-Yerel Düzeyde Yenilikçilik ve İyi Yönetişim Belgesinde iyi yönetim ilkeleri şu şekilde belirtilmiştir (Avrupa Konseyi, www.sancaktepe.bel.tr, 2023):

“Seçimlerin temsil ve katılım işlerinin adil bir biçimde yürütülmesi

Yurttaşların gereksinme ve beklentilerine açık olma

Etkinlik ve etkililik

Açıklık ve saydamlık

Hukukun üstünlüğü ilkesine bağlılık

Ahlaka uygun davranış ve kamu yararının üstünlüğü”.

2. STRATEJİK YÖNETİM VE TÜRK YEREL YÖNETİMLERİNE YANSIMASI

Çalışmanın bu kısmında stratejik yönetim kavramı ve Türk yerel yönetim sistemine yansımaları konusu irdelenmiştir.

2.1. Stratejik Yönetim: Kavramsal Çerçeve

Stratejik Yönetim, bir organizasyonun ne yaptığını, varlık nedenini ve gelecekte ulaşmak istediği hedefleri ortaya koyan bir yönetim tekniği olarak tanımlanmaktadır. Stratejik yönetim, örgütün zayıf ve güçlü yönlerini, çevresindeki fırsat ve tehditleri belirleyip, örgütün misyon ve vizyonuna uygun bir stratejinin geliştirilmesine vurgu yapmaktadır (Özer, 2008; Özer ve Dölkeleş, 2021)

Stratejik Yönetim süreci ve aşamaları şu şekilde sıralanabilir (Özer ve Dölkeleş, 2021):

Önce iç ve dış çevre analizi yapılacak

Sonra, stratejik planlama kapsamında, misyon, vizyon, strateji ve politikalar değerlendirilecek,

Daha sonra bu stratejilerin uygulanması aşamasında, programlar, bütçeler ve prosedürler değerlendirilecek,

Son olarak, performans değerlendirmesi ve kontrol ve denetim yapılacak.

Stratejik yönetimin amacını gerçekleştirmek için, kullandığı araç ve teknikleri şu şekilde sıralanabilir (Özer, 2008; Özgür, 2004):

SWOT analizi

Paydaş Analizi
Durum Analizi,
Mevzuat Analizi,
Çevre Analizi
Vizyon ve Misyon Bildirisi
Kalite Çemberi
Risk Analizi

2.2. Türkiye’de Yerel Yönetimlere Yönelik Yasal Düzenlemelerde Stratejik Yönetim

Anlayışı

Türkiye’de stratejik yönetim konusuna özellikle aşağıda belirtilen yasal düzenlemelerde yer verilmiştir:

“5018 sayılı Kamu Mali Yönetim Kontrol Kanunu
5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu,
5393 sayılı Belediye Kanunu
5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu”.

5018’e sayılı Kamu Mali Yönetim Kontrol Kanununa göre stratejik plan; “kamu idarelerinin orta ve uzun vadeli amaçlarını, temel ilke ve politikalarını, hedef ve önceliklerini, performans ölçütlerini, bunlara ulaşmak için izlenecek yöntemler ile kaynak dağılımlarını içeren plandır”.

5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanununun 7. maddesinde “büyükşehir belediyesinin görev, yetki ve sorumluluğu kapsamında stratejik planlama hazırlamaya” yer verilmiştir.

Büyükşehir Belediye Kanununun 18. maddesinde “büyükşehir belediyesi başkanın görevleri arasında da belediyenin stratejik plana uygun olarak yönetilmesi ve bütçesinin hazırlanması” yer almaktadır.

2005 tarihli ve 5393 sayılı Belediye Kanunu’nda stratejik plan ile ilgili şu hususlar düzenlenmiştir:

“Belediye meclisinin görevleri arasında stratejik planı kabul etmek (18. Madde),
Belediye encümenin görevleri arasında stratejik planı inceleyerek belediye meclisine görüş bildirmek (34. Madde),
Belediye başkanın görevleri arasında stratejik planı yönetmek (38. Madde),
Nüfusu 50.000’in altında olan belediyelerde stratejik planlamanın zorunlu olmaması ve stratejik plan bütçesinin belediye meclisinde bütçeden önce görüşülerek kabul edilmesi (42. Madde) yer almaktadır”.

2005 tarihli ve 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 41. Maddesinde belediye başkanına yönelik -stratejik plan konusunda verilen yetkiler aşağıdaki şekildedir:

“Belediye başkanı, mahallî idareler genel seçimlerinden itibaren altı ay içinde; kalkınma plânı ve programı ile varsa bölge plânına uygun olarak stratejik plân ve ilgili olduğu yılbaşından önce de yıllık performans programı hazırlayıp belediye meclisine sunar (41. Madde)”.

2005 tarihli ve 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 61. Maddesinde belediye bütçesinin hazırlanmasında stratejik planın dikkate alınması gerektiği vurgulanmıştır:

“Belediye bütçesi, belediyenin stratejik plânına ve performans programına uygun olarak hazırlanan bütçe, belediyenin malî yıl ve izleyen iki yıl içindeki gelir ve gider tahminlerini gösterir, gelirlerin toplanmasına ve harcamaların yapılmasına izin verir. Bütçeye ayrıntılı

harcama programları ile finansman programları eklenir. Bütçe yılı Devlet malî yılı ile aynıdır. Bütçe dışı harcama yapılamaz. Belediye başkanı ve harcama yetkisi verilen diğer görevliler, bütçe ödeneklerinin verimli, tutumlu ve yerinde harcanmasından sorumludur (61. Madde).”

3. BEYŞEHİR BELEDİYESİ STRATEJİK PLANLARI

Çalışmanın bu kısmında Beyşehir Belediyesi Stratejik Planları karşılaştırmalı şekilde analiz edilerek, iyi yönetim çerçevesinde değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

3.1. Beyşehir Belediyesi ve 2015-2019 ve 2020-2024 Stratejik Planları

Beyşehir Belediyesi 2015-2019 yılları arası kapsayan stratejik plan, 37 sayfadan oluşmaktadır. Belediye Başkanının sunumuyla başlayan stratejik planda, mevzuat analizi, paydaş analizi, SWOT analizine yer verilmiş aynı zamanda kurumun misyon ve vizyonu belirtilmiştir. 6 stratejik amaç belirtilerek, her bir stratejik amacın alt hedefleri ortaya konulmuş ve toplamda 26 alt stratejik hedef belirtilmiştir. Bu hedefleri gerçekleştirebilmek amacıyla yürütülmesi planlanan faaliyetler sıralanmıştır.

Beyşehir Belediyesi 2020-2024 yılları arası kapsayan stratejik plan, 56 sayfadan oluşmaktadır. Belediye Başkanının sunumuyla başlayan stratejik planda, geniş bir şekilde Beyşehir tarihi ele alınmıştır, stratejik planlama çalışma grubu belirtilmiş, mevzuat analizi, paydaş analizi, SWOT analizine yer verilmiş aynı zamanda kurumun misyon ve vizyonu daha açık bir şekilde belirtilmiştir. 7 stratejik amaç belirtilerek, her bir stratejik amacın alt hedefleri ortaya konulmuş ve toplamda 29 alt stratejik hedef belirtilmiştir. Bu hedefleri gerçekleştirebilmek amacıyla yürütülmesi planlanan faaliyetler sıralanmıştır.

3.2. Beyşehir Belediyesi Stratejik Planları: Karşılaştırmalı Analiz

Beyşehir Belediyesi tarafından hazırlanan 2015-2019 Stratejik Planı ve 2020-2024 Stratejik Planı incelenerek karşılaştırmalı analizlere göre bulgulara, aşağıdaki çizelgelerde yer verilmiştir.

Çizelge 1. Beyşehir Belediyesi Stratejik Planlarında Misyon ve Vizyon Vurgusu (İyi Yönetişim İlkeler Eksenli)

	2015-2019 Stratejik Planı	2020-2024 Stratejik Planı
Misyon	Beyşehir Halkına; yaşayanlarıyla işbirliği yapan, her kademedeki çalışanıyla zamanında, adil, güler yüzlü ve kaliteli hizmet sunarak ilçemiz sınırları içinde yaşanabilirliği artırmak.	Beyşehir'in kültürel ve tarihi mirasına sahip çıkarak, kaynakları etkin ve verimli kullanarak, şeffaf, katılımcı ve vatandaş odaklı bir yönetim anlayışı ile vizyonumuza her geçen gün biraz daha yaklaşmayı hedeflemektir.
Vizyon	Yaşamaktan mutluluk, gelecek nesillere devretmekten övünç duyulacak, ekonomik gelişmişlik düzeyi yüksek, girişimci, yenilikçi, katılımcı, örnek, adil, güler yüzlü ve	İlçemizi, yaşamaktan mutluluk duyulan, ekonomik ve sosyal gelişmişlik düzeyi yüksek, girişimci, yenilikçi, katılımcı, sürdürülebilir politikalara sahip, diğer şehirlerle rekabet edebilen, sağlıklı, yaşanabilir, geçmişinden güç alıp geleceğe yön

sosyal bir belediye olmaktır.	veren bir marka şehir haline getirmektir.
-------------------------------	---

Kaynak: Beyşehir Belediyesi 2015-2019 Stratejik Planı ve Beyşehir Belediyesi, 2020-2024 Stratejik Planı; www.beysehir.bel.tr, 2023; www.sp.gov.tr, 2023

Çizelge 2. Beyşehir Belediyesi Stratejik Planlarında Değerler/İlkeler Vurgusu (İyi Yönetişim İlkeler Eksenli)

Değerler	2015-2019 Stratejik Planı	2020-2024 Stratejik Planı
	İşbirliğine ve katılımcılığa önem vermek	Adalet ve liyakatı esas alarak, herkese adil ve eşit hizmet sunmak
	Belediye hizmetlerinin yönetilmesinde kentin ve belediyenin kaynaklarını etkin ve verimli kullanmak	Vatandaş odaklı olmak
	Belediyenin tüm faaliyet ve işlemlerini saydamlık esasına uygun olarak yönetmek ve yönetim ilkesini esas almak	Çözüm odaklı olmak. Sonuç odaklı olmak Rekabet odaklı olmak
	Kentsel hizmetlerin yönetilmesinde sorumluluk bilinci ile hareket etmek daima hesap verebilir olmak	Kaynakları etkin ve verimli kullanmak
	Belediye hizmetlerinde adil ve dürüst olmak	Sunulan mali ve idari hizmetlerde şeffaf ve hesap verebilir olmak.
	Hizmetlerimizde kalite ve vatandaş memnuniyetini esas alarak vatandaşa karşı zorlaştırıcı değil kolaylaştırıcı olmak	Toplumun her kesimine ayrımcılık gözetilmeksizin hizmet götürmek.
	Sorumluluk almaktan kaçmadan, işbirliği ve katılımcılığa önem vermek	Temel hak ve özgürlükler çerçevesinde sosyal belediyecilik
	Temel hak ve özgürlükler çerçevesinde sosyal belediyecilik	İşbirliğine açıklık ve katılımcılık.
	Engelliler için sosyal ve fırsat eşitliği ile erişilebilirliği sağlayacak şekilde fiziki çevre şartlarını iyileştirmek	Girişimciliği teşvik eden anlayışla, girişim odaklı bir yönetim olmak.
		Sürekli gelişim ve değişime açık olmak

Kaynak: Beyşehir Belediyesi 2015-2019 Stratejik Planı ve Beyşehir Belediyesi, 2020-2024 Stratejik Planı; www.beysehir.bel.tr, 2023; www.sp.gov.tr, 2023

Çizelge 3. Beyşehir Belediyesi Stratejik Planlarında Güçlü Yönler Vurgusu (İyi Yönetişim İlkeler Eksenli)

Güçlü Yönler	2015-2019 Stratejik Planı	2020-2024 Stratejik Planı
	Belediyemizin köklü ve kurumsal bir yapıya sahip olmasının yanında genç dinamik bir yapıya bürünerek şeffaf belediyecilik anlayışının olması	Katılımcı yönetim anlayışı
	Muhtarlar, meslek odaları, sivil toplum örgütleri ve kamu kurumlarıyla iletişimin gelişmiş olması	Engellilere yönelik hizmetlerin etkinliği
		Sosyal ve kültürel hizmetlere yönelik faaliyetlerin varlığı
		Şeffaflık ve hesap verebilirlik mekanizması olarak şikayet birimlerinin varlığı
	Belediye hizmetlerinin vatandaşların talebine göre zamanında yapılıp	

		vatandaşa geri dönüş yapılması
--	--	--------------------------------

Kaynak: Beyşehir Belediyesi 2015-2019 Stratejik Planı ve Beyşehir Belediyesi, 2020-2024 Stratejik Planı; www.beysehir.bel.tr, 2023; www.sp.gov.tr, 2023

Çizelge 4. Beyşehir Belediyesi Stratejik Planlarında Zayıf Yönler Vurgusu (İyi Yönetişim İlkeler Eksenli)

Zayıf Yönler	2015-2019 Stratejik Planı	2020-2024 Stratejik Planı
	Belediyemizin müstakil bir binaya sahip olmaması ve hizmet binasının engelli erişilebilirliği yönünden eksik olması	Birimler arası iletişim ve koordinasyon eksikliği
	Birimler arası koordinasyonun ve ekip çalışmasının yetersizliği	Kurumsal kapasite yetersizliği
	Kurumsallaşmanın olmaması	E-belediyecilik hizmetlerinin verimli kullanılmaması
		Engelli merkezi kapasitesinin geliştirilmemiş olması
		Bisiklet, yaya ve engelli yollarının yetersizliği
		Halkın sosyal ve kültürel gelişimi için yeterince merkezin bulunmaması
		Personelin eğitim ve geliştirme ihtiyacının bulunması
		Mali yapının sıkıntılı olması

Kaynak: Beyşehir Belediyesi 2015-2019 Stratejik Planı ve Beyşehir Belediyesi, 2020-2024 Stratejik Planı; www.beysehir.bel.tr, 2023; www.sp.gov.tr, 2023

Çizelge 5. Beyşehir Belediyesi Stratejik Planlarında Fırsatlar Vurgusu (İyi Yönetişim İlkeler Eksenli)

Fırsatlar	2015-2019 Stratejik Planı	2020-2024 Stratejik Planı
	Sosyal belediyecilik anlayışının sahiplenilmesi	Kentin gelişim alanlarına açık olması
		Katılımcılığın ve şeffaflığın sağlanmış olması
		Aktif Sivil Toplum Kuruluşlarının varlığı
		Kalkınma Ajansının (MEVKA) bulunması ve etkileşimde bulunulması
	Beyşehir dışında görev yapan, siyasetçi, bürokrat, akademisyen ve işadamlarının şehirle etkileşim içinde olması ve işbirliği içinde faaliyetler yürütülmesi	

Kaynak: Beyşehir Belediyesi 2015-2019 Stratejik Planı ve Beyşehir Belediyesi, 2020-2024 Stratejik Planı; www.beysehir.bel.tr, 2023; www.sp.gov.tr, 2023

Çizelge 6. Beyşehir Belediyesi Stratejik Planlarında Tehditler Vurgusu (İyi Yönetişim İlkeler Eksenli)

Tehditler	2015-2019 Stratejik Planı	2020-2024 Stratejik Planı
	Alt yapıyla ilgili kurum ve kuruluşların koordinasyonlarının istenilen düzeyde olmaması ve bu durumun belediye hizmetlerini aksatması	Belediye ile diğer kurumlar arasında koordinasyon eksikliği
Kent bilgi sistemine geçiş süresinin uzaması	Kentlilik bilinci ve çevre bilincinin	

	yetersiz olması
--	-----------------

Kaynak: Beyşehir Belediyesi 2015-2019 Stratejik Planı ve Beyşehir Belediyesi, 2020-2024 Stratejik Planı; www.beysehir.bel.tr, 2023; www.sp.gov.tr, 2023

4. SONUÇ, DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

Yönetenlerin yönetilenlerle birlikte yönetim sürecinde söz sahibi olduğu yönetim anlayışını ifade etmek için kullanılan yönetişim kavramı özünde birlikte yönetimi, ortak yönetimi barındırmaktadır. Yönetim sürecinde kamu-özel-sivil toplum kuruluşlarının birlikte hareket ettiği, yönetim anlayışının tavandan ziyade tabana yayıldığı bir düşünce öncelenmektedir.

Dünya Bankası tarafından good governance olarak ilk kez kullanılan iyi yönetişim kavramı; güçlü bir sivil toplumu, insan haklarına saygıyı, katılımcılığı, şeffaflığı, etkinlik ve verimlilik gibi unsurları kapsamaktadır. Hukukun üstünlüğü, hesap verebilirlik, cevap verebilirlik, sorumluluk, eşitlik, adalet, etik, stratejik vizyon gibi değerler iyi yönetişimi besleyen temel ilkelere sahiptir.

Türkiye’de 2003 sonrası kamu yönetiminde reform çalışmalarında yönetişimin ilkelerine önem verildiği özellikle Belediye Kanunu, Büyükşehir Belediye Kanunu ve İl Özel İdaresi Kanunlarında yerel yönetimlerde reform çalışmalarında iyi yönetişimin unsurlarına yer verildiği görülmüştür. İyi yönetişim kavramı stratejik yönetim olgusu ile de ilişkilidir. Stratejik yönetim, bir kurumun vizyon ve misyonunun ortaya konulduğu, kurumun hedeflerinin ve politikalarının net bir şekilde çizildiği, kurumun güçlü ve zayıf yönlerinin ortaya konularak, kuruma gelebilecek tehditlerin ve fırsatların ön plana çıkarıldığı bir yönetim anlayışını gösteren bir süreç analizi olarak değerlendirilmektedir.

5018 sayılı Kamu Mali Yönetim Kontrol Kanunu başta olmak üzere, kamu yönetiminde yeniden yapılanma çalışmalarında stratejik yönetime vurgu yapılmış, özellikle yerel yönetimlere yönelik yasal düzenlemelerde belediyelere ve il özel idarelerine stratejik plan hazırlama zorunlulukları getirilmiştir. Bu minvalden hareketle, Konya iline bağlı Beyşehir ilçesinde yerel yönetim hizmetlerini sunan Beyşehir Belediyesi tarafından da stratejik plan hazırlanmaktadır.

Çalışmada Beyşehir Belediyesinin, 2015-2019 stratejik planı ve 2020-2024 stratejik planı irdelenmiştir. Her iki planın misyon ve vizyonlarında iyi yönetişimin unsurlarına yer verildiği, özellikle son hazırlanan stratejik planda akademik bir destek alınması hususu da göz önünde alındığında misyon ve vizyon kavramlarının içinin daha net doldurulduğu ve hedeflerinin ve görevlerin daha açık bir şekilde çizildiği görülmüştür. Bununla birlikte, temel değerler/ilkeler içerisinde iyi yönetişimin unsurları olan, eşitlik, etik, etkinlik, verimlilik, adalet, tarafsızlık, hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı, şeffaflık, hesap verebilirlik ve katılım gibi değerlerin öncelendiği dikkati çekmiştir. Stratejik plan hazırlanırken gerçekleştirilen SWOT analizinde kurumun güçlü ve zayıf yanları ile kuruma yönelik tehdit ve fırsatlar içerisinde iyi yönetişimi oluşturan unsurlara yer verildiği gözlenmiştir.

Sonuç olarak, yeni hazırlanacak stratejik planda, Türkiye yüzyılı hedefleri göz önünde tutulmalı, 12. Kalkınma Planı başta olmak üzere üst politika belgeleri dikkate alınmalı, durum analizi, mevzuat analizi, SWOT Analizi, Paydaş Analizi ve Risk Analizi daha geniş katılımlı ve etkin bir şekilde yürütülerek, iyi yönetim ilkeleri daha geniş bir şekilde stratejik plana yansıtılmalıdır.

KAYNAKÇA

5018 sayılı Kamu Mali Yönetim Kontrol Kanunu

5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu

5393 sayılı Belediye Kanunu

Avrupa Konseyi (2023). Yerel Düzeyde Yenilikçilik ve İyi Yönetişim Belgesi. https://www.sancaktepe.bel.tr/site/documents/document_11_64391816dd8a1.pdf (Erişim tarihi: 20.09.2023)

Beyşehir Belediyesi (2023). <https://www.beysehir.bel.tr/> (Erişim tarihi: 22.09.2023)

Beyşehir Belediyesi Stratejik Planı (2015-2019). <https://www.sp.gov.tr/upload/xSPStratejikPlan/files/9Au3c+Beysehir+Belediyesi+Stratejik+Plan.pdf> (Erişim tarihi: 22.09.2023)

Beyşehir Belediyesi Stratejik Planı (2020-2024). <https://www.sp.gov.tr/tr/stratejik-plan/s/987/Beysehir+Belediyesi+Konya+2015-2019> (Erişim tarihi: 22.09.2023)

Eryılmaz, B. (2021). *Kamu Yönetimi- Düşünceler, Yapılar, Fonksiyonlar*, Politikalar. Umuttepe Yayınları, Kocaeli.

Özer, A. M. (2008), *21. Yüzyılda Yönetim ve Yöneticiler*. Ankara: Nobel Yayın.

Özer, M. A. (2006). “Yönetişim Üzerine Notlar”. *Sayıştay Dergisi*, (63) , 59-89.

Özer, M. A. ve Dölkeleş, T. (2021). “Kamu Kurumlarında Stratejik Yönetim Sürecinde Stratejik Planların Etkinliği”. *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*. 7 (2), 295-318.

Özgür H. (2004). “Kamu Örgütlerinde Stratejik Yönetim”. Muhittin Acar ve Hüseyin Özgür (Ed.), *Çağdaş Kamu Yönetimi –II*, Nobel Yayın Dağıtım. Ankara.

Sobacı, M. Z. (2007) “Yönetişim Kavramı ve Türkiye’de Uygulanabilirliği Üzerine Değerlendirmeler”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 5(1): 219-235.

Şahin, Ü. (2018). “İyi Yönetişimin Türk Kamu Yönetiminde Uygulanması ve Kamu Denetçiliği Kurumu”. *Ombudsman Akademik*, 2018 Yılı Özel Sayı/Kamu Hizmetlerinde İyi Yönetim İlkeleri , 99-139 .

Türk Dil Kurumu (2023). “Yönetişim”. *Güncel Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara. <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 20.09.2023)

Usta S. ve Arslan Ş. (2021). “Kamu Yönetiminde Paradigma Değişimi: İyi Yönetişim Yaklaşımının Yansımaları”. Ateş H. (Ed.). *Dünden Bugüne Kamu Yönetimi Düşünürleri*. Savaş Yayınevi, Ankara.

KÜLTÜREL KİMLİKLERİN ÇIKMAZ SOKAKLARI: ERKEKLİK KİMLİĞİ ÜZERİNE SAHA DENEYİMLERİNDEN NOTLAR

Dr. Gıyasettin YILDIZ

Harran Üniversitesi, gyildiz@harran.edu.tr - ORCID ID: 0000-0001-5191-509X

ÖZET

Kültürel kimlikler, bireylerin ve grupların kendilerini karakterize etmek için kullandıkları semboller, değerleri ve inançları bir araya getiren karmaşık bağlantı ağlarından oluşur. Bu kimlikler yalnızca öz farkındalığa ve dünyayla iletişim kurmaya yardımcı olmakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal baskı ve önyargıyı da mümkün kılar. Bu nedenle kültürel kimlikler büyüme ve kendini ifade etmede fırsatlar sunarken, aynı zamanda kişinin gerçek potansiyelini bastıran çıkmaz sokaklara da yönlendirebilmektedir. Eril kimlik de benzer şekilde ikili bir boyut sergileyen önemli bir kültürel kimlik örneğidir. Erkeklerin beklenen davranışlarını, düşüncelerini ve duygularını tanımlayan ve yaşamlarını önemli ölçüde etkileyen bu kimlik, geleneksel olarak çeşitli kültürlerde ve bilimsel araştırmalarda güç, baskınlık, dayanıklılık ve cesaret gibi özelliklerle ilişkilendirilmiştir. Bununla birlikte, son yıllarda, erkeklikle ilgili kültürel beklentilerin ve normların erkek olarak tanımlanan kişilerin yaşamlarını nasıl olumsuz yönde şekillendirebileceğini, kısıtlayabileceğini ve hatta zarar verebileceğini eleştirel bir şekilde incelemenin gerekliliği konusunda artan bir farkındalık söz konusudur.

Bu temel noktayı akılda tutarak, mevcut çalışma, sosyal ortamlarda kendini erkek olarak tanımlayan bireylerin deneyimlerini ve karşılaştıkları zorlukları araştırarak kültürel kimliklerle ilişkili karmaşıklıklarını incelemektedir. Ayrıca, toplumsal baskı ve ayrımcılığın nasıl devam ettiğini ve nihayetinde erkeklerin yaşamlarını nasıl etkilediğini incelemektedir. Belirlenen hedeflere uygun nitel araştırma metodolojisiyle uyumlu olarak 2021 ve 2022 yılları arasında Şanlıurfa ilinde yürütülen saha çalışmalarından elde edilen bulgular, erkeklik kimliğinin değişen kültürel bağlamlara bağlı olarak farklı yorumlara yol açabileceğini ortaya koymuştur. Ek olarak, erkeklik kimliğinin öneminin değişken zamansal koşullara göre değişebileceği; söylemler ve uygulamalar tarafından bilgilendirilen erkeklik kimliklerinin tezahürlerinin tek tip olmadığı; belki de en önemlisi, bu araştırmalarda erkekliğin yalnızca "güç" anlamına gelmediğini, bunun yerine toplum yapısı içinde artan sorumluluk ve yük anlamına da gelebileceğini anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Kimlik, Erkeklik, Şanlıurfa, Nitel Araştırma

DEAD ENDS OF CULTURAL IDENTITIES: NOTES FROM FIELD EXPERIENCES ON THE IDENTITY OF MASCULINITY

ABSTRACT

Cultural identities comprise intricate networks of connections that unite the symbols, values, and convictions adopted by individuals and groups to define themselves. These identities assist not only in self-awareness and communicating with the world but also in enabling social oppression and prejudice. Accordingly, while cultural identities present chances for personal development and self-realisation, they can also stifle an individual's real potential. Masculine identity is a significant cultural identity that demonstrates a dual dimension. This identity prescribes expected behaviours, thoughts and emotions for men, and has a considerable impact on their lives. In several cultures and scientific studies, this identity has traditionally been linked with characteristics of strength, dominance, resilience and courage. In recent years, there has been an increasing recognition of the importance of impartially scrutinising how cultural expectations and norms surrounding masculinity can have adverse impacts on the lives of males.

Bearing this principal aim in mind, the present study delves into the intricacies of cultural identities by examining the encounters and obstacles encountered by males in social environments. The investigation also analyses the impact of societal oppression and discrimination on men's lives. The outcomes of the study carried out in Şanlıurfa province between 2021 and 2022, in alignment with the qualitative research methodology and set goals, indicated that various interpretations of masculine identity may arise from evolving cultural contexts. Furthermore, the significance of masculine identity may vary based on changing temporal circumstances; the expressions of masculine identities, which are shaped by discourses and practices, are not consistent. Most significantly, these studies revealed that masculinity does not solely connote "power" but can also signify amplified responsibility and burden within the social structure.

Keywords: Culture, Identity, Masculinity, Şanlıurfa, Qualitative Research

Giriş

Kültürel kimlikler, tarih boyunca toplumsal cinsiyet rollerinin tanımlanmasında ve şekillendirilmesinde önemli bir rol oynamıştır (Brown, 2003; Best & Foster, 2004; Nanda, 2019). Geleneksel toplumlar genellikle ataerkil normları destekleyen ikili cinsiyet rollerini sürdürmüştür (Best & Cameron, 2016). Bu nedenle dünya çapında çeşitli yerli kültürler farklı toplumsal cinsiyet ifadelerini kullanmıştır. Ancak günümüzün küreselleşme çağında kültürlerde gerçekleşen dönüşümle birlikte toplumsal cinsiyet ve kimlik anlayışı önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Farklı kökenlerden gelen bireyler, dünya görüşlerini ve toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin kavramlarını şekillendiren ideolojilerini, geleneklerini ve kimliklerini birbirleriyle paylaşımlarıyla bu dönüşüm daha fazla karmaşık ilişkiler ağını oluşturmuştur. Kimliklerin değişken doğasına rağmen erkeklik kimliğine yönelik çalışmalar genellikle homojen bir erkeklik miti etrafında birleşmiştir. Bu araştırmalara göre erkeklik kimliği; güç, akıl, aktiflik, baskınlık, çatışmadan kaçmama, şiddet uygulayabilme, rekabet becerisi, dayanıklılık, teknolojik bilgiye, risk alma, macera peşinde koşma ve başarı tutkusu gibi

nitelemelerle tanımlanmaktadır (Lonel, 2010; Sancar, 2016; Oliffe, vd., 2019). Bu araştırmalar genellikle erkekleri ve erkeklikleri odak noktası olarak toplumsal cinsiyet rolleri tarafından şekillendirildiği kabul eder (Sussman, 2012). Bu nedenle bu tanımlamaların aynı zamanda erkeklerin aileleri, toplumları ve ulusları için sağlayıcı ve koruyucu rollere yerleştirildiği kabul edilir (Jabeen, 2018). Bu durum erkeği birçok açıdan güçlü kılmakta veya güçle ilişkilendirilmesine neden olur. Bu nedenle erkeklik kimliğine ilişkin çalışmalar çoğunlukla homojen bir erkeklik kimliği miti etrafında birleşir. Ancak homojen erkeklik kimliği varlığına itiraz eden araştırmalar; erkeklik kimliğinin yalnızca toplumsal cinsiyet ilişkili olarak şekillenmediği iler sürer (Connell, Hearn & Kimmel, 2004). Bu nedenle bu araştırmalar göre erkeğe güç sağladığı düşünölen konumun aynı zamanda duygularını ifade etmelerini, yardım aramalarını ve farklı cinsel yönelimlere sahip olmalarını baskı altında bıraktığı belirtir.

Bu doğrultuda gerçekteştirilen araştırmalar; eril ve dişil özellikler arasındaki ikiliklerin büyük ölçüde kültürel olarak evrensel olduğunu kabul etmekle birlikte farklı kültürlerde erkeklik ve kadınlığı çevreleyen çok çeşitli katmanların varlığını ortaya çıkararak yeni bir bakış açısı oluşturmuştur. Bu araştırmalar da erkeklik üzerine monolitik perspektifleri incelemek yerine, çağdaş akademi "hegemonik erkeklik" kavramına ve bunun güç yapılarıyla ilişkisine özel bir vurgu yaparak bir dizi erkeksi ifade analiz edilmiştir (Connell, 1998; Connell & Messerschmidt, 2005). Bu analizler sonucunda çok çeşitli eril kimliklerin hâkim hegemonik erkeklik normları tarafından şekillendirildiğini ve boyun eğdirildiğini, bunun da bireyler ve toplumlar için olumsuz sonuçlara yol açtığını ortaya koymaktadır (Connell, 1993). Bu perspektiften hareketle bu makalede ataerkil yapının oldukça güçlü olduğu ve erkekler için yalnızca avantaj sağladığı düşünölen şanlıurfa ilindeki erkeklik kimliklerine dair şu sorulara cevap aramaktadır; şanlıurfalı erkeklerin gözünden erkeklik kimliği nasıl tanımlanmaktadır? Erkekler herhangi bir baskıya maruz kalmaktadır? Erkeklik kimliğinde ne gibi dönüşümler yaşanmıştır? Bu dönüşümlerle birlikte erkeklik kimlikleri hangi çıkmaz sokakları aşmış, hangi çıkmaz sokaklara girmek zorunda kalmıştır? Yapılan bu sorgulamalarla, hegemonik erkeklik tarafından sürdürölen yerleşik ideolojileri açığa çıkarmayı, bunların bireyler ve sosyal kolektifler üzerindeki yansımalarını ve karmaşık ağ bağlantılarını aydınlatılması amaçlanmaktadır. Bu çerçeveden hareketle bu araştırma, eril kimlik oluşumunun paradoksal boyutlarını araştırmakta ve toplumsal beklentiler tarafından ortaya konan dayatmaları müzakere ederken benliğin farklı tezahürleri arasında uyumlu bir birlikteliğin nasıl ortaya çıktığını anlamaya çalışmaktadır. Bunu gerçekteştirebilmek için öncelikle erkeklik kimliğin tarihin farklı dönemlerindeki tanımlamaların ve günümüze doğru evrilme biçimine bakılacaktır. Bu tarihsel çizgi doğrusal bir nitelikte ilerlemekle birlikte farklı dönemlerde kabul edilen erkeklik anlayışı ön plana tutulacaktır. Daha sonra erkeklik kimliğinin farklılıkların nasıl değerlendirilmesine ilişkin teorik çerçeveye yer verilecektir. Son aşamada ise yöntem ve saha deneyimlerden oluşturulan notlar aktarılacaktır.

ERKEKLİK KİMLİĞİ TARİHSEL DÖNEMDEKİ FARKLI TANIMLAMALARI

Erkeklik kimliği, çeşitli süreçler ve etkiler yoluyla kültürel bağlantılar içinde inşa edilir. Bu nedenle erkekliğin fiziksel nitelikleri, davranışları ve erkeklere yüklenen beklentiler yapı içerisinde inşa edilmiştir (Ferguson, 2010). Kavramın inşa edilmesinde etkili olan ekonomik,

kültürel ve sosyal gibi unsurlar, farklı dönemlerde farklı erkek biçimleri ortaya çıkarmıştır (Buchbinder, 1994). Öyle ki erkeklik kimliğinin tarihsel gelişimine bakıldığında oldukça değişken bir çizgide ilerlediğini görmek mümkündür (Diamond, 2006; Hernando, 2017).

Yunan mitolojisine kadar uzanan bir geçmişe sahip olan erkeklik kimliği; mitolojide erkekler, genellikle muazzam bir güce sahip ve uygarlığı kadın etkilerinden korumakla görevli kahraman figürler olarak tasvir edilmiştir. Antik Yunan toplumun gündelik yaşamında ise erkekler, atletik yarışmalar, tiyatro gösterileri, entelektüel uğraşlar ve çeşitli cinsel faaliyetlerde aktif bir şekilde katılan bireye karşılık gelmekteydi (Goldhill, 2004). Ancak zaman Orta Çağ'a doğru ilerledikçe, erkeklerin ilgi alanlarının odağı büyük ölçüde değişmiştir. Bu dönemde genel olarak "tanrısal" bir pozisyona yerleştirilen erkekler cinsel arzularıyla perhiz, oruç, kefaret ya da dua gibi yöntemlerle mücadele etmeye girmiştir. Ayrıca bu dönem, erkeklerin kadınlara karşı daha cezalandırıcı tutumlar benimsemeye sevk etmiş ve erkek cinselliğini bastırmak için hadım etme gibi uygulamaların yaygın olarak benimsenmesine yol açmıştır. Bununla birlikte bu dönemdeki kurallar her erkek için aynı şekilde işlememiş, varlıklı erkekler tam tersine erkekliklerini üreme yoluyla kanıtladıkları, çok sayıda çocuk oldukları özellikle de erkek çocuk babası olarak gösterme çabası içerisinde olduklarını da belirtmek gerekir (Murray, 2001).

Erkeklik kavramı 18. yüzyılın sonlarından itibaren önemli bir dönüşüm daha geçirmiştir. "Toplumsal erkeklik" olarak adlandırılan bu dönemde eril kimlik, kişinin doğduğu andaki sosyal konumuyla yakından ilişkili olarak anlamlandırılmaya başlanmıştır. Çiftçilik, tüccarlık, zanaatkarlık ve mülk sahipliği gibi beyaz erkeklerin oluşturduğu meslek sahipleri ve varlıklı kişiler toplumsal rollerine göre belirli davranış kalıplarını uymakta ve yaşamlarını bu çerçevelerde sürdürmeleri bekleniyordu. Aileye, kiliseye ve topluma karşı görevlerini yerine getiren bu erkekler, aynı zamanda toplumlar içinde değer verilen sosyal bağların da yaratıcısı konumuna eriştiler. Erkeklerin konumlarını ve güçlerini pekiştiren bu gelişmeler 19. yüzyılda kapitalizmin ortaya çıkışıyla birlikte, incelikli bir şekilde de olsa evrilmeye devam etti. Bireyler kendilerini daha geniş sosyal ağların ayrılmaz bir parçası olarak görmek yerine, hırs ve kişisel çıkar gibi özelliklere daha fazla değer vermeye başladılar. "Kendi kendini yetiştiren adam" paradigması olarak adlandırılan bu değişim, erkeklerin sosyal hiyerarşilerde yükselmek için rekabetçi bir eğilime neden oldu (Rotundo, 1993; McLaren, 1997). Bu değişen algı, hem profesyonel ortamlarda hem de günlük yaşamda cinsiyet eşitsizliğini beslediği gibi erkekler için de baskının temelini güçlendirmiştir. Bu durumu Tarihçi Anthony Rotundo, kapitalizmin sadece eşleri ve çocukları değil, erkeklerin birbirleriyle olan ilişkilerini de etkilediğini söyleyerek açıklar. Rotundo'ya (1993) göre 1880'lerden ya da 90'lardan kalma bir Amerikan kolej futbol takımının resmine bakarsanız, bir odada rastgele dizilmiş, birbirlerinin üzerine örtünmüş erkekler görürsünüz. Birinin kolu diğerinin omzunda, bir el takım arkadaşının dizinde. Sonra, 20 yıl sonra çekilmiş takım fotoğraflarına baktığımızda bir tepsideki buz küpleri gibi düzgünce sıraya dizilmiş adamlar göreceğinizi söyler.

Erkeklik kimliğinin değişken doğasını gösteren bu kısa tarihin benzer izlerine günümüzde de rastlamak mümkündür. Günümüz postmodern yaşamda erkeklik kimliğinin anlamları genişlemiş ve çeşitlenmiş, erkek olmanın ne anlama geldiğine dair daha kapsayıcı ve bütüncül bir anlayış benimsemiştir. Büyük metropol şehirlerinde ve sosyal medya gibi platformlar

aracılığıyla daha fazla bireysel ifade ve özgünlüğe olanak tanıyan bir dizi nitelik ve davranışı kapsayan bu dönemde modern erkeklik yorumlamalarını geliştirmiştir. Ancak modern erkeklik yorumları her ne kadar geleneksel erkek stereotiplerine meydan okuyor gibi görünse de bu erkeklikler, bazı geleneksel erkeklik normlarının yanı sıra Batı kültürlerinde genç, orta sınıf, heteroseksüel erkekler tarafından benimsenen geleneksel toplumdaki toplumsal cinsiyet rolleri tarafından tanımlanan erkeklik modelleri varlığı bu dönemde halen var olduğunu söyleyebilmek mümkün. Özellikle küçük ve görece daha geleneksel yapıların ağırlıkta olduğu şehirler erkeklik kimlikleri halen geleneksel kültürden beslenmektedir. Bu nedenle bu dönemde tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar çok çeşitli kimlik biçimine rastlansa da kimliklerin istikrarsızlığı ve güç dinamiklerinin keşişimleri erkeklik kimliğine ilişkin bir o kadarda sorunu da beraberinde getirmektedir. Elbette tarih boyunca olduğu gibi bugünde erkeklik kimliğine ilişkin sorunlar ve sorunların neden olduğu farklı çıkmazlar “hegemonik erkeklik” kimliği örtüsüyle gizlendiğinde gündelik yaşama çok yansımamaktadır. Bu nedenle bir sonraki başlıkta farklı erkeklik kimliklerinin nasıl ele alınabileceğine ilişkin teorik çerçeveye yer verilecektir.

HEGEMONİK ERKEKLİĞİN BASKIN GÖRÜNTÜSÜ ALTINDA GÖRÜNMEYEN ERKEKLİKLER

Günümüzün küreselleşmiş dünyasında kültürel kimliklerin istikrarsız durumu, güç dinamiklerinin kesişimsel bir şekilde anlaşılmasını gerektirmektedir. Buradaki zorluk, bu çıkmazları çözmek ve belirli uygulamaların geleneksel kalıpları nasıl zorladığını ya da değişime nasıl davetiye çıkardığını araştırmaktır. Erkeklik kimliği, tarih, sınıf, ırk, cinsellik ve daha fazlası tarafından şekillendirilen yeni sosyokültürel paradigmaları dikkate alarak doğası gereği dönüşüme uğramaktadır. Bu nedenle tarih boyunca erkekleri güç, baskınlık ve duygusal metanet ile karakterize edilen dar bir erkeklik tanımlarından ziyade erkekliğin birçok farklı biçimde tezahür eden erkeklik kimliklerinin anlaşılması sağlayacak olan kuram ve kavramlardan faydalanacaktır. Connell (2005) “Hegemonik erkeklik” kavramı; erkeklik inşasıyla bağlantılı karmaşık diyalogları ve erkek grupları içindeki güç ilişkilerini odaklamayı mümkün kılarken, akran baskısına ve eşitsizliklerin anlaşılması için Michael Kimmel’in “Guyland” kavramı açıklayıcı bir alt yapı sunacaktır. Bununla birlikte Steve Seidman’ın eleştiriler bir erkeklik okuması yaparak hegemonik erkeklikle - 'gerçek' bir erkek olmanın ne anlama geldiğine dair sunduğu perspektif erkeklik kimliğinin yeniden nasıl okunabileceğine dair bir öngörü oluşturacaktır.

Connell’e (1998, s.249) göre, eril kimliğin çağdaş anlamları, güç dinamikleri ve tarihsel kalıplardan etkilenen sosyokültürel bağlamda derin köklere sahiptir. Hegemonik erkeklik kavramı, erkeklerin birbirleriyle ve toplum içinde nasıl davranmaları ve etkileşimde bulunmaları gerektiğine dair normları belirleyerek hüküm sürmektedir. Bu normatif yapı sürekli olarak diğer erkeklik biçimleri üzerindeki hâkimiyetini sürdürmeye çalışmakta ve toplumsal cinsiyet hiyerarşisini pekiştirmektedir. Bu durum aynı yapı içerisinde birden fazla erkeklik kimliğinin oluşmasına neden olmaktadır. Bu nedenle hegemonik erkeklik, iktidar sahibine karşılık gelirken, ikincil erkeklikler ise toplum içindeki marjinalleştirilmiş konumlarıyla boğuşmakta, değişen toplumsal cinsiyet rolleri ve beklentileri arasında yerlerini

bulmaya çalışmaktadır. Bu ikincil erkekliklerin hegemonik ideallerle etkileşimi çoğu zaman modern eril kimlikleri yeniden tanımlayan gerilimleri ve çekişmeleri ortaya çıkarmaktadır.

Connell (1992), buradaki gerilimden hareketle hegemonik erkeklik dışında üç tip erkeklik olduğu söyler. İşbirlikçi erkeklikler, hem hegemonik hem de ikincil özelliklerin unsurlarını barındıran erkekleri içerir. Bu erkekler, iş başındaki güç dinamiklerinin bilincinde olarak ancak bunlara direnmek ya da meydan okumak zorunda kalmadan bu çatışan yönler arasında gezinirler. Marjinalleştirilmiş erkeklikler, ırk, etnik köken veya sınıf gibi kesişen faktörler nedeniyle belirli erkek grupları sosyal dışlanma veya marjinalleşme yaşadığında ortaya çıkar. Madun erkeklikler ise homoseksüel cinsel tercihleri nedeniyle dışlanan erkeklik kimlikleridir. İktidardan en faydalanan ve ayrıcalık elde eden bu erkeklik kimliği, kamusal alanda en az görünürlüğe sahiptir.

Connell'in aktardığı farklı erkeklik kimliklerinin tanınması, daha derin sosyal güçlerin günümüz dünyasında erkekliğin farklı ifadelerini ve deneyimlerini nasıl şekillendirdiğine dair anlayışı genişletmekle birlikte erkek dünyasında erkeklik kimliklerinde bir hiyerarşik düzenin varlığına işaret eder. Bu nedenle Michael Kimmel (2008) "Guyland: Erkeklerin Erkek Olduğu Tehlikeli Dünya" adlı çalışmasında erkeklerin yaşamlarının yalnızca kadınlarla değil, birbirleriyle olan ilişkileriyle de şekillendiğini söyler. Kimmel, genç erkekler akran baskısı, katı kimlik politikaları ve dile getirilmeyen kurullarla tanımlanan bir dünyaya girdikleri açıklamak için Guyland kavramını kullanır. Guyland, "ergenlik ile yetişkinlik arasında kalan, tanımlanmamış bir zaman aralığı olan bir yaşam evresi"dir. Bu yaşam evresinin sabit bir yaş sınırı olmamakla birlikte kabaca genç erkeklerin onlu yaşlarının ortalarından (yaklaşık 16 yaş) 20'li yaşlarının ortalarına kadar uzanmaktadır (Kimmel, 2008, s.4) . Bu nedenle Kimmel (2008, s.6) için bu evre "çocukluk ve erkeklik arasında askıya alınmış bir animasyon" dönemidir. Bu dönem genç erkekleri güvensiz, geleceklerinden emin olmayan ve yetişkin kimliklerini çizecek tarihi yol haritalarından yoksun hissettirdiği bir zamanda bile erkeklerin kendilerini erkek gibi hissetmelerini sağlayan normlar ve değerlerle işaretlenmiş bir sosyal alandır. Dolayısıyla Kimmel'e göre çeşitli sosyal alanlarda erkekler arasındaki karşılıklı bağımlılık durumun erkeklerin kişisel gelişimi ve benlik algısını etkileyen önemli bir unsurdur.

Erkekliğin kültürel pratikler aracılığıyla öğrenilme ve pekiştirilme yollarını araştırarak toplumsal cinsiyet inşasının sosyal doğasına vurgu yapan Kimmel, Guyland'in erkekliğin toplumsal tanımının, kadınların bir zamanlar sadece erkeklere ait olan kamusal alanlara girmesi; ilk evlilik yaşını geciktiren demografik değişimler; artan tüketim ve kültürel homojenlik ve iş güvenliğini değiştiren ekonomik yeniden yapılanma gibi toplumsal ve tarihsel değişimlerle dönüşüme uğradığı bir bağlamda ortaya çıktığını savunmaktadır (Rapp & Andersen, 2009, s.945-946). Buna göre, geleneksel erkekliğin olumsuz sonuçlarını kabul etmek, daha kapsayıcı ve eşitlikçi bir toplumu teşvik etmek için gereklidir. Toplumsal cinsiyet rolleri ve bunların sonuçları hakkında açık konuşmaları teşvik ederek, tüm bireyler arasında daha sağlıklı ilişkileri teşvik etmek mümkün hale gelir. Dahası, erkekliğin kesişimsel bir mercekten incelenmesi, ırk, sınıf ve cinsellikle ilgili çeşitli deneyimlerin erkek deneyimi içinde göz ardı edilmemesini sağlar.

Steven Seidman ise (2021) “Erkek Erkeğe: Kim ya da Ne Olduğunu Yeniden Düşünmek Erkekler Nedir ve Neden Önemlidir?” adlı makalesinde, erkeklik kavramını ve psikanalizdeki fallik konumu incelemekte, erkeklerin ve erkek çocukların cinsiyetli, heteronormatif ve ataerkil bağlamlardaki deneyimlerine odaklanmaktadır. Seidman (2021, s.) çalışmasında erkeklerin ve erkek çocuklarının belirli sosyal bağlamlardaki deneyimlerini inceleyerek erkeklik ve fallik konum üzerine incelikli bir bakış açısı sunar. Geleneksel falliklik kavramlarını eleştirmekte ve alternatif fallik, öznellik ve haz anlayışlarını araştırmaktadır. Bu yolla O, baba-oğul bağının ve toplumsal normların eril kimliğin şekillenmesindeki etkiye odaklanarak erkek çocukların cinsiyet kimliğinin gelişiminde kimliksizleşmenin rolüne eğilir. Özetle Seidman, kimlikleri şekillendiren sosyal süreçlere duyarlı bir bakış açısını teşvik ederek geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini bizi yeniden çerçevelemeye zorluyor. Ayrıca, alternatif erkekliklerin ana akım anlatılar içinde geçerli temsiller olarak kabul edilmesinin önemini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, kültürel kimliklerin çıkmazlarını Connell, Seidman ve Kimmel gibi tanınmış akademisyenlerin merceğinden ele alarak, erkekliğin girift dinamiklerinin doğasında var olan karmaşıklıkları çözülebileceği düşünülmektedir. Ancak bunun geçerliliği anlamak için farklı şekillerde gerçekleştirmiş daha çalışmalarına ihtiyaç olduğunu belirtmek gerekir. Çünkü çeşitli saha deneyimlerinden yararlanmak, güç ilişkileri anlayışımızı yeniden şekillendirmeye yardımcı olur ve çok boyutlu bir resmin ortaya çıkmasını sağlayarak nihayetinde daha kapsayıcı ve incelikli bir dünya görüşüne katkıda bulunur.

YÖNTEM

Saha araştırmaları, araştırmacıların doğal ortamda insanlarla etkileşime girerek veri toplamasına olanak tanıyan bir araştırma yöntemidir. Bu yöntem, belirli bir konu hakkında derinlemesine bir kavrayış sağlamayı amaçlar ve genellikle insan davranışının anlaşılmasını ve açıklanmasını hedefler (Bernand, 2006). Böylelikle farklı bireylerin kendi benlik algılarını kültürel normlarla nasıl uzlaştırdıklarını ve direniş gösterdiklerini daha net bilgiler edinmeye olanak sağlar. Saha araştırmalarında kullanılan yöntemler, araştırmanın amacına ve konusuna göre değişiklik gösterebilir. Nicel araştırma yöntemleri, olgular arasında neden sonuç ilişkisine dayalı olarak bir sonuca ulaşmak için kullanılırken, nitel araştırma yöntemleri, bireylerin düşüncelerini, duygularını ve deneyimlerini derinlemesine anlamayı amaçlamaktadır (Denzin & Lincoln, 201; Creswell, 2017, s.5). 2021-2022 yılları arasında gerçekleştirilen araştırmaların amacı bir yandan yerel kültürel özelliklerin biçimlediği kimliklere özgün niteliklerini ortaya çıkarmak öte taraftan bu kültürlerde yer alan üyelerin deneyim, duygu ve düşüncelerinden hareketle inşa edilmiş olan erkeklik kimliklerine yönelik kavrayışlarını anlamak olduğundan nitel yöntem tercih edilmiştir (Cohen, Manion ve Morrison, 2018). Nitel yöntem içerisinde çeşitli araştırma desenleri bulunmakla birlikte en yaygın olarak kullanılanlardan ikisi fenomenoloji ve etnografidir (Moustakas, 1994).

Araştırmaların amacına da uygun olan bu yöntemlerden fenomenoloji, bir fenomenin özünü anlamak için kullanılan bir nitel araştırma desendir (Moustakas, 1994). Bu desen, bireylerin bir fenomeni nasıl deneyimlediklerini ve anlamlandırdıklarını anlamaya odaklanır (Smith & Osborn, 2003). Etnografi ise, bir kültürü bütünlükleri içinde anlamak için kullanılan bir nitel araştırma desendir (Erduyan, 2021). Bu desen, gözlem, katılım ve görüşme yoluyla kültürün

sosyal, psikolojik ve sembolik boyutlarını anlamayı amaçlamaktadır (Kathari, 2017). Fenomenoloji ve etnografi, saha araştırmalarında birlikte kullanılarak daha zengin ve bütüncül bir anlayış elde edilebilir. Etnografi, kültürel bağlamlara derinlemesine bir dalış sağlayarak sosyal dokuya ve karmaşık anlamlar ağına dair içgörüler sunarken, fenomenoloji bireyin yaşadığı deneyimlere ve bu deneyimlerin daha geniş kültürel ortam tarafından nasıl şekillendirildiğine ışık tutarak onu tamamlar. Dolayısıyla bu iki yöntemin birlikte kullanılması, insan davranışı ve deneyimlerinin karmaşıklığını daha iyi anlaşılmasına, daha geniş bir bakış açısı elde edilmesine ve araştırmanın doğruluğunu artırmaya yardımcı olur (Creswell, 2013). Bu bakış açısından hareketle gerçekleştirilen saha çalışmasında fotoğraf, görüşme gibi çeşitli tekniklerin yanı sıra tüm süreç katılımlı gözlem tekniği kullanılarak tamamlanmıştır.

Özetle, farklı zaman aralıklarında gerçekleştirilen araştırmalarda farklı yaş, cinsiyet, eğitim durumu ve sınıftan kişilerle hem görüşmeler gerçekleştirilmiş hem de yaşam alanlarına dahil olunarak bütünlük bir bakış açısı oluşturulmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte farklı desenler kullanılarak elde edilen veriler karşılaştırmalı olarak bilgilerin incelenmesini sağlamış daha açık ve net bir çerçeve oluşturulmuştur. Ayrıca farklı örneklerle erişilmesi açıklayıcı bir bilgiyi oluşturduğu gibi yüzeysel ve tek yönlü bir bakış açının oluşmasını engellemiştir. Böylelikle daha anlamlı bir yapı oluşturulacağı inanıldığı gibi var olan zenginliklerinde kaybolmasını engelleyeceği düşünülmüştür.

ALAN DENEYİMLERİNDEN NOTLAR

Erkeklik Kimliği, Baskıcı Normlar ve Direniş: Farklı Erkeklikler

Erkeklik kimliği, kültürel olarak farklı şekillerde tanımlanmış ve deneyimlenmiştir. Bu tanımlamalar, kültürün yapısına bağlı olarak değişkenlik göstermekle birlikte erkeklik genellikle şiddet, saldırganlık ve duygusal soğukluk gibi özelliklerle tanımlanmıştır. Bu yönüyle bakıldığında Şanlıurfa'da erkeklik, tıpkı erkeklik kimlikleri ilişkin ilk tanımlamalarda olduğu gibi homojen bir görünüm sergilemekte ve tek tip bir erkeklik kimliği olduğu algısını oluşturmaktadır. Ancak Şanlıurfa ili birçok kültürü içerisinde barındıran mozaik bir kültüre sahiptir. Bu mozaik kültürün birçok bileşenden oluşmakla birlikte; eski medeniyetler, farklı ırk ve etnik kökenlerin varlığı, farklı inançlar ve farklı kültürel kökene sahip aşiretler bulunmaktadır. Bu nedenle mozaik kültürü oluşturan tüm bileşenler Urfa kimliği potasında eriyik bir halde homojen bir görünüm sunsa da birbirinden farklı kimlik yansımaları olduğu anlaşılmaktadır. Şanlıurfa'da erkeklik kimlikleri kuşaklar arası farklılık, sınıf, ırk ve etnik kökene göre değişkenlik gösterdiği söylenebilir.

Ekonomiye dayalı sınıfsal ayırım belirgin bir şekilde erkeklik kimlikleri arasında farklılık yarattığı görülmektedir. Her zaman için keskin bir ayırım oluşturmaya da, özellikle üst sınıftan erkeklerin «işbirlikçi erkeklik» kimliği çerçevesinde kimliklerini yapılandırdıkları söylenebilir. Bu kimlik tipine sahip olan erkekler, genellikle bu düzenin sürdürülmesinden yanadırlar. Urfa'nın ataerkil yapısında en çok faydalanan bu erkekler, düzenli bir geliri olan veya gelir getirici bir sermayeye sahip kişilerdir. Dönemin mevcut siyasi konjonktürler yapısına uygun olarak, muhafazakârlıkları ön plandadır. Eğitimleri ortalama olarak lise seviyesinde olup, genellikle yönetici pozisyonunda bir iş yürütmektedirler. Bu gruptaki erkekler, eğitim veya iş nedeniyle daha rahat il dışına çıkabilmekte buradaki sınırlamalardan muaf olarak taleplerini gerçekleştirebilmektedir. Ancak Urfa'da oldukları zaman diliminde

buradaki sınırlar konusunda oldukça hassasiyetli davranmakta veyahut bunları kendi çıkarları doğrultusunda kullanabilmektedir.

Marjinal erkeklik ise genellikle düşük ekonomik ve eğitim seviyesine sahip olan, Arap veya Kürt etnik kökeninden gelen, günlük zamanını ya geçici işlerde ya da iş dışında çoğunlukla ibadethane, kahvehane ve nargile kafelerde geçiren, aşırı muhafazakâr yapıya sahip ancak diğer erkeklik kimliği karşısında ikincil konumda bulunan erkekliklerden oluşmaktadır. Urfa'nın geleneksel yapısını en çok yansıtan bu gruptaki erkekler, her ne kadar marjinal erkeklik kimliği altında değerlendirilse de azınlık konumunda değillerdir. Ancak bu erkekler ataerkil iktidar yapısında faydalansalar da konumları itibarıyla çok fazla söz sahibi olmadıklarından bu grupta ele alınmıştır. Özellikler bu grupta yer alan genç kuşaktaki erkekler, geleneksel yapının en çok dayatmaların maruz kalmaktadır. Evlilik, eş seçimi, eğitimin devam ettirilmesi ve geçinme konusunda yoğun baskı altında kalan erkekler, buldukları konum itibarıyla de çoğunlukla niteliksiz iş yaşamlarında yer almak zorunda kalmaktadır. Madun erkeklik ise Urfa da en az görülen ancak en çok baskıya maruz kalan erkeklerden oluşmaktadır. Kimlikleri saklamak zorunda kalan, zorunlu olarak heteroseksüel evlilik yaptırılan veyahut kimliği nedeniyle tüm sosyal ortamlardan dışlanan sınırlı arkadaş çevresine sahip erkekliklerdir.

Her üç erkeklik kimliğinin Şanlıurfa'da varlık göstermekle birlikte birbirinden farklılık arz eden çeşitli sınırlamalara sahiptir. Bununla birlikte Şanlıurfa'nın hegemonik erkeklik algısı neredeyse tüm erkeklik kimlikleri üzerine baskın bir algı oluşturabildiği söylenebilir. Örneğin erkekler, genel olarak çocuklarıyla iletişimde sevgilerini yansıtmadıklarını çünkü yansıttıklarında takdirde aile büyüklerinden ve sosyal çevreden tepkiler aldıklarını sıklıkla dile getirmişlerdir. Bu durum benzer şekilde eşler arasındaki ilişkiye de sirayet ettiğinin altını çizmişlerdir. Bir katılımcı "bir içerde otururken başımı eşimin bacağı üzerine koydum. O sırada annem içeri girdi. Annemin o bakışı görünce bir daha ortak alanda bu şekilde bir eyleme girişmedim" şeklinde aktardığı anısı erkeğin duygusal bir zafiyet göstermesi durumunda tepkiyle karşılanabileceğinin kanıtı niteliğindedir. Bu eril kimlik kurgusunun özellikle duygusal bastırmaya nasıl, neden olduğunun çarpıcı bir örneğini oluşturmaktadır. Toplumsal normlar genellikle 'gerçek erkeklerin' kırılma noktalarını ifade etmemelerini veya duygularını açıkça tartışmamalarını dikte ettiği bilinen bir gerçektir.

Erkeklik kimliği açısından zorluk doğuran bir diğer durum ise homososyal alanların oldukça fazla olmasıdır. Kahvehane, Nargile kafeler ve sıra odaları gibi mekanlardan oluşan bu yerler, kuşaklar arası erkeklik kimliğinin aktarımında önemli bir role sahip olduğu gibi erkeklerin erkekler üzerinde belirli bir baskı oluşturmaya neden olabilmektedir. Örneğin bulunduğu mahalle ve semte göre değişmekle birlikte genellikle Eyyübiye ve Haliliye ilçesinde yer alan erkekler haftanın birkaç günü dışarda erkek arkadaşlarıyla vakit geçirmek zorundadırlar. Geçerli bir nedeni yoksa kahveye gelmeyen veyahut sıraodasına düzenli katılım göstermeyen erkekler; arkadaşları veya buldukları ortamlarında sorgulanırlar. Ayrıca mahalle ortamında özellikle genç kuşakta bulunan erkekler belirli bir sert ve kaba erkek imajını çizemedikleri akran baskısına maruz kalmaktadır. Erkekliğin göstergesi olarak sert olmak, küfür edebilmek kavgadan kaçmamak ve erkek alanı olarak yapılan yerlerdeki her türlü etkinliğe katılım göstermek zorunlu bir durumdur.

Erkeklerin üzerinde baskı yaratan bir diğer unsurda erkeğin “baba”lık rölüdür. Urfa’da bir erkeğin baba olarak adlandırılması yalnızca çocuk sahibi olmasıyla değil aynı zamanda erkeğin eve ekmek getiren, iş sahibi ve lider konumunda bulunan bir pozisyonda olmaları gereken kişi anlamına gelmektedir (Yıldız, 2023). Bu nedenle Şanlıurfa’daki iş olanakları birçok erkeği endişelendirmekte ve kenti terk etmek zorunda bırakmaktadır. Çünkü erkekler, zorunlu olarak evi geçindiren konumdadırlar. Dolayısıyla toplumun kendilerinden beklediği erkeklikleri çerçevesinde görevlerini yerine getiremeyen erkekler çoğunlukla baskıya maruz kalmakta, ayıplanmakta veyahut alay konusu olmaktadır. Bu da erkeklik kimliklerin sorgulanmasına ve üzerlerinde psikolojik bir baskı yaratarak çeşitli çıkmazla sokabilmektedir. Birçok erkek, bunun olması gereken doğal bir durum olduğunu söylese de iş olanaklarının azlığı nedeniyle iş bulamayacağını düşünen veya evin ihtiyaçlarını karşılamayacağını düşünen erkekler için oldukça stresli bir yaşam sürdürmeleri bu durumu doğrulamaktadır. Elbette erkeklik kimliklerine ilişkin baskılar yalnızca iş ve evi geçindirme durumuyla sınırlı değildir. Erkeklik kimliklerine ilişkin kimi durumlar da daha sert tepkiler ve yaptırımlar da uygulanabilmektedir. Madun erkeklik kimliğine sahip olan erkekler doğrudan sosyal yaşamdan dışlanabilmektedir. Özellikle eşcinseller, gey veya trans erkekler gibi erkeklik kimliği normlarına uymayan erkeklerin eğilimleri fark edildikleri anlarda aileler tarafından hemen heteroseksüel bir evlilik gerçekleştirilmekte ve bir ömür bu evliliği yürütmesi için sürekli olarak kontrol altında tutmaktadırlar. Dolayısıyla kültürel beklentilerin genellikle erkekler üzerinde katı toplumsal cinsiyet rollerine uymaları için aşırı baskıya yol açtığı fark edilmektedir.

Özetle, erkeklik kimliği tek bir homojen anlayıştan oluşmayıp farklı nitelikte özelliklere sahip erkeklik kimlikleri var olduğu söylenebilir. Erkeklik kimliğinin sahip olduğu niteliklere göre maruz kaldığı baskılar değişkenlik göstermekle birlikte neredeyse tüm erkeklik kimlikleri hegemonik erkeklik kimliğinin söylemleri altında çeşitli çıkmazlar karşılaşılabilmektedir. Bu nedenle erkekler her ne kadar güç ile ilişkilendirilse de erkeklere yönelik toplumsal beklentiler ve beklentilerle birlikte yüklenmiş olan sorumluluklar erkeklik kimliklerinin de dezavantajlar getirdiği görülmektedir.

Erkeklik Kimliği, Dönüşüm ve Değişim

Şanlıurfa’da erkeklik kimliği baskın bir ideolojik söyleme sahip olsa da erkeklikle ilgili geleneksel toplumsal cinsiyet normlarına aktif olarak meydan okuyan bireylerle de karşılaşılabilceğini bilmektedir. Genellikle genç kuşaktan oluşan bu bireyler, eğitim seviyesi yüksek ve kendi kültürlerinden başka kişilerle etkileşime girmiş kişilerden oluşmaktadırlar. Urfa’nın erkeklik kimliği algısı dışında bir erkeklik kimliğine doğru dönüşüm geçirdiği görülen erkekler, üst kuşakta yer alan baba ve dedeye bazı durumlarda benzer ideolojik söylemleri kullanmasına rağmen eylem pratiklerinde farklılaşmalar meydana geldiği görülmektedir. Bu grupta yer alan erkekler, kendilerine dayatılan baskıya direniş göstermekte evlilik, eş seçimi, duygularını yansıtırma ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda daha duyarlı bir tavır sergilemektedirler. Örneğin önceki kuşakta yaygın olan “görücü usulü” evlilik yerine

genç kuşakta “aşk evliliği”ne doğru evrildiği görülmektedir. Daha önce erken yaşta evlendirilen kadınlar gibi erkek yaşta evlendirilen erkekler, bu evlilik şekline karşı çıkmakta ve evlilik zamanlarını kendileri belirlemektedirler. Bununla birlikte bu gruptaki erkekler, duygusal durumlarını ve kimliğe ilişkin farklı yaklaşımlarını eylemleriyle daha rahat aktarmakta ve daha fazla görünür olmak için çabalamaktadırlar.

Özetle erkeklik kimliği, toplumsal değişim ve dönüşümün bir parçası olduğundan sürekli bir değişim içerisinde. Bununla birlikte dönemselsel olarak baskın gelen hegemonik erkeklik anlayışına direniş gösteren erkeklik kimliklerin varlığı söz konusudur. Bu nedenle erkeklik kimliğine ilişkin yaklaşımda toplumun genel sunduğu görünüm dışında var olan kimliklerin anlaşılması, göz önünde bulundurulması daha kapsayıcı ve eşitlikçi bir şekilde erkeklik kimliğini anlayışına gerek duyulduğu söylemek gerekir.

SONUÇ

Kültürel kimlikler, toplumsal yapının ve kültürün bir parçası olarak inşa edilir. Bu durum kültürel kimliklerin, belirli bir grup veya topluluğun üyelerine ait olma hissini ve aidiyet duygusunun oluşmasını sağlar. Bununla birlikte bu kimlikler, karmaşık bir bağlantı ağına sahip olduğundan, milliyetin ötesine geçen ve meslek, cinsiyeti sınıf, coğrafya, felsefe, dil, din, yetenek ve cinsellik gibi tüm sosyal faktörleri içeren bir yapıdadır (Jameson 2007; Chen, 2021). Bu nedenle, bireylerin ve grupların kendilerini karakterize etmek için kullandıkları semboller, değerler ve inançlar gibi karmaşık bağlantı ağlarından oluşur. Ayrıca bu kimlikler, belirli bir tarihsel ve toplumsal bağlama özgü olarak biçimlenmiştir. Dolayısıyla evrensel ve sabit kültürel bir kimlik biçimi olmadığı gibi bu kimlikler akışkan bir haldedir.

Kültürel kimliklerin bu kadar geniş kapsamda ve karmaşık ilişkiler ağına sahip olması insanların inandıklarını ve bildiklerini iddia ettiklerini de etkilediği gibi bilgilerini şekillendirir ve bu bilginin erişilebilirliği üzerine de denetimler oluşturur. Bu kültürel kimliklerin toplumda yer alan bireylerin bilişsel ve duygusal bir şekilde takdir edilmesini sağlayarak öz farkındalıklarını artırmalarında katkıda bulunurken aynı zamanda bireyler üzerinde dayatmalara, hoşgörüsüzlüklere ve çeşitli iletişim sorunlarına neden olarak bazı çıkmaz sokaklara da yol açabilmektedir. Nitekim Şanlıurfa ilinde saha araştırmasından edinilen deneyimler de Şanlıurfa kültürünün erkeklik kimliği üzerinde farklı şekillerde yansımaları olduğu anlaşılmıştır. Bu yansımalar; toplumsal baskı ve ayrımcılık, kuşaklar arası değişen erkeklik pratikleri, özdeşleşen ideolojik söylemler gibi örnekler içermektedir. Bunların daha net ve anlaşılır bir hal alması için iki alt tema da incelenmiştir. Bu temalardan altında elde edilen bulgulardan da anlaşılacağı üzere kültürel kimliklere ilişkin anlayışın geleneksel kısıtlamaların ötesine taşımaya devam etmeyi ve toplumumdaki toplumsal cinsiyet rollerinin daha çeşitli ve incelikli bir şekilde anlaşılması için daha çok araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü bu konular etrafında diyalog kurmaya devam etmek, yalnızca toplumsal beklentilerin yeniden değerlendirilmesini sağlamakla kalmayacak, aynı zamanda bireyleri insan deneyiminin tüm yelpazesini kucaklamaya ve kutlamaya teşvik edecektir. Şefkat ve kabullenmeye yeniden odaklanmak, engelleri yıkma, erkeklik anlayışımızı yeniden şekillendirme ve daha kapsayıcı ve çeşitli bir gelecek için cinsiyet rollerini yeniden tanımlama potansiyeline sahiptir.

KAYNAKÇA

- Bernard, R. H. *Research Methods in Anthropology: Qualitative and Quantitative Approaches*, AltaMira Press, 2006.
- Best, D. L., & Foster, D. (2004). Gender and Culture. *Encyclopedia of Applied Psychology*, 51-63. <https://doi.org/10.1016/B0-12-657410-3/00211-7>.
- Best, D., & Cameron, M. (Eds.) (2016). *The SAGE encyclopedia of theory in psychology*. SAGE Publications, (Vols. 1-2). Inc., <https://doi.org/10.4135/9781483346274>
- Brown, M. J. (2003). The Cultural Impact of Gendered Social Roles and Ethnicity: Changing Religious Practices in Taiwan, *Journal of Anthropological Research*, 59 (1), 47-67.
- Buchbinder, J. T. (1994). The professional credo of an ultra-orthodox psychotherapist. *Israel Journal of Psychiatry and Related Sciences*, 31(3), 183–188.
- Connell, R. W. (1992). A Very Straight Gay: Masculinity, Homosexual Experience, and the Dynamics of Gender. *American Sociological Review*, 57(6), 735–751. <https://doi.org/10.2307/2096120>
- Connell, R. W. (1993). The Big Picture: Masculinities in Recent World History. *Theory and Society*, 22(5), 597–623. <http://www.jstor.org/stable/657986>
- Connell, R. W. (1998). R. W. Connell's "Masculinities": Reply. *Gender and Society*, 12(4), 474–477. <http://www.jstor.org/stable/190181>
- Connell, R. W., & Messerschmidt, J. W. (2005). Hegemonic Masculinity: Rethinking the Concept. *Gender and Society*, 19(6), 829–859. <http://www.jstor.org/stable/27640853>
- Creswell, J. W. (. *Qualitative Inquiry .ve research design: choosing among five approaches* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: SAGE, 2013.
- Creswell, J. W. (2017). *Araştırma Deseni* (Edt: S. B. Demir). Ankara: Eğiten Kitap.
- Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S.. *The SAGE Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks, CA: Sage, 2011.
- Diamond MJ. Masculinity unraveled: the roots of male gender identity and the shifting of male ego ideals throughout life. *J Am Psychoanal Assoc*. Fall;54(4):1099-130, 2006. doi: 10.1177/00030651060540040601. PMID: 17354489.
- Erduyan, I.. Etnografi. İçinde F. N. Seggie, Y. Bayyurt (Edt.), *Nitel Araştırma Yöntem, Teknik Ve Yaklaşımları* (ss.86-108). Anı Yayıncılık/ Ankara, 2021.
- Ferguson M. Boyhoods: Rethinking Masculinities by Ken Corbett Heterosexual Masculinities: Contemporary Perspectives from Psychoanalytic Gender Theory Edited by Bruce Reis and Robert Grossmark, *Journal of Homosexuality*, 57:9, 1208-1222, 2010. DOI: [10.1080/00918369.2010.508356](https://doi.org/10.1080/00918369.2010.508356)
- Goldhill, S. Battle narrative and politics in Aeschylus' Persae. *The Journal of Hellenic Studies*, 108, 189-193, 1988. doi:10.2307/632642

Goldhill, S. *Love, Sex & Tragedy How the Ancient World Shapes Our Lives*. The University of Chicago Press/ Chicago, 2004.

Hernando, A. Relational Identity/Individuated Identity: The Appearance of Things. In: *The Fantasy of Individuality*. Springer, Cham, 2017. https://doi.org/10.1007/978-3-319-60720-7_6

Ionel, B., & Alunica, M. Elements of Masculinity/Feminity Cultural Dimensions Between Authority and Success. *Ovidius University Annals: Economic Sciences Series*, 67-74, 2010.

Jabeen, S. Concept of Masculinity in Men. *Ann Soc Sci Manage Stud*, 1(4): 555570, 2018. DOI: [10.19080/ASM.2018.01.555570](https://doi.org/10.19080/ASM.2018.01.555570)

Kartarı, A. (2017). Nitel Düşünce ve Etnografi: Etnografik Yönteme Düşünsel Bir Yaklaşım. *Moment Dergi*, 4 (1), ss.207-220.

Kimmel, M. *Guyland: The Perilous World Where Boys Become Men*. HarperCollins Publishers/ New York, 2008.

Kimmel, M. S., Hearn, J., & Connell, R. W. (Eds.). *Handbook of Studies on Men And Masculinities*. Sage Publications, 2004.

Kothari, C.R. *Research Methodology: Methods and Techniques*. 2nd Edition, New Age International Publishers/New Delhi, 2004.

McLaren, A. *The Trials of Masculinity: Policing Sexual Boundaries, 1870-1930*. The University of Chicago Press/ Chicago, 1997.

Moustakas, C. E. *Phenomenological research methods*. Sage Publications, Inc, 1994.

Murray, J. (2001). *Love, Marriage, and Family in the Middle Ages: A Reader*. University of Toronto Press/Toronto, 1994.

Nanda, S.. The Dynamics of Culture and Gender: Reflections in English Literature. *Motifs: An International Journal of English Studies*, 5, (2), 50-54, 2019. <http://dx.doi.org/10.5958/2454-1753.2019.00006.0>

Oliffe, J. L., Rice, S., Kelly, M. T., Ogradniczuk, J. S., Broom, A., Robertson, S., & Black, N.. A mixed-methods study of the health-related masculine values among young Canadian men. *Psychology of Men & Masculinities*, 20(3), 310–323, 2019. <https://doi.org/10.1037/men0000157>

Rapp, L., & Andersen, M. L. Guyland: The Perilous World Where Boys Become Men [Review of *Guyland: The Perilous World Where Boys Become Men*, by M. Kimmel]. *Sociological Forum*, 24(4), 945–948, 2009. <http://www.jstor.org/stable/40542609>

Rotundo, A. E. *American Manhood: Transformations in Masculinity from the Revolution to the Modern Era*. BasicBooks/New York, 1993.

Sancar, S. -. *Erkeklik: İmkansız İktidar*. Metis Yayınları Yayınevi/ Ankara, 2016.

Seidman, S. Man To Man: Reconsidering Who or What Men Are—And Why It Matters, *ContemporaryPsychoanalysis*, 2021,57(1) 129, DOI: [10.1080/00107530.2021.1886852](https://doi.org/10.1080/00107530.2021.1886852)

Smith, J. A., & Osborn, M. Interpretative phenomenological analysis. In J. A. Smith (Ed.), *Qualitative psychology: A practical guide to research methods* (pp. 51–80). Sage Publications, Inc, 2003.

Sussman, H. *Masculine Identities: The History and Meanings of Manliness*. Santa Barbara, Calif: Praeger, 2012.

Yıldız, G.. *Kültür Moda ve Gündelik Hayat: Mozaik Bir Kent Olarak Urfa'da Erkeklik Kimliğinin İzini Sürmek*. Ankara: Nobel Yayınları, 2023.

ARGE HARCAMALARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN FİŞER PANEL NEDENSELLİK YAKLAŞIMI İLE İNCELENMESİ: SEÇİLİ AB ÜLKELERİ VE TÜRKİYE'DEN BULGULAR

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ÇELİK
Dicle Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü
huseyincelik@dicle.edu.tr
ORCID: 0000-0002-2455-9381

ÖZET

İnsanoğlunun iktisadi evrimine bakıldığında bu evrimin avcılık-toplayıcılık, tarım, sanayi ve hizmetler sektörü olarak dizildiği görülmektedir. Tarım yerini sanayiye bırakıldığında artık ekonomik büyüme ve ilerlemeyi sağlayacak üretim faktörlerinin biraz daha farklılaştığını, hizmetler sektöründe de benzer şekilde sanayi girdi faktörlerinden daha farklı üretim faktörlerinin ortaya çıktığını söylemek yanlış olmayacaktır. 2010'lu yılların başında ortaya çıkan Endüstri 4.0 devrimi ile üretimin önemli bir üretim faktörü olan teknolojinin, günümüzde ve gelecekteki iktisadi evrimlerdeki yerini daha da sağlamlaştırdığını söylenebilir. Teknoloji, üretimi besleyen bir üretim faktörü olarak ortaya çıkması, üretim süreçlerine dahil edilmesi ve nihayetinde bir üretim faktörü olarak ele alınmasını sağlayan unsur araştırma ve geliştirme (ARGE) faaliyetleridir. Nitekim literatürde iktisadi araştırmacılarının ARGE faaliyetlerinin ekonomik büyüme başta olmak üzere farklı makro ve mikro ekonomik göstergeler üzerindeki ilişkisini sıklıkla ele aldığı görülmektedir. Ancak diğer yandan "İktisadi göstergeler ARGE faaliyetleri üzerindeki etkisi nedir?" sorusu da ARGE faaliyetlerinin sürdürülebilirliği açısından önem teşkil etmektedir. Bu sorudan hareketle bu çalışmada ekonomik büyüme, finansal gelişmişlik ve ticari dışa açıklığın ARGE harcamaları ile olan ilişkisi 1996-2022 dönemi için ele alınmıştır. ARGE harcamaları ile bağımsız değişkenler arasındaki ilişki panel nedensellik yaklaşımı ile incelenmiştir. Literatürde birçok panel nedensellik testi bulunmakla beraber bu çalışmada yatay kesit bağımlılığını ve heterojenliği dikkate alan ve Fisher istatistiğine dayalı olarak sonuçlar veren Emirmahmutoğlu & Köse (2011) panel nedensellik testinden yararlanılmıştır. Yatay kesit bağımlılığın ve heterojen katsayı dağılımına sahip değişkenler arasındaki nedensellik sonuçlarından ekonomik büyüme ile ARGE harcamaları arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi elde edilmiştir. Diğer yandan ARGE harcamalarından ticari dışa açıklığa doğru tek yönlü nedensellik gözlemlenirken finansal gelişmişlik ve ARGE harcamaları arasında nedensellik ilişkisi elde edilememiştir.

Anahtar kelimeler: ARGE harcamaları, Ticari serbestleşme, Ekonomik büyüme, Emirmahmutoğlu & Köse nedensellik

ANALYSIS OF THE FACTORS AFFECTING R&D INVESTMENTS WITH THE FISHER PANEL CAUSALITY APPROACH: EVIDENCE FROM SELECTED EU COUNTRIES AND TURKEY

ABSTRACT

When the economic evolution of mankind is analysed, it is seen that this evolution is arranged as hunting-gathering, agriculture, industry and services sector. When agriculture was replaced by industry, it would not be wrong to say that the factors of production that will ensure economic growth and progress have become a little more differentiated, and similarly in the services sector, different production factors have emerged from industrial input factors. With the Industry 4.0 revolution that emerged in the early 2010s, it can be said that technology, which is an important factor of production, has further consolidated its place in current and future economic evolutions. The factor that enables technology to emerge as a factor of production that feeds production, to be included in production processes and ultimately to be considered as a factor of production is research and development (R&D) activities. As a matter of fact, it is observed in the literature that economic researchers frequently address the relationship of R&D activities on different macro and micro economic indicators, especially economic growth. However, on the other hand, the question "What is the impact of economic indicators on R&D activities?" is also important for the sustainability of R&D activities. Based on this question, this study analyses the relationship between economic growth, financial development and trade openness and R&D expenditures. The relationship between R&D expenditures and independent variables is analysed by panel causality approach for the period 1996-2022. Although there are many panel causality tests in the literature, Emirmahmutoğlu & Köse (2011) panel causality test, which takes into account horizontal cross-section dependence and heterogeneity and gives results based on Fisher statistics, is used in this study. The causality results between the variables with horizontal cross-sectional dependence and heterogeneous coefficient distribution indicate a bidirectional causality relationship between economic growth and R&D expenditures. On the other hand, unidirectional causality was observed from R&D expenditures to trade openness, while no causality relationship was found between financial development and R&D expenditures.

Keywords: R&D expenditures, Trade liberalisation, Economic growth, Emirmahmutoğlu & Köse causality

GİRİŞ

Toplumların ekonomik evrimleri incelendiğinde devirlerin iktisadi yapı olarak birbirinden farklı olduğu için üretim girdilerinin de yani üretim faktörlerinin de kısmen farklılaştığını söylenebilir. Şöyle ki tarım devrindeki üretim faktörlerinin sanayi devrim ile yeni üretim faktörlerinin ortaya çıkarak yenilerinin eklenip farklılaştığı ifade edilebilir. Günümüzde de teknolojinin üretimin önemli bir üretim faktörü haline gelmediği görülmektedir. özellikle 2010'lu yıllarda Endüstri 4.0 olarak adlandırılan teknoloji ve bilişim alanındaki ilerlemeler bundan sonraki dönemlerde teknolojinin ekonominin önemli bir girdisi olmaya devam edeceği ve hatta üretimdeki payının artacağını göstermektedir.

Üretim faktörü olarak teknolojinin de ortaya çıkması ARGE faaliyetlerinin bir sonucudur. Dolayısıyla teknolojinin ARGE faaliyetlerinin üretim faktörüne dönüşmüş hali olarak ifade edilmesi yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda iktisat literatürüne bakıldığında ARGE faaliyetlerinin özellikle ARGE harcamalarının başta ekonomik büyüme olmak üzere iktisadi etkilerinin ortaya konulması açısından sıkça ele alındığı görülmektedir. bu etkilerin ortaya konulması tartışmasız önemli olmakla beraber ARGE faaliyetlerini etkileyen faktörlere yönelik çalışmalarda son derece aynı öneme haizdir. Çünkü ARGE faaliyetlerinin sürdürülebilirliği aynı zamanda üretim faktörü olarak teknolojinin devamlılığı açısından gereklidir. Hatta her geçen gün artan uluslararası rekabette güç sahibi olabilmek, teknolojik gelişme ve ilerlemelere bağlı olarak üretim şekillendirilmesi bakımından da ARGE faaliyetleri önemlidir. Bu ve burada ifade edilememiş olan birçok nedenle ARGE faaliyetlerini sürdürülebilirliği açısından ARGE faaliyetlerini etkileyen faktörlerin de incelenmesi gerekmektedir. Bu amaç doğrultusunda seçili Avrupa Birliği ülkeleri ve Türkiye üzerinden gerçekleştirilen ampirik analizlerde ARGE faaliyetlerini temsilen ARGE harcamalarını etkileyen faktörler olarak ekonomik büyüme, doğrudan yabancı yatırımlar ve ticari dışa açıklık nedensellik yaklaşımı ile incelenmiştir. Çalışmanın veri seti yıllık frekanslı olup 1996-2022 dönemini kapsamaktadır. Bu çalışmanın literatüre katkısı, söz konusu değişkenlerin ARGE harcamaları ile olan ilişkisinin Avrupa Birliği seçili ülkeleri ve Türkiye için ele alınmasıdır.

Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde giriş, ikinci bölümde literatür taramasına, üçüncü bölümde veri seti ve yöntem, dördüncü bölümde ampirik bulgulara ve son bölümde sonuca yer verilmiştir.

LİTERATÜR

Literatürde ARGE harcamalarını etkileyen çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Bunlardan Wang (2010) OECD-26 ülkelerinde ARGE yatırımlarının belirleyicilerini incelemiştir. Çalışmada patent haklarının korunması, teknoloji transferlerini temsilen dış ticaret ve doğrudan yabancı yatırımlar (DYY), ekonomik büyüme, beşerî sermaye birikimi ve araştırmacı yani bilim insan sayısının ARGE yatırımları üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Beşerî sermaye birikimi ve araştırmacı sayısının ARGE yatırımlarını pozitif etkilediği donucuna varılmıştır. Uluslararası teknoloji transferini temsil eden göstergelerin ARGE yatırımlarını negatif etkilediği görülmüştür. Ayrıca patent haklarının korunması ile ekonomik büyüme oranının ARGE yatırımlarının kırılğan birer belirleyicisi olduğunun altı çizilmiştir.

Sameti vd. (2010) de OECD ülkeleri için ARGE yoğunluğunu etkileyen faktörleri 1996-2008 dönemi için araştırmıştır. Çalışmada ticari dışa açıklık, ekonomik büyüme ve kamu ARGE harcamalarının ARGE yoğunluğu üzerindeki etkisi panel regresyon yöntemi ile incelenmiştir. Ekonomik büyüme, ticari dışa açıklık ve kamu ARGE harcamalarının ARGE yoğunluğunu pozitif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Ancak ticari dışa açıklığının ARGE yoğunluğu üzerindeki pozitif etkisinin daha büyük olduğu vurgulanmıştır. OECD ülkelerinde ARGE yatırımlarının belirleyicilerini ele bir diğer çalışma da Bozkurt ve Topçuoğlu (2019) tarafından gerçekleştirilmiştir. Çalışma 1994-2014 dönemini kapsamakta olup, veri zarflama yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. ARGE yatırımlarının belirleyicileri olarak toplam faktör verimliliği, enerji tüketimi, doğrudan yabancı yatırımlar ele alınmıştır. Toplam faktör

verimliliği ve enerji tüketiminin ARGE yatırımları üzerinde doğru yönlü bir etkisi olduğu, doğrudan yabancı yatırımların ise ters yönlü bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Park (2018) çalışmasında DYY, ARGE yatırımları, beşeri sermaye ve sürdürülebilir ekonomik kalkınma üzerindeki etkisini araştırmıştır. Çalışma Çin ekonomisi için gerçekleştirilmiş olup 1991-2015 dönemini kapsamaktadır. Elde edilen sonuçlara göre DYY ve beşerî sermayenin ekonomik büyümeyi hem kısa hem de uzun dönemde pozitif etkilediği görülmüştür.

Helhel (2016) da finansal gelişmişlik düzeyinin teknoloji yatırım ve harcamaları üzerindeki etkisini ele alan çalışmasını E-7 ülkeleri için gerçekleştirmiştir. Teknolojik gelişim göstergeleri olarak ARGE harcamaları, patentler, ileri teknoloji ihracatı, bilimsel araştırmacı ve yayın sayısı ele alınmıştır. Finansal gelişmişlik göstergesi olarak yurtiçi kredilerin GSYH içindeki payı, M2 para arzının GSYH içindeki payı alınmıştır. Para arzı ve kredilerin ARGE harcamalarını, patentler ve bilimsel çalışma sayısını pozitif etkilediği görülmüştür. Para arzının ileri teknoloji ihracatı üzerinde anlamlı bir ilişkisi olmadığı belirtilmiştir.

Tüylüoğlu ve Saraç (2012) çalışmasında gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için çeşitli makroekonomik göstergelerin inovasyon gelişimi üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Çalışmanın modeli EKK yöntemi ile tahmin edilmiştir. İnovasyon göstergesi olarak ARGE yatırımlarının bir çıktısı olarak değerlendirilen patentler alınmıştır. Modelde GSYİH, ARGE harcamaları, beşerî sermaye düzeyi, dışa açıklık, doğrudan yabancı sermaye ve fikri mülkiyet hakları bağımsız değişken olarak alınmıştır. Gelişmiş ülkelerde GSYİH, beşerî sermaye, ARGE, doğrudan yabancı yatırımlar ve fikri mülkiyet haklarının inovasyon üzerinde pozitif ve istatistiki olarak anlamlı, dışa açıklık değişkeninin ise negatif ve istatistiki olarak anlamlı bir etki-ye sahip olduğunu göstermektedir.

Leger (2007) çalışmasında panel veri yöntemi ile ARGE yatırımlarını etkileyen göstergeleri 1965-1995 dönemi için ele almıştır. Ampirik uygulamalar 76 gelişmekte olan ve 22 gelişmiş ülke için yapılmıştır. ARGE yatırımlarının bağımlı değişken olduğu modelde bağımsız değişkenler; nüfus, tasarruflar, GSYİH, faizler, fikri mülkiyet hakları, okullaşma oranı, dışa açıklık, enflasyon, siyasal istikrarsızlık ve kurumsal kalitedir. Gelişmekte olan ülkelere ait sonuçlara göre fikri mülkiyet hakları ve GSYİH, ARGE yatırımlarını istatistiksel anlamlılık düzeyinde pozitif etkiler iken, dışa açıklık anlamlı ve negatif etkiye sahip olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca diğer değişkenlere ait sonuçların istatistiksel olarak anlamsız olduğu görülmüştür. Gelişmiş ülke grubuna ait sonuçlara da ise ARGE harcamalarını okullaşma oranı, nüfus, GSYİH, enflasyon ve fikri mülkiyet hakları pozitif; dışa açıklık da istatistiksel olarak anlamlı ve negatif etkilemektedir.

Almeida ve Teixeira (2007) çeşitli makroekonomik göstergelerin teknolojik gelişmeler üzerindeki etkisini araştırmıştır. Çalışmada teknolojik gelişmeler ARGE yatırımları ve patentler olarak ele alınmış ve iki model şeklinde incelenmiştir. Çalışma 88 ülkenin 1996-2003 dönemlerine ait verilerle gerçekleştirilmiştir. Ele alınan değişkenlerden doğrudan yabancı yatırımlar, ileri teknoloji ihracatı ve siyasal istikrarın hem ARGE yatırımları hem de patentler üzerinde olumlu etkiye sahip olduğu görülmüştür.

VERİ SETİ VE YÖNTEM

ARGE harcamaları veya yatırımlarının iktisat literatüründe özellikle ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin sıkça araştırıldığı görülmektedir. çünkü ARGE faaliyetleri teknolojik ilerlemenin ve ürünlerin temelini oluşturduğundan üretim üzerindeki etkisinden dolayı ekonomik büyüme başta olmak üzere mikro ve makroekonomik birçok gösterge açısından önemlidir. Elbette ARGE faaliyetlerinin iktisadi etkilerinin araştırılması önemlidir, ancak ARGE faaliyetlerini etkileyen faktörlerin belirlenmesi, analiz edilmesi, etki düzeylerinin belirlenmesi, bu faaliyetlerin sürdürülebilirliği ve artarak devam etmesi açısından son derece önemli olduğunu vurgulamak yanlış olmayacaktır. Bu doğrultuda, bu çalışmada ekonomik büyüme, doğrudan yabancı yatırımlar ve ticari dışa açıklığın ARGE faaliyetleri ile ilişkisi nedensellik yaklaşımı ile incelenmiştir. ARGE değişkeni araştırma ve geliştirme harcamaları (%GDP), ekonomik büyüme (Constant 2015), doğrudan yabancı yatırımlar (net girişler, &GDP), ticari dışa açıklık (ihracat+ithalat/GSYH) olarak alınmıştır. ekonomik büyüme ve ticari dışa açıklığın logaritması alınarak modele dahil edilmiştir.

Panel veri analizlerinde nedensellik yaklaşımında farklı yöntemler kullanılmaktadır. Bu testler içinde literatürde sıklıkla kullanılan panel nedensellik testlerinden biri de Emirmahmutoğlu & Köse (2011) panel nedensellik testidir. Bu test, heterojenlik ve yatay kesit bağımlılığı varsayımlarının geçerli olması durumunda kullanılabilir. Bu nedenle panel nedensellik testi uygulanmadan önce Pesaran (2004) CDIm yatay kesit bağımlılık testi ve Swamy (1970) ile Pesaran vd. (2008) homojenite testleri ile önsel varsayımlar sınanmıştır. Bu yöntemde paneli oluşturan her bir yatay kesit için VAR modeli hesaplanmaktadır. Bu yaklaşımda serilerin düzey halleri ile hesaplama yapılmaktadır. Testte birim kök testleri ile durağanlık düzeylerinin belirlenmesi gibi ön koşula yaktır.

Panelin geneline ait Granger nedensellik ilişkisini gösteren Fisher istatistiği ise aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır:

$$\lambda_i = -2 \sum_{i=1}^N \ln(p_i), i = 1,2,3,4 \dots N \quad (1)$$

Bu denklem, p_i , i . Birime ait Wald istatistiğinden elde edilen p değeridir. Fisher istatistiği $2N$ serbestlik dereceli ki-kare dağılımına sahiptir. Bu test istatistiğinde zaman boyutu sonsuza gittikçe sabit birim sayısı için geçerlidir (Emirmahmutoğlu & Köse, 2011;99-104).

4.BULGULAR

4.1 Yatay kesit bağımlılığı ve homojenite sonuçları

Emirmahmutoğlu & Köse (2011) panel nedensellik testinin uygulanabilmesi değişkenlerin yatay kesit bağımlılığına sahip ve eğim katsayılarının heterojen dağılıma sahip olması gerektiği ön koşulu nedeniyle yatay kesit bağımlılık ve homojenite özellikleri incelenmiştir. Elde edilen yatay bağımlılık test sonuçları Tablo 1'de yer verilmiştir. Tablodan bakıldığından değişkenlerin istatistiksel anlamlılık düzeylerinde yatay kesit bağımlılığına sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 1. Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

	ARGE		GDP		FDI		OPEN	
	t-İst	Prob	t-İst	Prob	t-İst	Prob	t-İst	Prob
CD _{lm}	12.497 ^a	0.000	-3.555 ^a	0.004	15.890 ^a	0.000	3.165 ^b	0.011

^a ve ^b sırasıyla %1 ve %5 istatistiksel önem düzeyini temsil etmektedir

Eğim katsayılarının dağılım özellikleri de Tablo 2’de görülmektedir. elde edilen sonuçlara göre değişkenlerin eğim katsayılarının heterojen dağılıma sahip olduğu gözlemlenmektedir.

Tablo 2. Homojenlik-Heterojenlik Test Sonuçları

Homojenlik-heterojenlik testleri:	İstatistik	Olasılık
Delta	12.398 ^a	0.000
Delta _{adj}	23.098 ^a	0.000

^a, %1 istatistiksel önem düzeyini temsil etmektedir

4.2. Fisher Panel Nedensellik Sonuçları

Çalışmanın değişkenleri arasındaki nedensellik sonuçlarında ARGE harcamaları ve ekonomik büyüme sonuçları Tablo 3’te gösterilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre ekonomik büyüme ile ARGE harcamaları arasında çift yönlü nedensellik elde edilmiştir. Diğer bir ifade ile hem ekonomik büyüme ARGE harcamalarının hem de ARGE harcamaları ekonomik büyümenin nedenidir. Ülke bazlı sonuçlar göre Türkiye için tek yönlü nedensellik ilişkisi elde edilirken Almanya ve Polonya için ekonomik büyümeden ARGE harcamalarına, İspanya için ARGE harcamalarından ekonomik büyümeye tek yönlü nedensellik elde edilmiştir.

Tablo 3. Panel Nedensellik Sonuçları (ARGE - GDP)

Ülkeler	Lag (k)	ARGE => GDP		GDP=>ARGE	
		t-İst	Prob	t-İst	Prob
Danimarka	1	1.895	0.169	0.220	0.639
Fransa	1	2.230	0.135	0.732	0.392
Macaristan	1	2.313	0.128	0.026	0.872
Çekya	2	1.318	0.517	1.301	0.522
Finlandiya	2	0.912	0.634	2.996	0.224
Almanya	1	0.117	0.733	6.855 ^a	0.009
Hollanda	1	1.970	0.160	1.394	0.238
Romanya	2	1.795	0.408	0.101	0.951
Polonya	1	1.090	0.296	4.846 ^b	0.028
İspanya	1	3.245 ^c	0.072	0.003	0.955
Türkiye	3	8.268 ^b	0.041	9.722 ^b	0.021
PANEL		39.514 ^b	0.024	35.810	0.057

^a, ^b ve ^c sırasıyla %1, %5 ve %10 istatistiksel önem düzeyini temsil etmektedir

ARGE harcamaları ve doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki nedensellik sonuçları Tablo 4’te verilmiştir. Panelin geneli için ARGE harcamaları ve doğrudan yabancı yatırımlar arasında nedensellik ilişkisi elde edilememiştir. Ülke bazlı sonuçlara göre Almanya ve Romanya için ARGE harcamalarından doğrudan yabancı yatırımlara, Türkiye ve Macaristan için doğrudan yabancı yatırımlara doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi elde edilmiştir.

Tablo 4. Panel Nedensellik Sonuçları (ARGE - FDI)

Ülkeler	Lag (k)	ARGE => FDI		FDI=>ARGE	
		t-İst	Prob	t-İst	Prob
Danimarka	1	2.597	0.107	0.013	0.909
Fransa	1	1.664	0.197	0.028	0.867
Macaristan	2	2.299	0.317	5.075 ^c	0.079
Çekya	1	1.064	0.302	0.261	0.610
Finlandiya	2	0.051	0.975	0.808	0.667
Almanya	1	2.926 ^c	0.087	0.622	0.430
Hollanda	1	0.252	0.616	0.884	0.347
Romanya	3	6.440 ^c	0.092	1.347	0.718
Polonya	1	0.938	0.333	0.020	0.889
İspanya	1	0.659	0.417	0.373	0.541
Türkiye	3	5.879	0.118	8.513 ^b	0.037
PANEL		31.768	0.133	22.298	0.561

^a, ^b ve ^c sırasıyla %1, %5 ve %10 istatistiksel önem düzeyini temsil etmektedir

Tablo 5. Panel Nedensellik Sonuçları (ARGE - Openness)

Ülkeler	Lag (k)	ARGE => Openness		Openness=>ARGE	
		t-İst	Prob	t-İst	Prob
Danimarka	2	7.261 ^b	0.026	6.957 ^b	0.031
Fransa	1	0.376	0.540	1.224	0.269
Macaristan	1	0.866	0.352	0.127	0.721
Çekya	1	0.372	0.542	0.137	0.712
Finlandiya	2	2.741	0.254	0.688	0.709
Almanya	1	1.439	0.230	0.277	0.599
Hollanda	1	4.062 ^b	0.044	0.517	0.472
Romanya	1	0.064	0.800	2.555	0.110
Polonya	1	0.617	0.432	1.527	0.217
İspanya	3	11.044 ^b	0.011	10.420 ^b	0.015
Türkiye	3	21.459 ^a	0.000	1.360	0.715
PANEL		55.501	0.000	33.032	0.1036

^a, ^b ve ^c sırasıyla %1, %5 ve %10 istatistiksel önem düzeyini temsil etmektedir

Ticari dışa açıklık ve ARGE harcamaları arasındaki ilişkiye ait nedensellik sonuçlarına Tablo 5'te incelendiğinde ARGE harcamalarından ticari dışa açıklığa doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi gözlemlenmiştir. Ükelere göre ARGE harcamaları ve ticari dışa açıklık nedensellik ilişkisi sonuçlarına bakıldığında Danimarka ve İspanya için çift yönlü nedensellik ilişkisi elde edilmiştir. Hollanda ve Türkiye için ARGE harcamalarından ticari dışa açıklığa doğru tekyönlü nedensellik ilişkisi görülmüştür.

5. SONUÇ

Bu çalışmada ekonomik büyüme, doğrudan yabancı yatırımlar ve ticari dışa açıklığın ARGE harcamaları üzerindeki etkisi seçili Avrupa Birliği ülkeleri ve Türkiye için incelenmiştir. Değişkenlerin ARGE harcamaları üzerindeki etkisi 1996-2022 dönemi için Emirmahmutoğlu & Köse (2011) panel nedensellik yaklaşımı ile incelenmiştir. Panel nedensellik testinden önce öncelikle değişkenlerin homojenite ve yatay kesit bağımlılık içerip içermediği incelenmiş ve

değişkenlerin yatay kesit bağımlılığı içerdiği ve eğitim katsayılarının heterojen dağılıma sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu tespitler neticesinde panel nedensellik testinin ön koşullarının sağlandığı görülmüştür. ticari dışa açıklıktan ARGE harcamalarına doğru tek yönlü nedensellik elde edilirken doğrudan yabancı yatırımlarla ARGE harcamaları arasında nedensellik ilişkisi elde edilmemiştir.

Üretim faktörü olan teknolojinin altyapısı veya diğer bir ifade ile arka planını oluşturan unsur ARGE faaliyetleridir. Yani ARGE faaliyetlerinin üretime teknoloji ile yansıdığını ifade etmek yanlış olmayacaktır. Hem mikro hem de makroekonomik düzeyde başta ekonomik büyüme olmak üzere birçok iktisadi unsur ile ARGE faaliyetleri yakın ilişkilidir. Sürdürülebilir büyüme, cari açık, dış ticaret, daha fazla istihdam için ARGE faaliyetleri önem arz etmektedir. Bu nedenle özellikle Türkiye gibi teknoloji ihtiyacı yüksek ve dinamik üretim yapısına sahip gelişmekte olan ülkelerin ARGE faaliyetlerine ayrılan bütçelerini arttırmaları kalıcı büyümeye olanak sağlarken orta gelir tuzağından çıkma noktasında da katkı sağlayacaktır.

Bu çalışmanın sınırlılıkları olarak ele alınan bağımsız değişken sayısı ve ele alınan dönem olduğu söylenebilir. Gelecekteki araştırmalar daha farklı mikro ve makroekonomik değişkenin ARGE faaliyetleri üzerindeki etkisi veri setine ulaşılabilmesi halinde daha uzun dönemler için farklı yöntemlerle incelenebilir.

KAYNAKÇA

Almeida, A. ve Aurora A.C. Teixeira (2007), Does Patenting Negatively Impact on R&D Investment? An International Panel Data Assessment, FEP Working Papers, No: 255.

Bozkurt, E. ve Topçuoğlu, Ö. (2019). ARGE Etkinliğinin Belirleyicileri Üzerine Bir Tobit Model Uygulaması. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 21(Ek Sayı), 141-163.

Emirmahmutoğlu, F., & Köse, N. (2011). Testing for granger causality in heterogeneous mixed panels. Economic Modelling, 28, 870-876.

Helhel, Y. (2016). E7 Ülkelerinde Finansal Gelişmenin Ar-Ge Faaliyetleri Üzerindeki Etkisi. İşletme Araştırma Dergisi. 8/1 (2016), 500-517.

Leger, A. (2007), “Intellectual Property Rights and Innovation around the World: Evidence from Panel Data”, German Institute for Economic Research, Discussion Paper, No: 696.

Park, S.D. (2018), The Nexus of FDI, R&D, and Human Capital on Chinese Sustainable Development: Evidence from a Two-Step Approach, Sustainability, 10, 2063.

Sameti, M. Ranjbar, H. ve Anousheh, S. (2010). Determinants of R&D Investment: A study of OECD Countries. The Journal of Knowledge Economy & Knowledge Management. 5(2), 35-42.

Tüylüoğlu, Ş. ve Saraç, A. (2012). Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde İnovasyonun Belirleyicileri: Ampirik Bir Analiz. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, Nisan 2012, 7(1), 39-74.

Pesaran, M. (2004). General diagnostic tests for cross section dependence in panels. Cambridge Working Papers in Economics, No. 0435.

Pesaran, M., & Yamagata, T. (2008). Testing Slope Homogeneity in Large Panels. Journal of Econometrics, 142(1), 50-93.

Swamy, P. (1970). Efficient Inference in a Random Coefficient Regression Model. Econometrica, 38(2), 311-323.

Wang, E. C. (2010). Determinants of R&D Investment: The Extreme-Bounds-Analysis Approach Applied to 26 OECD Countries. Research Policy 39 (2010) 103–116.

World Bank. (2023, 10 10). World Development Indicators: <https://databank.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.ZS/1ff4a498/Popular-Indicators#>

GASTRONOMİDE VAKUM İLE PİŞİRME TEKNİĞİ

Bilim Uzmanı, Muhammed Furkan BİLGİN

Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Ana Bilim Dalı, m.furkanbilgin@gmail.com – ORCID: 0009-0001 3066-273x

Doç. Dr. Birsen BULUT SOLAK

Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü
birsenbulut@selcuk.edu.tr - ORCID: 0000-0003-1583-1504

ÖZET

Vakumda pişirme tekniği, belirli basınç altında ısıya dayanaklı vakumlu paketlerde ısı ve süre kontrolü sağlanarak gerçekleştirilen bir yöntemdir. Fakat bu teknikte oluşan tepkimeler, gıdaların besinsel değerleri üzerinde olumsuz etkiye sahip olabilmektedir. Isı ve zaman ayarlanabilmesi sayesinde et, balık, sebze vb. gıdaların duysal ve besinsel değerleri korunmaktadır. Bu derleme çalışmasında, geleneksel yöntemler ile vakumda pişirme yöntemi arasındaki farklılardan ve özelliklerinden bahsedilmektedir. Uygulanacak adımlar ve işlem sıralamasının ayrıntılarını göstererek tüketici ve üreticilere sağladığı avantajlar; zamandan ve işçilikten kazanılan tasarruf, depolama süresindeki uzama gibi önemli bilgiler yer almaktadır. Gıdaların türüne göre pişirme derecesi ve süresi değişkenlik gösterirken aynı zamanda mutfak türüne ve tüketici yapısına göre de yöntemde değişiklikler görülebilmektedir. Sonuçta pişirme kayıplarının temelinde genelde nem vardır. Bu yöntemle gıdaların hava ile teması kesilerek nem ve pişirme kaybı en aza indirilir. Vakumda pişirme tekniğinin daha güvenli bir şekilde yürütülebilmesi için rutin kontrollerin zamanında gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Pişirme yöntemine uygun ürünlerin geliştirilmesi ve kullanım alanının daha kapsamlı bir hale gelmesi için yeni çalışmaların sürdürülmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Vakumda pişirme, pişirme teknikleri, et, deniz ürünleri

SOUS VIDE TECHNIQUE ON GASTRONOMY

BSTRACT

Sous vide is a method carried out by controlling the temperature and time in heat-resistant vacuum packages under certain pressure. However, these reactions can have a negative effect on the nutritional values of foods. The sensory and nutritional values of foods such as meat, fish, vegetables, etc. are preserved by adjusting the temperature and time. In this review, the differences between traditional methods and sous vide with their characteristics are discussed. It also shows the steps to be applied and the details of the process sequence and the advantages it provides to consumers and producers, such as saving time and labour, and extending storage time. While the degree and duration of cooking varies according to the type

of food, there are also some changes in the method according to the type of kitchen and consumer character. In conclusion, moisture is at the baseline of cooking losses. Moisture and cooking loss with this method are minimized by cutting the contact of food with air. Routine checks must be carried out on time in order to carry out the vacuum cooking technique more safely. Studies need to be continued to develop products suitable for cooking methods and to make their usage area more comprehensive.

Keywords: Sous vide cooking, cooking techniques, meat, sea products

GİRİŞ

Sous Vide, Fransızca'da "vakum altında" anlamına gelmektedir. Açıkçası bu pişirme yönteminde gıda vakumlu, kilitlenebilir ve ısıya dayanıklı poşetler içerisine koyulur. Vakum altında pişirme zamanın ve ısının kontrol edilebildiği su havuzunda pişirme teknolojisidir (Schellekens, 1996). Bu yöntem için birçok yapılmış araştırmalar bulunmaktadır ve temelinde işleme uğramamış veya çok az işlem görmüş gıdaların raf ömürlerine uzatmak yatmaktadır (Peck, Goodburn, Betts, & Stringer, 2006). Vakumda pişirme tekniği ilk olarak 1960'lı yılların sonlarında ortaya çıkmıştır. George Pralus tarafından kullanılan bu yöntemin ilk amacı gıdaları sterilizasyon ve pastörizasyon yöntemlerini kullanarak gıdaları daha güvenli ve raf ömrünü uzatacak şekilde hazırlayarak, laboratuvar, hastane ve geniş kitleye sahip ticari merkezlere gıda üretmektir. Vakumda pişirme işlemi, ilk olarak kullanırken gıdaları mühürleyerek işlenmemiş ya da çok az işlem uygulanmış gıdaları düşük ısı uygulayarak denenmiştir. 1960'lı yılların sonunda düşük ısı uygulaması ile denenilen yöntem daha sonra 1970'li yıllarda daha az ısı geçiren vakum poşetleri içerisinde değişik sıcaklık ve ısı uygulamaları ile denenmiştir (UZUN, 2020).

Vakumla pişirme tekniğinde, hazırlanacak gıdalar marine edilmeden veya marine işlemi yapıldıktan sonra ısıya dayanıklı vakumlu poşetler içerisine yerleştirildikten sonra pişirilecek ısı ve pişirilecek sürenin kontrol edilebildiği su banyosu içerisinde pişirme işlemi gerçekleştirilir. Pişirilen gıdalar daha sonra hızlı soğutma ünitesi ile soğutulmuş uygunluk sıcaklıkta (<4 °C) muhafaza edilmelidir. Ürünler dondurulmadan uygun derecede (<3.3°C) 31 gün boyunca muhafaza edilebilirken, dondurularak çok daha uzun süreler muhafaza edilebilmektedir. Muhafaza edilen ürünlerin servis aşaması ise vakumlu paketler içerisinde olan marine işlemi uygulanmış ise ürün ısıtılarak servis edilir. Marine işlemi yapılmamış ürünler ise vakumlu paketler içerisinden çıkartıldıktan sonra marinat (baharat) eklendikten sonra ısıtılarak servis yapılmaktadır. "Yöntemin tek eksikliği pişirme süresinin son derece uzun olmasıdır." (Ivanovic, Mikinac, & Perman, 2011, s. 143). Farklı bir açıdan bakıldığında ise vakum ile pişirme yöntemi avantajlı olsa da asıl sorun ürünün fiziksel, kimyasal ve duyu kalite açısından özellikle et ve et ürünlerinde kaslardaki miyoglobinin sızması nedeni ile oluşan pembe renktir. Bu da tüketiciler için bir kusur olarak görülmektedir. Deniz ürünleri söz konusu olduğunda yine çok başarılı sonuçlar alınamamaktadır. Bunun nedeni ise çok yoğun bir basınç oluşur ve torbanın içindeki basınç neredeyse 100-120 mbar'dır. Balığın hassas bir dokusu olmasından dolayı istenmeyen parçalanmalar meydana gelir (Kathuria, Dhiman, & Attri, 2022).

Vakumda pişirme tekniği ile geleneksel pişirme teknikleri karşılaştırıldığında, geleneksel yöntem ile hazırlanan etlerde nem ve hacim oranında kayıplar yaşanmaktadır. Vakumla pişirme tekniğinde bu kayıplar önlenirken, etin daha sulu ve lezzetli olmasının yanı sıra vitamin ve besin kalitesinin daha yüksek olduğu ürünler elde edilmektedir (Baldwin, 2011). Örneğin şefler George Pralus ve Pierre Troisgros, vakumlu ısıya dayanıklı paketlere kapatılmış sabit bir sıcaklıkta pişirilmiş kaz ciğerinin yağ ve nem kaybında en aza inildiğini tespit etmiştir ve bu sayede lezzetinin de büyük oranda korunduğunu bulmuşlardır. Aynı zamanda Fransız bilim adamı Bruno Goussault, bu pişirme yöntemini resmi olarak tanıtmak için birçok kurumsal yemek şirketi ve hastaneler ile ortak çalışmalar yapmıştır. 1986 yılında ise Fransız şef Joël Robuchon ile iş birliği kurarak Fransız ulusal demir yolları için ilk ulusal ikram projesini yaratmıştır (Fetterman, Halm, & Peabody, 2016). Son olarak Amerika Bileşik Devletleri, Birleşik Krallık, Kanada'da bunun reklamı yapılmıştır ve günümüze kadar dünyaca ünlü restoranlardan bazıları bu yöntemi kullanarak misafirlerine hizmet vermektedirler. Bu gelişmeler ışığında vakumda pişirme yöntemi daha fazla ilgi görmeye başlamıştır. Ülkeler daha ucuz ve sürdürülebilir sirkülerler pazarda yer bulmaya başlamıştır. Profesyonel mutfak ve ev mutfaklarına baktığımızda vakumda pişirme teknolojisini kullanan kişilerin sayısında artış gözlenmiştir (Cui, Zhang, Lou, & Manoli, 2022).

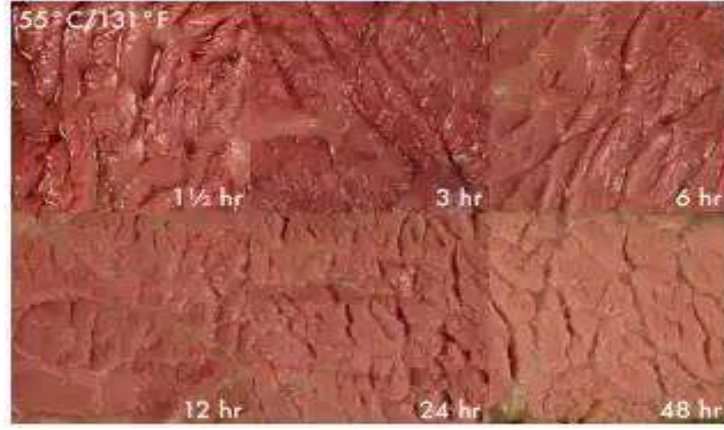
VAKUMLA PİŞİRME TEKNİĞİNİN ET VE YUMURTA ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Et Üzerindeki Etkisi

Vakumda pişirme tekniği büyükbaş, küçükbaş, kümes hayvanları ve deniz ürünlerinin; bonfile, pirzola, but, ciğer, göğüs, kanat ve balık filetosunda uygulanmaktadır. Gelişen teknoloji ile birlikte bunların yanı sıra marine edilerek hazırlanan ürünlerde de hazırlanmaktadır (Haskaraca & Kolsarıcı, 2013). Proteini denatüre etmek için ısı kullanılmaktadır ve et proteinlerinin ne kadar denatüre edildiği uygulanan sıcaklık ve zamana bağlıdır. Etin pişme esnasında kas lifleri, 40-60 °C enine yönde büzülme ve boylamasına doğru yığılmaktadır. Sıcaklığın 60-90°C aralığına gelmesi, boylamasına büzülen proteinler de su kaybına sebep olmaktadır ve sıcaklık yükselmeye devam ettiğinde büzülme oranı artmaktadır. Bunun sonucunda etki, nem kaybını artırmaktadır (Derin & Serdaroglu, 2020). Sarkoplazmik (çözünen proteinler) proteinlerin toplanması ve jelleşmesi 40°C'de başlar ve 60°C civarında biter. Derecelere göre belirlenmiş pişirme süre ve sıcaklıkları: 50°C'de az, 55°C'de orta-az, 60°C'de orta, 70°C ve üzeri ise iyi olarak bilinmektedir. Ancak aynı iç sıcaklıkta pişirilen iki benzer etin dolgunluğu ve sululuğu aynı olsa da renklerinin farklı olabileceği unutulmamalıdır (Baldwin, 2011).

Pişirme ısı ve süresi, vakumla pişirme tekniği ile pişirilmiş etlerde; dana bonfilenin yapısı ve dokusunda büyük bir etkidir. Dokunun özellikleri ısı ve süre dana bonfilenin parametrelerini belirlemektedir (Aksoy & Mete, 2017). Et belirlenen sıcaklığa ne kadar hızlı ulaşırsa o kadar kırmızı olur ve belirli bir sıcaklıkta ne kadar uzun süre tutulursa o kadar soluk olmaktadır.

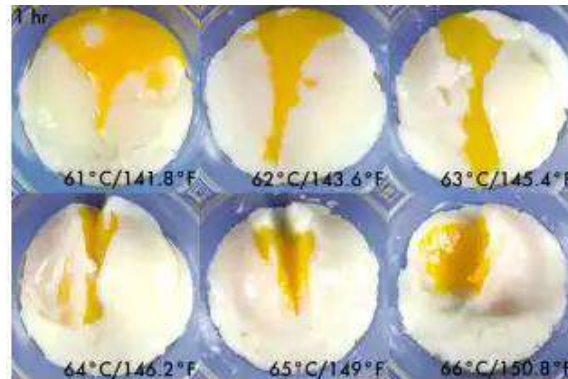

Resim 1. Etlerin Pişirme Süresi ve Et Üzerindeki Değişiklikler **Kaynak:** Baldwin, 2011.

Resim 1'deki etler 55 °C'de 90 dakikadan 48 saate kadar farklı sürelerde pişirilmiştir. Dana eti 55°C'de 90 dakika, 3 saat, 6 saat, 12 saat, 24 saat ve 48 saat fırınlanmıştır (Resim 1). Bu sıcaklıkta 48 saat pişirilen etin, 3 saat boyunca pişirilen etten daha solgun olduğu açık bir şekilde görülmektedir. 24 saatlik ve 48 saatlik sürelerde pişirilen dana eti resimlerde bağ dokusunun, kas liflerinin kolayca fark edilecek kadar parçalandığı görülmektedir (Baldwin, 2011).

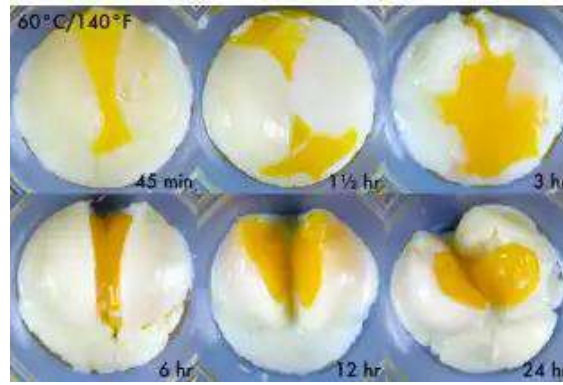
1.2. Yumurtalar Üzerindeki Etkisi

Yumurta, temel besin kaynakları bakımından işlevsel bir besin kaynağıdır. Beslenmede büyük katkıları olan protein, yağ ve besin öğeleri bakımından yumurta çok zengin olmakla birlikte tüketicilerin ulaşmasının kolay olduğu besindir (Yüceer, 2023). Isıda oluşan hızlı değişimler, gıdanın merkezindeki ısıya etki etmektedir ve bu etki ne kadar yüksek olursa değişim o kadar hızlı gerçekleşmektedir. Örneğin, bir yumurtanın 1 saat belirli ısılarda tutulması ile (Resim 2); a) 61.5°C'de konalbumin proteini denatüre olur ve yumurta beyazı yumuşak jel formuna dönüşmesine neden olur b) 64.5°C'de livetin proteini denatüre olur ve yumurta sarısı yumuşak jel formuna dönüşmektedir c) 70°C ovomukoid proteini denatüre olur ve yumurta beyazı sert jel formuna dönüşmesine neden olur d) 84.1°C'de ovalbumin proteini denatüre olur ve yumurta beyazı lastik gibi bir forma dönüşmesine neden olur (Baldwin, 2011, s. 16).

Resim 2. Yumurtanın kabuklu şekilde belirtilen ısılarda 1 saat pişirilmesi **Kaynak:** Baldwin, 2011.

Resim 3’de ise farklı sürelerde pişirilen yumurta sarılarının dokusu görülmektedir. Bu resimde 45 dakika pişen yumurta sarısının dokusundan daha kalın olan 90 dakikada pişen yumurta sarısının dokusundan fark edilir derecede daha kalın olduğu tespit edilmiştir. Resim 2’de görüldüğü üzere sıcaklıktaki küçük değişikliklerin yapılmasıyla yumurtada oluşacak büyük değişimler gösterilmektedir. Isıtma süresinin iki katına çıkarılmasıyla dokuda meydana gelen değişiklikler ise Resim 3’de göstermektedir (Baldwin, 2011).

Resim 3. Yumurtanın 60°C’de belirtilen farklı sürelerde pişirilmesi **Kaynak:** Baldwin, 2011.

2.0. VAKUM İLE PİŞİRME TEKNİĞİNİN AŞAMALARI

Gıdanın iç ve dışını korunmasını sağlayan ambalajlama işleminde, vakumlama işlemi gıdaya oksijensiz bir ortam sağlanmaktadır. Bu uygulamada gıdanın bozulmasını engellemektedir. (Baltalı, 2019)

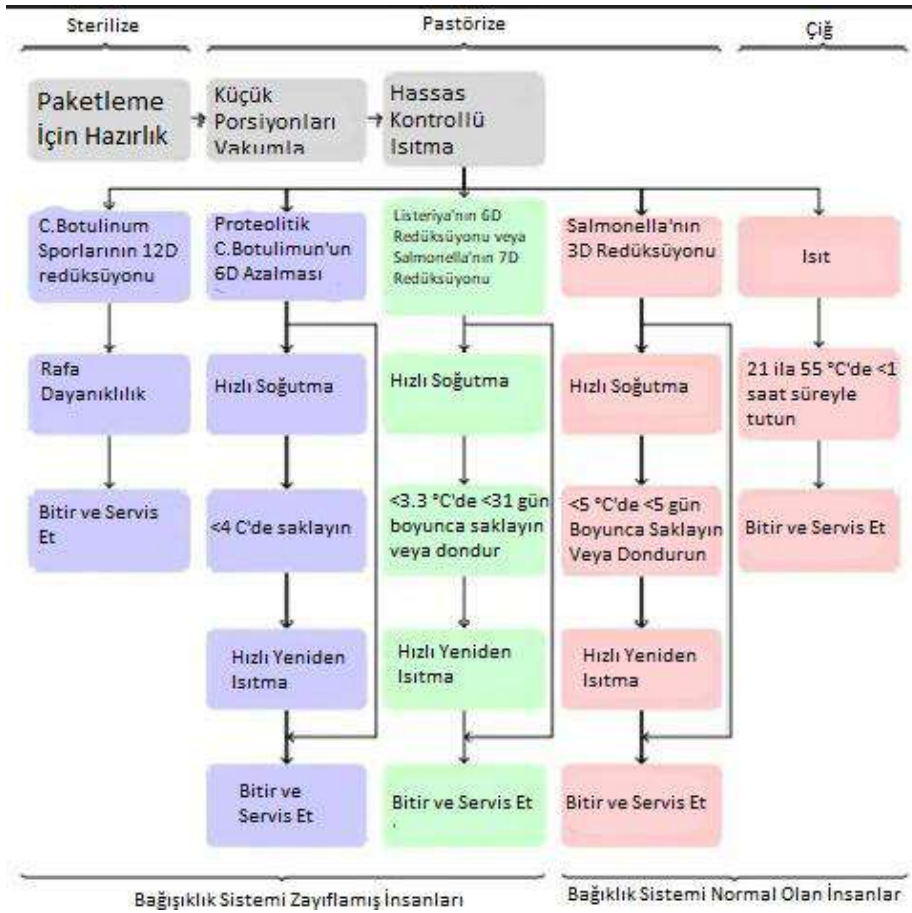
Vakumla pişirme teknikleri genellikle şu şekillerde yapılır:

Piştir-beklet

Piştir-servis et

Piştir-dondur.

Piştir-beklet ve piştir- servis et aşamaları sırasıyla paketleme için hazırlık, paket vakumlama, ısıtma veya pastörizasyon, son işlem ve servis şeklindedir. Piştir-dondur veya piştir-soğut için aşamaları ise paketleme, paket vakumlama, pastörizasyon, hızlı soğutma ve dondurma şeklindedir (Haskaraca & Kolsarıcı, 2013). Resim 4’de belirtildiği üzere vakumda pişirme tekniği kırmızı ve yeşil sütunlar hem restoranlarda hem de evlerde yaygın olarak kullanılmaktadır. Endüstriyel mutfak araçları ise mavi ve yeşil sütunları uygulanmaktadır. Kırmızı sütunlar sadece sağlıklı ve bağışıklığı yeterli insanlara servis edilmektedir (Baldwin, 2011).

Resim 4. Vakumla Pişirme Tekniği İşlem Basamakları

2.1. Hazırlık ve Pişirme Aşamaları

2.1.1. Paket vakumlama

Pişirme sırasında torbaların şişmesini önlemek ve aerobik bakterilerin gelişimini azaltmak için uygun vakum kullanılmalıdır. Bu uygunluk sert gıdalar için 10-15 mbar iken, sıvılar için 100-120 mbar arasında olmalıdır (Baldwin, 2011). Birçok kişi evlerinde kelepçe ile vakumlarını kapatmaktadır. Fakat kapaticıların içinde sıvı bulunan torbaları kapatmakta maalesef başarı elde edememektedirler. Vakum işlemi yapıldığında paket içerisindeki oksijenin minimum seviyeye düşürülmesi nedeniyle oluşabilecek zararlı mikroorganizmaların gelişmesi engellenmektedir. Vakum paketleri aynı zamanda gıdanın kontamine olmasını ve gıdada oluşabilecek farklı tat ve koku gelişimini önleyerek depolama aşamasında fayda sağlamaktadır (Haskaraca & Kolsarıcı, 2013).

2.1.2. Pişirme

Buharlı fırınlarla karşılaştırıldığında, vakum ile su banyosunda pişirmek daha avantajlı ve daha net sonuçlar vermektedir. Çünkü fırın gerekli ısıyı sağlamak için yoğunlaştırılmış buhara ihtiyaç duyar fakat fırında sıcaklığı aynı derecede tutmak ve dağılımını sağlamak

zorlaşmaktadır. Oysaki su banyosunda ısının eşit şekilde dağılması sağlanır ve ısıyı sabit tutmak mümkün ve kolaydır. Bunun için yapılması gereken torbaların çok sık yerleştirilmemesi ve tamamının suya batmış olması gerekmektedir. En üstte tel raf kullanarak gıdaların su altında kalmalarını sağlamak mümkündür (Baldwin, 2011).

Pişirmek istediğimiz gıdanın pişme derecesinden daha sıcak bir su banyosuna mevcutsa gıdanın merkezi çekirdek sıcaklığı istenilen dereceye geldiğinde ürün su banyosundan çıkartılmalıdır. Bu işlem pastörizasyonu önlemektedir. Gıdaların çeşitliliğine göre ısınma hızları değişkenlik göstereceğinden kontrol etmek için iğneli sıcaklık probu kullanılır. Bu işlemden sonra meydana gelen delikten içeriye hava ve su girmesini engellemek için iğne konektör içerisinden sokularak, ölçüm yapılmaktadır. Gıdanın istenilen merkezi sıcaklığında veya biraz üzerinde pişirmenin çeşitli faydaları bulunmaktadır. Isı kontrol edilerek daha düşük sıcaklıklarda pişirmenin en iyi yanı istenilen şekil ve kalınlığı elde edebilmektir. Çizelge 1’de görüldüğü gibi bu süreleri hesaplamak da kolaylaşmaktadır.

Çizelge 1. Bazı etlerin *Sous vide* pişirilmesi için önerilen sıcaklık- zaman parametreleri

Thickness (mm)	55 °C 131 °F	56 °C 132.8 °F	57 °C 134.6 °F	58 °C 136.4 °F	59 °C 138.2 °F	60 °C 140 °F
5	3:33	2:41	2:00	1:30	1:08	0:51
10	3:35	2:43	2:04	1:36	1:15	1:00
15	3:46	2:55	2:16	1:48	1:28	1:13
20	4:03	3:11	2:32	2:04	1:44	1:28
25	4:17	3:25	2:46	2:18	1:57	1:41
30	4:29	3:38	3:00	2:32	2:11	1:55
35	4:45	3:53	3:15	2:46	2:25	2:09
40	4:59	4:07	3:29	3:00	2:39	2:22
45	5:21	4:29	3:50	3:22	3:00	2:42
50	5:45	4:53	4:14	3:44	3:21	3:03
55	6:10	5:18	4:39	4:08	3:45	3:26
60	6:38	5:45	5:06	4:35	4:10	3:50
65	7:07	6:15	5:34	5:02	4:36	4:15
70	7:40	6:45	6:03	5:30	5:04	4:42
	61 °C 141.8 °F	62 °C 143.6 °F	63 °C 145.4 °F	64 °C 147.2 °F	65 °C 149 °F	66 °C 150.8 °F
5	0:40	0:31	0:25	0:20	0:17	0:14
10	0:49	0:41	0:35	0:30	0:27	0:24
15	1:02	0:53	0:47	0:42	0:38	0:35
20	1:17	1:08	1:01	0:56	0:52	0:48
25	1:30	1:21	1:13	1:08	1:03	0:59
30	1:43	1:33	1:26	1:19	1:14	1:10
35	1:56	1:46	1:38	1:31	1:26	1:21
40	2:09	1:59	1:50	1:43	1:37	1:32
45	2:29	2:17	2:08	2:00	1:53	1:48
50	2:49	2:37	2:27	2:19	2:11	2:05
55	3:11	2:58	2:47	2:38	2:30	2:23
60	3:34	3:20	3:09	2:58	2:50	2:42
65	3:58	3:43	3:31	3:20	3:11	3:02
70	4:23	4:08	3:54	3:43	3:32	3:23

2.1.3. Soğutma

Piştir-soğut veya piştir-dondur yöntemlerinde vakumla kapatılmış gıda, torbasının içinde hızla soğutulmaktadır. Ürün, pastörize edildikten sonra dondurulur. Servis edileceği

zaman geldiğinde ise pişirildiği sıcaklık veya daha düşük bir sıcaklıkta su banyosunda ısıtılır. Örnek olarak et, 53-55 °C’de suda yeniden ısıtılır. Pişir-soğut işleminin tehlikesi, pastörizasyonun spor oluşturan patojen mikroorganizmaların sayısını güvenli seviyeye indirememesidir. Bu riski önlemek için gıda hızlı bir şekilde soğutulmalı ve çok uzun süre saklanmamalıdır. Çok uzun süre saklandığı takdirde sporlar aşırı çoğalabilir ve tehlikeli seviyeye gelebilmektedir (Baldwin, 2011).

2.1.4. Son işlemler ve servis etme

Kontrollü bir haşlama olan vakumla pişirme yönteminde gıdaların haşlanmış görünümünde olması kaçınılmazdır. Servis edilirken balık, kabuklu deniz ürünleri, yumurta ve derisiz kümes hayvanları sorun teşkil etmemektedir. Fakat biftek ve pirzola benzeri ürünler genelde kızartma ve soslamaya ihtiyaç duymaktadır. Etin kızartılması, Maillard reaksiyonuna (esmerleşme) sebep olduğundan etin lezzetini arttırmaktadır (Baldwin, 2011).

3.0. GELENEKSEL YÖNTEMLER VE VAKUM İLE PİŞİRME KARŞILAŞTIRMASI

Pişirme kaybı, nem ile doğrudan ilişkili olup, gıdanın nem kaybetmesi ile oluşur. Geleneksel olarak pişirilen gıdaların ısı ile sıvı kaybetmesi sonucu yapısında bazı kayıplar yaşanır. Ancak vakumlanan gıdanın hava ile teması kesildiği için sıvı kaybı yani hacimsel bir kayıp yaşanmamaktadır. Ayrıca vakum ile pişirilen tavuk göğüslerinin, kaynatılarak pişirilen tavuk göğüslerinden daha yüksek su içeriğine sahip olduğu gözlemlenmiştir. Izgara, kızartma ve kavurma gibi pişirme yöntemleri ile karşılaştırıldığında, vakum ile pişirme tekniği en avantajlı ısıl işleme sahiptir. Ayrıca vakum ile pişirmede, geleneksel pişirme yöntemlerinin aksine işlem sırasında gıdadaki vitamin ve minerallerin daha yüksek oranda tutulduğu gözlemlenmiştir. Çünkü bu uygulamada gıda ile su arasında doğrudan bir temas bulunmamaktadır ve bu sayede mineral kaybı yaşanmamaktadır (Baldwin, 2011; Kathuria, Dhiman, & Attri, 2022).

3.1. Vakumda Pişirme Tekniğinin Avantajları

Vakumda pişirme tekniği üreticinin yanı sıra tüketiciye de birçok avantaj sağlamaktadır. Teknikte kullanılması için üretilen ısıya dayanıklı vakum paketleri sayesinde ısı iletiminin sağlanması kolaylaşmaktadır. Vakumlu paketler, aynı zamanda gıdalarda kontaminasyonu engelleyerek ürünün raf ömrünü uzatmaya katkı sağlamaktadır.

Gıdaların vakum paketleri içerisinde bulunması ürün içeriğinin değişmemesine ve aynı zamanda tat ve koku kaybının engellenmesine fayda sağlamaktadır. Ayrıca hazırlanan gıdalara geçebilecek kokuları önleyerek üründe oluşabilecek olumsuzlukların da önüne geçilmektedir. Besin değeri kaybı da en aza indirilerek tüketiciler için daha sağlıklı ve güvenli besinlere ulaşımını kolaylaştırmaktadır. Vakumda pişirme tekniği ile hazırlanan gıdalar sayesinde tüketiciler istedikleri ürünleri pratik bir şekilde sunuma hazır hale getirerek hem zaman

açısından hem de lezzet açısından daha olumlu bir sonuç elde etmektedirler (Yıldız & Yılmaz, 2020).

3.2. Vakumda Pişirme Tekniğinin Dezavantajları

Vakumda pişirme tekniğinde kullanılacak paketlemeler ve pişirmede kullanılacak ekipmanlar işletmeye ek maliyet getirmektedir. Bunun yanı sıra kurulacak olan sistemin ve çalışan personele verilecek eğitimin de maliyeti hesaplanarak, ürün maliyetine eklenmesi gerekmektedir (Mol & Özturan, 2009). Bu pişirme yönteminde geleneksel pişirme yöntemlerine kıyasla enerji tüketimi çok daha fazladır. Maliyetin temelinde de su banyosunun ısıtılması ve sıcaklığın sabitlenmesinde, duyulan ihtiyaca dayanmaktadır. Bu ısıtma sisteminin sıcaklık derecesinin kontrol altında tutulması gerekmektedir. Sıcaklık derecesinin sabitlenmemesi durumda ise mikrobiyolojik açıdan gıda güvenliği tehdit etmektedir (Yıldız & Yılmaz, 2020).

4.0. SONUÇ

Vakumlu pişirme tekniği, yaşam koşullarının değişimi ve tüketicilerin talepleri doğrultusunda üreticileri yeni üretim teknikleri keşfetme yoluna girmesine neden olmuştur. Bulunan yeni yöntemlerin uygulanmasında, gıda kalitesi ve besin değerlerinin korunması gerekmektedir. Vakumla pişirme yöntemi katkı maddesi kullanılmadan gıdaların besin değerlerinin artmasına ve korunmasına olanak sağlamaktadır. Vakumla pişirme tekniği ile yapılan gıdalarda üretici ve tüketici bakımından önemli bir yer teşkil etmektedir. Üreticilerin gıdada oluşabilecek zararlı mikroorganizmaları engellemek, ürünün lezzetini arttırmak, raf ömrünü uzatmak, dokusal ve duyuşsal değerlerini koruması bakımından en uygun tekniklerden birisi vakumlu pişirme tekniği olmuştur. Endüstriyel ve ev mutfaklarında rahatlıkla kullanılacak ürünlere, pişirme de hem kolaylık hem de alternatif bir yöntem sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

- Aksoy, M., & Mete, E. (2017). Sous Vide Yöntemiyle Pişirilen Dana Bonfilenin Dokusal Analizi. *Sosyal Bilimler Dergisi The Journal of Social Sciences*, 521-530.
- Baldwin, D. E. (2011). Sous vide cooking: A review. *International Journal of Gastronomy and Food Science*, 15-30.
- Baltalı, B. (2019). Sous-Vide pişirme tekniği temel aktörlerinin farklı turizm işletmeleri bağlamında değerlendirilmesi : İstanbul örneği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* (s. 1-155).
- Cui, Z., Zhang, N., Lou, W., & Manoli, T. (2022). Application of sous vide cooking to aquatic food products: a review. *Food Science and Technology*.
- Derin, E., & Serdaroğlu, M. (2020). Quality Changes in Sous-Vide Cooked Meat. *Turkish Journal of Agriculture -Food Science and Technology*, 1320-1330.
- Fetterman, L. Q., Halm, M., & Peabody, S. (2016). *Sous Vide at Home*. Ten Speed Press.

- Haskaraca, G., & Kolsarıcı, N. (2013). Sous Vide Pişirme ve Et Teknolojisinde Uygulama Olanakları. *Akademik Gıda/ Academic Food Journal*, 94-101.
- Ivanovic, S., Mikinac, K., & Perman, L. (2011). Molecular gastronomy in function of scientific. *UTMS Journal of Economics* 2, 139-150.
- Kathuria, D., Dhiman, A. K., & Attrı, S. (2022). Sous vide, a culinary technique for improving quality of food products: A review. *Trends in Food Science & Technology*, 57-68.
- Mol, S., & Özturan, S. (2009). Sous Vide Teknolojisi ve Su Ürünlerindeki Uygulamalar. *Journal of FisheriesSciences*, 68-75.
- Peck, M., Goodburn, K. E., Betts, R. P., & Stringer, S. C. (2006). Clostridium botulinum in vacuum packed (VP) and modified atmosphere packed (MAP) chilled foods. *FINAL PROJECT REPORT*, 1-200.
- Schellekens, M. (1996). New research issues in sous-vide cooking. *Trends in Food Science & Technology*, 256-262.
- Uzun, T. (2020, Ocak). Tüketime Hazır Vakum Paketlenmiş Farklı Dana Eti Parçalarının Fiziko-Kimyasal, Tekstürel Ve Duyusal Özellikleri Üzerine Pişirme Metodlarının Etkisi. *Doktora Tezi*. içinde Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- Yıldız, M., & Yılmaz, M. (2020). Türkçe Alanyazında Sous Vide Yöntemi(Sous Vide Technique in Turkish Literature). *JOURNAL OF TOURISM AND GASTRONOMY STUDIESISSN*, 2321.
- Yüceer, M. (2023). Yumurta ve Yumurta Ürünlerini Tüketmenin Önemi, Ambalajlanması, Beslenme ve Teknolojik Değeri. *Food Sektor*, 32-34.

MINT ÜLKELERİNİN MAKROEKONOMİK PERFORMANSLARININ CRITIC VE MABAC YÖNTEMLERİ İLE ÖLÇÜLMESİ (2000 – 2022)

Öğr. Gör. Dr. Abdülbaki PINAR

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, apinar@kmu.edu.tr - 0000-0001-6224-1748

Doç. Dr. Savaş ERDOĞAN

Selçuk Üniversitesi, serdogan@selcuk.edu.tr - 0000-0003-3252- 3095

ÖZET

Ülkelerin ekonomi politikalarının belirlenmesinde en önemli yol göstericilerden birisi olan makroekonomik performansları, temel makroekonomik göstergeler bağlamında ölçülmektedir. Performans ölçümünde dikkate alınacak makroekonomik göstergelerin seçiminde dikkatli davranılması gerekmektedir. Çünkü sadece ülkenin başarılı olduğu veya sadece başarısız olduğu göstergeler kullanılarak yapılan performans ölçümleri ile gerçeği yansıtmayan sonuçlar elde edilebilir. Analizlerde yanlılığı ortadan kaldırmak ve daha gerçekçi sonuçlara ulaşabilmek için temel makroekonomik göstergeler ile ölçümlerin yapılması gerekmektedir. Çalışma kapsamında, MINT ülkeleri olarak kısaltılan, Meksika, Endonezya, Nijerya ve Türkiye'nin, 2000 – 2022 yıllarını kapsayan dönemdeki ekonomilerindeki genel görünüm ortaya konulmuştur. Ayrıca ülkelerin makroekonomik performanslarının ölçümünde kullanılan ekonomik büyüme, enflasyon, işsizlik, cari denge ve bütçe dengesinin makroekonomik performans üzerindeki etki derecesini ifade eden ağırlık katsayıları CRITIC yöntem ile hesaplanmıştır. Ardından CRITIC yöntem ile hesaplanan ağırlık katsayıları kullanılarak Çok Kriterli Karar Verme Tekniklerinden MABAC yöntemi ile her bir ülkenin makroekonomik performansları hesaplanmış ve kendi içerisinde sıralanmıştır. Çalışma kapsamında son olarak, MINT ülkelerinin performans değerlerine ve sıralama sonuçlarına göre birbirlerine yakınsadıkları ve birbirlerinden ayrıştıkları dönemler ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Performans, CRITIC, MABAC

ABSTRACT

Macroeconomic performances, which are one of the most important guides in determining the economic policies of countries, are measured in the context of basic macroeconomic indicators. It is necessary to be careful in choosing the macroeconomic indicators to be taken into account in performance measurement. Because performance measurements made using only indicators in which the country is successful or only unsuccessful can yield results that do not reflect reality. In order to eliminate bias in analyzes and achieve more realistic results, measurements must be made with basic macroeconomic indicators. Within the scope of the study, the general outlook of the economies of Mexico, Indonesia, Nigeria and Turkey, abbreviated as MINT countries, for the period between 2000 and 2022 is presented. In

addition, the weight coefficients expressing the degree of impact of economic growth, inflation, unemployment, current account balance and budget balance, used in measuring the macroeconomic performance of countries, on macroeconomic performance were calculated with the CRITIC method. Then, using the weight coefficients calculated with the CRITIC method, the macroeconomic performances of each country were calculated and ranked within themselves with the MABAC method, one of the Multi-Criteria Decision Making Techniques. Finally, within the scope of the study, the periods when MINT countries converged and diverged from each other according to their performance values and ranking results were revealed.

Key Words: Economic Performance, CRITIC, MABAC

1. GİRİŞ

Küreselleşme ve rekabet zaten kıt olan kaynakların tükenme riskini de beraberinde getirmektedir. Bu nedenle mevcut kaynakları en verimli alanlara yönlendirebilmek için durum tespitinin doğru yapılması gerekmektedir. Bu noktada devreye ekonomik performans kavramı girer. Ekonomik performans bir nevi geçmişe bakarak, geleceği değerlendirme kriteridir. Dolayısıyla ekonomik performans ölçümleri ile başarılı ve başarısız ekonomik göstergelerin belirlenerek uygun politikaların geliştirilmesi mümkün olabilmektedir.

2013 sonlarında Jim O’Neill tarafından ilk kez ortaya atılan, Meksika, Endonezya, Nijerya ve Türkiye’den oluşan dört ülke, baş harflerinden oluşan MINT ekonomileri olarak tanımlanmaktadır. MINT ülkeleri gerek stratejik konumları gerekse demografik yapıları bağlamında birbirleri ile benzerlik göstermekte ve geleceğin dikkat çeken ekonomileri olarak nitelendirilmektedir (Yılmaz, 2014, s.4; bbcnews, 2014). Ekonomik performans ölçümlerinde dikkate alınacak makroekonomik göstergeler oldukça önemlidir. Eğer ki ülkenin görece daha başarılı olduğu göstergeler seçilerek performans ölçümü yapılır ise ülkenin ekonomik performansı olduğundan daha iyi çıkabilmekte veya daha az başarılı olunan göstergeler seçilerek performans ölçümü yapılır ise bu kez de ülkenin ekonomik performansı olduğundan daha kötü çıkabilmektedir. Dolayısıyla analize dahil edilecek göstergeler ve buna bağlı oluşan performans değerleri, ekonomik ve siyasi aktörlerin kararlarını etkileyebilecektir (Belke, 2020, s.120-121).

Çalışma kapsamında giriş bölümünden sonra ülkelerin ekonomik göstergelerinin seyri analiz edilmiş ardından uygulama kısmına geçilmiştir. Bu kapsamda MINT ülkelerinin hem iç denge için hem de dış denge için oldukça önemli olan GSYH büyüme hızı, enflasyon, işsizlik, cari denge ve bütçe dengesine ilişkin veriler kullanılarak, önce CRITIC yöntem ile kriter ağırlıkları belirlenmiş ardından da makroekonomik performansları ölçülerek ve ülkelerin elde ettikleri performans değerlerine göre sıralanmıştır.

2. ÜLKELERİN EKONOMİK GÖRÜNÜMLERİ

Çalışmanın bu bölümünde 2000 – 2022 yıllarını kapsayan dönemde Meksika, Endonezya, Nijerya ve Türkiye’ye ait makroekonomik göstergelerin seyirleri analiz edilecektir.

Çizelge 1. Meksika Ekonomisinin Görünümü

	Ekonomik Büyüme	Enflasyon	İşsizlik	Cari Denge	Bütçe Dengesi	Cari Fiyatlarla GSYH (Milyar \$)	KBDGSYH (\$)
2000	4,9	9	2,6	-2,6	-2,8	707,91	7170
2001	-0,4	4,4	2,6	-2,3	-2,7	756,69	7560
2002	0	5,7	3	-1,5	-2,3	772,11	7610
2003	1,4	4	3,5	-0,5	-2,4	729,34	7090
2004	3,9	5,2	3,9	-0,5	-1,4	782,24	7500
2005	2,3	3,3	3,6	-0,6	-1,5	877,48	8300
2006	4,5	4,1	3,6	-0,3	-1,3	975,38	9100
2007	2,3	3,8	3,6	-0,9	-1,5	1050	9680
2008	1,1	6,5	3,9	-1,6	-0,7	1110	10050
2009	-5,3	3,6	5,4	-0,8	-4,1	900,05	8030
2010	5,1	4,4	5,3	-0,4	-4	1060	9300
2011	3,7	3,8	5,2	-0,9	-3,3	1180	10230
2012	3,6	3,6	4,9	-1,5	-3,7	1200	10270
2013	1,4	4	4,9	-2,5	-3,7	1270	10760
2014	2,8	4,1	4,8	-2	-4,5	1320	10970
2015	3,3	2,1	4,3	-2,8	-4	1170	9660
2016	2,6	3,4	3,9	-2,4	-2,8	1080	8750
2017	2,1	6,8	3,4	-1,9	-1,1	1160	9340
2018	2,2	4,8	3,3	-2,1	-2,2	1220	9750
2019	-0,2	2,8	3,5	-0,4	-2,3	1270	10030
2020	-8	3,2	4,5	2,1	-4,4	1090	8530
2021	4,7	7,4	4,1	-0,6	-3,9	1270	9870
2022	3,1	7,8	3,3	-0,9	-4,4	1410	10870
Ort	1,8	4,6	3,9	-1,2	-2,8	1059,183	9148

Kaynak: IMF ve Dünya Bankası

Çizelge 1’de 2000 – 2022 yıllarını kapsayan dönemde Meksika ekonomisinin genel görünümüne yer verilmiştir. Meksika ekonomisi 2001, 2009, 2019 ve 2020 yıllarında daralmış diğer yıllarda ise sürekli büyüyerek, yıllık ortalama %1,8 oranında bir büyüme hızına ulaşmıştır. 2000 yılında %4,9 oranı ile en başarılı büyüme performansını sergileyen Meksika ekonomisi, en kötü büyüme performansını %8 oranında ekonomisinin daraldığı 2020 yılında sergilemiştir.

Meksika’da 2000 yılında %9 oranında enflasyon yaşanırken, 2015 yılında bu oran %2,1’e gerilemiştir. Analize konu dönemde Meksika ekonomisi yıllık ortalama %4,6 oranında tüketici enflasyonu yaşamıştır. Oldukça başarılı sayılabilecek bir işsizlik serüveni yaşayan Meksika’da 2009 krizi ve sonraki iki yılda işsizlik %5 seviyesinin üzerinde gerçekleşmiş, diğer yıllarda ise %2 ile %4 bandında işsizlik yaşanmıştır. Analize konu dönemde Meksika ekonomisi yıllık ortalama %3,9 oranında işsizlik yaşamıştır. 2020 yılından bu yana cari dengesi sürekli açık veren Meksika’da, en başarılı cari denge performansı %0,3 oranında cari açığın yaşandığı 2006 yılında sergilenirken, en yüksek cari açık %2,8 oranı ile 2015 yılında oluşmuştur. Analize konu dönemde Meksika ekonomisi yıllık ortalama %1,2 oranında cari açık yaşamıştır. İç dengeyi de ifade eden bütçe dengesi bağlamında Meksika’da en başarılı bütçe performansı %0,7 oranında bütçe açığının yaşandığı 2008 yılında sergilenirken, en kötü bütçe performansı %4,5 oranında bütçe açığının yaşandığı 2014 yılında sergilenmiştir. Analize konu dönemde Meksika ekonomisi yıllık ortalama %2,8 oranında bütçe açığı vermiştir. Meksika ekonomisinde analize konu dönemde cari fiyatlarla GSYH yıllık ortalama

1 trilyon \$'ın üzerinde gerçekleşirken, kişi başına GSYH ortalama 9148 \$ olarak gerçekleşmiştir.

Çizelge 2. Endonezya Ekonomisinin Görünümü

	Ekonomik Büyüme	Enflasyon	İşsizlik	Cari Denge	Bütçe Dengesi	Cari Fiyatlarla GSYH (Milyar \$)	KBDGSYH (\$)
2000	5	9,3	6,1	4,5	-1,9	179,48	870
2001	3,6	12,6	6,1	4	-1,8	174,51	834
2002	4,5	9,9	6,6	3,7	-0,6	212,81	1000
2003	4,8	5,2	6,7	3,2	-2,4	255,43	1190
2004	5	6,4	7,3	1,9	-0,3	279,56	1280
2005	5,7	17,1	7,9	0,5	0,5	310,82	1400
2006	5,5	6,6	7,5	2,4	0,5	396,29	1760
2007	6,3	5,8	8,1	1,4	-1	470,14	2060
2008	7,4	11,1	7,2	0	0,1	558,58	2420
2009	4,7	2,8	6,1	1,8	-1,6	577,54	2460
2010	6,4	7	5,6	0,7	-1,2	755,26	3180
2011	6,2	3,8	5,2	0,2	-0,7	892,59	3690
2012	6	3,7	4,5	-2,7	-1,6	919	3740
2013	5,6	8,1	4,3	-3,2	-2,2	916,65	3680
2014	5	8,4	4	-3,1	-2,1	891,05	3530
2015	4,9	3,4	4,5	-2	-2,6	860,74	3370
2016	5	3	4,3	-1,8	-2,5	932,07	3610
2017	5,1	3,6	3,8	-1,6	-2,5	1020	3890
2018	5,2	3,2	4,4	-2,9	-1,8	1040	3950
2019	5	2,6	3,6	-2,7	-2,2	1120	4190
2020	-2,1	1,7	4,3	-0,4	-6,1	1060	3930
2021	3,7	1,9	3,8	0,3	-4,5	1190	4360
2022	5,3	5,5	3,6	1	-2,3	1320	4800
Ort	4,9	6,2	5,4	0,2	-1,7	710,109	2835

Kaynak: IMF ve Dünya Bankası

Çizelge 2'de 2000 – 2022 yıllarını kapsayan dönemde Endonezya ekonomisinin genel görünümüne yer verilmiştir. Endonezya ekonomisi ilgili dönemde sadece 2020 yılında %2,1 oranında daralmış diğer yıllarda ise sürekli büyüyerek, yıllık ortalama %4,9 oranında bir büyüme hızına ulaşmıştır. 2008 yılında %7,4 oranı ile en başarılı büyüme performansını sergileyen Meksika ekonomisi, en kötü büyüme performansını %2,1 oranında ekonomisinin daraldığı 2020 yılında sergilemiştir. Endonezya'da genellikle tek haneli rakamlarda yaşanan enflasyon, 2005 yılında %17,1 oranı ile en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Endonezya ekonomisi en başarılı enflasyon performansını %1,7 oranında enflasyonun yaşandığı 2020 yılında sergilemiştir. Analize konu dönemde Endonezya ekonomisi yıllık ortalama %6,2 oranında tüketici enflasyonu ile karşı karşıya kalmıştır. Endonezya'da 2000'li yılların başlarında %6 ile %7 seviyelerinde yaşanan işsizlik, 2010'lu yıllarda kısmen gerileyerek %3-%4 bandına inmiştir. İşsizlik bağlamında genel olarak başarılı bir performans sergileyen Endonezya'da analize konu dönemde yıllık ortalama %5,4 oranında işsizlik yaşanmıştır. Endonezya'da cari denge 2012 – 2020 yılları arasında açık vermiş, diğer yıllarda ise cari fazla vermiştir. En başarılı cari denge performansını %4,5 oranındaki cari fazla ile 2000 yılında sergileyen Endonezya, en kötü cari denge performansını %3,2 oranında cari açık ile sonuçlanan 2013 yılında sergilemiştir. Analize konu dönemde Endonezya ekonomisi yıllık ortalama %0,2 oranında cari fazla vermiştir. 2000 – 2022 yıllarını kapsayan dönemde Endonezya'da, iç dengeyi de ifade eden bütçe dengesi genellikle açıkla sonuçlanmıştır. En

başarılı bütçe performansını %0,5 oranında bütçe fazlasının yaşandığı 2005 ve 2006 yıllarında sergileyen Endonezya, en kötü bütçe performansını %6,1 oranında bütçe açığının yaşandığı 2020 yılında sergilemiştir. Analize konu dönemde Endonezya ekonomisi yıllık ortalama %1,7 oranında bütçe açığı vermiştir. Endonezya ekonomisinde analize konu dönemde cari fiyatlarla GSYH yıllık ortalama 710 milyar \$ seviyelerinde gerçekleşirken, kişi başına GSYH ortalama 2835 \$ olarak gerçekleşmiştir.

Çizelge 3. Nijerya Ekonomisinin Görünümü

	Ekonomik Büyüme	Enflasyon	İşsizlik	Cari Denge	Bütçe Dengesi	Cari Fiyatlarla GSYH (Milyar \$)	KBDGSYH (\$)
2000	5,5	14,5	3,9	11	4,1	67,82	555
2001	6,7	16,5	3,8	3,4	-3,2	73,13	583
2002	14,6	12,2	3,8	1,2	1,3	93,98	730
2003	9,5	23,8	3,8	3,3	-2,2	102,94	780
2004	10,4	10	3,8	12,9	5,5	130,35	963
2005	7	11,6	3,8	21,5	4,9	169,65	1220
2006	6,7	8,5	3,8	16,4	8,8	222,79	1560
2007	7,3	6,6	3,8	10,5	-1,1	262,21	1790
2008	7,2	15,1	3,8	8,8	5,7	330,26	2200
2009	8,4	13,9	3,8	4,7	-5,3	297,46	1930
2010	11,3	11,8	3,8	3,6	-4,2	369,06	2330
2011	4,9	10,3	3,8	2,6	0,4	414,1	2540
2012	4,3	12	3,8	3,8	-0,1	460,95	2760
2013	5,4	8	3,7	3,7	-2,7	514,97	3000
2014	6,3	8	3,9	0,2	-2,4	568,5	3220
2015	2,7	9,6	4,2	-3,1	-3,8	492,44	2720
2016	-1,6	18,5	4,5	1,3	-4,6	404,65	2180
2017	0,8	15,4	4,7	3,6	-5,4	375,75	1970
2018	1,9	11,4	5	1,7	-4,3	421,74	2150
2019	2,2	12	5,2	-3,1	-4,7	448,12	2230
2020	-1,8	15,8	6	-3,7	-5,6	429,42	2080
2021	3,6	15,6	5,9	-0,4	-6	441,42	2090
2022	3,3	21,3	5,8	-0,7	-5,5	477,38	2200
Ort	5,5	13,1	4,2	4,4	-1,3	329,09	1904

Kaynak: IMF ve Dünya Bankası

Çizelge 3’de 2000 – 2022 yıllarını kapsayan dönemde Nijerya ekonomisinin genel görünümüne yer verilmiştir. Nijerya ekonomisi ilgili dönemde sadece 2016 ve 2020 yıllarında sırasıyla %1,6 ve %1,8 oranlarında daralmış diğer yıllarda ise sürekli büyüyerek, yıllık ortalama %5,5 oranında bir büyüme hızına ulaşmıştır. 2002 yılında %14,6 oranı ile en başarılı büyüme performansını sergileyen Nijerya ekonomisi, en kötü büyüme performansını %1,8 oranında ekonomisinin daraldığı 2020 yılında sergilemiştir. 2000 – 2022 yıllarını kapsayan dönemde genellikle çift haneli rakamlarda enflasyonun yaşandığı Nijerya’da en başarılı enflasyon performansı %6,6 oranında enflasyonun yaşandığı 2007 yılında sergilenirken, en yüksek enflasyon %23,8 oranı ile 2003 yılında gerçekleşmiştir. Analize konu dönemde Nijerya ekonomisi yıllık ortalama %13,1 oranında tüketici enflasyonu yaşamıştır. Nijerya’da 2015 yılına kadar %4’ün altında yaşanan işsizlik, sonraki yıllarda kısmen yükselmiş ve 2020 yılında %6 seviyesine ulaşmıştır. Analize konu dönemde Nijerya ekonomisi yıllık ortalama %4,2 oranında işsizlik yaşamıştır. Yabancı ülkelerle ekonomik ilişkileri gösteren cari denge noktasında Nijerya 2019 yılına kadar oldukça başarılı bir performans sergilemiştir. 2005 yılında %21,5 oranında cari fazla veren Nijerya, 2020 yılında %3,7 oranında cari açık vererek

en kötü cari denge performansını sergilemiştir. Analize konu dönemde Nijerya ekonomisi yıllık ortalama %4,4 oranında cari fazla vermiştir. Nijerya’da 2000 – 2022 yıllarını kapsayan dönemde bütçe dengesi çoğunlukla açık ile sonuçlanmıştır. Nijerya en başarılı bütçe performansını %8,8 oranında bütçe fazlası verdiği 2006 yılında sergilerken, en kötü bütçe performansını 2021 yılında %6 oranında bütçe açığı ile sergilemiştir. Analize konu dönemde Nijerya bütçesi yıllık ortalama %1,3 oranında açık ile sonuçlanmıştır. Nijerya ekonomisinde analize konu dönemde cari fiyatlarla GSYH yıllık ortalama 329 milyar \$ seviyelerinde gerçekleşirken, kişi başına GSYH ortalama 1904 \$ olarak gerçekleşmiştir.

Çizelge 4. Türkiye Ekonomisinin Görünümü

	Ekonomik Büyüme	Enflasyon	İşsizlik	Cari Denge	Bütçe Dengesi	Cari Fiyatlarla GSYH (Milyar \$)	KBDGSYH (\$)
2000	6,9	39	6,5	-3,6	-8,4	274,32	4240
2001	-5,8	68,5	8,4	1,9	-11,7	202,25	3080
2002	6,4	29,7	10,4	-0,3	-11,3	240,19	3620
2003	5,8	18,4	10,5	-2,4	-7,6	314,75	4680
2004	9,8	9,4	10,8	-3,5	-4,1	409,13	6020
2005	9	7,7	10,6	-4,1	-0,7	506,19	7350
2006	6,9	9,7	8,7	-5,6	-0,7	555,13	7960
2007	5	8,4	8,9	-5,4	-1,9	680,49	9640
2008	0,8	10,1	9,7	-5,1	-2,6	770,82	10780
2009	-4,8	6,5	12,6	-1,8	-5,8	648,8	8940
2010	8,4	6,4	10,7	-5,7	-3,4	776,56	10530
2011	11,2	10,4	8,8	-8,9	-0,7	838,51	11220
2012	4,8	6,2	8,2	-5,4	-1,8	880,14	11640
2013	8,5	7,4	8,7	-5,8	-1,5	957,5	12490
2014	4,9	8,2	9,9	-4,1	-1,4	938,51	12080
2015	6,1	8,8	10,2	-3,1	-1,3	864,07	10970
2016	3,3	8,5	10,8	-3,1	-2,3	869,28	10890
2017	7,5	11,9	10,8	-4,7	-2,2	858,93	10630
2018	3	20,3	10,9	-2,6	-3,8	779,69	9510
2019	0,8	11,8	13,7	1,4	-4,8	759,45	9130
2020	1,9	14,6	13,1	-4,4	-5,1	720,11	8610
2021	11,4	36,1	12	-0,9	-4	817,51	9650
2022	5,6	64,3	10	-5,4	-1,6	905,53	10620
Ort	5,1	18,3	10,2	-3,6	-3,8	676,863	8881

Kaynak: IMF ve Dünya Bankası

Çizelge 4’de 2000 – 2022 yıllarını kapsayan dönemde Türkiye ekonomisinin genel görünümüne yer verilmiştir. Türkiye ekonomisi 2001 ve 2009 yıllarında sırasıyla %5,8 ve %4,8 oranlarında daralmış diğer yıllarda ise sürekli büyüyerek, yıllık ortalama %5,1 oranında bir büyüme hızına ulaşmıştır. 2000 – 2022 yıllarını kapsayan dönemde dalgalı bir enflasyon serüveni yaşayan Türkiye’de yıllık ortalama enflasyon 2001 yılında %68,5 seviyesine kadar yükselmiş, 2012 yılı ise %6,2 oranı ile en düşük enflasyonun yaşandığı yıl olmuştur. Analize konu dönemde Türkiye ekonomisi yıllık ortalama %18,3 oranında tüketici enflasyonu ile karşı karşıya kalmıştır. Türkiye’de 2000 yılında %6,5 olan işsizlik, genellikle yukarı yönlü hareket etmiş ve 2019 yılında %13,7 oranı ile en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Analize konu dönemde Türkiye ekonomisi yıllık ortalama %10,2 oranında işsizlik yaşamıştır. Yabancı ülkelerle ekonomik ilişkileri gösteren cari denge Türkiye’de ilgili dönemde sadece 2001 ve 2019 yıllarında sırasıyla %1,9 ve %1,4 oranlarında fazla verilmiş, diğer yıllar ise cari açık ile sonuçlanmıştır. Analize konu dönemde Türkiye ekonomisi yıllık ortalama %3,6 oranında cari

açık yaşamıştır. Bütçe dengesi Türkiye’de 2000 yılından bu yana sürekli açık vermiştir. 2001 yılında %11,7 oranı ile en yüksek bütçe açığını yaşayan Türkiye’de, en başarılı bütçe performansı %0,7 oranında açığın yaşandığı 2005, 2006 ve 2011 yıllarında sergilenmiştir. Analize konu dönemde Türkiye bütçesi yıllık ortalama %3,8 oranında açık ile sonuçlanmıştır. Türkiye ekonomisinde analize konu dönemde cari fiyatlarla GSYH yıllık ortalama 676milyar \$ seviyelerinde gerçekleşirken, kişi başına GSYH ortalama 8881 \$ olarak gerçekleşmiştir.

3. YÖNTEM VE UYGULAMA

Çalışmada 2000 – 2022 yıllarını kapsayan dönemde MINT ülkelerinin makroekonomik performanslarının ölçülerek, en başarılı performansın sergilendiği yıldan en kötü performansın sergilendiği yıla doğru bir sıralama yapılması ve sıralama sonuçlarının karşılaştırılması amaçlanmıştır. Bu kapsamda Meksika, Endonezya, Nijerya ve Türkiye’ye ait temel makroekonomik göstergelerin yıllık verileri kullanılmıştır. Ekonomik büyüme, enflasyon, cari denge ve bütçe dengesine ilişkin yıllık veriler IMF veri tabanından, işsizliğe ilişkin yıllık veriler ise Dünya Bankası veri tabanından elde edilmiştir.

Çalışma kapsamında öncelikle, temel makroekonomik göstergelerin, ekonomik performansa katkı düzeylerini ifade eden ağırlık katsayıları, objektif Ağırlıklandırma yöntemlerinden CRITIC yöntem ile hesaplanacaktır. Ardından elde edilen ağırlık katsayıları kullanılarak ÇKKV tekniklerinden biri olan MABAC yöntemi ile ülkelerin ekonomik performansları ölçülerek, hesaplanan performans değerleri karşılaştırılacaktır.

3.1. CRITIC Yöntem

CRITIC yöntem, birden çok değişken dikkate alınarak verilecek kararlarda, değişkenlerin ağırlıklarının objektif bir şekilde belirlenmesinde kullanılan yöntemlerden birisidir. Yöntem ile değişkenlerin ağırlık katsayıları, değişkenler arasındaki ilişki ve standart sapmaları kullanılarak tarafsız bir şekilde hesaplanmaktadır. Yöntem aşağıdaki uygulama adımlarını kullanarak sonuca ulaşmaktadır (Diakoulaki, Mavratas ve Papayannakis, 1995, s.764-765; Çakır ve Perçin, 2013, s.451; Pınar ve Erdoğan, 2023, s.9; Pınar, Yıldırım ve Erdoğan, 2023, s.438-439; Şenol ve Ulutaş, 2018, s.93-94).

Yöntemin birinci adımında eşitlik (a) yardımı ile karar matrisi oluşturulur.

$$X = (x_{ij})_{mn} = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix}; i=1,2,\dots,m \text{ ve } j=1,2,\dots,n \quad (a)$$

Yöntemin ikinci adımında eşitlik (b) ve eşitlik (c) yardımı ile normalize karar matrisi oluşturulur.

$$r_{ij} = \frac{x_{ij} - x_j^{\min}}{x_j^{\max} - x_j^{\min}} \quad (b)$$

$$r_{ij} = \frac{x_j^{\max} - x_{ij}}{x_j^{\max} - x_j^{\min}} \quad (c)$$

Yöntemin üçüncü adımında eşitlik (d) yardımı ile değişkenler arasındaki ilişkiyi ifade eden korelasyon katsayı matrisi oluşturulur.

$$P_{jk} = \frac{\sum_{i=1}^m (r_{ij} - \bar{r}_j)(r_{ik} - \bar{r}_k)}{\sqrt{\sum_{i=1}^m (r_{ij} - \bar{r}_j)^2 \sum_{i=1}^m (r_{ik} - \bar{r}_k)^2}} ; j \text{ ve } k = 1, 2, \dots, n \quad (d)$$

Yöntemin dördüncü adımında, her bir kriter için bilgi düzeyini ifade eden C_j değeri eşitlik (e) ve eşitlik (f) aracılığı ile hesaplanır.

$$\sigma_j = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^m (r_{ij} - \bar{r}_j)^2}{m}} \quad (e)$$

$$C_j = \sigma_j \sum_{k=1}^m (1 - P_{jk}) ; j = 1, 2, \dots, n \quad (f)$$

Yöntemin beşinci adımında ise eşitlik (g) kullanılarak ağırlık katsayısı hesaplaması yapılır.

$$w_j = \frac{C_j}{\sum_{k=1}^n C_k} ; \sum_{j=1}^n w_j = 1 ; j \text{ ve } k = 1, 2, \dots, n \quad (g)$$

Beş adımda ifade edilen eşitlikler kullanılarak analize konu edilen kriterlerin ağırlık katsayıları objektif bir şekilde belirlenir.

3.2.MABAC Yöntemi

MABAC yöntemi, analizde kullanılan değişkenlerin sınır yakınlık alanına olan uzaklıklarını dikkate alarak alternatiflerin performans değerlerini hesaplayan çok kriterli karar verme tekniklerinden biridir. Hesaplanan performans değerlerinden en büyük olanı en iyi alternatif olarak kabul edilir. Yöntem aşağıda belirtilen uygulama adımlarından oluşur (Pamucar ve Cirovic, 2015, s.3019-3020; Özdağoğlu, Keleş ve Işıldak, 2021, s.49-50; Bakır, 2019, s.55-57; Ayçin ve Çakın, 2019, s.329-331; Ecer, 2020, s.283-286; Pınar, Yıldırım ve Erdoğan, 2023, s.438-439; Demirtaş, 2022, s.110-111).

Birinci adımda eşitlik (1) yardımı ile karar matrisinin oluşturulur.

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1m} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{n1} & x_{n2} & \dots & x_{nm} \end{bmatrix} ; i=1, 2, \dots, m \text{ ve } j=1, 2, \dots, n \quad (1)$$

İkinci adımda eşitlik (2) ve eşitlik (3) yardımı ile normalize edilmiş karar matrisinin oluşturulur.

Fayda yönlü kriterlerde normalizasyon;

$$r_{ij} = \frac{x_{ij} - x_j^{\min}}{x_j^{\max} - x_j^{\min}} ; i=1, 2, \dots, m \text{ ve } j=1, 2, \dots, n \quad (2)$$

Maliyet yönlü kriterlerde normalizasyon ise;

$$r_{ij} = \frac{x_j^{\max} - x_{ij}}{x_j^{\max} - x_j^{\min}} ; i=1, 2, \dots, m \text{ ve } j=1, 2, \dots, n \quad (3)$$

Üçüncü adımda eşitlik (4) yardımı ile ağırlıklı normalize edilmiş karar matrisinin oluşturulur.

$$v_{ij} = w_j \times (1 + r_{ij}) \quad (4)$$

Dördüncü adımda eşitlik (5) yardımı ile sınır yakınlık alan matrisinin oluşturulur.

$$g_i = \left(\prod_{i=1}^m v_{ij} \right)^{1/m} \quad (5)$$

g_i her bir kriter için hesaplanmış sınır yakınlık alan değeri anlamına gelir ve eşitlik (6) kullanılarak sınır yakınlık alan matrisi (G) oluşturulur.

$$G = (g_i)_{1 \times n} \quad (6)$$

Beşinci adımda eşitlik (7) yardımı ile alternatiflerin sınır yakınlık alanına olan mesafeleri belirlenir.

$$Q = (v_{ij} - G) = \begin{bmatrix} v_{11} - g_1 & v_{12} - g_2 \dots & v_{1n} - g_n \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ v_{m1} - g_1 & v_{m2} - g_2 \dots & v_{mn} - g_n \end{bmatrix}$$

$$= \begin{bmatrix} q_{11} & q_{12} \dots & q_{1m} \\ \vdots & \vdots & \vdots \\ q_{n1} & q_{n2} \dots & q_{nm} \end{bmatrix} \quad (7)$$

Altıncı adımda, eşitlik (8) yardımı ile karar alternatiflerinin sınır yakınlık alanına göre konumlarının belirlenir.

$$A_i \in \begin{cases} G^+ \text{ eğer } & q_{ij} > 0 \\ G \text{ eğer } & q_{ij} = 0 \\ G^- \text{ eğer } & q_{ij} < 0 \end{cases} \quad (8)$$

Yedinci adımda ise, eşitlik (9) kullanılarak alternatiflerin performans değerleri hesaplanır.

$$S_i = \sum_{j=1}^n q_{ij} ; j=1,2,\dots,n \text{ ve } i=1,2,\dots,m \quad (9)$$

Sonuç olarak en yüksek S_i değerine sahip olan alternatif, en iyi alternatif olarak kabul edilir ve alternatifler arasında sıralama yapılır.

3.3.Uygulama Sonuçları

2000 -2022 yıllarını kapsayan dönemde, Meksika, Endonezya, Nijerya ve Türkiye'den oluşan MINT ülkelerinin, temel makroekonomik göstergeleri bağlamında, IMF ve Dünya Bankası veri tabanlarından elde edilen yıllık verileri ile CRITIC yöntem kullanılarak yapılan ağırlık hesaplamalarında aşağıda Çizelge 5'de verilen sonuçlara ulaşılmıştır.

Çizelge 5. CRITIC Yöntem Uygulama Sonuçları

	Ekonomik Büyüme	Enflasyon	İşsizlik	Cari Denge/GSYH	Bütçe Dengesi/GSYH
--	-----------------	-----------	----------	-----------------	--------------------

Meksika	0,191	0,214	0,213	0,183	0,197
Endonezya	0,118	0,194	0,277	0,251	0,158
Nijerya	0,190	0,241	0,210	0,171	0,186
Türkiye	0,169	0,198	0,184	0,250	0,196

2000 – 2022 yıllarını kapsayan dönemde ekonomik büyüme, enflasyon, işsizlik, cari denge ve bütçe dengesinin GSYH'ya oranlarına ilişkin yıllık veriler ile CRITIC yöntem kullanılarak yapılan kriter ağırlıklandırması sonucunda ülkelere ilişkin şu sonuçlara ulaşılmıştır.

Meksika'da ekonomik performansı en fazla etkileyen değişkenin 0,214 ağırlık katsayısı ile enflasyon olduğu, en az etkileyen değişkenin ise 0,183 ağırlık katsayısı ile cari dengenin GSYH'ya oranı değişkeni olduğu görülmüştür. Endonezya'da ağırlık katsayısı en yüksek değişken 0,277 ağırlık katsayısı ile işsizlik olurken, ağırlık katsayısı en düşük değişken 0,118 ağırlık katsayısı ile ekonomik büyümedir. Nijerya'da makroekonomik performansı en fazla etkileyen değişkenin 0,241 ağırlık katsayısı ile enflasyon, en az etkileyen değişkenin ise 0,171 ağırlık katsayısı ile cari dengenin GSYH'ya oranı değişkeni olduğu görülmüştür. Son olarak Türkiye'de makroekonomik performansı en fazla etkileyen değişkenin 0,250 ağırlık katsayısı ile cari dengenin GSYH'ya oranı değişkeni olduğu, buna karşılık ekonomik performansı en az etkileyen değişkenin ise 0,169 ağırlık katsayısı ile ekonomik büyüme olduğu sonucuna ulaşılmıştır. CRITIC yöntem ile yapılan ağırlık hesaplamalarına bir bütün olarak bakıldığında; Meksika ve Nijerya'da enflasyonun, Endonezya'da işsizliğin ve Türkiye'de cari dengenin en önemli makroekonomik değişkenler olduğu ve bu kriterlerin ağırlık katsayılarının birbirlerine yakın olduğu görülmektedir.

Makroekonomik değişkenlere ait CRITIC yöntem ile hesaplanan ağırlık katsayıları kullanılarak, ÇKKV tekniklerinden MABAC yöntemi ile yapılan makroekonomik performans ölçümü sonucu, MINT ülkelerinin 2000 – 2022 yıllarını kapsayan dönemde elde ettikleri performans değerleri ve yıllar itibariyle başarı sıralamaları aşağıda Çizelge 8'de verilmiştir.

Çizelge 6. MABAC Yöntemi Uygulama Sonuçları

Sıralama	Meksika		Endonezya		Nijerya		Türkiye	
	Yıl	Performans Değeri	Yıl	Performans Değeri	Yıl	Performans Değeri	Yıl	Performans Değeri
1	2006	0,223	2022	0,167	2006	0,357	2005	0,129
2	2005	0,194	2011	0,113	2004	0,313	2013	0,120
3	2007	0,167	2021	0,104	2005	0,302	2015	0,120
4	2019	0,147	2017	0,086	2007	0,226	2006	0,116
5	2004	0,144	2000	0,085	2002	0,199	2012	0,104
6	2003	0,124	2009	0,082	2008	0,179	2014	0,093
7	2018	0,076	2019	0,081	2000	0,153	2004	0,080
8	2001	0,070	2016	0,055	2013	0,127	2007	0,080
9	2017	0,070	2010	0,055	2010	0,113	2011	0,077
10	2008	0,058	2002	0,045	2011	0,111	2016	0,060
11	2002	0,056	2003	0,042	2014	0,099	2017	0,055
12	2016	0,038	2012	0,039	2012	0,082	2021	0,042
13	2000	-0,012	2018	0,030	2009	0,044	2010	0,040
14	2015	-0,020	2006	0,028	2001	0,005	2019	0,011
15	2011	-0,028	2015	0,027	2015	-0,033	2008	0,007
16	2012	-0,043	2001	0,012	2003	-0,053	2018	0,002
17	2010	-0,051	2004	0,001	2018	-0,114	2000	-0,012

18	2021	-0,061	2014	-0,027	2017	-0,157	2003	-0,018
19	2020	-0,072	2013	-0,040	2019	-0,175	2002	-0,062
20	2022	-0,074	2020	-0,058	2016	-0,216	2009	-0,092
21	2014	-0,123	2007	-0,058	2021	-0,271	2020	-0,112
22	2013	-0,125	2008	-0,075	2022	-0,342	2022	-0,116
23	2009	-0,206	2005	-0,189	2020	-0,364	2001	-0,211

Çizelgeye göre Meksika ekonomisinde en iyi performansın 0,223 performans değeri ile 2006 yılında sergilendiği, bunu 2005 ve 2007 yıllarının takip ettiği; en kötü performansın ise -0,206 performans değeri ile 2009 yılında sergilendiği görülmektedir. 2006 yılında Meksika'nın makroekonomik değişkenlerinin durumuna bakıldığında; ekonominin %4,5 oranında büyüdüğü, %4,1 oranında tüketici enflasyonunun yaşandığı, işsizliğin %3,6 olduğu, cari dengenin %0,3 oranında ve bütçe dengesinin %1,3 oranında açık verdiği görülmektedir. 2006 yılının Meksika ekonomisi için en başarılı yıl olmasında büyüme oranının yüksekliği etkili olmuştur.

Endonezya ekonomisinde en iyi performansın 0,167 performans değeri ile 2022 yılında sergilendiği, bunu 2011 ve 2021 yıllarının takip ettiği; en kötü performansın ise -0,189 performans değeri ile 2005 yılında sergilendiği görülmektedir. 2022 yılında Endonezya'nın makroekonomik değişkenlerinin durumuna bakıldığında; ekonominin %5,3 oranında büyüdüğü, %5,5 oranında tüketici enflasyonunun yaşandığı, işsizliğin %3,6 olduğu, cari dengenin %1 oranında fazla verdiği ve bütçe dengesinin %2,3 oranında açık verdiği görülmektedir. 2022 yılının Endonezya ekonomisi için en başarılı yıl olmasında enflasyon, işsizlik ve cari dengedeki başarısı etkili olmuştur.

Nijerya ekonomisinde en iyi performansın 0,357 performans değeri ile 2006 yılında sergilendiği, bunu 2004 ve 2005 yıllarının takip ettiği; en kötü performansın ise -0,364 performans değeri ile 2020 yılında sergilendiği görülmektedir. 2006 yılında Nijerya'nın makroekonomik değişkenlerinin durumuna bakıldığında; ekonominin %6,7 oranında büyüdüğü, %8,5 oranında tüketici enflasyonunun yaşandığı, işsizliğin %3,8 olduğu, cari dengenin %16,4 oranında ve bütçe dengesinin de %8,8 oranında fazla verdiği görülmektedir. 2006 yılının Nijerya ekonomisi için en başarılı yıl olmasında cari denge ve bütçe dengesi performansındaki başarısı etkili olmuştur.

Türkiye ekonomisinde en iyi performansın 0,129 performans değeri ile 2005 yılında sergilendiği, bunu 2013 ve 2015 yıllarının takip ettiği; en kötü performansın ise -0,211 performans değeri ile 2001 yılında sergilendiği görülmektedir. 2005 yılında Türkiye'nin makroekonomik değişkenlerinin durumuna bakıldığında; ekonominin %9 oranında büyüdüğü, %7,7 oranında tüketici enflasyonunun yaşandığı, işsizliğin %10,6 olduğu, cari dengenin %4,1 oranında ve bütçe dengesinin de %0,7 oranında açık verdiği görülmektedir. 2005 yılının Türkiye ekonomisi için en başarılı yıl olmasında büyüme, enflasyon ve bütçe dengesi performansındaki başarısı etkili olmuştur.

2000 – 2022 yıllarını kapsayan dönem için MINT ülkelerinin MABAC yöntemi ile yapılan performans hesaplaması sonucunda, elde edilen performans değerlerine bir bütün olarak bakıldığında, ekonomik performansının en iyi olduğu yılda, hesaplanan performans değeri en yüksek olan ülke 0,357 performans değeri ile Nijerya olurken, Türkiye 0,129 performans değeri ile diğer ülkelerin gerisinde kalmıştır.

Çizelge 7. MINT Ülkelerinin Yıllara Göre Performans Sıralamaları

YILLAR	Meksika	Endonezya	Nijerya	Türkiye
2000	13	5	7	17
2001	8	16	14	23
2002	11	10	5	19
2003	6	11	16	18
2004	5	17	2	7
2005	2	23	3	1
2006	1	14	1	4
2007	3	21	4	8
2008	10	22	6	15
2009	23	6	13	20
2010	17	9	9	13
2011	15	2	10	9
2012	16	12	12	5
2013	22	19	8	2
2014	21	18	11	6
2015	14	15	15	3
2016	12	8	20	10
2017	9	4	18	11
2018	7	13	17	16
2019	4	7	19	14
2020	19	20	23	21
2021	18	3	21	12
2022	20	1	22	22

MINT ülkelerinin 2000 – 2022 yıllarını kapsayan dönem için MABAC yöntemi ile hesaplanan performans değerlerinin, yıllara göre sıralamasına bir bütün olarak bakıldığında; Meksika ve Nijerya’da en iyi performansın 2006 yılında, Türkiye’de 2005 yılında ve Endonezya’da ise 2022 yılında sergilendiği görülmektedir. Analize konu dönemde en kötü performans Meksika’da 2009 yılında, Endonezya’da 2005 yılında, Nijerya’da 2020 yılında ve Türkiye’de ise 2001 yılında sergilenmiştir. Çizelgeye göre Meksika, Nijerya ve Türkiye’nin birbirlerine yakın performans sıralamalarına sahip oldukları, Endonezya’nın ise diğer ülkelerden kısmen ayrıştığı görülmektedir.

4. SONUÇ

Meksika, Endonezya, Nijerya ve Türkiye’den oluşan MINT ülkelerinin makroekonomik performansları, 2000 – 2022 yıllarını kapsayan dönem için ÇKKV tekniklerinden MABAC yöntemi ile ölçülmüştür. Bu kapsamda, ekonomik büyüme, enflasyon, işsizlik, cari denge ve bütçe dengesine ilişkin yıllık veriler ile CRITIC yöntem kullanılarak ağırlık hesaplamaları yapılmıştır. CRITIC yöntem ile hesaplanan kriter ağırlıkları kullanılarak MABAC yöntemi ile makroekonomik performans ölçümleri yapılarak, performans değerlerine göre başarı sıralamaları oluşturulmuştur.

Çalışmada CRITIC yöntem ile yapılan kriter ağırlıklandırması sonucunda Meksika ve Nijerya’da enflasyonun, Endonezya’da işsizliğin ve Türkiye’de ise cari dengenin ülke ekonomik performansını en fazla etkileyen değişkenler olduğu görülmüştür. Çalışma kapsamında MABAC yöntemi ile yapılan performans ölçümü sonucunda, Meksika ve Nijerya’da 2006 yılının, Endonezya’da 2022 yılının ve Türkiye’de 2005 yılının en başarılı

performansın sergilendiği yıllar olduğu görülmüştür. Ayrıca performans değerlerine bakıldığında en başarılı performansın sergilendiği yıllarda Nijerya'nın performans değeri bağlamında diğer ülkelerden pozitif olarak ayrıştığı, Türkiye'nin ise negatif olarak ayrıştığı görülmektedir.

KAYNAKLAR

- [1] Akbulut, O. Y. (2020). Finansal Performans ile Pay Senedi Getirisi Arasındaki İlişkinin Bütünleşik CRİTİC ve MABAC ÇKKV Teknikleriyle Ölçülmesi: Borsa İstanbul Çimento Sektörü Firmaları Üzerine Ampirik Bir Uygulama. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (40), 471-488.
- [2] Ayçin, E. & Çakın, E.(2019). Ülkelerin İnovasyon Performanslarının Ölçümünde ENTROPİ ve MABAC Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinin Bütünleşik Olarak Kullanılması. *Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(2), 326-351.
- [3] Bakır, M. (2019). SWARA ve MABAC Yöntemleri ile Havayolu Şirketlerinde Ewom'a Dayalı Memnuniyet Düzeyinin Analizi. *İzmir İktisat Dergisi*, 34(1), 51-66.
- [4] Belke, Murat (2020). CRİTİC ve MAIRCA yöntemleri ile G7 Ülkelerinin Makroekonomik Performansının Değerlendirilmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Prof. Dr. Sabri ORMAN Özel Sayısı, s.120-139.
- [5] Çakır, S. & Perçin, S. (2013). Çok Kriterli Karar Verme Teknikleriyle Lojistik Firmalarında Performans Ölçümü. *Ege Üniversitesi Bakış Dergisi*, 13 (4), 449-459.
- [6] Demirtaş, M.C.(2022). Üniversite Rektörlerinin Sosyal Medya Kullanımlarının MABAC Yöntemi ile Değerlendirilmesi. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 17(57), 102-147.
- [7] Diakoulaki, D., Mavratas, G. & Papayannakis, L. (1995). Determining Objective Weights in Multiple Criteria Problems: The CRİTİC Method. *Computers&Operations Research*, 22 (7), 763-770.
- [8] Ecer, F. (2020). *Çok Kriterli Karar Verme*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- [9] <https://data.worldbank.org/country> (Erişim Tarihi: 12.09.2023).
- [10] https://www.bbc.com/turkce/ekonomi/2014/01/140106_mint_ulkeleri_turkiye_ekonomi (Erişim Tarihi:10.09.2023)
- [11] <https://www.imf.org/en/Countries> (Erişim Tarihi:12.09.2023).
- [12] Özdağoğlu, A., Keleş, M.K. & Işıldak, B.(2021). Havalimanlarının Bulanık Dematel ve MABAC Yöntemleri ile Sıralanması. *Ömer Halis Demir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 46-67.
- [13] Pamucar, D. & Cirovic, G. (2015). The Selection of Transport And Handling Resources İn Logistics Centers Using Multi-Attributive Border Approximation Area Comparison (MABAC). *Expert Systems With plications*, 42(6), 3016-3028.
- [14]Pınar, A. & Erdoğan, S. (2023). Türkiye Ekonomisinin Makroekonomik Performansının CRITIC ve VIKOR Yöntemleri ile Ölçülmesi (2011-2021). M. Tek, A. Ay (Ed.), *Sosyal*

Bilimlerde Güncel Gelişmeler: Ekonomi ve Politika içinde (ss. 1-18), Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.

[15] Pınar, A., Yıldırım, M. & Erdoğan, S. (2023). Covid Dönemi ve Sonrası Türkiye Ekonomisinin Performansının CRİTİC, TOPSİS ve MABAC Yöntemleri ile Ölçülmesi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 25(44), 433-449.

[16] Şenol, Z. & Ulutaş, A. (2018). Muhasebe Temelli Performans Ölçümleri ile Piyasa Temelli Performans Ölçümlerinin CRITIC ve ARAS Yöntemleriyle Değerlendirilmesi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 55(641), 83-102.

[17] Yılmaz, Emre (2014). Ekonomik Düzlemde Yeni Senaryo: BRIC Ülke Bloku Yerine Türkiyeli MINT. Konya Ticaret Odası Araştırma Raporu. <https://www.kto.org.tr/bilgi-bankasi/raporlar/arastirma-raporlari>

EKONOMİDEKİ DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜN İŞGÜCÜ PİYASALARINA ETKİLERİ

Dr.Öğr.Üyesi, Gülferah ERTÜRKMEN

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, gbozkaya@ksu.edu.tr, 0000-0003-2239-0241

Dr.Öğr.Üyesi, İsmet BOLAT

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, ibolat@ksu.edu.tr, 0000-0002-5502-6211

Sanayi devriminin her aşaması, üretim süreçlerini etkileyerek istihdam ve çalışma koşullarını değiştirmiştir. Günümüzde ise üretim süreçleri önemli ölçüde değişmiş, iş tanımları ve görevleri evrim geçirmiş, yeni işler, meslekler ve çalışma modelleri ortaya çıkmıştır. Üretim, otomasyon, yapay zekâ ve robot teknolojileri aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Bu yeni dönem, çalışma ilişkilerini temelden değiştirme potansiyeline sahiptir. Ayrıca, robotların kullanımının işsizliği artılabileceği, sendikaların toplumsal etkisinin azalabileceği ve çalışma mevzuatında yeni düzenlemelere ihtiyaç duyulabileceği düşünülmektedir.

Bu emek piyasasındaki dönüşüm, bireylerin iş piyasasına katılma veya katılmama sonuçlarını doğururken, bu taleplerin ne ölçüde karşılandığı önemlidir. Kamu istihdam hizmetlerinin bu süreçte önemli bir rol oynaması beklenmektedir. Teknoloji ve dijitalleşme olanaklarıyla iç işleyişini daha etkin ve dinamik hale getirebilirler. Aynı zamanda teknolojinin iş arayanlarla işverenler arasındaki kopukluğu gidermek için aktif istihdam politikalarını çeşitlendirme ve uyarlamada da rol oynayabilirler.

Bu çalışma, teknolojik gelişmelerin iş gücü piyasası ve istihdam üzerindeki etkilerini inceleyerek, Endüstri 4.0 döneminin getirdiği teknolojik yeniliklerin iş gücü piyasası ve istihdam üzerinde olası etkilerini araştırmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dijitalleşme, İstihdam, İşgücü Piyasası

GİRİŞ

Çalışma, insanlık tarihinin her zaman en önemli unsurlarından biridir ve tarihsel süreç içinde yaşanan değişimler, çalışma kavramını farklı anlamlarla kullanılmasına neden olmuştur. Bu durum çalışma hakkında net bir kavramsal çerçeve oluşturmayı zorlaştırmıştır. Çalışma kavramı, farklı toplumlarda farklı şekillerde kullanılabildiği gibi aynı toplum içinde zamanla değişebilmektedir. Çalışma kavramı; dönem, toplum ve kültüre bağlı olarak belirli bir ödül karşılığında yapılan bir aktivite olarak tanımlanırken, aynı zamanda insanların kendilerini geliştirme çabası olarak da açıklanabilmektedir. Bu nedenle çalışma kavramının herkesçe kabul edilen kesin bir tanımı yoktur (Yılmaz ve Çakır,2022: 54).

İnsanlık tarihi boyunca çalışma yaşamına bakıldığında, ilk büyük değişikliğin tarım devrimi ile başladığını ve en köklü dönüşümün ise sanayi devrimi ile gerçekleştiği görülmüştür. Sanayi devrimi, çalışmaya atfedilen değeri önceki dönemlere göre olumlu bir şekilde değiştirmiştir ve işçi-işveren ilişkileri, sözleşme özgürlüğü gibi yeni kavramları ortaya çıkarmıştır. Ancak sanayi devrimi, çalışanlar açısından bir dizi zorluğu da beraberinde getirmiştir. Bu durum, sendikaların ve iş hukukunun gelişimine öncülük etmiştir.

Her sanayi devrimi, organik üretimi farklı düzeylerde mekanik ve otomatik hale getirerek toplam verimliliği önceki dönemlere göre büyük ölçüde artırmıştır. İlk Sanayi Devrimi, 18. yüzyılın sonlarında su ve buhar motorlarının keşfi ve bunların üretimde kullanılmasının yaygınlaşmasıyla başladı. Bu, el yapımı zanaata dayalı üretimden, su ve buhar gücüyle çalışan mekanik sistemlere geçişi işaret etmektedir. İkinci Sanayi Devrimi ise 19. yüzyılın sonlarında elektrik enerjisinin yaygın kullanımıyla seri üretim sistemlerinin yaygınlaşmasına yol açmıştır. Yüzyılın son çeyreğinde, elektronik ve bilgi teknolojilerindeki ilerlemeler, Üçüncü Sanayi Devrimini başlatmıştır. Bu devrim, otomasyona dayalı üretim sistemlerinin oluşturulmasına olanak tanıdı. Günümüzde ise, ileri seviye sensör teknolojileri sayesinde fiziksel ve sanal dünyanın bir araya geldiği siber-fiziksel ağ sistemlerinin üretimde kullanılması, Dördüncü Sanayi Devrimini başlatmıştır. Dördüncü Sanayi Devrimi, nesnelar arasında hızlı, kesintisiz ve büyük veri değişimini mümkün kılarak rutin işlerde otonom üretim sistemlerinin daha yaygın kullanılmasına olanak tanımaktadır. Bu süreçte hızla gelişen yapay zekâ teknolojisi, dijital sistemlerin yönetiminde insana özgü bilişsel yetenekleri giderek daha fazla taklit edebilir hale gelmiştir. Bu nedenle, teknoloji temelli sistemlerin zor ikame edebileceği, yaratıcı ve inovatif işgücü becerileri daha da büyük önem kazanmaktadır (Karaçay ve Alpkan,2019:349).

Dijitalleşme, geleneksel kitle üretimi makinelerinin yerine bağımsız ve özgün çalışabilen makinelerin olduğu bir süreci temsil etmektedir (Yılmaz, 2020, s. 140). Dijitalleşme, iş modellerindeki dönüşüme yol açarak zaman ve mekân arasındaki geleneksel ilişkileri değiştirmektedir. Bu değişimin ana nedenlerinden biri ise internetin yaygın olarak erişilebilir hale gelmesidir. Artık işçiler, işverenler ve tüketiciler dünyanın farklı köşelerinde bulunabilirler ve iş süreçleri sorunsuz bir şekilde devam edebilirler. Dijitalleşme, çalışma hayatında meydana gelen değişimleri tetikler ve bu değişiklikler, çalışanların yetenek ve becerilerinin bu yeni düzene uyum sağlamasını gerektirmektedir (Brynjolfsson & Hitt, 2000). Bu nedenle, ülkeler, çalışanların bu yeni düzene uyum sağlayabilmeleri ve yeni yetenekler geliştirebilmeleri için yeni arayışlara girmektedirler.

EMEK PİYASASI VE DİJİTAL DÖNÜŞÜM

Teknolojik ilerlemelerin üretim süreçleri ile entegre olması, iş gücü dinamiklerini büyük ölçüde değiştirmiştir. Dijitalleşme, kültürel, sosyal ve davranışsal açıdan önemli değişikliklere neden olmuş ve çalışma hayatı ile iş gücü yapısını derinden etkilemiştir. Bu dönüşüm iş, meslek ve görev tanımlarını yeniden şekillendirmiş, tamamen yeni işler, meslekler ve çalışma yöntemleri ortaya çıkmıştır. Üretimin otomasyonu, yapay zeka ve giderek artan robotik teknolojiler, bu değişimi sürekli hale getirmiştir (Yankın, 2018: 1).

Yeni teknolojilerin çalışanlar ve nitelikleri üzerindeki etkileri de derin olmuştur. Bu bağlamda, şirketler iş gücünden talep ettikleri nitelikleri değiştirmiş, düşük vasıflı veya yarı vasıflı işler otomasyon ve dijitalleşmeye tabi tutulmuştur. Öte yandan, dijitalleşme ile ayak uydurabilen işçiler korunurken, ayak uyduramayanlar arasında özellikle ücretler ve iş modelleri gibi bir dizi farklılık meydana gelmiştir. Degryse (2016: 17-18), dijitalleşmenin iş gücü piyasası üzerindeki etkilerini aşağıdaki şekilde sıralamaktadır:

İstihdam yaratma: yeni sektörler, ürünler ve hizmetlerin oluşturulması.

İş değişikliği: dijitalleşme, insan-akıllı makine işbirliği, yeni yönetim biçimleri.

İş kaybı: otomasyon, robotlaştırma.

İş değişimi: dijital platformlar, kitlesel kaynak kullanımı, paylaşım ekonomisi.

Dijitalleşmenin yukarıdaki dört etkisi, iş gücü piyasalarındaki gelişmelere, ücretlere, sosyal eşitsizliklere, oluşturulan, değiştirilen veya taşınan işlerin kalitesine dayalı makroekonomik sonuçlara odaklanmaktadır.

Şirketler, dijitalleşme süreçlerini ilerletmek için finansal kaynaklara ve uzman personele ihtiyaç duymaktadırlar. Fakat bu, kısıtlı kaynaklara sahip küçük ve yeni işletmeler için zor bir durum olmaktadır. Özellikle otomotiv, makine ve tüketim malları imalatı gibi sektörlerde rutin işleri olan çalışanlar iş bulma konusunda zorluklar yaşamaktadırlar. Avrupa Mesleki Eğitim Geliştirme Merkezi (CEDEFOP) tarafından yapılan bir çalışma, AB'deki çalışanların %70'inden fazlasının temel Bilgi İletişim Teknolojisi becerilerine ihtiyaç duyduğunu, ancak bunların yaklaşık %30'unun dijital beceri eksikliği nedeniyle risk altında olduğunu göstermiştir. Ayrıca, daha yüksek vasıflı ve uzman personele olan talep arttıkça, bilim, teknoloji, mühendislik ve matematik gibi alanlarda veya yükseköğrenim görmüş işçiler arasında işgücü sıkıntısı riski artmaktadır. Dijitalleşme, beraberinde esnek istihdamı da getirmektedir. Bu da daha az güvenceli istihdam ilişkileri, taşeronluk ve dış kaynak kullanımı gibi atipik istihdam biçimlerinde artışa neden olmaktadır (Mandl, 2021:). Bu durum, işgücü piyasasında kutuplaşma endişelerine yol açmaktadır.

Dünya Ekonomik Forum'un 2020'deki araştırmasına göre, 2025 yılına kadar iktisadi sektörlerin büyük bir bölümünün yeni teknolojilere daha fazla entegre olacağını düşünmektedir. Bu teknolojiler arasında yapay zekâ, büyük veri analizi, bulut hesaplaması, e-ticaret ve dijital ticaret, şifreleme ve siber güvenlik, sanal ağlar ve bağlı cihazlar, robotlar ve endüstriyel robotlar, metin, görsel ve ses işleme teknolojileri öne çıkmaktadır. Bu teknolojik değişime paralel olarak, talebi artan en önemli 20 iş alanı da belirlenmiştir (World Economic Forum, 2020: 30).

Tarih boyunca yaşanan sanayi devrimlerinin tümünde, işgücü ihtiyacı azalırken, nitelikli ve donanımlı çalışanlara olan talep sürekli arttığı görülmüştür. Bu değişim süreci boyunca el emeğinin yerini makineler almış, üretimin yönetimi ise yazılımlar aracılığıyla gerçekleşmiştir (Özdoğan, 2017). Dördüncü sanayi devrimi, diğer alanlara göre işgücü piyasalarındaki değişikliği daha yavaş yaşatsa da, köklü bir dönüşüm gereksinimi doğurmaktadır. Endüstri 4.0 süreci, giderek yaygınlaşan yapay zeka uygulamaları ve dijitalleşme ile birçok geleneksel mesleğin yerini kaybedebileceğini öngörmektedir. Ancak bu dönüşümün bir diğer yönü, yeni iş türlerinin ve mesleklerin ortaya çıkması, insan-makine işbirliği, yeni iş modellerinin geliştirilmesi gibi olumlu etkilere de sahip olmasıdır. Endüstri 4.0 süreci, teknolojinin iş süreçlerini otomatikleştirebileceği çözümleri sunsa da, insan faktörü kritik aşamalarda hala önemlidir. Gelecekte de, insana dayalı kararlar, yaratıcılık ve insan-makine işbirliği, iş dünyasında vazgeçilmez kalacaktır.

Dijital dönüşüm, geçmişte fiziksel ve zihinsel çaba gerektiren birçok işi ve bu işlerin yapılma şekillerini değiştirdi ve değişmeye devam etmektedir. Bu dönüşümün iş gücü ve meslekler üzerindeki etkisini değerlendiren iki farklı bakış açısı bulunmaktadır. Birinci bakış açısı, teknolojik dönüşümün işsizliği artıracığını öne sürerek karamsar bir yaklaşım sergilerken, ikinci bakış açısı ise teknoloji nedeniyle işsiz kalan insanların yeni teknolojinin doğurduğu iş fırsatlarına adapte olacağını savunarak daha iyimser bir görüşü temsil etmektedir (Schwab, 2016: 45).

McKinsey Enstitüsü'nün araştırmasına göre, 2030 yılına kadar dünya genelinde 400 ile 800 milyon arasında kişinin işlerini kaybedebileceği öngörülse de, bu işsiz kalanların yaklaşık 375 milyonu yeni iş fırsatlarında istihdam edilebilecektir (McKinsey, 2017). Özdemir ve Kılınç'ın (2019) yaptıkları çalışmada geleceğin öne çıkan meslekler arasında şunlar bulunmaktadır:

- *Artırılmış Gerçeklik Seyahat Oluşturucu
- *Akıllı Ev Tasarım Yöneticisi
- *Artık Veri Mühendisi
- *Bireysel Mikrobiyom Yöneticisi
- *Chatbot Suç Uzmanı
- *Mülkiyet Hakları Sorumlusu
- *Dijital Terzi
- *Dijital Terapist
- *Dikey Çiftçilik Danışmanı
- *Etkileyici Reklam Denetçi
- *İnsan-Robot Ekip Yöneticisi
- *Karbon Mühendisliği
- *Kuantum Makine Öğrenme Analisti
- *Robo-Psikolog ve Robo-Sosyopsikolog
- *Ses Kullanıcı-Deneyim (UX) Tasarımcısı
- *Siber Felaket Tahmincisi
- *Trol Yuvası Tespit Uzmanı
- *Veri Regülasyon Uzmanı
- *Yapay Zeka Bias Tespit Uzmanı
- *Yapay Zeka Tabanlı Dijital Stratejist
- *Yapay Zekâ İş Geliştirme Yöneticisi
- *Yapay Zekâ Destekli Kullanıcı Deneyim Tasarımcısı
- *Yapay Zekâ Tabanlı Müşteri Hizmetleri Yöneticisi
- *Yapay Zekâ Tabanlı Sağlık Teknisyeni
- *Yapay Zekâ Tabanlı Tedarik Zinciri Tasarımcısı
- *Yapay Zekâ Mahremiyet Uzmanı

Bu meslekler, geleceğin iş dünyasının gereksinimlerini yansıtmakta olup çalışanlardan çeşitli yetkinliklere sahip olmalarını beklemektedir.

Hecklau vd.'nin 2016 yılında gerçekleştirdikleri kapsamlı literatür taraması sonucunda dijital dönüşümün gelecekteki meslekler ve iş gücü üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Bu ayrıntılı analizleri sonucunda, geleceğin iş gücünün karşılaşılabileceği beş ana zorluğu belirlemişlerdir: "ekonomik zorluklar, sosyal zorluklar, teknik zorluklar, çevresel zorluklar ve politik ve yasal zorluklar." Ayrıca, bu zorluklarla başa çıkabilmek için çalışanların sahip olmaları gereken yetenekleri dört farklı kategoride sınıflandırmışlardır: teknik, metodolojik, sosyal ve bireysel beceriler. Araştırmacılar, teknik becerileri süreçler, medya, kodlama ve bilgi teknolojileri güvenliği gibi alanlarda uzmanlık olarak tanımlamışlardır. Metodolojik beceriler, yaratıcılık, girişimcilik düşüncesi, problem çözme, çatışma çözme, karar verme, analitik yetenekler ve araştırma yeteneği gibi nitelikleri içermiştir. Sosyal beceriler, kültürler arası yetkinlik, dil bilgisi, iletişim becerileri, takım çalışması yeteneği, bilgi transferi yeteneği ve liderlik becerilerini kapsamıştır. Bireysel beceriler ise esneklik, hoşgörü, öğrenmeye motivasyon, direnç, uyum sağlama yeteneği ve baskı altında çalışabilme yeteneği gibi nitelikleri içermiştir. Bu çerçevede, dijital dönüşümün getirdiği değişikliklere etkili bir şekilde adapte olmak için iş gücünün ihtiyaç duyduğu becerileri ve zorlukları kapsamlı bir perspektifle sunmaktadır (Filizöz ve Orhan, 2018: 113-114)..

SONUÇ

Küreselleşme ve teknolojik yenilikler, ülkelerin, ekonomilerin ve organizasyonların sürdürülebilirliklerini ve rekabetçi üstünlüklerini sürdürebilmeleri için değişime ayak uydurmalarına dayanmaktadır. Dijital teknolojilerdeki son ilerlemeler, birçok sektörde büyük değişikliklere yol açan yeni iş yöntemleri ve modellerine, artan otomasyona neden olmaktadır. Bu değişimler, üretim sistemlerinin makro düzeyde küresel işgücü piyasalarının dinamiklerini yeniden şekillendirirken, mikro düzeyde çalışanların iş becerilerinin kapsamını ve içeriğini dönüştürmektedir.

Dördüncü Sanayi Devrimi ile başlayan yeni dönemde, düşük vasıflı işlerde çalışanlar da dahil olmak üzere tüm işçilerin bilişim teknolojilerini farklı seviyelerde kullanabilme yeteneğini gerektirmektedir. Aynı zamanda, değişen endüstri ve iş dinamiklerine bağlı olarak ortaya çıkacak farklı yapı ve içeriğe sahip yeni işler, daha karmaşık operasyonel ve organizasyonel yapılarla çalışabilme yeteneği gerektirir. İşçilerin bu karmaşıklığı yönetme ve hibrit sistemlerde işlerini sürdürebilme kapasitesine sahip olmaları beklenirken, işbirliği, iletişim ve özerklik gibi teknik olmayan becerilere de sahip olmaları gerekmektedir.

Mevcut işgücünün, yeni düzenin gerektirdiği yetenekleri kazanabilmesi için dijital okur yazarlık, yaratıcılık, duygusal zekâ, karmaşık problem çözme, eleştirel düşünme gibi nitelikleri geliştirebilmeleri için uygun eğitim fırsatlarına erişim sağlanması gerekmektedir. Bu noktada, işverenler, hükümetler ve sendikaların büyük sorumlulukları bulunmaktadır. Aynı zamanda, otomasyonun etkisiyle işlerini kaybeden kişilere yeni iş fırsatları yaratmak için talep seviyelerinin yüksek tutulması önemlidir. İşlerini kaybedenler için sosyal güvenlik ağlarının geliştirilmesi ve ileri teknolojilerin sunduğu gelir artışından kaynakları bu alana yönlendirmek, bu sorunlara bir çözüm olabilir. Başlayan ve hızlanan bu değişimin, uluslararası düzeyde ülkelerin ve yerel düzeyde şirketlerin sürdürülebilirlik ve rekabetçilikleri için önemli bir faktör olacağı göz önünde bulundurulmalıdır. Bu nedenle birimler, Endüstri 4.0 dönemine geçiş için gereken zihinsel ve maddi hazırlıklardan oluşan hem teknolojik hem de sosyal boyutları içeren planlarını yapmalıdır. Değişime direnç gösterme veya işgücüne yeterli yatırım yapmama gibi sorunlar, titizlikle ele alınmalıdır. Değişimin sürekli bir süreç

olacağı bu yeni iş yaşamında, çalışanların hayat boyu öğrenmeye odaklanmaları ve çalışma hayatında bu öğrenmeyi vazgeçilmez bir unsur haline getirmeleri gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Brynjolfsson, E., & Hitt, L. (2000). Beyond computation: Information technology, organizational transformation and business performance. *Journal of Economic Perspectives*, 14(4), 23-48.

Degryse, C. (2016). Digitalisation of The Economy and its Impact on Labour Markets. ETUI Research Paper- Working Paper.

Filizöz, B. ve Orhan, U. (2018). İnsan Kaynakları Yönetimi Bağlamında Endüstri 4.0: Bir Yazın Çalışması. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(2), 110117.

Hecklau, F., Galeitzke, M., Flachs, S. ve Kohl, H. (2016). Holistic Approach for Human Resource Management in Industry 4.0, 54(2016), 1-6.

Karaçay, G. Ve Alpkan, L. (2019) Dijital Dönüşümün İşgücü Piyasalarına Etkileri: Türkiye İşgücü Piyasası İçin Sosyal Politika Önerileri. *Türk İdare Dergisi*. 488. ss. 345-372

Mandl, I. (2021). Employment Impact of Digitalisation, <<https://www.eurofound.europa.eu/data/digitalisation/research-digests/employment-impact-ofdigitalisation>> , Erişim Tarihi: 25.10.2023.

McKinsey. (2017). What the future of work will mean for jobs, skills, and wages: Jobs lost, jobs gained | McKinsey. <https://www.mckinsey.com/featured-insights/future-of-work/jobs-lost-jobs-gained-what-the-future-of-work-will-mean-for-jobs-skills-and-wages> (23.10.2023)

Özdemir, Ş. ve Kılınc, D. (2019). Geleceğin Meslekleri, Veri Bilimi, Yapay Zeka (4. bs.). İstanbul: Abaküs.

Özdoğan, O. (2017). *Endüstri 4.0 dördüncü sanayi devrimi ve endüstriyel dönüşümün anahtarları*. İstanbul: Pusula 20 Yayıncılık A.Ş.

Schwab, K. (2016). *Dördüncü Sanayi Devrimi* (Z. Dicleli, Çev.). İstanbul: Optimist. Serpa, S. ve Ferreira, C. (2018). *Society 5.0 and Social Development* (preprint). SOCIALSCIENCES.doi:10.20944/preprints201811.0108.v1

WORLD ECONOMIC FORUM (2020). The Future Of Jobs Report. Erişim: 29.05.2022, https://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2020.pdf.

Yankın, F. (2019). Dijital Dönüşüm Sürecinde Çalışma Yaşamı. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7 (2) , 1-38.

Yılmaz, Y ve Çakır, B. (2022) Dijitalleşme Sürecinde Freelance Çalışma Ve İş Gücü Piyasasına Etkisi, (Ed. Dr. Öğr. Üyesi Tülay Özgül Öğr. Gör. Dr. Sevcan Beşikci) Sosyal Bilimlerde Uluslararası Dijital Dönüşüm Konferansı tam bildiri kitabı, ss.52-61

Yılmaz, Y. (2020). Dijitalleşmenin Etkisi Altında Değişen Çalışan Yapısı Geleceğin İş gücü Yetkinlikleri. B. Yılmaz içinde, *Çalışma Hayatının Geleceği* (s. 125-171). Ankara: Gazi Kitabevi.

FARKLI ORANLARDA YEŞİL ÇAY KULLANIMI İLE FONKSİYONEL ÖZELLİKTE SÜTLAÇ ÜRETİMİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Bilim Uzmanı, Mehmet Berk AYDIN

Selçuk Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, Konya,
Türkiye, aydinberk@gmail.com- 0009-0001-8142-6403

Doç. Dr., Birsen BULUT SOLAK

Selçuk Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, Konya,
Türkiye, birsenbulut@selcuk.edu.tr- 0000-0003-1583-1504

ÖZET

Fonksiyonel gıdalar, besleyici özelliklerin yanı sıra içeriğindeki bileşenler ile hastalık riskini azaltıcı ve sağlığı koruyucu etki gösteren gıdalardır. Bir ürünün fonksiyonel özellik gösterebilmesinde fizyolojik faydayı mutlaka sağlaması gerekmektedir. Bu çalışmada fonksiyonel bir gıda ürünü üretmek amacıyla Türk mutfağının köklü ve geleneksel tatlılarından biri olan sütlaç ile yeşil çayın birleştirilerek, farklı versiyonlarda sütlaçlar üretilmiştir. Bu doğrultuda hazırlanan fonksiyonel özellikteki sütlaç çeşitleri, farklı oranlarda (%0, %0.6, %1.2, %1.8 ve %2.4) yeşil çay kullanılarak optimize edilmeye çalışılmıştır. Üretilen ürünlerin beğenilirlik düzeylerinin tespit etmede duyu analizi değerlendirilmiştir. Duyusal değerlendirmede sütlaçların renk ve görünüş, yapı ve kıvam, tat ve koku özellikleri beğeni düzeyine göre 1'den 5'e kadar puanlanmış ve 9 panelist tarafından farklı günlerde iki tekerrürlü yapılan sütlaçlardan elde edilen veriler ise varyans analiziyle değerlendirilerek istatistikî olarak analiz edilmiştir. Elde edilen verilerin puan ortalamalarından tat ve koku özelliği açısından kontrol örneği (4.84±0.08) en yüksek puanı alırken, %2.4 katkılı örnek (3.11±0.18) en düşük puanı alarak en az beğenilen örnek olmuştur ($P<0.05$). Analiz sonucunda yeşil çay içermeyen kontrol örneği tüm toplam puan alanları göz önünde bulundurulduğunda, en beğenilen ürünü oluşturmuştur. Ürünlerin genel kabul edilebilirlik puan ortalamaları %0, %0.6, %1.2, %1.8 ve %2.4 yeşil çay katkılı sütlaçlar için sırasıyla 4.87±0.06, 4.45±0.08, 4.17±0.14, 3.85±0.11, 3.46±0.29 olmakla birlikte, yeşil çay miktarının artmasıyla tüketicilerin beğeni düzeyleri azalmaktadır ($P<0.05$). Bu çalışmanın sonuçlarına göre %0.6 katkılı örnek (4.45±0.08), duyu analizinin tüm özelliklerinde kontrol örneğine (4.87±0.06) en yakın puan ortalamasına sahip olarak yeşil çay katkılı sütlaçlar içerisinde %0.6 yeşil çay katkısı, sütlaç yapımında daha iyi sonuç verdiğini ortaya konulmuştur. Bununla birlikte tüm örneklerde yeşil çayın geleneksel bir üründe alternatif olarak kullanılması yeni bir fonksiyonel sütlü tatlı üretimine olanak sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Fonksiyonel Gıda, Sütlaç, Yeşil Çay

A STUDY ON THE PRODUCTION OF FUNCTIONAL RICE PUDDING WITH USING OF DIFFERENT RATIOS OF GREEN TEA

ABSTRACT

Functional foods are foods that reduce the risk of disease and protect health with their ingredients because of nutritional properties. Functional products have also to provide physiological benefits. In this study, different versions of rice pudding which is traditional desserts of Turkish cuisine were produced by combining green tea at different ratios, one of the deep-rooted in order to produce a functional food product. The functional rice pudding varieties prepared in this direction were tried to be optimized by adding green tea ratios (%0 [control], %0.6, %1.2, %1.8, %2.4). Sensory analysis' evaluation was applied to determine the level of likability of the products produced. In the sensory evaluation, the color and appearance, structure and consistency, taste and smell characteristics of the rice puddings with/without green tea were scored according to the level of taste and the data obtained from the two replicated rice pudding tasted by 9 panelists on different days. Results were statistically analyzed by using analysis of variance. While the control sample (4.84±0.08) received the highest score in taste and odor, the sample with 2.4% added green tea (3.11±0.18) received the lowest score which was the least liked sample ($P<0.05$). The mean overall acceptability scores of the products were 4.87±0.06, 4.45±0.08, 4.17±0.14, 3.85±0.11, 3.46±0.29 for rice puddings with 0%, 0.6%, 1.2%, 1.8% and 2.4% green tea additives, respectively. Panelists' appreciation level decreased with increasing green tea content. According to the results of this study, the samples with 0.6% green tea additive (4.45±0.08) had the closest mean score to the control sample (4.87±0.06) in all the features of the sensory evaluation and revealed that 0.6% green tea additive had better results in producing rice pudding. However, in all cases, the use of green tea as an alternative in a traditional product will enable the production of a new functional milk dessert.

Keywords: Functional Foods, Rice Pudding, Green Tea

1. GİRİŞ

Fonksiyonel gıda terimi ilk olarak Japonya'da ülke sağlığının iyileştirilmesi ve sağlık harcamalarındaki artışların en aza indirilmesi amacıyla ortaya çıkmıştır (Farr, 1997). Ülkemizde ise “Gıdaların Üretimi, Tüketimi ve Denetlenmesine Dair Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü” adlı kararnamede, “Besleyici etkilerinin yanı sıra bir ya da daha fazla etkili bileşene bağlı olarak sağlığı koruyucu, düzeltici ve/veya hastalık riskini azaltıcı etkiye sahip olup, bu etkileri bilimsel ve klinik olarak ispatlanmış gıdalar” şeklinde bir tanıma sahiptir (TBMM, 2004).

İnsanların bilgi düzeyi ve davranışlarının gelişmesine bağlı olarak daha sağlıklı ve yüksek bir yaşam kalitesi elde etmek istemelerinden dolayı, yaşam kalitelerini ve sürelerini arttırmak için, ortaya çıkan sağlık sorunlarının tedavi edilmesinden ziyade koruyucu önlemler alma yolu tercih edilmektedir. Beslenme sırasında sağlığı koruyan, hastalık riskini azaltan

fonksiyonel gıdalar bu sebeple kullanılabilirler (Roberfroid, 2000). Yeşil çay, kereviz, turunçgiller, ayçiçeği tohumu ıspanak, biberiye, zeytinyağı, yulaf, domates ve turpgiller fonksiyonel gıdalara örnek gösterilebilirler. Bunlar içerisinde özellikle yeşil çay, yüksek polifenolik bileşik konsantrasyonları nedeniyle güçlü bir antikanser ajanıdır (Hui, 2007).

1.1 Yeşil Çay

Camellia Sinensis olarak bilinen bitkinin yapraklarından elde edilen yeşil çay, siyah çayın aksine fermente edilmemiş bir çay türüdür (Üstün ve Demirci, 2013). Yeşil çay ve siyah çay benzer kimyasal yapıya sahiptir. Yeşil çay ve siyah çay arasındaki temel fark üretimleri sırasında gerçekleşen kimyasal değişimlerdir (Shukla, 2007).

Taze yeşil çay yapraklarının bileşenleri arasında mineraller, B vitamini, lipidler, amino asitler, karbonhidratlar, proteinler ve kafein yer almaktadır (Shukla, 2007). Yeşil çay ve siyah çayda bulunan polifenolik bileşiklerin antioksidan özelliğinden dolayı kronik hastalıklardan koruyucu etkisi olduğu belirtilmektedir (Henning vd., 2003).

Yeşil çayın kimyasal bileşimi iklime, mevsime ve çay yaprağının sürgün üzerindeki konumuna göre değişiklik gösterir. Yeşil çaydaki flavonoidler, polifenollerin başında gelmektedir. Epikateşin (EC), epigallokateşin (EGC), epikateşin gallat (ECG) ve epigallokateşin gallat (EGCG), yeşil çayda bulunan flavonoidlerdir ve epigallokateşin gallatın (EGCG) en önemli aktif bileşen olarak görüldüğü belirtilmektedir. Yaprak tomurcuğu ve ilk yapraklar EGCG yönünden zengindir. Kurutulmuş çay yapraklarındaki toplam polifenollerin genel konantrasyonu %8-12'dir (Graham, 1992; Katiyar ve Elmets, 2001; Min ve Peigen, 1991).

Genel olarak yeşil çayın EGCG içeriğinin daha yüksek olması nedeniyle antioksidan aktivite açısından siyah çaydan daha üstün olduğu bulunmuştur (Cheng, 2000). Yeşil çay içmenin yemek borusu kanseri riskini azalttığı, kanser hücrelerinin büyümesini engellediği, toplam kolesterol seviyesini düşürmenin yanı sıra, iyi kolesterol (HDL) oranını da arttırdığı belirtilmiştir (Cheng, 2006).

Yeşil çay tüketiminin etkileri ile ‘‘Fransız Paradoksu’’ arasında bağlantı kurulabileceği belirtilmiştir. Yıllar boyu yapılan araştırmalara göre yağ açısından zengin bir diyet tüketmelerine rağmen, Fransızların kalp hastalığı insidansı Amerikalılardan daha düşüktür. Bu durumun, yağlı diyetin olumsuz etkilerini sınırlayan bir polifenol olan resveratrol içeren kırmızı şaraptan kaynaklandığı düşünülmektedir. 1997 yılında yapılan bir çalışmada, araştırmacılar EGCG'nin resveratrol'den iki kat daha güçlü olduğunu belirlemişlerdir. Bu durum Japon erkeklerde kalp hastalıklarının, %75'i sigara içiyor olsa bile düşük olmasını açıklamaktadır. Özetlemek gerekirse, yeşil çay içmenin faydalı olduğu tıbbi durumlara kanser, romatoid artrit, yüksek kolesterol seviyeleri, kardiyovasküler hastalıklar ve enfeksiyon hastalıkları örnek verilebilir (Siniya ve Mishra, 2008).

1.2 Sütlaç

Sütlaç, tarife bağlı olarak süt, pirinç taneleri veya pirinç unu, şeker, nişasta ve çeşitli hidrokolloidler içeren pirinçli bir sütlü tatlıdır (Thaiudom ve Pracham, 2018).

Türk mutfağının en ünlü tatlılarından biri olan sütlaç, sütlü aş olarak da bilinmektedir. Kaygusuz Abdal'ın şiirlerinde ve ilk kez 15. yüzyıl tıp kitaplarında bahsedildiği belirtilmiş ve sarayda tıbbi kullanım amacıyla yemeklerden önce sıcak olarak, normal tüketimde ise yemeğin bitiminde soğuk olarak servis edilmiştir. Sütlacın, Osmanlı saray mutfağında ziyafetlerde yer alan bir tatlı türü olduğu bilinmekte olup, Kaşgarlı Mahmud'un Divan'ı Lugati't Türk eserinde sütlaca benzerlik gösteren bir ürünün tarifi yer aldığı belirtilmiştir (Işın, 2008).

Sütlaç dünya mutfağında ve Türk mutfağında farklı pişirme yöntemleri ve reçetelerde üretilmiş olsa da ana malzemeleri pirinç ve süttten oluşmaktadır. Dünya mutfaklarında sütlaca benzerlik gösteren tatlıların olduğu ve bu tatlıların İspanya'da kuru üzüm, Almanya'da badem, İtalya'da limon ve portakal, Tayland'da yıldız anason, tarçın, karanfil gibi farklı ürünlerle çeşnilendirildiği bilinmektedir (Yeşilyurt, 2020).

Vegan sütlaç üretiminde ceviz sütü kullanılarak üretilen sütlaç çeşitleri farklı şeker oranlarında (%7.11, 10.30, 13.28, 16.06.) optimize edilerek, üretilen sütlaçların yabancı koku ve tat içermediği ve genel kabul kriterlerinde olduğu tespit edilmiştir. Gönüllü ve arkadaşları, ceviz sütü kullanımıyla yeni bir vegan tatlı üretimine olanak sağlamışlardır (2022).

Yeşil çayın fonksiyonel özellikleri dikkate alındığında kurabiye (Ahmad vd., 2015), yoğurt (Amirdivani ve Baba, 2013), ve dondurma (Özdemir ve Özdemir, 2018) ile birlikte kullanıldığı çalışmalar görülmüş olup, sütlaçla birlikte kullanıldığı bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu yüzden, bu çalışmada fonksiyonel gıdalar kullanılarak ürün geliştirme kapsamında yeşil çay, klasik sütlaç reçetesi ile birleştirilmiş ve sütlaca fonksiyonel özellik kazandırmak amaçlanmıştır.

2. MATERYAL VE METOD

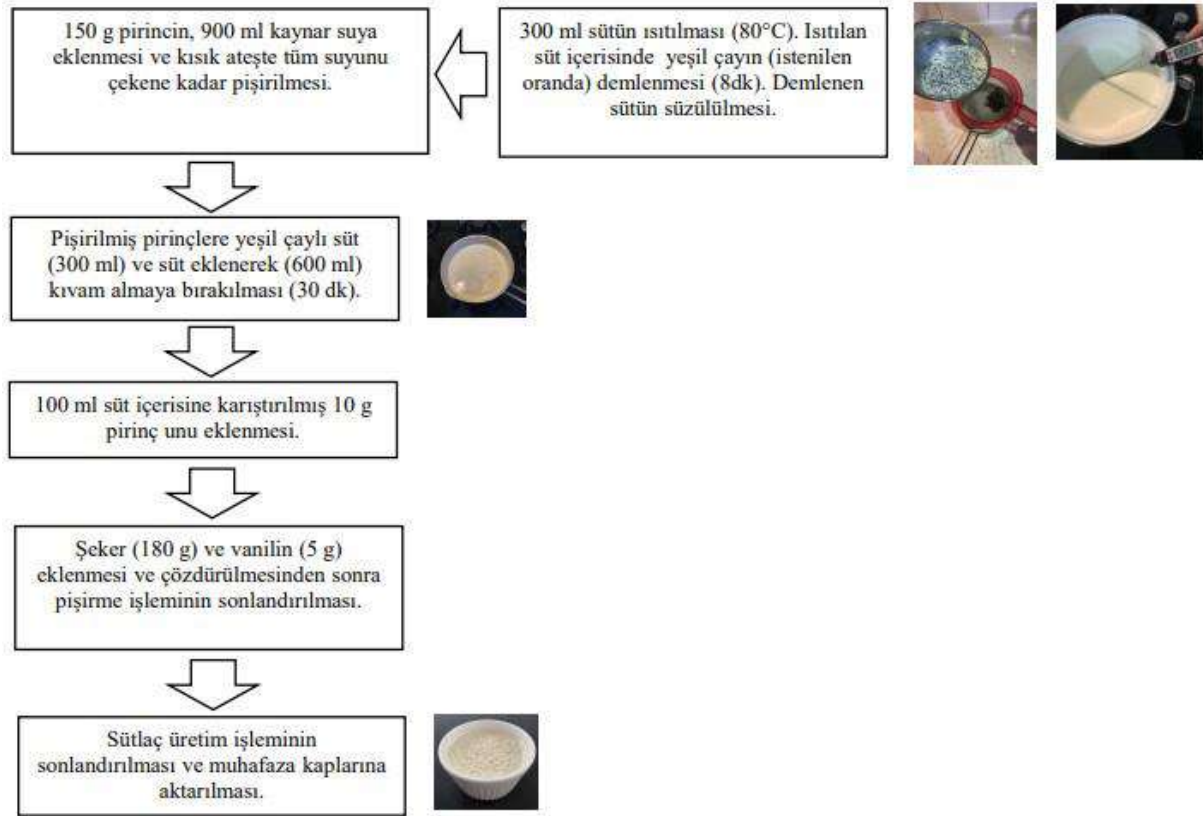
2.1 Materyal

Yeşil çaylı sütlaç üretiminde hammadde olarak süt (%3 yağ), pirinç, şeker, vanilin ve yeşil çay kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan yeşil çay, Konya'daki yerel bir marketten paketlenmiş halde temin edilmiştir.

2.2 Yöntem

2.2.1 Yeşil Çaylı Sütlaç Örneklerinin Üretimi

Fonksiyonel sütlaç örneklerine ait üretim akım şeması Şekil 1'de gösterilirken, ürünlerin formülasyonlarına ait değerler Çizelge 1'de gösterilmiştir. Duyusal analizde değerlendirilmek üzere yeşil çaylı sütlacın üretiminde; farklı oranlarda (%0, %0.6, %1.2, %1.8, %2.4) yeşil çay içeren 5 adet sütlaç hazırlanmıştır.

Şekil 1. Yeşil Çaylı Sütlaç Örneklerinin Üretim Yöntemi

Çizelge 1. Yeşil Çaylı Sütlaç Örneklerinin Formülasyonları

Örnek Kodu	Kullanılan Malzeme
S ₀	1000 ml süt, 150 g pirinç, 180 g şeker, 10 g pirinç unu, 5 g vanilin
S ₁	6 g yeşil çay, 1000 ml süt, 150 g pirinç, 180 g şeker, 10 g pirinç unu, 5 g vanilin
S ₂	12 g yeşil çay, 1000 ml süt, 150 g pirinç, 180 g şeker, 10 g pirinç unu, 5 g vanilin
S ₃	18 g yeşil çay, 1000 ml süt, 150 g pirinç, 180 g şeker, 10 g pirinç unu, 5 g vanilin
S ₄	24 g yeşil çay, 1000 ml süt, 150 g pirinç, 180 g şeker, 10 g pirinç unu, 5 g vanilin

S₀: Yeşil çay içermeyen kontrol örneği, S₁: %0.6 oranında yeşil çay içeren süttten üretilen sütlaç, S₂: %1.2 oranında yeşil çay içeren süttten üretilen sütlaç, S₃: %1.8 oranında yeşil çay içeren süttten üretilen sütlaç, S₄: %2.4 oranında yeşil çay içeren süttten üretilen sütlaçtır.

2.2.2 Duyusal Analiz

Duyusal değerlendirmede kullanılan sütlaçların formülasyonlarıyla ilgili bilgiler Çizelge 1’de görülmektedir. Sütlaç örneklerinin duyusal olarak kabul edilebilirliğini belirlemek amacı ile gerçekleştirilen duyusal değerlendirmeler, yaşları 18 ile 50 arasında değişen, yarı eğitilmiş 9 panelist tarafından renk ve görünüş, yapı ve kıvam, tat ve koku açısından değerlendirilmiştir.

Duyusal değerlendirmede, 1 kötü, 5 iyi olacak şekilde, 1'den 5'e kadar puanlanabilen bir ölçek kullanılmış olup duyusal değerlendirmeler gün ışığından uygun şekilde faydalanmak amacıyla 10.00-14.00 saatleri arasında uygulanmıştır. Üretilen sütlaçlar rakamlar ile kodlanmış ve duyusal analiz değerlendirmesinde panelistlere, tadımlar öncesi ve esnasında su servis edilmiştir (Resim1).

Resim 1. Sütlaç Örnekleri

2.2.3 İstatistiksel Analiz

Veriler, Minitab programının 14. versiyonu kullanılarak %95 güven oranında analiz edilmiştir. Sütlaç örnekleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olup olmadığı varyans analizi ile belirlenmiştir. Analiz sonuçlarının ortalama değerleri "Duncan" homojenlik grupları ile değerlendirilmiştir.

3. BULGULAR

Bu çalışmada farklı oranlarda yeşil çay içeren dört adet sütlaç örneği ve bir adet yeşil çay içermeyen kontrol örneği hazırlanmıştır. Hazırlanan sütlaç örneklerinin duyusal değerlendirmelerinin ait sonuçlar Çizelge 2'de yer verilmiştir. Yapılan analiz sonuçlarına göre, sütlaç örneklerinde yapı ve kıvam hariç olmak üzere, renk ve görünüş, tat ve koku, genel kabul edilebilirlik puanları arasındaki farklılıklar istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($P<0.05$).

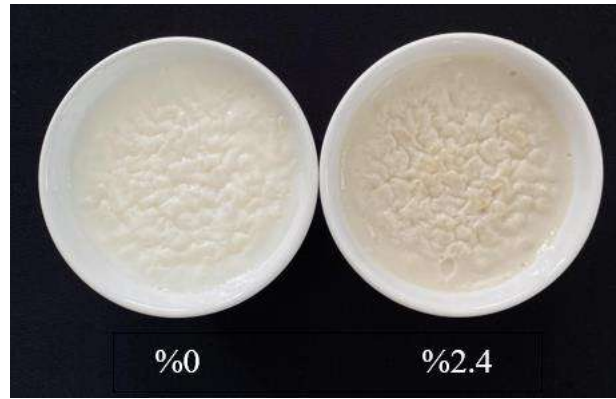
Çizelge 2. Sütlaç Örneklerinin Duyusal Değerlendirme Sonuçları

Sütlaç Örnekleri	Renk ve Görünüş	Yapı ve Kıvam	Tat ve Koku	Genel Kabul Edilebilirlik
S ₀	4.95±0.01 ^a	4.83±0.10	4.84±0.08 ^a	4.87±0.06 ^a
S ₁	4.56±0.6 ^b	4.58±0.25	4.22±0.06 ^b	4.45±0.08 ^{ab}
S ₂	4.19±0.16 ^c	4.52±0.23	3.80±0.06 ^c	4.17±0.14 ^b
S ₃	3.62±0.6 ^d	4.44±0.45	3.48±0.06 ^{cd}	3.85±0.11 ^{bc}
S ₄	3.10±0.6 ^e	4.16±0.62	3.11±0.18 ^d	3.46±0.29 ^c

Tüm sonuçlar standart sapma değerleriyle birlikte verilmiştir. ^{a-e}Aynı sütunda farklı harfle gösterilenler, özellikler arasındaki farkın önemli olduğunu göstermektedir ($P<0.05$).

Duyusal analiz değerlendirmesi sonuçlarına göre “renk ve görünüş” ($3.10 \pm 0.6^c - 3.62 \pm 0.6^d - 4.19 \pm 0.16^c - 4.56 \pm 0.6^b - 4.95 \pm 0.01^a$), “tat ve koku” ($3.11 \pm 0.18^d - 3.80 \pm 0.06^c - 4.22 \pm 0.06^b - 4.84 \pm 0.08^a$), “genel kabul edilebilirlik” ($3.46 \pm 0.29^c - 4.17 \pm 0.14^b - 4.87 \pm 0.06^a$) özellikleri arasındaki farklılıklar istatistikî olarak önemli bulunurken ($P < 0.05$), “yapı ve kıvam” özelliğinde anlamlı bir fark görülmemiştir ($P > 0.05$).

Sütlaç örnekleri “renk ve görünüş” özelliğine göre değerlendirildiğinde en yüksek yeşil çay oranına sahip S₄ örneğinin en düşük beğeni düzeyine, yeşil çay içermeyen S₀ (kontrol) örneğinin ise en yüksek beğeni düzeyine sahip olduğu gözlemlenmiştir. Renk ve görünüş özelliğinde yeşil çay miktarının artmasıyla panalistlerin beğeni düzeyi azalmaktadır (Çizelge 2). Bu durumun yeşil çay katkısının artmasıyla örneklerin renginin alışılmış sütlaç renginden farklılaşmasından kaynaklandığı düşünülmektedir (Resim 2).

Resim 2. En Az (%0) ve En çok (%2.4) Yeşil Çay Katkısı İçeren Örnekler

Örnekler “tat ve koku” özelliğine göre değerlendirildiğinde en yüksek yeşil çay oranına sahip S₄ örneğinin en düşük beğeni düzeyine, yeşil çay içermeyen S₀ (kontrol) örneğinin ise en yüksek beğeni düzeyine sahip olduğu gözlemlenmiştir.

Örneklerin “genel kabul edilebilirlik” özelliğinde ise yine en yüksek yeşil çay oranına sahip S₄ örneği en az beğenilen, yeşil çay içermeyen S₀ (kontrol) örneği ise en çok beğenilen ürün olduğu görülmüştür.

Yeşil çay içeriğinin “renk ve görünüş”, “tat ve koku”, “genel kabul edilebilirlik” özelliklerinde doğrudan etkisi olduğu görülmüştür. “Yapı ve kıvam” özelliğinde örnekler arasında istatistikî olarak anlamlı bir fark bulunmazken örneklerin duyusal analiz değerleri genel olarak ortalamanın üzerinde bulunmuştur. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda sütlaç üretiminde yeşil çay katkısının yapı ve kıvama etkisi olmadığından söz etmek mümkündür.

4. TARTIŞMA VE SONUÇLAR

Bu çalışmada farklı oranlarda yeşil çay içeren dört adet sütlaç örneği ve bir adet yeşil çay içermeyen kontrol örneği hazırlanmış ve bu örnekler duyusal değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu çalışmanın sonucuna göre S₁ örneği, duyusal değerlendirmenin tüm özelliklerinde

kontrol örneğine en yakın puan ortalamasına sahip olmuştur. Duyusal özellikler dikkate alındığında yeşil çay katkılı sütlaçlardan %0.6 yeşil çay katkısının sütlaç üretiminde daha iyi sonuç verdiği belirlenmiştir.

Özdemir ve Özdemir (2018) gerçekleştirmiş oldukları çalışmada yeşil çay, nane, kekik ve tarçın kullanarak dondurma üretmişler ve üretmiş oldukları dondurmaların duyusal değerlendirmesini gerçekleştirmişlerdir. Duyusal değerlendirmede, tat ve aroma özellikleri bakımından yeşil çaylı dondurma, tarçınlı dondurmadan sonra en yüksek puan ortalamasına sahip olurken, “istenmeyen tat” puan ortalamasında da aynı şekilde tarçınlı dondurmadan sonra 9 üzerinden 7.18 puan ortalaması ile ikinci olmuştur. Duyusal ve kimyasal özellikler göz önünde bulundurulduğunda yeşil çayın dondurma yapımında olumlu sonuç verdiği görülmüştür. Tat ve aroma özellikleri bakımından tarçınlı dondurmanın daha yüksek puan ortalamasına sahip olması tarçının daha belirgin bir aromaya sahip olması ile açıklanmıştır.

Sütlaç örneğinin renk ve görünüş özelliğinde yeşil çay içermeyen kontrol örneğinin puan ortalaması yeşil çay katkılı diğer örneklerden daha yüksek olduğu bulunmuştur. Ahmad vd. (2015) gerçekleştirmiş oldukları çalışmada buğday ununa farklı oranlarda yeşil çay ekleyerek kurabiye üretmiş olup görünüm, lezzet ve aroma bileşenlerinin duyusal özelliklerini ortaya koymuşlardır. Yeşil çay içermeyen kontrol örneğinde (7.0±0.01) görünüş özelliğinin duyusal değerlendirme ortalaması; %1 (5.9±0.05), %2 (5.4±0.02) ve %4 (5.0±0.02) yeşil çay katkılı örneklerden yüksek olduğu belirtilmiştir. Yeşil çaylı Kurabiye üretiminde, sütlaç üretiminde olduğu gibi yeşil çay miktarının artmasıyla görünüş puanının azaldığı görülmektedir. Bu durumdan dolayı dolayı yeşil çayın düşük oranlarda kullanılması tavsiye edilmiştir. Kurabiye örneğinde, yeşil çay miktarının artmasıyla birlikte lezzet puan ortalamalarının arttığı görülmekte [(%0 (6.6±0.25), %1 (7.0±0.01), %2 (7.1±0.04), %4 (7.4±0.10)] ve bu durum yeşil çaylı sütlaç örneği ile zıtlık göstermektedir.

Amirdivani ve Baba (2013) iki farklı yeşil çay (Malezya yeşil çayı ve Japon yeşil çayı) kullanarak yeşil çaylı yoğurt üretmişler ve görünüm, lezzet ve tekstür özelliklerinin duyusal değerlendirmesini gerçekleştirmişlerdir. Yapılan duyusal değerlendirmede yoğurtlara eklenen yeşil çayın, görünüm özelliği üzerinde olumlu etkisi olduğundan söz edilebilir. Malezya yeşil çayı ve Japon yeşil çayı içeren yoğurtların görünüş özelliklerinin puan ortalamalarının, sade yoğurda göre daha yüksek olduğu görülmektedir [MYÇ (7.1±1.5), JYÇ (6.6±1.3), Sade yoğurt (5.1±1.3)]. Lezzet puan ortalamasında da yeşil çay içeren yoğurtların [MYÇ (7.45±1.5), JYÇ (7.5±1.4)], sade yoğurda (5.9±1.5) göre daha yüksek puan ortalamasına sahip olduğu görülmektedir. Yeşil çaylı sütlaç örneğinin aksine, yeşil çaylı yoğurt örnekleri görünüm ve lezzet özelliklerinde kontrol örneğinden daha yüksek puan ortalamasına sahip olduğu görülmektedir.

Yeşil çay katkısının artmasıyla sütlaçların “renk ve görünüş” ve “tat ve koku” özelliklerine verilen puanların azaldığı gözlemlenmiştir. Yeşil çayın ürün geliştirme çalışmalarında daha düşük yoğunluklarda kullanılması önerilmektedir.

Sonuç olarak farklı lezzet bileşenlerinin oluşturulmasının yanında sağlığı koruyucu etkileri göz önünde bulundurulduğunda fonksiyonel gıda katkılı sütlaç üretimi çalışmalarının sürdürülmesi yararlı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Ahmad, M., Baba, W. N., A.Wani, T., Gani, A., Gani, A., Shah, U., Wani, S. M., & Masoodi, F.A. (2015). Effect of green tea powder on thermal, rheological & functional properties of wheat flour and physical, nutraceutical & sensory analysis of cookies. *Journal of Food Science and Technology*, 52(9), 5799-5807.
- Amirdivani, S., & Baba, A. S. H. (2013). Rheological properties and sensory characteristics of green tea yogurt during storage. *Life Science Journal*, 10(12), 378-390
- Cheng, T. O. (2000). Tea is good for the heart. *Archives Of Internal Medicine*, 160(15), 2393-2393.
- Cheng, T. O. (2006). All teas are not created equal: The Chinese green tea and cardiovascular health. *International Journal of Cardiology*, 108(3), 301-308.
- Farr, D. R. (1997). Functional foods. *Cancer Letters*, 114(1), 59-63.
- Graham, H. N. (1992). Green tea composition, consumption, and polyphenol chemistry. *Preventive Medicine*, 21(3), 334-350.
- Gönüllü, S., Canik, B., Karatay, H., Doğan, A., Suna, S. ve Çopur, Ö.U., *Ceviz Sütü Kullanımı ile Alternatif Vegan Sütlaç Üretimi Üzerine Bir Araştırma*, 12. Gıda Mühendisliği Öğrenci Kongresi, 71-79, Bursa, 2022.
- Henning, S. M., Fajardo-Lira, C., Lee, H. W., Youssefian, A. A., Go, V. L. W., & Heber, D. (2003). Catechin content of 18 teas and a green tea extract supplement correlates with the antioxidant capacity. *Nutrition and Cancer*, 45(2), 226-235.
- Hui, Y. H., *Handbook of food products of manufacturing*. A John Wiley & Sons Inc., New Jersey, 2007.
- Işın, P. M., *Gülbeşeker Türk Tatlıları Tarihi*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008.
- Katiyar, S. K., & Elmets, C. A. (2001). Green tea polyphenolic antioxidants and skin photoprotection. *International journal of oncology*, 18(6), 1307-1313.
- Min, Z., & Peigen, X. (1991). Quantitative analysis of the active constituents in green tea. *Phytotherapy Research*, 5(5), 239-240.
- Özdemir, C., & Özdemir, S. (2018). Bitkisel çay kullanılarak üretilen re kombine dondurmaların bazı kalite özellikleri. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 12, 27-31.
- Roberfroid, M. B. (2000). A European consensus of scientific concepts of functional foods. *Nutrition*, 16(7-8), 689-691.
- Shukla, Y. (2007). Tea and cancer chemoprevention: A comprehensive review. *Asian Pacific Journal of Cancer Prevention*, 8(2), 155-166.
- Sinija, V. R., & Mishra, H. N. (2008). Green tea: Health benefits. *Journal of Nutritional and Environmental Medicine*, 17(4), 232-242.
- TBMM., *Gıdaların Üretimi, Tüketimi ve Denetlenmesine Dair Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun*, 2004.

Thaiudom, S., & Pracham, S. (2018). The influence of rice protein content and mixed stabilizers on textural and rheological properties of jasmine rice pudding. *Food Hydrocolloids*, 76, 204-215.

Üstün, Ç., & Demirci, N. (2013). Çay bitkisinin (*Camellia Sinensis L.*) tarihsel gelişimi ve tıbbi açıdan değerlendirilmesi. *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, 3(3), 5-12.

Yeşilyurt, B., *Farklı Buğday Çeşitleri ile Üretilen Sütlaçların Bazı Fizikokimyasal ve Duyusal Özelliklerinin Belirlenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Bolu, 2020.

YAPAY ZEKÂ BİLEŞENLERİ VE SEKTÖRLERLE İLİŞKİSİ

Öğr. Gör. Emine ÖĞÜLDÜ

Selçuk Üniversitesi

Beyşehir Ali Akkanat Meslek Yüksekokulu

Finans, Bankacılık ve Sigortacılık

Orcid: 0000-0003-3761-7189

emineoguldu@selcuk.edu.tr

ÖZET

21. Yüzyıl sürekli gelişen bilgisayar teknolojisindeki gelişmelerle dijital/dönüşüm çağı olarak bilinmektedir. Dijital çağda yaşanan bu teknolojik gelişmelerin en önemlisi yapay zekâ olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapay zekâ kavramını; insan zekasını bilgisayar yazılım uygulamalarını kullanarak makineler aracılığıyla taklit etmek olarak tanımlayabiliriz. Böylelikle makine öğrenimi ve otomasyonun hızla gelişmesi; yapay zekâ uygulamalarının daha sık kullanılarak yapay zekanın birçok çalışma alanının yerini alabileceği sonucunu ortaya koymaktadır. Her ne açıdan olursa olsun bu teknolojik değişimden tüm meslek grupları olumlu ya da olumsuz bir şekilde etkilenme yaşayacaktır. Bu durum, günümüzde bazı mesleklerin yok olmasına sebep olurken, yeni meslek gruplarının da gündeme gelmesine imkân vermiştir. Bu süreçte bazı meslekler fonksiyonlarını kaybedeceğinden iş kayıpları oluşacak ve beraberinde de çalışanlar büyük çapta işsizlik sorunu ile karşı karşıya kalacaktır. Yeni meslek gruplarının ortaya çıkması yeni uzmanlık alanları ve istihdam açısından bir artış söz konusu olacağı için işsizlik sorununda da çözüm oluşturabilecektir.

Bilgisayar teknolojisindeki bu gelişmeler sayesinde yapay zekanın kullanım alanlarında sağladığı yararlar kapsamında; yapay zekâ, Sivil Havacılık, Sağlık, Otomotiv, Güvenlik Sistemleri, Pazarlama, Siber Savunma, Finans ve Bankacılık vb. gibi faaliyet alanlarında kullanılmaktadır. Bu çalışmam kapsamında yapay zekanın tanımı, yapay zekâ bilgi bileşenleri, yapay zekâ teknikleri sırasıyla ele alınacaktır. Devamında ise; yapay zekanın sektörlerle ilişkisi incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Yapay zekâ, Teknoloji ve Bilgisayar Yazılımı

ARTIFICIAL INTELLIGENCE COMPONENTS AND THEIR RELATIONSHIPS WITH SECTORS

SUMMARY

The 21st century is known as the digital/transformation age with the developments in constantly evolving computer technology. The most important of these technological developments in the digital age is artificial intelligence. The concept of artificial intelligence; We can define it as imitating human intelligence through machines using computer software

applications. Thus, the rapid development of machine learning and automation; It reveals that artificial intelligence can replace many fields of work by using artificial intelligence applications more frequently. Regardless of the aspect, all professional groups will be affected positively or negatively by this technological change. While this situation has caused some professions to disappear today, it has also allowed new professional groups to come to the fore. In this process, as some professions will lose their functions, job losses will occur and employees will face the problem of large-scale unemployment. The emergence of new professional groups may also provide a solution to the unemployment problem, as there will be an increase in new areas of expertise and employment.

Thanks to these developments in computer technology, within the scope of the benefits provided by artificial intelligence in its areas of use; artificial intelligence, Civil Aviation, Health, Automotive, Security Systems, Marketing, Cyber Defense, Finance and Banking etc. It is used in areas of activity such as. Within the scope of this study, the definition of artificial intelligence, artificial intelligence information components, and artificial intelligence techniques will be discussed respectively. In the following; The relationship between artificial intelligence and sectors will be examined.

Key Words: Artificial intelligence, Technology and Computer Software

GİRİŞ

Gelişmekte olan dünya şartlarında bilgisayarlar ve bilgisayar sistemleri yaşantımızın vazgeçilmez araçları konumuna gelmiştir. Örneğin; evimizde kullandığımız eşyalardan tutun günün 24 saati elimizden düşürmediğimiz akıllı telefonlara kadar hayatımızın her kademesinde birçok aygıt bilgisayar sistemleri ile çalışmaktadır. Bütün bunlara dikkat ettiğimizde gün geçtikçe bilgisayar sistemlerine ve yapay zekâ uygulamalarına olan ilgi artmaktadır. Günümüz 21. Yüzyıl bilgi çağının vazgeçilmez aracı olan bilgisayarlardaki teknolojik gelişmeler; dijital çağın gelişmesini ve beraberinde yapay zekanın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu gelişmeler işletmelerin işleyişlerini de etkileyen büyük sonuçlar doğurmuştur. Böylece işletmeler ellerindeki verileri analiz ederek hızlı ve etkin karar vermek için yapay zekâ tekniklerini kullanma gerekliliği gündeme gelmiştir. Çünkü; yapay zekâ, makineler ve büyük depolama alanlarıyla teknolojiye geniş çapta bir devrim yaşatmaktadır. Bu teknolojik gelişmelerden yeryüzündeki tüm meslek grupları gerek olumlu gerekse olumsuz anlamda etkileşim yaşamaktadır. Bu da yeni iş olanaklarının ve yeni istihdam alanlarının ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Yapay zekâ uygulamalarının günümüzdeki ilk gelişimi insansı robotlarla olmuştur. Ve bu konuda yapılan çalışmaların artmasıyla ortamdaki iş gücünü azaltmak ve verimliliği arttırmak için bu insansı robotlar birçok faaliyet alanında kullanılmaya başlanmıştır. Bu da çalışan insanların yerini doldurabilecek robotların gündeme gelmesini sağlamıştır.

Yapay Zekâ

Geçmişten günümüze kadar gerçekleşen uzmanlaşmayla bazı bölümlerdeki zorlu ve alışlagelmiş görevlerin makinelere verilmesi iş verimliliğinin ve yaşam standartlarının

artmasını sağlamıştır. Sanayi devriminin gerçekleşmesinden sonra makinelerin kullanımının artması aynı zaman da otomasyon sürecini de hızlandırmıştır. Bununla birlikte 20. Yüzyıl ve devamında yaşanan teknolojik gelişmeler olarak anılan bilgisayar devrimi orta gelirli birtakım mesleklerin yok olmasına sebep olmuştur.

Yapay zekâ kavramını; insan zekasını bilgisayar yazılım uygulamalarını kullanarak makineler aracılığıyla taklit etmek olarak tanımlayabiliriz. Yapay zekâ, dünyadaki tüm ülkelerin kabiliyetlerini, kariyer imkanlarını, endüstriler ve meslekler arasındaki etkiyi yeniden biçimlendirme gücüne sahiptir. (Sheikhi, 2022). Kullandığımız birtakım teknolojik ürünler bazı yazılım uygulamalarıyla birleştirilerek insan zekasıyla maddeler arasında bir ilişki kurulmaya çalışılmıştır. Bu açıdan baktığımızda yapay zekâ, günümüzde başta Reklamcılık ve Pazarlama, Sağlık, Eğitim, Turizm, Otomotiv, Sivil Havacılık, Savunma Sanayi, Finans ve Bankacılık olmak üzere her alanda yaygın kullanımı bulunmaktadır.

İşletmelerde yaşanan dijital dönüşümün yapay zekâ uygulamalarıyla uyumlu olması ekonomik faaliyetlerini, verimliliklerini, büyümelerini ve karlılıklarını devam ettirmede önemli bir etkiye sahip olmuştur. Çünkü, dijital dönüşümü benimsemiş işletmeler; müşteri istek ve taleplerindeki tüketim alışkanlıklarında meydana gelen değişimin analiz edilmesi, gruplara ayrılması ve yapılandırılması gereken bilgileri müşterilerin gereksinimlerine göre şekillendiren ve dijital dünyaya, müşterilerle devamlı süre gelen etkileşiminden elde edilen bilgileri çözümlene yeteneğine sahip olan işletmelerdir.

Endüstriyel yapay zekanın ana unsurları, “*analitik teknoloji, büyük veri teknolojisi, bulut veya siber teknolojisi, etki alanı bilgisi ve kanıt*” olarak ele alınmaktadır. (Sheikhi, 2022). Büyük bilgi teknolojisi bilgilerin temelini ve endüstriyel yapay zekada ortamı oluşturan ana etkindir. Bu kapsamda yapay zekâ teknolojisinin uygulama alanındaki en önemli güçlükler; (Sheikhi, 2022)

Yapay zekâ güvenliği, sadece bilgi güvenliği konularını değil genel olarak güvenlik konularını da kapsamaktadır.

Veri kalitesi ve entegrasyonu, güvenilir olmayan yanlış veya zayıf veriler, hatalara yol açabileceğinden dolayı kuruluşlarda farklı zorlukların ortaya çıkmasını tetikleyebilmektedir. Finansal fizibilite, yapay zekâ uygulamasını başlatmadan önce beklenen çözümün sürdürülebilir olup olmadığını değerlendirmek açısından önemlidir. Ayrıca toplam maliyet ve beklenen gelirlerin önceden dikkate alınması gerekmektedir.

Uzmanlaşma, yapay zekanın hızlı gelişimini destekleyerek uzmanlara olan ihtiyacı arttırmaktadır. Ayrıca uzman eksikliği yapay zekâ uygulamalarının gelişmesini engellemektedir.

Robotlara Karşı Yaratıcılık adlı raporu incelediğimizde, bilgisayarlaşmaya ve işlere en yatkın olan iş gruplarını şu şekilde sıralayabiliriz: (Dirican, 2015)

Ofis yöneticileri
Çağrı merkezi personeli
Kütüphaneciler
Sığır ve mahsul çiftçileri
Kaydediciler
Madenciler
Araba satıcıları
Otel personeli

Yapay zekanın gelişmesiyle uzmanların geleceğe bakışlarındaki kaygılarını; insan yapısı, bilgilerin kötüye kullanımı, işsizlik, güvenme ve karışıklık olarak söyleyebiliriz.

Yapay Zekada Kullanılan Teknikler

Yapay zekâ teknolojisi gün geçtikçe daha fazla gelişim göstermekte ve yeni ürünlerin ortaya çıkmasıyla artık günlük hayatta adından daha çok söz ettirmektedir. Her geçen gün farklı ticari sistemler karşımıza çıkmaktadır. Bu ticari sistemlerin sahip olduğu fonksiyonel özelliklerde sürekli değişim göstermekte ve artmaktadır. Yapay zekada kullanılan uygulamaları kısaca ele alırsak; (Pirim)

Uzman sistemler; bir insanın çözebileceği problemi çözmek yapay zekâ uygulamasının amacı iken; alanında uzman bir insanın çözebileceği problemi çözmek ise uzman sisteminin amacıdır. Geliştirilen ilk uzman “MYCIN” ’dir.

Yapay sinir ağları; beynin nöron modeline benzetilmektedir. Yani, öğrenme bu ağ ile gerçekleşir. Yapay sinir ağlarının birçok kullanım alanı vardır. Bunlardan birkaçını “kontrol ve sistem tanımlama, görüntü ve ses tanıma, tahmin ve kestirim, arıza analizi, tıp, haberleşme, trafik, üretim yönetimi” olarak sayabiliriz. Kısaca, yapay sinir ağlarına; örneklerden olaylarla ilişkilerini değerlendirerek daha sonra hiç görmediğimiz örneklerle ilgili önceden öğrenilen bilgileri kullanarak karar veren bir sistemdir diyebiliriz. (Öztemel, Nisan 2012)

Yapay sinir ağlarının temel özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz: (Öztürk & Şahin, 2018)

Doğrusal olmama

Paralel çalışma

Öğrenme

Genelleme

Hata toleransı ve Esneklik

Eksik Verilerle Çalışma

Çok Sayıda Değişken ve Parametre Kullanma

Uyarlanabilirlik

Bulanık mantık; bulanık mantık denildiğinde, 0-1 ikili mantık kavramı yerine ara değerlerinde olabilen, doğru-yanlış yerine bunun biraz doğru biraz yanlış şeklinde olabileceğini, siyah-beyaz değil de ara değerler dediğimiz gri tonlarla çalışmak anlaşılır. Burada öznel veriler ön planda olsa da kazandırdığı esneklik ve normal hayattaki olaylara daha iyi çözüm imkanları sunabilme yönüyle kapsamlıdır. Kısaca; belirsiz olan bilgileri kullanabilmemizi ve sonucu kesin rakamlarla belirlenemeyen durumlarda karar vermemizde kolaylık sağlayan bir teknolojik sistemdir. Örneğin; günümüzde bulanık mantıkla çalışan ev aletleri ve bazı elektronik cihazlar üretilebilmektedir. Örneğin; Bulaşık Makinesi ve Çamaşır Kurutma Makinesini söyleyebiliriz.

Genetik algoritmalar; Algoritma, bir problemi çözmek amacıyla tekrarlanan tanımlar bütünüdür. Genetik algoritmalar ise; bilgisayarda gelişmeyi sağlayan süreçleri takip eden bir araştırma yöntemidir. Problemler sonucunda elde edilen çözümleri bir araya getirerek daha yararlı çözümler üretebilmektedir.

Yumuşak programlama; tüm uygulamalar tek başlarına kullanılabilirler gibi birçok uygulamada her bir yöntemin olumlu ve olumsuz yanları dikkate alınarak iç içe kullanılır. Bu yöntem yumuşak programlama denilmektedir.

Makine Öğrenmesi; bilgisayarlar kullanılarak örneklerin girdi ve çıktıları arasında gerçekleşen ilişkiyi gösterir.

Zeki Etmenler; farklı yapay zekâ uygulamalarını kullanarak bağımsız bir şekilde çalışma yapabilen sistemdir.

Bu teknolojiler insanlara günlük hayatlarında kullanışlı ürünlerin ortaya çıkmasında faydalı bulunmaktadır.

Yapay Zekanın Fonksiyonları

Yapay zekâ bazı kavramlarla bağdaştırılabilmektedir. Yapay zekanın fonksiyonlarını oluşturan görüntü işleme, ses tanıma, muhakeme, doğal dil işleme ve yapay sinir ağları gibi kavramları ve özelliklerini inceleyelim. (Akbaba & Gündoğdu, 2021)

Görüntü İşleme

Görüntü işleme teknolojisi, dijital bir görüntü alındıktan sonra sayısal girdilerle ayrılması ve analizlerin yapılması sonucu oluşan görüntü verilerinin bazı algoritmalar yardımıyla çıktılarına ulaşılması sürecidir.

Gelişen bilgisayar teknolojileri sayesinde görüntü işleme fonksiyonu yoğun ilgi görmüştür. Görüntü işleme fonksiyonunun faydalı bir şekilde faaliyet göstermesi yapay zekâ kavramına yönelmekle oluşacaktır. Yapay zekâ görüntü işleme teknolojisine sürücüsüz araçlar, yüz tanıma, plaka tanıma, bilgisayarlı tomografi, ultrason ve hedef tanıma vb. örnekler verilebilir.

Ses Tanıma

Bilgisayarda incelenecek olan ses verileri bazı cihazların yardımıyla alınır, dijital şekle getirilerek frekansların oluşturulması sağlanır. Kullanılan bu cihazlar ses içerisinde olan kirlilikleri ve oluşan kayıpları minimum seviyeye getirmeye çalışırlar. Frekanslardan oluşan bu harf ve sözcükler artık numaralandırılır.

Ses tanıma sistemlerinde bölümlendirme işlemleri ses sinyallerinin analiz edilmesi sonrası sözcük ve cümle oluşturma safhasında kullanılmakta ve test edildikten sonra sistemlerle bütünleştirilir. (Ateş, 2019). Yapay zekâ ses tanıma özelliğine “*Now, Echo, Cortana*” ve ayrıca; Siri, Alexa ve Google Asistant vb. gibi örnekler verilebilir.

Muhakeme

Yapay sinir ağları yardımıyla insan beyninin düşünme yapısını taklit ederek öğrenme, hatırlama, karşılaştırma yolu ile yeni verilerin oluşturulması ve bu verilerin şifrelenmesi ile analiz yapılmasına dayanan bir fonksiyondur. (Öztürk & Şahin, 2018). Buraya örnek olarak; internette alışveriş sitelerinin yer alan ürünlerini alıcıların tercih ve arama kriterlerine göre sınıflandırabilme yeteneği veya bir hâkimin davada yer alan delilleri inceledikten sonra suçlu ve suçsuz olanı ayırt etmesi gibi örnekler gösterilebilir.

Doğal Dil İşleme (NLP Teknolojisi)

Yapay sinir ağları ve derin öğrenme teknolojisi ile metinlerin ayrıştırılması, sınıflandırılması aşamalarının dijitalle dönüştürülerek matematiksel olarak modellenmesi ve bu verilerle yeni verilerin çıkarılması ya da yeni kelimelerin eklenmesi gibi adımları kapsayan bir fonksiyon türüdür. (Küçük & Arıcı, 2018). Doğal dil işleme tekniği aslında veri tabanındaki verilerin seçilmesi ve daha sonra metinleri oluşturan sözcüklerin rakamsal olarak kodlanması esasına dayanır. Buraya örnek olarak; “*tarayıcılarda kullanılan arama cümlelerinin düzeltilmesi, çevrimiçi çeviri uygulamaları, navigasyonlar ve bununla beraber sanal asistanlar ile yazılı iletişim kurabilme yetilerinin kullanıldığı uygulamalar*” ve ayrıca; Oracle Dijital Asistan (ODA), Siri, Cortana veya Alexa verilebilir. Çünkü, bu sanal asistanların uygulamalarının ardında yer alan temel teknoloji Doğal Dil İşleme (NLP Teknolojisi)’dir.

Yapay Sinir Ağları

Yapay sinir ağları, insan beyninden esinlenilerek insan beyninin öğrenme yolunu taklit edilmesine dayanmaktadır. Buldukları ortama uyum sağlayan, karar alma, hatalara karşı toleranslı olma gücünü elde etmek, bu ağlara ayırt edebilme ayrıcalığı da verir. (Öztemel, Nisan 2012). Örnek olarak; Bosch markasının Yapay Zekasına sahip Yeni Serie 8 Fırını verebiliriz.

Yapay Zekâ ve Sektör İlişkisi

Sürekli olarak gelişen teknolojik gelişmeler ve dijital dönüşümlerle birlikte yapay zekâ kavramı da hayatımızın artık her alanında yer almaktadır. Yapay zekâ kavramı verilere daha çabuk ulaşılabilmesi, bunların işlenmesi, bölümlendirilmesi ve yukarıda incelediğimiz yapay zekâ fonksiyonlarının birleşmesiyle finans, eğitim, sağlık ve eğlence gibi yaşamımızın vazgeçilmez olan birçok sektörde kullanılmaya başlanmıştır. Bu sektörleri kısaca incelersek;

Sağlık

Sağlık sektöründe yapay zekâ kullanımı; gerek tedavi, doğru teşhis ve hasta bilgilerinin doğru kayıt altına alınması aşamalarında uygun olan uygulamaların kullanılması gerekse derin öğrenme ve makine öğrenmesi gibi uygulamalarla hem maliyetlerin düşmesi hem personelin uygunluğunun ölçülmesi hem de bir veri havuzu oluşturulması için önemlidir.

Yapay zekâ kavramının cihazlarla bütünleştirilmesi hastalıkların teşhisinde verilen tepkilerin daha iyi ölçülmesini sağlayan cihazların üretilmeye başlamasını sağlamıştır. Ayrıca yine yapay zekâ uygulamalı ve ana bir bilgisayara bağlı robotik sistemler yaşlı tedavilerinde kullanılmaya başlanmıştır. Yapay zekâ uygulamaları günümüzde artık akıllı telefonlarla ilişkilendirilerek yeni uygulamaların meydana gelmesine olanak sağlamıştır. Örneğin; akıllı telefonlardaki Sağlık (Health) uygulaması, kişilerin girmiş olduğu sağlık verilerini rutin telefon kullanımlarında sürekli kontrol edebilmelerine imkân vermiştir.

Eğitim

Eğitim sektöründe yapay zekanın kullanımı, bilgilere daha çabuk ve kolay ulaşılmasını, öğrenme saatlerinin esnek olmasını, tüm öğrenciler için verimli ve yeterli olmasını, ayrıca eşit ve devamlı öğrenme imkânı sunmaktadır. Yönetim kısmı açısından baktığımızda ise, uygun bir bütçeleme sağlanması, denetimin yapılması, başvuru ve kayıtların yapılması, satın alma çalışmaları, giderlerin yönetimi gibi idari işlerde de uygulanabilmektedir. (İşler & Kılıç, 2021).

Bireysel öğrenme değişkeninde yapay zekanın kullanılması öğrencilerin hangi yöntemle daha iyi bir öğrenme sağlayacağını tespit etmektedir. Böylece, gene yapay zekâ uygulamalarıyla öğrencilere öğretilmek istenen bilgi çeşitli araç ve materyaller kullanılarak sağlanabilir. Bu da verimliliğin yanında başarının da gün geçtikçe artmasını sağlayacaktır. Eğitim alanı için; Google Teachable Machine (resim yükleme çalışması) verilebilir. Buradaki amaç; *“eklemiş olduğumuz ses, hareket ve görsellerin ne anlama geldiğini uygulamaya öğretiyoruz ve sonrasında buna bağlı olarak uygulama bizlerin o an ne yapmış olduğumuzu açıklıyor.”* (Yıldız, 2022)

Turizm

Gelişen teknoloji, seyahat kavramını da geleneksel durumdan çıkartıp güncel olan farklı boyutlara gelmesini sağlamıştır. Örneğin; akıllı telefonların kullanımı ve firmaların kullandığı uygulamalar vb. yöntemler turizm faaliyetlerinde de yeni teknolojilerinin kullanıldığını göstermektedir.

Yapay zekâ uygulamalarıyla kişiselleştirilmiş hizmet, uygulamalar üzerinden ulaşılabilirliğin sağlanması, akıllı şehirler, akıllı ulaşım, kablosuz şehir, yapay zekaya bağlı sağlık uygulamaları, akıllı tıbbi tedavi, online check-in gibi sistemlerle birlikte, konaklama yerlerinde yapay zekâ tabanlı robotlarla verilen hizmetler daha tecrübeli bir şekilde sunulabilmektedir. (Topsakal, 2018).

Günümüzde turizm uygulamalarında yapay zekâ kökenli gelişmelere gerek yurt içi gerekse yurt dışında olsun uygulanan Booking.com uygulamasında sanal asistanlar yardımıyla rezervasyonumuzu yapabiliyoruz. Skyscanner gibi bir başka uygulamayla havaalanlarında bagaj ve uçuş aşamalarında olağan sorular Chatbot (sohbet robotu) olarak bilinen yapay zekaya bağlı bir yazılım ile yanıtlanmaktadır, şeklindeki örnekleri verilebiliriz.

Siber Güvenlik ve Savunma Sanayi

Değişen teknolojiyle beraber güvenlik ve ulusal güvenlik açısından da bazı değişiklikler yaşanmıştır. Yapay zekâ uygulamaları ile ülkelerin savunma sistemleri içerisinde konum takip sistemi, yüz tanıma, dijital ayak izlerinin takibi, bomba imha robotları, ANKA (insansız hava araçları) yer almıştır. Bu atılımlar sayesinde akıllı savaş (yeni dönemin savaş anlayışının yeni nesil teknolojik gelişmeler ve algoritma uygulama değerlendirmeli bir model) kavramı gündeme gelmiştir.

Siber savunma sistemleri; ülke güvenliğine bağlı tüm yerli-yabancı ağların siber saldırılarına karşı oluşturulan bir ağ savunma algoritma sistemidir. Yapay zekâ uygulaması siber savunma

sistemlerinde siber saldırıların daha hızlı tespit edilmesi ve bu saldırılara yönelik daha çabuk önlem alınmasına katkı sağlamaktadır. (Şeker, 2020)

Otomotiv

Teknolojik gelişmelerle birlikte otomotiv sektöründe de yeni atılımlar yaşanmıştır. Tüketici taleplerinin tahmini ve kurum içi akışların tamamında değişimin yaşanması şeklinde teknolojik sistem ve hizmet aşamalarında dijitalleşme sürmektedir. (Sürmen & Güler, 2021). Yazılım alanındaki gelişmelerle yapay zekâ anlayışıyla üretilen araçlarda gün geçtikçe değişimler olmuştur. Bunlara örnek olarak; sürücüsüz araçları, elektrikli araçları, araç takibi ve rota planlamasıyla yapay zekâ ile yakıt tasarrufu sağlanması verilebilir.

Otomotiv sektöründe sadece araçlar değil aynı zamanda şirketlerde dijitalleşmeye başlamıştır. Örneğin; San Jose, California merkezli AutoX şirketi de “*Kendi kendini kullanan araçlar ile sipariş teslimatı*” na yönelik çalışmalar yapmaktadır. (Erer, 2019).

Havacılık

Havaalanlarında görülen parmak izi ve yüz tanıma teknolojisi, sanal asistanlar, akıllı ödeme vb. uygulamalar sayesinde havacılık sektöründe dijitalleşmeyle birlikte yapay zekâ kullanımları da artmıştır.

Askeri havacılıkta yapay zekâ uygulamalarının yer aldığı İHA ve ANKA gerek askeri personelin gerekse ulusal güvenliğin korunmasında ilerleme sağlamıştır. Böylece, akıllı savaş modeline geçiş önem kazanmıştır. Havacılık alanına örnek olarak; SİHA, İHA ve ANKA teknolojilerini verebiliriz.

Reklamcılık ve Pazarlama

Reklamcılık ve pazarlama alanında yapay zekâ uygulamalarını incelediğimizde müşteri deneyimi ve memnuniyetiyle ilgili veriler analiz edilir ve bu analiz sonucuna göre müşteri ile doğru ürün ilişkilendirilmesiyle birlikte maliyetlerin minimuma indirilmesi ve zamanın iyi değerlendirilmesi hem maliyetten hem de zamandan tasarruf sağlayacaktır.

Bunların yanında satın alma kararını iyi yöneterek kâr marjını ve verimliliği de arttırabiliriz. Reklamcılık hizmetlerinde kullanılan uygulamalarla reklam veren kurum ve kuruluşlar tüketiciler hakkında bilgi elde edebilirken, onların satın alma ve tüketim davranışlarının takip edilmesi, denetim sürecinin kontrol edilmesi ve maliyet hesaplamalarının doğru olarak yapılması işletmelerin ellerindeki kaynaklarını optimum seviyede kullanması açısından fayda sağlamaktadır. Örneğin; hem pazarlama metinleri üreticisi olarak kullanılan yapay zekâ uygulaması PERSADO (Yapay Zeka Örnekleri, 2023) hem de sesli pazarlama bulutu olan INVOCA (*bir sesli arama analitik platformudur. Pazarlama uzmanlarına müşterileri ile olan telefon görüşmelerini analiz etmesine ve ona göre optimize etmesini sağlar.*)’ yı verebiliriz. (Türkiye'nin Endüstri 4.0 Platformu, tarih yok). Bir başka örneğimizde; “*daha çok reklam senaryosu yazabilen, senaryonun niteliği hakkında tespitler yapabilen bir teknoloji olan*

DEEPFAKE ile reklama ilişkin görüntü ve sesler üzerinde değişim yapabilen uygulamalar” verilebilir. (Çeber, Şubat 2023).

Finans ve Bankacılık

Finans ve bankacılık sektörü yapay zekâ ve dijitalleşmenin en yaygın kullanıldığı bir alandır. Çünkü; bankacılık sektörü değişen teknolojik uygulamalara çok hızlı ve sistematik bir şekilde ayak uydurmaktadır. Burada bilgisayar alanında gerçekleştirilen teknolojik gelişmeler müşterilerine şubeye gitmeden işlemlerini yapabilme, akıllı telefonlarla internet bankacılığını kullanarak işlemlerin yapılabilme, mobil uygulamalardan ödeme yapabilme imkânı sağlaması vb. uygulamalarla müşterilerine mekân ve zaman açısından tasarruf sağlamaktadır.

Bankalar dijitalleşme sürecinde yapay zekâ temelli uygulamaları kullanmaları maliyetler açısından olumlu sonuçlar doğurmuştur. Ayrıca; yapılan sınıflandırmalar amacıyla müşteriler için faydalı olan ürünlerin daha hızlı tespit edilmesi, müşteri tercihlerinin kolay ulaşılabilir olması ve uygun dağıtım kanalı aracılığıyla verilen faaliyetlerin hizmet kalitesi açısından artış sağlayacağı amaçlanmıştır.

SONUÇ

Yapay zekâ; düşünme, tepki verme, etkileşim, problem çözme, geçmiş tecrübeleri saklama, öğrenme, karar verme ve anlam çıkarma ile ilgili ortaya çıkan sorunlara çözüm üretmek için kullanılan bilgi işlem teknolojisidir. Ayrıca, verilerin tanıtımı, sınıflandırılması, araştırılması, analiz edilmesi ve çıkan sonuçların tümevarım ve tümdengelim yöntemleri kullanılarak değerlendirilmesi gibi bileşenleri yer almaktadır. Bu yapılan çalışmalar, insan zekasını geliştirdiği kadar, iş gücü, mekân ve zaman açısından tasarruf sağlayan, emniyet ve güvenlik artışı vb. ayrıcalıklarıyla da yaşam standardımızı yükselten ve bize fayda sağlayan, ticari değeri olan, çok kullanışlı yeni araç-gereçler, makine ve teçhizat vb. gibi materyallerin elde edilmesine fırsat sunmaktadır.

Günümüzde bilgisayar teknolojisindeki sürekli ilerleme amacıyla yapay zekâ kavramı çok sık karşımıza çıkmakta, böylece çok fazla tercih edilen ve uygulanan bir kavram olma özelliğine sahip olmaktadır. Çünkü, gün geçtikçe gelişen teknolojik gelişmeler ile gerek işletmeler gerekse kullanıcılar, insanlık adına ve şahıs özeline bağlı olarak yapay zekâ uygulamalarını; yapılan işlemlerin kolay ve hızlı olması, güvenilir ve akıcı bir biçimde işlemlerin yapılması bakımından faydalı bulmaktadır. Ayrıca bunun yanında kullanılan yapay zekâ uygulamaları kullanıcıların tercihlerine göre biçimlenmekle beraber kullanım kolaylığının yüksek seviyede olması, insanların bu uygulamaları yaşamlarının her alanında uygulamasını sağlamıştır.

Endüstri 4.0 aşamasındaki gelişmelerden biri olan yapay zekâ uygulamaları günümüzde birçok alanda kullanım kolaylığı sağlamakta ve gün geçtikçe de değişim devam etmektedir. Yapay zekâ teknolojileri gerek firmaların, kurum ve kuruluşların; gerekse kişilerin yaşamlarında karşı konulamaz bir değişikliğe yol açmıştır. Otomotiv, Pazarlama ve Reklamcılık, Havacılık, Siber Güvenlik ve Savunma Sanayi, Sağlık, Eğitim, Turizm, Finans ve Bankacılık gibi vb. sektörlerde büyük bir değişim görülmektedir.

Yapay zekâ kavramıyla ilgili daha öncede bahsettiğimiz gibi, olumlu ve olumsuz yönleri ile birlikte günümüzde hızla ilerlemekte ve her alanda yeni gelişmeler yaşanmaktadır. Hiç

kuşkusuz bu ilerleme ve gelişmeler gelecekte artarak devam edecektir. Bu düzene uyum sağlayabilmek için tüm mesleki alanlarda ve yaşantımızda gerekli olan değişimlerin yapılması ve gerek meslek çalışanlarının gerekse insanların bu değişen duruma uyum sağlamaları önemli bir etkidir.

Kaynakça

- Akbaba, A. İ., & Gündoğdu, Ç. (2021). Bankacılık Hizmetlerinde Yapay Zeka Kullanımı. *Journal of Academic Value Studies*, 7(3), 298-315.
- Ateş, E. (2019, Ağustos). Derin Öğrenme ile Sesli Komut Tanıma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Elektrik - Elektronik Mühendisliği Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*, 1-45.
- Çeber, B. (Şubat 2023). *Yeni Nesil Reklam Aracı Olarak Yapay Zeka Uygulamaları: Reklam Filmlerinde Deepfake Teknolojilerinin Kullanımı Üzerine Nitel Bir Çalışma* (1. Basım b.). (C. Becan, Dü.) Efeakademi Yayınları.
- Dirican, C. (2015). The Impacts of Robotics, Artificial Intelligence On Business and Economics. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 195, 564-573.
- Erer, B. (2019). <https://listelist.com/otomotiv-endustrisi-yapay-zeka/>. Ekim 24, 2023 tarihinde Otomotiv Endüstrisinde Yapay Zeka Devriminin Başladığını Kanıtlayan 10 Şirket. adresinden alındı
- İşler, B., & Kılıç, M. Y. (2021, Ocak). Eğitimde Yapay Zeka Kullanımı Ve Gelişimi. *Yeni Medya Elektronik Dergi - eJNM*, 5(1), 1-11.
- Küçük, D., & Arıcı, N. (2018). Doğal Dil İşlemede Derin Öğrenme Uygulamaları Üzerine Bir Literatür Çalışması. *Uluslararası Yönetim Bilişim Sistemleri ve Bilgisayar Bilimleri Dergisi*, 2(2), 76-86.
- Öztemel, E. (Nisan 2012). *Yapay Sinir Ağları* (3. Basım b.). Papatya Yayıncılık. Ekim 22, 2023 tarihinde alındı
- Öztürk, K., & Şahin, M. E. (2018, Aralık 30). Yapay Sinir Ağları ve Yapay Zeka'ya Genel Bir Bakış. *Takvim-i Vekayi*, 6(2), 25-36.
- Pirim, H. (tarih yok). Yapay Zeka. *Journal of Yaşar University*. Ekim 19, 2023 tarihinde <http://joy.yasar.edu.tr> adresinden alındı
- Sheikhi, M. (2022). Yapay Zeka Kullanımının İş Piyasasına Etkisi. *Journal Of Economics And Political Sciences, Düzce Üniversitesi*, 2(1), 102-111.

Sürmen, Y. E., & Güler, E. (2021). Endüstri 4.0 Ve Bursa Otomotiv Sanayi: Swot (GZFT) Analizi İle Bir Değerlendirme. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (DÜSBED)*, 13(27), 328-347.

Şeker, E. (2020). Yapay Zeka Tekniklerinin / Uygulamalarının Siber Savunmada Kullanımı. *Uluslararası Bilgi Güvenliği Mühendisliği Dergisi*, 6(2), 108-115.

Topsakal, Y. (2018). Akıllı Turizm Kapsamında Engelli Dostu Mobil Hizmetler: Türkiye Turizm İçin Öneriler. *Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Journal Of Tourism Intelligence And Smartness*, 1(1), 1-13.

Türkiye'nin Endüstri 4.0 Platformu. (tarih yok). Ekim 24, 2023 tarihinde Pazarlamada Kullanılan Yapay Zeka Araçları: <https://www.endustri40.com/pazarlamada-kullanilen-yapay-zeka-araclari/> adresinden alındı

Yapay Zeka Örnekleri. (2023). Ekim 24, 2023 tarihinde <https://www.webirinci.com/yapay-zeka-orneklere/> adresinden alındı

Yıldız, İ. (2022, Kasım 19). *Medium*. Ekim 24, 2023 tarihinde Eğitimde Kullanılabilir En Basit Yapay Zeka Uygulaması Örnekleri: <https://medium.com/@gamfedturkiye/eğitimde-kullanilabilir-en-basit-yapay-zeka-uygulamasi-orneklere-f639f7b5212a> adresinden alındı

TEKSTİL /MODA TASARIM SÜRECİNİN OPTİMİZASYONU VE YAPAY ZEKA

Dr. Öğr. Üy. Fatma BULAT
Kırıkkale Üniversitesi
f.bulat@kku.edu.tr
Orcid: 0000-0002-6367-4243

ÖZET

21. yüzyılda özellikle ileri teknolojilerin ortaya çıkmasıyla birlikte tasarım kavramı da içerik olarak değişmiş ve problem çözümünde, sanat, bilim ve teknolojiden destek alan yaratıcı bir süreç haline gelmiştir. Günümüzün tasarım sürecini daha verimli hale dönüştürme potansiyeli olan önemli teknolojilerinden biri de “yapay zekâ”dır. Bu teknoloji, çevrelerini analiz ederek, hedefler doğrultusunda akıllı davranışlar sergileyen sistemler olarak tanımlanmaktadır. Yapay zekâ tasarım sürecinin optimizasyonunda büyük potansiyel taşıyan bir araçtır. Optimizasyon, belirli bir hedefi veya kriteri en iyi şekilde karşılamak için bir sürecin veya sistemin en iyi veya en verimli durumunu bulma sürecini ifade etmektedir. Bu süreç, mevcut kaynakları en verimli şekilde kullanmayı amaçlamaktadır. Tasarım sürecinin optimizasyonunda yapay zekâ algoritmalarının kullanımı uygulamalı bilimler alanında fayda yaratmaktadır. Yapay zekanın, tasarım pratiklerimiz aynı zamanda sanatsal algılarımız ve kültürümüz üzerinde yarattığı/ yaratacağı değişim ve dönüşüm yeni bir dönemin eşliğinde olduğumuzu göstermektedir. Araştırma da literatür tarama yöntemi kullanılmış, tasarım sürecinin optimize edilmesinde yapay zekâ kullanımının yaratabileceği faydalar değerlendirilmiş ve yapay zekanın tasarımcıları destekleyici rolü bağlamında önemli bilgiler sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Yapay zekâ, Tekstil/ Moda tasarım, Tasarım, Optimizasyon

OPTIMISATION OF TEXTILE / FASHION DESIGN PROCESS AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE

ABSTRACT

In the 21st century, the notion of design has transformed concerning its content due to the emergence of advanced technologies. It has now been acknowledged as a creative process backed by art, science, and technology for problem-solving purposes. Artificial intelligence (AI) is a prime technology of present times. AI can be characterised as systems that display intelligent behaviours aligned with goals by analysing their environments. Artificial intelligence has significant potential for optimising the design process. Optimisation involves finding the most efficient state of a process or system to satisfy a specific criterion or goal. This process aims to make the most efficient use of available resources. Implementing artificial intelligence algorithms for design optimisation results in numerous benefits in various design domains. The impact of artificial intelligence on our design practices and cultural perceptions is profound, hinting at the dawn of a new era. To examine the benefits of AI in optimising the design process, the study utilised literature review methodology to present essential information regarding AI's supporting role for designers.

Key words: Artificial intelligence, Textile/ Fashion design, Design, Optimisation

GİRİŞ

Tasarım kelimesi bir araştırma sürecinin çeşitli aşamalarında takip edilecek yol; tasar çizim, dizayn olarak (TDK, 2023) tanımlanmakta ve düşüncede şekillenerek ulaşılmak istenen ürüne form verilmesiyle devam eden süreci kapsamaktadır (Tunalı, 2004: 12). Bir diğer ifadeyle tasarım bir nesnenin veya sistemin, estetik, işlevsellik, kullanılabilirlik, üretilebilirlik, çevresel sürdürülebilirlik ve kullanıcı deneyimi gibi çeşitli faktörleri dikkate alarak planlanması ve şekillendirilmesi sürecini ifade etmektedir. Aynı zamanda bir fikrin, kavramın veya problemi çözme yolunun yaratıcı bir şekilde görselleştirilmesi ve uygulanmasını içermektedir. Tasarımın sürecinde pek çok teknik ve teknoloji desteğinden faydalanılmaya başlanmasıyla tasarımcıların bu yenilikleri kullanma yetkinliğine sahip olmasındaki kısıtlar, yeni ürün tasarımı ve geliştirilmesinde tasarımcının tek başına bu görevi üstlenmesini de zorlaştırmaktadır. Bu sebeple son dönemde tekstil ve moda alanında ortaya çıkan inovatif ürünlerin tasarımı ve üretimi sürecinde bir tasarım ekibe ihtiyaç duyulmaktadır bu ekibin verimli çalışabilmesi iyi planlanmış bir sürece bağlıdır. Yeni bir girişimin başarı olasılığını arttırmak için tasarım aşamalarının özenli bir biçimde planlanması ve sistemli bir biçimde uygulanması gerekmektedir. Pahl ve Beitz (1996: 17) e göre; özellikle mühendislik gibi alanlarda birçok farklı yönüyle tasarım sürecinin mantıklı ve anlaşılır olmasını sağlayacak şekilde entegre edilmesi için tasarım sürecinin önce aşamalara sonra her biri kendi çalışma yöntemine sahip ayrı adımlara bölünmesi gerekir.

Tasarım, birçok farklı alanı kapsar, tekstil ve moda endüstrisi bunlardan biridir. Tekstil ve moda tasarımı; örme, dokuma, baskı ve karışık tekniklerin kullanıldığı kumaş tasarımı oluşturma (Steed ve Stevenson, 2012: 11) ve kumaşı giysiye dönüştürme sürecinde konsept oluşturma, koleksiyon hazırlama ve koleksiyonun sunumu konularını (Yetmen, 2016:737) kapsamaktadır. Keizer ve Garner (2003)'te tekstil ve moda tasarımı “gözlemciye estetik açıdan hoş görünen ürünler yaratmak için tasarım ilkelerini kullanarak tasarım öğelerinin (renk, kumaş, çizgi, şekil ve detay organizasyonu” olarak (Akt. Nance, 2008) tanımlarken, Stone (2007: 7-8) ise bu süreci, “bir stilin herhangi bir zamanda grupların çoğunluğu tarafından kabul edilen ve kullanılan versiyonunu yaratmak” olarak kabul etmektedir.

Wash ve ark. (1992) na göre tasarım dört temel özelliği olan bir süreçtir (Şekil 1).

YARATICILIK	KARMAŞIKLIK	UZLAŞMA	SEÇİM
<ul style="list-style-type: none"> Tasarım önceden olmayan bir şeyin yaratılmasını içerir.	<ul style="list-style-type: none"> Tasarım çok sayıda parametreler ve değişkenler üzerindeki kararları kapsar.	<ul style="list-style-type: none"> Tasarım farklı parametreleri (maliyet ve verimlilik, estetik ve kullanım kolaylığı, malzemeler ve uzun ömürlülük gibi) dengelemeyi gerektirir	<ul style="list-style-type: none"> Tasarım, sorun çözme ye odaklanır ve sorunun temel konseptinden , renk , biçim vb. her seviyede olası çözümler arasından seçim yapmayı gerektirir.

Şekil 1. Tasarımın özellikleri (Wash1992'den Akt.Mozata,2005:21).

İnsanlık kadar eski olan tekstil ve moda endüstrisi tasarım etkinliğinin en yüksek olduğu iş kollarından biridir ve tasarım süreçlerinin optimizasyonu tüketimdeki hız düşünüldüğünde oldukça önemlidir. Modanın sürekli olarak kendini yenileme çabası tasarımcıların her sezon yeniden, yeni, farklı ve eşsiz olanı tasarlama eylemini dinamik tutmaktadır (Seivewright,

2013:12). Moda tasarımcılarının her bir yaratma eylemi, yeni ve özgün tasarımlar anlamına geldiğinden tasarımcılar sıra dışı olanı bulmaya çalışmaktadır. Wolfe (1998)' e göre, iyi tasarımları yaratmanın formülü, tüm tasarım öğeleri ve ilkelerinin uyumlu bir kombinasyonunu içermelidir. Tasarım sürecinde, tasarım unsurlarının tasarım ilkelerine göre seçilmesi ve birleştirilmesi önemlidir" (Wolfe 1998'den Akt. Koç ve Mendi,2020: 468).

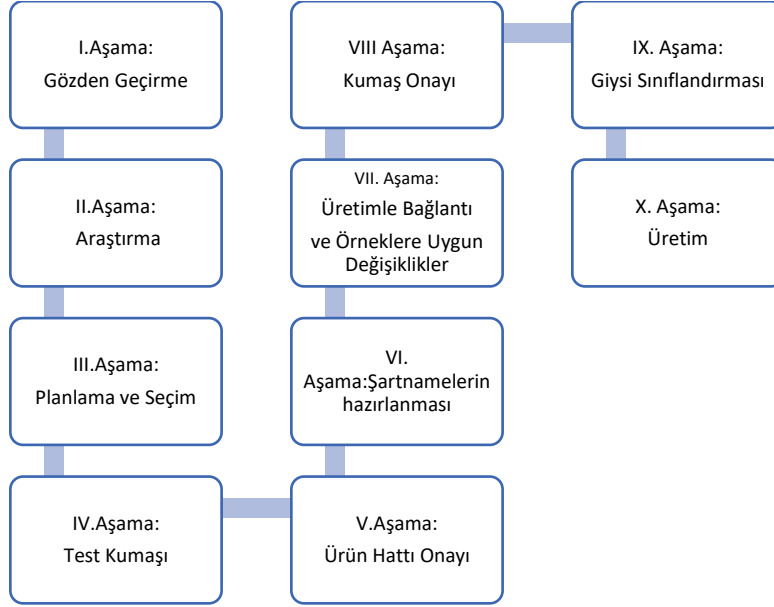
Bu araştırmada literatür tarama yöntemi kullanılmış, ulaşılan kaynaklar vurgulanmaya çalışılan düşünceye kaynak teşkil etmesi amacıyla incelenmiştir. Tasarım sürecinin optimize edilmesinde yapay zekâ kullanımının yaratabileceği faydalar değerlendirilmiş ve yapay zekanın tasarımcıları destekleyici rolü bağlamında önemli bilgiler sunulmuştur.

Tekstil ve Moda Tasarım Süreci

Tasarım süreci ilk fikir ve konseptlerden prototiplerin geliştirilmesine kadar giysi tasarımında yer alan bütün adımları içermektedir. Tasarım süreci, bir ürünün veya projenin fikir aşamasından başlayarak, son ürünün oluşturulup sunulmasına kadar olan süreci ifade etmektedir. Tasarım süreci, disiplinlere ve projenin türüne bağlı olarak değişebilir, ancak bu temel adımlar genellikle tüm tasarım süreçlerinde bulunur. İyi bir tasarım süreci, ürünlerin veya projelerin başarılı bir şekilde geliştirilmesine ve sunulmasına yardımcı olmaktadır.

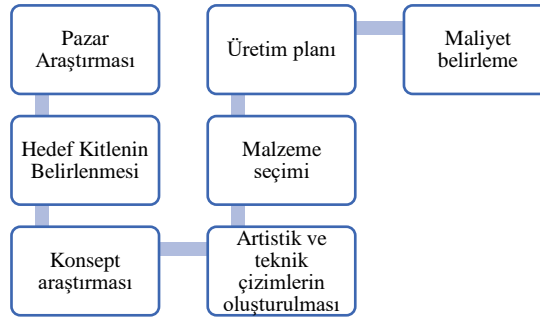
Tasarlanan ürüne ve özelliklerine göre spesifik özellikler taşıyan tasarım süreci genellikle yeni trendlerin araştırılması koleksiyonun planlanması, koleksiyondaki giysilerin tasarlanması kalıp geliştirilmesi ve son olarak giysinın oluşturulmasıyla başlar. Tasarım süreci standardize edilmek istenmesine rağmen her tasarlama eylemi tasarımcıya ve ürüne göre değişken özellikler taşıdığından bu süreç tasarımcının kendine göre planladığı bir süreç olma özelliğini sürdürmektedir. Tasarım sürecinin modellenmesiyle ilgili çalışmalar bulunmaktadır bu çalışmalardan bazı örnekler aşağıdaki gibidir. Tasarım süreci, farklı disiplinlerde farklı adımlar içermekle beraber genel olarak aşağıdaki temel adımları içermektedir.

Jackson (2006) a göre tasarım süreci 10 aşamalı bir süreç olarak tanımlanmıştır (Şekil 2). Jackson (2006) modeline göre, ilk olarak mevcut ve geçmiş serilerden en çok satan ve en kötü satan giysiler belirlenmektedir. Bu bilgi üreticilere, tüketicilerin hangi stilleri daha çok tercih ettiği veya satın aldığı/ almadığı gibi konularda bilgi sağlamaktadır. Bu bağlamda çıkan sonuçlar bir trend tahminlemeyi de kolaylaştırmaktadır. Araştırma aşamasında ise renk, kumaş, şekil ve baskıda yeni trendler bulmak için araştırmalar yapılır. Bu aşamanın amacı tasarımcıların yeni trendler üzerinde kendi stillerini yaratma sürecinde ilham kaynakları bulmalarıdır. Bu amaçla trend tahminlerinden kumaş fuarlarından, geçmiş trendlerden, doğadan, sanattan vb. faydalanmaları önerilmektedir. Tasarım sürecinin diğer aşamalarında ise belirlenen yeni tasarımlar için kumaş yapısı ve dokusuna karar verilmekte, prototip hazırlanmakta üretim süreciyle ilgili planlamalar yapılarak üretim sürecine geçilmektedir.

Şekil 2: Tasarım sürecinin aşamaları (Jackson, 2006: 42)

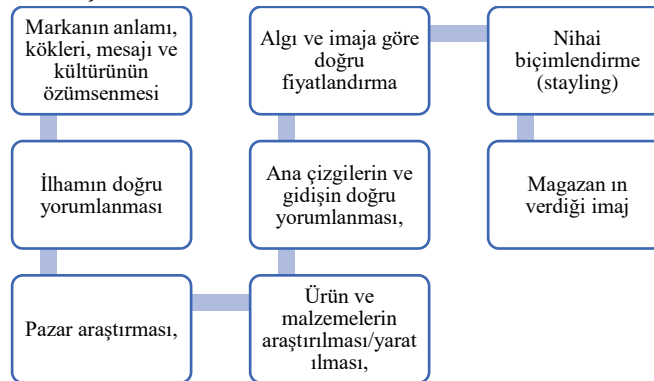
Tekstil ve moda tasarım süreci Jones (2009)'e göre ise 7 aşamadan oluşan bir süreçtir; Jones'ın modeli daha da genişletilerek bugünün tasarım eğitim süreçlerinde yaygın olarak tasarım öğrencilerine benimsetilmektedir.

Şekil 3: Tasarım sürecinin aşamaları Kaynak:(Jones, 2009).

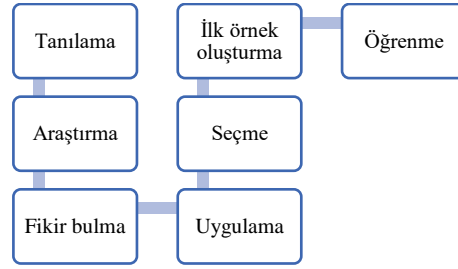
Jones (2009) tasarım süreci modelinde genel olarak, trend tahmini ve hedef kitlenin belirlenmesi, tasarım süreci, üretim ve maliyet olmak üzere dört başlık altında incelenebilir.

Gürsoy (2010) tasarım sürecini, 8 aşamalı bir süreç olarak tanımlamıştır (Şekil 4). Tasarım sürecinde tasarımcının sahip olması gereken kültür, marka, marka imajı, gibi konuları da tasarım sürecine dahil etmiştir.

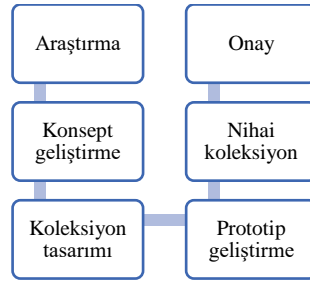
Şekil 4: Tasarımın sürecinin aşamaları. Kaynak: Gürsoy, 2010: 15

Tekstil tasarım sürecini Ambrose ve Harris yedi basamaklı bir süreç olarak ele almıştır (Şekil 5).

Şekil 5: Tasarım sürecinin aşamaları, Kaynak: Ambrose ve Harris, 2013: 11.

Munasinghe ve arkadaşları (2022)de tasarımcılarla yaptıkları araştırmada tasarım sürecini; araştırma, konsept geliştirme, koleksiyon tasarımı, prototip geliştirme, koleksiyonun sonuçlandırılması, onay olarak belirtmişlerdir (Şekil 6).

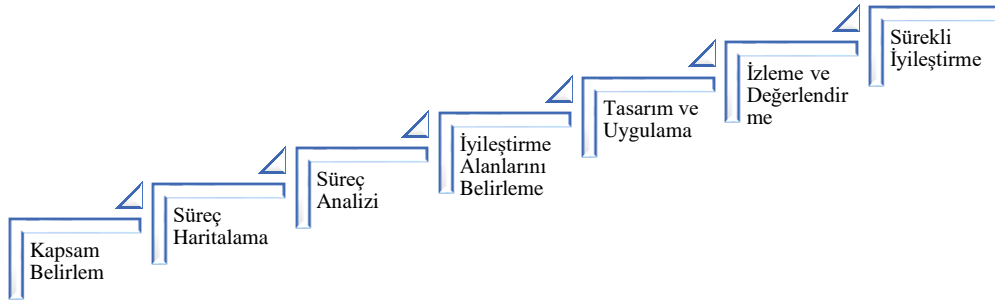

Şekil 6: Tasarım sürecinin aşamaları, Kaynak: Munasinghe, Dissanayake ve Druckman 2022:327.

Farklı araştırmacıların farklı yıllarda yaptığı araştırmalarda tasarım sürecine ilişkin modeller sunulmuş ve bu modellerin her birinde, araştırma (trend tahminleme, esin araştırması), tasarım eskizlerinin çizilmesi ve seçim, kumaş ve aksesuar belirleme, prototip üretimi, nihai üretim başlıkları yer almıştır. İncelenen tasarım süreci modelleri, birebir aynı olmasa birbirine benzer özellikler taşıdığı görülmektedir.

Tasarım Sürecinin Optimizasyonu ve Yapay Zekâ

Optimizasyon (eniyeleme) kelimesi, tasarım sürecinde ortaya çıkan sistemin, sistem parçalarının ya da ürünün mükemmel olabilmesi için yapılan faaliyet, izlenen süreç/ yöntem olarak tanımlanmaktadır (Pehlivanoglu, 2017:2). Süreç optimizasyonu ise işletmelerin mevcut süreçlerini daha verimli, etkin ve rekabetçi hale getirmeyi amaçlayan ve iş süreçlerinin performansını artırarak maliyetleri düşürmeyi, verimliliği artırmayı, kaliteyi iyileştirmeyi, müşteri memnuniyetini artırmayı hedefleyen bir yaklaşımdır (Şahinaslan, 2023:586). Sürekli iyileştirme-geliştirme hedefleyen bu yaklaşım, işletmelerin rakiplerine karşı rekabet gücünü korumasına yardımcı olarak işletmeyi sürekli olarak bir adım ileriye taşımayı amaçlamaktadır (Akpınar ve Hatunoğlu, 2021:219). Süreç optimizasyon çalışmaları (Şekil 7), kapsam belirleme, süreç haritalama, süreç analizi, iyileştirme alanlarını belirleme, tasarım ve uygulama, izleme ve değerlendirme, sürekli iyileştirme aktivitenin sırayla yürütüldüğü temel iş adımlarından oluşmaktadır (Şahinaslan,2023: 576).

Şekil 7. Süreç optimizasyon adımları (Şahinaslan, 2023:576).

Geçmişten günümüze süregelen en iyiyi bulma çabaları gerek kaynağı ve gerekse de doğası itibari ile oldukça farklı yöntemlerin doğmasına sebep olmuştur. Özellikle üretim sektöründe yaşadığımız dijital dönüşüm, iş süreçlerinin dijital teknolojilerle yeniden tasarlanmasını ve geliştirilmesini sağlamaktadır. İşletmeler, endüstri 4.0 teknolojilerini kullanarak iş süreçleri daha verimli, hızlı ve esnek hale getirebilme fırsatına sahiptir. Bilgisayar teknolojilerinde yaşanan gelişmeler sonucu, optimizasyon yöntemlerinin kullanımı uygulamalı bilimlerde giderek artmış ve sayısal modellemeler ve çözümler üretme çabası hızlandırılmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda, iş süreçleri vb. konularda ortaya çıkan problemlerin hızlı ve az maliyetli çözümü için mevcut yöntemlerin geliştirilmesi yönünde adımlar atılmış, doğal olayların modellenmesi sonucu yapay zekâ kavramı ortaya çıkmıştır (Coşkun,2007:142). Yapay zekâ, çevrelerini analiz ederek, hedefler doğrultusunda akıllı davranışlar sergileyen sistemlerdir ve ‘insan benzeri kabiliyetlere sahip bilgisayar programları ve makineler icat etme bilimi’ (Pirim, 2006: 84) olarak da tanımlanmaktadır. OECD (2019) tarafından dijital dönüşümün ana itici gücü olarak kabul edilen bu teknolojinin günümüzün karmaşık sorunlarını çözme potansiyeline sahip olduğu kabul edilmektedir (Kaplan ve Haenlein, 2019: 18). Optimizasyon, bir problemin çözümünde alternatifler içinden en iyisini belirleme işlemidir. Bu çalışmalar için birçok algoritma önerilmiştir (Akyol ve Alataş,2012:36). Bu algoritmalar bir problemi çözmek veya hedefe varmak için tanımlanan bilgisayar metotlarıdır. Yapay zekâ algoritmaları tasarım problemine net çözümler garanti etmeseler de amaca en uygun çözümü sunmayı garanti edebilirler (Coşkun, 2007:144). Yapay zekâ optimizasyon teknikleri, çeşitli alanlarda kullanılmaktadır. Bu teknikler, problemleri çözmek, kararlar almak ve süreçleri optimize etmek amacıyla birçok farklı uygulama alanında kullanılır. Bunlardan bazılarını aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Çizelge 1. Yapay zekâ optimizasyon teknikleri uygulama alanları

Yapay zekâ optimizasyon teknikleri uygulama alanları	
<p>Endüstri ve Üretim: Üretim süreçleri optimizasyonu Stok yönetimi Lojistik ve tedarik zinciri optimizasyonu Üretim hattı tasarımı Kalite kontrol ve iş güvenliği optimizasyonu</p> <p>Finans ve Yatırım: Portföy optimizasyonu Risk yönetimi Kredi değerlendirme Ticari tahmin ve analiz Yatırım stratejileri</p> <p>Sağlık ve Tıp: Hastalık teşhisi ve tahmini</p>	<p>Perakende ve E-Ticaret: Ürün yerleştirme ve envanter yönetimi Fiyatlandırma stratejileri Müşteri segmentasyonu ve kişiselleştirme Talep tahmini Reklam ve pazarlama optimizasyonu</p> <p>Bilgi Teknolojileri: Ağ yönetimi ve optimizasyonu</p> <p>Veri merkezi kaynak yönetimi Güvenlik ve tehdit analizi Dağıtık sistemlerin optimizasyonu Veri tabanı optimizasyonu</p> <p>Eğitim ve Akademik:</p>

Tedavi planlaması İlaç geliştirme Hastane kaynak yönetimi Biyomedikal veri analizi Enerji ve Çevre: Enerji tüketimi optimizasyonu Rüzgâr ve güneş enerjisi tahmini Atık yönetimi Su kaynakları yönetimi Çevresel sürdürülebilirlik analizi Taşımacılık ve Ulaşım: Rota optimizasyonu Ulaşım ağı tasarımı Trafik yönetimi Hava taşımacılığı tahmini Otomobil ve otonom araçlar için rehberlik	Program ve müfredat planlaması Öğrenci performans analizi Eğitim materyali özelleştirme Sınav programı optimizasyonu Öğretim ve öğrenme yönetimi Tarım ve Gıda: Ürün yetiştirme ve hasat planlaması Su kullanım optimizasyonu Gıda üretim ve dağıtım yönetimi Hasat tahmini Hastalık ve zararlı kontrolü Tasarım: Ürün tasarımı Mühendislik tasarımı Mimarlık ve İnşaat Endüstriyel tasarım Grafik tasarım Otomotiv tasarım Moda tasarımı Mekanik tasarım
---	--

Coşkun (2007) dan uyarlanarak geliştirilmiştir.

Tasarım optimizasyonu için kullanılabilir yapay zekâ algoritmaları

Yapay zekâ, tasarım optimizasyonu konusunda oldukça etkili bir araçtır ve AI algoritmalarının, tasarım süreçlerini geliştirmek, karmaşık problemleri çözmek ve tasarım kararlarını optimize etmek için kullanılabilir kabul edilmektedir.

Genetik Algoritmalar: Doğal seleksiyon ve genetik işlemlerden ilham alarak çalışan bir optimizasyon yöntemidir (Keklik ve Özcan, 2023:1052). Tasarım parametrelerini ve kısıtlamalarını temsil eden bir genetik kodlama kullanarak popülasyon tabanlı bir yaklaşımı benimserler. Genetik algoritmaların, fonksiyon optimizasyonu, deneysel çalışmaların optimizasyon aşaması, mekanik öğrenme, finans, pazarlama, tasarım, çizelgeleme, hücrel üretim, endüstriyel uygulamalar, sınıflandırmalar gibi başlıca alanlarda iyi sonuçlar vermesi mümkündür (Emel ve Taşkın, 2002:130). Bu algoritmalar, tasarım uzayını keşfeder, çeşitli çözüm önerilerini üreterek ve en ideal sonucu elde etmek için çeşitli genetik operatörler kullanmaktadır.

Derin Öğrenme: Büyük veri setleri üzerinden öğrenme ve karmaşık desenleri tanıma yeteneği ile tasarım optimizasyonunda kullanılmaktadır. Özellikle görüntü işleme, metin analizi ve sınıflandırma problemlerinde tasarım süreçlerini iyileştirmek için kullanılır. Görüntü tanıma işlemi için resmin makineye tanıtılması gerekmektedir bu nedenle görüntü binlerce kez makineye yüklenmektedir. Böylece makine benzer görüntüleri, desenleri ve pikselleri tanıyarak, karşılaştığı görüntünün ne olduğunu tanımlayabilmektedir. Yapay zekâ bu öğrenme sonucunda farklı görselleri birbirinden ayırarak, görsellerin ortak özelliklerini belirleyebilmektedir (Bingöl, Er Akan, Örmecioğlu ve Er, 2020:2201).

Makine Öğrenimi: Makine öğrenimi algoritmaları, veri analizi ve tahmin yetenekleri ile tasarım optimizasyonunda kullanılabilir. Makine öğrenimi algoritmaları, büyük veri kümelerindeki kalıpları tanımlamak için istatistiksel ve matematiksel teknikleri kullanır ve ardından bu kalıpları, yeni veriler hakkında tahminler yapmak veya sonuca varmak için kullanılmaktadır (Alpaydın,2020: 1). Tekstil ve moda tasarımında, makine öğrenimiyle kumaş görüntülerindeki desenler, dokular ve renkler taranarak tasarımcıların mevcut desenlere benzer veya bunları tamamlayan yeni tasarımlar oluşturması sağlanabilir. Bununla birlikte

satış verilerini analiz ederek gelecekte hangi kumaşların popüler olacağını tahmin etmek için kullanılabilir. Makine öğrenimi yoluyla elde edilen bu bilgiler, tasarımcıların hangi tasarımların oluşturulacağı ve hangi kumaşların kullanılacağı konusunda bilinçli kararlar vermesini sağlayacaktır (Bulat, 2023: 223). Moda üreticileri, müşterilerin eğilimlerini ve neyi satın alacakları hakkında yapılan araştırmalar sonucu öngörülerde bulunarak, tasarım yapmaktadır. Makine öğrenmesiyle bu verilere çok daha kolay ulaşan ve elde ettikleri verilerle müşterilerin beğenisine uygun tasarımlar yapan Finery ve StitchFix gibi markalar bulunmaktadır. Bu alanda kullanılacak Stylumia gibi AI uygulamaları moda endüstrisinin talep öngörülerinde bulunmalarına yardımcı olmaktadır (Yayalar,2021:1). Aynı zamanda tasarımcılar bu uygulamaları özellikle regresyon, sınıflandırma ve kümeleme problemlerinde tasarım parametrelerini optimize etmek için kullanılabilirler.

Simülasyon ve Modelleme: Tasarım optimizasyonunda simülasyon ve modelleme, farklı tasarım seçeneklerinin performansını değerlendirmek için kullanılır. Bu yaklaşım, fiziksel prototipler oluşturmadan önce tasarım kararlarını analiz etmek için kullanışlıdır (Özcan ve Yıldırak, 2020: 173). Tasarım süreci sezgilerin ve yaratıcılığın önemli olduğu bir alandır, eskiz çalışmaları yapılan zamanı verimli hale getirebilecek AI uygulamalarını kullanmak ve bu sürecin kısaltılmasını sağlayabilecek dijital cihazlarla ulaşılabilen çeşitli uygulamalar mevcuttur. Bu uygulamalar;

Project muze, moda platformu Zalando ve Google'ın ortaklığı sonucunda oluşturulmuş uygulamadır. Uygulamada DeepDream adı verilen yapay zekâsı kullanılmaktadır. Bu uygulamada tasarımcının zihninde oluşan tasarım fikirlerine en yakın sanal moda tasarımları yapılmaktadır (Gök,2021: 269).

CALA AI 2016 yılında kurulan fikirleri somut ürünlere dönüştürmek için erişilebilir bir yol arayan tasarımcılar için oluşturulmuş bir moda platformudur. Uygulama dijital araçlarla kullanılabilir. (Smith, 2022:1) Ücretsiz erişim sağlanabilen tasarım uygulaması, profesyonel ve amatör düzeydeki kullanıcılar için faydalı olabilecek niteliklere sahiptir.

DALL-E: Dall-e Metinsel verileri tasarıma dönüştüren ücretsiz erişilebilir bir uygulamadır. Program Stable Diffusion gibi yapay zekâ sanat üreticilerine büyük ölçüde benzerlik göstermektedir, aynı zamanda CALA' nın platformuna uyacak şekilde özelleştirilmiştir.

Stitch Fix: Stitch Fix, müşterilere stil tercihlerine ve vücut ölçülerine göre kişiselleştirilmiş moda önerileri sunan bir uygulamadır.

Vue.ai: Vue.ai, müşteriler için kişiselleştirilmiş moda önerileri oluşturmak üzere bilgisayar görüşünü ve doğal dil işlemeyi kullanan yapay zekâ destekli bir moda teknolojisi platformudur.

Heuritech: Heuritech, moda trendlerini ve tüketici davranışını tahmin etmek için bilgisayar görüşünü ve makine öğrenimini kullanan yapay zekâ destekli bir trend tahmin platformudur.

Fashwell: Fashwell, resimlerdeki moda ürünlerini tanımlayabilen ve benzer ürünler için önerilerde bulunabilen, AI destekli bir moda imajı tanıma aracıdır.

The Yes: The Yes, müşterilerin stil tercihlerine ve geçmişteki satın alma işlemlerine göre kişiselleştirilmiş moda önerileri oluşturmak için makine öğrenimi algoritmalarını kullanan yapay zekâ destekli bir alışveriş uygulamasıdır.

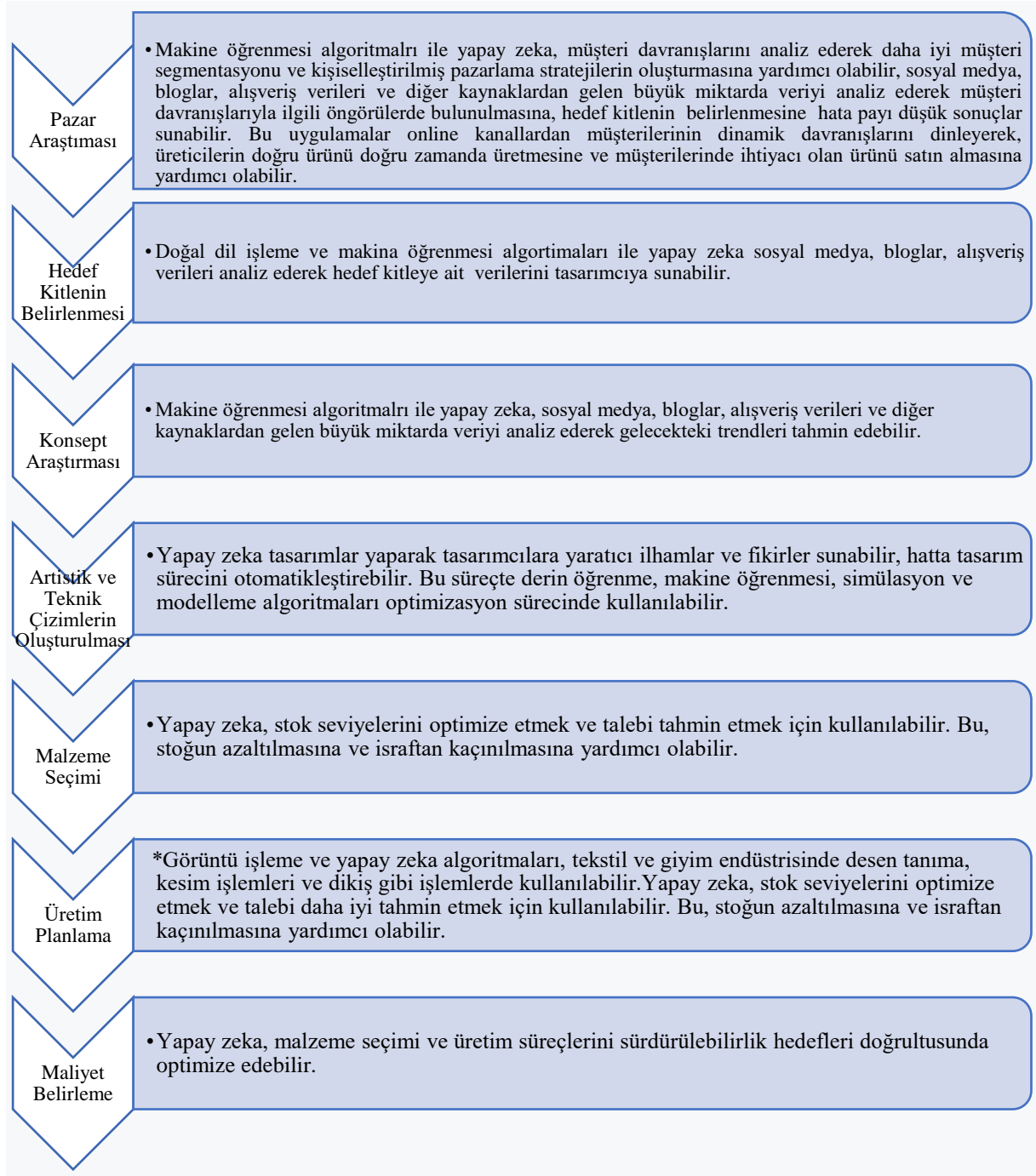
Karar Destek Sistemleri: Yapay zekâ tabanlı karar destek sistemleri, karmaşık tasarım kararlarını analiz etmek ve optimize etmek için kullanılır. Bu sistemler, çok sayıda veriyi

işleyerek ve analiz edebilmektedir Yapay zekâ, belirsizlik durumlarında anlık bilgilere erişim sağlayarak, hızlı ve doğru karar alma desteği sağlamaktadır (Howard, 2019: 921). AI, karar verme uygulamalarında veri madenciliği ve hesaplamalı zekâ algoritmaları vb. yararlanmaktadır (Ersöz ve Çınar, 2021:401). Tasarımcıların tasarıma karar verme sürecini destekleyebilecek bu sistemler tasarım sürecinin sezgiye dayalı kabul edilen en önemli kısmını destekleyerek tasarımcının doğru kararlar almasına ve bu yolla rekabet avantajı elde edilmesine katkı sunabileceği kabul edilmektedir.

Doğal Dil İşleme (NLP): Metin verilerini analiz etmek ve anlamak için kullanılır. Tasarım optimizasyonunda, kullanıcı geri bildirimlerini analiz etmek, öneriler oluşturmak ve gereksinimleri anlamak için NLP kullanılabilir. Günümüzde yaşamın her anında, sayısız bilgi, düşünce, beceri, ile ilgili veriler kayıt altına alınmaktadır. Bu verilerin arşivlenmesi, büyük şirketler, diğer kurum ve kişiler için son derece önemlidir. Bu verilerin analizi, ayrıştırılması ve yorumlanmasında kullanılan bir optimizasyon yöntemidir (Coşkun ve Kuşçu, 2021: 119).

Tasarımda süreç optimizasyonu, sınırlılıklara rağmen tasarım problemi için en iyi çözümü üretme çabası olarak tanımlanabilir. Bu uygulamaların (mühendislik, haberleşme, hava durumu, ekonomi finans, tasarım, deprem vb.) pek çok alanda karşılaşılan problemlerin çözümünde kullanıldığı yüzlerce çalışmayı literatürde görmek mümkündür (Coşkun, 2007:144). Tasarım süreç itibari ile karmaşık ve üstün yaratıcılık gerektiren, sezgilere dayalı bir eylemdir (Sezgin ve Önlü, 1992: 84) ve geçmiş trendler, sanat, renk, malzeme bilgisinin yanında teknolojiye gelişmelerin yarattığı yeniliklerden beslenmektedir. Yapay zekâ ile, tasarım sürecinin optimize edilmesine yönelik çalışmalar, bu süreci daha verimli hale getirmemize yardımcı olabilir. Optimizasyon sürecinde hangi yapay zekâ uygulamalarının kullanılacağı, tasarım probleminin gereksinimlerine ve karmaşıklığına bağlıdır. Makinelerin geçmiş tasarım ve üretim örneklerinden öğrenerek yeni bir tasarım ortaya koyması mümkündür ancak bu sürecin yaratıcı bir süreç ortaya çıkan tasarımın da yaratıcı bir faaliyet sonucu ortaya çıkmış bir tasarım olarak tanımlanıp tanımlanamayacağı bir tartışma konusudur (Pehlivan Baskın, 2022: 221). Bu tartışmalara rağmen, tasarım sürecinin verimliliğinin artırılması için optimizasyon algoritmalarının hızı ve çözüme ulaşma bağlamındaki başarısı tekstil ve moda tasarımcılarının bu algoritmalara talebini arttırmaktadır. Tasarım disiplini yapay zekâ uygulamalarından çeşitli süreçlerde faydalanmaktadır (Bulat, 2023: 224).

Şekil 8: Tasarım sürecine yapay zekanın katkısı (Yazar tarafından oluşturulmuştur).

Tasarım sürecine yapay zekanın katkısı Jones (2009) tasarım süreci modeli (Şekil 3) üzerinde değerlendirilmiştir. Yapay zekâ hayatımızın her alanında olduğu gibi görsel iletişim tasarımında varlık göstermeye başlamıştır (Pehlivan Baskın,2022: 219).

Tekstil ve moda endüstrisi gibi ürünlerin tasarımından üretimine ve satışına kadar birçok farklı sürecin takip edildiği sektörde yapay zekanın önemli katkı sunabileceği kabul edilmektedir. Yapay zekâ optimizasyon algoritmaları bu sektörde özellikle tasarım sürecini daha verimli hale getiren araçlar sunmaktadır. Bu araçlar trendleri belirlemek için çok miktarda veriyi analiz ederek tasarım sürecinin optimize edilmesine yardımcı olmaktadır (Bulat,2023:225). Trend araştırmaları sürecinde yapay zekâ araçlarını kullanan Google

Trends, ‘moda tasarımcılarının trend olan temel desenler, renkler ve stiller üzerinde iş birliği yapmalarını sağlamaktadır (Utku, 2014: 273). Yapay zekâ algoritmaları karar verme süreçlerini de iyileştirmektedir, Nike, sanal asistanlar, sohbet robotlarını ve ürün gezginlerini kullanarak doğru ve etkili karar almada AI uygulamalarından faydalanmaktadır (Ulukan, 2019:1). Böylece tasarımcılar müşteri beklentileri hakkında fikir sahibi olurken işletmeler de değişen trendler karşısında satılmayan envanter ve atık riskini üstlenmemektedir (Bulat, 2023: 226).

..

SONUÇ

Hızlı moda anlayışının etkisi altında olan Tekstil, moda ve tasarım endüstrileri sürdürülebilirlik ve rekabet gibi zorluklarla karşı karşıyadır. Bu iş kollarında rekabet avantajı elde etmek için tasarım süreçlerinin verimliliğini artırmak, tasarım kararlarını optimize etmek ve yeni ürünlerin pazara hızla sunulmasını sağlamak önemlidir. Yapay zekâ, endüstrinin karşılaştığı zorlukların üstesinden gelmek ve rekabet avantajı elde etmek için önemli bir araç haline gelmektedir.

Moda endüstrisindeki ürün döngüsü çok hızlıdır ve tasarımcılar her seferinde yeni stiller oluşturmak için müşteri eğilimlerini ve beğenilerini izlemek takip etmek durumundadır, müşterilerin tercihine uygun renk kombinasyonuna sahip tasarım ve desenler oluşturmak tasarlama eyleminin kilit faktörüdür. Bu yüzden yapay zekâ algoritmaları yeni eğilimlerin tespit edilmesinde önemli bir rol oynamaktadır

Tekstil, moda ve tasarım endüstrilerinde yapay zekâ, tasarım süreçlerini optimize etmek, maliyetleri düşürmek, sürdürülebilirliği artırmak ve tüketici taleplerine hızla yanıt vermek için güçlü bir araç olarak hızla kabul görmektedir. Bu teknolojinin, endüstrinin rekabetçi olmasını ve geleceğe hazırlıklı olmasını sağlamak bağlamında önemli kazanımlar sunduğu görülmektedir. Ancak, bu ilerlemeleri başarılı bir şekilde benimsemek için tasarımcıların yapay zekâ konusunda profesyonelleşmesi veya profesyoneller ve araştırmacılarla iş birliği yapması gereklidir. Tekstil, moda ve tasarım süreçlerinin yapay zekâ ile optimizasyonunun, endüstrinin daha hızlı, verimli ve çevre dostu bir geleceğe doğru ilerlemesine olanak sağlayacağına dair inanç güçlenmektedir.

KAYNAKÇA

Bingöl, K., Er Akan, A, Örmecioğlu, H. T. & Er, A. (2020). Depreme dayanıklı mimari tasarımda yapay zekâ uygulamaları: Derin öğrenme ve görüntü işleme yöntemi ile düzensiz taşıyıcı sistem tespiti. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 35 (4), 2197-2210. DOI: 10.17341/gazimmfd.647981

Bulat, F. (2023). Dijitalleşen Çağda Tasarımda Yapay Zekâ, Dijitalleşen Çağdan Yansımalar, *Gazi Kitabevi*,221-251.

Coşkun, O. & Kuşçu, E. (2021). Artificial Intelligence's Pupil Natural Language Processing *Turkophone*, 8 (3), 116-129. <https://dergipark.org.tr/en/pub/turkophone/issue/67992/1052744>

Emel GG. & Taşkın Ç. (2002). Genetik algoritmalar ve uygulama alanları. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 2002; 21(1): 129-152.

- Erbıyıklı, N. (2011). Tekstil ve Moda Tasarımı Açısından Sanat ve Bilim. *Akdeniz Sanat*, 4 (7), 0-0. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akdenizsanat/issue/27654/291449>
- Ersöz, F. & Çınar, Y. (2021). Veri Madenciliği ve Makine Öğrenimi Yaklaşımlarının Karşılaştırılması: Tekstil Sektöründe bir Uygulama. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (29), 397-414.
- Gök, M. O. (2021). Sanal ortamda giysi tasarım süreci: project müze örneği. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, (28), 263-277. DOI: 10.18603/sanatvetasarim.1048660
- Gürsoy, A.T. (2010). Giyim Kültürü ve Moda, Türkiye Tekstil Sanayi İşverenleri Sendikası, İstanbul,
- Howard, J. (2019). Artificial intelligence: Implications for the future of work. *American Journal of Industrial Medicine*, 62(11), 917-926.
- Jones, S.J. (2009). Moda Tasarımı, Güncel Yayıncılık, İstanbul.
- Keklik G. & Özcan B.D. (2023). Genetik Algoritmaların İşleyişi ve Genetik Algoritma Uygulamalarında Kullanılan Operatörler. *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi* 2023; 6(1): 1052-1066.
- Kaplan, A., & Haenlein, M. (2019). Siri, Siri, in my hand: Who's the fairest in the land? On the interpretations, illustrations, and implications of artificial intelligence. *Business Horizons*, 62(1), 15–25.
- Mozota, B.B. (2005) *Tasarım Yönetimi*, Çeviri: Sibel Kaçamak, Kapital Medya Yayınları A.Ş. İstanbul.
- Munasinghe, P. D., Dissanayake, D.G.K. & Druckman, A. (2022). Research journal of textile and apparel, 28 Nov 2022, Vol. ahead-of-print, Issue ahead-of-print, pages 323 – 342
- Nance, R.D. (2008). *An Analysis of Fashion and Costume Design Processes*. Master's thesis, North Carolina State University. Durham, North Carolina.
- Özcan, B. & Yıldırak, E. (2020). Bir Üretim Sisteminde Simülasyon Uygulaması. *Aksaray University Journal of Science and Engineering*, 4 (2), 172-186. DOI: 10.29002/asujse.765097
- Pehlivan Baskın Z. (2022). Görsel İletişim Tasarımında Uygulama Sürecinde Yapay Zeka'nın Yeri. *Sanat Yazıları*, 0(46), 219- 238.
- Sezgin, Ş. & Önlü, N. (1992). Tekstilde tasarım olgusu, *Tekstil ve Mühendis*, 6 (32) Nisan 1992.
- Smith, S.M. (2022). AI-Generated fashion is next wave of diy design cala reimagines dall-e as a clothing designer's ultimate smart sketch pad. <https://spectrum.ieee.org/dall-e-fashion-design>. Erişim tarihi: 24.10.2023.
- Pehlivanoğlu, Y.V. (2017). *Optimizasyon, Temel Kavramlar & Yöntemler*. Ankara. Erişim Tarihi: 17.10.2023. https://ae.ieu.edu.tr/documents/optimizasyon_volkan.pdf
- Tasarım nedir? (2023). <https://sozluk.tdk.gov.tr>. Erişim tarihi: 24.10.2023

Beitz, W., Pahl, G. & Grote, K. (1996). Engineering design: a systematic approach. *Mrs Bulletin*, 71.

Seivewright, S. (2013). *Moda Tasarımında Araştırma ve Tasarım*. (Çev. B. Bakın). Literatür Yayınları. İstanbul.

Steed, J.& Stevenson, F. (2012). "Observation and analysis." basics textile design 01: sourcing ideas: researching colour, surface, structure, texture and pattern. Lausanne London: AVA Publishing SA, 92–135.

Tunalı, İ. (2004). *Tasarım felsefesine giriş*. İstanbul: Yapı Yayın

Ulukan, G. (2019). Nike, tüketicilerin isteklerini tahmin edebilen yapay zekâ girişimi Celect'i satın aldı. <https://webrazzi.com/2019/08/08/nike-celect-satin-alma-yapay-zeka/>. Erişim tarihi:24.10.2023.

Utku, E. (2014). Giyim konforunun tahminlenmesinde yapay sinir ağları sistemlerinin kullanımına yönelik bir literatür araştırması. *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilim Dergisi*, 20(7), 272-280.

Yetmen, G. (2016). Moda Tasarımında Temel Tasarım Öğelerinin Önemi. *İdil*, 5 (22), s.735-748.

Yayalar Nihat, (2021). Moda Endüstrisini Dönüştüren Yapay Zekâ ve Teknoloji Trendleri, <https://www.yapayzekatr.com/2021/05/05/moda-sektorunu-donusturen-yapay-zeka-trendleri/>. Erişim tarihi:24.02.2023.

DOKUNMAK İLE GÖRMEK ARASINDA BİR DENEYİM MEKÂNI: MÜZELER

Araştırma Görevlisi, Hande EYÜBOĞLU

Samsun Üniversitesi, hande.eyuboglu@samsun.edu.tr – 0000-0003-0504-2886

Araştırma Görevlisi, Zeynep YANILMAZ

Karadeniz Teknik Üniversitesi, zeynepyanilmaz@ktu.edu.tr – 0000-0002-5686-3548

ÖZET

Müzeler geçmişten ve bugünden izler barındıran, kültürel ve sanatsal değeri olan eserlerin bir arada sergilendiği yapılardır. Bu yapılar araştırma, toplama, koruma, belgeleme ve sergileme gibi çeşitli işlevleri bünyesinde barındırmaktadır. Eserlerin korunması ve sergilenmesine odaklanan müzecilik anlayışı, günümüzde yerini ziyaretçi merkezli ve etkileşimli bir yaklaşım olan çağdaş müzecilik anlayışına bırakmıştır. Bu yaklaşım, müzelerin geleneksel sınırlarını genişleterek çağın ihtiyaçlarına uygun, katılımcı ve deneyim odaklı bir anlayışı benimsemektedir. Ziyaretçi katılımını teşvik eden interaktif tasarım uygulamaları, günümüz müze sergileme mekânlarında yaygın olarak tercih edilen ziyaretçilerin eser ile etkileşimde bulunabileceği, iletişim kurabileceği ve katılım sağlayabileceği bir tasarımlardır. Ziyaretçilerin aktif olarak yer aldığı interaktif mekânlar, ziyaretçilere eşsiz deneyimler sunmayı hedeflemektedir. Kullanıcıların görme duyusunun yanı sıra dokunma, işitme gibi çeşitli duyularını harekete geçiren interaktif sergi mekânları, eğlenceli ve eğitici deneyimler sunarak kullanıcıların dikkatini çekmektedir. Günümüz sergileme mekânlarındaki ilgi çekici interaktif mekân tasarımlarına dikkat çekmeyi amaçlayan bu çalışma betimsel desen ile tasarlanmıştır. İlk olarak müze, müzecilik, ziyaretçi deneyimi ve interaktif tasarım konularına ilişkin kapsamlı bir literatür taraması yapılmıştır. Ardından müzelerde sıkça görülen interaktif tasarım uygulamaları belirlenmiştir. Çalışma kapsamında interaktif tasarım uygulamaları dokunmatik ekranlar, sesli rehberler, artırılmış gerçeklikler, sanal gerçeklikler ve hareket algılama sistemleri ile sınırlandırılmıştır. Belirlenen bu uygulamalar literatürde yer alan müze yapıları üzerinden incelenmiştir. Çalışmadan elde edilen veriler ışığında müzelerin sadece bilgi sunan mekânlar olmaktan çıkarak, eğlenceli, öğretici ve ziyaretçilere etkileşimli deneyim yaşatan çağdaş kültür ve teknolojiye uygun etkileşimli mekânlar haline geldiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Müze, Deneyim, Sergileme Mekânı, İnteraktif Tasarım.

1. GİRİŞ

Müzeler kültürel, tarihi, sanatsal veya bilimsel değere sahip olan eserlerin korunduğu ve sergilendiği yapılardır. Bu yapılarda, farklı türdeki koleksiyonlar bir araya getirilip ziyaretçilere sunulmaktadır. Müzeler sergiledikleri eserlere, bağlı oldukları birime, hizmet ettikleri bölgeye ve eserleri sergileme yöntemlerine bağlı olarak sınıflandırılmakla birlikte temel işlevlerini araştırma, koruma, saklama ve sergileme olarak sıralamak mümkündür.

Günümüzde müzeler herhangi bir kar amacı gütmeyen somut ve somut olmayan mirası araştıran, toplayan, koruyan ve sergileyen topluma hizmet eden kurumlar olarak tanımlanmaktadır [1]. Müzecilik ise bu faaliyetlerin yönetilmesi ve işleyişi ile ilgilenen bir disiplindir. 19. yüzyılın başlarında hâkim olan geleneksel müzecilik anlayışında, eserlerin korunması ve sergilenmesi öne çıkmış olup ziyaretçiler ağırlıklı olarak pasif izleyici konumda olmuştur. Müzelerde daha çok uzmanların eserleri korumasına odaklanan bu anlayışta ziyaretçiler eserler ile sınırlı bir etkileşim halindedir. Eserlere dokunma ve deneyimleme gibi fiziksel temas kısıtlı olmakla birlikte ağırlıklı olarak gözlem yoluyla eserler ile iletişim kurulmuştur [2,3]. Ziyaretçiler daha çok gözlemci ve izleyici rolündedir. Zaman içerisinde geleneksel müzecilik anlayışı yerini modern müzeciliğe bırakmıştır. 20. yüzyılın ortalarında yaygınlaşmaya başlayan modern müzecilik, geleneksel müzeciliğin ötesine geçmiştir. Sosyal ve toplumsal konular odak noktası olmaya başlayarak müzeler insanları merkeze alan mekânlar haline gelmiştir. Modern müzecilikte toplum ile yakından bir ilişki kurmak ve toplumsal konulara dikkat çekmek hedeflenmiştir [4]. Eserler ile etkileşimin arttığı modern müzecilikte, ziyaretçi merkezli katılım öne çıkmıştır. Bununla birlikte ziyaretçiler pasif katılımcı olmaktan çıkarak daha aktif bir rol oynamaya başlamıştır. Müzeler çeşitli eğitim programları, atölye ve etkinlikler düzenleyerek ziyaretçilere öğrenme fırsatı sunmakta aynı zamanda temel işlevlerinin yanı sıra eğitim işlevini de gerçekleştirmeye imkân tanımaktadır. Öte yandan teknolojinin gün geçtikçe ilerlemesi, ziyaretçilerin eser ile etkileşim kurmasına olanak vermiştir. 20. yüzyılın sonlarında ise çağdaş müzecilik anlayışı yaygınlaşmıştır. Toplumunun ihtiyaç ve beklentilerine cevap vermeyi amaçlayan çağdaş müzecilik, katılımcı deneyimini merkeze almaktadır. Bilgi aktarımı ve farkındalık kazandırmanın yanı sıra teknolojinin gelişmesi ile dijital imkânlar daha yoğun bir şekilde sürece dâhil edilerek ziyaretçilere çeşitli yenilikçi deneyimler sunulmaktadır. Çağın ihtiyaçlarına uygun, katılımcı ve deneyim odaklı olan çağdaş müzecilikte ziyaretçiler aktif bir role sahiptir [5,6]. Müzeler eserlerin sergilendiği ve korunduğu yapılar olmanın yanı sıra artık günümüzde etkin, dinamik ve ziyaretçilerle iletişim kuran birer deneyim mekânı haline gelmiştir.

Deneyim, bireylerin çevresiyle etkileşimde bulunurken hissettiği şeydir. Diğer taraftan deneyim, müze ile ziyaretçi arasında ortaya çıkan geçiş ve değişimlerin tümüdür [7]. Deneyim mekânı ise deneyimin yaşandığı mekânı ifade etmektedir. Bu mekânlar ziyaretçilerin anlamlı, öğretici, etkileyici ve eğlenceli vakit geçirmelerini sağlamaktadır. Bir deneyim mekânı olarak müzeler ziyaretçilerine sosyal deneyim, bilişsel deneyim, nesne deneyimi ve içgözlemsel deneyim olmak üzere çeşitli deneyimler yaşatmaktadır [8].

Ziyaretçi deneyimini zenginleştirerek daha etkileşimli bir ortam tasarlanmasına olanak veren interaktif tasarımlar günümüz müze tasarımlarında oldukça tercih edilmektedir. Müzelerde özellikle teknolojinin sunduğu avantajlarla birlikte şekillenen iç mekân tasarımları ziyaretçiler

için keşfedilesi deneyimler haline gelmiştir [9]. İnteraktif tasarımlar, ziyaretçilerin etkileşimde bulunabileceği, tepki verebileceği ve katılım sağlayabileceği uygulamalardır.

Bu çalışmanın amacı sergileme mekânlarında ziyaretçinin eser ile etkileşimde bulunduğu interaktif mekân tasarımlarına dikkat çekmek olup ziyaretçilerin öğrenme, keşfetme ve etkileşim gibi çeşitli sergi deneyimlerine katkıda bulunan tasarımları ortaya koymak hedeflenmiştir. Çalışmada günümüz müze sergi mekânı tasarımlarında tercih edilen dijital ve fiziksel etkileşimli sergileme türlerine odaklanılarak eserlere fiziksel teması kısıtlamaya alternatif olan sergi deneyimlerine yoğunlaşmıştır.

2. YÖNTEM

Günümüz müze tasarımlarında öne çıkan interaktif mekân tasarımlarına odaklanmayı amaçlayan bu çalışmada ziyaretçilere keşfetme, öğretme ve eğlenme gibi çeşitli sergi deneyimleri sunan tasarımları öne çıkarmak hedeflenmiştir. Betimsel desen ile kurgulanan çalışmada ilk olarak konuya ilişkin kapsamlı bir literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Ardından ilgili alanyazında öne çıkan uygulamalar belirlenmiştir. Çalışma kapsamında ele alınan yaklaşımlar sergi mekânlarında interaktif tasarım uygulamaları dokunsal deneyimler, sesli rehberler, arttırılmış gerçeklikler, sanal gerçeklikler ve hareket algılama sistemleri olarak sınırlandırılmıştır. Ardından bu öğeler literatürdeki müze yapıları üzerinden analiz edilmiştir. Müze yapılarının belirlenmesinde yapıya ilişkin yeterli düzeyde yazılı ve görsel bilgiye erişebilirliğe dikkat edilmiştir. Çalışmada ziyaretçilerin etkileşimine olanak tanıyan interaktif tasarımların analizi müzelerin sergileme mekânı özelinde incelenmiştir.

3. DENEYİM MEKÂNİ OLARAK MÜZE SERGİ MEKÂN LARI

Müzelerde dokunmatik ekranlar ziyaretçilere bilgi aktarımını kolaylaştırarak interaktif bir deneyim sunmaktadır. Bu ekranlar ziyaretçilerin etkileşimli bir erişim sağlayarak sergilenen eserler hakkında kısa sürede detaylı bilgi vermektedir. Öte yandan dokunmatik ekranlar eserlere ilişkin video izleme ve eğitici oyun gibi çeşitli aktiviteler sunarak öğrenmeyi daha eğlenceli hale getirmektedir [10]. Bu durum ziyaretçilerin eserleri daha yakından inceleme gibi etkileşimli bir deneyim yaşatmaktadır. Dokunmatik ekranlar oldukça basit bir kullanıma sahiptir [11]. Ziyaretçiler eserlere ilişkin içeriklere ekrana temas ederek sürüklemeye ve kaydırma gibi eylemler ile ulaşabilmektedir. Diğer taraftan bu ekranlar eserlerin yanı sıra ziyaretçilere müze hakkında bilgi edinme imkânı sağlamaktadır. Aynı zamanda dokunmatik ekranlar ziyaretçilerin müze içerisinde kaybolmalarını engellemek ve yön bulmalarını kolaylaştırmak amacıyla çeşitli yürüme güzergâhları sunmaktadır.

Müze sergi mekânlarındaki dokunmatik ekranlar müzenin tasarımı ve sergi konseptlerine bağlı duvara monte, masaüstü ekranlar ve özel tasarlanmış stand veya kiosklar, masaüstü ekranlar olmak üzere çeşitlilik göstermektedir (Görsel 1). Bu ekranların müze sergi mekânlarında kullanımı, ziyaretçilere daha fazla etkileşimli ve öğretici bir deneyim sunma konusunda büyük bir potansiyele sahiptir.

Görsel 1. Sergi mekânında yer alan dokunmatik ekranlar [12,13,14]

Hollanda'nın Leiden kentinde bulunan Rijksmuseum Boerhaave 18.yüzyılda konukevi olarak kullanılan tarihi bir yapının 2017 yılında yenilenerek günümüz kullanımına kazandırılan bir bilim müzesidir. Tıp, astronomi ve fizik başta olmak üzere çeşitli bilim dalına ait eserlerin sergilendiği müze ziyaretçilere keşif odaklı bir deneyim sunmayı amaçlamaktadır. Sergi alanında çeşitli dokunmatik standlar ve kiosklarda dijital dergiler, eser hikâyeleri, film ve animasyonlar ile bugünü ve geleceği bağlayan bir sergi deneyimi yaşatmaktadır (Görsel 2).

Görsel 2. Rijksmuseum Boerhaave sergi mekânında yer alan dokunmatik ekranlar [15]

Sesli rehberler müze ortamlarında interaktif tasarımın önemli bir parçasıdır ve ziyaretçilere sesli anlatımlar aracılığıyla görme deneyiminin yanı sıra işitsel bir deneyim olarak bilgi sunma, rehberlik yapma ve interaktif deneyimler sunma imkânı sağlamaktadır [16]. Sesli rehberler müzenin sergi konsepti, teknolojik alt yapısı, ziyaretçi deneyimi ve ekonomik koşullara bağlı olarak çeşitlenmektedir. Sergi mekânında sesli rehberler QR kod uygulamaları, mobil uygulamalar, sesli rehber cihazları ve kulaklıklar başta olmak üzere farklı yöntem ile ziyaretçilere interaktif bir deneyim sunmaktadır (Görsel 3). Sesli rehberler, ziyaretçilere içeriği özgürce keşfetme ve özelleştirmeye imkân vermektedir.

Görsel 3. Sergi mekânlarında yer alan sesli rehberler [17, 18, 19]

Hollanda'nın Haarlem kentinde konumlanan 2020 yılında inşa edilen Museum of the Mind insan zihninin çok yönlülüğüne odaklanmaktadır. Ziyaretçilerin sergi deneyimlerinde görme duyularının yanı sıra işitme ve dokunma duyularına hitap etmektedir. Müzede ziyaretçilerin

deneyimleri sayesinde sanat eserlerine hayran bırakılması hedeflenmektedir. Sergi alanlarında eserlere ilişkin açıklayıcı yazılar bulunmamakla birlikte tüm bilgiler ziyaretçilere multimedya kılavuzları aracılığıyla aktarılmaktadır (Görsel 4).

Görsel 4. Museum of Mind sergi mekânlarında sesli rehber uygulamaları [20, 21]

Sanal gerçeklik teknolojileri müze sergi mekânlarında ziyaretçilere interaktif deneyim fırsatı sunan bir diğer alternatiftir. Sanal teknolojiler ziyaretçilerin sergi deneyimlerini eğitici ve eğlendirici bir hale dönüştürmeye katkı sağlamaktadır. Ziyaretçiler sergi alanlarında VR başlığı ya da gözlükleri ile içinde bulunduğu ortamdan bir diğer ifadeyle gerçek dünyadan tamamen uzaklaşarak sergilenen eserlerle ilişkili kurgulanan sanal dünyayı deneyimleyebilmektedir [22] (Görsel 5). Bu teknoloji ziyaretçilerin erişimi kısıtlı eserlere sanal ortamda dokunarak etkileşime girmesini mümkün kılmaktadır. Diğer taraftan ziyaretçiler sanal gerçeklik sayesinde eserlerin üretildiği dönemi, üretim aşamalarını vb. atmosferleri derinlemesine inceleme olanağı sunmaktadır.

Görsel 5. Sergi mekânlarında sanal gerçeklik teknolojisi [23, 24]

Almanya'nın Berlin kentinde 2022 yılında inşa edilen Cold War Museum ziyaretçilere sanal gerçeklik teknolojisiyle 360 derece savaş döneminin tarihine tanıklık etme fırsatı sunmaktadır. Ziyaretçiler sanal uygulamalar için ayrılan alanda VR başlıkları takarak kurgulanan savaş ortamını deneyimleyerek interaktif bir sergi deneyimine ortak olmaktadır (Görsel 6).

Görsel 6. Cold War Müzesi sergi mekânında sanal gerçeklik uygulamaları [25]

Arttırılmış gerçeklik uygulamaları müze sergileme mekânlarında öne çıkan bir diğer interaktif uygulamadır. Bilgisayar ortamında oluşturulan dijital bir dizi görüntünün gerçek ortama eklenmesiyle oluşturulan arttırılmış gerçeklik sanal dünya ile gerçek dünyayı bir araya getirmektedir [26] (Görsel 7). Ziyaretçiler akıllı telefonlarına veya müzeden temin edilen cihazlara önceden yüklenen uygulamalar sayesinde ortama sanal nesnel eklemektedir.

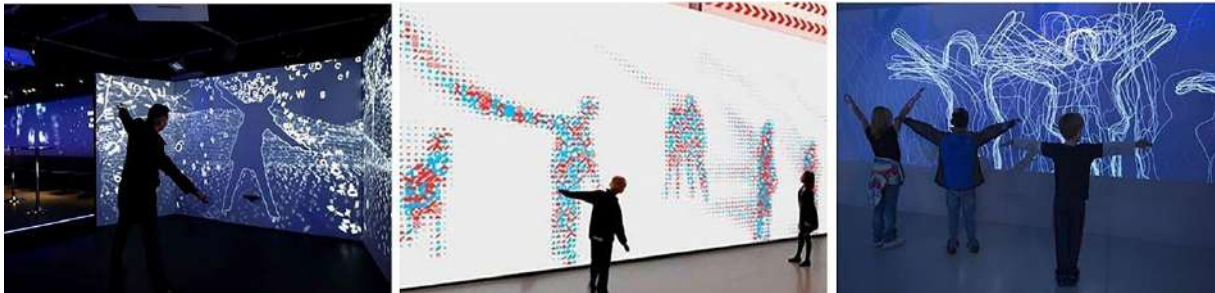
Görsel 7. Müze sergi mekânlarında arttırılmış teknoloji uygulamaları [27]

Amerika Birleşik Devletleri'nin Cleveland kentinde bulunan The Cleveland Museum of Art ziyaretçilerinin dikkatini çekmek ve eserlerden en iyi şekilde yararlanmak adına arttırılmış gerçeklik ve hareket yakalama teknolojilerini bir araya getirmektedir. Ziyaretçiler akıllı telefonlarına yükledikleri uygulama ile eserlerin sanal görüntüleri kendi görüntüleri ile birleştirerek eserle etkileşimde bulunabilmektedir (Görsel 8).

Görsel 8. The Cleveland Museum of Art sergi mekânında arttırılmış teknoloji uygulamaları [28]

Sergi mekânlarındaki interaktif uygulamalardan bir diğeri ise hareket algı sistemleridir. Bu sistemler bir dizi algoritmadan oluşmakla birlikte ziyaretçilerin hareketleri doğrultusunda sergi mekânıyla etkileşime girmelerine olanak tanımaktadır [29]. Ziyaretçilerin ellerini sallaması, belirli bir yöne bakması ve adım atması gibi basit hareketleri ile etkileşimde buldukları bu uygulamada ziyaretçiler aktif birer katılımcı rolünü üstlenmektedir (Görsel 9). Bu uygulama ziyaretçilerin öğrenme ve eğlence aktivitelerini bir araya getiren bir deneyimdir.

Görsel 9. Sergi mekânlarında hareket algı sistemi ilişkin uygulamalar [30]

Hollanda'nın Amsterdam kentinde 2014 yılında inşa edilen Micropia Museum, insan vücudunda ve doğada bulunan mikropları konu alan bir sergi deneyimi sunmaktadır. Müzede ziyaretçilerin kendi başına kullanabileceği elektron mikroskoplarının yanı sıra hareket algı sistemleri ile birlikte ziyaretçilerin hareket etmesiyle şekillenen çeşitli animasyonlar bulunmaktadır (Görsel 10).

Görsel 10. Micropia Müzesi sergi mekânlarında hareket algı sistemi ilişkin uygulamalar [31]

Sergi mekânlarında ziyaretçilerin vücudunu kendi mikroplarının olduğu yöne doğru hareket ettirerek kontrol edebileceği bir taramaya dayalı bir deneyim sunmaktadır (Görsel 10). Ziyaretçiler belirlenen alanda çeşitli hareketler yaparak hareket algı sistemleri sayesinde interaktif bir sergi deneyimi yaşamaktadır.

4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Günümüz müzecilik anlayışı, çağdaş toplumun hızla değişen beklentilerine ve teknolojik gelişmelere yanıt vererek müzeleri yeniden tanımlamıştır. Müzelerde artık sadece eserlerin sergilenmesi değil, aynı zamanda ziyaretçilerin etkileşimli ve kişiselleştirilmiş deneyimler yaşamalarına odaklanılmaktadır. İnteraktif uygulamalar bu dönüşüme katkı sunan uygulamalardan biridir. Müzeler, interaktif tasarım uygulamalarını kullanarak ziyaretçilere sergileri keşfetme, öğrenme ve eğlenme fırsatı sunmaktadır. Hareket algılama sistemleri, dokunmatik ekranlar, artırılmış gerçeklik ve sanal gerçeklik gibi teknolojiler, ziyaretçilerin sergilenen eserler ile daha yakından etkileşimde bulunmalarına olanak tanımaktadır. Bu durum ziyaretçilerin pasif izleyici olmaktan çıkıp aktif katılımcı haline gelmelerini sağlamaktadır. Öte yandan bu uygulamalar ziyaretçilerin yalnızca görme duyularına değil işitme ve dokunma duyularına hitap eden zengin çoklu duyuusal deneyimler sunmaktadır. Sonuç olarak, günümüz müzecilik anlayışına göre müzeler sadece bilgi sunan mekânlar olmaktan çıkıp, eğlenceli, öğretici ve unutulmaz ziyaretçi deneyimleri sunan çağdaş kültür ve teknolojiye uygun etkileşimli mekânlar haline gelmiştir.

KAYNAKÇA

- [1] <https://icom.museum/en/resources/standards-guidelines/museum-definition/> (Erişim tarihi: 03.09.2023)
- [2] Tekin, G., Dönüşen Müzecilik ve Müzede Öğrenme: Ankara Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesi Örneği, Milli Eğitim Dergisi, 46, 214, 2017.
- [3] Coşkun, C., Etkileşimli Müze Sergilerinde İzleyici Odaklı Yaklaşımlar, Sanat ve İkonografi Dergisi, 4, 2023.
- [4] Kandemir, Ö. ve Uçar, Ö., Değişen Müze Kavramı ve Çağdaş Müze Mekanlarının Oluşturulmasına Yönelik Tasarım Girdileri, Sanat & Tasarım, 5, 2, 2015.

- [5] Okan, B., Günümüzde Müzecilik Anlayışı, *Sanat & Tasarım Dergisi*, 5, 2, 2015.
- [6] Aydoğan, Y., Çağdaş Müzecilik Anlayışına Bağlı Olarak Popülerleşen Müze Turizmi, İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi, 7, 2, 2021.
- [7] Roppola, T., *Designing for The Museum Visitor Experience*, Routledge, 2013.
- [8] Doering, Zahava D., Strangers, Guests, or Clients? Visitor Experiences in Museums. Curator, *The Museum Journal*, 42, 2, 1999.
- [9] Acar, A., Müze ve Sergilemelerde Etkileşimli Tasarım Çözümleriyle Bilgiyi Görselleştirmek, Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Yazıları, 36, 2017.
- [10] Keş, Y. ve Akyürek, A.B., Teknoloji ile Büyüyen Yeni Nesil için İnteraktif Müzeler, *Medeniyet Sanat Dergisi*, 4, 2, 2018.
- [11] Özden, K., Müzelerde Etkileşimli Bilgilendirme Tasarımı: Anadolu Medeniyetleri Müzesi ile Frankfurt Tarih Müzesi'nin Karşılaştırılması, *ARTS: Artuklu Sanat ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 7, 2022.
- [12] <https://www.nationalww2museum.org/visit/exhibits> (Erişim tarihi: 02.09.2023)
- [13] <https://www.berliner-zeitung.de/mensch-metropole/berlin-geschichte-kalter-krieg-digitalisierte-ausstellung-mit-virtual-reality-in-die-ddr-das-cold-war-museum-im-grossen-testli.307956> (Erişim tarihi: 03.09.2023)
- [14] <https://www.heraldmillmedia.com/story/news/local/2014/07/30/ouchscreens-add-interactive-element-to-displays-at-washington-county-museum-of-fine-arts/45020963/> (Erişim tarihi: 05.09.2023)
- [15] https://www.beersnielsen.nl/rijksmuseum-boerhaave-leiden/?doing_wp_cron=1698321195.6603169441223144531250 (Erişim tarihi: 07.09.2023)
- [16] Deniz, M., *Müze Sergileme Mekanlarında Güncel Gösterim Teknikleri ile Mimari Tasarım İlişkisi Üzerine Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2008.
- [17] <https://www.denverartmuseum.org/en/exhibitions> (Erişim tarihi: 10.09.2023)
- [18] <https://www.connectivetissue.us/binary-outcomes> (Erişim tarihi: 13.09.2023)
- [19] <https://kossmanndejong.nl/project/death-matters/> (Erişim tarihi: 13.09.2023)
- [20] <https://www.designmadeingermany.de/2013/2640/> (Erişim tarihi: 14.09.2023)
- [21] <https://kossmanndejong.nl/project/museum-of-the-mind/> (Erişim tarihi: 15.09.2023)
- [22] Tanrikulu, B. ve Karagöl, A., Müzede Sanal Gerçeklik Uygulamaları: Bir Örnek Çalışma Olarak Kaplumbağa Terbiyecisi, *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 5, 2, 2021.
- [23] <https://www.nytimes.com/2018/03/12/arts/european-museums-get-adventurous-with-virtual-reality.html> (Erişim tarihi: 16.09.2023)
- [24] <https://www.museumnext.com/article/how-museums-are-using-virtual-reality/> (Erişim tarihi: 16.09.2023)
- [25] <https://www.archdaily.com/996451/cold-war-museum-tchoban-voss-architekten> (Erişim tarihi: 17.09.2023)
- [26] Karatay, A. ve Karatay, A. *Müze Bilgilendirmede Yeni Teknolojiler ve Artırılmış Gerçeklik Uygulamaları*, 201-209, Uluslararası Güzel Sanatlar Sempozyumu, Konya, 2015
- [27] <https://jasoren.com/how-to-use-augmented-reality-in-museums-examples-and-use-cases/> (Erişim tarihi: 25.09.2023)
- [28] <https://www.vi-mm.eu/project/artlens-at-the-cleveland-art-museum/> (Erişim tarihi: 26.09.2023)

[29] Yum, M. S., *Eğitilence Kavramı ve Bu Kavramın Müze ve Merkezlerdeki Eğitim Ekseninde Kullanıcı Deneyimi İle Etkileşim Odaklı Disiplinlerarası Tasarım Kriterleri*, Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2020.

[30] <https://www.msichicago.org/explore/whats-here/exhibits/you-the-experience/> (Erişim tarihi: 28.09.2023)

[31] <https://kossmanndejong.nl/project/micropia/> (Erişim tarihi: 01.10.2023)

SÜRDÜRÜLEBİLİR BİR YAPI MALZEMESİ OLARAK ETFE'NİN MİMARİDE KULLANIM OLANAKLARI

Araştırma Görevlisi, Zeynep YANILMAZ

Karadeniz Teknik Üniversitesi, zeynepyanilmaz@ktu.edu.tr - 0000-0002-5686-3548

Araştırma Görevlisi, Hande EYÜBOĞLU

Samsun Üniversitesi, hande.eyuboglu@samsun.edu.tr - 0000-0003-0504-2886

ÖZET

Sürdürülebilir mimarlık uygulamalarında en önemli adımlardan biri çevre dostu malzeme seçimidir. Malzemenin ekosisteme ve insan sağlığına zarar vermeyecek niteliklere sahip olması sürdürülebilir bina tasarım süreci için son derece önemlidir. Günümüz modern mimarisi geleneksel malzemelere alternatif yenilikçi ve üstün niteliklere sahip yapı malzemelerinin geliştirilmesine yönelik adımlar atılmasını sağlamıştır. Özellikle polimer bazlı ürünlerin keşfedilmesi ve yapı endüstrisinde de yer edinmesiyle inşaat sektörü yeni bir boyut kazanmıştır. Bu bağlamda cama alternatif olarak geliştirilen ETFE (etilen tetrafloroetilen), hem işlevsel hem de estetik açıdan yüksek performans özellikleri göstermesi nedeniyle son yıllarda sıkça tercih edilmektedir. Binalarda çatı ve cephe kaplama malzemesi olarak kullanılan ETFE, sahip olduğu sürdürülebilir nitelikleri sayesinde ekolojik mimarlık uygulamalarında en çok kullanılan malzemelerden biri haline gelmiştir. Buradan hareketle yapılan çalışmanın amacı; ETFE malzemenin mimarideki kullanım olanaklarının sürdürülebilir mimariye sunduğu katkılar doğrultusunda değerlendirilmesidir. Bu amaca yönelik olarak Çin, İskoçya, İngiltere, Japonya ve Almanya'da bulunan ve ETFE malzeme kullanılmış olan beş örnek yapı incelenmiştir. Bu yapılar farklı büyüklüklerde ve farklı kullanım amaçlarına sahiptir. Dolayısıyla geniş bir kullanım alanı bulunan ETFE'nin; hafiflik, şeffaflık, ısı yalıtımı, yangın dayanımı, leke tutmama, kendi kendini temizleme, çevre koşullarına, UV ışınlarına ve atmosferik etkilere karşı dayanım, uzun ömürlülük, kolay montaj, geri dönüştürülebilirlik vb. birçok sürdürülebilir özelliği bulunmaktadır. Çok yönlü ve sürdürülebilir özellikleri sayesinde ETFE malzeme, modern mimarlık uygulamalarının en önemli yapı malzemelerinden biri haline gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: ETFE (etilen tetrafloroetilen), Sürdürülebilir malzeme, Sürdürülebilir yapı, Yapı kabuğu

1. GİRİŞ

Binaların çevre üzerindeki etkisi son yıllarda en çok tartışılan konulardan biridir. Öyle ki yeni inşa edilen binaların asgari çevresel standartlara sahip olması hususunda sürdürülebilir yapı malzemesi arayışları günden güne artış göstermektedir. Bu doğrultuda yapı malzemelerinin üretim, kullanım ve kullanım sonrası süreçte çevresel bozulmalara yol açacak olumsuz etkilerinin giderilmesi için çalışmalar yürütülmektedir. Bunun yanı sıra kullanılan malzemenin uzun ömürlü ve işlevsel ihtiyaçlara da cevap verecek nitelikte olması beklenmektedir. Sürdürülebilir özellikli yapı malzemeleri tüm bu beklentileri büyük oranda karşılamakta ve üreticilere geniş kullanım olanakları sunmaktadır.

Sentetik bir floropolimer olan ETFE (etilen tetrafloroetilen) günümüz inşaat sektöründe yaygın olarak kullanılmakta ve çok yönlülüğü nedeniyle giderek daha fazla tercih edilmektedir [1]. Hafif ve saydam olması aynı zamanda geniş açıklıklarda rahatlıkla kullanılabilmesi nedeniyle yapılarda çoğunlukla çatı ve cephe uygulamalarında karşımıza çıkmaktadır. Özellikle gün ışığı geçirgenliği, enerji tasarrufu potansiyeli ve farklı geometrik formlara imkân sağlamasıyla modern mimaride en yenilikçi malzemelerden biri olarak kabul edilmektedir [2,3]. Bu bağlamda sürdürülebilir yapı tasarımına önemli katkılar sunan ETFE malzemenin, dünya genelinde yer alan mimari proje örnekleri özelinde uygulama olanaklarının tartışılması çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

2. ETFE (Etilen Tetrafloroetilen) MALZEMENİN ÖZELLİKLERİ

ETFE ilk olarak 1938 yılında Roy J. Plunkett tarafından geliştirilmiştir. Yaygın adıyla teflon olarak bilinen PTFE (poly tetra fluoro ethylene) plastiğin icadından üretilen yedi floromolimerden biridir. Floropolimerler hem karbon hem de flor içeren bir plastik sınıfıdır. Bir termo-plastik olan ETFE ısıtılıp kalıptan geçirilerek ince bir film haline getirilebilmektedir. Üreticiler bu malzemeyi levha, çubuk ve film dahil olmak üzere birçok farklı ürüne dönüşebilen granüller halinde piyasaya sürmektedir [4]. Kimyasal yapısı nedeniyle UV ışınlarına ve atmosferik koşullara karşı dayanıklı bir malzemedir [5].

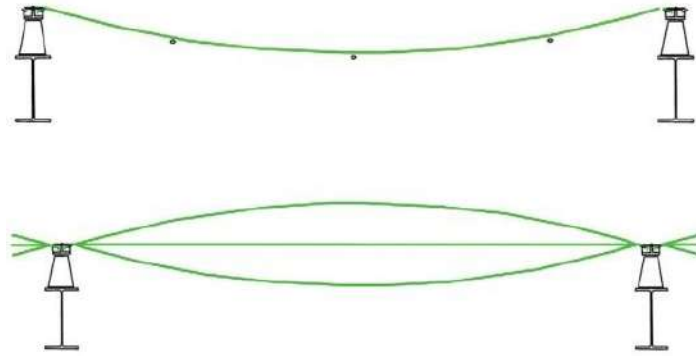
3. YAPI ENDÜSTRİSİNDE ETFE KULLANIMI

ETFE'nin yapı malzemesi olarak kullanımı sera, stadyum, havaalanı gibi geniş açıklık ve gün ışığı kullanımı gerektiren yapılarda hem işlevsel hem de estetik açıdan önemli katkılar sunmaktadır [6]. ETFE'nin mimaride ilk kullanımı 1981 yılında Hollanda'nın Arnhem kentinde Burgers' Hayvanat Bahçesi'ndeki bitki evlerinde görülmektedir [1]. Yapı sektöründe cama alternatif olarak kabul edilen fakat camdan çok daha hafif olan bu malzemenin kullanımı günden güne artış göstermektedir. ETFE yaklaşık %95 oranında ışık geçirgenliğine sahip olup cam yüzeylerde görülen yüksek yansıtıcılık düzeyine sahip değildir [4]. Dolayısıyla kullanıldığı yüzeylerde ısı artışına neden olmamakla ve enerji giderlerini azaltmaktadır. Benzer şekilde ses yalıtımı açısından da avantaj sağlayarak kullanıldığı mekanlara akustik özellik kazandırmaktadır.

ETFE yüksek mukavemet özelliği sayesinde yapılarda belli bir kısımda kullanılabildiği gibi konstrüksiyon desteğiyle tekil bir yapıyı da oluşturabilmektedir. Granül halindeki ETFE yüksek sıcaklıkta ısıtılarak kalıp makinesinden geçirilmekte ve ETFE filmleri/folyoları elde

edilmektedir [4]. ETFE filmler tek tabaka halinde gergi giydirmeye şeklinde çelik taşıyıcılara ya da 2/3 tabaka halinde kompresörler aracılığıyla şişirilen yastıklara monte edilerek uygulanmaktadır (Görsel 1) [2,5]. Tek katmanlı ETFE gergi uygulaması genellikle daha az açıklıklı çatı kaplamalarında kullanılmaktadır. Kapalı spor salonları, yüzme havuzları gibi geniş açıklıklı ve gün ışığı kullanımı istenen yapılarda ise çok katmanlı ETFE yastıklar kullanılmaktadır [4].

Görsel 1. Tek katmanlı ve 3 katmanlı ETFE kullanımı, [7]

ETFE malzemenin çok ince ve hafif olması nedeniyle uygulandığı konstrüksiyona ve yapı geneline etki edecek yük miktarı oldukça düşüktür. Mimari yapılarda gün ışığını iç mekâna almak amacıyla çatı ve cephe kaplama malzemesi olarak kullanılmaktadır. Farklı tasarım olanakları sunması açısından renkli olarak da üretilebilen ETFE genellikle açık gri veya beyaz renk tonuyla şeffaf olarak tercih edilmektedir [7]. Renkli ya da desenli olarak üretilenler ise gün ışığının parlama, yansıma gibi olumsuz etkilerini azaltmaya yardımcı olmaktadır.

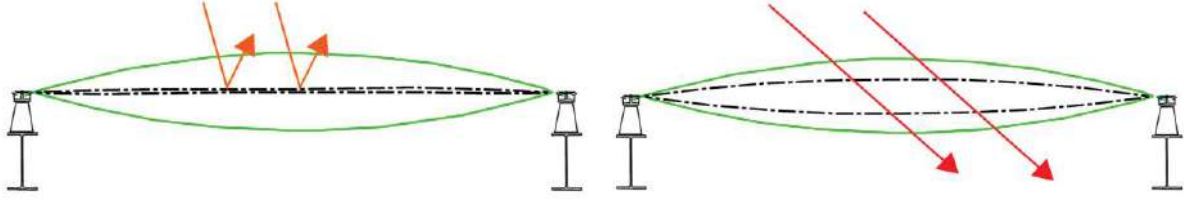
3.1. ETFE Malzemenin Sürdürülebilir Özellikleri

Günümüzde yapı çevrenin ekoloji üzerindeki olumsuz etkilerini en aza indirmeye kaygısıyla çevre dostu malzeme arayışı tasarımcılar ve üreticiler için önemli bir noktaya gelmiştir. Bu bağlamda yapı malzemeleri sürdürülebilir özellikler çerçevesinde yeniden değerlendirilmektedir. ETFE kaplamalar sahip oldukları kimyasal ve fiziksel özellikleri nedeniyle sürdürülebilir mimari uygulamalarında önemli bir yer edinmiştir.

Cam malzemeye alternatif olarak geliştirilen ETFE kaplamalar, cama kıyasla çok daha düşük bir maliyetle üretim yapılmasını sağlamaktadır. Hafif bir malzeme olması nedeniyle daha az yapısal çelik kullanımı gerektirmekte ve böylece yapım maliyetlerini düşürmektedir [4]. 6 mm kalınlığındaki bir camda ışık geçirimi %89 oranında iken ETFE’de bu oran %94-97 değerlerine çıkmaktadır. Dolayısıyla gün ışığının etkin kullanımı sayesinde aydınlatma amaçlı enerji tüketimi azalmaktadır [1]. Öte yandan mekânın kullanım amacına bağlı olarak gün ışığı kontrolü sağlanması amacıyla ETFE filmler çeşitli standart veya özel desenlerde üretilebilir ve farklı düzeylerde güneş geçirgenliği sağlayabilirler [7,8].

Enerji etkin yapılarda termal performansın artırılması amacıyla uygulanan çok katmanlı cephe sistemleri ETFE malzemeyle de mümkündür. ETFE filmler şişirilmiş yastıklara monte edildiğinde yastıklar içine pompalanan basınçlı hava, filmi stabilize ederek sistemin termal performansına ek olarak yapısal performansının da artmasına katkı sağlar. Böylece ETFE yastıkların kullanıldığı binalarda ısı geçirgenlik azalmakta ve böylece iç mekânda iklimsel

konfor koşullarının optimum düzeyde olması sağlanmaktadır. Benzer şekilde güneşin geliş açısına bağlı olarak kış aylarında daha fazla, yaz aylarında ise daha az güneş kazancı planlanabilmektedir (Görsel 2) [7].

Görsel 2. Solda, basınç değeri azaltılarak ETFE folyoların birbirine yaklaştırılması ile yaz aylarında güneş erişimini sınırlayan dört katmanlı ETFE yastık diyagramı; sağda, basınç değeri artırılarak ETFE folyoların birbirinden uzaklaştırılması ile kış aylarında güneş erişimine izin veren dört katmanlı ETFE yastık diyagramı [7]

Yapı malzemelerinde aranan en önemli özelliklerden biri de yangın dayanımıdır. Bu anlamda ETFE malzemenin alev geciktirici özelliği bulunmakta ve içeriğindeki flor nedeniyle yandığında kendi kendine sönebilmektedir. ETFE ateşe maruz kaldığında, yalnızca alevin doğrudan temas ettiği yerlerde erime görülür ve böylece ateşin malzeme boyunca yayılma riski azalır. Ancak 800°C'nin üzerindeki sıcaklıklarda yakıldığında duman çıkarır. Hava geçirgen bir malzeme olması nedeniyle ısı birikimini önler ve patlama, parlama veya çökme gibi tehlikelere karşı koruma sağlar. Aynı zamanda çevresel ürün değerlendirme raporlarına göre cilde temas ettiğinde ya da solunum yoluyla nüfuz edildiğinde insan sağlığına zarar verecek içerikte değildir [6,7].

ETFE malzemenin pürüzsüz ve yumuşak yüzeyi ve kimyasal yapısı sayesinde leke tutmama ve kendi kendini temizleme özelliği bulunmaktadır [4]. Bu özelliği ile temizlik amaçlı kullanıma imkân vermekle birlikte su tüketimini minimuma indirmektedir. Aynı zamanda çevre kirliliğine, UV ışınlarına, sert kimyasallara veya aşırı sıcaklıklara karşı dayanıklı bir malzeme olması nedeniyle uzun ömürlüdür. Diğer taraftan kolay ve hızlı montaj yapılabilmesi sayesinde yapım maliyetini ve süresini önemli oranda azaltmaktadır [2,6]. ETFE malzemenin en önemli sürdürülebilir özelliklerinden biri de geri dönüştürülebilir olmasıdır. Kullanılan ETFE malzeme kolayca sökülebilir ve yeniden kullanılmak üzere geri dönüşüm işlemlerine tabii tutulabilmektedir. ETFE filmin düşük yumuşama sıcaklığı, filmin geri dönüşüm sürecini verimli ve ekonomik hale getirmektedir [1,9].

4. BULGULAR

Son yıllarda, çevresel performansları nedeniyle sürdürülebilir binalara ve yapı malzemelerine ilişkin arayışlara bir çözüm getiren ETFE malzeme modern mimarlıkta önemli bir yer edinmiştir. Dünya genelinde birçok yapıda cephe ve çatılarda kaplama malzemesi olarak kullanıldığı görülmektedir. Çalışma kapsamında kaplama malzemesi olarak ETFE kullanılan beş örnek yapı incelenmiştir. Bu yapılara ilişkin künye bilgileri Çizelge 1'de yer almaktadır.

Çizelge 1. İncelenen Yapılara Ait Künye Bilgileri

Yapı Görseli	Yapı Adı	Yapım Yılı	Konumu	Mimarı
	Watercube	2008	Pekin/Çin	PTW Architects
	SSE Hydro Arena	2013	Glasgow/İskoçya	Norman Foster & Partners'
	Serpentine Gallery Summer Pavilion	2015	Londra/İngiltere	SelgasCano Architects
	Sogokagu Design Lab	2016	Mie/ Japonya	Kengo Kuma and Associates
	Dinosaur Theme Park Entrance Building	2017	Bautzen/Almanya	Rimpf Architects

Watercube Ulusal Su Sporları Merkezi, 2008 Pekin Olimpiyatlarına ev sahipliği yapması için tasarım yarışması sonucunda inşa edilmiştir (Görsel 3). Merkez, yarışmalarda kullanılmasının yanı sıra halkın kullanımına açık çok işlevli eğlence alanları ve spor tesisleri de barındırmaktadır. Sabun köpüğünü andıran mavi kabarcıklı cephesi, 70.000 m² taban alanı ile beş yüzme havuzu, bir dalga makinesi, su oyuncakları, bir restoran ve 17.000 seyirci kapasiteli oturma alanına sahiptir. Cephesinde ve çatısında kullanılan çok katmanlı ETFE yastıklar sayesinde bir sera görevi görmektedir. Çatı strüktüründe 4 katmanlı, duvar strüktüründe ise 3 katmanlı ETFE yastık kullanılmıştır. Yarı saydam cephe gün ışığının binanın içine girmesine izin vererek havuzun pasif olarak ısıtılmasını sağlamaktadır. Bu sayede yapının enerji tüketimi %30 oranında azaltılmıştır. ETFE'nin kendi kendini temizleme özelliği ve eşdeğer boyutta cam malzemenin yalnızca %1 ağırlığında olması bu yapı için tercih edilme sebepleri arasındadır. Binanın yaz ve kış koşullarına uyum sağlaması amacıyla yarı saydam ve şeffaf ETFE folyolar değiştirilerek içeriye giren ışık ve güneş radyasyonu miktarı mevsime göre belirlenebilmektedir. Kontrol edilebilir gün ışığı düzeyi ile iç mekândaki yapay aydınlatma ihtiyacı %55 oranında azaltılmıştır. ETFE malzemenin

sürdürülebilir özellikleri sayesinde yapı, Pekin Olimpiyatları'nın "yeşil olimpiyatlar" olan ana temasına da uyum sağlamıştır [10,11].

Görsel 3. Watercube Ulusal Spor Tesisleri'nde ETFE malzemesinin kullanımı, Çin [10]

İskoçya'nın amaca yönelik en büyük halka açık etkinlik alanı olan SSE Hydro Arena, 12.500 kişi kapasiteli oditoryumu ve spor etkinlikleri, çeşitli sahne ve konser düzenlemeleri sağlamak için esnek bir mekân organizasyonu ile çok amaçlı bir eğlence merkezidir (Görsel 4). Bina formunun merkezi, kafes çelik bir çatı ile çevrelenmiş ve yarı saydam ETFE yastıklarla sarılmış bir amfi tiyatro şeklindedir. Binanın üst kısmı, üzerine desenlerin ve görüntülerin yansıtılabileceği yarı saydam ETFE dalgacıklarıyla kaplanmıştır. Yarı saydam kaplama, gün ışığının içeri girmesine izin vererek cepheyi insanların hareketiyle canlandırmaktadır [12,13].

Görsel 4. SSE Hydro Arena'da ETFE malzemesinin kullanımı, İskoçya [12]

İspanyol mimarlık ofisi SelgasCano tarafından tasarlanan Serpentine Gallery 2015 Pavyonu, çelik bir iskelet üzerine çift cidarlı renkli ETFE filmlerin kaplanmasıyla oluşturulmuştur (Görsel 5). 19 farklı renkte kullanılan bu ETFE kaplama çelik konstrüksiyon üzerinde hafifçe bükülerek yapıya dinamik bir görüntü kazandırmaktadır. Tasarımcılar ziyaretçilerin ışık, gölge, şeffaflık, hafiflik, biçim, değişim, sürpriz, renk, malzeme gibi basit mimari unsurları bu yapı aracılığıyla deneyimlemelerine olanak sağlamak istediklerini belirtmişlerdir [14,15].

Görsel 5. Serpentine Gallery Summer Pavilion'da ETFE malzemesinin kullanımı, İngiltere [15]

Kengo Kuma tasarımı Sogokagu Design Lab, bir Japon mobilya üretim firması için sergi alanı ve atölye olarak tasarlanmıştır (Görsel 6). Ortasından geçen bir boşlukla ikiye ayrılan yapı basit dikdörtgen bir çatıyla örtülmüştür. Yapının tasarlandığı şirket, bir çeşit plastik köpük olan üretilen kalıplama konusunda yetkin olduğundan şirketin bu uzmanlık alanına saygı duyularak üretilen kullanıldığı bir strüktür tasarlanmıştır. Yapının çelik strüktürü üretilen

köpükle sarılmış daha sonra bu dış kabuğun her iki tarafı hayvan derisi gibi yumuşak ve çok katmanlı bir dış yapı oluşturma fikrinden yola çıkarak ikişer zarla kaplanmıştır. Isı yalıtımı sağlaması amacıyla dış tarafa ETFE film, iç tarafa ise şeffaf PVC uygulanmıştır [16,17].

Görsel 6. Sogokagu Design Lab'da ETFE malzemenin kullanımı, Japonya [17]

Almanya'nın Bautzen kentinde yer alan Dinozor Tema Parkı'nın giriş binası, doğadan ilham alınarak hücrelerin mitoz bölünme sürecinin plana yansıtılması ile oluşturulmuştur (Görsel 7). Mitozun interfaz ile başlayan, profaz, prometafaz, metafaz, anafaz ve son olarak telofaz olarak devam eden altı aşaması, tasarım fikrinin geliştirilmesi için çıkış noktası olmuştur. ETFE film ile kaplanmış yarı saydam kabuğun yapısı ve rengi doğayı ve yaşamı simgelemektedir. ETFE kaplama, binanın formu ve yansıtmak istenen şeffaf görünüm için oldukça ideal bir malzeme olması açısından tercih edilmiştir [18].

Görsel 7. Dinosaur Theme Park Entrance Building ETFE malzemenin kullanımı, Almanya [18]

5. SONUÇ

ETFE kaplamalar günümüzde yapı endüstrisinde en yaygın olarak kullanılan malzemelerden biridir. Yapılarda cephe ve çatıda, tek katmanlı folyo/film ya da çok katmanlı içi basınçlı hava ile doldurulmuş yastık şeklinde uygulanmaktadır. Hemen her ölçekteki yapıda karşımıza çıkabilen ETFE kaplamalar, çatı ve cephe uygulamalarının yanı sıra gün ışığı etkinliğini arttırmaya yönelik pasif enerji sistemlerinden olan güneş bacası gibi yapıya entegre sistemlerde de kullanılmaktadır. Çalışma kapsamında incelenen yapıların farklı coğrafyalarda bulunması malzemenin farklı iklimsel koşullara dayanıklılığını da ortaya koymaktadır "Watercube" projesinde olduğu gibi ETFE kullanımı ile binaların genel çevresel yükünün ve enerji giderlerinin önemli oranda azaltılabileceği görülmektedir. ETFE malzemenin sürdürülebilir özelliklerini şöyle özetleyebiliriz:

Gün ışığı etkinliğini artırarak aydınlatma amaçlı enerji giderlerini azaltması,
Hafif ve kolay montaj özelliğiyle yapıya ek yük getirmemesi ve daha az yapı malzemesine ihtiyaç duyulması,
Leke tutmama ve kendi kendini temizleme özelliğiyle temizleme amaçlı su ve malzeme gereksinimini azaltması,

Çevresel ve iklimsel koşullara, UV ışınlarına ve atmosferik etkilere karşı dayanım göstermesiyle yapının kullanım ömrünü arttırması,
Yapım, bakım ve montaj maliyetlerini azaltması,
Yangına karşı dayanıklı olması ve insan sağlığına zarar verecek toksik maddeler içermemesi,
Kullanım ömrünü tamamladıktan sonra kolayca sökülüp geri dönüştürülerek yeniden kullanıma kazandırılabilmesi,
Çift cidarlı cephe kullanımına olanak vererek ısı yalıtımı sağlaması,
Akustik özelliğinin bulunması.

Doğal kaynakların hızla tükendiği ve ekoloji üzerindeki tahribatların giderek arttığı son yıllarda çevre dostu ve sürdürülebilir yapı malzemelerine olan ilgi artış göstermiştir. Bu doğrultuda geliştirilen sürdürülebilir ürünler geleceğin mimarisine yön verme açısından son derece önemlidir. Özellikle yeni inşa edilecek binalarda bu malzemelerin kullanımı tasarımcı ve üreticilerin ilk tercihi olmalıdır. Estetik değerlerin ve teknolojinin birlikte harmanlandığı modern mimarlık uygulamalarında, bu beklentileri karşılayan ve esnek tasarım olanakları sunan ETFE malzemenin yapı endüstrisindeki kullanım potansiyeli oldukça yüksektir.

KAYNAKÇA

- [1] Srisuwan, T., ETFE: New Sustainable Material, Built, 7, 5-11, 2016.
- [2] Poirazis, H., Kragh, M., Hogg, C., *Energy Modelling Of Etf Membranes In Building Applications*, 11. International IBPSA Conference, 696-703, Glasgow, 2009.
- [3] Lamnatou, C., Moreno, A., Chemisana, D., Reitsma, F., Claria, F., Ethylene tetrafluoroethylene (ETFE) material: Critical issues and applications with emphasis on buildings, *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 82, 2186–2201, 2018.
- [4] Robinson, L. A., *Structural Oportunities of ETFE (ethylene tetra fluoro ethylene)*, Masters thesis at the Massachusetts Institute of Technology, USA, 2005.
- [5] Lecuyer, A., *ETFE Technology and Desig*, Birkhauser Press/Berlin, 2008.
- [6] Hu, J., Chen, W., Zhao, B., Yang, D., Buildings with ETFE foils: A review on material properties, architectural performance and structural behavior, *Construction and Building Materials*, 131, 411–422, 2017.
- [7] Durston, L., Robinson, S., *A Case History Review of ETFE on Today's Current Projects*, RCI's Building Envelope Technology Symposium, Texas, 2016.
- [8] Masih, A. A. A., Lau, B., Chilton, J., Daylighting Performance in an Atrium with ETFE Cushion Roof and in an ETFE-Encapsulated Panel Structure, *Energy Procedia* 78, 483-488, 2015.
- [9] Gayle-Robinson, S., Kolokotroni, M., Cripps, A., Tano, S., ETFE foil cushions in roofs and atria, *Construction and Building Materials*, 15, 323-327, 2001.
- [10] <https://archello.com/project/watercube-beijing> (Erişim tarihi: 22.05.2023)
- [11] <https://architizer.com/projects/watercube-national-swimming-centre/> (Erişim tarihi: 22.05.2023)
- [12] <https://arquitecturaviva.com/works/auditorio-sse-hydro-10> (Erişim tarihi: 01.06.2023)
- [13] <https://www.archdaily.com/498318/foster-partners-sse-hydro-arena-features-translucent-skin-innovative-seating-system> (Erişim tarihi: 01.06.2023)

- [14] <https://www.serpentinegalleries.org/whats-on/serpentine-pavilion-2015-designed-selgascano/> (Erişim tarihi: 30.05.2023)
- [15] <https://yapidergisi.com/serpentine-gallery-pavyonunun-son-10-yili/> (Erişim tarihi: 30.05.2023)
- [16] <https://www.arkitera.com/proje/sogokagu-design-lab/> (Erişim tarihi: 01.06.2023)
- [17] <https://www.dezeen.com/2016/04/06/kengo-kuma-sogokagu-design-lab-furniture-workshop-japan-wavy-translucent-walls/> (Erişim tarihi: 01.06.2023)
- [18] <https://www.archdaily.com/871475/dinosaur-theme-park-entrance-building-rimpf-architektur> (Erişim tarihi: 01.06.2023)

SANAT VE ESTETİĞİN DİNSEL YANSIMASI: AYASOFYA

Doç. Dr. İsmet EŞMELİ

Pamukkale Üniversitesi, esmeliismet@gmail.com, 0000-0002-4551-0309

ÖZET

Din, insan ve toplumların hayatını yönlendirici ve belirleyici bir etkiye sahiptir. Bu belirleyicilik ve etkileycilik insan hayatının birçok alanında kendini göstermektedir. Yeme-içme, giyim-kuşam, alış-veriş, aile yapısı, eğitim, yerleşim tarzı, binalar, dini yapılar gibi alanlarda inanılan dinin yansımaları görmek, onun izlerini hissetmek mümkündür. Bu nedenle bir toplumun yaşam tarzı ve buna bağlı olarak ortaya koyduğu eserlerin anlaşılmasında inanılan din ve bu dinin öğretilerinin bilinmesi önemli bir husus olarak dikkate alınmalıdır. Bu bağlamda din, toplumun ve topluma ait unsurların anlaşılmasında belirleyici bir olgudur. Mabetler ve bu mabetlere ait unsurların şekillenmemesinde kültür, coğrafya, ilişkide bulunan milletler, ekonomik durum gibi unsurlar belirleyici olmakla birlikte bu hususta dinin temel olgu olduğu açıktır. Mabetlerin şekli, içinde kullanılan süslemeler, ikonlar, tezyinat ve iç mekân şekli gibi unsurlar dinin anlam yüklemeleriyle şekillenen hususlardır. Ayasofya, yapıldığı dönemde ikonlarıyla, ibadet mekanlarıyla ve diğer unsurlarıyla Hıristiyanlığa ait unsurları bünyesinde barındıran bir yapıdır. Ayasofya'da ikonların yer alması bu durumun en açık göstergesidir. 1453 yılında İstanbul'un Fatih Sultan Mehmet tarafından fethedilmesinin ardından camiye dönüştürülen Ayasofya, her ne kadar bir Hıristiyan yapısı olmakla birlikte iç mekân düzenlemesi, yani tezyinat İslam dininin benimsediği ve salık verdiği şekle dönüştürülmüştür. Bu çalışmamızda Ayasofya'da yer alan ikonların temel kaynakları bağlamında Hıristiyanlık açısından önem ve anlamı hakkında bilgi verilecek. Daha sonra camiye dönüştürülen Ayasofya'nın ikonlarının kapatılmasının gerekçesi ve ikonların yerine yapılan tezyinatın İslam ilahiyatı açısından anlamına yer verilecektir. Sonuçta da bir mabedin şekillenmesinde dinin önemi Hıristiyanlık-İslamiyet bağlamında Ayasofya özelinde Dinler Tarihi açısından kısaca değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler : Dinler Tarihi, Ayasofya, Sanat, Estetik, İkon.

1. GİRİŞ

Din, insanı ve toplumu etkileyen, dönüştüren ve şekillendiren bir olgudur. Aynı zamanda din de insanlardan ve toplumlardan zaman ve mekân çerçevesinde etkilenmektedir. Yani din-insan ve toplum birbiriyle sürekli etkileşim içerisinde olan unsurlardır. Dinin inananda bulunmasını istediği özellikler veya sahip olması gereken hususlar insan hayatını her yönüyle etkileme gücüne sahip olduğu gibi inananlardan oluşan toplumu da şekillendirme gücüne sahiptir. Bu açıdan bakıldığında toplumu oluşturan bireylerin inançları hem bireysel hem de toplumsal olarak yönlendirici bir etkiye sahiptir. Ticaret, sosyal yaşam, aile yapısı, mimari yapı, ibadethaneler gibi hususlar dinin öngördüğü öğretiler çerçevesinde oluşmakta ve şekillenmektedir. İlkel ve modern toplumlarda inanılan din insanların hayatında her daim yönlendirici ve belirleyici olmuş ve olmaya da devam etmektedir. Dinin insan ve toplum hayatında birçok etkisinin olduğu inkâr edilemeyecek bir husustur. İnsanların estetik anlayışında da dinin öğretileri belirleyici olduğu açıktır (Şimşek, 2014). Ancak biz bu çalışmamızda dinin öğretilerinin mabet anlayışını ve mabetlerin sanatsal boyutuna

yansımasını Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam bağlamında ele alacağız. Özel olarak da Ayasofya'yı örnek olarak değerlendireceğiz.

2. DİNLERDE MABET ANLAYIŞI

Her dinde kutsalla yakından irtibatlı olduğu kabul edilen kutsal bir mekân anlayışı söz konusudur. Bu kutsal mekânlar, dinin kendi literatürüne göre adlandırılmaktadır. Bu mekânlar, durumlarına ve tarihsel süreçlere göre aynı dini gelenekte bile farklı isimlerle adlandırıldığı açıktır. Mabet, inanan bireyin tek veya toplu olarak inandığı varlığa karşı vazifesini ifa ettiği diğer mekanlardan farklı özellikleri bulunan ve kutsal kabul edilen mekân olarak kabul edilmektedir. Her dinin kendine özgü bir mabet algısı o dinin öğretileri çerçevesinde şekillenmektedir. Aynı zamanda herhangi bir dinin tarihsel süreçte karşılaştığı süreçler ve tartışma yaşanan hususlar da mabet ve mabetle ilgili konuların şekillenmesinde etkili olmuştur.

2.1. Yahudilikte Mabet ve Mabette Sanat Anlayışı

Yahudilik tarihinde mabet anlayışı tarihsel dönemler açısından farklılıklar arz etmektedir. Bunlar Yahudiliğin tarihsel dönemleriyle yakından ilişkilidir. Yahudilik tarihsel dönemler olarak genellikle atalar dönemi, Hz. Musa dönemi, I./II. Mabet dönemi ve mabet sonrası şeklinde dört ana dönemde ele alınmaktadır. Hz. Musa'nın kavmiyle birlikte çöl yolculuğu dönemine dayandırılan ve Yahudilik tarihinde ilk mabet olarak da kabul edilen “Çadır Mabet” ile birlikte mabet, Yahudilerin hayatında önemli bir unsur olmaya başlamıştır. “Çadır Mabet”in mahiyetinin Tanrı tarafından Hz. Musa'ya bildirildiği kabul edilmektedir. Yahudiler Hz. Musa önderliğinde ibadetlerini ve tanrıya karşı görevlerini bu mabette yerine getirmişlerdir (Güç, 2013). Yahudiler açısından “Çadır Mabet”, Tanrı tarafından Hz. Musa'ya verildiği kabul edilen levhaların içinde olması ve Tanrı'nın Hz. Musa ile burada irtibata geçmesi dolayısıyla kutsaldır bir mekândır ve önem arz etmektedir (Çıkış, 33:7-11; Sayılar, 12:8) Hz. Musa önderliğinde Mısır'dan çıkan İsrailoğulları kırk yıl gibi bir süre çölde yolculuk yaptıkları esnada Tanrı'yla buluşma yerleri kabul ettikleri bu mabet, İsrailoğullarının sosyal yaşamının merkezinde yer almıştır (Çıkış, 33:7-11; Güç, 2013). Bu dönemden başlayarak mabet, toplumun merkezi bir unsuru haline gelmiş ve daha sonraki tarihlerde Yahudilerin/İsrailoğullarının mabet merkezli bir din anlayışının oluşmasında önemli bir etkiye sahip olmuştur. Daha sonrasında Yahudilikte mabet, Hz. Süleyman tarafından Kudüs'te yaptırılan mabedin yapılmasıyla birlikte Yahudi toplumunun hayatında görkemli bir şekilde varlığını göstermiştir (Adam, 2007). Bu mabedin yapımıyla ilgili olarak Hz. Davud'a Yahve'nin meleği mabedin yapılacağı yerde görünmesinin ardından o, burayı satın almış ve ahit sandığını buraya taşımak için öncelikle buraya bir altar yaptırarak buranın Yahudilerin kurbanlarını ifa etmeleri için kullanmalarını sağlamıştır (II. Samuel, 6:1-19; II. Samuel, 24:16-25; Güç, 2013; Bozkurt, 2004). Ancak peygamber Natan, vahiyle Hz. Davud'un kendisine mabedin yapımı için izin verilmediğini belirtmesine rağmen (II. Samuel, 7:1-13; I. Tarihler, 17:1-2) o, mabedin yapımı için gerekli tüm hazırlıkları yapmıştır (I. Tarihler, 22:2-16).

Hz. Süleyman'ın mabedi yaptıktan sonra Ahit Sandığını bu mabede taşınmasının ardından Süleyman Mabedinin bulunduğu mekân olarak Kudüs Yahudiler için merkezi bir konuma sahip olmuştur. Bu mabet, Hz. Musa dönemindeki Çadır Mabedin özellikleri dikkate alınarak onun çok daha geniş haliyle ve yapımında kullanılan malzemelerin bile Tanrı tarafından belirlendiği şekliyle inşa edilmiştir (Güngör, 2017; I. Krallar, 6:1-36). Süleyman Mabedi merkezi bir konuma sahip olmasından dolayı birçok ibadetin burada yapılma zorunluluğu olmuştur. Özellikle kurban ibadeti artık burada icra edilmek zorundaydı (Küçük, 1999). Bu mabet, M.Ö. 586 tarihindeki Babil sürgününden sonra yıkılmış ancak daha M.Ö. 515 yılında

aslına uygun olarak yeniden yapımı tamamlanmıştır (Ezra, 6:15; Güngör, 2017). M.S. 70 yılında Yahudilerin Roma İmparatorluğu tarafından sürülmesine kadar varlığını sürdürmüş ve Yahudilerin hayatında merkezde bulunmaya devam etmiştir. Sürgünde yaşayan Yahudiler tarafından sinagogların/havraların Hz. Süleyman tarafından yapılan mabedi temsil ettiği kabul edilmiştir. Bu nedenle Yahudiler, ibadet ve diğer dini uygulamalarının bir kısmını yeni duruma uydurarak devam ettirmişler bazılarını da askıya almışlardır. Bu açıdan sinagoglar, I. ve II. Mabet olarak bilinen (Bet-ha Migdaş) mabedinin tüm özelliklerini taşımadığından sadece bu mabette yapılması zorunlu olan bazı ibadetlerin sinagoglarda icra edilmesi söz konusu değildir (Adam, 2015). İcra edilenler olmakla birlikte farklı bir şekilde icra edilmektedir. Mesela, bugün herhangi bir zamana bağlı olmaksızın Ağlama Duvarı'na yapılan ziyaret/hac ve kurbanın yerine duanın icra edilmesi gibi.

Yahudilik açısından mabedin sanatsal boyutu Tanrının belirlediği ölçüler çerçevesinde değerlendirilmektedir. Tarihi süreç dikkate alındığında Çadır Mabet ile Süleyman Mabedinin yapısal benzerliği söz konusudur. Plan açısından örtüşmektedir. Hem Çadır mabet hem Süleyman mabedi hem de sürgün dönemlerinde Yahudilerin mabet olarak kullandıkları sinagoglar benzer mimari yapıya sahiptir. Bu benzerlikte Çadır Mabedin şeklinin ve yapımında kullanılacak malzemenin bizzat Tanrı tarafından belirlendiği kabulü etkili olmuştur. Daha sonraki mabetler de bu kabul üzere devam etmiştir. Yahudilik açısından mabetlerin iç kısmında kullanılan sanatsal yapıların şekillenmesinde onların Tanrı ve mabet anlayışı etkili olmuştur. Yahudilere göre Tanrının herhangi bir şekle girmesi söz konusu değildir. Aynı şekilde mabetlerde resim, heykel gibi figürlerin bulunması yasaktır. Bu sebeple Yahudi mabetlerinde resim ve heykel gibi görsel sanatlarla oluşmuş bir süslemeye yer verilmemektedir. Bu da Yahudilikte var olan inancın yansıması olarak kabul edilmektedir.

2.2. Hıristiyanlıkta Mabet ve Mabette Sanat Anlayışı

Hıristiyanlık, Yahudi geleneği içerisinden çıkmış olan ve ilk dönemlerde birçok yönüyle Yahudiliğe yakın olan bir dini gelenektir. Hıristiyanlıkta mabet ve mabet ile ilişkili sanat anlayışı Hıristiyanlığın Hz. İsa, Hz. Meryem, azizler, kilise babaları ile ilgili teolojisiyle yakından ilgili olduğu açıktır. Hıristiyanlıkta mabet (Kilise), ilk dönemlerden, özellikle IV. yüzyıldan itibaren var olmakla birlikte günümüzdeki durumuna ulaşması tarihi süreç içerisinde gerçekleşmiştir. Kilise kavramının farklı anlamlarda kullanıldığı bilinmektedir. Hıristiyan kaynaklarında kilise denilince şu hususlara işaret ettiği belirtilmiştir. Bunlar, Hıristiyan imanını ve bizzat öğretinin kendisi, Katolik, Ortodoks ve Protestan gibi tüm Hıristiyan mezhepleri, cemaatleri veya grupları ve en yaygın olarak da Hıristiyanların ibadet yerleridir (Eşmeli, 2014). Çalışmamızın kapsamı kilisenin ibadet mekânı olma durumunu ilgilendirmesinden dolayı mabet olarak kilise hakkında kısa bilgilerle konuyu izah ettikten sonra mabette inanç-sanat ilişkisini kısaca açıklayacağız. Mabet olarak kilise yapıları erken dönemlerde Yahudiliğin mabet anlayışının da etkisinde kalarak bazilika tarzında ince ve uzun bir yapıya sahipken daha sonraki yıllarda kilisede artan ritüellere paralel olarak daha geniş mekâna ihtiyaç duyulması nedeniyle farklı mimari özelliklere sahip görkemli kilise yapıları ortaya çıkmaya başlamıştır. Hıristiyan teolojisinde tüm Hıristiyan mezheplerinde olmasa da ibadet amaçlı olan birçok uygulamalar kilisede icra edilmek durumundadır. Bu bağlamda Hıristiyan teolojisinde kilise kutsal bir mekândır ve dini ritüellerin icra mekânıdır (Güç, 2011).

Hıristiyanlıkta kilise sanat anlayışı tarihsel süreç içerisinde şekillenen dinin öğretileriyle birlikte dönüşüme uğramıştır. Öyle ki, kilisenin iç mekânında kullanılan resimler, ikonlar ve diğer sanatsal öğeler, hâkim olan din ile alakalı olarak varlık ve şekil kazanmıştır. Özellikle Hz. İsa ve Hz. Meryem gibi önemli figürlerin mabette yer alması mabedin iç süsleme sanatına

da yansımıştır. Azizlerin, kilise babalarının ve diğer önemli kişilerin figürlerinin de kutsal kabul edilmesi ve tazime layık görülmesi, Hıristiyan mabedi için sanat/süsleme anlayışında önemli bir dönüm noktasını oluşturmuştur. İkonun kutsal olduğu anlayışına karşı olanlar da ikon karşıtı bir kabulü benimsemişlerdir. Ayasofya'nın yapıldığı dönemlerde de Hıristiyan dünyasında bu tartışmalar olanca hızıyla devam etmekteydi. Bu tartışmalar öylesine belirgin hale gelmişti ki, Batı ile Doğu Hıristiyanlığı arasında büyük çekişmelerin yaşanmasına hatta ayrılıkla sonuçlanacak durumların ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir (Baş, 2021). Üçüncü başlıkta bu konuya tekrar dönüleceğinden konunun detaylandırma kısmına ilgili başlık altında yer verilecektir.

2.3. İslam'da Mabet ve Mabette Sanat Anlayışı

İslam'da mabet, Allah'a ibadet edilen özel ve kutsal mekanlar olarak kabul edilmektedir. Camiler, özellikle cuma ve bayram namazı gibi cemaatle kılınan namazların eda edildiği alanlardır. Ayrıca İslam açısından mabet olarak camiler ve mescitler sadece bir ibadet mekânı olarak değil toplumun diğer sosyal ihtiyaçlarını da karşılayacak nitelikte olan alanlar olarak kabul edilmektedir. Yerine göre bir eğitim yuvası, yerine göre bir aş evi gibi fonksiyonlara da sahiptir. Bu bağlamda İslam'da camii sadece bir ibadet mekânı olmaktan öte bir konumdadır. Ancak Allah'a ibadet edilme yeri olmanın dışında daha birçok fonksiyona sahip olsa da İslam'da ve Müslümanlar nezdinde asıl olarak camiler, Allah'a ibadet edilen kutsal mekânlar olarak ayrı bir yere sahiptir. İslam'da mabet, Allah'a ibadet edilen yer anlamıyla öne çıkmaktadır. Bu anlamda camiler özel ve kutsal bir özelliğe sahiptir. İslam'da mabet, mescit/camii kelimesiyle belirtilmektedir. Mescit, İslam'ın ilk yıllarından itibaren farklı aşamalardan geçerek günümüze kadar çeşitli şekillerde ve işlevlerde var olan özel yapıdır. Camii ise, daha sonraki yıllarda ortaya çıkmış ve mescitten daha büyük olan mabedi ifade etmektedir (Önkal & Bozkurt, 1993). Dolayısıyla bizim dilimizde ve ülkemizde ibadet için yapılmış küçük yapıya mescit, büyük yapıya ise camii ismi verilmektedir (Eyice, 1993, ss. 56-58). İslam açısından Allah'a sadece mescitlerde ibadet edilmez. Ancak ister mescit olsun ister camii olsun bu mekânlarda yapılan ibadetler daha faziletlidir (Nesai, "İmamat", 50; Ebu Davud, "Salat", 46; Önkal & Bozkurt, 1993). Ayrıca, bu kutsal mekânların imarını yapanların Allah katında değerinin artacağına olan inanış mevcuttur (et-Tevbe, 9/18; Şener, 1993). Bu sebeple toplumun her ferdinde konuyla ilgili hassasiyet mevcuttur. Öyle ki Müslüman yöneticiler, hem kendileri büyük camii yapımına büyük önem vermiş hem de halkın bu husustaki duyarlılığını teşvik etmişlerdir. İslam beldelerinde tarihe iz bırakmış büyük camii örnekleri mevcuttur (Eyice, 1993). Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere, İslam'da mescitler sadece bir ibadet mekânı olarak değil aynı zamanda bir eğitim mekânı olarak da işleve sahiptir. Bunun ilk örneklerine Hz. Muhammed (s.a.v) zamanında rastlamaktayız (Önkal & Bozkurt, 1993). Müslümanlar nezdinde en kutsal ve derecesi üstün olarak kabul edilen mescitler sırasıyla Mescid-i Haram, Mescid-i Nebevi ve Mescid-i Aksa'dır. Daha sonra ise, yeryüzünde yapılan diğer mescitler gelmektedir (Müslim, "Hac", 105-110,415; Bozkurt & Küçükbaşçı, 2004). İslam'a göre hac ibadetinin sadece Mescid-i Haram'a (el-Hac, 22/27-29) hasredilmiş olması ibadet ile mabet arasındaki ilişkiyi en belirgin bir şekilde ortaya koyması bakımından önemlidir.

İslam sanatı zamanla gelişmiş ve farklı coğrafyalarda yansıma bulmuş olan bir sanattır. Bu mabet sanatında da kendine yer bulmuştur (Oleg Grabar, 1998). İslam'ın sanat anlayışı ile Yahudiliğin sanat anlayışı arasında dinsel öğreti açısından bir benzerlik varlığı söz konusudur. Bu anlayış, İslam'da en çok Allah ve Peygamber anlayışında kendini göstermektedir. Allah'ın ve Peygamberin herhangi fiziksel bir şekilde tasvir edilmesinin dinen yasak olması nedeniyle İslam'ın diğer alanlarında olduğu gibi

mabet/camii sanatında da yansıma bulmuştur. Resim, heykel vb. şeylerin olması dinen yasak olmasından dolayı camilerde bu tip sanatsal görsellere de yer verilmemiştir. Bunun yerine yazınsal (hat) süslemeleri yoğun bir şekilde yer almaktadır. Bunlara örnek olarak camiilerin duvarlarında yüksekçe bir yerde lafzatullahı, Peygamberimizin ve ehl-i beytin isimlerine, dört halifenin ve diğer önemli kabul edilen sahabilerin isimlerinin yer aldığı hat süslemelerine yer verilmektedir. Ayasofya'da da kiliseden camiye döndürüldükten sonra bu tip süslemelere yer verilmiştir (Mutluel, 2017; Burckhardt, 2009). İşte bu tip uygulamalar, dinlerin konu ile ilgili öğretilerini yansıması açısından önemlidir.

3. BİR MABET OLARAK AYASOFYA

Ayasofya bir yapıt olarak uzun bir tarihi sahiptir. Ayrıca Ayasofya ilk yapımından günümüze farklı kültürlerin ve sanat anlayışının etkisiyle şekillenmiş bir yapı olarak günümüzde varlığını devam ettirmektedir. Ayasofya ilk yapımından itibaren İstanbul'da yaşanan depremlerin birçoğundan çokça etkilenmiş ve sonrasında tamir görmek durumunda kalmıştır. Bu depremlerin bazılarında ise ilk yapılan bu yapının tamamen yıkılması neticesinde yeniden yapılmak durumunda kaldığı da bilinmektedir.

Ayasofya mimari ve dini açıdan önde gelen baş yapıtlar arasında kabul e dilen bir mabettir. Ayasofya Bizans döneminde Büyük Kilise, Osmanlı döneminde ise e Ayasofya-i Kebir Camii Şerifi olarak isimlendirilmiş ve toplum nezdinde dini, sosyal ve siyasi açıdan önemli bir yer işgal etmiştir. Hem Bizans döneminde hem İstanbul'un Fatih Sultan Mehmet'in fethinden sonra Osmanlı döneminde Ayasofya merkezi bir konumda olmuş ve günümüzde de bu önemi siyasi ve dini açıdan tartışmalara konu edilmektedir. Ayasofya'nın yapılışı bazilika tarzında olan bir yapı şeklindedir. Zamanla bu yapı meydana gelen depremler karşısında zarar görmesi ve yıkılması sonucu tekrar tekrar yapılmak veya tamirat görmek durumunda kalmıştır. Ayasofya ilk olarak ilk olarak eski bir pagan mabedinin kalıntılarının bulunduğu mekânda I. Konstantius (337-361) tarafından inşa edilmiştir. İlk ibadete ise 360 yılında açılmıştır. Yapılan bu ilk kilisenin yıkılmasının ardından I. Teodosius tarafından yeniden yaptırılmış ve 415 tarihinde içerisinde ibadet yapılmaya başlanmıştır. İkinci olarak yapılan Ayasofya, Nika Ayaklanması (532) esnasında zara görmüş ve tamamen yıkılmıştır. O yıllarda imparator olan Jüstinyen (527-565) ana hatlarıyla günümüze ulaştığı üzere yeniden yaptırarak Ayasofya'nın 24 Aralık 537'de ibadete açılmasını sağlamıştır. Ancak mabet, 558 yılında meydana gelen depremde zarar görmüş ve ahşap olan kubbesi yıkılmıştır. Yıkılan bu ahşap kubbenin yerine onun yerine günümüze kadar ulaşan kubbe inşa edilerek 24 Aralık 562 yılında yeniden ibadete açılmıştır (Baş, 2021, Çapçioğlu&Çetin, 2021)

Mabedin iç tezyinatı dönemlere göre değişiklik göstermekle birlikte ilk yapıldığı dönemlerden 8. yüzyılın sonlarına kadar olan döneme kadar birkaç istisna hariç soyut süslemeler ve mozaikler ile gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda Hıristiyanlık teolojisinde 8. yüzyılın başlarından itibaren ortaya çıkan ikonlara atfedilen kutsiyet anlayışı soyut süslemeler ve mozaiklerden günümüzdeki şekle/resimli sanat algısına dönüşmesine sebep olmuştur. 8. yüzyıl öncesinde Ayasofya'da, iç mekânda, birkaç istisna hariç resme dayalı bir mozaik ve süslemenin olmadığı bilinmektedir. İlk dönemlerden itibaren Hıristiyan mabetlerinde hac işareti, bazı dini motif ve yazılar olmak üzere soyut mozaik ve süslemelere yer verilmiştir. Ancak ikon anlayışındaki meydana gelen anlayışla birlikte, Hz. Meryem, Hz. İsa, havariler gibi dinen önemli kabul edilen kişilerin figürlere kutsal olduğu ve ibadet nesnesi olarak kabul edilmesi mabetlerde de bu figürlerin yer almasıyla sonuçlanmıştır. İkon karşıtlığı ve ikon savunucuları arasındaki mücadele Doğu Hıristiyanlığında ikon savunucuların zaferi ile sonuçlanmasının bir sonucu olarak Ayasofya ve diğer Hıristiyan mabetlerinde soyut mozaik

ve süslemelerin yanında artık resme/şekle dayalı mozaik ve süslemelerin de yoğun bir şekilde kullanıldığı bir mabet sanat anlayışı hâkim olmuştur (Baş, 2023). Bu nedenle Ayasofya, tarihten günümüze yolculuğunda yapısal olarak tadilat, tamirat gibi süreçlerle birlikte din algısında yaşanan değişikliklerin de izlerini içerisinde barındıran önemli bir olmanın yanında tarihten günümüze ışık tutan bir unsurdur da aynı zamanda.

1453 yılında İstanbul Fatih Sultan Mehmet ve askerleri tarafından fethedildikten sonra Ayasofya dönemin ve hâkim olan toplumun din ve sanat algısıyla yeniden şekillenmek durumunda kalmıştır. Fethin ardından usul gereği Ayasofya camiye dönüştürülmüş ve padişah burada ilk namazı kılmıştır. Böylece Ayasofya artık ilk yapılış ve o zamanki tarihe kadar bir Hıristiyan teolojisi ve toplumuna ait unsurları barındırmakla birlikte artık bu mabet, İslam'a ve Müslüman toplumuna ait unsurları yansıtmaya başlamıştır. Fethin ilk döneminden itibaren Ayasofya'nın etrafına ve bitişiğine yapılan yapıtlar bu durumu aşikâr kılmaktadır. Özellik mabedin iç sanat anlayışı tamamen dinsel öğretilere bağlı olarak farklılık göstermiştir. İslam'a göre Allah ve diğer kutsal varlıkların fiziksel bir tasviri yapılamaz. Bu anlayış dolayısıyla Müslümanların mabetleri olan mescit ve camiilerde de resme dayalı sanatsal unsurlara yer verilmesi yasaktır. Bu nedenle Ayasofya'da 8. yüzyıldan itibaren ikon savunuculuğu anlayışıyla birlikte yer alan figürlerin farklı şekillerde zamanla üstleri kapatılmıştır. Onun yerine soyut sanat anlayışına dayalı olarak o zamana kadar İslam dünyasında benimsenmiş olan yazısal süslemelere yer verilmiştir. 1651'de caminin içine Teknecizâde İbrâhim Efendi'ye ait hat sanatı ile yazılmış büyük levhalar konulmuştur. Daha sonrasında bu levhalar Ayasofya'nın 1847-1849 tamiri esnasında kaldırılarak ve yerlerine bugün mevcut olan Kazasker Mustafa İzzet'e ait olan 7,5 metre çapındaki yuvarlak levhalar asılmıştır (Bedir, 2021; Berk, 2021). Ayasofya, tarihi süreçle birlikte birçok tadilat ve tamirat görmüştür. Bunun neticesinde mabedin farklı bölgelerine İslam'a ait yazısal tezyinatlar yerleştirilmiştir. Bu açıdan mabetlerin ruhu onu inşa edenlerin değil ancak ona sahip olanların ruhu ile özdeşleşmek durumundadır. Ayasofya da buna en açık örnek olarak verilebilecek bir mabettir.

4. SONUÇ

Ayasofya bir mabet olarak dini anlayıştaki değişimlerin kendisinde vücut bulduğu bir yapının en bariz örneğini teşkil etmektedir. İlk yapıldığı dönemlerden başlamak üzere tadilat, tamirat, bakım-onarım, yeniden inşa süreçlerinde her zaman dönemin din anlayışının sanatsal ruhunu içerisinde barındıran bir yapı olmuştur. Hem aynı dini gelenekteki zamanla yaşanan değişimlerin yansımalarının kendisinde varlık kazandığı hem de 1453 yılında İstanbul Müslümanlar tarafından fethedildikten sonra hâkim dini ve toplumsal değişimlerden etkilenmiş ve buna göre şekillenmiştir. İkonoklazm dönemi ve öncesinde mabedin içinde yer verilen tasvirler geleneksel kilise teolojisiyle örtüşmektedir. Yani Hıristiyan tarihinde önemli hususlar olarak bilinen İsa-Masih'in enkarne olması, haç hadisesi ve evharistiya gibi olaylar iki boyutlu bir şekilde tasvir edilmemiştir. Ancak 843 yılında ikonodulların zaferiyle birlikte Hıristiyan tarihinde yaşanan önemli olaylar iki boyutlu olarak tasvir edilmeye başlanmıştır. Tarihte yaşanan bu durum dinin, din algısının ve dini anlayışın değişmesiyle birlikte onun bir yansıması olan mabet iç mekân mozaiklerinde de değişiklik gerçekleşmiştir. Bu da bize aynı dini gelenekte de olsa dinin öğretilerinde meydana gelen değişimin ilgili alanlarda yansıma bulacağını/bulduğunu göstermektedir.

İstanbul ve dolayısıyla Ayasofya Müslümanların hakimiyetine girmesiyle birlikte mabette var olan İslam'ın öğretisiyle örtüşmeyen Hıristiyan dini sembol ve ikonlarının yerini yukarıda da belirttiğimiz üzere, Müslüman toplumluna ait yazısal unsurlar almıştır. Ayrıca bu mabedin müstematına eklenen yapıların da Müslüman toplumlarının inançları doğrultusunda

benimseyip geliştirdikleri unsurlardan oluştuğu aşikardır. Minare, iç tezyinat, minber, kürsü gibi unsurlar buna örnek olarak gösterilebilir. Bu bağlamda Ayasofya her ne kadar Hıristiyan dininin unsurları üzerine inşa ve imar edilmiş olsa da artık bu mabet, hakimiyetinde olduğu İslam toplumunun bir mabedinin unsurlarını barındırmaktadır. Ancak, mabette hala Hıristiyan din ve kültürüne ait özelliklerin varlığı büyük oranda muhafaza edilmektedir. Ayasofya sanat ve estetik olarak dini anlayış çerçevesinde tekrar tekrar şekil alan bir mabettir.

KAYNAKÇA

- Adam, B., *Yahudilik*, Dinler Tarihi El Kitabı, Edit. Baki Adam, Ankara: Grafiker Yayınları, 56-129, 2015.
- Adam, B., *Yahudilik*, Yaşayan Dünya Dinleri, Edit. Şinasi Gündüz, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 205-277, 2007.
- Baş, B., *Ayasofya Mozaiklerinin Teolojisi*, Ayasofya-i Kebir Cami-i Şerifi Sempozyumu, DİB Yayınları, Ankara, 523-532, 2021.
- Bedir, A., *Geçmişten Günümüze Belgelerle Ayasofya*, Ayasofya-i Kebir Cami-i Şerifi Sempozyumu, 43-70, DİB Yayınları, Ankara, 2021.
- Berk, S., *Ayasofya Camii Levhaları Üzerine Bazı Mülâhazalar*, Ayasofya-i Kebir Cami-i Şerifi Sempozyumu, 457-489, DİB Yayınları, Ankara, 2021.
- Bilal, B., Bizans İkonoklazm Tartışması (726-843) ve Ayasofya: Tasvir İhtilafının Mabedin Tezyinatına Etkisi, *Oksident*, 5/1, 2023.
- Bozkurt, N.&Küçükaşçı, M. S., *Mescid-i Haram*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), 29/273-277, Ankara: TDV Yayınları, 2004,
- Bozkurt, N., *Mescid-i Aksa*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), 29/268-271, Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Burckhardt, T., *İslam Sanatı Dil ve Anlam*, Çev. Turan Koç, Klasik Yayınları/İstanbul, 2009.
- Çapçioğlu, İ.&Çetin, K., *Doğulu ve Batılı Seyyahların Gözüyle Ayasofya Mabet Kültüründeki Değişimler*, Ayasofya-i Kebir Cami-i Şerifi Sempozyumu, DİB Yayınları, Ankara, 599-625, 2021.
- Eşmeli, İ. Hıristiyanlık Tarihinde Kilise ve ‘Kilise’ İçin Kullanılan Metaforlar, *Turkish Studies*, 9/5, 953-966, 2014.
- Eyice, S., Cami, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (DİA), 7/56-90, İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Grabar, O., *İslam Sanatının Oluşumu*, Çev. Nuran Yavuz, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık/İstanbul, 1998.
- Güç, A., *Dinlerde Mabet ve İbadet*, Düşünce Yayınevi/Bursa, 2011.
- Güç, A., *Yahudilik*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), 43/207-212, İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Güngör, M., Yahudi Dini Hayatında Süleyman Mabedi, *İsrailiyat: İsrail ve Yahudi Çalışmaları Dergisi*, 1/54-58, 2017.
- Kitabı Mukaddes*, Kitabı Mukaddes Şirketi/İstanbul, 2. Basım, 2003.
- Kur’ân-ı Kerîm Meâli*. Çev. Halil Altuntaş&Muzaffer Şahin, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları/Ankara, 3. Basım, 2009.

Küçük, A., *İbadet*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), 19/235-240, İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Mutluel, O., *Güzelin Dile Geldiği Alan İslam Sanatı*, Otto Yayınları/Ankara, 2017.

Önkal, A.&Bozkurt, N. *Cami*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), 7/46-56, İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Şener, M., *Cami*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), 7/91-92, İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Şimşek, İ., *Dinin Estetik Boyutu*, Etüt Yayınları/Samsun, 2014.

TÜRKİYE'DE BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN İNSAN KAYNAKLARI VE ORGANİZASYON YAPISI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Öğr. Gör. Halil İbrahim YAVUZ

Selçuk Üniversitesi, h.ibrahimyavuz@selcuk.edu.tr - 0000-0003-2964-4873

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe YAVUZ

Selçuk Üniversitesi, ayseyavuz@selcuk.edu.tr - 0000-0003- 2103-7833

ÖZET

Türkiye’de finansal sistem içerisinde en büyük pay kuşkusuz bankalara aittir. Bu da bankaları ekonomik ve ticari hayatın en önemli aktörlerinden biri yapmaktadır. Bankaların böylesine önemli kuruluşlar olmasının sonucu yönetim ve organizasyon yapısının da kurumsal bir şekilde oluşturulmasını ve insan kaynaklarının da iyi eğitilmiş ve kalifiye kişilerden seçilmesini gerekli kılmaktadır. Türk bankacılık sektörünün genel işleyişinin nasıl olması gerektiği 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ile düzenlenmiştir. Ancak teknolojik gelişmelerin en hızlı uygulama alanı bulduğu sektörlerden biri olan bankacılık sektöründe bankalar arasındaki uygulama farklılıkları göze çarpmaktadır. Bazı bankalar sistem ve teknolojiye daha fazla önem verirken, bazı bankalar hizmet sunumunda doğrudan insan kaynağına önem vermektedir. Bu açıdan özellikle kamu bankaları ve özel bankalardaki insan kaynakları ve organizasyon yapısındaki farklılıkların ortaya konulması bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Geçmişten bugüne bankalardaki şube, ATM, personel sayısı, genel müdürlük ve diğer teşkilatlanma türleri ayrı ayrı değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bankalar, İnsan kaynakları, Organizasyon

AN ASSESSMENT OF THE BANKING SECTOR IN TURKIYE IN TERMS OF HUMAN RESOURCES AND ORGANIZATIONAL STRUCTURE

ABSTRACT

Banks undoubtedly have the largest share in the financial system in Türkiye. This makes banks one of the most important actors of economic and commercial life. As a result of the fact that banks are such important institutions, it is necessary that the management and organizational structure should be established in an institutional way and human resources should be selected from well-educated and qualified people. The general functioning of the Turkish banking sector is regulated by the Banking Law No. 5411. However, in the banking

sector, which is one of the sectors where technological developments find the fastest application area, there are differences in practices among banks. While some banks place more emphasis on systems and technology, others place more emphasis on human resources in service delivery. In this respect, the main purpose of this study is to reveal the differences in human resources and organizational structure especially in public and private banks. The number of branches, ATMs, personnel, general directorates and other types of organization in banks from past to present are evaluated separately.

Keywords: Banks, Human resources, Organization

1. GİRİŞ

Türkiye’de finansal kurumlar içerisinde bankalar önemli bir yer tutmaktadır. Bankacılık sektörü dışında diğer finansal kurumların henüz gelişmiş ülkelerdeki kadar etkin olmayışı, bankaların önemini daha da artırmaktadır. Bankalar ekonomik ve ticari hayatın tam ortasında yer almaktadır. Hem işletmelere finansman kaynağı olurken hem de ticari hayatın içerisinde transfer hizmetlerinden tahsilat ve ödeme hizmetlerine pek çok misyonu birlikte yürütmektedir.

Bankalar özel sektörde yer alan diğer birçok ticari işletmenin aksine daha kurumsal yönetilmektedir. Personellerine sağladıkları sosyal ve ekonomik faydalar sayesinde pek çok çeşitli alandan mezun olmuş gençler tarafından tercih edilmektedir. Ayrıca bankacılık mesleğinde kariyer açısından ilerleme imkanlarının var oluşu personellerini daha çok çalışmaya teşvik etmektedir. Bankalar çalıştırdıkları nitelikli iş gücü ile Türkiye’de istihdam açısından da önemli bir yer tutmaktadır.

2. TÜRKİYE’DE BANKACILIK SEKTÖRÜ

Türk bankacılık sektörü temel süpervizör kurumu Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK)’dur. Bankalar faaliyetlerini yürütürken BDDK’nın denetim ve gözetimi altında 5411 sayılı Bankacılık Kanunu’na göre iş ve işlemlerini yürütmek zorundadır. Hali hazırda bankacılık sektöründe banka türlerine ilişkin sayısal verilere Çizelge 1’de yer verilmektedir.

Çizelge 1. Türkiye’de Banka Türleri ve Sayıları

Mevduat Bankaları	Kamu	3
	Özel	10
	Yabancı	21
	Toplam	34
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	Kamu	3

	Özel	12
	Yabancı	3
	Toplam	18
Katılım Bankaları	Kamu	3
	Özel	2
	Yabancı	3
	Toplam	8
TMSF'ye Devredilen Bankalar	Özel	1
Toplam		61

Kaynak: BDDK, Türkiye Bankalar Birliği, Türkiye Katılım Bankaları Birliği

Çizelge 1’de yer alan verilere göre Türkiye’de 61 adet faal banka vardır. Bu bankaların 34 adedi mevduat bankası, 18 adedi kalkınma ve yatırım bankası, 8 adedi katılım bankası ve 1 adedi de Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna devredilmiş mevduat bankasıdır. Sermaye sahipliği açısından 61 bankanın 9’u kamusal, 25’i özel ve 27’si yabancı sermayeli bankalardır. Kamusal bankalar 3 banka grubunda da üçer adet temsil edilmektedir.

Bankacılık sektöründe şube, ATM ve personel sayılarına ilişkin veriler Çizelge 2’de yer almaktadır.

Çizelge 2. Bankacılık Sektörü Şube, ATM ve Personel Sayıları

Yıllar	Yurt İçi Şube Sayısı	Yurt Dışı Şube Sayısı	On-line Sistemine Dahil Şube Sayısı	ATM Sayısı	Yurt İçi Personel Sayısı	Yurt Dışı Personel Sayısı
2010	10.000	66	9.972	27.604	190.586	594
2011	10.440	77	10.414	31.662	194.617	654
2012	10.981	80	10.954	34.709	200.745	708
2013	11.903	83	11.844	40.112	213.431	795
2014	12.125	85	12.068	43.668	216.063	849
2015	12.185	84	12.114	46.220	216.722	782
2016	11.664	83	11.596	46.373	210.112	774
2017	11.507	77	11.428	47.338	207.532	748
2018	11.500	72	11.422	48.561	206.970	743
2019	11.298	74	11.059	49.204	203.839	787
2020	11.114	75	10.982	49.294	202.442	781
2021	11.023	75	10.864	48.900	201.349	787
2022	10.958	76	10.636	49.233	205.390	831
2023*	10.959	79	10.597	49.098	207.038	864

* 2023 yılına ait veriler yalnızca ilk 8 ayı kapsamaktadır.

Kaynak: BDDK Aylık E Bülten, <https://www.bddk.org.tr/BultenAylık/tr/Home/Gelismis>

Tablo 2’de yer alan bilgilere göre bankacılık sektörü en yüksek şube sayısında 2015 yılında ulaşmıştır. 2016 yılında bir katılım bankasının faaliyet izninin iptal edilmesiyle sektördeki

şube sayısı azalmış, daha sonraki yıllarda da bu azalış devam etmiştir. Buna rağmen ATM sayılarında artış devam etmiştir. Yurtiçi personel sayısı da 2015 yılına kadar artış göstermiş, 2016'dan 2021'e kadar düşüş göstermiştir. 2022 yılında personel sayısı yeniden artışa geçmiştir.

Şube sayılarının azalmasında en büyük neden kuşkusuz tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de dijitalleşme olarak görülüyor. Uzaktan müşteri kazanımı ve bireysel bankacılık ürünlerinde rekabet her geçen gün artmaktadır. Bu nedenle bankalar uzmanlaşmış şubeler açarak müşteri beklentilerini ve ihtiyaçlarını daha hızlı karşılamaya çalışmaktadır. Uzmanlaşmış şube örneklerinde ise uzman tarımsal bankacılık şubeleri, girişimcilik şubeleri, kurumsal ve yatırım bankacılığı gibi şubeler ön plana çıkmaktadır (Cirik, 2023).

Aslında şube, ATM ve personel sayısının tek başına değerlendirilmesi çok anlamlı değildir. Nüfusu az olan bir ülkede 100 banka şubesinin bulunması farklı bir anlam ifade ederken, nüfusu çok olan bir ülkede 100 şube bulunması farklı anlama gelmektedir. Bu açıdan sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek için yüz bin kişiye düşen yurtiçi şube, ATM ve personel sayısına bakmak daha doğru bir yaklaşımdır. İlgili verilere Çizelge 3'te yer verilmiştir.

Çizelge 3. Yüz Bin Kişiye Düşen Yurtiçi Şube, ATM ve Personel Sayıları

Yıllar	Yüz Bin Kişiye Düşen Şube Sayısı	Yüz Bin Kişiye Düşen ATM Sayısı	Yüz Bin Kişiye Düşen Personel Sayısı
2010	13,56	37,44	258,52
2011	13,97	42,37	260,45
2012	14,52	45,89	265,44
2013	15,53	52,32	278,38
2014	15,61	56,20	278,09
2015	15,47	58,70	275,23
2016	14,61	58,10	263,25
2017	14,24	58,58	256,81
2018	14,02	59,22	252,39
2019	13,59	59,17	245,13
2020	13,29	58,95	242,11
2021	13,02	57,75	237,78
2022	12,85	57,73	240,84

Kaynak: BDDK verileri ve TÜİK Nüfus İstatistiklerinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

Türkiye'de yüz bin kişinin kullanımına düşen şube sayısı 2014 yılında zirveye ulaşmıştır. 2015 yılından itibaren ise sürekli azalış kaydetmiş ve 2022 yılında 12,85'e gerilemiştir. Şube sayısındaki azalışa paralel personel sayısı da azalmış ve 2022 yılında yüz bin kişiye 240 personel hizmet eder hale gelmiştir. Son 3 yıldır azalış kaydetse de yüz bin kişiye düşen ATM sayısı 2010 yılında 37 iken, 2022 yılında 57'ye yükselmiştir. Aslında dijitalleşmenin etkileri

bu tabloda net görülmektedir. Azalan personel ve şube sayısına karşı ATM sayısının artması bankaların teknolojik yeniliklere verdiği önemin bir kanıtıdır.

Artış ve azalışın hangi sermaye grubuna ait bankalarda olduğunu görmek için Çizelge 4 hazırlanmıştır.

Çizelge 4. Banka Sermaye Gruplarına Göre Yurtiçi Şube, ATM ve Personel Sayıları

Yıllar	Özel Sermayeli Bankalar			Kamu Sermayeli Bankalar			Yabancı Sermayeli Bankalar		
	Yurt İçi Şube Sayısı	ATM Sayısı	Yurt İçi Personel Sayısı	Yurt İçi Şube Sayısı	ATM Sayısı	Yurt İçi Personel Sayısı	Yurt İçi Şube Sayısı	ATM Sayısı	Yurt İçi Personel Sayısı
2010	4.741	14.331	88.299	2.743	6.924	51.628	2.516	6.349	50.659
2011	5.126	16.802	93.973	2.902	8.510	54.200	2.412	6.350	46.444
2012	5.302	17.881	95.475	3.072	9.447	55.510	2.607	7.381	49.760
2013	5.597	20.144	98.963	3.389	11.233	58.552	2.917	8.735	55.916
2014	5.627	21.684	99.730	3.490	12.628	59.761	3.008	9.356	56.572
2015	4.481	18.357	78.345	3.692	13.752	62.414	4.012	14.111	75.963
2016	4.114	17.496	74.457	3.763	14.599	62.525	3.787	14.278	73.130
2017	3.997	17.727	74.174	3.804	15.156	63.832	3.706	14.455	69.526
2018	3.949	18.259	72.744	3.890	15.510	66.187	3.661	14.792	68.039
2019	3.770	18.364	69.851	3.922	15.730	66.768	3.606	15.110	67.220
2020	3.632	18.575	68.383	3.978	15.840	68.763	3.504	14.879	65.296
2021	3.565	18.695	67.137	4.044	15.811	70.159	3.414	14.394	64.053
2022	3.488	18.960	68.498	4.155	15.828	71.555	3.315	14.445	65.337

Kaynak: BDDK Aylık E Bülten

Banka grupları incelendiğinde özel sermayeli bankaların şube sayılarında sürekli bir azalış gözlenirken, kamu bankalarında artış gözlenmektedir. Yabancı sermayeli bankalarda ise 2015 yılına kadar artış, daha sonraki yıllarda sürekli azalış yaşanmıştır. Sektörde 2022 yılı itibarıyla kamusal bankaların şube sayısı diğer her iki banka grubundan daha fazladır. Kamu bankaları personel açısından da en fazla personele sahip banka grubudur. Diğer banka gruplarının personel sayıları dalgalı bir görünüm çizerken kamu bankalarında istikrarlı bir artış söz konusudur. Bunda en önemli neden şube sayısının artması ile birlikte kamu bankalarının katılım bankacılığı sektöründeki atılımlarıdır. ATM dağılımında ise özel bankaların daha fazla ATM sayısına sahip olduğu görülmektedir.

3. TÜRKİYE'DE BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN ORGANİZASYON YAPISI

5411 sayılı Bankacılık Kanununda bankaların organizasyon yapısı ve yöneticilerinin sahip olması gereken özelliklere yer verilmektedir. Bankacılık kanununa göre bankaların faaliyet izni alabilmesi için sermayesinin ödenmiş, yöneticilerinin kanunda belirtilen niteliklere sahip kişilerden atanmış olması ve kurumsal yönetim ilkelerine uygunluğun sağlanarak yeterli miktarda teknik imkan ve personelin istihdam edilmiş olması şarttır. Yönetim kurulu üye sayısının diğer anonim şirketlerden farklı olarak en az 5 olması gerekmektedir. Ayrıca yönetim kurulu üye sayısının yarısından 1 fazlasının genel müdürün niteliklerini taşıması gerekmektedir. Ayrıca bankaların yönetim kurulu üyeleri atandıktan sonra ticaret mahkemesi huzurunda yemin etmeksizin göreve başlayamazlar.

Banka genel müdürlerinin hukuk, iktisat, maliye, kamu yönetimi gibi alanlardan mezun veya mühendislik bölümlerinden mezun olanların da bu alanlarda yüksek lisans yapması koşuluyla en az 10 yıllık bankacılık veya işletmecilik tecrübesi bulunması gerekmektedir. Genel müdür yardımcılarının ise en az 7 yıllık bankacılık tecrübesinin bulunması şarttır. Bankaların yönetim kurulu üyeleri, genel müdür ve yardımcıları, merkez ve taşra birimlerindeki yönetici sıfatına sahip kişilerin mal beyanında bulunması şarttır.

Bankaların iç kontrol, risk yönetim ve denetim birimleri dışında hangi birimlere sahip olacağına ilişkin bir husus kanunda düzenlenmemiştir. Bankalar çağın gerektirdiği şekilde pazarlama, operasyon, kredi, insan kaynakları, muhasebe gibi birimleri oluşturmaktadırlar. Mevduat bankalarında genellikle pazarlama grupları için bir veya birden fazla genel müdür yardımcılığı, kredi grupları için yine aynı şekilde genel müdür yardımcılıkları, kredi politikaları genel müdür yardımcılığı, risk izleme ve takip tasfiye için bir genel müdür yardımcılığı, insan kaynaklarından sorumlu genel müdür yardımcılığı, uluslararası bankacılık genel müdür yardımcılığı, hukuki işlemlerden sorumlu genel müdür yardımcılığı, muhasebe ve raporlama işlemlerinden sorumlu genel müdür yardımcılığı, iç kontrol ve bilgi güvenliğinden sorumlu genel müdür yardımcılıkları gibi genel müdür yardımcılıklarının olduğu görülmektedir. Genel müdür yardımcılarına bağlı farklı kademelerde yöneticiler de grup başkanı, daire başkanı, bölüm müdürü gibi unvanlarla işlemlerin yürütülmesini sağlamaktadırlar.

Banka şubeleri ve genel müdürlük arasında köprü vazifesi kuran bölge müdürlüğü, bölge başkanlığı, bölge koordinatörlüğü gibi birimler de bulunmaktadır. Bölge örgütlenmeleri içerisinde de operasyon, kredi ve pazarlama birimleri var olmakla birlikte istihbarat ve mali tahlil ekiplerinin de olduğu görülmektedir. Bölge müdürlükleri otorize kredi tahsisinin yanı sıra bölgeye bağlı şubelerin koordinasyon ve yönetiminden sorumludur.

Bankaların temel pazarlama organlarından olan şubeler ise bankaların ürün ve hizmetlerinin birinci elden pazarlanıp, müşterilere yüz yüze hizmet sunumunun gerçekleştirildiği birimlerdir. Bu birimler bankaların pazarlama ve organizasyon politikalarına bağlı olarak il ve ilçe merkezlerinde, turistik bölgelerde bazı ilçe merkezi dışındaki yerlerde açılmaktadır. Bankacılık Kanunu'nda bankaların şube açabilmesi için herhangi bir izin şartı getirilmemiş, yalnızca bilgi vermesi yeterli görülmüştür. Şubelerde birçok yığın operasyon ve gişe işleminin yanı sıra pazarlama ve kredi verme faaliyetleri yapılmaktadır. Ayrıca bankaya kazandırılan yeni müşterilerin pek çoğu şubeler aracılığıyla bankayla tanışmaktadır.

Şubeler şube müdürleri tarafından yönetilirken, alt birimlerde çeşitli unvanlarda ve sayıda banka personeli ile faaliyetlerini yürütmektedir. Şube personel sayıları şube hinterlandının yoğunluğu ve şubenin müşteri sayısına paralel olarak oluşturulmaktadır. Şubeler kendilerine verilen yetki sınırları içerisinde kredi taleplerini değerlendirip karara bağlarken, yetkilerini aşan konularda ise üst birimlerin onayı ile işlem yapabilmektedirler. Şubelerdeki örgütlenme genellikle pazarlama, operasyon ve gişe hizmetleri şeklindedir. Ancak bazı özellikli şubelerde bunlara ek olarak istihbarat ve kambiyo personellerine de rastlamak mümkündür.

4. TÜRKİYE'DE BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN İNSAN KAYNAKLARI YAPISI

Bankacılık sektörü gerek eğitimli personel talebi gerek hizmet içi eğitimle personellerinin yetkinliklerinin artırılması konusunda ön sıralarda yer almaktadır. Bankalar nitelikli iş gücü için kendileri işe alım sınavlarını yapmakta, alacağı departmanın gerektirdiği nitelikteki personelleri istihdam ettikten sonra da iş başı eğitimler ve kariyer eğitimleri ile işe hazırlamaktadır. Bankalar değişen koşullara uyum sağlamak için de henüz değişiklikler uygulamaya konulmadan personellerine ilgili konuda eğitimler düzenlemektedir.

Türk bankacılık sektöründe öncelikle eğitim durumuna göre insan kaynaklarının durumuna bakacak olursak büyük çoğunluğun yükseköğrenim gördüğü görülmektedir. Çizelge 5'te Türk bankacılık sektörünün ayrıntılı eğitim durumu yer almaktadır.

Çizelge 5. Bankacılık Sektörü İnsan Kaynaklarının Eğitim Düzeyi (Aralık 2022)

	İlk Öğretim Kurumlarını Bitirmiş Olanlar (İlkokul ve Ortaokul)	Orta Öğretim Kurumlarını Bitirmiş Olanlar (Lise ve Dengi Okullar)	Yüksek Öğretim Kurumlarını Bitirmiş Olanlar	Yüksek Lisans ve Doktora Yapmış Olanlar	Toplam
Sektör Toplamı	778	23035	162060	20666	206539
Mevduat Bankaları	646	21710	144528	16103	182987
Kamu Sermayeli Bankalar	117	6569	49152	6388	62226
Özel Sermayeli Bankalar	95	6180	55808	5294	67377
Yabancı Sermayeli Bankalar	422	8880	39388	4394	53084
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	107	410	3542	1641	5700

Katılım Bankaları 25 915 13990 2922 **17852**

Kaynak: TBB ve TKBB verilerinden faydalanılarak oluşturulmuştur.

Bankacılık sektöründe istihdam yapısı incelendiğinde en düşük orana sahip olanların ilk öğretim kurumu mezunları oldukları görülmektedir. İlk öğretim mezunları sayı bakımından en çok yabancı sermayeli mevduat bankalarında istihdam edilmektedir. Bankacılık sektörü istihdamının yaklaşık %78’lik kısmı üniversite mezunudur. Yüksek lisans ve doktora mezunlarının sayısı da yaklaşık %10’u bulmuştur. Özellikle katılım bankalarında yüksek lisans ve doktora mezunlarının oranı %16’nın üzerindedir.

Türk bankacılık sektörü kadın istihdamı açısından da önemlidir. Nitekim bankacılık mesleği beden gücü gerektirmediği için çok sayıda kadın çalışana iş sağlamaktadır. Çizelge 6’da bankacılık sektöründe insan kaynağının cinsiyete göre dağılımı yer almaktadır

Çizelge 6. Bankacılık Sektörü İnsan Kaynaklarının Cinsiyete Göre Dağılımı (Aralık 2022)

	Erkek	Kadın	Toplam
Sektör Toplamı	106.928	99.611	206.539
Mevduat Bankaları	89.806	93.181	182.987
Kamu Sermayeli Bankalar	35.054	27.172	62.226
Özel Sermayeli Bankalar	30.954	36.423	67.377
Yabancı Sermayeli Bankalar	23.638	29.446	53.084
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	3.562	2.138	5.700
Katılım Bankaları	13.560	4.292	17.852

Kaynak: TBB ve TKBB verilerinden faydalanılarak oluşturulmuştur.

Türk bankacılık sektörünün istihdam yapısı incelendiğinde erkek çalışanların kadın çalışanlardan biraz fazla olduğu görülmektedir. Ancak arada çok da büyük rakamsal fark yoktur. Katılım ve kamu sermayeli mevduat bankalarındaki erkek çalışan yoğunluğu aradaki farkın temel nedenidir. Genel olarak mevduat bankalarında, özel ve yabancı sermayeli bankalardaki kadın çalışan sayısının fazla olması nedeniyle kadın çalışan sayısı erkek sayısından yüksektir.

5. SONUÇ

Türkiye’de bankacılık sektörünün organizasyon ve insan kaynaklarının incelendiği bu çalışmada geçmişten bugüne bankalarda şube ve personel sayılarındaki değişim ortaya konulmuştur. Bankalar köklü kurumsal yapısıyla diğer birçok sektöre örnek konumdadır. Bankaların özellikle pandemi döneminde edindiği tecrübeler sayesinde uzaktan bankacılık hizmetlerinin sunumu gelişmiş ve bankalar bu alanda yoğun bir rekabete girişmişlerdir. Özellikle bankaların istihdam yapısında yüksek eğitilmiş personel oranlarının yüksek oluşu

bankalarca kalifiye iş gücüne verilen önemin bir göstergesidir. Bunun yanında kadın çalışanlara verilen değer neticesinde kadın çalışan sayısı ile erkek çalışan sayısı dengelidir.

KAYNAKÇA

<https://tkbb.org.tr/banka-bilgileri#1705> Erişim Tarihi: 21.10.2023

https://www.tbb.org.tr/modules/banka-bilgileri/banka_Listesi.asp?tarikh=21/10/2023

<https://www.bddk.org.tr/Kurulus/Liste/77> Erişim Tarihi:21.10.2023

<https://www.bddk.org.tr/BultenAylık/tr/Home/Gelismis> Erişim Tarihi: 21.10.2023

Cirik, E. (2023). 2012'ye Dönüş. <https://www.capital.com.tr/finans/bankacilik/2012ye-donus>

<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> Erişim Tarihi: 20.10.2023

<https://veripetegi.tkbb.org.tr/> Erişim Tarihi: 21.10.2023

https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/istatistikiraporlar/ekler/4014/Banka_Calisan_ve_Sube_Sayilari-Aralik_2022.pdf

TÜRKİYE’DE COVID 19 SONRASI PARA POLİTİKASINA BİR BAKIŞ

Öğr. Gör. Halil İbrahim YAVUZ

Selçuk Üniversitesi, h.ibrahimyavuz@selcuk.edu.tr - 0000-0003-2964-4873

ÖZET

Bilindiği üzere 2019 yılında ortaya çıkan koronavirüs salgını tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de derin yaralar açmıştır. Pandemi döneminde yaşanan toplumsal kısıtlamalar üretim ve tedarik ağında ciddi sorunlara neden olmuştur. Yaşanan bu darboğaz ekonomik sorunları da beraberinde getirmiştir. Ardından başlayan ekonomik müdahaleler ise önce rahatlama sağlamış olsa da devamında daha büyük sorunlara yol açmıştır. Başta verilen destek ve piyasayı rahatlatmak adına sağlanan düşük faizli krediler hem enflasyona hem de sorunlu kredilerin artmasına neden olmuştur. Daha sonra bankalar üzerinden uygulanan kredi kısıtlamaları firmaları ve tüketicileri zor durumda bırakmıştır. Bu çalışmada Covid 19 dönemi sonrasında Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası tarafından uygulanan para politikasına genel bir bakıştan sonra bu politikaların yarattığı sonuçlara odaklanılmıştır. Bu bağlamda politika değişiklikleri sonrasında makro ekonomik göstergelerde, bankacılık sektörünün mevduat ve kredi yapısında, kredi ve mevduat faizlerinde, reel ve nominal ücretlerde meydana gelen değişiklikler incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Covid 19, Para politikası, Ekonomik göstergeler

A REVIEW ON POST-COVID 19 MONETARY POLICY IN TURKIYE

ABSTRACT

As it is known, the coronavirus pandemic that emerged in 2019 caused deep wounds in Türkiye as well as all over the world. Social restrictions during the pandemic caused serious problems in the production and supply network. This bottleneck also brought along economic problems. The economic interventions that started afterwards, although they provided relief at first, led to bigger problems in the aftermath. The initial support and low-interest loans provided to ease the market led to both inflation and an increase in non-performing loans. Later, credit restrictions imposed on banks left firms and consumers in a difficult situation. In

this study, after an overview of the monetary policy implemented by the Central Bank of the Republic of Türkiye after the Covid 19 period, we focus on the consequences of these policies. In this context, changes in macroeconomic indicators, deposit and loan structure of the banking sector, loan and deposit rates, real and nominal wages after the policy changes are analyzed.

Keywords: Covid 19, Monetary policy, Economic indicators

1. GİRİŞ

2019 Aralık ayında ortaya çıkan ve tüm dünyayı etkisine alan Covid-19 pandemisi ekonomik ve sosyal hayat üzerinde derin izler bırakmıştır. Kişiler ve şirketler zor zamanlardan geçmiş, bazıları hayatlarını devam ettirirken bazıları da yok olup gitmiştir.

Türkiye’de de büyük can kayıpları yaşanmış, kısıtlamalar nedeniyle birçok sektörde çalışmaya ara verilmiş, okullarda eğitim yöntemi değişmiştir. Çalışma ve eğitim yaşamında uzaktan çalışma ve uzaktan eğitim kavramları daha geniş bir yer bulmuştur. Kısıtlamadan etkilenen birçok sektörde uzaktan çalışma mümkün olmadığı için de bu sektörler süreci sancılı bir şekilde geçirmiştir.

Uzaktan çalışmanın mümkün olmadığı tarım ve sanayi sektörlerinde bir süre sonra kısıtlamalar kaldırılmış olsa da bu süreçte çalışamayan küçük işletmeler ve esnaf dükkanları bir bir kepenk kapatmak zorunda kalmıştır. Özellikle toplumsal hizmet sunan kuaförler, restoranlar, kafeler gibi işyerleri ile eğitime bağlı olan servis hizmetleri, kantin işletmeleri bu süreçten en olumsuz etkilenen işletmelerin başında gelmektedir.

Sürecin daha az zararlı atlatılabilmesi ve çalışamayan sektörlerdeki küçük esnaf ve diğer çalışanlara kamu tarafından birtakım destekler sunulmuştur. Bu desteklerin çoğunluğu finansal destekler olup, genellikle düşük faizli krediler ve kredi kartı limitleri şeklinde olmuştur. Büyük çaplı üretim ve ticaretin döndüğü işletmelere ise daha çok bankalar üzerinden faiz indirimi, kredi ana para ve faizlerinin ötelenmesi ve ticari hayata yönelik yeni kredi ürünleri sunmak gibi bazı destekler sağlanmıştır. Bunun yanında bazı vergisel teşvikler ile vergi alacaklarının ötelenmesi sağlanmış, elektrik ve su borçları bir müddet ötelenmiştir.

Pandemi sürecinde verilen bu teşvik ve desteklerin tabi ki daha sonraki süreçte yaratacağı birtakım olumsuzlukları olacaktır. Özellikle bu dönemde uygulanan genişlemeci politikalar, karşılığında üretimle desteklenemediği için Türkiye’nin uzun yıllar sonra yeniden çok yüksek enflasyon oranlarıyla yüzleşmek zorunda kalmasına sebep olacaktır. Bu çalışmada değinilecek

konu pandemi döneminde ve sonrasında uygulanan para politikası uygulamalarıdır. Bu politikaların reel ve finansal sektörün rakamlarına olan etkileri de ayrıca incelenmektedir.

2. TÜRKİYE'DE PARA POLİTİKASI KAVRAMI

Pek çok modern ülkede para politikasından sorumlu kuruluş merkez bankalarıdır. Türkiye'de de para politikasından sorumlu yegâne kurum Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'dır. TCMB'nin temel amacı fiyat istikrarını sağlamaktır. Bu amaca ulaşmak için para politikası araçlarını bağımsız olarak seçip uygulamaktadır. Fiyat istikrarı hedefinden sapmamak şartıyla banka istihdam ve büyüme politikalarını desteklemektedir.

TCMB'nin kendi tanımına göre para politikası; “ekonomik büyüme, istihdam artışı ve fiyat istikrarı gibi hedeflere ulaşabilmek için paranın elde edilebilirliğini ve maliyetini etkilemeye yönelik olarak alınan kararları ifade etmektedir” (TCMB, <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/temel+faaliyetler/para+politikasi>). Bu kararlar merkez bankası başkanının başkanlığında toplanan para politikası kurulu tarafından alınmaktadır. Para politikası kurulu önceden belirlenen tarihlerde fiyat istikrarı hedefine yönelik olarak toplantılarını yaparak kararlarını kamuoyu ile paylaşır. Bu paylaşımlar aynı zamanda merkez bankasının temel iletişim araçlarından birini oluşturur. Toplantılarda alınan faiz kararları, orta vadeli bir bakış açısıyla gelecek dönemin enflasyon görünümüne odaklanmakta ve merkez bankası kanununda belirtilen fiyat istikrarı amacına hizmet etmek üzere alınmaktadır.

Para politikası araçlarını geleneksel ve geleneksel olmayan para politikası araçları olarak ikiye ayırabiliriz. Geleneksel araçları faiz politikası, açık piyasa işlemleri ve karşılıklar politikası oluştururken zaman zaman başvuru kur politikası, para basma ve açık sözlülük politikaları da geleneksel araçlar içerisinde sayılmaktadır (Eğilmez, 2020). Geleneksel olmayan politikalar ise 2008 küresel finans krizinden sonra fiyat istikrarının yanı sıra finansal istikrarın da sağlanmasına dönük politikaları ifade etmektedir. Dünya'da bir takım farklı uygulamalar olmakla birlikte Türkiye'deki geleneksel olmayan para politikası araçları; faiz koridoru, likidite yönetimi (niceliksel para ve kredi genişlemeleri), zorunlu karşılıklar ve rezerv opsiyonu mekanizması, istisnai gün uygulaması ve kaldıraç uygulaması şeklinde sıralanabilir (Vural, 2013: 63-74).

Merkez bankalarının aldığı kararların ekonomik faaliyetler ve enflasyon üzerindeki etkileri parasal aktarım mekanizmasıyla olmaktadır. Kısa vadeli faiz oranlarında yapılan düzenlemeler ekonomiyi beklentiler, faiz, varlık fiyatları ve döviz kuru kanalları ile

etkilemektedir. Böylece toplam talep ve enflasyon bu ayarlamadan dolayı olarak etkilenmektedir (TCMB).

Kriz, salgın hastalık, savaş gibi bunalım dönemlerinde faiz politikasının etkisinin hemen ortaya çıkacağı beklenmesi yanlıştır. Bu dönemlerde etkisini daha çabuk göstereceği için doğrudan parasal transferler ve mevcut kamu alacaklarının ertelenmesi daha efektif bir yöntemdir. Bu bakımdan Covid- 19 döneminde Türkiye’de de benzer uygulamalar geliştirilmiştir.

3. COVID-19 SONRASI PARA POLİTİKASI UYGULAMALARI VE SONUÇLARI

Covid-19 döneminde yaşanan kısıtlamalar nedeniyle zor günler geçiren bireyler ve firmalar için hükümet birtakım destekler sunmuştur. Bu desteklerin birçoğu finansal destekler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı sıra merkez bankasının sürecin atlatılmasında uyguladığı politikalar da söz konusudur. Öncelikle faiz politikasında meydana gelen değişiklikleri inceleyecek olursak, merkez bankası diğer gelişmiş ülkelerin merkez bankalarının yaptığına benzer bir şekilde ilk başlarda politika faizlerini indirme yoluna gitmiştir. Daha sonra politika faizinde bir müddet artışa gidildikten sonra, hükümet tarafından yüksek faiz oranlarının enflasyona sebep olduğu ve düşürülmesi gerektiği görüşünde ısrar edilmesi sonucu önce merkez bankası başkanı değişikliği, ardından yeniden faiz indirimleri gelmiştir. Bu değişken faiz görünümü Çizelge 1’de gösterilmektedir.

Çizelge 1. TCMB Politika Faizinin Seyri

Tarih	Faiz Oranı	Tarih	Faiz Oranı
25.10.2019	14,00	22.10.2021	16,00
13.12.2019	12,00	19.11.2021	15,00
17.01.2020	11,25	17.12.2021	14,00
20.02.2020	10,75	19.08.2022	13,00
18.03.2020	9,75	23.09.2022	12,00
23.04.2020	8,75	21.10.2022	10,50
22.05.2020	8,25	25.11.2022	9,00
25.09.2020	10,25	24.02.2023	8,50
20.11.2020	15,00	23.06.2023	15,00
25.12.2020	17,00	21.07.2023	17,50
19.03.2021	19,00	25.08.2023	25,00
24.09.2021	18,00	22.09.2023	30,00

Kaynak: TCMB, <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/>

Temel+Faaliyetler/Para+Politikasi/Merkez+Bankasi+Faiz+Oranlari/1+Hafta+Repo

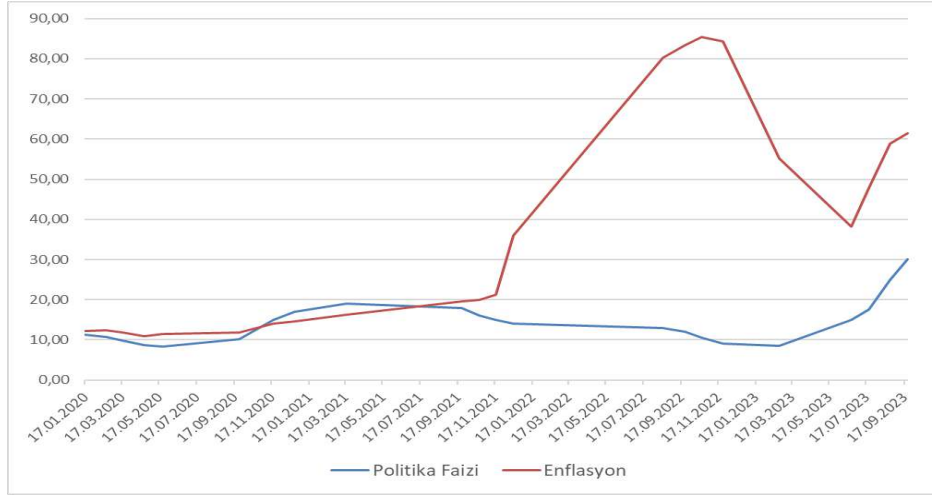
TCMB faiz indirimlerine 2020 Mayıs ayı toplantısına kadar devam etmiştir. Bu indirimlere özellikle enflasyon beklentisinde yaşanan gelişmeler etkili olmuştur. Salgının yılın ikinci yarısında etkisini kaybedeceği bu nedenle bu dönemde ticari ve bireysel kredi akışının olumsuz etkilenmemesi amaçlanmıştır. Ayrıca ilgili dönemde uluslararası emtia fiyatlarının da düşük seyretmesi merkez bankasının TL'nin değer kaybına rağmen faiz indirmesini sağlamıştır.

Merkez bankası Eylül 2020 toplantısında faizleri 200 baz puan artırmıştır. Gerekçe olarak da yaşanan kredi büyümesinin enflasyon üzerindeki etkisinin arz üzerindeki etkisinden daha büyük olması gösterilmiştir. Merkez bankası Mart 2021 toplantısı da dahil 3 kez daha faiz artışına gitmiş ve Mart 2021'de faizleri 19 seviyesine çıkarmıştır. Bu dönemde ABD'de enflasyon beklentisinin yükselmesi ve artan uluslararası risk iştahının gelişmekte olan ülkelerin para birimleri üzerinde olumsuz etkiler doğurması, bu etkilerin de ülkemizde enflasyon beklentisi üzerinde yukarı yönlü bir baskı oluşturması merkez bankasının ilave sıkılaştırmaya gitmesinin ana nedenleri olmuştur.

Merkez bankası başkanının Mart 2021'de değiştirilmesinden sonra 2023 yılı Şubat ayına kadar faiz indirimleri yaşanmıştır. Bu faiz indirimleri öncelikle enflasyon üzerinde, ardından reel ücretler ve birçok makro ekonomik göstergede olumsuz etkiler doğurmuştur. Enflasyonun aşırı yükselmesi sonrası yeniden merkez bankası başkanı değişikliğine gidilmiş ve ortodoks politikalara geri dönüş sinyali verilmiştir. 2023 Haziran ayında faiz artışları başlamış ve Eylül ayı dahil kesintisiz sürmüştür. Artışlardan önce %8,50 olan politika faizi Ekim 2023'te %35 seviyesine yükseltilmiştir. Enflasyon ve politika faizi arasındaki fark hala enflasyon lehine yüksek seyretmektedir. Bu durumun neticesinde ilerleyen dönemlerde de faiz artışı gündeme gelecektir.

Merkez bankasının temel amacı fiyat istikrarını sağlamaktır. Bu doğrultuda kullanılan politika aracı kısa vadeli faizlerin enflasyon üzerinde etkili olması beklenmektedir. Politika faizleri ile enflasyon arasındaki ilişkiyi görmek adına Şekil 1'i incelemek yerinde olacaktır.

Şekil 1. Politika Faizi ve Enflasyon (TÜFE)

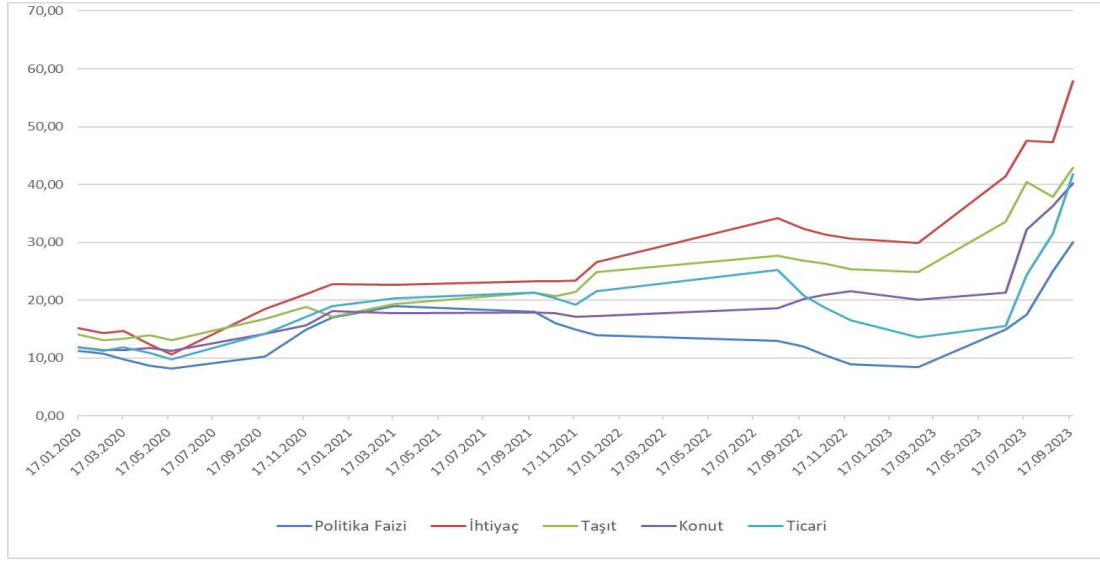

Kaynak: TÜİK ve TCMB verilerinden faydalanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik incelendiğinde 2021 Eylül ayına kadar politika faizi ve enflasyon oranının dengeli bir şekilde seyrettiği görülmektedir. Faiz indirimlerinin etkisiyle 2021 yılında enflasyonda başlayan artış 2022 sonunda %80'in üzerine çıkarak son 20 yılın rekorunu kırmıştır. Akabinde 2023 Temmuz ayına kadar enflasyonda bir gevşeme yaşansa da yeniden artışa geçmiştir. Özellikle bu dönemde alınan vergisel önlemlerle birlikte küresel enerji fiyatlarındaki artış, ücretlere yapılan zamlarla birlikte hizmetler sektöründeki fiyat katılıkları Temmuz ayından itibaren fiyatların yeniden yükselmesine sebep olmuştur. Bu görünüm nedeniyle merkez bankası politika faiz oranını Ağustos ayında 750 baz puan artırmıştır. Ağustos ayı enflasyonu da yine benzer nedenlerle beklentilerin üzerinde gerçekleşmiş ve Para Politikası Kurulu bu kez de politika faizini 500 baz puan artırmak zorunda kalmıştır. Eylül ayı enflasyonu bir parça dizginlenmiş gibi görünse de politika faizi ile arasında 30 puanın üzerindeki fark devam etmektedir.

Politika faizinin piyasa faiz oranlarını yönlendirmesi gerekmektedir. Başarılı bir faiz politikası izlendiğinde piyasa faizleri ile merkez bankası faizlerinin birbirine yakın seyretmesi beklenmektedir. Faiz değişikliklerinin kredi faizleri üzerindeki etkilerini görmek için Şekil 2'deki grafik oluşturulmuştur.

Şekil 2. TCMB Politika Faizi ve Kredi Faizleri

Kaynak: TCMB verilerinden faydalanılarak oluşturulmuştur.

Şekil 2’de yer alan grafik incelendiğinde aslında politika faizinin piyasa kredi faizlerini yönlendirmede 2021 yılı sonuna kadar başarılı olduğunu söyleyebiliriz. 2021 yılında başlayan ve 2022 boyunca devam eden faiz indirimleri ile piyasa faiz oranlarından oldukça uzaklaşmıştır. Temmuz 2023’te ticari kredi faizleri bir nebze politika faizine yakın seyretse de son zamanlarda yapılan artışlarla beraber yine piyasa faiz oranları ile merkez bankası politika faiz oranı arasındaki fark açılmıştır. Özellikle enflasyon üzerinde diğer kredilerden daha fazla etkili olması nedeniyle ihtiyaç kredileri üzerindeki faiz baskısının %60 seviyesine dayandığı görülmektedir. Enflasyon oranının altında verilen krediler kişi ve firmaları daha fazla kredi almaya itmektir. Bu durum da aslında enflasyonu yeniden artış yönünde etkilemektedir. Bu açıdan bankalar üzerinden enflasyonu kontrol altına almak etkili olabilecek bir yöntemdir.

Mevduat faizleri açısından konuyu ele alırsak Çizelge 2’de incelenen dönem için TL cinsi mevduat faizleri yer almaktadır.

Çizelge 2. TL Cinsi Mevduatlara Uygulanan Azami Faiz Oranları

Tarih	3 Aya Kadar	6 Aya Kadar	1 Yıla Kadar	1 Yıldan Daha Uzun
2019-Q3	18,76	17,09	16,84	14,92
2019-Q4	12,43	10,90	11,47	11,00
2020-Q1	10,07	8,88	9,45	8,96
2020-Q2	8,79	8,02	8,18	7,32
2020-Q3	9,93	9,03	8,63	8,58

2020-Q4	13,98	12,73	13,55	13,41
2021-Q1	17,49	16,75	17,60	16,54
2021-Q2	18,83	18,06	18,58	17,26
2021-Q3	18,91	18,09	18,37	16,42
2021-Q4	17,22	15,75	15,87	14,33
2022-Q1	18,17	17,69	18,11	16,84
2022-Q2	17,41	17,62	16,97	16,04
2022-Q3	19,26	17,40	17,18	16,09
2022-Q4	21,25	14,85	15,49	13,45
2023-Q1	26,57	14,80	13,34	12,05
2023-Q2	33,63	22,09	16,71	13,17
2023-Q3	35,26	28,50	25,26	21,69

Kaynak: TCMB EVDS.

Politika faizinde yaşanan indirimlerin etkisi 2020 3. dönemine kadar mevduat faizlerinde düşüşe neden olmuştur. Daha sonra başlayan politika faizi artışları 2021 yılı 3. dönemine kadar mevduat faizlerine de artış olarak yansımıştır. Sonrasındaki peş peşe faiz indirimlerinin mevduat faizlerinin üzerinde etkisinin olduğunu söylemek güçtür. Nitekim 2021 yılı Eylül ayından 2023 yılı şubat ayına kadar politika faizi %19'dan %8,5 seviyesine gerilemesine rağmen ilgili dönemde mevduat faizlerinde bir düşüş yaşanmamış, aksine artmıştır. 2023 yılında yeniden yapılan politika faiz artışları ise mevduat faizlerinin yenide politika faizi oranına yaklaşmasını sağlamıştır. Ancak son dönem haftalık verilerine göre özellikle 3 aya kadar vadeli mevduat hesaplarına ödenen faizin %45'ler seviyesine çıktığı gözlenmektedir.

Faiz oranları dışında kredi genişlemesini etkileyen bir diğer önemli faktör zorunlu karşılık oranlarıdır. Merkez bankasının belirlediği, bankaların topladığı mevduat karşılığında merkez bankasında zorunlu olarak tutması gereken mevduat miktarını gösteren orana zorunlu karşılık oranı adı verilmektedir. Bu oran yükseldiğinde bankaların topladıkları mevduatın daha fazla kısmını zorunlu karşılık olarak ayırması gerektiği için kredi verebileceği miktar azalmaktadır. Merkez bankasının TL ve yabancı para mevduatları için zorunlu karşılık oranlarına ilişkin bilgiler Çizelge 3'te yer almaktadır.

Çizelge 3. Mevduatlar İçin Zorunlu Karşılık Oranları

TL MEVDUATLAR İÇİN UYGULANAN ZORUNLU KARŞILIK ORANLARI

Tebliğ Tarihi ve Numarası	Vadesiz, İhbarlı Mevduat, Özel Cari Hesaplar		1 Aya Kadar Vadeli Mevduat/Katılım Fonu		3 Aya Kadar Vadeli Mevduat/Katılım Fonu		6 Aya Kadar Vadeli Mevduat/Katılım Fonu		1 Yıla Kadar Vadeli Mevduat/Katılım Fonu		6 Aya Kadar Vadeli Kur Koruma Desteği Sağlanan Hesaplar	1 Yıla Kadar Vadeli Kur Koruma Desteği Sağlanan Hesaplar
2019-3	7		7		7		4		2			
2019-15	2,0	7,0	2,0	7,0	2,0	7,0	2,0	4,0	2,0	2,0		
2020-15	4,0	7,0	4,0	7,0	4,0	7,0	4,0	4,0	2,0	2,0		
2020-17	6,0		6,0		6,0		4,0		2,0			
2021-2	8,0		8,0		8,0		6,0		4,0			

2023-4	8,0	8,0	8,0	0,0	0,0		
2023-17	8,0	8,0	8,0	0,0	0,0	15,0	15,0
2023-24	8,0	8,0	8,0	0,0	0,0	25,0	5,0

YP MEVDUATLAR İÇİN UYGULANAN ZORUNLU KARŞILIK ORANLARI

Tebliğ Tarihi ve Numarası	1 Yıla Kadar Vadeli Mevduat/Katılım Fonu		1 Yıl ve 1 Yıldan Uzun Vadeli Mevduat/Katılım Fonu 1		Vadesiz, İhbarlı ve 1 Aya Kadar Vadeli Mevduat/Katılım Fonu	3 Aya Kadar, 6 Aya Kadar ve 1 Yıla Kadar Vadeli Mevduat/Katılım Fonu	1 Yıla Kadar Vadeli Kıymetli Maden Depo Hesapları	1 Yıl ve 1 Yıldan Uzun Vadeli Kıymetli Maden Depo Hesapları
2019-16	17		13					
2019-21	17	19	13	15				
2020-9	12	19	8	15				
2020-14	15	22	11	18				
2020-15	17	22	13	18				
2020-17	19		13				22	18
2021-4	21		15				22	18
2021-9	23		17				24	20
2021-10	25		19				26	22
2023-21			19		29	25	26	22

Kaynak: TCMB

Mevduat zorunlu karşılık oranları incelendiğinde başlangıçta vadesiz ve 3 aya kadar vadeli TL mevduatlar için oran %7 olarak belirlenmiştir. Daha sonra bankaların kredi vermesini teşvik etmek için aktif rasyosu uygulanmaya başlanmış ve bu doğrultuda kredi verme hedefini tutturarak bankaların zorunlu karşılıklarında indirimde gidilmiş ve 6 aya kadar vadeli tüm TL mevduatlar için başlangıçta %2 daha sonra 2020 yılında %4 olarak uygulanmıştır. Bu durum bankaların mevduat maliyetlerini aşağıya çektiği için bankaların daha fazla kar etmelerini sağladığı anlamına gelmektedir. Normalleşme dönemiyle birlikte aktif rasyosu ve kredi hedefi ortadan kalkmış, TL cinsi 3 aya kadar vadeli mevduatlarda %8, 6 ay ve daha uzun vadeli mevduatlarda %0 olarak uygulanmaktadır. 2023 yılında Kur Korumalı Vadeli mevduatlar için bir düzenleme yapılmış olup, öncelikle bu hesaplar için %15, daha sonra 1 yıla kadar vadeli kur korumalı TL hesaplar için %25, 1 yıldan uzun vadeli hesaplar için %5 oranında zorunlu karşılık tesis edilmesi kararlaştırılmıştır. Kur korumalı hesaplar başlangıçta teşvik edildiği için yabancı para cinsinden hesaplar için ayrılması gereken karşılıktan daha düşük miktarda bir karşılık oranı benimsenmiştir. Kur korumalı hesaplar uygulanmaya başladığında YP vadeli mevduatlar için 1 yıla kadar vadeli olanlarda %25 zorunlu karşılık oranı mevcutken, kur korumalı TL hesaplar için karşılık oranı %15 olarak tesis edilmiştir. Daha sonra kur korumalı hesapların TL'ye dönüştürülmesini hızlandırmak için 1 yıla kadar vadeli kur korumalı TL vadeli mevduat hesaplarının karşılık oranı yabancı para mevduat karşılık oranlarına eşitlenerek %25 olarak güncellenmiştir.

Zorunlu karşılık oranları para politikasının kredi kanalı üzerinden piyasayı etkileme aracıdır. Bu açıdan ilgili dönem için reel kredi büyümesine ilişkin bilgiler Çizelge 4'te yer almaktadır.

Çizelge 4. Kredilere İlişkin Cari ve Reel Hacim ile Büyüm Oranları

Dönem	Kredi Hacmi	Cari Kredi Büyüme Oranı	Reel Kredi Hacmi	Reel Kredi Büyüme Oranı
2019-Q3	2.379.180.712,00	0,00%	5.624.008,87	0,00%
2019-Q4	2.495.873.380,00	4,90%	5.701.204,67	1,37%
2020-Q1	2.720.194.559,00	8,99%	6.067.122,92	6,42%
2020-Q2	3.070.154.736,00	12,87%	6.669.947,79	9,94%
2020-Q3	3.346.880.569,00	9,01%	7.078.950,43	6,13%
2020-Q4	3.384.095.355,00	1,11%	6.810.095,50	-3,80%
2021-Q1	3.571.494.729,00	5,54%	6.891.274,18	1,19%
2021-Q2	3.689.852.823,00	3,31%	6.846.373,18	-0,65%
2021-Q3	3.819.613.813,00	3,52%	6.773.886,24	-1,06%
2021-Q4	4.581.566.225,00	19,95%	7.326.168,87	8,15%
2022-Q1	5.156.511.964,00	12,55%	6.427.428,91	-12,27%
2022-Q2	5.891.319.939,00	14,25%	6.279.720,66	-2,30%
2022-Q3	6.418.912.632,00	8,96%	6.285.718,26	0,10%
2022-Q4	7.142.995.333,00	11,28%	6.439.559,34	2,45%
2023-Q1	8.076.260.701,00	13,07%	6.522.651,97	1,29%
2023-Q2	9.425.773.505,00	16,71%	7.154.776,04	9,69%
2023-Q3	9.868.016.932,00	4,69%	6.186.598,82	-13,53%

Kaynak: TCMB EVDS, Reel Kredi Hacmi ve Reel Kredi Büyüme Oranı yazar tarafından hesaplanmıştır.

Çizelge 4'te yer alan verilere göre cari kredi hacmi hiçbir dönemde gerilememiştir. En düşük cari kredi büyüme oranı 2020 4. dönemde olmuştur. Pandeminin devam ediyor oluşu bankaları kredi verme konusunda isteksizliğe itmiştir. Aynı dönemde reel kredi büyümesi %-3,80 olarak hesaplanmıştır. 2022 yılı ilk çeyreği ve 2023 yılı 3. Çeyreklerinde ise reel kredilerde yaşanan daralma %12'nin üzerine çıkmıştır. Bu dönemlerde cari kredi hacminin artmasına rağmen enflasyonda yaşanan artış cari kredi büyüme oranından daha fazla olduğu için reel kredi hacmi olumsuz etkilenmiştir.

İlgili döneme ait banka bilançolarına ilişkin seçilmiş diğer göstergelere Çizelge 5'te yer verilmektedir.

Çizelge 5. Bankacılık Sektörü Çeşitli Bilanço Büyüklükleri (Bin-TL) ve Kar Oranları

Tarih	Toplam Aktifler	Krediler	Mevduat	Özkaynaklar	Kâr	Kar/aktif	Kar/Özkaynak
2019-Q3	3.681.907.790	2.379.180.712	2.417.199.164	465.287.967	33.637.923	0,91%	7,23%
2019-Q4	3.860.292.702	2.495.873.380	2.620.050.798	488.910.321	45.029.761	1,17%	9,21%
2020-Q1	4.195.679.943	2.720.194.559	2.861.261.555	500.082.188	13.577.937	0,32%	2,72%
2020-Q2	4.599.746.535	3.070.154.736	3.134.058.630	553.012.423	25.340.782	0,55%	4,58%
2020-Q3	5.145.247.606	3.346.880.569	3.536.587.881	561.914.367	37.919.103	0,74%	6,75%
2020-Q4	5.231.238.273	3.384.095.355	3.562.446.190	589.087.041	48.318.833	0,92%	8,20%
2021-Q1	5.550.013.814	3.571.494.729	3.753.513.548	602.465.101	15.866.915	0,29%	2,63%
2021-Q2	5.737.379.796	3.689.852.823	3.961.627.391	624.073.429	29.300.315	0,51%	4,70%
2021-Q3	6.017.147.978	3.819.613.813	4.224.933.648	645.620.901	50.018.270	0,83%	7,75%

2021-Q4	7.816.004.950	4.581.566.225	5.463.194.509	698.785.656	78.399.665	1,00%	11,22%
2022-Q1	8.660.050.559	5.156.511.964	6.145.542.480	905.959.177	58.373.006	0,67%	6,44%
2022-Q2	9.981.152.544	5.891.319.939	7.019.225.031	1.021.117.001	158.993.853	1,59%	15,57%
2022-Q3	11.191.762.482	6.418.912.632	8.313.885.286	1.177.280.432	270.676.230	2,42%	22,99%
2022-Q4	12.302.741.815	7.142.995.333	9.147.226.437	1.382.156.111	409.445.979	3,33%	29,62%
2023-Q1	13.616.513.843	8.076.260.701	10.225.998.868	1.585.938.003	101.833.826	0,75%	6,42%
2023-Q2	16.309.825.317	9.425.773.505	12.053.006.032	1.668.426.641	232.173.537	1,42%	13,92%
2023-Q3	17.300.219.402	9.868.016.932	13.346.455.217	1.831.038.844	325.088.254	1,88%	17,75%

Kaynak: TCMB EVDS.

Bankacılık sektörü çeşitli bilanço büyüklüklerinin yer aldığı Çizelge 5'e göre bankacılık sektörü mevduat ve kredi hacmi arasındaki farkın 2021 3 ve 4. çeyreğinden itibaren arttığı görülmektedir. 2020 yılı 4. çeyreğinde 2019 yılı aynı döneme göre aktif ve özkaynak karlılığında gerileme yaşanmıştır. 2021 yılında bir nebze toparlanmış olsa da 2022 yılı bankacılık sektörünün aktif ve öz kaynak karlılığı açısından en verimli yılı olarak görülmektedir.

Merkez bankası para politikasının bir amacı da döviz kurları ve dolayısıyla ödemeler dengesini kontrol altında tutmaktır. İlgili dönemde döviz kurları ve cari dengeye ilişkin veriler Çizelge 6'da gösterilmektedir.

Çizelge 6. Döviz Kurları ve Cari Denge

Tarih	USD Kuru	EURO Kuru	Reel Efektif Döviz Kuru	Cari Denge (Milyon USD)
2019-Q3	5,67	6,31	76,68	9.104,00
2019-Q4	5,79	6,40	76,00	737,00
2020-Q1	6,09	6,72	72,92	-7.068,00
2020-Q2	6,85	7,55	69,17	-11.165,00
2020-Q3	7,21	8,42	62,18	-7.227,00
2020-Q4	7,86	9,37	61,88	-6.428,00
2021-Q1	7,38	8,90	65,00	-6.718,00
2021-Q2	8,37	10,08	59,08	-4.618,00
2021-Q3	8,53	10,06	62,23	5.278,00
2021-Q4	11,16	12,74	47,61	-1.174,00
2022-Q1	13,93	15,62	53,80	-17.738,00
2022-Q2	15,78	16,84	53,02	-11.030,00
2022-Q3	17,92	18,07	54,21	-9.300,00
2022-Q4	18,60	18,97	54,87	-10.824,00
2023-Q1	18,85	20,23	59,56	-24.357,00
2023-Q2	20,65	22,47	51,60	-12.631,00
2023-Q3	26,77	29,16	55,52	-6.144,00

Kaynak: TCMB EVDS

Çizelge 6'da 2019 yılı 3. çeyreğinden itibaren döviz kurları ve cari denge rakamları yer almaktadır. 2019 yılı 3. çeyreğinde ortalama 5,67 TL olan USD kuru 2023 yılı 3. çeyreği itibariyle 26,77'ye yükselmiştir. Aynı dönemde EURO kuru da 6,31'den 29,16-TL'ye

yükselmiştir. Cari kurlardaki artış enflasyon barındırdığı için reel efektif döviz kuru verisini incelemek daha sağlıklı bir tercihtir. Reel efektif kur Türkiye'nin ticaret ortakları içerisinde en fazla paya sahip olan ülkelerin para birimlerine karşı Türk lirasının reel değerinin değişimini göstermektedir. Bu açıdan başlangıçta 76,68 olan kur 55,52'ye gerilemiştir. Bu sonuç TL'nin diğer para birimleri önünde gerçek değerinin düştüğünün göstergesidir. Reel olarak TL %27,5 oranında değer kaybetmiştir. Son sütunda yer alan 3 aylık dönemlere ilişkin cari denge rakamına göre ise Türkiye 2020 yılından bu yana cari açık vermektedir. Yalnızca 2021 yılı 3. çeyreğinde cari dengenin fazla verdiği görülmektedir. Bu durumun altında birçok neden yatmakla birlikte genellikle ekonomik büyüme ve aşırı değerli TL'nin cari denge üzerinde olumsuz etkilerinin olduğu kabul edilmektedir (Kasman vd., 2005, Erbaykal, 2007).

Son olarak para politikasının reel ücretler üzerindeki etkisini incelemek adına asgari ücret ve asgari ücretin enflasyona karşı durumuna bakmak yerinde olacaktır. Tablo 7'de dönemsel asgari ücretler ve enflasyona göre düzenlenmiş reel asgari ücretler yer almaktadır.

Çizelge 7. Asgari Ücret ve Enflasyon

Tarih	Net Asgari Ücret	Enflasyon Endeksi	Reel Asgari Ücret
2019-Q3	2.020,90	423,04	477,71
2019-Q4	2.020,90	437,78	461,62
2020-Q1	2.324,71	448,35	518,50
2020-Q2	2.324,71	460,30	505,05
2020-Q3	2.324,71	472,79	491,70
2020-Q4	2.324,71	496,92	467,82
2021-Q1	2.825,90	518,26	545,26
2021-Q2	2.825,90	538,95	524,33
2021-Q3	2.825,90	563,87	501,16
2021-Q4	2.825,90	625,37	451,88
2022-Q1	4.253,40	802,27	530,17
2022-Q2	4.253,40	938,15	453,38
2022-Q3	5.500,35	1.021,19	538,62
2022-Q4	5.500,35	1.109,24	495,87
2023-Q1	8.506,80	1.238,19	687,04
2023-Q2	8.506,80	1.317,41	645,72
2023-Q3	11.402,32	1.595,06	714,85

Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, <https://www.csgeb.gov.tr/media/35787/yillar-itibariyle-net-brut-asgari-ucretler.pdf>

Türkiye'de asgari ücret 2022 yılına kadar yılda bir kez belirlenip 12 ay o ücret üzerinden ödeme yapılırken, 2022 yılından bu yana yılda iki kez tespit edilmekte ve ocak-haziran dönemi ödenen ücret temmuzda güncellenerek kalan aylar güncel rakam üzerinden ödenmektedir. Ocak ayındaki satın alma gücü ile aralık ayı satın alma gücü arasında ciddi fark doğabilmektedir. Örneğin 2020 yılı ilk döneminde 518,50 olarak hesaplanan reel asgari ücret, dönem sonunda 467,82 liraya düşmüştür. Enflasyon oranının artışı ve asgari ücret artışı birlikte değerlendirildiğinde aslında asgari ücrete yapılan zammın enflasyon oranının üzerinde olduğu görülmektedir. Ancak özellikle enflasyon oranından daha fazla artış gösteren gıda,

ulaşım, barınma harcamaları gibi bazı kalemler nedeniyle asgari ücretli kesimin geçimi zorlaşmaktadır.

4. SONUÇ

Bu çalışmada Covid-19 dönemi sonrası para politikası uygulamaları ve genel sonuçları hakkında değerlendirmelerde bulunulmuştur. Pandemi döneminin başlangıcında uygulanan genişletici para politikaları normalleşme dönemiyle birlikte enflasyona neden olmuştur. Artan enflasyon karşısında para politikasında sıkı duruş sergilenmemesi enflasyonun giderek şiddetini artırmasına neden olmuştur. 2023 yılı ortalarında yeniden sıkı para politikası duruşu sergilenmeye başlanması ve bu durumun vergi oranlarındaki artışlar ile desteklenmeye çalışılması enflasyonun artış hızını yavaşlatmıştır.

2023 yılı Şubat ayında yaşanan deprem felaketi nedeniyle bu bölgelerin yeniden imarı için yapılan harcamalar, oluşan konut açığı ve ülkedeki sığınmacı sayısının artması ülkedeki fiyat artışlarının tetiklenmesinde bir diğer etken olmuştur.

Pandemi döneminde açılan kredi muslukları da bankacılık sektörü üzerinden enflasyonun artışına katkı sağlamıştır. Son dönem faiz artışları ve bankacılık sektörü üzerindeki kredi sınırlama baskısı etkisini göstermiş ve reel kredi büyümesi negatife dönmüştür. Bankacılık sektörü mevduat ve kredi faizleri enflasyon oranına gittikçe yaklaşmakla birlikte hala bir miktar altında seyretmektedir.

İlgili dönemde döviz kurlarında 5 kata yakın bir artış yaşansa da reel olarak aslında TL yaklaşık %27 değer kaybetmiştir. Bu bağlamda cari dengede de gözle görülür bir iyileşmeden söz edilememektedir. Artan döviz kurları enerji fiyatları üzerinden Türkiye cari dengesini olumsuz etkilemeye devam etmektedir.

Son dönemde asgari ücretle çalışan kesimin ücretlerinde enflasyon üzerinde bir artış yapılmasına karşın temel ihtiyaç maddelerindeki fiyat artışı ortalamanın üzerinde olduğu için ücretlerdeki artışın tam olarak reel bir artış olduğu söylenemez.

Türkiye’de uzun bir süreden sonra yeniden harekete geçen enflasyona karşı özellikle talep yönlü müdahalelerde bulunulmaya devam edilmektedir. Bu açıdan önümüzdeki birkaç dönemde de politika faizinde artışların devam edeceği, kredi kısıtlamalarının bir müddet daha süreceği beklenmektedir.

KAYNAKÇA

Eğilmez, M. (2020). Para Politikası Araçları El Kitabı.
<https://www.mahfiegilmez.com/2020/09/para-politikas-araclar-el-kitab.html>

Erbaykal, E. (2007). Türkiye’de ekonomik büyüme ve döviz kuru cari açık üzerinde etkili midir? Bir nedensellik analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 3(6), 81-88.

Kasman, A., Turgutlu, E., & Konyali, G. (2005). Cari açık büyümenin mi aşırı değerli TL’nin mi sonucudur?. *İktisat İşletme ve Finans*, 20(233), 88-98.

VURAL, U. (2013). Geleneksel olmayan para politikalarının yükselişi. *TCMB Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara*.

<https://www.csgeb.gov.tr/media/35787/yillar-itibariyle-net-brut-asgari-ucretler.pdf>

TCMB,

<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/temel+faaliyetler/para+politikasi> Erişim Tarihi: 15.10.2023

<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/> Erişim Tarihi: 15.10.2023

<https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Enflasyon-ve-Fiyat-106> Erişim Tarihi: 15.10.2023

1962 KÜBA FÜZE KRİZİ'NİN AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN SÜPER GÜÇ İMAJINA ETKİSİ

Öğr. Gör. Dr., Mert Mahir GÖZ

Bitlis Eren Üniversitesi, mmgoz@beu.edu.tr - 0000-0002-2563-7126

ÖZET

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden kısa bir süre sonra Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) arasında soğuk savaş süreci başlamıştır. Dönemin iki büyük gücü olarak görülen ABD ile SSCB arasındaki bu soğuk savaş sürecinde dünya, ABD'nin başını çektiği Batı Bloku ile SSCB'nin hamiliğini üstlendiği Doğu Bloku olmak üzere iki kutuplu bir hal almıştır. Soğuk savaş sürecinde ABD ile SSCB arasında yaşanan 1962 Küba füze krizi, söz konusu iki ülkenin birbirine üstün gelme yarışında önemli bir olay olarak kabul edilmektedir. SSCB'nin müttefiki Küba topraklarına füze yerleştirmesi üzerine, ABD'nin müttefiki Türkiye'ye füze yerleştirmesiyle derinleşen Küba füze krizi sürecinde ABD, SSCB'ye göre daha rasyonel bir kriz yönetim süreci izlemiştir. Kriz sonucunda her ne kadar her iki ülke, anlaşma yoluna gidip Küba ve Türkiye'ye yerleştirilen füze sistemlerini geri çekmiş olsalar da ABD, uygulamış olduğu algı ve kriz yönetimiyle SSCB'ye karşı üstünlük sağlamıştır. Kriz sürecinde SSCB lideri N. Kruşçev'in, ABD Başkanı J. Frank Kennedy'e yazmış olduğu itidal içerikli mektupların ortaya çıkmasının ardından SSCB'nin, ABD ile sıcak çatışmaya girmekten çekindiği düşüncesi, ABD'nin krizden üstün çıkmasını sağlamıştır. Bu kriz, ABD karşısındaki SSCB'nin düşünüldüğü kadar güçlü olmadığı düşüncesini ortaya koymuştur. Nitekim gelişen süreç içerisinde SSCB varlığını devam ettiremezken, ABD dünyanın tek süper gücü olma yolunda önemli bir ivme kazanmıştır.

Bu çalışmada ABD ile SSCB arasında cereyan eden soğuk savaşın en önemli süreçlerinden biri olan 1962 Küba Füze Krizi'nin, ABD'nin tek süper güç olma imajına etkisi araştırılmaktadır.

Anahtar Kelimeler : Soğuk Savaş, Türkiye, Küba, Füze Krizi, Amerika Birleşik Devletleri, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği.

THE IMPACT OF THE 1962 CUBAN MISSILE CRISIS ON THE UNITED STATES SUPERPOWER IMAGE

ABSTRACT

A short time after the end of World War II, the Cold War period began between the United States of America (USA) and the Soviet Union (USSR). During this Cold War period between the two superpowers of the time, the world became bipolar, consisting of the Western Bloc led by the USA and the Eastern Bloc under the patronage of the USSR. The 1962 Cuban Missile Crisis, which occurred during the Cold War between the United States and the Soviet Union, is considered a significant event in the competition for supremacy between these two

countries. During the Cuban Missile Crisis, which escalated when the Soviet Union placed missiles in the territory of its ally Cuba, the United States responded by deploying missiles to its ally Turkey, deepening the crisis. The United States pursued a more rational crisis management process compared to the Soviet Union. Although both countries ultimately pursued a path of agreement and withdrew the missile systems placed in Cuba and Turkey as a result of the crisis, the United States achieved superiority over the Soviet Union through its perception and crisis management. After the emergence of the moderation-themed letters written by USSR leader N. Khrushchev to US President J. Frank Kennedy during the crisis, the perception that the USSR refrained from engaging in a hot conflict with the US contributed to the United States' advantage in the crisis. This crisis revealed that the USSR, when confronted by the United States, was not as powerful as it was believed to be. Indeed, as the process unfolded, the USSR could not sustain its existence, while the United States gained significant momentum in becoming the world's sole superpower.

This study examines the impact of the 1962 Cuban Missile Crisis, one of the most crucial processes of the Cold War between the United States and the Soviet Union, on the United States image of becoming the sole superpower.

Keywords: Cold War, Turkey, Cuba, Missile Crisis, United States, Soviet Union.

GİRİŞ

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından ABD ile SSCB arasında yaşanan Soğuk Savaş sürecinin, en önemli krizlerinden bir tanesi 1962 Küba Füze Krizi'dir. Türkiye siyasi literatüründe Jüpiter Füzelere Krizi olarak da bilinen krizde, ABD ile SSCB ilk kez ciddi manada karşı karşıya gelmiştir. 16 Ekim 1962 tarihinde SSCB'nin, Küba topraklarına orta menzilli nükleer başlık taşıyan füzeler yerleştirmesiyle başlayan kriz, ABD'nin bu duruma karşılık Türkiye topraklarına orta menzilli Jüpiter füzelerini yerleştirmesiyle derinleşmiştir (İzmir, 2017). Tüm dünyayı nükleer bir savaş tehlikesiyle karşı karşıya bırakan bu krizde aslında her iki taraf, sıcak temasa girmekten kaçınmayı tercih etmiştir. Ancak kriz yönetimini, ulusal menfaatlerini olabildiğince arttırmak çerçevesinde yürütmek isteyen ABD ve SSCB liderleri, gerekirse sıcak çatışmaya girebileceklerini ifade etmişlerdir (Szucl, 1986). Bu bağlamda taraflar, bir yandan karşılıklı restleşmelerle süreci tırmandırırken diğer yandan krizi asgari zararlarla atlatabilmek adına diplomatik müzakereleri sürdürmüşlerdir (Ekmen, 2021). 1950'li yıllardan itibaren SSCB'de yaşanan askeri ve teknolojik gelişmeler ile Domuzlar Körfezi hezimetinin ardından Sovyetler karşısında güç kaybettiği düşünülen ABD için 1962 Küba Füze Krizi "risklerle dolu bir fırsat" olarak değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda uluslararası alandaki prestijini yeniden arttırmak isteyen ABD, kriz sürecinde rasyonel taktik ve stratejiler belirleyerek dünyanın süper gücünün kendisi olduğunu ispat etmek istemiştir. Bu çalışmada, ABD'nin yaşanan süreçte uyguladığı kriz yönetimi çerçevesinde elde ettiği kazanımlar ve bu kazanımların, ABD'nin dünyanın tek süper gücü olma imajına etkisi araştırılmıştır.

1962 KÜBA FÜZE KRİZİ'NE GİDEN SÜREÇ

II. Dünya Savaşı'nın ardından yeniden oluşturulmaya çalışılan dünya düzeninde bir tarafta İngiltere ve Fransa gibi güçlü Avrupa devletleri, diğer tarafta Amerika kıtasının muktedir ülkesi ABD, doğuda ise SSCB yer almaktaydı. Fransa, İngiltere ve İsrail'in, 1956 yılında Sina

Yarımadası'nı işgal etmeleri ve Mısır'a askeri müdahalede bulunmak istemelerine, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde (BMGK) karşı çıkan ABD ve SSCB, bu konuda ortak hareket ederek işgal güçlerinin Mısır'dan çıkmasını sağlamışlardır. Böylece II. Dünya Savaşı sonrası başlayan yeni dönemin, muktedir iki devletinin ABD ve SSCB olduğu net bir şekilde görülmüştür (Yalçın, 2021; Göz, 2023). Nitekim bu dönemden sonra kendisini Doğu Bloku ülkelerinin hamisi olarak gören SSCB ile "hür dünyanın" liderliğini üstlenen ABD arasında başlayan süper güç olma yarışı, iki ülke arasında soğuk savaş sürecini başlatmıştır (Özhazinedar, 2021).

İki ülke arasındaki soğuk savaş süreci bir müddet dengede gitmekle birlikte 1957 tarihinde SSCB'nin içerisinde "*Laika*" isimli bir köpeğin bulunduğu "*Sputnik*" isimli ilk yapay uydusunu uzaya fırlatması, 1958 yılında SSCB yanlısı Suriye ve Mısır'ın bir araya gelecek Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni (BAC) kurması ve bu olaydan birkaç ay sonra hem Irak'ta hem de Küba'da, ABD yanlısı monarşilerin devrilip, yerine Sovyetler Birliği ile yakın ilişkileri olan yönetimlerin gelmesi, küresel güç olma hususunda ABD'yi endişelendirmiştir (Öztürk, 2004; Turan, 2021). Özellikle Küba'da iktidara gelen F. Castro'nun, ekonomiyi millileştirip, ülkedeki ABD varlıklarını ise kamulaştırma kararı almasının ardından Küba ile ABD ilişkileri gerilmeye başlamıştır. Bu nedenle F. Castro hükümetinin devrilmesi için hamle yapan ABD yönetimi, 17 Nisan 1961 günü, Domuzlar Körfezi olarak bilinen bir noktadan Küba'ya yönelik operasyon başlatmıştır. ABD tarafından askeri eğitim verilen 1.400 kişilik anti komünist Kübalılar ile ülkede iç isyan çıkarılmak istense de Küba halkı ve ordu bu isyanı kısa sürede bastırmıştır. İsyanın halk desteğiyle bastırılmasının ardından gücünü pekiştiren F. Castro, 1 Mayıs İşçi Bayramı nedeniyle yaptığı konuşmasında, Küba'nın artık sosyalist bir ülke olduğunu tüm dünyaya ilan etmiştir¹ (Szulc, 1986). Bu doğrultuda ABD, Küba'ya karşı düşmanlığını arttırırken, SSCB ise Küba ile olan ilişkilerini geliştirmeye devam etmiştir (Swift, 2007). Küba ile SSCB arasındaki bu müspet ilişkiler, askeri işbirliğini de beraberinde getirmiştir. SSCB tarafından Küba'ya silah desteği verilmesi kararı alınmıştır (Allison, 2016). SSCB tarafından Küba'ya gönderilen yük gemilerindeki tonaj artışını fark eden ABD yönetimi, U-2 uçakları ile yapılan keşif uçuşları sonucunda 25 mil menzilli Sovyet yapımı füzelerin, Küba'ya götürüldüğünü ortaya çıkarmıştır (Hudge ve Nolan, 2007). Bunun üzerine Küba'daki Sovyet gemilerine abluka uygulanacağını açıklayan ABD ile gemilerin geri çekilmeyeceğini ilan eden SSCB arasında dünyayı nükleer krizin eşiğine getiren Küba Füze Krizi ortaya çıkmıştır (Blum, 1991).

1962 KÜBA FÜZE KRİZİ

ABD kıyılarından 90 mil uzaklıkta olan Sovyet yapımı füzelerin "Anadyr" ismi verilen bir operasyonla Küba'ya yerleştirilmesi üzerine açıklama yapan ABD Başkanı F. Kennedy, Küba'dan fırlatılacak herhangi bir füzenin, Sovyet füzesi olarak kabul edileceği ve misilleme yapılacağını ilan etmiştir (Allison, 2016). Ayrıca NATO'daki müttefiki Türkiye ile anlaşılan ABD, 15 adet orta menzilli ve nükleer başlıklı Jüpiter füzesinin Türk topraklarına

¹ ABD'nin düzenlediği Domuzlar Körfezi çıkarmasını başarıyla geri püskürten F. Castro, bu olaydan kısa bir süre sonra 1 Mayıs İşçi Bayramı nedeniyle yaptığı konuşmasında doğrudan ABD'yi hedef alarak, "Eğer Kennedy sosyalizmi beğenmiyorsa, biz de emperyalizmi beğenmiyoruz" ifadesinde bulunmuştur (Turan, 1999). Böylece Küba ile ABD arasındaki ilişkiler artık tamamen kopma noktasına gelmiş, Küba ile SSCB arasındaki ilişkiler ise müspet yönde gelişmeye devam etmiştir.

yerleştirilmesi kararı almıştır (Hale, 2003). Bu gelişmeler sürerken, keşif uçuşu yapan U-2 uçaklarından birinin 27 Ekim 1962 tarihinde Küba hava sahasında vurularak düşürülmesi, krizin derinleşmesine neden olmuştur (Klein, 2012). Dünyayı nükleer savaş tehlikesiyle karşı karşıya bırakan bu krizin çözümlenmesi için BMGK devreye girse de sorun çözülememiştir (Ekmen, 2021).

Sovyetler Birliği'nin, Suriye, Mısır ve Irak gibi stratejik öneme haiz devletleri yanına çekmesinin ardından Küba'daki Castro yönetimiyle de müspet ilişkiler geliştirip, askeri işbirliği yapması karşısında uluslararası politikada güç kaybettiği düşünülen ABD'de iktidara henüz yeni gelen Başkan F. Kennedy eleştirilmeye başlanmıştır. Bir dış politika başarısı ile gerek iç siyasette gerekse dış politikada ABD'nin imajını yükseltmek isteyen Başkan F. Kennedy, Küba Krizi'ni, barışçıl yollardan ABD'nin lehine çözmeyi amaçlamıştır (Çakmak, 2012). Bu noktada iki istihbarat unsuru F. Kennedy'nin elini, Sovyet lider N. Kruşçev'e karşı oldukça güçlendirmiştir. Bunlardan ilki, U-2 keşif uçakları diğeri ise Sovyet Devlet Güvenlik Komitesi'nde görevli Albay O. Penkovsky olmuştur (Ataç ve Özcan, 2021). Albay O. Penkovsky'nin verdiği bilgiler doğrultusunda Sovyet Politbürosu'nun aslında ABD'nin askeri üstünlüğünü kabul ettiği ve sıcak bir çatışma olması durumunda SSCB'nin geri adım atacağı öğrenilmiştir. Gerek Albay Penkovsky'den gerek U-2 keşif uçuşlarından elde edilen istihbaratların doğruluğu, kısa süre sonra kanıtlanmıştır. Nitekim SSCB tarafı kendilerinin Küba'dan, ABD'nin ise Berlin'den çekilmesini teklif etmiştir. Gelen istihbarat bilgileri ve Sovyetler'in bu teklifi sonrasında daha cesur bir dış politika izlemeye başlatan F. Kennedy ise tüm şartlar ABD'nin istediği şekilde gelene dek geri adım atmayacaklarını ifade etmiştir (Alison, 2016). Söz konusu teklifin gelmesinden kısa bir süre sonra U-2 keşif uçaklarından çekilen yeni fotoğraflar, Sovyetlerin Küba'da orta menzilli füze tesisleri inşa etmekte olduğunu net bir şekilde ortaya koymuştur. Bunun üzerine F. Kennedy, kriz süresince tüm gelişmeleri takip edip, değerlendirmesi amacıyla bir icra komitesi kurdu muştur. Bu icra komitesi kriz boyunca uygulanabilecek dört hareket tarzı belirlemiştir. Bunlar (Öztürk, 2004):

Zorunda kalmadıkça diplomasi haricindeki yollara başvurulmaması.

Diplomasi kanallarının kapanması halinde abluka uygulamasına geçilmesi.

Abluka seçeneğinin SSCB'nin Küba'daki nükleer faaliyetlerini durdurmada yetersiz kalması halinde inşa halindeki füze tesislerinin bombalanması.

Tüm barışçıl ve diplomatik yolların işlevini yitirmesini halinde nükleer savaş riskinin göze alınarak, savaşa girilmesi.

Yukarıdaki bu dört madde bağlamında ABD idarecileri, söz konusu krizin diplomatik yollarla çözülmesi adına SSCB yöneticileriyle 18 Ekim 1962 tarihinde bir görüşme gerçekleştirse de iki taraf arasında anlaşma sağlanamamıştır. SSCB'nin, Küba'daki nükleer tesis inşasına devam etmesi nedeniyle deniz ablukasına aşamasına geçen ABD, bir yandan SSCB'nin Küba'daki faaliyetlerini sınırlandırmayı amaçlarken diğer yandan uyguladığı bu ablukanın uluslararası destek kazanması için BM ve NATO üyelerini bilgilendirmiştir (Huseynov, 2023). Böylece uluslararası desteği de arkasına alan ABD, Sovyetler Birliği karşısında üstün duruma geçmiştir. Öyle ki konuyla ilgili acil toplanan BMGK'ya, Sovyetler Birliği'nin Küba'daki füze tesisi kurma faaliyetlerini ispatlayan belgeler sunulmuştur. SSCB'nin BMGK'daki

temsilcisi bu belgeleri reddetse de BM Genel Sekreteri, Sovyetler Birliği'nden Küba'daki nükleer tesis inşasına son vermesini istemiştir. Yapılan görüşmeler neticesinde SSCB tarafı nükleer tesis inşasına son verilmesi talebine olumlu yaklaşırken, ABD tarafı ise Küba'daki Sovyet füzelerinin sökülüp götürülmesinin ardından deniz ablukasına son verileceğini ifade etmiştir. Elindeki belgeler ve sürekli akan istihbarat bilgileri sayesinde söz konusu krizde dirayet gösterebilen ABD Başkanı F. Kennedy, Sovyet lider N. Kruşçev karşısında önemli ölçüde üstünlüğünü pekiştirmiştir. Nitekim SSCB lideri N. Kruşçev, F. Kennedy'ye özel olarak yazdığı bir mektupta, ABD'nin deniz ablukasını kaldırması ve Küba'yı işgal etmeyeceğine dair güvence vermesi halinde Küba'daki Sovyet füzelerinin geri çekilebileceğini ifade etmiştir (Alison, 2016). N. Kruşçev tarafından gönderilen bu mektup, ABD nezdinde SSCB'nin sıcak çatışmaya girmekten çekindiği şeklinde değerlendirilmiş ve söz konusu mektubun kamuoyu tarafından bilinmesi için basınla paylaşılmıştır. Bununla birlikte ilk mektubun teslim alınmasından birkaç gün sonra SSCB tarafından bir başka mektup daha gelmiştir. Bu mektupta ise Sovyetler Birliği'nin gerekirse nükleer savaşa girebileceği sert ve net bir şekilde ifade edilmiştir. N. Kruşçev imzalı her iki mektup arasındaki derin mesaj farkının nedeni sonradan anlaşılmıştır. Son gelen ve sert mesajlar içeren mektubun Politbüro tarafından kararlaştırılıp, N. Kruşçev'e yazdırılan bir mektup olduğu ancak daha sonra sıcak çatışma çıkabilir endişesiyle N. Kruşçev'in doğrudan F. Kennedy'ye itidal ve pazarlık içeren bir başka mektup daha kaleme aldığı anlaşılmıştır. Gönderilen ilk mektup, resmi prosedürler nedeniyle ikinci mektuptan daha sonra teslim edilmiştir (Milliyet Gazetesi, 02.11.2022).

Görüldüğü üzere ABD ile SSCB arasındaki füze krizi sürecinde ABD haiz olduğu istihbarat bilgileri ve uluslararası kamuoyunun desteğini alması bağlamında SSCB'ye karşı üstünlük sağlamıştır. Nitekim yaşanan son mektup olayı da N. Kruşçev'in, ABD ile sıcak bir çatışmaya girmekten çekindiğini göstermiştir. ABD tarafı ise Sovyetler Birliği'nden gelen itidal mesajlarına olumlu karşılık vererek, krizin çözümlenmesi için anlaşma yoluna gitmiştir. İki taraf arasındaki anlaşmaya göre Sovyetler Birliği, Küba'ya yerleştirdikleri nükleer füzeleri geri çekecek, aynı şekilde ABD ise Türkiye'ye yerleştirdiği Jüpiter füzelerini sökecek ve Küba'nın işgal edilmeyeceğine dair güvence verecektir (Allison, 2016). Yapılan anlaşma bağlamında her iki tarafın da aynı yükümlülükleri yerine getirip, eşit kazanımlarla krizden çıkmış olduğu düşünülse de sürecin kazananının ABD olduğu görülmektedir. Nitekim kriz öncesinde SSCB gerek stratejik müttefikleriyle gerek uzay teknolojisi hamleleriyle ABD'den çok daha güçlü bir devlet imajına sahipken, kriz sonrasında ABD'nin SSCB'ye karşı daha cesur ve dirayetli bir politika sergilediği bunun da temelinde ABD'nin sahip olduğu yüksek teknoloji ve askeri gücün olduğu belirtilmiştir (Norris, 2012).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

II. Dünya Savaşı'nın ardından ABD ile SSCB arasında başlayan Soğuk Savaş sürecinde birçok kriz yaşanmıştır. Bunların başında gelen 1962 Küba Füze Krizi ise arz ettiği nükleer savaş tehlikesi nedeniyle en önemli krizlerden biri sayılmaktadır (Lebow, 2000). Öyle ki krizin barışçıl yollardan çözülmeyip, nükleer bir savaşın başlaması halinde yüzlerce milyon insanın hayatını kaybedileceği tahmin edilmiştir (Kokoshin, 2012). Soğuk Savaş sürecinde dünyanın hamiliğine soyunan ABD ve SSCB arasında süregelen tek egemen güç (süper güç) olma yarışında önemli bir merhale olan füze krizi neticesinde, ABD uygulamış olduğu taktik

ve stratejiler bağlamında SSCB karşısında üstün konuma gelmiştir. ABD'nin uyguladığı olduğu taktik ve stratejileri şu şekilde sıralamak mümkündür:

Öncelikle konu ile ilgili taktik ve stratejisini rasyonel bir şekilde belirleyen ABD yönetimi, hedefini net olarak tayin etmiştir. Hedefini N. Kruşçev ya da F. Castro üzerinden değil, SSCB füzelerinin Küba'dan çıkarılması şeklinde belirleyen ABD, bunun sağlanması adına barışçıl yolların sonuna dek kullanılacağını ifade etmiştir. Örneğin Küba'daki nükleer çalışmaların durdurulması için uygulanan deniz “ablukasının” ifade olarak savaş terminolojisini anımsatması nedeniyle abluka sözcüğü karantina ifadesini kullanmıştır (Kiger, 2019).

Kriz süresince gerek U-2 keşif uçuşlarından gelen gerek Sovyet Devlet Güvenlik Komitesi'nde görevli Albay O. Penkovsky tarafından sağlanan istihbaratlar sayesinde SSCB'nin politikasını ve kapasitesini önceden bilen ABD yönetimi, bu doğrultuda kriz yönetimini rasyonel bir şekilde uygulamıştır (Öztürk, 2004).

ABD Başkanı F. Kennedy, henüz yeni iktidara gelmiş bir başkan olarak yeterli düzeyde tecrübeye sahip olmamasına rağmen kriz süresince ileriki süreçte kendisinin ya da ülkesinin aleyhine kullanılacak tavır ve ifadelerden kaçınmıştır.

Krizin sürecinin önemli bir kısmında “dene ve gör” ile “bekle ve gör” politikaları sergileyen ABD yönetimi, karşı tarafın tavır ve tutumu bağlamında hareket etmeyi tercih etmiştir. Böylece eğer yanlış bir adım atılacaksa bunun ilk olarak SSCB tarafından gelmesini bekleyen ABD, SSCB'nin yanlış bir adım atması için zaman zaman zorlayıcı diplomasi yönteminden de yararlanmıştı (Ekmen, 2021).

Kriz süresince barışçıl yöntemler uygulayan ABD, böylelikle uluslararası kamuoyu ile BM ve NATO gibi uluslararası aktörlerin desteğini kazanmıştır. Ayrıca söz konusu bu örgütleri kriz süresince sık sık bilgilendiren ABD, kendisine yönelik olası bir tehlike durumunda bu aktörlerin de sürece dahil olmasını amaçlamıştır.

ABD bu süreçten her ne kadar kazanan taraf olarak çıksa da krizin, herhangi bir sıcak çatışmaya dönüşmemesi için SSCB tarafına da birtakım ödünler vermiştir. Bu doğrultuda Sovyet lider N. Kruşçev ile Küba lideri F. Castro'nun kendi iç kamuoylarına gösterebilecekleri kazanımlar (Türkiye'deki Jüpiter füzelerinin geri çekilmesi ve Küba'nın işgal edilmeyeceğine dair güvence) elde etmelerine imkan tanıyan ABD, tabiri caizse kediyi aslan etmemiştir².

ABD yönetimi kriz süresince sadece SSCB'yi muhatap olarak kabul etmiş, Küba ve F. Castro ile herhangi bir çatışma doğuracak söylem ve hareketlerden kaçınmıştır. Böylelikle bir yandan sorunun sadece nükleer füze meselesi olduğu konusuna dikkat çeken ABD yönetimi diğer yandan mücadele ettiği “cephe” sayısını arttırmamıştır.

ABD yönetimi kriz süresince, nükleer savaş ihtimali de dahil olmak üzere tüm ihtimalleri göz önüne alarak hareket etmiştir. Gerekirse nükleer savaşa dahi çekinmeden girebilecekleri algısı oluşturmayı başarabilen ABD'nin bu kararlı duruşu karşısında SSCB ilk geri adım atan taraf olmuştur (Öztürk, 2004).

² Normal şartlarda bir tehdit gördüğünde kaçmaya meyilli olan kedilerin dahi köşeye sıkışıp, kaybedecek bir şeyleri kalmadığında saldırıya geçmelerini ifade eden bu deyim, SSCB'nin kriz sürecinden hiçbir kazanım elde etmeden çıkması (yani kaybedecek bir şeyi olmaması) halinde sıcak çatışmayı dahi düşünebileceğini belirtmek için kullanılmıştır.

Yukarıda sıraladığımız maddeler bağlamında ABD'nin rasyonel bir kriz süreci yönetip, krizden kazançlı çıktığını ifade edebiliriz. Öyle ki ABD yönetiminin kriz süresince uyguladığı politikalar, ABD'nin uluslararası siyasette önünün açılmasına neden olmuş ve kriz öncesi SSCB karşısında kıyasla daha güçsüz olduğu düşünülen ABD, kriz sonrasında SSCB karşısında üstün konuma gelmiştir. Kriz sonrası Rus kamuoyunda maceracılıkla suçlanan N. Kruşçev'in, 1964 yılında iktidardan uzaklaştırılması ve Doğu Bloku içerisinde Çin ile Sovyet anlaşmazlıklarının yaşanıp, Çin'in SSCB'ye yönelik eleştirilerde bulunmaya başlaması buna örnek olarak gösterilebilir (Perez, 2015; Öcal, 2017). Buna karşılık ABD Başkanı F. Kennedy'nin ise hem Amerikan kamuoyunda hem de uluslararası politikada prestiji önemli ölçüde artmıştır.

Sonuç olarak nükleer savaşın eşiğinden dönülen 1962 Küba Füze Krizi'nde, yürüttüğü doğru kriz yönetimiyle uluslararası imajı artan ABD, hem krizi barışçıl yollarla çözüme kavuşturmuş hem de SSCB ile olan rekabetinde üstün konuma geçmiştir. Böylece dünyanın tek süper gücü olma yolunda önemli bir adım atan ABD, rakibi olan SSCB karşısındaki teknolojik, askeri ve siyasi üstünlüğünü ispat etmiştir. Nitekim SSCB bu krizden 29 yıl sene sonra yıkılmış (Karakuş, 2022), ABD ise dünyanın tek süper gücü olarak varlığını devam ettirmiştir. Bununla birlikte ulaştığımız sonucun aksi yönünde yaklaşımlar da yok değildir. Öyle ki bazı siyaset bilimciler ve tarihçiler söz konusu krizin “*kazan kazan*” (*win win*) şeklinde sona erdiğini ifade etmektedir. Krizin tek bir kazananının olmadığını belirten bu görüşlere göre kriz sürecinde ABD ve SSCB'nin önünde iki seçenek bulunmaktaydı. Seçeneklerden biri, iki taraf da geri adım atmayıp, gerekirse sıcak çatışmaya gireceklerdi. İkinci seçenek olarak ise her iki taraf belli kazanımlar elde etmenin yanında karşılıklı olarak ödünler de verip, küresel bir felaketi önleyeceklerdi (Kiger, 2019; Kokoshin, 2012). Nitekim krizin bu şekilde sönümlendiğini ifade eden bu görüş, SSCB'nin de en az ABD kadar krizden kazançlı çıktığını belirtmektedir.

KAYNAKÇA

- Allison, G. (2016), *The Cuban Missile Crisis, Foreign Policy: Theories, Actors, Cases* (3rd. Edn), Smith, Steve, Hadfield, Amelia and Dunne Tim, Oxford: Oxford University Press.
- Ataç, K. K. ve Özcan, B. S., “1962 Küba Krizi: Amerikan Arşivleri Üzerinden Bir Okuma”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 2021, 17(39), ss. 521-562.
- Blum, J., Morton, (1991), *Years of Discord, American Politics and Society, 1961-1974*, Norton Company: New York.
- Çakmak, H., (2012), *Türk Dış Politikasında 41 Kriz*, (1. Baskı), Kripto Basım Yayım Dağıtım, Ankara.
- Ekmen, B., “Zorlayıcı Diplomasi Bağlamında Küba Füze Krizi'nin Analizi”, *The Journal of Diplomatic Research*, 2021, 3(1), ss. 91.108.
- Göz, M. M., “1962 Küba Füze Krizi'nin Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri İlişkilerine Etkisi”, *BİLTEK VII. Uluslararası Kongresi Kitabı*, 2023, ss. 817-818.
- Hale, W., (2003), *Türk Dış Politikası 1774-2000*, (1. Baskı), (Çev. Petek Demir), Arkeoloji ve Sanat Yayınları: İstanbul.
- Hudge, C. C. ve Nolan, C. J., (2007), *U.S Presidents Foreign Policy From 1789 to the Present*, ABC-Clio: California.

- Huseynov, M., “Küba Krizi’nde Pravda Gazetesi’nde Yapılan SSCB Propagandası ve Rusya Kitle İletişim Araçlarında Küba ve Ukrayna Krizi Haberleri”, *Journal of Communication Science Researches*, 2023, 3(2), ss. 155-175.
- İzmir, B., “İki Müttefik Bir Kriz: Türk-Amerikan İlişkilerinde Jüpiter Krizi”, *Humanitas Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2017, 5(10), ss. 177-192.
- Karakuş, G., “Sovyetler Birliği Neden Dağıldı?”, *The Turkish Online Journal of Design Art and Communication (TODIAC)*, 2022, 12(2), ss. 291-299.
- Kiger, Patrick J. (2019), Key Moments in the Cuban Missile Crisis, www.history.com/news/cuban-missile-crisis-timeline-jfk-khrushchev, (Erişim Tarihi: 12.10.2023).
- Klein C. (2019), How the Death of a U.S. Air Force Pilot Prevented a Nuclear War, www.history.com/news/the-cuban-missile-crisis-pilot-whose-death-may-have-saved-millions, (Erişim Tarihi: 11.10.2023).
- Kokoshin, A., (2012), Reflections on the Cuban Missile Crisis in the Context of Strategic Stability. Discussion Paper, 2012-12, Belfer Center for Science and International Affairs, Harvard Kennedy School, September 2012 (Working Draft), www.belfercenter.org/publication/reflections-cuban-missile-crisis-context-strategic-stability, (Erişim Tarihi: 12.10.2023).
- Lebow Richard N., (2000), The Cuban Missile Crisis, *Milliyet Gazetesi*, “Gizli Mektup”, (02.11.2022),
- Norris, Robert S., Kristensen, Hans. M., (2012), The Cuban Missile Crisis: A Nuclear Order of Battle October/ November 1962, (6)2, ss. 85-91.
- Öcal, M., “Soğuk Savaş’tan Bir Kesit: Yapısal Değişiklikler ve Bloklar Arası İlişkiler 1960-1991”, *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2017, 5(2), ss.165-184.
- Özhazinedar, T., “Soğuk Savaş Döneminin 68 Olaylarına Etkisi”, *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2021, 6(2), ss. 151-179.
- Öztürk, M., (2004), Dış Politikada Kriz Yönetimi, (1. Baskı), Odak Yayınevi, Ankara.
- Perez, A. M., (2015), Coercive Diplomacy in the 21st Century: A New Framework for the “Carrot and Stick”, University of Miami, US.
- Swift J. (2007), The Cuban Missile Crisis , *History Review*, www.artsrn.ualberta.ca/amcdouga/Hist112/add_rdgs, (Erişim Tarihi: 20.10.2023).
- Szucl, T., (1986), *Critical Portrait: Fidel*, Avon Publishes, New York.
- Turan, Y., (1999), Satılık Müttefik Gizli Belgeler Işığında 1962 Küba Füze Krizi ve Türkiye, (1. Baskı), Doğan Kitapçılık, İstanbul.
- www.files.ethz.ch/isn/6858/doc_6860-290en.pdf, (Erişim Tarihi: 12.10.2023).
- www.milliyet.com.tr/yazarlar/guneri-civaoglu/gizli-mektup-6850531 (Erişim Tarihi: 21.10.2023).
- Yalçın, O., “1967 Arap İsrail Savaşı ve Savaşta Hava Harekatı”, *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi*, 2021, 5(1), ss. 53-104.

BEYŞEHİR YÖRESİNDE DUVAR KAPLAMA MALZEMESİ OLARAK DİYABAZ TAŞI

Ünal YILMAZ

ASRİ MÜHENDİSLİK, unalyilmz4444@gmail.com - 0000-0003-0058-6323

Prof. Dr. Figen BALO

FIRAT ÜNİVERSİTESİ, figenbalo@gmail.com - 0000-0001-5886-730X

ÖZET

İnşaat sektöründe özellikle bina kabuğunda kaplama malzemesi olarak doğal taşların kullanımı artmıştır. Hem dekoratif amaçlı hem de dayanıklılık ve enerji verimliliği açısından fayda sağlamak amacıyla kullanılan doğal taşlardan biriside Diyabaz taşıdır. Diyabaz taşı doğada daha çok siyah, gri ve yeşil renklerde bulunan, sertliği ve ısı performansını yüksek bir doğal taşıdır.

Bu çalışmada, Beyşehir bölgesinde de rezerv alanı bulunan Diyabaz taşının kimyasal, fiziksel, termal ve mekanik vb. teknik özellikleriyle birlikte kullanım yerleri araştırılmıştır. Ekoloji, enerji ve ekonomiye katkı sağlayacak biçimde bir bina tasarlamak amacıyla, bina kabuğunda duvar kaplama malzemesi olarak Diyabaz taşının etkisi belirlenmeye çalışılmıştır. Beyşehir iklim koşulları dikkate alınarak 3 değişik yapı malzemesi (blok bims, beton blok, tuğla blok) ve yalıtım malzemesi seçeneği olarak taş yünü kullanılarak içten yalıtımlı, dıştan yalıtımlı ve sandviç duvar tipleri için 18 farklı alternatif senaryo oluşturulmuştur. Tasarlanan tüm senaryoların ANSYS yazılımı kullanılarak bina kabuğu boyunca sıcaklık dağılımı analiz edilmiştir. ANSYS analiziyle inşaat sektöründe son dönemde yaygın bir şekilde kullanımda olan yalıtım-yapı malzemeleriyle Beyşehir iklim şartlarında 3 farklı duvar tipiyle inşa edilen binaların kabuğunda alternatiflere göre ortaya çıkan sıcaklık dağılımları dikkate alınarak bölgede inşaat edilecek yeni binaların enerjilerinin etkin kullanılabilmesi amacıyla mühendislere, müteahhit firmalara, karar vericilere vb. rehberlik edecek analiz temelli bir değerlendirme sunulmuştur. Bunun yanında analiz sonuçlarına göre Diyabaz taşının hem farklı iklim bölgelerinde hem de araştırılan bölgede bina kabuğunda kaplama malzemesi olarak kullanılması halinde bina dış duvarının enerji verimliliğine katkıları hakkında farkındalık oluşturmak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Diyabaz taşı, Beyşehir, ANSYS yazılımı, enerji etkin bina, doğal taş

DIABASE STONE AS WALL CLADDING MATERIAL IN BEYŞEHİR REGION

SUMMARY

In the construction sector, the use of natural stones has increased as a coating material, especially in the building envelope. Diabase is one of the natural stones used for both decorative purposes and to provide benefits in terms of durability and energy efficiency. Diabase stone is a natural stone with high hardness and thermal performance, which is mostly found in black, gray and green colors in nature.

In this study, the chemical, physical, thermal and mechanical etc. technical properties and usage areas of Diabase stone, which also has a reserve area in the Beyşehir region, were investigated. In order to design a building that will contribute to ecology, energy and economy, the effect of Diabase stone as a wall covering material on the building envelope has been tried to be determined. Considering the climatic conditions of Beyşehir, 18 different alternative scenarios were created for internally insulated, externally insulated and sandwich wall types by using 3 different building materials (block pumice, concrete block, brick block) and rock wool as an insulation material option. The temperature distribution of all designed scenarios was analyzed along the building envelope using ANSYS software. With the ANSYS analysis, engineers, contractors, decision makers, in order to use the energy of the new buildings to be built in the region, taking into account the temperature distributions that occur in the shells of the buildings built with 3 different wall types in Beyşehir climatic conditions, according to the alternatives, with the insulation-building materials that have been widely used in the construction industry recently. An analysis-based evaluation is presented to guide etc. In addition, according to the results of the analysis, it is aimed to raise awareness about the contribution of diabase stone to the energy efficiency of the building exterior wall if it is used as a coating material in the building envelope both in different climatic regions and in the researched region

Keywords : Diabase stone, Beyşehir, ANSYS software, energy efficient building, natural stone

1. GİRİŞ

Doğal taşlar, yeryüzüne oldukça yakın tabakalarda yer alan karmaşık bileşikler veya inorganik elementler şeklinde minerallerden oluşmuştur. Bu taşlar bir mineralle yapılanmış olabildiği gibi (örnek olarak kireçtaşı, yalnızca kalsit minerali temellidir) birçok farklı minerallerden de yapılabilir (örneğin granit taşı, feldispat, kuvars, opak, mika gibi minerallerden meydana gelir). Doğal taşların içerdiği mineraller kimyasal arsenat, oksit bileşikler, fosfat, vanadat, milibdat, volframat, sülfat, hidroksit, kromat, karbonat, sülfür, sislikat veya farklı doğal elementler barındırır. Bu taşların genel yapısına bakıldığında içerdiği başlıca minerallerin dolomit ve kalsit vb karbonatlar, piroksen-olivin, ortoz, kuvars, biyotit, plajioloklas, hornblend, muskovit vb silikatlar olduğu rapor edilmiştir. Doğal taşların oluşum aşamasında yer kabuğunda mevcut yaklaşık ikibin mineralin yalnızca yirmi-otuz tanesini içerdiği dikkat çekmiştir [1]. Yapısal içeriğine göre taşların teknik özellikleri ve kullanılabilirlik alanları da farklıdır. Bu çalışmada duvar kaplama malzemesi olarak Beyşehir ilçesinde Diyabaz taşının kullanılabilirliği simülasyon destekli olarak farklı duvar yapıları ve farklı yapı malzemeleri ile birlikte yapılan kombinasyonlar eşliğinde dış duvardaki sıcaklık dağılımı dikkate alınarak araştırılmıştır.

2. DİYABAZ TAŞI VE ÖZELLİKLERİ

Diyabaz rezervleri genellikle, volkanik tüf ve lavların biriktiği sahalarda ve dağlarda tortul kayaçların yumuşak yataklanmasına sahip sahalarda oluşur. Dünyadaki diyabaz rezervlerinin bulunduğu başlıca alanlar, Rusya (madenin ana tedarikçileri: Kırım, Ural, Karelya, Altay ve Doğu Sibirya), Hindistan, Finlandiya, Arjantin, İngiltere, Brezilya'dır.

Diyabaz taşı (diabase, dolerit, tam kristalli değiştirilmiş bazalt, tam kristal ofitik yapıda bazalt) nadiren kristaller veya granüler kütleler halinde doğada oluşmuş volkanik kayaların en eskilerinden birisidir. Bu doğal taş, sığ derinliklerde oluşan, patlamış volkanik kökenli bir hipabysal kayadır. Diyabaz türleri farklı mineral bileşimlerine sahip olabilir ama bu doğal taş içeriğinde bulunan başlıca mineraller; kuvars, limonit, enstatit, olivin, hornblend, apatit, biyotit, ilmenit, manyetit, serpantin, kalsitdir. Mineral bileşimlerindeki benzerlik sebebiyle, bu doğal taş literatürde bazalt türü olarak kabul edilmektedir. Aynı zamanda, Diyabaz taşı yapısında kuvars ve k-feldspatlar içermeyen bir çeşit granit taşıdır. Çünkü doku bakımından, gabro ve bazalt arasında bir yapıdadır. Diyabaz taşının içeriğinde cam da bulunur ve bazalt taşına göre taneleri daha iridir. Eğer yapısındaki tanecik boyutu büyükse, gabro taşına dönüşebilir. Diyabaz taşının bazı türleri biyotitli siyenit, hornblendli siyenit, lösitli siyenit, ojitli siyenit de içerebilmektedir. Bazılarının yapısında feldspat ve ojit bileşimleri mevcuttur. İçeriğinde mevcut kristallerin gözle görülebilmesi mümkündür. Diyabaz derin mağmada oluştuğunda sertlik derecesi çok daha yüksek olacak şekilde yapılır. Çok yüksek basınçlı sahalarda bile suyu oldukça az çekmesi, dış mekânlardaki kullanımlar için dikkat çekmiştir. Yüksek sertlik derecesi sebebiyle olumsuz hava koşullarına karşı dirençlidir. Örneğin; - 45 °C'den çok yüksek sıcaklıklara kadar geniş bir sıcaklık aralığında uygulandığı alanda yapısında bozulma olmaksızın performans gösterebilmektedir [2].

Türkiye'de pek bulunmayan bir doğal taştır. Çamlıbel (Tokat), Beyşehir ve Bursa'nın Gemlik ilçesinin Karsak vadisinde çıkartılarak levha veya blok şeklinde piyasada satılmaktadır. İyi cilalanabilirlik özelliğine sahiptir. İşlenebilmesi zordur.

Diabaz taşının yapısı çok serttir. Taşın sertliği ve yapısı, inşaat sektöründe yapıların dahada kaliteli olmasını sağlar. Bu nedenle farklı dış yüzeylerin kaplanması amacıyla kullanılabilir. Dayanıklı ve sağlam olan diyabaz taşı yapı ve duvar kaplama taşı olarak da kullanıma uygundur. Yapı taşı veya duvar kaplama taşı olarak kullanılan Diabase taşına, patinato, yakma, kumlama, gibi bazı yüzey işlemleri yapılmaktadır. Genellikle patinato-çekiçleme, honlama-kumlama ile veya patinatlanmış veya cilalanmış yüzeylerle çok değişik alanlarda kullanılmaktadır. Dış mekanlar içinde tercih edilmektedir. Özellikle bahçeler, parklar, trafiğe kapalı yerler, meydanlar, yürüyüş yolları, köprüler, köprü kaplamaları, üst geçitler, bulvarlar, yüzme havuzlarının zeminleri gibi yerlerde sıkça kullanılmaktadır. Kaldırım döşemesi, zemin döşemesi, sütün oluşturma, yan yüzey döşemeleri ve peyzaj çalışması amaçlı kullanımları da yaygındır. Bunların dışında heykel yapımında, hayvan ve insan figürleri yapma, beton üretimi için katkı maddesi, demiryolu raylarının arasının döşenmesi ve seramik sanayisi gibi yerlerde de kullanılmaktadır.

Mükemmel şekilde ısı biriktiren bir taştır. Ayrıca soğuk suyla temas ettiği zaman ani sıcaklık değişikliğinden etkilenmez. Eskiden beri masif gabro-diyabaz kayalar, Rusya'da banyo taşı olarak değerlendirilmiştir. Levhalar şeklinde kesilip, iç ve dış duvarların kaplamasında kullanıldığı zaman, ısı yalıtımını sağlayabilme özelliği mevcuttur. Yüksek ısıya dayanıklılığı nedeniyle yapıda kullanıldığı alanlarda Diyabaz taşında herhangi bir bozulma gözlenmemektedir. 1930 yılında Onega Gölü kıyılarından çıkarılmış, Karelya diyabaz taşı Moskova Kızıl Meydanının, kaldırım taşlarında ana malzeme olarak kullanılmıştır. Aynı alan 1974 yılında beton üzerine gabro-diyabaz taşı kullanılarak yenilenmiştir. Kırım'ın Alupka

ilindeki Vorontsov Sarayı'nda cephe kaplaması ve yapı malzemesi olarak Kırım diyabaz taşı kullanılmıştır [3].

Çizelge 1. Diyabaz Taşının Teknik Özellikleri [4, 5]

Özellikleri	
Yoğunluk	2.81 - 3.03 g/cm ³
Porozite	0.30 - 2.7 %
Sertlik	40 - 92 Shore, 4.76 - 6.21 Mohs
Elastisite modülü	68.0 - 105 GPa
Kırılma katsayısı	0.0138 - 0.0552 GPa
Basma mukavemeti	124 - 303 MPa
Darbe tokluğu	2.20 - 13.4 cm/cm ²
Özgül Isı Kapasitesi	0.698 - 0.753 J/g-°C
Isıl iletkenlik	1.71-2.90 W/(m K)
Donma direnci	Mükemmel (mineralin anormal derecede düşük sıcaklıkların etkilerine kolayca dayanmasını sağlar.)
Erime noktası,	1000-1250 ⁰ C
Isı kapasitesi	783-929 J/(kgK)
Renk	gamısiyah, yeşil ve gri
Su emme	%0,1'den az olduğundan suyu emmez

Çizelge 2. Diyabaz taşının ortalama kimyasal özellikleri [4, 5]

Kimyasal cinsi	%
P ₂ O ₅	0.3
TiO ₂	1.5
MgO	5.9
FeO	7.7
CaO	9.3
Al ₂ O ₃	15.7
SiO ₂	49
FeO ₃	4
Na ₂ O	2.8
MnO	0.3
K ₂ O	0.9

Duvar kaplama ve yapı malzemesi olarak kullanılan diyabaz taşı, dolgu, gözenek, çukur damar, kırık ve çatlak gibi kalitesini etkileyen sebepler dikkate alındığında başlıca 2 gruba ayrılabilir.

1. grup Diyabaz taşı: Plaka şeklinde kesilebilir. Dolgu, gözenek, çukur damar, kırık ve çatlak gibi kalitesini olumsuz etkileyecek kusurları barındırmaz.
2. grup Diyabaz taşı: Blok şeklinde kesilebilir. Ancak plaka şeklinde kesildiği zaman dolgu, gözenek, çukur damar, kırık ve çatlak gibi kalitesini olumsuz etkileyecek kusurları barındırır.

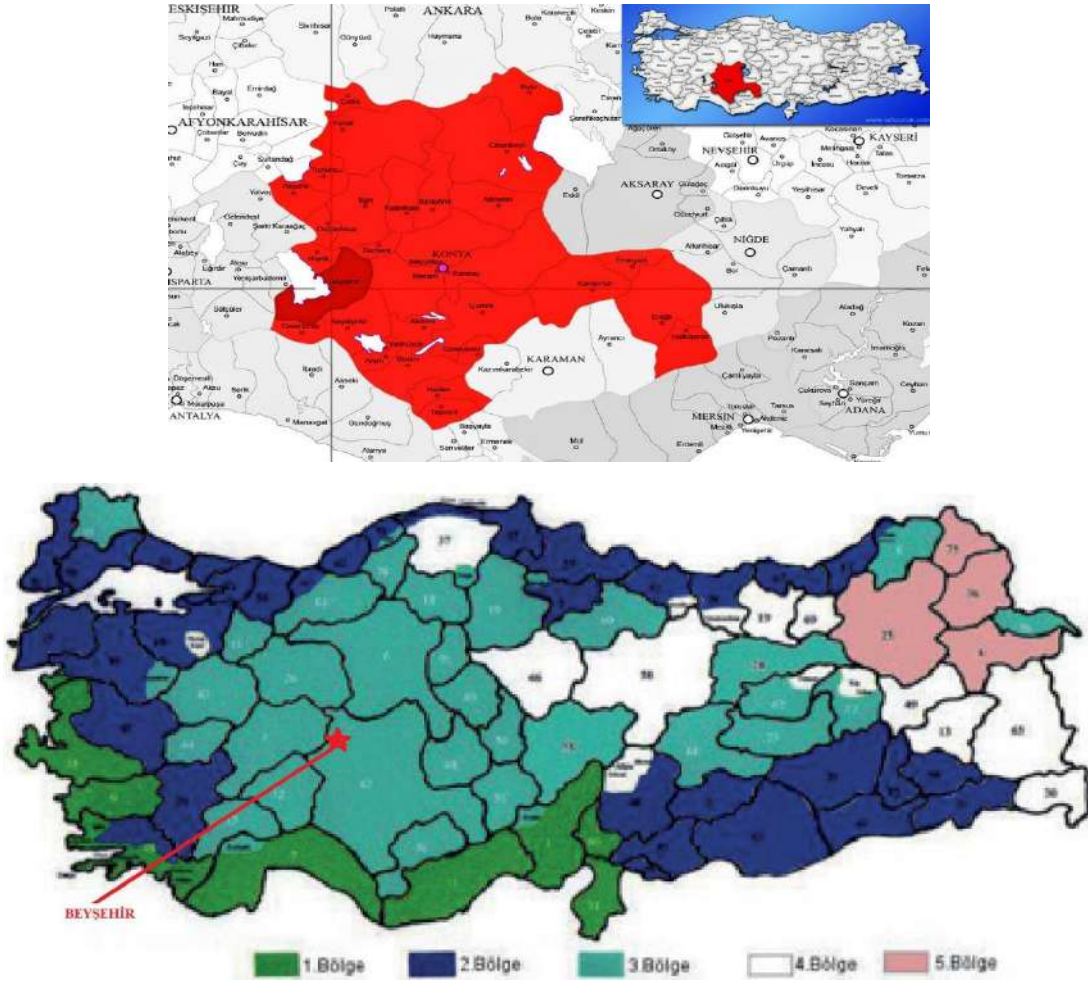

Görsel 1. Türkiye'deki Volkani Doğal Taş Rezervleri [6].

Görsel 2. Kaplamada Kullanılan Ham ve Cilalanmış Diyabaz Taşı [7]

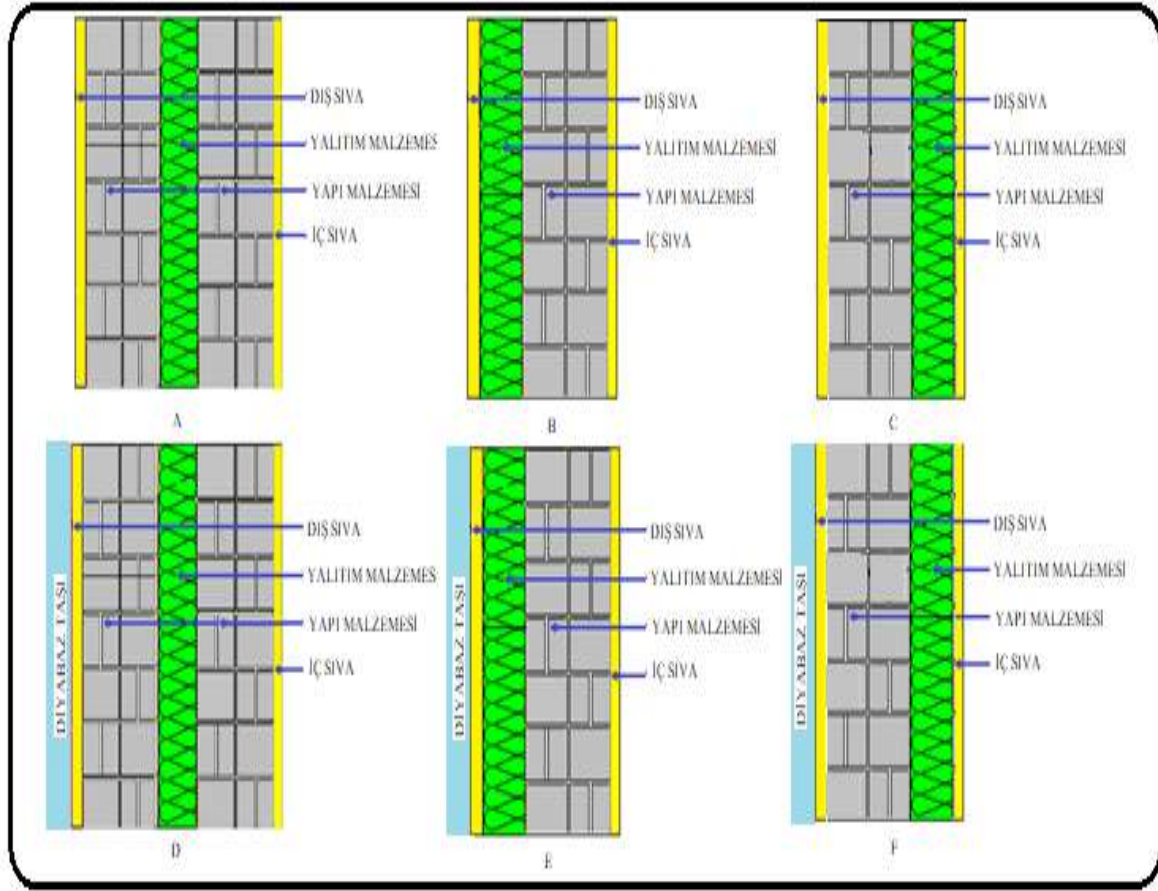
3. SICAKLIK DAĞILIMI ANALİZİ

Görsel 3. Türkiye İsi Haritasında Beyşehir'in Konumu [8]

Türkiye ısı bölgesi haritası üzerinde Beyşehir'in yeri Görsel 3'de verilmiştir. Türkiye ısı bölgesi haritasının 3. Bölgesi üzerinde yer alan Beyşehir iklim koşullarında sandviç, içten ve dıştan yalıtımlı olarak planlanan 3 duvar yapısı için taş yünü yalıtım malzemesi olarak kullanılarak blok bims, beton blok, tuğla blok ile yapılandırılan bina kabuğu için 9 farklı alternative senaryo tasarlanmıştır. Herbir tasarımın en dış katmanına diyabaz taşı eklenerek 9 alternative senaryo daha oluşturularak toplamda 18 tip elde edilmiştir. Alternative senaryolarla yapılandırılmış tiplerin herbiri ANSYS yazılımı yardımıyla sıcaklık dağılımlarına göre analiz edilmiştir. Beyşehir'de bölgenin iklim şartları dikkate alınarak yapılan değerlendirmelerle tasarlanan 18 alternatif senaryo için bina kabuğu tipleri enerji aktarımları sıcaklık dağılımı grafikleri yardımıyla değerlendirilmiştir.

Görsel 4'de sandviç, dıştan yalıtımlı, içten yalıtımlı duvar tipleri için yalın olarak ve aynı duvar tiplerinin dış katmanında duvar kaplama malzemesi olarak diyabaz taşı kullanılması durumunda analizi yapılan duvar yapıları gösterilmiştir. Çizelge 3'de bina dış duvar bileşenlerine göre oluşturulmuş alternatifler verilmiştir. Bina kabuğundaki malzemelerin özellikleri Analizde kullanılan bina kabuğundaki malzemelerin özellikleri Çizelge 4'de sunulmuştur.

Görsel 4. Analizi Yapılan Duvar Yapıları

- (a) Sandviç duvar
- (b) Dıştan yalıtımlı duvar
- (c) İçten yalıtımlı duvar
- (d) Duvar kaplama malzemesi olarak Diyarbaz taşı kullanılan sandviç duvar
- (e) Duvar kaplama malzemesi olarak Diyarbaz taşı kullanılan dıştan yalıtımlı duvar
- (f) Duvar kaplama malzemesi olarak Diyarbaz taşı kullanılan içten yalıtımlı duvar

Çizelge 3. Bina Dış Duvar Bileşenlerine Göre Alternatifler

Tip	Duvar yapısı	Duvar Katmanları					
		Dış kaplama	Dış siva	Yapı malzemesi	Yalıtım malzemesi	Yapı malzemesi	İç siva
1	Sandviç duvar	yok	var	Blok bims	Taş yünü	Blok bims	var
2	Sandviç duvar	yok	var	Beton blok	Taş yünü	Beton blok	var

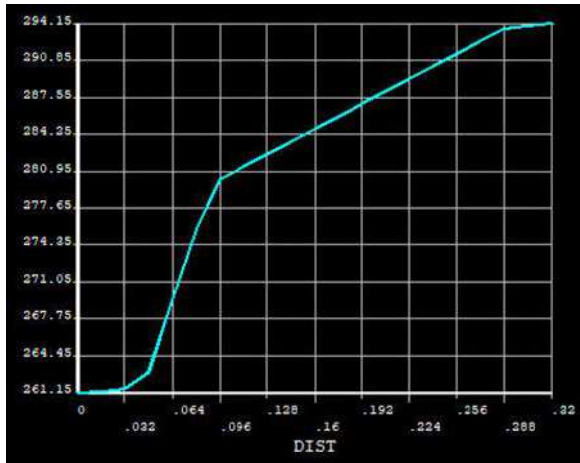
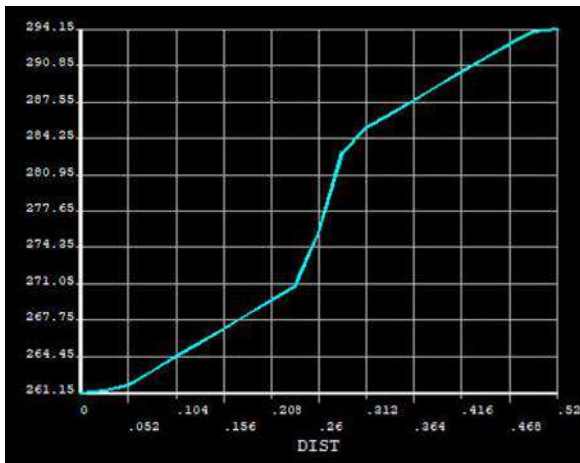
3	Sandviç duvar	yok	var	Tuğla blok	Taş yünü	Tuğla blok	var
4	Sandviç duvar	Diyabaz taşı	var	Blok bims	Taş yünü	Blok bims	var
5	Sandviç duvar	Diyabaz taşı	var	Beton blok	Taş yünü	Beton blok	var
6	Sandviç duvar	Diyabaz taşı	var	Tuğla blok	Taş yünü	Tuğla blok	var
7	Dıştan yalıtımlı	yok	var	yok	Taş yünü	Blok bims	var
8	Dıştan yalıtımlı	yok	var	yok	Taş yünü	Beton blok	var
9	Dıştan yalıtımlı	yok	var	yok	Taş yünü	Tuğla blok	var
10	Dıştan yalıtımlı	Diyabaz taşı	var	yok	Taş yünü	Blok bims	var
11	Dıştan yalıtımlı	Diyabaz taşı	var	yok	Taş yünü	Beton blok	var
12	Dıştan yalıtımlı	Diyabaz taşı	var	yok	Taş yünü	Tuğla blok	var
13	İçten yalıtımlı	yok	var	Blok bims	Taş yünü	yok	var
14	İçten yalıtımlı	yok	var	Beton blok	Taş yünü	yok	var
15	İçten yalıtımlı	yok	var	Tuğla blok	Taş yünü	yok	var
16	İçten yalıtımlı	Diyabaz taşı	var	Blok bims	Taş yünü	yok	var
17	İçten yalıtımlı	Diyabaz taşı	var	Beton blok	Taş yünü	yok	var
18	İçten yalıtımlı	Diyabaz taşı	var	Tuğla blok	Taş yünü	yok	var

Çizelge 4. Bina Kabuğundaki Malzemelerin Özellikleri [9-12]

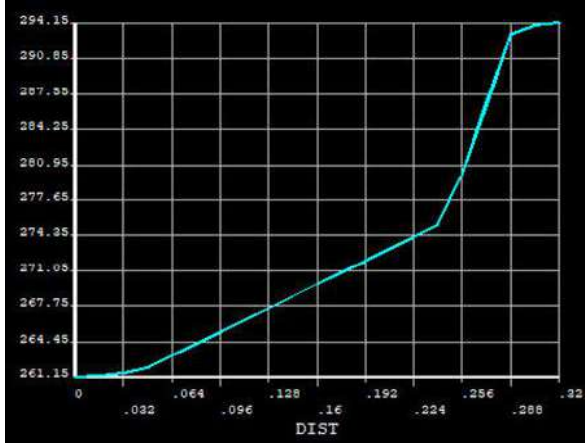
	Duvar kaplama malzemesi		Yapı Malzemeleri	Yalıtım Malzemesi	
--	--------------------------------	--	-------------------------	--------------------------	--

Malzeme	Diyabaz taş	Dış sıva	Blok bims	Beton blok	Tuğla blok	Taşyünü	İç sıva
Kalınlık (m)	0,025	0,02	0,20	0,20	0,20	0,045	0,03
Isıl iletkenlik katsayısı (W/mK)	1.71	0,87	0,23	0,51	0,62	0,04	1,40
Yoğunluk (g/cm ³)	2.810	1.400	0.770	1.400	1.800	0,035	2.000

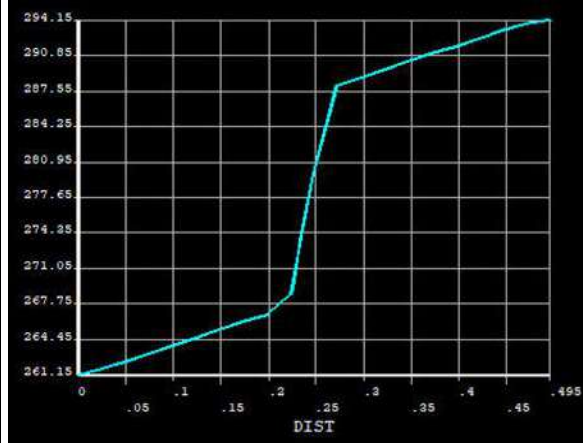
Beyşehir ilçesinde bina kabuğu tasarımında sıcaklık dağılımı grafiksel görünümü ile en performanslı ve en performanslı düşük duvar tipleri Görsel 4’de verilmiştir. Tüm duvar tipleri arasında en iyi performans, yapı malzemesi olarak blok bims ve duvar kaplama malzemesi Diyarbaz taşı kullanıldığında belirlenmiştir. En kötü performans ise yapı malzemesi olarak tuğla blok ve duvar kaplama malzemesi Diyarbaz taşı kullanılmayan duvarlardan elde edilmiştir. Beyşehir ilçesinde bina kabuğu tasarımında yapı malzemesi olarak beton blok kullanıldığında duvar yapılarına göre ağ görünümleri Görsel 5’de verilmiştir. Beyşehir ilçesinde bina kabuğu tasarımında yapı malzemesi olarak blok bims kullanıldığında en kötü performansı veren ve Diyarbaz taşı kullanılmayan duvar yapılarına göre analizin vektörel görünümleri Görsel 6’da gösterilmiştir.

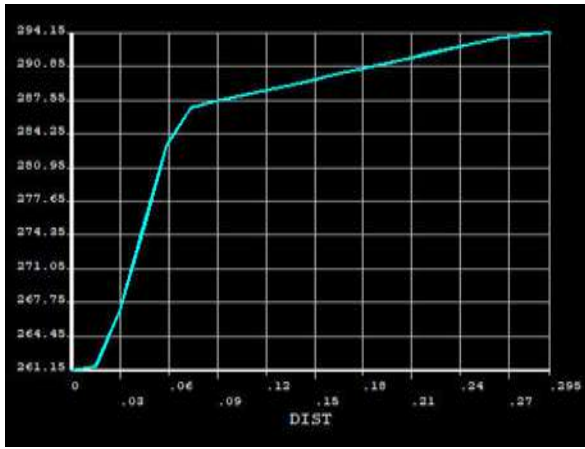
(b)

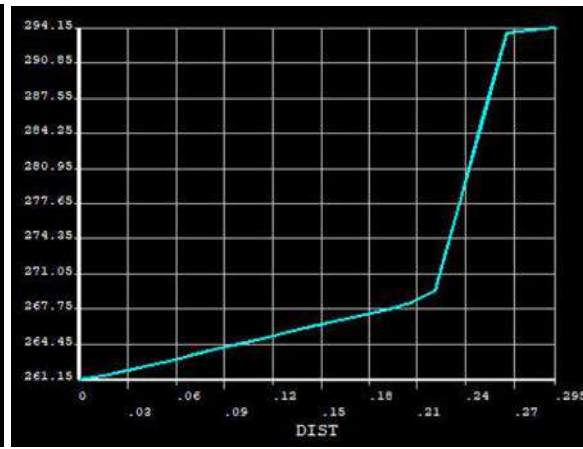
(c)

(d)

(e)

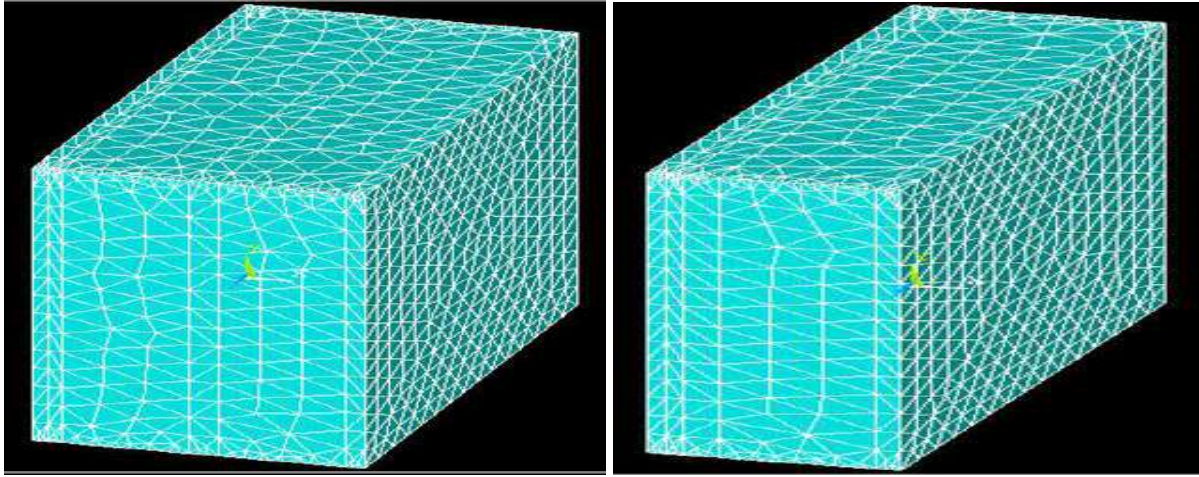

(f)

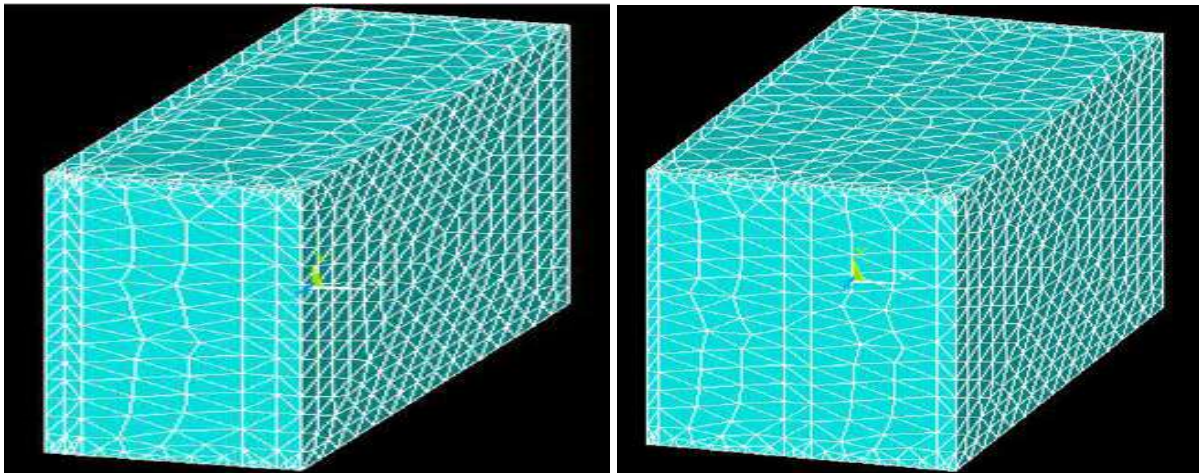
Görsel 5. Sıcaklık Dağılımı Grafiksel Görünümü İle En Performanslı ve En Performansı Düşük Duvar Tipleri

- (a) En iyi performans veren Diyabaz taşı kullanılan sandviç duvar için (Tip 4)
- (b) En iyi performans veren Diyabaz taşı kullanılan dıştan yalıtımlı duvar için (Tip 10)
- (c) En iyi performans veren Diyabaz taşı kullanılan içten yalıtımlı duvar için (Tip 16)
- (d) En kötü performans veren Diyabaz taşı kullanılmayan sandviç duvar için (Tip 3)
- (e) En kötü performans Diyabaz taşı kullanılmayan dıştan yalıtımlı duvar için (Tip 9)
- (f) En kötü performans Diyabaz taşı kullanılmayan içten yalıtımlı duvar için (Tip 15)

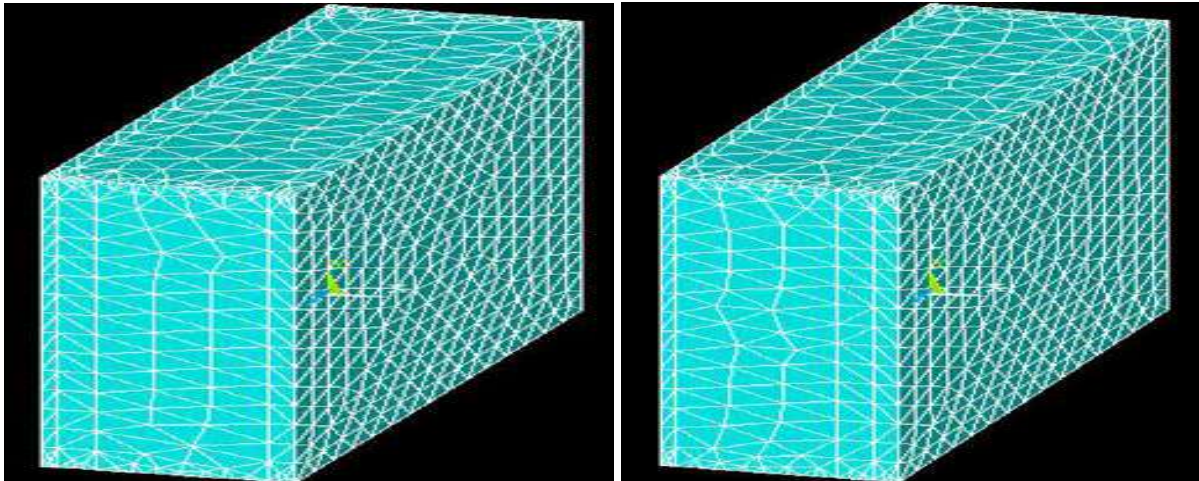

(b)

(c)

(d)

(e)

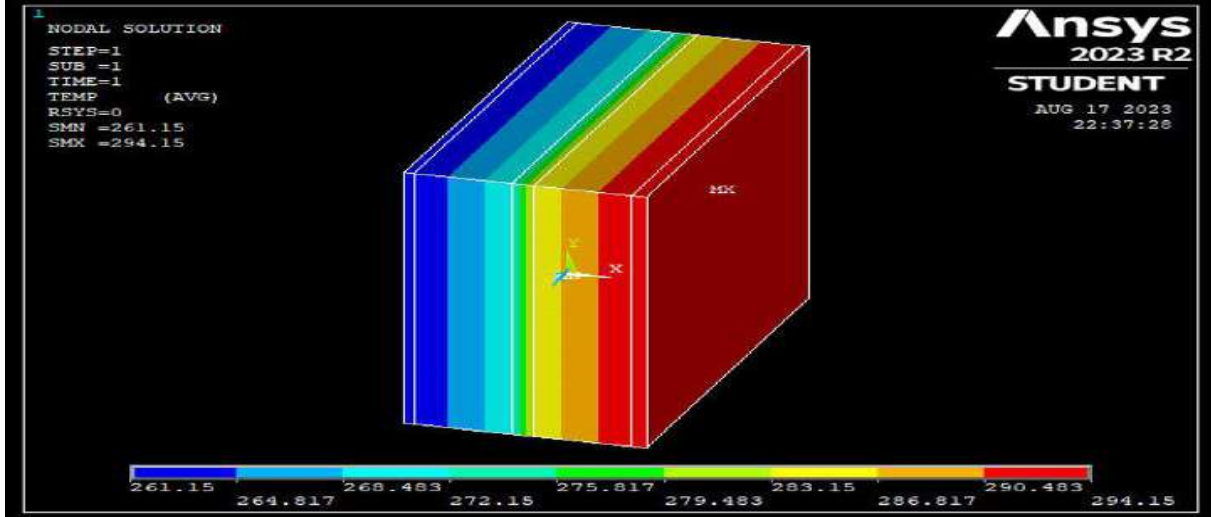
(f)

Görsel 6. Beyşehir İlçesinde Bina Kabuğu Tasarımında Yapı Malzemesi Olarak Beton Blok Kullanıldığında Duvar Yapılarına Göre Ağ Görünümleri

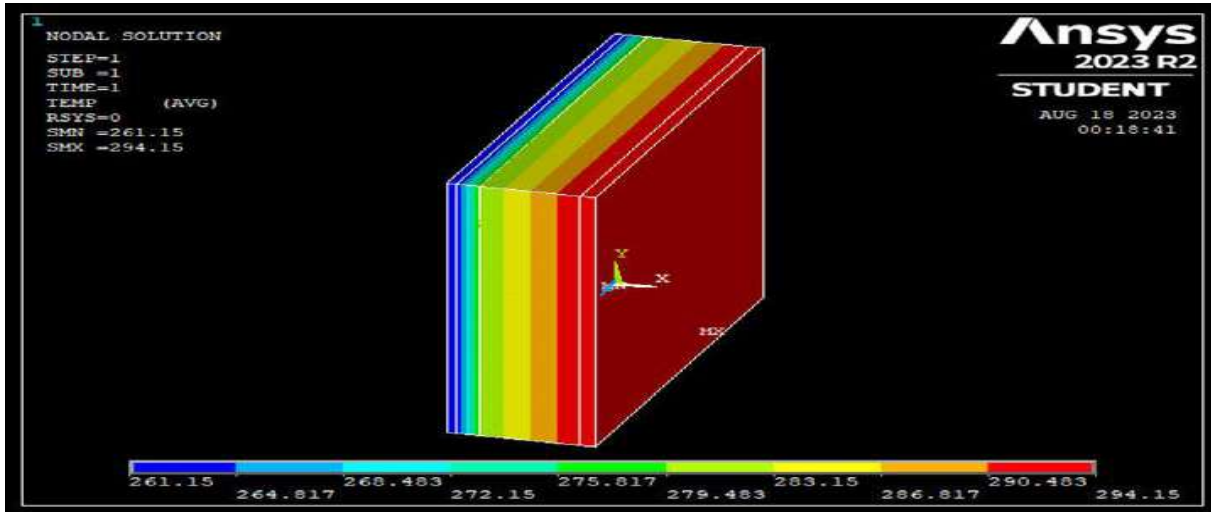
(a) Diyabaz taşı kullanılan sandviç duvar için (Tip 5)

(b) Diyabaz taşı kullanılan dıştan yalıtımlı duvar için (Tip 11)

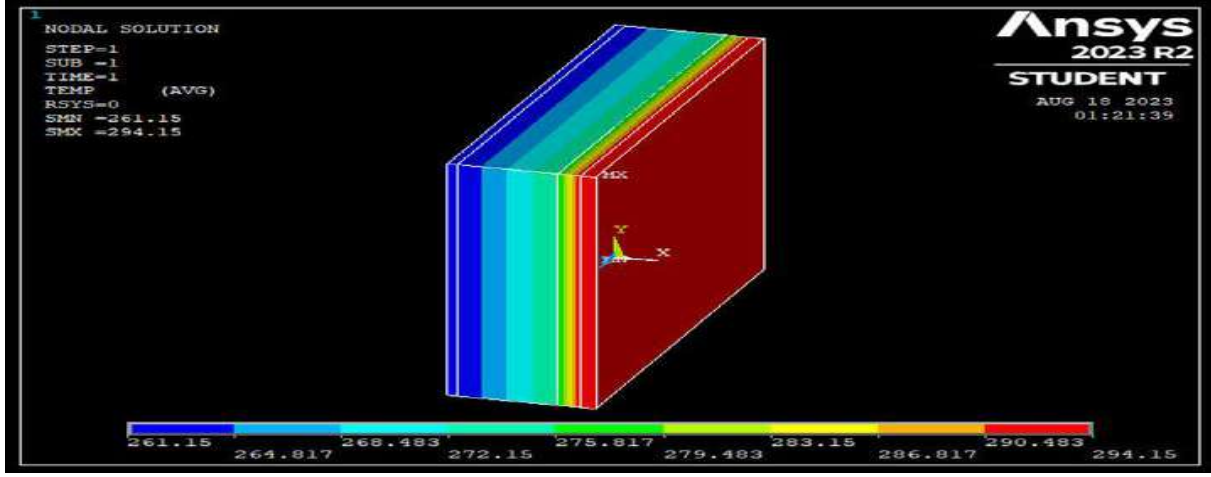
- (c) Diyabaz taşı kullanılan içten yalıtımlı duvar için (Tip 17)
- (d) Diyabaz taşı kullanılmayan sandviç duvar için (Tip 2)
- (e) Diyabaz taşı kullanılmayan dıştan yalıtımlı duvar için (Tip 8)
- (f) Diyabaz taşı kullanılmayan içten yalıtımlı duvar için (Tip 14)

(a)

(b)

(c)

Görsel 7. Bina Kabuğu Tasarımında Yapı Malzemesi Olarak Blok Bims Kullanıldığında En Kötü Performansı Veren ve Diyabaz Taşı Kullanılmayan Duvar Yapılarına Göre Analizin Vektörel Görünümleri

- Diyabaz taşı kullanılmayan sandviç duvar için (Tip 1)
- Diyabaz taşı kullanılmayan dıştan yalıtımlı duvar için (Tip 7)
- Diyabaz taşı kullanılmayan içten yalıtımlı duvar için (Tip 13)

Bu araştırmada, Beyşehir civarında da çıkarılan Diyabaz doğal taşının Türkiye'nin üçüncü ısı bölgesinde bulunan Beyşehir ilçesinde inşa edilecek yapıların bina kabuklarında kaplama materyali olarak kullanılması durumunda enerji performansına ekleyebileceği katkılar incelenmiştir. Analiz ANSYS yazılımı yardımıyla yapılmıştır. Elde edilen analizlerin sonuçlarına bakıldığında Diyabaz taşının enerji performansı açısından blok bims ile oluşturulmuş binanın dış duvarına maximum etkiyi sağlayabileceği görülmüştür. Minimum katkı ise tuğla blok ile planlanan bina kabuklarından belirlenmiştir. Diyabaz taşının içten yalıtımlı, dıştan yalıtımlı ve sandviç duvar yapılarına uygulandığı durumlarda dıştan yalıtımlı ve sandviç duvarların, içten yalıtımlı duvarlara göre daha etkin bir katkı sağlayabileceği tespit edilmiştir.

Oluşturulan alternatiflerin duvarlarına kaplama malzemesi olarak Diyabaz taşının eklenmesi durumunda, duvara yeni ve ısı geçirgenlik değeri düşük bir katmanın eklenmesi ile bina kabuğunun yalıtımını arttırmaya destek sağlanmış olacaktır. Yalıtımın artması sebebiyle azalan enerji kullanımı direk kullanılan enerji maliyetini ve salınan emisyon miktarını da azaltacaktır. Petrol tüevli malzemelerin yerine doğal malzemelerin kullanılmasıyla ekolojiye, insan sağlığına ve hem ülkeye hem de araştırılan ilçeye enerji ve ekonomi açısından faydalar sağlayacaktır.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

İnşaat sektöründe ekolojik bina, yeşil bina ve enerji etkin binalar konusundaki popülerlik artmaktadır. Özellikle ısı yalıtımı konusunda tedbir almak için binalarda kullanılan malzemelerin hem doğal içerikli hemde ısı iletimi düşük malzemeler arasından seçilmesiyle hem insan sağlığına zarar vermeyen hemde enerji performanslı binaları oluşturmak için

çalışmalar artmıştır [13]. Bu sayede fosil temelli malzemeler için bir alternatif olarak daha doğal içerikli malzemelerle tasarlanan binalar sayesinde insanların yaşam alanlarında daha sağlıklı ortamlarla konfor şartlarını elde etmelerine imkan sağlanmış olacaktır. Ayrıca hem ülkeye hem de bölgeye enerji verimliliği konusunda katkı sağlanmış olacaktır.

Bu çalışmada Beyşehir bölgesinde de çıkarılan Diyabaz taşının potansiyeli ANSYS analizi ile değerlendirilerek, olabildiğince enerji verimli ve sürdürülebilir binalar için alternatif duvar kaplama malzemesi olarak kullanılabilirliğinde alternatif değerlendirmelerdeki başarısı göz önüne serilmeye çalışılmıştır. Yaygın kullanılan yapı ve yalıtım malzemeleriyle birlikte klasik 3 farklı duvar tipi ile birlikte yapılan simülasyon temelli analiz edilen gerçeğe yakın sonuçlar, sektörle ilgilenen karar vericiler ve diğer araştırmacılar için rapor edilmiştir.

KAYNAKÇA

- [1] Erol, A. Şubat, 2008. Finike Yöresi (Batı Toroslar) Limra Mermerlerinin Jeolojisi Ve Ekonomik Potansiyeli, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü
- [2] <https://www.ergagranit.com.tr/diabase/>
- [3] Yılmaz U, Sua L S., Balo F., 3E methodology for tuff stones as wall coating material, 3rd World Conference on Technology Innovation and Entrepreneurship “Industry 4.0 Focused Innovation, Technology, Entrepreneurship and Manufacture” June 21-23, 2019, Istanbul
- [4] Sert M., Isparta ve Nevşehir Yöresi Volkanik Kökenli Taşların Fiziko Mekanik Özelliklerinin Belirlenerek Kullanım Alanlarının İrdelenmesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Thesis · January 2010
- [5] Sert M., Determination Of Physico-Mechanical Properties Of Stone Originating In Isparta And Nevşehir Volcanic Terrains And Studying Their Areas Of Use, 2010, Pages: 92
- [6] Türkiye doğal taş rezervleri haritası (MTA Genel Müdürlüğü), 2021
- [7] Erkanol D. ve diğerleri (2005-2012). İller Mermer ve Doğal Taş Potansiyel Alan Belirleme Etüt Raporları. Maden Etüt ve Arama Dairesi Başkanlığı, Ankara.
- [8] <http://www.elektro-mekanik.com/UserFiles/file/7-PRATC4B0K20ISI20HESABI/page-199.pdf>
- [9] Dlimi1 M., Agounoun R., Kadiri I., Sbai K .and Rahmani A., Effect of the integration of hemp wool as an insulation material for the construction of the roof and external walls of a typical Moroccan building, IOP Conf. Series: Materials Science and Engineering 783 (2020) 012013 IOP Publishing doi:10.1088/1757-899X/783/1/012013
- [10] Şahiner, M., 2017. Türkiye 2016 Maden Dış Ticareti. Doğal Kaynaklar ve Ekonomi Bülteni (24), 49-72.
- [11] <http://www.kozakgranit.com/Diyabaz-tasi-ile-ilgili-bilinmesi-gerekenler/>
- [12] Türk Standartları Enstitüsü, TS 825, Binalarda ısı yalıtım kuralları, Resmi Gazete 23725 / 1999, Ankara.
- [13] Dağsöz, K.D., 2001. Isı yalıtımı ve kalorifer tesisatı standartları üzerine görüşler, MMO Tesisat Mühendisliği 66s.

SOSYAL MEDYADA İNANÇ, KÜLTÜR VE AHLÂK ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Öğr. Gör. Şükrü GÜVEN

Selçuk Üniversitesi, sukruguyen@selcuk.edu.tr

Orcid Id: 0000-0001-6489-5593

Öğr. Gör. Serhat KURT

Selçuk Üniversitesi, serhat.kurt@selcuk.edu.tr

Orcid Id: 0000-0003-0997-2183

Özet

Teknolojinin gelişimi ile hayatımıza giren sosyal medya kavramı çeşitli platformlara hayatımızın vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir. Bu durum karşısında dini değerler, inanç, kültürel değerler ve benzeri konularda toplumsal hayatın değişimi başlamış, hatta bazı değerler kökten değişime maruz kalmıştır. Sosyal medyanın kontrolsüz ve sansürlü oluşu, her türlü sesli, görüntülü, yazılı doğru-yanlış her yayının yayınlanmasına izin vermektedir. Bu çerçevede toplumların dini değerleri, kültürleri, örf, adet ve gelenekleri olumlu yada olumsuz etkilenebilmektedir. Aile kavramı, çocuk gelişimi ve benzeri bize göre temel değerler için de müstahcen yayınlar, çarpıtılmış bilgiler, içeriği değiştirilmiş dini paylaşımlar gibi konuların serbestçe dolaşımına sebep olmaktadır. Bu çalışmamızda bahsedilen değerlerin analizi yapılarak, çözüm önerileri sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İnternet, Sosyal Medya, Dini ve Ahlâki Değerler.

AN ASSESSMENT ON FAITH, CULTURE AND ETHICS IN SOCIAL MEDIA

Abstract

The concept of social media, which has entered our lives with the development of technology, has become an indispensable element of our lives on various platforms. In the face of this situation, the social life started to change in religious values, belief, cultural values and similar issues, and even some values were subjected to radical changes. The uncontrolled and uncensored nature of social media allows the publication of all kinds of audio, video, written, true-false broadcasts. In this context, the religious values, cultures, customs and traditions of societies can be affected positively or negatively. The concept of family, child development and the like cause free circulation of subjects such as obscene publications, distorted information, religious posts with changed content for fundamental values in our opinion. In this study, the mentioned values are analyzed and solution suggestions are presented.

Keywords: Internet, Social Media, Religious and Moral Values.

Giriş

Yaşamış olduğumuz çağın iletişim ve teknoloji çağı olması münasebetiyle hayatımızın tüm alanları teknolojik gelişmelerden dolayı etkilenmektedir. Davranışlarımızın ve tutumlarımızın belirlenmesinde kitle iletişim araçlarının etkisi gün geçtikçe artmaktadır. Bu etkinin en önemli faktörü sosyal medyadır ki; sosyal, kültürel alanlarla birlikte dini alanlarda da oldukça etkilidir.

Daha önceden üzerinde yorum yapılamayan veya kamuoyu tarafından kabul görmüş dini konular iletişim araçları aracılığıyla tartışılan, yorum yapılan ve herkesin kendi düşüncesi ve yaşantısına göre değişen bir unsur haline gelmiştir. “İnandığın gibi yaşamak” kavramı yerini “Yaşadığın gibi inan” olgusuna bırakmıştır. Bu değişimin en önemli unsurlarından biri olan özel televizyon kanalları, sayısının giderek artması ile popüler kültürün dini çevrelerde din algısının değişmesine sebep olmakta ve dinin popülerleşmesini de öne çıkarmaktadır. Dini bilgilerinin yetersiz olduğu toplumlarda medya araçları insanların dine bakışını yönlendiren bir eğitim aracıymış gibi işlev görmektedir (Arslan, 2016).

Yaşanan gelişmeler popüler kültürün endüstrileşmesine sebep olmakta, hemen hemen her şeyin tüketim metana dönüştüğü gözlenmektedir. Sosyal medya üzerinden toplumlara benimsetilmeye çalışılan ve modernmiş gibi gösterilen yaşam tarzları, dini düşünceden soyutlayarak yaşam içerisinde mutluluk vaadinde bulunmakta, tüketimi bir kültür gibi göstererek bireylerin tüketim alışkanlığın arttırıp bunundan da haz almasını ön görmektedir. Bu etkiler çerçevesinde dinin mevcut söylemlerini görmezden gelip, farklı anlam arayışlarına ve değerler üzerinde değişimi ortaya koymaktadır (Berger, 2000).

Teknolojinin Web 2.0’ı geliştirmesiyle daha çok kullanıcının internete erişimi sağlamıştır. Kullanıcı sayısının çok olması bazı olguları tetikleyerek sosyal medya kavramını oluşturmuştur. Sosyal ağ olarak nitelendirilen bazı siteler ilk zamanlarında kendine özgü bazı hizmetler sunmakta iken, farklı amaçlar için yapılan hizmetleri başka platformlara çekerek belli merkezler oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu merkezler üzerinden de “Fenomen” diye adlandırılan ve ön plana çıkartılanlar toplumları yönlendirmeye başlamıştır. Her konuda yönlendirici olmaya başlayan bu fenomenler toplumun ahlâki değerleri, toplumsal normları üzerinde etkili olarak bu değerlerin değişiminde önemli derece etkili olmaktadır.

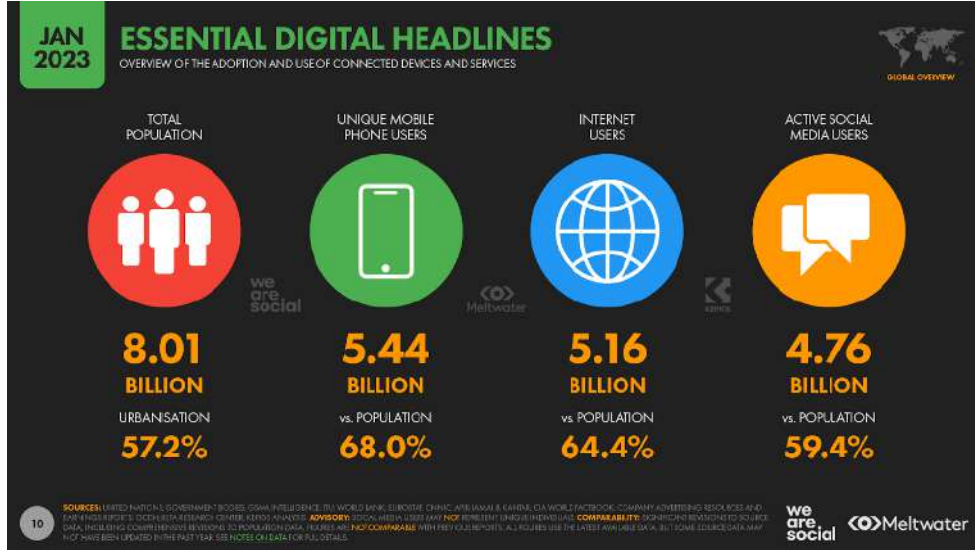
Dünyada ve Türkiye’de İnternet Kullanımı

Teknolojinin gelişimi ve ucuzlaması ile dünyada neredeyse her evin, her ofisin ve her ferдин teknolojik bir alet kullanımına ve internet üzerinden dünya ile iletişim halinde olmasına sebep olmuştur. Dünyada ve ülkemizde yaygın teknoloji kullanımı her geçen gün artarken sosyal medya unsurları üzerinden de etkileşim çoğalarak artmaya devam etmektedir. We Are Social’ın 2023 başlarında yayınladığı rapora göre dünyada 8,01 milyar insanın;

5,44 milyar insanın cep telefonu kullandığı,

5,16 milyar insanın internet kullandığı,

4,76 milyar insanın ise sosyal medya kullandığı görülmektedir.

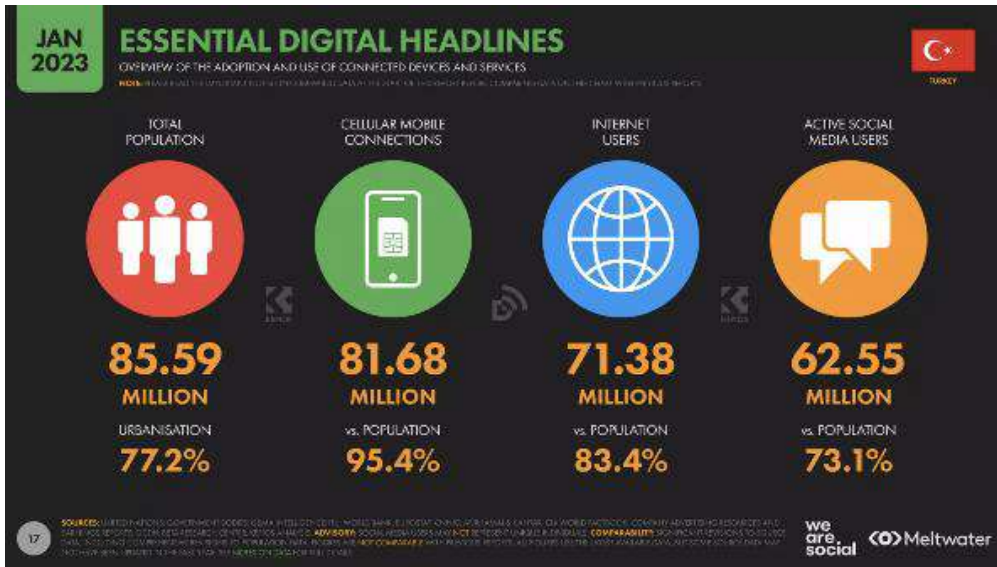

85,59 milyon nüfusa sahip olan ülkemizde;

81,68 milyon civarında cep telefonu kullanıcısı,

71,38 milyon internet kullanıcısı,

62,55 milyon aktif sosyal medya kullanıcısı olduğu tespit edilmiştir (Yıldız B. , 2023).

Sosyal Medyanın Dine Dâhil Olması

1990'lı yılların başından bu güne kitle iletişim araçlarındaki artış ile birlikte toplumdaki din olgusunun yaşantı içerisinde değişimlere neden olduğu gözlenmektedir. Daha önceden dini konularda taviz verilmezken tartışmaya açık hale gelmesinde iletişim araçlarının rolü büyüktür. İnternet kavramının ve sayıları her geçen gün artan özel kanallar sayesinde dinin popülerleşmesinin önü açılmıştır. Bu durum “iki cami arasında kalan beynamaz” tabirinde anlatılmak istenen olay gibi psikolojik olarak bir çatışma ortamı meydana getirmiştir.

1990'lı yıllarda bir takım çevrelerde televizyonun milli ve manevi değerlerimiz üzerinde olumsuz etkiler oluşturduğuna dair görüş hâkim olsa da, günümüz dünyasında kitle iletişim araçlarının çokluğu ve etkileri bu olguyu göz ardı etmeyi başarmıştır. Toplum içerisinde dini bilgiler konusunda yeterli bilgiye sahip olmayan kesim üzerinde kitle iletişim araçları ile yapılan propagandalar etkili olmakta, din olgusunu ve dini değerlerin değişimine yol açmaktadır (Arslan, 2016). Diyanet İşleri Başkanlığının yapmış olduğu bir araştırmaya göre dinin toplum üzerinde yön gösterici önemli bir güç olduğu ortaya çıkmıştır. Araştırmaya katılanların %24,6'sı sosyal medyayı dini bilgilerin kaynağı olarak göstermektedir. Bu da bize toplumun neredeyse çeyreğinin dini sosyal medya üzerinden öğrendiğini göstermektedir. Aynı çalışma içerisinde dini içeriği olan yayınların takip orana %48,8 olarak belirlenmiş ve bu sonuca göre de sosyal medyanın toplumun neredeyse yarısının takip ettiği bir ortamda dini eğitime ne kadar çok katkı sağladığı görülmüştür (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014) Din ile medya arasındaki ilişkiyi gösteren en önemli tarihi olaylar ise şöyledir:

Matbaanın bulunması ile ilk basılan kitabın İncil olması,

1906 da radyonun ilk geniş kapsamlı yayınında İncil'den parçaların okunmasıdır.

Teknolojinin gelişimi, ülkemizde din olgusunun sosyal medya unsurları üzerinde geniş bir alan bulmasına sebep olmuştur. Sosyal medya olarak adlandırılan bütün uygulamalarda dini değerleri kurum ve kuruluşlar ile birlikte kişisel kullanıcıların da aktif bir şekilde kullandığı gözlenmektedir. Başta Diyanet İşleri Başkanlığı olmak üzere dini eğitim veren ve dini içerikli yayınlar düzenleyen kamu kurum ve kuruluşları ile özel oluşumların tamamı dijital dönüşüm ile platformlar oluşturarak internet siteleri ve sosyal medya üzerinden kitlelere ulaşmaya devam etmektedir. Dini konularda sohbeti beğenilen ön plana çıkmış lider konumundaki kişilerin de Facebook, Instagram, Twitter gibi platformlar aracılığı ile de geniş kitlelere ulaşmaktadırlar.

Diğer taraftan sosyal medya üzerinde hesabı olan birçok kişinin de dini içerikli paylaşımlar yaptığı görülmektedir. Bu paylaşımların çoğunluğu doğruyu yansıtmaya rağmen, bazı paylaşımlardaki (bilinçli yapılmakta olan) yanlış bilgilendirme dini konularda toplumu yanlış yönlendirmeye sevk etmektedir.

Din olgusunun sosyal medyaya girmesi sonucu temel değerlerin değişmesi şu soruları gündeme getirmektedir:

Dinin öğretilmesinde din görevlilerine ihtiyacın azalması sonucunda dijital din kavramı çerçevesinde nasıl bir din öğretileceği (Walker, 2018),

Dijital platformlar üzerinden yayınlanacak dini değerleri anlatan metinlerin nasıl yorumlanacağı ve tesfir alimlerinin yorumlarında dezenformasyon olabileceği (Walker, 2018),

Dini bilgilerin öğretildiği dersler ve sohbetler klasik soru cevap ile bir metot dâhilinde dinin öğretilmesi sağlanıyor iken, dijital platformlarda hangi bilgiyi nasıl öğreneceğine dair bir karmaşanın yaşanması dinin doğru anlaşılmasını ve öğretilmesini etkileyecektir (Gezginci & Işıklı, 2018).

Günümüzde sosyal medya üzerinden öncelikle İslam dini olmak üzere tüm dini inançları yanıltıcı bilgi gönderimi ile toplumları dinsizleştirmek gibi bir proje yürütüldüğü aşikârdır. Uygun olmayan içeriklerin (cinsellik, şiddet vb.) yanı sıra, dinimizin mahremiyete önem

vermesine rağmen sözde Müslümanlar tarafından düğün dernek, yeme içme, tatil gezmeleri vb. konularda mahrem namahrem kıyaslaması olmadan rahat bir şekilde sosyal medyada her içeriği paylaştıkları görülmektedir. Hâlbuki Allah Teâla yüce kitabımız Kur-an'ı Kerimde Nur süresinin 30 ve 31. Ayetlerinde şöyle buyurmaktadır: *“Mümin erkeklere söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar ve iffetlerini korusunlar. Bu onlar için daha arındırıcıdır. Allah onların bütün yaptıklarından haberdardır. Mümin kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar ve iffetlerini korusunlar. Dışarıda kalanlardan başka ziynetlerini göstermesinler. Başörtülerini yakalarının üzerinden bağlasınlar. Kocaları, babaları, kocalarının babaları, kendi oğulları, kocalarının oğulları, erkek kardeşleri, erkek kardeşlerinin oğulları, kız kardeşlerinin oğulları, başka kadınlar, hizmetlerinde bulunan köleleri ve câriyeleri, cinsel arzusu bulunmayan erkek hizmetçiler, kadınların cinselliklerinin farkında olmayan çocuklar dışında kimseye süslerini göstermesinler. Yürürken, gizledikleri süsleri bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar. Ey müminler! Hepiniz Allah'a tövbe edin, umulur ki kurtuluşa erersiniz!”* Ayeti kerimden de anlaşılacağı üzere Müslümanın diyen bir kimsenin sosyal medya üzerindeki paylaşımlarına dikkat etmesi gerekmektedir (Diyanet İşleri Başkanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, 2023).

Merhum Mehmet Akif'in Safahat isimli eserinde nüfus sayımı için görevlendirilen şaha yönelik söylediği şu cümle *“Na-mahreme ben söyleyemem kızlarımın, karımın ismini... Sorma sakın!”* ile günümüz zamanı düşünüldüğünde geldiğimiz noktayı iyi değerlendirmek gerekmektedir (Ulum, 2021). Mahrem namahrem olgusu hiçe sayılarak sosyal medya üzerinden erkeklerin ve kadınların kolaylıkla iletişime geçmeleri evli-bekâr fark etmeksizin Müslümanlar için ahlâki değerlerde birçok problemi ortaya çıkarmaktadır. Açık hesaplar üzerinden iletişime geçilmesi zina ve müştakları gibi ahlâk dışı ilişkiler ile önce aldatmalar, sonra boşanmalara kadar uzayan bir yola neden olmaktadır. Allah Teâla İsra süresi 32. Ayette *“Zinaya yaklaşmayın! Çünkü o hayâsızlıktır, çok kötü bir yoldur.”* diye Müslümanları uyarmaktadır (Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı, 2022). Yapılan araştırmalarda boşanmaların, kadına şiddetin gün geçtikçe artmasına sebep olan faktörlerin başında sosyal medya olduğu ortaya konmuştur.

Sosyal Medyanın Kültür'e Etkisi

Kitle iletişim araçları teknolojinin baş döndüren gelişiminde en çok etkilenen değer olmuştur. Uzun bir süre basılı yayın organlarının iletişim aracı olarak kullanılması, radyonun ve televizyonun icadı ile yetkinliğini yavaş yavaş kaybetmeye başlamış, ardından internetin bulunması ve teknolojinin gelişimi ile basılı yayın organlarının devri kapanacak konuma gelmiştir. Özellikle televizyon alanındaki gelişme toplumların kültür dünyalarında önemli ölçüde değişimine sebep olmuştur. Zamanında televizyon için zararlı mı değil mi tartışması yapılırken şu an günümüzde bu tartışma sosyal medya araçları için yapılmaktadır. Sosyal medyanın artıları eksileri tartışıla dursun, yapılan araştırmalarda toplum kültürü ekseninde kaymalar ve değişimler olduğu gözlenmektedir.

Bireyler duygularını, düşüncelerini, özelemlerini, nefretlerini, hayattan beklentileri gibi olguları dile getirirken daha çok yazıyı aracı olarak kullanmaktadırlar. Buna istinaden sosyal medya kültürün taşınmasında ana unsuru oynamaktadır.

Sosyal medya geleneksel kültür olgusunu oluşturan unsurlardan bazılarını alarak kendi içinde farklılaştırmış, bazı unsurları da dışlamaktadır. Bu durum toplumun kendi içerisinde gelenekten gelen dayanışmanın temelini etkileyerek önemli bir kısmının erozyona uğradığını gözlemlemekteyiz (Aydın, 2018). Geçmişten günümüze devam eden toplumsal ve kültürel davranış kalıbını ifade eden töre kavramı ile toplumsal yapını kültürel bileşenlerini meydana getiren işbirliği, rekabet, özümseme gibi süreçlerin hepsi sosyal medya üzerinde yeniden yapılandırılmaktadır.

Sosyal Medyada Ahlâk Bilinci

Toplumda düzenin oluşması için bazı kuralların işlenmesi gerekmektedir. Bunlar; dini kurallar, ahlâki kurallar, görgü kuralları ve hukuki kurallardır. Bu kurallar içerisinde temel taşı ahlâk kuralları oluşturmaktadır. Ahlâk, fertlerin iyiyi, güzeli ve doğruyu davranışlarıyla sergilerken, kötü ve yanlış davranışlardan kendisini men etmesidir.

Sosyal medya üzerinde günlük hayatta iletişime geçtiğimiz kişilerden daha fazla kişiyle iletişime girmekteyiz. Kişilerin birbirlerini tanımadan takip ettikleri, beğendikleri, yorum yaptıkları ve video ile görüntüleri kendi alanlarına indirebildikleri bir ortamda bize ait değerleri herkese gösterebilmek, mahremiyet konusuna dikkat etmemek toplumsal değerler ve inanç kapsamında ahlâk konusunda bir zafiyet olduğunu göstermektedir (Ejder, 2017). Günlük hayatta göstermekten, bilgi vermekten, paylaşmaktan kaçındığımız hallerimizin sosyal medya üzerinde sanki ikinci bir kişiliğimiz var gibi sergilemek ne kadar doğru bir davranıştır? İnsanların yaşadığı çevreden çıktıktan sonra her şeyin mubahmış gibi davranmaları ahlâki açıdan çok yanlış yaralar açabilir. Bir de bu durumu toplum nezdinde önder, rol model oynayan kişilerin yapmaları genç kuşaklar üzerinde kötü alışkanlıklara neden olmaktadır. İnsanların inandığı gibi yaşamaları hem gerçek hayatta hem de sosyal medya dediğimiz sanal âlemde farklılık göstermemesi gerekmektedir.

Yaşadığımız bu topraklarda önceden evde pişen yemeğimizi mahallemizdeki ihtiyaç sahipleri ile paylaşırken, şimdi gittiğimiz bir restoranda şunları yiyeceğiz dercesine sosyal medya üzerinden paylaşmak toplumsal bir yara olarak her geçen gün büyümektedir.

Dinimize göre yalan haber üretmek ve yaymak yasaklanmış olup Kur-an'ı Kerimde Hucurat süresi 6. ayetinde *“Ey iman edenler! Size bir fâsık bir haber getirirse, bilmeyerek bir topluluğa zarar verip yaptığınıza pişman olmamak için o haberin doğruluğunu araştırın.”* diye İslâmî edep ve ahlâkın önemli ilkelerinin topluca zikredildiği bir süredir (Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı K.-n. , 2023). Toplumları birbirine düşürecek, kutuplaşmaya, kargaşaya vb. sebep olacak kaynağı ve doğruluğu belirsiz paylaşımları beğenmek veya paylaşmaktan kendimizi korumalıyız. Reyting kaygısı ile nefsimize uyararak kendimizi müşkül duruma düşürmemeliyiz.

Ahlâk kurallarının geçerli olduğu bir diğer sosyal alan ise ticarettir. Fiziksel hayatta yapılan ticaret teknolojinin gelişimi ile sanal ortama taşınmış olsa da, ahlâk kuralları sanal ortam içinde geçerlidir. Satılan ürünün aybını söylememek, yanlış bilgi vermek, haksız kazanca meyil etmek, aldatarak satış yapmak insani ve ahlâk kurallarına aykırıdır.

Sergilenen davranışların veya tutumların ahlâki açıdan doğru olup olmamasının gerçek yaşantı yâda sanal âlem ile bir bağlantısı yoktur. Ast olan davranış ve tutumların ahlâk kuralları çerçevesi içerisinde olmasıdır. İnsanların iyimser olmaları, doğru kaynağa göre konuşmaları, sabırlı olmaları olumsuz olayların engellenmesine neden olacaktır. Hayatımıza bu açıdan bakarak devam etmemiz ahlakın sevgi ve hoşgörüyü, diğerkâmlığı, insani davranışları arttıracaktır.

Sonuç

İnsanlar tarih boyunca değişik nedenlerde tekâmül geçirmiştir. Teknolojinin gelişimi her ne kadar hayatı kolaylaştırırsa da, tüketimi arttırmış, insanın inanç kavramını nefesine göre düzenler olmuş, ahlaki değerlerin değişimine sebep olmuştur.

Teknolojinin sunmuş olduğu imkânları kullanırken inandığımız değerleri ölçü almalıyız. Toplumun temel değerlerini hedef alan sosyal medya unsurlarının, inanç ve ahlaki değerler üzerinde oynadığı oyunlara engel olunmalıdır. Teknolojinin de bir nimet olarak algılanması ve bundan da sorumlu olduğumuz bilinci ile ahlaki değerler çerçevesinde kullanılmalıdır. Sosyal medyanın hayır da mı şerde mi kullanılacağına karar veren insandır. Hayatımızın ayrılmaz bir parçası haline gelen teknoloji ahlaki değerlerimizi etkilememelidir. İmam-ı Şafi'nin şu sözünü kendimize ilke olarak kabul etmeliyiz: “Kendini Hakk ile meşgul etmezsen batıl seni işgal eder” (Topbaş, 2019).

Kaynakça

- Arslan, M. (2016). Kitle iletişim araçları, medya ve din ilişkisi üzerine. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 5-26.
- Aydın, M. (2018). Kültür sosyolojisi. K. A.-N. Doğan (Dü.) içinde, *Kültür sosyolojisinin temel kavramları*. Konya: Çizgi Yayınları.
- Berger, P. (2000). *Dinin Sosyal Gerçekliği*. (A. Çoşkun, Çev.) İstanbul: İnsan Yayınları.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. (2014). *Türkiye'de Dini Hayat Araştırması*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. (2023, 09 10). *Diyanet İşleri Başkanlığı*. kuran.diyaret.gov.tr: <https://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/nur-suresi-24/ayet-31/diyaret-isleri-baskanligi-meali-1> adresinden alındı
- Ejder, O. (2017). Ahlak Boyutuyla Sosyal Medya ve Gençlik. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 5(11), 79-100.
- Gezginci, G., & Işık, Ş. (2018). Dindar Facebook Etkisi: Türk Kullanıcılar Üzerine Bir Analiz. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi*, 116.
- Topbaş, O. N. (2019). *Akılın Cinneti Deizm*. İstanbul: Yüzakı Yayıncılık.
- Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı. (2022). *kuran.diyaret.gov.tr*. Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı: <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/%C4%B0sr%C3%A2-suresi/2061/32-ayet-tefsiri> adresinden alındı

Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı, K.-n. (2023). *Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı*.
<https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/hucurat-suresi-49/ayet-6/kuran-yolu-meali-5>
adresinden alındı

Ulum, Ş. (2021). *Sosyal Medya Kullanım Alışkanlığının Mahremiyet Sorunlarına Etkisi Üzerine bir Araştırma (Doctoral dissertation)*. Bursa: Uludağ University (Turkey).

Walker, C. S. (2018, 7 1). *sophosakademi.org/*. Sophos Akademi: <https://sophosakademi.org/din-akilli-telefonlar-ve-sosyal-medya-ile-nasil-degisiyor/> adresinden alındı

Yıldız, B. (2023, 7 5). *dijidijital.com*. Dijidijital: <https://www.dijidijital.com/we-are-social-turkiye-dijital-raporu-2023/> adresinden alındı

İNTERNET TEMELLİ OYUN BAĞIMLILIĞIYLA İLGİLİ EĞİTİM-ÖĞRETİM ALANINDA YAPILAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ¹

Yüksek Lisans Öğrencisi, Türkan KIRAN²

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, turkannkirann@gmail.com

ORCID ID: 0009-0008-6236-7920

Özet

Araştırmada, Türkiye’de internet temelli oyun bağımlılığıyla ilgili eğitim-öğretim alanında yapılan lisansüstü tezlerin farklı değişkenlere göre incelenerek var olan durumun anlaşılmasını sağlamak, eksikliğin olduğu alanları görmek ve ülkemizde yapılacak yeni çalışmalara ışık tutmak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda tezler; üniversite dağılımına, yapıldığı yıllara, öğretim kademesine, araştırma yöntemine, örneklem çeşidine ve büyüklüğüne, veri toplama aracına göre incelenmiştir. Bu çalışmada veri toplama aracı olarak nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Oyun bağımlılığı ile ilgili yapılan tezler YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanında anahtar kelimeler kullanılarak bulunmuştur. Toplamda 203 tez çalışmasına ulaşılmış ancak eğitim-öğretim alanında olmayan tezler araştırma dışı bırakılarak 60 teze düşürülmüştür. Bu tezler arasındaki 2 tez araştırma sorularına uygun bulunmadığı için araştırmaya dahil edilmeyerek, 58 tez ile çalışma yapılmıştır. Araştırmaya dahil edilen tez çalışmaları Microsoft Office Excel programında belirtilen alt problemlere uygun olarak kodlanmıştır. Kategoriler betimsel istatistiklerden frekans ve yüzde kullanılarak analiz edilmiştir. Bulgular çizelge ve grafik olarak sunulmuştur. Araştırmanın sonucunda; konuyla ilgili incelenen tezlerde en fazla çalışmaya Bahçeşehir ve Gazi Üniversitelerinde rastlanmıştır. Oyun bağımlılığı konusuyla ilgili yapılan çalışmalara 2019-2021 yıllarında ağırlık verilirken, öğretim kademesi de genel olarak ortaokullardan seçilmiş; örneklem grubu ise en fazla öğrencilerden oluşturulmuştur. İncelenen tezlerde araştırma yöntemi olarak genellikle nicel araştırma yöntemi olan tarama yöntemi kullanılmıştır. Çok sayıda veri toplama aracılığıyla karşılaşılmışna rağmen çoğu tezde bilgisayar oyun bağımlılığı ve dijital oyun bağımlılığı ölçekleri kullanılmıştır. Yapılan incelemelerin sonucunda; okul öncesi, ilkokul ve üniversite kademesinde az sayıda çalışma yapıldığını söylemek mümkündür. Tez çalışmalarına, öğretmenlerin ve ebeveynlerinde daha fazla dahil edilmesi konuyla ilgili farkındalığı artırmak açısından yararlı olabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: bağımlılık, oyun, bilgisayar oyunları, oyun bağımlılığı, teknoloji

¹Bu çalışma Prof. Dr. Mustafa Yunus Eryaman danışmanlığında Türkan Kıran’ın hazırladığı yüksek lisans tezinden esinlenerek üretilmiştir.

²Yüksek lisans öğrencisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Temel Eğitim Ana Bilim Dalı, turkannkirann@gmail.com

GİRİŞ

Oyun; her yaştan bireyin ihtiyacı olan ve yaşamının önemli bir parçası haline gelmiş en temel eğlence aracıdır denilebilir. Oyun hakkında elde ettiğimiz ilk bilgiler 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarıdır. Bu bilgiler genel olarak, oyunun eğitsel değeri üzerinde dururken bir yandan da psikolojik gelişime katkısı üzerinde durmuşlardır (Topşar, 2015). Özellikle okul öncesi ve ilköğretim döneminde oynanan oyunlar, çocukların biyolojik, zihinsel, psikolojik ve sosyokültürel gelişimine fayda sağlamaktadır (Horzum, 2011). Bireyin gelişimini bir bütün olarak değerlendirmek açısından oldukça büyük önem taşımaktadır. (Özdoğan, 2000 s.101)'a göre oyun; çocuğun iç dünyasını sosyal çevresi ile birleştirmesine yardım eder. Böylece çocuk sosyal ilişkilerini düzenleme ve geliştirme konusunda aktifleşir. Aynı zamanda çocuğun en doğal ve en aktif öğrenme ortamı olarak nitelendirilen oyun; araştırma, gözlem yapma, çevreyi ve akranlarını keşfetme, yeni beceriler geliştirme, başarısızlık endişesi duymadan deneyimlemediği çeşitli roller alma imkânı da sağlamaktadır (Mangır ve Aktaş, 1993).

Teknolojinin geçmişten günümüze kadar yaşadığı gelişmeler, çoğu sektörü etkilediği gibi oyun sektörünü de büyük oranda etkilemiştir. Teknolojik gelişmeler zaman içerisinde kendisini oyun üzerinde; şekil, biçim, ortam ve araç-gereç yönünden göstermektedir. Oyun bu alanlarda değişikliğe uğrayarak çocukların akranları ve yetişkinlerle yüz yüze iletişim kurabildiği dış mekân oyunlarından uzaklaşarak, bilgisayar oyunlarına ilginin arttığı bir duruma neden olduğu bilinmektedir (Tuğrul, Ertürk, Altınkaynak ve Güneş, 2014). Günümüzde teknolojinin yaşadığı gelişmeler ve geldiği son nokta farklılığın oluşmasındaki en önemli durum haline gelmiştir. Böylece teknolojinin en önemli ürünlerinden biri olan bilgisayarlar toplumdaki küçükten büyüğe tüm bireylerin hayatına girmiş, geleneksel oyun ve oyuncak anlayışı da bilgisayarlarla birlikte değişmiştir (Bilgin, 2015). Özellikle akıllı telefonların ve tabletlerin hayatımıza girmesiyle çevrimiçi oyunlara erişebilirliğin artması, oyun kavramını başka bir konuma taşımıştır (Kaya, 2013). (Irmak ve Erdoğan, 2016) da teknolojiyi yakından takip eden genç bireylerin dijital oyunlara daha fazla ilgi gösterdiği ve dijital oyunların genç bireyler arasında oldukça popüler bir kültür simgesi olduğu bir dönemin yaşandığı söylemektedir. (Ulusoy, 2019) bir nevi bireyleri ele geçirdiği düşünülen başta bilgisayarlar olmak üzere tüm teknolojik aletlerin hayatı kolaylaştırdığı, bilgi ve teknoloji çağı olarak kabul edilen, dijital anlamda hızla gelişmelerin yaşandığı bu dönemi 21. yüzyıl olarak adlandırmaktadır. (Leonard, 2003)' da 21. yüzyılı "Oyun Çağı" olarak nitelendirmektedir (Akt. Ural, 2009). Bilgisayar oyunlarını video oyunlarında ayrı düşünülmemekte, video oyunlarının devamı olarak kabul edilmektedir. 1990'lı yılların başında yaygınlaşarak popüler olan video oyunları 2000'lerde yerini bilgisayar oyunlarına bırakmıştır (Torun, Akçay ve Çoklar). Alan yazında bilgisayar oyunları için farklı isimlendirmelerde yapılmaktadır. Başlıklardan en popüler olanın dijital oyun kavramının olduğunu söylemek mümkündür. Bilgi işlem cihazları arasında yer alan bilgisayarlar, oyun konsolları ve akıllı telefonlar gibi platformlarda çalışabilen her türlü yazılım programına dijital oyun denilmektedir. Alan yazında çeşitli konu başlıkları altında internet temelli oyunların çok fazla araştırmacı tarafından çalışıldığını söylemek mümkündür. Dijital oyunlar, bilgisayar oyunları ve video oyunları gibi konu başlıkları altında; bağımlılık, saldırganlık ve şiddet gibi olgular üzerinden gözlem, çalışma ve değerlendirmeler yapılmıştır. İnternet üzerinden oynanan oyunların bireylerin gelişiminde etkili olduğu söylenebilmektedir. Bu nedenle dijital oyunların eğitim alanında kullanılabilirliği hakkında çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu araştırmalar neticesinde bilgisayar oyunlarının; dil öğrenme, düşünme becerisini geliştirme, problem çözme gibi becerileri geliştirdiği ve bunlara bağlı olarak fen, matematik, tıp ve mühendislik gibi önemli alanlarda da kullanılması kabul edilmektedir. Akıllı telefon, tablet ya da bilgisayar üzerinden oynanan bu oyunlar eğlenceli öğrenme ortamları sunmaktadır (Bayırtepe ve Tüzün, 2007). Ayrıca bilgisayar oyunlarının; el-göz koordinasyonunun geliştirmek, uzamsal yeteneklerinin

artmasını sağlamak, hayal dünyasını genişletmek ve uzaydaki şekillerin bütünleşmesini sağlamak gibi faydalarının olduğu söylenebilir (Horzum, Ayas ve Çakır, 2008). İnternet dünyasının bize sağladığı yararların yanı sıra olumsuz durumlarını da söylemek mümkündür. Günümüz dünyasında internet, bilginin ortaya çıkması ve bu bilgilerin hızla yayılmasının ötesinde, bazı bireylerde bağımlılığa dönüşmüş durumdadır (Horzum, 2011). İnternet ortamının yarattığı teknoloji bağımlılığının başlıcaları; televizyon, cep telefonu, sosyal medya ve bilgisayar bağımlılığı gibi unsurlar olarak belirlenmiş ve bunlar üzerinden çalışmalar yapılmıştır (Günüç ve Kayri, 2010). Oyun bağımlılığı da son yılların popüler konu başlığı olarak karşımıza çıkmaktadır. (Hazar, 2014) İnternetin, insanları geleneksel oyun türlerinden uzaklaştırdığını, bilgisayar oyunlarının oynama oranlarında önemli artışa neden olduğunu düşünmektedir. İnternet aracılığıyla oynanan dijital oyunlar bireylerde bağımlılık olarak kabul edilmekte, özellikle çocuklarda aile ve sosyal çevreden uzaklaşma, okul hayatına karşı olumsuz tavırlar sergileme gibi problemlerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır (Erboy ve Vural, 2010; Torun, Akçay ve Çoklar, 2015).

Hızla gelişen teknolojiyle çevrimiçi oyunların popülaritesinin artması özellikle; çocuklarda ve ergenlerde kontrol edilemez bir hal almaya başlamıştır. Oyun bağımlılığı bu yaş gruplarında önemli bir sorun olarak görülmektedir. Araştırmacılar, oyun bağımlılığının ciddi bir problem olduğunu düşünmekte ve bu konu hakkında daha fazla çalışmaya ihtiyaç duyulduğunu vurgulamaktadır.

Araştırmanın Önemi ve Amacı

Çalışma ülkemizde yapılan internet temelli oyun bağımlılığı ile ilgili çalışmalarını genel bir bakışla inceleyip, çeşitli faktörlerle değerlendirme şansı bulabilmemiz açısından oldukça önemlidir.

Çalışmanın amacı Türkiye’de oyun bağımlılığı ile ilgili eğitim-öğretim alanında yapılan tezlerin farklı değişkenlere göre incelenerek, hem var olan durumun anlaşılmasını sağlayarak hangi alanlarda eksiklikler olduğunu görmek hem de ülkemizde yapılacak yeni çalışmalara ışık tutmaktır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmaktadır:

Eğitim-öğretim alanında oyun bağımlılığı konusuyla ilgili çalışılan tezlerin yürütüldüğü üniversitelere göre dağılımı nasıldır?

Eğitim-öğretim alanında oyun bağımlılığı konusuyla ilgili çalışılan tezlerin yapıldığı yıllara göre dağılımı nasıldır?

Eğitim-öğretim alanında oyun bağımlılığı konusuyla ilgili çalışılan tezlerin çalışılan öğretim kademesine göre dağılımı nasıldır?

Eğitim-öğretim alanında oyun bağımlılığı konusuyla ilgili çalışılan tezlerin araştırma yöntemine göre dağılımı nasıldır?

Eğitim-öğretim alanında oyun bağımlılığı konusuyla ilgili çalışılan tezlerin kullanılan örneklem büyüklüğüne göre dağılımı nasıldır?

Eğitim-öğretim alanında oyun bağımlılığı konusuyla ilgili çalışılan tezlerin örneklem grubuna göre dağılımı nasıldır?

Eğitim-öğretim alanında oyun bağımlılığı konusuyla ilgili çalışılan tezlerin kullanılan veri toplama aracına göre dağılımı nasıldır?

Sınırlılıkları

Bu çalışma;

Yüksek Öğretim Kurumu Ulusal Tez Merkezinde yayınlanan lisansüstü tezleri ile;

Eğitim-öğretim alanında yapılan tezler ile;

İnternet temelli oyun bağımlılığı ile sınırlandırılmıştır.

YÖNTEM

Araştırma yöntemi nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesidir. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ve olgular hakkında bilgileri içeren yazılı kaynakların analiz edilmesi yöntemidir (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

a. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni, Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi veri tabanı oluşturmuştur. Örneklemse, internet temelli oyun bağımlılığı ile ilgili yapılan çalışmalardır.

b. Verilerin Toplanması

Araştırmada oyun bağımlılığı ile ilgili Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezinden yüksek lisans ve doktora tezleri incelenmiştir. Bulunan çalışmalardan araştırmanın hedefine uygun olanların belirlenmesi sürecinde şu aşamalar izlenmiştir: Araştırmada ne tür çalışmalara ihtiyaç duyulduğu ve bu çalışmalara ulaşmak için hangi anahtar kelimelerin seçileceğine karar verilmiş ve tarama yapılması gerektiği tespit edilmiştir. İkinci aşamada, bulunan çalışmaların tamamına ulaşıp ulaşılamadığı, yazarı ve ne zaman yapıldığı, çalışmanın araştırma konusu ile ilgili olup olmadığı incelenmiştir. Oyun bağımlılığı ile ilgili toplamda 203 teze ulaşılarak, eğitim-öğretim alanında yapılmayan tezler (bilim ve teknoloji, spor, psikoloji, sosyal hizmet, halkla ilişkiler, iletişim bilimleri, halk sağlığı, aile hekimliği, psikiyatri vs.) araştırma dışı bırakılmıştır. Son aşamada eğitim-öğretim alanında 60 teze ulaşılarak araştırmanın sorularına uygun bulunmayan 2 tez çalışması da çalışmaya dahil edilmeyerek 58 teze çalışma yapılmıştır. Bu araştırmaların çeşitli kriterlere göre değerlendirmeleri yapılmıştır.

c. Verilerin Analizi

Çalışma kapsamında 2010-2023 yılları arasında Türkiye’de yapılan, Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi veri tabanında bulunan oyun bağımlılığı ile ilgili yapılmış olan tez çalışmaları; “oyun, oyun bağımlılığı, bilgisayar oyunu, dijital oyun, bilgisayar oyun

bağımlılığı ve dijital oyun bağımlılığı” anahtar kelimeleri ile arama çalışması yapılarak çalışmanın amacına uygun olanlar seçilmiş ve Microsoft Office Excel programında listelenmiştir. Listelenen tez çalışmalarının karşısına araştırmanın sorularına uygun olarak sütunlar oluşturularak kodlamalar yapılmıştır. Kategoriler betimsel istatistiklerden frekans ve yüzde kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sonucundaki çözümler çizelge ve grafikler oluşturularak sunulmuştur.

BULGULAR

Eğitim- öğretim alanında oyun bağımlılığı ile ilgili yapılmış çalışmalar analiz edilerek elde edilen bulgular çeşitli değişkenler açısından çizelge ve görseller oluşturularak aşağıda sunulmuştur.

Tezlerin Üniversitelere ve Tez Çeşidine Göre Dağılımı

Eğitim-öğretim alanında oyun bağımlılığı ile ilgili yapılmış çalışmaların üniversitelere ve tez çeşidine göre dağılımı Çizelge 1’de belirtilmiştir.

Çizelge 1. Üniversitelere ve Tez Çeşidine Göre Dağılımı

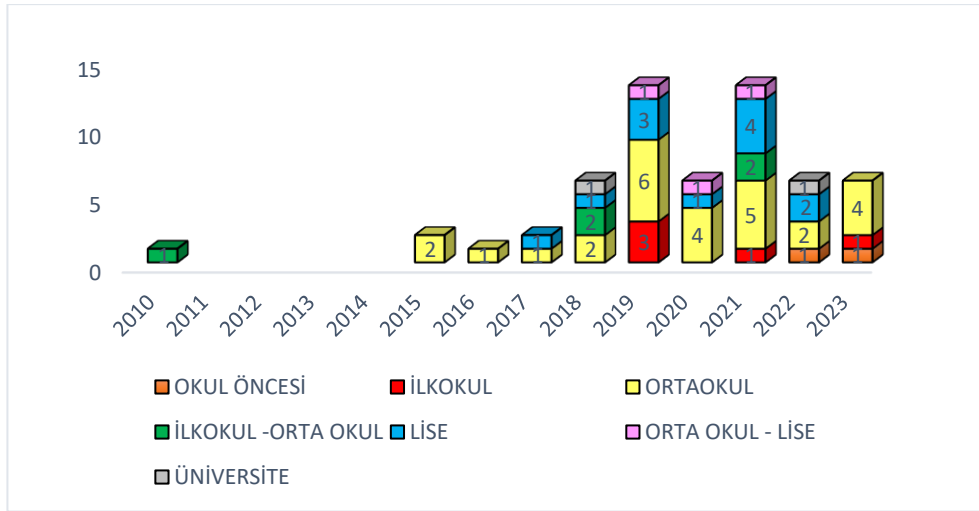
Üniversiteler	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam
Adıyaman Üniversitesi	1		1
Adnan Menderes Üniversitesi	1		1
Afyon Kocatepe Üniversitesi	1		1
Akdeniz Üniversitesi	1		1
Ankara Üniversitesi		1	1
Atatürk Üniversitesi	1		1
Bahçeşehir Üniversitesi	5		5
Biruni Üniversitesi	1		1
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi	1		1
Bursa Uludağ Üniversitesi	1		1
Çağ Üniversitesi	1		1
Çukurova Üniversitesi	1		1
Dokuz Eylül Üniversitesi	1		1
Ege Üniversitesi	1		1
Fatih Üniversitesi	1		1

<i>Gazi Üniversitesi</i>	2	3	5
<i>Hatay Mustafa Kemal Atatürk Üniversitesi</i>	1		1
<i>İstanbul Aydın Üniversitesi</i>	1		1
<i>İstanbul Gelişim Üniversitesi</i>	1		1
<i>İstanbul Medipol Üniversitesi</i>	1		1
<i>İstanbul Okan Üniversitesi</i>	1		1
<i>İstanbul Sebahattin Zaim Üniversitesi</i>	4		4
<i>İnönü Üniversitesi</i>	1		1
<i>Karabük Üniversitesi</i>	2		2
<i>Maltepe Üniversitesi</i>	1		1
<i>Mersin Üniversitesi</i>	2		2
<i>Necmettin Erbakan Üniversitesi</i>	3		3
<i>Ondokuz Mayıs Üniversitesi</i>		1	1
<i>Ordu Üniversitesi</i>	1		1
<i>Pamukkale Üniversitesi</i>	2		2
<i>Sakarya Üniversitesi</i>	2	1	3
<i>Selçuk Üniversitesi</i>	1		1
<i>Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi</i>	2		2
<i>Ufuk Üniversitesi</i>	1		1
<i>Üsküdar Üniversitesi</i>	3		3
<i>Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi</i>	2		2
Toplam	52	6	58

Bulgulardan elde edilen sonuçlara göre araştırmacılar; 36 farklı üniversitede lisansüstü tez çalışmalarında oyun bağımlılığı konusuyla ilgilenmişlerdir. En fazla çalışmanın Bahçeşehir Üniversitesi ve Gazi Üniversitesinde yapıldığı söylenebilir. Yapılan tez çalışmalarında konuyla ilgili yüksek lisans çalışmalarının doktora çalışmalarına oranla daha ağırlıklı olduğu görülmektedir.

Tezlerin Yıllara ve Öğretim Kademesine Göre Dağılımı

Eğitim-öğretim alanında oyun bağımlılığı ile ilgili yapılmış çalışmaların yıllara ve öğretim kademesine göre dağılımı Görsel 1’de belirtilmiştir.

Görsel 1. Çalışmaların yıllara ve öğretim kademesine göre dağılımı.

Oyun bağımlılığı ile ilgili yapılan tez çalışmalarının yıllara ve öğretim kademesine göre dağılımını gösteren Görsel 1'i incelediğimizde bu konuya ağırlık verilen yılların 2019 ve 2021 olduğunu söyleyebiliriz. 2010 yılından sonra 2015 yılına kadar hiçbir çalışmaya rastlanmamış ancak bu yıldan sonra her sene tez çalışmaları yapıldığı görülmüştür. Oyun bağımlılığı konusuyla ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında en fazla çalışmanın 2019 yılında 6 tez ile ortaöğretim kademesinde yürütüldüğü görülmektedir. 2'şer tez çalışması ile en az çalışma yapılan kademelerin okul öncesi ve üniversite olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Konuyla ilgili en az çalışmaya ise 2010 ve 2016 yıllarında rastlanmıştır.

Tezlerin Araştırma Yöntemine Göre Dağılımı

Eğitim-öğretim alanında oyun bağımlılığı ile ilgili yapılmış çalışmaların araştırma yöntemine göre dağılımı Çizelge 2' de gösterilmiştir.

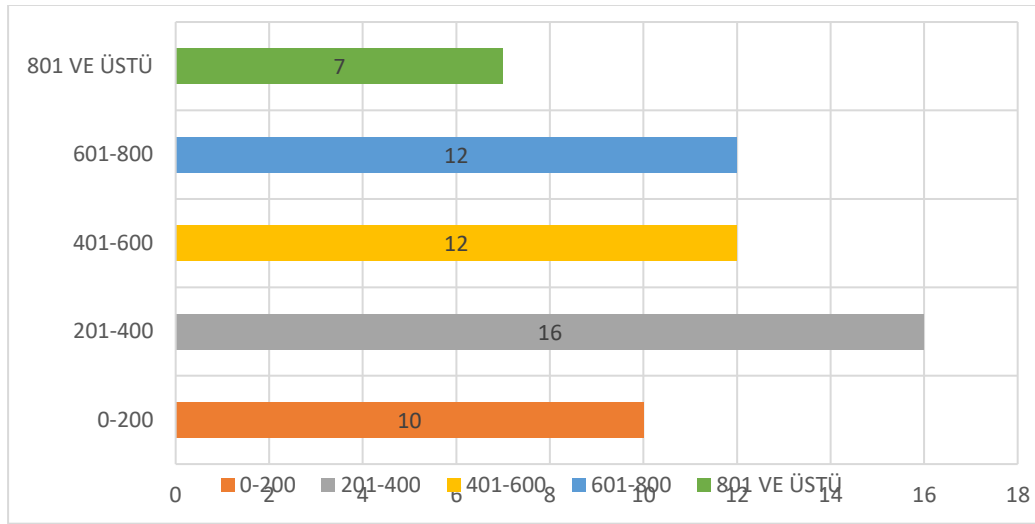
Çizelge 2. Tezlerin Araştırma Yöntemine Göre Dağılımı

Araştırma Yöntemi	f	%		f	%
Nicel	52	89,66	İlişkisel Tarama	38	65,52
			Genel Tarama	3	5,18
			Betimsel Tarama	5	8,62
			Kesitsel Tarama	2	3,44
			DeneySEL	3	5,18
			Korelasyon	1	1,72
Nitel	1	1,72	Doküman Analizi	1	1,72
Karma	5	8,62		5	8,62
Toplam	58	100			

Eğitim-öğretim alanında yapılan oyun bağımlılığı ile ilgili tez çalışmaları incelendiğinde elde edilen bulgulara göre çalışmaların çoğunda nicel araştırma yöntemi kullanıldığı ve ilişkisel tarama modeli tercih edildiği görülmektedir. Nitel olarak 1 çalışmaya rastlanmıştır. 5 çalışmada da karma yöntem kullanıldığı görülmektedir.

Tezlerin Örneklem Büyüklüğüne Göre Dağılımı

Eğitim-öğretim alanında oyun bağımlılığı ile ilgili yapılmış çalışmaların örneklem büyüklüğüne göre dağılımı Görsel 2’de gösterilmiştir.

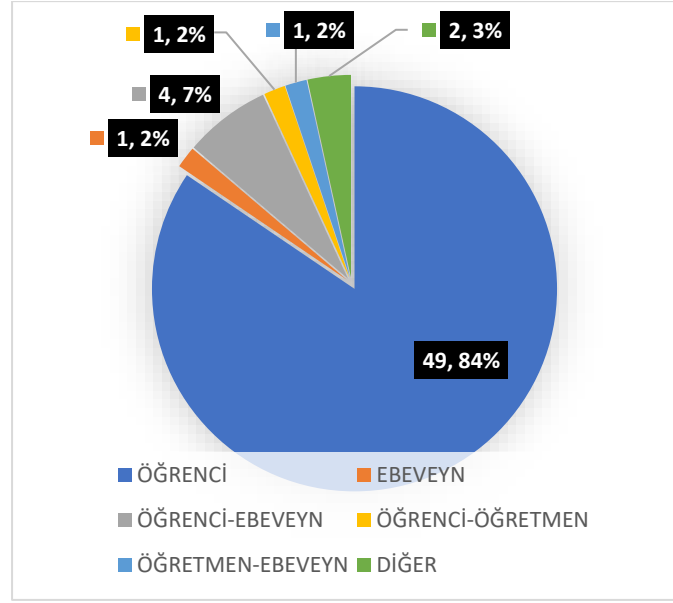

Görsel 2. Örneklem büyüklüğüne göre dağılımı

Yapılan tez çalışmalarında Görsel 2’de gösterilen örneklem büyüklüğüne göre dağılımını incelediğimizde; araştırmada genellikle 201-400 arasında örneklem gruplarıyla çalışıldığı görülmektedir.

Tezlerin Örneklem Grubuna Göre Dağılımı

Eğitim-öğretim alanında oyun bağımlılığı ile ilgili yapılmış çalışmaların örneklem çeşitliliğine göre dağılımı Görsel 3’te sunulmuştur.

Görsel 3. Örneklem grubuna göre dağılımı

Elde edilen bulgulara göre oyun bağımlılığı ile ilgili yapılan tezlerde Görsel 3'te örneklem çeşitliliğine göre dağılımına baktığımızda sadece öğrencilerin olduğu 49 tez çalışmasının olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra sadece ebeveynlerin olduğu 1 tez çalışmasına rastlanırken tek başına örneklem olarak öğretmen seçildiği çalışmaya rastlanmamıştır. Öğrenci ve ebeveynin birlikte örneklem olarak seçildiği 4 çalışma varken; öğrenci-öğretmen ve öğretmen-ebeveyn örneklemelerinin birlikte kullanıldığı 1 çalışmaya rastlanmaktadır. Diğer olarak gösterilen 2 çalışmada ise; tezlerinden birinde örneklem olarak internet belgeleri kullanılırken diğerinde yıl aralıklarına göre X, Y ve Z kuşağı olarak ayrılarak geniş kapsamlı örneklem grubu oluşturulmuştur.

Tezlerin Veri Toplama Araçlarına Göre Dağılımı

Eğitim-öğretim alanında oyun bağımlılığı ile ilgili yapılmış çalışmaların veri toplama araçlarına göre dağılımı Çizelge 3' de sunulmuştur.

Çizelge 3. Tezlerin Veri Toplama Araçlarına Göre Dağılımı

Veri Toplama Araçları	f	%
Anket	1	0,60
Form	37	22,02
Görüşme	2	1,19
Ölçek	128	76,19
Toplam	168	100

Oyun bağımlılığı ile ilgili çalışılan tezlerdeki veri toplama araçlarına göre dağılımını gösteren Çizelge 3'te veri toplama aracı olarak en fazla ölçek kullanıldığı ve sonrasında ise formun tercih edildiği görülmektedir. Çizelge 3'ü incelediğimizde veri toplama araçlarının incelenen tez çalışmalarından fazla olması yapılan çalışmalarda birden fazla veri toplama aracı kullanıldığını göstermektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye'de eğitim-öğretim alanında internet temelli oyun bağımlılığı ile ilgili Yüksek Öğretim Kurulu Tez Merkezinde bulunan, yüksek lisans ve doktora çalışmalarını doküman incelemesi yoluyla inceleyen bu çalışmanın, gelecekte yapılacak çalışmalar için yol gösterici olabileceği düşünülmektedir. Çalışmada anahtar kelimeler kullanılarak 203 tez çalışmasına rastlanmış ancak eğitim-öğretim alanında olmayan tezler çalışma dışı bırakılmıştır. 2010-2023 yılları arasında Türkiye'de yapılan araştırmaya uygun 58 tez çalışmaya dahil edilmiştir.

Yapılan araştırmalar incelendiğinde Türkiye'de eğitim-öğretim alanında 36 farklı üniversitede araştırmacılar, lisansüstü tez çalışmalarında oyun bağımlılığı konusu ile ilgilenmişlerdir. En fazla çalışmaya rastlanan üniversiteler; Bahçeşehir Üniversitesi ve Gazi Üniversitesi olmuştur. Bahçeşehir Üniversitesinde doktora çalışması bulunmazken Gazi Üniversitesinde 3 doktora çalışması bulunmaktadır. Yapılan çalışmalar genel olarak yüksek lisans çalışmalarından oluşmaktadır. Eğitim-öğretim alanında oyun bağımlılığı ile ilgili yapılan çalışmalarda sadece 6 doktora çalışmasına rastlanmıştır. Bu durum Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezindeki verilere göre, eğitim-öğretim alanında yapılan tezlerde yüksek lisans tezlerinin (58067), doktora tezlerine (11767) göre daha fazla olmasıyla açıklanabilir. Ancak eğitim-öğretim alanında 11767 doktora tez çalışması olmasına rağmen oyun bağımlılığı ile ilgili sadece 6 doktora tezi olması, oyun bağımlılığı konusuna ilginin az olmasından kaynaklı olduğu düşünülmektedir.

Tezlerde kullanılan araştırma yöntemine göre dağılımı incelendiğinde, çalışmaların genelinde nicel araştırma yöntemlerinde tarama yöntemi tercih edildiği görülmektedir. Çalışmaların sadece birinde nitel araştırma yöntemi kullanılırken; 5 tez çalışmasında karma yöntemle rastlanılmıştır. Oyun bağımlılığı konusunda nitel ve nicel verilerin birlikte kullanılmasının tercih edilmesi gerektiği konuyla ilgili daha detaylı sonuçlar verebileceği düşünülmektedir.

Eğitim-öğretim alanında yapılan oyun bağımlılığı ile ilgili çalışmalarda örneklem büyüklüğüne göre dağılımlara baktığımızda en fazla 201-400 arasındaki örneklem gruplarıyla çalışıldığı görülmektedir. 200 örneklem gruplarının altında çalışılan tez sayısı 10; 401-600 ve 600-801 arasında çalışılan örneklem gruplarının tez sayıları 12; 801 ve üzeri olan örneklem gruplarıyla çalışılan tez sayısı 7'dir. Genellikle fazla örneklem gruplarının tercih edildiğini söylemek mümkündür. Bu durumun çalışmalarda; çoğunlukla nicel yöntemin tercih edilmesinden ve veri toplama aracı olarak ölçek kullanılmasından dolayı olduğu düşünülmektedir.

Yapılan tez çalışmalarında kullanılan veri toplama araçlarının tercih edilme sırası; ölçek, form görüşme ve anket şeklinde olduğu görülmektedir. Toplamda 168 farklı veri toplama aracı ile karşılaşmıştır. Bu durum incelenen çalışmaların birden fazla veri toplama aracının

kullanılması ile açıklanmaktadır. Tezlerde genellikle 2 ve üzeri veri toplama aracı tercih edilmiştir. Bazı çalışmalarda 4 veri toplama aracına rastlanmıştır. Tezlerin genelinde en fazla “Bilgisayar Oyun Bağımlılığı Ölçeği” ve “Dijital Oyun Bağımlılığı Ölçeği” kullanılmıştır.

Eğitim-öğretim alanında yapılan oyun bağımlılığı konusuyla ilgili çalışılan öğretim kademesine göre dağılımı incelendiğinde en fazla çalışmanın ortaokul kademesinde olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra lise kademesinde de 12 çalışmaya rastlanmıştır. Hem ortaokul hem lise kademesinin birlikte çalışıldığı tez sayısı 3 olduğu görülmüştür. Sadece ilkokul kademesiyle yapılan ve ilkokul-ortaokulun birlikte çalışıldığı tez sayılarının 5’er tez ile sınırlı kaldığı görülürken; okul öncesi ve üniversite kademesinde yapılan tez sayısının da 2 olduğu görülmektedir. İncelenen bu dağılıma göre okul öncesi, ilkokul ve üniversite kademelerinde yapılan çalışmaların az olduğu düşünülmektedir. Teknolojinin hızla gelişmesiyle cep telefonları, tabletler ve bilgisayarlarla çok fazla iç içe olduğumuz bu dönemde; kullanılan teknolojik aygıtların okul öncesi döneme kadar düştüğünü bilmekteyiz. Çocukların teknolojik aygıtları en fazla oyun oynamak ve video izlemek için kullandığını düşünürsek bu durumda okul öncesi ve ilkokul döneminde eğitim-öğretim alanında oyun bağımlılığı ile ilgili yapılan çalışmaların çok yetersiz kaldığı söyleyebiliriz. Bu durumda daha fazla çalışmanın yapılması gerektiği düşünülmektedir.

Elde edilen bulgulara göre çalışmaların örneklem gruplarına göre dağılımını incelediğimizde en fazla çalışmanın öğrenciler ile yapıldığını görmekteyiz. Örneklem grubunun sadece ebeveynler seçilerek yapıldığı 1 çalışmaya rastlanırken; öğrenci-ebeveynin birlikte çalışıldığı 4 çalışmaya rastlanmıştır. Öğrenci-öğretmen ve öğretmen-ebeveynin birlikte çalışıldığı 1’er çalışma olduğu görülmektedir. Yapılan çalışmalarda tezlerin birinde örneklem olarak internet belgeleri kullanılırken; diğer tez çalışmasında ise araştırmacı, yıl aralıklarına göre X, Y ve Z kuşağı olarak ayırarak geniş kapsamlı örneklem grubu oluşturmuştur. Çalışmalarda kullanılan örneklem grubunun öğrenciler olarak seçilmesinin olumlu olduğunu söylemek mümkündür. Bunun yanında öğretmen ve ebeveynin örneklem grubu olarak seçildiği daha fazla çalışmanın yapılması; oyun bağımlılığı konusunda daha dikkatli olunması ve farkındalığın artması açısından daha iyi olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Bayırtepe, E. & Tüzün, H., *Oyun-Tabanlı Öğrenme Ortamlarının Öğrencilerin Bilgisayar Dersindeki Başarıları ve Öz-Yeterlik Algıları Üzerine Etkileri*, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 33, 41-54, 2007.
- Bilgin, H. C., *Ortaokul Öğrencilerinin Bilgisayar Oyun Bağımlılık Düzeyleri ile İletişim Becerileri Arasındaki İlişki*. Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli, 2015.
- Erboy, E., & Vural, R., *İlköğretim 4. Ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Bilgisayar Oyun Bağımlılığını Etkileyen Faktörler*. Ege Eğitim Dergisi, 39-58, 2010.
- Günüç, S., & Kayri, M., *Türkiye’de İnternet Bağımlılık Profili ve İnternet Bağımlılık Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması*. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 39, 220-232, 2010.
- Hazar, K., *Lise Öğrencilerinde İnternet ve Bilgisayar Oyun Bağımlılığının Spora Katılım Düzeyi ve Bazı Değişkenler ile İlişkinin Araştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, 2014
- Horzum, M., Ayas, T., Çakır Balta, Ö., *Çocuklar İçin Bilgisayar Oyun Bağımlılığı Ölçeği*. Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 3, 30, 79-83, 2008.
- Horzum, M.B., *İlköğretim Öğrencilerinin Bilgisayar Oyunu Bağımlılık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi*. Eğitim ve Bilim, 36(159), 56-68, 2011.
- Kaya, A., *Çevrimiçi Oyun Bağımlılığı Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması*. Yüksek Lisans Tezi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tokat, 2013.
- Mangır, M., Aktaş, Y., *Çocuğun Gelişiminde Oyunun Önemi*. Yaşadıkça Eğitim Dergisi, 26, 14-18, 1993.
- Özdoğan B., *Çocuk ve Oyun*. 3.Baskı, Anı Yayıncılık, Ankara, 2000.
- Topşar, A. (2015). *Ortaokul 7. Sınıf Öğrencilerinde Duygusal Zekâ ile Bilgisayar Oyun Bağımlılığı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2015.
- Torun, F., Akçay, A., Çoklar, A. N. (2015). *Bilgisayar Oyunlarının Ortaokul Öğrencilerinin Akademik Davranış ve Sosyal Yaşam Üzerine Etkilerinin İncelenmesi*. Karaelmas Journal of Educational Sciences, 3(15), 25-35, 2015.
- Tuğrul, B., Ertürk, G., Altınkaynak, Ş., Güneş, G. (2014). *Oyunun üç kuşaktaki değişimi, Change of the Play in Three Generations*. International Journal of Social Science, 27, 1- 16.
- Ulusoy, B., *Öğrencilerin Bilgisayar Oyunu Bağımlılığı Düzeylerine, Bilgisayar Oyunu Bağımlılığı Düzeylerine Etki Eden Etkenlere ve Bilgisayar Oyunlarına İlişkin Veli ve Öğretmen Görüşleri*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2019.
- Ural, M.N., *Eğitsel Bilgisayar Oyunlarının Eğlendirici ve Motive Edici Özelliklerinin Akademik Başarıya ve Motivasyona Etkisi*. Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir, 2009.

Yalçın İrmak, A., Erdoğan, S. *Ergen ve Genç Erişkinlerde Dijital Oyun Bağımlılığı: Güncel Bir Bakış*. Türk Psikiyatri Dergisi 2016;27(2):128-37.

Yıldırım A., Şimşek H., *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. 9. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2013.

Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> Erişim Tarihi: 10.10.2023

ANAYASA MAHKEMESİNİN İPTAL KARARLARININ ÖZELLİKLERİ

Elmas İrem MEŞE

(Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Yüksek Lisans Öğrencisi, , 0009-0005100-0709)

ÖZ

Anayasa Mahkemesi'nce tesis edilen iptal kararlarının özellikleri, Anayasa'nın 153. maddesinde hüküm altına alınmıştır. İlgili madde çerçevesinde görüldüğü üzere, iptal kararları bağlayıcı ve kesin kararlardır. İptal kararlarının gerekçesiz bir biçimde açıklanması mümkün değildir. İptal kararının Resmî Gazete 'de yayınlanması gerekmektedir. Bu durum herkes için etki doğuran iptal kararlarının yürürlük tarihinin belirlenebilmesi açısından önemlidir. Kural olarak, iptal kararlarının Resmî Gazete 'de hemen yayınlanması ve hemen yürürlüğe girmesi gerekmez de Anayasa Mahkemesi gerektiği hallerde iptal kararının yürürlüğünü erteleyebilir. İdari yargıdaki iptal kararlarından farklı olarak, Anayasa Mahkemesince tesis edilen iptal kararları geriye yürümezler. İptal kararlarının bu özellikleri Anayasa'nın 153. maddesinden kaynaklansa da uygulamada Anayasa'nın diğer maddeleriyle ve hatta 153. madde ile çelişen sonuçlar ortaya çıktığı görülebilmektedir. Bu durum öğretilerde çeşitli tartışmalara neden olmuştur. Makalemizde bu tartışmalar çerçevesinde iptal kararlarının özellikleri ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler; Anayasa Mahkemesi, İptal Kararı, İptal Kararlarının Geriye Yürümezliği, İptal Kararlarının Bağlayıcılığı, Anayasa 153. Madde

ABSTRACT

The features of the annulment decisions of the Constitutional Court are regulated in Article 153 of the Constitution. These annulment decisions of the court are binding and final decisions. Annulment decisions cannot be explained without justification. The norm to be cancelled as a result of the cancellation decision is defunct on the date of publication of the cancellation decision in the Official Gazette. Decisions must be published in the Official Gazette and enter into force immediately. However, the Constitutional Court may delay the effective date of the annulment decision when necessary. Cancellation decisions are not retroactive. Although these features of annulment decisions stem from Article 153 of the Constitution, in practice, results that contradict other articles of the Constitution and even Article 153 may arise. In our article, we tried to reveal the characteristics of annulment decisions within the framework of these discussions.

Keywords; Constitutional Court, Cancellation Decision, Non-Retroactivity of Cancellation Decisions, Binding Decisions of Annulment, Constitution Article 153

GİRİŞ

Anayasa Mahkemesi, 6216 sayılı Anayasa Mahkemesi'nin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 3. maddesi gereğince, anılan maddede sayılan *normların* Anayasa'ya aykırılığı iddiasıyla açılan davalara bakmakla ve itiraz yoluyla kendisine intikal ettirilen işleri karara bağlamakla görevlidir. Anayasa Mahkemesinin bu görevleri norm denetiminin konusunu oluşturmaktadır. Norm denetimi “soyut norm denetimi” ve “somut norm denetimi” olmak üzere iki şekilde incelenebilir.

Somut norm denetimi, başka bir ifadeyle, “itiraz yoluyla denetim” bir davanın karara bağlanabilmesi için o davada uygulanacak normun Anayasa'ya uygunluğunun denetlenmesini gerektiren durumlarda, yalnızca kanunlar ve olağan dönemde tesis edilen cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile sınırlı olacak biçimde gerçekleşmektedir. (Kıratlı, 1966) Soyut norm denetimi, başka bir deyişle “iptal davası”, kanunların, cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin tamamının veya bir kısmının şekil ve esas yönünden, Anayasa değişikliklerininse yalnızca şekil yönünden Anayasaya aykırılığı iddiasıyla anayasada belirtilen belli kişi, grup, organ, kurumlarca açılan davaları kapsamaktadır. Soyut norm denetimi ile, Anayasa'ya aykırı olduğu ileri sürülen bir norm, ilgili normun Resmî Gazete 'de yayımlanmasından sonra belli bir süre içerisinde, herhangi bir davada uygulanıp uygulanmadığına bakılmaksızın denetime tabi tutulabilmektedir.¹

Anayasa Mahkemesi yaptığı bu denetimler neticesinde ret kararı, iptal kararı gibi kararlar verebilmektedir. İptal kararı verilebilmesi için esas hakkında inceleme aşamasına geçilmiş olması gerekirken; ret kararı hem ilk inceleme hem de esas hakkında inceleme aşamasında verilebilmektedir. İlk inceleme aşamasında, başvuru dosyasındaki eksiklikler, Anayasa'ya aykırılık iddiasının davada uygulanacak norm ile ilgili olmaması, başvurusunun yetkisiz olması gibi sebeplerle ret kararı verilebilmektedir. İlk inceleme sürecinden sonra yapılacak esastan inceleme neticesinde ilgili normun Anayasaya uygun olduğuna karar verilmesi halinde de ret kararı verilebilir. (Gözler, 2019) Bu kararlar, “karar verilmesine yer olmadığı kararı”, “yorumlu ret kararı” gibi kararlardır. Anayasa Mahkemesince incelenen normun başvuru yapıldıktan sonra yürürlükten kaldırılması, değiştirilmesi gibi durumlarda, karar verilmesine yer olmadığı kararı verilir. Yorumlu ret kararları, denetime tabi tutulan normun belirli bir yorum kaydıyla Anayasa'ya uygun bulunduğu ve bu sebeple norm denetimi başvurusunun reddedildiği

¹ Soyut norm denetimi, 1982 Anayasası'nın “İptal davası” başlıklı 150'nci ve “Dava açma süresi” başlıklı 151'inci maddelerinde düzenlenmiştir. Anayasa'nın 151'inci maddesinde, iptal davası açma hakkının altmış gün içerisinde kullanılması gerektiği düzenlenmiştir. Ancak, anayasa değişikliklerinin ve kanunların şekil yönünden aykırılığı iddiasıyla incelenen iptal davalarında, süre bakımından da farklı bir düzenlemeye yer verilmiştir. Anayasa'nın 148'inci maddesinin 2'nci fıkrasına göre, söz konusu iptal davalarında hak düşürücü süre on gün olarak belirlenmiştir. Bu on günlük süre, cumhurbaşkanlığı kararnameleri ve TBMM içtüzüğü için geçerli değildir. TBMM içtüzüğü ve cumhurbaşkanlığı kararnameleri aleyhine, şekil bakımından anayasaya aykırılık iddiasıyla açılacak iptal davalarında hak düşürücü süre 151'inci madde gereği altmış gündür. İlgili hükümlerde iptal davası için öngörülen hak düşürücü sürelerin; kanunların, cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin ve TBMM içtüzüğünün Resmî Gazete 'de yayımlanmasından itibaren başlayacağı düzenlenmiştir. Öte yandan, 150'nci maddeye göre kanunlar, cumhurbaşkanlığı kararnameleri ve TBMM içtüzüğü aleyhine iptal davası açma hakkı; TBMM'de en fazla üyeye sahip iki siyasi parti grubuna cumhurbaşkanına ve TBMM üye tam sayısının en az beşte biri çoğunluğundaki üyeye (yüz yirmi milletvekili) verilmiştir. Anayasa'nın 148'inci maddesinde ise, anayasa değişiklikleri ile kanunların şekil yönünden anayasaya aykırılığı iddiasıyla iptal davası açabilecek olanlar cumhurbaşkanı ve TBMM üye tam sayısının en az beşte biri çoğunluğundaki üyelere ibaret olacak şekilde düzenlenmiştir.

kararlardır. (Kaboğlu, 2000) Yokluk kararları da Anayasa Mahkemesince verilebilecek bir diğer karar türüdür. Öğretide ve Anayasa Mahkemesi'nin bazı kararlarında şartlar olduğu takdirde yokluk kararı verilebileceği belirtilmektedir. (Özbudun,2019) Anayasa Mahkemesi'nin denetlediği normun Anayasa'ya aykırı olduğu kanaatine varması halinde verilebileceği kararlar ise iptal kararlarıdır. (Kanadoğlu,2004) Anayasa'nın 153. Maddesinde, Anayasa Mahkemesi'nce bu kararların özellikleri düzenlenmiştir. Aşağıda makalemizinizi konusunu oluşturan bu özellikler detaylı bir biçimde incelenecektir.

HERKES AÇISINDAN ETKİ DOĞURAN İPTAL KARARLARININ KESİNLİĞİ VE BAĞLAYICILIĞI

Anayasa'nın 153. maddesi gereğince, Anayasa Mahkemesince tesis edilen kararlar kesindir. Esasen 153. madde çok açık olduğundan konuya ilişkin başkaca bir kanuni düzenleme yapılmasına gerek olmasa da 6216 sayılı Kanun'un 66. maddesinde de Anayasa Mahkemesince verilen kararların kesinliği vurgulanmıştır. Öğretide kesin hükmün “*maddi anlamda kesin hüküm*” ve “*şekli anlamda kesin hüküm*” olmak üzere ikiye ayrılarak incelendiği görülmektedir.

Şekli anlamda kesin hüküm, mahkemece tesis edilen bir karara karşı kanun yollarına başvurulamamasını, karara itiraz edilememesini ifade eder. (Gözler,2014) İptal kararları gerçek, tüzel kişiler için bağlayıcı olduğu gibi yürütme ve yasama organları açısından da bağlayıcıdır. Dolayısıyla bu kararların bir organ veya mercii tarafından değiştirilebilmesi ve etkisiz kılınabilmesi mümkün değildir. (Kaboğlu,2004) Bu sebeple, Anayasa Mahkemesi kararları şekli anlamda kesindir.² 153. maddeden hareketle, yasama organının, Anayasa Mahkemesince tesis edilen kararlar gereğince iptal edilen kanunlarla sözcükleri farklı da olsa aynı nitelik ve içerikte yeni bir kanun çıkarmasının hukuka aykırı olduğuna karar vermektedir.³

Maddi anlamda kesin hüküm ise tarafların kararla bağlı olmasını ifade etmektedir. Maddi anlamda kesin hüküm neticesinde dava konusu kural ortadan kalkacak ve bu hüküm herkes açısından sonuç doğuracaktır. Ancak, Anayasada, bu kararlara uyulmadığı takdirde uygulanacak bir yaptırıma yer verilmediğinden uygulamada kimi zaman Anayasa Mahkemesince verilen kararların gereğinin derhal yerine getirilmediği görülebilmektedir. Halbuki, bu yaklaşım Anayasa ile açıkça çelişen bir yorum ve uygulamadır. Zira Anayasada, derece mahkemelerine veya kamu makamlarına Anayasa Mahkemesi kararlarına direnme veya bağlayıcılığını tartışma yetkisi verilmemiştir. Anayasa Mahkemesi de içtihatlarıyla bu hususu tartışmasız bir biçimde ortaya koymuştur.⁴ Bu çerçevede Anayasa Mahkemesi

² Bu durum, iç hukuk açısından geçerlidir. Zira, AİHM nezdinde gerçekleştirilen başvurular, iç hukukta mevcut olan hiyerarşi dışında kaldığından, Anayasa Mahkemesince tesis edilen iptal kararlarının şekli anlamda kesin hüküm oluşturmasını engellememektedir. (Kanadoğlu, 2004, s.271.)

³ AYM 27.06.1972, E:1972/26, K:1972/38 (www.lexpera.com.tr)

⁴ Anayasa Mahkemesi'nin 2020/32949 başvuru numaralı kararına konu olayda, Anayasa Mahkemesi, 17.09.2020 tarih ve 2018/30030 sayılı kararıyla başvurucunun seçilme ve siyasi faaliyette bulunma hakkı ile kişi hürriyeti ve güvenliği hakkının ihlal karar vermiştir. Ancak, konuya ilişkin yargılama sürecini yürüten derece mahkemesi başvurucu hakkında yeniden yargılama yapılmasına yer olmadığına hükmetmiştir. Söz konusu karara karşı başvurucunun avukatları itiraz kanun yoluna başvurmuştur. İtirazı inceleyen mahkeme de itiraz hakkında karar

kararlarının bağlayıcı etkisinin uygulamada göz ardı edilmesinin hukuka duyulan güveni ciddi oranda sarsacağı kanaatindeyiz.

Bununla birlikte, doktrinde maddi anlamda kesin hükmün kararın gerekçesini kapsamayacağı, başka bir ifadeyle, yalnızca hüküm fıkrası açısından geçerli olacağı, ifade edilmektedir.(Özbudun, 2019) Bu çerçevede kararların bağlayıcılığı da gerekçeleri kapsamayacaktır. Karar gerekçelerinin bağlayıcı olmadığını ifade eden yazarlar, gerekçelerin yalnızca açıklayıcı, yol gösterici işlevi olduğunu belirtmektedir. Ancak, Anayasa'nın 153. Maddesinde, kararların gerekçesi yazılmadan açıklanamayacağı hüküm altına alınmıştır. Esasen bu kural kararların gerekçe ve sonuçlarının birbirlerinden ayrı anlam ifade etmeyeceğini, dolayısıyla kararların gerekçelerinin de bağlayıcı olduğunu ortaya koyan bir düzenlemedir. (Yıldırım, 1993)Anayasa Mahkemesi de kararlarında bu hususu vurgulamaktadır.⁵ Danıştay ve Yargıtay da Anayasa Mahkemesinin iptal kararlarında yer alan gerekçeleri hükümlerine esas alabilmektedir.⁶ Bununla birlikte, Danıştay yargı kararlarının bağlayıcı olmasının hatasız oldukları anlamına gelmediğini, bu sebeple Anayasa Mahkemesi kararlarına ilişkin gerekçelerin diğer yargı mercileri açısından bağlayıcı olmaması gerektiğini ifade etmektedir.⁷ Yine doktrindeki başka bir görüşe göre, bir kararın bağlayıcı olması onun kesin hüküm olma vasfından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla kesin hüküm olarak nitelendirilmeyen karar gerekçelerinin bağlayıcı olmadığı kabul edilmelidir. (Atar, 2018)

Öğretide yer alan ve bizim de katıldığımız bir diğer görüşte ise, Anayasa Mahkemesi kararında sonuca varırken bu gerekçeye dayanmışsa veya kararın sonucu, gerekçenin belirli bir kısmının veya tamamının benimsenmesini gerektiriyorsa o gerekçenin bağlayıcı olduğunun kabul edilmesi gerektiği ifade edilmektedir. (Pınar, 2013) Esasen Danıştay'ın Anayasa Mahkemesi kararlarının gerekçelerinin bağlayıcılığı ile ilgili ifadelerinde haklılık payı bulunmaktadır. Hukukumuzda kimi zaman genel hukuk ilkeleri, kanunlar veya hatta Anayasa hükümleri ile bağdaşmayan gerekçeler içeren kararlar kesinleşebilmektedir. Bu tür kararlara Anayasa Mahkemesince verilen kararlarda fazla sık rastlanmasa da böyle bir karar tesis edilmesi mümkün olabilecek bir durumdur. Anayasa Mahkemesince tesis edilen tüm gerekçelerin bağlayıcı kabul edilmesi bu sebeple hayatın olağan akışına uygun düşen bir durum değildir. Bu kararlara karşı karar düzeltme gibi bir kanun yolu da bulunmamaktadır. Ancak, Anayasa Mahkemesinin öyle kararları vardır ki gerekçeden bağımsız düşünülmesi halinde tarafları hak kaybına uğratacak sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. Böyle bir karara gerekçesinden bağımsız bir biçimde bağlayıcılık atfetmek, Anayasa'ya aykırı sonuçlar doğmasına yol açacaktır. Bu duruma ilişkin somut bir örnek vermek gerekirse, İdari

---

verilmesine yer olmadığına hükmetmiştir. Bunun üzerine başvuru yeniden bireysel başvuruda bulunmuştur. Anayasa Mahkemesi bu bireysel başvuruya ilişkin tesis ettiği 2020/32949 başvuru numaralı kararında Anayasanın, Anayasa Mahkemesi kararlarına direnme veya bağlayıcılığını tartışma yetkisi tanımadığını, bu çerçevede, Anayasa Mahkemesi kararının uygulanmasının reddedilmesi ve ihlalin sonuçlarının ortadan kaldırılmaması halinde Anayasa ile açıkça çelişen bir durum ortaya çıkacağını ifade etmiştir.

⁵ AYM E. 2017/135 K. 2019/35, T. 15/5/2019 (anayasa.gov.tr)

⁶ Dan İDDK 13.05.2015, E:2013/1709, K:2015/1795 (www.lexpera.com.tr)

⁷ Dan 12. D 27.02.2014, E:2012/7994, K:2014/1224 (www.lexpera.com.tr)

Yargılama Usulü Kanunu'nun 50. maddesinde düzenlenen⁸ “usuli kazanılmış hak” ilkesinin hiçbir istisna öngörmemesi Anayasa Mahkemesinin somut norm denetimine konu olmuştur. Mahkeme itirazına ilişkin gerekçede, düzenlemenin herhangi bir istisnaya yer vermemiş olmasının idari yargı merciini, hukuk devletine aykırı bir biçimde, resen araştırmakla yükümlü olduğu maddi gerçeği görmezden gelmek zorunda bırakacağını belirtmiştir. Yapılan denetim neticesinde Anayasa Mahkemesi, ilgili normda her ne kadar bir istisnaya verilmese de, kurala yargı yerlerince hukuk devleti ve adil yargılanma hakkı ilkeleri gereğince içtihat yoluyla istisnai durumlar öngörülebilmemesinin mümkün olduğunu ifade ederek itirazın reddine karar vermiştir.⁹ Bu kararın gerekçesinin bağlayıcı kabul edilmemesi halinde yargı yerlerince herhangi bir istisna ön görmeyen kurala göre değerlendirme yapılacak ve hukuk devleti ve adil yargılanma hakkını ihlal eden bir sonuç ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla böyle bir kararda, karar gerekçesinin bağlayıcı olduğunu kabul etmek hukuk devletinin bir gereğidir. İptal kararları karara konu hükmün uygulanmaması sonucunu doğurduğundan iptal kararları açısından böyle bir durumun ortaya çıkma ihtimali düşük olsa da kararlarda yer alan ve hükme esas teşkil eden temel hak ve hürriyetlere ilişkin açıklamaların benzer durumlarda mahkemelerce dikkate alınmasının usul ekonomisi ilkesine ve ülkede içtihat birliğinin sağlanmasına hizmet edeceği açıktır. Bu çerçevede iptal kararlarını Anayasa Mahkemesince tesis edilen diğer kararlardan ayırmayı gerektiren bir yön bulunmamaktadır.

İPTAL KARARLARININ İNŞAI NİTELİĞİ

İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 3. maddesi gereğince idari yargıda da iptal davası açılabilmesi ve bu dava neticesinde mahkemelerce iptal kararı verilebilmesi mümkündür. Ancak idari yargıda karşılaşılan iptal kararları geriye yürümekte ve karar neticesinde iptal olan işlem doğduğu andan itibaren yok sayılmaktadır. Bu sebeple öğretide idari yargı sürecinde tesis edilen iptal kararlarının bildirici nitelikte olduğu ifade edilmektedir. Ancak, Anayasa'nın 153. Maddesi'nde belirtildiği üzere, Anayasa Mahkemesi'nce tesis edilen iptal kararları idari yargı sürecinde tesis edilen kararlardan farklı olarak, geriye yürümektedir. Bu nedenle, açıklayıcı nitelik taşıyan idari yargı iptal kararlarının aksine, Anayasa Mahkemesince tesis edilen iptal kararları kurucu nitelik taşımaktadır. (Sır, 2011)

Bununla birlikte, öğretide, Anayasa Mahkemesi'nce tesis edilen iptal kararının bildirici nitelikte olduğunu ifade eden görüşler de mevcuttur. Bir görüşe göre, iptal edilen hüküm ancak ilgili kararın Resmi Gazete 'de yayımlanmasıyla yürürlükten kalkacağından Anayasa Mahkemesince tesis edilen iptal kararları bildirici nitelikte değerlendirilebilir. (Kıratlı, 1966) Başka bir görüşte ise bir kanunun Anayasa'ya aykırı olması halinde yoklukla malul olması sebebiyle Anayasa Mahkemesince iptal edilmesi halinde geriye yürümesi ve yapıldığı andan itibaren ortadan kalmış olması gerektiği belirtilmekte ve iptal kararlarına bildirici bir nitelik yüklenmektedir. (Azrak, 1984) Ancak, bir kararın inşai veya bildirici nitelikte olup olmadığı incelenirken dikkate alınması gereken husus kararın hukuki bir sonuç doğurup doğurmadığıdır ki, uygulamada özellikle idari yargıda tesis edilen iptal kararlarının yerine

⁸ İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 50. maddesinin 4. fıkrası “*Danıştay'ın bozma kararına uyulduğu takdirde, bu kararın temyiz incelemesi, bozma kararına uygunlukla sınırlı olarak yapılır.*” hükmünü ihtiva etmektedir.

⁹ AYM E.:2019/115, K.:2020/31,12/06/2020 (anayasa.gov.tr)

getirilmediği, karar gereği yerine getirilene kadar ilgili işlemin hukuki sonuç doğurmaya devam ettiği düşünüldüğünde, iptal kararlarına yalnızca bildirici bir vasıf yüklemek uygun değildir. Bu çerçevede Anayasa Mahkemesince tesis edilen iptal kararları da dahil olmak üzere, iptal kararlarının inşai nitelikte kararlar olduğunun söylenebileceği kanaatindeyiz.

İPTAL KARARLARININ GEREKÇE İLE BİRLİKTE AÇIKLANMA ZORUNLULUĞU

Anayasa'nın 153'üncü maddesinin 1'inci fıkrasında, iptal kararlarının gerekçesi yazılmadan açıklanamayacağı hüküm altına alınmıştır. Bu hüküm doğrultusunda iptal kararlarının gerekçeli bir şekilde yazılması zorunluluktur. Ancak, ilgili hükümde yalnızca iptal kararlarına değinilmiş olsa da kararların gerekçeli olması yalnızca iptal kararlarına özgü bir durum değildir. Anayasa'nın 141'inci maddesinin 3'üncü fıkrasında, mahkemelerce tesis edilen tüm kararların gerekçeli olma zorunluğu düzenlenmiştir. Ayrıca, 6216 sayılı Kanun'un 66'ncı maddesinin 5'inci fıkrasında Anayasa Mahkemesi kararlarının gerekçeli olarak yazılacağı hüküm altına alınmıştır. Öte yandan, mahkeme kararlarının gerekçeli olması, adil yargılanma hakkı ve hukuki dinlenilme hakkının bir gereğidir. Öğretide, Anayasa'nın 153. maddesinin iptal kararı dışındaki Anayasa Mahkemesi kararlarının gerekçesi yazılmadan hemen açıklanabileceği anlamına geldiğini ifade eden görüşler de bulunmaktadır. (Sabuncu, 2007,s.212) Ancak, Anayasa'nın 141. maddesi zaten gerekçesiz karar yazılmasına izin vermemektedir. Bu doğrultuda 153. maddenin yalnızca iptal kararlarının gerekçeli olarak yayımlanacağına ilişkin düzenleme içerdiğini söylemek güçtür. (Sevinç, 2005) Başka bir görüşe göre ise, Anayasa'nın 141. maddesi gereğince, Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararı dışındaki diğer kararlarının da gerekçesi yazılmadan açıklanmaması gerekmektedir. (Memiş, 1999) Kanaatimizce bu görüş Anayasa'ya ve hukuka daha uygundur. Bununla birlikte, Anayasa'da yer alan bu emredici hükümlere rağmen, uygulamada, Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararlarını, "hüküm fıkrası" olarak Resmî Gazetede gerekçesiz yayımladığı gözlemlenebilmektedir. (Kanadoğlu, 2004) Bu uygulamanın medyanın kamuoyunu yanlış bilgilendirmesinin önüne geçmek açısından makul olduğu düşünülebilir. (Aliefendioğlu, 1996) Ancak, Anayasa'nın açık hükmü karşısında böyle bir uygulamanın savunulması mümkün değildir. Dolayısıyla Anayasa Mahkemesi'nin bu uygulaması hukuka uygun değildir.

İPTAL KARARLARININ YAYINLANMASI

Anayasa'nın 153'üncü maddesinin son fıkrasında, Anayasa Mahkemesi kararlarının Resmî Gazete 'de hemen yayımlanacağı hüküm altına alınmıştır. 6216 sayılı Kanun'un 66'ncı maddesinin son fıkrasında da soyut ve somut norm denetimi neticesinde verilen gerekçeli kararların hemen yayımlanacağı ifade edilmiştir. Bu durum Anayasa Mahkemesi kararlarının herkes için hüküm ifade eden, bağlayıcı kararlar olmasının doğal bir sonucudur. Kararın herkes açısından hüküm ve sonuç doğurduğu göz önünde bulundurulduğunda, yalnızca davanın taraflarına tebliğ edilmesi yeterli olmayacaktır. Ancak, Anayasa Mahkemesi'nin, gerekçesiz bir biçimde açıklanan kararları olduğu gibi, yayımlanmayan kararları da mevcuttur. Dolayısıyla bir kararın bağlayıcı olabilmesi için Resmi Gazete 'de yayınlanması gerektiğinin ifade edilmesi, yayımlanmayan bu kararların bağlayıcı niteliğini tartışmalı hale getirecektir. (Sevinç, 2005) Anayasa'nın 153. maddesi gereğince Anayasa Mahkemesi'nce

verilen kararların bağlayıcı olduğu düşünüldüğünde kararların Resmi Gazete ‘de yayınlanmasının kararın etkinliğini ve bağlama gücünü ortaya koyma amacına hizmet ettiği, kararların yürürlüğe gidebilmeleri için mutlak bir koşul olmadığı söylenebilir. İlgili düzenlemeden, Anayasa’nın 153. maddesinde söz edilen kararların Anayasa Mahkemesi’nin, herkes açısından etkili, geneli ilgilendiren kararları olduğu söylenebilir. (Sevinç, 2005)

Bununla birlikte belirtmek gerekir ki, Anayasa Mahkemesi kararlarının Resmî Gazete ‘de yayımlanma tarihi, iptal kararları bakımından ayrı bir önem arz etmektedir. Zira Anayasa’nın 153’üncü maddesinin 3’üncü fıkrası gereğince, iptal kararları açısından Resmî Gazete’ de yayımlanma tarihi aynı zamanda iptal edilen normun yürürlükten kalkma tarihidir. Dolayısıyla, iptal kararları yürürlüğe girerken esas olan, kararın Resmî Gazete ‘de yayımlanarak yürürlüğe girmesidir. Ancak, Anayasa Mahkemesi kimi zaman bu yürürlük tarihini erteleyebilmektedir. Bu kararların da Resmi Gazete ‘de yayınlanması gerekmektedir. Zira 153. madde gereğince iptal kararlarının yürürlüğe giriş tarihi, bu kararın Resmî Gazete ‘de yayımlandığı gündür. (Küçük, 2014)

Mevzuatta kural olarak iptal kararlarının hemen Resmî Gazete ‘de yayınlanacağı düzenlenmişse de gerek “hemen” yayınlanmama haline ilişkin bir yaptırım ön görülebilmesi gerekse iptal kararlarının yürürlük tarihinin ertelenebilmesi, Anayasa’ya aykırı hükmün iptal kararının yürürlük tarihine kadar sonuç doğurması anlamına gelebilmektedir. Bu sebeple uygulamada idareler, iptal kararının yürürlük tarihine kadar geçen süre içerisinde, iptal edilen yasal düzenlemeye dayanarak işlem tesis edebilmektedir. (Tan, 2010) Bu şekilde tesis edilen bir işlemin geçerliliği öğretide çok tartışılmıştır. Esasen Danıştay kararlarında, Anayasa Mahkemesince tesis edilen iptal kararı her ne kadar 153. madde gereğince Resmî Gazete ‘de yayımlandığı tarih itibarıyla yürürlüğe girecekse de kararın televizyon ve gazetelerde yer almasıyla birlikte idare ve kişiler yönünden alenileştiğini, idarenin iptal kararı çerçevesinde gereken tedbirleri alması gerekeceğini ifade etmektedir.¹⁰ Bu doğrultuda idarece Anayasa’ya aykırı hükme istinaden tesis edilen işlemlerin iptal edilebileceği düşünebilir. Zaten hukuka uygun olan durum da budur. Zira Anayasa’nın 153. maddesinin amacı Anayasa Mahkemesince Anayasa’ya aykırılığı tespit edilen bir düzenlemeye istinaden işlem yapılmaya devam edilmesinin sağlanması olamaz. Bu, kamu düzeniyle, normlar hiyerarşisi ve hukuk devletiyle bağdaşmayan bir durumdur. Ancak, Danıştay’ın bu gerekçelerle iptal edilen kuralla dayanılarak gerçekleştirilen atamalara ilişkin tesis ettiği yürütmesini durdurması kararı üzerine 4141 sayılı Kanun’a geçici madde eklenmiş ve geçici maddede iptal kararı yürürlüğe girene kadar mezkûr hükümlerdeki usule göre yapılan atamaların geçerli olacağı düzenlenmiştir. Bu düzenleme Anayasa Mahkemesinin önüne gelmişse de Anayasa Mahkemesi düzenlemenin Anayasa’ya aykırı olmadığına karar vermiştir.¹¹ Bu süreç çerçevesinde iptal edilen hükme dayanılarak yapılan işlemlerin hukuken geçerli olduğu söylenebilir. Ancak kanaatimizce bu değerlendirme Anayasa’nın ve hukukun üstünlüğü ile demokratik toplumsal düzenin gereklerine aykırıdır. Dolayısıyla hukukun üstünlüğünün korunabilmesi için bu tartışmalara son verilerek, iptal edilen hükümlere istinaden iptal kararı

¹⁰ Dan 6. D., E. 1991/482 K. 1991/3229 T. 24.12.1991 , Dan 1. D., E. 1988/336 K. 1988/355 T. 19.12.1988 (www.lexpera.com.tr)

¹¹ AYM 15.10.1996, E.1996/50, K.1996/37, RG 29.06.2001. (www.lexpera.com.tr)

ile yürürlük tarihi arasında idarelerin işlem tesis etmesini önleyecek bir mevzuat düzenlemesi yapılması faydalı olacaktır.

İPTAL KARARLARININ YÜRÜRLÜK TARİHİNİN ERTELENMESİ

Anayasa'nın 153. maddesinde düzenlenen diğer kural ise Anayasa Mahkemesi'nin gereken hallerde iptal hükmünün yürürlüğe gireceği tarihi erteleyebilme yetkisidir. Anılan maddede kararlaştırılacak yürürlük tarihinin kararın Resmî Gazete 'de yayımlandığı tarihten itibaren bir yılı geçemeyeceği düzenlenmiştir. 6216 sayılı 66. maddesinin 3. fıkrasında da benzer bir düzenlemeye yer verildiği görülmektedir. Bu kapsamda Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararının yürürlüğünü erteleme zorunluluğu bulunmamaktadır. Bununla birlikte, IV. numaralı başlıkta izah edildiği üzere bir iptal kararının yürürlük tarihinin ertelenmesi, idarece bu hukuka aykırı norma istinaden işlem tesis edilmesine ve ilgili norm hukuka uygun olmasa da bu norma sonuç bağlanmasına sebebiyet verebilmektedir. Dolayısıyla esas olan kararların hemen Resmî Gazete 'de yayınlanması ve yürürlüğe girmesidir. Bununla birlikte, iptal kararının hemen yürürlüğe girmesi halinde ortaya çıkabilecek hukuk boşluğunun önüne geçilebilmesi için erteleme müessesesi düzenlenmiştir. (Gözler, 2014) Anayasa Mahkemesi de kararlarında, iptal kararının ertelenmemesi halinde ortaya çıkabilecek hukuksal boşluğun kamu düzenini tehdit etmesinin, Anayasa'ya aykırı olduğu tespit edilen bir normun uygulanmasından çok daha sakıncalı bir durum olduğunu ifade etmektedir. (Kaboğlu,2004)

Tüm bu hususlar çerçevesinde erteleme müessesesi hukuki düzen ve istikrarın sağlanabilmesi açısından gerekli olsa da bu müessese neticesinde ortaya çıkabilecek sorunların mümkün olduğunca bertaraf edilebilmesi için erteleme kararı istisnai niteliği ile Anayasa Mahkemesi'nin ertelemeye ilişkin takdir hakkını, yalnızca kamunun üstün yararı halinde kullanması önem arz etmektedir. Toplumda Anayasa'ya aykırı normlara sonuç bağlandığı yönünde bir algı oluşmaması için Anayasa Mahkemesi'nin erteleme gerekçesini somut bir biçimde ortaya koyması da önemlidir. Anayasa Mahkemesi de kararlarında erteleme kararı ile verilen sürenin, hukuki boşluğu doldurmaya yönelik ancak, iptal edilen kuralın gereksiz bir biçimde yürürlükte kalmasına sebep olmayacak biçimde dengeli bir süre olması gerektiğini ifade etmektedir. (Kaboğlu,2004)

Öğretide Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararının yürürlüğe giriş tarihini erteleyebilme yetkisi tartışılmaktadır. Bazı yazarlara göre, Anayasa Mahkemesinin erteleme yetkisi iptal kararının derhal ve herkes açısından etkili bir biçimde yürürlüğe girmesi yürürlüğe girmesi nedeniyle ortaya çıkabilecek sorunları bertaraf etme ve yasama organına doğacak boşluğu doldurma imkânı sağlama açısından faydalıdır.(Armağan,1967) Bununla birlikte, erteleme kararının özellikle ceza davaları açısından ciddi sıkıntılara sebebiyet verebileceğini ifade eden görüşler de mevcuttur. Anayasa'ya aykırı olduğu tespit edilerek iptal edilen bir norma dayanılarak, ceza verilmesi kanunilik ilkesini ihlal edeceğinden erteleme döneminde dahi olsa iptal edilmiş bu norma istinaden mahkûmiyet kararı verilmesi hukuka uygun olmayacaktır. (Demirörs, 2020) Kanaatimizce bu görüşte haklılık payı bulunmaktadır. Bununla birlikte, Anayasa'nın 153. maddesinin dördüncü fıkrasında iptal kararlarının yürürlüğe giriş tarihinin ertelenmesi halinde TBMM'nin ortaya çıkacak hukuki boşluğu öncelikli olarak gidereceği düzenlenmiştir. Söz konusu hüküm emredici nitelikte olduğundan yasama organının iptal

kararı ile ortaya çıkacak boşluğu gidermeye öncelik vermesi ve bu boşluğu giderecek yasayı çıkarması bir zorunluluktur. Bu çerçevede, maddenin 3. fıkrasında yer alan düzenlemenin, ortaya çıkabilecek hukuk boşluğunu giderebilmek adına kısa süreli istisnai bir düzenleme olduğu, ciddi hukuka aykırılıklara sebebiyet vermeyeceği düşünülebilir. Ancak, 153. maddede veya mevzuatımızdaki başkaca bir düzenlemede bu kurala uyulmaması halinde ne olacağına ilişkin bir düzenleme yapılmamıştır. Yasa koyucunun iptal kararı neticesinde ortaya çıkan hukuk boşluğunu gidermemesi halinde, kamu düzeninde ortaya çıkacak bozulma sürekli hale gelecek ve yürürlüğün ertelenmesi ile sağlanmak istenen amacın bir önemi kalmayacaktır.

Uygulamaya bakıldığında, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin büyük oranda Anayasa Mahkemesi kararlarının gereğini yerine getirdiği görülmektedir. Bununla birlikte uygulamada iptal edilen norma ilişkin yapılan yasama faaliyetine zamanında geçilemediği gözlemlenmektedir. Bu durumun temel sebebi ise hukukumuzda yasama organını zorlayacak herhangi bir mekanizma ön görülmemiş olmasıdır. Uygulamada bu gecikme doğrultusunda, sonradan yürürlüğe giren düzenlemelerin Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararının yürürlüğe girdiği tarihten itibaren geçerli olacağına ilişkin düzenlemelerle, ortaya çıkan bu problem bertaraf edilmeye çalışılmaktadır.¹² Hukuk boşluğunun, vaktinde yasama organınca doldurulmaması halinde ortaya çıkacak sorunların giderilebilmesi için yapılan bir diğer uygulama ise Yüksek Mahkeme içtihatlarıyla boşluğa ilişkin çözüm bulunmaya çalışılmasıdır. Bu durum Anayasa'nın üstünlüğünün korunmasına hizmet etmekte, yargı organı yasama organının pasif kaldığı durumlarda dengeleyici bir rol oynamaktadır.¹³ Yargı organlarınca ortaya çıkan bu tür içtihatlarla örnek vermek gerekirse, Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulunun bir kararında, Anayasa Mahkemesi'nin verdiği süre içerisinde yasama organca ortaya çıkan boşluğun giderilebilmesine yönelik herhangi bir düzenleme yapılmaması halinde, doğan boşluğun yargı mercilerince, hukukun genel ilkeleri ile Anayasa Mahkemesi'nce verilen kararın gerekçesi de göz önünde bulundurulmak suretiyle doldurulacağı ifade edilmiştir.¹⁴ Esasen kamu düzeni açısından hukuk boşluğunun Anayasa'ya aykırı normlardan bile daha tehlikeli olduğu düşünüldüğünde kanaatimizce Danıştay'ın bu içtihadı yerindedir. Ancak asıl yapılması gereken, Anayasa'da yasa koyucuyu Anayasa Mahkemesi'nce verilen süreye uymaya teşvik edecek bir mekanizma ön görülmesidir. Aksi halde erteleme müessesesi Anayasa'ya aykırı normları belli bir süre daha ayakta tutma ve bu normlara hukuki sonuç bağlama müessesesi haline gelecek, hukuka uygun olmayan, hak kayıplarına sebebiyet verebilen uygulamalara yol açacaktır.

Bununla birlikte öğretide, erteleme müessesesi neticesine ortaya çıkabilecek bu problemlerin bertaraf edilebilmesi için Anayasa Mahkemesi'nce kimi zaman zaten uygulanmakta olan yürütmenin durdurulması müessesesinin, mevzuatta açıkça düzenlenerek yasal dayanağa kavuşturulması ve Anayasa Mahkemesi'ne ilk inceleme aşamasında yürütmeyi durdurulma kararı verebilme yetkisinin tanınması gerektiği ifade edilmektedir. Kanaatimizce de böyle bir

¹² Dan 10D 09.04. 2012 , E:2008/3504, K:2012/1323 (www.lexpera.com.tr)

¹³ Dan İDDK 28.03.2013 E:2010/2397, K:2013/1123 (www.lexpera.com.tr)

¹⁴ Dan İDDK 17.12.2009 , E:2006/1017, K:2009/3073 , Dan İDDK 22.04.2015 E:2014/3383, K:2015/1543 (www.lexpera.com.tr)

düzenlemenin yapılması faydalı olacaktır. Anayasa Mahkemesi'nin henüz ilk inceleme aşamasındayken yürütmeyi durdurma kararı verebilmesi, kanun koyucuya ortaya çıkabilecek boşluğu giderebilmek için süre kazandıracak, iptal kararlarının geriye yürümemesinden veya Resmî Gazete 'de hemen yayınlanmamasından kaynaklı olarak ortaya çıkan problemleri de giderebilecektir. Ancak kanun koyucunun ilgili boşluğu gidermemesi halinde nasıl bir yol izleneceğine ilişkin yasal düzenleme yapılmaması halinde yürütmenin durdurulması müessesesi dahi tek başına yeterli bir çözüm sağlamayacaktır.

İPTAL KARARLARININ GERİYE YÜRÜMEZLİĞİ

Anayasa'nın 153'üncü maddesi gereğince, Anayasa Mahkemesi'nce tesis edilen iptal kararları geriye yürümez. Bu düzenlemenin temel sebebi, iptal kararlarının kazanılmış hakları ortadan kaldıracak sonuçlar doğurmasını önlemektir. Bu durum hukuki güvenlik ve istikrar ile kamu düzeninin korunması açısından bir gerekliliktir. (Yıldırım, 1993, s.73) İptal kararlarının geriye yürümemesinin en önemli sonucu, ilgili normun yürürlüğe giriş tarihi ile iptal kararının yürürlüğe giriş tarihi arasında geçen süreç içerisinde, iptal edilen norma dayanılarak tesis edilen işlemlerin geçerliliğinin korunmasının sağlanmasıdır. Anayasa Mahkemesi'nce tesis edilen iptal kararları geçmişe yürüseydi, iptal kararına konu norm yürürlüğe girdiği andan itibaren, yürürlükte bulunduğu süre itibarıyla bu norma güvenerek davranışlarını düzenleyen kişilerin hukuk düzenine duydukları güven sarsılırdı. Bununla birlikte iptal kararlarının geriye yürümemesi, karara konu normun uygulandığı dönem itibarıyla, bu Anayasa'ya aykırı norm sebebiyle zarar görenlerin cezalandırılmasına ve eşitlik ilkesine aykırı durumlar ortaya çıkmasına neden olabilecektir. Bununla birlikte, uygulamada, iptal karardan önce yapılan hukuksal işlemlerden kaynaklan kazanılmış hakların muhafazasına yönelik olarak uygulandığı görülmektedir. (Sır,2011) Zira, özellikle somut norm denetimi neticesinde tesis edilen iptal kararları durdurulan dava açısından geriye yürümezse somut norm denetiminin bir anlamı olmayacaktır. (Babayiğit, 2016) Dolayısıyla iptal kararlarının geriye yürümemesinin, en azından somut norm denetimine konu davanın tarafları açısından geçerli olmaması gerekmektedir. Benzer şekilde, uygulanmakla hükmünü icra eden kuralların iptal edilmesi halinde iptal kararı geriye yürümezse iptal kararı verilmesinin hiçbir anlamı olmayacaktır. (Teziç, 2017) Bu sebeple, uygulamada bunlar ve benzeri kararların geriye yürüyebileceği kabul edilmektedir.

Anayasa Mahkemesince tesis edilen kararların zaman bakımından etkisinin diğer ülkelerdeki uygulanış biçimlerine bakıldığında ise ülkeden ülkeye değişen uygulamalar dikkat çekmektedir. Amerika'da Anayasa veya diğer kanunlarda iptal kararlarının geriye yürümezliği ile ilgili bir düzenleme bulunmamakla birlikte, mahkeme içtihatları çerçevesinde kural olarak iptal kararlarının geriye yürüyebileceği görülmektedir. İtalya, Almanya ve Portekiz'de de iptal kararlarının geriye yürüyebileceği görülmektedir. Bu durum hukuk devleti ilkesine dayanmaktadır. Avusturalya'da ise ülkemizde olduğu gibi iptal edilen kanun iptal kararı yayımlandığı tarihte ortadan kalkmaktadır. (Demirörs, 2020) Bununla birlikte diğer ülkelerde yer alan uygulamalara bakıldığında dikkat çeken husus, ülkemizde de olduğu gibi geriye yürümezlik ilkesinin veya kararların geriye yürümesinin mutlak bir biçimde uygulanmadığı somut olaylar karşısında, hukuk devletinin gereğinin yerine getirilmesi adına

esneklik sağlamasıdır. İlgili örneklerde yer alan ülkelerden Avusturalya dışındaki ülkeler Anayasalarında iptal kararlarının geriye yürütmesine ilişkin düzenlemeye yer vermemiştir. Dolayısıyla bu ülkelerde iptal kararlarının zaman bakımından uygulanmasının mutlak bir biçimde tespit edilmemesi Anayasa'ya aykırılık teşkil etmeyecektir. Ülkemizde ve Avusturya'da ise düzenleme Anayasal bir zorunluluk olduğundan, düzenlemede konuya ilişkin herhangi bir istisnaya da yer verilemediğinden örneğin, somut norm denetimi gibi bir durumda iptal kararının geriye yürütüleceğinin kabulü aslında bir Anayasal hükmün ihlali sonucunu doğurmaktadır. Hukukun genel ilkeleri ile diğer Anayasal hükümler çerçevesinde, uygulamada 153. madde mutlak bir biçimde anlaşılmasa da aslında hüküm lafzı tartışmaya mahal vermeyecek kadar açıktır. Bu durum da geriye yürümezlik ilkesi ile ilgili birçok tartışmaya sebep olmaktadır.

Uygulamada ortaya çıkan bu düzenlemeler çerçevesinde geriye yürümezlik ilkesinin ortaya çıkarabileceği sorunların bertaraf edilmeye çalışıldığı ve 153. maddenin esasen bu düzenlemeleri kapsayıcı bir hüküm içermediği, geriye yürümezlik ilkesinin mutlak olmadığı ifade edilse de ilgili hüküm lafzı açıktır. Dolayısıyla kanaatimizce yapılan bu uygulamalar hukuk devleti ilkesinin ve Anayasa'nın diğer maddelerinin bir gereği olsa da 153. maddeye aykırılık teşkil etmektedir. Dolayısıyla "geriye yürümezlik" ilkesinin Anayasa'dan çıkarılarak içtihat veya kanun yoluyla düzenlenmesi ve çerçevesinin daha net bir biçimde çizilmesi veya madde metninde Anayasa Mahkemesi'ne düzenlemeye ilişkin içtihat yoluyla istisna getirme yetkisinin verilmesi, Anayasa'nın üstünlüğünün korunması açısından faydalı olacaktır.

Bununla birlikte, geriye yürümezlik ilkesinin bir sonucu olarak iptal kararları kesinleşmiş mahkeme kararlarını da etkilememektedir. Ancak, uygulamada ceza mahkumiyetlerine ilişkin istisnai bir durum söz konusudur. İptal kararı neticesince hükümlü lehine bir durum ortaya çıkıyorsa bu durumda iptal kararı kesinleşmiş kararda yer alan hüküm etkileyecek ve hatta ilgili fiilin suç olmaktan çıkması halinde mahkûmiyet kararı bütün sonuçlarıyla ortadan kalkacaktır. Kanaatimizce bu uygulamanın yalnızca ceza davaları ile sınırlı tutulması doğru değildir. Hukuki güvenlik ve istikrarın hukuk düzeninin sağlanması açısından önem arz ettiği tartışmasızdır. Ancak Anayasa'ya aykırı bir düzenleme neticesinde kişilerin temel hak ve hürriyetlerinin sınırlandırılması, bu hüküm iptal edilse dahi bu hukuka aykırılığın giderilmemesi hukuka duyulan güveni ciddi oranda zedeleyebilecek bir durumdur. Temel hak ve hürriyetlerin Anayasa'ya aykırı bir biçimde sınırlandırıldığı durumlarda yasa koyucunun yol açtığı bu durumun giderilmesi, hukuk devletinin bir gereğidir. Dolayısıyla düzenlemenin kapsamının genişletilmesi, taraflara konuya ilişkin kesin hüküm dahi olsa iptal kararı neticesinde tekrar yargı yoluna başvurabilecekleri bir imkân tanınması hukuka duyulan güvenin korunması açısından faydalı olacaktır.

İPTAL KARARLARI NETİCESİNDE KANUN KOYUCU GİBİ HAREKET EDİLMEMESİ GEREKLİLİĞİ

Anayasa'nın 153. maddesinde düzenlendiği üzere, Anayasa Mahkemesi bir normun tamamını veya bir kısmını iptal ederken, kanun koyucu gibi hareket etmemeli, yeni bir uygulamaya yol açacak bir biçimde hüküm tesis etmekten kaçınmalıdır. Bu çerçevede Anayasa tesis ettiği iptal kararları açısından da kanun koyucu gibi hareket etmemesi gerekmektedir. Bu durum,

kuvvetler ayrılığı ilkesinin doğal bir sonucudur. Dolayısıyla ilgili madde de Anayasa Mahkemesi'nin kanun koyucu yerine geçmemesi gerekliliği kastedilmektedir. Bu çerçevede madde metninin daha iyi ifade edilebileceği düşünülmektedir. Zira bir Anayasa hükmünün hiçbir çelişkiye veya yoruma yer vermeyecek derecede anlaşılır olması, hukuk devletinin gereğinin yerine getirilmesini kolaylaştıracak bir durumdur.

SONUÇ

Anayasa'nın 153. maddesinde Anayasa Mahkemesince tesis edilen iptal kararlarına özgü birtakım özelliklere yer verilmiştir. Bu özellikler, inşai nitelik, bağlayıcılık ve kesinlik, herkes için etki doğurma gibi özelliklerdir. Makalemizde iptal kararlarının bu özellikleri detaylı incelenmiştir. 153. Madde, madde metni lafzi yorumla değerlendirildiğinde, hukuk devleti, eşitlik ilkesi, kanunilik ilkesi gibi temel Anayasal ilkelerle ve hatta maddenin diğer fıkralarıyla bile çelişen anlamlar ortaya çıkabilmektedir. Yine, uygulamada 153. Maddenin gereği gibi yerine getirilmemesinden kaynaklı birtakım problemler yaşandığı görülebilmektedir. Ortaya çıkan bu problemler, öğretilerde, 153. maddenin, lafzi yorum yoluyla değil diğer Anayasal ilkeler ve demokratik toplumun gerekleri çerçevesinde incelenerek yorumlanması ile bertaraf edilmeye çalışılmıştır. Ancak, bu problemlerin öğretilerde yapılan yorumlarla veya mahkeme içtihatlarıyla çözülmeye çalışılması, Anayasa'nın üstünlüğüyle bağdaşan bir durum değildir. Dolayısıyla madde metninin düzenlenerek Anayasa Mahkemesi'ne, uygulamada karşılaşılabilecek istisnaları da kapsayacak bir biçimde yetki verilmesi faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Aliefendioğlu, Y. *Anayasa Yargısı ve Türk Anayasa Mahkemesi*, Ankara: Yetkin Yayınları, 1996.
- Armağan, S. *Anayasa Mahkememizde Kazaî Murakabe Sistemi*. (İstanbul: İ.Ü.H.F Yayını, 1967)
- Atar, Y. *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2018.
- Azrak, A.Ü. "Anayasa Mahkemesi İptal Kararlarının Geriye Yürümezliği", *Anayasa Yargısı Dergisi*, 1984.
- Babayiğit, M. "Türk Hukukunda Anayasa Mahkemesi Kararlarının Geriye Yürümezliği Sorunu", *TBB Dergisi*, 124, 2016, 183-200.
- Demirörs, M. "Anayasa Mahkemesinin İptal Kararlarının Geriye Yürümezliği Sorunu", *Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi, 2020.
- Gözler, K. *Türk Anayasa Hukuku*, Bursa: Ekin Kitabevi, 2019 .
- Gözler, K. *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, Bursa: Ekin Kitabevi, 2014.

- Kaboğlu, İ. *Anayasa Yargısı*, Ankara: İmge Kitabevi, 2000.
- Kanadoğlu, O. *Anayasa Mahkemesi*, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2004.
- Küçük, A. “Anayasa Mahkemesi Tarafından Verilen İptal Kararlarının Erken Açıklanmasına Ve Yürürlüğün Ertelenmesine Bağlı Olarak Ortaya Çıkan Bazı Sorunlar”, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 1, 2014, 311 - 357.
- Kıratlı, M. *Anayasa Yargısında Somut Norm Denetimi (İtiraz Yolu)*. Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, 1966.
- Özbudun, E. *Türk Anayasa Hukuku*. Ankara: Yetkin Yayınları, 2019 .
- Pınar, B. *Kamu Mali Yönetiminin Anayasaya Uygunluk Sorunu (Kamu Tüzel Kişiliği Özelinde Bir Değerlendirme)*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2013.
- Sabuncu, Y. *Anayasaya Giriş*, Ankara: İmaj Yayınevi,2007.
- Sevinç, M. “Anayasa Mahkemesi Kararlarının Resmî Gazete ‘de Yayımları ile Bağlayıcılığı Arasındaki İlişki”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60, 2005 , 173-190.
- Sır, O. *Hukuk Devleti Açısından Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Yargısal Denetimi* Ankara: Turhan Kitabevi, 2011.
- Tan, T. “Anayasa Mahkemesi Uygulamalarına İlişkin Bazı Gözlemler”, *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9/ 1, 2010, 357-366.
- Teziç, E. *Anayasa Hukuku*, İstanbul: Beta Yayınları,2017.
- Yıldırım, T. “Anayasa Mahkemesi Kararlarının Bağlayıcılığı”. *Amme İdaresi Dergisi*, 1993, 69-80

STRATEJİK İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ ÇALIŞMALARININ BİBLİYOMETRİK ANALİZ İLE İNCELENMESİ (2014-2023)

Öğr. Gör. Dr. Esin CEYLAN ŞAŞMAZ

Selçuk Üniversitesi Beyşehir Ali Akkanat MYO,
esinceylan@selcuk.edu.tr- ORCID: 0000-0002-4566-0542

ÖZET

Günümüz işletmeleri gelişen teknolojilere uyum sağlayabilmek ve sürdürülebilir rekabet avantajı sağlamak için insan kaynağına daha fazla önem vermektedir. Değişimin ve gelişimin temelinde insan yer almaktadır. İşletmelerin amaçlarını gerçekleştirmesi ve kâr elde etmesi insan kaynağının etkinliğine bağlıdır. Bu bağlamda stratejik insan kaynakları yönetimi de insan kaynakları yönetimi ile işletme stratejilerinin entegrasyonunu açıklamaktadır.

Bu çalışmanın amacı Web of Science veri tabanında 2014-2023 yılları arasında yayınlanan "stratejik insan kaynakları yönetimi" kavramını içeren makalelerin bibliyometrik analiz yöntemi ile incelenmesidir. Stratejik insan kaynakları yönetimi ile ilgili yapılan uluslararası çalışmalara ait ortak yazarlar, anahtar kelimeler, atıflar ve ülkeler arasındaki ilişkiyi belirlemek için Web of Science (WOS)'tan elde edilen veriler ile bibliyometrik analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu kapsamda son 10 yılda yayınlanan 1490 makale incelenmiştir. Analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre en çok çalışma USA'da yapılmıştır. Yazarlara ait çalışma kümeleri ortaya çıkmıştır. En çok atıf alan yazarın ise Jackson (2014a) olduğu sonucuna varılmıştır. En sık kullanılan anahtar kelimelerin bilgi yönetimi, kaynak tabanlı yönetim, stratejik yönetim ve inovasyon tespit edilmiştir

Anahtar Kelimeler: Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi, Bibliyometrik Analiz, VOSviewer.

BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF STRATEGIC HUMAN RESOURCES MANAGEMENT RESEARCHES (2014-2023)

ABSTRACT

Today's businesses give more importance to human resources in order to adapt to developing technologies and provide sustainable competitive advantage. People are at the basis of change and development. The ability of businesses to achieve their goals and make profits depends on the effectiveness of their human resources. In this context, strategic human resources management explains the integration of human resources management and business strategies.

The aim of this study is to examine the articles containing the concept of "strategic human resources management" published in the Web of Science database between 2014 and 2023

using the bibliometric analysis method. Bibliometric analysis method was used with data obtained from Web of Science (WOS) to determine the relationship between co-authors, keywords, citations and countries of international studies on strategic human resources management. In this context, 1490 articles published in the last 10 years were examined. According to the findings obtained as a result of the analysis, most studies were conducted in the USA. Clusters of work by authors have emerged. It was concluded that the most cited author is Jackson (2014a). The most frequently used keywords were identified as knowledge management, resource-based management, strategic management and innovation.

Key Words: Human Resources Management, Bibliometric Analysis, VOSviewer

1. GİRİŞ

İşletmelerin varlıklarını devam ettirebilmesi, gerekli kaynakları elde edebilmesi ve kâr sağlama amacıyla insan kaynakları önemli bir etkidir. Mathis ve Jackson (2000)'ın da belirttiği gibi günümüzde insan kaynakları işletme başarısına ulaşmada giderek daha önemli bir rol oynamaktadır. İnsan kaynaklarının bir işletmeye faydalı olabilmesi için, bir insan kaynakları yöneticisi tarafından işletmenin amaçlarına uygun olarak yönetilmesi gerekmektedir. İnsan kaynakları yöneticilerinin bu hedefe ulaşmasına yardımcı olmak için araştırmacılar, Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi (SHRM) olarak yeni bir kavram geliştirmişlerdir (Hermansyah, Turikan, Herlina ve Andrianto, 2022:14422). Stratejik İKY işletmelerde yapı ve kültürdeki değişiklikler, etkinlik ve performans, kaynakların gelecekteki ihtiyaçlarla eşleştirilmesi, ayırt edici yeteneklerin geliştirilmesi, bilgi yönetimi ve değişimin yönetimi ile ilgili konuları ele almaktadır. Hem insan sermayesi gereklilikleri hem de süreç yeteneklerinin geliştirilmesi ile bağlantılıdır, yani işleri etkili bir şekilde yapma yeteneği ile ilgilidir. Genel olarak, işletmenin stratejik planlarını etkileyen veya bunlardan etkilenen önemli insan sorunlarıyla ilgilenmektedir (Armstrong, 2016:30). Bu bağlamda stratejik insan kaynakları yönetimi, işletmelerin iş stratejisiyle uyumlu ve onu güçlendiren insan kaynakları stratejilerinin ve uygulama taktiklerinin formüle edilmesi sürecidir. Nitelikli bir işgücünün geliştirilmesi ve sürdürülmesine ilişkin kapsamlı bir dizi yönetsel faaliyet ve görevin geliştirilmesini gerektirmektedir. Bu iş gücü, işletmenin stratejik hedefleriyle tanımlandığı şekliyle kurumsal etkinliğe katkıda bulunmaktadır. Son on yıldaki önemli bir eğilim ise, insan kaynakları yöneticilerinin işlerinde stratejik bir bakış açısı benimsemeleri ve işletme stratejileri ile insan kaynakları stratejileri arasındaki kritik bağlantıları tanımlarıdır (Fottler, 2015:2).

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Literatürde “strateji” kelimesi İngilizce’de ilk kez 1656’da kullanılmaya başlamış olup “başkomutan” anlamına gelen Yunanca “strategus” kelimesinden gelmektedir. Kelimenin gelişimi ve kullanımı, stratos (ordu) ve agein (liderlik etmek) kelimelerinden oluştuğunu ve askeri bağlamda “büyük ölçekli operasyonlar üretmek” anlamına geldiğini göstermektedir (Aktouf, 1996:93). Yönetim ve organizasyon alanında strateji, “işletmelerin hedeflerine ulaşmak için üst yönetim tarafından alınan karar ve eylemleri açıklayan uzun vadeli planların

yerine” kullanılmaktadır (Bratton ve Gold,2000: 38-39. Strateji ve insan kaynakları yönetiminin entegre edilmesi ile oluşan stratejik insan kaynakları yönetimi ise insan kaynakları yönetimi kavramını stratejik, entegre ve tutarlı bir süreç olarak ele almaktadır. Ayrıca işin nereye gittiğine dair geniş ve uzun vadeli bir bakış açısına sahip olmayı ve bu stratejik hamleyi sağlayacak şekilde yönetmeyi içeren bir yönetim yaklaşımıyla ilişkilendirmektedir. Boxall (1996). İnsan kaynakları yönetiminin stratejik hale getirilmesi işletmelere rekabetçi üstünlük sağlamaktadır.

Stratejik insan kaynakları yönetimi, 1970'lerden beri literatürde iki temel değişiklikle hızlı bir şekilde gelişmiştir: Birincisi, eski personel yönetimi yaklaşımından daha modern bir insan kaynakları kavramına geçiştir. İkincisi ise, işletmenin iç yönleri için genel bir yeniden yönlendirme modelidir (Hermansyah, Turikan, Herlina ve Andrianto, 2022:14422). Literatürde stratejik insan kaynakları yönetiminin farklı tanımları bulunmaktadır. Stratejik insan kaynakları yönetimi;

Butler, Ferris ve Napier, (1991), “İnsan kaynakları yönetiminin daha büyük işletmelerdeki rolünü ve işlevini görmeye yönelik makro bir yaklaşımdır” ,

Walker (1992), “İnsan kaynakları yönetimini işletmenin stratejik içeriğiyle uyumlu hale getirme aracıdır” ,

Wright ve McMahan, (1992), “Organizasyonun amaçlarına ulaşması için tasarlanmış planlı insan kaynakları genişletme ve faaliyetleri modelidir” ,

Schuler (1992), “işletmenin stratejik ihtiyaçlarına göre farklı politika alanları ve hiyerarşilerdeki insan kaynakları faaliyetlerini entegre eden ve insan kaynaklarının etkin kullanımını sağlayan bir süreçtir” ,

Boxall (1996), “İnsan kaynakları yönetimi ile stratejik yönetim arasındaki arayüzdür” şeklinde tanımlamaktadır.

Stratejik İKY, dikey olarak iş stratejisiyle ve yatay olarak birbiriyle bütünleşen insan kaynakları stratejilerinin geliştirilmesine yönelik kapsayıcı yaklaşımların kullanılmasını içeren bir süreçtir. Bu stratejiler, işletmelerin etkililik gibi genel hususlarla ve kaynak bulma, öğrenme ve gelişim, ödül ve çalışan ilişkileri gibi insan yönetiminin daha spesifik yönleriyle ilgili niyetleri ve planları tanımlamaktadır (Armstrong, 2016:30). İş stratejisiyle bütünleşen ve başarısını destekleyen İK stratejilerinin geliştirilmesi anlamına gelen stratejik uyum kavramına dayanmaktadır (dikey entegrasyon veya uyum), ve aynı zamanda kaynak bulma, çalışan gelişimi, ödül ve çalışan ilişkileri gibi İK uygulamalarının geliştirilmesinde birbirini tamamlayacak ve destekleyecek şekilde entegre bir yaklaşımın kullanılmasıdır (yatay entegrasyon veya uyum) (Walker, 1992). İnsan kaynakları stratejisi iş stratejisiyle uyumlu hale getirilmelidir (dikey uyum). Ayrıca, insan kaynakları stratejisi iş stratejisinin ayrılmaz bir parçası olmalı ve iş planlama sürecine gerçekleştiği anda katkıda bulunmalıdır. Dikey uyum, iş ve insan kaynakları stratejisi arasında uyum sağlamak için gereklidir, böylece ikincisi birincinin başarısını destekler ve aslında onu tanımlamaya yardımcı olur. Farklı unsurların birbirine uyması için insan kaynakları stratejisinin diğer yönleriyle yatay uyum gereklidir.

Amaç, çeşitli uygulamaların birbirini desteklediği, insanları yönetme konusunda tutarlı bir yaklaşıma ulaşmaktır (Armstrong, 2016:31).

Belirli bir stratejiyi benimseyen işletmelerin, farklı stratejiler benimseyen işletmelerin ihtiyaç duyduğundan farklı insan kaynakları uygulamaları gerektirdiğini ve insan kaynakları stratejileri ile iş stratejileri arasında daha fazla uyum olan işletmelerin daha üstün performansa sahip olması gerektiği ileri sürülmüştür. Bu bağlamda stratejik insan kaynaklarına ilişkin üç farklı yaklaşım belirlemiştir (Delery ve Doty, 1996:802-803).

Evrenselci Yaklaşım: Bazı İK uygulamaları diğerlerinden daha iyidir ve tüm işletmeler bu en iyi uygulamaları benimsemelidir. Bireysel “en iyi” uygulamalar ile işletme performansı arasında evrensel bir ilişki vardır.

Durumsalçı Yaklaşım: Etkili olabilmek için bir işletmenin İK politikalarının işletmenin diğer yönleriyle tutarlı olması gerekir. Birincil beklenmedik durum faktörü kuruluşun stratejisidir. Bu 'dikey uyum' olarak tanımlanabilir.

Bağlamsal Yaklaşım: bu, İK uygulama modelinin önemini vurgulayan ve bu bağımsız değişken modelinin, organizasyonel performansın bağımlı değişkeniyle nasıl ilişkili olduğuyla ilgilenen bütünsel bir yaklaşımdır.

Sonuç olarak stratejik insan kaynakları yönetimi, işletmelerin faaliyet alanlarına yönelik belirlemiş olduğu hedeflere insan kaynağı ile nasıl ulaşacağına ilişkin planları ortaya koymaktadır. Bu açıklama üç önermeye dayanmaktadır: Birincisi, beşeri sermaye rekabet avantajının önemli bir kaynağını oluşturmaktadır. İkincisi, stratejik planları uygulayanların insanlar olduğudur. Üçüncüsü ise, işletmelerin hedeflerine nasıl ulaşması gerektiğini belirlemek için sistematik bir yaklaşımın benimsenmesidir. Stratejik İKY'nin temel amacı, işletmelerin sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmek için ihtiyaç duyduğu yetenekli, azimli ve yüksek motivasyonlu çalışanlara sahip olmasını sağlayarak stratejik yetenek oluşturmaktır (Armstrong, 2016:29-31).

3. YÖNTEM

Bu çalışmada uluslararası alanda kabul görmüş WOS veri tabanında 2014-2023 yılları arasında yayınlanan “stratejik insan kaynakları yönetimi” çalışmalarını konu alan makalelerin bibliyometrik analizi yapılmıştır. Son 10 yılda bu alanda yapılan çalışmaları incelemek amacıyla veri tabanından tarama yapılarak toplamda 7218 makaleye erişilmiştir. Ancak bu çalışmada son yönetim alanında 10 yılda yapılan çalışmalar analiz edilmiştir. Kısıtlamalar sonrası 1490 makale tespit edilmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen veriler WOSviewer kullanılarak analiz edilmiş ve görselleştirilmiştir.

4. BULGULAR

Stratejik insan kaynakları yönetimine ilişkin Web of Science (WOS)'tan elde edilen verilere yönelik bulgular aşağıda açıklanmaktadır.

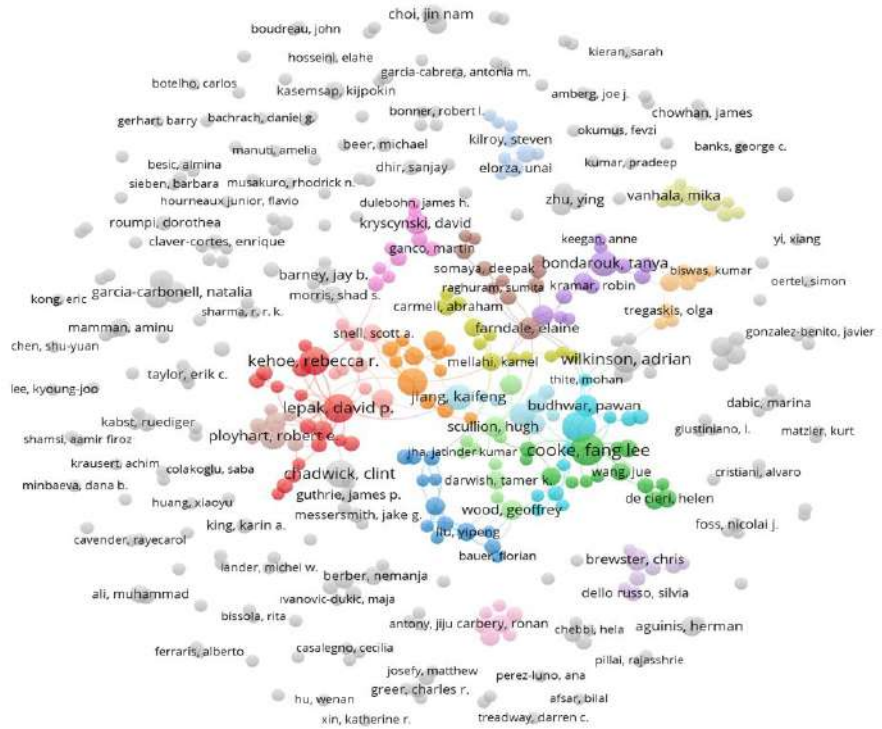
2014-2023 yılları arasında stratejik insan kaynakları yönetimini konu alan makalelerin yıl bazlı sıralaması Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1: 2014-2023 Yılları Arasında Yayımlanan Makalelerin Sayısı

Yıllar	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Makale Sayısı	146	136	144	162	177	169	182	190	126	58

Son 10 yılda stratejik insan kaynakları yönetimine ilişkin yapılan makale çalışmalarında genel olarak artış olmuştur. Ancak 2022 yılında bu konu ile ilgili çalışmaların sayısının düştüğü gözlemlenmektedir. Bu durumun nedeninin ise 2022 yılında araştırmacıların çoğunun COVID-19 çalışmalarına yönelmiş olduğu düşünülmektedir. 2023 yılı tamamlandığında ise bu alanda yazılan makalelerin net sayısını söylemek mümkündür.

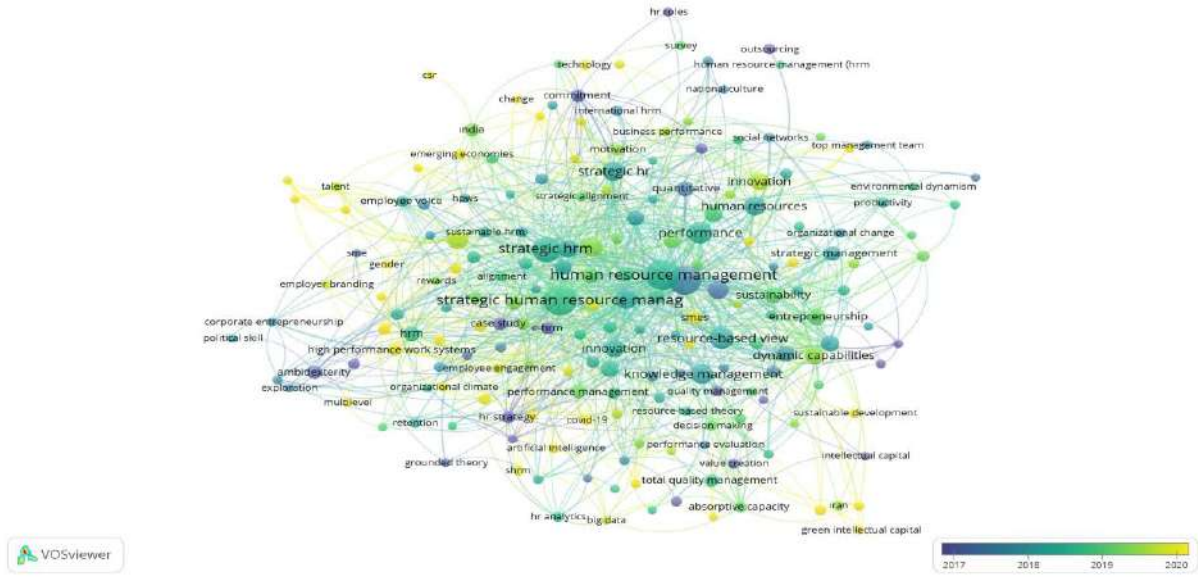
Stratejik insan kaynakları yönetimini konu alan çalışmaların ortak yazarlara göre belirlenmesine yönelik görsel ağ analizi yapılmıştır. Buna göre 418 öge, 150 küme, 461 bağlantı bulunmuştur. Şekil 1’de gösterilmektedir.

Şekil 1. Ortak Yazarlara Ait Görsel Ağ Analizi

Analize göre bu alanda çalışma yapan yazarlar arasında kümelenme oluşmuştur. En fazla çalışma yapan yazarlar Kehoe, Rebeccar R., Lepak, Rebert E., Cooke, Fang Lee olmuştur. Bu yazarların diğer yazarlar ile ortak yapmış oldukları çalışmalara bağlı olarak ilişkileri yüksektir. Kümelenmeler ve ilişkiler şekilde gösterilmektedir.

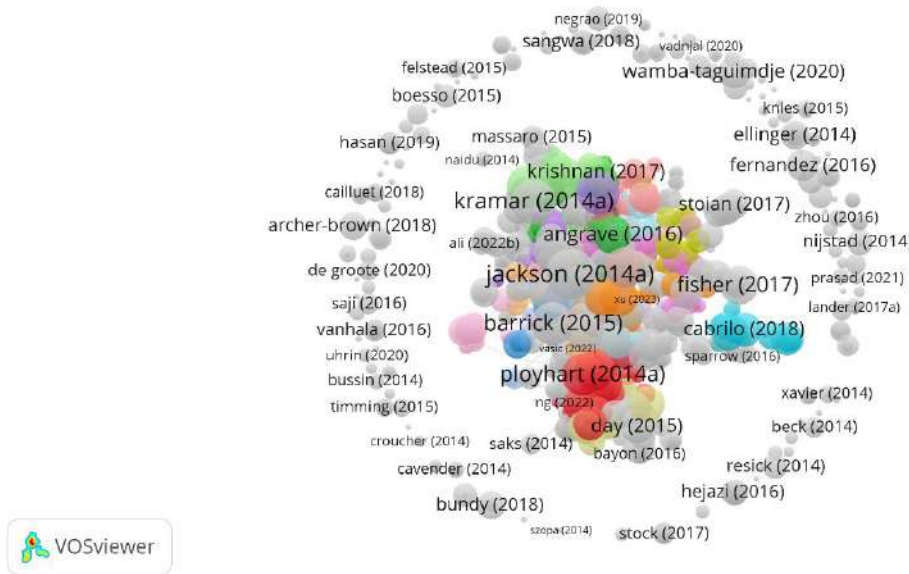
Çalışmalarda geçen anahtar kelimeleri belirlemek için yapılan ağ görüntüleme analizi Şekil 2’de yer almaktadır.

Şekil 2. Anahtar Kelime Ağ Görüntüleme Analizi

Stratejik insan kaynakları yönetimine ilişkin yapılan çalışmalarda geçen anahtar kelimeler incelendiğinde en sık kullanılan kelimenin “strategic human resource management” olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte “knowledge management”, “resource-based view”, “strategic management”, “innovation”, “performance”, kelimeleri de sıklıkla kullanılmıştır. Ayrıca yönetim ve organizasyon alanında çalışan diğer konular ile de bağlantılar kurularak çalışmalar yapılmıştır. En sık kullanılan kelimeler daha büyük punto ile yazılmış ve daire şeklinde gösterilmiştir.

Çalışmalara yapılan atıflara yönelik görsel ağ analizi Şekil 3’te yer almaktadır. Buna göre çalışmalarda en fazla atıf alan yazarlara erişim sağlanabilir.

Şekil 3. Atıflara Ait Görsel Analizi

Stratejik insan kaynakları yönetimi alanında yapılmış çalışmalarda en fazla Jackson (2014a)'ın makalesine atıf yapılmıştır. Daha sonra ise Barrick (2015), Ployhart (2014a), Kramar (2014a) ve Cabrilo (2018)'nin çalışmaları fazla atıf almıştır.

Stratejik insan kaynakları yönetimi konulu çalışmaların hangi ülkelerde yapıldığını belirlemek için yapılan analiz sonucu Şekil 4'de yer almaktadır.

Şekil 4. Ülkelere Ait Yoğunluk Görselleştirme Analizi

Analiz sonucuna göre en fazla çalışmanın yapıldığı ABD'de yoğunluğun olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Avustralya, İspanya, Kıbrıs, Kolombiya, Uganda, Maldivler, Mauritius ve Sri-Lanka'da diğer ülkelere göre fazla çalışma yapılmıştır.

5. SONUÇ

Günümüz işletmelerinde sürdürülebilir rekabet avantajı sağlamak açısından insan kaynağı öncelikli bir değer haline gelmiştir. İşletme stratejilerinin gerçekleştirilmesi için gerekli nitelik ve nicelikteki insan kaynağının yapısını korunmaktadır. Bu bağlamda stratejik insan kaynakları yönetiminin önemi son yıllarda giderek artmaktadır.

Dünya genelinde son 10 yılda yapılan stratejik insan kaynakları yönetimini konu alan çalışmaları analiz etmek için Web of Science (WOS)'da taranan 1490 makale incelenmiştir. Analiz sonucu elde edilen verilere göre bu alanda çalışma yapan yazarlar bazı kümeler oluşturmuştur. Çalışmalarda en sık kullanılan anahtar kelimenin “strategic human resource management” olduğu belirlenmiştir. Bu konu kapsamında en fazla atıf alan yazar ise Jackson (2014a)'dır. Stratejik insan kaynakları yönetiminde en fazla çalışma ise ABD'de yapılmıştır.

KAYNAKÇA

- Aktouf, O. (1996) *Traditional Management and Beyond*. Montreal: Morin.
- Armstrong, M. (2006). *Strategic Human Resource Management A Guide to Action*. London and Philadelphia: Kogan Page.
- Boxall, P. F. (1996). The Strategic HRM Debate and the Resource-Based View of the Firm, *Human Resource Management Journal*, 6 (3), 59–75.
- Bratton, J. & Gold, J. (2000). *Human Resource Management, Theory and Practice (2nd Edition)*, London: MacMillan Business
- Butler, J.E, Ferris, G.R., ve Napier, N.K (1991). *Strategy and Human Resource Management*, Cincinnati: South-Western.
- Fottler, M. D. (2015). Strategic Human Resources Management. Bruce J. Fried and Myron D. Fottler (Eds.), *Human Resources In Healthcare Managing for Success* (4th Edition), (ss.1-33). Chicago: AUPHA.
- Hermansyah H., Tukiran, M., Herlina, E., & Andrianto, M. T. (2022). A Review of Strategic Human Resources Management in Organization. *Budapest International Research and Critics Institute-Journal (BIRCI-Journal)*, 5(2), 14422-14429.
- Mathis, R.L., & Jackson, J.H. (2000). *Human Resource Management*. Ohio: South Western Collage Publishing.
- Schuler, R.S. (1992). Strategic Human Resources Management: Linking the People with the Strategic Needs of the Business. *Organizational Dynamics*, 21(1), 18–32.
- Walker, J. W. (1992). *Human Resource Strategy*, McGraw-Hill, New York.
- Wright, P. M., & MacMahan, G. C. (1992), Theoretical Perspectives of Strategic Human Resource Management, *Journal of Management*, 18(1), 295-320.

ÖRGÜTLERDE TEKNOLOJİ KULLANIMINDA MADALYONUN ÖTEKİ YÜZÜ: TEKNOSTRES

Dr. Öğr. Üyesi Şerif DURMUŞ

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi,
serifdurmus@kmu.edu.tr - 0000-0003-1906-5528

Özet

Bu çalışmanın amacı, literatürde “Teknostres” konusunu ele alan çalışmaların bibliyometrik açıdan incelenmesi ve daha sonraki araştırmalar için kavramsal bir çerçeve oluşturulmasıdır. Bu kapsamda nicel araştırma yöntemlerinden biri olan bibliyometrik analiz tercih edilmiş ve VOSviewer programı kullanılarak görsel haritalama yapılmıştır. Araştırmaya konu olan veriler, Web of Science veri tabanından elde edilmiştir. Veri tabanının arama kısmına “Technostress” şeklinde giriş yapılmış ve 2014-2023 (Ekim 2023) yılları arasında yapılan yayınlar aratılmıştır. Bunun sonucunda 805 adet yayına ulaşılmış, bu yayınlardan sadece makale olanlar filtrelenerek 648 yayın araştırmaya dahil edilmiştir. Elde edilen makale yayınları; yayın yılı, yazar başına ve ülkelere göre yayın sayısı, yayınların tarandığı dizin ve indekslere göre dağılımı, yayın yapılan kurum, atıf sayısı ve ortak anahtar kelimeler açısından incelenmiştir. Ayrıca VOSviewer programı kullanılarak ağ haritaları çıkartılarak görselleştirilmiştir. Araştırma sonucunda ulaşılan bulgulara göre 17 adet yayın ile teknostres hakkında en çok makale yayını Monideepa Tarafdar’ın kaleme aldığı görülmüştür. En çok atıf yapılan yazarın Monideepa Tarafdar, en çok atıf yapılan yayının Lee vd. (2014) tarafından kaleme alınan Computers in Human Behavior dergisinde yayınlanan “The dark side of smartphone usage: Psychological traits, compulsive behavior and technostress” isimli yayın, en çok yayın yapılan ülkenin ABD, en çok tekrarlanan ortak anahtar kelimenin “technostress” ve en çok yayının yapıldığı kurumun Maastricht Üniversitesi olduğu tespit edilmiştir. Gelişen bilgi iletişim teknolojilerinin örgütler ve çalışma hayatına etkilerinden biri olan teknostres, her geçen gün daha fazla araştırmacının ilgi duyduğu bir konu olmaktadır. Bu kapsamda araştırmanın, teknostres konusunu ele alacak araştırmacılara ışık tutacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Teknostres, Bibliyometrik analiz, VOSviewer.

THE OTHER SIDE OF THE MEDALLION IN THE USE OF TECHNOLOGY IN ORGANIZATIONS: TECHNOSTRESS

Abstract

The aim of this study is to examine the studies published in the literature on "Technostress" from a bibliometric perspective and to create a conceptual framework for further research. In this context, bibliometric analysis, which is a quantitative research method, was preferred and visual mapping was performed using VOSviewer program. The data subject to the research were obtained from the Web of Science database. "Technostress" was entered in the search section of the database and publications made between 2014-2023 (October 2023) were searched. As a result, 805 publications were reached, and 648 of these publications were

included in the study by filtering only those that were articles. The article publications obtained were analyzed in terms of publication year, number of publications per author and per country, distribution of publications according to indexes and indexes, institution of publication, number of citations and common keywords. In addition, network maps were created and visualized using the VOSviewer program. According to the findings of the research, it was seen that Monideepa Tarafdar wrote the most articles about technostress with 17 publications. The most cited author is Monideepa Tarafdar, the most cited publication is “The dark side of smartphone usage: Psychological traits, compulsive behavior and technostress”, the most cited country is the USA, the most repeated common keyword is "technostress" and the most cited institution is Maastricth University. Technostress, one of the effects of developing information communication technologies on organizations and working life, is a subject that more and more researchers are interested in. In this context, it is thought that the research will shed light on the researchers who will address the issue of technostress.

Keywords: Technostress, Bibliometric analysis, VOSviewer.

GİRİŞ

Bilişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, örgüt ve çalışanlara her geçen gün daha fazla etki etmektedir. Teknolojik gelişme ve yenilikler, çalışma hayatına önemli yararlar sağlamaktadır. Fakat bu gelişme ve yenilikler, örgüt ve çalışanlar için bazı olumsuz etkilere de neden olabilmektedir. Teknolojiden kaynaklanan bu olumsuz durumlardan biri teknostrestir. Klinik psikolog Craig Brod tarafından 1984 yılında yayımlanan “The Human Cost of the Computer Revolution” adlı eserde ilk kez bahsedilen teknostres kavramı, bireyin bilgi iletişim teknolojilerindeki değişimlerle sağlıklı bir şekilde başa çıkamaması durumunu ifade eden modern bir hastalık türü olarak tanımlanmaktadır (Tarafdar vd., 2015: 103; Ayyagari vd., 2011: 832; Shu vd., 2011: 923). Adaptasyon problemi olan teknostresin anlaşılmasında basit ve karmaşık adaptasyonun birbirinden ayrılması gerekmektedir. Basit adaptasyon, benlikte herhangi bir değişikliğe gitmeden yeni bir duruma uyum sağlama anlamına gelirken; karmaşık adaptasyon, yeni durumun gereklerine uyum sağlanması için bireyin benliğinde değişim, hayatının bu yönde şekillenmesini ifade etmektedir. Karmaşık adaptasyon stresi beraberinde getirmektedir. Bu stres belli bir eşiği aştığında kaygı, depresyon, sinirlilik, düşük özgüven ve baş ağrısı, kas gerginliği, nefes darlığı ve ülser gibi psikosomatik rahatsızlıklar olarak kendini gösterir (Brod, 1984: 21). Teknostres, sürekli iç içe olunan teknolojinin, birey tarafından özümseme ve yönetme çabaları içerisinde, aşırı bilgi yüklenmesi ile bireyde ortaya çıkan zihinsel ve fiziksel anormal tepki durumudur (Chiappetta, 2017: 359). Khan vd. (2016: 10) göre teknostres, bireylerin bilgi iletişim teknolojilerinin kullanımıyla ilgili gereklilikleri yönetememe durumunda ortaya çıkan bir adaptasyon sorunu olarak tanımlanmaktadır. Teknostres, teknolojinin hızlı ve yoğun çalışmaya zorlaması neticesinde ortaya çıkan stres, gerginlik ve teknolojiye hâkim olamamanın getirdiği özgüven kaybı durumudur (Anderson, 1985: 6). Sürekli gelişen teknoloji ve yoğun teknoloji kullanımına bağlı olarak bireylerden beklenen fiziksel, sosyal ve bilişsel gereksinimler teknostresi doğurmaktadır (Tarafdar vd. 2010: 307).

Literatürde, örgütlerde teknoloji kullanımına bağlı olarak bireylerin karşılaşacağı durumlar hakkında bazı sınıflandırmalara rastlanmaktadır. Genel olarak öne çıkan teknostres etkenleri sınıflandırmasına göre tekno-aşırı yükleme, tekno-istila, tekno-karmaşıklık, tekno-güvensizlik ve tekno-belirsizlik olarak beş boyutta incelenmektedir (Tarafdar vd., 2007: 313; Ragu-Nathan vd., 2008: 425).

Tekno-aşırı yük, bilgi iletişim teknolojilerinin çalışanları daha yüksek tempoda ve daha uzun süreler çalışmaya zorlaması durumudur. Aynı anda birden çok görevin yerine getirilmesini gerektiren bu aşırı yüklenme durumu, bireylerde iş yorgunluğu ve pek çok fiziksel ve

psikolojik sağlık sorununa neden olabilmektedir (Christian vd., 2020: 2800; Tarafdar vd., 2007: 315; Ragu-Nathan vd., 2008: 427).

Tekno-istila, çalışanların mesai içi veya dışı fark etmeksizin teknoloji nedeniyle sürekli ulaşılabilir olması ve sürekli bağlantıda kalma zorunluluğuyla, çalışanın kendine ayıracağı vakti kullanmada özgürlüğünün kısıtlanması durumudur (Tarafdar vd., 2007: 315; Ragu-Nathan vd., 2008: 427). Çalışan, kendisi, ailesi ve arkadaşlarına yeterli ve özgürce vakit ayıramama düşüncesi nedeniyle stres ve gerginlik hissedebilmektedir. Bu durum iş-aile, iş-yaşam dengesinin bozulmasına neden olabilmektedir.

Tekno-Karmaşıklık, sürekli değişen ve gelişen teknoloji karşısında çalışanların kendilerini yetersiz hissetmesi ve yeni duruma uyum sağlama, öğrenme ve anlama için zaman ve çaba sarf etmeye zorlanması durumudur (Tarafdar vd., 2007: 315; Ragu-Nathan vd., 2008: 427). Çalışanda stres ve kaygıya neden olabilen bu durum, iş performansını olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Christian vd., 2020: 2801).

Tekno-güvensizlik, çalışanların gerek teknolojinin kendilerinin yerini alabileceği gerekse teknolojiyi kendilerinden daha iyi anlayan ve kullanabilen kişiler nedeniyle işini kaybedebileceğine dair kendini tehdit altında hissetmesi durumudur (Tarafdar vd., 2007: 315; Ragu-Nathan vd., 2008: 427).

Tekno-belirsizlik, çalışanların sürekli gelişen ve değişen teknolojiyi takip etme, öğrenme ve eğitim zorunluluğu hissetmesi ve teknolojideki her yeni gelişme ile ortaya çıkan belirsizlik durumunu ifade etmektedir (Tarafdar vd., 2007: 315; Ragu-Nathan vd., 2008: 427). Teknolojideki sürekli değişim nedeniyle çalışanların mevcut bilgilerinin artık kullanılamayacağı ve kısa zaman içinde yeni bilginin öğrenilmesi gerektiği düşüncesi belirsizliğe dolayısıyla baskı, stres ve kaygıya neden olabilmektedir (Khan, Jamil ve Bakhsh, 2020: 316). Teknostres etkenlerine bakıldığında çalışanın teknoloji nedeniyle aşırı iş yüküne maruz kalması, mesai dışında bile zamanını özgürce kullanamaması, yeni teknolojileri öğrenmenin karmaşıklığı, teknolojideki gelişmelerin işini tehdit etmesi ve sürekli değişen teknoloji nedeniyle oluşan belirsizlik durumu karşısında çalışan kendini baskı altında, yetersiz, çaresiz hissedebilmekte, endişe, stres ve yoğun kaygıya kapılabilmektedir.

Teknostres altındaki çalışanlarda fiziksel ve zihinsel bazı semptomlara rastlanmaktadır. Bunlardan fiziksel semptomlar; yüksek tansiyon, kardiyovasküler hastalıklar, gastrointestinal bozukluklar, vücutta uyuşmalar ve kas gerginlikleri, baş ağrısı, yorgunluk, terleme, uykusuzluk, kadınlarda hormonal bozukluklar, servikal ağrı ve cilt rahatsızlıkları gibi semptomlardır. Teknostres durumunda, sinirlilik, depresyon, davranış bozuklukları, cinsel isteksizlik, ağlama nöbetleri ve duygusuzluk gibi zihinsel bazı semptomlar görülebilmektedir (Chiappetta, 2017: 359). Yapılan çalışmalarda teknostresin; örgütsel bağlılık ve devamlılık bağlılığını (Ahmad vd. 2009; Ragu-Nathan vd., 2008; Tarafdar vd. 2007), iş tatminini (Yin vd., 2018; Kim vd. 2015; Ragu-Nathan vd., 2008), verimliliği (Tarafdar vd. 2007) ve iş performansını (Tarafdar vd., 2015; Al-Fudail ve Mellar, 2008) düşürürken; tükenmişlik (Gül, 2022; Kim vd. 2015), iş-aile ve aile-iş çatışmasını (Can Yalçın ve Begenirbaş 2021) artırdığı tespit edilmiştir.

Gelişen teknolojinin gerek sosyal hayat gerekse çalışma hayatına pek çok katkısının olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bununla beraber madalyonun diğer tarafına baktığımızda gelişen teknolojinin getirdiği teknostresin, çalışanlar üzerinde fiziksel, zihinsel ve davranışsal boyutta pek çok olumsuz sonucunun olduğu görülmektedir. Çalışanlar ve örgütlere olumsuz etkileri olan teknostresin nedenleri ve sonuçlarının bilinmesi bu konudaki olumsuzlukların en aza indirilmesinde önem arz etmektedir. Her geçen gün daha fazla araştırmacının ilgisini çeken teknostres kavramı ile ilgili özellikle yerli literatürde yeterli çalışmanın olmadığı görülmektedir. Bu kapsamda araştırmacının literatüre katkı sağlayacağı ve daha sonra yapılacak çalışmalar için araştırmacılara yol göstereceği umulmaktadır.

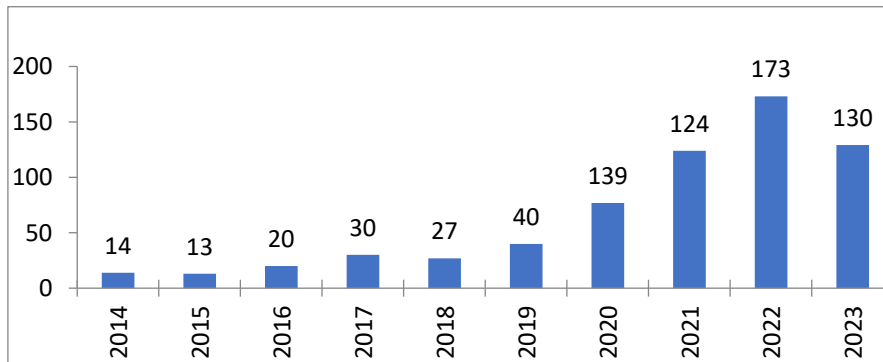
YÖNTEM

Araştırma kapsamında, literatürde teknostres kavramıyla ilgili yapılan çalışmaların analizi için bibliyometrik analiz yönteminden yararlanılmıştır. Bibliyometrik analiz yöntemi literatürde yer alan makale, kitap ve diğer yayınların matematiksel ve istatistiksel yöntemler uygulanarak analizi ve yorumlanması temeline dayanan bir analiz yöntemidir (Pritchard, 1969: 348). Bibliyometri, gelişen teknolojinin getirdiği geniş çaplı bilgi yığını içinde araştırma yapacaklara yardımcı olan bir disiplin olmaktadır (Castillo-Vergara vd., 2018: 1). Bibliyometrik analiz, belirlenen bir konuda yazar, dergi, kurum, ortak anahtar kelime, alıntı gibi verilerin elde edilerek haritalandırma yapılabilmesini sağlayan, konu ile ilgili daha sonra yapılacak araştırmalar için konunun önemli noktalarını öne çıkaran bir metin madenciliği uygulamasıdır (Zhang vd., 2022: 624). Bu analizin yapılabilmesi için gerekli olan veriler, Web of Science, Scopus, MEDLINE PubMed, CiteSeer ve Google Scholar gibi veri tabanlarından elde edilebilmektedir (Chen, 2017: 3; Cobo vd., 2015: 43). Veri tabanlarından biri veya birkaçından elde edilen veriler, VOSViewer, Bibexcel, CiteSpace II, IN-SPIRE, Network Workbench Tool, CoPalRed, VantagePoint, Leydesdorff's Software ve Science of Science (Sci2) Tool gibi yazılımlar vasıtasıyla çözümlenmekte ve bilimsel haritalama yapılabilir (Cobo vd., 2011: 1383). VOSviewer programı kolay kullanımı, büyük ve anlaşılır haritalar oluşturabilme imkanının olması nedeniyle sıklıkla tercih edilen bir program olmaktadır (Van Eck ve Waltman, 2010: 523).

Bu çalışmada, araştırmaya konu olan veriler, Web of Science veri tabanından elde edilmiştir. Veri tabanında "Technostress" şeklinde tarama yaptırılmış ve 2014-2023 (Ekim 2023) yılları arasında yapılan yayınlar aratılmıştır. Bunun sonucunda 805 adet yayına ulaşılmış, bu yayınlardan sadece makale olanlar filtrelenerek 648 yayın araştırmaya dahil edilmiştir. Elde edilen makale yayınları; yayın yılı, yazar başına ve ülkelere göre yayın sayısı, yayınların tarandığı dizin ve indekslere göre dağılımı, yayın yapılan kurum, atıf sayısı ve ortak anahtar kelimeler açısından incelenmiştir. Ayrıca VOSviewer programı kullanılarak ağ haritaları çıkartılarak görselleştirilmiştir.

BULGULAR

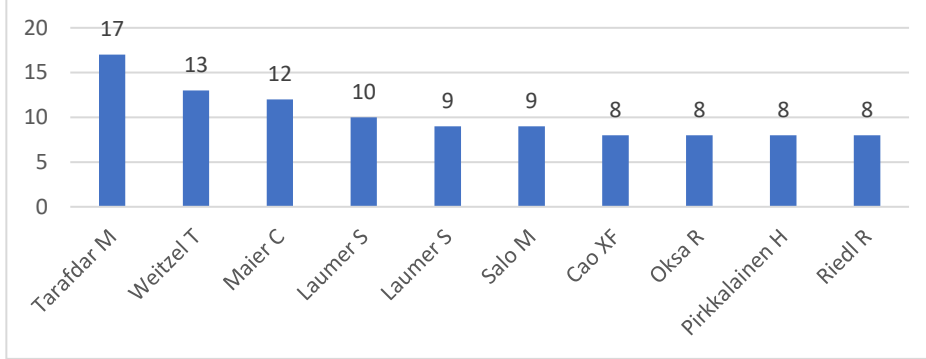
Araştırmada, Web of Science veri tabanında yer alan, 2014-2023 yılları arasında teknostres hakkında yapılan yayınlar baz alınmıştır. Veri tabanının arama kısmına "Technostress" yazılarak kelimenin geçtiği çalışmalar taratılmıştır. Toplamda 805 adet yayına ulaşılmıştır. Bu yayınlardan sadece makale şeklinde yapılan yayınlar filtrelenmiş ve 648 yayın araştırmaya dahil edilmiştir. Çalışmaların yayın yıllarına göre sayılarının dağılımı Görsel 1.'de yer almaktadır.

Görsel 1 Teknostres Üzerine Yapılmış Çalışmaların Yayın Yıllarına göre Dağılımı

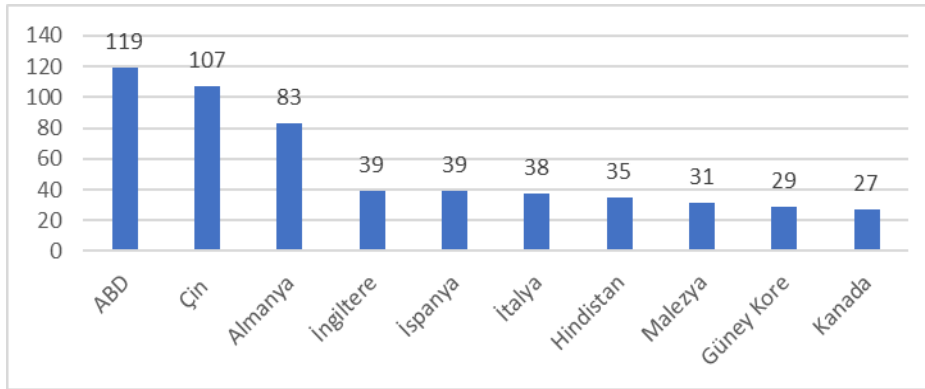
Görsel 1.'de teknostres hakkında 2014 yılında 14 yayın yapıldığı, genel olarak artan bir ivmeyle 2022 yılına geldiği, seride 173 yayınlı en çok yayın yapılan yılın 2022 yılı olduğu görülmektedir. 2023 yılı ekim ayı itibariyle 130 adet yayın yapıldığı görülmüş, yılın

tamamlanmasına yaklaşık 3 ay olması nedeniyle yılın tamamındaki yayın sayısına ulaşamamıştır. Elde edilen verilere bakıldığında son yıllarda teknostres kavramıyla ilgili yayın sayılarının sürekli arttığı görülmektedir. Teknostres hakkındaki makale yayınlarının yazarlara göre dağılımı Görsel 2’de yer almaktadır.

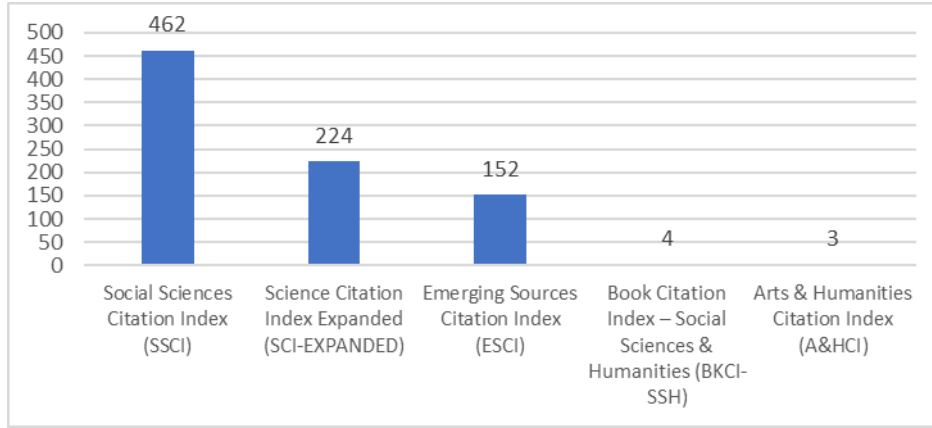
Görsel 2 Teknostres Üzerine Yapılmış Yayınların Yazarlara göre Dağılımı

Görsel 2’de teknostres hakkında en çok yayın yapmış ilk 10 sıradaki yazar sıralanmıştır. Buna göre 17 adet çalışmayla Tarafdar en çok makale yayınına sahip yazar olduğu görülmektedir. 13 adet yayımla Weitzel ikinci ve 12 adet yayımla Maier üçüncü sırada yer almaktadır. Görsel 3.’de yayınların ülkelere göre dağılımı yer almaktadır.

Görsel 3 Teknostres Üzerine Yapılmış Yayınların Ünelere

Görsel 3’de teknostres hakkında yapılan makale yayınlarının en çok yapıldığı 10 ülke yer almaktadır. Buna göre 119 yayımla en çok çalışmanın ABD’de yapıldığı görülmektedir. Bunu sırasıyla Çin (107 adet), Almanya (83 adet), İngiltere (39 adet), İspanya (39 adet), İtalya (38 adet), Hindistan (35 adet), Güney Kore (29 adet) ve Kanada (27 adet) takip etmektedir. Web of Science verilerine göre Türkiye 11 adet makale yayını ile 21. sıradadır. Teknostres üzerine yapılmış yayınların tarandıkları dizin ve indekslere göre dağılımı Görsel 4.’de gösterilmektedir.

Görsel 4 Teknostres Üzerine Yapılmış Yayınların Dizin ve İndekslere Göre Dağılımı

Görsel 4.'de teknostres hakkında yapılan makale yayınlarının tarandığı dizin ve indekslerden ilk 5 sıra yer almaktadır. Buna göre 462 yayının Social Sciences Citation Index (SSCI)'de yer aldığı görülmektedir. Bunu sırasıyla 224 yayının yer aldığı Science Citation Index Expanded (SCI-EXPANDED), 152 yayının yer aldığı Emerging Sources Citation Index (ESCI), 4 yayının yer aldığı Book Citation Index-Social Sciences&Humanities (BKCI-SSH) ve 3 yayının yer aldığı Arts&Humanities Citation Index (A&HCI) takip etmektedir. Çizelge 1.'de Teknostres üzerine yapılmış makale yayınlarının yazar, yayın yapılan dergi, atıf sayısı ve ortalama 1 yılda almış olduğu atıf sayısı açısından dağılımı gösterilmektedir.

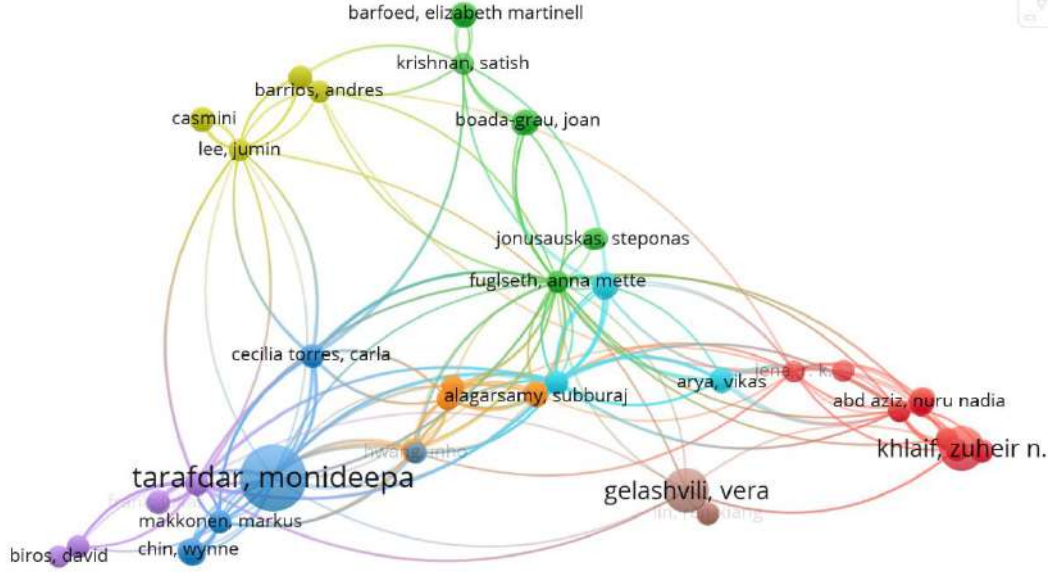
Çizelge 1 Teknostres Üzerine Yapılmış Makale Yayınlarının Yazar, Dergi, Atıf Oranları Dağılımı

Yazar	Dergi	Yayının Adı	Atıf	Her Yıl Ortalama Atıf
Lee vd. (2014)	Computers in Human Behavior	"The dark side of smartphone usage: Psychological traits, compulsive behavior and technostress"	484	48,4
Lee vd. (2016)	Computers in Human Behavior	"Information and communication technology overload and social networking service fatigue: A stress perspective"	366	45,75
De vd. (2020)	International Journal of Information Management	"Impact of digital surge during Covid-19 pandemic: A viewpoint on research and practice"	352	88
Maier vd. (2015)	European Journal of Information Systems	"Giving too much social support: social overload on social networking sites"	330	36,67
Maier vd. (2015)	Information Systems Journal	"The effects of technostress and switching stress on discontinued use of social networking services: a study of Facebook use"	322	35,78
Zhang vd. (2016)	Information & Management	"Do you get tired of socializing? An empirical explanation of discontinuous usage behaviour in social network services"	295	36,88
D'Arcy vd. (2016)	Journal of Management Information Systems	"Understanding employee responses to stressful information security requirements: a coping perspective"	261	26,1
Luqman vd. (2017)	Computers in Human Behavior	"Empirical investigation of Facebook discontinues usage intentions based on SOR paradigm"	224	32
Tarafdar vd. (2019)	Information Systems Journal	"The technostress trifecta - techno eustress, techno distress and design: Theoretical directions and an agenda for research"	222	44,4
Cao vd. (2018)	Computers in Human Behavior	"Exploring the effect of overload on the discontinuous intention of social media users: An S-O-R perspective"	221	36,83

Çizelge 1.'de, teknostres üzerine yapılan makale yayınlarının yazar, yayınlanan dergi, toplam atıf ve yılda ortalama kaç atıf aldığına dair bilgiler yer almaktadır. Buna göre Lee vd. (2014) tarafından yapılan ve "Computers in Human Behavior" dergisinde yayımlanan makalenin, toplamda 484 atıfıyla teknostres hakkındaki en çok atıf alan makale olduğu görülmektedir. Yine, Lee vd. (2016) tarafından "Computers in Human Behavior" dergisinde yayımlanan makalenin 366 atıfıyla ikinci en fazla atıf alan makale olduğu görülmektedir. Üçüncü en fazla

atıf alan yayın ise 352 atıfla De vd. (2020)'nin "International Journal of Information Management" dergisinde yayımlanan makalesidir.

Web of Science veri tabanı kullanılarak elde edilen veriler, VOSviewer programı vasıtasıyla çözümlenmiştir. Programa yazar atıf analizi yaptırılmıştır. Analiz sonucunda teknostres hakkında makalesi yayımlanan 136 yazarın olduğu görülmüştür. VOSviewer programına, teknostres hakkında makalesi yayınlanan 136 yazardan en az 1 çalışmada ismi bulunma ve en az 1 atıf almış olma şartı girilmiştir. Bunun sonucunda eşik değeri karşılayan 111 yazarın olduğu görülmüştür. Elde edilen bu 111 yazardan bulutun çok dışında olanların haritadan çıkarılması sonucunda 91 yazar ağ haritasında gösterilmiştir. İşlemler sonucunda yazarların atıf bağlantılarını ortaya koyan ağ haritası Görsel 5.'de yer almaktadır.

Görsel 5 Teknostres Hakkındaki Yayın Yapan Yazarların Atıf Analizi Ağ Haritası

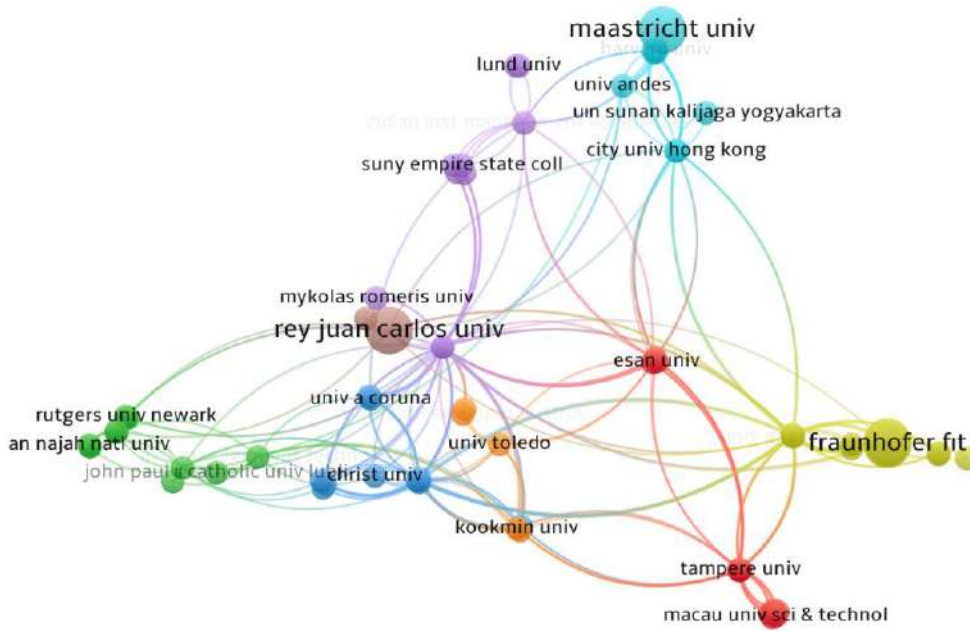
Teknostres hakkında makalesi yayınlanan yazarlara ait Görsel 5.'deki atıf analizi ağ haritasına göre 91 yazar, 8 kümelenme ve yazarlar arasında 422 bağlantının olduğu görülmüştür. Ağ haritasında dairelerin büyüklükleri yazarların yayın sayısının miktarını göstermektedir. Analiz sonucunda yayın sayısı bakımından Monideepa Tarafdar, N. Zuheir Khlaif, Vera Gelashvili öne çıkan yazarlar oldukları görülmektedir. Ayrıca Monideepa Tarafdar tarafından yapılan yayınların 128, Anna Mette Fuglseth tarafından yapılan yayınların 127 ve Oystein Sorebo tarafından yapılan yayınların 127 atıfla konu hakkında en çok atıf alan yayınlar olduğu tespit edilmiştir.

Teknostres üzerine yapılan makale yayınlarındaki ortak anahtar kelimelerin tespitine yönelik analiz yapılmıştır. Analiz sonucunda makale yayınlardaki 175 ortak anahtar kelimedenden en az 1 çalışmada olma şartı girilmiştir. Elde edilen bu 175 ortak anahtar kelimedenden bulutun çok dışında olanların haritadan çıkarılması sonucunda 167 ortak anahtar kelime Görsel 6'daki ağ haritasında gösterilmiştir.

Teknostres hakkında yapılan makale yayınlarının ait olduğu ülkeler Görsel 7.'deki ağ haritasında görülmektedir. Yapılan analize göre 26 ülke, 6 kümeleme ve ülkeler arasında 104 bağlantının olduğu görülmüştür. Analiz sonucunda yayın sayısı açısından en çok yayının yapıldığı ülkelerin ABD, İspanya ve Hindistan olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca atıf açısından bakıldığında yayınlarına en çok atıf alan ülkelerin ABD (242), Hindistan (213) ve Norveç (127) oldukları tespit edilmiştir.

Teknostres üzerine yapılan makale yayınlarının ait olduğu kurumlar incelenmiştir. Analiz sonucunda, makale yayınının yapıldığı 96 kurum olduğu görülmüştür. Bu 96 kurumdan en az 1 çalışması olma ve en az 1 atıf almış olma şartı girilmiştir. Bunun sonucunda eşik değeri karşılayan 78 kurumun olduğu görülmüştür. Sorgulama sonrasında 78 kurum arasında bulutun çok dışında olanların haritadan çıkarılması sonucunda 67 kurum Görsel 8'deki ağ haritasında gösterilmiştir.

Görsel 8 Teknostres Hakkındaki Yayınların Kurumlara Göre Dağılımı

Teknostres hakkında yapılan makale yayınlarının ait olduğu kurumlar Görsel 8'deki ağ haritasında görülmektedir. Yapılan analize göre 67 kurum, 8 kümeleme ve kurumlar arasında 264 bağlantının olduğu görülmüştür. Analiz sonucunda yayın sayısı açısından en çok yayının yapıldığı kurumların Maastricht Univ (2), Fraunhofer fit (2), Univ Hohenheim (2) ve Rey Juan Carlos Univ (2) olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca atıf açısından bakıldığında yayınlarına en çok atıf alan kurumların Buskerud Univ Coll (127), Nhh Norwegian Sch Econ (127) ve Inst Management Technol (110) oldukları tespit edilmiştir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Gelişen ve değişen teknolojinin örgütlere olumsuz yansımalarından biri olan teknostres, her geçen gün daha fazla araştırmacının ilgisini çekmektedir. Teknostres hakkındaki yayınların her ne kadar 1980'li yıllarda yapılmış olduğu görülse de bu yayınların 2014 yılına kadar nicelik olarak kayda değer sayıda olmadığı görülmüştür. 2014 yılından bu yana önemli derecede ve artan sayıda teknostres kavramının ele alındığı göz önünde bulundurulduğunda, kavramın son yıllarda ilgi çeken bir kavram olduğu görülmektedir. Fakat yerli literatürde kavram hakkında yeterli sayıda çalışma bulunmamaktadır. Bu kapsamda çalışmanın amacı, teknostres kavramını konu eden yayınların bibliyometrik açıdan ele alınması ve daha sonra yapılacak çalışmalara kılavuzluk etmesidir.

Araştırma kapsamında, Web of Science veri tabanında taranan 2014-2023 yılları arasındaki teknostres kavramı ile ilgili yapılan yayınlar listelenmiştir. Elde edilen 805 adet yayın içinden sadece yayınlanmış makaleler filtelenmiş ve 648 yayın araştırmaya dahil edilmiştir. Bu yayınlar yayın yılı, yazar, atıf sayısı, yayın yapılan ülke ve kurumlara göre dağılımı, yayınların tarandığı dizin ve indekslere göre dağılımı ve ortak anahtar kelime yönünden incelenmiştir ve VOSviewer programı vasıtasıyla haritalandırılmıştır. Elde edilen verilere göre teknostres kavramıyla ilgili yayınların sayısının 2014 yılı itibariyle ivme kazandığı ve günümüze kadar sürekli artan sayıda makalenin yayımlandığı görülmektedir.

Araştırma kapsamında yapılan analizlerden elde edilen bulgulara göre 17 adet yayın ile teknostres hakkında en çok makale yayını Monideepa Tarafdar'ın kaleme aldığı görülmüştür. Teknostres hakkındaki makale yayınları göz önünde bulundurulduğunda atıf sayısı açısından en çok atıf alan yazar Monideepa Tarafdar'dır. 484 atıfla en çok atıf alan yayın, Lee vd. (2014) tarafından kaleme alınan Computers in Human Behavior dergisinde yayınlanan "The dark side of smartphone usage: Psychological traits, compulsive behavior and technostress" isimli yayın olduğu görülmüştür. Konu hakkında en çok makale yayını yapılan ülkenin ABD olduğu tespit edilmiştir. Web of Science verilerine göre Türkiye 11 adet makale yayını ile 21. sırada olduğu görülmüştür. Dolayısıyla teknostres ile ilgili makale yayınlarının ülkemizde kısıtlı sayıda olduğu görülmektedir. Makale yayınlarında en çok tekrarlanan ortak anahtar kelimenin "technostress" ve en çok yayının yapıldığı kurumun Maastricht Üniversitesi olduğu tespit edilmiştir.

Araştırma kapsamında, Web of Science veri tabanı özelinde literatürde yer alan teknostres hakkındaki makale yayınları incelenmiş ve bibliyometrik açıdan ele alınarak yayınlar yayın yılı, yazar, atıf sayısı, yayın yapılan ülke ve kurumlara göre dağılımı, yayınların tarandığı dizin ve indekslere göre dağılımı ve ortak anahtar kelimeler açısından kapsamlı bilgilere yer verilmiştir. Yapılan bu araştırma ile VOSviewer programı vasıtasıyla bilimsel haritalandırma tekniği kullanılarak araştırmacılara görsel olarak kavramın bağlantıları ve gelişimini anlaması ve yorumlamasına katkı sağlanmıştır. Bu sayede daha sonra araştırma yapacakların dijital bilgi yığını içinde zaman kaybetmeden çalışma yapabilmelerine destek olunacağı umulmaktadır.

Araştırmada kullanılan verilerin sadece Web of Science veri tabanında yer alan yayınlar ile sınırlı kalması bir kısıt olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırmanın bir başka kısıtı ise nicel bir yöntem tercih edilmesi sebebiyle ele alınan yayınların içeriğine bakılmamasıdır. Araştırma kapsamında ele alınan teknostres kavramıyla ilgili yerli literatürde yeterli sayıda yayın olmaması bu alanda çalışma yapılmasının literatüre katkı sağlayacağını göstermektedir. Teknostres konusu ile ilgili daha sonra yapılacak bibliyometrik çalışmalarda farklı veri tabanı veya veri tabanlarının (Scopus, CiteSeer, MEDLINE PubMed, Google Scholar) kullanılması, farklı bulgular elde edilmesini sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- [1] Al-Fudail, M. ve Mellar, H. (2008). Investigating Teacher Stress when Using Technology. *Computers & Education*, 51(3), 1103-1110. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2007.11.004>. (Erişim tarihi: 03.10.2023)
- [2] Ahmad, U.N.U., Amin, S. M., ve Ismail, W. K. W. (2009). The Impact of Technostress on Organisational Commitment among Malaysian Academic Librarians. *Singapore Journal of*

- Library & Information Management*, 38, 103-123. <https://www.las.org.sg/wp/sjlim/files/SJLIM2009Norulkamar.pdf> (Erişim tarihi: 05.10.2023)
- [3] Anderson, A.M. (1985). Technostress: Another Japanese discovery. *Nature*, 317 (6), 1-6. doi: 10.1038/317006b0. (Erişim tarihi: 31.09.2023)
- [4] Ayyagari, R., Grover, V. ve Purvis, R. (2011). Technostress: Technological Antecedents and Implications. *MIS quarterly*, 35(4), 831-858. <https://doi.org/10.2307/41409963>. (Erişim tarihi: 18.10.2023)
- [5] Brod, C. *Technostress: The Human Cost of The Computer Revolution*. Reading, Massachusetts: Addison-Wesley Publishing Company, 1984.
- [6] Can Yalçın, R. ve Beğenirbaş, M. (2021). Covid-19 Pandemi Sürecinde Teknostres ve İş-Aile Çatışması. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 11 (2), 700-730. Doi: 10.18074/ckuiibfd.869266. (Erişim tarihi: 01.10.2023)
- [7] Castillo-Vergara, M., Alvarez-Marin, A. and Placencio-Hidalgo, D. (2018). A Bibliometric Analysis of Creativity in The Field of Business Economics. *Journal of Business Research*, 85, 1-9. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2017.12.011>. (Erişim tarihi: 01.10.2023)
- [8] Chen, C. (2017). Science Mapping: A Systematic Review of the Literature. *Journal of Data and Information Science*, 2 (2), 1-40. <https://doi.org/10.1515/jdis-2017-0006> (Erişim tarihi: 05.10.2023)
- [9] Chiappetta, M. (2017). The Technostress: Definition, Symptoms and Risk Prevention. *Senses and Sciences*, 4(1), 358-361. <https://doi.org/10.14616/sands-2017-1-358361>. (Erişim tarihi: 11.10.2023)
- [10] Christian, M., Purwanto, E., ve Wibowo, S. (2020). Technostress Creators on Teaching Performance of Private Universities in Jakarta During Covid-19 Pandemic. *Technology Reports of Kansai University*, 62 (6), 2799-2809. (Erişim tarihi: 01.10.2023)
- [11] Cobo, M. J., López-Herrera, A. G., Herrera-Viedma, E. ve Herrera, F. (2011). Science Mapping Software Tools: Review, Analysis, And Cooperative Study Among Tools. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 62 (7), 1382-1402. <https://doi.org/10.1002/asi.21525>. (Erişim tarihi: 24.09.2023)
- [12] Gül, N. (2022). Teknostresin Tükenmişlik Üzerindeki Etkisinde Bilinçli Farkındalığın Aracılık Rolü: Banka Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. *Alanya Akademik Bakış*, 6 (3), 2747-2762. doi: 10.29023/alanyaakademik.1091595. (Erişim tarihi: 27.09.2023)
- [13] Khan, A. A., Jamil, A. ve Bakhsh, K. (2020). Role of Organizational Environment in Reducing the Effect of Techno-Stress on Work Behavior of the University Teachers. *Global*

Social Sciences Review, 5 (1), 313-321. [http://dx.doi.org/10.31703/gssr.2020\(V-I\).32](http://dx.doi.org/10.31703/gssr.2020(V-I).32). (Erişim tarihi: 05.10.2023)

[14] Khan, A., Rehman, H. ve Rehman, D. S. U. (2016). An Empirical Analysis of Correlation Between Technostress and Job Satisfaction: A Case of KPK, Pakistan. *Pakistan Journal of Library and Information Science Pakistan Journal of Information Management and Libraries*, 14, 9-15. <https://doi.org/10.47657/201314763>. (Erişim tarihi: 10.10.2023)

[15] Kim, H.J., Lee, C.C., Yun, H., ve Shin, I.K. (2015). An Examination of Work Exhaustion in The Mobile Enterprise Environment. *Technological Forecasting & Social Change*, 100, 255-266. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.techfore.2015.07.009>. (Erişim tarihi: 15.10.2023)

[16] Pritchard, A. (1969). Statistical Bibliography or Bibliometrics? *Journal of Documentation*, 25, 348-349. (Erişim tarihi: 12.10.2023)

[17] Ragu-Nathan, T. S., Tarafdar, M., Ragu-Nathan, B. S., ve Tu, Q. (2008). The Consequences of Technostress for end Users in Organizations: Conceptual Development and Empirical Validation. *Information Systems Research*, 19(4), 417-433. doi:10.1287/isre.1070.0165. (Erişim tarihi: 19.10.2023)

[18] Shu, Q., Tu, Q. ve Wang, K. (2011). The Impact of Computer Self-Efficacy and Technology Dependence on Computer-Related Technostress: A Social Cognitive Theory Perspective. *International Journal of Human-Computer Interaction*, 27(10), 923-939. <https://doi.org/10.1080/10447318.2011.555313> (Erişim tarihi: 08.09.2023)

[19] Tarafdar, M., Pullins, E. B. ve Ragu-Nathan, T. S. (2015). Technostress: Negative Effect on Performance and Possible Mitigations. *Information Systems Journal*, 25(2), 103-132. <https://doi.org/10.1111/isj.12042>. (Erişim tarihi: 14.09.2023)

[20] Tarafdar, M., Tu, Q. ve Ragu-Nathan, T. S. (2010). Impact of Technostress on End-User Satisfaction and Performance. *Journal of Management Information Systems*, 27 (3), 303-334. doi: 10.2753/MIS0742-1222270311. (Erişim tarihi: 17.10.2023)

[21] Tarafdar, M., Tu, Q., Ragu-Nathan, B. S. ve Ragu-Nathan, T. (2007). The Impact of Technostress on Role Stress and Productivity. *Journal of Management Information Systems*, 24 (1), 301-328. <https://doi.org/10.2753/MIS0742-1222240109>. (Erişim tarihi: 17.10.2023)

[22] Van Eck, N., ve Waltman, L. (2010). Software Survey: VOSviewer, a Computer Program for Bibliometric Mapping. *Scientometrics*, 84 (2), 523-538. <https://doi.org/10.1007/s11192-009-0146-3>. (Erişim tarihi: 17.10.2023)

- [23] Yin, P., Ou, C.X., Davison, R.M., ve Wu, J. (2018). Coping with Mobile Technology Overload in the Workplace. *Internet Research*, 28 (5), 1189-1212. <https://doi.org/10.1108/IntR-01-2017-0016>. (Erişim tarihi: 18.10.2023)
- [24] Zhang, L., Carter Jr, R. A., Qian, X., Yang, S., Rujimora, J., ve Wen, S. (2022). Academia's Responses to Crisis: A Bibliometric Analysis of Literature on Online Learning in Higher Education During COVID-19. *British Journal of Educational Technology*, 53, 620-646. <https://doi.org/10.1111/bjet.13191>. (Erişim tarihi: 19.10.2023)

YAPAY ZEKÂ VE İŞLETME YÖNETİMİ

Öğrt. Grv. Yasemin KILINÇ GÜVEN

Selçuk Üniversitesi, Beyşehir Ali Akkanat MYO, yasemin.kilinc.guven@selcuk.edu.tr -
<https://orcid.org/0000-0002-5853-1993>

ÖZET

Yapay zeka (YZ) disiplinlerarası bir alan olup, makinelerin insan benzeri zeka ve algılama yeteneklerine sahip olmasına, bilgisayarların verileri anlama, öğrenme, akıl yürütme ve karmaşık sorunları çözme yeteneklerini geliştirmeye odaklanmaktadır. YZ, işletme yönetiminde karar desteği, analitik, veri işleme, raporlama, işgücünün yapılanması, hedef ve tahmin geliştirme, planlama ve strateji geliştirme, görevlerin tasarlanması, bilgi ve belge yönetimi gibi alanlarda önemli değişimler ve fırsatlar sunmaktadır. YZ, yorumlanmış, özetlenmiş, anlamlı ve kullanıma hazır bilgi servis edebildiği gibi aynı zamanda bazı görevleri de yerinde getirmektedir. YZ temelli çözümleri kullanan işletmelerde zaman alan ve yöneticileri asli işlerinden uzaklaştıran pek çok iş ve süreç otomasyona bağlandığından genel olarak bir performans artışı söz konusu olabilmektedir. Bu çalışmada YZ temelli teknolojilerin işletme yönetiminde rolü ve etkisi incelenmiştir. Çalışma sonucunda YZ'nin belirsizlik, veri akışını yönetme, kıt kaynakları verimli kullanma, rutin işleri devralma, etkili karar verme, planlama yapma ve strateji geliştirmede taşıdığı potansiyel ile işletmeler için çok boyutlu çözümler sunduğu; düşük operasyonel maliyetler, etkili iş ve süreç yönetimi, standartların iyileştirilmesi, hızlı kararların alınabilmesi, güvenilir kontrol yöntemlerinin oluşturulmasına yardımcı olduğu; yöneticilerin zamanlarının yarısından fazlasını alan işleri üstlendiği görülmüştür. Ayrıca işletmelerin YZ çözümlerine yapacakları bir birimlik yatırımın en az üç kat geri dönüşünün olduğu; YZ'nin süreç otomasyonu, bilişsel iç görü ve bilişsel etkileşim boyutlarında hem işletmeler hem de yöneticiler için elverişli bir çözümler sunduğu görülmüştür. YZ'dan beklenen olumlu sonuçların elde edilebilmesi için eğitim eksikliği, veri güvenliği ve gizliliği, teknoloji bağımlılığı, insan işgücünde azalma, yanlış bilgi ve analiz gibi engellerin ortadan kaldırılması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yönetim, Yapay Zeka, İşletme, Teknoloji.

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND BUSINESS MANAGEMENT

ABSTRACT

Artificial intelligence (AI) is an interdisciplinary field that focuses on enabling machines to have human-like intelligence and perception capabilities and on improving the ability of computers to understand data, learn, reason, and solve complex problems. AI offers significant changes and opportunities in business management in areas such as decision

support, analytics, data processing, reporting, workforce structuring, goal and forecast development, planning and strategy development, task design, information, and document management. AI can interpret, summarize, and provide meaningful and ready-to-use information, as well as perform certain tasks. In organizations that use AI-based solutions, many tasks and processes that take time and distract managers from their core work can be automated, leading to an overall increase in performance. This study examines the role and impact of AI-based technologies in business management. As a result of the study, it was seen that AI offers multidimensional solutions for businesses with its potential in uncertainty, managing data flow, using scarce resources efficiently, taking over routine tasks, effective decision-making, planning, and strategy development; low operational costs; effective business and process management; improving standards; making fast decisions; helping to establish reliable control methods; and undertaking tasks that take more than half the time of managers. In addition, it was seen that one unit investment by enterprises in AI solutions has at least three times the return; AI is a favorable solution for both enterprises and managers in the dimensions of process automation, cognitive insight, and cognitive interaction. In order to achieve the expected results from AI, obstacles such as lack of training, data security and confidentiality, technology dependency, a reduction in the human labor force, misinformation, and analysis should be eliminated.

Keywords: Technology, Management, Artificial Intelligence, Business.

GİRİŞ

Günümüzdeki anlamıyla YZ'nın uygulamaya yönelik fikirsel temellerinin Alan Turing'in "Bilgi İşlem Makineleri ve Zeka" (Computing Machinery and Intelligence) adlı çalışmasında "Makineler düşünebilir mi?" sorusuyla atıldığını söylemek mümkündür (Turing, 1950). Daha sonra McCarthy "akıllı makineler bilimi ve mühendisliği" olarak "yapay zeka" terimini 1956 yılında ilk kez kullanmıştır (McCarthy vd., 2006).

YZ, disiplinlerarası bir alan olup, makinelerin insan benzeri zeka ve algılama yeteneklerine sahip olmasına, bilgisayarların verileri anlama, öğrenme, akıl yürütme ve karmaşık sorunları çözme yeteneklerini geliştirmeye odaklanmaktadır (Kumar vd., 2019). Bu kapsamda YZ'nın; insanları taklit etmek, zor ve karmaşık sorunları çözmek, öğrenme ve adaptasyon geliştirmek, insan hayatını kolaylaştırmak ve sistematik kararlar almak gibi amaçları vardır (Langer vd., 2021).

İşletme yönetiminde ise YZ, düşük operasyonel maliyetler, etkili iş ve süreç yönetimi gibi avantajlar sağlarken standartların iyileştirilmesi, hızlı kararların alınabilmesi, güvenilir kontrol yöntemlerinin oluşturulması gibi kritik noktalarda yardımcı olabilmektedir.

YÖNETİMDE YAPAY ZEKÂYA YÖNELİK GÖRÜŞLER

YZ'ya yönelik dört tip görüşün olduğu görülmektedir. *İyimser* (optimist) görüşe göre YZ, insanlık için yaşamın her alanında gelişmeyi, ilerlemeyi ve konforu sağlayan bir fırsattır (Rizer ve Watney, 2018). *Kötümser* (pesimist) görüşe göre YZ, sağladığı olanaklarla insanlığın makinelere olan bağımlılığını artıracaktır ve bu da karar vermenin insanlardan makinelere geçmesi riskine yol açabilecektir (Challen vd., 2019). *Pragmatist* görüşe göre YZ,

sadece iyimser ya da kötümser bakış açısıyla değil bütüncül olarak değerlendirilmelidir. YZ, insanlığın geçmişte yaşadığı değişim dönemleriyle benzerlik göstermektedir, hukuk ve teknik kurallarla çevrelenerek faydalarından yararlanılmalıdır (Páez, 2019). *Şüpheli* görüşe göre YZ'nın nereye kadar gideceği ve neye dönüşeceği belirsizdir. Bundan dolayı insani özelliklerin makinelere aktarılmaya çalışılmasının aynı zaman insanın devreden çıkarılması olduğundan riskler göz ardı edilmemelidir (Kullu ve Raj, 2018). YZ, büyük hacimli yapılandırılmış ve yapılandırılmamış bilgileri verimli ve hızlı bir şekilde işlemede ideal bir araçtır. Tek başına insanların tespit etmekte zorlanacağı kalıpları, eğilimleri ve belirleyicileri hızlı bir şekilde tanıyabilen algoritmalarla karar destek sistemlerine yardımcı olmaktadır.

YAPAY ZEKÂ VE YÖNETİM

Ortaya atıldığı günden itibaren popüler bir kavram olan YZ, kişisel ve toplumsal yaşamda her geçen gün daha fazla yer edinmektedir. Özellikle iş dünyasında değişimlere yol açmış ve buna devam etmektedir (Fraij ve László, 2021). İşletmelerin YZ çözümlerine yapacakları bir birimlik yatırımın en az üç kat geri dönüşünün olacağı belirtilmektedir (Lukic, 2023). YZ'nın işletmelere sağladığı avantajlar Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 2. Yapay Zekânın İşletme Yönetimine Sağladığı Avantajlar

İnsan Hatasının Azaltılması	YZ özellikli bilgisayarlar, doğru programlanırsa sıfır hata yapar. YZ modelleri tahmine dayalı analize dayanır, bu nedenle hatalara yer bırakmaz. YZ, hem zamandan hem de kaynaklardan tasarruf etmeye yardımcı olur ve doğru ve verimli sonuçlar elde etmede yardımcı olur.
Tekrarlayan Görevlerin Ve Süreçlerin Otomatikleştirilmesi	YZ, veri toplama, veri girişi, müşteri odaklı iş, e-posta yanıtları, yazılım testi, fatura oluşturma ve daha pek çok alanda rutin monoton görevlerin otomasyonunu sağlar. Çalışanlar, insan yetenekleri gerektiren bu tür görevlere odaklanmak için zaman kazanırlar.
Büyük Verileri Sorunsuz Bir Şekilde İşlenmesi	YZ, büyük veriyi çok daha kısa sürede işlemek ve sonuç çıkarmak için tüm becerilere ve algoritmalara sahiptir. YZ, analiz için gerekli olabilecek ilgili verileri hızlı bir şekilde kavrama ve çıkarma yeteneğine sahiptir. YZ da bu verileri yorumlama ve dönüştürme yoluyla daha fazla işleyebilir.
Hızlı Karar Vermeyi Kolaylaştırması	YZ, güvenilir ve değerli içgörülerini çok daha hızlı bir şekilde toplamaya yardımcı olur. YZ, önemli algoritmalarla birlikte makinelerin birleştirilmiş veri ve tahminler getirmesini sağlar. YZ sistemleri her zaman mevcuttur, böylece daha hızlı karar vermede yardımcı olur. YZ, büyük veri kümelerini analiz edebilme kapasitesine sahiptir. Bu da işletmelerin bilgi temelli ve daha doğru kararlar almasına olanak tanır.
Yapay Zeka Destekli Dijital Asistanlardan Yararlanılması	YZ tabanlı sohbet robotları, gereksiz müşteri hizmetleri personeline olan ihtiyacı azaltır. Rutin ve basit müşteri sorgularının ele alınmasına yardımcı olur. Chatbotlar müşterileri akıllıca idare eder ve talep üzerine zamanında ve doğru bilgi sağlar. Sesli asistan örnekleri: İnsan sesli komutlarına yanıt veren ve sorguları çözmeye onlara yardımcı olan Siri ve Alexa.
Riskli Ve Tehlikeli Görevlerin Verimli Bir	YZ uygulamaları, insanlar için tehlikeli olan alanlarda kullanılabilir. YZ sistemleri, tehlikeli görevlerde yer alan riskleri en aza indirir. Örneğin,

Şekilde Yerine Getirilmesi	Robotlar kömür madenciliği, deniz araştırmaları, doğal afetler sırasında kurtarma operasyonlarında yardım vb. Gibi tehlikeli görevleri üstlenebilirler.
Süreçlerin Ve İş Akışlarının İyileştirilmesine Yardımcı Olması	YZ, şirketlerin daha verimli çalışmasına yardımcı olur, üretkenliği artırır ve gelirleri artırır. Sıkıcı süreçlerin iyileştirilmesine yardımcı olur ve hatasız daha iyi iş akışları sunar.
Tıbbi ve Farmasotik Uygulamalara Yardımcı Olması	YZ, sağlık uygulamaları, ilaç geliştirme ve tedavilerinde doğrudan yer almaktadır. Tıp pratisyenleri YZ ile sağlık risklerini hızlı bir şekilde tahmin edebilirler. YZ, radyo cerrahi gibi karmaşık tedavi prosedürlerine yardımcı olur. YZ tabanlı cerrahi uyarıcılar nörolojik bozuklukları izler ve tespit eder ve beyin fonksiyonlarını uyarır.
Tam Zamanlı Kullanılabilirlik Sağlaması	YZ tabanlı sistemler 7/24 mevcuttur ve herhangi bir zamanda gerektiğinde erişilebilir. İnsanlardan farklı olarak, YZ tabanlı sistemler her zaman üretken olabilir. YZ sistemleri daha uzun saatler çalışacak şekilde programlanmıştır ve tekrarlayan ve monoton görevleri kolayca yapabilir.
Maliyet Düşürme ve Verimlilik Artışı Sağlama	YZ, otomasyon ve veri analizi gibi iş süreçlerini optimize etme yeteneğiyle iş verimliliğini artırabilir. Tekrarlayan ve zaman alıcı görevlerin otomatikleştirilmesi, insan gücünü daha stratejik ve yaratıcı görevlere yönlendirebilir. YZ sayesinde işletmeler, maliyetli süreçleri optimize edebilirler. İnsan gücüne dayalı işleri otomatikleştirerek ve kaynakları daha etkili bir şekilde kullanarak maliyetleri düşürebilirler.
Müşteri Deneyimini Geliştirme ve Rekabet Üstünlüğü Sağlama	YZ, müşteri deneyimini kişiselleştirmek ve özelleştirmek için kullanılabilir. Müşteri taleplerini anlama, hızlı ve doğru yanıtlar verme yeteneği sayesinde müşteri memnuniyetini artırabilir. YZ, rekabetçi bir avantaj sağlayabilir. Örneğin, rakip firmalara kıyasla daha hızlı ve doğru analizler yaparak, pazar trendlerini önceden tahmin edebilirler.

Kaynak: (Forbes, 2023; Bhbosale vd., 2020).

YZ'nın iş değerini ve çalışan becerilerini önemli ölçüde artıracığı söylenebilir. Nitekim yapılan bir araştırmada organizasyonlarda YZ'nın benimsenmesi halinde, yıllık 2,9 trilyon dolarlık kurumsal değer kazanılabileceği ve 6,2 milyar saatlik işgören verimliliği sağlanabileceği belirtilmiştir (Data Conomy, 2022). PWC (2020) tarafından yapılan bir araştırmada YZ temelli çözümlerin 2030 yılına kadar küresel GSYİH üzerinde 15,37 trilyon dolar (yaklaşık %14) oranında bir atışta doğrudan ya da dolaylı olarak payının olacağı belirtilmiştir.

SONUÇ

Çalışma sonucunda YZ'nın belirsizlik, veri akışını yönetme, kıt kaynakları verimli kullanma, rutin işleri devralma, etkili karar verme, planlama yapma ve strateji geliştirmede taşıdığı potansiyel ile işletmeler için çok boyutlu çözümler sunduğu; düşük operasyonel maliyetler, etkili iş ve süreç yönetimi, standartların iyileştirilmesi, hızlı kararların alınabilmesi, güvenilir kontrol yöntemlerinin oluşturulmasına yardımcı olduğu; yöneticilerin zamanlarının yarısından fazlasını alan işleri üstlendiği görülmüştür.

İşletmelerin YZ çözümlerine yapacakları bir birimlik yatırımın en az üç kat geri dönüşünün olduğu; YZ'nın süreç otomasyonu, bilişsel iç görü ve bilişsel etkileşim boyutlarında hem işletmeler hem de yöneticiler için elverişli bir çözümler sunduğu görülmüştür.

YZ'dan beklenen olumlu sonuçların elde edilebilmesi için eğitim eksikliği, veri güvenliği ve gizliliği, teknoloji bağımlılığı, insan işgücünde azalma, yanlış bilgi ve analiz gibi engellerin ortadan kaldırılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Data Conomy (2022). AI is the key to being a competitive business, <https://dataconomy.com/2022/08/09/artificial-intelligence-in-business/>, E.T. 02.09.2023
- Forbes (2023). Advantages Of Artificial Intelligence (AI) In 2023, <https://www.forbes.com/advisor/in/business/software/advantages-of-ai/>, E.T. 17.10.2023
- Fraj, J., & László, V. (2021). A Literature review: artificial intelligence impact on the recruitment process. *International Journal Of Engineering And Management Sciences*, 6(1), 108-119.
- Bhbosale, S., Pujari, V., & Multani, Z. (2020). Advantages and disadvantages of artificial intelligence. *Aayushi International Interdisciplinary Research Journal*, 77, 227-230.
- Páez, A. (2019). The pragmatic turn in explainable artificial intelligence (XAI). *Minds and Machines*, 29(3), 441-459.
- Kullu, F. D., & Raj, A. X. (2018). Artificial intelligence optimism vs pessimism: A Conceptual insight. *LIBA Journal of Management*, 1(2), 25-30.
- Kumar, V., Rajan, B., Venkatesan, R., & Lecinski, J. (2019). Understanding the role of artificial intelligence in personalized engagement marketing. *California Management Review*, 61(4), 135-155.
- Langer, M., Oster, D., Speith, T., Hermanns, H., Kästner, L., Schmidt, E., & Baum, K. (2021). What do we want from Explainable Artificial Intelligence (XAI)?—A stakeholder perspective on XAI and a conceptual model guiding interdisciplinary XAI research. *Artificial Intelligence*, (296), 103473.
- Mei, X., Lee, H. C., Diao, K. Y., Huang, M., Lin, B., Liu, C., ... & Yang, Y. (2020). Artificial intelligence-enabled rapid diagnosis of patients with COVID-19. *Nature Medicine*, 26(8), 1224-1228.
- Lukic, V. (2023). Scaling AI pays off, no matter the investment. <https://www.bcg.com/publications/2023/scaling-ai-pays-off>, E.T. 13.10.2023
- McCarthy, J., Minsky, M. L., Rochester, N., & Shannon, C. E. (2006). A proposal for the dartmouth summer research project on artificial intelligence, august 31, 1955. *AI Magazine*, 27(4), 12-12.
- PWC (2018). Artificial Intelligence everywhere, <https://www.pwc.com/gx/en/issues/data-and-analytics/artificial-intelligence.html>, E.T. 16.09.2023.
- Turing, A. M. (1950). Computing machinery and intelligence. *MIND*, 59(236), 433-460.

KADIN İŞGÜCÜNÜN TARİHSEL SÜREÇTEKİ KONUMU

Sebahat Yağcıoğlu

Süleyman Demirel Üniversitesi, sebahatayhan42@gmail.com– <https://orcid.org/0009-0005-0532-7680>

Öğr. Gör., Şaban BAŞ

Selçuk Üniversitesi, sabanbas@selcuk.edu.tr -<https://orcid.org/0000-0002-4142-6580>

ÖZET

Geçmişten günümüze kadınların işgücü piyasasındaki konumu değişkendir. Gerek kadınların aile içerisindeki sorumlulukları gerekse toplumun kadınlara atfettiği görevler kadınların işgücü piyasasındaki konumu etkilemektedir. Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ne olursa olsun, kadınlar cinsiyet ayrımcılığı ve ücret eşitsizliği ile her zaman karşı karşıya kalmaktadır. İktisatta bu eşitsizliği açıklamak için İkili Rol Yaklaşımı, Beşeri Sermaye Yaklaşımı, Bölümlenmiş İşgücü Piyasaları Kuramı, Marksist Yaklaşım ve Feminist Yaklaşım gibi çeşitli kuramlar ve yaklaşımlar ortaya atılmıştır.

Bu çalışmada tarihsel perspektifte kadın işgücünün hem teoride hem de işleyişteki konumunun değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Öncelikle, işgücünde cinsiyet ayrımcılığını açıklamak üzere, kadın işgücü kuramları sonrasında kadın işgücünün tarihsel süreçte emeklerinin karşılığını alamadığı sanayi devrimi öncesi ve ardından kadın işgücünün ‘Ücretli çalışan’ vasfını üstlendiği sanayi devriminden küreselleşmeye kadar olan süreç anlatılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Kadın İşgücü, İşgücü Piyasası Kuramları

THE POSITION OF WOMEN'S WORKFORCE IN THE HISTORICAL PROCESS

ABSTRACT

The position of women in the labor market has been variable from past to present. Both women's responsibilities within the family and the duties attributed to women by society affect the position of women in the labor market. Regardless of the development level of the countries, women always face gender discrimination and wage inequality.

Various theories and approaches have been put forward to explain this inequality in economics, such as the Dual Role Approach, Human Capital Approach, Segmented Labor Markets Theory, Marxist Approach and Feminist Approach.

This study aims to evaluate the position of the female workforce both in theory and in operation in historical perspective. First of all, in order to explain gender discrimination in the workforce, after the theories of female labor force, the process from before the industrial revolution,

where female workers did not receive compensation for their labor in the historical process, and then from the industrial revolution to globalization, where the female workforce assumed the qualification of 'waged workers', is explained.

Key Words: Women, Female Labor Force, Labor Market Theories

GİRİŞ

Kadın işgücü tarihsel süreçte farklı konumlarda işgücü piyasasında yer almıştır. Ataerkil aile yapısında kadının görevi ev içi işler iken erkeğin görevi maddi geçimi sağlamaktır. Kadının çalışma hayatında yer alması her zaman ikincil görevidir. Kadınlar ücret karşılığı çalışmaya ilk kez sanayi devrimiyle birlikte başlamışlardır. Gelişen teknoloji ile kırdan kente göç artmış ve niteliksiz işgücüne ihtiyaç duyulmuştur. Kadınlar işgücü piyasasında eğitim ve nitelik gerektirmeyen işlerde yedek işgücü olarak yer almaya başlamıştır. Üretim yönteminin değişmesiyle birlikte insan gücü yerini makinelere bırakmış, Cinsiyet ve yaş ayrımı olmadan aile fertlerinin bütün üyeleri işgücü piyasasında yer almıştır. Sanayi devrimiyle iş alanları genişlemiş özellikle dokuma sektörü gibi el becerisi isteyen sektörlerde kadınlar çalışma faaliyetlerini sürdürmeye başlamıştır (Güçlü, 2016: 8). İkinci Dünya Savaşı kadınların işgücüne katılımı yükselmesinde etkin role sahiptir. Erkeklerin savaşa gitmesiyle emek talebi ve ücretlerde görülen artış eşleri savaşa giden kadınların maddi gelirinin düşmesi, ev içi işlerinin azalması gibi sebepler işgücü piyasasında daha çok yer almalarını sağlamıştır (Özer ve Biçerli, 2003:58). Toplumda görülen kadın ve erkek cinsiyet farkı çalışma hayatında görülmektedir. Kadınlar eğitim istemeyen, güç gerektirmeyen vasıfsız işlerde düşük ücret karşılığında istihdam edilmiştir. İşgücü piyasasında cinsiyet eşitsizliği kavramı yıllar içerisinde birçok çeşitli politika ve yasalarla düzenlenmeye çalışmıştır. Günümüzde hala devam etmekte olan kadın ve erkek işgücü eşitsizliğini iktisatta açıklamak üzere çeşitli kuram ve yaklaşımlar geliştirilmiştir.

Bu çalışmada kadınların tarihsel süreçteki konumu incelenecektir. İlk olarak kadın işgücü kuramları tanımlanmaya çalışılacaktır. Daha sonra sanayi devrimi öncesi kadın işgücü istihdamı ele alınacak ve son olarak ta sanayi devriminden küreselleşme sürecine kadar kadın işgücü istihdamı anlatılacaktır.

KADIN İŞGÜCÜ KURAMLARI: TEORİK ÇERÇEVE

Ülkelere ve gelişmişlik düzeylerine göre farklılık gösterse de her ülkede az ya da çok cinsiyet eşitsizliği görülmektedir. Rekabetin olduğu işgücü piyasasında iş performansına bakılmaksızın ücret ayrımcılığı oluşmaktadır. İktisatta bu ayrımcılığı ve eşitsizliği açıklayan kuramlar geliştirilmiştir (Yağcıoğlu, 2018:40).

Becker 1965 yılında “A Theory of the Allocatino of Time” adlı çalışmasıyla hanehalkı zaman tahsisi için genel bir teori sunmuştur (Heckman, 2015:403). Hanehalkı davranışlarını analiz eden teorik bir modelin sunulduğu çalışma yine hanehalkı davranışlarıyla ilgili olan konuların analiz edilmesinde kullanılmıştır (Bilen ve Yumuşak, 2008:8). Hanehalkı zaman paylaşım modeli sadece kadınların zamanını ev işi işleri ve ücret karşılığı çalıştığı işler olarak varsaymaktadır. Hanehalkı içerisinde sorumluluklar kadın ve erkek arasında eşit dağılmamaktadır. Ev işlerinin modele dahil edilebilmesi için değeri gölge ücret olarak

belirlenmiştir. Ev işlerine ayrılan zamanın fırsat maliyeti piyasa ücreti olarak belirlenmiştir. Piyasa fiyatıyla gölge ücretin kesiştiği (eşitlendiği) nokta optimal zaman paylaşımını göstermektedir. Bu noktaya göre hanehalkı içerisindeki kadın zamanın bir kısmını ev işlerine kalan kısmını piyasada çalışmaya ayırmaktadır. Piyasa ücretinin yükselmesiyle birlikte kadının ev işlerine ayırdığı zaman azalmaktadır (Akyıldız, 2010:64-65). Kadınların evlenmesi ve çocuk sahibi olması durumunda ev içi işlere ayırdığı zaman artacak piyasada çalışmaya harcadığı zaman azalacaktır. Piyasa ücretlerindeki yükselme kadının ev içi işleri için bakıcı, kreş gibi diğer masraflarını karşılamaya yetecek düzeyde olursa kadın çalışma hayatında yer almaya devam edecektir (Durmaz, 2016:43).

Her ülkede kadınların işgücüne katılım oranları, aynı işte kadın/erkek ücret farkı, ‘kadın işi’ ‘erkek işi’ kalıpları ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Ülkelerin gelişmişlik düzeylerine bakılmaksızın eşit olan tek şey işgücü piyasasında kadınların konumunun erkeklerin konumundan farklı olmasıdır. İşgücü piyasasında bu farklılıkların açıklanabilmesi için çeşitli kuram ve yaklaşımlar geliştirilmiştir (KSSGM, 2000:7). Bu kuram ve yaklaşımları; İkili Rol Yaklaşımı, İnsan Sermayesi Yaklaşımı, Bölümlenmiş İşgücü Piyasaları Kuramı, Marksist Yaklaşım ve Feminist Yaklaşımlar olarak beş grupta incelenmiştir.

İkili Rol Yaklaşımı

İkili rol yaklaşımı kadınların esas görevinin aile içi sorumlulukları olduğunu ücret karşılığı çalıştığı işin her zaman ikincil görevi olarak benimsediğini kabul etmektedir. Kadının aile ve iş yaşantısını birlikte incelemektedir. Kadının erkeğe bağlı olduğu ataerkil düşünceyi benimseyerek kadının işgücü piyasasında ikincil görevi olarak yer almasını kabul etmektedir (Durmaz, 2016:45). Bu yaklaşım kadının aile ve çalışma hayatındaki rollerini nasıl bağdaştıracığı sorusuna yanıt aramaktadır. Kadınlar işgücü piyasasında yer alırken esas görevi olan ev içi işler, çocuk bakımı, eşine hizmet etmek, yaşlı bakımı gibi sorumluluklarını eksiksiz olarak yerine getirmesi gerekmektedir. Çalışma hayatı aileye ek katkı olarak görülmekte kadının esas görevlerini yerine getirdikten sonra kalan zamanını işgücü piyasasında emek arz ederek harcamaktadır. Bu durum İşgücü piyasasında kadınların dezavantajlı konuma gelmesinde en büyük etken olarak görülmektedir (Ciner, 2003:14).

İnsan Sermayesi Yaklaşımı

Neo Klasik İktisadın cinsiyet eşitsizliği üzerine geliştirdiği yaygın kuramlardan biriside insan sermayesi yaklaşımıdır. İnsanın sermayesi; eğitim, meslek kursları, tecrübe, iş bulabilmek için şehir, ülke, meslek değiştirme insanın kendisi için yaptığı yatırımları kapsamaktadır (Yağcıoğlu, 2018:41-42). Kadınların erkeklere göre işgücü piyasasında daha düşük ücret almaları ve düşük statülerde istihdam edilmesi beşeri (insan) sermaye yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. İşçinin verimliliği yüksek olursa elde edeceği maddi ve manevi kazançta yüksek olmaktadır. İşçinin verimliliği ise kendisine yaptığı yatırımlarla doğru orantılıdır. Kadınların birincil görevi olan ev işi işleri ve çocuk bakımı sorumlulukları erkeklere oranla işgücü piyasasında kendilerini geliştirememelerinde en büyük etken olarak görülmektedir. Kadınlar kendisini geliştirecek eğitimler, kurslar ve benzeri faaliyetlerden ev içi sorumlulukları nedeniyle uzak kalmaktadırlar. Kendilerini geliştiren kadınlarda doğum ve çocuk bakımı gibi nedenlerle iş yaşamına ara vermektedir. Bu süreçte bildiklerini,

öğrendiklerini unutacaklar, tekrar çalışma hayatına döndüklerinde ise beşeri sermayeleri eskimiş erkeklerle yarışamayacak konumda olmaktadır (Ciner, 2003:15). Bu teoriye göre kadınların erkeklere göre daha düşük ücret alması cinsiyet eşitsizliğinin değil kadınların kendi tercihlerinin bir sonucudur. Beşeri sermaye düzeylerindeki farklılıklar kadın ve erkek arasındaki verimlilik farklılıklarını ortaya çıkarmakta, verimlilik farklılıkları ise ücret farklılıklarını oluşturmaktadır.

Bu yaklaşıma göre insanların çalışma hayatları boyunca elde ettikleri toplam gelir, kendi beşeri sermayelerine yaptıkları yatırımın bir getirisi olarak kabul edilmektedir. Kadınların erkeklere göre düşük ücret almalarının nedenini eşitsizliği olarak değil kadınların beşeri sermaye yatırımlarını erkeklere oranla bilinçli bir şekilde düşük seviyede tutmalarından kaynaklandığını ileri sürmektedirler (Durmaz, 2016:46). Aynı verimliliğe sahip kadın ve erkek çalışanların aynı ücreti almamaları, kadınların daha düşük ücret almasının nedeni ise işverene çalışanların maliyeti ile açıklanmaktadır. Kadın çalışanların maliyeti daha düşük konumdadır. İşveren karını maksimum düzeye yükseltmek için daha düşük maliyetli olan kadın çalışanları tercih etmektedir (Toptaş, 2015:36).

Bölümlenmiş İşgücü Piyasası Kuramları

İş gücü piyasası birincil piyasa ve ikincil işgücü piyasası olmak üzere iki öge olarak ayrılmaktadır. Birincil işgücü piyasasında sermaye yoğun nitelik gerektiren işgücü istihdam edilmektedir. Bu piyasadaki işler ileri teknolojik olup yoğun bilgi, beceri ve eğitim gerektiren işlerden oluşmaktadır. İşverenler bu nitelikli işçileri eğiterek onlara yatırım yapmakta bu nedenle de kolayca işten çıkaramamaktadır (Toksöz, 2006:17). Birincil işgücü piyasasında yüksek ücretle çalışanlar kararlı, disiplinli çalışma alışkanlığı edinmekte ve işte yükselme imkanı sunmaktadır. İkincil piyasada ise düşük ücret, olumsuz çalışma koşulları, iş güvencesi ve yükselme imkanının düşük olduğu, sınırlı sosyal ve sendikal hakların bulunduğu yapı söz konusudur. Kırsal kesimden kente göç eden ve kentte yaşayan kadınlar daha çok ikincil piyasada istihdam edilmektedir (Toptaş, 2015:37).

Kadın çalışanların daha çok ikincil işgücü piyasasında istihdam edilmesinin nedenleri dört sınıfta incelenmiştir. İlk olarak birincil işgücü piyasasında işler yukarıda bahsedildiği üzere uzun süre eğitim ve emek gerektiren işlerdir. Kadınlar evlilik, çocuk bakımı gibi durumlarda çalışma hayatına ara vermekte işveren ise uzun süre emek verdiği işgücünü kaybetmemek için erkek işgücü tercih etmektedir. İkinci olarak kadınların eğitim ve beceri düzeyi düşük olduğu için ücretlerinde düşük olduğu ikincil piyasada yer almaktadır. Üçüncü neden olarak birincil piyasadaki işlerin ‘erkek işi’ olarak nitelendirilmesi kadınların bu piyasada istihdam edilmesini engellemektedir. Son olarak kadınların çalışma hayatında işe bağlılığı zayıf olma ve kesintili çalışma özellikleri birincil işgücü piyasasında istihdam edilmelerinden alıkoymaktadır (Özmen, 2011:31-32).

Marksist Yaklaşım

Bu yaklaşım Neo Klasik iktisat kuramını eleştirerek kadınların çalışmasını mülkiyet temelli olarak ele almaktadır. Neo Klasik kuramın aksine kadınlar ev içi emeklerini karşılıksız emek kategorisinde ele almıştır. Kadınların ev dışındaki ücretli emek arzı ev içindeki görünmeyen değerli emek arzından etkilenmektedir. Karl Marx emek gücünü, işgücü piyasasında emekçisi tarafından satılan kapitalist işveren tarafından satın alınan şey olarak tanımlamaktadır. Marx,

ücreti emek gücüne ödenen fiyat olarak kabul etmektedir. Kullanım değerini ise insanlar emek gücünü harcayarak oluşturduğunu ileri sürmektedir (Yağcıoğlu, 2018:44). Kapitalist sistem işgücü piyasasını yedek işgücü oluşturarak kontrol etmekte ve kadınlar en iyi yedek işgücü statüsünde yer almaktadır. Ekonomik dalgalanmalara göre yedek işgücünü piyasaya çekmekte veya piyasadan çıkarmaktadır. Kadınların işgücü piyasasından uzaklaşması ataerkil aile yapısını koruma rolü adına fazla tepkiye yol açmamaktadır (Büyüknalbant, 2009:25).

Feminist Yaklaşım

Feminist İktisat Kuramı, Neo-klasik iktisatın kadınları ikinci sınıf olarak konumlandırmasına karşı görüş olarak ortaya çıkmaktadır. İktisat biliminin kadının ekonomideki yerini, sektörel olarak çalışmasını, kadın işgücünün verimliliğini yeterince açıklayamadığını düşünmektedir (Korkmaz ve Budak, 2022:202). Bu kuram iki tanımlamayı içermektedir. Birincisi hakim olan iktisat kuramına (neo-klasik iktisat, geleneksel iktisat, ana akım iktisat, mevcut iktisat) feminist bakış açısıyla köklü eleştirisini ifade etmektedir. İkincisi ise ilk aşamayı geçerek hakim olan kurama alternatif bir yaklaşım sunan teorik iktisadi yaklaşımdır (İşler ve Şentürk, 2017:379). Feminist kuram kadınların eşitlenmesi çabası içerisindedir. Toplumsal cinsiyeti üretken olan/olmayan emek piyasası, ev içi/dışı emek, cinsiyete dayalı ücret eşitsizliği, iş bölümünün cinsiyet temelli örgütlenmesi gibi soysal ekonomik başlıkları ile bütünleşik ilişkilerini incelemektedir (Sağlam, 2020:394). Kadınlar düşük ücretli işlerde sosyal güvenceden yoksun olarak ikincil statüde istihdam edilmektedir. Kadınların bu ayrımcılığa maruz kalmalarını ‘ataerkil aile düşüncesi’ ile açıklamaktadır (Yılmaz, 2019:18).

SANAYİ DEVRİMİ ÖNCESİ KADIN İŞGÜCÜ İSTİHDAMI

Kadınlar sanayi devrimi öncesi ekonomik faaliyetlerde ve değişen toplumsal yapıda farklı konumlarda yer almaktadır. Göçebe hayattan yerleşik düzene geçilmesi, kölelik vasfı, ustalık-çıraklık meslek öğrenme becerisi edinme ve yeni reform hareketlerle kadınlar bu dönemde farklı roller üstlenmektedir. Sanayi devrimi öncesi kadınların ekonomik ve toplumsal yapı içerisindeki durumu anaerkil dönem, ataerkil dönem, feodal düzen, lonca düzeni ve burjuvazi düzeni olarak beş dönemde incelenmektedir.

Anaerkil dönem kadınların erkeklere göre daha üstün konumda olduğu dönemdir. Göçebe yaşam tarzının benimsendiği bu dönemde kadınlar biyolojik farklılıklara göre değerlendirilmekte, kadınlar ev içi işler, çocuk bakımı, bitki toplayıcılığı, çanak çömlek yapımı, halı-kilim dokuma gibi iş kollarında yer almaktadır. Erkekler ise avcılık ve toplayıcılıkla ilgilenmektedir. Tarihte ilk kez iş bölümü kavramı bu dönemde başlamıştır. Kadınlar biyolojik farklılıklarından dolayı doğaya eş sayılmakta ve erkeklerden üstün konumda yer almaktadır. İş bölümünün temelinde de biyolojik farklılık yer almaktadır (Leventer ve Altun Ada, 2023: 286).

Nüfusun artması toplumsal yapının değişmesiyle birlikte göçebe yaşam tarzının yerini yerleşik yaşam düzeni almaktadır. Anaerkil düzende erkeklere eşit olarak onlarla kılıç kuşanan, at binen, ok atan savaşa giden kadın işgücünün konumu yerleşik düzene geçilmesiyle yer değiştirmektedir. Erkekler yerleşik hayata geçince avcılık ve toplayıcılığı bırakarak üretim ve çiftçilik görevini üstlenmiştir. Kadın ise ev içi işlerde yoğun olarak görev almaktadır (Yılmaz, 2019:27). Erkeklerin avcılıktan çiftçiliğe geçmesiyle birlikte ilk mülkiyet

kavramı ortaya çıkmıştır. Üretimde erkeklerin yer almasıyla kadınlar ev içi üretimle sınırlı kalmakta ve ataerkil anlaşılan hakim olduğu bir düzen kabul edilmekte kadın işgücü ise tamamen ev içerisinde pasif kalmaktadır (Karan, 2014:9). Ataerkil anlayış, erkeklerin hemcinsleriyle dayanışma içerisinde olduğu, hiyerarşik ilişkilerin bulunduğu, kendilerine kadınları denetleme görevini atfettikleri ilişkiler bütünü olarak tanımlanmaktadır.

Kölelik düzen yerleşik düzenden X. Yüzyıla kadar süren dönemi kapsamaktadır. Ataerkil düşüncenin hakim olduğu dönemde savaşların en büyük ganimetleri kadın ve erkek kölelerden oluşmaktadır. Erkekler kadınların ve kölelerin hakimi olarak nitelendirilmektedir. Biyolojik farklılıklara sahip olmalarına rağmen kadın ve erkekler aynı güç ve emek gerektiren işlerde istihdam edilmektedir. Tarihte cinsiyet ayrımcılığının olmadığı tek dönemi yansıtmaktadır (Erarslan, 2009:6). X. yüzyıl ile XV. Yüzyıl arası hakim olan feodal düzen, feodal beylerin senyörlerin, derebeylerin mutlak hakimiyetinin olduğu dönemi kapsamaktadır. Feodal düzende mülkiyet toplum yapısını belirlemektedir. Mülkiyet ilişkisi köylüler ve beyler arasında gerçekleşmektedir. İşlediği toprak üzerinde sadece kullanım hakkına sahip köylüler aileleriyle birlikte emek sarf etmektedir. Kadınlarda doğrudan çalışma hayatında yer almaktadır (İçin, 2012:15).

Lonca düzeninde çırak ve kalfalar el sanatları öğrenmek için ustaların yanında çalışmaktadırlar. Çırak kalfa olana kadar usta çırağa bakmak ve geçimini sağlamak durumundadır. Çırak kalfalık statüsüne erişince belirli bir miktar emek karşılığı ücret alabilmektedir (Karan, 2014:10). Kadınlar kendilerine ait iş kollarının ortaya çıktığı bu dönemde yün eğirme, peynir yapma gibi alanlarda emek arz etmekte ve üretimin fazlasıyla ticaret içerisinde yer almaktadır. İşgücü piyasasında kadınlar ticaretle uğraşmanın yanında ustabaşı olarak çırak yetiştirebilmektedir. Bu dönemde kadınların toplumsal hayatları erkek evlat vererek mülkiyet hakkının devamlılığını sağlamaktı. Kadınlar herhangi bir durumda mülk sahibi olursa evlilik vasıtasıyla bu hak eşlerine geçmekte evlenme kurumsal bir nitelik kazanmaktadır (Çullu, 2009:24).

Burjuvazi döneminde dengeler tamamen değişmektedir. Kadınların çıraklık ve ustabaşı yapma hakları ellerinden alınarak çalışma hayatından tamamen uzaklaştırmaktadır. 16. Yüzyıl sonlarına doğru burjuvazi hakimiyeti kadının hukuki olarak eşine bağlı olduğu ve 'ev kadını' olma vasfını öne çıkarmaktadır. Bu dönemde alınan reform hareketleri kadını dezavantajlı konuma getirmektedir. Kadın sadece eşleri ve çocukları ile ilgilenmekte ticaret hayatından uzak durmaktadır. Karar verme hakkı sadece eşlerindedir (Yağcıoğlu, 2018:36).

Sanayi devrimi öncesi değişen ekonomik ve toplumsal yapı itibariyle kadın farklı roller üstlenmektedir. Değişen reform hareketleriyle birlikte yeniden kadın işgücüne ihtiyaç duyulmakta ve kadın tekrar emek piyasasında yerini almaktadır.

SANAYİ DEVRİMİNDEN KÜRESELLEŞME SÜRECİNE KADAR KADIN İŞGÜCÜ İSTİHDAMI

18. yüzyılın sonlarına doğru sanayi devrimi ile birlikte kadınların işgücü piyasasında aktif rol oynadığı görülmektedir. 18. Yüzyılda emek gücünün yerini makine gücünün alması olarak tanımlanmakta olan sanayi devrimi İngiltere de teknolojik gelişmeler ve buharlı makine gücüne geçilmesiyle birlikte büyük bir sermaye artışı görülmektedir. Sanayi devriminin etkisi ilk olarak dokuma sektöründe görülmeye başlamakta ve daha sonra diğer sektörlerle

yayılmaktadır. John Kay 1733 yılında icat ettiği makine ile birim zamanda üretilen iplik miktarı artmaktadır. Bununla birlikte devam eden birçok yeni icat dokuma sanayide önemli gelişmeleri göstermektedir. Makine gücüne dayalı üretimdeki artışla endüstrileşmede ilk adım atılmakta ve toplumu etkileyen sosyal ve ekonomik birçok gelişme yaşanmaktadır (Leventer ve Altun Ada, 2023:286-287). Tarihsel süreçte kadınlar ilk kez ücret karşılığı çalışmaya sanayi döneminde başlamaktadır. Bu nedenle sanayi dönemi bir devrim niteliğindedir. Kitlesele üretime geçişle birlikte kadın işgücü kırsal alandan kentsel alana göç ederek fabrikalarda istihdam edilmeye başlanmıştır. İngiltere’de başlayarak Avrupa ülkelerinde devam eden değişen üretim yöntemiyle kadınlar daha çok düşük ücret ve kötü çalışma koşulları ile sanayi ve hizmet sektöründe istihdam edilmektedir (Özer ve Biçerli, 2003-2004:57). İşgücü piyasasında zamanla ‘Kadın Ve Çocuk İşçi’ kavramı ortaya çıkmaktadır. Kadınların ve çocukların erkeklere göre daha sakin, sesiz ve uysal olması işçilik vasfının almasının nedenlerindedir. Diğer bir neden ise teknolojik gelişmelerle sonucu makineler kullanılmakta zamanla işbölümü ve uzmanlaşma kavramları ortaya çıkmakta ve vazgeçilmez insan gücü düşüncesi değişmektedir. Üçüncü bir neden ise İngiltere’de kadınların çalışma hayatında sanayi devrimi öncesi de yer almasıdır. Kadın ve çocuk işçileri koruyan ilk yasa 1802’de ‘Fabrika Yasası’ olarak ortaya çıkmakta fakat sadece pamuk fabrikalarında istihdam edilen çıraklara uygulandığı görülmektedir (Yaprak, 2003:31).

I. Dünya Savaşı kadınların işgücü piyasasında yer almasında etkin rol oynamaktadır. Evin maddi geçimini sağlayan erkeklerin savaşa gitmesi kadınları işgücü piyasasına girmeye itmiştir. Kadınların işgücü piyasasına girmesinde diğer bir neden işgücü piyasasında azalan erkek işgücü arzının yerini kadın işgücü talebi ile karşılamaktadır. Savaşın bitmesiyle birlikte kadınlar üretimdeki yerini tekrar erkeklere bırakmışlardır (İnce, 2010:61). Cumhuriyete döneminde Mustafa Kemal Atatürk kadınların iş gücü piyasasında yer almasında birçok yenilik getirmiş fakat cinsiyete dayalı ücret eşitsizliği bu dönemde de devam etmektedir (Bektaş, 2019:20). II. Dünya Savaşı sonrası kadınların işgücü piyasasında yer alması kadın işgücünü koruyucu ve destekleyici hukuksal düzenlemelerle ve uluslararası sosyal politikalarla desteklenmektedir. Kadınların işgücü piyasasında yer alması sanayi devrimi ile başlamış II. Dünya Savaşı ile ivme kazanmıştır (Yağcıoğlu, 2018:37). Ev aletleri teknolojisinde 1800 ‘lü yılların ikinci yarısında yapılan icatlar (çamaşır makine, elektrikli ütü vs.) kadınların ev içi işlere ayırdığı zamanı azaltarak onların işgücü piyasasında yer almasında etkin rol oynamaktadır (Özer ve Biçerli, 2003-2004:58). 1950’li yıllarda kırdan kente göç ile birlikte kadınların gerçek anlamda ilk kez tarım dışı işgücü piyasasında yer aldığı görülmektedir. Kentleşmenin getirdiği aile yapısındaki değişim kadınların toplumsal konumunu, çalışma hayatı içerisindeki yerini etkilemektedir (Berber ve Eser, 2008:3).

Dünyada her ülkede birçok değişiklik getiren sanayi devrimi sonrası çalışma hayatı en çok etkilenen alan olmuştur. Yeniden düzenlenen sektörel yapılar, ortaya çıkan insan hakları tartışmaları gibi konular kadın istihdamını artırmada önemli rol oynamıştır. Kadınlara yönelik eşitlik ve koruyucu politikalar sürekli gündemde yer almaya başlamış ve günümüze kadar devam etmiştir (Yılmaz, 2006:43).

SONUÇ

Kadın tarihsel süreçte işgücü piyasasında her zaman ikincil konumda yer almaktadır. Toplumun ev işleri, çocuk bakımı, erkeğe hizmet etme gibi kadınlara atfettiği kalıp rollerle

onları işgücü piyasasından uzaklaştırmaktadır. Bu roller kadını her zaman ikincil konumda olmaya itmektedir. Kadın sadece tarımsal faaliyetlerde ücretsiz aile işçisi olarak, aile geliri yetersiz kaldığında düşük ücretli, vasıfsız ve güvencesiz koşullarda yedek işgücü olarak istihdam edilmektedir. Sanayi devriminin ortaya çıkmasıyla birlikte kadınların işgücü piyasasında yer alması anlam kazanmakta, ilk kez ücret karşılığı çalışmaya başlamaktadır. Gelişen teknoloji üretim miktarını artırmakta, artan üretim miktarı işgücü açığını ortaya çıkarmaktadır. Kadınlar piyasadaki işgücü açığını kapatarak yedek işgücü olarak istihdam edilmektedir. II. Dünya Savaşının başlaması kadınların geçici olarak tekrar işgücü piyasasında yer almasını sağlamıştır. Kırdan kente göçün artmasıyla birlikte yeni yaşam alanları, erkeklerin savaşa gitmesi, aile içi geçim sıkıntısı gibi nedenlerle kadınların işgücüne katılımı artmaktadır.

Kadınlar gel-gitli olarak işgücü piyasasında yer almışlardır. Yaşanan toplumsal değişmeler, gelişen teknolojiler, savaşlar, göçler her zaman kadının işgücü piyasasında yer alması için olanak sağlamıştır. Fakat hiçbir zaman kadın 'kadın' oldukları için işgücü piyasasında yer almamış ikincil konumda erkeklerden sonra istihdam edilmişlerdir. Basmakalıp olarak kadına atfedilen roller cinsiyet eşitliği kavramını kabul edilmesinin önüne geçmiştir. Hala günümüzde devam eden bu düşünce kadınlar işgücü piyasasına girerken birçok alt başlıkla karşımıza çıkmaktadır. Yapılan bütün düzenlemeler ve yasalar doğrultusunda artış sağlanmış fakat tam anlamıyla bir katılım ve eşitlik sağlanamamıştır.

KAYNAKÇA

Akyıldız, H., *Çalışma Ekonomisi*, Alter Yayıncılık, Ankara, 2010.

Bektaş S., *Türkiye'de Kadın İstihdamının Tarihçesi Ve Kadın İstihdamını Artırmak İçin Yürütülen Politikalar*, Yüksek Lisans Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 2019.

Berber, M., Yılmaz Eser B., *Türkiye'de Kadın İstihdamı: Ülke Ve Bölge Düzeyinde Sektörel Analiz*, "İş, Güç" Endüstri İlişkileri Ve İnsan Kaynakları Dergisi, Nisan, 2008.

Bilen, M., Yumuşak İ. G., *Gary S. Becker'in İktisat Bilimine Ve Beşeri Sermaye Teorisine Katkıları*, The Journal of Knowledge Economy & Knowledge Management, June, 6,1, 2008.

Büyüknalbant, T., *İktisadi Açından Kadın İşgücü İstihdamı Ve Sorunları: Kayseri Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2009.

Ciner, Ö., *Halkla İlişkiler Sektöründe Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2003.

Çullu, S., *Türkiye'de Çalışan Kadınların İşgücü Piyasasındaki Konumları Ve Karşılaştıkları Sorunlar*, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2009.

Durmaz, Ş., *İşgücü Piyasasında Kadınlar ve Karşılaştıkları Engeller*, Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Aralık, 27,12, 2016.

- Erarslan, İ., *Türkiye’de Kadın İstihdamının Artırılması: Tespit ve Öneriler*, Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009.
- Güçlü S., *Türkiye’de Kadın İşgücü Sorunları, Gaziantep Halı Kilim Sektöründe Kadın İşgücü Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 2016.
- Heckman, J. J., *Introduction To A Theory Of The Allocation Of Time By Gary Becker*, The Economic Journal, March, 29,3, 2015.
- İçin, N., *Çalışma Yaşamında Kadın İşgücünün Karşılaşabileceği Sorunlar: Yalova Örneği*, Yüksek Lisans Tezi , Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova, 2012.
- İnce, M., *Kadın İstihdamı Ve Kadın İşgücüne Olan Talep Türkiye Örneği*, Doktora Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon, 2010.
- İşler, R.- Şentürk, C., *Tarihsel Açıdan Uluslararası Kurum/Kuruluşlarda “Ekonomik Kalkınma” Ve “Kadın” İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme*, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Aralık, 2017.
- Karan, D., *Türkiye’de Kadın İstihdamı Ve Sağlık Sektöründe Çalışan Kadınlara İlişkin Hukuki Düzenlemeler*, Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014.
- Kokrmaz N. A., Budak S., *Ekonomik (İktisadi) Kalkınma Ve Kadın: Türkiye Örneği*, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi, Mart, 18,3, 2022.
- KSSGM, *Kadın İstihdamı İçin Yeni Perspektifler ve Kadın İşgücüne Muhtemel Talep*, Ankara, 04, 2000.
- Leventer G., Altun Ada A., *Sanayi Devrimleri Tarihinde Kadın İstihdamı Ve İktisadi Gelişim Süreci*, Aksaray Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Temmuz, 2023.
- Özer M., Biçerli K., *Türkiye’de Kadın İşgücü Panel Veri Analizi*, Sosyal Bilimler Dergisi, 2003-2004.
- Özmen, F., *Türkiye’de Kadın İşgücü İstihdamının Gelişiminde Mikro Kredi Uygulamaları*, Doktora Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, 2011.
- Sağlam M. A., *Feminist Kuram’da Kadının Politik Ekonomisi Ve Dönüşümü*, Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, Haziran, 10,06, 2020.
- Toksöz G., *Uluslararası Emek Göçü*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınlar, İstanbul, 2006.
- Toptaş S., *İktisadi Büyüme Sürecinde Kadın İstihdamının Rolü Ve Türkiye’de Kadın İstihdamı*, Yüksek Lisans Tezi, Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak, 2015.
- Yağcıoğlu S., *Kadın İşgücü İstihdamı Ve Sorunları: Konya Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2018.
- Yaprak, Ş., *Kadın İşgücünün İstihdama Etkileri: Eskişehir Bölgesinde Bir Uygulama*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2003.

Yılmaz C., *Toplumsal Cinsiyet Algısının Kadınların Çalışma Yaşamı Üzerindeki Etkileri; Artvin Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 2019.

Yılmaz, G., *Küreselleşme ve Küreselleşmenin Kadınların Çalışma Yaşamına Etkisi*, Yüksek lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

ÖRGÜTSEL ADALETİN ÖRGÜTSEL SINIZM ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: EĞİTİM ÖRGÜTLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

D. Öğr. Üyesi Ahmet USLU

Ahmet USLU, ahmetuslu@bingol.edu.tr - 0000-0003-0273-0069

Rojda BOZDAĞ

Bingöl Üniversitesi, rojdabozdag@bingol.edu.tr - 0009-0004-6050-3280

ÖZET

Örgütler toplumsal yapı içerisinde hayatını devam ettiren insan kaynağı için büyük bir önem taşımaktadır. Çünkü insanlar günlük yaşamlarının önemli bir zaman dilimini örgütlerde geçirmektedirler. Girdisi ve çıktısı insan kaynağı olan eğitim örgütleri de önemli sayıda insan kaynağını içinde barındırmaktadır. Bu insan kaynağının etkin ve doğru yönetilmesi eğitim örgütleri için önemli kazanımlar sağlayabilmektedir. Fakat her örgütsel yapıda olduğu gibi eğitim örgütlerinde de çalışanları etkileyen çeşitli faktörler bulunmaktadır. Çalışanları etkileyen önemli faktörlerden biri de örgütsel adalet olarak ön plana çıkmaktadır. Örgütsel adalet örgütsel yapıda çalışan insan kaynağının davranışlarını belirleyen önemli faktörlerden biridir. Bu bağlamda örgütsel yapılardaki örgütsel adalet anlayışının örgütsel sinizmin önemli bir belirleyicisi olduğu yapılan çeşitli çalışmalarda ifade edilmiştir.

Bu çalışma, Muş ilinde bulunan eğitim örgütlerin faaliyette bulunan çalışanların örgütsel adalet algılarının örgütsel sinizm üzerine olan etkilerini ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Örgütsel adalet “dağıtımsal, işlemsel ve etkileşimsel” boyutlarında ve örgütsel sinizm ise “bilişsel, duyuşsal ve davranışsal” boyutlarında incelenmiştir. Bu kapsamda oluşturulan anket formu aracılığı ile Muş ili eğitim örgütlerinde çalışanlardan örgütsel adalet ve örgütsel sinizm hakkındaki görüşleri alınmıştır. Anket formu aracılığı ile toplanan veriler istatistik programları aracılığı ile analiz edilmiştir. Örgütsel adaletin örgütsel sinizm üzerinde alt boyutlar düzeyinde negatif yönlü anlamlı bir ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Adalet, Örgütsel Sinizm, Eğitim Örgütleri

1. GİRİŞ

Örgüt ile çalışanlar arasındaki etkileşimi inceleyen bilim dalı örgütsel davranış olarak tanımlanmaktadır (Brief Arthur P. and Weiss Howard M.,2002). Örgütlerin varoluş amacı özelde insan ihtiyaçlarını, genelde ise toplumsal ihtiyaçları karşılamaktır. Toplumun eğitim ihtiyacını karşılamak için kurulan eğitim örgütleri, toplumsal çevreden girdi olarak insan alıp işler ve tekrar toplumsal çevreye çıktı olarak insanı sunar (Lunenburg ve Ornstein, 2004; Hoy ve Miskel, 2008). Bu nedenle ürünleri insan olan eğitim örgütlerinde örgütsel davranışın çözümlenmesi, diğer örgütlere göre daha önem kazanır (Bölükbaşı, K. 2013). Literatürde de 5M(Machine, Money, Material, Management, Man) olarak ifade edilen işletme girdilerinin en önemli ve en değerli kaynağı insan kaynağıdır. Çünkü insan kaynağının yeri bir başka

kaynakla doldurulamaz (Sabuncuoğlu, 2018). Girdisi ve çıktısı insan olan eğitim örgütleri de her örgütte olduğu gibi bireylerin (öğretmenler) yaşam biçimleri, tutumları, inançları, değerleri, kişilik özellikleri gibi birçok etmenden etkilenir (G. Kalağan, C. O. Güzeller,2008). Okullardaki kurumsal başarı, öğretmenlerin çalıştıkları kuruma ilişkin tutumları ile ölçülebilir(Ercan,2006).

Bu bağlamda Muş ilindeki ilköğretim ve ortaöğretim öğretmenlerinin çalıştıkları kurumda kendilerine gösterilen davranışlar hakkındaki adalet algısını ve bu algıya karşı sinik bir davranışın altında yatan sebeplerin neler olduğu saptanmaya çalışılmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Örgütsel Adalet

Kavramsal olarak Adams'ın (1965) "Eşitlik Teorine"ne (Equity Theory) dayanan örgütsel adalet, bireylerin örgüt içindeki davranışlarına atıfta bulunur. Akademik olarak ise 20. Yüzyılın ikinci yarısında incelenmeye başlamıştır. Ancak örgütsel adalet kavramı eşitlik kavramı üzerine çalışmalara başlandıktan sonra incelenmiştir (Gilliland ve Chan, 2001: 143). Adalet olgusu sosyal bilimlerde birçok farklı bakış açısından da incelenmiştir. Örgütsel adalet sosyal açıdan her ortamda değerlendirilebildiğinden ve çalışanlar da kurumların (örgütlerin) önemli bir kaynağı olduğundan dolayı çalışanlar kurumlarında önce saygılı sonra samimi bir şekilde adalet olgusunun sağlanmasını beklerler (Beugre, 1998:11). Örgütsel adalet literatür'de üç boyutta incelenmiştir.

2.1.1. Dağıtımsal Adalet

Alan yazında ortaya çıkan ilk boyuttur. Dağıtımsal adalet, bir kişinin elde ettiği kazanımların (mal-hizmetler, görevler, terfiler, ücretler, roller vs.) adil olmasını, çıktıların uygun, etik ve ahlaki olup olmadığını, ödüllerin de adil dağıtılıp dağıtılmadığını gösteren algılamadır (Polat, 2007: 14). Bu adalet türünde yöneticiler genellikle daha önceden belirlenmiş kurullarla örgüt içerisindeki ödül ve cezaları dağıtır. Kısaca temel mantığı 'eşit çabaya eşit ödül' dür. Bu dağıtım süreci tüm çalışanların eşit oranda pay alması demek değildir. Yüksek performans gösterenler daha yüksek çaba sarf ettiklerinden işletmenin amaçlarına daha fazla katkı sağladıkları için ödüllendirilmelidir (İşcan, 2005: 150-171; Unterhitzenberger ve Bryde, 2019: 61).

2.1.2. İşlemsel Adalet

İşlemsel adalet, dağıtım kararlarının yapıldığı sürecin adaletini ifade ederken; dağıtımsal adalet, dağıtım sonuçlarının adaletini ifade eder. Bu yüzden işlemsel adalet ile dağıtımsal adalet birbirleriyle ilintilidir. Yani bir süreç adil değilse adil olmayan bir sonuç ortaya çıkarır (Parker and Kohlmeyer, 2005:358). Kısaca işlemsel adalet; örgütün sonuçlara ulaşmak için kullandığı süreç ve prosedürlerin adil olup olmadığıdır (Greenberg, 1982:389). Bu noktada yapılan çalışmalar kaynak dağıtımının çalışanların ücretlerinin belirlenmesi ve yöneticilerinden de ne derecede memnun olduklarını göstermektedir. Yani çalışanların ücret tatmini dağıtımsal adalet algısı üzerinde etkili iken, çalışanların yöneticilerinden memnuniyeti ise işlemsel adalet algısı üzerinde etkilidir (DeConinck and Stilwell, 2004: 230).

2.1.3. Etkileşimsel Adalet

Etkileşimsel adalet, alınan kararların çalışanlara nasıl söyleneceğidir. Söz konusu çalışanlar, yöneticilerin, diğer çalışanlarda olduğu gibi kendileriyle de iletişim kurulmasını beklerler ve bu iletişimde adalet ararlar. Algılanan kişilerarası etkileşim adaletsizliği de çalışanların yöneticilerine karşı tepki vermesine sebep olabilir (Özdevecioğlu, 2003: 79).

2.2. Örgütsel Sinizm

Durrah vd. (2019: 1) örgütsel sinizmi, çalışanların örgüte karşı duydukları memnuniyetsizlik hissi ve yönetimin dürüstlük, adalet ve şeffaflıktan yoksun olduğuna inanmaları olarak tanımlamaktadırlar. Sinizm olumsuz çalışan tutumu olarak da ifade edilir.

Örgütsel sinizm; bilişsel, duyuşsal ve davranışsal sinizm olarak üç farklı şekilde incelenmektedir.

2.2.1. Bilişsel Sinizm

Sinizmin bilişsel boyutu örgütlerdeki adalet, dürüstlük ve içtenlik gibi ilkelerin yokluğunu ifade eder. Sinikler örgütteki insan davranışlarının samimiyetsiz, tutarsız ve güvenilmez olduğuna inanırlar (Dean, vd., 1998: 345-346).

2.2.2. Duyuşsal Sinizm

Sinizmin duyuşsal boyutunda örgütte yaşanan değişimlere karşı duyulan küçümseme, güvensizlik ve hayal kırıklığı şeklinde ifade edilmektedir (Matrecia, 2005: 18-19). Çalışanlar örgütleri hakkında düşünürken nefret, öfke, iğrenme, kızgınlık hissederler.

2.2.3. Davranışsal Sinizm

Sinizmin davranışsal boyutu eleştirel olmayı, kötümser tahminleri, alaycı mizahi yaklaşımlar şeklinde açıklanabilir. Sinik davranışlar sözlü olmayan tavırlarla da gösterilebilir. Örneğin, sırtmak, manalı bakmak, küçümseyici bir tavırla gülümsemek gibi (Özler vd., 2010: 47-49).

3. KURAMSAL ÇERÇEVE

Eğitim kurumlarında kalite ve verimlilik açısından kurumsal başarıyı yakalamak, eğitim işgörenlerin çalıştıkları kuruma ilişkin tutumlarına bağlıdır(Ercan, 2006). Dolayısıyla söz konusu eğitim kurumlarındaki bu başarı işgörenlerin (öğretmenlerin) kişisel özellikleri, yaşama biçimi, kültürleri, inançları, değerleri gibi etkenlerle açıklanabilir. Bu araştırma ile adaletin eğitim örgütlerindeki uygulama etkisi, kültürel temelde ele alınması (Erkanlı, 2009, s.118) ve eğitim kurumu işgörenlerinin örgütsel sinizm düzeyleri açıklanmaya çalışılmıştır.

Örgütsel sinizmin öncüllerinden olan örgütsel adalet (Çoğaltay, Karadağ ve Öztekin, 2014), örgütlerde yönetici ve çalışanlar arasındaki ilişkilerin geliştirilmesinde hayati öneme sahiptir (Demirel, 2009). Çalışanların kişisel değerleri ile onların istihdam örgütlerinin değer algıları arasındaki uyumsuzluk ise örgütsel sinizm olarak belirtilebilir (Naus, 2007).

Hüsran, hayal kırıklığı ve olumsuz duygular gibi güvensizlikle nitelendirilen olgular (Andersson ve Bateman, 1997) örgütsel sinizmin bilişsel, duyuşsal ve davranışsal boyutları ile ele alınabilir(Brandes, 1997). Örgütlerin adaletten yoksun oldukları bilişsel sinizm ile, çalışanların çalıştıkları kuruma karşı sinirlilik, kızgınlık, gerilim ve endişe duyması duyuşsal sinizm ile(Abraham, 2000; Dean vd., 1998), çalışanların kurumlarında yaşanan olaylar hakkında karamsar tahminlerde bulunup alaycı davranışlar sergilemeleri de davranışsal sinizm (Dean vd., 1998) ile açıklanabilir.

Literatürde bir çalışanın adalet algısı, elde ettiği kazanımların dağıtımı ile ilişkilendirilebilir (İyigün, 2012, s.58). Böylece çalışanlar kurumlarında elde ettikleri kazanımlarını olumlu ya da olumsuz hakkaniyet algıları ile geliştirebilirler (Özdevecioğlu, 2003). Burada adaletin sağlanması için bölüşümün nasıl olduğu kararı dağıtımsal adalet ile açıklanırken, bu kararın nasıl verildiği de işlemsel adalet ile açıklanabilir(Cropanzano ve Greenberg, 1997; Folger, 1986'den akt. Atalay, 2007, s.12).

Araştırma kapsamında 3 ana hipotez 9 alt hipotez oluşturulmuştur.

H₁: Dağıtımsal adaletin örgütsel sinizm üzerinde negatif yönlü bir etkisi vardır.

H_{1a}: Dağıtımsal adaletin bilişsel sinizm üzerinde negatif yönde etkisi bulunmaktadır.

H_{1b}: Dağıtım sal adaletin duyuşsal sinizm üzerinde negatif yönde etkisi bulunmaktadır.

H_{1c}: Dağıtım sal adaletin davranışsal sinizm üzerinde negatif yönde etkisi bulunmaktadır.

H₂: İşlemsel adaletin örgütsel sinizm üzerinde negatif yönlü bir etkisi vardır.

H_{2a}: İşlemsel adaletin bilişsel sinizm üzerinde negatif yönde etkisi bulunmaktadır.

H_{2b}: İşlemsel adaletin duyuşsal sinizm üzerinde negatif yönde etkisi bulunmaktadır.

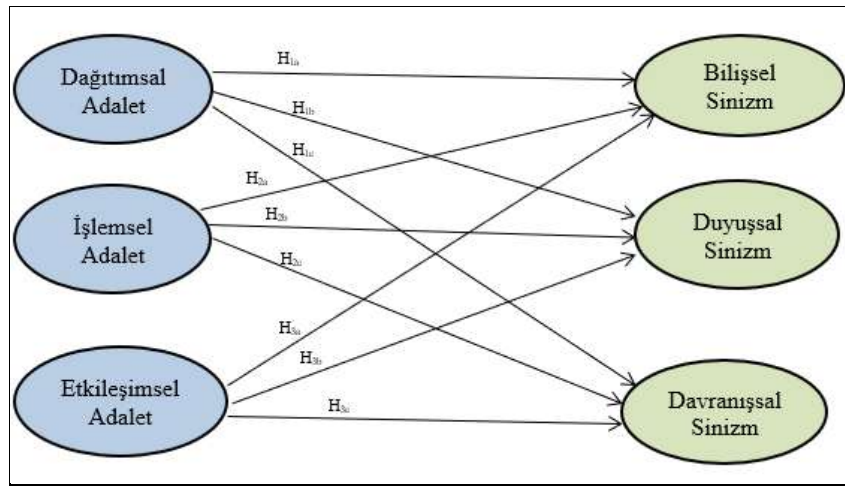
H_{2c}: İşlemsel adaletin davranışsal sinizm üzerinde negatif yönde etkisi bulunmaktadır.

H₃: Etkileşim adaletinin örgütsel sinizm üzerinde negatif yönlü bir etkisi vardır.

H_{3a}: Etkileşim adaletinin bilişsel sinizm üzerinde negatif yönde etkisi bulunmaktadır.

H_{3b}: Etkileşim adaletinin duyuşsal sinizm üzerinde negatif yönde etkisi bulunmaktadır.

H_{3c}: Etkileşim adaletinin davranışsal sinizm üzerinde negatif yönde etkisi bulunmaktadır.

Görsel 1. Araştırma Modeli

4. YÖNTEM

Çalışma, eğitim örgütleri çalışanlarının örgütsel adalet algılarının örgütsel sinizm üzerine olan etkisini belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırma evrenini Muş İl Milli eğitim kurumlarında çalışan 5638 eğitimci oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini 326 çalışan oluşturmaktadır. Veriler kolayda örnekleme yöntemi ile anket aracılığı ile toplanmıştır. Toplanan veriler SPSS paket programında analize tabi tutulmuştur. Araştırmada kullanılan anket ölçekleri için gerekli izinler alınmış olup, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Etik Kurulundan Etik onayı alınmıştır.

5. BULGULAR

5.1. Demografik Bulgular

Çizelge 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Demografik Değişkenler		n	%
Cinsiyet	Kadın	187	57,4
	Erkek	139	42,6
Yaş	22-27	31	9,5
	28-33	67	20,6
	34-39	90	27,6
	40-45	102	31,3

	46-51	21	6,4	
	52≤	15	74,6	
Medeni Durumu	Bekâr	86	26,4	
	Evli	240	73,6	
Eğitim Durumu	Lisans	295	90,5	
	Yüksek Lisans	31	9,5	
Çalışma Süresi	2 yıldan az	82	25,2	
	2-5 yıl	108	33,1	
	6-10 yıl	88	27,0	
	11-15 yıl	27	8,3	
	16 yıldan fazla	21	6,4	
Başka okulda çalışma durumu	Evet	298	91,4	
	Hayır	28	8,6	
Branş	Sınıf Öğretmeni	149	45,7	
	Sosyal Bilimler	117	35,9	
	Fen Bilimleri	60	18,4	

Araştırma katılımlarının demografik özellikleri

incelendiğinde katılımcıların %57,4'ünü kadın, %42,6'sını ise erkek çalışanlar oluşturmaktadır. Yaş durumuna göre incelendiğinde en yüksek katılımın “40-45 yaş” aralığında %31,3 olduğu tespit edilmiştir. Medeni duruma göre “evli” olanların oranı %73,6 oranındadır. Katılımcıların %90,5'i lisans mezunudur. Çalışma süresi bakımından incelendiğinde katılımcıların %33,1'i “2-5 yıl” arasında bu kurumda çalıştıklarını beyan etmişlerdir. Katılımcıların %91,4'ü daha önce başka bir okulda çalıştıkları tespit edilmiştir. Branş açısından incelendiğinde ise katılımcıların %45,7'sinin sınıf öğretmeni, %35,9'u ise sosyal bilimler öğretmeni olduğu tespit edilmiştir.

5.2. Güvenirlilik Analizi

Çizelge 2. Güvenirlilik Analizi

Değişkenler	Cronbach Alpha Katsayısı	Madde Sayısı
Dağıtimsal Adalet	0,70	5
İşlemsel Adalet	0,88	6
Etkileşimsel Adalet	0,93	9
Örgütsel Adalet (Genel)	0,92	18
Bilişsel Sinizm	0,83	5
Duyuşsal Sinizm	0,92	4
Davranışsal Sinizm	0,76	4
Örgütsel Sinizm (Genel)	0,89	13

Araştırma kapsamında kullanılan ölçeklerin güvenilirlik analiz incelendiğinde güvenilirlik değerlerinin 0.70 üzerinde olduğu ve tüm ölçeklerin güvenilir olduğu tespit edilmiştir. Cronbach Alpha katsayısının 0.70 ve üzerinde olması iç tutarlılık için yeterlidir (Hair vd., 2006: 776).

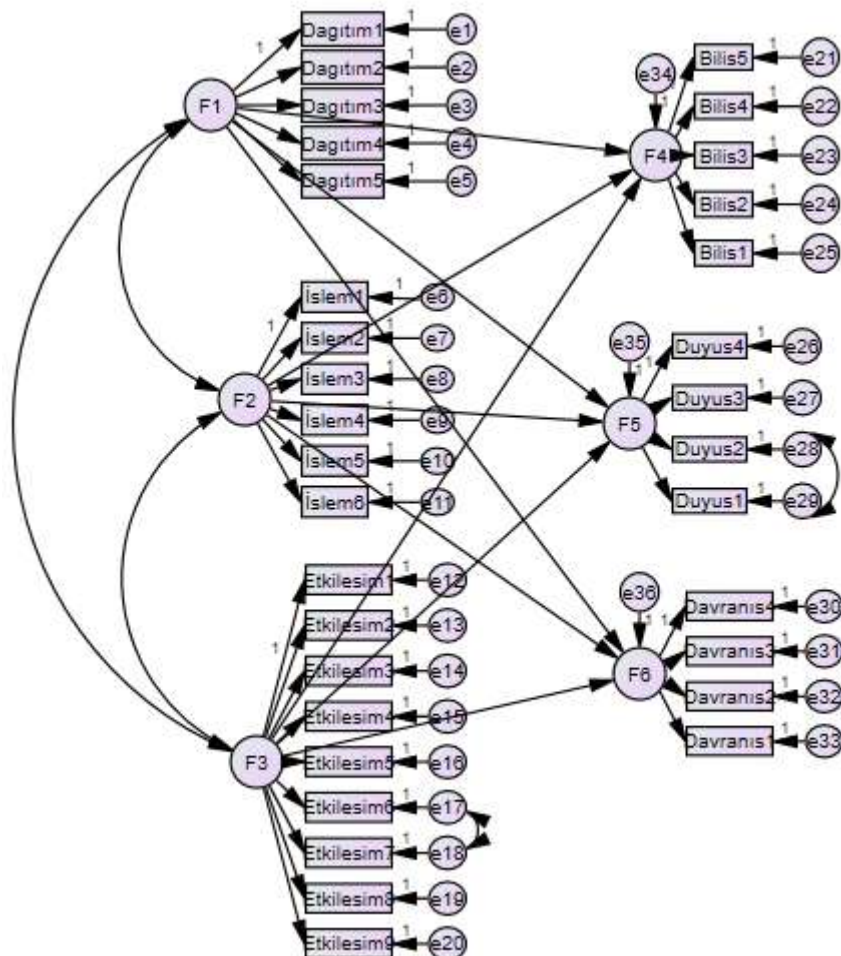
5.2. Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA)

Çizelge 3. Doğrulayıcı Faktör Analizi Model Uyum İyiliği Değerleri

Uyum İndeksleri	Mükemmel Uyum Ölçütleri	Kabul Edilebilir Uyum Ölçütleri	Çalışmanın Bulgusu	
χ^2/sd	$0 \leq \chi^2/sd \leq 3$	$3 \leq \chi^2/sd \leq 5$	2,56	Kabul Edilebilir
CFI	$0,95 \leq CFI \leq 1,00$	$0,90 \leq CFI \leq 0,95$	0,90	Kabul Edilebilir
IFI	$0,95 \leq IFI \leq 1,00$	$0,90 \leq IFI \leq 0,95$	0,92	Kabul Edilebilir
TLI	$0,95 \leq TLI \leq 1,00$	$0,90 \leq TLI \leq 0,95$	0,91	Kabul Edilebilir
RMSEA	$0,00 \leq RMSEA \leq 0,05$	$0,05 \leq RMSEA \leq 0,08$	0,057	Kabul Edilebilir
RMR	$0,00 \leq RMR \leq 0,05$	$0,05 \leq RMR \leq 0,08$	0,069	Kabul Edilebilir

Araştırma kapsamında kullanılan ölçeklerin yapılarının toplanan veri ile doğrulanma durumunu ölçmek için AMOS programı aracılığı ile doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmıştır (Gürbüz ve Şahin, 2016: 334). Yapılan analiz neticesinde elde edilen uyum değerleri incelendiğinde kullanılan ölçeler uyum değerlerinin kabul edilebilir düzeyde olduğu ve ölçeklerin doğrulandığı kabul edilmiştir.

5.2. Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) Analizi

Görsel 2. Yapısal Eşitlik Modeli Yol Analizi

Hipotezlerin test edilmesi için yapısal eşitlik modeli yol analizi uygulanmıştır. Model uyum iyilik değerlerinin iyileştirmek için iki modifikasyon işlemi gerçekleştirilmiştir.

Çizelge 4. Yapısal Eşitlik Model Uyum İyiliği Değerleri

Uyum İndeksleri	Mükemmel Uyum Ölçütleri	Kabul Edilebilir Uyum Ölçütleri	Çalışmanın Bulgusu	
χ^2/sd	$0 \leq \chi^2/sd \leq 3$	$3 \leq \chi^2/sd \leq 5$	2,76	Kabul Edilebilir
CFI	$0,95 \leq CFI \leq 1,00$	$0,90 \leq CFI \leq 0,95$	0,93	Kabul Edilebilir
IFI	$0,95 \leq IFI \leq 1,00$	$0,90 \leq IFI \leq 0,95$	0,91	Kabul Edilebilir
TLI	$0,95 \leq TLI \leq 1,00$	$0,90 \leq TLI \leq 0,95$	0,90	Kabul Edilebilir
RMSEA	$0,00 \leq RMSEA \leq 0,05$	$0,05 \leq RMSEA \leq 0,08$	0,063	Kabul Edilebilir
RMR	$0,00 \leq RMR \leq 0,05$	$0,05 \leq RMR \leq 0,08$	0,074	Kabul Edilebilir

Yapılan analiz neticesinde elde edilen uyum değerleri incelendiğinde kullanılan ölçeler uyum değerlerinin kabul edilebilir düzeyde olduğu ve ölçeklerin doğrulandığı kabul edilmiştir.

Çizelge 5. Yapısal Eşitlik Modeli Regresyon Ağırlıkları ve Hipotez Test Sonuçları

H	Test Edilen Yol	Tahmin	Std. Hata	Kritik Oran	P	Sonuç
H _{1a}	Dağıtım Adaleti → Bilişsel Sinizm	-0,248	,132	-3,448	0,000	Kabul Edildi
H _{1b}	Dağıtım Adaleti → Duyuşsal Sinizm	-0,486	0,227	-3,339	0,000	Kabul Edildi
H _{1c}	Dağıtım Adaleti → Davranışsal Sinizm	-0,318	0,187	-2,345	0,000	Kabul Edildi
H _{2a}	İşlemsel Adalet → Bilişsel Sinizm	-0,326	0,150	-2,168	0,030	Kabul Edildi
H _{2b}	İşlemsel Adalet → Duyuşsal Sinizm	-0,089	0,179	-0,497	0,619	Kabul Edilmedi
H _{2c}	İşlemsel Adalet → Davranışsal Sinizm	-0,350	0,172	-2,032	0,042	Kabul Edildi
H _{3a}	Etkileşimsel Adalet → Bilişsel Sinizm	-0,31	0,156	-0,199	0,842	Kabul Edilmedi
H _{3b}	Etkileşimsel Adalet → Duyuşsal Sinizm	-0,367	0,192	-2,243	0,004	Kabul Edildi
H _{3c}	Etkileşimsel Adalet → Davranışsal Sinizm	0,016	0,179	0,90	0,928	R Kabul Edilmedi

Yapısal eşitlik modeli yol analizi sonucunda H_{1a}, H_{1b}, H_{1c}, H_{2a}, H_{2c}, H_{3b}, kabul edilmiştir. H_{2b}, H_{3a} ve H_{3c} hipotezleri kabul edilmemiştir.

5. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Araştırma kapsamında yapılan değerlendirmelere neticesinde şu sonuçlar elde edilmiştir Dağıtımsal adaletin bilişsel, duyuşsal ve davranışsal sinizm üzerinde negatif yönlü anlamlı bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Yani bireylerin dağıtımsal adalet algı düzeyleri arttıkça bilişsel sinizm düzeyleri azalmaktadır. Dağıtımsal adalet algısını arttırmak bu bağlamda örgütler için önem taşımaktadır. Dağıtımsal adalet algısını arttırmak için örgütlerin çalışanlara kazanımları dağıtırken adil davranması gerekmektedir.

İşlemsel adalet algısının bilişsel ve davranışsal sinizm üzerinde negatif yönlü anlamlı bir

etkisi tespit edilmiş olup, duyuşsal sinizm üzerinde anlamlı bir etki tespit edilmemiştir. İşlemsel adalet algısını arttırmak için bilgilerin doğru kaynaklardan elde edilmesi ve doğru bir şekilde paylaşılması önem taşımaktadır.

Etkileşimsel adalet algısının duyuşsal sinizm üzerinde negatif yönlü anlamlı bir etkisinin olduğu, bilişsel ve davranışsal sinizm üzerinde anlamlı bir etkisi tespit edilmemiştir. Etkileşimsel adalet algısını arttırmak için iletişim kanallarını doğru kullanmak ve çalışanlara karşı hoşgörölü olmak, nazik davranmak önem taşımaktadır.

Eğitim örgütleri çalışanları bir toplumu inşa eden nesiller yetiştirmesi bakımında önem taşımaktadır. Bu bağlamda toplumun geleceğini inşa eden nesilleri yetiştiren çalışanları motive bir şekilde görevlerini yerine getirmelerini sağlamak örgütlerin önemli görevleri arasında yer almaktadır. Çalışanların kurumsal yapıya bağlı kalmalarını sağlamak ve kaliteli bir hizmet sunmalarını sağlamak için örgütsel adalet algılarını arttırmak gerekmektedir. Örgütsel adalet algısı yüksel olan bir eğitimcini kuruma karşı olumsuz tutumları azalacak ve yüksek performans sergileyebilmektedir. Bu bağlamda eğitim örgütleri yöneticilerinin çalışanların örgütsel adalet algılarını arttıracak uygulamaları gerçekleştirmeleri gerektiği ifade edilebilmektedir.

Bu çalışma Muş İl Milli Eğitim çalışanları üzerinde gerçekleştirilmiş. Başka örneklem grupları üzerinde farklı analiz teknikleri ile yapılacak çalışmaların bilime katkı sunacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abraham, R. (2000). Organizational cynicism: Bases and consequences. *Genetic, Social, and General Psychology Monographs*, 126(3), 269-292.
- Andersson, L. M., & Bateman, T. S. (1997). Cynicism in the workplace: Some causes and effects. *The Journal of Organizational Behavior*, 18(5), 449-469.
- Beugre C.D. (1998), *Managing Fairness in Organizations*, Greenwood Publishing Group, Incorporated, Quorum Books Westport, Connecticut, London.
- Brandes, P. (1997). Organizational cynicism: Its nature, antecedents, and consequences. Unpublished doctoral dissertation, The University of Cincinnati, Ohio, USA.
- Brief Arthur P. and Weiss Howard M. ,“Organizational Behavior: Affect in The Workplace”, *Annual Review of Psychology*, Cilt: 53, Sayı: 1, 2002, s.279.
- Cropanzano, R. & Greenberg, J. (1997). Progress in organizational justice: Tunneling through the maze. *International Review of Industrial and Organizational Psychology*, 12, 317-372.
- Çoğaltay, N., Karadağ, E., ve Öztekin, Ö. (2014). Okul müdürlerinin dönüşümcü liderlik davranışlarının öğretmenlerin örgütsel bağlılığına etkisi: Bir meta-analiz çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 20(4), 483-500.
- Dean, J. W. Jr., Brandes, P. ve Dharwadkar, E. (1998). Organizational Cynicism. *The Academy of Management Review*, 23(2), 341-352.
- DeConinck, J.B., Stowell, C.D., (2004), “Incorporating Organizational Justice, Role States, Pay Satisfaction an Supervisor Satisfaction in a Model of Turnover Intention”, *Journal of Business Research*.
- Demirel, Y. (2009). Örgütsel adaletin yönetici-çalışan ilişkileri üzerine etkisi: Farklı sektör çalışanlarına yönelik bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17, 137-154.

- Durrah, O., Chaudhary, M. ve Gharib, M. (2019). “Organizational Cynicism and Its Impact on Organizational Pride in Industrial Organizations.” *International Journal of Environmental Research and Public Health* 16 (7): 1-16.
- Ercan, Y. (2006). Okullardaki örgütsel güven düzeyinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, 739-756.
- Erkanlı, H. (2009). Örgütsel adalet ve kültür ilişkisi: türkiye’de faaliyet gösteren bazı işletmelerde karşılaştırmalı bir araştırma. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gilliland, S. ve Chan D. (2001). “Justice in Organizations: Theory, Methods, and Applications.” (in) *Handbook Industrial, Work & Organizational Psychology 2*: 143-165.
- Greenberg, J. (1982). Approaching Equity and Avoiding Inequity in Groups and Organizations. In J. Greenberg ve R. L. Cohen (Eds.), *Equity and justice in Social Behavior*. New York: Academic Press.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2017). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. (3.Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Hair, J.F., Black, W.C., Babin, B.J., Anderson, R.E. ve Tatham, R.L. (2006). *Multivariate Data Analysis*. Pearson Prentice Hall, Upper Saddle River, NJ.
- İşcan, Ö. F. (2005). “Siyasal Arena Metaforu Olarak Örgütler ve Örgütsel Siyasetin Örgütsel Adalet Algısına Etkisi.” *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 60 (1):150-171.
- İyigün, N. Ö. (2012). Örgütsel adalet: Kuramsal bir yaklaşım. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (21), 49-64.
- Kavramı ve İlgili Ölçeklerin Türkiye’deki Bir Firmada Test Edilmesi.15.Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongre Bildiriler Kitabı, Sakarya. 514-524.
- Lunenburg, F. C., & Ornstein, A. C. (2004). *Educational administration: Concepts & practices*. (5th Ed.). Belmont, CA: Thomson Books/Cole.
- Matrecia, J. (2005). *Antecedents and Consequences of Cynicism in Organizations: An Examination Of The Potential Positive and Negative Effects On School Systems*. (Unpublished Doctoral Dissertation), The Florida State University, USA: 18-19.
- Naus, A.J.A.M., (2007). *Organizational cynicism on the nature, antecedents, and consequences of employee cynicism toward the employing organization*. Unpublished doctoral thesis, Universiteit Maastricht.
- Özdevecioğlu, M. (2003a). Algılanan Örgütsel Adaletin Bireylerarası Saldırgan Davranışlar Üzerindeki Etkilerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21, 77-96.
- Özler, D. E., Atalay, C. G. ve Şahin, M. D. (2010) “Örgütlerde Sinizm Güvensizlikle mi Bulaşır?” *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi* 2 (2): 47- 49.
- Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı 27, 2010, ss. 83-97
- Parker, R. J., ve Kohlmeyer, J. M., (2005) “Organizational Justice and Turnover in Public Accounting Firms. A Research Note.”, *Accounting, Organizations and Society*, 30 .
- Sabuncuoğlu, Z. (2018), *İnsan Kaynakları Yönetimi*, 9. Baskı, Bursa: Aktüel 16 Basım Yayım Dağıtım.

HUMAN NATURE IN INTERNATIONAL RELATIONS: AN UNENDING DEBATE¹

Research Assistant Dr. Çağlar SÖKER
Selçuk University
Department of International Relations
caglarsoker@selcuk.edu.tr
0000-0002-7162-3403

ABSTRACT

The main objective of this study was to analyze the place and importance of human nature in International Relations (IR). The assumptions about human nature that held significant prominence in the early period of the discipline (from the 1920s to the 1950s) were considered outdated with the rise of positivism as they were deemed unmeasurable and unverifiable. However, this study argues that human nature assumptions, though not as explicitly visible, continue to exert influence in the discipline. All theoretical approaches in IR inherently involve abstractions and generalizations about “human” and humankind, even in more recent approaches that reject the idea of a fixed, unchanging, and universal human nature. Consequently, the first chapter of this paper introduces the conceptual framework of human nature, followed by a revisitation of early debates about human nature in IR. The paper then examines the typologies of human nature assumed by various theories in IR, illustrating that even theorists who reject human nature as a variable still hold implicit images of human nature. The study concludes that views and studies on the characteristics of human beings, apart from essentialist claims, can contribute to IR in explanatory and normative terms. Furthermore, it suggests that engaging in explorations and discussions on the “whatness of human” may foster interdisciplinary interactions between IR and other fields such as anthropology, biology, philosophy, and psychology.

Keywords: International Relations, International Relations Theory, Human Nature.

1. HUMAN NATURE: A CONTROVERSIAL CONCEPT

Contemplation about the essence, nature, or characteristics of “human” is an old endeavor that dates back to ancient times. For instance, Aristotle, who lived in the 4th century BC, stated

---

¹ This study is based on the master’s thesis titled “Homo Homini Lupus'tan Homo Ecologicus'a: Uluslararası İlişkilerde İnsan Doğası” (From Homo Homini Lupus to Homo Ecologicus: Human Nature in International Relations) that was completed at Selçuk University, under the supervision of Prof. Dr. Şaban H. Çalış in 2017. The original language of the thesis is Turkish. You can access the full text of the thesis from the following link: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=71OJX8w_8PRQU1mSHU6-jkavJJ9N2ANDSaOj7o5xbdQEAO6vuSp53d7RiVrPtLwX (Access Date: 21.09.2023).

that “human being is by nature a political animal” (Aristotle, 1998: 4). Plato, in his discussion on the “elements of soul and mind”, argued that “human” (or “man”), is driven by certain motives such as reason, appetite and spirit (or courage) (Plato, 1987: 206-217). Both philosophers establish connections between human characteristics and politics, as reflected in their writings on the subject. However, the question arises whether all these ideas can be framed as views on human nature. Can we consider Aristotle’s notion of “man” as a “political animal” and Plato’s conception of the human soul and mind as views on human nature?

The term “human nature” is a concept that, along with similar concepts like “man’s nature” and “nature of man”, has evolved over time and continues to have diverse interpretations. Essentially, two definitions can be identified. The first definition posits that human beings possess an innate, unchanging, and universal essence that is independent of time and space. This is the general understanding of the concept today, as the word “nature” implies immutability referring to “the basic, or inherent features, character, or qualities of something” (Oxford Languages, 2023). Extreme versions of essentialist human nature claims assert that the essence of human beings is predetermined by nature like other animals and the identity and orientations of human beings are formed before they are born (Smith, 1995: 96-98). Pessimistic views portraying humans as selfish, competitive, and aggressive beings, or religious views emphasizing the “sinful nature” can be seen as examples of such claims. However, essentialist claims regarding human nature are not always as rigid as these perspectives suggest. Many essentialist approaches seek to explain and understand the common psychological and genetic inclinations of humans today (Wall, 2005).

The second definition views human nature not as a static essence of human beings but as a dynamic phenomenon shaped by sociality. In this approach, various factors such as the natural, social, and political environment, education and personal experiences influence human tendencies in life. In short, the social definition of human nature suggests that human beings are molded by “social environment or experience” rather than possessing fixed and unchanging features (Heywood, 2015: 17). Although the old essentialist views have been discredited, at least from a scientific standpoint, for their use in legitimizing and naturalizing religious, political and economic power structures, both approaches to human nature are remain valuable and they are not necessarily exclusive of each other. This study embraces both essentialist and social perspectives on human nature, considering thoughts and findings about the “whatness of human” under the umbrella of “human nature”. In summary, this paper regards abstractions and generalizations about characteristics of human beings as “human nature”.

2. EARLY DEBATE ON HUMAN NATURE IN INTERNATIONAL RELATIONS

The discipline of International Relations has been subject to an ongoing debate regarding its historical development and historiography. Traditional narratives surrounding the discipline’s foundation, its orientation before, during, and after its establishment have been challenged especially in the last quarter century. Peter Wilson, for instance, argued that the widely recognized “Idealism-Realism Debate” known as the founding or first great debate of IR in which discussions on human nature were part of it, “never actually occurred” (Wilson, 1998: 1). However, it is widely accepted that IR emerged in the first half of the 20th century, and during this era, there are several influential theorists who utilized human nature arguments to explain, understand or predict international relations. It is important to note that these arguments on human nature were not the sole determinants for comprehending and explaining international relations but played a significant role in their analysis. These viewpoints varied,

encompassing both optimistic and pessimistic perspectives reflecting the interconnectedness between the “nature” of humans and the “nature” of international relations.

Norman Angell, a prominent figure in the early period of IR, addressed the connections between “man’s nature”, conflict, and cooperation in his book *The Great Illusion*:

“That the alleged unchangeability of human nature is not a fact, and all evidence is against it... That mankind as a whole represents the organism and the planet the environment, to which he is more and more adapting himself, is the only conclusion that consorts with the facts. If struggle between men is the true reading, those facts are absolutely inexplicable, for he is drifting away from conflict, from the use of physical force and towards co-operation (Angell, 1910: 160-162).”

When discussing “the nature of politics”, Edward H. Carr, another prominent theorist, drew upon the insights of Aristotle by stating “man has always lived in groups” in his seminal book *The Twenty Years’ Crisis*. He occasionally referred to, criticized or utilized abstractions of human to develop his ideas on “political society”, “state”, “altruism”, “power”, “morality”, “utopia” and “reality” in international relations (Carr, 2016: 91-92). Similarly, Hans Morgenthau, employed human nature arguments to understand the “nature of international politics”. In his book *Politics Among Nations*, which was first published in 1948, he argued that “international politics is a struggle for power” and beneath this struggle, there are elements of human nature. According to him, “the tendency to dominate, in particular, is an element of all human associations...” (Morgenthau, 1985: 39). Human nature, in Morgenthau’s perspective, plays a pivotal role in comprehending international politics. This has led some scholars like Jack Donnelly to classify him as the leading “biological realist” (Donnelly, 2004: 44). Morgenthau’s “six principles of political realism” begin with human nature: “political realism believes that politics, like society in general, is governed by objective laws that have their roots in human nature” (Morgenthau, 1985: 4).

However, during the 1950s, human nature arguments as a means of understanding international relations came under criticism and were even discredited by some theorists. The works of Kenneth Waltz serve as a good illustration of this shift. In his book *Man, The State, and War* (1959), Waltz outlined three levels of analysis or what he referred to as “three images” within international relations. According to Waltz, “the argument that war is inevitable because men are irrevocably bad, and the argument that wars can be ended because men can be changed...” fall within the first image because in each of them individuals are taken to be the locus of cause (Waltz, 1959: 12-13). Second image analysis centers on the internal structures of states (domestic politics, regime types, etc.) to explain international politics. Waltz argued that both the first and second images are significant because the immediate causes of wars generally stem from the acts of individuals or states (Waltz, 1959: 232-233). However, the third image describes “the framework of world politics” referring to a systemic level and ultimately the “anarchic structure of world politics” (Waltz, 1959: 238). For Waltz, this structure is the main cause of conflict and war. In Waltz’s later work *Theory of International Politics*, published in 1979, he categorized theories into two types: theories that “concentrate causes at the individual or national level are reductionist; theories that conceive of causes operating at the international level as well are systemic” (Waltz, 1979: 18).

Waltz did not completely deny the significance of human nature, but he refrained from applying or utilizing human nature arguments to analyze international politics extensively. This attitude became increasingly common after the 1960s, particularly with the rise of positivism, which led to the abandonment of human nature arguments. However, this does not imply that human nature vanished entirely from the discipline. This is primarily because IR theories deal with human-created and human-managed institutions and their relationships and the theorists who develop these theories are human beings. Consequently, abstractions and generalizations about human have remained evident in IR. For example, in the case of Waltz,

one can question why anarchy permits war rather than peace. Is it not possible to approach the anarchy as a condition for freedom instead of violence and conflict? These inquiries highlight Waltz's pessimistic view of human nature and humanity. As Chris Brown said, even if Waltz rejected any major role for human nature, he shared some of the pessimist characteristic of classical realist views (Brown, 2009: 266). As a result, although human nature was not used as explicitly as it was in the early period of IR, its presence persisted in the discipline.

3. TYPOLOGIES OF HUMAN NATURE

The previous section demonstrated that human nature arguments, primarily constructed by realists, exerted a substantial influence during the early period of the discipline. Even though neorealists, like Waltz, attempted to discard it, human nature still remains relevant. As Robert Schuett pointed out, the claim that “human nature – is more or less dead; that it was buried both by critical theories of international relations and by post-classical realism, above all by Waltzian/Mearsheimerian structural realism” is inaccurate (Schuett, 2010a: 26). According to Schuett, “post-classical realism does [still] rely on hidden assumptions about human nature” (Schuett, 2010b: 4). In this paper, the “human” or “man” of realism is typologized through the expression of *homo homini lupus* which can serve as an ideal type in Weberian sense to define the realist conception of human as a “unified analytical construct” (Weber, 1949: 90). This Latin proverb was first used by the Roman playwright Plautus but gained fame through the writings of Thomas Hobbes. As Hobbes asserted, “man to man is an arrant wolfe”, and this is particularly true “if we compare cities [or states]” (Hobbes, 1987: 24). The pessimistic vision expressed with *homo homini lupus* can be observed in realist texts from Thucydides who stated “...we know it for sure of men, that under some permanent compulsion of nature wherever they can rule, they will” (Thucydides, 2009: 304) to Hans Morgenthau who discussed man's boundless “will to power” and stated “... evil stems from *animus dominandi*, the desire for power” (Morgenthau, 1947: 165). As mentioned earlier, Waltz does not differ in terms of pessimistic assumptions regarding human characteristics. Even recent versions of realism share this pessimism. For instance, when neoclassical realists like Fareed Zakaria talk about the “aggressive temperament of great powers” or “fierce nature of international life”, one can sense the presence of *homo homini lupus* (Zakaria, 1999: 192). According to Annette Freyberg-Inan, “overly pessimistic assumptions about human nature” of realists can have practical consequences, as they can be used as “motivational assumptions in the interpretation of international political events and in foreign policy decision making” (Freyberg-Inan, 2004: 155-156). Therefore, the notion of *homo homini lupus* has both theoretical and practical implications.

However, it is not only realism that assumes a certain human nature; other theories also posit human nature assumptions expressed as ideal types. Within liberal approaches in IR, two such typologies are *homo rationale* and *homo economicus*. Liberal theorists influenced by traditions like Stoicism and the Natural Law Doctrine, as well as thinkers like John Locke and Immanuel Kant, emphasize “reason” as a definitive characteristic of humans. Kant, for instance, wrote “have courage to use your own understanding”, highlighting the importance of “reason” (Kant, 1991: 54). Reason is also a crucial instrument in achieving Kant's vision of “perpetual peace” (Kant, 1991: 93). In IR, liberal theorists conceptualize humans as *homo rationale* and by emphasizing and empowering their rationality, they believe peace can be achieved. Michael Doyle, who developed the “Democratic Peace Theory” based on Kant's philosophy, explains the “rationality” behind peace and why humans should act rationally (Doyle, 2012: 129). Additionally, *homo economicus* also represents the liberal human. This concept traces its roots to liberal economists like Adam Smith and John Stuart Mill and it is particularly evident in the works of neoliberal or liberal institutionalist theorists in IR. Robert

Keohane, for example, states that “wealth and power are sought by a variety of actors in world politics” (Keohane, 1984: 25). These actors can be states, companies, and organizations as well as humans who embody *homo economicus* (and also *homo rationale*). It is worth noting that neoliberals, to some extent, share common ground with realists due to the assumption of anarchy; meaning that in the absence of authority in society and in international politics, people and states *may* come into conflict due to their conflicting nature.

In contrast, the typology of human nature in constructivist and Marxist perspectives is *homo socius*. In their book *The Social Construction of Reality*, Peter Berger and Thomas Luckman claimed that “*homo sapiens* is always, and in the same measure, *homo socius*”. According to them “as soon as one observes phenomena that are specifically human, one enters the realm of the social” because “man’s specific humanity and his sociality are inextricably intertwined” (Berger and Luckman, 1991: 69). Marxist and constructivist scholars in IR view humans as inherently social beings. Similar to Karl Marx who said “...man, if not as Aristotle thought a political animal, is at all events a social animal” (Marx, 1982: 444), a well-known Marxist theorist in IR, Immanuel Wallerstein pointed out that “we are all irremediably the products of our background, our training, our personality and social role, and the structured pressures within which we operate” (Wallerstein, 1974: 9). These abstractions about human significantly influence theorists’ analyses of the economy, society, politics, and ultimately international relations. Constructivists highlight the social nature of humans as well. In his seminal book Alexander Wendt, while introducing his “social” theory of international politics by criticizing materialist analyses, emphasized the “social construction” of humans and also the unavoidability of human nature: “it is impossible to explain social action without making at least implicit assumptions about human nature” (Wendt, 1999: 131-132). Nicholas Onuf, another influential constructivist, emphasized the social character of human beings in his book *World of Our Making*:

“Human beings, with whatever equipment nature and/or society provides, construct society, and society is indispensable to the actualization of whatever human beings may ‘naturally’ be; society constructs human beings out of the raw materials of nature, whether inner nature or, less problematically, the outer nature of their material circumstances (Onuf, 2013: 46).”

Other theories and theorists in IR also posit assumptions about human nature which can be expressed through typologies. Critical theorist Andrew Linklater’s human can be *homo ethicus* as he wrote that “the promotion of human emancipation was regarded as the principal objective of social inquiry” in his book (Linklater, 2004: 4). Similarly the feminist human can also be *homo ethicus* in terms of the pursuit of gender equality. Feminist theorists criticized the concepts of “man’s nature” and “nature of man” due to their masculinist connotations. They also critique “human nature” because it reflects the perspective of “*man’s*” nature. For example, Ann Tickner argued that Morgenthau’s conception of human nature is a “partial representation of human nature” and privileges masculinity (Tickner, 1988: 431-432). Another critical theorist, Robert Cox, asserts that “human nature (the modifications of mind) and human institutions are identical with human history” and his human can be *homo historicus* (Cox, 1981: 132-133). In the context of environmental concerns, another normative type of human nature can be *homo ecologicus*, characterized by “the acceptance of and respect for an intrinsic value of nature” (Lenteren, 1997: 30). According to John Dryzek, there is a search for *homo ecologicus* in political economy and social sciences which can also be applicable to international relations and IR (Dryzek, 1996). Green theorist Robyn Eckersley, although not using the term, assumes *homo ecologicus* through concepts like “environmental responsibility” (Eckersley, 2005), “post-materialist values”, “ecocentric concerns” (Eckersley, 1989) and she argued for “the relative autonomy of non-human life-forms” and the integrity of human and non-human nature (Eckersley, 1999) when analyzing states, organizations and international relations from an ecological perspective. Overall, these

varying perspectives on human nature underscore the significance of assumptions of human nature in terms of theoretical frameworks and practical implications in international relations.

4. CONCLUSIONS

Human nature is not the sole determinant of every issue. Attempting to explain everything solely based on human nature is ultimately anthropocentric, and completely denying the role and significance of human nature is equally mechanistic and therefore inhumane. Moreover, because IR is a social science that deals with human-made organizations and their relations, and because every IR scholar holds implicit or explicit opinions about human nature, for an IR scholar, completely rejecting human nature or being entirely detached from it is a futile effort. The typologies mentioned above are merely examples to demonstrate the ongoing presence of human nature in IR. They can be falsified and intertwined. Realism, for instance, was rationalized after the rise of positivism and in this respect, some (neo)realists assume human as *homo rationale*. The distinction between *homo socius* and *homo historicus* may not be rigidly separable. Feminist human can be *homo socius* in explanatory terms, and *homo ethicus* in normative terms. In addition, since *homo ecologicus* is an ethical category, it can be argued within the typology of *homo ethicus*. So, typologies (ideal types) were used as abstract hypothetical concepts to represent “humans” in different theories. To summarize, despite denials, human nature continues to be relevant in IR and holds value. Even if it is not used as an explanatory instrument in IR studies; it can still be a factor in understanding international relations because understanding human and understanding international relations are not entirely distinct endeavors. Views on human, humanity, state, and the world are often interconnected. Therefore, human nature also has normative value in IR, particularly concerning “building new worlds”. Envisioning new possibilities is tied to how one perceives human and humankind. So, human nature (potentially) affects the discipline in different ways.

As previously mentioned, it is important to consider how we approach the concept of human nature. Essentialist claims about human nature have been used to justify, rationalize, legitimize, prioritize, or normalize authoritarian states (such as Hobbes’ *Leviathan*), capitalism (by appealing to the alleged selfish and competitive nature of human), expansionist policies, etc. Duncan Bell warns the IR community to “beware of false prophets” meaning essentialist and universal human nature claims, and also emphasizes “the need to be skeptical about claims concerning human nature” (Bell, 2006: 509). Ken Booth argues that we can “develop a less essentialist -as well as a less violent- view of human ‘nature’” by reexamining the origins and history of humanity; and he suggests that we should reconsider “our image of our subject and of ourselves” (Booth, 1995: 125-126). Additionally, there are risks associated with anthropomorphism in relation to human nature, as it presents the state as an organic being, and that creates ethical and analytical problems. Therefore, depending on how to study, view, and assess arguments about human nature, they can either enhance or limit our understanding of world politics. On the other hand, while essentialist and anthropomorphic claims are declining, there are promising studies on human nature that can expand the horizons of the discipline. The new literature focuses more on “human agency” instead of using the concept of “human nature” and draws on findings from other disciplines such as anthropology, biology, neuroscience, and psychology. These studies call for a greater interaction between IR and these fields.

To exemplify this new literature, several studies and scholars can be mentioned. Neta Crawford, when “rethinking man”, argues that “our ‘natures’ are much more complex and flexible than realism and neorealism assumes” and suggests that biology and human neuroscience can help challenge these views (Crawford, 2009: 271). Roland Bleiker, in his

work about the “nature of dissent” addresses issues related to the nature of human agency or the “nature of gendered role assignments”. He concludes that “an approach to understanding dissent and human agency thus remain useful only as long as it resists the temptation of digging deeper by anchoring itself in a newly discovered essence...” (Bleiker, 2004: 282). Chris Brown suggests that findings from new fields such as evolutionary psychology can contribute to IR in terms of “understanding human animal” (Brown, 2013: 435). Daniel Jacobi and Annette Freyberg-Inan edited a book titled *Human Beings in International Relations* which contained chapters that revisit old arguments on human nature, presents different theoretical perspectives on the visions of man, explore the agency of human, address neuroscientific, anthropological and biological assessments of “human” and introduce the International Political (Post-)Anthropology, which “aim to transcend theorizing, humanity or human experience, with or without recourse to axiomatic foundations modeling the human” (Jacobi and Freyberg-Inan, 2015: 305). This new literature sustains the debate on human (nature). While it may not be a “great” or crucial debate, it holds value in terms of keeping the subject of “human” in the realm, which can sometimes fade into insignificance when overshadowed by “weighty concerns” such as state interests, national security, and military power. In this regard, it also contributes to the diversification of the discipline, as thoughts, findings, arguments, and studies about the “nature” or “characteristics” of human can enrich the field of IR.

BIBLIOGRAPHY

- Angell, N., *The Great Illusion: A Study of the Relation of Military Power in Nations to Their Economic and Social Advantage*, The Knickerbocker Press/New York, 1910.
- Aristotle, *Politics*, translated by C.d.c Reeve, Hackett Publishing Company/Indianapolis, 1998.
- Bell, D., “Beware of False Prophets: Biology, Human Nature and the Future of International Relations Theory”, *International Affairs*, 82(3), 2006.
- Berger, P. and Luckmann, T., *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*, Penguin Books/New York, 1991.
- Bleiker, R., *Popular Dissent, Human Agency and Global Politics*, Cambridge University Press/ Cambridge, 2004.
- Booth, K., “Human Wrongs and International Relations”, *International Affairs*, 71(1), 1995.
- Brown, C., “Structural Realism, Classical Realism and Human Nature”, *International Relations*, 23(2), 2009.
- Brown, C., “Human Nature, Science and International Political Theory”, *Journal of International Relations and Development*, 16(4), 2013.
- Carr, E. H., *The Twenty Years Crisis, 1919-1939*, reissued by Michael Cox, Palgrave Macmillan/London, 2016.
- Cox, R. W., “Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory”, *Millenium: Journal of International Studies*, 10(2), 1981.
- Crawford, N. C., “Human Nature and World Politics: Rethinking Man”, *International Relations*, 23(2), 2009.
- Donnelly, J., *Realism and International Relations*, Cambridge University Press/Cambridge, 2004.

- Doyle, M., *Liberal Peace: Selected Essays*, Routledge/Oxon, 2012.
- Dryzek, J. S., “Foundations for Environmental Political Economy: The Search for Homo Ecologicus”, *New Political Economy*, 1(1), 1996.
- Eckersley, R., “Green Politics and New Class: Selfishness and Virtue”, *Political Studies*, 37(2), 1989.
- Eckersley, R., “The Discourse Ethic and the Problem of Representing Nature”, *Environmental Politics*, 8(2), 1999.
- Eckersley, R., “Greening the Nation-State: From Exclusive to Inclusive Sovereignty”, edited by John Barry and Robyn Eckersley, *The State and Global Ecological Crisis*, The MIT Press/Massachusetts, 2005.
- Freyberg-Inan, A., *What Moves Man: The Realist Theory of International Relations and Its Judgment of Human Nature*, State University of New York Press/Albany, 2004.
- Freyberg-Inan, A. and Jacobi, D., “Conclusion: Toward an International Political (Post-) Anthropology”, edited by Daniel Jacobi and Annette Freyberg-Inan, *Human Beings in International Relations*, Cambridge: Cambridge University Press, 2015.
- Hobbes, T., *De Cive*, edited by H. Warrender, Clarendon Press/Oxford, 1987.
- Kant, I., *Kant: Political Writings*, edited by H. S. Reiss, Cambridge University Press/Cambridge, 1991.
- Keohane, R. O., *After Hegemony: Cooperation and Discord in World Political Economy*, Princeton University Press/ Princeton, 1984.
- Lenteren J. C., “From Homo Economicus to Homo Ecologicus: Towards Environmentally Safe Pest Control”, edited by David Rosen, Elisha Tel-Or, Yitzhak Hadar and Yona Chen (ed.), *Modern Agriculture and Environment*, Kluwer Publishing/Dordrecht, 1997.
- Linklater, A., *Beyond Realism and Marxism: Critical Theory and International Relations*, St. Martin’s Press/New York, 2004.
- Marx, K., *Capital I: A Critique of Political Economy*, translated by Ben Fowkes, Penguin Books/New York, 1982.
- Morgenthau, H. J., *Scientific Man vs. Power Politics*, Latimer House/London, 1947.
- Morgenthau, H. J., *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, revised by K. W. Thompson, Alfred A. Knopf/New York, 1985.
- Onuf, N. G., *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*, Routledge/London, 2013.
- Plato, *The Republic*, translated by D. Lee, Penguin Book/London, 1987.
- Schuett, R., “Classical Realism, Freud and Human Nature in International Relations”, *History of Human Sciences*, 23(2), 2010a.
- Schuett, R., *Political Realism, Freud and Human Nature in International Relations: Resurrection of the Realist Man*, Palgrave Macmillan/New York, 2010b.
- Smith, R., “The Language of Human Nature”, edited by C. Fox, R. Porter and R. Wokler, *Inventing Human Science: Eighteenth-Century Domains*, University of California Press/Berkeley, 1995.
- Thucydides, *The Peloponnesian War*, translated by M. Hammond, Oxford University Press/New York, 2009.

- Tickner, J. A., “Hans Morgenthau’s Principles of Political Realism: A Feminist Reformulation”, *Millenium Journal of International Relations*, 17(3), 1988.
- Wall, T. F., *On Human Nature: An Introduction to Philosophy*, Thomson Wadsworth/Belmont, 2005.
- Wallerstein, I., *The Modern World-System I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World Economy in the Sixteenth Century*, Academic Press/London, 1974.
- Waltz, K. N., *Man, the State and War: A Theoretical Analysis*, Columbia University Press/New York, 2001.
- Waltz, K. N., *Theory of International Politics*, Addison-Wesley Publishing Company/Reading, 1979.
- Weber, M., *The Methodology of the Social Sciences*, translated and edited by Edward Shils and Henry Finch, The Free Press of Glencoe/Illinois, 1949.
- Wendt, A. E., *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press/Cambridge, 1999.
- Wilson, P., “The Myth of the ‘First Great Debate’”, *Review of International Studies*, 24(5), 1998.
- Zakaria, F., *From Wealth to Power: The Unusual Origins of America’s World Role*, Princeton University Press/Princeton, 1999.

MÜZE-TOPLUM İLİŞKİSİNİN GELİŞTİRİLMESİNDE MÜZE ETKİNLİKLERİNİN ÖNEMİ: BURSA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ MÜZELERİ

THE IMPORTANCE OF MUSEUM ACTIVITIES IN DEVELOPING THE MUSEUM- SOCIETY RELATIONSHIP: BURSA METROPOLITAN MUNICIPALITY MUSEUMS

Uzm. Sanat Tarihçi Fikret ALKAN

Bursa Büyükşehir Belediyesi, fikretalkan@gmail.com, 0000-0002-6248-0287

Prof. Dr. Ayşegül KOYUNCU OKCA

Pamukkale Üniversitesi, aysegulkoyuncu@pau.edu.tr, 0000-0003-1060-0280

ÖZET

Müzeler tarihi, kültürel, bilimsel veya sanatsal açıdan ilgi çeken nesnelerin sergilendikleri ve depolandıkları alanlar olarak bilinirken; günümüzde teknolojinin hızla gelişmesi ile değişen toplum ihtiyaçlarını karşılamak üzere; topluma yön veren, geliştiren, toplumsal sorunların dile getirildiği ve çözüm üretildiği kültür mekânları haline gelmişlerdir. Eserlerin sadece görsel ihtiyaçlarına dayalı vitrin sergilemelerinden oluşan klasik müzecilik anlayışı yerine araştıran, deneyimleyen, sorgulayan, eğitime katkıda bulunan çağdaş müzecilik anlayışı her geçen gün daha çok kabul görmektedir. Çağdaş müzecilik anlayışında müze; bünyesinde kütüphane, eğitim, atölye ve toplantıların gerçekleştirildiği, fikir alış-verişlerinin yapıldığı salonlar barındıran yapılardan oluşmaktadır. Bu doğrultuda müze kendi bünyesinde eğitim çalışmalarını sürdüren, atölye/workshop çalışmaları gerçekleştiren, süreli ve daimî sergiler sunan, sempozyum, konferans, çalıştay, panel gibi akademik çalışmalar yürüten, süreli ve basılı yayın faaliyetleri gerçekleştiren, sanal gezi imkânı sunan, arşiv-bilgi ve belge erişimi sağlayan mekanlara dönüşmüştür.

Bu çalışmanın amacı, günümüzde çağdaş müzecilik kavramı ile çok fonksiyonlu yapılar haline dönüşen müzelerde gerçekleştirilen eğitim-öğretim çalışmaları, atölyeler, bilimsel çalışmalar veya bunları destekleyen etkinlikler ile müze yapısının dışına taşan şenlik, festival gibi kültürel faaliyetlerin müzelere ve topluma katkıları hakkında bir değerlendirme yapmaktır. Çalışmada Bursa Büyükşehir Belediyesi Müzeler Şube Müdürlüğü'ne bağlı on müzelerin konuya ilişkin etkinlikleri örnek alınmıştır. Çalışmanın gerçekleşmesi için literatür taraması yapılmış, müze yöneticileri ile görüşmeler sağlanmış, fotoğraflar ile metin kısmı desteklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Müze, Çağdaş Müzecilik, Bursa, Kent Müzesi.

ABSTRACT

While museums are known as areas where objects of historical, cultural, scientific or artistic interest are exhibited and stored; Today, in order to meet the changing needs of society with the rapid development of technology; They have become cultural spaces that direct and

develop society, where social problems are expressed and solutions are produced. Instead of the classical understanding of museology, which consists of showcase displays based only on the visual magnificence of the works, the contemporary understanding of museology, which researches, experiences, questions and contributes to education, is becoming more accepted day by day. Museum in the contemporary understanding of museology; It consists of buildings containing a library, training, workshops and halls where meetings are held and ideas are exchanged. In this regard, the museum continues its educational activities, carries out workshops, presents temporary and permanent exhibitions, carries out academic studies such as symposiums, conferences, workshops and panels, carries out periodical and printed publication activities, offers virtual tours, archives, information and documents. have turned into places that provide access.

The aim of this study is to make an evaluation about the contributions of educational activities, workshops, scientific studies or supporting activities carried out in museums, which have become multi-functional structures with the concept of contemporary museology, and cultural activities such as festivities and festivities that extend beyond the museum structure, to museums and society. In the study, the activities of ten museums affiliated with the Bursa Metropolitan Municipality Museums Branch Directorate were taken as examples. To carry out the study, a literature review was conducted, interviews were held with museum managers, and the text was supported with photographs.

Key words: Culture, Museum, Contemporary Museology, Bursa, City Museum.

1. GİRİŞ

Müzeler dar kapsamlı tanım ile tarihi, kültürel, bilimsel ve/veya sanatsal açıdan ilgi çeken nesnelerin sergilendikleri ve depolandıkları alanlar olarak bilinirken (Salderay ve Gönülay Çalıklı, 2020: 84), Uluslararası Müzeler Konseyi (ICOM), 2019 yılında yayımladığı müze tanımında, müzeleri: *Toplum adına eserlerin korunduğu, kültür örnekleri ve eserlerin geleceğe taşınmasının teminatı, demokratik, eşit haklar sunan, katılımcı, şeffaf, sosyal adalet ve insan onuru kavramlarını ön planda tutan ve değer veren yapısıyla her kesime açık; sergileyen, yorumlayan, araştıran, geçmiş ve geleceği değerlendiren ve bu yönde aktif çalışan, kâr amacı gütmeyen kurumlar* olarak açıklamıştır (<http://www.mmkd.org.tr/icom-alternatif-muze-tanimini-acikladi/>, Erişim Tarihi: 01.10.2023). Tanımdan da anlaşılacağı üzere, müze kurumları toplumla daha fazla iletişim halinde olabilecek, sanatın, kültürün ve bilimin öncülük ettiği tartışma ve değerlendirme ortamlarının oluştuğu, katılımcı ve demokratik ilkeler doğrultusunda işleyen, kapsayıcı mekânlar olmuşlardır.

Bu tanımda geçen prensiplerin sağlanabilmesi adına, günümüz bilgi ve teknolojik gelişmelerini de dikkate alarak müzelerin eserin sadece görsel ihtişamına dayalı vitrin sergilemelerinden oluşan klasik müzecilik anlayışı, tamamen terk edilmeden, yerini çağdaş müzecilik anlayışına bırakmıştır. Çağdaş müzecilik anlayışında müze; bünyesinde kütüphane, eğitim, atölye ve toplantı/fikir alış-verişlerinin yapıldığı salonlar barındıran yapılar haline gelmiştir (Alkan ve Koyuncu Okca 2022: 1356). Böylece müzeler eserlerin gezilerek onlar

hakkında bilgi edinilen pasif öğrenme modelinden, eserleri araştıran, tartışan, olanaklar ölçüsünde deneyimleyen aktif öğrenme modeline geçmiştir (Okan, 2015: 191).

Bu çalışmanın amacı, günümüzde çağdaş müzecilik kavramı ile çok fonksiyonlu yapılar haline dönüşen müzelerde gerçekleştirilen eğitim-öğretim çalışmaları, atölyeler, bilimsel çalışmalar veya bunları destekleyen etkinlikler ile müze yapısının dışına taşan şenlik, festival gibi kültürel faaliyetlerin müzelere ve topluma katkıları hakkında bir değerlendirme yapmaktır. Çalışmada Bursa Büyükşehir Belediyesi Müzeler Şube Müdürlüğü'ne bağlı on müzelerin konuya ilişkin etkinlikleri örnek alınmıştır. Çalışmanın gerçekleşmesi için literatür taraması yapılmış, müze yöneticileri ile görüşmeler sağlanmış, fotoğraflar ile metin kısmı desteklenmiştir.

2. MÜZE-TOPLUM İLİŞKİSİNİN GELİŞTİRİLMESİNDE MÜZE ETKİNLİKLERİNİN ÖNEMİ

Müze kurumları, kültürel değerleri olan buluntuların çeşitli şekillerde korunması, incelenmesi, değerlendirilmesi ve özellikle topluma estetik zevk kazandırmak, bu zevki sürekli olarak yükseltmek, eğitime katkı sağlamak amaçları ile sergilenen, kamu çıkarları için idare edilen kuruluşlar olarak tanımlanmaktadır (Koyuncu Okca ve Elibol Tüfekçi, 2018: 252).

Müzeler, geçmişimiz konusunda farkındalık oluşturma ve bilinçlendirme çalışmaları ile bireysel, ailevi ve toplumsal mutluluk ve gelişimi sağlarken, toplumların kendilerini ve diğer toplumları tanıma ve anlama gereksinimlerini karşılarlar (Koyuncu Okca, 2014: 91). Toplumların kendilerini ve diğer toplumları tanıma ihtiyaçlarını en iyi karşılayacak kurum müzedir. Müze-toplum ilişkisi “toplumsal müzecilik” ve “müze ve toplum etkileşimi” başlıklarında değerlendirilir (Karadeniz, 2017: 20).

Müze, bu toplumsal sorumluluğu yerine getirirken ziyaretçi sayılarının çokluğu ve fonksiyonel yapılarının devamlılığı ile sürdürülebilir bir kurum haline gelebilir. Bu bağlamda koleksiyon yönetimi ve planlaması, estetik kaygıları göz önünde bulundurmalı ve ziyaretçi kitlesinin çeşitleri noktasında değerlendirme yapmalıdır (Koyuncu Okca, 2014: 91).

Müzenin üstlendiği rolde gelişen teknoloji sunum şekillerine de yansımış, teşhirde yer alan eserlere ve eserlerden elde edilen bilgiye ulaşma yolları kolay ve anlaşılır hale gelmiştir. Saklamak, korumak ve sunmak kapsamındaki temel müzecilik esaslarını da içerecek şekilde, dokunarak, deneyimleyerek öğrenmeyi sağlayacak aktif öğrenme çağdaş müzecilik anlayışı ile önem kazanmıştır (Okan, 2015: 191). Bu konuda 1980’li yıllardan başlayarak Amerika ve İngiltere’de kültür-sanat eserlerine artan ilgi ve buna paralel oluşturulan kültür ekonomisi, çok uluslu dev şirketlerin dernek ve vakıflarının sanatsal faaliyetlere iştiraki, özel müzelerin kurulmasının etkileri de unutulmamalıdır (Wu, 2015: 15-144).

ICOM’a göre müzeler koleksiyonlarını toplumun ve toplumsal gelişimin hizmetine sunan kurumlar olarak; çocuklara, yaşlılara, kadınlara etnik gruplara, engellilere, suçlulara vb. topluluklara kültür kazanma, öğrenme, sosyalleşme ve yenilenme olanağı sunar. Son 30 yılda müzeye giden izleyicilerin beğenilerinde, ilgilerinde ve tutumlarında yaşanan değişiklikler müzeleri çeşitlendirmeye, mevcut sergileri yeniden düzenlemeye, toplumun ilgi ve beğenisini toplayacak programlar tasarlamaya yöneltmiştir. Bu durum müzeyi, toplumun hizmetine giren

ve hiçbir karşılık beklemeden bunu bir süreklilik içinde gerçekleştirecek olan bir eğitim kurumu haline getirmiştir. Müzeler toplumlar değiştikçe değişmekte, bilgi ve deneyim kazandırma görevi üstlenmektedirler (Karadeniz, 2018: 68-69). Bu bağlamda, hizmet alanının geliştirilmesi, müze ziyaretinin birden fazla sefere çıkarılması, etkinliklerin sürdürülebilirliğinin sağlanması, bilimsel gelişimin artırılması adına müze personeli farklı uzmanlık dallarında ve gelişime açık olmalıdırlar (Çevik ve Alkan, 2016: 578).

Müzelerde ziyaretçinin öğrenmesini, deneyimlemesini ve kültürel birikiminin artırılmasına yönelik faaliyetler, toplumsal, sanatsal, sosyolojik ve kültürel konulara ilişkin çeşitli etkinlikler gerçekleştirilmektedir. Müze-toplum, müze-ziyaretçi birlikteliği sergilenen nesnelere üzerinden toplumsal ya da yerel sorunlara, soyut ya da somut kavramlara yönelik değerlendirmelerden oluşur. Müze çalışmalarının toplum tarafından değerli bulunan sosyal konularla, toplumun ilgi alanlarıyla ve ihtiyaçlarıyla ilişkilendirildiği görülmektedir (Kandemir ve Uçar, 2015: 24). Müze bu açıdan topluma öncülük eden kültür kurumudur. Teşhirdeki müze nesnesi, ait olduğu dönemin tarihsel, kültürel, sosyal birikiminin tamamının ya da bir kısmının açıklanmasına yardımcı olur. Nesne üzerinde farklı bakış açıları ve/veya farklı bilimsel disiplinler üzerinden yorum yapmak mümkündür. Nesnenin, ait olduğu toplumun ferdi ya da diğer ziyaretçilerde bıraktığı kültür izi ve duygu değişkenlik gösterebilir. Bu kapsamda bir kente, bölgeye ya da ulusa ait müzelerde yapılan çalışmalar, kentlilik bilincinin ve milli duyguların artmasına katkı sağlar (Alkan, 2016: 507, Alkan ve Canpolat, 2021: 33).

Toplumsal sorunlara tesir etmeyi ve yön vermeyi amaçlayan müze etkinlikleri eğitim çalışmaları, atölye/workshop çalışmaları, süreli ve daimî sergiler, sempozyum, konferans, çalıştay, panel gibi akademik çalışmalar, süreli ve basılı yayın faaliyetleri, sanal gezi, arşiv-bilgi ve belge erişimi müzelerde yapılan çalışmalara örnektir. Bu çalışmalar ile müze, daimî teşhir eserleri haricinde devinim kazanmış olur. Zira daimî sergiler ziyaretçiler tarafından aynı yıl içerisinde izlenmek istenmeyebileceğinden, durağan daimî sergiler yanında etkinlikler yolu ile müzeye hareket katılmaktadır.

Yapılan etkinlikler, yaş grupları, ilgi alanları ve meslek grupları gibi kriterlere göre ayrılırlar. Kriterler çocuklar, gençler, yetişkinler için belirlendiği gibi göçmenler, engelliler, kadınlar, dezavantajlı gruplar vb. şeklinde de ayrılmaktadır. Müze toplumun her kesimine dokunmalı, çok kültürlü yapıyı birleştirmeli, ortaklıkları veya farklılıkları aynı paydada toplamalı, ancak kendisinden alınacak bilgi ve birikimin aktarımında ayırım yapmamalıdır. Etkinlik ve ziyaretçi/katılımcı grupların çokluğu ve çeşitliliği müze hizmetlerinin de çeşitlenmesi demektir; bu durumda da müze hizmetleri alt branşlara ayrılır, çalışanların uzmanlıkları müze hizmet çeşitliliğine göre farklılaşmaktadır (Gültaş, 2023: 145-151).

3. BURSA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ MÜZELERİ

Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından kentin tarihi, sosyal ve kültürel birikimini korumak, tanıtmak ve gelecek nesillere aktarmak amacıyla müzeler kurulmuştur. 10 müze ve bir güncel sanat galerisi ile çalışmalarını sürdüren birimler Bursa Müze markası altında toplanmıştır (bursamuze.com, Erişim Tarihi: 01.10.2023). Çağdaş müzecilik anlayışı içinde yukarıda bahsedilen benzer etkinlikler gerçekleştirerek söz konusu kurumlar yönetilmektedir. 2013 yılında Kütüphane ve Müzeler Şube Müdürlüğü yapısından ayrılarak Müzeler Şube

Müdürlüğü bünyesinde 5 müze ile faaliyet göstermeye başlamıştır. Müze sayısına; 2014 yılında 1, 2015 yılında 2, 2016 yılında 1, 2017 yılında 2, 2018 yılında 2, 2019 yılında 2 olmak üzere 10 müze daha eklenmiştir. Açılan müzelerden 5 tanesi çeşitli sebepler ile (köy müzeleri köy yönetimlerine, ilçe müzeleri ilçe yerel yönetimlerine ve beklenen ilgiyi görmemesi nedeniyle de bazı müze yapıları fonksiyon değişikliğine gidilmiştir) devredilmiştir. Halen hizmet veren müzeler:

- Hünkâr Köşkü Müzesi (2003),
- Bursa Kent Müzesi (2004),
- Karagöz Müzesi (2007),
- Merinos Tekstil Sanayi Müzesi (2011),
- Merinos Enerji Müzesi (2012),
- Bursa Göç Tarihi Müzesi (2014),
- Aktopraklık Arkeopark ve Açık Hava Müzesi (2015),
- Bursa Vakıf Kültürü Müzesi (2017),
- Bursa Yaşam Kültürü Müzesi (2018),
- Muradiye Kuran ve El Yazmaları Müzesi (2019) ve
- Zindankapı Çağdaş Sanat Galerisi (2021) dir (bursamuze.com Erişim Tarihi: 01.10.2023).

Müzelerde yapılan etkinlikler Bursa Büyükşehir Belediyesi stratejik planı kültür hizmetleri yönetimi hedeflerine göre gerçekleştirilerek performans programında ilan edilmektedir. Bu hedefler: müze ziyaretçi sayısında artış sağlamak, yeni müzeler açmak, sergiler düzenlemek, müze eserlerinin konservasyon ve restorasyon işlemlerinin yapılması, şenlikler gerçekleştirmek olarak belirlenmiştir. Müzelerde yapılan sergiler ile ilgili olarak da sergi ile ilişkili atölye çalışmaları düzenlenmekte ve sergi katalogları yapılarak sergiye ilişkin bilgiler kalıcı hale getirilmektedir (www.bursa.bel.tr/dosyalar/yayinlar/200214035642_2020--2024-Stratejik-Plan.pdf, Erişim Tarihi: 01.10.2023).

Bursa Büyükşehir Belediyesi Müzeler Şube Müdürlüğü'nden alınan istatistik verilerine göre Bursa Müze birimlerinin ziyaretçi sayıları 2020-2021 yıllarını kapsayan Covid-19 tüm dünyayı etkisi altına alan salgın hastalık dönemi hariç her yıl artış göstermiştir. Salgın hastalık sonrası da ziyaretçi rakamlarındaki bu artışın sürdüğü gözlemlenmiştir (Bkz. Tablo: 1). Bu süreçte sanal müze uygulamasına geçilmiş, halen bu uygulama grup ziyaretçileri tarafından tercih edilmektedir.

Yıl	Ziyaretçi/Kişi
2013	256.835
2014	278.943
2015	415.624
2016	511.549
2017	616.878
2018	794.756
2019	895.448
2020	161.067
2021	193.343
2022	481.479
2023	281.809
*2023 yılı haziran ayı dahil verileridir	

Tablo 1: Nisan 2013-Haziran 2023 Bursa Büyükşehir Belediyesi Müzeleri Ziyaretçi Sayıları (Bursa Büyükşehir Belediyesi Müzeler Şube Müdürlüğü)

2013 yılından başlayarak Müzeler Şube Müdürlüğü kentin tarihi ve kültürel değerlerini açıklayıcı sergiler, müzenin ihtisas alanına yönelik sergiler ve atölye çalışmaları, belirli gün ve haftalara yönelik sergiler düzenlenmiştir. Bu sergiler, bir yılı aşkın süre ile uzun dönemli olduğu gibi birkaç aylık kısa süreli de düzenlenmektedir. 2013-2019 yılları arasında Milli Eğitim İl Müdürlükleri, üniversitelerin ilgili bölümleri, dernekler, vakıflar, müzeler ile iş birliği daha çok yapılmış, yeni açılan ve hâlihazırda izlenime açık müzelerin tanıtımı sağlanmıştır. Ayrıca ICOM, EMA ve NEMO gibi uluslararası müze birliklerine üyelik sağlanmış, 2013 yılında Merinos Enerji Müzesi EMA Micheletti Ödül Töreni ile yılın müzesi ödülüne layık görülmüştür (<https://www.bursa.bel.tr/haber/enerji-muzesi--avrupa-nin-en-iyileri-arasinda-13174>, Erişim Tarihi: 01.10.2023).

Kent Müzesi'nde "Nazif'in Düğmeleri" (Bkz. Görsel: 1-6), "Bizim Mahalle", "Sahne Bursa", "İhsan Celal Antel Objektifinden Bursa'da Cumhuriyet Bayramları" gibi kent tarihi ve kültürü gibi konular işlenmiştir.

Görsel 1-2-3-4-5-6: Nazif'in Düğmeleri Sergisi, Bursa Kent Müzesi, 2023
(bursa.bel.tr, Erişim Tarihi: 01.10.2023)

Merinos Tekstil Sanayi Müzesi'nde "Bir Ulusu Giydirmek: 1956-2000 Yılları Arası Sümerbank Desenleri Sergisi" (Bkz. Görsel: 7-12), "Dokumaca", "Gelenekselden Evrensel Keçe Sergisi" gibi Merinos Yünlü Dokuma Fabrikası'nın mirası üzerine ya da güncel tekstil sanatları üzerine sergiler düzenlenmiştir.

Görsel 7-8-9-10-11-12: Bir Ulusu Giydirmek: 1956-2000 Yılları Arası Sümerbank Desenleri Sergisi, 2017, (bursa.bel.tr, Erişim Tarihi: 01.10.2023)

Göç Tarihi Müzesi’nde Göçmenler Günü etkinlikleri kutlanmış, “Kimlik 89”, “29 Ocak Batı Trakya Milli Birlik ve Direniş Günü Sergisi”, “Göç ve Empati Konulu Uluslararası Resim Sergisi” gibi ağırlıklı olarak göç ve etkileri ile göçmenlere yönelik öykülerin işlendiği sergiler gerçekleştirilmiştir.

Muradiye Kuran ve El Yazmaları ve Vakıf Kültürü Müzesi’nde tasavvuf içerikli konular, İslami sanatlar, kutsal mekânlar, Osmanlı Dönemi tarihine ilişkin fotoğraf sergileri yapılmıştır.

Hünkâr Köşkü ise müzenin fiziki durumu nedeni ile sergiler için bahçeyi tercih etmiş ve “Av Sergisi”, “Hünkâr Köşkü’nün Biriktirdiği Anılar Sergisi” (Bkz. Görsel: 13-14), “Bursa Köşkleri Sergisi” gibi ağırlıklı olarak köşkün yapısal fonksiyonu ve koleksiyonundan seçkiler sunmuştur

Görsel 13-14: Hünkâr Köşkü’nün Biriktirdiği Anılar Sergisi, 2018, (bursa.bel.tr, 01.10.2023)

2019 yılına kadar yapılan sergi çalışmalarının büyük çoğunluğunun 1-3 aylık dönemler arasında yapıldığı, sonraki yıllarda ise daha uzun dönem süren büyük sergilere yöneldiği görülmüştür (Bkz. Tablo: 2).

Yıl	Atölye Sayısı	Katılımcı Sayısı	Sergi Sayısı
2013	233	13.122	8
2014	295	18.762	17
2015	386	38.566	31
2016	456	42.270	35
2017	656	39.108	26
2018	1.255	40.780	37
2019	1.471	44.925	26
2020	152	7.961	1
2021	248	6.556	4
2022	850	28.445	11
2023	547	19.781	6
*2023 yılı haziran ayı dahil verileridir			

Tablo 2: Nisan 2013-Haziran 2023 Bursa Büyükşehir Belediyesi Müzeleri Atölye-Etkinlik Sayıları
(Bursa Büyükşehir Belediyesi Müzeler Şube Müdürlüğü)

Türkiye'nin ilk ve tek Karagöz Müzesi'nde ise geleneksel gölge oyunu gösterisi yapılmaktadır. 2015-2019 yılları arasında ise Karagöz tasviri yapım atölyesi ile Karagöz tasviri katılımcılara öğretilmiştir (Bkz. Görsel: 15-19). Müzenin içeriği gereği çocuk yaştaki okul grupları tarafından sıklıkla ziyaret edilmektedir. Atölye çalışmalarında hemen her müzenin kendi ihtisas alanı ile ilgili atölye/workshoplar düzenlediği, böylece müzelere ilginin arttığı, velilerin çocukları için atölyelere katılım sağladıkları, müze ziyareti zayıf olan kişilerin müzeden olumlu duygularla ayrılarak, kendi yaş gruplarına uygun yetişkin atölyelerine katıldıkları gözlemlenmiştir. Bu sayede müze ziyaretçi sayılarında artış görülmüştür. Bursa Kent Müzesi'nde yapılan atölye çalışmalarında drama tekniği ile eğitim verilmektedir. Çocuk ziyaretçilere Bursa'nın tarihi ve kültürü drama tekniği ile anlatılmakta ve bu durum kentlilik bilincinin yerleşmesine katkı sağlamaktadır. Aynı zamanda "Drama ile Dersler Müzede" isimli proje İl Milli Eğitim Müdürlüğü ile iş birliğinde gerçekleştirilmiş, okul dışı öğrenme ortamları olarak müzelerin kullanılması Milli Eğitim Müfredatına uygun olarak teşvik edilmektedir.

Görsel15-16-17-18-19: Karagöz Müzesi Etkinlikleri, 2013-2023 (Bursa Müze Arşivi)

Merinos Tekstil Sanayi Müzesi'nde yapılan atölye çalışmaları ise tekstil ürünlerinin tasarım ve üretimine yönelik olması yetişkin kadın ziyaretçilerin yoğun ilgisiyle karşılanmaktadır. Bunun yanında Bursa ipeğinin geleneksel teknikler ile çekilerek ipliğe dönüş hikâyesi de canlı bir şekilde izlenilebilmektedir (Bkz. Görsel: 20-22).

Görsel 20-21-22: Tekstil Sanayi Müzesi'nden Çeşitli Etkinlikler (Bursa Müze Arşivi)

Yaşam Kültürü Müzesi'nde yapılan atölyeler daha çok Bursa kültürü ve geleneklerinin yaşatılması ve tanıtılmasına yönelik, gezek geceleri, ev yapımı gıda ürünleri şeklinde çeşitlenmektedir (Bkz. Görsel: 23-24).

Görsel 23-24: Yaşam Kültürü Müzesi'nden Bursa Gezek Gecesi Etkinliği (Bursa Müze Arşivi)

Arkeopark atölyeleri ise 8 bin yıllık Bursa tarihinin tarih öncesi dönemlerine uzanarak deneysel arkeoloji tekniği ile ziyaretçilerine deneyimleyerek öğrenmeyi sağlamaktadır. (www.bursamuze.com/drama-ile-ders-programlari-923/. Erişim Tarihi:01.10.2023)

Müze-toplum ilişkisinde en önemli adımlardan biri de müzeler tarafından düzenlenen festivallerdir. Özellikle yaz aylarında ziyaretçi sayıları azalan müzelerin kapalı alan dışına taşarak düzenlenen festivaller ile halkla buluşması, müzenin toplumsal sorumluluğunu yerine getirmesi anlamında önem taşırken, müze ile henüz tanışmamış ya da müze ilgisi zayıf olan kesimle birleşmesinde önemli bir adımdır. Özellikle çocuk yaştaki ziyaretçilerin müze algısında olumlu değişimler yaratır ve bunu yıllar içinde sürekli ziyarete çevirir. Bu bağlamda geleneksel olarak yapılan Sokak Oyunları Şenliği, Masal Festivali, Uluslararası İpek Oya Yarışması Sergisi ve Festivali, Arkeofest ve Bıçak Festivali düzenlenmiştir.

Bu yıl 16. kez yapılan “Sokak Oyunları Şenliği” çocukluklarını sokak oyunları ile geçirmiş yetişkinler ve onların çocukları ile müze arasında eğlenceli bir öğrenme ortamı sağlamaktadır. Bursa kentinin Hisar içinde yer alan bayram yeri geçmişten bu yana Bursa’lıların hatıralarında bayram günleri çocuklara yapılan etkinlikler ile yaşamaktadır. Cilli, seksek, ip atlama, mendil kapmaca, körebe gibi nostaljik oyunlar sokak oyunlarının bir kısmıdır (Bkz. Görsel: 25-28).

Görsel 25-26-27-28: 15. Sokak Oyunları Şenliği, 2022, (Bursa Müze Arşivi)

Masal Festivali, günümüzde müzelerin anlatımında da geçerli olan bir etkinliktir. Farklı kültürlerin geleneksel masalları ve mitlerinin anlatıldığı, teknolojik dünyadan uzaklaşarak Anadolu ve kültürlerin masallar ile anlatıldığı, yetişkinler ve çocuklara ayrı ayrı hazırlanan anlatımlardan oluşmaktadır (Bkz. Görsel: 29-32).

Görsel 29-30-31-32: Evvel Zaman Masal Şenliği, 2022, Bursa Müze Arşivi

Arkeofest, Aktopraklık Höyük Arkeopark ve Açık Hava Müzesi'nde toplumsal arkeoloji biliminin kapsamında arkeolojiyi tanıtmak, eser koruma bilincini arttırmak, deneysel arkeoloji ile deneyim kazandırmak amaçları ile açık hava müzesinde gerçekleştirilmektedir. Tarihi ve mitolojik oyunlar ve temsillerin de yapıldığı alanda her yaştan ziyaretçi festivalin amaçları doğrultusunda alana katılım sağlamaktadır (Bkz. Görsel: 33-36).

Görsel 33-34-35-36: Arkeofest, 2023, (Bursa Müze Arşivi)

İpek Oya Festivali, Yarışması ve Sergisi, Anadolu kadınlarının emekleri ile örülen iğne oyasının Bursa ipeği ile birleşerek geleneksel ve kültürel bir öğeye dönüşmüş halinin

sergilenmesidir. Anadolu'nun çeşitli yörelerindeki iğne oyası üreticilerini bir araya getirerek yarışma düzenlenmesi, sergilenmesi ve konu ile ilgili söyleşilerin yapılmasından oluşmaktadır (Bkz. Görsel: 37-39).

Görsel 37-38-39: Uluslararası İpek İğne Oyası Festivali, Yarışması ve Sergisi, 2023, (Bursa Müze Arşivi)

Bıçak Festivali ise Bursa ile eşleşmiş bir değer olan geleneksel Bursa Bıçağı'nın tanıtılması ve yaşatılmasına yönelik bir çalışmadır. Tarihte kullanılan çeşitli kesici aletlerin tarihteki yerleri, Anadolu'daki geleneksel üretimleri ve günümüzde teknoloji ile bütünleşerek yenilikçi üretimleri ve kullanım alanları kapsamında sektörü bir araya getirmiş; Bursa'nın bir değeri böylece yeniden gündeme alınmıştır (Bkz. Görsel 40-42).

Görsel 40-41-42: Bursa Bıçak Festivali, 2023, (Bursa Müze Arşivi)

Müzelerde aynı zamanda üniversitelerin ilgili bölümlerinin katkıları ile kentin tarihi ve sosyal yapısına ilişkin araştırmalar da gerçekleştirilmektedir. Bu amaçla Bursa Büyükşehir Belediyesi Müzeleri bünyesine "Bursa Müze Akademi" eklenmiştir. 2018 yılında Uluslararası Göç ve Kadın Sempozyumu, 2021 yılında Bursa Bey Sarayı Uluslararası Sempozyumu (Bkz. Görsel: 43). 2022 yılında Türksöy Türk Dünyası Müzeler Buluşması yapılmış; Müzeler Şube Müdürlüğü adına farklı kurumlar tarafından yapılan akademik oturumlarda Bursa Müze sunumları gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda bu akademik çalışmalar bilimsel yayına dönüştürülmüştür. Bugüne kadar 4 sergi kataloğu, 9 kitap ve 3 sempozyum kitabı yayımlanmıştır. Bursa Bey Sarayı Araştırmaları kapsamında akademik iş birliğine gidilmiş, oluşturulan bilim kurulunun koordinasyonu sağlanmıştır. (<https://www.bursa.bel.tr/haber/osmanlinin-ilk-sarayi-mercek-altinda-30360> Erişim Tarihi: 01.10.2023)

Görsel 42: Bursa Bey Sarayı Bilim Kurulu Sempozyum Toplantısı, 2021
(bursa.bel.tr, Erişim Tarihi: 01.10.2023)

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Dünyada iyi örneklerin olduğu gibi ülkemizde de müze-toplum ilişkisinin sağlanması ve topluma verilen hizmet kalitesinin artırılması amacı ile çağdaş müzecilik anlayışına geçilmiş, bu anlayışla müze-toplum ilişkisi ivme kazanmış ve derinleşmiştir. Bu anlayış, müzeyi çoklu kültür ünitesi haline çevirmiş, toplumun her kesimine karşılık beklemeden hizmet veren, eğiten, öğreten, geliştiren ve paylaşan kurumlar haline getirmiştir.

Bursa Büyükşehir Belediyesi Müzeleri çatısı altına her yıl en az bir yeni müze eklenmiş, yeni açılan müzelerin ilk açıldığı yıl boyunca yoğun ziyaretçi aldığı görülmüştür. Müze birimleri, kendi koleksiyonlarını güncellemek, bakım işlemlerini uzmanlarca sağlamak ve kendi ihtisas alanlarında etkinlikler düzenleyerek toplum-müze ilişkisini canlı tutmak amaçlarını gütmüştür. Müzede düzenlenen sergiler çoğu zaman müzenin anlattığı koleksiyonun içinden parçaların konu ve kronoloji bütünlüğü içinde yeni bir seçki oluşturması ya da kamu kurumları ve özel kuruluşlarla iş birliği yapılarak geçici sergiler düzenlenmesi şeklinde gerçekleştirilmektedir.

Etkinlikler toplumun kültür birikimine olumlu katkı sağlamış, özellikle çocuk yaşta ziyaretçi gruplarına müze, kültür, eser ve koruma bilinci sağlanması yönünde öğretici olmuş, sonraki yaşlarda müze ziyaretlerinin temelini atmıştır. Milli değerler, tarihsel geçmiş, koruma kültürü, müzenin yaşadığı alana dair bilgi birikiminin paylaşılması ve kültürün sürdürülebilirliği müze etkinlikleri sayesinde hayata geçirilmektedir.

Müzelerin toplumun kültür eğitiminin sağlandığı kültür üniteleri olma ve toplumsal sorunların çözümünde paydaş olma sorumluluk ve bilincini yaptıkları etkinliklerde de görülmektedir.

KAYNAKÇA

Alkan, F. (2016). *Kentlilik Bilincinin Gelişmesinde Müzelerin Rolü*, Kent Kültürü ve Kentlilik Bilinci Sempozyumu, Bursa.

Alkan, F. ve Canpolat B. (2021). *Müze Etkinliklerinin Kentlilik Bilincine Katkısı Üzerinde Bursa Örneği*, 3. Kent Konseyleri Sempozyumu, Balıkesir.

Alkan, F. ve Koyuncu Okca, A. (2022). *Kent Müzesi Kurulum Süreci ve Yerel Müzecilik-City Museum Establishment Process and Local Museum*, International Academic Social Resources Journal, Volume: 7, Number: 43.

Çevik M. ve Alkan F. (2016). *Müzeler Işığında Bursa Büyükşehir Belediyesi Kent Belleği Çalışmaları*, Belediyelerin Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Uluslararası Sempozyumu, Bursa.

Gültaş, C. C. (2023). *Özel Müzelerde Yönetim ve İşletme*, Müzecilikte Yeni'nin Peşinde Uluslararası Sempozyumu, İzmir.

<https://www.bursamuze.com/> (Erişim Tarihi: 01.10.2023)

<https://www.bursamuze.com/drama-ile-ders-programlari-923/> (Erişim Tarihi:01.10.2023)

<https://www.bursa.bel.tr/haber/osmanlinin-ilk-sarayi-mercek-altinda-30360> (Erişim Tarihi: 01.10.2023)

https://www.bursa.bel.tr/dosyalar/yayinlar/200214035642_2020---2024-Stratejik-Plan.pdf (Erişim Tarihi: 01.10.2023)

<https://www.bursa.bel.tr/haber/enerji-muzesi--avrupa-nin-en-iyileri-arasinda-13174> (Erişim Tarihi: 01.10.2023)

<http://www.mmkd.org.tr/icom-alternatif-muze-tanimini-acikladi/> (Erişim Tarihi: 01.10.2023)

Kandemir, Ö. ve Uçar, Ö. (2015). Değişen Müze Kavramı ve Çağdaş Müze Mekânlarının Oluşturulmasına Yönelik Tasarım Girdileri, Sanat ve Tasarım Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 2.

Karadeniz, C. (2017). Müze ve Toplum: Müzeyle Topluma Ulaşmak, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 8.

Karadeniz, C. (2018). *Müze, Kültür, Toplum*, Yayına Hazırlayan: Bekir Onur, İmge Kitabevi, Ankara.

Koyuncu Okca, A. (2014) *Geleneksel Dokumalarda Koruma ve Onarım Prensipleri*, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli.

Koyuncu Okca, A. ve Elibol Tüfekçi, A. (2018). *Tire Kent Müzesinin Kültürel Mirası Korumadaki Yeri ve Önemi*, The Journal of Social Science Studies, Sayı: 70.

Okan, B. (2015). Günümüzde Müzecilik Anlayışı, Sanat ve Tasarım Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 2.

Salderay, B. ve Gönülay Çalıklı, Z. (2020). *Müze Kavramı, Süleyman Saim Tekcan ve Imoga-İstanbul Grafik Sanatlar Müzesi*, Sanat ve Tasarım Dergisi, Sayı: 26.

Wu, C. (2005). *Kültürün Özelleştirilmesi 1980'ler Sonrasında Şirketlerin Sanata Müdahalesi*, Çeviren: Esin Soğancılar, İletişim Yayıncılık, İstanbul.

BURSA'DA GELENEKSEL MESLEKLERİN YAŞATILDIĞI MEKÂN TAHTAKALE ÇARŞISI VE BİR USTA

THE PLACE WHERE TRADITIONAL PROFESSIONS ARE LIVED IN BURSA IS TAHTAKALE BAZAAR AND A MASTER

Uzm. Sanat Tarihçi, Fikret ALKAN

Bursa Büyükşehir Belediyesi, fikretalkan@gmail.com- 0000-0002-6248-0287

Prof. Dr., Ayşegül KOYUNCU OKCA

Pamukkale Üniversitesi, aysegul.koyuncu@gmail.com- 0000-0003-1060-0280

ÖZET

Kültür, genel anlamda toplumun sosyal gelişimi içinde kuşaktan kuşağa aktarılan maddi ve maddi olmayan ürünler bütünü olarak tanımlanmaktadır. Kültür ve kültürel miras çeşitliliği, tüm insanlık için, yeri doldurulamaz bir duygu ve düşünce zenginliği oluşturmaktadır. Bu çeşitliliğin sadece korunması değil, geliştirilmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması insanlık için büyük önem taşımaktadır. Günümüzde geleneksel el sanatlarının korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması, dolayısı ile kültürün de sürdürülebilir bir şekilde geleceğe taşınması önemli bir sorun oluşturmaktadır. Teknolojik gelişmelere bağlı olarak bilim, sanayi ve iletişimdeki ilerleme artan nüfusun ihtiyaçlarının karşılanması, makineleşmeye dönük üretimler, hizmet sektörüne artan ihtiyaç, ekonomik sebepler, şehirleşme ve bunun bir gelişim göstergesi sayılması geleneksel mesleklerin önemini yitirmesine; usta-çırak ilişkisi ile sürdürülen bu meslekleri sürdürebilecek çırak bulunamamasına, ithal üretimler kadar istenen desteği bulamaması gibi çoklu sebeplerden yok olmaya yüz tutmasına neden olmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, kaybolmaya yüz tutmuş mesleklerin önemini vurgulayarak, Bursa'da yüzyıllardır varlığını sürdüren Tahtakale Çarşısını ve içinde geleneksel üretim yapan esnaflardan Bedri Karalar'ı tanıtmak, kaşıkçılık üretiminin hangi şartlarda devam ettiğini belirlemek ve günümüzdeki durumunu ortaya koymaktır. Çalışmanın gerçekleşmesi için Tahtakale Çarşısı'nda alan araştırması, gözlem ve söyleşi teknikleri kullanılmıştır. Çalışmanın bilimsel ayağı ise literatür taraması ve fotoğraflarla oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Geleneksel Meslekler, Bursa-Tahtakale Çarşısı, Usta, Kaşıkçı.

ABSTRACT

Culture is generally defined as the set of material and non-material products that are transferred from generation to generation within the social development of society. The diversity of culture and cultural heritage creates an irreplaceable wealth of emotions and thoughts for all humanity. It is of great importance for humanity not only to preserve this diversity, but also to develop it and transfer it to future generations. Nowadays, preserving traditional handicrafts and transferring them to future generations, thus carrying the culture to

the future in a sustainable way, poses an important problem. Due to technological developments, progress in science, industry and communication, meeting the needs of the increasing population, mechanized production, increasing need for the service sector, economic reasons, urbanization and its being considered as an indicator of development, traditional professions lose their importance; These professions, which are carried out with a master-apprentice relationship, are about to disappear due to multiple reasons such as the inability to find apprentices who can continue this profession and the inability to find the desired support as much as imported production.

The aim of this study is to emphasize the importance of professions that are about to disappear, to introduce Tahtakale Bazaar, which has existed for centuries in Bursa, and Bedri Karalar, one of the tradesmen who make traditional production in it, to determine the conditions under which spoon making production continues and to reveal its current situation. To carry out the study, field research, observation and interview techniques were used in Tahtakale Bazaar. The scientific leg of the study was created with literature review and photographs.

Key words: Culture, Traditional Occupations, Bursa-Tahtakale Bazaar, Wright, Spoonman.

1. GİRİŞ

Latince kökenli bir sözcük olan kültür, genel anlamda toplumun sosyal gelişimi içinde kuşaktan kuşağa aktarılan maddi ve maddi olmayan ürünler bütünü olarak tanımlanmaktadır (Cevizci, 2010: 989). İnsan doğduğu kültürün içinde biçimlenir (Emiroğlu ve Aydın, 2003: 521). Sosyal bilimlerde kültür, toplumsal araçlar ile aktarılan her şeyi kapsar. Kültür kelimesi günümüz anlamına yakın şekilde ilk kez 17. yüzyılda kullanılmıştır (Marshall, 2005: 442).

UNESCO tarafından düzenlenen Dünya Kültür Politikaları Sonuç Bildirgesi'nde "*en geniş anlamıyla kültür, bir toplumu ya da toplumsal bir grubu tanımlayan belirgin maddi, manevi, zihinsel ve duygusal özelliklerin bileşiminden oluşan bir bütün ve sadece bilim ve edebiyatı değil, aynı zamanda yaşam biçimlerini, insanın temel haklarını, değer yargılarını, geleneklerini ve inançlarını da kapsayan bir olgu*" olarak belirlenmiştir (Oğuz, 2011: 128).

Teknolojik gelişmelere bağlı olarak iletişim ve etkileşimin artması, ulaşımın kolaylaşması ile ticaret ve turizm hacminin genişlemesi, artan nüfusun daha iyi şartlarda yaşama isteği ile gelişmiş ülkelere göç etmesi kültürler arası bağı güçlendirmiş, Avrupa ve Amerika gibi çok uluslu ülkelerde çok kültürlük meydana getirmiş ve toplumların kültürel kimliğinde yeni alt kültürlerin doğmasına yol açmıştır (Karadeniz, 2018: 17). Bu durum kültürlerin kaynaşmasına yol açtığı kadar, bazı kültürel birikimlerin kaybolmasına da yol açmıştır.

Kültür ve kültürel miras çeşitliliği, tüm insanlık için, yeri doldurulamaz bir duygu ve düşünce zenginliği oluşturmaktadır. Bu çeşitliliğin sadece korunması değil, geliştirilmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması insanlık için büyük önem taşımaktadır (Ahunbay, 2011: 169). 2 Kasım 2001 tarihli, UNESCO Kültürel Çeşitlilik Evrensel Bildirgesinin 7. maddesinde kültürel miras yaratıcılığın kaynağı olarak gösterilmiş, kültürün kayıt altına alınarak

korunması ve farklı kültürler ile etkileşimle gelişerek gelecek nesillere aktarımının teşvik edilmesi ifadesiyle korumanın ve kültürel sürekliliğin önemi vurgulanmıştır (<http://www.unesco.org.tr/pages/180/17>, Erişim Tarihi: 01.10.2023). Her kültürün farklı anlatım biçimlerinin ve değerlerinin, evrensel ölçekte saygı görmesine, anlaşılır olmasına katkıda bulunmak ve kültür mirasının korunması ile ilgili çaba göstermenin sorumluluğu ise toplumdaki tüm bireylere aittir (Ahunbay, 2011: 170). Bu bağlamda kültürel mirasın gelecek nesillere aktarılması açısından konunun kamu kurum ve kuruluşları tarafından da kapsamlı bir şekilde desteklenmesi ve bu konuda araştırılıp değerlendirilen çalışmaların da kamuoyuna sunulması konunun daha iyi anlaşılması noktasında yardımcı olmaktadır (Koyuncu Okca ve Elibol Tüfekçi, 2018: 251). Kültürel mirasın bireyler tarafından korunarak gelecek kuşaklara aktarılması sürdürülebilir olmasıyla mümkündür. Kültürel mirasın devamlılığı, yaşam alanlarının genişletilmesi ve bağlarının kopmaması bir milletin varlığının devam ettirilmesi için temel şartlar arasındadır (Koyuncu Okca ve Öz 2019: 282).

Ustanın işçiliği, bilgisi ve kültür birikimi ile basit araç-gereçler kullanarak ortaya çıkan ve geleneksel kültürü yansıtan ürünler geleneksel sanatları oluşturmaktadır (Barışta, 2005: 15). Geleneksel kültüre ait ürünler, yaşanan çevrenin iklim, inanç ve örf gibi ihtiyaçları ile oluşmuş, dönemin sosyal, kültürel ve ekonomik özelliklerine göre şekillenmiş ve usta-çırak ilişkisi ile geleceğe taşınmıştır (Alkan ve Koyuncu Okca, 2023: 255). Bu zanaat ürünleri, el işçiliği ile yapılan, teorikten ziyade pratik ölçüler kullanılarak üretilen, tecrübeye dayalı ustalıklarla pekişen, toplumun zekâ seviyesini-karakterini gösteren ve üretimleri çoğu kez sipariş üzerine yapılan geleneksel meslekleri oluşturmaktadır (Özdemir, 2019: 494). El sanatları geleneklerden gelen bilgi, anlayış, görgü, tasarım, stil, zaman gibi kriterlerin aktarılması ve üretildiği zamanın teknoloji ve çağının özellikleri ile harmanlanır; ustanın kabiliyeti ile şekillenir. Kimi zaman da sipariş üzerine yapılan üretimlerin müşteri talepleri de ürüne yansır ve o kişinin kimlikleri ile algı dünyaları hakkında fikir verir (Öter, 2010: 176).

Bir üretimin geleneksel sınıfta yer alabilmesi için yerel topluluk ile çok uzun bir tarihi bağının olması ve geçim kaynağı ekonomisine dayanması gerekir (Koyuncu Okca, 2016: 202). İnsanoğlunun ihtiyaçları zengin bir el sanatları geleneğini ortaya çıkarmıştır. Türk kültüründe “dokuma, tezhip, minyatür, çini, ebru, hat, cam işlemeciliği, taş işçiliği, bakırcılık ve ahşap oyma” gibi el sanatları yer almaktadır (Özdemir, 2019: 494). Geleneksel mesleklerin üretimlerini genellikle kırsal alanda görmek mümkündür. El işçiliği, sanatı ve basit teknoloji ile üretim gerçekleştirildiğinden seri ve fabrikasyon üretimleri bulunmaz. Bu, kültürün ve doğal kaynakların korunmasını sağlar. Doğada kolay bulunabilen ya da atık malzemelerin değerlendirilmesi ile hammadde temini sağlanırken, usta emeği ile şekillenerek estetik ve sanatsal değer kazanırlar (Koyuncu Okca, 2016: 204).

Günümüzde geleneksel el sanatlarının korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması, dolayısı ile kültürün de sürdürülebilir bir şekilde geleceğe taşınması önemli bir sorun oluşturmaktadır. Teknolojik gelişmelere bağlı olarak bilim, sanayi ve iletişimdeki ilerleme artan nüfusun ihtiyaçlarının karşılanması, makineleşmeye dönük üretimler, hizmet sektörüne artan ihtiyaç, ekonomik sebepler, şehirleşme ve bunun bir gelişim göstergesi sayılması geleneksel mesleklerin önemini yitirmesine; usta-çırak ilişkisi ile sürdürülen bu meslekleri

sürdürebilecek çırak bulunamamasına, ithal üretimler kadar istenen desteği bulamaması gibi çoklu sebeplerden yok olmaya yüz tutmasına neden olmaktadır (Koyuncu Okca, 2016: 202; Mercin 2008: 91).

Bu çalışmanın amacı, kaybolmaya yüz tutmuş mesleklerin önemini vurgulayarak, Bursa’da yüzyıllardır varlığını sürdüren Tahtakale Çarşısını ve içinde geleneksel üretim yapan esnaflardan Bedri Karalar’ı tanıtmak, kaşıkçılık üretiminin hangi şartlarda günümüzde devam ettiğini belirlemek ve günümüzdeki durumunu ortaya koymaktır. Çalışmanın gerçekleşmesi için Tahtakale Çarşısı’nda alan araştırması, gözlem ve söyleşi teknikleri kullanılmıştır. Çalışmanın bilimsel ayağı ise literatür taraması ve fotoğraflarla oluşturulmuştur.

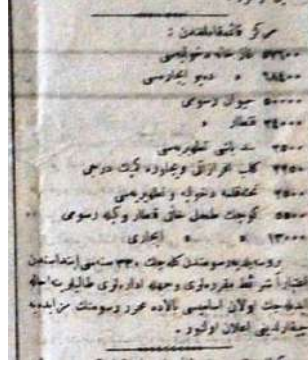
2. BURSA TAHTAKALE ÇARŞISI VE GELENEKLERE KATKILARI

Tahtakale kelimesi, Arapça’da edat olarak kullanılan “taht” yani bir şeyin altı (<https://www.nisanyansozluk.com/>, Erişim Tarihi: 01.10.2023) ve “kal’a” kelimelerinin birleşimiyle tahta’l-kal’a oluşumundan dönüşmüştür. Genel kabul gördüğü şekliyle kale altı ya da kale dibi anlamını ifade eder.

Bu çalışmanın konusu olan Bursa Tahtakale Çarşısı, Ulucami’nin güney-batı kesiminde, Atatürk Caddesi’nin arkasında yer alan “Eski Tahtakale” olarak bilinen ve çevresindeki yerleşime adını veren mahalledir (Sevim, 2011: 26). Çarşıya giriş, caddeyle dik kesişen kısa ve dar sokaklar ile sağlanmaktadır. Osmanlı’nın ilk dönemlerinde şehre gelen malların tartılması, mühürlenmesi, vergilendirilmesi kapanlarda (Arapça terazi anlamında) yapılıyor ve Bursa’da I. Murat tarafından yaptırılan Kapan Hanı da bu görevi üstleniyordu. Kapan Hanı, Tahtakale Çarşısı’nın hemen kuzeyinde yer almaktaydı. Şehir kalesinin hemen dibinde konumlanan Tahtakale’de ise vergilendirilmemiş malların satışının yapılması, bölgede plansız bir pazar oluşmasına yol açmıştır. Kale içinde kurulan pazardan hariç olmak üzere, şehre yakın köylerde oturanların, Bursa’ya gelişlerinde şehirden kendi ihtiyaçlarını karşılamak amacı ile yanlarında getirdikleri az miktarda ürünleri satarak ya da takas ederek Bursa’dan ihtiyaçlarını giderdikleri bilinmektedir. İhtiyaçların karşılanarak acele ile köyüne geri dönmek amacıyla yapılan alışverişlerin şehre girmeden kale dibinde oluşan pazarda gerçekleşmesi sonucunda bölgede oluşan doğal pazar, yıllar geçtikçe büyümüştür (Sevim, 2011:27-29). Bu çevreye zamanla evler ve iş merkezlerinin inşa edilmesi ile de bu bölge Tahtakale Mahallesi’ni doğurmuştur.

Mahalleye Çelebi Mehmet’in sadrazamlarından Beyazıt Paşa (ö.1421) tarafından Bursa’daki cami ve medrese yapılarına gelir getirmek amacı ile Tahtakale (Yoğurt) Hanı yaptırılmıştır. (Alkan, 2019: 41). Hanların, vakfedilen eserlere daha çok gelir getirmesi için ticaretin yoğun yapıldığı bölgelere inşa edildikleri bilinmektedir.

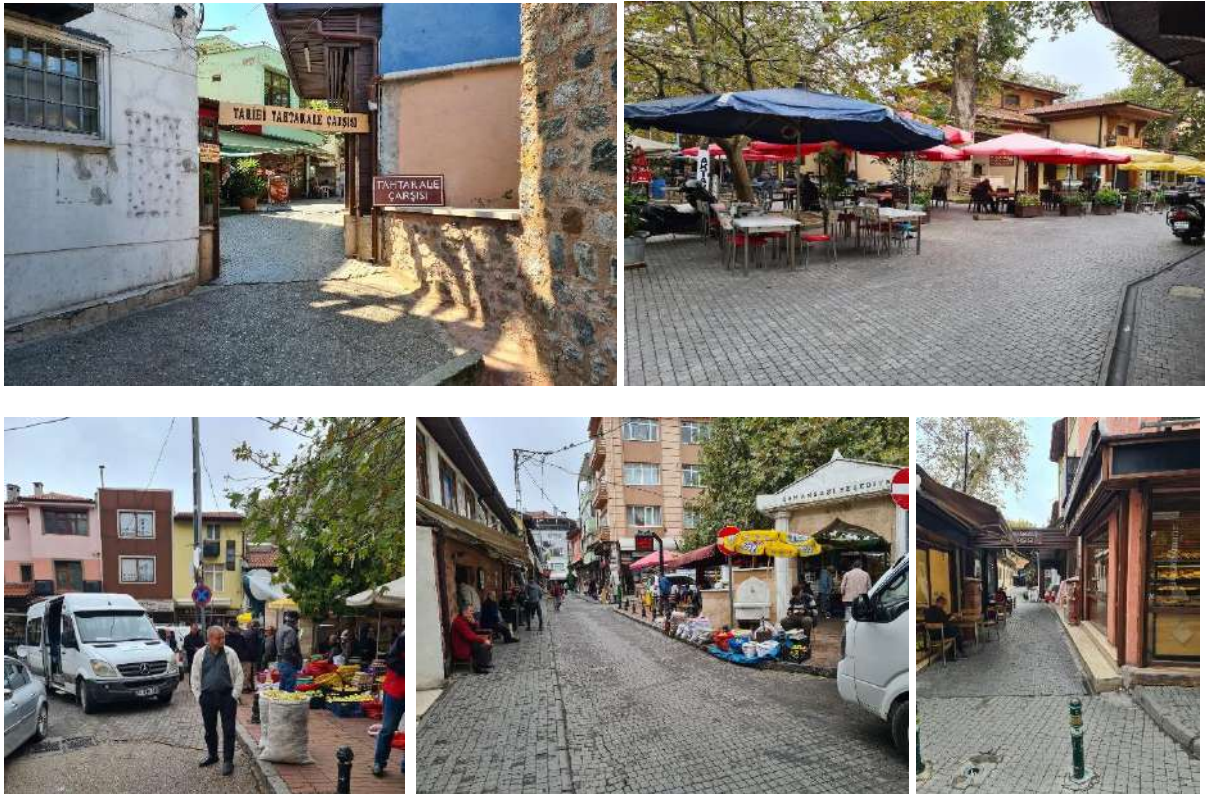
24 Şubat 1914 tarihli Ertuğrul Gazetesi haberine göre, (Görsel: 1) Tahtakale’de duhuliye ve kantariye bulunmaktadır. Tahtakale bölgesi için yapılan araştırmalarda, şehrin et ürünlerinin köylerden buraya getirilerek satışının yapıldığını ve kantarın da burada bulunduğunu göz önüne alarak, büyük kantarın Tahtakale’de olabileceği düşünülmektedir (Kaplanoğlu, 2016: 36).

Görsel 1: 24 Şubat 1914 Tarihli Ertuğrul Gazetesi (Raif Kaplanoğlu Özel Arşivi)

Cumhuriyet Dönemi'nde ise Tahtakale bölgesinde bulunan han sayısı artmıştır. Dağ köylerinden gelenler at, merkep ve katırlarla getirdikleri bahçe ve tarla ürünlerini bu hanlara bırakırlardı (Şen, 2003: 97). Günümüzde bir kısmı halen otel olarak varlığını sürdüren bu yapılar, Tahtakale pazarının tüccarlarına hizmet vermeye devam etmektedir.

Tahtakale halen fonksiyonel olarak esnafın kullanımındaki dükkânların bulunduğu Tahtakale Hanı, mahalle meydanı, geleneksel ürünler/hediyelikler satan dükkânlar, köyden gelen süt ve meyve üretimlerinin satıldığı üç nesildir aynı yerde ürün satan esnaf, yaklaşık yarım asırlık esnaf lokantaları, Bursa saz üstatlarının bulunduğu Âşıklar Kahvesi, Bursa Dağ yöresinin kültür konağı burada yer almaktadır (<http://www.btch.org.tr>; Erişim Tarihi: 01.10.2023). Tahtakale 14. yüzyıldan günümüze binaların fiziki durumları restorasyon vb. nedenler ile değişse de işlev değiştirmeden yaşamaya devam etmektedirler (Görsel: 2-3-4-5-6).

Görsel 2-3-4-5-6: Tarihi Bursa Tahtakale Çarşısı, (Fikret Alkan Arşivi, 2023).

3. GELENEKSEL BİR MESLEK OLARAK KAŞIKÇILIK VE TAHTAKALE'DE BİR KAŞIK USTASI:

Türk Kültüründe gelişmiş bir dal olarak ahşap el sanatlarının önemi İslamiyet öncesi Orta Asya yaşantısında ağacın kutsal sayılmasına kadar uzanmaktadır. Selçuklu Döneminde gelişerek kendine özgü üslubunu oluşturmuş, günümüze mihrap, cami kapısı, dolap kapakları gibi mimari elemanlar, künde-kari tekniği, sehpa, kavukluk, yazı takımı, çekmece, sandık, kaşık, taht, rahle, Kuran muhafazası gibi kullanım eşyası, pencere, dolap kapağı, kiriş, konsol, sütun başlığı, tavan, mihrap, minber (vaaz kürsüsü), sanduka gibi mimari öğelerde uygulanmıştır. Ağaç işçiliğinde en çok ceviz, elma, armut, sedir, abanoz, gül ağacı kullanılmakta, kakma, boyama, künde-kari, kabartma-oyma, kafes gibi teknikler uygulanmaktadır (<https://aregem.ktb.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 01.10.2023).

Hammaddesi ahşap olan üretimlerden insanın beslenme ihtiyacını gidermek için kullandığı araçlardan biri olan kaşık, Anadolu'da Ahmet Yesevi'nin de kaşık ustası olması nedeniyle tasavvuf ehli olanlar tarafından da benimsenen bir meslek haline gelerek günümüze uzanmıştır (Koca ve Uğurlu, 2008: 127).

El sanatları, üretim yapılan bölgeye göre iklim ve doğa koşulları, malzemenin kolay ve ucuz elde edilmesi gibi şartları sağlaması gereklidir (Çavaç, 2008: 34). Kaşık üretimi için genellikle elyafı sık, dokusu sert, kokusu hoş olan ağaçlardan şimşir ve meşe gibi ağaçlar tercih edilmektedir. Keser, çanak kısmını oymaya yarayan eğri bıçaklar ve törpü gibi aletlerle şekillendirilen ve zımparalanan kaşıklar, eğer bezenmeyecekse doğrudan gomalak cila ile cilalanır. Bezeneyecekse üzerine çeşitli tekniklerde süslemeler yapıldıktan sonra cilalanır. Günümüzde Konya, Akseki, Gediz, Taraklı gibi tahta kaşıklarıyla tanınan merkezler vardır (Anonim, 2017: 223).

Kaşık geleneği günümüzde Bursa'da da varlığını sürdürmektedir. Ahşap kaşıklar turistik-hediyelik amaçlı süs olarak alıcı bulurken, Bursa Dağ Yöresi folklor oyunlarında da bir ritim aracı olarak kullanılmaya devam etmektedir.

4. AHSAP KAŞIK USTASI BEDRİ KARALAR

1945 Bursa Mollaarap Mahallesi doğumlu Bedri Karalar (Görsel: 7-8), Yugoslavya göçmeni bir ailenin oğludur. Babası Köy Enstitülerinden mezun bir öğretmen olan Bedri Karalar, 11 yaşında Bursa Okçular Çarşısına çırak olarak verilmiş, asıl mesleği olan ahşap tornacılığını çırak-kalfa-usta ilişkisi ile burada öğrenmiştir (Gök, 2014: 301).

Görsel 7-8: Ahşap Kaşık Ustası Bedri Karalar (Ayşegül Koyuncu Okca Arşivi, 2023)

Mesleğini ustası Necmi Özağaç'tan öğrendiğini belirten Karalar, Tahtakale Çarşısı'nda Bizim Kavafiye isimli dükkânında (Görsel: 9-10-11-12-13) ahşap hediyelik eşya, süs eşyası, Romen vatandaşlara ürettirdiği sepetler ve havan, kaşık, kepçe, ekmek tahtası gibi ahşap ürünlerden oluşan mutfak malzemeleri satışını yapmaktadır. Dükkânını bir kavaftan (ucuz ayakkabı üretimi yapan imalathane) aldığı için adını değiştirmemiş, 20 yıldır da aynı yerde kendi çalışmalarını sürdürmektedir. 1960'lı yıllardan bu yana susak (su) kabağından süs objeleri üreten Bedri Karalar, çarşının son ahşap ustası olarak bugün üretimlerini kendinden sonraki çırak ve kalfalara yaptırmaktadır.

Görsel 9: Ahşap Kaşık Ustası Bedri Karalar'ın Bizim Kavfiye Dükkânı (Ayşegül Koyuncu Okca Arşivi, 2023)

Görsel 10-11-12: Ahşap Kaşık Ustası Bedri Karalar'ın Bizim Kavfiye Dükkânı (Fikret Alkan Arşivi, 2023)

İstenirse her tür ağaçtan kaşık yapılabileceğini belirten Karalar, sık dokusu nedeniyle şimşir ağacından elde edilen suyu tutmayan, yumuşamayan yapısıyla kaşığın daha dayanıklı olacağını söylemektedir. Ağaç kütüklerin yetenekli ellerde çeşitli kesici aletler ile kaşığa dönüşürken; balta, keser, sap kısmı için kazıma ve baş kısmı için oyma aletleri kullanılarak kaşığa son hali verilmektedir. Kaşığın nihai halindeki temiz görüntüsü ise zımpara ile verilir.

Anadolu'nun birçok yerinde kaşık üretiminin sınırlı da olsa devam etmektedir. Bedri Karalar'a göre estetik açıdan en iyi ahşap kaşıkların Akseki'de üretilmekte, Konya yöresinde de bu tarz üretim coğrafi yakınlık nedeni ile var olmaktadır. Usta, Sakarya-Taraklı ve Balıkesir tarafında ise yemek kaşıklarının üretildiğini belirtmektedir.

Kendisinin de ahşap tornacısı olarak kaşık üretimi işinde bulunduğunu, ancak ilerleyen yaşı nedeni ile artık kaşıkları Türkiye'nin her bölgesindeki üreticilerden satın alarak sanatına dağlama-yakma ustalığı yaparak hediyeelik eşya ile sınırlandırdığını öğrendiğimiz Bedri usta, yakma makinesini de Bursa'da ilk kez kendisinin kullandığını söylemektedir. Kaşığın çeşitlerinin yemek çeşitlerine göre değiştiğini, sap, baş uzunluk ve büyüklüklerinin yöresel yemeklerin çeşidine göre tasarlandığını da ifade etmektedir (Görsel: 13-14-15). Yemek yemenin devam ettiği sürece kaşık ihtiyacı ve çeşitlerinin de fabrika üretimle de olsa devam edeceğini belirten tecrübeli usta, günümüzde el sanatlarına ve bu tip zanaatlara olan ilginin az olduğunu da sözlerine eklemiştir.

Günümüzde insanların hobi amaçlı ahşap ustalığı öğrenmek için kendisinden ders aldığını söyleyen emektar usta, kendisinden sonra bu işi devam ettirecek bir neslin yetişmediğini, kaşık ve ahşap ustalığının şehir merkezine odun-ağaç taşıyarak yürütülemeyeceğini söylemektedir. Kırsal kesimde hammadde olarak kullanılacak ağacın kolay bulunabilirliği ve malzeme maliyetinin düşük olması sebeplerinden bir süre daha sürdürülebileceğini belirten Bedri Karalar, zanaat ve sanat işlerinin ekonomik sorunlar ve sanata kaybolan ilgi nedeni ile tükeneceğini belirtmektedir.

Görsel: 13-14-15: Bedri Karalar'ın Dükkanından Kaşık Çeşitleri

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR:

En genel anlamıyla bir toplumun elinden çıkan soyut ve somut ürünlerin toplamı olarak kültür, geçen zaman içinde diğer kültürler ve değişimler ile etkilenecek çeşitlenir ve birikir. Bu kültür birikiminin en önemli üretimlerinden biri de geleneksel sanatlardır. Geleneksel sanatlar yerel topluluk ile uzun bir tarihi bağa dayanır ve geçim kaynağı olması gerekir.

Geçmişten günümüze ulaşan geleneksel sanatlar içinde bulunduğumuz modern çağın teknolojik gelişmeleri, tüketim toplumunun ihtiyaçları, ülkelerin ekonomik yarışları içerisinde geleceğe aktarılamama tehlikesi ile karşı karşıyadır. Şehirleşmeye duyulan ilgi, daha hızlı ve yüksek kar beklentileri son ustaların yetiştirecek çırak bulamamalarına yol açmaktadır.

Bursa'da 14. yüzyılda kurulan ve geleneksel üretimlerin yapıldığı bir çarşı olarak varlığını sürdüren Tahtakale Çarşısı, son ustaların son demlerine şahit olmaktadır. Halen kendi geleneğini devam ettirerek kırsal kesim ve dar gelirli vatandaşların uğrak yeri olan Tahtakale Çarşısı, Atatürk Caddesi'nin arkasında kalması ile kapalı bir mekân olarak şimdilik geçmişten aldığı öğeleri sürdürmektedir. Çarşıya giriş, caddeyle dik kesişen kısa ve dar sokaklarla sağlanmaktadır.

Ancak çarşının eskiyen mimari yapısı ve yenilenme ihtiyacı esnafın karşılayacağı bir maliyet olmaktan çıkmış, yerel yönetimlerin desteği ile ayakta durmaktadır. Ekonomik sebepler ile eski karlarını kaybeden Tahtakale Çarşısı esnafı geleneksel mesleklerini sürdürecektir yanlarında yetiştirecekleri çırak bulmakta zorlanmaktadır.

Bu geleneksel mesleklerden ahşap kaşıkçılık, çarşıda Bedri Karalar tarafından satışı yapılarak hediyelik eşya türünde satılmaktadır. Günümüzde kaşık üretimi yapmayan, ancak mesleğini kaşıklara yakma-dağlama tekniği ile desen kazıyarak hediyelik eşya üretimi ile devam eden usta şehir merkezinde ihtiyaçların teknoloji ile karşılandığını söylemektedir. Kaşığa yönelik bilgiler edinilen Bedri Karalar, kaşıkların yemek türlerine göre, coğrafi bölgelerin ihtiyaçlarına ve çevrede bulunan ağaç türlerine göre değişkenlik gösterdiğini söylemiştir. Şimşir ağacının sık ve sert dokusu nedeni ile ahşap kaşıklar içerisinde tercih edildiğini eklemiştir.

Sadece hobi amaçlı öğrenmek isteyenler kişiler ile bu mesleğin sürdürülmesi de mümkün görülmemektedir. Bu meslekler insanların öncelikli ihtiyaçlarının karşılanmasından sonra hobi olarak yaptıkları kurslar halini almıştır ve dönemlik olarak yapılan eğitimler ile bir ustanın yetişmesi için yeterli zamanı karşılamamaktadır. Tahtakale esnafı ise zamana ve çok uluslu şirketlerin her noktada açtıkları şubelerle rekabete dayanmaya çalışmaktadır.

Geleneksel meslekleri yaşatan ustaların ve mekânların sürdürülebilir bir şekilde devam etmesi için devlet destekli hibe projeleri teşvik edilebilir, yerel yönetimlerin marifeti ile çarşıların fiziki yapıları değiştirilmeden gelecek kuşaklara aktarılabilir.

KAYNAKÇA:

Ahunbay, Z. *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon*, Yem Yayın, İstanbul, 2011.

Alkan, F. *Günümüze Ulaşmayan Bursa Hanları*, Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü 2019.

Alkan F. ve Koyuncu Okca A. *Bursa Vakıf Kültürü Müzesinde Yer Alan Keçe Seccadeler*, Ege 2. International Congress on Social Sciences & Humanities, 245-257, 2023.

Anonim, *Türkiye'nin Ustaları-Geleneksel Sanatlar ve Zanaatlar Marmara Bölgesi Envanteri*, Geleneksel Sanatlar Derneği Yayınları, İstanbul, 2017.

Barişta, H. Ö. *Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Halk Plastik Sanatları*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Sanat Eserleri Dizisi, Kozan Ofset, Ankara, 2005.

Cevizci, A., *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık İstanbul, 2010.

Çavaç, Z. *Sakarya İli Taraklı İlçesinde El Sanatları ve Zanaatları*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

Emiroğlu, K. ve Aydın S. *Antropoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2003.

Gök, S. Sözlü Görüşme. *Bursa'nın Tarihi Mahalleleri 3 Kararağaç, Mollaarap, Umurbey, Yenimahalle*. Ed: Aziz Elbas. 301-303,: Bursa Büyükşehir Belediyesi, Bursa 2014.

<https://aregem.ktb.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 01.10.2023

<http://www.btch.org.tr>; Erişim Tarihi: 01.10.2023

<https://www.nisanyansozluk.com/>, Erişim Tarihi: 01.10.2023

<http://www.unesco.org.tr/pages/180/17>, Erişim Tarihi: 01.10.2023

Karadeniz, C. *Müze, Kültür, Toplum*, Yay. Haz. Bekir Onur, İmge Kitabevi, Ankara, 2018.

Kaplanoğlu, R. *90. Yılında Bursa Ticaret Borsası*, Avrasya Vakfı Yayınları, Bursa, 2016.

Koca, S. K. ve Uğurlu, S. (2008). Yesi Şehriden Taraklı'ya kaşıkçılık. Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, 1 (1), www.dergipark.org (Erişim Tarihi: 1.10.2023).

Koyuncu Okca, A. (2016). Denizli'de kaybolmaya yüz tutmuş kimi geleneksel meslekler. Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, (58), 2016. <https://dergipark.org.tr/> (Erişim Tarihi: 1.10.2023).

Koyuncu Okca, A. ve Elibol Tüfekçi, E. (2018). Tire Kent Müzesinin kültürel mirası korumadaki yeri ve önemi. The Journal of Academic Social Science Studies, 70 (Kış I), www.dergipark.org (Erişim Tarihi: 1.10.2023).

Koyuncu Okca, A. ve Öz, N. D. (2019). Kaybolmaya yüz tutmuş kültürel miras: Karapınar tülü dokumaları, Sanat ve Tasarım Dergisi, (24), www.dergipark.org (Erişim Tarihi: 1.10.2023).

Marshall, G. *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev.: Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2005.

Mercin, L. (2008). geleneksel el sanatlarını yaşatma sorunu ve bir çözüm önerisi: Kent müzeleri. *Sanat Dergisi*, 0 (13), www.dergipark.org (Erişim Tarihi: 1.10.2023).

Oğuz, E. S. (2011). Toplum bilimlerinde kültür kavramı. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 28 (2), www.dergipark.org (Erişim Tarihi: 1.10.2023).

Öter, Z. (2010). Türk El Sanatlarının kültür turizmi bağlamında değerlendirilmesi". *Millî Folklor*, 22, (86), www.dergipark.org (Erişim Tarihi: 1.10.2023).

Özdemir, M. (2019). Geleneksel meslekler ve bir ustanın hikâyesi: Giresun'da demircilik. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (21), www.dergipark.org (Erişim Tarihi: 1.10.2023).

Sevim, S. Tahtakale Senti, *Bursa'nın Tarihi Mahalleleri 1 Alipaşa, Hocaalızade, İbrahimpaşa, Maksem, Nalbantoğlu*, Tahtakale. Ed: Prof. Dr. Neslihan Dostoğlu, Prof. Dr. Yusuf Oğuzoğlu, Aziz Elbas, 26-34, Bursa Büyükşehir Belediyesi, Bursa, 2011.

Şen, F. Bursa'nın Tarihi Hanları Çarşıları ve Osmanlı Dönemi'nde Ekonomiye Katkıları, *Tarihi Bursa Hanları ve Kapalıçarşı*, Ed: Ramiz Dara, 94-104. T.E.D Yayınları, Bursa, 2003.

Kaynak Kişi Künyesi

Bedri Karalar, 1945, Bursa, İlkokul mezunu, ahşap torna ustası.

Çalışmada kullanılan fotoğraflar Ayşegül Koyuncu Okca, Fikret Alkan ve Raif Kaplanoğlu Özel Arşivinde yer almaktadır.

ÜCRETLİ ÖĞRETMENLİK UYGULAMASININ EĞİTİM SİSTEMİNE YANSIMALARI

Öğretmen, Yeliz GENÇ ALTUNDAĞ

Milli Eğitim Bakanlığı, ylz.gnc@icloud.com - 0009-0006-6365-592X

Doç. Dr. Emine ÖNDER

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, eonder@mehmetakif.edu.tr - 0000-0001-6912-0383

ÖZET

Bu araştırmada ücretli olarak istihdam edilen öğretmenlerin eğitim sistemine olumlu ve olumsuz yansımalarının ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Nitel araştırma yönteminin tercih edildiği araştırmada olgubilim deseni kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 5'i okul yöneticisi 25'i öğretmen olmak üzere toplam 30 katılımcı oluşturmaktadır. Çalışmada veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından hazırlanmış soru formu kullanılmıştır. Araştırmada veriler betimsel analiz yöntemi ile deşifre edilmiştir. Araştırmada ücretli öğretmenlik uygulamasının eğitime herhangi bir olumlu yansıması olmadığı yönünde görüş bildiren katılımcılar olmakla birlikte bu uygulamanın tecrübe kazandırma, öğretmen açığının giderilmesi, derslerin boş geçmemesi bir diğer ifadeyle eğitimin aksamaması açılarından eğitim sistemine olumlu yansımalarının olduğu tespit edilmiştir. Ücretli öğretmenlik uygulamasının öğretmen sürekliliğini engellediği, eğitimin niteliğini düşürdüğü, mesleğin itibarını zedelediği, eğitim ordusunda ayrımcılığa ve ötekileştirmeye yol açtığı, sistem içinde motivasyonu, performansı ve memnuniyeti düşük çalışanlar oluşturduğu, aidiyetsizliğin, yetkin olmayan kişilerin istihdamının önünü açtığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim Sistemi, Ücretli Öğretmenlik, Olumlu ve Olumsuz Yansıması.

1. GİRİŞ

Türk eğitim sisteminde öğretmenler kadrolu, sözleşmeli, ücretli olarak sınıflandırılmaktadır. Ücretli öğretmenlik, okullarda boş kadro, ücretsiz izin, doğum izni, hastalık, rapor gibi nedenlerle öğretmen ihtiyacının bulunması durumunda il ve ilçe Millî Eğitim Müdürlükleri tarafından 657 sayılı Kanununun 89. maddesine ve 4. maddenin C fıkrasına dayanılarak geçici olarak görevlendirmelerin yapıldığı bir uygulamadır. Bakanlar Kurulunun Millî Eğitim Bakanlığı Yönetici ve Öğretmenlerin Ders ve Ek Ders Saatlerine İlişkin Kararında bu şekilde istihdam edilen öğretmenlere okul öncesi eğitim kurumlarında, ilköğretimde, ortaöğretimde, özel eğitim ve yaygın eğitim kurumlarında haftada 30 saate kadar ek ders görevinin verilebileceği ifade edilmiştir (MEB, 2006).

Eğitim ve öğretimin aksamaması, hiçbir öğrencinin eğitim hakkından yoksun kalmaması açısından geçici olarak ek ders ücreti karşılığı görevlendirilen ücretli öğretmenler, merkezi

atamayla istihdam edilmezler. Yükseköğretim mezunu olmak ücretli öğretmen olarak istihdam edilmek için yeter koşuldur. Bu uygulama ile eğitim fakültesi mezunu olmayan lisans ve ön lisans mezunları da ücretli öğretmen olarak görevlendirilebilmektedir. Eğitim fakültesi mezunları ise alanları dışındaki bir branşta ücretli öğretmen olarak istihdam edilebilmektedir (MEB, 2022). Dolayısıyla zaman zaman öğretmenlikle uzaktan yakından ilgisi olmayan kişiler ücretli öğretmen olarak görevlendirilebilmektedir. Ücretli öğretmenlik yeterli düzeyde ihtisas sahibi olmayan ve pedagojik formasyon almayan kişilerin öğretmen olarak görevlendirilmesine imkan tanımaktadır (Kanat, 2018). Oysaki ilgili mevzuatta öğretmenliğin özel bir uzmanlık alanı olduğu açıkça ifade edilmiştir (MEB, 1973).

Öğretmenin eğitimdeki rolünün önemi yadsınamaz. Eğitim sisteminin başarısı temelde, sistemi işletecek ve onu başarıya götürecektir olan öğretmenin niteliklerine bağlıdır. Öğretmenin niteliği ile eğitimin niteliği olumlu ya da olumsuz biçimde doğrudan etkileşim içindedir. Eğitim sisteminin başarısı büyük ölçüde öğretmenlerin niteliklerine bağlıdır. Sistemde başrolü üstlenen öğretmenlerin nitelikli olması, nesillerin de nitelikli olacağına teminatıdır. Bilinmeli ki bugünün toplumu, çünkü öğretmenlerin iz düşümüdür (Karadeniz ve Demir, 2010). Bu nedenle görev yapacak öğretmenlerin nitelikleri üzerinde dikkatle ve önemle durulması gerekmektedir. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda, ücretli olarak istihdam edilen öğretmenlerin eğitime olumlu ve olumsuz yansımalarının ortaya çıkarılması, iyileştirmeler yapılmasını olanaklı kılabilir. Bu düşüncesinden hareketle araştırmada ücretli öğretmenlik uygulamasının eğitim sistemine yansıması incelenmiştir. Araştırmada elde edilen veriler ışığında sistemin değerlendirilmesi ve yapılandırılması söz konusu olabileceğinden araştırmanın önemli olduğu önemli katkılar sağlaması beklenmektedir. Araştırmanın genel amacı kapsamında çalışmada aşağıda verilen sorulara yanıt aranmıştır.

- 1) Ücretli öğretmenlik uygulamasının eğitim sistemine olumlu yansımaları nelerdir?
- 2) Ücretli öğretmenlik uygulamasının eğitim sistemine olumsuz yansımaları nelerdir?

2. YÖNTEM

Nitel araştırma yönteminin tercih edildiği araştırmada olgubilim deseni kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma gurubunu, 2022-2023 eğitim öğretim yılında Antalya'nın Kepez ilçesinde, farklı kademe ve okullarda görev yapan ve araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden 2'si müdür, 3'ü müdür yardımcısı olmak üzere 5 okul yöneticisi ile 13'ü kadrolu, 1'i sözleşmeli ve 11'i ücretli olmak üzere 25 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırma kapsamındaki katılımcıların %76.7'si kadın, %23.3'ü erkek, %36.7'si 10 yıl ve altı, %53.3'ü 11-19 yıl arası, %10'u ise 20 yıl ve üzeri kıdeme sahiptir.

Çalışmada veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından hazırlanmış soru formu kullanılmıştır. Görüşme formu geliştirilirken benzer konuları ele alan çalışmalar ve veri toplama araçları incelenerek öncelikle taslak form oluşturulmuştur. Taslak formdaki sorular uzman görüşüne sunulmuş ve uzman görüşü doğrultusunda sorularda gerekli düzeltmeler yapılarak araştırma kapsamında olmayan iki öğretmen ile ön uygulama yapılmıştır. Ön uygulama sonrası forma son şekli verilmiştir. Yarı yapılandırılmış soru formu, kişisel bilgilerin ve iki adet açık uçlu sorunun yer aldığı iki ana bölümden meydana gelmektedir.

Bu çalışmada betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın amacı doğrultusunda elde edilen bulgular tablolar haline sunulmuştur. Betimsel analizde, katılımcıların görüşlerini çarpıcı bir biçimde yansıtmak amacıyla doğrudan alıntılara sık sık yer verilmesi gerektiğinden ilgili yerlerde doğrudan alıntılar verilmiştir. Birebir alıntılar yapılırken görüşüne başvuru katılımcılar K1, K2, K3...K30 şeklinde kodlanmıştır.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

3.1. Ücretli Öğretmenlik Uygulamasının Eğitim Sistemine Olumlu Yansımaları

Araştırmanın, “Ücretli öğretmenlik uygulamasının eğitim sistemine olumlu yansımaları nelerdir?” şeklindeki araştırma sorusuna katılımcıların verdikleri yanıtlar doğrultusunda elde edilen tema ve kodlar Çizelge 1’de verilmiştir.

Çizelge 1. Ücretli Öğretmenlik Uygulamasının Olumlu Yansımaları

Tema	Kod	Katılımcılar	f
Ücretli öğretmenlik uygulamasının olumlu yansımaları	Olumlu yansımaları yok	K2, K3, K4, K6, K11, K13, K14, K19, K20, K24, K26, K27, K29	13
	Öğretmen açığının giderilmesi	K1, K5, K9, K10, K12, K16, K25, K28	8
	Eğitimin aksamaması	K5, K7, K8, K15, K21, K30	6
	Tecrübe kazandırma	K10, K17, K22, K23, K28,	5

Çizelge 1’ incelendiğinde katılımcıların yarısına yakının bu uygulamanın eğitime herhangi bir olumlu yansıması olmadığı yönünde görüş bildirdiği görülmektedir. Geri kalan katılımcılara göre ücretli öğretmenlik uygulamasının eğitim sistemine tecrübe kazandırma, eğitimin aksamaması, öğretmen açığının giderilmesi gibi açılardan olumlu yansımaları söz konusudur. Bu doğrultuda görüş sunan katılımcılara ilişkin örnek ifadeler aşağıda verilmiştir.

“Ben de atanmadan önce yaklaşık iki yıl ücretli öğretmenlik yaptım. Lisans eğitimini tamamlayan bir öğretmenin bilgi ve becerilerini kullanabileceği bir ortam yarattığı için faydalı buluyorum. Bu uygulama sayesinde tecrübe edindim, kendimi geliştirdim Eğer bu uygulama olmasaydı çalışamayacaktım ve körelecektim.” (K23)

“Eğitimin aksamaması ve derslerin zamanında yetişmesi olumlu taraflarından sayılabilir” (K15)

“Uygulama sayesinde kadrolu öğretmenlerin olmadığı derslerin boş kalmasının önüne geçilmekte ve eğitim öğretim faaliyetleri aksamamaktadır” (K8)

“Öğretmen açığını kapatmak olumlu yönü sayılabilir.” (K5)

3.2. Ücretli Öğretmenlik Uygulamasının Eğitim Sistemine Olumsuz Yansımaları

Araştırmanın, “Ücretli öğretmenlik uygulamasının eğitim sistemine olumsuz yansımaları nelerdir?” şeklindeki araştırma sorusuna katılımcıların verdikleri yanıtlar doğrultusunda elde edilen tema ve kodlar Çizelge 2’de verilmiştir.

Çizelge 2. Ücretli Öğretmenlik Uygulamasının Olumsuz Yansımaları

Tema	Kod	Katılımcılar	f
Ücretli öğretmenlik uygulamasının olumsuz yansımaları	Sürekliliğin sağlanmasını engelliyor	K1, K7, K9, K12, K13, K17, K25, K30	8
	Eğitim niteliğini düşürüyor	K3, K5, K9, K11, K15, K23, K28	7
	Mesleğin itibarını zedeliyor	K4, K9, K18, K20, K22, K26	6
	Motivasyon düşüklüğüne yol açıyor	K3, K9, K10, K12, K26, K29	6
	Eğitim ordusunda ayrımcılığa ve ötekileştirmeye yol açıyor	K4, K6, K7, K18, K21	5
	Yetkin olmayan kişilerin istihdamının önünü açıyor	K1, K8, K16, K19	4
	Memnuniyeti düşük çalışanlar oluşturuyor	K2, K14, K27	3
	Aidiyeti düşük çalışanlar ortaya çıkıyor	K8, K24	2

Çizelge 2 incelendiğinde ücretli öğretmenlik uygulamasının öğretmen sürekliliğini engellediği, yani öğretmen devir hızını artırdığı, eğitimin niteliğini düşürdüğü, mesleğin itibarını zedelediği, eğitim ordusunda ayrımcılığa ve ötekileştirmeye yol açtığı anlaşılmaktadır. Bunun dışında katılımcılara göre bu uygulama, sistem içinde motivasyonu, performansı ve memnuniyeti düşük çalışanlar oluşturmakta; aidiyetsizliğin, yetkin olmayan kişilerin istihdamının önünü açmaktadır. Bu doğrultuda görüş sunan katılımcılara ilişkin örnek ifadeler aşağıda verilmiştir.

“Ücretli öğretmenlerin bir kısmı kendi branşı olmayan derslere görevlendirilmekte olup alan bilgisi yönünden zayıf olduklarından eğitimin niteliği ile ilgili birtakım aksaklıklar meydana gelmektedir.” (K3)

“Sürekliliği de olmadığı için öğrenci sık sık öğretmen değiştirmek zorunda kalmaktadır. Ayrıca çalıştırılan kişilerin zaman zaman öğretmenlik eğitimi almayanlardan oluşması, alan dışı ve pedagojik formasyonu olmayanların bu göreve verilmesi mesleğin itibarını zedelediği gibi eğitimin niteliğini de olumsuz etkilemektedir.” (K9)

“Her şeyden önce hiçbir meslekte olmayan bu uygulama öğretmenlik mesleğinin itibarını zedelemekte hem de öğretmenler arasında ayrımcılığa sebep olmaktadır.” (K4)

“Eğitim öğretimde devamlılık sağlanamadığı için hem öğretmenin hem de öğrencinin motivasyonlarının düşmesine yol açıyor.” (K12)

“Kadrolu öğretmenlerle tamamen aynı işi yapmasına rağmen maaş bakımından farklılık olması öğretmenin motivasyonunu düşürdüğü için performansını tam olarak sergileyemez; bu durumda eğitimi olumsuz etkileyebilir.” (K10)

“Öğretmen öğretmendir ücretli, sözleşmeli, kadrolu gibi ayrımlar aynı bölümü okumuş aynı işi yapan insanların kendi içlerinde de bölünmelerine, iletişimsizliğe sebep olmaktadır.” (K4)

“Ücretli öğretmenlik uygulaması aidiyeti zayıf, motivasyonu düşük öğretmenler ortaya çıkarıyor. Bu da eğitim sistemini olumsuz etkiliyor.” (K8)

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Araştırmada ücretli öğretmenlik uygulamasının eğitime herhangi bir olumlu yansıması olmadığı yönünde görüş bildiren katılımcılar olmakla birlikte bu uygulamanın tecrübe kazandırma, öğretmen açığının giderilmesi, derslerin boş geçmemesi, bir diğer ifadeyle eğitimin aksamaması açılarından eğitim sistemine olumlu yansımalarının olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde Mete (2019) ücretli öğretmenlik uygulamasının Milli Eğitim Bakanlığı tarafından istihdam açığının kapatılması için çözüm olarak başvuru bir uygulama olduğu gerçeğini gözler önüne sermiştir. Ayrıca genç öğretmenlerin daha deneyimli öğretmenler yanında tecrübe kazanması açısından uygulamanın olumlu yansımaları olduğunu dile getirmiştir.

Araştırmanın sonuçlarına göre ücretli öğretmenlik uygulamasının bu açılardan eğitim sistemine olumlu yansımaları olmakla birlikte uygulamanın eğitimin niteliğini düşürdüğü, mesleğin itibarını zedelediği, sürekliliği engellediği tespit edilmiştir. Bunların yanı sıra eğitim ordusunda ayrımcılığa ve ötekileştirmeye yol açtığı sistem içinde motivasyonu, performansı ve memnuniyeti düşük çalışanların oluşmasına ön ayak olduğu saptanmıştır. Yine aidiyetsizliğin, yetkin olmayan kişilerin istihdamının önünü açtığı anlaşılmıştır. Bayar ve Çelik (2020) de, bu araştırmada olduğu gibi ücretli öğretmenlerin çalıştıkları kurumlarda aidiyet sorunu yaşadıklarına, kurumdaki diğer paydaşlar tarafından benimsenmeme, ötekileştirilme maruz kaldıkları, bu nedenle ücretli öğretmenlerin kendilerini kurumun bir parçası olarak göremediklerini tespit etmiştir. Aynı eğitimden geçtikleri halde genellikle ücretli öğretmenlerin kadrolu öğretmenlerin çalışma koşullarına göre son derece olumsuz şartlarda görevlerini yapmaları ve sürekli çalışma garantisinin olmaması motivasyonlarının yanında performanslarının düşmesine zemin hazırlayabilir. Karadeniz ve Demir (2010) öğretmenlerin özlük haklarından kaynaklı farklılıkların iş doyumunu ve performanslarını negatif yönde etkileyebileceğini ileri sürmüştür. Ayrıca, ücretli öğretmenlik uygulamasında alana ve branşa çok bakılmaksızın istihdam edilebilirliğin söz konusu olabildiği gerçeği göz önünde bulundurulduğunda yetkin olmayan kişilerin eğitim ordusuna dâhil edilme olasılığının da yüksek olduğu söylenebilir. Dolayısıyla ücretli öğretmenlik uygulamasının eğitim sistemine bu bağlamdaki yansımalarının beraberinde eğitim kalitesinde düşüklüğü oluşturacağı öngörülebilir. Nitekim alanyazına bakıldığında bu yönlü bulguları olan araştırmaların olduğu görülmektedir. Doğan, Demir, Turan (2013) çalışmalarında niteliksiz görevlendirmelerin eğitim öğretim faaliyetlerini aksattığını ve eğitimde kalitenin düşmesine neden olduğunu belirtmiştir. Bunun yanı sıra yetkin olmayan kişilerin eğitim ordusuna dâhil edilmesine izin

vermesi eğitim kalitesinde oluşturabileceği düşüklüğün yanı sıra mesleki itibarı da zedeleyecektir. Dalgıç, Doyran ve Vatanartıran (2012) öğretmenlik yeterliliğine sahip olmayan pek çok kişinin öğretmen olarak görev yapmasının önü açtığına, bu durum da öğretmenlik mesleğine ilişkin algıyı negatif yönde etkilediğine vurgu yapmıştır. Tunç ve Taner'in (2020) çalışmasında da bu duruma değinilmiş ve ücretli öğretmenlik uygulamasının sonuçları arasında mesleki itibar düşüklüğüne yer verilmiştir. Mete (2019) ücretli öğretmenlerin görev tanımlarının tam anlamıyla belirlenmemesi nedeniyle okullarda kimi zorluklar yaşandığının yanı sıra yöneticiler, ücretli öğretmenlerin kendi alanları dışında derslere girebildikleri ve bunun okul sistemi ve öğrencilerin akademik gelişimleri için kimi sorunlar taşıdığı kanısındadır. Dolayısıyla araştırmanın bu sonuçlarının alanyazınla paralellik gösterdiği söylenebilir.

Araştırmanın bu bölümünde, çalışmanın sonuçları göz önünde bulundurularak bazı öneriler sunulmuştur. Öğretmen açığını tam anlamıyla kapatılmasının yakın zamanda çok mümkün olamayacağı gerçeği dikkate alındığında, Türkiye'de ücretli öğretmenlik uygulamasının en azından belli bir süre daha devam edeceği öngörülmektedir. Bu nedenle araştırmanın sonuçlarının ortaya koyduğu ücretli öğretmenlik uygulamasının olumlu yansımalarını artırmak, olumsuz yansımalarını azaltmak amacıyla ücretli öğretmen istihdam kriterlerinin biran önce gözden geçirilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir. Ayrıca, bu uygulama ile sisteme dâhil olan nitelikli öğretmenleri sistemde tutabilmek için de ücretli olarak istihdam edilen öğretmenlerin ücret ve özlük haklarında iyileştirmeler yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Bayar, A. ve Çelik, K. (2020). Ücretli Öğretmenlerin Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Yolları, *Academic Social Resources Journal*, 361-371.
- Dalgıç G., Doyran F., ve Vatanartıran S. (2012). Ücretli Öğretmenlerin, Katıldıkları Pedagojik Formasyon Programına İlişkin Deneyimleri. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 39-54.
- Doğan, S., Demir, S. B., ve Turan, N. (2013). Ücretli Öğretmenlik Uygulamasının Değerlendirilmesi. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 371-390.
- Kanat, K. (2018). *Ücretli Öğretmenlik Uygulamasına İlişkin Öğretmen ve Yönetici Görüşleri*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Maltepe Üniversitesi, İstanbul
- Karadeniz, Y., ve Demir, S. B. (2010). Sözleşmeli Öğretmenlik Uygulamasının Değerlendirilmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 55-77.
- MEB, (2022) *Eğitim Öğretim Yılı Ders Ücreti Karşılığı Öğretmenlik (Ücretli Öğretmenlik) Başvuru Kılavuzu*,
https://korgan.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2022_08/16142731_KORGAN_UCRET_LY_OYRETMEN_KILAVUZU.pdf

- MEB, (2006). *Millî Eğitim Bakanlığı Yönetici ve Öğretmenlerinin Ders ve Ek Ders Saatlerine İlişkin Karar*. Tarih: 01/12/2006 Sayı: 2006/11350
<http://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/469.pdf>
- MEB, (1973). *1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu*.
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.1739.pdf>
- Mete, Z. D. (2019). *Okul Yöneticilerinin ve Ücretli Öğretmenlerin Ücretli Öğretmenlik Uygulamasına İlişkin Görüşleri: Eyüp İlçesi Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.
- Tunç, B., ve Taner, S. (2020). Kamusal Eğitim Ve Eğitim Hakkı Bağlamında Ücretli Öğretmenlik Uygulamasının Değerlendirilmesi. *İleri Eğitim Çalışmaları Dergisi*, 22-44.

MESLEK LİSESİ MÜDÜRLERİNİN SOSYAL ADALET LİDERLİĞİ DAVRANIŞLARININ ÖĞRENCİ GÖRÜŞLERİNE GÖRE İNCELENMESİ

Öğretmen, Osman KOZLUCA

Milli Eğitim Bakanlığı, osmankozluca0986@gmail.com - 0009-0007-9016-0276

Doç. Dr. Emine ÖNDER

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, eonder@mehmetakif.edu.tr - 0000-0001-6912-0383

Öğretmen, Yeliz GENÇ ALTUNDAĞ

Milli Eğitim Bakanlığı, ylz.gnc@icloud.com - 0009-0006-6365-592X

ÖZET

Bu araştırmada meslek lisesi müdürlerinin sosyal adalet liderliği davranışlarını öğrenci görüşlerine göre incelemek amaçlanmıştır. Nicel araştırma yönteminin tercih edildiği araştırmada nedensel karşılaştırma araştırma modeli kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, Isparta il merkezindeki meslek liselerinde öğretim gören ve çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden 216 öğrenci oluşturmaktadır. Çalışmada veri toplama aracı olarak Sosyal Adalet Liderliği Ölçeği (SALÖ) kullanılmıştır. Araştırmanın verileri Google form aracılığıyla toplanmıştır. Araştırmada yüzde, frekans, aritmetik ortalama ve standart sapma gibi betimleyici analizlerin yanı sıra öğrencilerin sosyal adalet liderliği algılarının cinsiyete göre karşılaştırılması için t-testi yapılmıştır. Araştırmada meslek lisesi öğrencilerinin sosyal adalet liderliği ölçeğinin tamamına, destek ve eleştirel bilinç boyutlarına yönelik algılarının orta düzeyde, katılım boyutuna ilişkin algıların ise düşük düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Okul müdürlerinin sosyal adalet liderliği davranışlarına yönelik öğrenci algılarının cinsiyete göre anlamlı farklılık gösterdiği ve erkek öğrencilerin okul müdürlerinin sosyal adalet liderliği davranışlarına ilişkin algılarının kız öğrencilerden daha olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Meslek Lisesi, Okul Müdürü, Sosyal Adalet Liderliği.

1. GİRİŞ

Var olan sosyal ve ekonomik eşitsizlikler, sunulan eğitim hizmetinden toplumdaki bazı grupların daha fazla yararlanmasına sebep olurken diğer grupların ya bu hizmete erişememesine ya da erişim imkânı bulsa da bu imkânın nitelikli olmamasına yol açmaktadır (Kondakçı, Kurtay, Oldaç ve Şenay, 2016). Bir diğer ifadeyle cinsiyet, ırk ve sahip olunan sosyal, kültürel ve ekonomik farklılıklar, eğitimin toplumun her kesimine eşit şartlarda sunulmasını zorlaştırmaktadır. Her bir bireyin eğitim alanında eşit imkânlarla sahip olması her zaman mümkün olmamaktadır (Bozkut, 2018). Oysaki gerek ulusal gerekse uluslararası çeşitli politika belge ve sözleşmelerde temel insan haklarından biri olan eğitimin ayrımcılık yapılmadan herkese eşit olarak sunulması gerektiği vurgulanmaktadır (Ural,

2012). Dezavantajlı gruplar başta olmak üzere tüm öğrencilere nitelikli eğitim imkânının sunulması için okullarda gerekli önlemlerin alınması gerektiği belirtilmektedir. Okulların işlevlerini etkili bir şekilde yerine getirebilmesi için eğitim uygulamalarında fırsat eşitliğini tehdit eden unsurların kaldırılması ve dezavantajlı grupların güçlendirilmesi bağlamında çaba sarf eden sosyal adalet liderlerine ihtiyaç olduğu öne sürülmektedir (Tomul, 2009).

Sosyal adalet liderliği Boyles, Carusi ve Attick (2009) tarafından “*öğrencilerin eğitime eşit düzeyde erişim ve katılımlarını sağlama*” uğraşı olarak tanımlanmıştır (Akt. Özdemir ve Kütük, 2015). Marshall ve Oliva’ya (2006) göre sosyal adalet liderliği “*okullarda başarı gösteremeyen azınlıkların, ekonomik yönden dezavantajlıların, kadınların ve eşcinsellerin başarılarını geliştirmeye odaklanan bir liderlik yaklaşımıdır*”. Bir başka tanımda sosyal adalet liderliğinin ırk, sınıf, cinsiyet, zihinsel-fiziksel engel ve cinsel yönelim açısından ötekileştirilmiş gruplara daha olumlu ve ayrımcılıktan doğan sorunlardan arındırılmış bir okul yaşantısı sunma çabası olduğu vurgulanmıştır (Karagiannis, Stainback ve Stainback, 1996).

Tanımlardan yola çıkıldığında, sosyal adalet liderliği davranışları sergileyen okul müdürlerinin başta dezavantajlı gruptan olan çocuklar olmak üzere okuldaki bütün öğrencileri destekleyerek onların akademik açıdan gelişimlerine yoğunlaştığı söylenebilir. Eğitimde her öğrencinin aynı koşullarda yol almadığı düşünüldüğünde, sosyal adalet liderliğinde amacın, her öğrenciye eğitim fırsatları yaratmak olduğu ifade edilebilir. Eğitimin, bireylerin sosyal tabakalarda dikey hareketliğini sağlamanın ve sosyal tabakalar arasında geçişkenliği sağlamak şartıyla toplumda eşitliği yakalamanın bir aracı (Kondakçı, Kurtay, Oldaç ve Şenay, 2016) olduğu dikkate alındığında, sosyal adalet liderliğinin önemi daha belirgin hale gelmektedir. Ancak Türkiye’de eğitim sisteminin merkezîyetçi bir yapıya sahip olması nedeniyle eğitim liderliği çalışmalarında sosyal adalet liderliğinin arka planda kaldığı (Özdemir ve Pektaş, 2017) ve okul müdürlerinin sosyal adalet liderliği rollerinin örtük hale geldiği (Kondakçı, Kurtay, Oldaç ve Şenay, 2016) belirtilmektedir. Durum böyle olunca, okul müdürlerinin dezavantajlı öğrencileri destekleme uğraşları, sosyal adalet liderliği kapsamında yapabilecekleri yasal ve yönetsel bağlamda sınırlı kalabilir. Bu düşünceden hareketle, araştırmada meslek lisesi müdürlerinin sosyal adalet liderliği davranışlarını öğrenci görüşlerine göre incelemek amaçlanmıştır. Araştırmanın genel amacı kapsamında çalışmada aşağıda verilen sorulara yanıt aranmıştır.

- 1) Öğrenci görüşlerine göre okul müdürleri sosyal adalet liderliği davranışlarını ne düzeyde sergilemektedir?
- 2) Okul müdürlerinin sosyal adalet liderliği davranışları öğrencilerin cinsiyetine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

2. YÖNTEM

Nicel araştırma yönteminin tercih edildiği çalışmada nedensel karşılaştırma araştırma modeli kullanılmıştır. Bu modelde, belli bir değişken açısından farklılaşan grupları birbiriyle karşılaştırmak amaçlanır. Araştırmanın çalışma grubunu, Isparta il merkezindeki meslek liselerinde öğretim gören ve çalışmaya gönüllü olarak katılmak isteyen 216 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırma kapsamındaki öğrencilerin % 49.1’i kız, %50.9’u erkek, %21.7’si 9.sınıf, %28.3’ü 10.sınıf, %29.5’i 11.sınıf, %20.5’i 12.sınıftır. Araştırmaya katılan

öğrencilerin %19.9'u köyde, %6'sı kasabada, %9.3'ü ilçe merkezinde, %64.8'i ise il merkezinde ikamet etmektedir.

Çalışmada veri toplama aracı olarak Özdemir ve Kütküt. (2015) tarafından geliştirilen Sosyal Adalet Liderliği Ölçeği (SALÖ) kullanılmıştır. Ölçek 24 madde ve 3 faktör yapısında olup. "hiç katılmıyorum" ile "tamamen katılıyorum" arasında değer alan beş dereceli Likert tipindedir. Bu çalışmada ölçeğin güvenirlik analizi için Cronbach alfa katsayısı hesaplanmıştır. Analiz sonucunda Sosyal Adalet Liderliği Ölçeğinin (SALÖ) Cronbach alfa değeri .916 olarak hesaplanmıştır.

Araştırmada veriler SPSS 23 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Veri setinin analize uygunluğu açısından öncelikle kayıp veri ve uç değer açısından veri seti incelenmiştir. Hatalı giriş yapıldığı saptanan veriler düzeltilmiştir. Eksik olan verilerin yanı sıra standart z puanı ± 3 aralığında olmayan veriler uç değer olarak kabul edilerek veri setinden çıkarılmıştır.

Araştırmada yüzde, frekans, aritmetik ortalama ve standart sapma gibi betimleyici analizler yapılmıştır. Ortalama değerleri yorumlamada kullanılan ortalama aralıkları 1.00-1.80 çok düşük. 1.81-2.60 düşük. 2.61-3.40 orta. 3.41-4.20 yüksek ve 4.21-5.00 çok yüksek şeklinde yorumlanmıştır. Öğrencilerin sosyal adalet liderliği algılarının cinsiyete göre karşılaştırılması için t-testi kullanılmıştır. İstatistiksel anlamlılık düzeyi için $p < 0.05$ anlamlı kabul edilmiştir.

Bu çalışmada, araştırma verilerinin normal dağılım gösterip göstermediği, basıklık ve çarpıklık katsayılarına bakılarak incelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda, çarpıklık ve basıklık değerlerinin -0.285 ile 0.051 olduğu görülmüştür. Bu değerlere dayalı olarak verilerin normal dağılım gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

3.1. Öğrencilerin Okul Müdürlerinin Sosyal Adalet Liderliği Davranışlarına İlişkin Algıları

Araştırmanın, "Öğrenci görüşlerine göre okul müdürleri sosyal adalet liderliği davranışlarını ne düzeyde sergilemektedir?" şeklindeki araştırma sorusuna ilişkin bulgular Çizelge 1'de verilmiştir.

Çizelge 1. Okul Müdürlerinin Sosyal Adalet Liderliği Davranışları

Kod	Ortalama	S.sapma
Destek	3.08	1.42
Eleştirel Bilinç	3.12	1.37
Katılım	2.58	1.51
Sosyal Adalet Liderliği	3.03	1.10

Çizelge 1 incelendiğinde mesleki ve teknik lise öğrencilerinin okul müdürlerinin sosyal adalet liderliği ölçeğinin destek boyutu ortalama değerinin 3.08, eleştirel bilinç boyutunun ortalama değerinin 3.12 ve katılım boyutunun ortalama değerinin 2.58 olduğu görülmektedir. Ölçeğin tamamına ilişkin ortalamasının ise 3.03 olduğu anlaşılmaktadır. Ortalama değerleri dikkate alındığında, mesleki ve teknik lise öğrencilerinin sosyal adalet liderliği ölçeğinin tamamına

ilişkin ve ölçeğin destek ile eleştirel bilinç boyutlarına yönelik algılarının orta düzeyde, katılım boyutuna yönelik algıların ise düşük düzeyde olduğu söylenebilir.

3.2. Öğrencilerin Cinsiyetine Göre Okul Müdürlerinin Sosyal Adalet Liderliği Davranışları

Araştırmanın, “Okul müdürlerinin sosyal adalet liderliği davranışları öğrencilerin cinsiyetine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?” şeklindeki araştırma sorusuna ilişkin bulgular Çizelge 2’de verilmiştir.

Çizelge 2. Cinsiyete Göre Okul Müdürlerinin Sosyal Adalet Liderliği Davranışları

Ölçek ve Boyutları	Cinsiyet	N	Ortalama	S. sapma	t	P
Destek	Kız	106	2.87	1.34	-2.199	0.006
	Erkek	110	3.28	1.47		
Eleştirel Bilinç	Kız	106	2.84	0.52	-3.482	0.001
	Erkek	110	3.39	0.4		
Katılım	Kız	106	2.35	0.41	-2.620	0.032
	Erkek	110	2.82	0.39		
SALÖ Toplam	Kız	106	2.81	0.32	-3.342	0.011
	Erkek	110	3.26	0.38		

Çizelge 2 incelendiğinde cinsiyete göre okul müdürlerinin sosyal adalet liderliği davranışlarına ($t=3.342$; $p<0.05$), ve alt boyutlarına [Destek $t=-2.199$; $p<0.05$. Eleştirel bilinç $t=-3.482$; $p<0.05$, Katılım $t=-2.620$, $p<0.05$] yönelik öğrenci algılarının anlamlı farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır. Ortalama değerleri dikkate alındığında, erkek öğrencilerin okul müdürlerinin sosyal adalet liderliği davranışlarına ilişkin algılarının kız öğrencilerin algılarından daha olumlu olduğu söylenebilir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Meslek lisesi müdürlerinin sosyal adalet liderliği davranışlarını öğrenci görüşlerine göre incelemenin amaçlandığı bu çalışmada, meslek lise öğrencilerinin sosyal adalet liderliği ölçeğinin tamamına, destek ve eleştirel bilinç boyutlarına yönelik algılarının orta düzeyde, katılım boyutuna ilişkin algıların ise düşük düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç, araştırmanın yürütüldüğü okullarda görevli okul müdürlerinin destek ve eleştirel bilinç boyutlarına yönelik sosyal adalet liderliği davranışlarını daha çok sergiledikleri şeklinde yorumlanabilir. Bu çalışmada olduğu gibi Gören (2019) tarafından yapılan çalışmada da en düşük ortalama sosyal adalet liderliğinin katılım boyutuna aittir. Konuyla ilgili yapılan başka çalışmalarda da okul müdürlerinin sosyal adalet liderliği davranışlarını orta düzeyde sergiledikleri saptanmıştır (Bozdoğan ve Sağnak, 2011; Bozkurt, 2018; Gündüz ve Balyer, 2012; Özdemir, 2017). Dolayısıyla araştırmanın bu sonucunun, okul müdürlerinin sosyal adalet liderliği davranışları üzerine yürütülmüş önceki çalışmalarla uyumlu olduğu söylenebilir.

Araştırmanın bir diğer sonucuna göre, okul müdürlerinin sosyal adalet liderliği davranışlarına yönelik öğrenci algıları cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermektedir. Araştırmada erkek öğrencilerin okul müdürlerinin sosyal adalet liderliği davranışlarına ilişkin algılarının kız öğrencilerden daha olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Benzer şekilde Gören (2019) tarafından yapılan araştırmada da cinsiyete göre okul müdürlerinin sosyal adalet liderliği davranışlarına yönelik öğrenci algılarının anlamlı farklılık gösterdiği ve erkek öğrencilere kıyasla kız öğrencilerin algılarının daha olumlu olduğu gözlenmiştir. Bozkurt (2018) benzer bir çalışmayı öğretmen örnekleme ile yürütmüş; ancak okul müdürlerinin sosyal adalet liderliğine ilişkin öğretmen görüşlerinin cinsiyete göre manidar şekilde farklılaşmadığı sonucuna ulaşmıştır. Bu sonuçlar arasındaki fark, örneklemelerin öğrenci ve öğretmen şeklinde farklı olmasından kaynaklanıyor olabilir.

Araştırmanın bu bölümünde, çalışmanın sonuçları göz önünde bulundurularak bazı öneriler sunulmuştur. Bu araştırmada nicel araştırma yöntemiyle ve sadece meslek lisesi öğrenci görüşlerine dayalı olarak yürütülmüştür. Yapılacak araştırmalarda diğer okul türleri de çalışma kapsamına alınarak ve okul müdürünün sosyal adalet liderliği davranışları yönetici, öğretmen ve veli görüşlerine göre değerlendirilebilir. Ayrıca, nitel araştırma yöntemi kullanılarak okul müdürlerinin katılım boyutuna yönelik sosyal adalet liderliği davranışlarını daha düşük düzeyde sergilemelerinin nedenleri araştırılabilir.

KAYNAKÇA

- Bozdağan, K., & Sağnak, M. (2011). İlköğretim Okulu Müdürlerinin Liderlik Davranışları İle Öğrenme İklimi Arasındaki İlişki. *AİBÜ, Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11 (1), 2011, 137-145
- Bozkurt, B. (2018). *Sosyal adalet liderliği ile yöneticiye bağlılık ve örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişki*. (Doktora Tezi). Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.
- Dalgıç G., Doyran F., & Vatanartıran S. (2012). Ücretli Öğretmenlerin, Katıldıkları Pedagojik Formasyon Programına İlişkin Deneyimleri. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 39-54.
- Doğın, S., Demir, S. B., & Turan, N. (2013). Ücretli Öğretmenlik Uygulamasının Değerlendirilmesi. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 371-390.
- Gören Ç.S. (2019). *Sosyal Adalet Liderliği, Okul Yaşam Kalitesi ve Okula Aidiyet Duygusu İlişkisi*, Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Yönetimi Teftişi Planlaması ve Ekonomisi Programı, Doktora Tezi, Ankara
- Gündüz, Y., & Balyer, A. (2012). Okul müdürlerinin etkili liderlik davranışlarının incelenmesi. *Kuramsal Eğitim Bilim Dergisi*, 5(2), 237-253.

- Kanat, K. (2018). *Ücretli Öğretmenlik Uygulamasına İlişkin Öğretmen ve Yönetici Görüşleri*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Maltepe Üniversitesi, İstanbul
- Karadeniz, Y., & Demir, S. B. (2010). Sözleşmeli Öğretmenlik Uygulamasının Değerlendirilmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 55-77.
- Karagiannis, A., Stainback, W., & Stainback, S. (1996). Rationale for inclusive schooling. In S. B. Stainback & W. C. Stainback (Eds.), *Inclusion: A Guide for Educators* (pp. 3–15). Paul H. Brookes Publishing Co
- Kondakçı, Y., Kurtay, M. Z., Oldaç, Y. İ., & Şenay, H. H. (2016). Türkiye’de okul müdürlerinin sosyal adalet rolleri. K. Beycioğlu, N. Özer, D. Koşar ve İ. Şahin (Ed.), *Eğitim Yönetimi Araştırmaları* içinde (s. 353-361). Ankara: Pegem Akademi.
- Marshall, C., & Oliva, M. (2006). *Building the Capacities of Social Justice Leaders. Leadership for Social Justice: Making Revolutions in Education*, 1-15.
- MEB, (2022). *Eğitim Öğretim Yılı Ders Ücreti Karşılığı Öğretmenlik (Ücretli Öğretmenlik) Başvuru Kılavuzu*,
https://korgan.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2022_08/16142731_KORGAN_UCRETLY_OYRETMEN_KILAVUZU.pdf
- MEB, (2006). *Millî Eğitim Bakanlığı Yönetici ve Öğretmenlerinin Ders ve Ek Ders Saatlerine İlişkin Karar*. Tarih: 01/12/2006 Sayı: 2006/11350
<http://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/469.pdf>
- MEB, (1973). *1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu*.
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.1739.pdf>
- Mete, Z. D. (2019). *Okul Yöneticilerinin ve Ücretli Öğretmenlerin Ücretli Öğretmenlik Uygulamasına İlişkin Görüşleri: Eyüp İlçesi Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.
- Özdemir, M. (2017). Sosyal Adalet Liderliği, Okula Yönelik Tutum ve Okul Bağlılığı Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 42(191).
- Özdemir, M., & Kütküt, B. (2015). Sosyal Adalet Liderliği Ölçeği’nin (SALÖ) geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 16(3), 201-218.
- Özdemir, M., & Pektaş, V. (2017). Sosyal Adalet Liderliği ve Okul Akademik İyimserliği İlişkisinin Öğretmen Görüşlerine Göre İncelenmesi. *Ege Eğitim Dergisi*, 18(2), 576-601.
- Ural, A. (2012). Türk Asıllı Göçmenlerin Hollanda’daki Temel Eğitim Uygulamalarına Yönelik Ayrımcılık Algıları. *Eğitim ve Bilim*, 37(165), 262-274.

- Tomul, E. (2010). İlköğretim Okullarındaki Sosyal Adalet Uygulamalarına İlişkin Yönetici Görüşleri. *Eğitim ve Bilim*, 34(152).
- Tunç, B., & Taner, S. (2020). Kamusal Eğitim ve Eğitim Hakkı Bağlamında Ücretli Öğretmenlik Uygulamasının Değerlendirilmesi. *İleri Eğitim Çalışmaları Dergisi*, 22-44.

BEYŞEHİR İLÇESİNDE BÖLGESEL DOĞAL TAŞLARLA BIM DESTEKLİ YEŞİL BİNA TASARIMI

Araştırma Görevlisi, Hazal BOYDAK DEMİR

Dicle Üniversitesi, hazalboydakeru@gmail.com - 0000-0002-1188-4732

Profesör, Figen BALO

Fırat Üniversitesi, figenbalo@gmail.com - 0000-0001-5886-730X

ÖZET

Sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmeler neticesinde Dünya’da; sanayileşme, teknolojik gelişmeler, nüfusun hızla çoğalması, kentleşme, tüketim alışkanlıklarının farklılaşması ve ihtiyaçların değişip gelişmesi sonucunda enerji tüketimi günden güne artmaktadır. Artan enerji gereksinimi genel olarak yenilenemeyen doğal enerji kaynaklarından karşılanmaktadır. Enerji gereksinimi için yenilenemeyen doğal enerji kaynaklarının kullanılması ile bu kaynaklar hızla tükenmekte ve sera gazı emisyonunda, çevre kirliliğinde ve ekolojik dengenin bozulmasında artışa sebep olmaktadır. Bu durumların sonucunda insan sağlığı olumsuz etkilenmektedir. Bu gelişmelerin çevreyi ve insan sağlığını olumsuz etkilemesi sonucunda sürdürülebilirlik ve enerji etkinliği kavramları gündeme gelmiştir. Enerji tüketimi ve buna bağlı karbondioksit salınımı miktarlarının sektörel dağılımına bakıldığında en büyük payı bina inşası ve kullanımı sektörünün kapladığı saptanmıştır. Sektör içerisinde en büyük pay ise konut yapılarına aittir. Konutlarda enerji tüketimini etkileyen kullanımlar genel olarak ısıtma, soğutma ve aydınlatma amaçlı olmaktadır. Binanın bu kullanımlarını etkileyen en önemli alan ise bina yüzeyi yani bina dış kabuğudur. Bununla birlikte dış duvarlar çok sayıda katman içermekte ve bu katmanların özellikleri neticesinde ısı geçişi sağlamaktadır.

Bu çalışmada Beyşehir ilçesi iklim koşulları kullanılmıştır. Çalışma kapsamında çevre illerde çıkarılan doğal taşlar yapı malzemesi olarak kullanılmıştır. Bu yapı malzemeleri Adana/Ceyhan Kireçtaşı, Niğde/Merkez Kireçtaşı, Gaziantep Kireçtaşı, Osmaniye/Merkez Traverten, Kayseri Traverten, Osmaniye/Toprakkale Bazalt, Konya Andezit, Aksaray Granit olarak belirlenmiştir. Çatı malzemesi olarak ise kil kiremit ve çimento kiremit olarak belirlenmiştir. Yalıtım malzemesi olarak mineral yün ve ağaç yünü kullanılmıştır. Bu malzemelerin tamamı dıştan yalıtımlı ve sandviç duvar şeklinde kullanılarak 64 farklı alternatif oluşturulmuştur. Çalışmada bir bağ evi tasarlanarak belirlenen alternatifler üzerinden enerji analizleri yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda ise bu analiz sonuçları değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Beyşehir, Doğal taş, Enerji analizi, Enerji verimliliği, Yeşil bina.

1. GİRİŞ

Sanayi devriminin 19. yüzyılda başlaması sonucunda ülkelerde sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmeler yaşanmaya başlanmıştır. Bunun sonucunda ortaya çıkan teknolojik gelişmeler, yaşam standartlarının artması, hızlı nüfus artışı, ihtiyaçların değişmesi ve plansız tüketim enerji kullanımının artmasına sebep olmuştur. Enerji, sosyal ve ekonomik kalkınmada üretimdeki temel girdiler arasında yer alır [1]. Bununla beraber enerjiye duyulan ihtiyaç gün geçtikçe artarak devam etmektedir. İhtiyaç duyulan enerjinin petrol, kömür, doğalgaz gibi yenilenemeyen enerji kaynakları olan fosil yakıtlardan karşılanması CO₂ salınımını arttırmaktadır. Bu durumun sonucunda enerji kaynaklarının tükenmesi ile birlikte çevresel sorunlarda ortaya çıkmıştır. Karşılaşılan sorunlar neticesinde ülkeler enerjiyi etkin kullanmak amacıyla çözüm arayışları içine girmiştir. Bu konu ilk olarak 1972 yılında Stockholm’de düzenlenen Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı’nda gündeme gelmiştir. Daha sonra 1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu ‘Ortak Geleceğimiz’ adlı raporda sürdürülebilirliğin tanımını yapmıştır. Bu rapora göre sürdürülebilirlik; günümüz ihtiyaçlarını karşılarken gelecek nesillerin ihtiyaçlarından ödün vermemektir [2]. ISO standartları ise sürdürülebilirliği ‘ekosistem bileşen ve fonksiyonlarının şu an ve gelecek kuşaklar için korunduğu durum’ olarak tanımlamıştır [3].

Günümüze kadar sürdürülebilirlik, uluslararası toplantılarda üzerinde tartışılarak geliştirilmiştir. Sürdürülebilirlik böylece üç ana başlık altında incelenmeye başlanmıştır. Bunlar çevresel, ekonomik ve sosyal sürdürülebilirliktir. Callicott ve Mumford tarafından çevresel sürdürülebilirlik ‘insan ihtiyaçlarını ekosistemin sağlığından ödün vermeden karşılamak’ şeklinde tanımlanmıştır [4]. Fakat dünya genelindeki artan nüfus ve sanayileşme sonucunda kentlerde oluşan dönüşüm ve değişimler kullanılan enerjiyi arttırmaktadır. Bununla birlikte kullanılan enerjinin yenilenemeyen enerji kaynaklarından karşılanması da sera gazı salınımı artırmakta ve ekolojiye zarar vermektedir. Ülkemizde de 1980 yılı ve sonrasında nüfusun ve sanayileşmenin hızla artması sonucunda tüketilen enerji artmıştır [1]. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı’nın verilerine göre 2012 yılı içinde konutlar ve ticari binaların oluşturduğu bina sektörünün tükettiği toplam enerji, tüketilen toplam enerjinin %35’ini oluşturmuştur. Geçen on yıl için binaların harcadığı enerji %70 oranında artmıştır. Bununla birlikte bina sektöründe elektrik enerjisi tüketimi %50 paya ulaşmıştır. Ayrıca konutların karbondioksit salımı %18 seviyesine ulaşmıştır [5].

Binaların tüketilen enerjideki payının yüksek olması sebebiyle enerji verimliliğinin artırılması hedefiyle öncelikli alan olmaktadır. Bu sebeple dünyadaki enerji etkinliği çalışmalarına yönelik ilk olarak binalar değerlendirilmektedir. Bu sebeple dünyada enerji etkinliğine yönelik yasalar oluşturulmuştur. Avrupa Birliği üye ülkeleri tarafından 1997 yılında kurulan ve Türkiye’nin de üye olduğu Kyoto Protokolü’nde enerji kaynaklarının enerji tüketimindeki payını 2020 yılına kadar %20 oranına çıkarmak ve sera gazı emisyonunu %20 azaltmak amaçlamıştır [6]. Ülkemizde de buna yönelik çalışmalar sürdürülmektedir.

Türkiye İstatistik Kurumu’na göre 2017 yılı sonrası ülkemizdeki binaların yaklaşık olarak %87’sini konut niteliği taşıyan binalar oluşturmaktadır [7]. Konut binalarında harcanan enerjinin %85’i kullanım aşamasında, %15’i ise yapım, yenileme ve yıkım aşamalarında kullanılmaktadır [8]. Bununla birlikte Enerji İşleri Genel Müdürlüğü verilerin neticesinde ülkemizdeki toplam enerji tüketiminin %20’si konutlar tarafından harcanmaktadır [9].

Binalarda harcanan enerjinin büyük bir bölümü ısıtma için kullanılmaktadır [10]. Bu neticede ülkemizde enerji etkinliğin sağlanması için konutlarda enerji harcamalarının azaltılması önemli hale gelmektedir. Bu nedenle çeşitli düzenlemeler ve standartlar ile enerji korunumunun sağlanması yasal bir zorunluluk olma durumundadır.

Bir yapının sürdürülebilir olması için çevresel, ekonomik ve sosyal alanların tümünde sürdürülebilirliğin uygulanması gerekmektedir. Fakat ülkemizde enerji verimliliği ile alakalı yasal düzenlemeler yalıtım, malzeme, aydınlatma gibi ayrı konu başlıkları altında incelenmektedir [11]. Bu durumda yapılan denetimler sınırlı kalmakta ve binalar enerji verimliliği en üst düzeyde olacak şekilde tasarlanamamaktadır.

Bu çalışmada bir konut yapısı üzerinden belirlenen alternatifler doğrultusunda yıllık enerji tüketim miktarları hesaplanmıştır. Beyşehir ili iklim koşulları dikkate alınan çalışmada en enerji etkin alternatif belirlenmeye çalışılmıştır.

2. MATERYAL METOD

Çalışmada Beyşehir ilçesi iklim koşulları kullanılmıştır. Çalışma kapsamında çevre illerde çıkarılan doğal taşlar yapı malzemesi olarak kullanılmıştır. Bu yapı malzemeleri Adana/Ceyhan Kireçtaşı, Niğde/Merkez Kireçtaşı, Gaziantep Kireçtaşı, Osmaniye/Merkez Traverten, Kayseri Traverten, Osmaniye/Toprakkale Bazalt, Konya Andezit, Aksaray Granit olarak belirlenmiştir. Çatı malzemesi olarak ise kil kiremit ve çimento kiremit olarak belirlenmiştir. Yalıtım malzemesi olarak mineral yün ve ağaç yünü kullanılmıştır. Belirlenen yapı malzemelerinin termal değerleri Çizelge 1.'de verilmiştir [12].

Çizelge 1. Çalışmada kullanılan yapı, yalıtım ve çatı malzemelerinin termal değerleri

	Isı İletkenlik W/(m·K)	Yoğunluk (kg/m ³)
Adana/Ceyhan Kireçtaşı	1,48	2720
Niğde/Merkez Kireçtaşı	0,55	2410
Gaziantep Kireçtaşı	0,51	2350
Osmaniye/Merkez Traverten	0,59	2390
Kayseri Traverten	1,6	2510
Osmaniye/Toprakkale Bazalt	2,34	2720
Konya Andezit	0,64	2840
Aksaray Granit	2,53	2910
Mineral yün	0,040	250
Ağaç yünü	0,064	250
Kil kiremit	0,7106	1790
Çimento kiremit	0,4733	2160

Bununla birlikte çalışmada kullanılan döşeme türlerinin termal değerleri Çizelge 2.'de verilmiştir [13].

Çizelge 2. Çalışmada kullanılan döşeme türlerinin termal değerleri

	U Değeri W/(m ² .K)
Zemine oturan döşeme	0,7729
Ara kat döşemesi	8,3333

Bu malzemelerin tamamı dıştan yalıtımlı ve sandviç duvar şeklinde kullanılarak 64 farklı alternatif oluşturulmuştur. Oluşturulan alternatiflerden ilk 32 alternatif Çizelge 3.'de verilmiştir.

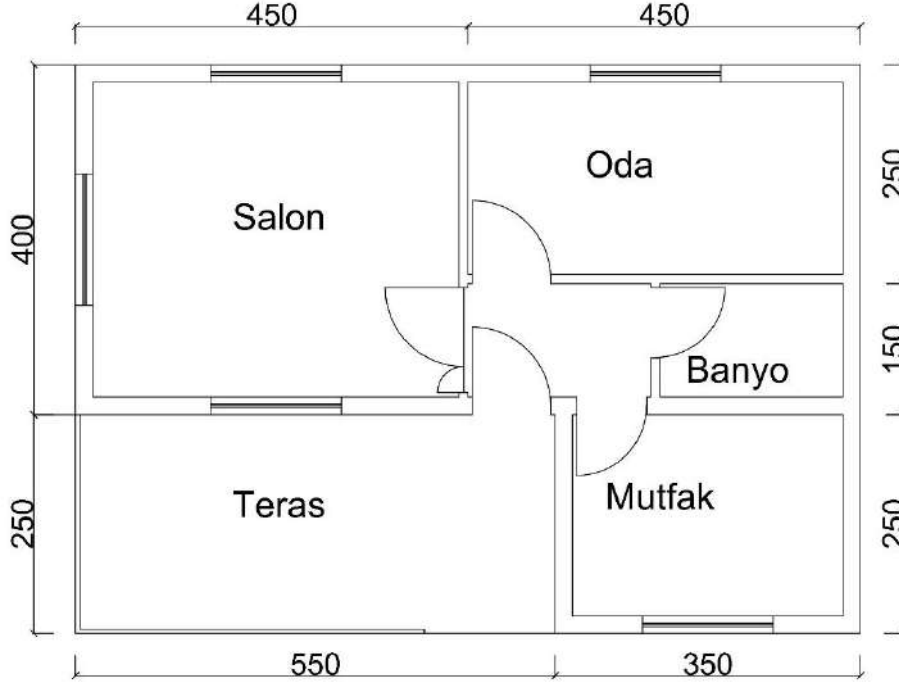
Çizelge 3. Çalışmada alternatiflerin detaylı gösterimi

Tip	Dış Duvar (İçten - Dışa(cm))						Çatı Türü	
Alt-1	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Adana/Ceyhan Kireçtaşı (20.00)	Mineral Yün (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Kil Kiremit Çatı	
Alt-2	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Niğde/Merkez Kireçtaşı (20.00)	Mineral Yün (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Kil Kiremit Çatı	
Alt-3	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Gaziantep Kireçtaşı (20.00)	Mineral Yün (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Kil Kiremit Çatı	
Alt-4	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Osmaniye/Merkez Traverten (20.00)	Mineral Yün (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Kil Kiremit Çatı	
Alt-5	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Kayseri Traverten (20.00)	Mineral Yün (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Kil Kiremit Çatı	
Alt-6	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Osmaniye/Toprakkale Bazalt (20.00)	Mineral Yün (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Kil Kiremit Çatı	
Alt-7	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Konya Andezit (20.00)	Mineral Yün (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Kil Kiremit Çatı	
Alt-8	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Aksaray Granit (20.00)	Mineral Yün (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Kil Kiremit Çatı	
Alt-9	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Adana/Ceyhan Kireçtaşı (20.00)	Ağaç yünü (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Kil Kiremit Çatı	
Alt-10	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Niğde/Merkez Kireçtaşı (20.00)	Ağaç yünü (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Kil Kiremit Çatı	
Alt-11	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Gaziantep Kireçtaşı (20.00)	Ağaç yünü (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Kil Kiremit Çatı	
Alt-12	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Osmaniye/Merkez Traverten (20.00)	Ağaç yünü (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Kil Kiremit Çatı	
Alt-13	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Kayseri Traverten (20.00)	Ağaç yünü (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Kil Kiremit Çatı	
Alt-14	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Osmaniye/Toprakkale Bazalt (20.00)	Ağaç yünü (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Kil Kiremit Çatı	
Alt-15	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Konya Andezit (20.00)	Ağaç yünü (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Kil Kiremit Çatı	
Alt-16	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Aksaray Granit (20.00)	Ağaç yünü (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Kil Kiremit Çatı	
Alt-17	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Adana/Ceyhan Kireçtaşı (10.00)	Mineral Yün (5.00)	Adana/Ceyhan Kireçtaşı (10.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Kil Kiremit Çatı
Alt-18	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Niğde/Merkez Kireçtaşı (10.00)	Mineral Yün (5.00)	Niğde/Merkez Kireçtaşı (10.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Kil Kiremit Çatı
Alt-19	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Gaziantep Kireçtaşı (10.00)	Mineral Yün (5.00)	Gaziantep Kireçtaşı (10.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Kil Kiremit Çatı
Alt-20	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Osmaniye/Merkez Traverten (10.00)	Mineral Yün (5.00)	Osmaniye/Merkez Traverten (10.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Kil Kiremit Çatı
Alt-21	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Kayseri Traverten (10.00)	Mineral Yün (5.00)	Kayseri Traverten (10.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Kil Kiremit Çatı
Alt-22	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Osmaniye/Toprakkale Bazalt (10.00)	Mineral Yün (5.00)	Osmaniye/Toprakkale Bazalt (10.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Kil Kiremit Çatı
Alt-23	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Konya Andezit (10.00)	Mineral Yün (5.00)	Konya Andezit (10.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Kil Kiremit Çatı
Alt-24	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Aksaray Granit (10.00)	Mineral Yün (5.00)	Aksaray Granit (10.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Kil Kiremit Çatı
Alt-25	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Adana/Ceyhan Kireçtaşı (10.00)	Ağaç yünü (5.00)	Adana/Ceyhan Kireçtaşı (10.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Kil Kiremit Çatı
Alt-26	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Niğde/Merkez Kireçtaşı (10.00)	Ağaç yünü (5.00)	Niğde/Merkez Kireçtaşı (10.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Kil Kiremit Çatı
Alt-27	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Gaziantep Kireçtaşı (10.00)	Ağaç yünü (5.00)	Gaziantep Kireçtaşı (10.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Kil Kiremit Çatı
Alt-28	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Osmaniye/Merkez Traverten (10.00)	Ağaç yünü (5.00)	Osmaniye/Merkez Traverten (10.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Kil Kiremit Çatı
Alt-29	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Kayseri Traverten (10.00)	Ağaç yünü (5.00)	Kayseri Traverten (10.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Kil Kiremit Çatı
Alt-30	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Osmaniye/Toprakkale Bazalt (10.00)	Ağaç yünü (5.00)	Osmaniye/Toprakkale Bazalt (10.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Kil Kiremit Çatı
Alt-31	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Konya Andezit (10.00)	Ağaç yünü (5.00)	Konya Andezit (10.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Kil Kiremit Çatı
Alt-32	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Aksaray Granit (10.00)	Ağaç yünü (5.00)	Aksaray Granit (10.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Kil Kiremit Çatı

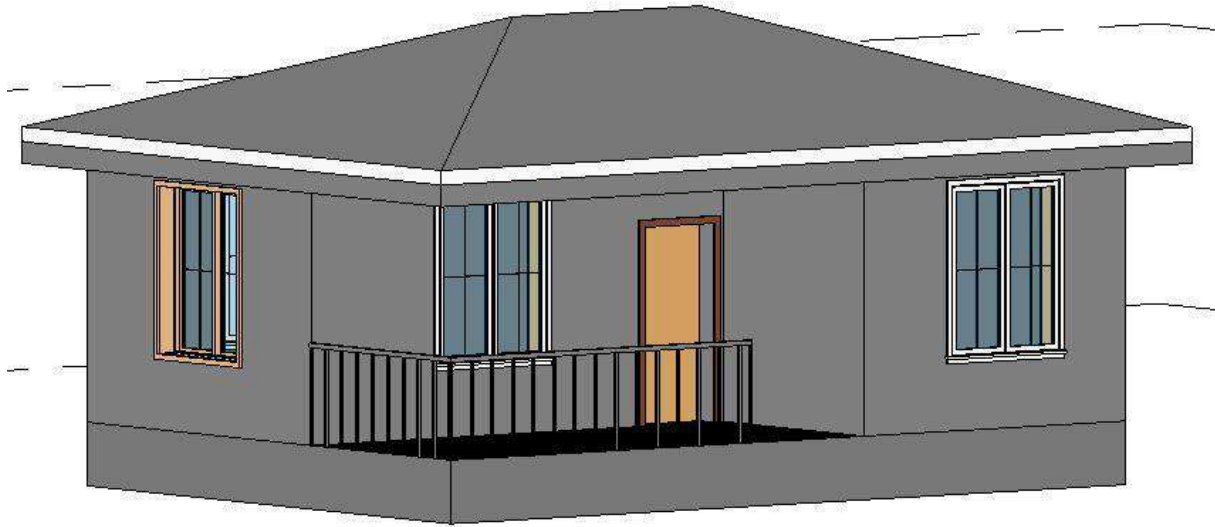
Çalışmada ilk 32 alternatif kil kiremit çatı türü kullanılarak oluşturulmuştur. Sonraki 32 alternatif ise aynı malzemelerin kullanıldığı ve çatı türü olarak çimento kiremit çatının kullanıldığı türlerdir.

Çalışmada bir bağ evi tasarlanarak belirlenen alternatifler üzerinden enerji analizleri yapılmıştır. Bağ evi modeli bina bilgi modelleme tabanlı Autodesk Revit programında yapılmıştır. Oluşturulan bağ evi kat planı Görsel 1.'de verilmiştir.

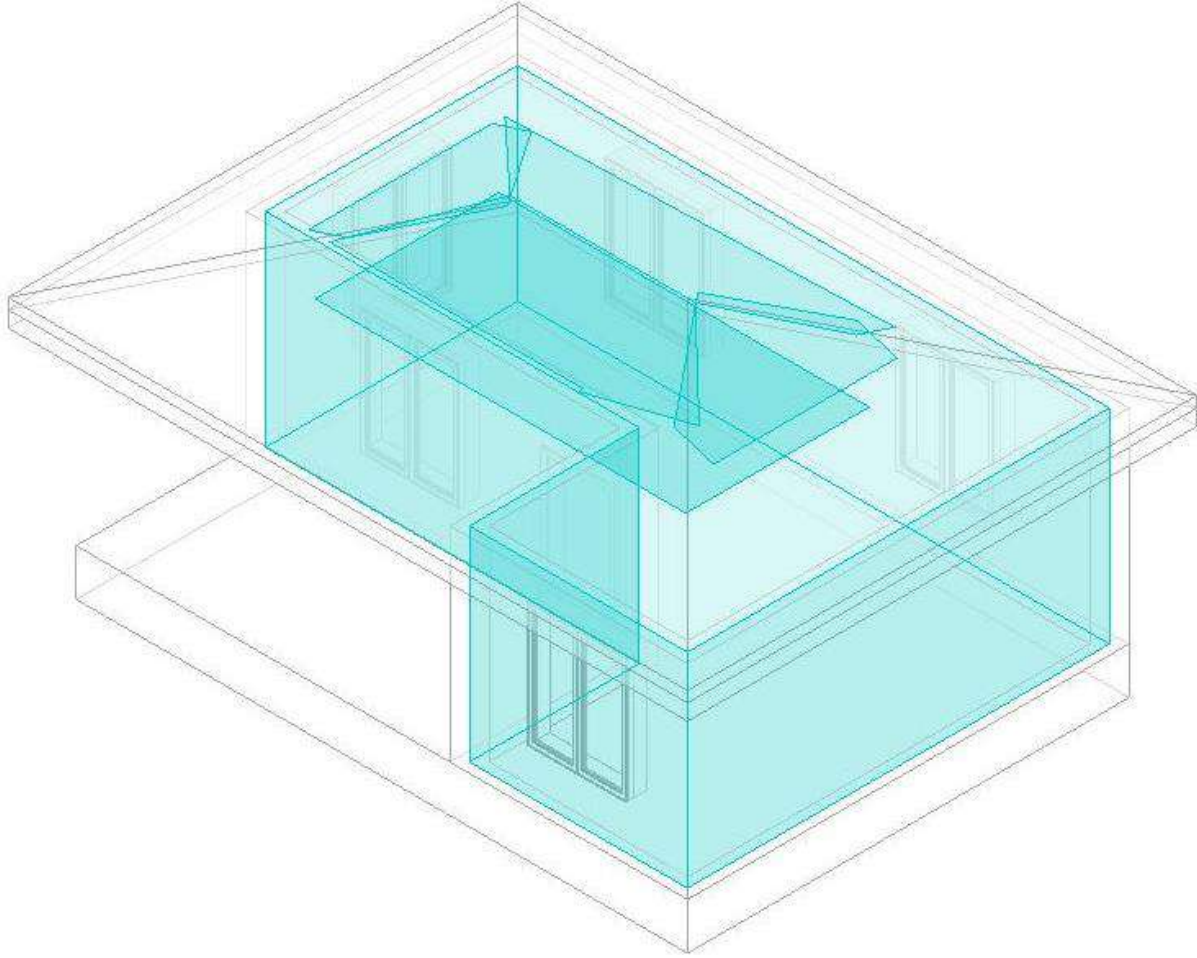
Görsel 1. Bağ evi modeli kat planı

Autodesk Revit programında oluşturulan bağ evi modeli Görsel 2.'de verilmiştir.

Görsel 2. Autodesk Revit programında oluşturulan bağ evi modeli

Çalışmada oluşturulan model üzerinden belirlenen 64 alternatiflerin her biri için enerji modelleri oluşturulmuştur. Oluşturulan enerji modeli Görsel 3.'de verilmiştir.

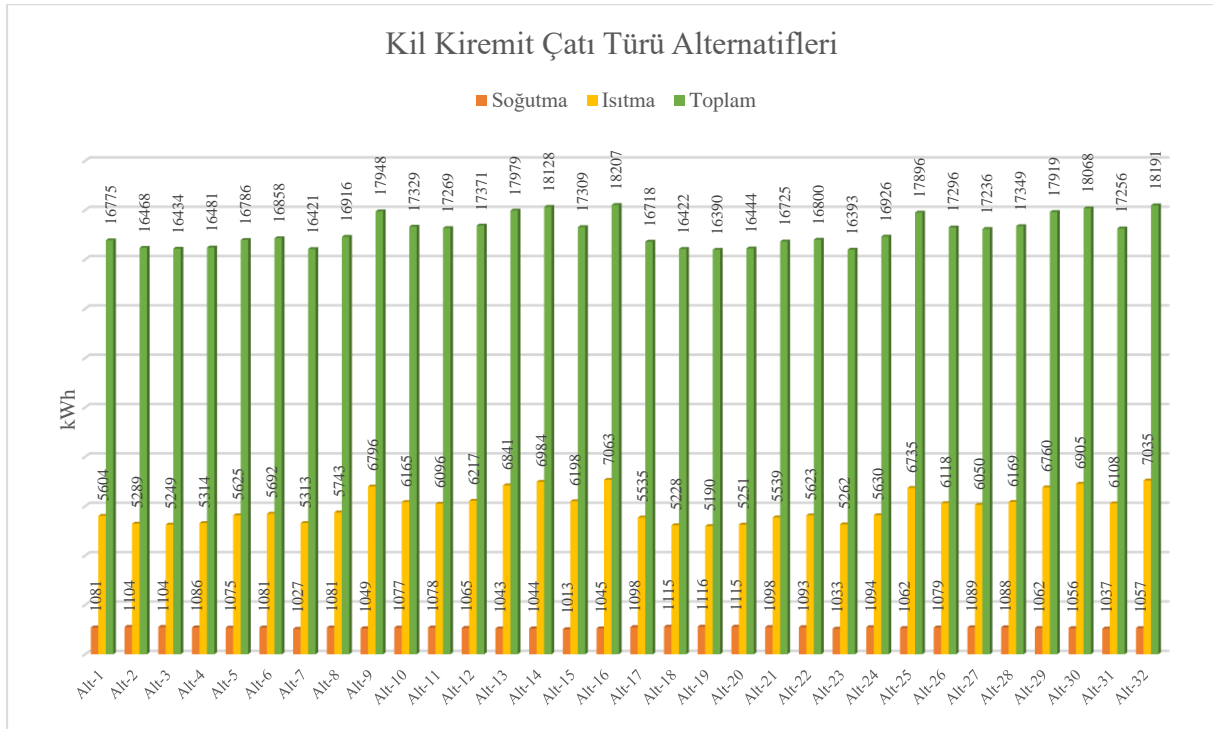

Görsel 3. Autodesk Revit programında oluşturulan enerji modeli

Daha sonra her bir alternatif için oluşturulan enerji modeli gbXML dosya formatında kaydedilmiştir. Son aşamada bu dosyalar web tabanlı enerji analiz programı olan Autodesk Green Building Studio (GBS)'ya yüklenerek enerji analizleri yapılmıştır.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Çalışmanın sonuç bölümünde oluşturulan 64 alternatifin enerji analizleri yapılmıştır. Bu analizler sonucunda alternatiflerin soğutma, ısıtma ve toplam enerji tüketim miktarları belirlenmiştir. Analizler incelenirken çatı türleri dikkate alınarak iki gruba ayrılmıştır. İlk grupta kil kiremit çatı türü alternatifleri olan Alt1-Alt32 arası değerlendirilmiştir. Bu alternatiflerin analiz sonuçları Görsel 4.'de verilmiştir.

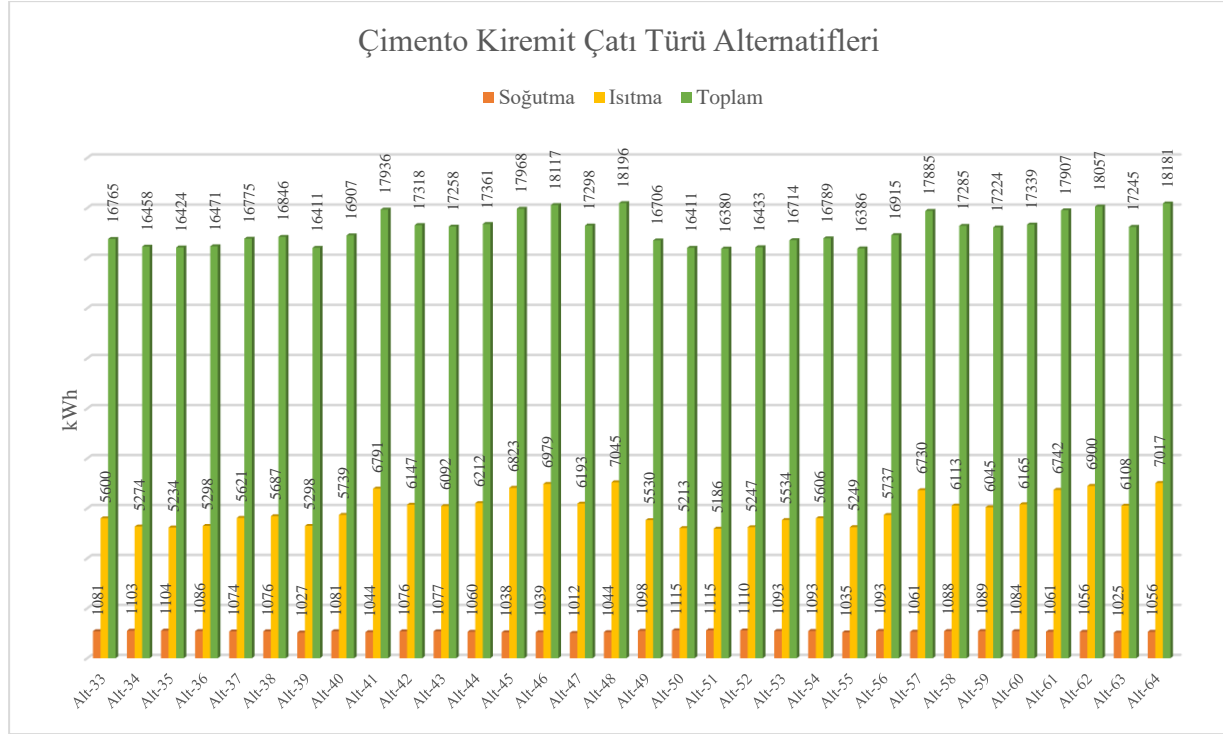
Görsel 4. Alt1-Alt32 arasındaki alternatiflerin enerji analiz sonuçları

Kil kiremit çatı türü alternatifleri soğutma enerjisi tüketimi bakımından incelendiğinde 1013 kWh ile Alt15'in en az soğutma enerjisi tükettiği belirlenmiştir. En çok soğutma enerjisi tüketimi sağlayan alternatif ise 1116 kWh ile Alt19 olmuştur. Bu sonuçlar neticesinde kil kiremit çatı türü alternatifleri arasından dıştan yalıtımlı şekilde yapı malzemesi olarak Konya andezit, yalıtım malzemesi olarak ağaç yünü kullanılan alternatifin en az soğutma enerjisi tükettiği belirlenmiştir. Fakat kil kiremit çatı türü alternatifleri arasından en çok soğutma enerjisi tüketen alternatifin ise sandviç duvar şeklinde yapı malzemesi olarak Gaziantep kireçtaşı, yalıtım malzemesi olarak ise mineral yün kullanılan alternatifin olduğu belirlenmiştir.

Kil kiremit çatı türü alternatifleri ısıtma enerjisi tüketimi bakımından incelendiğinde 5190 kWh ile Alt19'un en az ısıtma enerjisi tükettiği belirlenmiştir. En çok ısıtma enerjisi tüketimi sağlayan alternatif ise 7063 kWh ile Alt16 olmuştur. Bu sonuçlar neticesinde kil kiremit çatı türü alternatifleri arasından sandviç duvar şeklinde yapı malzemesi olarak Gaziantep kireçtaşı, yalıtım malzemesi olarak mineral yün kullanılan alternatifin en az ısıtma enerjisi tükettiği belirlenmiştir. Fakat kil kiremit çatı türü alternatifleri arasından en çok ısıtma enerjisi tüketen alternatifin ise dıştan yalıtımlı şekilde yapı malzemesi olarak Aksaray granit, yalıtım malzemesi olarak ise ağaç yünü kullanılan alternatifin olduğu belirlenmiştir.

Kil kiremit çatı türü alternatifleri toplam enerji tüketimi bakımından incelendiğinde 16390 kWh ile Alt19'un en az toplam enerji tükettiği belirlenmiştir. En çok toplam enerji tüketimi sağlayan alternatif ise 18207 kWh ile Alt16 olmuştur. Bu sonuçlar neticesinde kil kiremit çatı türü alternatifleri arasından sandviç duvar şeklinde yapı malzemesi olarak Gaziantep kireçtaşı, yalıtım malzemesi olarak mineral yün kullanılan alternatifin en az toplam enerji tükettiği belirlenmiştir. Fakat kil kiremit çatı türü alternatifleri arasından en çok toplam enerji tüketen alternatifin ise dıştan yalıtımlı şekilde yapı malzemesi olarak Aksaray granit, yalıtım malzemesi olarak ise ağaç yünü kullanılan alternatifin olduğu belirlenmiştir.

İkinci grupta çimento kiremit çatı türü alternatifleri olan Alt33-Alt64 arası değerlendirilmiştir. Bu alternatiflerin analiz sonuçları Görsel 5.'de verilmiştir.

Görsel 5. Alt33-Alt64 arasındaki alternatiflerin enerji analiz sonuçları

Çimento kiremit çatı türü alternatifleri soğutma enerjisi tüketimi bakımından incelendiğinde 1012 kWh ile Alt47'nin en az soğutma enerjisi tükettiği belirlenmiştir. En çok soğutma enerjisi tüketimi sağlayan alternatif ise 1115 kWh ile Alt51 olmuştur. Bu sonuçlar neticesinde çimento kiremit çatı türü alternatifleri arasından dıştan yalıtımlı şekilde yapı malzemesi olarak Konya andezit, yalıtım malzemesi olarak ağaç yünü kullanılan alternatifin en az soğutma enerjisi tükettiği belirlenmiştir. Fakat çimento kiremit çatı türü alternatifleri arasından en çok soğutma enerjisi tüketen alternatifin ise sandviç duvar şeklinde yapı malzemesi olarak Gaziantep kireçtaşı, yalıtım malzemesi olarak ise mineral yünü kullanılan alternatifin olduğu belirlenmiştir.

Çimento kiremit çatı türü alternatifleri ısıtma enerjisi tüketimi bakımından incelendiğinde 5186 kWh ile Alt51'nin en az ısıtma enerjisi tükettiği belirlenmiştir. En çok ısıtma enerjisi tüketimi sağlayan alternatif ise 7045 kWh ile Alt48 olmuştur. Bu sonuçlar neticesinde çimento kiremit çatı türü alternatifleri arasından sandviç duvar şeklinde yapı malzemesi olarak Niğde/Merkez kireçtaşı, yalıtım malzemesi olarak mineral yünü kullanılan alternatifin en az ısıtma enerjisi tükettiği belirlenmiştir. Fakat çimento kiremit çatı türü alternatifleri arasından en çok ısıtma enerjisi tüketen alternatifin ise dıştan yalıtımlı şekilde yapı malzemesi olarak Aksaray granit, yalıtım malzemesi olarak ise ağaç yünü kullanılan alternatifin olduğu belirlenmiştir.

Çimento kiremit çatı türü alternatifleri toplam enerji tüketimi bakımından incelendiğinde 16380 kWh ile Alt51'in en az toplam enerji tükettiği belirlenmiştir. En çok toplam enerji tüketimi sağlayan alternatif ise 18196 kWh ile Alt48 olmuştur. Bu sonuçlar neticesinde çimento kiremit çatı türü alternatifleri arasından sandviç duvar şeklinde yapı malzemesi

olarak Gaziantep kireçtaşı, yalıtım malzemesi olarak mineral yün kullanılan alternatifin en az toplam enerji tükettiği belirlenmiştir. Fakat çimento kiremit çatı türü alternatifleri arasında en çok toplam enerji tüketen alternatifin ise dıştan yalıtımlı şekilde yapı malzemesi olarak Aksaray granit, yalıtım malzemesi olarak ise ağaç yünü kullanılan alternatifin olduğu belirlenmiştir.

Çalışmadaki analiz sonuçları incelendiğinde sandviç duvar kullanımının dıştan yalıtımlı duvara göre soğutma enerjisi tüketimini arttırdığı fakat ısıtma ve toplam enerji tüketimini azalttığı gözlemlenmiştir. Bununla birlikte kil kiremit çatının çimento kiremit çatıya göre hem soğutma hem ısıtma hem de toplam enerji tüketiminde daha az enerji harcadığı belirlenmiştir. Bu çalışma ile Beyşehir ili iklim koşullarında tasarlanan bağ evi projesi üzerinden, belirlenen alternatifler doğrultusunda çevre illerden çıkarılan doğal taşların analizleri yapılmıştır. Bu analizlerin sonuçları doğrultusunda tasarımcılara fikir vermek amaçlanmıştır.

KAYNAKÇA

- [1] Mucuk, M. & Uysal D., Türkiye Ekonomisinde Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme, Maliye Dergisi, 157, 2009.
- [2] WCED., Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. Oxford: Oxford University Press, 1987.
- [3] BS ISO 15686-5., Buildings and constructed assets — Service-life planning — Part 5: Life-cycle costing, 2008.
- [4] Morelli, J., Environmental Sustainability: A Definition for Environmental Professionals. Journal of Environmental Sustainability,1-2, 19-22, 2011.
- [5] İMSAD., Binalarda Enerji Verimliliği ve Finansmanı Raporu. İstanbul: Türkiye İnşaat Malzemesi Sanayicileri Derneği, 2014.
- [6] Keskin, T., Türkiye'nin Ulusal İklim Değişikliği Eylem Planı'nı Geliştirmesi Projesi, Binalar Sektörü Mevcut Durum Değerlendirmesi Raporu. Ankara: T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2010. Erişim: 13 Ekim 2023, <http://iklim.cob.gov.tr/iklim/Files/Binalar%20Sektoru%20Mevcut%20Durum%20Deg erlendirmesi%20Raporu.pdf>
- [7] UEVEP., Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı. Ankara: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2018. Erişim: 13 Ekim 2023, <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Ulusal-Enerji-Verimliliği Eylem-Planı>
- [8] Özçuhadar, T., *Sürdürülebilir Çevre İçin Enerji Etkin Tasarımın Yaşam Döngüsü Sürecinde*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2007.
- [9] EİGM., Enerji İşleri Genel Müdürlüğü, Denge Tablosu, 2017. Erişim: 13 Ekim 2023, <https://www.eigm.gov.tr/tr-TR/Denge-Tabloları/Denge-Tabloları>
- [10] TMMOB., Enerji Verimliliği Raporu. Ankara: TMMOB, Elektrik Mühendisleri Odası, 2012, Erişim: 13 Ekim 2023, http://www.emo.org.tr/ekler/db99a0f7088b168_ek.pdf
- [11] ETKB., Bütünleşik Bina Tasarımı Yaklaşımının Türkiye Ortamı Ve Koşullarına Uyarlama Raporu. Ankara: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğü, 2016. Erişim: 13 Ekim 2023, <https://webdosya.csb.gov.tr/db/meslekihizmetler/ustmenu/ustmenu837 .pdf>
- [12] Hadid, M. (2002). Establishing, Adoption, and Implementation of Energy Codes for Building. Architectural Styles Survey in Palestinian Territories.
- [13] TS 825 (2013). Binalarda Isı Yalıtım Kuralları Standardı. Türk Standartları Enstitüsü, Ankara.

SAĞLIK ÇALIŞANLARINDA İŞE TUTKUNLUK ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Öğr. Gör. Dr. Elif ÖZDİL DEMİREL

Muş Alparslan Üniversitesi, e.ozdil@alparslan.edu.tr- ORCID: 0000-0003-0343-2952

ÖZET

Günümüzde insanların ihtiyaç duyduğu en temel hizmetlerden bir tanesi sağlık hizmetleridir. Her geçen gün sağlık hizmetlerine duyulan ihtiyacın artması, bu alanda emek yoğun bir şekilde işine yoğunlaşarak çalışacak nitelikli iş görenlere de ihtiyacı artırmaktadır. Bir sağlık çalışanın işini yaparken enerji dolu olması, zihinsel dayanıklılığının yüksek olması, yaptığı işin anlamlı olduğuna inanması, işindeyken mutlu olması gibi özellikler ortaya çıkan hizmetin kalitesine de etki etmektedir. Zor koşullar altında kesintisiz hizmet vermek zorunda olan sağlık çalışanlarının işlerini tutkunlukla yapması başta yüksek performans olmak üzere birçok çıktı oluşturmaktadır. Pozitif çıktı elde etmek isteyen sağlık kurumlarının işe tutkunluğun oluşumuna öncülük eden faktörleri bilip o yönde hareket etmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda sağlık çalışanları örnekleminde yapılan ulusal ve uluslararası çalışmalarda konunun hangi kavramlarla ilişkilendirildiği, nelerden etkilendiği ve hangi kavramların oluşumuna etki ettiğinin incelenmesi bu araştırmanın amacını oluşturmaktadır. Konuyla ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde işe tutkunluğun psikolojik güçlendirme, iş yeri arkadaşlığı, psikolojik iyi oluş, proaktif kişilik, örgüt iklimi, güven, özerklik, mesleki öz yeterlilik, sözlü şiddet, çaba-ödül dengesizliği, mesleki stres, liderlik tarzı, insan kaynakları yönetimi uygulamaları ve sosyal sermaye gibi kavramlardan etkilendiği; iş tatmini, performans, örgütsel özdeşleşme, iş becerikliliği, kariyer tatmini, örgütsel vatandaşlık ve örgüt sağlığı gibi sonuçların oluşmasına; tükenmişlik, işten ayrılma niyeti, iş yeri stresi gibi olumsuz durumların da ortaya çıkmamasına etki ettiği görülmektedir. Sağlık kurumlarında pozitif çıktıların elde edilmesini isteyen yöneticilerin, çalışanların işe tutkunluklarını artırıcı stratejiler geliştirmeleri fayda sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: İşe tutkunluk, sağlık çalışanları, öncüller, sonuçlar

1. GİRİŞ

Günümüzde örgütler, çalışanlarının pozitif duygulara sahip olmalarının örgüte sağladığı kazançların farkını varmıştır. Pozitif psikolojiye olan ilginin de artmasıyla birlikte, çalışma hayatında odaklanılan şey sadece olumsuz durumları engellemekle sınırlı kalmamış, pozitif duygu ve durumların oluşması için gösterilen gayreti de içermiş durumdadır. Çalışanlarda olması arzu edilen özelliklerden bir tanesinin de işe tutkunluk olduğu söylenebilir. Çünkü bir işi tutkuyla severek yapma sonucunda ortaya çıkacak performans sevmeden yapılan işe kıyasla daha fazla olmaktadır. Günümüz rekabet şartlarında örgütlerin üstünlük kazanmalarının yolu çalışanlarının işlerini tutkuyla yapmalarında geçmektedir. Zira örgütlerin

sahip oldukları işgücünün özellikleri ve işlerine yoğunlaşmaları örgütsel işleyişin her aşamasına etki etme gücündedir. İşe tutkunluk her sektör ve meslek grubu için önemli bir nitelik olarak değerlendirilmekle birlikte sağlık hizmetleri gibi zor koşullar altında, emek yoğun bir şekilde ve sıfır hata ile çalışılması gereken bir alanda var olmasının nispeten daha değerli olduğu ifade edilebilir.

İşe tutkunluğun örgütsel açıdan ortaya çıkardığı birçok olumlu sonucun örgüt yöneticilerinin dikkatini çektiği ifade edilebilir. Son yıllarda konuyla ilgili yapılan çalışmalarda artış bu durumu göstermektedir. Bu çalışmada da toplumsal açıdan en önemli hizmetlerden birini sunan sağlık kurumları çalışanlarının işe tutkunluklarını araştıran çalışmaların incelenmesi amaçlanmaktadır. İşe tutkunlukla ilgili yapılan araştırmaları inceleyen çalışmalar bulunmakla birlikte sağlık çalışanları örneğinde yapılan ulusal bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu doğrultuda bu çalışmanın alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. İŞE TUTKUNLUK KAVRAMI

İşe tutkunluk kavramı, literatürde ilk kez rol teorisini kullanarak nitel bir araştırma yapan Kahn (1990) tarafından kullanılmıştır. Kahn (1990: 694), tutkunluğu tanımlarken kişisel tutkunluk (personel engagement) teriminin kullanılmış ve kişinin yerine getirdiği iş rollerinde kendisini bilişsel, duygusal ve fiziksel olarak ifade edebilmesi şeklinde ifade etmiştir.

İşe tutkunluk kavramı uluslararası yazında “work engagement” şeklinde kullanılırken Türkçe’de farklı yazarlar tarafından çeşitli şekillerde kullanılmaktadır. Bu ifadelerden en yaygın kullanılanların işe tutkunluk (Başoda, 2017; Seçkin, 2018); işle bütünleşme (Ardıç ve Polatçı, 2009, Eser, 2018); çalışmaya tutkunluk (Turgut, 2010; Aslan ve Güzel, 2020); işe angaje olma (Özkalp ve Meydan, 2015); işe cezbolma (Altuğ, 2019) ve işe adanmışlık (Aybas, 2014; Denizli, 2018) şeklinde olduğu görülmektedir. Bu çalışmada “work engagement” kavramı yerine “işe tutkunluk” kavramının kullanılması tercih edilmiştir.

İşe tutkunluk kavramı Schaufeli vd., (2002a: 74) tarafından “dinçlik, adanmışlık ve yoğunlaşma ile karakterize edilen olumlu, tatmin edici, işle ilgili bir zihin durumu” şeklinde tanımlanmıştır. Çalışma hayatına bakıldığında işine tutkunluğu fazla olan çalışanların az olanlara kıyasla daha fazla performans sergiledikleri görülmektedir. Bakker ve Demerouti (2008: 215) işe tutkunlukları fazla olanların daha yüksek performans göstermelerini aşağıda sıralanan etkenlere bağlamaktadır:

- İşe tutkun çalışanlar genel olarak mutluluk, neşe ve coşku gibi pozitif duygular içinde işlerini yapmaları,
- İşe tutkun çalışanların daha sağlıklı olmaları,
- İşe tutkun çalışanların kendi işlerini ve iş kaynaklarını oluşturmaları ve
- İşe tutkun çalışanların, tutkunluklarını diğer çalışanlara aktarabilmeleridir.

Çalışanların genel olarak bu becerilere sahip olmaları işlerini tutkunlukla yapmalarına ve sonucunda ortaya çıkan verimliliğin ve performansın artmasına etki etmektedir. Örgütsel performansın artırılması yönünde uygulamalar geliştirmek isteyen örgütlerin, çalışanlarında işe tutkunluğu oluşturmayı ve bu durumu geliştirmeyi göz ardı etmemesi gerekmektedir.

İşe tutkunluk, geçici ve özel bir durumu değil de belirli bir şeye odaklanmayan devamlılık arz eden bir durumu içermektedir. Schaufeli vd.'nin (2002a: 74) tanımlamasına göre işe tutkunluk “dinçlik, adanmışlık ve yoğunlaşma” boyutlarından oluşmaktadır. İşe tutkunluğun dinçlik boyutu; enerjinin yüksek olması ve zihinsel dayanıklılık ile kişinin yaptığı işine gayret gösterme isteği ve becerisi olarak tanımlanmaktadır. İkinci boyut olan adanmışlık anlam, gayret, ilham, gurur ve meydan okuma duygusu ile nitelendirilirken; üçüncü boyut olan yoğunlaşma çalışanın işine konsantre olması, işini mutlulukla yapması ve işteyken zamanının çabucak geçmesi ile karakterize edilmektedir (Schaufeli vd., 2002b: 465; Bakker, 2011: 265).

3. SAĞLIK ÇALIŞANLARINDA İŞE TUTKUNLUĞUN DEĞERLENDİRİLMESİ

Günümüzde insanların ihtiyaç duyduğu en temel hizmetlerden bir tanesi sağlık hizmetleridir. Her geçen gün sağlık hizmetlerine duyulan ihtiyacın artması, bu alanda emek yoğun bir şekilde işine yoğunlaşarak çalışacak nitelikli iş görenlere de ihtiyacı artırmaktadır. Bir sağlık çalışanın işini yaparken enerji dolu olması, zihinsel dayanıklılığının yüksek olması, yaptığı işin anlamlı olduğuna inanması, işindeyken mutlu olması gibi özellikler ortaya çıkan hizmetin kalitesine de etki etmektedir. Zor koşullar altında kesintisiz hizmet vermek zorunda olan sağlık çalışanlarının işlerini tutkunlukla yapması başta yüksek performans olmak üzere birçok çıktı oluşturmaktadır. Bhatti vd., (2018: 34) işe tutkun sağlık çalışanlarının olumlu duygulara sahip, yeni deneyimlere açık ve hastalarla ilgilenme konusunda daha istekli oldukları için genellikle daha iyi performans gösterdiklerini ifade etmektedir. Aynı zamanda işe tutkunluk, iş tatmini veya işe bağlılıktan çok daha değerli bir kavram olarak nitelendirilmektedir. Çünkü işe tutkunluk, çalışanların zamanlarını ve çabalarını iş faaliyetlerine yatırmak istediklerinin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir.

Sağlık hizmetleri gibi zor koşullar altında ve kesintisiz olarak sunulması gereken hizmetlerde görev alan çalışanların işlerini başarıyla yapabilmeleri ve zinde kalabilmeleri için çeşitli kaynaklara sahip olmaları gerekmektedir. Sağlık çalışanlarının sahip olabileceği bu kaynaklardan bir tanesinin de işe tutkunluk olduğu söylenebilir. Bu noktadan hareketle bu çalışmada “sağlık çalışanları” ve “işe tutkunluk” anahtar kelimelerini aynı anda kullanarak yapılan yazın taramasıyla ulusal ve uluslararası boyutta sağlık çalışanlarının işe tutkunluklarını nelerin etkilediği ve sonucunda nelerin ortaya çıktığı araştırılmıştır. Bu araştırma kapsamında konuyla ilgili toplam 39 çalışmaya ulaşılmış olup, hangi kavramlarla ilişkilendirildiği incelenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda aşağıda Çizelge 1’de gösterilen bilgilere ulaşılmıştır:

Çizelge 1: Sağlık çalışanlarında işe tutkunluğun ilişkili olduğu kavramlar

No	Yazar, Yıl	Örneklem/katılımcı	Sonuç
1	Cao vd., 2023	1567 sağlık çalışanı	Sözlü şiddet ➡ İşe tutkunluk (-)
2	Çavuş 2023	299 hemşire	Proaktif kişilik ➡ İşe tutkunluk (+)
3	Özdemir 2023	Meta analiz	İşe tutkunluk ➡ İşten ayrılma niyeti (-)
4	Lourençao vd., 2022	32 hekim	Mesleki stres ➡ İşe tutkunluk (-)
5	Okumuş vd., 2022	297 sağlık çalışanı	İşe tutkunluk ➡ İş tatmini (+) İşe tutkunluk ➡ Kariyer tatmini (+)
6	Demirel ve Akdemir 2022	1023 sağlık çalışanı	İşe tutkunluk ➡ Örgüt sağlığı (+) İşe tutkunluk ➡ Örgütsel erdem (+)

7	Şimşek 2022	166 sağlık çalışanı	Psikolojik iyi oluş ➡ İşe tutkunluk (+)
8	Bernales-Turpo vd., 2022	508 sağlık çalışanı	Mesleki öz yeterlilik ➡ İşe tutkunluk (+) Ayrıca işe tutkunluğun tükenmişlik, mesleki öz yeterlilik, yaşam doyumu ve iş performansı arasındaki ilişkide aracı rol oynadığı tespit edilmiştir.
9	Gomez-Salgado vd., 2022	803 sağlık çalışanı	Bütünlük duygusu ➡ İşe tutkunluk (+)
10	Mura vd., 2022	150 sağlık çalışanı	İşyerine güvenli bağlanma ➡ İşe tutkunluk (+)
11	Asar ve Ocak 2021	325 sağlık çalışanı	İşe tutkunluk ➡ İş performansı (+) İşe tutkunluk ➡ Tükenmişlik (-)
12	Güzel ve Aslan 2021	700 sağlık çalışanı	İş becerikliliği ➡ İşe tutkunluk (+)
13	Ersin 2021	142 sağlık çalışanı	İşe tutkunluk ➡ Görev performansı, bağlamsal performans, iş performansı (+)
14	Allande-Cusso vd., 2021	510 hemşire	Covid-19 salgını döneminde hemşirelerin işe tutkunluk düzeyleri yüksek bulunmuştur.
15	Ge vd., 2021	1327 sağlık çalışanı	İşe tutkunluk ➡ İş tatmini (+) Çaba-ödül dengesizliği ➡ İşe tutkunluk (-)
16	Pham 2021	232 sağlık çalışanı	İnsan kaynakları yönetimi uygulamaları ➡ İşe tutkunluk (+) İşe tutkunluk ➡ Proaktif davranış (+)
17	Van Dorssen-Boog vd., 2021	195 sağlık çalışanı	Öz-liderlik ➡ İşe tutkunluk (+)
18	Wu ve Lee 2020	164 hemşire	Manevi liderlik ➡ İşe tutkunluk (+)
19	Upadhyay vd., 2021	239 sağlık çalışanı	İş tatmini ➡ İşe tutkunluk (+) İşe tutkunluk ➡ Örgütsel vatandaşlık (+)
20	Balcı ve Ağ 2020	138 sağlık çalışanı	İşe tutkunluk ➡ Örgütsel özdeşleşme (+) İşe tutkunluk ➡ İşten ayrılma niyeti (-)
21	Contreras vd., 2021	253 hemşire	Meslektaş ve amirler desteği ➡ İşe tutkunluk (+)
22	Nal ve Sevim 2020	410 sağlık çalışanı	Paternalist liderlik ➡ İşe tutkunluk (+)
23	Şantaş vd., 2020	205 sağlık çalışanı	Kurumsal itibar ➡ İşe tutkunluk (+)
24	Aslan ve Güzel 2020	700 sağlık çalışanı	Cinsiyet, medeni durum ve yaş ➡ İşe tutkunluk
25	Şahin 2019	260 sağlık çalışanı	İşe tutkunluk ➡ İşte yaşam kalitesi algısı İşe tutkunluk ➡ İş yükü algısı
26	Ancarani vd., 2019	494 sağlık çalışanı	Örgüt iklimi (çalışanların özerklik, güçlendirme ve iyi oluşlarını teşvik eden insan kaynakları yönetimine yönelik bir örgüt iklimi) ➡ İşe tutkunluk (+)
27	Ogunbamila 2018	191 sağlık çalışanı	İşe tutkunluk ➡ Mesleki tükenmişlik (-)
28	Örücü ve	146 sağlık çalışanı	Psikolojik güçlendirme ➡ İşe tutkunluk (+)

	Hatipoğlu 2018		
29	Pelenk 2018	151 sağlık çalışanı	İşe tutkunluk ➡ İş yeri stresi (-)
30	Şahinbaş ve Erigüç 2018	300 sağlık çalışanı	İş yeri arkadaşlığı ➡ İşe tutkunluk (+)
31	Kartal 2018	493 sağlık çalışanı	İşe tutkunluk ➡ Performans (+)
32	Arslan ve Demir 2017	16 hekim ve 44 hemşire	İşe tutkunluk ➡ İş tatmini (+)
33	Aboshaiqah vd., 2016	980 hemşire	İşe tutkunluk düzeyleri yüksek bulunmuştur.
34	Strömgen vd., 2016	477 sağlık çalışanı	Sosyal sermaye ➡ İşe tutkunluk (+)
35	Özer vd., 2015	414 sağlık çalışanı	Eğitim, mesleki statü ve cinsiyet ➡ İşe tutkunluk
36	Çalışkan 2015	150 sağlık çalışanı	Pozitif örgütsel davranış değişkenleri (ümit, iyimserlik, dayanıklılık ve öz-yeterlilik) ➡ İşe tutkunluk (+)
37	Şahin 2015	423 hemşire	Presenteeism ➡ İşe tutkunluk (-) Algılanan örgütsel destek ➡ İşe tutkunluk (+)
38	Van Bogaert vd., 2013	357 hemşire	İşe tutkunluk ➡ İş tatmini (+) İşe tutkunluk ➡ İşte kalma niyeti (+) İşe tutkunluk ➡ Bakım kalitesi algısı (+)
39	Bargagliotti 2011	Kavram analizi	Örgütsel, yönetsel ve mesleki açıdan güven ve özerklik ➡ İşe tutkunluk (+) İşe tutkunluk ➡ Yüksek inisiyatif (+) İşe tutkunluk ➡ Hastane ölüm oranları (-) İşe tutkunluk ➡ Kar oranı artışı (+)

Çizelge 1 incelendiğinde sağlık çalışanlarında işe tutkunluğu etkileyen ve sonucunda ortaya çıkan çok farklı kavramların olduğu görülmektedir. Sağlık çalışanlarında işe tutkunluğu konu alan yukarıdaki çalışmalar ışığında işe tutkunluğun öncülü ve sonucu olarak ifade edilebilecek kavramlar aşağıda Görsel 1’de gösterilmiştir:

Görsel 1: İşe tutkunluğun öncülleri ve sonuçları

İŞE TUTKUNLUK	
ÖNCÜLLERİ	SONUÇLARI
Proaktif kişilik (+)	Performans (+)
Psikolojik iyi oluş (+)	Örgütsel vatandaşlık (+)
Mesleki öz yeterlilik (+)	Örgütsel özdeşleşme (+)
Bütünlük duygusu (+)	İşte yaşam kalitesi (+)
İşyerine güvenli bağlanma (+)	İşten ayrılma niyeti (-)
İş becerikliliği (+)	İş tatmini (+)
İKY uygulamaları (+)	Kariyer tatmini (+)
Öz liderlik (+)	Örgüt sağlığı (+)
Manevi liderlik (+)	Örgütsel erdem (+)
Paternalist liderlik (+)	Tükenmişlik (-)
İş tatmini (+)	Proaktif davranış (+)
Örgütsel destek (+)	İş yükü algısı (+)
Kurumsal itibar (+)	Mesleki tükenmişlik (-)
Örgüt iklimi (+)	İşyeri stresi (-)
Psikolojik güçlendirme (+)	İşte kalma niyeti (+)
İş yeri arkadaşlığı (+)	Yüksek inisiyatif (+)
Sosyal sermaye (+)	Hastane ölüm oranı (-)
Pozitif örgütsel davranış değişkenleri (+)	Kar oranı artışı (+)
Presenteeism (-)	
Güven ve özerklik (+)	
Sözlü şiddet (-)	
Mesleki stres (-)	
Çaba-ödül dengesizliği (-)	

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Sağlık çalışanlarında işe tutkunluğu konu alan çalışmaların incelenmesi sonucunda kavramın birçok farklı durumdan etkilendiği ve sonucunda hep pozitif çıktılar elde edildiği görülmektedir. İşe tutkunluk genel olarak kişinin sahip olduğu özellikler, sergilenen liderlik tarzı, iş yerine duyulan güven ve insan kaynakları yönetimi uygulamalarından etkilenmektedir. Bu doğrultuda çalışanlarının işlerine tutkun olmasını isteyen örgütler, çalışanların iyi oluşlarını teşvik eden, özerklik sunan ve güçlenmelerini destekleyen güvenli bir örgüt iklimi oluşturup uygun liderlik tarzlarıyla arzu edilen sonuca ulaşabilirler. Bunun sonucunda çalışanların işlerini tutkunlukla yapması başta yüksek performans olmak üzere iş tatmini, örgütsel vatandaşlık, örgütsel özdeşleşme, iş yaşam kalitesi gibi birçok olumlu sonuç

oluştururken; tükenmişlik, iş yeri stresi ve işten ayrılma niyeti gibi istenmeyen durumların oluşmasını da engelleyebilmektedir.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Sağlık kurumlarının amaç ve hedeflerine ulaşabilmeleri ile rekabet gücü elde edebilmelerinde çalışanlarının niteliği ve performansı önemli bir yer işgal etmektedir. Sağlık kurumları gibi emek yoğun çalışılan bir sektörde çalışanların işlerine bakış açısı ve sahip oldukları nitelikleri başta ortaya çıkan performans olmak üzere birçok duruma etki etmektedir. Çalışanların performanslarına etki ettiği çeşitli araştırmalarla (Bakker ve Demerouti, 2008; Schaufeli ve Salanova, 2008; Rich vd., 2010; Shuck vd., 2011) orta konulan kavramlardan bir olan işe tutkunluğun sağlanabilmesi örgütlere önemli avantajlar sağlama gücündedir. Sadece yüksek performans değil iş tatmini, örgütsel vatandaşlık, örgütsel özdeşleme gibi sonuçlarından da dolayı örgütlerin çalışanların işlerine olan tutkunluklarını artırmaları gerekmektedir. Nitelikli iş gücüne olan ihtiyacın her daim artarak devam ettiği sağlık sektöründe olumlu çıktılar elde etmekle birlikte, iş görenlerin işten ayrılma niyetinin olmaması, tükenmişlik ve stres yaşamamaları da madalyonun öbür yüzünü oluşturmaktadır. Olumlu çıktılar elde etmek kadar olumsuz çıktılarının oluşmasını engelleyebilmekte örgütler için önemli bir görev olarak değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda bu güce sahip olan işe tutkunluğun oluşturulmasının ayrı bir öneme sahip olduğu ifade edilebilir.

Sağlık hizmetlerinin zorlu şartlar altında ve hatasız bir şekilde verilmesi zorunluluğu çalışanların işlerini tutkunlukla yapmalarıyla gerçekleştirilebilecek bir durumdur. Küresel boyutta yaşanan Covid-19 pandemisi sağlık çalışanlarının büyük fedakarlıklarla yılmadan çalışabildiğini tüm dünyaya göstermiştir. Tüm dünya insanların evlerinden çıkamadığı bir dönemde azimle, yılmadan hizmet vermeye devam eden sağlık çalışanlarının bu durumu işe tutkunlukla açıklanabilir. Dolayısıyla örgütler çalışanlarının her türlü zorlu koşullarda dahi işlerini yüksek performansla yapmalarını arzu ediyorsa çalışanlarında işe tutkunluğu geliştirici uygulamalara önem vermeleri gerekmektedir. İşe tutkunluğun sağlanmasında ön koşul olarak değerlendirilen iş kaynaklarını artırma, iş taleplerini düşürme, örgüt ve yöneticiler tarafından desteklenme ve güçlendirme gibi uygulamalara yer verilmelidir. İşe tutkunluğun kişiler arası geçiş yapabilme özelliğinden faydalanılarak örgüt geneline yayılabilmesi için işlerini tutkuyla yapan çalışanlar çeşitli kaynaklarla ödüllendirilmelidir. Ayrıca çalışanların yeteneklerinin geliştirilmesi için eğitimler düzenlenerek çalışanların öz yeterlilikleri ve işe tutkunlukları artırılmaya çalışılmalıdır.

KAYNAKÇA

Aboshaiqah, A. E., Hamadi, H. Y., Salem, O. A., ve Zakari, N. M. (2016). The Work Engagement of Nurses in Multiple Hospital Sectors in Saudi Arabia: A Comparative Study. *Journal of Nursing Management*, 24(4), 540-548. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/jonm.12356> (Erişim tarihi: 03.09.2023)

Altuğ, E. S., *Yetenek Yönetimi Uygulamaları Algısı ile Örgütsel Bağlılık İlişkisinde İşe Cezbolmanın Aracılık Etkisi: Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma*, Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, İstanbul, 2019.

- Ancarani, A., Mauro, C. D., ve Giammanco, M. D. (2019). Linking Organizational Climate to Work Engagement: A Study in the Healthcare Sector. *International Journal of Public Administration*, 42(7), 547-557. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/01900692.2018.1491595> (Erişim tarihi: 27.09.2023).
- Ardıç, K., ve Polatçı, S. (2009). Tükenmişlik Sendromu ve Madalyonun Öbür Yüzü: İşle Bütünleşme, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32, 21-46. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/66520> (Erişim tarihi: 25.09.2023).
- Arslan, E. T., ve Demir, H. (2017). İşe Angaje Olma ve İş Tatmini Arasındaki İlişki: Hekim ve Hemşireler Üzerine Nicel Bir Araştırma, *Yönetim ve Ekonomi*, 2017, 24(2), 371-389. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/336169> (Erişim tarihi: 10.09.2023).
- Asar, E. ve Ocak, M. (2021). Mersin Şehir Hastanesi Sağlık Çalışanlarının İşe Tutulma Düzeylerinin İş Performansı ve Tükenmişlik Düzeyleri Üzerine Etkisi: Görgül Bir Araştırma. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(14), 36-50. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1763233> (Erişim tarihi: 12.09.2023).
- Aslan, Ş., ve Güzel, Ş., (2020). İş Becerikliliği, Çalışmaya Tutkunluk, Örgütsel Erdemlilik, Duygusal Öz Yeterlik ve Duygusal Zekâ Değişkenlerinin Sosyo-Demografik Açından Farklılıkları, *Ekev Akademi Dergisi*, 24(82), 435-462. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2582712> (Erişim tarihi: 11.09.2023).
- Aybas, M., *İnsan Kaynakları Uygulamalarının Çalışanların İşe Adanmışlığı Üzerindeki Etkisi ve Pozitif Psikolojik Sermayenin Aracı Rolü, Konuya İlişkin Bir Araştırma*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı İnsan Kaynakları Yönetimi Bilim Dalı, İstanbul. 2014.
- Bakker, A. B., (2011). An Evidence-Based Model of Work Engagement”, *Current Directions in Psychological Science*, 20(4), 265-269. <https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=a4d9c3deab83e78a0c288def7c52beea9b2c00f3> (Erişim tarihi: 12.09.2023).
- Bakker, A. B., ve Demerouti, E. (2008). Towards a Model of Work Engagement, *Career Development International*, 13(3), 209-223. <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/13620430810870476/full/pdf?title=towards-a-model-of-work-engagement> (Erişim tarihi: 12.09.2023).
- Balcı, O., ve Ağ, C. (2020). Örgütsel Özdeşleşme ve İşten Ayrılma Niyetinin Çalışmaya Tutkunluk Üzerindeki Etkisi. *Turkish Studies-Economy*, 15(3), 1195-1213. <https://www.acarindex.com/pdfler/acarindex-c2218352-6468.pdf> (Erişim tarihi: 12.09.2023).
- Bargagliotti, L. A., (2011). Work Engagement in Nursing: A Concept Analysis. *Journal Of Advanced Nursing*, 68(6), 1414-1428. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/j.1365-2648.2011.05859.x> (Erişim tarihi: 18.09.2022).

Başoda, A. (2017). İşe Tutkunluk: Kavramsal Açından Bir İnceleme, Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2017, (17), 71-98. https://www.tarihinpesinde.com/dergimiz/sayi17/M17_04.pdf (Erişim tarihi: 12.09.2023).

Bernales-Turpo, D., Quispe-Velasquez, R., Flores-Ticona, D., Saintila, J., vd., (2022). Burnout, Professional Self-Efficacy, and Life Satisfaction as Predictors of Job Performance in Health Care Workers: The Mediating Role of Work Engagement. Journal of Primary Care & Community Health, 13, 1-9. <https://journals.sagepub.com/doi/epub/10.1177/21501319221101845> (Erişim tarihi: 05.09.2022).

Bhatti, M. A., Hussain, M. S., ve Al Doghan, M. A. (2018). The Role of Personal and Job Resources in Boosting Nurses' Work Engagement and Performance. Global Business and Organizational Excellence, 37(2), 32-40. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1002/joe.21840> (Erişim tarihi: 05.09.2022).

Cao, Y., Gao, L., Fan, L., Zhang, Z., vd., (2023). Effects of Verbal Violence on Job Satisfaction, Work Engagement and The Mediating Role of Emotional Exhaustion Among Healthcare Workers: A Cross-Sectional Survey Conducted in Chinese Tertiary Public Hospitals. BMJ Open, 13, 1-12. <https://bmjopen.bmj.com/content/bmjopen/13/3/e065918.full.pdf> (Erişim tarihi: 05.09.2022).

Contreras, F., Abid, G., Govers, M., ve Saman Elahi, N. (2021). Influence Of Support On Work Engagement İn Nursing Staff: The Mediating Role Of Possibilities For Professional Development. Academia Revista Latinoamericana De Administración, 34(1), 122-142. <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/ARLA-04-2020-0057/full/pdf> (Erişim tarihi: 05.09.2022).

Çalışkan, S. (2014). Pozitif Örgütsel Davranış Değişkenleri ile Yeni Araştırma Modelleri Geliştirme Arayışları: Pozitif Örgütsel Davranış Değişkenlerinin İşe Adanmışlık, Tükenmişlik ve Sinizm Üzerine Etkileri ve Bu Etkileşimde Örgütsel Adalet Algısının Aracılık Rolü Üzerine Bir Araştırma. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16(3), 363-382. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/53254> (Erişim tarihi: 11.09.2023).

Çavuş, Ö., *Proaktif Kişiliğin İşe Tutkunluk Üzerindeki Etkisinde Yenilikçi Davranışın Aracı Rolü*, Yüksek Lisans Tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2023.

Demirel, E. Ö., ve Akdemir, B. *İşe Tutkunluğun Örgüt Sağlığına Etkisinde Örgütsel Erdemin Rolü*. Detay Yayıncılık, Ankara, 2022.

Denizli, A. A., *İnsan Kaynakları Geliştirme İkliminin, Çalışanların İşe Adanmışlıklarına Etkisinde Örgüte Bağlılığın Rolü ve Bir Araştırma*, Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı İnsan Kaynakları Yönetimi Bilim Dalı, İstanbul, 2018.

Ersin, F., *Sağlık Çalışanlarında İşe Angaje Olmanın İş Performansına Etkisi: Darülaceze Başkanlığı Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Biruni Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2021.

Eser, İ., *Öğretmenlerin Etik Liderlik Algısının İşle Bütünleşme ile Olan İlişkisinde Pozitif Psikolojik Sermayenin Aracılık Etkisi*, Doktora tezi, Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Gaziantep, 2018.

Ge, J., He, J., Liu, Y., Zhang, J., vd., (2021). Effects of Effort-Reward Imbalance, Job Satisfaction, and Work Engagement on Self-Rated Health Among Healthcare Workers. *BMC Public Health*, 21, 1-10. <https://link.springer.com/article/10.1186/s12889-021-10233-w> (Erişim tarihi: 06.09.2022).

Gomez-Salgado, J., Arias-Ulloa, C. A., Ortega-Moreno, M., Garcia-Iglesias, J. J., vd., (2022). Sense of Coherence in Healthcare Workers During The COVID-19 Pandemic in Ecuador: Association with Work Engagement, Work Environment and Psychological Distress Factors. *International Journal of Public Health*, 67. <https://www.sspjournal.org/articles/10.3389/ijph.2022.1605428/full> (Erişim tarihi: 06.09.2022).

Güzel, Ş. ve Aslan, Ş., (2021). Sağlık Çalışanlarının İş Becerikliliği ile Çalışmaya Tutkunluk İlişkisinde Örgütsel Erdemliliğin, Öz-Yeterliğin ve Duygusal Zekânın Aracılık Rolü. *Yönetim Bilimleri Dergisi /Journal of Administrative Sciences*. 19(41), 631-664. (Erişim tarihi: 06.09.2022).

Kahn, W. A., (1990). Psychological Conditions of Personal Engagement and Disengagement at Work, *The Academy of Management Journal*, 1990, 33(4), 692-724. <https://cygnetinstitute.org/wp-content/uploads/2021/02/William-Kahn-Employee-Engagement.pdf> (Erişim tarihi: 06.09.2022).

Kartal, N. (2018). Evaluating The Relationship Between Work Engagement, Work Alienation and Work Performance of Healthcare Professionals. *International Journal Of Healthcare Management*, 11(3), 251-259. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/20479700.2018.1453969> (Erişim tarihi: 06.09.2022).

Lourençao, L. G., Sodre, P. C., Gazetta, C. E., Silva, A. G. D., vd., (2022). Occupational Stress and Work Engagement Among Primary Healthcare Physicians: A Cross-Sectional Study. *Sao Paulo Medical Journal*, 140, 747-754. <https://www.scielo.br/j/spmj/a/CsNqz4zNZTzXmG6NWK3qvKH/> (Erişim tarihi: 06.09.2022).

Mura, A. L., Nonnis, M., Scrima, F., ve Fornara, F. (2023). Promoting The Work Engagement of The Health Worker: The Role of Secure Workplace Attachment, Perceived Spatial-Physical Comfort, and Relationship with Patients. *Journal of Environmental Psychology*, 85. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0272494422001827> (Erişim tarihi: 06.09.2022).

Nal, M., Sevim, E. (2020). The Effect of Paternalist Leadership on Work Engagement: A Research on Health Workers. *Journal of International Health Sciences and Management*, 6(10): 90-107. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1072307> (Erişim tarihi: 04.09.2022).

Ogunbamila, B. (2018). Positive Employee Behaviors and Occupational Burnout in Healthcare Workers: Moderating Roles of Work Engagement. *Indian Journal Of Positive Psychology*, 9(3), 404-412.

<https://www.proquest.com/openview/217fa72f62d3f9966f6458744320a890/1?pq-origsite=gscholar&cbl=2032133> (Erişim tarihi: 04.09.2023).

Okumuş, M. T., Bakan, İ., ve Kutluk, M. R. (2022). İşe Tutkunluk, Odaklanma Yeteneğinin Kariyer Tatmini ve İş Tatmini Üzerindeki Etkisi: Bir Alan Çalışması. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 119-138. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2121453> (Erişim tarihi: 18.09.2023).

Örücü, E., ve Hatipoğlu, S., (2018). Psikolojik Güçlendirmenin Çalışmaya Tutkunluk Üzerindeki Etkisi: Sağlık Sektörü Çalışanlarına Yönelik Bir Araştırma, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 2018, 16(4), 98-115. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/611948> (Erişim tarihi: 08.09.2023).

Özdemir, İ. (2023). İşe Gömülmürlük, İşe Tutkunluk ve Güçlendirmenin İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisi: Sağlık Çalışanları Üzerinde Bir Meta-Analiz. *Eurasian Journal of Health Technology Assessment*, 7(1), 23-32. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/3067852> (Erişim tarihi: 18.09.2023).

Özer, Ö., Saygılı, M., ve Uğurluoğlu, Ö. (2015). Sağlık Çalışanlarının İşe Cezbolma Düzeylerinin Belirlenmesine İlişkin Bir Araştırma. *Business & Management Studies: An International Journal*, 3(3), 261-272. <https://www.bmiij.org/index.php/1/article/view/158.1> (Erişim tarihi: 18.09.2023).

Özkalp, E., ve Meydan, B., (2015). Schaufeli ve Bakker Tarafından Geliştirilmiş Olan İşe Angaje Olma Ölçeğinin Türkçe’de Güvenilirlik ve Geçerliliğinin Analizi, *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 17(3), ss. 4-19. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/235135> (Erişim tarihi: 14.09.2023).

Pelenk, S. E., *İş Yeri Maneviyatı, Çalışmaya Tutkunluk ve İş Stresi Arasındaki İlişki: Sağlık Sektörü Çalışanları ile Bir Araştırma*, ICOAEF’18 IV. International Conference on Applied Economics and Finance & EXTENDED WITH SOCIAL SCIENCES November 28-29-30, Kuşadası, 2018.

Pham, T. N. M. (2021). The Relationship Between Human Resource Management Practices, Work Engagement and Employee Behavior: A Case Study in Vietnam. *The Journal of Asian Finance, Economics And Business*, 8(4), 1003-1012. <https://koreascience.kr/article/JAKO202109554061603.pdf> (Erişim tarihi: 04.09.2022).

Rich, B. L., Lepine, J. A., vd., (2010). Job Engagement: Antecedents And Effects On Job Performance”, *Academy Of Management Journal*, 53(3), 617-635. http://adviesburofier.nl/wp-content/uploads/2017/07/2_Job-engagement-and-job-performance_AMJ-2010.pdf (Erişim tarihi: 04.09.2022).

Schaufeli, W. B., Martinez, I. M., Pinto, A. M., vd., (2002b). Burnout and Engagement in University Students A Cross-National Study, *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 33(5), 464-481.

https://www.isonderhouden.nl/doc/pdf/arnoldbakker/articles/articles_arnold_bakker_78.pdf
(Erişim tarihi: 04.09.2022).

Schaufeli, W. B., Salanova, M., Gonzalez-Roma, vd., (2002a) The Measurement of Engagement and Burnout: A Confirmatory Factor Analytic Approach, *Journal of Happiness Studies*, (3), 71-92. <https://www.wilmarschaufeli.nl/publications/Schaufeli/178.pdf> (Erişim tarihi: 04.09.2022).

Schaufeli, W. B., ve Salanova, M., (2008), Enhancing Work Engagement Through the management of Human Resources, Näswall, I. K., Sverke, M., ve Hellgren, J., (Ed.), *The Individual in The Changing Working Life* içinde (380-404), Cambridge: Cambridge University Press.

Seçkin, Ş. N., (2018). Yapılan İşin Anlamlılığı ve İş Tutkunluk İlişkisi Akademisyenler Üzerine Bir Araştırma, *ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 143-160. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/619700> (Erişim tarihi: 04.09.2022).

Shuck, B. Thomas G. Reio Jr ve Tonette S. Rocco (2011) Employee Engagement: An Examination of Antecedent and Outcome Variables, *Human Resource Development International*, 14(4), 427-445. <https://www.tandfonline.com/doi/epdf/10.1080/13678868.2011.601587?needAccess=true>
(Erişim tarihi: 04.09.2022).

Strömngren, M., Eriksson, A., Bergman, D., ve Dellve, L. (2016). Social Capital Among Healthcare Professionals: A Prospective Study of Its Importance For Job Satisfaction, Work Engagement and Engagement in Clinical Improvements. *International Journal Of Nursing Studies*, 53, 116-125. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0020748915002369>
(Erişim tarihi: 04.09.2022).

Şahin, D., *Presenteeism (İşte Var Olamama) ile Algılanan Örgütsel Destek, Korku İklimi ve Çalışmaya Tutkunluk Arasındaki İlişki: Hemşirelere Yönelik Bir Araştırma*, Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2015.

Şahin, H., *Çalışmaya Tutkunluk ve İş Yükünün İşte Yaşam Kalitesi Üzerine Etkisi:112 Acil Sağlık Hizmetleri Çalışanları Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi İşletme Enstitüsü, Sakarya, 2019.

Şahinbaş, F., ve Erigüç, G., (2019). Pozitif Örgütsel Davranış Yaklaşımıyla İşyeri Arkadaşlığı ve İşe Adanma İlişkisi: Sağlık Çalışanları Üzerine Bir Araştırma, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*,15(4), 1201-1225. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1123579>
(Erişim tarihi: 04.09.2022).

Şantaş, F., Özer, Ö., Saygılı, M., ve Özkan, Ş. (2018). The Effect of Corporate Reputation on Work Engagement: A Case Study in a Public Hospital. *International Journal Of Healthcare Management*. 13(1), 340-346. <https://www.tandfonline.com/doi/10.1080/20479700.2018.1548154> (Erişim tarihi: 04.09.2022).

Şimşek, T. (2022). Sağlık Personellerinde Psikolojik İyi Oluşun Çalışmaya Tutkunluk Üzerindeki Etkisi. Gazi İktisat ve İşletme Dergisi, 8(2), 299-309. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2086605> (Erişim tarihi: 13.09.2023).

Turgut, T., (2010), “Çalışmaya Tutkunluk”, *Kurumlarda İyilik de Var*, ed. Güler İslamoğlu, Nobel Yayın Dağıtım, İstanbul.

Upadhyay, R. K., Tyagi, E. ve Kanojia, P. (2021). The Mediation of Work Engagement Between Job Satisfaction and Organizational Citizenship Behavior: A Study of Healthcare Sector. *Ilkogretim Online - Elementary Education Online*, 20(1), 7043-7054. <https://www.proquest.com/openview/c4557d8a6674f85c0b3de52ca8178afc/1?cbl=29727&pq-origsite=gscholar&parentSessionId=WGV%2FaVU68lJH26VjFnDTbuJsIb42I4QL%2FEU9kBUeCM0%3D> (Erişim tarihi: 11.09.2022).

Van Bogaert, P., Wouters, K., Willems, R., Mondelaers, M., ve Clarke, S. (2013). Work Engagement Supports Nurse Workforce Stability and Quality of Care: Nursing Team-Level Analysis in Psychiatric Hospitals. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*, 20, 679-686. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/jpm.12004> (Erişim tarihi: 10.09.2022).

van Dorssen-Boog, P., van Vuuren, T., deJong, J. P., ve Veld, M. (2021). Facilitating Health Care Workers' Self-Determination: The Impact of a Self-Leadership Intervention on Work Engagement, Health, and Performance. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 94, 259-281. <https://bpspsychub.onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/joop.12352> (Erişim tarihi: 08.09.2022).

Wu, W. L., ve Lee, Y. C. (2020). How Spiritual Leadership Boosts Nurses' Work Engagement: The Mediating Roles of Calling and Psychological Capital. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17, 6364. <https://www.mdpi.com/1660-4601/17/17/6364> (Erişim tarihi: 18.09.2022).

TÜRKİYE'DE ÖZEL BANKALARIN PERFORMANSINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Öğretim Görevlisi, Seyfettin Caner KUZUCU

Selçuk Üniversitesi, sckuzucu@selcuk.edu.tr - 0000-0003-0192-4451

ÖZET

Türkiye’de finansal sektör bankacılık ağırlıklı bir yapıya sahiptir. Bu sebeple bankacılık sektöründe gösterilen performansın düşük ya da yüksek olması finansal sistemi ve böylece tüm ekonomiyi etkilemektedir. Bu çalışma Türkiye’de 2010-2020 yılları arasında faaliyet gösteren özel sermayeli bankaların performanslarını etkileyen faktörleri belirlemeyi amaçlamıştır. Yöntem olarak temel bileşen analizi ve panel veri analizi kullanılmış, performans ölçütü olarak aktif karlılığı, öz kaynak karlılığı ve net faiz marjı göz önüne alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bankacılık, Finansal Performans, Panel

1. GİRİŞ

Türkiye’de finansal sektör bankacılık ağırlıklı bir yapıya sahiptir. Bu sebeple bankacılık sektöründe gösterilen performansın düşük ya da yüksek olması finansal sistemi ve böylece tüm ekonomiyi etkilemektedir.

Günümüzde finansal piyasalarda rekabet yoğun olarak yaşanmaktadır. Finans alanında önemli bir aktör olan bankacılık sektörü de bu rekabetten etkilenmektedir. Bu sebeple bankacılık sektöründe etkinlik ve verimlilik kavramları önem kazanmıştır. Etkin çalışabilmek bankalar için bir zorunluluk haline gelmiştir (Şahin, İ. E. 2020:110).

Etkinlik (efficiency), belirli bir miktar girdi ile elde edilen çıktı miktarını ölçer (Bektaş, 2013). Bankacılık sektöründe etkinlik ise, bankaların girdileri (toplam mevduat, yabancı sermaye gibi) kullanarak çıktı (faiz gelirleri, faiz dışı gelirler gibi) üretebilme yeteneğini ölçmektedir (Çelik ve Kaplan, 2010).

Bankalarla ilgili yapılan analiz sırasında kullanılacak girdi ve çıktılar ile ilgili literatürde bir fikir birliği yoktur (Selçuk ve Soğuktaş, 2016: 180). Çalışmanın amacına ve karar birimlerinin niteliğine yönelik belirlenmesi öngörülmüştür (Özcan ve Oktay, 2018: 501).

2. UYGULAMA

Bu çalışma Türkiye’de 2010-2020 yılları arasında faaliyet gösteren özel sermayeli bankaların performanslarını etkileyen faktörleri belirlemeyi amaçlamıştır. Yöntem olarak temel bileşen analizi ve panel veri analizi kullanılmış, performans ölçütü olarak aktif karlılığı, öz kaynak karlılığı ve net faiz marjı göz önüne alınmıştır.

Ekonometrik analiz, 3 banka için (BIST’de yer alan bankalar) 2010-2020 dönemini kapsamaktadır. Seçilen 3 özel sermayeli banka aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Çizelge 1. Analize Dahil Edilen Bankalar

Kamu Sermayeli Bankalar	Özel Sermayeli Bankalar	Yabancı Sermayeli Bank.
Halk Bankası	İş Bankası	ICBC Turkey Bank
Vakıflar Bankası	Yapı ve Kredi Bankası	Garanti Bankası
Ziraat Bankası	Şekerbank	QNB Finansbank

Türkiye için yapılan bu çalışmada, Ocak 2010 ile Eylül 2020 arasındaki toplam onbir yıllık dönem için, ekonominin genel dinamiklerini yansıtmak açısından uygun olacak şekilde çeyrek dönem veriler kullanılarak bir ekonometrik analiz yapılmıştır.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Çalışmada KMO değeri 0,691 olarak hesaplanmıştır. $0,691 > 0,50$ olduğu için veri setinin analize uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bartlett testi için p değeri tablodan görüldüğü gibi 0,000’dir. $0,000 < 0,05$ olduğu için Bartlett testi de verilerin analize uygun olduğunu doğrulamaktadır.

Çizelge 2. Varyans Tablosu

Component	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Comp1	2.07646	1.40839	0.6922	0.6922
Comp2	.668064	.412585	0.2227	0.9148
Comp3	.255479		0.0852	1.0000

Verilerin Temel Bileşenler Analizi’ne uygun olduğunun tespit edilmesinden sonra toplam açıklanan varyans tablosu oluşturulmuştur. Bu tablo, temel bileşen sayısını ve temel bileşenlerin varyans açıklama oranlarını yansıtır. Temel bileşen sayısı belirlenirken öz değeri 1’den büyük olan bileşenler dikkate alınmaktadır.

Çizelge 2. Temel Bileşen Matrisi

Variable	Comp1	Comp2	Comp3
ROA	0.6389	-0.0566	-0.7672
ROE	0.5595	-0.6503	0.5139
NIM	0.5280	0.7576	0.3837

Temel bileşen sayıları belirlendikten sonra Temel Bileşen Yükleri Matrisi oluşturulmuştur. Temel Bileşen Yükleri Matrisi, çalışmada kullanılan değişkenlerin temel bileşenler üzerindeki ağırlıklarını ve etki yönlerini yansıtmaları sebebiyle büyük önem taşımaktadır (Felek, Yayla ve Çağlar, 2018: 70).

Çalışmada yatay kesit bağımlılığı Pesaran (2004) CDLM (Cross-sectionally Dependence Lagrange Multiplier: Yatay Kesit Bağımlılığı Lagrange Çarpanı) testiyle sınanmıştır. Analiz için Stata15 paket programı kullanılmış olup, test sonuçları Tabloda verilmiştir.

Tablodan hem ekonometrik modeller hem de değişkenler bazında bankalar için yatay kesit bağımlılığı sonuçları incelendiğinde “H₀: Yatay kesit bağımlılığı yoktur” hipotezi reddedilmekte dolayısıyla panel seriler arasında yatay kesit bağımlılığı kabul edilmektedir. Yatay kesit bağımlılığının varlığı, çalışmanın sonraki aşamalarında yatay kesit bağımlılığını dikkate alan panel veri yöntemlerinin kullanılmasını zorunlu hale getirmektedir.

CADF birim kök testi sonuçları incelendiğinde, kar ve finansal etkinlik endeksleri için hesaplanan pescadf test istatistik değerlerinin mutlak değer olarak kritik değerlerden büyük olduğu tespit edilmiştir. Bu doğrultuda söz konusu endeksler için serinin durağan olduğunu diğer bir deyişle, serinin birim kök içermediğini ifade eden hipotez kabul edilmektedir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Panel veriler, çok sayıdaki kesite (N) ait zaman serileri veya zaman boyutuna sahip kesit (T) veriler olarak tanımlanabilir (Çomuk, P. ve Ercoşkun, S., 2022:77).

Gelişmekte olan ülkelerde düşük verimlilik ve yüksek maliyet nedeniyle, piyasa yapısının ekonomiye etkileri yüksek olabilmektedir (Hermes ve Lensink, 2003). Büyük kamu bankalarının etkin olduğu bankacılık sektörüne girmek, daha düşük faiz marjları ile önemli etkinlik de sağlayabilmektedir (Beck vd., 2004).

Finansal etkinlik, finansal gelişimin bir boyutudur ve finansal sistem fonksiyonlarının genişletilmesi anlamına gelir. Daha etkin finansal sistemler, daha az etkin finansal sistemlerle karşılaştırıldığında, bankacılık krizlerinden daha az etkilenmektedir (Kaya, E. ve Metin S., 2021:71).

KAYNAKÇA

- Beck, C. T. (2004). Post-traumatic stress disorder due to childbirth: the aftermath. *Nursing research*, 53(4), 216-224.
- Bektaş, H. (2013). Türk bankacılık sektöründe etkinlik analizi. *Sosyoekonomi*, 19(19).
- ÇOMUK, P., & ERCOŞKUN, S. (2022). OECD ÜLKELERİNDE ELEKTRİK ÜRETİMİNİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN PANEL VERİ ANALİZİ. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (42), 72-88.
- Felek, Ş., Yayla, N., & Çağlar, A. (2018). Türkiye’de Ab Doğrudan Yatırımları, Finansal Gelişme Ve Ekonomik Büyüme İlişkisine Ardl Yaklaşımı. *Uluslararası İktisadi Ve İdari İncelemeler Dergisi*, (20), 63-82.
- Kaplan, M., & Çelik, T. (2010). The impact of tourism on economic performance: the case of Turkey. *International Journal of Applied Economics and Finance*, 4(4), 254-259.
- Özcan, K. A., & Oktay, E. (2018). Türkiye’deki Mevduat Bankalarının Etkinliklerinin Veri Zarflama Analizi Yöntemiyle İncelenmesi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 32(2), 487-504.
- Selçuk, E. A., & Soğuktaş, D. Ü. (2016). Türk Bankacılık Sektöründe Verimliliğin Değerlendirilmesi: Bir Veri Zarflama Analizi Uygulaması. *Journal Of Management And Economics Research*, 14(2), 175-184.
- ŞAHİN, İ. E. (2020). Bankacılık Sektöründe Finansal Etkinlik Analizi: Türkiye ve Irak Örneği Karşılaştırması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (43), 110-126.

GIDALARDA; SÜTTE AĞIR METAL BULAŞI KAYNAKLARI VE SAĞLIK RİSKLERİ

Doç.Dr., Gülçin ALGAN ÖZKÖK

Selçuk Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, Konya,
Türkiye, gulcinalgan@selcuk.edu.tr - 0000-0001-6487-707X

Umutcan YEŞİLYURT

Selçuk Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, Konya,
Türkiye, umutcan_y@hotmail.com - 0009-0000-3273-4998

ÖZET

Ağır metaller, doğal olarak çevremizde bulunan elementlerdir, ancak çeşitli insan faaliyetleri sonucunda çevreye salınabilirler ve bu da gıda zincirine girmelerine neden olabilir. Tarım alanlarında kullanılan kimyasal gübreler, pestisitler ve sanayi atıkları, toprakta ağır metallerin birikmesine neden olabilir. Bu metaller bitkiler tarafından emilip süt ve ürünlerine geçebilir. Sığırlar, keçiler ve diğer süt ürünleri üreten hayvanlar, ağır metalleri yemlerinden alabilirler. Eğer yemler ağır metallerle kontamine ise, bu metaller sütte birikme yapabilir. Su kaynaklarındaki ağır metal kirliliği, hayvanların içme suyu olarak kullandıkları sular yoluyla süt ürünlerine bulaşabilir. Ağır metal bulaşmaları, gıdalara imalat ve depolama sürecinde makine ekipmanlarından, metal kaplardan veya kullanma suyundan da geçebilmektedir. Kurşun, süt yoluyla alındığında özellikle çocuklarda nörolojik hasara neden olabilir. Zeka geriliği, davranış sorunları ve öğrenme güçlükleri gibi sorunlara yol açabilir. Kadmiyum, uzun süreli maruziyet durumunda böbrek hasarına ve kemik erimesine yol açabilir. Ayrıca kanserojen etkilere sahip olabilir. Civa, nörolojik sorunlar, karaciğer hasarı ve diğer sağlık sorunlarına neden olabilir. Arsenik, kanserojen etkilere sahip olabilir ve cilt lezyonları, deri kanseri ve dolaşım sistemi sorunlarına neden olabilir. Ağır metal bulaşması süt ve süt ürünleri tüketen herkes için ciddi sağlık riskleri oluşturabilir. Sütte ağır metallerin kontrolü ve önlenmesi için; süt ürünlerinin üretim süreçleri ve işlenmesi kontrol altında tutulmalıdır. Gıda güvenliği önlemleri ve düzenlemeleri sıkı bir şekilde uygulanmalıdır. Tüketiciler de sütü güvenilir kaynaklardan tüketerek kendi sağlıklarını koruma konusunda dikkatli olmalıdır. Tüketilen gıdaların güvenli olması, tüketici sağlığı açısından önemlidir. Bu derlemede, insan sağlığı ile olumsuz etkileşimde olan bazı ağır metallerin süte bulaşma yolları, kaynakları ve sağlık risklerinden bahsedilecektir.

Anahtar Kelimeler: Gıda, Süt, Ağır metal, Bulaşı, Toksik, Sağlık

FOODS; SOURCES OF HEAVY METAL CONTAMINATION IN MILK AND HEALTH RISKS

ABSTRACT

Heavy metals are naturally occurring elements in our environment, but various human activities can release them into the environment, leading to their entry into the food chain. The use of chemical fertilizers, pesticides, and industrial waste in agricultural areas can lead to the accumulation of heavy metals in the soil. These metals can be absorbed by plants and subsequently transferred to dairy products. Cows, goats, and other dairy-producing animals can acquire heavy metals from their feed. If the feeds are contaminated with heavy metals, these metals can accumulate in milk. Contamination of water sources with heavy metals can also lead to the transmission of these metals into dairy products through the water animals consume. Furthermore, contamination by heavy metals can occur during food processing and storage due to equipment, metal containers, or water used in the manufacturing process. Lead, when ingested through milk, can particularly cause neurological damage, especially in children. It can result in issues such as intellectual disabilities, behavioral problems, and learning difficulties. Cadmium, with long-term exposure, can lead to kidney damage and osteoporosis, and it may also have carcinogenic effects. Mercury can lead to neurological problems, liver damage, and other health issues. Arsenic, another heavy metal, may have carcinogenic effects and can lead to skin lesions, skin cancer, and circulatory system problems.

Contamination by heavy metals poses serious health risks for anyone who consumes milk and dairy products. To control and prevent heavy metals in milk, the production and processing of dairy products should be closely monitored. Strict food safety measures and regulations need to be implemented. Consumers should also be cautious and choose milk from reliable sources to protect their own health. The safety of consumed foods is crucial for consumer health. This review will discuss the pathways, sources, and health risks of some heavy metals that interact negatively with human health when present in milk.

Keywords: Food, Milk, Heavy metal, Contamination, Toksic, Health

1. GİRİŞ

Günümüzde gıda endüstrisi, toplum hayatında beslenme, sağlık ve ekonomik açıdan büyük öneme sahiptir. Kaliteli, standart ve sağlık yönünden güvenilir gıdaların elde edilmesi, temelde gıdaların hijyenik şartlarda üretimine bağlıdır (Tekinşen ve Atasever, 1994). Sütte diğer gıdalar gibi üretimden tüketime kadar geçen aşamalarda çeşitli şekillerde çevresel ve endüstriyel kaynaklı metalik kontaminasyona maruz kalır. Ağır metaller süte imalat ve depolama sırasında makine ekipmanlarından, metal kaplardan veya kullanma suyundan çeşitli metalik iyonlar halinde geçebilir. Sağlık için zararlı olan ve süte geçebilen en önemli toksikolojik metal iyonlar kurşun, kadmiyum, arsenik ve civadır. Bunun yanı sıra muhafaza sırasında bakır, çinko ve kalay gibi metal iyonları da süte geçebilmektedir. Gıda sanayinde kullanılan metallerin sert olması darbelerden zarar görmemesi, tuz, asit ve bazlara karşı dayanıklı olması gerekir. Metallerden bazıları metal kısmın yüzeyinde meydana gelen kimyasal reaksiyonlar veya yüzeydeki elektron alışverişi ile aşınmaya maruz kalırlar. Böylece gıda ile temas eden yüzeye geçerler. Ağır metaller hem gıdalara arzu edilmeyen tat, aroma yapısı kazandırır hem de insanlarda bazı hastalıklara ve zehirlenmelere neden olurlar (Bilişli, 2015). Bu nedenle gıda sanayi için en uygun metal krom, nikel paslanmaz çeliktir (Kaya, 2000). Bu derlemede, insan sağlığı ile en çok olumsuz etkileşimde olan bazı ağır metaller ve bunların gıdalara (süte) bulaşma yolları ve kaynaklarından bahsedilecektir.

2. AĞIR METALLERİN BAZI ÖZELLİKLERİ VE TOKSİKOLOJİK ETKİLERİ

Ağır metal, kimya ve elementlerin sınıflandırılmasında kullanılan bir terimdir. Genel olarak, bu terim periyodik cetvelin üçüncü ya da daha yüksek periyodunda bulunan 5 g/cm³'ten daha yüksek atom ağırlığına ve yoğunluğuna sahip olan kimyasal elementleri tanımlamak için kullanılır. Ağır metallerle ilgili net bir tanım bulunmamakla beraber Kan (2015); Göhre & Paszkovski (2006), Teyin ve Nizamlioğlu (2020) ağır metalleri; yüksek yoğunluğa sahip olan ve düşük konsantrasyonlarda bile toksik etki gösterebilen, kimyasal olarak özgül ağırlığı 5 gr/cm³'den daha büyük olan elementler olarak ifade etmişlerdir. Çepel (1997) Ağır metalleri; atom ağırlığı 40'ın üzerinde olan, ekseninde elektron dağılımı benzerlik gösteren ve özgül ağırlık 5gr/cm³'ten yüksek olan elementler şeklinde tanımlamıştır. Ağır metaller, belirli fiziksel ve kimyasal özelliklere sahiptirler ve genellikle insan sağlığına ve çevreye zarar verebilecek toksik özelliklere sahip olabilirler (Duffus, 2002; Türközü ve Şanlıer, 2012). Ağır metaller, kimyasal olarak kararlı olabilirler, bu da onların çevrede uzun süre kalabilme ve birikme potansiyeline sahip oldukları anlamına gelir (Duffus, (2002). Deniz, yüzey suları, içme suları, hava gibi kaynaklarda ağır metal yoğunluğunun artmasıyla birlikte

bu kaynaklardan istifade eden canlıların vücudunda ağır metal birikmesi meydana gelmektedir (Dietz vd., 2009). Hayvanlar; su, ot, hazır yem ve veterinerlerden temin edilen ilaçlarla ağır metallere maruz kalır (Raikwar vd., 2008). Ağır metaller besin döngüsüyle son tüketici olan insana kadar ulaşır (Das vd., 2009).

Toksik etkili bir madde, herhangi bir organizmanın veya hücrenin normal işleyişini bozan, fiziksel bozukluklara, anormal davranışlara, fiziksel değişikliklere, hastalıklara veya ölüme yol açabilen bir maddedir. Bu tür bir madde, besin zincirine girdiğinde veya diğer maddelerle etkileşime girdiğinde farklı konsantrasyonlarda toksik etkilere neden olabilir (Kurt 2000). Arsenik, Alüminyum, Kadmiyum, Kurşun, Krom, Nikel, Gümüş, Kobalt gibi metallerin sağlık için toksik oldukları bilinmektedir (Okçu, Tozlu, Kumlay & Pehlivan, 2009; Teyin ve Nizamlıoğlu 2020).

2.1. Kurşun

Toksik bir metal olan kurşun, vücutta hiçbir göreve sahip olmayan, doğada az miktarda fakat yaygın olarak bulunabilen ağır metaldir (Yapıcı, Can , & Şahin, 2002). Gıdalarda hem doğal bir element olarak hem de katkı maddesi olarak bulunabilir ve vücuda deniz ürünleri, et, su, tahıllar, meyve ve sebzelerin tüketimiyle alınabilir (Türközü & Şanlıer, 2012). Özellikle sütlerin naklinde kurşunlu boruların kullanımı, iyi laklanmamış kutular ve saklama kapları başlıca bulaşı kaynaklarıdır (Doğruer, 2004). Madencilik faaliyetleri nedeniyle yüzeye çıkarılan ve kullanılan kurşunun endüstriyelleşme süreciyle birlikte insan vücudundaki miktarı artmıştır. Yüksek düzeyde kurşun alınması sonucunda, nöbetler, körlük, koma ve ölüm gibi sonuçlara neden olabilmektedir (Çamurdan, 2007). Metalik tat, ağızda yanma, karın ağrısı, kusma, körlük kurşun ile zehirlenmelerde gözlenen klinik belirtilerdir (Doğruer, 2004). Kurşun zehirlenmesi merkezi sinir sistemi ve kan hücrelerinde bozukluk yapmakta, besin öğelerinin emilimini azaltmaktadır. Kurşun, bebeklerde mental geriliğe neden olur (Baysal, 2004).

2.2. Kadmiyum

Kadmiyum elementi, ekolojik sistem içerisinde canlı organizmalar için tehlikeli bir ağır metal kirliliği olarak kabul edilir. Fosforlu gübreler ve toprağın lağım sularıyla kontamine olması sebebiyle dünyada birçok bölgede toprak, kadmiyum birikmesine maruz kalmaktadır. Kadmiyum kolayca besin zincirine dahil olabilir, bu nedenle bitki, hayvan ve insan sağlığı açısından tehlike oluşturabilir. Tarım alanlarında yoğun fosforlu gübreler ile yetiştirilen ürünlerin yetiştirilmesi sebebiyle kadmiyum toksininden

kaçınılması güçleşmektedir. Süte bulaşma, kirli havanın hayvanlarca solunması ve bulaşı meydana gelmiş bitkilerin hayvanlar tarafından tüketilmesi ile ayrıca çöplerden ineklerin petrol türevi plastik torbalarla birlikte bazı atıkları yemesinden kaynaklanabilmektedir (Doğruer, 2004). Toprakta yetişen kök sebzelerinde ve sanayi atıklarının suya dökülmesi ile suda yaşayan canlıların kontamine olmasına sebebiyet vermektedir. Kadmiyum insan vücudunda böbrek ve karaciğerde birikerek akciğer kanseri, yüksek tansiyon, kansızlık gibi önemli sağlık sorunlarına yol açmaktadır. Ağır metal olması sebebiyle vücuttan atılması zor olmakta ve kalsiyum yerine kemiklerde depolanması ile kemik erimesine neden olmaktadır (Asri, Sönmez , & Çıtak, 2007), (Türközü & Şanlıer, 2012).

2.3. Civa

Civa, Latince “Hydrargyros” kelimesi bu özelliği belirlemektedir ve elementin sembolü olan “Hg” bu kelimenin kökeninden gelmektedir (Akcan & Dursun, 2008). Civa, yeryüzü çatlaklarından ve okyanuslardan gaz halinde atmosfere geçmektedir. Yine endüstriyel atıklar yoluyla civa atmosfere karışmakta, toprak ve suda depolanmaktadır (Bilişli, 2015). Civa oda sıcaklığında sıvı olan tek metaldir ve karakteristik olarak gümüş beyaz rengi ile tanınır. Geçmişte termometre, kontrol aygıtları, boya sanayisi, kağıt sanayisi, tarım ilaçları, elektrikli aletlerin üretimi gibi pek çok alanda kullanılan civanın kullanılması günümüzde kısıtlanmıştır. Toksik etkiler bakımından civa, saç dökülmesi, hafıza kaybı, uykusuzluk, depresyon, akciğer ve böbrek yetmezliği gibi önemli sağlık sorunlarına neden olabilmektedir. Alınabilecek önlemler ise besin kaynaklarına temas etmesini önlemektir (Akcan & Dursun, 2008).

2.4. Arsenik

Toprak, tarım ilaçları, fosforlu gübreler, kaynak suları ve deniz ürünleri arsenik için başlıca bulaşı kaynaklarıdır (Baysal, 2004). Arsenik organik ve inorganik olarak doğada bulunurken en çok görüldüğü yer ise denizlerdir. Kontamine nedeniyle deniz ürünleri yanı sıra bitki köklerinin toprağa direkt olarak temas etmesi nedeniyle kontamine olma riskleri yüksek olduğu görülmektedir. Meyve ve sebzelerde ise arsenik miktarı genellikle tolere edilebilir sınırlarlar içerisinde yer almaktadır (Türközü & Şanlıer, 2012). Endüstriyel atıkların fazla olması, şehir atıkları, madencilik faaliyetleri sonucunda hava kirliliğine sebep olmaktadır. Bu nedenle solunum yoluyla insanları kontamine edebilmektedir (Teyin & Nizamlıoğlu, 2020). Tarım uygulamalarında kullanılan arsenik içeren bazı böcek ilaçlarının son yıllarda

yasaklanmasına rağmen, gıda maddelerinin arsenikle kirlenmesinde önemli bir etken olarak kabul edilirler. Arsenikle kontamine olmuş sütten etkilenen bebeklerde, karaciğerin büyüdüğü ve kansızlık belirtileri görüldüğü, bazılarında deride kahve rengi pigmentler, tırnaklarda çizgiler ve anormal elektrokardiyogram sonuçları tespit edilmiştir. Yetişkinlerde ise deri, akciğer kanseri, kas güçsüzlüğü, duyu kayıpları gibi sonuçlara neden olabilmektedir (Çağlarırnak & Hepçimen , 2010).

3. AĞIR METALLERİN GIDALARA BULAŞI KAYNAKLARI

3.1. Toprak Kirliliği

Yaşamımızın kaynaklarından biri olan toprak, bitkilerin hayat bulduğu, yeryüzündeki tüm canlılar için besin kaynağı ve yaşam alanı oluşturan oldukça değerli bir kaynaktır. İnsan faaliyetleri neticesinde ise süzgeç görevindeki toprağa karışan ağır metaller birikerek toprakta yaşayan canlılar başta olmak üzere insanlar için besin kaynağı olan bitkilere zarar vermektedir. Daha da önemlisi ise topraktaki ağır metallerin bitkilere bulaşması sonucunda süt hayvanlarının bu bitkileri tüketmesi aracılığıyla insan vücuduna ulaşır ve ciddi hastalıklara sebebiyet verebilirler. Ağır metallerin insan vücuduna erişimi başlıca; gıda, içme suyu, solunum ve cilt temasına maruz kalması sonucunda meydana gelmektedir. Ayrıca erozyon ile topraktaki ağır metaller su ekosistemine girmektedir ve sızıntılarla yer altı sularına karışabilmektedir (Kara & Kara, 2018). Ağır metallerin toprakta birikmesi sonucu bitkileri tüketen canlılarda sağlık problemleri ortaya çıkabilir.

3.2. Su Kirliliği

Su, yaşam için vazgeçilmez kaynaklardan bir tanesidir. İnsan vücudu içinde bulunduğu durumlara bağlı olarak sürekli su kaybeder ve eksikliğin tamamlanmaması durumunda vücut işlevlerinde bozulma meydana gelebilir (Güler & Çobanoğlu, 1994). Su kirliliği, su kaynaklarının kimyasal, fiziksel ve biyolojik etkenlerle kontamine edildiği durumu ifade etmektedir. Yaşam için büyük önem taşıyan su, yeraltı ve yerüstü kaynakların kirlenmesi ile büyük sorunlara neden olmaktadır. Kirleticiler arasında atık sular, endüstriyel atıklar, tarım ilaçları, plastik atıklar, ağır metaller ve mikroplar yer almaktadır. Su kirliliğine neden olan başlıca etkenler; Sanayi atıkları, tarım ilaçları, evsel atıklar, plastik kirliliği gibi birçok neden barındırmaktadır (Özgüven & Katkat, 1997). Su kirliliğinin etkilediği birçok etmen vardır. İnsan sağlığı açısından kontamine sulara temas etmek ciddi sağlık sorunlarına yol açmaktadır. Bunlara örnek verecek

olursak; ishal, tifo, kolera ve diğer bulaşıcı hastalıkların yayılmasına neden olmaktadır. İnsan sağlığının yanı sıra ekosistem zararı, ekonomik kayıplar, hayvan sağlığı gibi birçok nedeni içerisinde barındırmaktadır. Su kirliliğini önlemek için sanayi atıklarının azaltılması, düzenli olarak arıtılması ve temizlenmesi, tarım ilaçlarını kontrollü bir şekilde kullanmak, evsel atıkların arıtılması için etkili kanalizasyon sistemleri kurulması, plastik atık azaltılması için gerekli önlem ve kampanyalar yapılarak sürdürülebilir su yönetimi uygulamaları benimsenmelidir.

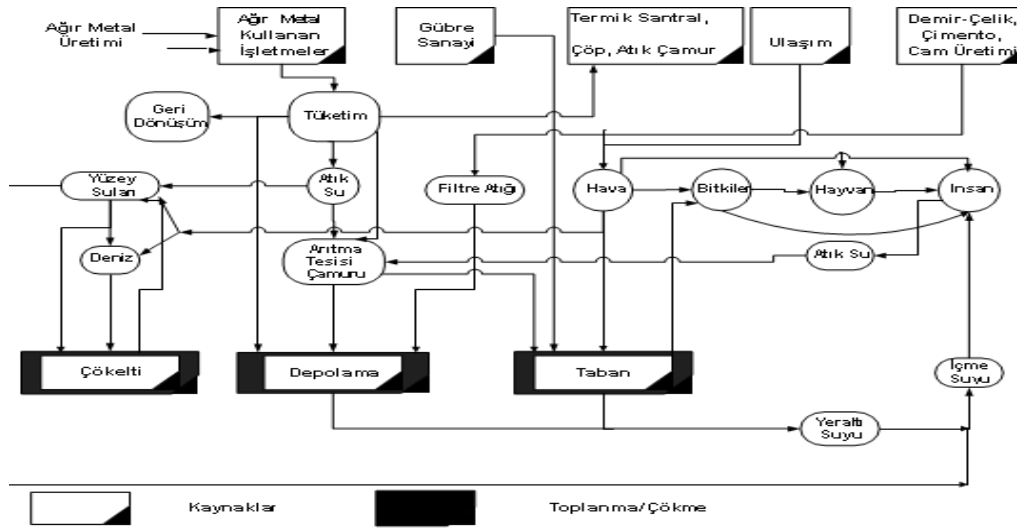
3.3. Hava Kirliliği

Ağır metal kirliliğinin büyük bir kısmını oluşturan maddelerden; kurşun (Pb) motorlu araçlarda kullanılan benzine katılmaktadır. Nikel (Ni) ise daha çok dizel yakıtlara koyulmaktadır ve motor yağından kirletici olarak çıkmaktadır. Kadmiyum (Cd) ise yanan motor yağından atmosfere katılmaktadır. Bu ağır metaller tüm canlılar üzerinde son derece zararlı etkiye sahip olmaktadır (Bingöl, Geven, Güney, Ketenoğlu, & Erdoğan, 2010). Nijerya'da trafiğin yoğun olduğu bölgede bir araştırma yapılmıştır ve toprağın sahip olduğu emisyon gücü sayesinde topraklarda yüksek miktarlarda Fe, Cu, Cd, Pb, Mn ve Zn yoğunluğu gözlemlenmiştir (Abechi, Okunola, Zubairu, Usman, & Apene, 2010). Görsel 1'de ağır metallerin doğada bulaş döngüsü görülmektedir (Kahvecioğlu, Kartal, Güven, Timur, 2003; Rether, 2002; Duffus and Worth, 1996).

3.4. Gıda İşleme Süreçleri

Ağır metal bulaşları, gıdalara imalat ve depolama sürecinde makine ekipmanlarından, metal kaplardan veya kullanma suyundan da geçebilmektedir. Gıdanın bir takım üretim süreçleri vardır; üretim, taşıma, depolama, işleme veya dağıtım sırasında veya çevreden her an gıdaya girebilen ve gıdalara kasıtlı olarak eklenmemiş maddelere kontaminant denmektedir. Gıda güvenliği, küresel olarak önemli bir sorun haline gelmektedir. İnsanların bir takım çevresel kontaminantlara maruz kalması bu sorunların başında gelmektedir. Diyet yoluyla maruz kalma; solunumsal ve dermal olarak maruz kalmak kontaminantların büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Kanseri vakalarının yarısına yakını, insanların kanserojen kontaminantlara maruz kalması sonucu oluşmaktadır (Wong & Lewis, 2017). Bu ağır metaller çevre ile canlılar için aşırı tehlikeli olup hava, toprak ve su kirliliği, gıda maddelerindeki varlıklarına katkıda bulunmaktadır (Kumar vd., 2019). Depolama ve ambalajlama sürecinde gıdalar ağır metalleri içeren kaplarda veya ambalaj malzemelerinde bulunabilmektedir. Aynı zamanda ısıl işlem aşamasında kullanılan

mutfak araç ve gereçlerin yıpranması sonucu gıdalara ağır metal bulaşısı gerçekleşmektedir.

Görsel 1. Ağır Metallerin Doğada Bulaş Döngüsü.

3. SONUÇ

Bu derlemede, insan sağlığı ile olumsuz etkileşimde olan bazı ağır metallerin gıdalara özellikle de gıdalar içerisinde beslenmede önem arz eden süte bulaşma yolları, kaynakları ve sağlık riskleri ilgili literatürler incelenmiştir. Ağır metaller, belirli fiziksel ve kimyasal unsurlara sahiptirler ve genellikle insan sağlığına ve çevreye zarar verebilecek toksik özelliklere sahip olabilirler. Ağır metaller, kimyasal olarak kararlı olabilirler, bu da onların çevrede uzun süre kalabilme ve birikme potansiyeline sahip oldukları anlamına gelmektedir. Deniz, yüzeysel suları, içme suları, hava gibi kaynaklarda ağır metal yoğunluğunun artmasıyla birlikte bu kaynaklardan istifade eden canlıların vücudunda ağır metal birikmesi meydana gelmektedir. Hayvanlar; su, ot, hazır yem ve veterinerlerden temin edilen ilaçlarla ağır metallerle maruz kalırlar. Ağır metaller besin döngüsüyle son tüketici olan insana kadar ulaşır. Ağır metaller, doğal olarak çevremizde bulunan elementlerdir, ancak çeşitli insan faaliyetleri sonucunda çevreye salınabilirler ve bu da gıda zincirine girmelerine neden olabilir. Tarım alanlarında kullanılan kimyasal gübreler, pestisitler ve sanayi atıkları, toprakta ağır metallerin birikmesine neden olabilir. Bu metaller bitkiler tarafından emilip süt ürünlerine geçebilir. Sığırlar, keçiler ve diğer süt üreten hayvanlar, ağır metalleri yemlerinden alabilirler. Eğer yemler ağır metallerle kontamine ise, bu metaller sütte birikme yapabilir. Su kaynaklarındaki ağır metal kirliliği, hayvanların içme suyu olarak kullandıkları sular yoluyla süt ve

ürünlerine bulaşabilir. Ağır metal bulaşmaları, gıdalara imalat ve depolama sürecinde makine ekipmanlarından, metal kaplardan veya kullanma suyundan da geçebilmektedir. Kurşun, süt yoluyla alındığında özellikle çocuklarda nörolojik hasara neden olabilir. Zeka geriliği, davranış sorunları ve öğrenme güçlükleri gibi sorunlara yol açabilir. Kadmiyum, uzun süreli maruziyet durumunda böbrek hasarına ve kemik erimesine yol açabilir. Ayrıca kanserojen etkilere sahip olabilir. Civa, nörolojik sorunlar, karaciğer hasarı ve diğer sağlık sorunlarına neden olabilir. Arsenik, kanserojen etkilere sahip olabilir ve cilt lezyonları, deri kanseri ve dolaşım sistemi sorunlarına neden olabilir. Ağır metal bulaşması süt ve süt ürünleri tüketen herkes için ciddi sağlık riskleri oluşturabilir. Sütte ağır metallerin takibi ve önlenmesi için; süt ürünlerinin üretim süreçleri ve işlenmesi kontrol altında tutulmalıdır. Gıda güvenliği önlemleri ve düzenlemeleri sıkı bir şekilde uygulanmalıdır. Tüketiciler de sütü güvenilir kaynaklardan tüketerek kendi sağlıklarını koruma konusunda dikkatli olmalıdır. Tüketilen gıdaların güvenli olması, tüketici sağlığı açısından önemlidir.

KAYNAKÇA

- Abechi, E. S., Okunola, O., Zubairu, S., Usman, A., & Apene, E. (2010). Evaluation of heavy metals in roadside soils of major. *Journal of Environmental Chemistry and Ecotoxicology Vol. 2*, 98-102.
- Akcan, A. B., & Dursun, O. (2008). Civa Zehirlenmeleri. *Güncel Pediatri*, 72-75.
- Asri, F. Ö., Sönmez, S., & Çıtak, S. (2007). Kadmiyumun Çevre ve İnsan Sağlığı Üzerine Etkileri. *Horticultural Studies Dergisi*, 32-39.
- Baysal, A. (2004). *Beslenme*. Hatipoğlu Yayınevi, Ankara
- Bilişli, A. (2015). *Gıda Kimyası*. Sidas Medya Basımevi, İzmir.
- Bingöl, M. Ü., Geven, F., Güney, K., Ketenoğlu, O., & Erdoğan, N. (2010). Egzoz Gazlarının Bitkilere Etkileri ve Koruma Önerileri. *Biyoloji Bilimleri Araştırma Dergisi 3*, 63-67.
- Çağlarırnak, N., & Hepçimen, Z. A. (2010). Ağır Metal Toprak Kirliliğinin Gıda Zinciri ve İnsan Sağlığına Etkisi. *Akademik Gıda*, 31-35.
- Çamurdan, A. D. (2007). Çocuk Sağlığı ve Kurşun. *Türkiye Çocuk Hastalıkları Dergisi*, 48-56.
- Çepel, N. (1997). *Toprak Kirliliği Erozyon ve Çevreye Verdiği Zararlar*. Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı Yayın, Ankara.
- Das Y.K, Aksoy A, Başkaya R, Duyar H.A, Güvenç, D, Boz V. (2009). Heavy metal levels of some marine organisms collected in Samsun and Sinop coasts of Black Sea, in Türkiye. *Journal of Animal and Veterinary Advances*, 8(3):496-499.
- Dietz R, Outridge PM, Hobson KA. (2009). Anthropogenic Contributions to Mercury Levels in Present-Day Arctic Animals-A Review. *Science of the Total Environment*, 407(24): 6120-6131.
- Doğruer, Y. (2004). *Halk Sağlığı*. Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya.

- Duffus JH, Worth HGI. *Fundamental toxicology for chemists*, Royal Society of Chemistry Information Services, Cambridge, UK, 1996.
- Duffus, J.H. (2002). *Heavy metals a meaningless term?* IUPAC Technical Report, Pure and Applied Chemistry.74:793-807.
- Kahvecioğlu, Ö., Kartal, G., Güven, A., Servet Timur, (2003). İTÜ Metalurji ve Malzeme Mühendisliği Bölümü, Metalurji Dergisi Kara, E. E., & Kara, E. (2018). Toprakta Ağır Metal Kirliliğinin İnsan Sağlığına Etkileri ve Çözüm Önerileri. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, 11(1), 56-62.
- Kan, F. (2015). Afyon manda kaymağı ve kaymakaltı sütlerinde bazı ağır metallerin ıcp-ms ile araştırılması. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Biyokimya Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Kaya, A. (2000). *Misafirperverlik Endüstrisinde Temel Mutfak Bilgisi*. Güneş Ofset Matbacılık, İzmir.
- Kumar, S., Prasad, S., Yadav, K., Shrivastava, M., Gupta, N., Nagar, S., Malav, L. (2019). Hazardous heavy metals contamination of vegetables and food chain: Role. *Environmental Research* 179, s. 18-19.
- Kurt PB. (2000). Karadeniz-Samsun Kıyı Şeridinde Çeşitli Organik Kirleticilerin Midye ve Deniz Suyunda İncelenmesi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Samsun.
- Göhre, V., & Paszkowski, U. (2006). Contribution of The Arbuscular Mycorrhizal Symbiosis to Heavy Metalphytoremediation. *Planta*, 223, 1115-1122. DOI: 10.1007/s00425- 006-0225-0
- Güler, Ç., & Çobanoğlu, Z. (1994). *Su Kirliliği*. Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı.
- Okçu, M., Tozlu, E., Kumlay, A. M., & Pehlivan, M. (2009). The effects of heavy metals on plants. *The Alinteri Journal of Agricultural Sciences*, 17(B), 14-26.
- Özguven, N. Ç., & Katkat, V. A. (1997). Tanımsal Uygulamaların Su Kirliliği üzerine Etkileri. *Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 165-177.
- Raikwar MK, Kumar P, Singh M, Singh A. (2008). Toxic effect of heavy metals in livestock health. *Veterinary World*, 1(1):28.
- Rether, A., 2002. Entwicklungund Charakterisierung Wasserlöslicher Benzoylthioharnst of funktionalisierter Polymerezur Selektiven Abtrennungvon Schwermetallionen aus Abwassernund Prozesslösungen. Doktora Tezi. Münih Teknik Üniversitesi
- Tekinşen, O.C., Atasever, M. (1994). Süt Ürünleri Üretiminde Starter Kültürü. Selçuk Üniversitesi Veteriner Fakültesi Yayın Ünitesi, Konya.
- Teyin, G., & Nizamlioğlu, H. F. (2020). Mutfaklardaki Ağır Metal Kontaminasyonları: Pişirme Ekipmanları. *Journal of Tourism & Gastronomy Studies*, 1578-1591.
- Türközü, D., & Şanlıer, N. (2012). Current overview: heavy metal contamination of food. *Selçuk Journal of Agriculture and Food Sciences*, 26(4), 73-80.
- Yapıcı, G., Can, G., & Şahin, Ü. (2002). Çocuklarda Asemptomatik Kurşun Zehirlenmesi. *Cerrahpaşa Tıp Dergisi*, 197-204.
- Wong, Y.-C., & Lewis, R. (2017). *Analysis of Food Toxins and Toxicants*, 2 Volume Set. Wiley-Blackwell.

ANALYSIS OF INTERNATIONAL GENDER EQUALITY AGREEMENTS RATIFIED BY AZERBAIJAN

AZERBAYCAN TARAFINDAN ONAYLANAN ULUSLARARASI TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ ANLAŞMALARININ ANALİZİ

İlaha BALAKISHIYEVA¹

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, ilahebalakisiyeva0@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-3891-4708

Abstract

Gender equality refers to the representation of women and men in different spheres of social life and state institutions, political participation, and inequality in the labour market. Despite the fact that more than half of the population of Azerbaijan is female, it is among the countries with the highest gender violations in international indices. Since 2007, the rate of gender inequality in Azerbaijan, which has been included in the World Economic Forum reports, has been increasing over the years. However, the most important international agreements on gender inequality, the "Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women" and the "2030 Agenda for Sustainable Development" organized by the United Nations, have been ratified by Azerbaijan. This study will conduct a literature review on international data using qualitative research data. The gender equality agreements to which Azerbaijan is a party will be examined, and the measures taken and the extent to which these measures are implemented will be analyzed.

Keywords: Azerbaijan, Gender Equality, CEDAW, UN 2030 Agenda

Öz

Toplumsal cinsiyet eşitliği denilince kadın ve erkeklerin toplumsal yaşamın farklı alanlarında ve devlet kurumlarında temsili, siyasi katılımı, işgücü piyasasında eşitsizlik durumları konuları ele alınmaktadır. Azerbaycan nüfusunun yarısından fazlasının kadın olmasına rağmen uluslararası endekslerde cinsiyet ihlallerinin en yüksek olduğu ülkeler arasında yer almaktadır. 2007 yılından bu yana Dünya Ekonomik Forumu raporlarında yer alan Azerbaycan'da cinsiyet eşitsizliği oranı yıllar geçtikçe artım göstermektedir. Bununla birlikte, toplumsal cinsiyet eşitsizliğine ilişkin en önemli uluslararası anlaşmalar olan "Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi" ve Birleşmiş Milletler tarafından düzenlenen "Sürdürülebilir Kalkınma için 2030 Gündemi" Azerbaycan tarafından onaylanmaktadır. Bu çalışmada nitel araştırma verileri kullanılarak uluslararası veriler üzerinden literatür taraması

¹ Master's Student, Department of Political Science and Public Administration, Eskişehir Osmangazi University. This article is extracted from my unpublished master thesis dissertation entitled "Gender Equality and Women's Issues in Türkiye and Azerbaijan: Analysis of the Period 2000-2023" supervised by Assoc. Prof. Rukiye TINAS (Master's Thesis, Eskişehir Osmangazi University, Eskişehir, Türkiye, 2023)/ Bu makale, Doç. Dr. Rukiye TINAS danışmanlığında hazırlanan ve henüz yayınlanmamış "Türkiye ve Azerbaycan'da Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kadın Sorunu: 2000-2023 Döneminin Analizi" başlıklı yüksek lisans tezinden alınmıştır (Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye, 2023).

yapılacaktır. Azerbaycan'ın taraf olduğu toplumsal cinsiyet eşitliği anlaşmaları incelenecek, alınan önlemler ve bu önlemlerin ne ölçüde uygulandığı analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, CEDAW, BM 2030 Gündemi

INTRODUCTION

There are many ideas on how gender and sex differ from each other. According to Andrew Heywood, gender is used to refer to the social and cultural differences between men and women, while sex is used to refer to differences due to biological status (Heywood, 2013b, p. 259).

Countries where women's movements are more common are known to have a high level of political democracy (Heywood, 2013a, p. 236). Inclusive citizenship is one of the six important factors that Robert Alan Dahl, an American political scientist famous for his work on democracy, included in the characteristics of modern representative democratic government (Dahl, [1915] 1998, pp. 85-86). Within this factor, it is stated that all adults permanently residing in the country and subject to the laws of the country cannot be deprived of universal and other necessary rights. But both Dahl and the young French aristocrat Alexis de Tocqueville argued that many countries, including America, do not have full democracy because the factor of inclusive citizenship is missing everywhere (Dahl, [1915] 1998, p. 89).

Political participation and the right to vote are important factors for democratic countries. In some democratic countries, exactly half of all adult people are completely excluded from national political life simply because they are women. Nevertheless, for the first time in the East, a draft law on the adequate implementation of laws in terms of gender equality was adopted in Azerbaijan on July 21, 1919 (Hasanoğlu, 2018, s. 19).

After gaining independence in 1991, the first steps taken in the Republic of Azerbaijan about women were the ratification of international agreements on gender equality and, in this context, the inclusion of gender equality in national decisions. The National Women's Committee in Azerbaijan prepared a national report for the Fourth World Conference on Women in 1995 and submitted it to the Beijing Conference. At the same time, in 1995, the United Nations (UN) adopted the Convention On The Elimination Of All Forms Of Discrimination Against Women (CEDAW) (SCFWCA, 2022). On September 25, 2015, Azerbaijan ratified the UN's "2030 Agenda for Sustainable Development", of which gender equality is the 5th of the 17 sustainable development goals (UN, 2023). However, the Istanbul Convention, adopted by the Council of Europe in Istanbul on 11 May 2011 as a result of its continuous efforts to prevent violence against women and domestic violence, has so far not been recognized by Azerbaijan.

Taking all these into account, this study will examine the effectiveness of these agreements in the decisions taken on women's issues in Azerbaijan after the adoption of international agreements. By analyzing international statistics and local statistics showing the high rate of gender inequality, it will be revealed how much the international decisions taken affect the situation regarding women's issues in the country. The method of the research will be a

qualitative study by conducting a literature review and analyzing data from the UN, World Economic Forum (WEF), Azerbaijan Statistical Committee, State Committee for Family, Women and Children Affairs (SCFWCA), and World Values Survey. Although Azerbaijan is one of the countries where important decisions have been taken in the field of gender equality, revealing which factors are effective in the high level of gender inequality in Azerbaijan will enable this study to contribute to academia.

1. International Gender Equality Agreements Ratified By Azerbaijan

The UN Commission on the Status of Women was established in 1946 to reveal and prevent areas where equality between women and men is violated and to promote women's rights (OHCHR, 1979). The world women's conferences organized by the UN in 1975, 1980, 1985, and 1995 in Mexico, Copenhagen, Nairobi, and Beijing have had an important place in the global agenda for gender equality and women's issues (UN, 2023). CEDAW, adopted by the UN General Assembly in 1979, was the convention that addressed women's issues and gender equality (OHCHR, 1979). One of the important points of the convention is that it is a declaration of international rights for women and sets an agenda for the realization of actions to ensure the exercise of these rights in the countries that have ratified the convention. After that, The Beijing Declaration and Platform for Action, prepared at the 4th World Conference on Women in Beijing, is a document unanimously adopted by 189 countries and is considered the main global document for the protection of gender equality (UN, 2023). Strategic goals are proposed in twelve areas related to women's poverty, education and training, health status, violence against women, the effects of armed conflicts on women, women's place in the economy, power and decision-making mechanisms, institutional mechanisms, human rights, women's rights in the media and environment, and discrimination against girls, and actions are specified to achieve these goals.

Azerbaijan's National Women's Committee prepared a national report for the Fourth World Conference on Women in 1995 and submitted it to the Beijing Conference (SCFWCA, 2022). Following the participation in this conference, one of the first steps regarding women in Democratic Azerbaijan was taken and important decisions on gender equality and women's issues were taken in the country following the adoption of CEDAW organized by the UN in 1995.

In 2015, the "2030 Agenda for Sustainable Development", which consists of 17 different objectives organized by the UN for 15 years, was approved by Azerbaijan (UN, 2023). The programme is designed to reduce poverty in the world, improve the environment and climate, and establish peace and security. It is no coincidence that Article 5 of the agenda is devoted to ensuring gender equality because gender equality is a fundamental human right and is important for a peaceful and sustainable world.

However, the "Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence" signed by the member states of the Council of Europe in Istanbul in 2011 has not been adopted by Azerbaijan since its signing. At the meeting of the Milli Majlis held on 9 March 2021, the chairwoman of the meeting Sahiba Gafarova stated that the third item on the agenda was the amendments to the Family Code (Majlis, 2021).

Although the draft law on the amendment was presented several times by the chairman of the Parliamentary Committee on Family, Women and Children's Affairs, none of the deputies proposed the issue. The important aspect of the law to be amended was the reorganization of the law in accordance with the Istanbul Convention, which caused reactions. MP T. Kerimli was strongly opposed to this proposal and emphasized that the approval of such an amendment would undermine the stability of the family institution and that the sacred duty of the family is the reproduction of the new generation. T. Kerimli stated that the equality of "mischievous orientations" following Article 4, Paragraph 3 of Article 4 of the Istanbul Convention (CoE, 2011) and the regulation of the Family Code according to these articles is the loss of the concepts of mother and father. The fact that T. Kerimli was the only party leader who expressed his opinion on the issue and the other leaders remained silent showed that the amendment of the Family Code in accordance with the Istanbul Convention was not considered an important issue in the Parliament.

2. Decisions Taken After The Adoption Of International Analyses

Azerbaijan's ratification of international agreements has a special place in the decisions taken on gender equality in Azerbaijan. In the first Constitution of Democratic Azerbaijan in the period after gaining independence and establishment of a liberal democratic country, the article on equal rights and freedoms of women and men was included (Constitution, 1995). First of all, as stated in the "State Programme for Poverty Reduction and Sustainable Development in the Republic of Azerbaijan 2008-2015", there are five main problems that constitute the basis of gender inequality and women's problems in Azerbaijan, such as early marriages, gender-based violence, women's work in low-paid areas, lack of childcare services, poor representation of women in the decision-making level of the political sphere (E-qanun, 2008). To change this situation, several steps and decisions have been taken under the influence of the international agreements mentioned above:

- In 1998, the "Decree on Increasing the Role of Women in Azerbaijan" was adopted and the "State Committee on Women's Issues" was created for the implementation of the state gender policy (SCFWCA, 2022; E-qanun, 1998);
- "National Action Plan on Women's Issues in the Republic of Azerbaijan 2000-2005", "On Ensuring Gender (Male and Female) Equality" in 2006, "On Prevention of Domestic Violence" in 2010 (SCFWCA, 2022);
- In 2011, the Family Code was amended, setting the age of marriage at 18 years for both men and women, and Article 176 of the Criminal Code criminalizing trafficking in human beings, including forced and child marriages, as amended (E-qanun, 2011);
- The development strategy "Azerbaijan: Vision 2020" development strategy approved in 2012 set gender equality as a goal;
- In 2014, the Ministry of Health included an article on ensuring accessibility to modern contraceptive methods in the strategic plan for 2014-2020;
- In 2019 and 2020, the National Action Plan was revised and prepared as the "National Action Plan on Gender Equality in the Republic of Azerbaijan 2022-2025" (SCFWCA, 2022).

3. Situation In The Country About Gender Equality

In the report on Azerbaijan published by the World Values Survey in 2011, the issues related to women were also touched upon (WVS, 2011). As a result of the questionnaire it was found out that according to both men and women, for women to be independent, their work does not matter. When asked about the fact that if the woman in the family receives more salary than her husband, it would cause certain problems, both women and men mostly agreed with this opinion.

According to the data of the World Bank, according to the demography of Azerbaijan, women outnumber men. Considering that 52% of the country's population in 1999 and 50.7% in 2021 were women, over the years women have either outnumbered or equalized men (WB, 2022). However, cases of gender discrimination in newborn babies are prevalent. In the report published by the SCFWCA in 2020, it was stated that Azerbaijan ranked second in the world in terms of violation of the gender ratio (SCFWCA, 2020, p. 22). However, in 2023, Azerbaijan surpassed China and set a world record for selective abortion. When we look at the reasons for this, it is seen that families prioritize the male child and do not want a girl child. As a result of a sociological survey conducted among men and women, 49.5 percent of men and 22.5 percent of women see girls as a financial burden for the family (SCFWCA, 2020, p. 23). Since the 1990s, the proportion of boys has been increasing in proportion to the number of girls born. According to the data of the State Statistical Institute, the number of boys per 100 girls was 107 in 1990 and 116 in 2021 (STAT, 2023).

The inequality situation has also attracted attention in the gender inequality data of the World Economic Forum on Azerbaijan. Although Azerbaijan ranked 59th among 128 countries in 2007, when it started to be included in the list of the "Global Gender Inequality Index", this figure has increased over the years (WEF, 2007). This increase can be seen when analyzed according to four indicators of the Global Gender Inequality Index. According to these indicators, when the statistics of 2007 and 2022 are compared, Azerbaijan has risen from 19th to 73rd place in terms of economic participation and opportunities, from 82nd to 93rd place in terms of education level, from 127th to 134th place in terms of health level and from 85th to 113th place in terms of political participation level (WEF, 2007, pp. 10-11; WEF, 2022, pp. 88-89). These figures show the increase in gender inequality in the country over the years.

CONCLUSION

Azerbaijan was one of the first countries among the Eastern countries to take steps towards gender equality and women's rights. The right to equal voting rights for all citizens of the country, which Dahl mentioned as a factor of inclusive citizenship for democratic countries, was implemented by Azerbaijan in 1918. Over the years, important international agreements on gender equality have been signed and national decisions have been taken on their basis. However, official statistics and reports show that the rate of gender inequality in the country is high. It is possible to say that although decisions are taken in this regard in the country, they do not manifest themselves in practice. One of the reasons for this is that the remnants of the patriarchal view have survived to the present day. This can be seen both in the fact that girls

are seen as a financial burden and boys are seen as more useful to the family, and in the fact that the most important task of the family is to increase the generation. Another reason is that non-governmental organizations have not worked hard enough to implement the decisions taken. Although most of the local gender equality decisions have been taken based on international agreements by taking into account the problems in the country, the country's gender inequality rate remains high.

REFERENCES

- CoE (2011), *Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence Against Women and Domestic Violence*. Istanbul: Council of Europe Treaty Series, No. 210.
- Constitution (1995), Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, retrieved from <https://www.e-qanun.az/framework/897>, accessed: 12.09.2023.
- Dahl, R. A., *On Democracy*. London: Yale University Press, [1915] 1998.
- E-qanun (2008), 2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında Yoxsulluğun Azaldılması və Davamlı İnkişaf Dövlət Proqramı, retrieved from <https://e-qanun.az/framework/15399>, accessed: 25.09.2023.
- E-qanun (2011), Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi, retrieved from https://www.e-qanun.az/framework/46947#_edn395, accessed: 25.09.2023.
- Hasanoğlu, M., “Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Dövründə Dövlət İdarəçiliyi”, *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Volume: 1, Issue: 1, pp. 16-22, 2018.
- Heywood, A., *Siyaset*. Ankara: Adres Yayınları, 2013b.
- Heywood, A., *Siyasi ideolojiler*. Ankara: Adres Yayınları, 2013a.
- Milli Məclis (2021), Altıncı Çağırış Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinin V Sessiyası İclasının Protokolu №48, retrieved from <https://meclis.gov.az/documents/09.03.2021.pdf> , accessed: 20.10.2023.
- OHCHR (1979), *Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women* New York, 18 December 1979, retrieved from <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-elimination-all-forms-discrimination-against-women>, accessed: 25.09.2023.
- SCFWCA (2020), *Information on the Law of the Republic of Azerbaijan on Ensuring Gender Equality (Men and Women) in 2019*, retrieved from http://www.scfwca.gov.az/store/media/GENDER_17.12.20%20obl.pdf, accessed: 03.10.2023.
- SCFWCA (2022), *State Women’s Policy*, retrieved from <http://www.scfwca.gov.az/en/page/woman-issues>, accessed: 03.10.2023.
- State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan (2023a), *Gender Ratio*, retrieved from <https://www.stat.gov.az/search/?q=cins+nisb%C9%99ti+&lang=en>, accessed: 17.09.2023.
- UN (2023), *The Sustainable Development Goals in Azerbaijan*, retrieved from <https://azerbaijan.un.org/en/sdgs>, accessed: 20.09.2023.
- WB (2022), *Population, Female (% of Total Population) - Azerbaijan*, retrieved from <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL.FE.ZS?locations=AZ>, accessed: 11.09.2023.

WEF (2007), The Global Gender Gap Report 2007, Geneva.

WEF (2022), The Global Gender Gap Report 2022, Geneva.

WVS (2011), WVS Wave 6 (2010-2014), retrieved from
<https://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWV6.jsp>, accessed: 20.10.2023.

UTİKAD ÜYESİ LOJİSTİK İŞLETMELERİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK FAALİYETLERİNİN İNCELENMESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Melis TAŞ

Çağ Üniversitesi, tasmeliss@gmail.com - ORCID ID: 0000-0001-9904-9696

Prof. Dr. Eda YAŞA ÖZELTÜRKAY

Çağ Üniversitesi, edayasa@cag.edu.tr - ORCID ID: 0000-0001-9248-1371

Doç. Dr. Erdem AKKAN

Mersin Üniversitesi, eakkan@mersin.edu.tr - ORCID ID: 0000-0001-5684-5676

ÖZET

Sürdürülebilirlik; çevresel, sosyal ve ekonomik boyutlar açısından ele alınan ve günümüzde pek çok sektörde üzerine çalışılan bir kavram haline gelmiştir. Çevreye verilen zarar, atıklar ve karbon emisyonları göz önünde bulundurulduğunda, lojistik sektörü de sürdürülebilirlik kavramı üzerinde durulması gereken ve sürdürülebilirliğe yönelik faaliyetler yapılması gereken bir sektör haline gelmiştir. Birleşmiş Milletler tarafından öne sürülen “2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi” adlı küresel eylem çağrısı, sürdürülebilirlik konusunda atılan önemli bir adımdır. Söz konusu eylem çağrısında, sürdürülebilir kalkınma amaçları 17 madde halinde özetlenmiştir. Bu çalışmanın amacı, UTİKAD (Uluslararası Taşımacılık ve Lojistik Hizmet Üretenleri Derneği) üyesi lojistik işletmelerinin web siteleri aracılığıyla, sürdürülebilir kalkınma amaçları ile ilgili sürdürülebilirlik faaliyetlerini incelemek ve lojistik sektöründe sürdürülebilirliğin güncel durumunu ortaya çıkarmaktır. Alt amaç olarak ise, karbon ayak izi ve sıfır atık konularında yapılan faaliyetleri de araştırmaya dahil edilmiştir. Lojistik işletmelerinin sürdürülebilirlik faaliyetlerini konu alan bu araştırmada doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Türkiye’de faaliyet gösteren UTİKAD üyesi lojistik işletmeleri (658 adet) bu araştırmanın evrenini oluşturmaktadır ancak 58 adet işletmenin web sitesine erişilememesi sebebiyle, araştırmada web sitesine erişilebilen lojistik işletmeleri (600 adet) çalışma evreni olarak tercih edilmiştir. Çalışma evrenini oluşturan işletmelerin web sitelerinde sürdürülebilirlik, karbon ayak izi, sıfır atık ve yeşil lojistik kavramlarına yönelik faaliyetler incelenmiştir. Elde edilen veriler IBM SPSS 27 istatistik programında analiz edilmiş ve frekans dağılımları kullanılmıştır. Çalışma sonucunda; lojistik işletmelerinin web sitelerinde sürdürülebilir kalkınma amaçlarına yönelik faaliyetlerine yeterince yer verilmediği, sürdürülebilirlik, karbon ayak izi ve sıfır atık konularına daha fazla önem verilmesi ve ilgili konularda faaliyetlerin artırılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: sürdürülebilirlik, lojistik, sürdürülebilir kalkınma amaçları

*Bu çalışma, Prof. Dr. Eda YAŞA ÖZELTÜRKAY ve Doç. Dr. Erdem AKKAN’ın danışmanlığında Melis TAŞ tarafından yürütülen ve 2023 yılında Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde kabul edilen yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

A STUDY ON THE EXAMINATION OF SUSTAINABILITY ACTIVITIES OF UTIKAD MEMBER LOGISTICS COMPANIES

ABSTRACT

Sustainability has become a concept that is discussed in terms of environmental, social and economic dimensions and is studied in many sectors today. Considering the damage to the environment, waste and carbon emissions, the logistics sector has become a sector in which the concept of sustainability should be emphasized and sustainability-oriented activities should be carried out. The global call to action called "2030 Agenda for Sustainable Development" put forward by the United Nations is an important step towards sustainability. In this call to action, sustainable development goals are summarized in 17 articles. The aim of this study is to examine the sustainability activities related to sustainable development goals and to reveal the current status of sustainability in the logistics sector through the websites of logistics companies that are members of UTIKAD (International Transportation and Logistics Service Producers Association). As a sub-objective, activities on carbon footprint and zero waste were also included in the research. Document analysis method was used in this research on the sustainability activities of logistics companies. UTIKAD member logistics businesses (658) operating in Turkey constitute the population of this research, but since the websites of 58 businesses cannot be accessed, logistics businesses (600) whose websites can be accessed were chosen as the study population in the research. Activities regarding the concepts of sustainability, carbon footprint, zero waste and green logistics were examined on the websites of the businesses that constitute the study population. The data obtained were analyzed in the IBM SPSS 27 statistical program and frequency distributions were used. In the results of working; it has been concluded that logistics companies' websites do not include enough activities for sustainable development goals, and that more emphasis should be placed on sustainability, carbon footprint and zero waste issues, and activities on related issues should be increased.

Key Words: sustainability, logistics, sustainable development goals

*This study is derived from Master's Thesis conducted by Melis TAŞ under the supervision of Prof. Dr. Eda YAŞA ÖZELTÜRKAY and Assoc. Prof. Dr. Erdem AKKAN and accepted at Çağ University Institute of Social Sciences in 2023.

1. GİRİŞ

Sanayi devriminden günümüze çevre kirliliğine ve atmosfere salınan sera gazı emisyonlarına neden olan, en önemli etkenin insan faktörü olduğu düşünülmektedir. İnsan ihtiyaçlarının giderilmesi bakımından yenilenemez kaynaklar, yakıt ve enerji kullanımının yoğun şekilde tüketildiği lojistik sektörü, sera gazı salınımının azaltılması için öncelikli olarak ele alınması gereken sektörlerden biridir. Günümüzde lojistik ve sürdürülebilirlik, iş dünyasında ve toplumda giderek daha önemli hale gelmektedir. Küreselleşen dünyada hizmet sektörünün temel alanlarından biri olarak lojistik kabul edilmektedir. Sürdürülebilirlik ise çevresel, sosyal ve ekonomik açıdan uzun vadeli refahı desteklemeyi amaçlayan bir yaklaşımdır. Sürdürülebilir lojistik uygulamaları, çevresel, sosyal ve ekonomik etkileri

dikkate alarak, lojistik işletmelerine çevresel etkileri azaltma, maliyet tasarrufu, müşteri memnuniyeti ve rekabet avantajı gibi faydalar sağlamaktadır. Bu nedenle, lojistik sektöründe sürdürülebilirlik odaklı stratejiler benimsemek çevre ve sürdürülebilirlik açısından önem arz etmektedir. İşletmelerin Birleşmiş Milletler tarafından 2030 yılına kadar sürdürülebilir kalkınmayı hedeflediği 17 amaç doğrultusunda çalışmalarını artırmaları halinde, bu durumun hem sektörün çevreye olan olumsuz etkisini azaltabileceği hem de lojistik performanslarını artırabileceği düşünülmektedir. Buradan hareketle bu çalışmanın amacı, Türkiye'deki lojistik işletmelerinin web sitelerini incelemek, sürdürülebilir kalkınma amaçlarına yönelik sürdürülebilirlik faaliyetlerini tespit etmek ve konu ile ilgili güncel durumu ortaya çıkarmaktır. Bu çalışmada doküman analizi yönteminden faydalanılmıştır. Çalışma evreni olarak UTİKAD (Uluslararası Taşımacılık ve Lojistik Hizmet Üretenleri Derneği) üyesi lojistik işletmeleri (n=600) tercih edilmiştir. Çalışma evrenini oluşturan işletmelerin web sitelerindeki bilgiler araştırılarak, yeşil lojistik, sürdürülebilirlik, sürdürülebilir kalkınma amaçları, karbon ayak izi ve sıfır atık konuları hakkındaki faaliyetleri incelenmiştir. Elde edilen veriler IBM SPSS 27 istatistik programı ile analiz edilmiş ve verilerin analizinde frekans dağılımları kullanılmıştır. Çalışmada sonuç olarak; lojistik süreçlerindeki sürdürülebilirlik faaliyetleri ele alındığında lojistik işletmelerinin web sitelerinde sürdürülebilir kalkınma amaçlarına yönelik faaliyetlerine yeterince yer verilmediği ve sürdürülebilirlik, karbon ayak izi ve sıfır atık konularına daha fazla önem verilmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu çalışmanın bulguları göz önünde bulundurulduğunda, sonuçların işletmelerin gelecekteki iletişim stratejilerinde yol gösterici olabileceği ve bilgi çağının gerekliliklerinden biri olan internet sitelerinin daha etkin kullanılmasına yönelik bilgi sağlayabileceği düşünülmektedir. Bununla birlikte, bu çalışma, lojistik işletmelerinin çevre, yeşil lojistik, sürdürülebilirlik, sürdürülebilir kalkınma hedefleri, karbon ayak izi ve sıfır atık konularındaki faaliyetlerini ortaya koymaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: LOJİSTİK VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

2.1. Lojistik

Lojistik, temel olarak, insanların ve malların farklı yöntemler kullanılarak yönetilmesi ve hareket ettirilmesi olarak ifade edilmektedir [1]. 1991 yılında Amerika Birleşik Devletleri merkezli bir ticaret örgütü olan Tedarik Zinciri Yönetimi Profesyonelleri Konseyi, lojistiği "Müşteri gereksinimlerine uymak amacıyla malların, hizmetlerin ve ilgili bilgilerin çıkış noktasından tüketim noktasına kadar verimli, etkili akışını ve depolanmasını planlama, uygulama ve kontrol etme sürecidir." şeklinde tanımlamıştır [2]. Lojistik faaliyetlerin amacı, doğru mal veya hizmetlerin doğru zamanda, doğru yerde, doğru miktarda ve istenilen şekilde mümkün olan en az maliyetle hazır bulundurulmasıdır [3]. Lojistiğin yeni iş alanları yaratmak, altyapılar inşa etmek, açlığa karşı hizmet sunmak ve benzeri olumlu etkilerinin yanı sıra hava ve okyanus kirliliğine yol açmak, çevre sorunları, doğaya ve insan sağlığına karşı sorumsuzluk, yenilenemeyen kaynakların kullanılması, fosil yakıt tüketilmesi ve benzeri olumsuz etkileri de bulunmaktadır [4]. Küresel ısınmayla artan iklim değişikliği etkilerinin, insanoğlunun son yıllarda karşılaştığı en büyük problemlerden biri olduğu bilinmektedir. Lojistik faaliyetlerin de sera gazı emisyonlarına neden olması sebebiyle iklim değişikliğinin

etkileri de hızla artmaktadır. Senir ve Büyükkökük'ün (2017) yapmış olduğu araştırma, Türkiye'nin karayolu taşımacılığında sürdürülebilirlik performansı sıralamasında 18 OECD ülkesi arasında ikinci sırada yer aldığını göstermektedir [5]. Bunun nedeninin sürdürülebilirlik ve düşük karbon ekonomisi konusunda yapılan düzenlemeler, daha çevre dostu makinelerin, araçların, yakıtların kullanılması ve konuyla ilgili araştırmaların desteklenmesi olabileceği düşünülmektedir.

2.2.Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilir Kalkınma

Sürdürülebilirlik kelimesi köken itibariyle korumak ve desteklemek anlamına gelmektedir [6]. Gilman (1992) tarafından ise, sürdürülebilirlik, bugün var olan hiçbir sistemin, gelecekte bilinmeyen bir tarihe kadar temel kaynaklarının tükenmesine izin vermeden, insan, çevre ve bugünkü neslin işleyişi olarak tanımlanmaktadır [7]. Bununla birlikte, sürdürülebilirlik süreç olarak düşünüldüğünde, ekonomik, çevresel ve toplumsal sağlık faaliyetlerinin uzun vadeli olarak gerçekleştirilmesi anlamına gelmektedir [8, 9, 10]. Sürdürülebilir kalkınma kavramı ile, gelecek nesillerin bugünkü neslin kaynaklarıyla eşit kaynaklara sahip olabilmesi sağlanmaya çalışılmaktadır. Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi ve kalkınma stratejilerinin belirlenebilmesi için ekonomik, çevresel ve sosyal boyutların dikkate alınması gerekmektedir [11]. Sürdürülebilirlik, çevre ve yeşil lojistik konusunda yapılan çalışmalar, çevresel, toplumsal ve ekonomik olarak iklim değişikliği ile mücadele konusunda büyük önem taşımaktadır. Bununla birlikte Kayan'ın (2022) da belirttiği gibi; yeşil uygulamalara ve sürdürülebilirlik konusunda çalışmalara önem veren işletmeler çevreci tüketiciler için tercih nedeni olmaktadır [12]. Sürdürülebilirlik ile ilgili yapılan çalışmalar, işletmelerin başarılı bir şekilde devamlılığını sürdürebilmesi [13], kurumsal itibarın artması [14], işletmelerin marka ve piyasa değerinin artması [15], işletmelerin marka değerlerinin ve müşteri potansiyellerinin artması ayrıca marka bağlılığının sağlanması [16], toplumun çevre bilincinin artması, işletmeye çevreci işletme sıfatını kazandırması [17], rekabet avantajı sağlanması [18], lojistik performansın artması [19] ile ilişkilidir. Sürdürülebilirlik çalışmaları, lojistik işletmelerini birbirinden ayırmakta, sektör içinde yoğun rekabet yaşanmasına neden olmaktadır ve tercih edilme olasılıklarını değiştirmektedir. Bunun yanı sıra, günümüzde müşteriler mal veya hizmet tercih ederken işletmelerin topluma, çevreye ve doğaya duyarlı bir şekilde hizmet sunduklarına dikkat etmektedir [20].

2.3.Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları

Birleşmiş Milletler, önce 1987 yılında, ardından 2016 yılında yoksulluğu ortadan kaldırmak, gezegeni korumak ve tüm insanların barış ve refah içinde yaşamasını sağlamak için küresel bir hareket çağrısında bulunan sürdürülebilir kalkınma hedeflerini kabul etmiştir [13]. 2012 yılında düzenlenen Rio+20 Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı, temel olarak ülkelerin sürdürülebilir kalkınma taahhütlerini yenilemeyi ve dünyanın şimdiki ve ilerideki nesiller için sürdürülebilir bir hale getirilmesini, çevresel, sosyal ve ekonomik teşviklerin sağlanmasını amaçlamıştır. Konferansın hedefleri ise, bölgesel çabalar; afet riskinin azaltılması; iklim değişikliği; ormanlar; biyoçeşitlilik; çölleşme, arazi bozulması ve kuraklık; dağlar; kimyasallar ve atıklar; sürdürülebilir tüketim ve üretim; madencilik; eğitim ve

toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınların güçlendirilmesi şeklinde sıralanabilir [21]. Sürdürülebilirliğe yönelik adımlardan bir diğeri de yine Birleşmiş Milletler tarafından atılmıştır. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 2015 yılında kabul edilen ve gelişmekte olan ülkelere yönelik olan '2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi', sanayileşmiş ülkeler arasında hala yaygın olan birçok eşitsizliği (açlık, eğitim, gelir düzeyi, cinsiyet ve benzeri) ele alma ihtiyacını kabul ederken ekonomik ilerleme ve çevrenin korunması arasında bir denge kurmayı amaçlamaktadır [22].

Sürdürülebilir Kalkınma İçin KÜRESEL AMAÇLAR

Görsel 1. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ve Göstergeleri, 2015 [23]

Görsel 1’de gösterildiği gibi, Küresel Hedefler olarak da bilinen Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA), 2015 yılında Birleşmiş Milletler tarafından yoksulluğu sona erdirmek, gezegeni korumak ve 2030 yılına kadar tüm insanların barış ve refah içinde yaşamasını sağlamak için evrensel bir eylem çağrısı olarak kabul edilmiştir. Sürdürülebilir kalkınma raporu, Birleşmiş Milletler tarafından aşağıdaki şekilde sıralanan 17 ana hedeften oluşmaktadır [23]:

- Hedef 1. Yoksulluğa Son: Yoksulluğu tüm biçimleriyle her yerde sona erdirmek,
- Hedef 2. Açlığa Son: Açlığı sona erdirmek, gıda güvenliğini sağlamak ve beslenmeyi iyileştirmek ve sürdürülebilir tarımı teşvik etmek,
- Hedef 3. Sağlık ve Kaliteli Yaşam: Sağlıklı yaşamlar sağlamak ve her yaşta herkes için esenliği teşvik etmek,
- Hedef 4. Nitelikli Eğitim: Kapsayıcı ve eşitlikçi kaliteli eğitim sağlamak ve teşvik etmek, herkes için yaşam boyu öğrenme fırsatları sağlamak,
- Hedef 5. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği: Cinsiyet eşitliğini sağlamak ve tüm kadınları ve kız çocuklarını güçlendirmek,

- Hedef 6. Temiz Su ve Sanitasyon: Suyun mevcudiyetini ve sürdürülebilir yönetimini sağlamak ve herkes için temizlik sağlamak,
- Hedef 7. Erişilebilir ve Temiz Enerji: Uygun fiyatlı, güvenilir, sürdürülebilir ve modern erişim sağlamak ve herkes için enerji sağlamak,
- Hedef 8. İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme: Sürdürülebilir, kapsayıcı ve sürdürülebilir ekonomik büyümeyi teşvik etmek ve herkes için tam ve üretken istihdamı sağlamak,
- Hedef 9. Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı: Dayanıklı bir altyapı oluşturmak, kapsayıcı ve sürdürülebilirliği amaçlayan sanayileşme ve yenilikçiliği teşvik etmek,
- Hedef 10. Eşitsizliklerin Azaltılması: Ülkeler içinde ve ülkeler arasındaki eşitsizliği azaltmak,
- Hedef 11. Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar: Şehirleri ve insan yerleşimlerini kapsayıcı, güvenli, dayanıklı ve sürdürülebilir hale getirmek,
- Hedef 12. Sürdürülebilir Tüketim ve Üretim: Sürdürülebilir tüketim ve üretim kalıplarını sağlamak,
- Hedef 13. İklim Eylemi: İklim değişikliği ve etkileriyle mücadele etmek için acilen harekete geçilmesini teşvik etmek,
- Hedef 14. Sudaki Yaşam: Okyanusları ve denizleri korumak ve sürdürülebilir şekilde kullanmak ve sürdürülebilir kalkınma için kaynaklar sağlamak,
- Hedef 15. Karasal Yaşam: Karasal kaynakların sürdürülebilir kullanımını korumak, eski haline getirmek ve teşvik etmek, karasal ekosistemleri korumak, ormanları sürdürülebilir bir şekilde yönetmek, çölleşmeyle mücadele etmek ve arazi bozulmasını durdurmak ve tersine çevirmek ve biyolojik çeşitlilik kaybını durdurmak,
- Hedef 16. Barış, Adalet ve Güçlü Kurumlar: Sürdürülebilirlik için barışçıl ve kapsayıcı toplumları teşvik etmek geliştirmek, herkes için adalete erişim sağlamak ve her düzeyde etkili, hesap verebilir ve kapsayıcı kurumlara sahip olmak,
- Hedef 17. Amaçlar İçin Ortaklıklar: Uygulama araçlarını güçlendirmek ve sürdürülebilir kalkınma için küresel ortaklık sağlamak.

3. YÖNTEM

İşletmelerin kurumsal web siteleri aracılığı ile lojistik işletmelerinin sürdürülebilirlik çalışmalarını konu alan bu araştırma kapsamında kalitatif (nitel) araştırma metotlarından biri olan doküman analizi metodu kullanılmıştır. Doküman analizi, hem basılı hem de elektronik (bilgisayar tabanlı ve internet üzerinden iletilen) materyalleri kullanarak belgeleri gözden geçirmeye veya değerlendirmeye yönelik sistematik bir prosedürdür [24, 25]. Türkiye’de faaliyet gösteren UTİKAD üyesi lojistik işletmeleri (658 adet) bu araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Çalışmanın genellemeden çok var olanı ortaya koymak amacını taşıması ve 58 adet işletmenin web sitesine erişilememesi sebebiyle, araştırmada web sitesine erişilebilen lojistik işletmeleri (600 adet) çalışma evreni olarak tercih edilmiş ve araştırma evrenini temsil etme yeterliliğine sahip olduğu varsayılmıştır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye’deki UTİKAD üyesi lojistik işletmelerinin web siteleri aracılığıyla, sürdürülebilir kalkınma amaçları ile ilgili

sürdürülebilirlik faaliyetlerini incelemek ve güncel durumu ortaya çıkarmaktır. Alt amaç olarak ise, işletmelerin sürdürülebilirlik ile ilgili çalışmalarının yanı sıra karbon ayak izi ve sıfır atık konularında yapılan faaliyetleri de ele alınmıştır.

UTİKAD üyesi lojistik işletmelerinin kurumsal web sitelerinden elde edilen veriler analiz edilmiş ve sektörün ana hizmetlerini (havayolu, denizyolu, karayolu, demiryolu ve diğer lojistik hizmetleri) ayrıştırarak sürdürülebilirlik faaliyetleri incelenmiştir. Ek olarak bu tez çalışmasının, sürdürülebilirlik alanında Birleşmiş Milletlerin evrensel eylem çağrısına yönelik anlaşması gereğince 2030 yılına kadar ulaşılması hedeflenen sürdürülebilir kalkınma amaçlarının alan yazında kısıtlı sayıda çalışmaya [42, 43] konu olan bir tema olması ve Türkiye’de benzer değişkenler arası ilişkileri inceleyen çalışmalara rastlanmaması sebebiyle lojistik sektöründeki güncel durumu ortaya koymak açısından önem taşıdığı da düşünülebilmektedir. Konu ile ilgili olarak, Yurttaş (2023) alan yazında turizm, gıda ve tekstil sektörlerinde sürdürülebilir kalkınma amaçlarına yönelik yapılan çalışmalar olduğunu ancak lojistik, tarım ve sağlık sektörlerinde de söz konusu amaçlar doğrultusunda çalışmalar yapılması gerektiğini ifade etmiştir [43]. Bu sebeple bu çalışmada lojistik işletmelerinin sürdürülebilir kalkınma amaçlarına yönelik faaliyetleri incelenmiştir.

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Bu bölümde yapılan nitel araştırma sonucunda elde edilen verilere tablolar yardımı ile açıklayıcı bir şekilde yer verilmeye çalışılmıştır.

Çizelge 1. İnternet Sitesi Kullanım Durumları

İnternet Sitesi Kullanım Durumu		
	n	%
Evet	600	91,2
Hayır	58	8,8

UTİKAD üyesi 658 lojistik işletmesi incelendiğinde, bulguların %91,2’sini kapsayan 600 işletmenin internet sitesinin bulunduğu, %8,8’ini kapsayan 58 işletmenin internet sitesinin bulunmadığı, aktif olmadığı veya yapım aşamasında olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Günümüzde internetin hemen her alanda sıklıkla kullanılması ve istenilen her bilgiye saniyeler içinde ulaşılması göz önünde bulundurulduğunda, internet en güçlü kitle iletişim aracı olarak görülmektedir. Bu durum özellikle temel amacı küresel bir hizmet sunmak olan lojistik sektöründeki işletmelerin interneti daha aktif kullanmalarını gerektirmektedir. Bu çalışmada elde edilen bulgulara göre, araştırma evreninde internet sitesi aktif olmayan işletmelerin düşük sayılamayacak oranda olması bu konu hakkında önemli bir eksiği ortaya çıkarmaktadır. Alan yazın incelendiğinde bu çalışmada elde edilen bulgular; Çiçek ve diğerleri (2010), Alnıpak ve Duygun (2018), Aydın ve Altınok (2019), Önaçan ve Severcan (2019) ve Karahan ve Bürkek’in (2022) çalışmalarında [26, 27, 28, 29, 30] elde edilen

sonuçlarla paralellik göstermekte, işletmelerin internet sitesi kullanımına yeterince önem vermediğini ve paylaşılan içeriklerin de yetersiz olduğunu ortaya koymaktadır. Buna ek olarak, web sitelerinde sosyal medya hesapları hakkında bilgi paylaşmayan işletme oranının yüksek olduğu da tespit edilmiştir. Akkan ve diğerleri (2012) de işletmelerin çoğunun internet sitesinde misyon, vizyon, diğer değerler, sosyal medya linki ve benzeri bilgilerin eksikliği, bilgilerin genel olarak güncellenmediği, internet sitelerinin geliştirilmelerinin gerekliliği ifade edilmektedir [31].

Çizelge 2. İşletmelerin İnternet Sitesinde Sosyal Medya Hesaplarının Varlığı

Sosyal Medya Varlığı		
	n	%
Evet	455	75,8
Hayır	145	24,2
Toplam	600	100

Araştırmaya dahil edilen işletmelerin sosyal medya kullanımı hakkındaki bilgi incelendiğinde, bulguların bulguların %75,8'ini kapsayan 455 işletmenin internet sitesinde sosyal medya hesapları hakkında bilgi gözlemlenmiştir. Araştırmaya dahil edilen işletmelerin internet sitelerinde sosyal medya araçları ile ilgili bilgi araştırıldığında, bulguların %61,3'ünü kapsayan 368 işletmenin "Facebook" hesabının bulunduğu; %61,2'sini kapsayan 366 işletmenin "LinkedIn" hesabının bulunduğu; %55'ini kapsayan 330 işletmenin "Instagram" hesabının bulunduğu; %43,3'ünü kapsayan 260 işletmenin "Twitter" hesabının bulunduğu; %23,2'sini kapsayan 139 işletmenin "YouTube" hesabının bulunduğu ve %8,7'sini kapsayan 52 işletmenin diğer sosyal medya araçlarını kullandığı sonucuna ulaşılmıştır. %91,3'ünü kapsayan 548 işletmenin diğer sosyal medya araçlarını kullanım durumu hakkında bilgiye rastlanmamıştır. Araştırma sürecinde çoğunlukla karşılaşılan sosyal medya platformları Facebook, LinkedIn, Instagram, Twitter ve Youtube olarak tespit edilmiştir. Kodlama sırasında "diğer" olarak işaretlenen sosyal medya platformlarına; Tik Tok, Pinterest, Google+ ve benzeri platformlar örnek olarak verilebilir. Sosyal medya varlığı bulgusuna paralel olarak Önaçan ve Severcan (2019), lojistik işletmelerinin sosyal medya kullanımını araştırdıkları çalışmalarında benzer sonuca ulaşmış olup işletmelerin sosyal medya kullanım oranlarının düşük olduğunu belirtmiştir [29].

Çizelge 3. İşletmelerin İnternet Sitesinde Yabancı Dil Tercihi Sunma Durumu

Yabancı Dil Tercihi Sunma Durumu		
	n	%
Evet	447	74,5
Hayır	153	25,5
Toplam	600	100

Araştırmaya dahil edilen işletmelerin internet sitelerindeki yabancı dil tercihleri incelendiğinde, bulguların %74,5'ini kapsayan 447 işletmenin yabancı dil tercihinin bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çizelge 4. İşletmelerin İnternet Sitesinde Yabancı Dil Tercihleri Dağılımı

	Yabancı Dil Tercihleri Dağılımı											
	Almanca		Arapça		Çince		Diğer		İngilizce		Rusça	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Evet	72	12,0	27	4,5	29	4,8	69	11,5	463	77,2	53	8,8
Hayır	528	88,0	573	95,5	571	95,2	531	88,5	137	22,8	547	91,2
Toplam	600	100	600	100	600	100	600	100	600	100	600	100

Araştırmaya dahil edilen işletmelerin internet sitelerindeki dil tercihleri incelendiğinde, bulguların %77,2'sini kapsayan 463 işletmenin internet sitesinde “İngilizce” dil seçeneğinin bulunduğu, %12,0'ını kapsayan 72 işletmenin internet sitesinde “Almanca” dil seçeneğinin bulunduğu; %11,5'ini kapsayan 69 işletmenin diğer dil seçeneklerinin bulunduğu; %8,8'ini kapsayan 53 işletmenin internet sitesinde “Rusça” dil seçeneğinin bulunduğu; %4,8'ini kapsayan 29 işletmenin internet sitesinde “Çince” dil seçeneğinin bulunduğu; %4,5'ini kapsayan 27 işletmenin internet sitesinde “Arapça” dil seçeneğinin bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kodlama sırasında sıklıkla karşılaşılan İngilizce, Arapça, Almanca, Rusça ve Çince dil tercihleri haricinde “diğer” olarak işaretlenen yabancı dil tercihlerine İspanyolca, İtalyanca, Lehçe, Japonca ve benzeri diğer yabancı diller örnek olarak verilebilir.

Uluslararası hizmet sunan lojistik işletmelerinin dil tercihi bulundurması, işletmelerin performanslarını artırmaları açısından önemli bir rol oynamaktadır. Buna rağmen, araştırmada yabancı dil tercihi olmayan işletme sayısının oranı bu konudaki eksikliği ortaya koymaktadır. Özellikle, evrensel bir dil olarak kabul görmekte olan İngilizce diline yer veren işletme sayısının düşük olması, dikkate alınması gereken önemli bir husustur ve ulaşılabilirlik ve erişilebilirlik bağlamında işletmeler açısından önemli bir problemdir. Bununla birlikte elde edilen bu bulgu; Çiçek ve diğerleri (2010) ve Karagöz ve Karahisar'ın (2011) çalışmalarında da [26, 32] ifade edildiği gibi lojistik işletmelerin yabancı dil seçeneklerinin kısıtlı olduğu sonucunu desteklemekte, Özbek ve Engür'ün (2017) lojistik işletmeleri web sitesi değerlendirme kriterlerinden “yabancı dil seçeneğine sahip olma” kriterinin eksikliğini ortaya koymaktadır [33].

Çizelge 5. İşletmelerin İnternet Sitesinde Sürdürülebilirlik Linki Varlığı

Sürdürülebilirlik Linki		
	n	%
Evet	220	36,7
Hayır	380	63,3
Toplam	600	100

Araştırmaya dahil edilen işletmelerin sürdürülebilirlik sekmesi olup olmadığı incelendiğinde, bulguların %36,7'sini kapsayan 220 işletmenin sürdürülebilirlik ile ilgili sekmesi bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sürdürülebilirlik ile ilgili sekmesi bulunan işletmeler kodlanırken içerisinde çevre, yeşil lojistik, çevre politikası, iklim ve benzeri gibi kavramlara dikkat edilmiştir.

Çizelge 6. İşletmelerin İnternet Sitesinde Periyodik Rapor Paylaşımı

Periyodik Rapor		
	n	%
Evet	29	4,8
Bölüme Rastlanmadı	571	95,2
Toplam	600	100

Araştırmaya dahil edilen işletmelerin internet sitesinde yer verdikleri çalışan, müşteri, tedarikçi ve hissedarlarına yönelik paylaşımında bulunduğu sürdürülebilirlik raporu, kalite raporu veya performans raporu gibi verileri yayımladığı periyodik raporları incelendiğinde, bulguların %4,8'ini kapsayan 29 işletmenin periyodik rapor yayımladığı sonucuna ulaşılmıştır. Çizelge 5 ile karşılaştırıldığında sürdürülebilirlik konusunda linki olan 220 işletmeden sadece 29 tanesinin periyodik şekilde rapor yayımladığı görülmektedir. Sürdürülebilirlik raporu ile ilgili olarak, rapor yayımlayan işletmelerin Şahin'e (2022) göre yatırım potansiyelini ve rekabet gücünü güçlü bir şekilde etkileyebileceğini [34], Tezel'e (2019) göre hem oluşturdukları bilinci hem de çevreci işletme referansını genişletebilme fırsatı yakalayacaklarını [17], Teksoy'a (2023) göre finansal performansı artırdığını ifade etmektedir [35]. Akkan ve Bozkurt (2020) da işletmeler tarafından sürdürülebilirlik ve kurumsal sosyal sorumluluk raporlarının itibarlarını artırma, hissedarlar için değer yaratma ve toplumla ilişkilerini güçlendirme amaçlarıyla yayınlandığını belirtmektedir [36]. Ertan'ın (2018) belirttiği üzere, sürdürülebilirlik bilincinin artması ve işletmelere sağlayacağı faydaların anlaşılabilirliği sürdürülebilirlik raporlarının artması ile mümkün olabilir [37], ancak bu araştırmanın bulguları dikkate alındığında sürdürülebilirlik raporu yayımlayan işletme sayısının, çalışma evreni içinde yeterli düzeyde olmadığı tespit edilmiştir.

Çizelge 7. İşletmelerin İnternet Sitesinde Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına Yönelik Bilgi Durumu

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları		
	n	%
Evet	31	5,2
Hayır	569	94,8
Toplam	600	100

Araştırmaya dahil edilen işletmelerin internet sitesinde Birleşmiş Milletler tarafından çağrıda bulunulan Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları hakkındaki bilgileri incelendiğinde, bulguların %5,2'sini kapsayan 31 işletme bu amaçlardan en az bir tanesi doğrultusunda yaptığı çalışmayı internet sitesinde paylaşmıştır. Çizelge 5 ile karşılaştırıldığında, internet sitesinde sürdürülebilirlik konusunu ele alan 220 işletmeden yalnızca 31'inin sürdürülebilir kalkınma amaçlarına yönelik çalışmalar yapmakta olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma evreni sayısı dikkate alındığında bu sayı önemli derecede düşüktür.

Çizelge 8. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları

		VAR	
	Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları 2030	n	%
1	Yoksulluğa Son	11	1,80
2	Açlığa Son	6	1,00
3	Sağlık ve Kaliteli Yaşam	15	2,50
4	Nitelikli Eğitim	19	3,20
5	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği	21	3,50
6	Temiz Su ve Sanitasyon	6	1,00
7	Erişilebilir ve Temiz Enerji	22	3,70
8	İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme	25	4,20
9	Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı	16	2,70
10	Eşitsizliklerin Azaltılması	22	3,70
11	Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar	13	2,20
12	Sorumlu Üretim ve Tüketim	23	3,80
13	İklim Eylemi	18	3,00
14	Sudaki Yaşam	7	1,20
15	Karasal Yaşam	9	1,50
16	Barış, Adalet ve Güçlü Kurumlar	13	2,20
17	Amaçlar İçin Ortaklıklar	17	2,80

Araştırmaya dahil edilen işletmelerin internet sitesi aktif olan işletmelerin sürdürülebilir kalkınma hedefleri ile ilişkisi incelendiğinde, üzerinde en çok çalışma yapılan hedeflerin ilk beşinin sırasıyla: insana yakışır iş ve ekonomik büyüme (%4,20), sorumlu

üretim ve tüketim (%3,80), erişilebilir ve temiz enerji (%3,70), eşitsizliklerin azaltılması (%3,70) ve toplumsal cinsiyet eşitliği (%3,50) olduğu sonucuna ulaşılmıştır. En az çalışma yapılan iki hedef ise açlığa son (%1,00) ve temiz su ve sanitasyon (%1,00) olarak tespit edilmiştir.

Çizelge 9. Sürdürülebilirlik, Karbon Ayak İzi ve Sıfır Atık Anahtar Kelimelerinin Varlığı

Anahtar Kelimeler		
	n	%
Sürdürülebilirlik	104	17,30
Karbon Ayak İzi	76	12,70
Sıfır Atık	60	10,0

Sürdürülebilirlik ile ilgili linki bulunan işletmeler kodlanırken websitesi içerisinde çevre, yeşil lojistik, çevre politikası, iklim ve benzeri kavramlar da incelemeye dahil edilmiştir. Karbon ayak izi ile ilgili bilgi bulunan işletmeler kodlanırken websitesi içerisinde CO₂, karbon emisyonu, karbon salınımının azaltılması ve benzeri kavramlar da incelemeye dahil edilmiştir. Sıfır atık ile ilgili bilgi bulunan işletmeler kodlanırken websitesi içerisinde atıkların azaltılması ve geri dönüşüm ve benzeri kavramlar da incelemeye dahil edilmiştir.

Karbon emisyonu ile ilgili olarak, Mete (2020) yapmış olduğu araştırmanın sonucunda web sitesinde karbon ayak izi anahtar kelimesini bulunduran işletme sayısının oldukça az olduğunu tespit etmiştir [38]. Bıyık ve Civelekoğlu (2018) ve Altınbay ve Golagan (2016) da çalışmalarında [39, 40] karbondioksit emisyonlarının azaltılmasına önem verilmesi gerektiğini, herkese büyük sorumluluklar düştüğünü, işletmelerin karbon ayak izi azaltmaya yönelik tedbirler alması gerektiğini ifade etmiştir. Ancak bu araştırmanın bulguları dikkate alındığında karbon emisyonunu azaltmaya yönelik çalışmalar yapan işletme sayısının, çalışma evreni içinde yeterli düzeyde olmadığı tespit edilmiştir.

Kaynakların gün geçtikçe tükenmesi ve bu kaynakların tükenmesi durumunda yenisini bulmanın olanaksız olması dünyanın aslında kapalı bir sistem olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durumda kaynaklara artan talepler doğrultusunda sürdürülebilir bir hayat için “sıfır atık bilinci” gün geçtikçe yaygınlaşmaktadır ve bu konuda dünyada ve Türkiye’de pek çok uygulama hayata geçirilmektedir. Wilson ve diğerlerinin (2015) de belirttiği gibi, sürdürülebilir kalkınma amaçlarına ulaşılabilmesi için bu kavramın stratejik bir öneme sahip olduğu düşünüldüğünde [41], bu çalışmada işletmelerin büyük bir kısmının internet sitesinde “sıfır atık” anahtar kelimesine rastlanılmamasının tespiti bu konudaki önemli bir eksikliği ortaya koymaktadır.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Lojistik faaliyetlerin çevreye verdiği olumsuz etkiler, ulusal ve uluslararası yapılan düzenlemeler, lojistik alanında da önlemler alınmasına ve her alanda olduğu gibi bu alanda da sürdürülebilirlik kavramının sıklıkla kullanılmasına neden olmuştur. Sağer'in (2019) de belirttiği gibi, çevreye yönelik yapılan sürdürülebilirlik çalışmaları, lojistik sektöründeki rekabet ortamında fark yaratan etkenlerden biridir [19]. Buna paralel olarak Er (2023) de, iklim değişikliği ve çevre konusunda çalışmalar yapılmasının, işletmelerin rekabeti için zorunluluk haline geldiğini belirtmektedir [44]. Konu hakkında atılan önemli bir adım olan, Birleşmiş Milletler tarafından öne sürülen 'Sürdürülebilir Kalkınma için 2030 Gündemi' küresel eylem çağrısı, sürdürülebilirlik konusunda ele alınması gereken 17 maddeden oluşmaktadır. Araştırmaya dâhil edilen çok az sayıda işletmenin internet sitelerinde bu konuyu ele aldıkları sonucuna ulaşılmıştır. İnternet sitesi aktif olan işletmelerin sürdürülebilir kalkınma hedeflerine yönelik çalışmaları incelendiğinde, üzerinde en çok çalışma yapılan hedeflerin ilk beşinin sırasıyla: insana yakışır iş ve ekonomik büyüme, sorumlu üretim ve tüketim, erişilebilir ve temiz enerji, eşitsizliklerin azaltılması ve toplumsal cinsiyet eşitliği olduğu sonucuna ulaşılmıştır. En az çalışma yapılan iki hedef ise açlığa son ve temiz su ve sanitasyon olarak tespit edilmiştir. Bununla birlikte, sürdürülebilirlik, karbon ayak izi ve sıfır atık konularına daha fazla önem verilmesi ve ilgili konularda, özellikle sürdürülebilir kalkınma amaçlarına yönelik faaliyetlerin artırılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Buna ek olarak, söz konusu faaliyetlerin takip edilebilmesi için periyodik rapor yayınlayan işletme sayısı da önemli derecede düşük tespit edilmiştir. Yabancı dil tercihlerine yönelik bulgular göz önünde bulundurulduğunda ise, sırasıyla en sık karşılaşılan yabancı diller; İngilizce, Almanca, Rusça, Çince ve Arapça olarak belirlenmiştir. Araştırma sırasında, söz konusu yabancı dillerin yanı sıra İspanyolca, İtalyanca, Lehçe ve Japonca dillerine de rastlanmıştır, ancak çalışma evreninde bulunan işletme sayısı dikkate alındığında yabancı dil tercihleri sunan işletme sayısının da oldukça az olduğu düşünülmektedir.

Yapılan bu çalışmanın gelecekte işletmelere iletişim stratejilerini kurgularken bir rehber olacağı ve bilgi çağının gerekliliklerinden biri olan internet sitelerini daha etkin kullanmalarına fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırma bulgularından hareketle internet sitesi aktif olmayan işletme sayısı ve internet sitelerinde sosyal medya kullanımı bilgilerini paylaşan işletme sayısı, araştırma evreni içinde önemli derecede düşük olarak tespit edilmiştir. Dolayısıyla, uluslararası hizmet sunan lojistik işletmelerinin öncelikle internet sitesi ve sosyal medya aktifliği konusunda daha fazla çalışma yapması, işletme bilinirliği ve uluslararası faaliyetlerini artırmak amacıyla yabancı dil tercihleri seçeneklerini güncellemesi ve özellikle lojistik sektöründe çevreye verilen zararı göz önünde bulundurması, sürdürülebilirliğe yönelik faaliyetlerini internet sitelerinde belirtmeleri ve periyodik raporlar aracılığıyla bilgi paylaşımlarını arttırmaları önerilmektedir. Bununla birlikte, gelecekte lojistik işletmelerinin, çevre, yeşil lojistik, sürdürülebilirlik, sürdürülebilir kalkınma amaçları, karbon ayak izi ve sıfır atık konuları hakkındaki faaliyetlerini arttırmaları gerektiği konusunda adım atmaları gerektiğini vurgulamaktadır.

Gelecek çalışmalarda, lojistik işletmelerinin sosyal medya hesaplarında paylaşım yaptıkları sürdürülebilirlik faaliyetleri incelenebilir. Yalnızca UTİKAD üyeleri ile sınırlandırılmış bu çalışma haricinde, lojistik sektörü ile ilgili farklı dernek ve birlikleri

araştırılabilir, elde edilen bulgular bu çalışma ile karşılaştırılabilir veya ülkeler bazında benzer bir sürdürülebilirlik faaliyetleri araştırması çalışması yapılarak uluslararası karşılaştırmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- [1] Çevik, O. ve Gülcan, B. Environmental Sustainability of Logistic Operations and Marco Polo Program, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 13,20, 2011.
- [2] https://cscmp.org/CSCMP/Educate/SCM_Definitions_and_Glossary_of_Terms.aspx (Erişim Tarihi: 01.07.2023)
- [3] Tutar, E., Tutar, F. ve Yetişen, H. Türkiye’de Lojistik Sektörünün Gelişmişlik Düzeyinin Seçilmiş AB Ülkeleri (Romanya ve Macaristan) ile Karşılaştırmalı Bir Analizi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 2, 2009.
- [4] Abbasi, M. and Nilsson, F. Developing Environmentally Sustainable Logistics: Exploring Themes and Challenges From A Logistics Service Providers’ Perspective, Transportation Research Part D: Transport and Environment, 46, 2016.
- [5] Senir, G. ve Büyükkeklik, A. Sürdürülebilirlik Raporlaması ve Lojistik Şirketler Üzerine Bir Uygulama, The International New Issues In Social Sciences, 5,5, 2017.
- [6] Muscoe, M. A Sustainable Community Profile (Roots), Chestnut Hill, 9,3, 1995.
- [7] <https://www.context.org/about/definitions/> . (Erişim tarihi: 24.08.2023).
- [8] Asmelash, A. G. and Kumar, S. Assessing Progress of Tourism Sustainability: Developing and Validating Sustainability Indicators, Tourism Management, 71, 2019.
- [9] Özkan, E. ve Şahin, Y. Sürdürülebilir Sistemler: 2010-2020 Yılları Arası Literatür İncelemesi, UMÜFED Uluslararası Batı Karadeniz Mühendislik ve Fen Bilimleri Dergisi, 3,1, 2021.
- [10] Vehbi, B. O. *A Model For Assessing The Level of Tourism Impacts and Sustainability of Coastal Cities*, Strategies For Tourism Industry-Micro And Macro Perspectives, 2012.
- [11] Özmehmet, E. Dünyada ve Türkiye’de Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımları, Yaşar Üniversitesi E-Dergisi, 3,12, 2008.
- [12] Kayan, C. *Perakende Sektöründe Yeşil Lojistik Kriterlerine Göre AHP ve VIKOR Yöntemleri ile Tedarikçi Seçimi*, Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2023.

- [13] Silsüpür, Ö. *Kurumsal Sosyal Sorumluluk Uygulamalarının Marka İmajı Üzerindeki Rolü: GSM Operatörleri Üzerine Bir Araştırma*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2020.
- [14] Sarı, S. *Sürdürülebilir Lojistik Faaliyetlerin Kurumsal İtibara Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, 2020.
- [15] Aktan, C. C., Börü, D. *Kurumsal Sosyal Sorumluluk*, Kurumsal Sosyal Sorumluluk, İşletmeler ve Sosyal Sorumluluk, İGİAD - İstanbul: İktisadi Girişim ve İş Ahlakı Derneği Yayını, 2007.
- [16] Gürsoy, A. G. *Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Müşteri Tercihleri Üzerinde Etkisi: Lojistik Sektörü Üzerine Bir Çalışma*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2015.
- [17] Tezel, Ö. *Sürdürülebilir Kalkınmada Atık Yönetimi ve İşletmelerde Yarattığı Dışsallıklar*, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2019.
- [18] Tüzün Rad, S. ve Gülmez, Y. S. Green Logistics for Sustainability, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 13,3, 2017.
- [19] Sağer, T. *Firmaların Sürdürülebilirlik Stratejileri ile Yeşil Lojistik ve Lojistik Performans Arasındaki İlişki: Bir Alan Araştırması*, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, 2019.
- [20] Mücevher, M. H. Sürdürülebilir Lojistik İçin Üç Önemli Strateji: Yeşil Lojistik, Tersine Lojistik Ve Yalın Lojistik. Enderun Dergisi, 5,1, 2021.
- [21] <https://www.undp.org/jamaica/publications/human-development-report-2012>. (Erişim tarihi: 02.09.2023)
- [22] Filho, W. L., Tripathi, S. K., Andrade Guerra, J. B. S. O. D., Garriga, R. G., Lovren, V. O. and Willats, J. Using The Sustainable Development Goals Towards A Better Understanding of Sustainability Challenges. International Journal of Sustainable Development & World Ecology, 26,2, 2019.
- [23] <https://www.undp.org/latin-america/publications/report-2015-millennium-development-goals> . (Erişim tarihi: 02.09.2023)
- [24] Bowen, G. A. Document Analysis As A Qualitative Research Method. Qualitative Research Journal, 9,2, 2009.
- [25] Kıral, B. Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15, 2020.
- [26] Çiçek, H., Demirel, M. ve Onat, O. K. İşletmelerin Web Sitelerinin Değerlendirilmesine İlişkin Bir Araştırma: Burdur İli Örneği. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15,2, 2010.

- [27] Alnıpak, S. ve Duygun, A. Türkiye'deki Konteyner Limanlarının Web Sitelerinin İçerik Analizi. ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources, 2018.
- [28] Aydın, H. ve Altınok, H., *İşletmelerin İnternet Entegrasyonu: Lojistik İşletmelerin Web Sitelerinin Değerlendirilmesi*, II. International Conference on Empirical Economics and Social Science (ICEESS' 19), Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, 2019.
- [29] Önaçan, M. B. K. ve Severcan, U., *Türkiye'de Deniz Lojistik Hizmeti Veren Firmaların Sosyal Medya Kullanımı ve Öneriler*, 5. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, 241-253, Üsküp, Kuzey Makedonya, 2019.
- [30] Karahan, M. ve Bürkek, N. Türkiye'deki İşletmelerde Bilişim Teknolojileri Kullanımı: Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 12,1, 71-87, 2022.
- [31] Akkan, E., Yaşa, E.ve Bozyiğit, S. *E-Service Quality In Logistics Services: A Preliminary Research On Determining The Dimensions And Attributes Of UTİKAD Members' Websites*, International Logistics and Supply Chain Congress, 345-356, İstanbul, 2012.
- [32] Karagöz, B. ve Karahisar, T. İnternet Sitelerinin Lojistik İşletmeleri Açısından Önemi, AJIT-e: Academic Journal of Information Technology, 2,3, 2011.
- [33] Özbek, A. ve Engür, M. Lojistik Firma Web Sitelerinin ARAS Yöntemi ile Değerlendirilmesi, The International New Issues in Social Sciences, 5,5, 2017.
- [34] Şahin, B. *Sustainability Reporting in Turkey: Analysis of Companies in the BIST Sustainability Index*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2022.
- [35] Teksoy, D. *Sürdürülebilirlik Göstergelerinin Finansal Performans Üzerine Etkisi: BİST Sürdürülebilirlik Endeksinde Yer Alan Şirketler Üzerine Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir 2023.
- [36] Akkan, E. ve Bozkurt M. COVID-19 Süreci ve Sürdürülebilirlikte Sosyal Boyutun Önemi: Türkiye'de Faaliyet Gösteren Gıda Perakendecilerinin Finansal Olmayan Raporları Üzerine Bir İçerik Analizi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, Aralık, 2020.
- [37] Ertan, Y. Türkiye'de Sürdürülebilirlik Raporlaması (2005-2017). Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, 11,3, 2018.
- [38] Mete, E. Sürdürülebilir Kalkınma Kapsamında Yeşil Lojistik: Avrupa Birliği ve Türkiye Örneği, Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, 12,23, 2020.
- [39] Bıyık, Y. ve Civelekoğlu, G. Ulaşım Sektöründen Kaynaklı Karbon Ayak İzi Değişiminin İncelenmesi, Bilge International Journal of Science and Technology Research, 2,2, 2018.

- [40] Altınbay, A. ve Golagan, M. Küresel Isınma Sorununa Muhasebecilerin Bakışı: Karbon Muhasebesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 5,7, 2016.
- [41] Wilson, D.C., Rodic, L., Cowing, M.J., Velis, C. A., Whiteman, A.D. Scheinberg, A. et al. ‘Wasteaware’ Benchmark Indicators For Integrated Sustainable Waste Management in Cities, Waste Management, 35,1, 2015.
- [42] Lazar, S., Klimecka-Tatar D. and Obrecht M. Sustainability Orientation and Focus in Logistics and Supply Chains, Sustainability, 13,6, 2021.
- [43] Yurttaş, A. *Sustainable Supply Chain in Line with The United Nations Sustainable Development Goals, 2023: Pioneer And Contemporary Studies in Social, Human and Administrative Sciences, 2023.*
- [44] Er, F. B. *Yeşil Lojistik Uygulamalarının Sürdürülebilirlik ve İhracatçı Firma Performansı Üzerindeki Etkisi*, Doktora Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Dış Ticaret Enstitüsü, İstanbul, 2023.

KARAMANOĞLU GÜNERİ BEY'İN HAYATI ve FAALİYETLERİ

Dr. Melek GÖKSU ERDEĞER¹

goksu1308@gmail.com, orcid.org/0000-0002-1524-6201

ÖZET

Karamanoğulları Beyliği, Uç Türkmenlerinin kurduğu güçlü ve uzun ömürlü bir beylikti. Oğuz Boylarının Afşar koluna mensup Karamanlılar, XIII. Yüzyılın başlarında Şirvan ve Azerbaycan'dan Anadolu'ya göç etmişler ve 1228 yılında I. Alâeddin Keykubâd tarafından Ermenek bölgesine yerleştirilmişlerdi. Karaman Bey ve oğlu Mehmet Bey burada hakimiyet kurmak için Türkiye Selçuklular ve Moğollar ile bir ömür mücadele etti. 1277 Cimri Hadisesi'nde Mehmet Bey öldürülünce yerine kardeşi Güneri Bey (?-1300) geçti. Güneri Bey, III. Gıyâseddin Keyhusrev, II. Gıyâseddin Mesud ve III. Alâeddin Keykubâd'ın saltanat yıllarında beyliğinin başındaydı. Selçuklu Devleti'ndeki taht kavgalarına karıştı. II. İzzeddin'in oğullarından Feramurz'u, III. Gıyâseddin'in iki oğlunu destekledi. Yaklaşık 20 yıl Karamanoğulların beyi olarak Selçuklu ve Moğol kuvvetleri ile sık sık savaştı. Onlara tâbi olsa da çoğu zaman özerk bir yönetim sergiledi. İlhanlı Şehzadeleri Kongurtay ve Geyhatu'nun acımasız saldırılarına karşı direndi. Moğol Hanı Gâzân Han'a karşı Anadolu'da ayaklanan Baltu Noyan ve Sülemiş Noyan'ın isyanlarını destekledi. Memlûklülerle kurduğu ittifakla Selçuklu ve Moğollara karşı güç kazanmaya çalıştı. Onların yardımıyla Ermeniler üzerine baskı politikasını devam ettirdi. Mut ve Silifke'yi ele geçirdi. Bölgedeki Türk nüfusu hızla artmaya başladı. Güneri Bey'in en iyi müttefiki Eşrefoğlu Süleyman Bey'di. Ancak aralarındaki görüş ayrılıkları nedeniyle Eşrefoğullarına saldırdı. Beyşehir'i ele geçirdi ve Süleyman Bey'i esir aldı. Güneri Bey zamanında Latinlerle de savaştı. Kıbrıs Haçlı Kralı Henri bir donanma ile Alaiye'yi ele geçirse de şehir geri alındı (1292). Güneri Bey beyliğinin sınırlarını genişleterek Larende, Ereğli, Alaiye, Bozkır, Hadim ve Belviran topraklarına egemen oldu. Sülemiş Noyan'ın isyanının bastırılmasından 6 ay sonra Güneri Bey hayatını kaybetti (h. 28 Recep 699/ m.19 Nisan 1300).

Anahtar Kelimeler: Karaman, Karamanoğulları, Güneri Bey, İlhanlılar, Memlûklüler, Eşrefoğulları

¹ MEB Uzman Tarih Öğretmeni, Konya Meram Kozağaç Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi.

1. Karamanoğulları Beyliği'nin Kuruluşu

Karamanoğulları Beyliği, Uç Türkmenlerinin kurduğu beyliklerin en büyük ve uzun ömürlü olanıydı.² Karamanoğulları, Türkiye Selçuklu Devleti'nin mirasını, kendilerinin devir aldıklarını iddia ederek tarih sahnesinde yer aldılar.

Oğuz Boylarının Afşar koluna mensup Karamanlılar, XIII. yüzyılın başlarında Şirvan ve Azerbaycan dolaylarından Anadolu'ya göçerek gelmişler ve 1228 yılında I. Alâeddin Keykubâd tarafından Ermenek bölgesine yerleştirilmişlerdir.³ Başlarında Nûre Sûfi b. Sadeddîn'in var olup Babâî tarikatine mensup olduğu için şeyh Nûre Sûfi, olarak tanınmıştır.⁴ Silifke ve çevresine akınlar düzenleyerek buralara egemen olan, önce inzivaya çekilen ve sonra 1264 yılında ölen Nûre Sûfi'nin yerine bey olan oğlu Kerimüddîn Karaman'dır.⁵ Nûre Sûfi'nin bugün bilinen mezarı Mersin İli Mut İlçesi Yalnızcabağ mahallesindedir. Son yıllarda tamir ve tadilat geçirerek ziyarete açılmıştır.

Kerimüddîn Karaman Bey, Moğol baskısına ve onlara tâbi olan Türkiye Selçuklu idaresine karşı isyan ederek Ermenek'ten sahil bölgesine uzanan kaleleri almıştır. Bu esnada IV. Kılıç Arslan Türkiye Selçuklu tahtını II. İzzeddin Keykâvus'tan ele geçirmiştir (1262). IV. Kılıç Arslan, Kerimüddîn Karaman Bey'i itaat altına almak için önce beyliklerini tanıyarak akrabalık ilişkisi kurmuştur. Ancak Moğollar, II. İzzeddin Keykâvus'a yardım eden uç Türkmenlerini cezalandırmak istemeleri üzerine tekrar çatışmalar başlamış, Kerimüddîn Karaman Bey kardeşleri ile 20.000 kişilik kuvvetle Konya üzerine yürümüştür. Fakat Gavele kalesinde Selçuklu ordusuna yenilmesi ile pek çok Karaman beyi de esir edilerek Gavele kalesine hapsedilmiştir.⁶ Ama Kerimüddîn Karaman Bey oradan kaçarak kurtulmuş, o senenin sonuna doğru ise vefat etmiştir (1262).⁷ Yerine sekiz oğlundan en büyüğü olan ve o sırada on yaşında bulunan Mehmet Bey geçmiştir. Şikari Tarihine göre Mehmet Bey ve iki kardeşi 8 yıl Bulgar dağında kalmışlar ve 1270 yılında 18 yaşında iken Karamanoğullarının başında sefere çıkmıştır.⁸

Şemsüddin Mehmet Bey hakimiyeti altındaki topraklarda bulunan Moğolları kovarak Türkiye Selçuklu Devleti'ne vergi vermeyi kabul etmemiş ve bağımsızlığını ilan etmiştir. 1276 yılında Selçuklu Beylerbeyi Şerefeddin Hatîroğlu ile de anlaşarak Moğollara karşı büyük bir ayaklanma gerçekleştirdiler.⁹ Ancak bu isyan hüsrana sonlandı ve Kadı Hoteni Karamanoğullarını cezalandırmak üzere Karaman topraklarına gönderildi. Göksu nehri yakınlarında yapılan savaşı Karamanoğlu Mehmet Bey kazandı ve Sultan Baybars'tan kendisine sancak ve menşur gönderildi. Devamında Mehmet Bey Konya'daki Selçuklu tahtını ele geçirmek istedi ise de Alâeddin Siyavuş (Cimri) hadisesi sırasında hayatını kaybetti.

² Z. Günel Öden, "Karamanoğulları Beyliği", *Türkler*, C. VI, Ankara 2002, s. 756-762.

³ İ. H. Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1988, s. 1; Nejat Kaymaz, *Pervâne Mu'înü'd-dîn Süleyman*, Ankara 1970, s. 98.

⁴ Şehabettin Tekindağ, "Karamanlılar", *İA*, C. VI, İstanbul 1965, s. 318; Kaymaz, *a.g.e.*, s. 101-102; Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, çev. Erol Üyepazarcı, İstanbul 2000, s. 274-275.

⁵ Şikari, *Karamannâme*, haz. Metin Sözen-Neceet Sakaoğlu, İstanbul 2005, s. 109.

⁶ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1998, s. 519-521.

⁷ Şikari, s.119.

⁸ Şikari, s. 120-121.

⁹ Kaymaz, *a.g.e.*, s. 143-156.

(1278).¹⁰ Öldüğünde 26 yaşında idi. Kerimüddin Karaman Bey, Şemsüddin Mehmet Bey ve Bedreddin Mahmut Bey'in bilinen mezarları bugün Karaman İli, Ermenek İlçesi, Balsakun-Balkusan köyünde bulunan türbededir. Türbe bakımlı ve ziyarete açıktır.

1276 Şerafeddin Hatıroğlu İsyanı, 1277 Elbistan Savaşı, hemen arkasından yaşanan Cimri Hadisesi Selçuklu toprakları üzerindeki Moğol tahakkümünü artırırken Anadolu'da idari ve mali sorunlar arttı. Karamanoğlu Şemseddin Mehmed Bey, Moğol ve Selçuklu kuvvetlerinden oluşan bir birliğe karşı cesurca savaşırken hayatını kaybetti. Kendisini kurtarmak isteyen kardeşleri ve adamları da aynı akıbete uğradılar. Moğol ve Selçuklu askerleri, ölümlerin silahlarını almak için geldiklerinde bu ölenlerin Mehmed Bey ve kardeşleri Tanu ve Zekeriya olduklarını anlamışlardı.¹¹

Karamanoğlu Mehmed Bey'in ölümünden sonra Alâeddin Siyavuş (Cimri) da giriştiği mücadelede başarılı olamayarak, yakalandı ve işkence ile öldürüldü.¹² Alâeddin Siyavuş'un ölümünün ardından Türkmenler etrafa dağıldılar. Yüksek dağlara ve mağaralara saklanarak gözden kayboldular. Selçuklu sultanı III. Gıyâseddin Keyhusrev, Karamanoğullarının peşlerine düşerek ve her yerde takip ettirerek yakaladıklarını öldürttü. Mehmed Bey'in öldürülmesi ve Karamanlıların tenkil edilmesi Karamanlıları durduramadı ve mücadele hırslarını artırdı.

2. Güneri Bey'in Beyliğin Başına Geçmesi [H. 676-699 / M. 1277/78-1299/1300]

Karamanoğlu Mehmet Bey öldürülünce yerine kardeşi Fahreddin Güneri Bey geçti (1278).¹³ Kaynaklarda Güneri Bey'in hayatı ile ilgili bilgiler oldukça kısıtlıdır. Özellikle nedense Şikari'de hiç ismi geçmemektedir. Şikari Tarihinde Türkiye Selçuklularında Cimri Olayına yer verilmiş fakat Karamanoğlu Mehmed Bey'in Türkçeyi resmi dil ilan edişinden de söz edilmemiştir. Güneri Bey'in doğumu, annesinin adı, eğitimi, eşi ve çocukları hakkında da bir bilgi mevcut değildir. Kendinden önceki Karaman beylerinin mezar yerleri mevcut iken Güneri Bey'in mezar yeri hakkında da bilgi yoktur.

Güneri Bey döneminde darp edilen sikke var mıdır? sorusuna cevap bulmak amacıyla yapılan araştırmada; Karamanoğulları'nın kuruluş döneminde beyliğin başında olan Karaman Bey, Şemseddin Mehmed Bey ve Güneri Bey'e ait bir sikke örneğine henüz rastlanılmadığı tespit edildi. Karamanoğullarına ait en eski tarihli sikke Mahmut Bey'e aittir. Alâeddin Ali Bey, Erhan Bey, II. Mehmed Bey, Ali Bengi, II. İbrahim Bey, İshak Bey ve Pir Ahmed Bey'e ait sikkeler bolca mevcuttur. Bunların dışında bey isimlerinin yazılı olmadığı anonim sikkeler

¹⁰ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 6-7.

¹¹ Aksarayî, Kerimüddin Mahmud, *Müsâmeretü'l-Ahbâr ve Müsâyeretü'l-Ahyâr*, terc. Mürsel Öztürk, Ankara 2000, s. 86-103; İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi* (al-Melik-al-Zahir Hakkındaki Tarihin İkinci Cildi), terc. Şerefüddin Yaltkaya, Ankara 2000, s. 90-91; Münecimbaşı, Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu'd-Düvel*, C. II, terc. Ali Öngül, İzmir 2000, s. 120; Kaymaz, *a.g.e.*, s. 174; Cahen, *a.g.e.*, s. 284; Mustafa Uyar, "Moğol İstilasını Altında Selçuklular", *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, Ankara 2012, s. 431.

¹² Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 102; Cahen, *a.g.e.*, s. 284; Turan, Osman, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, Ankara 1988, s. 150-151.

¹³ Tekindağ, *a.g.m.*, s. 319; Muharrem Kesik, *Anadolu Türk Beylikleri*, İstanbul 2018, s. 350.

de bulunmuştur. İsimless sikkelerin bir yüzünde darp yeri ve tarih, diğere yüzünde Kelime-i Tevhit mevcuttur.¹⁴

Güneri Bey döneminden kalan mimari eser ve vakfiye var mıdır? sorusuna cevap bulmak amacıyla yapılan araştırmada bir sonuca ulaşamadı. Özellikle ilk dönem Karamanoğullarının göçebe bir hayat sürmesi ve topraklarının sık sık Moğollar tarafından yakılıp yıkılıp, tahrip edilmesi sonucu ayakta kalan eserlerin sayısı azalmıştır. Özellikle 1469-71-74 yılında Gedik Ahmet Paşa'nın da Karaman şehirlerini büyük topraklarla dövmesi ağır hasara neden olmuştur. Dolayısıyla Güneri Bey'e ait bir vakfiye örneği şimdilik mevcut değildir.

Güneri Bey'in kaç yılında doğduğu ve kaç yaşında tahta çıktığı ile ilgili sorularda tahmini cevaplar vermek mümkündür. Şikari Tarihine göre abisi Mehmet Bey, babası Karaman Bey öldüğünde on yaşındadır. Mehmet Bey'den sonra Güneri Bey beyliğe geçtiğine göre arada 2 ya da 3 yaş fark olmalıdır. Mehmet Bey 1270'de 18 yaşında ise Güneri Bey de muhtemelen 15-16 yaşında olmalıdır.¹⁵ 1278 yılında ise Güneri Bey 23-24 yaşında beyliğin başına geçmiş olmalı ve 1300 yılında öldüğünde ise 45 yaşında bulunmalıdır. Dolayısıyla doğum tarihi 1255 yılına tekabül etmiş olabilir.

Güneri Bey, Türkiye Selçuklu Devleti ile olan üç senelik anlaşma döneminde sessizliğini korudu. 1281 yılından itibaren seferlerine başladı. Bu sıralarda İlhanlı Hanı Abaka Han, Anadolu'da taş üstünde taş bırakmamış, her şeyden sorumlu tuttuğu Muînüddin Süleyman Pervaneyi de öldürtmüştü. Moğol baskısı o kadar artmıştı ki; Türkmenler sinmek zorunda kaldılar. Güneri Bey, II. Gıyâseddin Mesud'un saltanatının ilk yıllarında harekete geçti ve Ermenilerin idaresindeki Tarsus'u kuşattı (1286). Bunun üzerine İlhanlı hükümdarı Argun Han'ın emriyle II. Gıyâseddin Mesud, Larende'ye sefere çıkınca Güneri Bey çarpışmadan kaçınarak dağlara çekildi. Daha sonra Konya'da huzura çıkarak II. Gıyâseddin Mesud'tan af diledi. Selçuklu ve Karamanoğulları çekişmesi kısa bir süre sonra tekrar başladı. Karaman toprakları savaş meydanına döndü (1291). Kıbrıs Haçlı Kralı Henri'nin 15 parçalık bir donanma ile Alâiye'yi ele geçirmesi sonucu Karamanoğulları iki ateş arasında kalsa da şehri geri almayı başardılar (1292).¹⁶

3. Güneri Bey Zamanında Memlûkler ile İlişkiler

Moğollar, Türkiye Selçuklu devlet kadrolarını yok ettikten ve ülkenin kaynaklarına el koyduktan sonra Selçukluların merkezî yönetimi tamamen dağıldı. Kastamonu, Denizli ve Karaman bölgesindeki Türkmen isyanları Selçuklu-Moğol kuvvetlerince ne zaman bastırılrsa, ardından Türkmenler yeniden kuvvet bularak ortaya çıktılar. Yaşadıkları topraklarda nüfus çoğunluklarını artırıp özerk bir yönetim kurdular. Karamanoğulları bu mücadelede hep ön planda oldu. Karamanoğullarının var oluş savaşının en tehlikeli döneminde de başlarında

¹⁴ Betül-Gültekin Teoman, "Karamanoğulları Beyliği Sikkelerine Genel Bir Bakış", Uluslararası Orta Anadolu ve Akdeniz Beylikleri Tarihi, Kültürü ve Medeniyeti Sempozyumu II, 2016, s. 1-2.

¹⁵ Şikari, s. 120-121.

¹⁶ 1293 senesinde Alaiye'yi Mecdüddin Mahmud feth edince, Karamanlılara bağlı Alaiye Beyliği'ni bu topraklarda kurdu. Gedik Ahmet Paşa 1471 senesinde bu beyliği Osmanlı topraklarına kattı.

Güneri Bey vardı. Kanaatimize göre bölgesel olarak birkaç tane Karaman beyi olmasına rağmen onlar da Güneri Bey'e bağlı idiler. Abisi Mehmet Bey'in ölümü ile Güneri Bey artık sözü geçen kişi olarak mücadelelerinde kaldığı yerden devam etti. En büyük müttefikleri Memlükler idi. Sultan Baybars'ın ölümünden sonra da kurdukları ittifak devam etti. Güneri Bey de kendinden önceki Karamanlılar gibi, Memlükler yardımıyla Çukurova Ermenileri üzerine baskı politikasını devam ettirdi.¹⁷

Sultan Baybars'ın üç oğlundan biri olan Melik Said (1277-1279) Şam bölgesinin kontrolünü sağlamak için Karamanoğulları ile irtibat halinde idi. Melik Said Dımaşk'a gelince bir orduyu el-Mahdum komutasında Sis'e gönderdi. 9000 atlı ve 4000 yayadan oluşan bir birliği de Emir Beysarı komutasında Fırat nehri kenarındaki Rumkalesi'ne gönderdi (Nisan 1279).¹⁸ Mısır ordusu Rumkale'ye karşı ordugâhını kurduğunda Karaman oğlu -tahmininen Güneri Bey- Memlük hükümdarı Melik Said'e Türkmen Eugaya'yı elçi olarak gönderdi. Kendisini Suriye'ye geçirmek için bir ordu göndermesini istedi. Melik Said, Ermeni Kralı Leon'a haber göndererek Memlük askerlerine yol vermesini istedi. Emir Beysarı, Ermeni topraklarından geçerek Kayseri'ye yakın bir yerden Karamanoğlu'nu alarak Rumkale'ye geri döndü.¹⁹ Memlüklerin Ermeni Krallığından Karaman beyi için serbestçe geçiş izni alması Karaman-Memlüklü ittifakının devam ettiğinin bir göstergesidir. Ayrıca Rumkale'nin ele geçirilmesi esnasında Karamanlılar Mısır ordusuna destek vermekten geri kalmamışlardı. Anadolu'nun güney sınırındaki karışıklıklar yüzünden sık sık İlhanlı ve Memlüklü askerleri karşı karşıya gelmişler, bu durumda da Karamanoğulları Memlüklere destek vermişlerdir.

Güneri Bey zamanında Karamanoğulları ve Memlük ittifakının devam ettiğine dair Osman Turan şöyle bir bilgi vermektedir: “1282 yılında 600 kişilik süvari akıncısı Halep'ten Anadolu'ya hareket etti; yolda Çukurova'dan Anadolu'ya şeker, sabun, kurşun, pamuk ve fıstık götüren bir kervanı yağmalayınca bir Moğol emiri 300 kişi ile karşılarına çıktı. Nihayetinde süvari akıncıları birkaç yaralı ve ölü vererek kaçtı. Ardından Halep Türkleri Ereğli'ye gelince Memlüklerin müttefiki olan Karamanoğlu Fahreddin Güneri'nin komutanlarından Şücaeddin Hucendi ve Mübarizeddin Saru, maiyetine girerek Bulgar dağlarına kadar gittiler.” Güneri Bey, Mut ve Silifke yolu ile Ermeni topraklarını ele geçirdi. Bölgedeki nüfus Türklerin lehine hızla artıyordu.²⁰

4. Güneri Bey'in Türkiye Selçuklu Devleti'ndeki Taht Kavgalarına Karışması

Karamanoğlu Güneri Bey, Türkiye Selçuklu hanedanlığı içindeki saltanat kavgalarında da etkin rol oynadı. Karamanlılar, Alâeddin Siyavuş'tan (1278-1279) başka II. İzzeddin

¹⁷ Mehmet Ali Kapar, “XIII-XIV. Yüzyıllarda Karamanoğulları-Çukurova Ermenileri İlişkileri”, *SÜSBED*, Konya 2019, s. 240.

¹⁸ Baybars El-Mansuri, *et-Tuhfetü'l-Mülûkiyye*, terc. s. 78. Rum kalesi ya da Kal'atu'r-Rûm Urfa civarında, Halfeti yakınlarında, Fırat nehri kıyısındadır. Romalılar tarafından inşa edilir ve Bizans döneminde de oldukça önemli bir mevkidir.

¹⁹ Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 603-604.

²⁰ Osman Turan, “Orta-Çağlar'da Türkiye-Kıbrıs Münasebetleri”, *Belleten*, S. 38, Ankara 1964, s. 219-220; Turan, *Türkiye*, s. 512.

Keykâvus'un ölümünden (1280) sonra Anadolu'ya dönen Selçuklu şehzadelerinden birini daha saltanat mücadelesinde desteklediler. II. İzzeddin'in oğulları II. Gıyâseddin Mesud,²¹ Rükneddin Kılıç Arslan ve Rükneddin Keyümers Kastamonu bölgesinde bulunurken Feramurz²² Karaman bölgesine geldi (1281-1282). Güneri Bey, Feramurz'u alarak Larende'ye götürdü, onu Türkiye Selçuklu sultanı olarak tanıyıp, adına hutbe okuttu.²³ Karamanoğulları, Feramurz'u da yanlarına alarak Niğde'ye doğru yürüdüler. Çünkü burada III. Gıyâseddin Keyhusrev'in emriyle toplanan Selçuklu kuvvetleri bulunuyordu. Bu kuvvetlerin başında da Muînüddin Süleyman Pervane'nin oğlu İzzeddin,²⁴ Sahip Ata Fahreddin Ali'nin kızının oğlu ve Saadeddin Çelebi vardı.²⁵ Yapılan savaşta Karamanlılar ve Feramurz yenildi, askerleri dağıldı. Feramurz önce Kilikya Ermenilerine sonra da Bizans'a sığındı.²⁶

Tekrar toparlanan Güneri Bey, Eşrefoğulları ile anlaşarak Konya ve çevresini yağmaladı. Eşrefoğlu Süleyman Bey de Beyşehir'den Akşehir'e kadar bölgeye ağır tahribat verdi.²⁷ Selçuklu sultanı III. Gıyâseddin Keyhusrev, yanında Şehzade Kongurtay ve Emir Akbuğa komutasındaki Moğollarla Konya üzerine yürüdü.²⁸ Pek çok Türkmen hayatını kaybetti. Güneri Bey'in başında olduğu Türkmenler Ermenek'in dağlık bölgelerine çekildiler.

Moğol kuvvetleri Karaman iline girerek Ermenek ve Mut yörelerini talan ettiler ve yakıp yıktılar. Kadın ve çocukları esir olarak sattılar.²⁹ Şehzade Kongurtay, İlhanlı hanı Ahmet Tekadur'dan haber gelmesi üzerine Karamanoğulları kuşatmasını kaldırarak Kayseri'ye gitti.³⁰ Eğer geri çekilmese idi Karamanoğullarının kaybı çok daha fazla olup bir

²¹ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 105.

²² Kaynaklarda Karaman'a gelip adına hutbe okutulan Selçuklu şehzadesinin ismi Gıyaseddin Mesud'un yeğeni III. Alaeddin Keykubad olarak verilmektedir (h.679/m.1280-81). Ancak bunun bir isim karışıklığından doğduğunu kronolojik olarak gelen kişinin III. Alaeddin Keykubad olmadığını çalışmamızın birinci bölümünde izah etmiştik. Feramurz'un taht mücadelesinde yenilerek Bizans'a kaçtığı ve burada öldüğünü göz önüne alırsak Karaman oğullarının hutbe okuttuğu bu kişi kuvvetle muhtemel Feramurz olmalıdır. Feridun Nafiz Uzluk, Anonim Selçuknâme'nin çevirisinde (s. 41), 1280-1281'de Karaman'da olan şehzadenin II. Gıyâseddin Mesud'un biraderzadesi, yani yeğeni olduğunu kaydediyor. Halil İbrahim Gök ve Fahrettin Coşkuner ise hazırladıkları Anonim Selçuknâme'nin çevirisinde II. Gıyâseddin Mesud'un kardeşi olarak veriyor (s. 52). Gök ve Coşkuner, F.Nafiz Uzluk'un metni okurken hata yaptığını belirtmektedir. Metinde biraderzade anlamına gelecek bir kelime bulunmamaktadır. "*aniden Sultan Mesud'un kardeşi sultan Alaadin'in denizi geçtiği ve Karaman vilayetine yöneldiği haberi geldi.*" → "...nâgâh haber âmed ki sultan Alâaddin birâder-i sultan Mesud ez deryâ gozar kerd". Anonim Selçuknâme, *Tarih-i Âl-i Selçuk*, haz. Halil İbrahim Gök, Fahrettin Coşkuner, Ankara 2014, s. 123.

²³ Turan, *Türkiye*, s. 571.

²⁴ Turan, *Türkiye*, s. 584-586.

²⁵ Anonim Selçuknâme, *Tarih-i Âl-i Selçuk* (Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi, III), neşr.-terc. Feridun Nâfiz Uzluk, Ankara 1952, s. 42.

²⁶ Osman Turan, bu konu hakkında bilgi verirken cümlelerin sonunu şöyle tamamlamaktadır. "*Tekfur vilayetine gittikten sonra kayboldu*" Turan, *Türkiye*, s. 584. Farsça metinde ise "*kaybolma*" kelimesi bulunmamaktadır. "*Sultan Alaaddin Tekfur vilayetine gitti ve onun hikâyesi de bitti*" → "*Sultan Alaaddin be-vilayet-i tekfur reft. Hadîs-i ü tamam şod.*" Feridun Nafiz Uzluk, Anonim Selçuknâme'nin çevirisinde (s. 42) ve Halil İbrahim Gök ve Fahrettin Coşkuner'in hazırladıkları Anonim Selçuknâme'nin çevirisinde (s.124) de "*hikâyesi bitti*" olarak geçmektedir.

²⁷ Anonim Selçuknâme, s. 42; Turan, *Türkiye*, s. 584.

²⁸ Cahen, *Anadolu*, s. 289.

²⁹ Anonim Selçuknâme'de yapılan katliamlarla ilgili bilgi şöyledir: "*Tarifi imkânsız katliam ve tahribat yaptı.*" Anonim Selçukname, s. 42.

³⁰ Hülagü Han'ın küçük oğlu olan Şehzade Kongurtay, Karaman muhasarasını, abisi Ahmet Tekadur Han'dan gelen haberle kaldırmış sonra İlhanın yanına gitmiştir. Yaptığı katliamlarda dolayı Ahmet Tekadur Han, kardeşi

daha ayağa kalkamayabilirdi. 1277’de olduğu gibi Karamanoğulları zor bir süreçten geçtiler.

Bu arada da Selçuklu sultanı değişti. İlhaneliler III. Gıyâseddin Keyhusrev’in yerine II. Gıyâseddin Mesud’u tahta geçirdiler. Ahmet Tekadur’un onayıyla da III. Gıyâseddin Keyhusrev Erzurum’da öldürüldü.³¹ Ekim 1284’de İlhaneli tahtında da değişiklik oldu. Argun Han, Ahmet Tekadur’u devirerek başa geçti. Anadolu’yu yönetmek için de Şehzade Hülacü ve Şehzade Geyhatu’yu Anadolu’ya gönderdi. Ahmet Tekadur, öldürülen III. Gıyâseddin Keyhusrev’in annesinin, iki torununun saltanatta hakkının olduğunu söylemesi üzerine Selçuklu ülkesini ikiye pay etti.

III. Gıyâseddin Keyhusrev’in annesi, iki küçük torunuyla Kayseri’ye geldiğinde yöneticilerin tavrından kendilerine karşı olduklarını anladı. Konya’ya ulaşınca, eşi IV. Kılıç Arslan’ın rikâpdârı olan Şüca Eynesi’yi Güneri Bey’e ve Eşrefoğlu Süleyman Bey’e gönderdi.³² Her ikisine de emirlik teklifi yapıldı. Güneri Bey beylerbeyi, Eşrefoğlu Süleyman Bey saltanat naibi oldu. Türkmenler tekrar Konya önlerine geldiler. Şehrin büyükleri şehrin savunulmasına karar verdilerse de bu fikirlerinden vazgeçtiler. III. Gıyâseddin Keyhusrev’in arkasında kalan iki küçük Selçuklu şehzadesi görkemli bir törenle tahta oturtuldu (14 Mayıs 1285). Müellif Aksarayî eserinde bu olaylardan hiç bahsetmemiştir. Bu iki çocuk için para da bastırılmamıştır. Konya dışında da tanınmamış ve kısa bir süre sonra da öldürülmüşlerdir.³³ Böylece Güneri Bey’in Selçuklu beylerbeyliği de sona ermiştir.

5. Güneri Bey’in Ermeni Topraklarına Hücumları

II. Gıyâseddin Mesud’un Konya’da tahta çıkmasına ve Konya’ya yerleşmesine Güneri Bey bir tepki göstermedi. Tam tersine bu sefer Germiyan topraklarında büyük isyan hareketleri başladı. Selçuklu-Moğol ordusu Germiyan vilayetinde büyük bir tenkil hareketine giriştiler. Güneri Bey ise yönünü güneye çevirerek Tarsus bölgesini yağmaladı (1286). Karamanoğulları, Kilikya Ermeni Krallığına saldırınca, Moğolların vasalı olan Kral III. Leon, Argun Han’dan yardım istedi. Argun Han yanına ziyarete gelen Selçuklu Sultanı II. Gıyâseddin Mesud ve Sahip Ata Fahreddin Ali’yi Moğol askerleri ile beraber Karamanoğullarının üzerine gönderdi. Güneri Bey dağlık bölgelere doğru çekilince üzerine gelen kuvvetler sadece Larende’yi yağmaladılar (Ocak 1288). Ancak burası bir süre sonra

---

Kongurtay’a çok kızmıştır. Dahası kendisine suikast düzenleyeceği bahanesiyle onu öldürtmüştür (1284). Devir değişip Ahmet Tekadur tahtan indirilince de Kongurtay’ın oğulları tarafından öldürülmüştür. Abû'l-Farac, Gregory Bar Hebraeus (İbnü'l-İbrî), *Abû'l-Farac Tarihi*, terc. Ömer Rıza Doğrul, C. II, Ankara 1987, s. 613; Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih* (İlhaneliler Kısmı), çev. İsmail Aka, Mehmet Ersan, Ahmad Hesamipour Khelejeni, Ankara 2013, s. 148.

³¹ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 108-109; Faruk Sümer, “Anadolu’da Moğollar”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, C. I, Ankara 1970, s. 70; Cahen, *a.g.e.*, s. 290.

³² *Anonim Selçuknâme*, s. 44; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 58; Turan, *Türkiye*, s. 589.

³³ Sümer, *a.g.m.*, s. 56-58; Ali Sevim-Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi, Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, Ankara 1995, s. 486; Turan, *Türkiye*, s. 571-584; Cahen, *a.g.e.*, s. 287; İlhan Erdem, *Türkiye Selçukluları-İlhaneli İlişkileri (1258-1308)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1995, s. 259; Mehmet Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, Ankara 2010, s. 138; Berthold Spuler, *İran Moğolları*, çev. Cemal Köprülü, Ankara 1987, s. 78; Uyar, *a.g.m.*, s. 431.

tekrar Güneri Bey'in eline geçti.³⁴

Güneri Bey'in en iyi müttefiki olan Eşrefoğlu Süleyman Bey de bu esnada Germiyan vilayetine saldırdı. Başlarda başarı sağlasalar da Ab-ı Germ'in (İlgın) sahibi Balaban, Eşrefoğullarını yendi.³⁵ Eşrefoğlu ve Güneri Bey bunun üzerine II. Gıyâseddin Mesud'la barış yapmak istediler. Hile yapılmasından korkan Selçuklu ümerası, Konya şehrinin dışına muhafızların koruduğu bir çadır kurdurdular. II. Gıyâseddin Mesud tahtına oturdu ve iki Türkmen beyini kabul etti. Güneri Bey ve Eşrefoğlu el öpüp özür dilediler (Temmuz 1288). Böylece 3 yıl sürecek bir barış dönemi başladı.

II. Gıyâseddin Mesud, Karamanoğulları ile barış içinde iken Germiyan taraflarında tekrar ayaklanmalar başladı. Mücadeleyi kazanıp isyancıları ortadan kaldıran II. Gıyâseddin Mesud, batı sınırlarında huzuru sağlamak için bir adım attı. Sinop'ta bulunan erkek kardeşi Rükneddin Keyümers'i yanına çağırdı ve Eşrefoğlunun kızını kardeşine istedi. Fakat Eşrefoğlu Viranşehir'e (Süleymanşehir=Beyşehir) gelen Melik Keyümers'i tutukladı.³⁶ Karamanoğlu Güneri Bey, Süleyman Bey'e elçi göndererek, Selçuklu şehzadesinin hapsedilmesinin yanlış olduğunu ve bunun karışıklık çıkaracağını bildirdi. Güneri Bey'in arabuluculuğu sayesinde Keyümers serbest bırakıldı ve Konya'ya gönderildi. Bu olaydan sonra Güneri Bey ikinci kez II. Gıyâseddin Mesud'un huzuruna çıkarak elini öptü (Mayıs/Haziran 1290). Bu sırada sultanın yanında veziri Fahreddin Kazvini de vardı. Sahip Kazvini Karamanoğullarının askerinin çokluğuna hayret etti.³⁷

6. Güneri Bey'in İlhanlı Şehzadesi Geyhatu ile Mücadelesi

Karamanoğlu Güneri Bey, Moğol şehzadesi Geyhatu'nun Aralık 1290'da Konya'ya gelişinde ona bağlılığını bildirdi. Ayrıca Güneri Bey, bu ay içindeki Kurban Bayramı'nda küçük oğlunu Şehzade Geyhatu'ya göndererek saygılarını ilettiler. Şehzade Geyhatu da onun oğluna iyi davrandı ve hediyelerle geri gönderdi.³⁸

1291 yılında Şehzade Geyhatu'nun, II. Gıyâseddin Mesud'un ve Müstevfi Nasıreddin'in Konya'dan ayrılması şehir içinde ve dışında büyük karışıklıklara neden oldu. Halktan bazı kişiler Konya şehrinin sokaklarını işgal etti ve Rükneddin Keyümers'in karıştığı bir suikastle Konya valisi Bahaeddin Kutluca öldürüldü. Karamanoğulları, Şehzade Geyhatu'nun gidişini fırsat bilerek ayaklandı. Ancak bu sefer uzun zamandır aralarında görüş ayrılığı olan Eşrefoğullarına saldırdılar. Güneri Bey, Beyşehir'i ele geçirdi ve Süleyman Bey'i esir aldı.³⁹ Süleyman Bey'in oğlu Karamanlıları geri püskürttü ancak Süleyman Bey 6 yıl sonra serbest bırakıldı. Halil Bahadır önderliğinde Germiyanogulları da Konya'ya saldırdılar ve şehri 3 gün

³⁴ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 145; *Anonim Selçuknâme*, s. 48-49; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 7; Turan, *Türkiye*, s. 590; Tekindağ, *a.g.m.*, s. 320; Hasan Taşkıran, *Mirasçı Bir Beylik Karamanoğulları Hristiyan Devletlerle İlişkileri*, Ankara 2016, s. 111.

³⁵ Cahen, *a.g.e.*, s. 293.

³⁶ *Anonim Selçuknâme*, s. 50.

³⁷ *Anonim Selçuknâme*, s. 51.

³⁸ *Anonim Selçuknâme*, s. 55; Taşkıran, *a.g.e.*, s. 112.

³⁹ *Anonim Selçuknâme*, s. 59.

yağmaladılar. Kayseri’de bulunan II. Gıyâseddin Mesud, Suriye sınırındaki Türkmen olayları ile uğraştığından Konya’nın yardımına gelemedi (Temmuz 1291).

Böylece yaklaşık üç yıl devam eden barış dönemi biterek Karamanoğulları ve Selçuklular tekrar çatışmaya başladılar. Selçuklu ümerasından oluşan bir ordu Larende taraflarını yağmaladı. Çıkan çatışmada Karamanlılara taraftar olan Seyfeddin Türkeri öldürüldü. Karamanoğulları buna çok sinirlenip Konya’yı tekrar kuşattılar. Çaresiz kalan II. Gıyâseddin Mesud, İlhanlı tahtına yeni geçmiş olan Geyhatu’dan yardım istedi. Öfkeye kapılan Geyhatu kalabalık bir Moğol ordusu hazırlayıp Anadolu’ya geldi (Kasım 1291). Ordusunu ikiye ayırarak bir kolu Akşehir üstüne gönderdi. Diğer kolun başında da kendisi olduğu halde Güneri Bey’in üzerine yürüdü. Moğol ordusunun ilk kurbanı Ereğli (Herakliye) oldu. Dini kimliği ayırt edilmeden herkes katledildi. Ardından katliam Larende’de devam etti. Şehir tamamen yakıldı. Kadınlar ve çocuklar esir olarak İran’a gönderildi. Moğol Komutanı Tek Timur, Güneri Bey’i ve askerlerini sarp dağlarda takip etti. Ele geçirdiklerini sağ bırakmadı.⁴⁰ Geyhatu “*asla acımayın, öldürün*” emriyle Karaman topraklarından ayrılıp Eşrefoğlunun topraklarına girdi. Binlerce kişiyi öldürüp binlerce kişiyi esir ettiler. Denizli ve Menteşeoğulları vilayeti de katliam ve zulümden paylarını aldılar. 18 gün süren yağmalama ve katliamlar büyük bir tahribata yol açtı fakat Türkmenler yok edilemedi. Geyhatu seferini tamamlayınca Konya üzerinden Kayseri’ye döndü (Şubat 1292).⁴¹

Temmuz 1292’de Güneri Bey, Geyhatu’nun ayrılmasını fırsat bilerek tekrar toparlanıp harekete geçti. İki defa Konya üzerine akın yaptı. Konya civarındaki aşiretlerin mallarını ve hayvanlarını yağmalayarak götürdü. Ancak karşılıklı mücadelede Güneri Bey’in akrabalarından iki kişi hayatını kaybetti. Bu sırada Franklar denizden gelerek Alaiye kalesini ele geçirse de Güneri Bey’in kardeşi Mecdüddin Mahmut Bey şehri onlardan geri aldı.⁴² Memlük Devleti adına da burada hutbe okuttu.⁴³

7. Güneri Bey’in Baltu Noyan ve Sülemiş Noyan İsyanlarını Desteklemesi

Karamanoğulları kendi bölgelerinde asayişli sağlamaya çalışırken Selçuklu topraklarında ve İlhanlı ülkesinde taht kavgaları yaşanıyordu. II. Gıyâseddin Mesud’un kardeşleri Rükneddin Keyümers ve Rükneddin Kılıç Arslan aynı anda ayaklandılar. Moğolların yardımı ile II. Gıyâseddin Mesud, Rükneddin Kılıç Arslan’ı bertaraf ederken, Rükneddin Keyümers’i affederek Konya’ya gönderdi. Keyümers tekrar başkaldırdı ancak Baltu Noyan onu ele geçirdi.⁴⁴ İlhanlı merkezde ise Şehzade Baydu, Geyhatu’yu tahtından indirerek tahta geçti. Ancak tahta uzun süre kalamadı. Argun Han’ın oğlu Horasan valisi Gâzân Han onu öldürüp tahtı ele geçirdi.⁴⁵

Anadolu’da ise Gâzân Han’a karşı önce Moğol komutanı Toğaçar Noyan sonra da onu

⁴⁰ Anonim Selçuknâme, s. 59; Turan, Türkiye, s. 605; Cahen, a.g.e., s. 300.

⁴¹ Reşidüddin Fazlullah, Câmîu’t-Tevârih, s. 180-181; Sevim-Merçil, a.g.e., s. 488-489.

⁴² Osman Turan, Alaiye şehrini alanın Kıbrıs’ın Haçlı Kralı II. Henry olduğunu belirtmektedir. II. Henry 15 gemi sevk ederek kalenin bir burcunu almayı başarmıştır ama Karamanoğulları tarafından geri püskürtülmüştür. Turan, Türkiye, s. 606-607.

⁴³ Cahen, a.g.e., s. 301.

⁴⁴ Aksarayî, Müsâmeretü’l-Ahbâr, s. 137-140; Anonim Selçuknâme, s. 65-66.

⁴⁵ Aksarayî, Müsâmeretü’l-Ahbâr, s. 144-149.

bertaraf eden Baltu Noyan ayaklandı.⁴⁶ Karamanoğulları ve Güneri Bey, Baltu Noyan'ın isyan hareketine destek verdiler. Ancak Baltu Noyan, Gâzân Han tarafından gönderilen Emir Kutluğşah ve Sülemiş Noyan emrindeki Moğol kuvvetlerine yenilerek kaçmak zorunda kaldı.

Baltu Noyan'ın isyanının başarısız olmasında Karaman Türklerinin de payı vardır. Baltu Noyan ile Karamanoğlu Güneri Bey'in bir anlaşması vardı. Bu anlaşmaya güvenen Baltu Noyan önce Eşrefoğullarının yanına, ardından da Karaman ülkesine geçti. Karamanoğullarından umduğu desteği alamayan Baltu Noyan, Sülemiş'in üstüne gelmesi üzerine Ermeni Kralı'nın memleketine sığındı. Gâzân Han'ın hışmından korkan Ermeniler onu İlhanlılara teslim ettiler. Baltu Noyan başı kesilerek öldürüldü.⁴⁷ Neden Karamanoğlu Güneri Bey yapılan anlaşmaya uymadı veya sözünden döndü? Muhtemelen bunun iki sebebi olabilir. Emir Kutluğşah'ın komutasındaki Moğol ordusunun çok güçlü olması ve Karamanoğullarına da gözdağı vermesi ya da Moğolların Türkmenlere yaşattıkları katliamlardan dolayı Baltu Noyan'a güven duyulmaması. Zaten Baltu Noyan da kendine güvenilmeyeceğini Karaman topraklarından geçiş yaparken verdiği birçok zayıf ile göstermiş oldu.⁴⁸ Böylece Baltu Noyan'ın kendi devleti tarafından yok edilmesi sağlanarak Anadolu'da bulunan bir Moğol noyanı daha eksilmiş oldu.

Gâzân Han, Baltu Noyan'ın isyanında yanında yer alan II. Gıyâseddin Mesud'u tahtan indirip sürgüne gönderdikten sonra III. Alâeddin Keykubâd'ı Selçuklu tahtına çıkardı (Ekim 1298). Muhtemelen III. Alâeddin Keykubâd Konya'da tahta oturduğu zaman Güneri Bey kendi topraklarında özerk bir hâkimiyet sürmeye devam ediyordu. II. Gıyâseddin Mesud'u ziyaret edip elini öptüğü gibi III. Alâeddin Keykubâd'ın elini öptü mü bilemiyor. Yazcızâde Ali'den öğrenildiği kadarıyla Karamanîler ve Ermenek haramileri III. Alâeddin Keykubâd zamanında da Rum'un inatçılarından idiler. Her sabah-akşam Ermenek dağlarından talan ve yağmaya çıkarlardı. III. Alâeddin Keykubâd onlarla mücadele etti ve onları durdurdu.⁴⁹ Arka arkaya çıkan isyanlar ve kısa süre sonra Güneri Bey'in vefatı ikisinin karşılaşma ihtimalini en aza indirmektedir.

Baltu Noyan'dan sonra Anadolu'da isyan çıkaran Sülemiş Noyan⁵⁰ da müttefik arayışına girdi. Karamanoğullarına kendisine destek olmaları için mektup yazdı. Moğollara karşı mücadele eden Güneri Bey, Moğolları kendi içlerinde zayıf düşürmek amacıyla 10 bin süvari ile Sülemiş'in yanında yer alacağını bildirdi.⁵¹ Sülemiş Noyan Güneri Bey aracılığıyla

⁴⁶ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 154-157; Münecimbaşı, *Câmiu'd-düvel*, C. II, s. 132; Turan, *Türkiye*, s. 617; Ahmet Sağlam, "Anadolu'da Moğol-İlhanlı Otoritesini Sarsan Bir Gelişme: Sülemiş İsyanı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 8, S. 41, Aralık 2015, s. 556.

⁴⁷ Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih*, s. 266- 270; Sümer, a.g.m., s. 67; Tahsin Ünal, *Karamanoğulları Tarihi*, Ankara 2001, s. 159; Mehmet Ersan, *Türkiye Selçukluları Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, Ankara 2007, s. 633.

⁴⁸ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 158-164.

⁴⁹ Yazcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, haz. Abdullah Bakır, İstanbul 2009, s. 741.

⁵⁰ Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih*, s. 274; Spuler, a.g.e., s. 569; Osman Gazi Özgüdenli, *Gazan Han Ve Reformları*, İstanbul 2009, s. 134; Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, çev. İlyas Kamalov, İstanbul 2005, s. 59; Kürşat Solak, "Moğol Sülemiş ve Timurtaş İsyanları Karşısında Anadolu'da Türkmenlerin Tutumu", *Kapadokya Tarih ve Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 3, Nevşehir 2014, s. 61-66; Sağlam, a.g.m., s. 553-561.

⁵¹ El-Ömerî, *Mesâlikü'l-ebşâr*, s. 149; Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih*, s. 275; Solak, a.g.m., s. 65.

Memlûklerle de irtibata geçti. Onlardan 20 bin kişilik askeri destek aldı.⁵² Sülemiş Noyan'ın isyanı sırasında Karamanoğulları toprakları mücadele sahası haline geldi.

Sülemiş Noyan'ın isyanı üzerine gönderilen Moğol ordusu çok güçlüydü ve yapılan mücadeleyi kaybeden Sülemiş Noyan Memlûklere sığındı.⁵³ Bu mücadelenin kaybedilmesinde Memlûk kuvvetlerinin geç kalması ve Sülemiş Noyan'ın yanındaki Moğolların İlhanlı ordusuna katılmasının rolü olduğu kadar durumun kötüye gittiğini gören Karamanoğullarının çekilmesi de rol oynamıştır.⁵⁴ İkinci defa Güneri Bey bir Moğol beyinin isyanına destek vermiş ama sonradan kenara çekilmiştir. Muhtemelen bu hareket Anadolu'daki Moğol nüfuzunun kırılması için Karamanoğullarının uyguladığı bir taktik idi.

8. Güneri Bey'in Ölümü

Sülemiş Noyan'ın isyanının bastırılmasından 6 ay sonra Güneri Bey hayatını kaybetti. Güneri Bey, Anonim Selçuknâme'de verilen bilgiye göre h. 28 Recep 699/ m.19 Nisan 1300'de vefat etti.⁵⁵ Güneri Bey'den sonra yerine geçen kardeşi Mahmud Bey⁵⁶ zamanında Türkiye Selçuklu Devleti yıkıldı, Konya Karamanoğullarının eline geçti ve Moğolların Anadolu'daki hakimiyeti giderek azaldı.

Güneri Bey, 1279'dan sonra yaklaşık 20 yıl Karamanoğullarının lideri ve bir emir olarak Türkiye Selçuklunun iç işlerine karıştı. Memlûklerle kurduğu ittifakla Selçuklu ve Moğollara karşı güç kazanmaya çalıştı. Vefatına kadar Moğollarla ve onların nüfuzları altında olan Selçuklular ve Ermenilerle mücadele etti.⁵⁷ Ancak Moğollar zamanında hedef alınarak saldırılara uğradı. Moğollara karşı direnerek topraklarını savundu. Karamanoğullarının sınırlarını genişleterek Larende, Ereğli, Alaiye, Bozkır, Hadim ve Belviran topraklarına egemen oldu.

Sonuç

III. Gıyâseddin Keyhusrev'in saltanatının sonlarında, II. Gıyâseddin Mesud'un ilk saltanatının tamamında ve III. Alâeddin Keykubâd'ın saltanatının ilk yıllarında Karamanoğullarının başında Güneri Bey vardı. Tüm bu süreçte yaşanan Selçuklu-Moğol ve

⁵² Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih*, s. 275. el-Ömerî, eserinde şöyle yazmıştır. "Hülâgü hanedanı sultanlarına karşı isyan bayrağı açan Diyar-ı Rum hâkimi Sülemiş, Mısır sarayına bir mektup göndererek Karamanoğulları ve diğer beylerin de kendi hizmetine girmelerini sağlayacak tüm Diyar-ı Rum naipliğine atandığını gösteren bir menşur verilmesini istemişti." el-Ömerî, *Mesâlikü'l-ebşâr*, s. 144.

⁵³ Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s.292; Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih*, s. 275; Sümer, a.g.m., s. 67-68; Spuler, a.g.e., s. 570; Solak, a.g.m., s. 66.

⁵⁴ *Anonim Selçuknâme*, s. 66-67; Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 188-199; Cahen, a.g.e., s. 290-291.

⁵⁵ *Anonim Selçuknâme*, s.67. İ.Hakkı Uzunçarşılı Güneri Bey'in vefat tarihini Mart 1300 olarak vermiştir. Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 8.

⁵⁶ Mustafa Akkuş, "Karamanoğullarının Moğol Tahakkümüne Karşı Mücadeleleri". *Uluslararası Orta Anadolu ve Akdeniz Beylikleri Tarihi, Kültürü ve Medeniyeti Sempozyumu*, 1, Karaman 2016, s. 335.

⁵⁷ İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. I, Ankara 1998, s. 44.

Karamanlı mücadelesinde etkin bir rol oynadı. İlhanlılara karşı Memlûklülerle iş birliği yaptı. III. Alâeddin Keykubâd'ın tahta çıkmasından beş ay sonra başlayan Sülemiş Noyan'ın isyanında da Güneri Bey isyancıların yanında yer aldı.

Selçuklu sultanı III. Alâeddin Keykubâd'ın saltanatının ilk yıllarında Karamanoğulları'nın başında Güneri Bey bulunmaktaydı. 1300 yılı Nisan'ında Güneri Bey vefat edince yerine kardeşi Mahmud Bey geçti.⁵⁸ Ancak kaynaklarda Mahmud Karaman Bey devrine ait fazla bilgi bulunmamaktadır. Sadece 1308'de Sultan II. Gıyâseddin Mesud'un ölümü üzerine Mahmud Bey'in Konya'yı ele geçirdiği, aynı yıl Ermenilerle yaptığı savaşta şehit düştüğü bilinmektedir.

Büyük oğul Musa Bey, babası Mahmud Bey ölünce yerine geçmiştir. Musa Bey zamanında Selçukludan bazı kız ve erkek hanedan mensupları kalmıştır. Emir Çoban Moğol genel valisi olarak Anadolu'ya gönderildiğinde önce Konya'yı kuşattı. Karamanoğulları'nın elinden Konya'yı aldı ancak Larende'yi ele geçiremedi (1314). Karamanoğulları Beyliği bu hadiselerden 183 yıl sonra, kendisi gibi bir uç beyliği olarak kurulan Osmanlı'nın kuruluşunun ardından 1497'de yıkıldı.

Görsel 1: Güneri Bey'in Yaşam Tablosu:

Güneri Bey (..?.-1300)	-Babası Karaman Bey beyliği: -Karaman beyin ölümünden sonra geçen 8 yıllık fetret devri: (Şikari Tarihine göre)	1256-1262 1262-1270
	Mehmet Bey'in babası Karaman Bey öldüğünde yaşı: Mehmet Bey'in beyliğe geçtiğinde yaşı:	1262'de 8 yaşında 1270'de 18 yaşında
	Güneri Bey'in doğumu:	1255-6? (tahminî) 1270'de 15 yaşında (tahminî)
	Mehmet Bey'in yerine bey olması	1278 = 23 yaşında (tahminî)
	Beyliğin başında tam hakimiyet kurması:	1281 = 26 yaşında (tahminî)
	Ölümü ve ölüm yaşı:	1300 = 45 yaşında (tahminî)

Görsel 2: Karamanoğulları Beyleri:

Beyin adı	Beylik Yılları
Nûre Sûfi Bey	1250-1256
Kerimüddin Karaman Bey	1256-1261
Karamanoğlu Mehmed Bey	1261-1277
Güneri Bey	1277-1300

⁵⁸ Uzunçarşılı, a.g.e, s. 8; Tekindağ, a.g.m., s. 320.

Bedreddin Mahmud Bey	1300-1308
Yahşi Han Bey	1308-1312
Hacı Sûfi Burhâneddin Musa Bey	1312-1333
Alâeddin Halil Mirza Bey	1333-1348
I. Bedreddin İbrahim Bey	1348-1349
Fahreddin Ahmed Bey	1349-1350
Şemseddin Bey	1350-1351
Hacı Sûfi Burhâneddin Musa Bey	1351-1356
Seyfeddin Süleyman Bey	1356-1357
I. Damad Alâeddin Ali Bey	1357-1398
II. Sultanzâde Nâsireddin Mehmed Bey	1398-1399, 1402-1418
II. Damad Bengi Alâeddin Ali Bey	1418-1419
II. Sultanzâde Nâsireddin Mehmed Bey	1419-1423
II. Damad Bengi Alâeddin Ali Bey	1423
Karamanoğlu II. İbrahim Bey	1423-1464
Karamanoğlu İshak Bey	1464-1466
Sultanzâde Pîr Ahmed Bey	1464-1469
Kasım Bey	1469-1483
Turgutoğlu Mahmud Bey	1483-1487

KAYNAKÇA

- Abû'l-Farac, Gregory Bar Hebraeus (İbnü'l-İbrî), *Abû'l-Farac Tarihi*, terc. Ömer Rıza Doğrul, Ankara 1987.
- Akkuş, Mustafa, "Karamanoğullarının Moğol Tahakkümüne Karşı Mücadeleleri". *Uluslararası Orta Anadolu ve Akdeniz Beylikleri Tarihi, Kültürü ve Medeniyeti Sempozyumu*, 1, Karaman 2016.
- Aksarayî, Kerîmüddin Mahmud, *Müsâmeretü'l-Ahbâr ve Müsâyeretü'l-Ahyâr*, terc. Mürsel Öztürk, KB yay., Ankara 2000.
- Anonim Selçuknâme, *Tarih-i Âl-i Selçuk (Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi, III)*, neşr.-terc. Feridun Nâfiz Uzluç, Ankara 1952.
- Anonim Selçuknâme, *Tarih-i Âl-i Selçuk*, haz. Halil İbrahim Gök, Fahrettin Coşguner, Ankara 2014.
- Cahen, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, terc. Erol Üyepazarcı, Türk Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul 2000.
- el-Ömeri, Şihadeddin b. Fazlullah, *Mesaliku'l Ebsar, -Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım*, çev. Ahsen Batur, Selenge yay., İstanbul 2014.
- _____, "Mesaliku'l-ebâr'a Göre Anadolu Beylikleri", *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*. Çoban-Oğulları Candar-Oğulları Mesaliku'l- Ebsar'a Göre Anadolu Beylikleri, I, haz. F. Taeschner, çev. Yaşar Yücel, TTK yay., Ankara 1991, s. 183-203.
- Erdem, İlhan, *Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri (1258-1308)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1995.
- Ersan, Mehmet, *Türkiye Selçukluları Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, Ankara 2007.
- _____, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, Birleşik yay., Ankara 2010.
- Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, çev. İlyas Kamalov, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2005.
- İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi (al-Melik-al-Zahir Hakkındaki Tarihin İkinci Cildi)*, terc. Şerefüddin Yaltkaya, TTK, Ankara 2000.
- Kapar, Mehmet Ali, "XIII-XIV. Yüzyıllarda Karamanoğulları-Çukurova Ermenileri İlişkileri", *SÜSBED*, Konya 2019, s. 240.

- Kaymaz, Nejat, *Pervâne Mu 'inü 'd-dîn Süleyman*, DTCF yay., Ankara 1970.
- Kesik, Muharrem, *Anadolu Türk Beylikleri*, İstanbul 2018.
- Müneccimbaşı, Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu 'd-Düvel, I-II*, terc. Ali Öngül, Akademi Kitabevi, İzmir 2000.
- Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu 't-Tevârih (İlhanlılar Kısımı)*, çev. İsmail Aka, Mehmet Ersan, Ahmad Hesamipour Khelejani, TTK yay., Ankara 2013.
- Öden, Z. Günal, "Karamanoğulları Beyliği", *Türkler*, C. VI, Ankara 2002.
- Özgüdenli, Osman Gazi, *Gazan Han ve Reformları*, Kaknüs yay., İstanbul 2009.
- Sağlam, Ahmet, "Anadolu'da Moğol-İlhanlı Otoritesini Sarsan Bir Gelişme: Sülemiş İsyanı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 8, S. 41, Aralık 2015.
- Sevim, Ali-Merçil, Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Tarihi, Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, Ankara 1995.
- Solak, Kürşat, "Moğol Sülemiş ve Timurtaş İsyanları Karşısında Anadolu'da Türkmenlerin Tutumu", *Kapadokya Tarih ve Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 3, Nevşehir 2014, s. 61-74.
- Spuler, Berthold, *İran Moğolları*, çev. Cemal Köprülü, TTK yay., Ankara 1987.
- Sümer, Faruk, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, C. I, TTK yay., Ankara 1970, s. 1-147.
- Şikari, *Karamannâme*, haz. Metin Sözen-Neceet Sakaoğlu, Karaman Belediyesi, İstanbul 2005.
- Taşkıran, Hasan, *Mirasçı Bir Beylik Karamanoğulları Hristiyan Devletlerle İlişkileri*, Ankara 2016.
- Tekindağ, Şehabettin, "Karamanlılar", *İA*, C. VI, TDV yay., İstanbul 1965, s. 316-330.
- Teoman, Betül-Gültekin, "Karamanoğulları Beyliği Sikkelerine Genel Bir Bakış", *Uluslararası Orta Anadolu ve Akdeniz Beylikleri Tarihi, Kültürü ve Medeniyeti Sempozyumu II*, 2016.
- Turan, Osman, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, TTK yay., Ankara 1988.
- _____, "Orta-Çağlar'da Türkiye-Kıbrıs Münasebetleri", *Bellekten*, S. 38, Ankara 1964, s. 219-220.
- _____, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi yay., İstanbul 1998.
- Uyar, Mustafa, "Moğol İstilas Altında Selçuklular", *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, Ankara 2012.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1988.
- _____, *Osmanlı Tarihi*, C. I, TTK yay., Ankara 1998.
- Ünal, Tahsin, *Karamanoğulları Tarihi*, Ankara 2001.
- Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, haz. Abdullah Bakır, Çamlıca yay., İstanbul 2009.

PİCASSO ESERLERİNİN 3 BOYUTLU OLARAK SERGİLENMESİ¹

Doç, Emine YALUR

Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Gönen MYO, Bilgisayar Destekli Tasarım ve Animasyon Programı, eyalur@bandirma.edu.tr - 0000-0003-0362-4428

Öğrenci, Ali ALTINYUVA

Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Gönen MYO, Bilgisayar Destekli Tasarım ve Animasyon Programı (2021-2023), altinyuvaa@gmail.com - 0009-0005-0665-3170

Öğrenci, Emre ARICI

Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Gönen MYO, Bilgisayar Destekli Tasarım ve Animasyon Programı (2021-2023), emrearc220@gmail.com - 0009-0004-8027-5203

ÖZET

Dijital teknoloji ve sanal uygulamalar sektörel olarak tüm alanlarda kullanılan bir araca dönüşmüştür. Günümüzde ticari, sosyal ve sanatsal etkinliklerin online erişim ve etkileşimle kamuya sunulması olağan bir hal almıştır. Metaverse gibi dijital ortamların artışı ve yaygınlaşması sanat etkinliklerinin bu tür ortamlarda yer bulmasını hızlandırmış ve bu süreç özellikle 3 boyutlu modeller için büyük bir ihtiyaç doğurmuştur. Bilgisayar Destekli Tasarım ve Animasyon öğrencileri tarafından bu alan için ortaya çıkan bu açığın kapatılabileceği, 3 boyutlu modellerle hazırlanan dijital ve etkileşimli bir sergi düzenlenerek gösterilecektir. Bu sergi, sanat tarihinin en etkili dönüşümlerinden biri olan Kübizm sanat akımının ortaya çıkmasında öncülük eden Picasso ve onun Kübist eserlerinin bilgisayar ortamında modellenerek gerçekleştirilmiştir. Bu projenin amacı yüzyıl öncesinde kolaj gibi yepyeni bir teknik ve üslup ile geleneksel yöntemleri birleştiren Picasso eserlerinin dijital ortamda, yeni teknolojik imkanlarla uyumlu bir şekilde sanat ve teknoloji ilgililerini bir araya getirebilecek kolay ulaşılabilir bir sergi hazırlamaktır. Ayrıca, sanat tarihinde önemli bir yapı taşı olan Picasso'nun eserlerinin izlenmesiyle, dijital ilginin sanata yönlendirilmesi ve ülkemizde bilinirliğinin artması hedeflenmektedir. Aynı zamanda sanal gerçeklik gözlüğü ile etkileşimli olarak incelenebilecek bu hareketli modellerle, hali hazırda ekran önünde geçirilen vaktin daha kaliteli bir hale getirileceği düşünülmektedir. Proje hazırlık sürecinde literatür taraması yapılarak, dijital kaynaklar üzerinden Picasso eserleri incelenmiştir. 3 boyutlu modellerin hazırlanmasında açık uçlu Blender programından, dijital bir sergi alanı oluşturmak ve

¹ Bu bildiri, 1919B012207369 numaralı "PİCASSO ESERLERİNİN DİJİTAL ORTAMDA 3 BOYUTLU OLARAK SERGİLENMESİ" başlığıyla Tübitak 2209-A tarafından desteklenen projenin aşamalarını içermektedir.

etkileşimi sağlayabilmek için Unity programından faydalanılmıştır. Sonuç olarak, oluşturulan modeller tasarlanan bir web sayfasında hareketli bir şekilde yayınlanmış ve aynı zamanda farklı işletim sistemlerine sahip bilgisayarlarda etkileşimli bir şekilde serginin izlenebilmesi için üniversitenin web sitesine uygulama çıktıları eklenmiştir. Son olarak bu bildiri, Tübitak 2209-A tarafından desteklenen 1919B012207369 numaralı “PICASSO ESERLERİNİN DİJİTAL ORTAMDA 3 BOYUTLU OLARAK SERGİLENMESİ” başlıklı projenin sürecini anlatmaktadır. İlgili projenin gerçekleşmesinde maddi destek sağlayan TÜBİTAK'a teşekkür ederiz.

Anahtar Kelimeler: 3 Boyutlu Tasarım, Picasso, Dijital Tasarım, Sergi.

EXHIBITION OF PICASSO WORKS IN 3D DIGITAL ENVIRONMENT

Associate Professor, Emine YALUR

Bandırma Onyeddi Eylül Üniversty Gönen Vocational School, Computer Aided Design and Animation Program, eyalur@bandirma.edu.tr - 0000-0003-0362-4428

Student, Ali ALTINYUVA

Bandırma Onyeddi Eylül Üniversty Gönen Vocational School, Computer Aided Design and Animation Program (2021-2023), altinyuvaa@gmail.com - 0009-0005-0665-3170

Student, Emre ARICI

Bandırma Onyeddi Eylül Üniversty Gönen Vocational School, Computer Aided Design and Animation Program (2021-2023), emrearc220@gmail.com - 0009-0004-8027-5203

ÖZET

Digital technology and virtual applications have become a tool used in all areas of the sector. Nowadays, it has become normal for commercial, social and artistic events to be presented to the public through online access and interaction. The increase and spread of digital environments such as Metaverse has accelerated the inclusion of art activities in such environments, and this process has created a great need, especially for 3D models. It will be demonstrated by Computer Aided Design and Animation students that this gap in this field can be closed by organizing a digital and interactive exhibition prepared with 3D models. This exhibition was created by computer modeling Picasso and his Cubist works, which pioneered the emergence of the Cubism art movement, one of the most influential transformations in art history. Aim of this project is to prepare an easily accessible exhibition of Picasso's works, which combine traditional methods with a brand new technique and style such as collage a century ago, in a digital environment, in harmony with new technological opportunities, and can bring together art and technology enthusiasts. In addition, by viewing the works of Picasso, an important building block in the history of art, it is aimed to direct digital attention to art and increase its awareness in our country. At the same time, it is thought that the time currently spent in front of the screen will be improved with these moving models, which can be examined interactively with virtual reality glasses. During the project preparation process, a literature review was conducted and Picasso's works were examined through digital resources. Blender which is open-ended was used to prepare 3D

models, and Unity was used to create a digital exhibition space and provide interaction. As a result, the created models were published animatedly on a designed web page, and files were added to the university's website so that the exhibition could be viewed interactively on computers with different operating systems. Finally, this paper describes the process of the project titled “EXHIBITION OF PICASSO WORKS IN 3D DIGITAL ENVIRONMENT”, numbered 1919B012207369, supported by Tübitak 2209-A. We would like to thank TUBITAK for providing financial support for the realization of the relevant project.

Anahtar Kelimeler: 3 Boyutlu Tasarım, Picasso, Dijital Tasarım, Sergi.

1. GİRİŞ

1.1. Picasso ve Kübizm

Sürekli değişime uğrayan sanat biçimleri her dönemin sanatçılarının kendi üsluplarını dönemin etkisine uyarlamasıyla tanınmaktadır. “Geçtiğimiz yüzyılın en fazla eleştirilen yine de en yüksek etkiye sahip sanatçısı kimdir?” diye sorulsa pek çok sanatseverlerin vereceği cevaptır “Picasso”.

Resme babasından aldığı eğitimle başlayan sanatçının eserleri dönemselsel olarak renk denemeleri ve figür dönüştürmelerini içermektedir. İlk yıllarında dini konular ve gerçeğe uygun akademik resimlerden sonra, Barcelona’da Art Nouveau hareketini benimseyen sanatçılara katılarak ilk kez Paris’e gitmesinde 1900 Uluslararası Sergisine kabul edilen bir resminin etkisi olmuştur. Hemen ardından melankoli içeren, mutsuz ve umutsuz mavinin pek çok tonuyla eserlerini oluşturduğu mavi dönemden sonra özel yaşamında gerçekleşen olumlu gelişmelerle sıcak ve neşeli eserlerini pembe, kırmızı ve tonlarından oluşturduğu pembe dönemi gelir. 1905-1906 yılları arasında yaşamındaki gelişmelerin bir yansıması olarak pembe tonlarını kullandığı pembe dönemde aynı zamanda sattığı eserleri finansal olarak da rahatlamasını sağlamıştır (Buchholz ve Zimmerman, 2005; 8-27). Sonraki dönemlerde Doğa ve sanatın iki farklı şey olduğundan aynı şey olmayacağını savunan Picasso, keskin ve köşeli biçim özelliğiyle bilinen eski İspanyol ve Afrika heykellerinden de etkilendiği gerçek kadın figürüyle oldukça zıt kütüğe benzer kadınlar çizmiştir (Barr, 1939; 10 ve Buchholz ve Zimmerman, 2005; 34).

Görsel 1. Pablo Picasso, Les Demoiselles d'Avignon, 1907.

Birbirlerinden habersiz 1907 yılında Picasso'nun devrimsel nitelikteki Avingolu Kızlar'ı ve Baraque'nın yine aynı dönemlerde yapmış olduğu çeşitli geometrik manzara resimleri temel Kübizm kavramının oluşmasına zemin hazırlamış ve olgunlaşmasında büyük etki edecek iki sanatçının yakınlık kurmasını sağlamıştır (Buchholz ve Zimmerman, 2005; 34).

Modern sanatın etkili isimleri Gauguin, Matisse, Delaunay, Mondrian, Malevich, Bizaine, Klee, Baumeister, Ad Reinhardt, Kirkebey, Jasper Johns gibi Picasso ve Baraque'da Paul Cezanne'nin son dönem üslubundan ilham almıştır (Nonhoff, 2005; 87). Cezanne, Rönesans'ın en önemli etkilerinden olan Batı sanatının vazgeçilmez unsurlarından perspektif kurallarına başkaldırarak geleceğin sanatına yön vermiştir. İki göze sahip birinin bir objeyi eşzamanlı olarak birden farklı açıdan görebildiğini savunmuştur (Nonhoff, 2005; 88). Kendinden sonra ortaya çıkan bir sanat hareketi olmasına rağmen Cezanne'nin eserleri üzerine Baumeister, sanatçının resimlerinin belli bölümleri büyütüldüğünde kübist yapıya sahip olduğunu ve Kübizme ait hareketli bir yüzey özelliği görüldüğünü iddia etmiştir (Nonhoff, 2005; 89). Paul Cezanne'nin Bernard'a gönderdiği bir mektupta bahsettiği "doğayı silindir küp ve koni olarak görülmesi gerektiği" fikrinden yola çıkan Picasso ve Baraque nesnelere yüzeylerini ayırarak ve bir nesnenin birden fazla açıdan görüntüsünü üst üste çizerek algı sürecinde bireyselliğin önemini vurgulamıştır (Dağlı, 2021; 2813 ve Buchholz ve Zimmerman, 2005; 34). Kübizm adeta bilimsel çözümleme yöntemiyle figürleri geometrik şekillerle oluşturarak Cezanne'nin fikrini bambaşka bir seviyeye ulaştırmıştır.

Görsel 2. (sol) Pablo Picasso, uste de femme au chapeau raye, 1939.

Picasso'nun dönemsel olarak eserleri perspektif kanunlarına uygun figüratif ve perspektifi hiçe sayan konuyu farklı açılardan üst üste yerleştiren ayrıştırmacı olmak üzere iki farklı ifade stilini içermektedir (Buchholz ve Zimmerman, 2005; 66). Henüz 25 yaşında genç bir sanatçı olarak ortaya çıkmasında büyük katkı sağladığı Kübizm öncesi figüratif üslupta oluşturduğu eserlerden sonra, İspanyol tarzı, Afrika heykeli ve Cezanne yaklaşımını harmanladığı figürü farklı açılardan çeşitli parçalara ayırarak resmettiği ayrıştırmacı bir tavrı yansıtmıştır.

Picasso Kübizmin formlarla ilgilenen bir sanat olduğunu ve bir formun kendi hayatını yaşamak için oluşturulduğunu savunmaktadır. Modern resim için aramanın bir anlamı olmadığını, aradığını değil bulduğunu göstermeyi amaçladığını belirtmiştir. Biçim ve renk gibi bireysel anlamlara yer vermenin önemi ve keşfetmenin sevincini yaşadığını söyleyerek, gözlerin çevreye ve beyne karşı açık tutulması gerektiğinden bahsetmiştir. Kübizm bir köprü olarak değerlendirildiğinde, kendinden sonra gelecek akımlar Kübizmin bir başka biçimi olacaktır (Barr, 1939; 10)

Picasso eserlerini, doğayı kırık bir aynanın içinden görür gibi kesişen ve birbirini karşılayan açılar, üçgenler, tablonun içinde çeşitli parçalara bölünmüş çizgi özelliğini kaybetmiş figürlerle oluşturmuştur (Skira'dan aktaran Dağlı, 2021; 2823).

Kübizmle yüzey üzerindeki çeşitli düzlemler eser üzerinde birbiri üzerine yerleştirilir ve bunlardan bazıları diğerlerine göre ön plandadır. Bu tabakaların seviyesi tutarlı olarak yerleştirilmez. Perspektif yanılısamadan etkilenen gerçekçi uzamın reddedilmesi veya onaylanmasıdır (Türkmenoğlu, 2004; 6).

Picasso resme ve sanata estetik gerçekçi olana bozulmalar, aşırı mimik ve hareketler, ilkel soyutlama ve üsluplaştırmayla kişisel bir ikonografi sunmuştur. Sanatçının çeşitli obje ve portreleri gerçekdışı kurguya dönüştüren çok katmanlı bir karakter oluşmasını sağlamıştır (Ümer, 2021; 401).

1.2. Üç Boyutlu Tasarım ve Dijital Sergi

Dijital teknoloji modern sanat dünyasına 1980'li yılların sonunda dahil olmuştur. Özellikle 1990'lı yıllarda sanat ortamlarında dijitalleşme sanal kültür, internet ve yeni medya araçlarının gündelik hayata nüfuz etmesiyle yaygınlaşmıştır (Fritzden aktaran Uygan, 2022; 143). Geleneksel iletişim araçları yerini teknolojik ürünlere bırakmıştır. Bu dönemlerin bir geçiş süreci olduğu düşünüldüğünde geleneksel ve dijital iletişim bir arada varlık mücadelesini sürdürmektedir. Özellikle 21. yüzyılın başlangıcından itibaren bilgi aktarımı, zaman ve konum gibi kavramlar anlamsal olarak boyut değiştirmiştir. Bilimden sanata, eğlence dünyasından medyaya birçok alan dijital olarak yeni boyutlarda yer edinmiştir.

Sanat alanında dijital geçiş süreci, tüm alanlarda olduğu gibi web teknolojisinin gelişimiyle gerçekleşmiştir. Dijital iletişim araçlarının artması sanat üretiminin ve sanatsal ticaretin yükselmesi de yine aynı gelişmelerin bir sonucudur (Kurt, 2023; 35). Dijital teknoloji sanatsal çalışmalarda hem üretim hem de sunum sürecini kapsayabilmektedir. Dijital ortamlar sanatçıya ve izleyiciye özgün estetik yapı, hareketli ve bireysel nitelik, etkileşim ve katılım olanağı sunmaktadır (Uygan, 2022; 184).

Dijital sanat ve dijital tasarım, bir ekran üzerinde oluşturulan ve izlenebilen görüntüleri ifade etmek için kullanılır. Üç boyutlu modeller, animasyonlar, illüstrasyonlar, fotoğraflar, hareketli grafikler gibi pek çok tasarım elemanı dijital sanat çerçevesinde ele alınabilir (Terry'den aktaran Topçu, 2022; 39)

Dijital bir ortamda derinlik, yükseklik ve genişlik gibi özelliklere sahip görüntüler üç boyutlu tasarımlardır. Dijital uygulamalarda üç boyutlu görüntü işlemlerin tanımlanabilmesi için üç boyutlu bir koordinat sistemi kullanılmaktadır. Üç boyutlu koordinat sistemi, Kartezyen koordinat sisteminin genişletilmiş bir versiyonu olarak kabul edilir. İki boyutlu düzlemdeki x ekseni yatayda, y ekseni ise dikeyde bulunurken, üç boyutlu sistemde x, y ve z ekseni ile ifade edilir (Ünal ve ark.' dan aktaran Çevik, 2019; 6). Üç boyutlu tasarımlar sinema, televizyon, reklamcılık, mimarlık, tasarım gibi sanat ve eğlence alanlarının yanı sıra mühendislik, kimya, arkeoloji, tıp ve astronomi gibi gerçek görüntülerin mikro detaylarının incelenemeyeceği pek çok bilim alanında da yer bulmaktadır (Hünerli'den aktaran Çevik, 2019; 8).

Üç boyutlu modellerin oluşturulabilmesi için bugün oluşmuş pek çok yazılımdan yapılacak modelin özellikleri ve tasarımcının bilgisinin ortak noktası belirlenerek tercih edilebilir. Autodesk Maya, Blender, Cinema 4D, ZBrush, SketchUp, Tinkercad, Solidworks, Fusion 360, 3D Studio MAX, Houdini, Modo, LightWave 3D, Daz Studio, Sculptris, Wings 3D, Hexagon, Silo, Bryce bu yazılımlardan sadece birkaçıdır. Blender, Wings 3D, BRL-CAD, FreeCAD programları ücretsiz ve açık kaynaklı yazılımlardır. Başlangıç aşaması için ücretsiz ve açık kaynaklı olması sebebiyle tasarım çözümlenmeleri için Blender tercih edilebileceği gibi, ileriki aşamalarda yazılım farkları sebebiyle yeniden öğrenme ve fark karmaşasını engellemek amacıyla arayüz ve kullanımı öğrenilecek uygulama yapılacak model çeşidine uygun ihtiyaçları karşılayabilecek şekilde tercih edilebilir.

Üç boyutlu modeller çeşitli teknikler kullanılarak elde edilebilir. Çokgen modelleme, üç boyutlu tarama, nurbs modelleme, fırça tabanlı modelleme teknikleri yaygın olarak kullanılırlar.

Tasarımcılar oluşturdukları model ve tasarımları çalıştıran kodu yazan UI geliştiricilere yönlendirerek izleyicinin uygulama içerisinde gözlemleyebilmesine olanak sağlarlar (Terry'den aktaran Topçu, 2022; 39). Böylece sanal ortamda dijitalleşmiş yazılımsal sanat eserleri izleyiciye sunulur. Dijitalleştirme gerçek sanat ortamlarının bir başka ifade alanıdır ve sanat gelişen teknolojik değişimlere entegrasyon sağlar. Sanatın dijital ortama entegre edilmesi gerçek ortamdan farklı sanal gerçeklik bünyesinde yer bulabilmesine olanak sağlar (Enhüber'den aktaran Uygan, 2022; 147).

Tüm dünyayla birlikte Türkiye'yi de sarmalayan Covid-19 bulaşının önlenmesi amacıyla getirilen kısıtlamalarla fiziksel sergi salonları da uzun süre aktif olmayan sosyal alanlardandır. Bu talihsiz sebep sanatsal etkinliklerin dijital ortamlarda hızla gelişerek yaygınlaşmasına yol açmıştır.

Sergi etkinliklerinin dijital ortamlarda yer bulması öncelikle web sayfaları ve sosyal medya gibi mecralarda yayınlanmasıyla gerçekleşmiştir. Fakat gelişen teknoloji sanat etkinliklerine de hızlı bir şekilde entegre edilmiş ve sanal gerçeklik teknolojisi kullanılmıştır (Uygan, 2022; 159 ve Korkmaz, 2023; 72).

Sanal gerçeklik teknolojisi günümüzde tıp, savunma ve arkeoloji gibi pek çok alanda kullanıldığı gibi müzeler ve sanatsal etkinliklerde de kullanılmaktadır. Louvre Müzesi Leonardo Da Vinci'nin 500. ölüm yıldönümü anısına düzenlenen serginin gerçek bir alanında "Mona Lisa: Behind The Glass" adıyla izleyicinin sanal gerçeklik deneyimini yaşatmasını sağlamıştır. British Müzesi, Tate Modern Müzesi gibi çeşitli müzeler sanal gerçeklik teknolojisini uygulamıştır. Ülkemizde ise Muse VR isimli kuruluş Devrim Erbil'in eserlerini,

Pera Müzesi Osman Hamdi Bey'in "Kaplumbağa Terbiyecisi" eserini sanal gerçeklik teknolojisi kullanarak izleyiciye sunmuştur (Korkmaz, 2023; 74-76).

Dijital teknolojiyi kullanan sanatçı ve tasarımcılar, kendine ait özgün eserler üreterek dijital ortamda belki daha geniş kitlelere adını duyurabileceklerdir. Fakat Da Vinci, Devrim Erbil, Osman Hamdi Bey gibi sanatçıların eserlerinin dijitalleşmesi sanatsal verilerin yeni bir ortamda yeniden oluşturulması veya eserin dijital reproduksiyonunun oluşturulmasıdır.

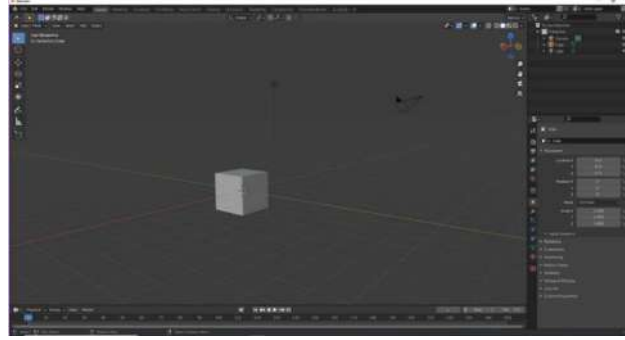
Sanatsal görselleştirmeler doğanın temsili olarak değil, seçilen görsel grupların sunumu şeklinde üretilmektedir (Lev. Manovich'den aktaran Uygan, 2022: 169). Yine de sanatçının üslubundan yararlanılarak oluşturulan dijital sanat reproduksiyonuyla modern sanat akımları revize edilerek varlığını sürdürmeye etmektedir (Kurt, 2023; 2).

2. YÖNTEM VE PROJE SÜRECİ

"Picasso Eserlerinin Dijital Ortamda 3 Boyutlu Olarak Sergilenmesi" isimli projeye gençler başta olmak üzere özellikle teknolojiye ilgi duyanların dikkatini çekerek sanat ve tasarımın tarihinde köklü değişikliklerin oluşmasını ve dünya sanatına yön veren Picasso'nun ve böylelikle sanat tarihinin ülkemizde bilinirliğini sağlamak amaçlamıştır. Ayrıca bu eserler salt dijital görüntü olarak değil alışılmadık dışında 360 derece dönüş sağlanacak şekilde gif formatına dönüştürmek suretiyle hareketlendirilip sanal bir sergi salonuna yerleştirilerek sanal gerçeklik gözlüğü ile de incelenebilecektir.

Proje başvuru süreci literatür tarama yöntemiyle başlamış, sanat tarihi, Picasso, dijital tasarım, üç boyutlu tasarım, sergi, sanal sergi, etkileşim tasarımı gibi başlıklar içeren makale, tez ve kitapların okumaları yapılmıştır. Aynı zamanda çevrimiçi kaynaklar taranarak Picasso'nun eserlerinin yıllara göre dönüşümü çözümlenmiştir. Projeye uygun olarak sanatçının Kübist dönemine ait eserlerin modellenmesine karar verilmiş ve tüm eserleriyle birlikte biyografisini de içeren bir internet sayfasından faydalanılmıştır.

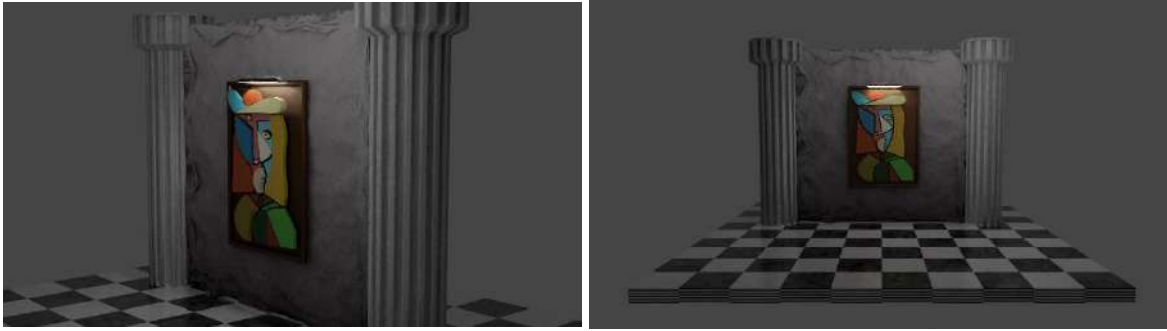
Proje sürecinde modelleme için bölümümüzün Üç Boyutlu Tasarım dersinde arayüzü ve program sistemi anlatılan açık erişimli ve ücretsiz Blender yazılımının kullanılması planlanmıştır.

Görsel 3. Blender programı arayüz görüntüsü.

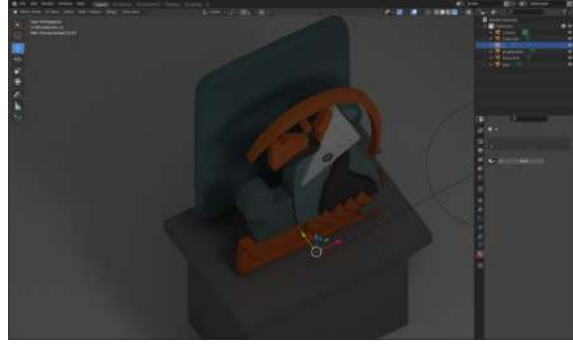
Blender uygulaması yüksek performans isteyen bir program olduğu için yüksekolumuzun bilgisayar atölyelerindeki donanım özellikleri yüksek bilgisayarlar ile modellemenin gerçekleştirilmesi ve aynı uygulamayla modellerin hareketlendirilmesi planlanmıştır.

Aynı süreçte örnek eserler ve sergi alanı modellemesi yapılarak projenin gerçekleştirilebilir olduğu kanıtlanmıştır.

Görsel 4. Proje hazırlık sürecinde Blender programında oluşturulan sahne tasarımı.

Proje onaylandıktan sonra kaç eserin modelleneceği ve modellemelerin hangi eserlerden oluşacağı belirlenmiş ve iş bölümü yeniden planlanmıştır. Destek programının bütçesi dahilinde alınan çizim tabletiyle başvuru sürecinde planlandığı gibi eserler Blender programı kullanılarak proje yürütücüsü ve ortakları tarafından modellenmiştir. Bir proje ortağının modelleme için planlanandan farklı bir program kullandığı ve kullandığı programın da gerekli görülen revizeleri yapmaya uygun olmaması sebebiyle diğer araştırmacılar tarafından ilgili eserler gerekli program kullanılarak yeniden modellenmiştir.

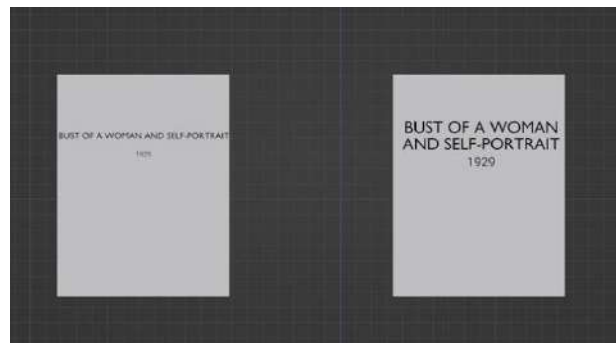
Görsel 5. Eser modelleme sürecinde Blender arayüz görünümü.

Proje başvuru sürecinde modelleme, hareketlendirme (gif) ve sanal sergi salonuna yerleştirme uygulamalarının tümünün Blender yazılımında gerçekleştirilmesi planlanmıştır. Fakat yazılımda birden fazla model aynı döküman içerisinde yerleştirildiğinde yüksek performansa sahip bir bilgisayarda dahi donma ve kasma gibi sorunlar çalışmayı engelliyordu. Çeşitli araştırmalar neticesinde hareketlendirme StopEditor 4.0 Free yazılımı üzerinden, sanal gerçeklik gözlüğüyle etkileşimli olarak izlenebilmesini sağlayacak sanal sergi salonu tasarımı ve modellerin yerleşimi ise Unity yazılımı üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Görsel 6. Sergi salonu hazırlama sürecinde Unity programı arayüz görüntüsü.

Üzerine eser modelleri yerleştirilen platformların yüzeyine eser adı, tarihi ve eseri modelleyen araştırmacı ismi uygun tipografik düzen belirlenerek yerleştirilmiştir.

Görsel 7. Tipografik düzen belirleme aşamasından bir görüntü.

Proje danışmanı tarafından hazırlanan sergi afişi sergi alanında uygun bir alan oluşturularak yerleştirilmiştir.

Görsel 8. Sergi salonu genel görüntüsü.

Çeşitli denemeler sonucunda hazırlanan hareketli görüntüler her ortamda sorunsuz çalışırken, Unity üzerinden alınan çıktıda izlenen bilgisayarın özelliklerine göre sistemsel olarak bir takım hata kodları izlenmiştir. Yapılan uygulamanın ulaştığı izleyicilerin sistemine göre hataların düzeltilmeyeceği öngörülerek, hareketli görüntülerin tüm izleyicilere sorunsuz ulaştırabilmek amacıyla proje danışmanı tarafından <https://3bpicasso.com/> internet sayfası hazırlanarak etkileşimli bir deneyim imkanı sunulmuştur.

Görsel 9. Sergi salonu etkileşimli Unity çıktı görüntüsü.

Unity programı üzerinden alınan çıktı ilgili nitelikleri taşıyan bir cep telefonuna aktarılarak, destek programı bütçesiyle temin edilen sanal gerçeklik gözlüğüyle üç boyutlu sergi deneyimi keşfedilmeye hazır hale getirilmiştir.

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kültürel olarak yeni bir bakış açısı kazanmak için sanat tarihinde önemli sanatçıların etkili eserleri ve biyografisini araştırmak önemlidir. Kübizm kendinden sonra gelen akımlar için

önemli bir üslup içermektedir ve bu akımlar adeta Kübizm uzantısı olarak değerlendirilebilir. Picasso, sanat tarihinde bir köşe taşı niteliği taşıyan Kübizmin ortaya çıkmasında büyük bir rol oynamıştır. Bu sebeple bu proje ve bildiride Picasso'nun Kübist döneme ait eserleri gelişen teknolojiye uyarlanarak dijital modellere dönüştürülmüştür.

Proje başvuru sürecinde her ne kadar model ve sahne denemeleri yapılarak, projenin gerçekleştirilebilir olduğu teyit edilse de, her modelin farklı dökümanla sahneye yerleştirilememesi sebebiyle farklı çözüm yöntemlerine başvurulmuştur.

Proje süreci için ücretsiz ve açık kaynaklı olması sebebiyle Blender yazılımının kullanılması tercih edilmiştir. Yine de açık erişimli bir yazılım art niyetli katılımlara açık olması sebebiyle tehlikeli kodların eklenebilme riski, kullanıcıların sorumluluğunda olan güncelleme sorunları ve oluşabilecek güvenlik açıkları göz önünde bulundurularak tercih edilmelidir. Mümkünse güvenilir bir sağlayıcıdan ücretli bir yazılım satın alınarak güncelliğini koruyan daha sağlıklı bir yazılım tercih edilmelidir.

Özellikle tasarımcılar ve aynı zamanda sanatçıların içinde bulunduğumuz dijital çağ ve sürekli gelişen teknolojinin takip etmesi ve güncelliğini koruması sektörde varlığını sürdürebilmesi için oldukça önemli olduğu kanısına varılmıştır. Bugün gözlük aracılığıyla izlenebilen dijital sergilerin, ileri teknoloji aracılığıyla zamanla bu tür bir araca ihtiyaç duyulmadan izlenebileceği öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

- [1] Kurt, O., *Dijital Ortamda Üretilen Sürreal Sanat Çalışmaları*, Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yüzyıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 2023.
- [2] Uygan, R., *Dijital Sanatın Gösterim Yöntemlerine Heykel Perspektifinden Bakış İle Üç Boyutlu Sanal Sanat Yapıtlarının Sergilenme Olanaklarının İncelenmesi*, Sanatta Yeterlik Tezi, Anadolu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Eskişehir, 2022.
- [3] Topçu, Ç., *Günümüz Grafik Tasarımında Dijital Manipülasyonun Yeri ve Öneminin İncelenmesi*, Sanatta Yeterlik Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi, Grafik Tasarımı Anasanat Dalı, İstanbul, 2022.
- [4] Korkmaz, İ., *Dijitalin İzinde Teknolojik Dönüşümün Yeni Yüzü "Post Dijital Baskıresim"*, Sanatta Yeterlik Tezi, Anadolu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Eskişehir, 2023.
- [5] Çevik, İ. F., *Üç Boyutlu Tasarım ve Sanal Gerçeklik Kullanımı (Göbeklitepe Çalışması)*, Sanatta Yeterlik Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi, Grafik Tasarımı Anasanat Dalı, İstanbul, 2019.
- [6] Barr, A. H. (1939). *PICASSO, Forty Yersars of His Art*. Chicago: The Museum of Modern Art.
- [7] Buchholz, E. L., & Zimmermann, B. (2005). *Pablo Picasso: Hayatı ve Eserleri*. İstanbul: Literatür.
- [8] Dağlı, Ş. (2021). Sanatsal Gelişim Sürecinde Pablo Ruiz Picasso ve Kübizm. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 10 (3) , 2812-2831 . DOI: 10.15869/itobiad.907983
- [9] Ümer, E. (2021). Resim Sanatında Picasso Etkisi. *SDÜ ART-E Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi*, 14 (27) , 379-405. DOI: 10.21602/sduarte.894643
- [10] Nonhoff, N. (2005). *Paul Cezanne*. İstanbul: Literatür.
- [11] Türkmenoğlu, D. Picasso, Kübizm ve Yansıtıcılık. *Sanat Dergisi: Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi*, 0, 6, 2004, 1-12.

GÖRSEL KAYNAKÇA

- [Görsel 1] Pablo Picasso, Les Demoiselles d'Avignon, 1907. Kaynak:
<https://www.wikiart.org/en/pablo-picasso/the-girls-of-avignon-1907> (ET: 27.05.2022).
- [Görsel 2] (sol) Pablo Picasso, uste de femme au chapeau raye, 1939, Kaynak:
<https://www.wikiart.org/en/pablo-picasso/bust-of-woman-1939> (ET: 28.05.2022).

TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ VE DOĞU ROMA İMPARATORLUĞU DİPLOMATİK İLİŞKİLERİNDE KADINLARIN ROLÜ

Prof. Dr., Ramazan ALTINAY

Uşak Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
ramazan.altinay@usak.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-1793-243X.

Dr. Habibe Ceren DAĞDEVİREN

CDagdeviren90@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0473-7726.

ÖZET

Kadının ve erkeğin birlikte inşa ettiği kültürlerin temelini, bireylere verilen roller ve sorumluluklar oluşturur. Farklı kültürlerle şekillenen toplumlarda içinde bulunulan çağ, kadın ve erkeğin tarihsel süreçte edindiği yeri, toplumdaki durumunu ve toplumsal şartlarını belirler. Kadınlar da hangi çağda olursa olsun söylemlerin ve deneyimlerin hem nesnelere hem de aktif bir şekilde öznelere olarak hayatın her yerinde her zaman var olmuşlardır. Türkiye Selçuklu Devleti ve Doğu Roma İmparatorluğu'nda da kadınlar, yaşadıkları toplumun her alanında varlıklarından söz ettirmişlerdir.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin Anadolu'da hâkimiyet sağlamasından sonra Doğu Roma İmparatorluğu'yla sınır komşusu olması devletlerarasındaki ilişkilerin şekillenmesinde ve gelişmesinde önemli faktörlerden biridir. Öyle ki Ioannes Komnenos'un imparatorluk döneminde ve sonrasında iki devlet arasında savaşlar devam ediyor olsa da artık Anadolu topraklarında hem Doğu Romalıların hem de Selçuklu Türklerinin yaşadığının kabullenildiği, Selçuklu Türklerinin gün geçtikçe imparatorluk topraklarının içlerine doğru ilerledikleri ve Anadolu coğrafyasında nüfusunun arttığı bir dönem olarak kabul edilir. Nitekim iki devlet arasındaki ilişkilerin gelişmesinde özellikle diplomatik ilişkileri güçlendirmek adına yapılan evlilikler de oldukça önemli bir yere sahiptir. Türkiye Selçuklu sultanları ve Doğu Roma imparatorları bu evlilikler yoluyla gerçekleşecek olan akrabalıklarla devletlerarası ilişkileri güçlendirmeyi amaçlanmıştır. Kadınlar, yapılan evlilikler vasıtasıyla devletlerarasında ilişkilerin şekillenmesinde önemli roller üstlenmişlerdir. Bu evlilikler kadınların siyasi hayatta ön plana çıkmalarını da sağlamıştır.

Bu çalışmada Türkiye Selçuklu Devleti ve Doğu Roma İmparatorluğu'nda diplomatik ilişkilerde kadınların rolleri üzerinde durularak özellikle yapılan evliliklerle kadınların siyasi hayattaki etkileri hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Selçuklu Devleti, Doğu Roma İmparatorluğu, Kadın, Evlilik

GİRİŞ

Toplumların kültürel süreçlerinin ve toplumsal değerlerinin anlaşılmasında, kültürü inşa eden kadın ve erkeğin toplumsal rollerinin ve bu rollerin gerektirdiği davranışlarının değerlendirilmesi ve yorumlanması oldukça önemlidir. Bireyler bu süreci birlikte oluştururken aynı zamanda kültürlerin geleceğe aktarılmasında aracı olma görevini de üstlenmişlerdir. Kadınlar da erkekler gibi hangi çağda olursa olsun söylemlerin ve deneyimlerin hem nesnelere hem de aktif bir şekilde öznelere olarak hayatın her yerinde her dönemde var olmuşlardır. Nitekim Türkiye Selçuklu Devleti ve Doğu Roma İmparatorluğu'nda da kadınlar, yaşadıkları toplumun şartları doğrultusunda hayatın pek çok alanında varlıklarını ortaya koymuşlardır.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin Anadolu'da hâkimiyet sağlamasından sonra Doğu Roma İmparatorluğu'yla sınır komşusu olması devletlerarasındaki ilişkilerin şekillenmesinde ve gelişmesinde önemli faktörlerden biri olarak karşımıza çıkar. Öyle ki İoannes Komnenos'un imparatorluk döneminde ve sonrasında iki devlet arasında savaşlar devam ediyor olsa da artık Anadolu topraklarında hem Doğu Romalıların hem de Selçuklu Türklerinin yaşadığının kabullenildiği, Selçukluların gün geçtikçe imparatorluk topraklarının içlerine doğru ilerledikleri ve Anadolu coğrafyasında nüfusunun arttığı bir dönem olarak kabul edilir. Bu dönem ve sonrasında gerçekleşen evliliklerle ve bu evlilikler yoluyla sağlanacak akrabalıklarla devletlerarası ilişkilerin güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda genelde iki devlet arasındaki diplomatik ilişkileri geliştirmek ve güçlendirmek amacıyla yapılan evlilikler, özelde kadınların yaşadıkları toplumdaki rollerinin ve sorumluluklarının değerlendirilmesi onların toplumsal konumlarının anlaşılmasında oldukça önemlidir.

Türkiye Selçuklu Devleti'nde kadınlar, erkekler kadar sosyal yaşamda etkin rolde olmuştur. Kadınlar gündelik yaşamda evde çocuklarına bakması, çamaşır yıkaması, çarşıda alışveriş yapması, tarlada çalışması ve yemek yapması gibi pek çok sosyal alanda görev ve sorumluluklara sahipti. Örneğin İbn Batûta, Anadolu'da yediği yemeklerden övgüyle bahsetmiş

Selçuklu mutfağı ve Türk kadının maharetine övgülerde bulunmuştur.¹ Kadınlar ev işlerinin yanı sıra anne olarak çocuklardan da sorumluydular. Çocuklar okul çağına geldiği zaman çocuğu okula gönderme, onun ihtiyaçlarını karşılama ve eğitim hayatını takip etme annenin göreviydi.²

Kadınlar gündelik yaşamda oldukça aktif olmalarının yanı sıra siyasi yaşamda da etkililerdi. Hanedana mensup kadınların, Büyük Selçuklu Devleti'nde devlet yönetiminde aktif rol alırken Türkiye Selçuklu Devleti'nde idarî hayatta herhangi bir söz hakkına sahip olmayarak siyasi süreci etkileyecek önemli kararlarda etkin bir rolde olmadıkları bilinmektedir. Ancak kadınlar diğer devletlerle diplomatik ilişkileri geliştirmek adına evlilikler gerçekleştirmişlerdir. Aynı zamanda Türkiye Selçuklu Devleti'nde hanedana mensup kadınlar siyasi alanda güç kaybetseler de yaptırdıkları camii, medrese, külliye, hastane, han, hamam, kervansaray, zaviye ve köprülerle ön plana çıkmışlardır. Nitekim bu durum kadının zaten aktif olduğu sosyal hayatın somut bir yansıması olarak kabul edilebilir.³

Doğu Roma İmparatorluğu'nda ise kadınlar ev işlerini düzenler ve aile servetini yönetirlerdi. Yemek yapmak, yün eğirerek elbise dikmek, temizlik yapmak, çamaşırları yıkamak kadının sorumluluğundaydı. Kırsal alanda ev işi kavramı daha da geniş olduğundan köylü kadınların alanı evin dışında bahçeye ve bağa kadar uzanırdı.⁴ Kadından çocuklar doğurması, onların sorumluluklarını alarak kız ve erkek çocuğu ayırt etmeden yetiştirmesi beklenirdi. Nitekim XI. yüzyıldan imparatorluğun yıkıldığı döneme kadar geçen süre içerisinde özellikle hanedan kadınları açısından en önemli rol annelikti. Soylu aileler ve imparatorluğu yöneten hanedan açısından soyun devam etmesi için çocuk doğurmak kadınların en önemli görevi kabul edildi. Böylece hanedana mensup kadınlar da annelik rolü üzerinden kendilerine güç sağlama imkânı buldular. Öyle ki imparatorlukta kocanın vefatı durumunda reşit olmayan çocukların vesayeti anneye verildi. Dul kadınlar, ailenin reisi olarak kabul edilerek cinsiyetleri nedeniyle kadına verilmeyen pek çok sorumluluğu üstlenebilirlerdi.⁵

¹ İbn Batûta Tanci, *İbn Battûta Seyahetnamesi*, Çeviren: A. Sait Aykut, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2015, s.400.

² Sevim Can, *Selçuklular Döneminde Kadın*, İstanbul: Ufuk Ötesi Yayınları, 2008, s.146-147.

³ Ramazan Şeşen, *Salâhaddîn Eyyûbî ve Devlet*, İstanbul: Çağ Yayınları, 1987, s.318., s.327.

⁴ Barbara Hill, *Bizans İmparatorluk Kadınları İktidar, Himaye ve İdeoloji*, Çeviren: Elif Gökteke, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003, s.82-83.; Dilek Maktal Canko, *Bizans Dünyasında ve Sanatında Kadının Yeri*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, 2016, s.48.; Tamara Talbot Rice, *Bizans'ta Günlük Yaşam*, Çeviren: Bilgi Altınok, Ankara: Göçebe Yayınları, 1998, s.118.

⁵ Hill, *Ön. ver.*, s.81-82.; Liz James, "The Rol of Women", *Oxford Handbook of Byzantine Studies*, Ed: Elizabeth Jeffreys, John Haldon, Robin Cormack, (Oxford: Oxford University Press, 2008), s.645.

Türkiye Selçuklu Devleti ve Doğu Roma İmparatorluğu'nda Hükümdarların ve Hanedan Üyelerinin Yaptıkları Siyasi Evlilikler (Ioannes, II. Kılıç Arslan, I. Gıyaseddin Keyhüsrev Örneği)

XII. yüzyılın sonu ve XIII. yüzyılın başı gerek yüksek zümrede gerekse halk arasında, Hristiyan Doğu Roma ile Müslüman Türklerin evlilikler ya da karşılıklı anlaşmalarla bir araya geldiği bir dönemi temsil eder.⁶

Doğu Roma İmparatorluğu'nda imparator ve hanedan üyelerinin Selçuklu hatunlarıyla yaptıkları evlilikler Komnenos hanedanlığı döneminde başlamış ve Angelos hanedanlığı döneminde devam etmiştir. İmparator II. Ioannes Komnenos, Kilikya seferinde Ermeniler ve Haçlılarla anlaşmazlık yaşamış, bu süreçte Selçuklular ve Danişmendliler de Doğu Roma aleyhinde genişleme imkânı bulmuşlardı. II. Ioannes Komnenos da Türkleri tamamıyla bertaraf etmek ve Anadolu'dan sürmek amacıyla 1140 senesinde Danişmendlilerin başkenti Niksar üzerine hareket etti. Amacı kuzey yönüne ilerleyip Trabzon dukalığına son vermek ve Theodore Gabras'ı ele geçirmektir. Fakat Niksar kuşatması uzun sürdü ve şiddetli muharebeler gerçekleşti. Bu durum Doğu Roma ordusunun zayıflamasına neden oldu. Bu sırada II. Ioannes Komnenos ile aynı adı taşıyan kuzeni arasında bir sürtüşmenin yaşandığı bilinmektedir. Niksar Seferi'nde Doğu Roma birliklerinde İtalyan bir şövalyede bulunmaktaydı. Bir çarpışma öncesinde II. Ioannes Komnenos, İtalyan şövalyenin savaşa yaya olarak katıldığını görmüş ve bunun üzerine yanında bulunan kuzen Ioannes'e, bindiği atı İtalyan şövalyeye vermesini emretmişti. Kuzen Ioannes, harp meydanında daha birçok atın bulunduğunu ve dolayısıyla imparatorun kasıtlı bir şekilde böyle yaptığını biliyordu. Nitekim onun bu davranışından rahatsız olan Ioannes, İmparator II. İonnes Komnenos'un kararına karşı çıkmış, ardından da İtalyan şövalyeyi teke tek bir düelloya davet ederek ancak onun yenmesi halinde atının sahibi olabileceğini söylemişti. Fakat II. Ioannes Komnenos bu konuda kararlı davranmış ve düello yapılmadan mecburen atı İtalyan şövalyeye teslim etmişti. İmparator istediğini yaptırmış olsa da bir askerini bu şekilde kaybetmişti. Çünkü kuzen Ioannes başka bir atla Türk saflarına geçmiş, Selçuklu sınırına ulaştığında mızrağını ters çevirip miğferini çıkarıp onlara katılmak istediğini söylemişti. Selçuklular da onun kendilerine katılmasının önemli bir gelişme olduğunu düşünmüşlerdi. Daha sonraki süreçte Doğu Roma ordusunda düzensizlikler baş göstermeye başlamış bu durumun orduda güçsüzlüğe sebep olacağını

⁶ İbnî Bîbî, *el-Evamirü'l-Ala'iyye fi'l-Umuri'l-Ala'iyye (Selçuk Nâme)*, Çeviren: Mürsel Öztürk, Cilt: 1, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996, s.82.; Rustam Shukurov, "Harem Christinity; Byzantine Identity of Seljuk Princes", *The Seljuk of Anatolia: Court and Society In The Medieval Middle East*, London, 2012, s.130.

*İhtida: Dininden dönerek Müslüman olma.

düşünen imparator Karadeniz üzerinden Konstantinapolis'e dönmüştü. Kuzen Ioannes ise bir süre sonra dinini de değiştirmiş ve Sultan Mesud'un kızıyla evlenerek Konya'ya taşınmıştır.⁷

Angelos Hanedanlığı'nın saltanat devri Anadolu'da, Doğu Roma ile Selçuklu ilişkilerinin iç içe geçtiği en önemli dönemlerden biridir. Nitekim bu dönemde yapılan evlilikler Doğu Roma ile Selçuklu yönetimi arasındaki ilişkileri olgunlaştırmış. Komnenoslar döneminde karşılıklı kız alıp verme ya da ihtida* hareketleriyle iki devletin insanları bir etkileşim içerisine girmişlerdi. Angeloslar döneminde de bu ilişkiler güçlenerek devam etmiştir. Nitekim bu dönemde evlilik yoluyla kurulan ilişkilerin belki de en önemlilerinden birisi Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in annesi ve sultanın yaptığı evliliğidir.⁸

II. Kılıç Arslan'ın Doğu Roma İmparatorluğu'yla 1162 yılında kurduğu dostluk döneminde, tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte imparatorluk sarayına mensup bir prensesle evlendiği bilinmektedir. Nitekim bu evliliği Danişmentlilerle Doğu Roma İmparatorluğu arasındaki ittifakı bozmak için Konstantinapolis'e gittiği sırada yapmıştır. Bu kadının, I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in annesi olduğu belirtilmekle birlikte soyuyla ilgili farklı rivayetler vardır. Kaynaklarda I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in annesinin Tekfur Kaloyan'ın karısının kız kardeşi olduğu da belirtilir. Lehmann bu konuyu "*Gıyaseddin Keyhüsrev, Kraliçe Anna'yı kız kardeşi olarak tanıtır. Anonim Selçukname'ye göre I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in annesi Doğu Romalıdır.*" şeklinde ifade etmiştir. I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in annesinin Müslüman olduktan sonra Ümmühan Hatun (Valide Sultan) adını aldığı ifade edilmektedir. Rum kayserleri* soyundan olabileceği rivayetler arasındadır.⁹

I. Gıyaseddin Keyhüsrev, 1196 yılında Türkiye Selçuklu Devleti hükümdarlığını, kardeşi II. Rükneddin Süleymanşah'a bırakmak zorunda kalmıştı. Saltanatını yeniden elde etmek ümidiyle bir süre Kozan'da kaldıktan sonra kardeşleri Tuğrulşah ve Kayserşah'ın yanlarında Elbistan ve Malatya'da kaldıktan sonra Eyyubi Hükümdarı Melikül Adil'in yanına Halep'e, daha sonra Diyarbakır'a ve oradan da Ahlat Şahı Balaban'ın yanına gitti. I. Gıyaseddin Keyhüsrev, ziyaret ettiği hiçbir hükümdarın Süleymanşah'a karşı saltanatı ele geçirmek için kendisine yardımcı ve destek olmaması üzerine Ahlat'tan Karadeniz'e giderek

⁷ Niketas Khoniates, *Historia; Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri*, Çeviren: Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995, s.23., Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2010, s. 289., Uyumaz, *Ön. ver.*, s.401.

⁸ *Urfalı Mateos Vekayinamesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, Hrant D. Andreasyan, Üçüncü baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000, s. 231.; Seyfullah Kara, *Selçukluların Dini Serüveni : -Türkiye'nin Dini Yapısının Tarihsel Arka Planı*, Sema Yayınevi, İstanbul, 2006, s.566.

⁹ Bruno Lehmann, "Theodor I. Laskaris 1204-22 ve I. Gıyaseddin Keyhüsrev", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, III, Çeviren: Mihin Eren, Ankara: Güven Matbaası, 1971, s.594.; Selim Kaya, *I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve II. Süleyman Şah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2006, s.15.; Emine Uyumaz, "Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alaeddin Keykubad Dönemine (1220-1237) Bir Bakış", *Cogito*, Sayı 29, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s.402.

oradan bir gemiyle Konstantinapolis'e geldi. I. Gıyaseddin Keyhüsrev, 1199 yılında İmparator III. Aleksios Angelos'un yanına gittiğinde, orada Doğu Roma devlet adamlarından Menderes Valisi Manuel Maurozomes'in kızıyla evlendi. 1204 yılına kadar Doğu Roma İmparatorluğu sınırlarında ikamet eden I. Gıyaseddin Keyhüsrev, imparatorluğun Haçlı Seferi'ne maruz kaldığı dönemde, II. Rükneddin Süleymanşah'ın ölüm haberini alır almaz Selçuklu başkentine dönerek tahta oturdu.¹⁰ Nitekim I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Konstantinapolis ziyareti, hükümdarlığıyla ilgili tartışmaları da beraberinde getirdi. II. Rükneddin Süleymanşah, tahta çıkarken karşısındaki rakibinin Hristiyan bir anadan doğma olduğu propagandasını yaptı. II. Rükneddin Süleymanşah, II. Kılıçarslan'ın 1162 yılında I. Manuel ile görüşmek üzere gerçekleştirdiği Konstantinapolis ziyareti esnasında bir kadınla evlendiğini ve I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in bu kadından doğma olduğunu söyledi.¹¹ Kadın, Müslümanlığı kabul etmiş olsa da özünde Hristiyandı. I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in de Hristiyan bir kadından doğduğu iddiasıyla II. Rükneddin Süleymanşah, kendi hâkimiyetini meşrulaştırılmaya çalıştı. Sultanın Hristiyan olduğunu öne süren isimlerden birisi olan Shukurov: *"Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev Hristiyandı. II. Rükneddin Süleyman'ın sultanlığından kovulduğunda kısa bir süre, yani 1197'den 1203'e kadar Konstantinapolis'de yaşadı. Orada vaftiz oldu ve İmparator III. Aleksios Angelos tarafından evlat edinildi. Bu da demektir ki imparator onun vaftiz babası olmuştur. I. Gıyaseddin'in gelecekteki Nikaia İmparatorluğu'nun kurucusu olan Theodor Laskaris ile samimi bir arkadaşlığı vardı. Hatta Laskaris'in eşi Anna'yı kız kardeş olarak görmekteydi."*¹² şeklinde iddialarını ifade etmiştir.

Aynı zamanda I. Gıyaseddin ile III. Aleksios Angelos arasında uzun sohbetlerin gerçekleştiği de bilinmektedir. I. Gıyaseddin, İmparator III. Aleksios Angelos'dan bir istekte bulunacağını söylediğinde, İmparator *"Sultanın her buyruğu ülkemde ve ordumda geçerlidir."* demiştir. I. Gıyaseddin ile III. Aleksios arasında samimiyetlerinden şüphe duyulmayacak bir ilişki vardır. Karşılıklı çıkarlar doğrultusunda şekillenen ilişkilerin varlığı göz ardı edilmemekle beraber, iki devlet mensuplarından daha önce veya sonra gelenlerin hiçbiri arasında böyle bir ortam doğmamıştır.¹³

I. Gıyaseddin Keyhüsrev de babası gibi Doğu Romalı Hristiyan bir kadınla evlenmiştir. I. Gıyaseddin Keyhüsrev, sürgün hayatı yaşadığı sırada Doğu Roma idaresi

¹⁰ Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi; Selçuklular Dönemi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014, s.137.; Tuğrul Kihitir, *XI-XIII. Yüzyıl Kaynaklarıyla Anadolu'da Bizans, Haçlılar, Selçuklular*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2017, s.382.

¹¹ İsmail Çiftçioğlu, "Anadolu Selçuklu Sultanlarının Gayrimüslim Kadınlarla Evlilikleri", *Zeitschrift für die Welt der Türken*, Cilt-Sayı:5- 1, 2013, s.12.

¹² Shukurov, *Ön. ver.*, s.128.

¹³ İbnî Bibî, *Ön. ver.*, s. 82., Shukurov, *Ön. ver.*, s. 130.

altındaki Marmara denizinde bulunan bir adada şato sahibi olan Manuel Mavrazom'a sığınmış ve onun kızıyla evlenmiştir. İbn Bîbî, I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in kayınpederinin cennet bahçesini andıran adasında kaldığı sırada, “*Padişahlar gibi mutluluk alanında hareket ediyor, gül renkli şarabı yudumlayarak kendisine yüz çevirmiş olan feleğin dönmesinden meydana gelen kötülükleri aklından siliyordu.*”¹⁴ şeklinde ifade etmiştir. Mavrozomes'in üç oğlu ise daha sonra Müslüman olarak Selçuklu Devleti'nin üst makamlarında görev almıştır. Bu üç kişi Vezir Karatay, Emir Karasungur, Kemaleddin Karakas'tır.¹⁵ Bu durum evlilikler yoluyla kurulan akrabalıkların ne kadar etkili olduğunu da gösterir niteliktedir.

Siyasi Evliliklerde Kadınların Rolü

Her iki toplumda da genel olarak kadınların aile içinde tanımlanmış rolleri iyi bir eş ve iyi bir anne olmak olarak karşımıza çıkar. Bu bağlamda da kadınlardan beklenen hükümdarlar ya da hanedan üyeleriyle evlilik gerçekleştirmeleri oldu. Nitekim bu durum Selçuklu sultanlarının prenseslerle, Doğu Roma İmparatorluğu hanedan mensuplarının hatunlarla yaptıkları evlilikler, sürekli olmasa da taraflar arasında barışın sağlanmasında ve dostlukların pekiştirilmesinde önemli rol oynadı. Karşılıklı yapılan evliliklerin siyasî açıdan olduğu kadar, sosyal ve kültürel yönden de bazı sonuçları olmuştur. Özellikle, Türkiye Selçuklu sultanlarının daha yoğun ilişkilerde bulunduğu ülke olması nedeniyle Doğu Roma sarayına mensup prenseslerle gerçekleştirilen evliliklerin etkileri ilişkilerin anlaşılmasına ve değerlendirilmesinde oldukça önemlidir.

Shukurov, Selçuklu ve Doğu Roma aristokrat kesim arasına yapılan evliliklerle ilgili: “*Anadolu Müslüman kimliği, özellikle elit kadroları aşırı derece birbirinin içine girerek çözülemeyecek biçimde karışmış olup (grift) iç bünyesinden Bizanslı (Rum ve Hristiyan) unsurları kapsamaktadır. Başka bir deyişle belirli şartlar altında Selçuklu elit tabakasına mensup bir asil, Bizanslı gibi davranabilir, hatta kendini Rum veya Hristiyan telakki edebilirdi*”¹⁶ şeklinde ifade etmiştir.

Köprülü'ye göre ise “*Bizans prensesleriyle evlenerek batıdaki komşularıyla sıkı münasebete giren hükümdarlardan bazıları Bizans sarayının adetlerine ve düzenine alışmışlardı. Ancak eski Yunan-Roma ve Hristiyan an'aneleriyle bu sıkı temas onların sanata, resime, musikiye, serbest düşünceye özetle dar ve zühdî görüşlerin hoş görmediği bu şeylere*

¹⁴ İbnî Bîbî, *Ön. ver.*, s.76.

¹⁵ Kara, *Ön. ver.*, s.566.

¹⁶ Shukurov, *Ön. ver.*, s.97.

*karşı hoşgörülü bir durum almalarından başka bir sonuç vermemiştir.*¹⁷ diyerek iki toplum arasında yapılan evliliklerin Selçuklu sultanlarına farklı alanlardaki etkisinden söz etmiştir.

Selçuklu sultanları, Konstantinapolis'i ziyaretleri sırasında dönemin imparatorları tarafından büyük bir ilgiyle karşılanmış ve Doğu Roma sarayına özgü usullerle ağırlanmışlardı. Örneğin İmparator Manuel Komnenos, sarayında yaklaşık üç ay kadar misafir ettiği Sultan II. Kılıç Arslan adına muhteşem ziyafetler vermiş gösterişli merasimler ve eğlenceler tertip ettirmişti.¹⁸ İmparatorun bu misafirperverliğinden son derece memnun olan Selçuklu sultanı ise, Konstantinapolis'te kaldığı bu süre zarfında Doğu Roma saray teşkilâtını ve kültürünü yakından tanıma fırsatını bulmuştu. Konstantinapolis'de 9 yıl gibi uzun bir süre kalan Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev de dönemin imparatoru III. Aleksios Angelos tarafından gayet dostane bir şekilde karşılanmıştı.¹⁹ Nitekim Selçuklu sultanlarının eşlerini Doğu Roma dünyasıyla tanışmada yardımcı olan kadınları tercih etmelerinde de etkili olmuştur.²⁰

Gordlevski Doğu Roma İmparatorluğu'nu ziyaret eden Selçuklu sultanlarıyla ilgili: *“Doğu Roma ziyaret eden Selçuklu sultanları ülkelerine Hristiyan-Rum kültürüyle beslenmiş olarak dönüyorlardı. Doğu Roma'da buldukları sırada çevresinde gördüklerinin ihtişamına kapılan sultanlar ise Hristiyan kadınlarla evlenmekte gecikmiyorlardı. Doğu Roma imparatorları Türklere siyasî maksatlarla kızlarını ve kız kardeşlerini vermek suretiyle kendilerine bağlıyorlardı. Hristiyan kadınlarla evlenen ya da onlardan doğan sultanlar, dışarıdan Müslüman gibi görünmekle birlikte Doğu Roma'nın etkisine kapılmış gizli birer Hristiyan'dı.”*²¹ şeklinde düşüncelerini ifade etmiştir.

Turan ise bu yaklaşımları kabul etmeyerek kuvvetli bir İslam kültürü ve terbiyesiyle yetişen, fethettikleri şehir ve kasabalarda camii, medrese, zâviye ve kervansaray gibi eserler inşa ettirerek bu bölgelerin İslamlaşmasına büyük önem veren sultanların, Hristiyanlığa meyletmelerinin mümkün olmadığını ifade etmiştir.²² Nitekim İbn Bîbî'deki bir kayıt sultanlardaki millî tarih şuurunu ortaya koymasından oldukça dikkat çekicidir. İbn Bîbî'ye göre, Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev Konstantinapolis'de bulunduğu sırada İmparator III. Aleksios'un huzurunda bir Frenk şövalyesiyle düello yapmış ve onu yenmişti. Ancak düelloyu seyreden bazı Frenk ve Rumlar bu durumu hazmedemeyip sultanı öldürmeye

¹⁷ Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1993, s.191.

¹⁸ John Julius Norwich, *Byzantium: The Decline and Fall*. New York: Borzoi Books, 2001, s. 125.; Emrullah Kaleli, “Bizans İmparatoru I. Manuel Komnenos'un (1143-1180), Dış Politika Anlayışı ve Selçuklular”, *III. INES EDUCATION and SOCIAL SCIENCE CONGRESS*, s.5.

¹⁹ Kaya, *Ön. ver.*, s.107.

²⁰ Shukurov, 2017:111.

²¹ V. Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, Çeviren: Azer Yaran, Ankara: Onur Yayınları, 1988, s. 332-334.

²² Osman Turan, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkuresi Tarihi*, İstanbul: İstanbul Matbaası, Cilt: II., 1969, s152.

kalkışmışlardı. Bunun üzerine İmparator devreye girerek orada bulunan görevlilere verdiği emirle kargaşalığı yatıştırmış ve akabinde sultanı teselli etmeye çalışmıştı. Büyük bir üzüntüye kapılan ve gurbette bulunmanın verdiği acıyla sultan, imparatora dönerek şöyle demişti: “Siz Melik biliyorsunuz ki, Kılıç Arslan’ın oğlu olan ben, Melikşah’ın ve Alparslan’ın soyundanım. Doğudan batıya kadar her yerde oturan insanların da bildikleri gibi atalarım ve dedelerim, dünyanın en mamur ülkelerini kılıçlarıyla fethetmişler, asilerin boynuna fetih halkası geçirmişlerdir. Senin ataların da her zaman onların hazinelerine vergiler, haraçlar, bağlar ve mallar göndermişlerdir...”²³ şeklinde ifade etmiştir.

Kadınlara verilen rollerin ve sorumlulukların başında iyi bir eş ve anne olmak olduğu için bu doğrultuda onların gerçekleştirdikleri evlilikler gerek diplomatik gerekse kültürel sürecin en önemli parçası olarak karşımıza çıkar. Çünkü kadınlar devletler ve kültürler arasında köprü olarak etkileşimin vazgeçilmez unsurlarının başında gelmektedir.

SONUÇ

Türkiye Selçuklu Devleti’nin Anadolu’da hâkimiyet sağlamasından sonra Doğu Roma İmparatorluğu’yla sınır komşusu olması devletlerarasındaki ilişkilerin şekillenmesine ve gelişmesine neden olmuştur. Bu dönem ve sonrasında gerçekleşen evliliklerle ve bu evlilikler yoluyla sağlanacak akrabalıklarla devletlerarası ilişkilerin güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda genelde iki devlet arasındaki diplomatik ilişkileri geliştirmek ve güçlendirmek amacıyla yapılan evlilikler, özelde kadınların yaşadıkları toplumdaki rollerinin ve sorumluluklarının değerlendirilmesi onların toplumsal konumlarının anlaşılmasında oldukça önemlidir.

XII. yüzyılın sonu ve XIII. yüzyılın başı gerek yüksek zümrede gerekse halk arasında, Hristiyan Doğu Roma ile Müslüman Türklerin evlilikler ya da karşılıklı anlaşmalarla bir araya geldiği bir dönemi temsil eder. Doğu Roma İmparatorluğu’nda Selçuklu hatunlarıyla yapılan evlilikler Komnenos hanedanlığı döneminde başlamış ve Angelos hanedanlığı döneminde devam etmiştir. Bu dönemde yapılan evlilikler Doğu Roma ile Selçuklu yönetimi arasındaki ilişkileri olgunlaştırmış. II. İonnes Komnenos’un kuzeni İonnes’in Sultan I. Mesud’un kızıyla evlenmesi, II. Kılıç Arslan’ın ve I. Gıyaseddin Keyhüsrev’in Doğu Romalı kadınlarla evlenmeleri ilişkileri şekillendiren olaylardan birkaçıdır.

II. Kılıç Arslan’ın Konstantinapolis’e giderek burada bir süre kalmasında ve burada Doğu Romalı bir kadınla evlenerek kurduğu akrabalıkla Danişmend ve Doğu Roma

---

²³ İbnî Bibî, *Ön. ver.*, s. 71.

arasındaki ittifakın bozulmasını amaçlanmıştır. Bu durum ilerde oğlu I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in hükümdarlığının kardeşi II. Rükneddin Süleymanşah tarafından sorgulanmasına ve kendi hükümdarlığının meşru hale gelmesine yardımcı olacak bir konu haline gelmiştir. Selçuklu sultanları, Konstantinapolis'i ziyaretleri sırasında dönemin imparatorları tarafından büyük bir ilgiyle karşılanmış ve Doğu Roma sarayına özgü usullerle ağırlanmışlardır. Burada Doğu Roma kültürünü tanımışlardır. Nitekim Selçuklu sultanlarının eşleri, Doğu Roma dünyasının tanınmasında ve anlaşılmasında yardımcı olmuşlardır.

Her iki toplumda da genel olarak kadınların aile içinde tanımlanmış rolleri iyi bir eş ve iyi bir anne olmak olarak karşımıza çıkar. Bu bağlamda da kadınlardan beklenen hükümdarlar ya da hanedan üyeleriyle evlilik gerçekleştirmeleri oldu. Nitekim bu durum Selçuklu sultanlarının prenseslerle, Doğu Roma İmparatorluğu hanedan mensuplarının hatunlarla yaptıkları evlilikler, sürekli olmasa da taraflar arasında barışın sağlanmasında ve dostlukların pekiştirilmesinde önemli rol oynadı. Gerçekleştirilen evlilikler gerek diplomatik gerekse kültürel sürecin en önemli parçası olarak karşımıza çıkar. Çünkü kadınlar devletler ve kültürler arasında köprü olarak etkileşimin vazgeçilmez unsurlarının başında gelmektedir.

KAYNAKÇA

- Çiftçioğlu, İsmail. “Anadolu Selçuklu Sultanlarının Gayrimüslim Kadınlarla Evlilikleri”, *Zeitschrift für die Welt der Türken*, Cilt-Sayı:5- 1, 2013, ss.7-25.
- Gordlevski, V. *Anadolu Selçuklu Devleti*, Çeviren: Azer Yaran, Ankara: Onur Yayınları, 1988.
- Hill, Barbara. *Bizans İmparatorluk Kadınları İktidar, Himaye ve İdeoloji*, Çeviren: Elif Gökteke, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003.
- İbn Batûta Tanci. *İbn Battûta Seyahetnamesi*, Çeviren: A. Sait Aykut, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2015.
- İbnî Bîbî, *el-Evamirü'l-Ala'iyye fi'l-Umuri'l-Ala'iyye (Selçuk Nâme)*, Çeviren: Mürsel Öztürk, Cilt: 1, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.
- James, Liz. “The Rol of Women”, *Oxford Handbook of Byzantine Studies*, Ed: Elizabeth Jeffreys, John Haldon, Robin Cormack, Oxford: Oxford University Press, 2008.
- Kaleli, Emrullah. “Bizans İmparatoru I. Manuel Komnenos'un (1143-1180), Dış Politika Anlayışı ve Selçuklular”, *III. INES EDUCATION and SOCIAL SCIENCE CONGRESS*. ss.1-8.
- Kara, Seyfullah. *Selçukluların Dini Serüveni : -Türkiye'nin Dini Yapısının Tarihsel Arka Planı*, Sema Yayınevi, İstanbul, 2006.
- Kaya, Selim. *I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve II. Süleyman Şah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2006.

- Kihitir, Tuğrul. *XI-XIII. Yüzyıl Kaynaklarıyla Anadolu'da Bizans, Haçlılar, Selçuklular*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2017.
- Köprülü, Fuat. *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1993.
- Lehmann, Bruno. “Theodar I. Laskaris 1204-22 ve I. Gıyaseddin Keyhüsrev”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi, III*, Çeviren: Mihin Eren, Ankara: Güven Matbaası, 1971.
- Maktal Canko, Dilek. *Bizans Dünyasında ve Sanatında Kadının Yeri*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, 2016.
- Niketas Khoniates, *Historia; Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri*, Çeviren: Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995.
- Norwich, John Julius. *Byzantium: The Decline and Fall*, New York: Borzoi Books, 2001.
- Rice, Tamara Talbot. *Bizans'ta Günlük Yaşam*, Çeviren: Bilgi Altınok, Ankara: Göçebe Yayınları, 1998.
- Sevim, Ali. *Anadolu'nun Fethi; Selçuklular Dönemi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Shukurov, Rustam. “Harem Christinity; Byzantine Identity of Seljuk Princes”, *The Seljuk of Anatolia: Court and Society In The Medieval Middle East*, London, 2012.
- Şeşen, Ramazan. *Salâhaddîn Eyyübî ve Devlet*, İstanbul: Çağ Yayınları, 1987.
- Turan, Osman. *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2010.
- Turan, Osman. *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkuresi Tarihi*, İstanbul: İstanbul Matbaası, Cilt: II., 1969.
- *Urfalı Mateos Vekayinamesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, Hrant D. Andreasyan, Üçüncü baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.
- Uyumaz, Emine. “Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alaeddin Keykubad Dönemine (1220-1237) Bir Bakış”, *Cogito*, Sayı 29, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001, ss.121-131.